

Umb
Wis

31

Umb
Wis

Umb
Wis

Hurriyet

AnaBritannica
GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

**Encyclopædia Britannica'nın hazırlanmasına
katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:**

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

<i>Chicago Üniversitesi</i> Hellmut Fritzsche, <i>Başkan</i> Donald W. Fiske, <i>Başkan Yardımcısı</i> Edward Anders	Jack D. Cowan Mihaly Csikszentmihalyi Jack Halpern Eric P. Hamp	Saunders Mac Lane Janet D. Rowley
---	--	--------------------------------------

AVRUPA

<i>Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)</i> Hans Daalder, <i>Başkan</i>	<i>Marburg Üniversitesi (ALMANYA)</i> Otfried Madelung	<i>Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)</i> Marc Augé Jacques Le Goff
<i>Floransa Üniversitesi (İTALYA)</i> Mauro Cappelletti	<i>Max Planck Biyofiziksel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)</i> Manfred Eigen	<i>Yeni Lizbon Üniversitesi (PORTEKİZ)</i> Fernando Gil
<i>Kopenhag Üniversitesi (DANİMARKA)</i> P. Nørregaard Rasmussen	<i>Ruhr Üniversitesi; Max Planck Kömür Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)</i> Günther Wilke	Jacques Bersani, <i>Sekreter</i>
<i>Madrid Özerk Üniversitesi (İSPANYA)</i> Pedro Schwartz		

AVUSTRALYA

<i>Avustralya Ulusal Üniversitesi</i> Brian D. O. Anderson, <i>Başkan</i> John Douglas Ritchie	<i>Melbourne Üniversitesi</i> Warren A. Bebbington Geoffrey Blainey Frank Graham Little	<i>Sidney Üniversitesi</i> David R. Fraser Dame Leonie Judith Kramer
<i>Adelaide Üniversitesi</i> Robert Eugene Bogner	<i>La Trobe Üniversitesi</i> Eric L. James	<i>Batı Avustralya Üniversitesi</i> Charles E. Oxnard

BİRLEŞİK KRALLIK

<i>Cambridge Üniversitesi</i> Sir Brian Pippard, <i>Başkan</i> Sir Geoffrey Elton Kurt Lipstein Sir John Lyons	<i>Londra Üniversitesi</i> Maurice Cranston Donald G. MacRae David Alfred Martin Donald M. Nicol	<i>Sussex Üniversitesi</i> H. Christopher Longuet-Higgins
<i>Edinburgh Üniversitesi</i> Ian G. Stewart C. Barrie Wilson	<i>Oxford Üniversitesi</i> Uwe W. Kitzinger C. Anthony Storr Sir Keith Thomas	

KANADA

<i>İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi</i> William E. Fredeman, <i>Eş-Başkan</i>	<i>Toronto Üniversitesi</i> A. Edward Safarian, <i>Eş-Başkan</i> Calvin C. Gottlieb A. Douglas Tushingham	<i>Victoria Üniversitesi</i> Donovan W. M. Waters
<i>Simon Fraser Üniversitesi</i> J. L. Berggren Peter Kennedy Edward McWhinney Grant Strate	<i>Montreal Üniversitesi</i> François Duchesneau	<i>Waterloo Üniversitesi</i> Frederick R. W. McCourt
		<i>York Üniversitesi</i> John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçeriği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica*'nın geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 31

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANAYAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞ BİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

Encyclopædia Britannica (Chicago)

Robert P.Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B.Norton
Başkan

Fred H.Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

AnaBritannica (İstanbul)

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr.Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771
Second Edition 1777-1784
Third Edition 1788-1797
Supplement 1801
Fourth Edition 1801-1809
Fifth Edition 1815
Sixth Edition 1820-1823
Supplement 1815-1824
Seventh Edition 1830-1842
Eighth Edition 1852-1860
Ninth Edition 1875-1889
Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition
© 1911
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition
© 1922
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition
© 1926
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition
© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943,
1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954,
1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964,
1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition
© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985,
1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union
All rights reserved under Pan American and
Universal Copyright Conventions
by Encyclopædia Britannica, Inc.

AnaBritannica

© 1986, 1992, 1993, 1994

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan,
tümüyle ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda
(günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler)
kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

93.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57, 80725 Maslak, İstanbul

Yapım ve Baskı: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ, İstanbul Tel. 698 58 58

AnaBritannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Büyüm

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı
Bogaziçi Üniversitesi, İstanbul
Dr. Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç. Dr. Murat Belge, Prof. Dr. Şerif Mardin, Prof. Dr. İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhrat

YAYIN KURULU
Dr. Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Aközer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhrat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkın

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsniye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Uğur Canbilen, Gülay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Köksal, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Ahmet Birsin, Haydar Çalkın, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bülent Erkmén

TEKNİK DANIŞMAN
Yücel Uzman

TEKNİK KOORDİNATÖR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Köroğlu, *Danışman*, Hakan Gonenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DÜZELTİ
Nur Ankan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şumlu, *Müdür*
Mehmet Altuntaş, Gürsel Geyik, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Adnan Saatçi, Gülten SadeF, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendantiyen, *Müdür*
Nilgün Aydın, Alihan Ereörnek, Olcay Işık, Sema İşçen, Soner Ünlüer

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof.Dr. Erdem Aksoy, Doç.Dr. Ömür Akyüz, Prof.Dr. Ali Alpaslan, Prof.Dr. Necla Arat, Prof.Dr. Zeki Aslan, Prof.Dr. Ülkü Azrak, Prof.Dr. İsmet Baran, Prof.Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktaş, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof.Dr. Önder Bilgi, Doç.Dr. Çetin Bolcal, Doç.Dr. Reşit Canbeyli, Prof.Dr. Nezihi Canitez, Prof.Dr. Cevat Çapan, Doç.Dr. Yavuz Çotuk, Doç.Dr. Jale Erzen, Doç.Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç.Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdoğan, Doç.Dr. Güney Göneng, Prof.Dr. Dinçer Gülen, Suna Güler, Doç.Dr. Osman Gürel, Prof.Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Özer Kabaş, Fikret Karakaya, Doç.Dr. Dursun Koşer, Hayim Eliyezer Kohen, Mangeli Kiokosky, Doç.Dr. Nurettin Meriç, Atilla Odabaş, Prof.Dr. Eren Omay, Prof.Dr. Oğuz Onaran, Prof.Dr. Oğuz Oyan, Prof.Dr. Ayla Ödekan, Ahmet Özalp, Sarper Özsan, Kevork Pamukciyan, Ali G. Pasiner, Dr. Mehmet Rifat, Prof.Dr. Kemali Saybaşılı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof.Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç.Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M.Nuri Akbayer, Renan Akman, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alover, Dr. Şahin Alpay, Dr. Üstün Alsaç, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Arıkan, Prof.Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataol, İtur Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkcıoğlu, Haluk Barışcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç.Dr. Nur Centel, Doç.Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevdâ Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof.Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Peri Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç.Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç.Dr. Şükrü Hanioglu, Prof.Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr.Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof.Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkçü, Ardaş Margos, Doç.Dr. Barış Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orcan, Doç.Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övet, Doç.Dr. Mehmet Özdoğan, Ülkü Özgen, Dr. Şirin Özesen, Koral Özgül, Rüya Özkalkan, Doç.Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroğlu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç.Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoğlu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satlıgan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof.Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tanık Sipahi, Gün Soysal, Prof.Dr. Sinan Sönmez, M.Halim Spatar, Şen Süer, Doç.Dr. Sabri Sümer, Cemal Süreya, Doç.Dr. Gencay Şaylan, Doç.Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç.Dr. Bülent Tanör, Emin Tannıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. İstar Tarhanlı, Yrd.Doç.Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof.Dr. Zafer Toprak, Sevgi Tuncel, Doç.Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Özer Üstel, Galip Yalman, Füsün Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yerguz, Ayfer Yıldırım, Doç.Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltaş, Murat Cankocak, Nazan Ciniç, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobancoğlu, Kevser Çoruh, Yavuz Dalar, Rıza Doğan, Canan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gurgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesagır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbi Karden, Kudret Köksal, Ülkü Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nimet Özdemir, Dilek Özding, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancar, Gürhan Sodan, Mustafa Şahin, Nurten Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şirin, Ayten Targan, Akif Toprak, Şahika Tosuner, K. Tülin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünöl, Emre Unsev, Kadir Ünver, Dalita Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye'de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneğinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanmayan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki fonetik karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabedeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminden yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sistemine göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi bak. Abaoji

Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo Çin dilleri maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayrıç içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet

Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzadogulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo

Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon

Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir.

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (East Lansing, East Chicago, ama East Africa değil Doğu Afrika).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlam kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayrıç içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum

Museo Nacional de Historia bak. Ulusal Tarih Müzesi

Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayrıç içine Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (" ") işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayın tarihleri ile Türkçe çevirileri ayrıç içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir.

Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayın tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayrıç içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayın tarihi de ayrıç içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Felt (1905; Özgür Çayırılar)

Leyendas de Guatemala (1930; Guatemala Efsaneleri, 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabede bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralarında alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti ('), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

"Mac", "Mc" ya da "M" ile başlayan özel adlar "Mac" olarak alınmış ve adın "Mac"ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCary, (Thomas) Leo

MacCarthy Adası

M'Clure Boğazı

McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z'den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella

A-cheng

A-erh-chin Shan

a posteriori bilgi

A vitamini

A&P

A. Kadir

AA

Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide ayrı bir başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önem taşıyorsa, arkasına (*) işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (<i>İsveççe: aktielbolag, aktielbolaget</i>)	Kom.Şrt.	Komandit Şirket(i)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	Ktp.	Kütüphanesi
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti	kW	kilowatt
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti	kW-sa	kilowatt saat
AG	Anonim Şirket (<i>Almanca: Aktiengesellschaft</i>)	Ltd.	Limited
age	adı geçen eserde	lb	libre
AM	Genlik Modülasyonu	lt	litre
AO	Anonim Ortaklık	m	metre
AŞ	Anonim Şirket	m.	madde
ay	aynı yerde	mbH	Limited (<i>Almanca: mit beschränkter Haftung</i>)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri	mg	miligram
bak.	bakınız	MHz	megahertz
bas.	baskı, basım	MW	megawatt
baş.	başlangıç tarihi	Mlj	Şirketi (<i>Hollandaca: Maatschappij</i>)
BG	Beygir Gücü	ml/sa	saatte mil
bit.	bitiş tarihi	ml	mililitre
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	mm	milimetre
BM	Birleşmiş Milletler	no.	numara
Bşk.	Başkan	NV	Limited Şirket (<i>Hollandaca: Naamloze Vennootschap</i>)
C	Celsius	op.	opus
c.	cilt	oz	ons
Cia	Şirketi (<i>İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia</i> <i>Portekizce: Companhia</i>)	ö.	ölümü
Cie	Şirketi (<i>Fransızca: Compagnie</i>)	örn.	örnek, örneğin
Co.	Şirketi (<i>İngilizce: Company</i>)	ös	ölümünden sonra
cm	santimetre	ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
çev.	çeviri, çeviren	pA	Limited (<i>İtalyanca: per Azioni</i>)
çiz.	çizim için bakınız	pH	asitlik-alkalilik faktörü
d.	doğumu	PLC	Kamu Limited Şirketi (<i>İngilizce: Public Limited Company</i>)
da	dakika	Prof.	Profesör
D.C.	District of Columbia	Rev.	Reverend
dB	desibel	res.	resim için bakınız
der.	derleyen, derleme	S.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant'</i>)
dev/da	dakikada devir	s.	sayfa
Doç.	Doçent	sa	saat
Dr.	Doktor	SA	Anonim Şirket (<i>Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anónima; Portekizce: Sociedade Anónima; İspanyolca: Sociedad Anónima</i>)
emk	elektromotor kuvveti	SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
Ens.	Enstitü, Enstitüsü	sn	saniye
eö	evlenmeden önce	SpA	Limited Şirket (<i>İtalyanca: Società per Azioni</i>)
es	evlendikten sonra	SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (<i>İtalyanca: Santissimo, Santissima</i>)
eV	elektron Volt	SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
etk.	etkin olduğu yıllar	SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
F	Fahrenheit	St.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, Sankt, Sint</i>)
Fak.	Fakültesi	Sta.	Azize (<i>İtalyanca: Santa</i>)
FM	Frekans Modülasyonu	Ste.	Azize (<i>Fransızca: Sainte</i>)
ft	foot, feet	sür.	sürüyor
ft-lb	foot-libre	Şb.	Şubesi
gal	galon	tab.	tablo için bakınız
geç.	geçici sonuçlar	tah.	tahmini
GmbH	Limited Şirket (<i>Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung</i>)	TAO	Türk Anonim Ortaklığı
gr	gram	TAŞ	Türk Anonim Şirketi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	TC	Türkiye Cumhuriyeti
H.	Hicri	ty	tarihi yok
ha	hektar	ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
har.	harita için bakınız	v.	vaftizi
hd	hüküm sürdüğü dönem	vb	ve benzeri
Hz.	Hazreti	vd	ve devamı
Inc.	Şirketi (<i>İngilizce: Incorporated</i>)	vö	ve öbürleri
ry	ışık yılı	W	watt
İÖ	İsa'dan Önce	y.	yaklaşık
İS	İsa'dan Sonra	Yar.Doç.	Yardımcı Doçent
Jr.	Junior	Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
K	Kelvin	yay.	yayımlayan
karş.	karşılaştırınız	yay.haz.	yayıma hazırlayan
kg	kilogram	yazm.	elyazması
KG	Komandit Şirket (<i>Almanca: Kommandit Gesellschaft</i>)	yb	yenilenmiş basım
kHz	kilohertz	yık.	yıkılmıştır
KK	Limited Şirket (<i>Japonca: Kabushiki Kaisha</i>)	yük.	yükseklik
km	kilometre	yy	yüzyıl
km/saat	saatte kilometre		
kol.	koleksiyon		
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(i)		

Umbundular, OVIMBUNDULAR olarak da bilinir, Angola'da, Benguela Platosundaki çayırlarda yaşayan ve Bantu dillerinden Umbundu dilini konuşan halk.

Bölgeye 17. yüzyılda kuzeydoğudan gelen Umbundular, sığır yetiştiriciliğiyle uğraşan yerli halkları egemenlikleri altına alarak onlarla karıştırdı. Umbundular günümüzde 22 şefliğe bölünmüşlerdir. Bu şefliklerin yaklaşık yarısı 20. yüzyıldaki Portekiz işgalinden önce daha büyük bir şefliğe bağlıydı. Her şefliğin bir büyük şefi, şef yardımcıları ve topluluğun önde gelenlerinden oluşan bir konseyi vardı.

Umbundu aileleri genellikle erkek aile reisi, karıları ve çocuklarından oluşur. Toprak babanın soyundan, taşınabilir mallar ise ananın soyundan miras kalır. Erkek ve kız çocuklarını yetiştirmeye hazırlamak için kurmuş okullara yalnızca bazı ailelerin çocukları alınır. Temel ekonomik etkinlik tarım, başlıca ürünler mısır ve fasulyedir. Umbundu erkeklerinin ve erkek çocuklarının çoğu avcılık yapar; bununla birlikte profesyonel avcılara da rastlanır. Sığır, koyun ve keçi besleyen Umbundular ulaşımında öküz kullanırlar. Ailelerin zenginliği sahip oldukları sığır sayısıyla ölçülür, ama çok az ailenin büyük sığır sürüleri vardır. Balmumu eskiden beri önemli bir ticari üründür.

Umbundular eskiden öteki Afrika halkları ve Portekizlilerle ticaret yaparlardı. Her ticaret kervanının bir önderi ve kâhini olurdu. Bağımsız şeflikler arasında yapılan ticaret anlaşmaları Umbundular arasında madeni eşya ve mısır unu üretimi gibi bölgesel düzeyde uzmanlaşmaya yol açtı.

Umeå, İsveç'in kuzeydoğusunda, Västerbotten ilinin (län) merkezi kent. Botni Körfezinin yakınında Umeå Irmağının üzerinde yer alır. Eskiden beri Kuzey İsveç'in bir eğitim ve kültür merkezi konumundadır. 1622'de II. Gustaf Adolf'un kararıyla kente tüzel kimlik verilmiştir. Çeşitli yangınlar sonucunda, özellikle de 1888'deki yangında büyük hasar gören kent önemli ölçüde yeniden inşa edilmiştir. Ticaret merkezi durumundaki kentte mobilya ve makine üretilir. Bıçkılanelerde üretilen mallar Holmsund limanından ihraç edilir. Umeå Üniversitesi'nde (1963) büyük bir tıp fakültesi etkinlik gösterir. Kentteki açık hava müzesinde yöreye ait eski kent ürünleri sergilenir. Nüfus (1989 tah.) 88.726.

Umehara Ryuzaburo (d. 9 Mart 1888, Kyoto - ö. 16 Ocak 1986, Japonya), Batı tarzında çalışan Japon ressam. Canlı renkleri, dinamik fırça vuruşları ve özgür ruhu ile genç Japon ressamlarını derinden etkilemiştir.

Kansai Sanat Okulu'nda Asai Çu'dan resim dersleri aldı. 1908-13 arasında Avrupa'yı dolaştı. 1909'da Paris'te Julian Akademisi'nde resim öğrenimi gördü; orada tanıştığı Pierre-Auguste Renoir'ın en sadık öğrencilerinden biri oldu. Tokyo'ya döndükten sonra başta 1914'te Nikakai ve 1922'de Şunyokai olmak üzere birçok sanatçı topluluğu oluşturdu. 1944-52 arasında Tokyo Üniversitesi'nde profesördü.

En tanınmış yapıtları "Şapkalı Kadın" (1908), "Kolye" (1913), "Napoli Manzarası" (1912), "Oturarak Çıplak" (1921) ile "Kirişima" (1937), "Sakura-cima" (1937) ve "Asama-yama" (1950) adlı manzaralarıdır. Umehara 1952'de Kültürel Liyakat Nişanı'nı (Bunka Kunşo), 1956'da da Asahi Kültür Ödülü'nü almıştır.

Umfredo D'ALTAVILLA, Fransızca ONFROI DE HAUTEVILLE (d. Hauteville-la-Guichard, Normandiya - ö. 1057, Melfi, Puglia),

1051'de Puglia kontu unvanını alan Norman paralı asker. Ağabeyleri Guglielmo ve Drogo'nun ölümünden sonra Normanların Güney İtalya'yı fethine önderlik etmiştir.

Yaklaşık 1035'te İtalya'ya giderek Sicilya ve Puglia'da çarpıştı. 1045'te Lavello kontu oldu. Puglia kontu unvanını aldıktan sonra Lombard kökenli Salerno prensi V. Gaimar'ın kız kardeşiyle evlendi. 1052'de Bizans yanlısı kuvvetler Gaimar'ı öldürüp Salerno'yu kuşatınca, Gaimar'ın küçük oğlu adına Salerno tahtını ele geçirmesi için Gaimar'ın kardeşi Sorrento düküne yardım etti.

1053'te Normanların papalık ordusunu yenilgiye uğratarak, Papa IX. Leo'yu tutsak aldıkları Civitate Çarpışması'nda önemli rol oynadı. 1054'te serbest bırakılan papanın Roma'ya dönüşü sırasında Napoli'nin kuzeyindeki Capua'ya kadar ona eşlik etti.

Ölümünden önce varisi ve küçük oğlu Abelardo'nun vasilğine üvey kardeşi Roberto'yu (Kurnaz) atadı. Ama Roberto, Umfredo'nun ölümünden sonra Abelardo'nun topraklarını ele geçirdi ve sonraki yıllarda topraklarını daha da genişleterek Sicilya Krallığı'nın temellerini attı.

umiak, önceleri Grönland'da, daha sonra Alaska'da Eskimolar tarafından kullanılmış olan tekne türü. Kayağa(*) benzer biçimde, ırmakların sürüklediği odun parçalarından ya da balina kemiğinden oluşan bir iskelet üzerine ayıbalığı ya da başka hayvan derilerinin geçirilmesiyle yapılan umiak, kayağın tersine açık tip, yuvarlak biçimli ya da uzun, huşagacından yapılan kanoya benzeyen bir teknedir. Genellikle kadınlar tarafından kadınları, çocukları, yaşlıları ve bunların eşyalarını taşımakta kullanılan umiaktan erkekler eskiden balina avında yararlanmıştır. 20. yüzyılın başında umiak küçük motoruyla donatıldı, daha sonra da yerini kayak gibi geleneksel teknelere bıraktı.

Umlazi, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Natal'in güneydoğusunda, Zululara ayrılmış KwaZulu yurtluğunda yeni kent. Umlazi (Umlass) Irmağının güney yakasında, Durban kentinin hemen doğusunda yer alır. Bugün kentin bulunduğu topraklar 1836'da ABD'li misyonerler tarafından işgal edildiği de 1856'da Anglikan misyonerlere geçti. Umlazi 1956'da resmen, çoğu eskiden Durban'da oturan Siyahların yerleşimine açıldı ve 1973'te kent statüsü kazandı. KwaZulu'daki en büyük kent olan Umlazi'de üretilen sanayi ürünleri arasında meşrubat, giyim eşyası, deri eşya, kereste, ağaç ürünleri ve kâğıtla kauçuk ve plastik eşya sayılabilir. Kentte yaşayanların çoğu çalışmak için her gün Durban, Hammarsdale ya da Pietermaritzburg'a gidip gelirler. Zululand Üniversitesi kampusunun bir bölümü Umlazi'dedir. Nüfus (1979 tah.) 172.550.

Umman, resmî adı UMMAN SULTANLIĞI, Arapça SALTANAT UMMAN, Arabistan Yarımadasının güneydoğu kesiminde kıyı ülkesi. Yaklaşık 300.000 km²'lik bir alanı kaplar. Güneybatıdan kuzeydoğuya 940 km, kuzeybatıdan güneydoğuya ise 350 km boyunca uzanır. Kuzeyde Umman Körfezine, doğu ve güneyde Umman Denizine bakar. Asıl bölümü güneybatıda Yemen, batıda Suudi Arabistan, kuzeybatıda da Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile çevrilidir. Hürmüz Boğazına doğru sokulan Musendem Yarımadasının kuzey ucunda yer alan Ruusü'l-Cibal adlı toprak parçası ile doğudaki el-Mesire Adası ve güneydeki Huriya Mariya Adaları da sınırları içinde kalır. Başkenti Maskat, 1992 tahmini nüfusu 1.640.000'dir.

Doğal yapı. Kuzeyde Umman Körfezini izleyen ve el-Batine olarak bilinen alüvyon-

lu dar kıyı ovasının gerisinde, kıyıya koşut sıraların oluşturduğu çıplak ve kırıç Hecer Sıradagları yükselir. Ahdar Dağlarında 3.107 m'ye ulaşan ve vadilerle parçalanmış olan bu yüksek set, iç kesimde yerini giderek alçalan bir platoya bırakır. Platoluk alandan sonra Rubü'l-Hali'nin uzantısı olan çakıltılarla örtülü çöller başlar. Ülke topraklarının yaklaşık dörtte üçünü kaplayan bu ıssız çöller ülkenin güneybatı ucunda Dofar bölgesini engelendiren dağlarla birleşir. Dağların indiği kıyılarda verimli ovalar yer alır.

İklim genelde sıcak ve kuraktır. Nemlilik oranının yüksek olduğu Maskat ve öbür kıyı merkezlerinde yazın sıcaklık 36°C'ye kadar çıkar. Yumuşak geçen kış mevsiminde en düşük sıcaklık 17°C'yi bulur. İçerideki yüksek kesimlerde ve yaz musonlarının etkilediği Dofar bölgesinde daha ılıman bir iklim görülür. Yıllık yağış miktarı ülke genelinde 100 mm dolayındadır.

Ülkede yıl boyunca akan ırmaklar yoktur. Sulamada dağ eteklerindeki kaynaklardan çıkan ve *felec* olarak bilinen su kanallarından yararlanılır. Doğal bitki örtüsü akasya ağaçlarıyla sınırlıdır. Yabani hayvanlar arasında Arabistan orksı, dağ keçisi ve tilki sayılabilir.

Nüfus. Umman'ın etnik dokusunda toplam nüfusun (1990) yüzde 73,5'ini oluşturan Arap ögesi ağır basar. Azınlık topluluklarının başında, çoğu Beluci olan Pakistanlılar (yüzde 20), Bengalliler, Farsiler, Hintliler ve Doğu Afrika kökenli Siyahlar gelir. Dofar bölgesinde oturan ve *cibali* olarak adlandırılan Arap kabileler etnik bakımdan Yemen'in doğusundaki Araplara daha yakındır. Ülkede Batılı uzman ve teknisyenlerin yanı sıra Asya'dan gelme göçmen işçiler de yaşar. Resmî dil Arapçanın dışında Beluci dili ve Mehri dilleri de konuşulur. Müslümanların toplam nüfus içindeki oranı (1984) yüzde 86'ya ulaşır; en yaygın mezhep Hariciliğin ılımlı bir kolu olan İbadiyedir. Hintlilerin büyük çoğunluğu Hindudur.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 5,4 kişidir. Başlıca yerleşim alanları el-Batine, Hecer ve Dofar bölgeleridir. Toplam nüfusun (1992) yüzde 89,4'ü kırsal kesimde oturur. Bunların bir bölümü göçebe hayvancılığa dayalı bir yaşam biçimi sürdürür. Kasaba olarak nitelendirilebilecek yerleşmelerin çoğu kıyı şeridindedir. Maskat-Matrah son yıllarda küçük çaplı bir metropole dönüşmüştür. Nüfus artış hızı oldukça yüksektir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 41 ve binde 6'dır.

Ekonomi. Umman'da büyük ölçüde petrol üretimi ve ihracatına dayanan, gelişme yolunda bir karma ekonomi yürürlüktedir. Son yıllarda petrol gelirlerindeki düşüşle ödemeler dengesinin bozulması, daha önce başarılı kalkınma planları sayesinde yüzde 10 düzeyinde seyreden yıllık büyümeye hızının gerilemesine yol açmıştır. Bunun üzerine hükümetçe alınan başlıca önlemlerden biri bütçede yarıya yakın bir yer tutan savunma harcamalarının kısılmasıdır. 1990 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) yaklaşık 9,5 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir 6.327 ABD Doları'dır. Ekonomik gücün birkaç ailenin elinde toplanmış olması nedeniyle gelir dağılımı oldukça dengesizdir.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990) ancak yüzde 3,1 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 27,7'si çalışır. Kıyı ovalarıyla dağlık ve

çöllük bölgelerdeki vahalarla sınırlı olan ekime elverişli alanlar ülke topraklarının yalnızca yüzde 0,3'ünü oluşturur. Yağışların yıllara göre büyük farklılıklar göstermesi nedeniyle tarım büyük ölçüde sulamaya bağımlıdır. Temel gıda ürünü olan pirincin büyük bölümü ithal edilir. Büyük ölçüde geçimlik düzeyde olan bitkisel tarım hurma, yonca, misketlimonu, mango, karpuz, kavun, buğday, muz ve soğan gibi ürünlere dayanır. Dofar bölgesinde ayrıca hindistan cevizi ve papaya yetiştirilir. Başta hurma ve misketlimonu olmak üzere bir miktar sebze ve meyve dışarıya satılır. Tarımsal üretimi geliştirmek amacıyla devletçe araştırma is-

olusturur. Ülkenin dış ticaretinde en önemli yeri BAE, Japonya ve İngiltere tutar.

Yakın dönemde inşa edilmiş olan karayolları ağı bütün önemli yerleşim merkezlerini birbirine bağlar. Maskat ve Salale'nin modern liman ve havalimanları vardır.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Umman'ın yönetim biçimi mutlak monarşidir. Bütün yetkileri elinde toplamış olan sultan, devlet işlerini kendi seçtiği bir kabinenin yardımıyla yürütür. 1981'de çeşitli meslek kesimlerini ve bölgeleri temsil etmek üzere sultanın atadığı 60 üyeden oluşan bir danışma meclisi kurulmuştur. Ülkede yazılı bir anayasa olmadığı gibi yasal siyasal partiler de yoktur. Yerel yönetim valiler ile yakın dönemde oluşturulan belediye meclislerinin elindedir. Hukuk sisteminin kaynağı şeriatır.

şüktür. Buna karşılık televizyon en küçük birimlere kadar girmiştir.

Tarih. Bugünkü Umman topraklarında insan yerleşiminin izleri en az 10 bin yıl önceye değin iner. Sümer kaynaklarında (İÖ y. 3000) denizcilik ve ticaretle zenginleşmiş bir ülke olarak geçen yarı efsanevi Magan'ın burası olduğunu gösteren bazı arkeolojik bulgular vardır. Umman'daki tarımın ve uygarlığın dayanağı olan *felec* sulama sistemi ise İran'dan İÖ 7. ya da 8. yüzyılda göç eden topluluklardan kalmadır. Daha eski çağlarda gelişkin bir deniz ticareti geleneğine dayanan ve Doğu Afrika'dan Çin'e kadar çok uzak yerlerle bağlantı bulunan Umman'ı önemli kılan bir etken de Ortadoğu ve Akdeniz'de yaygın biçimde kullanılan akgünlüğün başlıca kaynağı olmasıydı.

Umman'ın bugünkü kabile sisteminin kökleri Arabistan Yarımadasının güneybatısından İS 2. yüzyılda başlayan göç hareketine kadar uzanır. Başlangıçta Calan bölgesine yerleşen bu kabileler daha sonra İran topluluklarının denetimindeki topraklara yönelerek, kuzeybatından bölgeye giren başka kabilelerle karşılaştılar. Bu ayrı göç hareketlerinin başını çeken Kahtan ve Nizar aileleri zamanla Hinaviler ve Gafiriler olarak anılan iki büyük kabile konfederasyonunun çekirdeğini oluşturdu.

Kabile çekişmeleri ve İran'dan gelen saldırılar, bölgenin İslam dinini benimsediği 7. yüzyıla değin sürdü. Yarımada coğrafi kopukluğun yarattığı elverişli ortamda kolayca yayılma olanağını bulan Hariciliğe bağlı İbadiye mezhebi, aynı zamanda bölgede siyasal birliğin sağlanmasına zemin hazırladı. Culende bin Mesud'un 751'de imam seçilmesiyle kabileleri bir araya getiren dinsel bir rejim ortaya çıktı. Büyük kabileler ve dinsel önderler arasındaki anlaşmayla belirlenen imamların yönetimi, Benu Nabhan'ın başa geçtiği 1154'ten sonra yerini istikrarsız hanedanlara bıraktı. Deniz ticaretine bağımlılık nedeniyle güçlerini kıyı şeridinde kaydıran hanedanlar, imamlık kurumunun 1428'de yeniden öne çıkmasıyla iç kesim üzerindeki denetimi büyük ölçüde yitirdiler. Öte yandan 1507'de Maskat'a saldıran Portekizliler kısa sürede bütün kıyı şeridini ele geçirdiler. 1624'te imam seçilen ve kabile çatışmalarına son veren Nasr bin Mürşid, Portekizlileri 1650'de bölgeden çıkardığı gibi İran ve Doğu Afrika'daki Portekiz kolonilerini de Umman'a bağladı.

18. yüzyıl başlarında Hinaviler ve Gafiriler arasında başlayan iç savaş, İran hükümdarı Nadir Şah'ın 1737'de Umman'ı ele geçirmesine yol açtı. İran kuvvetlerini yenilgiye uğratan ve tarafların uzlaşmasıyla 1744'te imamlığa seçilen Ahmed bin Said, güçlü bir yönetim kuran Bu Said hanedanının temelini attı. Önce Seyyid, daha sonra sultan olarak anılan hanedan üyeleri, yeni fetihlerle Umman'ın deniz ticaretini güvence altına aldılar. İngilizlerle sıkı bir işbirliğine giden Said bin Sultan (hd 1806-56) Zengibar'ı önemli bir gelir kaynağı durumuna getirdi. Onun ölümünden sonra Umman ve Zengibar hanedanının iki ayrı koluna geçti.

Umman'da İbadiye imamlarına bağlı kabilelerin saldırılarına karşı koyamayan Teymur bin Faysal (hd 1913-32), İngilizlerin arabuluculuğuyla iç kesimde özerk bir imamlık yönetimi kurulmasını kabul etti. Suudi Arabistan'dan destek gören İbadiye imamlarının bağımsızlık girişimini gene İngilizlerin yardımıyla boşa çıkaran ve 1959'da bütün ülkede denetimi sağlayan Said bin Teymur'un (hd 1932-70) baskıcı politikaları, 1965'te Dofar bölgesinde sol eğilimli Umman Halk Kurtuluş Cephesi'nin bir gerilla mücadelesine yol açtı. Bir saray darbesiyle babasının

tasyonları ve örnek çiftlikler açılmıştır. Keçi, koyun ve sığır yetiştirilen başlıca hayvanlardır. Bütün kıyılarda yürütülen balıkçılık da önemli bir gelir kaynağıdır.

GSYİH'ye katkısı yüzde 50,6'yı bulan madencilik sektörünün temelini petrol üretimi oluşturur. İlk kez 1964'te bulunan ve komşu Arap ülkelerine göre rezerv düzeyi daha düşük olan petrol yataklarını işletme hakkı devlet ve yabancı sermayenin ortak olduğu bir şirketin elindedir. Öteki yeraltı kaynakları arasında doğal gaz ile az miktarda çıkarılan bakır ve kromit sayılabilir.

Petrolde elde edilen gelirle 1970'lerde girişilen geniş çaplı altyapı yatırımları, inşaat ve imalat sektörlerinde hızlı bir gelişmeyi başlatmıştır. Yeni sanayi kuruluşlarında üretilen başlıca ürünler çimento, yapı gereçleri, mobilya, alüminyum ürünleri, tel ve kablo, ev eşyaları, gübre ve cam yünüdür. Dokumacılık, deri esya yapımı, altın ve gümüş işlemeciliği, tekne yapımı gibi geleneksel el sanatları giderek gerilemektedir.

İhracat gelirlerinin onda dokuzuna yakın bölümünü ham petrol sağlar. En önemli ithalat kalemlerini ise makine ve ulaşım araçları, mamul mallar ile gıda maddeleri

Modern silahlarla donatılmış olan silahlı kuvvetlerin asker sayısı 35 bin dolayındadır.

Sağlık hizmetlerinin niteliği ve kapsamı 1970'lerdeki yatırımlarla önemli ölçüde geliştirilmiştir. Bunun sonucu olarak verem, trahom ve boğmaca gibi hastalıklar geriletilmiş de sıtma ve basilli dizanteri hâlâ yaygındır. Bebek ölüm oranı (1990) binde 40'tir. Ortalama ömür (1991) kadınlarda 68 yıl, erkeklerde 65 yıldır.

Son yıllarda eğitime verilen önem sonucunda, 1970'te yalnızca üç olan ilkökul sayısı 300'ün üzerine çıkmıştır. Okuryazarlık oranı (1990) yüzde 41'dir. Ülkenin tek yükseköğretim kurumu 1985'te kurulan Sultan Kabus Üniversitesi'dir.

Kültürel yaşam. İslam inancına sıkı bağlılığın biçimlendirdiği Umman kültüründe kabile gelenekleri de hâlâ çok güçlüdür. Bununla birlikte kadınlar Arap dünyasındaki genel duruma göre daha özgürdür. Arkeolojik kazıları yürütmek, tarihsel yapıları korumak ve geleneksel el sanatlarını yaşatmak amacıyla ayrı bir bakanlık kurulmuştur. Günlük gazetelerin tirajı oldukça dü-

yerine geçen Kabus bin Said, 1975'te bu ayaklanmayı bastırdıktan sonra yönetimini sağlamlaştırma yönünde adımlar atarak geniş çaplı bir modernleştirme programına girişti.

Arap Birliği ve Birleşmiş Milletler'e 1971'de katılan Umman, 1981'de de Körfez İşbirliği Konseyi'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı. ABD ile sıkı ilişkilerin yanı sıra ılımlı Arap devletleriyle yakınlaşmaya giren Umman'ın dış dünyaya açılmasını sağlayan Kabus yönetimi, İran-İrak Savaşı boyunca tarafsızlık politikası izledi. Umman Körfez Savaşı sırasında belirgin bir rol oynamamakla birlikte, üslerini Batılı güçlere açmayı kabul etti. Ekim 1992'de Yemen'le bir sınır anlaşması imzalanarak iki ülke arasında 25 yıldır süren uyuşmazlığa son verildi.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANA YILLIK.

Umman Denizi, Hint Okyanusunun kuzeybatı bölümü. Yüzölçümü 3.862.000 km²'dir. Doğuda Hindistan, kuzeyde Pakistan ve İran, batıda Arabistan Yarımadası ve Afrika Boynuzuyla çevrilidir. Hindistan'ın güney ucundaki Komorin Burnuyla Somali'nin doğu kıyısındaki Ras Hafun Yarımadası arasında uzandığı varsayılan hattın kuzeyinde yer alır.

Kuzeyde Umman Körfezi ve Hümmüz Boğazı yoluyla Basra Körfezine, batıda Aden Körfezi ve Babü'l-Mendep Boğazıyla Kızıldeniz'e bağlanan Umman Denizine kıyısı olan ülkeler Hindistan, Pakistan, İran, Umman, Yemen ve Somali'dir. Umman Denizindeki başlıca adalar Afrika Boynuzu açığındaki Sokotra (Yemen), Umman kıyısı açıklarındaki Huriya Mariya Adaları ve Malabar Kıyısı açıklarındaki Lakkadiv Adaları (Hindistan); kıyılarındaki başlıca limanlar ise Bombay (Hindistan), Karaçi (Pakistan) ve Aden'dir (Yemen). İndus Irmağı, Umman Denizine dökülen en büyük akarsudur.

Ortalama derinliği 2.734 m olan Umman Denizinde en derin nokta (4.850 m) Somali Havzasında saptanmıştır. Derinlik birçok yerde 2.900 m'yi aşar ve derin sular kuzeydoğudaki Hindistan ve Pakistan kıyıları dışında kıyıların yakınlarına kadar uzanır. Yüksek deprem etkinliği gösteren bir denizaltı yükseltisi olan Carlsberg Sırtı, Umman Denizini doğuda Umman Havzası, batıda Somali Havzası olmak üzere iki havzaya ayırır.

Arabistan Yarımadasının güneydoğu kıyısı açıklarında zengin inorganik besinlerin bulunması, bölgede çok çeşitli balık türlerinin yaşamasına olanak sağlar. Orkinos, sardalye, vahu, köpekbalığı, neşterbalığı ve aybalığı Umman Denizindeki en yaygın balık türleridir. Balıkçılık henüz tam olarak gelişmemiştir. Alize rüzgârının etkili olduğu enlemler arasında kalan Umman Denizi, yüzyıllar boyunca Avrupa'yla Hindistan arasındaki ana denizyolunun parçası olmuştur.

Umman Körfezi, Umman Denizin kuzeybatı kolu. Arabistan Yarımadasının doğu kesimi (güneybatı) ile İran (kuzey) arasında yer alır. Kuzeybatıdaki Basra Körfezine Hümmüz Boğazıyla bağlanır. Genişliği Umman'daki el-Hadd Burnu (re's) ile Pakistan-İran sınırındaki Gvadar Körfezi arasında 320 km, uzunluğu ise 560 km'dir. Kıyısındaki başlıca limanlar Umman'daki Suhar, el-Habure, Maskat ve Sur ile İran'daki Cask ve Şah Behar'dır. Bir miktar balıkçılık yapılan körfezin asıl önemi, Basra Körfezi çevresindeki petrol üretim alanlarına giden ana ulaşım yolu oluşundan gelir.

Körfez, Umman Denizi ve Hint Okyanusundan Basra Körfezine tek giriş kapısıdır.

umre (Arapçada "ziyaret"), HACCA-İ ASGAR (Küçük Hac) olarak da bilinir, İslamda, Kâbe'yi tavaf ile sa'ydan (Safa ve Merve arasında yürüme) oluşan ibadet.

Her Müslümanın bir kez umre yapması Hanefiler ve Malikilere göre terk edilemez sünnet (sünnet-i müekkede), Hanbelilere göre vacip, Şafilere göre farzdır. Kurban Bayramı'nın arifesi ile dört günü dışında her zaman umreye gidilebilir, ama ramazanda gidilmesi daha iyi sayılır. Umrenin zorunlu dört gereği vardır: Hac için zorunlu giysi (ihram), Kâbe'yi tavaf, sa'y ve saçların tünden ya da bir kısmının kesilmesi (tıras). Umre yapmak isteyen kişi, haram bölgenin sınırını belirleyen yere (Mikat) gelince hac giysilerine bürünür, bu sırada umreye niyet eder. Mekke'ye girince Kâbe'yi dört kez tavaf eder. Tavafin her şavtında Hacerü'l-Esved'i selamlar. Tavaftan sonra Safa ile Merve tepeleri arasında yürür. Sa'ydan sonra saçlarını kestirerek ihramdan çıkar ve umreyi tamamlamış olur.

Umtata, uluslararası düzeyde tanınmayan Transkei Cumhuriyeti'nin başkenti. Umtata Irmağının kıyısında, Afrika'nın güneydoğu kıyısı yakınlarındaki Kaffraria bölgesinde, deniz düzeyinden 698 m yükseklikte yer alır. Güney Afrika'ya yerleşen Avrupalılar tarafından 1869'da kurulan kent, birbiriyle savaşan Pondolar (Mpondolar) ve Thembular arasında tampon bölge durumuna geldi. Kentte daha sonra askeri bir karakol kuruldu. 1882'de resmen kent statüsü kazanan Umtata, 1903'te Bunga olarak da bilinen Transkei Toprakları Genel Kurulu'nun yönetim merkezi yapıldı. Transkei yurtluğunun önderleri 1973'te Umtata'da düzenlenen zirvede bağımsızlıktan sonra devletlerini bir federasyon çatısı altında birleştirme kararı aldılar. Umtata 1976'da bağımsızlığı ilan edilen Transkei'nin başkenti oldu. Bölgedeki başlıca ekonomik etkinlikler geçimlik tarım ve büyükbaş hayvancılıktır. Kentte kumaş, ağaç ürünleri, gıda maddeleri ve işlenmiş tüütün üreten az sayıda sanayi tesisi vardır. Başlıca yükseköğretim kurumları Transkei Üniversitesi (1977) ve bir teknik yüksekokuldur. Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki East London'a kara ve demir yoluyla bağlı olan kentte bir havaalanı vardır. Umtata Çavlanı kentin yaklaşık 3,2 km güneydoğusundadır. Nüfus (1984 tah.) belediye, 80.000.

Umur Bey I, tam adı BAHAEDDİN UMUR BEY, GAZİ UMUR PAŞA olarak da bilinir (d. 30 Mayıs 1310 - ö. Mayıs 1348, İzmir), Aydınogulları beyi (1334-48). Yaptığı deniz aşırı fetihler ve Batı'yla kurduğu yoğun ticari ilişkiler sonucu beyliğe ekonomik, kültürel, askeri ve siyasi alanda bir yükseliş dönemi yaşatmıştır.

Aydınogulları beyliğinin kurucusu Aydınoglu Mehmed Bey'in oğludur. Babası beylik topraklarını oğulları arasında paylaştığından İzmir'in yönetimini Umur Bey'e bıraktı. Umur Bey, babasının İzmir'de oluşturduğu donanmayla Ege adalarına, Mora ve Rumeli kıyılarına başarılı akınlar düzenledi. Babasının ölümü üzerine (1334) beyliğine başına geçti. İzmir'e saldıran Latinleri püskürttü. 1335'te Foça'yı Latinlerden geri alması için Bizans imparatoru III. Andronikos'a yardım etti. Bu yardım karşılığında Sakız Adasını aldı. 1338-40 arasında Bizans donanması eşliğinde Mora, Eğriboz, Kili ve Eflâk üzerine seferler düzenledi. 1341'de Dimetoka'da imparatorluğunu ilan eden Kantakuzenos'un isteği üzerine ona destek sağladı. 1341-43 arasında Girit ve Kıbrıs'a sefer-

ler düzenledi. Bu gelişmelerden rahatsız olan Papa VI. Clemens'in girişimiyle Venedik, Cenova, Kıbrıs ve Rodos birlik donanması İzmir'e saldırdı. Bu saldırıda donanmasını kaybeden Umur Bey, İzmir'in elden çıkmasını önleyemedi (Ekim 1344). Ayasuluğ'da (Selçuk) kurulan yeni donanmayla Ege Denizinde yeniden etkinlik kurmaya çalıştı. 1347 sonlarında Rodos şövalyeleri bazı ticari ayrıcalıklar karşılığında İzmir'i Aydınogullarına vermeyi kabul ettirlerse de bu karar papa tarafından onaylanmadı. Bunun üzerine Umur Bey İzmir'i almak için harekete geçti ve kenti kuşattı. Ama bu sırada vurularak öldü.

Umur-ı Hafıye, Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamid dönemindeki (1876-1909) gizli istihbarat örgütü.

1807-76 arasında çoğu saraya ve padişaha yönelik birçok ayaklanma olduğu için II. Abdülhamid devlet adamlarına ve komutanlara kuşkuyla bakıyordu. Aleyhindeki gelişmeleri daha başlangıçta haber alabilmek amacıyla, yapısı gizli tutulan bir istihbarat örgütü kurdu. Örgütün görevi, her yola başvurarak kişi ve kuruluşlara ilişkin bilgi toplayıp padişahın değerlendirmesine sunmaktır. Örgüt, Zaptiye Nezareti'ne bağlı çalışıyordu, ama uygulamada herkese hafiyelik yaptırıyordu.

Umur-ı Hafıye örgütü, serhafiye-i şehriyarinin yönetiminde 21 merkezden oluşuyordu. Merkezlerin karakolları ve büroları yoktu. Bir merkeze bağlı hafiyeler, gözden uzak bir yerde buluşarak görev bölümü yapar, birbirlerine bilgi aktarırlardı. Taşrada kamu görevlileri arasında da hafiyeler seçilmişti. Bunlar edindikleri özel ve önemli bilgileri İstanbul'a giderek saraya aktarırlardı.

Hafiyeler dört sınıfa ayrılırdı. Birinci sınıftan olanlar, padişaha bağlı ibrikçi, esvapçı gibi mabeyn mensuplarıydı. Bunlar jurnallerini yazılı ve sözlü olarak doğrudan padişaha sunarlardı. İkinci, üçüncü ve dördüncü sınıf hafiyeler ise merkezlerdeki başhafiyelele bağlı olarak çalışırdı. Bu gruplara "avane" denirdi (örn. Ebülhüda avanesi). Jön Türklerin güçlenmesi nedeniyle 1890'larda hafiyelik daha büyük bir önem kazandı. Aralarında müşir ve vezirlerin de bulunduğu hafiyelerin sayısı arttı. Böylece Yıldız Sarayı'na ve hafiyelik merkezlerine her gün çoğu asilsiz yüzlerce jurnal gitmeye başladı. Yıldız Sarayı çevresinde sıkı önlemler alınırken nazır ve komutanların konaklarına yerleştirilen cariyeler de hafıye olarak kullanılmaya başladı. Herhangi bir sözün bile suçlama nedeni sayılabileceği bilindiğinden, konuşmaktan, yerli yersiz söze karışmaktan, hatta zorunluluk olmadıkça evden ya da işyerinden ayrılmaktan bile çekinilir oldu. II. Meşrutiyet ilan edilince hafiyelik yasaklandı; yakalanan hafiyeler cezalandırıldı, birkaçı da halk tarafından linç edildi. Gizli haberalma için de yasal bir örgüt kuruldu.

Umvukwe Sıradağları, Zimbabve'nin kuzeyinde, Orta ve Doğu Mashonaland illerinde dağ sırası. Hunyani Irmağından kuzeye doğru yaklaşık 160 km boyunca uzanan dağların en yüksek noktası 1.752 m'dir. Umvukwe Sıradağları volkanik kökenli, masa biçimindeki büyük bir kütlenin kuzey kesimini oluşturur. Büyük bir krom madeninin bulunduğu dağlardaki başlıca kentler Darwendale, Maryland Junction ve Kildonan'dır.

un, tahılların ya da bol nişastalı bazı bitki organlarının öğütülmesiyle elde edilen toz.

Başta ekmek ve hamur işleri olmak üzere pek çok gıdanın temel bileşeni olan un en çok buğdaydan elde edilir. Nitekim, "un" terimi yalnız başına genellikle buğday unu için kullanılır; öbürleri elde edildikleri bitkilerin adıyla anılır (mısır unu, çavdar unu gibi).

Bir buğday tanesinin yüzde 80'i nişastalı besidoku, yüzde 13'ü kepek, yüzde 2'si tohumözünden oluşur. Un elde edilirken genellikle kepek ve tohumözü ayrılır.

Buğdaydan un üretiminde taneler önce temizlenir ve kolayca parçalanabilmesi için ısıtılıp yumuşatılır. Daha sonra kırılıp öğütülerek un haline dönüştürülür. Un genellikle ağartma işleminden geçirilir. Tanelerden çoğunlukla yüzde 75 oranında un elde edilir, daha yüksek oranda un çıkarılacak olursa unun rengi esmerleşir. Un elde edildikten sonra geriye kalan tohumözü ve kepek gibi artıklar ya hayvan yemi olarak değerlendirilir, ya tohumözünden besleyici sıvı bir yağ çıkarılır ya da yağı alınmış tohumözü kepeklerle birlikte bazı hazır yiyeceklerle katılır.

Undan hamur hazırlandığında bileşimindeki protein glütene (esnek protein) dönüşür; glüten gaz tutabilme yeteneği sayesinde hamurun şişip kabarmasını sağlayan bir maddedir ve etkisi undaki protein miktarına bağlıdır. Düşük oranlarda protein içeren yumuşak buğdaylardan bileşiminde yüzde 7,5-10 oranında protein bulunan unlar elde edilir; bu unlar kek, kurabiye ve kraker gibi hafif ürünlerin yapımında kullanılır. Protein içeriği yüzde 12,5-15,5 arasında değişen, sert buğday unlarından ise ekmek, çörek ve mayalı hamur işi yapılır.

Buğdaydan çok çeşitli un elde edilir. Tanelerin kabuğuyla birlikte öğütüldüğü, ağartma işleminden geçirilmeyen esmer unlar; nişastasız ve yüksek proteinli glüten unu; tohumözü ve kepeği ayrılmış, çok amaçlı rafine un (ağartılmış ya da ağartılmamış olabilir); rafine edilip ağartılmış ince taneli kek unu bunlardan birkaçıdır.

Buğdayın dışında, arpa, karabuğday, yulaf, yulafı, patates, soya ve piring gibi pek çok tahıldan ve nişastalı üründen de un hazırlanır.

Unamuno (y Jugo), Miguel de (d. 29 Eylül 1864, Bilbao - ö. 31 Aralık 1936, Salamanca, İspanya), denemeleriyle 20. yüzyıl başında İspanya'da çok etkili olan yazar ve düşünür.

Bilbao'daki Vizcaíno Enstitüsü'nde okuduktan sonra 1880'de Madrid Üniversitesi'ne girdi. Orada felsefe ve edebiyat alanındaki doktora çalışmasını tamamladıktan sonra Salamanca Üniversitesi'nde Yunan dili ve edebiyatı dersleri vermeye başladı. 1901'de üniversitenin rektörü oldu, ama 1914'te I. Dünya Savaşı'nda İtaliya Devletleri'ni desteklediğini açıklayınca görevden uzaklaştırıldı. 1924'te İspanya'daki askeri yönetime karşı çıkınca sürgüne gönderildi ama Fransa'ya kaçmayı başardı. Askeri diktatörlük devrince Salamanca Üniversitesi'ndeki görevine döndü, ama Ekim 1936'da Franco'ya bağlı Falanjistler suçlayınca bir kez daha görevinden uzaklaştırılarak evinde gözetim altına alındı. İki ay sonra bir kalp krizi geçirerek öldü.

Unamuno akıl ile duygu, inanç ile mantık arasındaki gerilimi işleyen yapıtlarıyla varoluşçuluğun ilk temsilcilerinden biri sayılır. Ona göre, insanın ölümsüzlüğe duyduğu açık akıl tarafından sürekli bastırılır ve ancak inanç yoluyla doyurulabilir. Bunun doğurduğu gerilim sonucunda da insan hiç dınmayacak bir acıya sürüklenir.

Başarılı bir şair ve oyun yazarı olmasına karşın Unamuno daha çok deneme ve romanlarıyla etkili olmuştur. Düşüncesinin en yetkin ifadesini bulduğu *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*'da (1913; *Yaşamın Trajik Duygusu*, 1986) ruhsal endişenin insanı olabildiğince dolu yaşamaya itebileceğini vurgular. *La agonía del cristianismo*'da da (1925; *Hristiyanlığın Acısı*) bu ve benzeri temaları ele alır. En ünlü romanı, Kitabı Mukaddes'teki Habil ile Kâbil öyküsünün çağdaş bir yorumu olan *Abel Sánchez: una historia de pasión*'dur (1917; *Abel Sanchez [Bir Tutkunun Öyküsü]*, 1989). Ressam Vélazquez'i konu alan *El Cristo de Vélazquez* (1920; *Vélazquez'in İsa'sı*) adlı yapıtı, çağdaş İspanyol şiirinin en güzel örneklerinden biri sayılır.

Unamuno'nun *Niebla* (1914; *Sis*, 1970) adlı romanı ve *El otro* (1932; *Yaman Adam*, 1954, 1990) adlı oyunu da Türkçeye çevrilmiştir.

Unas, Mısır'daki 5. sülalenin (İÖ y. 2494-2345) son firavunu. Piramidinin içine Piramit Metinleri olarak bilinen dinsel yazılan yazdıran ilk hükümdardır. Daha sonraki firavun listeleri 5. sülalenin son firavunu olduğunu gösterir. Ama yaptırdığı piramitle çevresindeki yapılarda görülen yenilikler ve bunlarda atalarına ait anıtlardan alınma blokların kullanılmış olması, bazı araştırmacıların onu 6. sülalenin kurucusu ya da en azından bir geçiş dönemi hükümdarı saymalarına yol açmıştır.

Unas'ın mezar odasıyla öteki odalardaki kabartmalar ve metinler, ölü firavna öbür dünyada yardımcı olmak için hazırlanmıştır. Pek çok eski dinsel uygulamanın yer aldığı metinler Eski Mısır'daki inançlar konusunda değerli birer kaynak oluşturur. Unas'ın çöldeki piramidini vadi tapınağına bağlayan geçit ilginç kabartmalarla bezelidir. Bu sahneler büyük olasılıkla Unas'ın hükümdarlık döneminde geçen olayları canlandırmaktadır. Metinlerde ise firavunun tapınağında kullanılmak üzere Assuan'dan granit blokların getirildiği anlatılmaktadır. Mısır kabartmalarındaki ilk savaş sahnesi de bu piramitte yer alır. İçinde Asyalı insanların bulunduğu gemi figürleri Suriye ve Filistin ile ticari ilişkilerin varlığını gösterir. Parçalanmış bir kabartma parçasında betimlenen aç insanları bir kılığa işaret etmektedir. Bazı bilim adamları bu sahnede Unas'ın çölde kılık çeken aşiretlere yardım edişinin canlandırıldığını düşünmektedir. Bütün yapılarla yer alan Eski Krallığa ait sahnelerde zengin bir konu çeşitliliği vardır.

Unas'ın kızı, ardılı Teti ile evlenmiştir. Antik kaynaklar Teti'yi 6. sülalenin kurucusu olarak gösterir.

Unat, Ekrem Kadri (d. 19 Ağustos 1914, Ankara), Türkiye'de asalakbilim (parazitoloji) çalışmalarına öncülük eden mikrobiyolog.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdikten (1937) sonra aynı fakülteye asistan olarak girdi. 1942'de doçentliğe yükseldi. 1946-49'da ABD'de tıbbi mikoloji, virüsler ile sıtma ve öbür tropikal hastalıklar üzerinde çalıştı. 1948'de Johns Hopkins Üniversitesi Halk Sağlığı Okulu'nda halk sağlığı uzmanı, 1958'de de profesör oldu. 1967'de İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin kuruluş çalışmalarında görev aldı ve bu fakültede mikrobiyoloji, tropikal hastalıklar ve asalakbilim kürsüsünü kurdu. 1983'te emekli olduktan sonra aynı kürsüde görevini sözleşmeli öğretim üyesi olarak sürdürdü.

Türkiye'de rastlanan asalak hastalıkları üzerinde uzun yıllar çalışmalar yaparak

Türkiye'de ilk kez insanda *Shigella sonnei*, *Dirofilaria conjunctivae*, *Linguatula serrata*, *Shigella boydii*, *Cryptococcus neoformans*, *Toxoplasma gondii*, *Capillaria hepatica*, *Pneumocystis carinii* ve *Hymenolepis diminuta* enfeksiyonlarının varlığını gösterdi. Ayrıca Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde rastlanan asalak hastalıklarının ortaya çıkma sıklığını saptayarak epidemiyolojilerini aydınlatı. Asalakbilim ve mikrobiyoloji terminolojisini geliştiren Unat, Türkiye'de mikrobiyolojiyi dışa bağımlılıktan kurtarmaya yönelik çalışmalara ağırlık verdi; balık dokularından hazırlanan besiyerlerini betimlemeye çalıştı. Türk tıp tarihi üzerine çalışmalarıyla da tanınan Unat'ın bu alandaki en önemli yapıtları *Osmanlı İmparatorluğunda Bakterioloji ve Viroloji* (1970) ile *Osmanlı İmparatorluğunda Tıp Zoolojisi ve Parazitolojisi*'dir (1970). Öbür yapıtları arasında *Bulaşıcı Hastalıklar ve Salgınlarla Savaş* (1945), *Tıbbi Helmintoloji* (1951), *Diş Hekimliği Mikrobiyolojisi* (1955), *Tropikal Hastalıklar* (1964-65, 2 cilt), *Tropikal Hastalıklar ve Parazitoloji* (1966-67, 2 cilt), *Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Elli Yılında Tıp Parazitolojisi* (1923-1972) (1973), *Temel Mikrobiyoloji* (1985), *Dünyada ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi* (1988) sayılabilir.

Unat, Faik Reşit (d. 3 Nisan 1899, İstanbul - ö. 8 Nisan 1964, İstanbul), Osmanlı tarihine ilişkin çalışmaları ve okul kitaplarıyla tanınan tarihçi ve yazar.

1917'de İstanbul Muallim Mektebi'ni bitirdi. Uzun yıllar öğretmen olarak çalıştı. 1926'da Maarif Vekâleti neşriyat müdürlüğüne getirildi ve bu görevini 1941'e değin sürdürdü. Bu arada 1940'ta Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni bitirdi. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğinde (1941-46) ve Yüksek Öğretim genel müdürlüğünde (1946-48) bulundu. 1948'de Gazi Eğitim Enstitüsü'nde ders vermeye başladı ve 1957'de buradan emekliye ayrıldı. Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Türk Coğrafya Kurumu ve Birleşmiş Milletler Eğitimi, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Türkiye Milli Komisyonu üyesi olan Unat UNESCO Türkiye Milli Komisyonu yönetim kurulunda da başkan yardımcılığı görevinde bulunmuştu.

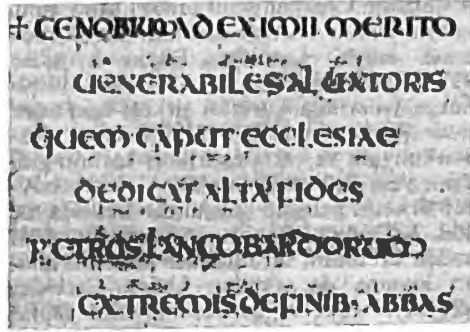
Unat'ın ilk yazısı 1927'de *Maarif Düsturu*'nda yayımlandı. Eğitim tarihi, Osmanlı tarihi ve Türk devrim tarihi üzerine çeşitli dergi, gazete ve ansiklopedilerde yazılar yazdı. İlkokullar ve ortaokullar için tarih ve coğrafya kitapları, çeşitli harita ve atlaslar hazırladı. *Hicri Tarihleri Milâdi Tarihle Çevirme Kılavuz'u* (1940, 1988) ve *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* (1968; 1987, yay. Bekir Sıtkı Baykal) adlı yapıtları en önemli çalışmalarıdır. Unat ayrıca *Abdi Tarihî'nin* (1943), Neşri'nin *Cihannüma* olarak da bilinen *Neşri Tarihi*'ni (1949-57, 2 cilt; 1987, 2 cilt; M. A. Köymen ile birlikte), Ali Cevad'ın *İkinci Meşrutîye'nin İlanı ve Oluzbir Mart Hadesesi* (1960, 1985) adlı yapıtları yayıma hazırlamıştır.

UNCDF bak. Birleşmiş Milletler Sermaye Geliştirme Fonu

uncial, ONSIYAL olarak da yazılır, eski yazmalarda kullanılan ve basit yuvarlak kalem darbeleriyle yazılan büyük harf yazı. Parşömen kullanımının artmasıyla kitapların rulo olarak değil de sayfalar halinde kodeks biçimi yazılmasının yaygınlaşmasına koşut olarak İS 2. yüzyılda ortaya çıktığı sanılır. İlk örneği olan köşeli Latin yazısının tersine, kalem elde hep aynı

pozisyonda tutularak yazıldığı için kâtiplerin yeğlediği bir yazı haline geldi. Latin edebiyatı yapıtlarının çoğu 500 yılı aşkın bir süre bu yazıyla çoğaltıldı.

Yarı *uncial* denen bir türü ise (Britanya Adalarındaki Ada yazısı gibi) belli bazı

Codex Amlatinus'tan bir *uncial* yazı örneği, 716'dan önce
Biblioteca Medicea Laurenziana, Floransa

üsluplarda yazan kâtiplerin daha işlek biçimler elde etmek amacıyla uçları aşağıya ve yukarıya doğru uzanan harfler yaratmaları ortaya çıktı.

UNCTAD bak. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

Underhill, Evelyn (d. 6 Aralık 1875, Wolverhampton, Staffordshire - ö. 15 Haziran 1941, Londra, İngiltere), İngiliz mistik şair ve yazar. *Mysticism* (1911; Mistisizm), *The Mystic Way* (1913; Mistik Yol) ve *Worship* (1936; Tapınma) gibi yapıtlarıyla mistik ilahiyatın o dönem aydınları arasında kabul görmesini sağlamıştır.

Yaşamı boyunca Anglikan Kilisesi'ne bağlı kaldı, ama bir yandan da Katoliklerin dinsel yaşantısına yakınlık duydu. Mistik tutumunu sürdürmekle birlikte yaşamının sonlarına doğru geleneksel Hristiyanlık kurumları ve ayinlerini giderek daha çok benimsedi. İlahiyat anlayışını, kişinin İsa'yı kendi benliğinde duyması üzerine kurdu.

Konferansları ve dergilerde yayımladığı yazılarla da tanınan, 1929-32 arasında *The Spectator*'ın din konularından sorumlu yayın yönetmeni olan Underhill'in öbür yapıtları arasında *Man and the Supernatural* (1927; İnsan ve Doğaüstü), *The Mystery of Sacrifice* (1938; Kurban Olgusunun Gizemi) ile şiir kitapları *The Bar-lamb's Ballad Book* (1902) ve *Immanence* (1913; İçkinlik) yer alır.

Underwood, Francis Henry (d. 12 Ocak 1825, Enfield, Massachusetts, ABD - ö. 7 Ağustos 1894, Edinburgh, İskoçya), ABD'li yazar ve avukat. Kölelik karşıtı mücadeleye katkıda bulunmak amacıyla *Atlantic Monthly* dergisini kurmuştur.

Bir yıl Massachusetts'teki Amherst College'da okuduktan sonra Kentucky'de hukuk öğrenimi gördü. Orada karşılaştığı olaylar köleciliğe karşı tepkisini pekiştirdi. 1850'de Massachusetts'e döndü. Üç yıl siyasetle uğraştıktan sonra Phillips, Sampson and Company yayınevinin yayın yönetmeni yardımcılığını üstlendi. ABD'nin kuzeydoğusundaki kölelik karşıtı ortam içinde yayınevi bünyesinde köleciliğe karşı bir edebiyat dergisi çıkarmaya yöneldi. Harriet Beecher Stowe, Oliver Wendell Holmes, Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, Henry Wadsworth Longfellow ve James Russell Lowell gibi liberal yazarların bu dergiyi desteklemelerini sağladı. Gene aynı yayınevinin bünyesinde Kasım 1957'de Lowell'in genel yayın yönetmeni, kendinin de yönetmen yardımcılığını üstlendiği *Atlantic Monthly* dergisini yayımlamaya başladı.

1859'da başka bir şirketin satın alması üzerine dergiden ayrıldı. Ardından siyasal çalışmalara yeniden başladı; bu arada Lowell, Longfellow ve şair John Greenleaf Whittier'in yaşamöyküleri ile çeşitli öykü ve romanlar yazdı. Enfield'deki çocukluk yıllarını betimlediği *Quabbin: The Story of a Small Town* (1893; Quabbin: Bir Kasabanın Öyküsü) en tanınmış yapıtıdır. İskoçya'da ABD konsolosuyken öldü.

UNDP bak. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNDRO bak. Birleşmiş Milletler Afetzedelere Yardım Kuruluşu

Undset, Sigrid (d. 20 Mayıs 1882, Kalundborg, Danimarka - ö. 10 Haziran 1949, Lillehammer, Norveç), yapıtları birçok dile çevrilmiş Norveçli romancı. 1928'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Bir arkeologun kızıydı. Çocuk yaşta ülkesinin tarihini, halk masalları ve efsanelerini öğrendi. Yapıtlarında bunların etkisinin yanı sıra kendi yaşamından kesitlere de yer verdi. *Elleve aar'da* (1934; On Bir Yıl) çocukluğunu, önce İngilizce olarak yayımladığı *Return to the Future*'da (1942; Norveç bas. *Tillbake til fremtiden*; *Yarına Dönüş*, 1954) Nazi işgali altındaki Norveç'ten kaçışını anlattı.

Undset uzun yıllar bir elektrik mühendisliği şirketinde çalıştı, ardından evlendi,

Undset
Royal Norwegian Embassy, Londra

çocukları oldu. Yazmaya da evlendikten sonra başladı. *Jenny* (1911) ve *Splinten av trolspeilet* (1917; Bir Aynadan Görüntüler) gibi ilk romanlarında alt orta sınıfın romantizmden uzak dünyasında kadının durumunu ele aldı. Başyapıtı sayılan roman üçlemesi *Kristin Lavransdatter* (1920-22; 1. cilt, *Gelin Tacı*, 1957, 1973) ortaçağda geçmekle birlikte gene bir kadının yazgısı etrafında gelişiyor, yakışıklı ama sorumsuz bir erkekle evlenen gururlu, bağımsız yaradılışlı Kristin'in güçlü ama alçakgönüllü ve fedakâr bir kadına dönüşmesini anlatıyordu. Hem bu yapıtta hem de dört ciltlik tarihsel romanı *Olav Audunssøn*'da (1925-27) dinsel sorunlar önemli bir yer tutuyordu. Undset 1924'te Katolik oldu ve çağdaş konulara döndüğü sonraki romanlarında bu kez Katoliklik önemli bir rol oynamayı sürdürdü. Undset, Naziler Norveç'i işgal edince ABD'ye kaçtı; orada yayımladığı yazılarda ve yaptığı konuşmalarda ülkesini ve sürgündeki Norveç hükümetini savundu.

Undset'in Türkçede yayımlanmış öteki yapıtları arasında *Her Kadın Gibi* (1958) ve *Yaman Kadın* (1959) sayılabilir.

UNEP bak. Birleşmiş Milletler Çevre Programı

UNESCO bak. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

UNFPA bak. Birleşmiş Milletler Nüfus Faaliyetleri Fonu

Ungaretti, Giuseppe (d. 10 Şubat 1888, İskenderiye, Mısır - ö. 1 Haziran 1970, Milano, İtalya), İtalyan şair. Fransız simgeçilerinden esinlenerek dil ve biçimde yaptığı yeniliklerle hermetizmin(*) kurucusu olmuş, modern İtalyan şiirine köklü bir değişim getirmiştir.

Mısır'a yerleşmiş bir İtalyan ailesinin oğluydu. Yirmi dört yaşına değin İskenderiye'de yaşadı. Sonradan yazdığı şiirlerde Mısır çölleriyle ilgili imgelere sıkça yer verecekti. 1912'de Sorbonne'da okumak için Paris'e gitti. Orada Guillaume Apollinaire, Charles Péguy ve Paul Valéry gibi şairlerle ve dönemin öncü ressamı Pablo Picasso, Georges Braque ve Fernand Léger ile arkadaş oldu. Ayrıca Fransız simgeci şairlerden, özellikle de Stéphane Mallarmé'den etkilendi.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine İtalyan ordusuna yazıldı. İlk kitabı *Il porto sepolto*'yu (1916; Batık Liman) oluşturacak şiirleri cephede yazdı. Geleneksel kurallara uymadan, uyaksız ve noktalama işaretleri kullanmadan yazdığı bu şiirler İtalyan şiirine yeni bir soluk, yoğunluk ve serbestlik getirdi. Bu, Ungaretti'nin sözcükleri süsten kurtarmak, onları en etkiliyi, en yalın biçimde sunmak için attığı ilk adımı. Önceleri gelecekçilerin deneysel yaklaşımlarını yansıtmaya karşı zamanla şiiri başka etkilere açılarak kendi özgün yolunda geliştirdi. Örneğin, ilk kitabından bazı şiirlerin yeni biçimlerini içeren *Allegria di naufragi* (1919; Kazazedelerin Sevinci) Giacomo Leopardi'nin etkisini yansıtıyordu. 1919-32 arasında yazdığı şiirlerden oluşan *Sentimento del tempo*'da ise (1933; Zaman Duygusu) daha kapalı bir dil ve anlaşılması güç imgeler görülür.

Bir konferans için Güney Amerika'ya giden Ungaretti, 1936-42 arasında Brezilya'daki São Paulo Üniversitesi'nde İtalyan edebiyatı dersleri verdi. *Il dolore*'de (1947; Acı) topladığı şiirlerinde dokuz yaşındaki oğlunun ölümünden duyduğu acıyı, ayrıca Nazi zulmü ve II. Dünya Savaşı'ndan duyduğu üzüntüyü dile getirdi. 1942'de İtalya'ya döndü ve 1957'de emekli olana değin Roma Üniversitesi'nde çağdaş İtalyan edebiyatı dersleri verdi. Bu arada *La terra promessa* (1950; Vaat Edilmiş Topraklar) ve *Un grido e paesaggi* (1952; Bir Çığlık ve Manzaralar) gibi önemli şiir kitapları yayımladı. Sonraki yapıtları arasında *Il taccuino del vecchio* (1960; Yaşlı Bir Adamın Not Defteri) ve *Morte delle stagioni* (1967; Mevsimlerin Ölümü) vardır.

Ungaretti ayrıca Racine'in *Phèdre*'ini, ve Shakespeare'in sonelerini, Luis de Góngora y Argote, Stéphane Mallarmé ve William Blake'in şiirlerini İtalyancaya çevirmiş, bu çevirilerin hepsini sonradan iki ciltlik *Traduzioni*'de (1946-50; Çeviriler) toplamıştır.

Ungava, Kanada'da, Québec eyaletinin kuzeyindeki yarımada kesimi. Kuzeyde Hudson Boğazı, doğuda Ungava Körfezi ve Labrador Yarımadası, güneyde Eastmain Irmağı, batıda Hudson Körfeziyle çevrilidir. Buzulların aşındırdığı, kayalık bir plato olan Kanada Kalkanının parçasıdır. 1927'de Québec-Newfoundland sınırı belirlendikten sonra, yaklaşık 622.000 km²'lik bir alanı kaplayan Ungava Yarımadasının Québec'in kuzeyinde kalan kesimi Ungava, Newfoundland sınırları içinde kalan kesimi ise Labrador(*) adıyla anılmaya başladı. Ama Ungava ve Labrador adları, coğrafi düzeye, siyasal bölünmelerden bağımsız olarak kullanılmaktadır. Ungava'nun güneybatısı, Nouveau-Québec(*) olarak da bilinir. Bölge-

deki ekonomik etkinlikler, çok büyük demir cevheri yataklarının bulunduğu Québec-Newfoundland sınırı boyunca yoğunlaşmıştır. Maden yataklarının 1950'lerde işletmeye açılmasından sonra, bölgenin en büyük kentleri olan Québec'teki Schefferville'le Newfoundland'deki Labrador kenti ve Wabush hızla gelişmiştir.

Ungava Körfezi, Fransızca BAIE D'UNGAVA, Kanada'da, Québec eyaletinin kuzeyindeki Nouveau-Québec (Yeni Québec) bölgesinin kuzeydoğu kıyısında körfez. Hudson Boğazının bir deniz girintisidir. Uzunluğu yaklaşık 320 km, girişindeki genişliği 260 km, en derin yeri 298 m'dir. Aralarında Feuilles, Arnauld, Baleine ve George ırmaklarının da bulunduğu çeşitli büyük ırmaklarla beslenir. Girişinde yer alan Akpatok Adasının (1.427 km²) yüksekliği 283 m'yi bulur. Körfezin kıyı kesimleri maden bakımından zengindir; bunlar arasında batıdaki demir cevheri yatakları sayılabilir. Körfez dört ay dışında bütün yıl buz tuttuğundan çıkarılan cevherin büyük bölümü Grönland ile Newfoundland'da depolanır.

Ungava-Québec Krateri, göktaşı kökenli olduğu kesin olarak bilinen büyük krater. Kanada'da Québec eyaletinin kuzeyindeki Ungava Yarımadasının kuzeybatısında yer alır. İlk olarak 1950'de incelenen kraterin çapı 3.341 m, derinliği 367 m, ağız çemberinin yüzeyden yüksekliği ise 101 m'dir. Suyu dolarak göl haline gelmiş olan kraterin çevresinde birçok başka küçük göl bulunur. Kraterde erimiş silis camına rastlanmıştır; ayrıca kraterin boyutlarının büyüklüğü, göktaşının doğrudan göktaşı çarpması değil, yüzeye yakın bir yerde patlaması sonucunda oluştuğunu düşündürmektedir.

ungüvesi (*Ephestia kuehniella*), *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımının *Phycitidae* familyasından böcek türü. Kepekli un, unlu ürünler ve depolanmış öbür besinlere zarar veren bu gece kelekleri yeryüzünün hemen her yerine dağılmıştır. Tırtırlar A ve B vitaminlerine gereksinimleri nedeniyle saf nişastada yaşayamaz. Un içinde ve tahıl taneleri arasında ördükleri ağlar ürünün temizlenmesinde ya da öğütülmesinde büyük sorunlar yaratabilir. Gelişerek yaklaşık 2 cm uzunluğa erişen tırtırlar döşeme çatlakları gibi korunaklı yerler bularak pupa evresine girer. Bu nedenle ungüvesinin bulaştığı depolarda yeni gelen ürünler de çok geçmeden kurtlanabilir. Erişkin ungüvelerinin ön kanatları boz benekli, kanat açıklığı yaklaşık 3 cm, arka kanatları daha soluk renktedir. Dişiler 200-500 kadar yumurta bırakır. Sıcak ortamlarda yılda dörtten çok kuşak gelişebilir.

UNHCR bak. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

UNICEF bak. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu

UNIDO bak. Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü

UNITAR bak. Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü

Unigenitus, tam adı UNIGENITUS DEI FILIUS. Jansencilere karşı 8 Eylül 1713'te Papa XI. Clemens'in çıkardığı ferman.

Jansencilikçi yasaklamak isteyen Kral XIV. Louis'nin isteği üzerine çıkarılan *Unigenitus* Paris kardinal başpiskoposu Louis-Antoine

de Noailles'nin önderlik ettiği bir grup piskopos tarafından reddedildi. Paris *Parlement*'inde ise ancak bazı koşullarla kabul edildi. Jansencileri destekleyen *Parlement*'ler da fermanı papanın, Fransız Kilisesi'ne yetkisini aşan bir müdahalesi olarak yorumladılar.

Unigenitus üzerine tartışmalar Kral XIV. Louis'nin 1715'te ölmesi üzerine daha da şiddetlendi. 1717'de dört piskopos fermana karşı papadan daha yetkili bir ekumenik konsilin toplanması çağrısında bulundu. Ama 1729'da Kardinal Noailles'nin ölmesi üzerine bu muhalif grup dağıldı. 1730'da fermanı resmen Fransız yasası ilan eden ve buna uymayan din adamlarının topraklarına el konulacağını bildiren krallık bildirisi Jansencilere vurulan yeni bir darbe oldu.

unikorn bak. tekboynuz

Unilever, Unilever PLC (merkezi Londra'da) ve Unilever NV (merkezi Rotterdam'da) adlı ikiz şirketler. Birer holding olarak dünya çapında sabun, deterjan, gıda ve daha çok ev ihtiyaç maddelerinden oluşan başka ürünlerin imalatı ve satışıyla uğraşan 500'den çok şirketi barındırır. İki şirketin de yönetim kurulu üyeleri aynı kişilerden oluşur. Ayrıca adi sermayeye ödenen temettüleri karşılıklı anlaşmalarla eşitlenmiştir. Dolayısıyla görünüşte ikili olmakla birlikte gerçekte tek bir kuruluş sayılırlar.

Bugünkü Unilever'in geçmişi esas olarak 19. yüzyılda kurulmuş üç şirkete dayanır. Hollanda'da süt ve süt ürünleri ticaretinde 50 yılı geride bırakmış Jurgens ailesinden gelen Anton ve Johannes kardeşler, 1854'te Oss'ta Gebroeders Jurgens adında bir ortaklık kurarak, başta İngiltere'ye olmak üzere tereyağı ihracatında yoğunlaşmaya başladılar. Gittikçe pahalılaşan tereyağına artan talep, şirketi 1871'de yeni bulunan margarin üretmeye yöneltti. 19. yüzyılın ortalarından beri tereyağı ticareti yapmakta olan Oss'taki Van den Berghler ailesi de 1870'lerde margarin yapımına başladı. İngiltere'de ise William Hesketh Lever'in (sonradan Vikont Leverhulme) 1885'te kardeşi James Darcy Lever ile birlikte kurduğu Lever Brothers, ilk kez don yağı ve çeşitli bitkisel yağlardan yapılarak paketlenmiş kalıp sabun pazarlama işine girişti. Ayrıca sloganlı ve hediye dağıtımli enerjik bir reklamcılığa başvurarak önemli bir yenilik getirdi.

Üç işletme de büyük bir hızla büyüdü. Lever Brothers etkinliklerini kara Avrupa'ya ve deniz aşırı ülkelere doğru genişletirken, Jurgens ve Van den Berghler aileleri daha çok İngiltere'ye ve dünyanın öteki bölgelerine açıldılar. I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde İngilizler margarin, Hollandalılar sabun alanına girmiş bulunuyorlardı. Her iki ürün de benzer yağlardan yapılıyordu.

İki Hollanda ortaklığı 1927'de birleşerek Margarine Unie NV ile Margarine Union Limited in Britain'ı kurdular. Ortak müdürler ile eşitlenmiş temettüleri ve sermaye değerleri iki şirketi birbirine bağlıyordu. Avrupa'nın önde gelen öteki yağ, sabun ve margarin üreticileri de 1928'de topluluk bünyesine alındı. Lever Brothers ve bağlı şirketlerin 1929'da topluluğa katılmasıyla ikiz şirketler Unilever adını aldı.

20. yüzyıl sonlarında Unilever'in satışlarının çoğunluğu sabun ve deterjan, margarin, yemeklik yağ, salata sosları, süt ürünleri, tuvalet malzemesi (diş macunları, saç spreyleri vb), paketlenmiş ve işlenmiş gıdalar, ambalaj malzemesi gibi ev ürünleri alanındadır. Ayrıca başka kâğıt ve plastik ürünleri, sanayide kullanılan kimyasal maddeler ve hayvan yemleri de üretilmektedir.

Union Carbide Corporation, kimyasal madde, petrokimya ve yan ürünleri üreten büyük ABD şirketi. Merkezi ABD'de, Connecticut eyaletindeki Danbury'dedir. 1917'de Linde Air Products Company (1907), National Carbon Company (1899), Prest-O-Lite Company, Inc. (1913) ve Union Carbide Company'nin (1898) satın alınmasıyla Union Carbide and Carbon Corporation adıyla kuruldu. Bugünkü adını 1957'de aldı.

Savaş yıllarında kurulan şirket, kısa süre içinde ABD ordusuna satılan helyum, ferrozirkonyum ve etkinleştirilmiş karbon gibi çeşitli yeni ürünlerin imalatına girişti; böylece şirketin gelişme doğrultusu belirlenmiş oldu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kimyasal madde üretimini sürdürürken tüketim malları alanına da yönelen Union Carbide, potansiyel tüketici gereksinimlerini saptamak ve bu gereksinimleri karşılayacak ürünler yaratmak amacıyla piyasa araştırmasına başvuran ilk şirketlerden biri oldu. Prestone markasıyla üretilen ilk antifriz ile transistorlu radyolarda kullanılan ve Eveready markası taşıyan ilk piller şirketin ürünleriydi.

Şirket II. Dünya Savaşı sırasında araştırma ve geliştirme etkinliklerini daha da genişletti; ilk atom bombasının geliştirilmesinde ve yapımında önemli sorumluluk üstlendi. Aynı dönemde petrokimya alanındaki öncü şirketler arasına giren Union Carbide, plastik, sanayi gazları, metaller ve karbon ürünleri, elektronik ağıt ve tıbbi malzeme üretimine de yöneldi. Ama 1986-87 yıllarında tarımda kullanılan, kimyasal maddelerle ev ve otomobillerde kullanılan pil, akümülatör, mum ve antifriz gibi ürünleri üreten şirketlerinin çoğunu sattı.

Union Carbide'in Hindistan'ın Bhopal kentindeki böcek ilacı fabrikası, 3 Aralık 1984'te tarihin en korkunç sanayi kazalarından birine sahne oldu. Fabrikadan sızan ve çevredeki yoğun nüfuslu mahallelere yayılan zehirli gazlar yaklaşık 2.500 kişinin ölümüne, çok daha fazla insanın sağlığını zarar görmesine yol açtı. Sonraki incelemelerde kazanın, eksik kadroyla çalışan fabrikanın işletme ve güvenlik standartlarına uymamasından kaynaklandığı ortaya çıktı. 1989'da Hindistan Yüksek Mahkemesi Union Carbide'ı kazadan zarar görenlere 470 milyon dolar tazminat ödemeye mahkûm etti.

Union Jack, UNION FLAG (Birlik Bayrağı) olarak da bilinir, Aziz George (İngiltere), Aziz Andreas (İskoçya) ve Aziz Patrick (İrlanda) haçlarını birleştiren Birleşik Krallık ulusal bayrağı.

Büyük Britanya bayrağının I. James ve I. Charles dönemlerindeki en eski biçimi, İngiltere'yi simgeleyen kırmızı haçın İskoçya bayrağının mavi zemini üzerinde beyazla çevrelenmişti. Cromwell Cumhuriyeti döneminde, bayrağın ortasına İrlanda'yı simgeleyen bir arp eklendi. 1660'ta II. Charles'in yeniden tahta çıkmasıyla bayrak gene eski biçimini aldı. Great Union (Büyük Birlik) adı verilen bu eski bayrak, Büyük Britanya ile İrlanda'nın yasal birleşmesinin yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1801'e değin kullanıldı. Bu birleşme, beyaz üzerine köşegen biçimindeki kırmızı Aziz Patrick haçını var olan bayrağa eklemeyi gerektirdi. İlk Union Jack, özgün beyaz zemini temsil eden beyaz çizgi ile çevrelenmiş kırmızı Aziz George haçının mavi zeminli beyaz Aziz Andreas haçının üzerine konulmasıyla oluşturuldu.

Kırmızı Aziz Patrick haçının beyaz Aziz Andreas haçının üzerine yerleştirilebilmesi ve örtmemesi için kırmızının bir kenarına ötekine göre daha geniş bir beyaz çizgi çekildi. Kırmızı Aziz Patrick haçının kollarının aynı doğrultuda devam etmesi, bu haçın bölümlerinin Aziz Andreas haçını oluşturan eğik uçların merkezinden çıkarılmasıyla engellendi.

Union Jack dünyanın her yerinde Birleşik Krallık temsilcileri tarafından kullanılır. Askeri amaçlı ve başka kullanımlarda bir başka bayrakla birleştirilebilir. Union Jack Bayrağı Avustralya, Fiji ve Yeni Zelanda gibi Uluslar Topluluğu'na bağlı ülkelerin bayraklarının bir parçasıdır; 1965'e değin Kanada'nın ulusal bayrağında da yer almıştır.

Union Pacific Railroad Company, ABD'de demiryolunu Büyük Okyanus kıyılarına kadar uzatan şirket. 1 Temmuz 1862'de Kongre kararıyla kuruldu. İlk demiryolu, California'da Sacramento'dan yapılmaya başlayan Central Pacific Railroad ile birleştirilmek üzere, Nebraska'daki Omaha'dan batıya doğru döşendi. İki demiryolu 10 Mayıs 1869'da Utah'ta Promontory'de birleşti.

Union Pacific'e parasal kaynak, federal krediler ve toprak bağışlarıyla sağlandı. Ama şirket, Crédit Mobilier Skandalı gibi birkaç vurguncunun büyük kazançlar sağladığı bir olaya karıştı. Demiryolu şirketini büyük borç yükü altına sokan bu olayın ortaya çıkmasından sonra şirketin mal varlığı 1893'te kayıma devredildi. Şirket 1897'de Edward H. Harriman'ın önderliğinde yeniden örgütlendi. Harriman büyük bir gelişme sağladı. Şirket onun yönetiminde Batı'nın ekonomik kalkınmasına katkıda bulundu. Harriman başka ulaşım şirketlerinin hisselerini de satın alarak imparatorluğuna kattı ve bir holding oluşturdu.

Union Pacific Iowa'da Council Bluff'dan Missouri'de Kansas City'ye; Oregon'da Portland'dan Los Angeles'a kadar Batı'nın 13 eyaletine yayılarak gelişti. 1969'dan bu yana Union Pacific Corporation adındaki bir holdinge bağlı olarak çalışmaktadır.

Şirket 1982'de, Missouri Pacific Railroad Company ve yönetim merkezi San Francisco'da olan Western Pacific Railroad Company ile birleşerek "Union Pacific Sistemi"ni oluşturdu. Union Pacific ve Missouri Pacific bu birleşmeden sonra da Union Pacific Corporation adındaki holding içinde ayrı şirket kimliklerini bir ölçüde korudular ama Western Pacific, Union Pacific'in bir şubesi durumuna geldi. Üç demiryolunun trafik ve pazarlama işleri tümüyle birleştirildi. Union Pacific'in merkezi Pennsylvania'da Bethlehem'dedir.

Unisys Corporation, bilgisayar sistemleri üreten ABD şirketi. 1986'da Sperry Corporation ve Burroughs Corporation'ın birleşmesiyle kurulmuştur.

Sperry Corporation 1933'te North American Aviation, Inc., Curtiss-Wright Corporation ve Sperry Gyroscope'un birleşmesinden doğdu. Cayroskop, havacılıkla ilgili başka makineler, takım tezgahları ile ağır ve duyarlı aletler üretiminde uzmanlaşan bu şirket 1955'te Remington Rand Inc.'la birleşerek Sperry Rand Corporation adını aldı. Büro makineleri ve iş aletleri üreten çeşitli şirketlerin birleşmesiyle 1927'de kurulan Remington Rand ise daktilo, iş makineleri ve elektrikli tıraş makinesi üretiminde yoğunlaştı. Sperry Rand Corporation 1979'da Sperry Corporation adını aldı.

1905'te Burroughs Adding Machine Company adıyla kurulan ve William Seward Burroughs'a ait American Arithmometer Company'nin yerini alan Burroughs Corporation, kısa süre önce Burroughs'un geliştirdiği hesap makinesinin üretimini başlattı. Bu alanda dünyanın en büyük üreticisi durumuna gelen bu şirket 1953'te Burroughs Corporation adını aldı; ayrıca 1950'lerde ve 1960'larda bürolarda kullanılmak üzere bilgisayar sistemleri üreten bölümler oluşturdu.

1986'daki birleşme sırasında Sperry özellikle taşımacılık ve kamu hizmetleri alanlarında kullanılan bilgisayar sistemleriyle askeri elektronik sistemler, Burroughs ise bankacılık ve başka mali etkinlik alanlarında kullanılan bilgisayar sistemleri üretiminde yoğunlaşmışlardı.

Unitas Fratrum, KARDEŞLER BİRLİĞİ olarak da bilinir, 15. yüzyıl ortalarında Bohemya'da Husçuluktan etkilenecek oluşan ama 1467'de Utrakistlerden kopan dinsel topluluk. Kitabı Mukaddes'i imanin tek ölçütü sayan topluluk üyeleri şiddetten uzak, yalın ve mütevazı bir yaşam sürüyordu. Tözdönüşümü öğretisine karşı çıkmakla birlikte Komünyon ayinini kutluyorlardı. 1501'de ilk Protestan ilahi kitabını bastıran Unitas Fratrum 1579-93 arasında Çek edebiyatında dönüm noktası sayılan Kraliçe (Kralitz) Kitabı Mukaddes'i'ni yayımladı. Lutherci ve Kalvenci etkiler taşıyan Bohemya İtkatnamesi (*Confessio Bohemica*), 1575'te Lutherci Yeni-Utrakistlerle birlik kurarak 1609'da imparatorluk onayı almasını sağladı. O dönemde Bohemyalı Protestanların yarısı, Moravyalı Protestanlarına yandan çoğu Unitas Fratrum üyesiydi. 16. yüzyılın ortalarında Polonya'ya göç eden bir grup Unitas Fratrum üyesi iki yüzyıl kadar bu ülkede kaldı. Otuz Yıl Savaşları sırasında II. Ferdinand'a karşı Protestan Çek soylularının yanında karşıpan topluluk Beyaz Dağ (Bílá Hora) Çatışması'nda (1620) aldığı yenilgiden sonra gücünü yitirmeye başladı. 1627'de Protestanlığı yasaklayan imparatorluk fermanının çıkmasıyla tüm kiliseleri, Kitabı Mukaddes'leri ve ilahi kitaplarıyla birlikte tüm topluluk yok edildi. Geriye kalanlar ya zorla Katolikleştirildi ya da sürgüne gönderildi. Sürgündeki bir grup Saksonya'ya sığınarak Herrnhuterler adı altında geniş çaplı misyonerlik çalışmalarna giriştiler. Çek Cumhuriyeti'nde bugünkü Moravya Kilisesi'yle Evanjelik Çek Kardeşler Kilisesi'nin kökeni Unitas Fratrum'a dayanır.

United Airlines, Inc. (UAL), Kuzey Amerika'ya ve Uzakdoğu'ya yolcu taşıyan ABD havayolu şirketi. Merkezi Chicago'nun banliyölerinden biri olan Elk Grove Village'dadır.

1929'da, William E. Boeing (1881-1956), Frederick B. Rentschler (1887-1956) ve ortakları tarafından, havayolu taşımacılığı ve uçak yapımı alanında etkinlik göstermek üzere United Aircraft Transport Corporation adıyla kuruldu. 1931'de Chicago'da United Airlines Inc. adını taşıyan bir holding olarak yeniden düzenlendi. 1934'te çıkarılan bir yasayla uçak yapımı ve havayolu taşımacılığı birbirinden ayrılmaya holding dağıtıldı; bu düzenlemenin sonucunda The Boeing Company, United Aircraft Corporation (1975'ten sonra United Technologies Corporation) ve United Airlines adlı üç bağımsız şirket ortaya çıktı. Aynı yıl United Airlines başkanlığına getirilen William A. Patterson (1899-1980) bu görevi 1966'da emekliye ayrılncaya değin sürdürdü.

Şirket 1930'dan sonra Batı'daki kuzey-güney hatlarının yanı sıra New York'tan

San Francisco'ya ve Washington'daki Seattile'a uçuşlar düzenledi. Uçaklarda hosteslerin hizmet vermesi uygulaması, dünyada ilk kez 1930'da şirketin Chicago-San Francisco hattında başlatıldı. Bunu New York'tan öteki kıtalara düzenlenen uçuşlar izledi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha geniş bir alana sefer düzenlemeye başlayan şirket, 1961'de Capital Airlines ile birleşerek yolcu sayısı bakımından dünyanın Aeroflot'tan sonraki ikinci büyük havayolu şirketi durumuna geldi ve bu konumunu sonraki birkaç on yıl boyunca korudu. 1968-69'da yeniden düzenlenen şirket 1986'da Pan American World Airways Inc.'in Asya ve Güney Pasifik hatlarını satın aldı. 1990'da Pan American'ın Londra ile ABD arasındaki hattını ele geçiren şirket, Pan American'ın iflasından sonra bu şirketin Latin Amerika ile Antiller arasındaki hatlarını da satın aldı. United Airlines, günümüzde de ABD'nin en büyük havayolu şirketlerinden biridir.

United Artists Corporation, ABD'nin önde gelen film şirketlerinden. 1919'da ünlü yıldız Charlie Chaplin, Mary Pickford ve kocası Douglas Fairbanks ile yönetmen D. W. Griffith tarafından kuruldu. Dönemin önemli sinemacıları olan bu sanatçılar filmlerinin yapım ve dağıtımında bütünüyle özgür olmak amacındaydılar. Şirket ayrıca bağımsız yapımcıların nitelikli filmlerinin dağıtımını da yapıyordu. Aynı zamanda film şirketlerinin kendi yapımları dışındaki filmlerin dağıtımını yapmasına da öncülük etti. Kendi yıldızlarının denetiminde olan ilk önemli yapım şirketi idi.

Mali güçlüklerle karşılaşan şirket 1950'de yeni bir düzenlemeye gitti ve stüdyolarını elden çıkararak etkinliğini finansman ve dağıtım alanlarında sürdürdü. Yeni yönetim, bütçesi sınırlı filmlere yönelirse de, şirket 1950'lerin ortalarında *The African Queen* (1951; *Afrika Kraliçesi*), *Marty* (1955) gibi başarılı filmlerle büyük şirketlere meydan okudu. Sonraki yıllardaki başarılı yapımları arasında *One Flew over the Cuckoo's Nest* (1975; *Guguk Kuşu*), *Rocky* (1975), James Bond ve Pembe Panter dizileri sayılabilir. Şirket bu arada birkaç kez el değiştirmiştir.

United Brands Company, 1970'te United Fruit Company'yle et paketleme şirketi John Morrell and Co.'nun holding şirketi AMK Corporation'ın birleşmesiyle kurulan ABD şirketi. Muz, başka meyve ve sebzeler, işlenmiş et, meşrubat, katı ve sıvı yağ ve öteki gıda maddelerinin üretim ve dağıtımıyla uğraşan şirket, hayvan yemi ve plastik üretiminde telekomünikasyon alanlarında da etkinlik gösterir. Merkezi New York kentindedir.

United Brands Company'nin ana şirketi olan United Fruit Company 1899'da, Boston Fruit Company'yle Antil Adaları, Orta Amerika ve Kolombiya'da muz üretilen pazarlayan öteki şirketlerin birleşmesiyle kuruldu. Şirketin kurucularının başında 1872'de Kosta Rika'da muz plantasyonları satın almaya ve bir demiryolu inşa etmeye başlayan Minor C. Keith geliyordu. Keith 1884'te Kosta Rika hükümetiyle yaptığı bir anlaşmayla, ülkenin dış borçlarını ödemek ve 90 km daha ray döşemek koşuluyla demiryollarından 99 yıl süreyle koşulsuz olarak yararlanma ve henüz tarıma açılmamış 325 bin hektarlık bir arazide 20 yıl süreyle vergiden bağışık olarak üretim yapma ayrıcalığını elde etti. Kuruluş sermayesi

11,23 milyon ABD Doları olan United Fruit Company 1930'a değin 20'yi aşkın rakip şirketi satın alarak sermayesini 215 milyon dolara yükseltti ve Orta Amerika'nın en büyük işvereni durumuna geldi. United Fruit Company'nin pazarlama etkinliklerini yürütmek üzere kurduğu Büyük Beyaz Filo, dünyanın en büyük özel ticaret filolarından biri durumuna geldi.

Latin Amerika basınında sık sık *el pulpo* (ahtapot) olarak anılan United Fruit Company 20. yüzyılın başlarındaki "dolar diplomasisi" döneminde emekçileri sömürmek, görevlilere rüşvet vermek ve hükümetlere baskı yapmak gibi suçlamalara hedef oldu. Şirket sonraki dönemlerde benimsediği Üreticiler Birliği Programı çerçevesinde, elinde tuttuğu toprakların bir bölümünü uygun koşullarda kredi verdiği ve teknik yardım sağladığı bireysel üreticilere devrederek onların ürünlerinin pazarlama kuruluşu olarak çalışmaya başladı. Son derece düşük olan ücretler de belli ölçüde yükseltildi.

United Brands bugün de Honduras, Kosta Rika, Guatemala, Panama ve Kolombiya'da büyük muz plantasyonlarının sahibi ya da kiracıdır. ABD hükümeti için Jamaika'da şeker, Kosta Rika, Panama ve Ekvador'da kakao, Guatemala'da abaka üretmeyi sürdüren şirket, Güney Amerika'nın kuzeyindeki ve Orta Amerika'daki tropik ağaçlar, kinin, uçucu yağlar ve kauçuk üretilen mülklerini elinde tutmaktadır.

United Press International (UPI), dünyanın en büyük özel haber ajanslarından biri. Merkezi ABD'dedir. Associated Press, Reuters, Agence France-Presse ve TASS'la birlikte uluslararası haberlerin yüzde 80'ini iletir. United Press (UP; 1907) ile International News Service'in (INS) birleşmesiyle 1958'de kurulmuştur. Günümüzde 100'e yakın ülkede 7.500 kadar gazete ve haber dergisi ile radyo ve televizyon istasyonu UPI'nin haberlerinden yararlanmaktadır.

UP, üç bölgesel haber şirketinin E. W. Scripps'in denetimi altında birleşmesiyle kuruldu. UP, Associated Press gibi yalnızca abonelerine değil, bütün gazetelere haber satacaktı. Scripps'in 1912'de genel müdürlüğe getirdiği Roy W. Howard (1883-1964) UP'yi büyük bir haber toplama örgütüne dönüştürdü. Ajans kısa sürede büyük Avrupa başkentlerinde bürolar açtı. I. Dünya Savaşı sırasında Latin Amerika gazetelerine de haber sattı. UP tarihi boyunca ilgi çekici konuları ön planda tuttu, özel haberlere öncelik verdi. Özel haberleri satmak için ayrı bir yan kuruluş oluşturdu. Televizyonlara haber sağlamak için de UP Movietone News'i oluşturdu.

INS'yi William Randolph Hearst sabah gazetelerine haber sağlamak amacıyla kurmuştu. 1928'de 24 saat sürekli haber sağlayabilmek için Hearst'ün öteki haber şirketleri de INS ile birleştirildi. 1958'de UP ile birleştiği zaman INS'nin ABD içinde ve dışında 2 bin müşterisi vardı; UP ise çok daha fazla müşteriye hizmet veriyordu. 1970'lerde UPI'nin harcamaları gelirlerinden daha hızlı artmaya başladı, abone sayısı hızla azaldı. 1982'den sonra UPI'nin sahipleri birkaç kez değişti

United States Steel Corporation bak. USX Corporation

United Technologies Corporation, eskiden (1934-75) UNITED AIRCRAFT CORPORATION, havacılık ve uzay alanlarıyla çeşitli sanayi dallarına yönelik donanım üretiminin

de önde gelen ABD şirketi. Merkezi Connecticut'taki Hartford'dadır.

1928'de çeşitli havacılık şirketlerinin birleşmesi sonucunda United Aircraft and Transport Company adıyla kuruldu; bunlar arasında uçak motorları üreticisi Pratt & Whitney, uçak üreticisi Boeing, uçak tasarımcısı Chance Vought ve bünyesinde çeşitli küçük havayollarını bulunduran United Airlines vardı. Kongre 1934'te çıkardığı bir yasayla bu birleşmeyi geçersiz saydı; böylece Boeing, United Airlines ve United Aircraft Corporation adlarında üç şirket oluştu. 1975'te United Technologies Corporation'a dönüşecek olan United Aircraft, Pratt & Whitney ve Chance Vought'un yanı sıra pervane üretim bölümü Hamilton Standard ile dünyada ilk helikopteri yapan Igor Sikorsky'nin kurduğu Sikorsky Aircraft'ı elinde tuttu.

United Aircraft 1930'larda, geniş çapta araştırma ve geliştirme etkinliklerine girişti; Sikorsky bölümü de helikopter üretiminde uzmanlaştı. Şirket II. Dünya Savaşı'ndan sonra jet motorları, ardından da uzay aracı ve füze yapımına başladı. Hamilton Standard da etkinliklerini çeşitlendirerek çevre ve yakıt denetim teknikleri geliştirdi. United Aircraft 1958'de radar ve ileri elektronik donanımı üreten Norden'ı satın aldı; aynı yıl katı yakıtlı roketler için bir kimyasal sistemler bölümü kurdu.

ABD uzay uçuşlarında önemli rol oynayan şirket sıvı hidrojenli roket motoru ile "Apollo" uzay aracı ve ay modüllerinde kullanılan yaşam destek sistemlerini geliştirdi; Uzay Mekiği'nin büyük bölümünün tasarımını gerçekleştirdi; ramjet motorlarına ilişkin araştırmalar yürüttü. 1972 sonuna değin satışlarının yarısından çoğunu hükümete yaptı. 1970'lerin ortasında uzay dışı alanlarda çalışan şirketler satın almaya başladı.

Uniti Kumpanyası, İtalya'da 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyıl başlarında etkinlik gösteren *commedia dell'arte* topluluğu. Türün altın çağını yaşadığı bu dönemde bünyesinde yetenekli, kültürlü, yaratıcı ve incelikli oyuncular barındıran topluluğun yöneticileri Drusiano Martinelli ve karısı Angelica'ydı.

Topluluğun Mantova sarayıyla Cenova ve Padova'daki gösterilerini de kapsayan 1578-1640 arası etkinliklerine ilişkin belgeler günümüze ulaşmıştır. Topluluğun en önemli oyuncularından biri, Capitano Matamoros (*bak. Capitano*) ve Pulcinella (*bak. Punch*) tiplerini geliştirmiş olan Silvio Fiorillo'ydu.

Universal Pictures Company, ABD'de 1920'lerde seriyallerin, 1930'larda da büyük ilgi gören korku filmlerinin önde gelen yapımcılarından olan film şirketi. Film gösterileri düzenledikten sonra yapımcılığa geçen Carl Laemmle tarafından 1912'de kuruldu. Önceleri dar bütçeli popüler seriyaller çekti; sinemada gerçekçiliğin öncülerinden olan Erich von Stroheim'in filmlerini de yaptı.

Erich Maria Remarque'ın ünlü romanından uyarlanan *All Quiet on the Western Front* (1930; *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*) filminin Oscar kazanmasından sonra da dar bütçeli filmlerini sürdürdü. Bunlar arasında *Frankenstein* (1931) ve *Dracula* (1931) gibi ünlü korku filmleri de yer alıyordu. 1960'larda Doris Day ve Rock Hudson'ın komedileriyle büyük ticari başarı elde eden şirket bir süre Universal-International adını kullandı. 1970'lerin başındaysa Music Corporation of America (MCA) tarafından satın alındı ve dünyanın en bü-

yük ve en çok kâr eden televizyon filmi üreticisi oldu.

Universalis bak. Encyclopædia universalis

universitas, Roma hukukunda, tek bir birlik olarak kabul edilen insan ya da eşya topluluğu. Kamu hukuku alanında *civitas*, *municipium*, özel hukuk alanında *societas*, *collegium* gibi kurumlar *universitas* niteliğindedir. Bunlardan *civitas*, bir kent sınırları içinde hukuken örgütlenmiş, özgür insanlardan kurulu devlet topluluğu anlamına geliyordu. *Municipium* merkezden yönetilmele-ri güçleştiği için özerk bir statü tanınan kentler için kullanılıyordu. *Societas* müşterek mirasçıların iştirak halinde malik olarak ellerinde bulundurdıkları mülktü. *Collegium* da, ölenin aynı malı birkaç kişiye birden bırakması durumunda ortaya çıkan hukuki birlikti.

Unkei (d. 1148? - ö. 1223), geç Heian dönemi (897-1185) ile Kamakura dönemi'nin (1192-1333) başlarında yaşamış Japon heykeltci. Yüzyıllar boyunca Japon sanatını etkileyen bir Budacı heykel üslubu yaratmıştır.

Ünlü heykeltci Kokei'nin oğluydu. Geç Heian döneminin en ünlü heykeltcisi Coço'nun soyundan geldiği sanılan Unkei

Kongo-rikişi, Unkei'nin bir ahşap heykeli, Todai Tapınağı'nın güney kapısı, 1203; Nara, Japonya Asuka-ön

20 yaşına varmadan usta bir heykeltci olarak tanındı. Kamakura şogunluğunun siparişi üzerine Nara'daki Todai Tapınağı ve Kofuku Tapınağı için heykeller yaptı. Bu heykelleri babasının en iyi öğrencisi Kaikel ve 20'yi aşkın yardımcısıyla birlikte tamamladı. Bu ortak projenin en önemli ürünü Todai Tapınağı'nın Büyük Güney Kapısı'nda (Nandai-mon) yer alan yaklaşık 8 m yüksekliğinde, iki koruyucu tanrı (Nio) heykeliydi (1203). Bu heykellerde gerçekçi ve dinamik üslubunu ortaya koyan Unkei son yıllarında daha çok Kamakura şogunluğunun siparişleri üzerinde çalıştı ve çok sayıda portre heykel yaptı.

Unkoku Togan (d. 1547 - ö. 1618, Japonya), daha çok *suiboku-ga* (sulu mürekkepli resim) sanatçısı olarak tanınan Japon ressam. Kano okulunun resimde temel eğilimi belirlediği dönemde 15. yüzyıl sanatçısı Sesşu'nun üslubunu izlemiştir.

Önce bir Kano sanatçısının (bir olasılıkla Soel'nin) öğrencisi oldu. Yamaguçi'de Mori allesinin hizmetinde çalışırken Sesşu'nun aile koleksiyonunda bulunan resimlerini gördü. Sesşu'nun 15 m uzunluğundaki "Sansui Çokan" (1486) adlı manzara resmi-nin bir kopyasını yaparak bunu Sesşu'nun üslubunu resmen sürdürme iddiasını desteklemek için kullandı. Aynı iddiada bulunan rakibi Hasegawa Tohaku'ya karşı yasal mücadeleyi kazanarak "Sesşu'nun beşinci kuşağı" olarak tanınma hakkını elde etti. Sesşu üslubunda yaptığı ve aslına çok benzettiği "Çin Manzaranı" (Boston Güzel Sanatlar Müzesi) adlı resminde Sesşu'nun koyu çizgileri görülmemekle birlikte çeşitli tonların kullanılmasıyla daha derin bir atmosferik etki yaratılmıştı. En tanınmış yapıtları arasında "Geyik" (Kikkava Koleksiyonu, İvasaki) ve Yoşino Dağını betimlediği kiraz baharlarıyla ünlü paravana resmi (Masuda Koleksiyonu, Nagato) bulunan Unkoku Togan'ın çalışmalarının büyük bölümü Kyoto'daki Daitoku Tapınağı'ndadır.

UNKRA bak. Birleşmiş Milletler Kore Yeniden İmar Konferansı

unlubiti, Homoptera (eşkanatlılar) takımının *Pseudococcidae* familyasını oluşturan, bitkilerin özsuyla beslenen, küçük yapılı böceklerin ortak adı. Yeryüzünün hemen her yerinde rastlanan bu böcekler turuncgil ağaçlarına ve süs bitkilerine zarar verir. Unlubitlerin en çok erişkin dişileri görülür. Bunlar oval biçimli, hareketsiz ve yaklaşık 1 cm uzunluğundadır. Vücutlarını örten yapışkan beyaz toz, üstlerine un serpilmiş izlenimi verir.

Unlubitlerin dişileri ve hareketli nemfleri yaprakların altındaki damarlar boyunca yığınlar oluşturur. Erkeklerin iki kanadı vardır. İyi bilinen türlerinden sera unlubiti (*Pseudococcus adonidum*) sera bitkilerine, turuncgil unlubiti (*P. citri*) özellikle turuncgil ağaçlarına dadanır.

Uno Sosuke (d. 27 Ağustos 1922, Şiga ili, Japonya), 1989'da 68 gün başbakanlık görevinde bulunan Japon siyaset adamı.

Varlıklı bir içki yapımcısının oğlu olan Uno, Kobe Ticaret Üniversitesi'nde öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı'nda orduda görev aldı. Temsilciler Meclisi'ne ilk kez 1960'ta seçildi. Liberal-Demokrat Parti hükümetlerinde çeşitli bakanlık görevlerinde bulunduktan sonra 2 Haziran 1989'da başbakanlığa getirildi. Parti hiziplerinin onun üzerinde anlaşmasının başlıca nedeni önceki Takeşita Noboru hükümetinin düşmesine yol açan siyasal nüfuz kullanımı ve rüşvet skandallarına karışmamış birkaç siyasetçiden biri olmasıydı. Ama çok geçmeden basında birkaç geysayla ilişkisi olduğuna ilişkin haberlerin çıkması bir seks skandalına yol açtı. Ardından Liberal-Demokrat Parti'nin Temmuz 1989'daki parlamento seçimlerinde ciddi kayıplara uğraması üzerine 9 Ağustos'ta başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı.

Unocal Corporation, eskiden (1890-1983) UNION OIL COMPANY OF CALIFORNIA, Hardison & Stewart Oil Company, Sespe Oil Company ve Torrey Canyon Oil Company adlı petrol şirketlerinin birleşmesiyle 1890'da kurulan ABD petrokimya şirketi. Başlangıçta California'daki Santa Paula'da olan merkezi 1900'de Los Angeles'a taşınmış, yeniden örgütlendiği 1983'te bugünkü adını almıştır. Kurucuları Wallace L. Hardison (1850-1909), Lyman Stewart (1840-1923) ve şirketin ilk başkanı olan Thomas R. Bard'dır (1841-1915; 1900-05 arasında senatör).

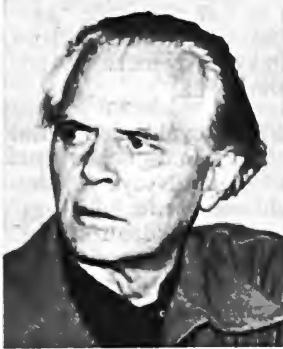
Önceleri petrol üretim ve artımıyla uğraşan şirket 20. yüzyılın başında boru hattı ile tanker yapımına başladı; ayrıca ürünlerini yalnızca ABD'de değil, Avrupa, Güney Amerika ve Asya'da pazarlamaya yöneldi. 1917'de Pinal-Dome Oil Company'yi ve bu şirketin Güney California'daki 20 dolum istasyonunu satın alarak perakende işlemlere başladı. 1965'te, çoğunlukla Texas ve Meksika Körfezinde etkinlik gösteren Pure Oil Company'yi ele geçirerek bir kat daha büyüdü. Union Oil Company of Canada Ltd.'de önemli bir hissesi bulunan şirketin ticari markası Union 76'dır.

UNRISD bak. Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü

UNRRA bak. Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi

Unruh, Fritz von (d. 10 Mayıs 1885, Koblenz, Almanya - ö. 28 Kasım 1970, Diez, Batı Almanya), Alman şair, oyun yazarı ve romancı. Genç kuşak Alman dışavurumcu yazarları arasında yaratıcı yeteneği ile dikkat çekmiştir.

Bir generalin oğluydu. Önce askerlik mesleğini seçerek subay olduysa da, bütün zamanını yazmaya ayırabilmek için 1912'de

Unruh
Bavaria-Verlag

ordudan ayrıldı. Askerlik kurumunu eleştiren ve ilk kez 1911'de Max Reinhardt tarafından sahneye konan *Offiziere* (1912; Subaylar) oyunu ile 1914'te sahnelenen ve savaş karşıtı duygularını yansıtan *Vor der Entscheidung* (1919; Karardan Önce) adlı manzum oyunu, sonradan onun bütün yapıtlarında görülecek iki ana temanın işlendiği ilk örnekler oldu. Bireyin uyum sağlayacağı toplumsal düzenin doğası ve bu düzenin yetkeyle değil, bireyin insanlığa karşı sorumluluğu ve dürüst tutumuyla sağlanacağı görüşü Unruh'un değişmez temaları oldu. Unruh savaş deneyimlerinden çıkardığı bu konuları doğaötesi bir düzlemde *Der Opfergang* (1916) adlı romanında ve masalsi bir havada *Ein Geschlecht* (1916; Bir Cins) adlı trajedisinde işledi. Bu çalışmalar onu, savaş karşıtı tutumunu güçlendirmeye ve *Heinrich von Andernach* (1925) adlı oyununda olduğu gibi insanları birbirlerini sevmeye çağırان yapıtlar vermeye yöneltti.

Unruh, Nazi diktatörlüğünün gelişini *Bonaparte* (1927) adlı oyununda çok önceden haber verdi ve uyarılarını *Berlin in Monte Carlo* (1931) ve *Zero* (1932) gibi yapıtlarında sürdürdü.

1932'de Almanya'dan ayrılan Unruh, 1962'de ülkesine dönene değin Fransa ve ABD'de yaşadı.

UNRWA bak. Birleşmiş Milletler Yakın-doğu Filistin Mültecilerine Yardım İdaresi

Unser, Bobby ve Al, Bobby Unser'in asıl adı ROBERT WILLIAM UNSER (sırasıyla, d. 20

Şubat 1934, Albuquerque; d. 29 Mayıs 1939, Albuquerque, New Mexico, ABD), ABD'li otomobil yarışçısı kardeşler. Yarışçı bir aileden gelen iki kardeş Indianapolis 500 yarışını üçer kez kazanmıştır (Bobby: 1968, 1975 ve 1981; Al: 1970, 1971 ve 1978).

İki kardeş ilk başarılarını, Unser ailesinin uzun süredir üstünlüğü elinde tuttuğu Pikes Doruğu tırmanma yarışlarında elde ettiler. Bobby ilk yarışına 1949'da, ilk Indianapolis 500 yarışına ise 1963'te katıldı. 1968'deki ilk Indianapolis 500 birinciliğinden önce 1967'de iki kez ABD Otomobil Kulübü (USAC) yarışlarını kazandı. İlk Indianapolis 500 birinciliği tartışmalı oldu; bitiş çizgisini birinci olarak geçmesine karşın, sarı uyarı bayrağı inmeden ileri çıktığı için, Mario Andretti'nin ardından ikinci ilan edildi. Birinciliğinin onaylanması ve 40 bin ABD Doları tutarındaki cezanın kaldırılması için USAC'a başvurdu. Birinciliği geri verildi, ama para cezası kaldırılmadı. 1982'de yarışçılığı bıraktı. Al, beş USAC yarışını kazandığı 1968'de sezon sıralamasında üçüncü, 1969'da da ikinci konumdaydı. 1970'te hem Indianapolis 500 birinciliğini, hem USAC şampiyonluğunu elde etti. 1967'den sonra standart otomobil yarışlarında da yarıştı.

Unsurî, asıl adı EBU'L-KASIM BİN AHMED (d. 961, Belh - ö. 1040, Gazne), özgün kasideleriyle ünlü İranlı şair.

Yaşamına ilişkin yeterli bilgi yoktur. Varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Kendisi de bir süre ticaretle uğraştı. Bir yolculuk sırasında eşkıya saldırısına uğrayarak bütün mallarını yitirince bu işi bırakarak kendisini bilim ve edebiyata verdi. Yapıtlarından, iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Gazneli Mahmud'a yazdığı şiirlerle onun yakınlığını kazandı, sarayına girerek çok sayıda şairin başı ve ustası oldu. Büyük bir servete kavuştu. Daha sonra Sultan Mesud döneminde de Gazne sarayındaki yerini korudu. Kendisinden sonra gelen birçok şairin taklit etmeye çalıştığı Unsurî, bazı şiirlerinde âyet ve hadislerle de yer vermiş, yeni mazmunlar kullanmış, kasideye daha önce görülmemiş yenilikler getirmiştir. Açık, akıcı ve duru bir dil kullanmıştır. Usta işi rubailer de yazmıştır. 1962'de Tahrân'da Yahya Karib tarafından yayımlanan 2.725 beyitlik *Divan*'ı kaside, gazel, rubai ve bazı mesnevi parçalarından oluşur. Başka yapıtları arasında günümüze yalnızca *Varuk ü Azra* adlı mesnevisinden 513 beyitlik bir bölüm ulaşmıştır.

Unterfranken, Almanya'nın orta kesiminde, Bavyera eyaletinin (*Land*) kuzeybatı ucunda il (*Regierungsbezirk*). Kuzeydoğuda Suhl, doğuda Oberfranken ve Mittelfranken illeriyle; güneyde Baden-Württemberg ve batıda Hessen eyaletleriyle çevrilidir. Bölgenin 8.531 km²'lik alanı tarihsel Franken(*) bölgesiyle büyük ölçüde örtüşür. Bölgenin adı, İS 6. yüzyıldan sonra Ren Bölgesi ile doğudaki Fichtel Dağları arasında Main Irmağı boyunca uzanan topraklara zorla yerleşen Germen halkı Franklardan gelir. 12. yüzyıldan sonra bazı sınır değişiklikleri sonucunda Franken adı bölgenin yalnızca doğu kesimi için kullanıldı. Napoléon 1806'da Almanya'yı yeniden düzenlerken, Doğu Franken'i Bavyera ve Württemberg krallıkları ile Baden Grandükluğu biçiminde böldü. Günümüzdeki Bavyera eyaletinin Unterfranken (Aşağı Franken), Mittelfranken (Orta Franken) ve Oberfranken (Yukarı Franken) illeri ilk kez 1837'de

Kral I. Ludwig tarafından Bavyera Krallığı'nın illeri olarak düzenlendi.

Unterfranken'in batısındaki Spessart ve Rhön platoları Hessen eyaletiyle doğal sınırını çizer. Ormanlık arazinin büyük bölümü, 1.307 km² genişliğindeki Bavyera Spessart Doğal Parkı içinde kalır. Sinn Irmağı Kuzey Spessart'ı Rhön Platosunun volkanik bazalt tepelerinden ayırır. Saale Irmağı vadisinde yer alan Bad Kissingen, Bavyera'nın önde gelen kaplıca ve sağlık merkezlerinden biri olarak uluslararası ün taşır.

Unterfranken'in orta kesimi Franken Platosu üzerinde yer alır. Kuzeyde Grabfeld'den güneyde Ochsenfurt Gau'ya kadar Main Üçgeni boyunca büyük çiftlikler ve açık ekili alanlar ağır basar. Nürnberg'i Frankfurt'a ve Ren Irmağına bağlayan önemli kara, demir ve ırmak yolları Main Vadisinden geçer. Franken Platosu üzerinden akan Main Irmağı, Unterfranken'in en büyük kenti ve il merkezi olan Würzburg ile Schweinfurt kentinden geçer.

Hass Dağlarıyla (Hassberge) Steiger Ormanından (Steigerwald) oluşan Franken sekisi doğudaki Franken Platosu üzerinde 70-100 m yüksekliğe ulaşan, kuzey-güney doğrultusunda dik bir bayırdır. Steiger Ormanı kıyısındaki bağlar bölgenin şarap sanayisinin temelini oluşturur.

Unterfranken'de sanayi kuruluşları Schweinfurt, Würzburg ve Aschaffenburg kentlerinde toplanmıştır. Bölgenin başlıca sanayi merkezi olan Schweinfurt'da çelik, bilyeli yatak, küçük motorlar ve özel makineler üretilir. Würzburg birasıyla ünlüdür. Çevresindeki kentlerle birlikte Aschaffenburg ülkenin giyim sanayisinin önemli bir merkezidir. Elektrikli makine üretimi Bad Neustadt'ta yoğunlaşmıştır.

Unterfranken halkı Bavyera'daki başlıca üç Alman lehçesinden biri olan Franken lehçesini konuşur. Würzburg göz kamaştırıcı mimarisi ve heykelleriyle ünlüdür. En önemli yapılarından biri 1719-44 arasında inşa edilmiş Prens-Piskoposlar Sarayı'dır; bu bina Güney Almanya barok mimarlığının bir başyapıtıdır. İlin yükseköğretim kurumları Würzburg'da yoğunlaşmıştır. Würzburg Üniversitesi (1582), Müzik Yüksekokulu ve bir devlet teknik yüksekokulu bunlar arasındadır. Unterfranken halkının çoğunluğu Katoliktir. Nüfus (1991 tah.) 1.259.000.

Unterwalden, İsviçre'nin orta kesiminde, Sarnen ve Engelberg ırmaklarının havzalarını içine alan eski kanton. Ortaçağdaki yukan ve aşağı ırmak vadileri ayrımlına bağlı olarak Nidwalden ve Obwalden adlı iki egemen yan-kantona ayrılmıştır.

Önceleri Zürich bölgesi içinde yer alan Unterwalden, 1173'ten sonra Alman kralını temsil eden Habsburg kontlarına yönetildi. 1291'de Uri ve Schwyz ile birlikte İsviçre Konfederasyonu'nun çekirdeği sayılan Ölümsüz Birlik'i (*Ewige Bund*) oluşturdu. 1340'ta Nidwalden ve Obwalden olarak ikiye ayrıldı. Bağımsız varlıklarını korumakla birlikte, Unterwalden kantonu olarak uyum içinde hareket eden Nidwalden ve Obwalden, 1803'te eşit haklara sahip yan-kanton statüsünü kazandı.

unutmabeni, hodangiller (*Boraginaceae*) familyasının, *Myosotis* cinsini oluşturan 50 kadar bitki türünün ortak adı. Avrasya ve Kuzey Amerika'nın ılıman bölgelerinde, Eskidünya'nın tropik ve dağlık arazilerinde

kendiliğinden büyüyen bu türlerin bazıları mavi renkli çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bataklık yerlerde yetişen bir su türü (*M. scorpioides*) ise kısa ve zayıf

Unutmabeni (*Myosotis sylvatica*)
Ingmar Hornasen

gövdesiyle dikkati çeker. Bu çokyıllık bitkinin beyaz, pembe ya da mavi çiçekli çeşitleri vardır.

upadana (Sanskrit ve Pali dillerinde "kavrama"), Budacı bağımlı ortaya çıkış zincirinde oluşumu başlatan kavrayış halkası. Ayrıca bak. pratitya-samutpada.

upadhi (Sanskrit dilinde "yükleme"), Hint felsefesinde, öze ilgili olmayan sınırlayıcı koşullar kavramı. Özellikle Nyaya ve Bhedabhedha (Sanskrit dilinde *bhedha*: "dualizm" ya da "farklılık" ve *abheda* "dualizm dışı" ya da "farksızlık") okullarında önem taşır. Mantıktaki işlevi şöyle açıklanabilir: Bir tasım içinde önermenin kanıtlanması için bir temele (*hetu*) gereksinim duyulur. Örneğin, dağda yangın olduğu orada duman görülmesiyle kanıtlanır.

Ama dumanız yangın da olabileceği için bu temelin niteliğinin belirtilmesi gerekir. *Hetu*'nun bir *upadhi*'si olmalıdır. Duman yaşayan ağacın yanmasıyla ortaya çıktığına göre, *hetu* ya da daha sınırlı bir tanım getirilmeli, dumanın varlığı yaşayan ağacın yanmasının kanıtı olarak alınmalıdır.

Bhedabhedha felsefesinde yüce varlık Brahman ile onun ürün olan dünya arasındaki ilişki *upadhi* kavramıyla açıklanır. Bunun bir farklılık-farksızlık ilişkisi olduğunu savunan öğretiyeye göre Brahman ve dünya öz bakımından farksızdır. Ama zaman ve mekân gibi öze ilgili olmayan sınırlayıcı koşullar bu öze yüklendiği ölçüde ikisi birbirinden farklıdır.

upamana (Sanskrit dilinde "analoji"), Hint felsefesinde dünyaya ilişkin doğru ve kesin bilgi edinmenin beş aracından (*pramana*) dördüncüsü. Analoji kurma ya da benzerlikleri karşılaştırma yoluyla edinilen bilgiyi anlatır. Örneğin *gavya* (Sanskrit dilinde "yaban sığırtı") sözcüğünün anlamı bilinmiyorsa, bu sözcük *gaus* (inek) sözcüğüyle karşılaştırılarak sığır cinsinden bir hayvan olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca bak. *pramana*.

upanayana, Hinduizmde erkek çocukların öğrencilik (*brahmaçarin*) yaşamının başlangıcını ve dinsel topluluğun tam üyesi olarak kabul edilmesini simgeleyen tören. Yalnızca toplumun üç üst sınıfını (*varna*) oluşturan Brahmanlar, *Kshatriya*'lar ve *Vaişya*'lar için düzenlenir. Her kâst için aranan eğitim düzeyi farklılıklarına bağlı olarak tören yaşı 5-24 arasında değişir. Törenden sonra

çocuk, tinsel olarak yeniden doğmuş bir yetişkin sayılır.

Upayana törensel yıkanmayla başlar. Daha sonra çileci giysisi giydirilen çocuk, tinsel yaşamının yönlendiricisi olan gurusunun önüne çıkarılır ve ondan geyik derisinden bir yelek, bir değnek ve *upavita* ya da *yacnopavita* denen kutsal ipliği alır. Üç tel pamuk ipliğinin bükülüp düğümlenmesiyle büyük bir ilmek biçimi verilen simgesel iplik eskidikçe yenilenir ve genellikle sol omuzdan sağ kalçaya çaprazlama olarak ömür boyu takılır. Bu ipliği takan kişinin *dvica* (iki kez doğmuş) olduğu anlaşılır; ikinci doğuşun ise gurunun Rigveda'dan (Veda ilahilerinin derlemesi) öğrencisine aktardığı kutsal *Gayatri-mantra*'sıyla (güneşe söylenen dua) gerçekleştiğine inanılır. Tören öğrencinin tanrılara adanan ateşi tutuşturması ve *brahmaçarin* döneminde başkalarına bağımlılığının simgesi olarak sadaka dilenmesiyle sona erer.

Upanayana uygulaması zamanla öğretiyeye bağlı Hindular, özellikle de Brahman kastıyla sınırlı hale gelmiştir. Bazen evlilik öncesinde bu tören yerine daha basit ve daha az anlamlı bir tören düzenlenir; düğün günü yapılan bu törene Kuzey Hindistan'da *caneu* denir. Çoğu kez iki tören de yapılmaz.

Hindistan'da İran kökenli Parsiler arasında düzenlenen benzer *nevzad* (yeni doğan) töreninde altı yaşındaki kız ve erkek çocukların beline bir iplik bağlanır. Bazı araştırmacılar *upanayana* ve *nevzad* törenlerinin eskinin ortak Hint-İran geleneğinden kaynaklandığı görüşündedir.

Upanishad, en eski Hindu kutsal metinleri olan Vedaların düzyazı ve manzum açıklamalarını içeren felsefi metinlere verilen ad. Sanskrit dilinde kendinden daha yüksek birinin yanında oturmak anlamına gelir. Yönlendirici bir öğretmenin dizi dibinde oturularak alınan bilgilerin yazılı metne dönüştürülmüş ve bir derlemede toplanmış biçimlerine de *Upanishad* denir.

Bilinen yaklaşık 108 *Upanishad* metni, İÖ y. 1000'den başlayarak İÖ y. 600'e değin etkinlik gösteren bir dizi Hindu öğretmenin ve bilginin görüşlerini yansıtır. Sonraki dönem Hint felsefesinin büyük bölümüne temel oluşturan bu metinler Vedalar geleneğinin son aşamasını temsil eder. Dolayısıyla da bunlara dayanan öğretiyeye Vedanta (Veda'dan Çıkarılan Sonuç) denir. İlk *Upanishad*'lar *Brahmana*'ların (Veda yorumları) içinde yer alması olabilir, ama onlardan farklı olarak felsefeye ve mistisizme daha çok ağırlık verir; Veda tanrılarıyla ve kurban törenleriyle ise daha az ilgilenir. İlk örneklerinin Budacılığın doğuşundan önce ortaya çıktığı kabul edilir, ama Müslümanlığın Hindistan'da yayılmaya başladığı tarihlere değin *Upanishad* türünden olmasa bile bu adla anılan metinler yazılmıştır.

Upanishad metinleri özellikle gerçekliğin doğasıyla ilgilidir. Bunların bazısında tek ve yüce bir varlık kavramına doğru bir gelişmeden söz edilir. Bilgi de bu yüce varlıkla yeniden bir olmaya yöneliktir. Kişisel benliğin (*atman*) bütün yaratıklarda kendinden bir parça bularak onlarla özdeşleşmesi ve bu yolla Brahmana (mutlak gerçeklik) ulaşması insanı kurtuluşa ve yaratıcıyla bütünleşmeye götürür. Ahlak ve sonsuz yaşam konularının tartışıldığı metinler de vardır. Bunlardan *Katha Upanishad*'daki Naçiketas'ın öyküsünde onun Ölüm Tanrısı Yama'yı ziyareti anlatılır. *Upanishad*'larda ele alınan öbür konular ruhgöçü ve yaratılıştaki nedensellikler.

Upanishad'ların 19. yüzyılın başlarında Avrupa'ya ulaşan çevirileri özellikle Almanya'da bazı düşünürleri derinden etkilemiş.

örneğin Schopenhauer bu etkiyi açıkça kabul etmiştir.

upasaka, dişil UPASIKA (Sanskrit dilinde "hizmetkâr"), Gautama Buda'ya inanan, ama herhangi bir manastır tarikatından olmayan kişi. Günümüzde Güneydoğu Asya'da daha çok her hafta kutsal günlerde yerel manastıra giden ve özel yeminer tutan dindar kişiler için kullanılır.

Hindistan'da ortaya çıkışından beri Budacılık cinsiyet, ırk, sınıf ve kast ayrımı yapmadan tüm insanları kabul eden bir din olmuş, Buda, *dharma* (öğreti) ve *sangha* (cemaat) oluşan *tri-ratna*'ya (Üç Mücevher) inanmak yeterli sayılmıştır. Manastırdan olmayan Budacıların öldürmeyi, hırsızlığı, uygunsuz cinsel ilişkilere girmeyi, yalan söylemeyi ve içki içmeyi yasaklayan beş kurala uymaları ve sadakalarıyla manastırı desteklemeleri beklenir.

Güneydoğu Asya'daki Theravada (İhtiyarlar Yolu) Budacılığında manastırdan olmayanlarla keşişlerin dinsel yaşamları birbirinden farklıdır; Nirvana'ya ulaşabilmek için kişinin dünyevi yaşamı terk ederek bir manastıra girmesi zorunlu sayılır. Tibet ve Uzakdoğu'daki Mahayana (Büyük Taşıyıcı) Budacılığında ise büyük tinsel önderler arasında evli ve çocuklu kimselere de rastlanır.

upasanpada, Budacılıkta keşişliğe (Pali dilinde *bhikkhu*; Sanskrit dilinde *bhikshu*) yükselme töreni. Theravada (İhtiyarlar Yolu) geleneğinde temelde Budacılığın en eski dönemlerindeki biçimiyle korunmuştur. Keşişliğe atanma geçici bir süre için de olabilir ve bazı ülkelerde aynı kişinin yaşamında tören birkaç kez yinelenir. Adanın en az 20 yaşında olması, anne babasının ölürünü alması, askerlik görevinden bağışık tutulması, borcu ve bulaşıcı hastalığı olmaması ve temel din eğitiminden geçmiş olması gerekir.

Upasanpada töreni yağmur mevsimine rastlayan inziva günleri (*vassa*, *varsha*) dışında uğurlu sayılan herhangi bir günde, kutsal yerde keşişlerin huzurunda yapılır. Aday için daha önce keşiş adaylığına kabul töreni (*pabacca*) yapılmış olsa bile bu tören bir kez daha yapılır. Aday keşiş çüppesi giyer; Buda, *dharma* (öğreti) ve *sangha*'dan (cemaat) oluşan *tri-ratna*'yı (Üç Mücevher) ve keşişlerin uyması gereken 10 temel ahlak kuralını (*bak. sila*) okur. Daha sonra kefilliğini üstlenen öğretmenlerinin yanında keşişler kurulunun huzuruna çıkar. Kurul üyelerine üç kez adayın cemaate katılmasında bir sakınca olup olmadığı sorulur. Kimse karşı çıkmazsa aday keşişliğe yükselir. Rahibe adayı kadınlar için de benzer bir tören düzenlenir.

Updike, John (Hoyer) (d. 18 Mart 1932, Shillington, Pennsylvania, ABD), ABD'li romancı, öykücü ve şair. Küçük kasabalar da yaşayan, orta sınıftan Protestan Amerikalıların yaşamını gerçekçi bir biçimde anlattığı, teknik ustalığıyla dikkat çeken yapıtlarıyla tanınır.

Pennsylvania'daki Shillington'da yetişti; ilk öykülerinin çoğunda oradaki gençlik günlerini anlatacaktı. 1954'te Harvard Üniversitesi'ni bitirdi. 1955'te *The New Yorker* dergisiyle anlaştı ve yaşamı boyunca bu dergide çok sayıda başyazı, şiir, öykü ve eleştiri yazısı yayımladı. Çağdaş yaşamın saçma yönlerini ele alan, düşünsel içeriği zengin ve nükteli şiirlerini ilk kitabı *The Carpentered Hen and Other Tame Creatures*'da (1958; Tahta Tavuk ve Öbür Evcil Hayvanlar) topladı. Bundan sonra bütün zamanını roman ve öykü yazmaya ayırarak çok sayıda yapıt verdi. En iyi romanların-

dan biri sayılan *Rabbit, Run*'da (1960; *Tavşan Kaç*, 1971) evlilik ve kasaba yaşantısından bunalan ve bir türlü eski başarısına ulaşamayan, bu yüzden de sorumluluktan kaçan ünlü bir atleti konu aldı. *Rabbit Redux* (1971; *Tavşan Yeniden Başarıya Koşuyor*), 1982 Pulitzer Ödülü'nü kazanan *Rabbit is Rich* (1981; *Tavşan Zengin Oluyor*) ve 1991'de hem Pulitzer Ödülü'nü hem de Ulusal Kitap Eleştirmenleri Ödülü'nü kazanan *Rabbit at Rest* (Tavşan Son İstirahatinde) adlı romanlarında da aynı kahramanın sonraki yaşamını ele aldı. *The Centaur* (1963; *Kentaurlar*) ve *Of the Farm* (1965; *Çiftlikten*) gibi romanları Pennsylvania'da, sonraki romanlarının çoğu ise New England'da geçer.

Updike sonraki yıllarda da, orta sınıftan Amerikalıların yaşamında önemli bir yer tutan sorumluluk, sadakat ve din gibi konuları olabildiğince gerçekçi bir anlatımla ele almayı sürdürdü. Sonraki romanları arasında *Couples* (1968; *Çifiler*, 1971), *Bech: A Book* (1970), *Marry Me* (1976; *Benimle Evlen*), *The Coup* (1976; *Darbe*) ve *The Witches of Eastwick* (1984; *Eastwick Cadıları*) sayılabilir. Öykü kitaplarından bazıları *The Same Door* (1959; *Aynı Kapı*), *Pigeon Feathers* (1962; *Güvercin Tüyleri*), *Museums and Women* (1972; *Müzeler ve Kadınlar*), *Problems* (1979; *Sorunlar*) ve *Trust Me*'dir (1987; *Bana Güven*). Çoğu *The New Yorker*'da yayımlanan yazı ve eleştirileri *Assorted Prose* (1965; *Çeşitli Düz yazılar*), *Picked-Up Pieces* (1975; *Rasgele Yazılar*) ve *Hugging the Shore* (1983; *Kıydan Uzaklaşmadan*) adlı kitaplarda toplanmıştır.

UPI bak. United Press International

Upjohn, Richard (d. 22 Ocak 1802, Shaftesbury, Dorset, İngiltere - ö. 17 Ağustos 1878, Garrison, New York, ABD), İngiliz asıllı ABD'li mimar. Gotik canlandırmacılık üslubundaki kiliseleriyle ünlüdür.

Ailesinin daha saygın bir meslek seçmesini istemesine karşın bir marangozun yanına çırak girdi. 1829'da ABD'ye giderek Massachusetts'te New Bedford'a yerleşti. Kısa bir süre sonra mimarlığa başladı; 1834-39 arasında Boston'da çalıştı. 1839'da New York kentine yerleşti ve tam bir düşey gotik örneği olan Trinity Kilisesi'ni (1839-46) gerçekleştirdi. Sivil yapılarını İtalyan Rönesansı üslubunda tasarlarlarken, Hristiyan mimarlığına ancak gotik üslubun uygun olduğuna inanıyordu. *Upjohn's Rural Architecture* (1852; yb 1975; *Upjohn'un Kırsal Kesimdeki Mimarlık Yapıtları*) adlı kitabında yoksul kilise bölgeleri için gösterişliliğe kaçmayan ahşap bir kilise modeli yayımladı.

1853'te oğlu Richard Mitchell'ı kendine ortak etti. 1857'de Amerikan Mimarlar Enstitüsü'nün (AIA) kurulmasına katkıda bulundu ve 1876'da istifa edinceye değin bu kurumun başkanlığını yaptı.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Upolu, Büyük Okyanusun güneyinde Batı Samoa'da ada. Batı Samoa'nın en kalabalık adasıdır. Savai'i Adasından Apolima Boğazıyla ayrılır. Volkanik kökenli olan adanın uzunluğu yaklaşık 74 km, en geniş yeri 26 km, yüzölçümü 1.119 km²'dir. Upolu'daki dağ sırasının en yüksek noktası Vaiafetu Dağıdır (1.097 m). Yörede nemli bir tropik iklim hüküm sürer. Adanın ticaret ve yönetim merkezi olan Apia(*) kuzey kıyısında

yer alır. Kuzeybatıdaki Malifanua yakırlarında büyük bir hindistancevizi plantasyo-

Upolu'da günbatımı, Batı Samoa
Bill Kleeman—Tom Slack & Associates

nu vardır. Nüfus (1981 geç.) çevre adalarla birlikte, 113.199.

uposatha, Budacılıkta, manastır kurullarının dolunay ve yeniayda (iki haftada bir) yaptıkları, disiplin kurallarını pekiştirmeye yönelik toplantılar. Günümüzde neredeyse yalnız Güneydoğu Asya'daki Theravada (İhtiyarlar Yolu) geleneğinde sürdürülen bir uygulamadır. Kökleri Hindistan'daki Budacılık öncesi törenlere dayanır. Daha sonra Budacılar iki yarımay gününü de dolunay ve yeniaya ekleyerek her ayda dört kutsal gün saptamıştır. Bunlar Sri Lanka'da (eskiden Seylan) *poya* günleri, Tayland'da ise *wan phra* olarak bilinir.

İki haftada bir *uposatha* günlerinde manastırın bütün keşişleri tapınakta toplanarak kuraldışı davranışlarını itiraf eder ve manastır disiplinine ilişkin 227 kuralın yer aldığı *patimokkha*'yı okurlar. Keşiş adaylarıyla manastıra bağlı olmayan halk toplantılara alınmaz. Buna karşılık manastır dışından dindar kimseler dört kutsal günde yerel manastırı ziyaret edebilir, ayinlere katılabilir ve vaaz dinleyebilir; ayrıca normal olarak yalnızca keşişlerin uyduğu 10 kurala (*dasa-sila*) *uposatha* süresince bağlı kalma yemini edebilirler. Ayrıca bak. sila.

Uppdal, Kristofer Oliver (d. 19 Şubat 1878, Beitstad - ö. 26 Aralık 1961, Olbu, Norveç), Norveçli romancı ve oyun yazarı. Norveç köylüsünün sanayi işçisine dönüşümünü konu alan *Dansen gjennom skuggelimen* (1911-24, 10 cilt; *Gölgeler Dünyasında Dans*) adlı romanıyla tanınır.

Gençliğinde bir çiftlikte çalıştı. Ardından nitelikli bir işçi oldu; zamanla da işçi hareketinde önderliğe yükseldi. İlk şiir çalışmalarını 1905'te yayımladı. Daha sonra yapıtlarında, işçi sınıfı içindeki karmaşık ayrımları derinlemesine incelemeye çalıştı. Yakalandığı akıl hastalığı yüzünden sonraki yıllarda çalışmalarını sürdürmedi.

Uppland, İsveç'in ortadoğu kesiminde geleneksel yönetim bölgesi (*landskap*). Yüzölçümü 12.674 km²'dir. Uppsala ilini (*län*), Stockholm ilinin kuzeyini ve Västmanland ilinin doğu kesimini kapsar. Uppsala çevresinde ortalama yüksekliğin 60 m'yi aşmasına karşın, bölgenin bazı kesimlerinde, özellikle de kuzeybatı ve batıda yüksekliği 90 m'yi aşan yerler vardır. Bölgenin güneyindeki Mälaren Gölü kıyılarında derin koylar ve ormanlık tepeler görülür.

Tunç Çağında İsveç'in başlıca yerleşim bölgesi olan Uppland, daha İÖ 2000'lerde güneydeki bazı merkezlerle ticari ilişkiler kurmuştu. Demir Çağında komşu krallıkları da egemenliğine alarak genişledi.

Bölgede Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte bir başpiskoposluk bölgesinin merkezi oldu.

Bölgedeki verimli düzlüklerde tahıl ve patates yetiştirilir, hayvancılık ve mandıracılık yapılır. Bölgenin orman ve demir cevheri bakımından zengin olan kuzey kesiminde demir işleme ve kerestecilik gelişmiştir. Güneydeki Enköping, Sundbyberg ve Solna gibi sanayi kentlerinde çikolata, makine ve elektrik donanımı üretilir. Djursholm ve Lidingö ağırlıklı olarak konut alanlarına ayrılmış yerleşmelerdir. Norrtälje, Östhammar, Öregrund ve Vaxholm ise sayfiye merkezleridir. Bölgedeki en önemli kent Uppsala'dır(*). Nüfus (1988 tah.) 1.152.482.

Uppsala, İsveç'in doğusunda il (län). Güneyde Mälaren Gölü, kuzeyde de Botni Körfezi arasında uzanır. Yüzölçümü 6.989 km²'dir. Geleneksel Uppland yönetim bölgesinin (landskap) batı kesiminin büyük bölümünü içine alır. İlin alçak, düz topraklarının sularını Fyrisån Irmağı toplar. Tahıl ve patates yetiştirilen ilde ayrıca sınırlı ölçüde besicilik yapılır. Dannemora çevresindeki bölgede önemli demir cevheri yatakları bulunur. İlde çok sayıda demir ve çelik işletmesi vardır. Kuzeyde Dalälven'in ağzının yakınılarında kerestecilik yaygındır. Alvkärleby'de büyük bir hidroelektrik santrali vardır. İl merkezi Uppsala ilin en büyük kentidir. Nüfus (1992 tah.) 273.918.

Uppsala, İsveç'in ortadoğu kesimindeki Uppsala ilinin (län) merkezi kent. Stockholm'un 64 km kuzeyinde yer alır. Eskiden Östra Aros adıyla anılan kent, Fyrisån Irmağı kıyısında, eski Svea Krallığı'nın siyasal ve dinsel merkezi olan Gamla (Eski) Uppsala'dan birkaç kilometre uzakta, bir ticaret merkezi olarak kuruldu. 13. yüzyıla doğru bir kraliyet ikametgâhı ve önemli bir ticaret merkezi durumuna geldi.

Sonraki yıllarda Stockholm karşısında siyasal üstünlüğünü yitirdiye de İsveç başpiskoposluğunun merkezi olarak dinsel önemini korudu. İsveç'teki katedrallerin en büyüğü olan gotik katedral kente egemen bir konumdadır. Katedralin karşısında, ortaçağda piskoposluk sarayı olan günümüzde ise arkeoloji ve kültür tarihi müzesi olarak kullanılan Gustavianum yer alır.

Ülkenin eğitim ve kültür merkezlerinden biri olan kentte çok sayıda okul vardır. Ünlü Uppsala Üniversitesi (1477) ülkedeki en eski üniversitedir. Üniversite kütüphanesi Carolina Rediviva (1841) ise İsveç'in en büyük kütüphanelerinden biridir. Kentte ayrıca bir botanik bahçesi, ünlü botanikçi Carolus Linnaeus'un evi ve eski Mısır yapılarının sergilendiği Victoria Müzesi bulunur.

Başlıca sanayi dalları makine ve ilaç üretimi ile gıda işlemedir; basımcılık ve yayımcılık da kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Önemli bir demiryolu kavşağında yer alan kent, aynı zamanda bir askeri merkezdir. Nüfus (1992) belediye, 170.743.

Uppsala Üniversitesi, İsveççe UPPSALA UNIVERSITET, İsveç'in Uppsala kentinde, katkına eğitim veren ve devletten mali destek alan yükseköğretim kurumu. Ülkedeki yükseköğretim kurumlarının en eskisidir. 1477'de kuruldu. Dönemin din tartışmaları nedeniyle 1510'da kapatıldı. 1595'te yeni kurulan ilahiyat ve felsefe fakülteleriyle birlikte yeniden açıldı. 1624'te Kral II. Gustaf Adolf'un üniversiteye bağışladığı geniş topraklar üniversitenin temel gelir kayna-

ğını oluşturdu. Üniversiteden yetişen en ünlü kişi, İsveçli botanikçi Carolus Linnaeus'tur (1707-78).

Uppsala Üniversitesi günümüzde ilahiyat, hukuk, tıp, sanat, eczacılık, toplumsal bilimler ve temel bilimler fakültelerinden oluşur. İsveç'in en büyük kütüphanelerinden biri olan üniversite kütüphanesi Carolina Rediviva'da, Piskopos Ulfilas'ın 4. yüzyılda Got diline çevirdiği İncil'in günümüze ulaşan tek el yazması olan *Codex Argenteus* bulunur. Günümüzde Uppsala Üniversitesi'nin öğrenci sayısı 15 bin dolayındadır.

Upton, Francis Robbins (d. 1852, Peabody, Massachusetts - ö. 10 Mart 1921, Orange, New Jersey, ABD), Thomas Edison'nun yardımcılığını yaparak, ABD'de elektrik sanayisinin gelişmesine katkıda bulunan ABD'li matematikçi ve fizikçi.

Bowdoin College'da (Brunswick, Maine), Princeton Üniversitesi'nde ve Hermann von Helmholtz ile birlikte Berlin Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1878'de Edison'nın Menlo Park'taki (New Jersey) laboratuvarında çalışmaya başladı. Burada akkor lamba, watt-saatmetre ve büyük dinamlar gibi aygıtların geliştirilmesi sırasında karşılaşılan matematik problemleri üzerinde çalıştı. Ayrıca 1880'de kurulan Edison Ampul Fabrikası'nın ortağı ve genel müdürü idi.

Upton, *Scribner's Monthly* ve *Scientific American* gibi dergilerde makaleler yazarak Edison'nun yeni buluşlarının tanınmasına yardımcı oldu.

UPU bak. Evrensel Posta Birliği

Ur, bugün TEL EL-MUKAYYER, Güney Mezopotamya'da antik Sümer kenti. Babil'in 225 km güneydoğusunda ve Fırat Irmağının şimdiki yatağının 16 km batısında yer alır. Antik Çağda kentin daha yakınından geçen Fırat'ın zamanla yatağını değiştirmesiyle çevredeki sulu ve verimli arazi çöle dönüşmüştür. Yöredeki ilk ciddi kazıları I. Dünya

tarda altın, gümüş, bronz ve yarı değerli taşlar içeren kral mezarları ortaya çıkarılmıştır. En az bunlar kadar önemli bir bulgu da, ölen kralların, kendilerine öteki dünyada da hizmet etme seçkinliğine erişen bütün yüksek rütbeli saray memurları, hizmetlileri ve kadınlarıyla birlikte gömülmeleri geleneğinin ortaya çıkarılmasıdır. Kral mezarlarındaki eşya, tarihte daha önce bilinmeyen bir uygarlığın varlığını ortaya koymuştur. Kentin kenar mahallelerinden Tel el-Obeyt'te zengin heykeller, mozaikler ve metal kabartmalarla bezenmiş, renkli taşlar ya da cıvalı bakır levhalarla kaplı sütunları olan küçük bir tapınak bulunmuştur. Tapınağın kuruluşunu anlatan tablet de ele geçmiştir. Bunda yapının tarihi ve 1. Ur sülalesinden bir kral tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Böylece eski Sümer tarihçilerinin sözünü ettikleri, modern araştırmacıların ise önceleri düş ürünü gözüyle baktıkları bir sülalenin varlığı kanıtlanmıştır.

Bulunan birkaç yazıt da İÖ 24. yüzyılda yaşamış efsanevi Akad kralı I. Şarrukin'in (Sargon) varlığının gerçek olduğunu kanıtlamıştır. Şarrukin döneminin maddi kültüründen ipuçları veren bir mezarlık da ortaya çıkarılmıştır.

İÖ 22-21. yüzyıllar. Kentteki en önemli mimarlık anıtlarının bir bölümü Ur'un yeniden başkent olduğu 3. Ur sülalesi dönemine aittir. İçlerinde en çarpıcı örnek, basamaklı bir piramide benzeyen üç katlı zigguratır. Bu kütesel görünümü yapı bütünüyle kerpiçten yapılmış, dış yüzü ise bitüme batırılmış tuğlalarla kaplanmıştır. Tepesinde bulunan küçük kutsal mekân, Ur'un koruyucu tanrısı ve kutsal kralı sayılan Ay Tanrısı Sin'in (Nanna) yatak odasıdır. Taban boyutları 46 m x 64 m olan zigguratın yüksekliği yaklaşık 12 m'yi bulur. Kuzeydoğu cephesinde her biri 100 basamaklı üç büyük merdiven vardır. Her üçü de birinci terasla ikinci teras arasındaki bir kapıya bağlanmakta, buradan sonra tek bir merdiven, en

Ur'daki zigguratın kuzeydoğudan görünüşü
Hirmer Fotoarchiv, Münih

Savaşı'ndan sonra British Museum'dan H. R. Hall yapmıştır. Ardından Leonard Woolley'nin başkanlığında British Museum ile Pennsylvania Üniversitesi'nin ortaklaşa yürüttüğü kazılar 1922'den 1934'e kadar sürmüş ve Mezopotamya tarihine ilişkin bilgileri büyük ölçüde zenginleştiren buluntular ele geçmiştir.

Kuruluş. Kent İÖ 4. binyıl içinde Kuzey Mezopotamya'dan geldiği sanılan ve Kalkolitik Çağ kültürünü sürdüren çiftçiler tarafından kurulmuştur. Ele geçen izlere göre bu yerleşim bir su baskınıyla son buldu. Arkeologlar bir süre bu su baskınının Tekvin Kitabı'nda sözü geçen ünlü Tufan olduğunu sandılar.

İÖ 24-23. yüzyıllar arası. Eski sülaleler döneminde kent. 1. Ur sülalesinden (İÖ 25. yy) Sümer kralları yönetimindeki Mezopotamya'nın başkenti oldu. Bu sülaleden önceki döneme (İÖ 26. yy) ait geniş mezarlıkta yapılan kazılarda inanılmaz mik-

üst terastaki tanrının kutsal odasına ulaşmaktadır.

Kazılar, Sümer mimarlarının İÖ 3. binyılda sütun, kemer, tonoz ve kubbe gibi mimarlığın temel öğelerini bildiklerini ortaya koymaktadır. Duvarlar içeriye doğru eğimli biçimde yükselir. Yapıda hiçbir düz çizgiye yer verilmemiş olması şaşırtıcıdır. Temelden tepeye ya da yatay olarak köşeden köşeye her duvar dışbükeydir. Göze çarpmayacak kadar az olan bu eğiklikler yapıyı, kendi ağırlığı altında ezilmiş gibi gösterecek düz çizgilerden kurtararak bir güçlülük etkisi kazandırır. Zigguratın mimarının, çok daha sonraları Atina'daki Parthenon'un mimarlarının yeniden keşfedecekleri *entasis* ilkesini uyguladığı kesindir.

İÖ 21-6. yüzyıllar arası. 3. sülalenin kralları için yapılan tuğla anıtmazarlarla tapınakları Elamlılar yağmalayıp yıktılar. Ama onları izleyen İsin ve Larsa sülalelerinin kralları bu yapıları yeniden onarttılar; artık başkent olmayan Ur da eski dinsel ve ticari

önemini yeniden kazandı. Daha Akad kralı Şarrukin döneminde bile Hindistan'la do-
laylı da olsa ilişkiye girilmiştir. Kazılarda
İndus Vadisinde kullanılan tipte, 3. sülale
ve Larsa dönemlerinden kalma mühürler
bulunmuştur. Yüzlerce kil tablet dış ticare-
tin nasıl örgütlendiğini gösterir. Ur'un "de-
niz kralları" mallarını ihraç edilmek üzere
Dilmun'daki (Bahreyn) depolara aktardık-
ları ve Doğu'dan getirilen bakır ve fildişi
gibi malları aldıkları anlaşılmaktadır.

Kazılarda Larsa ve Babil kralı Hammurabi
dönemlerinden (İÖ y. 18. yy; Hz. İbrahim'
in de aynı dönemde Ur'da yaşadığı öne
sürülür) kalma evler ortaya çıkarılmıştır.
Bunlar iki katlı, sağlam, rahat, hem aile
bireylerinin, hem hizmetçilerin, hem de
konukların birlikte barınabileceği genişlik-
te, mahremiyetin sağlandığı, iklimi uygun
yapılardır. Bazılarında ailenin tanrısı için
yapılmış bir de küçük tapınak vardır. Aile-
nin ölüleri bu tapınakların zeminlerine gö-
mülmüştür. Kazılarda birçok büyük genel
tapınaktan başka, yol kenarlarında özel
kişilerce yaptırılarak ikinci dereceden tanrı-
lara adanmış küçük tapınaklar da bulun-
muştur. Bunlar Babil'deki dinsel gelenekle-
re de ışık tutmaktadır. Ama evlerdeki
küçük tapınaklar ve adsız aile tanrılarına
tapınmak için yapılmış düzenlemeler çok
daha ilginçtir.

Ur kenti uzun süre bakımsız kaldıktan
sonra Yeni Babil (Kalde) döneminde II.
Nabukadnezar'ın (hd İÖ 605-562) giriştiği
bayındırlık etkinlikleriyle bir kez daha can-
landı. Babil'in son kralı Nabunaid (hd İÖ
556-539) zigurratu yeniden ele alıp yüksel-
terek yedi katlı bir yapı haline getirdi.

İÖ 6-4. yüzyıllar arası. Ur'un bayındırlaş-
masına katkıda bulunan son kral Abame-
nişlerden II. Kyros (Büyük) oldu. Kenti
fetheden Kyros'un halkı yatıştırmak için,
onların tanrılarını onurlandırdığı anlaşılmak-
tadır. Ama Ur artık çökmeye başlamış-
tı. II. Artakserkses'in hükümdarlığı sırasın-
da da kent varlığını sürdürdü. Bu dönemi
anlatan tek bir tablet ele geçmiştir. Firat'ın
yatağının değişmesi ve bunun sonucu bütün
sulama sisteminin işe yaramaz duruma
gelmesi belki de bu döneme rastlamıştı.
Tarlaları çöle dönüşen Ur sonunda terk
edildi.

ur, TUMÖR ya da NEOPLAZMA olarak da bili-
nir, vücudun önceden var olan normal
hücrelerinden belirli bir neden olmadan
çıkan, bir amaca yönelik işlevi olmayan,
kendi başına buyruk ve önlenemeyen bir
hücre üretmesi gösteren anormal doku.
Hücrelerin görünüm ve öbür özellikleri
anormal olduğundan, ur dokusu vücutta il-
tiyah ve daha başka olaylara bağlı olarak
görüldü şişliklerden çok farklıdır. Ur do-
kusunu oluşturan anormal hücreler şu de-
ğişiklikleri ile normal hücrelerden farklı-
dır: (1) Hipertrofi, hücrelerin büyüklükle-
rinin artmasıdır; yalnız ur hücrelerinde de-
ğil, bazı durumlarda normal hücrelerde de
görülebilir. (2) Hiperplazi, sınırlı bir böl-
gede hücre sayısının artmasıdır. Bazı du-
rumlarda tek başına urun varlığını göste-
ren bir ölçüttür. (3) Anaplazi, hücrelerin
daha ilkel düzeyde ya da farklılaşmaya uğ-
ramamış hücre tipine doğru gerilemesidir.
Kötü huylu urların her zaman görülen bir
özelligidir, ama bazı durumlarda sağlıklı
dokularda da gözlenir.

Ur hücreleri bazen oldukça normal görü-
nümli, kaynaklandıkları hücrelerin özel-
liklerini gösteren, vücudun sağlıklı dokula-
rından zor ayırt edilen yapıdadır. Bu tür
urlar çoğunlukla iyi huyludur. Öbür tür ur-
lar ise büyüklük, biçim ve yapı bakımın-
dan sağlıklı hücrelerden çok farklı bir gö-

rünümde olan hücrelerden oluşur; bunlar
genellikle kötü huylu urlardır. Bu urların
hücrelerinin biçimleri bozulmuş, dizilişleri
çok düzensiz bir durum almıştır. Daha ile-
ri düzeyde gelişmiş kötü huylu urların hü-
creleri daha ilkel ya da farklılaşmamış ve
kaynaklandıkları normal hücrelerin görü-
nüm ve işlevini tümüyle yitirmiş duruma
gelirler. Kural olarak, kötü huylu bir urun
hücreleri ne kadar az farklılaşmışsa, urun
da o kadar hızla büyümesi beklenir.

Kötü huylu urlar, kaçınılmaz olarak has-
tanın ölümüne neden olduklarından bu
adı alırlar. İyi ya da kötü huylu olsun, ya-
şamsal önemi büyük bir organa yerleşmiş
bütün urlar, yerleştikleri yere göre etkile-
riyle hastanın ölümüne neden olabilir.
"Kötü huylu" kavramının daha yaygın ve
daha özgül tanımı urun doğasındaki me-
tastaz yapma (vücudun geniş alanlarını
tutma ve anlaşılmaması çok güç yollarla yayıl-
ma) eğilimi ve kötü hücrelerin tümünün
kökü kazınmadıkça hastayı eninde sonun-
da öldürmesidir.

Başka bir deyişle, kötü huylu urların en
belirleyici özelliği metastaz yapmalarıdır.
Metastaz, ur hücrelerinin ilk yerleşim yer-
lerinden kan dolaşımı ya da başka yollar
ile neredeyse vücudun her dokusuna ve
organına bu hücreleri yerleştirecek şekilde
vücudun uzak organ ve dokularına yayıl-
ması eğilimidir. Kötü huylu urların ikincil
urlar oluşturma eğiliminin aksine, iyi huylu
urların hücreleri hemen her zaman ilk
yerleşim yerlerinde kalma eğilimindedir.
İyi huylu urlar kaynaklandıkları dokunun
temel özelliklerinden fazla farklı olmadık-
larından cerrahi yöntemlerle vücuttan çı-
karılabilir. Kötü huylu urlar ise vücudun
uzak dokularına yayılıp yeni ur kütleleri
oluşturduklarından tek bir cerrahi girişim-
de bütün urların çıkarılması olanaksızdır.
Ama hastalığın başlangıç döneminde yapı-
lan cerrahi girişimler yararlı sonuç verebi-
lir.

Ur hücrelerinin oluşturduğu kütle vücu-
dun yüzeyine yakın olduğunda, elle mu-
ayene sırasında bir yumru olarak saptanabi-
lir. Ama derin dokulara yerleşen urlar elle
yapılan muayenelerde yakalanamaz. Özel-
likle kötü huylu urlar, vücutta rastlanan
basit yumrulardan çok daha farklı fiziksel
özellikler gösterir. Görünümleri, ülser,
çatlak, yank, siğil benzeri kabarıklık ya da
normal dokuların içine uzanan yoğun hü-
cre üremeleri biçiminde olabilir.

Urların en önemli bulgularından biri de
ağrıdır. Başlıca ağrı nedeni büyüyen ur
kütlesinin yakınındaki sinir liflerine baskı
yapmasıdır. Bütün urlar gelişmelerinin
başlangıcında ağrısızdır. Yerleştikleri or-
ganın işlevini etkilemeyen urlar ise kütle-
leri ne kadar büyük olursa olsun ağrıya ne-
den olmaz. Kötü huylu urlar ise yakını-
larındaki sinir ya da kemiklere yayıldıkların-
dan şiddetli ağrılara yol açar.

İyi huylu bir ur, bilinmeyen bir sürecin
sonunda kötü huylu ura dönüşebilir. Aynı
zamanda kötü huylu bir ur, uzun süre ses-
siz kalarak iyi huylu urları taklit edebilir.
Kötü huylu bir urun iyi huylu bir ura geri-
lediği hiçbir olgu bilinmemektedir.

Genellikle bir kapsül ile çevrilmiş olan iyi
huylu urlar ilk çıktıkları dokularda kalma
eğilimindedir. Kapsül, urun çevresindeki
sağlıklı dokuların ürettiği bağ dokusu lifle-
rinden yapılmıştır. Urun etrafının kapsül
ile çevrilmesi olması sağlam dokulara yayıl-
mayı engeller. Bu nedenle iyi huylu urlar
büyürken çevrelerindeki sağlıklı dokuları
iterek kendilerine yer açar. Kötü huylu ur-
lar ise bir kapsülle çevrili olmadıklarından
komşu dokuların içine girer ve bu nedenle

cerrahi girişimle çıkarılmaları hem zor
hem de tehlikelidir.

İyi huylu urların başlıcaları, yağ hücrele-
rinden oluşan lipomlar, kan ya da lenf da-
marlarından yapılmış olan anjiyomlar, ke-
miklerden çıkan osteomlar, kıkırdak do-
kusundan kaynaklanan kondromlar, salgı-
bezlerinden üreyen adenomlardır (kötü
huylu urlar için bak. kanser; bitki urları
için, bak. mazi).

ur sineği, YUMRU SİNEĞİ olarak da bilinir,
Diptera (çiftkanatlılar) takımının *Cecidom-
yidae* (bazen *Ionididae* olarak sınıflandırılır)
familyasını oluşturan küçük ve ince yapılı
böceklerin ortak adı. Uzun ve seyrek tüylü
olan duyargaları, tespih taneleri biçiminde
dizilmiş parçalardan oluşur. Kanatları çok
az damarlı ve kısa tüylüdür. Parlak renkli
larvalar, bitkilerin yaprak, çiçek, dal gibi
çeşitli bölümlerinde yol açtıkları doku şiş-
kinlikleri (urlar) içinde yaşarlar. Birkaç tür
öbür sineklerin oluşturduğu urlarda bulu-
nur. Gelişimlerini tamamlayan larvalar ur-
lar içinde ya da toprakta pupa evresine girer
ve kışı erişkin öncesi evrede geçirirler.

Mazi sineği(*) bu familyanın en zararlı
böcekleri arasında yer alır. Holarktik bölge-
ye yayılmış olan kasımpatı ur sineği (*Dianth-
ronomyia hypogaea*) yapraklarda küçük
urlar oluşturur. Gül ur sineği (*Dasyneura
rhodophaga*) özellikle seralardaki güllerin
sürgün ve tomurcuklarına bulaşır. Avrupa'da
geniş bir dağılım gösteren, Türkiye'de de
rastlanan *Rabdophaga salicis* söğüt sürgün-
lerine zarar verir. Ayrıca tahıl bitkilerine ve
çeşitli meyve ağaçlarına bulaşan birçok ur
sineği türü de vardır.

Ur sineklerinin birkaç türü yaprakbitleri,
keneler, kabuklubitler ve kabuk böceği lar-
valarıyla beslenişlerinden yararlı yararlı. *Ma-
stor* cinsinden ilginç bir ur sineği türü
pedogenez denen üreme yöntemiyle dikkat
çeker. İri larvaların içinde gelişen daha
küçük yavru larvalar ana larvayı tüketerek
beslenir ve sonunda çevreye dağılırlar. Bu
larvalar da pupa evresine geçmeden benzer
biçimde birçok kuşak oluşturabilir.

Ura-Tyube, Tacikistan'da, Hocent yö-
netim biriminde (oblast) kent. Türkistan
Sıradaglarının kuzey eteklerinde yer alır.
Cumhuriyetteki en eski kentlerden biri
olarak kuruluşu 6. yüzyıla değin iner.
Bugünkü adını 17. yüzyılda almıştır. Geç-
mişte işlemeleri, oymacılığı, sarı çömlek-
leri, altın ve gümüş süs eşyası gibi el işleriyle
ünlü olan kentin ekonomisi günümüzde
daha çok meyve konserveliği ve şarapçılı-
ğa dayanır. Bazı el sanatları hâlâ sürdürül-
mektedir. Kentin merkezinde 16. yüzyıldan
kalma çinili Kok-Gumbez Camisi bulunur.
Nüfus (1991 tah.) 47.700.

Uragami Gyokudo, HYOUEMON GYOKUDO
olarak da bilinir (d. 1745, Bizen - ö. 10
Ekim 1820, Kyoto, Japonya), Japon ressam
ve müzikçi. Gerçekçi doğa resimleri yapma-
da ve yedi telli zither çalmadaki ustalığıyla
tanınmıştır.

Babası, Okayama beyi İkedo'nun hizme-
tinde çalışıyordu. Uragami küçük yaşta
zither öğrenmeye başladı ve babası gibi
beyin hizmetine girdikten sonra da müzik
eğitimi sürdürdü. Ayrıca Konfüçyüsçülü-
ğü ve Çin sanatının güney üsluplarından
birini inceledi. 1795'te görevinden ayrılp
Japonya'nın çeşitli bölgelerini dolaşu ve
sonunda eski saray müziği *gagaku*'yu can-
landırmak düşüncesiyle Edo'ya (bugün
Tokyo) yerleşti. Resim konusunda kendi
kendini yetiştirmiş olmakla birlikte, Nanga

okulunun geleneğini sürdürecektik ölçüde yetenekli ve üstün bir ressamdı. Doğaya derin bir duyarlılıkla yaklaşarak insanı şaşırtacak kadar gerçeğe uygun görünüm

"Yaşlı Balıkçıyla Manzara", Uragami Gyokudo'nun "Enkacho" adlı albümünde yer alan bir çalışması, y. 1811

Hikotaro Umezawa, Tokyo; fotoğraf. Kadokawa-Shoten, Tokyo

yarattı. En önemli çalışması "Donmuş Bulutlardan Serpilen Kar" adlı resmidir.

Ural-Altay dilleri, Ural ve Altay dil ailelerine bağlı tüm dilleri kapsayan varsayımsal dil ailesi. Ural ve Altay dillerinin tek bir aile oluşturduğu varsayımı, bunların ortak bir sözcük dağarcığından çok, ortak yapısal özellikler taşımasına dayanır. Ural-Altay dillerinin çoğunda görülen bu özellikler arasında ünlü uyumu (bir sözcükteki ünlülerin söylenişinin birbiriyle uyumlu olması), bir sözcüğün gövdesindeki son ünsüzün ardından gelen hecenin açık ya da kapalı oluşuna göre değişmesi (bu özellik bazı Ural dillerinde Altay dillerinden daha yaygındır), önek bulunmaması, bazı dilbilgisi özelliklerinin belirtmek için son eklerin kullanılması, sıfat çekimi ve cins olmayışı, ad ve eylemlerin biçimsel açıdan benzeşmesi sayılabilir. Ayrıca bak. Altay dilleri; Ural dilleri.

Ural Dağları, URALLAR olarak da bilinir, Rusça URALSKI HREBET, Rusya'nın batı kesiminde sıradadır. Kuzey-güney doğrultusunda Kara Denizinden Ural Irmağına kadar yaklaşık 2.000 km boyunca uzanır. Doğu yamaçları Avrupa ve Asya arasındaki geleneksel fiziki coğrafya sınırının bir parçasını oluşturur.

Rusya'nın büyük bölümü Uralar'ın doğu ve batısında uzanır. Dağlar kuzeyden güneye beş büyük kesime ayrılabilir. Kuzeydoğudan güneydoğuya doğru 390 km'lik bir kavis çizerek ilerleyen en kuzeydeki Kutup Uraları tipik Alp özellikleri gösterir. Daha güneyde yer alan ve Narodnaya Dağında 1.895 m'ye ulaşan Kutupaltı Uralar sistemin en yüksek kesimidir. Bu iki kesim buzullarla kaplıdır. Kuzey Uralar'da 900-1.500 m'ye ulaşan doruklar bulunur. Daha alçak olan Orta Uralar'da yükseklik 480 m'yi pek geçmez. Bununla birlikte en yüksek doruk olan Kaçkanar Dağı 900 m'yi aşar. Bir dizi koşut sırttan oluşan ve genelde

1.220 m'yi geçmeyen Güney Uralar güneybatı yönünde ilerler. Ural Dağları yeraltı kaynakları bakımından son derece zengindir. Bölgede büyük bakır, nikel, kromit, altın ve platin yatakları vardır. Ayrıca asbest, talk ve kil gibi metal dışı mineraller de çıkarılır. Değerli taşlar ve cevherler arasında ametist, topaz ve zümrüt sayılabilir. Rusya'nın zengin bitümlü kömür ve linyit yataklarının çoğu Ural Dağlarındadır.

Ural dilleri, 7-10 binyıl önce konuşulan İlk-Ural dilinden türemiş 20'den fazla dili kapsayan dil ailesi. Doğuda Sibirya'nın batı kesimlerinden, batıda Macaristan ve Finlandiya'ya uzanan geniş bir alana yayılmıştır. Macarca ve Fince gibi bugün de kullanılan ulusal dillerin yanı sıra Rusya'da etnik ya da siyasal birliği olmayan küçük toplulukların konuştuğu dilleri de içerir. Bu toplulukların bazılarının dilleri, özellikle de birbirinden uzak ve başka topluluklarla iç içe yaşayan azınlıkların dilleri günümüzde kaybolmak üzeredir.

Ural dillerini konuşan ilk halkların Ural Dağlarının orta kesimlerinde yaşadığı sanılmaktadır. Bu varsayım Ural dillerindeki ortak bitki ve hayvan adları üzerine yapılan araştırmalara ve bugün bu dilleri konuşan halkların coğrafi dağılımına dayanır. Ural dilleri İlk-Ural dilinden koptuktan sonra çok çeşitli bölgelere dağılmış, aralarındaki etkileşim kopmuştur. Bundan ötürü birbirlerine pek benzemezler.

Ural dilleri başlıca iki öbekte incelenebilir: Fin-Ugor ve Samoyed dilleri. Bu ayrım İlk-Ural dilindeki ilk lehçe farklılaşmasını yansıttığı için, bu öbeklerdeki diller arasında çok az benzerlik vardır. Fin-Ugor dilleri kendi içinde Fin ve Ugor dilleri olarak ikiye ayrılır. Ugor kolu, Macarca ile Sibirya'nın batısında konuşulan Obi-Ugor dillerinden Mansi (Vogul) ve Hantı'yı (Östyak) kapsar. Macar halkları bugün oturdukları Karpat Havzasına bin yılı aşkın bir süre önce yerleşmişlerdir. Macarca, Ural ailesinin en çok kişi tarafından konuşulan üyesidir ve birkaç yüzyıllık zengin bir edebiyat geleneği vardır. Hantı ve Mansi dillerini konuşan yaklaşık 20 bin kişi, Obi Irmağı ve kollarının bulunduğu yörede yaşar. Her iki topluluk da zayıf bir etnik kimliğe ve edebiyat geleneğine sahiptir, dilleri de büyük lehçe farklılıkları gösterir.

Fin kolu beş öbeğe ayrılır: Baltık-Fin dilleri, Perm dilleri ve her biri bir öbek oluşturan Laponca, Mari (Çeremışçe) ve Mordov (Mordvin) dilleri. Bunlardan Baltık-Fin öbeği içindeki en önemli dil, temel olarak Finlandiya'da konuşulan Fince'dir. Fin kavimlerinin bugün bulundukları topraklara yaklaşık 2 binyıl önce yerleştikleri sanılır. Baltık-Fin öbeğine bağlı öbür dillerden Estonca da Finceye çok benzer ve temel olarak Estonya'da konuşulur. Hem Fince hem Estoncanın 16. yüzyıl başlarından kalma metinleri vardır. Her iki dilin de edebiyat dili 19. yüzyıl ortalarında gelişmiştir.

Baltık-Fin öbeğine bağlı öbür diller Livonca ile Karelya, Veps (Vepsä), İngri (Inkeri) ve Vot dilleridir. Tüm Rusya'da, daha çok da Finlandiya Körfezi yakınlarında konuşulan bu dillerin hiçbirinin edebi biçimi gelişmemiştir. Karelya ve Veps dillerini çok sayıda kişi konuşur, ama öteki üç dil hızla yok olmaktadır.

Perm öbeği birbiriyle yakından akraba olan Udmurt (Votyak) ve Komi (Ziryan) dillerinden oluşur. Udmurt dilini konuşanlar, temel olarak Udmurt Özerk Cumhuriyeti'nde yaşar. Komi dilini konuşanlar ise Komi Özerk Cumhuriyeti'nin dışına da ya-

yılmışlardır. Her iki dil de yerel yönetim dilidir ve küçük lehçe farklılıkları gösterir.

Laponca (Lap dili), İsveç'ten Rusya'ya uzanan bölgede yaklaşık 30 bin kişi tarafından konuşulur. Bu dilin, Estonca ve Fince'den daha az birbirine benzeyen lehçelerini konuşanlar birbirini anlamakta güçlük çeker. Bu lehçelerden yalnızca Kuzey Laponcanın bir edebiyat geleneği vardır.

Fin kolunun öbür iki öbeğinden Mordov dilini konuşanların yarısından azı Mordovya Özerk Cumhuriyeti'nde yaşar. Bu dilin, birbirinden ayrı diller olarak kabul edilen iki ana lehçesi de ayrı edebi dillere sahiptir. Gene Fin koluna bağlı Mari dilini konuşanlar ise daha çok Mari Özerk Cumhuriyeti'nde yaşar. Bu dilin de iki benzer lehçeye dayalı iki ayrı edebiyat dili vardır.

Sibirya'nın kuzeyinde konuşulan üç Kuzey Samoyed dilinden yalnızca Nenets'in (Yurak) bir edebiyat geleneği vardır. Enets (Yenisey) dilini konuşanların sayısı birkaç yüz kişiyi geçmez. Nganasan (Tavgi) dilini konuşanların sayısı ise binden azdır. Güney Samoyed dillerinden yalnızca, Sibirya'nın batısında konuşulan Selkup (Ostyak) bugün de varlığını sürdürmektedir; öteki altı dil ortadan kalkmıştır.

Dilbilimciler bugünkü Ural dilleri üzerine karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda İlk-Ural dilini kısmen yeniden kurmayı başarmışlardır. Bu araştırmaların sonucuna göre, bu dilde çok az sayıda ünsüz vardı, titreşimli ve titreşimsiz ünsüz ayrımı yoktu. İlk-Ural dilinin ünlü sistemi tam olarak saptanamadıysa da, uzun ve kısa ünlüler ayrımı olduğu ve bugünkü Ural dillerinin çoğundaki gibi vurgunun sözcüğün ilk hecesinde bulunduğu sanılmaktadır. Çağdaş Ural dillerinde olduğu gibi İlk-Ural dilinde de ünlü uyumu vardı.

Ural dilleri temel olarak bitişimlidir; yani dilbilgisi kategorileri köklere getirilen önek ve son eklerle belirtilir ve her ek anlamın bir parçasını oluşturur. Bir tümedeki sözcükler arasındaki ilişki son ekler ve addan sonra gelen ilgeçlerle belirtilir. İlk-Ural dilinde büyük olasılıkla adların çoğul biçimi olmadığından bugünkü Ural dillerinin çoğul biçimleri dilden dile büyük farklılıklar gösterir. İyelik durumu ise ya kişinin ya da eşyanın aldığı son eklerle belirtilir.

Çağdaş Ural dillerindeki eylemlerin yaygın özelliklerinden biri, özne ve nesne için farklı çekimlerin kullanılmasıdır. Bunun nedeni, vurgunun özne ya da nesne üzerinde olduğunu belirtmektir.

Ural Irmağı, Rusya ile Kazakistan'da akarsu. Uzunluğu 2.428 km, su toplam alanı 237.000 km²'dir. Ural Dağlarına bağlı Kruglaya Dağı yakınında doğar ve Mognitogorsk'u geçtikten sonra Uralar'ın doğu yamaçları boyunca güneye akar. Orsk'ta Uralar'ın güney ucunu batıya doğru keser ve Orenburg'u geçerek yeniden güneye döner. Yarı çöl görünümünde bir düzlüğü aştıktan sonra Guryev'de Hazar Denizeine dökülür. Taşıdığı su miktarı ilkbaharda en yüksek noktaya ulaşır. Kasım sonundan nisana değin donar. Uralsk'a kadar olan bölümü ulaşım elverişlidir. İrmak üzerinde Magnitogorsk'un güneyindeki İrlikinski'de kurulu bir baraj ve hidroelektrik santral vardır. 1970'lerin sonlarında Uralsk'ın hemen güneyinde, Volga Irmağının Ural Irmağına su aktarmak amacıyla bir kanal yapımına başlanmıştır.

Ural Jeosenkinalı, Rusya'da, yerkabuğunda yer alan ve içine Paleozoyik (Birinci) Zaman (y. 570-225 milyon yıl önce) kayaçlarının çökelmiş olduğu doğrusal çukurluk. Ural kuşağındaki tortullar üzerinde yapılan

tarihleme çalışmalarında, jeosenklinealin Or-dovisiyen Dönem (y. 500-430 milyon yıl önce) sırasında etkin olduğu belirlenmiştir. Dünyanın öbür yerlerinde olduğu gibi Ural Jeosenklinealinin altında da birkaç bin metre kalınlığında, yaşı bilinmeyen (ama olasılıkla Kambriyen Dönem [y. 570-500 milyon yıl önce]) tortullar yatmaktadır; jeosenklinealin büyük olasılıkla yaklaşık 570-500 milyon yıl önceki zaman aralığında belirli biçimlerde varlığını koruduğu sanılmaktadır. Jeosenklinealde başlıca iki kayaç fasiesi bulunmaktadır: Doğu kesiminde, bol miktarda volkanik kayaç da içeren tipik bir öjeosenklineal topluluğu; batıya doğru ise, şeyller, tane boyutlarına göre iyi ayrılmış kuvartozlu kumtaşları ve kireçtaşlarından oluşan miyo-jeosenklineal yapı. İkinci tür çökeller Rusya Platformu'nun üzerinde yer alır ve Baltık Kalkanı üzerindeki tortullarla bağlantılıdır.

Ural Jeosenklineali ve içerdiği tortullar, Silüriyen Dönemin (y. 430-395 milyon yıl önce) sonlarında gelişen Kalodeniyen dağılımından çok az etkilenmiştir. Jeosenklinealin doğu ve batı kesimlerindeki ikili tortullaşma rejimi Karbonifer Dönem (y. 345-280 milyon yıl önce) boyunca da sürmüştür. Bu Karbonifer dizide karbonatlı kayaçlar egemen olmakla birlikte, birkaç ince kömür yatağına da rastlanmıştır. Karbonat çökmesi Permiyen Dönemde de (y. 280-225 milyon yıl önce) sürmüş, ama dönemin sonlarındaki dağılım olaylarının etkisiyle tortullardaki kum ve klastik (kıvrıntılı) malzeme miktarı hızla artmıştır. Jeosenklineal tortulları kıvrılmış, büzülmüş, kırılmış ve jeosenklinealin tarihi bugünkü Ural Dağlarının ortaya çıkışıyla sona ermiştir.

Permiyen Dönem sırasında Ural Jeosenklinealinde bazı önemli evaporit çökelleri oluşmuştur. Solikmask yakınlarındaki Kunguriyen Dizi, 1.400 m kalınlığında tuz, jips (alçıtaşı) ve anhidrit katmanları içerir ve dünyanın en büyük potas yataklarından birini oluşturur.

Ural zümrütü, sarımsı yeşil ya da zümrüt yeşili andradit. Gerçekte bir zümrüt değil, bir grena türüdür. Ayrıca bak. andradit.

Uralsk, Kazakistan'ın batısında yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 151.200 km²'dir. 1932-62 arasında Zapadno-Kazakistan yönetim birimi adını taşıyan Uralsk'ın büyük bölümü Hazar Çöküntüsünde, kuru steplerle kaplı yarı çöllük bir bölgede yer alır. Yönetim birimindeki tek önemli akarsu, kuzey-güney doğrultusunda uzanan Ural Irmağıdır. Karasal ve kurak bir iklimle sahip olan bölgeye düşen ortalama yağış miktarı kuzeyde 300 mm'nin biraz üzerinde, güneyde ise 200 mm'dir. Ekonomi temelde koyun, keçi, sığır, at ve deve besiciliğine dayanır. Kuzeyde ve ırmak vadilerinde buğday, arpa ve öteki tahıllar yetiştirilir. Sanayi yönetim biriminin merkezi Uralsk'ta yoğunlaşmıştır. Öteki kentler arasında Ak-say, Peremyotnoye, Daryinskoye, Kaztalovka ve Sayhin sayılabilir. Nüfusun yarısını Kazaklar, geri kalanını ise Ruslar ve Ukraynalılar oluşturur. Nüfus (1991 tah.) 648.000.

Uralsk, Kazakistan'da Uralsk yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Ural Irmağının sağ yakasında yer alır. Rus çarının ordularından kaçan Kazaklar tarafından 1613'te ya da 1622'de kuruldu, 1775'e değin Yaitski Gorodok olarak bilinen kentin adı, Pugaçov Ayaklanması'nın ardından Uralsk olarak değiştirildi. Ural Kazaklarının merkezi olan kent Stenka Razin(*) ve Yemel-yan Pugaçov'un(*) başlattıkları Kazak

ayaklanmalarında önemli rol oynadı. Uralsk 20. yüzyılın başına değin Kazak steplerinden gelen hayvansal ürünlerle Ural Irmağında avlanan balıkların pazarlandığı Avrupa Rusyası'yla canlı ticari ilişkiler sürdürdü. 20. yüzyılın başında Türkistan'a giden yeni demiryolu hattına bağlanmaması, kentin ticari öneminin azalmasına yol açtı. Günümüzde Uralsk'ta deri, ayakkabı, un ve makine fabrikalarıyla et paketleme ve meyankökü işleme tesisleri vardır. Eğitim ve kültür kuruluşları arasında öğretmen okulları, tarım enstitüleri, Kazakistan'ın en eski tiyatrosu ve tarihsel Kazak yapıtlarının sergilendiği bir müze sayılabilir. Nüfus (1991) 214.000.

Urania, Eski Yunan dininde dokuz Musa'dan biri; gökbilimin koruyucusu. Bazı kaynaklara göre müzikçi Linos'un annesi, bazılarına göre ise Musa Kalliope'nin kızıdır. Babası Hermes ya da Poseidon'un oğlu Amphimaros'tur. Urania, Aphrodite'nin takma adı olarak da kullanılmıştır. Urania'nın simgesi yerküre ve pusuladır.

Uraniborg, 1576'da Danimarkalı astronom Tycho Brahe'nin Ven Adasında kurduğu gözlemevi. Teleskopun icadından (y. 1608) önce kurulan son ilkel gözlemevidir; tümüyle devlet tarafından desteklenmesi ve astronomi tarihinin ilk güvenilir veri koleksiyonunun toplandığı yer olması bakımından da ilk modern gözlemevlerinden birisidir. 1576'da Danimarka kralı II. Frederik, o dönemde Danimarka'nın egemenliği altında olan, İsveç'in güney sahili açıklarındaki Ven Adasını *fief*(*) olarak Tycho'ya bıraktı. Adaya inşa edilen üç katlı binanın bir katına astronomi öğrencileri, öbür katına yöneticiler yerleştirildi, bir kat da adayı ziyaret edecek kraliyet ailesi üyelerine ayrıldı. Dörtlük, Iraklık açısı cetvelleri ve demir gökyuvarları gibi astronomi aletleri Tycho'nun verdiği ölçüler uyarınca yapıldı. Kepler gezegen devrimine ilişkin yasalarını, Uraniborg'da toplanan duyarlı verilerden yararlanarak geliştirdi. Bini aşkın yıldızı içeren bir katalogun da hazırlandığı gözlemevi, 1597'de Tycho'nun *fief*inin geri alınması üzerine kullanılmaz oldu.

uraninit, uranyum dioksit (UO₂) yapısında, temel uranyum cevheri. Çoğunlukla siyah renkli, orta sertlikte, çok yoğun kristaller ve daha az yoğun kütleler halinde bulunur; daha kütleli türüne pekblend denir.

Uranyum elementini 1789'da M. H. Klap-roth, Joachimsthal'den getirilen bir uraninit cevherinde keşfetti. Pierre ve Marie Curie ile G. Bémont da 1898'de radyumu aynı yöreden getirilen uraninit örneklerinde keşfettiler.

Pekblend içinde uraninit örneği, Büyük Ayı Gölü, Kuzeybatı Toprakları Field Museum of Natural History, Chicago. Fotoğraf John H. Gerard—EB Inc

Uraninit, Zaire'de Katanga, Almanya'da Joachimsthal ile Erzgebirge (Cevher Dağları) ve Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları'ndaki Ayı Gölü ile Athabasca Gölü bölgelerinde olduğu gibi, çoğunlukla hidrotermal damar çökellerinden elde edilir. Damarlardaki uraninit çoğunlukla pekblend biçimindedir. Uraninit, Güney Afrika'da Witwatersrand ve ABD'de Ontario'daki konglomera yapıları altın cevherlerinden yan ürün olarak da elde edilir. ABD'nin batısındaki Colorado Platosunda yer alan ve temel olarak kumtaşları ile konglomeralardan oluşan tortul kayaçlarda da önemli ince taneli uraninit yataklarına rastlanır. Kumtaşlarındaki çökeller çoğunlukla yükseltgenerek karnotite ve ikincil uranil minerallerine dönüşmüş durumdadır; bunlar da önemli uranyum cevherleri olabilir. Uraninit, pegmatitlerde iyi kristalleşmiş eklenti mineral halinde de yaygın olarak bulunur, ama bu tür çökellerin fazlaca bir ticari önemi yoktur.

Yükseltgenme sürecinin etkisiyle uraninitin kimyasal bileşimi UO₂ ile UO_{2.6} arasında değişir. Kristal yapısındaki uranyum atomlarının yerini toryum atomları alabilir ve böylece uraninitten torianite doğru kesintisiz bir katı çözelti dizisi uzanır. Bu dizide yer alan bazı türler önemli miktarlarda azrak toprak metalleri, örneğin seryum içerir. Toryum ve azrak toprak metalleri bakımından zengin türlerine özellikle pegmatitlerde rastlanır ve bunların bazıları yöresel adlarla tanınır. Uranyum ve toryumun radyoaktif bozunumu sonucunda uraninitte kurşun birikir; kurşun miktarının ölçümüne dayalı olarak da jeolojik malzemelerin tarihlendirilmesi yapılır. Uraninit çoğunlukla sarı ya da turuncu-kırmızı renkli hidratlı oksitlere (örn. gumit) ve yeşilimsi sarı renkli oksitlere dönüşür. Ufalanmaya karşı dirençli değildir ve yıkanarak uranit, torbernit ya da öbür ikincil mineraller gibi yöresel olarak yeniden çökebilir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. oksit mineralleri (tablo).

uranit, OTUNT olarak da bilinir, hidratlı kalsiyum ve uranyum fosfat [Ca(UO₂)₂(PO₄)₂ · 10-12H₂O] yapısında, bir uranyum cevheri olan fosfat minerali. Hidrotermal damarlarda ve pegmatitlerde yarı saydam ile saydam arası, sarı ile soluk yeşil arasında değişen

Çoğunlukla deri uraninit örneği, Washington MacFall Collection. Fotoğraf, Mary A. Root—EB Inc

renkli kristaller, kütleler ya da pulsu kütleler halinde bulunur. Uranit, uraninitin bir değişim ürünüdür. Elde edildiği başlıca yerler İngiltere'de Cornwall, Zaire'de Katanga ve ABD'nin kuzeydoğu kesimleridir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. fosfat mineralleri (tablo).

Uranos, Yunan mitolojisinde gökyüzünü kişileştiren tanrı. Hesiodos'un *Theogonia*'sına göre ilk tanrı Khaos'tan(*) çıkan Gaia (Yer) Uranos'u (Gök), Dağları ve Pontos'u

(Deniz) yaratmıştır. Gaia'nın daha sonra Uranos'la birleşmesinden Titanlar, Kykloplar ve Hekatonkeirler doğmuştur.

Çocuklarından nefret eden Uranos onları Gaia'nın gövdesine tıkar. Çocuklarına öğ almaları için çağrıda bulunan Gaia'nın bu isteğine yalnızca Titan Kronos yanıt verir ve Gaia'ya yaklaşan Uranos'u bir tırpanla (*harpē*) iğdiş eder. Gaia'nın üstüne damlayan Uranos'un kanından Erinyesler, Gigantlar ve Melialar (dişbudak ağacı *nympha*'ları) doğar. Kopan üreme organlarının denizde oluşturduğu beyaz köpükten de aşk tanrıçası Aphrodite doğar. Kronos bu hareketiyle Gök ile Yer'i birbirinden ayırmıştır. Uranos'un öteki eşleri Hestia, Nyks, Heme-ra ve Klymene'dir.

Klasik Yunan'da bir Uranos kültünün olmaması, anlatıdaki öbür öğelerle birlikte Uranos'un kökeninin Yunan öncesine dayandığını düşündürür. *Harpē* ögesi de Doğulu bir kökeni gündeme getirir. Öykü Hititlerin Kumarbi efsanesine çok benzer.

Uranüs, Güneş sisteminde, Güneş'e uzaklık bakımından yedinci sırada yer alan gezegen. 1781'de İngiliz astronom William Herschel tarafından keşfedilmiştir.

Uranüs'ün kütlesi hemen hemen Yer'ininki-nin 15 katı kadardır, hacmi ise Yer'in hacminin 50 katından daha fazladır. James Elliot ve öbür ABD'li araştırmacıların 1977'de gerçekleştirdikleri yıldız örtülmesi ölçümleri, 1,6-1,95 R_u aralığında keskin hatlı, ince, koyu renkli dokuz halkanın bulunduğunu ortaya çıkarmıştır (R_u , Uranüs'ün ekvatorial yarıçapı olan 26.000 km'ye eşdeğerdir). 1986'da gezegenin yakınından geçen ABD uzay sondası "Voyager 2" onuncu bir halkanın varlığını saptamıştır. Halkalardan üçü dairesel, öbürleri ise oldukça değişik dışmerkezlidir ve genişlik bakımından birbirinden farklıdır. Halkaların tümü, yaklaşık bir metre çapındaki koyu renkli kaya benzeri parçalardan oluşmaktadır. Bu malzemenin bileşimi henüz belirlenmemiştir, ama astronomlar bunların siyah renkli, biçimsiz (amorfi) bir polimerle karışarak bağlanmış kayaç kırıntılarından ve su buzundan oluşuyor olabileceğini düşünmektedirler. Halkalar arasında boşluklar, bol miktarda açık renkli toz tanecikleri ile doludur.

Halka sistemine ek olarak Uranüs'ün en az 15 uydusu bulunmaktadır. Beş büyük uydunun (Miranda, Umbriel, Ariel, Oberon ve Titania) çapı 310-1.600 km arasında değişir. Öbür uydular ise çok daha küçüktür ve gezegene en yakın uydusu olan Miranda'nın yörüngesi içinde yer alırlar. Küçük uydulardan ikisinin, sırası gereğince epsilon olarak tanımlanan halkaya "çobanlık" yaptığı, küt-leçekimi etkisiyle bu halkanın malzemelerini bir arada tuttuğu sanılmaktadır.

"Voyager 2"nin gönderdiği veriler, Uranüs'ün çevresinde, Yer'in ve Satürn'ün çevresindekilerle karşılaştırılabilecek şiddette bir magnetik alanın bulunduğunu göstermiştir. Bu alanın içinde, Yer'inkinden daha yoğun bir ısıyı taşıdığı bulunmaktadır. Uranüs'ün magnetik alanının eksenini, gezegenin dönme eksenine yaklaşık 55° eğiktir. Öbür gezegenlerin magnetik alanlarının eğikliği dikkate alındığında bu değer oldukça büyüktür (örn. Yer'de bu değer 11°'dir). Güneş rüzgânının (Güneş tacından dışarı doğru fırlayan yüklü parçacıkların oluşturduğu akım) etkisiyle, Uranüs'ün magnetik alanı arkaya doğru (Güneş'ten öteye) uzun bir "kuyruk" yapar. Magnetik alan çok eğik olduğundan, kuyruk da neredeyse bir tirbuşon görünümü kazanmıştır.

Uranüs'ün magnetik alanından yayınlanan radyo sinyallerinin çözülmesine dayanılarak, gezegenin dönme periyodu yaklaşık 17,3 saat olarak saptanmıştır. Uranüs'ün dönme eksenini olağandışıdır; Güneş sistemindeki bütün öbür gezegenlerin dönme eksenini, yörünge düzlemlerine yaklaşık olarak dik iken, Uranüs'ünki yörünge düzlemi üzerinde yer alır.

Uranüs'ün, olasılıkla eriyik halde bulunan kayaç malzemelerinden oluşan ağır bir çekirdeği olduğu sanılmaktadır. Çekirdeğin çevresinde ise, su ile önemli miktarlarda metan ve amonyaktan oluşan, binlerce kilometre kalınlığında bir manto yer alır. Bu "okyanus"un sıcaklığı birkaç bin derece santigrat düzeyindedir, ama üstündeki atmosferin ağırlığından kaynaklanan devasa basıncın etkisiyle kaynamaz. Bu aşırı sıcak okyanusun elektriksel olarak iletken olduğu ve gezegenin magnetik alanını ürettiği sanılmaktadır.

Uranüs'ün atmosferi, okyanusun üzerinden katmanlar halinde binlerce kilometre yükseğe uzanır. Okyanus yüzeyine en yakın katmanın metan bulutlarından, daha üst katmanların ise temel olarak hidrojen ve biraz da helyumdan oluştuğu sanılmaktadır. Atmosferin üst kesiminin sıcaklığı yaklaşık -212°C'dir. Aşağı inildikçe sıcaklık yükselir. Jüpiter ve Satürn'de olduğu gibi Uranüs'te de bulut kuşakları bulunur. Bu tür bir atmosfer bandı sisteminin sıcaklık farklılaşmalarından kaynaklandığı sanılmaktadır; yukarı doğru gerçekleşen atmosfer akıntılarının yükseklerde açık renkli bulutları, aşağı doğru gerçekleşen akıntılar ise alçaklarda görece karanlık kuşaklara yol açar. Gezegenin atmosferinde, yaklaşık 25°-50° enlemleri arasında, Yer'deki fırtına bulutlarını andıran birkaç tekil bulut kümesi saptanmıştır. Ölçümler bu bulutların, gezegenin dönme doğrultusuyla aynı yönde, saatte yaklaşık 355 km hızla esen rüzgârlarca oluşturulduğunu göstermektedir. Bu rüzgârlara neyin yol açtığı ise henüz anlaşılamamıştır.

uranyum (U), periyodik tablonun IIIB grubundaki aktinidler dizisinde yer alan radyoaktif kimyasal element. Yoğun, sert ve gümüş beyazı rengine bir metal olan uranyum, doğal elementler arasında atom ağırlığı en yüksek olanıdır (atom numarası 92).

Sünek ve dövülgen olan uranyum metali çok iyi parlatılabilir. Havada kararır ve çok ince dilimlendiğinde parlar. Elektrikçi çok az iletir. Uranyumu ilk olarak 1789'da Martin Heinrich Klaproth buldu ve o günlerde keşfedilen Uranüs gezegeni nedeniyle uranyum adını verdi. Eugène-Melchior Péligot 1841'de uranyum tetraklorürü (UCl₄) potasyumla indirgeyerek metal halinde ayırmayı başardı. Uranyumdaki radyoaktiflik olgusunu ise ilk olarak 1896'da Henri Becquerel keşfetti.

Yerkabuğunda yaklaşık bir milyon bölüm için dört bölüm kadar bulunan uranyum, bolluk bakımından altın, gümüş, kadmiyum, bizmut, cıva ve iyottan daha zengindir. Oldukça az yükseltilmiş halde bulunan birincil uranyum cevherleri uranit, pekbend, kofinit, branerit ve daviddittir. Karnotit, uranit (otunit) ve torbernit ise yükseltilmiş durumdaki ikincil cevherlerdir. Nükleer yakıt kaynağı olan bu cevherler, bilinen bütün fosil yakıt çökeltilerinden daha çok enerji içerirler. 0,5 kg uranyum yaklaşık 1.360.000 kg kömüre eşdeğer enerji verir.

Derinde ya da yüzeyde bulunan uranyum cevherleri öbür mineraller gibi çıkarılır. Kimyasal bakımdan oldukça eylemsiz ol-

duklarından bu cevherlerin zenginleştirilmesi zordur; ama yoğunlukları ve sertlikleri çok yüksek olduğundan mekanik yollarla bir miktar zenginleştirilebilirler. Daha sonra öğütülen cevher bileşimine bağlı olarak ya seyreltik sülfürik asitle özütlenerek uranil sülfata ya da sodyum karbonatla özütlenerek sodyum uranil karbonata dönüştürülür. Süzme yoluyla ayrılan ve deriştirilen bu çözeltilere denetimli olarak kostik alkali eklenir ve böylece önce demir, daha sonra da sarı pastanın başlıca bileşeni olan sodyum diüranat çöktürülür. Nükleer yakıt olarak kullanılacak uranyumun çok katışkısız olması gerektiğinden ham derişki nitrik asit içinde çözülerek litresinde 200 gr uranyum içeren uranil nitrat çözeltisi elde edilir. Uranil nitrat çözeltisi de, çözücü olarak gazyağı içeren derişik tribütül fosfat çözeltisi yardımıyla özütlenir. Daha sonra çözücünün yeniden arıtılmasıyla nükleer yakıt olabilecek derecede katışkısız uranil nitrat elde edilir.

Bütün izotopları radyoaktif olan doğal uranyum, yarı ömrü 4.510.000.000 olan uranyum-238 (yüzde 99,27), yarı ömrü 713.000.000 yıl olan uranyum-235 (yüzde 0,72) ve yarı ömrü 247.000 yıl olan uranyum-234'ün (yüzde 0,006) bir karışımıdır. Uranyum izotoplarının yarı ömürleri çok uzun olduğundan bazı uranyum içeren kayaçlarda uranyumun son bozunma ürünü olan kurşunun ölçülmesiyle Yer'in yaklaşık yaşı belirlenir. Uranyum-238 ana izotop, uranyum-234 ise radyoaktif uranyum ailesindeki yavru izotoplardan biridir. Uranyum-235 ise aktinyum ailesinin ana izotopudur.

Otto Hahn ve Fritz Strassmann 1938'lerin sonunda yavaş nötronlarla bombardıman edilen uranyumda çekirdek bölünmesi (fisyon) olduğunu buldu. Enrico Fermi de 1939'ların başında çekirdek bölünmesi sonucunda oluşan ürünler arasında nötronların bulunabileceğini ve böylece çekirdek bölünmesinin zincirleme tepkime yoluyla sürdürebileceğini öngördü. Bundan sonra uranyum elementine ilişkin araştırmalar yoğunlaştı. Leo Szilard, Herbert L. Anderson, Jean-Frédéric Joliot-Curie ve çalışma arkadaşları bu olguyu doğruladılar. Daha sonra yapılan araştırmalarda her atomun çekirdek bölünmesi sonunda ortalama 2,5 nötron açığa çıktığı bulundu. Bu buluşlar 2 Aralık 1942'de ilk olarak kendi kendine yürüyen zincirleme çekirdek bölünmesi tepkimelerinin gerçekleştirilmesine, 16 Temmuz 1945'te ilk atom bombasının denenmesine, 6 Ağustos 1945'te savaşta ilk atom bombasının atılmasına, 1955'te nükleer güçle çalışan ilk denizaltının yapılmasına ve 1957'de nükleer güçle çalışan ilk elektrik üreticinin geliştirilmesine yol açtı.

Yavaş nötronlarla çekirdeği bölünebilen ve oldukça az bulunan uranyum-235 izotopunun (çekirdeği bölünebilen tek doğal madde), çeşitli amaçlarla kullanılabilmesi için çok bol bulunan uranyum-238 izotopundan ayrılması gerekir. Uranyum-238 izotopu da nötronları soğurup negatif beta bozunmasına uğradıktan sonra yavaş nötronlarla çekirdeği bölünebilen yapay plütonyum elementine dönüşür. Bu nedenle doğal uranyum, uranyum-235'le sürdürülen çekirdek bölünmesi tepkimesinin gerçekleştirildiği ve aynı zamanda uranyum-238'in dönüştürülmesiyle (transmutasyon) plütonyumun ürettiği dönüşüm reaktörleri ile üretken reaktörlerde kullanılabilir.

Çekirdeği bölünebilen uranyum-233 izotopu, nükleer yakıt olarak kullanılmak amacıyla, doğada bol bulunan ve çekirdeği bölünmeyen toryum-232 izotopundan yapay yolla birleştirilebilir. Ayrıca uranyum dö-

nüshüm (transmütasyon) tepkimeleri yoluyla yapay uranyumötesi elementlerin hazırlanmasında birincil madde olması nedeniyle de çok önemlidir.

Elektropozitivliği çok güçlü olan uranyum suyla tepkimeye girer, asitlerde çözünmekle birlikte alkalilerde çözünmez. En çok +4 (UO_2 oksidinde ve yeşil renkli U^{4+} iyonunda olduğu gibi) ve +6 (UO_3 oksidinde ve sarı renkli UO_2^{2+} uranil iyonunda olduğu gibi) yükseltgenme durumunda bulunur. +3 ve +5 değerlikli olduğu durumlar da vardır, ama bu değerlikteki iyonları kararsızdır. Örneğin kırmızı renkli U^{3+} ve UO_2^{+} iyonları, U^{4+} ve UO_2^{2+} iyonlarına dönüşür.

Uranyum bileşikleri seramikleri renklendirmede kullanılır. Uranyum-235'in uranyum-238'den ayrıldığı gaz yayılım yönteminde ise, buhar halindeki uranyum hekzaflüorürden (UF_6) yararlanılır.

atom numarası	92
atom ağırlığı	238,03
erime noktası	1.132,3°C
kaynama noktası	3.818°C
özgül ağırlığı	19,05
değerliği	3,4,5,6
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-21-9-2 ya da (Rn) $5f^{6d}4f^2$

uranyum ailesi, URANYUM DİZİSİ olarak da bilinir, dört radyoaktif aileden birini oluşturan, kararsız ve ağır atom çekirdekleri dizisi. Ayrıca bak. radyoaktif aileler.

uranyum-234 – uranyum-238'le tarihlendirme, uranyum-238 izotopunun uranyum-234'e bozunması olgusundan yararlanılarak gerçekleştirilen yaş belirleme yöntemi. Bu yöntem deniz ya da playa çökellerinin tarihlendirmesinde kullanılabilir. Günümüzden yaklaşık 1,2 milyon yıl-100 bin yıl önceki dönem incelenmesinde yararlı olan bu yöntem, karbon-14'le tarihlendirme yöntemi ile potasyum-argonla tarihlendirme yönteminin uygulanabildiği tarihsel dilimler arasındaki boşluğu doldurur.

uranyum-toryum-kurşunla tarihlendirme, kayaçların yaşının içerdikleri adı kurşun miktarının ölçülmesi yoluyla belirlenmesi yöntemi. Adı kurşun, bol miktarda kurşun ile az miktarda kurşun oluşumuna yol açan radyoaktif madde (örn. uranyum-235 ve uranyum-238 izotopları ve toryum-232 izotopu) içeren bir kayaç ya da mineralden elde edilen kurşundur.

Adı kurşunun en önemli özelliği, mineral ya da kayaç fazının oluşumundan sonra birikmiş, önemli miktarda herhangi bir radyojenik kurşun içermiyor olmasıdır. Kurşunun dört doğal izotopundan ikisi uranyum izotoplarından, biri de toryum izotopundan türer; yalnızca kurşun-204'ün herhangi bir uzun ömürlü radyoaktif öncüsü bilinmemektedir. Yer'deki herhangi bir radyoaktif bozunma sonucunda değil de, yerkabuğuna bizzat kurşun olarak katılana "ilk" kurşun denir. İlk kurşunun yıldızlardaki çekirdek tepkimeleri sonucunda oluştuğu, uzaya süpernova patlamalarıyla yayıldığı ve buradan Güneş sisteminin oluşumuna yol açan toz bulutuna katıldığı sanılmaktadır; demirli göktaşlarının troylit (demir sülfür) fazının içerdiği kurşun miktarı, bu toz bulutundaki kurşun oranının yaklaşık değerini verir. Yer'deki kurşun, ilk kurşun ile uranyum ve toryum izotoplarının radyoaktif bozunumu sonucunda oluşan kurşundan oluşur. Bu nedenle, herhangi bir kayaç ya da mineraldeki kurşun izotopları bileşimi, kayaç ya da mineralin yaşına ve içinde olduğu ortama bağlıdır; yani, ana malzemedeki uranyum ve toryum miktarları top-

laminin kurşun miktarına oranı tarafından belirlenir.

Yer, ilk kurşunun üzerine radyojenik eklenmelerle ortaya çıkan belirli bir miktarda kurşun içeren çok büyük bir örnek olarak kabul edilebilir. Eğer bugün örneğin deniz tortullarındaki ya da günümüz bazaltlarındaki kurşun Yer'deki kurşunun bileşimindeyse ve eğer demirli göktaşlarının troylit fazındaki kurşun ilk kurşunun bileşimindeyse, basit bir modelle Yer'in yaşı 4,6 milyar yıl olarak saptanabilir. Bu değer, göktaşların ve Ay'a yönelik olarak gerçekleştirilen ayrı ayrı tarihlendirme çalışmaları sonucunda elde edilen değerlerle uyusmaktadır.

uranyumötesi elementler, periyodik tabloda uranyumdan sonra gelen, yani atom numaraları 92'den büyük olan elementler.

Uranyumötesi elementlerin hepsi radyoaktiftir. Yarı ömürleri $2,14 \times 10^4$ yıl ile saniyenin binde biri ya da ikisi arasında değişir. Uranyumötesi elementlerden yalnızca neptünyum ve plütünyuma doğada eser miktarda rastlanır. Öbür uranyumötesi elementler ise çeşitli çekirdek tepkimeleri yoluyla yapay olarak elde edilmiştir. Bu tepkimeler bir elementin atomlarının nötronlarla ya da hızlı hareket eden yüklü parçacıklarla bombardıman edilmesi sonucunda başka element atomlarına dönüştüğü tepkimelerdir. Bu dönüşüm çekirdekteki proton sayısının, yani atom numarasının değişmesiyle sonuçlanır.

Neptünyumdan (atom numarası 93) lavrensiyuma (atom numarası 103) kadar dizilen uranyumötesi elementlerin kimyasal özellikleri azrak toprak elementlerinkine benzer. Atom numarası 103'ten büyük olan elementler genellikle aktinidlerötesi elementler olarak adlandırılır. Atom numaraları 104 ve 105 olan elementlerinki ise periyodik tabloda sırasıyla tam üzerlerinde yer alan hafniyum ve tantalinkilerle aynıdır. Öbür aktinidlerötesi elementlerin kimyasal özellikleri henüz belirlenememiştir. Tablo için bak. s. 418.

Urartu dili, KELDANI DİLİ olarak da bilinir, İÖ 9-6. yüzyıllarda Urartu Krallığı'nın resmi dili. Hint-Avrupa kökenli olmayan bu dilin, daha eski Hurri diliyle aynı kökten türediği sanılmaktadır. Günümüze ulaşan Urartu metinleri, Yeni Asur yazısı olarak bilinen bir tür çivi yazısıyla yazılmıştır. Urartu dili, hem Asurca hem Urartu diliyle yazılmış iki yazıt sayesinde çözülebilmektedir. İlk güvenilir Urartu dilbilgisi kitabı (1933) Alman Doğubilimci Johannes Friedrich'e aittir. Ayrıca bak. Eski Anadolu dilleri.

Urartular, Tunç Çağının sonlarıyla Demir Çağının başlarında merkezi kabaca Van Gölü olmak üzere Doğu Anadolu'dan bugünkü Türkiye'nin Ermenistan ve İran sınırlarının doğusuna kadar uzanan bölgede yaşayan halk. İÖ 13. yüzyıl başlarından kalma Asur kaynaklarında adları geçen Urartular, İÖ 9. ve 8. yüzyıllarda Yakındoğu'da önemli bir siyasal güç oluşturduktan sonra İÖ 6. yüzyıl sonlarında Medler tarafından tarihten silinmiştir.

Urartu Asurca bir sözcüktür. Urartular kendi ülkelerine Biainili, bugünkü Van Kalesi'nin yerinde bulunan başkentlerine de Tuşpa (Turuşpa) adlarını vermişlerdi. Eski Urartu yerleşmelerinin çoğuna Türkiye'deki Van ve Çıldır, İran'daki Urmiye ve Ermenistan'daki Sevan gölleri arasındaki alanda rastlanmıştır. Bu yerleşmeler, Fırat Irmağına doğru seyrelererek yayılır.

Urartuların Yakındoğu'da yaşamış daha eski bir halk olan Hurrilerle birçok ortak

özellikleri vardır. Her iki halkın dilleri birbirine yakındır. Bu diller İÖ 3. binyılda ya da daha önce yaşamış ortak bir ulustan türemiş olabilir. Kültür miraslarının büyük bir bölümünü Hurri halkına borçlu olmakla birlikte Urartular Asurlardan da önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Yazılarını, edebiyatlarını, askeri ve diplomatik alandaki uygulamalarını, güzel sanatlardaki tema ve üsluplarını Asur uygarlığından almışlardır.

Asur etkisinin iki evresi vardır. Bunlardan ilki İÖ y. 1275-840 arasındadır. Bu dönemde Urartu topraklarına seferler düzenleyen Asurlar dağınık bir direnişle karşılaşmışlardır. İkinci evre ise İÖ 840-612 arasında. Urartu Krallığı'nın parlak günlerinde yer alır. İlk evrede Asur etkisi doğrudan yaşanmış, yerli halk Asurlar tarafından acımasızca ezilmiştir. Bu dönemde Urartuların Asur'un daha üstün uygarlığının güzelliklerini hevesle özümsemiş ya da taklit etmiş oldukları anlaşılmaktadır. İkinci evrede ise Urartular Asurların yaptığı her şeyi kendilerine özgü bir biçimde tekrarlamışlardır.

Yeni krallığın ilk yüzyılında, Asurlarinkine benzer askeri harekâtlara ağırlık veren Urartular doğu, batı ve kuzeydeki komşularıyla sürekli savaşmışlardır.

1. Sardur'un hükümdarlığı (İÖ y. 840-830) konusundaki tek kaynak Van'daki yazıtlardır. Ama onun oğlu İspuini (İÖ 830-810) ve torunu Menua'nın (İÖ y. 810-786) hükümdarlıkları sırasındaki Urartu fetihleri ancak dolaylı yoldan, batıda Aşağı Murat Havzasından (Elazığ çevresi) kuzeyde Aras çevresine (Erzurum'dan Ağrı Dağına kadar) ve güneydoğuda Urmiye Gölünün güney kıyısına kadar çeşitli yerlere yayılmış olan yazıtlar aracılığıyla öğrenilebilir.

İÖ y. 1100'de Asur kralı I. Tiglat-pileser'in fethetmiş olduğu Musasir(*) (Ardini) bu dönemde Asur egemenliği altına girmişti. Ardini'deki Haldi Tapınağı Urartu kralları tarafından vakfedilmiş olmakla birlikte, Asurların da tapınmasına açıktı.

İspuini'nin hükümdarlığının son yıllarında hazırlanmış dinsel konulara ilişkin bir dizi Urartu yazıtı vardır. Devlet dininin ilk biçimini bu krallar döneminde aldığı ve çoktanrılı Urartu inancındaki tanrılar sıralamasının, her bir tanrıya adanması gereken kurbanlarla belirlendiği anlaşılmaktadır.

Toprağı sulayarak daha verimli hale getirmeye yönelik ilk mühendislik projelerinden biri de Menua döneminden kalmaz. Menua Pili (Menua Kanalı) 51 km uzaktaki bir kaynaktan Van'a tatlı su taşıyan bir kanaldır ve hâlâ kullanılabilir durumdadır (bak. Şamram Kanalı).

Menua'nın oğlu I. Argişti (İÖ y. 786-764) ve torunu II. Sardur (İÖ y. 764-735) dönemlerinden yazıtlardan başka, dolaysız bir tarihsel kaynak olan vakayinameler de kalmıştır. Bunlar Van'daki kayalara ve sonradan çevreye dağılan stellere kazılmıştır. Bu krallar zamanında Urartular batıya, Fırat'ın büyük bir dirsek oluşturduğu yöreye ve daha öteye Melitene (Malatya) ve Kommagene'ye doğru yayıldılar. Böylece de Asur ülkesine Batı Toroslar'dan demir taşıyan başlıca yollardan birini kesmiş oldular. Kommagene kralı Kuştaspi İÖ y. 745'te II. Sardur'a yenildi. Toroslar'daki Tabal kralı Tuat'e'nin toprakları da İÖ y. 777'de I. Argişti'nin eline geçti. Böylece Urartular, kısa bir süre için de olsa, Fırat'ın batısında Kommagene topraklarında Melitene'den Halfeti'ye (eskiden Halpa) uzanan bir yolun başını tutmuş oldular. İmparatorluğun sınırları Kuzey Suriye'de Halep'in 35 km yakınlarna kadar yayıldı.

Uranyumotesi elementler

atom numarası	element	simge	atom ağırlığı	bulunış ** ve bulunuş tarihi	ilk elde edildiği kaynak	tartılabilir miktarda ilk elde edilişi—(yarı ömür)
93	neptünyum	Np	237*†	E.M. McMillan ve P.H. Abelson 1940	uranyumun nötronlarla ışınlanması: $U^{238}(n, \gamma) U^{239} \xrightarrow{\beta^-} Np^{239}$	1944, Np^{237} (2.14×10^6 yıl) L.B. Magnusson ve T.J. La-Chapelle
94	plütonyum	Pu	239† 244*	G.T. Seaborg, 1940	uranyumun dötronlarla bombardımanı: $U^{238}(H^2, 2n) Np^{238} \xrightarrow{\beta^-} Pu^{239}$	1942, Pu^{239} (24 400 yıl) B.B. Cunningham ve L.B. Werner
95	amerikyum	Am	241† 243*	G.T. Seaborg, 1944	plütonyumun nötronlarla ışınlanması: $Pu^{239}(2n, \gamma) Pu^{241} \xrightarrow{\beta^-} Am^{241}$	1945, Am^{241} (433 yıl) B.B. Cunningham
96	kuriyum	Cm	244† 247*	G.T. Seaborg, 1944	plütonyumun helyum iyonlarıyla bombardımanı: $Pu^{239}(He^4, n) Cm^{247}$	1947, Cm^{242} (162.5 gün) L.B. Werner ve I. Perlman
97	berkelium	Bk	247* 249†	S.G. Thompson, 1949	amerikyumun helyum iyonlarıyla bombardımanı: $Am^{241}(He^4, 2n) Bk^{243}$	1958, Bk^{249} (314 gün) S.G. Thompson ve B.B. Cunningham
98	kaliforniyum	Cf	251* 252†	S.G. Thompson, 1950	kuriyumun helyum iyonlarıyla bombardımanı: $Cm^{242}(He^4, n) Cf^{250}$	1958, Cf^{250} 252 B.B. Cunningham ve S.G. Thompson
99	aynışlaynyum	Es	253† 254*	A. Ghiorso, 1952	ilk termonükleer patlamada uranyumun nötronlarla ışınlanması: $U^{238}(15n, \gamma) U^{253} \xrightarrow{\beta^-} Es^{253}$	1961, Es^{253} (20 gün) B.B. Cunningham, J.C. Wallmann, L. Phillips, R.C. Gatti
100	fermiyum	Fm	257*†	A. Ghiorso, 1953	ilk termonükleer patlamada: $U^{238}(17n, \gamma) U^{256} \xrightarrow{\beta^-} Fm^{256}$	
101	mendeleviyum	Md	258*	A. Ghiorso, 1955	aynışlaynyumun helyum iyonlarıyla bombardımanı: $Es^{253}(He^4, n) Md^{256}$	
102	nobelium	No	259*	A. Ghiorso, 1958	kuriyumun karbon iyonlarıyla bombardımanı: $Cm^{244}(C^{12}, 4n) No^{254}$	
103	lavrensiyum	Lr	260*	A. Ghiorso, 1961	kaliforniyumun bor iyonlarıyla bombardımanı: $\left. \begin{matrix} Cf^{250} \\ Cf^{251} \\ Cf^{252} \end{matrix} \right\} + B^{11} \rightarrow Lr^{258} + \begin{cases} 2n \\ 3n \\ 4n \\ 5n \end{cases}$	
104	kürçatöryum§	Ku	261*	G.N. Flerov, 1964	plütonyumun neon iyonlarıyla bombardımanı: $Pu^{242}(Ne^{22}, 4n) 104^{260}$	
	rutherfordiyum§	Rf		A. Ghiorso, 1969	kaliforniyumun karbon iyonlarıyla bombardımanı: $Cf^{249}(C^{12}, 4n) 104^{257}$ $Cf^{249}(C^{13}, 3n) 104^{258}$	
105	nielsbohnyum§	Ns	262*	G.N. Flerov, 1967	amerikyumun neon iyonlarıyla bombardımanı: $Am^{243}(Ne^{22}, 5n) 105^{260}$ $Am^{243}(Ne^{22}, 4n) 105^{259}$	
	hahnium§	Ha		A. Ghiorso, 1970	kaliforniyumun azot iyonlarıyla bombardımanı: $Cf^{249}(N^{15}, 4n) 105^{260}$	
106	adlandırılmadı		263*	A. Ghiorso, 1974 G.N. Flerov, 1974	kaliforniyumun oksijen iyonlarıyla bombardımanı: $Cf^{249}(O^{18}, 4n) 106^{263}$	
107	adlandırılmadı		262*	G.N. Flerov, 1976	ağır kromun bismütla bombardımanı: $Bi^{209}(Cr^{54}, 4n) 107^{262}$	
108	adlandırılmadı			Peter Armbruster, 1984	demir çelurdeklerinin kurşunla bombardımanı: $Pb^{208}(Fe^{58}, n) 108^{266}$	
109	adlandırılmadı			Peter Armbruster, 1982	demir çelurdeklerinin bismütla bombardımanı: $Bi^{209}(Fe^{58}, n) 109^{266}$	
110	adlandırılmadı			Yun Organesyan, 1987	uranyum çelurdeklerinin argonla bombardımanı, loryum çelurdeklerinin kalsiyumla bombardımanı	

* Arışırma grubunun başkanı. * En uzun ömürlü izotopun kütle numarası. † Daha çok bulunan izotopun kütle numarası. § ABD li bilim adamları tarafından önerildi, ama henüz Uluslararası Kuramsal ve Uygulamalı Kimya Birliği'nin (IUPAC) Atom Ağırıkları Komisyonu'nca kabul edilmemi. § Sovyet bilim adamları tarafından önerildi, ama henüz IUPAC'ın Atom Ağırıkları Komisyonu'nca kabul edilmemi.

Argiştı ve Sardur, sonunda Urartuların gerçekleştirdiği en verimli girişim durumuna gelen bir işi de başlattı: Aras Irmağı boyundaki toprakların alınması ve tarım alanı olarak kullanılması. I. Argiştı döneminde Diaohi (Diaooğullarının Ülkesi; Asur dilinde Diaieni) yenildi ve Aras Vadisinin yukarı ve orta kesimleri yapı, sulama ve tarım etkinliklerinin yoğunlaştığı önemli bölgeler haline geldi. Sardur buna Çıldır ve Sevan göllerini ekledi. Urartuların kuzeybatıya doğru daha fazla yayılmasını ise yeni bir rakip olan Kolha (Yunanca Kolhis) Krallığı durdurdu. Her yıl düzen-

kralı Midas'ın müttefiki olarak kaldı. Midas yenildikten sonra Tabal Krallığı yıkıldı ve ülkesi Asur topraklarına katıldı.

Aynı yıl II. Şarrukin doğudan Urartuları sıkıştırmaya başladı. İki yıl süreyle seferler daha çok Batı İran'a yapıldı. Asurlar, Manna Krallığı'nın çıkarlarını savunurken, Urartular doğudan ve kuzeyden Mannalılara saldırmakta olan İranlı kabileleri destekliyor ve kışkırtıyordu. Ama Asur casusları Urartu cephesinin arkasında, Urartulara karşı çok daha geniş çaplı bir askeri girişime yardımcı olacak bilgiler toplamaktaydı.

Urartular
B. Piotrovsky, Urartu Nagel Publishers Ceneva Paris Münih

lenen seferlerde ordunun aldığı on binlerce tutsak (sayıları bir yılda 39 bini buluyordu) ülke topraklarının ekilip biçilmesi ve ürünün işlenmesi için gerekli insan gücünü sağlıyordu.

Efsaneler, günümüze ulaşan Urartu yapılarının çoğunu Kraliçe Semiramis'e mal eder. Ama gerçekte Asur'un İÖ 810-806 arasındaki Babilili hükümdarı Kraliçe Sammu-ramat (Semiramis) Urartuların işlerine karışmamıştır. Tersine kraliçenin kocası, oğlu ve büyük torununun hükümdarlıkları (İÖ 823-745) Asur'un askeri açıdan gerilediği ve Urartuların sınırlarını genişlettikleri bir döneme rastlamıştır.

Bu dönemde Urartu kralları birçok kez (büyük olasılıkla haklı olarak) Asur ordularını yendiklerini ileri sürdüler. Argiştı, hükümdarlığının altıncı ve yedinci yıllarında Zap ve Ürmîye Gölü yörelerinde Asurlara karşı zaferler kazandığını açıkladı. II. Sardur ise Asur kralı V. Asur-nirari'yi Yukarı Dicle Havzasında yendi (İÖ y. 753). İÖ y. 744-715 arasında Asurlar yeniden yayılmaya başladı. II. Sardur, Güney Anadolu ve Kuzey Suriye'deki bazı vasalllarının desteğine karşın sürekli yenildi ve 743'te de müttefikleriyle birlikte Asur kralı III. Tiglat-pileser'le (hd İÖ 744-727) Kommagene ülkesindeki Halefl yakınlarında yaptığı savaşı yitirdi. İÖ 735'te Tiglat-pileser Tuşpa kaplarına kadar ilerlediğinde, bir saray ayaklanmasıyla devletin başına Sardur'un yerine oğlu I. Rusa'nın (hd İÖ y. 735-713) geçirildiği sanılmaktadır.

Tiglat-pileser'in oğlu, Asur kralı II. Şarrukin (Sargon) (hd İÖ 721-705) Urartuların Yakındoğu'daki Asur egemenliğine rakip olmalarını önledi. Urartular Kuzey Suriye'deki prensliklerden yardım umdular; ama bu prensler hemen Asurlara teslim oldular ve İÖ 717'de Karkamış Asur ülkesine katıldı. Zengin maden yataklarının bulunduğu Toroslar'daki Tabal Krallığı, I. Rusa'nın ve efsaneye göre tuttuğu altın olan Frigya

Sonuştaki, ikinci bir cephenin açılması dengeyi Asur lehine çevirdi. Kafkaslar'da yaşayan göçebe Kimmerler İÖ 714'ten kısa bir süre önce Urartu topraklarını istila ettiler. Bu sonu belki de, kuzeydeki birçok tampon devleti akılsızca yok eden I. Rusa hazırladı ve Kimmerleri kendi sınırlarına dayanmış buldu. Korkusuzca saldırıya geçti, ama büyük bir felakete uğradı: Kral II. Şarrukin'in Urartulara ilişkin bilgi toplamak üzere kuzeye gönderdiği Asur vellaht prensi Sinahheriba, Rusa'nın ordusunun Kimmer topraklarında yenik düştüğünü ve Rusa'nın komutanlarla bağlantıyı yitirerek Urartu ülkesine kaçtığını babasına haber verdi. Bu durumdan güç alan Şarrukin İÖ 714'te yeni bir sefer açtı. Bu sefer, Urartu krallarının kendi dağlık yurtlarının dışına yönelik bütün hayallerinin sonu oldu. Rusa, Asurlara karşı müttefikleriyle kurduğu bir koalisyona başkanlık ettiyse de başarılı olamadı. Bunun üzerine acele Tuşpa'ya döndü. Şarrukin, Kimmerlerle çatışmaktan kaçındı ve Urartuların Ardini'deki en önemli tapınağını yağmaladı, Haldi'nin heykelini alıp götürdü. Rusa bu son felaketi haber alınca intihar etti. Rusa'nın uğradığı yenilgiler Urartuların siyasal gücünü yok etmişti. Gene de onun oğlu II. Argiştı (hd İÖ y. 712-685) ve ardılları kraliyet gelenegini sürdürdüler, ülkenin doğal kaynaklarını geliştirdiler. Urartu kültürü ayakta kaldığı gibi, siyasal güçsüzlüğüne karşın, bir süre daha serpildi. İÖ 590'da ülkeyi istila eden Medler, Urartu Krallığı'nı ortadan kaldırdılar.

urasil, kalıtsal özelliklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında rol oynayan ribonükleik asitlerin (RNA) bileşiminde bulunan, pirimidin grubundan renksiz kristal yapısında organik bileşik.

Ribonükleik asit uygun koşullarda kimyasal yollarla bozunduğunda önce urasil, riboz ve fosforik asitten oluşan üridilik asit, daha

sonra fosforik asidin parçalanmasıyla urasil ve ribozdan oluşan üridin ortaya çıkar. Bu sürecin son ürünü urasildir.

Urasil, karbonhidrat metabolizmasında pek çok tepkimede enzimlerle birlikte iş gören koenzimlerin yapısında bulunur.

Urava, Japonya'nın Honşu Adasında, Saitama ilinin (ken) merkezi. Tokyo'nun kuzeyindeki Tohoku demiryolu üzerinde yer alır. Tokugava döneminde (1603-1867) Nakasendo Yolu üzerinde bir posta kasabasıydı. 1876'da il merkezi oldu. Günümüzde Tokyo-Yokohama Metropoliten Alanı'nın ticaret ve konut banliyösüdür. Sanayi kesimi gitgide genişleyen kentin çevresinde, Japonya'nın en büyük çuha çiçeği bahçesi Tacimagahera ile göçmen balıkçılar için bir sığınak olan Sagiyama bulunur. Nüfus (1991 tah.) 427.690.

Uraz, Ulvi (d. 1921, İstanbul - ö. 25 Mayıs 1974, İstanbul), tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen. Kurduğu topluluklarda Türk tiyatrosunun birçok tanınmış oyuncusu yetişmiştir.

Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü'nü 1943'te bitirdi. Aynı yıl Tatbikat Sahnesi'nde Shakespeare'in *Julius Caesar* oyununda sahneye çıktı. 1948'de Ahmet Kutsi Teceli'nin *Köşebaşı* oyunundaki Beyba-ba yorumuyla dikkati çekti. 1949'a değin Tatbikat Sahnesi'nde, daha sonra da Ankara Devlet Tiyatrosu'nda çalışırken bir yandan da konservatuvarda ders verdi. 1953'te karşı piyanist Selçuk Uraz'la birlikte devlet tarafından Fransa'ya gönderildi. Geri dönüşlerinde Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesi oldukları gerekçesiyle tutuklandılar. Uraz serbest kaldıktan sonra, 1958'de Dormen Tiyatrosu'nda André Roussin'in *Nina*'sında yeniden sahneye çıktı ve bu oyundaki yorumuyla İlhan İskender Armağanı'nı kazandı. 1959'da İstanbul Şehir Tiyatroları'na geçti ve Muhsin Ertuğrul'un sahneye koyduğu *Hamlet*'te Polonius rolünü oynadı. Daha sonra Dost Oyuncular

Uraz
Ara Güler

adını verdiği kendi topluluğunu kurdu ve 1961'de Haldun Taner'den *Günün Adamı* ve Eugène Labiche'ten *Para İsteme Benden* oyunlarıyla perdelerini açtı. Topluluk etkinliklerini daha sonra Ulvi Uraz Tiyatrosu adıyla sürdürdü. Uraz 1965'te, Haldun Taner'in *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* oyunundaki Vicdani rolüyle ikinci kez İlhan İskender Armağanı'nı kazandı. Site Tiyatrosu ve Küçük Sahne'de oynanan sahneyeleyen topluluğun, Uraz'ın da sahneye çıktığı öteki oyunları arasında Oktay Rifat'ın *Zabıt Fatma'nın Kuzusu* (1965) ve Rifat Ilgaz'dan *Hababam Sınıfı* (1966) sayılabilir. Topluluk Uraz'ın ölümünden kısa bir süre önce dağıldı.

Özellikle Türk yazarlarının oyunlarının sahnelenmesini destekleyen Uraz, ayrıntıla-

ra yönelik oyun tarzıyla hem karakter rollerinde, hem de komedi rollerinde başarılı olmuştur. Başlangıçta Devlet Tiyatrosu'nda karakter rolleriyle tanınmış, İstanbul'a gittikten sonra da yumuşak ve ölçülü oyunuyla iyi bir komedi sanatçısı olduğunu kanıtlamıştır.

Uraz, tiyatro sanatçılığının yanı sıra sinema oyuncusu olarak da çalışmıştır. 1960'ta *Denize İnen Sokak* filmindeki rolüyle İzmir Belediyesi'nin Fuar Ödülü'nü kazanmış, 1964'te de Antalya Altın Portakal Film Şenliği'nde en iyi yardımcı erkek oyuncu seçilmiştir. Rol aldığı öteki filmler arasında *Dişi Kurt* (1961), *Yarın Bizimdir* (1963) ve *Murtaza* (1966) sayılabilir.

Uraz'ın ölümünden sonra karısı tarafından her yıl en iyi yönetmene ve oyuncuya verilmek üzere Ulvi Uraz Tiyatro Ödülleri konmuştur.

Urbanus I (AZİZ) (d. Roma? - ö. 230, Roma; yortu günü 25 Mayıs), 222-230 arasında papa. Papa I. Calixtus'un ardılı olarak Roma imparatoru Severus Alexander döneminde hüküm sürmüştür. Roma'da Calixtus Mezarlığı'nda gömülmüştür.

Urbanus II, asıl adı CHÂTILLON-SUR-MARNE'LI ODon, LAGERY'LI ODon ya da LAGNY'LI ODon (d. y. 1035, Châtillon-sur-Marne ya da Lagery ya da Lagny, Champagne eyaleti, Fransa - ö. 29 Temmuz 1099, Roma), 1088-99 arasında papa. Papa VII. Gregorius'un başlattığı kilise reformlarını sürdürmüş, Haçlı seferlerini başlatmış, papalığın siyasal gücünü artırmıştır.

Soylu bir aileden gelen Odon 1055-67 arasında Fransa'nın en önemli metropolü olan Reims'de başdiyakozluk yaptı. 1070-74 arasında Cluny Manastırı'nı yönetti. Dönemin önemli reformcu gruplarıyla yakın ilişki kurdu. 1079'da Cluny'li Aziz Hugues'un temsilcisi olarak Roma'ya gitti. Burada Papa VII. Gregorius tarafından kardinalliğe ve Ostia piskoposluğuna atandı. 1084'te, bu kez papayı temsil etmek üzere Almanya'ya

gitti. Gregorius'un Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Heinrich'le mücadelesi sırasında papanın yanında yer aldı. VII. Gregorius'un ardılı Papa III. Victor'un da (ö. Eylül 1087) hizmetinde bulundu. Bu arada Ravenna başpiskoposu Guiberto, Kral IV. Heinrich tarafından 1080'de III. Clemens adıyla papa ilan edilmişti. Uzun süren bir karışıklık döneminin sonunda, Odon 12 Mart 1088'de Roma'nın güneyindeki Terracina'da II. Urbanus adıyla papa seçildi.

Urbanus ilk iş olarak Karşı-Papa III. Clemens karşısında konumunu güçlendirmeye girişti. İhlımlı ve ölçülü bir yaklaşımla kilise-devlet gelenekleri ile dinsel reform düşüncelerini uzlaştırmaya çalıştı. Bu nedenle sivil yöneticilerin kilise görevlilerini atama yetkisiyle ilgili tartışmayı bir kenara itti. Buna karşılık I. Haçlı Seferi için çağında bulunduğu Clermont Konsili'nde (1095) kilise-devlet ilişkilerinin bütünüyle feodal bir yapıya oturmaması için, din adamlarının feodal beylere bağlılık yemininde bulunmasını yasaklayan bir karar çıkardı.

Urbanus'un uzlaşmacı politikasına karşın, papalıkla Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Heinrich ve imparatorluk sınırları içindeki kiliselerin büyük bölümü arasında uyuma sağlanamadı. 1095'te Urbanus'un papalığını tanıyan İngiltere de papanın reform ve merkezleşme politikalarını onaylamadı. Canterbury başpiskoposu Anselmus ile İngiltere kralı II. William arasında baş gösteren çatışma da papayla kral arasındaki gerginliği artırdı. Buna karşılık Fransa, Fransız papa II. Urbanus'la başlayarak ortaçağ boyunca papalık kurumunun en önemli destekçisi oldu. Urbanus'un Güney Avrupa'daki en büyük müttetiki, İtalya'nın güneyi ile Sicilya'da yaşayan Normanlardı.

Urbanus Magriplilerin elindeki İspanya'nın yeniden Hristiyan egemenliğine geçmesine destek verdi ve kilisenin bu ülkede yeniden örgütlenmesini düzenledi. Güney İtalya, Güney Fransa ve İspanya'daki kral ve prensler papalığın vasalı olarak Roma'ya feodal nitelikte anlaşmalar imzaladılar; böylece kendilerinden daha güçlü feodal senyörler karşısında bağımsızlıklarını koruyabildiler. Papalık da bu anlaşmalar aracılığıyla geniş bir alanda reform girişimlerini gerçekleştirme olanağını buldu. Piacenza Konsili'nde (1095) reform uygulamalarına yönelik kararlar alındı. Urbanus aynı yıl Clermont'da toplanan konsilde de Haçlı seferi çağrısında bulundu. 1098'de Bari Konsili'nde Roma ile Ortodoks Kilisesi'nin birleştirilmesi için çaba gösterdi. 1099'daki Roma Konsili'nde ise yeniden reform uygulamalarına yönelik kararlar alındı. Urbanus'un Ortodoks Kilisesi'yle birleşme çabası Bizans imparatoru I. Aleksios tarafından olumlu karşılandıysa da Ortodoks din adamlarınca reddedildi. Buna karşılık I. Haçlı Seferi 1099'da Kudüs'ün alınmasıyla sonuçlandı. Urbanus döneminde papalığın yönetim alanı genişledi, Katolik Kilisesi merkezleşti. *Curia Romana* ve Kardinaller Kutsal Kurulu geliştirildi. Urbanus 1881'de Papa XIII. Leo tarafından kutlular listesine alındı.

Urbanus III, asıl adı UBERTO CRIVELLI (d. Milano - ö. 19/20 Ekim 1187, Ferrara, Romagna), 1185-87 arasında papa.

Soylu bir aileden gelen Uberto 1182'de Papa III. Lucius tarafından kardinal ve Milano başpiskoposluğuna atandı. 25 Kasım 1185'te onun ardından papa seçildi.

III. Lucius döneminde başlayan siyasal bunalım Urbanus'un papalığının ilk iki yılında ciddi boyutlara ulaştı. Hohenstaufen hanedanından Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich'in (Barbarossa) oğlu VI.

Heinrich 27 Ocak 1186'da ölen Sicilya kralı II. Ruggiero'nun kızı ve mirasçısı Costanza'yla evlendi. Urbanus bu evliliği papalığa karşı bir tehdit olarak görüyordu; çünkü bu yolla İtalya'nın güney ve kuzey bölgelerinin Hohenstaufen hanedanının denetimine geçmesi olasılığı doğmuştu. Bu evlilikte rolü olan Aquileia patriği çok geçmeden VI. Heinrich'e İtalya kralı olarak taç giydirdi. Bunu otoritesine karşı kasıtlı bir saldırı olarak gören Urbanus patriği aforoz etti.

İmparator I. Friedrich ile Urbanus arasında kilise sorunları üzerinde de anlaşmazlık çıktı. İmparatorun Trier başpiskoposluğuna aday gösterdiği Rudolf'a karşı papa I. Hazeran 1186'da Folman'ı bu göreve atayarak takdis etti. Bunun üzerine imparator, Papalık Devletleri'ni işgal etmesi için VI. Heinrich'i görevlendirdi. Ayrıca Nisan/Mayıs 1187'de Gelnhausen Diet'ini toplayarak Köln başpiskoposu Heinsbergli Philipp'in elinden papalık temsilciliği yetkisini aldı. Philipp'e bağlı piskoposlar bu olayda imparatoru desteklediler. Urbanus haberi alınca imparatoru Verona'ya çağırdı, ama Veronalılar papanın Friedrich'i kendi kentlerinde aforoz etmesine karşı çıktı. Venedik'e hareket eden papa yolda öldü. Papalıkla imparatorluk arasındaki çatışma iki taraf arasında tam bir kopuklukla sonuçlandı. Güney İtalya konusunda uzun sürecek kanlı bir mücadele başladı.

Urbanus IV, asıl adı JACQUES PANTALÉON (d.y. 1200, Troyes, Champagne, Fransa - ö. 2 Ekim 1264, Perugia, Papalık Devletleri), 1261-64 arasında papa.

Verdun piskoposluğuna atandıktan (1253) iki yıl sonra Papa IV. Alexander tarafından Kudüs patrikliğine getirildi. 29 Ağustos 1261'de onun ardılı olarak papa seçildi. Papalık *fiefi* olan Sicilya Krallığı'nı Hohenstaufen hanedanının egemenliğinden karmaya ve İtalya'da papalığın nüfuzunu yeniden güçlendirmeye çalıştı.

Hohenstaufen hanedanından Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich'in gayrimüşru oğlu Manfredi'nin Sicilya tahtında hak iddia etmesi üzerine Urbanus 1263'te tahtı Fransa kralı IX. Louis'nin (Aziz) kardeşi Anjou'lu Carlo'ya önerdi. Çünkü Manfredi'nin güç kazanmasını ve Toscana ile Lombardiya'da papalık karşıtı Ghibellinoların yükselişini kendisi için bir tehdit olarak görüyordu. Louis'yle sürdürdüğü uzun görüşmeler sırasında Manfredi ve Ghibellinolar tarafından tehdit edildi. Kendisine sulakst hazırlanmış haberi üzerine Perugia'ya gitmek zorunda kaldı. Ama Charles'in kente varmasından önce öldü.

Urbanus V (KUTLU), asıl adı GUILLAUME DE GRIMOARD (d.y. 1310, Languedoc - ö. 19 Aralık 1370, Avignon, Provence, Fransa; kutlular listesine kabulü 10 Mart 1870; yortu günü 19 Aralık), 1362-70 arasında papa.

Benedikten tarikatına girdikten sonra Avignon'da hukuk dersleri verdi. 1352'de Auxerre'de Saint-Germain Manastırı'nın, 1361'de de Marsilya'da Saint-Victor Manastırı'nın başkeşifliğine atandı. 28 Eylül 1362'de Papa VI. Innocentius'un ardılı olarak papa seçildi ve Avignon'da papalık tacını giydi.

Urbanus İtalya'da barışın yeniden sağlanmasına katkıda bulundu. Avignon'daki *Curia*'yı yeniden düzenlemeye girişti. Aynı yıl Avignon'da ziyaretine gelen Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Karl'a Roma yolculuğunda eşlik etti. 4 Haziran'da Karl'a Burgonya krallık tacını giydirdi. Papalık makamının yeniden Roma'ya taşınmasının Konstantinopolis (İstanbul) patriğiyle gö-

11. Urbanus'u (solda) yanında Cluny'li Aziz Hugues (sağda), kardinaller ve keşişlerle birlikte Cluny Manastırı kilisesini kutsarken gösteren bir minyatürden ayrıntı, 12. yy sonları; Ulusal Kütüphane, Paris

rüşme yolunu açacağını umuyordu. Bu amaçla 30 Nisan 1367'de Avignon'dan ayrılarak 15 Ekim'de Roma'ya vardı. Ekim 1369'da Roma'da Urbanus'u ziyaret eden Bizans imparatoru V. İoannes Palaiologos Katolikliği benimsedi ve Bizans Kilisesi'nin Roma'nın üstünlüğünü kabul etmesi gerektiğini savundu. Ama din adamları ve halkın muhalefetiyle karşılaştı. Urbanus uzlaşma sağlayamayınca bir Doğu-Batı konsilinin toplanmasını da kabul etmedi. 1369'da İngiltere ile Fransa arasındaki savaşın ve Roma ile Papalık Devletleri arasındaki mücadelenin yeniden başlaması üzerine Eylül 1370'te Avignon'a dönmeye karar verdi. Urbanus Orange, Kraków ve Viyana'da yeni üniversitelerin kurulmasını sağlamıştır.

Urbanus VI, asıl adı BARTOLOMEO PRIGNANO (d.y. 1318, Napoli - ö. 15 Ekim 1389, Roma), 1378-89 arasında papa.

Acerenza (1363) ve Bari (1377) başpiskoposluklarında bulunduktan sonra Papa XI. Gregorius'un sekreterliğine getirildi. 8 Nisan 1378'de onun ardılı olarak papa seçildi. Bir İtalyanın papa seçilmesi, papalığın Avignon'a taşındığı 1309-77 döneminde gelişen Fransız egemenliğine son vermek isteyen Romalıları rahatlatı. Ama Urbanus'un reform yanlısı tutumu kardinallerle arasının açılmasına yol açtı. Kardinaller Kutsal Kuruluna yeni İtalyan üyelerin atanmasıyla azınlıkta kalacaklarından korkan 13 Fransız kardinal Roma'yı terk etti. Muhalif kardinaller dört ay sonra Anagni'de, baskı altında seçildiği gerekçesiyle Urbanus'un papalığını geçersiz ilan ettiler. 20 Eylül 1378'de Fondi'de seçtikleri Fransız kardinal Cenovalı Robert'in VII. Clemens adıyla karşı-papa olması Katolik Kilisesi'nde 40 yıl süren Büyük Batı Bölünmesi'ni başlattı.

1378'in sonlarında Fransa Clemens'in papalığını onayladı. Daha sonra İskoçya, Savoia, Portekiz, Kastilya, Aragon ve Navarra krallıkları da bu karara katıldı. İngiltere, Bohemya, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Polonya, Macaristan, Felemenk hükümdarları ile Kuzey ve Orta İtalya'daki krallar ise Urbanus'un yanında yer aldılar. Önce Clemens'i destekleyen Portekiz 1381'de Urbanus'un safına geçti. Urbanus'u tahtından indirmek için harekete geçen Clemens bunda başarılı olamayınca Napoli'ye döndü. Urbanus'u meşru papa sayan halkın tepkisi yüzünden bu kentte de barınamayan Clemens 20 Haziran 1379'da Avignon'a girdi.

Urbanus, Napoli kraliçesi I. Giovanna'yı Clemens'i kabul ettiği için aforoz etti. Ardından Napoli Krallığı'nı lanetleyen bir ferman çıkardı (1385). Bunun üzerine Napoli ve papalık güçleri Nocera'da karşı karşıya geldi. Aquileia piskoposu ile Urbanus'a karşı bir suikast girişimine katılan kardinaller yakalanarak acımasızca öldürüldü. Urbanus da bir olasılıkla zehirlenerek öldürüldü.

Urbanus VII, asıl adı GIAMBATTISTA CASTAGNA (d. 4 Ağustos 1521, Roma - ö. 27 Eylül 1590, Roma), 15-27 Eylül 1590 arasında papa. Başenkizliler (1586) gibi önemli kilise görevlerinde bulunan Urbanus papa seçildikten 12 gün sonra, takdis edilmeden sıtmadan öldü.

Urbanus VIII, asıl adı MAFFEO BARBERINI (v. 5 Nisan 1568, Floransa - ö. 29 Temmuz 1644, Roma), 1623-44 arasında papa. Almanya'da Katoliklerin Habsburg hanedanı eliyle zafer kazanmasını desteklemek yerine Fransa başbakanı Kardinal Richelieu'yle ittifak kurmuştur.

Fransa'da papalık temsilcisiyken 1604'te hem Filistin'deki Nasıra başpiskoposluğuna

hem de Paris'te papalık elçiliğine atandı. 1606'da kardinallige, 1608'de Spoletto piskoposluğuna getirildi. 5 Ağustos 1623'te Papa XV. Gregorius'un ardılı olarak papa seçildi. Papalığın maddi kaynaklarını artırmak ve savunmasını güçlendirmek amacıyla 1624-41 arasında Roma'da Sant'Angelo Kalesi'ni onarttı. Castelfranco'da Urbano Kalesi'ni yaptırdı, Civitavecchia'yı askeri bir üssü de bulunan gelişmiş bir liman kentine dönüştürdü. Urbino Düklüğü 1626'da papalık topraklarına katıldı. Papalık Devletleri İtalya'nın orta kesimlerine egemen duruma geldi.

Urbanus, misyonerlerin eğitimi amacıyla 1627'de Collegium Urbanum adlı ilahiyat okulunu kurdu. 1585'te Papa XIII. Gregorius'un koyduğu yasağı 1633'te kaldırarak Çin ve Japonya'ya yeniden misyoner gönderilmesini sağladı. Haziran 1643'te çıkardığı *In Eminentiori* fermanıyla Jansenciligi lanetledi, buna karşılık bazı yeni tarikatların etkinliklerine izin verdi. Güzel sanatları ve sanatçıları destekledi. Gian Lorenzo Bernini'nin koruyuculuğunu yaptı. Bernini'yi Roma'daki San Pietro Bazilikası'nın revaklı galerilerinin yapıyla görevlendirdi.

Urbanus Kuzey İtalya'da üstünlük kurmak amacıyla, 1642'de Parma dükü I. Odoardo'yu aforoz ederek ona karşı Castro Savaşı'nı (1642-44) başlattı. Savaş Mart 1644'te papanın yenilerek küçük düşmesiyle sonuçlandı. Venedik, Toscana ve Modena devletleri papaya karşı Parma'yı desteklemek için bir birlik oluşturdu. Bu arada Fransa da Odoardo'nun yanında yer aldı. 31 Mart 1644'te Venedik'te taraflar arasında bir barış antlaşması imzalandı. Urbanus bundan kısa süre sonra öldü.

Urbino, Latince URBINUM HORTENSE. İtalya'nın orta kesiminde, Marche yönetim bölgesinde, Pesaro e Urbino ilinde kent.

İlkçağda İtalya'nın yerli halklarından Umbrelerin kurduğu Urbino daha sonra Etrüskler, Keltler, Galyalılar ve İÖ 3. yüzyılda Romalılar tarafından işgal edildi. 9. yüzyılda kilisenin yönetimine giren kent 12. yüzyılda Montefeltro ailesine bırakıldı. Düklik merkezi olduktan sonra Federico da Montefeltro yönetiminde (1444-82) ve oğlu Guidobaldo döneminde (1482-1508)

'Urbino'da Marche Ulusal Galerisi, İtalya
SCALA—Art Resource/EB Inc

bir sanat ve edebiyat merkezi olarak doruğa ulaştı. Montefeltro'nun ardılı Della Rovere döneminde düklik toprakları genişlediyse de hanedan merkezinin Pesaro'ya taşınmasıyla birlikte Urbino gerilemeye başladı. Düklik ve ona bağlı kentler 1626'da Papalık Devletleri'ne, 1860'ta da İtalya Krallığı'na katıldı.

Kent surlarının dışında gelişen bugünkü modern konut kesimi eski kentten farklıdır. Binalarının çoğu 17. ve 18. yüzyıllarda yapıldığı halde, eski kent sokaklar ve genel karakter açısından ortaçağ havasını sürdürür. Başlıca yapıları arasında, günümüzde

önemli bir resim koleksiyonunun bulunduğu Marche Ulusal Galerisi'nin yer aldığı Düklik Sarayı ile kent dışındaki S. Bernardino Mozolesi gibi iki 15. yüzyıl yapıtı sayılabilir. Başpiskoposluk merkezi olan Urbino'daki 15. yüzyıl katedrali 1789'daki depremden sonra yeni-klasik üslupta yeniden yapılmıştır. Kentin üniversitesi 1506'da kurulmuştur.

Anayollardan uzak bulunan Urbino kalınma kaynaklarından yoksundur. Tarımı da gerilediği için, başlıca gelir kaynakları turizm ve üniversitedir. Kent 17. yüzyıla değin kalay sırlı çömlek (majolika) yapıymıyla ünlüydü. Nüfus (1988 tah.) belediye, 15.582.

Urbino majolikası, İtalya'nın Urbino kentinde üretilen ve 1520'lerden sonra türünün en üstün örneği olan kalay sırlı seramik. İlk yapıtların çoğu öyküsel sahnelerle bezenmiş tabaklardır. Kitabı Mukaddes'ten, klasik mitolojiden, tarihten ve şiirlerden alınmış bu sahneler, parlak sarı, turuncu ve kahverengi başta olmak üzere çeşitli renklerde boyanmıştır. Istoriato üslubu(*) adı verilen bu şiirsel uygulamaya dönemin resim sanatıyla 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başlarının ağaç ve oyma baskılarından etkilendirilmiştir. Daha sonraki ürünler ressam Raffaello'nun yapıtlarından kopya edilmiş örgelerle bezenmiştir (Raffaello da bunları 1509'da Neron'un Roma'daki Altın Evi'nde yapılan kazılarda bulunan bezeme örgelerinden uyarlamıştı). Bütünüyle bezemeci bu üslup, bir tabak ya da kâsenin yalnızca bir resim yüzeyi olarak görüldüğü Istoriato üslubuna göre seramik eşyanın doğasına daha uygundu.

Urbino majolikalarının bezenmesinde çalıştığı bilinen birkaç önemli ressam arasında, önceleri Castel Durante'de, 1528'den sonra da Urbino'da etkinlik gösteren Nicola Pellipario ile Francesco Xanto Avelli di Rovigo (ö. 1529-42) vardır. Istoriato üslubunu Urbino'ya getiren ve geliştiren Nicola Pellipario, Raffaello'nun oymabaskılarından kopya ettiği desenleri oğlu Guido'nun atölyesinde seramik üstüne uygulamıştır. Mimari fonlar önünde bazen tek, bazen de karmaşık gruplar oluşturan incelikli işlenmiş figürlerin, Raffaello'nun geç dönem yapıtlarına özgü bir çarpıcılık ve hareketlilik içinde ve yanılsamalı bir anlayışla bütün tabak yüzeyini kaplayacak biçimde ele aldığı görülür.

Bu geleneği sürdüren Guido'nun atölyesinde 1530-80 arasında pek çok çanak, tabak, yuvarlak levha ve tablet üretilirdi. Francesco Xanto Avelli di Rovigo, Ovidius'un *Metamorphoses* (*Değişişler*) adlı yapıtının 1497'de yayımlanan, ağaç baskılarla resimlendirilmiş ünlü basımından konuları yegledi. Ayrıca Kitabı Mukaddes'ten, şair Ariosto'dan (1474-1533) ve çağdaş olaylardan alınmış konuları da işledi.

Gene Raffaello'nun resimlerinden yararlanarak geliştirilen daha sonraki üslubu ilk kez uygulayan 1560-70 dolaylarında Guido Fontana'nın oğlu Orazio oldu. Bu türdeki yapıtların ilk örneklerinde tabağın kenarı boyunca beyaz bir zemin üstüne sarı, kahverengi, mavi ve yeşil renklerle boyanmış küçük grotesk ve girift bezemelerden oluşan kesintisiz bir şerit, ortasındaki yuvarlak bir çerçeve içinde de Istoriato üslubuna uygun öyküsel bir resim yer alır. Istoriato üslubu zamanla yerini bütünüyle bu yeni üsluba bırakmıştır. 17. yüzyıl sonlarında da Urbino'da majolika üretimi gerilemeye başlamıştır.

urda nekroz etkeni (TNF), KAŞEKTİN olarak da bilinir, insan vücudunda makrofaj adı verilen, bakteri, virüs ve yabancı cisimleri yok etmekle (fagositoz) görevli hücreler tarafından üretilen bir protein türü. TNF, makrofajların bakterilerde bulunan endotoksin adlı zehirli madde ile karşılaşması sonucunda üretilir. Vücutta hem yararlı hem de zararlı işlevleri vardır. Bakteri ya da asalak enfeksiyonlarında ve kansere tutulan hastalarda kaşeksi olarak bilinen ileri kilo yitimine neden olur. Akut bakteri enfeksiyonlarında bazı hastalarda görülen akut dolaşım yetmezliği ve şokun da TNF'ye bağlı olduğu sanılır. Bakteri endotoksinlerine karşı yanıt olarak salgılanan TNF, insanlarda septik şok belirtilerinin çoğundan sorumludur. Vücutta doğal olarak bulunan bir proteinin böylesine olumsuz fizyolojik etkileri olması henüz tam olarak açıklanamamıştır. Ama TNF'nin vücutta iltihap ve bağışıklık yanıtlarının oluşumunda olumlu etkileri de vardır. Sıt-maya neden olan bazı asalak türlerine karşı vücudun savunmasında etkilidir. Laboratuvar araştırmaları bazı tür kanser hücrelerini yok ettiğini göstermişse de, bir kanser ilacı olarak yararını gösteren deney sonuçları henüz elde edilmemiştir.

Urdu edebiyatı, Hindistan'ın kuzeyinde ve Pakistan'da yaşayan Müslümanların Urduca yazdığı yapıtlar. Birkaç önemli çalışma dışında, yapıtların konularını Hindistan'daki yaşam oluşturmaktadır. Tarih ve din konularında, yazılışları 14. yüzyıla değin inen incelemeler bulunmasına ve şiirin 16. yüzyılda gelişmesine karşın, düzyazı edebiyat gerçek anlamda ancak 19. yüzyılda ortaya çıktı. Bu yüzyılda süslü Urdu edebiyat dilinin yerini konuşma diline dayalı bir yazı dili aldı. 20. yüzyılda Urdu edebiyatına milliyetçi, İslamcı ve toplumsal duygular yön verdi; geleceksel Urdu alanları olan Delhi ve Lucknow'dan çok Pencaplı yazarlar etkili oldular.

Urduca, Delhi yakınlarında, Ganj Irmağıyla Yamuna Irmağı arasındaki bölgede konuşulan Hint-Ari dili. Pakistan ve Hindistan'da yaşayan yaklaşık 50 milyon Müslüman tarafından konuşulur. Bugün Pakistan'ın resmi dilidir.

Urdu konuşma dili, 1947'deki bölünmeden önce Hindistan'ın kuzeyinde bir *lingua franca* olarak kullanılan Hindustaniden türemiştir. Urduca ve Hintçe aynı ya da çok benzer konuşma dillerinden kaynaklanmakla birlikte, Hintçe Sanskrit dilinin, Urduca da Farsça ve Arapçanın etkisinde kaldığından, yazı dillerini kullananlar birbirini anlayamaz. Urdu edebiyat dilinin Arapça ve Farsçadan aldığı öğeler dışında, Urduca ve Hintçenin dilbilgisi özellikleri hemen hemen tümüyle aynıdır. Ad ve adılarda yalın ve dolaylı olmak üzere iki durum vardır. Çekim eklerinin yerini, nesneden sonra gelen ilgeçler almıştır. Urduca, Farsçanın yazımında kullanılan Arap alfabesinin değişik bir biçimiyle yazılır.

urena (*Urena lobata*), KONGOJÜTÜ olarak da bilinir, ebegümecigiller (*Malvaceae*) familyasından otsu bir bitkiye ve bunun saplarından (gövdelerinden) çıkarılan liflere verilen ad. Eskidünya'ya özgü olduğu sanılan urena dünyanın tropik ve astropik bölgelerinde yabancı olarak yetişir. Lifleri Brezilya'da çok eski çağlardan beri kullanılmakla birlikte, bitkinin tüm dünyada lif kaynağı olarak değer kazanması oldukça yavaş bir süreçte

gelişmiştir. Nitekim, bugün bile hâlâ bazı ülkelerde urena, tarlaları kaplayan yabancı bir ot olarak kabul edilir. Ticari amaçlı olarak ilk kez 1920'lerde Belçika Kongosu'nda (bugün Zaire) ve 1930'larda Orta Afrika'da yetiştirilmeye başlanmıştır.

Urena çokyıllık olmasına karşın biryıllık bir bitki gibi yetiştirilir ve tohumdan çoğaltılır. Yabanileri en çok 1-2 m yüksekliğinde ve sık dallıdır; oysa lifleri için tarımı yapıldığında, bitkinin yanlara doğru gelişmeyip boyuna uzaması için (3-4,5 m) tohumlar sık aralıklarla ekilir.

Sıcak ve nemli iklimleri seven urena en iyi bol güneşli, iyi akçaklanmış, zengin topraklarda yetişir. Yabanilerine Kuzey ve Güney Amerika'nın ılıman ve tropik bölgelerinde, Asya'da, Endonezya'da, Filipinler'de ve Afrika'da rastlanır. En çok yetiştirildiği yerlerin başında Kongo Havzası ve Orta Afrika gelir.

Urena lifleri yaklaşık 1 m uzunluğunda, parlak, krem rengi ile beyaz ya da açık sarı arasında değişen tonlarda ve oldukça incedir. Yumuşaklığı, esnekliği ve kolay boynabilmesi öbür üstünlükleridir. Genellikle arasına jüt lifi katılarak sicim, çuval bezi, yer yaygısı yapımında kullanılır. Malezya'da bitkiden tıbbi amaçla da yararlanılır.

Urey, Harold C(layton) (d. 29 Nisan 1893, Walkerton, Indiana - ö. 5 Ocak 1981, Lajolla, California, ABD), ağır hidrojen izotopu döteryumu bularak 1934 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan ABD'li bilim adamı. Atom bombasının geliştirilmesinde önemli rol oynayan Urey, Yer'in ve öbür gezegenlerin oluşumuna ilişkin kuramsal çalışmalara da büyük katkıda bulunmuştur.

1923-24 arasında Kopenhag'da Niels Bohr ile birlikte atom yapısı kuramına ilişkin temel araştırmalar yapan Urey, 1924-29 arasında Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde ders verdi. 1945-52 arasında Nükleer Araştırmalar Enstitüsü'nde, 1952-58 arasında Chicago Üniversitesi Ryerson kürsüsünde kimya profesörlüğü yaptı. San Diego'daki California Üniversitesi'nde de 1958-70 arasında *at-large* profesör olarak çalıştı. Emekli olduktan sonra 1970-81 arasında da aynı üniversitede ders vermesi sürdürdü.

Urey döteryum araştırmalarına 1920'lerde girişti. Sıvı hidrojeni damıttıktan sonra döteryum biçiminde yoğunlaştırdı ve izotopun varlığını ışık salımı araştırmalarıyla kanıtladı. 1931'de de çalışma arkadaşlarıyla birlikte bir oksijen ve iki döteryum atomundan oluşan ağır suyu bulduğunu açıkladı. Urey ayrıca karbon, oksijen, azot ve kükürdün radyoaktif izotoplarının kimyasal özelliklerine ve ayrılmalarına ilişkin araştırmalar yaptı.

Urey, II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin atom enerjisi programı çerçevesindeki Manhattan projesinin bir parçası olan Columbia araştırma programını yönetti. Urey'in grubu çekirdeği bölünebilen uranyum-235 izotopunun uranyum-238'den ayrılması için gerekli olan temel bilgileri sağladı, ağır hidrojenin deriştirilmesi ve bor izotoplarının ayrılması yöntemlerini geliştirdi.

Savaşın sonra ağır oksijen-18 izotopu üzerinde araştırmalara girişti ve okyanusların yaklaşık 180 milyon yıl önceki sıcaklığını belirlemeye yönelik bir yöntem geliştirdi. Bu yöntemden kalkarak Yer'deki elementlerin bağli bolluklarını araştırdı, elementlerin oluşumu ve Güneş ile öbür yıldızlardaki bolluklarına ilişkin bir kuram geliştirdi.

Urey'in kuramına göre Yer'in ilk atmosferi büyük olasılıkla bugün amonyak, metan

ve hidrojen bakımından zengin olan Jüpiter'in atmosferine benziyordu. Chicago Üniversitesi'ndeki laboratuvarında çalışan öğrencilerinden Stanley Miller, bu bileşiklerin morötesi ışınlar gibi bir enerji kaynağına tutulduğunda su ile tepkimeye girerek canlı maddenin oluşması için gerekli olan temel bileşikleri oluşturabileceğini gösterdi.

Urey, Güneş sistemindeki gezegenlerin Güneş'in çevresinde dönen gaz halindeki bir disken oluşmuş olabileceğini ve bu diskin Güneş'teki gazlarla birlikte bölümlere ayrılarak yoğunlaşmaya başlamış olabileceğini düşündü. Bu kuramını 1952'de *The Planets: Their Origin and Development* (Gezegenler: Oluşumları ve Gelişmeleri) adlı yapıtında yayımladı. 1960'ta Güneş sisteminin oluşumunun belirlenmesi ve öbür gezegenlerde yaşam olasılığının araştırılmasına yönelik uzay araştırmaları yapılmasını önerdi.

Urfa, Şanlıurfa ilinin ve il merkezi kentin eski adı. Ayrıca bak. Şanlıurfa.

Urfa Kontluğu, EDESSA KONTLUĞU olarak da bilinir, Avrupalı Hristiyanların I. Haç Seferi sırasında Yukarı Fırat bölgesinde kurdukları devlet (1098-1144).

Godfroi de Bouillon'un kardeşi I. Baudouin tarafından kuruldu. Merkezi Urfa (Edessa) olan devlet, Mardin, Harran, Aynabı (Antep) içine alıyordu. Baudouin 1118'de Kudüs kralı olunca yerini yeğeni I. Joscelin de Courtenay aldı. Onun ölümü üzerine de yerine II. Joscelin geçti. 1144'te Musul atabegi İmadeddin Zengi'nin Urfa'yı almasıyla Urfa Kontluğu da tarihe karıştı. Urfa kontları Kudüs kralının vasalıydı. Bağlılıkları ve askeri hizmetleri karşılığında Kudüs kralından yardım görüyor ve Müslümanlara karşı korunuyorlardı.

Urfa Ulucamisi, Şanlıurfa'da, 12. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı sanılan çok ayaklı cami. Enlemesine dikdörtgen planlı yapı. mihrap duvarına koşut iki sıra halinde dizilmiş 11'er ayakla üç sahna ayrılır. Kare kesitli bu ağır ve kısa ayaklar iç mekânın basık görünmesine yol açar. Ayaklara oturan çapraz tonozlar çatı örtüsünü oluşturur. Mihrap ortadan biraz sola doğru kaçmıştır ve üstünde yer aldığı birim, sivri kemerler üstünde biraz yükseltiltikten sonra, öbür birimler gibi çapraz tonozla değil, bir kubbeyle örtülerek vurgulanmıştır. Bu kubbe, yapının düz toprak damının da üstünden yukarıya doğru taşar. Caminin kuzey beden duvarı boyunca uzanan son cemaat yeri, kare kesitli ayaklara oturan 14 sivri kemerle avluya açılır. Burası da bir sıra çapraz tonozla örtülüdür.

Kare planlı avlu kalın duvarlarla çevrilidir. Doğu ve batı kenarında ikişer, kuzey kenarının ortasında tek kapısı vardır. Bu son kapının hemen doğusunda, avlu duvarının üzerinde minare yükselir. Sekizgen planlı minare, caminin üzerine yapıldığı daha eski bir kilisenin çan kulesidir ve bugün saat kulesi olarak da kullanılmaktadır. Bazı sanat tarihçileri plan şeması ve mihrap önü kubbesi gibi özellikleri nedeniyle Urfa Ulucamisi'nin bir Artuklu yapısı olduğunu varsaymaktadır.

Urfé, Honoré d' (d. 10/11 Şubat 1568, Marsilya - ö. 1 Haziran 1625, Villefranche-sur-Mer, Fransa), Fransız yazar. *L'Astrée* (1607-27) adlı pastoral romansıyla 17. yüzyılda büyük üne kavuşmuş, sonraki dönemlerde birçok yazar için esin kaynağı olmuştur.

Urfé İtalyan asıllı İspanyol yazar Jorge de Montemayor'un *Lossiete libros de la Diana* sıni (1559) örnek olarak yazdığı *L'Astrée*'de

5. yüzyıl Galya'sında Lignon kıyılarında, cennete özgü bir masumluk ortamında, zamanlarının büyük bölümünü aşk ilişkileriyle geçiren çobanların yaşamlarını betimleyen İnsan doğasına ilişkin dikkate değer gözlemleri bulunan Urfe'nin Céladon, Sylvandre ve Hylas gibi karakterleri alışılmış kişilerden önemli ölçüde farklıdır ve Fransız okuyucusunu kuşaklar boyu etkilemiştir.

Urfi, asıl adı SEYYİD MUHAMMED BİN ZIYNUDDIN BİN CEMALEDDİN SEYYİDİ ORFI olarak da bilinir (d. 1555, Şiraz - ö. Ağustos 1591, Lahor), özellikle kasideleriyle tanınan İranlı şair.

Yaşamına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Öğrenimini Şiraz'da tamamladı ve küçük yaşta şiir yazmaya başladı. Gençliğinde Seydi mahlasını kullandı. Hindistan'a gitti ve Hint-Türk imparatorlarının korumasına girdi.

Özgün anlatımı, canlı mecaz ve teşbihleriyle dikkati çeken Urfi'nin en önemli özelliklerinden biri felsefeyi gazele sokmasıdır. Hindistan'da ve Hindistan dışında büyük ün kazanan ve şiire getirdiği yeni sesle büyük ilgi toplayan Urfi, sebk-i hindi üslubuyla yazan şairlerin çoğunu etkilemiştir. *Divan*'ını 1587-88'de düzenlemiş, 14 bin beyitlik *Külliyat*'ı 1617'de İsfahan'da Sirâca İsfahani tarafından toplanmıştır. Urfi'nin İngilizceye çevrilen ve 1887'de Kalküta'da yayımlanan kasidelerine Türkçe ve Farsça şerhler yazılmıştır.

Urga (Moğolistan) bak. Ulan Bator

Urhobolar, Nijerya'daki Nijer Deltasının kuzeybatı kesiminde yaşayan halk. Nijer-Kongo dil ailesinin Kua kolundan bir dil konuşurlar. Etnografların Urhobolar ile komşuları İsokolari. Sobolar adı altında toplamasına karşın iki grup birbirinden farklıdır. Ekonomi, toplumsal örgütlenme, lehçe ve köken bakımından bu iki halkın yerel toplulukları değişik özellikler gösterir. Urhobolar ve öbür halklar 20. yüzyılda İngilizlerin etkisi altında palmiye ürünleri sanayisinde önemli rol oynadılar. Balıkçılıkla da uğraşan Urhobolar çamurdan yapılmış kutsal heykelleri, maskeleri, resimleri ve bronz mücevherleriyle tanınırlar. Uzun tahta ayaklar üzerinde yaptıkları maskeli danslar da ünlüdür.

Urhobo topluluklarında mülkiyet üzerindeki haklar ve görevlerin kalıtımı babayandır. Bir evler kümesinde yaşayan geniş aileler (*ekwe*) kasaba ya da köyün temelini oluşturur. Urhoboların geleneksel dini, gökle bağlantılı sayılan Yüce Yaratıcı Oghene tapınıca dayanır. Bireyler kişisel ruhlarla ve doğaüstü güçlere tapınırlar; ruhlar dünyasında oturduğuna inanılan ölmüş ataların ruhlarına da tapınırlar. Hristiyanlığın Urhobo kurumlarıyla çatışması sonucunda bazı toplumsal sorunlar ortaya çıkmıştır. Urhoboların yaşadığı topraklar 1960'tan bu yana Nijerya'daki petrol üretilen alanların başında gelir.

Uri, İsviçre'nin orta kesiminde kanton. Reuss Irmağı ve kollarının dik yamaçlı vadilerle parçaladığı 1.076 km²'lik bir alanı kaplar. Ormanlık alanlar 132 km²'yi bulur. Luzern (Vierwaldstätter) Gölünün 18 km²'lik bölümü kanton sınırları içinde kalır. Verimsiz alanların beşte birden fazlası buzuullarla örtülüdür. Kantondaki en yüksek doruk, Furka Geçidinin kuzeyine düşen Dammastock'tur (3.630 m).

Tarihte ilk kez, Alemannia dükünün Reichenau Manastırını başkeşişini sürdürdüğü yer olarak 732'deki bir kayıta adı geçen yöre, II. Ludwig (Alman) tarafından 853'te Zürich'teki yeni bir rahibe manastırına (*Fraumün-*

ter) verildi. Reuss Irmağının kaynağı olan Urseren Vadisi o sırada Disentis başkentine attı Uri adının yorenin geleneksel arması olan okuz başından (Almanca *auerochs* "vahşi okuz") geldiği sanılır. 1243'te berat alan ve ayrıcalıkları 1274'te Habsburglu Rudolf tarafından onaylanan Uri, 1291'de Schwyz ve Unterwalden ile birlikte Olumsuz Birlik'i (Ewige Bund) kurdu. Avusturyalılara karşı 1386'da Sempach'da kazanılan zaferde önemli rol oynadı ve 1410'da Urseren'i ilhak etti. Reform döneminde Katolik mezhebine bağlı kaldı. 1798'den sonra Helvetia Cumhuriyeti içinde Waldstätten kantonunun bir parçası durumuna getirildiyse de 1803'te yeniden bağımsız bir kanton oldu. Dinsel ve anayasal reform konusunda her türlü girişime karşı çıkarak, 1815 tarihli İsviçre Konfederasyonu Antlaşması'nı olduğu gibi korumaya yönelik Sarnen Birliği'ne katıldı (1832) ve ayrılıkçı Katolik birliği Sonderbund'da (1845) yer aldı. Kantonun bugünkü anayasası 1888'de kabul edildi. Geleneksel açık hava "parlamento"ları (*Landsgemeinde*) uygulaması, anayasanın gözden geçirilerek değiştirildiği 1929'a değin sürdü.

Kanton topraklarının son derece engebeli olması nedeniyle tarıma elverişli alanlar azdır. Ormanlık önemli bir gelir kaynağıdır. Kantonun merkezi Altdorf'da kablo ve lastik fabrikaları vardır. Komşu kantonlara dağ geçitleriyle bağlanan gelişkin karayolları canlı bir turizme olanak verir. Kanton halkı Almanca konuşur ve Katoliktir. Nüfus (1991 tah.) 33.650.

Uriburu, José Félix (d. 20 Temmuz 1868, Salta, Arjantin - ö. 29 Nisan 1932, Paris, Fransa), Başkan Hipólito Irigoyen'in liberal rejimini bir darbeye devirerek eski toprak oligarşisini yeniden iktidara getiren asker ve devlet adamı. Arjantin'de Alman militarizmine ve Mussolini'nin korporatist devlet anlayışına dayalı bir modeli uygulamaya çalışmıştır.

Toprak aristokrasiden gelen Uriburu Başkan José Evaristo Uriburu'nun yeğeniydi. Sınıfının hak ve ayrıcalıklarına inanan bir asker olarak yetişti. 1893'te Başkan Uriburu'nun yaveri, daha sonra da başkan yardımcısı oldu. 1902'de Almanya'ya giderek imparatorun muhafız birliğine katıldı. Prusya militarizmine büyük hayranlık beslemeye başladı.

Uriburu 1907'de ülkesinde Savaş Yüksekokulu müdürü oldu. Ertesi yıl Almanya'ya gitti. 1919'da Savaş ve Donanma Yüksek Konseyi üyesi, 1923'te Arjantin ordusu genel müfettişi oldu. 1929'da askerlikten ayrıldı. 1930'daki ekonomik bunalım sırasında Başkan Irigoyen'e karşı düzenlenen askeri darbeye önderlik etti ve aynı yıl eylül ayında Arjantin'in geçici devlet başkanı oldu. 1916'dan beri iktidarda olan Radikal Cephe'yi yönetimden uzaklaştırdı; ülke tarihinde ilk kez yasama organını dağıttı; anayasayı ve seçim yasasını yeniden düzenledi; radikallerin siyasal etkinliklerde bulunmalarını yasakladı. 1931'de oligarşinin yönetimini korumayı amaçlayan hileli bir başkanlık seçimi düzenledi ve ordu içinde kendisinden daha geniş desteği olan Augustín P. Justo'ya başkanlığı devretti.

Uriel, Kitabı Mukaddes'in kanonikliği tartışmalı (apokrif) metinlerinde bazen Mihael (Mikail), Gavriel (Cebrail) ve Rafael'le (İsrafil) aynı düzeyde sayılan melek. Adı İbranicede "Tanrı'nın ateşi" ya da "Tanrı'nın ışığı" anlamına geldiği için Yahudi geleneklerinde genellikle dehşet, kehanet ya da gizem meleği gibi çeşitli biçimlerde betimlenmiştir. John Milton'ın *Paradise*

154 Ulan

Lost (1667, Kaybedilmiş Cennet) adlı yapıtında Güneşin Yokluğu ve Gökteki ruhların en keskin görüşlülük olarak tanımlanan Uriel'in Hristiyan geleneğinde önemli yeri yoktur.

Uris, Leon (Marcus) (d. 3 Ağustos 1924, Baltimore, Maryland ABD), ABD'li yazar. İsrail devletinin kuruluş döneminde verilen mücadeleleri anlattığı *Battle Cry* (1953, *Çaresizler*, 1975, 1983) ve *Exodus* (1958, *Exodus*, 1974) gibi romanlarıyla unluur.

II. Dünya Savaşı'nda deniz kuvvetlerinde görev yaptı. Bir süre bir gazetede yazar olarak çalıştıktan sonra vazarlığa başladı. Öbür kitapları arasında, Filistin'den gelip Yunanistan'da İngilizlerle birlikte çarpışan bir Yahudi tugayını konu alan *The Angry Hills* (1955, *Kızgın Tepeler*, 1971), Varşova'nın kenar mahallelerinde oturan Yahudilerin 1943'te Nazilere başkaldırısını anlatan *Mila 18* (1961), *Armageddon* (1964, *Armageddon*, 1976) soğuk savaşı konu alan *Topaz* (1967, *Topaz*, 1969), Nazilerin işlediği savaş suçlarını anlatan *QB VII* (1970, *Numaralı Muhkeme*, 1972, 1982), Kuzey İrlandalı bir çiftçi ailesinin 1840-1916 arasında başından geçenleri anlatan *Trinity* (1976) ve Filistinli Arapların I. Dünya Savaşı'ndan Suveyş Bunalımı'na (1956) değin geçen süre içindeki yaşamlarını yansıtan *The Haj* (1984; *Hacı*, 1985) vardır.

urkeklik (*Tetraogallus caspius*), *Galliformes* (tavukşular) takımının *Phasianidae* familyasından, kekligi andırmakla birlikte daha ırı yapılı kuş türü. Uzunluğu 61 cm'yi bulur. Yüksek dağlarda yaşar. Yuzu ve kanatları beyazdır. Geri kalan bolumlerinde baskın renk grıdır. Gövdesinde yer yer pas kıızılı çizgiler bulunur. Yakın akrabası olan bildirgin, keklık ve süiun gibi, urkekliğin de başlıca besını tohumlardır. Türkiye'de Toroslur, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu dağlarının yüksek kesimlerinde yaşar. Yazın genellikle 1.800 m'nin altına inmez; 3.000 m'ye kadar olan yüksekliklerde de görülebilir. Kışın daha alçaklara iner. Oldukça ender bulunan bir türdür.

Urla, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 728 km² olan Urla ilçesi, doğuda Narlıbahçe ve Menderes, güneydoğuda Seferihisar ilçeleri, güneyde Ege Denizi, batıda Çeşme ilçesi, kuzeybatıda gene Ege Denizi ve Karaburun ilçesi, kuzeyde de İzmir Körfeziyle çevrilidir.

İlçe toprakları ılın batısında, adını verdiği Urla Yarımadasının(*) orta kesiminde yer alır. Bu toprakların yüksekliği hiçbir yerde 1.000 m'yi aşmaz. Genellikle dalgalı düzlüklerden oluşan ilçenin güneybatı kesimini Kıran Dağı (662 m) engebelenendir. İlçe kıyılarındaki kıyıların başlıcaları İzmir Körfezinin(*) batı kesimini oluşturan dış körfeze doğru sokulan İnceburun ile Urla Yarımadasının güneyinde bir mahmuzu andıran Koraka Burnudur. Kuzey ucunda İnceburun'un yer aldığı küçük yarımada ile Karaburun Yarımadası arasına sokulan Gülbahçe Koyu ve güneydeki Sığacık Körfezi, bu kıyılarda yer alan başlıca gırtlılardır. Kuzeybatıdaki Gerence Koyunda yer alan küçük bir kıyı parçası da ilçe sınırları içinde yer alır. Birçok yerinde kumsallara rastlanan bu kıyıların açığında bazı adalar vardır. Bunlar dış körfezdeki Uzunada(*), Hekim Adası ve Çiçek adaları ile Gülbahçe Koyundaki Yılan Adasıdır.

1990'da halkın yüzde 72'si ilçe merkezinde yaşayan Urla'da temel ekonomik etkinlik tarım ve turizmdir. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler zeytin, üzüm, buğday, arpa, soğan ve mandalınadır. Urla, İzmir kentinin turfanda sebze gereksinmesini karşılayan ilçelerdendir.

Kıyıları boyunca uzanan plajlar, Urla ilçesini turizm açısından çekici kılar. Çeşmealtı plajları yazın denize girmek için gelen İzmirlilerin akınına uğrar. Bu kıyılarda bazı kamu kuruluşları ile özel kesime ait birçok dinlenme tesisi vardır. Gülbahçe Koyu kıyısındaki Margaça İcmeleri ilçe turizmine çeşitlilik katar. Bu içmelerden çıkan ve sindirim sistemi üzerinde olumlu etkisi olduğu inanılan madensularının sıcaklığı 22°C'dir.

Yöredeki Uzunkuyu orman içi dinlenme yeri ilçenin başlıca mesire alanıdır. Yeraltı kaynakları açısından yoksul olan ilçe topraklarında asbest yatakları vardır.

Urla yöresinin İÖ 3. binyıldan beri yerleşim alanı olduğu bilinmektedir. Yöredeki en eski yerleşme, bir İon kenti olan Klazomenai'dir(*). Halkının büyük bölümü Rumlardan oluşan Urla yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayetinin İzmir sancağına bağlı bir cağa olarak yönetiliyordu. Urla, Kurtuluş Savaşı süresince 16 Mayıs 1919'dan 12 Eylül 1922'ye değin Yunan işgali altında kaldı.

Kıydan uzakta ve İzmir-Çeşme karayolunun güneyinde kurulmuş olan Urla kenti, ilçenin kuzeydoğu kesiminde yer alır. Son yıllarda önemli bir turizm merkezi olan Çeşme'yi İzmir'e bağlamak amacıyla yapılan otoyol kentin güneyinden geçer. Kentin il merkezi İzmir'e uzaklığı 37 km'dir.

İlçe sınırları içindeki en eski yerleşme yeri olan Klazomenai kentinden günümüze önemli bir kalıntı ulaşmamıştır. İlçedeki başlıca tarihsel yapı, 19. yüzyıldaki bir depremde yıkılıp yeniden yapılan Rüstem Paşa Camisi'dir (16. yy).

Urla Belediyesi 1866'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 35.467; kent, 25.648.

Urla Yarımadası, Ege Bölgesi'nde İzmir Körfezini(*) Ege Denizinden(*) ayıran yarımada. Yüzölçümü yaklaşık 3.000 km²'dir. İzmir Körfezinin bitim yeriyle Tekne Burnu arasında doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu yaklaşık 86 km, kuzey-güney doğrultusundaki en geniş yeri ise yaklaşık 67 km'dir.

I. Türk Coğrafya Kongresi'nce yapılan adlandırmaya göre yarımada'nın tümüne Urla Yarımadası, bunun kuzey-güney doğrultulu kuzeybatıdaki kesimine Karaburun Yarımadası, batıya doğru uzanan kesimine de Çeşme Yarımadası denir. Alman coğrafyacı Alfred Philippson, antik Erythrai kentinin yer alması nedeniyle, batı kesimini Eritre Yarımadası olarak adlandırmıştır.

Yüzey şekilleri çok parçalı olan Urla Yarımadası, genellikle çukur alanlar, basık

çukuklar, kısmen de koylarla ayrılmış kuzey-güney doğrultulu dağlık alanlardan oluşur. Çeşme Yarımadasını ana kütleden ayıran başlıca alçak alanlar Alaçatı Kistağı ve Urla çevresidir. Urla'dan doğuya ve batıya gidildikçe yükseklik artar; en yüksek nokta Karaburun Yarımadasındaki Akdağ'dır (1.218 m). Kırandağ (662 m), Kenelidağ (665 m) ve Velidağ (602 m) gibi yükseltilerin bulunduğu bu dağlık kütle güneye gidildikçe alçalır. Yarımada yükselti, Urla'nın doğusunda Çatalkaya olarak bilinen Kızıladağ'da (1.040 m) gene 1.000 m'yi aşar.

Yarımada kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Bunun nedeni, jeomorfolojik yapısı çok karmaşık olan yörenin son jeolojik dönemde deniz düzeyinin yükselmesi sonucunda sular altında kalmış olmasıdır.

Urla Yarımadasının alçak kesimlerinde yaygın olan maki toplulukları arasında yer yer bağlar ve zeytinliklere rastlanır. Yükseklerde de kızıl çamlardan oluşan kurakçıl ormanlar yer alır.

Yarımada tarıma elverişli alanlar sınırlıdır. En çok zeytin, üzüm, buğday, tütün ve satsuma tipi mandalina yetiştirilir. 'Türkiye'nin en kaliteli anasonları Çeşme-Alaçatı yöresinde üretilir. Seracılığın gittikçe yaygınlaştığı yarımada sebzeçilik de yapılır. Yakınında İzmir gibi büyük bir kentin yer alması nedeniyle enginar üretimi ve çiçekçilik gelişmektedir.

Doğal güzellikler bakımından zengin olan Urla Yarımadası, Türkiye'nin en önemli turizm alanlarından biridir. Çeşme ve Seferihisar yöreleri ile Çeşmealtı'ndaki plajlar yazın büyük ilgi görür; birçok turistik konaklama ve hizmet tesisinin kurulduğu Çeşme'nin nüfusu yazın birkaç kat artar. Yöredeki çeşitli madensuyu kaynakları yarımada'nın turizm potansiyelini daha da artırır. Yarımada değerlendirilen başlıca madensuyu kaynakları Çeşme Kaplıcası(*), Urla'daki(*) Margaça İcmeleri, Balçova'daki Agamemnon Kaplıcası ve Seferihisar ilçesinin çeşitli kesimlerinde yüzeye çıkan kaynaklardır.

Urmiye, URUMİYE olarak da bilinir, eskiden RIZAIYE. İran'ın kuzeybatı ucunda kent. Tahıl, meyve, tütün ve başka ürünler yetiştirilen büyük ve verimli bir ovada, Urmiye Gölünün hemen batısında yer alır. Nüfusunun çoğunluğunu Azerilerin oluşturduğu kentte Kürt, Süryani ve Ermeni azınlıklar da yaşar. Ovanın dört bir yanında eski yerleşmelerin kalıntılarına ve Urartulardan kalma yapıtlara rastlanır.

Urmiye kenti uzun süre Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kaldı. 1900'de nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan Hristiyanların büyük bölümü 1918'de kenti terk etti. Urmiye kenti, 120 km kuzeydoğudaki Tebriz'e ve 400 km güneydoğudaki Bahteran'a karayoluyla bağlanır. Kentin yakınlarında bir havaalanı vardır. Nüfus (1986) 300.746.

Urmiye Gölü, Farsça DERYACE-YI URUMİYE, İran'ın kuzeybatısında göl. Ortadoğu'nun en büyük gölüdür. Yüzölçümü 5.200-6.000 km² arasında değişen gölün suları Lût Gölü gibi son derece tuzludur. İran hükümeti 1967'de doğal koruma alanı ilan edilen göldeki yabani yaşamı korumak için çaba harcamaktadır.

Urmiye Gölü Azerbaycan bölgesindeki geniş bir çöküntü alanının dibinde, deniz düzeyinden 1.275 m yükseklikte yer alır. Havza batı ve kuzeyde dağlarla, güneyde platolarla, doğuda ise platolar ve yanardağ konileriyle çevrilidir. Uzunluğu yaklaşık 140 km, genişliği 40-56 km olan gölün en derin yeri 16 m'dir. Güneyinde 50 kadar adacık bulunan Urmiye Gölünün kıyılarındaki çok az yerleşme vardır.

Urmiye Gölünün en belirleyici hidrografik özelliği bir gideğenin olmamasıdır. Gölle dökülen başlıca akarsular, Sebelan ve Sahand kütlelerinin eriyen kar sularıyla beslenen kuzeydoğudaki Talhe Rud'la (Acı Çay) güneydeki Zerine Rud (Çagatu Çam) ve Simine Rud'dur (Tatav Çayı). Bu akarsuların göle boşalttığı su miktarı yıl boyunca büyük değişiklikler gösterir. Talhe Rud ve Simine Rud'un ilkbahar aylarında 57 m³/sn olan debisi, kurak yaz aylarında 3,7-1,7 m³/sn'ye düşer. Buna bağlı olarak göl suları 60-90 cm kadar yükselip alçalır. Gölün su düzeyinde, mevsimlik değişikliklerin yanı sıra, 12-20 yıl süren daha uzun dönemli dalgalanmalar da olur. Bu sırada su düzeyi 1,8-2,7 m yükselir ya da alçalır.

Urmiye Gölünün gideğeni olmadığından suları çok tuzludur. Tuzluluk oranı ilkbaharda yüzde 8-11, sonbahar sonunda ise yüzde 26-28'dir. Göl sularındaki başlıca tuzlar klor, sodyum ve çeşitli sülfatlardır.

Urmiye Gölündeki canlı yaşam tuza dayanıklı birkaç türle sınırlıdır. Tuzkarideslerinin besin kaynağını oluşturan algler göl kıyılarında kötü bir kokuya neden olur. Urmiye Gölü suna, flamingo ve pelikanların yanı sıra göçmen kuşların üreme ortamıdır.

urne kültürü, Avrupa'da. Son Tunç Çağı kültürü. Adı, ölüerin yakılıp küllerinin urne denen kaplara konmasından kaynaklanır. Urne kültürü ilk olarak Doğu Avrupa'nın orta kesimlerinde ve İtalya'nın kuzeyinde ortaya çıktı. İÖ 12. yüzyıldan sonra ise bu tür ölü küllü kaplarının kullanıldığı mezarlıklar zamanla Ukrayna, Sicilya,

Urne kültürüne ait bir mezarda bulunmuş tunç araba, 8-7. yy, Strettweg, Avusturya. Eyalet Müzesi, Graz, Avusturya
Stelmarkisches Landesmuseum Joanneum, Graz, Avusturya

İskandinavya ve Fransa'ya, oradan da İber Yarımadasına yayıldı. Bu yayılma büyük olasılıkla göçler aracılığıyla olmuştu. Pek çok yörede düz mezarlı gerçek urne kültürü geleneği devam etti. Ama bazen de kapların üstüne toprak yığılarak küçük tepelikler oluşturuluyordu.

Bu dönemde insanların daha savaşçı olduğu gözlenir. Tahkim edilmiş yerleşim yerleri ve pek çok dövm tunç silah bulunmuştur. Kabzasının yanlarında eli koruyacak çıkıntıları olan kılıç da büyük olasılıkla ilk kez bu dönemde yapılmıştır. Urne kültürünün her yerde benzer özellikler göstermesi bazı çanak çömleğin ve metal kapların biçimlerinin değişmeden sürmesi urne kültürünün, kendini izleyen İlk Demir Çağı kültürü üzerinde büyük etki yaptığını düşündürür.

Uroboros, Eski Mısır ve Eski Yunan'da simgesel yılan. Kuyruğu ağzının içinde, sürekli kendisini yutup, gene kendisinden doğan bir yılan biçiminde betimlenir. Gnostiklerin ve simyacıların bir simge olarak benimsediği Uroboros, hiç kaybolmayan,

Urla çevresinden bir görünüm, Urla Yarımadası
Diatok

ama yok oluşun ve yeniden yaratılışın sonsuz döngüsü içinde sürekli biçim değiştiren maddesel ve tinsel her şeyin birliğini belirtir.

19. yüzyılda, Alman kimyacı Friedrich August Kekule von Stradonitz'in düşünde

Uroboros, *Urticales* Chymisches Werk adlı kitapta bir çizim, 1760

Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University

gördüğü Uroboros, birbirine bağlanmış karbon atomlarının oluşturduğu halka biçimindeki benzen formülüne esin kaynağı olmuştur.

Urochordata bak. tulumlular

Urquiza, Justo José de (d. 18 Ekim 1801, Arroyo Urquiza, Río de la Plata - ö. 11 Nisan 1870, Entre Ríos eyaleti, Arjantin), Arjantinli asker ve devlet adamı. Diktatör Juan Manuel de Rosas'ı devirerek ülkede anayasal yönetimin temellerini atmıştır.

Arjantin oligarşisindendi. 1816'da Buenos Aires'teki Collegio de San Carlos'ta öğrenimini tamamladı. Genç yaşta hem çalışma yaşamında, hem de siyasette deneyim kazandı. Siyasete atılırken ailesinin diktatör Francisco Ramírez ile yakınlığından yararlandı ve uzun yıllar doğduğu eyaletin siyasal yaşamında etkin rol oynadı. Diktatör Rosas'ın güvenini kazandı. 1837'de albaylığa yükseldi; 1841'de de Entre Ríos valisi oldu. Valiliği döneminde eyaletteki bütün öbür askeri güçleri bastırıp dağıtarak Entre Ríos'a egemen oldu. Ardından Corrientes valisinin askeri gücünü kırdı. Eyalette düzenli sağlamanın yanı sıra eyalet yönetiminde mali ve yönetsel, okullarda da eğitimsel reformları gerçekleştirdi.

Entre Ríos'u güçlü üssü haline getiren ve ikincil önderlerle ittifak kuran Urquiza, Rosas'a karşı ayaklandı. Şubat 1852'de Monte Caseros Çarpışması'nda onu yenilgiye uğrattıktan sonra Nisan 1852'de Palermo Protokolü'nü ilan ederek eyaletler arası ilişkileri düzenleme yetkisini ele geçirdi. Arjantin'in geçici diktatörü sıfatıyla Ağustos 1852'de Santa Fe'de topladığı kurucu meclis, 1853'te ABD Anayasası'nı örnek alan bir anayasayı kabul etti. Bütün eyaletler anayasayı benimserken Buenos Aires eyaleti yeni kurulan birliğe 1859'a değin katılmadı. Arjantin Konfederasyonu'nu kuran Urquiza, başkanlığı sırasında İngiltere, Fransa ve ABD ile bir denizcilik antlaşması da imzalayarak Arjantin limanlarını dünya ticaretine açtı.

1860'ta başkanlığı bıraktıktan sonra, ordu da generalliğe yükseltildi ve Entre Ríos valiliğini sürdürdü. 1861'de üstünlük kur-

makta kararlı Buenos Aires ile öbür eyaletler arasında yeni bir savaş çıktı. Buenos Aires'in Pavón Çarpışması'nı kazanmasıyla siyasal planlarına büyük bir darbe inen Urquiza 1865-68 arasında Paraguay'la yapılan savaşta Arjantin ordusuna komuta etti. 1870'te siyasal rakiplerinden birinin yandaşları tarafından oğullarıyla birlikte öldürüldü.

Urraca (d. 1077-81 - ö. 8 Mart 1126, Saldana, Kastilya), 1109-26 arasında León ve Kastilya kralı.

VI. Alfonso'nun kızıydı. Kralın tek oğlu Sancho, Uclés'teki çarpışmada ölünce (1108) tahtın vârisi oldu. Burgonya kontu Raimond'dan dul kalan ve Alfonso Ramírez'in (d. 1104, sonradan VII. Alfonso) annesi olan Urraca, Murabıtlarla savaşta tahtta yalnız kalmaması için kuzeni Aragon kralı I. Alfonso ile evlendirildi (1109). Ama bu evlilik hükmettiği krallıkta siyasal istikrar yerine anarşiye yol açtı. Urraca ile kocasının birbirlerinin ülkelerinde hükümdar tanınmasını öngören evlilik anlaşması uyarınca Alfonso, pek çok León ve Kastilya kentinde garnizonlar kurdu. Oysa Aragon ile Kastilya arasında siyasal birlik düşüncesi henüz olgunlaşmamıştı. Urraca'ya bağlı kentlerin Aragon kralını benimsemesine karşılık ülkenin büyük beylerinin ona karşı çıkması sonucunda başlayan iç savaş yıllarca sürdü; pek çok kişi de tahtın küçük prens Alfonso Ramírez'in hakkı olduğunu savundu. Aralarındaki geçimsizlik ve II. Papa Paschalis'in evliliklerini kilise açısından geçersiz ilan etmesi üzerine Urraca ile kocası 1114'te ayrıldılar. Ama Aragon kralı birkaç yıl daha Kastilya'daki garnizonlarını korudu ve kral unvanını kullandı.

Bu arada soylularla kent belediyeleri, rakip soylu aileleri, Santiago ile Toledo başpiskoposları ve Santiago başpiskoposu Diego Gelmírez ile Urraca arasında da çatışmalar sürüyordu. Gelmírez 1111'de Alfonso Ramírez'e taç giydirdi ve Urraca'nın aralıklı, ama etkin muhalefetine karşın Alfonso'nun Galicia'daki hükümdarlığı 1116'da fiilen başladı. Urraca'nın ölümüyle, Hristiyan İspanya'nın ortaçağ siyaset tarihinin felaketlerle dolu bir dönemi sona erdi.

Ursinus (ö. 385'te sonra?), 366-367 arasında karşı-papa.

Papa Liberius'un 24 Eylül 366'da ölmesi üzerine Romalı birer diyakoz olan I. Damasus ve Ursinus aynı anda papa seçildi. Ursinus'u destekleyen güçlü küçük grup Roma'da Iulia Bazilikası'nda toplandı ve Ursinus 24 Eylül'de burada takdis edildi. Ursinus'un yandaşları papalık mücadelesine bir son vermek amacıyla Roma imparatoru I. Valentinianus'u bir sinod toplamaya zorladılar. İmparator Eylül 367'de Ursinus'un Roma'ya dönmesine izin verdi.

Şiddet olaylarının yeniden başlaması üzerine Ursinus 12 Ocak 368'de Roma dışına çıkarıldı ve kente dönmesi yasaklandı. Birkaç ay içinde bütün Ursinusçular kentten çıkarıldı. Ursinus Galya'ya döndü, yandaşlarıyla bölünmeyi sürdürdü. 370-372 arasında İtalya'ya dönmesine izin verilenler Milano'ya yerleşti ve Damasus'a karşı yeni bir muhalefet hareketi başlattı.

378'de Roma'da toplanan sinodda Damasus aklandı. Ursinus lanetlendi ve Köln'e sürgüne gönderildi. Ursinus, Damasus'a karşı eylemlerini 381'e değin sürdürdü.

Urtica bak. ısırgan

Urticaceae (ısırgangiller), *Urticales* takımından, dünyanın özellikle tropik bölgelerinde yaygın 40 kadar otsu bitki, çalı ve küçük ağaç cinsini içeren familya. Başta

ısırgan (*Urtica*) ve ağaçısırganı (*Laportea*) olmak üzere üyelerinin çoğunun gövde ve yaprakları batıcı tüylerle kaplıdır. Yaprakların koltuğunda salkımlar oluşturan tekeşeyli minik, yeşil çiçekleri vardır. Erkek ve dişi çiçekler aynı bitkiler üzerinde yer alır. Meyveleri kuru ve tek tohumludur. Bazı

ısırgan (*Urtica gracilis*)

Franklin K. Andersen—EB Inc

türlerinin gövdesinden dokumacılıkta kullanılan uzun lifler elde edilir. Rami(*) bunlardan biridir.

Avustralya'ya özgü bir ağaç olan *Laportea moroides* ahududununkilerine benzeyen alımlı çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Topçuçiçeği (*Pilea*), yapışkanotu (*Parietaria*) ve *Helxine soleirolii* familyadaki öbür süs bitkileridir.

Urticales, ikiçenekliler(*) sınıfından, dört familya, 125 cins ve yaklaşık 3.100 tür içeren takım. Küçük otsu bitkilerden iri ağaçlara kadar çok çeşitli bitki türlerini kapsayan bu takımın en yaygın ve tanınmış üyeleri arasında başlıca ısırgan, dut, incir, karaağaç ve kenevir yer alır.

Urticales takımının üyelerine dünyanın hemen her yerinde rastlanır. Kapsadığı familyaların en geniş dutgiller (*Moraceae*) familyasıdır. *Moraceae* ılıman bölgelere özgü birkaç tür dışında tropik ve astropik bölgelerde yetişen ağaç ve çalılardan oluşur. Öbür geniş familyalardan biri olan ısırgangillerin (*Urticaceae*) baskın bitki tipi ise, Kuzey Yarıküre'nin ılıman bölgelerine özgü, yakıcı tüylerle kaplı otsu bitkilerdir. Karaağaçgiller (*Ulmaceae*) dünyanın Kuzey ılıman, tropik ve astropik bölgelerine yayılmış ağaç ve çalılardan oluşur. Takımın en küçük familyası ise kendirgillerdir (*Cannabaceae*).

Dutgiller familyası meyveleri için yetiştirilen çeşitli ağaç türlerini kapsar. Bunların en önemlilerinden olan incir (*Ficus carica*) ve dut (*Morus*) Antik Çağdan beri yetiştirilen meyve ağaçlarıdır. Ekmek ağacının (*Artocarpus altilis*) bol karbonhidratlı meyveleri ise tropik bölgelerde değerli bir besin kaynağıdır. *Moraceae* familyasındaki *Ficus* ve *Castilla* türleri gibi bazı bitkilerden kauçuk kaynağı olarak yararlanılan sütsü bir sıvı çıkarılır. Kâğıtdutundan (*Broussonetia papyrifera*) ise kâğıt elde edilir.

Kendirgiller familyasında da ekonomik açıdan önem taşıyan birkaç bitki yer alır. Bunlardan şerbetçiotunun (*Humulus lupulus*) çiçekleri biracılıkta kullanılmaktadır.

Kenevir bitkisinin (*Cannabis sativa*) çiçekli dal uçları ise çok eskiden beri esrar denen uyuşturucu maddenin kaynağıdır. Ayrıca, kenevirden çuval ve sicim yapımında kullanılan değerli bir lif elde edilir. Gene lif kaynağı olan rami (*Boehmeria nivea*) de bu familyanın bir üyesidir.

Urticales takımı öbür takımlardan çiçeklerinin özelliğiyle ayrılır. Üyelerinin çoğunda çiçekler tekeşeylidir, yani erkek ve dişi organlar ayrı çiçeklerde yer alır. Dişiorgan iki meyveyaprağından yapılmıştır, ancak tek bir tohumtaslağı taşır. Erkek çiçeklerde ise az sayıda erkekorgan bulunur. Alışıldık ve dikkat çekici bir görünümde olmayan çiçekler taçyapraklarını yitirmiştir, buna karşılık dört ya da beş tane küçük yeşil çanak yaprak taşır. Dallara alması olarak dizilen yaprakları basit yapılıdır ve saplarının kenarında kulakçık denen çıkıntılar bulunur.

Bazı türleri, parçalandığında deriyi tahriş edici bir sıvı salgılayan sivri uçlu ve batıcı tüylerle kaplıdır. Kuzey Amerika'ya özgü bir bitki olan *Laportea canadensis*'in tüylerindeki yakıcılığın formik asitten kaynaklandığı anlaşılmıştır. Gene yakıcı özelliğiyle tanınan ve bazen deride değişik alerjilere yol açan ısırğan (*Urtica*) türleri ise bazı yörelerde pişirilerek sebze gibi yenir.

Isırgangiller familyasının üyelerinde rüzgârla tozlaşma olur. Bazı türlerde erkekorganlar patlayarak çevreye çiçektozu saçar. Bir topçuçiceği türü olan *Pilea microphylla* ve öbür bazı türlerde erkek çiçek tomurcukları açıldığında erkekorganlar aniden dışarı fırlar, bu arada çevreye saçılan çiçektozları rüzgârla dişi çiçeklere taşınır.

Dutgiller familyasındaki bazı türler ise böceklerle tozlaşır. Bunların başında, yabancısıyla tozlaşan incir(*) bitkisi gelir. Amerika'nın tropiklerinde yetişen *Cecropia peltata*'nın tozlaşmacıları ise karıncalardır.

Dutgiller familyasında çok sayıda çiçeğin kaynaşmasıyla oluşan bileşik meyvelere rastlanır. Örneğin incir çiçektablasının etlenmesiyle oluşan ve içinde çok sayıda, tohuma benzer meyve barındıran bileşik bir meyvedir. Karaağaçgiller familyasında başlıca iki tip meyveye rastlanır: Karaağaç (*Ulmus*) türlerinin rüzgârla dağılmaya uyarlantmış, tek tohumlu ve kanatlı kuru meyveleri çitlembik (*Celtis*) türlerinin ise sert çekirdekli, etli meyveleri vardır. Çitlembik tohumları, meyveleri yiyen kuşlar ve memeli hayvanlar aracılığıyla çevreye dağılır.

Uruapan, tam adı URUAPAN DEL PROGRESO. Meksika'nın ortabati kesiminde, Michoacán eyaletinin ortabatisında kent. 1533'te kurulan kentin adı, Yerli Taraskoların dilinde "çiçeklerin bol olduğu yer" anlamına gelen bir sözcükten türemiştir. Sömürge döneminin atmosferini koruyan Uruapan renkli lak işleri ve Yerlilere ait el sanatı ürünleriyle ünlüdür. Kentte çevre bölgede yetiştirilen kahve, tahıl, şeker kamışı ve çeşitli tropik meyveler pazarlanır ve işlenir. Yeryüzündeki en genç yanardağlardan biri olan Paricutin Yanardağını(*) görmeye gelen turistlerin konaklama noktası olan Uruapan'a kara ve demir yolunun yanı sıra, doğudaki México kentinden havayoluyla da ulaşılır. Nüfus (1980) 122.828.

urub, RUB olarak da bilinir, Osmanlı döneminde bir uzunluk ölçüsü birimi.

Urub, 8,5 cm'lik ya da yaklaşık üç parmaklık bir uzunluk birimiydi. II. Meşrutiyet'e (1908) değin yürürlükte kalan eski ölçü sistemine göre, bir çarşı arşını yaklaşık

olarak sekiz uruba eşitti. II. Meşrutiyet döneminde bir urub yaklaşık 8,1 cm kabul edildi ve "aşir-zira" olarak adlandırıldı.

Kumaş ya da benzeri nesnelerin ölçümünde bir arşın ya da endaze uzunluğundaki parçanın sekize katlanması ile elde edilen urub, Cumhuriyet döneminde metrik sistem kabul edilince (26 Mart 1931), öbür eski uzunluk ölçüleriyle birlikte kullanımdan kaldırıldı.

Urubamba Irmağı, İspanyolca RÍO URUBAMBA, Peru'nun güney kesiminde, Amazon sistemine bağlı akarsu. And Dağlarında, Cuzco-Puno sınırının yakınlarında doğar. Yaklaşık 725 km kadar aktıktan sonra Apurımac Irmağıyla birleşerek Ucayali Irmağını oluşturur. Vilcanota adını aldığı yukarı çıkışında Yerli çiftçilerin yoğun olarak yaşadığı topraklarla Sicuani, Urcos ve Urubamba kasabalarından geçer. Urubamba'nın aşağısındaki Torontoy Boğazında 32 km'lik bir mesafe içinde 3.400 m'den 2.400 m'ye düşer. Quillabamba'dan sonra başlayan aşağı çıkışında seyrek nüfuslu bir vadide akar.

Uruguaiana, URUGUAYANA olarak da yazılır, Brezilya'nın güneyinde, Rio Grande do Sul eyaletinin (*estado*) batısında kent. Uruguay Irmağının kıyısında yer alır. Irmağın karşı kıyısındaki Arjantin'in Paso de los Libres kentine bir köprüyle bağlıdır.

Uruguaiana'da Sant' Ana Katedrali, Brezilya Plesner International

1839'da Sant' Ana do Uruguai adıyla kuruldu. 1846'da kasaba yapıldı ve bugünkü adını aldı. 1874'te kent statüsü kazanan Uruguaiana'da koyun ve sığır yetiştirilir; et ve çeşitli hayvansal ürünler işlenir. Aynı zamanda bir ırmak limanı olan kent, eyaletin öteki kentlerine demir, kara ve hava yoluyla bağlıdır. Nüfus (1980) 79.059.

Uruguay, resmî adı URUGUAY DOĞU CUMHURİYETİ, İspanyolca REPÚBLICA ORIENTAL DEL URUGUAY, Güney Amerika'da ülke. Surinam'dan sonra kıtanın ikinci küçük ülkesidir. Kıtanın güneydoğu kesiminde yer alır. Resmî adındaki "doğu" niteliğinden Uruguay Irmağının doğusuna düşmesinden gelir. Kabaca bir üçgeni andıran, 176.215 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyden güneye yaklaşık 500 km boyunca uzanır; doğudan batıya en geniş yeri 470 km'yi bulur. Kuzey ve kuzeydoğuda Brezilya, güneydoğuda Atlas Okyanusu, güneyde de Río de la Plata adlı haliçle çevrilidir. Batı sınırını çizen Uruguay Irmağıyla Arjantin'den ayrılır. Başkenti Montevideo, 1992 tahmini nüfusu 3.130.000'dir.

DOGAL YAPI. Arjantin'in Pampa olarak bilinen nemli düzlükleri ile Brezilya'nın kurak dağlık bölgeleri arasındaki geçiş kuşağında yer alan Uruguay toprakları, genelde hafif dalgalı platolar ile alçak tepeliklerden oluşur. Ülkenin güney ve doğu yarısının şist

ve granit oluşumlu yüzey tabanı, yer yer kayalık çıkıntıları barındıran aşınmış bir yapı gösterir. Orta ve ortakuzey kesimlerde bu tabanı örten daha genç kayaç katmanları, tepe sıraları biçiminde uzanan platoluk bir alan meydana getirir. Bu sıraların başlıcaları bir dizi kola ayrılan Cuchilla Grande ile Haedo Tepeleridir. Ülkenin en yüksek noktası olan Animas Dağı (501 m) Cuchilla Grande'de yer alır. Kuzeydoğu bölgesini Brezilya'daki dağların uzantısı olan alçak tepeler engebelendirir. Geniş vadilerin birbirinden ayırdığı bazalt oluşumlu tepelerle kaplı kuzeybatı bölgesi, bazı kesimlerde kırılmalara uğramıştır. Bu kırıklar bölgeye karmaşık bir görünüm verir. Ülkenin batı yarısında geniş bir yer tutan düzlükler kum ve kil tortullarıyla dolmuştur. Irmak yatakları boyunca da alüvyonlu düzlükler uzanır. Kıyı şeridi iç kesimlere kadar sokulan kumsallarla örtülmüştür.

Río de la Plata'nın başlıca kollarından olan Uruguay Irmağı, başta Negro ve Queguay Grande ırmakları olmak üzere çok sayıda kola beslenir. Güneybatı ve batı yönünde akarak ülkeyi boydan boya geçen Negro Irmağı üzerinde kıtanın en büyük yapay gölü yer alır. Öteki büyük akarsular arasında Santa Lucia ve Cebollati sayılabilir. Özellikle güneydoğu kıyılarında gelgit etkisiyle oluşmuş bir dizi lagün vardır.

Uruguay'da yumuşak ve ılıman bir iklim hüküm sürer. Başkent Montevideo'da ortalama sıcaklık yazın (aralık-şubat) 22°C'yi, kışın (temmuz-ağustos) 10°C'yi bulur. Kuzey sınırına yakın iç kesimlerde bu düzey sırasıyla 26°C ve 12°C'ye kadar çıkar. Her iki mevsimde de rüzgâr sistemlerine bağlı günlük sıcaklık farklılıkları görülür. Kuzeyden esen sıcak rüzgârı bazen Arjantin'in Pampa bölgesinden gelen *pampero* adlı soğuk bir rüzgâr izler. Kışın daha sık yağış düşerse de en şiddetli yağışlara mart ve nisan aylarında rastlanır. Ülke genelinde 890 mm olan ortalama yıllık yağış miktarı, kıyılardan uzaklaştıkça düşer.

Pampa bölgesinin bir parçası olan ve ülke topraklarının yaklaşık beşte dördünü kaplayan geniş çayırlar egemen bitki örtüsünü oluşturur. Irmak vadileri boyunca dar bir şerit biçiminde uzanan ormanlık alanların oranı ancak yüzde 4'e yaklaşır. En çok yetişen ağaçlar, kızılbaş, söğüt, okaliptüs, kavak ve akasyadır. Çayırlarda pembe ve beyaz mineçiceği ile başka yabani çiçeklere ve sarılabir, *ombu* gibi ağaç görünümlü otsu bitkilere yaygın olarak rastlanır. Başlıca yabani hayvanlar arasında pumak, jaguar, tilki, geyik, yaban kedisi ve armadillo sayılabilir. En yaygın kuş türleri keklik ve bildiricindir; ülkenin değişik kesimlerinde akbaba, karga, baykuş ve kolibri gibi kuşlar da yaşar.

NÜFUS. Uruguay nüfusunun çok büyük bölümü, genellikle İspanyol-İtalyan karışımı bir kökenden gelen beyazlardan oluşur. Küçük azınlık topluluklarının başında İber-Yerli karışımı bir kökene dayanan Mestizolar, Avrupalı-Afrikalı karışımı bir kökene dayanan Mulattolar ve Siyahlar gelir. Ülkenin asıl halkı olan Yerliler sayıca çok azalmıştır. Nüfusun tamamına yakını resmî dil İspanyolcayı konuşur. Brezilya sınırında konuşulan İspanyolcaya bazı Portekizce sözcükler geçmiştir. Uruguay Latin Amerika'da Katoliklerin büyük bir çoğunluğa ulaşmadığı pek az ülkeden biridir. Toplam nüfus içinde Katoliklerin oranı ancak beşte üçü bulur. Resmî rakamlara göre dindışı kesimin oranı ise üçte birdir. Bazı Protestan toplulukları dışında başlıca dinsel azınlık, toplam nüfusun yüzde 1,7'sini oluşturan Yahudilerdir.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 17,9 kişi gibi çok düşük bir düzeydedir. Nüfusun toplandığı başlıca bölgeler kıyı şeridi ile verimli ırmak vadileridir. Ülkenin birçok kesimi dışarıdan göçlerin yoğunlaştığı 1850'lerden sonra yerleşime açılmıştır. Özellikle kuzeyde büyük hayvan çiftlikleri çok geniş bir yer tutar. Bu çiftliklere ait çayırılık alanlar tel örgüleriyle birbirinden ayrılır. Kuzeydeki hayvancılık bölgesi ile güneydeki bitkisel üretim bölgesi arasındaki çarpıcı karşıtlık, 1940'lerden sonra her iki bölgede de tarımın çeşitlenmesiyle silinmeye yüz tutmuştur. Kentleşme düzeyinin çok yüksek olduğu Uruguay'da toplam nüfusun (1990) yüzde 85,5'i kent ve kasabalarda oturur. Başkent Montevideo toplam kentsel nüfusun yarıdan fazlasını barındırır.

Uruguay doğal nüfus artış hızının en düşük olduğu Latin Amerika ülkeleri arasında yer alır. Doğum ve ölüm oranları (1990) sırasıyla binde 18,3 ve binde 9,8'dir. Düşük doğum oranının bir sonucu olarak 15 yaş altındaki grubun toplam nüfus içindeki oranı (1990) yalnızca yüzde 25,8'dir. Bu oran çoğu Güney Amerika ülkesinin gerisindedir.

EKONOMİ. Uruguay'da büyük ölçüde hizmet sektörü, hafif sanayiler ve tarıma dayanan, gelişme yolunda bir karma ekonomi yürürlüktedir. Yaşam düzeyi bakımından birçok Latin Amerika ülkesinin ilerisinde olan Uruguay'ın başlıca gelir kaynağı başta hayvancılık olmak üzere tarım ürünleri ihracatıdır. Dış ticarete bağımlılığı azaltmak amacıyla son yıllarda koruyucu gümrük tarifeleri, ithal denetimleri, makine ve donanım ithalatının vergiden bağışık tutulması gibi yollarla yerel sanayiye geliştirmeye büyük ağırlık verilmiştir. Uruguay'ın hâlâ bir tarım ülkesi olma özelliğini sürdürmesine karşın, kentli orta sınıf toplumda çok önemli bir yer tutar. Ülkenin son derece gelişmiş olan sosyal hizmetler sistemi, ulu-

sal kaynakların büyük bir bölümünün bu alanda kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. (1990) verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) yaklaşık 7,9 milyar ABD Doları, Güney Amerika ülkelerinin ortalamasından daha yüksek olan kişi başına milli gelir ise 2.560 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990) yüzde 10,9 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1985) yüzde 14,5'i çalışır. En önemli tarım etkinliği olan hayvancılık büyük ölçüde koyun ve sığır yetiştiriciliğine dayanır. Ülkenin toplam koyun ve sığır varlığı (1990) yaklaşık 33 milyon başa ulaşır. Canlı hayvan ile et, deri ve yün gibi hayvansal ürünlerin ihracatı ekonomiyi önemli katkıda bulunur. Et ihracatı için en büyük pazar Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri ile Brezilya'dır. Ülkenin büyük bölümü çayırlarla kaplı olduğundan ekime elverişli alanlar oldukça sınırlıdır. Bu alanların yaklaşık yarısı 1954'te çıkarılan yasalarla koruma altına alınmış olan kiracı çiftçilerce işlenir. Bazı temel ürünlerde hükümet destekleme alım fiyatları politikası uygulamaktadır. Yetiştirilen başlıca tarım ürünleri buğday, piring, mısır, patates, şeker pancarı, şeker kamışı ve kocaarıdır. Devletin yakın dönemdeki geniş çaplı desteği, balıkçılığın önemli bir gelişme göstermesini sağlamıştır.

Uruguay'ın yeraltı kaynakları kuzey kesimde bulunan küçük demir cevheri, kurşun, bakır ve altın yataklarıyla sınırlıdır. Ayrıca petrol, doğal gaz ve kömür gibi enerji kaynaklarından da yoksun olan Uruguay sanayisi için gerekli mineral ve metallerin hemen hepsi dışarıdan alınır.

GSYİH'ye katkısı yüzde 27,8 düzeyinde olan imalat sektörü, toplam işgücünün yüzde 18,3'üne istihdam olanağı sağlar. Sektörün temelini oluşturan hafif sanayi kuruluşlarının çoğu Montevideo çevresinde toplanmıştır. Önde gelen sanayi dalları arasında gıda

işleme, dokumacılık, otomotiv ve petrol arıtımı ile çimento, kimyasal maddeler, ev eşyaları, ayakkabı ve meşrubat üretimi sayılabilir. Elektrik üretimi, petrol arıtımı, alkol ve çimento üretimi, et ve balık işleme, demiryolları, bankacılık ve sigorta gibi alanlarda daha çok kamu kuruluşları etkinlik gösterir. İrmaklar üzerinde kurulan hidroelektrik santraller, enerji alanında ithal petrole bağımlılığı önemli ölçüde azaltmıştır. Yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 7,3 milyar kW-sa düzeyindedir.

Önemli bir gelir kaynağı durumuna gelen turizmin odağı kıyı şeridindeki sayfiyelerdir. Ülkeyi ziyaret eden turistlerin çoğu Arjantin'den gelir.

Uruguay'ın ödemeler dengesi istikrarsız bir seyir izlemekle birlikte genellikle olumludur. İthalat kalemlerinin başında makine ve yedek parçalar, kimyasal maddeler, metal ve mineraller ile ulaşım araçları gelir. Geleneksel ihraç malları tekstil ürünleri, canlı hayvan, hayvansal ürünler, deri ve işlenmiş gıdadır. Dış ticarete en önemli yeri Brezilya, Arjantin, ABD ve Almanya tutar.

Oldukça gelişmiş olan kara ve demir yolları ağının odak noktası Montevideo'dur. Yük ve yolcu taşımacılığında daha çok karayollarından yararlanılır. Önemli merkezleri birbirine bağlayan ana hatlar komşu ülkelere kadar uzanır. Montevideo'ya bağlı Carrasco sayfiyesinin yakınında bir uluslararası havaalanı vardır. Dış ticaretin büyük bölümü Montevideo limanından yürütülür.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Anayasayı askıya alan 1973'teki darbeyle askeri rejim altına giren Uruguay, 1984'teki genel seçimlerin ardından 1985'te yeniden sivil yönetime dönmüştür. Başkanlığa dayalı bir sistemi öngören anayasa uyarınca

yürütme erkini başkan temsil eder. Başkan ve başkan yardımcısı basit çoğunluk esasına göre beş yıllık bir dönem için halk tarafından seçilir. Geniş yetkileri bulunan başkan, hükümet işlerini kendi atadığı bir bakanlar kurulunun yardımıyla yürütür. Başkan yardımcısı görevi gereği aynı zamanda yasama organı başkanlığını elinde tutar. Yasama organı olan Genel Meclis, üyeleri beş yılda bir seçilen Senato ile Temsilciler Meclisi'nden oluşur. Askeri rejimle birlikte çalışmalarını yasaklanan siyasal partiler, sivil rejime geçişle öncülük ederek ülke yönetiminde yeniden ağırlık kazanmıştır. Geleneksel olarak ülkenin siyasal yaşamına yön veren iki ana parti, liberal eğilimi temsil eden Renkli (Kızıl) Parti ile tutucu çevrelere dayanan Milliyetçi (Beyaz) Parti'dir. Ülkenin üçüncü önemli siyasal gücü Hristiyan Demokrat, Sosyalist ve Komünist partilerin oluşturduğu Geniş Cephe adlı koalisyonudur. Sivil yönetimin başa geçmesinden sonra Tupamarolar olarak bilinen ve geçmişte geniş çaplı gerilla eylemleri yürüten örgütün de siyasal parti kurmasına izin verilmiştir.

Ülkenin yerel yönetim açısından ayrıldığı illerde (*departamento*) üyeleri seçimle belirlenen il meclisleri yerel işlerden sorumludur. Başkanın atadığı il valileri, aynı zamanda *intendente municipal* unvanıyla il merkezinin belediye başkanı olarak görev yapar.

Yargı sisteminin başında bulunan Yüksek Mahkeme, bir adli kurulun gösterdiği adaylar arasından Genel Meclis'in 10 yıllık bir dönem için seçtiği beş yargıçtan oluşur. Yüksek Mahkeme'nin altında üçer yargıcın görev yaptığı istinaf mahkemeleri yer alır. Latin Amerika'da sosyal refah devleti ilkesini uygulayan ilk ülke olan Uruguay'ın sosyal sigorta sisteminin geçmişi 20. yüzyıl başlarına değin iner. Geniş bir kesimi kapsayan sosyal refah programlarının sağladığı hizmetler arasında işsizlik sigortası, iş kazası tazminatı, aile yardımı, yaşlı ve muhtaç aylığı sayılabilir. Sağlık koşulları, beslenme düzeyi ve temel altyapı hizmetleri de çoğu Latin Amerika ülkesinin ilerisinde. Ortalama ömür (1985-90) kadınlarda 75,3 yıl, erkeklerde 68,9 yıldır. Bebek ölüm oranı (1990) ise binde 30,4 düzeyindedir.

Uruguay'ın modern eğitim sistemine geçişi 19. yüzyıl sonlarına rastlar. Bunun sonucu olarak okuryazarlık oranı (1985) yüzde 95 gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Eğitim bütün kademelerde parasız, ilk ve orta öğrenimin birinci aşamasında zorunludur. Ülkenin başlıca yükseköğretim kurumu olan Cumhuriyet Üniversitesi'nin (kuruluşu 1849) 10 fakültesi vardır. Üniversiteye bağlı tıp okulunda çeşitli Güney Amerika ülkelerinden gelen öğrenciler de okur. Uruguay İşçi Üniversitesi mesleki eğitim veren bir kurumdur.

KÜLTÜREL YAŞAM. Uruguay kültürü komşu Arjantin'de olduğu gibi genel çizgileriyle güçlü bir Avrupa etkisini yansıtır. Öte yandan goşo geleneği edebiyat, sanat ve folklorun önemli bir ögesini oluşturur. Uruguay tiyatro ve müziğinin ayrıt edici bir özelliği, çoğu Latin Amerika ülkesindeki durumun tersine geniş bir kesime ulaşmış olmasıdır. Bir başka kültürel özellik dil ve göreneklerde belirgin biçimde görülen İtalyan etkisidir.

Uruguay edebiyatının en ünlü temsilcisi modernismo akımı içinde yer alan José Enrique Rodó'dur. Çağdaş toplumsal sorunları ele alan Florencio Sánchez, Latin Amerika'nın önde gelen oyun yazarları

arasında sayılır. Uruguay edebiyatının öteki önemli adları olarak romantik şiirleriyle tanınan Juan Zorrilla de San Martín, Juana de Ibarbouro ve Delmira Agustini, öykücü Horacio Quiroga ve radikal yazar Carlos Quijano kabul edilir.

Uruguay folk ve popüler müziği, Arjantin'le goşo geleneğinin yanı sıra tangoyu da paylaşır. Ünlü "la Cumparsita" (1917) tangosunun bestecisi Uruguaylı Gerardo Matos Rodríguez'dir. Uruguaylı müzikçilerin ilk klasik yapıtlarında güçlü bir İspanyol ve İtalyan etkisi olmasına karşın, 20. yüzyılda yetişen Eduardo Fabini, Vicente Ascone ve Héctor Tosar gibi klasik müzik bestecilerinin Latin Amerika'ya özgü üsluplara yöneldiği söylenebilir. 19. yüzyılda yaşayan ve yapıtlarında tarihsel olayları işleyen Juan Manuel Blanes, adını geniş çapta duyuran ilk Uruguaylı ressamdır. Ard izlenimci ressamlardan Pedro Figari, Montevideo ve kırsal kesimi anlatan pastel çalışmalarıyla uluslararası düzeyde ün yapmıştır.

Ülkenin başlıca kültür merkezi olan Montevideo, Uruguay Ulusal Kütüphanesi, Ulusal Tiyatro, iki senfoni orkestrası ve bir dizi sanat okulunun yanı sıra özel tiyatro ve müzik topluluklarını barındırır. En önemli şenlik Büyük Perhiz'den hemen önce Montevideo'da düzenlenen Karnaval Haftası'dır.

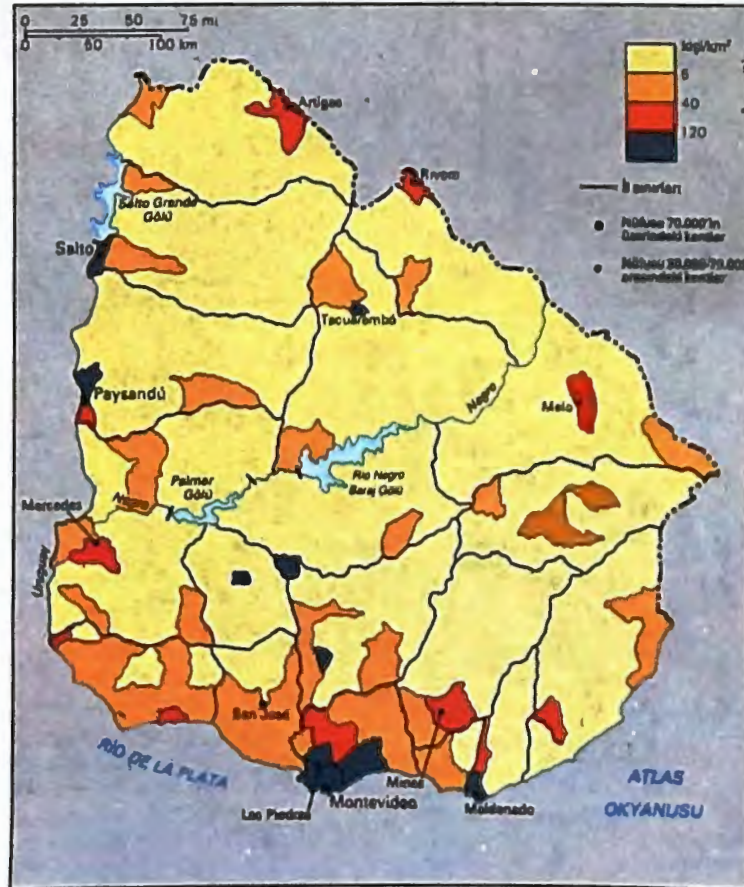
Kitle iletişim araçları üzerindeki sıkı denetim 1985'ten sonra önemli ölçüde kaldırılmıştır. Başta *El Día* ve *El País* olmak üzere büyük gazetelerin çoğu siyasal partilerle bağlantılıdır. Ülkede hem resmî, hem de özel radyo ve televizyon istasyonları vardır. Günlük radyo yayınları 1922'de, ilk televizyon yayını ise 1956'da başlamıştır.

TARİH. Sömürge dönemi ve bağımsızlık. Avrupalıların bugünkü Uruguay topraklarına ulaşmasından önce, 5-10 bin arasında bir nüfusu barındırdığı tahmin edilen bölgede başta Çarualar ve Çanalar olmak üzere çeşitli Yerli toplulukları yaşıyordu. Bu yarı göçebe kabileler yazın kıyılarda balıkçılık ve toplayıcılık, kışın da iç kesimlerde avcılık

yaparak geçiniyordu. Daha savaşçı olan Çarualar sık sık öteki kabilelerin av alanlarına saldırıyor, kadın ve çocukları tutsak alıyordu.

Río de la Plata sularına 1516'da giren İspanyol denizci Juan Díaz de Solís'in keşif gezisinden sonra Uruguay Irmağının Doğu Yakası (Banda Oriental del Uruguay) olarak adlandırılan bölge, maden kaynaklarından ve yeterli yerli işgücünden yoksun olduğu için uzun yıllar yerleşime elverişsiz bir toprak olarak kaldı. Bu arada 1600'lerin başında gemilerle İspanya'dan getirilerek çayırılara bırakılan sığırlar, zaman içinde çoğalarak büyük sürülere dönüştü. Böylece Arjantin'den gelen İspanyol-Yerli karışımı kökenli goşolar, deri ticareti için bu sığırları avlamaya başladılar. Brezilya'dan gelen Portekizlilerin 1680'de Río de la Plata kıyısında kurduğu Colônia do Sacramento, çok geçmeden İspanyol ticareti için bir tehdit kaynağı durumuna geldi. Bunun üzerine İspanyollar 1726'da Montevideo adıyla müstahkem bir kale kurarak Portekizlileri bölgeden çıkardılar. Montevideo'nun önemli bir İspanyol limanına dönüşmesinden sonra, 1776'da bölge Río de la Plata Genel Valiliği'ne bağlandı. Bu arada çayır-lıklarda büyük hayvan çiftlikleri kurulurken, bölgedeki Yerlilerin de tamamına yakını ortadan kaldırıldı.

Buenos Aires'te İspanyol yönetimine karşı bağımsızlık hareketinin başladığı 1810'da, güçlü bir askeri merkez olan Montevideo İspanyol tahtına bağlı kaldı. Buna karşılık sömürgecinin iç kesimlerinde José Gervasio Artigas'ın önderliğinde silahlı bir ayaklanma gelişti. Zamanla geniş bir bölgeyi denetim altına alan Artigas, Arjantin'in egemen olduğu merkezi bir yapıya karşı çıkarak gevşek bir federasyonu savunduğu için 1814'te Buenos Aires'teki cuntayla çatışmaya girdi. İspanyolların destek için Brezilya'dan çağırdığı Portekiz kuvvetleri bu durumdan yararlanarak 1820'de bölgeyi işgal ettiler. Artigas'ın sürgündeki subaylarından

Uruguay'da Nüfus Yoğunluğu

Juan Antonio Lavalleja'nın işgale karşı 1825'te başlattığı direniş, tutumunu değiştiren Arjantin'in de sağladığı yardımla sonunda başarıya ulaştı. Tarafların 1828'de imzaladığı antlaşmayla Uruguay, Brezilya ve Arjantin arasında tampon bir devlet olarak bağımsızlığını kazandı.

Yeni anayasanın yürürlüğe girdiği 1830'da, Uruguay'ın nüfusu ancak 74 bini buluyordu. Öte yandan uzun süreli savaşların yol açtığı yıkım nedeniyle ülkede ekonomik bir bunalım hüküm sürüyordu. Arjantin ve Brezilya'nın müdahaleci politikaları durumu daha da ağırlaştırıyordu. Bu ortamda ülkenin ilk iki başkanı arasında baş gösteren çatışma, 1839'da bir iç savaş biçimini aldı. Çiftlik sahiplerine dayanan Manuel Oribe iç kesimlerde denetimi ele geçirirken, tüccarlardan destek gören José Fructuoso Rivera Montevideo'yu merkez edindi. Çarpışan kuvvetlerin giydiği üniformadan dolayı birincisine bağlı olanlar Beyaz Parti, ikincisine bağlı olanlar ise Kızıl Parti olarak anılmaya başladı. Arjantin iç savaş boyunca Beyaz Parti'ye destek verirken, Kızıl Parti de önce Fransa ve İngiltere, ardından Brezilya'dan yardım gördü. İki tarafın belirgin bir üstünlük sağlayamadan 1851'e değin sürdüğü savaş, ülke ekonomisini iflasın eşiğine getirdi ve ülkenin bağımsızlığını ciddi bir tehdit altına soktu. Savaşın sona ermesini izleyen dönemde dış müdahalelerle süren çekişme, Kızıl Parti'nin 1864'te Arjantin ve Brezilya'yı yanına çekerek Beyaz Parti'yi alt etmesiyle noktalandı. Ama bu destek Uruguay'ın iki ülkeyle birlikte Paraguay'a karşı savaşa (1864-70) girmesine yol açtı. Bu savaşın ardından ordu yönetime el koydu.

Modernleşme dönemi. Karışıklıkları bastıran ordunun sağladığı siyasal istikrarla birlikte hayvancılığa dayalı ekonomi hızlı bir gelişme sürecine girdi. Yün, deri ve et ihracatından elde edilen gelirler, başta demiryolu hatlarının inşası olmak üzere bir dizi yatırıma olanak verdi. Aynı dönemde özellikle İspanya ve İtalya'dan yoğun bir göç akını başladı. 1900'e gelindiğinde Uruguay'ın nüfusu 13 katlık bir artışla yaklaşık 1 milyona ulaşmış bulunuyordu.

Bu arada askeri rejimin baskılar, yolsuzluklar ve hırp çatışmaları yüzünden halk desteğini yitirmesiyle, 1890'da sivil yönetime dönüşün yolu açıldı. Kızıl Parti'nin yeni bir örgütlenmeye dayanarak iktidarı ele geçirmesinden sonra siyasal kutuplaşma bir kez daha öne çıktı. Yönetimde söz sahibi olmaya çalışan Beyaz Parti'nin 1897'de giriştiği ayaklanma gerginliği daha da tırmandırdı. Büyük bir çekişmeden sonra Kızıl Parti adayı olarak 1903'teki başkanlık seçimini kazanan José Batlle y Ordóñez, ertesi yıl Beyaz Parti'ye bağlı kuvvetlerin yeni bir ayaklanmasıyla karşılaştı. Ama sekiz ay süren kanlı çarpışmalardan üstün çıkarak duruma egemen olmayı başardı. Kızıl Parti'nin 1905'te kazandığı tartışmasız seçim zaferi, siyasal çekişmelerin önemli ölçüde durulmasını sağladı.

Başkanlık görevini yalnız iki dönem (1903-07, 1911-15) yürütmekle birlikte ölümüne (1929) değin yönetimdeki ağırlığını koruyan Batlle, devlet müdahalesine dayalı politikalarla ekonomideki canlanmayı daha ileriye götürdü. İthalata bağımlılığı azaltma ve yabancı işletmelerin kârlarını sınırlama yönünde adımlar attı. Çalışanların yararına bir dizi yasa çıkarmanın yanı sıra kamu hizmetleri, eğitim ve adliye alanlarında da geniş çaplı reformlar gerçekleştirdi. Bu arada başkanlık sistemine son vererek *colegiado* olarak bilinen çoğulcu bir yürütme organı oluşturmaya girişti. Ama bu girişimi yaygın bir muhalefete yol açtığı gibi partisini de

böldü. İlk kez gizli oy yönteminin uygulandığı 1916'daki halkoylamasında *colegiado* önerisi reddedildi. Sonunda varılan bir uzlaşmayla yürütme gücünün başkan ve bir konsey arasında paylaşılmasını öngören bir anayasa benimsendi. Yeni anayasanın yürürlüğe girdiği 1919'dan sonra reform süreci yavaşlamaya başladı.

Ekonomik gerileme ve askeri darbe. Batlle sonrasındaki siyasal boşluktan yararlanarak 1930'da başkanlık görevini ele geçiren Gabriel Terra, Mart 1933'te bir darbeyle yeniden tam başkanlık sistemine geçilmesini sağladı. Bu sırada Büyük Bunalım'ın etkisiyle ihracatın daralması, dış kredilerin kesilmesi ve işsizliğin yükselmesi ülkede ciddi ekonomik sorunlar yarattı. Terra diktatörlüğü ve onu izleyen Alfredo Baldomir'in başkanlık döneminde (1938-42) bu sorunların üstesinden gelmek için tutucu ekonomi politikaları izlendi. İşçi sendikaları düşük ücretleri kabul etmeye zorlanırken yasalarla öngörülen sosyal refah hizmetleri bir yana bırakıldı. Et ihracatında İngiliz pazarını elde tutabilmek için yabancı sermayeye konmuş olan kısıtlamalar kaldırıldı. Serbest piyasa ilkelerinin savunulmasına karşı kaynakların kullanımında ve istihdam projelerinde geniş çaplı partizanlığa girişildi. Öte yandan ekonomik güçlükler kentlere göç eğilimini hızlandırdı ve döviz sıkıntısına bağlı olarak yerel sanayi belirli ölçüde gelişti.

Uruguay'ın II. Dünya Savaşı'nda tarafsız bir ülke olarak daha geniş ihracat olanaklarına kavuşması, refah düzeyini yeniden yükseltmenin yanı sıra siyasal alanda da liberalleşmeyi getirdi. 1946'da başkanlığa seçilen Tomás Berreta'nın ölümü üzerine yardımcısı olarak yerini alan Luis Batlle Berres, artan yün fiyatlarının sağladığı gelirlerle İngilizlerin elindeki demiryolu hatlarını satın alma, yeni kamu işletmeleri kurma, sanayiye destekleme, tarım sektörüne sübvansiyon uygulama ve gıda ürünlerinin fiyatlarını düşürme olanağına buldu. Batlle Berres'in başkanlık döneminin sonlarında anayasada yapılan bir değişiklikle başkanlık makamının yerini dokuz kişilik bir konsey aldı.

Ihracat gelirlerinin düşmeye başladığı 1950'lerin ortalarında döviz rezervlerinin hesapsızca harcanması, dış borçlanma yoluna gidilmesi ve paranın devalüe edilmesi sonucunda ekonomik durum bozulmaya yüz tuttu. Tırmanan enflasyonla birlikte durgunluk ve işsizlik ciddi bir boyut kazandı. Halk arasında gelişen hoşnutsuzluk yönetimin hızla yıpranmasını getirdi. 1958 seçimleri sonunda 93 yıllık bir aradan sonra yeniden iktidara gelen Beyaz Parti izleyen dönemde de seçimlerden galip çıkmakla birlikte sorunları çözemedi. Başkanlık sistemine dönüşü öngören 1966'daki anayasa değişikliğinin ardından Kızıl Parti'nin tutucu kanadı başa geçti. Derinleşen ekonomik bunalımın yol açtığı protesto ve gösterilere karşı başvurulan sert önlemler, Tupamarolar olarak bilinen gerilla örgütünün kentlerde yaygın eylemlere girişmesine elverişli bir zemin hazırladı. Polislin olayları önleyememesi üzerine ordu göreve çağrıldı. Gerilla hareketini bastıran ordu 1973'te darbeyle yönetime el koydu.

Askeri rejim ve sonrası. Ordunun sert ve baskıcı politikaları Uruguay'ı dünyada nüfusa göre siyasal tutuklu sayısının en yüksek olduğu ülke durumuna getirdi. İşkence, sansür, siyasal etkinliklerin yasaklanması ve sendikaların kapatılması gibi uygulamalarla her türlü muhalefet sindirildi. Bu yoldan sağlanan istikrar, ekonomide yeni bir yapılanma süreci için gerekli koşulları hazırladı.

Düşük ücretler, grev yasağı ve yüksek faiz oranı birçok yabancı banka ve yatırımcıyı ülkeye çekti. İşçilerin yaşam düzeyindeki gerilemeye ve ucuz ithalatın yerli sanayide yol açtığı iflaslara karşın, uygulanan ekonomik politikalarla mamul mal ihracatının gelişmesi, inşaat sektörünün canlanması ve Montevideo'nun yeniden bir finans merkezine dönüşmesi sonucunu doğurdu.

Askeri cunta belirlediği yeni rejimi kurumlaştırmak amacıyla 1980'de bir anayasa plebisiti düzenleme yoluna gitti. Kitle iletişim araçları üzerindeki güdüme ve muhalefete yönelik baskılara karşın halk askeri cuntanın hazırladığı anayasayı reddetti. Bu yenilgiyle meşru dayanaktan yoksun kalan askeri rejim, Uruguay'ın sıkı sıkıya bağlı olduğu Arjantin ekonomisinin Falkland Savaşı nedeniyle çökmesi ve dış kredilerin kısılması üzerine hızla sarsılmaya başladı. İhracatın artan dış borç yükünü karşılayamaması ağır bir ekonomik bunalıma yol açtı. Ordu bu koşullarda sivil yönetime dönüş için siyasetçilerle görüşmeye oturmak zorunda kaldı. 1984'te Kızıl Parti'ni aday olarak başkan seçilen Julio María Sanguinetti, Mart 1985'te resmen göreve başladı. Yeni yönetim demokratik kurumlarla temel hak ve özgürlükleri yürürlüğe koymakla birlikte askeri rejim sorumlularını yargılamaktan kaçındı ve bunlar için genel bir af çıkardı. Bu tutumun bir sonucu olarak zayıflayan halk desteği reel ücret düzeyine dönmek isteyen işçilerin grevleriyle daha da aşındı. Öte yandan yüksek dış borçlar ekonominin rayına oturtulmasını önledi. Bu ortamda 1989'daki başkanlık seçimini Beyaz Parti adayı Luis Alberto Lacalle kazandı. Montevideo'nun kent yönetimi ise sol eğilimli Geniş Cephe'nin eline geçti. Lacalle yönetiminin kamu kuruluşlarını özelleştirme ve işçi çıkararak kemer sıkma girişimlerine duyulan tepki 1990'ların başlarında birçok genel greve yol açtı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak. ANAYILLIK*.

Uruguay Irmağı, Güney Amerika'nın güney kesiminde akarsu. Başlıca kaynağı Pelotas Irmağı Brezilya'nın Santa Catarina eyaletindeki Alto do Bispo'da, Atlas Okyanusu kıyısından 64 km içeride doğar. Piratuba yakınlarında Canoas Irmağını aldıktan sonra Uruguay olarak anılmaya başlar. Kıyı sıradağlarını aşarak Santa Catarina ve Rio Grande do Sul eyaletleri arasında batı yönünde akan ırmak, daha sonra güneybatıya dönerek Arjantin-Brezilya sınırını çizer. Monte Caseros'un (Arjantin) aşağısında güneye yönelerek Arjantin-Uruguay sınırını oluşturmaya başlar ve Buenos Aires'in yakınında Paraná Irmağıyla birleşerek büyük Río de la Plata Halicini meydana getirir. Toplam çıkışı 1.593 km'yi bulur Salto (Uruguay) ile Quarai (Guareim) Irmağını aldığı Monte Caseros yakınları arasında bulunan çavlanlar nedeniyle bir su yolu olarak Paraguay-Paraná ırmak sistemi kadar önem taşımaz. Okyanus gemileri ırmakın ağzından 210 km içeride bulunan Paysandú'ya (Uruguay) ulaşabilir; daha küçük gemiler ise 100 km daha yukarıdaki Salto'ya kadar ilerleyebilir.

Uruk, Yunanca ORKHOI, Kitabı Mukaddes'te EREK, bugün TEL EL-VARKA, eski Mezopotamya kenti. Irak'ın Zikar ilinde (*muhafaza*), Ur'un (Tel el-Mukayyer) kuzeybatısında yer alır. Bulunduğu alan 1928'den sonra Alman Doğu Kurumu ve Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından kazılmıştır.

Sümerlerin en büyük kentlerinden biri olan Uruk, efsaneye göre Gılgamış tarafından yaptırılan yaklaşık 10 km uzunluğunda tuğla surlarla çevriliydi. Kent surları içinde yapılan kazılarda, Tarihöncesi Obeyt döneminden Part dönemine (İÖ 126-İS 224) değin uzanan bir zaman diliminde art arda kurulmuş bir dizi kentin izlerine rastlanmıştır. Uruk-Cemdet Nasr dönemi (İÖ y. 3500 - y. 2900) olarak bilinen evredeki kent yaşamı, Mezopotamya kentleri içinde en geniş olarak Uruk'ta görülmektedir.

Eski Uruk'ta tapınılan başlıca Sümer tanrılarının Gök Tanrısı Anu (An) ile Tanrıça İnanna (İstar) olduğu anlaşılmaktadır. Kentin önde gelen yapılarından biri Anu zigguratıdır. Yapının tepesinde Cemdet Nasr döneminde yapılan "Beyaz Tapınak" yer alır. Ustaca işlenmiş altın, gümüş ve bakır eşyalar, minyatür el sanatlarındaki ustalığı yansıtan mühür ve muskalar bu refah döneminden kalmadır.

Bir başka ziggurat olan Eanna kutsal yeri (temenos), başta Ur'un 3. sülalesinin ilk kralı Ur-Nammu (hd İÖ 2112-2095) olmak üzere, birçok güçlü kralın kente gösterdiği ilginin kanıtıdır. Ur-Nammu'nun o sırada bir Yeni-Sümer canlanışından yararlanan kentin geliştirilmesine büyük emek harcadığı bilinmektedir. İsin-Larsa dönemi (İÖ y. 2004-1792) ile Kassitler döneminin (İÖ y. 1595-1157) mimari gelişmeleri çeşitli yapılarda görülebilir. Kassitler döneminden sonra Asur ve Yeni-Babil (Kalde) kralları ile Kyros (Büyük) ve Dareios (Büyük) gibi Ahameniş hükümdarları özellikle Eanna yöresinde kent mimarisine damgalarını vurmuşlardır. Part döneminde de Uruk kentinin zenginliğini sürdürdüğünü gösteren çivi yazısıyla yazılmış belgeler vardır.

Urumçi, Çince WULUMUQI, Wade-Giles yazımında WU-LU-MU-CHI, Çin'in kuzeybatısında Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'nin yönetim merkezi kent. Adı Moğolca "Güzel Otlak" anlamına gelir. Tian Shan'ın (Tanrı Dağları) kuzey cephesi boyunca uzanan verimli vahalarla çevrili olan kent, Tarım Havzasından Çungarya Havzasına kadar uzanan yangın kuzey ucuna egemen konumdadır.

7. ve 8. yüzyıllarda kenti denetimi altına alan Çinliler burada Luntai adlı bir il (xian) kurdular. Kent zamanla, Türkistan'ı boydan boya geçen anayolu kullanarak Yili (İli) Irmağı vadisine giden kervanların önemli durak noktalarından biri durumuna geldi. Tang hanedanının (618-907) 750'lerde bölgeden çekilmesinden sonra Uygurların eline geçen Urumçi 18. yüzyılda Qing (Mançu) hanedanının Çungarlara karşı düzenlediği seferler sırasında yeniden Çinlilerin yönetimi altına girdi. 1760'ta çevredeki vahalarda askeri koloniler, 1763'te ise Dihua adlı bir Çin kenti kuruldu.

Çin'in kuzeybatısındaki önemli Mançu garnizonlarından olan Urumçi, Müslümanların 1860'larda Sinkiang'da başlatıkları ayaklanma sırasında ayaklanmacıların eline geçtiyse de (1864) sekiz yıl sonra Zuo Zongtang komutasındaki Çin kuvvetleri tarafından geri alındı. 1884'te yeni kurulan Sinkiang yönetim bölgesinin merkezi yapıldıktan sonra hızla gelişerek Orta Asya'daki en büyük kent ve ticaret merkezi durumuna geldi. Çin İmparatorluğu'nun son yıllarında, İngilizlerin ve Rusların Sinkiang'ı nüfuz alanları içine almaya yönelik çabaları kentin stratejik açıdan da önem kazanmasına yol açtı.

Urumçi 1949'dan sonra yalnızca Sinkiang'ın yönetsel ve kültürel merkezi olarak değil, büyük bir sanayi merkezi olarak da gelişti. Kentin kalkınmasında yöredeki maden kaynakları önemli rol oynadı. 1955'te Çungarya Havzasındaki Kelamay'ı'de (Karamai) büyük bir petrol alanı bulundu. 1958-59'da üretime açılan petrol alanı, o tarihten beri Çin'in en büyük petrol üretim bölgelerinden biridir. Ayrıca Tian Shan'ın eteklerinde geniş kömür yatakları bulunmuş, Urumçi yakınlarında ve Liudaowan'da büyük madencilik merkezleri kurulmuştur. Urumçi'de büyük bir termik santral, demir ve çelik tesisleri, tarım makineleri, kumaş, çimento, kimyasal madde ve gübre üreten fabrikalar ile bir petrol rafinerisi vardır.

Günümüzde bir Uygur kenti olan Urumçi'de konuşulan başlıca dil Uygurcadır. Uygurların çoğu Müslümandır. Kentte Kazak, Huy ve Mançu azınlıklar da yaşar. Urumçi'de bir üniversite, azınlıklara ait yüksekokullar ve Rus dili, tıp ve tarım incelemeleri yapan enstitüler vardır. Nüfus (1990) 1.046.898.

uruşi-e (Japoncada "lake resim"), Japonya'da bir ağaç blok baskı türü. Baskının daha parlak olması için baskı, siyah mürekkebe tutkal eklenerek gerçekleştirilir. Yüzeyin daha zengin görünmesi için üstüne pirinç tozu da serpilebilir.

Bu tekniği *Ukiyo-e* (Geçici Dünyadan Resimler) sanatçısı Okumura Masanobu'nun geliştirdiği sanılır. *Uruşi-e* ilk kez Edo döneminde (y. 1710) ortaya çıkmıştır.

us, felsefede, mantıksal çıkarımlar elde etme yetisi. Duyum, algı, duygu ve arzusun karşısıdır. Temel doğruların sezgisel olarak kavranmasına olanak verir. Alman filozof Immanuel Kant'a göre us, anlığın ya da anlama yetisinin sağladığı kavramları, kapsamlı ilkeler aracılığıyla birleşim sürecinden geçirerek tekleştirme gücüdür. Kant *a priori* ilkeleri veren usu "saf", özel olarak eylemlerin yürütülüşü ile ilgili olanı "pratik" us olarak adlandırır. Biçimsel mantıkta usavurma yetisi kullanılarak (Latince *ratio-cinari*) elde edilen çıkarım biçimleri Aristoteles'ten bu yana tündengelim (genelden özele) ve tümevarım (özelden genele) olarak sınıflandırılır.

İlahiyatta us imandan farklı olarak, insan zihninin ister buluş, isterse açıklama yoluyla olsun dinsel doğrulara yönelmesidir. Usun kullanılabileceği sınırlar kiliseler ve dönemlere göre farklı olarak belirlenmiştir. Genelde modern Hristiyanlık, özellikle de Protestan kiliseleri, imanın alanı olarak kabul ettiği ilahiyatın sonul (doğüstü) doğruları dışında usa geniş bir alan bırakmak eğilimindedir.

İslam kelim okulları, inanç ilkelerinin tanımlanmasında usa ve vahye tanıdıkları ağırlık bakımından birbirinden ayrılır. İlk kelim okulu Mutezile(*) aynı zamanda İslam tarihindeki ilk usçu düşünce akımıdır. Günümüzde yaşayan iki büyük kelim okulundan Eş'ariye(*) vahye, Maturidiye(*) ise usa ağırlık verir. Öte yandan İslam felsefesinde de kuramsal (nazari) ve pratik (ameli) us (akıl) arasında bir ayırım gözetilir. Bazı İslam felsefecileri usu ayrıca kozmik bir ilke olarak tanımlar ve evrenin yaratılışını bu ilkeyle açıklar. Ayrıca bak. akl.

Us, (Mehmet) Asım (d. 1884, Gördes - ö. 11 Aralık 1967, İstanbul), gazeteci, yazar. *Vakit*(*) gazetesinin kurucularındandır. Hakkı Tarık Us'un ağabeyidir.

İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'yi (bugün Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fa-

kültesi) bitirdi (1907). Bir süre Ziraat Bankası'nda çalıştıktan sonra Elmalı kay. makamına atandı (1909). Ertesi yıl Gördes'ten ayrıldı. İstanbul'da *Tanin* gazetesinde yazılığa başladı, ardından çeşitli gazetelerde yazdı. İstanbul Darülmüallimini'nde öğretmenlik yaptı. 1917'de Ahmet Emin (Yalman) ile birlikte *Vakit* gazetesini yayımlamaya başladı. Artvin milletvekili olarak TBMM'de bulundu (1927-50). Gezi ve anı türünde kitapları arasında *İzmir'den Bursa'ya* (1922, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfkı Atay'la birlikte), *Yugoslavya Seyahat Notları* (1936), *Londra Seyahat Notları* (1939), *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım* (1964) ve *1930-1950 Hatıra Notları* (1966) sayılabilir.

Us, Hakkı Tarık (d. 1889, Gördes - ö. 21 Ekim 1956, İstanbul), gazeteci, yazar.

İlk ve orta öğrenimini Gördes'te yaptı. Gördes Belediyesi'nde ve Sandık Emaneti'nde çalıştı. Daha sonra İstanbul'a giderek Hukuk Mektebi'ni bitirdi. *Tanin*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde yazdı. İstanbul'da çeşitli ortaöğretim kurumlarında öğretmenlik yaptı. Kardeşi

Hakkı Tarık Us, 1945
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Mehmet Asım (Us) ile Ahmet Emin'in (Yalman) 1917'de çıkardığı *Vakit* gazetesindeki yazıları ve Mîm Mîm grubuna yardımlarıyla Kurtuluş Savaşı'nı destekledi. 1923-39 arasında Giresun milletvekili olarak TBMM'de bulundu. Matbuat Cemiyeti'nin ve Basın Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı.

Hakkı Tarık Us'un bağışladığı kitap ve süreli yayınlar koleksiyonlarıyla, İstanbul Beyazıt'ta kendi adını taşıyan bir kütüphaneye kurulmuştur. İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının tutanaklarını *Meclis-i Mebusan 1877* (1940-54, 2 cilt) adlı kitapta toplayan Us, Ahmed Midhat'ın bazı yapıtlarını da dilini yalınlaştırarak yeniden yayımlamıştır.

U.S. News & World Report, Washington, D.C.'de yayımlanan haftalık haber dergisi. Türünün en etkili dergilerinden biri, *Time*'in öncülük ettiği genel düzeni başarıyla taklit eden dergilerin ilkidir.

1933'te David Lawrence tarafından *U.S. News* adıyla kuruldu. Washington, D.C. ve ABD'deki önemli olayları kapsamlı olarak aktarmasıyla dikkati çekti; önemli konuşma ve belgelerin çoğu kez tam metnini sundu. Lawrence 1945'te dünya haberlerini de benzer biçimde aktarmak amacıyla *World Report*'u kurdu. İki dergi 1948'de *U.S. News and World Report* adıyla birleşti. Bu dergi başından beri önemli rakipleri *Time* ve *Newsweek*'e göre daha tutucu bir yayın çizgisi izledi; spor ve sanat konularına, önemli siyasal olaylarla bağlantılı olmadıkları sürece pek az yer verdi.

Usa, Japonya'da, Küşü Adasının kuzeyinde, Oita ilinde (ken) kent. İl merkezi Oita'nın 39 km kuzeybatısında yer alır. Şinto tanrılarından Haçlman'a adanmış ilk ve en ünlü tapınak olan Usa Haçlman Tapınağı'nın (y. 717-724) çevresinde gelişti. Kentte her yıl 18 Mart'ta bir şenlik, 31 Temmuz-2 Ağustos arasında da taşınabilir tapınaklarla (mi-koşi) geçit yapılan Şinkosai Şenliği düzenlenir.

Usa, II. Dünya Savaşı öncesinde Japon mallarını kullanmaktan kaçınan Amerikalıların aldatmak amacıyla, ürettiği ya da dağıtımını üstlendiği mallara, "ABD'de üretilmiştir" anlamına gelen "MADE IN USA" (Usa'da üretilmiştir) damgasını vurmasıyla ünlenmişti. Bugün kentte kumaş ve piring ürünleriyle makine üretilir, bölgede ise piring, sebze ve mandalina yetiştirilir. Nüfus (1990) 50.830.

USAir Group, Inc., 5 Mart 1937'de All American Aviation, Inc. olarak kurulan Amerikan havayolunun holding şirketi. Havayolu 1948'de All American Airways, Inc., 1953'te Allegheny Airlines, Inc., 1979'da da USAir, Inc. adlarını almıştır. 1983'te kurulan holding şirketinin merkezi Arlington'da (Virginia), USAir, Inc.'in merkeziyse Washington, D.C.'dedir.

1939'da Pennsylvania ve Batı Virginia'nın dağlık bölgeleri üzerinde posta taşıyıcılığıyla hizmete giren şirket 1949'da yolcu taşımacılığına başladı. Bundan sonra genişleyerek ağırlıklı Ortadoğu'dan Atlas Okyanusu kıyısına kadar ABD'nin kuzeydoğu kesimindeki kentlere yönelik bir dizi hattı içine aldı.

Allegheny 1968'de Indianapolis (Indiana) çevresine seferler yapan Lake Central Airlines, Inc. (1947-50 arasında Turner Airlines) ile, 1972'de de New York eyaleti içinde kısa mesafelere seferler yapan Mohawk Airlines, Inc. (1945-52 arasında Robinson Airlines) ile birleşti.

USAir Group, Inc. 1987'de, Batı Kıyısının güney yarısı boyunca hatları olan Pacific Southwest Airlines'ı satın aldı. Aynı yıl ABD'nin ortadoğu kesimine hizmet götürren, Winston-Salem'da (Kuzey Carolina) kurulu büyük havayolu Piedmont Aviation, Inc. (kuruluşu 1940) satın alındı.

Usume bin Munkiz (d. 4 Temmuz 1095, Şeyzer - ö. 15 Kasım 1188, Şam, Suriye), Arap şair ve tarihçi. Döneminin önde gelen yazarları arasında kabul edilmiştir.

İyi bir edebiyat öğrenimi gördü. Şeyzer emiri olan amcası onu veliahtlıktan azledince Şam'a giderek (1130) Haçlılarla yapılan savaşlara katıldı. Musul atabegi İmadeddin Zengi ve Şam atabegi Unar'ın hizmetinde bulundu. Daha sonra bir süre, önemli yapıtlarından bazılarını yazdığı Mısır'da yaşadı. Mısır'da karışıklıklar çıkınca Şam'a gitti (1154). Salaheddin Eyyubi'nin Şam'ı almasının sonra bu kente yerleşti ve yaşamının son yıllarını orada geçirdi.

Usume zor koşullar altında tarih ve edebiyat alanında nitelikli yapıtlar vermeyi başarmış bir yazardır. En önemli yapıtlarından biri olan *Kitabül-İltibar* (1886, 1930) Fransızca, Almanca, Farşça ve İngilizceye çevrilmiştir. Dönemin en yetkin düzyazı örneklerinden kabul edilen bu yapıt Usume'nin gençlik ve olgunluk anılarıyla birlikte çağın toplumsal ve siyasal yaşamına ilişkin bilgiler verir. İki ciltlik *Divan*'ı (1889-93, 1953) yaşamı güçlü benzetmelerle ve bütün gerçekliğiyle yansıtır. *Kitabül-Aşâ'da* (1951) şiirleriyle birlikte öykü ve masallar da yer alır. *El-Bedî fî Nakdi'l-Şî'r* (1960) Usume'nin edebi sanatlarla ilgili bir yapıttır. *El-Menazil ve'd-Diyar* (1961) adlı kitabıysa bazı yerlerdeki kalıntıları ve yapıtları konu alır.

usçuluk, AKILCILIK ya da RASYONALİZM (Latince *ratto*: "us", "temel") olarak da bilinir, felsefede, usu bilginin temel kaynağı ve sınanabilirlik ölçüsü olarak kabul eden akım. Bilginin duyu verilerine dayalı deneylerden kaynaklandığını ileri süren deneycilik(*) akımının karşıtı olarak görülür. Dünyanın ussal bir düzen içeren bir bütün olduğu, parçalarının mantıksal zorunlulukla birbirine bağlı bulunduğu, dolayısıyla da yapısının doğrudan kavranabilir olduğu görüşüne dayanır. Başlıca esin kaynağı matematiktir.

Usçuluk en açık biçimiyle bilgi felsefesinde dile getirilir. Buna göre bazı bilgilerin kaynağı *a priori* ya da deney öncesi ussal sezgilerdir; bilgi bu sezgilerden anlık tarafından kavranmasıyla ortaya çıkar. İnsanın düşünme yetisiyle kavradıkları, duyu verilerini aşan nesneler ya da tümeler ve bunların bağlantılarıdır. Her tümel bir soyutlamadır ve duyulara değilse de düşünmeye açıktır. Mantık ve matematiğin tümü ile başka pek çok alanın bazı bölümleri bu tür bilginin kapsamına girer. Usçuluğa göre zihnin ulaşabileceği en önemli ve kesin bilgi türü olan *a priori* bilgi hem zorunlu (başka bir yoldan edinilmesi olanaksız), hem de evrenseldir (bütünü kapsayıcı). Usçuluk etik ve din alanlarında da insanın düşünme yetisine öncelik verir. Buna göre iyiyle kötünün ayırt edilmesinde sonul yargı duyu, gelenek ya da otoriteye değil, usa dayanır. Dinde de insan bilgisinin kaynağı doğaüstü vahiy değil, insanın doğal yetilelidir.

Usçu sezgiyi vurgulayan ilk Batılı filozof olan Pythagoras gözlediği matematik ilişkilerine dayanarak evrenin temel ilkesinin sayı olduğunu ileri sürdü. Tümeler ve aralarındaki ilişkilerle ilgilenen Pythagoras'ın görüşü statik bir dünya varsayımına dayanıyor, tikelleri ve değişimi göz ardı ediyordu. Daha sonra Parmenides ve öğrencisi Eleali Zenon dünyanın gerçekten statik bir bütün, değişme ya da hareketin ise bir yanılsama olduğunu ileri sürdüler. Algılanan her hareketin sonsuz sayıda bir dizi noktayı aşması gerektiğinden amacına ulaşması olanaksızdı; us ise tümelerin zamandışı ve değişmezlik özelliklerinden yola çıkıyordu.

Menon diyalogunda cahil bir köleye bir geometri teoremini ispat ettiren Sokrates örneğiyle Platon da ussal sezginin algıya üstünlüğünü savundu. Öğrencisi Aristoteles ise ussal açıklama biçiminin temel aracı olarak gördüğü tasım mantığı ile usçuluğa önemli bir katkıda bulundu. 13. yüzyılda Aquino'lu Aziz Tommaso Eski Yunan usçuluğu ile Hristiyanlığın vahiy inancını bir sistem içinde birleştirmeye çalıştı. Ama Descartes'a değin usçulukta önemli bir gelişme görülmedi.

Modern usçuluğun ilk temsilcisi sayılan Descartes'ın amacı felsefede matematik kesinliğe ve açıklığa ulaşmaktır. Çıkış noktası olarak benimsediği her şeyden şüphe etmek ise hiç şüphe götürmez kesinlikle olana varmaya yöneliktir. Vardığı bu temel *Cogito, ergo sum* (Düşünüyorum, öyleyse varım) deyişiyile dile getirdi, çünkü insan ancak kendi şüphe etmesinden şüphe edemezdi. Spinoza ve Leibniz temel çizgileriyle Descartes'ın yöntemini benimsediler, ama çıkış noktalarında ondan ayrıldılar. Spinoza varlığı en yadsınamayacak şeyin kendisi değil, "töz" diye adlandırdığı evren olduğunu öne sürdü ve bu kavramdan türettiği sistemi Eukleides'in geometrisini örnek alarak sundu. Leibniz ise "usun doğruları" ile "olgunun doğruları" arasında ayırım yaparak bunlardan birincisinin karşıtının (ma-

tematikteki gibi) olanaksızlığını, ikincisinin karşıtının olanaklılığını belirtti.

Kant usun işleyiş biçimi ve deneyin ötesine geçebilen bilginin olanaklılığı konularına yeni bir yaklaşım getirdi. Mantıksal ve matematiksel kesinliğin insan zihninde bulunan çerçeveden kaynaklandığını, *a priori* kavramların ancak deney verileri ile birlikte kullanılarak bilgi temeli sağlanabileceğini ileri sürdü. İnsanın zihnini yansıtan *a priori* kavramların dış dünyayı da yansıttığı kabul edilemez, insan, zihnindeki düzenin dış dünyadaki düzene uyup uymadığını bilemezdi. Kant aynı zamanda etik usçuluğun da tipik sözcülerindendi. Davranış kurallarının mantık ve matematik kuralları gibi açık bir kesinlik taşıdığını ileri sürenler arasında Cambridge Platoncularından Ralph Cudworth ve Henry More, 18. yüzyılda "doğal hukuk" etğini savunan Samuel Clarke ve Richard Price ile ahlaki sağduyuya dayandırılan Thomas Reid yer aldı. Bir eylemin sonucuna göre iyi ya da kötü olarak değerlendirilebileceğini savunan 20. yüzyıl İngiliz düşünürleri Hastings Rashdall ve G. E. Moore etik usçuluğun temsilcilerindendi.

Gerçek olanın ussal, ussal olanın da gerçek olduğunu ileri süren Hegel, dünyayı anlama ve açıklama süreci olarak felsefenin bir zorunluluktan yola çıkması gerektiğini vurguladı. Düşüncenin bu gereksinimini ancak her şeyi kapsayan ve parçaları birbirini zorunlu kılan bir sistem karşılayabilirdi. Hegel'e göre evren böyle bir bütündür ve tek bir mutlak zihinden oluşmuştur. Filozof bu mutlak zihni kavradığı ölçüde doğruluğa ve gerçekliğe ulaşabilirdi. İngiltere'de F. H. Bradley ve Bernard Bosanquet, ABD'de de Josiah Royce benzer usçu sistemler geliştirdiler.

Usçuluğun dinsel alandaki etkileri ancak 17. yüzyıl başlarında Galilei'nin Yer'in Güneş'in çevresinde döndüğü tezinin Newton ve başka bilim adamlarının çalışmalarıyla onaylanmasından sonra ağırlık kazandı. Bilimsel araştırmanın yanı sıra Descartes'la başlayan felsefi şüphecilik kanalından da beslenen dinsel usçuluk zamanla usun, vahiyyle geldiği kabul edilen gerçekliğe üstünlük sağlamasına yol açtı.

usdışıcılık, felsefede, insanın ussal olanın ötesindekilere uzanarak yaşamı bütün boyutlarıyla kavrayabileceğini savunan yaklaşımdır. Usa karşı içgüdü, duyu ve iradenin üstünlüğünü vurgular. Özellikle 19. yüzyılda gelişmiş, daha çok kara Avrupa'sı düşünürleri tarafından 20. yüzyıla aktarılmış güçlü eğilimlerden biri kabul edilmiştir. Genel olarak ontolojide dünyanın ussal bir yapı, anlam ve amaçtan yoksun olduğunu varsayar; bilgi kuramında usun özünde kusurlu olduğunu ve evren konusunda çarpıtılmamış bilgiye ulaşamayacağını ileri sürer; etikte nesnel ölçütler saptamanın olanaksızlığını belirtir; antropolojide ise insan doğasındaki başat etmenlerin zaten usdışı olduğunu vurgular. Ama belli bir alanda (örn. etikte) bu görüşü savunmak, her alanda usdışı bir yaklaşımı gerektirmez.

Genelde usçu olarak nitelendirilen Eski Yunan kültüründe Dionysos'çu bir eğilimi yansıtan bazı usdışı öğeler de vardı. Şair Pindaros'un, tragedya yazarlarının, hatta dinsel görüşleri açısından Pythagoras ile Empedokles'in ve Platon'un yapıtları bu tür öğeler içeriyordu. Descartes'çı usçuluğun yükseliş döneminde de Blaise Pascal, usun bilemediği "yüreğe özgü uslar" olduğu inancıyla Jansencilığe yöneldi.

1919'da vekâleten Toptaşı Bimarhanesi müdür ve başhekimliğine getirilen Mazhar Osman bu sağlık kurumunu modern bir akıl ve sinir hastalıkları hastanesine dönüştürdü. Eski tedavi sistemlerini değiştirerek çağdaş yöntemlere dayalı serolojik, nöropatoloji ve deneysel psikoloji laboratuvarları kurdu; Türkiye'nin ilk nöropsikiyatrlarını yetistirdi.

Toptaşı Bimarhanesi'nin Cumhuriyet'ten sonra Bakırköy'deki İstanbul Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi'ne (bugün Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi) taşınmasının (1927) ardından buranın müdür ve başhekimliğine getirildi ve çağdaş bir ruh hastalıkları hastanesine dönüşmesinde büyük rol oynadı. 1933'te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği'ne ordinarius profesör olarak atanan Mazhar Osman 1941'de Bakırköy'deki görevinden ayrıldı.

Bir süre başkanlığını yaptığı Türk Tıp Cemiyeti ile Türk Nöro-Psikiyatri Cemiyeti ve Türkiye Yeşilay Cemiyeti'nin kurucularındandır. Ruh sağlığının korunmasına ilişkin çalışmaları, merkez sinir sistemi frengisi, şizofreni üzerine araştırmaları dünya tıp literatürüne geçti. Uyku hastalığına klasik belirtiler olmadan da tanı konabileceğini ilk ortaya koyanlardandır.

Başlıca yapıtları *Spiritizma Aleyhinde* (1910), *Uyku Hastalığı Sığını* (1925), *Sihhai Almanagi* (1933), *Akal Hastalıkları* (1935), *Öjenik, İğdiş, Kısır* (1935), *Sinir Hastalıkları* (1936, 2 cilt), *Konferansların* (1941), *Psychiatria*'dır (1947). Ayrıca *Sihhi Sahifeler* adlı bir dergi yayımlanmış, kurucusu olduğu *İstanbul Seririyatı* dergisini de uzun yıllar yönetmiştir.

Usman dan Fodio, Arapça OSMAN BIN FUDİ (d. Aralık 1754, Maratta, Gobir, Hausa toprakları - ö. 1817, Sokoto, Fulani Devleti), Fulani mutasavvıf, felsefeci ve İslam reformcusu. Açtığı cihadla bugünkü Nijerya'nın kuzey kesiminde Fulani adlı bir İslam devleti kurmuştur.

15. yüzyıl dolaylarında Senegal'deki Fouta Toro'dan göç eden Toronkawa klanından gelme bir din bilgininin oğluydu. Genç yaşta ailesiyle birlikte güneydeki Degel'e yerleşti. Babasının yanında Kuran eğitimi gördükten sonra, çeşitli yerlerde gene aile üyesi olan bilginlerden ders alarak öteki İslam bilimlerini derinlemesine öğrendi. Sahra'nın güney kesimindeki Agadez kentinde, nüfuz sahibi etkili bir düşünür olan Cibril bin Umar'ın öğrencisi oldu. Onun aracılığıyla Kadiriye tarikatına girdi ve çeşitli tasavvufi eğilimleri yakından tanıdı. 1774-75 dolayında hocalık yapmaya başladı. Sonraki 12 yıl boyunca gezginci hocalığın yanı sıra Kebbi ve Gobir'de vaazlar verdi. Ardından beş yılını Zamfara'da geçirdi. Gobir sultanı Bava'nın sarayına girdiği ve büyük olasılıkla Veliaht Yunfa'ya ders verdiği bu dönemde, yerli Müslüman halk için bazı önemli ayrıcalıklar elde etti. Ayrıca İslami yaima izni aldı.

Aynı yıllarda ünlü sürekli yayırlıken, kendisini dinsel ve siyasal önder olarak görenlerin sayısı da arttı. En yakın destekçileri, ilk müritlerinden olan küçük kardeşi Abdullahi ile oğlu Muhammed Bello'yu. Din bilginini akrabalarının safına geçmesi ise daha uzun zaman aldı. Önemli bir dayanağı da çektiikleri toplumsal ve ekonomik sıkıntılar ve yönetici hanedanların baskıları nedeniyle bir mehdî bekleyen Hausa köylüleriydi. Usman kendisinin mehdî olarak nitelendirilmesine karşı çıkmakla birlikte, köylülerin beklentilerini paylaşıyorak özendirirdi.

Usman'ın sürekli olarak Degel'de yaşadığı 1790'larda, müritleri ile Gobir'in egemen hanedanı arasında bir uçurum ortaya çıktı. Müritler arasındaki silahlanmanın devlet içinde bir devlet yaratmasından çekinen

Sultan Nafata, 1797-98 dolayında daha önce Müslümanlara tanınan özgürlükleri geri almaya başladı. Artık Şehu (Şeyh) olarak anılan Usman dışındaki kişilerin vaaz vermesini, erkek çocukların babalarının dininden çıkmasını, sarık giyilmesini ve tesettürü yasaklayan bir ferman çıkardı.

1802'de Nafata'nın yerine Yunfa sultan oldu. Ama Şehu'yla eski bağlarına karşın, Müslümanların durumu düzelmedi. Sonunda beklenen ayaklanma patlak verdi. Şehu'nun bazı müritleri Gobir askerlerince hapse atılan Müslümanları zorla serbest bıraktırdı. Usman kesin bir çatışmayı önlemek istemekle birlikte, Degel'in tehdit altında olduğunu görünce Şubat 1804'te 50 km kuzeybatıdaki Gudu'ya taşındı. Orada cemaatin imamı seçildi ve resmen yeni bir halifelik kuruldu.

Sonraki beş yıl boyunca Şehu esas olarak açtığı cihadın yürütülmesi ve halifeliğin düzenlenmesiyle uğraştı. *Beyanü Vücubü'l-Hicre* (Kasım 1806) adlı risalesi ve başka yazılarında ortaya koyduğu düşüncelere göre, merkezi bürokrasi sadık ve dürüst bir vezir, kadılar, bir zaptiye ve vergi tahsildarıyla sınırlanmalıydı. Yerel yönetimler ise ulema tarafından din bilgisi, iman gücü, dürüstlük ve adalet duygusu göz önüne alınarak seçilen emirlerin elinde olmalıydı.

Başlangıçta Müslümanların askeri durumu iyi değildi. Yiyecek sıkıntısı sürekli bir sorun oluştuyordu. Yerli halkın yiyeceğini el konulması ise köylüler arasında hoşnutsuzluk yaratıyordu. Askeri gücü sağlayan Fulani önderlerine bağımlılığın artması, Fulani olmayanların hareketten uzaklaşmasına yol açıyordu. Aralık 1804'teki Tsuntua Çarpışması'nda Şehu'ya bağlı kuvvetler büyük bir yenilgi aldı. Kaynaklara göre 200'ü hatim indirmiş 2 bin adamını yitiren Şehu, 1805 baharında Kebbi'ye düzenlediği başarılı seferden sonra, batıdaki Gwandu'da sürekli bir üs kurmayı başardı. Bir yıla varmadan Katsina, Kano, Daura ve Zamfara'daki Müslüman önderler halifelik yönetimini tanıdı. Ekim 1808'deki dördüncü saldırıda Gobir'in başkenti Alkalava'nın ele geçirilmesiyle cihad asıl askeri hedefine ulaştı.

Cihadın başarıya ulaşmasına karşın, Usman reform hareketinin başlangıçtaki hedeflerinin büyük ölçüde unutulduğu kanısındaydı. Bu onun devlet işlerinden çekilmesi için bir gerekçe oldu. Oğlu Bello 1809-10 yıllarında Sokoto'ya taşınarak burayı başkent ilan etti. 1812'de halifelik yeniden düzenlendi. Şehu'nun iki vezirinden Abdullahi halifelik topraklarının batı, Bello ise doğu bölümünün sorumluluğunu üstlendi. Böylece Şehu resmen halife konumunu sürdürmekle birlikte kendini asıl uğraş alanına verme olanağını buldu.

Şifave'de geçirdiği beş yıl Usman'ın yaşamında en verimli dönem oldu. Bu dönemde verdiği yapıtların çoğu halkın günlük sorunlarıyla ilgiliydi. Bunların arasında "İhvan" (Kardeşler) hitaben yazdığı bir dizi kitap da vardı. Kitapların konusunu Borno'yu yöneten Muhammed el-Kanemi'yle ortaya çıkan anlaşmazlıklar oluştuyordu. Halifeliğin cihad sonrasında yöneldiği yeni yapıdan rahatsız olduğu için, perşembe geceleri eğilimleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan baskıcı yeni yönetici sınıfı eleştirdi. 1815 dolayında Bello'nun kendisi için Sokoto'nun dışında yaptırdığı eve taşındı. 1817'de 62 yaşında bu evde öldü.

19. yüzyıl başlarında Batı Sudan bölgesinin en önemli yenilikçi önderi olan Usman, bir müceddid olarak bölgede İslamın yeni bir atılım yapmasını sağladı. Bir öğretmen ve

düşünür olarak çevresinde geniş bir öğrenci topluluğu oluşturdu, çeşitli konuları ele alan Arapça ve Fulani dilindeki yazılarıyla yaygın bir okur kitlelerini etkiledi. Yazıları bugün de yaygın olarak okunmaktadır. Ayrıca bir cemaat kurucusu ve Sokoto halifesi olarak Hausa Devleti'yle bazı komşu bölgeleri birleştirmeyi başardı. Vaazları ve dinsel tartışmalarıyla günlük yaşam içinde kalmakla birlikte, tasavvufi konularla da yakından ilgilendi.

Usmanbaş, İlhan (d. 28 Eylül 1921, İstanbul), ikinci kuşak Türk bestecileri arasında 20. yüzyıl müzik yazım tekniklerini kullananların en tanınmışlarından biri.

On iki yaşındayken kendi kendine viyolonsel çalmayı öğrendi ve Sezai Asa'dan ders alarak ilerletti. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Belediye Konservatuarı'na girdi (1941), Cemal Reşit Rey'in armoni, Sezai Asa'nın viyolonsel derslerini izledi. Ertesi yıl Ankara Devlet Konservatuarı'na geçti; burada Hasan Ferit Alnar'ın kompozisyon, Ahmet Adnan Saygun'un armoni öğrencisi oldu. Ayrıca David Zirkin'in viyolonsel, Ulvi Cemal Erkin'in piyano derslerini izledi. 1948'de konservatuarın İleri Kompozisyon Bölümü'nü bitirdi ve aynı okulda ders vermeye başladı. 1948-51

Usmanbaş
Cumhuriyet Gazetesi, Arşivi

arasında Konservatuar Orkestrası'nda, 1949-52 arasında üç arkadaşı ile birlikte kurduğu "Genç Kuartet"te, 1953-55 arasında da, kurucuları arasında yer aldığı Helikon Orkestrası'nda viyolonsel çaldı. 1971'de kendisine devlet sanatçısı unvanı verildi. 1974'te kompozisyon dersleri vermeye başladığı İstanbul Devlet Konservatuarı'nda (bugün Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuarı) 1974-76 arasında müdürlük yaptı. 1985'te Yükseköğretim Kurumu (YÖK) tarafından profesörlüğe yükseltildi. Usmanbaş yurtdışında Chicago Fromm Müzik Ödülü'nü (1955), Tanglewood Koussevitzky Ödülü'nü (1958), Poznan Wieniawski Birincilik Ödülü'nü (1967) ve Cenevre Bale Müziği İkincilik Ödülü'nü (1969) kazandı, 1973'te Tunus Ljyakat Nişanı ile onurlandırıldı.

'Önceleri Paul Hindemith ve Bela Bartók'un etkisinde kalan Usmanbaş daha sonra oniki ton müziği ve raslamsal müzik gibi yeni teknik ve yöntemlere ilgi duydu. 1950'lerde yazdığı yapıtlarında bunları uyguladı. Minimalist anlayışta yapıtlar da verdi. Son döneminde, günümüzün pek çok bestecisi gibi, Batı müziği tarihi boyunca kullanılmış bütün beste teknik ve yöntemlerini uyumlu bir bütün oluşturacak biçimde kullanmaya yöneldi.

Başlıca yapıtları arasında *Oluşum* (1969), *Bulutlar Nereye Gider?* (1970), *Yurtta Barış Cihanda Barış* (1982) gibi baleler; *Birinci*

Senfoni (1948; 1978'de ikinci bölümünü yeniden yazmıştır), *İkinci Senfoni* (1950), *Gölgeler* (1963), *Senfonik Bölüm* (1966) gibi orkestra parçaları; *Keman Konçertosu* (1947), *Arp ve Yaylı Çalgılar İçin Konser Aryası* (1984) gibi solo çalgı ve orkestra için yazılmış parçalar; *Yaylı Dördül* (1947), *Dali'den Üç Resim* (1953), *Boşluğa Atlayış* (1966), *Parçalanmış Sinfonietta* (1968), *Devr-i Kebir* (1975), *Viva viva la musica* (1986) gibi oda müziği parçaları; *Üç Müzikli Şiir* (1952), *Bakışsız Bir Kedi Kara* (1970), *Şenlikname* (1970), *Kareler* (1970) gibi ses ve orkestra ya da piyano için parçalar; *Soruşturma* (1965), *Ki Yalnızdılar* (1966), *FL 75* (1975), *Al Co Sa Gi* (1983), *Partita* (1985) gibi çeşitli çalgılar için bestelenmiş parçalar; *Kanlı Düşün* (1970) ve *Gilgamiş* gibi sahne müzikleri vardır.

Usolye-Sibirskoye, Rusya Federasyonu'nun doğu kesimindeki Irkutsk yönetim biriminde (*oblast*) kent. Angara Irmağının ve Trans-Sibirya Demiryolu'nun üzerindedir. Eskiden beri bir tuz üretim merkezi olan kent, günümüzde de ülkenin başlıca sud kostik üreticilerinden biridir. Kentte ayrıca makine ve yapay kauçuk üretilir. Yakınlarında, Maltinski Gölünün çamurundan yararlanılarak bazı hastalıkların tedavi edildiği bir sağlık merkezi vardır. Nüfus (1991 tah.) 106.800.

Uspenski, Gleb İvanoviç (d. 25 Ekim 1843, Tula - ö. 6 Nisan 1902, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus yazar ve aydın. Köy yaşamını anlattığı gerçekçi romanlarıyla Rus tatarın ilişkilerine ilişkin yaygın romantik bakışın değişmesinde etkili olmuştur.

Moskova ve Petersburg üniversitelerinde hukuk öğrenimi gördükten sonra bir süre öğretmenlik yaptı. İlk önemli yapıtı *Nravi Rasteryayevoy ulitsi* (1866; *Rasteryayevoy Sokağının Âdetleri*), Tula kentinin banliyölerindeki yoksulları ve sarhoşları anlatan bir dizi denemeden oluşuyordu. Uspenski bir süre Narodniklerin (Halkçılar) yanında yer almakla birlikte, onlardan farklı olarak Rus köylüsünü yüceltmekten kaçındı. *Vlast zemli*'de (1882; *Toprağın Gücü*) olduğu gibi yapıtlarında Rus köylüsünün içinde bulunduğu ilkel koşulları anlattı. Yaşamının son 10 yılının büyük bölümünü akıl hastanelerinde geçirdikten sonra intihar etti.

Uspenski'nin Türkçeye çevrilmiş *Fedor Amca* (1976, 1990) adlı bir çocuk romanı vardır.

Ussachevsky, Vladimir (Alexis) (d. 3 Kasım 1911, Hailaer, Mançurya - ö. 4 Ocak 1990, New York kenti, ABD), çoğunlukla canlı sesle bir arada gerçekleştirdiği teyp müziği denemeleriyle tanınan Rus asıllı ABD'li besteci.

1931'de ABD'ye gitti. Claremont'taki (California) Pomona College'da ve Rochester'daki (New York) Rochester Üniversitesi Eastman Müzik Okulu'nda öğrenim gördü. 1951'de teyp kompozisyonu denemelerine girişti. 1953'te besteci Otto Luening'le(*) birlikte çalışmaya başladı; iki besteci teyp ile geleneksel çalgıların birlikte kullanıldığı bir dizi çalışma yaptılar. Ussachevsky'nin kendi besteleri arasında ilk kez 1952'de seslendirilen teyp ve çalgılar için *Sonic Contours* (*Ses Çizgileri*), bir piyano konçertosu, ayrıca orkestra, koro ve oda müziği yapıtları vardır. Sartre'in *Huis-clos* (1962; *Gizli Oluşum*, 1963, 1965) adlı oyunundan George Tabori'nin uyarladığı filmle *An Incredible Voyage* (1968; *İnanılmaz Yolculuk*) adlı

televizyon belgeselinin teyp partiyonlarını hazırlayan Ussachevsky 1968'de bilgisayar müziği alanında çalışmaya başladı. New York kenti Columbia-Princeton Elektronik Müzik Merkezi'nin yönetmenliğini yürüttü, ayrıca Columbia Üniversitesi'nde öğretmenlik yaptı.

Ussuri Irmağı, Çince WUSULI JIANG, Wade-Giles yazımında WU-SU-LI CHIANG, büyük bölümünde Çin-Rusya ... da sınır çizen akarsu. Amur Irmağının bir koludur. Siho-te-Alin Dağlarının güneybatı yamaçlarından doğan Ulakhe ve Arsenyevka ırmaklarının birleşmesiyle oluşur. Ulakhe'nin kaynağından başlayarak uzunluğu 909 km, havzası ise 187.000 km²'dir. Bolşaya (Büyük) Ussurka'yla birleşme noktasından başlayarak ulaşımaya elverişlidir. Habarovsk yakınlarında Amur'a dökülür. Öteden beri Çin ve SSCB arasında anlaşmazlık konusu olan ırmak çevresindeki sınır bölgesi 1969'da iki ülkenin askeri birlikleri arasında bir çatışmaya sahne olmuş, 1977'de ırmak ulaşımını düzenleyen sınırlı bir anlaşmaya varılmıştır.

Ussuriysk, Rusya Federasyonu'nun doğu ucundaki Primorski Kray'da(*) kent. Trans-Sibirya Demiryolu'nun üzerinde, bu demiryolunun Çin'in Heilongjiang yönetim bölgesindeki Harbin kentine giden bir hatla kesiştiği noktada yer alır. 1866'da Nikolskoye adlı bir köy olarak kuruldu. 1897'de kent statüsü kazandı. 1926'da Nikolsk-Ussuriysk, 1935'te Vorosilov, 1957'de de Ussuriysk adını aldı. Kentte başta gıda işleme olmak üzere çeşitli sanayi dalları gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) 160.200.

Ust-İlimsk, Rusya Federasyonu'ndaki Irkutsk yönetim birimine (*oblast*) bağlı Ust-İlimsk ilçesinin (*rayon*) merkezi kent. Angara Irmağı üzerindeki Ust-İlimsk Barajı'nın kurulmasından sonra kent statüsü kazandı (1973). 1980'lerin başlarında kentte büyük bir kereste işleme tesisi kuruldu. Nüfus (1991 tah.) 112.200.

Ust-Kamenogorsk, Kazakistan'daki Doğu Kazakistan yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Rudni Altay Dağlarının eteklerinde, Ulba ve İrtiş ırmaklarının kesiştiği noktada yer alır. 1720'de bir Rus kalesi olarak kuruldu. Zamanla Rusya'nın Moğolistan ve Çin ile yaptığı ticaretin merkezi durumuna geldi. Rudni Altay Dağlarındaki madenlere giden yol üzerinde yer alması önemini daha da artırdı.

Ust-Kamenogorsk günümüzde ülkenin başlıca demirdışı metal sanayisi merkezlerinden biridir. Öteki sanayi dalları arasında gıda işleme ve makine üretimi sayılabilir. Kentte araştırma ve tasarım enstitüleri ile laboratuvarlar vardır. Nüfus (1991 tah.) 332.900.

Ust-Ordinski Buryat, Rusya Federasyonu'nun orta doğu kesimindeki Irkutsk yönetim biriminde (*oblast*) özerk il (*okrug*). Baykal Gölünün batısında, Angara Irmağının çevresinde yer alır. Yüzölçümü 22.400 km²'dir. 1937'de oluşturulmuştur. Plato özellikleri gösteren topraklarının bir bölümü melez ladin, göknar ve huş ağacından oluşan taygalar, bir bölümü de ormanlı steplerle kaplıdır. Trans-Sibirya Demiryolu'nun geçtiği batı kesiminde kömür çıkarılır. Ormanlı steplerle kaplı batı ve güney kesimlerinde tarım, özellikle de domuz besiciliği ve mandıracılık gelişmiştir. Kerestecilik de önemlidir. Bölgenin yerli halkı olan Buryatlar daha çok kırsal alanda yaşar; kentsel nüfusun çoğunluğunu ise Ruslar oluşturur. Nüfus (1991 tah.) 138.300.

Ustaşa, II. Dünya Savaşı sırasında, bağımsız Hırvatistan devletini yöneten aşırı millîyetçi hareket. Kral I. Aleksandar, 1929'da Yugoslavya'da Sırların egemen olduğu bir diktatörlük rejimi kurunca, eski bir parlamento üyesi olan ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını savunan Ante Pavelić İtalya'ya kaçarak Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan bağımsızlığını kazanmasını amaçlayan Ustaşa hareketini başlattı. İtalyan faşistlerini örnek alan Ustaşa'nın üyeleri, terörist eğitim merkezlerinin kurulduğu İtalya ve Macaristan'da barınıyor, ayrıca Hırvatistan'da propaganda bildirileri dağıtarak halkı Kral Aleksandar'a karşı kuşkırtıyorlardı. Siyasal bunalım yaratmak için, 1932'de Dalmasya'nın kuzeyinde köylüleri ayaklandırmaya çalıştılar; 1934'te Marsilya'da Kral Aleksandar'a düzenlenen suikastta rol aldılar. Ama hareket Nisan 1941'de Almanların Yugoslavya'yı parçalayıp bağımsız Hırvatistan devletini kurmalarına değin amacına ulaşamadı.

Ustaşa yönetimi Almanların bu adımı atmalarından sonra Hırvatistan'a dönerek Pavelić'in önderliğinde bir hükümet kurdu. Mihver ordularına katılarak Yugoslav topraklarındaki direniş hareketlerine karşı çarpmak üzere asker toplamaya girişti. Daha saf bir Hırvat devleti oluşturmak için kurdukları milis kuvvetleriyle topraklarında yaşayan Hırvat olmayan nüfusa terör uyguladı. Alman ve İtalyan yetkililerin yanı sıra ılımlı milliyetçilerin de eleştirilerine karşın Ortodoks Sırları ve Yahudileri kitle halinde katletti. Bölgede yaşayan birçok insanın direnişçilere katılarak vahşete tepki göstermesine karşın, Ustaşa Mayıs 1945'e değin Hırvatistan'ı denetimi altında tuttu. Almanların çöküşüyle korumasız kalan Pavelić ve yandaşları komünist Partizanların eline düşme korkusuyla ülkeden kaçtılar.

Ústí nad Labem, Almanca AUSSIG, Çek Cumhuriyeti'nde, Kuzey Bohemya (Severočeský) ilinin (*kraj*) merkezi kent ve liman. Elbe (Labe) Irmağının batı kıyısında, ırmakın Břlna Irmağıyla birleştiği noktada yer alır. Tarihi 10. yüzyıla değin uzanmakla birlikte 19. yüzyılda gelişmeye başladı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bölümü yeniden inşa edildi. Linyit madenciliği, demiryolu taşımacılığı ve Elbe Irmağı üzerinde yapılan ulaşım kentte sanayi ve ticaretin gelişmesinde önemli rol oynadı. Günümüzde kentte makine, cam ve seramik eşya üretilir, dokumacılık yapılır. Kentteki ortaçağdan kalma tek yapı ırmakın karşı yakasındaki sarp bir tepenin üzerinde bulunan Sřtekov Kalesi'dir. Nüfus (1991 geç.) 93.395.

Ustinov (Rusya) bak. İjevsk

Ustinov, Peter (Alexander) (d. 16 Nisan 1921, Londra), İngiliz tiyatro oyuncusu, yönetmen, oyun ve senaryo yazarı, romançı. Öykü anlatmadaki ustalığıyla da tanınmıştır.

Rus asıllı bir İngiliz gazetecinin oğludur. Westminster Okulu'nda öğrenim gördü. 1942'de *The Goose Steps Out* (Kaz Dışarı Çıkar) adlı filmde oynayarak sinemaya başladı. Roma, Londra ve Hollywood'da 50'yi aşkın film gerçekleştirdi.

Bunlar arasında *Beau Brummel* (1954; *Çapkın Prensi*), *We're No Angels* (1955; *Benim Üç Meleşim*), yardımcı oyuncu Oscar'ını kazandığı *Spartacus* (1960; *Spartaküs*), *The Sundowners* (1960; *Gün Batışlı Göçebeler*), aynı zamanda yönettiği *Billy Budd* (1962; *Genç Korsanlar*), yardımcı oyuncu olarak ikinci Oscar'ını kazandığı *Topkapı* (1964), *The Comedians* (1968; *Ölüm Oyuncuları*) ve *Logan's Run* (1976; *Hayal Şehir*) ile kendi yönettiği *Memed My Hawk* (1984; *İnce Memed*) sayılabilir.

Oyunları hem New York kentinde, hem Londra'da ilgiyle karşılandı. 1951'de oynanan *The Love of Four Colonels* (Dört Albayın Aşkı), *Romanoff and Juliet* (1956; *Romanoff'la Juliet*), *Halfway up the Tree* (1967; *Ağacın Yarısında*, 1982), Yeni Londra Tiyatrosu'nun açılışı için (1973) seçilen ve başrolünü kendisinin canlandırdığı *The Unknown Soldier and His Wife* (1967; *Meçhul Asker ve Karısı*), *Overheard* (1981; *Duyuldu*) ve başrolde Beethoven'ı canlandırdığı bir komedi olan *Beethoven's 10th* (1983) bunların bazılarıdır. 1971'de ilk romanı *Krumnagel* (Köşeye Kısırlanmış Adam, 1981) yayımlanan Ustinov'un öbür yapıtları arasında *Dear Me* (1977; *Sevgili Ben*) adını taşıyan otobiyografisi ve tarihsel bir yapıt olan *My Russia* da (1983; *Benim Rusya*) yer alır.

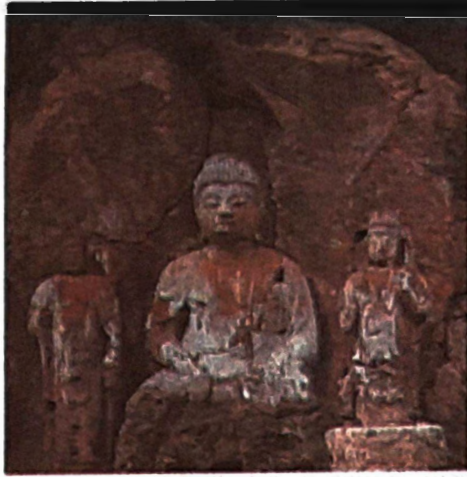
usturlab, **ASTROLAB** olarak da bilinir, eski astronomlarca gök cisimlerinin konumlarını ve ufuk çizgisine göre yüksekliklerini belirlemede kullanılan aygıt. İÖ 3. yüzyılda Yunanistan'da geliştirildiği sanılan usturlab, dünyanın belki de ilk bilimsel aygıtı olarak kabul edilir. Ortaçağın sonlarına doğru aygıtta Güneş'in yükselimi (gök ekvatorundan açılacak uzaklık) gösteren tablolar eklendi ve böylece usturlab denizciler için enlem belirlemede kullanılan bir seyir aleti durumuna geldi. Daha sonraları usturlabın yerini sekstant(*) aldı.

İlk biçimiyle usturlab, bir halkayla asılan ahşap bir diskten oluşuyordu. Diskin kenar çevresi daire derecelerine ayrılmıştı; diskin merkezindeki bir pime, Güneş'e ya da bir yıldız işaret edecek biçimde çevrilebilen ve alhidat denen iki uçlu bir cetvel ya da ibre takılıydı. Daha sonraları usturlablar genellikle metalden yapıldı ve aygıtın ön yüzüne bir yıldız haritası levhası, arka yüzüne ise burçlar kuşağı (zodyak) halkası eklendi. Bu donanımın yardımıyla günün hangi saatinde bulunduğu saptanabilir,

belirli yüksekliğe ulaştığı anda gözlemeyi sağlayan prizmalı usturlab geliştirildi. Bugün bu tür usturlabların yerini elektronik aygıtlar almıştır.

Ustyurt Yaylası, Özbekistan ve Kazakistan'da yayla. Doğuda Aral Denizi ile Ceyhun (Amu Derya) Deltası, batıda Mangışlak Yarımadası ile Karabogaz Gölü Körfezi arasında yer alır. Yaklaşık 200 bin km²'lik bir alanı kaplar. Ortalama yüksekliği 150 m'yi bulur; güneybatıda 365 m'ye kadar çıkar. Aral Denizine ve çevresindeki ovaya dik biçimde iner. Deve ve koyun besiciliğinin yapıldığı cılız otlaklarla örtülü, hafif engebeli ve tekdüze bir çöl görünümünü taşır. Batı kesiminde petrol ve doğal gaz yatakları bulunur. Doğu kesiminden bir doğal gaz boru hattı ve Kungrad-Beyneu demiryolu geçer.

Usuki, Japonya'nın Küşü Adasındaki Oita ilinde (*ken*) kent. Japon İç Denizi (Seto-

Usuki'de kayalara oyulmuş Budacı heykeller, Japonya
George Holton—Photo Researchers

naikai) ile Büyük Okyanus arasındaki Bungo Boğazında yer alan kent Usuki Körfezi'ne (*van*) bakar. Bir şato kenti olarak kuruldu. Zamanla Japonya ile Portekiz arasındaki ticaretin merkezi durumuna geldi. Günümüzde bir balıkçılık limanı ve ticaret merkezidir. Başlıca sanayi dalı bira üretimidir. Kent tarihsel öneme sahip Budacı Mangetsu Tapınağı (*ci*) ile tanınır. Nüfus (1985) 39.719.

usul, klasik Türk müziğinde, çeşitli vuruşların belli bir düzen içinde sıralanmasıyla oluşmuş ritim kalıplarının genel adı.

Klasik Türk müziğinde *düm* (kuvvetli) ve *tek* (zayıf) olarak başlıca iki vuruş türü vardır. Meşk sırasında bir yapıtın usulü iki elle dizlere vurularak belirtilir. Kuvvetli vuruşlar sağ elle sağ dize, zayıf vuruşlar ise sol elle sol dize yapılır. Eğer bir *düm* ile bir *tek* aynı zaman değerine sahip ve çok kısa süreli iseler *te ke*; daha uzun süreli iseler *tek kâ* adını alır. Bir de *te kâ* ikilisi vardır. Bu da çok kısa bir *düm* ile onun iki kat uzunlukta bir *tek*'in adıdır. Klasik Türk müziğindeki en ilginç vuruş, *düm* ile *tek*'in bir arada vurulmasından oluşan *idhek*'tir. Bu vuruş, usulün elle diz üstüne vurulmasından çok kudümle icrası bakımından önemlidir.

Klasik Türk müziğinde bugüne değin 80 dolayında usul kullanılmıştır. Bunlar Arel-Ezgi Sistemi'nde önce büyük ve küçük usuller diye iki gruba ayrılmıştır. Küçük usullerde en çok 15 birim zaman bulunur. Büyük usullerin en büyüğü ise 88 zamanlı darb-ı fetihtir. Bir de birkaç büyük usulün

art arda icrasından oluşan darbeyn usuller vardır.

Arel ve Ezgi tüm usullerin, iki zamanlı nim sofyan ve üç zamanlı semai usullerinin çeşitli biçimlerde yan yana gelmesinden türediğini savunmuşlar, bu yüzden de büyük usulleri bileşenlerine ayrılarak yazmışlardır. Ama Rauf Yekta ve Abdülkadir Töre bunu kabul etmemiş ve büyük usulleri de, tıpkı küçük usuller gibi, çeşitli vuruşların özgün birer sıralanışı olarak ele almışlardır.

Başlıca küçük usuller şunlardır: Nim sofyan, semai, sofyan, türkaksak, yürüksemai, devr-i turan, devr-i hindi, düyek, aksak, raksak, evfer, curcuna, aksaksemai, lenk fahte, Mevlevi devr-i revani, ceng-i harbi. En çok kullanılmış büyük usuller ise fahte, devr-i kebir, evsat, çember, hafif, muhammes, berefşan, nim sakil, darb-ı fetih ve zencirdir.

Bazı usuller yürük, orta ve ağır olmak üzere üç, bazıları da orta ve ağır ya da yürük ve orta olmak üzere iki ayrı hızda vurulur. Bunların her birine mertebe(*) denir. Usullerin, biri kalıplaşmış, öbürü de icracının beğenisine göre değişen iki vuruşu vardır. Birincisine "usulün sade biçimi" de denir. İkincisi ise vuruşların, özellikle de *düm* ve *tek*'lerin daha küçük vuruşlara (*te ke* ya da *te kâ*) bölünerek icra edilmesidir. Buna da "usulün velveleli biçimi" denir.

Usul, klasik Türk müziğinde yaygın olarak herhangi bir notalama sisteminin kullanılmadığı dönemlerde (19. yüzyıl sonlarından önce), yalnızca melodik hareketi belli ölçüde yönetmekle kalmamış, hem bestecinin yapıtını kolay bestelemesi, hem de öğrencisinin bir yapıtını kolay öğrenmesi ve belleğinde uzun süre tutulabilmesi için bir tür nota yerine geçmiştir. Bu yüzden geleneksel meşk yönteminde en önemli öğe usul olmuştur.

usul hukuku bak. yargılama hukuku

usul-i cedit, Tanzimat döneminde uygulamaya konan Osmanlı eğitim sistemi.

Tanzimat dönemine değin Osmanlı eğitimi medrese düzenine dayalıydı. Tanzimat'tan sonra hemen her kurumda yenileşmeye gidilirken eğitim sistemi de ele alındı ve medrese sistemi bir yana bırakılarak, Batılı anlayış ve sistemlerle öğretim yapan yeni okullar açıldı. 1860'larda, geleneksel sıbyan mekteplerinin yanında "usul-i cedit mektebi" de denen iptidailer öğretime başladı. Usul-i ceditle birlikte yazı tahtası, tebeşir, harita ve basit deney araçları öğretime girdi. Yeni okullar için ilk "elifba" (alfabe) bastırıldı. Öğretmenlerin hizmet içi eğitimine de önem verildi.

Usul-i ceditin yerleşip yaygınlaşmasında eğitimci Selim Sabit'in (1829-1910) büyük katkısı oldu. Süleymaniye Mektebi'nde öğretmenlik yapan Selim Sabit, 1876'ya değin İstanbul'da usul-i cedit eğitimi veren birçok okul açılmasını sağladı. Bu örnek okullarda Fransız sistemindeki ilköğretim araç-gereçlerinin ve öğretim yöntemlerinin kullanılması öncülük etti. Tuna'valisi Midhat Paşa, yazar Ahmed Midhat Efendi de usul-i cedit girişimine destek oldular.

Usul-i cedit, nakilci medrese geleneğine karşı, akılcı ve deneyci ileri eğitim sistemini gündeme getirmesi açısından önemli bir adım oldu.

Usulî (d. Vardar Yenicesi - ö. y. 1538, Vardar Yenicesi [bugün Ylanitsa, Yunanistan]), Osmanlı divan şairi. Yaşamına ilişkin

1582'den önce yapılmış, demirden bir usturlab
Peabody Museum of Salem, fotoğraf, M. W. Sexton

Güneş'in yüksekliği ölçüldükten sonra konumu burçlar kuşağı halkası üzerinde belirlenebilir, saat çemberine çizilen bir çizgiyle zaman bulunabilir.

20. yüzyılın başlarında, bir cıva banyosu üzerindeki yansımadan yararlanarak ve yıldızı

yeterli bilgi yoktur. Medrese öğrenimi gördü. Balkan kentlerini dolaştı. Bir ara Mısır'a giderek Gülşeniliğin kurucusu olan İbrahim Gülşeni'nin müridi oldu. Yunus Emre etkisiyle hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerine yalın bir halk dili ve derviş duyarlılığı egemendir. *Divan*'ı basılmamıştır.

Usulután, El Salvador'un güneydoğu kesiminde kent. Usulután Yanardağının güney eteklerinde, Büyük Okyanus kıyısındaki düzlüklerde yer alır. Tahıl, kahve, şeker kamışı, meyve ve kereste gibi ürünlerin pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Kentte sanayi fazla gelişmemiştir. Nüfus (1985 tah.) 32.172.

Usumacinta Irmağı, İspanyolca Río Usumacinta. Meksika'nın güneydoğu kesiminde ve Guatemala'nın kuzeybatısında ırmak. Guatemala'da, Santa Cruz Dağlarından (Sierra) doğan Pasión Irmağı ile Sierra Madre de Guatemala'dan gelen Salinas Irmağının (Chixoy ya da Negro) birleşmesiyle oluşur. Kuzeybatıya doğru akan ırmak, Lacantun Irmağını aldıktan sonra Meksika ile Guatemala arasında sınır oluşturur. Guatemala'daki Piedras Negras kalıntılarından sonra menderesler oluşturarak akmaya başlayan ırmak Chiapas-Tabasco sınırını oluşturduktan sonra kuzeybatıya doğru yoluna devam eder. Irmağın ana kolu Grijalva Irmağına katılarak Frontera'nın güneyinde Campeche Körfezine dökülür. San Pedro y San Pablo adlı ortadaki kolu San Pedro kentinde gene Campeche Koyuna, doğudaki kolu Palizada ise Campeche eyaletinde Términos Lagününe dökülür. Irmağın toplam uzunluğu Chixoy'la birlikte yaklaşık 1.000 km'dir. İç kesimlerde kalan 480 km'lik kesimi ulaşım elverişlidir.

USX Corporation, daha önce United States Steel Corporation'ın yürüttüğü işlerin yönetimini üstlenmek üzere 1986'da kurulan ABD holding şirketi. Yönetim merkezi Pittsburgh'dadır. Dört bağımsız işletme birimini yönetir: Yönetim merkezi Pittsburgh'da olan USS, Inc. (eskiden United States Steel Corporation), yönetim merkezi Findlay'de (Ohio) olan Marathon Oil Company, yönetim merkezi Dallas'ta (Texas) olan Texas Oil & Gas Corp. ve yönetim merkezi Pittsburgh'da olan U.S. Diversified Group.

20. yüzyıl başlarında aralarında Andrew Carnegie, Elbert H. Gary, Charles M. Schwab ve J. P. Morgan'ın bulunduğu birkaç işadama United States Steel Corporation'ın kuruluşuna katıldı. Carnegie merkezi Pittsburgh'da olan Carnegie Steel Company'yi, Gary de merkezi Chicago'da olan Federal Steel Company'yi kurmuştu. 1900'de Carnegie şirketinin başkanlığına getirilen Schwab, Carnegie'nin emekliye ayrılmak istemesi üzerine Gary'ye dev bir birleşmeye gitme düşüncesini açtı. J. P. Morgan'ın yardımıyla 492 milyon ABD Doları'nın üzerinde para ödeyerek Carnegie'nin hisselerini satın alan ikili, çekirdeğini Carnegie ve Federal şirketlerinin oluşturduğu U. S. Steel ile National Steel, National Tube, American Steel and Wire, American Steel Hoop, American Sheet Steel ve American Tinplate'i bir araya getirdi. Sermaye değeri 1,4 milyar ABD Doları olan U.S. Steel, Amerikan tarihinde milyar düzeyini aşan ilk anonim şirket oldu. Schwab başkanlık, Gary de yönetim kurulu başkanlığı görevlerine getirildiler. Schwab 1903'te istifa ederek Bethlehem Steel'e katıldı; Gary ise 1927'de ölene değin görevinde kaldı.

Birleşmeden bir yıl sonra topluluğa alınan American Bridge and Lake Superior Consolidated Iron Mines'ı zamanla başka şirketler de izledi. U.S. Steel örneği, metal sanayisinin başka alanlarında da birleşmelerini körükledi. Kuruluş döneminde şirketi tam bir denetim altında tutan Gary, çelik üreten belli başlı şirketlerin başkanlarını davet ettiği ve Amerikan çelik sanayisinin tümü üzerinde nüfus kurmasına yarayan "Gary yemekleri"yle ünlendi. Toplantılar işbirliğine dayalı fiyat ve pazarlama anlaşmalarıyla sonuçlanıyor, böylece geçmişte çulğınca dalgalanmalar gösteren piyasanın istikrar içinde kalmasını sağlıyordu. Gary "ölçüsüz" rekabet uygulamalarına ve işçi örgütlenmelerine karşıydı. 1919'daki bir genel çelik grevine görüşme yapmayı reddederek ve grev kırma taktikleri kullanarak karşılık verdi. 1920'de ABD Yüksek Mahkemesi U.S. Steel'in ABD antitröst yasaları uyarınca ticareti kısıtlayan bir tekel olmadığına karar verdi.

Gary'nin ardıllarından Myron C. Taylor (1932-38) sendikalarla karşı değişik bir bakış açısı benimseyerek 1936'da Amerika Birleşik Çelik İşçileri Sendikası'nı tanıdı. Şirket tarihinin önde gelen bir başka adı 1938-52 arasında başkanlık, 1952-55 arasında da yönetim kurulu başkanlığı yapan Benjamin F. Fairless'ti.

20. yüzyıl sonlarında da ABD'nin en büyük çelik üreticisi olmakla birlikte işlerinin üçte ikisini başka alanlarda yürüten U.S. Steel, 1982'de Marathon Oil Company'yi, 1986'da ise Texas Oil & Gas Corp.'u satın alarak petrol ve doğal gaz sanayisinde önemli bir rol üstlendi. Şirket daha önce büyük yatırımlarla kimya sanayisi, madencilik, inşaat, emlak ve ulaşım (demiryolları, deniz taşımacılığı, gemi yapımı vb) alanlarına da girmiş durumdaydı. Bunun üzerine 1986'da dört işletme birimi arasında dağılmış olan çeşitli işleri yönetmek üzere USX holding şirketi kuruldu.

uşabti figürü, Eski Mısır mezarlarında çok sayıda ele geçen tahta, taş ya da seramikten yapılmış küçük heykeliçliklere verilen ad. Boyları 10-23 cm arasında değişen bu figürlerin çoğunun elinde bir çapa vardır. *Uşabti*

Uşabti figürü, 26. sülale, Fitzwilliam Müzesi, Cambridge, İngiltere
Fitzwilliam Museum, Cambridge, İngiltere

figürlerinin, ölümden sonraki yaşamda tanrıların mezar sahibine verecekleri adı işleri onun yerine üstleneceğine inanılırdı. Anlamı genellikle "yanıt veren" olarak çevrilen

uşabti sözcüğünün daha eski biçimi *şavabti*'dir. Yeni Krallık döneminde (İÖ 1567-1085) bu figürler mezar sahibine benzeyen ve onun adını taşıyan bir mumya biçiminde yapılırdı.

Uşak, uşşak olarak da bilinir, Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü'nde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 5.341 km² olan Uşak ili, doğuda Afyonkarahisar, güneydoğu ve güneyde Denizli, batıda Manisa, kuzeyde de Kütahya illeriyle çevrilidir.

Doğal yapı. Uşak ili toprakları İçbatı Anadolu Eşiği'nin orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerinde oluşur. Bu toprakların kuzey kesimini Murat Dağı(*), doğu kesimini

Uşak ili
Ana Yayıncılık Arşivi

dorukları il sınırları dışında kalan Ahır Dağı ile Bulkaz Dağının batı uzantıları engebelendirir. İçbatı Anadolu Bölümü ve Uşak ilinin en yüksek noktası olan ve Murat Dağında 2.309 m'ye erişen Kartaltepe, Kütahya il sınırına çok yakındır.

İl topraklarından kaynaklanan sular Büyük Menderes Irmağı ve Gediz Irmağı aracılığıyla Ege Denizine ulaşır. Kabaca kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akan Banaz Çayı, Ulubey kasabasının güneyinde başlıca kolu Kazancı (Yavı) Deresini aldıktan sonra il sınırları dışında Büyük Menderes Irmağına katılır. Kaynaklarını il topraklarından alıp il sınırları dışında bu ırmağa katılan bir başka akarsu da Hamam Çayıdır. İlin kuzeybatı kesiminden geçen Gediz Irmağına katılan başlıca kol ise Karayol (Güre) Çayıdır.

Büyük Menderes Irmağı üzerinde yapılan enerji, sulama ve taşkın önleme amaçlı Adıgüzel Barajı'nın ardında suların toplanmasıyla oluşan yapay gölün kuzey kesimi il sınırları içindedir. Önemli bir doğal göle rastlanıncı ildeki başlıca düzlükler Gediz Vadisi tabanının genişlediği alanlar ile küçük Banaz ve Uşak ovalarıdır.

Ege Denizi kıyıları ile İç Anadolu Bölgesi arasındaki geçiş alanında yer alan Uşak ilinde karasal özelliklerin ağır bastığı bir iklim egemendir. Doğal bitki örtüsü genelde step görünümünü taşır. Murat Dağı gibi yüksek kesimlerde ormanlara rastlanır. Bu ormanlar daha çok meşe, kızıl çam, karaçam ve ardıçlardan oluşur.

Ekonomi. Halkının yaklaşık yüzde 55'inin kırsal kesimde yaşadığı Uşak ilinde ekonominin en önemli sektörü tarımdır. Meyve üretimi yapılan bahçeler dışında ekime ayrılan alanlar il topraklarının yüzde 36'sını oluşturur (1989). Aynı yıl yetiştirilen başlıca bitkisel ürünlerle miktarları şöyledi: 125.467 ton buğday, 85.914 ton arpa, 53.410 ton şeker pancarı, 32.922 ton nohut, 28.874 ton üzüm ve 23.425 ton domates. Ayrıca azımsanmayacak miktarda karpuz, kavun, elma, soğan, mısır, yulaf, tütün, baklagiller, armut, vişne ve çeşitli

sebzeler ile az miktarda ayçiçeği, susam, haşhaş, anason ve pamuk da yetiştirilir. 1989'da ildeki traktör sayısı 5.853'tür.

Hayvancılığın eskiden beri önemli bir uğraş olduğu Uşak ilinde en çok koyun ve kıl keçisi yetiştirilir, şeker pancarı üretimine bağlı olarak sığır besiciliği de yapılır. Hayvancılıkta ve hayvansal ürünlerde verim genellikle düşüktür. Başlıca hayvansal ürün kıl keçisi ve koyun derisidir. Tavukçuluk ve arıcılık il ekonomisinde önemli bir yer tutmaz. Büyük bölümü bozuk kuru ve bozuk baltalıklardan oluşan ormanlar, ormancılık açısından verimsizdir.

Uşak ilinde sanayi daha çok tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. İldeki başlıca sanayi kuruluşları yün ipliği, pamuk ipliği, sentetik iplik, battaniye, halı, kilim, pamuklu dokuma, un, şeker, mısır nişastası, mısır unu ve glikoz, yem, radyatör, emaye boru, tuğla ve kiremit fabrikalarıdır. Sanayinin bir ölçüde çeşitlenmiş olmasında, ilin 1973'te kalkınmada öncelikli yöreler kapsamına alınmasının önemli bir etkisi vardır. Uşak'taki şeker fabrikası Cumhuriyet döneminin ilk sanayi kuruluşlarından biridir.

Uşak ilinde canlı bir küçük sanayi etkinliği dikkati çeker. İlin çeşitli kesimlerinde çok sayıda halı ve pamuklu dokuma tezgâhı ile dokuma makinesi vardır. Bunlardan başka deri imalathaneleri de oldukça yaygındır.

Uşak ili yeraltı kaynakları açısından yoksul sayılmaz. Merkez ilçe yöresinde kaolin, Banaz yöresinde asbest, cıva, kaolin ve manganez, Eşme yöresinde uranyum, Sivaslı yöresinde asbest, Ulubey yöresinde de zımparataşı cevheri yatakları vardır. İlin bazı kesimlerindeki kaynarcalardan çıkan şifalı madensuları yerel olarak değerlendirilir.

Merkez ilçedeki Çevreköy-Akse ve Banaz ilçesindeki Evrendede orman içi dinlenme yerleri il halkının yararlandığı başlıca dinlenme ve eğlenme alanlarıdır.

Tarih. Arkeolojik kazı ve araştırmalar, yöredeki ilk yerleşmelerin İÖ 3. binyılda kurulduğunu göstermektedir. İÖ 13. yüzyılda yörede bir dizi küçük krallık oluşturan Assuvalılar, Hititlerin baskıları karşısında bir konfederasyon altında birleşerek savaşa girdiler. Hititlerin sağladığı üstünlüğe karşın yöre bir süre sonra yeniden bağımsız-

kon Theması'nın sınırları içinde olan yöre, Türkmenlerce ilk kez 1076'da ele geçirildi. Daha sonra Anadolu Selçukluları ile Haçlılar ve Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştirdi. 13. yüzyılın ilk yarısında Alaeddin Keykubad tarafından Anadolu Selçuklu Devleti'ne katıldı. Aynı yüzyılın ortalarında Malatya yöresinden göç eden Germiyan aşireti Uşak ve çevresine yerleşti. 1300'de bağımsızlık ilan eden Germiyanogulları'nın(*) yönetimi, I. Bayezid'in (Yıldırım) 1390'da yöreyi Osmanlı Devleti'ne bağlamasına değin sürdü. Ankara Savaşı'nı (1402) kazanan Timur yöreyi yeniden Germiyanogullarına verdi. Osmanlı topraklarına 1429'da kesin olarak katılan yöre, 16. yüzyılda Celali Ayaklanmaları'ndan(*), 18. yüzyılda da âyanların baskılarından zarar gördü.

Halkının küçük bir bölümü Rumlar ile Ermenilerden oluşan Uşak yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinin Kütahya sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Makedonya ve Trakya'dan gelen göçmenlerin bir bölümü Uşak yöresine yerleştirildi. Kurtuluş Savaşı sırasında yöre, 29 Ağustos 1920'den 2 Eylül 1922'ye değin Yunan işgalinde kaldı. Yunan generali Trikopis Uşak kentinin kuzeydoğusundaki Elma Dağında Türk kuvvetlerine teslim oldu. Yönetmelik konumunu Cumhuriyet döneminde de bir süre koruyan Uşak 15 Temmuz 1953'te il yapıldı.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Frigler tarafından kurulduğu sanılan kentin en eski adı Temenothyrai'dir. Roma'nın Flavius hanedanınca yönetildiği İS 1. yüzyılda kente Flaviopolis adı verildi. Bizans döneminde de önemli bir merkez olan kent Türkmenler tarafından "âşıklar" anlamında Uşak adıyla anılıyordu. Bu ad zamanla Uşak'a dönüştü. Germiyanogullarının bayındırlık çalışmalarıyla gelişen kent 14. yüzyılda bir halıcılık merkezi olarak öne çıktı. 1894'te çıkan yangının yol açtığı yıkım kentin yeniden inşa edilmesini gerektirdi. Yangından birkaç yıl sonra demiryoluyla İzmir'e bağlanan Uşak 1900'de elektrikle aydınlanan ender Anadolu kentlerinden biriydi. Bu dönemde dokumacılığın makineleşmeye başlamasıyla gelişme gösteren kent Kurtuluş Savaşı'ndan Yunanlar tarafından yakılmış olarak çıktı. Sulama olanakları ve toprak dokusu bakımından şeker pancarı üretimine pek elverişli olmamasına karşın Cumhuriyet'in ilk yıllarında özel girişimcilerin çabasıyla Uşak'ta bir şeker fabrikası kuruldu. Bu yatırım ilin gelişmesi yönünde beklenen sonucu vermedi. 19. yüzyıl sonlarında 13 bin kadar olan kent nüfusu 1950'ye gelindiğinde yalnızca 19.636'ydı. Daha sonra 1960'ta 29.021'e, 1975'te 58.578'e, 1985'te 88.267'ye ulaştı ve 1990'da da 105 bini aştı.

Elma Dağının güneybatı yamaçlarında ve Dokuzsele Deresinin iki yanında kurulmuş olan kent, ilin orta kesiminde yer alır. 1966'da hizmete açılan İzmir yolu boyunca gelişme gösteren kentin en eski kesimi kuzeyde yer alan Aybey mahallesidir. Ankara'yı Afyonkarahisar üzerinden İzmir'e bağlayan demiryolu ile E-96 Karayolu kentin geçer. Uşak kenti karayoluyla İzmir'e 211 km, Ankara'ya da 371 km uzaklıktadır. Kent ve çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumları Devlet ve SSK hastaneleridir. Kentteki tek yükseköğretim kurumu Ege Üniversitesi'ne bağlı Uşak Meslek Yüksekokulu'dur.

Kentteki başlıca tarihsel yapılar Uşak Ulu-camisi (15. yy), Burmalıcamı (16. yy), Çakaloz Camisi (19. yy), 1787'de onarılmış olan Ali Ağa Çeşmesi, Cimcim Çeşmesi

(19. yy) ve Cankuş Çeşmesi'dir (1901). Merkez ilçede yer alan öteki tarihsel yapılar Çanlıköprü (1256), Beylerhan Köprüsü ve Halıpazarı Köprüsü'dür.

İlde yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen buluntuların bir bölümü 1970'te ziyarete açılan Uşak Arkeoloji Müzesi'nde, yöreden derlenen yapıtlar ile Mustafa Kemal'e ait bazı eşyalar da 1978'de ziyarete açılan Uşak Atatürk ve Etnografya Müzesi'nde sergilenir.

Uşak Belediyesi 1867'de kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 290.283; kent, 105.270.

Uşak halısı, Uşak ve çevresinde üretilen el dokuması döşeme yaygısı. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ticari nitelikli büyük halıların başlıca üretim merkezi durumuna gelen Uşak'ta hem sarayda ve camilerde

Madalyonlu bir Uşak halısından ayrıntı, 17. yy; Philadelphia Sanat Müzesi
Philadelphia Museum of Art fotoğrafları, Otto E. Nelson—EB inc.

kullanılmak, hem de ihraç edilmek üzere halı dokunuyordu. 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında üretim gittikçe daha çok Avrupa pazarının denetim altına girdi. 19. yüzyıl sonlarında, desenlerin Avrupa beğenisine uyacağı düşüncesiyle değiştirilmeye başlaması bu halıları daha kaba ve bayağı bir hale getirdi. Zaten Uşak halılarının niteliğinin hiçbir zaman büyük kentlere yakın yerlerde üretilen saray halılarının düzeyine ulaşamadığı da düşünülebilir.

Eski Uşak halılarında en çok rastlanan desen kiremit rengi, bazen de lacivert zemin üstünde iki ayrı yuvarlak madalyonun dönüşümlü olarak sonsuz sıralar halinde sıralanmasıdır. Madalyonlarda mavinin çeşitli tonlarıyla koyu kahverenginin yanı sıra az miktarda sarı ve beyaz renkler de kullanılır. Bir başka yaygın desen de baklava biçimli örgelerle sekiz köşeli yıldızların birbirini izleyen çapraz sıralar halinde dizilmesinden oluşur. 18. ve 19. yüzyıllarda camiler için yan yana mihrap desenlerinin kullanıldığı, saf adı verilen büyük halılar da üretilmiştir. Holbein, Lotto, Tintoretto halılarıyla kuşlu halılar da Uşak halıları arasındadır. Beyaz zemin üstünde sıralar halinde yer alan ve stilize edilmiş tersli yüzü iki yapraklı kuşlu Uşak halısı diye anılan bu halılar 16.-18. yüzyıllar arasında üretilmiştir.

Erdel (Transilvanya) yöresindeki kiliselerde bulunan, görece daha donuk renkli küçük halıların da bir olasılıkla Uşak'ta üretilmiş olduğu sanılmaktadır.

Uşak'tan bir görünüm
Behir B. Aksoy/Ana Yayıncılık Arşivi

lığını kazandı. İÖ 12. yüzyılda yöreye gelen Frigler Assuvalılarla kaynaştı. Frig yönetiminin İÖ 7. yüzyılda Kimmerlerce yıkılmasının ardından Lidya Krallığı'na bağlanan yöre, İÖ 6. yüzyılda Perslerin, İÖ 4. yüzyılda Makedonyalıların, İÖ 3. yüzyılda Pergamon (Bergama) Krallığı'nın egemenliğine girdi. Yörede Roma yönetimi İÖ 129'da başladı. Bizans döneminde Anadolu-

Uşaklı, Ömer Bedrettin (1904, Uşak - 8. 24 Şubat 1946, İstanbul), özellikle Anadolu'nun doğal görünümünü yansıtan canlı, özgün ve duyarlı betimlemeleriyle tanınan şair.

Sivas kadısı Ömer Efendi'nin oğluydu. İstanbul'da Kabataş Erkek Lisesi'ni (1924) ve Mülkiye Mektebi'ni (sonradan Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirdi (1927). Mudanya kaymakam muavini oldu. 1928'den başlayarak kaymakamlık, 1938-43 arasında da mülkiye müfettişliği yaptı. Kütahya milletvekili olarak TBMM'de bulundu (1943-46).

1925'te *Milli Mecmua*'da çıkan şiirleriyle adını duyuran Uşaklı'nın daha sonraki ürünleri *Hayat* ve *Varlık* dergilerinde yayımlandı. Anadolu'da görev yaptığı sırada gezip gördüğü yörelerdeki izlenimleri şiirlerine başlıca esin kaynağı oldu. Biçim açısından Hecenin Beş Şairi'ne yakın olmakla birlikte, öz yönünden onlardan ayrıldı. Daha çok Faruk Nafiz Çamlıbel-Orhan Seyfi Orhon çizgisindeki yurt şiiri anlayışının etkisinde kaldı. İzlenimci bir gözle algıladığı doğayı, ülke gerçeklerini ve bireysel duyarlılığını özgün bir yaklaşımla yansıttı. Anadolu'dan ve doğadan özgün, canlı betimlemeler aktardı. Annesi ile çocuğunun ölümü, gurbet tedirginlikleri duyarlılığını besleyen başlıca öğeler oldu. Son döneminde biçimsel açıdan çağdaş Fransız şiirinden de yararlandı.

Başlıca yapıtları *Deniz Sarhoşları* (1926, değiştirilmiş 2. basım 1929), *Yayla Dumanı* (1934) ve *Sarıköz Mermerleri*'dir (1940). Seçme şiirleri 1945'te gene *Yayla Dumanı* adıyla yayımlanmıştır. Toplu şiirleri 1988'de İnci Enginün tarafından *Bütün Eserleri* adı altında derlenmiştir.

Uşaklıgil, Halit Ziya (d. 1867, İstanbul - 8. 27 Mart 1945, İstanbul), roman ve öykü yazarı. Türkiye'de çağdaş Batı romanının ilk gerçek örneklerini vermiştir.

Uşaklızadeler olarak tanınan bir aileden Hacı Halil Efendi'nin oğludur. İstanbul'da Fatih Askeri Rüştiyesi'nde okudu. Babasının işlerinin bozulması üzerine ailesi İzmir'e göç edince İzmir Rüştiyesi'ne girdi. Orada okurken özel Fransızca dersleri aldı. Daha sonra Avusturyalı Katolik rahiplerin yönettiği Mechitariste Okulu'na devam etti. Son

İstanbul'da Reji İdaresi'nde başkâtip oldu. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra reji komiserliğine getirildi. Darülfünun-ı Osmaniye'de (bugün İstanbul Üniversitesi) Batı edebiyatı ve estetik dersleri verdi. 1909'da İttihat ve Terakki'nin önerisiyle V. Mehmed'in meclis başkâtipliğine atandı. 1911'de Meclis-i Ayan üyesi seçildi. Daha sonra üniversiteye döndü. Siyasal görevlerle Fransa, Almanya ve Romanya'ya gitti. İttihat ve Terakki'nin düşmesinden sonra Reji İdaresi'ne geçti ve yönetim kurulu başkanlığına getirildi. Cumhuriyet'ten sonra Yeşilköy'deki köşküne çekildi.

Edebiyat yaşamına çeviriler yaparak ve düzyazı şiirler yazarak başlayan Uşaklıgil, İzmir'de 1884-85 yıllarında Tevfik Nevzad ve İsmail Hakkı Nakid (Bıçakçioğlu) ile birlikte *Nevruz* dergisini, 1886'da Tevfik Nevzad ile birlikte *Hizmet* gazetesini çıkardı. 1896'da Edebiyat-ı Cedide topluluğuna katıldı. *Servet-i Fünun* dergisinde, kendisine büyük ün sağlayan romanlarını yayımladı. 1901'de yazarlığı bıraktıysa da II. Meşrutiyet'ten sonra yeniden yazmaya başladı, ama yazdıklarını 1923'e değin yayımlamadı. İzmir'deyken yazdığı *Nemide* (1889, 1984), *Bir Ölümlük Defteri* (1890, 1984), *Ferdî ve Şürekâsı* (1894, 1985) gibi kısa romanlarında acıklı, duygusal bir anlatımla karşılıksız sevgiyi konu aldı. *Servet-i Fünun*'da tefrika edilen *Mai ve Siyah* (1895, 1988) onun ustalık döneminin ilk romanıdır. Aşk serüveninin ikinci planda kaldığı bu yapıtı şairler, gazeteciler, yayıncılar ve yazarlar arasında geçen olaylar çerçevesinde o dönemin basın dünyasını anlatır, bu dünyanın gerçekleri karşısında yenik düşen Ahmed Cemil'in hayalci kişiliğinde Edebiyat-ı Cedide kuşağının bakış açısını yansıtır. *Aşk-ı Memnu* (1925, 1987) ilk büyük Türk romanı kabul edilir. Sağlam bir kurgusu ve teknik olan bu romanda Halit Ziya, genç ve güzel bir kadının zengin, ama yaşlı kocasına sadık kalma kararına karşın, elinde olmaksızın yasak bir aşka sürüklenişini, olayın psikolojik nedenleri üzerinde de durarak gerçekçi bir yaklaşımla anlatır. Romanda olay, kişiler arasındaki maddi ve manevi bağlantılarla ustaca örülmüş, hareket, betimleme ve ruh çözümlemeleri ölçülü ve dengeli olarak işlenmiştir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Roman. *Sefile* (1886), *Kırık Hayatlar* (1924, 1989). Öykü. *Bir Muhururun Son Yaprakları* (1889), *Bir İzdüvün Tarih-i Muşakası* (1889), *Küçük Fıkralar* (1896), *Bir Yazın Tarih-i* (1898, 1988), *Solgun Demet* (1901, 1987), *Sevette Bulunmuş* (1920), *Bir Hikâye-i Sevdâ* (1922, 1987), *Hepsinden Acı* (1934, 1984), *Onu Beklerken* (1935, 1940), *Aşka Dair* (1935, 1986), *İhtiyar Dost* (1939, 1990), *Kadın Pençesi* (1939, 1987), *İzmir Hikâyeleri* (1950, 1991), *Anı. Kırk Yıl* (1936, 1987), *Saray ve Ötesi* (1942, 1981), *Bir Acı Hikâye* (1942), *Oyun. Kâbus* (1959). İnceleme, deneme, eleştiri. *Fransız Edebiyatının Numune ve Tarih-i* (1885), *Hikâye ve Temaşa* (1889), *Yunan Edebiyatı* (1912), *Latin Edebiyatı* (1912), *Alman Tarih-i Edebiyatı* (1912), *Fransız Tarih-i Edebiyatı* (1912), *Sanata Dair* (1938, 1955).

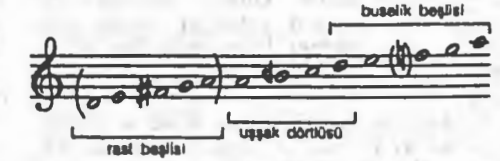
Uşi Antlaşması, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında, İsviçre'de Lozan yakınlarındaki Ouchy (Uşi) kentinde imzalanan ve Trablusgarp Savaşı'na son veren antlaşma (18 Ekim 1912).

Osmanlı Devleti, Balkan devletlerinin savaş açma niyetinin iyice bellirleşmesi üzerine İtalya'yla barış yolları arayarak Eylül 1911'den beri süren Trablusgarp Savaşı'nı sonuçlandırmak zorunda kaldı. Giriş ve uygulama bölümleri dışında üç gizli ve bir açık ek içeren antlaşmanın birinci gizli ekinde Osmanlıların Trablusgarp ve Bingazi'ye özerklik vermesi, buna ilişkin yasal düzenlemenin Osmanlı hükümetince hazırlanıp açıklanması öngörülüyordu. İkinci

gizli ekte İtalya hükümetinin bölgede alacağı önlemler, üçüncü gizli ekteyse Ege Adalarının (Oniki Ada) konumuyla ilgili kararlar yer alıyordu. Asıl antlaşma metni, 18 Ekim 1912'de imzalanan dördüncü ve açık ekti. Buna göre, taraflar savaşçı hemen sona erdirecek önlemleri alacak, Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Bingazi'den, İtalyanlar da işgal ettikleri Ege Adalarından askeri ve sivil görevlilerini geri çekecekti. Savaş tut-sakları karşılıklı lade edilecek, Osmanlı Devleti Ege Adaları, İtalya da Trablusgarp ve Bingazi halklarını savaş suçlarından sorumlu tutmayacaktı. Osmanlı Devleti, İtalyan uyruklarından eskiden kamu görevlisi olanların bu görevlerine dönmelerine izin verecek, açıkta kaldıkları sürelerle ilişkin aylık ve tazminatlarını da ödeyecekti. Trablusgarp ve Bingazi gelirlerinden Düyun-ı Umumiye'ye ayrılması gereken payların saptanması için ayrı bir komisyon oluşturulacaktı.

Osmanlı Devleti, Uşi Antlaşması'nın gizli ve açık maddelerini uygulamaya koymasına karşın, Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal eden İtalya, antlaşma maddelerine uymayarak Ege Adalarını Balkan Savaşları boyunca işgal altında tuttu.

uşşak, klasik Türk müziğinde bir basit makam. Hüseyin Saadettin Arel'e göre uşşak dörtlüsüne neva (re) perdesi üzerindeki buselik beşlisi eklenerek oluşturulmuştur. Arel, makamın dizisinde ikinci derece olan perdenin segâh (koma bemollü sı)

Şeyh Şihabeddin, Şeyh Fethi, Şeyh Muhammed Emin Tefviki, Şeyh Hüseyin Hakkı gibi ünlü şeyhler tarafından temsil edilmiştir.

ut, Türkiye de içinde olmak üzere, İslam ülkelerinde çok yaygın olan, çok eski bir telli çalgı. İlk udun Eski Mısır'da 19. ve 29. sülaleler döneminde (İÖ 1320-1085) yapıldığı sanılır. Bu dönemden kalma kilden kabartmalardan birinde, udun atası sayılabilecek bir çalgı betimlenmiştir. İÖ 8. yüzyıla tarihlenen kilden bir Elam figüründe de buna benzer bir çalgı vardır. Udun bundan yüzyıllar sonra Müslüman Yakındoğu'da yeniden ortaya çıkana değin geçirdiği aşamalar bilinmemektedir. Olasılıkla, eski ut gibi bu yeni ut da tek bir ağaç parçasından oyularak yapılyordu ve gövdesi bugünkü udunkinden daha küçüktü; göğsü ise deridendi. İranlılar bu çalgıya "barbat" (kaz göğsü) adını vermişlerdir. Ut belki de barbatın, Arapların elinde gelişmiş biçimidir. Uta barbat arasındaki en önemli fark, barbatın tek parça ve deri göğsü olması, buna karşılık udun hilal biçimindeki ahşap dilimlerin yan yana yapıştırılmasıyla yapılan daha büyük bir gövdesi ve bu yüzden de deriden değil, tahtadan bir göğsü bulunmasıdır. Ünlü Arap müziği uzmanı Farmer da çalgıya ut adının bu ahşap göğüs dolayısıyla verildiğini yazmıştır; Arapça ud "ödağacı" demektir; bir olasılıkla ilk utların göğsü bu ağaçtan yapılmıştır.

Ut sözcüğü ilk kez 7. yüzyıla ait Arapça metinlerde geçer. Ama sonraki İran ve Arap metinlerinde barbat, ut ve tanbur terimleri birbirine karışmıştır. Farabi'nin ut çaldığı ve bu çalgıda bazı değişiklikler yaptığı bilinir. Bunların en önemlisi, udun, tam dörtlü aralıklarla akortlanan dört teline eklediği beşinci teldir.

Udun sapındaki, Farabi döneminde de korunmuş olan perde bağları, 10. yüzyılın sonuna doğru terk edildi. En pes tel olan bam telinin ise ne zaman ve kim tarafından eklendiği bilinmez. 20. yüzyılın ilk çeyreğine değin bu tel, en tiz telin altına bağlanıyordu. Bu, tizden pese doğru sırayla bağlanan öbür tellerin düzenini bozuyordu. Bam telinin en üste alınmasıyla bu durum düzeltilti.

Ut, önceleri tahtadan bir mızrapla çalınırdı. Endülüslü ünlü müzikçi Ziryâb (9. yy) bunun yerine, kartal teleğinden mızrapı yerleştirdi. Günümüzde ise genellikle, esnek plastikten mızraplar kullanılmaktadır.

Avrupa lavtası yalnız biçimini değil, Batı dillerindeki adlarını da uttan almıştır. Lavtayı olasılıkla gene uttan türemiş olan alaturka lavta ile karıştırmamak gerekir.

Bugün Türkiye'de kullanılan udun, başka İslam ülkelerindeki utlardan hemen hiçbir yapısal farkı yoktur. Ut, bugünkü yapısını, bir iki küçük değişiklik dışında yaklaşık bin yıldır korumaktadır. Çalgının insan kucaklarını dolduran ırı gövdesini 20 kadar hilal biçimli ahşap dilim oluşturur. Sap, bir takoz aracılığıyla gövdeye takılır. Burguluğa doğru daralan bu yassı sapın gövdeyle birleştiği yerdeki genişliği yaklaşık dört parmakdır. Sapla yaklaşık 45 derecelik bir açı yapan burguluk, belli belirsiz bir "S" biçimi çizer; burgular ona yandan girer. Bam teli dışındaki öbür beş tel çifttir. En alttaki iki çift eskiden bağirsaktan yapılrken günümüzde misina kullanılmaktadır. Öbür tellerin hepsi ipek üstüne gümüş ya da bakır sargılıdır. Bu teller en yaygın olarak, tizden pese doğru sol, re, la, mi, re ve la sırasıyla akortlanır. Her tel doğrudan, göğse yapışık olan tel takozundan (utta bu aynı zamanda ana eşiktir) çıkar, burgulukla sapın birleştiği yerdeki dip eşikten aşarak burgusuna

sanılır. Udun göğsü, yaklaşık 1 mm kalınlığında göknardan bir levhadır. Bunu alttan destekleyen çatalara bulkon adı verilir. Göğste çoğunlukla, ikisi küçük ve yanda olmak üzere üç yuvarlak delik vardır. Bunlar gül ya da kafes denen süslü oymalarla kapatılmıştır. Avrupa lavtası gibi göğsünde büyükçe tek bir delik bulunan utlar da vardır. Böyle utlara daha çok Araplarda rastlanır. Oturularak kucakla alınan ut üstten sağ kolla, alttan da sağ bacakla sıkıştırılır, sağ eldeki mızrapla çalınır; tellere ise sol elin parmaklarıyla basılır.

Daha önce de çeşitli dönemlerde kullanılmış olmakla birlikte, asıl 19. yüzyılın ikinci yarısında kesin olarak klasik Türk müziği çalgıları arasına katılan ut, günümüze değin çeşitli virtüözler tarafından değişik üsluplarla çalınmıştır. Bunlar arasında, çok fazla mızrap kullanan ve oldukça yumuşak bir tını elde eden Udi Nevres Bey (Nevres Orhon), gelenekçi çevrelerce beğenilmeyen, ama Bağdat Konservatuarı'ndaki hocalığı sırasında Cemil ve Münir Beşir kardeşler gibi büyük virtüözler yetiştiren Şerif Muhittin Targan, az mızrap kullanan ve uttan tanburunkine yakın tok bir tını elde eden Cinuçen Tanrıkorur anılabilir.

UT bak. Evrensel Zaman

Utagava Kunisada (d. 1786, Edo [bugün Tokyo] - ö. 13 Ocak 1865, Edo, Japonya), *Ukiyo-e* (Geçici Dünyadan Resimler) akımı içinde yer alan bütün ressam ve baskı ustalarının belki de en üretkeni olan Japon sanatçı. Özellikle güçlü, serbest bir üslupla gerçekleştirdiği erotik kadın portreleriyle tanındı. Tiyatro oyuncularının portrelerini yapmakta da çok ustaydı. Bunların çoğu, ustası Utagava Toyokuni'nin yapıtlarından daha özgündür. Utagava'nın başyapıtı,

"Cibinlikli Kadın", Utagava Kunisada'nın bir ağaç baskısı; Tokyo Ulusal Müzesi Tokyo National Museum

Ryutei Tanekiko'nun *Genci monogatari* (Genci'nin Öyküsü) adlı yapıta parodi olarak yazdığı kitap için hazırladığı resimlerdir.

Utagava Kunisada, asıl adı IGUSA MAGOSABURO (d. 1 Ocak 1798, Edo [bugün Tokyo] - ö. 14 Nisan 1861, Edo, Japonya), *Ukiyo-e* (Geçici Dünyadan Resimler) akımına bağlı Japon ressam ve baskı ustası.

Rakibi Utagava Kunisada gibi o da Utagava Toyokuni'nin öğrencisiydi. 1827'de yayımlanan "Shuihu chuan"lı Yuz Sekiz Ünlü

Utagava Kunisada'nın bir ağaç baskısı, Sakai koleksiyonu, Tokyo Sakai Collection, Tokyo

Savaş Kahramanı adlı dizisiyle muğabe (savaşçı baskıları) tasarımcısı olarak ün kazandı. Batı perspektifini kullandığı manzara resimlerinin en tanınmışları "Edo'nun Ünlü Görünümleri" adını taşıyan 10 baskılı dizisi ile "Edo'dan Fuji Dağının 36 Görünümü" adlı beş baskılı dizisidir.

Utagava Toyokuni, asıl adı KURAHASHI KUMAKIŞI, sonradan KUMAEEMON, TOYOKUNI olarak da bilinir (d. 1769, Edo [bugün Tokyo] - ö. 24 Şubat 1825, Edo, Japonya), *Ukiyo-e* (Geçici Dünyadan Resimler) akımı doğrultusunda yapıt veren Japon sanatçı. Ustası Utagava Toyoharu'nun üslubunu geliştirerek dönemin en sevilen resim tarzı durumuna getirmiştir.

Tiyatro oyuncularını betimlediği baskılarının yanı sıra kadın portreleriyle de ün kazandı. 1794-96 arasında gerçekleştirdiği "Oyuncuların Çeşitli Rollerdeki Portreleri" adlı büyük *nişiki-e* (brokar resim) dizisi yaratıcılığının en parlak örnekleridir. Ağaç baskı blokları için hazırladığı çizimlerde, çağdaşı Sharaku'nun abartılı üslubunu anımsatan güçlü ve canlı çizgiler görülür. Utagava'nın üslubu daha sonraları tümüyle grotesk bir nitelik kazanarak bozulmuştur.

Utah, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin ortabati kesiminde yer alır. Kuzeyde Idaho ve Wyoming, doğuda Colorado, güneyde Arizona, batıda da Nevada eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 219.889 km², yönetim merkezi Salt Lake City'dir.

Günümüzden yaklaşık 12 bin yıl önce yerleşime açıldığı bilinen bölgeye İS 400 dolaylarında Pueblo Yerlileri, yaklaşık 1250'den sonra da Şoşonlar yerleşti. 18. yüzyılın sonlarında İspanyollarca keşfedilen bölge 1821'de Meksika'nın yönetimine girdi. Meksika Savaşı'nın (1846-48) sonunda ABD topraklarına katıldı. 1847'de bölgeye Ohio, Missouri ve Illinois'dan gelen Mormonlar(*) yerleşti. Utah, 1896'da 45. eyalet olarak Birlik'e katıldı.

Eyaletin kuzeydoğusunda ABD'deki doğu-batı doğrultusunda uzanan tek önemli dağ sırası olan Uinta Dağlarını içine alan Orta Kayalık Dağlar uzanır. Batı kesimindeki yarı kurak bölgede, Büyük Tuz Gölü ve Büyük Tuz Gölü Çölü yer alır. Eyaletin, toplam yüzölçümünün yarısından fazlasını oluşturan geri kalan kesimi Colorado Platosunun üstündedir. Eyaletin güneydoğu kesimindeki Elk Dağlarının eteklerinde akarsuların oyduğu üç doğal kumtaşı köprüden oluşan Doğal Köprüler Ulusal Anıtı (1908) yer alır.

Mevsimler arasındaki sıcaklık farkları oldukça yüksektir. Temmuz ayı ortalama

sıcaklığı 18°C-27°C arasında değişir. Nem oranının oldukça düşük olduğu eyalette ortalama yıllık yağış miktarı 300 mm'dir. Yıllık kar yağışı ortalaması ise 137 mm'dir. Nüfus Ogden ile Provo arasındaki yaklaşık 160 km uzunluğunda bir toprak şeridinde toplanmıştır. Göçler sonucunda eyalet nüfusu 1970-80 arasında yüzde 38 dolayında artmıştır. Nüfusun yaklaşık yüzde 1'ini Yerliler, yüzde 4'ünü ise İspanyol kökenliler oluşturur.

Utah'ta tarım büyük ölçüde sulamaya dayanır. Tarımsal gelirin üçte ikiden fazlası çiftlik hayvanları besiciliğinden sağlanır. Yetiştirilen başlıca tarımsal ürün samandır. Eyaletin toplam mineral üretiminin yaklaşık beşte birini bakır oluşturmaya birlikte, bakır üretimi son yıllarda azalmaya başlamıştır. Utah berilyum üretiminde dünyada birinci sırada yer alır; altın, gümüş, kurşun, uranyum ve molibden üretiminde ise ABD'deki ilk beş eyalet içindedir. Eyalette ayrıca geniş kömür ve petrol yatakları vardır. Eyaletteki başlıca sanayi dalları ulaşım araçları, makine ve metal üretimi ile gıda işleme ve petrol rafinajıdır. Basımcılık ve yayımcılık da önemli gelir kaynaklarındandır.

Nüfusun üçte ikisini oluşturan Mormonlar eyaletin kültürel yaşamını ve geleneklerini derinden etkilemiştir. Mormon Tabernaculum Korosu, Utah Senfoni Orkestrası, Salt Lake Oratoryo Derneği ve Batı Bale Topluluğu eyaletteki başlıca sanat kuruluşlarıdır. Utah, lise mezunlarının nüfusa oranı bakımından ABD eyaletleri arasında birinci sırada yer alır. Nüfus (1992 tah.) 1.813.000.

Utamaro, tam adı KITAGAWA UTAMARO, asıl adı KITAGAWA NEBSUYOŞI (d. 1753 - ö. 31 Ekim 1806, Edo [bugün Tokyo], Japonya), *Ukiyo-e*(*) akımının en başarılı sanatçılarından biri olan Japon baskı ustası ve ressam. Özellikle büyük bir ustalıkla çizdiği çekici, güzel kadın portreleriyle tanınır.

"Sugawara Oyununda Dört Ünlü Güzeller", Utamaro'nun bir ağaç baskısı; Philadelphia Sanat Müzesi Philadelphia Museum of Art, fotoğraflı Alfred J. Wyatt

Büyük olasılıkla bir taşra kentindendi; daha sonra annesiyle birlikte Edo'ya gitti. Orada Toyoaki adını kullanarak resim yapmaya ve pek de özgün olmayan ağaç baskı kadın resimleri gerçekleştirmeye başladı. Ayrıca doğa çalışmalarıyla uğraştı ve en ünlüsü *Gabon çusen* (1788; Böcekler) olan pek çok resimli kitap yayımladı.

Yaklaşık 1791'de kitaplar için baskı yapmayı bırakan Utamaro öbür *Ukiyo-e* sanatçılarının yeğlediği gruplar halindeki kadın resimleri yerine yarım boy tek kadın portrelerine ağırlık verdi. 1804'te başarısının doruğundayken askeri yönetici Toyotomi Hideyoshi'nin karnesi ile cariyelerini betimleyen bazı ağaç baskılar yaptı; bu yüzden Hideyoshi'yi küçük düşürmekle suçlandı ve ceza olarak 50 gün elleri kelepçelendi. Bu olay onun duygusal yıkıma uğramasına ve meslek yaşamının sona ermesine yol açtı. En tanınmış yapıtları arasında "Kadınların 10 Görünümü", "Eğlence Mahallelerinde 12 Saat", "Eğlence Mahallelerinin Yedi Güzeli" ve "Aşık Kadın" adlı ağaç baskı dizileri sayılabilir.

Utarit bak. Merkür

UTC bak. Eşgüdümlü Evrensel Zaman

uterus bak. dölyatağı

Uthagamandalam, Hindistan'ın güneydoğu kesiminde, Tamil Nadu eyaletindeki Nilgiri ilinin yönetim merkezi kent. Nilgiri Tepelerinde, deniz düzeyinden yaklaşık 2.300 m yükseklikte yer alır. Tamil Nadu'nun en yüksek noktası olan Doda Betta'nın da (2.637 m) içinde bulunduğu çeşitli tepelerle korunur. 1821'de İngilizlerin kurduğu kent, 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasına değin hükümetin yazlık çalışma merkezi olarak kullanıldı. Turizmin geliştiği kentte çay işleme ve dokuma tesisleri ile Madras Üniversitesi'ne bağlı İki yüksek okul vardır. Nüfus (1981) 78.277.

Uthai Thani, Tayland'ın kuzey bölümünde il (*changwat*) ve kent. Chao Phraya Irmağının batısında yer alır. İlin doğusunda alçak düzlükler uzanır; bu kesimde kurulmuş olan il merkezi Uthai Thani bir pazar kentidir. Yüzölçümü 6.730 km² olan ilin batısında ise Thai Dağları yer alır. Ülkenin ana karayollarından ve gelişmiş merkezlerinden belli ölçüde kopuk durumdaki ilde balıkçılık ve pirinç üretimi temel ekonomik etkinlikler-

doğusunda yer alır. Bölgeye ilk yerleşenler Hollandalılar ve Almanlardı. İngilizler 1758'de Yerlilere ait eski bir toplanı yerinin yakınında Eski Schuyler Kalesi'ni inşa ettir. 1776'da Yerlilerle Kralcılarının düzenlediği bir saldırı sırasında yıkılan köy yeniden inşa edildikten sonra 1793'te posta arabalarıyla Albany'ye, ırmak yoluyla da Schenectady'ye bağlandı. 1798'de bugünkü adıyla köy statüsü kazanan Utica, Erie Kanalı'nın tamamlandığı 1825'ten sonra tekstil sanayisi merkezi olarak gelişmeye başladı. II. Dünya Savaşı sonrasında imalat sanayisi çeşitlenen kentte, çeşitli metaller, makineler ve elektrik donanımı üretimine geçildi. Mohawk Valley Community College ve Syracuse Üniversitesi'ne bağlı Utica College 1946'da, New York Eyalet Üniversitesi (SUNY) Teknoloji Yüksekokulu ise 1973'te Utica'da kurulmuştur. 1919'da güzel sanatlar okulu yapılan The Munson-Williams-Proctor Enstitüsü'nde bir müze vardır. New York eyaletine bağlı bir psikiyatri merkeziyle New York Eyaleti Mason Locası da Utica'dadır. Kentte yaşayan Gal asıllılar *elsteddod*(*) geleneğini yaşatmak amacıyla her yıl bir şenlik düzenlerler. Nüfus (1990) 68.637; Utica-Rome metropoliten alanı, 316.633.

Utica, bugün UTIQUE, Kuzey Afrika kıyısındaki en eski Fenike yerleşmesi. Bugün Tunus sınırları içinde kalan Mecerde (Fransızca Medjerda, Latince Bagradas) Irmağının ağzında yer alır. İÖ 8. ya da 7. yüzyılda kurulan kent, hızla gelişerek, Kartaca'dan sonra Afrika'daki en önemli Fenike yerleşmesi durumuna geldi. III. Pön (Kartaca) Savaşı'nda (İÖ 149-146), Kartaca'ya karşı Roma'nın yanında yer aldı ve Kartaca'nın yıkılmasından sonra Roma İmparatorluğu'nun Afrika Eyaleti'nin yönetim merkezi yapıldı. Octavianus'un (sonradan İmparator Augustus) yönetimi sırasında İÖ 36'da *municipium*(*), İmparator Hadrianus (hd İS 117-138) döneminde de *colonia* (tam yurttaşlık hakları olan Roma yerleşmesi) statüsü kazandı. Kartaca'nın İÖ 44'te Romalılar tarafından yeniden kurulmasından sonra Afrika'daki üstünlüğünü yitiren kentin sonraki tarihine ilişkin bilgi yoktur. Yapılan kazılarda İÖ 8. yüzyıl ve sonrasına ait Fenike mezarlarıyla Roma kentinin konut bölgelerinin büyük bölümü ortaya çıkarılmıştır.

Utkal Ovaları, Hindistan'ın doğu kesiminde, Orissa eyaletinin doğusunda kıyı ovaları. Yaklaşık 41.400 km²'lik bir alanı kaplar. Doğuda Bengal Körfezi, güneyde Tamilnad Ovası, kuzeyde Aşağı Ganj Ovası, batıda ise Doğu Gatlar'la çevrilidir. Utkal Ovaları Mahanadi Deltasının çökelleriyle denizin bıraktığı tortulların birikmesiyle oluşmuş kıyı düzlükleridir. Yaklaşık 76 m yükseklikte Doğu Gatlar'la birleşen ovaların kıyı çizgisi hemen hemen düzdür. İS 3. yüzyılda Maurya imparatoru Aşoka'nın yönetimi sırasında bölgede Budacılık yaygınlaştı. Dhaulı'deki kayalarla oyulmuş fermanlarda bölgenin Kalinga(*) topraklarının parçası olduğu belirtilir. 16. yüzyılın ikinci yarısına değin Satavahanalar, Karalar ve Doğu Gangalar tarafından yönetilen bölge daha sonra Müslümanların, ardından da Marathaların eline geçti. 1804'te ise İngilizlerin denetimi altına girdi.

Bölgenin en büyük gölü olan güneybatıdaki Chilka'nın suları tuzludur. Puri'nin kuzeyindeki Samang'la, kuzeydoğusundaki Sur ise tatlı su gölleridir. Kotak ve Baleshvar illerinin kıyılarında ormanlar vardır. Mahanadi, Brahmani, Baltarani ve Subarnarekha ırmakları sık sık büyük taşkınlarla yol açar.

dir. İlde çok sayıda eski kent kalıntısı vardır. Nüfus (1980) kent, 17.126; il, 225.632.

Utica, ABD'de, New York eyaletinin orta kesiminde, Oneida ilinin (*county*) merkezi (1798) kent. Mohawk Irmağının ve Barge Kanalı'nın kıyısında, Syracuse'un 72 km

Utkal Ovalarının kuzeyindeki Mahanadi Deltası bu ırmakların taşıdıkları çökellerle oluşmuştur. Verimli topraklarla kaplı olan bölgede temel ekonomik etkinlik tarımdır. Başlıca tarımsal ürün olan pirincin yanı sıra baklagiller ve yağlı tohumlar yetiştirilir. Büyük sulama projeleri Utkal Ovalarında yılda iki kez ürün alınmasını sağlar. Sanayi Kalküta-Madras Demiryolu'nun üzerinde yer alan Kotak, Bhubanesvar ve Puri gibi büyük kentlerde yoğunlaşmıştır. Bu kentlerde kâğıt, buzdolabı, seramik, cam, tuğlamsı maddeler, kumaş ve galvaniz boru üreten fabrikalar vardır. Utkal Ovalarında ulaşım kara ve demir yollarının yanı sıra, Katak ilindeki iç su yolları ve Bhubanesvar'daki havaalanıyla sağlanır.

Uto-Aztek dilleri bak. Yuta-Aztek dilleri

Utopia Planitia bak. Ütopya Ovası

Utrecht, Hollanda'nın orta kesiminde il (*provincie*). 1.331 km²'lik yüzölçümüyle ülkedeki illerin en küçüğüdür. Batıda Noordholland ve Zuidholland, doğuda da Gelderland illeriyle çevrilidir. İl toprakları Eem Gölünden başlayarak güneye doğru uzanır; bu dar göl, ili Flevoland ilindeki Güney Flevoland Polderi'nden ayırır.

İl topraklarının sularını Aşağı Ren (Neder Rijn), Lek, Vecht ve Eem ırmakları toplar. İlin kumlu topraklarla kaplı doğu kesiminde domuz ve kümes hayvanları beslenir; Amersfoort ve Utrecht kenti çevresinde çiçekçilik yapılır. Kuzeybatıdaki alçak turbalık alanlarda birkaç *polder* ile göl bulunur; günümüzde yaygın olarak mandracılık yapılan bu bölgedeki turbalıkların çoğu kesilmiştir. İlin Ren, IJssel ve öteki ırmakların taşıdığı killi topraklarla kaplı olan güneybatı kesiminde bostancılık yapılır ve meyve yetiştirilir. İldeki başlıca yerleşmeler, her ikisi de birer sanayi kenti olan il merkezi Utrecht ile Amersfoort'tur. Zeist, Veenendaal ve Maarsse gibi küçük kentlerde bazı hafif sanayi dalları gelişmiştir. İlin kuzey kesiminin büyük bölümü Gooi olarak bilinen sayfiye ve yerleşim bölgesinden oluşur. Utrecht kenti ile Amersfoort arası ormanlarla kaplıdır.

Utrecht'te birçok eski şato ile "Altın Çağ" (1609-1713) olarak adlandırılan dönemde Amsterdamlı zengin tüccarlarca yaptırılmış malikâneler vardır. Baarn yakınlarındaki Soestdijk köyünde Kraliçe Juljana'nın (hd 1948-80) köşkü bulunur. Nüfus (1990 tah.) 1.015.515.

Utrecht, Hollanda'nın orta kesimindeki Utrecht ilinin (*provincie*) merkezi kent ve belediye (*gemeente*). Eski Ren (Oude Rijn) ve Vecht ırmakları ile Amsterdam-Ren Kanalı'nın kıyısında yer alır. Roma döneminde Ren Irmağı kıyısındaki kale anlamına gelen Traiectum ad Rhenum adıyla anılan kentin adı zamanla değişerek önce Ultrajektum, daha sonra da Utrecht olmuştur.

Romalıların, Frizlerin ve Frankların kaleleri kurdukları Utrecht, 696'da piskoposluk merkezi oldu. 1122'de berat aldı. 1304'te Utrecht'te bir kent konseyi kuruldu. Piskoposların yönetiminde güçlü bir krallığa merkezi durumuna gelen kent, 15. yüzyılda 42 km kuzeybatıdaki Amsterdam karşısında eski önemini yitirinceye değin ülkenin başlıca kültür, ticaret ve sanayi merkezi olarak kaldı. Utrecht piskoposları zaman içinde Holland'ın denetimine girdilerse de, Utrecht piskoposu Bavyeralı Heinrich 1527'de dünyevi yetkilerini İspanya kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'a sattı. Böylece Utrecht İspanyol Habsburglarına ait toprakların bir parçası durumuna geldi. Kuzey Felemenk'teki yedi

eyalet, İspanyol egemenliğine karşı koymak amacıyla 1579'da kentte Utrecht Birliği'nin kurulmasını öngören bir antlaşma imzalandı. 1559'da kurulan Utrecht baskoposluğu 1580'de kaldırıldıysa da 1851'de yeniden kuruldu. Utrecht 1672-74 arasında Fransa kralı XIV. Louis'nin kuvvetleri tarafından işgal edildi. İspanya Veraset Savaşı'na (1701-14) son veren Utrecht Antlaşmaları kentte imzalandı. 1795-1813 arasında Fransızlarca işgal edilen kent Napoléon'un Hollanda kralı ilan ettiği kardeşi Louis Bonaparte'in yönetim merkezi oldu.

Utrecht Katolik ve Jansencil piskoposlukların yanı sıra il mahkemesinin de merkezidir. Kentteki Utrecht Devlet Üniversitesi ülkedeki devlet üniversitelerinin en büyüğüdür. Kentteki müzelerin başlıcaları Merkez Müzesi, Hollanda Demiryolu Müzesi, Hollanda Altın ve Gümüş Müzesi, Modern Dinsel Sanatlar Müzesi ve Eski Katolik Müzesi'dir.

Kentteki yapıların en ünlüsü 1254-1517 arasında inşa edilen katedraldir. Katedralin günümüze yalnızca transepti ve kulesi ulaşmıştır; 113 m'ye ulaşan bu kule ülkedeki kilise kulelerinin en yükseğidir. Kentteki öteki önemli kilseler arasında Janskerk (kuruluşu 1040), Sint Pieterskerk (1048), Nicolaikerk (1131), Jacobikerk (1173), Buurkerk (10. yy), Geertkerk (1260) ve Sint Catharijnekerk (1468; bugün Katolik Katedrali) sayılabilir. Tek Hollandalı papa olan Utrecht doğumlu VI. Hadrianus için yaptırılan Pausshuize (Papa Sarayı) 1523'te tamamlanmıştır. Kentteki Maliebaan (1636) Hollanda'nın en güzel gezinti yerlerinden biridir. Eski kentin surları 19. yüzyılda park haline getirilmiştir.

Ülkenin finans ve sigortacılık merkezi olan kentte Hollanda demiryollarının merkezi ve ulusal darphane bulunur. Kentte ayrıca bir sebze, meyve ve sığır pazarı vardır. 1916'dan bu yana düzenlenen Hollanda Kralliyet Sanayi Fuarı, kentteki fuarların en ünlüsüdür. Kentteki sanayi dalları arasında çelik, alüminyum, giysi, mobilya ve kimyasal madde üretimi sayılabilir; inşaat sektörü ile basımculuk da kentin önemli gelir kaynakları arasındadır. Nüfus (1991 tah.) 231.231; (1987 tah.) metropoliten alan, 516.064.

Utrecht Antlaşmaları, UTRECHT BARIŞI olarak da bilinir, İspanya Veraset Savaşı'na (1701-14) son veren antlaşmalar (Nisan 1713-Eylül 1714). Fransa (11 Nisan 1713-7 Eylül 1714) ve İspanya'nın (13 Temmuz 1713-26 Haziran 1714) öteki Avrupa devletleriyle imzaladığı iki antlaşma dizisinden oluşur.

Fransa'nın Utrecht'te barış antlaşması yaptığı ülkeler İngiltere, Felemenk Cumhuriyeti, Prusya, Portekiz ve Savoia'ydı. İngiltere'yle yaptığı antlaşmaya (11 Nisan) göre Fransa, Kraliçe Anne'i Britanya hükümdarı olarak tanıyor ve tahttan uzaklaştırılmış olan II. James'in oğlunu desteklemekten vazgeçiyordu. Ayrıca Newfoundland, Nova Scotia, Hudson Körfezi bölgesi ve St. Kitts Adasını İngiltere'ye bırakıyor, İngiliz ve Felemenk ticaret filolarına karşı üs olarak kullanılan Dunkerque'teki tahkimatları yıkmayı yükümleniyordu. Felemenk Cumhuriyeti'yle yaptığı antlaşmayla ise Fransa Felemenk Cumhuriyeti'nin, Gelderland'ın bir bölümünü ilhak etmesini ve İspanyol Felemenk'teki bazı kaleleri elinde tutmasını kabul ediyordu. Prusya'yla yapılan antlaşma Fransa'nın I. Friedrich'i Prusya kralı olarak tanımasını ve Neuchâtel Kantonu ile Gelderland'ın güneydoğusunu Prusya'ya bırakmasını öngörüyordu. Buna karşılık Fransa da Prusya'dan Orange'i alacaktı. Savoia ile yapılan antlaşmaya göre Fransa, Savoia dükü II. Vittorio Amadeo'yu Sicilya

kralı olarak tanıyor, Amadeo'nun Sicilya ve Nice hükümdarı olmasını kabul ediyordu. Son olarak Portekiz'le yaptığı antlaşmayla da bu ülkenin Amazon Irmağının iki yakası üzerindeki egemenliğini kabul ediyordu. Fransa'nın Güney Amerika'daki sömürge Guyana'nın sınırlarına değilmeyecekti.

İspanya'yı ilgilendiren antlaşmaların düzenlenmesi daha uzun zaman aldı. Bu ülkenin İngiltere'yle yaptığı antlaşmayla (13 Temmuz) Cebelitarık ve Minorka Adası İngiltere'ye verildi. Bu antlaşmadan önce İspanya ile İngiltere arasında imzalanan *asiento* (İspanyolcada "süreklili") antlaşmasıyla da İspanyol sömürgelerine Afrikalı köle sağlama hakkı 30 yıl süreyle yalnızca İngiltere'ye tanınmıştı. 13 Ağustos 1713'te Savoia ile imzaladığı antlaşmaya göre İspanya, eski toprağı Sicilya'yı ganimet payı olarak Vittorio Amadeo'ya bırakıyor. Amadeo da buna karşılık İspanya tahtında hak iddia etmekten vazgeçiyordu. İspanya ile Felemenk Cumhuriyeti arasındaki barış antlaşması 26 Haziran 1714'te, İspanya ile Portekiz arasındaki antlaşma ise ancak Şubat 1715'te (Madrid Antlaşması) imzalanabildi.

Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl'ın İspanya Veraset Savaşı'nı sürdürmekten vazgeçmesini sağlayan Rastatt ve Baden antlaşmaları 6 Mart ile 7 Eylül 1714'te imzalandı. İmparator ile İspanya arasındaki barış ise ancak Labey Antlaşması'yla (Şubat 1720) gerçekleşti.

İspanya tahtına kimin geçeceği sorunu sonunda Fransa kralı XIV. Louis'nin torunu V. Philippe'in tahta çıkmasıyla çözüme bağlandı. Antlaşmalar sonucunda sömürge ve ticaret pazarı bakımından en büyük payı alan İngiltere dünya ticaretinde öne geçmiş oldu. Utrecht Antlaşmaları 20 yıl boyunca uluslararası politikada bir örnek oluşturdu.

Utrecht Devlet Üniversitesi, Hollanda dilinde RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT, Hollanda'nın Utrecht kentinde karma eğitim veren yükseköğretim kurumu. 1636'da kuruldu. 17. ve 18. yüzyıllarda üniversitede başta İngiliz ve İskoçyalı olmak üzere çok sayıda yabancı öğrenci öğrenim gördü. Samuel Johnson'un yaşamöyküsünü yazan James Boswell de 1763-64 yıllarında üniversitenin hukuk bölümüne devam etti.

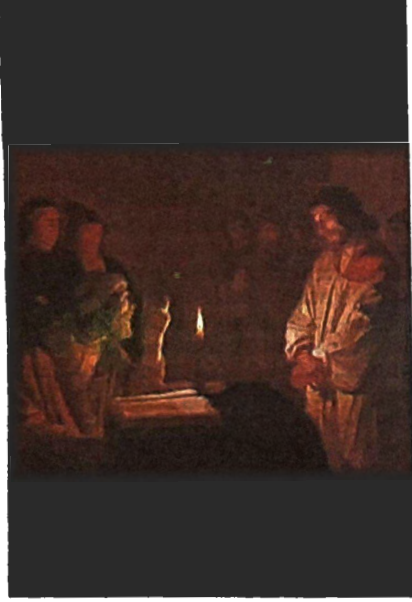
Hollanda'nın en büyük devlet üniversitesi olarak ilahiyat, hukuk, tıp, temel bilimler, veterinerlik ve sosyal bilimler fakültelerini kapsar. Üniversitenin ayrıca coğrafya ve Tarihöncesi dallarında bir arada öğrenim olanağı sağlayan programları vardır.

Utrecht okulu, Roma'da Caravaggio'nun sanatının etkisinde kaldıktan sonra Utrecht'e dönen ve temelde Felemenk Dirck van Baburen (y. 1590-1624), Gerrit van Honthorst (1590-1656) ve Hendrik Terbrugghen'in (1588-1629) yarattığı akım. Caravaggio'yla (ö. 1610) karşılaşmamış olmakla birlikte her üçü de ünlü ressamın yapıtlarını görmüş, eski koruyucularıyla tanışmış ve izleyicisi Bartholomeo Manfredi'nin (1580-1620/21) onu taklit ederek gerçekleştirdiği yarım boy figür gruplarından etkilenmişlerdir.

Felemenk'e dönen "Caravaggiocular" öğrencilerini ortaya koymak amacıyla yoğun çaba gösterdiler. Çoğunlukla dinsel temaların işlemekle birlikte genelev sahneleri içeren çalışmaların yanı sıra beş duyuyu konu alan beş yapıt gibi dizi resimleri de adlarını duyurdular. Yapıtlarında, Caravaggio'nun da etkisiyle mum, fener ve başka yapay ışık

kaynakları öğelerini yaygın biçimde kullandılar.

Grubun en tanınmış sanatçısı, Felemenk ve İngiliz saraylarında da resim yapan

"İsa Hahambaşının Önünde", Gerrit van Honthorst'un bir yağlıboya çalışması, y. 1617; Ulusal Galerisi, Londra National Gallery, Londra

Honthorst olmakla birlikte, Terbrugghen grubun en yetenekli ve çok yönlü ressamı sayılır.

Utrera, İspanya'nın güneybatısında, Andalucía özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*), Sevilla ilinde kent. Sevilla kentinin güneydoğusunda, Guadalquivir Irmağının (*rio*) kollarından Antigua Çayının kıyısında yer alır. Tarihöncesinden beri yerleşim alanı olan Utrera, Roma Döneminde Utricula olarak bilinirdi. Daha sonra piskoposluk merkezi olan kent, Magriplilerin egemenliğine girdikten sonra Gatrera adıyla anılmaya başladı. 13. yüzyılda Kastilyalı X. Alfonso (Akıllı) tarafından geri alındıysa da bir süre sonra yeniden Magriplilerin eline geçti. 1340'ta Juan Manuel tarafından fethedilerek bir müstahkem mevkiye dönüştürüldü. Ortaçağda haydutların ve kanun kaçaklarının sığınağı olarak ünlenen kent, 1368'de V. Muhammed tarafından, Yarımadada Savaşı'nda da (1808-14) düşman birliklerince iki kez yıkıldı ve yeniden inşa edildi. 14. yüzyılda Magriplilerin inşa ettiği kale, gotik Santa María ve Santiago kiliseleri ile Teselli (Consolación) Tapınağı gibi önemli yapılar bugün de ayakta.

Tarıma dayalı ekonomik etkinlikler arasında tavukçuluk, tahıl, zeytinyağı, kumaş, şarap, margarin ve un üretimi sayılabilir. Kentin yakınlarında at ile güreş boğaları yetiştirilir. Nüfus (1981) 32.794.

Utricularia bak. sumiğferi

Utrillo, Maurice (d. 25 Aralık 1883, Paris - ö. 5 Kasım 1955, Le Vésinet, Fransa), özellikle Paris'in Montmartre semtindeki ev ve sokak resimleriyle tanınan Fransız ressam.

Sonradan başarılı bir ressam olan model Suzanne Valadon'un evlilik dışı oğluydu. Adını İspanyol sanat eleştirmeni Miguel Utrillo'dan aldı. Gençliğinde alkolik olunca annesi tarafından bir tedavi yöntemi olarak resim yapmaya özendirildi. İçkiye

birçok kez yeniden başlamasına karşın resme tutkuyla yöneldi ve binlerce yağlıboya tablo gerçekleştirdi. Başlangıçta izlenimcilikten etkilendi; zamanla kendine özgü, uğradığı zihinsel ve bedensel çöküntüden hiçbir iz taşımayan, güvenli, sağlam bir üslup geliştirdi.

En başarılı çalışmalarını çinko beyazını yoğun biçimde kullandığı, "beyaz dönem" olarak adlandırılan yıllarda (y. 1908-14) gerçekleştirdi. Yeni yaklaşımlar ve özgür fırça vuruşları içeren bu yağlıboya resimler-

"Montmartre'da Kutsal Yürek (Sacré-Cœur) Bazilikası", Maurice Utrillo'nun bir çalışması, 1937; Indianapolis Sanat Müzesi Indianapolis Museum of Art, Delavan Smith Fund. S.P.A.D.E.M., 1971, French Reproduction Rights, Inc.

le ünlendi; ayrıca önemli bir gelir sağladı. Sonraki yıllarda büyük ölçüde kartpostallara dayandığı resimlerinde özgünlük ve canlılık açısından kesin bir gerileme görüldü.

Utsunomiya, Japonya'da, Honşu Adasında, Toçigi ilinin (*ken*) merkezi kent. Ta ve Kinu ırmakları arasındaki alüvyon ovasında yer alır. 11. yüzyılda bir kale kenti olan Utsunomiya, Tokugava döneminde (1603-1867) Nikko Karayolu (*kaido*) üzerinde posta kenti olarak kullanıldı. 1884'te Toçigi ilinin merkezi yapıldı. II. Dünya Savaşı sırasında vagon, uçak ve makine fabrikaları Tokyo'dan Utsunomiya'ya taşındı. Kentteki öteki sanayi kuruluşları arasında işlenmiş gıda, kâğıt ve tütün fabrikaları sayılabilir. Çevrede pirinç ve sebze yetiştirilir. 1949'da kentte bir üniversite kurulmuştur.

Utsunomiya'nın yerleşim düzeni 19. yüzyıldan bu yana değişmemiş ve kentteki yapıların çoğu olduğu gibi günümüze ulaşmıştır. Utsunomiya eski tapınakları ve görülmeye değer ilginç yerleriyle çok sayıda turist çeker. Heian döneminde (794-1185) kurulan Oya Tapınağı'nda Japonya'nın en eski Budacı tasvirleri bulunur. Japon Budacılığında sınırsız şefkat ve merhamet *bodhisattva*'sını (geleceğin Budası) simgeleyen 27 m'lik Barış Kannonu 1948-56 arasında bir taşocağının duvarına oyulmuştur. Nüfus (1991 tah.) 430.967.

Uttar Kannad, KUZEY KANARA olarak da bilinir, Hindistan'ın güneyindeki Karnataka (eskiden Mysore) eyaletinin batı kesiminde il. Yüzölçümü 10.276 km²'dir. Doğuda Batı Gatlur, batıda da Umman Deniziyile çevrilidir. İl topraklarının sularını Kalinada, Gangavali ve Tadri ırmakları ile güney sınırında

Jog Çavlanını oluşturan Şaravati Irmağı toplar. Başlıca ekonomik etkinlikler pirinç işleme ile arekcevi ve biber ekimidir. Yörede yetiştirilen hindistancevizi meyvelerinin kabuklarından halat, hasır ve süpürge yapımında kullanılan lifler elde edilir. İlde tuz işletmeleri ve manganez yatakları vardır. Kuzeydeki ormanlardan tikağacı ve bambu elde edilir. 1949'da kurulmuş olan Dandeli Sığınağı'nda kaplan, pars, tembel ayı ve filler yaşar. İl merkezi Karvar ile Belekere, Tadri ve Kumta başlıca balıkçı limanlarıdır. İlin iç kesimlerindeki önemli yerleşmeler Sirsi ve Haliyal'dır. Nüfus (1981) 1.072.034.

Uttar Pradesh, Hindistan'ın kuzeyinde eyalet. Büyük bölümü Ganj Irmağının yukarı vadisinde yer alan eyaletin yüzölçümü 294.411 km²'dir. Kuzeyde Nepal ve Tibet, kuzeybatıda Himaçhal Pradesh eyaleti, batıda Haryana eyaleti ve Delhi birlik toprağı, güneybatıda Racasthan, güneyde Madhya Pradesh, doğuda Bihar eyaletleriyle çevrilidir.

Rama ve Krişna'nın doğum yeri olan Uttar Pradesh, başlangıcından beri Hindu dininin ve kültürünün merkezi olmuştur. İlk yazını bugün eyalet sınırları içinde kalan Sarnath'da veren Buda, *parinirvana*'ya (ruhun bedenden kurtularak özgürleşmesi) Kuşinagara'da ulaşmıştır.

Veda metinleri döneminde (İÖ y. 1500-600) Madhyadeşa olarak bilinen tarihsel bölgenin parçasını oluşturan bugünkü eyalet toprakları, sonradan Aşoka ve Samudra Gupta gibi büyük Hindu hükümdarları tarafından yönetildi. Müslümanların egemenliği sırasında Hindistan olarak bilinen bölge, 18. yüzyılın sonlarına değin Hint-Türk imparatorlarının yönetiminde kaldı. Uttar Pradesh, 19. yüzyılda Hindistan'daki egemenlik alanlarını Bengal'den batıya doğru genişleten İngilizlere karşı düzenlenen Hint Ayaklanması'nın (1857) merkezi oldu. Hint bağımsızlık hareketinin ön saflarında yer alan bölgeye Hindistan Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 26 Ocak 1950'de eyalet statüsü tanındı. Uttar Pradesh Hindistan'ın ilk üç başbakanı Cavaharlal Nehru, Lal Bahadur Shastri ve İndra Gandhi'nin doğum yeridir.

Uttar Pradesh yüzey şekilleri bakımından dört bölgeye ayrılabilir: 1) Yer yer 7.000 m'ye yükselen kuzeydeki Himalaya Sıradağları bölgesi; 2) ormanlık bir bölgeyle uzun otlar ve cangıllarla kaplı, nemli ve bataklık topraklardan oluşan dağ etekleri; 3) eyalet topraklarının büyük bölümünü kaplayan ve hemen hemen bütünüyle düz olan Ganj Ovası; 4) Orta Hindistan Platosunun parçası olan güneydeki tepelik bölge ve plato. Akarsular bakımından zengin bir bölge olan Uttar Pradesh topraklarının sularını Ganj ve kolları Yamuna, Ramganga, Gomti ve Ghaghara'yla hepsi Yamuna'nın kolları olan Chambal, Betva ve Ken ırmakları toplar.

Kuzey bölgesi dışında eyaletin her yerinde tropik muson iklimi hüküm sürer. Ovalarda ocak ayı ortalama sıcaklığı 12,5°C-17,5°C, mayıs ayı sıcaklığı ise 27,5°C-32,5°C arasında değişir; en yüksek sıcaklık 45°C'dir. Yıllık yağışların yüzde 85-90'ı Bengal Körfezinde muson rüzgârlarının estiği yaz mevsiminde düşer. Yağış miktarı doğuda 1.000-2.000 mm'yle batıda 600-1.000 mm arasında değişir. Himalayalar bölgesinde 1.000-2.000 mm olan yağış miktarı bazı yerlerde bunun üzerine çıkar.

Hindistan'ın en kalabalık eyaleti olan Uttar Pradesh nüfus yoğunluğu bakımından ülkede ikinci sırada gelir. Hindistan nüfusunun yüzde 16'sı Uttar Pradesh'te yaşar.

Nüfus en kuzeyde, Tibet sınırı yakınında yaşayan Moğol coğrafi ırkından gelen halklarla eyaletin orta ve güney kesimindeki ova, plato ve tepelerde yaşayan Ari-Dravidlerden oluşur. Hindular toplam nüfusun yüzde 80'ini, Müslümanlar ise yüzde 15'ini aşar. Eyalette Sihler, Hristiyanlar Caynacılar ve Budacılar da vardır. Çoğunluğun anadili Hintçedir; halkın yaklaşık yüzde 15'i Urduca konuşur. Eyalet nüfusunun büyük bölümü 500'den az kişinin yaşadığı köylerde toplanmıştır. Kentleşmenin en yoğun olduğu kesim batıdaki ovadır.

Eyalet ekonomisinde en önemli yeri tarım sektörü tutar. Toplam safi gelirin yaklaşık yüzde 60'ı işgücünün yaklaşık dörtte üçünün çalıştığı tarım sektöründen elde edilir. Eyalet topraklarının büyük bölümü sularsı da birçok üründe dönüm başına verim düşüktür. Başlıca tarım ürünleri pirinç, buğday, mısır ve yağlı tohumlardır; önemli ticari ürün ise şeker kamışıdır. Patates, pamuk, tütün ve jüt de yetiştirilen Uttar Pradesh'te modern tarım yöntemlerinin kullanılması nedeniyle pirinç ve buğday üretimi artmaktadır.

Uttar Pradesh, sanayileşme açısından Hindistan'ın görece geri kalmış eyaletlerindenidir. Nüfusun çok küçük bir bölümü sanayi sektöründe çalışır; bu sektördeki işletmelerin çoğunluğunu el dokumacılığı vb işlerle uğraşan aile işletmeleri oluşturur. Büyük ölçekli sanayi etkinlikleri kâğıt, şeker, kumaş, deri ve makine aksamı üretimini kapsar. Mirzapur'da çimento fabrikaları, eyalet merkezi Lucknow'da bir hassas ölçüm aletleri fabrikası, Bareilly'de bir kimya fabrikası, Rishikesh'te bir antibiyotik fabrikası, Varanasi'de bir dizel lokomotif atölyesi, Gorakhpur'da bir yapay gübre fabrikası, Mathura'da da bir petrol rafinerisi vardır.

Uttar Pradesh'in Hindistan'ın zengin kültürel geleneğine büyük katkısı olmuştur. Eski çağlardan beri hem kentlerde hem de kırsal kesimlerde çeşitli sanatlar gelişmiştir. Önemli el sanatları merkezleri olan Lucknow *chikan* işi olarak bilinen nakışlarıyla, Muradabad mine, Varanasi brokar ve pirinç, Nagina ise abanoz işleriyle ünlüdür. Kırsal kesimde varlığını koruyan dans ve şarkılar arasında Mirzapur ve Varanasi'ye özgü *kacari*, bir halk destanı olan *Alha Udal* ve çeşitli köy dansları sayılabilir.

Uttar Pradesh'te 20 üniversite ve 350'nin üzerinde yükseköğretim kurumuna karşın, okuryazarlık oranı ülkedeki birçok eyaletten düşüktür. Lucknow Güzel Sanatlar Yüksekokulu, Lucknow'daki Morris Müzik Yüksekokulu ve Benares Hindu Üniversitesi'ne bağlı Hindoloji Yüksekokulu, eyalette güzel sanatların gelişmesi için yoğun çaba harcamaktadır. Nüfus (1991 geç.) 139.031.130.

Utzon, Jørn (d. 9 Nisan 1918, Kopenhag), özellikle Avustralya'da Sidney Opera Binası için yaptığı dinamik, yaratıcı, ama sorunlar içeren tasarımıyla tanınan Danimarkalı mimar.

Kopenhag Mimarlık Okulu'nda öğrenim gördükten (1937-42) sonra üç yıl kaldığı Stockholm'de İsveçli mimar Erik Gunnar Asplund'dan etkilendi. Öğrenimini ABD'de de sürdürdü. 1946'da kısa bir süre Finli mimar ve tasarımcı Alvar Aalto'nun bürosunda çalıştı. İlk önemli uygulamaları arasında Danimarka'da Hallebæk'teki kendi evi (1952) ve Holte'deki bir ev (1952-53) sayılabilir.

1956'da Sidney Opera Binası için açılan proje yarışmasına yolladığı çarpıcı önerisiyle birinciliği kazanınca ünü bütün dünyaya yayıldı. Ama yapım sırasında, rüzgârda şişmiş yelkenlere benzeyen çatı kabukları-

nın alışılmamış tasarımı nedeniyle çeşitli sorunlarla karşılaştı (res. Sidney). Maliyetin de gittikçe artması sonucunda 1966'da Utzon'un sözleşmesi uzatılmadı. Yapının tamamlanması Eylül 1973'e değin sürdü. Tamamlanan Opera Binası Sidney'in başlıca simgelerinden biri olmuştur.

Utzon'un daha sonraki çalışmaları arasında, biri Helsingør yakınlarında (1956), öbürü Sjælland'in kuzeyindeki Fredensborg'da yer alan (1957-60) iki toplu konut uygulaması da önemlidir. Her iki yerleşimde de çevredeki arazinin doğal yapısı etkili bir biçimde kullanılmıştır. Kopenhag yakınındaki Bagsvaerd Kilisesi'yse (1976) üst üste yığılmış çiftlik yapıları görünümündedir. Yapılarıyla pek çok ödül kazanan Utzon 1978'de Britanya Kraliyet Mimarlık Enstitüsü'nün (RIBA) Altın Madalya'sıyla onurlandırılmıştır.

Uummannaq Fiyordu, UMANAQ ya da UMANAK olarak da yazılır, Grönland'ın batısında, Baffin Körfezinde fiyort. Nuussuaq Yarımadasının kuzeyinde yer alır. Karrat Fiyordundan Upernivik ve Ubekeendt adalarıyla ayrılan fiyordun uzunluğu yaklaşık 160 km, genişliği ise 25-48 km'dir. Uummannaq Fiyordu doğudaki takke buzuluna doğru

Uummannaq Fiyordunda
Uummannaq Kayası, Grönland
W. Ferchland

uzanan ve büyük buzullar tarafından beslenen birkaç küçük fiyorda bölünür. Qarajaqs Fiyordu en güneydeki koludur. 1763'te kurulan Uummannaq kasabası (1982 nüfusu 1.212) Nuussuaq Yarımadasının tam kuzeyindeki küçük bir ada üzerinde yer alır.

Uusimaa, İsveççe NYLANDS LÄN, Finlandiya'nın güneyinde, Finlandiya Körfezi kıyısında il (*lääni*). Kara yüzölçümü 9.899 km²'dir. Ülkenin başkenti ve ilin yönetim merkezi olan Helsinki, Uusimaa kıyı şeridinin ortasında yer alır. Öteki önemli kentler arasında Porvoo (Borgå), Kerava (Lovisa), Hyvinkää, Hangö (Hanko) ve Ekenäs (Tammisaari) sayılabilir. İlin bazı kesimlerinde nüfusun çoğunluğu İsveççe konuşur.

İldeki ekonomik etkinlikler arasında granit ve kireçtaşı ocaklığı, çavdar, yulaf, patates ve şeker pancarı üretimi, sığır besiciliği, kerestecilik ve ahşap eşya üretimi sayılabilir. Finlandiya'nın ticaret ve sanayi etkinliklerinin merkezi olan Helsinki bölgesinin ekonomisi ise son derece çeşitlenmiştir. Espoo kentinin bir bölümünü oluşturan Tapiola yakın zamanlarda planlanmış modern bir konut alanıdır. Nüfus (1992 tah.) 1.262.752.

UV Balina tipli yıldız bak. parlıtlı yıldız

Uvacima, Japonya'da, Şikoku Adasında, Ehime ilinde (*ken*) kent. Japon İç Denizi ile Büyük Okyanus arasındaki Bungo Boğazı'na (*Suido*) bakar. 16. yüzyıl sonlarında bir şato kasabası olarak kuruldu. 1945'te Japon İç Denizi kıyısındaki önemli limanlara de-

miryoluyla bağlandıktan sonra, Şikoku'nun güneybatı kesiminin ulaşım merkezi durumuna geldi. Liman canlı bir balıkçılık merkezidir; ayrıca gemi ve balık ağı yapımı ve gıda işleme tesisleri bulunur.

Uvacima'nın ilginç tarihsel yapılarının başında şatonun kalıntıları gelir. Kentleri yangından koruduğuna inanılan Şinto tanrısı için kurulan Atago Parkı festivalleriyle ünlüdür. Kentte hasat mevsiminden sonra boğa güreşleri (*toogyu*) düzenlenir. Nüfus (1980) 71.586.

uvakari, *Cebidae* familyasının *Cacajao* cinsini oluşturan üç maymun türünün ortak adı. Yenedünya maymunları arasında yalnız uvakarilerin kuyrukları kısadır. Uzunlukları,

Kızıl uvakari (*Cacajao rubicundus*)
Tierbilder Okapia, Frankfurt am Main

15-20 cm'lik kuyrukları dışında 35-50 cm dolayındadır. Postları uzun ve kaba tüylüdür. Tüysüz yüzleri beyecanlıklarında kızarır. Türlelere göre yüzleri pembe, parlak kırmızı ve siyah, postları boz, kırmızı kahverengi ve kahverengimsidir. Amazon Irmağı boyunca uzanan ormanların bazı bölgelerinde ender olarak rastlanan bu maymunlar ağaçların yüksek dallarında küçük gruplar halinde dolaşır, bitkisel maddelerle beslenirler. Uvakarilerin her üç türü de soyu tükenme tehlikesi gösteren hayvanlar arasında sayılmaktadır.

Uvarov, Sergey Semyonoviç, Kont (d. 5 Eylül 1876, Moskova - ö. 16 Eylül 1855, Moskova, Rus Çarlığı), Çar I. Nikolay döneminde eğitim bakanlığı yapan Rus devlet adamı.

1806-10 arasında dışişlerinde görev yaptıktan sonra 1811-22 arasında Petersburg eğitim bölgesine başkanlık etti. 1832'de eğitim bakan yardımcısı, 1833'te de bakan oldu. 1833'te çara sunduğu önemli bir raporda eğitimin "ortodoksluk, otokrazi ve milliyet ilkelerine inançla" yürütülmesi gerektiğini vurguladı. Daha sonra pek çok dernek ve süreli yayın tarafından bir ilke olarak benimsenen bu sözlerin temsil ettiği ideoloji, hanedan yönetimine sadakat, geleneksel dinsel inançlara bağlılık ve anayurdun romantik biçimde yüceltilmesine dayanıyordu. Uvarov'un izlediği eğitim politikası da gerici nitelikteydi: Soylu olmayan öğrencilerin eğitim olanaklarını kısıtladı ve hükümetin orta ve yüksek öğretim müfredatları üzerindeki denetimini artırdı. Bununla birlikte bakanlığı sırasında eğitim sisteminde, özellikle teknik ve mesleki eğitim alanlarında önemli gelişmeler sağlandı.

Uvarov 1833-49 arasında eğitim bakanı ve 1818'den ölümüne değin Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi başkanı olarak görev yaptı. 1846'da kont unvanı aldı.

uvarovit, küçük, parlak, yeşil renkli kristaller halinde bulunan kalsiyum krom grenası. Tüm grenalar içinde en ender bulunanıdır ve kristalleri genellikle tıraşlanamayacak kadar küçüktür. Tıraşlananlar ise zümrüt değerinde, son derece güzel

Kanada'dan uvarovit grenası
Field Museum of Natural History, Chicago.
fotoğraf, John H. Gerard—EB Inc

renkli taşlar halinde mücevher olarak kullanılır. Bulunduğu başlıca yerler Urallar'ın kuzeyi, ABD'de California, Kanada, Finlandiya, Polonya'nın Silezya bölgesi ve Çekoslovakya'dır. Ayrıntılı kimyasal özellikleri ve bulunduğu yerler için bak. grena.

uveit, gözyuvarının pigment ve kan damarları içeren uvea adlı katmanının iltihaplanması. Uvea iris, kirpiksi cisim ve damartabaka (koroit) olmak üzere üç bölümden oluşur. Yalnız iris ya da kirpiksi cisim ya da her ikisini birden etkileyen tipi ön uveit, damartabaka ve ağtabakayı (retina) etkileyen tipi arka uveit olarak bilinir. Uveitin nedeni çok ender olarak belirlenebilir de, virüs enfeksiyonları, aşırı duyarlılık tepkileri ya da frengi, verem, sarkoidoz ve romatoid artrit gibi bütün vücudu etkileyen hastalıklarda görülebilir.

Uveit iltihaplı dokunun mikroskopik yapısına göre yüzeyinde küçük yumruların (granülom) oluştuğu granülozm ya da granülozmuz tipte olabilir. Her iki tipte de görme bozukluğu olursa da granülozm uveitte ağır ve ışığa aşırı duyarlılık daha fazladır; granülozmuz tipte kesin iyileşme daha kolay ve hızlıdır.

Ön uveitte gözbebeği büzülür, iris ve korneada hücre kümecikleri toplanır. İrisin gözbebeğini oluşturan kenarlarının merceğe yapışması saydam sıvının akışını engeller. Gözyuvarının içindeki basıncın artması görme sinirinin zedeleyip körlüğe yol açabilir (bak. glokom). Arka uveitte ağtabakanın örselenmesi ve gözyuvarının arka bölümündeki camı cismin içinde biriken doku kalıntıları bulanık görmeye yol açar. Uveitin başlıca komplikasyonları kanama, merceğin matlaşması ve gözyuvarının atrofiye uğramasıdır.

Bazı vakalarda sağlıklı gözün iltihaplı gözde açığa çıkan pigmentlere karşı aşırı duyarlılık göstermesiyle sempatik oftalmi olarak adlandırılan bir bozukluk ortaya çıkar. Bu durumda tedavinin gecikmesi ya da yetersiz kalması her iki gözde de görme kaybına yol açabilir.

Uveit tedavisinde enfeksiyonun ortadan kaldırılması, iltihabın giderilmesi ve her iki gözde net ve kusursuz görmenin yeniden kazandırılması amaçlanır.

uvertür, genellikle müzikli bir sahne yapıtının orkestrayla çalınan giriş bölümü. Bazı bağımsız çalgı yapıtları da bu adla anılır. İlk operalar şarkı olarak söylenen bir öndeyişle

(prologue) ya da Claudio Monteverdi'nin *Orfeo*'sunun başındaki trompet tokatı gibi kısa ve süslü çalgısal bir bölümle başlardı. Daha sonraki 17. yüzyıl operalarında açılış bazen bir *sinfonia* ya da sonata, Venedik'te ise *canzona*(*) adı verilen kısa bir çalgı parçasıyla yapılmaya başladı. *Thésée* operasındaki gibi tam uzunlukta bir uvertür ilk kullanan besteci Jean-Baptiste Lully oldu. Onun Fransız ya da Lully uvertürü olarak bilinen müzik formu, noktalı ritimlerde ve yavaş bir bölmeyle açılıyor, bunu füglü ya da taklitli üslupta hızlı bir bölüm izliyor ve çoğunlukla yavaş bir bölümle sona eriyordu.

Lully'nin uvertür formunu yalnızca opera bestecileri (Henry Purcell, *Dido ve Aeneias*) değil, oratoryo bestecileri de (Handel, *Messiah*) büyük ölçüde kopya ettiler. Lully'nin uvertürü kaparken bir dans formu kullanması, bir Fransız uvertürünü bir dizi dansın izlediği orkestra süitinin gelişmesini etkiledi. J.S. Bach'ın orkestra için "Uvertürler"i 18. yüzyılın ortalarına değin süren süit formunun örnekleridir.

İtalyan uvertürü 1680'den sonra Alessandro Scarlatti'nin operalarında sağlam bir biçimde ortaya çıktı. Bu uvertür, birincisiyle üçüncüsü hızlı, ikincisi yavaş tempolu (*allegro-adagio-allegro*) üç bölmeden oluşuyordu. Bu da, üç bölümden oluşan ilk senfonilerde örnek alındı. Hem C.P.E. Bach'ın, hem de Jifi Antonín Benda'nın yapıtları İtalyan uvertürleri içerir.

Opera uvertürünün daha modern bir formunu besteci Christoph Gluck yerleştirdi. Gluck *Alceste* (1767) operasının sunu yazısında, uvertürün izleyiciyi oyunun olay örgüsüne hazırlaması gerektiğini belirtiyordu. *Alceste*'te ve *Iphigénie en Tauride*'de (*Iphigénie Tauris*'te) uvertürler perdenin açılmasından önce sona erecek yerde, giriş sahnesinin atmosferiyle kaynaşıyordu. Richard Wagner daha sonra *Tristan ve Isolde* gibi operalarında buna benzer bir teknik kullandı. Mozart ise uvertürlerine, arkadan gelen dramın duygusal rengini kattı. *Don Giovanni* ve *Die Zauberflöte*'de (*Sihirli Flüt*) operada kullanılan temalardan alıntılar yaptı. Buna benzer uygulamalar Beethoven, Wagner ve Carl Maria von Weber'in yapıtlarında da görülür.

Özellikle Daniel Auber ve François Boieldieu'nün (19. yy başları) operalarında görülen bir başka eğilim de uvertürün operadan derlenen bir ezgiler potpurisinden oluşmasıydı. (Bu, müzikal komedilerle operetlerde çok kullanılan bir formdur.) Aynı dönemde İtalya'da ise uvertürde yalnızca izleyicinin ilgisini çekmek amaçlanıyordu. Örneğin Gioacchino Rossini, çoğu uvertürünü birden fazla operasından kullanmıştı.

18. ve 19. yüzyıllardaki birçok uvertür, sonat türünden kaynaklanıyordu. Ama 19. yüzyılın sonlarına doğru uvertürün yerini çoğunlukla doğrudan giriş sahnesine açılan özgür formda kısa bir prelüd aldı. Wagner'ın *Lohengrin* ve Giuseppe Verdi'nin *Aida* operalarının bu tür prelüdlüleri vardır. Claude Debussy'nin *Pelléas ve Mélisande*'i ile, Benjamin Britten'in *Peter Grimes*'inin giriş bölümleri yalnızca birkaç müzik ölçüsünden oluşur. Pietro Mascagni'nin *Cavalleria Rusticana*'sında öndeyiş, perde önünde söylenen bir arya'dır.

Romantik opera uvertürlerinin üslubunu temel alan konser uvertürü, 19. yüzyılda bağımsız, tek bölümlü bir yapıt olarak ortaya çıktı. Bunda ya klasik sonat formu ya da senfonik şiirin özgür formu uygulanıyordu. Bu tür yapıtların örnekleri Felix Mendelssohn'un *Hebridler* (*Fingal Mağarası*) *Uvertürü* ile Sir William Walton'ın *Portsmouth Point* (*Portsmouth Noktası*) uvertürü

dür. Ayrıca özel olaylarda seslendirilmek üzere de konser uvertürleri bestelendi. Brahms'ın *Akademik Festival Uvertürü* bunun örneklerindendir. Mendelssohn'un *Ein Sommernachtsstraum* (*Bir Yaz Gecesi Rüyası*), Beethoven'ın *Egmont* uvertürü gibi daha başka yapıtlar da, bir tiyatro oyununun giriş müziği olarak seslendirilmek üzere tasarlanmıştır.

Uxmal, Meksika'da Yucatán eyaletinde bugünkü Mérida'nın 80 km kadar güneyinde yer alan Maya kenti. Günümüze ulaşan yıkıntılar geç klasik dönemde (İS y. 600-900) yaygınlaşan Puuc mimarlık üslubunun en önemli örnekleridir. Bu üslubun Kuzey Maya ova kültürüyle birlikte Tikal, Palenque ve Uaxactún gibi Güney Maya

Uxmal'da Büyücü Tapınağı ve (solda) Rahibeler Manastırı
Josef Muench

ova merkezlerinin çöküp terk edilmesinden sonra da yaklaşık bir yüzyıl daha bütün canlılığını koruduğu düşünülebilir.

Tolteklerin (ya da Tolteklerden etkilenen halkların) Yucatán'ı istila ettikleri ve Chichén Itzá'yı başkent yaptıkları 1000 yıllarından sonra kentteki büyük yapı etkinliği sona erdi. Ama efsanelere dayalı Maya tarihine göre Uxmal varlığını sürdürdü ve Mayapán Birliği'ne katıldı. Birliğin sona ermesi üzerine kuzeydeki öbür büyük kentler gibi Uxmal da terk edildi (y. 1450). Çöküşünden önce kenti, Chichén'deki Itzálar ya da Mayapán'daki Cocomlar gibi Tutul Xiu ailesi yönetiyordu.

Uxmal yöresi bir savan olmakla birlikte çevresi sık ormanlarla kaplıdır. Su kentteki kuyulardan (*cenote*) ya da batıdaki yağmur toplama havuzlarından sağlanırdı, ama bu havuzlar sıtma bulaştıran sivrisinekler için de bir üreme alanıydı. Yıkıntılar bugün yaklaşık 60 hektarlık bir alanı kaplar. Konutların kalıntıları ise çok daha geniş bir alana yayılmıştır. Yapılar kireçtaşıyla yapılmış ve çoğu sıvanmıştır. Taşlar öylesine ustalıkla yonulup yerleştirilmiştir ki, aralarındaki harcı görmek çoğu zaman olanaksızdır. Kentin başlıca yapıları, büyük bir piramidin üstünde yer alan Büyücü Tapınağı, hepsi de ortadaki bir iç avluya bakan ve dikdörtgen planlı dört yapıdan oluşan Rahibeler Manastırı, üç katlı bir taraçada bulunan ve Amerika kıtasında türünün tek ve en önemli örneği olduğu kabul edilen Vali Sarayı, adını frizindeki kaplumbağa kabartmalarından alan 'Kaplumbağalar Evi' ve çatısındaki yüzlerce delik yüzünden dev bir güvercinliği andıran dörtgen planlı, iç avlulu Güvercinler Evi'dir.

uyak, KAfiYE olarak da bilinir, şiirde dize sonlarındaki ses benzerliği. Türk halk şiirinde ayak denir. Uyakta ses açısından benzeren sözcüklerin anlam bakımından farklı olmaları gerekir. Şiirde ses benzerliği yoluyla uyum sağlamak ve genellikle okuru etkilemek amacıyla kullanılan uyak, sözlü

edebiyat ürünlerinde hatırlamayı ve ezberlemeyi kolaylaştıran bir öğedir.

Ses benzerliğine niteliğine göre uyaklar çeşitli türlere ayrılır. Yalnızca bir ünsüzün benzerliğine dayanan uyaklara yarı uyak denir; örneğin "el", "dil", "gönül" sözcükleri arasında / ünsüzüyle oluşan bir yarı uyak vardır. En az bir hecedeki ünlü ve ünsüz benzerliğine tam uyak ya da yalın uyak denir; örneğin "baş", "yaş", "yavaş" sözcüklerinde a ünlüleriyle ş ünsüzü tam uyak oluşturur. Birden fazla hece arasındakî ses benzerliğine ise zengin uyak adı verilir. Bu zenginlik iki tam hecenin ortaklığı olabileceği gibi, tam uyağa eklenen bir ünlü ya da birkaç ünsüzün ses değeriyle de oluşabilir (örn. "sıcak-ocak", "sarı-dağları", "hece-gece"). Yazılış ve söylenişleri aynı olduğu halde anlamları farklı olan sesdeş sözcüklerle ya da bu sözcüklerin yan yana gelmelerinin yarattığı ses kaynaşmasıyla oluşturulan benzerliğe cinaslı (ündeşli) uyak adı verilir (örn. "Güle naz/Bülbül eder güle naz/Oyle bir yare düştüm/Ağlayan çok gülen az"). Cinaslı uyak, halk şiirinde özellikle mânilerde çok kullanılmıştır. Bunun dışındaki uyak türleri arasında, ünlüyle biten açık uyak, ünsüzle biten kapalı uyak, dizelerin başında bulunan baş uyak, dize ortasında bulunan iç uyak, bir kıtânın birinci ile dördüncü, ikinci ile üçüncü dizeleri arasındaki sarma uyak, bir kıtânın birinci ile üçüncü, ikinci ile dördüncü dizeleri arasındaki çapraz uyak, bir beytin bir dizesindeki iki sözcükle ötekî dizesindeki iki sözcük arasında yapılan çift uyak, dizelerde ikiden çok sözcük arasında yapılan çok uyak sayılabilir.

Uyak, klasik Yunan ve Latin şiirinde ender olarak görülür. Buna karşılık ortaçağda Latince yazılan dinsel şarkı ve şiirlerde, özellikle de 4. yüzyılda Katolik ayinlerinde söylenen şarkılarda yaygınlıkla kullanılmıştır. Klasik şiir yanlıları zaman zaman şiirde uyak kullanılmasına karşı çıkmışlarsa da, uyak Batı şiirinde önemli bir yer tutmayı sürdürmüştür. Sone, balad, vilanelle, rondeau, chant royal, triolet, canzone ve sestina gibi şiir biçimlerinin belirli uyak düzenleri vardır. Batı'da serbest nazım yanlıları uyaqsız bir şiire yönelmişlerse de, başka şairler yeni ve karmaşık uyak düzenleri geliştirmeyi sürdürmüşlerdir.

Uyak Osmanlı divan edebiyatında aruz kadar önemliydi. Hemen hemen tümü Arap ve İran edebiyatından alınmış olan divan edebiyatı nazım biçimlerini belirleyen temel ilkelerden biri uyak düzeniydi. Türk şiiri de genel olarak uyağı ön planda tutan bir şiirdir. Serbest nazım denemelerinde uyak atılmamış, tersine daha çok önem kazanmıştır.

uyanıklık, psikolojide, beyin kabuğunun (korteks) uyarılması sonucunda genel olarak dikkat süreçlerinin harekete geçmesiyle ortaya çıkan durum. Orta beyinde (mezen-sefal) yer alan ve hem içi, hem dışı yönelik duyusal-devimsel itkileri denetleyen retiküler formasyon adlı sinir ağında oluşur. Ama beynin başka bölümleri de bu sürece katılır. İçten ve dıştan gelen itkilerin karmaşık bir bileşimi niteliğindeki uyanıklık, beyin kabuğunun, belli duyu alıcılarıyla doğrudan uyarılması (örn. gürültü nedeniyle uyanma) sonucunda ortaya çıkan süreçten farklıdır.

Uyar, Tomris (d. 15 Mart 1941, İstanbul), özgün bir anlatım örgüsünün egemen olduğu öyküleriyle tanınan öykü yazarı ve çevirmen.

Arnavutköy'deki İstanbul Amerikan Kız Koleji'ni (1961) ve İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nü (1963) bitirdi. İlk öyküsü "Kristin" 1965'te *Türk Dili* dergisin-

de yayımlandı. Daha sonra *Dost, Papirus, Yeni Dergi, Soyut* gibi dergilerde çıkan öykü ve yazılarıyla tanındı. 1969'da şair Turgut Uyar ile evleninceye değin R. Tomris imzasını kullandı. Turgut Uyar ile birlikte Lucretius'tan çevirdiği *Evrenin Yapısı* (1974) ile 1975 Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü'nü, *Yürekta Bukacı* (1979, 1991) adlı öykü kitabıyla 1980 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı. "Son Sanrı" adlı öyküsüyle de 1987 Haldun Taner Öykü Ödülü'nü Murathan Mungan ve Nedim Gürsel'le paylaştı. *Yaza Yolculuk* (1986, 1990) ile 1987 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı. V. Woolf, G. García Márquez, J. Rulfo, L. Carroll, K. Vonnegut Jr., J. Cortázar, J. L. Borges gibi yazarlardan çeviriler yaptı. *Çağdaş Amerikan Öyküsü* (1980) ve *Amerikan Hikâyeleri Antolojisi* (1983) adlı derlemeleri hazırladı. Öyküleri Rusça, Lehçe, İngilizce, Sırpça ve Almancaya çevrildi. Öykülerinde yalın ve duyarlı bir evren kuran Uyar, daha çok toplum yaşamındaki değişimi ve bu değişimin birey üzerindeki etkilerini konu aldı. İlk kitapları *İpek ve Bakır* (1971, 1988) ve *Ödesmeler*'de (1973, 1991) küçük burjuva kökenli insanların yaşam biçimleri üzerinde yoğunlaştı. *Diz Boyu Papatyalar*'da (1975, 1990) bıçkın kabadayılardan ününü yitirmiş sinema oyuncularına, ekmek parası peşinde koşan yoksullara kadar çeşitli tabakalardan insanların dünyasını yansıttı. Öbür öykülerini *Yaz Düşleri/Düş Kışları* (1981, 1990), *Gece Gezen Kızlar* (1983, 1991), *Rus Ruleti* (1985), *Yürekta Bukacı* ve *Yaz Düşleri/Düş Kışları*'nın birliktelik basımı), *Dön Geri Bak* (1985), *Sekizinci Günah* (1990), *Ötuzların Kadını* (1992) gibi kitaplarda topladı. Günlüklerinin bir bölümü *Gündökümü 75* (1976), *Sesler, Yüzler ve Sokaklar* (1981), *Günlerin Tortusu* (1985), *Yazılı Günler* (1988) ve *Gündökümü 1985-1988* (1990) adlarıyla yayımlandı.

Uyar, Turgut (d. 4 Ağustos 1927, Ankara - ö. 22 Ağustos 1985, İstanbul), İkinci Yeni(*) akımının önde gelen şairlerinden. 1946'da Bursa İşıklar Askeri Lisesi'ni, 1947'de Askeri Memurlar Okulu'nu bitirdi. 1958'de askerlikten ayrıldı. Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Ankara Bürosu'nda ve

Turgut Uyar
Arta Güler

Sanayi Bakanlığı'nda çalıştı. 1968'de emekliye ayrılarak İstanbul'a yerleşti, 1969'da öykü yazarı Tomris Uyar ile evlendi.

İlk şiiri "Yad" Haziran 1947'de *Yedigün* dergisinde yayımlandı. Daha sonra çeşitli dergilerde çıkan şiirleriyle adını duyurdu. Çağdaş Türk şiiri üzerine yazıları ve edebiyat eleştirileriyle de ilgi topladı. *Tütünler Islak* (1962, 1984) adlı kitabıyla 1963 Yeditepe Şiir Armağanı'nı, Tomris Uyar'la birlikte Lucretius'tan çevirdiği *Evrenin Yapısı* (1974) ile 1975 Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü'nü, *Kayayı Delen İncir*'le (1981) 1982 Behçet Necatigil Şiir Ödülü'nü, *Büyük Saarl*'de (1984) 1984 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Şiirleri İngiliz-

ce, Fransızca ve Sırpçaya çevrilerek yabancı dergilerde yer aldı, antolojilere girdi.

Uyar ölçülü uyaklı ilk dönem şiirlerinde daha çok kişisel yaşantısı üzerinde durdu. Aşk, ayınlık, ölüm temalarını işlediği bu ilk şiirlerde Garip akımının izleri görülür. Daha sonra yoğun imgelerin ve simgeci bir söyleyişin egemen olduğu şiirleriyle İkinci Yeni akımının başlıca adlarından biri oldu. Sanatını halk şiirinin deyiş, divan şiirinin biçim özelliklerinden yararlanarak geliştirdi. Başlangıçta, İkinci Yeni akımının öteki şairleri gibi büyük kent yaşamını bütün karmaşıklığı, parçalılığı ve sarsıntılıyla içermeyi amaçlayan bir şiire çalıştı. Bu amaçla lirik şiirin geleneksel sınırlarını zorladı, şiirle düzyazı arasındaki ayrım çizgisini sildi ve disonans, ironi, paradoks, çokseslilik gibi tekniklerden yararlandı. Son dönem ürünlerindeyse başlangıçtaki zengin dokunun giderek yalınlaştığı ve daha karamsar bir tonun egemen olduğu görülür. Öbür şiir kitapları arasında *Arz-ı Hal* (1949, 1984), *Türkiyem* (1952, 1984), *Dünyanın En Güzel Arabistanı* (1959), *Her Pazartesi* (1968, 1984), *Divan* (1970, 1984), *Toplandılar* (1974, 1984), *Toplu Şiirler* (1981, ilk dört kitabının toplu basımı), *Sonsuz ve Öbürü* (1985) sayılabilir.

uyarcık bak. eksiton

uyarı işareti, ALARM İŞARETİ olarak da bilinir, zoolojide bir hayvan grubunun üyeleri arasında tehlikeyi haber vermeye yarayan kalıplaşmış her çeşit iletişim biçimi. Birçok durumda işitme ya da görme duyusuna yönelik olan uyarı işareti bazı hayvanlarda (örn. karıncalar, anılar ve bazı balıklar) kimyasal maddelerin salgılanması biçiminde ortaya çıkar. Uyarı sık sık türün sınırlarını aşacak biçimde yaygınlık gösterir. Örneğin birçok kuşun uyarı övüşü birbirine benzer ve bu ses duyulduğunda değişik türlerden kuşlar da kaçma tepkisi verir.

Görme duyusuna yönelik bir uyarı işareti memeliler arasında yaygındır. Bu işaret havaya kaldırılan kuyruğun beyaz tüylü alt yüzeyi gösterilerek verilir. Kuyruk yalnız kaçarken beyaz tüylerin ortaya çıkmasını sağlayacak biçimde kaldırılır. Uzmanlar memeliler arasındaki bu ortak uyarı tepkisinin tam anlamı konusunda görüş birliğine varamamışlardır. Öte yandan uyarı tepkisi genellikle olduğu yerde kimsiz kalma ya da kaçma biçiminde ortaya çıkar. Tehlike çok yakındaysa saldırma eğilimi ağır basabilir.

uyarcı, vücutta özellikle beyin ve merkez sinir sistemine ilişkin işlevleri uyaran maddelerin ortak adı. Sinir sistemini etkileyen uyarıcıların bir bölümünün öncelikle uyanıklık durumu üzerinde, antidepresifler gibi bazıları da duygusal durum üzerinde etkisi vardır.

En sık rastlanan uyarıcılar kahve, çay ve kakaoda doğal olarak, ayrıca kolalı içeceklerde de bulunan kafein, teofilin ve teobromindir. Bu maddelerden en etkin olan kafein, bazı ilaçların aşırı dozda alınmasıyla ortaya çıkan solunum bozukluklarının tedavisinde kullanılır. Ayrıca beyindeki kan damarlarının büzülmesini de sağladığından, baş ağrısında kullanılan ilaçların bileşiminde bulunur. Akciğerlerdeki bronşiyollerin gevşemesini sağlayan teofilin ağır astım nöbetlerinin tedavisinde kullanılır.

Yapay biresim yoluyla elde edilen bir uyarıcı türü olan amfetaminler adrenaline benzer etki yaratır. Kalp atım hızını, kan basıncını, dokulara giden glikoz miktarını

artırır, solunumu uyarır, akciğerlerdeki hava yollarının genişlemesini sağlar; öte yandan iştahı azaltır, sindirimi ve boşaltım gibi vücut işlevlerini yavaşlatır.

Amfetaminler ilk kez 1930'larda narkolepsi tedavisinde denenmiş, daha sonra yışmanlık ve yorgunluk tedavisinde kullanılmaya başlanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan kısa süre sonra amfetaminlerin aşırı dozda alınmasının ve bağımlılığın yarattığı tehlikeler anlaşıldı. Yüksek dozda alındığında ortaya çıkan uyarıcı etkinin ardından yorgunluk ve ruhsal çöküntü, bulantı, huzursuzluk, titreme, iştah kaybı, kabızlık, taşikardi ve aritmi gibi istenmeyen etkiler görülür. Aşırı dozda alındığında ateş, varisnilar, çırpınmalar ve komaya yol açabilir; uzun süre yüksek dozda kullanılırsa paranoit şizofreni gibi ruh hastalıklarına yol açabilir.

Tehlikeli yan etkileri ve bağımlılığa neden olmaları nedeniyle amfetaminler kafein ve öbür metilksantünlerin tersine hiçbir zaman uyarıcı olarak kullanılmamalı, rejimlerde ya da ruhsal çöküntü tedavisinde ilaç olarak verilmemelidir. Tıpta en fazla narkolepsi ve dikkat eksikliği sendromunun(*) tedavisinde kullanılır.

uyarılmış salım, laser etkisi oluşumunda, uyarılmış atomlardan enerji salımının yapay olarak sağlanması. Uyarılmış salım ilkesini 1917'de Albert Einstein ortaya koydu; bu ilkeye göre, normal sıcaklık dengesinde, yüksek enerjili bir durumda bulunan atomlar, düşük enerjili durumda bulunanlara oranla daha fazla sayıda ise (bak. birikim terslenmesi), atomları doğal olarak salacakları enerjinin aynısıyla uyayarak uyarılmış bir duruma döndürmek olanaklıdır.

Uyarılmış salımda salınan ışık dalgası, gelen (uyaran) ışık dalgası ile eşfazlıdır (bak. eşfazlılık). Laser etkisinde uyarıcı salım, bir tepkimeler zinciri başlatır; bu süreçte bir atomun saldığı ışınlam bir başka atomu uyarır. Bu uyarımlar zinciri, sistemdeki bütün atomlar normal durumlarına dönene değin sürer; bu süreçte eşfazlı tekrenkli (yalnızca tek bir dalgaboyunda) ışık ışınları salınır. Ayrıca bak. laser.

uyarım, fizikte, atom, atom çekirdeği ya da molekül gibi bir sisteme belirli bir değerde enerji verilerek sistemin bir enerji düzeyinden bir başka enerji düzeyine geçmesinin sağlanması. Genellikle sistemin en düşük enerji düzeyinden (taban durumu) daha yüksek enerjili bir düzeye (uyarılmış durum) geçmesi söz konusudur. Sisteme verilen belirli (ve kesikli) değerdeki enerji, uyarım enerjisi olarak adlandırılır.

Atom, çekirdek ya da molekül sistemlerinde, uyarılmış durumlar sürekli bir dağılım göstermez; tersine, bu durumlar kesikli (aynık) enerji düzeylerine sahiptir. Bu nedenle sistem dışından ancak bu düzeyler arasındaki farklara karşılık gelen kesikli (aynık) miktarlarda enerji (uyarım enerjisi) sağlanabilir.

Tek bir protonlu çekirdek ile bunun çevresinde dolanan bir elektrondan oluşan hidrojen atomundaki elektronu taban durumundan ilk uyarılmış duruma yükseltmek için gereken uyarım enerjisinin değeri 10,2 elektronvolttur. Elektronu taban durumundan ikinci uyarılmış duruma yükseltmek için gereken uyarım enerjisinin değeri ise 12,1 elektronvolttur.

Çekirdekdeki protonlar ve nötronlar da uygun değerlerde uyarım enerjileri verilerek kesikli üst enerji düzeylerine çıkarılabilir. Çekirdeğe ilişkin uyarım enerjileri, ato-

ma ilişkin uyarım enerjilerinden yaklaşık 1 milyon kez daha büyüktür. Örneğin kurşun-206 çekirdeği için birinci uyarılmış duruma yükselme enerjisi 0,80 milyon elektronvolt, ikinci uyarılmış duruma yükselme enerjisi ise 1,18 milyon elektronvolttur.

Uyarılmış atomlar ve çekirdeklerde tutulan uyarım enerjisi, taban durumuna geri dönen atomlardan (genellikle) görünür ışık, çekirdeklerden de gamma ışınlamı biçiminde salınır. Bu enerji kimi zaman çarpışmalarla da harcanabilir.

Uyarım süreci, maddenin ışıık ya da başka elektromagnetik enerji parçacıklarının (örn. elektronlar ve alfa parçacıkları) çarpmasıyla ısınması ya da iyonlaşmasında izlenen temel süreçlerden biridir. Uyarım enerjisi atomlarda, yörüngede dolanan elektronlar tarafından soğurulur, bu enerjili soğuran elektronlar daha yüksek enerjili ayırık durumlarından birine geçerler. Çekirdeklerde ise enerjili protonlar ve nötronlar soğurarak uyarılmış durumlara geçerler. Moleküllerde enerjili soğuran elektronlar üst enerji düzeylerine geçer; uyarım enerjisi molekülün tümü tarafından da soğurulabilir, bu durumda molekül uyarılmış olur ve ayırık titreşim ve dönme biçimlerinin birinden öbürüne geçer.

uyarma, İNDUKLEMI olarak da bilinir, embriyolojide, bir dokunun varlığının başka doku türlerinin gelişmesini etkilemesiyle ortaya çıkan süreç. Belirli dokuların, özellikle embriyon evresinin ilk dönemlerinde, bitişik dokuların farklılaşmasını yönlendirebildiği bilinir. Uyarıcı dokunun eksikliği uyarılan dokunun yetersiz ya da kusurlu gelişmesine yol açar. Bunun tersine, embriyonda normalden daha fazla ya da olmaması gereken yerde uyarıcı doku bulunması, uyarılan dokunun yerleşiminde bozukluklara neden olur. Normal olarak uyarma belirli koşullarda, belirli dokuların birbirini etkilemesiyle ve ancak belirli bir süre için ortaya çıkar.

Uyarma sürecine örnek olarak beyinden deriye doğru büyüyen göz taslağının uyarılması sonucunda göz merceğinin gelişmesi verilebilir. Göz taslağı üstderide (epidermis) değdiği bölgeleri merceğe dönüştürür. Uyarma mekanizmasının ayrıntıları bilinmemekle birlikte, ribonükleik asidin (RNA) haberci olarak görev yaptığı düşünülmektedir.

Uyaroğlu, İsmail (d. 1948, Balıkesir), ölüm ve aşk temalarının yanı sıra toplumsal ve siyasal olayları da işleyen şair.

İstanbul Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nü bitirdi. Çeşitli okullarda Türkçe öğretmenliği yaptı. Öğretmenlikten ayrıldıktan sonra yayınevleri ve reklam şirketlerinde çalıştı. *Milliyet Sanat Dergisi*'nin düzenlediği "1974'ün En Başarılı Genç Şairi" yarışmasını kazanan dört şair arasına girdi. İlk kitabı *Gül Sağanagi*'nde (1976, 1977) çocuk şiirlerini topladı. 1977'de Uluslararası Antalya Sanat Şenliği Tiyatro Yarışması'nda *Leş* adlı oyunuyla, ertesi yıl Yakacık Sanat Şenliği'nde "Koku" (1979, 1981) adlı öyküsüyle birincilik ödülleri kazandı. Gene 1978'de *Çocuk ve Şiir* adlı yapıtıyla Türk Dil Kurumu Çocuk Yazını Ödülü'nü, 1979'da *Bir Liranın İki Günü* (1979) adlı romanıyla *Cumhuriyet* gazetesinin düzenlediği 1978/79 Yunus Nadi En Güzel Çocuk Romanı Yarışması birincilik ödülünü, *Hayatı Karşılayan Şiirler*'le de (1981, 1983) 1981 Yazarlık Ödülü Şiir Ödülü'nü aldı.

İlk şiirlerde İkinci Yeni akımının etkisinde kalan Uyaroğlu sonraki yıllarda toplumsal gerçekçiliğe yöneldi. Yapıtlarında biçim ve öz dengesine özen göstererek kendine özgü bir anlatım ortaya koydu. Öbür şiir

kitapları arasında *Aşkian ve Umuttan Aldım Rengimi* (1978), *Yakında* (1980), *Şiir Kitabı* (1982), *Bir Demet Diken* (1983), *5+2 ler* (1984), *Ve Aşk* (1985), toplu şiirleri *Ateşin İçinden* (1986), *Şiir Ölümül Yolculuğun Senin* (1987) sayılabilir.

uydu, daha büyük bir gök cisminin, çoğunlukla gezegenlerin çevresinde dolanan yapay ya da doğal cisim. Örneğin Ay Yer'in uydusudur.

Güneş sisteminde Merkür ve Venüs dışındakı tüm gezegenlerin doğal uyduları vardır. Bugüne değin 40'ın üzerinde uydu belirlenmiştir. Varlığı kesin olarak saptanmış 17 ve olası 5 uydusuyla Satürn, en çok uyduya sahip olan gezegendir. Doğal uyduların büyüklükleri çok çeşitlidir. Mars'ın iki küçük uydusu ve Jüpiter'in en dış uyduları gibi çapı birkaç kilometreyi aşmayan uydular bulunduğu gibi, Satürn'ün Titan, Jüpiter'in Ganymedes ve Kallisto uyduları gibi Merkür gezegeninden daha büyük, çapları 5.200 km'nin üzerinde olan çok büyük uydular da vardır. Uyduların yapısı da çok çeşitlidir. Örneğin Ay tümüyle kayalık bir yapıya sahipken Satürn'ün uydusu Enkalados'un yapısının yüzde 50'sinden fazlası buzlardan oluşur.

Yapay uydu düşüncesi ise 1870'lerde ortaya atıldı. Ama bu tür ilk uzay aracı olan "Sputnik 1" uydusu ancak 4 Ekim 1957'de yörüngeye oturtuldu. O günden beri Yer yörüngesine çeşitli amaçlarla yüzlerce yapay uydu fırlatıldı. Yer dışında Venüs, Mars ve Ay'ın da yörüngesine yapay uydular oturtuldu. Yapay uydular bilimsel araştırmalar, haberleşme, radyo ve televizyon yayınlarının iletimi, hava tahmini, askeri keşif ya da Yer kaynaklarının değerlendirilmesi gibi çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır.

uydu gözlemevi, uzaydaki cisimlerin atmosfer ötesinden gözlenebilmesi amacıyla Yer yörüngesine oturtulan uzay aracı. Modern astronomlar atmosferin ışınlamı soğurma özelliği nedeniyle gözlemlerde yapılabilecek hataları önlemek ve görüş keskinliğini(*) artırmak amacıyla uydu gözlemevlerinden yararlanırlar. Atmosferin üst katmanlarındaki moleküller ve atomlar Yer yüzeyine ulaşabilen ışık ve radyo dalgaları dışındaki tüm ışınlamı soğurur. Atmosferdeki çalkantılar da görüntünün alt katmanlardan geçerken bulanmasına neden olur.

Uzayda bulunan bir gözlemevi potansiyel olarak bütün ışınlam enerjilerini saptayabilir, ama bu alanda kullanılan aletlerin getirdiği bazı sınırlamalar vardır. ABD 1970'lerin başlarından itibaren uzaya çeşitli amaçlarla uydu gözlemevleri fırlattı. Yörüngede Astronomi Gözlemevi ve Uluslararası Morötesi Araştırması gözlemevleri, tayfın morötesi bölgesindeki soluk cisimlerin gözlenmesinde kullanıldı. Yüksek Enerji Astronomi Gözlemevi ise X ve gamma ışınlam kaynaklarının incelenmesini sağladı. Yörüngede Güneş Gözlemevi gibi bazı uydu gözlemevleri de Güneş'in incelenmesi amacıyla özel olarak tasarlanmıştır.

uydu haberleşmesi, Yeryüzündeki noktalar arasında iletişim bağlantısı kurulmasında Yer yörüngesinde dolanan yapay uydulardan yararlanılması.

Uydu haberleşmesi alanındaki ilk deneme, ABD hükümetinin SCORE Projesi çerçevesinde 18 Aralık 1958'de fırlattığı bir uydu ile gerçekleştirildi. İlk haberleşme uyduları arasında yer alan ve 12 Ağustos 1960'ta fırlatılan "Echo 1" plastikten yapılmış ve ince bir alüminyum katmanla kaplanmış bir balondur. Pasif (gelen sinyalleri yalnızca yansıtan, yani alıcı-verici donanımı içermeyen)

yen) bir uydu olan "Echo 1", deneysel nitelikte olmak üzere telefon, faksimile ve veri iletişiminde kullanıldı. İlk aktif (alıcı ve verici donanımı içeren) uydu olan "Telstar 1" uydusu 10 Temmuz 1962'de yörüngeye oturtuldu ve canlı televizyon yayınlarının ve telefon konuşmalarının Atlas Okyanusunun bir yanından diğer yanına ilk kez iletilmesinde kullanıldı. İlk senkron (eşzamanlı, bir başka deyişle, konumu Yer'e göre sabit kalan) uydu olan "Syncom 2" uydusu 26 Temmuz 1963'te yörüngeye oturtuldu. 19 Ağustos 1964'te fırlatılan "Syncom 3" uydusu ise Büyük Okyanus üzerinden ilk televizyon iletişimini sağladı. İlk ticari haberleşme uydusu "Intelsat 1" (Early Bird) ise 6 Nisan 1965'te yörüngeye oturtuldu. Ayrıca bak. Echo; Intelsat; Telstar.

Uydu haberleşmesinde, sinyaller yer istasyonundaki verici aracılığıyla uyduya gönderilir. Uydudaki alıcı tarafından alınan bu sinyal, yükselticiler aracılığıyla güçlendirilir ve başka bir yer istasyonuna gönderilir. Bir haberleşme uydusunda genellikle birkaç aktarıcı bulunur. Her aktarıcı üst (alıcı) mikrodalga frekanslarında bir kumalda çalışan bir alıcı, alınan sinyalin frekansını bir alt (verici) mikrodalga frekansına çeviren devre, çıkış gücünü yükselten bir yükselteç ve bir vericiden oluşur. Uydudaki aktarıcı sayısı uydunun iletişim sığasını belirler. Bir iletişim kanalına genellikle bir renkli televizyon sinyali ya da 1.200 tane tek yönlü telefon sinyali yerleştirilebilir.

Haberleşme uyduları roketler aracılığıyla yörüngeye yerleştirilir. Kullanım süresi boyunca uydunun yönlenimi denetim altında tutulur; uydunun konumu da Yer, Güneş ve Ay'ın kütleçekim alanlarındaki düzensizliklerden ve Güneş rüzgarı ile Güneş ışığının basıncından kaynaklanan değişimlere karşı sürekli olarak ayarlanır.

Haberleşme uydularında elektrik enerjisi güneş pilleri ile sağlanır; bazı deneme uydularında radyoaktif izotopların saldırdığı ısı ile çalışan termoelektrik üreteçler de kullanılmaktadır. Senkron bir uydu yıl boyunca iki 44 günlük dönemde 70 dakikaya varan süreler boyunca Yer'in gölgesine girer, bu nedenle bu uydulara bu süreler içinde enerji sağlamak üzere akümülatörler yerleştirilir. Uydudaki vericilerde mikrodalga frekanslı güç genellikle yürüyen dalgalı elektron lambaları aracılığıyla elde edilir.

Bir grup Yer istasyonu arasında iletişim sağlayan uydular grubu bir uydu haberleşme sistemi oluşturur. Uydu haberleşme sistemleri uluslararası iletişim sağlama amacıyla kurulmuş olabileceği gibi (örn. Intelsat) yalnızca bir ülke içinde iletişim sağlamaya ya da hem uluslararası, hem de yurtdışı iletişime yönelik olabilir. Bazı sistemler gezici kullanıcılara, özellikle gemilere hizmet vermek amacıyla kurulmuştur. Askeri amaçlı ya da amatör radyocuların kullanımına ayrılmış sistemler de vardır.

On bir ülkenin dünya çapında bir iletişim sistemi oluşturmak amacıyla Ağustos 1964'te anlaşmaya varmalarıyla Intelsat doğmuş oldu. "Intelsat", günümüzde 100'den fazla ülkenin hisse sahibi olduğu bir kuruluş durumundadır. ABD'yi Intelsat'ta 1962'de kurmuş olan Comsat temsil etmektedir. Sistemdeki uyduların tasarımı, geliştirilmesi ve bakımı Intelsat'ın sorumluluğundadır; yer istasyonları ise bulundukları ülkenin kuruluşlarına aittir ve bu kuruluşlarca çalıştırılır. Intelsat üyesi olmayan ülkeler uydu haberleşmesi olanaklarından Comsat'a bağlı bir kuruluş olan Comsat General aracılığıyla yararlanabilirler.

Intelsat sistemi 1980'lerde 150 ülkede 400 kadar yer istasyonu içermekte, televizyon ve diğer iletişim türlerinin yanı sıra 20

bin çift yönlü telefon bağlantısı sağlamaktadır. Sovyetler'in Intersputnik kuruluğu Sovyetler Birliği içinde ve sosyalist ülkeler arasında iletişim sağlar.

İletişimin başka yöntemlerle sağlanması zor olduğu koşullarda yurtdışı hizmet veren uydu haberleşme sistemlerinden yararlanılmaktadır. Örneğin Kanada'nın Telesat sistemi, kentsel bölgelerden yanı sıra, nüfusun çok seyrek olduğu Kuzeybatı Toprakları'na hizmet götürmektedir. Endonezya'nın Palapa sistemi ülkeyi oluşturan çok sayıda ada arasında iletişim sağlamaktadır. Yurtdışı uydu haberleşme sistemleri özel iletişim amaçları için de kullanılmaktadır. Bunlar arasında kablolu televizyon sinyallerinin dağıtımı ve ülkenin değişik bölgelerinde aynı anda baskıya giren gazete ve dergilerin sayfa kullplarının iletilmesi sayılabilir.

uydu kent, büyük bir kentin yükünü hafifletmek amacıyla onun yakınına kurulan daha küçük kent. Bütün kentsel işlevleri içermeyen, yani kent gibi kendi kendine yeterli bir birim değildir. Daha çok konut alanı olarak düşünüldüğünden bunlarda oturanlar çalışmak için genellikle büyük kente giderler. Uydu kentlerin yönetsel, ticari ve gereksinimlerini de bağlı oldukları büyük kent karşılar. Bu nedenlerle, gündüzleri neredeyse boşalır akşamları yeniden dolan uydu kentlere yatakhane kent de denmiştir.

uygulama okulu, öğretmen adaylarının öğretmenlik denemeleri yapmasına olanak vermek amacıyla, öğretmen yetiştiren kurumların içinde ya da onlarla yakından ilişkili olabilecek biçimde kurulmuş okul.

Türkiye'de ilk uygulama okulu, Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminin çağdaştırılması için çalışan Arap eğitimci Sâdı Bey tarafından, onun müdürlüğünü yaptığı İstanbul Darülmüallimini'nde 1909'da açıldı. Cumhuriyet döneminde 1940'larda köy enstitüleri bünyesinde açılan uygulama ilkokulları, çağdaş eğitim ilkelerini uygulayan ve öğretmen adaylarının bu ilkeleri uygulamaya olanak sağlayan okullardı. Son yıllarda öğretmen adayları, özellikle uygulama okulu olarak tasarlanmamış okullarda uygulamaya yapmaktadırlar.

uygulamalı psikoloji, bilimsel psikolojik veriler ve yöntemlerden yararlanarak insan ve hayvan davranışı ile yaşantılarına ilişkin pratik sorunların çözülmesini içeren disiplindir. Laboratuvar deneyleri ve alan çalışmalarından, sorumlu kişilere doğrudan hizmet vermeye kadar çok çeşitli yöntemlere dayanır.

19. yüzyıl sonlarında psikolojinin bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmasına katkıda bulunan düşünsel akımlar, sonraki yıllarda uygulamalı psikolojinin gelişimini de etkiledi. İngiliz bilgin Francis Galton'un *Inquiries into Human Faculty and its Development* (1883; İnsan Yetilerinin Araştırılması ve Gelişimi) adlı yapıtı, bireysel farklılıkların ölçülmesine öncülük etti. 1896'da, ABD'nin Philadelphia kentindeki Pennsylvania Üniversitesi'nde, klinik psikoloji çalışmalarına öncülük edecek bir klinik kuruldu. Aynı dönemde Paris okullarında, Alfred Binet ve Théodore Simon'un çalışmalarıyla zekâ testleri uygulanmaya başladı. Gene Fransa'da M. Lahy, 1905'te daktilo ve otomobil kullanma becerilerine ilişkin araştırma yaptı. Uygulamalı psikolojiden yararlanılan ilk alanlar arasında grup testleri, adli sorunlar, sanayide verimlilik, güdülenme ve suç işleme de bulunuyordu. Pittsburgh'daki (ABD) Carnegie Teknoloji Enstitüsü'nde 1915'te

öğretim ve araştırma amacıyla bir uygulamalı psikoloji bölümü kuruldu. 1917'de H. L. Hollingsworth ve A. T. Poffenberg, ilk uygulamalı psikoloji yayını olan *Journal of Applied Psychology*'yi çıkardılar I ve II. Dünya savaşları arasında mesleki testler, öğretim yöntemleri, tutum ve ahlaki değerler, stres altında davranış, propaganda ve psikolojik savaş, rehabilitasyon ve psikolojik danışmanlık gibi konulardaki araştırmalar hız kazandı.

ABD'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan uzay araştırmaları, uygulamalı psikolojide belli eğilimleri öne çıkardı. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, bütün yetenekli kişilerin taptanıp ulusal çıkarlar doğrultusunda eğitilmesine önem verilmesine başlaması sonucu eğitim psikologları, böyle bireyleri erken yaşlarda ortaya çıkartıp tanımlamaya yöneldiler. Bu tür çalışmalar kişilerin eğitim, meslek ve kışaal yaşam alanlarındaki hedeflerini belirleyip gerçekleştirmelerine yardımcı olmaya çalışan rehber psikologların çalışmalarıyla iç içe geçmişti. Devlet desteğindeki kurumlar, sosyal hizmet örgütleri, eğitim kurumları ve serbest çalışan psikologların bulunduğu rehberlik hizmetleri giderek yaygınlaştı. İnsan kaynaklarından en iyi biçimde yararlanma kaygısıyla ticaret ve sanayi kuruluşlarında endüstriyel psikoloji de önem kazandı. Mühendislik psikolojisinin gelişmesinde, havacılık sanayisi ile çeşitli uzay araştırma kurumları etkili oldu. Makineler ve mühendislik sistemleri karmaşıktıkça, insan-makine ilişkisini inceleme gereği doğdu. Toplumun akıl hastalarının tedavisi ve akıl hastalığından korunma önlemleri konusunda duyarlılığı, psikoloji biliminde klinik psikolojinin en hızlı gelişen alan olmasını sağladı. Buna karşılık, psikolojinin daha köklü tıp uzmanlık alanlarıyla ilişkisi konusunda önemli mesleki sorunlar ortaya çıktı. Psikologlar otomasyon uygulamalarını araştırırken, geliştirmekte olan ülkelerde hızlı sanayileşme ve işgücü planlamasından doğan sorunlarla da uğraştılar.

Uygulamalı psikologlar, bazı durumlarda araştırma veya da öğretimle de ilgilenebilir. Uygulamalı psikolojide, psikolojik araştırmaların yanı sıra başka disiplinlerde elde edilen bulgular da kullanılır. Yeni (örn. teknolojik) sorunlar ortaya çıktıkça, uygulamalı psikolojinin ilgi alanı genişlemektedir.

Bu disiplinle iç içe geçmiş olan bir başka alan da, kişilik, davranış ya da başarı gibi psikolojik değişkenlerin değerlendirildiği psikolojik testlerdir. Örneğin, klinik psikologlar saldırganlık ya da saplantılı davranış gibi özelliklerin ölçülmesiyle ilgilenirken, rehberlik psikologu mesleki ilgi ve beğeniyi, endüstriyel psikolog belirli bir işkandırma ya da büro tasarımının iş verimine olan etkisini, topluluk psikologu nükleer santral ya da radyoaktif atık depolama bölgesinde oturanların yaratıcı psikolojik etkileri ölçmeyi amaçlayabilir. Ayrıca bak. eğitim psikolojisi; klinik psikoloji; rehberlik.

Uyguner, Muzaffer (d. 7 Şubat 1923, Kandıra, Kocaeli), özellikle inceleme kitaplarıyla tanınan yazar.

Ortaöğrenimini 1941'de Trabzon Lisesi'nde tamamladı. 1945'te Siyasal Bilgiler Okulu'nu (sonradan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirdi. Maliye Bakanlığı'nda başladığı memurluk yaşamını, Ticaret Bakanlığı'nda müfettiş olarak sürdürdü. 1966'da Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi'ne geçti. 1970'te İmar ve

İşkan Bakanlığı Teftiş Kurulu başkanı oldu. 1978'de kendi isteğiyle emekliye ayrıldı.

İlk şiirleri ve yazıları 1936'da İzmit'te *Türk Yolu* gazetesinde çıkan Uygur, 1943'ten sonra *İnkılapçı Gençlik*, *İstanbul*, *Yaratış*, *Kaynak* gibi dergilerde yayımlanan şiirleri ve yazılarıyla tanındı. 1955'te *Varlık* dergisinin açtığı bir yarışmada bir eleştiri yazısıyla ikincilik ödülü kazandı. Daha sonra eleştiri ve inceleme türünde yazılara yöneldi ve çeviriler yaptı. Şiirlerini içeren ilk kitabı *Kayın Ağacı* 1953'te yayımlandı. Memduh Şevket Esendal'ın ve Sait Faik Abasıyanık'ın bütün yapıtlarını derleyerek yayıma hazırladı. Öbür yapıtları arasında *Sait Faik'in Hayatı* (1959), *Tarancı'nın Şiir Üzerine Düşünceleri* (1960), *Sait Faik Abasıyanık* (1964, 1983), *Yahya Kemal* (1966/Yahya Kemal/Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler, 1992), *Cahit Sıtkı Tarancı* (1966), *Orhan Veli Kanık* (1967), *Reşat Nuri Güntekin* (1967), *Orhan Veli'nin Dil ve Şiir Üzerine Düşünceleri* (1967), *Halide Edip Adivar* (1968, 1992), *Salâh Bırsel* (1990) ve *Cahit Külebi* (1992) sayılabilir.

Uygur, Burhan (d. 1940, Tirebolu, Giresun - ö. 29 Nisan 1992, İstanbul), düşsel ve duyarlı bir dünyayı yansıtan, şiirsel figüratif çalışmalarıyla tanınan ressam. 1961-69 arasında İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde önce Nurullah Berk, sonra da Bedri Rahmi Eyuboğlu atölyelerinde okudu. 1970'te Avusturya hükümetinin bursuyla Salzburg Yaz Akademisi'ne katıl-

Burhan Uygur'un ahşap üzerine bir çalışması, 1985; özel koleksiyon, İstanbul
Ana Yayıncılık Arşivi

dı; orada Hollanda asıllı ressam Corneille'le (d. 1922) çalıştı. 1980'lerde Can Yücel'in *Rengâhenk*, Ahmet Oktay'ın *Sürgün* ve Günseli İnal'ın *Sulara Gömülü Çağrı* adlı şiir kitaplarını resimledi. 1968'de Çağdaş Ressamlar Cemiyeti Yılın Genç Sanatçısı Jüri Özel Ödülü'nü, 1976'da İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi Açık Hava Sergisi ödül ve mansiyonlarını, 1978'de Sedat Simavi Vakfı Görsel Sanatlar Ödülü'nü ve 1988'de 2. Uluslararası Asya-Avrupa Bienali İkincilik Ödülü'nü kazandı.

1960-70 dönemi figüratif eğilimleri içinde önemli bir yeri olan Burhan Uygur resimlerinde süreklilik kavramı üzerinde çok durmuştur. Çoğu kez iç dünyanın geçmişini, bugününü ve geleceğini iç içe işleyerek süreklilik ve bitmemişlik duygusunu vurgulamıştır.

Resimlerinde soyut ve figüratif öğeleri bir arada kullanarak düşsel bir dünya yaratan

Uygur 1980'lerde ahşap kapıların ya da değişik malzemelerin üstüne resim yaparak tuval gelenekini aşmaya çalışmıştır. İki ahşap kapı üstüne çizdiği martılar, dansözler, ayı oynatıcıları, yaşamla ölümün iç içe geçmesini simgeleyen cenin benzeri figürlerle düşsel bir dünyayı yansıtmaya yönelmiştir. Son dönem çalışmalarında süreklilik kavramını yaşam-ölüm-ölümsüzlük çevrimi içinde işlemiştir.

Uygur, Nejat (d. 1927, Kilis, Gaziantep), tiyatro ve sinema oyuncusu ve yönetmeni. Çoğunu kendi yazdığı ya da uyarladığı ve sahneye koyduğu bulvar komedileriyle tanınır.

Manisa Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) Heykel Bölümü'nde öğrenim gördü. 1956'da Sanyer Halkevi'nin Tiyatro Bölümü'nde amatör, ertesi yıl da Avni Dilligil Tiyatrosu'nda profesyonel olarak sahneye çıktı. Daha sonra 1959'da kendi adına kurduğu tiyatrodaki çalışmalarını sürdürdü. Çocuksu bir tiyatro ve söze dayanan bir oyunculukla, güncel siyasal olaylardan esinlenerek oluşturduğu hafif komedilerde oynamayı yeğledi. Sahnelediği başlıca oyunlar arasında *Damdaki Zurnacı* (1970), *Ümit mi Simit mi?* (1973), *Mihracenin Nargilesi* (1975), *Alo... Orası Tımarhane mi?* (1980), *Maradona* (1983), *Hadi Eyvallah Çarlı Efendi* (1984), *Aman Özal Duymasın* (1985) ve Muammer Karaca'nın *Demirel'e Söylerim*'i (1986) vardır.

Uygur sinemada yarattığı "Cafer Bey" tiyaple tanınmış, ayrıca çeşitli televizyon programlarında da görünmüştür.

Uygur, Nermi (d. 1925, İstanbul), felsefeci ve deneme yazarı. Yapıtlarında edebiyatla felsefeyi uzlaştırmaya çalışmıştır. 1948'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden mezun oldu; 1950'de aynı bölüme asistan olarak girdi. Üç yıl AFC'de çeşitli konularda çalışmalar yürüttükten sonra Edmund Husserl'de *Başkasının Beni Problemi* adlı teziyle doktorasını tamamladı. 1955'te doçent, 1964'te profesör oldu.

"İnsan"ı hareket noktası alan edebiyat ile felsefenin uzlaşması, bunun sonucunda her iki alanın da daha kolay anlaşılacağı savundu. Felsefe, dil ve edebiyat konularında çeşitli kitap ve denemeler yazdı. Doktor teziyle 1958'de Türk Dil Kurumu Bilim Ödülü'nü kazandı. Başlıca yapıtları arasında *Felsefenin Çağrısı* (1962, 1984), *Dilin Gücü* (1962, 1984), *Dünya Görüşü* (1963), *İnsan Açısından Edebiyat* (1969, 1988), *Güneşle* (1969), *Türk Felsefesinin Boyutları* (1974, 1988), *Kuram-eylem Bağlamı* (1975), *Dil Yönünden Fizik Felsefesi* (1979, 1985) ve *Yaşama Felsefesi* (1981, 1984) sayılabilir.

Uygurca, YENİ UYGURCA olarak da bilinir, Türk dillerinin Güneydoğu öbeğine bağlı dil. Çin'in kuzeybatısındaki Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi ile Rusya'daki Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan cumhuriyetlerinde konuşulur. 1917 Devrimi'nden önce Rus Çarlığı'nda Tarançı olarak anılırdı. Yeni Uygurca adı, günümüzde konuşulan bu dili ortaçağda bağımsız devletler kuran Uygurların dilinden ayırmak için kullanılır. Gene Güneydoğu öbeğine giren Salar ve Sarı Uygur dillerini konuşanlar da edebiyat dili olarak Uygurca'yı kullanır. Eski-den Arap harflerinin kullanıldığı Uygurca'nın yazımında 1930'da Latin harflerine geçilmesi de 1947'de SSCB'de Kiril alfabesi benimsenmiştir. Çin'de ise Arap harflerinin kullanımı yaygın biçimde sürmektedir.

6-14. yüzyıllar arasında Asya'nın iç kesimlerinde yüksek bir uygarlık ve kültür düzeyine ulaşan Uygurların dili için Klasik Uygurca adı da kullanılır. Manici ve Budacı olan bu Uygurların geliştirdiği edebiyat ilahiler, gınahtan arınma formülleri, vaazlar ve efsaneler bakımından zengindir. Çevre kültürlerle yoğun etkileşim içinde olan Uygurca, Çince ve Süryanice ile Sogd ve Sanskrit dillerinden aktarılan terimlerle zenginleştirilmiştir. "Uçmak", "tamu", "acun", "din", "kamu", "baş" gibi sözcükler, söz konusu dillerden aktarılıp Uygurca'nın ses sistemine uydurulduktan sonra Türkçe sayılmıştır. Bu arada bazı dilbilgisi kurallarının da Uygurcaya dışarıdan girdiği anlaşılmaktadır. Tarım Havzasının Turfan yöresindeki kazılarda ortaya çıkan Uygurca metinler *Türkische Turfan Texte*, *Uigurica* adıyla yayımlanmaktadır.

Uygurca sözdiziminin sağladığı dil kıvraklığı, edebiyat dili olarak gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Budacı inançlarla kaleme alınmış Uygurca metinler arasında *Prens Kayanamkara* ve *Papamkara* adıyla anılan öykü-masal ile *Sekiz Yüklemek* (Sekiz Yığın) özellikle önemlidir. Bazı araştırmacılara göre Budacı Uygurca metinlerde rastlanan "köngül" (gönül) ve "eren" gibi kavramlar sonraki Türk tasavvufunu etkilemiştir. Yazılı edebiyatın ilk Türk şairi sayılan Apırcı Tigin'in bir aşk şiiri de günümüze ulaşmıştır. Yapılan yazıya geçmişi en eski Türk şairleri arasında Asit Tutung, Çisuya Tutung, Kül Tarkan ve Kalım Keyşi sayılabilir. Uygurca edebiyatta şiir türleri için koşma, koşug, kojan, başık, takşut, küg, şlok gibi adlar kullanılmıştır.

Uygurların yazı için kullandığı malzeme, daha 5-6. yüzyılda yapımını Çinlilerden öğrendikleri kâğıttır. Gene Çinlilerden baskı tekniğini öğrenen Uygurlar blok baskının Batı'ya yayılmasına önemli katkıda bulunmuştur. Uygurlar, basım tekniğinde en eski türde oynak harfleri de kullanmıştır. Moğol fatihler de Uygur yazısını benimsemiş, diplomatik dil uzun süre Uygurca olarak kalmıştır. Örneğin Büyük Han'ın papayla yazışmasını Uygurca gerçekleştirdiği bilinmektedir.

Uygurlar, Göktürk egemenliğinin yıkılmasından sonra Asya'nın iç kesimlerinde devlet kurarak sınıflı toplum düzenine geçen Türk boyları. 1990'ların başlarında Çin'in Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'nde 7,3 milyon aşkın, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan cumhuriyetlerinde ise 200 bini aşkın Uygur yaşamaktadır. Ama ortaçağ Uygurları ile günümüzdeki Uygurları arasındaki bağ yeterince açıklığa kavuşulmuş değildir; günümüzdeki Uygurların ancak bazı gruplarıyla eski Uygurlar arasında doğrudan bir bağ kurulabilmektedir.

Uygur adının çok eski çağlardan beri rastlanan ve zamanla pek çok Türk halkı için kullanılan Ogur (Gur) adından kaynaklandığı sanılmaktadır. Bazı araştırmacılara göre, Orhun Yazıtları'nda rastlanan Dokuz (Tokuz) Oguz adı gerçekte Uygurları belirtir ve Oguz adı da gene Ogur adından türemiştir. Başka araştırmacılara göre Çin kaynaklarında Şa-to adıyla anılan Dokuz Oguzlar 9. yüzyıl başında Tibetlilerin baskısıyla göç etmek zorunda kalınca İslam yazarları Dokuz Oguz adını onlara vâris olan Uygurlar için kullanmışlardır. Gene Çin kaynaklarında 6. yüzyıldan beri rastlanan Hul-ho adı Uygurları belirtmektedir bu kaynaklarda Uygurların Hun soyundan geldiği kabul edilir.

Çin kaynaklarına göre Uygurların yurdu Selenge Irmağının yukarı yatağından Orhun Irmağı kıyılarına ve Aral Gölü kenarlarına kadar uzanıyordu. 630 dolayında Barköl

kentli çevresinde yaşayan Uygurlar Göktürklerle karşı yer yer başarılı savaşlar veriyordu. Uzun süre Çinlilerle ittifak kuran Uygur soylularından Tu-mi-tu 648'de kağan unvanını aldı. Göktürk hükümdarı Kapagan Kağan'ın (hd 692-716) bir süre Uygurlara boyun eğdirmesine karşın Karluk ve Basmıl halkları ile Dokuz Ögüz kabilelerinin katılmasıyla güçlenerek bir konfederasyon oluşturabilecek konuma gelen Uygurlar sonunda Boyla Kağan önderliğinde Göktürk egemenliğine karşı ayaklandılar.

Batıdaki en güçlü Türk topluluğu olan Türgişlerin eski egemenlik alanının doğusunda (bugün Moğolistan) Uygurlar, batısında ise Karluklar egemen oldu. 745'te Göktürk konfederasyonu içindeki Uygur, Basmıl, Karluk ve Ögüz halkları Göktürk yönetimine kesin olarak son verdiler, Uygur kağanı Kutluğ Bilge Kül kağan ilan edildi. Bunu izleyen ilk Uygur egemenliği döneminde Uygur hanı büyük kağan olarak anıldı, Uygur Konfederasyonu içinde Karluk hükümdarı da yabgu unvanını taşıdı. Zamanla Uygur ülkesindeki bütün kavimler Uygur adıyla anılmaya başladı, gitgide yaygınlaşan biçimde değişik yerlerde Orta Asyalı çeşitli kavimler için de Uygur adı kullanıldı.

Kutluğ Bilge Kül'ün ölümünden sonra yerine geçen oğlu Moyun-Çur (Bayan-Çur) döneminde (747-769) günümüzde Şine-Usu adıyla anılan yazıt diktiler. Bu dönemde Uygurlar bir yandan Çinlilerle ilişkilerini geliştirirken, bir yandan da Karluk, Basmıl, Kırgız ve Türgiş topluluklarıyla mücadeleyi sürdürdüler. Karlukların müttefiki Arapların Atlah Savaşı'nda (751) Çin ve Uygur ordusunu yenilgiye uğratmasından sonra Tarım Havzasının batı kesimi Karlukların eline geçti, bunun dışındaki alanlar Uygurlarda kaldı. 756'ya gelindiğinde artık Karlukların Uygurlardan ayrı bir yönetimi vardı, ama Karluk hükümdarı yabgu unvanını koruyordu.

Bu dönemden başlayarak Çin prensesleriyle evlenen Uygur kağanları, Çin'de patlak veren ayaklanmalara karşı da yönetimdeki Tang hanedanına (618-907) destek oldular. 757 ve 762'de iki kez Henan (Luoyang) başkentini ve başka kentleri ayaklanmacıların elinden aldılar, An Lushan'ın ayaklanmasını bastırdılar, ayrıca Tibetlilerin Çin'e yönelik saldırılarını püskürttüler. Çin'in Abbasi halifesi Harun Resid'le ittifaka girmesi üzerine Çin-Uygur-Arap ittifakı oluştu.

Böğü Kağan'ın 762'de Henan seferinden dönerken yanında Manici dört rahip getirmesi Maniciliğin Uygurlarca benimsenmesinin başlangıcını oluşturdu. Mani dinini benimseyen Basmıl ve Uygur hükümdarları "İduk Kut" unvanıyla kutsal kişiliklere büründüler. Daha önce de bir soylular kesiminin bulunmasına karşın sınıflı toplum özelliklerini taşımayan Uygurlarda ortaya çıkan bu yeni kutsallık anlayışı, kağanların kandaşlık örgütlenmesindeki konumlarından farklı bir konum kazanmaya başladığının belirtisiydi. Ayrıca Mani dini Uygurların Çin'le ilişkilerini hızla geliştirdiği gibi, göçebe-yağmacı yaşam biçiminin yerine ticaretin egemen olduğu yeni yerleşik yaşam biçimlerini benimsemeye başlamalarını sağladı.

Bundan sonra Uygurlarda geleneksel kandaşlık örgütlenmesinin yerini, uygarlık aşamasına özgü bir devletleşme süreci aldı. Uygur yurdunun merkezi de güneybatıya kaydı ve Tarım Havzasının çevresine yöneldi. "İdikut" adıyla anılan Uygur başkenti Hoçu iki büyük kervan yolunun kesişme noktasında gelişti. Maniciliğin etkisiyle Uygurlar doğuda ve daha sonra batıda (Kaşgar) yeni kültürel değerler ürettirler. Tarım

Havzasının kuzey eteğinde ve dağınık olarak doğu kesimlerinde uzun süredir İran kökenli Sogdlar ve Hint-Avrupa kökenli Toharlar yaşıyordu; gerek bu halkların gerek Tibetlilerle karışmış Nindlerin ve öteki Budacı kavimlerin kültür ortamının yerini zamanla Mani dininin etkisindeki Uygur kültürü aldı.

840'ta Uygur Konfederasyonu'nun Kırgızlara yenik düşmesi üzerine Uygurlar eski yurtlarını bırakmak ve Tarım Havzasının vaha bölgeleri ile Turfan Havzasına göç etmek zorunda kaldılar. Bazı Uygurlar da Çin sınırına doğru yöneldi, bu arada Çin'in kuzeyindeki Uygurların bir bölümü Çinleşti. Öte yandan Karlukların soyundan gelen Karahanlılar Maveräünnehir ve Doğu Türkistan'da kendi devletlerini kurdular. 10. ve 11. yüzyıllarda Müslümanlaşan Karahanlılar bu sürece koşturarak sınıflı toplum düzenine geçtiler. 846'dan sonra Çin'in Gansu ilinin sınırlarına gelen Uygurların burada kurduğu devlet 1028'deki Targut istilasına değin varlığını korudu; Sining çevresinde günümüze değin yaşayan Sarı Uygurların Gansu Uygurlarının soyundan geldiği sanılmaktadır. Tarım Havzasına gelen Uygurlar, Çin'de Tang hanedanının sona ermesinin ardından Türkistan'ın doğu kesiminde kendi devletlerini kurdular, ama 10. yüzyılın ortalarında Karahitaylara bağımlı duruma geldiler. Eskiden kullandıkları rünik Göktürk yazısını bir süre sonra bırakarak kendi adlarıyla anılan Sogd kökenli bir alfabeyle yazmaya başladılar. Fetihçi bir devlet politikasını hemen bütünüyle terk eden Uygur toplumunda 10. yüzyılda başlayan genel kentleşme süreci 11. yüzyılda doruğuna ulaştı. 11. yüzyılın sonunda Uygurların başlıca kentleri Hoçu, Sulmi, Canbalık ve Yenibalık'tı. Doğu Türkistan'daki Uygur Devleti Çin'de Ming hanedanının yönetime gelmesinden (1368) sonra ortadan kalktı.

10. yüzyılda Uygur hükümdarı Aslan Kağan'a gelen bir Çin elçisine göre Uygur ülkesinde müziğe büyük bir ilgi vardı; çiftçilik, meyvecilik, şarapçılık ve ipekçilik gelişmişti; topraklar arklarla sulanıyordu, altın, gümüş ve bakır işleniyordu; kentler kanalizasyon şebekeleriyle donatılmıştı. Uygur toplumu da artık kandaşlık kalıntılarından uzaklaşmıştı. Maniciliğin ve Budacılığın yanı sıra Hristiyanlık, özellikle Nestorilik de etki alanı buluyordu. Ayrıca Uygur sarayında münecimlerin büyük nüfuzu vardı. Bu dönemde Uygurlar Toharca, Sogdca ve Çince kaleme alınmış Mahayana Budacılığına özgü metinleri kendi dillerine çevirdiler.

Uygur sanatı, Çin sanatıyla yakın etkileşim içinde gelişti. Turfan'daki Uygur tapınakları benzersiz fresklerle bezenmişti. Bulutun, ejderin, Anka kuşunun simgesel biçimlerde işlendiği bezeme örgeleri, dört çizgili bezemeler ve başka örgeler Çin'deki örneklerle büyük benzerlik taşıyordu. Uygur kültür ve sanatı, Helenistik kalıntıların ve Hint uygarlığının kuzeye yansımış kültür formlarının yayılmasında etkili olduğu gibi, Sasani-İran sanatı ile Çin sanatı arasında da önemli bir etkileşimin kurulmasına öncülük etti. 19. yüzyıl sonlarına doğru Turfan ve Hotan gibi eski Uygur kentlerinde Albert Grünwedel'in başlattığı ve Von le Coq'un sürdürdüğü kazılarda fresklerle bezenmiş duvarların yanı sıra sanat değeri oldukça yüksek vazolar, yazmalar ve minyatürler bulundu (bu yapıtlar Berlin Müzesi'ne taşınmış ve buradaki Turfan Salonu'nda düzenlenmiştir). Bulgulara göre, örneğin Budacılıktan Maniciliğe devredilmiş Uygur tapınaklarında eski duvar resimleri ortadan kaldırılmak ya da üstü boyanmak yerine yalnızca bir duvar

çekilerek kapatılmıştı. Hoçu kentindeki yıkıntılarda Budacı, Manici ve Hristiyan öğeler yan yana yer alıyordu. Eski Uygur kentlerinde yapılan başka kazılarda elde edilen buluntular günümüzde Paris'teki Guimet ve Louvre müzeleri ile Leningrad ve Stockholm'deki müzelerde yer almaktadır.

Günümüzde Çin ve eski SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Orta Asya cumhuriyetleri topraklarında yaşayan Uygurların büyük bölümü dünyanın en kurak bölgelerinden birinde yerleşik kırsal yaşamı sürdürmektedir. Toplumsal örgütlenmenin merkezi köydür. Başlıca tarım ürünleri buğday ve darıdır. Sanayiye yönelik başlıca ürün, yörede uzun süredir ekilmekte olan pamuktur. Petrol bulunan Sinkiang'da sanayiye dayalı bir ekonomik yapının geliştirilmesine çalışılmaktadır. Günümüzde en önemli Uygur kentleri, Sinkiang'ın yönetim merkezi Urumçi ile Çin-Kırgızistan sınırı yakınındaki eski ticaret merkezi Kaşgar'dır. Uygurlar, Asya'nın iç kesimlerinde yaşayan Türk halklarının çoğunluğu gibi Sünnidir.

uyku, insanda ve bazı hayvanlarda, dıştan gelen uyarılara karşı duyarlılığın azaldığı, kendiliğinden ortaya çıkan ve uygun uyarılarla içinden çıkılabilen bilinçsizlik durumu. Düzenli aralıklarla uyuma, vücudun sağlığını korumasına ve uyum işlevlerine yardımcı olur. Canlının uyuyabilmesi için genellikle iskelet kaslarının gevşemiş olması, uyanıklık halinde görülen canlı ve amaca yönelik davranışların ortadan kalkması gerekir. Uyku sırasında kaydedilen elektroensefalogramda (EEG) genel olarak uykuya ve farklı uyku haline özgü dalga düzenleri saptanmıştır.

Normal olarak insanda günlük uyku gereksinimi 6-9 saattir. Bireyin yaşı uyku süresinin uzunluğu ve düzenini etkiler; örneğin, yeni doğmuş bir bebek günde aralıklarla 16 saat kadar uyuyabilirken, iki yaşına geldiğinde bu süre 9-12 saate iner. Normal büyüme ve olgunlaşma sürecinde çok sayıda kısa uyku döneminin yerini uzun ve kesintisiz tek bir dönem alır. Yaşlılarda çocuklara özgü uyku düzeni yeniden ortaya çıkabilir; bu nedenle yaşlılar genellikle gün boyu sık sık kestirdikten sonra gece yalnız birkaç saat uyur.

Uyku tipleri. 1953'te Eugene Aserinsky ve Nathaniel Kleitman uykunun hızlı göz hareketleriyle (REM: *rapid eye movement*) bağlantılı olduğunu açıkladı. Buna göre REM uykusu ve yavaş dalga uykusu ya da REM-dışı uyku olarak bilinen iki tip vardır. REM uykusu, merkez sinir sisteminin elektriksel etkinliğiyle ölçüldüğünde, uyanıklık durumuna çok yakındır. Yavaş dalga uykusunda ise EEG'de beyin dalgalarının çok yavaşladığı saptanır. Derin ve dinlendirici olan bu uykunun dört evresi vardır. Yavaş dalga uykusunda kaslar gevşer, otonom sinir sisteminin işlevleri yavaşlar, kas basıncı ve solunum hızı düşer. Öte yandan, REM uykusunun başlıca özellikleri fizyolojik etkinliğin, beyne giden kan ve oksijenin, ayrıca vücut hareketleri ve kaslardaki küçük kasılmaların artmasıdır. Uykunun çeşitli evreleri çevrimsel olarak ve birbiri ardından gelir; örneğin yavaş dalga uykusunun sırasıyla 1., 2., 3. ve 4. evrelerinin ardından REM uykusu, daha sonra yeniden 1. evre gelir ve bu düzen uyku boyunca sürer. Ortalama 90 dakikada bir ortaya çıkan REM uykusu 5-30 dakika sürer ve toplam uyku süresinin yüzde 20-22'sini oluşturur.

Uykunun işlevi. Uzun süreli uykusuzluğun sinir sisteminde anormal etkinliklere ve zihinsel işlevlerde azalma ve yavaşlamaya yol açması, uykunun özellikle sinir sisteminin sağlığını korunmasında önemli rol oynadığını düşündürür. Uykunun merkez sinir sisteminin çeşitli bölümlerinin duyarlılığını yeniden artırdığı ve bu bölümler arasındaki dengeyi koruduğu kabul edilir. İnsanlarla yapılan deneylerde, günlerce süren uykusuzluğun yorgunluk, bellek kaybı ve huzursuzluğa neden olduğu, buna karşılık psikoz ya da uzun süreli psikolojik ya da fizyolojik bozukluklara yol açmadığı görülmüştür. Uzun süreli uykusuzluğun ardından gelen uykuda REM ve yavaş dalgalı uykunun 4. evresinde artış olduğu da görülür. Önceleri rüyaların yalnız REM uykusu sırasında görüldüğü düşünülürse de, yavaş dalga uykusunda da rüya görüldüğü, buna karşılık bu rüyaların uyandıktan sonra anımsanmadığı anlaşılmıştır.

Uykuda ortaya çıkan bozukluklar arasında beyin uykuyu ve uyankıyı denetleyen bölümündeki bozukluk sonucunda gelişen narkolepsi, uyurgezerlik, aşırı ölçüde uyuma ile uykusuzluk sayılabilir. Uykuda konuşma, gece işemeleri, uykuda diş gıcırdatma ve horlama gibi bozuklukların yanı sıra REM uykusu sırasında onikiparmakbağırsağı ülseri belirtilerinin, yavaş dalga uykusunda sara benzeri çarpınmaların görüldüğü saptanmıştır. REM uykusunun kolayca bölünebilir olması ilaçlardan da etkilenmesine yol açar. Barbitüratlar gibi uyutucular, uyancılar ve yatıştırıcılar REM uykusunun süresini yavaş dalga uykusuna oranla azaltır. Uzun süre alkol alanlarda REM uykusu, uyutucular ya da uyancılar kesildiğinde olduğu gibi, tepkisel olarak artar.

Davranışçı psikologlar ve nörofizyologlar uykuyu üzerine işlevsel ve sinirsel kuramları araştırmayı sürdürmektedir. Uykuyu ve uyankılık hallerinin düzenlenmesinde merkez sinir sistemi ve sinir merkezlerinin rolünün yanı sıra uykunun ve evrelerinin işlevleri de incelenmiştir. REM ve yavaş dalga uykularının niteliklerinin farklı olması nedeniyle bazı kuramcılar yavaş dalga uykusunun vücudun onarılmasına, öte yandan REM uykusunun beyin onarılmasına yardımcı olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca bak. biyolojik geribesleme; hipnoz; narkolepsi; rüya; uykusuzluk; uyurgezerlik; varsanı.

uyku hastalığı, etkeni kamçı tekhücrelerden *Trypanosoma gambiense* ya da *T. rhodesiense* olan ve çeçe sineğiyle bulaşan enfeksiyon hastalığı. Başlıca belirtileri yüksek ateş, özellikle ensedekiler olmak üzere lenf düğümlerinde şişme, beyin ve omuriliğin de etkilenmesi sonucunda ortaya çıkan derin uykudur; hastalık genellikle ölüme neden olur. Ne kadar erken tanınır ve tedavi edilirse iyileşme olasılığı o kadar yüksektir. *T. gambiense*'nin neden olduğu enfeksiyonda yapay biresimle elde edilen bir arsenik bileşiği olan triparsamit etkilidir; buna karşılık bu ilaç görme sinirinde akut iltihaplanmaya ve sonuçta görme kaybına yol açabilir. Arsenik içermeyen süramin sodyum adlı bileşik enfeksiyonun her iki türünde de etkilidir. Hastalığın çok hızlı ilerleyen toksemi dönemi başladıktan sonra bütün tedavi yöntemleri yarsız kalır.

Uyku hastalığının denetim altına alınması için uygulanan mücadele, belirtili göstermeyen taşıyıcılar da içinde olmak üzere, asalağı taşıyan bütün bireylerin tecrit ve tedavi edilmesini, böcek öldürücülerin kullanılması ve köylerle yerleşim birimlerinin çevresindeki geniş alanların boşaltılarak hal-

kın çeçe sineğinden korunmasını, sineğin yoğun olduğu bölgelere girecek kişilere koruyucu olarak 60-90 günde bir süramin ya da diamidin bileşikleri verilmesini ve endemik bölgelerde yer alan halkın hastalıktan arındırılmış bölgelere taşınmasını içerir. Zaman zaman hastalığı taşıyan yabancı hayvanların da öldürülmesi gerekir. Kamerun'da tanı konan bütün olgularda triparsamit tedavisi uygulanması sonucunda, önceden nüfusun büyük çoğunluğunda rastlanan *T. gambiense* enfeksiyonunun görülme sıklığı yüzde 1'e düşürülmüştür.

Uykusuz, Mim, tam adı MUSTAFA UYKUSUZ (d. 1922, Akhisar, Manisa - ö. 5 Mart 1983, İstanbul), karikatürcü. Türk karikatürüne toplumsal bakış açısı getiren çizirlerden biridir.

İlk ve orta öğrenimini doğduğu kentte tamamladı. İlk karikatürünü 15 yaşında *Çocuk Ses'i*nde yayımladı. 1940'ta Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) başladığı yükseköğrenimini parasızlık nedeniyle yarım bıraktı.

Mim Uykusuz'un bir yapıtı

Samih Balçıkçı. Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü, 1983. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Akhisar'a dönüp bütün işçiliği, boyacılık, tabelacılık yaptı; kasaba sineması için afişler çizdi. Daha sonra yeniden akademiye girdi, ama karikatürcülüğü ağır basınca, okulu bir kez daha bıraktı. 1945-50 arasında dönemin ünlü mizah dergisi *Markopaşa*'da çizdi. Toplumcu dünya görüşünü bu dönemde benimsedi ve çizgilerine yansıttı. Daha sonra *Dolmuş, Tef, Zübük, Akbaba, Özgür İnsan, Dünya, Cumhuriyet, Gırgır* gibi dergi ve gazetelerde çizgileri yer aldı.

Mim Uykusuz karikatürlerinde ayrıntısız, yalın bir çizgi dünyası kurdu. Yoksul insanların gerçeklerini konu etti. 1950'lerde *Dünya* gazetesinde yayımladığı "Nasreddin Hoca" çizgi öyküsüyle, Nasreddin Hoca'yı toplumsal eleştirilerinin sözcüsü olarak kullandı. Gerek Türkiye'de, gerekse ülke dışında ortak sergi ve albümlere, çeşitli yarışmalara katıldı; dört kez İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin Başarı Ödülü'nü, İtalya'da Bordighera Senato Ödülü'nü, Sanayi 76 Karikatür Yarışması'nda ise gene Başarı Ödülü'nü kazandı. Karikatürlerini yaptığı seçmeleri *Karikatür Albümü* (1949) ve *Hürriyet Karikatürleri* (1971) adlı albümlerinde topladı.

uykusuzluk, uykuya dalma ya da uyumada güçlük, kimi zaman da uykuyu düzeninin değişmesiyle ortaya çıkan bozukluk. Uykusuzluğun ortaya çıkış biçimleri ve derecesi büyük ölçüde değişkendir; nedenleri arasında uyuma koşullarının bozukluğu, dolaşım ya da beyin hastalıkları, bunalı (anksiyete) ya da ruhsal köküntü gibi ruhsal sorunlar ve ağır sivil fiziksel bozukluklar sayılabilir. Arada sırada uykusuzluk çekmenin vücuda pek zararı dokunmaz; kişi birkaç saat fazla uyuyarak kolayca toparlanabilir. Buna karşılık, düzenli ya da sık sık uykusuzluk

çekenlerde vücut işlevleri bozulabilir. Hafif uykusuzluğa karşı uyuma koşullarının düzeltilmesi, ılık banyo, yatmadan ılık süt içme ya da ruhsal gerginliği azaltma gibi önlemler uygulanır. Kronik uykusuzlukta bir süre uyutucular (örn. flurazepam) kullanılabilir, hipnoz uygulanabilir; uykusuzluk büyük ölçüde ruhsal kökenli olduğundan psikoterapi de yararlı olabilir. Sık ya da yineleyen uykusuzluğun tedavisinde uzun süre ilaç kullanımı sonucunda da istenmeyen yan etkiler görülür. Vücut ilaca karşı tolerans geliştirdikçe uyuyabilmek için daha yüksek doza ilaç kullanmak gerekir; ilaç kullanmanın alışkanlık haline gelmesi de bağımlılığa neden olabilir.

uyuk kemigi, FEMUR olarak da bilinir, insanda ve hayvanlarda, bacak ya da arka bacakların üst bölümünde yer alan uzun kemik. Uyluk kemiğinin başı kalça kemiğinin asetabulum olarak bilinen bölgesiyle yumrulu yuvalı bir eklem oluşturur; asetabulumun yuvarın içinde durmasını yuvarlak uyluk bağı ile çevredeki öbür güçlü bağlar sağlar. İnsanda uyluk kemiğinin boynu, aralarında yürümek için gerekli olan 125°'lik açı bulunan baş ve gövde bölümlerini birbirine bağlar. Kemiğin dış üst bölümünde yer alan çıkıntıya orta ve küçük kalça kasları tutunur. Uyluk kemiğinin gövdesi öne doğru içbükeydir; arka yüzünde yer alan ve kemiğin uzun eksenini boyunca uzanan çıkıntı kemiğe destek olur. Alt ucunun her iki yanında yer alan yumrular kaval kemiğine (*tibia*) ve dizkapağı kemiğine tutunarak diz eklemine üst bölümünü oluşturur. Kemiğin iç yapısı üstüne binen vücut ağırlığına ve basınca dayanacak biçimde düzenlenmiştir. İnsanda uyluk kemiğinin 800-1.100 kg'lık basınç kuvvetine dayanabildiği gösterilmiştir. Uyluk kemigi insanda uzun ve görece olarak ince, büyük insanımaymunlarda daha kısa, eğimli ve dayanıklıdır. Orangutanlarda yuvarlak uyluk bağının olmayışı bacağın kalça eklemine kendi eksenini çevresinde hemen hemen 360° dönebilmesini sağlarsa da bacağın gücünü ve dengesini azaltır.

Uyo, Nijerya'nın güneydoğusunda, Akwa Ibom eyaletinin merkezi kent. Oron'dan Ikot Ekpene'ye uzanan karayolunun üzerinde yer alır. Bir palmye yağı ve çekirdeği toplama merkezi olan kent, aynı zamanda çoğunluğunu İbibiolanın oluşturduğu bölge halkının ticaret (yam, manyok, palmye ürünleri vb) merkezidir. Uyo'da 1976'da açılan bir bira fabrikasıyla bir dokuma fabrikası vardır. Uyo Yerel Yönetim Meclisi kentte toplanır. Eğitim kuruluşlarının başında bir yüksek öğretmen okuluyla Cross River Eyalet Sanat ve Bilim Okulu gelir. Nüfus (1991 tah.) 66.860.

uyruklu, TEBALIK olarak da bilinir, kişileri ya da şeyleri devlete bağlayan siyasal ve hukuki bağ. Bir ülkede siyasal hakların tamamına sahip kişilerin statüsünü belirlemek için kullanılan vatandaşlık(*) kavramından farklıdır. Uyruluğun Osmanlı Devleti dönemindeki siyasal içeriği nedeniyle, Türk hukuk sisteminde kişilerin devlet karşısındaki konumunu belirtmede bu kavram pek kullanılmamaktadır.

Hukuki açıdan bireylerin yanı sıra şirket, gemi ve uçakların da uyruluğu vardır. Ama uyruluk terimi daha çok kişiler için kullanılır. Genelde uyruluk her insanı devredilemez bir hakkı olarak görülür. Bu nedenle İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde (1948) "herkesin uyruluk hakkı olduğu" ve "kimsenin keyfi olarak uyruluğundan yoksun bırakılamayacağı" belirtilmiştir. Uyruluk statüsü her birey için uluslararası

hukukun kapsamına girmek ve modern devletlerce sağlanan siyasal ve ekonomik haklardan yararlanmak bakımından büyük bir önem taşır.

Bir devletin toprakları başka bir devlete geçtiğinde, bu bölgede oturanlar yeni devletin uyruklüğünü edinme hakkına sahip olur. Ama uygulamalar, bu durumdaki bireylere uyrukluklarını özgürce seçme şansının verilmesi yönündedir. Uyrukluk edinmenin bir başka yolu da, uyrukluk değiştirme(*) yönütemidir.

Uluslararası hukukta pek çok durumda uyrukluk önem taşır. Örneğin suçluların geri verilmesi antlaşmalarında, devletleri kendi uyruklarını teslim edip etmeme konusunda serbest bırakan hükümler vardır. Bir devletin bir kişiyi sınır dışı etmesi durumunda, yalnızca o kişinin uyruğu olduğu devlet onu kabul etmekle yükümlüdür.

Ülkelerin yasalarındaki farklılıklar ve evrensel düzeyde bağlayıcı yasa ya da uygulamaların olmayışı, uyruklukla ilgili çözümlenmemiş bir dizi sorun doğurmuştur. Bunlar arasında, çok uyrukluk ve vatansız(*) kişilerin karşılaştığı güçlükler sayılabilir.

uyrukluk değiştirme, başka bir ülkenin uyrukluğuna geçme. Uyrukluk kişisel başvuru, özel yasa, bir başka ülke yurttaşlarıyla evlenme ya da ana baba tarafından yapılan işlem gibi yollarla değiştirilebilir. Yabancı bir devletin eline geçen topraklarda yaşayanlar da uyrukluk değiştirme hakkını elde eder.

Uyrukluk değiştirme hakkının tanınması için gerekli koşullar ülkeden ülkeye değişir. Uluslararası hukuk, özellikle belli bir ülkede oturmaya hakları tanınacak uyrukluk haklarına belli sınırlamalar getirmiştir. Olağan durumlarda uyrukluk değiştirmek için zorunlu ikamet süresi 2-15 yıl arasında değişir. Ayrıca bir ülkeye yerleşme isteği, belli bir yaş sınırı, önceki ya da sonraki ülkenin ya da her iki ülkenin yasalarına uyma, iyi karakter, beden ve zihin sağlığı, uyrukluğuna geçilecek ülkenin dilini bilme, geçimini sağlayacak durumda olma ve uyrukluk değiştirdikten sonra eski uyrukluğuna geçersiz olacağını kanıtlama ve eski uyrukluğu reddetme yolunda girişimde bulunmuş olma gibi koşullar aranır.

uyum, ADAPTASYON olarak da bilinir, biyolojide, hayvan ya da bitkinin bulunduğu ortamda varlığını sürdürebilme yeteneği. Kalıtımla aktarılan değişikliklerin doğal seçmeye uğramasıyla ortaya çıkar. En ilkel canlılar bile çok çeşitli biçimlerde çevreye uyurlanır. Yapısal, fizyolojik ve genetik özellikleri, yer değiştirmeleri, saldırganlıklarını, üremeleri ve gelişmeleri sağladıkları uyumun birer göstergesidir.

Uyum gereksinimi canlıyı elverişli koşullar taşıyan bir bölgeye göç etmeye ya da bu bölgede yaşamaya zorlayabilir. Buna karşılık canlılar kendi ortamlarını kendileri yaratabilir. Örneğin memeliler iç sıcaklıklarını en uygun düzeyde tutar. Uyum mekanizmasının yararlı olabilmesi için genellikle vücudun değişik bölgelerinde aynı zamanda ortaya çıkması gerekir. Etçil özelliğin ağır bastığı bir beslenme düzeninden otçul ağırlıklı beslenmeye geçerken yalnız sindirim sisteminin değil davranışların, alışkanlıklarının ve korunma mekanizmalarının da değişmesi gerekir.

En temel uyumlar kimyasal ve genetik kökenlidir. Vücudun temel taşları olan hücreler ancak sınırlı koşullarda yaşayabilir. Bu koşullar denizlerdeki yaşamın ortaya çıkışından bu yana pek az değişmiştir. Tatlı su ve kurların canlılar tarafından kullanılması ancak vücut sıvılarının başlangıçtaki bileşimine benzeyen bir ortamın korunması-

ni sağlayan uyum mekanizmalarının evrimleşmesiyle mümkün olmuştur

uyum, psikolojide, insanların ve hayvanların, çeşitli gereksinimleri arasında ya da gereksinimleri ile çevreden kaynaklanan engeller arasında bir denge kurmalarını sağlayan davranış süreci. Uyum süreci, gereksinimin ortaya çıktığı anda başlar ve doyurulmasıyla sona erer. Örneğin insan acıktığında yiyecek aramaya yönelir; yemek yiyince de onu harekete geçiren uyarıcı durumun etkisi azalır.

Toplumsal uyum da buna benzer. Birçok kültürde kişi, başkaları tarafından kabul edilmek ve onaylanmak ister. Eleştiriyi uğradığında, bu gereksinimin doyurulması engellenmiş olur. Buna yanıt olarak kişi, yeniden kabul görmek için çeşitli yollara başvurabileceği gibi, kendisini eleştirenleri küçümseme ya da başkalarını suçlama yoluna da gidebilir. Son iki davranış yeniden kabul görmesini sağlamasa da, eleştirilmekten doğan sıkıntıyı azalttığı için bir tür uyum sayılabilir.

Genel olarak uyum süreci dört bölümden oluşur: 1) Güçlü ve sürekliliği olan bir uyaran biçimini almış gereksinim ya da amaç, 2) bu gereksinimin karşılanamaması, 3) çeşitli etkinlikler ya da araştırmacı davranış, 4) başlangıçtaki uyarıcı ortadan kaldırarak ya da şiddetini azaltarak uyumu tamamlayan yanıt.

Herkes, bir gereksinimini karşılamaya çalışırken engelleme(*) ya da çatışma(*) nedeniyle zaman zaman aykırılıklarla karşılaşmasına karşın pek çok sorunu kendi çabasıyla çözebilir. Araştırmacı davranış, kişinin çeşitli yolları deneyerek, sonunda engellemeyi aşan, çatışmayı çözen ya da en azından yoğunluğunu azaltan bir eylem biçimi bulmasını sağlar.

uyumlu bölme bak. harmonik bölme

uyumsuz açılım, bir hayvan ya da bitki topluluğunun özel yaşam biçimlerine uyarlanmış birçok değişik türe dönüşmesini sağlayan evrim. En çarpıcı örneği temel memeli hayvan soyunun Tersiyer Dönemle (y. 65-2,5 milyon yıl önce) birlikte koşma, sıçrama, tırmanma, yüzme ve uçma yeteneklerini kazanan çeşitli türlere ayrılmasıdır.

uyumsuzluk tiyatrosu, ABSÜRD TİYATRO olarak da bilinir, Fransız düşünür Albert Camus'nün *Le Mythe de Sisyphe* (1942); *Sisyphe Efsanesi*, 1962/ *Sisyphe Söylenti*, 1983) denemesinde ortaya attığı, insanın durumunun temelde saçma ve amaçtan yoksun olduğu görüşüne katılan bazı Avrupalı ve ABD'li oyun yazarlarının 1950'lerde ve 1960'ların başında geliştirdiği tiyatro anlayışı. Belirli bir kurama dayanan bir uyumsuzluk hareketi olmamakla birlikte, Samuel Beckett, Eugène Ionesco, Jean Genet, Arthur Adamov, Harold Pinter gibi birbirinden çok farklı yazarlar, insanlığın bir amaç bulmak ve kaderini denetlemek için verdiği savaşın sonuçsuzluğunu dile getiren karamsar bir bakışı paylaşırlar. Bu görüşe göre insanlığı umutsuz, saçkın ve endişeli olarak kalakalmıştır.

Bu düşünceler oyunların yapısını da belirlemiş ve bu yazarlar geleneksel tiyatronun mantıksal yapısını kullanmamışlardır. Yapıtlarında, alışlagelmiş anlamda dramatik eyleme az rastlanır. Sahne üzerindeki bütün abartılı hareketlere karşın, bu oyunlarda karakterlerin varoluşlarını değiştirecek hiçbir şey olmaz. Örneğin, Beckett'in ilk kez 1953'te sahnelenen *En attendant Godot* (*Godot'u Beklerken*) oyununda olay örgüsü yoktur. Oyun, günlerini beklemekle

geçiren ama kimi ya da neyi beklediklerini ve beklediklerinin gelip gelmeyeceğini bilmeyen iki kayıp kişi etrafında zamandışı ve doğuşel bir atmosferde gelişir. Uyuşmazlık tiyatrosu yapıtlarında dil çoğunlukla bozuktur ve klişeler, sözcük oyunları, yinelenmeler ve ilgisiz konuşmalarla doludur. Ionesco'nun ilk kez 1950'de sahnelenen *La Cantatrice chauve* (*Kel Şurkati*) karakterlerin konuşmaları çerçevesinde gelişir. Açıkça bilinenlerin yinelenmesi saçmalığa yol açar, bu da sözlü iletişimin yetersizliğini ortaya koyar. Amaçsız, bu yüzden de gulluk davranış ve konuşmaların karşımı oyunlara komik bir yüzey verirken, alttan alta metafizik bir endişe kendini hissettirir. Burada *commedia dell'arte*, vodvil ve muzikhol gibi çok çeşitli komedi geleneklerinin, ayrıca mim ve akrobasi gibi gösteri sanatlarının etkilen görülür. Aynı zamanda, gerçeküstücü, varoluşçu ve dışavurumcu akımlarla Franz Kafka'nın etkisi belirgindir.

Yerleşik tiyatro anlayışına karşı çıkıpyla yenilikçi, çağın derinini ustaca ifade ediyşyle de popüler bir nitelik taşıyan uyumsuzluk tiyatrosu, 1960'ların ortalarında eski önemini yitirmeye başladı. Getirdiği yeniliklerin bazılarının egemen tiyatro anlayışı tarafından benimsenerek yeni deneylere esin kaynağı oldu. Başlıca yazarlarından bazıları yeni yönelişler ararken, bazıları da aynı anlayışta yapıt vermeyi sürdürdü.

uyurgezerlik, SOMNAMBULİZM olarak da bilinir, uyumakta olan kişinin yattığı yerden kalkıp bir isteği yerine getirmek ya da genilimi azaltmak amacını taşıdığı düşünülen bir etkinliğe girmesiyle ortaya çıkan nevroitik davranış. Uyurgezer, geçmişte yaşadığı bir olayı yeniden yaşayabilir, kayıp bir eşyayı arayabilir, hatta mektup bile yazabilir; bu sırada gözleri genellikle açıktır, ama çevresindekileri tanıyamaz. Uykuda gezerken rüya gormez; bu sırada çekilen elektroensefalogramlarda (EEG) saptanan beyin dalgaları uykudan çok uyanıklık durumunda saptananlara benzer. Uyurgezerlik, belirli düşünce ya da tavırların bilinçli kişilik yapısından tecrit edilerek bağımsız olarak dışavurulduğu çözümler tepkileri arasında ele alınır. Tedavide uyurgezerliğe neden olan ruhsal bozukluğun giderilmesi ve kişinin uykuda gezme sırasında kendisine zarar vermesinin engellenmesi amaçlanır.

uyuşmaz ergime, bir katının ayrışma ya da eriyikle tepkime eşliğinde sıvılaşarak, başlangıçtaki katıdan daha farklı bileşime sahip bir başka katı ve bir sıvıya dönüşmesi. Örneğin, bir magnezyum silikat ($MgSiO_3$) minerali olan enstatit, düşük basınçlarda uyumsuz biçimde eriyerek, bir başka magnezyum silikat türü olan forsterit ($MgSiO_4$) ile silis (SiO_2) bakımından zenginleşmiş bir sıvı oluşturur. 2,5-5,5 kilobar arasındaki basınçlarda enstatit ergimesi uyumsuz türdendir.

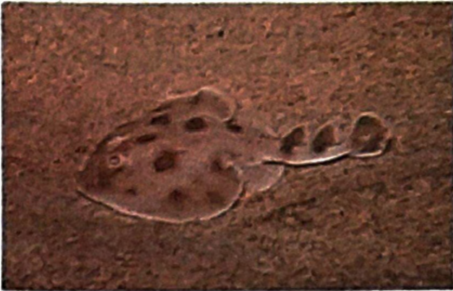
Uyuşmazlık Mahkemesi, adli, idari ve askeri yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyumsuzluklarını kesin olarak çözmeye yetkili yüksek mahkeme. Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi yargılarından oluşan karma bir kuruluştur. Bir başkanın yanı sıra 12 asıl ve 12 yedek üyesi vardır. Hukuk ve Ceza bölümlerine ayrılır. Obur yüksek yargı organları gibi kurul halinde çalışır. İncelemeleri dosya üzerinden yapar.

Uyuşmazlık Mahkemesi'nin görevleri, "görev uyumsuzluğu" ve "hüküm uyumsuzluğu"

ğı" olmak üzere iki türdür. Görev uyusmazlığı da olumlu görev uyusmazlığı ya da olumsuz görev uyusmazlığı olarak ortaya çıkabilir. Davacının iki ayrı yargı düzeninde, tarafları, konusu, nedeni aynı olan iki ayrı dava açması ve her iki yargı merciinin de kendisini görevli sayması durumunda "olumlu görev uyusmazlığı" söz konusu olur. Bu durumda uyusmazlık başvurusu için davalının, hukuk mahkemelerinde en geç birinci oturumda, ceza mahkemelerinde delillerin ikamesine başlanmadan önce, idari yargı yerlerinde de dilekçe ve savunma evresi tamamlanmadan görevsizlik itirazında bulunması gerekir. Bu itiraz ayrıca mahkeme tarafından reddedilmiş olmalıdır. "Olumsuz görev uyusmazlığı"nda ise tersi bir durum görülür. Bu kez, en az iki yargı yerinden verilmiş iki ayrı görevsizlik kararının bulunması esastır. Görevsizlik kararları yargı yerlerinin karşılıklı birbirlerini görevli görmelerine dayandırılmalıdır. "Olumsuz görev uyusmazlığı"nın giderilmesi için uyusmazlık başvurusuna, en erken, ikinci görevsizlik kararının kesinleştiği gün gidilebilir. Hüküm uyusmazlığı ise adli, askeri ve idari yargı yerlerinden en az ikisi tarafından, görevle ilgili olmaksızın, aynı konu ve nedene ilişkin olarak verilmiş hükümlerde, taraflardan en az birinin aynı olduğu ve kararlar arasındaki çelişki yüzünden hakkın yerine getirilmesinin olanaksız olduğu durumlarda ortaya çıkar.

Uyusmazlık Mahkemesi başvurularında ilgili istemleri önce şekil ve süre açısından inceler; yöntemine uymayan ya da süresi içinde ileri sürülmemiş olanları reddeder. Uyusmazlık Mahkemesi'nin esasa ilişkin olarak verdiği kararlar kesindir. Bunlardan başkanın uygun gördükleri *Resmî Gazete*'de yayımlanır.

uyuşturanbalığı, ELEKTRİKBALIGI ya da **TORPİLBALIGI** olarak da bilinir, *Torpedinidae*, *Narkidae* ve *Temeridae* familyalarından elektrik akımı üretmeleriyle ünlü kıkırdaklıbalıkların ortak adı. Sıcak ve ılıman bölge sularında geniş bir dağılım gösteren bu balıkların çok sayıda türü vardır. Çoğu sığ sularda yaşamakla birlikte bazıları (*Benthobatis* cinsinin üyeleri) bin metreyi

Uyuşturanbalıklarından *Narcine brasiliensis*
Douglas Faubner

aşan derinliklerde bulunur. Uyuşturanbalıkları yavaş hareketlerle dipte dolaşır, balıkları ve omurgasızları yiyerek beslenirler. Dokunulmadığı ya da üstlerine basılmadığı sürece zararsızdırlar. Uzunlukları türlere göre 20 cm dolayından başlayarak yaklaşık 2 m'ye ulaşır. Baş ve gövde yüzgeçleri hemen hemen daire biçimindedir. Kas dokusunun başkalaşmasıyla oluşan birer elektrik organı başın yanlarında yer alır. Bu organların ürettiği akım korunmaya ve avlarını yakalamaya yarar. İri bir uyuşturanbalığının yarattığı elektrik şoku bir insanı öldürecek ölçüde güçlüdür. *Torpedo nobiliana* türünün şokları Eski Yunan ve Romalı-

larda gut, baş ağrısı ve öbür hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır.

uyuşturucu, NARKOTİK olarak da bilinir, ağrı kesici, uyuşturucu ve bağımlılık yapıcı, kimi zaman da öfori yaratıcı etkileri olan ilaçların ortak adı.

Uyuşturucular tıpta öncelikle ağrıyı dindirmek amacıyla kullanılır. En sık kullanılan uyuşturucu haşhaş (*Papaver somniferum*) bitkisinin bileşimindeki afyondan elde edilen morfindir. Afyondan elde edilen ya da yapay yollarla bireşimlenen ve morfine benzer etkileri olan afyon alkaloidlerinin yapımı, satılması ve kullanımı bağımlılık yapıcı ve vücuda zarar verici özellikleri ve sıklıkla madde bağımlılarınca kullanılmaları nedeniyle çoğu ülkede sınırlanmıştır.

Haşhaşa doğal olarak bulunan uyuşturucu maddeler Eski Yunan'dan bu yana ağrıyı dindirmek ve öfori yaratmak amacıyla kullanılmıştır. Afyonun yapısında farmakolojik etkinliği olan maddeler 19. yüzyılın ilk yarısında elde edilmiş, bunlardan ilkinin bulan Alman kimyacı F. W. A. Sertürner maddeye Eski Yunan'daki rüya tanrılarından biri olan Morpheus'tan esinlenerek morfin adını vermiştir.

Derialtı sınırgaların bulunuşuyla morfin daha hızlı ve fazla etki sağlayan bu yolla kullanılmaya başladı. Buna karşılık kolayca ele geçirilebilmesi ve sınığa edilebilmesi kısa zamanda haz verici olarak kullanılmasına yol açtı. Özellikle ABD'de Çinlilere özgü çubukla afyon içme alışkanlığının yerleşmesi ve Amerikan İç Savaşı'nda (1861-65) yaralı askerlerin ağrı kesici olarak morfin kullanması durumunun daha da önemli boyutlara ulaşmasına neden oldu. ABD'de 20. yüzyılın ilk yıllarında uyuşturucular ve öbür tehlikeli ilaçların yapımı, satılması ve kullanımı yasalarca denetim altına alınınca-ya değin afyon kolayca ve serbestçe bulunabiliyordu.

Uyuşturucular en güçlü ağrı kesicilerden olmalarına karşılık bağımlılık yaratıcı özelliklerinden ötürü dikkatle kullanılmalıdır. Sıklıkla hastalığın son ve umut olmayan evresindeki kanserlilere çok şiddetli ağrıların dindirmek amacıyla verilir. Uyuşturucular ağrıyı kesmenin yanı sıra üzüntü, sıkıntı, korku ve panik gibi şiddetli ağrıya eşlik eden duyguları da azaltır. Ölmesi beklenen kanser hastalarının önlerinde uzun bir yaşam olmadığından ve bu hastalarda temel amaç belirli bir yaşam düzeyini sürdürmek olduğundan bağımlılık sorunu önemli sayılmaz. Buna karşılık, hastanın iyileşmesi bekleniyorsa ve örneğin ameliyattan sonra, normal yaşamlarını sürdürebileceklerse yalnız kısa sürelerle uyuşturucu verilir; ağrı hafiflemeye başladıktan sonra daha hafif ağrı kesiciler kullanılır.

Ağrı kesici olarak en sık kullanılan uyuşturucu morfindir; yapay bireşim yoluyla elde edilen öbür uyuşturuculardan başlıcaları meperidin, pentazosin ve levorfanoldür.

Uyuşturucuların ağrı kesici etkilerinin dışında başka tedavi edici özelliklerinden de yararlanılır. Haşhaş bitkisinde doğal olarak bulunan kodein öksürük refleksini baskı altına aldığı için öksürük şuruplarına konur. Metadon eroin bağımlılarında kişinin eroin isteğini engellediği için bağımlılık tedavisinde kullanılırsa da metadonun kendisi de bağımlılık yaratır. Apomorfin ağızdan alınan maddelerle zehirlenmede kusturucu olarak, defenoksilat, afyon ve başka uyuşturucular ishal tedavisinde, etorfin iri hayvanların uyuşturulmasında kullanılır.

Uyuşturucu antagonistleri olarak bilinen maddeler (örn. nalokson, naltrekson, nalorfin) uyuşturucuların etkinliğine engel olarak etkilerini tersine çevirir. Bu maddeler uyuşturucular aşırı dozda alındığında ortaya

çıkan etkileri tersine çevirmek amacıyla kullanılır.

Beyinde uyuşturucular için özel alıcılar olduğu saptanmıştır. Uyuşturucular bu alıcılar üzerine etki yaparken, uyuşturucu antagonistleri alıcıları kitleyerek uyuşturucuların bu alanlara ulaşmasını ve etki göstermesini engeller. 1970'lerde beyinde doğada da bulunan pek çok maddenin bulunduğu ve bu maddelerin alıcılarda işlev gördüğü anlaşıldı. Endorfin olarak bilinen ve vücudun doğal morfini olarak işlev gören bu maddelerin bulunuşu uyuşturucu bağımlılığının tedavisinde gelişmelere yol açabileceği ve bağımlılık yaratmayan uyuşturucuların elde edilmesini sağlayabileceği için büyük önem taşır.

Uyuyan Ayı Kumulları, İngilizce SLEEPING BEAR DUNES, dünyanın en büyük hareketli kumul dizisi. ABD'nin Michigan eyaletine bağlı Leelanau ilinde yer alır. Empire ve Glen Haven yakınlarında, Michigan Gölünün kuzeydoğu kıyısı boyunca 11 km kadar uzanır. Göl düzeyinden yüksekliği 152 m'ye varır. Yörede ilginç kum oluşumlarının yanı sıra çam, kağıt, huş ağacı ve sedir ağaçlarının oluşturduğu orman kalıntıları ile birkaç yüzünlü bataklık vardır. Yörenin yabanıl hayvanları arasında Amerika kokarcası, doru vaşak, geyik ve oklukirpi sayılabilir. Kumulların batı yamaçlarına doğru sürekli yükselerek esen ve yavaş yavaş kumları iç kesime doğru kaydıran rüzgârlar yöreyi askılı planör uçurları için gözde bir merkez durumuna getirmiştir. Yörede yapılan öteki spor etkinlikleri kum kayağı, tırmanma ve kum arabası sürücülüğüdür.

Kumulların adı bir Çipeva Yerli efsanesinden gelir. Michigan'in eski eyalet parkı olarak 1920'de oluşturulan D. H. Day Eyalet Parkı kumulların arka kesimindedir. ABD Kongresi 1970'te göle bakan 55 km uzunluğunda bir alanı Uyuyan Ayı Kumulları Ulusal Kıyı Şeridi olarak belirlemiştir. Bu koruma alanının yönetim merkezi her yıl haziran-temmuz aylarında bir planör şenliğinin düzenlendiği Frankfort'tadır.

uyuz, başta tahıllar, elma ve şeftali gibi meyve ağaçları, ateşdiken, patates ve hiyar olmak üzere birçok tarım ve süs bitkisinde sıkça rastlanan hastalık. Birkaç bakteri dışında asıl hastalık etkeni mantarlardır. Uyuz hastalığı bulaştığı bitkinin yaprak, meyve, gövde ve köklerinin yüzeyinde pürüklü, kabarık ve kabuksu lekeler oluşturur. Daha ileri aşamalarında ise yapraklar solarak erkenden dökülür. Hastalık dayanıklı çeşitler yetiştirilerek, üretimde hastalığın bulaşmadığı tohum ve yumrular kullanarak, bitkilerin hastalıklı bölümleri yok edilerek, tarladaki yabancı otlar temizlenerek, dönüşümlü tarım yapılarak ve düzenli aralıklarla mantar öldürücü ilaç püskürtülerek denetim altına alınabilir.

Patates bitkilerinde yaygın olarak tozlu uyuz denen bir hastalığa rastlanır. *Spongopora subterranea* adlı bir mantarın neden olduğu bu hastalığın bulaştığı yumrularda sigılsı çıkıntılar gelişir; bunlar kopup parçalandıklarında çevreye kahverengi mantar sporları saçılır. Hastalık iyi akaçlanmış topraklarda, sağlıklı tohumlarla üretim yapılarak önlenir.

uyuz, *Sarcoptes scabiei hominis* alttürü ke-nenin neden olduğu ve geceleri ortaya çıkan çok şiddetli kaşıntı ile bir arada görülen deri iltihabı.

Yaklaşık 0,35 mm boyundaki dişi ke-ne, derinin yüzey katmanını oyarak altına yuvalanır. Burada açtığı birkaç milimetre-

lik bir tünelin içine günde 2-3 yumurta bırakır. Bu yuvalar çıplak gözle bazen girintili çıkıntılı koyu çizgiler biçiminde görülebilir. 72-74 saat sonra deri yüzeyine çıkan larva, birkaç kez deri değiştirir ve yaklaşık 17 gün sonra ergin durumuna gelerek çiftleşir. Deriye yuvalanan kenenin yol açtığı başlangıç lezyonu, birkaç gün ile bir ay arasında son derece kaşıntılı bir durum alır ve bu kaşıntılar papüller (katı şişkinlikler), püstüller (irinli sivilceler) ve kabuklanmış deri bölgelerinden oluşan ikinci deri lezyonlarına neden olur. Kaşıntıya çoğunlukla kenenin ürettiği kimyasal maddelerin yol açtığı sanılmaktadır. Uyuz lezyonları en çok parmakların arasında, bileğin el ayasına bakan yüzünde, dirsekler ve koltuk altlarındaki deri kıvrımlarında, kadında meme başında, erkekte cinsel organlar çevresinde, göbekte ve kalçalarda yer alır. Deri lezyonlarının saptanması, özellikle hastalık birkaç hafta sürdüğü zaman zordur; kaşıntı nedeniyle ikinci bakteriyel enfeksiyonları, ürtiker ya da egzama gibi durumlar ortaya çıkabilir. Lezyonu kazıyarak alınan doku örneğinde mikroskopla asalığın görülmesi tanıyı kesinleştirir. Uyuz asalağı insandan insana deri teması yoluyla, giysiler ya da yatak takımlarıyla geçer.

Uyuzun tedavisinde üzerinde anlaşmaya varılmış bir yöntem yoktur. Yüzde birlik gammeksan(*), standart olarak kullanılan bir ilaç olmasına karşılık zehirli etki yapabilir. Öbür ilaçlar arasında kasımpatidan çıkarılan kimyasal maddelerden elde edilen permethrin vardır.

uyuzotu tarakotugiller (*Dipsacaceae*) familyasının *Scabiosa* cinsini oluşturan 100 kadar bir yıllık ve çok yıllık otsu bitki türünün ortak adı. Avrasya'da, Akdeniz çevresinde ve Doğu Afrika'nın dağlık kesimlerinde kendiliğinden, yani yabancı olarak yetişen bu türlerin bazıları bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Uyuzotlarının yaprakları toprağın hemen üstünde rozeti öbekler halinde bulunur. Bu öbeklerin arasından çıkan yapraklı gövdelerin ucunda alımlı çiçekler açar. Aslında bunlar tek bir çiçek değil çok sayıda minik çiçekten oluşmuş bir çiçek başıdır.

Yaygın bir süs bitkisi olan bahçe uyuzotunun (*S. atropurpurea*) anayurdu Avrupa'nın

lik bir bitkidir. Taban yaprakları uzun, oval biçimli ve kenarı dişli, gövde yaprakları ise parçalıdır; açık mavi çiçekleri vardır. Çok yıllık uyuzotuna (*S. caucasica*) Avrupa'nın güneydoğusunda rastlanır. Yaklaşık 75 cm'ye yükselen bu tür ise düz kenarlı ve ince uzun taban yaprakları, parçalı gövde yaprakları ve 8 cm genişliğindeki açık mavi çiçekleriyle ayırt edilir.

Uz, Behçet (d. 1893, Buldan - ö. 19 Mayıs 1986, İzmir), hekim ve siyaset adamı. Üç kabinede sağlık bakanı olarak görev almış, sağlık örgütlenmesinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Darülfünun-ı Osmani (sonradan İstanbul Üniversitesi) Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra İzmir'deki Memleket Hastanesi'nde çocuk kliniği şefi oldu. 1932'de İzmir belediye başkanı seçildi. 1942'ye değin süren bu görevi sırasında Kültürpark'ın düzenlenmesi gibi imar çalışmalarında önemli rol oynadı. 1942'de Denizli milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Birinci Saracoğlu Hükümeti'nde ticaret bakanı (1942-43), Recep Peker ve Hasan Saka hükümetlerinde sağlık bakanı (1946-48) olarak görev yaptı. 1953'te Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) ayrılarak Demokrat Parti'ye (DP) girdi. 1954 ve 1957'de DP'den İzmir milletvekili seçildi. 1954'te kurulan Menderes Hükümeti'nde sağlık bakanı olarak yer aldı.

Behçet Uz, 1946-48 arasındaki sağlık bakanlığı döneminde, tedavi edici sağlık hizmetlerinin hükümet tabiplerinden sağlık merkezlerine devredilmesini öngören bir plan önermiş, I. On Yıllık Sağlık Planı ya da "Behçet Uz Planı" denen bu plan kendisinin bakanlıktan ayrılmasından sonra uygulanmamıştır.

Uzakdoğu Cumhuriyeti, ÇİTA CUMHURİYETİ olarak da bilinir, SSCB'nin 1920'de Sibirya'nın doğu kesiminde kurduğu, 1922'de SSCB'ye katılan devlet.

Uzakdoğu Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında Bolşevikler Sibirya'da Baykal Gölü'nün batısında kalan bölgeye egemendi. Japonya ise Vladivostok'la birlikte Büyük Okyanus kıyısının büyük bölümünü elinde tutuyordu. Lenin Sovyet ve Japon toprakları arasında tampon bölge oluşturmak amacıyla merkezi Çita olmak üzere Uzakdoğu Cumhuriyeti'nin kurulmasını istedi.

Yöredeki Bolşeviklerin kazandığı zaferler, Japonya'nın Büyük Okyanusun Asya kıyısını denetim altına almasından korkan ABD'nin baskıları ve Sovyet hükümetinin giderek güçlenmesi Japonları Sibirya'yı boşaltmak zorunda bıraktı (1922) ve Uzakdoğu Cumhuriyeti Kasım 1922'de SSCB'ye bağlandı.

uzaklaştırıcı kas, kol ya da bacakların gövdenin orta çizgisinden ya da komşu organ ya da yapıardan uzaklaşmasını sağlayan kasların ortak adı. Bu hareketlere örnek olarak kolların kaldırılması ve el ya da ayak parmakların açılması verilebilir. İnsanda el ve ayaklarda çok sayıda uzaklaştırıcı kas grubu vardır. Karş. yaklaştırıcı kas.

uzaklık ölçme aygıtları, havacılıkta, seyir sırasında bir noktaya göre uzaklığın ölçülmesinde kullanılan aygıtlar. Uçaktan bir yer istasyonuna gönderilen özel bir elektronik darbenin hedefe ulaşması ve bu darbeye verilen yanıtın dönüş sürelerinin belirlenmesi ilkesine dayalı olarak çalışır. Ölçülen uzaklık pilot tarafından kumanda tablosu üzerindeki bir ekrandan okunur. Bu aygıtlar bir radyorota(*) sistemiyle birlikte kullanılırsa, pilot doğrudan uçağın konumunu belirleyebilir.

uzaklık uyumu bak. odaklama

uzaklıkölçer, TELEMETRE olarak da bilinir, belirli bir noktanın ya da cismin ölçüm yapılan noktadan uzaklığını ölçmeye yarayan aygıt. Başlıca uzaklıkölçer türlerinden biri optik uzaklıkölçerdir. İlk kez 1880'lerde İngiltere'de Barr and Stroud şirketine gerçekleştirilmiş olan optik uzaklıkölçerin iki türü vardır: Çakışmalı uzaklıkölçer ve stereoskopik uzaklıkölçer.

En çok fotoğraf makinelerinde ve arazi ölçüm aygıtlarında kullanılan çakışmalı uzaklıkölçer, bir borunun iki ucuna yerleştirilmiş mercek ve prizmalar ile borunun ortasında yer alan tek bir gözmerceğinden oluşur. Aygıtın çalışması, cisme, aralarında belli bir uzaklık (borunun uzunluğu) bulunun iki objektiften bakılması nedeniyle ortaya çıkan ıraklık açısının(*) dengelenmesine dayanır. Cismen uzaklığı borunun iki ucunu cisme birleştiren doğrular arasındaki açısının ölçülmesiyle belirlenir; cisim gözlemciye ne kadar uzaksa bu açı da o kadar küçüktür. Stereoskopik uzaklıkölçerinin çalışma ilkesi de aynıdır, ama bu tür aygıtlarda iki tane gözmerceği vardır. Hareketli cisimlerin izlenmesinde daha etkili olan stereoskopik uzaklıkölçer II. Dünya Savaşı'nda kara topçuluğunda yaygın olarak kullanılmıştır.

Askeri amaçlı uzaklık ölçümünde 1940'ların ortalarından bu yana radardan(*) yararlanılmaktadır. Radarlı uzaklıkölçerler uzaklığı ölçülecek cisme radyo dalgası darbeleri gönderirler, bu darbelerin cisme kadar gidip yansarak geri gelmesi için geçen zaman ölçülerek uzaklık belirlenir.

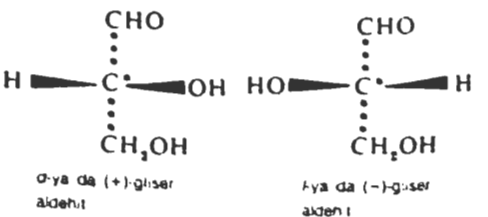
Lazer(*) tekniğindeki ilerlemeler, 1965'te lazerli uzaklıkölçerinin geliştirilmesini olanaklı kıldı. Lazerli uzaklıkölçerler arazi ölçümünde çakışmalı optik aygıtların, askeri uygulamalarda da radardan yerini büyük ölçüde almıştır. Lazerli uzaklıkölçerinin çalışma ilkesi de, radar gibi, elektromagnetik dalgaların gönderildiği ve yansarak geri geldiği anlar arasında geçen sürenin ölçülmesine dayanır, ama bu tür aygıtlarda radyo dalgaları yerine görünen ışık ya da kızılötesi ışınım kullanılır. Lazerli uzaklıkölçer birkaç kilometrelik bir uzaklığı birkaç milimetrik bir doğrulukla ölçebilir.

uzaktan ölçme bak. telemetri

uzamdaşlık bak. homotopi

uzamsal biçimlenme, KONFIGURASYON olarak da bilinir, kimyada, bir molekül içindeki atomların uzamdaki dağılımı ya da yerleşim düzeni. Uzamsal biçimlenme genellikle üç boyutlu bir model, bir perspektif çizimi ya da bir düzlemsel izdüşüm diyagramıyla gösterilir.

20. yüzyılın sonlarına değin moleküllerin üç boyutlu gerçek biçimlerinin, yani mutlak ya da gerçek uzamsal biçimlenmenin deneysel olarak belirlenmesi çok güç bir işlemdi; bu nedenle de gerçek biçimlenmesi bilinen maddelerin sayısı çok azdı (örn. tartarik asit). Uzamsal biçimlenmelerin çoğu gliseraldehit molekülüne göre betimlenir; gliseraldehitin uzamsal biçimlenmeleri düzlemsel izdüşüm diyagramlarıyla şu biçimde belirlenmiştir:

Uyuzotu (*Scabiosa caucasica*)
Valerie Finnis

güney kesimleridir; bu bir yıllık bitkinin derin parçalı taban yaprakları ve tüysü gövde yaprakları vardır. Yaklaşık 1 m'ye ulaşan gövdelerinin üstünde 5 cm genişliğinde beyaz, pembe, kırmızı, mavi ya da koyu mor renkli ve hoş kokulu çiçekler açar. Avrasya ve Afrika kökenli küçük uyuzotu (*S. columbaria*) 60 cm uzunluğunda çokyıl-

Hidroksil grubunun bakışimsız (asimetrik) karbon merkezinin (formüllerde yıldızla gösterilmiştir) sağına bağlandığı *d*-gliseraldehitin uzamsal biçimlenmesi *D* olarak; hidroksil grubunun bakışimsız karbon merkezinin soluna bağlandığı *l*-gliseraldehitin uzamsal biçimlenmesi ise *L* olarak belirtilir. Böylece *d*-gliseraldehitin tam gösterimi *D-d*-gliseraldehit biçimindedir (*D* uzamsal biçimlenmeyi, *d* ise optik dönmenin yönünü belirtir); *l*-gliseraldehitin tam gösterimi ise *L-l*-gliseraldehit biçimindedir.

Bugün geliştirilmiş olan optik ve kimyasal yöntemlerle, hemen hemen her molekülün mutlak uzamsal biçimlenmesini belirlemek olanaklıdır. Modern mutlak uzamsal biçimlenme şemalarında *D-d*-gliseraldehit (*R*)-(+)-gliseraldehit olarak; *L-l*-gliseraldehit ise (*S*)-(–)-gliseraldehit olarak gösterilir. *R* ve *S* harfleri, bağlanmış dört atoma ya da gruba öncelik tanıyan bir dizi kural uyarınca, bakışimsız karbon atomlarındaki uzamsal biçimlenmeyi; + ve – işaretleri ise optik dönmelerin yönünü gösterir.

Bileşiklerin uzamsal biçimlenmesi, ilgili gliseraldehit biçimiyle genetik ilişkisi teminde *D* ya da *L* olarak tanımlanır. Gliseraldehitin, uzamsal biçimlenmesi araştırılan maddeye sanal dönüşümünde, dönüşüm aşamalarının hiçbirinin bakışimsız karbondan herhangi bir değişikliğe yol açmadığı kabul edilir. Birkaç bakışimsız karbon atomu içeren bileşikler için, hangi karbon atomunun gliseraldehitle kıyaslandığı belirtmek durumundadır. *R-S* sistemi kullanıldığında, moleküldeki her bakışimsız karbon atomu için uzamsal biçimlenmenin belirtilmesi gerekir.

uzamsal yerleşme, KONFORMASYON olarak da bilinir, bir moleküldeki atomların, molekülü oluşturan atom gruplarının tek bir bağ çevresinde dönmeleri nedeniyle uzamda alabileceği sonsuz sayıdaki yerleşim düzeninin her biri.

İki çokatomlu grubun birbirine tek bir ortaklaşım (kovalans) bağıyla bağlı olduğu ve her iki grupta da en az bir atomun söz konusu bağın eksenini boyunca uzanmadığı herhangi bir molekülde, değişik uzamsal yerleşimler olabilir. Bu tür moleküllerin en basiti, iki hidroksil grubunun oksijen-oksijen bağları çevresinde birbirine göre döndüğü hidrojen peroksittir. Propanda ($\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{CH}_3$) olduğu gibi bir molekülde birden çok tekli bağ bulunması durumu değiştirmez, ama karmaşıklığı artırır. Siyanojen ($\text{N}\equiv\text{C}-\text{C}\equiv\text{N}$) ya da butadin ($\text{H}-\text{C}\equiv\text{C}-\text{C}\equiv\text{C}-\text{H}$) gibi moleküllerde ise bütün atomlar merkezdeki tekli bağın eksenini boyunca uzandığından değişik uzamsal yerleşimler yoktur. Genel olarak bir molekülün her değişik uzamsal yerleşimi değişik bir potansiyel enerji durumuna karşılık gelir. Bunun nedeni molekülün farklı bölümleri arasındaki uzaklıklara göre değişen çekme ya da itme kuvvetleridir.

Bu kuvvetler bulunmasaydı bütün uzamsal yerleşimlerin enerjisi aynı ve tekli bir bağ çevresindeki dönme serbest ya da engelsiz olurdu. Kuvvetler güçlü olduğunda değişik uzamsal yerleşimlerin enerjisi ya da kararlılığı çok farklı olur. Bir molekül normal olarak kararlı bir durumdaki yerleşimdedir (düşük enerji durumlarından birisi) ve yalnızca aradaki kararsız uzamsal yerleşimlere ulaşacak ya da bu yerleşimlerden geçecek yeterli enerjiyi sağladığında bir başka kararlı duruma dönüşür.

Örneğin etan molekülündeki moleküllerarası kuvvetler o denli zayıftır ki, bu kuvvet-

lerin varlığı entalpi ve entropi gibi termodinamik özelliklerindeki gizli etkilerden anlaşılır. Etan molekülündeki iç dönme güçlü bir biçimde engellense bile en kararlı olduğu üç uzamsal yerleşimi belirli değildir. Ama daha karmaşık bazı kimyasal bileşiklerin molekül yapıları dönmeye karşı öyle güçlü engeller oluşturur ki, yalnızca uzamsal yerleşimleri farklı olan stereoizomer biçimleri birbirlerinden ayrılabilirler derecede kararlıdır.

uzanım, astronomide, Ay'ı ya da herhangi bir gezegeni Güneş'ten ayıran gökküre boylamı açılal uzaklığı. İki iç (Güneş'e Yer'den daha yakın) gezegen için olanaklı en büyük uzanım, Venüs için yaklaşık 48°, Merkür için 28°'dir. Herhangi bir gök cisminin, çevresinde dönmekte olduğu bir başka gök cisminde ya da gökyüzündeki belirli bir noktadan açılal uzaklığı da (örn. bir yıldızın kuzey gök kutbuna göre maksimum doğu ya da batı konumu) uzanım olarak belirtilebilir.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

uzay, içinde maddenin ve olguların yer aldığı, göreceli konum ve doğrultu özellikleri bulunan, üç boyutlu, sınırsız boşluk.

Uzay terimi genellikle evrenin Yer atmosferi dışında kalan bölümü anlamında kullanılır. Bu anlama ilişkin olarak *bak. evren*; gökada; Güneş sistemi. Uzayın ve zamanın birbiriyle ilişkileri ve görecelik özellikleri için *bak. görecelik*; uzay-zaman. Bir geometri kavramı olarak uzay için *bak. boyut*; geometri. Yer atmosferi dışındaki evrenin uzay araçları aracılığıyla incelenmesi ve araştırılması konusunda *bak. uzay araştırmaları*.

Uzay Antlaşması, tam adı AY VE ÖBÜR GÖKSEL CİSİMLERLE BİRLİKTE UZAYIN ARAŞTIRILMASINA VE KULLANILMASINA KATILAN DEVLETLERİN ETKİNLİKLERİNİ BELİRLEYECEK İLKELERE İLİŞKİN ANTLAŞMA, imzacı devletleri uzayın yalnızca barışçı amaçlarla kullanılması konusunda bağlayan uluslararası antlaşma (1967).

ABD ve SSCB uzayın kullanımına ilişkin antlaşma taslaklarını Haziran 1966'da Birleşmiş Milletler'e (BM) sundular. BM Uzayın Barışçı Kullanımı Komitesi'ne bağlı Hukuk Alt Komitesi'nde birkaç ay süren görüşmelerden sonra ayrıntılar giderilerek bir uzlaşmaya varıldı. Sonuç belgesi 19 Aralık 1966'da BM Genel Kurulu'nda kabul edildi ve 27 Ocak 1967'de imzaya açıldı. Aralarında ABD, SSCB ve İngiltere'nin de bulunduğu beş ülkenin onayından sonra antlaşma 10 Ekim 1967'de yürürlüğe girdi. 1980'lerin başlarında antlaşmayı onaylamış olan ülkelerin sayısı 65'i geçiyordu.

Antlaşma imzacı devletlerin Yer yörüngesine, Ay ya da uzaydaki öbür cisimlere nükleer ya da toplu imha silahları yerleştirmelerini yasaklamaktadır. Antlaşma hükümlerine göre ülkeler Ay ya da öbür uzay cisimleri üzerinde egemenlik iddia edemezler. Uzaydaki etkinliklerinden sorumludurlar, ayrıca kendi topraklarından uzaya fırlatılan cisimlerin yol açtığı herhangi bir zararın tazmin etmek ve astronotlara tehlike anında yardım etmekle yükümlüdürler. Antlaşmaya taraf olan ülkelerin uzay üsleri ve araçları karşılıklı olarak öteki ülkelerin temsilcilerine açık tutulmalıdır. Antlaşma bütün tarafların uzay etkinliklerini açıkça ve uluslararası hukuka uygun olarak yürütmesini de öngörmektedir.

uzay aracı, Yer yörüngesinde ya da atmosfer dışındaki belirli bir yörüngede denetimli uçuşlarda kullanılmak üzere tasarlanmış insanlı ya da insansız araçların ortak adı.

Uzay yolculuğu düşüncesi ilk olarak Jules Verne gibi bazı yazarların kurgu romanlarında ortaya atıldı; bu yazarlar uzay araçlarını aerodinamik biçim verilmiş taşıtlar biçiminde betimlemişlerdi. Ama aerodinamik biçim uzay boşluğunda bir üstünlük sağlamadığından gerçek uzay araçları, kullanımı amacına bağlı olarak daha farklı biçimlerde geliştirildi. İlk uzay aracı olan 83 kg ağırlığındaki, SSCB yapımı "Sputnik 1", 4 Ekim 1957'de Yer çevresine yerleştirildi; 940 km ve yerberi noktası 230 km olan eliptik bir yörüngeye oturtuldu. Bu uçuşun hemen ardından ABD ve SSCB çok sayıda insansız uzay aracı fırlattı. İlk insanlı uzay aracı olan ve Sovyet kozmonotu Yuri A. Gagarin'i taşıyan "Vostok 1", 12 Nisan 1961'de Yer yörüngesine girdi. Bunu izleyen birkaç yıl içinde her biri çeşitli bilim ve mühendislik projelerini gerçekleştirmek amacıyla tasarlanan çok sayıda insanlı ve insansız uzay aracı fırlatıldı.

Uzay araçları genellikle motorsuzdur. Bu araçlar bir fırlatma roketi ve bir ikinci kademe roketinden sağladıkları ilk hızla hareket eder. Uzay aracının roketleri yakıtları tükendiğinde, araç Yer çevresindeki yörüngesine oturduğunda ya da aracın uzayda belli bir doğrultuda yol almasına yetecek momentum sağlandığında otomatik olarak ayrılarak Yer'e düşer. Kimi zaman bazı manevraların yapılmasını sağlamak amacıyla uzay aracına sıvı yakıtlı küçük bir roket motoru eklenir. Örneğin ABD'nin Apollo Ay araştırma programında Ay'a inişte kullanılan araç, Ay'ın yüzeyinden kalkarak yörüngede dolanmakta olan "Apollo" uzay aracına dönebilmesi için roketlerle donatılmıştı. "Apollo" uzay aracında da, aracın Ay yörüngesinden kurtularak Yer'e yeniden dönmelerini sağlamaya yeterli roket gücü bulunmaktaydı.

Milyonlarca ayrı parçadan oluşan insanlı uzay araçlarının karmaşıklığı, parçaların önemli ölçüde küçültülmesini ve güvenlik faktörünün yüzde 99,999'dan daha büyük olması gerektirir. Parçaları aynı derecede güvenli olan bir otomobil yüz yıl süreyle hiç arıza yapmadan çalışır.

Uzay aracının taşıdığı aygıtların çalıştırılması için yerel bir elektrik enerjisi kaynağına gereksinim vardır. İnsansız uzay araçlarının büyük bir çoğunluğunda bu enerji Güneş pili panelleri ve bunlara bağlı olarak çalışan depolama pilleri aracılığıyla sağlanır. "Skylab" gibi uzay istasyonları da dahil, insanlı uzay araçlarında yakıt pilleri genellikle Güneş pilleriyle bağlantılı biçimde çalışır. ABD yapımı "Pioneer" ve "Voyager" gibi derin uzay sondalarında elektrik enerjisi sağlamak amacıyla küçük nükleer reaktörler kullanılmıştır. Plütonyumla çalışan bu reaktörler araçtaki telemetri ve fotoğraf donanımları ile bilimsel aygıtları yüzyıllar boyu çalıştırmaya yetecek enerji üretebilir.

uzay araştırmaları, uzayda insanlı ve insansız uzay araçları aracılığıyla gerçekleştirilen araştırmalar.

Roketlere ilişkin bilimsel çalışmalar 20. yüzyılın başlarında başladı. Bu alanda öncü çalışmalar gerçekleştiren bilim adamlarının başında Konstantin E. Tsiolkovski (1903), Robert H. Goddard (1919) ve Hermann Oberth (1923) sayılabilir. 1930'ların başında Almanya'da roketler için itici güç sağlanmasına yönelik yoğun araştırmalar gerçekleştirildi; bu araştırmalar sonunda "V-2" güdümlü füzesi geliştirildi. II. Dünya Sava-

şı'ndan sonra ABD ve SSCB'de, bu ülkelere göç eden Alman bilim adamlarının yardımıyla roket teknolojilerinde büyük gelişmeler sağlandı. Sovyetler 4 Ekim 1957'de ilk yapay uyduyu ("Sputnik 1") Yer çevresinde yörüngeye oturtular. Yaklaşık dört ay sonra, 31 Ocak 1958'de de ABD ilk yapay uydusunu ("Explorer 1") yörüngeye oturttu. Bunu izleyen birkaç yıl içinde hem SSCB hem de ABD, meteoroloji ve haberleşme uyduları ile Ay'a gönderilen araçları da içeren çeşitli türlerden birçok insansız uzay aracı fırlattı.

Uzay araştırmalarında ikinci önemli adım insanlı uzay araçlarının fırlatılması oldu. Sovyet bilim adamları bu alanda da öncü oldular; kozmonot Yuri A. Gagarin'in içinde bulunduğu "Vostok 1" uzay kapsülü 12 Nisan 1961'de fırlatıldı ve Yer çevresinde bir dönüş yaptı. Aynı yılın 5 Mayıs'ında ABD'de ilk insanlı uzay uçuşunu gerçekleştirdi; Alan B. Shepard, Jr.'ı taşıyan bir Mercury kapsülü 15 dakikalık yörüngealtı bir uçuş yaptı. Bunları iki ülkenin gerçekleştirdiği daha uzun süreli ve daha karmaşık insanlı uçuşlar izledi. Vostok ve Mercury dizisinin uçuşları insanın uzayda ve ağırlıksızlık koşullarında çalışabileceğini kanıtladı. Bu araçların manevra yetenekleri sınırlıydı. 1960'ların ortalarında yürütülen ABD'nin Gemini ve SSCB'nin Voshod programları ile iki, hatta üç kişilik uçuşlar, insansız araçlarla buluşma ve kenetlenme, astronotların araç dışındaki boşluğa çıkmaları gibi önemli adımlar atıldı. ABD'nin Apollo programı ile Ay'a ilk insanlı iniş gerçekleştirildi. Apollo 11 Ay modülü ile 20 Temmuz 1969'da Ay'a ulaşan astronotlar Neil A. Armstrong ve Edwin E. Aldrin Ay'a ilk ayak basan insanlar oldu. Bunu izleyen üç yıl içinde ABD'li astronotlar Ay'a beş kez daha gittiler; Ay yüzeyini incelediler, kayalar ve toprak örnekleri topladılar, birçok bilimsel deney yaptılar. Sovyetler Birliği Ay'a insanlı iniş gerçekleştirmedi ama Ay'a yumuşak iniş yapan bir dizi robotlu araç (Luna ve Zond) yardımıyla önemli veriler ve toprak örnekleri getirdi. Sovyetler Birliği 1970'lerde ve 1980'lerde çabalarını, pek çok insanlı ve insansız uçuş içeren Soyuz programı, Soyuz araçlarının Salyut uzay laboratuvarları ile birçok kez kenetlenmesi ve Salyut istasyonlarında gerçekleştirilen uzun süreli bilimsel deneyler ve askeri amaçlı çalışmalar üzerinde yoğunlaştırdı.

ABD'li ve Sovyet bilim adamları 1960'lar da ve 1970'lerde insansız uzay araçları aracılığıyla gezegenlerin incelenmesi konusunda yoğun çaba harcadılar. Bu konudaki önemli başarıları arasında Viking araçlarının Mars çevresinde yörüngeye oturması ve Mars'a yumuşak iniş yapan araçlar göndermesi, Voyager araçlarının 1979-89 arasında Jüpiter, Satürn, Uranüs ve Neptün yakınlarından geçmesi ve Venera araçlarının Venüs yüzeyinde gerçekleştirdiği araştırmalar sayılabilir. Viking iniş araçları 1976'da Mars yüzeyine başarıyla yumuşak iniş yaptılar, Yer'e gezegenin renkli fotoğraflarını gönderdiler yanı sıra Mars toprağının ve atmosferinin çözümlemelerini yaparak bu bilgileri de Yer'e iletiler. Voyager araçlarının Jüpiter, Satürn, Uranüs ve Neptün yakınlarından geçerken gönderdiği veriler bu gezegenlere ilişkin çok önemli bilgiler elde edilmesini sağladı, böylece bu gezegenlerin uyduları, magnetik alanları ve halka sistemlerine ilişkin yeni ve beklenmedik bulgular gerçekleştirildi.

Yörüngede dolanan astronomi gözlem araçlarının da uzay araştırmalarında çok önemli bir yeri vardır. Bu araçlar aracılığıyla Yer atmosferinin girişim ve bozma özelliklerinden etkilenmeksizin uzak gök cisim-

lerinin gözlenmesi olanaklı hale gelmektedir. Örneğin 1983'te ABD, İngiltere ve Hollanda işbirliğiyle fırlatılan insansız, Kızılötesi Astronomi Uydusu (IRAS) aracılığıyla Güneş sisteminin dışındaki kızılötesi ışınım kaynaklarına ilişkin çok önemli bilgiler elde edilmiştir. 1983'te Sovyetler Birliği de Yer yörüngesine Astron adında gelişkin bir gözlem uydusu oturttu. Bu uyduda Fransa'da geliştirilen bir morötesi teleskop da bulunuyordu. Astron aracılığıyla Samanyolu Gökadası'ndan ve bu gökadanın dışından kaynaklanan kozmik ışınım ile ilgili araştırmalar gerçekleştirildi.

Uzay araştırmalarında insanlı uzay istasyonlarından da önemli ölçüde yararlanıldı. 1970'lerin başlarında Skylab uzay istasyonundaki astronotlar Güneş'e ilişkin gözlemlerin yanı sıra uzun sürelerle kütleçekimsiz koşullarda yaşamın insan vücuduna etkisini incelediler. Benzer araştırmalar Salyut uzay istasyonlarındaki Sovyet kozmonotları da gerçekleştirdi. Sovyetler Birliği 1986'da Mir olarak adlandırılan daha gelişkin bir uzay istasyonunu yörüngeye oturttu. Büyük, çok insanlı, kalıcı bir uzay kompleksinin çekirdeğini oluşturmak üzere tasarlanan bu istasyona çeşitli bilimsel araştırmalar ve mürettebat için günlük yaşam modülleri eklenebilmektedir. 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra, uzay çalışmaları Rusya tarafından sürdürülmektedir. 1992'de eskiden gizli ya da kapalı olan bu uzay programları için Rusya uluslararası işbirliği çağrısında bulunmuştur.

ABD'nin uzay programı, 1970'lerin ortalarından bu yana, hemen tümüyle uzay mekiğinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştı. Roket gibi fırlatılıp uçak gibi iniş yapan ve tekrar tekrar kullanılabilen uzay mekiği şimdiye değin daha çok uyduların Yer yörüngesine oturtulması ya da onarımı gibi amaçlarla kullanıldı. Uzay mekiğinden kalıcı bir uzay istasyonunun oluşturulması amacıyla yararlanılması planlanmaktadır. Sovyetler Birliği de benzer bir mekik türü geliştirmiştir. Ayrıca bak. Ay araştırmaları; Güneş sistemi.

uzay büzülmesi bak. Lorentz-FitzGerald büzülmesi

uzay çerçevesi, UZAY KIRIŞI olarak da bilinir, mimarlıkta tek bir bütün gibi çalışacak biçimde birbirine eklenmiş çubuklardan oluşan ve her yönden gelen yükleri karşılayabilen üçboyutlu örtü ya da kafes sistemi. Çok büyük mekânları düşey taşıyıcılarla kesintiye uğramadan örtbilecek sistemler tasarlanmasına olanak verir ve örtü yüzeyi aynı zamanda yapısal bütünün bir parçası olarak da işlev görebilir. Bazı türleri piramit biçimi birimlerden oluşan yumurta kutusu görünümündedir, bazıları ise altıgen ya da başka geometrik biçimler temel alınarak oluşturulmuştur. Uzay çerçevesi uygulamalarıyla ünlü mimar ve inşaat mühendisleri arasında Z. Makowski, Le Ricolais, Konrad Wachsmann, Jean Prouvé ve Buckminster Fuller sayılabilir. Buckminster Fuller'in ABD'de Baton Rouge'daki Union Tank Car Company (1958) için tasarladığı 117 m çapında ve 35 m yüksekliğindeki jeodezik kubbe de bir tür uzay çerçevesidir. En ilginç uzay çerçevesi örneklerinden biri de Kenzo Tange'nin Osaka'daki 1970 Dünya Fuarı (Expo 70) için tasarladığı ana pavyonun örtüsüdür.

uzay grubu, kristalografide, bir kristalin konumunu, atomlarının konumunda görünürde herhangi bir değişikliğe yol açmaksızın değiştirebilen olasılıkların ortak adı. Bu değişiklikler tüm yapının kristalografik eksen boyunca oynatılması (öteleme),

bir eksen çevresinde döndürme, bir düzlemde yansıma, bir merkez çevresinde evirtim ya da ardışık dönmeli evirtim olabilir. 1890'larda, kristallerden oluşan 230 farklı değişim kombinasyonu bulunduğu saptanmıştır; bu 230 kombinasyon, 230 uzay grubunu tanımlar. Kristaldeki atomların yerleşme düzeni X ışını kristalografisi teknikleriyle incelendikten sonra, kristalin hangi uzay grubuna sahip olduğu belirlenebilir. Ayrıca bak. bakışım (kristalografide).

uzay hekimliği, insanın atmosferdeki uçuşlar ve uzay yolculuklarında karşılaştığı sağlık sorunlarıyla ilgilenen özel tıp dalı. Amacı uzay yolculuklarında ortaya çıkan aşırı sıcak ve soğuk, düşük atmosfer basıncı, oksijen yetersizliği, ışınım, gürültü, titreşimler, güçlü ivme ve ters ivme gibi koşullar karşısında güvenliğini sağlayıp bireylerin sağlığını ve etkinliğini korumaktır. Uzay uçuşlarının öbür istenmeyen etkileri arasında ağırlık kaybı, taşıt tutması, yorgunluk, açlık ya da Yer'in gece-gündüz çevriminin ortadan kalkması nedeniyle ortaya çıkan uykusuzluk, tecrit edilme ve kapalı bir yerde kalma nedeniyle ortaya çıkan psikolojik sorunlar sayılabilir. Ne var ki, bu sorunlar genellikle uçuşlardan önce benzeşim aygıtlarıyla (simülator) yapılan yoğun eğitimlerle ve donanım ve uzay gemilerinin dikkatle tasarlanmasıyla ortadan kaldırılabılır.

Fransız fizyolog Paul Bert'in 19. yüzyılda çağdaş uzay hekimliğinin temellerini attığı kabul edilir. Bert'in baloncularda yüksek ve düşük hava basıncının etkilerini gözlemleyerek yaptığı araştırmalar II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında yaygın olarak kullanılmış, kapsamlı bir araştırma programını başlatmıştır. 1948'de dünyadaki ilk uzay araştırma birimi ABD'de kurulmuş, uzay uçuşlarında önemli teknolojik gelişmeler ortaya çıktıkça uzay hekimliği tıpta önemli bir uzmanlık dalı olarak kabul edilmeye başlamıştır.

Sivil ve askeri uzay hekimliği uzmanları pilotlar ve uçuş personelinin seçilmesi ve eğitimi için uygun tıbbi standartları saptayarak uygular, çalışmalarını etkileyecek fiziksel kısıtlama ya da bozukluklarının olup olmadığını belirler. Ayrıca uçuş personelinin gördüğü ilk yardım eğitiminin planlanmasına yardımcı olur; yolcuların sağlığını koruması, hastaların havayoluyla taşınması konularında eğitim verir; koruyucu hekimlik ilkelerini de uygulayıp hastalıkların hava yolculukları yoluyla bulaşmasını engelleme alanında çalışır; uçuş sonrasında astronotların sağlık durumunu değerlendirerek uzay yolculuklarının vücutta yaratacağı istenmeyen etkileri gözler; uzay yolculuğu sırasında astronotların fizyolojik yanıtlarını izler; uçuş sırasında ortaya çıkan sağlık sorunlarının denetlenmesi konusunda önerilerde bulunur. Bunlara ek olarak insanlı uzay uçuşlarında kullanılan araçlar, acil durum sistemleri ve koruyucu aygıtların geliştirilmesine de yardımcı olur.

uzay hukuku, uzay alanında geçerli olan uluslararası kurallar bütünü.

Uzay hukukunun gelişimi ABD başkanı Dwight D. Eisenhower'ın 1957'de Birleşmiş Milletler'de (BM) silabsızlanma görüşmeleleriyle ilgili olarak bu kavramı ortaya atmasıyla başladı. Aynı yıl SSCB'nin "Sputnik 1", 1958'de de ABD'nin "Explorer 1" uydularını uzaya fırlatması, iki ülkenin uluslararası bir uzay politikası geliştirme konusuna yakından ilgilenmesine yol açtı. Böylece sahipsiz ya da vahşi topraklara el konmasına olanak veren geleneksel ege-

menlik kuralının uzayda geçerli olamayacağı ve devletlerin uzaydaki egemenliklerinin sınırsız olamayacağı kabul edildi. 1959 sonlarında BM Antlaşması'na uzaya ilişkin maddeler eklemek ve barışçı amaçlarla uzay araştırmaları yapılmasını sağlayacak uzay hukukunu geliştirmek amacıyla sürekli bir organ niteliğindeki Uzay Komitesi oluşturuldu. 1963'te nükleer denemeleri sınırlandıran bir antlaşma imzalandı. Ardından Uzay Komitesi nükleer silahların uzayda denemesini yasakladı. Aynı yıl içinde BM Genel Kurulu, uzayda her ülkenin araştırmalar yapabileceğini açıkladı ve bu konuda her devletin uymak zorunda olduğu kuralları çığnemenin ve ortaya çıkabilecek zararların, ilgili devlete birtakım sorumluluklar yükleyeceğini kabul etti. Ayrıca güç durumunda kalan astronotların güvenliği için uluslararası işbirliği yapılmasını önerdi.

BM'ye üye ülkelerin 1967'de imzaladığı Uzay Antlaşması(*), uzay hukukunun gelişmesinde önemli bir dönüm noktası oldu. Daha önceki bütün düzenlemelere yer veren antlaşmayla, ayrıca uzayda askeri eyleme girişilmesi yasaklanarak her devletin kendi uzay araçlarından sorumlu olmasına, bütün devletlerin uzayı ve yeryüzünü korumaya katılmasına ve öteki devletlerin uzay çalışmalarının serbestçe gözlenmesine ilişkin hükümler getirildi. Daha sonra 1968'de imzalanan Astronotların Kurtarılması ve Dönüşü ile Uzaya Fırlatılan Araçların Dönüşü Antlaşması astronotların güvenliği için uluslararası önlemlerin artırılmasını sağladı ve her devletin kendi yolladığı araçların denetiminden ve geri getirilmesinden sorumlu tuttu.

Uzay araştırması yapan devletlerin uyacağı kuralların belirlenmesinde uluslararası diplomasiin oynadığı etkin rol günümüzde de sürmektedir. Ama hâlâ üzerinde anlaşmaya varılamayan bazı konular bulunmaktadır. ABD uzaydaki etkinliklerin başka devletler tarafından serbestçe gözlenmesini uygun görmekte ve saldırgan olmayan askeri etkinliklere izin verilebileceğini savunmaktadır. SSCB'nin görüşü ise başka ülkeleri gözlemenin casusluk sayılması ve uzayda hiçbir askeri etkinliğe izin verilmemesi yönündedir. Hiçbir devletin uzaydaki hiçbir alanı sahiplenemeyeceği yolundaki karardan dolayı, uzayda zamanla bulunabilecek kaynakların eşit olarak paylaşılabilirliğini sağlayacak düzenlemelere de gereksinim duyulmaktadır. Buna karşılık her devletin uzaydan ne ölçüde yararlanabileceğini belirleyecek bir yöntem kararlaştırılmamıştır.

Günümüzde büyük önem kazanan konulardan biri de atmosferin üst tabakalarıyla gezegenlerin yörüngesinin iletişim amacıyla kullanılmasıdır. ABD'nin 1962'de İletişim Uyduları Yasası uyarınca kurduğu Comsat (Communications Satellite Corporation) gibi kuruluşların yönetimi altında geliştirilen uydu teknolojisi, uluslararası iletişimin yaygınlaşmasını ve ucuzlamasını sağlamış bulunmaktadır. Özel ve kamu iletişim şirketlerinin sahip olduğu Comsat'ın uluslararası hizmetleri daha sonra kurulan ve bütün uluslararası uydu iletişim hatlarının yüzde 90'ını kullanan Intelstat (International Telecommunications Satellite Consortium) bağlantılı olarak yürütülmektedir. Son yıllarda uluslararası uydu sanayisinde ABD denetimini azaltmak amacıyla Intelstat'a baskı yapılmaktadır. Comsat da ABD pazarına bütünüyle egemen olduğu için eleştirilmektedir.

uzay istasyonu, Yer çevresindeki belirli bir yörünge üzerinde dolanarak, bilimsel gözlem ve araştırmaların gerçekleştirilmesi, uzay araçlarına yakıt ikmali yapılması, uydu ve füzelerin fırlatılması işlemlerinde üs olarak kullanılan insanlı yapay uydu. İlk uzay istasyonu olan "Salyut 1"i 19 Nisan 1971'de SSCB fırlattı; "Salyut 1" 7,6 m uzunluğunda ve 8.619 kg ağırlığında bir uzay aracı biçimindeydi. Ama "Salyut 1" oldukça yakın bir yörüngeye oturduğundan giderek Yer'e yaklaştı ve altı ay sonra atmosfere girdi, böylece bu ilk girişim başarısızlıkla sonuçlandı.

İlk başarılı deneysel uzay istasyonu 14 Mayıs 1973'te ABD tarafından yörüngeye oturtuldu. "Skylab" adı verilen bu uzay istasyonunda görev yapan üç ayrı uçuş mürettebatı, 25 Mayıs 1973 ile 8 Şubat 1974 arasındaki 171 gün süresince Güneş'in ve Kohoutek kuyruklu yıldızının gözlenmesi, eritilmiş altın ve germanyum karışımlarından üstüniletkenler elde edilmesi gibi bilimsel çalışmalar yürüttü. 75 ton ağırlığındaki istasyon Temmuz 1979'da Yer atmosferine girerek parçalandı.

SSCB 1974-82 arasında "Salyut" dizisinden bir dizi küçük uzay istasyonunu yörüngeye oturtmayı başardı. 676 gün süreyle uzayda kalan "Salyut 6" 1982'de, "Salyut 7"nin fırlatılmasından üç ay sonra Yer atmosferine girdi. Bu uzay istasyonlarında görev yapan SSCB'li kozmonotlar değişik sürelerle (en uzun 1984'te 237 gün) biyomedikal ve başka bilimsel alanlarda çalışmalar yürüttüler.

SSCB 20 Şubat 1986'da kalıcı bir uzay tesisinin çekirdeği olarak tasarlanan bir uzay istasyonunu uzaya gönderdi. "Mir" adındaki bu istasyonda, yük taşınmasında kullanılan araçlar ile insanlı uzay araçlarının ve araştırma laboratuvarları ve mürettebat bölümleri olarak hizmet görecektir. Ek modüllerinin kenetlenilebileceği altı kenetlenme bölümü bulunmaktadır. İstasyona kenetlenmek her modülde altı kozmonot kalabilmektedir.

uzay mekiği, Yer ile yörüngedeki bir uzay aracı arasında yolcu ve yük taşınmasında yararlanılan yeniden kullanılabilir uzay aracı. Roketlerle fırlatılarak Yer yörüngesine oturtulan uzay mekikleri, Yer'e dönüşte normal bir uçak gibi süzülerek iniş yapabilecek biçimde tasarlanmıştır.

İngilizce tam adı *Space Transportation System* (Uzay Taşımacılığı Sistemi-STs) olan bu uzay aracının ilk örneği ABD Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) tarafından geliştirildi. İlk uzay mekiği 12 Nisan 1981'de fırlatıldı.

Uzay mekiği üç ana bölümden oluşur: 1) Yük ve mürettebatı taşıyan uçak benzeri bölüm (mekik), 2) mekiğin üç ana motoru için gerekli sıvı hidrojeni (yakıt) ve sıvı oksijeni (yükseltgeyici) taşıyan dış yakıt tankı, 3) yakıt tankının yanlarına bağlı, katı yakıtlı, bir çift birinci kademe roketi. Kalkış sırasında sistemin toplam ağırlığı 2.000 ton, yüksekliği de 56 m'dir. Fırlatma anında mekiğin ana motorları da birinci kademe roketlerle birlikte ateşlenerek toplam 31 milyon newtonluk bir itme gücü elde edilir. Birinci kademe roketleri kalkıştan yaklaşık iki dakika sonra serbest bırakılır ve bunlar paraşütle yere iner, böylece bu roketler sonraki uçuşlarda da kullanılabilir. Mekik yörünge hızının yüzde 99'una ulaştığında dış yakıt tanklarındaki yakıt tükenir ve bu tanklar da atılır. Serbest bırakıldıktan sonra atmosfere giren dış yakıt tankları burada parçalanır.

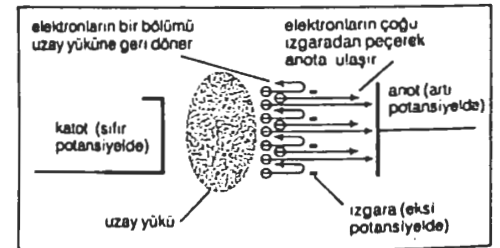
Uzay mekiği de öbür insanlı uzay araçları (örn. "Apollo" ve "Soyuz") gibi dikey

olarak fırlatılır, ama normal jet uçakları gibi süzülerek belirli bir piste iniş yaptığından, yapısal olarak öbür uzay araçlarından farklıdır. Uzay araçlarının yüksek giderlerini önemli ölçüde azaltan uzay mekiği yüzden çok ucuştaki kullanılabilir.

Çeşitli uygulama uyduları ve uzay sondaları mekiğin gövdesine takılabilir ve bunlar uzay boşluğuna taşındıktan sonra burada hedeflerine doğru serbest bırakılabilir. Sistem devre dışı kalmış uyduların Yer'e geri getirilmesine ya da bulunduğu yerde onarılmasına da olanak sağlar. Uzay mekiği, içinde çeşitli deneylerin yapılabildiği "Spacelab" adlı özel araştırma aracını taşıyarak, bazı uzay programlarında bir yörünge uzay laboratuvarı görevi görür.

1980'lerin ortalarında ABD'nin "Columbia", "Challenger", "Discovery" ve "Atlantis" adlı dört uzay mekiği bulunmaktaydı. "Challenger" uzay mekiği 28 Ocak 1986'da Cape Canaveral Uzay Üssü'nden fırlatıldıktan yaklaşık 75 saniye sonra 16 km yükseklikte patladı ve kaza sonucunda mekikte bulunan yedi kişi öldü. 1990'ların başlarında uzay mekiği uçuşları sürdürülmekteydi. SSCB'de uzay mekiği geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütülmüştür. SSCB'nin yaptığı "Buran" uzay mekiğini, bu ülkenin dağılmasından sonra Rusya 1994'te uzaya fırlatmayı planladığını açıkladı.

uzay yükü, elektron lambasında, katottan salınan elektronların anota ulaşmaları için belirli bir süre geçmesi gerekliliğinden kaynaklanan negatif elektrik yükü. Elektronlar katot çevresinde bir bulut oluştururlar, anota gidecek olan elektronlar sürekli olarak bu bulutu terk ederler, katottan salınan

Uzay yükü

elektronlar ise sürekli olarak buluta katılırlar. Bu elektron bulutu negatif uzay yükünü oluşturur.

uzay-zaman, fiziksel bilimlerde, uzay ile zaman arasındaki ayrımın kaldırılmasıyla oluşturulan kavram. Uzay-zaman kavramını Albert Einstein görelilik kuramlarında ortaya koymuştur (1905, 1915).

İnsanın alışlagelmiş sezgileri uzay ile zaman arasında bir ilişki öngörmemiştir. Madde uzay, Eukleides postulatlarının geçerli olduğu, düz (yassı), üç boyutlu bir sürem (bütün noktaların içinde yer aldığı sürekli ortam) olarak düşünülmüyordu. Kartezyen koordinatların(*) bu uzaya uygulanması ve böyle bir uzayda doğruların (düz çizgi) yer alabileceğinin öngörülmesi çok doğaldı. Zaman, uzaydan bağımsız, sonsuza değin tümüyle homojen bir biçimde uzanan, ayrı bir tek boyutlu sürem olarak kabul ediliyordu. Zaman içinde "şimdi" olarak kabul edilen herhangi bir an, geçmişteki ya da gelecekteki başka bir an kadarki sürenin belirlenmesine olanak sağlayacak bir başlangıç noktası olarak alınabiliyordu. Birbirinden ayrı olarak düşünülen uzay ve zamanda, olanaklı hareket durumları içinde bir mutlak hareketsizlik durumu bulunamaz. Düzgün (doğru) ve hızı değişmeyen hareket eden ve düzgün zaman süremine bağlanmış uzay koordinat sistemleri tüm ivmesiz hareketleri temsil

eder; bunlar, eylemsiz referans sistemi olarak adlandırılan sistemlerin özel bir sınıfını oluşturur. Bu görüşe uygun evrene Newton evreni denir.

Dört boyutlu uzay-zaman süreminden yararlanılarak Minkowski evreni olarak adlandırılan bir başka düz geometri tanımlanabilir (bu evrenin adı Alman matematikçi Hermann Minkowski'den gelir). Bu evrende bir koordinat sistemindeki zaman koordinatı, bu sisteme göre hareket etmekte olan başka bir koordinat sisteminin hem zaman, hem de uzay koordinatlarına bağlıdır; böylece Einstein'ın özel görelilik kuramının gerektirdiği değişiklik sağlanmış olur. Newton evreni gibi Minkowski evreni de bir eylemsiz referans sistemleri kümesi içerir ve içinde madde (kütle) bulunmasından etkilenmez. Bu evrende her koordinat değerleri kümesi, "burada-şimdi" olarak adlandırılabilir olan bir uzay-zaman noktasını temsil eder. Olgular arasındaki görünür uzay ve zaman aralıkları gözlemcinin hızına bağlıdır, bu hız da ışığın hızından büyük olamaz. Her eylemsiz referans sisteminde tüm fizik yasaları değişmeden kalır.

Noktasal kütleler içeren dört boyutlu bir süremden yararlanılarak, yerel olarak Minkowski evrenine benzeyen değişik bir geometri oluşturulabilir. Bu sürem de Eukleidesçi olmayan bir geometridir, ama bu süremde dinamik bir kuvvet olarak kütleçekimi ortadan kaldırılmıştır. Bu sürem Einstein'ın genel görelilik kuramında kullanılmıştır (1915). Genel görelilik kuramında sürem gene uzay-zaman noktalarından oluşur; bu noktalar koordinatlarla belirlenebilir ama bu belirleme biricik değildir. Her uzay-zaman noktasına bir koordinat sistemi karşılık gelir; noktayı içeren küçük, yerel bölgenin içinde özel göreliliğin zamanı yaklaşık olarak geçerlidir. Art arda dizilmiş uzay-zaman noktaları uzay-zaman çizgisi ya da jeodezik olarak adlandırılır; böyle bir çizgi, bir parçacığın yörüngesini ya da bir ışık ışınının yolunu betimler. Bir gözlemciye göre olanaklı en büyük hız, ışık ışınlarının uzay-zaman çizgisi olarak tanımlanır (sabit c hızı). Noktasal kütle imvellerinin söz konusu olmadığı Minkowski süreminde jeodeziklerin doğru çizgiler olmasına karşılık, yerel kütle yığılımları içeren genel görelilik evreninde (Riemann evreni) jeodezikler eğrilmiş çizgiler biçimindedir. Bu nedenle, kütleçekimi alanlarının uzay-zamanı eğilttiğinden söz edilir. Riemann uzayında kütleçekimi potansiyelleri matematiksel olarak tansör çözümlenmesi(*) yöntemleriyle belirlenebilir, böylece Einstein'ın kütleçekimi alan denklemleri, noktasal kütlelerin çevrelerindeki bölgelerde ve belirli bir kütle dağılımı için çözülebilir.

Böyle bir çözüm ayrıntılı olarak ilk kez Alman astronom Karl Schwarzschild tarafından (tek bir küresel kütle için) ortaya kondu (1916). Küçük kütleler için çözüm Newton kütleçekimi yasasının verdiği çözüme hemen hemen eşittir; ama büyük kütleler için uzay-zaman eğriliklerinin yarıçapı cismin yarıçapına yaklaşır, hatta onu aşar; bunun sonucu olarak da Schwarzschild çözümü beklenmedik etkilerin ortaya çıkacağını öngörür (bak. kütleçekimi yarıçapı). ABD'li astrofizikçi J. R. Oppenheimer ve H. Snyder'in küre yıldızlar üzerinde gerçekleştirdikleri gözlemler maddenin aşırı yoğun hallerine ilişkin varsayımların ortaya çıkmasına yol açtı (1939). Bu görüş ve kütleçekimsel çökmeye ilişkin başka varsayımlar, pulsarların ve nötron yıldızlarının bulunmasıyla doğrulandı. Kara deliklerin varlığı da bu varsayımlarla ilişkilidir. Uzay-zaman kavramları ve bunların sonuçları kozmoloji(*) ve birleşik alan kuramı(*)

açısından büyük önem taşır. Ayrıca bak. görelilik; kara delik; nötron yıldızı.

Uzdilek, Salih Murat (d. 1891, İstanbul - ö. 4 Aralık 1967, İstanbul), fizikçi. Bahriye Mektebi'ni (sonradan Deniz Harp Okulu) bitirdi (1908). Londra Üniversitesi'nde elektrik mühendisliği öğrenimi yaptı. Bahriye Mektebi'nde ve Robert Kolej'de matematik dersleri verdi. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin (İTÜ) temelini oluşturan Mühendis Mektebi'nde (sonradan Yüksek Mühendis Okulu) muallim olarak göreve başlayan Salih Murat, 1928'de müderris, 1944'te İTÜ Makine Fakültesi Fizik Kürsüsü'nde ordinaryüs profesör oldu. 1956'da Maden Fakültesi dekanlığına getirildi ve bu görevi 1958'e değin sürdürdü. *Tabiat Alemi* (1925-27) adlı bir dergi çıkaran Uzdilek'in fen bilimlerindeki başlıca yapıtları arasında *Tarih-i Riyaziyyat* (1909), *Umumi Fizik* (1933, 1958), *Fen Bilgisinin Faydaları* (1938), *Değişen Dünyanın Sırları* (1947), *Nükleer İlim ve Teknoloji Terimleri Sözlüğü* (1963) sayılabilir. Ayrıca müzik üzerine *İlim ve Musiki ve Türk Musikisi Üzerine Etütler* (1944, 1977) adlı bir kitabı vardır.

Uzi makineli tabancası, İsrail'de silahlı kuvvetler tarafından, başka bazı ülkelerde de polis ve özel kuvvet silahlı olarak kullanılan İsrail yapımı ateşli silah. Silah, İsrail'in güvenilir bir makineli tabancaya sahip olmadığı 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Binbaşı Uziel Gal tarafından geliştirildi. Gal, tabancayı daha önce incelediği Çekoslovak ve Sovyet yapımı makineli tabancalardan yararlanarak tasarımı. 65 cm uzunluğunda olan Uzi katlanabilir bir kundağıla donatılmıştır. 3,5 kg ağırlığındaki silahın namı uzunluğu 25,4 cm, namı çapı 9 mm'dir. 25-32 mermilik bir hazinesi bulunan Uzi dakikada 600 mermi atabilmektedir.

Uzkinay, (Ali) Fuat (d. 1888, İstanbul - ö. 29 Mart 1956, İstanbul), ilk Türk sinema yönetmeni.

İstanbul Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Darülfünunu'nda (bugün İstanbul Üniversitesi) fizik-kimya öğrenimi gördü. Bir yandan da öğretme yardımcılığı yaptı ve İstanbul Lisesi'nde memur olarak çalıştı. O günlerde İstanbul'da sinema gösterileri düzenleyen Sigmund Weinberg'le tanıştı. Aynı lisede öğretmenlik yapan Şakir Seden'le birlikte 1910'dan sonra öğrencilere sinema gösterileri düzenledi. 6 Temmuz 1914'te de Kemal ve Şakir Seden kardeşlerle Sirkeci'de Ali Efendi Sineması'nı işletmeye açtı. Aynı yıl yedeksubay olarak askere alındı ve orduda film çekmekle görevlendirildi. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Ayaştefanos'ta (bugün Yeşilköy) yapılan barış antlaşmasının anısına Rusların dikmiş olduğu anıtın 14 Kasım 1914 günü yıkılmasını görüntüledi. *Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı* adını taşıyan bu film, bir Türk yönetmenin ilk çalışması olduğu için Türk sinemasının ilk filmi sayılır. Ama günümüze değin bulunamamış, bu yüzden de çekilip çekilmediği konusunda 1980'lerde kuşku doğmuştur.

Uzkinay 1915'te Enver Paşa'nın emriyle Merkez Ordu Sinema Dairesi'ni (MOSD) kurdu ve Weinberg'le birlikte bu kurumun yöneticiliğini yaptı. MOSD adına *Anafartalar Muharebesi'nde İtilaf Ordularının Püskürtülmesi* (1915), *Çanakkale Muharebeleri* (1916), *Esir İngiliz Generali* (1916) gibi haber, savaş ve belge filmleri çekti. 1916'da başladığı konulu film *Leblebici Horhor'u* bitiremedi. Aynı yıl Almanya'ya gitti.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması üzerine, işgal kuvvetlerinin el

koymasını önlemek için MOSD'un araç ve gereçleri Malûl Gaziler Cemiyeti'ne aktarılmıştı. Cemiyetin film yapım çalışmalarını da Uzkinay yürüttü. Ahmed Fehim'in *Mürebbiye* (1919) ve *Binnaz* (1919) adlı filmlerinde görüntü yönetmeni olarak çalıştı. 1919'da *Fatih'te İzmir İçin Miting* ve *Sultanahmet'te İzmir İçin Miting* adlı haber filmlerini çekti. Muhsin Ertugrul'un *Boğaziçi Esrarı/Nur Baba* (1922) filminin görüntü yönetmenliğini yaptı. 1922'de Kurtuluş Savaşı konusunda orta uzunlukta bir belgesel film olan *Zafer Yolları'nı* hazırladı. 1924'te Ordu Film Çekme Merkezi'nin laboratuvar grup amirliğine atandı ve 1954'te emekli oluncaya değin bu görevde kaldı.

Uzlar, 11. yüzyılın ilk yarısında Hazar ilindeki ilk yurtlarını bırakarak Doğu Avrupa'ya göçen Oğuz boyları. Bizans kaynaklarında Uz, Rus kaynaklarında Tork (çoğul Torki) olarak geçen bu boylar. Peçenek ve Kumanlarla birlikte Doğu Avrupa'ya yönelik son büyük Türk göç dalgasını gerçekleştirmişlerdir.

Uzlar 9. yüzyıl sonlarında Hazarlarla işbirliği yaparak Peçeneklere saldırdılar ve onları Bizans topraklarına girmek zorunda bıraktılar. Daha sonra Peçenekler arasındaki mücadelelerin yarattığı elverişli ortamda, Doğu Avrupa'da ilerleyerek yeni topraklara akınlar düzenlediler. 1065 dolaylarında Tuna'yı geçerek bugünkü Yunanistan'a kadar uzanan geniş toprakları yağmaladılar. Ama Bizans hizmetine girmiş olan Peçenekler tarafından büyük bir kıyıma uğratıldılar, ayrıca salgın hastalıklar nedeniyle büyük kayıplar verdiler. Kalanların bir bölümü Bizans hizmetine girerek Makedonya'ya, bir bölümü de Rus knez'lerinin (prens) hizmetine girerek sınır boylarına yerleştiler. Bizans hizmetine girenler Bizans ordusunda paralı asker olarak yer aldılar. Malazgirt Savaşı'nda (1071) Büyük Selçuklu saflarına geçen Uz askerleri bunlardandı. Küçük gruplar halinde Macaristan'a göç eden Uzlar ise 14. yüzyıla doğru Macarlarla kaynaştılar.

uzlaşma, hukukta, bir davaya taraf olanların, davayı sona erdirmek amacıyla aralarındaki sorunları anlaşma yoluyla çözmeleri. Uzlaşmadan sonra genellikle dava konusu eylem kovuşturulmaz ve dava hiçbir karar alınmadan düşer. Böyle durumlarda uzlaşma, tarafları bağlayan ve davanın yeniden açılmasını engelleyen bir sözleşme niteliği taşır. Taraflar, üzerinde anlaşılacak noktaları mahkeme tutanaklarına geçirerek bu uzlaşmayı bir karara dönüştürebilirler. Böyle bir karar, bir ölçüde anlaşmazlığın yeniden dava konusu yapılmasına engel olabilecek bir mahkeme kararı niteliği taşır. Uzlaşmalar genellikle taraflara kendi koşullarının yerine getirilmesini isteme, ayrıca koşulların yerine getirilmemesi durumunda anlaşmazlığı yeniden başlatma hakkı verir. Türk vergi usul hukukunda vergi mükelleflerine, vergi borcunun saptanmasında, dava yoluna başvurmadan vergi idaresiyle uzlaşma yoluna gitme olanağı tanınmıştır.

uzlaştırma, uluslararası hukukta, uyumsuzlukları barışçı yollarla çözmeye yöntemlerinden biri. Diplomasinde başvuru soruşturma komisyonu uygulamasından bir basamak ileride yer alan bir barışçı çözüm yoludur. Soruşturma komisyonları uyumsuzluğun nesnel öğelerini saptamakla yetinirken, uzlaştırma komisyonları uyumsuz-

ğın çözümü için somut önerilerde de bulunur. Bu önerilerin uyumsuzluğu taraflarınca kabul edilmesi zorunluluğu yoktur. Uzlaştırma yöntemi ilk kez, I. Dünya Savaşı'ndan önce ABD dışişleri bakanlığına getirilen William Jennings Bryan'ın ortaya attığı önerinin 31 ülke tarafından kabul edilmesiy-le uygulama alanına girmiştir. Bu nedenle, uluslararası uyumsuzlukların uzlaştırma yoluyla çözümüne ilişkin antlaşmalar günümüzde de Bryan antlaşmaları olarak anılır.

Uzlaştırmaya ilişkin ikili antlaşmaların yanında, Ekim 1957'de Strasbourg'da imzalanan Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Sözleşmesi ve Temmuz 1964'te Afrika Birliği Örgütü (OAU) çerçevesinde Kahire'de imzalanan Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Hakemlik Protokolü gibi çok taraflı antlaşmalar da vardır. Bu antlaşmalarda düzenlenen uzlaştırma komisyonları genellikle üç ya da beş üyeden oluşur. Komisyonlarda tarafların kendi yurttaşlarının yanı sıra tarafsız ülkelerin yurttaşları da üye olarak yer alır.

Uzlovaya, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde, Tula yönetim biriminde (oblast) ilçe (rayon) merkezi kent. Sovyet iktidarı döneminde Moskova-Donets Havzası demiryolu üzerinde bir kömür madeni merkezi olarak gelişti. 1938'de kent tüzel kimliği kazandı. Linyit çıkarılan kentte kimya sanayisi tesisleri ve madenler için makine üreten fabrikalar da vardır. Nüfus (1991 tah.) 64.000.

Uzluk, Feridun Nafiz (d. 1902, Konya - ö. 27 Eylül 1974, Ankara), tıp tarihi ve Selçuklular üzerine araştırmalarıyla tanınan hekim ve tıp tarihçisi.

Tıp öğrenimini tamamladıktan (1924) sonra Mesudiye, Konya ve Aksaray'da hekim olarak görev yaptı. 1932'de Almanya'ya giderek Münih Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde dahiliye ve koruyucu hekimlik dallarında uzmanlık eğitimi gördü. 1935'te Türkiye'ye döndü ve Trakya Umumi Müfettişliği salgın hastalıklar mütehassıslığına getirildi. Bir süre sonra Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü Çiçek Şubesi uzmanlığına atandı. 1946'da getirildiği Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp tarihi ve deontoloji profesörlüğü görevinden 1972'de emekli oldu. Tıp, tıp tarihi, Selçuklu tarihi ve uygarlığıyla ilgili kaynak araştırmaları yapan Uzluk'un başlıca yapıtları arasında *Mecâlis-i Seb'a-i Mevlânâ* (1937), *Mektubat-ı Mevlânâ* (1937), *Divan-ı Sultan Veled* (1941), *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi* (1941), *N. Gençosman ile birlikte*, *Bakteriyolojide Kullanılan Üretim Yerleri ve Boyalar* (1943), *Laboratuvarlara Bakteriyolojik-Serolojik Araştırmalarda Kılavuz* (1947), *Aşılar-Serumlar* (1948), *Ulu Arif Çelebi'nin Rubailer* (1949), *Salgın Hastalıklar* (1950), *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi* (1952), *Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi* (1954), *Hippokrat'ın Andı* (1958), *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıflarının Fihristi* (1958), *Genel Tıp Tarihi* (1958) sayılabilir.

Uzun, Mehmet (d. 1950, Turhal, Tokat), Akdeniz Oyunları ve Balkan gençler şampiyonu güreşçi. Güreşe 1964'te karakucakla başladı, iki yıl sonra minder güreşine geçti. İlk önemli uluslararası başarısını 1969'da gençlerde Balkan şampiyonluğunu kazanarak elde etti. 1970'te Türkiye şampiyonu oldu. 1971 Akdeniz Oyunları'nda ve Uluslararası Yaşar Doğu Turnuvası'nda birinci oldu. Aynı yıl Dünya Ordulararası şampiyonluğunu elde etti. Dünya şampiyonalarında ise 1971 ve 1973'te dördüncü, 1974'te

ikinci oldu. Önceleri 74 kg'de, daha sonra 82 kg'de güreşti. Milli formayı 48 kez giydi.

uzun atlama, tek sıçrayışta olabildiğince uzak bir mesafeye ulaşmaya dayanan pist ve alan sporu. Önceleri durarak uzun atlama ve koşarak uzun atlama biçimlerinde iki ayrı yarışma olarak yapılmıyordu. 1912'den sonra Olimpiyat Oyunları'ndan çıkarılan durarak uzun atlama artık önemli karşılaşmalarda yer almamaktadır. Koşarak uzun atlamının ilk kez 1078'deki eski Olimpiyat Oyunları'nda yer aldığı bilinmektedir.

Uzun atlama için standart donanım, en azından 40 m uzunluğunda bir koşu pisti (pistin iki yanı herhangi bir çizgiyle sınırlanmaz), bu pistin bitiminden en az 1 m ileride, pistle aynı düzeyde bir basma tahtası ve boyutları en az 2,75x10 m olan bir kum havuzudur.

Uzun atlamacı genellikle basma tahtasından 30 m kadar uzakta koşmaya başlar. Bir yandan basma tahtasına vardığında hızının en üst düzeyde olmasına çalışırken, bir yandan da basma tahtasına basacağı ayağını tahtanın kum havuzuna bakan kenarına olabildiğince yakın basmak için adımlarını ayarlamaya çalışır. Yarışmacının ayağı aynı zamanda atlama çizgisi olan bu kenarı geçerse atlayışı geçersiz olur; buna karşılık yarışmacı ayağını atlama çizgisinin çok gerisine basarak sıçrarsa değerli bir mesafe yitirmiş olur.

Uzun atlamacının sıçrayarak havalandıktan sonra uyguladığı en yaygın teknikler kapanma ve makastır. Kapanma tekniğinde sporcu dizlerini göğsüne çeker ve yere düşmeden önce kollarını ve bacaklarını öne doğru uzatır. Makas tekniğinde sporcu koşmayı sürdürürcesine havada büyük bir ya da birkaç adım atar. Yere düşerken ayaklarını birbirine yaklaştırır. Ölçüm, atlama çizgisinden kum havuzundaki en yakın ize kadarki mesafe esas alınarak yapıldığından, sporcular öne doğru kapaklanmaya çalışır.

Uluslararası yarışmalarda, eleme turlarındaki üçer atlayış sonunda en iyi sekiz dereceyi yapan atlayıcılar üçer atlayış daha yaparlar. Yarışmayı, bu final atlayışlarından birinde en iyi dereceyi yapan kazanır. ABD'li Jesse Owens'in 1935'te elde ettiği 8,13 m'lik rekor ancak 1960'ta kırılılabildi. ABD'li Bob Beamon'ın 1968'de gerçekleştirdiği 8,90 m'lik derece de ancak 1991'de aşılabildi (8,95 m, Mike Powell). Dünya ve Olimpiyat şampiyonları için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (atletizm); Olimpiyat Oyunları.

uzun bacaklı sinek, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının *Dolichopodidae* familyasından böceklerin ortak adı. Küçük yapılı, metalik mavi ya da yeşil renkli bu sinekler

Uzun bacaklı sineklerden *Condyllostylus siphon*
Richard Parker

daha küçük böceklerle beslenir ve nemli, bataklık yerlerin çevresinde bulunur.

Erkek sineğin karnının ucunda göze çarpan üreme organları vardır. Birçok tür alışılmadık çiftleşme gösterileriyle dikkat çeker. Uzun ve ince yapılı larvaların belirgin bir baş bölümü yoktur. Larvalar çamur, ayrışan bitkiler ve suda bulunur.

uzun burunlu maymun (*Nasalis larvatus*), *Cercopithecidae* familyasından Borneo'nun mangrov ormanlarında yaşayan maymun türü. Postu kızıl kahverengi, alt bölümleri soluk renkli, uzun burnu erkeklerde iyice sarkık, dişilerde daha küçüktür. Erkeklerin uzunluğu 66-75 cm'lik kuyrukları

Uzun burunlu maymun (*Nasalis larvatus*)
Tierbilder Okapia, Frankfurt am Main

dışında yaklaşık 56-72 cm ve ağırlığı 12-24 kg arasında değişir. Dişiler erkeklerle göre daha küçük ve hafif yapılıdır. Uzun burunlu maymun gündüzleri etkinlik göstererek bitkilerle beslenir ve yaklaşık 20 bireylik gruplar halinde yaşar. Belli bir üreme mevsimleri yoktur. Dişiler bir batında tek yavru doğurur. Gebelik döneminin 166 gün dolayında sürdüğü sanılmaktadır. Yavru- ların yüzü mavidir. Uzun burunlu maymunlar yaşama ortamlarının giderek bozulması nedeniyle koruma altına alınmış olmalarına karşın azalmaktadır.

uzun devirli değişen yıldız, ışıık şiddeti oldukça düzenli aralıklarla değişen ve bir çevrimini birkaç ay ya da yılda tamamlayan değişen yıldızların ortak adı. Bu tip yıldızların hepsi kırmızı dev ya da üstdev yıldızlardır. Periyotları 200 gün dolayında olan oldukça belirgin uzun devirli değişen yıldız gruplarından biri de Öbek II'de (temel olarak gökada çekirdeğinde ve ayasında yer alan yaşlı yıldızlar topluluğu) bulunanlardır. Bir başka grup da, Öbek I'in (temel olarak gökadaların sarmal kollarında yer alan genç yıldızlar topluluğu), periyotları bir yıl ya da daha uzun olan yıldızlardır.

Değişen yıldızların parlaklığı yüz kat ölçüsünde değişebilir, ama enerji çıktılarındaki değişim bundan çok daha küçüktür, çünkü bu tür bir yıldızın düşük sıcaklığında enerji, ışıktan çok kızılötesi dalgaboylarında salınır. Uzun dönemli değişen yıldızlara, Balına (Cetus) takımıyıldızında ilk bulunan değişen yıldız olan Mira Ceti'nin (Tansık) adı uyarınca Mira yıldızları da denir. Ayrıca bak. parlak yıldız.

uzun duyargalı çekirge bak. çayır çekirgesi

uzun eşek, genellikle erkek çocuklar tarafından oynanan oyun.

Oyuncular eşit iki gruba ayrıldıktan sonra bir grup ebe olur ve hakem görevi yapan bir çocuk sırtını duvara yaslayarak durur. Ebe olan gruptan bir oyuncu başını onun bacaklarının arasına sokarak eğilir. Grup arkadaşları da onun arkasında aynı biçimde

sırayla eğilerek birbirlerine sıkıca tutunurlar. Öbür gruptakiler sırayla zıplayıp bunların sırtına binerler. İlk zıplayanın olabildiğince en öndekinin sırtına oturması, sonradan gelecek oyunculara yer kalması bakımından önemlidir. Ebinin sırtına oturan çocuk, oyun sırasında belirlenen bir sayıya kadar sayar. Bu sırada ebelerin oluşturduğu köprü yıkılırsa grubun ebeliği sürer. Zıplayanlardan biri düşer, ya da ebeler yıkılmadan oyun tamamlanırsa gruplar yer değiştirir. Sonucun, ebelerin sırtına binen çocukların elleriyle işaret ettikleri sayının ebeler tarafından bilinip bilinmemesine bağlı olarak belirlendiği de olur.

Uzun Hasan bak. Hasan (UZUN)

uzun hava, Türk halk müziğinde, ritimsiz melodilerle serbest olarak okunan sözlü parçaların genel adı. Uzun havalar dinleyende doğaçlama izlenimi bırakır. Ama çoğunlukla kalıplaşmış ezgilerden oluştuğu için onları gerçek birer doğaçlama saymak doğru değildir. Gene de bir uzun hava değişik icracıların ağzında az ya da çok değişikliğe uğrar. Anadolu'nun çeşitli yörelerine özgü uzun hava üslupları vardır. En yaygın olduğu yer Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Ayrıca bak. kırık hava.

uzun kuyruklu maymun, *Cercopithecidae* familyasını oluşturan maymunların ortak adı. Kuyrukları genellikle uzun olan bu grup üyeleri bazen Eskidünya maymunları adı altında toplanır. *Cercopithecidae* familyasından maymunlar hakkında bilgi için bak. babuin; baykuş maymunu; DeBrazza maymunu; Diana maymunu; gelada; genon; kara maymun; mandril; mangabey; mona maymunu; patas maymunu; uzun burunlu maymun.

Uzun Mehmed, resmi kaynaklara göre Türkiye'de taşkömürünü ilk bulan kişi.

1829 sonrası kaynaklara göre II. Mahmud'un bir fermanı uyarınca her yıl terhis edilen deniz erlerine birer taşkömürü örneği veriliyor ve onlardan yaşadıkları yörelere döndüklerinde benzerlerini aramaları isteniyordu; Uzun Mehmed de köyüne döndükten sonra kömür aramaya başlamış, sonuçta 8 Kasım 1829'da Ereğli-Zonguldak Kömür Havzasında, Ereğli'nin 15 km kadar doğusunda Köseazğındaki Neyren (Niren) Deresinin ağzında taşkömürü bulmuştur. Bunun üzerine II. Mahmud onu 50 kese altınla ödüllendirmiştir. Uzun Mehmed'in kömürü bulması anısına her yıl 8 Kasım'da törenler düzenlenir. Kozlu'daki iki maden kuyusuna da Uzun Mehmet I ve Uzun Mehmet II adları verilmiştir.

Uzun Mehmed'in taşkömürünü bulma öyküsü değişik yazarlarca farklı biçimlerde anlatılır. Bu arada, bazı araştırmacılar II. Mahmud'un kömür aranmasına ilişkin bir fermanının varlığının kanıtlanamaması ve o dönemde Osmanlı donanmasında deniz erlerinin değil, kalyoncuların görev yapması gibi olgulara dayanarak Uzun Mehmed'le ilgili öykünün sonradan uydurulduğunu öne sürerler. Türkiye'de taşkömürünün bulunuşu ve işletilmesiyle ilgili en eski belge ise 29 Temmuz 1843 tarihli bir arz tezkeresi olan bu belge Ereğli ve Amasra'da çıkarılan kömürün *Takvim-i Vekayi* gazetesinde ilan edilerek satışını sağlamayı öngörmektedir.

uzun mesafe koşusu, atletizmde 5.000 m, 10.000 m, 20.000 m, 25.000 m, 30.000 m, maraton ve erkekler kır koşusunu kapsayan genel kategori. 20. yüzyılın ikinci yarısından önce bu koşular, İngilizce konuşulan ülkelerde 3, 6, 10 ve 15 mil gibi yakın eşdeğer mesafelerde koşulurdu.

Orta mesafe koşularında olduğu gibi uzun mesafe koşularında da yarışçılar tempolu koşarlar, ama finişte atağa kalkmak orta mesafede olduğundan daha az önem taşır. 20. yüzyılın ikinci yarısına değin bayanlar 3.000 m'nin üzerindeki koşularda yarışmazlardı, ama 1970'lerde maratonda sık sık yer almaya başladılar.

Bazı orta mesafe koşucuları uzun mesafe koşucusu olarak da başarı kazanmışlardır. Dünya ve Olimpiyat şampiyonları için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (atletizm); Olimpiyat Oyunları.

Uzun Parlamento, İngiltere Parlamento-su'nun Kasım 1640'ta Kral I. Charles'ın çağrısıyla toplanan oturumu. Nisan-Mayıs 1640'ta toplanan Kısa Parlamento'dan ayırt etmek amacıyla bu adla anılır. Uzun Parlamento'nun kapanış tarihi olarak üyelerinin Cromwell'in ordusu tarafından zor kullanılarak dışarı atıldığı Nisan 1653 ya da yeniden göreve dönen üyelerinin Parlamento'nun dağıtılmasına ilişkin bir yasayı kabul ettiği Mart 1660 kabul edilir. Uzun Parlamento'nun Nisan-Aralık 1660 arasında toplanan Kurucu Parlamento'nun çıkardığı bir yasayla dağıtıldığı da söylenebilir.

I. Charles'ın episkopal yönetim biçimini zorla kabul ettirme çabalarına direnen İskoçlara karşı açtığı II. Piskoposlar Savaşı'nın (1640) masraflarını karşılamak için paraya gereksinimi vardı. Bu nedenle topladığı Kısa Parlamento'yu anlaşmazlıklar yüzünden hemen dağıttı. Ama bunun ardından İskoçlar İngiltere'nin kuzey kesimini işgal edince yeniden Parlamento'ya başvurmak zorunda kaldı, ama Uzun Parlamento öncekinden daha uzlaşmaz bir tutum aldı. Bu parlamentonun dokuz ay içinde kralın danışmanlarını dize getirdi; Tudorlar ile ilk Stuartların kurduğu arabulucu yönetim aygıtını dağıttı; Parlamento'nun sık sık toplanmasını yasal zorunluluk durumuna getirdi ve üyelerinin zorunlu olmadık dağıtılmasını yasaklayan bir yasa çıkardı. Kral ile Parlamento arasındaki gerginlik özellikle Charles'ın Ocak 1642'de beş parlamento üyesini tutuklatmaya kalkması üzerine iyice arttı ve aynı yıl İç Savaş patlak verdi. Kralın sonunda savaş alanında yenik düşmesinden (1646) sonra siyasal iktidarı ordu kullanmaya başladı. Aralık 1648'de Albay Thomas Pride Uzun Parlamento'nun yaklaşık 60 üyesinin dışında kalanları parlamentodan attı. Bu "Pride Temizliği"nin ardından tarihçilerin Artık Parlamento (*Rump Parliament*) olarak adlandırdığı geriye kalan grup, 1649'da I. Charles'ı mahkemeye çıkararak idam ettirdi. Bu grup 1653'te zor kullanılarak dağıtıldı. Oliver Cromwell'in Protektora yönetiminden sonra Artık Parlamento Mayıs 1659'da yeniden bir araya geldi, ama Ekim 1659'da gene dağıtıldı. Aralık 1659'da yeniden ortaya çıkan Artık Parlamento 1648'de atılanların katılmasından sonra kendisini dağıttı. Yeni seçilen Kurucu Parlamento bundan sonra II. Charles'ın yeniden tahta çıkarılması için görüşmeleri başlattı.

uzun yay, 16. yüzyılda ve Yüz Yıl Savaşları'nda en çok kullanılan İngiliz silahı olan, genellikle 1,8 m uzunluğunda yay. Kökeninin Galler olduğu sanılmaktadır.

Porsukuşuğacından yapılan en iyi uzun yayların gerilmesi için yaklaşık 45 kg'lık bir kuvvet gerekmeekteydi. Uzun yay 94 cm uzunluğundaki bir oku 180 m uzaklığa etkili bir biçimde fırlatabilmekteydi. Uzun yay Crécy, Poitiers ve Agincourt çarpışmalarında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca bak. yay ve ok.

Uzun Yürüyüş, Çin komünistlerinin tarihsel öneeri taşıyan 10 bin km'lik göçü (1934-

35). Yürüyüşleri boyunca Çan Kay-şek komutasındaki milliyetçi kuvvetlerle çarpışan komünist birlikler 18 sıradağı ve 24 ırmağı aşarak Shaanxi eyaletinin kuzeybatı kesimine ulaştı, yürüyüş sonunda komünistlerin devrimci üssü Çin'in güneydoğusundan kuzeybatısına taşınmış ve Mao Zedong partinin tartışmasız önderi durumuna gelmiştir. 1930'ların sonlarına 1940'ların başlarında Uzun Yürüyüş sırasında sergilenen kahramanlıklardan etkilenen birçok Çinli genç Çin Komünist Partisi'ne (ÇKP) katılmıştır.

Çan Kay-şek Çin'in güneydoğusundaki Jiangxi-Fujian sınır boyundaki üç bölgelerini (Jiangxi Sovyeti) ortadan kaldırmak amacıyla 1930-34 arasında Çin komünistlerine karşı art arda beş kez kuşatma harekâtı düzenlemişti. Komünistler, Mao'nun geliştirdiği oynak gerilla savaşı taktiklerinden yararlanarak Çan Kay-şek'in ilk dört saldırısına başarıyla karşı koydu. Beşinci saldırı sırasında yaklaşık 700 bin askere komuta eden Çan Kay-şek komünistlerin mevzileri çevresine çok sayıda beton gözetleme kulesi kurdurdu. 1934'te Mao'yu parti yönetiminden uzaklaştıran ÇKP Merkez Komitesi'ye gerilla savaşı stratejisinden vazgeçerek, sayı ve silah üstünlüğüne sahip Milliyetçi kuvvetlere karşı düzenli mevzi savaşı taktikğine yöneldi. Bu, komünist kuvvetlerin büyük kayıplar vermesine ve neredeyse bütünüyle yok edilmesine yol açtı.

Sağ kalabilen 85 bin asker, 15 bin kadro ve 35 kadın 15 Ekim 1934'te milliyetçi hatları en zayıf noktasından yarararak batıya kaçtı. Komünistlerin bu çıkışı sırasında Mao olayları denetim altına alabilecek konumda değildi. Ordu komutanlığını Zhu De, parti siyasal komiserliğini ise Zhou Enlai yürütüyordu. Yürüyüşün ilk üç ayı komünistler için felaket oldu. Çan Kay-şek'in hava kuvvetleri yürüyüşçülerin üstüne sürekli bomba yağdırıyor, kara kuvvetleri ise saldırı üstüne saldırı düzenliyordu; böylece komünist ordunun yarısı yok oldu. Guizhou eyaletinin güneybatı kesimindeki Zunyi'ye varıldığında ordu moral bakımından da çöküntü içindeydi. Mao, Ocak 1935'te Zunyi'de düzenlenen konferansta parti içinde üstünlüğünü kurmaya yetecek bir desteği elde edebildi.

Bundan sonra yürüyüşün yönü Çin'in Sovyet sınırındaki güvenli kuzeybatı kesimine çevrildi. Bu bölge ayrıca Çin'in kuzeydoğu kesiminde Japonların işgal ettiği bölgeye de yakındı. Haziran 1935'te eski komünist önderlerinden Zhang Guatao komutasındaki bir ordu ana orduya katıldı. Bundan sonra Sichuan'ın batı kesimindeki Maoergai Mao ile Zhang arasında bir iktidar mücadelesine sahne oldu. Zhu De'nin eşlik ettiği Zhang'a bağlı grup ayrılarak Çin'in en güneybatı kesimine doğru yöneldi. Mao komutasındaki ana kuvvet ise, komünist önderlerden Gao Gang ve Liu Zhidan'ın başka bir sovyet bölgesi kurdıkları Shaanxi eyaletinin kuzey kesimine ilerliyordu. Ekim 1935'te Mao sağ kalabilen 8 bin askerin başında bu bölgeye ulaştı. Yürüyüş sırasında bazı komünistler köylülerle harekete geçirmek amacıyla topluluktan ayrılmıştı ama kayıpların en büyük kaynağı çarpışmalar, hastalık ve açlıktı. Mao'nun küçük yaşta iki çocuğu ve erkek kardeşi Mao Zetan da ölenler arasındaydı.

Mao'nun komutasındaki kuvvet 7 bin askerden oluşan yöredeki Kızıl Ordu birliğiyle birleşti. Zhu De'ninkiyle birlikte öbür birliklerin asker sayısı 1936 sonlarında yak-

laşık 30 bine ulaşmıştı. Komünistler, Aralık 1936'da yakındaki Shaanxi eyaletinin Yenan (Yan'an) iline geçtiler ve Japonlarla yapılan savaş boyunca buraya yerleştiler. Uzun Yürüyüş, Çin Komünist Partisi'nde Mao'nun önderliğini pekiştirdi; ayrıca savaş dönemindeki komünistlerin Milliyetçilerin doğrudan denetimi dışında bir üs bölgesi edinmesini sağladı.

Uzunada, KÖSTEN ADASI olarak da bilinir, İzmir Körfezinde ada. Yüzölçümü 25,39 km²'dir. İzmir Körfezinin dış kesiminde yer alan Uzunada, Karaburun Yarımadasına koşturularak aynı doğrultuda uzanır. İzmir Körfezindeki adalardan en büyüğü, Gökçeada, Marmara Adası ve Bozcaada'dan sonra Türkiye'nin dördüncü büyük adasıdır. Kıyı uzunluğu (31 km) açısından Gökçeada, Marmara Adası, Paşalimanı Adası ve Bozcaada'dan sonra beşinci sırada yer alır. Kuzeyden güneye İsareis (Kösten) Burnundan Kablo Burnuna kadar 10 km kadar uzanır; güneyde yer alan en geniş kesimi ise doğu-batı doğrultusunda 5 km'yi bulur. Güney kesimi daha alçak olan ada oldukça engebelidir. En yüksek noktası, kuzey kesimde 176 m'ye erişen Uzunada Tepesidir. Yüzeyi volkanik kayalar ve Neojen Bölümüne (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait çökellerle kaplıdır.

Antik Çağda Drymussa adıyla anılan Uzunada, ilkçağdan beri İzmir Körfezine giriş ve çıkışı denetlemeyi sağlayan bir ileri gözetleme yeri olarak kullanılmaktadır. Günümüzde de körfez ile kıyıları korumaya yönelik bazı tesislerin yer aldığı askeri bir alan konumundadır.

12 Eylül Harekâtı'ndan hemen sonra askeri yönetim tarafından gözetim altına alınan Millî Selamet Partisi (MSP) genel başkanı Necmettin Erbakan ve daha sonra da Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) genel başkanı Alparslan Türkeş bir süre Uzunada'da kalmak zorunda bırakıldılar.

uzunbacak, *Charadriiformes* takımının *Recurvirostridae* familyasından iki kuş türünün ortak adı. Uzun ince bacakları ve gagalarıyla dikkat çeken bu kuşlar sıcak ve ılıman bölgelerdeki durgun suların çevresinde yaşar, çamurlar içinde ya da bitkili sığlık-

Kara boyunlu uzunbacak (*Himantopus mexicanus*)
G. W. Robinson—Root Resources

larda kabukluları ve öbür küçük su hayvanlarını avlarlar.

Yaklaşık 45 cm uzunluğundaki bayağı uzunbacak (*Himantopus himantopus*) siyah ve beyaz tüylü, pembe bacaklı, kırmızı gözlidir. Alt türlerinden kara kanatlı uzunbacak (*H. h. himantopus*) Eskidünya'da, kara boyunlu uzunbacak (*H. h. mexicanus*) Yenidünya'da yaşar. Ayrıca Yeni Zelanda'da aynı tür altında sınıflandırılan çok

koyu renkli kuşlar vardır. Avustralya'da yaşayan kızıl kanırlı uzunbacağın (*Cladornychus leucocephala*) uzunluğu 37 cm, beyaz kanatları siyah lekeli, karnı kızılımsı ve bacakları sarımsıdır.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (d. 23 Ağustos 1888, İstanbul - ö. 10 Ekim 1977, İstanbul). Osmanlı tarihi ve çeşitli Osmanlı kurumlarıyla ilgili araştırmalarıyla tanınan tarihçi.

1909'da Mercan İdadisi'ni, 1912'de Darülfünun-ı Osmani Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Aynı yıl Kütahya İdadisi'ne tarih ve coğrafya öğretmenliği atandı. Yunanlıların Kütahya'yı işgali (Temmuz 1921) üzerine Ankara'ya gitti. Bu arada, Kastamonu'da çıkmakta olan *Açık Söz* gazetesinde yazılar yazdı. Sonraki yıllarda çeşitli okullarda öğretmenliği sürdürdü. 1925'te Maarif Vekâleti başmüfettişi, 1926'da da ilköğretim genel müdürü oldu. 1927'de Balıkesir milletvekili seçildi. 1932-39 arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde ders verdi. 1950'de TBMM üyeliğinin sona ermesiyle siyasal yaşamdan çekildi.

Gençlik yıllarında çalışmalarını daha çok yerel tarih ve kent monografileri üzerinde toplayan Uzunçarşılı, sonraları Türk ve Türkiye tarihinin yazılabilmesi için çeşitli kaynakların, özellikle de yazıtların ve arşiv belgelerinin yayımlanmasını gerekli görerek, çalışmalarını bu alana kaydırды. *Kitabeler* (1927-29, 2 cilt) adlı kitabını yayımladıktan sonra, bir yandan Anadolu Beylikleri üzerinde çalışırken, bir yandan da Başbakanlık ve Topkapı Sarayı Müzesi arşivlerinde Osmanlı tarihine ilişkin malzeme toplamaya çalıştı. 1931'de üye olduğu Türk Tarih Kurumu (TTK) adına Türkçede Osmanlı tarihi üzerine en hacimli çalışma olan ve 5-8. ciltlerini E. Ziya Karal'ın hazırladığı *Osmanlı Tarihi*'nin (1947-62, 1988, 8 cilt) ilk dört cildini yazdı. Ayrıca Osmanlı devlet örgütlenmesi ve kurumları konusunda geniş kapsamlı yapıtlar verdi. Öbür önemli yapıtları arasında *Sivas Şehri* (1928, R. Nafiz Edgüer'le birlikte), *Kütahya Şehri* (1932), *Anadolu Beylikleri* (1937, 1988), *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal* (1941, 1989), *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları* (1934-44, 1988, 2 cilt), *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı* (1945, 1988), *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* (1948, 1989), *Osmanlı Devletinin İlim ve Edebiyatı* (1965, 1988), *Mekke-i Mukerreme Emirleri* (1972, 1984) ve *Çandarlı Vezir Ailesi* (1974, 1988) sayılabilir.

Uzundere, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde, Erzurum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Tortum'a bağlı bir bucak olan Uzundere, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Uzundere (eskiden Azort) Belediyesi 1956'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 12.249; kasaba, 3.499.

uzunev, ABD'nin kuzeydoğusunda ve özellikle New York'un kuzeyinde yaşayan İrokua Yerlilerinin 19. yüzyıla değin konut olarak kullandığı geleneksel yapı türü. Terim öteki Kuzey Amerika Yerlilerinin evlerini tanımlamak için de kullanılır. Günümüzde İrokuaların bulunduğu yerleşime kamplarında kilise ve toplantı salonu olarak düzenlenmiş yapılar da biçim olarak geleneksel uzunevden bütünüyle farklı olmakla birlikte bu adla anılır.

Geleneksel İrokua uzunevi büyük olasılıkla 5-7,5 cm çapındaki direklerle, uzun bir dikdörtgen kutu biçiminde inşa edilirdi. Yapının uzun kenarları boyunca sıralanan

direklerden karşı direklerin üstüne dallar bükerek binanın tüm uzunluğu boyunca kubbemsi bir çatı oluşturulurdu. Daha sonra kulübenin tümü, iskelete bağlanan ağaç kabuklarıyla kaplanırdı. Kadınlar ve erkekler için evin birer ucunda iki ayrı kapı vardı.

New York eyaletindeki kazılarda ortaya çıkarılan pek çok uzunev kalıntısı bu evlerin tasarım ve yapım tekniğine ilişkin bilgiler kazandırdı. Uzunluğu 12-102 m arasında değişen uzunevler hep 7-7,5 m enindeydi. Her ev, iki uzun duvar boyunca, ortada evin bir ucundan ötekine uzanan uzun, açık bir koridor bırakacak biçimde yaklaşık 2,5 m arayla yapılmış duvarlarla çok sayıda bölmeye ayrılmıştı. Büyük olasılıkla her ailenin

İrokua Yerlilerine ait bir uzunev
Rugg. History of American Civilization, Ginn and Company

kendi kullanımı için bir bölümü vardı, ama bölmeleri ortadaki koridordan ayrıran bir duvar olmadığı için gerçekte bir mahremiyet yoktu. Yemek pişirmek için her iki uçta yer alan ikişer bölme koridora yapılmış merkezi bir ocağı paylaşıyordu. Çatıda bırakılan bir delik ise baca işlevini görüyordu.

Uzunevde yaşama alışkanlığı 1800'lerde son bulmuş olmasına karşın, günümüz kabilelerinin toplantı yapısı hâlâ bu adla anılmaktadır. Günümüzde bu yapıların duvarları genellikle yalı baskısı tekniğinde kaplanmakta ve bölmeleri olmayan iç mekân geniş bir toplantı salonu olarak işlev görmektedir. Kadın ve erkekler için ayrı giriş kapıları bugün de yapılmaktadır.

Ganioda'yo (Güzel Göl) adlı bir Seneka Yerli şefinin kurduğu Uzunev Dini (bak. Ganioda'yo) adını bu kulübelere almıştır.

uzungemi bak. Viking gemisi

Uzunköprü, Marmara Bölgesi'nin Trakya kesiminde, Edirne iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.226 km² olan Uzunköprü ilçesi kuzeyde Merkez ilçe ve Havsa ilçesi, kuzeydoğuda Kırklareli, doğuda Tekirdağ illeri, güneyde gene Tekirdağ ili ve Keşan ilçesi, güneybatıda İpsala, batıda Meriç ilçeleri, kuzeybatıda da Yunanistan ile çevrilidir.

Yüzölçümü açısından ilin en büyük ilçesi olan Uzunköprü'de yükseklik hiçbir yerde 500 m'yi aşmaz. Ergene Havzasının(*) batı kesiminde yer alan alçak dalgalı düzlükler ilin en önemli tarımsal alanlarındandır. İlçe topraklarından çıkan suları Meriç Irmağıyla(*) en önemli kollarından Ergene Irmağı(*) toplar.

Yaklaşık yüzde 60'ı kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar; en çok buğday, şeker pancarı, ayçiçeği, üzüm, pirinç ve arpa yetiştirilir. Hayvancılığa bağlı olarak kurulmuş olan mandıralarda peynircilik yapılır. Nüfus açısından 1990'da Merkez ilçeden sonra ilin en büyük ikinci ilçesi olan Uzunköprü'de sanayi çok gelişmiştir. Başlıca sanayi kuruluşları un, bitkisel yağ ve yem fabrikaları ile çeltik atölyeleri ve şarap imalathanesidir.

Uzunköprü ilçesinin ülke ulaşımında öteden beri önemli bir yeri vardır. Eskiden İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan demiryolu hattı Eskiköy'den Yunanistan'ın Pithlon istasyonuna geçerdi. 33 km'si Yunanistan topraklarında olan bu demiryolu daha sonra gene Türkiye sınırlarına girerek Karaağaç istasyonuna ulaşırdı. 1971'de Pehlivan köy-Edirne-Kapıkule hattının işletmeye açılmasından sonra Avrupa'yla demiryolu ulaşımının sağlanması açısından Uzunköprü eski önemini yitirdi. Günümüzde Sirkeci'den Atina'ya her gün düzenli olarak sefer yapan tren Uzunköprü'nün Eskiköy sınır kapısında Yunanistan'a geçer.

Yerleşim tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Uzunköprü yöresi 19. yüzyıl sonlarında Edirne vilayetinin Merkez sancağına bağlı Cısr-i Ergene kazasının sınırları içindeydi. Halkının bir bölümü Rum ve Bulgarlardan oluşan yöre Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra 4 Kasım 1918'de Fransızların, birkaç ay geçmeden de Yunanlıların denetimi altına girdi. Yöre-ye işgalcilerin gelmesi, önceleri demiryolu hattının denetim altına alınmasına yöneltti. 14 Mayıs 1920'de Trakya'da toplu bir saldırı başlatan Yunanlılar 4 Haziran'da yörenin batı kesimini işgal etti. Temmuz 1920'de tüm Trakya'yla birlikte Yunanlıların eline geçen yöre Mudanya Mütarekesi'nin (11 Ekim 1922) imzalanmasından bir süre sonra işgalden kurtuldu.

15. yüzyılda II. Murad tarafından Ergene Irmağı üzerinde yapılan köprünün kenarında bellirmeye başlayan yerleşme daha sonra stratejik konumu nedeniyle önem kazandı. Eskiden Cısr-i Ergene, Kasrı Ergene ve Cesriergene adlarıyla anılmış olan kent ilçenin orta kesiminde yer alır. Çevresindeki geniş tarımsal alanlardan getirilen ürünlerin pazarlandığı canlı bir ticaret merkezi olan Uzunköprü kenti kuzeybatıdaki Yunanistan sınırına yaklaşık 10 km uzaklıktadır. Adını Ergene Irmağı üzerindeki köprüden alan kentten E-80 ile E-84 karayolları arasında bağlantı kuran E-87 Karayolu geçer. Kent bu yolla il merkezi Edirne'ye 64 km uzaklıktadır.

İlçede başlıca tarihsel yapılar Uzunköprü'yle(*) Kırkkavak köyündeki Turhan Bey Camisi'dir (15. yy).

Uzunköprü Belediyesi 1876'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 83.556; kent, 34.741.

Uzunköprü, II. MURAD KÖPRÜSÜ olarak da bilinir, Edirne'nin Uzunköprü ilçe merkezinde, Ergene Çayı üzerinde Osmanlı klasik öncesi dönem köprüsü. II. Murad tarafından yaptırılmış ve 1443/44'te tamamlanmıştır. Türkiye'deki en uzun tarihsel köprüdür. Boyu 1.392 m, özgün genişliği 5,50 m'dir. Günümüzde tablası betonarme olarak yenilenmiş, iki yandan taşınarak genişletilmiştir. 174 gözű bulunan köprü'nün sol ucu Ergene Çayı üzerindedir; geri kalan bölümü çayın taşınca yayıldığı alanı geçer.

uzunkulak yarasa, *Vespertilionidae* familyasının *Plecotus* cinsini oluşturan, genellikle koloni halinde yaşayan beş yarsa türünün ortak adı. Eskidünya'da ve Kuzey Ameri-

ka'da yaşayan bu yarasaların uzunluğu 3,5-5 cm'lik kuyrukları dışında 5-7 cm, ağırlıkları 5-20 gr'dir. Yarasanın dinlenirken katladığı

Uzunkulak yarasalardan *Plecotus phyllotis*
Roger W. Barbour

kulaklarının uzunluğu 4 cm'ye ulaşabilir. Bazı türlerin burun üstünde iki bez yumrusu vardır. Uzunkulak yarasalar yavaş uçar ve bazen havada asılı kalmışçasına durarak yapraklardan ya da duvarlardan böcekleri avlar. Havaalar soğuduğunda kış uykusuna yatarlar.

uzunkuyruk, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Aegithalidae* familyasını oluşturan yedi kuş türünün ortak adı. Eskiden baştan-karalarla birlikte *Paridae* familyası içinde sınıflandırılan bu kuşlar Kuzey Amerika'da yaşayan bir türü (*Psaltiriparus minimus*) dışında Eskidünya'ya yayılmıştır. Uzun kuyruklu, küçük gagalı ve yumuşak tüylü-

Bayağı uzunkuyruk (*Aegithalos caudatus*)
Hans Reinhard—Bruce Coleman Ltd.

dürler. Çalılık ve ormanlık yerlerde yaşar, genellikle ağaçlarda avladıkları böceklerle beslenirler. Ağaç dallarında ve çalılara yaptıkları kalın duvarlı, kubbe biçimli yuvalarının yandan tek giriş deliği vardır. En iyi bilinen türlerinden bayağı uzunkuyruk (*Aegithalos caudatus*) Avrasya'da yaşar ve Türki-

ye'de de geniş bir coğrafi dağılım gösterir. Baş kısmıyla beyaz ya da siyah şeritli, gövdesinin üst bölümleri siyah ve pembemsi tüylü olan bu türün toplam 16 cm'lik uzunluğunun yaklaşık yarısını kuyruk bölümü oluşturur. Yeryüzünün en küçük kuşlarından, Cava'da yaşayan cüce uzunkuyruğun (*Psaltiria exilis*) baş ve gövde uzunluğu 7 cm'dir.

Uzunyayla, İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak Bölümü'nde yüksek düzlük. Seyhan Irmağının kollarından Zamanlı Irmağı çevresinde yer alan yüksek düzlükler genel olarak Uzunyayla adıyla anılır. Bu yüksek düzlük kuzeydoğuda Fırat Irmağının kolu olan Tohma Suyuna, batıda ise Kızılırmak'a su gönderir.

Uzunyayla, Akdeniz Bölgesi içinde yer alan Orta Toroslar ile Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Doğu Toroslar (Karasu-Aras Dağları) arasında yüzey şekillerinin oldukça silikleştiği bir alandır. Genel olarak 1.500 m'yi aşan yükseklik, kenarlara doğru ve düzlüklerin içine gömülmüş vadi tabanlarında 1.500 m'nin altına düşer. Buna karşılık çevrede ve Uzunyayla'da 2.000 m'yi aşan kütlelere rastlanır. Güneydoğuda Tahtalı Dağlar ve onun uzantısı durumunda olan Gürün yöresindeki dağlar Uzunyayla'yı Doğu Anadolu Bölgesi'nin öteki yörelerinden ayırır. Kuzeyde Tecer Dağlarının eteklerine dayanan Uzunyayla'nın güneybatısında Hınzır Dağı (2.641 m) kütesi yükselir. Batıya doğru gidildikçe de tepelik bir alandan geçilerek Kızılırmak'ın oluşturduğu vadi oluğuna ulaşılır.

Uzunyayla'da iklim çok serttir. Ekimden haziran başlarına değin don olayına rastlanabilen bu alanda kışlar uzundur. Yazlar kısa sürmekle birlikte, yayla yüzeyindeki otlar kurutacak kadar sıcak geçer. Bu nedenle Uzunyayla'da doğal bitki örtüsü step (bozkır) görünümündedir.

Uzunyayla küçükbaş hayvan ve at yetiştirilen bir hayvancılık alanıdır. Genellikle yalnızca buğday ve arpa ekimi yapılan Uzunyayla'da bitkisel üretim ikincil uğraştır. Ekinler yöre halkının "çalık" adını verdiği kırılgan donlardan zaman zaman zarar görür.

Uzunyayla'da nüfus seyrek. Bu yüksek düzlük, büyük bir kesimiyle sürekli yerleşme alanı dışında kalır ve hemen tüm kırsal yerleşmeler vadilere sığınmış durumdadır. Bu köylerin çoğu 19. yüzyılda Kafkasya'dan gelen Çerkesler ve Cumhuriyet döneminde Balkanlar'dan gelen göçmenler için kurulmuş olan yerleşmelerden oluşur.

Uzunyayla'nın geleneksel merkezi, atçılığın da başlıca merkezi olan güney kenardaki Pınarbaşı'dır. Gemerek, Şarkışla ve Kangal öteki kasabalarıdır.

ızzal, Arel-Ezgi Sistemi'ne göre, hicaz ailesini oluşturan makamlardan biri. Hicaz beşlisine, hüseyini (*mü*) perdesi üzerindeki uşşak dördlüsü eklenerek oluşturulmuştur. 17. ve 18. yüzyıllarda çok kullanılmış, sonraları gözden düşmüştür. Ayrıca bak. hicaz.

ücret, genel anlamda, insan emeği karşılığında sağlanan gelir. Çalışma süresi, hizmet sözleşmesi ya da kadroya dayanarak yapılan ödemelerin yanı sıra serbest meslek sahiplerinin iş ya da hizmet karşılığında aldıkları bedelleri kapsar. Genel tanıma göre ücret kategorisi içinde yer alan aylık(*) daha çok hizmet karşılığında ve kadroya dayanarak memurlara yapılan ödemeler için kullanılır.

Dar anlamda işçilerin elde ettiği kazancı ifade eden ücret, görülen iş karşılığında parasal olarak ödenen tutarı kapsar. Bütün kesintiler çıktıktan sonra yapılan ödemeyi belirtmek için "çıplak ücret" terimi kullanılır. Asıl ücretle sözleşme ya da yasadın doğan ve parayla ölçülebilen ücretli izin, tatil, hastalık izni, yaşam ve hastalık sigortası, emekli aylığı gibi haklar eklendiğinde ise "giydirilmiş ücret"ten söz edilir. Öte yanda işçiler fazla mesai yapmaları, gece vardiyalarında ya da tatil günlerinde çalışmalarını durumunda normal ücretlerinden daha yüksek bir ücret alabilirler.

Ücret sistemleri içinde tarihsel gelişim bakımından en eski olanı, zamana göre ücret sistemidir. Ücretin iş süresinin uzunluğuna göre hesaplandığı bu sistemde, belirli bir zaman birimi için bir miktar para saptanır. Buna bağlı olarak yapılan ödeme saat başı, günlük, haftalık ya da aylık ücret olarak nitelendirilir. Verime göre ücret sisteminde ise üretilen mal ya da hizmetin miktarı göz önüne alınır. Bu sistemin en yaygın uygulamaları parça başı ücret ve götürü usulü ücrettir.

Ücretin en geç ayda bir ödenmesi gerekir. Bu süre toplu iş sözleşmesi ya da hizmet sözleşmesiyle bir haftaya kadar indirilebilir. Ücret alacaklarının dava yoluyla takibi beş yıllık zamanaşımına bağlıdır. İşçilerin aylık ücretlerinin dörtte birinden fazlası haczedilemez ve başkasına devir ya da temlik olunamaz. İşçi ücretleri ayrıcalıklı alacaklardır. İşverenin iflâsı durumunda, iflâsın açılmasından önceki bir yıl içinde işleyen işçi ücretleri, kamu alacakları ile rehinli alacaklardan sonra birinci sırada yer alır.

Fiyat düzeylerindeki değişikliklerin ücretlere etkisini belirtmek için genellikle nominal ücret ve gerçek ücret biçiminde bir ayrım yapılır. Nominal ücret alınan para miktarını belirtir; gerçek ücret ise nominal ücretle satın alınabilecek mal ve hizmetleri ifade eder. Ayrıca bak. ücret kuramları.

ücret-fiyat denetimi, ücret ve fiyatlardaki artışın sınırlandırılması için yön gösterici ilkelerin hükümdetme saptanması. Gelirler politikasının(*) başlıca araçlarından.

ücret kuramları, iktisat biliminin, emeğe yapılan ödemenin belirlenmesini açıklamaya çalışan bölümü.

David Ricardo ve öteki klasik iktisatçıların öne sürdükleri geçimlik ücret kuramı, Malthus'un nüfus kuramına dayanır. Bu kurama göre, emeğin piyasa fiyatı her zaman geçim için gerekli asgari düzeye doğru eğilim gösterir. Emek arzı arttığında, ücretler düşer ve sonunda emek arzında bir azalışa neden olur. Ücret geçimlik düzeyin üzerine çıktığında ise işgücündeki artış ücretlerde yeniden düşüşe yol açıncaya değin nüfus artışı sürecektir.

Ücret fonu kuramında, ücretlerin işçilere yapılacak ödeme için elde bulunan sermaye ile işgücünün göreceli miktarlarına bağlı olduğu savunulur. Ücretler yalnızca sermayenin artması ya da işçi sayısının azalmasına bağlı olarak artar. Ücret fonunun büyüklüğü zaman içinde değişebilir, ama herhangi bir

verili anda sabittir. Dolayısıyla yasalarla ücretleri yükseltmeye çalışmak boşunadır.

Emek değer kuramının savunucularından Karl Marx, gerçek değeri yansıtmayan ücretlerin çok sayıda işsiz varlığı yüzünden geçimlik düzeyde tutulduğunu belirtir.

ABD'li iktisatçı Francis A. Walker tarafından ortaya atılan son alacaklı kuramına göre, ücretler (bağımsız olarak belirlenen) rant, faiz ve kâr çıktıktan sonra toplam sanayi hasılasından geriye kalan bölümdür.

Pazarlık kuramında, ücretlere yön veren tek bir iktisadi ilke ya da güç yoktur. Ücretler ve öteki çalışma koşulları işçiler, işverenler ve sendikalar tarafından görüşmelerle belirlenir.

19. yüzyılın sonlarında formüle edilen marjinal verimlilik kuramına göre, işverenler, kiralanan son ya da marjinal işçinin toplam üretime yaptığı katkı, bir işçi daha kiralamanın maliyetine eşit olana değin belirli bir tipteki işçileri kiralayacaklardır. Ücret haddi kiralanan son işçinin marjinal ürününün değerine eşit olacaktır.

üç adım atlama, art arda atılan üç adımda en uzak mesafeye ulaşmaya dayalı pist ve alan sporu. Sıçrama, adım atma ve atlama biçimlerinde üç ayrı, kesintisiz hareketin gerçekleştirilmesini içerir: Atlet ilk adımda, hangi ayağıyla çıkmışsa aynı ayağının üzerine düşer; ikinci adımda öbür ayağının üzerine iner; üçüncü adımda ise istediği biçimde, çoğunlukla iki ayağıyla birlikte iner. Atlayış sırasında yanlış ayağıyla yere dokunursa atlayışı geçerli sayılmaz. Öbür kurallar uzun atlamadakilere benzer. Üç adım atlamanın çocukların seksek oyunundan türediği sanılmaktadır. Modern Olimpiyat Oyunları'nın başından beri yarışma dalı olan üç adım atlama, ilk oyunlarda iki sıçrama içerirken sonrakilerde tek sıçramalı biçimini almıştır.

Üç adım atlama için gerekli donanım, uzun atlamadaki gibi koşu pisti ile basma tahtasını içerir, ama basma tahtası kum havuzundan en az 11 m uzaktadır. Dünya ve Olimpiyat şampiyonları için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (atletizm); Olimpiyat Oyunları.

üç başlı kas, insanda, üstkolun arka yüzü boyunca uzanan iri doğrultucu kas. Kükrek kemiğindeki (skapula) oygun hemen altından ve üstkol kemiğinden (humerus) kaynaklanır. Aşağı doğru uzanarak dirsek kemiğinin (ulna) üst bölümüne yapışır. Başlıca işlevi kol bükülükten önkolun dirsek ekleminin açılmasını sağlamaktır. Bacaktaki baldır ve soleus kasları da kimi zaman üç başlı bacak kasları olarak adlandırılır.

üç bin metre engelli, atletizmde, su hendeği, açık hendek ve çit gibi engeller içeren bir parkurda yapılan koşu. Ortaya çıkışı 1850'de Oxford'da düzenlenen bir kır koşusuna dayanır. 1900-08 arasında Olimpiyat Oyunları'nda yer almakla birlikte koşu mesafesinin 3.000 m olarak standartlaşması (400 m'lik parkurda 7,5 tur) 1920 Olimpiyat Oyunları'nda gerçekleşti. Standart parkurda atletler 7 sulu ve 28 kuru engeli aşarlar; engellerin yüksekliği 91,4 cm, su hendeğinin uzunluğu 3,66 m'dir. Dünya ve Olimpiyat şampiyonları için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (atletizm); Olimpiyat Oyunları.

üç birlik kuralı, tiyatrodan zaman, mekân ve eylemde birlik kuralı. Kurala katı biçimde uyulması, oyunun tek bir yerde geçen ve süresi bir günün aşmayan tek bir olayla sınırlı olması anlamına gelir.

İtalyan edebiyat eleştirmeni Lodovico Castelvetro(*), 1570'te Aristoteles'in *Peri poetikes*'ine (*Poetika*, 1961, 1984) getirdiği yo-

rumlarla üç birlik kuralını geliştirip yeniden tanımlamıştır. Bu kural sonraları "Aristoteles kuralları" olarak anılagelmiştir. Aslında Aristoteles'in tragedya üzerine saptamaları kural koyucu olmaktan çok betimleyicidir ve yalnızca olay örgüsü ya da eylemde birlik üzerinde durur.

Klasik Fransız trajedisinde üç birlik kuralına sıkı sıkıya uyuldu, bu da sonu gelmeyen polemiklere neden oldu. Bir günün 12 saat mi, yoksa 24 saat mi demek olduğu, tek bir yerin bir oda mı, yoksa bir kent anlamına mı geldiği gibi konular üzerinde tartışıldı. Bazıları, oyundaki olayın süresinin oyunun sahnelendiği süreyi, yani yaklaşık iki saati aşmaması gerektiğini savundular. Bu tür katı sınırlamalara karşın 17. yüzyılın büyük Fransız oyun yazarları Pierre Corneille ve Jean Racine, karakterlerinin yaşamlarındaki çatışmaları tek bir mekân ve birkaç saatlik süreye sığdırarak, gücünü yoğunluktan alan eşsiz bir trajedi sanatı yarattılar. Üç birlik kuralı, Victor Hugo'nun *Hernani* (1830; *Hernani*, 1956) oyununun ilk sahnelenişiyile bozulup önemini yitirdiği romantizm dönemine değin Fransız tiyatrosunda egemenliğini sürdürdü.

İngiltere'de ise üç birlik kuralı kuramsal olarak değerli görülmeyle birlikte uygulamada pek önemsenmedi. İngiliz oyun yazarları yapıtlarında iki ya da daha fazla olay örgüsüne yer veriyorlar, komediyle trajediyi karıştırıyorlar ve rahatlıkla "ormanın bir başka bölgesi"ne geçebiliyorlardı.

üç boyutlu film, sinemada, görüntüleri üç boyutluluk izlenimi uyandıran film. İnsanın derinliği ancak iki gözülle baktığında algılabildiği gerçeğine dayanan bir işlemle gerçekleştirilir. Üç boyutlu filmin çekiminde iki ayrı kamera ya da çift objektifli bir kamera kullanılır ve iki objektif arasındaki uzaklık, insanın iki gözünün birbirinden uzaklığı olan 6,3 cm'ye ayarlanır. Filmler eşzamanlı çalışan iki göstericiden aynı anda perdeye yansıtılır. İzleyiciler sağ ve sol göze yönelik görüntülerin yalnız o göz tarafından algılanabilmesi için farklı renkte ya da kutuplanmış camları olan gözlükler kullanmak zorundadır. İki gözün ayrı ayrı gördüğü az farklı iki görüntü, üç boyutlu tek bir görüntü olarak algılanır.

Film şirketleri ve bağımsız yapımcılar 1920'ler ve 1930'lar boyunca üç boyutlu görüntü üzerinde deneylerini sürdürdüler. Teknik sorunların çoğu sonraki yıllarda Natural Vision işlemiyle çözüldü. Bu işlemde çizgili kutuplanmış mercekle ve izleyiciler için de aynı biçimde çizgili gözlükler kullanılıyordu. Natural Vision'la gerçekleştirilen ilk üç boyutlu film olan *Bwana Devil* (1952; *Bwana Şeytani*) aceleyle getirilmiş birkaç serüven filmi izledi. ABD'de üç boyutlu filmlere gösterilen ilginin bir yıl içinde azalmaya başlaması da, genel kaniyaya göre filmlerin niteliksizliğinden kaynaklanıyordu. İtalya, AFC, Hollanda, İngiltere gibi çeşitli ülkelerdeki sinemacılar da ABD'deki çalışmalarına aynı dönemde üç boyutlu film denemeleri yaptılar. Ama derinlik yanılması bir yenilik olmaktan çok, Avrupa'da da bu filmlere ilgi gittikçe azaldı. 1970'lerde ise üç boyutlu film alanının da küçük çaplı bir canlanma yaşandı.

üç cisim problemi, astronomide, üzerlerinde karşılıklı kütleçekiminin dışında herhangi bir başka etki bulunmayan üç cismin devriminin belirlenmesi problemi. Bu problemin (ya da üçten çok cisim içeren daha genel bir problemin) herhangi bir genel çözümü olanaklı değildir.

Problemin esası, cisimlerden birinin asal ya da merkezi cisim çevresindeki devin-

minde, üçüncü cismin etkisiyle ortaya çıkan tedirginlikleri belirleyebilmek. Buna örnek olarak, Ay'ın Yer çevresindeki devinimi üzerinde Güneş'in yarattığı tedirginlikler ya da herhangi bir gezegenin Güneş çevresindeki devinimi üzerinde bir başka gezegenin neden olduğu tedirginlikler gösterilebilir. Problem bazı özel durumlar için çözülebilir; örneğin, cisimlerden birinin kütlesi ihmal edilecek kadar küçük olursa (uzay araçları böyle kabul edilebilir) problemin çözümü bulunabilir.

Üç gün yarışları, at terbiyesi, kır koşusu, dayanıklılık ve gösteri atlayışı bakımından at ve binicinin genel yeteneğini sinamaya dayanan binicilik yarışması.

Birinci günkü at terbiyesi yarışmasında atın uyumluluğu ve binicinin yeteneği sınanır. Bu yarışma tırıs, yürüyüş ve eşkin sırasında bir dizi hareketin yapılmasından oluşur. Atın bu üç dalın her birindeki performansı 0-6 arasındaki puanlarla değerlendirilir. At ve binicinin bıraktığı "genel izlenim" de ayrıca puanlanır. Hareketlerin yanlış sırayla yapılması durumunda puan düşürülür.

İkinci günün yarışması, üç gün yarışlarının en zorlu sayılır. Parkur, çit engelli yarış, kır koşusu, ayrıca iki yol ve pist bölümünden oluşan bu yarışma sırasında hız, dayanıklılık ve atlama yeteneği sınanır. Parkurun uzunluğu yarışın önemine göre değişir. En uzun parkur (32,3 km) Olimpiyat Oyunları ile Dünya Şampiyonaları'nda yer alır.

Üç gün yarışlarının son günü, ikinci günün ağır dayanıklılık sinamasının ardından atın performansını göstermek amacıyla gösteri atlayışına ayrılmıştır. Zor bir atlama sinaması sayılmayan bu yarışmada at, 750-900 m dolayında bir parkurda saatte ortalama 22 km'lik bir hızla 10-12 engeli aşar. İkinci günkü yarışmada olduğu gibi engeli geçememe ve zaman sınırını aşma durumunda puan düşürülür.

Üç gün yarışlarında hem takım değerlendirilmesi, hem bireysel değerlendirme yapılır. Takım değerlendirmesinde dörder kişilik takımların en iyi üç derecesini yapan binicilerin puanları toplanarak takım puanı elde edilir.

Süvari atları için bir sinama biçiminde ortaya çıkan üç gün yarışlarına kara Avrupa'sında hâlâ *militaire* (askeri) denir. Uluslararası yarışmaları denetleyen Uluslararası Binicilik Federasyonu (FEI) ise yarış *Concours Complet d'Équitation* (Komple Binicilik Yarışması) olarak adlandırır. Ayrıca bak. Olimpiyat Oyunları.

Üç Halk İlkesi, ÜÇ BÜYÜK İLKE olarak da bilinir, Çince SAN MIN ZHUYI, Wade-Giles yazımında SAN MIN CHU-I, Çinli ulusal önder Sun Yat-sen'in (1866-1925) siyasal programının ideolojik temeli. Günümüzde Çin komünistlerinin de Üç Büyük İlke olarak benimsediği Üç Halk İlkesi Tayvan'daki milliyetçi rejimin de felsefi temelini oluşturur.

Üç Halk İlkesi başlangıçta Sun'un önderliğindeki devrimci öğrenci grubu Tongmeng Hui'un (Birleşik Parti) sloganları olarak ortaya çıktı. Bu örgütün belirleyici katkısıyla Qing (Mançu) yönetimine son veren 1911 Devrimi'nin ardından Çin'de demokrasiyi kurma amacıyla başarı sağlanamayınca Sun Kuomintang adıyla yeni bir parti kurdu. Bu parti 1922'de Çin Komünist Partisi'yle (ÇKP) ittifak kurdu. Ertesi kış komünistlerin, parti ideolojisinin daha formel bir nitelik kazanması yönündeki talebi karşısında Sun bir dizi konferans vererek üç ilkeyi belirginleştirip tanımladı.

Birinci ilke *minzu zhuyi* (ulusçuluk) daha önce Qing hanedanına ve yabancı emperya-

lizmine karşı olmak anlamına geliyordu. Yeni konferanslarda Sun bu ilkeyi, bir bütün olarak Çin halkının ve Çin'deki azınlık gruplarının kendi geleceğini belirleme hakkı olarak açıkladı. İkinci ilke *minquan zhuyi* (halkın hakları) Sun'un demokrasi anlayışını yansıtıyordu. Ona göre bu ilke Çin halkının hükümeti seçim, halk girişimi, halkoylaması ve yetkilileri geri alma gibi araçlarla denetlemesi yoluyla gerçekleştirilirdi. Sun'un üçüncü ilkesi *minsheng zhuyi* (halkın geçimi) adil bir vergi sistemi yoluyla toprak mülkiyetinin eşleştirilmesini öngörüyordu.

Kuomintang-ÇKP ittifakının 1927'de bozulmasından sonra Mao Zedong da Çan Kay-şek de Üç Halk İlkesi'nin gerçek ruhunu kendilerinin sürdürdüğünü savun- dular.

Üç İmparator Birliği, Almanca, DREIKAISERBUND, 19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında kurulan ve birkaç kez yinelenen ittifak. Alman şansölyesi Otto von Bismarck'ın tasarladığı ittifakın amacı Balkanlar'daki nüfuz alanları konusunda bir anlaşmaya varmalarını sağlayarak Almanya'nın iki komşusu arasındaki rekabeti gidermek ve Almanya'nın düşmanı Fransa'yı tecrit etmekti.

İlk birlik 1873'ten 1875'e değin yürürlükte kaldı. Resmî ve gizli ikinci birlik 18 Haziran 1881'de oluşturuldu ve üç yıl sürdü. 1884'te yenilirdiyse de 1887'de geçerliliğini yitirdi. Her iki ittifak da Balkanlar'da Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında süregelen şiddetli çıkar çatışmalarından ötürü sona erdi. İkinci antlaşmaya göre Balkanlar'da bir önceki antlaşma dışında hiçbir toprak değişikliği olamayacak ve Avusturya dilediği zaman Bosna ve Hersek'i ilhak edebilecekti; ayrıca, taraflardan biri antlaşmaya taraf olmayan bir büyük devletle savaşa girdiğinde antlaşmaya taraf olan öteki iki ülke dostça tarafsızlıklarını koruyacaklardı.

Bismarck 1887 İkili Güvence Antlaşması'yla Rusya ile bağlantıyı bir süre korumayı başarabilirdiyse de onun görevden ayrılmasından sonra antlaşma yenilenmedi, buna karşılık Fransa ile Rusya arasında ittifak kuruldu.

Üç Krallık, Çince SANGUO, Wade-Giles yazımında SAN-KUO, Han hanedanının çökmesinden sonra İS 220-280 arasında birbirleriyle savaşan üç Çin devleti.

İS 2. yüzyılın sonlarında büyük Han İmparatorluğu bir kargaşa dönemine girerek parçalanmıştı. Bir kukla durumunda olan son imparator 220'de tahtını başkomutanı ve koruyucusu Cao Cao'nun oğluna bıraktı. Böylece Wei Krallığı dönemi başladı. Ama kral gerçekte yalnızca Kuzey'de nüfuz kurabildi. Kısa süre sonra iki Han komutanı daha imparatorluğunu ilan etti, Batı ve Güney bölgelerinde egemenlik kurdu. Bugünkü Sichuan ili sınırları içinde Shu (Küçük) Han İmparatorluğu, bugünkü Nanjing sınırları içinde de Yangtze Irmağının güneyinde Wu İmparatorluğu ilan edildi. Güney bölgelerinin Wu İmparatorluğu'nca Çinleştirilmesi Çin'in geleceği açısından önemli sonuçlar doğurdu. Nanjing de iki yüzyıl boyunca Çin'in başkenti oldu.

Weiler 263-264'te Shuhan'ı fethettiler. Ama iki yıl sonra bir Wei komutanı tahta el koyarak Jin hanedanını ilan etti. Jin hanedanı 280'de Wu topraklarını fethederek ülkeyi yeniden birleştirdi. Ama bu hanedan çok geçmeden çöktü ve ülkede yeniden karışıklıklar başladı.

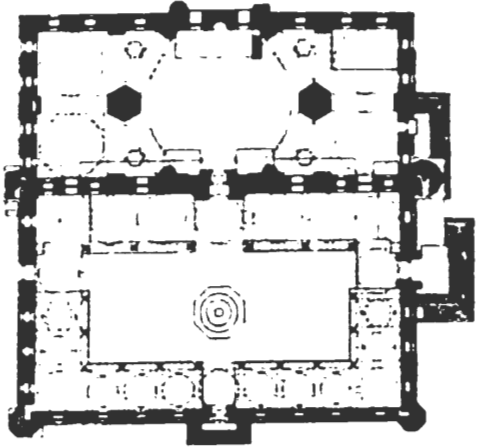
Kısa süren Üç Krallık döneminde güzel sanatlarda önemli bir yenilik gerçekleştirme-

di. Ama kilden kuklalarla sahne oyunlarının sergilenmesi bu dönemde başladı. Daha sonra Üç Krallık dönemi güzel sanatlar için zengin bir konu kaynağı oluşturdu. Uzun Çin tarihinin en ilginç ve romantik dönemlerinden biri olan bu kısa ve kanlı savaş ve siyasal entrikalar dönemi günümüze değin tarihsel romanların ve öteki sanat formlarının en gözde konuları arasında yer aldı. En önemli örnekler arasında *San Guo zhi yanyi* (Üç Krallık Romansı) adlı roman sayılabilir.

Üç Parçalı Bulutsu bak. Trifit Bulutsusu

Üç renk yöntemi bak. çıkartmalı üç renkli işlem

Üç Şerefeli Cami, Edirne'de II. Murad'ın 1438-47 arasında yaptırdığı Osmanlı klasik öncesi dönem camisi. Planı enlemesine bir dikdörtgen biçimindedir. Bu dikdörtgenin orta bölümü altı ayağa oturan 24 m çapındaki büyük bir kubbeyle örtülmüştür. Ayakların ikisi kible (ön), ikisi kuzey (arka) yönündeki beden duvarlarının içinde kaldığı

Üç Şerefeli Cami'nin planı, 1438-47; Edirne
Ana Yayıncılık Arşivi

için görünmez. Altıgen kesitli iki ayak ise sağda ve solda olmak üzere ibadet mekânının içinde açıktadır. Dikdörtgenin iki ucu önlü arkalı ikişer daha küçük kubbeyle örtülmüştür. Merkezi kubbe ile bu küçük kubbelerin arasında kalan dik üçgen biçimli boşluklar da daha küçük birer kubbecikle kapatılmıştır.

Üç Şerefeli Cami bu plan şemasıyla, Anadolu'daki çok ayaklı camilerden gelecek merkezi kubbeli büyük selatin camilerine ulaşan gelişme çizgisi üzerinde çok önemli bir aşamayı oluşturur. Mihrap önü kubbesinin çok ayaklı yan mekânlarla çevrelendiği camilerin en anıtsal ve geç örneği Manisa Ulucamisi'dir. Üç Şerefeli Cami de merkezi kubbesinin iki yanındaki kubbeli mekânlarıyla bu tipin daha gelişmiş bir örneğidir. Bir yandan da, dönemi için gerçekten çok büyük sayılacak ölçüdeki merkezi kubbesiyle, tek büyük kubbeyle taçlandırılan daha sonraki klasik dönem camilerinin öncüsü sayılabilir.

Üç Şerefeli Cami'nin revaklı iç avlusu Osmanlı mimarlığındaki ilk şadırvan avlusudur. Minareler de bu avlunun dört köşesine yerleştirilerek ilk kez yapı ile bir bütünlük içinde olmalarına çaba gösterilmiştir.

Üç tarla sistemi, ortaçağda Avrupa'da uygulamaya konan ve üretim tekniklerinde

kesin bir ilerlemeyi temsil eden tarımsal örgütlenme sistemi. Ekim alanının yarısının ekilip öbür yarısının nadasa bırakıldığı iki tarla sisteminden(*) farklı olarak, üç tarla sisteminde toprağın üçte biri nadasa bırakıldı. Ekim için ayrılan bölümlerden birine sonbaharda buğday, arpa ya da çavdar, öbürüne ise ilkbaharda, yaz sonu hasat edilmek üzere yulaf, arpa, fasulye ve bezelye gibi baklagiller ekilirdi. Baklagiller iyi bir besin kaynağı olmanın yanı sıra azot tutma özellikleriyle yetiştikleri toprağı da zenginleştirirdi.

İlkbahar ekimlerinde yaz yağmurlarına gereksinim duyulduğundan, üç tarla sistemi temelde Alpler'in ve Loire Irmağının kuzeyindeki topraklarda uygulanmıştır. Üç tarla sistemiyle aynı yıl içinde iki hasat yapılması ürün kaybı ya da kutluk tehlikesini azaltmış, iki tarla sistemine göre daha fazla toprağın ekime ayrılması ise ürün miktarının yaklaşık iki kat artmasını sağlamıştır. Gene bu sistemle, ilkbahar ekimlerinde ortaya çıkan yulaf fazlasının hayvan yemi olarak değerlendirilmesi, tarlaların sürülmesinde öküzlerin yerine daha hızlı hayvanlar olan atların kullanılmasına olanak vermiştir.

üç yakalı yelken bak. yan yelkeni

üçetek, yakası "V" biçiminde, kolları bol, belden aşağısı biri arkada, ikisi önde olmak üzere üç dilimli giysi.

Gömlek ve şalvar üzerine giyilen üçeteğin ön dilimleri katlanıp kuşağın ya da kemerin altına sıkıştırılır. Giysinin içi astarlı, kol, yaka ve etek kenarları sırma ya da ipek işlemeli olur. Kutnu, şitari, altıparmak ve canfes gibi kumaşlardan yapılan üçetek genellikle özel günlerde giyilir. Eskiden daha yaygın olarak kullanılan ve Osmanlı saraylarında cariyelerle kalfaların da giydiği üçeteğin dilim sayısı Abdülmecid döneminde ikiye indirilmiştir. Üçetek Anadolu'nun bazı yörelerinde, özellikle de Türkmen kadınları tarafından bugün de kullanılmaktadır. Ege Bölgesi Türkmenlerinin giydiği deyre de bir tür üçetekdir. Deyrenin arka dilimi biraz daha geniştir ve topuğa kadar iner; ön dilimleriye dizkapağının üzerinde kalır.

üçgen, üçgen biçiminde bükülüp bir köşesi açık bırakılmış bir çelik çubuktan oluşan vurmalı çalgı. Kiriş ya da naylon ipe asılır ve çelik bir çubukla vurularak çalınır. Kuramsal olarak, belli bir ses perdesi bulunmayan bir çalgıdır, çünkü temel sesi, anarmonik sesleriyle (bileşen tonlar ya da armonikler) boğulur. Böyle olmakla birlikte bazı çalgıcılar üçgenin belli bir ses perdesi olduğu kanısındadırlar ve bu nedenle çoğu zaman birden fazla üçgen kullanırlar. Üçgenin tek bir vuruşla elde edilen sesi bütün orkestranın üstüne çıkar ve yerinde kullanıldığında çok büyük etki sağlar.

14. yüzyıldan beri kullanılan üçgen o zamanlar bazen yamuk biçiminde yapıldı. 1800'lere değin üstünde çingiraklar da bulunurdu. Zil ve bas davulla birlikte, 18. yüzyılda Avrupa'da moda haline gelen Türk mehter müziğinin temel çalgısı oldu. Orkestraya da, yerel bir renk sağlayan bir çalgı olarak o sıralarda girdi. 19. yüzyılda, Franz Liszt'in *Mi Bemol Majör Birinci Piyano Konçertosu*'nda (*Üçgen Konçertosu*) olduğu gibi, yalnızca ses değeri için kullanılmaya başladı.

üçgen kemer, üzenği taşlarına eğik olarak oturan karşılıklı iki lento taşının tepede

birbirine dayanmasıyla oluşan üçgen biçimli kemer. *Ayrıca bak.* kemer.

üçgenleme bak. nirengi

üçgül bak. turlıl

Üçleme, TESLİS olarak da bilinir, Hristiyanlıkta, tözü bakımından tek olan Tanrı'nın birbirine aktarılamaz sıfatlarla ayırt edilen Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olmak üzere üç kişiliği bulunduğuna öğretisi.

Yeni Ahit'te üçleme terimi ve bu öğretiye ilişkin açık bir ifade yer almıyordu. Hz. İsa'nın ve onu izleyenlerin de "Allahımız Rab bir olan Rabdir" (Tesniye 6:4) inancına aykırı bir eğilimleri yoktu. Ama ilk Hristiyanlar, İsa Mesih'in yeryüzüne gelmiş olmasının ve Tanrı'nın (yani Kutsal Ruh'un) onlar arasında varlığını sürdürdüğü inancının mantıksal sonuçlarına bir açıklama bulmak zorundaydı. Ayrıca Yeni Ahit'te de Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u birbirleriyle ilişkilendiren bölümler vardı. Örneğin Matta 'İncili' ne göre İsa, Havarilerini "bütün halkları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz" etmekle görevlendirmişti (28:19). Aziz Paulus da Hristiyanları kutsarken "Rab İsa Mesih'in kayrası, Tanrı'nın sevgisi ve Kutsal Ruh'un dostluğu hepinizle birlikte olsun" (Korinthoslulara II, 13:14) sözlerini kullanmıştı. Yeni Ahit'teki bu tür ifadeler Üçleme öğretisinin temelini oluşturdu.

Öğreti birkaç yüzyıl süresince çeşitli tartışmalarla gelişti. Önce hem Eski Ahit'ten aktarılan tektanrı inancın gereklerinin, hem de Kitabı Mukaddes'in öğretisini Yunan-Roma dinsel ortamına yorumlayarak aktarma gereksiniminin, Mesih'in Söz'le (Logos) özdeşleştirilen tanrısal yanının yüce varlığa bağımlı sayılmasını zorunlu kıldığı düşünüldü. Alması bir çözüm ise Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u tek Tanrı'nın kendini açıklamasının üç biçimi olarak yorumlamak, ama bunların Tanrı'nın varlığı içinde birbirlerinden ayırt edilemeyeceklerini vurgulamaktı. Üç kişiliği ayrılığı ve birliği kavramları ancak 4. yüzyılda bağdaştırılabildi ve böylece bir tek özü paylaşan üç kişilik kavramına dayalı resmi öğreti oluştu.

325'te toplanan Nikaia (İznik) Konsili, Kutsal Ruh'a ilişkin önemli bir açıklama yapmadı ama Oğul'un "Baba ile aynı tözden (*homousios*)" olduğu yönünde belirleyici bir savı kabul etti. 4. yüzyılın sonunda Kaisareialı Basileios, Nyssalı Gregorios ve Nazianzoslular Gregorios Üçleme öğretisine günümüze değin ulaşan biçimini verdiler. 5. yüzyılda Hz. İsa'nın tanrısal ve insani doğaları üzerindeki tartışma başladı. 451'de toplanan Khalkedon (Kadıköy) Konsili İsa'nın her iki doğayı da yetkin biçimde taşıdığı, bu iki doğanın ne birbirinden ayrılabilirliği ne de birbirine karışabilirliği, tek bir kişilik ve varlık içinde ikisinin de özdeşliğini koruduğu öğretisini benimsedi.

İslam inancı, Kuran'ın bir "aşırılık" ve "küfür" olarak nitelediği Üçleme öğretisine kesinlikle karşı çıkar. Kuran'ın doğrudan Hristiyanlara seslenen ayetlerinde Hz. İsa'nın bir insan ve peygamber olduğu ısrarla vurgulanır. Bu ayetlerden birinde "İsa Mesih yalnızca Tanrı'nın elçisi, onun Mer-yem'e indirdiği kelimeleri ve ondan bir ruh" olarak tanımlanır (Nisa 171).

üçlü, TRIO olarak da bilinir, müzikte üç çalgı ya da üç ses için yazılmış parça. Üç çalgı ya da üç sestten oluşan topluluğa da aynı ad verilir. Ayrıca klasik sonatta ya da senfonide bir menuet, bir scherzo ya da bir marşın birinci bölümü ile onun tekrarı arasında yer alan bölmeye de üçlü (trio) denir. Bunun nedeni 17. yüzyılda menuet

ve öbür dansların üç ses partisi biçiminde yazılmasıdır.

Oda müziğinde en önemli üçlü piyano, keman ve viyolonsel den oluşan piyano üçlüsüdür. Haydn böyle 31 piyano üçlüsü bestelemiştir. Mozart'la gelişen bu form Beethoven'la doruğa ulaşmıştır. Yaylı çalgılar üçlüsü genellikle keman, viyola ve viyolonsel için yazılır. Ama Haydn iki keman ve viyolonsel için de üçlüler yazmıştır. Başka üçlülerde bir ya da iki nefesli çalgı bulunur. Brahms'ın korno, keman ve piyano için Opus 40 ve klarnet, viyolonsel ve piyano için bestelediği Opus 114 üçlülerine buna örnekler.

üçlü akor, TRIAD olarak da bilinir, müzikte bir temel sesle onun üçlüsü ve beşlisinden oluşan akor. Tonal müziğin armonik temelidir. *Ayrıca bak.* akor.

Üçlü Antant, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında kurulan ve I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin(*) çekirdeğini oluşturan ittifak. Fransa'yla Rusya arasında 1894'te imzalanan gizli bir antlaşmayla kurulan İkili İttifak(*) İngiltere ve Fransa'nın 1904'te kurduğu Entente Cordiale(*) ve 1907'de yapılan İngiliz-Rus Sözleşmesi sonucu doğmuştur.

üçlü bağ, kimyada, iki atom arasında üç elektron çiftinin paylaşılması yoluyla oluşan ortaklaşım (kovalans) bağı. Azot molekülü (N₂) bu biçimde bağlanmış. Elektron çiftlerinden biri, iki çekirdeği birleştiren çizginin çevresinde yoğunlaşmış olan sigma bağı(*), öbür iki elektron çifti ise iki atom tarafından belirlenen çizgiye kabaca paralel iki bölgede konumlanmış olan pi bağlarını oluşturur.

üçlü biçim, ÜÇ BÖLMELİ BİÇİM olarak da bilinir, sonuncusu birincisinin tekrarı olan üç bölmeli müzik formu. Bu düzenin (*aba*) simetrik yapısı müzikteki temel biçimlerden biridir ve ortaçağdan 20. yüzyıla değin müzikte hep yol gösterici bir ilke olagelmıştır. Örneğin ortaçağdaki Gregorios dinsel ezgisinin antifon-dize-antifon düzeninde yaygın olarak kullanılmıştır. 20. yüzyılda ise çok tanınmış bir örnek olarak Schoenberg'in Opus 25 *Piyano Süiti*'ndeki "Menuet" ve "Üçlü" gösterilebilir.

Herhangi bir *aba* kalıbına üçlü biçim demek doğru olursa da terim en kesin anlamıyla klasik senfoninin menuet bölümünün formu için kullanılır. Dar anlamdaki üçlü biçimin kökeni barok dönemden çalgı süitlerine görülür. Bunlarda iki dans (çoğunlukla bir menuet ile bir üçlü) standart *aba* kalıbıyla icra edilir. Klasik dönemde üçlü biçim, klasik senfoninin menuetle (ya da scherzo) üçlünün (*trio*) birleşmesiyle oluşan üçüncü bölümü olarak varlığını sürdürmüştür.

Üçlü İttifak, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında 1882'de imzalanan ve I. Dünya Savaşı'na değin belirli aralıklarla yenilenen gizli anlaşma.

Almanya ile Avusturya-Macaristan arasında 1879'dan beri yakın bir ittifak kurulmuştu. Bu iki ülke Fransa'ya karşı İtalya'yla da bir bağ kurmaya çalıştılar. Üçlü İttifak hükümlerine göre İtalya Fransa'nın saldırısına uğrarsa Almanya ve Avusturya-Macaristan ona yardım edecek, Almanya Fransa'nın hücumuna uğrarsa bu kez İtalya Almanya'nın yanında olacaktı. Avusturya-Macaristan ile Rusya arasındaki bir savaşta ise İtalya tarafsız kalacaktı. Böylece Avusturya-Macaristan'ın İtalya sınırında birlik tutmasına gerek kalmayacaktı.

Antlaşmanın Şubat 1887'de yenilenmesiyle İtalya, Almanya'yla dostluğu sürdürmesi karşılığında, Kuzey Afrika'daki sömürgeci amaçları için bu ülkeden görünürde destek almış oldu. Alman şansölyesi Otto von Bismarck Balkanlar'da, Adriyatik'te ya da Ege Denizinde bir sınır değişikliği söz konusu olduğunda Avusturya-Macaristan'ı İtalya'yla danışmaya ve karşılıklı anlaşmaya zorlayacaktı. Ama bu antlaşmaya karşın İtalya ve Avusturya-Macaristan bölgeye ilişkin temel çıkar çatışmalarını ortadan kaldıramadılar. 1 Kasım 1902'de Üçlü İttifak'ın yenilenmesinden beş ay sonra İtalya Fransa'yla bir anlaşmaya vardı. Buna göre iki ülkeden biri saldırıya uğradığında öteki ülke tarafsız kalacaktı. Bu antant İtalya'nın Üçlü İttifak devletlerine karşı yükümlülüklerini ortadan kaldırıyordu. İttifak 1907 ve 1912'de yenilendi ama İtalya Mayıs 1915'te Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı I. Dünya Savaşı'na katıldı.

üçlü sonat, iki tiz melodi çalgısı (örn. iki keman) ve sürekli bas (örn. viyolonsel gibi bir bas melodi çalgısıyla klavsen gibi bir armoni çalgısı) için yazılan ve Barok Dönemde (y. 1600 - y. 1750) başlıca oda müziği türü olan müzik parçası. Belli bir parçanın icrası sırasında çalgılar değişebilir; örneğin flütler ya da obualar kemanların yerini alabildiği gibi viyolonsel yerini fagota ya da viyola da gambaya bırakabilir. Eskiden üçlü sonatlar bazen orkestrayla da seslendirilirdi. Bir pes ve iki tiz melodi çalgısına (üçlü sonat adı buradan gelir) ek olarak bir de armoni çalgısının kullanıldığı sonat kurgusu barok dönemde yalnızca üçlü sonatta değil, başka orkestra ve oda müziği formları için de çok yeğlenirdi.

Üçlü sonat, geç Rönesans'a özgü *canzona*'dan(*) çıkıp gelişmiş olan barok sonatın en yaygın türüydü. 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başlarında iki tür üçlü sonat vardı. Dindışı icralar için yazılan *sonata da camera* (oda sonatı) çoğu zaman dansa benzeyen birkaç bölümden oluşuyordu; *sonata da chiesa* ise (kilise sonatı) genellikle daha kontrpuantaldı. Bölüm sayısının değişmesine karşılık kilise sonatı genellikle dört bölmeden (yavaş-hızlı-yavaş-hızlı) oluşuyordu. Ama bu iki tipin katı bir ayrımı yoktu. Kilise sonatında (bu adı taşımada da) dans bölümleri bulunabiliyor, buna karşılık oda sonatında çoğu zaman kilise sonatının tipik giriş bölümünü oluşturan füglü (melodik taklide dayalı) üslubu benimseniyordu.

Üçlü sonat bestelemiş tanınmış müzikçiler arasında Arcangelo Corelli, George Frideric Handel, François Couperin, Antonio Vivaldi ve J.S. Bach vardır.

üçoda kuramı, Yer atmosferindeki rüzgâr sistemlerini, her iki yarıkürede yer alan birbirine paralel üçer rüzgâr odası (hücre) ya da kuşağı biçiminde betimleyen eski model. 1928'de T. Bergeron'un ortaya attığı ve C.-G. Rossby'nin daha da geliştirdiği bu model, 1735'te George Hadley'nin ileri sürmüş olduğu Hadley odası(*) modelinin yerini almıştır. Her iki yarıkürede de tek bir rüzgâr hücreğine yer verilen Hadley modelinde rüzgârların alçaklarda batıya ve Ekvator'a doğru, yükseklerde ise doğuya ve kutuplara doğru estiği öngörülmüyordu. Üçoda kuramına göre ise, yarıkürelerden her birinde biri kutba, öbürü Ekvator'a yakın iki Hadley hücresi bulunur. Bu ikisinin arasında ise bir Ferrel odası(*) yer alır; bu hücrede hava yüzeyde doğuya ve kutuplara doğru, daha büyük yükseltilerde ise batıya ve Ekvator'a doğru akar.

Üçoda kuramı Yer yüzeyine yakın kesimlerde gözlemlenen rüzgârları oldukça iyi açıklar; bunlar, tropiklerdeki doğu (doğu-

dan esen) alize rüzgârları, orta enlemlerdeki batı rüzgârları ve kutuplardaki doğu rüzgârlarıdır. Ama orta enlemlerdeki batı rüzgârlarının yükseklerde yön değiştirmeyip daha da şiddetlenmesi, yükseklerde tropik rüzgârların genellikle zayıf olması ya da hiç bulunmaması ve meridyenler doğrultusunda hava dolaşımlarının kutuplara doğru, tropik bölgelerdeki atmosferin Güneş ışını-mından aldığı ölçüde enerji taşıyor olma-sı olguları dikkate alındığında, kuram yeter-siz kalır ve bu olguları açıklayamaz.

Ayrıca üçoda kuramı, atmosferdeki açısız momentumun aktarımını da açıklamaz. Tropikler ve kutuplardaki doğu rüzgârları Yer'in dönme yönünün tersine doğru estik-lelerinden yüzey sürtünmesinin etkisiyle ya-vaşlarlar ve sürekli olarak Yer'den açısız momentum kazanırlar; ama rüzgârların hızı sabit kaldığından, kazanılan açısız momen-tumun eşzamanlı olarak orta enlemlerdeki batı rüzgârlarına aktarılması gerekir. Yer'in dönüşünden daha hızlı olarak doğuya doğru esen bu rüzgârlar yüzey sürtünmesiyle ya-vaşlayarak açısız momentumlarını Yer'e aktarırlar; böylece bu rüzgârlar da oldukça sabit hızlarda eserler. Üçoda kuramı bu momentum aktarımını sürecini açıklayamaz. Bugün momentum aktarımının, orta enlem-lerdeki yüksek ve alçak basınç merkezlerin-ce ve büyük durağan dalgalarla gerçekleştirildiği kabul edilmektedir.

Üçoklar, Oğuzların 24 boyundan 12'sinin oluşturduğu kol. Oğuz söylencesine göre Oğuz Kağan'ın üç oğlundan türeyen Üçok-ler arasında Gök Han Oğulları Bayındır, Peçenek (Beçenek), Çavuldur (Çavundur) ve Çepni boylarını; Dağ Han Oğulları Salur (Salgur), Eymür, Alayundlu ve Yüregir boylarını; Deniz Han Oğulları-ya İgdir, Bügdüz, Yıva (İva) ve Kınık boylarını oluşturur. Üçokların etkinliği İslam ülkelerinin tarihinde belirleyici sonuç-lar doğurmuş, Kınık boyu Selçuklu hanedan-ını oluşturmuştur. Önemli beylikler kuran Salgurlular Salur boyundan, Berçemoğulları Yıva boyundan, Akkoyunlular Bayındır boyundan, Ramazanoğulları da Yüregir boyundan gelir.

Sirderya Oğuzları arasındaki Bozoklar(*) ve Üçoklar ayrımının, Dokuz (Tokuz) Oğuzlardaki Üç Oğuzlar ve Altı Oğuzlar ayrımına benzer bir örgütlenme biçimini sürdürdüğü sanılmaktadır. Bir başka varsayım Bozoklar ile Üçokların eski On-oklar kavminin parçası olduğu ve o dönemde ayrı ayrı kavimleştiği. 11. yüzyılın ikinci yarısında Kaşgarlı Mahmud'un verdiği 22 Oğuz boyunun listesinde Üçokların 12 boyu ve bunların "damgaları" yer alır.

İlhanlı tarihçisi Reşideddin Tabib'e göre Oğuz geleneğinde Üçokların konumu Bozoklardan sonra geliyordu. Oğuzların kan-daşlık örgütlenmesinin önderi olan yabgular-ın çoğu Bozoklardan çıkmıştı; oysa Üçok-ların yabgu çıkaran tek boyu Eymür'dü. Toplantılarda Bozoklar sağda, Üçoklar solda oturur, savaş düzeninde de Üçoklar sol kolu oluşturmaya. Ama Oğuzların daha eski geleneklerini aktaran Dede Korkut Kitabı'na göre Oğuzların başat kolu Üçok-lardı. Anlatılardaki bu farklılıklara karşın Oğuzlara özgü örgütlenme bakımından Üçoklar ile Bozoklar arasında önemli bir farklılık yoktu. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu Tuğrul Bey'in 1038'de Nişabur'a girerken belinde taşıdığı üç ok Üçokları, kolunda taşıdığı gerilmiş yay ise Bozokları simgeliyordu.

Reşideddin'e göre Üçokların en önemli boyu Bayındır'dı. Dede Korkut Kitabı'nda öyküsü anlatılan Oğuzların başında da Kamğan oğlu Bayındır Han yer alıyordu.

Anadolu'nun pek çok yerinde Bayındır adı yüzyıllarca yaygın biçimde kullanıldı. An-kara Türkmenlerinin önemli bir bölümünü oluşturan Peçenekler özellikle Halep Türk-menleri arasında varlığını sürdürdü. Çavul-dur boyununsa Anadolu'daki nüfusu çok sınırlı kaldı. Buna karşılık Çepni boyu, Bozokların Avşar boyu gibi günümüze de-ğin varlığını sürdürdü, ayrıca Halep Türk-menlerinin bir başka kolunu oluşturdu. Çepnilerin önemli bir bölümü, 13. yüzyılda Türkmenlerin Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı giriştiği Babailer Ayaklanması'na ka-tıldı. Doğu Karadeniz bölgesinin fethinde de öncü rolü Çepniler oynadı. I. Süleyman (Kanuni) döneminde Osmanlı Devleti'nde Çepni kökenli görevliler vardı. Safevi Dev-leti'nde de ötedenberi güçlü bir Çepni varlığı oldu.

Dede Korkut Kitabı'nda Oğuzlar arasında en onurlu yer Salur boyunundu; Oğuzların güçlü önderi Kazan Beg de Salur boyun-dandı. Bu boyun önemli bir bölümü batıya göç etmek yerine, Hazar Denizinin ötesinde kaldı. Buna karşılık Anadolu'da Kadı Bur-haneddin Devleti'nin kurucusu bu boydan geliyordu. Değişik Osmanlı sancaklarında da uzun süre Salur adına rastlandı. Üçokla-rın Eymür boyunun soyundan gelenler de zamanla Halep Türkmenlerinin parçasını oluşturdu; Maraş'ta Dulkadiroğulları ara-sında ve Kars'ta da Eymür varlığı sürdü. Üçokların Alayundlu boyuysa Orta ve Batı Anadolu'da yaşamıştı. Kilikya'nın Memlük-lerce fethine katılan Oğuzlar arasında Yü-regirler egemen boydu. Osmanlı egemenliği başladığında, bu yöredeki Üçok boyları coğrafi koşulların da etkisiyle çiftçiliği be-nimseyerek kabile örgütlenmesine son ver-mişti. Yüregir boyunun adına günümüzde Anadolu'da Yüregil ve Üregil biçiminde de rastlanmaktadır.

Anadolu'da izleri bulunan İgdir boyunun da bir kolu Hazar Denizinin ötesinde kaldı ve oradan çeşitli yörelere dağıldı. Üçokların Bügdüz boyununsa Anadolu'nun fethinde önemli işlevleri oldu. Destanların ortaya koyduğu verilere göre, daha önce Oğuzların batıya yönelerek İslamla bağlantı kurmaları sürecinde de Bügdüzlerin belirgin bir yeri vardı. Selçuklu devletlerinin tarihinde sık sık anılan Yıvalar ise Irak'ta ve Haçlılarla mücadelede adını duyurdu. Osmanlı Döne-minde de çok değişik bölgelerde Yıva boyunun üyeleri vardı. Özellikle İçel'de 15. yüzyılda yoğun bir Yıva nüfusu yaşıyordu.

Selçuklu hanedanını oluşturan Kınık boyu-nun önemli bir bölümü 13. yüzyılda Suriye'deki kalabalık Türkmen kitlesinin parçası olmuştu. Yüregir, Bayındır ve Salur boyları bu Türkmen kitlesinin öteki unsurlarını oluşturmaya. Bu Üçoklar, Çukurova'nın fethine Memlüklerin yanında katılarak yö-reye yerleşen ilk Oğuz nüfusu oldu. Anado-lu'nun birçok yerinin yanı sıra Ankara Yörükleri arasında da Kınık oymağı yer almıştı.

Üçüncü Daire, Rusça ТРЕТЬЕ ОТДЕЛЕНИЕ, Çar I. Nikolay'ın gizli polisi yönetmek üzere 15 Temmuz 1826'da kurduğu daire. Dairenin kuruluş planını hazırlayan Kont A. K. Benckendorff 1826-44 arasında ilk başkanlığını da yaptı.

Üçüncü Daire rejim karşıtlarını, kilise içindeki ayrıntıların, yabancıları izliyor, onlar hakkında bilgi topluyordu. Siyasal suçluları ücre bölgelere sürgün ediyor, "devlet suçluları"nın kapatıldığı cezaevleri-ni yönetiyordu. Ayrıca kalpazanları, sahte belge düzenleyenleri yakalamaktan ve san-

sürden de sorumluydu. Daire, 1836'da kurulan Jandarma Birlikleri'yle işbirliği içinde çalışıyordu. İyi örgütlenmiş askeri bir kuruluş olan jandarma bütün çarlık topraklarında görev yapıyor, adları gizli tutulan bir ajan ve muhbir şebekesini elinde tutuyordu.

Başlangıçta halkı egemen sınıfların sömürsünden ve yolsuzluklarından koruma savıyla kurulan daire zamanla olağanüstü baskıcı bir kuruma dönüştü. 1870'lerde halkın yaşam koşullarını düzeltmek ve köylüler arasında siyasal ajitasyon yapmak üzere kırsal kesime giden Narodniklerin (Halkçılar) pek çoğunu yakalatan bu örgüt. Bu nedenle devrimci eylemcilerin başlıca hedefi durumuna geldi, daire başkanı General N. V. Mezentsev 1878'de devrimciler tarafından öldürüldü.

Üçüncü Daire, 1880'de Çar II. Aleksandr'ın görevlendirdiği General M. T. Loris-Melikov tarafından kaldırıldı. Dairenin görevleri de İçişleri Bakanlığı emniyet müdürlüğüne aktarıldı.

Üçüncü Dönem bak. Tersiyer Dönem

III. Enternasyonal bak. Komintern

üçüncü kişinin borcunu taahhüt, borçlar hukukunda, bir sözleşmenin taraflarından birinin, üçüncü kişinin sözleşmenin öteki tarafına bir edimde bulunacağını taahhüt etmesi. İlke olarak bir sözleşme ancak onun taraflarını bağlayıcı bir hukuki etki taşır. Ama Borçlar Kanunu'nun (BK) 19. ve 20. maddelerinde düzenlenmiş olan sözleşme serbestliği kuralı, hukuka ve ahlaka aykırı olmamak koşuluyla, bir sözleşmeye üçüncü kişinin bir edimde bulunacağına ilişkin bir hükmün konmasına olanak tanır. Hiç kimse başka kişilerce yapılan bir sözleşmeyle bilgisi ve rızası olmadan borç altına sokulmayacağından, üçüncü kişi edimde bulunmadığında kendisine hiçbir sorumluluk yüklenemez. Bu durumda edimi taahhüt eden taraf öteki tarafa tazminat ödemek zorundadır. BK'nin 110. maddesine göre, "bir üçüncü kişinin edimini başka birine karşı borçlanan kimse, edimin bu üçüncü kişiye yerine getirilmemesinden doğan zararı tazmin etmekle yükümlüdür".

Kaynağını Roma hukukundan alan ve Latince *constitutum debiti* terimiyle karşılanan üçüncü kişinin borcunu taahhüt, benzer bir hukuki kurum olan kefaletten iki noktada ayrılır. Birincisi, kefalet sözleşmesinde kefilin borcu ikincil nitelikte, asıl borçlunun borcu birincil niteliktedir. Garanti sözleşmesinin bir türü olan üçüncü kişinin borcunu taahhüt sözleşmesinde ise taahhüt altına girenin borcu, üçüncü kişinin borcundan bağımsız ve birincil nitelikte bir borçtur. Bu bakımdan kefil asıl borçlunun yerine getirmediği edimi yerine getirme yükümlülüğü altına girerken, üçüncü kişinin edimini taahhüt eden kişi sözleşmedeki edim yerine getirilmediğinde yalnızca karşı tarafa tazminat ödemek zorunda kalır. İkinci farklı nokta kefalet sözleşmesinin yasadışı öngörülen biçim koşuluna bağlı olması (BK m. 484), üçüncü kişinin borcunu taahhüt sözleşmesinde ise böyle bir biçim koşulunun aranmamasıdır. Ayrıca bak. kefalet.

Üçüncü Reich, Nazilerin, Ocak 1933'ten Mayıs 1945'e değin Almanya'da(*) sürdürdükleri rejime verdikleri resmî ad. Nazilere göre Üçüncü Reich, 800-1806 arasında varlığını sürdüren Kutsal Roma-Germen İmpa-

ratorluğu (Birinci Reich) ile 1871-1918 arasındaki Alman İmparatorluğu'nun (İkinci Reich) ardıydı.

üçüz, kimyada, elementlerden birinin atom ağırlığının yaklaşık olarak öbür ikisinin atom ağırlıklarının ortalamasına eşit olduğu, kimyasal olarak benzer üçlü element kümelerinin ortak adı. Bu tür üçüzlerin (örn. klor-brom-iyot, kalsiyum-stronsiyum-baryum) bulunduğunu ilk olarak 1817-29 arasında Alman kimyacı J. W. Döbereiner belirlemiştir. Elementler atom ağırlıklarına göre ilk olarak üçüzler halinde sınıflandırılmıştı.

üfleç bak. hamlaç

üflemlî çalgılar bak. nefesli çalgılar

üflemlî silah, özellikle ok benzeri cisimlerin üflenerek fırlatılmasında kullanılan boru biçimli silah. Üzerinde herhangi bir mekanik düzenek bulunmayan silah öncelikle avlanmada kullanılır. Malezyalılar tarafından icat edilmiş olan üflemlî silah Doğu Hindistan'da ve Sri Lanka'da, Madagaskar'da, Güney Amerika'nın kuzeybatısında, Orta Amerika'da Meksika'nın kuzeyi ile merkezî arasındaki bölgede ve Güneydoğu Amerika Yerlileri tarafından çeşitli dönemlerde kullanılmıştır. Silahın Tarihöncesi dönemde Antiller'de kullanıldığı da sanılmaktadır.

Boy 45 cm ile 7 m arasında değişebilen üflemlî silahlar genellikle şekerkamışı ya da bambudan yapılmış tek ya da çift borudan oluşur.

Üflemlî silahlarla kilden yapılmış küçük güller, taş ve kemik parçaları ya da küçük oklar fırlatılabilir. Büyük avlara karşı uçları zehirli oklar da kullanılır. Bu okların uç kısmı çarpma anından sonra yanılarak zehrin hedefin vücuduna girmesini sağlayacak biçimde düzenlenmiştir. Oklarda en çok *Antiaris toxicaria* ağacının özünden elde edilen bir zehir kullanılır. Bu zehir doğrudan kalbe etkiyerek öldürür. Ok zehri yapımında *Strychnos strychnos* ve *Strychnanthus* gibi tımarıcı türler ile kürar(*), yılan ve böcek zehirlerinden de yararlanılır.

Üftade, asıl adı MEHMET MUHYİDDİN (d. 1490, Bursa - ö. 26 Temmuz 1580, Bursa), Osmanlı mutasavvıf ve divan şairi.

Çocukluğunda babasının özendirmesiyle ipekçilikle uğraştı. Onun ölümünden sonra ipekçiliği bırakarak Bursa'daki Bayramî şeyhlerinden Hızır Dede'ye bağlandı. Bursa'nın çeşitli camilerinde vaizlik, müezzinlik yaptı. Kardeşini de yitirince kendisini bütünüyle tasavvufa ve şeyhine adadı. Tasavvufa ilişkin şîirlerinden oluşan *Divan*'ından başka sözlerinden derlenen *Vakıat* adlı bir kitabı vardır. Yapıtlarında Muhyiddin Arabî'nin etkisi görülür. Üftade'nin öğrencisi Aziz Mahmud Hudayi, Celvetiye tarikatının kurucusudur.

Üğrüm, NÜTASYON olarak da bilinir (Latince *nutare* "baş sallama"), ılım noktalarının yalpalamasında ortaya çıkan küçük düzensizlik. Yalpalama, dönmekte olan Yer'in ağır ağır (topaç benzeri) iki yana sallanmasıdır ve süresi 26 bin yıldır. Üğrüm bu büyük ağır harekete, periyodu 18,6 yıl ve genliği 9,2 yay-saniye olan küçük bir salınım kazandırır. Üğrümün temel nedeni, Ay'ın Yer çevresindeki yörünge düzleminin, Yer'in Güneş çevresindeki yörünge düzlemine 5° kadar eğik olmasıdır. Ay'ın yörünge düzlemi Yer'in çevresinde 18,6 yılda bir yalpalar ve Ay'ın ılım noktalarının yalpalaması üzerindeki etkisi aynı süreyle değişir. Üğrüm olgusunu 1748'de İngiliz astronom

James Bradley belirlemiştir. Ayrıca bak. ılım noktalarının yalpalaması.

Ülgener, Sabri (d. 8 Mayıs 1911, İstanbul - ö. 1 Temmuz 1983, İstanbul), iktisatçı ve sosyolog. İstanbul Erkek Lisesi'ni ve Hukuk Mektebi'ni (sonradan Hukuk Fakültesi) bitirdi. 1933'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde iktisat kürsüsü asista-

Ülgener
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

ni oldu. İktisat Fakültesi kurulunca da bu fakültede göreve başladı (1936). 1941'de doçent oldu. 1946-48 arasında Harvard Üniversitesi'nde J. A. Schumpeter ve A. Hansen'in seminerlerine katıldı 1951'de profesör oldu ve iki kez İktisat Fakültesi dekanlığı yaptı. 1958-59'da AFC'de Münih Üniversitesi'nde, 1964-65'te de ABD'de Columbia Üniversitesi'nde konuk profesör olarak ders verdi. 1981'de emekliye ayrıldı.

İktisatçı ve sosyolog olarak çağdaş Türk düşüncesine katkılarda bulunan Ülgener, Keynesçi iktisat düşüncesini Türkiye'de ilk kez sistemli biçimde ortaya koydu. İktisat Fakültesi'ndeki dersleriyle makro iktisat öğretimini sistemli hale getirdi. Yapıtlarında Türkiye'nin ekonomik gelişiminin temelinde, bir kuşaktan öbürüne aktarılan düşünce gelişiminin büyük payı bulunduğunu öne sürdü. Max Weber'in Batı Avrupa'da kapitalizmin ruhunu Protestan ahlakının belirlediği yolundaki yaklaşımını Osmanlı-Türk toplumuna uygulamaya çalıştı *İktisatî İhtilal Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri* (1951) ve *Zihniyet ve Din* (1981) adlı yapıtlarıyla Max Weber'in geliştirdiği yaklaşımın Türkiye'deki ilk önemli temsilcisi oldu.

Millî Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme (1962) adlı kitabı, makro iktisat alanındaki önemli çalışmalarından biri sayılır. Öbür yapıtları arasında *Tarihte Darlık Buhranları* (1951), *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler* (1983) sayılabilir.

Ülken, Hülmî Ziya (d. 3 Ekim 1901, İstanbul - ö. 5 Haziran 1974, İstanbul), felsefeci ve sosyolog. Türk düşünce yaşamında ve bir felsefe geleneğinin oluşmasında büyük etkisi olmuştur.

İstanbul Sultanisi'ni (bugün İstanbul Lisesi) (1918) ve Mekteb-i Mülkiye'yi (bugün Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirdi (1921). Aynı yıl Darülfünun-ı Osmanî (bugün İstanbul Üniversitesi [İÜ]) Edebiyat Fakültesi Beşeri Coğrafya Kürsüsü'ne asistan oldu. Aynı fakültede felsefe tarihi ve sosyoloji öğrenimi gördü. Asistanlıktan kendi isteğiyle ayrıldıktan sonra 1933'e değin sosyoloji, felsefe, tarih ve coğrafya öğretmenliği yaptı; Millî Eğitim Bakanlığı'nda değişik görevlerde bulundu. Aynı dönemde *Umumi İktimaiyat* (1931), *Türk Tevakkürü Tarihi* (1932-33, 2 cilt) adlı çalışmalarıyla Atatürk'ün dikkatini çekti ve uzmanlık öğrenimi için Almanya'ya gönderildi (1934). Türkiye'ye döndükten sonra İÜ

Edebiyat Fakültesi'nde Türk Tefekkür Tarihi Kürsüsüne doçent olarak atandı (1935). Ertesi yıl ayrıca İctimai Doktrinler Tarihi Kürsüsü'nde görev aldı. 1940'ta felsefe profesörü, 1944'te sanat tarihi profesörü, 1957'de de ordinaryüs profesör oldu.

27 Mayıs 1960 hareketinden sonra Milli Birlik Komitesi'nce üniversiteden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesi arasında yer alıyorsa da, daha önce ek olarak sürdürdüğü Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki görevinde kaldı. Bu öğretim üyelerine görevleri geri verildiğinde, yalnızca Ankara'daki görevini sürdürdü. 1973'te emekli oldu.

1938-43 arasında *İnsan*(*) dergisini yayımlayan Ülken, uzun süre Edebiyat Fakültesi *Sosyoloji Dergisi*'ni de yönetti. Ayrıca Osmanlı-Türk düşünce tarihi üzerinde özgün araştırmalar yaptı. İslam düşüncesi üzerine yaptığı incelemelerde, İslam felsefesiyle birlikte Batılılaşma sürecini de değerlendirdi. Ülken'e göre Batılılaşma, modernleşme yolundaki Osmanlıların kaçınılmaz olarak baş vurdukları bir yöntemdi. Ama devlet eliyle tepeden tabana doğru gerçekleştirildiği için, aydınlarca sonradan desteklenmiş ve ancak aydınların da atılımın içinde yer almasıyla başarıya ulaşmıştır. Ülken'in çoğulcu yaklaşımı hem siyasal-ideolojik, hem de bilimsel tutumunu önemli ölçüde etkilemiştir.

Özellikle Türk düşünce tarihi konusundaki çalışmalarıyla Türk sosyal bilimlerine önemli katkılar sağlamış bir düşünür olan Ülken'in gençliğinde Marksizme eğilim duymuş olmasına karşılık, sonraki çalışmaları arasında *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* (1951, 1963) önemli bir yer tutar. Elliye varan öbür kitapları arasında *Türk Müstahzımini Tedkike Giriş* (1935), *İctimai Doktrinler Tarihi* (1940), *Ziya Gökalp* (1942), *Dini Sosyoloji* (1943), *İslam Düşüncesi* (1946), *Milli ve Tarih Şuuru* (1948), *Sosyolojinin Problemleri* (1955), *Veraset ve Cemiyet* (1957), *Siyasi Partiler ve Sosyalizm* (1963), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (1966, 1979), *Eğitim Felsefesi* (1967), *İslam Felsefesi* (1967, 1975), *Varlık ve Oluş* (1968) ve *İlim Felsefesi* (1969, 1983) sayılabilir. Ayrıca *Yarım Adam* (1942) ve *Posta Yolu* (1942) adlı iki romanı ile *Aşk Ahlakı* (1931) ve *Şeytanla Konuşmalar* (1943) adlı iki de denemesi vardır.

Ülker (katalog numarası M45), SUREY ya olarak da bilinir, Latince PLEIADES. Güneş sisteminden 400 ışık yılı uzaklıkta, burçlar kuşağından Boğa takımıyıldızında yer alan açık yıldız kümesi. Bol miktarda aydınlık bulutsuz mülzeme ve birkaç yüz yıldız içerir; yedi tanesi çıp-

lak gözle görülebilen bu yıldızlar, çeşitli kültürlerin pek çok efsanesinde yer almıştır. Eski Yunan mitolojisinde Atlas ile Pleione'nin çocukları Pleiadlar (Alkyone, Merope, Kelaino, Elektra, Sterope, Taygete ve Maia) birer yıldız dönüşmüşlerdir; bugün yıldız kümesinin çıplak gözle görülebilen yıldızları bu adlarla anılır. Kuzey Yanküre'de baharda Ülker'in güneybatımı sırasında Güneş'e yakın bir yerden yükselmesi eski çağlarda denizcilik ve tarım mevsimlerinin başlangıcına işaret ederdi. Grubun güneyden tan zamanında batması da bu mevsimlerin bitişi olarak kabul edilirdi. Güney Amerika'daki bazı Yerlilerin dilinde "Ülker" ve "yıl" aynı sözcükle anılır.

Ülker kümesini teleskopla ilk olarak Galilei incelemiş ve kümenin 40 üyesini belirlemiştir. Kümenin ilk fotoğraflarını ise 1885'te Paul ve Prosper Henry çektiler.

Ülkü, Ankara'da 1933-50 arasında ayda bir, bir dönem de 15 günde bir yayımlanan kültür dergisi.

Halkevleri'nin merkez yayın organı olarak Cumhuriyet ilkelerini geniş halk kitlelerine benimsetmek ve bu doğrultuda bir kültür hareketi yaratmak amacıyla yayımlandı.

Şubat 1933 - Ağustos 1941 arasındaki ilk dönemde 102 sayı çıktı. Bu dönemde tarih ve dil konuları ağır basıyordu; ayrıca edebiyat, güzel sanatlar, iktisat ve ziraat, halk terbiyesi, yurt koruma, kadınlık, fen, spor, oyun ve eğlence, köycülükle ilgili yazılara ve Halkevleri haberlerine yer verdi. Ekim 1941-46 arasında 126 sayı 15 günlük olarak çıktıktan sonra 1947-50 arasında gene aylık olarak yayımlandı. Son iki dönemde folklor ve halk edebiyatı konularına, folklor derlemelerine, şiir ve öyküye daha geniş yer ayırdı.

Ülkü Ocakları dernekleri, Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) siyasal çizgisinde kurulan gençlik örgütleri. MHP yanlısı sağ eğilimli gençler, partinin gençlik kollarının yanı sıra 1969'da Ülkü Ocakları dernekleri adı altında örgütlenmeye başladı. Derneklerin amacı tüzüklerinde "öğrenciler arasında milliyetçilik bilincini geliştirmek, soyuna, dinine, kültürüne bağlı olarak yetişmelerini sağlamak, milli birliğe aykırı hareketlere karşı mücadele etmek" olarak belirlenmiştir. Dernek üyeleri üniversite gençliği düzeyindeki eylem ve propaganda çalışmalarının yanı sıra sola yönelik çeşitli olaylara da karıştı. Ankara Valiliği'nin 1978'de suç duyurusunda bulunması üzerine, Ülkü Ocakları dernekleri feshedilerek yerine Ülkü Gençlik dernekleri kuruldu. 12 Eylül Harekâtından sonra bu dernekler kapatıldı ve üyelerinden bazıları sıkıyönetim mahkemelerinde "Milliyetçi Hareket Partisi ve Ülkü Kuruluşları Davası"nda yargılanarak çeşitli cezalar çarptırıldı.

Ülkütaşır, Mehmet Şakir (d. 1894, İstanbul - ö. 30 Mayıs 1981, İstanbul), halk edebiyatı ve folklor alanındaki araştırma ve derlemeleriyle tanınan yazar.

Darülfünun-ı Osmanî'de (bugün İstanbul Üniversitesi) edebiyat, tarih ve felsefe derslerini izledi (1914-18). Daha sonra Maraş İdadisi'nde öğretmenlik etti. Türk Dil Kurumu, Türk Ocakları, Türk Halk Bilgisi Derneği, Türk Folklor ve Etnografya Derneği gibi kuruluşlarda çalıştı. *Yurt Sesi*, *Türk Halk Bilgisi Haberleri*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, *Türk Folkloru*, *Türkiye, Yeni İstanbul*, *Türk Yurdu*, *Türk Folklor Araştırmaları*, *Türk Kültürü* gibi dergi ve gazetelerde yazılan yayımlandı.

Başlıca yapıtları arasında *Sinop Vilayeti: Tarih, Coğrafya ve Halkiyat Tevkipleri* (1926), *Sinop'ta Candaroğulları Zamanına*

Ait Tarihi Eserler (1934), *Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü* (1937), *Türk Halk Bilgisine Ait Araştırmalar* (1938), *Cevdet Paşa* (1945), *Uluğ Bey* (1946), *Babur Şah* (1946), *Büyük Türk Dileci Kaşgarlı Mahmud* (1946, 1972), *Türk İslam Geleneginde Ağaç* (1963), *Nasreddin Hoca* (1964), *Cahit Öztelli ile birlikte*, *Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları* (1972) sayılabilir.

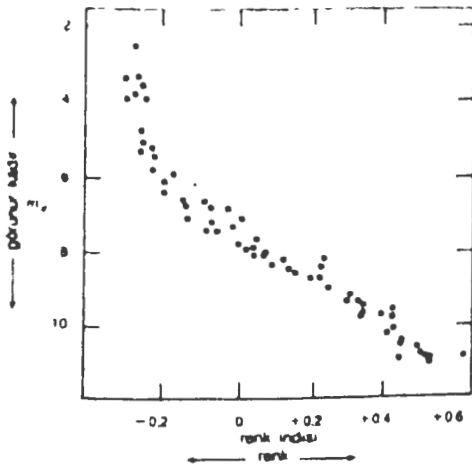
ülser, deri ya da mukoza yüzey epitelinin giderek dağılması sonucu oluşan bir lezyon ya da yara. Ülser yüzeysel olabileceği gibi, derinin daha derin katmanına ya da alttaki dokulara da uzanabilir. Ülser bazen çevre yüzeyden yüksek, keskin kenarlı, krater benzeyen oyuk bir yara biçimindedir. Ülserin en önemli belirtisi ağrıdır. Dokunulduğunda ele sert gelen bir ülserin kanser olması olasılığı büyüktür.

Başlıca ülser nedenleri enfeksiyon, kan dolaşımının bozulması, sinir dokusundaki yıkımlar, yaralanma, beslenme bozuklukları ya da kanserdir. Verem ve frengi gibi bakteri enfeksiyonları vücudun herhangi bir yüzeyinde ülsera neden olabilir. Deri altındaki sivilce ya da çıban gibi bir enfeksiyon deri yüzeyine açılarak enfeksiyon ülserlerine yol açabilir. Bacak toplardamarlarında varis bulunan kişilerde görülen ülserler kan dolaşımının bozulmasına bağlıdır. Şeker hastalarının ayakları ve ayak parmaklarında sinir sisteminin yıkımına bağlı duyu bozuklukları ve ülserler görülebilir. Yatalak hastaların yatağa değen vücut yüzeylerinde de dolaşım kusuruna bağlı yatak yarası(*) ya da dekubitüs ülserleri görülebilir. Yanık, elektrik çarpması, donma ya da öteki fiziksel yaralanmalar, tiyamin ve başka vitaminlerin yetersizliği de ülser oluşumuyla sonuçlanabilir. Mide ve onikiparmakbağırsagının ilk bölümünde görülen peptik ülser ise mide özusunun yıpratıcı etkisine bağlıdır.

Deride bir ülser bir aydan uzun bir süredir iyileşmemişse kanser olasılığı üzerinde durulması gerekir. Hasta orta yaşın üzerindeyse bu olasılık artar. Özellikle yaşlı erkeklerde alt dudak sınırında görülen ülserler büyük olasılıkla kanserdir. Bu kanserlerin çevreye yayılmadan ve cerrahi girişim sınırını aşmadan tanı konması ve tedavisi çok önemlidir. Bunun aksine, dudaklarda görülen ve soğuk yara adı verilen yüzeysel ülserler genellikle virüs enfeksiyonlarına bağlıdır ve önemli değildir. Ağuz boşluğu ve boğaz bölgesinde görülen ülserlere sıklıkla enfeksiyonlar neden olursa da, çok yaşlı kişilerde bu ülserler kansere bağlı olabilir. Kanser ülserleri ince ve kalın bağırsaklarla düzbağırsakta da görülebilir. Ayrıca bak. peptik ülser.

ülüş, eski Türklerde toplumsal bölüşümü düzenleyen sistem ya da hukuk. Sözcük olarak Türkçedeki üleş (ya da pay) sözcüğüyle eşanlamlıdır.

Başlangıcı bütün Oğuz yasaları gibi belirsiz olmakla birlikte Türklerde üleş, çok eski bir uygulamadır. Eski Türk töresinde önemli bir yer tutar, "ulus" ve "il" yönetiminde ya da halkın, kabilenin ve toprağın yönetilmesinde ödünsüz uygulanırdı. Toplantı ve törenlerde de uyulacak kuralları belirleyen bir Oğuz yasasıydı. Üleş önceleri av ve savaş ganimetlerinin bölüşümünde uygulandı. Bunu toprağın ve göçebeler için otlakların aynı sistemle paylaşımı izledi. Her boy ve oymağın, üleşli sayılan dokunulmaz bir yaşama bölgesi vardı. Boyların, boy içinde oymakların, oymakta da

Ülker takımıyıldızının renk-parlaklık düzeni
Oldi Struve Elementary Astronomy 1959
Oxford University Press Inc

hanelerin (aileler) hakları gene ülüş sistemine göre belirlenmişti. Ülüş hukukunun yitirilmesi bir daha elde edilememesi anlamına gelebileceğinden herkes kendi ülüşünü kollamak zorundaydı.

Topluluk adına toprağa el koyma ve onu paylaşırma yetkisi zamanla kabile toplu-munda yükselen bir han soyunun elinde toplandı (*bak. rakabe*) ve oluşum halindeki devlet, han soyunun ülüş kurallarına göre paylaşıracağı "mülk"ü sayıldı. Olan hanın tüm varlığının çocukları arasında orantılı olarak paylaştırıldığı bu düzende ülüşünden yoksun bırakılan prens, bunu alıncaya kadar savaşmak ve bu uğurda ölmek zorundaydı. Bu töre, Oğuz geleneklerine bağlı ilk Türk devletlerinin tıpkı ilk kuşak Germen "barbar krallıkları" gibi, kısa zamanda parçalanıp yıkılmalarına yol açtı. Türklerin Müslümanlığı kabul ettikten sonra da sürdürdüğü ülüş geleneği en son Anadolu Selçuklu Devleti ile Anadolu Beylikleri'nde görüldü. Osmanlı Devleti'nde ise devletin parçalanmaması için tahta geçen padişahın kardeşlerini öldürtmesi yoluna gidildi. Benzerine Frankların tarihinde de rastlanan bu gelişme II. Mehmed'e (Fatih) değin yazılı yasalara yansımadyısa da Fatih Kanunnamesi ile yasal dayanağa kavuşturuldu. Cem Sultan ağabeyi II. Bayezid'e karşı 1481'den ölümüne değin (1495) sürdürdüğü mücadeleyi ülüş hakkına dayandırırken II. Bayezid de Fatih Kanunnamesi uyarınca ülkenin ve devletin paylaşılınmayacağını savunuyordu.

Kabile topluluklarında ülüşün biçimsel açıdan çok çarpıcı bir törensel uygulaması vardı. Benzerine Melanezya, Polinezya ve Kuzey Amerika Yerlileri arasında potlaş(*) adıyla rastlanan bu törensel bölüşümün aracı büyük toplantılar, toy ve düğünler, şölenlerdi. Oğuz Türklerinde, bu tür toplantılarda herkesin orunu(*), yani oturması ya da bulunması gereken yer ülüş sayılırdı. Kurultaylarda boyların, hanların yerleri, hakları ve ayrıcalıkları da ülüştü. Kimse başkasının ülüşüne el uzatamazdı. Örneğin şölene pişirilen atın ya da sığırın her parçası bir ülüş konusuydu; topluluk 12 sınıfa ayrılır, 1. orundan 12. oruna kadar herkese ülüşü olan parça dağıtılırdı. Bu kural yer yer değişikliklerle birçok yakın bölgelere ve uluslara da geçmiş, Kazaklar arasında Oğuz uygulamasına çok benzerken Moğollarda ülüş için yedi orun belirlenmişti. Anadolu Türklerinde ise ülüş, bu adla olmasa bile, törensel her etkinlik içinde yüzyıllarca korundu. Örneğin geleneksel aile yapısında, et yenirken geline ve damada döşten, kıza ve oğula kuyruktan pay ayrılırken iç etlerinin evli kadına, gerdan etinin çobana verilmesi bir ülüş kalıntısıdır. Eski Yunan'da Homeros destanları da benzer törensel bölüşümlerin zengin örneklerini sunar. Anadolu ahillerinin ülüş sistemini bir iç disipline dönüştürdüğü, toplantılarına herkese yaşına, kideimine, mesleğine göre oturma yeri ayırdığı bilinmektedir. Ahi geleneklerinde kazançların bölüşümünde de ülüş geçerlidir.

ümera, Müslüman Ortadoğu devletlerinde sivil ve asker yöneticiler sınıfı. Arapça emir sözcüğünün çoğuludur. *Ayrıca bak. emir.*

Ümeyye Camisi *bak. Emeviye Camisi*

Ümit Burnu, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Kaaprovinsie'nin güneybatısında, Cape Yanımadasının güney ucunda kayalık burun. Burnu gören ilk Avrupalı Afrika kıtasının güney sınırlarını saptadığı seferden dönüşün-

de bölgeden geçen Portekizli denizci Bartolomeu Dias oldu (1488). Portekizli tarihçi João de Barros'a göre Dias burna Fırtınalar Burnu adını vermiş, ama keşif Avrupa'dan Hindistan'a denizyoluyla ulaşma umudunu güçlendirdiğinden, Portekiz kralı II. João burnun adını Ümit Burnu olarak değiştirmiştir. Başka kaynaklarda ise burna bugünkü adını Dias'ın verdiği belirtilir.

Fırtınaları ve dalgalarıyla ünlü olan Ümit Burnu, Hint Okyanusundan gelen sıcak Mozambik-Agulhas Akıntısıyla Güney Kutbu'ndan gelen soğuk Benguela Akıntısının birleştiği noktada yer alır. Yanımadanın Ümit Burnu Doğa Koruma Alanı'nın (1939) sınırları içinde kalan güney ucunda, Ümit Burnunun yaklaşık 2 km doğusunda bir deniz feneri vardır.

ümme (Arapça da "topluluk"), İslamda, inancın ve Hz. Muhammed'e bağlılığın birleştiği topluluk. Benzer anlamda kullanılan bir başka terim millettir(*).

Kuran'a göre bütün insanlar başlangıçta bir tek ümme (ümme-i vahide), oluşturuyordu. Zamanla gerçek inançtan uzaklaşması bu ümmetin dağılmasına yol açmış ve peygamberler gerçek inancı insanlara yeniden sunmuştu. İslama göre ümme edilgin bir toplum değildir; yaşam biçimi, kuralları, dünya görüşü ve kültürü inançla belirlenmiş evrensel bir örgütlenmedir. İnancı, ümmete belli görevler yüklemiştir. Bu görevler tanrısal buyrukların geçerliliğini sağlama ve yaygınlaştırma yönündeki tüm etkinlikleri içerir. İslam ümmeti tüm insanlar içinde orta bir ümmettir (ümme-i vusta) ve öteki insanlara tanıklık edecektir. Bu, İslam ümmetine adaleti gerçekleştirme ve örnek olma görevi de yüklemektedir.

Kuran her ümmete bir peygamber gönderildiğini bildirir. Bazı yorumculara göre bu, peygamberin dönemindeki tüm insanlara gönderildiğini, dönemindeki tüm insanların o peygamberin ümmeti olduğunu dile getirir. Bu yoruma göre, Hz. Muhammed döneminde ve sonrasında yaşayan tüm insanlar tek bir ümme, yani Muhammed ümmetidir. Hz. Muhammed'in ümmetinin bir bölümü, çağrısına uyup Müslüman olduğu halde, onun dışındakiler çağrıya henüz uymamıştır. Muhammed ümmetinin çağrıya uyanlardan oluşan bölümü ümme-i icabe olarak adlandırılır. Çağrıya henüz uymayanlar ise ümme-i dave olarak anılır.

ümme, (Arapça *ümme*: "anne") annesinden doğduğu gibi kalmış, okuma yazma bilmeyen kişi; İslamda, kitaplı bir dine bağlı olmayan kişi ya da toplum.

Kuran ümmi sözcüğünü her iki anlamda da kullanır. Örneğin Mekkeliler ümmi (kitaplı bir dine inanmayan) bir topluluktur ve Hz. Muhammed ümmi (okuma yazması olmayan) bir peygamberdir. Hz. Muhammed ümmiler içinden çıkarılmış ümmi bir peygamberdir (Cuma 2) ve mesajını hem kendilerine kitap verilenlere (ehl-i kitap), hem de ümmilere iletmekle görevlidir (Al-i imran 20).

Kuran Hz. Muhammed'in ümmiliğini onun peygamberliğinin en önemli kanıtlarından biri sayar. Çünkü okuma yazma bilmeyen birinin Kuran gibi bir kitabı kendi başına yazması olanaksızdır. Ama Hz. Muhammed'in ümmiliği çeşitli biçimlerde tartışma konusu durumuna gelmiş, bazı bilginler Hz. Muhammed'in başlangıçta ümmi olsa bile sonradan okuma yazma öğrendiğini öne sürmüşlerdir. Bu bilgilere göre Hudeybiye Antlaşması'nın metni yazılırken Mekkeliler "Resulullah" sözcüğünün yazılmasına itiraz etmişler, metni yazan Hz. Ali'nin sözcüğü silmeye yanaşmaması üzerine Hz. Muham-

med eliyle sözcüğü silerek yerine "Muhammed bin Abdullah" yazmıştır. Bu olaya ilişkin rivayetler Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiğinin kanıtı olarak görülür. İslam bilginlerinin büyük çoğunluğu ise bu tür rivayetlerin kanıt olarak sayılmayacağını öne sürerek Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiği savını reddeder.

Ümmü'l-Kayveyn, Birleşik Arap Emirlikleri'ni (BAE) oluşturan emirliklerden biri. Arabistan Yarımadasında, Basra Körfezinin kıyısında yer alır. BAE'yi oluşturan yedi emirlik içinde yüzölçümü bakımından sondan ikinci (750 km²), nüfus bakımından da sonuncu sırada gelir. Kuzeydoğuda Resü'l-Hayme, güneyde ve batıda Şerce emirlikleriyle çevrilidir. Emirliğin yönetim merkezi ve tek önemli yerleşmesi olan Ümmü'l-Kayveyn, kıyıdaki en uzun dilin denize bakan ucunda yer alır.

Ümmü'l-Kayveyn şeyhleri 19. yüzyıl başında Kavasim kabilesinden gelen Şerce şeyhlerinin üstünlüğünü tanıdılar. Ümmü'l-Kayveyn kenti bu sırada, Şerce şeyhlerinin önderlik ettiği, Basra Körfezi kıyılarındaki korsanların üssü durumundaydı. Körfezde korsanlığa son vermek isteyen İngilizler, bölgeye askeri bir müdahalede bulunarak, aralarında Ümmü'l-Kayveyn'in de yer aldığı Körfez şeyhliklerini Genel Barış Antlaşması'nı (1820) imzalamaya zorladılar. Ümmü'l-Kayveyn tarihinde ilk kez bağımsız bir güç olarak tanındığı bu antlaşmadan sonra, Denizlerde Kalıcı Ateşkes Antlaşması'nı (1853) ve dışişlerinin denetimini İngiltere'ye bırakan Özel Ayrıcalık Antlaşması'nı da (1892) imzaladı. İngiltere'nin 1971'de Basra Körfezi bölgesinden çekilmesinden sonra ise BAE'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı. Emirlik, daha önce petrol çıkarma ayrıcalığı tanıdığı bir bölgede yer alan, Basra Körfezindeki Ebu Musa Adası konusunda İran ve Şerce Emirliği arasında çıkan çatışmada (1971) dolaylı olarak taraf oldu.

Ümmü'l-Kayveyn kenti, karayoluyla Resü'l-Hayme ve Abu Dabi kentlerine bağlıdır. Kentten 32 km içerideki Falac el-Mualla Vahasında geniş hürmalıklar ve emirin yazlık sarayı bulunur. Emirlik 1964-72 arasında gelirlerinin büyük bölümünü koleksiyonculara satmak için yabancı ülkelerde bastırılan posta pullarından sağlamıştır.

Ümmü'l-Kayveyn'de bugüne değin petrol bulunamamıştır. Elektriklin getirilmesine ve bazı modernleşme çabalarına karşın Ümmü'l-Kayveyn BAE'nin en geri kalmış uyesidir. Nüfus (1985) 29.229.

Ümmü'r-Rabia Irmağı, Fas'ın orta kesiminde başlıca akarsu. Orta Atlaslar'dan doğar ve genellikle batı yönünde akarak 555 km sonra Azemmur yakınlarında Atlas Okyanusuna dökülür. Güneyde Ummu'r-Rabia Irmağı ile birleşen Tessaut ve el-Abid, ana kollarıdır. Ulaşma olanak veremeyen ve bütün yıl güçlü biçimde akan ırmak büyük bir hidroelektrik enerji ve sulama kaynağıdır. Üzerindeki barajlar arasında Afur, Kasba Zidania, Im Fut, Daurat, Sidi Said Maaşu ve el-Abid Irmağı üzerinde Bine el-Uidan sayılabilir.

Ümraniye, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden Üsküdar(*) sınırları içinde yer alan Ümraniye, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe olmuştur. Bu yasayla Üsküdar ilçesinin dokuz mahallesini, altı köyü ve Beykoz ilçesindeki Mahmutşevketpaşa bucagının üç köyü Ümraniye'ye bağlanmıştır. 1963'te kurulan Ümraniye Belediyesi, 1989'da İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi durumuna getirilmiştir. Nüfus (1990) ilçe, 301.257; kent, 242.091.

Ün, Ekrem Zeki (d. 26 Ekim 1910, İstanbul - ö. 24 Mart 1987, Dublin, İrlanda), Türk Beşleri kuşağından, yapıtlarında Türk halk ve klasik müziği öğelerinden yararlanan besteci.

İstiklal Marşı'nın bestecisi Osman Zeki Üngör'ün oğludur. İlk keman derslerini babasından aldı. Devlet bursuyla gittiği Paris'te 1924-30 arasında Müzik Öğretmen Okulu'nda öğrenim gördü. Burada kemancı Jacques Thibaud gibi ünlü öğretmenlerden keman, Alexandre Cellier'den, sonra da Georges Dandelot'dan armoni ve kompozisyon dersleri aldı. Türkiye'ye dönüşünde Ankara Musiki Muallim Mektebi'nde öğretmenliğe atandı. 1934'te babasıyla birlikte İstanbul'a yerleşti ve İstanbul Muallim Mektebi'nde (sonradan Atatürk Eğitim Enstitüsü, bugün Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi) ders vermeye sürdürdü. Bu görevine ek olarak 1945'te İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda (bugün İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı) keman öğretmenliğine başladı. Konservatuvarda kurduğu öğrenci orkestrasıyla konserler verdi. Zaman zaman konuk şef olarak İstanbul Şehir Orkestrası'nı da (bugünkü İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nın çekirdeği) yönetti.

Besteciliğe Paris'teki öğrencilik yıllarında başlayan Ekrem Zeki Ün, önceleri özellikle Debussy ve Fauré gibi Fransız bestecilerin etkisinde kaldı. 1934-54 arasında, daha çok halk ezgilerinden aldığı tema ve motifler üzerinde çalışarak kendi müzik dilini aradı. Daha sonraki dönemde, doğrudan doğruya halk müziğinden alınmış olmasa da, halk melodilerinin atmosferini yaratan, Doğu gizemciliğinden, özellikle de İslam tasavvufundan etkiler taşıyan yapıtlar besteledi. Başlıca yapıtları arasında *Yurdum* (1965), *Rapsodi* (1956), *Beyaz Geceler* (1975), *Birinci Piyano Konçertosu* (1955), *İkinci Piyano Konçertosu* (1976), *Yunus'un Mezarında* (1933), *Balkan Havaları* (1964), *Asya'dan Gelmiş* (1971), *Gece Türküsü* (1977), *Sözsüz Türkü* (1980), *Bağdaşmalık* (1982), *İkili* (1985) sayılabilir.

Ün, (Arif) Memduh (d. 14 Mart 1920, İstanbul), sinema yönetmeni ve yapımcısı. Geniş izleyici kitlesinin ilgisine yönelik duygusal filmleriyle tanınmıştır. En önemli çalışması 1958 tarihli *Üç Arkadaş*'tir.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. Memur olarak çeşitli devlet kuruluşlarında çalıştı. 1938-53 arasında başta Beşiktaş Jimnastik Kulübü (BJK) olmak üzere çeşitli kulüplerde futbol oynadı.

Sinemaya ilk adımını, Seyfi Havaeri'nin başlayıp Lütfi Ö. Akad'ın tamamladığı *Damga* filminde oynayarak (1947) attı. 1954'te Arçevir Ayanak'la *Yakut* film'i kurdu. Aynı yıl *Yetim Yavrular* filmiyle yönetmenliğe başladı. *Öp Babanın Elini* (1955), *Yetim Ömer* (1957) gibi filmlerdeki düzgün anlatımıyla dikkati çekti. 1958'de gerçekleştirdiği *Üç Arkadaş*, kent yaşamına kıyısından tutunmaya çalışan insanların dünyasını duygulu yansıttı ve insancıl yaklaşımıyla büyük ilgi gördü. 1972'de yaptığı ikinci *Üç Arkadaş* ise aynı başarıyı sağlayamadı.

1960'ta Uğur Film'i kurdu ve aralarında *Ayşecik Mahallenin Sevgilisi* (1960), *Kırık Çanaklar* (1961), *Namusum İçin* (1965), *İnsanlar Yaşadıkça'nın* (1968) bulunduğu hemen her türde film yaptı ve senaryolar yazdı. *Namusum İçin*'le 1966'da Antalya Altın Portakal Film Şenliği'nde en iyi yönetmen seçildi. *Toprak Ana* (1972) ve *Ağrı Dağı Efsanesi* (1975) gibi köy filmleri ve tarihsel filmler yönetti. 1987'de *Gönül Dosyaları* adlı bir televizyon dizisi çekti. Siyasal suçtan

cezaevinde yatmış bir genç kadının sorunlarını anlattığı, 1990 tarihli *Bütün Kapılar Kapalıydı* en iddialı çalışması oldu.

ünanimizm, psikolojideki grup bilinci ve topluluk ruhu kavramlarını temel alan ve şairin bu aşkın bilinçle bütünleşmesi gerektiğini savunan Fransız edebiyat akımı. 1908 dolaylarında Jules Romain(*) tarafından başlatılan akım özellikle genç sanatçı ve yazarlardan oluşan Abbaye grubunun bazı üyeleri üzerinde etkili oldu. Ünanimist şiirin ilkeleri Romain'le Georges Chennevière'nin yazdığı *Petit Traité de versification* (1923; Şiir Üzerine Küçük İnceleme) ve Georges Duhamel'le Charles Vildrac'ın kaleme aldığı *Notes sur la technique poétique* (1910; Şiir Tekniği Üzerine Notlar) adlı yapıtlarda ortaya kondu. Şiirde güçlü ritim ve vurgulara yer verilmesi, simgesel ve alegorik bir anlatım yerine yalın ve süssüz bir söyleyişten yana olunması gibi ilkeleri açısından bu şiir ABD'li şair Walt Whitman'inkini andırır.

Ünaydın, Ruşen Eşref (d. 18 Mart 1892, İstanbul - ö. 21 Eylül 1959, İstanbul), döneminin ünlü yazarlarıyla yaptığı söyleşilerle ve anı kitaplarıyla tanınan gazeteci, yazar ve siyaset adamı.

Mekteb-i Sultani'yi (bugün Galatasaray Lisesi) ve Darülfünun-ı Osmani (bugün İstanbul Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'ni

Ünaydın, Jean Weinberg'in bir fotoğrafı, İstanbul Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

(1914) bitirdi. İstanbul'da çeşitli okullarda edebiyat ve Fransızca öğretmenliği yaptı. 1920'de Ankara'ya giderek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Lozan Konferansı'nda basın danışmanı olarak bulundu. 1923-35 arasında Afyonkarahisar milletvekili olarak TBMM'de görev yaptı. 1933'te Cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine getirildi. Tiran, Atina ve Budapeşte'de elçilik, Roma, Londra ve Atina'da büyükelçilik yaptı (1945-52).

Ünaydın, *Servet-i Fünun*, *Donanma Mecmuası*, *Türk Yurdu*, *Yeni Mecmua* gibi dergilerdeki yazılarıyla tanındı. 1914-18 arasında hazırladığı *Diyorlar ki* (1918, 1972) adlı kitabı, sanatçılarla söyleşiler türünün ilk ve ünlü yapıtıdır. Türk basınında Mustafa Kemal'le (Atatürk) yapılan ilk ayrıntılı söyleşi olan *Anafatıralar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat* (1930, 1954) 1918'de *Yeni Mecmua*'da yayımlandı. Bu türden öbür yapıtları *Atatürk'ün Hastalığı* (1959), *Çanakkale'de Savaşın Dediler ki* (1961) adlı kitaplarıdır. Yapıtları arasında *Geçmiş Günler* (1919), *Ayrıntılar* (1923), *Damla Damla* (1929), *Boğaziçi Yakından* (1938), *Atatürk'ü Özleyiş* (1957), *İstiklal Yolunda* (1922, 1960) sayılabilir.

Üngör, Osman Zeki (d. 1880, İstanbul - ö. 28 Şubat 1958, İstanbul), Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın ilk şefi ve İstiklal Marşı'nın(*) bestecisi.

On bir yaşındayken Muzika-yı Hümayun'a alındı. II. Abdülhamid'in dikkatini çekince konser kemancısı olarak yetiştirildi. Vondra Bey'den sonra uzun yıllar başkemancı olarak çalıştı. Safvet Bey'in (Atabinen) oluşturduğu senfonik orkestrada da başkemancı olarak görev aldı. Bir süre sonra viyolonselci Cemil Bey'in yerine yaylı çalgılar bölümü öğretmenliğine atandı. İlk şeflik denemelerini de bu yıllarda yaptı. Bazı okullarda, daha çok da İstanbul Erkek Muallim Mektebi'nde müzik dersleri verdi. I. Dünya Savaşı sırasında iki Alman ve bir Macar orkestrasının İstanbul'daki konserlerine karşılık olarak Muzika-yı Hümayun'la Viyana, Berlin, Dresden, Münih, Budapeşte ve Sofya'ya giderek Kızılbaş yararına konserler verdi (Aralık 1917-Ocak 1918). Bu gezi dönüşünde bandonun nefesli çalgılarını da orkestraya katarak Union Française'de haftalık konserler yönetmeye başladı. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924'te Ankara'da çok beğenilen iki konser veren topluluk Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti adı altında Cumhurbaşkanlığı'na bağlandı ve böylece bugünkü Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın(*) çekirdeği oluştu. Topluluğun ilk şefi olan Osman Zeki, yeni kurulan Musiki Muallim Mektebi'nin de başına getirildi. Sağlık nedeniyle emekliliğini istediği 1934'e değin orkestranın düzeyini yükseltmeye çalıştı. İstiklal Marşı dışında, çoğu marş türünde başka yapıtlar da bestelemiştir.

üniformitaryanizm bak. birörneklilik kuramı

üniter devlet, siyasal gücün tek merkezde toplandığı devlet. Genelde ulusal tipte devletlerin benimsediği üniter sistemde yasama, yargılama ve yürütme birliği söz konusu olduğu gibi hukuk ve yasa birliği de vardır. Bunun karşısı, federasyon ya da konfederasyon biçiminde örgütlenmiş olan bileşik devlet tipleridir. Bir devletin tek ya da bileşik yapılı olmasını belirleyen temel etken tarihsel, toplumsal, kültürel ve siyasal koşullardır. Üniter devlette merkezden yönetim sisteminin yanı sıra yerinden yönetim sistemi de uygulanır. Yerinden yönetim sisteminin varlığı siyasal iktidarın tek yapılı olmasına engel değildir. Örneğin İngiltere'de iktidar yetkilerinin kullanımında ademi-merkeziyetçi bir yapı görülür. Başka birçok üniter devlette de yerel yönetim birimleri değişen ölçülerde özerklikten yararlanır. Merkezi yönetim sisteminin klasik örneği sayılan Fransa'da bile bazı yerel yönetim görevlileri seçimle belirlenir. Üniter devletin kökeni mutlakiyetçi devlet rejimine kadar uzanırsa da günümüzde, sistemin bu rejimle zorunlu bir bağı kalmamıştır. Karş. federalizm.

Üniteryanizm, Tann'nın birliğini vurgulayarak Hz. İsa'nın Tannı olduğu dogmasına ve Üçleme öğretisine karşı çıkan Hristiyan kökenli dinsel akım. Dinde usun özgürce kullanımını vurgulayan Üniteryenler ilahiyatta çeşitli yaklaşımlara bağlıdır. Tann'nın birliği ve İsa'nın yalnızca insan olduğu görüşlerinin ilahiyattaki kaynağı 2. ve 3. yüzyıllarda ortaya çıkan Monarkiyaniye ve Ariusçuluğa değin uzanır. Bu yaklaşımın kavramsal kökleri ise Yahudilerin tektanrıcılığına ve Platoncu düşünceye, özellikle mistik Platonculuğa dayanır. 16. yüzyıl Reform hareketiyle Üniteryen inancın yakın çağlardaki temelini oluşturur.

Reform hareketi içinde yer alan köktenci ve usçu düşüncülerin, usu ve Tann'nın

birliğini vurgulayan Platoncu görüşlere canlılık kazandırması Üniteryanizmin biçimlenmesini sağladı. Bu görüşleri paylaşılan birçok düşünür Enkizisyon'dan kurtulabilmek için İtalya'dan kaçmak zorunda kaldı. Yeni Platoncu Üniteryenlerin önde gelenlerinden Miguel Serveto Cenevre'ye kaçtı ve orada Kalvenciler tarafından direğe bağlanarak yakıldı. Polonya'ya sığınan üniteryen İtalyanlar arasında Faustus Socinus da vardı. 1579'da Krakow'a giden Socinus'un Hz. İsa'nın bütünüyle insan olduğunu vurgulayan görüşleri bugün de Üniteryenlerle Üniversalistlerin çoğunluğunca benimsenir. Bu dönemde üniteryen görüşleri savunan bir başka önemli düşünür Transilvanyalı Ferenc Dávid'di. Hz. İsa'ya seslenerek dua edilemeyeceğini savunan Dávid bu düşüncelerinden ötürü heretik ilan edildi ve atıldığı hapishanede 1579'da öldü. Onun kurduğu kilise bugün dünyanın en eski üniteryen kilisesidir.

İngiltere'de geleneksel öğretilere karşı çıkan bazı düşünürler Socinus gibi ilahiyatçılardan etkilenmekle birlikte İngiliz ve Amerikan Üniteryanizmini Kalvenci Püriten hareket belirledi. Calvin'in tanrısal kayra öğretisi, evren konusunda gitgide gelişen bilimsel bilgilerle beslenerek geleneksel inançlara karşı bir platform oluşturdu, liberal düşünceli Kalvenci din adamları arasında usa ve insani öğelere ağırlık veren bir eğilim ortaya çıktı. Joseph Priestley İsa'nın insanlığını, Tanrı'nın mutlak gücünü ve insanın ussal yetilerini vurgulayan "Üniteryen Hristiyanlık" düşüncesini yayanlar arasında yer aldı. İngiltere'de Üniteryen hareket Parlamento'da ve toplumun çeşitli kesimlerinde güçlü yandaşlar edindi. "Üniteryen" adını bölücü nitelikte bulan bazı gruplar onun yerine "Özgür Hristiyan" adını kullanmaya başladılar. Hareket, İskoçya ve İrlanda'da da yandaşlar buldu.

ABD'de Üniteryen hareket 18. yüzyıldaki canlanma akımına karşı çıkan New England Kongregasyonalist kiliseleri içinde oldukça yavaş ilerledi. 19. yüzyılda ortaya çıkan Transandantalist Hareket Üniteryanizme dinin sezgiye ve duyguya dayalı özelliklerini içeren yeni boyutlar kattı. Üniteryen düşüncelerin Ortabatı bölgesinde yaygınlık kazanmasıyla, bu akımın dine dayalı temellerinde, Hristiyanlık ve Kitabı Mukaddes'ten çok insani ölçümlere ve bilimsel doğrulara dayanma yönünde yeni değişiklikler ortaya çıktı.

İngiltere ve ABD'deki Üniteryen grupları ulusal düzeydeki birliklerini 1825'te oluşturdu. Amerikan Üniteryenleri 1961'de Üniversalist kiliselerin ulusal örgütü içinde eridi. Üniteryenler ile Üniversalistlerin çoğu kilise yönetiminde kongregasyonel yapıyı benimser. Aralarında önemli farklar bulunmasına karşın ibadet usulleri Protestan geleneğine dayanır. Ayrıca bak. Üniversalizm.

Üniversalizm, bütün insanların kurtuluşu ereceği inancını temel alan Hristiyan kökenli dinsel akım. Özellikle ABD'de etkindir.

Evrensel kurtuluş düşüncesi Hristiyanlığın çeşitli dönemlerinde, özellikle de 3. yüzyılda İskenderiyeli Origenes'in yapıtlarında ortaya çıktı, ama ancak 18. yüzyıl ortalarında ABD'de örgütlü bir hareket durumuna geldi. Kalvenci ilahiyatın katı yanlarını yumuşatmasını sağlayan Aydınlanma hareketi evrensel kurtuluş öğretisinin yeniden ortaya çıkması için gerekli ortamı hazırlamıştı. Tanrı'nın kurtuluş için yalnızca bazı

insanları seçip ötekileri sonsuz cezaya mahkûm etmesinin olanaksızlığına inanan Üniversalistlere göre her ruh ölümden sonraki yaşamda belirli bir süre cezalandırıldıktan sonra sonsuza değin Tanrı'nın huzurunda kalacaktı.

ABD'de Üniversalizme George De Benneville (1703-93) öncülük etti. 1770'te İngiltere'den göç eden John Murray (1741-1815) tutucu Hristiyanların muhalefetine karşın kolonilerin çoğunu dolaşarak Üniversalizmi savundu. Murray'nin Üniversalizmi Kalvenciliğin yumuşatılmış bir biçimiydi. 18. yüzyılın sonlarına doğru Hosea Ballou'yu izleyen Üniversalistler Kalvenciliği reddetmeye başladılar. Üniteryanizmin(*) Tanrı anlayışını savunan Ballou'ya göre Hz. İsa'nın ölümü insanların günahlarının kefareti değil, Tanrı'nın çocuklarına olan sonsuz ve değişmez sevgisinin bir dışavurumuydu. Ballou dinde usavurmaya da büyük önem verdi. Üniversalistlerle Üniteryenleri birleştirme çabaları 1960'ta Üniteryen Üniversalist Birliği'nin kurulmasıyla sonuçlandı, 1961'de iki kilise resmen birleşti.

Üniversalist kiliseler kongregasyonel yönetim biçimine göre örgütlenmiştir. Yerel kiliselerle bölge temsilcilerinden oluşan Üniteryen Üniversalist Birlik hareketin ülke çapındaki sözcüsüdür. Her cemaat kendi ibadet biçimini seçmekte özgürdür. Üniversalistler arasında inanç konularında her zaman büyük farklılıklar olmuştur. Hareketi bir arada tutan en önemli öğeler bireysel yoruma olanak tanınması, farklılıkların barındırabilmesi, ilahiyat ve kilise sorunlarına yaklaşmada ortak bir yöntem üzerinde anlaşma ve insanın için değeri değeri görüşüdür. Üniversalistler genellikle inancın bilimsel buluşlar ışığında değişime uğraması gerektiğini vurgular. Örneğin geleneksel Hristiyanlık inancında yer alan mucizeler, çağdaş bilgilerle bağdaşmadığı için yadsınır, Hz. İsa'nın tanrılığı kabul edilmez. Üniversalistler bir yandan Hristiyan geleneğiyle bağlarını vurgularken, bir yandan da dinin evrensel öğelerini araştırarak öteki dinlerle daha yakın ilişkiler kurmaya çalışırlar.

üniversite, bilim ve sanat dallarında öğretim yapan, meslek eğitimi ve lisansüstü programları bulunan ve çeşitli dallarda diploma veren yükseköğretim kurumu.

Modern üniversitelerin kökeni, Avrupa'nın her yanından gelen öğrencilerin okuyabildiği *studium generale* (genel eğitim kurumu) adlı ortaçağ okullarına dayanır. İlk *studium*'lar, kilise görevlileri ve keşişlere, katedral ve manastır okullarından daha ileri bir eğitim verme çabalarının ürünü olarak ortaya çıktı. Bu okulları öbür öğretim kurumlarından ayıran başlıca fark, yabancı ülkelerden getirilen bilim adamlarının da ders vermesiydi.

İlk üniversiteler evrensel, yani temel bilimlerin okutulduğu eğitim kurumlarıydı. Öğrencilerle öğretim üyelerinin oluşturduğu bu lonca türü kuruluşlar, papanın ve imparatorların verdiği izin belgesiyle kuruldu. Bu gelişmeye 11. yüzyıl sonlarında kurulan ve sonradan Bologna Üniversitesi(*) olarak anılan eğitim kurumu öncülük etti. 12. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Bologna'daki bu kurum çerçevesinde, İtalya'nın üç ayrı bölgesi (Lombardiya, Toscana ve Roma) ile Fransa, Almanya, İngiltere gibi Alpler'in ötesindeki ülkelerden gelme öğrenci ve öğretim üyelerinin bir araya geldiği dört "üniversite" kurulmuş bulunuyordu. Bu "üniversite"ler daha çok dayanışma ve işbirliğini sağlamaya yönelik kuruluşlar niteliğindedir.

Gerçek anlamda bir üniversite örgütlenmesinin olmadığı bu erken dönemde bile,

Paris ya da Bologna'daki bilim adamlarının ayrıcalıklı ve saygın bir konumu vardı. Örneğin Paris'te ruhban sınıfı içinde sayılan bilim adamları, yalnızca bir kilise mahkemesinde yargılanabilirdi. Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich (Barbarossa) 1158'de Bologna'daki bilim adamlarını haksız tutuklamalardan koruyan ve kendi eşitlerince yargılanmalarına olanak veren haklar tanıdı. Bu ayrıcalıklar öğretim üyeleri ve öğrencilere birey olarak verilmişti; *studium*'ların bir kurum olarak benzer bir konumu yoktu.

İlk "üniversite"ler dinsizlik ve heretiklik propagandası yapmamak koşuluyla öz-yönetim hakkına sahipti. Öğrencilerle öğretim üyeleri birlikte kendi rektörlerini seçiyorlardı. Bağımsızlığın bedeli ise bu kurumların kendi giderlerini karşılamak zorunda bırakılmasıydı. Bu nedenle öğretim üyeleri öğrencilerden belli bir harç alıyor ve geçimlerini sağlayabilmek için öğrencilere iyi bir eğitim vermeye çalışıyorlardı.

13. yüzyıla doğru bazı "üniversite"lerin birleşmesiyle, yönetim işlevleri belirlenmiş *universitas studium* adlı kuruluşlar ortaya çıktı. 14. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde üniversite terimi artık varlığı devlet ve kilise tarafından tanınmış öğretim üyeleri ve öğrenciler topluluğu olarak anlaşıyordu. Bunların sürekli bir binaları yoktu, mülkleri ise çok azdı. Eğitimden hoşnut kalmayan öğrenciler bir başka kente giderek orada okumaya başlayabiliyordu. Örneğin Cambridge Üniversitesi, Oxford'dan ayrılan bir grup öğrencinin gelişiyle 1209'da kuruldu. Yirmi yıl kadar sonra ise Paris'ten gelen bir öğrenci grubu Oxford'a katıldı.

18. yüzyıl sonuna değin üniversiteler, öğrencileri devlet ve kilise görevlisi olmak üzere eğitiyordu. Verilen dersler pek değişmeyen bir programa dayanıyordu. Genelde öğrenciler eğitime Latince dilbilgisi, tasım kuramına dayalı mantık ve geleneksel temaların işlendiği retorik dersleriyle başlıyordu. Daha sonra her öğrenci, kendi anabilim dalını seçiyordu. Başlıca dallar hukuk, tıp ve ilahiyattı. Çok güç olan bitirme sınavlarında öğrencilerin çoğu başarısız olurdu.

Vergi, askerlik hizmeti ve sivil yardımdan başışık olan ilk öğrenciler genellikle özgürlüklerini kötüye kullanıyor, içki içip kavgaya çıkarak kent halkına zarar veriyorlardı. Bu kargaşalığa son vermek için üniversiteler öğrencilere yatacak yer sağlamaya başladı. Öğrencilerin sıkı disiplin altında yaşamak zorunda olduğu bu yurtlarda yalan söylemek, hırsızlık yapmak, kumar oynamak, sarhoş olmak, cinsel ilişki kurmak, takma ad kullanmak, alım satım yapmak ve kilise ibadetine geç gitmek yasaktı. Bu yasaklara uymayanlara herkesin önünde suçunu itiraf ettirme, kamçılama, para cezası ve okuldan atma gibi cezalar veriliyordu.

Lisans ve lisansüstü öğretim veren ilk modern üniversiteler, 17. yüzyıl sonlarında Almanya'da (Halle Üniversitesi, 1694) kuruldu. O sırada Amerika'daki Harvard (1636) ve Yale (1701) okulları *college* statüsündeydi. İlk kurulduğunda öğrencilerinin yaş ortalaması 16 olan Harvard'ın ders programı bugünkü ortaöğretim düzeyindeydi. 18. yüzyıl boyunca Amerika'da yükseköğretim, dinsel cemaatlerden mali destek gören *college*'lerle sınırlı kaldı. William and Mary'yi (1693) İngiltere Kilisesi, Princeton'u (1746) Presbiteryenler, King's College'i (bugün Columbia) New Yorklu Anglikanlar destekliyordu. İçişlerinde büyük ölçüde özerk olan bu *college*'lar yönetim açısından dışarıdaki kurumlara bağıydı. Dinsel *college*'ların olmadığı eyaletlerde kurulan yeni eğitim kurumları, daha başlangıçta eyalet üniversiteleri olarak ortaya çıktı. Georgia,

Kuzey Carolina, Vermont ve Tennessee üniversitelerinin geçmişi 1800'den önceye uzanır.

19. yüzyıl başlarında Alman üniversitelerini örnek alarak kurulan ABD üniversiteleri, Prusya akademik özgürlük ideali ile çoğunluğa eğitim olanağı sağlamayı amaçlayan Amerikan geleneğini birleştirmeye çalıştılar. Michigan Üniversitesi'nin 1859 tarihli katalogunda, "Üniversitenin bütün yüksekokulları... genel olarak Alman *Gymnasium*'larındaki (klasik lise) dersleri verecektir" deniyordu. Ayrıca "her öğrencinin istediği konuyu, istediği genişlikte inceleyebilmesini sağlamayı amaç edinmeyen bir kuruluşun üniversite adına layık olamayacağı" belirtiliyordu.

Yıllarca değişmeyen ders programlarında zamanla serbest seçilen derslere yer verildi. Yeni bilim dallarının gelişmesiyle ders sayısı da arttı ve gittikçe karmaşılaşan toplumların gereksinimine bağlı olarak derslerin içeriği değişti. 1960'larda dünyanın hemen her yanında eylemlere girişen üniversite öğrencileri, siyaset ve eğitim konularında yetişkinlerle eşit haklara sahip olmak ve üniversite yönetimine katılmak istediler. Kampuslarda ve kampusların dışında ırkçılığa, emperyalizme, sömürgeciliğe ve cinsel ayrımcılığa karşı gösteriler yaptılar ve üniversitelerin toplumsal adalete katkıda bulunan kurumlar olması gerektiğini savundular. Bu gelişmeden sonra üniversiteler ders programlarını liberalleştirdiler, fakülte ve yönetim kurullarında daha fazla öğrencinin temsil edilmesini sağladılar ve isteyen öğrencilerin deneysel araştırmalar yapmasına olanak verdiler. Öğrencilerin seçtikleri mesleğe yakınlıklarını saptaayabilmek amacıyla staj ve alan çalışmaları başlatıldı. Birçok üniversitede etnik araştırmalar ve kadın araştırmaları bölümleri kuruldu.

Günümüzde bütün ülkelerde üniversiteler, çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Gelir kaynakları olan özel üniversiteler bile eğitim kalitesini düşürmemek ve kimi zaman da varlıklarını korumak açısından devlet desteğine gerek duymaktadır. Buna karşılık devletler, ders programlarında kendi istedikleri yönde değişiklik yapılması koşulunu öne sürbilmektedir. Üniversiteler bir yandan destek olarak toplumsal katkılarını artırmak, öte yandan geleneksel bağımsızlıklarından ödün vermemek gibi güç bir iş başarmak zorundadır.

İç işleyiş bakımından üniversiteler, öğretimle araştırma arasında uygun bir denge kurmuş olmaktan henüz uzaktır. Öğrenciler daha iyi bir öğrenim görmek isterken, öğretim görevlilerinin yükselmesinde bilimsel çalışmaların temel alınması bunu bir ölçüde sınırlamaktadır. Öte yandan zorunlu ve seçmeli derslerin hangi oranlarla bir araya getirileceği de tartışma konusudur. Bu alanda her üniversite, kendi gereksinimine en uygun olan yolu benimsemektedir. Son olarak üniversiteler, diploma verdikleri öğrencilerin iş bulma olanaklarını da dikkate alma zorunluluğuyla karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır. Hemen her alanda, özellikle de beşeri bilimlerde eğitim görmüş eleman sayısı gereksiniminin üzerindedir. Üniversiteler ve öğrenciler, mezunların bilim, öğretim ve meslek gibi geleneksel roller dışında iyi bir iş bulabilmelerini sağlayacak olanaklar yaratmaya çalışmaktadır. Üniversitelerin temel geleneksel işlevleri günümüzde de, öğrencilerin kültür miraslarını tanımasını, kendi zihinsel ve yaratıcı yetilerini kavramalarını ve bir insan olarak sorumluluklarını bilen kişiler olarak yetişmelerini sağlamaktır. Bütün bilim dallarında bilginin yayılmasını sağlayan ve öğrencilerin yaşamı daha iyi tanımlarına ve daha iyi yaşamala-

rına katkıda bulunan üniversitelerin toplumsal sorunlara bulunacak yaratıcı çözümler alanında katkısı bugün de gereklidir.

Türkiye'de üniversitenin gelişimi. İslam ülkelerinde başlangıçta cami ve mescitlerde verilen eğitim, temel bilimlerin önem kazanmasıyla birlikte, 11. yüzyıldan sonra medrese(*) adlı kurumlara kayd. Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde padişahlarca birçok medrese açıldı. Kuran, hadis ve tefsir öğretimine ağırlık veren medreselerde ilahiyat, fıkıh, dilbilgisi, edebiyat, matematik, mantık ve bazı durumlarda fen bilimleri de okutuluyordu. İlmiye sınıfına verilen değer nedeniyle özerk bir yapıya sahip olan medrese sistemi, 16. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bozulmaya yüz tuttu.

Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra eğitim alanında ortaya çıkan değişikliklerle birlikte, medreselerin tıp, fizik, kimya ve mühendislik gibi fen dallarında bıraktığı boşluğu doldurmak üzere Darülfünun'un(*) kurulması konusu gündeme geldi. Modern anlamda üniversitenin öncüsü sayılan bu okul, öğretime Ocak 1863'te Darülfünun-ı Osmani adı altında başladı. İzleyen dönemde din çevrelerinin baskısıyla üç kez kapanmasına karşın, değişik adlarla 1870, 1874 ve 1900'de yeniden açıldı. Bu süreçte okulun ders programı, öğrenim süresi, yönetim biçimi ve örgütlenme yapısı sürekli değişti. Özellikle 1880'lerde kurulan meslek okulları ve yüksekokulların çoğu bağımsız bir gelişme çizgisi izledi.

Sekiz yıllık bir aradan sonra 1900'de açılan Darülfünun-ı Şahane, zamanla çeşitli yüksekokulları şube adıyla bünyesinde topladı ve gene Darülfünun-ı Osmani adını aldı. II. Meşrutiyet dönemindeki reformlarla modern bir üniversite görünümünü kazandı. Cumhuriyet'in ilanından sonra Nisan 1924'te çıkarılan 493 sayılı yasayla tüzel bir kimliğe kavuşturulan üniversitenin adı İstanbul Darülfünunu olarak değiştirildi.

Bilimsel ve yönetsel açıdan özerk bir kurum sayılmakla birlikte Maarif Vekâleti'ne bağlanan İstanbul Darülfünunu, sonraki yıllarda yeni gelişmelere ayak uyduramayarak eleştirilere hedef olmaya başladı. Bunun üzerine köklü bir düzenlemeye gitme gereği ortaya çıktı ve İsviçreli profesör Albert Malche'ye hazırlatılan raporun ışığında yeni bir yasa hazırlandı. 1933 Üniversite Reformu'na(*) temel oluşturan bu yasayla İstanbul Darülfünunu kaldırılarak yerine İstanbul Üniversitesi(*) kuruldu. Bunu öğretim kadrosu düzeyinde geniş çaplı bir tasfiye izledi. Yeni üniversitenin oturtulmasında Nazi Almanyası'ndan kaçan Alman profesörler önemli rol oynadı. Reform yükseköğretim düzeyini yükseltmekle birlikte, özerk yapıya son vererek üniversiteyi siyasal otoritenin denetimi altına soktu. Aynı dönemde üniversiteden bağımsız yüksekokulların yapısında da çeşitli düzenlemeler yapıldı. Özellikle Ankara'da yeni fakülte ve yüksekokullar açıldı.

Reformun açtığı yeni süreçle yükseköğretimin hızlı bir gelişme göstermesi, Türkiye'nin çok partili siyasal yaşama yöneldiği II. Dünya Savaşı sonrasında, üniversite sisteminin yeni bir çerçevede ele alınmasını zorunlu kıldı. Bu gereksinimi karşılamak üzere 1946'da çıkarılan 4936 sayılı yasayla üniversite kurumunun özerkliğini ve tüzel kişiliğini güvence altına alan bir düzenleme getirildi. Yasanın hükümleri daha önce 1944'te kurulmuş olan İstanbul Teknik Üniversitesi'nin(*) yanı sıra Ankara'daki fakülteleri tek bir çatıda toplamak üzere kurulması öngörülen Ankara Üniversitesi'ni(*) de kapsıyordu. Yasa bu üniversiteleri üç organ (senato, yönetim kurulu, rektör), fakülteleri için de dört organ (genel kurul,

profesörler kurulu, yönetim kurulu, dekan) getiriyordu. Öte yandan yasayla çok üniversiteli bir sisteme geçildiğinden, eşgüdümü sağlamak üzere yetkileri oldukça belirsiz bir Üniversiteler Arası Kurul ortaya çıktı.

Yeni yasanın çıkarılmasını izleyen yıllarda eğitim sisteminin ülke çapında yaygınlaşması İstanbul ve Ankara dışındaki merkezlerde de üniversiteler açma gereğini gündeme getirdi. Bunun sonucu olarak 1955-57 arasındaki dönemde Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi(*), İzmir'de Ege Üniversitesi(*), Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi(*), Erzurum'da da Atatürk Üniversitesi(*) kuruldu. Üniversitelerin özerkliğinden rahatsızlık duyan Demokrat Parti (DP) hükümeti, öğretim üyelerine yönelik baskıcı uygulamaların yanı sıra yeni üniversitelerin özerkliğini sınırlama ve akademilere dayalı yeni bir yükseköğretim sistemi yaratma gibi yöntemlere başvurdu.

1961 Anayasası üniversitelerin özerkliğine yer vererek bu alanda tanınmış olan hak ve ayrıcalıkları kesin güvenceye bağladı. Bu dönemde yeni yükseköğretim kurumu olarak yalnız Hacettepe Üniversitesi(*) kurulurken, akademi modeli mühendislik alanına yaygınlaştırıldı, merkezi seçme sınavı sistemi kurumsallaştırıldı ve artan öğrenci talebine bağlı olarak paralı özel yüksekokulların açılmasına izin verildi. Özel yüksekokullara karşı gelişen tepki, Anayasa Mahkemesi'nin Ocak 1971'de ilgili yasa iptal etmesiyle noktalandı. Öte yandan 1968'de başlayan öğrenci eylemleriyle gündeme gelen üniversite reformu tartışmaları, daha sonraki gelişmeler nedeniyle Batı'daki benzer bir yapısal dönüşümün yolunu açamadı.

12 Mart Müdahalesi'nden sonra başvurulan önlemler üniversitelerin sorunlarını çözmekten çok özerk yapıyı sınırlamaya yöneldi. Sıkıyönetim koşullarında hazırlanan ve Haziran 1973'te kabul edilen yeni Üniversiteler Kanunu'yla hükümete bazı durumlarda üniversiteye belli bir süre el koyma yetkisi tanındı. Ayrıca öğretim üyelerini denetlemeye yönelik hükümler getirildi. Bu düzenlemeler daha sonra Şubat 1975'te Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi.

Müdahalenin hemen ardından Robert Kolej'in Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştürülmesiyle dokuza yükselen üniversite sayısı, 1973-78 arasında Çukurova Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi'nin açılmasıyla 19'a ulaştı. Bu arada yükseköğretim önündeki büyük yığılmayı hafifletmek amacıyla 1974-75'te başlatılan "mektupla öğretim" sistemi, 1975-76'da Yaykur olarak yeniden düzenlendi.

12 Eylül Harekati'nden sonra 6 Kasım 1981'de bütün yükseköğretim kurumlarının örgüt, işleyiş, yetki ve sorumluluklarını bir bütünlük içinde ele alan, çeşitli bakanlıklara ve akademilere bağlı yüksekokulları üniversite çatısı altında toplayan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu yürürlüğe kondu. Bilimsel ve yönetsel anlamda akademik özerkliği büyük ölçüde ortadan kaldıran bu yasayla bütün üniversiteler Yükseköğretim Kurulu(*) (YÖK) adını taşıyan bir merkezi organın denetimine altına alındı. Yükseköğretim kurumlarının örgütlenmesine ilişkin 28 Mart 1983 tarihli ve 2809 sayılı yasa uyarınca üniversite kapsamına giren bütün birimler YÖK tarafından yeniden düzenlendi. Bu yasadaki yer alan Akdeniz Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Gazi Üniversitesi,

Marmara Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Yıldız Üniversitesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi gibi yeni yükseköğretim kurumlarına daha sonra Bilkent Üniversitesi (1985) ve Gaziantep Üniversitesi (1987) katıldı. 11 Temmuz 1992'de kabul edilen 3837 sayılı yasayla İsparta'da Süleyman Demirel Üniversitesi, Aydın'da Adnan Menderes Üniversitesi, Zonguldak'ta Karaelmas Üniversitesi, Denizli'de Pamukkale Üniversitesi, Manisa'da Celal Bayar Üniversitesi, Bolu'nun Abant ilçesinde İzzet Baysal Üniversitesi, Hatay'da Mustafa Kemal Üniversitesi, Afyonkarahisar'da Kocatepe Üniversitesi, Kars'ta Kafkas Üniversitesi, Çanakkale'de Onsekiz Mart Üniversitesi, Kütahya'da Dumlupınar Üniversitesi, Tokat'ta Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Kahramanmaraş'ta Sütçü İmam Üniversitesi, Şanlıurfa'da Harran Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Niğde Üniversitesi, Muğla Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi olmak üzere 21 devlet üniversitesi ile Gebze'de ve İzmir'de birer Yüksek Teknoloji Enstitüsü kuruldu. Ayrıca 1993'te de İstanbul'da Koç Üniversitesi adı altında bir özel vakıf üniversitesi öğretime başladı. Ağustos 1993'te Osmangazi Üniversitesi'nin kurulmasıyla üniversitelerin toplam sayısı 52'ye ulaştı.

Üniversiteler Ulusal Atletizm Birliği, İngilizce NATIONAL COLLEGIATE ATHLETIC ASSOCIATION (NCAA), 1906'da, ABD'de üniversitelerarası atletizm yarışmalarını düzenlemek ve denetlemek amacıyla kurulan örgüt. 1921'de bir atletizm şampiyonası düzenleyen NCAA, bir süre sonra öteki spor dallarını kapsayan ve çeşitli üniversite spor birliklerini denetleyen bir kuruluşa dönüştü. NCAA'ya bağlı Üniversiteler Ulusal Spor Hizmetleri, üniversiteler düzeyinde Amerikan futbolu, beyzbol, basketbol ve atletizm istatistiklerini tutar. Örgütün Üniversiteler Spor Yayın Hizmetleri adı bölüme bu sporlara ek olarak eskrim, jimnastik, lacrosse, buz hokeyi, futbol, kayak, yüzme ve güreş sporlarının kurallarının anlatıldığı kitaplar ve kılavuzlar yayımlar. 20. yüzyılın sonunda 860'tan fazla kuruluşun üye olduğu NCAA'nın merkezi Kansas eyaletindeki Shawnee Mission'dadır.

üniversiteli yazarlar, İngiltere'de, 16. yüzyılın son 15 yılı içinde İngiliz ara oyun(*) ve tarihsel oyun(*) mirasından yararlanarak yazdıkları nitelikli ve çok çeşitli oyunlarla bu mirası canlı bir tiyatro geleneğine dönüştüren bir grup oyun yazarına verilen ad. William Shakespeare'in dehası bu yazarların hazırladığı ortamda yeşermiştir. Grubun öncüsü Oxford Üniversitesi'nden John Lyly'dir. Öteki üyeler arasında, üçü de Cambridge Üniversitesi mezunu olan Christopher Marlowe, Robert Greene ve Thomas Nashe ile Oxford Üniversitesi mezunları Thomas Lodge ve George Peele yer alıyordu. Üniversite eğitimi görmemekle birlikte Thomas Kyd de gruptandı. Grubun en büyük yazarı olan Marlowe, açık ölçü(*) kullanımıyla İngiliz tiyatrosuna etkisini 50 yıl sürdüreceği özgün bir ses kazandırmış ve tiyatroyu şairlerin gerçek uğraş alanı haline getirmiştir.

ünlü, SESLİ olarak da bilinir, sesbilgisinde, akciğerlerden gelen havanın ağızdan herhangi bir engelle karşılaşmadan ve duyulur bir sürtüşme yaratmadan akışı sonucu oluşan ses. Türkçede sekiz ünlü vardır: *a, e, i,*

ı, o, ö, u, ü. Ünlüler genellikle titreşimli seslerdir (yani ses tellerinin sürekli titreşimi sonucu oluşurlar), ama fısıltıyı andıran titreşimsiz sesler de olabilir. Söyleyiş sesbilgisi açısından ise ünlüler dil ve dudakların konumuyla ağızın açıklık derecesine göre kalın-ince, düz-yuvarlak ve geniş-dar olmak üzere başlıca üç grupta toplanırlar.

Dilin ağızda geriye çekildiği durumda çıkartılan ünlülere kalın (ya da art) ünlü, dilin önde bulunduğu durumda çıkartılan ünlülere ise ince (ya da ön) ünlü denir. Türkçede *a, ı, o, u* kalın, *e, i, ö, ü* incedir. Düz-yuvarlak sınıflandırması ise ünlülerin ağızdan çıkışları sırasında dudakların konumuna göre yapılır. Dudakların düz bir durum aldığı ünlülere düz ünlü, dudakların yuvarlaklaşmasıyla çıkan ünlülere ise yuvarlak ünlü denir. Türkçede *a, e, ı, i, düz, o, ö, u, ü* yuvarlaklıktır. Üçüncü grupta ise ağız açık bulunduğu durumda çıkan geniş ünlüler ile ağız daha az açık bulunduğu durumda çıkan dar ünlüler bulunur. Türkçede *a, e, o, ö* geniş, *ı, i, u, ü* dardır. Bu üç grubun dışında ünlüler ayrıca, dilin aşağıda bulunduğu durumda çıkarılan alçak ünlüler (*a, e, o, ö*) ve dilin yukarıda bulunduğu durumda çıkarılan yüksek ünlüler (*ı, i, u, ü*); ses yolu kapanmadan dilin aşağıda bulunduğu sırada oluşan açık ünlüler (*a, e, o, ö*) ve ses yolundaki bir kapanma sonucu dil yuvarlak konumdayken oluşan kapalı ünlüler (*ı, i, u, ü*); ağız kaslarının büyük ölçüde gerilmesiyle oluşan gergin ünlüler (*i, ü*) ve ağız kaslarının çok az gerilmesiyle oluşan gevşek ünlüler (*a, e, ı, o, ö*) olarak da sınıflandırılabilir.

Ünlüler ayrıca, çıkarılışları sırasında tınlanının değişip değişmemesine bağlı olarak iki ana grupta toplanır: Başlangıçtaki sesin sonradan yerini başka bir sese bırakmasıyla oluşan ikili ünlüler(*) ve tınısı değişmeyen gerçek ünlüler. Türkçede ikili ünlünün bulunup bulunmadığı tartışmalıdır. Bunlar dışında bir de yarıünlüler vardır; yarıünsüz olarak da adlandırılan bu sesler ünlüler gibi çıkarılır, ama ünsüzler gibi kullanılırlar.

ünlü boşluğu, ayrı hecelerde bulunan iki ünlünün art arda gelmesi sırasında iki ünlü arasında oluşan ses boşluğu. Bu iki ünlü, örneğin İngilizcedeki *Vienna* sözcüğünde olduğu gibi aynı sözcük içinde yer alabilir ya da *go in* de ("içeri gir") olduğu gibi art arda gelen iki sözcüğün ilkinin sonunda ikincisinin başında bulunabilir. Ünlü boşluğu, ikinci ünlünün düşmesinin ya da yuvarlanmasının karşılığıdır. Ayrıca, ünlülerin birleşerek tek bir ses oluşturduğu ikili ünlüden(*) de farklıdır. Türkçede, örneğin "sora-ım"daki ünlü boşluğu y'nin eklenmesiyle ("sora-y-ım") giderilir.

ünsüz, sessiz olarak da bilinir, sesbilgisinde, akciğerlerden gelen havanın ses yolunda bir kapanma ya da daralmayla karşılaşması sonucu oluşan ses. Türkçede 21 ünsüz vardır: *b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z.* Ünsüzler ekleme noktasına yani ses yolunun daraldığı yere göre dişil, çift dudaksız ya da artdamaklı(*) gibi gruplara ayrılır. Ekleme biçimine yani havanın ses yolundan geçme biçimine göre de kapantılı, sürtüşmeli(*), sürtüşmesiz sürekli, titreli(*) ve yarıünsüz gibi adlar alırlar. Ayrıca, çıkarıldıkları sırada ses tellerinin titreşip titreşmemesine göre titreşimli(*) ya da titreşimsiz, havanın ağız boşluğundan ya da burundan çıkmasına göre ağızsal ya da genizsil(*), ses organlarının girmiş oldukları konumdan çıkmaya başladıkları sırada oluşurlarsa soluklu(*) olarak sınıflandırılırlar. Örneğin *s* bir titreşimsiz dişiyvasıl sürtüşmeli, *m* bir titreşimli çift dudaksız genizsil kapantılıdır.

Ünver, Süheyl (d. 17 Şubat 1898, İstanbul - ö. 14 Şubat 1986, İstanbul), tıp tarihinden başka Türk kültürü konusundaki çalışmalarıyla da tanınmış hekim. 1915'te Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi'ne girdi. 1920'de mezun oldu. Okurken bir yandan da güzel sanatlarla ilgilendi. 1916-23 arasında Medresetü'l-Hattatın'de ebru, tezhip minyatür ve hat öğrendi. Bu arada ressam Hoca Ali Rıza'dan özel karakalem ve suluboya dersleri aldı. 1920'de Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Paris'e giderken 1927-29 arasında iç hastalıkları uzmanlığını tamamladı. Dönüşünde İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nde müderris muavinliğine getirildi. 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Tıp Tarihi Enstitüsü'nü kurdu ve tıbbi deontoloji dersleri verdi. 1939'da profesörlüğe yükseldi. 1936-55 arasında bir yandan Güzel Sanatlar Akademisi'nde Türk minyatür ve süsleme sanatları dersleri verirken, bir yandan da Topkapı Sarayı Müzesi'nde aynı konuda özel kurslar düzenleyerek öğrenci yetiştirdi. Avrupa ve Amerika'da tıp tarihi araştırmaları yaptığı gibi Türk süsleme sanatı sergileri de açtı. 1973'te emekli oldu.

Süheyl Ünver 1920'lerden başlayarak Türk tarihi araştırmaları yapmıştır. Tarihsel yapılar hat ve nakışa kadar çeşitli alanlarda bilgi toplamış, kroki ve resimler yapmıştır. Derlediği bilgilerle bir arşiv oluşturmuş, bu bilgileri yayımladığı kitap ve makalelerde kaynak olarak kullanmıştır. Okuduğu, gördüğü, işittiği her yararlı bilgiyi defterlere geçirmiştir. Hazırladığı 1.500'e yakın defterdeki bilgilerle bir dönemin toplumsal ve kültürel yapısını yansıtarak Türk kültür tarihi içinde kendine önemli bir yer sağlamıştır.

Ünye, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde, Ordu iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 740 km² (1989) olan Ünye ilçesi doğu ve güneydoğuda Fatsa, güneyde Kumru ve Akkuş, batıda Çaybaşı ve İkizce ilçeleri, kuzeybatıda Samsun ili, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir.

İlin en batı kesiminde yer alan ilçe toprakları Karadeniz kıyısına doğru gittikçe alçalır. Akarsu vadilerinin derin biçimde parçalandığı bu toprakları Canik Dağları engellemiştir. Dağlık alanlar hiçbir kesimde 1.500 m'yi bulmaz. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Akçay, Curi Deresi ve Ceviz Deresi gibi birçok küçük akarsu toplar. Fazla girintili çıkıntılı olmayan Karadeniz kıyısında dar bir şerit halinde uzanan düzlükler vardır. Bu görünümü bozan başlıca çıkıntı, Ünye kentinin kuzeyinde yer alan Taşhane Burnudur. Kıyı plajları arasında Çamlık, Uzunkum, Göleli ve Curi sayılabilir. Dağlık alanlarda geniş yapraklı ağaçlardan oluşan ve kayınların geniş yer tuttuğu ormanlara rastlanır.

1985'te nüfus açısından Merkez ilçeden sonra ilin en büyük ikinci ilçesi Ünye'dir. Çaybaşı ve İkizce'nin ayrılmasından önce yaklaşık dörtte üçü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. 1984'te ilin en çok mısır, fındık ve elma üretimi yapılan ilçesi olan Ünye'de patates ve armut da önemli ürünlerdendir. Ayrıca hayvancılık ve balıkçılık yapılır. İlçe sanayisi fındık kırma atölyeleri ve çimento fabrikasıyla sınırlıdır.

Ünye topraklarında demir cevheri yatakları vardır. İlçe halkının yararlandığı başlıca mesire yeri Ünye Çamlığı'dır.

Eski bir yerleşim alanı olan yörede Paleolitik Çağa değin inen buluntulara rastlanmıştır. İlkçağda Khalyblerin yurdu olan yörenin kıyı kesimine İÖ 8. yüzyılda Mile-

toslular yerleşti. Trabzon İmparatorluğu'na bağlıyken 1214'te Anadolu Selçuklularınca ele geçirilen yöre 1228'de Pontoslularca geri alındıysa da, kısa bir süre sonra Alaeddin Keykubad tarafından yeniden Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlandı. Anadolu Selçuklularının çöküşüyle 1346'da Hacıemiroğullarının yönetimine girdi, 1461'de de Osmanlı topraklarına katıldı. Halkının bir bölümü Rum, Gürcü ve Ermenilerden oluşan Ünye yöresi 19. yüzyıl sonlarında Trabzon Vilayeti'nin Canik (Samsun) sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Ö 8. yüzyıl sonlarında Sinope'den (Sinop) gelen Miletoslu denizciler tarafından kurulan kentin Antik Çağda Oinoie adıyla anıldığı sanılmaktadır. Şarapçılıkla ünlü olduğu bilinen kente verilen bu ad, Eski Yunanca "şarap" sözcüğünden gelir. 19. yüzyıl sonlarında bine yakın nüfusuyla önemli bir merkez olan yerleşme günümüzde gelişmiş bir kent konumundadır. Amasya-Erzincan karayolunu Niksar ve Akkuş üzerinden gelerek Karadeniz kıyı yoluna bağlayan karayolu kentte birleşir. Kent, il merkezi Ordu'ya 77 km, Samsun'a da 85 km uzaklıktadır. Kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumu Ünye Devlet Hastanesi'dir.

Ünye Belediyesi 1877'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 109.139; kent, 42.836.

Ürdün, resmî adı HAŞİMİ ÜRDÜN KRALLIĞI, Arapça EL-MEMLEKETÜ'L-ÜRDÜNİYETİ'L-HAŞİMİYE. Asya'nın güneybatı kesiminde Orta-doğu ülkesi. Şeria Irmağının batısına düşen ve 1967'de İsrail işgali altına giren Batı Şeria(*) dışında 88.947 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyden güneye doğru yaklaşık 460 km boyunca uzanır, doğudan batıya en geniş yeri 355 km'yi bulur. Kuzeyde Suriye, kuzeydoğuda Irak, güneydoğu ve güneyde Suudi Arabistan, batıda da İsrail ile çevrili-

dir. Güneybatıda Akabe Körfezine bakan 19 km'lik bir kıyı şeridi vardır. Başkenti Amman, 1992 tahmini nüfusu 3.636.000'dir.

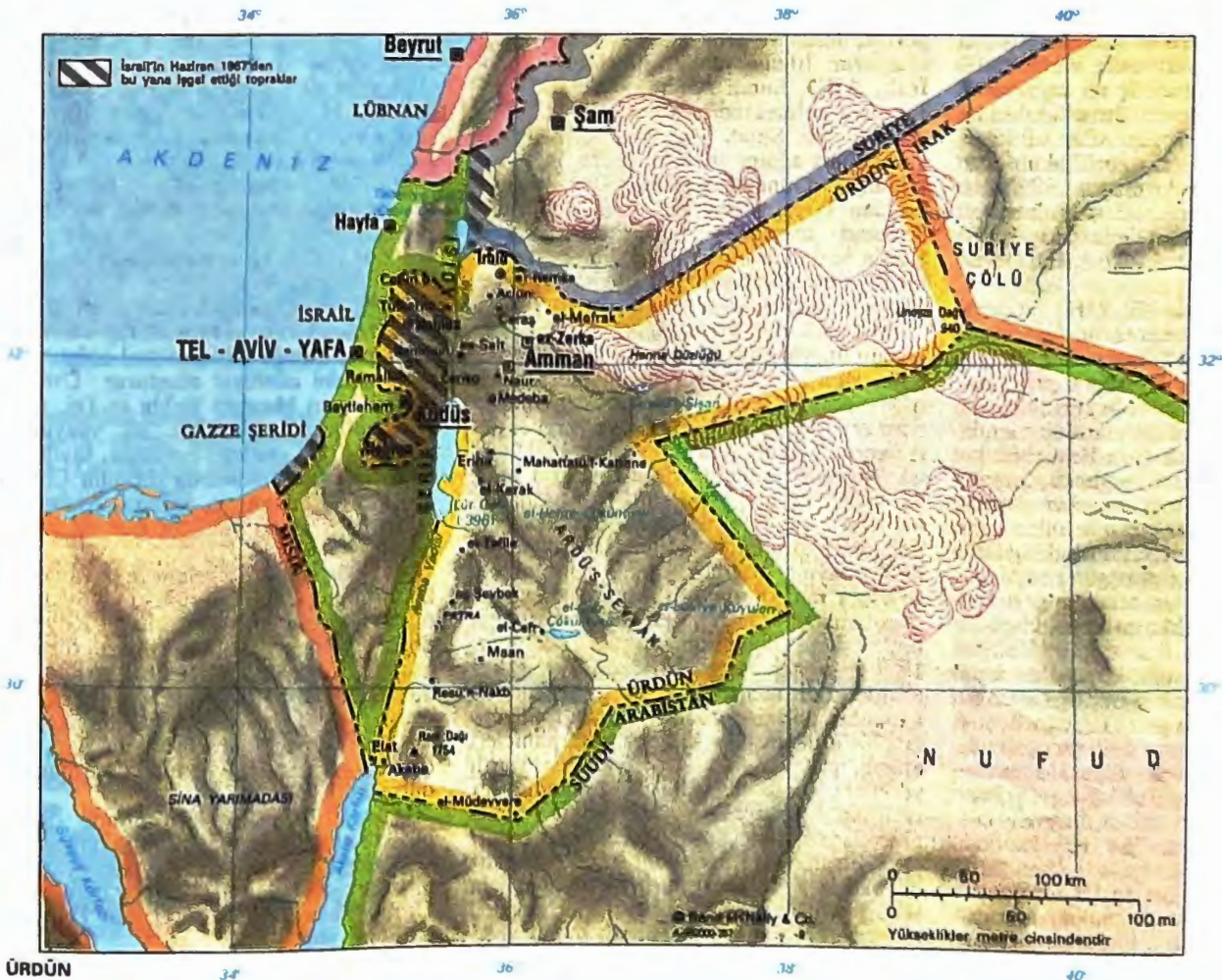
DOĞAL YAPI. Ürdün fiziksel coğrafya bakımından üç bölgeye ayrılır: Çöller, Doğu Şeria plato alanı ve Şeria Vadisi. Suriye Çölünün bir uzantısı olan doğu ve güneydeki geniş çöllük bölge ülke topraklarının yaklaşık beşte dördünü kaplar. Çöl yüzeyi genelde aşınmış bir yapı gösterir. Bölgenin kuzey kesimini volkanik lav ve bazalt oluşumlu bir katman örter; daha kumlu olan güney kesimde kumtaşı ve granit çıkıntıları oluşturduğu hafif yükseltiler yer alır. Doğu Şeria plato alanının ortalama yüksekliği 600-900 m arasında değişir. Güneye doğru gittikçe artan yükseklik Akabe Körfezi yakınlarındaki Ram Dağında 1.754 m'ye ulaşır. Doğu Afrika Rift Vadisi sisteminin bir kolu olan Şeria Vadisi batı sınırında dar bir şerit biçiminde uzanır. Vadinin orta kesimindeki çukurluğu dolduran Lüt Gölü(*) yeryüzünün deniz düzeyinden en alçak su kütlesini oluşturur. Kuzey sınırının hemen ötesinde Taberiye Gölünden (Celile Denizi) çıkarak güney yönünde vadi boyunca ilerleyen Şeria Irmağı plato alanından çeşitli kollar aldıktan sonra Lüt Gölüne dökülür. Gölün güneyinde Araba Vadisi olarak bilinen çorak bir alan uzanır. Yüksek Platoluk alandan doğan bazı akarsular çöllük bölgenin güneyindeki el-Cefer Çöküntüsüne doğru akar. Çöldeki iç havzanın sularını mevsimlik ırmaklar toplar.

Ürdün'ün batı bölümünde Akdeniz, doğu ve güney bölümünde çöl iklimi hüküm sürer. Ülke genelinde kışlar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçer. En soğuk ve en sıcak ay ortalamaları kuzeydeki Amman'da 9°C ve 24°C, güneydeki Akabe'de ise 17°C ve 32°C'dir. Güneydoğudan esen sıcak, kuru ve tozlu hamsin rüzgârı boğucu bir

hava yaratır. Nisandan ekime değin hemen hiç yağış düşmez. Kuzeybatıda Şeria Irmağı kıyısında 400 mm olan yıllık yağış miktarı güneyde 100 mm'ye, çöllük bölgede 50 mm'nin altına kadar iner. Su kaynaklarının yetersizliği ülkenin ciddi sorunlarından birini oluşturur.

Batıdaki yüksek kesimlerde Akdeniz'e özgü az sayıda ağaç yetişir. Daha kıraç kesimler yer yer çalılıklarla örtülü bir step görünümünü taşır. Çöllük bölgenin bitki örtüsü çöküntülerle vadi yamaçlarındaki yeşil alanlarla sınırlıdır. Yabani hayvanlar arasında yaban domuzu, dağ keçisi, tavşan, çakal, tilki, yaban kedisi, sırtlan, kurt, ceylan, köstebek ve pars sayılabilir. Çıyan, akrep ve değişik kertenkele türlerine yaygın olarak rastlanır. Kuş varlığı kaya kartalı, akbaba, güvercin ve keklik gibi türleri kapsar.

NÜFUS. Ürdün nüfusunun çok büyük bölümü Araptır. Aralarında bazı lehçe ve ağız farklılıkları bulunan yerel Araplar genelde kökenlerini Kuzey Arabistan'ın Kaysi ya da Güney Arabistan'ın Yemeni kabilelerine dayandırır. Arap nüfusun bir başka önemli ögesini, küçük bir bölümü öteden beri ülkede yaşayan, büyük bir bölümü ise İsrail'le çeşitli dönemlerdeki çatışmalar sonunda ülkeye göç etmiş olan Filistinliler oluşturur. Ürdün'ün demografik haritasında büyük değişikliklere yol açan bu göç dalgası siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşama da önemli etkilerde bulunmuştur. Sayıca 1 milyonu geçen ve genellikle Doğu Şeria bölgesinde oturan Filistinlilerin hepsine yurttaşlık hakkı verilmişse de çoğunun mültecisi statüsü sürmektedir. Kamplarda kalan mülteciler Filistinlilerin başlıca geçim kaynağı Birleşmiş Milletler Yakınoğu Filistin Mülte-

cilerine Yardım İdaresi'nin (UNRWA) sağladığı yardımlardır. Bu kuruluş mültecilere sağlık, eğitim ve sosyal refah hizmetleri de vermektedir. Araplar dışındaki küçük azınlık toplulukları arasında Çerkesler, Ermeniler, Türkmenler ve Kürtler sayılabilir.

Toplam nüfus içinde Sünni Müslümanların oranı yüzde 90'ı bulur. Başlıca dinsel azınlık olarak toplam nüfusun yüzde 5'ini oluşturan Hristiyanların çoğu Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlıdır. Hristiyan topluluk içinde de Araplar ağır basar.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 40,9 kişi dolayındadır. Nüfusun büyük bölümü batıda toplanmış olduğundan, çöl-lük bölgede bu oran çok daha düşüktür. Göçebe yaşam biçimini sürdüren Bedevilerin sayısı devlette yürütülen başarılı iskân projeleri sonunda büyük ölçüde azalmıştır. Kentsel alanlarda oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1990) yüzde 68 gibi oldukça yüksek bir düzeydedir. Ama toplam nüfusun yaklaşık üçte birini barındıran Amman ile ez-Zerka, İrbid ve er-Ruseyfe dışındaki kent ve kasabaların çoğu hâlâ kırsal bir yapı göstermektedir. Bunun bir nedeni de kent ve kasabaların kırsal kesimden yoğun göçle-ri gerçek anlamda eritememesidir.

Nüfus artış hızı öteden beri çok yüksektir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 45,7 ve binde 4,7'dir. Yüksek doğum oranı nedeniyle 15 yaş altındaki grubun toplam nüfusa oranı yüzde 43,6'yı bulur.

EKONOMİ. Ürdün'de büyük ölçüde hizmet ve imalat sektörlerine dayanan, gelişme yolunda bir piyasa ekonomisi yürürlükte-dir. Kalkınmaya dönük yatırımlarda Arap dünyasından ve Batılı ülkelerden sağlanan kredi ve yardımlar önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan iç pazarın darlığı, tarım rekoltesindeki dalgalanmalar, sermaye ve kaynak yetersizliği, bölgedeki istikrarsızlık nedeniyle savunmaya ayrılan yüksek pay ve çok sayıda Filistinli mültecinin varlığı gibi etkenler ülke ekonomisini iç ve dış siyasal gelişmelere karşı son derece duyarlı kılmaktadır. Geçmişte çok yoğun olan, komşu ülkelere yönelik kalifiye işgücü akını son yıllarda önemli ölçüde durmuştur. 1990 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) 3,9 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 1.240 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1989) yüzde 6,9 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1990) yüzde 7,3'ü çalışır. Ekime elverişli alanlar ülke topraklarının ancak yüzde 4,5'ini oluşturur. Şeria Vadisi ile hemen doğudaki platoluk alanda şulamada yaygın olarak yararlanılır. Bitkisel üretim başta domates, patlıcan, kabak, salatalık ve biber olmak üzere sebze yetiştiriciliğine dayanır. Öteki tarım ürünleri arasında buğday, arpa, mercimek, baklagiller, zeytin, karpuz, muz ve turunçgiller sayılabilir. Son derece sınırlı olan otlak ve çayır-larda yürütülen hayvancılık, su kaynaklarının kısıtlılığı nedeniyle pek gelişmemiştir. Yetiştirilen hayvanların başında koyun ve keçi gelir. Akıcılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Kereste üretimi iç gereksinimin ancak yarısını karşılar. Batı Şeria'daki tarım arazilerinin kaybedilmesinden sonra, ağaçlandı-rma çalışmaları durdurulduğu için bazı ormanlık alanlar da ekime açılmıştır.

Madencilik sektörünün GSYİH'ye katkısı ancak yüzde 7,7 düzeyindedir. Ülkenin en önemli yeraltı kaynakları fosfat ve potas-tır. Ayrıca sınırlı düzeyde bakır, manga-nez, barit, alçı, kireçtaşı, kaolin, mermer, tuz ve silis yatakları vardır.

GSYİH içindeki payı yüzde 14,8'e va-ran imalat sektörü madencilikle birli-kte toplam işgücünün yüzde 10,2'sine istihdam olanağı sağlar. Sanayi kuruluşla-rının çoğu Amman ve çevresinde toplan-mıştır. En önemli sanayi ürünleri çimen-to, fosfat gübresi, kimyasal maddeler, had-delenmiş çelik, metal boru, sigara ve alkollü içeceklerdir. Elektrik enerjisinin hemen tamamı termik santrallerden elde edilir. Yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 3,6 milyar kW-sa düzeyindedir. Son yıllarda inşaat sektörüne büyük canlılık kazandıran projeler arasında Şeria Vadisindeki sulama barajları, Lüt Gölü çevresindeki potas tesis-leri, Akabe'deki gübre kompleksi ve yeni liman ile Reşidiye'deki büyük çimento fab-rikası sayılabilir.

Turizm sektörü önemli bir gelir kaynağı durumuna gelmiştir. Ceraş ve Petra'daki tarihsel yapılar ile Lüt Gölü kıyılarındaki kaplıcalar ülkeye çok sayıda turist çeker.

Ekonomide başlı başına gelişmiş bir kamu sektörü bulunmamakla birlikte devlet bir-çok sanayi kuruluşuna ortaktır. Petrol antı-mı, fosfat çıkarımı, sulama, elektrik üreti-mi, ulaşım ve haberleşme gibi alanlarda etkinlik gösteren kuruluşlarda çoğunluk hissenleri genellikle devletin elindedir. İşçi sendikalarının ve işveren örgütlerinin ku-rulmasına yasalarla izin verilmektedir. Ama sendikacılık hareketinin güçlü olma-ması nedeniyle iş uyuşmazlıklarında devle-tin önemli bir ağırlığı vardır.

Ürdün oldukça yüksek olan dış ticaret açığını bir ölçüde yurtdışında çalışan işçile-rin gönderdiği dövizler, turizm gelirleri, dış kredi ve yardımlarla kapatmaktadır. İhraca-tın dayandığı başlıca ürünler fosfat gübresi, potas, kimyasal maddeler, mamul mallar, sebze ve meyvedir. Bu ürünlerin satıldığı başlıca ülkeler Irak, Suudi Arabistan, Hin-distan ve Mısır'dır. Değer olarak genellikle ihracatın dört katını bulan ithalatın büyük bölümünü makine ve ulaşım araçları, ham petrol, demir ve çelik, tahıl ve canlı hayvan oluşturmaktadır. İthalat yapılan ülkelerin başında Irak, ABD, Suudi Arabistan, İngiltere ve Japonya gelmektedir.

Suriye ve Suudi Arabistan'a bağlanan karayolları ağıнын yaklaşık dörtte üçü kap-lanmıştır. Güneyden kuzeye doğru ülkeyi boydan boya geçen ana demiryolu hattı Amman üzerinden Suriye'nin başkenti Şam'a kadar uzanır. Akabe limanı önemli bir dış ticaret kapısıdır. Amman, Akabe ve Zizya'da uluslararası havalimanları vardır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Ürdün'ün yönetim biçimi, parlamenter siste-me sınırlı ölçüde yer veren meşruti bir monarşidir. Devlet başkanı konumunda olan kralın yasama, yürütme ve yargı ek-le-ri üzerinde geniş yetkileri vardır. Hüküme-tin başında bulunan başbakanı kral atar; bakanlar kurulu üyelerini ise başbakan belirler. Anayasa uyarınca başbakan ve bakanlar kurulunun atanması parlamen-tonun onayına bağlıdır. Ama parlamenter sistemin tam oturmamış olması nedeniyle, uygulamada temsili nitelikte ve kesintisiz bir yasama denetiminden söz edilemez. 1965'te seçilen ve görev süresi birkaç kez uzatıldıktan sonra 1976'da geçici olarak kapatılan parlamentonun yeniden toplandı-ğı 1984'e değin ülke kraliyet kararnameleri aracılığıyla yönetilmiş ve yalnızca sınırlı yetkilere sahip bir danışma organına yer verilmiştir. Anayasaya göre yasama yetki-si-ni kullanan yeni Ulusal Meclis, kralın dört yıllık bir dönem için atadığı 40 üyeli Senato ile halkın gene dört yıllık bir dönem için seçtiği 80 üyeli Temsilciler Meclisi'nden oluşur. İkinci mecliste Hristiyanlara yedi,

Çerkeslere de üç sandalye ayrılmıştır. Geç-mişte bazı siyasal partilere konan yasaklar kaldırılmamış olmakla birlikte, seçimlerde bütün siyasal gruplar aday gösterebilmek-tedir. Siyasal baskıların yoğun olduğu dö-nemde bile yasakların dışında tutulan Müs-lüman Kardeşler örgütünün siyasal yaşamda önemli bir ağırlığı vardır.

Ürdün yerel yönetim açısından illere (*mu-hafaza*) ve daha alt birimlere ayrılmıştır. Her birimin başında işleri bakanı tarafın-dan atanan bir yönetici bulunur. Kent ve kasabaların yerel işlerinden belediye baş-kanları ve seçilmiş meclisler sorumludur.

Anayasada yargı bağımsızlığının öngörül-müş olmasına karşın yargıçları atama ve görevden alma yetkisi Yargıçlar Kurulu'nun kararları aracılığıyla kralın elindedir. Alt derece mahkemelerinden gelen davalara Temyiz Mahkemesi bakar. Divan Hass (Özel Kurul) olarak bilinen yargı mercii yasaların anayasaya uygunluğunu denetle-mekle görevlidir. Kişisel hallerle ilgili konu-lar şeriat mahkemelerinin yetkisine girer.

Sosyal refah sistemi pek gelişmemiştir. Devletin bu alanda verdiği hizmetler emekli aylığı, işgörmelik ve ölüm yardımlarıyla sınırlıdır. Genel sağlık sigortası oldukça bir ücret karşılığında tıbbi bakım olanağını sağlar; yoksullar bu hizmetlerden parasız olarak yararlanır. Devlette yönetilen sağlık kuruluşlarının çoğu Amman ile öbür kent-sel merkezlerde toplanmıştır. Kırsal kesim-in büyük bölümü yeterli sağlık hizmetle-rinden yoksundur. Yetersiz beslenme, kötü çevre koşulları ve sert iklim nedeniyle tifo, paratifo, salmonelloz, hepatit ve dizanteri gibi hastalıklar oldukça yaygındır. Ortalama ömür (1991) kadınlarda 73 yıl, erkeklerde 70 yıldır. Bebek ölüm oranı binde 49 düze-yindedir. Düşük gelirliyle yönelik konut yapımı projelerine karşın konut açığı soru-nu hâlâ ciddi boyuttadır. Evlerin büyük bölümü tek odalı konutlardan oluşur.

Ürdün'de eğitim sistemi üç tür okulu kapsar: Resmi okullar, özel okullar ve UNRWA'nın mülteciler için açtığı okullar. Bütün okullar ders programı, öğretmen kadrosu ve sınav sistemi açısından Eğitim Bakanlığının denetimi altındadır. Eğitim 14 yaşına değin zorunludur; genel okuryazarlık oranı (1990) yüzde 80,1'dir. Başlıca yük-seköğretim kurumları Amman'daki Ürdün Üniversitesi (1962), İrbid'deki Yermuk Üni-versitesi (1976) ve el-Kerak'taki Muta Üni-versitesi'dir (1981).

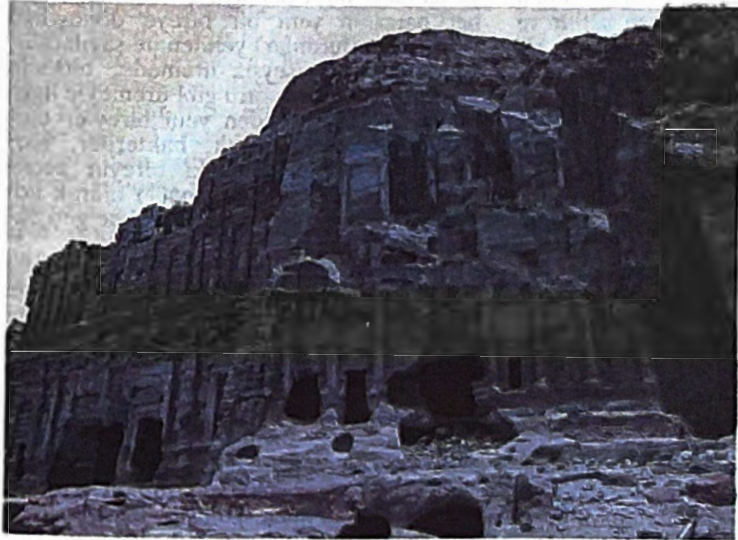
KÜLTÜREL YAŞAM. Ürdün kültürü belir-gin bir Arap kimliği taşır. Arap dünyasının genelinde olduğu gibi sanatsal anlatımın en üst biçimini edebiyat oluşturur. Ürdün'ün en ünlü şairi Mustafa Vehbi et-Tal, üslubu ve yapıtlarının içeriğiyle 20. yüzyılın en büyük Arap şairleri arasında sayılır. II. Dünya Savaşı sonrasında İbrahim Ebu Na-ab, Fedva Tukan ve Samira Azzam gibi adlarını yer aldığı yeni bir şair ve yazarlar kuşağı yetişmiştir.

Büyük ölçüde sözlü geleneğe dayanan halk kültüründe şarkılar, destanlar ve öykü an-latıcılığı önemli bir yer tutar. Köylülerin doğum, sünnet, düğün, cenaze töreni ve hasat gibi olaylarla ilgili özel şarkıları var-dır. Şenliklerde oynanan en yaygın halk dansları *debke* ve *sehce*'dir. Geleneksel halk sanatları duvar halısı, kilim, deri eşya, çömlek ve seramik yapımlarıyla varlığını sür-dürmektedir.

Gazeteler özel kişilerin elinde olmakla birlikte hükümetin geniş çaplı yönlendirmesi altındadır. Radyo ve televizyon yayınları-nı her ikisi de kamu kuruluşu olan Haşimî Ürdün Yayın İdaresi ve Ürdün Televizyon Kurumu yürütür.

TARİH. Eski çağlar ve Roma yönetimi. İsrail ile birlikte tarihsel Filistin(*) bölgesinin bir parçasını oluşturan bugünkü Ürdün toprakları, arkeolojik buluntular ve dinsel kalıntılar açısından son derece zengin bir mırası barındırır. Bölgede insan yerleşiminin geçmişli Alt Paleolitik Çağa (2,5 milyon-200 bin yıl önce) değin iner. Çeşitli sit alanlarından elde edilen bulgular Mezolitik, Neolitik ve Kalkolitik kültürlerin varlığını yansıtır. İlk Tunç Çağında (İÖ y. 3500-2000) ortaya çıkan yerleşik yaşam biçimine dayalı ileri uygarlık, kuzeydoğudan gelen göçebe Amori kabilelerinin istilasıyla çöküş sürecine girdi. İzleyen dönemde bazı kentler ayakta kaldıysa da bölgeye yarı göçebe topluluklar egemen oldu. Orta Tunç Çağı (İÖ y. 2000-1500) boyunca süren karışıklıklar Mısır'ın bölgeyi ele geçirdiği İÖ 1550'lerde sona erdi.

Bölgenin Gilead, Ammon, Moab ve Edom gibi ilk yerel devletleri İÖ 13. yüzyılda kuruldu. Bu dönemde Filistin'e yerleşen İsrailoğullarıyla başlayan çatışmalar bölgede sürekli bir savaş ortamı doğurdu. İÖ 10. yüzyılda Hz. Davud ve Hz. Süleyman yerel devletlere boyun eğdirerek bölgenin batı kesimini İsrail Krallığı'na kattılar. İÖ 9. yüzyıl sonlarında yoğunlaşan Asur saldırıları İÖ 721'de İsrail Krallığı'nın yıkılmasına yol açtı. Bunu izleyen Asur egemenliği Medlerin İÖ 612'de bu devleti yıkmasına değin sürdü. Yeniden kurulan Moab ve Ammon devletlerinin Yahuda'ya yönelik saldırılarının ardından İÖ 587'de bölge

Nebatiler döneminden kalma, kayalara oyulmuş bir tapınak olan el-Hazne, Petra
Ara Güler

Babil yönetimi altına girdi. Bir süre sonra Babilîlilerin yerini alan Perslerin izlediği politika Yahuda'nın bölgede yeniden güç kazanmasını sağladı.

İÖ 332'de Persleri bölgeden çıkaran Büyük İskender'in ölümünden (İÖ 323) sonra Mısır'da başa geçen Makedonya hanedanı Ptolemaioslar Filistin topraklarına egemen oldu. Ptolemaios yönetimi bölgeye yeniden ekonomik canlılık getirdi. Ticaretin gelişmesiyle yeni kentler kuruldu. Giderek güçlenen Helen etkisine karşın yerel halkların özerk yapılarını korumalarına izin verildi. Ptolemaiosların İÖ 200'de bir başka Makedonya hanedanı olan Selevkoslara yenilmesiyle bölgenin yönetimi el değiştirdi. İki hanedan arasında bölge üzerinde süren çekişme, güneydeki Nebatilerin kervan ticaretini ele geçirmelerine ve adım adım topraklarını genişletmelerine olanak verdi. Bu arada Makabilerin önderliğinde bağımsızlıklarını kazanan Yahudiler de kuzeyde Selevkos egemenliğini sarstı.

Selevkosları yıkarak İÖ 64-63 yıllarında bölgeye giren Romalılar, başlangıçta çöl kabilelerine karşı bir tampon güç olarak Nebatilerle ittifak kurma yoluna gittiler. Ama Traianus'un İS 105'te Nebati topraklarını ilhak etmesinden sonra Filistin'in Yahuda dışında kalan kesimi Arabistan Eyaleti(*) olarak düzenlendi. Roma yönetimi altında kentlerin gelişmesi yeni bir hız kazandı. Romalılarca 313'te resmi din olarak benimsenen Hristiyanlık bölgede de büyük ölçüde etkili oldu.

Müslüman Arap, Latin ve Osmanlı egemenliği. Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra Bizans yönetiminde kalan bölge, 6. yüzyıldan başlayarak zaman zaman Sasani-lerle yapılan savaşlara sahne oldu. Bir dizi seferin ardından 611'de bölgeyi ele geçiren Sasanilerin 627'de yenilgiye uğratılmasıyla yeniden düzen sağlandı. Ama sürekli savaşlarla yıpranan Bizans kuvvetleri, 636'da bölgeye giren Müslüman Arap ordularına karşı koyamadı. Böylece bölgenin yönetimi Arapların eline geçti. İzleyen dönemde bölgeye birçok Arap kabilesi yerleşirken, Müslümanlık da hızla yayıldı.

Emeviler döneminde (661-750) dokuz büyük eyaletten birini oluşturan Suriye ve Filistin, Şam'ın başkent olması nedeniyle her alanda büyük bir gelişme gösterdi. Abbasilerin başa geçmesinden sonra başkentini Bağdat'a taşınması bölgenin giderek gerilemesine yol açtı. Bir Bedevi yurduna dönüşen bölge, Abbasi denetiminin zayıfladığı 10. yüzyıl ortalarından başlayarak sıra-

yeniden bir ilgi odağı durumuna getirdi. Bu dönemde Osmanlılar yönetimlerini ayakta tutmak için bölgenin Maverai-Ürdün (Transürdün) olarak adlandırılan kesimine Çerkesleri ve başka Kafkasya halklarını yerleştirme yoluna gittiler. Öte yandan bölgede kurulan Siyonist yerleşmelerin sayısı hızla arttı. Şam'ı Maverai-Ürdün üzerinden Medine'ye bağlayan Hicaz Demiryolu 1908'de tamamlandı.

İngiliz yönetimi ve bağımsızlık. I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin desteğiyle Haziran 1916'da Osmanlı yönetimine karşı başlayan Arap ayaklanması kısa sürede bölgeye de sıçradı. İzleyen iki yıl içinde lütfat kuvvetleri Arapların yardımıyla Osmanlı birliklerini yenilgiye uğrattı. Savaşın sona toplanan San Remo Konferansı'nda (1920) Filistin'in İngiliz, Suriye'nin Fransız manda yönetimine bırakılması kararlaştırıldı. Daha önce Araplarca Suriye kralı olarak ilan edilmiş olan I. Faysal'ın devrilmesi üzerine küçük kardeşi Abdullah Maverai-Ürdün'ü işgal ederek Suriye'ye saldırma girişiminde bulundu. Araya giren İngilizler Abdullah'ı bundan caydırarak Maverai-Ürdün'ün başına geçmesini sağladılar.

Filistin mandasından ayrı tutulan Maverai-Ürdün, Mayıs 1927'de resmen İngiliz koruması altında bir emirlik olarak tanındı. İngilizlerin yönlendirdiği yürütme konseyi 1939'da yerini temsilî nitelikte bir hükümete bıraktı. Ayrıca emire bir ordu kurma ve yabancı ülkelerde bağımsız konsolosluklar açma yetkisi tanındı. Abdullah'ın Arap Lejyonu adıyla oluşturduğu ordu 1941'de Suriye ve Irak'ı işgal eden İngiliz kuvvetlerinin yanında çarpıştı. II. Dünya Savaşı'nın ardından 1946'da imzalanan antlaşmayla bağımsızlık kazanan Maverai-Ürdün, Abdullah'ın kral olarak taç giymesıyla Haşimi Ürdün Krallığı adını aldı. İsrail Devleti'nin kuruluşunu izleyen Arap-İsrail Savaşı'nda (1948-49) Ürdün kuvvetlerince ele geçirilen Batı Şeria da 1950'de resmen Ürdün topraklarına katıldı.

Mezrutî monarşi. Temmuz 1951'de Filistinli bir milliyetçi tarafından öldürülen Abdullah'tan sonra yerine oğlu Tallal geçti. Ruh sağlığı bozulduğu için Ağustos 1952'de tahttan indirilen Tallal'dan sonra ise tahta genç yaşta oğlu Hüseyin bin Tallal çıktı.

Başlangıçta güçsüz bir konumda olan Hüseyin Arap dünyasının ve içerideki muhalefetin baskısı karşısında Bağdat Paketi'ne girmekten kaçınmak ve çevresindeki İngiliz danışmanların görevine son vermek zorunda kaldı. Ekim 1956'daki seçimlerin ardından kurulan hükümet İngiltere'yle bağları koparma yoluna gitti. Gelişmelerin giderek bir rejim bunalımı doğurması Hüseyin'i sert önlemler almaya yöneltti. Hükümetin görevden alınmasından sonra sıkıyönetim ilan edilerek partiler dağıtıldı. Anayasal yönetimin kesintiye uğramasıyla ortaya çıkan siyasal gerginlik komşu Arap ülkeleriyle de sürtüşmelere yol açtı. Mısır ve Suriye'nin 1958'de birleşmesi üzerine, aynı hanedanın başta olduğu Ürdün ve Irak arasında federal birliğe yönelik bir yakınlaşma başladı. Ama Irak'ta krallığın bir darbeye devrilmesi bu girişimi boşa çıkardı. Ürdün'ün benzer bir gelişmeye sürüklenmesi ancak İngiliz müdahalesiyle önlenemedi.

Suriye'nin 1961'de Mısır'dan kopmasıyla dış baskıdan bir süre kurtulan Hüseyin ABD'nin sağladığı geniş çaplı yardımlarla ekonomide belirli bir gelişme sağlayabildi. Ama içerideki muhalefeti etkisizleştirmede aynı ölçüde başarılı olamadı. 1964'te Filistin

siyla Karmatilerin, İhsidilerin, Fatımilerin ve bir süre Selçukluların elinde kaldı.

Haçlıların 1099'da Kudüs'ü almasından sonra kurulan Latin krallığı zamanla egemenlik alanını Şeria Irmağının doğusuna kadar genişletti. Eyyubilerin ve ardından Memlûklerin Haçlılara karşı yürüttüğü mücadeleye, bölgenin 13. yüzyılda yeniden Müslümanların eline geçmesini sağladı. İzleyen dönemde önemini yitiren Filistin yönetim boşluğu, salgın hastalıklar ve Moğol akınları sonucunda büyük yıkıma uğradı ve bir tür "karanlık çağ"a girdi.

Osmanlı padişahı I. Selim'in (Yavuz) 1516'da Memlûkleri yenilgiye uğratmasından sonra Filistin toprakları yeni oluşturulan Suriye eyaletine bağlandı. Bölgedeki Osmanlı yönetimi üç yüzyıla yakın bir süre ciddi bir sorunla karşılaşmadı. Ama Napoléon'un Ortadoğu seferi (1798-1801), Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın ayaklanması (1831-40) ve Avrupalıların çeşitli müdahaleleri uzun yıllar dışı kapalı kalan bölgeyi

Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulması ül-
kedeki Filistinliler arasında monarşiye yö-
nelik muhalefeti daha da güçlendirdi. Bu
arada İsrail'e gerginleşen ilişkiler Suriye ve
Mısır'a karşı tutumun değişmesine yol açtı.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Ürdün kuvvet-
lerinin yenilgiye uğramasıyla Batı Şeria
İsrail işgali altına girdi. En verimli toprakla-
rın kaybedilmesi ve ülkeye çok sayıda
mültecinin dolması Ürdün ekonomisini
önemli ölçüde sarstı. Ayrıca ülkede üslenen
Filistinli gerillalar yönetime güçlükler çıkar-
maya başladı.

İç savaş ve sonrası. FKÖ'nün Ürdün'de
büyük bir ağırlık kazanması üzerine Şubat
1970'te gerillalara karşı getirilmek istenen
önlemler sert bir direnişle karşılaştıktan
uygulanamadı. Hüseyin'in ABD barış planı
doğrultusunda İsrail'e uzlaşmaya varma ara-
yışı da Filistinlilerin engellemeleriyle karşı-
laştı. FKÖ gerillalarının Eylül 1970'te üç
İngiliz uçağını Ürdün'e kaçırmadan sonra
tırmanan gerginlik bir iç savaşa dönüştü.
Kahire'de bir araya gelen Hüseyin ile FKÖ
lideri Yaser Arafat bir anlaşmaya vardığına da
1971 başlarında çatışmalar yeniden başladı.
Geniş çaplı bir saldırıya girişen Ürdün ordusu
bütün Filistin üslerini ortadan kaldırdı.

Filistinlilerin yaşadığı toprakları da içine
alacak "Birleşik Arap Krallığı" planı (Mart
1972) Arap dünyasında tepkiyle karşılanan
Hüseyin, ertesi yıl Mısır ve Suriye'yle
ilişkileri düzeltme yönünde adımlar attı.
Bununla birlikte 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda
da yalnızca Suriye cephesine asker gönder-
mekle yetindi. Ekim 1974'te FKÖ'yü Filis-
tin halkının tek meşru temsilcisi olarak
kabul etti. Bu gelişme özellikle Suriye'yle
daha sıkı bir yakınlaşmayı getirdi. Ayrıca
1977'de FKÖ ile doğrudan ilişkiler kuruldu.

Sonraki yıllarda Ortadoğu bunalımında
hep ön planda yer alan Ürdün'ün tutumu
siyasal dengelere bağlı olarak sık sık değişti.
Camp David Antlaşması (1978) nedeniyle
Mısır'a cephe alan Ürdün, Eylül 1984'te bu
politikasını değiştirdi. Bir başka önemli
karar da Temmuz 1988'de Batı Şeria üzerin-
deki bütün haklardan FKÖ lehine vazgeçil-
mesi oldu. Bu durum aynı zamanda Ürdün'
ün bölgeye karşı mali yükümlülüklerine son
vermesini getirdi. Bu arada 1980'de başla-
yan İran-Irak Savaşı'nda Ürdün, Irak'ın
başlıca silah kaynağı durumuna geldi.
ABD'nin 1986'da Ürdün'e Silah satışlarını
kısıması, SSCB ve Fransa ile bağlantıların
kurulması sonucunu doğurdu.

Nisan 1989'da zamları protesto için başla-
tılan gösteriler hükümet değişikliğiyle so-
nuçlanan şiddet eylemlerine yol açtı. Ürdün
1991'de Körfez Savaşı nedeniyle hem
siyasal, hem de ekonomik sorunlarla karşı
karşıya kaldı. Kral Hüseyin Körfez Savaşı
sırasında tarafsız bir tutum içine girdiyse
de, halkın büyük bölümünün Saddam Hü-
seyin'i desteklemesi Ürdün hükümetinin
geleneksel Batılı dostlarıyla olan ilişkileri-
nin bozulmasına neden oldu. Gene aynı
nedenle Körfez ülkelerindeki bankalar
Ürdün'e yapılması öngörülen yardımları
durdular. Aynı biçimde ABD'de de Ürdün'e
yapılan yardımın kesilmesi yönünde
eğilimler belirdi. Ama, Ürdün yönetiminin
Temmuz 1991'de Madrid'de başlayacak
Ortadoğu Barış Görüşmeleri'ne katılma
kararı almasının ardından bu ülkeye ayrıl-
mış yardım fonları serbest bırakıldı. Ağus-
tos 1992'de çıkarılan bir yasayla 1957'den
beri yasaklanmış olan siyasal partilerin ye-
niden kurulmasına izin verildi. Aynı yıl ni-
sanda sıkıyönetim kaldırıldı, haziranda da
anayasa niteliğindeki Ulusal Berat kabul
edildi. Kasım 1993'teki yasama meclisi se-

çimlerinde Müslüman köktendinciler 80
üyelikten 16'sını kazandılar.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı
bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Ürdün Irmağı bak. Şeria Irmağı

üre, KARBAMIT olarak da bilinir.
H₂NCONH₂ yapısında, karbonik asit dia-
miti. Gübre ve hayvan yemi olarak önemli
miktarlarda tüketildiği gibi plastik ve ilaç
sanayilerinin de önemli bir hammaddesi-
dir. Renksiz üre kristalleri 132,7°C'de erir
ve kaynamaya başlamadan önce yapısı bo-
zunur.

Memeliler ile bazı balık türlerinde prote-
in metabolizmasının son ürünü olarak or-
taya çıkan başlıca azotlu bileşiktir. Üre
memelilerde yalnızca idrarda değil, kan,
safra, süt gibi sıvılarla terinde de bulunur.
Proteinler yıkıma uğradığında, bunları
oluşturan aminoasit moleküllerinin amino
grubu (NH₂) ayrılır. Bu amino gruplarının
dönüştürülmesiyle ortaya çıkan amonyak
(NH₃) vücut için zehirli bir madde oldu-
ğundan karaciğerde üreye çevrilir. Karaci-
ğerden böbreklere geçen üre idrarla atılır.

İdrardan üreyi ilk olarak 1773'te Fransız
kimyacı Hilaire-Marin Rouelle ayırmıştır.
Alman kimyacı Friedrich Wöhler'in amon-
yum siyanattan 1828'de üre elde etmesi ise
ilk kez laboratuvar koşullarında inorganik
maddelerden doğal bir organik maddenin
bişimlenmesi olarak kabul edilir. Günü-
müzde üre sanayide sıvı amonyak ile sıvı
karbon dioksitten elde edilmektedir. Bu
maddelerin ikisi de yüksek basınç altında
birleştirildikten sonra yeterince ısıtılır ve
amonyum karbonata dönüştürülür. Bu bi-
leşimin de çok daha düşük sıcaklıklarda çö-
zünmesiyle üre ve su elde edilir.

Üre, bileşimindeki azot miktarının çok
yüksek olması ve toprakta kolayca amon-
yağa dönüşebilmesi nedeniyle yoğunluğu
en yüksek azotlu gübrelerden biridir.
Ucuz bir bileşik olduğundan, bileşik güb-
relerin üretiminde kullanılır, ayrıca tek ba-
şına da, toprağa atılarak ya da yapraklara
püskürtülerek kullanılabilir. Formaldehit
ile tepkimesi sonucunda elde edilen meti-
lenüre gübresi, azotu toprakta yavaş yavaş
serbestleştirilmesiyle bilinir, bu nedenle de
yılba her kez atılır. Üredeki azot protein
yapısında olması da, sığır ve koyun gibi
geviş getiren hayvanlar için iyi bir yemdir.
Hayvanlar protein gereksinimlerinin bu-
yük bölümünü bu yolla karşılayabilir. Üre-
nin gübreden sonra ikinci önemli kullanımı
alanı üre-formaldehit reçinelerinin üreti-
midir. Barbitürat grubu ilaçların üretiminde
de de büyük miktarda üre kullanılır.

Ürenin alkoller ile tepkimesinden üre-
tanlar, malonik esterler ile tepkimesinden de
barbitürat asit elde edilir. Üreyle düz zin-
cirlili alifatik hidrokarbonlar ve türevlerinin
bişimi sonucunda elde edilen kristal ya-
pısındaki katışkı bileşikler bazı maddeler-
in arıtılmasında kullanılır.

üre-formaldehit reçinesi, ürenin piridin
ya da amonyak gibi çok kuvvetli olmayan
bazılar eşliğinde formaldehit ile ısıtılması
sonucunda elde edilen organik polimerlerin
ortak adı. Suda çözünabilen ilk yoğunlaşma
ürünleri yapıştırıcı ve kaplama maddeleri-
nin yanı sıra odun lifi, pigmentler ve başka
maddelerle karıştırılıp kalıpta sıkıştırıldığın-
da sertleşebilen tozların üretiminde de kul-
lanılır. Reçine, tepkimenin ısı ve basıncın
etkisi altında devam etmesi sonucunda çö-
zünmeyen ve ergimeyen biçime dönüşür.
Son ürünün molekül yapısı, formaldehitin
fenol ya da melamin ile tepkimesi sonucun-
da oluşan reçinelerin yapısına benzeyen üç
boyutlu bir ağ biçimindedir.

Değişik üre-formaldehit reçineleri düğme
gibi kalıplanmış malzemelerin yapımı ile
yapıştırıcı, lak ve dokumaların buruşmasını
önleyen maddelerin üretiminde kullanılır.

üreez, ürenin hidrolizlenmesiyle amonyak
ve karbon dioksit oluşmasını katalizleyen
enzim. Doğada çeşitli fasulyeler ve başka
bitki tohumlarında bol miktarda, ayrıca
bazı hayvan dokularında ve bağırsaklarda
yaşayan mikroorganizmalarda da bulunur.
1926'da James B. Sumner tarafından elde
edilen üreez saflaştırılan ve kristal haline
getirilen ilk enzimdir.

üreme, ÇOĞALMA olarak da bilinir, bütün
canlılarda çoğalmayı ve türün devamlılığını
sağlayan süreç.

Bütün canlı hücrelerinde kromozomların
üzerinde dizilmiş olan genler canlının kalıtım
yoluyla sahip olduğu özellikleri, genle-
rin içerdiği dezoksiribonükleik asidin
(DNA) molekül yapısı ise genetik kodu
belirler.

Eşeyli ve eşeysiz olmak üzere iki tür üreme
vardır. Eşeysiz üreyen canlılarda ana canlının
genetik yapısının tıpatıp benzerine sahip
tek ya da birden fazla yavru ortaya çıkar.
Tekhücreli canlılarda (örn. bakteriler, protozoalar)
ana canlı genellikle ikiye bölüne-
rek eş yapıda iki yavru hücre oluşturur.
Öbür eşeysiz üreme türleri arasında üreme
hücresinin yeni bir bireye dönüştüğü spor
oluşumu, ana canlının belirli bölgelerinden
yeni bir bireyin oluştuğu (örn. hidra ve mayalar)
tomurcuklanma ile canlının iki ya da daha fazla
parçaya ayrıldıktan sonra her parçanın yeni bir
bireye dönüştüğü (örn. yassısolucanlar) yenilenme
sayılabilir. Bitkilere özgü eşeysiz üremede, bitkinin
köksap, soğan ve yumru gibi üremeyle ilgili
olmayan bölümlerinden yeni bireyler oluşur.
Bunlara ek olarak, bakteriler, bazı algler ve
mantarlar da iki bireyin geçici olarak birleştiği ve
kavuşma(*) olarak adlandırılan bir eşeyli üreme
süreci de gerçekleştirebilir.

Eşeyli üremede, genellikle anne ve baba
olmak üzere iki farklı bireyden gelen özel
eşey hücrelerinin (gamet) birleşmesiyle yeni
birey ürer. Gamet oluşumunu sağlayan meyo-
z bölünme sonucunda ana hücrenin kromozom
sayısının yarısı kadar kromozom içeren (haploit)
hücreler ortaya çıkar. Döl-
lenmede haploit sayıdaki iki gamet birleş-
erek yeni canlının zigot adı verilen ve
canlının türüne özgü sayıda (diploit) kromo-
zom taşıyan bir hücreyi oluşturur. Eşeyli üreme
sonucunda ortaya çıkan bireylerin her biri
farklı bir genetik yapıya sahiptir ve farklı
özellikler taşır; tek yumurta bölünmesinde
olduğu gibi tek bir zigotun bölünmesiyle
oluşan birden fazla birey bu kuralın dışında
kalır. Hayvanların çoğunda görülen eşeyli
üreme, omurgalıların tek üreme biçimidir.
Üstün yapı bitkiler de eşeyli ürer; bazı
bitkilerde (örn. eğreltili otları) yaşam çevri-
minde art arda gelen eşeyli (gametofit) ve
eşeysiz (sporofit) evreler vardır (bak. döl
değişimi).

Eşeyli üremenin daha ender rastlanan
türleri aynı canlı tarafından üretilen erkek
ve dişi eşey hücrelerinin birbirini döllemesi
olan ve erdişi (hermafrodit) hayvanlarla çift
eşeyli bitkilerde görülen kendini dölleme(*)
ile dişi eşey hücresinin döllemeksizin geli-
şerek yeni bir bireye dönüştüğü ve rotifer-
ler, karıncalar ve arılarda yaygın olan
döllemesiz üremedir(*).

Karada yaşayan omurgalıların üreme or-
ganları gametlerin birleşmesini ve gelişmek-
te olan embriyonun beslenip korunmasını
sağlayan yapılar içerir. Dölleme genellikle
vücudun içinde gerçekleşikten sonra em-

briyon dışının vücudunun dışında ya da içinde gelişebilir. Örneğin, kuşlarda yeni birey dışının vücudunun dışında, sert kabuklu bir yumurtanın içinde gelişir. Memelilerde embriyon annenin vücudunda gelişir; yavru doğumdan sonra meme bezlerinin ürettiği sütle beslenir.

üreme davranışı, canlıların doğrudan soylarını sürdürmeye yönelik olarak gösterdikleri her çeşit etkinlik. Hayvanlar arasında üreme davranışları kadar üreme biçimleri de çok çeşitlidir. Üreme davranışlarının en yaygın rastlanan biçimini eşeysel üreme oluşturur. Yumurta ile spermanın birleşmesiyle oluşan genler yeni kuşağın özelliklerinde daha büyük bir çeşitlilik yaratır ve bu genetik çeşitlilik bireylerin, eşeysiz üremeyele ortaya çıkan kuşaklara göre değişken çevre koşullarına daha iyi uyarlanmasını sağlar.

Yumurtaların, larvaların ve yavruların korunması için geliştirilen çok çeşitli davranış kalıplarına karşın birkaç bireyin ortaya çıkabilmesi için çoğu kez milyonlarca yumurtanın döllemesi gerekir. Özellikle büyük yumurta sansı yavrunun yumurta evresinde yeterince gelişmesini sağlar. Ama birçok hayvan türünde yavru bakımı anne, baba ya da erişkinler grubu ortaklaşa üstlenir. Asalak türlerde (örn. guguk) erişkinler yavrularının bakımını öbür türlere bırakır ve asalak yavrular besinlerine ortak olan öbür yavruları dışarı atarlar.

Tekhücrelilerin çoğu eşeysiz üremenin temel biçimi olan ikiye bölünme yoluyla ürer. Çok hücreli hayvanlarda üreme eşeysiz, eşeyli ya da değişik zamanlarda değişik biçimlerde ortaya çıkabilir. Bazı durumlarda yumurtadan dölleme olmadan embriyon gelişebilir (örn. erkek balıkları). Bazı türler işlevsel erkek ve dişi üreme organları geliştirebilen erdişi hayvanlardır. Bu türler ikiye bölünerek ya da çiftleşerek üreyebilir. Her birey genellikle hem yumurta hem sperma üretse bile kendini dölleme durumunun gerçekleşmesi için bu eşey hücreleri farklı zamanlarda oluşur.

Eşeysel üremede yaklaşma, tanıma ve çiftleşme evreleri yarıtcılardan, bazen örümceklerde olduğu gibi kendi türünden sakınmak, yumurta ve sperma üretimini boşuna harcamamak için gelişmiştir. Bu evrelere bazen çeşitli kur yapma gösterileri, türe özgü sesler ve kokularıyla çekici bir etki yaratan feromon denen salgılar eşlik edebilir. Kur gösterileri ve feromonlar gibi karmaşık üreme süreçleri türün varlığını sürdürbilmesinde büyük önem taşır. Örneğin bazı memelilerde boyunuzların evrimi, belli bölgeye egemen olma ve bunun sonucu olarak dişiyi elde etme olanağı vermiştir.

üreme hücresi bak. gamet

üreme organları, canlılarda üremeye ilişkin işlevleri yerine getiren doku ve organlar. Bitki ve hayvanlardaki üreme organları üreme biçimleri kadar çeşitli ve farklı karmaşıklık düzeyindedir. Örneğin, memelilerde eşey hücrelerini üreten erbezi ve yumurtalıklar aynı zamanda hormon salgılayan bir salgıbezi olarak da işlev görürken, tomurcuklanmayla üreyen tekhücrelilerde tomurcuğun kaynaklandığı üreyimsel bölgenin de bir tür üreme organı olduğu söylenebilir. Tohumlu bitkilerde üreme organı dişiorgan(*) ile erkekorgan(*) barındıran çiçektir. Öte yandan, çok hücreli hayvanların hemen hepsi eşeyli ürer ve eşey hücresi yapan eşey bezleri (gonat) içerir. Hayvanın türüne ve üreme biçimine göre, bu bezlerde yapılan eşey hücreleri (gamet) dışının vücudunda ya da dışarıda birleşir. Öbür üreme organları arasında dişilerde yer alan ve

döllenmiş yumurtayla (zigot) embriyonun gelişip büyümesini sağlayan dölyatağı, erkek eşey hücresinin (sperma) dışarı atılmasını sağlayan kamış (penis), yumurtalıklardan çıkan yumurtanın içinden geçtiği yumurta kanalı (insanda fallop borusu) ve doğum sırasında yavrunun içinden geçerek dışının vücudundan çıktığı dölyolu da bulunur.

üremi, böbrek yetmezliği nedeniyle, başta üre olmak üzere azotlu maddelerin idrarla vücuttan atılamaması sonucunda bu maddelerin kandaki yoğunluğunun çok artışıyla ortaya çıkan tablo. İlk belirtileri genellikle halsizlik, yorgunluk ve zihinsel işlevlerde azalmadır. Deri kurur, pullanır, rengi sararıp koyulaşır, döküntüler görülür. Ağızda kuru metalik bir tat, solukta kolayca duyulabilen bir idrar kokusu vardır. İştah kaybının ardından bulantı ve kusma da başlar, hastanın beslenmesi giderek bozulur. Sıklıkla ishal ve kabızlık da görülür. Üremi tedavisi görüp iyileşen çocuklarda büyüme bozukluğu, ergenlik belirtilerinin normalden daha geç ortaya çıktığı görülür; erişkinlerde üremi tedavisinin ardından kimi zaman cinsel istek kaybı ve iktidarsızlık ortaya çıkar. Böbrek yetmezliği sonucunda böbreklerden yeterince sıvı atılamadığından, kandaki sıvı miktarı artar; bu da yüksek tansiyona ve buna bağlı olarak aritmiye ve solunum kapasitesinde azalmaya neden olur. Üremide böbrek dokusunda örselenme varsa, böbreklerde yapılan ve alyuvar yapımını uyaran eritropoetin adlı hormon yeterince yapılamayacağından hemen her zaman kansızlık da görülür; ayrıca kandaki üre düzeyi yüksek olduğu zaman alyuvarların yaşam süresi hemen hemen yarıya iner. Üremi ilerledikçe alyuvarlarda giderek artan biçim bozukluğu ortaya çıkar; bunun sonucunda alyuvar nakli gerekebilir. Kanda pıhtılaşma mekanizmasında önemli rol oynayan trombositlerin sayısı da azaldığından özellikle sindirim kanalında kanamalar görülür. Kandaki hücrelerin vücuda giren mikropları sindirme ve öldürme yetenekleri azaldıkça sık sık enfeksiyonlar oluşur. Sinir sistemi de üremiden etkilenir; büyük sinir lifleri yıkıma uğrarsa ayak bilekleri, ayaklar ve kollarda duyu kaybı, kaslarda seğirmeler ya da istençdışı hareketler olabilir. Sodyum eksikliği nedeniyle baldırlar ve uyluklarda kramplar görülür. Üreminin sinir ve kas dokusu üzerindeki etkileri sonucunda bir türlü geçmeyen hıçkırık, uykusuzluk, yorgunluk ve zihinsel yoğunlaşmanın azalması gibi belirtiler görülür. Hastalığın son evrelerinde tehlikeli boyutlara varabilen çırpınma nöbetleri (konvülsiyon) ortaya çıkar.

Böbrek hastalığı olan ve böbrek nakli yapılacak kişilerde farklı düzeylerde üremi görülebilir. Bu bozukluğun yıkıcı etkisi nedeniyle başarılı bir nakil ameliyatından ya da yapay böbrek kullanımından sonra bile bütün vücudu etkilemeyi sürdüren başka bozukluklar kalabilir.

Üren, Eşref (d. 1897, İstanbul - ö. 18 Kasım 1984, Ankara), manzara resimleriyle tanınan ressam.

Bursa Ziraat Mektebi'ni bitirdi. Bu okulda okuduğu sırada tanıştığı İbrahim Çallı'nın özendirmesiyle İstanbul'a giderek Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girdi; Çallı ve Hikmet Onat atölyelerinde öğrenim gördü. 1928'de Paris'te André Lhote atölyesinde çalıştı. Bir yıl sonra Türkiye'ye döndü, birkaç yıl Erzurum ve Sivas'ta resim öğretmenliği yaptı. Bu sıralarda evlendiği Melahat Üren'le (1918-69) birlikte yeniden Paris'e gitti. Bu kez Lhote'un atölyesine devam ettiği gibi, Otton Friesz'in de derslerini

izledi. 1937-44 arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin yurt gezileri programı çerçevesinde Doğu Anadolu'da çalıştı; 1939'da D Grubu'na girdi. 1955'te lise öğretmenliğinden emekli olduktan sonra da Ankara'da kaldı ve Ankara Maarif Koleji'nde resim dersi vermeyi sürdürdü. 1964'teki 25. Dev-

"Paris Port Mani", Eşref Üren'in bir yapıtı, 1964; İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi Anadolu Yayınları Arşivi

let Resim ve Heykel Sergisi'nde birincilik ödülünü kazandı, 1981'de devlet sanatçısı unvanıyla onurlandırıldı.

Üren Paris'te kaldığı yıllarda kübizm, gelecekçilik ve gerçeküstçülük gibi akımlara ilgi duymamış, temelde Cézanne'in yapımcı eğiliminden etkilenmişti. Portre ve ölüdoğalar da yapıpysa da, en çok "Ankara'dan Karlı Görünüm", "1940'larda Ankara", "Orta Anadolu" gibi kent dokusunu yansıttığı manzara resimleriyle tanınmıştır. Bu resimlerinde yeşil, sarı, mor ve gri renkleri izlenimcileri anımsatan bir biçimde, uyumlu bir bütün içinde kullanmıştır. Üren'in *Ankara Sanat*, *Ülkü* ve *Varlık* gibi dergilerle çeşitli gazetelerde sanat üzerine yazıları da yayımlanmıştır.

üretan, ETİL KARBAMAT olarak da bilinir, tıpta bazı lösemi türleri ile miyelomatoz tedavisinde kullanılan kimyasal bileşik. Üretan önceleri sakınleştirici ve uyutucu olarak kullanılmış, ancak istenmeyen etkileri görüldüğünden bu amaçla kullanımından vazgeçilmiştir. Hızla bölünen hücrelerin kromozomlarına etki ederek hücre bölünmesini önlediğinden bazı kötü huylu ırların tedavisinde kullanılır. Öte yandan bazı laboratuvar deneyleriyle hayvanlarda kansere yol açtığı anlaşıldığından insanlar için de kanserojen olabileceği düşünülmektedir. Bazı yapsay reçine ve köpüklere de yaygın olarak üretan denir. Ayrıca bak. poliüretan.

üreteç gazı, çoğunlukla kömür gibi karbonlu maddelerin hava ve su buharı ortamında kısmen yanması sonucunda elde edilen yanıcı (örn. karbon monoksit ve hidrojen) ve yanıcı olmayan (örn. azot ve karbon dioksit) gazlar karışımı. Üreteç gazının ısıtma değeri öbür gaz yakıtlarından daha düşüktür ama üretiminde oldukça basit cihazlar kullanıldığından çoğunlukla büyük sanayi fırınlarında yakıt olarak yararlanılır.

üretici dilbilgisi, belli bir dilde kurulabilecek bütün tümceleri betimlemeyi amaçlayan kurallar sistemi. Üretici dilbilgisinin, Noam Chomsky'nin 1950'lerin ortasında geliştirdiği üretici-dönüşümsel dilbilgisi(*) başta olmak üzere çeşitli biçimleri vardır. Bunlardan hangisinin doğal dilleri betimlemede en iyi model olduğu konusunda dilbilimciler henüz bir anlaşmaya varamamıştır.

Üretici dilbilgisi bir dilin tümceleriyle sözcük dizilerini birbirinden ayırmakla yetmez, tümcelerin her birinin yapısal betimlemesini ya da sözdizimsel çözümlemesini de yapar. Üretici dilbilgisinin yapısal betimlemeleri, sözcük türleri temelinde yapılan geleneksel tümce çözümlemeleriyle karşılaştırılabilirse de, onlarınkinden çok daha kesin olarak belirlenmiş kurallara bağlı kalır.

üretici-dönüşümsel dilbilgisi, DÖNÜŞÜMSSEL DİL BİLGİSİ olarak da bilinir, bir tümcenin çeşitli öğeleriyle bir dilde kurulabilecek tümceler arasındaki ilişkileri belirli kurallar (bunlardan bazılarına "dönüşümler" denir) yardımıyla çözümlemeyi amaçlayan yöntem. Bu sistemde, "Kemal Gül'ü seviyor" gibi etken çatılı bir tümce edilgin çatılı biçimi ("Gül Kemal tarafından sevilir") ile ya da "Kemal kimi seviyor?" ve "Gül'ü kim seviyor?" gibi soru biçimleriyle ilişkilendirilir. Yüzeysel olarak (yani sözdizim düzeyinde) birbirinden çok farklı görünen bu gibi etken ve edilgin çatılı tümcelerin "temel yapı" açısından birbirine çok benzer oldukları gösterilmeye çalışılır. Bu ilişkiyi gösterebilmek amacıyla "derin yapı" ve "yüzeysel yapı" kavramları kullanılır. Bu durumda, "Gitar çalan bir adam tanıyorum" tümcesi, "Bir adam tanıyorum. Gitar çalıyor" gibi bir derin yapının yüzeysel biçimi olarak görülebilir. "Derin yapı" kavramı, özellikle anlamı belirsiz ifadeleri açıklamada kolaylık sağlar: Örneğin, "Yüzerken annemi gördüm" tümcesinin derin yapısı "Annemi yüzerken gördüm" ya da "Yüzerken, annemi gördüm" olabilir.

En yaygınlıkla tartışılan üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramı 1957'de ABD'li dilbilimci Noam Chomsky tarafından ortaya atılmıştır. *Syntactic Structures* (Sözdizim Yapıları) adlı yapıtında Chomsky bütün dillerin benzersiz oldukları yolundaki yapısalcı görüşe karşı çıkar. Üretici-dönüşümsel dilbilgisinin dil çözümlemesinde kullanılabilemesi için belli sayıda tümele (dillerde bulunduğu varsayılan ortak özellikler) gerek vardır.

üretim fonksiyonu, İktisatta, kullanılan üretim faktörlerinin miktarları ile elde edilen ürün miktarı arasındaki ilişkiyi gösteren denklem. En etkin üretim yöntemlerinin kullanıldığı varsayımı altında, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin değişik her birleşiminden elde edilebilecek ürün miktarlarını belirten üretim fonksiyonu, böylece çeşitli sorulara yanıt sağlar. Örneğin, belirli bir üretim faktörünün marjinal verimliliğini, yani o faktörün ek bir birimin çıktıda yaratacağı değişmeyi ölçebilir. Ayrıca, belirli bir çıktı miktarının üretimindeki en etkin üretim faktörleri birleşimini belirlemek için kullanılabilir.

üretim tarzı, ÜRETİM BİCİMİ olarak da bilinir, Marksizmin(*) tarihsel maddecilik(*) kuramı çerçevesinde, toplumun, son çözümlemede belirleyici olduğu kabul edilen temel ekonomik yapısını anlatan analitik ve genelleysel kavram. Günümüzde dar ya da saf anlamda Marksist sayılmayabilecek iktisat, sosyoloji, antropoloji ve tarih araştırmalarında da yararlı bir çözümleme aracı olarak kullanılmaktadır.

Üretim tarzı, üretici güçler ile üretim ilişkilerinin gelişmeli bir birliği olarak tanımlanabilir. Tarihsel maddeciliğe göre insanların toplumsal varlık biçimi bilinçlerini belirler; maddi yaşamın üretimi ve yeniden üretimi gerek toplumun öbür kurumlarının,

gerekse düşüncelerin doğup gelişmesine kaynaklık eder. İnsanlar yaşamak için önce yiyecek, giyecek, konut vb üretmek ve çoğalmak zorundadır. Bu temel etkinliklerini her tarihsel anda, belirli maddi-teknik olanaklarla yürütürler. Çalışan insanların kendileri, ellerindeki üretim araçları, üretime ilişkin bilgi ve görgüleri, malzeme ve doğal kaynaklar bir arada toplumun emrindeki üretici güçleri oluşturur. Öte yandan üretim yalnızca maddi-teknik bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal bir süreçtir: İnsanlar tarafından topluca, belirli toplumsal ilişkiler ve örgütlenme biçimleri çerçevesinde yürütülür. Bunlar da üretim ilişkilerini oluşturur. Üretici güçlerin gelişmesindeki büyük eşiklere, üretim ilişkilerinin belli başlı tipleri denk düşer; bir bütün olarak bu ekonomik temel üzerinde ise siyasal, hukuksal, ideolojik vb üstyapılar dizisi yükselir.

Bu saptamadan sonra Marksist tarih kuramı, herhangi bir toplumun çeşitli kurumlarının genel maddi belirlenimini ortaya koymaya, zaman ve mekân içinde farklılık gösteren insan toplumlarını sınıflandırmaya ve (varsı) ağır basan ortak özelliklerini üretim tarzı kavramıyla açıklamaya yönelir. Böylece tarih içinde gözlenen üretim tarzlarının birbirlerini izleyişine ilişkin şemalar ya da dönemlendirmeler oluşturulabilir. Görece yaygın kabul gören bir yaklaşıma göre ilkel komünal (ya da ilkel kolektivist), köleci, feodal ve kapitalist üretim tarzları biçiminde bir sıralama yapılabilir. İlkel komünal ve köleci üretim tarzları arasında hem bunlardan, hem feodalizmden farklı bir Asya tipi üretim tarzının yer alıp almadığı ise henüz tartışmalıdır. Asya tipi üretim tarzı varsayımı 1965-75 arasında yaygınlaşmışsa da günümüzde bu görüşten uzaklaşma eğilimi gözlenmektedir. Üretim tarzı kavramının bir araştırma araç ve yöntemi olarak kullanılması konusunda da çeşitli metodolojik tartışmalar vardır. Bunlar arasında üretim tarzının gözlenen herhangi bir tarihsel somutluk ile özdeş mi kabul edileceği, yoksa bir kuramsal soyutlama olarak mı alınacağı; salt ekonomik kerte ile mi sınırlanacağı yoksa ekonomik, siyasal ve ideolojik kertelerin belirli bir eklemlenmesi olarak mı tanımlanacağı; üretim ilişkilerinin üretici güçlerden ve üstyapının üretim tarzından özerklik derecesi; değişim ve dönüşümün maddi-teknik temel (üretici güçler) ile başlamasının zorunlu olup olmadığı; üretim tarzlarını birbirinden ayırt etmede artıürünün doğrudan üreticilerden alınma (sömürü ya da artık transferi) biçiminin yeterli ölçüt oluşturup oluşturmadığı sayılabilir.

üretim zinciri, BANT SİSTEMİ olarak da bilinir, sanayide, donanımların, makinelerin ve işçilerin iş parçalarının kesintisiz olarak akmasını sağlayacak biçimde düzenlenmesine dayalı üretim sistemi.

Bir üretim zincirinin tasarımında, son ürünün olduğu kadar, bu ürünü oluşturan her parçanın hangi üretim aşamalarından geçmesi gerektiği göz önünde bulundurulur. Tasarım sırasında malzemenin olanaklı en basit ve kısa yoldan ilerlemesi sağlanmaya çalışılır, akış hatlarının birbiriyle kesişmesine ve geriye dönüşlerin olmasına özen gösterilir. Her işçinin yapacağı işin türü, makinelerin sayısı ve araçların üretim hızı, zincir boyunca yapılan işlemler arasında bir uyum sağlayacak biçimde belirlenir.

Bir otomobil üretim zincirinde üretime çıplak şasiyle başlanır. Daha sonra şasi bir bant üstünde hareket ettirilir ve sırayla öbür parçalar yerlerine yerleştirilir. Şasiyle birleştirilecek parçalar ana zincire yan bantlar

aracılığıyla taşınır. Her işçi, bant üstünde önünden geçen parçaya belirli bir işlem uygular. Parça ve aletler kullanılacakları noktalara zincirle eşzamanlı olarak ulaştırılmazdır.

Otomatik üretim zincirleri başka makineler tarafından çalıştırılan makinelerden oluşur. Kesintisiz işlemin söz konusu olduğu petrol arıtma, kimyasal madde ve modern otomobil motoru üretim tesisleri gibi sanayi dallarında üretim zincirleri hemen hemen tümüyle otomatik ve özdenetimli makinelerden oluşur.

Üretim zincirinde kullanılan otomatik makineler oldukça pahalı olduğundan ve kolayca başka amaçlara uyarlanamadığından, bu yöntem ancak çok sayıda ürünün üretildiği seri üretim için uygundur. Yeni sanayi robotları ve üstün yetenekli makinelerin geliştirilmesiyle tümüyle otomatik üretimde esneklik oranı artmaya başlamıştır.

üretken reaktör, enerji üretirken harcadığı bölünebilir çekirdekli madde miktarından daha fazlasını üreten nükleer reaktör. Üretken reaktörler nükleer yakıt miktarını elektrik enerjisi üretiminde kullanılmak üzere artırmak amacıyla yararlanılır. Konvansiyonel nükleer reaktörlerde(*) yakıt olarak yalnızca uranyum-235 kullanılabilir; uranyum-235 kolayca çekirdek bölünmesine (fisyon) uğrar, ama doğada çok kıt olarak bulunur. Buna karşılık üretken reaktörler, doğada oldukça bol bulunan uranyum-238 ya da toryum kullanır. Doğada bulunan uranyumun yüzde 99'undan fazlası uranyum-238'den oluşur. Üretken reaktörlerde enerji üretilirken uranyumun yaklaşık yüzde 70'inden yararlanılabilir, konvansiyonel reaktörler ise uranyumun ancak yüzde 1'ini kullanabilir.

İlk deneysel üretken reaktör (EBR 1) 1951'de Idaho eyaletindeki Idaho Falls yakınlarındaki Ulusal Reaktör Deneme İstasyonu'nda (bugün Idaho Ulusal Mühendislik Laboratuvarı) 1951'de kuruldu. Daha sonra Fransa, İngiltere, Japonya ve SSCB'de de deneysel üretken reaktörler yapıldı. Ama hiçbir ülke büyük miktarda enerji üretebilen, ticari kullanıma elverişli üretken reaktör gerçekleştirmeyi henüz başaramadı.

Gelecekteki uygulamalar için en umut verici üretken reaktör türü sıvı metalli hızlı üretken reaktördür. Bu reaktörde uranyum-238, yapay radyoaktif bozunum yoluyla plütonyum-239'a dönüştürülür. Bölünebilir çekirdekli(*) bir izotop olan plütonyum-239 da hızlı nötronlarla dövdür. Bu nötronlardan birini soğutan bir plütonyum atomu ikiye bölünür ve ısı açığa çıkar. Bölünme sırasında nötronlar da ortaya çıkar; bu nötronlar başka plütonyum atomlarının bölünmesine yol açarlar, böylece yeni nötronlar açığa çıkar. Bu süreç sürekli yenilenir, böylece kendi kendini sürdürebilen bir zincirleme tepkime oluşur. Bu tepkime süreci sürekli bir biçimde ısı açığa çıkmasına neden olur; bu ısı, sıvı sodyumdan oluşan soğutucu aracılığıyla reaktör kalbinden ısı değiştiricilere taşınır. Bu ısıyla elde edilen buhar bir türbini, türbin de elektrik üreticini çalıştırır.

Bir başka üretken reaktör türü de ısı üretken reaktördür. Bu reaktörde temel yakıt (doğurgan madde) olarak toryum-232 kullanılır. Toryum-232 reaktörde uranyum-233'e dönüştürülür; bölünebilir çekirdekli bir izotop olan uranyum-233'te de zincirleme tepkime oluşturulur. Isıl üretken reaktörlerin gerektirdiği teknoloji, sıvı metalli hızlı üretken reaktörlere oranla çok daha yalındır; bu reaktörlerde soğutucu ve ısı taşıyıcı olarak adi su kullanılabilir.

üretit, SIYEK İLTHABI olarak da bilinir, idrar kesesindeki idrarın vücuttan atıldığı yere kadar içinden geçtiği idrar kanalı ya da siyeğin iltihaplanması. Bakteri ya da virüs kökenli olabilen üretit kadınlarda erkeklerden daha sık görülür.

En sık görülen üretit nedeni cinsel birleşmeyle geçen belsoğukluğudur. Siyeğin içini döşeyen mukozadaki bezler belsoğukluğu etkeni olan gonokokların (*Neisseria gonorrhoeae*) yerleşmesi için çok elverişlidir. Enfeksiyon başlarken bezlerin içine giren gonokoklar, mukozadaki iltihap iyileştikten sonra bile burada kalır. Başka bir üretit etkeni de sıklıkla dölyolunda bulunan *Trichomonas vaginalis*'tir. Öbür nedenler arasında kimyasal maddeler nedeniyle örselenme, masturbasyon ve idrar yollarının başka bölümlerindeki iltihabın buraya bulaşması da sayılabilir.

Üretit nedeniyle lifsi bağdoku oluşması siyeğin içindeki boşluğun daralmasına ve ağırlı ve güç idrar yapmaya yol açabilir. Siyekte sonda takılması gibi bir örselenme ya da idrarda çökelen kalkerli taşlar nedeniyle de daralma olabilir. Tıkanma ve darlıklar sonucunda idrar yapma güçlüğü'nün ardından idrar kesesindeki idrar miktarı artar; bu durum genellikle enfeksiyona yol açar. Sonuçta idrarın keseden böbreklere geri dönmesi böbrek yetmezliğine neden olur.

Olguların çoğunda enfeksiyon etkeni olan mikroorganizmaların öldürülmesi için antibiyotik verilir. Daralma ya da tıkanma varsa kateterizasyon ya da cerrahi girişimle idrarın normal akması sağlanır.

Ürgenç, Özbekistan'da, Harezm yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Şavat Kanalı'nın ve Ceyhun Irmağının kıyısında yer alır. Bugünkü Kunya-Ürgenç kentinin yakınlarında bulunan, yaklaşık 130 km kuzeybatıdaki eski Ürgenç kentinin 17. yüzyılın ortalarında susuzluk nedeniyle terk edilmesinden sonra kuruldu. Eskiden Hive Hanlığı sınırları içinde bir ticaret merkezi olan kentte bugün birçok hafif sanayi kuruluşu ve bir müzik ve tiyatro salonu vardır. Nüfus (1991 tah.) 130.400.

Ürgüp, İç Anadolu Bölgesi'nde, Nevşehir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 574 km² olan Ürgüp ilçesi doğu ve güneyde Kayseri ili, güneybatıda Derinkuyu ilçesi, batıda Merkez ilçe, kuzeyde de Avanos ilçesiyle çevrilidir.

İlin güneydoğu kesiminde yer alan ilçe topraklarının yarısı orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden, öteki yarısı da dağlık alanlardan oluşur. Güneydeki dağlık alandan kuzeydeki Kızılırmak Vadisine gidildikçe alçalan arazi, Erciyes Dağının(*) püskürdüğü tüfler ve katlaşmış bazalt lavlarıyla kaplıdır. Tüflü yörede peribacalarına(*) ve aşınma sonucunda oluşmuş kuytu vadilere rastlanır. İlçenin doğu, güneydoğu ve güne-

yini engebelendiren Hodul Dağının (1.949 m) yüksek kesimleri doğal sınır oluşturmaktadır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları kuzey kesimden geçen Kızılırmak toplar. Hodul Dağı yamaçlarından doğan bazı küçük dereler ve Damsa Çayı Kızılırmak'a katılır. Bu akarsuların tümü yazın kurur. İlçedeki tek göl, Damsa Çayı üzerinde kurulan sulama amaçlı Damsa Barajı'nın ardında suların birikmesiyle oluşan küçük yapay göldür. Ormana rastlanmayan ilçede doğal bitki örtüsü step (bozkır) görünümündedir.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini daha çok tarım ve turizm-den sağlar. Önemli miktarda ürün elde edilen ilçede en çok patates, üzüm, buğday, soğan, arpa, çavdar, elma ve armut yetiştirilir. 1984'te ilin en çok armut üretimi yapılan ilçesi Ürgüp'tü. İlçedeki geleneksel uğraşların başında halıcılık gelir. Fazla gelişmemiş olan ilçe sanayisi genellikle tarım ürünlerinin işlenmesine dayalıdır. Bağlarla bahçelerin oldukça geniş alanlar kapladığı ilçede şarap, pekmez, marmelat, yer karosu ve turistik eşya üretimi yapan fabrika ve atölyeler vardır. Canlı turizm etkinliğine bağlı olarak birçok otel, motel ve pansiyon açılmıştır. Turizme yönelik ticaret de önemli gelir kaynaklarındandır. Peribacaları gibi ilginç yüzey şekilleri ile arazinin oyulmasıyla yapılmış kilise ve konutlara yaygın olarak rastlanan Göreme Tarihi Milli Parkı'nın(*) bir bölümü ilçe sınırları içindedir. İlçe topraklarında çimento hammaddesi ve sünger taşı yatakları vardır. Ortahisar yöresinde yapılan ve "limonluk" adıyla anılan yeraltı depolarında Akdeniz Bölgesi'nden getirilen limonlar olgunlaşana kadar bekletilir.

İlk kez Hititlerin yerleştiği yörenin tarihi Nevşehir'e(*) köşuttur. 7. yüzyılda Arapların saldırısına uğrayan Anadolu'daki bazı Hristiyanlar, sığındıkları bu yörede tüflü araziye oyarak yaptıkları barınaklarda yaşadılar. Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazm(*) hareketi yaygınlaştığında, yöreye sığınanların sayısı hızla arttı. Günümüzde Ürgüp'ün turizm açısından büyük değer taşımasının başlıca nedeni, bu dönemde yöreye yerleşen Hristiyanlar tarafından yapılan kiliseler ve konutlardır. Anadolu Selçukluları döneminde de önemli bir yerleşim alanı olan yörede Osmanlı egemenliği 15. yüzyılın ikinci yarısında başladı. Halkının bir bölümü Rumlardan oluşan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Konya vilayetinin Niğde sancığına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Cumhuriyet döneminde bir süre Kayseri'ye bağlı bir ilçe olarak kaldıktan sonra, 1954'te il yapılan Nevşehir'e bağlandı.

Hristiyanlığın etkili olduğu ilk dönemlerde Assiana adıyla anılan yerleşme, 1530'da altı mahalleden oluşan 248 haneli bir kasabaydı. Oysa 17. yüzyılda Nevşehir, 18 hanelik küçük bir köydü. 19. yüzyıl sonunda da önemli bir merkez olan Ürgüp'ün nüfusu 8 bini buluyordu. Yunan harfleriyle yazıp Türkçe konuşan Ürgüplü Rumlar, Lozan Antlaşması'nın mübadele hükümleri uyarınca 1923'ten başlayarak Yunanistan'a gönderildi. Günümüzde İç Anadolu Bölgesi'nin en önemli turizm merkezlerinden olan kasabada hediyeelik eşya ticareti gelişmiş bir ekonomik etkinliktir. Bunların başında Ürgüp ve Avanos halıları ile hacibektaşından(*) yapılan hediyeelik eşyalar gelir. Nevşehir'i İncesu üzerinden Kayseri'ye bağlayan yol kasabadan geçer. Avanos ile Kapadokya yöresindeki Uçhisar, Göreme, Zelve, Ortahisar gibi küçük turizm merkezleriyle de karayolu bağlantısı vardır. Kasabanın il merkezi Nevşehir'e uzaklığı 18 km'dir. Birçok konaklama ve hizmet tesisine sahip olan kasabadaki başlıca sağlık kurumu Ürgüp Devlet Hastanesi'dir.

Tarihsel yapılar bakımından oldukça zengin olan Ürgüp yöresinde Hristiyanlık döneminden günümüze ulaşan başlıca dinsel yapılar Ortahisar'daki dörtlü kilise grubuyla Tavşanlı, St. Basil, Yukarı Mahalle, Karacalı kiliseleri ve Başmelek Manastırı'dır. 14. yüzyıl ortalarında Karamanlılar tarafından yaptırılan ve medrese, cami, Sekizgen Kümbet ve Altıgen Kümbet'ten oluşan Taşkın Paşa Külliyesi ilçenin güney kesiminde yer alan Taşkınpaşa köyündedir. İlçe merkezindeki başlıca tarihsel yapı olan Ürgüp Kalesi'nin çevresinde araziye oyarak ve yöredeki yapıtaşlarını kullanarak inşa edilmiş birçok konut ve yapı kalıntısına rastlanır.

Ürgüp Belediyesi 1886'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 35.688; kent, 11.040.

Ürgüplü, Suat Hayri (d. 1903, Şam - ö. 26 Aralık 1981, İstanbul), siyaset ve devlet adamı. Şubat-Ekim 1965 arasında başbakanlık yapmıştır.

Şura-yı Devlet başkanlarından, Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin oğludur. Suat Hayri Galatasaray Lisesi'ni (1922) ve İstanbul Hukuk Mektebi'ni (bugün İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi) bitirdi (1926). Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kurulan Türk-Yunan Ahalî Mübadelesi Hakkında Mahkemesi'nde çevirmenlik (1925-29), İstanbul Ticaret Mahkemesi'nde hakimlik yaptı (1929-32). 1939 ve 1943'te Kayseri milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Mart 1943'te kurulan ikinci Saracoğlu hükümetinde gümrük ve tekelleşme bakanı olarak görev aldı. Bu dönemde bir yolsuzluk suçlaması nedeniyle Yüce Divan'da yargılandı ve beraat etti. Şubat 1946'da bu

Ürgüplü
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

görevinden istifa etti. 1950'de Demokrat Parti (DP) listesinden bağımsız Kayseri milletvekili seçildi. Avrupa Konseyi Danışma Meclisi'nde Türk heyeti başkanlığı ve bu mecliste ikinci başkanlık yaptı. Daha sonra Bonn, Londra, Washington ve Madrid büyükelçiliklerinde bulundu.

1961'de Adalet Partisi (AP) listesinden bağımsız Kayseri senatörü seçildi. 1961-63 arasında Cumhuriyet Senatosu başkanlığı görevini yürüttü. İsmet İnönü başkanlığındaki koalisyon hükümetinin düşmesi üzerine, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından partilerüstü hükümet kurmakla görevlendirildi. 20 Şubat 1965'te kurduğu ve üyeleri AP, Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Millet Partisi (MP) milletvekillerinden oluşan hükümete 22 Ekim 1965'e değin başkanlık etti. 1966'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörlüğüne getirildi. Nihat Erim'in istifası üzerine Nisan 1972'de hükümeti kurmakla görevlendirildi, ama hazırladığı bakanlar kurulu listesinde değişiklik yapılmasına karşı çıkarak görevi iade etti. 1972'de Cumhu-

Ürgüp'ün ilin görünümü.
Erdal Yazıcı

riyet Senatosu'ndaki görev süresi dolduktan sonra siyasal yaşamdan çekildi.

ürük asit, pürin grubunda yer alan bileşik. Sürüngelelerde ve kuşlarda sindirim sırasında proteinin parçalanmasıyla açığa çıkan azotun büyük bölümü ürik asit biçiminde vücuttan atılır. İnsanlarda nükleoproteinlerin bileşenleri olan pürinlerin parçalanması sonucunda çok az miktarda ürik asit oluşur ve idrarla dışarı atılır (günde yaklaşık 0,7 gram). Ancak gut hastalığında kandaki ürik asit düzeyi yükselir.

ürüközürük, kandaki ürik asidin yoğunluğunu, idrarla vücuttan atılımını artırarak düşüren maddelerin ortak adı. Böbrek borucuklarında ürik asidin geri emilmesini kitleyen probenesit ve sülfonpirazon gibi üriközürükler gut hastalığının tedavisinde kullanılır. Gutta kullanılan ilaçlardan alopürinol farklı bir mekanizmayla etki yapar ve üriközürük değildir (*bak.* alopürinol). Üriközürüklerin etkileri verildiği canlıların türüne, verilen doza ve aynı zamanda başka ilaçların kullanılıp kullanılmadığına bağlıdır; örneğin salisilatlar yüksek dozda alındığında ürik asit atılımını artırırken, düşük dozda alınırsa üriközürüklerin etkilerini engeller.

Ürküten Obruğu, Akdeniz Bölgesi'nde obruk. Antalya ilinin Akseki ilçesine bağlı Çimiköy yakınlarında yer alır. Kretase (Tebeşir) Dönemine (y. 136-65 milyon yıl önce) ait kalkerler içinde oluşmuştur. Çimiköy'ün güneydoğusundaki yaylanın kuzeyinde yükselen Ürküten Dağı doruğunun batısında, 2.250 m'lik bir kar kuyusunun yanındadır. Ağız 1 m çapında bir silindirik biçimindedir; 15 m aşağı inildiğinde 7 m'lik bir çapa ulaşır. En derini 107 m olan art arda 5 dikey kuyudan oluşur. Toplam derinliği 243 m'dir. İlk araştırmalar Boğaziçi Üniversitesi Mağara Araştırma Kulübü (BÜMAK) ve Imperial College tarafından 1979'da yapılmıştır.

ürogenital oluşum bozuklukları, idrar yapımı ve boşaltım ile üreme işlevlerinden sorumlu organ ve dokularda görülen yapı ve oluşum kusurlarının ortak adı. En önemlilerinden bazıları şunlardır:

1) Çift taraflı böbrek agenezinde böbreklerin her ikisi, idrar boruları ve idrar kesesinin üst bölümü ile erkek ve kadın üreme organlarının bir bölümü hiç oluşmamış, akciğerler az gelişmiştir, göğüs boşluğu normalden küçüktür. Gebelerde amnios sıvısı yapımının az olması dolüitte bu bozukluğun olduğunu gösterebilir. Yeni doğan bebегin burmu basıktır. Gözkapaklarında epikantus adı verilen deri kıvrımları vardır. Erkeklerde kızlara oranla üç kat fazla görülür. Hasta bebek doğumdan birkaç saat sonra, genellikle böbrek yetmezliği ve üremi gelişmesine zaman kalmadan solunum yetersizliği nedeniyle ölür.

2) Polikistik böbrek displazisi yeni doğanlarda görülür; böbreklerden birinde ya da ikisinde birden çok sayıda ve farklı boylarda kistler vardır. Her zaman ölüme neden olmasa da, böbreğin işlevsel dokusunda azalmaya yol açarak enfeksiyonlara eğilimi artırır.

3) Polikistik böbrek, birbiriyle ilişkili olmayan iki farklı biçimde ortaya çıkan ve ender rastlanan bir bozukluktur; her ikisi de kalıtımla geçen bu bozuklukların ilerleyiş farklıdır. Yeni doğmuş bebekte görülen biçiminde, doğumda normal büyüklükte olan böbrekte işlev gören doku miktarı çok azdır; bunun yerine çok sayıda küçük kist

bulunur. Bebek birkaç gün ya da birkaç hafta içinde ölür. Erişkinde görülen biçiminde belirtiler genellikle orta yaşlarda ortaya çıkar. Böbreklerde ve başka organlarda çok sayıda küçük kist oluşur; beyinde ve iç organlardaki kan damarlarında anevrizma oluşma sıklığı artmıştır. Hastaların bir bölümü 50 yaş civarında böbrek yetmezliği nedeniyle ölümlerine geri kalanının beklenen yaşam süresi normaldir.

4) Böbrek biçim bozukluklarından başlıcaları böbreklerin tümüyle ya da üst uçlarından (at nalı böbrek) birbiriyle kaynaşmasıdır. Bu organlar genellikle normal işlev görürse de enfeksiyon ve taş oluşma sıklığı büyük ölçüde artmıştır.

5) Megaloüreter olarak bilinen bozuklukta idrarı böbreklerden idrar kesesine taşıyan idrar boruları (üreter) genişlemiş, kimi zaman incebağırsak boyutlarını almıştır.

6) Karın kaslarının agenezi sıklıkla erkeklerde görülür. Karın duvarını oluşturan kasların bir bölümü ya da tümü oluşmamıştır; karın duvarı gevşek bir deri örtüsünden ibarettir. İç organları destekleyecek bir doku olmadığından, özellikle ürogenital sistemde çok sayıda oluşum bozukluğu ortaya çıkar. Kaburgalar da desteksiz kalmıştır, akciğer enfeksiyonları sık görülür. Tedavide karın kaslarını desteklemek amacıyla bir korse kullanılır; var olan oluşum bozukluklarının neden olduğu belirtiler giderilmeye çalışılır.

7) Erkek üreme organlarının oluşum bozukluklarından epispadiasta siyek kamışın üst yüzüne hipospadiasta ise alt yüzüne açılır. Bu bozuklukların ikisi de plastik cerrahiyle tedavi edilebilir.

8) Yaklaşık 40 bin canlı doğumda bir görülen idrar kesesi ektopisinde karın duvarının alt bölümünün gelişimi yetersizdir, idrar kesesi olması gereken yerde değildir; kesenin arka duvarı ve idrar boruları açıktadır. Bu bozukluk ancak güç ve ince bir cerrahi girişimle düzeltilebilir.

9) Kadında rastlanan oluşum bozukluklarından başlıcaları yumurtalık, dölyolu ya da dölyatağının oluşmaması ya da dölyatağının biçiminin normalden farklı oluşudur. Organların hiç oluşmaması kısırlığa yol açabilirken, dölyatağı biçim bozukluğu gebeliğin doğuma değin sürdürülmesini zorlaştırır.

Yeni doğmuş bebekte erbezlerinin erbezi torbası yerine karın boşluğunda yer almasıyla ortaya çıkan kriptorşidi(*) görece sık rastlanan bir oluşum bozukluğudur.

ürografi, İDRAR YOLLARI RADYOGRAFİSİ olarak da bilinir, idrar yollarının herhangi bir bölümünün radyoopak bir madde (genellikle bir organik iyot türevi) verildikten sonra X ışınlarıyla incelenmesi. X ışınlarını geçirmeyen bu sıvı hızla idrara geçer; ağızdan alınabildiği gibi damar içine, kimi zaman da incelenen bölgeye doğrudan girinca edilir. Bu yöntemle ırlar, vereme bağlı apseler, böbrek taşları ve prostat büyümesi nedeniyle ortaya çıkan tıkanıklıklar görülebilir. Ürografinin özel türleri arasında böbrek ve idrar borularının incelendiği piyelografi ve idrar kesesinin incelendiği sistografi sayılabilir. Boşaltım sistografları idrar kesesinin hareketlerini saptayarak boşaltım sırasında keseden idrar borularına ya da böbreğin havuz bölgesine geri dönen idrarın belirlenmesinde yardımcı olur. *Ayrıca bak.* radyoloji.

üroloji, BEVLİYE olarak da bilinir, tıpta, boşaltım sistemi ile erkek üreme organlarının hastalık ve bozukluklarının tanınması ve tedavisiyle ilgilenen uzmanlık dalı.

Modern ürolojinin öncüleri ortaçağda idrar kesesi taşlarının çıkartılmasında uzman-

laşmış gezgin hekimlerdir. İspanyol cerrah Francisco Diaz 1588'de idrar kesesi, böbrek ve siyek hastalıkları üzerine ilk incelemeyi kaleme aldı. Günümüzde ürolojide uygulanan işlemlerin çoğu 19. yüzyılda geliştirildi. Bu dönemde idrar kesesinin incelenmesi ve boşaltılması amacıyla esnek kateterler geliştirildi. Alman ürolog Max Nitze 1877'de sistoskop adlı aygıtı buldu. Sistoskop bir ucunda elektrik kaynaklı bir ışık bulunan boru biçimli bir aygıttır. Siyekten içeri sokularak idrar kesesinin iç yüzünün incelenmesini sağlar. 20. yüzyılın ilk yıllarında idrar yollarının hastalıklarının tanınmasında son derece yararlı olan bir dizi radyolojik yöntem geliştirildi. İdrar kesesi taşlarının çıkarılmasıyla sınırlı olan ürolojik cerrahi, Alman cerrah Gustav Simon'un 1869'da insanda tek böbreğin çıkarılmasının, öbür böbrek sağlıklı olduğu sürece ölüme neden olmadığını göstermesiyle gelişmeye başladı.

Günümüzde kadınlardaki boşaltım kanalı hastalıkları jinekologlar tarafından tedavi edilebilir; erkeklerdeyse üreme ve boşaltım organları (kamuş, siyek ve prostat gibi) iç içe olduğundan üroloji hastalarının çoğu erkektir.

ürostomi, idrar kesesi ya da idrar borularının herhangi bir nedenle çıkarılmasından sonra idrarın vücuttan çıkabilmesi için cerrahi girişimle yapay bir boşaltım yolu açılması. *Ayrıca bak.* ostomi.

ürtiker, KURDEŞEN olarak da bilinir, deride aniden kabartılı, kaşıntılı ve yüzeyi düzgün kızamıklıların belirmesiyle başlayan alerjik bozukluk. Kabartılar kimi zaman da çevresindeki derinin renginden daha soluktur. Akut ürtikerde deri lezyonları genellikle 6-24 saatte gerilemeye başlarsa da kronik biçiminde çok daha uzun süre belirip kaybolmayı sürdürür.

Akut ürtikerin en sık rastlanan nedeni belirli bir yiyeceğe alerjidir; bu yiyeceklerin başında balık, domates, yumurta, çilek, böğürtlen gibi meyveler ve kuruyemişler gelir. Ürtiker başta penisilin olmak üzere pek çok ilaç ve maddeye karşı tepki olarak da ortaya çıkabilir; bu maddelerden bazıları protein içeren ilaçlar ile çiçektozu, böcek öldürücüler, toz ve tüy gibi solunum yoluyla vücuda giren maddelerdir. Daha ender olarak, soğuk, sıcak ve mekanik yaranlanma gibi fiziksel etkenlerle vücutta var olan asalak ya da enfeksiyon hastalıkları da ürtiker nedeni olabilir. Duygusal ve zihinsel streslerin de kronik ürtikerin ortaya çıkmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Ruhsal etkenlerin ürtikere neden olma mekanizması kesin olarak bilinmemektedir; buna karşılık belirli bir madde akut ürtikere yol açtığında ortaya çıkan biyolojik olaylar net olarak anlaşılmıştır. Kan damarlarının içini döşeyen mast hücrelerindeki histamin, hücrenin alerji yapan maddeyle temas etmesiyle açığa çıkar. Histaminin kılcal damar duvarlarının geçirgenliğini artırınca deri hücreleri arasındaki boşluklara plazma dolar, kabartılar oluşur. Histaminin kaşıntıya da neden olduğu düşünülmektedir.

Ürtiker aynı allenin bireylerinde daha sık görülme eğilimi gösterir ve alerjisi olan kişilerde daha sık rastlanır. Tedavide alerji yapan maddeyle temastan kaçınılması için bu maddenin belirlenmesi gerekir; akut deri lezyonlarının denetim altına alınması için adrenalin ve antihistaminikler verilir.

Üsküdar, İstanbul kentini oluşturan ilçelerden biri. Yüzölçümü 186 km²'dir (1986). Kuzeyde Beykoz, doğuda Ümraniye, güneyde Kadıköy ilçeleri, batıda da İstanbul Boğazıyla çevrilidir. Eskiden sınırları içinde

kalan kırsal yerleşmelerin yeni kurulan Ümraniye ilçesine bağlanmasından sonra ilçenin tümü İstanbul'un Anadolu yakasındaki kentsel alanı içinde kalmıştır.

1987'den önce ilçe toprakları doğuda Ömerli Baraj Gölünün kıyısı yakınlarından batıda İstanbul Boğazı kıyısına kadar uzanırdı. İlçe alanındaki başlıca yükseltiler Alemdağ (442 m) ve Büyük Çamlıca Tepe-siydi (262 m). Bu topraklardan kaynaklanan suları, Göksu ile Karadeniz'e dökülen Riva Deresine katılan Kanlıdere'nin başlangıç kolları ve Ömerli Baraj Gölünü besleyen küçük bir dere toplar. Göksu Deresi üzerinde 1893'te kurulmuş olan Elmalı Bend-i ile 1955'te hizmete giren Elmalı II Barajı'nın ardında suların birikmesiyle oluşan küçük yapay göller İstanbul kentinin kullanma ve içme suyu gereksinmesini karşılamak amacıyla kullanılır.

İÖ 7. yüzyılda Yunanistan'dan gelerek Kadıköy'deki(*) Khalkedon kentine yerleşen Megaralılar, teknelerini Üsküdar kıyısında kurdukları tersanelerde yapıyorlardı. Yöre İÖ 6. yüzyılda Perslerin eline geçti, İÖ 4. yüzyılda Byzantion ve Khalkedon'la

19. yüzyılda Boğaziçi kıyıları boyunca gelişen yerleşme yerleri Cumhuriyet döneminde iç kesimlere doğru yayıldı. 1966'da Ümraniye'nin sanayi alanı olarak belirlenmesinden sonra Üsküdar ilçesinin iç kesimlerinde hızlı bir gecekondulaşma süreci başladı. Anadolu yakasındaki ayağı ilçe sınırları içinde yer alan Boğaziçi Köprüsü'nün açılışı da (1973) Kadıköy ve Üsküdar'da nüfusun hızla artmasına neden oldu. 1988'de açılan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'yle bağlantı kuran çevre yollarının önemli bir bölümünün bu yörede yer alması, eskiden Üsküdar'a bağlı olan kırsal kesimde yapılaşmayı özendirirdi.

Ümraniye'nin ayrılmasından sonra Üsküdar, Çamlıca'nın kuzey, batı ve güneybatısındaki topraklardan oluşan bir ilçe haline geldi. İlçe günümüzde güneyde Haydarpaşa limanından kuzeyde Anadoluhisarı'ndaki Göksu Köprüsü'ne kadar İstanbul Boğazı boyunca fazla geniş olmayan bir şerit halinde uzanmaktadır. Topraklarının tümü yerleşim alanlarından oluşur. Başlıca semtleri Acıbadem, Bağlarbaşı, Doğancılar, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy ve Kandil-i'dir. Harem Sirkeci'yle arabalı vapur bağlantısını hâlâ korumakta ve karayoluyla kentler arası yolcu taşımacılığı açısından Türkiye çapında önem taşımaktadır. Haydarpaşa limanı, İstanbul'un dış ticaret bağlantısını sağlar. İlçe topraklarından geçen E-80 Karayolu, Boğaziçi Köprüsü üzerinden Avrupa yakasına ulaşır. Marmara Üniversitesi'nin bazı birimleri Üsküdar ilçesindedir. İlçedeki başlıca sağlık kurumları Zeynep Kâmil, Numune ve Marmara Üniversitesi hastaneleridir.

Üsküdar ilçesindeki en önemli tarihsel yapılar Kız Kulesi(*), Rum Mehmed Paşa Camisi(*), Aziz Mahmud Hüdai Camisi (1598), Ayazma Camisi(*), Beylerbeyi Camisi(*), Selimiye Camisi(*), Altunizade Camisi (1865), Mihrimah Sultan Külliyesi(*), Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi(*), Atik Valide Camisi(*), Çinili Cami (1640), Yeni Valide Külliyesi (1708-10), Karaca Ahmed Türbesi, Zeynep Kâmil Türbesi, III. Ahmed Çeşmesi (1728-29), Beylerbeyi Sarayı(*), Küçüksu Kasrı(*) ve Selimiye Kışlası'dır(*). Bir açık hava müzesini andıran Karacaahmet Mezarlığı(*) da ilçe sınırları içindedir.

Cumhuriyet'ten önce kurulmuş olan Üsküdar Belediyesi, 1984'te yapılan bir düzenlemeyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi haline getirilmiştir. 1985'te 500 bine yakın olan nüfusu, Ümraniye'nin ayrılmasından sonra 334.567'ye düşmüştür. Nüfus (1990) 395.623. Ayrıca bak.

Üsküdar Musiki Cemiyeti, 1918'den beri İstanbul'un Üsküdar semtinde etkinlik gösteren ve pek çok ünlü müzikçi yetiştiren müzik derneği.

Telgrafçı Ata Bey tarafından Anadolu Musiki Cemiyeti adı altında kuruldu. 1919'da Darü'l-Feyz-i Musiki adını aldı. Cumhuriyet döneminde adı Üsküdar Musiki Cemiyeti olarak değiştirildi. 1934'e değin Ata Bey'in yönetiminde çalıştı. 1938'de başkan olan Emin Ongan'ın yönetiminde büyük gelişme gösterdi. 1985'te Emin Ongan'ın ölümü üzerine yönetimi Şeref Çakar üstlendi; derneğin adı da Emin Ongan Üsküdar Musiki Cemiyeti olarak değiştirildi.

Her döneminde İstanbul'daki bütün seçkin amatör müzikçilerin devam ettiği dernekte, geleneksel meşk yöntemi uygulanmış, icra derslerinin yanı sıra haftanın belli günlerinde kuramsal dersler de verilmiştir. Üsküdar Musiki Cemiyeti'nden yetişen ünlüler

arasında İnci Çayırılı, Avni Anıl, Şekip Ayhan Özışık, Aka Gündüz Kutbay, Niyazi Sayın, Vecdi Seyhun ve Arif Sami Tokar anılabilir.

Üsküf, kenarı sırma işlemeli yeniçeri başlığı. II. Murad döneminde (1421-51) ortaya çıktı ve II. Mehmed (Fatih) dönemine (1451-81) değin padişahların resmi başlığı olarak kullanıldı. Bu dönemde daha süslü bir biçime sokuldu ve kapıkulu piyadeleriyle zabıtların giymesi kabul edildi. Ayrıca bak. börk.

Üsküfe, eskiden kadınların giydiği bir tur başlık. Enlice kenar parçası büzülerek yuvarlak tepe parçasına dikilir, sonra bir yana doğru eğilir. Düz kadifeden ya da atlastan dikilen üsküfenin kenarı ve tepesi sırma ve inciyle işlenirdi. Tepesine, uçlarına tek inci konmuş bükme tırtıldan ya da bütünyle inciden oluşan bir püskül tutturulurdu. Çocuklar püskülsüz yanı güllerle bezenmiş üsküfe giyerdi.

Üsküp bak. Skopje

Üslup incelemesi, dile edebi bir üslup kazandırma teknikleri (örn. sözcük seçimi, söz sanatları, sözdizim ve ses özellikleri) çözümlemek amacıyla yapılan çalışma.

Üslup, çok eski çağlardan beri inceleme konusu olmuştur. Aristoteles, Cicero ve Quintilianus üslubu düşüncenin uygun biçimde süslenmesi olarak görmüşlerdir. Rönesans boyunca geçerliliğini sürdüren bu görüşe göre, üslup teknikleri belli türlerle ayrılır. Yazardan ya da konuşmacıdan beklenen, kendi söylemine uygun örnek tümceler ve söz sanatları yardımıyla düşüncelerini düzenlemektir.

Jonathan Swift *A Letter to a Young Gentleman, Lately Enter'd into Holy Orders* (1721); Yeni Papaz Olan Genç Bir Beye Mektup) adlı yapıtında üslubu "doğru yerde doğru sözcük" sözleriyle tanımlar. Bu ilke, üslubu düşüncelere uygun biçimde eklenen bir şey olarak gören anlayışla, İsviçreli filolog Charles Bally'den (1865-1947) kaynaklanan modern anlayış arasında orta yolu oluşturur. Bally'nin izinden gidenlere göre dilde üslup, yazarın çeşitli anlatım biçimlerinden birini seçebilmesine dayanır. Örneğin "özgürlük", "hürriyet" ve "serbestlik" sözcükleri aynı anlama gelseler de çağrışırdıkları şeyler farklıdır. Bu görüşe yakın biçimde üslupla dilbilim arasındaki ilişkiye ağırlık veren Edward Sapir, *Language* (1921; Dil) adlı kitabının sonuç bölümünde edebiyat yapıtlarını biçim ağırlıklı (Swinburne, Verlaine, Horatius, Catullus, Vergilius ve Latin yazarların büyük bölümü) ve içerik ağırlıklı (Homeros, Platon, Dante, Shakespeare) olmak üzere ikiye ayırır ve birinci gruptaki yazarların yapıtlarının başka dille çevrilmesinin hemen olanaksız olduğundan söz eder. Örneğin Poe'nun "On desperate seas long wont to roam" (Ezelebed avare, umarsız denizlerde) dizesinin uyandırdığı "ağırlık, sürüklenme" izlenimi, vurgu ya da tonlamaya ilişkin bilgilerle daha nesnel bir temele oturtulabilir: Buradaki "sürüp gitme" etkisini yaratan şey, birincil ve ikincil vurguların öne çıkışıdır. Archibald Hill, Roman Jakobson ve Rulon Wells gibi dilbilimcilerin bu konuyla ilgili yazıları *Essays on the Language of Literature* (1966, S. Chatman ve S. R. Levin; Edebiyat Dili Üzerine Denemeler) adlı kitapta toplanmıştır.

Üslup, bir kişilik özelliği olarak da değerlendirilir. Buffon'un *Discours sur le style*

Üsküdar'da III. Ahmed Çeşmesi (1728-29) ve çevresi, İstanbul
İsa Çelik

birlikte önce Atinalıların, sonra da Spartalıların yönetimine girdi. Üsküdar, Atinalılar tarafından yönetilirken surlarla çevrildi. İÖ 280'de Bitinya Krallığı'nın sınırları içinde kaldı, İÖ 74'te vasiyet yoluyla Roma'ya bağlandı. Bizans döneminde küçük bir kasaba olan Üsküdar'ın bilinen en eski adı Eski Yunancada "altın kenti" anlamına gelen Khrysopolis'tir. Yerleşmeye bu adın verilmesinin nedeni, toplanan vergilerin buradaki bir hazinede saklanmasıydı. Daha sonra Skytarion olarak anılan kentin bugünkü adının, Roma dönemindeki Scutari adından kaynaklandığı sanılmaktadır.

İstanbul Boğazının iki yakası arasındaki su yolu ulaşımında bir iskele ve konaklama merkezi olarak tarih boyunca önem taşıyan Üsküdar, zaman zaman bir askeri işlevi de gördü. 7. ve 8. yüzyıllarda Konstantinopolis'i (İstanbul) kuşatan Araplar burasını üs olarak kullandılar. 987'de imparatorluğa karşı ayaklanan Bizanslı komutan Bardas Phokas da ordularını Üsküdar'da topladı. 1352'de Osmanlı topraklarına katılan yöreye II. Mehmed (Fatih) İstanbul'u aldıktan sonra çeşitli bölgelerden getirdiği Müslüman halkı yerleştirdi. Bir iskele yerleşmesi olarak Osmanlı döneminde daha da önem kazanan Üsküdar, Asya yönünde sefere çıkan orduların toplanma yeriydi. Orduların başında sefere katılan padişahların otağı Üsküdar'a kuruldu. Üsküdar 19. yüzyılda gelişme gösterdi; Çamlıca etekleri ile Boğaziçi'ndeki semtleri birçok yalı ve konağın yer aldığı bağlık, bahçelik sayfiye yerleri oldu. 19. yüzyıl sonlarında bir sancak merkezi olan Üsküdar'a Adalar, Beykoz, Gebze, Kartal ve Şile kazaları bağlıydı. Üsküdar Cumhuriyet'in ilk yıllarında il olarak yönetildi, 1926'da İstanbul iline bağlanarak ilçe yapıldı.

(1753; Üslup Üzerine Söylev) adlı yapıtındaki ünlü "üslup insanın kendisidir" özdeyişi ve Schopenhauer'ın üslubu "zihnin fizyonomisi" olarak tanımlayışı, ne kadar bilinçli tercihlere dayanırsa dayansın yazarın üslubunun sonucu onun kişiliğinin damgasını taşıyacağı görüşünü yansıtır. Buna göre, iyi bir yazar kendi kişiliğini ve dünya görüşünü yansıtırken kendiliğinden buna uygun ses, sözcük ve sözdizim yapılarını seçecektir.

üstadü'd-dar, USTADDAR ya da USTADDAR I AZAM olarak da bilinir, Müslüman Ortadoğu devletlerinde halife ve hükümdarın gelirlerini toplayan, gerekli harcamaları yapan, hükümdar vakıflarından sorumlu saray yöneticisi.

Abbassilerde ve devlet örgütünde onları örnek alan Müslüman devletlerde, halifenin ya da hükümdarın saray görevlilerinden biri üstadü'd-dardı. Büyük Selçuklularda ve Anadolu Selçuklularında, devlet protokolüne göre, atabeg ve hâcibü'l-hüccabdan sonra üstadü'd-dar gelirdi. Hükümdarlar sarayın gelir gider işlerinden sorumlu olan bu göreve en güvendikleri kişileri getirirlerdi. Sarayın bütün memurları ve hizmetlileri başlan aracılığıyla üstadü'd-dara bağlıydı. Devletin maliye işlerini yöneten müşrif de üstadü'd-darın buyruğu altındaydı.

üstbenlik, SUPEREGO olarak da bilinir, Sigmund Freud'un psikanaliz kuramına göre, ilkel benlik(*) ve benlikle(*) birlikte insan kişiliğini oluşturan üç katmandan biri. Vicdan olarak bilinen bir dizi yasaklama, kınama ve ketleme mekanizması ile benlik ideali denen idealleri içerir. Bunların tümü yaşamın ilk beş yılında anne babadan edinilir ve onların standartları ile otoritesinin içselleştirilmesini simgeler. Psikanaliz kuramının öngördüğü gelişim çizgisini izleyen erkek çocukta, anneye duyulan istegın yerine geçerek, bu dönemde gelişen kendi kendini kınama yeteneğine dayanak oluşturur. Gelişim sürecinde üstbenlik, aile ve toplumun geleneklerini özümleyerek öncelikle toplumsal yapılar için tehlike oluşturan cinsel ve saldırgan dürtüleri denetleme işlevini üstlenir. Bir bölümü bilinçli, bir bölümü bilinçdışı olan ilkel ve usdışı üstbenlik, dış gerçekliğe benlikten daha az yanıt verir; koşullar ne olursa olsun belirli standartları korumaya çalışır. Daha yakın olduğu ilkel benliğin içeriğini benliğe ulaşmadan önce değerlendirip biçimlendirir.

Normal gelişiminin istikrarsız olduğu düşünüldüğünde, üstbenlik ruh sağlığının önemli bir bileşenidir. Ayrıca bak. Ödipus karmaşası; psikanaliz.

üstderi, EPIDERMA olarak da bilinir, bir bitkinin kök, gövde, yaprak, çiçek, meyve ve tohumlarını örten en dıştaki hücre katmanı. Üstderi ve üzerinde bulunan mumsu kutikula bitkiyi yaralanmalara, su kaybına ve hastalıklara karşı korur. Bazı üstderi hücreleri ise değişikliğe uğrayarak bitkilerde terlemeyi düzenler, su emilmesini artırır ve salgılama yapar.

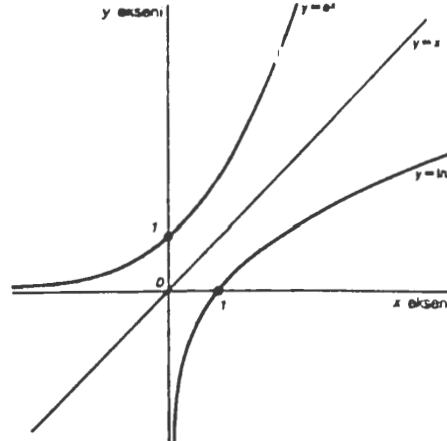
üstderi, EPIDERMA ya da EPIDERMIS olarak da bilinir, zoolojide derinin koruyucu en dış bölümü. Başlıca iki katmana ayrılabilir. Altderiye (derma ya da dermis) bitişik canlı üretici katman ya da taban katmanı ve canlı katmanda, yeni oluşan hücrelerin itmesiyle yükselen, keratinle dolu ölü hücrelerden oluşan boynuzsu katman. Derinin rengini veren melanosit denen pigment hücreleri üretici katmanda yer alır. Üstderide damar ağı bulunmadığından bu katmandaki hücre-

ler beslenmelerini ve öbür gereksinimlerini yayınımla altderi hücrelerinden sağlarlar. Su kaybını önleyen boynuzsu katman omurgalıların karada yaşayabilmelerini olanaklı kılmıştır. Üretici katmandan dışarıya doğru göç eden hücrelerde oluşan keratin tırnak, tüy, gaga ve öbür üstderi türevlerinin temel bileşenini oluşturur. İnsanda üstderi, parçacıklar halinde sürekli dökülürken bir yılının "deri"si ya da boynuzsu katmanı deri değiş-tirme denen bir süreç içinde tümüyle atılarak yenilenir.

üstdev, dev yıldızlardan birkaç kadir daha parlak ve birkaç kat daha büyük yıldızların ortak adı. Dev yıldızlar(*), üstdevler ve öbür yıldız sınıfları arasındaki ayırım, uygulamada bu yıldızların tayfındaki bazı çizgiler incelenerek yapılır. Üstdev sınıfına giren bir yıldızın çapı Güneş'inkinden birkaç yüz kat daha büyük ve parlaklığı onunkinin 1 milyon katı kadardır. Üstdevler seyrek yıldızlardır ve ömürleri birkaç milyon yıl kadardır; yıldız evrimi açısından bu son derece kısa bir süredir.

üstdil, METADİL olarak da bilinir, anlam-bilim ve felsefede, nesne dilinin (dünyadaki nesnelerden söz etmekte kullanılan dil) çözümlenmesine yarayan dil. Üstdil, bir dili konu alan başka bir dil olarak da tanımlanabilir. Alman asıllı mantıksal olgucu Rudolf Carnap ve Polonya asıllı matematikçi Alfred Tarski gibi düşünürlere göre felsefi sorunlar ve önermeler ancak bir sözdizimsel bir çerçeve içinde ele alınarak çözümlenebilir. Anlambilimin mantığı, önermelerin biçimsel olmayan (gerçek) anlamlarından çok doğruluğunu (doğruluk değeri) belirler. Carnap'a göre bir üstdilde simgesel notasyona başvurmak ve mantık kurallarına uymak, Carnap'ın sisteminde tanım gereği geçersiz olan metafizik yargılardan kaçınmayı olanaklı kılar.

üstel fonksiyon, matematikte, $y = a^x$ biçimindeki bağıntı. Burada, x ile gösterilen bağımsız değişken tüm gerçek değerleri alabilir; a ise sabit, pozitif bir sayıdır. Üstel fonksiyonların en önemlilerinden biri $y = e^x$

Üstel ve logaritmik fonksiyon eğrileri

fonksiyonudur; burada $e = 2,7182818...$ sayısı doğal logaritma(*) tabanıdır; bu fonksiyon $y = \exp(x)$ biçiminde de yazılabilir. Üstel fonksiyonun tersi logaritmik fonksiyondur; eğer $y = \exp(x)$ ise, $x = \ln y$ olur, burada $\ln$ simgesi doğal logaritmayı göstermektedir (bak. çizim); $\exp(\pm x)$ üstel fonksiyonu,

$$e^{\pm x} = 1 \pm x + \frac{x^2}{2!} \pm \frac{x^3}{3!} + \frac{x^4}{4!} \pm \frac{x^5}{5!} + \dots$$

sonsuz serisi biçiminde ifade edilebilir. Burada $n!$ sayısı 1'den n 'e kadar pozitif tamsayıların çarpımına eşittir; bu seri bütün

x değerleri için yakınsar. Yukarıdaki eşitlikte x yerine 1 konursa,

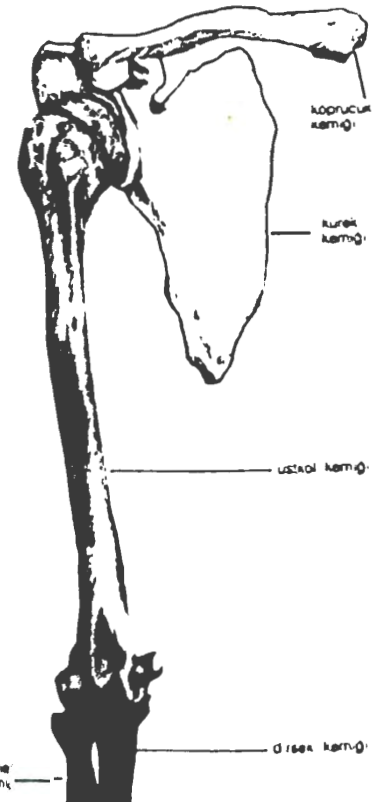
$$e^1 = 2.7182818 \dots = 1 + \frac{1}{1!} + \frac{1}{2!} + \frac{1}{3!} + \dots + \frac{1}{n!} + \dots$$

elde edilir.

Üstel fonksiyonlar cebirsel olmayan, bir başka deyişle aşkın fonksiyonlardır; logaritmik ve hiperbolik fonksiyonlar da aşkın fonksiyonlar arasında yer alır. Üstel fonksiyonlarla birçok fiziksel olayın betimlenmesinde karşılaşılar.

üstinsan, Almanca UBERMENSCH, İngilizce OVERMAN ya da SUPERMAN, Fransızca SURHUMAN, insan soyunun varlığına anlam kazandıran üstün nitelikli insan. Goethe ve başka yazarlarca da kullanılmış olmakla birlikte terim özellikle *Also sprach Zarathustra* (1883-91; Böyle Buyurdu Zerdüş, 1964, 1988) adlı yapıtında Friedrich Nietzsche'yle birlikte önem kazanmıştır. Nietzsche'ye göre üstinsan türün uzun süreli bir evriminin ürünü olmayacaktır; üstün gizli güçler taşıyan herkes bütünüyle kendisinin efendisi olduğu ve Hristiyanlığın geleneksel "sürü ahlakı"ndan koparak kökleri tümüyle bu dünyada bulunan öz değerlerini yarattığı zaman ortaya çıkacaktır. Nietzsche birçok yerde bunun insanın kendini aşması anlamına geldiğini vurgular; dolayısıyla, olağanüstü bir çabayla erişilecek üstinsan hedefini, bugün yaşayanlar arasında kendisine ayrıcalıklar vehmedilen bir "üstün insan"ın yüceltilmesinden ayırt etmek gerekir. Nietzsche'nin öngördüğü, Alman Nazilerinin canavarlaşmış üstün insanı değil, "Mesih'in ruhunu taşıyan Caesar"dır. Bu nedenle, George Bernard Shaw'un *Man and Superman* (1903; İnsan Üstün İnsan, 1949) adlı oyununda kullandığı İngilizce karşılığın yerine, Walter Kaufmann'ın(*) 1950'lerde Nietzsche çevirilerinde kullandığı *overman* terimi yeğlenmektedir.

üstkol kemiği, HUMERUS olarak da bilinir, karada yaşayan omurgalılarda kol ya da ön

Üstkol kemiği

bacakların üst bölümünde yer alan ve üst ucu kürek kemiğindeki bir oyukla birleşerek omuz eklemi, alt ucu döner kemik ve dirsek kemiğinin çıkıntılarıyla birleşerek dirsek eklemi oluşturur uzun kemik.

İnsanda üstkol kemiğinin başının eklem yapan yüzeyi yarım daire biçimindedir; alttaki iki yuvarlak çıkıntıyla yandaki çıkıntıya kürek kemiğinden gelen ve kolun kendi eksenli çevresinde dönmelerini sağlayan kaslar tutunur. Kemiğin gövdesinin kesiti üçgen biçimindedir ve kasların tutunduğu bölgelerin yüzeyi pürüzlüdür. Üstkol kemiğinin alt ucunda düzgün yüzeyli iki eklem yüzeyi, dirsek eklemi bir bölümünü oluşturan iki çukur ile iki çıkıntı bulunur. Eklem yüzeylerinden biri yanda döner kemikle, öbürü dirsek kemiğiyle eklemleşir. Önkol önce doğrultulup sonra büküldüğünde, dirsek kemiği çukurlara oturur. Kemiğin her iki yanında yer alan çıkıntılara ise önkol ve parmakların hareketlerini sağlayan kaslar tutunur.

üstlük, yemeğin sonunda yenilen tatlı yiyecek. ABD'de genellikle hamur işi, kek, dondurma, puding, taze ya da pişmiş meyveden oluşur. Geleneksel İngiliz yemekleri kabuklu yemiş, meyve, Porto şarabı ya da başka tatlı şaraplarla biterken, Fransızlar yemeği meyve, peynir ya da şarapla sona erdirirler. İspanya, Portekiz ve Latin Amerika'da, fırında pişmiş karamel soslu tatlı bir hamur işi çok yaygındır; yumurtalı, sütlü ve meyveli başka tatlılar da görülür. Orta ve Kuzey Avrupa ülkelerinde kek ve turtalar çok tutulur. Hint mutfağının da gülsuyu, bal ve fındık fıstık türü kabuklu yemişlerle çeşitlendirilen puding ve kekleri vardır.

Birçok yerde ise tatlı üstlük yeme âdeti yoktur; yemek taze meyve, çay ya da kahve ile sona erer. Japonya ve Çin'de şekerlemeler genellikle yemeğin sonunda değil, iki yemek arasında, ayrı olarak yenir.

Üstlük geleneği 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa saraylarındaki şenliklerde çok yaygınlaşmıştı. Gösteriş merakının arttığı bu yüzyıllarda şeker ve unun da kolay elde edilebilir hale gelmesiyle sofralar yüzlerce çeşit krema, turta, puding, jöle, mereng, kek ve hamur işleriyle donatıldı.

Tatlı üstlüklerin yanında tatlı bir şarap gerekir. En tanınmış tatlı şaraplar, tatlı Porto, sherry ve Madeira, Macarların Tokay Aszu, Fransızların Sauternes (özellikle de Chateau d'Yquem), Yunanlıların mavrodaphne, Almanların Auslese, Beeren-auslese ve Trockenbeerenauslese şaraplarıdır.

Üstün, Nevzat (d. 1924, İstanbul - ö. 8 Kasım 1979, İstanbul), toplumsal gerçekçi şiir ve öyküleriyle tanınan yazar. 1945'te Boğaziçi Lisesi'ni bitirdi. Yükseköğrenim için gittiği Paris'te iki yıl kaldı. Daha sonra çeşitli işlerde çalıştı. 1951'de *Nokta* dergisinin kurucuları arasında yer aldı ve yazı işleri

sorumluluğunu üstlendi. 1961-64 arasında *Tanrı, Ekspres, Vatan, İktidar, Yeni Tanrı* gazetelerinde fıkralar yazdı.

İlk şiiri 1935'te bir çocuk dergisinde yayımlanan *Üstün*, çeşitli dergi ve gazetelerdeki yazılarıyla tanındı. Öyküleri Çekçö, Rusça ve Bulgarca'ya çevrildi Verlaine, Valéry gibi Fransız şairlerle Garip akımından izler taşıyan ilk şiirlerini *Olus* (1946) adlı kitapta topladı. Daha sonra çağın sorunlarını ve özgürlük savaşımını konu alan toplumsal gerçekçi şiirler yazdı. Geleneksel Türk ve çağdaş Batı şiirlerinin özelliklerinden yararlanarak özgün bir anlatım geliştirdi. Öykülerinde ise gözleme, yalın bir anlatıma önem verdi; çoğunlukla Kayseri yöresinde Güneydoğu Anadolu insanlarının kaygılar ve yoksulluklar içindeki yaşamını yazdı. Kentlerde yaşayanların sorunlarına ilişkin temaları da işledi. Ölümünden sonra 1980'de ailesi tarafından adına bir şiir ve öykü ödülü kondu. Başlıca yapıtları arasında *Yaşadığımız Devre Dair Şiirler* (1951), *Cüceler Çarşısı* (1955), *Yitikler Kapısı* (1961), *Güneş Ülkesi* (1964), *Hey Sen Amerikalı* (1967), ilk altı şiir kitabının bir arada basımı olan *Köprübaşı* (1968), *Ak Yeşil Kavak Ağaçları* (1972) gibi şiir kitapları; *Yasama Duvanı* (1964), *Almanya Almanya* (1965), *Çiplak* (1966), *Akrep Üretim Çiğliği* (1968), *Boğaların Ölümü* (1975), ilk dört öykü kitabının bir arada yeni basımı olan *Çiplak* (1970) sayılabilir. Ayrıca *Sovyetler Birliği'nden Batıya* (1966), *Türkiye'deki Amerika* (1967, 1969), *Üçüncü Bir Dünya* (1974), *Almanya Beyleri* (1975) ile *Portekiz Bahçeleri* (1975) gibi gezi ve deneme kitapları da vardır.

üstün yetenekli çocuk, zihinsel yetenekleri doğuştan çok yüksek düzeyde olan çocuklara verilen ad. Özel yeteneklere ilişkin fazla şey bilinmediğinden, üstün yetenekli çocuk sözü daha çok, genel yetenekleri belirli bir sınıra üzerinde olan çocuklar için psikoloji ve eğitim alanlarında kullanılan bir terimdir. Söz konusu sınır ise, sınıflandırmada kolaylık sağlama amacıyla belirlenmiştir. ABD'de en yaygın kabul gören sınır, 130-135 dolayında zekâ bölümüdür (IQ). İngiltere'de, burs sınavları ilk uygulanmaya başladığında, ortaöğrenim bursu için gereken zekâ bölümü de bu sınıra yakındı. Bununla birlikte ABD'de bazı okul sistemlerinde bu sınır 120 IQ'ya indirilmiştir.

Üstün yetenekli çocukların belirlenmesinde en yaygın ölçüt, bilinen zekâ testleridir; bununla birlikte, zekânın yanı sıra yaratıcılığı da değerlendiren testler kullanılır. M. A. Wallach ve N. Kogan adlı ABD'li psikologların geliştirdiği bir testte, çocuklar yüksek ve düşük zekâ düzeyi ile yüksek ve düşük yaratıcılık düzeylerine göre dört kategoride değerlendirilir. Hem zekâ, hem de yaratıcılık düzeyi yüksek olan çocuklarda denetim ve özgür davranış yeteneklerinin, ayrıca toplumsal bilincin gelişkin olduğu, bu çocukların hem erişkinlere, hem de yetişkinlere özgü davranışlar sergilediği ve öbür çocuklara doğrudan yanıt verebildiği görülmüştür.

ABD'li psikolog Lewis Terman'ın incelediği üstün yetenekli çocuklarda fiziksel bozukluk ve anormal özelliklerin oranı, aynı yaş grubunun ortalamasından düşük çıkmıştır. Bu çocukların yüzde 80'i, 35 yaşına vardıklarında mesleklerinde yüksek düzeylere erişmişlerdi. Bu oran sıradan nüfus içinde yüzde 14'tü. Otuz beş yaşına varan üstün yeteneklilerin yüzde 20'si *Who's Who in America* (ABD'de Kim Kimdir) ya da *American Men of Science* (ABD'li Bilim Adamları) gibi kitaplara geçmiştir; bazıları da uluslararası ün kazanmıştır. Terman'a göre

üstün yetenekli çocukların başlıca ayırtıcı özelliği yüksek başarı güdüsü ile zihinsel ve toplumsal uyum yeteneğidir.

Zekâ ve öğrenim açısından yapıtlarından üstün çocukların eğitilmesinde, kuramsal olarak iki yol izlenebilir: 1) Üstün yetenekli çocuğun, sıradan sınıflar ya da dersleri daha çabuk geçmesine dayanan hızlandırma yöntemi, 2) çocuğun dersleri yapıtlarıyla aynı hızda izlemesi, ama ders programının çeşitli kültürel etkinliklerle zenginleştirilmesi. Bu düzenlemeler, büyük ölçüde eğitim sisteminin örgütlenme yapısıyla ilişkili olacaktır.

Üstün yetenekli çocuğun kendi hızlı temposuyla ilerlemesini sağlayan özel okullar ve sınıflar da vardır. Öğretim sistemi, yöntemi ve araçları her bireyin kendine özgü gereksinimlerine uygulanabilir; hızlı ve üstün zekâlı yapıtlarıyla birlikte öğrenim gören öbür çocuklar da, yapıldıklarının en fazlasını yapmaya özendirilir.

Bununla birlikte özel okul ve eğitim sistemi öğrenciler arasında ayrıcalıklı bir grup yarattığı için pek çok eleştiri almıştır. Ayrıca bak. deha; yaratıcılık.

üstünakışkanlık, aşırıakışkanlık olarak da bilinir, sıvı helyumun, lamda (λ) noktası denen 2,18 K'nın (-270,97°C) altına soğutulduğunda kazandığı olağandışı özellikler. Terim ilk kez 1938'de SSCB'li fizikçi Pyotr Kapitsa tarafından kullanıldı. Kapitsa kapsamlı bir deneyler dizisi sonunda, söz konusu sıcaklığın altında soğutulmuş helyum II (He II) fazına geçirilen helyumun iletkenliğinde son derece büyük bir artışın görüldüğünü, kılcal borularda ya da içinde bulunduğu kabın çeperlerinde çok ince bir katman biçiminde hızla akmaya başladığını ve daha pek çok alışılmamış özellikler kazandığını saptamıştı.

Bu tür davranışları açıklamak için Laszlo Tisza tarafından önerilen "iki akışkan" modeline göre, He II, normal helyum ile üstünakışkan helyumun karışımından oluşur. Bu karışımın normal bileşimini uyarılmış enerji düzeylerindeki helyum atomlarının, üstünakışkan bileşimini ise taban durumundaki (en düşük enerjiye ya da sıfır noktası enerjisine sahip olma durumu) atomların oluşturduğu varsayılır. Sıcaklığın lamda noktasının altında daha da düşük değerlere indirilmesi sürerse, He II'nin daha büyük bir bölümü üstünakışkan durumuna gelir. Bu üstünakışkan bileşimin içinde bulunduğu kapta sürtünmesiz olarak hareket edebildiğinin varsayılmasıyla, helyum II'nin olağandışı davranışlarının çoğu açıklanabilmektedir.

Üstünidman, Ali Falk, lakabı İDMANCILAR ŞEYHİ (d. 1859, İstanbul - ö. 1943, İstanbul),

Üstün
İsa Cebik

Üstünidman
Tema Günüçer-Ağar Yayınları Arşivi

Türkiye'de jimnastik sporunun temelini atan jimnastikçi. Jimnastiğe Mekteb-i Sultani'de (bugün Galatasaray Lisesi) başladı. 1879'da öğrenimini tamamladıktan sonra bu okulda beden eğitimi öğretmenliği oldu; 1926'da aynı görevden emekliye ayrıldı. Öğretmenliği sırasında Türkiye'de jimnastik sporunun gelişmesi için çaba harcadı.

üstüniletken, **AŞIRIİLETKEN** olarak da bilinir, geçiş sıcaklığı olarak adlandırılan bir sıcaklığın altına soğutulduğunda elektrik akışına karşı tüm direncini bir anda yitiren katı maddelerin ortak adı. Geçiş sıcaklığı malzemenin yapısına göre değişmekle birlikte genellikle 20 K'nin (-253°C) altındadır. Güçlü elektromagnetizasyonda, magnetik alanları yaratan akımlar üstüniletken tellerle taşınır.

Üstüniletkenlik olgusunu 1911'de Hollandalı fizikçi Heike Kamerlingh Onnes buldu. Kurşun ve kalayı da içermek üzere 25 kadar element ile binlerce kimyasal bileşik ve alaşım bu özelliğe sahiptir. Mutlak sıfıra bir dereceden daha yakın sıcaklıklarda inceleme bütün öbür malzemeler elektrik akımına normal direnç gösterir.

Ama üstüniletkenlerin miknatıslarda kullanımı gene de sınırlıdır; çünkü, güçlü magnetik alanlar malzemenin yapısına bağlı belirli bir değeri aştığında, üstüniletken geçiş sıcaklığının altında kalsa bile normal iletken durumuna geri döner.

Üstüniletkenlerin bir başka temel özelliği de, dış magnetik alanların içlerine işlemesine izin vermemeleridir; bu açıdan üstüniletkenler kusursuz birer diyamagnetik malzemedir. Kritik değerin altındaki tüm dış magnetik alanların malzemenin iç kesimince bütünyle perdelendiği üstüniletkenlere I. tip üstüniletkenler, daha güçlü magnetik alanların ancak kısmen perdelenebildiği üstüniletkenlere de II. tip üstüniletken denir. Bazı II. tip üstüniletkenlerin, aşırı derecede güçlü alanların dışındaki, tüm magnetik alanların etkisi altında bile üstüniletkenliklerini korudukları belirlenmiştir.

1986 ve 1987'de 98 K'e kadar çıkan sıcaklıklarda ve yüz binlerce oerstedlik magnetik alanlarda üstüniletkenliklerini koruyabilen birkaç II. tip üstüniletken keşfedildi. Bu yüksek sıcaklık üstüniletkenlerinin hepsi, kristalde düzlemler ya da zincirler oluşturan bakır ve oksijen atomları içerir. Bunların özellikleri yonserdir (anizotropik), yani elektrik akımı ile magnetik alanın atom düzlemlerine ya da zincirlerine göre olan yönüne bağlıdır. Bu yeni malzemelere keramik denir ve özellikleri, içerdikleri oksijen miktarına duyarlıdır. Sıvı azotla ucuz biçimde ulaşılabilen sıcaklıklar da üstüniletken olduklarından, pratik uygulamalar açısından büyük önem taşımaktadır. Ama gevreklik, nemli hava gibi bazı kimyasal çevrelerde kararsızlık ve bazı katışkıların kristal yüzeylerinde ayrışması gibi, henüz aşılması gereken bazı olumsuzlukları bulunmaktadır. Ayrıca yeni araştırmalar, oldukça umut verici başka yüksek sıcaklık üstüniletkenlerinin (örn. bizmut bileşikler) keşfiyle sonuçlanmıştır.

Üstüniletkenlerden yararlanılabilecek önemli alanlar, tıbbi magnetik görüntüleme aygıtları, magnetik enerji depolama sistemleri, raydan belirli bir yükseklikte hareket ettirilen hızlı trenler, motorlar, üreteçler, transformatörler, bilgisayar parçaları (mantık araçları, anahtarlar, bağlantı öğeleri ve bellek birimleri) ve magnetik alan, gerilim ve akım ölçen çok duyarlı aletlerdir. Üstüniletkenlerden yapılan

araçların en önemli üstünlükleri, enerji israf etmemeleri, yüksek hızda çalışabilmeleri ve çok duyarlı olmalarıdır.

üstünlük hiyerarşisi bak. baskınlık hiyerarşisi

ütopya, yaşayanlarına kusursuz bir düzen içinde var olma olanağını sağladığı kabul edilen ideal ülke. "Ütopik" ve "ütopyacılık" sözcüklerinin çağrıştırdığı olanaksız ölçüde idealist reformcu görüşlere temel olmuştur.

Ütopya sözcüğü ilk kez Sir Thomas More'un *Utopia* (1516; *Utopia*, 1964, 1986) adlı yapıtında kullanıldı. Terimi Yunanca *ou* (değil) ve *topos* (yer) sözcüklerinden türeten More "hiçbir yer" ya da "olmayan yer" anlamına gelen ütopyayı bütünüyle akıl yoluyla yönetilen ortak mülkiyete dayalı bir kent devleti olarak betimledi. Bu toplumun düzen ve saygınlığı ile siyasal ve maddi çıkarların bölünüşü Hristiyan Avrupa'nın aklısıyla yönetimi arasındaki çarpıcı karşıtlığa işaret etti. Birey ve toplum yaşamında bencillığe karşı tek çarenin ortak mülkiyet olduğunu belirtti. İnsan doğası yanlış yapımaya yatkın olduğundan kötülüklerin giderilemeyeceğini; ancak azaltılabileceğini ideri sürdü.

Yazılı örnekleri arasında uygulamaya ya da eleştiriyeye yönelik olanların yanı sıra tümüyle felsefi nitelikli olanlar da bulunan ütopyalar, terimin ortaya atılmasından çok önce de vardı. Platon'un *Politeia'sı* (*Devlet*) More'dan H. G. Wells'e kadar birçoklarına model oluşturdur. Eumeros (ü. İÖ 300) *Hiera anagraphe* (Kutsal Şeylerin Tarihi) adlı yapıtında ütöfik bir adadan söz etti. Plutarkhos da Lykurgos'un yaşamöyküsünü anlatırken ütöfik bir Sparta betimledi. Atlantıs efsanesi birçok düşsel ülkeye esin kaynağı oldu. 15. yüzyıldaki keşifler ise daha gerçekçi ortamların tasarlanmasına olanak verdi. Örneğin More *Utopia*'da Amerigo Vespucci ile bağ kurdu. More gibi Hümanist temaları işleyen ütopyalar arasında Antonio Francesco Doni'nin *I mondi* (1552; *Dünyalar*) ve Francesco Patrizi'nin *La città felice* (1553; *Mutlu Ülke*) adlı yapıtları vardı. Tommaso Campanella 1602'de yazdığı *La città del sole*'de (*Güneş Ülkesi*, 1965, 1985) özel mülkiyetin yasak, her şeyin ortak ve herkesin aydınlanmış olduğu bir toplumu betimledi. Francis Bacon *Nova Atlantis*'te (1627; *Yeni Atlantis*, 1957, 1966) bilimsel programıyla uygulamaya yönelik, ama felsefe ve din alanında düşünce ağırlıklı bir ütopya ortaya koydu. Birçok ütopya da Hristiyanlıktan ve Püritenlikten esinlendi. James Harrington *The Commonwealth of Oceana* (1656; *Oceana Devleti*) adlı yapıtında toprağın dağıtılmasını halkın bağımsızlığının koşulu olarak savundu.

Fransa'da Gabriel de Foigny'nin *Terre australe connue* (1676; *Bilinen Güney Toprakları*) adlı kitabı özgürlüğü savunurken, François Fénelon'un *Les aventures de Télémaque*'i (1699; *Telemakhos'un Başından Geçenler*, 1967, 1992) sade yaşamı yücelten ütöfik bölümler içeriyordu. Louis-Sébastien Mercier'in *L'An 2440* (1770; 2440 Yılı) adlı yapıtıysa devrimci görüşlerin habercisiydi. G. A. Ellis'in *New Britain* (1820; *Yeni Britanya*) ve Étienne Cabet'nin *Voyage en Icarie* (1840; *Icarie'de Yolculuk*) kitapları, salt ekonomik planlamanın yetersizliğini ortaya koyan ABD'deki deneyssel topluluklarla ilgiliydi. Sonunda Bulwer-Lytton *The Coming Race*'te (1871; *Gelecek İrk*) iktisadi bütünüyle devre dışı bırakan bir öz yarattı; William Morris de *News from Nowhere*'de (1890; *Olmayan Yerden Haberler*)

iktisadi alabildiğine aşağıladı. Buna karşılık Edward Bellamy'nin *Looking Backward, 2000-1887* (1888; *Geriye Bakış, 2000-1887*) ve Theodor Herzka'nın *Freiland* (1890; *Özgür Ülke*) adlı etkili ütopyaları ekonomik temellere dayanıyordu. H. G. Wells'in *A Modern Utopia*'sıysa (1905; *Modern Bir Ütopya*) felsefeye dönüşü temsil ediyordu.

Birçok ütopya var olan koşullara pratik çözümler sunmaktan çok bunlarla alay eden yergiler oldu. Swift'in *Gulliver's Travels* (1726; *Gulliver'in Seyahatleri*, 1933, 1993) ve Samuel Butler'in *Erewhon*'u (1812, 52 tür yapıtları. 20. yüzyılda planlı bir toplum olanaklılığı gündeme gelince, çok sayıda karamsar karşı-ütopyacı roman ortaya çıktı. Jack London'un *The Iron Heel* (1907; *Demir Ökçe*, 1966, 1991), Yevgeni Zamyatin'in *Mıy* (1924; *Biz*, 1988), Aldous Huxley'nin *Brave New World* (1932; *Yeni Dünya*, 1945, 1946) ve George Orwell'in *Nineteen Eighty-Four* (1949; *Bindokuzyüz seksendört* 1984, 1958, 1989) adlı yapıtları bu tür romanlardandı. Lewis Mumford da *The Story of Utopia* (1922; *Ütopyanın Öyküsü*) adlı kapsamlı çalışmasında bu konuyu ele aldı.

Ütopya edebiyatının yanı sıra, özellikle Amerika'da dinsel grup ve siyasal reformcuların birçok ütopyacı topluluk kurmaya giriştiği görüldü. 1663 ile 1858 arasında Kuzey Amerika'da bu tür 138 yerleşim kuruldu. Alman Pietistlerin Pennsylvania'da kurduğu Ephrata Topluluğu, gene Alman Pietist grupların Pennsylvania'daki Harmony (Ahenk), Indiana'daki Harmony (ya da Harmonie) ve Pennsylvania'daki Economy, Amana grubunun Iowa'daki ve Shaker'ların sekiz eyaletteki 18 yerleşimi bunlara örnektir. Günümüzde varlığını sürdüren benzer dinsel toplulukların en büyüklerinden biriye daha çok ABD ve da örgütlenmiş olan, ama Paraguay ve İngiltere'de de kolonileri bulunan Hutterci Kardeşler'dir.

Dindışı ortak yaşam topluluklarının ilklerinden olan New Harmony (Yeni Uyum) İngiliz sanayici Robert Owen'in girişimiyle kuruldu ve ABD'deki ilk anaokulu, ilk meslek okulu, ilk serbest kütüphane ve toplum destekli ilk resmi okul uygulamasını başlattı. Fransız reformcu Charles Fourier de 1840'larda Amerikalı re Kanada'ya büyük ölçüde etkiledi; Massachusetts'teki Brook Çiftliği'nin yanı sıra 1841-59 arasında ABD'de yaklaşık 28 Fourier'ci koloni kuruldu. Cabet'nin izleyicileri ise Illinois, Missouri, Iowa ve California'da uzun ömürlü olmayan topluluklar kurdular. Brook Çiftliği'nin devamı niteliğinde olan, ama onun yanlışlarına düşmeme iddiasıyla ortaya çıkan Oneida Cemaati'nin kurucusu Noyes'a göre dinsel inanç olmadan sosyalizm olanaksızdı.

Amerikan İç Savaşı'ndan sonra ütopyacı deneylere fazla ilgi duyulmadı; bu tür hareketler kısa sürede siyasal sosyalizm gevresinde toplandı. Dinsel ütopyalar ise 20. yüzyılda da kurulmakla birlikte çok kısa ömürlü oldu. Bunların hemen hepsi kehanet ve bilgelik açısından üstün sayılan güçlü kişiler tarafından kuruldu. Bunlardan Jim Jones'un önderliğinde kurulan Halkın Tapınağı adlı fanatik bir mezhebin üyeleri 1978'de topluca intihar etmiş ya da öldürülmüş olarak bulundu.

Ütopya Ovası, UTOPIA PLANITIA olarak da bilinir, Mars gezegeninin kuzey kesiminde yer alan lav düzlüğü. 1976'da ABD'nin gönderdiği uzay aracı "Viking 2" bu düzlüğe inmiştir. Kocataşlarla dolu olan düzlüğün konumu 47°97' kuzey, 225°74' batıdır. Düzlük, "Viking 1" aracının inmiş olduğu

Khryse Ovasına (Planitia) benzer bir yapıdadır. İki bölgeden de toplanan toprak örnekleri üzerinde yapılan incelemeler, örneklerin aynı bileşimde olduğunu ve gezegenin öbür kesimlerinden rüzgârlarla taşınan tozların karışmasıyla oluşabileceklerini ortaya çıkarmıştır. Ütopya Ovasının Khryse Ovasından başlıca farkı, üzerinde sığ çukurlukların bulunmasıdır. Bu çukurluklar sistemi, permafrostların (sürekli donmuş toprak) yol açtığı daha geniş bir yarık düzeninin bir parçası olabilir. Ütopya Ovasında saptanan kabarcıklı kocataşlar, yakındaki Mie Kraterinden püskürmüş kayalar ya da yerel lavlar olabilir. "Viking 2" nin gönderdiği fotoğraflar yardımıyla zeminin ince bir su buz katmanıyla örtülü olduğu saptanmıştır; bu katman, gözlemlenen her iki Mars kışı boyunca, 100'er gün süreyle varlığını sürdürdü. Bu buzun, karbon dioksit ve suyun havadaki toz parçacıklarının üzerinde yoğunlaşması ve böylece çökmesi sonucunda oluştuğu sanılmaktadır. Güneş ışığının etkisiyle karbon dioksit buharlaşmış ve geriye su buzı kalmış olabilir.

üveyik (*Streptopelia turtur*), *Columbidae* (güvercingiller) familyasından kuş türü. Eskidünya'nın ağaçlık açık alanlarında ve ormanlarında geniş bir dağılım gösteren bu

Üveyik (*Streptopelia turtur*)
Stephen Dalton—EB Inc.

türün uzunluğu 27 cm, gövdesi kızıl kahverengi, başı mavimsi boz, kuyruğu desenli ve beyaz uçludur. Yerden beslenerek küçük tohumları yer. Avrupa'ya ve Türkiye'ye yazın gelerek üreyen üveyikler kışın Afrika'nın tropik kesimlerine göç eder.

Üveys I, tam adı MUIZEDDİN OVEYS (d. y. 1341 - ö. 9 Ekim 1374, Tebriz), Celayirli hanedanının ikinci hükümdarı (1356-74). Azerbaycan'ı alarak hanedanın egemenlik alanını genişletmiştir.

Celayirlihanların kurucusu Hasan Büzürğün oğluydu. Onun ölümünden sonra 1356'da Celayirli tahtına çıktı. Önce 1360'ta Çobanlıların elindeki Tebriz'i alarak Azerbaycan'a egemen oldu. Güney İran'da (Fars) hüküm süren Muzafferilerden Şah Mahmud'u, Şah Şüca'ya karşı destekleyerek Şiraz'ı almasına yardım etti. Bunun karşılığında Şah Mahmud'a egemenliğini kabul ettirdi ve onu yıllık vergiye bağladı. 1365'te, Bağdat'ta naip olarak bıraktığı Hoca Mercan'ın ayaklanmasını bastırdıktan sonra Karakoyunlulardan Musul'u aldı. Karakoyunlu aşiret reisi Bayram Hoca'yı Muş Ovasında yenerek vergiye bağladı. Bayram Bey komutasındaki bir orduyu Şirvan'a göndererek Şirvan hakimisi Kaus'u egemenliği altına aldı. Tuga Timur'un komutanlarından Emir Veli'ye karşı savaşa hazırlanırken Tebriz'de öldü.

Üveys, edebiyat ve güzel sanatlarla ilgilenmiş, Selman-ı Savעי, Ubeyd-i Zakâni gibi şairleri korumuştur.

Üveys Paşa (ö. 1547, Yemen), Osmanlı yönetici. Yemen beylerbeyliği sırasında eyaletin topraklarını genişletmiştir. I. Selim (Yavuz) döneminde Doğu Anadolu'nun Osmanlı topraklarına katılmasında önemli rol oynayan Biyıklı Mehmed Paşa'nın kardeşi, tarihçi Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre, şehzadeligi sırasında I. Selim'in bir cariyeden olan oğludur. Selim'in tahta çıkmasından (1512) sonra doğdu. Yıllar sonra onu gören Selim fiziksel benzerliği nedeniyle kendi oğlu olduğuna inandı ve yetiştirilmesiyle ilgilendi. Gizli tutulan bu durumu sonradan öğrenen I. Süleyman (Kanuni) da Üveys Paşa'nın hayatına dokunmadı; yalnızca 1545'te Yemen beylerbeyliğine göndererek İstanbul'dan uzaklaştırmakla yetindi.

Üveys Paşa Yemen'de Zeydi imamları arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak Teaz'ı aldı. Bir süre sonra çıkan bir ayaklanmada öldürüldü.

Üveysilik, tasavvufta manevi eğitimi belli bir şeyhe bağlanmadan tamamlama durumu.

Veysel Karani olarak da bilinen Üveys el-Karani, Hz. Muhammed döneminde yaşadığı halde onu görmemiş, ona görmeden inanmış bir kişidir. Siffin Savaşı sırasında Hz. Ali'ye biat ederek Muaviye'ye karşı savaşmış ve şehit olmuştur. Bu durumu sonraki kuşaklarca örnek mutasavvıf kabul edilmesine neden olmuş, bir şeyhi görmeden ruhaniyetinden feyz alma durumu, onun adıyla adlandırılmıştır. Mutasavvıflar başlıca dört tür insanı Üveysi olarak kabul etmişlerdir: Hz. Muhammed'in ruhaniyetinden feyz alanlar; Üveys el-Karani'nin terbiyesiyle yetişenler; herhangi bir büyük şeyh ya da kutbun ruhaniyetinden feyz alanlar ve Hızır aracılığıyla irşad edilenler. Mutasavvıflara göre Üveysilik ancak çok nadir kişilerin ulaşabileceği transal bir bağıştır. Bu tür kişilerin belli bir şeyhe bağlanmaları gerekmez. Çünkü bir aracıya gerek kalmadan, Üveys el-Karani'nin terbiye edildiği gibi, doğrudan nübüvvet (peygamberlik) tarafından terbiye edilmişlerdir.

üvez, gülgiller (*Rosaceae*) familyasının *Sorbus* cinsini oluşturan çeşitli ağaç ve çalı türlerinin genel adı. Kuzey Yarıküre'de yaygın olan bu türlerin bazıları beyaz çiçekleri ve albenili renklere bürünmüş meyvelerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bazısından da ilaç olarak yararlanılır.

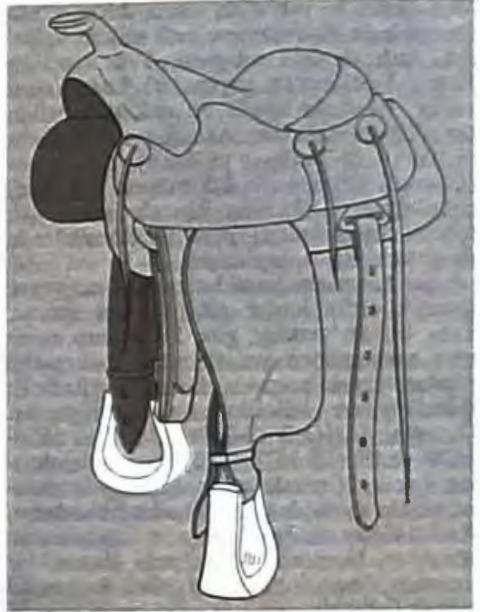
Yaklaşık 11 üvez türünün yetiştiği Türkiye'de en yaygın türlerden biri *Sorbus do-*

Amerika üvez (i>Sorbus americana)
Grant Heilman—EB Inc

mestica'dır. Kuzey Anadolu'nun batı bölümü ile Marmara ve Trakya bölgelerinde bulunan bu tür ortalama 5-10 m yüksekliktedir. Bileşik yaprakları, kenarları dişli 7-11 çift yaprakçıktan oluşur. Yuvarlak ya da armut biçimli meyveleri yeşilimsi sarı, kırmızı ya da esmer kırmızı renklidir. Hem meyveler hem de yapraklar bileşimindeki tanenden ötürü ishal kesici olarak kullanılmaktadır. Anayurdu Avrupa olan, Türkiye'nin de Kuzey ve Doğu kesimlerinde yetişen kuş üvez (i>S. aucuparia) ise minik meyveleriyle öbür türlerden kolayca ayrılır.

üzengi, binış eyerinin iki yanına asılan ve binicinin ayağını basmasına yarayan hafif metal halka. Büyük olasılıkla İÖ 2. yüzyıl dolayında Asya steplerinde ortaya çıktı ve atın askeri önemini büyük ölçüde artırdı. Mahmuzun 8. yüzyılda Batı Avrupa'ya gelmesiyle birlikte atlı şövalyeler arasında

Üzengi

mızrak ve zırhın kullanıldığı yeni bir dövüşme biçimi ortaya çıktı. Vuruşma sırasında üzengi binicinin yerinde sağlam oturmasını sağlıyordu. Günümüz üzengileri ortaçağdakilerden yalnızca ayrıntı açısından farklıdır. Ayrıca bak. eyer.

üzerlik (*Peganum harmala*), *Zygophyllaceae* familyasından çokyıllık çalimsi bitki. Akdeniz Bölgesinde yaygın olarak yetişen bu bitki Türkiye'de de özellikle Orta Anadolu'da geniş alanları kaplar. En çok 70 cm'ye kadar büyüeyen bitkinin tüysüz, parçalı yaprakları, beyaz çiçekleri ve nohut büyüklüğünde meyveleri vardır. Meyveler çok sayıda minik, üzeri pürüklü ve esmer renkli, piramit biçiminde tohum taşır. Bileşiminde yüzde 4-7 oranında alkaloid (harmalin, harmalin ve harmol gibi) bulunan üzerlik tohumları kurt düşürücü, âdet düzenleyici, uyuturucu ve yatıştırıcı etkilere sahiptir. Ayrıca halk arasında, kavruarak dışarıdan basura karşı kullanılır. Bazı Akdeniz ülkelerinde ise tohumlardan kırmızı bir boyarmadde çıkarılır.

Üzerlik meyvelerinin ve tohumlarının halk gelenekleri arasında oldukça ilginç bir kullanımı vardır. Nazara karşı etkili olduğuna inanılan meyvelerden ipe dizilerek nazarlıklar yapılır. Özellikle Orta Anadolu'daki köylerde hemen her evin duvarını süsleyen bu nazarlıkların yanı sıra tohumlar da nazarlanmış kişilerin iyileştirilmesi için kullanılır.

üzgünbalığı, *Perciformes* takımının *Colli-onymidae* familyasından 40 dolayında balık türünün ortak adı. Denizlerin sıcak ve ılıman bölge sularında yaşayan bu balıkların uzunlukları 30 cm dolayını aşmamakla birlikte yüzgeçleri geniş, gövdeleri pulsuz, dudakları kalın, gözleri çok iridir. Solungaç açıklıkları başın üstünde birer delik kalacak biçimde küçülmüştür. Erkeklerin parlak renkleri üreme mevsiminde iyice belirginleşir. Türlerin çoğu dipte yaşar ve sığ kesimlerde kendilerini genellikle kuma gömerler. Üzgünbalıklarının derin sulara yaşayan birçok türü de vardır. Ama yumurtaları olgunlaşıp açılana değin yüzeye yakın sular da kalır. Türkiye'yi çevreleyen denizlerde rastlanan yedi türünden bayağı üzgünbalığı (*Callionymus lyra*) 30 cm'ye ulaşabilen uzunluğuyla üzgünbalıklarının en iri üyesidir.

üzüm, asmagiller (*Vitaceae*) familyasının *Vitis* cinsinde yer alan asma bitkilerinin (özellikle de *Vitis vinifera*'nın) salkım halindeki tatlı ve sulu meyvesi. *Vitis* cinsinin Kuzey Yarıkürede yaygın 60 kadar türü vardır. Bunların içinde en çok yetiştirilen tür *Vitis vinifera*'dır. Asmaların, Miyosen Bölüm (y. 26-7 milyon yıl önce) ve Tersiyer (Üçüncü) Dönem (65-2,5 milyon yıl önce) çökellerinden çıkarılan yaprak, gövde ve tohum fosillerinden, jeolojik dönemlerde de yaşadıkları anlaşılmıştır.

Asma tarımının yani bağcılığın nerdeyse insanlık tarihi kadar eski olduğu sanılır. Taze olarak yendiği gibi kurutulup uzun süre saklanabilen ya da suyundan şarap yapılan üzüm meyvesi binlerce yıl önce Eski dünya'da biliniyor ve üretiliyordu. Örneğin, 4. (İÖ 2613-2494), 17. (İÖ 1650-1570) ve 18. (İÖ 1570-1320) Mısır sülalelerinin hiyerogliflerinde üzüm ve şarap üretimine ilişkin ayrıntılı betimlemelere rastlanır. Kutsal Kitap ise Nuh'un üzüm bağlarından söz eder. Homeros döneminde Yunanlılar arasında önemli bir meta olan üzüm İÖ 600'de Fenikelilerce Fransa'ya getirilmiş, İS 2. yüzyıl dolayında da Romalılarca Ren Vadisinde yetiştirilmeye başlamıştır. Plinius (Yaşlı) ise yapıtlarında 91 üzüm çeşidi tanımlamış, ayrıca şarap çeşitleri ile asma ıslahı ve geliştirilmesi yöntemlerine yer vermiştir. Asma tarımının batıya doğru yayıldığı dönemde bir yandan da üzüm Hindistan yoluyla Uzakdoğu'ya götürülmüştür. Sonunda yeni yerlerin keşfiyle birlikte giderek tüm dünyaya yayılmış ve iklimin uygun olduğu her yerde yaygın biçimde yetiştirilmeye başlamıştır.

Asma sarımsı yeşil, çok yıllık odunsu bir bitkidir. Öbür turmanca bitkilerin çoğunda olduğu gibi sülükleri (değişime uğramış dalcıklar) yardımıyla sarılarak turmanca bu bitkiler budanmayıp kendi haline bırakılacak olursa 17 m'ye, hatta daha yükseğe boy atar. Kurak bölgelerde çoğunlukla dik bir çalı biçimini alır. Dallara alması olarak dizilen yaprakları elsi parçalı ve kenarları genellikle dişlidir. Yeşilimsi renkli çiçek kümeleri döllendikten sonra salkım halinde tatlı ve bol sulu meyveler verir. Her bir salkım çok sayıda üzüm tanesinden oluşur. Renkleri açık sarıdan siyaha, yeşilden kırmızıya kadar değişen tanelerin dışı ince bir zarla kaplı, eti ise bol sulu ve tatlıdır; içinde ete gömülü birkaç tane küçük, sert tohum (çekirdek) barındırır. Üzüm çeşitlerinin ço-

ğunda meyvelerin dışı "pus" denen buğulu, beyaz bir katmanla örtülüdür. Üzüm şeker, organik asitler, kalsiyum, fosfor, magnezyum ve demir gibi mineraller ile başta A vitamini olmak üzere çeşitli vitaminleri de içeren çok besleyici bir meyvedir. Taze ve kuru olarak yenilen bu değerli meyveden şarap, pekmez ve sirke de hazırlanır.

Vitis vinifera'dan geliştirilmiş asma çeşitleri en iyi yazları uzun, kurak, kışları serin olan ılıman-sıcak yerlerde yetişir. Bahar aylarında ortaya çıkan don olayları büyüme-ye başlayan asmaların genç sürgünlerine ve salkımlarına zarar verir. Asma çok çeşitli toprak tiplerine uyum sağlayabilen bir bitkidir (*bak. bağcılık*).

Üzümlerin hasat zamanı kullanım amacına bağlı olarak belirlenir. Örneğin, şaraplık üzümler şeker içeriğinin en yüksek olduğu ve tanelerin pulsa (bu katman mayalanmaya yardımcı olan mayalanı barındırır) kaplandığı dönemde hasat edilir. Hasat zamanının gecikmesi ise şarapta kötü kokuların oluşmasına ya da bakterilerin üzüm şekerini tüketmesine yol açar.

Kuru üzüm hazırlanırken üzümler doğru- dan doğruya güneşe serilerek kurutulduğu gibi çeşitli çözeltilere bandırlarak yapılan kurutma yöntemlerinden de yararlanılır. Bunun için üzüm, üzerinde ince bir zeytinyağı katmanı bulunan potasyum karbonat çözeltisi, küllü su ya da tuzlu su gibi çözeltilere bandırılıp çıkarıldıktan sonra kükürtlenip ağartılarak ya da kükürtlenmeksiz güneşte ya da özel nem çekici odalarda kurutulur. Bandırma işlemi tanelerin üzerindeki pus katmanını eriterek üzümün kolay kurumasını, iyi bir renk almasını ve yumuşamasını sağlar. Hiçbir işlem yapılmaksızın güneşte doğal olarak kurutulan üzümler genellikle kalın kabuklu, renkleri ise grimsi siyah ya da grimsi kahverengi tonlardadır. Oysa öbür yöntemlerle açık sarı, kehribar ya da altın sarısı renge daha kaliteli ürünler elde edilir.

Dünyanın önde gelen üzüm üreticileri Fransa, İtalya, İspanya, Türkiye, Cezayir, Arjantin, Yunanistan, Macaristan, Portekiz, Romanya, Yugoslavya ve ABD'dir. Bu ülkeleri Avustralya, Bulgaristan, Şili, Almanya, Suriye ve Güney Afrika Cumhuriyeti izler. Kuru üzüm üretiminde ise 20. yüzyıla kadar ilk sıraları tutan Türkiye, İran ve Yunanistan'ın yerini bu yüzyılın ortalarında ABD ve Avustralya almıştır.

Türkiye'de üzüm. Toprak ve iklim koşulları açısından Türkiye asma yetişmesine elverişli bir ülkedir. Bazı arkeolojik bulguların bağcılığın Anadolu'daki tarihinin günümüzden 6 bin yıl öncesine, Geç Kalkolitik Çağa (İÖ 4000-3500) uzandığı anlaşılmıştır. Örneğin, ele geçen şarap testileri, kadehler, asma dalları ve üzüm salkımlarıyla birlikte betimlenmiş bazı tanrı ve insan heykelleri ile kabartmaları eski çağlardan beri bu topraklarda üzüm yetiştiriciliği yapıldığına ilişkin en çarpıcı kanıtlardır. Bazı eski kaynaklar ilköğretilen bağların Anadolu'da geniş alanlar kapladığını, bağcılık ve şarapçılığın önemli bir gelir kaynağı olduğunu yazar. Bazı başka kaynaklar ise üzüm tarımının ilk kez Anadolu'da yapıldığını ileri sürer.

Nemli ve soğuk yöreler dışında Türkiye'nin tüm bölgelerinde bağcılık yapılır. 1871'de verim artışı sağlamak amacıyla Fransa'dan getirilen yabancı çubuklar aracılığıyla ülkeye giren asmatının(*) binlerce hektarlık verimli bağ alanını tahrip etmesi ve bağcılık ve şarapçılıkla uğraşan

Rumların Lozan Antlaşması(*) hükümleri uyarınca Anadolu'dan Yunanistan'a gitmeleri sonucunda bağların uzun bir süre bakımsız kalması Türkiye'de bağcılığın karşılaştığı önemli sorunlar olmuştur. 1927'de Türkiye'deki bağlar 158.000 hektarlık bir alan kaplıyordu. Daha sonraki bazı yıllarda bağ alanları ve üzüm üretim miktarları şöyleydi: 1938'de 405.000 ha ve 977 bin ton, 1950'de 561.000 ha ve 1 milyon 400 bin ton, 1970'te 845.000 ha ve 3 milyon 850 bin ton, 1981'de 800.000 ha ve 3 milyon 700 bin ton, 1987'de 590.000 ha ve 3 milyon 300 bin ton.

Türkiye üzüm üretiminin üçte birine yakını Ege Bölgesi'nde yapılır. Bunu Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleriyle Akdeniz ve Marmara bölgeleri izler. En az üzüm yetiştirilen yöreler ise Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerindedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) verilerine göre 1989'da yaklaşık 3,5 milyon ton üzüm üretilmiş, bu üretimin önemli bölümü Manisa, Gaziantep, İzmir, Denizli, Nevşehir, Konya, Mardin, İçel, Bursa, Kahramanmaraş ve Diyarbakır illerinden sağlanmıştır.

Türkiye'de üretilen üzümlerin yaklaşık yüzde 40'ı kurutulurken, yüzde 25'i sofralık olarak, yüzde 20'si sirke, pekmez ve pestil yapılarak, yaklaşık yüzde 15'i de alkollü içki sanayisinde değerlendirilir. Oysa üzüm üreticisi Batı ülkelerinde ürünün yüzde 90'ı başta bölümü başa şarap üretimi olmak üzere alkollü içki sanayisinde kullanılır. Yetiştirilen başlıca sofralık üzüm çeşitleri çavuş, kokulu çavuş, pembe çavuş, çekirdeksiz sultanı, Tarsus beyazı, razakı, Erenköy beyazı, Erenköy siyahı, müşküle, Kozak beyazı, Kozak siyahı, künefi, muhammediye ve Adana karası; kurutulmuş üzüm çeşitleri çekirdeksiz sultanı, razakı, yuvarlak çekirdeksiz, siyah dirmir, beyaz dirmir, irikara, dökülgen, besni ve tahananbe-dir; pekmez ve şarap yapımında kullanılan başlıca çeşitler ise Ankara karası, yapınca, papazkarası, Kalecik beyazı, Kalecik karası, Çubuk karası, sergi karası, hönüsü, öküzgözü, boğazkere, kabarcık, dökülgen, narince ve altıntaşır.

Türkiye'de özellikle çekirdeksiz üzümde elde edilen kuru üzümler dünya çapında ünlüdür. Bu nedenle Ege Bölgesi'ndeki bağlarda değerli bir ihracat ürünü olan ve dış piyasalarda aranan çekirdeksiz kuru üzüm elde edilmesine yönelik olarak üretim yapılır. Ege Bölgesi'ndeki üzüm üreticilerinin örgütü olan TARİŞ(*) kuru üzüm üretimini özendirici destekleme alımları yapar. DİE verilerine göre 1989'da yaklaşık 118.209 ton kuru üzüm ihracat edilmiştir.

Üzümlü, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Erzinçan iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden Merkez ilçeye bağlı bir bucak olan Üzümlü, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Üzümlü Belediyesi 1924'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 29.589; kent, 17.314.

üzümsü meyve, BAKKA olarak da bilinir, genellikle çok tohumlu, basit (bileşik olmayan), etli meyve tipi. Meyve çeperinin dış katmanı ince ve zarımsı, iç ve orta katmanı etlidir (örn. üzüm, domates). Seyrek olarak tek tohumlu üzümsü meyvelere de rastlanır (örn. hurma). Bazı üzümsü meyveler, değişik özellikleri nedeniyle değişik adlarla anılır: Turuncgillerin derimsi kabuklu meyvelerine hesperidyum, kabakgillerin sert derili meyvelerine peponidyum denir.

V-1 füzesi, UÇAN BOMBA olarak da bilinir, II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından geliştirilen ramjet motorlu, pilotsuz uçak. Gerçekte bir füze değil, bir robot bombadır. 13 Haziran 1944-29 Mart 1945 arasında İngiltere'ye, özellikle de Londra'ya 8 binden çok V-1 füzesi atılmıştır. Yaklaşık aynı sayıda füze de Belçika'ya fırlatılmıştır.

V-1'lerin, ramjet motorlarının oldukça uzun kuyruk borusu dışında, uzunluğu 8 m, kanat açıklığı ise yaklaşık 5,5 m'dir. Mancınık rampalarından ya da kimi zaman uçaklardan fırlatılan V-1'ler, yaklaşık 900 kg ağırlığında savaş başlığı taşıyor ve saatte yaklaşık 580 km hızla yol alıyordu. Ortalama erimleri ise 240 km kadardı.

V-2 roketi, ses hızını aşan ilk roket ve modern uzay roketleri ile uzun erimli füzelerin ilk örneği olan Alman yapımı balistik füze. 1936'da geliştirilen roket ilk olarak 6 Eylül 1944'te Paris'e atıldı. İki gün sonra V-2'ler İngiltere'ye atılmaya başladı. 27 Mart 1945'e değin bu ülkeye 1.300'den çok roket fırlatıldı. Belçika da hemen hemen aynı oranda bombardimana uğradı. Savaşın sonra çok sayıda V-2 ele geçiren ABD ve SSCB, kendi füze ve uzay araştırmaları programlarının geliştirilmesinde bu roketlerden yararlandılar. 14 m uzunluğunda olan V-2'lerin fırlatma ağırlığı 13.200 kg'ye kadar çıkabiliyordu. Yakıt olarak alkol ve sıvı oksijen karışımı kullanılan ve yaklaşık 900 kg yüksek güçlü patlayıcı taşıyabilen roketlerin yatay erimi 350 km, maksimum uçuş yüksekliği de yaklaşık 100 km idi.

Vâ-Nû, Vâlâ Nurettin (d. 1901, İstanbul - ö. 9 Mart 1967, İstanbul), gazeteci ve yazar. Cumhuriyet döneminin önde gelen fıkra yazarlarından.

1917'de Mekteb-i Sultani'yi (sonradan Galatasaray Lisesi) bitirdi. Viyana Ticaret Akademisi'nde okudu. 1921'de Nâzım

Vâlâ Nurettin
Müzeher Vâ-Nû'nun izniyle

Hikmet'le birlikte Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Bir süre Bolu Lisesi'nde Fransızca dersi verdi. Daha sonra gittiği Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ne girerek 1925'te bitirdi. 1926'da Türkiye'ye döndü. Banka memurluğu, öğretmenlik yaptı. 1927-38 arasında *Akşam* ve *Haber* gazetelerinde fıkra, röportaj, makale vb türde yazılar yazdı. Ayrıca *Vakîi*, *Tercüman*, *Cumhuriyet*, *Köroğlu* gazetelerinde de fıkra yazarlığı yaptı. Eşi Müzeher Vâ-Nû'yla birlikte yazdığı *Korkusuz Murat* (1966) adlı çocuk romanı 1966'da *Doğan Kardeş*'in açtığı çocuk romanı yarışmasında ikincilik kazandı. Bu *Dünyadan Nâzım Geçti* (1965, 1975) adlı kitabı büyük ilgi gördü. Öbür yapıtları arasında *Baltacı ile Katerina* (1928), *Kardeş Katili* (1933), *Unutmadım Seni* (1943), *Tarihin Kaybettigi Kız* (1944), *Tuzaktaki Kaplan* (1963) sayılabilir.

Vaal Irmağı, Güney Afrika'da ırmak. Orange Irmağının kollarından biridir. Transvaal'in güneydoğu kesiminde, Breyten'in yakınlarında bulunan Sterkfontein Beacon'dan doğar ve Douglas yakınlarından Orange Irmağına katılır. Uzunluğu 1.210 km'dir.

Irmağın orta çıkışı Oranje Vrystaat ile Transvaal arasındaki sınırın büyük bölümünü oluşturur. Genelde bir plato bölgesinde akan ırmak oldukça sığdır. Irmağın gri-kahverengi anlamına gelen adı da kış aylarında görülen çamurlu akıntılardan gelir. Vereeniging'in 37 km yukarısında kurulmuş olan Vaal Barajı ırmağın akışını düzenler. Irmağın suları bu baraj aracılığıyla Hartz Vadisi sulama kanallarına aktarılır. Vaal Irmağının başlıca kolları Klip, Wilge, Vals, Vet ve Riet ırmaklarıdır. Vaal Irmağı Witwatersrand'daki konutların ve sanayi kuruluşlarının su gereksinimini karşılar.

Vaasa, İsveççe VASA. Finlandiya'nın batı kesiminde il (*lääni*). Botni Körfezinde yer alır. Yüzölçümü 26.447 km²'dir. Düz ama girintili çıkıntılı kıyı şeridinden başlayarak doğudaki göller bölgesine doğru yükselir; göller bölgesi ile kıyı şeridi arasında ormanlar ve ekili alanlarla kaplı bir bölge yer alır. Başlıca ekonomik etkinlikler kerestecilik ve tarımdır. İlin yönetim merkezi, en önemli limanı ve en büyük kenti Vaasa'dır. Öteki önemli kentler Kaskö (Kaskinen), Kokkola, Kristinestad (Kristinankaupunki), Pietarsaari (Jakobstad), Seinäjoki ve Nykarleby'dir (Uusikaarlepyy). Nüfus (1992 tah.) 446.704.

Vaasa, İsveççe VASA. Finlandiya'nın batı kesimindeki Vaasa ilinin (*lääni*) merkezi kent. Botni Körfezi kıyısında yer alır. 1606'da İsveç kralı IX. Karl tarafından kuruldu. 1611'de berat alan kente, o dönemde İsveç'i yönetmekte olan Vasa hanedanının adı verildi. Finlandiya'daki ikinci temyiz mahkemesi 1776'da Vaasa'da kuruldu. 1852'de bir yangında yıkılan kent birkaç yıl sonra denize 8 km daha yakın bir yerde yeniden inşa edildi ve adı Nikolainkaupunki olarak değiştirildi. Bu ad yöre halkı tarafından benimsenmediyse de 1917'ye değin kentin resmi adı olarak kaldı. Vaasa Finlandiya Bağımsızlık Savaşı (1918) sırasında Finlandiya'nın geçici başkenti ilan edildi. Kentteki Finlandiya Özgürlük Anıtı bağımsızlık savaşının anısına dikilmiştir. Eski Vaasa'daki temyiz mahkemesi binası (1786) günümüzde kilise olarak kullanılmaktadır.

Vaasa günümüzde kereste ihracatı ve hammadde ithalatı yapılan önemli bir liman kentidir. Kentte un, dokuma, şeker, makine ve sabun fabrikaları vardır. Kentten İsveç'e tarifeli vapur ve feribot seferleri düzenlenir. Vaasa Finlandiya'nın öteki kesimlerine hava ve demir yoluyla bağlanır. Nüfus (1986 tah.) belediye, 54.353.

vaaz (Arapçada "öğüt"), dinsel öğüt veren, insanları uyarmayı ve yol göstermeyi amaçlayan konuşma. Vaaz veren kişiye vaiz, verilen vaaza da mevza denir.

Öğüt görevi İslam bilginlerinin bir bölümüne bireysel bir zorunluluk (farz-ı ayn), bir bölümüne de toplumsal bir zorunluluk (farz-ı kifaye) sayılır. Hz. Muhammed, gerektiği her durumda mescitte konuşarak Müslümanlara vaaz verirdi. Bu konuşma herhangi bir namazın öncesinde ya da sonrasında olabilirdi. Cuma ve bayram namazlarının zorunlu bir parçası olan hutbe ise belirli ve sürekli birer vaaz sayılabilir. Hz. Muhammed'den sonra Hulefa-yı Raşidin Döneminde de aynı uygulama sürdü. Vaaz yalnız halifelere özgü bir görev ya da hak değildi; her isteyen kişilerin de vaaz

verebiliyordu. Ama sonraki dönemlerde vaaz, ancak belli zamanlarda, örneğin cuma namazları öncesinde ve belli sınırlar içinde, özel görevlilerce yenne getirilen bir resmi göreve dönüştü.

Văcărescu AİLESİ Rumen edebiyatının ilk şairlerini yetiştirmiş Fener Rum kökenli soylu Rumen ailesi.

İenăchiță (1740-99), Petersburg ve Viyana'da öğrenim gördükten ve bir dizi yolculuğa çıktıktan sonra Rus halk şarkılarından esinlenen şiirler yazdı. Ayrıca, ilk Rumence dilbilgisi kitabı olan *Gramatica românească*'yı (1787; Rumence Dilbilgisi) hazırladı. *Istoria imperiului otoman* (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi) adlı yapıtı, içerik ve üslup bakımından Kantemiroğlu'nun çalışmasının düzeyine ulaşmaz. En önemli şiirleri *Amărtădă turturea* (Dertli Kumru) ve *Testamentul* (Vasiyet), yüksek edebi düzeyleri ve zengin dil kullanımıyla dikkati çeker. İenăchiță'nın oğlu Alecu (1765-99) ve Nicolae de (1787-1825) Rumen halk şarkılarından ve modern Yunan aşk ve şarap şiirlerinden esinlenen yapıtlar verdiler; ayrıca yergiler kaleme aldılar.

Alecu'nun oğlu Iancu (1792-1863) ailenin en önemli yazardır. Rusya'ya karşı faaliyetlerinden ötürü birkaç kez sürgüne gönderilen Iancu, aynı zamanda Rumen edebiyatının ilk oyun yazardır. Ayrıca Racine, Molière ve Kotzebue'nun oyunlarının başarılı çevirileriyle de tanınan Iancu'nun *Colecți de poezii*'si (Toplu Şiirler) 1848'de yayımlandı.

Iancu'nun yeğenlerinden şair ve romancı Elena (Hélène olarak da yazılır; 1866-1947) yapıtlarını Fransızca kaleme aldı. Romanya kraliçesi Elisabeta'nın nedimelerinden olan Elana, veliaht Prens (sonradan Kral) Ferdinand ile girdiği gönül ilişkisi Kral I. Carol tarafından onaylanmayınca Paris'e sürgüne gönderildi ve yaşamının geri kalan bölümünü orada geçirdi. Kendisine Académie Française Ödülü'nü kazandıran *Chans d'auror* (1886; Şafak Türküleri), *L'Âme sereine* (1896; Huzurlu Ruh), *Lueurs et flammes* (1903; Işıklar ve Alevler), *Dans l'or du soir* (1928; Akşamın Yaldızında) gibi pek çok lirik şiir kitabı ve birkaç roman yayımladı. 1925'te Romanya Akademisi'nin onur üyeliğine seçildi. 1946'daki Paris Barış Konferansı'nda Rumen heyetinde görev aldı. Paris'te ölümünden 12 yıl sonra cenazesi Romanya'ya götürülerek Bükreş'teki Bellu Mezarlığı'ndaki aile kabrine gömüldü.

Vacarius (d. y. 1115-20, Lombardiya, İtalya - ö. 1198'den sonra, İngiltere), Roma hukuku ve kilise hukuku bilgini. İngiltere'de yeni kurulan Oxford Üniversitesi ile başka kurumlarda Roma hukuku dersleri verdiği bilinen ilk öğretmendir.

Bologna'da öğrenim gören Vacarius, İngiltere'ye Canterbury başpiskoposu Theobald'ın danışmanı olarak gitti. Daha 1149'a gelindiğinde medeni hukuk dersleriyle ün kazanmıştı. Hukuk öğrenimi görme olanağı bulunmayanlar için hazırladığı sanılan ve *Liber pauperum* olarak bilinen dokuz kitaplık yapıtı Bizans imparatoru I. İustinianos'un (hd 527-565) Yasa Derlemesi'ni konu alıyordu. Bu çalışma Oxford'un başlıca hukuk metinlerinden biri oldu ve bir süre sonra Oxford hukuk öğrencileri bu yapıtı dolayısıyla *pauperistae* olarak anılmaya başladı. Vacarius'un hangi tarihte Oxford'da ders vermeye başladığı bilinmemektedir.

Kral Stephen'in (hd 1135-54) Vacarius'un ders vermesini engelleme ve İngiltere'deki hem medeni hem de kilise hukuku kitapla-

nını yok etme çabası sonuçsuz kaldı. II. Henry'nin tahta çıkmasından sonra Vacarius, arkadaşı York başpiskoposu Roger of Pont l'Évêque'e hukuk danışmanı, kilise yargıcı ve papalık sarayındaki İngiliz elçisi olarak hizmet etti. Vacarius'un, Roger'in Canterbury başpiskoposu Thomas Becket'e olan düşmanlığını da paylaştığı sanılmaktadır.

Vaccinium, fundagiller (*Ericaceae*) familyasından, yaklaşık 150 çalı türünü kapsayan bitki cinsi. Kuzey Yarıküre'nin hemen her yanına dağılmış olan bu bitkiler tropik dağlar boyunca güneye de uzanır. Dik ya da sürüncü bir özellik gösteren *Vaccinium* türleri alması çizgili yapraklarla donanmıştır. Bir bölümü yapraklarını dökerken bazı türleri yaz kış yeşil kalır. Minik çiçekleri gerçek fundaların çiçeklerini andırırsa da alt durumlu yumurtalığıyla onlardan ayrılır. Çiçekler yaprakların koltuğunda demetler halinde ya da tek tek bulunur. Genellikle yenilebilir nitelikte küçük etli meyveler taşır.

En yaygın türlerden biri olan çobanüzümü ya da yabanmersini (*Vaccinium myrtillus*) Türkiye'de Kuzey Anadolu ormanlarında da yetişir. Bu, yaklaşık 30 cm'ye kadar boylanabilen ve kışın yapraklarını döken bir türdür. Bezelye büyüklüğünde koyu kırmızı meyveleri vardır. Gene Kuzey Anadolu Bölgesi'nde orman açıklıklarında yetişen ayıüzümünün (*V. arctostaphylos*) taze yaprakları kurutularak, trabzonçayı adıyla çay yerine kullanılır. Daha çok Kuzey Amerika'da yaygın bir tür olan *V. vitis-idaea* ile *V. oxycoccus* ve *V. uliginosum* öbür önemli türlerdir.

vacib, İslam hukukunda (fıkıh) müminleri kesin olarak yükümlü kılan görevler.

Hanefilik dışındaki mezhep bilginlerince kabul edilen anlamıyla vacib farzla(*) çıkarılır. Hanefi fıkıh bilginlerine göre vacib, kesin bir kanıtla dayalı hükümdür; buna karşılık vacibi belirleyen kanıt kesin değil, zannidir. Bununla birlikte Hanefi bilginlere göre de vacib hükmün yerine getirilmesi zorunludur; bu nedenle vacibe amelî farz da denir. Ama Hanefi bilginlere göre vacib hükümlerin eksik bırakılması durumunda ibadetlerin geçerliliği ortadan kalkmaz. Gene farz olan bir hükmün reddedilmesi küfür anlamına gelirken, vacib hükümlerin reddedilmesi küfür gerektirmez.

Kelam dilinde vacib zorunlu varlığı, Tanrı'yı dile getirir. Kelam bilginlerine göre akıl, varlık (vücut) kavramına ilişkin olarak vücut (zorunlu), imkân (olumsal) ve imtina (olanaksız) olmak üzere üç tür hüküm verir. Varlığı zatının bir gereği olması, zatı ile varlığı arasında başkalık bulunmaması, var olması için başka bir varlığa bağlı olmaması ve yokluğunu düşünmenin olanaksızlığı nedeniyle Tanrı zorunlu varlıktır (vacibü'l-vücut). Zatı gereği yokluğu kabul etmemesi nedeniyle Tanrı, vacib li zatihi olarak nitelenir. Vacib li zatihinin, vacib kavramına içkin olan başlıca özellikleri şunlardır: Vacibin varlığından önce yokluk söz konusu edilemez. Ne kadar geriye gidilirse gidilsin, vacibin varlığının olmadığı hiçbir şekilde düşünülemez. Vacibin sonu da düşünülemez; öncesiz (ezeli) olduğu gibi sonrasızdır da (ebedi). Vacib li zatihi varlık bileşik de değildir; atomlardan, parçalardan ya da suret (biçim) ve arazlardan oluşmamıştır.

Vacidiye Medresesi, Kütahya'da Ulucami'nin bitişğinde, Germiyanogullarından Mübarezeddin Umur bin Savcı'nın 1314/

15'te gözlemevi olarak yaptırdığı sanılan medrese. Adı, burada bir süre müderrislik eden Molla Vacid'den gelmektedir. Tek katlı, kapalı avlulu, iki eyvanlı ve revaksız medreseler grubuna girer. Yaklaşık 21 m x 23 m ölçülerinde, kesme taştan bir yapıdır. Hiçbir bezeme içermeyen, yalın taşkapiyla iki yanındaki odalar bir blok halinde kuzey cephesinden dışarıya doğru taşar. Taşkapi'nin arkasındaki, tromplu bir kubbeyle örtülü giriş eyvanı avluya açılır. Avlunun üzeri, ortasında büyük bir delik bulunan bir kubbeyle örtülüdür. Bu deliğe dayanarak medresenin bir gözlemevi olduğu ileri sürülür. Döşemede, deliğin altına gelen kuyu bugün bir havuz haline getirilmiştir. Kubbe-ye geçiş köşelerde Türk üçgenleriyle sağlanmış. Avlunun sağında (batı) ve solunda (doğu) üzerleri beşik tonozlu üçer medrese hücreleri yer alır. Bunlardan sağdakiler Kütahya Ulucamisi yapılırken yer açmak için yıkılmıştır. Avluda, giriş eyvanının tam karşısında bağayvan vardır. Burasının üzeri bir sivri tonozla örtülüdür, döşemesi avludan üç basamak yüksektir. İçindeki sanduka Molla Vacid'e aittir. Yazlık dersane olarak kullanılan bağayvanın yanlarındaki kubbeli iki mekânın da kışık dersaneler olduğu sanılır. Bunların kubbelerinin ortasında da birer delik bulunmaktadır.

1965'ten beri Kütahya Müzesi olarak hizmet gören Vacidiye Medresesi bu amaç için onarılırken yapılan bazı değişiklikler nedeniyle özgün durumunu bir ölçüde yitirmiştir.

Vacirananavarorasa (d. 12 Nisan 1860, Bangkok - ö. 2 Ağustos 1921, Bangkok, Siyam [bugün Tayland]), Tay Budacılığının kurumsallaşmasını sağlayan Siyam prensi ve din önderi.

Kral Mongkut'un oğluydu; kendi anlamıyla "gençliğinde çok sorumsuz ve savurgandı". İskoç çileci hekim Peter Gowan'la ve Kral Mongkut'un 1830'larda kurduğu Budacı reform tarikatının önderi Prens Pavareş'le tanıştıktan sonra manastır yaşamına ilgi duymaya başladı. 1879'da keşiş olarak Pali diliyle ve Budacı kutsal metinlerle ilgili araştırmalara yöneldi. 1892'de reformcu Thammayut tarikatının en büyük manastırı olan Pavaraniyeş'a'nın başkeşliğine getirildi, ertesi yıl tarikatın başkanı oldu. Bu arada çok sayıda ders kitabı yazdı, Budacı hiyerarşiyi yeniden düzenledi ve manastır eğitimini günün koşullarına uydurdu. Kral Chulalongkorn'un yakın danışmanları arasına girdikten sonra modern eğitimin yaygınlaştırılmasına katkıda bulundu. 1910'da Tay Budacılığının Yüce Patrigi ilan edildi. Klasik Pali diliyle ilgili araştırmaları nedeniyle de İngiliz Kraliyeti Asya Kurumu'nun onursal üyeliğine seçildi. Otobiyografisi, bu türün Tay edebiyatındaki ilk örneğidir.

Vaciravudh, PHRAMONGKUTKLAO ya da V. RAMA olarak da bilinir (d. 1 Şubat 1881 - ö. 26 Kasım 1925, Bangkok, Siyam [bugün Tayland]), 1910-25 arasında Siyam kralı.

Oxford Üniversitesi'nde tarih ve hukuk öğrenimi gördü. Sandhurst yakınlarındaki Kraliyet Askeri Akademisi'ni bitirdikten sonra kısa bir süre Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri'nde görev yaptı. 1895'te vefat eden babası Chulalongkorn'un ardından 1910'da tahta çıktı. Onun döneminde birçok toplumsal reform gerçekleştirildi. Siyam yasaları yeniden düzenlenerek çökeşlik yasaklandı; bütün Siyamlıların soyadı taşıması zorunlu kılındı. Çiçek hastalığına karşı genel bir aşı uygulamasına girişildi; Tay Kızılhaç Örgütü kuruldu. Ayrıca Gregoryen takvim benimsendi. 1917'de Si-

yam'ın ilk üniversitesi Chulalongkorn kuruldu. 1921'de ilköğretim herkes için parasız ve zorunlu duruma getirildi. Ama Vaciravudh'un kumarhaneleri ve uyuşturucu tekkelerini kapatma çabaları halkın direnişiyle karşılaştı.

Vaciravudh'un kişisel yaşamını ahlakdışı, reformlarını da Siyam toplumunun geleneksel yapısını zedeleyici nitelikte bulan tutucuların yanı sıra, yeni bir anayasa çıkarmak yerine mutlak monarşiyi savunduğu için liberaller de ondan uzaklaştı. 1912'de kara ve deniz kuvvetlerindeki genç subayların darbe girişimi başarısız oldu.

Vaciravudh dış politikada oldukça başarılı oldu. Siyam 1917'de İtilaf Devletleri'nin yanında I. Dünya Savaşı'na girdi ve Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. Vaciravudh, daha önce imzalanmış bazı eşitsiz antlaşmaların yeniden görüşülmesini ve Batılı devletlerin Siyam'daki ayrıcalıklarının kaldırılmasını sağladı.

Vaciravudh ayrıca üretken bir yazar ve çevirmendi. Tay edebiyatına, özellikle diyalog tiyatrosuna Batı'ya özgü formları soktu. Pek çok takma ad kullanarak yaklaşık 50 özgün oyun yazdı, İngiliz ve Fransız tiyatro yazarlarından 100'ü aşkın oyun uyarladı, Shakespeare'in birçok yapıtını Tay diline çevirdi.

Václav I (d. 1205 - ö. 23 Eylül 1253), 1230-53 arasında Bohemya kralı. Hükümdarlığı sırasında Avusturya'yı egemenliği altına almış, Alman kolonicilerin ve zanaatçıların nüfuzunu kullanarak Bohemya'nın siyasal, ekonomik ve kültürel alanlardaki gücünü korumuştur.

1230'da babası I. Otakar'ın yerine tahta çıktı. Moğol ordularının 1241'de Bohemya'ya saldırmasını engellediyse de, Moravya'yı daha sonra Macaristan üzerine yürüyen Moğollar karşı savunamadı. Bu tarihten sonra dış politikadaki başlıca hedefi Avusturya'yı ele geçirmek olan Václav, Avusturya'nın Babenberg hanedanından gelen son hükü II. Friedrich'in 1246'da ölmesinden sonra oğlu Vladislav'ın hüküm yeğeniyle evlenmesini sağladı. Vladislav'ın kısa bir süre sonra ölmesiyle Avusturya'yı yitirdiyse de, 1248-49 yıllarında Bohemya'da baş gösteren ayaklanmayı bastırdıktan sonra Avusturya soylarının oğlu II. Otakar'ı hükümdarlığı sırasında kentler büyüdü, Bohemya Alman tüccarların ve kolonicilerin katkısıyla daha da zenginleşti ve saraydaki Alman etkisi başta edebiyat ve mimarlık olmak üzere sanat alanında büyük bir canlanmaya yol açtı.

Václav II (d. 17 Eylül 1271 - ö. 21 Haziran 1305), 1278'den sonra Bohemya, 1300'den sonra Polonya kralı. Polonya'nın yanı sıra Macaristan'da da nüfuz kazanmıştır.

Babası II. Otakar'ın 1278'de ölmesi üzerine yedi yaşında tahta çıkan Václav, 1283'e değin kuzeni ve naibi Brandenburglu IV. Otto'nun sarayında yaşadı. Prag'a döndüğünde, annesinin âşığı (sonradan kocası) Falkenstein'li Zavis'in ülkesine egemen olduğunu gördü. 1289'da Zavis'i tutuklatı, karşı hizbi ortadan kaldırdı ve 1290'da rakibini öldürttü. Bundan sonra krallığı başlarıyla yönetti. Ülkesinin doğal kaynaklarını işletti ve servetini artırdı. Yukarı Silezya'nın büyük bölümünü ilhak ettikten sonra, 1291'de Kraków'u işgal etti ve 1300'de Polonya kralı oldu. Kendisine önerilen Macaristan tacını reddetti. Oğlu Václav'ı (sonradan Kral III. Václav) 1301'de tahta çıkardıysa da 1304'te geri çekmek zorunda kaldı.

Václav III (d. 6 Ekim 1289 - ö. 4 Ağustos 1306, Olomouc, Moravya, Bohemya).

Pşemysl hanedanından son Bohemya kralı, 1301-04 arasında Macaristan kralı. Polonya tahtına da talip olmuştur.

1305'te babası Kral II. Václav'ın ardından Bohemya tahtına çıkmadan önce, Avusturya ve Macaristan tahtı üzerindeki haklarından vazgeçti. Polonya üzerindeki hak iddiasını zorla kabul ettirmek için bir ordu kurmaya girişti. Ama kimliği bilinmeyen bir sulkastçı tarafından öldürülmesiyle, yaklaşık 4 yüzyıl Bohemya'yı yöneten Přemysl hanedanı da son buldu.

Václav I, AZIZ VÁCLAV olarak da bilinir, Çekçe SVATÝ VÁCLAV (d. y. 907, Stochov, Prag yakınları - ö. 28 Eylül 929, Stará Boleslav, Bohemya; yortu günü 28 Eylül), Bohemya prensi ve Çekoslovakya'nın koruyucu azizi.

Büyükannesi Ludmila tarafından Hristiyan olarak yetiştirildi. Ama putperest olan annesi Drahomíra, Ludmila'yı öldürttü ve 924 ya da 925'te reşit oluncaya değin Václav'a naiplik etti. Bir yandan annesinin saray entrikaları, bir yandan da halkın Bohemya'daki Hristiyan olan ve olmayan gruplar arasındaki çatışmalara son verilmesi yönündeki özlemi, Václav'ı devletin dizginlerini kendi eline almak zorunda bıraktı. Dindar bir hükümdar olan Václav Alman misyoner papazların Bohemya'yı Hristiyanlaştırma çabalarını destekledi. Bu tutumu, Hristiyan olmayan karşıtlarının sert tepkisine yol açtı. 929'da Almanların istilasıyla karşılaşan Václav Alman kralı I. Heinrich'e (Kuşçu) boyun eğince bazı soyular bir komplo düzenleyerek Václav'ı kardeşi I. Boleslav'a öldürtmeyi başardılar. Václav'ın mezarında bazı mucizelerin olduğu söylentilerinden korkuya kapılan Boleslav ağabeyinin cesedini 932'de Prag'daki St. Vitus Kilisesi'ne taşıttı. Bu mezar ortaçağda büyük bir hac yeri durumuna geldi.

Vacoas-Phoenix, Hint Okyanusunun batısında, Mauritius Adasında kent. Başkent Port Louis'in yaklaşık 16 km güneyinde, ülkenin batısındaki dağlık bölgede yer alır. Vacoas ve Phoenix tek bir yönetsel birim olarak birleştirildikleri 1963'e değin ayrı kasabalardı. 1968'de bağımsız olarak yönetilmeye başlayan kentin başlıca sanayi ürünleri bira, konserve sebze, kozmetik ve giyim eşyasıdır. Vacoas-Phoenix bir otoyolla Port Louis'e bağlıdır. Çevrede yetiştirilen şeker kamışı ve sebzeler kentte pazarlanır. Nüfus (1983 geç.) 56.011.

vacra, Tibet dilinde RDO-RJE, Tibet Budacılığında, ortadaki bir dilin çevresine kıvrılan dörder (bazen sekizer) dilden oluşan, lotus guncasına benzer tunçtan ya da plinçten nesne. Vacrayana(*) okulunun simgesidir.

Vacra sözcüğü Sanskrit dilinde hem "yıldırım" hem de "elmas" anlamına gelir. Vacra'nın bilgisizliği yıldırım gibi delip geçtiğine inanılır. Başlangıçta Hindutizmin Yağmur Tanrısı Indra'nın (Budacılıkta Şakra) simgesi olan yıldırım, Tantra üstadı Padma-sambhava (8. yy) tarafından Tibet'teki yabancı tanrıları kovmakta kullanılmıştır. Elmas gibi vacra da yok edicidir ama kendisi yok olmaz; bu yönüyle her şeyi kuşatan boşluğa (*sunyata*) benzer.

Vacra ayinlerde çoğunlukla çanla (Sanskrit dilinde *ghanta*; Tibet dilinde *dril bu*) birlikte kullanılır. Doğru eylemi simgeleyen eril ilke vacra sağ elde, zekâyı simgeleyen dişil ilke çan ise sol elde tutulur; ikisinin etkileşimi aydınlanmaya giden yolu açar. Kolları eşit uzunlukta bir haç biçiminde olan vacra'lara *vişva-vacra* adı verilir.

Vacraçchedika Sutra (Sanskrit dilinde "Elmasçı Üstası Özdeyişleri"), ELMAS SUTRA olarak da bilinir, Mahayana Budacılığının en ünlü metinlerinden biri. Doğu Asya'da yaygın biçimde kullanılan bu metin, yorumlarıyla birlikte topluca *Pracnaparamita* (Bilgelik Yetkinleşmesi) olarak anılan 18 bilgelik metninin en ünlüsüdür.

Bir grup keşiş ile *bodhisattva*'nın (geleceğin Budası) huzurunda, Buda ile ona sorular soran öğrencisi arasında geçen bir diyalog biçimindedir. Çince çevirisi *Jingang Jing* (Elmas Sutra)'yaklaşık 400'de ortaya çıkmıştır.

Vacraçchedika Sutra olguların yanıltıcılığını vurgular. Daha sonraki, daha kısa *Pracnaparamita* metinlerinde olduğu gibi burada da düşünceler açıklanıp tartışılmaz; çarpıcı paradokslarla ve sık sık nesneleri kendi karşıtlarıyla tanımlayarak dile getirilir. Bu biçim, metnin, tinsel kavrayışın ussal kategorileri aşmaya bağlı olduğu yönündeki ana savını vurgular. Biraz da bu nedenle *Vacraçchedika Sutra* özünde Zen Budacılığı'nın yaklaşımına en yakın Sanskrit yapıtı olarak değerlendirilir.

Vacrapani (Sanskrit dilinde "Yıldırım Taşıyan"), Tibet dilinde PHYAG-NA-RDO-RJE. Çince JINGANG, Japonca KONGO. Mahayana Budacılığında, göksel *bodhisattva*'lardan (geleceğin Buda'sı) biri. Akshobhya'nın bedenleşmesi sayılır.

Yarı insan, yarı yılan *naga*'ların koruyucusu olduğuna inanılan Vacrapani, *naga*'ların

Vacrapani, tunç bir Nepal heykeli, 19. yy. Devlet Etnografya Müzesi, Leiden, Hollanda Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden, Hollandia

ezeli düşmanı olan atmaca biçimindeki Garuda'yı yanıltmak için bazen kuş kılına girer. Yağmur yağdıran *naga*'larla ve Hindu'nun Yağmur Tanrısı Indra'yla ilişkisi nedeniyle kuraklık dönemlerinde yardımı istenir.

İndra gibi elinde yıldırım tutan Vacrapani, lacivert ya da beyaz renklidir. Heykelleri bilgelik *bodhisattva*'sı Mancuşi ve lotus taşıyan şefkat *bodhisattva*'sı Padmapani'nin heykelleriyle bir arada bulunur. Tibet'te Budacılığın mistik öğretilerini cinlere karşı savunurken, Japonya'da tapınak kapılarını korurken betimlenir.

Vacrayana (Sanskrit dilinde "Elmas ya da Yıldırım Taşıyıcısı"), TANTRA BUDACILIĞI olarak da bilinir, Budacılığın Hindistan'da ve başta Tibet olmak üzere çevre ülkelerde gelişen önemli bir kolu. Budacılık tarihinden, Mahayana okulunun felsefi düşüncelerinden, Budacı ilkelerin bireyin yaşamında

gerçekleştirilmesine geçiş simgeleri. *Vacra* sözcüğü, kişinin kendisiyle ilgili kurmacalarının tersine, insandaki mutlak gerçeği ve değiştirilemez olanı belirtir. *Mantra*'lar(*) aracılığıyla zihnin kurmacalara ve onlara eşlik eden sözcük kalabalığına savrulmasını engellediği, böylece gerçekliğin olduğu gibi ayırına varılmasını sağladığı için Vacrayana'ya Mantrayana (*Mantra* Taşıyıcısı) adı verilir. Bir başka adı da Guhyamantrayana'dır; sözcük anlamı "gizli" olan *guhya* terimi gerçekliğin ayırına varışın soyutluğunu dile getirir.

Felsefi düzeyde Vacrayana, zihnin sonulluğunu vurgulayan Yogacara okuluyla, göreliliği bir ilkeyi sonul gibi sunma çabalarına karşı çıkan Madhyamika okulunun düşüncelerini birleştirir. Vacrayana metinlerinde içsel deneyimlerin oldukça simgesel bir dille anlatılması, insan için en değerli olduğuna inanılan iç deneyimin gerçekleştirilmesi ve bu yolla Gautama Buda'nın Aydınlanma'sının yeniden yaşanması amacıyla yöneliktir.

Tantra Budacılığına göre Aydınlanma'nın yolu, birbirine karşıt gibi görünen ilkelerin gerçek bir bütün oluşturduğunu kavrayabilmekten geçer. Örneğin *sunyata* (boşluk) ve *pragna* (bilgelik) gibi edilgin kavramlar *karuna* (merhamet) ve *upaya* (araç) gibi etkin kavramlarla bir bütün oluşturur. Bu temel kutuplaşma ve bunun çözülmesi çoğunlukla cinselliğe ilişkin simgelerle dile getirilir.

Zihni temel alan Budacı okulların geliştiği bir dönemde ortaya çıkması dışında Vacrayana'nın kökenlerine ilişkin kesin bilgiler yoktur. Gelişimini 6-11. yüzyıllar arasında tamamlamış, Hindistan'da ve komşu ülkelerde kalıcı bir etki bırakmıştır. Vacrayana sanatının doruk noktasını, evreni simgeleyen ve meditasyona yardımcı olarak kullanılan *mandala*(*) oluşturur.

Vacrayogini, Tantra Budacılığında (Vacrayana), Budalığa götüren bilişsel işlevin dişil bedenleşmesi. Vacrayana sisteminde soyut düşünceden çok deneyime önem verilmeyle birlikte Budacılığın felsefi terimleri çeşitli imgelerle kullanılır. Günlük yaşamdan alınan bu imgelerle, birbirini pekiştiren iki yönü (eylem [*upaya*] ve bilgelik [*pragna*]) bulunan insan yaşamının daha derinden anlaşılması amaçlanır.

İkonografide Vacrayogini genellikle korkunç bir görünüşle betimlenir: Bir elinde kafatası, öbüründe hançer bulunur; sağ bacağı uzatmış, sol bacağına ise hafifçe kırmıştır (*alidha*). Dört yanını kuşatan ölü yakma yerleri, bu dünyanın ölü olduğunu, buna karşılık insanın zengin iç dünyasının gerçekliği yanılğılardan uzak biçimde görebildiğini vurgular. Bazen tek başına, ama genellikle Heruka'yla birlikte, baba-ana (*yab-yum*) durumunda betimlenir; Heruka, Vacrayogini'yle birleştiğinde Hevaca adını alır. Tibet'te, özellikle Budacı Kagyupa (Bka'-brgyud-pa) mezhebinde çok tutulan Hevaca, aynı zamanda bu mezhebin koruyucu tanrısıdır. Ruhsal olguların çeşitliliğinin bir ifadesi olarak Vacrayogini başka belirleriyle birlikte de betimlenir.

Vacrayogini, Vacrayana Budacılığında taşıdığı öneme karşın, *Tantra*'larda önemli bir tanrıça konumunda görülmez. Onun çeşitli belirlerine ilişkin dört ayrı meditasyon (*sadhana*) yöntemi vardır.

vad bak. bataklık manganezi

Vad Medani, Sudan'ın orta kesiminde, Orta Bölge'de, el-Cezire ilinin (*müdiriye*) merkezi kent. Hartum'un 136 km güneydo-

ğusunda, Mavi Nil'in batı yakasında, deniz düzeyinden 411 m yükseklikte yer alır. Cezire sulama programıyla bölgede sulu tarıma (yerfıstığı ve buğday) geçilmesinden sonra hızla gelişen kent, aynı zamanda bir pamuk üretim bölgesi olan el-Cezire'nin ticaret merkezi durumundadır. El-Cezire Üniversitesi (1975), Tarımsal Araştırma Kurumu ve el-Cezire Araştırma Kurumu Kütüphanesi kenttedir. Vad Medani, Hartum, Kusti ve el-Kadari'fe demir ve kara yoluyla bağlıdır. 19. yüzyılda Mısır'a bağlı küçük bir yönetim merkezi olan Vad Medani'de yaşayanların çoğu Arapça konuşur ve Sudan'ın kuzey kesiminde yaşayan halklarla akrabadır. Nüfus (1983) 141.065.

Vadakalai (Tamil dilinde), Sanskrit UTARA-KALARYA, Şrivaishnavaların 14. yüzyılda ikiye ayrılmasıyla ortaya çıkan iki Hindu alt mezhebinden biri. Öbürü Tenkalai'dir. Her ikisinin de hem Sanskrit, hem Tamil dilinde kutsal metinleri bulunmakla birlikte Vadakalai'de Hindu dininin en eski kutsal metinleri olan Vedalara, dinsel-felsefi nitelikli *Upanishad*'lar ve *Bhagavadgita* gibi Sanskrit metinlere daha çok önem verilir.

İki alt mezhep arasındaki temel görüş farkı tanrı kayrasına ilişkindir. Vadakalai'ye göre tinsel kurtuluşa ulaşabilmek için inananın çaba harcaması, dinsel görevlerini yerine getirmesi gerekir. İnsanın durumu, annesi tarafından taşınırken ona sıkı sıkıya sarılan yavru maymuna benzetilir. Dolayısıyla da Vadakalai öğretisi *markata-nyaya* (yavru maymun benzetmesi) adıyla bilinir. İki mezhebin Tanrı Vişnu'nun karısı Lakshmi (Şri) konusundaki görüşleri de farklıdır. Vadakalai'ye göre Lakshmi Vişnu'dan ayrı düşünülemez ve insanı tinsel kurtuluşa ulaştırabilir.

Merkezinin Mysore'da olması nedeniyle Vadakalai "kuzey okulu" (Tenkalai ise "güney okulu") olarak anılır. En büyük öğretmeni, 14. yüzyılın sonlarında yaşayan Vedantadesika'dır (Venkatanatha).

Vaday bak. Ouaddai

vade, borçlunun gelecekte ifayı gerçekleştirmekle yükümlü olduğu tarih. Sözleşme, yasa, âdet, işin özellikleri ya da objektif iyi niyet (dürüstlük) kuralına göre belirlenir. Vadenin taraflar arasında sözleşmeyle saptanması durumunda, belli bir tarih belirtme ya da tarihin nasıl belli olacağını gösterme yoluna gidilebileceği gibi, ifanın alacaklının istemi üzerine yapılması da kararlaştırılabilir. Sözleşmede vade belirtilmemişse, bu konuda önce yasa da öngörülmuş bir tarih bulunup bulunmadığına bakılmalıdır. Kira, ariyet, ödünç, hizmet, istisna ve vedia sözleşmeleri için yasa da gösterilmiş vadeler vardır. Sözleşmede özel bir hüküm yoksa, yasanın açıkça izin verdiği durumlarda vade âdete, yani iş hayatındaki alışkanlıklara göre saptanır. Sözleşmede vadenin nasıl saptanacağı gösterilmemişse ya da bu konuda yeterli açıklık yoksa, en son olarak objektif iyi niyet kuralına başvurulur. Kaynağı ne olursa olsun vade taraflar arasında yapılacak bir anlaşmayla uzatılabilir.

Bir borcun vadeye bağlanmasının bazı hukuki sonuçları vardır. Alacaklı henüz vadesi gelmeyen borcun ifasını isteyemez. Vade gelmeden zamanasımı işlemeyiz. Kural olarak borçlu, vade gelmemiş olsa bile borcunu ifa edebilir. Öte yandan vadenin gelmesi alacağı ivedi duruma getirir.

Ticaret hukuku kurallarına göre vade, kıymetli evraklardan yalnız poliçeye konur.

Ama bu durumda da vadenin yazılması esaslı bir biçim koşulu değildir. Kıymetli evrakla ilişkin olarak yasa da dört vade türü görülür: Belirli bir gün, senet tarihinden belirli bir süre sonra, görüldüğünde, görüldüğünden belirli bir süre sonra. Ticaret hukuku kurallarına göre hamil, başvuru hakkı koşullarının gerçekleşmesi durumunda, bu hakkını vadenin gelmesinden önce de kullanabilir. Ama bu tür başvurularda poliçe bedelinin tam olarak istenmesi hakkaniyete uygun düşmeyeceğinden, yasa resmi had üzerinden bir iskonto yapılmasını kabul etmiştir.

vadeli mevduat, genellikle bir aydan az olmamak üzere belirli sürelerle ve pozitif bir faiz karşılığında bankalarda açılan hesap. Vadeli mevduat, vadesiz mevduattan yalnız belirli bir süre çekilememesi bakımından değil, nitelik olarak da farklıdır. Vadesiz mevduat, tanım olarak, mudinin hizmetine banka tarafından sunulan bir hesap olduğu için, bankanın hiçbir faiz ödememesi, hatta üste faiz alması olağandır. Genellikle Batı bankacılığında vadesiz mevduat için müşteriye faiz ödenmez, hatta sunulan hizmetlerin gelişmesine bağlı olarak bir gider kesintisi de yapılır. Bu sonuncu durumda, teknik olarak, bankanın müşterilerine paritenin üzerinde vadesiz hesap pazarlaması söz konusudur. Türkiye gibi vadesiz hesabın pozitif faiz getirisiyle pazarlandığı ülkelerde bile, uygulanan nominal faiz genellikle enflasyon oranının çok altında bulunduğu için gerçekte reel olarak gene paritenin üzerinde bir vadesiz hesap arzı söz konusudur. Vadeli mevduatın faizle ilişkisi ise nominal olarak her zaman pozitifdir. Bunun nedeni, vadeli mevduatın, müşteri tarafından mali kuruma sunulan bir borç olmasıdır. Herhangi bir kredi ilişkisinde olduğu gibi, borç veren ve belirli bir süre için nakit varlığını kullanmaktan vazgeçen taraf bunun karşılığında doğal olarak bir faiz getirisi talep etmektedir. Vadeli mevduat faizinin reel olarak negatif olması da olanaklıdır. Bu enflasyon yanılsamasından ya da naktini alması yatırım alanlarında değerlendiremeyenlerin kısmen de olsa enflasyonun aşındırıcı etkilerinden korunma güdüsünden kaynaklanır.

Vadeli mevduatta asıl olan vade süresince mevduatın çekilememesidir. Ama genellikle bankacılık sistemine olan güvenin sarsılmaması için vadeli mevduatın vadesinden önce bozularak çekilmesine izin verilir. Vadesinden önce kapatılan bir vadeli mevduat, vadesiz mevduat işlemi görür ve faiz getirisi buna göre düzenlenir.

Vadeli mevduat asıl gelişme ve yaygınlaşma sürecine 20. yüzyıl bankacılığında girmiştir. Batı bankacılığında vadeli mevduatın vadesiz mevduattan daha fazla önem taşımaya başladığı dönem genellikle II. Dünya Savaşı sonrasındır. Türkiye'de aynı dönemdeki gelişme sürecinin yavaş olması, reel getirilerin genelde enflasyonun altında kalmasına bağlanabilir. Temmuz 1980'de alınan kararlarla vadeli mevduat faizlerinin yükseltilmesinden ve banka-banker rekabetinin ortaya çıkmasından sonra, vadeli mevduat faizleri enflasyon oranının üzerine çıkarak reel getiri getirmeye başlamıştır. 1989 ortalarında mevduat faizlerinin yeniden reel olarak negatifleşmesine karşın mevduat hucminin reel olarak azalmaması, alması yatırım alanlarının daha iyi fırsatlar sunması ve özel tasarruf-özel yatırım dengesinin birincisi lehine hâlâ fazla vermesiyle açıklanabilir.

Türkiye bankacılığında vadesiz-vadeli mevduat ayrımı Batı bankacılığında olduğundan daha az nettir. Türkiye'de vadesiz

mevduat çek kullanımının yaygın olamaması nedeniyle çok daha az likitten, bir aylık vadelerle bile açılabilmesi ve vade sonundan önce çekilebilmesi açısından vadeli mevduat çok daha fazla likittir.

Vadeli mevduat günümüzde para politikalarının da vazgeçilmez bir aracı durumundadır. Vadeli mevduat para arzı hesaplarında dikkate alınmakta ve Türkiye'de olduğu gibi geniş anlamda para arzının (M2) asli ögesi sayılmaktadır. Vadeli mevduata karşılık gelen mevduat menzamlar karşılıkları da mevduatın daha güvenceli vade yapısı dikkate alınarak, genellikle vadesiz mevduatın altında tutulmaktadır. Türkiye'de iki tür mevduat arasındaki farkların azalmasına bağlı olarak karşılık oranları da çakiştınlabilmiştir.

Vadgaon Sözleşmesi, Hindistan da, I. Maratha Savaşı (1775-82) sırasında imzalanan anlaşma (13 Ocak 1779). Raghunath Rao'nun pişva'lık görevini üstlenmesini ve İngilizlerin Maratha Devleti'nin işlerine karışmaktan vazgeçmesini sağlamıştır.

Puna'dan 37 km uzaklıktaki Vadgaon'da Maratha kuvvetlerince kuşatılan İngilizler, kurtulmak için bir uzlaşmaya varmak zorunda kaldı. Sözleşme koşullarına göre İngilizler Salsette Adası dahil 1773'ten sonra ele geçirdikleri Maratha topraklarını geri verecek, Bengal'den harekete geçirilen İngiliz birlikleri durdurulacak ve Bharuch'tan sağlanan gelirden Maratha şefi Sindhia'ya bir pay ayrılacaktı. Ama sözleşme Bengal'deki İngiliz yetkililerce onaylanmadığından, savaş 1782'ye değin sürdü. Savaşın sonunda İngilizler Raghunath'tan vazgeçmekle birlikte Salsette Adasını bırakmadılar.

vadi, yeryüzünü kaplayan uzun çöküntü alanlarına verilen ad. Genellikle ırmakların geçtiği vadiler, görece düz bir ovada ya da dağ ve tepe sıralarının arasında yer alırlar. Irmakların yarmasıyla ve dağ yamaçlarının aşınmasıyla oluşan vadiler tipik olarak V biçimli, buzulların çekilmesinden sonra ortaya çıkan vadiler ise U biçimlidir. Vadilerin evrimini daha çok iklim koşulları ve kayaçların türü belirler; çoğu vadiler içlerinden geçen ırmakların akış rejimiyle uyum içindedir. Bir zamanlar bütün vadilerin çok büyük çaplı tektonik olayların açtığı büyük yarıklar oldukları düşünüldü. Bu biçimde oluşan çöküntülere genellikle vadi denirse de, bunlar gerçek vadi sayılmaz. Dirençli kayaçları kesen çok dar, dik yamaçlı ve derin vadilere kanyon adı verilir. Benzer görünümü olan daha küçük vadilere ise boğaz denir. Kanyon ve boğazlar genellikle yatay katmanları keser, ama başka jeolojik durumlarda da görülebilirler.

Vadi Halfa, Sudan'da, eş-Şimaliye ilinde (*müdiriye*) kent. Nil'in doğu kıyısında, Mısır sınırının hemen güneyinde, İkinci Çağlayanın 10 km aşağısında yer alır. Tarihsel Nübye bölgesinin sınırları içinde kalan kent ve çevresinde çok sayıda eski yapıta rastlanır. Mısır'da Orta Krallık döneminde kurulan ve varlığını Roma dönemine değin sürdüren Buhen adlı Mısır kolonisinin kalıntıları ırmağın karşı yakasındadır. Demiryolunun ve buharlı gemilerin son durağı olan Vadi Halfa, hem Mısır'a hem Sudan'a hizmet veren bir tarım ve ticaret merkezidir. Assuan Yüksek Barajı'nda su tutulmaya başlamasından sonra Vadi Halfa'nın bazı kesimleri sular altında kalmış ve kent halkı Kassala ilindeki Yeni Halfa'ya yerleştirilmiştir. Nüfus, 11.006.

vadi rüzgârı bak. anabatik rüzgâr

Vadianus, Joachim, asıl adı JOACHIM VON WATT (d. y. 1484, Sankt Gallen - ö. 6 Nisan

1551, Sankt Gallen, İsviçre), İsviçreli din reformcusu. Hümanizmin İsviçre'deki en önemli temsilcilerindendir.

1514'te Habsburg hanedanından İmparator I. Maximilian'ın sarayına başsaır oldu. 1516-17 yıllarında Viyana Üniversitesi'nin rektörlüğünü yaptı. Başta Ovidius ve Yaşlı Plinius olmak üzere birçok klasik yazarın çalışmalarının yayımlanmasını denetledi. Daha sonra, Sankt Gallen'de hekimlik yaptı; aynı kentte 1526'da belediye başkanlığına seçildi. Siyasal nüfuzunu ve vaaz yeteneğini kullanarak Reform hareketinin kentte yerleşmesini sağladı. Zürih'te düzenlenen, reformcu Huldrych Zwingli'nin görüşlerinin ele alındığı ikinci tartışma (1523) ile Berthold Haller'in vaazlarının ele alındığı Bern tartışmasına (1528) başkanlık etti.

Vadim, Roger, tam adı ROGER VADIM PLEMIANNIKOV (d. 26 Ocak 1927, Paris, Fransa), yeni bir erotizm arayışı içindeki filmleriyle tanınan Fransız sinema yönetmeni.

Ukrayna kökenli bir ailenin çocuğuydu. On altı yaşında sahneye çıktı. 1947-55 arasında asistan olarak sinemada çalıştı ve

Vadim
ABC Ajansı

film senaryolarının yazımına katıldı. 1953-55 arasında ayrıca gazetecilik yaptı, televizyon programları hazırladı. 1956'da çektiği ilk filmi *Et Dieu créa la femme*'la (*Ve Allah Kadını Yarattı*) olay yaratan bir çıkış yaptı. Karısı Brigitte Bardot'nun başrolde oynadığı filmde hem sinemaskop tekniğini, hem de renkli filmin olanaklarını ustalıkla kullandı. Özgür kadın kimliğinin işlendiği ve bu çerçevede erotizm öğesinin geniş biçimde kullanıldığı film büyük başarı kazandı.

Vadim'in sonraki filmlerinde de teknik bir ustalık, gösterişli ve yenilikçi bir üslup görülür. En çok kullandığı temalar cinsel ilişkiler ve yeni, özgür bir erotizm arayışıdır. Ama filmlerindeki biçimsel gösteriş, içeriğe aynı oranda yansımaz. Filmlerinin çoğunda Bardot, Annette Stroyberg, Jane Fonda gibi bir süre evli kaldığı ya da Catherine Deneuve gibi birlikte yaşadığı oyuncularını oynatmış ve hepsinin de cinsel ilişkilerini perdeye yansıtmıştır. Bu dönemdeki önemli filmleri arasında *Les Liaisons dangereuses* (1959; *Tehlikeli Alakalar*), *La Bride sur le cou* (1961; *Doludizgin*), *Le Repos du guerrier* (1962; *Sensiz Yaşamamı*), *Le Vice et la vertu* (1963; *Kardeş Kani*), *La Ronde* (1964; *Aşk Zinciri*), *Barbarella* (1968), *Pretty Maids All in a Row* (1971; *Mulluluk Okulu*), *Don Juan 1973 ou si Don Juan étaiit une femme* (1973; *Don Juan 73*) sayılabilir. 1970'lerde ABD'de çalışmaya başlayan Vadim, *Night Games*'den (1979; *Gece Oyunları*) sonra 1987'de *Ve Allah Kadını Yarattı*'yı *And God Created Woman* adıyla ve ABD'li oyuncularla yeniden çekti.

Vadiü'l-Cedid, el- (Arapçada "Yeni Vadi"), Mısır'ın güneybatısında il (muha-

faza). Doğuda Nil Vadisi, güneyde Sudan, batıda da Libya ile çevrilidir. Toplam 376.505 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin yaklaşık beşte ikisini kaplar. 1958'e değin es-Sahraü'l-Cenubiye (Güney Çölü) adıyla bilinirdi. Ulusal planlama açısından el-Vadiü'l-Cedid terimi, araziyen kuyularıyla beş dağınık vaha topluluğunu içerir. Bunlar Siva, el-Bahriye, el-Ferafire, ed-Dahile ve el-Harice vahalarıdır. Siva gerçekte Matruh, el-Bahriye el-Gize, el-Ferafire ise Asyut illeri sınırları içindedir. Siva dışındaki dört doğu vahası, kuzeydeki el-Feyyum ile birlikte, büyük bir yay çizer. Kahire'den başlayarak el-Harice'de sona eren bir şose ve çöl yolu bu vahaları birbirine bağlar. El-Harice'nin Yukarı Nil kıyısında ve Kina'nın batısında bulunan Nec Hemmadi'yle demiryolu bağlantısı da vardır. Bir başka demiryolu, zengin demir cevheri yataklarının bulunduğu el-Bahriye'yi Hulvan'daki çelik tesisine bağlar.

Libya Çölünün ortadoğu kesimini içine alan il toprakları, Sahra'nın doğu kesiminde hemen hiç yağış almayan bir platoluk alandan oluşur. Platonun Nübye kumtaşlarından oluşan yüzeyi, bazı yerlerde geniş kumluklarla örtülü engebeli düzlüklere dönüşmüştür. Babeyn Dağının (1.104 m) bulunduğu güneybatı köşesi ilin en yüksek kesimidir. Plato buradan hafif bir eğimle kuzeye doğru alçalarak, bir bölümü deniz düzeyinin altında olan ve Siva Vahası ile Kattara Çöküntüsünün yer aldığı alçak yöreyle birleşir. Çöküntü alanlarında sığ kuyularla Nübye kumtaşı katmanının altındaki sulara ulaşabilir. Derin kuyular sayesinde vahalarda ekilebilir arazi miktarı önemli ölçüde artırılmışsa da, bunun su düzeyini düşürdüğü saptanmıştır. 1970'lerin sonlarında ilde petrol arama çalışmalarına başlanmış ve umut verici bazı yataklara rastlanmıştır.

Vadiü'l-Cedid ilindeki vahaların en büyüğü olan el-Harice, deniz düzeyinin 34 m üzerindeki bir çöküntüde yer alır. Oldukça geniş yer tutan vahadaki tarım alanlarında bahçe ürünleri, hurma, buğday ve hayvan yemi olarak kullanılan tırlı yetiştirilir. Vaha sakinleri ve göçebe çöl kabileleri ayrıca koyun ve deve besler. Yörede kömür yatakları da bulunmuştur. Ed-Dahile ile el-Harice vahaları arasındaki Ebu Tartur'da çıkarılan fosfat demiryoluyla el-Harice'den Nec Hemmadi'ye taşınır.

Ed-Dahile'de, Ahmed Fahri başkanlığında bir Mısırlı arkeologlar topluluğunun 1970'lerde ortaya çıkardığı Eski Krallık dönemine (İÖ y. 2686-2160) ait mezarlar vardır. El-Harice'de kalıntılar daha yaygındır. Firavunluk tarihi boyunca yönetimle ters düşenler için bir sürgün ya da sığınma yeri olan bu vahalar, Roma ve Bizans dönemlerinde yaygın tarıma geçilmesiyle canlı Hristiyan yerleşmelerine dönüştü. Daha sonraları göçebe çöl kabilelerinin saldırıları, vahaların refah düzeyini giderek gerilettiler. Güneyden gelen göçmenler ve Mısırlı sürgünlerle karışmış Libyalılardan oluşan ve bir Berberi dili konuşan vaha sakinleri, İslamın yayıldığı dönemde Araplarla kaynaştılar. Günümüzde vahalarda tümüyle Arapça konuşulmaktadır. Göçebe çöl sakinleri ise köken olarak Evlad Ali kabile topluluğuna bağlıdır. Nüfus (1990 tah.) 126.000.

Vadiü'l-Mehazin Savaşı, OÇ KRAL SAVAŞI olarak da bilinir, Fas'ın Sadi sultanı Abdülmelik'in Portekiz kralı Sebastião'yu yenilgiye uğrattığı çarpışma (4 Ağustos 1578).

Bagnaz dinsel görüşleri benimseyen Sebastião Fas'ta Hristiyan denetimini kurmak için, tahttan indirilen Fas sultanı el-Müte-

vekkil ile ittifak kurdu; ardından 20 bin kişilik ordu ve çok sayıda topla Tanca'ya çıktı. Lukkos Irmağı ile bu ırmağın kollarından biri arasında, Ksarü'l-Kebir (Alcazarquivir) yakınlarındaki Vadiü'l-Mehazin'de Abdülmelik ve kardeşi Ahmed'le karşılaştı. Piyadelerle süvarilerden oluşan ve Portekizliler kadar iyi teçhiz edilmemiş olmakla birlikte sayıları 50 bin kişiyi bulan Müslüman kuvvetleri Sebastião'nun ordusunu kıydı. Larache'a (El-Araş) çekilmeye zorladılar, ama Müslüman askerlerin çoğu o sırada gelgit yükselmesinin etkisindeki Vadiü'l-Mehazin'i geçmeye çalışırken boğuldu ya da teslim oldu. Ayrıca Sebastião ile el-Mütevekkil de boğularak öldüler; çarpışmanın başında ağır hasta olan Abdülmelik ise ertesi sabah öldü.

Bu çarpışma Fas askerlerinin önemli ganimet elde etmesine ve Ahmed el-Mansur'un (ez-Zehebî) tahta çıkmasına yol açtı; Fas savaşından sonra Avrupa'daki diplomatik ve ticari konumunu güçlendirdi. Öte yandan, genç Sebastião'nun bir vâris bırakmadan ölmesi, Portekiz Krallığı'nın sonraki 60 yıl boyunca İspanyol denetimine girmesine neden oldu.

Vadodara, BARODA olarak da bilinir, Hindistan'ın ortabatusında, Gucerat eyaletinin ortadoğusunda il ve il merkezi kent. Vadodara kenti Ahmedabad'ın güneydoğusunda, Vişvamitra İmağının kıyısında yer alır. Kayıtlara ilk kez İS 812 yılına ait bir beratta, Ankortaka kentine bağlı küçük bir köy olarak geçmiştir. Bu tarihte Vadapad-raka olarak bilinen kent, 10. yüzyılda Ankortaka'nın yerini alarak bölgenin mer-

Vadodara'da Baroda Mihrab Sayacirao Üniversitesi, Gucerat, Hindistan
Vidyavrala

kezi durumuna geldi. Yöreyi Caynaclardan ele geçiren Dor Racputlarının racası Çandan'ın anısına Çandanavati olarak da anıldığı sanılan kent, sonraki yüzyıllarda birkaç kez ad değiştirdikten sonra (Varavati, Vatripatra, Baroda) 1971'de bugünkü adını aldı.

Vadodara'nın tarihi beş döneme ayrılır: Hindu dönemi (1297'ye değin); Müslüman Delhi Sultanlığı'nın egemenliğindeki dönem (1297-y.1401); bugünkü kentin çekirdeğinin oluştuğu bağımsız Gucerat Sultanlığı dönemi (y. 1401-y.1573); Hint-Türk İmparatorluğu dönemi (y. 1573-1734) ve kentin güçlü Gackvar ailesinin başkenti olduğu Maratha dönemi (1734-1947). İngilizlerin, İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'yla Gaevarlar arasındaki ilişkileri yürütmek üzere 1802'de kentte kurdukları temsilcilik, sonradan Gucerat ve Kathiavar Yanımadındaki devletlerle İngiltere arasındaki bütün ilişkilerin sorumluluğunu üstlenmiştir.

Vadodara'da kentin köklü tarihini yansıtan çok sayıda saray, kapı, park ve cadde vardır. Kent Baroda Mihrab Sayacirao

Üniversitesi'nin (1949) yanı sıra aralarında çeşitli müzelerin de bulunduğu birçok eğitim ve kültür kuruluşuna sahiptir. Kentin sanayi ürünleri arasında pamuklu dokumalar, kimyasal maddeler, kibrit, makine ve mobilya sayılabilir. Deniz ve kara yollarının kavşak noktasında yer alan 'Vadodara' da bir de havaalanı vardır.

Yüzölçümü 7.788 km² olan Vadodara ili güneyde Narmada Irmağından kuzey Mahi Irmağına kadar uzanır. İlin başlıca ticari ürünleri pamuk, tütün ve hintyağı bitkisi. Yerel tüketim ve ihracat amacıyla buğday, baklagiller, mısır, pirinç ve bahçe ürünleri de yetiştirilir. Nüfus (1991) kent, 1.021.084; (1981) metropoliten alan, 744.881; il, 2.558.092.

vadoz bölgesi bak. gündeğin kuşak

Vaduz, Liechtenstein'in başkenti. Orta Avrupa'da, Ren Vadisinde yer alır. 1719'da Schellenberg'le birleşerek Liechtenstein Prenslığı'ni oluşturan eski Vaduz feodal beyliğinin merkezi olan kent, günümüzde gelişmekte olan bir turizm merkezidir. Vaduz'da oturan Liechtenstein prensinin şatosu kente egemen bir konumdadır. Adı kayıtlara ilk kez yaklaşık 1322'de geçen şato, Schwaben Savaşları'nda (1499) yıkıldıktan sonra yeniden inşa edilmiş, 1905-16 arasında ise 16. yüzyıl üslubuna uygun olarak onarılmıştır. 1712'den beri Liechtenstein prenslerine ait olan şatoyu sürekli ikametgâhı yapan ilk prens, 1938'de tahta çıkan II. Franz Joseph'tir. Kentteki Liechtenstein Prenslığı Resim Galerisi'nde Liechtenstein prenslerinin dünyaca ünlü sanat koleksiyonlarının bir bölümü sergilenir. Devlet Sanat Koleksiyonu'nda 20. yüzyıl ressamlarının yapıtlarından oluşan bir modern sanat bölümü vardır. Liechtenstein Posta Müzesi'nde ise, ülkede 1912'den sonra basılan bütün pulları kapsayan bir pul koleksiyonu bulunur. Nüfus (1991 tah.) 4.870.

Vafd, Arapça tam adı EL-VAFD EL-MISRI (Mısır Kurulu), Mısır'ın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynayan milliyetçi siyasal parti.

Mısır halkını temsil edecek sürekli bir kurul olarak 13 Kasım 1918'de Saad Zaglul tarafından kuruldu. Bu amaçla Londra ve I. Dünya Savaşı'nı izleyen barış konferanslarında söz hakkı talebinde bulundu. Mart 1919'da Saad Zaglul, İsmail Sıdkı ve Hamid el-Basıl gibi önderleri geçici olarak sürgüne gönderildi. İngilizlerin 28 Şubat 1922'de tek yanlı olarak Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Eylül 1923'te bir siyasal parti biçimini aldı. İngiliz egemenliğine son vererek bağımsızlığı, anayasaya göre insan haklarına dayalı bir yönetim biçimini ve Sudan ile Süveyş Kanalı'nın Mısır'ın denetimine bırakılmasını savundu. 1924'te yapılan ilk genel seçimlerde meclisteki sandalyelerin yüzde 90'ını kazandı. Ama kralla aralarında çıkan anlaşmazlık nedeniyle Vafd hükümeti yalnızca birkaç ay başta kalabildi. İzleyen dönemde de halk desteğini koruyan Vafd, gerginliğin sürmesi nedeniyle programını uygulamakta güçlükler çekti. Vafd'ın yürüttüğü mücadeleyle Mısır 1936'da tam bağımsızlığını kazandı.

Bağımsızlıktan kısa bir süre sonra parti içinde bölünmeler ortaya çıktı. Bu bölünmelerin ardından önemli ölçüde güç yitiren Vafd, II. Dünya Savaşı'nda İngilizlere yakın bir çizgiye yöneldi. Genç üyeleri eğitmek amacıyla 1937'de oluşturulan Vafd'ci Gençlik Birliği (Rahıtarü's-Şubbani'l-

Vafdiyyin), bu dönemde Vafd'in yanı sıra askeri kolu Mavi Gömlekçiler'in militan kaynağı durumuna geldi. Buna karşı faşist eğilimli Yeşil Gömlekçiler örgütü kuruldu. Siyasal yaşamda radikal güçlerin öne çıktığı savaş sonrasında giderek gerileyen Vafd, 1953'te bir darbeyle yönetime el koyan Devrim Komuta Konseyi'nin siyasal partileri kapatmasına değin dört günlük ve dört haftalık gazeteyi denetimi altında tutmaya devam etti.

Mısır devlet başkanı Sedat'ın çok partili sisteme geçişi sağlaması üzerine 4 Şubat 1978'de yeniden kurulan Vafd, seçimler sonunda Halk Meclisi'nde yer almakla birlikte 2 Haziran 1978'de kendini feshetti.

vafiz, Hristiyanlıkta, kişinin kiliseye kabul edildiği kutsama ayini. Ayın düzeni ve biçimi kiliseler arasında değişmekle birlikte hemen bütün vafiz ayinlerinde su kullanılır. Ayın, papazın "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına seni vafiz ediyorum" sözleriyle gerçekleşir; bazı Doğu kiliselerinde "Hz. İsa'nın bu hizmetkârı, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vafiz edilmiştir" denir. Vafiz ayininin bazı türlerinde vücudun tümü ya da bir bölümü suya sokulur; başka türlerde ise su baştan aşağı dökülür, serpillir ya da damlatılır.

Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde Yahudiler arasında da çeşitli vafiz ayinleri yapıldı; İnciller'deki öyküye göre Hz. İsa'yı da Hz. Yahya (Vafizci Yahya) vafiz etmişti. Vafiz 1. yüzyıl Hristiyan toplumu için büyük önem taşıyordu. Havarî Aziz Paulus'a göre, vafiz edilen kişinin suya batırılması Hz. İsa'nın ölümüne, gömülmesine ve yeniden dirilişine katılma anlamına geliyordu (Romalılara Mektup 6:3-4). 2. yüzyıla değin, su kullanımı ve Kutsal Üçleme'nin anılması vafizin geçerliliğinin zorunlu koşulu durumuna gelmişti. Vafiz edilecek kişi genellikle suya üç kez daldırılıyordu; ama vafiz adayının üstüne su döküldüğüne ilişkin kayıtlar da vardır.

Kilisenin ilk dönemlerinde vafiz edilenlerin çoğu çoktanrı Eski Yunan-Roma dinlerinden kazanılmış yetişkinlerdi. Ama gerek Yeni Ahit gerek 2. yüzyıl Kilise Babaları'nın öğretisi kurtarıcı kayranın çocuklara bağışlandığını açıkça ortaya koyuyordu. Bu nedenle daha 2. yüzyılda yeni doğan çocukların vafiz edilmesi yaygınlık kazanmıştı. Bundan sonra Doğu ve Batı kiliselerinde, Hristiyanlığı yetişkin yaşta benimseyenler dışında vafiz yeni doğan çocuklara uygulanan temel kutsama ayini durumuna geldi. Reform döneminde Lutherci ve Kalvenci kiliselerin yanı sıra Anglikanlar da çocukların vafiz edilmesi konusunda Katolik Kilisesi'nin görüşünü benimsediler. Anabaptistler başta olmak üzere radikal Reformcular ise, bir kişinin vafiz edilmeden önce iman ıkrarında bulunabilmesi için yeterince olgunlaşmış olması gerektiğini savundu. Günümüzde inananların yetişkin yaşta vafiz edildiği en büyük Hristiyan cemaatleri, Baptistler ile Hristiyan Kilisesi'dir (Hz. İsa'nın Müridleri).

Vafiz ayininde vafiz adayının kefilliğini üstlenen kimse vafiz babası ya da vafiz annesi olarak anılır. Günümüzde bebeklerin ya da çocukların vafizi sırasında vafiz annesi ya da babası ya da ikisi birlikte, vafiz edilen çocuk adına iman ıkrarında bulunur, asıl anne ve babasının çocuğun dinsel eğitimini sağlayamaması ya da bunda ihmal göstermesi durumunda sorumluluğu kendisinin üstleneceğini bildirir. Bu uygulamanın zorunlu tutulduğu kiliselerde yalnızca vafiz annesinin ya da vafiz babasının bulunması yeterlidir; ama çoğunlukla bir anne ile bir babanın bulunmasına izin verilir. Uygulamanın kökleri, kilisenin ilk

dönemlerinde vafiz edilmek isteyen bir putperestin yanında piskoposun tanıdığı bir Hristiyanın bulunması gelenegine dayanır. İmparator Iustinianos'un vafiz anne ya da babalarıyla vafiz çocuklarının evlenmelerini yasaklaması bu ilişkiye verilen önemi gösterir. Katolik Kilisesi'nde bu yasak günümüzde de sürmektedir.

vafizhane, bir kilisenin yakınında ya da yanında yer alan, içinde vafiz töreninin yapıldığı yapı ya da şapel. Vafizhaneler önceleri dinsel amaçlarla yapılmış daire planlı, küçük Eski Roma yapılarıydı (örn. Baalbek'teki Venüs Tapınağı [273]. Split'teki Diocletianus Anıtmezarı [300]). O zamanlar yalnızca üç bayram sırasında (Paskalya, Pentekostes ve Epifanya) vafiz yapıldığı için, Hristiyan dinine katılanların sayısı arttıkça Eski Roma yapılarının büyü-tülmesi gerekti.

Vafizhaneler bütün Hristiyan mimarlığı içinde en simgesel yapı türlerinden biriydi. Plan şemaları zamanla gelişerek 4. yüzyılda son biçimini aldı. Papa III. Sixtus'un (hd 432-440) Roma'da yaptırdığı Laterano Sarayı'nın vafizhanesinin günümüze ulaşan en eski vafizhane olduğu sanılır.

Hristiyanlıkta sekiz sayısının başlangıçları simgelediğine inanıldığı için vafizhaneler genellikle sekizgen planlı yapıydı. Sekiz sayısının en "tam" sayı olan yediyi izlemesi gibi, bir Hristiyanın yaşamının da vafiz töreninden sonra başladığına inanılırdı. Geleneksel olarak vafizhaneler kubbeye örtülü olurdu; bu da her Hristiyanın vafiz töreniyle attığı ilk adımdan sonra yöneldiği kutsal dünyayı simgelerdi. Vafiz kurnası da çoğunlukla sekizgen biçimliydi, kubbeli bir baldakenin altında yer alır, kolonlar ve bir ambülaturla çevrelenirdi. Bu öğeleri ilk olarak Eski Roma yapılarını vafizhaneye dönüştüren Bizanslılar kullanmışlardı.

İtalya'da Piza, Floransa, Parma, Nocera, Cezayir'de el-Kantara ve Fransa'da Poitiers'deki ilginç örneklerde görüldüğü gibi, genellikle kiliselerin atriumlarının bitişiğine inşa edilmiş, çoğu zengin biçimde bezeli büyük yapılar olan vafizhaneler 6. yüzyıldan sonra gittikçe küçülerek kiliselerin içinde yer alan şapelere dönüştü. 10. yüzyılda ise, vafizin başın üstüne su serpilerek yapılması genel uygulamaya haline gelince, birçok kilisede vafizhane de (ya da vafiz şapeli) tümüyle ortadan kalktı.

Modern kiliselerin çoğunda vafizde kullanmak için yalnızca bir kurna bulunur. Bu kurna genellikle, Hristiyanlığa adım atışın bir simgesi sayılan kilise kapısının yanında yer alır.

Vaganova, Agrippina (Yakovlevna) (d. 6 Temmuz 1879, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 5 Kasım 1951, Leningrad [bugün Petersburg], SSCB), Sovyet balerin ve öğretmeni. Rus Çarlık Balesi'nin klasik üslubunu temel alan, ama Ekim Devrimi'nden sonraki daha enerjik ve akrobatik Sovyet balesinin özelliklerini de özümseyen bir teknik ve öğretim sistemi geliştirmiş, Marina Semenova, Natalia Dudinskaya ve Galina Ulanova gibi ünlü dansçılar yetiştirmiştir.

Seçkin öğretmenlerin yanında yetişti. Ayrıca Enrico Cecchetti ile onun öğrencisi başbalerin Olga Preobrajenska'yı izleyerek bilgisini ve görgüsünü artırdı. 1897'de Petersburg'daki Çarlık Bale Okulu'nu bitirdi ve Mariinski Tiyatrosu'na (sonradan Kirov Devlet Opera ve Bale Akademik Tiyatrosu) katıldı. Burada uçarcasına sıçramaları ve parlak ayak figürleriyle "çeşitlemeler kraliçesi" olarak ün kazandı. Kuğu Gölü'ndeki Odette-Odile, Konyok-gorbulov'daki (Kambur At) Çar-kız ve Chopiniana'daki Mazurka gibi rollerde dans etmesine karşın

kendisine resmi bale dansçısı unvanı ancak 1915'te, yani sahneden çekilmesinden iki yıl önce verildi.

Devrimden sonra bale eğitimciliğine başlayan Vaganova 1921'de Leningrad'daki Hortechnikum'a (eskiden Çarlık Bale Okulu) girdi ve 1934'te buranın başyöneticisi oldu. Bunun yanı sıra Leningrad Koreografi Okulu'yla (1934-41) Leningrad Konservatuvarı'nda (1946-51) öğretmenlere ders verdi ve Leningrad Konservatuvarı'na profesör olarak atandı. Öğretim sisteminde vücudun bütün parçalarının uyumu ve eşgüdümüne dikkat etmekle birlikte, özellikle öğrencilerinin uçarçasına sıgramalar yapmasına ve havada iyi hareket etmesini sağlayacak biçimde sırtlarını geliştirmesine önem verdi. Mariinski topluluğu için birçok bale sahnelledi. Bunların en önemlileri Odette-Odile rolünde Galina Ulanova'nın dans ettiği *Kuşu Gölü*'dür (1933). 1936'da SFSC Halk Sanatçısı unvanıyla onurlandırılan Vaganova'nın yazdığı kitaplar arasında bir anı ve mektuplar derlemesi olan *Agrippina Yakovlevna Vaganova* (1958) ve çok kullanılan bir ders kitabı vardır.

vagon, tren katarının yolcu ya da yük taşıyan bölümlerinin ortak adı. Genellikle lokomotifler tarafından çekilir. Kent içi ulaşımında kullanılan elektrikli trenlerde her vagonun kendi tahrik sistemi vardır.

Vagonlar genel olarak yolcu ve yük vagonu biçiminde sınıflandırılır. Taşınacak yükün türüne bağlı olarak çok çeşitli yük vagonları vardır. En yaygın kullanılan yük vagonu türleri, kapalı yük vagonu, üstü açık yük vagonu (buğday, kömür gibi dökme yüklerin taşınmasında kullanılır), düz platformlu yük vagonu (büyük elektrik trafolarının, tankların vb taşınmasında kullanılır), çift platformlu yük vagonu (otomobil taşınmasında kullanılır), soğuk hava vagonları (besinlerin taşınmasında kullanılır) ve sıvı yük vagonudur. Yolcu vagonları ise kompartımanlı ve kompartımansız olabilir. Bazı yolcu vagonları yolcuların uyuyabileceği biçimde yataklarla donatılır (yataklı vagon) bazı yolcu vagonları ise lokanta biçiminde düzenlenir (yemekli vagon).

Vagonların geçmişi lokomotifler kadar eskidir. İlk vagon örnekleri madenlerde kullanılan arabalara benzeyen, genellikle ahşaptan yapılmış üstü açık taşıtlardır; sonraları yolcu taşıyabilecek biçime dönüştürüldüler. Tümüyle metal ilk vagonlar ise 20. yüzyılın başlarında geliştirildi.

Günümüzde kullanılan vagonlar genellikle iki ya da dört dingillidir. Ağırlığı 80 tonu, uzunluğu 25 m'yi bulan vagonlarla 100 tondan daha fazla yük taşınabilmektedir.

vagus siniri, beyinde soğaniliğin (*medulla oblongata*) yan tarafından kaynaklanan ve yüz ve boyundan geçerek karın bölgesine uzanan onuncu kafatası siniri. Kafadan anüse kadar oldukça geniş bir alana sinir lifleri gönderen vagus siniri uyarıldığında midedeki pepsin ve hidroklorik asit ile gastrin salgısını artırır, yutma refleksinin başlamasında rol oynar, safra kesesini kasar, kalp atım hızını azaltır. Hareket lifleri yumuşak damak ve yutak ile ses tellerini hareket ettiren kasları etkiler. Parasempatik lifleri yemek borusu, mide, pankreas, kalınbağırsağın sigmoid bölümü, düzbağırsak ve anüse ulaşır. Duyu lifleri ise yutak, gırtlak, soluk borusu, yemek borusu gibi iç organlardan kaynaklanan duyuvarı merkez sinir sistemine taşır. Vagusun solunum ve kan basıncının ayarlanmasında rol oynayan lifleri de vardır.

Vah, Pakistan'ın kuzey kesiminde, Pencap eyaletinde kent. Peşaver ve Ravalpın-

di'ye karayoluyla bağlanır. Kentte Hindistan Yarımadasının en büyük çimento fabrikalarından biri ile bir traktör fabrikası, tarım aletleri ve yedek parça imalathaneleri vardır. Kentte 16. yüzyılda Hint-Türk hükümdarı Ekber'in döneminde yaptırıldığı sanılan bir bahçe bulunur. Nüfus (1981) 122.335.

Váh Irmağı, Tuna Irmağının Slovakya'daki kolu. Tatra Dağlarından doğduğunda Biely Váh (Yüksek Tatralar'da) ve Cierny Váh (Alçak Tatralar'da) adlarını taşıyan ırmak batıya ve güneye doğru uzun bir yay çizer. Daha sonra Küçük Tuna'yla birleşerek Váh Tuna (Vážský Dunaj) adını alır ve Ostrov Adasının doğu sınırını oluşturur; birkaç kilometre sonra da Komárno'da Tuna Irmağına karışır. Toplam uzunluğu 390 km olan ırmağın su toplama alanı 10.641 km²'dir.

vaha, çölde, sürekli su bulunan yerlerde oluşan verimli toprak parçası. Vahaların büyüklüğü küçük kaynakları çevreleyen yaklaşık 1 hektarlık alanlardan, doğal olarak ya da insan eliyle sulanan geniş topraklara kadar değişir. Vahaların çoğunda yeraltı suları kaynaklar ya da bir bölümü artezyen olan kuyular aracılığıyla yüzeye çıkar. Bazı kaynak ve kuyuların su toplama alanları, Libya Çölündeki el-Harice (Harga) ve ed-Dahile (Dahle) vahalarında olduğu gibi, 800 km²'den daha uzaktaki kumtaşı suverenlerinden beslenir. Sahra nüfusunun üçte ikisini vahalarda yaşayan, suya bağımlı yerleşik halklar oluşturur. Bu alanlarda sıcaklık bitkilerin kısa sürede büyümesine uygundur. Bütün Sahra vahalarında temel besin kaynağı hurmadır; ayrıca turuncgiller, incir, şeftali, kayısı ve çeşitli sebzeler ile buğday, arpa ve darı gibi tahıllar yetiştirilir.

vahana (Sanskrit dilinde "binek" ya da "araç"), Hindu mitolojisinde, belli bir tanrının aracı ve işareti olarak kullanılan yaratık. Tanrıya eşlik eder, onun arabasını çeker ya da oturma-durma yerini oluşturur. Aynı zamanda tanrının kimliğini ve inanç sahibinin mezhebinin belirtmek için bayrak ve armalarda da kullanılır.

Bazı bilim adamları *vahana*'nın tanrıların hayvan biçiminde canlandırıldığı yerel kültürleri klasik tanrılar grubuyla birleştirme aracı olduğu görüşündedir. Bazıları ise Mezopotamya sanat ve mitolojisinden alınmış olabileceğini belirtir. Başlıca tanrıların *vahana*'ları, örneğin Şiva'nın boğası Nandi ve Vişnu'nun kuşu Garuda çevresinde ayrı birer mitoloji oluşmuştur. Öteki önemli *vahana*'lar arasında Brahma'nın *hansa*'sı (kuğu), Ganeşa'nın faresi, Skanda'nın tavuskuşu, Indra'nın fili Airavata, Kama'nın papağanı, Lakshmi'nin baykuşu, Parvati'nin aslanı ve Kubera'nın insanı sayılabilir.

Vahatü'l-Harice, Mısır'da, Vadiü'l-Cedid ilinde (*muhafaza*) vaha. Libya Çölünde demiryoluyla bağlı olduğu Nec Hemmedi'nin yaklaşık 180 km güneybatısında yer alır. Adı "diş vaha" anlamına gelir. Kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 165 km, doğu-batı doğrultusunda ise 20-80 km boyunca uzanan iki verimli bölgeden oluşan vahanın yüzölçümü 3.650 km²'yi aşar. Mısır'daki vahaların en büyüğü olan kuzey bölümünün (26 km²) ortasında vahanın başlıca kenti olan el-Harice yer alır.

El-Harice'de Paleolitik Çağdan bu yana insan yaşadığı saptanmıştır. Eski Mısırlılar, Kenem ya da Hibis adını verdikleri vahaya 18. sülale dönemine (İÖ 1570-1320) değin yerleşmediler ve burayı genellikle sürgün yeri olarak kullandılar. Ahameniş kralı I. Dareios'un burada yaptırdığı Amon'a ada-

nan tapınak, 1908-11 arasında yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılmıştır. Antoninus Pius'un (ö. İS 161) yaptırdığı Nadura Tapınağıyla Hristiyan mezarlığı arasında, büyük bölümü yıkılmış olan bir Roma kenti vardır. Yakınçağda vahanın sürekli nüfusunun çoğunluğunu Berberi ve Bedevi kökenliler oluşturmuyordu. Bölgede derin kuyular açma çalışmalarının yürütüldüğü 1960'larda vahaya Nil Vadisinden gelen göçmenler yerleşti. Vahatü'l-Harice'de günümüzde hurma, buğday, zeytin, sebze, üzüm, turuncgiller, pamuk ve hayvan yemi olarak yonca yetiştirilmektedir.

Vahada kömür bulunmuştur. Ebi Tartur'dan batıya doğru uzanan bölgeden çıkarılan fosfat, demiryoluyla el-Harice'den Nil Vadisine taşınır. Öteki vahalarla karayolu bağlantısı olan Vahatü'l-Harice'de 1970'lerin sonlarında bir havaalanı açılmıştır. Nüfus (1986 geç.) el-Harice kenti, 38.544.

vahdaniyet, İslam kelimasında, Tanrı'nın öz (zat), nitelik (sıfat) ve eylemlerinde (fiil) birliğini belirten kavram. Tanrı'nın, cisimsel niteliklerden soyutlamaya dayanan (tenzihi ya da selbi) sıfatlarından biridir. Vahdaniyet kavramının karşısı birden çok olmak anlamında taaddüd, ortağı olmak anlamında da şirk kavramlarıdır.

Kelam bilginlerine göre vahdaniyet, Tanrı'nın sayısal anlamda bir olduğunu değil, eşsizlik ve benzersizliğini dile getirir. Buna göre ondan başka yaratıcı ve ondan başka tapınılacak varlık yoktur. Kuran'da Tanrı'nın vahdaniyeti dile getirilirken, bunun karşısını olanaksızlığı vurgulanır. Kelam bilginleri bu yöndeki âyetlerden Tanrı'nın vahdaniyetini kanıtlayan bazı ussal kanıtlar çıkarır. Bu kanıtlardan en önemli ikisi burhan-ı temânü (dışlayan kanıt) ve burhan-ı tevarüddür (art arda gelen kanıt).

vahdet, mutasavvıfın, varlığı bir olarak ve birlik içinde, nesneleri Tanrı'yla gördüğü durum.

Vahdet mutasavvıfın bütünüyle arınıp gerçeği kavradıktan sonra ulaşabileceği durumdur. Bu duruma ulaşabilmesi için kişinin beden ve giysisinin kirliliğinden, gönülde günah ve vesvesenin oluşturduğu kirlilikten, kötü huyların oluşturduğu ahlaki kirlilikten ve sır dünyasında Tanrı dışındaki varlıkların oluşturduğu kirlilikten arınması gerekir. Bundan sonra da vahdet gizlerini tam olarak anlayabilmesi için vahdet-i kusud, vahdet-i şuhud ve vahdet-i vücud(*) adlarıyla anılan aşamalara yükselmesi gerekir.

Tasavvuf düşüncesinde, evrenin sudur (türüm) yoluyla Tanrı'dan çıkışının aşamalarından biri de vahdet mertebesi adını taşır. Sudurun bu aşamasında Tanrı'nın sıfat ve adları belirmiş, ama henüz ayrılmamıştır; tüm sıfat ve adlar özünde (zat) için durumdadır. Varlığın kökleri de gene bu aşamada ortaya çıkar. Bu nedenle vahdet mertebesine hakikat-ı Muhammediye, ma'den-i kesret, menş-i siva, uluhiyet gibi adlar da verilir.

vahdet-i mevcud, İslam düşüncesinde, görünen dünya ile Tanrı'nın birliğini savunan maddeci akım. Vücudiye, ittihadiye gibi adlarla da anılır. Batı felsefesindeki panteizmin(*) karşılığı sayılır.

Vahdet-i mevcud anlayışına göre evrende tek bir cevher (töz) vardır, Tanrı ile evren arasında bir ayrılık yoktur. Evrenin dışında, ondan bağımsız bir Tanrı da yoktur. Tanrı evrenin toplamıdır ve evrendeki varlıklarla ilintisi, tümel kavramların tekil varlıklarla ilintisi gibidir. Canlılık ve düşünce rastlan-

tısal ve geçici oluşumlardır. Evrende her şey atomların birbirini izleyen ve etkileyen deviniminden oluşur.

Vahdet-i mevcud düşüncesi tasavvufdaki vahdet-i vücud anlayışının tam karşısında yer alır. Vahdet-i mevcud Tanrı'yı tümüyle yok sayarak evreni onun yerine geçirirken, vahdet-i vücud evrenin tek başına bir varlığı ve gerçekliği olmadığını savunur. Vahdet-i mevcud Tanrı'nın varlığını tümüyle reddettiği gerekçesiyle kelam bilginlerince dinsizlerin (mülhidun) yolu olarak nitelenir.

vahdet-i vücud (Arapçada "varlığın birliği"), VAHDETÜL-VÜCUD olarak da yazılır, varlığın birliğini öngören tasavvuf öğretisi. Bu anlayışı benimseyen mutasavvıflarca Tanrı'yı birleminin (tevhid) en üst düzeyi sayılır. Muhiyiddin Arabî(*) tarafından geliştirilip sistemleştirildiği için onun adıyla anılır.

Vahdet-i vücud öğretisine göre özü gereği var olan tek varlık Tanrı'dır. Tanrı'nın varlığı, mutlak olması nedeniyle bilinemez. Bütün belirişlerine (taayyün) aşkın olduğu için Tanrı'nın özünü (zat) kavramak da olanaksızdır; bu öz ancak çeşitli aşamalardan (meratib-i vücud) geçerek dışlaşması durumunda kavranabilir. Evren de Tanrı varlığının aynasında görünen bazı geçici ve yokolucu biçimlerden oluşur. Dolayısıyla nesnelerin temeli yokluktur (adem) ve bu temel durumu sürekli korurlar; beliriş ve görünüşleri insanın usu ve duyularıyla ilişkilidir.

Tanrı'nın bilgisinde (ilm), öz eylemlerinin, isim ve sıfatlarının biçimleri vardır. Sabit gerçeklikler (ayan-ı sabite) olarak anılan bu biçimler, aynı zamanda evrenin Tanrı bilgisindeki gerçeklikleridir. Bu nedenle sabit gerçeklikler, Tanrı'nın isim ve sıfatlarının biçimleri olmaları bakımından tanrısal gerçekliklerdir; aynı zamanda da varlıkların gerçeklik ve dayanağıdır. Sabit gerçekliklerin görünen dünyada dışlaşması Tanrı'nın feyziyle olanaklıdır. Sabit gerçekliklerin dışsal anlamda varlığı olmadığı için bunların yaratılmış olduğu (gayri mec'ul) söylenir.

Tanrı bilgisindeki sabit gerçekliklerin görünen dünyada varlık kazanması varoluşun çeşitli aşamalarından sonra olanaklıdır. Varoluş, meratib-i vücud, tenezzülât, tecelliyat, hazerat gibi adlarla anılan sayısız aşamadan geçer; ama mutasavvıflar tümel bir ayrımla dörtlü, beşli, yedili, 12'li ve 40'li aşama tasnifleri geliştirmişlerdir.

Yedili tasnife göre varlığın aşamaları la-taayyün, taayyün-i evvel, taayyün-i sâni, âlem-i ervah, âlem-i misal, âlem-i şehadet ve insan-ı kâmil biçiminde sıralanır. La-taayyün (belirimsizlik) Tanrı'nın mutlak varlığını dile getirir. Taayyün-i evvel (ilk belirme) aşamasında Tanrı, zatının gereği olarak tecelli eder, tüm isim ve sıfatları topluca ortaya çıkar. Taayyün-i sâni (ikinci belirme) aşamasında Tanrı'nın isim ve sıfatlarının gerektirdiği tüm tümel ve tikel anlamların biçimleri (ayan-ı sabite) birbirinden ayrılır. Âlem-i ervah (ruhlar evreni) aşamasında sabit gerçeklikler birer yalın töz (cevher) durumuna gelir. Her ruh bu aşamada kendini, benzerlerini ve Rabbi'ni bilir. Âlem-i misal (örnekler evreni) aşamasında varlıklar, ayrılması, birleşmesi ve bölünmesi olanaksız latif biçimler halinde ortaya çıkar. Önceki aşamada ruhları belirten sabit gerçeklikler bu aşamada görünen dünyada var olacakları biçimi kazanır. Âlem-i şuhud (görünen dünya) aşamasında varlık, görülen nesneler biçiminde dışlaşır, böylece evren oluşur. Bundan sonra Tanrı

en yetkin biçimde olgun insanda (insan-ı kâmil) tecelli eder. Olgun insan, ilk belirmeden görünen dünyaya kadar olan tüm aşamaları kendisinde toplar.

Vahdet-i vücud öğretisi Platonculuktan ve panteizmden izler taşır. Bu öğretiye karşı çıkan mutasavvıfların geliştirdiği vahdet-i şuhud (görünüşün birliği) öğretisi Şeyh Ahmed Sirhindi(*) tarafından sistemleştirilmiştir. Vahdet-i şuhud anlayışına göre Tanrı'yı birleme şuhudi ve vücudi olmak üzere ikiye ayrılır. Vücudi tevhid varlığı bir bilmek, şuhudi tevhid ise varlığı bir görmektir. Mutasavvıf kesin bilgi aşamasına ulaştığında zorunlu olarak yalnız Tanrı'yı görür. Bu durumda masıvayı (Tanrı dışındaki tüm varlıklar) görmesi olanaksızdır. Ama bu, evrenin yokluğu anlamına gelmez; dolayısıyla vahdet-i vücud öğretisini benimseyen mutasavvıfların "her şey odur" ilkesi yerine "her şey ondandır" ilkesi benimsenmelidir. Vahdet-i vücud, fenâ(*) makamını geçip bekâ(*) makamına ulaşamayan mutasavvıfların fena hali içinde düşükleri bir yanılgıdır. Bekâ makamına ulaşan mutasavvıf Tanrı ile evrenin ayrılmadığını ve aynı düzeyde olması bile iki ayrı gerçeklik düzlemi oluşturduğunu kabul eder.

Gerek vahdet-i şuhud, gerek vahdet-i vücud anlayışını benimseyen mutasavvıflar, tevhidin bir alt düzeyini vahdet-i kusud olarak tanımlar. Bu düzey mutasavvıfın yalnızca iradesini Tanrı'nın iradesiyle birleştirmesi anlamına gelir. Bu aşamada mutasavvıf, kalbine Tanrı'nın tanrılığını yerleştirir, Tanrı dışındaki varlıkların tanrılığını reddeder. Tanrı iradesinde fenâ durumu, "la maksude illallah" (Tanrı'dan başka amaçlanan yoktur) cümlesiyle dile getirilir.

Vahdeti (DERVİŞ) (d. 1870, Lefkoşa, Kıbrıs - ö. 1909, İstanbul), Osmanlı gazeteci. *Volkan*(*) gazetesini yayımlamış, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti(*) adlı dinci siyasal derneği kurmuştur.

İlk ve orta öğrenimini Lefkoşa'da yaptı. Bir süre Kıbrıs'ta memur olarak çalıştıktan sonra 1902'de İstanbul'a gitti; İskân-ı Muhacirin Komisyonu'nda görev yaptı. 1904'te Diyarbakır'a sürüldü; 3,5 yıl sürgünde kaldı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'ne girdiyse de çok geçmeden bu örgütten ayrıldı. Aynı yıl İttihat ve Terakki iktidarı şiddetle eleştiren İslamcı, Osmanlıcı (ittihad-ı anasırı) ve İngiliz yanlısı görüşleri savunan *Volkan* adlı gazeteyi yayımlamaya başladı. Nisan 1909'da İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni kurdu, *Volkan*'ı da bu cemiyetin yayın organı haline getirdi. Gerek İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, gerekse *Volkan*, İstanbul'da yönetime karşı girişilen 31 Mart Olayı'nda(*) belirleyici rol oynadılar. Ayaklanmanın ardından İstanbul'a giren Hareket Ordusu duruma egemen olunca Vahdeti İzmir'e kaçtı, ama yakalanarak İstanbul'a götürüldü. Divaniharp'te öteki sanıklarla birlikte yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı ve Ayasofya Meydanı'nda asıldı.

Vahdeti Efendi, tam adı MEHMET ŞEVKET VAHDETİ (d. 1833, İstanbul - ö. 1871, İstanbul), her çeşit yazıda usta Osmanlı hattat. Önce Salih Ferdi adında bir hattatın sülüs ve nesih yazı öğrenip icazetname aldı. Kazasker Mustafa İzzet'den ders alarak bu iki yazının inceliklerini öğrendi. Nâsih Efendi'den divanı ve celi divanı yazıları öğrenerek icazetname aldı. Memur olarak girdiği Divan-ı Hümayun kaleminde yazısının güzelliğiyle dikkati çekti. Kısa bir süre sonra tuluz hüküm ve fermanlara ait defterlerin tutulduğu Mühimme Kalemî'ne menşurnüvis olarak alındı. Buradaki görevi

vezirlik ve müşirlik rütbelerinin fermanlarını (menşur) yazmaktı. Süleyman Şevket Paşa'nın vezirlik menşurunun her satırını başka renk altınla yazarak celi divanı yazıdaki gücünü gösterdi. Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın da dikkatini çekerek daha yüksek bir makam olan Nişan Kalemî'ne getirildi. Para ressamlığında bulunduğu sırada, Londra ve Paris'te basılan posta pullarını, kâğıt paraları ve hisse senetlerini denetlemesi için iki kez yurtdışına gönderildi.

İçkiye düşkünlüğü yüzünden genç yaşta ölen Vahdeti her yazıda ustaydı. Aklâm-ı sitte'de Hafız Osman, bunların celisinde ise Mustafa Rakım üsluplarına bağlıydı. İstanbul'da Nuruosmaniye Camisi'nde, Bâbü'l-deki Nallımescit'te ve Bursa'da Ulucami'de yazıları vardır. Merkez Efendi Türbesi'nin kubbe yazısı onundur. Ayasofya'da da bir levhası bulunmaktadır.

Vahiye Çölü, Umman'ın doğusunda kum çölü. Kuzeyde eş-Şarkiye ili (*İlva*), güneydoğuda da Umman Deniziyle çevrilidir. Kıyı boyunca 160 km'den fazla uzanır. Bal rengindeki kumullardan oluşan çölün tabanı koyu kırmızıdır; kumulların yüksekliği 70 m'ye ulaşır. Patikalar ve araç yollarıyla aşılın çölde pek az yüzey suyu vardır, ama yeraltı suları dar tüneller açılarak çekilir. Bu tünellerden biri 120 km uzunluğundadır. Kumulların kuzey ucundan dolaşan yol Calan, Bilad Beni Bu Hasan ve Bilad Beni Bu Ali'den geçer. Bölgede yalnızca Yal Vahiye göçebeleri yaşar.

Vahideddin bak. Mehmed VI

vahiy, dinde, kutsal ya da tanrısal gerçekliğin ya da ereğin insanlara açınlanması. Farklı geleneklerde değişik biçimlerde olabilmesine karşın tüm dinlerin temel öğelerinden birini oluşturur.

Vahiy biçimleri genellikle iki ana tür arasında bir yere yerleştirilebilir. Dünyevi ve aşkın gerçekliği birbirinden ayrı görmeyen dinsel geleneklerde evren, aşkın gerçekliğin açındığı temel ortam olarak görülür. Açınlanan gerçekliğin az ya da çok kişileriüstü bir nitelik taşıdığı bu vahiy türü "kozmik" olarak nitelenebilir.

Buna karşılık kutsal olanla olmayan arasındaki ayrımı vurgulayan dinlerde vahiy, tanrısal iradenin bir insan aracılığıyla iletildiği, tarih içinde gerçekleşmiş bir olay olarak görülür. Kutsal varlığın bazı kişisel özelliklerle tasarındığı bu vahiy türü için genellikle "peygamberi vahiy" adı kullanılır.

Kozmik vahyin başlıca örneklerinden biri, evreni, temelinde tek bir kutsal güç (Brahman) yatan birbiriyle bağlantılı bir güçler sistemi olarak gören Vedalardır. Budacı aydınlanma ve din tarihçisi Mircea Eliade'nin tanımladığı arkaik dinlerin temelini oluşturan çeşitli *hierophany* (tanrının ya da kutsal varlıkların dünyadaki görüntüleri) biçimleri de kozmik vahiy sayılır.

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam peygamberi vahye dayanır. İsrailoğullarının peygamberleri, dünyanın yaratıcısı ve yargılayıcısı konumundaki hükümler bir tanrının edimlerine ve iradesine kişisel olarak tanıklık ederler. Bu geleneğe dayanarak, Yahudiliğin bütün kutsal metinleri ile bunları izleyen İncil metinleri şu ya da bu ölçüde vahyedilmiş sayılır. Ama Hristiyanlıkta vahiy, Tanrı'nın sözü ve edimleriyle tarih içinde kendini açınlaması biçiminde, çok daha geniş kapsamlı tanımlanır. Buna göre peygamberler ve kilise önderleri gene Tanrı'dan gelen bir esinle vahye tanıklık ederek onu kutsal metinlere aktarmıştır. Öte yandan Zerdüş'tün kehanete dayalı sözleri ve öğretileri de peygamberi vahyin önemli sayılabilir.

Dünya dinleri arasındaki farklılıkları açıklamada yararlı olan bu sınıflandırmayı bir norm olarak görmek yanıltıcı sonuçlara yol açabilir. Örneğin kozmik vahyin örneği olarak ele alınan Vedalarda evreni betimlemekle kalmayıp açıklamaya yönelik metinler de bulunur. Benzer biçimde, eski İbrani kutsal metinleri de özellikle bilgelik yazınında kozmik öğelere yer verir.

Kuran'da insanlara inen vahyin üç biçiminden söz edilir. Vahyin birinci biçimi, bir insanın kalbine bir anlamın ansızın telkin edilmesidir. Buna gizli vahiy (vahy-i hafi) ya da içsel vahiy (vahy-i deruni) denir. Vahyin bu biçimi tüm insanlar için söz konusu olabilir. İkinci biçimi, bir perde arkasından iletilen vahyidir. Rüya, keşif ve ilham vahyin bu türüne girer. Bu vahiy de tüm insanlar için geçerlidir. Üçüncü biçimi ise vahyin bir melek aracılığıyla (Cebrail) sözcükler halinde indirilmesidir. Bu vahyin en yüksek ve güvenilir biçimidir ve yalnız peygamberler için söz konusu edilebilir. Bu vahye, okunan ya da sözcükler halinde bildirilen anlamında vahy-i metluv adı verilir.

Hadislerle aktarılan rivayetlere göre Cebrail bazen Hz. Muhammed'e insan biçiminde gözükerek vahyi bildirir, bazen de görünmeden, bir çingirak sesi, an vızıltısı ya da madeni bir nesneye vurulduğunda çıkan ses gibi çeşitli biçimlerde iletirdi. Hz. Muhammed Cebrail'den ilk vahyi *Gari Hıra*'da (Hıra [Araştırma] Mağarası) yalnızken aldı (610). Vahiy Kuran tamamlanmaya değin 23 yıl boyunca sürdü. Bazı İslam bilginleri Hz. Muhammed'in aldığı tek vahyin Kuran'dan oluştuğunu öne sürerken, bazıları Hz. Muhammed'in sünnetinin de vahye dayalı olduğunu savunur. İkinci gruba göre bu vahiy sözcükler halinde değil, anlam olarak kalbine indirilmiştir. Sözcükler halinde gelen vahyin metluv olarak nitelenmesine karşılık bu da vahy-i gayr-i metluv olarak anılmalıdır.

vahşet tiyatrosu, Fransız oyun yazarı, şair, oyuncu ve kuramcı Antonin Artaud'nun geliştirdiği deneysel tiyatro anlayışı. 20. yüzyıl *avant-garde* (öncü) tiyatrosunu önemli ölçüde etkilemiştir.

Simgecilik ve gerçeküstücülükten etkilenen Artaud, 1926'da Roger Vitrac ve Robert Aron'la birlikte Alfred Jarry Tiyatrosu'nu kurdu. Topluluk dört program sunduktan sonra 1929'da dağıldı. Artaud 1931-36 arasında *La Nouvelle Revue Française*'de yayımlanan ve daha sonra *Le Théâtre et son double* (1938; Tiyatro ve Sureti) adlı yapıtta toplanan bir dizi makalesinde vahşet tiyatrosu olarak adlandırdığı anlayışın kuramsal ilkelerini geliştirdi.

Artaud uygarlığın insanı hastalıklı, bastırılmış bir yaratığa dönüştürdüğünü ve tiyatrosunun asıl işlevinin insanı bu baskılardan kurtarıp içgüdüsel enerjisini özgürleştirmek olduğunu öne sürdü. Oyuncu ile izleyici arasındaki sahne engelini kaldırmayı ve büyümlü sözler, inilti ve çığlıklar, titreyen ışık efektleri, büyük boyutlu kuklalar ve çeşitli aksesuarlar içerecek gösterişli yapımlar gerçekleştirilmesini önerdi. Percy Bysshe Shelley ve Stendahl'ın yapıtlarına dayandığı *Les Cenci* adlı oyunu sahnelenen tek yapıtı olmakla birlikte, görüşleri Arthur Adamov, Jean Genet ve Jacques Audoubert gibi oyun yazarlarını, ayrıca, Jean-Louis Barrault'un Jean Vilar'ın ve Living Theatre(*) topluluğunun gerçekleştirdikleri yapımları etkiledi.

Vahşi Bafki, asıl adı MUHAMMED (d. Bafk - ö. 1583, Yezd), özellikle lirik gazelleriyle tanınan İranlı şair. Kendi yüzünü çirkin bulduğundan insanlardan kaçtığı ve bu nedenle Vahşi mahlasını aldığı söylenir. Ço-

cukluğu Bafk'ta geçti. Genç yaşta şiir yazmaya başladı. Yezd'e gitti; bir süre Kâşan'da okul yöneticiliği ve öğretmenlik yaptıktan sonra Yezd'e döndü. Devlet ileri gelenlerine ve emirlerle methiyeler yazdı.

İçkiye düşkün, alçakgönüllü ve yalnızlığı seven bir insan olarak tanınan Vahşi Bafki, şiirlerinde halk diline yakın bir üslup kullanmıştır. *Divan-ı* (1832, 1976) dışındaki yapıtları arasında Vısal-i Şirazi tarafından tamamlanan *Ferhad ü Şirin* (1840, 1897), *Divan-ı*yla birlikte yayımlanan *Nâzır ve Menzûr* ile *Huld-i Berin* (1869, 1890) adlı mesnevileri sayılabilir.

Vahşi Batı gösterisi, "Buffalo Bill" lakabıyla tanınan William F. Cody'nin(*) 1883'te başlattığı gösterilere verilen ad. Orduda keşif görevlisi olarak çalışan ve Yerlilerle savaştan Cody büyük bir ün kazanmış ve Batı'nın halk kahramanı olmuştur. Bir süre oyuncu olarak sahneye çıktıktan sonra Vahşi Batı gösterilerine başladı. 1887'de New York kentinde Madison Square Garden'da düzenlediği gösteride, aralarında Oturan Boğa'nın(*) da bulunduğu 100 Yerli, keskin nişancı Annie Oakley, at cambazları, silahşörler ile bizon, geyik, ayı gibi vahşi hayvanlar yer alıyordu. Dört saat süren gösteride Yerlilerin savaş dansları ve bir posta arabasına yapılan saldırı da canlandırılıyordu. İngiltere ve Avrupa'nın öbür ülkelerine de götürülen gösteri büyük ilgiyle karşılandı; Kraliçe Victoria gösteriyi üç kez izledi. Eski bir rakibi olan Pavni Bill, 1908'de Cody'nin ekibine katıldı. 1917'de Cody öldükten sonra da onu izleyenler Vahşi Batı gösterileri geleneğini sürdürdüler.

Vahtangov, Yevgeni (d. 13 Şubat 1883, Vladikavkaz, Rus Çarlığı - ö. 29 Mayıs 1922, Moskova, SSCB), Rus tiyatro yönetmeni.

Konstantin Stanislavski'nin öğrencisiydi. 1920'lerin başlarında onun doğalcı oyunculuk tekniklerini Vsevolod Y. Meyerhold'un cesur deneyleriyle başarıyla birleştirdi. Doğalcılıktan uzaklaşarak daha teatral bir anlatıma yönelik 1917 Devrimi sonrası Rus tiyatrosunun en özgün yapımlarından bazılarını yarattı. 1920'de Moskova Sanat Tiyatrosu(*) bünyesindeki Üçüncü Atölye'nin başına geçti ve zamanla bu topluluğu bir tür "fantastik gerçekçilik"e yöneltti. Maske, müzik ve dansın yanı sıra çarpıcı soyut kostümler ve dekorlar kullanarak, yaşamı bir ayna gibi yansıtmak yerine düş gücü ve yergi dolu bir tiyatro yaratmaya çaba gösterdi.

Aynı zamanda Habima(*) adlı tiyatrosunun da yönetmenliğini yapan Vahtangov, Yahudi folkloruna eğilerek fantastik ve grotesk öğelere yer veren uygulamalar geliştirdi. 1922'de, S. Anski'nin kötü ruhların insanı etkileyişini konu alan *Dibbuk* adlı oyununu sahneye koyarak büyük bir başarı elde etti. Meyerhold kadar aşırıya gitmemekle birlikte yeni ve cesur yorumlardan da çekinmiyordu. Carlo Gozzi'nin *Turandot* oyununu *commedia dell'arte* teknikleri kullanarak sahneye koydu. Yaptığı düzenlemede oyuncular sahnede giyinip makyaj yaparken, sahne görevlileri de dekorları izleyicilerin önünde değiştiriyordu. Genel provanın ardından yatağa düşen Vahtangov üç ay sonra 39 yaşında öldü. Üçüncü Atölye'ye onun anısına Vahtangov Tiyatrosu adı verildi. Sonradan bu tiyatrosunun başına geçen öğrencisi Ruben Simonov, Vahtangov'un anı ve prova notlarını yayımladı.

vahu (*Acanthocybium solanderi*), *Perciformes* takımının, uskumruların da yer aldığı *Scombridae* familyasından balık türü. De-

nizlerde geniş bir dağılım gösteren bu tür özellikle tropik bölgelerde yaşar. Gövdesi ince uzun, dişleri keskin, kuyruğu hilal biçiminde, üst bölümleri mavimsi boz,

Vahu (*Acanthocybium solanderi*)
Tom Dolan, Chicago Natural History Museum

alt bölümleri daha soluktur. Familyanın öbür üyelerinde görüldüğü gibi sırt ve anüs yüzgeçlerinden kuyruğa doğru yüzgeçsi çıkıntılar (yüzgeççik) dizilmiştir. Ayrıca birçok akrabasındaki gibi gövdesinin yanlarında enine koyu şeritler bulunur. En irileri 1,8 m uzunluğa erişirken ağırlıkları 55 kg'yi aşabilir.

Vaida-Voevod, Alexandru (d. 1872, Olpret, Transilvanya [bugün Romanya'da] - ö. 19 Mart 1950, Bükreş, Romanya), 1919-20, 1932 (iki kez) ve 1933 yıllarında başbakanlık yapan Rumen siyaset adamı. Transilvanya'nın Romanya'yla birleşmesinin önde gelen savunucuları arasında yer almıştır.

Macarların yönetimi altındaki Transilvanya'da doğup yetişti. 1906'da Macar Parlamentosu'na girdikten sonra parlamentodaki Rumen milliyetçilerinden oluşan küçük gruba katıldı; yönetimin ulusal azınlıkları zorla Macarlaştırma politikasının önde gelen muhaliflerinden biri oldu. Ekim 1918'de parlamentoya Transilvanya'ya kendi geleceğini belirleme hakkının tanınmasını öngören bir yasa tasarısı sundu. Macaristan'ın Aralık 1918'de I. Dünya Savaşı'nı kazanan İtilaf Devletleri'ne teslim olmasından sonra, Romanya'yla birleşme kararı alan Transilvanya Yönetim Konseyi'nin üyeliğine atandı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan Paris Barış Konferansı'nda (1919) Romanya heyetinde görev aldı.

Vaida-Voevod, üyesi olduğu Ulusal Parti'nin Kasım 1919 seçimlerini kazanmasının ardından kurulan koalisyon hükümetinde başbakan oldu. Ama toprak reformu konusundaki köktenci yaklaşımı, Kral Ferdinand'ın Mart 1920'de hükümeti feshetmesine yol açtı. 1928-30 arasında içişleri bakanlığı yapan Vaida-Voevod, Ağustos-Ekim 1932 arasında başbakanlık ve dışişleri bakanlığı görevlerini birlikte yürüttü. Son başbakanlık döneminde (Ocak-Kasım 1933) işçiler arasındaki huzursuzluklar yaygınlaştıkça faşistlerin etkinlikleri de yoğunlaştı. Vaida-Voevod görevden alındıktan sonra aşırı milliyetçi, faşizan bir grup oluşturdu.

Vaihinger, Hans (d. 25 Eylül 1852, Nehren, Tübingen - ö. 18 Aralık 1933, Halle, Almanya), Alman düşünür. A. Schopenhauer ve F. A. Lange'den etkilenmiş, "sanki" kavramına dayalı felsefi yaklaşımıyla Kantçılığı pragmatizm yönünde geliştirmeye çalışmıştır.

1884'te Halle Üniversitesi'nde felsefe dersleri vermeye başladı; bu görevini 1906'da miyopluk nedeniyle emekli oluncaya değin sürdürdü. 1896'da Kant üzerine araştırmalara yönelik, bugün de yayını sürdürülen *Kantstudien* dergisinin çıkarılmasını sağladı. 1904'te Kant Derneği'ni kurdu.

1876'da yazmaya başladığı ana yapıtı *Die Philosophie des Als Ob*'da (1911; Sanki'nin Felsefesi) insanın usdışı bir dünyada barış içinde yaşayabilmek amacıyla yanlışlıkları ve uydurma kurguları isteyerek kabullendiğini öne sürdü. Yaşamı düş kırıklıkları ve

çelişkilerin bir labirenti olarak ele aldı; felsefeyi de yaşamı yaşanabilir kılabacak araçların geliştirilmesine yönelik bir arayış olarak gördü. Immanuel Kant'ın bilginin "görünüşler"le sınırlı olduğu ve "kendini başına şeyler"in bilinmeyeceği görüşünden yola çıkan Vaihinger'e göre insan, varlığını sürdürebilmek için iradesini kullanarak, "sanki" böyle bir yöntemin gerçekliği yansıtan ussal temelleri varmış gibi görünüşlerle ilgili uydurma açıklamalar içeren kurgular oluşturmalıydı. Mantıksal çelişkiler hiç dikkate alınmayacaktı. Böylece insan, fizik alanında, algı öznelere bağımsız bir maddi dünyanın "sanki" var olduğu düşüncesinden hareket etmeli; edim alanında, bir etik kesinlik "sanki" olanaklıymış gibi davranmalı; din alanında, bir Tanrı "sanki" varmış gibi ona inanmalıydı.

Vaihinger felsefi yaklaşımının şüphecilik bağlamında ele alınmasına karşı çıktı. Şüpheliğin şüphe duymayı içerdiğini, "sanki"ye dayalı kendi yaklaşımında ise, olağan varsayımların tersine doğrulanma sürecine bağlı kılınmayan yanlış ve uydurma kurguların olduğunu, bunlarla ilgili de şüphe duyacak hiçbir şeyin bulunmadığını öne sürdü. Bunların kabul edilmesini haklı kılan neden ise ussal yanıtları bulunmayan sorunlara ussuz çözümler sağlamalarıydı. Vaihinger'in öbür yapıtları arasında *Kommentar zur Kants Kritik der reinen Vernunft* (2 cilt, 1881, 1892; Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi Üzerine Yorum), *Nietzsche als Philosoph* (1902; Filozof olarak Nietzsche) ve *Pessimismus und Optimismus* (1924; Karamsarlık ve İyimserlik) sayılabilir.

Vaillant, Édouard-Marie (d. 28 Ocak 1840, Vierzon - ö. 18 Aralık 1915, Paris, Fransa), 1871 Paris Komün'ündeki rolü yüzünden sürgüne gönderilen, Fransız devrimci siyaset adamı. Sürgünden döndükten sonra Sosyalist Parti'nin(*) önde gelen üyeleri arasında yer almıştır.

Vaillant
Bibliothèque Nationale, Paris

Mühendislik öğrenimini tamamladıktan sonra, önce Paris'te, ardından Heidelberg, Tübingen ve Viyana'da tıp okudu. Almanlar Paris'i kuşattığı sırada, dostu ve izleyicisi olduğu Fransız sosyalist kuramcı Auguste Blanqui'nin düşüncelerini savunan devrimci makaleler yazdı.

18 Mart 1871'de Paris'te başlayan ayaklanmaya katılan Vaillant, 26 Mart'ta kurulan devrimci Komün yönetimine seçildi. Komün'ün bastırılması üzerine İngiltere'ye kaçtı. Londra'da Karl Marx'la tanıştı ve Eylül 1871'de I. Enternasyonal'in Genel Konsey üyesi oldu. 1872'de öteki Blanqui'cilerle birlikte yeterli kadar devrimci bulmadığı I. Enternasyonal'in üyeliğinden ayrıldı.

1872'de gıyabında ölüm cezasına çarptırılan Vaillant, Fransa'ya ancak 1880'de ilan edilen genel afftan sonra dönebildi. Bu

tarihden 1904'e değin Fransa'daki Blanqui'ci gruplar içinde etkinlik gösterdi. 1884'te belediye meclisi üyeliğine, 1893'te ise ölümüne değin Paris temsilcisi olarak görev yapacağı Ulusal Meclis'e seçildi. Sekiz saatlik işgününün ve kapsamlı bir sosyal güvenlik sisteminin ısrarlı savunucularından olan Vaillant, 1898'de Temsilciler Meclisi'ndeki Blanqui'cilerin önderliğini üstlendi. Fransa'daki çeşitli sosyalist hiziplerin 1905'te İşçi Enternasyonal'i Fransa Bölümü'nü (SFIO) oluşturmak üzere birleşmesinden sonra sosyalist siyaset adamı Jean Jaurès'le yakın dost olan ve 1914'e değin gayri resmi olarak Sosyalist Parti adıyla anılan SFIO'nun bütün kongrelerinde Jaurès'le birlikte denetimi elinde tuttu. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra bütün Sosyalistlerin görevinin Fransa'yı savunmak olduğunu ileri sürerek yaşamı boyunca savunduğu pasifist görüşlerden uzaklaştı.

Vair, Guillaume du (d. 7 Mart 1556, Paris-ö. 31 Ağustos 1621, Tonneins, Fransa), 16. yüzyılın sonlarındaki kargaşa döneminde etkili olmuş Fransız düşünür ve yazar.

Hukuk eğitimi görenek avukatı oldu. IV. Henri döneminde önemli devlet görevlerine atandı. Bu yıllarda, özellikle de İskoçya kraliçesi Mary'nin ölümü nedeniyle verdiği parlak söylevin ardından, görüşlerini etkileyici ve inandırıcı biçimde sunan, yetenekli bir konuşmacı olarak ünlendi. Stoacılıkla Hristiyan ahlakını kaynaştırmaya çalıştığı *De la constance et consolation es calamités publiques* (1593; Ulusal Felaketler Karşısında Dayanma ve Teselli Üzerine) adlı incelemesi iç savaş nedeniyle parçalanmış olan Fransa'da okurların büyük ilgisini çekti. Öne sürdüğü görüşler, sonradan Malherbe başta olmak üzere birçok Fransız şairini etkiledi ve 17. yüzyılda *moraliste* geleneğinin oluşumunda önemli rol oynadı. Felsefeyle ilgili birçok çalışması 17. yüzyılda İngilizceye çevrildi.

vairagin, Hinduizmde, Tanrı Vişnu'nun biçimlerinden daha çok birine tapan çileci. Sarımsı kahverengi cüppe giyen Şivacı çilecilerden (*bak.* daşnami sannyasin) farklı olarak beyaz cüppe giyerler. Ayırt edici mezhep işaretleri (*ilak*) çeşitli biçimlerde olabilir de hiçbir zaman külle yapılmaz ve her zaman dikey çizgilerden oluşur.

Vairagin'lerin çoğu ülkeyi dolaşma ve hac zamanları dışında, keşişlerin toplandığı *sthana* (yer) denen manastır türü yerlerde yaşarlar. Ama *nagna* (çıplak) *vairagin* olarak bilinen ve Vişnucu çilecilerin en kavgacıları olarak tanınanları *akhara* denen kendi gruplarını oluşturur. Geçmişte farklı mezheplerden çıplak çileci grupları arasındaki çatışmalar daha çok Kumbha Mela gibi hac şenliklerinde yılanmaya ve törene katılmaya ilişkin öncelik hakları konusunda çıkmıştır.

vairakit, hidratlı kalsiyum alüminosilikat ($\text{CaAl}_2\text{Si}_4\text{O}_{12} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) yapısında, kaynarca çökellerinde rastlanan mineral. Bulunduğu başlıca yerler Yeni Zelanda'da Wairakei ve Japonya'da Onikobe'dir. Analsit gibi *vairakit* de, iki ayrı mineral allesine bağlanır. Kimyasal özellikleri, melokul yapısı ve oluşum biçimi açısından bir feldispatoit olarak kabul edilirken, Lyon değişimi ve tersinir biçimde hidratını yitirme özelliği nedeniyle bir zeolit olarak tanımlanır. *Vairakite* renksiz, monoklinal bakışımı ikizlenmiş kristaller oluşturur. Pek çok başka zeolit minerali yüksek sıcaklık ve basınç koşullarında su eşliğinde *vairakite* dönüşür.

Vairocana (Sanskrit dilinde "Aydınlatıcı"), Budacılığın Mahayana ve Vajrayana

kollarında Dhyani-Budalarından(*) ("kendini doğurmuş" beş Buda) biri. Doğu Asya'nın yanı sıra Tibet, Nepal ve Cava'daki Mahayana Budacılığında daha çok yüce Buda olarak nitelenir ve Mahavairocana (Büyük Güneş) adıyla Dhyani Budalarından ayrı bir özellik kazanır. Vairocana'yı tüm evrenin temeli olarak gören Japonya'daki Şingon mezhebinin ana tanrısıdır. Japonya'da Dainichi Nyorai (Büyük Güneş Budası) ya da Roşana, Çin'de Piluzhena, Tibet'te Rnam-par-sngang-mdzad ya da Rnam-sngang (Parlak Işık Yayıcı) adlarıyla bilinir. Vairocana, Roşana kimliğiyle özgün metni Sanskrit dilinde olan ve günümüze ancak Çince ve Japonca çevirileriyle yorumları ulaşan *Avatansaka-sutra*'da yer alır.

Nepal, Tibet ve Japonya'daki sanat yapıtlarında Dhyani Budalarından biri olarak betimlenen Vairocana öteki Dhyani Budalarının atası ya da Adi-Buda olarak nitelenir. Resimlerde rengi beyazdır ve elleri vaaz verir konumunda (*dharmaçakra-mudra*) betimlenir. Buddha Krakucçhanda olarak

Dainichi Nyorai, Unkei'nin bir ahşap heykeli, 1175; Enco-ci, Nara, Japonya
Asuka-on

yeryüzünde belirmediğine ve *bodhisattva*'sının (geleceğin Budası) Samantabhadra olduğuna inanılır. Eşi Vajradhatvişvari ya da Tara, ailesi Moha, bineği ejder ya da aslan, simgesi *çakra* (tekerlek), *skandha*'sı (kişilik ögesi) *rupa* (madde ya da cisim), kutsal hencesi a ya da *om*, ögesi uzay, duyu algısı ses, duyu organı kulak, insan bedenindeki yeri ise baştır.

Çin ve Japonya'da Vairocana'ya Şingon mezhebinin kuruluşuna önderlik eden Yōgaçara Budacılarına özel bir önem verilir. Japonya'da Vairocana'ya görevi kötülüklerle mücadele etmek ve ölüm sonrasında ruhlarla ilgilenmek olan vahşi görünümülü Fudo Myo-o (Çince Budongfo, Sanskrit dilinde Açala) biçiminde de tapınır. Japon resim ve heykel sanatının başlıca konularından birini oluşturan Vairocana'nın bu ülkedeki en çarpıcı heykeli Roşana adını taşıyan ve İS 752'de Nara'daki Todai-ci'nin avlusuna dikilen oturmuş pozisyonda 16 m yüksekliğindeki bronz heykeldir. Yüce Buda olarak betimlendiğinde altı öge *mudra*'sıyla gösterilir. Bu pozisyonda sağ elinin beş parmağıyla sol elinin işaret parmağını kavramış biçiminde görülür. Bu, maddi dünyanın toprak, su, ateş, hava ve esirden oluşan beş ögesiyle tinsel ögenin (bilinç) bir bütün oluşturduğunu anlatır.

Välsälä, Yrjö (d. 6 Eylül 1891, Kontiolah-
ti, Rus Çarlığı - ö. 21 Haziran 1971, Turku,

Finlandiya), geliştirdiği meteorolojik ölçüm yöntemleri ve aletleriyle tanınan Finlandiyalı meteorolog ve astronom.

Önceleri astronomi ve arazi ölçümcüsü olarak çalışan Väisälä, Yer'in bütünsel bir magnetik ölçümünü gerçekleştirdi; bu arada 1927'de, jeodezi ölçümlerinde taban (baz) çizgisiz olarak kullanılmak üzere uzun yolların (100 m ölçeğinde) ölçülmesinde uygulanan ışık girişimi sistemini geliştirdi. Daha sonraları çalışmalarını meteoroloji alanında yoğunlaştırdı ve pek çok başka buluşu yanı sıra yeni bir radyoyla yön bulma tekniği geliştirdi (1951). 1954'te Finlandiya Bilimler ve Edebiyat Akademisi'nin Onur Ödülü'nü alan Väisälä, 1960-61 yıllarında da bu kurumun başkanlığını yaptı.

Vaishnava-Sahaciya, duyular dünyası ve özellikle cinsel aşk aracılığıyla dinsel deneyim edinmeyi amaçlayan batını Hindu kültürünün üyelerine verilen ad. Bengal'de 8-9. yüzyıllarda Hinduizm ve Budacılığın paylaştığı Tantracı geleneklerde *sahaca* (Sanskrit dilinde "kolay" ya da "doğal") sistemi egemendi. Cayadeva (12. yy), Candidas ve Vidyapati (15. yy ortaları) gibi şairler Krişna ile Radha'nın aşk öykülerini aktardılar. Daha sonra 15-16. yüzyıl mistiklerinden Çaitanya ve izleyicileri insanlara ve tanrı-lara özgü aşk arasındaki koşutlukları daha derinlemesine irdelediler. Vaishnava-Sahaciya kültü bu geleneklerin bir birleşimi olarak 17. yüzyıldan sonra ortaya çıktı.

Vaishnava-Sahaciya *parakiya*'yı (söz-cük anlamıyla, bir erkeğin hukuksal bakımından başkasının olan bir kadına duyduğu aşk) *savakiyaratı*'den (evlilikteki aşk) üstün sayarlar. Onlara göre *parakiyati* daha yoğundur, toplumun yerleşik değerlerini ya da kişisel çıkarları gözetmez, böylece de tanrısal aşka daha çok benzer. İdeal *parakiya* kadını olarak görülen Radha, bazı Vaishnava mezheplerinin tersine hiçbir zaman Krişna'nın karısı olarak gösterilmez.

Öbür dinsel topluluklarca hoş karşılanmayan Vaishnava-Sahaciya'ların etkinliklerini gizli yürütmüşlerdir. Metinlerinde kasıtlı olarak çok kapalı bir üslup kullanırlar. Aşırı ölçüde dışa kapalı oluşu nedeniyle kültür günümüzdeki geçerliliği ya da uygulamaları hakkında çok az bilgi vardır.

Vaiṣeṣhika (Sanskrit dilinde "Tikel"), Hint felsefesinde geleneksel altı sistemden (*darśana*) biri. Hint düşüncesinde az rastlanan doğalcı yaklaşımıyla önem taşır. Kurucusu olarak kabul edilen Kanada'dan (İS y. 2. yy) sonraki başlıca yorumcuları arasında Praśastapada, Udayana ve Śrīdhara yer alır. Bir süre bağımsız varlık gösteren Vaiṣeṣhika okulu zamanla Nyaya(*) okuluyla kaynaşmış, 11. yüzyıldan sonra ikisi birlikte Nyaya-Vaiṣeṣhika adıyla anılmıştır.

Vaiṣeṣhika okulu insanın algılayabildiği nesneleri ve bunların aralarındaki ilişkileri saptamaya, bunların dökümünü ve sınıflandırmasını yapmaya çalışır. Bu sistem içinde altı varlık kategorisi belirlenmiş, sonradan bunlara bir yedincisi eklenmiştir. İlk altı kategori şunlardır:

1) *Dravya* (töz). Bütün öbür kategorilerden bağımsız varlığı olan ve kaynaklık ettiği bütün bileşik nesnelerin maddi nedenini oluşturan temel. Dokuz *dravya* vardır; bunlar toprak, su, ateş, hava, esir, zaman, mekân, ruh ve zihindir.

2) *Guna* (nitelik). *Guna*'nın 24 türü vardır.

3) *Karman* (eylem). Tıpkı *guna* gibi *dravya* tarafından içerilir ve ondan bağımsız var olamaz.

4) *Samanya* (cins). Birden çok nesnenin aynı sınıfta toplanmasına olanak veren tipik benzerlikleri anlatır.

5) *Vīśeṣa* (özgül fark). Bir sınıfta toplanan nesnelerden birini öbürlerinden ayırır.

6) *Samavaya* (ayrılmazlık). Birbirleriyle ayrılmaz ilişki içindeki nesneleri anlatır.

Bunlara sonradan eklenen *abhava* (var olmayış ya da yokluk) kategorisi içeriğinin olumsuzluğuna karşın olumlu bir izlenim yaratır: Bir şeyin eksikliği duyan insan onun yokluğunu algılar. Yokluğun dört biçimi olduğu kabul edilir: Yeni bir şey ortaya çıktığında onun önceki yokluğundan, bir nesne ortadan kalktığında ise onun sonraki yokluğundan söz edilir. Rüzgârın renginin olmayışı bütünsel yokluğa örnektir. Karşılıklı yokluk ise kavanozla bez örneğinde olduğu gibi iki nesnenin birbiri olmadığı durumu anlatır.

Vaiṣeṣhika sisteminde atomcu bir dünya görüşü savunulur. Dünyanın en küçük, bölünemez ve yok edilemez parçasına *anu* (atom) denir. Fiziksel dünyadaki her nesne toprak, su, ateş ve hava atomlarının bir bileşimidir. Bu atomlardan ikisinin bir araya gelmesiyle ikililer, üç ikilinin bir araya gelmesiyle de mekânda tanımlanabilir nitelikte üçlüler (*tryanuka*) ortaya çıkar. Toprak, su, hava ve ateş atomları öncesiz ve sonrasız olmakla birlikte bir araya geldiklerinde bu özelliklerini yitirirler. Özünde eylemsiz ve hareketsiz olan atomlar Tanrı'nın iradesiyle harekete geçerler; buna aracılık eden görünmez güçler ahlaki değer ve değersizliktir.

Vaiśravana, Hinduizm, Caynacılık ve Budacılıkta zenginlik tanrısı Kubera'nın(*) öbür adı. Tibet Budacılığında sekiz koruyucu tanrıdan biridir. *Bak.* dharmapala.

Vaiśya, geleneksel Hindu toplumunda dört toplumsal sınıfın (*varna*) üstten üçüncüsü. *Varna* sözcüğü Sanskrit dilinde "renk" anlamına gelir; toplumsal sınıfların ilk insan Puruṣa'nın özünün tanrılar tarafından ayrı *varna*'lara bölünmesiyle doğduğunu anlatan efsanede de renklerle sınıflar arasında bağ kurulur. Buna göre Puruṣa'nın ağzından Brahman (beyaz), kollarından *Kṣatriya* (kırmızı), uyluklarından *Vaiśya* (sarı), ayaklarından da *Śudra* (siyah) sınıfı doğmuştur. *Vaiśya*'lara sarı denmesini pusulanı gösterdiği yönlerden güney ile birlikte düşünülmelerine bağlayan bir kuram da vardır.

Vaiśya hizmetçi sınıfı değil, sıradan halktı. Tarım, hayvancılık ve ticaretle uğraşan üretici sınıf olarak tanımlanırdı. Yaşam tarzları eğitim görmelerini, kurban ve adakta bulunmalarını ve sadaka vermeyi gerektirirdi. Kutsal metinlere göre, Brahman sınıfına bile yükselebilirlerdi; *Harivaṃśa*'da (Hari'nin [Viṣṇu] Soyağacı) sözü edilen Nabhagarishta'nın iki oğlu buna örnekti.

Vaiśya'lar, iki üst sınıfı oluşturan Brahmanlar (rahip) ve *Kṣatriya*'lar (yönetici, asker) gibi iki kez doğma (*dvica*) ayrıcalığına sahiptir. *Upanayana*(*) töreninde kutsal ipleği aldıklarında ruhsal yeniden doğmanın gerçekleştiği kabul edilir. Tarihsel olarak Budacılık ve Caynacılık gibi reformcu dinsel inançların gelişmesine katkıda bulunmuş, yakın çağlarda ise orta sınıf saygınlığının simgesi olmuşlardır. *Vaiśya* sınıfı, davranışlarını değiştirerek ve daha saygın kast adları benimseyerek toplumsal statülerini yükseltmek isteyenler tarafından bir basamak olarak kullanılır. *Ayrıca bak.* varna.

Vaiz Kitabı, İbranice KOHELET (Vaiz), Eski Ahit'in bilgelik metinlerinden biri. Tevrat'ın Ketuvim(*) olarak bilinen üçüncü bölümünde Neşideler Neşidesi ile Yeremya'nın Mersiveleri arasında yer alır. Septuagint'i temel alan Kitabı Mukadder düzenlemesindeyse Süleyman'ın Meselleri ile Neşideler Neşidesi arasındadır. Vaiz Kitabı, Yahudi

dinsel takvimindeki çeşitli bayramlarda okunan beş Meggilla'dan(*) (tomar) biridir.

Kitabın başlangıcında "Yeruşalayim'de kral olan Davud'un oğlu Vaiz'in sözleri" (1:1) denilmekle birlikte metni Hz. Süleyman'ın kaleme aldığı kesin değildir. Kitabın ana konusunu bilgelik ilahiyatıyla bağlantılı öğ alıcı adalet öğretisinin sorgulanması oluşturur. Yaşama ilgili gözlemlerine dayanan yazara göre insanın yazgısını iyi ya da kötü edimler değil, Tanrı'da saklı, kavranılması olanaksız derin bir gizem belirler (9:1) Bu gizemi kavramaya çalışmak, bu yolla yazgıya yön verecek bilgelğe ulaşmak "boş" bir çabadır. Böyle bir belirsizlik durumunda en iyi davranış, Tanrı'nın verdiği iyi şeylerle hoş bir yaşam geçirmektir.

vaiz kürsüsü, VAAZ KÜRSÜSÜ, AMBO olarak da bilinir, kilisede ayin sırasında vaaz verilen, yerden yüksekçe, üzeri kapalı kürsü.

İlk bazilikalarda portatif kürsüler kullanılıyordu. 6. yüzyılda sabit bir öge durumuna gelen kürsü Bizans dönemiyle erken romanesk dönemde kilise yapısının ayrılmaz bir parçası oldu. Rus Ortodoks Kilisesi'nde *ikonostasis*'in(*) önündeki bir merdiven, Bizans Kilisesi'nde ise gene *ikonostasis*'in kapılarının önündeki bir masa biçimindeydi.

Vaiz kürsüsü, altının genellikle doğu uca yer aldığı haç planlı kiliselerde, orta nefin kuzey yanında bulunur. Çoğu zaman yapının ayaklarından birine bitişiktir; bazen de ayrı bir kaidenin ya da ince sütunların üstüne oturur. Genellikle altı ya da sekiz kenarlıdır, kısa bir merdivenle çıkılır. Bazen üzerinde, sesi yansıtmaya da yarayan bezemeli, bir çatısı olur. Kilisenin içinden girilen, ama yapının dışında bulunan vaiz kürsüleri de vardır. Manastır yemekhanelerinde keşişlerin yemek sırasında dua okuduğu kürsüler de bir tür vaiz kürsüsüdür.

vajina bak. dölyolu

vaka, çeşitli biçimleri içeren ve özellikle 6-14. yüzyıllar arasında sarayda ortaya konan Japon şiiri. Daha sonraları kullanılan *renga*, *haikai* ve *haiku*(*) gibi biçimlerden farklı nitelikteki *çoka* (uzun şiir) ve *sedoka* (baş yinelenen şiir) gibi biçimleri vardır. Bununla birlikte Japon şiirinin temel biçimlerinden kısa şiir *tanka* ile eşanlamlı bir terim olarak da kullanılır.

Çoka belirli bir uzunlukta değildir. Sırayla değişen beş ve yedi hecelik dizelerden oluşur ve fazladan yedi hecelik bir dizeyle son bulur. Pek çoğu günümüze ulaşmamıştır; ulaşanların en kısısı 7, en uzun 149 dizelettir. *Çoka*'ların ardından bir ya da birkaç sonsöz gelebilir. 8. yüzyıl şairlerinden Kakinomoto Hitomaro ve Yamanoue Okura'nın *çoka*'ları *Manyoşu* (On Bin Yaparak Derlemesi) adlı kitapta toplanmıştır.

Sedoka beş, yedi ve gene yedi hecelik üçer dizeye yer veren iki kıtadan oluşur. Az rastlanan ve bazen diyaloglarda kullanılan bir biçimdir. Önemli örnekleri arasında Hitomoro'ninkiler sayılabilir.

Çoka ve *sedoka* 8. yüzyıldan sonra çok az kullanılan biçimlerdir. *Tanka* yazılı şiirin başlangıcından bu yana varlığını sürdürmüş, *haiku*'dan eski metin kısa şiir biçimidir. Beş dizesinde 5, 7, 5, 7 ve 7 hece olmak üzere toplam 31 heceden oluşur. *Çoka*'nın sonsöz bölümleri de bu biçimde yazılır. Aynı bir biçim olarak ise *renga* (zincirleme dize) ve *haiku*'nun atası sayılır.

Renga üç ya da daha çok şairin 5, 7 ve 5 hecelik dizelerle 7 ve 7 hecelik dizelerden oluşan kıtalarının arka arkaya sıralandığı çok kesin kurallı bir biçimdir.

Kinyo-shu (y. 1125), *renga* biçimine yer veren ilk imparatorluk antolojisi. O dönemde biri ilk, öbürü son bölümünü yazan iki şairin elinden çıkmış bir *tanka* niteliğinde olan bu şiirler *tan renga* (kısır *renga*) olarak bilinir ve çoğunlukla üslubu hafif şiirlerdir. Muromaçi dönemine (1138-1573) rastlayan 15. yüzyılda tam anlamıyla gelişen bu biçim gene o dönemde iki ayrı türe ayrılmıştır. Bunlardan saray şiirinin kurallarını izleyenlere *uşin renga* (ciddi *renga*), sözcük kullanımı açısından kurallara bilinçli olarak uymayanlara ise *haikai* ya da *muşin renga* (serbest ya da uçar *renga*) denir. Bir *renga*'nın standart uzunluğu 100 kütadır, ama farklı uzunlukta olanlar da vardır. Kıtalar arasında söz ve tema açısından bağ kurulur ve şairlerin birbirlerinin düşüncesini çıkış noktası olarak alması şiirin genel havasında incelikli bir akıcılığa yol açar. İto Sogi (1421-1502), Şohaku (1443-1527) ve Soğonun (1448-1532) yazdıkları hüznü *Minase Sangin hyakuin* (1488; Minase'de Üç Şairin Yazdığı Yüz Şiir), bu biçimin önde gelen örneklerindendir. *Renga*'nın giriş kütası olan şiir (*hokku*) zamanla gelişerek *haiku* denen ayrı bir biçime dönüşmüştür.

Genellikle çok küçük temel birimlerden oluşan Japon şiirinin tarihsel gelişimi üç dizeli *haiku*'ya doğru zamana yayılmış bir yoğunlaşma süreci olarak görülebilir.

Vaka-i Hayriye, Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (1826).

18. yüzyıl sonlarında III. Selim'le (hd 1789-1807) başlayan Osmanlı ordusunu yeniden düzenleme girişimleri, engellemelere karşın II. Mahmud (hd 1808-39) tarafından da sürdürüldü. Sekban-ı Cedid(*) birliklerinin kuruluşunu (1808), yeniçerileri ocak yasalarına göre disiplin altına almaya yönelik çabalar izledi. Bu çerçevede askerlik eğitimine katılmayanların ellerindeki "esame" belgelerinin geçersiz olacağı duyuruldu ve esamelik gençlerin Sekban-ı Cedid ya da kalyoncu ocaklarında temel askerlik eğitimi almaları zorunluluğu getirildi. Ama Alem-dar Olayı'nın(*) araya girmesi ve yeni savaşlarla ayaklanmaların ortaya çıkması, öngörülen köklü düzenlemelerin bir süre ertelenmesine yol açtı.

Yeniçeri sorunu 1825'te yeniden ele alındı. Devlet ileri gelenleriyle bir dizi görüşme yapan II. Mahmud, Eşkinici Ocağı adı altında yeni bir ocak kurulmasını öngördü. Daha önce yeniçeri ağalığı yapmış olan Ağa Hüseyin Paşa'nın girişimiyle, Yeniçeri Ocağı'nın önde gelen subayları Eşkinici Ocağı'nın kurulmasını desteklediler. 25 Mayıs 1826'da Şeyhülislam Kadızade Mehmed Tahir Efendi'nin konağında Sadrazam Mehmed Selim Sırrı Paşa'nın başkanlığında bir "meşveret meclisi" toplandı. Toplantıdaki din bilginleri, askerinin eğitim yapmasının kaçınılmaz olduğuna ilişkin fetva verdiler. İkinci bir toplantıda bütün vezirler, din bilginleri, ocak ağaları Eşkinici Ocağı'nı kurumlaştıran bir belge imzaladılar.

Yeniçerilerin yönetime karşı eylem hazırlıklarına başlaması üzerine Topçu, Humbacı ve Lağımçı ocakları alarma geçirildi. Boğaz muhafızları Ağa Hüseyin Paşa ve Darendeli İzzet Mehmed Paşa komutasında da 2-3 bin dolayında sekban askeri İstanbul'a getirildi. Yeniçerilerin ayaklanması 15 Haziran 1826'da başladı. Ayaklanmacılar Bâbü'lî'yi ve Ağa Kapısı'nı bastı. Padişah, devlet adamları ve komutanlar Topkapı Sarayı'nda toplandı ve sekban askerlerine toplanın desteğinde ayaklanmayı bastırma

buyruğu verildi. Yoğun top ateşiyle Etmeydanı'ndaki yeniçeri kışlası yıkıldı, yüzlerce yeniçeri öldürüldü. Kaçabilen yeniçeriler kentin uzak köşelerinde saklanmaya çalıştılar. Yönetimin yeniçeriler karşısındaki bu başarısızının ardından, Yeniçeri Ocağı'nın tümüyle kaldırılması ya da iyileştirilmesi tartışmaları başladı. Sonuçta ocağın kaldırılması kararlaştırıldı ve II. Mahmud bir ferman yayımlayarak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığını duyurdu. Bu ocağın yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye(*) adlı yeni bir ordu kuruldu. Yeniçeriliğe ilişkin unvanlar, rütbelere, adlar, lakaplar, simgeler, hatta ocağın manevi dayanağı olan Bektaşilik de yasaklandı. Yakalanan yeniçerilerden ve subaylarından, geçmişte suç işlemiş olanlar idam edildi ya da sürgüne gönderildi. Olaylarda 5-6 bin dolayında yeniçerinin öldürüldüğü tahmin edilmektedir.

Vaka-yı Vakvakiye bak. Çınar Olayı

vakanüvis, VAKAYINÜVIS ya da VEKAYINÜVIS olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde, Divan-ı Hümayun kaleminde görevli, kendisine verilen resmi belgelere dayanarak siyasal olayları kaydeden devlet tarihçisi. 17. yüzyıla değin bu görevi şehnameci(*) adı verilen saray tarihçileri yerine getirmiştir. Daha sonra kullanılmaya başlanan vakanüvis sözcüğüse Arapça vaka (olay, çoğul vakay) ile Farsça nüvis (yazıcı) sözcüklerinden türetilmiştir.

18. yüzyıl başlarından 20. yüzyıla değin Osmanlı devlet tarihçilerinin resmi unvanı olan vakanüvislik şehnamecilikten birkaç bakımdan ayrılır. Şehnameciler dönemin padişahının özel görevlisi olarak edebi ağırlıklı ve çoğu manzum tarihler yazarken, vakanüvisler Divan-ı Hümayun'un memuru sıfatıyla resmi belgeleri kullanarak düzyazı tarihler kaleme almışlardır. Şehnameciliğin bir devamı sayılan vekayinamecilik de genellikle dönemin padişahını temel alan bir hassa görevi olduğu için vakanüvislikten ayrılır. Bu açıdan II. Bayezid dönemi (1481-1512) tarihçileri İdris Bitlisi ve Kemalpaşazade gibi, IV. Mehmed dönemi tarihçilerinden Nişancı Abdurrahman Abdi Paşa da (ö. 1692) vekayinamecidir. Ama söz konusu farklılığa karşın, vekayinamecileri belirten vekayinüvis adı 18. yüzyıl sonlarına değin resmi devlet tarihçileri için de kullanıldığı için bir örtüşme doğmuş, vakanüvis terimi ancak 1802'den sonra yaygın ve değişmez biçimde benimsenmiştir. 18-19. yüzyıllarda Naima'yı (ö. 1716) izleyen vakanüvisler, imparatorluğun son 250 yıllık tarihini olay anlatıları düzeyinde, birbiriyle eklemlenerek kucaklayan yapıt dizileri bırakmıştır.

Şehnameci, vekayinameci ve vakanüvis arasında söz konusu edilen ikincil farklara karşın tümünün ortak özelliği, üçünün de Osmanlı egemen sınıfının üyesi, hatta bu sınıfın sultana ve saraya en sadık, en merkeziyetçi kesiminin maaşlı birer görevlisi olmalarıdır. Bu nesnel konumlarıyla vakanüvisler, olaylara hep merkezi devlet açısından ve egemen ideoloji olan İslamın her şeyi Tanrı'nın takdirine bağlayan açıklama biçimiyle bakmışlardır. Dolayısıyla vakanüvislik, başka geleneksel toplumlarda da görülen egemen sınıf tarihçiliğinin özellikle tutucu ve devletçi bir türü sayılabilir. Bu bağlamda vakanüvis terimi, geleneksel tarih yazıcılığının Türkçedeki genel karşılığı olarak da kullanılır (bak. tarih; tarih yazıcılığı). 19. yüzyıl sonlarından başlayarak ve özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türk milliyetçiliğinin gelişmesine bağlı olarak Osmanlı vakanüvisliğinin yerini çağdaş tarihçilik almıştır.

Vakataka HANEDANI. Hindistan'da Dekkan'ın orta kesiminde İS 3. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan hanedan. Hanedanın kurduğu devletin sınırlarının kuzeyde Malva ve Gucarat'tan güneyde Tungabhadra'ya, batıda Umman Denizinden doğuda Bengal Körfezine kadar uzandığı kabul edilir. Vakatakalar, Dekkan'da çağdaşları olan hanedanların çoğu gibi, Brahman kökenli olduklarını öne süren hanedanın kurucusu Vindhyaşakti (İS y. 250-270) hakkında pek az şey bilinmektedir. Vakataka topraklarının gelişmesi, Vindhyaşakti'nin yaklaşık 270'te tahta çıkan oğlu I. Pravarasena döneminde başladı ve Purika Krallığı'nın fethiyle kuzeyde Narmada'ya kadar uzandı. Pravarasena'nın ölümü üzerine krallık bölüldü. Hanedanın ana kolu, I. Rudrasena (y. 330), oğlu I. Prithvishena (y. 350) ve Prithvishena'nın oğlu II. Rudrasena'yla (y. 400) sürdü. Prithvishena döneminde Vakatakalar Batı Kshatrapalara doğru yayılmak isteyen, Kuzey Hindistan'ın güçlü Gupta hanedanıyla bağlantı kurdular. Coğrafi konumu açısından Vakataka hanedanı yararlı bir müttefik olarak görüldüğü için II. Çandra Gupta'nın kızı Prabhavati Gupta, II. Rudrasena'yla evlendi. Gupta'larla ilişkili Vakataka toplumu ve kültürü üzerinde önemli etkiye bulundu. Rudrasena'nın ölümünden sonra, oğulları Divakarasena ve Damodarasena'nın çocuklukları sırasında Prabhavati Gupta uzun süre naiplik yaptı. Gupta'ların Akhunlarla savaşta girişmesinden sonra Vakataka hanedanı, Orta Hindistan'da yayılma olanağını elde etti. II. Pravarasena'nın oğlu Narendrasena (y. 450-470) döneminde Vakatakaların nüfuzu Kosala, Mekala ve Malava gibi Orta Hindistan eyaletlerine kadar yayıldı. Ama bu durum Vakataları Nalalarla çatışmaya soktu ve hanedana bir darbe vurdu. Vakatakaların gücü yaklaşık 470'te tahta çıkan, hanedanın bilinen son kralı II. Prithvishena'nın hükümdarlığında bir süre yeniden canlandı. Hanedanın bu ana kolunun yanı sıra, I. Pravarasena'dan sonra ayrılan Vatsagulma kolu İndhyadri Sıradağları ile Godavari Irmağı arasındaki bölgeyi ele geçirdi.

Vakayama, Japonya'da, Honşu Adası'nda, Kii Yarımadası'nda il (*ken*). Vakayama ili batıda Kii Boğazı, güneyde Büyük Okyanusla çevrilidir. Yüzölçümü 4.725 km² olan il topraklarının büyük bölümü dağlıktır ve Kumano Irmağı üzerindeki Toro Boğazı gibi derin ırmak vadileriyle parçalanmıştır. Kıyı ovası ve bazı geniş vadiler verimli tarım bölgeleridir. Eski çağlardan beri kıyı boyunca orkinos, uskumru, palamutbalığı ve sardalye avcılığı yapılır.

Sanayi büyük ölçüde, il merkezi Vakayama'yla Kainan kentlerinin bulunduğu kuzeybatıdaki Hanşin (Osaka-Kobe) Sanayi Bölgesi'yle sınırlıdır. Başlıca sanayi ürünleri petrol, kumaş, demir ve çelikler.

Vakayama ili aynı zamanda güzel deniz manzaraları, kumsalları, kaplıcaları ve tapınaklarıyla önemli bir turizm bölgesidir. Yoşino-Kumano Ulusal Parkı içindeki Naçi-Katsura yakınlarındaki kaplıcalar ve Naçi Çağlayaniyla gözde bir turizm merkezidir. Japonya'da balina avcılığının başladığı yer olarak kabul edilen Taici kasabasında bir balina avcılığı müzesi vardır. Kuzeydeki Koya Dağının doruğunda bir Budacı tapınak kompleksi ve manastırla İS 9. yüzyılda kurulmuş büyük bir mezarlık vardır. 1949'da Vakayama'da bir üniversite açılmıştır. Nüfus (1991 tah.) 1.076.000.

vakayiname, VEKAYINAME olarak da bilinir, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılarda tarihsel olayları kronolojik sırayla anlatan ve genellikle yazarın

özel görüş ve gözlemlerini de içeren yapıt. Hükümdarların günlük yaşamlarını anlatan ve saray yazıcılarının tuttuğu notlara dayanan yapıtlara da ruzname ya da vakayiname denirdi. Bir önceki dönemin şehnameleri ve bir sonraki dönemin vakayinüvis tarihleri gibi vakayinameler de egemen sınıfın üyelerince yazılıyor, devletin bakış açısını ağırlıklı biçimde yansıtıyordu. Bununla birlikte doğrudan hükümdarın görevlendirdiği resmi tarihçiler eliyle yazılan ve uygun görülen olayları kapsayan vakayinüvis tarihlerine göre yazarın özel bakış açısına daha fazla yer veriyordu. Bu nedenle vakayinameler devletin merkezi bürokrasisinde ve saraydan görece özerk bilgiler verebiliyordu.

Edebi, tarihsel, coğrafi, biyografik ve kültürel açılarıdan büyük önem taşıyan vakayinamelerin en eskileri 13. ve 14. yüzyıllardan kalmadılar. Bunların başlıcaları *Urfa'lı Mateos Vakayî-nâmesi* (1987) ve Ebu'l-Ferec'in *Chronicon*'udur (*Abu'l-Farac Tarihi*, 1945-47, 1987, 2 cilt). Anadolu Selçukluları dönemini anlatan vakayinameler arasında İbn Bibi'nin *el-Evamirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye*'sinin (1956, yay. haz. A. S. Erzi) ayrı bir yeri vardır. Osmanlı Devleti tarihini konu alanlar arasındaysa Aşıkpaşazade'nin *Tevarih-i Âl-i Osman* olarak da bilinen *Aşıkpaşazade Tarihi* (1914; yb 1949, 1985), Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-Feth'i* (1914; yb 1977, yay. M. Tulum), İdris Bitlisi'nin *Heşt Bihişt-i ve Karamani Mehmed Paşa'nın Tevarihü's-Selâtin-i'l-Osmaniye*'si sayılabilir.

Vakıfkebir, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde, Trabzon iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 458 km² (1986) olan Vakıfkebir ilçesi doğuda Çarşıbaşı ve Akçaabat, güneydoğuda Düzköy, güneyde Tonya, batıda Beşikdüzü ilçeleri, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir. İlın batı kesiminde yer alan ve akarsu vadileriyle derin biçimde parçalanmış olan ilçe topraklarını Doğu Karadeniz Sıradagları'nın(*) kıyı dağları engeller. Dar kıyı şeridinin hemen ardında birdenbire yükselen bu dağlık alanın yüksekliği ilçe sınırları içinde 2.000 m'yi aşmaz. İlçe topraklarından kaynaklanan suları, hepsi sel rejimli olan küçük dereler toplar. İlçe merkezinde Karadeniz'e dökülen Foldere en büyük akarsuyu oluşturur. İl kesimlerdeki dağlık alanlarda yer alan yaylalar hayvancılık açısından ve sayfiye olarak önem taşır. İlçe genelinde yağışlı ve yumuşak bir iklim görülür. Dağlık kesimleri kaplayan ormanlar daha çok kızılğaç, gürgen ve kayın, yüksek yerlerde de ladinlerden oluşur.

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler patates, mısır, fındık, çay ve elmadır. 1984'te ilin en çok patates ve elma üretimi yapılan ilçelerinden biri Vakıfkebir'di. Hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. İlçede sığır ve bir miktar da koyun yetiştirilir. İneklerden sağılan sütler daha çok tereyağı yapımında kullanılır. Kıyı kesiminde yaşayan halkın bir bölümünün geleneksel uğraşı balıkçılıktır. İlçede önemli bir sanayi kuruluşu yoktur. Hayvancılık yapılan kırsal yerleşmelerde geleneksel heybe ve kilim dokumacılığı sürdürülmektedir.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan yöre 1461'de Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Trabzon vilayetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. O dönemde merkezi Kul köyüydü.

İlçenin kuzey kesiminde yer alan Vakıfkebir kenti Osmanlı yönetimine girmeden önce küçük bir balıkçı köyüydü. Bir fırtına sırasında köye sığınan I. Selim'in (Yavuz) annesi Gülbahar Hatun'un kurduğu vakıfla önem kazandı. Bu vakıftan dolayı "büyük

vakıf" anlamında Vakıfkebir adıyla anılmaya başladı. Bir dönem Folpazarı ve Büyükliman adlarını da taşıdı. Karadeniz kıyı yolu kentten geçer; bu yolla il merkezi Trabzon'a 44 km uzaklıktadır. Vakıfkebir Devlet Hastanesi, kentteki başlıca sağlık kurumudur. Vakıfkebir Belediyesi 1894'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 38.244; kent, 20.564.

vakıf, hukukta, bir gerçek ya da tüzel kişiliğin, belirli bir mülk, başka bir kişi yararına ya da belirli bir hizmeti yerine getirmek üzere yönetme hakkına sahip kılındığı ilişkiler bütünü.

Hemen bütün hukuk sistemlerinde mülkiyet, mülkiyetin konusunu oluşturan malı ya da mülkü yönetme yetkisini ve kendisinden ya da gelirinden yararlanma hakkını da içerir. Ama kavramsal olarak, bazı kişiler mal ve mülklerini kendileri yönetebilecek durumda ya da yönetmeye istekli olmayabilecekleri için yasalar, herhangi bir mülkün ya da gelir kaynağının yönetilmesi ile o mülk ya da gelir kaynağından yararlanılması arasında bir ayrım olanak tanır. Bu ayrım mülkü ya da gelir kaynağını yönetme hakkını başka gerçek kişilere ya da bir vakıf kuruluşu ya da şirketine devir, teslim ve emanet etmek suretiyle gerçekleştirilebilir. Her vakıf olayının her zaman beş vazgeçilmez unsuru vardır: 1) Vakfeden, yani vakıf konusu mülkün sahibi (İslam hukukunda vakıf), 2) vakfedilen mal, mülk ya da gelir kaynağı (İslam hukukunda mevkuf ya da vakıf), 3) mütevellî, yani vakfeden kişinin söz konusu mülk ya da gelir kaynağının belirli biçimde yönetilmesiyle görevlendirdiği kişi (Osmanlı toplumundaki bir başka adıyla vakıf emini), 4) mütevellînin yönetiminde vakfın doğuracağı gelir akımından belirli biçimde yararlanacak kişi, yer ya da hizmet (eski adıyla mevkufü'n-aleyh), 5) bütün bunların vakfeden tarafından açık ve ayrıntılı biçimde belirtildiği tek tarafı sözleşme metni ya da belgesi olarak vakıf senedi (İslam hukukunda, vakfiye). Günümüzde, yukarıdaki koşullar yerine getirilmek kaydıyla menkul ya da gayrimenkul, maddi ya da nominal her türlü değer vakıf konusu olabilir; bununla birlikte, toprak, hisse senetleri ve başka menkul kıymetler en çok vakfedilen mal ve mülkler arasındadır. Vakfın verimli yönetilmesi, vakıfların mal varlığının ve gelirinin artırılması için geliştirilen çağdaş yöntemler arasında vakıf şirketleri ile bağışların önemli yeri vardır. Vakıf şirketleri, ölmüş kişilerin mülklerini yönetmek, sağ ama hukuksal bakımdan ehil olmayan kişilerin mülklerine vesayet etmek ve vakıf antlaşmaları ya da vasiyetler çerçevesinde mütevellî heyeti olarak hizmet etmek üzere yasalarca yetkili kılınmış şirketlerdir. Şirketleşmiş vakıf kurumlarının gelişmesine ABD öncülük ettiği için, başka ülkelerdeki yasal düzenlemeler ve uygulamalar da büyük ölçüde ABD'den esinlenmiştir. Vakıf şirketleri, bireyler, ticari şirketler, kâr amacıyla çalışmayan kuruluşlar ve hükümet organları için mütevellî heyeti işlevi görebilir. Mütevellî heyeti olarak çalışırken vakıf şirketleri genellikle söz konusu mülkün mülkiyetini üzerine geçirir ve vakfın kökenine göre vakıf kurucusunun koyduğu kurallar, yasaların gerekleri ya da mahkeme kararları çerçevesinde işler. Vakıf şirketi vekil olarak yalnızca işletme görevleri de üstlenebilir; bu durumda söz konusu mülkün mülkiyetini üstlenemez. İlkçağdan beri hayır amacıyla pek çok vakıf kurulmuştur. Ama özel servetin kamu yararına kullanılmasını sağlayan hayır amaçlı hukuksal ve toplumsal birer kurum olarak vakıfların bağış toplama etkinlikleri de ağırlıklı olarak 20. yüzyılda ABD'ce

büyük gelişme göstermiştir. Bağışa dayalı hayır amaçlı vakıflar eğitim, bilim, tıp, kamu sağlığı ve sosyal refah gibi alanlarda kamu hizmetlerini ve araştırmaları desteklemek üzere oluşturulan özerk örgütlerdir. Bu vakıflar, hizmet ya da araştırma personeliyle birlikte fiilen hizmet verebilirler de temel amaçları bağış toplamaktır. Bunlar hukuksal bakımdan hayır kurumu ya da kâr amacı gütmeyen tüzel kişilik konumundadır. Herkes miras ya da hibe yoluyla bir vakfa gelir sağlayabilir; bir şirket ya da bir aile de vakıf kurup sürekli bağışlarla vakfı destekleyebilir.

ABD'de kurulan bu tür ilk büyük vakıflardan Smithsonian Institution, İngiliz bilim adamı James Smithson'un bağışladığı parayla Kongre'nin 1846'da aldığı bir kararla oluşturuldu. İş dünyasında servetler arttıkça ve örgütlenmiş yardım kurumları geliştikçe başka genel amaçlı vakıflar da kuruldu. Bunlar arasında en önemlileri 1900'den sonra Andrew Carnegie ve John D. Rockefeller Jr.'ın kurduğu vakıflardır. Kanada ve İngiltere'de olduğu gibi Avrupa'da da birkaç vakıf ABD'dekileri izledi. 1914'ten sonra ABD'de toplumsal amaçlı vakıfların sayısı hızla arttı. 1940'tan sonra da bireyler, aileler ve şirketler tarafından desteklenen yeni bir vakıf dalgası gelişti. 1936'da kurulan Ford Vakfı aile vakıflarının önemli bir örneği olup, yüzlerce milyon dolarlık bağışlarla dünyanın en büyük vakfı durumuna gelmiştir. Günümüzde dünyanın en zengin hayır vakıfları arasında Russell Sage Vakfı (1907), Commonwealth Vakfı (1918), Twentieth Century Fund, Inc. (1919), Duke Vakfı (1924), John Simon Guggenheim Anısal Vakfı (1925), Danforth Vakfı (1927), W. K. Kellogg Vakfı (1930), Alfred P. Sloan Vakfı (1934), Lilly Endowment, Inc. (1937), John A. Hartford Vakfı (1942'de şirket oldu) sayılabilir.

Tarihte vakıflar. Çağdaş vakıf kurumunun ortaçağdaki öncülerinin ve prototiplerinin ortak özelliği, vakıf kavramı ile hayır işleri ve sadaka arasındaki iç içeliktir.

Eski Mısır, Yunan ve Roma'da vakıflar tek amaca yönelikti ve gelirleriyle okullar, kitaplıklar ya da bir yerel hayır kurumu desteklenirdi. Ortaçağda Avrupa'daki vakıflar kiliseye bağlı bir gelir kaynağı olarak manastırların, parasız yemek dağıtılan, yetimlere bakılan kurumların ya da okulların işletilmesi için kullanılırdı. Rönesans döneminde tacirler eğitim ve yöredeki yoksullara yardım gibi amaçlarla çok sayıda özel vakıf kurdular. Vakıf kurumu ve hayır işleri arasındaki bağlantı, kapitalizm geliştikçe hem aşındı, hem de toplumsal katmanlaşmayı önleyen bir etmen olarak hücumu uğradı. Vakıflar 1750'lerden sonra kötü yönetim, amaçlarının güncelliğini yitirmesi, yeterince ciddi olmadıkları gibi gitgide ağırlaşan eleştirilere hedef oldu. 18. yüzyılda vakıflar ilk eleştirenler arasında İngiltere'de Adam Smith, Fransa'da Anne-Robert-Jacques Turgot gibi iktisatçıların bulunuyordu. Ortaçağda değişik kültür çevrelerindeki vakıfların bir başka ortak özelliği, Batı'da ve Doğu'da geleneksel ya da feodal toplumlarda her türlü zenginliğin başlıca kaynağı olan toprağın vakıfların başlıca konusunu oluşturmalarıydı. Bu toplumlarda belirli bir toprak parçasının vakfedilmesi, çoğu zaman bir gelir kaynağı olarak söz konusu toprağı devletin, kralın ya da büyük feodal senyörün (süzeren) denetimi dışına çıkartıp genellikle vakfı kuran kişinin ailesi, çocukları ya da olası başka mirasçılar yararına özelleştir-

menin aracıydı. Örneğin Osmanlı toplumunda vakıf kurulması, olağan koşullarda alınıp satılmayan, miras bırakılmayan ve başkasına devredilemeyen miri arazi(*) belirli bir ailenin sürekli denetimi altındaki bir gelir kaynağına dönüştürmenin çok sık başvurulan başlıca yöntemlerindendi. Miri arazinin çıplak mülkiyeti bu tür araziye tasarruf edenlerin elinde olmadığı için, söz konusu toprak doğrudan doğruya vakfedilemiyordu; bunun için, önce bir padişah temliknamesi ile miri arazi mülk araziye dönüştürülüyor, ardından da vakfediliyordu. Miri arazinin rakabesini(*) elinde tutan devlet, bu tür vakıflaştırmaları önlemeye çalışmış ve II. Mehmed (Fatih) döneminde olduğu gibi bazen müsadere ederek yeniden miri araziye katmıştır (*bak. mülk arazi; vakıf arazi*).

Ortaçağda İngiltere'de de küçük vasallların ve hatta köylülerin toprağı vakıflaştırması yüzünden büyük lordların, özellikle de en üst lord olarak kralın uğradığı gelir kaybı belirli dönemlerde, örneğin 1535'te vakıfların yasaklanması girişimlerine yol açmıştır. Hukuksal bir mekanizma olarak vakıf kurumunun, tarih boyunca, belirli mülkleri ya da gelir kaynaklarını var olan mülkiyet, denetim ve bölüşüm ilişkileri sisteminin dışına çıkarmaya, alacaklılardan, başka hak sahiplerinden, ya da devletin müsaderesinden kaçınmaya yönelik işlevi ağırlık taşır.

İslam toplumlarında ve devletlerinde vakıf. İslam toplumlarında önemli toplumsal işlevler yerine getiren vakıf uygulamasının kökleri en azından İslam öncesi Arap toplumuna değin uzanır. Arapların Kâbe'deki putları için vakıflar kurduğu bilinmektedir. Başlangıçta yalnızca tapınaklar ya da toplu tapınma mekânları için gerçekleştirilen vakıf işlemi zamanla kişilerin değil kamunun tasarrufunda bulunması gereken başka alanları (örn. yollar, kuyular, su tesisleri, köprüler, hanlar) kapsamına almıştır. Müslüman Türk devletlerinde vakıflar kentleşme sürecine önemli katkıda bulunmuş, özellikle büyük cami ve külliyelerin çevresinde klasik Türk kentlerinin kurulmasına yardımcı olmuştur.

İslam hukukunda vakıf, belirli bir mülkün kendisinden ya da gelirinden yararlanma hakkının, mülk sahibi tarafından belirli bir amaçla, ama belirli bir süreyle sınırlı olmaksızın kamuya bırakılması anlamına gelir. Vakıf işlemi için ihtibas, tahbis, tesbil ve sadaka gibi adlar da kullanılır. Mülkünü vakfeden vâkıf, vakfedilen mülk mevkuf, malın vakfedildiği kişi ya da yer ise mevkufî'n-aleyh, meşrutî'n-aleyh, meşrutî'n-leh ya da mesarîfî'l-vakf gibi adlarla anılır. Vakıf gelirinin doğrudan dinsel bir amaç için kullanılması durumunda vakf-ı hayri, gelirini asıl amaç için harcanmadan önce vâkıfın ya da onun soyundan gelenlerin eline geçmesi durumunda vakf-ı ehli söz konusudur. Birden çok kişinin birlikte kurdukları vakıflar vakf-ı müsterek, süresi belirli bir amaç için oluşturulan vakıflarsa vakf-ı muvakkat olarak adlandırılır. Vâkıfın, başkasıyla ortak olduğu mülkün kendisine ait bölümünü vakfetmesi için vakû müşa adı kullanılır.

Vakfın geçerli olabilmesi için, mülk sahibi tarafından yalnızca Tanrı'ya yakın olma (kurbîyet) amacıyla vakfedilmiş olması gerekir; mülkün geliri ya da yararları ma hakkı artık Tanrı kullanındır (ibadullah). Vakfedilen mülkün kişilerce mülk edinilmesini (temellük) ya da mülk olarak verilmesini (temlik) önleyerek kamuya ait kılan da budur. Vakfın gerçekleşmesinin temel ko-

şulu vâkıfın kişisel iradesini açıklamasıdır. Cami ve kabristan gibi doğrudan kamu kullanımına açık vakıflar dışında bu beyanın açık (sarîh) olması zorunludur. Vakfiye olarak adlandırılan vakıf tüzüğü, İslam kurallarına uygunluğu belirlenerek tescil edildikten sonra yürürlüğe girer. Vâkıfın mülkü üzerindeki tasarruf yetkisinin ölüm, hastalık, borçluluk gibi bir durumla sınırlanması olması gerekir; ama vakıf işlemi ancak vâkıfın ölümünden sonra yürürlüğe girmesini öngören vakfiyeler geçerlidir. Vakıftan kimlerin yararlanacağını vakfiyede belirtilmesi zorunlu değilse de yalnızca zenginlerin yararlanacağı bir vakıf işlemi geçersizdir. Vakfın, yalnızca mülk sahiplerinin çocuklarına bırakıldığı vakıf işlemlerinin (vakf-ı ebnaîye ve vakf-ı evladiye) geçerliliği İslam hukukçuları arasında sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Bu tür vakıflar, gerçekte, özel servet yığmanın ve miras bırakmanın güvenli olmadığı ortamlarda, aile mülkiyetini örten bir paravan işlevi görmüştür. Mülkün doğrudan kendisinden yararlanılmasını öngören vakıflar müessesat-ı hayriye olarak adlandırılır. Camiler, okullar, kütüphaneler, yetimhaneler, misafirhaneler bunlar arasındadır. Yalnızca gelirinden yararlanılmak üzere vakfedilen mülkler ise müsakkafat ve müstegillat biçiminde ikiye ayrılır. Mağaza ve han gibi vakıf binaları misakkafat, tarım için hazırlanmış topraklar ise müstegillat kapsamına girer. Belirli bir köy ya da mahalle halkının hastalık, yangın, kuraklık gibi durumlarda ortaya çıkan gereksinimlerini karşılamak ya da yoksulların vergilerini ödemek amacıyla kurulan vakıflar avarız vakfı olarak adlandırılır.

İslam tarihinde ilk vakfın 625'te Hz. Muhammed tarafından Medine'de kurulduğu kabul edilir. Buna göre peygamber kendi malı olan yedi hurma bahçesini Müslümanlığın savunulması için vakfetmiş, Fedek Hurmalığı adlı mülkünü de yiyeceği tükenen yolcular için bağışlamıştı. 629'da Hz. Ömer gene Medine'de Semeg adlı mülkünü yoksullara vakfetmişti. Araplar arasında İslam öncesinde kız çocukların mirastan yoksun bırakılması geleneği, vakıf düzeni içinde vakıf yönetiminin erkek çocuğa bırakılması biçiminde sürdü. Gitgide sayısı çoğalan vakıflar üzerinde bir kamu denetimi kurma gereksinimi ilk kez Abbasi halifeliği döneminde ortaya çıktı. Türklerin İslam dinini benimsemesinden sonra toy(*) gelenekli ücretsiz yemek dağıtılan imaret kurumlarının ve bu kurumları ayakta tutan vakıfların gelişmesinde etkili oldu. 16. yüzyıl ortalarında yalnızca Anadolu'da vakıf konumunda 1.400 kadar cami ve mescit, 250 kadar mektep ve medrese, 600 tekke ve zaviye, 75 büyük han ve kervansaray, 45 büyük imaret vardı. 18. yüzyılda bugünkü Türkiye sınırları içindeki vakıfların sayısı 6 bine ulaşmıştı.

Osmanlı döneminde ortaya çıkmış, kuraldışı sayılan vakıf türlerinden biri icareteynli vakıftı. Bu vakıf türü, vakfedilen mülkün bir kiracı tarafından kiralınmasını öngörüyordu. Kiracı, söz konusu mülkün tasarruf hakkı karşılığında icare-i muaccele adı verilen bir peşin bedel ödedikten sonra her yıl sonunda icare-i müeccele adı verilen bir dönem kirası öderdi. Gene kuraldışı sayılan mukataalı vakıf türünde ise kiracı bedel-i huksa ya da icare-i zemin adı verilen bir kirayı ödeyerek vakfedilen arsa üzerinde kendi mülkü olmak üzere bina yapabilir, ağaç dikebilirdi. Bir devlet arazisinin kullanım hakkının, padişah ya da yetkili kıldığı kişi tarafından mülkiyetli devlette kalmak koşuluyla bir kişi ya da yere bırakılması vakf-ı irsadi olarak adlandırılırdı. Hüküm-

darların kurduğu vakıflar (selatin vakıflar) bunlar arasındaydı. Gene Osmanlı döneminde taşınmaz mülklerin yanı sıra rehin-i kavi kefil-i meli adıyla yüzde 15'e varan oranlarda faize bağlanarak nakit para da vakfedilmeye başlandı.

Mütevelli, kayyım, nazır, mütekellem ale'l-vakf gibi adlarla anılan vakıf yöneticisini atama hakkı öncelikle vakfın kurucusuna aitti. Vakıftan sonra bu yetki, onun tarafından belirtilmişse vakıftan yararlanarlara, belirtilmemişse yargıca aitti. Osmanlı döneminde Tanzimat'tan sonra mütevelliler padişah tarafından atanmaya başladı; bu tür atamaya vakıf yönetimine gelen kişiye mansub mütevelli denirdi. Mütevellinin vakıf malları üzerinde tam tasarruf yetkisi vardı. Görevi karşılığında, vakıf kurucusunun ya da mahkemenin belirlediği bir ücret alır, görevini kendisi istifa edinceye ya da vakıf ya da mahkeme tarafından görevden alınmaya değin sürdürürdü. Mütevelliyi denetleme yetkisi öncelikle vâkıfa aitti. Vâkıf bu yetkiyi, mütevellinin tasarruflarını denetleyecek bir nazır atayarak kullanabilirdi; yargıçların da vakıfları denetleme yetkisi vardı.

Samani, Gazneli, Büyük Selçuklu, Eyyübi, Memlük ve Osmanlı yönetimlerinde vakıf işleriyle ilgili divanlar ve nezaretler kuruldu. Osmanlı Devleti'nde en büyük merkezi vakıf örgütü, darü's-saade ağasının başında bulunduğu Haremeyn Evkafı'ydı. Bu kuruluş 1826'da çıkarılan bir padişah iradesiyle Evkaf-ı Hümayun Nezareti olarak örgütlendi. Evkaf Nezareti kurulduktan sonra vakıflar yönetimlerine göre yeniden sınıflandırıldı. Yönetim görevi vâkıf tarafından belirlenen kişinin üzerinde olmakla birlikte yönetimi zaptedilerek Evkaf Nezareti'ne aktarılan vakıflar evkaf-ı mazbuta olarak adlandırıldı. Selatin vakıflar ile mütevellisi olmayan vakıflar da bunlar arasındaydı. Evkaf Nezareti'nce denetlenmekle birlikte mütevellilerce yönetilen vakıflar evkaf-ı mülhaka, Evkaf Nezareti'nin denetimi dışında doğrudan mütevellilerce yönetilen vakıflar ise müstesna vakıflar olarak tanımlandı. Cumhuriyet döneminde vakıf işleri önce Şeriye ve Evkaf Vekâleti'ne, 1924'te bu bakanlığın kaldırılmasıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne(*) bağlandı.

vakıf arazi, ARAZI-I MEVKUFE ya da ARAZI-I VAKFIYE olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde, miri arazi(*) ve mülk arazi(*) ile birlikte, düzenli tarıma açılmış toprakların üçüncü büyük kategorisini oluşturan ve özel ya da kamu mülkiyetindeyken İslam hukukuna göre geliri bir hayır işi için vakfedilen topraklara verilen ad. Sözcük anlamı "tutulmuş toprak"tır.

Genellikle tüm İslam devletlerinde sultanı (miri), haracı, mülki her türden topraklar, şer'i kurallara uygun biçimde vakıf arazisine dönüştürülebilirdi. Toprak İlhanlılarda mülk, vakıf, hâlise (has) ve incü, Samanoğullarında da mülk-i sultanî, mülk-i harağ, öşriye ve vakıf olmak üzere dört sınıftı. Memlüklerde kapsamı geniş tutulan arazi-i emiriyenin büyük bir bölümü iktalara(*), bir bölümü de vakıflara ayrılmıştı. Vakıf arazi iki türleüydü. Cihat-ı birre (hayır ve iyilik işleri) ayrılan vakıf topraklar aile soyuna bırakılırken, bir bölüm vakıf arazi de maişet (aylık) olarak kişilere tahsis ediliyordu. Abbasilerde ve Büyük Selçuklularda vakıf topraklarda yaşayan topluluklar, miri topraklarda oturanlar gibi, yer değiştiremezler, toprağı bırakamazlardı. Köylü, ekip biçtiği vakıf toprağın öşürü ile başka vergi ve resimlerini mütevelliiye ya da vakıf gâlesine (sandığına) yatırır, bu gelir vakfın amacı doğrultusunda harcanırdı. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularında top-

rak İktâ, mülk ve vakıf olarak uç türdü. Merkezde tutulan Divan-ı Âlâ kayıtlarında, ülkedeki vakıf topraklar da ayrıntıları ile işlenirdi. Vakıf topraklar miri araziden ayrılır, öşür ve resimleri çeşitli kurumların giderleri için vakfedilirdi. Gelirleri ancak vakıfnamelerindeki koşullara uyularak harcanabilirdi. Sultanlar yaptırdıkları büyük hayır kurumlarının sürekli ve düzenli çalışması için çok geniş toprakları vakıf arazi olarak ayırıyor, yüksek kamu görevlilerine İktâ edilen topraklar da vakfa dönüştürülerek yönetilebiliyordu. Bir mülk ya da miri toprak vakıf arazisi konumuna girdiğinde, orada yaşayan köylüler de vakıf reayası olurdu. Sultan adına eyaletleri yönetenler de kendi bölgelerinde miri toprakların bir bölümünü vakıf arazi olarak uygun gördükleri kişilere tahsis edebiliyorlardı.

Osmanlı Devleti'nde vakıf arazi başlıca İki yoldan oluşturulurdu: 1) Mülk arazi konumundayken vakfetmenin gerektirdiği şer'i koşullar yerine getirilerek vakfa bağlanan topraklar (arazi-i mevkufe-i sahiha), 2) miri arazi konumundayken tamamı ya da bir bölümü, hükümdarın yazılı onayı ile başkalarına vakfedilen topraklar (arazi-i mevkufe-i gayrisahiha). İkinci tür vakıf arazi, miri toprak parçalarının kuramsal olarak yalnızca hükümdar tarafından, beytümaldan aylık ödenmesi gereken ilmiye mensuplarının, medrese öğrencilerinin yararlanmalarına tahsis edilmesiydi oluşurdu. Örneğin padişah rakabesi(*) kendinde sayılan toprakların bir bölümünü bir medreseye, camiye vb kuruma vakfederek, bu yerin gelirinden vakıf kurumundaki görevlilerin belli koşullar ve paylarda yararlanmalarını sağlardı. Birinci durumda toprak gelirlerine tasarruf hakkıyla birlikte toprağın rakabesi de vakıf yönetiminde toplanır, ikinci durumda ise rakabe devlette kalır, vakıf yönetimi yalnızca toprak gelirine tasarruf ederdi. Her İki tür vakıf arazi hiçbir nedenle ve gerekçeyle satılamaz, kanunla elkonamaz, parçalanamaz, hukuki konumu değiştirilemezdi.

Bu koşul, mülklerini ya da giderek mülkleşme yolundaki topraklarını devlet müsadereğine karşı korumak ve soylarının gelecekte de bunların gelirinden yararlanabilmesini sağlamak isteyen askeri sınıf mensuplarının söz konusu toprakları vakıf arazi statüsüne geçirmelerine yol açtı. Ayrıca, hukuki bakımdan miri statüdeki toprakların da fiilen özelleştirilmesinde bir yöntem olarak hükümdarın biçimsel onayıyla vakıf tesisine başvuruldu. Bu durumda vakıf arazinin genişlemesi, merkezi devletin çıkarlarına karşı bir gelişmeyi ifade ediyordu. Dolayısıyla da II. Mehmed (Fatih) gibi güçlü hükümdarlar, bazı olağanüstü dönem ve koşullarda, mülk arazi gibi hileli yoldan oluşturulduğu öne sürülen vakıf araziye de müsadere edip yeniden miri araziye katmaya girişebiliyorlardı. Çıkarları zarar gören egemen sınıf kesimleri ise buna tepki gösteriyordu. Tanzimat döneminde müsadere-nin kaldırılmasıyla kamu yöneticilerinin ya da egemen sınıf mensuplarının taşınmazlarını müsadere-den kurtarmak için arazi-i mevkufe-i gayrisahiha haline getirmelerine gerek kalmadı.

Vakıf arazilerin genel denetim ve gözetimi 1838'de Evkaf Nezareti'ne bırakılmış, Cumhuriyet döneminde bu görevi Vakıflar Genel Müdürlüğü(*) üstlenmiştir.

Vakıf hanları, Evkaf Nezareti'nin, gelir sağlamak amacıyla İstanbul'un çeşitli yerlerinde Mimar Kemaleddin Bey'e yaptırdığı beş yapı. Kemaleddin Bey'in tasarımlarını 1911'de tamamladığı yapılar, 1916-26 arasında çeşitli tarihlerde uygulanmıştır. Hepsini han diye anılmakla birlikte, yalnızca Sultan-hamam'daki I. ve II. hanlarla Bahçekapı'daki IV. Vakıf Hanı şahi hanı olarak yapılmıştır.

Beyoğlu'ndaki III. Vakıf Hanı kiralık apartman. Vefa'daki V. Vakıf Hanı ise öğrenci yurdudur. Hepsisi bugün de aynı amaçlarla (konuncusu Vefa Lisesi Yatakhane-si) kullanılmaktadır. Çevresindeki 20 yüzyıl başlarından kalma benzer apartmanlar gibi eklektik bir canlandırıcılık anlayışıyla biçimlendirilmiş olan III. Vakıf Hanı dışındakiler I. Ulusal Mimarlık stilindedir. Özellikle IV. Vakıf Hanı (1916-26) çelik iskelet sistemiyle yapılmış olmasına karşın kesme taş ve tuğla duvarlarla giydirilmiştir ve kemerli pencereleri, payandalı geniş saçakları, çatısındaki İki kubbeye, taş konsolları, mukarnalı ve rumi örgeli cephe bezemeleriyle yalnız Kemaleddin Bey'in değil, I. Ulusal Mimarlık stiliyle de en tipik yapılarından biridir.

Vakıf Penah (MOLLA) (d. 1717 - ö. y. 1797), Azeri şair. 18. yüzyıl Azeri şiirindeki yenilikçi akımın öncülerindendir.

Medrese öğrenimi gördü. 1759'da ailesiyle birlikte dönemin sanat ve kültür merkezi Şuşa'ya gitti ve orada bir okul kurup ders verdi. Karabağ hanı İbrahim Han Cevanşir tarafından başvezirliğe getirildi. İbrahim Han'ın yeğeni Muhammed Bey Cevanşir tarafından öldürüldü.

Vakıf, sanatına halkın yaygınlığı, gelenek ve göreneklerini, insanın iç dünyasını sokarak Azeri şiirine yeni bir soluk kazandırmıştır. Hece ölçüsü ve eski nazım biçimleriyle yazmış, yalın bir dille birlikte Farsça ve Arapça tamlamalar da kullanmıştır. Kendisinden sonra gelen şairleri büyük ölçüde etkileyen Vakıf'ın şiirlerinin bir bölümü ilk kez Karabağlı Mirza Yusuf tarafından toplanarak 1828'de kitap haline getirilmiş, sonraki yıllarda da yeniden basılmıştır.

Vakıflar Bankası, tam adı TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI A.Ş., kısa adı VAKIFBANK. 11 Ocak 1954 tarihli ve 6219 sayılı özel yasayla kurulmuş, özel hukuk hükümlerine bağlı, sermayesi kamuya ait ticaret bankası. Elli milyon TL olan kuruluş sermayesinin 27,5 milyonu Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce karşılanmıştır.

Kuruluş yasasında amacı, menkul ve gayrimenkul değerler karşılığında kredi vermek, sigorta vb alanlarda ortaklıklar kurmak, gayrimenkul varlıkların alım satımıyla uğraşmak, denetimi kendisine devredilen gayrimenkul varlıklarını ve işletmeleri yönetmek olarak belirlenmiştir. Ama zamanla yoğun olarak bankacılık işlemlerine yönelen çok şubeli bir mevduat bankasına dönüşmüştür. Kuruluş sermayesi 1991'de 1 trilyon TL'ye çıkarılmıştır. Sermayesinin yüzde 55'ini Vakıflar Genel Müdürlüğü Mazbut Vakıflar (A) grubu, yüzde 20'sini Mülhak Vakıflar (B) grubu, kalan yüzde 25'ini de özel ve tüzel kişilere ait (C) grubu hisseleri oluşturmaktadır.

Vakıfbank'ın 1974'te 168 şubesi ve 2.788 personeli varken bu sayılar 1992 sonunda sırasıyla 334 ve 8.365'e ulaşmıştır. Aynı yıl 22,3 trilyon TL mevduatla Türkiye bankacılık sistemi içinde dördüncü, sermayesi kamuya ait bankalar arasında ise üçüncü sırada yer alıyordu; kredi hacmi bakımından da önemli bir konuma sahipti. 1992'de 8,3 trilyon TL olan nakdi kredilerin yüzde 71'i kısa vadeliydi; aynı kredilerinin toplamı ise 5,9 trilyon TL idi. Türkiye'nin üç büyük ilinde menkul kıymetler merkezleri bulunan bankanın beş ayrı menkul kıymetler yatırım fonu etkinlik göstermektedir, menkul değerler portföyünün toplamı 1992 sonunda yaklaşık 6 trilyon TL idi. 1992'de Almanya'da altı, Avusturya ve ABD'de birer olmak üzere sekiz dış temsilciligi ve 18 döviz bürosuyla banka dış

ilişkiler ve kambyo işlemleri alanında da önemli bir yere sahipti.

1982'de toplam 32 kuruluştaki yaklaşık 1,7 milyar TL hissesi bulunan Vakıflar Bankası'nın 1992'de iştirak sayısı 57'ye, iştiraklerine ödediği sermaye tutarı 690 milyar TL'ye ulaştı.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, vakıf mallarını işletmek, mimarı ve tarihî değer taşıyan vakıf eserlerini korumak ve vakıfları amaçları doğrultusunda desteklemekle görevli tüzel kişiliği bulunan, katma bütçeli kuruluş. Yönetimi devlete aktarılmış (mazbut) vakıfları doğrudan yönetir; Türk Medeni Kanunu'ndan (TMK) önce kurulmuş vakıflardan mütevellî eliyle yönetilen mülhak vakıfları, cemaat ve esnaf vakıflarını, TMK'ya göre kurulan yeni vakıfları devlet adına denetler. Mütevellî olmayan mülhak vakıfları idare ve temsil eder. Yetkileri arasında vakıf paralarını nemalandırmak, mütevellîleri atamak ve görevden almak, vakıf tüzel kişiliğini koruma koşulları gerektiğinde vakıfların taşınmaz mallarını değiştirerek daha çok gelir getirici yatırımlara tahsis etmek de vardır. Genel müdürlük Başbakanlığa bağlıdır.

Şenye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması üzerine vakıf işleri Mart 1924'te Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredildi. Haziran 1935'te yururluğu giren vasa uyarınca çalışan genel müdürlüğün mevzuatı 1956'da yasayla, 1984'te ise bir kanun hükmünde kararnameyle yenilendi. Cumhuriyet öncesinde kurulmuş vakıfların sayısı 26 798 iken, 1926-67 döneminde yalnızca 70 kadar vakıf kuruldu. 1967'de Bakanlar Kurulu'na vakıflara vergi bağışıklığı tanıma yetkisinin tanınması bu kurumları yeniden ilgi odağı durumuna getirdi. Bundan sonra 1980'e değin 758 vakıf kuruldu, 1981-89 arasında bunlara 1.315 vakıf daha eklendi. Ayrıca çeşitli vergi yasalarındaki düzenlemelerle vakıflara yapılan bağışlar özendirildi. 1989 sonunda genel müdürlüğün denetimindeki vakıf sayısı 2.219'du.

1986'da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun kurulmasından sonra her il ve ilçede sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları yasa gereği kurulmaya başladı; bu çerçevede 1980'e değin kurulan 760 vakıf da vergi bağışıklığı kapsamına girdi. Kara, deniz ve hava kuvvetlerini güçlendirme vakıfları da özel yasalarla çeşitli vergilerden bağışık tutulan vakıflar arasındadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü 1990 başına değin 4.544 cami ve mescidin, 273 medrese, darüşşifa ve bimarhanenin, 410 han ve kervansarayın, 609 hamamın, 307 zaviye, imaret ve tekkenin, 1.164 türbenin, 310 sıbyan mektebi, sebîl, şadırvan ve tabhane-nin saptama işlemlerini yapmış, 2.500'ü aşkın eski eser için tescil işlemini gerçekleştirmişti. Ağustos 1990 sonuna değin plan olarak alınanlarla birlikte 1.382 eski eserin rölovesi alınmış, 400 dolayında eski eserin restorasyon, bazılarının da restitusyon projeleri düzenlenmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, katma bütçeli bir kuruluş olarak ayrıca akar getirci işhanı ve işyerleri yapmakta, ortaöğrenim öğrenci yurtları inşa etmektedir. 1993'te 58 yurttaki yatak kapasitesi 11.570'e ulaşmıştır. Genel müdürlük çeşitli il ve ilçelerdeki 21 imaretle toplam 4.735 kişiye günde bir öğün sıcak yemek sunmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı işletmeler 1940'ta kurulan Aydın ve Ayvalık Vakıf Zeytinlikleri İşletme müdürlükleri ile 1968'de kurulan İstanbul Vakıf Menba

Suları İşletme Müdürlüğü ve 1970'te kurulan İstanbul Vakıf Gureba Hastanesi Döner Sermaye Saymanlığı'dır. Genel müdürlüğün en büyük iştiraki yüzde 75'le Vakıflar Bankası'dır. Genel müdürlüğün başka iştirakleri de vardır.

1983'ten bu yana her yıl aralık ayının ilk haftası Vakıflar Haftası olarak kutlanmakta, genel müdürlük ayrıca dokümantasyon, arşiv ve yayın çalışmaları yürütmektedir.

vâkı, Baltık Finlerinin çeşitli yer, nesne ve hayvanlarda bulunduğu inandıkları doğüstü güç. Genellikle Polinezya'nın *mana*'sına benzer biçimde, kişisel olmayan bir güç olarak düşünülürdü. Ama mezarlık ya da başka dinsel mekânlar gibi sık gidilen yerlere uğrayan ruhsal varlıkları da kapsardı. Özel yetenekleri olan kişilerin ve kâhinlerin bu güçlerin gerçek doğasını, ayrıca kişide simgeleşmeyen belirsiz bir güç olarak algılanan tekil ruhsal varlıkları görebildiğine inanılırdı.

Vakidi, tam adı EBU ABDULLAH MUHAMMED BIN ÖMER EL-VAKIDI (d. 747, Medine - ö. 823, Bağdat), Arap tarihçi. Hz. Muhammed'in askeri seferleri üzerine yazdığı *Kitabü'l-Magazi*'yle tanınır.

Medine, Şam ve Humus'ta öğrenim görek tanınmış hocalardan ders aldı. Abbasi halifesi Harun Reşid ve veziri Yahya bin Halid'in hac yolculuğu sırasında kılavuzluk yaptı. Bir süre tahıl ticaretiyle uğraştıktan sonra alacaklılarından kurtulmak için Bağdat'a kaçtı. Yahya bin Halid'in himayesine girerek durumunu düzeltti. Kendisini 819'da kadılığa atayan Halife Memun'un emriyle idam edildi.

Vakidi'nin, aralarında Mekke ve Medine kentlerinin tarihleri de bulunan, çoğu tarih üzerine 21 kitap yazdığı söylenir. Bazı yapıtları ise Kuran, fıkıh ve hadis alanlarındadır. Günümüze yalnızca *Futuhü's-Şam* olarak da bilinen *Kitabü'l-Magazi* adlı kapsamlı çalışması ulaşmıştır. Yayıp 1948'de Muhammed eş-Şirbani tarafından yayımlanmıştır.

Vakit, İstanbul'da yayımlanan (1917-59) günlük gazete.

22 Ekim 1917'de Ahmet Emin (Yalman) ve Mehmet Asım (Us) tarafından çıkarılmaya başlandı. Gazetenin ilk yazi işleri müdürleri Ali Naci (Karacan) ve Enis Tahsin'di (Til). Yazar kadrosunda Necmettin Sadık (Sadak), Kâzım Şinasi (Dersan), Hakkı Tanık (Us), Ahmed Rasim, Ahmet Şükrü (Esmer) vardı. Zaman zaman Reşat Nuri (Güntekin), Ruşen Eşref (Ünaydın), Hüseyin Cahit (Yalçın), Ziya Gökalp, Halide Edip'in de (Adıvar) yazıları yayımlanıyordu.

Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra birkaç kez kapatılan *Vakit*, *Muvakkat*, *Mütevakkat*, *Evkaf* gibi adlarla yeniden çıktı. 1920'de Ahmet Emin'in Malta'ya sürgün edilmesinden sonra gazeteyi Mehmet Asım yönetti. Asım Bey 1925'te Ahmet Emin'in hisselerini de satın aldı. 1934'te adı *Kurun* olarak değiştirildiyse de bir süre sonra gene *Vakit* adıyla çıktı. Bu dönemde kadrosunda Ömer Rıza Doğrul, Refik Ahmet Sevgil, Sadri Ertem, Yekta Ragıp Önen, Fikret Adil, İsmail Safa, Osman Cemal Kaygılı, Kemal Ahmet gibi gazetecilerle ressam Münif Fehim yer aldı. Bu yeni dönemde büyük bir rotatif getirildi, çok sayfalı özel sayılar yayımlandı. Rotatiflerle çok renkli baskıyı ilk kez *Vakit* yaptı.

Vakkanal, Japonya'da, Hokkaido Adasının kuzey ucunda kent. Noşappu Yarım-

adasında (*misaki*), Soya Körfeziyle (*van*) Soya Yarımadasının karşısında yer alır. Büyük bölümü, Teşio Dağlarının (*sammyaku*) kuzey uzantılarından Soya Platosunu kaplar. 1926'da Soya Demiryolu'nun açılması, 1934'te ise kentle kıyının açıklarındaki Rişiri ve Rebun adaları arasında düzenli gemi seferlerinin başlaması Vakkanal'nin önemli bir derin su balıkçılığı limanı olarak gelişmesini sağladı. Günümüzde yerel bir yönetim merkezi olan kentte deniz ürünlerini işleyen tesisler vardır. Nüfus (1985) 51.854.

vakolar, 13. ve 16. yüzyıllar arasında Kore ve Çin kıyılarını yağma eden korsan gruplar. Çoğunlukla çeşitli Japon feodal önderlerinin hizmetinde olan vakolar, bu dönemin başlarında Japon iç savaşlarına sık sık katılmışlardır.

14. yüzyılda Japon feodal önderleri Çin'e ve Kore'ye geniş çaplı ticaret seferleri düzenlediler. Ticari ayrıcalıklar elde edemeyen Japonlar kazançlarını güven altına alabilmek için kısa süre sonra zora başvurdular. 14. yüzyıla gelindiğinde Kore sularında korsanlık önemli boyutlara ulaşmıştı. Korelilerin 1443'te çeşitli Japon feodal önderleriyle antlaşmalar yapmasından sonra korsanlık olayları azaldı. Bu antlaşmalarla Koreliler yılda 50 Japon ticaret gemisinin girişine izin verdiler ve bu sayı zamanla arttı.

Bu arada, 13. yüzyılın sonlarına doğru Çin'de merkezi otoritenin zayıflamasıyla korsanlık Çin kıyılarına yayılmaya başlamıştı. Üç yüz kişi taşıyacak kadar büyük gemiler kullanan korsanlar, yer yer köyleri tümüyle yağmaladılar. Başlangıçta çoğunluğu Japon kökenli olan korsanlara daha sonra başkaları da katıldı. 16. yüzyılın başlarına gelindiğinde bunların çoğu büyük olasılıkla Çinliydi. Üslerini Çin kıyılarının açıklarındaki adalara kuran korsanlar sonunda Tayvan Adasına yerleşerek orada bir yüzyılı aşkın süre kaldılar. 17. yüzyıl sonlarına doğru, Japonya'da Tokugava şogunluğunun (1603-1867) ve Çin'de Qing (Mançu) hanedanının (1644-1911/12) güçlü birer merkezi yönetim kurmalarıyla korsanlık büyük ölçüde ortadan kaldırıldı.

vakum teknolojisi, normal atmosfer basıncının altındaki basınçlarda gerçekleştirilen işlemler ve fiziksel ölçümler. Herhangi bir işlem ya da fiziksel ölçüm, genel olarak aşağıdaki nedenlerin birinden dolayı vakumda gerçekleştirilir: 1) Havada bulunan ve işlem sırasında fiziksel ya da kimyasal tepkimeye giren öğelerin ortadan kaldırılması (örn. titan gibi tepkin metaller vakumda eritilir); 2) bir maddede soğurulmuş ya da çözünmüş durumda bulunan bir gazın ya da uçucu bir sıvının giderilmesi (örn. yağlara uygulanan gaz giderme işlemi, besinlerin kurutularak dondurulması) ya da yüze tutunmuş durumdaki gazların yüzden salınmasının sağlanması (örn. mikrodalga lambalarının ve doğrusal hızlandırıcıların imalat sırasında temizlenmesi) gibi, normal oda koşullarında var olan bir denge koşulunun bozulmasının sağlanması; 3) bir parçacığın bir başka parçacıkla çarpışmaya değin alması gereken yolu uzatmak, böylece bir işlem sırasında parçacıkların kaynaktan hedefe çarpışmaya uğramaksızın varmalarını sağlamak (uygulama örnekleri: Vakumda kaplama, parçacık hızlandırıcıları, televizyon resim lambası); 4) bir yüzeye birim zamanda çarpan molekül sayısının azaltılması, böylece yüzeyin bulaşma yoluyla kirlenmesi olasılığının düşürülmesi (örn. katıksız ince film hazırlanması, temiz yüzeyler üzerinde araştırmalar).

Vakumda gerçekleştirilmesi gereken bir işlem için izin verilebilir en yüksek basınç değeri belirlenir. Bu değer birim hacimdeki molekül sayısı (yukarıdaki 1. ve 2. nedenler için), ortalama serbest yol (3. neden için) ya da bir tek katman oluşturmaya için gereken süre (4. neden için) olarak verilebilir.

Oda sıcaklığında ve normal atmosfer basıncında 1 cm³ hava yaklaşık olarak 2,5×10¹⁹ molekül içerir; bu moleküller saatte yaklaşık 1.600 km hızla ve rasgele doğrultularda hareket eder. Bu moleküllerin kabın duvarlarıyla momentum alışverişi sonucunda, duvarların her cm² alanı başına uygulanan kuvvet 1 kg dolayındadır. Çeşitli birimler cinsinden ifade edilebilen atmosfer basıncı yakın zamanlara değin 760 mm yüksekliğindeki birim kesitli bir cıva sütunun ağırlığı olarak ifade ediliyordu; bir başka deyişle, 1 standart atmosfer=760 mm Hg olarak belirlenmişti. Farklı birimleri birbirine çevirmedeki zorluklardan kurtulmak için torr olarak adlandırılan yeni bir birim tanımlanmıştır; buna göre 1 standart atmosfer=760 torr'dur (1 torr=1 mm Hg). 1971'de kabul edilen SI (Uluslararası Birimler Sistemi) birimi ise newton/m²'dir ve bu birim pascal (Pa) olarak adlandırılmıştır. Bu birimler arasında şu bağıntılar vardır: 1 Pa=0,0075 torr; 1 standart atmosfer=101.325 Pa; 1 kg/cm²= 98066,5 Pa.

Vakum teknolojisinin ilk önemli uygulamasını elektrik ampulü yapımı oluşturdu (1900 dolayları). Bunu, içinde vakum bulunan başka aygıtların (örn. çeşitli elektron lambası türleri) yapımı izledi. Ayrıca bazı işlemlerin vakumda gerçekleştirilmesiyle elde edilen ürünlerin çok yüksek nitelikli olabileceği ya da normal atmosfer koşullarında elde edilmesi olanaksız sonuçların vakumda elde edilebileceği anlaşıldı. Bu tür işlemlere örnek olarak mercekleme kaplanarak ışık geçirimlerinin yükseltilmesi, kan bankaları için kan plazması hazırlanması ve titan gibi tepkin metallerin elde edilmesi anılabilir. 1950'lerde nükleer santrallerin kurulmaya başlaması, vakum teknolojisi donanımlarının gelişmesi ve yaygınlaşmasına neden oldu. Vakum işlemlerinin yeni uygulamaları da ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak uzay koşullarının benzetimi (simülasyon) ve mikroelektronik devrelerin yapımı sayılabilir.

Vakum oluşturmak ya da oluşturulan vakumu sürdürmek amacıyla çeşitli pompa(*) türleri kullanılır. En yaygın kullanılan pompa türü sızdırmazlığı yağla sağlanmış dönel pompadır. Bu tür pompada içi boş bir silindir (stator) içinde dönen ikinci bir silindir (rotor) vardır. Rotor, statora göre dışmerkezli olarak yerleştirilmiştir ve sürekli olarak statora teğet durmaz. Rotor ile stator arasındaki hilal biçimli hacimdeki gaz rotora bağlı iki palet tarafından sürüklenerek çıkış borusundan dışarı atılır. Bu pompayla atmosfer basıncından (y. 100.000 Pa) 2,5 Pa'lık basınçlara kadar vakum elde edilebilir. Art arda çalışan iki pompa ile (iki aşamalı pompa) 0,6 Pa'ya kadar inmek olanaklıdır. Bu pompanın değişik bir türü dönel pistonlu pompa olarak adlandırılır. Dönel pistonlu pompada tek bir palet vardır, içi boş olan bu palet emme supabı görevi yapar.

Daha yüksek vakum elde etmek için ön pompa olarak işlev yapan dönel pompanın ardına mekanik vakum yükseltici olarak anılan ikinci bir pompa bağlanır. Bu tür pompada statorun içinde 8 biçiminde iki rotor vardır; bunlar birbirlerine ve statora değmeksizin, birbirlerine ters yönde döndürülür. Rotorların lobları ile stator duvarı arasında kalan gaz, ön pompaya doğru

basılır. Böyle bir düzenele 0,1 Pa'ya kadar inilebilir.

Buhar yayımlı pompada bir pompa sıvısından yararlanılır. Pompanın içindeki basınç önce bir başka pompa aracılığıyla 10 Pa'ya kadar düşürülür. Isıtılarak buharlaştırılan pompa sıvısı pompa içine püskürtülür. Oluşan buhar jetleri pompanın soğutulmakta olan duvarlarına çarparak yoğunlaşırken boşaltılacak gazı da birlikte sürükler. Bu tür pompalarla 10⁻⁴ hatta (özel soğutulmuş levhalar kullanılarak) 10⁻⁵ Pa'ya kadar inmek olanaklıdır.

Lyon pompasında titan gibi tepkin bir maddeden yapılmış bir katot bulunur. Katot yüksek enerjili iyonlarla dövülünce buharlaşan titan kimyasal bileşime girdiği tepkin gazları sürükler, eylemsiz (tepkimeye girmeyen) gazlar ise iyonlaşmış katot yüzeyine gömülürler. Bu tür pompalarla 10⁻⁴ Pa'ya inilebilir. Titan süblümleşme pompalarında, ısıtılarak buharlaştırılan titan, tepkin gazları kimyasal bileşim yoluyla tuttuktan sonra, pompa duvarlarında süblümleştirilir. Bu tür pompa eylemsiz gazları boşaltmakta kullanılmaz. Yüze tutunmalı pompa gaz moleküllerini yüzeyinde tutma özelliği gösteren bir malzemeden oluşur. Böyle bir malzemenin yüzey yapısı gözeneklidir ve gözeneklerin boyutu molekül boyutu dolayındadır. Sıvı azot aracılığıyla aşırı soğutulan yüze tutucu madde gaz moleküllerini soğurarak vakum oluşturur, ısıtıldığında ise tuttuğu gazı serbest bırakır. Kriyojenik pompanın (kriyopompa) çalışma ilkesi gazların çok düşük bir sıcaklığa getirilmesi bir yüzey üzerinde yoğunlaştırılmasıdır. Soğutucu olarak genellikle helyum kullanılır. Bu yöntemle 10⁻⁵ Pa'nın altına inmek olanaklıdır.

İlçak basınçları ölçmek için özel basınç ölçme aygıtları kullanılır. McLead ölçme aygıtının çalışma ilkesi Boyle-Mariotte yasasına(*) ve temel olarak gazın hacminin ölçülmesine dayanır. Bu aygıtla 1.000-10⁻⁴ Pa'luk basınçlar ölçülebilir. Isıl iletkenlikten yararlanarak basınç ölçen aygıtlarda akkor duruma getirilmiş bir telden (filaman) ısının soğurulma hızı belirlenir. Bu hız filamanın içinde bulunduğu gazın basıncına bağlıdır. Pirani aygıtı ve ısılıftlı aygıt olarak başlıca iki türlü olan ısıl iletkenlik aygıtlarıyla 10.000-0,01 Pa'luk basınçlar ölçülebilir. Bir gazın içinden geçirilen bir elektron demetinin iyon oluşturma hızı, gazın iyonlaşma olasılığının yanı sıra basıncına da bağlıdır. Bu ilkeden yararlanarak basınç ölçen aygıt, soğuk katotlu iyonlaşma aygıtı ya da Penning aygıtı olarak adlandırılır. Bu tür aygıtlarla 10⁻³ Pa'luk basınçların ölçülmesi olanaklıdır. Penning aygıtında elektron demeti, alan etkisiyle salım(*) olgusundan yararlanarak soğuk bir katot yüzeyinden elde edilir. Akkor telli iyonlaşma aygıtı olarak adlandırılan basınç ölçme aygıtı da iyonlaşma buzinin ölçülmesi ilkesine dayalı olarak çalışır, ama bu aygıtta iyonlaştırmacı elektron demeti bir akkor telden termoionik salım(*) yoluyla elde edilir. Akkor telli iyonlaşma aygıtının geliştirilmiş bir türü olan Bayard-Alpert basınç ölçme aygıtı ile 10⁻⁶ Pa'luk basınçlar ölçülebilir.

vakumlu kaplama, plastik yüzeylerin metalle kaplanmasında uygulanan teknik. Bu işlemde metal (çoğunlukla alüminyum) yaklaşık 2 m çapındaki bir yüksek vakum odasında buharlaştırılarak yüzeye islenir. İşlem sırasında iş parçalarının odanın içinde döndürülmesi gerekir, çünkü metal parçacıkları doğrusal hatlar üzerinde yol alır. Alüminyum, iş parçasının yanına asılır ve tungsten filamanlarla ısıtılarak eritilir, daha sonra sıcaklık buharlaşma noktasına kadar artırılır. Uygulanan vakum düzeyi çok yük-

sek olduğundan, plastik malzemedeki nemlin ve uçucu maddelerin önceden giderilmesi gerekebilir

Val-de-Marne, Fransa'nın kuzeyinde Ile-de-France planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*) Paris'in güneydoğu kesimini kuşatır. Yüzölçümü 245 km²'dir. Paris metropoliten alanının 1964'te yeniden düzenlenmesi sırasında oluşturulan il, 1790'da kurulmuş olan eski Seine ilinin güneydoğu kesimini ve eski Seine-et-Oise ilinin birkaç bucagını (*commune*) kapsar.

İlin kuzeydoğu kesimi, Marne Irmağının çizdiği "S" biçimindeki büyük kıvrımın içindeki ve çevresindeki kentsel yerleşmeler ve il topraklarını güney-kuzey doğrultusunda ikiye bölen Sen Irmağıyla Marne'in birleştiği noktanın çevresindeki alanları kapsar. İlin güneydoğu kesimi korular ve tarım alanlarıyla kaplıdır. Orly Havaalanı'nın büyük bölümü il sınırları içinde olmakla birlikte terminal binası komşu Essonne ilindedir. Paris'in merkezindeki Les Halles'den taşınan Paris toptancı hali havaalanının yanındaki Rungis'dedir. Fransa'daki ana otoyol olan Güney Karayolu il topraklarını kuzeyden güneye boyları boya aşar.

Val-de-Marne'in kuzey kesiminde Vincennes kenti, güneydoğusunda ise 16. yüzyılın sonlarından kalma bir şatoyla Gros Bois Parkı yer alır. Val-de-Marne, il merkezi Créteil ve Nogent-sur-Marne olmak üzere iki ilçeye (*arrondissement*) bölünür. Nüfus (1991 tah.) 1.219.300.

Val-d'Oise, Fransa'da, Ile-de-France planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Yüzölçümü 1.246 km²'dir. Paris'in kuzeydeki dış banliyölerini kapsar ve Paris'in kuzeydoğusundan Normandiya sınırına kadar uzanır. 1964'te eski Seine-et-Oise ilinin kuzey kesiminden ayrılan topraklar üzerinde kurulmuştur.

İl merkezi Pontoise'dan geçen Oise Irmağı il topraklarını kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda boyları boya aşarak sınırın hemen güneyinde Sen Irmağıyla birleşir. İlin kısa batı sınırını Epte Irmağı çizer.

1970'lerin başında genişlemeye başlayan Paris banliyöleri, büyük bölümü Montmorency, L'Isle-Adam ve Carnelle gibi ormanlarla kaplı olan ilin doğu kesimine doğru yayılmaya devam etmektedir. İlin batısında tarım bugün de başlıca ekonomik etkinliktir. Bu bölgede başta tahıl olmak üzere çeşitli tarım ürünleri, Pontoise'la Montmorency arasındaki kireçtaşı oluşumlu mağaralarda ise bol miktarda mantar yetiştirilir. Aralarında Hollandalı ressam Vincent Van Gogh'un da bulunduğu birçok sanatçıya esin kaynağı olan Auvers-sur-Oise, çok sayıda turist çeker. Enghien-les-Bains, Paris'e en yakın kaplıcadır.

İlin izlenimci sanatçıların yapıtlarıyla ünlenen güneydoğu kesimi, özellikle Argenteuil çevresi, bugün yoğun biçimde sanayileşmiştir. İl Cergy, Pontoise, Argenteuil ve Montmorency ilçelerine (*arrondissement*) bölünmüştür. Nüfus (1991 tah.) 1.064.900.

Val Doré bak. Altın Vadi

Vâlâ Nurettin bak. Vâ-Nû, Vâlâ Nurettin

Valabhi, Hindistan'da, 5-8. yüzyıllarda Maitraka hanedanının başkenti olan antik kent. Saurashtra'da (bugün Gucerat), Kambay Körfezindeki bir koyda ve Bhavnagar limanının kuzeybatısında yer alıyordu. Gupta İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, Maitraka hanedanının ilk hükümdarı Senapati Bhataraka tarafından 470'lerde kurulduğu sanılır. Uzun süre başkent olarak kaldıktan sonra yaklaşık 780'de henüz açıklanamayan nedenlerle birdenbire tarihten

sildi. Saurashtra'nın Arap işgali altında olduğu dönemde (v. 725-735) varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

7. yüzyılda Çinli gezgin Xuanzang'in, yuz yılın bitiminde de Yijing'in uğradığı Valabhi çok sayıda Budacı manastırının bulunduğu tanınmış bir öğrenim merkeziydi. Yijing Valabhi'nin Bihâr'daki Nalanda kadar unlu olduğunu anlatır. Cayna gelenegine göre İkinci Cayna Konsili 5. ya da 6. yüzyılda Valabhi'de toplanmıştır. Bu konsilde Cayna kutsal kitabı bugünkü biçimini almıştır. Kent günümüzde ortadan kalkmıştır. Bakır levhaya yazılı Maitraka yazıtlarının ve muhürlerinin bulunduğu Vala adlı koyun, bu antik kentin yerinde bulunduğu kabul edilmektedir.

valabi, *Macropodidae* (kangurugiller) familyasından birçok orta boy keseli memeli türünün ortak adı *Wallabia* (eskiden *Protemnodon*) cinsini oluşturan 11 tür, ısı kangurulara benzerse de dış yapısı bakımından ayırt edilebilir. Baş ve gövdeleri 45-105 cm, kuyrukları 33-75 cm uzunluğundadır. İyil bilinen türlerinden kızıl boyunlu valabi (*N. rufogrisea*) Avustralya'nın güneydoğusundaki çalılık bölgelerde ve Tasmanya'da yaşar. Kamçıkuyruk valabi (*W. elegans* ya da *W. parryi*) yuzundeki desenlerden oturu güzel yuzlu valabi adıyla da tanınır. Bu tür Avustralya'nın doğu kıyılarındaki seyrek ağaçlı ormanlarda yaşar.

Kaya valabilerinin (*Petrogale* cins) uç turu genellikle suya yakın kayalık keumlerde bulunur. Postları güzel renkli, kuyrukları taban bölümünde incedir. Tehlike vediklerinde ayaklarını güçlü biçimde vurmaya başlarlar. Üç turden oluşan kuyruğu tırnaklı valabiler (*Onychogalea* cins) adlarını kuyruk uçlarındaki boynuzsuz oluşumdan alır. Bu valabilerin omuzlarında birçok çizgi bulunur. İçlerinden iki tür tukenme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Valachi, Joseph (Michael) (d. 22 Eylül 1904, New York kenti - ö. 3 Nisan 1971, La Tuna Federal İslah Kurumu, Texas, ABD), Lucky Luciano çetesine ilişkin itiraflarıyla tanınan ABD'li gangster.

1930'lardan 1950'lere değin daha çok kumar gelirlerinden pay alan, düşük rütbeli bir çete mensubuydu. 1959'da uyuşturucu suçundan 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Haziran 1962'de Atlanta'daki (Georgia) federal cezaevindeyken, polise muhbirlik yaptığı gerekçesiyle, birlikte kaldığı gangster liderlerinden Vito Genovese'den ölüm tehdidi aldı. Bunun üzerine panîşe kapılarak, kendisini öldürecek kişi olduğunu sandığı bir mahkûmu öldürdü. Yanlış yaptığını anlayınca, pişmanlık duygusuyla her şeyi ABD Uyuşturucu ve Tehlikeli İlaçlar Bürosu'na, Federal Soruşturma Bürosu'na (FBI), Adalet Bakanlığı'na ve John L. McClellan'ın başkanlık ettiği ABD Senato Daimi Soruşturma Alt Komitesi'ne anlattı. Böylece Cosa Nostra (Bizim İsimiz) olarak tanımladığı suç çetesinin gelişimini, üyelerini ve iç işleyişini açıklayan ilk çete uyesi oldu. O dönemde ABD adalet bakanı olan Robert Kennedy, Valachi'nin tanıklığını "ABD'de örgütlü suç ve dolandırıcılığa karşı mücadelede en büyük istihbarat kaynağı" olarak nitelendirdi. Sonraki yıllarda örgütlü suçlarla ilgili sorgulama, iddianame ve mahkûmiyetler birbirini izledi.

Valadon, Suzanne, asıl adı MARIE-CLÉMENTINE VALADON (d. 23 Eylül 1865, Bessines-sur-Gartempe, Limoges yakınları - ö. 19 Nisan 1938, Paris, Fransa), keskin.

canlı figürleri ve çarpıcı renk kullanımıyla tanınan Fransız ressam. Paris tablolarıyla ünlü ressam Maurice Utrillo'nun annesidir.

Bir çamaşırcının evlilik dışı kızı olan Valadon, küçük yaşta annesinden ayrılarak kendi başına yaşamaya başladı. Garsonluk ve sirk akrobatlığı gibi birçok değişik işte çalıştı. 1880'lerin başlarında ressam modelliğinde karar kıldı. Pierre Puvis de Chavannes, Henri de Toulouse-Lautrec ve Pierre-Auguste Renoir gibi resamlara poz verdi. Modellik yaptığı ressamı izleyerek pastel resim tekniğini öğrendi ve bu teknikle resimler yapmaya başladı. 1890 dolayında tanıştığı Edgar Degas'nın dostluğunu kazandı, onun yapıtlarını beğenen Degas bazılarını da satın aldı. İlk tablolarını yaklaşık 1892'de yapan ve ilk basılı resimleri 1894'te çıkan Valadon, 1896'da bir işadamıyla evlendi. Ama sergiler açmaya ve sanat ürünleri vermeye devam etti. 1909'da kocasından ayrıldı. Aynı sıralarda olgunluk dönemi üslubu biçimlenmeye başlamıştı. Çıplaklar, ölüdoğalar, portreler ve manzara resimleri yaptı. Çarpıcı çizgi ve kompozisyonlarıyla bütünleştirdiği duyarlı gözlemciliği büyük övgü topladı. Sık sık sergiler açan Valadon'un adı 1920'lerde ülkesinin dışına taşı.

Valahya bak. Eflâk

Valais (Fransızca), Almanca WALLIS, İsviçre'nin güneyinde kanton. Güneyde İtalya, batıda Fransa, kuzeyde Vaud ve Bern, doğuda da Uri ve Ticino kantonlarıyla çevrilidir. Yüzölçümü 5.226 km²'dir. Rhône Irmağının Rhône Buzulundan Cenevre Gölüne (Léman Gölü) kadar uzanan yukarı

Valais kantonunda, Vissoie yakınlarında elektrik santrali, İsviçre
FPG-EB Inc.

vadisini içine alır. Saint-Maurice'in hemen yukarısından başlayarak Rhône'un sağ yakası Vaud kantonu sınırları içinde kalır. Bern ve Pennine Alp'leri'ne bağlı dağ sıralarının çevrelediği Rhône, iki yanda başka vadilere açılır. Dik ve dar olan kuzeydeki vadilerden yalnızca Lötschen ve Leukerbad'da (Loèche-les-Bains) yerleşim vardır.

Tarihöncesi çağlardan beri yerleşim alanı olan yörenin adı ilk kez Julius Caesar'ın Keltler karşısında kazandığı Octodurum (Martigny) zaferine (İÖ y. 57) ilişkin kayıtlarda geçer. Başlangıçta Vallis Poenina (Yukarı Rhône Vadisi) adıyla anılıyordu. Ortaçağda 888'den başlayarak Burgonya'nın bir parçası oldu; 999'da Burgonya kralı Rudolf tarafından Sion piskoposuna verildi.

Helvetia Cumhuriyeti'ne bağlandığı 1798'e değin prens-piskoposların yönetiminde kaldı. Stratejik konumundan dolayı 1802'de Napoléon tarafından Rhodan adıyla bağımsız bir cumhuriyete dönüştürüldü; 1810'da da Simpon ili (*département*) olarak Fransa'ya bağlandı. 1815'te İsviçre Konfederasyonu'na girdi. 1845'te Katolik ayrılıkçıların oluşturduğu tutucu Sonderbund'a katılmakla birlikte, federal kuvvetlere karşı savaşmayarak 1847'de teslim oldu.

Oldukça seyrek bir nüfusu barındıran Valais'de hiç büyük kent yoktur. Yönetim merkezi Sion küçük bir kent görünümündedir. Valais'nin 4.000 m'yi aşan 50 kadar doruğu ve yumuşak yaz iklimi, turizme ve tatil ekonomisine önemli katkıda bulunur. Tanınmış büyük ölçüde geleneksel bir yapıya dayanmasına karşın, yüksek otlaklardaki sürülerden elde edilen süt mandıralara boru hatlarıyla taşınır. Eskiden bataklik bir ova görünümünde olan Rhône Vadisi, İsviçre'nin en verimli meyve üretim alanına dönüştürülmüştür. Büyük hidroelektrik santralleri ülkedeki elektrik enerjisinin dörtte birini sağlar. Batı Avrupa'nın en büyük barajı ve dünyadaki en yüksek çekim barajı olan Grande Dixence deniz düzeyinden 2.364 m yükseklikte yer alır. Ünlü Simpon, Büyük St. Bernard ve Grimsel geçitlerini aşan kara ve demir yolları bütün vadileri birbirine bağlar. Uzunluğu 3,8 km, yüksekliği 3.820 m olan ve 1980'de hizmete giren Klein-Matterhorn Avrupa'daki en yüksek teleferik hattıdır. Nüfusun yaklaşık üçte ikisi Fransızca, üçte biri Almanca konuşur. Katoliklerin oranı yüzde 90'ı geçer. Nüfus (1991 tah.) 248.313.

valans bak. değerlik

valans elektronu bak. değerlik elektronu

Valaoritis, Aristotélis (d. 2 Ağustos 1824, Levkás [Lefke] Adası - ö. 24 Temmuz 1879, Levkás Adası, Yunanistan), ateşli yurtseverliğiyle tanınan Yunanlı şair ve devlet adamı.

Levkás, Cenevre, Paris ve Piza'da (1842-48) öğrenim gördü. İngiltere ve Almanya'yı dolaştı. 1850'de Levkás'a döndükten sonra İon Adalarının Yunanistan'la birleşmesinde önemli rol oynadı (1863). Daha sonra Yunanistan'da siyasete atıldıysa da, Girit Ayaklanması'nın başarısızlığı üzerine 1869'da siyasetten çekildi.

İlk kitabı *Sikhurgemata* (Şiir Yazmak) 1847'de yayımlandı. 1857'de çıkan *Mnemosyna* (Anılar) adlı yapıtı sonradan genişletilmiş olarak yeniden basıldı. Uzun şiirleri *Kyra Phrosini* (1859), *Athanasios Diakos* ve *Astrapoyiannos*'ta (1867) Yunan tarihinin yakın dönemindeki olayları işledi. Konusu 14. yüzyılda geçen ve ölümüyle yarım kalan *Photeinos* ölümünden sonra basıldı (1891).

Valaoritis İon okuluna özgü günlük konuşma diliyle ve akıcı bir üslupla yazan yetenekli bir şairdir; ama özellikle Victor Hugo'ya hayranlığının getirdiği romantik tutkuları ve kendi ateşli yurtseverliği onu hiçbir sınır tanımayan coşkulu taşkınlıklara götürdü. Yapıtlarının tümü değilse bile çoğu özeleştiri ve derinlikten yoksundur.

Valar, LAVALAR olarak da bilinir, Myanmar'ın (Birmanya) doğusuyula Çin'in Yunan yönetim bölgesinde yaşayan ve Mon-Khmer dilleriyle akraba bir Güneydoğu Asya dili konuşan dağ halkları. Myanmar'da genellikle Lavalar, Çin'de ise Valar, Hkavalar, Kavalor ya da Kalalar olarak bilinirler. Myanmar'ın çevreden kopuk kuzey ve iç illerinde yoğunlaşmış olan

Valar pagandırlar. Kafatası avcılığı yapan bu gruplar kafataslarının iyi hasat ve sağlık getireceğine inanırlar. Komşu grupların kültüründen etkilenmiş olan ve onlarla evlilik ilişkilerine giren öteki Va grupları ise genellikle Budacıdır.

Valdemar I, lakabı BOYUK VALDEMAR, Danca VALDEMAR DEN STORE (d. 14 Ocak 1131 - ö. 12 Mayıs 1182, Danimarka), 1157-82 arasında Danimarka kralı. Danimarka'nın deniz ulaşımına yönelik Vend (Slav) tehdidine son vermiş, Kutsal Roma-

I. Valdemar, bir 12. yy sikkesi;
Ulusal Müze, Kopenhag
Nationalmuseet, Kopenhag

Germen İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını elde ederek Valdemar hanedanının yönetimi için kilisenin onayını almıştır.

Güney Jutland dükü Knud Lavard'ın oğlu ve Danimarka kralı II. Svenol'un da torununun oğluydu. Yirmi beş yılı aşkın süredir iç savaşlara yol açan taht kavgası sona erdirerek kralığa egemen oldu. Çok geçmeden, Roskilde piskoposluğuna atadığı üvey kardeşi Absalon'un desteğiyle Vendlere karşı bir dizi sefer düzenledi. 1169'da birlikleri Vend kalesi Rügen'i (bugün Almanya'da) ele geçirdi ve burayı Roskilde piskoposluk bölgesine kattı. Valdemar'ın askerleri Vendlerin Arcona'daki üssünü yerle bir etti. Ama bir yıl sonra Valdemar, kazandığı yerleri müttetiki Saksonya dükü III. Heinrich'le (Aslan) paylaşmak zorunda kaldı.

Valdemar, Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich Barbarossa'nın egemenliğini ve onun karşı-papalığa getirdiği IV. (ya da V.) Victor'un yetkisini tanıdı. Bunun üzerine Danimarka'nın en önemli din adamı olan Lund başpiskoposu Eskil, Papa III. Alexander'e karşı gelmekten sevgüne gitmeyi yeğledi. Valdemar ve Absalon saf değiştirerek Alexander'ın papalığını kabul edince (y. 1165) Eskil Danimarka'ya dönerek kralın babasının aziz ilan edilmesini ve oğlu IV. Knud'un tahtı paylaşmasını onayladı (1170). Böylece Valdemarların babadan oğula hüküm sürmesi onaylanmış oldu. I. Friedrich'e bağımlılığa son verildi.

Valdemar olası bir Alman saldırısına karşı Dan ordularını ve istihkamlarını güçlendirdikten sonra 1181'de I. Friedrich'le eşit koşullarda bir ittifak yapmayı başardı. İttifak Valdemar'ın kızıyla Friedrich'in oğlunun evlenmesiyle pekişti. Valdemar'ın sert yönetiminin yol açtığı çok sayıda ayaklanma başarısızlıkla sonuçlandı. En şiddetli ayaklanma 1177'de Lund başpiskoposu olan Absalon'un politikası yüzünden 1180'de patlak verdi ve 1181'de Valdemar tarafından bastırıldı.

Valdemar II, lakabı MUZAFFER VALDEMAR, Danimarka dilinde VALDEMAR SEJR (d. 1170, Danimarka - ö. 28 Mart 1241, Danimarka), 1202-41 arasında Danimarka kralı. Danimarka'nın Baltık imparatorluğunu batıda Schleswig'den doğuda Estonya'ya kadar genişletmiştir.

Kral I. Valdemar'ın oğlu, IV. Knud'un da kardeşi idi. 1188'de Schleswig dükü oldu ve Holstein (Kuzey Albingia) ile Hamburg'u aldı (1200-01). 1202'de tahta çıktıktan sonra, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tahtı için başlangıçta Welf hanedanının adayı IV. Otto'yu destekledi. Otto da Valdemar'ın Holstein üzerindeki egemenliğini tanıdı. Daha sonra Otto ile bozuşan Valdemar, Welflerin oluşturduğu bir ittifakı yendi (1214) ve Otto'nun rakibi Friedrich'in (sonradan İmparator II. Friedrich) yanında yer aldı. Friedrich, Vend (Slav) topraklarıyla Elbe ve Elde ırmaklarının kuzeyinde kalan Alman topraklarını Valdemar'a bıraktı.

1206'dan sonra Baltık bölgesinin doğu kesiminde Hristiyanlığın yayılması amacıyla düzenlenen seferlere katılan Valdemar, 1219'da, Frates Militiae Christi (Kılıç Şövalyeleri), Riga piskoposu Albrecht ve bir Vend donanmasının desteğiyle Estonya'ya saldırdı. Reval'de (Tallinn) kazandığı zaferden sonra, tüm Estonya'yı egemenliği altına aldı; ülke Reval ve Dorpat (Tartu) piskoposluk bölgelerine ayrıldı. Müttefikleriyle arasında çıkan anlaşmazlıklar Estonya'daki topraklarının yeniden paylaşımını gerektirdi (1222). Bundan sonra yalnızca Reval ve Kuzey Estonya Valdemar'da kaldı.

Valdemar 1218'de, geniş Danimarka imparatorluğu üzerinde hanedanının egemenliğini korumak için kendisiyle birlikte hüküm sürmek üzere oğluna da taç giydirdi. Bundan kısa süre sonra Kont Heinrich von Schwerin tarafından Kuzeydoğu Almanya'da, ummadığı bir anda oğluyla birlikte yakalandı ve tutsak edildi. Danimarkalı ve Alman vasallardan yardım gelmediği için 1225'e değin tutsak kaldı. Uzun pazarlıklardan sonra serbest bırakılmasına karşılık olarak Baltık ötesinde yalnızca Rügen ve Estonya'yı elinde tutmayı kabul etti. Ayrıca oğullarıyla birlikte çok sayıda rehine bıraktığı gibi büyük bir fidye ödedi. 1227'de karşı saldırıya girişti, ama Bornhöved'de kesin

sonra yıkıcı bir iktidar mücadelesine yol açtı.

Valdemar IV ATTERDAG (d. y. 1320, Danimarka - ö. 24 Ekim 1375, Schleswig). 1340-75 arasında Danimarka kralı. Kısa süre yabancı egemenliği altında kalan ülkesini yeniden birleştirmiştir.

Kral II. Christoffer'ın oğlu olan Valdemar sekiz yaşından sonra Kutsal Roma-Germen İmparatoru IV. Ludwig'in sarayında yetişti. 1338'de imparatorluk sarayından ayrıldı. İmparatorun ve Brandenburg valisi Ludwig'in yardımlarıyla, Danimarka hükümdarlığını Holstein kontları Gerhard ve Johann'ın (İlimli) elinden almak amacıyla diplomatik bir sadırıya girişti. Nisan 1340'ta Gerhard'ın öldürülmesinden sonra, Johann'la anlaşmaya vararak Danimarka tahtına çıktı. Schleswig dükü Valdemar'ın kız kardeşi Hedvig'le evlenerek Kuzey Jutland'ı elde etti ve egemenliğini Danimarka'dan koparılan öteki topraklara da yaydı. Vergileri artırarak ve Estonya'yı satarak (1346) topladığı parayla Sjaelland (Zealand) ile Funen ve Jutland'ın büyük bölümüne egemen oldu (1349). Aynı yıl Kuzey Almanya siyasetine müdahale ederek, Alman kralı IV. Karl'ın (1355'ten sonra Kutsal Roma-Germen imparatoru), Valdemar'ın müttefiki Brandenburglu Ludwig'i devirerek Rügen ve Rostock'u Danimarka'nın elinden alma girişimine karşı çıktı. Ludwig'in Berlin'e kadar uzanan topraklarını kurtardıktan sonra Karl ve Ludwig'i uzlaştırdı (1350), Danimarka'nın Rügen ve Rostock'taki egemenliğini yeniden kurdu.

Valdemar Danimarka'ya dönüşünde Jutlandlı soyluların ayaklanmasıyla karşılaştı (1350). Holstein kontları da ayaklanmayı destekliyordu. Valdemar'ın kurduğu güçlü kişisel yönetime yönelik bu ayaklanmayı başkaları izledi. Ayaklanmalar bastırıldıktan sonra Kalundborg'da bir meclis toplandı (1360). Meclis barışı pekiştirdi ve hükümdarla halk arasındaki karşılıklı hak ve görevleri belirledi.

Valdemar 1360'ta Skåne'yi İsveç'ten geri alarak babasının krallığını yeniden birleştirmeyi başardı. Ertesi yıl Gotland'ı ve zengin Visby kasabasını ele geçirdi. Böylece Baltık ticaretinde güçlü bir üs elde etmiş oldu ve Hansa Birliği, İsveç, Mecklenburg ve Holstein'in yanı sıra Jutland'da ayaklanan soyluların oluşturduğu güçlü bir ittifakın düşmanlığını kazandı. 1368'de ittifak orduları karşısında ağır bir yenilgiye uğrayınca Stralsund Antlaşması'nı (1370) kabul etmek zorunda kaldı. Bu antlaşmayla Hansa kentlerine ticari ayrıcalıklar tanındı, ama Danimarka toprak yitirmedi. Kızı Margrethe 1363'te Norveç kralı VI. Håkon'la evlenince, Danimarka ile Norveç birleşti ve bu birlik 1380'den 1814'e değin sürdü.

Valdemar BIRGERSSON (d. 1243 - ö. 26 Aralık 1302), 1250-75 arasında İsveç kralı. Babası Birger Jarl'ın(*) ölmesine (1266) değin ülkeyi onunla birlikte, daha sonra tek başına yönetmiştir. Rahibe adayı olan baldızıyla evlilik dışı ilişki kurarak ondan bir çocuk sahibi oldu. 1274'te bağışlanmak için gittiği Roma'da Papa X. Gregorius'a ödünler vermek zorunda kaldı; papalığın üstünlüğünü ve Roma'ya vergi ödeme yükümlülüğünü kabul etti. Bu ödünler kardeşlerinin ayaklanmasına yol açtı. En büyük kardeşi 1275'te I. Magnus adıyla krallığını ilan etti. Savaşta yenik düşen Valdemar Norveç'e kaçtı ve tahtına dönebilmek için yıllarca çeşitli komplolar düzenlediyse de başarılı olamadı.

Valdés, Alfonso de (d. 1490?, Cuenca, İspanya - ö. 3? Ekim 1532, Viyana, Avus-

turya). İspanyol humanist yergici. Ülkesinde döneminin en etkili düşünürlerinden biri olmuştur.

Juan de Valdés'in ikiz kardeşi idi. Alcalá Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü sanılır. Daha sonra görevli olarak Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) sarayına girdi. Önemli görevler üstlendiği burada ayrıca Latince uzmanı oldu. Worms Meclisi'nde (*Diet*) Martin Luther ile kilise arasında uzlaşma sağlamaya çalıştı; Regensburg Meclisi'nde de görev aldı. Napoli'de arşivcilğe atandıysa da bu görevine başlamadan Viyana'da vebadan öldü. En önemli yapıtları olan *Diálogo de Mercurio y Carón* (Mercurius ile Kharon'un Diyalogu) ve *Diálogo de las cosas ocurridas en Roma* (y. 1529; Roma'daki Olaylar Üzerine Diyalog) imparatora sadakatini ve uzun yıllar yazdığı Erasmus'un humanist yaklaşımlarına bağlılığını ortaya koydu; imparatorluk politikasını savunarak anılmış bir dine karşı çıkanları eleştirdi.

Valdés, Juan de (d. 1490?, Cuenca, İspanya - ö. Mayıs 1541, Napoli), İspanyol humanist. Alfonso de Valdés'in ikiz kardeşi idi.

İspanya'nın dinsel, siyasal ve edebi yaşamında önemli rol oynamış aydın bir aileden geliyordu. Ülkenin önde gelen humanistlerinden ders aldı; kardeşiyle birlikte yazdığı Erasmus'un yaklaşımlarına oldukça benzer dinsel görüşler geliştirdi. *Diálogo de la doctrina cristiana* (1529; Hristiyan Öğretisi Üzerine Diyalog) adlı yapıtının Enkizisyon'un tepkisini çekmesi üzerine ülkesinden ayrılmak zorunda kaldı. Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) verdiği görevi kabul ederek İtalya'ya yerleşti; ömrünün kalan bölümünü orada geçirdi, ama yapıtlarını İspanyolca yazdı. 18. yüzyıla değin yalnızca elyazması halinde çoğaltılıp dağıtılan *Diálogo de la lengua*'da (y. 1535; Dil Üzerine Diyalog) zekâ, incelik, bilgi ve sağduyu öğelerini kaynaştırdığı humanizme özgü bir yaklaşımla İspanyol üslup ve dilini ele aldı.

Valdés Leal, Juan de Nisa (d. 4 Mayıs 1622, Sevilla - ö. 15 Ekim 1690, Sevilla, İspanya), dramatik, yenilikçi ve çoğunlukla şiddet öğeleri içeren resimleriyle ünlü İspanyol ressam. Uzun yıllar Sevilla okulunun en önde gelen temsilcisi olmuştur.

Babası Portekizliydi. Valdés Córdoba'da Antonio del Castillo'nun yanında yetişti, 1653'e değin de bu kentte çalıştı. 1656'da Sevilla'ya yerleşti. 1660'ta da (Murillo'nun kurmuş olduğu) akademiye üye seçildi. 1663-66 arasında akademinin başkanlığını yaptı. Murillo'nun ölümünden sonra Sevilla'nın en önemli ressamı durumuna geldi.

İlk yapıtlarında Francisco de Herrera (Yaşlı) ve Castillo'dan açıkça etkilendi. "Aziz Andrés" (1645, San Francisco Kilisesi, Córdoba) ve "Plateros Madonnası" (Güzel Sanatlar II Müzesi, Córdoba) resimlerinde egzotik renkler, dramatik bir ışık kullanımı ve hareketli fırça vuruşları dikkati çeker. Sevilla dönemindeki resimleri ise günlük hareketler, hacimsiz biçimler ve parlak renkler gibi İspanyol rokokosunun habercisi öğeler içerir. Bu yapıtlarında hem Sevilalı, hem de Madridli ressamlardan ve Herrera'dan (Genç) etkilenen Valdés, "Vanitas" (1660, Wadsworth Atheneum'u, Hartford, Connecticut), "Finis Gloriarum Mundi" (1660), "Ölümün Zaferi" (1672; her ikisi de Hospital de la Caridad, Sevilla) ve "Bilginlerle Tartışan İsa" (1686, Prado Müzesi, Madrid) adlı resimlerinde ölüme ilişkin

II. Valdemar, bir 13. yy sikkesi; Ulusal Müze, Kopenhag
Nationalmuseet Kopenhag

bir yenilgiye uğrayınca Kuzey Almanya'daki İmparatorluğu sona erdi. Estonya'daki Danimarka egemenliği de sarsıldı, ama Valdemar Kılıç Şövalyeleri'yle anlaşarak (1238) Estonya'daki mülklerini korudu.

Dişarındaki başarısızlıklarına karşın Valdemar Danimarka'da güçlü bir yönetim kurdu. Çeşitli reformlar yaparak, I. Valdemar tarafından başlatılmış olan ordunun yeniden örgütlenmesini tamamladı. Toprak sahibi köylülere, askerlik hizmeti karşılığında vergi bağışıklığı tanıdı. Kiliseyi ve soyluları etkin bir denetim altına aldı, yasaları yeniden düzenledi ve çıkardığı Jutland Yasası'yla (1241) monarşinin gücünü artıracak biçimde yasama sistemini değiştirdi. Ülkeyi geniş feodal mülklere ayırarak, her birinin başına bir oğlunu getirmesi, ölümünden

konuları dinamik bir anlatım ve teatral bir şiddetle betimlemiştir. Konularının içerdiği şiddet ögesi ise, çoğu zaman üslubundaki yenilikçi yönün gözden kaçmasına yol açmıştır.

Valdivia, Şili'nin güneyinde, Los Lagos yönetim bölgesinde Valdivia ilinin merkezi kent. Callecalle ve Cruces ırmaklarının birleşerek Valdivia Irmağını (*rio*) oluşturdukları noktada, 1552'de kurulan kent, sömürge döneminde stratejik açıdan önemli bir ileri karakol olmasına karşın kalabalık bir Alman göçmen topluluğunun bölgeye yerleşerek ekonomik yaşama büyük canlılık getirdiği 19. yüzyıl ortalarına değin gelişemedi. Irmağın güney yakasında yer alan ticaret ve yönetim merkezinin yanında konut alanları, demiryolu atölyeleri, gıda maddeleri, deri, kereste ve metal üreten fabrikalar ve doklar yer alır. Irmağın kuzey yakasındaki sanayi bölgesi, Güney Şili Üniversitesi (1954), havaalanı ve fuar kente iki köprüyle bağlıdır. Kent ekonomisinde önemli yer alan deniz ticaretinin tamamına yakın bölümü Valdivia Irmağının Büyük Okyanusa döküldüğü noktada yer alan Corral limanından yapılır. Valdivia ve Corral 1960'ta meydana gelen depremden ve tsunamiden (sismik deniz dalgası) büyük hasar görmüştür. Nüfus (1991 tah.) belediye, 123.580.

Valdivia, Pedro de (d. y. 1498, Extremadura, İspanya - ö. Ocak 1554, Tucapel, Şili), İspanya'nın Şili valisi, Santiago ve Concepción kentlerinin kurucusu.

1534'te Güney Amerika'ya gönderilmeden önce İtalya ve Flandre'daki İspanya ordusunda görev yaptı. 1538'deki Peru iç savaşında Francisco Pizarro'yla birlikte Diego de Almagro'ya karşı savaştı. Şili seferi (1540) sırasında 150 İspanyol askeri ile bazı Yerli müttefiklerden oluşan birliğin komutanlığını üstlendi. Şili'nin kuzeyindeki kıyı çölünü aştı; Şili vadisinde büyük bir Yerli ordusunu yenilgiye uğrattı ve 12 Şubat 1541'de Valdivia kentini kurdu. 1546'da İspanyol egemenliğini güneydeki Bío-Bío Irmağına kadar genişletti. Peru'da iki yıl savaştıktan sonra Şili'ye vali atandı. 1550'de Şili'nin Bío-Bío'nun güneyinde kalan kesimlerinin fethine girişti ve Concepción kentini kurdu. Arokan Yerlilerine karşı girişilen bir sefer sırasında öldürüldü.

Valdocular, VALDESCİLER olarak da bilinir, ortaçağ Latincesinde VALDENSES, Fransızca VAUDOIS, İtalyanca VALDESI. 12. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan ve Hz. İsa'nın yoksulluğunu ve sadeliğini örnek alan din hareketi. Reform döneminde Protestanlığı benimseyerek Fransa-İtalya sınırında oluşan bir kilisenin üyeleri için de bu ad kullanılmıştır.

Eski Katolik ve Valdocu kaynakların az sayıda ve belirsiz olması nedeniyle hareketin kurucusu Pierre Valdo'ya (Valdes) ilişkin bilgi azdır. 1170-76 arasında Lyon'da vaaz vermiş, ama ilahiyat eğitimi olmadığı ve Kitabı Mukaddes'in Latince dışındaki basımlarını kullandığı için kilise yetkililerinin tepkisini çekmişti. Roma'da toplanan III. Laterano Konsili'ne (1179) katıldığı ve yoksulluk yemini Papa III. Alexander tarafından onaylandığı halde kilise tarafından tanınmayı başaramadı. Ama *Pauperesi* (Yoksullar) olarak anılan müritleriyle birlikte vaaz vermeyi sürdürdü. Papa III. Lucius, Verona Sinodu'nda çıkardığı papalık fermanyıyla (*Ad Abolendam* [1184]) Valdoculuğu yasakladı.

Bundan sonra Valdocular bazı kutsama ayinlerini ve araf kavramını reddederek Katolik Kilisesi'ne karşı çıktılar. Ayrıca çarpmışa gerilmiş İsa heykellerine tapınma gibi Katolik uygulamaları reddediyor, yemin etmeyi zorunlu sayan laik mahkemeleri de tanııyorlardı. Çoğu kez başka mezheplerle birleşen ve onlardan etkilenen hareket hızla İspanya, Kuzey Fransa, Flandre, Almanya ve Güney İtalya'ya, oradan da Polonya ile Macaristan'a yayıldı. Bu gelişmeler karşısında Roma aforoz yöntemiyle yetinemeyip aktif baskı ve idama yöneldi.

13. yüzyıl başlarında bir grup Valdocu Katolik Kilisesi'ne döndü. Yüzyılın sonuna gelindiğinde baskılar yüzünden hareket bazı yörelerden bütünüyle silinmişti. Valdoculuğun tarihindeki ikinci evre, Fransız reformcu Guillaume Farel'in 1526'da Reform ilahiyatını Valdocu vaizlere (*barbes*) tanıtmasıyla başladı.

1532'de Cianforan'da toplanan konferansta Valdocuların çoğu laik mahkemeleri, vaizlerinin evlenmemesi kuralını, Protestanlarca sunulan kader öğretisini ve kutsama ayinlerinden yalnızca ikisini (Vaftiz ve Komünyon) tanımayı kabul etti. Gene de Valdocular baskı altında yaşamaktan kurtulamadılar ve tam yurttaşlık haklarını ancak 1848'de kazanabildiler. Valdocu göçmenler 19. yüzyılın ikinci yarısında Uruguaya'ya geldiler, oradan da ABD'ye göç ettiler. Günümüzde sayıca en yoğun oldukları yer, Kuzey Carolina eyaletindeki Burke iline (*county*) bağlı küçük bir sanayi kenti olan Valdese'dir (nüfus 3 bin). Valdocular, yılda bir kez Torre Pellice'de (İtalya) toplanan sinodun seçtiği yedi kişilik bir kurulca (Tavola [Masa]) yönetilir.

Vale of Glamorgan, Galler'in güney kesimindeki South Glamorgan ilinde (*county*) ilçe (*district*). 1974'te oluşturulmuştur. Yüzölçümü 296 km²'dir. Bristol Kanalı kıyısında Penarth ve Nash burunları arasında uzanır. Batısında Ogwr, kuzeyinde Taff-Ely, doğusunda da Cardiff ilçeleri yer alır. İlçenin orta kesimindeki Cowbridge kasabasının dikdörtgen planı ve yakınlarında Roma sikkelerinin bulunmuş olması, Romalıların askeri bir üssü olan Bovium'un burada bulunduğunu düşündürmektedir. Vale of Glamorgan, 1880'lerde Rhondda Vadisi ve kuzeydeki öbür vadilerden gelen kömürü ihraç etmek için Barry'de liman tesislerinin kurulmasından sonra hızla sanayileşti.

Günümüzde Barry kenti ilçenin hem sanayi hem de yönetim merkezidir. Kentte ayrıca mızdan petrole kadar değişen ürünlerin ticareti yapılır. Barry Adası ilgi gören bir turizm merkezidir. Penarth hem yelkencilik hem de su kayağı merkezi olmanın yanı sıra Cardiff'te çalışan işçilerin konutlarının bulunduğu bir merkezdir. Penarth'taki Turner Evi Sanat Galerisi'nde hem klasik hem modern sanat yapıtları sergilenir. Nüfus (1986 tah.) 116.100.

Vale of White Horse, İngiltere'de, Oxfordshire ilinin (*county*) güneybatısında ilçe (*district*). Yüzölçümü 581 km²'dir. Shrivenham'dan Abington'a kadar 27 km boyunca uzanan vadinin suları Thames'in bir kolu olan Ock Irmağı toplar. Uffington'daki Whitehorse (Beyaz At) Tepesinin (285 m) tebeşir yüzeyine 114 m uzunluğunda ve 39 m yüksekliğinde dev bir at figürü oyulmuştur. Bu at figürüne ilişkin tek bilgi Tarihöncesi'nden kalmıştır.

Ock Irmağının Thames'e katıldığı yerde bulunan Abingdon, bölgenin yönetim merkezi ve en büyük kentidir. İlçede Atom Enerjisi İdaresi ve Tarımsal Araştırma Konseyi'ne bağlı araştırma kuruluşları var-

dır. Başlıca sanayi dalları otomobil ve tıp aletleri üretimidir. Nüfus (1986 tah.) 110.400.

Vale Royal, İngiltere'nin Cheshire ilinde (*county*) ilçe (*district*). Adı I. Edward'ın bugünkü Whitegate köyü yakınlarında yaptırdığı büyük bir Cistercium manastırından gelir. Yüzölçümü 384 km²'dir. İlçe toprakları ilin orta kesimindeki Cheshire tuz alanında yer alır. İlçedeki başlıca yerleşmeler her ikisi de tuz üretim merkezi olarak kurulan Winsford ve Northwich'tir. İlçedeki toplam işgücünün büyük bölümü Northwich'teki kimya sanayisinde çalışır. İlçe topraklarının büyük bölümü tarıma elverişlidir. Ortaçağda büyük bir av bölgesi olan batıdaki Delamere Ormanı günümüzde ilgi gören bir dinlenme merkezidir. Nüfus (1986 tah.) 113.500.

Valence, Fransa'nın güneydoğusunda, Rhône-Alpes planlama bölgesindeki (*région de programme*) Drôme ilinin (*département*) merkezi kent. Yapımı 12. yüzyılın başında tamamlanan eski Saint-Apollinaire Katedrali kente egemen konumdadır. Valence kentinin 14. yüzyılda piskoposluk olduğu ve 1450'ye değin piskoposlarca yönetildiği sanılır. XI. Louis 1450'de kente kurduğu üniversitenin karşılığında piskoposları dünyevi yetkilerinden vazgeçmeye ikna etmiştir. Üniversite, Fransız Devrimi'nden sonra kapatılmıştır.

Valence kenti günümüzde Rhône Vadisinde yetiştirilen meyve ve sebzenin pazarlandığı zengin bir ticaret merkezidir. Kentteki ekonomik etkinliklerin başında kuyumculuk, dokumacılık ve metalurji sanayisi gelir. Nüfus (1982) 64.942.

Valencia, Katalanca VALÈNCIA. İspanya'nın doğusunda özerk bölge (*comunidad autónoma*). Ülkenin doğusundaki Castellón, Valencia ve Alicante illerini kapsar. 1 Temmuz 1982 tarihli özerklik yasasıyla oluşturulmuştur.

Roma İmparatorluğu döneminde zengin bir bölge olan Valencia (Valentia) İS 5. yüzyılın başında Vizigotlarca fethedildi. 8. yüzyılın başında ise Endülüs Emevilerinin eline geçti. 11. yüzyılın başlarında Endülüs Emevilerinin dağılması üzerine bölgede Abdülaziz el-Mansur'un (hd 1021-61) yönetiminde bir emirlik kuruldu. Emirlik toprakları 1065'te Tuleytule (Toledo) hükümdarı el-Memun'un yönetimine girdi. Aragon kralı I. Jaime bölgeye düzenlediği birkaç başarısız seferden sonra 1238'de Valencia'yı ele geçirdi. Kendi parlamentosu ve yasalarıyla yönetilen krallığın Aragon Krallığı içindeki özerk statüsü 1261'de onaylandı. 1418'de bölgenin yönetimi yeniden düzenlenerek *Generalitat del Regne* adlı bir yönetim organı oluşturuldu. İspanya'nın öteki kesimlerinde geçerli olan hukuk ve yönetim sistemlerinin Valencia'da da uygulanmasını öngören 1707'deki *Nueva Planta* Kararnamesi'yle bölgenin özerkliği fiilen son buldu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Valencia'nın özerkliğini savunan çeşitli siyasal partiler ortaya çıktı. 1982'de bugünkü özerk bölge statüsünü kazanan Valencia, başında bir başkanın bulunduğu bir yürütme konseyi ve tek meclisli bir parlamento (*cortes*) tarafından yönetilir.

Valencia doğuda Akdeniz boyunca kuzey-güney doğrultusunda uzanan dar ve uzun bir bölgedir. Kuzeyde Katalonya, batıda Aragon ve Yeni Kastilya, güneybatıda Murcia'ya çevrilidir. Castellón ili bölgenin kuzey kesiminde, Valencia ili orta kesiminde, Alicante ili ise güney kesiminde yer alır. Akdeniz'e bakan kıyı düzlükleri batıdaki İber Dağlarına ve Penibetico Sıradağlarına doğru gittikçe yükselir. Bölgenin başlıca

akarsuyu Alicante ilinden doğuya doğru akan Segura Irmağıdır. Akdeniz ikliminin egemen olduğu bölgede kışlar ılık ve yağışlı geçer. Düşük olan yıllık yağış miktarı 400-500 mm arasında değişir; kıyı ovalarındaki yüksek verimlilik yoğun sulamaya bağlıdır. Yıllık ortalama yağış miktarı Castellón ilinde 425 mm, Elche yöresinde 280 mm'dir. Yağmur mevsimi kuzeyden güneye doğru gittikçe kısalır.

Valencia'nın Müslümanların egemenliği altında olduğu 714-1245 döneminden beri nüfus yoğunluğu yüksek olan kıyı bölgesinin zengin tarım toprakları küçük çiftlikler (*minifundios*) arasında bölünmüştür. *Minifundio* sahipleri evlilik ve toplumsal hareketlilik yoluyla kent orta sınıfıyla güçlü bağlar kurmuş bir kırsal orta sınıf oluşturur.

Yoğun sulama Valencia'yı Akdeniz Havzasındaki en zengin tarım bölgeleri arasına sokmuştur. Bazı çiftliklerde yılda 2-4 kez ürün alınmaktadır. Ekili toprakların dörtte birinin sulandığı bölgenin başlıca tarım ürünleri portakal ve pirinçtir. Büyük bir alana yayılan çeltik tarlalarında verimin son derece yüksek oluşu sık sık fazla üretime yol açmaktadır. Bölgenin ekilebilir topraklarının üçte birinde kuru tarım yapılır ve geleneksel Akdeniz ürünleri olan üzüm ve zeytin yetiştirilir.

Sanayi tesisleri genellikle küçük mülk sahiplerinin elindedir. Bu işletmelerde mobilya, şekerleme, ayakkabı ve oyuncak gibi çeşitli tüketim malları üretilir. Valencia, Alcoy, Elche, Elda ve Sagunto çevresinde belli bir yoğunlaşma olmakla birlikte, fabrikalar genellikle bölgenin dört bir yanına dağılmış durumdadır.

Gelişkin bir hizmet sektörüne sahip olan bölge ekonomisinde turizm de önemli paya sahiptir. Bölgenin en çok turist çeken kesimi Alicante ilidir.

Katalanca eskiden beri bölgenin orta sınıfının dilidir. 15. yüzyıldan beri Katalancanın bölgeye özgü bir lehçesi gelişmiştir. 20. yüzyıl başında yaşamış ünlü Valencialı yazarlar arasında, yapıtlarını Kastilya lehçesinde vermiş olan Vicente Blasco Ibáñez (ö. 1928) ve Gabriel Miró (ö. 1930) sayılabilir.

Bölgede her yıl birçok dinsel şenlik yapılır. Castellón ilindeki şenliklerde (*gayates*) bölgenin Müslümanlardan geri alınışı kutlanır. Valencia Şenliği sırasında şenlik ateşleri (*fallas*) yakılır ve özenle hazırlanmış geçit arabaları ateşe verilir. Nüfus (1991 geç.) 3.831.197.

Valencia, İspanya'nın doğusunda, Valencia özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*) il. Akdeniz kıyısında Valencia Körfezindeki kıyı ovasının ortasında yer alır. Yüzölçümü 10.763 km² olan ilin güney sınırını Alicante ilinin kuzeyindeki dağlar, kuzey sınırını ise kabaca Turia Irmağının su bölümü çizgisel oluşturur. İç kesimdeki platolar, Meseta Central'ın sınırını oluşturan ve Júcar Irmağı ile kolu Cabriel'in vadileriyle derin biçimde parçalanmış bir dizi kırık basamakla batıya doğru yükselir. Requena ve Liria dolaylarında daha alçak ve verimli topraklara açılan iç kesimlerde nüfus yoğunluğu genellikle düşüktür.

İl nüfusunun yüzde 80'i İspanya'nın doğu kesiminin en büyük ovası olan, yaklaşık 3.500 km² genişliğindeki kıyı ovasında yaşar. İldeki üretimin dörtte üçünden fazlasının gerçekleştirildiği ovoidan, Roma dönemi öncesinden beri sürekli olarak geliştirilip genişletilen sulama ağı sayesinde yüksek verim elde edilir. İlin başlıca ürünleri ovada yetiştirilen portakalla kıyı yakınlarına ekilen pirinçtir. Ovada ayrıca tahıl, meyve ve sebze, tepelerde ise üzüm ve zeytin yetiştirilir. Kıyılarda balıkçılık yapılır. Sanayi tesis-

leri arasında 1980'de yapımına başlanan Cofrentes'deki nükleer enerji santrali sayılabilir. İl merkezi Valencia içindeki önemli kentsel merkezler Alcira, Sueca, Torrente, Sagunto ve Cullera'dır. Nüfus (1982 tah.) 2.112.921.

Valencia, İspanya'nın doğusundaki Valencia ilinin ve Valencia özerk bölgesinin (*comunidad autónoma*) merkezi kent. Turia (Guadalaviar) Irmağının Akdeniz'e döküldüğü noktada, Huerta de Valencia olarak bilinen meyve bahçeleriyle kaplı bir bölgede yer alır. Kentin adı kayıtlara ilk kez Romalı tarihçi Livius'un yapıtlarında, Valentinia olarak geçmiştir. Livius, Konsül Decimus Iunius Brutus Callaicus'un İÖ 138'de

Valencia'da Caudillo Meydanı, İspanya
Ed Drews—Photo Researchers

buraya, Lusitanların lideri Viriathus'un eski askerlerini yerleştirdiğini belirtir.

Zamanla zengin bir Roma kolonisi durumuna gelen kent, İS 413'te Vizigotların, 714'te de Endülüs Emevilerinin eline geçti. 1021'de, Abdülaziz el-Mansur'un kurduğu Almería'dan Ebro Irmağı halicine kadar uzanan bağımsız bir emirliğin merkezi oldu. Kastilyalı komutan ve ulusal kahraman El Cid beş yıllık bir savaşın (1089-94) sonunda Magripli Murabıtlardan geri aldığı kenti 1099'da ölene değin bağımsız bir hükümdar gibi yönetti. Zaman zaman Valencia del Cid olarak da anılan kent, 1102'de yeniden Müslümanlar tarafından fethedildi.

Aragon kralı I. Jaime 1238'de Valencia'yı topraklarına kattıysa da, bölge kendi yasaları ve parlamentosuyla bağımsız olarak yönetilmeye devam etti. 1479'da ise Aragon Krallığı'na bağlı öteki topraklarla birlikte II. Fernando ve I. Isabel'in yönettiği Kastilya'yla birleşti. Bunu izleyen uzun barış dönemi kentin hızla büyümesini ve sanatlarının gelişmesini sağladı. Valencia sonraki iki yüzyıl boyunca Valencia resim okulunun merkezi oldu. İspanya'daki ilk matbaanın da 1474'te Valencia'da kurulduğu söylenir. Kent, İspanya İç Savaşı sırasında 1936'dan 1939'a değin Milliyetçiler tarafından başkent olarak kullanıldı.

"Yüz kuleli kent" olarak anılan Valencia'daki kulelerin başında katedralin bitişigindeki gotik Miguelete Kulesi (1381-1424) ve Valencia barok üslubunun güzel bir örneği olan altın Santa Catalina Kulesi (1688-1705) gelir. Eski kent merkezindeki La Seo Katedrali en önemli kilisedir. Yapımına 13. yüzyılda başlanan ve 1482'de tamamlanan katedralin üç kapısı, sırasıyla, romanesk, barok ve gotik üslupladır. Katedralde, aralarında Goya'nın iki büyük dinsel tablosunun da bulunduğu birçok sanat yapıtı vardır. Katedralin, Anayasa Meydanı'na açılan kapısında her perşembe günü öğle vakti Su Mahkemesi (Tribunal de las Aguas) toplanır. Yaklaşık 10. yüzyıldan beri varlığını sürdüren mahkemenin hepsi çiftçi olan üyeleri sulama sorunlarına ilişkin davaları dinler ve hemen karara bağlarlar. Bütün davalar Katalancanın Valencia lehçesiyle sözlü olarak yürütülür.

Kentteki önemli sivil yapılar geç gotik üslup-taki (15. yy) İpek Borsası (Lonja de la Seda), 15. yüzyılda yapılan avlusu ve güzel salonlarıyla dikkati çeken Palacio de la Diputación (Temsilciler Sarayı; Valencia Krallığı döneminde parlamento binası olarak kullanılmıştır), önemli arşivlerin ve kentin tarih müzesinin bulunduğu modern bir yapı olan Kent Meclisi (*Ayuntamiento*) ve 18. yüzyılda inşa edilmiş yeni-klasik Adalet Sarayı'dır (Palacio de Justicia). Valencia'yı çevreleyen surlar 19. yüzyılda yıkılmış ve surların kapılarında yalnızca ikisi günümüze ulaşmıştır. Kentin Müslümanların yönetiminde olduğu dönemden kalma yapıları arasında, bugün Paleontoloji Müzesi olarak kullanılan Tahıl Silosu (Almudín) ve 13. yüzyıla ait Amiral Hamamları (Baños del Almirante) sayılabilir.

Valencia'da sanat ve seramik müzeleri, botanik bahçeleri, 1501'de kurulan ve 1970'lerin başında yeni kampusuna taşınan bir üniversite vardır.

Valencia'nın limanı El Grao'dan tarımsal ürünler (pirinç, portakal, limon, soğan, şarap) ve mamul mallar (mobilya, sırlı cam ve seramik eşya, yelpaze, kumaş ve demir ürünleri) ihraç edilir. Nüfus (1991) belediye, 752.909.

Valencia, Venezuela'nın kuzeybatısındaki Carabobo eyaletinin merkezi kent. Ülkenin orta kesimindeki dağlık bölgede, deniz düzeyinden 490 m yükseklikte, Valencia Gölünün batı kıyısının yakınlarında Cabriales Irmağının kıyısında yer alır. Başkent Caracas'ın kuruluşundan sekiz yıl önce, İspanyol asker Alonso Díaz Moreno tarafından Nueva Valencia del Rey adıyla kuruldu (1555). 19. yüzyıl ortalarına değin Caracas'a rakip bir kent olarak kaldı. Venezuela'nın İspanya'dan bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynayan Carabobo Çarpışması (Haziran 1821) kentin 29 km güneyinde yapıldı; Valencia, bağımsızlık mücadelesi sırasında ve sonrasında üç kez Venezuela'nın başkenti oldu (1812, 1830, 1858). Günümüzde Venezuela'nın en büyük iki sanayi merkezinden biridir. Kentte hayvan yemi, gübre, işlenmiş gıda maddesi, süt ürünleri, bitkisel yağ, sabun, deterjan, kimyasal madde, ilaç, kâğıt, karton, kauçuk ürünleri, dokuma, giyim eşyası, ayakkabı, çimento, mobilya ve otomobil aksesuarı üretilir; motorlu araç montajı da önemli sanayi dallarından biridir. Kentteki Carabobo Üniversitesi 1852'de kurulmuştur. Valencia kenti 120 km kuzeydoğudaki Caracas'a demir ve kara yoluyla bağlıdır. Nüfus (1990 tah.) 903.076.

Valencia, Guillermo (d. 29 Ekim 1873, Popayán - ö. 8 Temmuz 1943, Popayán, Kolombiya), Kolombiyalı şair, çevirmen ve devlet adamı. Şiirdeki teknik ustahıyla tanınır.

Seçkin bir aileden geliyordu. Beşeri bilimler alanında eğitim gördü ve birkaç dil öğrendi. Zamanla hem siyasal, hem de edebi yaşamına yansıyan dengeli, kozmopolit bir bakış açısı geliştirdi. İlk şiir kitabı *Ríos*'ta (1898, yb 1914; Ayınlar), kendi şiirlerinin yanı sıra Fransızca, İtalyanca ve Portekizceden yaptığı serbest çevirileri bir araya getirdi. Hem ülkesinde, hem de ülke dışında ünlenmesine yol açan bu yapıttaki alışılmadık imgelerle, deneyici *modernismo* akımının öncülerinden biri oldu. Ama *modernismo* yandaşlarının çoğunun tersine, yalnızca şiirlerinde kaçış temalarını işledi; devlet adamı ve diplomat olarak etkin bir siyasal yaşam sürdü. 1918 ve 1930'da devlet başkanlığına aday oldu.

Sonraki yıllarda şiir yazmayı neredeyse bütünüyle bırakan Valencia çeviriye yöneldi. Bir Çin şiir antolojisinin Fransızca çevirisi olan Franz Toussaint'in *La flûte de jade*'ini (Yeşim Flüt), *Catay* (1928; Hitay) adıyla İspanyolcaya aktardı. Oscar Wilde'in *The Ballad of Reading Gaol* (1898; *Reading Zindanı Baladı*, 1968) adlı şiir yapıtını *La balada de la cárcel de Reading* (1932) adıyla çevirdi. Denemelerinin çoğunu da *Panegiricos, discursos y artículos* (1933; Methiyeler, Konuşmalar ve Makaleler) adlı yapıtında topladı.

Valenciennes, Fransa'nın kuzeyinde, Nord-Pas-de-Calais planlama bölgesindeki (*région de programme*) Nord ilinde (*département*) kent. Schelde (Escaut) Irmağının kıyısında yer alır.

Valenciennes kenti Hainaut kontlarının yönetimi sırasında gelişti. 1433'te Burgonya dükü III. Philippe'nin (İyi) daha sonra da oğlu Charles'ın (Cesur) yönetimine girdi. Valenciennes, 1678'de Nijmegen Antlaşmasıyla Fransa'ya bırakıldı. I. Dünya Savaşı'nın ilk ayında Almanlar tarafından işgal edildi. Valenciennes kenti eskiden dantelle-riyle ünlüydü. Fransa'daki ilk kömür yataklarının işletmeye açılması ve demir sanayisinin gelişmesi kentin zenginleşmesinde önemli rol oynadı. 1980'lerde petrol arıtımı ve otomobil üretimi gibi yeni sanayi dalları ortaya çıktı. Kentteki Güzel Sanatlar Müzesi'nde Watteau, Pater ve Harpignies gibi kent yakınlarında doğmuş ünlü sanatçıların yanı sıra, Rubens ve Van Dyck gibi büyük ressamların yapıtları sergilenir. Nüfus (1982) 41.976.

Valenciennes danteli, en ünlü iğ danteli türlerinden biri. İlk olarak Fransa'da, Nord ilindeki (*département*) Valenciennes kentinde, daha sonra Belçika'da Ypres ve Ghent çevresinde ve Fransa-Belçika sınırındaki Bailleul'de yapılmıştır. Valenciennes kentindeki üretimin en parlak dönemi yaklaşık 1705-80 arasında olmuştur. Öteki merkezlerde de gittikçe gerileyerek 19. yüzyılın sonuna değin sürmüştür.

Valenciennes danteli, 18. yy ortaları, Fransa
Institut Royal du Patrimoine Artistique, Brüksel

Valenciennes dantelinde, dönemin başka dantellerinin çoğunda görülen, deseni belirginleştirici kabark dış çizgiler (*cordonner*) yoktur; bu nedenle de yüzeyi çok düzdür. İlk Valenciennes dantellerinin zemin desenleri çok çeşitlidir; "keklik gözü" adı verilen ve küçük dairelerden oluşan bir desen bunlardan biridir. Kentte çalışan dantelciler ürünlerini kent dışındakilerinkinden ayırmak için 1715'ten sonra yalnızca baklava desenli bir zemin kullanmaya başladılar. Kendi dantellerine gerçek (*vrai*) Valenciennes, kent dışında eski zemin desenlerinin sürdürüldüğü öbür dantellere de sahte

(*fausse*) Valenciennes adını verdiler. Valenciennes giysilerde kullanılmamakla birlikte çok pahalıydı; varlıklı kişiler ve saray çevresi tarafından çok tutuluyor, yatak takımlarında, kadın iç çamaşırlarında, omza alınan üçgen biçimli şallarda kullanılıyordu. İlk desenler gelenekselleşmiş kıvrımlı yapraklardan ve çiçeklerden oluşuyordu. 18. yüzyıl sonlarında bu desenler daha doğalcı bir anlayışla işlendi. 1830'lardan sonra gerçek Valenciennes dantelinin baklava desenli zemini ve bazı tipik desenleri makineyle de taklit edildi.

Bugün Belçika sınırları içinde kalan Hainaut bölgesindeki Binche kentinde 17. yüzyıl sonlarında üretilmeye başlayan ve üslup açısından ilk Valenciennes dantellerini andıran dantel bu kentin adıyla anılır. İnce ve sık işlendiğinden deseni çok belirsiz olan Binche dantelini 18. yüzyılın ortalarında soylu hanımlar giysilerinde kullanmaya başladılar. Aynı yüzyılın sonlarına doğru özgün biçimiyle Binche dantelinin üretimine son verildi. Ama 19. yüzyıl ortalarında Binche'de işlenen çiçek motifleri, aplike dantel(*) yapımında kullanılmak üzere Paris'e gönderiliyordu.

Valens (d. y. 328 - ö. 9 Ağustos 378), 364-378 arasında Doğu Roma imparatoru. Kardeşi I. Valentinianus tarafından 28 Mart 364'te tahta ortak edilerek imparatorluğun doğu topraklarının başına geçti. Kısa bir süre sonra Konstantinopolis'te (İstanbul) kendini imparator ilan eden Procopius'un üzerine yürümek için Antiocheia'dan

Valens, Roma sikkesi, y. 360;
British Museum, Londra
Peter Clayton

(Antakya) harekete geçti. Askerlerince terk edilen Procopius'u 27 Mayıs 366'da öldürttü. Ardından ona destek veren ve Trakya'yı tehdit eden Vizigotlara savaş açtı. Mayıs 367'de Tuna'yı geçerek Vizigot topraklarını yakıp yıktı. İki yıl sonra bu bölgeye yeni bir sefer düzenleyerek Vizigotları kesin bir yenilgiye uğrattı. Theodorus'un Antiocheia'da başlattığı ayaklanmayı 371-372 kışında bastırdıktan sonra Perslerle savaşa girdi. Mezopotamya'da elde ettiği zafere karşın, 376'da uygun olmayan koşullarla barış yapmak zorunda kaldı. Aynı yıl komutanları, Hunların önünden kaçan Vizigotlara Tuna'nın güneyindeki Roma topraklarına yerleşme izni verdi. Çok geçmeden başkaldıran Vizigotlarla Adrianopolis'te (Edirne) giriştiği savaşta (9 Ağustos 378) kötü yönetimiyle ordusunu topyekûn bir yenilgiye sürükledi. Kendisi de savaş alanında öldü.

Ariusçu Hristiyan olan Valens, Katoliklere baskı yaparken paganlara pek dokunmadı. İmparator Iulianus'un görevlerine iade etmiş olduğu piskoposları sürgün etti. Son yıllarında bir ölçüde yumuşayarak sürgünlerin geri dönmesine izin verdi. Öte yandan Konstantinopolis'te çeşitli bayındırlık işleri

ni yürüttü ve bugünkü Şehzadebaşı semtinde kendi adıyla anılan sukemerini yaptırdı.

Valens Sukemerî, BOZDOĞAN KEMERİ olarak da bilinir, İstanbul'da Saraçhanebaşı semtinde sukemerî. Doğu Roma İmparatoru Valens döneminde, 368-373 arasında yapılmıştır. Sur dışındaki kaynaklardan kentteki genel sarnıçlara su getiren sistemin bir bölümünü oluşturur. Uzunluğu 971 m'dir. Eksen araları 7.75 m ile 8.24 m arasında değişen kemer gözleri iki ucta bir, ortada vadinin derinleştiği yerde ise iki sıra halindedir. Bu noktada kemerin yüksekliği 29 m'yi bulur. Atatürk Bulvarı da sukemerinin buradaki gözlerinin içinden geçer. Gerçek Bizans, gerekse Osmanlı dönemlerinde kullanılan ve birçok kez elden geçirilen Valens Sukemerî'ndeki son onarım 1990'da gerçekleştirildi.

Valentinianus I, Latince tam adı FLAVIUS VALENTINIANUS (d. 321 - ö. 17 Kasım 375. Brigetio, Aşağı Pannonia), 364-375 arasında Roma imparatoru. Germanlerin işgaline karşı Batı Roma sınırlarını başarıyla savunmuştur.

Valentinianus, Orta Avrupa'daki Pannonia'da görevli bir subayın oğluydu. Kendisi de orduya katıldıktan sonra babasıyla

I. Valentinianus, Roma sikkesi, y. 370;
British Museum, Londra
Peter Clayton

birlikte Afrika'da bulundu. Bazı kaynaklara göre İmparator Iulianus'un (Kâfir; hd 361-363) ordusunda görevliken Hristiyanlığı reddetmekten kaçtığı için gözden düştü. Bununla birlikte Iulianus'un 363'teki Pers seferine katıldı ve onun ardılı Iovianus tarafından terfi ettirildi. Iovianus, 17 Şubat 364'te ölünce ordu komutanları Valentinianus'u Nikai'a'da (İznik) imparator ilan ettiler. Valentinianus 28 Mart'ta kardeşi Valens'i ortak hükümdarlığı getirdi ve kendisi Batı'da kalırken kardeşini Doğu'yu yönetmekle görevlendirdi.

Valentinianus tükenmek bilmez bir enerjiyle imparatorluğun sınırlarını savundu. Ocak 365'te Galya'daki komutanları Alamanlar karşısında yenilgiye uğrayınca Valentinianus harekâtı yürütmek üzere ekimde Paris'e yerleşti. Komutanlarından Iovianus Germanleri üç kez yenilgiye uğrattı. Durocatalaunum'daki (bugün Châlons-sur-Marne, Fransa) üçüncü savaşta Iovianus Alamanlara büyük kayıp verirdi; böylelikle Galya yıllarca saldırlardan korundu.

Valentinianus, dokuz yaşındaki oğlu Gratianus'un kendisinden sonra imparator olmasını güvence altına almak amacıyla Ağustos 367'de onu ortak hükümdarlığa getirdi. İki ay sonra Trier'e yerleşti. Ren Irmağı kıyısında karmaşık bir savunma sistemi kurmaya çalıştı. Kuvadlar 375'te Pannonia'yı işgal edince Sirmium'a (bugün Sremska Mitrovica, Yugoslavya) gitti ve kısa bir süre sonra burada öldü.

Valentinianus II, Latince tam adı FLAVIUS VALENTINIANUS (d. 371, Treveri, Belçica - ö. 15 Mayıs 392, Viyana, Lugdunensis), 375-392 arasında Roma imparatoru.

I. Valentinianus ile ikinci karısı Iustina'nın oğluydu. Dört yaşında, babasının ölümünden beş gün sonra 22 Kasım 375'te Aquincum'da (bugün Budapeşte) imparator ilan edildi. Bu, ortak hükümdarlıardan Valens ile Gratianus'un rızası ya da haberi olmadan gerçekleşti. Ama Valens ile Gratianus daha sonra Valentinianus'u tanıyarak İtalya, Afrika ve Illyricum'u (annesini aracılığıyla) yönetmesine izin verdiler. 383'te tahtı zorla eline geçiren Magnus Maximus, Gratianus'u öldürterek 387'de İtalya'yı işgal etti. Valentinianus annesiyle birlikte yeni Doğu imparatoru I. Theodosius'un denetimindeki Thessalonike'ye (Selanik) kaçtı. 388'de Maximus'un Theodosius tarafından tahttan indirilmesinden sonra Valentinianus yeniden yönetimi eline aldı. Ama genç imparator 392'de Viyana'daki sarayında ölü bulundu. Valentinianus'un, Galya yönetiminden uzaklaştırmaya çalıştığı Arbogastes'in adamları tarafından öldürüldüğü sanılmaktadır.

Valentinianus III, Latince tam adı FLAVIUS PLACIDIUS VALENTINIANUS (d. 2 Temmuz 419, Ravenna - ö. 16 Mart 455, Roma), 425-455 arasında Roma imparatoru.

421'de III. Constantius adıyla hüküm süren Flavius Constantius ile Galla Placidia'nın oğluydu. Amcası İmparator Honorius'un 423'te ölmesinden sonra iki yıl boyunca, tahtı zorla ele geçiren Johannes hüküm sürdü. Daha sonra 437'ye değin Valentinianus'un annesi Placidia Batı'yı oğlunun adına yönetti. Ama bu dönemin son yıllarında gerçek iktidar güçlü patricilerden Aetius'un eline geçti. O yılların en önemli siyasal olayı 429'da Vandalların Afrika'ya çıkmasıydı. Vandallar 10 yıl sonra Valentinianus'un buradaki yönetimine son verdiler.

29 Ekim 437'de Valentinianus Doğu Roma imparatoru II. Theodosius'la (408-450) Eudokia'nın kızı olan Licinia Eudoxia'yla evlendi. 444'te Papa I. Leo'yla (Büyük) birlikte Roma piskoposuna yerel kiliseyi karşısında üstünlük tanıyan ünlü *Novel 17* adlı fermanı çıkardı. Hunlar 451'de Galya'yı, 452'de de İtalya'nın kuzeyini iştila etti. Bu dönemde Valentinianus'un önemli bir rol oynayıp oynamadığı bilinmemektedir.

Valentinianus asılsız bir ihbar yüzünden Aetius'u Roma'daki imparatorluk sarayında 21 Eylül 454'te kendi elleriyle öldürdü. Ertesi yıl, Aetius'un hizmetlileri, Optila ve Thraustila adlı iki barbar da Campus Martius'ta imparatoru öldürerek efendilerinin öcünü aldılar.

Valentino (AZİZ) (ö. 3. yy, Roma; yortu günü 14 Şubat), yaşamöykülerinin tarihsel gerçeklik taşıdığı düşünülen iki efsanevi din adamı.

Rahip ve hekim olan Valentino İmparator II. Claudius'un Hristiyanlara uyguladığı baskılar sırasında öldürülmüş ve Flaminius Yolu'na (Via Flaminia) gömülmüştü. Papa I. Julius (Aziz) bu Valentino'nun mezarının üzerine bir bazilika yaptırdı. İtalya'da, Terni piskoposu olan öteki Aziz Valentino'nun da gene Roma'da öldürüldüğü sanılmaktadır. Kemikleri sonradan Terni'ye taşınmıştır. İki Aziz Valentino'nun aslında tek bir kişi olduğu ve iki ayrı biçimde efsaneleştirildiği de düşünülebilir.

Aşklar bayramı olan Aziz Valentino Günü'nün başlangıcı ise en azından 14. yüzyıla değin uzanır. Aşklar gününde (Sevgililer Günü) "Valentino kartları" yollama geleneğinin azizlerle bir ilişkisi yoktur.

Valentino, Rudolph, asıl adı RODOLFO PIETRO FILIBERTO RAFFAELLO GUGLIELMI (d. 6 Mayıs 1895, Castellana, İtalya - ö. 23 Ağustos 1926, New York kenti, ABD). sessiz sinemanın en büyük yıldızlarından İtalyan asıllı ABD'li oyuncu.

ABD'ye 1913'te göç etti ve bir süre bahçıvanlık, bulaşıkçılık gibi işlerde çalıştıktan sonra vodvil gösterilerinde dans etmeye başladı. 1918'de Hollywood'a giderek filmlerde küçük rollere çıktı. 1921 tarihli *The Four Horsemen of the Apocalypse* (1921; *Mağşerin Dört Atlısı*) filmindeki başrolüyle ün kazandı. Hollywood basın temsilcilerinin de katkısıyla kısa sürede yıldız oyuncu durumuna geldi. Genellikle romantik dramlar olan filmleri arasında *The Sheik* (1921; *Şeyh*), *Blood and Sand* (1922; *Kanlı Meydanlar*), *The Eagle* (1925; *Kartal*) ve *The Son of the Sheik* (1926; *Şeyhin Oğlu*) sayılabilir.

Valentino'nun, ülserinin delinmesi sonucu 31 yaşında ölmesi bütün dünyada yankılar

Valentino *Şeyh* filminde Agnes Ayres ile, 1921

The Oliver Demberger Collection—Cherokee Book Shop

uyandırdı. Hayranlarından intihar edenler oldu, kalabalık cenaze töreni sırasında olaylar çıktı. Adı sinemanın büyük efsanelerinden birine dönüştü.

1976'da Alexander Walker'ın yazdığı bir yaşamöyküsü yayımlandı.

Valentinus (ü. 2. yy), gnostisizmin Roma ve İskenderiye okullarını kuran Mısırlı din felsefesi. Müritlerinin kurduğu Valentinusçu cemaatler 2. ve 3. yüzyıllarda Hristiyan ilahiyatının karşısındaki en ciddi tehdidi oluşturmıştır.

Müritlerinin savına göre, Aziz Paulus'un öğrencisi Theodas tarafından eğitilip vaftiz edilmişti. İskenderiye'de felsefe eğitimi gördü. 2. ve 3. yüzyıl ilahiyatçılarından günümüze ulaşan belgeler göre yaklaşık 136'da Papa Aziz Hyginus'un döneminde (y. 136-140) Roma'ya gitti ve 25 yıl boyunca orada kendi öğretisini yayarak nüfuz kazandı. Roma piskoposu olmayı beklediği halde bu görüye getirilmemesi üzerine yaklaşık 140'ta Hristiyan cemaatini terk etti. Yaklaşık 160'ta Kıbrıs'a ve bir olasılıkla İskenderiye'ye gitmek üzere Roma'dan ayrıldıktan sonra mitolojik temellere dayandığı din felsefesini geliştirmeyi sürdürdü. Paulusçu ilahiyat ile gnostisizmin ilkelerini kaynaştıran Hakikatin İncili'ni kaleme aldı.

Valentinusçuluğa ilişkin metinlerin Kopt dilinde çevirisini içeren Mısır papirüsü Jung Kodeksi (1946'da bulunmuştur) öğretisinin doğru biçimde anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Daha sonra Doğu ve Batı'ya özgü karmaşık biçimlerle gelişen Valentinusçu sistemin başlangıçtaki yapısı, İsa'nın ölümünün ve yeniden doğuşunun kurtuluş öğretisi

açısından işlevselliğini vurgulaması bakımından Paulusçu mistik ilahiyata benzer. Çağdaş araştırmacılar Valentinusçu öğretinin, daha sonra Hristiyanlıkta ruhani yaşamın insanmerkezli türlerinin ortaya çıkması üzerindeki etkisinin önemini vurgulama eğilimindedirler. Valentinusçuluk, 5. yüzyılda Batı'da ortaya çıkan benzeri Pelagiusçuluk akımının da katkısıyla günümüze değin killi tarihinin her döneminde iz bırakmıştır.

Valera, Venezuela'nın kuzeydoğusundaki Trujillo eyaletinin orta kesiminde kent. Mérida Cordillerası'nın kuzey uzantılarında, Motatán Irmağının kıyısında yer alır. Eyaletin en büyük kenti olan Valera hızla gelişerek 19 km kuzeydoğusundaki eyalet merkezi Trujillo'yu geride bırakmıştır. Günümüzde şeker kamışı, kahve, kakao, meyve ve tahıl yetiştirilen bir tarım bölgesinin başlıca ticaret merkezidir. Ülkedeki toplam buğday üretiminin yaklaşık dörtte birini Valera ve çevresi sağlar. Kentteki başlıca sanayi dalı un üretimidir. Nüfus (1990 tah.) 111.114.

Valera y Alcalá Galiano, Juan (d. 18 Ekim 1824, Cabra - ö. 18 Nisan 1905, Madrid, İspanya), kendine özgü bir üslup geliştirmiş İspanyol yazar. Aynı zamanda siyaset adamı ve diplomatıdır. Diplomatlığı sırasında Avrupa ve Amerika'yı dolaşmış, milletvekilliği, senatörlük ve müsteşarlık da yapmıştır.

Romanlarında karakterlerin, özellikle kadın karakterlerin derin psikolojik çözümlemelerine yer verdi. Doğalcı anlatıma karşı çıkarak romanın bir şiir biçimi olduğunu savundu. Özlü, zarif üslubu ve ustaca çizilmiş karakterleriyle *Pepita Jiménez* (1874), ayrıca *Doña Luz* (1879) ve *Juanita la Larga* (1895) en tanınmış yapıtlarıdır. Öbür önemli romanları *Las ilusiones del doctor Faustino* (1875; Doktor Faustino'nun Yanılsamaları), *Morsamor* (1899) ve *El comendador Mendoza*'dır (1877; Komutan Mendoza). Edebiyat çalışmalarında çok geniş bir ilgi alanı olan Valera, Faust'tan bölümler çevirmiş, *Don Kişot*, *Faust* ve daha başka yapıtlar üzerine edebiyat eleştirileri, *El pájaro verde* (1887; Yeşil Kuş) gibi öyküler, *La venganza de Atahualpa* (Atahualpa'nın Öcü) gibi oyunlar, felsefe, tarih ve siyaset konularında sayısız makaleler yazmıştır. Marcelino Menéndez y Pelayo ve Leopoldo de Cueto gibi aydınlarla yazdığı mektuplar ise dönemin çeşitli sorunları üzerine izlenim ve görüşlerini içerir.

Valerianaceae (kediotugiller), *Dipsacales* takımından, 100 kadar cins ile 400 kadar bir yıllık ve çok yıllık otsu bitki türünü kapsayan takım. Bu türlerin bir bölümü süs bitkisi ve sebze olarak yetiştirilir, bazısından da ilaç ve parfüm yapımında yararlanılır. İlman kuşakta, And Dağlarında ve Afrika'da kendiliğinden yetişen bu familya üyelerinin sık kümeler oluşturan ve genellikle tabanda mahmuz biçiminde çıkıntılar taşıyan 3-5 loplü tüpsü çiçekleri vardır. Çiçeklerin çanak yaprakları ya yok olmuştur ya da tüpsü yapıları indirgenmiştir. Yapraklar basit ya da parçalıdır.

Familiyanın en geniş cinsi olan *Valeriana* 200 kadar türü kapsar. Üyelerinin çoğu Kuzey Amerika'ya özgü olan bu cinsin en iyi tanınan türü kediotudur (*Valeriana officinalis*). Kediotu Avrasya'da yetişen 1,5 m yükseklikte otsu bir bitkidir. Parçalı yaprakları ve tatlımsı kokulu, pembe-beyaz çiçekleri vardır. Köklerinden parfüm yapımında kullanılan baharlı bir uçucu yağ

çıkarılır; ayrıca, yatıştırıcı ve spazm çözücü olarak kullanılır.

Akdeniz'e özgü kuzugevreği (*Valerianella olitoria*) ve İtalya kuzugevreği (*V. eriocarpa*) türleri sebze olarak kullanılan yaprakları için yetiştirilir. *Valerianella* cinsi çoğu Avrasya kökenli 80 kadar türü içerir. Anayurdu Akdeniz olan kırmızıkediotu (*Centranthus ruber*) 50-90 cm'ye kadar uzayabilen, hoş kokulu, pembe, beyaz ya da kırmızı çiçekli bir türdür. Aynı kediotu kökü gibi bu türün de kökleri yatıştırıcı olarak kullanılır. Gene Akdeniz'de yetişen, kırmızı çiçekli *Fedia conucopiae*, Kuzey Amerika'nın kuzeybatısına özgü pembe çiçekli *Plectritis congesta* ve öbürleri gibi bir yıllık değil çok yıllık olan beyaz ya da sarı çiçekli Avrasya kökenli *Patrinia* türleri alımlı kır bitkileridir.

Valerianus, tam adı PUBLIUS LICINIUS VALERIANUS (ö. 260), 253-260 arasında Roma imparatoru.

İmparator Severus Alexander'ın hükümdarlığı sırasında (222-235) konsül oldu. Severus'un ölümünden sonra, Senato'yu İmparator Maximinus'a (hd 235-238) karşı ayaklanan I. Gordianus'u (hd Mart-Nisan 238) desteklemeye ikna etti. Decius'un (hd 249-251) hükümdarlığına değin kayıtlarda adı bir daha geçmeyen Valerianus, Gallus'un imparatorluğu sırasında (251-253) Yukarı Ren'deki ordulara komuta etti. Daha sonra, kendini imparator ilan etmiş olan Aemilianus'a karşı sürdürülen savaşta Gallus'a yardım etmekle görevlendirildi. Ama Valerianus yetişmeden Gallus kendi askerleri tarafından öldürüldü. Aemilianus'un da askerler tarafından öldürülmesi üzerine tahata Valerianus geçti.

Decius'un Hristiyanlara yönelik baskı politikasını yeniden başlatan Valerianus, aralarında Kartaca piskoposu Cyprianus ile Papa II. Sixtus'un da bulunduğu pek çok kişiyi idam ettirdi. Tek bir hükümdarın tüm imparatorluğu yönetmesinin artık mümkün olmadığını anlayınca, batıdaki toprakların yönetimini oğlu Gallienus'a bıraktı. Sasani saldırısını püskürtmek için doğuya bir sefer düzenleyen Valerianus, Haziran 260'ta Sasani kralı I. Şapur'a tutsak düştü ve tutsaklığı sırasında öldü.

Valerius Flaccus, Galus (ü. İS 1. yy), Romalı epik şair. *Argonautica* (Argonotlar Destanı) adlı ünlü yapıtında, başka kaynaklardan da yararlanmakla birlikte Gümüş Çağ Latin şiirinin aşırılıklarından uzak, canlı tipleme ve betimlemeler yer vermiştir. Yaşamına ilişkin bilgi azdır. Quintilianus İS 96'dan önce yazdığı *Institutio oratoria* (Hitabetin İlkeleri) adlı yapıtında Valerius'un kısa süre önce öldüğünden söz eder.

Valerius'un günümüze ulaşan tek yapıtı olan *Argonautica*, İmparator Vespasianus'a adanmış ve altılı ölçüyle yazılmış bir epik şiirdir. Kitapta İason ile öbür kahramanların Altın Post'u Tesalya'ya geri getirmek için "Argos" gemisiyle Kolhis'e yaptıkları ünlü yolculuk anlatılır. Konuyu şair Rodoslu Apollonios'un (ü. İÖ y. 200) *Argonautika*'sından alan Valerius, üslup bakımından da Vergilius'tan etkilenmiştir. Ama Medea'yı Dido'dan çok daha yumuşak ve daha ihtirassız bir kişilikle betimler. Valerius'un şiir tekniği üzerinde de Ovidius'un etkisi görülür. Bütün bu etkilere karşın özgün bir şair olan Valerius yalın ve açık bir dille güçlü bir dram yeteneğini birleştirir. Yapıtında dönemin Latin şiirinde görülen gösterişli sözlere ve bilgi sergilemelerine rastlanmaz.

Argonautica'nın varlığı, İtalyan hümanist Poggio'nun Sankt Gallen Manastırı'nda ilk dört cilt ile beşinci cildin yarısını bulmasıyla ortaya çıkarıldı (1417). İlk basımı 1474'te yapılan kitabın sonraki basımları Teubner dizisinde (1913) yayımlandı.

Valerius Maximus (ü. İS y. 20), Romalı tarihçi ve ahlakçı. Güzel konuşma sanatı ustalarının kullanması için tarihsel fıkraları içeren önemli bir kitap yazmıştır.

Yoksul bir ailedendi. 14'te konsül ve Asya prokonsülü olan Sextus Pompeius'un dostluğunu ve korumasını kazanarak iyi bir konuma yükseldi. Doğu'ya yaptığı yolculukta (y. 27) ona eşlik etti. *Factorum et dictorum memorabilium libri ix* (y. 31; Anılmaya Değer İşler ve Sözlerin Yer Aldığı Dokuz Kitap) adlı yapıtını retorik okullarında kullanılması amacıyla ve insanların erdem ve kusurlarını örneklerle göstermek için yazdı. Kitabın düzenlemesi gelişigüzel ve dağınık, üslubu da abartılı, yapay ve gösterişlidir. Ama zaman zaman iyi oturmuş, etkileyici ve anlamlı ifadelere, ustaca bağlantılara ve zekice imgelere rastlanır. Yapıt içerdigi çelişkilere ve yanlışlara karşın özellikle ortaçağda çok tutulmuştur.

Valéry, Paul, tam adı AMBROISE-PAUL-TOUS-SAINT-JULES VALÉRY (d. 30 Ekim 1871, Sète - ö. 20 Temmuz 1945, Paris, Fransa), Fransız şair, denemeci ve eleştirmen. Bilimsel buluşlar ve siyasal sorunlarla da yakından ilgilenmiştir.

Babasının gümrük memuru olarak çalıştığı Akdeniz'in küçük bir kıyı kentinde doğdu.

Valéry
EB Inc

Montpellier Üniversitesi'nde hukuk okudu. Şiire ve mimarlığa da ilgi duydu. İçine kapanık bir gençti. Az sayıdaki arkadaşı arasında sonradan felsefe profesörü olan Gustave Fourment ile yazar André Gide ve Pierre Louÿs vardı. Valéry edebiyatçılardan Edgar Allan Poe, J.-K. Huysmans ve Stéphane Mallarmé'yi beğeniyordu. 1891'de Mallarmé ile tanıştı ve sık sık onun çevresinde görülmeye başladı.

1888-91 arasında birçok şiir yazdı. Bunların bazıları simgeci dergilerde yayımlandı ve olumlu eleştiriler aldı. Ama sanatçı tedirginliği ve karşılıksız kalan bir aşkın üzüntüsü 1892'de Valéry'nin her türlü duygusal uğraşı bırakıp kendini "akılcı işler"e vermesine yol açtı. Kitaplarının çoğunu elden çıkardı ve 1894'te her gün şafakla uyanarak saatler boyu bilimsel yöntem, bilinçlilik ve dilin yapısı gibi konularda meditasyon yoluyla düşünce geliştirmeye, sonra da düşünce ve özdeyişlerini defterlere geçirmeye başladı. Bu alışkanlığı ömrünün sonuna değin sürdürdü. Sonradan yayımlanan ünlü *Cahiers de (Defterler, 1965)* böyle ortaya çıktı. Valéry'nin yeni idealleri Leonardo da Vinci, onun temsil ettiği "evrensel insan" ve

kendi yarattığı, yalnızca olanaklıyla olanaksız tanıyan ve bedenden neredeyse tümüyle kurtulmuş bir akıl olan Monsieur Teste idi (Bay Kafa).

Valéry 1897'den 1900'e değin Fransa Savaş Bakanlığı'nda çalıştı. 1900-22 arasında da Fransız Basın Birliği müdürü Edouard Lebey'nin özel sekreterliğini yaptı.

1912'de Gide'in ısrarıyla yayımlamak için eski yapıtlarını gözden geçirmeye, *La Jeune Parque* (1917; Genç Parque) adı altında topladığı şiirlerinin sonuncusu üzerinde çalışmaya başladı. Parque'lar insan yaşamındaki üç evreyi simgeleyen üç tanrıçaydı. Valéry, Parque'ların en gencinin bilinçlenmesini anlatan bu uzun simgeci şiiri yazarın karşılaştığı teknik sorunlara kendini o kadar kaptırdı ki, şiiri ancak beş yılda tamamlayabildi. Kitap 1917'de yayımlandı. Çok geçmeden yayımladığı *Album de vers anciens 1890-1900* (1920; Eski Şiirler Albümü 1890-1900) ve gömülü olduğu Sète mezarlığında meditasyon yoluyla geliştirdiği ölüme ilişkin düşüncelerini içeren *Charmes ou poèmes* (1922; Büyüler ya da Şiirler) ününü pekiştiren yapıtları oldu.

Valéry'nin en tipik yapıtları, düşünme tutkusunu ile eylem isteği arasında insan bilincinde oluşan gerilim üzerine çeşitlemelerdir. "Introduction à la méthode de Léonard de Vinci" (Leonardo da Vinci'nin Yöntemine Giriş) adlı yazısında ve defterlerinde aklın sonsuz gücü ile eylemin kaçınılmaz yetersizliklerini sürekli karşılaştırır. *La Jeune Parque*'ta, şafakta deniz kıyısında oturup, sakin bir ölümsüzlüğü sürdürmekle insan yaşamının tat ve acılarını seçmek arasında kararsız kalan genç tanrıçayı anlatır. "Le Cimetière marin" de (Deniz Mezarlığı) bir öğleüstü deniz kenarında ölüm ve yaşam, olmak ve olmamak konusunda düşünür. Birçok mektubunda da sürekli olarak toplum yaşamının gerekleri ile yalnız kalma isteği arasında yaşadığı çatışmadan yakınıyor.

Valéry 1922'den sonra önemli sayılabilecek bir şiir yazmadı; ama yazar olarak kendine sağlam bir yer yapmıştı. Bir çırpıda yazdığı ismarlama yazılar olan denemeleri, aslında düzenli sürdürdüğü meditasyon ve çalışmaların ürünleriydi ve onun çok geniş ilgi alanını ortaya koyuyordu. Valéry modern fizik ve matematiğe de büyük ilgi duyuyordu. Sürekli okuyarak ve çoğunlukla kişisel tanışıklıklarından yararlanarak Broglie dükü Maurice, Bernhard Riemann, Michael Faraday, Albert Einstein ve James Clerk Maxwell gibi matematikçi ve bilimlerin çalışmalarını yakından izledi. 1925'te Académie Française'e üye seçildi. 1933'te Nice'teki Akdeniz Üniversitesi Merkezi'nin başına getirildi. 1937'de Collège de France'ta kendisi için açılan özel kürsüde şiir profesörü oldu. Cenazesi devlet töreniyle kaldırıldı.

Valéry, daha çok düşünsel konularla uğraşmış, şiirde eslin konusundaki keskin eleştirilerinden ötürü özellikle gerçeküstücülerin şimşeklerini üzerine çekmiştir. Bütün bunlara karşın, yapıtlarında yaşamı boyuncaya duymusal tatlarla açık olduğunun kanıtı vardır. Şehvetli çıplak kadın betimlemeleri, aşıkların kucaklaşmasını coşkuyla anlatışı ve Akdeniz kıyısında geçen çocukluğunun berli güneş, deniz ve gökyüzüne olan tutkunluğu göz önünde tutulursa onun, kendi yarattığı kuru Monsieur Teste ile benzeşmediği anlaşılır. Şiir ve düzyazılarının çarpıcı özelliği, en soyut konularda bile ortaya koyduğu duygusallıktır. Düzyazısı ince, kısa ve özlüdür. Şiiri doğal imgeler ve anırtımlarla dolu, biçim olarak her zaman klasiktir. Yapıtlarındaki güçlü ritim ve usta-

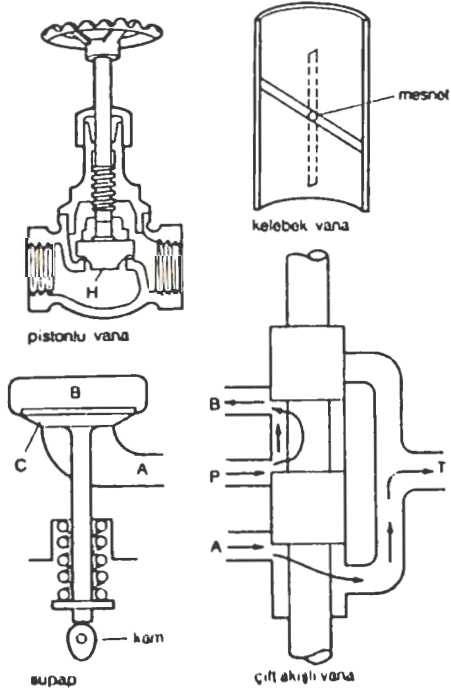
lıklı uyum Racine'in ya da Verlaine'in en iyi şiirlerindeki kadar hiç de aşağı kalmaz.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Oyun. *Mon Faust* (1946; Benim Faust'um). Deneme. *Variété* (1924-44, 5 cilt; Çeşitleme). *Tel quel* (1941-43, 2 cilt; Olduğu Gibi). *Écrits divers sur Stéphane Mallarmé* (1950, Stéphane Mallarmé Üzerine Çeşitli Yazılar). Düz yazı. "La Soirée avec Monsieur Teste" (1896; Bay Kafa ile Bir Akşam). *L'Amé et la danse* (1925, yb 1945; Dans ve Ruh). *Regard sur le monde actuel* (1931; Bugünkü Dünyamıza Bakış, 1972). *Pièces sur l'art* (1931; Sanat Üzerine Yazılar). *Analecta* (1926; Seçme Yazılar). *Degas, danse, dessin* (1938; Degas, Dans, Desen). Mektup. *Lettres à quelques-uns* (1952; Birilene Mektuplar). *André Gide-Paul Valéry: Correspondance 1890-1942* (1955; André Gide-Paul Valéry: Yazışmalar, 1890-1942). *Paul Valéry-Gustave Fourment: Correspondance 1887-1933* (1957; Paul Valéry-Gustave Fourment: Yazışmalar, 1887-1933).

valf, akışkanların (sıvı, gaz, çamurlar) boru ya da benzeri hazneler içindeki akışının denetlenmesinde (akışın durdurulması, başlatılması, debisinin azaltılması vb) kullanılan vana, musluk, supap gibi aygıtların ortak adı.

Globe (karınlı) vana, sürgülü vana, iğneli vana, tapalı (plug) vana ya da musluk, küresel vana, kelebek vana, zarlı (diyafram) ve çift akışlı vana ile supap olmak üzere başlıca dokuz tür valf vardır.

Globe vanalar pistonlu ya da baskılı olabilir. Çizimde görülen (üstte solda) pistonlu

Çeşitli valf türleri

vananın "H" hareketli elemanı konik kesitli bir tapa ya da vana gövdesindeki bir yatağa oturan bir diskten. Diskin üzerinde, tuvalet sifonlarında olduğu gibi, değiştirilebilir kauçuk ya da deri bir rondela da bulunabilir. Globe vanalar yüksek basınç ve sıcaklık koşulları altında çalışan ve sık sık ayar gerektiren boru sistemlerinde yaygın biçimde kullanılır. Ama bu tür vanaların basınç kayıpları öbür vanalara göre daha yüksektir.

Sürgülü vanada hareketli parça, kama biçimli bir disk (sürgü). Vana gövdesindeki koni biçimli iki yüzeye oturacak biçimde tasarlanmış olan sürgü aşağı yukarı hareket ettirilerek akış denetlenir. Sürgülü vanalarda duyarlı ayarlama olanakları yoktur.

İğneli vanada ise konik biçimli bir yuvaya oturan uzun ve konik biçimli bir mil bulunur. Bu vana türü daha düşük basınçlarda ve akışkanın içinde katı maddelerin bulunmadığı uygulamalarda kullanılır.

Tapalı vanaların en yaygın bilinen türü musluklardır. Musluklarda boruya dik olarak yerleştirilmiş musluk gövdesinin içindeki konik yuvaya oturan ve üzerinde eksenine dik bir delik açılmış bir tapa bulunur. Tapa döndürüldüğünde üzerindeki delik ya boru ile aynı hizaya gelerek akışa izin verir ya da boruya dik konuma gelerek akışı durdurur.

Küresel vanada tapanın yerine, 90° hareket ederek açılıp kapanan ve üzerinde bir delik bulunan, paslanmaz çelikten yapılmış bir küre yerleştirilmiştir. Küresel vananın tam geçişli küresel vana ve indirgemeli geçişli vana olmak üzere iki türü vardır. Tam geçişli küresel vanada kürenin bulunduğu bölümden geçiş çapı boru çapı ile aynıdır; indirgemeli geçişli küresel vanada ise bu bölgenin çapı boru çapından daha küçüktür. Basınç kayıpları çok az ve uzun ömürlü olması nedeniyle bu vana türü, özellikle ağıdalı ve içinde katı maddeler bulunan akışkanların denetlenmesinde yaygın biçimde kullanılır.

Kelebek vana, bir çapı üzerinden mesnetlenmiş dairesel bir diskten (klape) oluşur. Çizimde (üstte sağda) düz çizgilerle gösterilen konum vananın açık, kesikli çizgilerle gösterilen ve diskin akış yönüne paralel olduğu konum ise kapalı olduğu durumu göstermektedir. Soba borusu ve hava ısıtma sistemlerindeki kapaklar bu tür vanalardır. Benzin motoru karbüratörlerinin giriş bölümünde de kelebek vana kullanılır. Su türbinlerinde kullanılan kelebek vanaların çapı 6 m'ye kadar çıkabilir. Kelebek vanalar çamurlu su ve içinde katı maddeler bulunan akışkanlarda kullanılır.

Zarlı vanada aşağı yukarı hareketli zar, bir çubuk aracılığıyla baskı levhasına bağlanmıştır. Baskı levhası bir mil aracılığıyla hareket ettirildiğinde, buna bağlı olan zar da hareket ederek akışı istenen biçimde denetler. Zarlı vanalar sanayide aşınma ve yenim sorunlarının en aza indirgenmesi gerekli olan uygulamalarda kullanılır.

Bazı vanalar akışı ayrı bir kumanda olmadan, otomatik olarak denetler. Örneğin tek yönlü olarak çalışan çekvalfler, otomatik olarak akışın yalnızca tek bir yönde gerçekleşmesini sağlar. Otomatik denetimli vanalar çok çeşitlidir. Çizimde görülen globe vananın hareketli parçası bir yay ya da ağırlık yardımıyla yuvasında tutulursa vana içinde soldan sağa akış gerçekleşirken sağdan sola akış olmaz.

En yaygın biçimde kullanılan türü supap olan tek yönlü valfler önceden belirlenmiş bir basınçla açılacak biçimde tasarlanırlar. Hareketli parça, istenen çalışma basıncına ulaşınca kadar valfi kapalı tutmaya yetecek kadar güçlü bir yay ya da ağırlıklı bir kol aracılığıyla yuvasında tutulur.

Supaplar benzin motorlarında gazların silindirlere giriş-çıkışının denetlenmesinde kullanılır. Çizimde altta solda görülen ve bir sapın ucuna bağlı konik bir diskten oluşan supap "C" yuvasına, sıkıştırılmış bir yay yardımıyla oturtulur. Sapın alt bölümünde bulunan kam mili döndürülerek supap yuvasından yukarı kaldırılır. Böylece giriş ya da çıkış borularına açılan A bölgesi ile silindire açılan B bölgesine gaz akışı sağlanır.

Çalışmakta olan akışkanın genellikle sıkıştırılmış yağ olduğu akışkan güçlü hidrostatik sistemlerde yağ akışını denetlemek amacıyla çift akışlı vanalar kullanılır. Çizimde altta sağda görülen bu vanada akışkan çıkışı iki kumandanı sağlar. Çizimde görülen üst konumda etkin akış "P" pompa ağzından "B" çalışma ağzına doğrudur. Sistemde çalışan akışkan ise "A" ağzından geçirilerek "T" tank ağzına gönderilir. En alt konumda ise A ve B ağzları birbirlerinin görevini

yüklenirler. Vananın merkez (nötr) konumunda ise A ve B ağzları kapalıdır. Çift akışlı vananın hareketi elle ya da elektrikle denetlenebilir.

Valflerden etkili biçimde yararlanabilmek için valf türünün iyi belirlenmiş olması gereklidir. Valfin seçiminde akışkanın türü, maksimum işletme basıncı, maksimum ve minimum işletme sıcaklığı gibi etmenler göz önünde bulundurulur. Valf-boru bağlantılarının sızıntı olmayacak biçimde gerçekleştirilmesi de önemlidir. Bağlantıdan sızıntı olması akışkan ve enerji kaybına ve çevre kirliliğine yol açar.

Valf yapımında, valfin türüne bağlı olarak çeşitli malzemeler kullanılır. En yaygın kullanılan malzemeler dökme demir, dökme çelik ve paslanmaz çelikler.

Valhalla, Eski İzlanda dilinde VALHÖLL. İskandinav mitolojisinde, ölmüş savaşçılar evi. Savaşçıların Tanrı Odin'in önderliğinde mutluluk içinde yaşadığı Valhalla, çatısı kalkanlardan oluşan görkemli bir saray olarak betimlenir. Mitolojiye göre burada her gün bir yaban domuzu kesilerek yenir ve aynı yaban domuzu ertesi gün kesilmek üzere akşam gene canlanır. Savaşçılar bir keçinin memelerinden akan içkileri içler; yaptıkları spor ise her gün birbirleriyle dövüşmektir. Valhalla'ya girebilen kahramanların, Odin'in safında devlere karşı savaşmak üzere sarayın 540 kapısından dışarı yürücekleri Ragnarök'e (Tanrıların Sonu) değin Valhalla'da yaşayacaklarına inanılırdı.

vali, il ya da eyalet gibi yönetim birimlerinin başında bulunan en üst görevli. Valilik makamının özellikleri siyasal sisteme bağlı olarak ülkeden ülkeye bazı değişiklikler gösterir. Merkezden yönetimin esas olduğu kara Avrupa'sı ülkelerinde, özel yetkilerle donatılan valiler yanı idari, yanı siyasi bir devlet temsilcisi konumunu taşır. Buna karşılık ABD'de seçimle işbaşına gelen ve en yüksek yürütme organı işlevini gören eyalet valilerinin bütünüyle siyasi bir kimliği vardır.

Fransa örneğini temel alan Türk idari sisteminde vali devletin, hükümetin ve ayrı ayrı her bakanlığın temsilcisi sayılır. İçişleri bakanının önerisi üzerine Bakanlar Kurulu kararnamesiyle atanır. Valilik bir uzmanlık ve meslek memurluğu olmadığından, hükümet istediği kişiyi vali olarak atayabilir. Vali olarak atanmak için Devlet Memurları Kanunu'ndaki koşulların hepsini taşımak zorunlu değildir. Valfin görev ve yetkileri genel olarak İl İdaresi Kanunu'nda belirtilmiştir. Ayrıca çeşitli yasalarda valilere görev yükleyen değişik hükümler vardır.

Vali il sınırları içinde devleti ve devletin tüzel kişiliğini temsil eder, yasa, tüzük, yönetmelik ve hükümet emirlerini uygular. İl genel idaresi bünyesindeki kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümü sağlar, adli ve askeri teşkilat dışında kalan bütün devlet daire ve kurumlarıyla işletmelerini, özel işyerlerini, özel idare, belediye ve köyleri denetler; kolluk güçlerinin üstü olarak kamu düzeni ve güvenlik için gerekli önlemleri alır.

İl özel idaresinin yürütme organı ve başı olduğundan, il genel meclisinin kararlarından hukuka aykırı olanlara karşı idari yargı mercilerinde iptal davası açabilir. Ayrıca il belediyelerinin vesayet makamı sıfatıyla, belediye meclisinin yasada gösterilmiş bazı kararlarını onaylamaktan kaçınarak bu kararların yürürlüğe girmesini engelleyebilir.

Valide Bendi, İstanbul'da Belgrad Ormanında, Bahçeköy'ün kuzeyinde, Arabacı Mandırası Deresinin doğu kolunun suyunu toplayan bend. III. Selim'in annesi Valide Mihrîşah Sultan adına 1796'da yaptırılmıştır. 11,25 m yüksekliğinde, dış (mansap) yüzü şevli bir duvardan oluşur. Bu duvar göle doğru (menba yanı) bir girinti yapan kırıklı bir çizgi izler. Bu çizgi boyunca uzunluğu 104 m'ye yakındır.

Genişliği tepede yaklaşık 5 m, tabanda 6,30 m'dir. Mansap yüzünde dışa doğru taşan 5 m eninde iki tane payanda kulesiyle güçlendirilmiştir. Menba yüzü ve üst yüzeyinin tabanı mermer levhalarla kaplıdır. Göle bakan kenarı yaklaşık 70 cm yüksekliğindeki mermer bir parapetle çevrilidir. Parapeti iç yandan "S" biçiminde mermer payandalar destekler. Yazıt taşı da tam ortada, bu parapetin üzerindedir.

valide sultan, Osmanlı padişahlarının annelerine verilen unvan.

Önceleri, şehzade oğluyla birlikte sancakta kalan ve padişah kocası ölünce oğluyla başkente gelen haseki sultan, sarayın haremde en saygın yere sahipti. III. Murad döneminde (1574-95), ölen padişahın yerine geçen yeni padişahın annesinin "valide alayı" denen özel bir törenle Eski Saray'dan alınarak Yeni Saray'a (Topkapı Sarayı) getirilmesi ve sarayın Harem-i Hümayun bölümündeki Valide Sultan Dairesi'ne yerleştirilmesi âdeti çıktı.

Çocuk yaşta tahta geçen padişahlar da, siyasal kararları verebilecek olgunluğa erişinceye değin annelerinin yanı sıra naibeliği altında hükümdarlık ederlerdi. Valide sultan Harem-i Hümayun'un da başıydı. "Hazinekar kalfa" denen, haremde en kıdemli cariyesi ve darü's-saade ağası ondan buyruk alırlardı. Oğlu ölen ya da tahttan indirilen padişah anneleri valide sultan sanını yitirir, yaşamlarını gönderildikleri Eski Saray'da geçirirlerdi. Padişahın başka hiçbir erkek valide sultanla görüşmezdi.

19. yüzyılda saraydaki Valide Sultan Dairesi resmi bir nitelik kazandı. Burada "kâti-be kalfa" denen kadın yazıcılar Mabeyn'e ve dışarıya gönderilecek hükümlameleri yazarlardı. Padişah da annesiyle bu dairede görüşürdü. Valide sultan kethüdası ise hükümet nezdinde kararlarda etkili bir temsilciydi; bu nedenle de Tanzimat döneminde Meclis-i Vükela'nın(*) üyeleri arasında yer aldı. Anneleri ölen padişahlar isterlerse, salt bu saray makamının boş kalmaması için, sütannelerini ya da emektar ve saygın bir cariyeyle valide sultan konumuna getirebilirlerdi.

Valignano, Alessandro (d. Şubat 1539, Chieti, Napoli Krallığı - ö. 20 Ocak 1606, Macau), Hristiyanlığı Uzakdoğu ve özellikle Japonya'ya tanıtan İtalyan Cizvit misyoneri.

Valignano 1574'te Portekiz Hindistanı'na gitti ve yaşamının geri kalan yıllarının büyük bölümünü Hindistan'daki Goa'da, Çin açıklarındaki Macau'da ve Japonya'da geçirdi. Çin'de göreve hazırladığı misyonerler arasında, Katolikliğin 17. yüzyılda Çin sarayında büyük nüfuz kazanmasında önemli rol oynayan İtalyan Cizvit misyoneri Matteo Ricci de vardır.

Valignano, Japonya'ya ilk gidişinde Cizvit misyonunun Japonya ile Macau arasındaki kârlı ipek ticaretinden pay almasını sağladı. Bu yolla yalnızca misyonunu kendine yeterli duruma getirmekle kalmadı, aynı zamanda bu ticarettten pay almak isteyen güçlü toprak sahibi yöneticilerin (*daimyo*) çoğu-

nun Hristiyan olmasında da rol oynadı. Büyük saygınlık kazanan Valignano iki Japon hükümdarının huzuruna kabul edildi ve yerli rahipler yetiştirmek üzere bir merkez açma izni aldı. 1582'de Roma'ya yolladığı dört genç Hristiyan *samurai* (savaşçı) Avrupa'ya giden ilk Japon diplomatik misyonuydu. Valignano öldüğünde Japonya'da 300 bin dolayında Hristiyan ve 116 Cizvit vardı.

valin, proteinlerin hidrolizlenmesiyle elde edilen bir aminoasit türü. İlk kez 1901'de Alman kimyacı Emil Fischer tarafından kazeinden elde edilen valin, kümes hayvanları ve memelilerde vücutta biresimlenmediğinden besinlerle alınması gereken temel aminoasitlerdendir. Bitkilerde ve mikroorganizmalarda karbonhidrat metabolizmasının bir ürünü olan pirüvik asitten biresimlenir.

Valkyrie, WALKYRIE olarak da yazılır, Eski İzlada dilinde VALKYRIA (Ölüm Seçicisi), İskandinav mitolojisinde, Tanrı Odin'e hizmet eden bir grup genç kız. Valhalla'ya(*) girmeye layık olanları seçmek üzere savaş alanlarına gönderilirlerdi. Savaş alanına at sırtında, başlarında miğfer ve ellerinde kalkanla gelirlerdi. Bazı anlatılara göre de havadan ve denizden uçarak gelirlerdi. Kimi Valkyrie'lerin, destekledikleri savaşçıların ölümüne neden olmak gibi bir güçleri vardı; özellikle kahraman sınıfına giren Valkyrie'ler ise destekledikleri savaşçıların yaşamını ve gemilerini korurlardı. Eski İskandinav edebiyatında tümüyle doğaüstü Valkyrie'lerin yanı sıra belirli doğaüstü güçleri bulunan insan Valkyrie'ler de geçer. Her iki Valkyrie tipi dürüstlük, parlaklık ve altının yanı sıra kan dökmeyle ilişkilendirilir.

Valla, Lorenzo, Latince LAURENTIUS VALLENSIS (d. 1407, Roma - ö. 1 Ağustos 1457, Roma), İtalyan hümanist, filozof ve edebiyat eleştirmeni. Ortaçağın geleneklerine meydan okumuş, Protestan Reform hareketine öncülük eden görüşleri savunmuştur.

Papalık sarayında görevli Piacenzalı bir hukukçunun oğluydu. Pavia Üniversitesi'nde retorik dersleri verdi; gerçek iynin doğasını konu alan *De voluptate* (Haz Üzerine) adlı diyalogunu orada sundu. Bu yapıtında Eski Yunanlı filozof Epiküros'u savunarak okurlarının çoğunu şaşırttı. Daha sonra duyguların akıl yoluyla denetlenmesini ve basit bir yaşam sürülmesini savunan stoacılığı eleştirdi. 14. yüzyılın seçkin hukukçularından Bartolus'un kullandığı barbar Latincesini eleştirmesi büyük yankı yarattı. Buna Pavia Üniversitesi Hukuk Fakültesi de tepki gösterince üniversiteden ayrılmayı uygun gördü.

Valla daha sonra Milano ve Cenova'da kaldı. 1435'te Aragon kralı V. Alfonso'nun sarayına krallık sekreteri ve tarihçi olarak atandı. 1440'ta yazdığı *Declamatio* (Hitabet) adlı yapıtında, Konstantin'in Başışi(*) (Donatio Constantini) adlı belgede kullanılan kaba Latinceyi eleştirerek bu belgenin Constantinus döneminde yazılmadığını öne sürdü. Kitap 1517'de ilk kez Almanya'da basıldı; aynı yıl Luther de Doksan Beş Tez'ini Wittenberg'de Schlosskirche'nin (Kale Kilisesi) kapısına astı.

Valla, Alfonso'nun sarayındayken yazdığı *De libero arbitrio*'da (Özgür İrade Üzerine) insanın özgür iradesiyle Tanrı'nın her şeyi önceden bilmesini bağdaştırmaya çalışan stoacı filozof Boethius'u (480-524/525) eleştirdi. *Dialecticae disputationes* (Diyalektik Tartışmalar) adlı kitabında Aristoteles'in dokuz "kategori"sinin üçe (ad, sıfat ve fiile

karşılık gelen töz, nitelik ve eylem) indirgedi. Sıradan insanların kullandığı dili meslekten felsefecilerin jargonuna yeğ tutan Valla bu yapıtında öncelikle bir retorikçi olarak mantığa karşı çıktı; felsefi sorunları dil sorunlarına indirgemeye çalışmıştı. *Elegantiae linguae Latinae* (Latince'nin İncelikleri) adlı yapıtı, ilköğrenim sonlarından beri yazılmış ilk Latince dilbilgisi kitabıydı.

Dilbilgisini bile tartışma konusu yapan Valla ünlü Romalı retorikçi Cicero'nun yapıtlarını eleştirerek çağdaşlarını şaşırttı. Bu sırada bir başka tartışmada da Havariler Amentüsü'nün gerçekte Havarilerce kaleme alınmadığını öne sürdü. Bunun üzerine Enkizisyon'da sorguya çekildi. Epiküros'u savunması ve Aristoteles'in kategorilerini eleştirmesi de içinde olmak üzere sekiz ayrı konuda heretik olduğuna karar verildi. Alfonso'nun araya girmesiyle ölüm cezasından kurtuldu.

IV. Eugenius'un ardından hümanistleri destekleyen V. Nicolaus'un papa olmasıyla 1448'de papalık sekreterliğine atanan Valla bir sonraki papa döneminde de bu görevde kaldı. Kırk yaşlarındayken Cusa kardinalleri Bessarion ve Nikolaus'un özendirmesiyle son büyük yapıtı *In Novum Testamentum ex diversorum utriusque linguae codicum collatione adnotationes*'i (Yazıldığı Dillerde Çeşitli Kodekslerinden Derlenen Yeni Ahit Metinleri Üzerine Şerhler) kaleme aldı. Kutsal metinlere hümanist filoloji yöntemlerini uygulayan *Adnotationes* 1505'e değin basılmadı, Karşı-Reform döneminde de Katolik Kilisesi'nin yasak kitaplar listesine alındı.

Valla birçok Yunanca kitabı da Latinceye çevirdi. Napoli'de kaldığı ilk dönemde Aisopos'un (Ezop) masallarını, ayrıca Papa Nicolaus'un verdiği görevle Thukydides ile Herodotos'un yapıtlarını çevirdi. Floransalı hümanist Poggio Bracciolini *Elegantiae*'yi eleştirince Valla onu *Antidoti in Poggium* (Poggio'ya Panzehir) adlı yapıtıyla yanıtladı. Bologna'da noterlik yapan Benedetto Morandi, Titus Livius'un Roma tarihini saygısızca eleştirdiği savıyla ona saldırınca Valla buna *Confutatio in Morandum*'la (Morandi'yi Yalanlama) karşılık verdi. *De professione religiosorum* (Dinsel Yeminler Üzerine) adlı küçük diyalogunda, keşişliğe kabul edilebilmek için yoksulluk, iffet ve itaat yemini edenleri eleştirerek önemli olanın "yemin değil inanç" olduğunu vurguladı.

Vallabha, VALLABHA-AÇARYA olarak da bilinir (d. 1479, Benares - ö. 1531, Benares, Caunpur, Hindistan), *pushitmarga* (servet ya da başarı yolu) olarak da bilinen Vallabha-açarya (Sanskrit dilinde *açarya*: "öğretmen") mezhebinin kurucusu Hindu filozof.

Andhra Pradesh kökenli Telugu bir Brahman ailedendi. Tinsel ve düşünsel konulara küçük yaşlarda ilgi duymaya başladı. İlk öğrencisini eğitmeye başladığı (1493) Mathura'yı merkez edinerek hac gezilerine çıktı ve Tanrı Krişna'ya tapınma (*bhakti*) öğretisini yaymaya çalıştı. Mathura yakınlarında, Govardhana Dağının eteklerinde, Krişna'nın mezhep kültürünü temsil eden Şri-Nathaci adlı tasviri buldu.

Vallabha'nın temelini attığı mezhep, Vishnusvamin tarafından kurulan Rudra mezhebine bağlı olduğu gibi, Tanrı ile evrenin özdeşliği üzerine kurulu tekçi felsefi sistemiyle de Vishnusvamin geleneğinin izlerini taşır. Mezhepte tanrıya oruç tutarak ya da fiziksel zorluklara katlanarak değil, onu ve evreni sevrerek tapılır. Kurtuluşa yalnızca tanrı kayrasıyla ulaşılabilir. Tanrısal sevgiye sahip olabilmek için, inananın bütünüyle tanrının sevgi armağanına teslim olması gerekir.

Evli ve iki çocuklu olmakla birlikte ölümüne yakın *sanmyasin* (çileci) seçen Vallabha'dan sonra mezhebin başına oğullarından Vitthala geçti.

Vallabha-açarya, Kuzey ve Batı Hindistan tüccarlarının bağlı olduğu Hindu tarikatı. Üyeleri Tanrı Krişna'ya tapar ve 16. yüzyılda Vallabha'nın ortaya koyduğu *push-timarga*'yı (servet ya da başarı yolu) izler.

Vallabha-açarya ibadeti, Vrindavana *gopi*'leriyle (çoban kızları ve kızları) aşk oyununun anlatıldığı Sanskrit klasiği *Bhagavata-Purana* (Tanrı'nın Eski Öyküleri) gibi yapıtlarda yer alan Krişna'nın gençlik serüvenlerini odak alır. Tarikat üyelerinin günlük ibadeti ise günlük işler tanrısına hizmet için yapılan karmaşık ayinleri kapsar. Yılın mevsimleri, Krişna'nın yaşamındaki önemli olaylar ve tarikat kurucularının doğum yıldönümleri özel şenliklerle kutlanır. Kendini adamanın (*bhakti*) en üst biçimine iyi işler ve ayinlerden çok Krişna'nın kayrası (*push-ti*) aracılığıyla ulaşabileceğine inanılır.

Tarikatin ayırt edici bir özelliği de Krişna'nın yeryüzündeki belirşi olarak kabul edilen gurulara (tinsel önder) gösterilen saygı ve bağlılıktır. Vallabha'nın ölümünden sonra yerine oğlu Vitthala (Gosainci) geçmiş, ondan sonra da her biri kendi tapınağını kuran yedi oğlu önder olmuştur. Tarikatın bugünkü önderleri Vitthala'nın yedi oğlunun soyundan gelir ve Maharaca ya da Maharaca Gosainci unvanıyla anılır.

Tarikatin ana tapınağı Gucerat eyaletindeki Nathdvara'dır (Racasthan). Tapınakta Şri-Nathaci diye bilinen Tanrı Krişna'nın benzersiz bir tasviri vardır. Mezhep geleneğine göre Şri-Nathaci'nin imgesi Vallabha'ya Govardhana Dağını ziyaret ederken görülmüştür. Bu dağ Krişna'nın kahramanlık gösterdiği yerlerden biridir.

Valladolid, İspanya'nın kuzeybatısında, Castilla-León özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*) il. Doğudan batıya doğru uzanan Duero (Portekizce Douro) Irmağı havzasındaki büyük bir ovanın üzerindedir. Yüzölçümü 8.201 km²'dir. Kuzeyi İspanya'nın tahıl ambarı olarak bilinen Tierra de Campos'un bir bölümünü oluşturur. En önemli ürünler buğday, arpa, yulaf, çavdar ve sebze. Un üretimi önemlidir; özellikle il merkezi Valladolid'de toplanmış öbür sanayi etkinlikleri arasında gıda malları, madeni eşya ve kimyasal madde üretimi ile dokumacılık ve spicilik sayılabilir. Şarap üretimi de önemlidir. Öbür önemli kentler Medina del Campo, Iscar, Medina de Rioseco, Peñafiel ve Tordesillas'tır. Nüfus (1986 tah.) 485.335.

Valladolid, İspanya'nın kuzeybatısında, Castilla-León özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*), Valladolid ilinin merkezi kent. Burgos'un güneybatısında, Pisuerga Irmağının Esgueva Irmağıyla birleştiği noktada yer alır.

Ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmeyen Valladolid'in adına ilk kez VI. Alfonso'nun kasabayı kendisine verdiği bildirilmek üzere Kont Pedro Ansúrez'e gönderdiği mektupta (1074) rastlanmıştır. Ansúrez'in yönetimi sırasında büyüterek önemli bir kent durumuna gelen Valladolid, 1208'de VIII. Alfonso tarafından kraliyet topraklarına katıldı. VII. Alfonso'dan II. Felipe döneminde değin önce Kastilya, daha sonra da İspanya tahtının merkeziydi. III. Felipe'nin hükümdarlığı sırasında kısa bir süre için (1600-06) yeniden başkent oldu.

Kentteki önemli yapıların başında plate-resk üsluptaki Colegio de Santa Cruz (15. yy sonu), Narciso ve Diego Tomé'nin inşa ettiği Barok bir cephesi (1715) olan üniver-

sité, 1527'de II. Felipe'nin doğduğu Rivadavia kontlarının sarayı (bugün Diputación Provincial) ve eski bir kraliyet sarayı olan avlusuyla ünlü Askeri Vali Sarayı gelir.

Kentteki öteki önemli tarihsel yapılar arasında 15. yüzyıldan kalma Colegio de San Gregorio ve 20 Mayıs 1506'da kentte ölen Kristof Kolomb anısına dikilmiş anıt (1905) sayılabilir. Colegio de San Gregorio'da ünlü bir ahşap heykel ve oyma müzesi vardır. Valladolid Üniversitesi (1346) İspanya'daki en eski üniversitelerden biridir. Nüfus (1991) belediye, 328.365.

Valladolid Üniversitesi, İspanyolca UNIVERSIDAD DE VALLADOLID. İspanya'nın kuzeybatısındaki Valladolid kentinde karma eğitim veren yükseköğretim kurumu. 13. yüzyılda, eski bir piskoposluk okulunun genişletilmesiyle kuruldu. Üniversite statüsü 1346'da Papa VI. Clemens tarafından onaylandı. İspanya kralları üniversiteye mali yardım sağlayıp özel ayrıcalıklar tanıdılar. Başlangıçta yalnız dilbilgisi, retorik, mantık, geometri, aritmetik, müzik ve astronomiyi kapsayan beşeri bilimler ve ilahiyat konularında eğitim veren üniversite, çok geçmeden kilise hukuku dersleriyle ün kazandı. 16. yüzyılda ise İspanya'nın dört bir yanından gelen, imparatorluğun yönetim kadrolarına aday öğrencilerin toplandığı seçkin bir eğitim kuruluşu oldu. 19. yüzyılda devlet üniversitesi olarak yeniden örgütlendi. Günümüzde hukuk, fen, felsefe ve edebiyat, tıp, ekonomi ve siyasal bilim fakültelerinden oluşan üniversitenin San Sebastián'da bir hukuk, Santander'de ise bir fen fakültesi vardır.

Vallaury, Alexandre, VALAURY, VALLAURY ya da VALLOURI olarak da yazılır (ü. 19. yy sonu - 20. yy başı), İstanbul'da yaptığı eklektik anlayıştaki büyük yapılarıyla tanınan Fransız mimar. Doğum ve ölüm yeri ve tarihi gibi Türkiye'ye gelmeden önceki yaşamı üzerine de bilgi yoktur. 1883'ten, istifa ederek ayrıldığı 1908'e değin Sanayi-i Nefise Mektebi'nde fenn-i mimari dersleri verdi. Aynı dönemde İstanbul'da bulunan ve *art nouveau* üslubundaki yapılarıyla tanınan İtalyan Raimondo d'Aronco'yla birlikte Çağaloğlu'ndaki Düyun-ı Umumiye (1899 bugün İstanbul Lisesi), Haydarpaşa'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (1900; sonradan Haydarpaşa Lisesi, bugün Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi) gibi yapılar yaptı. Topkapı Sarayı Birinci Avlusu'ndaki Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi (1883; bugün Eski Şark Eserleri Müzesi), aynı yerdeki Asar-ı Atika Müzesi (1891; bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri), Eminönü'ndeki Hidayet Camisi (1887/88), Galatasaray'daki Union Française (1980'lerde yandı), Galata'daki Osmanlı Bankası (bugün Merkez Bankası), Taksim'deki Osmanlı Bankası (sonradan İstanbul Kulübü, 1970'lerde yıkılıp yerine bugünkü The Marmara Otel yapıldı) kendi başına gerçekleştirdiği önemli yapılarıdır.

Valle, Pietro della (d. 11 Nisan 1586, Roma - ö. 21 Nisan 1652, Roma), Hindistan ve İran'ı gezmiş İtalyan gezgin.

Kutsal Topraklar'a gitme andı içen Valle, 8 Haziran 1614'te gemiyle Venedik'ten İstanbul'a doğru yola çıktı. İstanbul'da bir yıl kalarak Türkçe ve Arapça öğrendi. 25 Eylül 1615'te İstanbul'dan ayrılarak İskenderiye, Kahire ve Sina Dağı üzerinden Kudüs'e ulaştı. Kutsal yerleri dolaştıktan sonra Şam'a, Bağdat'a ve 1617 başlarında İsfahan'a gitti. Bağdat'ta Süryani bir kadınla evlendi. İsfahan'da Şah I. Abbas'ın sarayına kabul edildikten sonra karısıyla birlik-

te gezisini sürdürdü. Karısı İran'ın Persepolis kentinde öldü (1621); Valle onun mumyalanmış cesedini gezisi boyunca yanında taşıdı. 1623'te Kuzeybatı Hindistan'daki Surat'a ulaştı ve yaklaşık bir yıl boyunca güneye, Kalkut'a (bugün Kojikod) doğru ilerledi. Basra'ya ve çöl üzerinden Halep'e ulaştı. 28 Mart 1626'da Roma'ya dönebildi; karısını burada toprağa verdi.

Roma'da Papa III. Urbanus tarafından yüksek bir göreve getirildi. Türkiye, İran ve Hindistan gezi notları sırasıyla 1650, 1658 ve 1663'te yayımlandı.

Valle Central, MESETA CENTRAL olarak da bilinir, Kosta Rika'nın orta kesiminde dağlarla çevrili yüksek vadi. Yüzölçümü 9.000 km²'dir. Ülkenin büyük kentlerinin birçoğu, toplam nüfusun yaklaşık yüzde 60'ının yaşadığı Valle Central'da bulunur. Bölge denizden yüksekliği 900-1.500 m arasında değişen volkanik tepelerin birbirinden ayrıldığı iki havzadan oluşur. Sömürgecilerin gelmesinden önceki astropik ormanların 1850'lerde kahve plantasyonlarına dönüştürülmesi toprağın verimliliğini azaltmıştır. Daha yüksek ve küçük olan havzanın sularını Antil Denizine dökülen Reventazon Irmağı toplar. Amerika Kıtası Karayolu bölgeden geçer. Dört ilin sınırlarının kesiştiği noktanın çevresinde, bu illerin yönetim merkezleri olan Alajuela, Heredia, San Jose ve Cartago yer alır.

Valle d'Aosta, İtalya'nın kuzeybatısında yönetim bölgesi. Mont Blanc yakınlarından doğan Dora Baltea Irmağının İvrea'nın hemen kuzeyine kadar uzanan yukarı havzasını kapsayan bölge kuzey, batı ve güneyde Alp Dağlarıyla çevrilidir. Yüzölçümü 3.262 km²'dir. Başlangıçta bir Kelt kabilesi olan Salasların yaşadığı Valle d'Aosta

Valle d'Aosta'dan bir görünüm, İtalya
Marzari-SCALA, Art Resource/EB Inc.

sonradan Romalılar tarafından işgal edildi. Yönetim merkezi Aosta(*) İÖ 24'te kuruldu. Batı Roma İmparatorluğu'nun 5. yüzyılda çökmesinden sonra Burgonya ve Frank krallıklarına bağlanan bölge birçok kez el değiştirdikten sonra 11. yüzyılda Savola hanedanının egemenliğine girdi. 1927'de Torino ilinden ayrılan topraklarla Aosta adlı yeni bir il oluşturuldu. 1945'te ise Fransızca konuşan bölge halkının kültürel özellikleri göz önünde bulundurularak Valle d'Aosta özerk bir yönetim bölgesi yapıldı ve bölgenin güney kesimi Torino iline geri verildi.

Po Vadisinden Büyük ve Küçük Saint Bernard geçitlerine uzanan işlek karayolu bölgeden geçer. Bölgede Fransızcanın daha yaygın olarak kullanılmasını savunan milliyetçi bir grup, 1970'lerde siyasal olarak güçlenmiş ve seçimlerde başarılı sonuçlar elde etmiştir. Nüfus (1991) 117.208.

Valle del Cauca, Kolombiya'nın batısında il. Büyük Okyanus kıyılarındaki düzlükler-

den başlayarak yavaş yavaş yükselen il toprakları, Batı Cordillera'nın bir bölümünü ve Yukarı Cauca Vadisini içine alır. Yüzölçümü 22.140 km²'dir. Valle de Cauca ülkenin önde gelen şeker, piring, tütün ve kahve üreticilerinden biridir. Ülkenin Büyük Okyanus kıyısındaki en önemli limanı olan Buenaventura, il merkezi Cali'ye(*) demir ve kara yoluyla bağlıdır. Cauca Vadisinden geçen Pan-Amerikan Karayolu ve Puerto Berrío-Popayán Demiryolu Cali'yi kuzeydoğudaki önemli kentlere bağlar. Nüfus (1985) 2.847.087.

Valle-Inclán, Ramón María del (d. 28 Ekim 1866, Villanueva de Arosa, Pontevedra - ö. 5 Ocak 1936, Santiago de Compostela, İspanya), İspanyol romancı, oyun yazarı ve şair. Yaşadığı dönem bakımından '98 Kuşağı'nda yer almakla birlikte, *modernismo* akımının bir üyesi sayılır. Olgun üslubuyla uyumsuzluk tiyatrosunun habercisi olmuştur.

Hukuk fakültesine devam etti. Daha sonra Madrid'e yerleşti, ardından da Meksika'ya çeşitli geziler yaptı. Bir süre siyasetle uğraştı; 1929'da Primo de Rivera'nın diktatörlüğüne karşı yürüttüğü muhalefet nedeniyle hapse girdi. İkinci Cumhuriyet döneminde Roma'daki İspanyol Güzel Sanatlar Akademisi'nin yöneticiliğine getirildi.

Modernismo çizgisindeki ilk dönem yapıtlarından en önemlisi, adını mevsimlerden alan, otobiyografik nitelikteki dört *Sonatas*'tır (1902-05; Sonatlar). Valle-Inclán sonraki yıllarda oyun ve romanlarında bilinçli bir saçmalık ve acımasız bir yergi içeren, kendisinin *esperpento* diye adlandırdığı bir tarza yöneldi ve klasikleşmiş kahramanları sistematik bir biçimde çarpıtarak (Avrupa uygarlığının büyük ölçüde bozulmuş bir biçimi olarak gördüğü) İspanyol yaşamının trajik anlamını ortaya koymaya çalıştı. Bu dönemdeki en başarılı oyunları *Luces de Bohemia* (1920; Bohemya Işıkları) ve *Los cuernos de Don Friolera*'dır (1921; Don Friolera'nın Boynuzları). Önemli düzyazı çalışmaları arasında da *El ruedo ibérico* (1927-28) ve Güney Amerikalı bir diktatörün öyküsü olan *Tirano Banderas* (1926) sayılabilir.

Valledupar, Kolombiya'nın kuzeyinde, César ilinin (*departamento*) merkezi kent. Perijá Dağlarıyla (*serranía*) Sierra Nevada de Santa Marta arasındaki bir ovada yer alır. 1550'de kurulan kent, günümüzde tarım ve hayvancılık yapılan hinterlandının ticaret merkezlerindendir. Kentteki fabrikalarda buz, tuğla ve kereste üretilir. Nüfus (1985) 142.771.

Vallejo, ABD'de, California eyaletinin batısında, Solano ilinde (*county*) kent. Napa Irmağının San Pablo Körfezine döküldüğü noktada Oakland'ın hemen kuzeyinde yer alır. General Mariano G. Vallejo'nun 1850'de California'nın yeni eyalet merkezinin inşası için bağışladığı topraklarda kuruldu. 1854'te Mare Adası Deniz Kuvvetleri Tersanesi'nin kuruluşu kentin ayakta kalmasını sağladı ve Vallejo 1868'de kent olarak tüzel kimlik kazandı. Bir tarımsal ticaret merkezi olan Vallejo'da sonradan un ve et paketleme sanayileri gelişti. California Denizcilik Akademisi 1929'da Vallejo'da kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 109.199; Vallejo-Fairfield-Napa metropoliten alanı, 451.186.

Vallejo, César (Abraham) (d. 16 Mart 1892, Santiago de Chuco, Peru - ö. 15 Nisan 1938, Paris, Fransa), Latin Amerika edebi-

yatında toplumsal değişime sözcülük etmiş Perulu şair. Ölümünden sonra büyük ün kazanmıştır.

İspanyol ve Yerli kökenli dindar bir ailenin 11. çocuğu olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta Yerlilerin uğradığı haksızlıklara tanık oldu; yoksulluğu ve açlığı tanıdı. Trujillo Ulusal Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimi gördü (1913-17). Gene bu dönemde *El romanticismo en la poesía castellana* (yayınlanışı 1954; Kastilya Şiirinde Romanizm) adlı tezini kaleme aldı. Daha sonra iki yıl hukuk okudu. İlk kitabı *Los heraldos negros*'ta (1918; Kara Haberciler) Parnasçılığın ve *modernismo* akımının öğelerini birleştirmeye çalıştı.

Vallejo, Yerlilerle ilgili siyasal olaylara karışınca üç ay kadar hapiste kaldı. Bu deneyim, annesinin ölümünden duyduğu acıyı daha da derinleştirdi ve bütün yaşamı boyunca etkisini sürdürecektir ruhsal bir çöküntüye yol açtı. *Escalas melografiadas* (1922; Müzikte Gamlar) adlı öykü kitabı ile *Trilce*'deki (1922) karmaşık şiirlerinin çoğunun tohumları hapisteyken atıldı. Türetilmiş sözcükleri, günlük konuşma dilini, basık teknikindeki yenilikleri ve çarpıcı imgele-ri kaynaştıran *Trilce* gelenekten tümüyle kopuşun habercisiydi.

Vallejo Yerli yaşamıyla ilgili kısa bir psikolojik roman olan *Fabula salvaje*'yi (1923; Yabanıl Öykü) yazdıktan sonra bir daha ülkesine dönmek üzere Paris'e gitti. Yerli kökenli olduğu için dıştan biri gibi algılanmakla birlikte Pierre Reverdy, Vicente Huidobro, Juan Larrea, Juan Gris ve Antonin Artaud gibi *avant-garde* (öncü) sanatçılarla ilişki kurmayı başardı. Peru Komünist Partisi'nin kurucusu ve dostu José Carlos Mariátegui'nin kurduğu *Amauta* adlı dergide makaleler yayımlayarak Peru'yla ilişkisini sürdürdü.

Vallejo *Variedades*'te (1927) yayımladığı "Contra el secreto profesional" (Meslek Sırlarına Karşı) adlı makalesinde şiir dilinin kesin, açık ve geleneksel kalıplardan kurtulması gerektiğini savundu. Ayrıca edebiyatın kitlelerin davasına hizmet etmesi gerektiğine inanıyordu. Oteden beri Marksizme duyduğu yakınlık 1928 ve 1929'da SSCB'ye yaptığı geziler sonucunda bağlılığa dönüştü. 1928'de Paris'e dönüşünde faşist eğilimleri bulunduğu düşünüşü Amerikan Halkçı Devrimci İttifakı'ndan (APRA) ayrıldı. 1931'de Komünist Parti'ye girdi.

Siyasal etkinlikleri nedeniyle 1930'da Paris'ten çıkarılınca Madrid'e gitti. Orada, Marksist yaklaşımını açıklamak amacıyla yazdığı *Rusia en 1931* (1931'de Rusya) geniş ilgi topladı. Ardından Peru toplumuna özgü tipik karakterler arasındaki etkile-

şimlerden yola çıkarak sınıf bilinci ile siyasal ideoloji arasındaki ilişkili sergilemeye çalıştığı *El tungsteno* (1931; Tungsten) adlı romanı kaleme aldı. 1932'de Paris'e döndü ve gerçeküstücülerin toplumsal düzeni yazılarıyla değiştirmeyi amaçlayan daha militan gruplarını destekledi. *Poemas humanos*'taki (1939; İnsan Şiirleri) şiirlerinin çoğunu siyasal görüşlerini yeni baştan incelediği bu dönemde yazdı. İç Savaş sırasında iki kez İspanya'ya gitti ve insanın yabancılaştığı, paramparça bir evrendeki kıyameti işleyen şiirler yazdı.

1930'larda yazdığı şiirlerin çoğu ölümünden sonra yayımlandı. Roman ve öyküleri *Novelas y cuentos completos*'ta (1970; Toplu Roman ve Öyküler), şiirleri ise Georgetown'da Vallejo'nun yaşamöyküsü notlarıyla birlikte *Obra poética completa*'da (1974; Toplu Şiirler) yayımlandı.

Valles, tam adı CIUDAD DE VALLES. Meksika'nın kuzeydoğusunda, San Luis Potosí eyaletinin doğusunda kent. Tampacon (Valles) Irmağının kıyısında, deniz düzeyinden 95 m yüksek, Tampico'nun güneybatısında yer alır. Şekerkamışı, turuncgiller, avokado ve kahvenin yanı sıra büyükbaş hayvan ürünlerinin işlendiği kentte, kerestecilik de (özellikle çam) önemlidir. Nüfus (1980) 65.609.

Vallès, Jules (-Louis-Joseph) (d. 10 Haziran 1832, Le-Puy-en-Velay - ö. 14 Şubat 1885, Paris, Fransa), Fransız sosyalist gazeteci ve romancı. Fransa'nın önde gelen sosyalist gazetelerinden *Le Cri du Peuple*'ün (1871) kurucusudur.

Bir köy öğretmeninin oğluydu. Öğrenimini sürdürmek için gittiği Paris'te sol eğilimli siyasal hareketlere katıldı. Yoksullardan ve toplumun dışladığı kişilerden sevecen bir dille söz eden ve Fransız burjuvazisine çatan yazılarıyla 1850'lerde çok tartışılan ünlü bir gazeteci durumuna geldi. 1871'de Paris Komünü yönetiminin eğitim komisyonunda görev aldı. Komünün bastırılmasından sonra İngiltere'ye kaçtı ve 1880'de çıkarılan genel aflla ülkesine dönene değin sürgünde yaşadı. Otobiyografisi niteliğindeki roman üçlemesi *Jacques Vingtras* (1879-86) Vallès'nin en iyi yapıtı olarak kabul edilir.

Valletta, VALETTA olarak da yazılır, Malta'nın başkenti ve en büyük limanı. Adanın kuzeydoğu kıyısında yer alan kentin çekirdeği, doğudaki Grand Koyuyla batıdaki Marsamxett (Marsamuscetto) Koyu arasındaki, Sceberras Dağı olarak bilinen dağlık burunda bulunur. Osmanlıların 1565'teki Büyük Malta Kuşatması'ndan sonra kurulan ve 1570'te Malta'nın başkenti olan kent

Valletta limanı, Malta
J. Allan Cash-EB Inc

adını Hospitalier tarikatının büyük üstadı Jean Parisot de la Valette'ten almıştır. 1798'de Malta'yı alan Fransızlar Hospitalier şövalyelerini adadan sürdüler. Ada halkının Fransız kuvvetlerine karşı başlattığı ayaklanma sonucunda 1800'de İngilizlerin eline geçen kent 1814'ten sonra Akdeniz'in en önemli deniz ve kara üslerinden biri oldu. II. Dünya Savaşı'nda hava saldırıları nedeniyle ağır hasara uğradı. İtalyan donanması 1943'te Valletta'da teslim oldu.

Eskiden Hospitalier tarikatının manastır kilisesi olan St. Jean Katedrali günümüzde Mdina'daki başpiskoposluk katedraliyle eşit statüye sahiptir. Maltalı mimar Gerolamo Cassar'ın yapıtı olan katedral 1573-78 arasında inşa edilmiştir. Tavanını Mattia Preti (1613-99) bezemiştir. Gene Cassar'ın yaptığı diğer önemli yapılar arasında Hospitalier tarikatının silah deposunu da içeren Büyük Üstadlar Sarayı (1574; bugün Malta cumhurbaşkanlığı konutu ve Temsilciler Meclisi), Aragon Locası (bugün Eğitim ve Kültür Bakanlığı), Provence Locası (bugün Ulusal Müze), Kastilya ve Leon Locası (bugün Başbakanlık) sayılabilir. Kentteki Malta Ulusal Kütüphanesi 18. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş, Malta Üniversitesi ise 1592'de Papa VIII. Clemens tarafından kurulmuştur. Manoel Tiyatrosu 1731-32'de yapılmıştır. 1974'te açılan Ulusal Güzel Sanatlar Müzesi 1571 tarihli bir yapıda yer alır.

Adalar arasındaki yerel ticaretin merkezi olan Valletta, aynı zamanda önemli bir transit ticaret merkezidir. Nüfus (1991 tah.) 9.199.

Valli, Romolo (d. 7 Şubat 1925, Reggio Emilia - ö. 1 Şubat 1980, Roma, İtalya), İtalyan oyuncu. Tiyatroda birçok başrolde oynamış, film çalışmalarıyla çeşitli ödüller kazanmıştır. Aynı zamanda başarılı bir tiyatro yöneticisi olarak tanınır. 1954'te arkadaşı Giorgio de Lullo'yla birlikte Compagnia dei Giovani'yi (Gençler Topluluğu) kurmuştur.

İlk önemli başarısını 1950'lerin başlarında Milano Küçük Tiyatrosu'nda elde etti; oyunculuğunu hem klasik, hem çağdaş yapıtlarda rol alarak sürdürdü. Londra ve Paris turnelerine çıktı. 1978'e değin Spoleto Festivali'nin yöneticiliğini yaptı. Aralarında Luchino Visconti'nin *Il Gattopardo* (1963; *Leopar*) ve *Morte a Venezia*'siyle (1970; *Venedik'te Ölüm*), Vittorio De Sica'nın *Il Gladiatore dei Finzi-Contini* (1970; *Finzi-Contini'lerin Bahçesi*) ve Bernardo Bertolucci'nin *1900*'ünün (1976) de bulunduğu birçok filmde rol aldı. Kendi topluluğu olan *I Giovani del Teatro Elisio*'nun (Elisio Tiyatrosu'nun Gençleri) sahnelediği yeni bir oyunda oynadığı günlerde bir otomobil kazasında öldü.

Valois, Fransa'da tarihsel bölge. Adını Capet hanedanının ikinci koluna veren Valois, günümüzdeki Oise ilinin (*département*) güneydoğu kesimi ve Aisne'in buraya bitişlik kesimiyle örtüşür. Merovenj kralları (476-750) ve ardılları ilk Karolenjler döneminde Valois Kontluğu (*pagus Vadensis*) merkezi Vez olan bir yönetim bölgesiydi. Karolenjler döneminden sonra kontluğun yönetimi babadan oğula geçmeye başladı. Capet hanedanı döneminin başlarında (1077) Vermandois hanedanına geçti. Fransa kralı II. Philippe Auguste 1214'te Valois'yı krallık malikânesine kattı. Bourbon hanedanından XIII. Louis Valois'yı 1630'da kardeşi Orléans dükü Gaston'a, XIV. Louis de 1661'de kardeşi Orléans dükü Philippe'e verdi. Philippe'in soyundan gelenler Valois'yı Fransız Devrimi'ne değin elinde tuttular. 1790'da Fransa'nın yönetsel olarak

illere ayrılması sırasında Valois Düklüğü ortadan kalktı.

Valois HANEDANI, Fransa'da feodal dönemin sonundan yeniçağın başlarına değin hüküm süren (1328-1589) hanedan. Valois kralları, kendilerinden önceki Capet hanedanının(*) Fransa'nın birleştirilmesi ve siyasal iktidarın merkezileştirilmesi yolundaki girişimlerini sürdürmüşlerdir.

Valois kralları, Capet hanedanından Kral III. Philippe'in (Cesur) 1285'te Valois kontu yaptığı oğlu Charles de Valois'nın soyundan geldiğinden, hanedan Capet hanedanının bir kolunu oluşturur. Charles'in oğlu ve ardılı olan Valois kontu Philippe'in 1328'de VI. Philippe adıyla Fransa tahtına çıkmasıyla başlayan Valois hanedanı, sonradan üç kola ayrıldı: 1) VI. Philippe'le başlayan ve 1328-1498 arasında hüküm süren asıl kol, 2) Kral V. Charles'in soyundan gelen Orléans dükü Charles'in oğlu XII. Louis'nin (hd 1498-1515) temsil ettiği Valois-Orléans kolu, 3) gene V. Charles'in soyundan gelen Angoulême kontu Charles'in oğlu I. François'yla başlayan ve yerini Capet hanedanının bir başka kolu olan Bourbon hanedanına(*) bırakan Valois-Angoulême kolu (1515-74).

İlk Valois kralları öncelikle VI. Philippe döneminden (1328-50) beri sürmekte olan Yüz Yıl Savaşları'yla (1337-1453) uğraştılar. VII. Charles (hd 1422-61) İngilizlerin yanı sıra Armagnac ve Burgonya kontları gibi soyluların tehditlerini ortadan kaldırdıktan sonra krallık yönetimini eski gücüne kavuşturmak için harekete geçti.

Valois kralları zamanla soyluların bazı ayrıcalıklarını ellerinden alarak otoritelerini güçlendirdiler. Vergi toplama ve savaş ilan etme yetkileri yeniden krala verildi. Capet hanedanı döneminden ortaya çıkmaya başlayan temel yönetim ve yargı kurumlarının çoğu Valois döneminde de gelişmesini sürdürdü. Bu kurumlardan biri olan *Parlement*'ler(*) bütün Fransa'ya yayıldı. Valois krallarından VIII. Charles (hd 1483-98), XII. Louis (hd 1498-1515) ve I. François (hd 1515-47) ülke içindeki güçlü konumlarından yararlanarak 15. yüzyılın sonundan 16. yüzyılın başına değin İtalya'ya sürekli olarak sefer düzenlediler. Fransa'nın yenilgiyle sonuçlanan bu savaşlar, Valois'larla Habsburglar arasında Valois hanedanının sona ermesine değin süren bir rekabetin başlamasına yol açtı.

Fransız Rönesansı Valois krallarından I. François ve II. Henri (hd 1547-59) döneminde gelişti. Siyaset sahnesinde Katolik ve Protestan hiziplerin öne çıkmasına yol açan Din Savaşları (1562-98) sonucu giderek zayıflayan hanedan, 1589'da yerini Bourbon hanedanına bıraktı.

Valon edebiyatı, günümüzde Belçika'nın Hainaut, Liège, Namur, Lüksemburg illeriyle Brabant'ın güney kesimlerini oluşturan bölgede Valon lehçesiyle verilmiş edebiyat yapıtlarının tümü. Eskiden Valonya adıyla anılan bu iller, Belçika Krallığı'nın kuruluşundan (1830) önceki Burgonya, İspanya, Avusturya, Fransa ve Felemenk egemenliği dönemlerinde yerel dil farklılıklarını korumuştur. Ayrıca bak. Belçika edebiyatı.

Valonlar bak. Flamanlar ve Valonlar

Valparaíso, Şili'nin orta kesiminde yönetim bölgesi. Doğuda Arjantin, güneydoğuda Santiago metropoliten bölgesi, batıda Büyük Okyanusla çevrilidir. 1974'te oluşturulan yönetim bölgesi Valparaíso, San Antonio, Quillota, Petorca, San Felipe, Los Andes ve Isla de Pascua (Paskalya Adası) illerini kapsar. Yüzölçümü 16.040 km² olan

Valparaíso Şili'nin en kalabalık üçüncü yönetim bölgesidir. Valparaíso iklim bakımından Şili'nin kurak kuzey kesimiyle yarı nemli orta kesimi arasındaki geçiş bölgesinde yer alır. İl topraklarını enine aşan vadilerin başında Aconcagua ve Ligua ırmağının ve kollarnın vadileriyle Maipo Irmağı'nın aşağı vadisi gelir.

Kuzeydeki verimli vadilerde, özellikle de San Felipe çevresinde sulu tarım yapılır. Bölgenin yönetim merkezi olan Valparaíso kenti yakınlarındaki ovalarda yonca, üzüm, ve arpayla çeşitli meyve, sebze ve tahıllar yetiştirilir. Bölgenin güneybatısında yer alan kıyı dağlarındaki otlaklarda sığır ve koyun besiciliği yapılır. Bölge başta bakır, kaolin ve tuz olmak üzere zengin maden yataklarına sahiptir. Valparaíso, Santiago metropoliten bölgesinden sonra ülkenin en sanayileşmiş ikinci bölgesidir. Başlıca ürünler, kumaş, kimyasal madde, çimento, giyim eşyası, işlenmiş gıda ve tütündür. O'Higgins bölgesinde, Rancagua yakınlarında yer alan El Teniente'deki yataklardan demiryoluyla taşınan bakır Valparaíso kentinin güneyindeki San Antonio limanından ihraç edilir. Doğudan batıya giden büyük karayolu, "Andlar'ın İsa'sı" heykelinin bulunduğu ünlü Uspallata Geçidini aşarak bölgeyi Arjantin'deki Mendoza'ya bağlar. Valparaíso kıyılarında, başta Viña del Mar(*) olmak üzere gözde sayfiye merkezleri vardır. Andlar'daki Aconcagua Dağı (6.959 m) yakınında yer alan Portillo, Güney Amerika'nın en sevilen kış sporları (özellikle kayak) merkezi durumuna gelmiştir. Büyük Okyanustaki Juan Fernández Adaları ve Paskalya Adası Valparaíso kentinden yönetilir. Nüfus (1992 geç.) 1.373.967.

Valparaíso, Şili'nin orta kesimindeki Valparaíso ilinin ve bölgesinin merkezi kent. Büyük Okyanus kıyısındaki geniş bir körfezin güneyinde, Punta Angeles Yarımadasında son bulan kıyı dağlarının yarım daire biçimindeki çıkıntısının yamaçlarında yer alır. Başkent Santiago'nun 185 km kuzeybatısındadır.

1536'da İspanyol fatih Juan de Saavedra'nın kurduğu kente Saavedra'nın İspanya'daki doğum yerinin adı verildi. Şili'nin 1818'de bağımsızlığını elde etmesinden ve Şili donanmasının kurulmasından sonra kentin limanı gelişti ve limandan Avrupa'ya buharlı gemilerle seferler düzenlenmeye başladı. 1906'da ve 1971'deki depremlerde kentin büyük bölümü yıkılmıştır.

Liman tesisleri, depolar, bankalar, alışveriş merkezi ve Sotomayor Meydanı çevresinde toplanmış resmi binalar körfezin kıyısında, denizin doldurulmasıyla kazanılan toprakların üzerinde kurulmuştur. Başta La Matriz Kilisesi olmak üzere koloni döneminden kalma bazı yapılarla katedral, parklar, bulvarlar ve tiyatrolar da kentin bu alçak kesiminde yer alır. Konut bölgeleri ise kentin çevresindeki tepelerdedir. Valparaíso günümüzde Şili'nin ikinci büyük kentidir. Bununla birlikte, yakınındaki Viña del Mar, Valparaíso'nun konut banliyösü olarak geliştiğinden, kentin nüfusu 20. yüzyılın ortalarında önemli bir artış göstermemiştir.

Günümüzde bir ticaret ve sanayi kenti olan Valparaíso'da dökümhanelerin yanı sıra kimyasal madde, dokuma, şeker, boya, giysi, deri eşya ve bitkisel yağ üreten fabrikalar vardır. Concón yakınlarında bir petrol rafinerisi bulunur. Aynı zamanda bir kültür merkezi olan kentte Federico Santa María Teknik Üniversitesi (1926) ve

Valparaíso Katolik Üniversitesi (1928) ile Doğa Tarihi ve Güzel Sanatlar müzeleri yer alır.

Valparaíso ile başkent Santiago arasında elektrikli trenler işler. Ayrıca, Valparaíso ile Şili'nin bütün önemli liman ve kıyı kentleri arasında gemi seferleri vardır. Trans-And Demiryolu hattının batıdaki son durağı olan kentten Şili'nin çeşitli kentlerine uçak seferleri de düzenlenir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 295.954.

vals 18. yüzyılda Bavyera ve Avusturya Alpleri yöresine özgü geleneksel halk dansı *Ländler* den(*) doğup gelişerek çok popüler olan salon dansı. 3 ölçüsünde adımlarla, dönerek yapılır. Dans eden çiftlerin birbirine sarılarak dönmesi başlangıçta kibar çevreleri şaşkına çevirdiyse de vals 19. yüzyılın başlıca salon dansı haline gelmekte gecikmedi ve 20. yüzyılda da sevilen bir dans olarak kaldı. Çeşitli türleri arasında en ünlüsü, hızlı dönüşlerle yapılan Viyana valsidir. Chopin, Çaykovski, Johann Strauss ve oğulları, özellikle de Johann Strauss (Genç) ünlü valsler bestelemiştir.

Valsad, Hindistan'ın ortabatısında, Guccerat eyaletinin güneydoğusunda kent. Valsad Surat kentinin güneyinde, Kambay Körfezinin kıyısında yer alır. El tezgâhlarında üretilen dokumaları, boyaları, kiremitleri ve çanak çömleğiyle ünlü olan kentte bir hintyağı fabrikası vardır. Çevrede meyve yetiştirilir. Guccerat eyaletinin çok sayıdaki küçük limanından biri olan Valsad'dan pamuklu ve ipekli kumaşlar, tahıl, kereste, kiremit ve melas ihraç edilir. Yörenin çıplak kıyı şeridi dışındaki kesimlerinde yoğun tarım yapılır. Başlıca tarım ürünleri pamuk, darı, baklagiller ve pirinçtir. Bölgeden geçen demir ve kara yolları kentte keşir. Nüfus (1981) kent, 54.017; metropoliten alan, 82.697.

Valtellina, Almanca VELTLIN, İtalya'nın kuzey kesimindeki Lombardiya yönetim bölgesinde, Adda Irmağının yukarı vadisi. Büyük bölümü Sondrio ilinde yer alan vadi, ırmağın Ortles Dağlarında doğduğu noktadan batıda Como Gölüne boşaldığı yere kadar uzanır. Kuzeyde Bernina Alpleri, kuzeydoğuda Ortles Dağları, güneyde de Orobic Alpleri'nin çevirdiği vadideki ulaşım Stelvio (2.756 m), Bernina (2.323 m), Aprica (1.176 m) ve Umbrail (3.031 m) geçitlerindeki yollarla sağlanır. Vadi tarihsel olarak eski Raetia'nın güney bölümünü oluşturmaktaydı. 6-13. yüzyıllar arasında Milano ile Como piskoposları, 16. ve 17. yüzyıllarda da gene Milano ile İsviçre'nin Graubünden kantonu arasında anlaşmazlık konusu oldu. 1639-1797 arasında Graubünden'in, Napoléon Savaşları sırasında da Fransızların denetimine girdi. Daha sonra Avusturya Lombardiyası'na bağlandı; 1859'da da İtalya Krallığı'na katıldı. İtalyanca konuşan ve Katolik olan halk Como piskoposluğuna bağlıdır. Şaraplarıyla ünlü olan vadede bir dizi büyük hidroelektrik santrali kurulmuştur. Başlıca kentler Sondrio, Tirano, Chiavenna, Morbegno ve Bormio'dur.

Vamana (Sanskrit dilinde "cüce"), Hinduizmde, Tanrı Vişnu'nun büründüğü 10 bedenden (*avatar*) beşincisi. Tanrıların iktidarlarını yitirmesi ve cinlerin hükümdarı Bali'nin tüm evrene egemen olması üzerine ortaya çıkmıştır. Cüce Vamana bir gün Bali'nin sarayına gider ve ondan kendisine üç adımda üzerinden geçebileceği kadar

toprak vermesi için yalvarır. Bali gülerek bu isteğini kabul eder. Ama bir dev biçimini alan Vamana, bir adımda yeryüzünü, ikinci adımda da yer ile gök arasını aşar. Gidecek başka yer kalmayınca başını eğen Bali, Vamana'nın vaat edilmiş üçüncü adım için

Vamana, bir taş kabartma, Karnataka, Hindistan
Archaeological Survey of India, Yeni Delhi

ayağını oraya koymasını söyler. Vamana'nın ayağının baskısıyla yeraltı dünyasına yuvarlanan Bali oranın hükümdarı olur. Vişnu'nun bu biçimi Trivikrama (Üç Uzun Adım Tanrısı) diye de anılır.

Sanatsal betimlemelerde Vamana, genellikle dev boyutuna dönüşmüş, bir ayağı sağlamca yere basılı, öbürü de uzun bir adım atacakmış gibi kaldırılmış biçimde gösterilir. Küçük boyutunu temel alan heykellerde ise bozuk biçimli bir cüce ya da geyik derisinden yapılmış, kuşaklı ve kutsal iplikli bir giysi içinde, saçı püsküllü bir *brahmaçarin* (manastır öğrencisi) olarak betimlenir; Sanskrit metinlerinde heykeltıraşların onu, "zekâyla gözleri parıldayan küçük bir delikanlı" olarak betimlemeleri önerilir.

Vámbéry, Arminius (d. 1831, Bratislava - ö. 1913, Budapeşte), Macaristan'da Türkolojinin kurucusu sayılan Türkolog.

Türkçeyi kendi kendine öğrenmeye başladı ve Budapeşte Üniversitesi'nde geliştirdi. 1857'de Macar Bilimler Akademisi'nin desteğiyle İstanbul'a gitti; orada *Deutsch-türkisches Taschenwörterbuch* (1858) adlı küçük bir Almanca-Türkçe sözlük yayımladı. Osmanlılar arasında Reşid Efendi olarak tanındı. Daha sonra Orta Asya'da derviş kılığında geziye çıkarak izlenimlerini Londra'da İngilizce olarak yayımladığı *Travels and Adventures in Central Asia* (1864; *Bir Sahte Dervişin Asya-yı Vustada Seyahati*, 1878) adlı yapıtında anlattı. Çağatayca'yı da öğrendi ve *Abuşka Lûgati* adıyla bilinen Çağatayca-Osmanlıca sözlüğü *Abuşka Csagatájörök Szógyűjtemény* (1862) adıyla ve sözcüklerin çevrilişini da vererek Macaraca'yı çevirdi. 1867'de *Çagataysche Sprachstudien* (Çağatayca Dil İncelemeleri) adlı yapıtını yazdı. Daha sonra *Ulgurische Sprachmonumente und das Kudaiku Billg* (1870; *Uygur Dil Anıtları ve Kutadgu Billig*) adlı çalışmasını yayımladı.

Macarların kökeni ve Türklerle ilişkileri üzerine de yazılar yazan Vámbéry'nin öbür

yapıtları arasında *Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen* (1878; *Türkçe ve Tatarcanın Etimolojik Sözlüğü*), *Die primitive Kultur des turko-tatarischen Volkes* (1879; *Türk-Tatar Halklarının İlk Kültürü*), *Altosmanische Sprachstudien* (1901; *Eski Osmanlıca Dil İncelemeleri*) ve *Küzdelmeim* (1905; *Mücadelelerim*) sayılabilir.

Vámbéry siyasal etkinliklerde de bulundu. Gençliğinde Tanzimat dönemi devlet adamlarının yanında hocalık ve katiplik yaptı. Daha sonra Meşrutiyet hareketiyle yakından ilgilenerek sürgündeki Genç Osmanlılar'la ilişki kurdu. Uluslararası alanda Asya'da İngiliz nüfuzunu destekleyerek Rusya'nın yayılmasına karşı tutum aldı.

Vamık ü Azra, İran ve Türk edebiyatlarında klasik mesnevi konusu.

Çin hakanı Taymus'un oğlu Vamık ile Gazne padişahının kızı Azra'nın aşklarını konu alan öykünün aslı Pehlevicedir ve Sasaniler döneminde yazıya geçirilmiştir. Öykü yazıldığı dönemden başlayarak geniş bir ilgi uyandırmış, İranlı ve Türk şairler tarafından birçok kez yeniden yazılmıştır. Bazı Doğubilimciler öykünün Yunan edebiyatından kaynaklandığını, sonra Arabistan'a, oradan da İran'a geçtiğini öne sürerler ve vâmık (âşık) ve azrâ (bakire) sözcüklerinin Arapça oluşuna dikkati çekerler. *Vamık ü Azra*'yı ilk kez şair Unsuri (ö. 1040) mesnevi biçiminde yazmıştır. İran edebiyatında Unsuri dışındaki *Vamık ü Azra* yazarları arasında Zamiri (ö. 973) Fasih-i Cürani (ü. 11. yy), Esiri, Nâmi sayılabilir. *Vamık ü Azra*'yı Türkçeye ilk kez Behiştî çevirmiştir. Türk edebiyatındaki en başarılı *Vamık ü Azra* çevirisi ise Lâmiî Çelebi'ninkidir. Lâmiî Çelebi, Unsuri'den yaptığı çeviriye çeşitli gazel, mesnevi, lugaz ve muammalar da eklemiştir.

Vampanoaglar, Kuzey Amerika'nın doğusunda, Rhode Island'ın bazı kesimlerinde, Massachusetts'te, Martha's Vineyard ve bitişik adalarda yaşayan ve Algonkin dillerinden birini konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. Yarı göçebe bir yaşam süren Vampanoaglar, mevsimlere göre belirli noktalara göç ederlerdi. En önemli besin kaynakları mısır, balık ve av hayvanlarıydı. Kabile, her birinin başında bir şef (*sachem*) bulunan birçok alt birime bölünmüştü. Günümüzde özellikle Martha's Vineyard'da yaşayan melez Vampanoag grupları vardır.

vampir, bir sapkının, suçlunun ya da intihar etmiş bir kişinin, geceleri çoğunlukla yarasa biçiminde mezarından çıkarak, insanların kanını emdiğine inanılan ruhu. İnanışa göre gün doğarken mezarına ya da memleketinin toprağıyla dolu tabutuna geri dönmek zorundadır. Kurbanları da öldükten sonra vampirleşir. Asya ve Avrupa'da çok yaygın olsa da vampir inancı büyük ölçüde Slav ve Macar kökenlidir. Özellikle 1730-35 arasında Macaristan'da çok sayıda vampir öyküsü ortaya çıkmıştır.

Eski halk inanışındaki yaratıklar arasında 20. yüzyıl edebiyatında en çok işlenen vampir oldu. Özellikle İngiliz yazar Bram Stoker'in *Dracula* (1897; *Drakula Kan İçen Adam*, 1940) adlı gotik romanı, bu türün tutulmasında önemli rol oynadı. Romanın "ölmemiş" kötü kişisi Transilvanyalı Kont Dracula edebiyattaki en ünlü vampir tipti oldu. Romana dayanan tiyatro oyunu (1927) ve bir dizi popüler filmle vampir inancı daha da yaygınlaştı. Bela Lugosi'nin oynadığı Tod Browning'in klasikleşen *Dracula* (1931) filmi 20. yüzyıl ortalarından sonra çeviren birçok vampir filmine örnek oluşturdu.

Vampirleri tanıma (gölgesi olmaz ve aynada görülmezler) ve uzaklaştırma yöntemleri (çarmıh gösterme, uyurken boyna sarmıktan bir gerdanlık takma) her çocuk tarafından bilinir. İnanişâ göre vampirler kalplerine bir kazık saplanarak, bedenleri yakılarak ya da gündüz bulundukları yerler yıkılarak öldürülebilirler.

vampir yarasa, *Desmodontidae* familyasını oluşturan kan içici üç yarasa türünün ortak adı. Yenedünya'nın tropik bölgelerinde yaşayan bu yarasalar adlarını efsaneye göre öldükten sonra yeniden dirilen kan emici insanlardan almıştır. Vampir yarasalar ürkek, kuyruksuz, kahverengi tüylü hayvanlardır. Arka bacakları yürümeye ve sıçramaya çok iyi uyarlanmıştır. Uzunlukları 6-9 cm, ağırlıkları 15-50 gr dolayındadır. Üç türü bayağı (*Desmodus rotundus*), ak kanatlı (*Diaemus youngi*) ve bacağı tüylü (*Diphylla ecaudata*) vampir yarasalar adıyla tanınır.

Vampir yarasalar geceleri beslenmeye çıkar. Keskin kesicidışlarıyla çoğu kez kurbanlarına sezdirmeden küçük kesikler açar, yaradan akan kanı uzun ve dar dilleriyle yalarlar. Kurbanlarının hemen hemen tümü uyuyan memeliler ve kuşlardır. Sık sık evcil hayvanlara, bazen de insanlara saldırırlar. Açtıkları yara tehlikeli değildir. Ama kuduz da aralarında olmak üzere çeşitli hastalıkların bulaştırabilirler.

Van, Doğu Anadolu Bölgesi'nde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 19.069 km² olan Van ili, doğuda İran, güneyde Hakkâri ve Şırnak, güneybatıda Siirt ili, batıda Van Gölü ve Bitlis ili, kuzeybatı ve kuzeyde de Ağrı iliyle çevrilidir.

Türkiye'nin en doğu kesimindeki toprakları arasında yer alan Van iliyle İran arasında ki sınır, 17 Mayıs 1639'da imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması(*) hükümlerine göre belirlenmiştir. Bu sınır, Van Gölü havzasıyla Hazar Denizi ve Urmiye Gölü havzalarını da genel olarak birbirinden ayırır.

Doğal yapı. Yüksek dağlık alanlardan oluşan Van ilinde 1.600 m'den daha alçak kesimlere rastlanmaz. İl sınırları içinde dorukları 3.000 m'yi aşan birçok dağ vardır. Kuzey kesimini, dorukları il sınırları dışında kalan Aladağ(*) ve Tendürek Dağı(*) engebeleridir. Bu kesimdeki en yüksek nokta Aladağ'da 3.211 m'ye erişen Kerdahol Tepesidir. Doğu kesimde İran sınırının boyunca kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve 3.000 m'yi aşan başlıca yükseltiler Berhebine (Er) Dağı ile Haravil (Yiğit) Dağıdır (3.468 m). İl topraklarının güney kesimini Güneydoğu Toroslar'a bağlı Kavuşşahap Dağları engebeleridir. Van Gölünün güneyini tümüyle kaplayan Kavuşşahap Dağlarının il sınırları içindeki başlıca yükseltileri Gökdağ (3.604 m), Arnas (Kepçe) Dağı (3.537 m), Kavuşşahap Dağı (3.634 m), Müküs Dağı (3.414 m) ve Artos (Çadır) Dağıdır (3.537 m). İlin orta kesiminde ise Pirraşit Dağı (3.109 m), Mengene Dağı (3.412 m), Koçkiran Dağı ve İspiriz Dağı (3.668 m) yer alır. Van ilinin en yüksek noktası, Kilespiri Dağı olarak bilinen Koçkiran Dağının 3.684 m'ye erişen doruğudur. İlin orta kesimini engebelerindiren bu dağlar genel olarak Van Doğusu Dağları adıyla anılır. Bu dağların yüksek düzlüklerindeki sulak çayırlar hayvancılık açısından büyük önem taşır.

Van ili topraklarından kaynaklanan sular Urmiye, Erçek ve Van kapalı havzaları ile Basra Körfezine ulaşır. Doğudaki küçük bir alanın sularını toplayan Kotur Çayı, İran'daki Urmiye Gölüne dökülür. Gene bu kesimden kaynaklanan sular doğu-batı doğrultusunda akan Memedik Çayı aracılığıyla

Erçek Gölüne ulaşır. Van Gölünü besleyen başlıca akarsular ise kuzeyde Zilan Deresi ve Delicay, kuzeydoğuda Bendimahli Çayı, doğuda Karasu olarak da bilinen Marmıt Çayı ve güneydoğuda Hoşap Suyudur. Dicle Irmağının başlıca kollarından Büyük Zap Suyu ile Uluçay olarak da bilinen Botan Çayı(*) il topraklarından kaynaklanır.

Van ilinde çok sayıda göl vardır. Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölünün(*) doğu kesimi il sınırları içindedir. Öteki göller arasında başlıcaları Erçek Gölü(*), Akgöl, Sultan (Süphan) Gölü, Tuz (Kazlı) Gölü, Değirmigöl ve Hasantimur Gölüdür. Van kentinin doğusundaki Keşiş (Turna) Gölü, Urartular tarafından sulama amacıyla oluşturulmuş bir yapay göldür.

İldeki başlıca düzlükler Çaldıran, Bargiri (Muradiye), Erciş, Van, Hoşap ve Havasor ovaları ile Karakallı Düzü, Erçek Düzü, Noşar Düzü ve Tarhanlı Düzü adıyla anılan yüksek ovalardır.

Van Gölünün doğu kıyısı boyunca uzanan alanla ilin kuzey ve güney kesimleri etkin bir deprem kuşağının üstündedir. 10 Eylül 1941'deki Erciş depremi(*) ve 24 Kasım 1976'daki Çaldıran depremi(*) ilde büyük ölçüde can kaybı ve yıkıma yol açmıştır.

En çok ilkbaharda yağış alan Van ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kara ikliminin etkisi altındadır. Orman bakımından yoksul olan ve yalnızca Van Gölünün güney kesimindeki Kavuşşahap Dağlarında bazı meşe topluluklarına rastlanan ilin doğal bitki örtüsü step (bozkır) görünümündedir.

Ekonomi. 1990'da halkının yüzde 65'i kırsal yerleşmelerde yaşayan Van, gelişmemiş bir ildir. Ekonomisi tarıma dayalıdır. Sert bir kara ikliminin etkisinde olan ve ekime elverişli yeterli toprağı bulunmayan Van ilinde en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. 1989'da ilin hayvan varlığı 2,4 milyon koyun, 135 bin sığır ve 190 bine yakın kıl keçisi ile 12 bin at, 18 bin eşek, 2

bin manda ve 1.100 kadar da katırdan oluşuyordu. Koyun ve sığır soylarının ıslahı için özellikle Erciş ilçesindeki Altındere Tarım İşletmesi'nde bazı çalışmalar yapılmış, doğal ve yapay tohumlama istasyonları açılmışsa da, beklenen sonuç alınamamıştır. Yayılacılık yöntemiyle yaygın olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılan Van ilinin en tanınmış hayvansal ürünü otlı peynirdir. Otlı peynir, koyun sütü ve özel peynir mayası ile yaylalardan toplanan dağ nanesi, kekik, sırmo (yabanıl sarmısak), mendo, çaşur gibi otlar kullanılarak üretilir.

Ancılık ve küçük çapta tavukçuluk da yapılan ilde su ürünleri avcılığının azımsanmayacak bir yeri vardır. Van Gölü ile öbür göller ve akarsularda balıkçılık yapılır. Özellikle akarsu ağzlarında Van Gölünün sodalı sularına uyum sağlamış çok miktarda incikefali yaşar. Daha çok ilkbaharda ve yaz başında avlanan incikefalından havyar elde edilir ve bu balık tuzlanarak tüketilir. Bu mevsimlerde Karadeniz'de avlanmayan bazı balıklar teknelerini kamyonlara yükleyerek Van Gölüne gelirler.

Van ili topraklarının 1989'da ancak yüzde 9 kadarı ekime ayrılmış durumdaydı. Aynı yıl ilde yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler ve miktarları şöyledir: 146.410 ton kuru yem bitkisi, 120.427 ton buğday, 48.990 ton şeker pancarı, 22.717 ton patates. Az miktarda arpa, kavun, karpuz, domates, baklagiller ve öbür sebzelerle başta elma ve ceviz olmak üzere bazı meyveler de yetiştirilir. 1989'da ildeki traktör sayısı 2.989'du.

1968'de kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmış olmasına karşın Van ili sanayisinde belirgin bir gelişme olmamıştır. İmalat sanayisi daha çok hayvansal ürünlerin işlenmesine dayalıdır. Van ve Erciş kentlerinde

Van ili
Ana Yayıncılık Arşivi

toplanmış olan başlıca sanayi tesislerinin en önemlileri kamu kuruluşlarına aittir. Et ve Balık Kurumu'nun (EBK) Van Et Kombinası, Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'nun (SEK) Van Süt ve Mamulleri İşletmesi, Yem Sanayii TAŞ'nin Van Yem Fabrikası, Sümerbank'a bağlı Van Deri ve Kundura Sanayi İşletmesi, Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ'nin (TÜRKŞEKER) Erciş Şeker Fabrikası ve Türkiye Çimento ve Toprak Sanayii TAŞ'nin (ÇİTOSAN) Van Çimento Sanayii Müessesesi ildeki başlıca sanayi tesisleridir. Bundan başka mandıralar, un, tuğla ve yün ipliği fabrikaları da vardır.

Van'dan bir görünüm
Nazım Temoğlu

Ulaşım açısından önemli bir konumda olan Van ili 1971 sonlarında İran demiryolunun hizmete girmesinden sonra bu konuda daha da önem kazanmıştır. Tatvan'daki Tuğ iskelesinde feribota yüklenen vagonlar Van kentinin iskelesine taşınır ve doğudaki Kapıköy sınır kapısından İran'a geçer. Van Gölü kıyılarını izleyen yollar da bölgenin bu kesiminde karayolu ulaşımında büyük önem taşır.

Doğal ve tarihsel değerler açısından oldukça zengin sayılan Van ili büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Van Gölü kıyısındaki plajlar ile Bendimahî Çağlayanı, Erek Vadisi ve Horhor Bulağı il halkının yararlandığı başlıca mesire yerleridir. Akdamar Adası ve Van Kalesi'ni her yıl birçok yabancı turist ziyaret eder.

Çeşitli kesimlerinde mermer yataklarına rastlanan Van ili, yeraltı kaynakları açısından fazla zengin sayılmaz. Başkale yöresinde traverten, Çaldıran ve Gevaş yörelerinde tuğla-kiremit hammadesi, Erciş yöresinde linyit, görünür rezervi 1,4 milyar ton olan yüksek tenörlü perlit, toplam rezervi 6 milyar m³ olan yüksek tenörlü süngertaşı yatakları ve ilin çeşitli kesimlerinde de madensuyu kaynakları vardır.

Tarih. Tilkitepe'de(*) yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen buluntular, Kalkolitik Çağda (İÖ 5500-3500) yöredeki yerleşmelerde yaşayanların Mezopotamya halklarının kültüründen etkilendiğini göstermiştir. İÖ 3. binyıllarda Van yöresindeki yüksek yaylalarda Hurriiler yaşıyordu. Van yöresi, Asurlara ait İÖ 13. yüzyıldan kalma farklı kaynaklarda Nairi ülkeleri ve "dağlık bölge" anlamında Urartu olarak geçer. Öncele-ri iki ayrı siyasal birlik halinde yaşayan Urartular(*), İÖ 9. yüzyılda bir devlet kurarak birleştiler. Urartu Krallığı döneminde yöredeki en önemli yerleşmeler Tuş-

pa ile Çavuştepe(*) ve Toprakkale'ydi. İÖ 6. yüzyıl başlarında Urartu Krallığı Medler tarafından yıkıldı. Kısa süren Med egemenliğini Pers yönetimi izledi. Makedonyalılar ile Selevkoslardan fazla etkilenmeyen Van yöresi, tüm Atropatene'yle birlikte İÖ 3. yüzyılda kısa bir süre Ptolemaiosların eline geçti. Selevkosların denetiminden sonra İÖ 129'da Partların yönetimine giren yöreyi İÖ 1. yüzyılda II. Dikran aldı. Partlarla Romalılar arasında el değiştiren Van, İS 3. yüzyılda bu kez Sasaniilerle Romalılar arasında çekişmeye konu oldu. Sasani-lerden sonra Bizans yönetiminde kaldı ve 7. yüzyıl ortalarında Arapların eline geçti. Arap egemenliği sırasında Ermeni valiler tarafından yönetildi ve 9. yüzyılda bir süre Sâcilerin(*) elinde kaldı. 10. yüzyıl-

da Araplar ile Ermeniler arasında savaşlara sahne oldu. 1021'de Bizans'a bağlanan yöreye Türkmenler gelmeye başladı. Van yöresi bu sırada Bizans'a bağlı Vaspurakan Theması'nın sınırları içindeydi. Selçuklular 1054'te Erciş'i, 1064'te de Van çevresini ele geçirdiler. Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Selçuklu egemenliği güçlendi ve yöre 1100'de Sökmenlilerin yönetimine girdi. 1205'te Gürcülerin saldırısına uğradı, kısa bir süre Eyyubilerin egemenliğinde kaldıktan sonra Moğollar tarafından yağmalandı. Anadolu Selçuklularının, İlhanlıların ve Timur'un denetiminde kaldıktan sonra Karakoyunlulara bağlı Hakkâri beylerinden İzzeddin Şir'in yönetimine girdi. Daha sonra Safevilerin denetimine geçti. Çaldıran Savaşı'nı(*) Osmanlıların kazanmasına karşın Van toprakları uzun bir süre Safeviler ile Osmanlılar arasında el değiştirdi. Amasya Antlaşması(*) hükümleri gereğince Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kalan yöre daha sonra birçok kez İranlıların saldırısına uğradı. Van yöresi Osmanlı döneminde bazı ayaklanmalara sahne oldu. Bunların en önemlilerinden biri de 1895'te Ermenilerin başlattığı ve büyük yıkıma neden olduktan sonra bastırılan ayaklanmadır. I. Dünya Savaşı başlarında Taşnakzutyun(*) örgütü-nün silahlı Ermeni gönüllülerini tarafından işgal edildi. Mayıs 1915'te Rus ordularının işgaline uğrayan Van yöresi, Sovyet Devrimi sonrasında Rusların Anadolu'dan çekil-mesiyle Ermeni kuvvetlerinin eline geçti; 4. Kolordu'nun 7 Nisan 1918'de Van'a girmesiyle işgal sona erdi.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Van kentinin tarihsel merkezi, uzun bir süre Urartuların başkenti olan Tuşpa'dır. Kentin bugünkü adının, yöreye Urartuların verdiği Vaini (Waini) adından kaynaklandığı sanıl-

maktadır. Eski kent, Van Gölü kıyısı yakınında yer alan Van Kalesi'nde idi. Surlarla çevrili olan antik kentte birçok konut ve işyeri vardı. Osmanlı döneminde de yönet-sel merkez olarak gelişen kentin bir bölümü surların dışına, tepenin güney eteklerine taşmıştı. Bu tepenin 5-6 km kadar doğusunda bağlar ve bahçeler arasındaki seyrek dokulu yerleşme ise kentin sayfiyesi konumundaydı. 19. yüzyılda burası Van Bahçeleri adıyla da anılıyordu. Daha çok zenginle-rin oturduğu bu kesimde vali konağı, konsolosluklar ve okullar yer alıyordu. Kentin iskelesiyle Adilcevaz ve Gevaş arasında 19. yüzyıl sonunda buharlı ve yelkenli tekneler-le taşımacılık yapılıyordu. Bu yıllarda Van kentinin nüfusu 30 bin kadardı. I. Dünya Savaşı'nda uğradığı işgallerden büyük ölçü-de yanmış ve yıkılmış olarak çıktı; nüfusu birkaç yüz kişiye düştü ve sayfiye kesiminde yeniden kuruldu. Cumhuriyet döneminde uzun süre bahçeli konutlarıyla kırsal görü-nümünü koruyan Van, 1970'lerde İran demiryolunun açılması ve sonraki yıllarda Ortadoğu ülkeleriyle ticaretin yoğunlaşma-sına bağlı olarak gelişme gösterdi. 1950'de yalnızca 13.664 olan nüfusu, 1965'te 31.431'e, 1975'te 63.663'e, 1985'te 110.653'e ulaştı ve 1990'da da 153 bini aştı.

Van kenti, bölge ulaşımında önemli bir yeri olan 5 km uzaklıktaki iskele kesimiyle bütünleşecek biçimde gelişmektedir. Kars ve Ağrı'yı Hakkâri'ye bağlayan yol ile Kapıköy sınır kapısından gelen yol kentte kesişir. Ankara'ya uzaklığı 1.249 km olan kent, Tatvan üzerinden ülkenin demiryolu ağına bağlanır. Kentin güneyindeki hava-alanından Türkiye'nin öteki merkezlerine düzenli uçak seferleri yapılır.

Kent ile çevresine hizmet veren başlıca sağlık kurumları Devlet ve SSK hastaneleri-dir. Bir de askeri hastane vardır. 19 yüzyıl sonlarında birçok medresenin yanı sıra Ermeni ve Amerikan okulları da bulunan Van kentindeki başlıca eğitim ve kültür kurumu Yüzyüncü Yıl Üniversitesi'dir.

Van kenti ile çevresi tarihsel yapılar açısından fazla zengin sayılmaz. Başlıca tarih-sel yapılar Van Kalesi(*), Toprakkale(*), Van Ulucamisi(*) ve Hüseyin Paşa Camısı'dır. Yörede yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen bazı arkeolojik buluntularla çevreden derlenen etnografik yapıtlar 1972'de ziyarete açılan Van Müzesi'nde sergilenir.

Van Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 637.433; kent, 153.111.

Van Allen, James Alfred (d. 7 Eylül 1914, Mount Pleasant, Iowa, ABD), Yer'i çevreleyen iki ısınım kuşağını bulan ABD'li fizikçi. Van Allen ısınım kuşakları(*) olarak adlandırılan bu kuşakların bulunuşu kozmik ışınlann(*) niteliğinin ve Yer'e etkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında deniz kuvvetle-rinde görev yapan Van Allen, radyo dalgalarıyla çalışan mermi patlatma düzeniğinin geliştirilmesine katkıda bulundu. 1946'da Silver Spring'deki (Maryland) Johns Hopkins Üniversitesi'ne bağlı Uygulamalı Fizik Laboratuvarı'nda üst atmosfer araştırmaları-nı yönetmekle görevlendirildi. Savaşta ele geçirilen Alman "V-2" füzelerinin deneme-si ve üst atmosfer araştırmalarında kullanılmasına yönelik çalışmalarını yönetti, ilk araştırma amaçlı roketlerden biri olan "Ae-robee"nin geliştirilmesi çalışmalarına katıldı.

1951'de Iowa Üniversitesi'nde fizik profesörü olan Van Allen, Uluslararası Jeofizik Yılı(*) programını öneren ve savunan bilim adamları arasında yer aldı. 1957-58'de uy-

gülenen bu programın ABD'nin gerçekleştirdiği bölümünde yer alan "Explorer" uydularının ölçü ve denetim aygıtları Van Allen ve arkadaşlarının tasarımı yapıldı. Bu uydulardan elde edilen kozmik ışınlarla ilişkin verilerin incelenmesi Van Allen ışınlam kuşaklarının bulunmasını sağladı. Van Allen daha sonra gezegenler ve Güneş fizikine ilişkin araştırmalar için tasarımı birçok uzay aracının yapımına katkıda bulundu.

Birçok bilimsel makalenin yanı sıra *Scientific Uses of Earth Satellites* (1956; Yer Uydularından Bilimsel Amaçlarla Yararlanılması) adlı yapının editörlüğünü yaptı. 1959-64 arasında *Journal of Geophysical Research* dergisinin, 1958-62 arasında da *Physics of Fluids* dergisinin editörleri arasında yer aldı. 1959'da Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğine, 1982'de Amerikan Jeofizik Birliği'nin başkanlığına seçildi.

Van Allen ışınlam kuşakları, Yer'i çevreleyen, eşmerkezli iki kalın halka biçimindeki yüklü parçacık kuşağı. ABD'nin 1958'de fırlattığı "Explorer I" uydusundaki ölçüm aygıtlarından sağlanan verilerin incelenmesiyle ortaya çıkarılmış ve bu verileri inceleyen ve yorumlayan fizikçi J. A. Van Allen'in onuruna adlandırılmıştır.

Van Allen kuşakları özellikle Ekvator üzerinde çok yoğundur, kutuplar üzerinde ise hemen hemen hiç bulunmazlar. Kuşaklar birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış değildir; kuşağın iç sınırı da kesin bir sınır oluşturmaz. Yüklü parçacık yoğunluğu kuşaklara doğru yavaş yavaş artar ve iki kuşağa karşılık gelen bölgelerde en büyük değerlerine ulaşır. Kuşaklara biçimini veren etki Yer'in magnetik alanıdır; bu alan Yer yüzeyine göre bakışımı (simetrik) olmadığından kuşaklar da Yer'e göre bakışımı değildir. İç kuşak, Atlas Okyanusunun güney bölgesi üzerinde 400 km, Büyük Okyanus üzerinde ise 1.000 km yükseklikte yer alır. Yer'in magnetik alanının bakışimsızlığından kaynaklanan etki yüksekliklere çıkıldıkça azalır, ama dış bölgede de Güneş rüzgarının (*) etkisiyle biçim bozulması ortaya çıkar. Yaklaşık 64.000 km'lik bir yükseklikte ışınlam kuşağı birdenbire son bulur; bu yükseklik, Yer'in magnetik alanının düzenli etkisinin Güneş rüzgarı nedeniyle ortadan kalktığı geçiş noktasıdır.

İç kuşağın ortası Yer'den yaklaşık 9.500 km yükseklikte; dış kuşağın ortasının yüksekliği ise 25.000 km ile 32.000 km arasında yer alır. İç kuşak çok yoğun ve çok yüksek enerjili (yüzlerce milyon elektron-volta kadar) protonlar ile enerji düzeyleri 1 milyon elektronvolta ulaşan elektronlardan oluşur. Dış bölgelerde proton yoğunluğu daha da yüksektir, ama bu protonların enerji düzeyi düşüktür; bu bölgelerde değişen yoğunluklarda olmak üzere elektronlar ile alfa parçacıkları da (helyum çekirdekleri) vardır.

Kuşakları oluşturan parçacıklar Güneş'ten kaynaklanır. Bu parçacıklar Güneş'ten dışarı doğru sürekli akan Güneş rüzgarıyla Yer'e ulaşırlar. Bu parçacıkların bir bölümü de Güneş sistemi dışından gelen kozmik ışınlardan kaynaklanır. Yer'in magnetik alanının etkisine yakalanan yüklü parçacıklar magnetik alan çizgileri boyunca kuzeyden güneye, ardından güneyden kuzeye olmak üzere sürekli hareket eder; parçacıklar bu hareketleri sırasında kuvvet çizgileri çevresinde sarmallar çizer. Parçacıklar çok yavaş biçimde boylam da değişirler. Elektronlar doğuya, protonlar batıya doğru sürüklenir. Bütün bu hareketler sonucunda kuşakların kabuk ya da simit biçimindeki yapısı oluşur.

Van Buren, Martin (d. 5 Aralık 1782, Kinderhook - ö. 24 Temmuz 1862, Kinderhook, New York, ABD). ABD'nin sekizinci başkanı (1837-41). Demokrat Parti'nin kurucularındandır.

Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra 1803'te Kinderhook'ta avukatlık yapmaya başladı. 1812-20 arasında Jefferson'cı Cumhuriyetçilerin temsilcisi olarak iki dönem New York Eyalet Senatosu'nda görev yaptı. Bu sırada eyalet başsavcılığına atandı. 1821'de ABD Senatosu'na seçilen Van Buren, Jefferson'cu Cumhuriyetçiler arasında güçlü merkezi yönetime karşı çıkarak eyaletlerin haklarının artırılmasını savunan bir muhalefet örgütledi. Andrew Jackson, William H. Crawford ve John C. Calhoun önderliğindeki Jefferson'cı Cumhuriyetçilerden oluşan bu hizip, 1824'te John Quincy Adams'ın başkan seçilmesinden sonra Demokratik Cumhuriyetçi Parti, Andrew Jackson'ın başkanlığı sırasında da (1829-37) Demokrat Parti adını aldı. Van Buren 1828'de New York valiliğine seçildiye de üç ay sonra Başkan Jackson'ın dışişleri bakanı olmak üzere bu görevden ayrıldı. 1831'de hükümette yapılan düzenlemeler nedeniyle dışişleri bakanlığından istifa ettikten sonra kısa bir süre ABD'nin Londra büyükelçiliğini yaptı.

1832'de Demokratik Parti'den başkan yardımcılığına aday gösterilen Van Buren, Jackson'la birlikte yürüttüğü başarılı bir kampanyanın sonucunda seçimleri kazandı. 1835'te ise Jackson'ın desteği ve parti kongresinin oybirliğiyle başkanlığa aday gösterildi. Ülkede büyük bir mali bunalımın yaşandığı 1837'de seçimleri kazanarak görev başladı. Van Buren'in hükümet fonlarının eyalet bankalarından çekilip "bağımsız bir hazineye" yatırılmasını öngören yasa tasarısı, büyük tartışmalardan sonra Kongre'de kabul edildi (1840). Tartışmalar sırasında Demokrat Parti'nin tutucu kanadından birçok üye Whig Partisi'ne geçti. Van Buren ülkenin kuzeydoğu sınırında yaşayan ABD'lilerle Kanadalılar arasındaki silahlı sınır çatışmalarını önleyerek Webster-Ashburton Antlaşması'yla (1842) soruna kalıcı bir çözüm getirmeyi başardı. Onun başkanlığı sırasında kamu görevinde bulunanların günde 10 saatten fazla çalışmaları yasaklandı.

Demokrat Parti tarafından 1840'ta gene oybirliğiyle başkanlığa aday gösterilen Van Buren, seçimlerde Whig Partisi'nin adayı William Henry Harrison karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. 1844 ve 1848'deki başkan adaylığı seçimlerini de yitirince Kinderhook'taki çiftliğine çekildi.

Inquiry into the Origin and Course of Political Parties in the United States (1867; ABD'de Siyasal Partilerin Kökeni ve Gelişimi Üzerine Bir Araştırma) adlı bir kitabı olan Van Buren'in 1833'te kaleme aldığı anıları 1920'de yayımlanmıştır.

Van de Graaff, Robert Jemison (d. 20 Aralık 1901, Tuscaloosa, Alabama - ö. 16 Ocak 1967, Boston, ABD), çok yüksek elektrostatik potansiyel farkları oluşturabilen ve temel atom araştırmalarında olduğu kadar tıpta ve sanayide de geniş kullanım alanı bulan Van de Graaff üreticini geliştiren ABD'li fizikçi.

Mühendislik eğitimi gören Van de Graaff, kısa bir süre Alabama Power Company'de çalıştı. 1924'te Paris'e geçti ve Sorbonne Üniversitesi'nde Marie Curie'nin etkisiyle atom fizikine yöneldi. Ertesi yıl İngiltere'deki Oxford Üniversitesi'nde İrlandalı fizikçi J. S. E. Townsend'in laboratuvarında araştırmacı olarak çalışmaya başladı, 1928'de bu üniversitede doktora çalışma-

sını tamamladı. Oxford'daki çalışmaları sırasında çok yüksek enerjili parçacık demetleri oluşturulabilmesinin atom yapısının incelenmesi açısından önemini gören Van de Graaff, yüksek gerilim üreticini tasarladı ve 1929'da ABD'ye döndükten sonra bu üreteç üzerinde çalışmaya başladı. Çok yüksek elektrostatik potansiyeller oluşturabilen ve sonradan Van de Graaff üretici olarak anılacak olan aygıtın ilk modelini 1930'ların başlarında geliştirdi. Bu üreteçte iki makara arasında sürekli olarak dönen, keçe türü yalıtkan kumaştan yapılmış bir kayış vardır. Kayışta oluşan elektrik yükü iyi yalıtılmış, içi boş metal bir kürenin iç yüzüne taşınır. Kürede böylece elektrik yükü birikir ve kürenin potansiyeli giderek yükselir. Özel yalıtma teknikleri kullanılarak böyle bir üreteçle 13 milyon voltluk (13 MV) potansiyeller elde etmek olanaklıdır. Kayış yerine yalıtkan malzemeyle birbirlerinden ayrılmış metal bilyelerden oluşan hareketli bir zincirin kullanıldığı ve pelletron denen üreteçle daha da yüksek potansiyeller elde edilebilmektedir. Oak Ridge Ulusal Laboratuvarı'nda kurulu pelletronla 25 MV'lık gerilimler elde edilmiştir. Bu gerilimden yararlanılarak hızlandırılan protonlar ve ağır iyonlar daha da hızlandırılmak üzere bir izokron siklotrona gönderilir.

Van de Graaff 1931'de Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) araştırma görevlisi oldu; 1934'te de ders vermeye başladı. Geliştirmiş olduğu üreteçleri imal etmek üzere 1946'da High Voltage Engineering Corporation'ı kurdu ve şirketinde tam gün çalışabilmek amacıyla 1960'ta MIT'den ayrıldı.

Van Deman, Esther Bolse (d. 1 Ekim 1862, Güney Salem, Ohio, ABD - ö. 3 Mayıs 1937, Roma, İtalya), Roma arkeolojisi uzmanı ilk kadın arkeolog. Eski yapıların tarihlenmesine yarayan, bugün de geçerli yöntemler geliştirmiş, böylelikle Roma mimarlığı konusundaki çalışmaların gelişmesine katkıda bulunmuştur.

1898'de Chicago Üniversitesi'nde doktora-sını tamamladı. 1906'dan 1910'a değin Roma'da Carnegie Enstitüsü üyesi olarak çalıştı. 1910'dan 1925'e değin de aynı kuruluşun Washington, D.C.'deki merkezinde görev yaptı. 1925-30 arasında Michigan Üniversitesi'nde Roma arkeolojisi dersleri verdi.

Roma'dayken Eski Roma yapı malzemelerinin yapım yıllarını saptayan yöntemler geliştirdi. *The Atrium Vestae* (1909; Vesta Atriumu) adlı kitabında Roma tuğlalarının boyutlarının ve harç malzemesinin yapıların tarihini belli ettiğini ortaya koydu. Emekliye ayrılıp Roma'ya yerleştikten sonra en önemli yapıtı olan *The Building of Roman Aqueducts* (1933; Roma Su Kanallarının Yapımı) yazdı.

Van Deman, Ralph H(enry) (d. 3 Eylül 1865, Delaware, Ohio - ö. 1952, San Diego, California, ABD), "Amerikan askeri istihbaratının babası" olarak tanınan ABD'li istihbarat subayı. Harvard Üniversitesi'ni bitirip bir yıl hukuk okuduktan sonra tıp öğrenimine başladı ve 1893'te tıp diplomasını aldı. Kısa süre orduda askeri cerrah olarak çalıştı. 1897'de Askeri İstihbarat Dairesi'ne (MID) atandı. 1901'de yüzbaşı rütbesiyle gönderildiği Filipinler'de bir askeri istihbarat dairesi kurdu. İlk gizli görevi, Pekin çevresindeki haberleşme hatlarının haritasını çıkarmak oldu (1906). Ertesi yıl Washington, D.C.'deki MID'nin harita şubesi başkanlığına atandı. Genel olarak

istihbarat subaylarına, özel olarak da Van Deman'a kin besleyen dönemin Genelkurmay Başkanı General Franklin Bell, MID'nin Harp Okulu'na bağlanmasını sağlayarak bu birimi fiilen ortadan kaldırdı. Van Deman, 1915'te Filipinler'e yaptığı ikinci gezi-den dönüşünde istihbarat toplama ve eşgüdüm etkinliklerini yürütecek gayri resmî bir grup oluşturdu. ABD'nin 1917'de I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra ise askeri istihbarat etkinliklerini yeniden örgütlemek üzere çalışmalara başladı. Çok geçmeden yeniden kurulan MID'nin başına getirildi. Van Deman'ın örgütlediği askeri istihbarat sistemi, Savunma Haritacılığı Servisi, Karşı İstihbarat Birlikleri (CIC), İstihbarat Komutanlığı, Sanayi Güvenlik Örgütü, Ulusal Güvenlik Örgütü (NSA) ve ABD Kara Kuvvetleri İstihbarat Merkezi ve Okulu'nun çekirdeğini oluşturan birimleri kapsıyordu. Savaşın sonraki yıllarında görevli olarak Fransa'da bulunan Van Deman, 1919'da Paris Barış Komisyonu'nda ABD baş istihbarat görevlisi ve karşı istihbarat başkanı olarak görev yaptı. 1929'da tümgeneral rütbesiyle emekliye ayrıldıysa da istihbarat çalışmalarını sürdürdü. Siyasal görüşlerinden dolayı yıkıcı etkinliklerde bulunabileceklerinden kuşkulandığı çok sayıda kişi hakkında ayrıntılı dosyalar hazırladı. Bu çalışmaları sırasında yerel polis birimlerinden, askeri istihbarat örgütlerinden ve Federal Soruşturma Bürosu'ndan (FBI) gayri resmî olarak yardım gördü. Hükümet, resmî istihbarat örgütlerinin etkinliklerine ciddi sınırlamaların getirildiği 1930'larda Van Deman'ın bu çalışmalarından büyük ölçüde yararlandı. 1941'de Savaş Dairesi'nde istihbarat danışmanlığına atanan Van Deman'a II. Dünya Savaşı'nda gösterdiği yararlıklar nedeniyle Liyakat Madalyası verildi.

Van Depoele, Charles Joseph (d. 27 Nisan 1846, Lichtervelde, Belçika - ö. 18 Mart 1892, Lynn, Massachusetts, ABD), taşıtların elektrikle çekilebileceğini uygulamada kanıtlayan (1874) ve elektrikli trenin patentini alan (1883) Belçika asıllı ABD'li mucit.

ABD'ye 1869'da göçen Van Depoele, kilise mobilyaları yapımcılığına girişti, bir yandan da elektrikle ilgilenmeye başladı. 1874 ve 1883 tarihli ünlü patentlerinin yanı sıra bir elektrik üretici (1880), karbon komütatör fırçası (1888), ileri-geri hareket sağlayan bir alternatif akım motoru (1889), bir teleferik sistemi (1890), bir kömür kazı makinesi (1891) ve dişsiz tekerlekli bir elektrikli lokomotifin (1894) patentlerini aldı. Van Depoele, elektrikli tren patentlerini 1888'de Massachusetts'teki Lynn'de kurulu olan Thomson-Houston Electric Company'ye sattı, bu şirket de bir süre sonra General Electric Company'ye katıldı.

van der Waals kuvvetleri, gazlarda, sıvılaştırılmış ve katılaştırılmış gazlarda, organik sıvılarda ve katıların hemen tümünde gözlenen ve elektrikselsel olarak nötr moleküllerin birbirini çekmesine neden olan zayıf elektrikselsel çekim kuvvetleri. Adını, gerçek gazların niteliklerini açıklamak amacıyla geliştirdiği kuram çerçevesinde moleküller arasında etkiliyen bu kuvvetlerin varlığını öne süren (1873) Hollandalı fizikçi Johannes Diederik van der Waals'tan almıştır. Van der Waals kuvvetleriyle bağlanmış katıların erime noktaları genellikle düşüktür ve bu tür katılar daha güçlü bağlar olan iyon, ortaklaşım (kovalans) ya da metal bağıyla bağlanmış katılara oranla daha yumuşaktır.

Van der Waals kuvvetleri üç biçimde ortaya çıkabilir. Bunlardan birincisi, bazı maddelerde moleküllerin elektrikselsel olarak nötr oldukları halde kalıcı bir elektrik dipolü(*) oluşturmalarıdır. Bazı moleküllerde elektrik yüklerinin dağılımındaki kalıcı çarpıklık nedeniyle molekülün bir yanı biraz pozitif, öbür yanı da biraz negatif olur; bu, kalıcı bir kutuplanmadır. Bu dipollerin birbirlerine göre hizalanma eğilimi göstermelerine, aralarında bir çekim kuvvetinin ortaya çıkmasına yol açar. İkinci olarak, kalıcı dipol özelliği gösteren moleküllerin varlığı, bu moleküllerin yakınlarda bulunan öteki moleküllerdeki (bunlar dipol özellikli olsa da, olmasa da) elektron yükleri dağılımında geçici değişimlere yol açar, böylece indüklenmiş kutuplanmalar ortaya çıkar. Kalıcı dipol durumundaki molekül ile komşusu olan indüklenmiş dipol arasında ek bir çekim kuvveti oluşur. Üçüncü olarak, bir maddede kalıcı dipol özelliği gösteren hiçbir molekül olmasa bile (örn. bir soygaz olan argon ya da bir organik sıvı olan benzen) moleküller arasında gene de bir çekim kuvveti vardır; bu da maddenin yeterince düşük sıcaklıklarda sıvı hale geçmesini açıklar.

Moleküller arasındaki çekim kuvvetinin niteliği, ancak kuantum mekanikinden yararlanılarak doğru bir biçimde betimlenebilir. Bu betimlemeyi ilk kez Alman asıllı fizikçi Fritz London gerçekleştirdi (1930). London, belirli bir anda moleküldeki elektronların negatif yüklerinin merkezi ile çekirdeklerin pozitif yüklerinin merkezinin çakışmayabileceğini belirledi. Elektronların düzensiz hareketleri molekülü zamanda değişken bir dipol durumuna getirir, ama bu anlık kutuplanmaların kısa bir zaman aralığı boyunca ortalaması sıfır olabilir. Bu tür zamanda değişken (anlık) dipoller birbirine göre hizalı durum alacak biçimde yönelişe giremezler ve bu nedenle çekim kuvveti oluşturamazlar, ama komşu moleküllerde düzenli hizalanma sağlayan kutuplanmalar indüklerler, bu da çekim kuvvetini ortaya çıkarır. Moleküllerdeki elektronların düzensiz hareketlerinden kaynaklanan bu etkileşimler (kuvvetler) London kuvvetleri ya da dağılım kuvvetleri olarak adlandırılır. Bu kuvvetler kalıcı biçimde kutuplanmış moleküller arasında da vardır ve moleküller arasındaki üç tür kuvvetin genellikle en büyüğünü oluşturur.

Van Diemen Toprakları bak. Tasmanya

Van Doren, Carl (Clinton) (d. 10 Eylül 1885, Hope, Illinois - ö. 18 Temmuz 1950, Torrington, Connecticut, ABD), edebiyat incelemesi, roman, yaşamöyküsü ve eleştiri türlerinde yapıtlar vermiş ABD'li yazar ve eğitimci.

Columbia Üniversitesi'nde öğrenim gördü; 1911'de doktorasını tamamladıktan sonra 1930'a değin aynı üniversitede ders verdi. Bu dönemde, bir grup öğretim üyesiyle birlikte üniversite öğretim programlarında Amerikan edebiyatı ve tarihi konularına yer verilmesi için çaba gösterdi. *Cambridge History of American Literature* (1917-21; Cambridge Amerikan Edebiyatı Tarihi), *The Nation* (1919-22) ve *Century Magazine* (1922-25) gibi yayınları yönetti.

Benjamin Franklin (1939) adlı yapıtıyla Pulitzer Ödülü'nü kazandı. Öbür çalışmaları arasında *The American Novel* (1921, yb 1940; Amerikan Romanı), *Contemporary American Novelists* (1922; Çağdaş Amerikan Romancıları), kardeşi Mark Van Doren ile birlikte yazdığı *American and British Literature Since 1890* (1925, yb 1939; 1890'dan Bu Yana Amerikan ve İngiliz Edebiyatı) ve *What Is American Literature?*

(1935; Amerikan Edebiyatı Nedir?) sayılabilir. *Three Worlds* (Üç Dünya) adlı otobiyografisi 1936'da yayımlanmıştır.

Van Doren, Mark (d. 13 Haziran 1894, Hope, Illinois - ö. 10 Aralık 1972, Torrington, Connecticut, ABD), ABD'li şair, yazar ve eğitimci. Şiirde yaygın denemelerin yürütüldüğü uzun bir dönem boyunca geleneksel şiir biçimlerini savunmuş, Columbia Üniversitesi'nde verdiği derslerle (1920-59) birkaç kuşak öğrenciyi derinden etkilemiştir.

Bir taşra hekiminin oğluydu. Illinois'un doğusundaki aile çiftliğinde ve Urbana kentinde yetişti. Ağabeyi Carl'ın ardından Columbia Üniversitesi'nde öğrenim gördü; New York kentinde yayımlanan *The Nation*'da edebi yönetmenlik (1924-28) ve sinema eleştirmenliği (1935-38) yaptı. Columbia'da doktorasını tamamladıktan sonra, aynı üniversitede 1942-59 arasında İngilizce profesörü olarak çalıştı. Van Doren'in edebiyat eleştirisi türündeki yapıtları arasında doktora tezine dayandığı *The Poetry of John Dryden* (1920, yb 1946; John Dryden'in Şiiri), Shakespeare'in oyunları üzerine denemelerini içeren *Shakespeare* (1939), *Nathaniel Hawthorne* (1949) ve çeşitli denemelerinden oluşan *The Happy Critic* (1961; Mutlu Eleştirmen) sayılabilir. Columbia'daki ders notlarına dayandığı iki başarılı çalışmasında *The Noble Voice*'ta (1946; Soylu Ses) Homeros, Vergilius, Lucretius, Dante, Chaucer, Milton, Spenser, Wordsworth ve Byron'a ait 10 uzun şiiri ele aldı. Bu yapıt 1962'de *Mark Van Doren on Great Poets of Western Literature* (Batı Edebiyatının Büyük Şiirleri Üzerine Mark Van Doren) adıyla yeniden yayımlandı. *Introduction to Poetry*'de (1951; Şiire Giriş) ise İngiliz ve ABD edebiyatının daha kısa klasik şiirlerini inceledi. Bunların yanı sıra *Spring Thunder*'la (1924; Baharda Gök Gürültüsü) başlayarak 20'yi aşkın şiir kitabı yayımladı. 1940'ta *Collected Poems* (Toplu Şiirler) ile Pulitzer Ödülü'nü kazandı; bu yapıt sonradan *Collected and New Poems, 1924-63* (Toplu ve Yeni Şiirler, 1924-63) adıyla yeniden basıldı. Van Doren'in öbür manzum yapıtları arasında *The Last Days of Lincoln* (1959; Lincoln'ın Son Günleri) adlı manzum oyunu, bir ailenin üç kuşak boyunca deneyimlerini konu alan ve üç uzun şiirden oluşan *Jonathan Gentry* (1931), Connecticut'taki çiftliğinde geçirdiği bir kış betimleyen *Winter Diary* (1935; Kış Gencesi) ile bir cinayet ve intikam öyküsüne dayanan *The Mayfield Deer* (1941; Mayfield Geyiği) sayılabilir. Van Doren ayrıca *The Transients* (1935; Gelip Geçenler), *Windless Cabins* (1940; Rüzgârsız Kulübeler) ve *Tilda* (1943) adlı üç romanla çok sayıda öykü kitabı yazdı ve bir dizi antolojiyi yayıma hazırladı. 1922'de evlendiği Dorothy Graffe'in da beş romanı ve *Professor and I* (Profesör ve Ben) adlı bir anı kitabı vardır.

Van Dyck, Sir Anthony, ANTONIE yu da ANTON olarak da yazılır (d. 22 Mart 1599, Anvers, Flandre - ö. 9 Aralık 1641, Londra, İngiltere), 17. yüzyılda Rubens'ten sonraki en önemli Flaman ressam. Dinsel ve mitolojik konulu resimlerinin yanı sıra Avrupa soylularının portreleriyle tanınmıştır. Aynı zamanda yetkin bir çizim ve aside yedirme baskı ustasıdır.

Gençliği. Varlıklı bir ipek tüccarının 12 çocuğundan yedincisiydi. On yaşındayken Anversli ressam Hendrik van Balen'in yanına çırağ olarak girdi. Büyük olasılıkla Rubens'ten bu sıralarda etkilenmeye başladı.

Günümüze ulaşan en eski tarihli yapıtı bir erkek portresidir (1613). Sanat yaşamının ilk sekiz yılında Rubens'in melodramatik üslubunu taklit etti. Ama Rubens'in kullandığı parlak vernik yerine boyayı oldukça kaba bir doku yaratacak biçimde uyguladı; ayrıca ondan daha koyu renkleri yeğledi. Yüz ifadeleri de çok daha anlatımcı hatta abartılıydı.

İlk portreleri yarım boy ya da büst gibiydi. Rubens'in etkisi altına girdikten sonra, daha önce düz bıraktığı arka plana sütunlar ve benzeri öğeler yerleştirmeye başladı. Bu portrelerde dingin ve saygın bir ifade vardı.

Genç yaşta olgunluğa erişen Van Dyck 1618'de Anvers Ressamlar Loncası'na girdi. Rubens ile hangi yıl çalışmaya başladığı çok açık değilse de, 1620'de onun yanında olduğuna ilişkin belgeler vardır. 1630 dolaylarında ilişkilerinde bir gerginleşme başladıysa da Rubens her zaman Van Dyck'i destekledi.

Anvers ve İtalya yılları. Van Dyck 1620-21'de bir süre İngiltere'de I. James'in sarayında çalıştıktan sonra Anvers'e geri döndü ve 1621'in sonlarına doğru İtalya'ya gitti. Özellikle hayranlık duyduğu Tiziano ile Venedik okulu ressamlarının rengi kullandıklarından ve anlatımdaki inceliklerinden etkilendi. Bu dönemde tam boy portrelerin yanı sıra soyluların at üstünde resimlerini yapıyordu. 1627'de yeniden döndüğü Anvers'te 1632'ye değin kaldı. Portrelerinden 15 kadarını aside yedirme yöntemiyle kendisi bastı, öbürleri de başka ustalarca oymabaskı olarak hazırlandı. "İkonografi" adıyla anılan ilk dizisi 1645-46'da yayımlandı. Van Dyck Anvers'e döndükten sonra da İtalya'da geliştirdiği yumuşak ifadeyi sürdürmüştü. Resimlerinde şiddet içeren temalardan çok yumuşak duyguları dile getiren dinsel konuları ele aldı. Mitolojik konulu en önemli resimlerini de bu dönemde yaptı. Bu yıllarda boyayı gittikçe daha ince kullanıyor, mavi, gri, pembe, toprak renkleri ve koyu kahverenginin karışımlarını yeğliyordu.

İngiltere dönemi. Van Dyck 1632'de Felemenk'e kısa bir gezi yaptıktan sonra İngiltere'ye gitti. Orada I. Charles'ın saray başressamlığına getirildi ve "sir" unvanıyla onurlandırıldı. Birkaç kez Anvers'i ziyaret etmesi dışında yaşamının geri kalan yıllarını İngiltere'de geçirdi. "I. Charles'ın Üç Pozu" (y. 1637, Kraliyet Sanat Koleksiyonu, Windsor Şatosu), "İngiltere Kralı I. Charles" (y. 1638, Louvre Müzesi, Paris) ve "Kral Charles At Üstünde" (y. 1638, Ulusal Galerî, Londra) gibi en önemli portrelerini bu dönemde yaptı. Bir kez daha tam boy portrelere yönelmişti, alegorik simgelere de yer veriyordu.

1640'ta Rubens ölünce onun yerini alabilmek düşüncesiyle Anvers'e gitti. 1641'de

hasta olarak Londra'ya döndü. Bundan kısa bir süre sonra öldü ve St. Paul Katedrali'ne gömüldü.

Değerlendirme. Van Dyck'in en önemli yanı portrelerinde modellerini kişisel özelliklerinden hiçbir şey yitirmeden idealize etmiş olmasıdır. Temelde Hans Holbein, Antonio Moro, Tiziano ve Rubens'in portre geleneğine bağlı kalmışsa da, bu konuda birçok yenilik getirmiştir. Genel olarak son dönem resimleri beğenilirse de, anlık anlatımı ve tazeligi yakaladığı gençlik ve Ceno-va dönemi yapıtlarına 20. yüzyılda daha çok önem verilmiştir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Cornelis van der Geest" (y. 1618-20, Ulusal Galerî, Londra), "İsa'nın Kudüs'e Girişi" (y. 1619, Herron Sanat Müzesi, Indianapolis, Indiana), "P. P. Rubens'in Karısı Isabella Brant" (y. 1621, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "Emanuel Philibert" (1624, Dulwich College Resim Galerisi, Londra), "Peter Stevens" (1627, Mauritshuis, Lahey), "Rinaldo ve Armida" (1629, Baltimore Sanat Müzesi), "Marie de Raet" (1631, Wallace Koleksiyonu, Londra), "Savoia Prensi Tommaso" (y. 1635, Sabauda Galerisi, Torino), "Thomas Killigrew ve Thomas Carew" (1638, Kraliyet Sanat Koleksiyonu, Windsor Şatosu).

Van Eyaleti, Doğu Anadolu'da Osmanlı yönetim birimi.

Van 1548'de kesin olarak Osmanlı sınırlarına katıldıktan sonra eyalet oldu. Beylerbeyliğine de Çerkes İskender Paşa getirildi. Van beylerbeyi aynı zamanda serhat muhafızıydı. Eyalet paşa sancağı (Van) dışında Erciş, Muş, Bargiri, Gerger (Kârkâr), Kessani, Asyaburd (Asiberd), Ağakes, Beni Katur (Kutur), Beyazıt, Berdai, Ovacık, Adilcevaz ve Bitlis sancaklarını içeriyordu. Bitlis sancağı özel statülü özerk bir yerel hükümet sayıldığından eyalete bağlılığı biçimseldi. Eyalet topraklarının ilk büyük genel sayım ve yazımı da 1550'lerde gerçekleştirildi.

18. yüzyılda İran saldırıları ve yerel yöneticilerin ayaklanmaları nedeniyle Osmanlı merkezi yönetiminin Van Eyaleti'ndeki denetimi zayıflamaya başladı. 1860'tan sonra Van, Bargiri, Erciş, Mahmudiye, Gevaş, Şitak (Çatak), Müküs, Vustan, Adilcevaz ve Ahlat kazalarını kapsayan bir mutasarrıflık olarak örgütlendi. 1876'dan sonra da Van ve Hakkâri sancaklarını kapsayan Van vilayeti oluşturuldu. 1895-1917 arasındaki Ermeni ayaklanmaları, 1915'teki Rus işgali nedeniyle nüfusun büyük bölümü göç etti. Van vilayeti Cumhuriyet'ten sonra da yönetsel birim olarak korundu.

Van Gogh, Vincent (Willem) bak. Gogh, Vincent (Willem) van

Van Gölü, Doğu Anadolu Bölgesi'nde göl. 3.713 km²'lik yüzölçümüyle Türkiye'nin en büyük gölüdür. Doğu yarısı Van, batı yarısı ise Bitlis ili sınırları içindedir. Sularının deniz düzeyinden yüksekliği 1.646 m'dir. Bu yükselti eskiden 1.720 m olarak biliniyordu. Kabaca bir üçgeni andıran Van Gölünün güneybatıdaki Tatvan Koyu ile kuzeydoğudaki Erciş Körfezi arasındaki uzun eksen 130 km, kuzeybatıdaki Ahlat Koyu ile güneydoğudaki Gevaş Koyu arasındaki eksen ise 80 km kadardır.

Doğu yarısı batı yarısına göre çok daha sığ olan gölün en sığ kesimleri doğudaki Van Koyu ile Erciş Körfezidir. Bu kesimlerde derinlik 50 m'yi geçmez. Batı kıyılarındaki sığ alanlar ise çok dar bir şerit oluşturur. Ahlat ile Adilcevaz arasındaki kıyının açığında yer alan 451 m'lik çukur, gölün en derin yeridir. Göldeki adalar doğu kesiminde ve kıyı yakınlarındadır. Bunlar Erciş Körfezinde yer alan ve günümüzde Yaka Adası adıyla anılan Adır (Gadir) Adası, Van Koyunun ağız kesimindeki Çarpanak

Adası, Gevaş Koyundaki Akdamar Adası ve bu koyun 3 km kuzeybatısında küçük bir kara parçası olan Kuş (Atrek) Adasıdır.

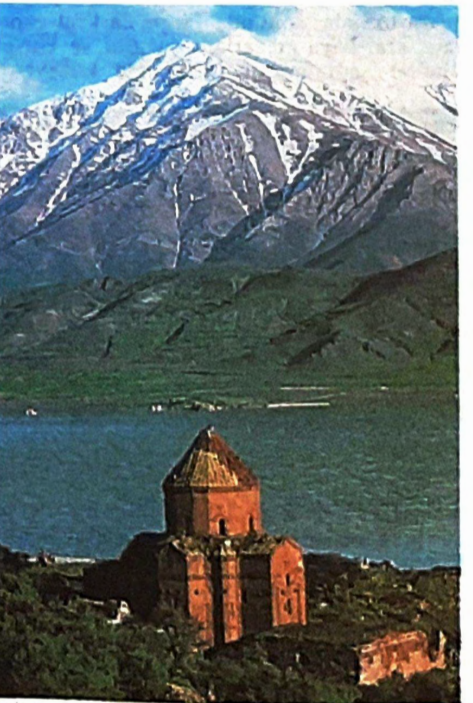
İçinde Van Gölünün yer aldığı çukur, batı uzantısı olan Muş Ovasıyla(*) birlikte Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) sonundaki tektonik hareketler sırasında ortaya çıktı. Sonraki dönemde Nemrut Dağından(*) çıkan lavların oluşturduğu bir set, Van Gölü ile Muş Ovası çanaklarını birbirinden ayırdı. Bu doğal lav barajının ardında suların birikmesiyle bir "lav seti gölü" olan Van Gölü oluştu. Gölün doğusunda Van kentinin kurulmuş olduğu düzlüğün gerisinde yer alan ve kalkerlerden oluşan Erek Dağı, güneyinde eski kayalar- dan oluşan ve Bitlis Masifi olarak adlandırılan kütle, batısında Nemrut Dağı, kuzeyinde de Süphan Dağı(*) yükselir.

Van Gölü 12.000 km²'lik bir alanın sularını toplar. Kuzeydoğuda Erciş Körfezine dökülen Zilan Deresi ve Bendimahi Çayı, doğuda Van Koyuna kavuşan Marmit (Karasu) Çayı, güneydoğuda Gevaş Koyunun doğu kesimine dökülen ve Güzelisu ile Dönemeç Suyu adlarıyla da anılan Hoşap Suyu (eskiden Micinger Suyu) göle ulaşan başlıca akarsulardır.

Dışa akışı olmayan gölün suları sodalıdır. Bunun başlıca nedeni akarsuların taşıdığı tuzlu suların gölde birikmesi ve buharlaşma nedeniyle yoğunlaşmasıdır. Tuzluluk oranı binde 22,4'tür. Göl sularının bileşiminde en çok sodyum klorür vardır. Suların sodyum karbonat da içermesi göldeki canlı yaşamını sınırlandırır. Akarsu ağızları yakınındaki kesimlerde sodalı sulara uyum sağlamış, bir incibalgı(*) türü olan incikefalı yaşar.

Gölün yüzey sularının sıcaklığı yazın 21°C'yi bulur. Bazı kışlar sığ kesimlerdeki yüzey suları donar.

Van Gölü eskiden beri ulaşım amacıyla kullanılmaktadır. Osmanlı döneminde yer-kenli teknelerle yapılan taşımacılık, 19. yüzyıl sonlarında buharlı küçük gemilerin devreye girmesiyle daha da gelişti. 1915'te yöreyi işgal eden Ruslar, Tatvan ile Van arasında bazı başka iskelelere de uğrayan bir ulaşım işletmesi kurdular. Rusların çekil-

Van Gölü, önce Akdamar Adası ve Kilisesi, arkada Artos Dağı
Nehir Başgelen

"Kendi Portresi", Anthony Van Dyck'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1621; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentli
Metropolitan Museum of Art New York kentli

mesinden sonra da etkinliğini sürdüren bu işletme 1928'de Münakalat Vekâleti'ne, 1932'de de Ticaret Vekâleti'ne devredildi. Günümüzde Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne (TDİ) bağlı olarak Van Gölü İşletmesi adıyla etkinlik gösteren bu kuruluşun çalıştırdığı feribotlar Tatvan'dan Van iskelesine yaklaşık 3,5 saatte ulaşırlar. Doğal güzelliklerinin yanı sıra çevresindeki tarihsel zenginlikleriyle de ilgi gören Van Gölünün tüm kıyılarındaki kasaba ve kentler düzgün karayollarıyla birbirine bağlanır. Van Gölü çevresindeki başlıca turistik noktalar Van Kalesi(*), Toprakkale(*), Çavuştepe(*), Akdamar Kilisesi(*), Ahlat(*) ve Gevaş'taki(*) kumbetler, Bendimahı Çağlayanı, Nemrut ve Süphan dağlarıdır.

Van Kalesi, Van kentinin 5 km batısında, Van Gölü kıyısı yakınlarında, uzunluğu doğu-batı doğrultusunda 1,5 km, eni 70-80 m, yüksekliği yaklaşık 80 m olan bir kayalığın üstünde antik yerleşme ve kale. Tuşpa adıyla Urartuların(*) Arzas-kun'dan sonraki ikinci başkenti olmuştur. Kentin adı, bir Urartu tanrıçası olan Tuşpa'dan gelmekte, Asur tabletlerinde ise Turuşpa olarak geçmektedir. Dik yamaçlı bir kayalığın üstünde bulunmasına karşın ırı taş bloklarla yapılmış, topografya-ya uygun bir çizgi izleyen bir surla çevrilmiştir. Bir de içkalesi vardır. Urartulardan sonra Medler, Persler, Ermeniler, Bizanslılar, Araplar, Selçuklular ve Osmanlıların elinde kalmış, İÖ 3. binyıldan 1918'e değin sürekli oturlan bir merkez olmuştur.

Tuşpa'da 1827'de Fransız F. E. Schulz'la başlayan ve 19. yüzyıl boyunca süren çeşitli araştırmalardan sonra ilk kazı 1898'de C. F. Lehmann-Haupt tarafından yapılmış, bunu 1911 ve 1912'de İ. A. Orbeli ile M. Marr'ın, 1938'de K. Lake'in, 1959'da Emin Bilgiç ile Afif Erzen'in kazıları izlemiştir. 1970-73 arasında Oktay Aslanapa Van Ulucamisi'nde, 1972-75 arasında A. Erzen kalede kazı yürütmüşlerdir. 1987'den beri ise Van Kalesi'nin onarımı ve korunması amacıyla programlanan geniş çaplı bir proje çerçevesinde İstanbul Üniversitesi adına Taner Tarhan başkanlığındaki bir ekip kazıları sürdürmektedir.

Araştırmalar sonunda Tuşpa'da kral yapıları, kral kaya mezarları, yazıtlar ve kutsal alanlar saptanmıştır. Kayalığın kuzeybatı

Kayalara oyulmuş temel yuvalarından, tepenin batı kesiminde büyük bir kral yapısının bulunduğu anlaşılmıştır. Bu yapının geniş mekânlarından birinde tunçtan yapılmış, disk biçimli üç tane adak levhası ele geçirilmiştir. Tepenin güney yamacında, kayalara oyulmuş görkemli kral oda mezarları vardır. İçkalenin dışında, kayalığın yamacında kalan mezarlar doğuda ve batıda olmak üzere iki gruptur. Üstün bir işçilikle yapılmış bu yapılar, kral ve ailesinin gömülü olduğu odalarla dinsel törenlerin yapıldığı büyük salonlardan oluşur. Doğudaki kaya mezarlarına Kurucular Mezarı, Menua Mezarı ve II. Sardur Mezarı gibi adlar verilmiştir. Menua ve II. Sardur'un olduğu varsayılan mezarlarda salonların tavanları tonoz biçiminde işlenmiştir. Batı yamacındaki en görkemli kaya mezarı I. Argişti'ye (İÖ 786-764) aittir. Horhor Mağaraları denen kaya mezarının girişinin doğu cephesinde I. Argişti'nin Urartu dilinde çiviyazısı ile yazılı ünlü kroniği (Horhor Yazıtı) yer alır. Kayalığın kuzey terasında gene kayalara oyularak yapılmış Menua'ya ait büyük bir salon vardır. Bu salonun kurban hayvanları ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Kuzey yamaçta gene aynı krala ait Urartu dilinde yazıt grupları bulunmaktadır. Kayalığın doğu ucundaki Tebriz Kapısı denen yerde görülen kayalara işlenmiş anıtsal yazıt da Menua'nın babası İşpuni'ye (İÖ 822-811) aittir. Bu yazıtta baştanrı Haldi'ye adanmış bir tapınağın yapımından söz edilmekteyse de tapınağın yeri henüz saptanamamıştır.

Tuşpa'daki kutsal alanlardan en ilginç kuzeydoğu yamacındadır. Bir açık hava tapınağı niteliğindeki bu alan kayaların düzeltilmesiyle elde edilmiş 10 m genişliğinde, 50 m uzunluğunda bir platform ile kayalara oyulmuş tonozlu iki büyük nişten oluşur. Bir de kayaların içine açılmış, adak kurbanlarının kanının akıtıldığı eğimli bir kanal vardır. Nişlerden batıdakiinın arka duvarında II. Sardur'a ait bir yazıt yer alır. Ayrıca II. Sardur'un yaptıkları gene Urartu dilinde ve çiviyazısıyla bazalt steller üstüne de kazınmış, bu steller nişlerin içine yerleştirilmiştir.

Tuşpa kentinin sınırlarının Van kayalığı dışına taşıdığı, son dönem kazılarında açıkça saptanmıştır. Kayalığın kuzeyindeki bir höyükte yürütülen kazılar, buradaki ilk kültür katlarının İlk Tunç Çağına değin indigini göstermiştir. Çok bölmeli, sütunlu yapıların izlerine rastlanmış, burasının Tuşpa döneminde aşağı kent olduğu anlaşılmıştır.

tarihi bilinmeyen Süleyman Han Camisi'dir. Önceleri kubbeli olan cami, daha sonra kerpiç duvarlı ve düz damlı olarak yenilenmiştir. Minaresi kesme taştandır. Kerpiç bir surla çevrili olan Eski Van kentindeki Selçuklu ve Osmanlı yapılarının sayısı daha çoktur. Bunların en önemlisi olan Van Ulucamisi'nin(*) bugün yalnızca minaresi ile duvarlarının bir bölümü kalmıştır. Ana mekânı yıkık olan Kızıl Cami'nin (13. yy) tuğladan minaresi oldukça sağlamdır. Hüsrev Paşa Camisi ise (16. yy) son cemaat yeri dışında tümüyle ayakta. Duvarları sıralar halinde siyah ve beyaz kesme taşlarla örülür, tek kubbeli bir yapıdır. Kubbeyle geçiş tromplarla sağlanmıştır. Taş mihrabı geometrik geçmeli ve mukarnaslarla bezelidir. Beden duvarları içeride 2 m yüksekliğe kadar altıgen çinilerle kaplıdır. Tek şerefeli minaresi kuzey cephesinin batı ucundadır. Caminin doğu duvarının güney ucunda, yapıya btişik olarak Hüsrev Paşa Kumbeti yer alır. Bir kapiyla camiye açılan kumbet sekizgen planlıdır. Üzeri tuğladan örülmüş onikigen piramit biçimli bir kulahla örtüldür. Kaya Çelebi Camisi mimari özelliklerine dayanarak 16. yüzyıla tarihlenir. Kareye yakın olan ana mekânının üzerinde tromplu bir kubbesi vardır. Beden duvarları siyah ve beyaz kesme taş sıralarıyla oluşturulmuştur. Son cemaat yeri beş gözlüdür. Tek şerefeli, silindirik gövdeli minaresi kuzey cephesinin batı ucundadır. Hüsrev Paşa Camisi'nin kuzeyinde Çifte Hamam yer alır. Büyük bölümü ayakta olan yapı, kadın ve erkekler için iki ayrı bölümden oluşur.

Van kedisi, çok eskiden beri Van Gölü çevresinde yaşadığı bilinen uzun tüylü kedi soyu. Yerel olarak "pişik" adıyla tanınan bu kedilerin tüyleri fildişi beyazı, uzun, dalgali ve sık, yüzü yuvarlak, kulakları dik ve kulak içleri pembedir. Yazın dökülerek kısalan tüylerinin yerini kışın daha uzun ve yumuşak tüyler alır. Tekgöz denen bireylerin bir gözü mavi, öbürü sandır. Ama her iki gözü de sarı ya da mavi olan bireyler daha bol bulunur. Ayrıca gözlerde sarı renk pigmentinin yoğunluğuna göre değişen birçok geçiş tonuna rastlanır.

Van kedileri Ankara kedilerine benzemekle birlikte bazı ayırt edici özellikler vardır. Bunlar arasında sagırlık oranının çok düşük (yaklaşık yüzde 5) olması ve genellikle bakıma gereksinim duymadan yaşayabilmeleri sayılabilir. Van kedileri su da yüzebilen ve suyla oynamayı seven tek kedi soyu olarak da dikkat çeker.

Van Loo, Charles-André, CARLE VAN LOO olarak da bilinir, VANLOO olarak da yazılır (d. 15 Şubat 1705, Nice - ö. 15 Temmuz 1765, Paris, Fransa), 18. yüzyıl ortalarında Avrupa kraliyet ailelerinin üyelerinin ve seçkin kişilerin portrelerini yapmakla ünlenen rokoko ressamı.

Sanatçılar yetiştirmiş Flaman asıllı seçkin bir aileden geliyordu. Ağabeyi Jean-Baptiste Van Loo'nun yanında büyüdü, resim yapmayı da ondan öğrendi. Jean-Baptiste daha sonra onu Roma'ya götürdü. Paris'e döndükten sonra iki kardeş 1724'te Fransız Kraliyet Akademisi yarışmasında birincilik ödülünü kazandılar. 1727'de yeniden Roma'ya giden Van Loo çeşitli nişanlar aldı. Paris'e dönerken uğradığı Torino'da Sardinya kralı için çeşitli resimler yaptı. 1734'te Paris'e döndü, 1737'de Kraliyet Akademisi'nde profesör, 1763'te de başkan oldu. Kralın başressamlığına getirildi. Fransız soylularının ve yabancı kraliyet ailelerinin hayranlığını kazandı. Madame de Pompadour onu Bellevue'deki şatosunda çalıştırdı.

Van Kalesi
Ara Güler

eteklerinde yer alan 51 m yüksekliğinde ve 26 m genişliğindeki Sadur ya da Madır Burcu I. Sardur dönemine (İÖ y. 840-830) aittir. Bunun batı ve doğusundaki altı değişik blok üstünde Yeni Asur dilinde çiviyazısıyla yazılı I. Sardur'a ait yazıtlar vardır. Bunların hemen yakınında, ana kayanın üstünde Urartu diliyle yazılmış Menua dönemine (İÖ 810-786) ait bir yazıt daha bulunur.

Van Kalesi'nde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde surlar onarılrken ve yeni yapılar yapılırken daha önceki Urartu yapılarının taşlarından yararlanılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemleri yerleşimi daha çok kaledin orta ve doğu kesimini kaplamaktadır. Bu dönemlerde Urartuların oturduğu batı eteğine yerleşilmemiştir. Kaledeki en önemli Osmanlı yapısı, iç kale kapısının hemen güneybatısında yer alan ve yapım

Van Loo, rokoko dönemi boyunca Fran-sa'da tarihsel ve dinsel konuları işleyen en önemli ressam sayıldı. Çok yönlü üslubu ve rahat tekniğine karşın pek özgün bir sanatçı değildi. Nicolas Lancret'yi çağrıştıran kusursuz, ayrıntılı tür resimleriyle, başta Johann Heinrich Tischbein olmak üzere birçok ressamı etkiledi.

Van Nu en Straks Çevresi, Flamanca yazar Belçikalı edebiyatçıların kurduğu grup. Flaman edebiyatının Avrupa çapında tanınmasına katkıda bulunmuştur. Çevreyi oluşturan yazarlar, çeşitli görüşlere bağlı olmakla birlikte, etkili edebiyat dergisi *Van Nu en Straks*'ta (1893-94 ve 1896-1901; Bugüne ve Yarına Dair) bir araya gelerek sanatın insan etkinliğinin bütününe kapsamasını ve bireysel duygulara evrensel anlam kazandırmasını savundular. August Vermeylen'in önderliğindeki grubun öbür üyeleri arasında Prosper van Langendonck, Emmanuel Karel de Bom ve Alfred Hengschmidt sayılabilir.

Van Ulucamisi, Van'da, yazıtı olmadığı için kesin yapım tarihi bilinmeyen, mihrap önü kubbeli, çok ayaklı cami. 1913 tarihli bir yayındaki fotoğraflarında harap durumda olduğu görülen yapıdan günümüze yalnızca birkaç duvar yıkıntısı ulaşmıştır. 1970-73 arasında Oktay Aslanapa'nın yürüttüğü kazılar, kalan bölümlerin ortaya çıkarılmasını ve yapıya ilişkin bilgi edinilmesini sağlamıştır. Bezemelerine bakarak bazı uzmanlar camiyi 12. yüzyıla tarihlenen, bazılar da 14. yüzyıl sonlarından, Karakoyunlular döneminden kalmış olabileceğini ileri sürmektedir.

24 m x 28 m boyutlarında enine dikdörtgen planlı yapının mihrap önü kubbesi önde (kible) beden duvarına, iki yanda ve arkada ise (kuzey) kare kesitli beş tuğla ayağa oturmaktadır. Yaklaşık 8,5 m çapındaki bu kubbeyi, tuğladan mukarnas sıralarının dört köşede tekrarlanmasıyla oluşturulmuş bir tonoz olarak tanımlamak daha doğrudur. Cami mekânının bu kubbenin iki yanında ve arkasında kalan bölümü gene tuğladan se-

kizgen kesitli ayaklarla bölünmüş, çatı örtüsü olarak bu ayaklara sıvri çapraz tonozlar oturtulmuştur. Giriş kapısı ve minare yapının kuzeybatı köşesinde yer alır.

Van Ulucamisi'nin bezemelerinde çini malzeme kullanılmamıştır. Ama mihrap, kubbe duvarı ve giriş kapısı pişmiş toprak ve alçı kabartmalarla zengin biçimde bezenmiştir. Gerek tuğla yapım tekniğine, gerekse bezemelerine göre uzmanlar Van Ulucamisi'ni Büyük Selçuklu geleneğinin Anadolu'daki bir uzantısı olarak görmektedir.

Van Vleck, John H(asbrouck) (d. 13 Mart 1899, Middletown, Connecticut - ö. 27 Ekim 1980, Cambridge, Massachusetts, ABD), elektronların amorf (biçimsiz) magnetik katılardaki davranışlarının anlaşılmasındaki katkıları nedeniyle 1977 Nobel Fizik Ödülü'nü Philip W. Anderson ve Sir Nevill F. Mott ile paylaşan ABD'li fizikçi ve matematikçi.

Madison'daki Wisconsin Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra doktora çalışmasını 1922'de Harvard Üniversitesi'nde tamamladı. 1924'te Minneapolis'teki Minnesota Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1928-34 arasında Wisconsin Üniversitesi'nde ders verdi. 1934'te Harvard'a geçen Van Vleck, 1945-49 arasında fizik bölümü başkanlığı, 1951-57 arasında mühendislik ve uygulamalı fizik fakültesi dekanlığı, 1951-69 arasında da Hollis Kürsüsü matematik ve doğa bilimleri profesörü olarak görev yaptı.

Van Vleck 1930'ların başlarında magnetizmanın kuantum mekaniğine dayalı ilk tam kuramını ortaya koydu. Molekül bağlarına ilişkin ligand alanı kuramının oluşturulmasında öncü rol oynadı. Serbest moleküllerin tayfları, paramagnetik gevşeme gibi konularda da önemli katkılarda bulundu. Başlıca yapıtları *Quantum Principles and Line Spectra* (1926; Kuantum İlkeleri ve Çizgi Tayfları) ve *The Theory of Electric and Magnetic Susceptibilities*'dir (1932; Elektriksel ve Magnetik Alınganlık Kuramı).

vana, sıvı, gaz gibi akışkanların akış denetiminde kullanılan aygıt. Ayrıca bak. valf.

vanadat mineralleri, vanadyum (V) ve oksijen (O) ile çeşitli metallerden oluşan doğal bileşiklerin ortak adı. Son derece özgün koşullar altında kristalleşen bu minerallerin çoğu ender olarak bulunur. Kimi zaman vanadinit vanadyum cevheri ve karnotit uranyum cevheri olarak çıkarılmakla birlikte, vanadatların çoğunun fazla ekonomik değeri yoktur. Ama renklerinin parlaklığı nedeniyle mineral koleksiyoncularının gözde taşları arasında yer alırlar.

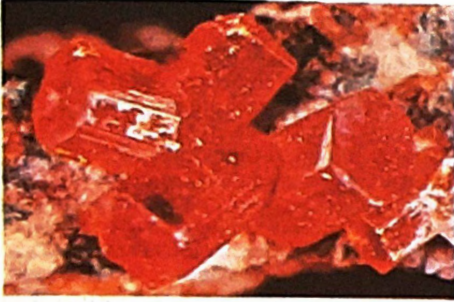
Vanadat minerallerinin yapısı karmaşıktır. Bazı vanadat mineralleri, merkezinde bir vanadyum atomu, köşelerinde ise dört oksijen atomu bulunan vanadat (VO₄) dört-yüzlüleri (tetraedron) içerir. Her vanadat dört-yüzlüsü -3 net yüke sahiptir; bu eksi yük, dört-yüzlünün dışındaki büyük, artı yüklü metal iyonlarının (örn. kalsiyum, manganez ya da demir II) nötrleştirilir. Birleşerek zincirler, levhalar, halkalar ya da örgü yapılar oluşturan silikat dört-yüzlülerinin tersine vanadat dört-yüzlüleri benzersiz yapılar oluşturur. Bu dört-yüzlüleri içeren vanadat mineralleri yapısal ve kimyasal olarak fosfat ve arsenat minerallerine benzer; aslında, bu vanadatların çoğunda vanadyumun yerini genellikle fosfor ya da arsenik alır ve böylece vanadatlar ile fosfatlar ve arsenatlar arasında katı çözelti dizileri oluşur. Fosfat ve sülfat mineralleri gibi vanadat minerallerinin de çoğu geçiş metallerinin, özellikle de demir II, manganez ve bakırın karmaşıklarıdır.

Öbür vanadatlar, özellikle uranyumlu olanlar, V₂O₅* iyonları içerir, bu yapı, ortasında iki vanadyum atomu ve köşelerinde sekiz oksijen atomu bulunan, birer kenarı ortak iki kare piramit biçimindedir. Başka çok karmaşık kümeler de vardır, ama bunlar vanadatlar olarak değil, daha karmaşık oksit mineralleri olarak sınıflandırılır.

Vanadat mineralleri

ad ve formül	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özgül ağırlığı	yapısı ya da biçimi	kırılma ya da dilinim	kırılma indisi	kristal sistemi ya da uzay grubu	
deskuvazit (Zn,Cu)PbVO ₄ (OH)	kahverengimsi kırmızı ile siyahimsi kahverengi arasında değişen renklerde; turuncu kırmızı ile siyah ve yeşil arasında değişen çeşitli tonlarda	yağsı	3-3½	5.9-6.2	iç içe büyümüş kristal kabukları; yuvarlaklaşmış lübi kütleler	dilinim yok; düzensiz kırılma	desk. motr α = 2,18-2,21 β = 2,25-2,31 γ = 2,34-2,33	ortorombik Pnam	bileşimindeki Zn'nin yerini Cu'nun aldığı motramit ile katı çözeltiler dizisi oluşturur
karnotit K ₂ (UO ₂) ₂ (VO ₄) ₂ ·nH ₂ O (n = ~ 1-3 arası)	açık sarı ile limon sarısı ya da yeşilimsi sarı arasında değişen renklerde	mat ya da topraklı	yumuşak 4,5		levhamsı ya da kama biçimli mikrokristallerden oluşan toz	bir kusursuz dilinim	n = 1,750 β = 1,925 γ = 1,950	monoklinal P2 ₁ a	yapısı bilinmiyor; yapay susuz karnotitin katmanlı bir yapısı vardır; bu durum doğal karnotitin su içeriğinin değişken olma ve katyon değişimi özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir
tyuyamunit Ca(UO ₂) ₂ (VO ₄) ₂ ·nH ₂ O (n = ~ 4-9 ya da 10 arası)	kanarya sarısı, limon sarısı ile yeşilimsi sarı arasında değişen renklerde	mumsu; aynı zamanda incimsi	~2	su içeriğine göre değişir	pekşık ile kriptokristalin arası kütletli, pullar ve kama benzeri kristaller; radyal biçimli kristal agregatları	bir kusursuz mika benzeri dilinim		ortorombik Pnam	yapısı olasılıkla karnotit ile bağlantılı
vanadinit Pb ₃ (VO ₄) ₃ Cl	sarı, turuncu, kırmızı ve kahverenginin çeşitli tonlarında	yarıreçinimsi ile incimsi arasında	~3	6.5-7,1	kıl benzeri ya da hiçi biçimli (çoğunlukla içi boş) prizmatik kristaller	düzensiz ile kavkimsi arası kırılma	n = 2,628-2,370 α = 2,505-2,313	heksagonal P6 ₃ m	bileşimindeki V'nin yerini As'nın aldığı mimetite ile katı çözeltiler dizisi oluşturur

vanadinit, kurşun klorür vanadat [$\text{Pb}_3(\text{VO}_4)_2\text{Cl}$] yapısında, fosfatların apatit grubunun piromorfite dizisinde vanadyum minerali. Başlıca vanadyum ve ikincil kurşun cevheridir. Kurşun çökellerinin yükseltgenmiş kesimlerinde turuncu, kırmızı ya da

Globe'da bulunmuş vanadinit örneği, Arizona
Floyd R. Gotsinger—EB inc

kahverengi, kıl benzeri ya da fıçı biçimli kristaller halinde bulunur. Elde edildiği başlıca yerler Rusya'da Urallar, Güney Afrika'da Transvaal, Meksika'da Chihuahua ve ABD'de Arizona'dır. Arsenik oranı çok yüksek vanadinit türüne endlihit denir; vanadinitin molekül yapısındaki vanadyum yerini tümüyle arsenik aldığı mimesit oluşur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. vanadat mineralleri (tablo).

vanadit bak. deskluvazit

vanadyum (V), periyodik tablonun Vb grubunda yer alan kimyasal element. Gümmüşü beyaz renkli yumuşak bir metal olan vanadyumun çelik ve demirle yaptığı alaşımlar yüksek hız takımlarında, yüksek dayanımlı yapı çeliklerinde ve aşınmaya karşı dayanıklı dökme demirlerde kullanılır. Vanadyumu ilk olarak 1801'de İspanyol mineralog Andrés Manuel del Río buldu, ama elde ettiği maddeyi katışıklı krom sandı. İsveçli kimyacı Nils Gabriel Sefström bu elementi 1830'da yeniden buldu ve vanadyum olarak adlandırdı.

Doğada çeşitli minerallerde, kömür ve petrolde karışmış halde bulunan vanadyum yerkabuğundaki elementler arasında bolluk bakımından 22. sırada gelir. Karnotit, vanadinit ve roscoelit ticari bakımdan önemli vanadyum cevherleridir. (Peru'nun Mina Ragra bölgesindeki kömür yataklarında bulunan ve önemli bir vanadyum minerali olan patronit çökelleri ise hemen hemen tükenmiştir.) Vanadyumlu magnetit minerali de ticari değer taşıyan bir cevherdir. Öte yandan Venezuela ve Meksika'nın belirli bölgelerinden çıkartılan petrol yakıldığında, kazanlardan ve bacalardan çıkan gazda önemli ölçüde vanadyum bulunur. Vanadyumu ilk olarak 1867'de İngiliz kimyacı Henry Enfield Roscoe, vanadyum diklorürü (VCl_2) hidrojenle indirgeyerek metal halinde ayırmayı başardı; 1925'te de ABD'li kimyacılar John Wesley Marden ve Malcolm N. Rich vanadyum pentoksiti (V_2O_5) kalsiyum metaliyle indirgeyerek yüzde 99,7 arılıktaki vanadyum elde ettiler.

Vanadyum, yüksek sıcaklıklarda gerçekleştirilen işlemlerde, kimya sanayisinde ve başka metallerin birleştirilmesinde levha, şerit, çubuk, tel ve boru biçimlerinde kullanılabilir. Üretilen vanadyumun büyük bir bölümü ise ferrovanadyum (yüzde 30-80 vanadyum) halinde vanadyumlu çeliklerin hazırlanmasında kullanılır. Sıvı vanadyum ve demir birbiri içinde bütün oranlarda çözünür. Çeliğe genellikle yüzde 1'den

daha az oranda katılan vanadyumun çelik üzerinde iki etkisi vardır: Çelik matrisin tane yapısını iyileştirir ve ortamdaki karbonla karbür oluşturur. Bu yolla elde edilen vanadyumlu çelik darbelere karşı çok dayanıklıdır. Çeşitli vanadyum bileşikleri (örn. vanadyum pentoksit ve bazı vanadatlar), sülfürik asit üretiminde ve pek çok organik maddenin oksijenle yükseltgenmesi işleminde (örn. naftalinin ftalik anhidrite, benzenin maleik aside, anilinin anilin karasına, tolüenin benzaldehit ve benzoik aside, antrasenin antrakina ve metil alkolün formaldehite dönüştürülmesi) katalizör olarak kullanılır.

Doğal vanadyum, kararlı izotopu vanadyum-51 (yüzde 99,76) ile zayıf radyoaktif izotopu vanadyum-50'nin (yüzde 0,24) karışımından oluşur. Bir düzineden çok radyoaktif vanadyum izotopu da yapay yolla elde edilmiştir. Vanadyum sodyum hidroksitte, hidroklorik asitte ve seyreltik sülfürik asitte çözünmez. Havayla kolayca tepkimeye girmez, ama ısıtıldığında oksijen, azot, karbon ve kükürt ile birleşir. VO , V_2O_3 , VO_2 ve V_2O_5 dört ayrı yükseltgenme durumunda olduğu bileşikleridir. Hidrojen ve oksijenle oluşturduğu bileşikler ise daha düşük değerlidir ve baz özelliği gösterirler. İki yüksek değerlikte bulunduğu bileşikler ise amfoterdir (hem asit hem baz özelliği gösterirler). Asitli çözeltilerde +2 ile +4 arası değerlikte olduğu iyonları lavanta ile mavi arasında değişen renkler, +5 değerlikte olduğu iyonları ise yeşilimsi sarı renkler verir.

atom numarası	23
atom ağırlığı	50,942
erime noktası	1.926°C
kaynama noktası yaklaşık	3.000°C
özgül ağırlığı	5,96 (20°C'de)
değerliği	2,3,4,5
elektronların yerleşimi	2-8-11-2 ya da (Ar)3d ⁴ 4s ²

vanadyum pentoksit, vanadyumun oksijenle oluşturduğu kimyasal bileşik. Yükseltgenme işlemlerinde, örneğin otomobil egzozlarından çıkan yanmamış hidrokarbonların yükseltgenmesinde yaygın olarak kullanılır. Ayrıca bak. vanadyum.

Vanbrugh, Sir John (v. 24 Ocak 1664 - ö. 26 Mart 1726, Londra), İngiliz mimar ve Restorasyon dönemi töre komedisi yazarı. Blenheim Sarayı ile mimarlıkta İngiliz barok üslubunun doruk noktasını temsil eder. Cheshire'da Chester'daki King's School'da okudu. 1686'da bir piyade alayında görevlendirildi. 1690'da Fransa'da Calais'yi ziyaret ederken İngiliz casusu sanılarak tutuklandı. Bastille'de kaldığı sırada ilk komedi taslağını yazdı. 1692'de serbest bırakıldıktan sonra altı yıl daha askerlik yapmayı sürdürdü.

Vanbrugh ilk komedisi *The Relapse: Or Virtue in Danger*'ı (Yineleme ya da Tehlikenin Nimeti) Colley Cibber'in *Love's Last Shift* (Aşkın Son Hilesi) adlı oyununun devamı olarak yazdı. 1696'da sahnelenip başarılı olan bu oyunu gene çok beğenilen *The Provok'd Wife* (1697; Kışkırtılmış Kadın) izledi. 1700'den sonra, Fransızcadan fars tarzında serbest ve neşeli uyarlamalar yaptı.

1702'de mimarlığa yönelerek Yorkshire'da Lord Carlisle için Howard Şatosu'nu tasarladı. Büyük olasılıkla Vanbrugh'nun mimarlık eğitimi ve deneyimi yoktu, ama Sir Christopher Wren'in yardımcısı Nicholas Hawksmoor bu boşluğu doldurmuştu. Vanbrugh-Hawksmoor ikilisinin yarattığı barok hava çoğunlukla "ağır" bulunur; ama yapıyı etkileyici yapan da gene bu ağırlıktır.

Vanbrugh 1702'de Hazine Bakanı Lord Carlisle'in aracılığıyla kraliçenin yapıtları-

nın mali denetçisi oldu. 1703'te, Haymarket'te yeni bir tiyatro kurarak tiyatro sanatını canlandırmayı denedi. Ama görkemli bir tiyatro yapmasına karşın bu yapının kent dışında bulunması ve yetersiz akustikliği nedeniyle gelişiminde başarılı olamadı.

1705'te Marlborough dükü John Churchill, Vanbrugh'a Oxfordshire'daki Woodstock'ta bir saray yapma işini verdi. Vanbrugh'un gene Hawksmoor'la birlikte gerçekleştirdiği Blenheim Sarayı iki ortanın başyapıtı oldu. Dük planları beğendi ama düşesin onayı alınmadı. Maliyet ve ödemeler konusunda da sorunlar çıkınca düşes Vanbrugh'nun işine son verirdi.

1714'te "sir" unvanı verilen Vanbrugh ertesi yıl mali denetçiliğe getirildi. Daha sonra Hawksmoor olmadan çeşitli malikâneler gerçekleştirdi.

Vance, Cyrus (Roberts) (d. 27 Mart 1917, Clarksburg, Batı Virginia, ABD), Başkan Jimmy Carter döneminde 1977'den 1980'e değin ABD dışişleri bakanı.

1942'de Yale Hukuk Okulu'nu üstün başarıyla bitirdikten sonra ABD Deniz Kuvvetleri'ne girdi. Büyük Okyanusta çarpışan destroyerlerde topçu subayı olarak görev yaptı. Terhis olduktan kısa süre sonra 1946'da Wall Street'teki bir hukuk şirketine girdi.

Senatör Lyndon B. Johnson 1957'de Vance'i Senato Silahlı Kuvvetler Komitesi'nin savaş hazırlıkla görevli alt komitesinin özel danışmanlığına getirdi. Daha sonra Senato Uzak ve Havacılık Özel Komitesi'nde benzer bir görev aldı. 1960'ta yeni seçilen Başkan John F. Kennedy yönetiminde Savunma Bakanlığı genel danışmanı olarak yer aldı. Savunma Bakanı Robert McNamara'nın yanında çalıştı. 1962'de Silahlı Kuvvetler bakanı oldu. Kennedy'nin suikasta kurban gitmesinden kısa bir süre sonra Başkan Johnson tarafından savunma bakan yardımcısı yapıldı.

Önceleri ABD'nin Vietnam'da savaşı sürdürmesini hararetle savunmasına karşın 1967 ortalarında sağlık nedenleriyle Pentagon'dan ayrıldıktan sonra görüşlerini değiştirdi. 1968'de, Johnson'ı Kuzey Vietnam'ı bombalamayı durdurmaya ve Güney Vietnam'da ateşkes ilanına zorladı. Richard Nixon'ın Ocak 1969'da ABD başkanı olması üzerine görevden ayrıldı ve avukatlığa döndü (1969-77).

Jimmy Carter tarafından dışişleri bakanlığına atanan Vance SSCB ile ABD arasındaki yumuşama politikasının sürdürülmesi ve bir silah indirimi antlaşması imzalanması için çaba gösterdi. 1978'de Mısır'la İsrail arasında yapılan Camp David Antlaşması'nın imzalanmasında önemli rol oynadı. 1979-80'de İran'da rehlin alınan ABD diplomatlarının serbest bırakılması için büyük çaba gösterdi. Ama Carter'ın 1980 ilkbaharındaki başarısız kurtarma girişimine karşı çıktığı için bakanlar kurulundan istifa etti ve avukatlığa döndü. Daha sonra çeşitli uluslararası anlaşmazlıklarda BM temsilcisi ve arabulucu olarak görev üstlendi. 1991'den sonra, eski Yugoslavya topraklarındaki savaş durdurma çabalarına katıldı. 1993'te, Bosna-Hersek'le ilgili BM gözetiminde toplanan uluslararası barış konferansının eşbaşkanlığına getirildi. Başarılı olamayan bu görevinden, sağlığının bozukluğunu gerekçe göstererek çekildi.

Vancouver, ABD'nin Washington eyaletinin güneybatısındaki Clark ilinin (county) merkezi (1854) kent. Columbia Irmağı üzerinde yapılan ulaşımın son durağıdır. Eyaletteki en eski beyaz yerleşimi olan Vancouver 1824'te Hudson Körfezi Kumpanyası'nın

nin üssü olarak kuruldu ve Kaptan George Vancouver'ın adını aldı. 1857'de kent statüsü kazandı. Büyük Okyanusa açılan (1836) ilk buharlı gemi olan "Beaver"ın, İngiltere'den getirilen motorları ve çarkları burada monte edildi. Ulysses S. Grant'ın burada görevli olduğu sırada yaşadığı ev günümüzde müzeye dönüştürülmüştür. Başlıca ekonomik etkinlikler imalat, tarım ve kerestecilik; liman etkinlikleri de önemli bir gelir kaynağıdır. Columbia Havzasında üretilen hidroelektrik enerjisinin dağıtım merkezi olan kentte, Clark College'in (1933) yanı sıra körlerin ve sağırın öğrenim gördüğü okullar vardır. Nüfus (1990) 46.380; metropoliten alan, 258.053.

Vancouver, Kanada'da, İngiliz Kolumbiyası eyaletinin güneybatısında kent. 1870'lerde Granville adlı bir bıkıcılık merkezi olarak kuruldu. 1886'da kent statüsü kazandı ve İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri kaptanlarından George Vancouver'ın adını aldı. 1915'te Panama Kanalı'nın açılmasından sonra kentten Amerika kıtasının doğu kıyılarına ve Avrupa'ya tahıl ve kereste ihraç edilmeye başladı. 1930'lara gelindiğinde Vancouver, Kanada'nın üçüncü büyük kenti ve Büyük Okyanus kıyısındaki en önemli limanı olmuştur.

Vancouver günümüzde İngiliz Kolumbiyası'nın sanayi, ticaret ve finans merkezidir.

Vancouver'da Stanley Parkı, İngiliz Kolumbiyası
Tourism Canada

İç kesimlerdeki geniş orman kaynaklarına dayanan kerestecilik kentteki başlıca ekonomik etkinliklerden biridir. Öteki önemli ekonomik etkinlikler arasında gıda işleme, balıkçılık, gemi yapımı ve metal sanayisi ile basım ve yayımcılık sayılabilir.

Vancouver büyük ölçüde bir İngiliz kenti görünümündedir. Doğu'ya özgü çizgiler de taşıyan kentte, San Francisco'dakinden sonra Büyük Okyanus kıyılarındaki ikinci önemli Çin mahallesini bulur. Gastown, eski kent merkezinin onarılmasıyla kurulmuştur. İş ve bankacılık merkezleri, Burrard Koyu ve False Çayı boyunca uzanan rihtim tesislerine bitişiktir. Fraser Irmağının ağzından doğuya ve batıya doğru konut alanları uzanır. Kuzeyde, Burrard Koyunun ötesinde North Vancouver ve West Vancouver banliyöleri yer alır. Vancouver metropoliten alanı içinde yer alan önemli eğitim ve kültür kurumları arasında İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi (1908), Simon Fraser Üniversitesi (1963), H. R. MacMillan Planetariumu, 100. Yıl ve Denizcilik müzeleri ile Vancouver Sanat Galerisi sayılabilir. Limanın girişinde, içinde bir arboretum, akvaryum ve hayvanat bahçesi bulunan Stanley Parkı yer alır. Nüfus (1991) kent, 471.844; (1986) metropoliten alan, 1.392.000.

Vancouver, George (d. 22 Haziran 1757, King's Lynn, Norfolk - ö. 10 Mayıs 1798,

Richmond, Surrey, İngiltere), Kuzey Amerika'nın Büyük Okyanus kıyılarındaki araştırmalarıyla tanınan İngiliz denizci, San Francisco yakınlarından bugünkü İngiliz Kolumbiyası'na kadar olan kıyı bölgesinin haritasını çıkarmış, Büyük Okyanusla Kanada'nın kuzeydoğusundaki Hudson Körfezi arasında kesintisiz bir boğaz olmadığını kanıtlamıştır.

On üç yaşındayken İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne girdi. Kaptan James Cook'un 1772-75 ve 1776-80 arasındaki seferlerine katıldı. Dokuz yıl Batı Hint Adalarında görev yaptıktan sonra Kuzey Amerika'nın kuzeybatı kıyılarına düzenlenen seferin komutasını üstlendi. Nisan 1791'de İngiltere'den denize açılan Vancouver, önce Ümit Burnunun çevresini dolaşarak Avustralya'ya gitti ve adanın güneybatı kıyılarındaki bir bölümünün haritasını çıkardı. Tahiti ve Hawaii'ye uğradıktan sonra, Nisan 1792'de 39°27' kuzey enleminde Kuzey Amerika'nın batı kıyılarını gördü. Kıyıyı büyük bir dikkatle inceleyerek, Vancouver Adası yoresindeki irili ufaklı koy ve boğazların haritasını çıkardı. 1794'te Alaska'nın güney kıyısı açıklarındaki Cook Koyuna giden Vancouver, San Francisco'nun kuzey kıyılarında yeni incelemeler yaptıktan sonra, Horn Burnu üzerinden İngiltere'ye döndü (Ekim 1794). *Voyage of Discovery to the North Pacific Ocean and Round the World... 1790-95* (Büyük Okyanusun Kuzeyinde ve Dünyanın Çevresinde Keşif Gezileri... 1790-95) adlı üç ciltlik yapıtı, harita ve levhalardan oluşan bir atlasla birlikte 1798'de yayımlandı.

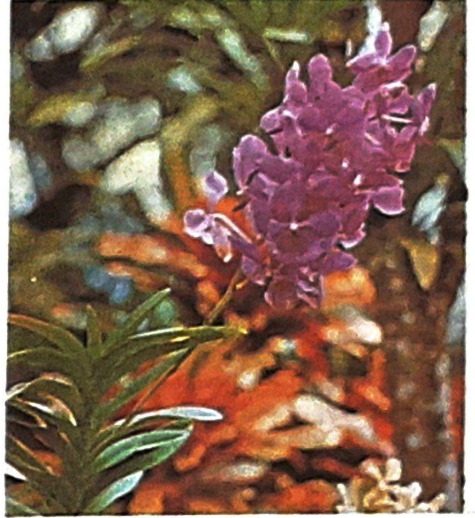
Vancouver Adası, Kanada'da, İngiliz Kolumbiyası'nın güneybatı kesiminde ada. 31.285 km²'lik yüzölçümüyle Kuzey Amerika'nın Büyük Okyanus kıyısındaki en büyük adasıdır. Kanada'dan Georgia Boğazı ve Kraliçe Charlotte Geçidiyle, ABD'den de Juan de Fuca Boğazıyla ayrılır. Genişliği ortalama 80 km, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundaki uzunluğu ise 450 km'dir. Sular altında kalmış bir dağ sisteminin üst bölümünden oluşur. Sık ormanlarla kaplı iç kesimlerinde yüksekliği 2.100 m'yi aşan birkaç doruk vardır. Doğusunda bir kıyı ovası uzanır; kıyıları, özellikle de batı kıyısı derin fiyortlarla parçalanmıştır. Adanın orta kesiminde Strathcona Eyalet Parkı, batı kıyısında Pacific Rim Ulusal Parkı, kuzeybatı ucunda ise Scott Burnu Eyalet Parkı yer alır.

1778'de Kaptan James Cook'un keşfettiği adanın haritasını 1792'de George Vancouver çıkardı. Günümüzde adadaki başlıca ekonomik etkinlikler kerestecilik, balıkçılık, madencilik, tarım ve turizmdir. Victoria dışındaki önemli yerleşmeler, Duncan, Nanaimo, Port Alberni, Courtenay, North Cowichan ve Campbell River'dir. Nüfus (1986) 509.460.

Vancu, Güney Kore'nin kuzeydoğu kesimindeki Kangwan ilinde kent. Tebek (Sanmek) Dağlarıyla çevrili bir havzada, Güney Han Irmağının kıyısında yer alır. Bu konumu nedeniyle eskiden beri stratejik açıdan önem taşıyan kent, Kore Savaşı'ndan (1950-53) sonra askeri bir üs olarak gelişti. Çeşitli yolların kavşak noktasında yer alan kent Seul, Pusan ve Tegu'ya demir ve kara yollarıyla bağlanır. Yakınındaki dağlardan elde edilen orman ürünleri için bir ticaret ve işleme merkezidir. Kentte ayrıca çeşitli askeri araç ve gereçler üretilir. Kent ve çevresi sedef kakmalı el sanatı ürünleriyle tanınır. Nüfus (1990) 173.013.

Vanda, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından 70 kadar orkide türünü kapsayan

cins. Asya'nın doğu kesiminden Avustralya'ya kadar uzanan bölgelerde yabani olarak yetişen bu bitkilerin çoğu dik ve dayanıklı gövdelerin üzerinde sık aralıklı dizilmiş şeritsi yapraklar taşır. Çiçekçilikte

Vanda

T. E. Benner—Shostal/EB Inc.

değerli olan *Vanda*'ların, aynı cinsteki türler arasında ya da başka cinsteki türlerle yapılan çaprazlamalar sonucu pek çok melez geliştirilmiştir.

Vanda cinsi kısa bir mahmuz taşıyan yassı çiçekleriyle tanınır. En güzel türlerinden biri olan *V. sanderiana* bazı uzmanlarca ayrı bir cinsten (*Euanthe*) sınıflandırılır. *V. coerules* mavimsi çiçekleri, *V. tricolor* ise koyu benekli çiçekleriyle ayırt edilir.

Vandallar, Kuzey Afrika'da bir krallık kuran ve Roma'yı yağmalayan (455) German halkı. Kutsal varlıklara saygısızlık etme ya da güzel şeyleri yıkıp bozma anlamında kullanılan vandalizm terimi bu halkın adından gelir.

5. yüzyılın başında Hunların önünden batıya doğru kaçan Vandallar, Galya'nın bir bölümünü istila ederek yakıp yıkmaktan sonra 409'da İspanya'ya yerleştiler. Siling ve Alan Vandallarının Roma mütteliklerinin saldırıları sonucunda dağılması nedeniyle, Kral Gunderich yönetimindeki Asding Vandalları zamanla egemen grup durumuna geldi. Gunderich'in kardeşi ve ardılı Gaiseric (Genserich, hd 428-477), halkıyla birlikte Kuzey Afrika'ya geçti (429). Ardından Roma'yla bir antlaşma yaparak *foederatum* (müttefik) statüsünü kazandı (435). Dört yıl sonra Roma'ya bağımlılığı son vererek Kartaca'yı ele geçirdi ve bağımsız bir otokrasi kurdu. Afrika'daki topraklara yayılma yolunu seçmeyen Vandallar, Zeugitana'da toplanarak Romalıları ait tarım arazilerine el koydular.

Ateşli Ariusçu Hristiyan olan Vandalların Katoliklere yönelik baskıları, özellikle Gaiseric'in ardılı Hunerich'in (hd 477-484) son yıllarında büyük boyutlara vardı. Bizans imparatoru İustinianos'un yakın arkadaşı olan, Hunerich'in oğlu Hilderich'in Gelimer tarafından tahttan indirilmesinin ardından, Belisarios komutasındaki Bizans kuvvetleri Kuzey Afrika'ya saldırarak Vandal Krallığı'nı yıktılar. Bizans egemenliğine giren bölgede Katolikler yeniden örgütlendi ve Vandalların etkisi bütünüyle ortadan kalktı.

Vanderbijlpark, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Transvaal yönetim bölgesinde kent. Vaal Irmağı kıyısında, Johannesburg'un

güneybatısında yer alır. South African-Iron and Steel Corporation'ın (Isacor) Pretoria'daki çelik işletmelerini daha fazla genişletmeyeceğinin anlaşılması üzerine bir çelik üretim merkezi olarak kuruldu (1942). İlk çelik işletmelerinin açıldığı 1952'de kent statüsü kazandı. Günümüzde ülkenin önde gelen çelik üretim merkezlerinden biridir. Kentteki eğitim kurumları arasında bir teknik araştırmalar enstitüsü ile Potchefstroom Hristiyan Üniversitesi sayılabilir. Nüfus (1983 tah.) belediye, 285.974.

Vanderbilt AİLESİ, ABD'nin en zengin ve ünlü ailelerinden biri.

Aile servetinin temellerini atan Cornelius Vanderbilt (1794-1877) 16 yaşında babasından borç aldığı parayla ilk yolcu vapurunu satın alarak New York kentiyile Staten Island arasında çalıştırmaya başladı. 1812 Savaşı sırasında oluşturduğu küçük filoyla kent çevresindeki karakollara malzeme taşıdı. 1818'de bütün gemilerini satarak buharlı gemilerde kaptan olarak çalışmak üzere Thomas Gibbons'ın yanına girdi. Bu sırada buharlı gemicilik işini öğrendi ve biriktirdiği sermayeyle 1829'da kendi buharlı gemi şirketini kurdu. 1830'larda son derece lüks gemilerle ve çok düşük fiyatlarla yolcu taşıyarak Hudson'daki gemi taşımacılığının denetimini eline geçirdi. Rakiplerinden aldığı yüklü miktarda para karşılığında buradaki çalışmalarını durdurduktan sonra Long Island'la Providence ve Boston arasında taşımacılık yapmaya başladı. 1847'de Niagara üzerinden New York kenti ve New Orleans'la San Francisco arasında yolcu ve yük taşımacılık üzere bir şirket kurdu. 1849'daki altına hücum sırasında ABD'nin batı kıyılarına büyük bir taşımacılık talebinin doğması Vanderbilt'in Accessory Transit Company adlı şirketinin büyük kârlar elde etmesini sağladı. Vanderbilt iflasına eşliğine gelen rakiplerinin bu işten çekilmesi için kendisine ayda 40 bin dolar önermesi üzerine şirketini kapattı. 1850'lerde New York and Harlem Railroad'un hisselerinin büyük bölümünü satın alarak demiryolu taşımacılığı işine atıldı. Daha sonra Hudson Rivers Railroad ve New York Central Railroad şirketlerini satın aldı ve 1869'da bu şirketleri birleştirdi. 1873'te Lake Shore and Michigan Southern Railroad'u da ele geçiren Vanderbilt, New York kentiyile Chicago arasında ilk tren seferlerini başlattı. Son yıllarındaki önemli bir girişimi de New York kentinin merkez garı olan Grand Central'in yapımını başlatmak oldu.

Cornelius Vanderbilt'in oğlu William Henry Vanderbilt (1821-85), babasının sağlığında demiryolu taşımacılığıyla ilgilenmeye başladı. 1857'de babasını iflas etmiş olan Staten Island Railroad'u satın almayla ikna etti ve birkaç yıl içinde şirketin mali durumunu düzeltti. 1864'te New York and Harlem Railroad, 1865'te de New York and Hudson Railroad şirketlerinin başkan yardımcılığına getirildi. Babasının ölümünden sonra New York Central Railroad'un ağını genişletti ve birçok demiryolu hatını ele geçirdi. 1883'te sağlık nedenleriyle emekliye ayrıldığında Vanderbilt ailesinin servetini yaklaşık iki katına çıkarmıştı. William Henry Vanderbilt'in ölümünden sonra aile şirketlerinin yönetimini oğulları Cornelius Vanderbilt (1843-99), William Kissam Vanderbilt (1849-1920) ve George Washington Vanderbilt (1862-1914) üstlendi. Dördüncü kuşak Vanderbiltlerden Cornelius III Vanderbilt (1873-1942) bankerliğe yöneldi. William Kissam

Vanderbilt (1878-1944) ile Harold Stirling (1884-1970) ise New York Central Railroad'un yönetimini üstlendi. Cornelius III Vanderbilt'in yazar olan oğlu Cornelius Vanderbilt, Jr. (1898-1974) bir gazeteler zinciri kurdu.

Vandervelde, Émile (d. 25 Ocak 1866, Ixelles - ö. 27 Aralık 1938, Brüksel, Belçika), Belçikalı devlet adamı. Avrupa'da sosyalist harekette etkili olmuş, 1914-37 arasında Belçika'daki koalisyon hükümetlerinde çeşitli görevler üstlenmiştir.

1889'da Belçika İşçi Partisi'ne girdi. Kısa sürede yöneticilerinden biri olduğu partiden

Vandervelde
A. C. L. Brüksel

1894'te parlamentoya seçildi. 1900'den sonra II. Enternasyonal'in kongrelerinde önemli rol oynadı. I. Dünya Savaşı öncesinde genel oy hakkı için sosyalistlerce yürütülen mücadelenin önderlerinden biriydi; bu hak Belçika'da 1919'da elde edildi. 1914'te devlet başkanlığına getirilen Vandervelde savaş süresince hükümette kaldı. Paris Barış Konferansı sırasında (1919-20) sekiz saatlik işgünü gibi işçi haklarına ilişkin maddelerin antlaşmada yer almasını sağladı. 1919'da adalet bakanı olarak ceza ve infaz alanlarında önemli reformlar gerçekleştirdi.

Partisinin 1925 seçimlerinde sağladığı başarının ardından Katoliklerle kurulan koalisyon hükümetinde dışişleri bakanı oldu. Aynı yıl Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında Locarno Paketi'nin imzalanmasına katkıda bulundu. Henri Jaspar'ın başkanlığındaki hükümetin ilk iki yılında da dışişleri bakanlığını sürdürdü; bu dönemde askerlik süresinin altı aya indirilmesini savunduğu ve dış politikada militarizme karşı bir tutum benimsediği için muhalefetin eleştirileriyle karşılaştı. 1935-36 yıllarında devlet, 1936-37 yıllarında da kamu sağlığı bakanlığı yaptı. Daha sonra siyasetten çekildi ve Brüksel Bağımsız Üniversitesi'nde hukuk dersleri verdi.

Vandervelde'nin yapıtları arasında *Le Collectivisme et l'évolution industrielle* (1900), *Kolektivizm ve Sanayi Evrimi*, *Le Socialisme contre l'état* (1918), *Devlete Karşı Sosyalizm* ve *Le Parti Ouvrier Belge, 1885-1925* (1925), Belçika İşçi Partisi, 1885-1925) sayılabilir.

Vane, John Robert (d. 29 Mart 1927, Tardebigg, Worcestershire, İngiltere), İngiliz biyokimya bilgini. 1982 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü İsveçli Sune K. Bergström ve Bengt Ingemar Samuelsson ile paylaştı.

Birmingham Üniversitesi'ni bitirdikten sonra doktora çalışmalarını 1953'te Oxford Üniversitesi'nde tamamladı. Yale Üniversitesi'nde iki yıl ders verdikten sonra İngiltere'ye dönerek Londra Üniversitesi Temel Tıp Bilimleri Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1973'te Beckenham'daki (Kent) Wellcome Araştırma Laboratuvarı'nda araştırma bölümünün başına getirildi.

Bergström ve Samuelsson ile memelilerde kan basıncı, vücut sıcaklığı, alerji tepkimleri ve başka fizyolojik süreçleri etkileyen prostaglandin adlı biyokimyasal bileşiklerin elde edip tanımlamaları ve çözümlemeleriyle Nobel Ödülü'nü aldılar. Bu çalışmanın sonucunda aspirinin ağrı, ateş ve iltihapla ilgili prostaglandinlerin yapımını engellediğini göstererek dünyada en fazla kullanılan ilacın etki mekanizmasını aydınlatıldı.

Vane, Sutton, asıl adı VANE SUTTON-VANE (d. 9 Kasım 1888 - ö. 15 Haziran 1963, Hastings, Sussex, İngiltere), İngiliz oyun yazarı. Büyük başarı kazanan *Outward Bound* (1923; *Öteye Doğru*, 1953) adlı alışılmadık oyunuyla tanınır. Yapıtta okyanusta mürettebatsız bir geminin içinde yolculuk eden kişilerin yavaş yavaş ölmüş olduklarını ve hem Cehennem, hem de Cennet olan öbür dünyaya doğru yol aldıklarını fark etmeleri anlatılır.

Vane tiyatro yaşamına oyuncu olarak başladı. I. Dünya Savaşı'nın başlarında, bomba patlamasının yol açtığı çok nedeniyle bir süre hizmet dışı kaldı. Daha sonra yeniden Fransa'ya giderek cephe gerisinde görev aldı. İngiltere'ye döndükten sonra oyun yazarlığına başladı. *Öteye Doğru*'yu sahneye koyacak bir topluluk bulamayınca, Londra'nın bir banliyösünde Everyman Tiyatrosu denen küçük bir ev kiraladı ve oyunu kendi sahneye koydu. Oyunun kısa sürede başarı kazanması üzerine gösterilerini Londra'nın büyük tiyatrolarının birinde sürdürdü. Daha sonra ABD'de başarıyla sahnelenen oyun iki kez de sinemaya uyarlandı.

Vaner Planı, 1947 KALKINMA PLANI olarak da bilinir, Türkiye'de 1948-52 döneminde Batı'yla bütünleşme temelinde tarım ağırlıklı bir kalkınma sürecini başlatmayı amaçlayan iktisadi plan. Uygulamaya konulmamasıyla birlikte, devletçilikten liberal iktisat politikalarına yöneliş dönüm noktalarından biri olmuştur. Hazırlayıcı kurulun başkanı olan Kemal Süleyman Vaner dolayısıyla bu adla anılır.

Daha önce 1946'da hazırlanan beş yıllık plan sanayileşmeye öncelik veren bütünsel bir kalkınma öngörüyor ve devletin sanayileşmede öncülüğünü zorunlu sayıyordu. Ama II. Dünya Savaşı etkisinde ortaya çıkan yeni uluslararası dengede Türkiye'nin Batı kampında yer alması ve ülke içinde çok partili rejime geçiş, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının da devletçi uygulamadan uzaklaşarak liberal politikalara yönelmesine yol açtı. Eylül 1946'da Cumhuriyet döneminin en büyük devalüasyonu yapıldı; 1946 planından ilk aşamada ağır sanayi projeleri ayıklandı, 1947 başında da plan bütünüyle uygulamadan kaldırıldı.

Bu kez liberal iktisatçıların hazırladığı Vaner Planı özel girişime ağırlık vererek açık pazar koşullarında Batı ekonomileriyle tarımsal uzmanlaşma temelinde bütünleşmeyi amaçlıyordu. Planın kendi tanımıyla, ekonomik kalkınmanın temeli tarımsal kalkınma olacaktı; bu da ulaşım şebekesinin tamamlanmasına, sulamaya ilgili büyük ve küçük ölçekli projelerin bitirilmesine ve enerji kaynaklarının geliştirilmesine bağlıydı. Türkiye'de kurulmuş ve kurulacak işleme sanayileri de tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi temeline dayanacaktı. Planın 1948-52 dönemi için öngördüğü 3,7 milyar liralık yatırım harcamasının yüzde 20,6'sı doğrudan tarım işlerine, yüzde 43,7'si ulaşılmaya, yüzde 16'sı enerjiye, yüzde 14,1'i ise tarımsal ürünleri değerlendirmek için kurulacak sanayi tesislerine ayrılacaktı. Kalkınma amacıyla beş yıl içinde yaratılacak sermayelerin yüzde 94,4'ü tarımsal kalkınmayla doğrudan ya da dolaylı biçimde bağ-

lantılıydı. Buna karşılık demir ve çelik fabrikalarının genel toplam içindeki payı yüzde 3,4, çimento sanayisinin payı yüzde 0,6, madenlerin payı yüzde 1,6'ydı.

Vaner Planı'nın önceki beş yıllık kalkınma planlarından(*) ayrılan başlıca özelliklerinden biri, sektör planları düzeyini aşmaya çalışarak ekonominin makro büyüklükleriyle ilişki kurmasıydı. Hem global hem sektörel düzeyde milli gelir artış hızı hedeflerini belirten Vaner Planı, büyüme hızı kavramına yer veren ilk plandı. Ama sektör hedefleri daha önce kurulmuş bir makro modelden çıkarılmamış, her sektör için genellikle varolan projelerin toplanmasından oluşan bağımsız hedefler seçilmişti. Bu projelerin gerektirdiği yatırımların dış ödemelerine ilişkin kestirimler, dış yardım programı için yapılan talebin hazırlanmasına temel oluşturdu. Vaner Planı'nın uygulamaya konulmamasına karşın CHP'nin Kasım 1947'de toplanan VII. Kurultayı ile Kasım 1948'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde bu planın öngördüğü politika tercihleri benimsendi.

Vänern, İsveç'in en büyük gölü. Ülkenin güneybatısında yer alır. Yüzölçümü 5.585 km²'dir. Uzunluğu yaklaşık 145 km, derinliği 98 m, deniz yüzeyinden ortalama yüksekliği ise 44 m'dir. Göle en büyüğü Klarälven olan bir dizi küçük akarsu dökülür. Gölün fazla suları Göta Irmağı (älv) aracılığıyla Kattegat'a boşalır. Vänern, İsveç'i boydan boya aşarak Kattegat'ı Baltık Denizine bağlayan Göta Kanalı'nın başlıca halkalarından birini oluşturur. Göl kıyısındaki başlıca limanlar birer kerestecilik ve turizm merkezi olan Karlstad, Lidköping, Vänersborg, Kristinehamn, Amal, Säffle ve Mariestad'dır. Vänern, her ikisi de Rusya'da bulunan Ladoga ve Onega'dan sonra Avrupa'nın üçüncü büyük gölüdür.

Vanessa, *Nymphalidae* familyasından kelebek cinsi. İyi bilinen türlerinden *V. virginiensis* Kuzey ve Orta Amerika'da, *V. cardui* Afrika ve Avrupa'da yaşar. Erişkinlerin geniş kanatları turuncu, kahverengi, beyaz ve mavi pullarla bezelidir. *V. cardui*, büyük sürüler halinde Akdeniz'i aşarak Afrika'dan Avrupa'ya göç ederken binlerce kilometre yol alır. Sonraki kuşağın küçük bir bölümü

Vanessa virginiensis
E. S. Ross

yaz sonunda geriye döner. Ama çoğu kuzey ülkelerinin kışında yok olur. Tırtıllar Amerika'da papatyayı da içeren *Compositae* familyasından bitkilerle, Afrika ve Avrupa'da ısırgan ve devedikenleriyle beslenir.

vanga, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Vangidae* familyasını oluşturan 13 kuş türünün ortak adı. Madagaskar'da yaşayan bu kuşlar Galápagos ispinozları gibi yalıtıl-

mış bir bölgede büyük bir biçim ve boyut çeşitliliğine ulaşmıştır. Uzunlukları 13-30 cm arasında değişir. Türlerin çoğunda üst

(Solda) Kızıl kuyruklu vanga (*Calicalicus madagascariensis*); (sağda) mercan gagalı vanga (*Hypositta corallirostris*)
Murrell Butler

bölümler parlak siyah ya da mavi, alt bölümler beyazdır. Bazılarının başı kızıl kahverengi, gri desenli ya da beyazdır. Çanak biçimindeki yuvaları ağaç ve çalılar üstünde bulunur. Kanca gagalı vanga (*Vanga curvirostris*) ağaç kurbagalarını ve kelerleri avlayan iri gagalı bir türdür. Kızıl kuyruklu vanga (*Calicalicus madagascariensis*) ise bu grubun en küçük üyesidir.

Vanguard, ABD'nin geliştirdiği insansız deney uyduları dizisinin ortak adı. 1 Mart 1958'de fırlatılan "Vanguard I", iki radyo vericisiyle donatılmış, 1,47 kg ağırlığında çok küçük bir küre biçimindeydi. "Vanguard I", 31 Ocak 1958'de fırlatılan "Explorer I"den sonra, ABD tarafından Yer yörüngesine oturtulan ikinci uydudur. "Vanguard"ın uçuş yörüngesini inceleyen bilim adamları, Yer'in daha önceki kuramlarda ileri sürüldüğü gibi hafifçe armut biçimli olduğunu ortaya çıkardılar. 17 Şubat 1959'da yörüngeye oturtulan "Vanguard II", Yer'in bulut örtüsüne ilişkin bilgi toplayacak biçimde tasarlanmış, ışığa duyarlı fotoseller taşıyordu. Ama uydunun istenmeyen hareketler yapması yüzünden gönderdiği bilgiler okunamadı. Dizinin son aracı olan "Vanguard III" ise "Vanguard II"den birkaç ay sonra fırlatıldı ve Yer'in magnetik alanının haritasının çıkartılmasında kullanıldı.

Vanguardia Española, La (İspanyolcada "İspanyol Öncü"), Barcelona'da yayımlanan İspanya'nın en büyük ve etkili günlük sabah gazetelerinden biri. 1881'de Carlos Godó tarafından Práxedes Mateo Sagasta önderliğindeki liberal hükümeti desteklemek üzere kuruldu ve Godó ailesinin yönetiminde bu çizgisini korudu. 1897'de yönetimi üstlenen Ramon Godó Lallana, *La Vanguardia Española*'yı ülkenin önde gelen günlük gazetelerinden biri durumuna getirdi.

Liberal bir çizgi izleyen *La Vanguardia Española*, dış haberlere ağırlık vermesi ve spor haberleriyle dikkati çeker. Gazetenin öteki bütün İspanyol gazetelerinden daha çok dış haberler muhabiri vardır. Çalışanlarına hastalık sigortası, ücretli tatil ve emekli aylığı gibi haklar sağlayan ilk gazetelerden olan *La Vanguardia Española*'nın tirajı 1980'lerde pazar günleri 250 bin, öbür günler 190 bin dolayındaydı.

vanilya (*Vanilla*), salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, tropik bölgelere özgü bazı tırmanıcı orkide türlerine ve bunların mey-

velerinden çıkarılan hoş kokulu baharata verilen ad. Aztekler tarafından kakaolu acı bir içecek (*xocoatl*) hazırlamakta kullanılan bu aromalı madde çok sonraları Avrupa'ya getirilmiş ve giderek yaygınlaşmıştır. Günümüzde, tatlı yiyeceklerle ve içeceklerle, özellikle de çikolata, şekerleme, dondurma ve çeşitli pastacılık ürünlerine koku verici olarak katılan vanilya ayrıca parfüm ve eczacılık sanayisinde de kullanılır.

Meyvelerinden ticari amaçlı vanilya elde edilen türlerin başında Meksika'da, Orta Amerika'da ve Güney Amerika'nın kuzeyinde yabancı olarak yetişen Meksika vanilyası (*Vanilla planifolia*) ve anayurdu Okyanusya olan Tahiti vanilyası (*Vanilla tahitensis*) gelir. En önemli vanilya üreticileri dünya gereksiniminin yüzde 70-75'ini karşılayan Madagaskar, Komorolar ve Réunion'dur. Bunları Meksika, Uganda ve Fransız Polinezyası izler.

Vanilya bitkisinin, hava kökleri yardımıyla tutunarak başka ağaçlara tırmanan uzun, etli bir gövdesi vardır. Yaklaşık iki ay süren çiçeklenme mevsimi boyunca çok sayıda çiçek açar. Vanilyanın bir gün kadar açık kalan kısa ömürlü zarif çiçekleri doğada

Vanilya
Field Museum of Natural History, Chicago

yalnızca Meksika'ya özgü küçük bir anı aracılığıyla tozlaşır; bu nedenle vanilya üretilen ülkelerde çiçekler yapay olarak tozlaştırılır. Çiçekler döllendikten sonra fasulyeyi andıran meyveler verir. Ortalama 4-6 hafta içinde boyu 20 cm'ye ulaşan bu uzun meyvelerin olgunlaşması yaklaşık 9 ayı alır. Ama vanilya elde edebilmek için meyveler olgunlaşmadan önce henüz yeşilken toplanır.

Yeni toplandığında vanilya meyvelerinin belirgin bir aroması yoktur. Özel kokusu ancak meyvelerin işlenip kurutulması sırasında ortaya çıkar. Yaklaşık 10 gün boyunca gündüzleri güneşte tutulup geceleri nemli bir ortamda, enzimlerin etkisiyle mayalanmaya bırakılan meyveler sonunda koyu kahverengiye döner. Daha sonra gölgelik yerlere serilerek tümüyle kurutulur.

Böylece meyvelerin özgün kokusundan sorumlu olan vanilin maddesi açığa çıkar. İşlenmiş meyveler yaklaşık yüzde 2 oranında vanilin ile vanilik asit (kokusuz), reçenimsi madde, şeker, zambak, kalsiyum oksalat, alkoller, aldehytler ve esterler içerir. Tahiti vanilyasının meyveleri kırmızımsı kahverengidir; Meksika vanilyasından daha az kokulu olan bu ürün az miktarda heliotropin (ya da piperonal) denen bir bileşik de içerir.

Meyveler ezilip alkolle işlenerek vanilya özütleri elde edilir. Ayrıca, ticarete bireşimsel yolla vanilin üretilerek yapay vanilya da hazırlanır.

Vanir, İskandinav mitolojisinde, savaşçı tanrılar topluluğu Aesir'in altında yer alan zenginlik, bereket ve ticaret tanrıları. Mito-

lojiye göre, tanrıçaları Gullveig'in işkenceye uğraması üzerine Aesir'den bir bedel ödenmesini ya da eşit statü tanınmasını isterler. Buna savaş açarak karşılık veren Aesir, üst üste aldığı yenilgiler sonucu Vanir'le eşit statüde olmayı kabul eder. Vanir'den Njörd ile Freyr, Aesir tanrıların yanına giderek onlarla yaşamaya başlar; Aesir de buna karşılık olarak Hoenir ile Mimir'i Vanir tanrılarının yanına gönderir. Şair-tanrı Kvasir, iki tanrı topluluğunun barış ayininde aynı kaptı kanştırdığı tükürüklerden doğmuştur.

vanitas (Latince de "hiçlik", "geçicilik"), resim sanatında 17. yüzyıl başlarında Felemenk'te gelişen önemli bir ölüdoğa türü. Bu tür resimlerde ölümün kaçınılmazlığını ve dünyasal başarılar ile zevklerin geçicili-

"Ölüdoğa: İnsan Yaşamının Geçiciliğinin Alegoris", Harmen van Steenwyck'in bir yağlıboya çalışması; Ulusal Galerî, Londra
National Gallery Londra, Fotoğraf: A. C. Cooper Ltd

ğini simgeleyen nesneler bir araya getirilir. Bir *vanitas* resmi, insanı, ölümü düşünüp yaptığı yanlışlardan pişmanlık duymaya yöneltir. *Vanitas*, geç Rönesans döneminde portrelerin arka yüzüne çizilen basit kafatası ve benzeri ölüm ve geçicilik simgelerinden ortaya çıktı. 1550'lerde aynı bir resim türü haline geldi; 1620 dolaylarında da iyice yaygınlaştı. 1650'lerden sonra eski yaygınlığını yitiren *vanitas* resimlerinin en çok yapıldığı yer Leiden kentiydi. Burası, insanın günahkârlığını ve katı bir ahlak anlayışını temel alan Kalvenci öğretinin de en güçlü olduğu yerd.

Bazılarında insan figürü de yer almakla birlikte, *vanitas*'ların çoğu belirli simgeler içeren ölüdoğa resimleriydi. İlk *vanitas* örnekleri çoğunlukla birkaç kitapla bir kafatası gibi az sayıda öğeye yer verilmiş, karanlık, neredeyse tek renkli resimlerdi. Büyük bir incelik ve titizlikle çizilmiş bu yapıtlar çok etkileyiciydi. Zamanla bu resimlere yeni öğeler eklendi, renkler çeşitlendi, karamsar hava gittikçe yumuşadı. Öğeler, simgeledikleri şeylerin sonunda yok olacağını göstermek amacıyla, karışık bir yığın halinde düzenleniyordu. David Bailly, Jan Davidsz de Heem, Willem Claesz Heda, Pieter Potter ile Harmen ve Pieter van Steenwyck gibi ünlü Felemenkli ressamılar *vanitas* türünün de ustalarıydı. *Vanitas*'ların etkisi, aynı dönemde yaşamış Rembrandt gibi birçok başka ressamın kullandığı simgelerle teknikte de görülür.

Vankulu Mehmed bak. Mehmed (Vankulu)

Vanlı, (Fuat) Şevki (d. 25 Mayıs 1926, Konya), Türk mimar. Ankara'da kurulan OR-AN uydu kentinin tasarımcısıdır.

Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra gittiği Floransa'da mimarlık eğitimi ve doktora

çalışması yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra 1954'te Ankara'da bir büro açarak mimarlık çalışmalarını yürütmeye başladı.

Vanlı 1956-64 arasında *Forum* dergisinin yazı kadrosunda yer aldı. 1957'de bir süre ev eşyası üretimiyle ilgilendi. 1959-60 arasında TMMOB Mimarlar Odası genel sekreterliği yaptı, 1962-63 döneminde de bu örgütün yönetim kurulunda görev aldı. 1974-75 yıllarında İmar ve İskân Bakanlığı danışmanlığında bulundu.

Vanlı, ABD'li mimar Frank Lloyd Wright'ın öncülüğünü yaptığı organik mimarlık akımına yakınlığıyla tanınır. Kendi çalışmalarında da işlev ile biçim arasında organik bir bütünlük kurmaya çalışmıştır. En önemli çalışmalarından biri Ankara'da, kent merkezine 10 km uzaklıkta kurulan OR-AN Toplu Konut Yerleşmesi'dir. Uydu kent özellikleri taşıyan bu yerleşmede bahçe içindeki evlerden çok katlı apartmanlara kadar çeşitli konut tipleri uygulanmıştır. Öteki önemli çalışmaları arasında Ankara'daki Milli Savunma Bakanlığı Öğrenci Yurdu (1965; Ersin Gömleksizoglu ile birlikte) ve Milli Kütüphane (1968) yapılarıyla Mersin kenti için hazırladığı nazım plan şeması (1975-76) bulunan Vanlı F. L. Wright - *İnsana Dönüş* adlı bir de kitap yayımlamıştır.

Vanlı 1989'da kendi adını taşıyan bir vakıf kurmuştur. Türk mimarlığının düşünsel yapısını ve yapı sanatını geliştirmek için araştırma, eğitim ve uygulamaları desteklemek amacıyla taşıyan Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı bu amaç doğrultusunda mimarlığın kaynaklarını irdeleyen kitaplar da yayımlamıştır.

Vanmour, Jean-Baptiste, VON MOUR olarak yazılır (d. 9 Ocak 1671, Valenciennes [bugün Fransa'da], Flandre - ö. 22 Ocak 1737, İstanbul), tür resimleri, portreleri ve tarihsel yapıları konu alan resimleriyle tanınan Flaman asıllı Fransız ressam. 1699'da gittiği İstanbul'da Fransız elçisi Ferriol tarafından geleneksel giysileri içinde çeşitli Osmanlı tiplerini çizmekle görevlendirildi. Yaptığı 100'den fazla portre 1712'de Fransa'da *Recueil de cent estampes représentant différentes nations du Levant* (Levant'ın Çeşitli Ülkelerini Tanıtan 100 Oymabaskı Derlemesi) adı altında basıldı. Fransa'da iki kez daha yayımlanan, Almanya, İspanya ve İtalya'da kopyaları basılan bu albüm büyük bir yankı uyandırdı; Watteau, Francis Smith ve Antonio Guardi gibi pek çok sanatçıya esin kaynağı oldu. Vanmour daha sonra *Estampes orientales* (Doğu Oymabaskıları) adlı bir derleme daha yayımladı. Bu sıralarda Avrupa'da bir ressam olarak da tanınmıştı.

Vanmour'un elçilerin sultanı ya da sadrazamı ziyaretlerini, görkemli geçit törenlerini, şölenleri, İstanbul limanını, Boğaziçi'nin birçok köşesini, süslenen, raks eden ya da hamamda yıkanan Türk kadınlarını, sema yapan Mevlevi dervişlerini konu aldığı resimleri çok tutuluyordu. Vanmour Patrona Ayaklanması'na da tanık oldu. Patrona Halil'i arkadaşlarıyla birlikte betimlediği resim (Devlet Müzesi, Amsterdam) 18. yüzyıl Osmanı tarihinin en ilginç belgelerinden biridir.

Vanmour 1725'te (bir Fransız sanatçısına ilk kez verilen) "Kralın Levant'daki Sürekli Ressamı" unvanıyla onurlandırıldı. Ölümünden sonra İstanbul'da, Galata'daki Cizvit kilisesine gömüldü.

Vannes, Fransa'nın batısında, Bretanya planlama bölgesindeki (*région de programme*) Morbihan ilinin (*département*) merkezi kent. Vanne Irmağı, kentin yaklaşık 2 km aşağısında yer alan ve hemen tamamen

karayla çevrili olan Morbihan Körfezine dökülür. Bir ticaret merkezi olan Vannes, bir tepenin üzerinde bulunan, surlarla çevrili eski kentin çevresinde gelişmiştir.

Vannes, Roma imparatoru Julius Caesar'a karşı başlatılan başarısız Armorica ayaklanmasına öncülük eden Venet kabilesinin merkeziydi. Bir süre bağımsız kontlar tarafından yönetilen Vannes daha sonra Frankların egemenliğine girdi. 1532'de Bretonya'nın öteki kesimleriyle birlikte Fransa Krallığı'na bağlandı. Günümüzde önemli bir tarım merkezi olan kentte tavukçuluğun yanı sıra tavuk ve sığır yemi üretimi yapılır. Vannes olağanüstü güzellikteki çiçek bahçeleriyle tanınır. Nüfus (1982) 39.979.

Vansan, Kuzey Kore'nin güneydoğusundaki Kangvan ilinin merkezi kent. Pyongyang'ın yaklaşık 130 km doğusunda, Japon Denizi'nin kıyısında yer alır. Yanghung Körfezindeki iki burun ve 20 adayla rüzgârlardan korunur. Kore'nin doğu kıyısındaki en iyi doğal limana sahip olan kent, Yi hanedanı (1392-1910) döneminde, Vansancin adını taşıyan bir pazar, balıkçılık ve depolama merkeziydi. 1880'de bir ticaret limanı oldu.

1945'te Kuzey Kore'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra, kent ekonomisinin temelini oluşturan ticaret yerini balıkçılığa bıraktı. Kore Savaşı (1950-53) sırasında bombardımandan hasar gören petrol rafinerileri ve öteki sanayi tesisleri savaştan sonra yeniden inşa edildi. Günümüzde kentteki başlıca sanayi dalları kimyasal madde ve tekstil üretimi ile gemi yapımıdır. Aynı zamanda bir kültür, eğitim ve sağlık merkezi olan kentin doğu kıyısındaki Songdovan, Myangsang ve Simpo-ri kumsallarıyla ünlü dinlenme merkezleridir. Nüfus (1987 tah.) 274.000.

Vantaa, İsveççe VANDA, Finlandiya'nın güney kesimindeki Uusimaa ilinde (*lääni*) kent. Helsinki'nin hemen kuzeyinde, Vantaa Irmağının oluşturduğu halicin kıyısında yer alır. 1972'de kent statüsü kazanmıştır. Kentteki önemli yapılar arasında St. Lauri Kilisesi (1492) ve Finlandiya Havaçılık Müzesi sayılabilir. Helsinki ve Lahti'ye kara ve demir yolu ile bağlanan Vantaa önemli bir sanayi ve turizm merkezidir. Nüfus (1992) 102.032.

vanilatör, serinletici hava üflemede kullanılan görece küçük fan. *Ayrıca bak. fan.*

vantrilog, gösteri amacıyla konuşurken sesin kendinden uzak bir yerden ya da başka bir nesneden geldiği izlenimini verebilen kişi. Ses aynı zamanda tizleşmiş olduğundan farklı bir kişilik kazanarak vantrilogun yarattığı etkiyi güçlendirir. Önceleri vantrilogların soluk alırken karınlarını kullandığı düşünüldüğünden vantrilog sözcüğü Latince *venter* (karın) ve *loquor* (konuşmak) sözcüklerinden türetilmiştir. Vantrilog konuşurken sözcüklerin biçimlenme mekanizması normaldir; buna karşılık soluğunu çok yavaş verir, daraltarak ve ağzını mümkün olduğunca az açarak sesleri boğuklaştırır, dilini yalnız ucu oynayacak biçimde geri çeker. Ses telleri üzerindeki baskı sesin dağılmasına neden olur; baskı arttıkça sesin daha uzaktan geldiği sanılır.

Vantrilog gösterisini yaparken genellikle bir kukla kullanılır. Kuklanın ağzını eliyle açıp kaparken kendi dudaklarının hareket-siz kalması sesin kendisinden değil kukladan geldiği izlenimini verir. Kukla kullanmayan vantriloglar izleyicilerin ilgisini sesin geldiğini sandıkları nesneye ya da yere çekmek için pantomim yaparlar.

kenin bağımsızlığı konusunda anlaşmaya varıldı. 1979'da seçimler yapıldı ve anayasa hazırlandı. 1980'lerin ortalarında Na-Griamel Partisi başkanı Jimmy Stevens Espiritu Santo Adasında bağımsız bir yönetim kurmak amacıyla bir ayaklanma başlatılsa da başarılı olmadı. Yeni Hebridler 30 Temmuz 1980'de Vanuatu Cumhuriyeti adını alarak Uluslar Topluluğu'nun bağımsız bir üyesi oldu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Vanvitelli, Luigi (d. 26 Mayıs 1700, Napoli - ö. 1 Mart 1773, Caserta, Napoli yakınları), İtalyan mimar. Caserta'da yaptığı anıtsal Bourbon krallık sarayı (1752-74) İtalyan barok sanatının son yapıtlarından biri sayılır (res. Caserta).

Vanvitelli, Niccolò Salvi'nin yanında yetişti. Bernini'nin Roma'da 1664-67 arasında yaptığı Chigi Sarayı'nın cephesi genişletilerek de Salvi'yle birlikte çalıştı. Başta Gesù Kilisesi (1743-45) olmak üzere birçok yapı

Caserta'da, Luigi Vanvitelli'nin başyapıtı olan krallık sarayının ana merdiveni, İtalya, 1752

Brogi-Alinari, Art Resource/EB Inc.

kalmış yapıyı tamamladı. Napoli kralının İspanyol Bourbonlarının yazlığı olarak tasarladığı Caserta'daki sarayı tasarlarken Versailles Sarayı'nı örnek aldı. Dört avlulu, dikdörtgen planlı bu yapının 1.200 odası, çok büyük bir şapeli ve bir tiyatro salonu vardır. Merdivenleri, İtalya'daki benzerlerinin en büyüğüdür.

Ancona'da Papa XII. Clemens için bir hastane ve Clementino Takı'nı yapan, S. Agostino Manastırı'nı, Napoli'deki Annunciatia Killisesi'ni (1756/61-1782) gerçekleştiren Vanvitelli, Michelangelo'nun Roma'daki yapıtı Santa Maria degli Angeli Kilisesi'ni de yeniden inşa etmiş, Milano, Siena, Pesaro, Macerata, Perugia, Loreto vb yerlerdeki birçok yapının uygulamasına katılmıştır. Napoli'ye su getiren 40 km uzunluğundaki Carolino su ileme sistemini yapan da Vanvitelli'dir.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

dönemine (İÖ y. 1500) özgü sanat ürünleri bulunmuştur. Bunların en dikkate değer olanı büyük olasılıkla İÖ 16. yüzyıl sonu ya da 15. yüzyıl başlarında Girit'te yapılmış ve birinin üzerinde boğa avı betimlemesi, öb-

Vapheion'da bulunmuş geç Minos dönemine alt altın çanaklar, İÖ 16. yy sonları, 15. yy başları; Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina
Hirmer Fotoarchiv, Münih

ründe de sığırların yer aldığı kırsal bir manzara bulunan bir çift altın çanaktır.

Vaptsarov, Nikola, tam adı NIKOLA YANKOV VAPTSAROV (d. 24 Aralık 1909, Bansko - ö. 23 Temmuz 1942, Sofya), Bulgar şair. Yalın ve güçlü bir anlatımın egemen olduğu şiirleriyle Bulgaristan'da faşizme karşı direniş hareketinin simgesi olmuştur.

num'dur. Dallara karşılıklı dizilen oval ya da yürek biçimli yapraklarının kenarı dişli, yüzeyi sık tüylüdür. Dal uçlarında sık demetler oluşturan mavimsi-mor çiçekleri vardır. Ayrıca pembe ve beyaz çiçekli çe-

şitleri de geliştirilmiştir. Çiçekler, tüysü taçyapraklarıyla bulut yığına benzer ya da sisli bir görünüm sunar. Bu nedenle bitkiye "vapurdumanı" denmiştir.

Var, Fransa'nın, güneydoğusundaki Provence-Alpes-Cotê-d'Azur planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Akdeniz'e kıyısı vardır. 1790'da tarihsel Provence(*) ilinin bir parçasından oluşturuldu. 1860'ta Grasse yöresinin yeni kurulan Alpes-Maritimes iline bağlanmasıyla, yüzölçümü 5.999 km²'ye indi. Bu düzenlemenin sonucunda, Var Irmağı il sınırları dışında kaldıysa da, il Var adıyla anılmaya devam etti.

İlin Marsilya ile Toulon'un ortasındaki bir noktadan Cannes'ın 16 km yakınına kadar doğu yönünde uzanan kayalık kıyı şeridi bir dizi koy ve burunla parçalanmıştır; kıyı açıklarında Hyères Adaları yer alır. Kıyı şeridinin batı ucunda, ilin en büyük kenti ve 1974'ten beri yönetim merkezi olan Toulon bulunur. Çok sayıda otel ve villanın yer aldığı kıyı şeridinde Le Lavandou, Saint-Tropez, Saint-Maxime ve Saint-Raphaël gibi ünlü tatil merkezleri vardır.

Toulon çöküntüsünden başlayarak kıyıya koşut olarak uzanan ormanlarla kaplı Maures Dağları Fréjus'den Argens Irmağının ağzına kadar kuzeydoğu yönünde ilerler; Notre-Dame-des-Agnes'da dağların yüksekliği 771 m'ye ulaşır. Dağ zinciri Cannes'ın kuzeydoğusunda Estérel Dağları ile devam eder. İlin Maures Dağlarını kuşatan çöküntünün ötesinde kalan kesimi Provence Alpleri ile kaplıdır; Provence Alpleri'nin yüksekliği kuzeydoğudaki Lachens Dağlarından 1.715 m'ye ulaşır. İlin kuzey sınırı boyunca akan Verdon Irmağı büyük kanyonlardan ve boğazlardan geçer. Alpler'den Akdeniz'e uzanan güzel manzaralı Napoléon Yolu üzerinde Draguignan kenti yer alır.

İlde ılımlı bir Akdeniz iklimi hüküm sürmekle birlikte kış aylarında, kuzeyden esen mistral rüzgârları nedeniyle zaman zaman dondurucu soğuklar görülür. İlin aşağı kesimlerindeki küçük çiftliklerde sulamayla turfanda sebze, meyve ve çiçek yetiştirilir. II. Dünya Savaşı sırasında Müttefik ordular Var kıyılarına çıkarma yaptılar (1944). Draguignan ve Toulon adlı iki ilçeye (*arrondissement*) ayrılan Var ili Nice eğitim bölgesine (*académie*) bağlıdır. Nüfus (1991 tah.) 828.300.

Varabi, Japonya'nın Honşu Adasındaki Saltama ilinde (*ken*) kent. Ara Irmağı (*kawa*) kıyısındaki alüvyonlu düzlüklerde yer alır. 5,09 km²'lik yüzölçümüyle Japonya'nın en küçük kentidir. Eskiden beri bir pamuklu kumaş üretim merkezi olan kentte, yünlü kumaş ve elektrikli makine sanayileri de gelişmiştir. Nüfusu hızla artmakta olan Varabi, günümüzde Tokyo-Yokohama Metropoliten Alanı'nın bir parçasını oluşturur. Nüfus (1980) 70.876.

vapur bak. buharlı gemi

vapurdumanı, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasının *Ageratum* cinsinden süs bitkisi olarak yetiştirilen bazı biryillik otsu bitki türlerine verilen ad. Anayurdu tropik Amerika olmasına karşın dünyanın pek çok yerinde park, bahçe ve saksıları süsleyen bu bitkilerin en yaygını *A. houstonia-*

Varad Eyaleti, Erdel (Transilvanya) bölgesinin Avusturya-Macaristan sınırı kesiminde yer alan Osmanlı yönetim birimi.

Temeşvar'ın (Timişoara) kuzeydoğusunda bulunan Varad (Arad), 1552'de Sokollu Mehmed Paşa tarafından alınarak Temeşvar Eyaleti'ne bağlandı. Daha sonra 1597'den 1606'ya değin Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında birkaç kez el değiştirdi. Zivatorok Antlaşması'yla (1606) kesin olarak Osmanlı sınırlarına katıldı. 1660'ta Temeşvar Eyaleti'nden alınan Sebeş, Logoş (bugün Lugoj), Kacaş, Beşlek ve Yanova sancaklarını da kapsamak üzere bir eyalete dönüştürüldü. II. Viyana Kuşatması'nda (1683) uğranan yenilgiden sonra, Macaristan ve Erdel'deki öbür eyaletler gibi yalnızca biçimsel olarak Osmanlı yönetiminde kaldı. Böylece fiilen Avusturya'nın egemenliğine girdi ve Karlofça Antlaşması'yla (1699) resmen Avusturya'ya bırakıldı.

Varadin Savaşı, VARADIN BOZGUNU olarak da bilinir, Osmanlıların Varadin (Petrovaradin) Kalesi yakınlarında Avusturyalılar karşısında ağır bir yenilgiye uğramasıyla sonuçlanan meydan savaşı (5 Ağustos 1716).

Karlofça Antlaşması'yla (1699) yitirilen Dalmaçya kıyılarını geri alma politikasını izleyen Sadrazam Silahdar Ali Paşa, Venediklilerden Mora'yı aldıktan (1715) sonra Korfu Adasına yönelik sefer hazırlıklarına başladı. Venedik'le ittifaka giren Avusturya Mora'nın Venedik'e geri verilmesini isteyince, Osmanlı Devleti Avusturya'ya savaş açtı. Osmanlı ordusunun Belgrad'a ulaşmasından sonra, Silahdar Ali Paşa doğrudan Varadin Kalesi'nin fethine karar verdi. Ama gerekli hazırlıklar tamamlanamadan başlayan Avusturya saldırısı karşısında Osmanlı ordusu bozguna uğradı. Ali Paşa da savaş alanında vurularak öldü. Osmanlı ordusu düzensiz olarak Belgrad'a çekildi. Ardından 44 gün dayanmasına karşın yardım alamayan Temeşvar'ın (Timişoara) düşmesiyle (20 Ekim), Macaristan'da Osmanlı egemenliğindeki son topraklar da elden çıktı.

Varaha (Sanskrit dilinde "Domuz"), Hinduizmde Tanrı Vişnu'nun büründüğü 10 bedenden (*avatar*) üçüncüsü. Hiranyaksha adındaki bir şeytan dünyayı denizin dibine çekince Vişnu domuz biçimine bürünerek dünyayı kurtarmaya çalışır. Aralarında bin yıl süren savaşın sonunda Varaha şeytani

öldürür ve büyük dişleriyle çekerek dünyayı sudan çıkarır. Bu efsane, domuz biçimini alarak dünyayı ilk suların çıkartan Pracapati (Brahma) ile ilgili daha eski bir yaratılış efsanesiyle benzerlik taşır.

Resim ve heykellerde Varaha bazen tümüyle domuz biçiminde, bazen de domuz kafalı bir insan biçiminde betimlenir. Tümüyle hayvan biçiminde gösterildiği dev heykellerde, dünyayı simgeleyen esmer Yer Tanrıçası Bhumidevi dişlerinden birine tutunmuştur. Yarı insan yarı hayvan biçimindeki heykellerde ise çoğunlukla ayakta durur ve bir bacağına hafifçe kıvrarak Bhumidevi'yi taşır. Hint sanatının geleneksel kurallarına göre Bhumidevi hem çekingenlik, hem de sevinç duygularını yansıtmalıdır.

Varahamihira, VARAHA ya da MIHIRA olarak da bilinir (d. 505, Uccain - ö. 587, Uccain, Hindistan), Hintli filozof, astronom ve matematikçi. Eski Yunan, Mısır, Roma ve Hint astronomilerinin bir derlemesi niteliğindeki *Panča-siddhantika* (Beş Kitap) adlı yapıtıyla ünlüdür.

Varahamihira'nın Batı astronomisine tümüyle egemen olduğu anlaşılmaktadır. Anıtsal değerdeki yapıtı Hint astronomisini de ele aldıktan sonra son iki kitapta Batı astronomisini sergilemektedir. Bu bölümlerde Yunan ve İskenderiye yöntemlerine dayanan hesaplamalar verilmekte, Ptolemaios'un matematiksel grafikleri ve tabloları da bu yapıtta eksiksiz olarak yer almaktadır.

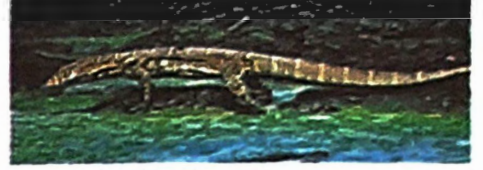
Varahamihira Hindistan'ı bir uçtan bir uca gezmiş ve yapıtlarında 6. yüzyıl Hindistan'ını ayrıntılı bir biçimde betimlemiştir. Ama onun asıl ilgi alanları astronomi ve astrolojidir. Yapıtlarında sık sık astrolojinin önemini vurgulamış, *şakuna* (kâhinlik) konusunda birçok kitapçık yazmıştır. Horoskoplarn hesaplanmasına ilişkin *Brihac-Cataka* (Büyük Doğuş) ve *Laghu-Cataka* (Kısa Doğuş) adlı yapıtları da ünlüdür.

varakçılık (Arapça *varak*: "yaprak"), altının dövülerek zar kadar ince bir yaprak haline getirilmesi. Tezhip sanatında kullanılan altın varakları yapmak için önce alun külçesi haddeden geçirilerek bir milimetre kalınlığında, yaklaşık 3 cm eninde şeritler durumuna getirilir, sonra bu şeritlerden kare biçimli levhacıklar kesilir. Levhacıkların her biri ince güderi parçaları arasına konur ve aralarına elenmiş ince toz kireç serpilirdi. Bu biçimde oluşturulan 50-60 katlık deste büyük bir deri ile sarılarak sıkıca paketlenir, sonra bu paket dip taşı adı verilen bir mermerin üstüne konarak tokmakla dövülürdü. Dövme işlemi altın şeritler rüzgârda uçacak gibi ince yapraklar haline gelene değin birkaç gün sürerdi. Bu yolla elde edilen varaklar derilerin arasından alınarak deste kâğıdı denen ince kâğıtların arasına konur ve onar onar destelenirdi. Destelerin 20 tanesine tefe adı verilir. Tezhip sanatında varaklar ya bezenecek yüzeye lika ile yapıştırılır ya da ezilip toz haline getirildikten sonra zamlarla karıştırılıp yaldız olarak kullanılır.

Värälä Antlaşması, İsveç'in 1788'de İngiltere'nin diplomatik desteğiyle başlattığı Rus-İsveç Savaşı'na son veren antlaşma (1790). Antlaşmayla 1743 tarihli Åbo Antlaşması'nda(*) yer alan Rusya lehine toprak düzenlemeleri korunmuştur.

varan, *Varanidae* familyasının tek cinsi olan *Varanus*'u oluşturan 30 kadar keler türünün ortak adı. Çoğunda baş ve boyun uzun, vücut görece ağır, kuyruk uzun ve bacaklar iyi gelişmiştir. Eskidünya'nın tropik ve astropik bölgelerinde yaşayan bu sürüngenlerin bazılarının dev boyutlu olması

na karşın, bazılarının uzunluğu 20 cm'yi aşmaz. Komodo ejderi(*) (*Varanus komodoensis*) 3 m uzunluğuyla tüm kelerlerin en irisidir. Öbür iri türler arasında Güneydoğu Asya'da yaşayan 2,7 m uzunluğundaki iki şeritli varan ya da su varanı (*V. salvator*) ve

Nil varanı (*Varanus niloticus*)
E. G. Neal—Bruce Coleman Ltd

Avustralya'nın orta kesimlerinde yaşayan 2,4 m uzunluğundaki *V. giganteus* sayılabilir.

Varanasi, BENARES ya da KAŞI olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletinin güneydoğusunda kent. Ganj Irmağının sol yakasında yer alır. Hinduların yedi kutsal kentinden biridir.

Dünyanın en eski kentlerinden olan Varanasi, Ganj Vadisi'nin orta kesiminde kurulan ilk Ari yerleşmesidir. İÖ 2. binyıla gelindiğinde Arilerin dinsel merkezlerinden olan kent, aynı zamanda muslin ve ipekli kumaşları, parfümleri, fildişi ürünleri ve heykelleriyle ünlü bir imalat ve ticaret merkeziydi. İlk vaazını yakınlardaki Sarnath'ta veren Buda'nın zamanında (İÖ 5. yy) ise, Kaşi Krallığı'nın başkentiydi. İS 635'te kenti ziyaret eden ünlü Çinli gezgin Xuanzang, Varanasi'nin Ganj'in batı kıyısında 5 km boyunca uzanan bir din, eğitim ve sanat merkezi olduğunu yazar. 1194'te Müslümanlar tarafından işgal edilen kent, bunu izleyen üç yüzyıllık Müslüman egemenliği döneminde geriledi. Hint-Türk hükümdarı Ekber, 16. yüzyılda kentte dinsel ve kültürel etkinliklerin bir ölçüde canlanmasını sağladı. Marathaların egemenliği sırasında güç kazanan kent, 18. yüzyılda bağımsız bir krallık durumuna geldi ve İngilizler döneminde dinsel ve ticari bir merkez olma özelliğini korudu.

İngilizler 1910'da Varanasi'yi eyalet, Ganj'in karşı yakasındaki Ramnagar'ı ise eyalet merkezi yaptılar. 1949'da Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Varanasi eyaletinin toprakları Uttar Pradesh eyaletine bağlandı.

Varanasi'de Ganj Irmağı kıyısı
J. Allan Cash—RaphoPhoto Researchers

Varaha, bir taş heykel, Racasthan, Hindistan, y. 10. yy; Calavar Arkeoloji Müzesi
Pranod Chandra

Varanasi'den geçen Ganj'ın kıyısında kilometrelerce boyunca uzanan merdivenlerden kutsal ırmağa inilir. Akarsuyun kıyıları tapınaklar ve saraylarla doludur. Kutsal kent, Pançakosi olarak bilinen bir yolla çevrilidir. Her dindar Hindu bu yolda yürümek, yaşadığı süre içinde kenti en az bir kez ziyaret etmek ve olabilirse burada ölmek ister. Varanasi'yi her yıl 1 milyondan fazla hacı ziyaret eder.

Kentteki çok sayıda tapınağın en önemlileri Şiva için yapılan Vişvanatha, maymun biçimindeki Tanrı Hanuman için yapılan Sankatmoçana ve Durga tapınaklarıdır. Durga Tapınağı, yakınındaki büyük ağaçlarda yaşayan maymun sürüleriyle ünlüdür. Evrengeçib'in yaptırdığı Mescid-i Cuma bir başka önemli dinsel yapıdır. Modern tapınakların başında Benares Hindu Üniversitesi kampusunda yer alan Tulasi Manas'la Vişvanatha tapınakları gelir. Varanasi'nin birkaç kilometre kuzeyinde bulunan Sarnath'ta eski Budacı manastır ve tapınak kalıntılarının yanı sıra, Maha Bodhi Derneği'yle Çinli, Myanmarlı ve Tibetli Budacıların kurduğu tapınaklar vardır.

Varanasi çağlar boyunca Hinduların bilim merkezleri arasında yer almıştır. Çok sayıda okulun bulunduğu kentte, geleneksel bilimleri yaşatmayı üstlenmiş sayısız Brahman bilgini yaşar. Kentte başta Benares Hindu Üniversitesi (1916) olmak üzere üç üniversite ve bir düzineden fazla yüksek okul vardır.

Aynı zamanda bir sanat ve el sanatları merkezi olan Varanasi, altın ve gümüş işlemeli brokar ve ipekli kumaşları, tahta oyuncakları, cam, fildişi ve piring bilezikleriyle ünlüdür. Nüfus (1981) 708.647.

Varangal, Hindistan'ın güneyinde, Andhra Pradesh eyaletinin kuzeyinde il ve il merkezi kent. Varangal kenti Madras-Kazipet-Delhi Demiryolu'nun üzerinde yer alır. İS 12. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan Kakatiya hanedanının yönetim merkezi olan kent, eskiden iki sıra surla çevriliydi. Dış surların kalıntılarıyla iç surların dört taş kapısı (*sançar*) hâlâ ayakta. 1162'de inşa edilen bin sütunlu tapınak kentin içinde yer alır. Bir ticaret ve sanayi merkezi olan Varangal'ın başlıca ürünleri halı, battaniye ve ipeklilerdir. Kentte tıp, mühendislik, sanat ve fen eğitimi veren yüksek okullar vardır.

Dekkan Platosunda yer alan Varangal ilinin yüzölçümü 12.875 km²'dir. Kuzeydoğu sınırını Godavari Irmağı çizer. Ovalarda pamuk, pirinç ve darı ekilir. İlin başlıca ticaret merkezleri Khammam, Kottagudem ve Yellandlapad'dır. Nüfus (1991) kent, 446.760; (1981) il, 2.300.295.

Varaular, Çipça dilleri üst öbeğine bağlı bir dil konuşan göçebe Güney Amerika Yerlileri. Günümüzde Venezuela'daki bataklık Orinoco Irmağı deltasıyla Guyana'daki Pomeroon Irmağının doğusunda yaşarlar. Surinam'da da az sayıda Varau bulunur. Sayıları 20. yüzyılın sonlarında yaklaşık 15 bin olarak tahmin edilmiştir.

Varaular balıkçılık, avcılık ve toplayıcılıkla geçinirler. Yetiştirdikleri ürünlerin başında şeker kamışı, karpuz, biber, *plantain* (pişirilerek yenilen bir tür muz) ve manyok gelir. Bir tür palmye olan *Mauritia* yaşamlarında önemli yere sahiptir; bu ağacın özsuyundan mayalı bir içki elde eder, nişastalı özünden ekmek yapar, liflerini hamak ve glysi yapımında kullanırlar. Köyleri, çatısı tek eğimli evlerle üstü sazlarla örtülü arı kovani biçimindeki kulübelere oluşur; bataklık alanlarda ise evler ağaç kütüklerinden yapılan ve üzeri kille kaplanan platformların üzerine kurulur. Varaular kültürel bakımdan öbür Güney Amerika kabileleriyle pek çok ortak özellikler taşırlar. Köy yaşamları ve akrabalığa dayalı toplumsal yapılar ırmak kıyılarında yaşayan öteki kabilelerininkine benzer; şeflerin, rahiplerin, şamanların, büyücülerin ve tapınaklarda çalışanların oluşturduğu toplumsal sınıflara ayrılmışlardır.

Varda, Agnès (d. 30 Mayıs 1928, Brüksel), Fransız sinema yönetmeni ve fotoğraf sanatçısı. İlk filmi *La Pointe courte*'la (1954; *Kısa Uç*) 1960 sonrası sinema sanatını önemli ölçüde etkileyen Yeni Dalganın habercisi olmuş, az sayıdaki kadın yönetmenlerden biri olarak ün kazanmıştır.

Fransa'da Midi bölgesinde yetişti. Sorbonne Üniversitesi'nde ve Louvre Okulu'nda öğrenim gördü. Başlangıçta müzeci olmayı amaçlıyordu, ama sonra fotoğrafçılığı seçti. 1951-61 arasında Théâtre National Populaire'in (TNP) fotoğrafçılığını yaptı; bu dönemde hem tiyatroya, hem de sinemaya ilgi duymaya başladı. Sinemayı pek izlememesine ve teknik deneyimden yoksun olmasına karşın, ilk filmiyle yaratıcı bir sanatçı olduğunu gösterdi. Sonraki yedi yıl boyunca başka uzun film yapma olanağı bulamadıysa da, ödülleri kazanan bazı kısa filmler çekti. Bunlardan *Ô saisons, ô châteaux* (1957; *Ey Mevsimler, Ey Şatolar*) ve *Du Côté de la côte* (1958; *Kıyının Köşesinden*) turistik amaçla ismarlanmıştı. Konularının sınırlılığına karşın iki film de Varda'nın yaratıcılığını ve incelikli görsel üslubunu yansıtıyordu.

Varda'nın iç gözleme dayalı, entelektüel bir yapıt olan ikinci uzun filmi *Cléo de cinq à sept* (1961; *5'ten 7'ye Cléo*) Yeni Dalganın etkisini taşıyordu. Bir pop şarkıcısının, kanser olup olmadığını belli edecek inceleme sonuçlarını beklerken geçirdiği süreyi ele alan ve onun çevresindeki dünyayı yeni bir bakışla algılayışını işleyen filmde Varda parlak bir yönetmen olduğunu kanıtladı. Keskin duyarlılığı ve fotoğrafçı gözüyle yakaladığı görsel ayrıntılar yapıtlarının tümünde belirgin bir özellik oldu.

Varda 1964'te, genç bir marangozun gerçekçi olmayan öyküsü içinde soyut bir mutluluk betimlemesi olan *Le Bonheur*'ü (*Mutluluk*) çekti ve bu onun en tartışmalı filmi oldu. *Les Créatures* (1966; *Yaratıklar*) filminden sonra ABD'ye giden Varda orada iki kısa, bir de uzun film çekti: *Uncle Yanko* (1968; *Yanko Amca*), *Black Panthers* (1968; *Kara Panterler*) ve *Lion's Love* (1969; *Aslanın Aşkı*). Sonraki yapıtları arasında *L'Une chante l'autre pas* (1976; *Biri Şarkı Söyler Öteki Söylemez*) ve 1985 Venedik Film Şenliği'nde Altın Aslan Ödülü'nü kazandığı *Sans toit ni loi* (Yersiz Yurtsuz) sayılabilir. Varda 1962'den beri yönetmen Jacques Demy ile evlidir.

Vardar, Berke (d. 1 Şubat 1934, İstanbul - ö. 8 Aralık 1989, İstanbul), dilbilimci. Türkiye'de çağdaş dilbilimin öncülerindendir.

1958'de İstanbul Üniversitesi (İÜ) Edebiyat Fakültesi Fransız ve Roman Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nü bitirdi. 1978-82 arasında İÜ Yabancı Diller Yüksekokulu'nun müdürlüğünü, 1982-85 arasında İÜ Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitim Bölümü'nün başkanlığını yaptı. 22 Mayıs 1989'da İÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü müdürlüğüne getirildi.

Fransız hükümetince kendisine 1978'de Akademik Palmiye Nişanı'nın ve 1985'te Ulusal Liyakat Nişanı'nın "şövalyelik" pa-

yeleri verildi. 1988'de Akademik Palmiye Nişanı'nın "officier" derecesine yükseltildi. Başlıca yapıtları arasında *Étude lexicologique d'un champ notionnel* (1969; Sözlükbilimsel Bir Kavram Alanı İncelemesi), *Structure fondamentale du vocabulaire social et politique en France* (1973; Fransa'da Toplumbilimsel ve Siyasal Sözcüklerin Temel Yapısı), *Une introduction à la phonologie* (1975; Sesbilime Giriş), *Dil Devrimi Üstüne* (1977), *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri* (1982) sayılabilir. Dilbilimle ilgili bazı temel yapıtları da Türkçeye kazandıran Vardar'ın ayrıca çeşitli yerli ve yabancı dergilerde birçok makalesi yayımlanmıştır.

Vardar Irmağı, Almanca WARDAR, Yunanca AKSİOS, Makedonya, Yugoslavya ve Yunanistan topraklarından geçen büyük ırmak. Sar Dağlarından doğar; bu dağlardan inen birkaç kısa akarsuyu aldıktan sonra kuzeydoğuya yönelir ve Gostivar-Tetovo Çöküntüsü içindeki Gostivar ve Tetovo'dan geçer. Daha sonra dik bir açıyla güneydoğuya kıvrılır; Yugoslavya'daki Skopje (Üsküp) ve Titov Veles'i geçip Yunanistan'a girdikten sonra Thérmai Körfezinden (*kólpos*) Ege Denizine dökülür. Toplam uzunluğu 420 km olan akarsuyun 300 km'lik bölümü Yugoslavya'dadır. Su toplama havzasının genişliği 22.387 km²'dir. Vardar Irmağı vadisi, bir tarımsal üretim merkezi ve Ege Deniziyle Orta Avrupa arasındaki önemli bir ulaşım hattı olan Morava-Vardar koridorunun parçası olarak önem taşır.

Vardha, Hindistan'ın batısındaki Maharashtra eyaletinin doğu kesiminde kent. Vardha kenti, Nagpur'un güneybatısında, Vardha Irmağının yakınında yer alır. Vardha kenti bağımsızlık mücadelesi sırasında önemli rol oynamıştır. Kentin yakınındaki Sevagram'da bulunan, Mohandas Gandhi'nin kurduğu *ashram* (dinsel inziva yeri), sonraları Gandhi'nin izleyicilerinden Vinoba Bhave'nin karargahı oldu. Kentte Nagpur Üniversitesi'ne bağlı birçok yüksek okul vardır. Bölge topraklarının büyük bölümü Satpura Sıra dağlarının eteklerinde, Vardha Irmağı vadisinde yer alır. Başlıca ekonomik etkinlik tarımdır; darı, pamuk ve yağlı tohumlar da yetiştirilir. Nüfus (1991) 102.944.

Varenius, Bernhardus (Latince), Almanca BERNHARD VAREN (d. 1622, Hitzacker, Hannover - ö. 1650/51, Leiden, Felemenk). Avrupa'da coğrafya biliminin gelişmesine önemli katkısı olan bilim adamı. Genel coğrafya kitabı yüzyılı aşkın süreyle alanın da temel kaynak kabul edilmiştir.

Tıp eğitimi tamamlandıktan sonra, tanıştığı coğrafyacıların etkisiyle coğrafyayla ilgilenmeye başladı. 1649'da *Descriptio Regni Japoniae* (Japon İmparatorluğu'nun Tasviri) adlı kitabını yayımladı. Japonya'yı konu alan bu yapıtında, büyük olasılıkla Felemenkli denizci Willem Corneliszoon Schouten'e ait olan, Siyam'la (bugün Tayland) ilgili metinlerin Latince çevirisiyle Arap gezgin ve coğrafyacı Leo Africanus'un Afrika'da din konusundaki yazılarından alıntılar da yer alıyordu. Varenius, en ünlü yapıtı olan *Geographia generalis*'te (1650; Genel Coğrafya) dönemin bilgi birikimine göre geniş bir bilimsel temel üzerinde coğrafyanın genel ilkelerini ortaya koymaya çalıştı. O tarihe değin gerçekleştirilen en kapsamlı sistematik coğrafya çalışması olan kitap, günümüzde bölgesel coğrafya olarak bilinen özel coğrafyayla ilgili bir şemayı kapsıyordu. Birçok kez gözden geçirilen kitabın 1672'de yayımlanan baskısına Sir Isaac Newton'un düzeltmeleri eklendi.

Varese, İtalya'nın kuzeyinde, Lombardiya yönetim bölgesinde Varese ilinin merkezi kent. Milano'nun kuzeyinde Varese Gölüne doğru alçalan Alpler'in eteklerinde yer alır. Kentin merkezinde modern Monte Grappa Meydanı vardır. Önemli yapılar arasında 17. yüzyıl Lombardiya resim okuluna ait tablo koleksiyonu ve barok çan kulesiyle ünlü S. Vittore Bazilikası (1580-1616), Este düklerine ait eski bir şato olan Belediye Sarayı (1766-72), Tarihöncesi ve Roma dönemine ait yapılarla bir doğa tarihi koleksiyonunun sergilendiği kent müzesi sayılabilir. Kutsal Tespih'i simgeleyen Sta. Maria del Monte Hac Kilisesi'nin (1684) bulunduğu Monte Sacro ile önemli bir gözlemevinin bulunduğu Monte Campo dei Fiori, kentin yakınlarındadır. Varese'de başta ayakkabı olmak üzere çeşitli deri eşya, kumaş, makine ve plastik maddeler üretilir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 88.018.

Varèse, Edgard, asıl adı EDGARE VARÈSE (d. 22 Aralık 1883, Paris, Fransa - ö. 8 Kasım 1965, New York kenti, ABD), Fransız asıllı ABD'li besteci. Ses üretim tekniklerinde yaptığı yeniliklerle tanınır. Çocukluğunu Paris, Villars (Burgonya) ve Torino'da geçirdi. Gençliğinde herhangi bir müzik eğitimi görmeden beste yapmaya başladı; daha sonra Vincent d'Indy, Albert Roussel ve Charles Widor'dan ders aldı. Ayrıca Romain Rolland ve Debussy'den büyük destek gördü. 1907'de gittiği Berlin'de Richard Strauss ile Ferruccio Busoni'den etkilendi. 1915'te ABD'ye göç etti.

Varèse disonant ve temasız, ritim açısından da asimetrik olan müziğini, uzamdaki ses cisimleri olarak tasarladı. Elektronik ses donanımından yararlanma fırsatını bulduğu 1950'lerin başlarından sonra da elektronik müziğe ağırlık verdi.

20. yüzyıl besteci ve yorumcularını etkin biçimde destekleyen Varèse 1921'de Uluslararası Besteciler Loncası'nı, 1926'da da Pan-Amerikan Besteciler Derneği'ni kurdu. Ayrıca, aralarında Pérotin, Schütz, Monteverdi ve Marc-Antoine Charpentier'nin çalışmalarının da bulunduğu geçmiş dönemlerde yazılmış çeşitli yapıtları seslendirmek üzere 1937'de Santa Fe Schola Cantorum'unu (Şarkıcılar Okulu), 1941'de de Yeni Koro'yu (sonradan New York Anakent Korusu) kurdu.

Varèse'in yapıtları arasında nefesli ve vurmali çalgılar için *Intégrales* (1922; *Integraler*), *Octandre* (1922) ve *Hyperprism* (1923), vurmali çalgılar, piyano ve iki siren için *Ionisation* (1931; *İyonlaşma*) ve eşiksiz flüt için *Density 21.5* (1935; *Yoğunluk 21.5*) sayılabilir. *Déserts* (1954; *Çöller*) adlı yapıtında teybe kaydedilmiş seslerden yararlanan Varèse Brüksel Dünya Fuarı'ndaki Philips Pavyonu için yazmış olduğu *Poème électronique*'te (1958; *Elektronik Şiir*) sesin 425 hoparlörle yayılmasını öngördü.

Vargas, Getúlio (Dorneles) (d. 19 Nisan 1883, São Borja - ö. 24 Ağustos 1954, Rio de Janeiro, Brezilya), 1930-45 ve 1951-54 dönemlerinde Brezilya devlet başkanı. Kimilerince ilkesiz bir diktatörlük kurmakla suçlanmasına karşın, büyük işadamlarıyla toprak sahiplerine karşı açtığı savaştan ötürü yandaşlarıncı "Yoksulların Babası" olarak yüceltilmiştir.

Rio Grande do Sul eyaletinin nüfuzlu ailelerinden birinin oğluydu. 1908'de Pôrto Alegre Üniversitesi Hukuk Okulu'nu bitirir bitirmez siyasete atıldı. 1922'de Ulusal Kongre'ye girerek 4 yıl görev yaptı. 1926'da, Başkan Luís Pereira de Souza hükümetinde maliye bakanı oldu. 1928'de Rio Grande do Sul valisi seçildi. 1930'da devlet başkanlığına aday olduysa da bir reform

programı çevresinde sürdürdüğü seçim kampanyasını başanya ulaştıramadı. Yenilgiyi kabul etmiş görünmekle birlikte ekimde yandaşlarının başlattığı devrimin başına geçti. 3 Kasım 1930-17 Temmuz 1934 arasında geçici başkan olarak mutlak iktidarı elinde tuttu. 17 Kasım 1934'te, kurucu meclis tarafından başkan seçildi. 10 Kasım 1937'de anayasal hükümeti deviren bir darbenin önderi olarak, totaliter niteliğini gizlemeyen Estado Novo'yu (Yeni Devlet) kurdu.

1930 öncesinde Brezilya, büyük toprak sahiplerinin egemenliğindeki bir özerk eyaletler federasyonu ile yönetiliyordu. Vargas döneminde bu sistem yıkıldı. Vergi düzeni değiştirilerek, eyalet yönetimleri ve yerel yönetimler merkezi otoriteye bağımlı kılındı. Seçmen sayısı dört katına çıkarıldı ve gizli oy ilkesi getirildi. Kadınlara oy hakkı tanındı, geniş eğitim reformları yapıldı, sosyal güvenlik yasaları çıkarıldı, işçi sınıfı hükümet eliyle örgütlenerek denetim altına alındı. Yatırımlar hızlı bir sanayileşme programıyla canlandırılırken, işçilere asgari ücret gibi çok çeşitli destekler sağlandı. Ama Vargas özel girişim düzenine müdahalede bulunmadığı gibi reformları da kırsal kesimdeki yoksullara ulaşmadı.

II. Dünya Savaşı sonrasında Brezilya'da esen demokrasi rüzgârının etkisiyle

Vargas, 1951
APWide World

29 Ekim 1945'te bir darbeyle Vargas devrildi. Bununla birlikte geniş bir halk desteğine dayanıyordu. Aralık 1945'te Rio Grande do Sul'dan senatör seçilmesine karşın, 1950'ye değin siyasal etkinlikten uzaklaşmış gibi görünüyordu. Ama 1950'de Brezilya İşçi Partisi'nin (PTB) adayı olarak girdiği seçimleri kazanarak yeniden ortaya çıktı. 31 Ocak 1951'de başkanlık görevine başladı.

Kongre'nin, çok sayıda siyasal partinin ve kamuoyunun denetimi altındaki seçimle belirlenmiş bir başkan olarak işçi sınıfından yandaşlarını hoşnut etmeyi de orta sınıfların yükselen muhalefetine yumuşatmayı da başaramadı. Bu nedenle halkın desteğini elinde tutmak amacıyla gitgide aşırı milliyetçi bir tutuma yöneldi. 1954 ortalarında hükümete yönelik eleştiriler yaygınlaştı; rejim skandalları karşısında çalkalanan silahlı kuvvetler de sonunda başkanın çekilmesini talep etti. Zor karşısında görevinden çekilmeyi sindiremeyen Vargas intihar etti.

Vargas Llosa, (Jorge) Mario (Pedro) (d. 28 Mart 1936, Arequipa, Peru), Perulu roman, oyun ve deneme yazarı.

Peru'da, dedesinin konsolos olarak görev yaptığı Cochabamba'da yetişti. Birkaç okul değiştirdikten sonra 1950'de Lima'daki Leoncio Prado Askeri Okulu'na girdi. Yayımlanan ilk yapıtı, *La huida del Inca* (1952; *İnkanın Kaçışı*) adlı üç perdelik bir oyundu. Bundan sonra çeşitli edebiyat dergilerinde öyküleri yayımlandı. Gazeteci ve radyo-televizyon yayıncısı olarak da çalışan Var-

gas Llosa, *Cuadernos de composición* (1956-57) ile *Literatura* (1958-59) dergilerinin yayın kadrosunda yer aldı. Madrid Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra 1959-66 arasında Paris'te yaşadı.

İlk romanı *La ciudad y los perros*'la (1963; *Kent ve Köpekler*, 1984) büyük başarı kazandı, yapıt birçok dile çevrildi. Askeri okuldaki kendi deneyimlerine dayanan roman yeni yetişen çocukların zorbalık ve şiddete dayalı bir ortamda nasıl ayakta kalmaya çalıştığını anlatıyordu. Askeri okuldaki kokuşmuşluk daha geniş ölçekte Peru'nun içinde bulunduğu durumu yansıtır. Peru'nun yağmur ormanlarında geçen *La casa verde*'deki (1966; *Yeşil Ev*, 1984) trajik karakterler, masal, destan gibi halk kültürüne ait öğeler aracılığıyla anlatılır. *Los cachorros* (1967; *Köpek Yavruları*), yanlışlıkla iddis edilen bir gencin psikanalitik portresidir. *Conversación en la Catedral* (1974; *Katedralde Konuşma*), *Yeşil Ev*'dekine benzer bir teknikle Manuel Odría rejimini (1948-56) anlatır. Romanın dört karakteri, birikmiş öfke ve acılarıyla, Odría döneminde ülkeye egemen olan ikiyüzlülüğü, siyasal kokuşmuşluğu simgeler. *Pantaleón y las visitadoras* (1973; *Yüzbaşı ve Kadınlar Taburu*, 1988, 1989), Peru'daki askeri ve dinsel fanatizm üzerine bir yergidir. *La tía Julia y el escribidor*'daysa (1977; *Julia Teyze ile Metin Yazarı*) öykü, birbirinden tümyle farklı iki bakış açısından anlatılır.

Vargas Llosa'nın edebiyat eleştirisi türündeki yapıtları, *García Márquez: Historia de un deicidio* (1971; *García Márquez: Bir Tanrı Katilinin Öyküsü*), *La orgia perpetua: Flaubert y "Madame Bovary"* (1975; *Sonsuz Cümbüş: Flaubert ve "Madame Bovary"*) ve *Entre Sartre y Camus*'dür (1981; *Sartre ile Camus Arasında*).

Vargas Llosa üç yıl Londra'da kaldıktan sonra, 1969'da Washington Eyalet Üniversitesi'nde ders verdi. Ertesi yıl Barselona'ya yerleşti. 1974'te Lima'ya döndü ve birçok yerde dersler, konferanslar verdi. 19. yüzyılda Brezilya'daki siyasal çalkantıları anlattığı *La guerra del fin del mundo*'yla (1982; *Dünyanın Sonunu Getiren Savaş*), İspanyolca konuşulan ülkelerde en çok okunan yazar oldu. 1981'de *La Señorita de Tacna* (Tacnalı Bayan) adlı bir oyun, 1987'de *El hablador* (Geveze) ve 1988'de *Elogio de la madrastra* (Üveyanneye Övgü, 1992) adlı romanlarını yayımladı. 1970'lerden sonra siyasette sağda yer alan Vargas Haziran 1990'da Demokratik Cephe'nin adayı olarak katıldığı başkanlık seçimlerinde başarılı olamadı.

Vargas Llosa'nın Türkçede *Palomino Molero*'yu *Kim Öldürdü?* (1991) ve *Mayta'nın Öyküsü* (1992) adlı iki romanı daha vardır.

vargel, metal malzemelerin kesilip işlenmesinde kullanılan takım tezgâhı. Vargel tezgâhı bir gövde, gövde üzerinde ileri geri hareket eden bir tabla, iki kolon, kolonları birbirine bağlayan köprü, kolonlar üzerinde yukarı aşağı hareket edebilen kızak ve kızak üzerinde sağa-sola hareket edebilen takım başlıklarından oluşur. Genellikle büyük ve uzun iş parçalarının tek ya da seri üretiminde kullanılan tezgâhta iş parçası bir menzene ya da benzeri bir düzenele sıkıştırılarak tabla üzerine yerleştirilir. İş parçasını taşıyan tabla, elle ya da bir motor aracılığıyla, takım başlığının izlediği yola dik olarak hareket ettirilir. Kesici ağzın talaş kaldırması sonucu iş parçası üzerinde genellikle düz bir yüzey oluşur. Her iki pasodan (gidip gelme) sonra takım başlığı ve kızak belirli

bir miktar hareket ettirilir. Uygun takım başlıkları kullanılarak iş parçası üzerinde kanallar açılabilir ve herhangi bir yüzeye istenilen ölçüde açı yapan bir yüzey oluşturulabilir. Vargel tezgâhlarında paso uzunluğu ve kızak hızını istenilen biçimde ayarlayabilen aygıtlar da bulunur.

Vargla, Cezayir'in ortadoğu kesiminde kent. Sahra'daki en eski yerleşmelerden biri olan Vargla bir *sabha*'nın(*) batı ucunda yer alır. 10. yüzyılda Sedrata yakınlarında, Müslüman İbadiler tarafından kuruldu. Kent halkı 11. yüzyılda Sünnilerin saldırısı karşısında 190 km kuzeybatıdaki Gardaya'ya kaçtı. Kente daha sonra Berberiler ve Siyah Afrikalılar yerleşti. Vargla, 16. yüzyılda Osmanlıların yönetimine girdiği kısa bir dönemin dışında uzun yıllar bağımsızlığını korudu. 1872'de Fransızların eline geçti. Bugünkü kent 1928'den sonra güneydeki Lutaud Kalesi'nin çevresinde kuruldu. Kentte büyük bir cami ile bir kapalı çarşı ve bir Sahra müzesi vardır. Yün halı, hayvan ve sepet ticareti yapılır.

Kent çevresinde hurma yetiştirilir ve yöredeki kuyulardan elde edilen suyla sebze ve meyve bahçeleri sulanır. Kent bir canlı hayvan, halı ve sepet ticareti merkezidir. Yöredeki petrol ve doğal gaz üretiminin tamamına yakını 80 km doğu-güneydoğudaki Hasi Medak petrol havzasından ve güneydoğuda bulunan petrol alanlarından sağlanır. Nüfus (1977 geç.) belediye, 77.354.

Varian, Russell Harrison (d. 24 Nisan 1898, Washington, D.C. - ö. 28 Temmuz 1959, Juneau, Alaska, ABD), güçlü mikrodalga üretici olarak kullanılan klistron(*) tüpünün geliştirilmesi çalışmalarına yaptığı katkılarla tanınan ABD'li fizikçi.

1927'de Stanford Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesi aldıktan sonra çeşitli kuruluşlarda çalıştı. Kardeşi Sigurd P. Varian (1901-1961) ve Stanford Üniversitesi'nden fizikçi William W. Hansen ile birlikte çalışarak 1935-39 arasında klistronu geliştirdi. Elektron demetinin genlik modülasyonuna uğratılması ilkesine göre çalışan klistrona ilişkin kuramsal temelleri Russell H. Varian ortaya koydu. Bu konudaki çalışmalarını sürdürerek ıcat ettiği magnetometre aygıtı "Vanguard" uydusunda Yer'in magnetik alanının ölçülmesi amacıyla kullanıldı.

varidat (Arapçada "gelenler"), tekil VARIP, tasavvufta, mutasavvıfın kalbine gelen söz, anlam ya da hal.

Söz ve anlam biçiminde gelen varidat, hatır (çoğul havatır) olarak adlandırılır. Hal biçiminde olan varidat ise varid-i sâhur (sevinç varidi), varid-i hüzn (hüzün varidi), varid-i kabz (darlık varidi), varid-i bast (genişlik varidi) gibi adlarla anılır. Mutasavvıfın kalbine gelen söz ve anlamların başlıca dört kaynağı vardır: Tann, melek, nefis ve şeytan. Tann'dan gelenlere hatır-ı Hak, melekten gelenlere ilham, nefisten gelenlere bevâcîs, şeytandan gelenlere vîsvas (vesvese) denir. Tann'dan gelenlerin tevhid nuruyla, melekten gelenlerinin marifet nuruyla bilindiğine inanılır. Nefs, iman nuruyla beva ve hevesinden ahkonur. Şeytana ise İslam nuruyla karşı konulur.

Varig, tam adı EMPRESA DE VIAÇÃO AEREA RIO GRANDENSE (Rio Grandense Havayolu Şirketi), 7 Mayıs 1927'de kurulan Brezilya havayolu şirketi. Merkezi Rio de Janeiro'dadır. Rio Grande do Sul eyaletinde uçak

seferleri düzenleyen (Ocak 1927) Kondor Syndicat'ın (Berlin) desteğiyle kuruldu. Eyalet içinde çeşitli hatlar açtıktan sonra, 1955'te Brezilya hükümetinin güvencesiyle Rio de Janeiro-New York seferini başlattı. 1960'larda aralarında Real (Redes Restaduais Aereas) ve Panair do Brasil'in de bulunduğu bir dizi küçük Brezilya uçak şirketini bünyesine kattı. Günümüzde Amerika, Avrupa, Afrika ve Asya'da çeşitli kentlere uçak seferleri düzenler.

varil, İngiliz ölçü ve ağırlık sisteminde ve ABD geleneksel ölçü ve ağırlık sisteminde sıvı ve kuru sığa birimi. Sıvılar için 31-42 galon arasında değişen bir değeri vardır; kuru hacim birimi olarak meyve ve sebzeler ile ötekî kuru yüklerin çoğu için 7.056 inç küp (105 kuru sığa quart'ı ya da 115,65 litre) olarak belirlenmiştir.

Yabancılara varili 5.826 inç küpe eşittir. Sıvı ölçüler için 126 quart'lık şarap varili (31,5 galon ya da 119,24 litre) ve 144 quart'lık bira varili (36 galon ya da 136,27 litre) büyük olasılıkla şarap ve bira ticaretinde geleneksel olarak kullanılmış olan tahta fiçilerin boyutları göz önünde tutularak belirlenmiştir. ABD'de alkol derecesi belli içkiler için 40 galona eşit varil birimi yasalarla kabul edilmiştir; mayalanmış içkilere ilişkin federal vergiler ise 1 varil = 31 galon hesabıyla alınmaktadır. Petrol için varilin 42 galona eşit alınması, büyük olasılıkla ABD'nin güneybatısında kullanılan petrol fiçilerinin bu hacimde olmasından kaynaklanmıştır. Kuru ağırlık varilleri arasında balık, siğir ve domuz eti için kullanılan 200 librelik varil ve çimento için kullanılan 376 librelik varil anılabilir.

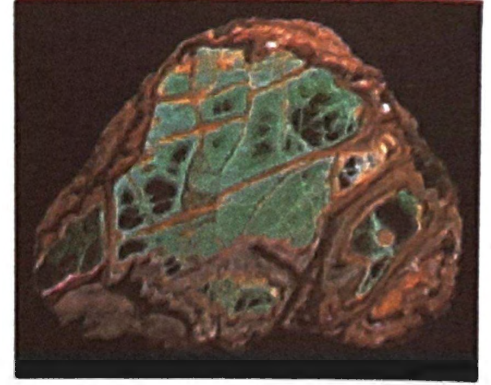
varis, kendi çevresinde bükülmüş ve genişleyip kanla dolmuş toplardamar. Sıklıkla bacakların dizin altında kalan bölümlerinde, bunun dışında yemek borusu ve erbezi gibi organların toplardamarlarında da görülür.

En sık rastlanan bacak varisleri toplardamarlardaki kapakçıklardaki işlev bozukluktan ileri gelir. Normal olarak bu kapakçıklar bacak kaslarının hareketiyle bacağı üst bölümlerine ve yüzeydeki toplardamarlardan derindekiilere giden kanın geri dömesini engeller. Kapakçıklar normal işlev görmezse kan yüzeydeki toplardamarlarda birikir, damarları genişler ve bükülmeye neden olur. Bu bozukluk kalıtsal olabileceği gibi doğuştan atardamar-toplardamar fistülleri, gebelikteki hormon düzeyi değişiklikleri ve legen bölgesindeki toplardamarların sıkışması, kanın ırları ve kanında sıvı toplanması gibi nedenler de varis oluşmasına neden olur. Sürekli ayakta kalmayı gerektiren işlerin doğrudan varis oluşmasına neden olmasa da, var olan varislerin daha belirgin hale gelmesine yol açtığı düşünülür.

Başlıca belirtiler varisin olduğu bölgede ağrı, yorgunluk, ayakta dururken bacak kaslarında kramp oluşmasıdır. Belirtiler ayakların vücudun geri kalan bölümlerinden yükseğe kaldırıldığında azaldığından sabahları hafifler, akşama doğru ayaklar ve bacaklar şişer. Varisin çevresindeki deri nemli olabilir; ayak bileklerinin çevresinde şişerli yaralar, hastalıklı damarların içinde kan pıhtıları oluşabilir (bak tromboflebit).

Tedavide varisin durumuna göre elastik bandaj ya da özel destekleyici varis çorabı, kimi zaman da cerrahi girişimle varisin çıkarılması önerilir. Hafif vakalarda ve ameliyat sonrasında düzelmeden kalan varislerin tedavisinde damarın içine damar sertleştirip büzüştüren yüzde 1'lik sodyum tetradenil-sülfat gibi bir çözelti şırınga edilir. Ayrıca bak basur

variskit, hidratlı alüminyum fosfat (AlPO₄·2H₂O) yapısında, yarıdeğerli taş olarak kuyumculukta kullanılan ve bezeme malzemesi olarak değerlendirilen fosfat minerali. Variskitin kristal yapısındaki alüminyumun yerini demirin alması duru-

Fairfield'de bulunmuş variskit örneği, Utah Mary A. Root—EB Inc

munda benzer bir başka mineral olan strengit oluşur. Her iki mineral de yüzeye yakın çökellerde camı yumrular, damarlar ya da kabuklar halinde bulunur: Variskit, fosfat bakımından zengin suların alüminyumlu kayalar üzerinde etkimesi; strengit ise demirli fosfatların değişime uğraması sonucunda oluşur. Variskit çoğunlukla yeşil, strengit ise kırmızı renklidir. Variskitin elde edildiği başlıca yerler Almanya, Avusturya, Çekoslovakya, Zaire, Avustralya ve ABD'de Utah'tır. Strengit çökellerine ise Almanya, Portekiz, İsveç ve ABD'de rastlanır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak fosfat mineralleri (tablo).

Varka vü Gülşah, VARAKA VE GÜLŞAH olarak da bilinir, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında ortak mesnevi konusu.

Bir Arap halk öyküsü olan *Varka vü Gülşah*, 11. yüzyılda İran edebiyatında işlenmiştir. Türk edebiyatında Mevdah Yusuf'un 1368'de Sivas'ta yazdığı *Varka vü Gülşah* (1945, yay. İ. H. Ertaylan) mesnevisi altı bölümden ve 1.560 beyitten oluşur. Yalın bir anlatımı olan bu dinsel tasavvufi yapıt, nişanlı Gülşah'ın düğün gecesi bir kâfir kabile reisince kaçırlması üzerine, onu kurtarmak için savaşa Varka'nın serüvenlerini konu alır. Öyküde Varka öldükten sonra Gülşah da intihar eder. Peygamber bu büyük günahı bağışlar ve iki sevgili yeniden yaşama dönerek birbirlerine kavuşurlar. Yazan bilinmeyen 1458 tarihli bir *Varka vü Gülşah* mesnevisi Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde, gene yazarı bilinmeyen mensur bir *Varka vü Gülşah* da Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Varlık, önce Ankara'da, ardından İstanbul'da 15 günde bir, daha sonra gene İstanbul'da aylık olarak yayımlanan kültür ve sanat dergisi. 15 Temmuz 1933'te Yaşar Nabi Nayır (Nayır), Sabri Esat (Siyavuşgil) ve Nahir Sırrı (Örik) tarafından çıkarılmaya başladı. İlk sayısındaki sunuş yazısında gerçek bir sanat dergisine gereksinim olduğu ve derginin "inkılabın, her sahada, yokluktan varlıklar yaratmak içine girişmiş olduğu bir devirde acısı hissedilen bu boşluğu doldurmak" üzere çıktığı belirtiliyordu. *Varlık*'in imtiyaz sahibi ve sorumlu yönetmeni başlangıçta Sabri Esat'tı. Dergi daha sonra Yaşar Nabi Nayır'a geçti ve onun sorumluluğu altında yayımlandı.

Temmuz 1946'ya değin Ankara'da, sonra İstanbul'da çıkan ve sayılarını yeni edebiyat akımlarına, genç yazarlara açan *Varlık*,

Yaşar Nabi Nayır'ın Atatürkçü çizgisi dışındaki düşünce akımlarına kapalı kaldı. Onun ölümünden sonra sırasıyla Kemal Özer ve Enver Ercan yönetiminde yayımını sürdüren dergi toplumcu gerçekçi anlayış doğrultusundaki bir kadronun yazı, öykü ve şiirlerine yer vermektedir.

Varlık, Utku (d. 1942, Bolu), gerçek görünüşünün arkasındaki gizemli dünyayı düşsel ve şiirsel bir anlatımla işleyen ressam.

1970'te İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdikten sonra Paris'e gitti ve Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda öğrenim gördü (1973). Daha sonra çalışmalarını Paris'te sürdürdü. Resim çalışmalarının yanı sıra taş baskılar da yaptı.

Öğrencilik yıllarında Rönesans resmine ilgi duyan Varlık, Jan van Eyck ve Vermeer gibi ustalardan etkilenecek onların tekniklerini öğrenmeye çalıştı. Daha sonra geliştirdiği özgün üslubu bir bakıma insan varlığını temel motif alan simgeliği akımını anımsatır. Resimlerinde düşle gerçek arasındaki çelişkilerle geçmiş ve gelecek arasındaki gizemli dünyayı konu alır. Yaşam, ölüm, düş ve gerçekçiliği birbirli içine geçmiş kavramlar olarak işlemektedir.

Varlık Vergisi, Türkiye'de, Kasım 1942-Mart 1944 arasında başta gayrimüslim ticaret burjuvazisi olmak üzere çiftçi, esnaf ve ücretliler için tarhedilerek bir kez olmak üzere toplanan olağanüstü servet vergisi.

Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmedigi halde ülke ekonomisi yüksek bir enflasyonla sarılmıştı; karaborsa ve stokçuluk da toptancı tüccarların ve pazara açılmış büyük çiftçilerin kazançlarını ağırla şişirmişti. Oysa yürürlükteki vergi düzeni vergi yükünü temelde ücretli kesimlere yükliyordu. Vergilendirilmemiş büyük gelir ve servet sahiplerini vergilendirme amacıyla ivedilikle hazırlanan Varlık Vergisi Yasası 11 Kasım 1942'de onaylanarak hemen uygulamaya kondu.

Varlık Vergisi'nin matrahi ilke olarak savaş sırasında gerçekleştirildiği varsayılan tüm gelirleri ve serveti kapsıyordu. Vergi matrahları ile oranlarının saptanmasında yerel mülki amirler ve maliyecilerden oluşan vergi takdir komisyonları keyfiliğe yol açan yetkilerle donatılmıştı. Vergi tutarının, belirlendiği tarihten sonra 15 gün içinde ödenmesi gerekiyordu; 15 günlük bir ek sürenin tanınması ancak yüksek bir faiz oranıyla olanaklıydı. Vergilerini 30 gün içinde ödemeyen yükümlüler tutuklanabilecek, çalışma kamplarına gönderilebilecek ve hiçbir dava hakkı tanınmaksızın mülklerine haciz konabilecekti.

Varlık Vergisi uygulaması, yasa metninde öngörülmemesine karşın özellikle azınlıklar aleyhinde işletildi. Maliye Bakanlığı dört tür vergi yükümlüsü belirlemiş ve bunları belirli simgelerle tanımlamıştı. Buna göre Müslümanlar (M) belirlenen matrahın yüzde 12,5'ini, gayrimüslimler (G) yüzde 50'sini, dönmeler (D) yüzde 25'ini vergi olarak ödemekle yükümlüydü. Ecnebi (E) olarak anılan yabancı ülke yurttaşlarının vergi oranı bağlanışta oldukça yüksekken yabancı elçiliklerin araya girmesiyle Müslümanlarla aynı düzeye, yüzde 12,5'e indirildi. Çiftçiler içinse yüzde 5 oranı saptanmıştı.

Müslüman yükümlüler vergilerini ödemekte çok güçlük çekmedi. Gayrimüslimlerin çoğunluğu ise belli bir miktar yatırıp gelişmeleri bekledi. Ocak 1943'te hükümet Varlık Vergisi borcu yüksek olanları kovuşturmaya başladı ve tümü gayrimüslimlerden oluşan 1.400 kadar yükümlüyü Erzurum'un

batısındaki Aşkale'deki bir çalışma kampına gönderdi. Bu uygulama öteki yükümlüler üzerinde çok etkili oldu. Ödeme süresini kaçırmama telaşı içinde gayrimenkul satışlarının artması ve nakit darlığının baş göstermesi, gayrimenkul fiyatlarının hızla düşmesine ve bazı kişisel iflaslara yol açtı. Hükümet yaklaşık 900 mülkü istimlak etti, çok daha fazla mülk özel kanallardan satıldı. Ama ilk panik ertesindeki satışlar, fiyatların kısa sürede en azından savaş öncesi düzeye yükselmesiyle daha az kişisel zarara neden oldu.

Haziran 1943'e değin Varlık Vergisi'nden sağlanacak gelirin yüzde 80'i aşkın bölümü tahsil edilmmişti. Eylülde görece yoksul gayrimüslimlerin çoğunun kalan borçları affedildi. Aralıkta 1.400 sürgünün sonuncusu da Aşkale'den döndü. Mart 1944'te Varlık Vergisi uygulamasına son verildi, ödenmemiş tutarların izlenmesinden de vazgeçildi. Müslüman yükümlüler genellikle borçlarını ödemişti; vergi borçlarını en uzun süre geciktirebilen gayrimüslimlerse verginin kaldırılmasından en büyük kazancı elde etti.

Yürürlük süresi boyunca tarhedilen Varlık Vergisi toplamı 423 milyon liraydı; bunun 315 milyon lirası tahsil edilebilmiş ve 166 milyonu gayrimüslimlerce, 115,5 milyonu Müslümanlarca, 33 milyonu yabancılarca ödenmişti. Ödenmiş Varlık Vergisi toplamı 1943'te devlet harcamalarının yüzde 38'ini, milli gelirin yüzde 3,5'ini, sanayi ve hizmetler kesiminde yaratılan hasılanın yüzde 8'ini oluştuyordu. Tahsil edilen vergi toplamının yüzde 70'i İstanbul, bunun da yüzde 70'i gayrimüslimler tarafından ödenmişti.

Varlık Vergisi gerçekte, dinsel kökenine bakmaksızın bütün ticaret kesimini olumsuz etkiledi. Ama gayrimüslimlerin ticaretten sanayiye yönelmesini ve Müslümanlarla ortaklık kurmaksızın tek başına girişimde bulunmasını bir ölçüde engelledi. Ayrıca 1944-46 arasında tarımsal kazançlara uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisi, köylülere angarya biçiminde yansıyan Yol Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'yla (1945) birlikte Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarına karşı liberal bir cephenin oluşmasına önemli katkıda bulundu.

varlıkbilim bak. ontoloji

Värmland, İsveç'in ortabatısında il (*län*). Vänern'den kuzeye doğru, kuzeybatıdaki Norveç sınırına kadar uzanır. Eski Värmland yönetim bölgesinin (*landskap*) büyük bölümünü kapsar. Yüzölçümü 17.584 km² olan il topraklarının büyük bölümünü kaplayan plato, kuzeydeki Brän Dağında (*berger*) 691 m'ye kadar yükselir. Tarıma elverişli topraklar vadiler ve çok sayıda gölün yer aldığı güneydeki düzlükle sınırlıdır. İldeki başlıca ekonomik etkinlikler demir madenciligi ve orman ürünlerine dayalı kereste ve kâğıt üretimidir. En önemli sanayi kentlerinden biri il merkezi Karlstad'dır (*).

Nobel ödüllü İsveçli yazar Selma Lagerlöf'ün (1858-1940) *Gösta Berlings Saga* (1891; *Gösta Berling*, 1949) adlı kitabı Värmland'i konu alır. Lagerlöf'ün doğduğu, romanlarının çoğunu yazdığı ve öldüğü ev, Sunne'nin güneyindeki Märbacka'dadır. Bu ev günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Nüfus (1992 tah.) 284.187.

Varmus, Harold (Elliot) (d. 18 Aralık 1939, Oceanside, New York, ABD), 1989 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü J. Michael Bishop ile birlikte, kanserin oluşumunu açıklayan çalışmalarıyla kazanan ABD'li virolog.

Varmus Massachusetts'teki Amherst College'ı 1961'de, Harvard Üniversitesi'ndeki lisansüstü eğitimini 1962'de, New York'taki Columbia Üniversitesi'ndeki doktora çalışmasını ise 1966'da bitirdi. Daha sonra Bethesda'daki Ulusal Kanser Enstitüsü'nde bakteriler üzerine araştırmalar yaptı. Doktora sonrası eğitimini 1970'te San Francisco'daki California Üniversitesi'nde tamamladı. Burada Bishop ile birlikte kendilerini uluslararası üne ulaştıracak araştırma çalışmalarına başladı. Öğretim üyesi olarak katıldığı California Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 1982'de biyokimya ve biyofizik profesörü oldu.

Varmus ve Bishop belirli koşullarda sağlıklı insan hücrelerinin genlerinin de kansere neden olabileceğini bularak bu genlere onkogen adını verdiler. Onkogenler olağan koşullarda hücre bölünmesiyle büyümeyi denetler, ama bazı virüslerin etken olduğu enfeksiyonlarda ya da bazı kimyasal kanserojenlerin etkisiyle kansere neden olma yeteneğini kazanır. Dominique Stehelin ve Peter Vogt gibi bilim adamlarının da desteğiyle 1970'lerin ortasında tamamlanan bu araştırma, kansere neden olan genlerin sağlıklı genlerden farklı olan ve kanserojen maddeler tarafından uyarılıncaya değin vücutta sessiz kalan virüs kökenli genler olduğu biçimindeki geleneksel kuramın yerini almıştır.

Varna, Bulgaristan'da Varna ilinin (*okrug*) merkezi kent ve liman. Ülkenin üçüncü büyük kentidir. Karadeniz'in bir girintisi olan Varna Körfezinin kuzey kıyısında, yüksekliği 300 m'yi aşan Dobruca Platosunun eteklerinde yer alır. Provadiyska Irmağının döküldüğü Varna Gölü bir vadinin sularla dolması sonucu oluşmuştur; göl, 1907'de inşa edilen dar bir kanalla Karadeniz'e bağlanır. Varna'nın kuzeyindeki kıyı boyunca Drujba (Dostluk), Zlatni Pyassitsi (Altınkum), Albena ve Balçık gibi ilgi gören sayfiye merkezleri uzanır; bunlardan Balçık eskiden Rumen kraliyet ailesinin ve soylularının yazlık dinlence merkeziydi.

İÖ 6. yüzyılda, Miletoslu Yunanlılar tarafından Odessos ya da Odyssos adıyla kurulan Varna daha sonra Trakların, Makedon yalıların ve Romalıların eline geçti. İS 681'de Birinci Bulgaristan İmparatorluğu'nun (y. 679-1018) bir parçası oldu ve bugünkü adını aldı. II. İvan Asen'in hükümdarlığı sırasında (1218-41) Cenova, Venedik ve Ragusa'yla (Dubrovnik) yapılan ticaretin merkezi oldu. 1391'de Osmanlıların yönetimine girdikten sonra da önemli bir kent olarak gelişmeyi sürdürdü. 1444'te kentin yakınlarında yapılan savaşta, Osmanlı padişahı II. Murad'ın orduları Balkanlar'a yerleşmekte olan Osmanlılara karşı savaşı son Haçlı ordusunu yenilgiye uğrattı. 1878'de bölgedeki Osmanlı egemenliği son buldu ve Varna Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan'a bırakıldı.

Ülkenin öteki kesimleriyle havayolu bağlantısı bulunan Varna'ya yaz aylarında uluslararası seferler de düzenlenir. Varna'nın kuzeyinde Karadeniz kıyısı boyunca uzanan dinlence merkezleri arasında düzenli gemi ve otobüs seferleri yapılır. Ülkedeki deniz ve ırmak taşımacılığı açısından önemli bir yere sahip olan Varna limanına 20 bin tona kadar olan gemiler yanaşabilir. Kentin başlıca ihraç ürünleri, canlı hayvan, tahıl ve işlenmiş gıda maddesidir. Un fabrikaları ve tersanelerin bulunduğu kentte elektrikli aletler, tekstil ürünleri ve dizel motorları da üretilir. Çevresinde meyve bahçesi ve bağ-

lar bulunan Varna'da şarap üretimi önemlidir.

Kentte bir üniversite ile bir deniz akademisi, bir oşinografi ve balıkçılık araştırma enstitüsü, bir tıp okulu, altı müze, bir tiyatro, bir opera salonu ve bir sanat galerisi vardır. 5-6. yüzyıllarda yapılmış olan bazilika, yöredeki Ceneviz kolonisinden günümüze ulaşmış tek kalıntıdır. En eski Bulgar manastırlarından biri olan Aladja Manastırı (4. yy) kente egemen bir konumdadır; manastırın odaları ve şapeli kayaların içine oyulmuştur. Varna, 1949-56 arasında Stalin adıyla anılmıştır. Nüfus (1991) kent, 320.636; (1992 tah.) il, 991.000.

varna, geleneksel Hindu toplumunda toplumsal sınıf. Sanskrit dilinde "renk" anlamına gelir. Bu yüzden de toplumsal sınıf ayrımının deri rengindeki farklılıklardan kaynaklandığı savunulmuştur. Arilerin Hindistan'ın eski yerli halkından daha açık renkli olduğu söylenebilir de Hindistan'da "renk" daha çok bir kavram, bir sınıflandırma aracı olarak görülebilir. Örneğin kutsal Veda metinlerinden *Yacurveda*, Siyah ve Beyaz olmak üzere iki grup metne ayrılır.

Geleneksel Hindu toplumsal sisteminde dört *varna*'dan söz edilir (beşinci bir sınıfı tanıma eğilimi görece yenidir). Rigveda ilahilerinden birine göre bunlar yaratılıştan ilk insan *purusha*'nın ağzından, kollarından, uyluklarından ve ayaklarından çıkan Brahmanlar (rahip), *Kshatriya*'lar, (askeri ve yönetici sınıf), *Vaişya*'lar (üretici ve tüccar sınıf), ve *Şudra*'lardır (emekçiler). Bu dört sınıf arasında çeşitli karşıtlıklar vardır. Ari olmayan yerli halkı kapsayan *Şudra*'ların öbür üç sınıf gibi *upanayana* töreniyle ilk kez doğma (*dvica*) ayrıcalığı yoktur; bunlar üç üst sınıfta toplanan ve törenle yetişkin Ariliğe kabul edilenlere hizmet eder. Çoban, çiftçi ve tüccarlardan oluşan *Vaişya*'lar, yönetici konumundaki *Kshatriya*'larla Brahmanlardan farklı olarak sıradan halk konumundadır. Yönetimi fiilen ellerinde bulunduran *Kshatriya*'larla onların rahipleri konumundaki Brahmanlar arasında da karşıtlık vardır. Eski metinlerde *varna*'ların işlevlerine kalıtım yoluyla edinilen sınıf üyeliğinden çok daha fazla önem verilir; buna karşılık kast sisteminde belirleyici olan işlevden çok kalıttır.

Geleneksel Hindu yasalarını düzenleyenler dört sınıf sisteminin (*çaturvarnya*) toplumun temeli olarak görmüşler, her sınıf için farklı yükümlülükler getirmişlerdir. Buna göre Brahmanların görevi araştırmak ve yol göstermek, *Kshatriya*'ların güvenliği sağlamak, *Vaişya*'ların üretmek, *Şudra*'ların ise hizmet etmektir. Bununla birlikte tarih, bu sistemin geçtiği yansıtılmaktan çok toplumsal bir model olduğunu göstermektedir. Hindistan'daki kast sayısının çokluğu, üst ve alt sınıflarla onların soyundan gelenlerin birbirleriyle evlenmeleri açıklanır. Başlangıçta nüfusun Ariler dışında kalan kesimini oluşturduğu bilinen *Şudra*'ların dört sınıf sistemi içine alınmaları onlara belli ölçüde saygınlık kazandırmıştır. Daha az saygın grupların da sistem kapsamına alınmasına yönelik bir hareket, resmen olmasa bile *pançama* (Sanskrit dilinde "beşinci") denen beşinci bir sınıfın tanınmasına yol açmıştır. *Pançama*, "dokunulmazlar"ın yanı sıra sistem dışında yer aldıkları için *avarna* (kastsız ya da sınıfsız) sayılmış kabile topluluklarına içine alır.

Yakın çağda kast sisteminin adaletsizliklerini gören, ama iyi bir toplumun temeli saydıkları dört *varna* sisteminin öngördüğü hiyerarşiyi korumak isteyen geleneksel de-

ğerlere bağlı Hindular kast reformuna giderek sınırları belli *varna* sistemine dönüşmesini savunmuşlardır. Buna karşılık tek tek kastlar da belli bir *varna*'dan olduklarını savunarak ve ona özgü hakları talep ederek toplumsal konumlarını yükseltmeye çalışmışlardır. Ayrıca bak. cati; kast.

Varna kültürü, izleri Kuzey Bulgaristan'da Tuna Deltasının güneyinde, Varna kenti yakınındaki bir Tarihöncesi mezarlığında ortaya çıkan kültür. Varna Gölüne bakan bir yamaçtaki mezarlık 1972'de bulunmuş, 1973-77 arasında I. Ivanov tarafından kazılmış, 1982'de de yeniden ele alınmıştır. Tarihöncesinde Varna Gölünün Karadeniz'in bir körfezi olduğu bilinmektedir. Mezarlıkta 6.500 m² alan kazılmış, 250 kadar mezar bulunmuştur. Mezarlar başlıca üç değişik türdedir. Birinci türdeki mezarlar, ölümlerin dizleri karnlarına doğru çekilmiş durumda (hoker) gömüldüğü basit çukurlardır. Bunlar mezarlık çoğunluğudur. Gene basit çukurlar olan ikinci tür mezarlarda ise ölümler sırtüstü yatırılmıştır. Üçüncü tür mezarlar boştur, simgesel olarak yapılmıştır. En zengin buluntular mezarlığın daha çok kuzeydoğu kesiminde yoğunlaşan ikinci ve üçüncü türden mezarlarda çıkmıştır. Bunlar arasında çok sayıda altın, gümüş, bakır eşya ve kil heykelticikler, bezemeli kap kakac vardır. Yalnızca altın eşyanın sayısı 2 binin üzerindedir.

Varna mezarlığının tarihi çok tartışmalıdır. Değerli buluntuların çok az çıktığı hoker türü mezarlarda ele geçen kaplar Balkanlar'daki Karanovo VI (Gumelnița) kültürüne aittir. Bu kültür geleneksel yöntemlerle İÖ 3500-3100 arasına karbon-14 yöntemiyle de İÖ 4. binyıla tarihlenir. Genel kanı son iki tür mezarın Gumelnița evresinden daha yeni olduğu, Geç Kalkolitik Çağdan İlk Tunç Çağına geçildiği sıralarda kuzeyden, steplerden gelen göç dalgasıyla ilişkisi bulunduğu biçimindedir. Bazı araştırmacılar ise zengin mezarların daha da sonraki bir tarihe, Troya II ile aynı döneme ait olduğunu ileri sürmektedir. Mezarlığın yakınında bulunan Tarihöncesine ait Varna Höyüğü'nde de Gumelnița kültürünün yerel bir çeşitlenmesine rastlanmıştır.

Varna Savaşı, Osmanlıların Bulgaristan'da Varna yakınında birleşik Haçlı ordusunu bozguna uğrattığı savaş (10 Kasım 1444). Bu zafer Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki durumunu güçlendirmiş ve genişlemesine olanak sağlamış, ayrıca Konstantinopolis'in (İstanbul) Osmanlıların eline geçmesini önleme çabalarını sonuçsuz bırakmıştır.

II. Murad ile Macaristan kralı I. Ulászló (aynı zamanda Polonya kralı III. Władysław) arasında imzalanan Edirne-Segedin Antlaşması (Haziran-Temmuz 1444) 10 yıllık bir barışı öngörmekteydi. II. Murad'ın antlaşmadan sonra tahtını çocuk yaşta oğlu II. Mehmed'e (Fatih) bırakarak yönetimden çekilmesini fırsat bilen papanın elçisi Kardinal Caesarini, I. Ulászló'yu Osmanlılara karşı yeni bir sefer düzenlemeye ikna etti. Macaristan Edirne-Segedin Antlaşması'nı tanımadığını duyurarak, János Hunyadi komutasındaki ordusunu Osmanlı sınırına doğru harekete geçirdi. On bin Macar atlısından oluşan bu ordu, Eflâk, Sırp, Hırvat, Leh, Alman ve İtalyan birliklerinin katılmasıyla birleşik bir Haçlı ordusuna dönüştü. Sınır komutanlarından gelen bilgileri Divan-ı Hümayun'da değerlendiren Osmanlı yöneticileri, öncelikle II. Murad'ın ordunun başına geçmesi için çaba harcadılar. II. Murad Yalova üzerinden Anadolu Hisarı'na, oradan da karşı kıyıya geçerek Sadrazam Halil Paşa'yla buluştu. Ceneviz gemilerine ücret ödenerek Anadolu'daki

Osmanlı birlikleri de aynı yolla karşıya geçirildi. II. Murad'ın komutasında yürüyüşe geçen Osmanlı ordusu Varna düzlüğünde Haçlı ordusuyla karşılaştı. Açık savaş durumu alan Osmanlı ordusunun merkezinde padişah, sağ kolunda Anadolu beylerbeyi Karaca Paşa ve sol kolunda da Rumeli beylerbeyi Hadım Şehabeddin Paşa bulunuyordu. Macar ordusunun saldırısıyla başlayan savaşın başlangıcında birleşik Haçlı ordusu üstünlük sağladiysa da, Osmanlı ordusu iyi bir taktikle kısa sürede durumu lehine çevirdi. Savaş alanında öldürülen Ulászló'nun kesik başının bir mızrağın ucuna takılması üzerine, Haçlı askerleri panik içinde kaçışmaya başladı. Osmanlı ordusu, Haçlı ordusunu hemen tümüyle imha etti. Hunyadi ise savaş alanından kaçmak zorunda kaldı.

Varnhagen von Ense, Karl August (d. 21 Şubat 1785, Düsseldorf, Pfalz-Neuburg - ö. 10 Ekim 1858, Berlin, Almanya), Alman yazar, diplomat ve yaşamöyküsü yazarı. Karısı Rahel Levin'le (1771-1833) birlikte, Berlin'in aydın çevrelerinin önemli odaklarından birini oluşturmuştur.

Edebiyat yaşamına 1804'te bir şiir yığınının yayın yönetmenliğini üstlenerek başladı. 1809'da Avusturya Kara Kuvvetleri'ne girdi; aynı yıl Wagram Çarpışması'nda yaralandı. Yaklaşık bir yıl Prusya'da sivil görev aldıktan (1812) sonra askerliğe döndü. *Geschichte der Hamburger Ereignisse* (1813; Hamburg Olaylarının Öyküsü) adlı yapıtında Hamburg ve Paris'teki emir subaylığı sırasında edindiği deneyimleri, *Geschichte der Kriegzüge des Generals von Tettenborn*'da (1815; General von Tettenborn'un Savaş Harekâtlarının Öyküsü) katıldığı seferleri betimledi.

Prusya Devleti'nde diplomat olarak görev üstlenerek Viyana Kongresi'ne (1814-15) katıldı; 1819'a değin Karlsruhe'de görevlendirildi. 1814'te evlendiği Levin'le birlikte evlerini dönemin yazar, diplomat ve aydınlarının toplandıkları bir merkeze dönüştürdüler. Varnhagen emekli olduktan sonra edebiyata daha çok zaman ayırdı; bu dönemde ayrıca bazı önemli siyasal görevler de üstlendi.

Yazdığı yaşamöyküleri arasında General von Seydlitz (1834), Prusya kraliçesi Sophia Charlotte (1837) ve General Bülow von Dennewitz'inkiler (1853) sayılabilir. Kâşif Alexander von Humboldt'la yazışmaları derlenmiştir. Karısı Rahel'in yazıları da *Rahel. Ein Buch des Andenkens für ihre Freunde* (1843, yb 1971; Rahel. Dostları İçin Bir Anı Kitabı) adlı yapıtta toplanmıştır.

varoluşçuluk, EGZİSTANSİYALİZM olarak da bilinir, insanın dünyadaki varoluşunu somutluğuna ve sorunsallığına ağırlık vererek yorumlayan felsefi yaklaşımların ortak adı. Özellikle 1930'lardan sonra başlı başına bir akım olarak yaygınlaşmış, hepsi bu nitelimeyi benimsememekle birlikte, en önemli temsilcileri Martin Heidegger, Karl Jaspers, Jean-Paul Sartre, Gabriel Marcel ve Maurice Merleau-Ponty olmuştur. Bununla birlikte belirgin özellikleri daha önce Nietzsche, Kierkegaard ve Husserl gibi filozoflarca ortaya konmuştur.

Yapısı. Varoluşçu düşünceye göre: 1) Varoluş her zaman tek ve bireyseldir. Bu yaklaşımla varoluşçuluk bilinç, tin, us ve düşünceye öncelik veren idealizm biçimlerinin karşıtıdır. 2) Varoluş öncelikle varoluş sorununu içinde taşıyor ve dolayısıyla varlığın anlamının araştırılmasını da içerir. Bu yaklaşımla insanı verili, eksiksiz bir gerçeklik olarak gören ve anlaşılabilirliği için parçalarına ayrılması gereken bir birim

olarak algılayan nesnelcilik biçimlerinin ve bilimselecciliğin karşısıdır. 3) Varoluş insanın içlerinden herhangi birini seçebileceği bir olanaklar bütünüdür. Bu yaklaşımla her türlü belirlenimciliğin karşısıdır. 4) İnsanın önündeki olanaklar bütünü öteki insanlarla ve nesnelerle ilişkilerinden oluştuğundan varoluş her zaman bir "dünyada var olma"dır. Bir başka deyişle insan her zaman seçimini sınırlayan ve koşullandıran somut tarihsel bir durum içindedir. Bu yönüyle de varoluşçuluk yalnızca tek bir "ben" in varlığını vurgulayan tekbencililiğin ve bilgi nesnelerinin zihninin içeriklerinden ibaret olduğunu vurgulayan epistemolojik idealizmin karşısıdır.

Bu temeller varoluşçuluğun farklı birkaç yönde gelişmesine olanak verir. Varlığın varoluşu aşan yönünü vurgulaması tanrıyı bir biçim almasına yol açar. Öte yandan kendisini bir sorun olarak ortaya koyan insan varlığının tam bir özgürlük içinde kendi kendini yarattığını ileri sürerek ve Tanrı'nın işlevini yüklenerek tanıtanımsız bir biçim alabilir. İnsan varlığının sonluluğunu, yani tasarım ve seçim olanaklarının içinde taşıdığı sınırları vurgulayarak bir tür hümanizm olarak da ortaya çıkabilir.

Tarihsel gelişimi. İnsanın ne olduğu sorunu, "kendini bil" diyen Sokrates'in düşüncesinde de belirgindi. Marcel ve Sartre gibi varoluşçuların görüşlerinde yer alan insanın kendi tinsel iç yapısına dönmesi ve onun yargısına başvurması düşüncesinin bir kaynağı Aziz Augustinus'un öznellik anlayışıydı. Varoluşçuluğun habercilerinden Pascal ise insanın varlık ve hiçlik arasında güvensiz bir durumda bulunduğunu ileri sürmüştü. Son döneminde Hegel'e karşı çıkan Schelling varoluşu usa indirgenemeyeceğini savundu ve onun bu görüşü varoluşçuluğun babası olarak kabul edilen Søren Kierkegaard'ı önemli ölçüde etkiledi. İnsanı kendi tikelliği içinde anlama gereğine işaret eden Wilhelm Dilthey de bilimin yöntemlerinden farklı bir yaklaşım bulmaya yöneldi.

20. yüzyıla özgü biçimiyle varoluşçuluk II. Dünya Savaşı'nın yarattığı maddi ve manevi çöküntünün içinden yeni bir arayış biçimi olarak çıktı. İnsan varlığının büyük bir tehlike içinde olduğunu, insanın istikrarsız bir dünyada yaşamak zorunda bırakıldığını, "dünyaya atılmış" olduğunu vurguladı. Varoluşun olumsuz yönleri olan acı, hüsrân, hastalık ve ölüm artık 19. yüzyıl iyimserliğinin tersine insan gerçekliğinin temel özellikleri olarak görülmüyordu. Hegelci belirlenimciliğe karşı Kierkegaard varoluşun yorumlanmasında olanaklılığı temel aldı ve varoluşa egemen olan "kayıgı"yı insanın kendi gerçekliğiyle hep bir olanaklılık, dolayısıyla hiçlik olarak karşılaşmasının doğurduğu bir tür baş dönmesi gibi kavramlaştırdı. Kierkegaard'ın kaygı kavramının yanı sıra Marx'ın yabancılaşma kavramı ve Nietzsche'nin ortaya attığı *amor fati* (yazgısını sevmek) çağdaş varoluşçuluğun gelişmesinde belirleyici oldu.

Bütün çağdaş varoluşçulara göre insanın varoluşu, olanakların sınırları içinde geleceğe dönük bir tasarımdır. Bunlardan Heidegger ve Jaspers kökleri geçmişte yer alan varoluş olanaklarının geleceğe dönük her türlü tasarımı geçmişe yönelttiğini, dolayısıyla da seçilebilecek olanın zaten seçilmiş olanın dışına çıkamayacağını ileri sürdüler. Sartre sunulan olanakların sonsuz ve eşit olduğu, herhangi birini seçmenin de bir fark yaratmayacağı görüşündeydi. Merleau-Ponty ve Abbagnano ise varoluş olanaklarını durumun sınırlandırdığını, ama bunların seçimi belirlemedikleri gibi farksız da kıldıklarını savundular. Bununla birlikte

bütün bu düşünürler varoluş tasarımının ya da olanaklar içinde yapılacak seçimin, tehlike, inkâr ve sınırlamaları içerdiği konusunda birleştiler. Bu tehlikelerin başında, insanın bir nesneye dönüştürülerek özgün varoluşunu yitirmesi ve kendine yabancılaşması geliyordu. Tanrıyı varoluşçular bu tehlikenin Tanrı'ya iman yoluyla giderilebileceğini savundular. Bazı varoluşçular insanın öteki insanlarla kaçınılmaz ilişkisini kendine yabancılaşma ya da lanetlenme olarak görürken bazıları da kişisel iletişime dayanan bir ilişkinin insanın özgün varoluşunu olumlu etkileyebileceğini savundular.

Yöntembilim sorunları. Varoluşçu düşünürlerin yorumlarında uyguladıkları yöntem, yorumlayan ve yorumlanan, sorgulayan ve sorgulanan, varlık sorunu ile varlığın kendisi arasındaki ilişkinin dolaysızlığını kabul eder. İki terim varoluş içinde hep birbirleriyle çakışır, çünkü "Varlık nedir?" sorusunu soran insan bu soruyu kendine sormak ve kendinden yola çıkarak yanıtlamak zorundadır. Bu ortak temele karşın her düşünür varoluşu açıklayabilmek için kendi özgün yöntemini kullanmıştır.

Ontolojik bir arayıştan yola çıkan Heidegger'e göre olgular (fenomen) yalnızca görünüşler değil, kendi içinde varlığın dışı durumlarıdır. Fenomenoloji varlığın yapısını ortaya çıkarabilir; dolayısıyla da çıkış noktası varlık hakkında soru soran varlık, yani insan olan bir ontolojiydi. Psikopatoloji alanında uzmanlaşan Jaspers varoluşun ussal olarak açıklanması yöntemini benimsemiştir. Varoluşun ussal yollarla insanın kendini anlama çabası olduğunu ileri sürdü. Bu yaklaşım, varoluş ve usun insan varlığının iki uç noktası olduğu varsayımına dayanıyordu. Sartre'a göre genel olarak felsefenin yöntemi varoluşsal psikanalizdi. İnsanın varoluşunu kapsayan "temel tasarım"ın çözümlendiği varoluşsal psikanaliz de Freudcu psikanalizin tersine, insanın dünyasını üzerine kurduğu ve öteki seçimlerini dayandığı "ilk seçim"i belirlemeye çalışıyordu. Hristiyan varoluşçu Marcel için felsefenin yöntemi varlığın gizeminin kabul edilmesine bağlıydı. Varlığın ussal ya da nesnel çözümleme ve tanıtlamalarla keşfedilemeyeceği kabul edilmeli, felsefe insanı vahyin aydınlatıcılığına yöneltmeliydi.

Hümanist varoluşçuluğun temsilcileri Abbagnano ve Merleau-Ponty'e göre ise felsefenin yöntemi, bilinen bütün tekniklerden yararlanarak varoluşu oluşturan yapıların çözümlenmesi ve belirlenmesiydi. Bu yapılar insanı öteki varlıklara bağlayan, dolayısıyla da yalnız insanın değil, öteki varlıkların da oluşumunda yer tutan ilişkileri kapsıyordu.

Etkileri. Varoluşçuluğun etkileri çağdaş kültürün çeşitli alanlarında görüldü. Edebiyatta Franz Kafka *Das Schloss* (1926; *Sato*, 1966) ve *Der Prozess*'te (1925; *Da*, 1968) insanın varoluşunu, bir türlü ulaşamadığı istikrarlı, güvenli ve parlak bir gerçeklik arayışı olarak betimledi. Çağdaş varoluşçuluğun özgün temalarını Sartre'ın oyunlarında ve romanlarında, Simone de Beauvoir'ın yapıtlarında ve Albert Camus'nün roman ve oyunlarında, özellikle *L'Homme revolte* (1951; *Başkaldırın İnsan*, 1967) adlı denemesinde işlendi. Camus bu yapıtında "metafizik başkaldırma"yı insanın kendi içinde bulunduğu koşullara ve yaratılışın tümüne karşı bir eylem biçimi olarak tanımladı.

Sanatta varoluşçuluğa koşut gelişmeler gerçeküstücülük, dışavurumculuk ve genel olarak sanat yapıtını insanın dışındaki bir gerçekliğin yansıması olarak değil, insan gerçekliğinin dolaysız ve özgür bir ifadesi olarak gören akımlar biçiminde ortaya çıktı.

Psikopatolojide Jaspers derin bir etki bıraktı. İlahiyatta Karl Barth ve izleyicileri varoluşçuluktan esinlenen yaklaşımlar geliştirdiler.

Varro, Marcus Terentius (d. İÖ 116, Reate?, İtalya Yarımadası - ö. İÖ 27), Eski Roma'nın en büyük bilgini. Üretken bir yazar ve ünlü bir yergicidir. En çok *Saturae Menippeae* (Menippos Tarzında Yergiler) adlı yapıtıyla tanınır.

Ünlü bir Latin bilgininden ve Atina'da filozof Askalonlu Antiokhos'tan ders aldı. Siyasete pek ilgi duymamakla birlikte devlet yönetiminde bazı görevler üstlendi; bu arada *praetor*'luğa (yüksek yönetici) kadar yükseldi. İspanya'da Pompeius'un (Büyük) yönetiminde çalıştı (İÖ 76); gene onun yönetiminde korsanlara karşı yürütülen savaşta görev aldı (İÖ 67).

Varro İÖ 59'da yazdığı *Trikarano*s (Üç Başlı) adlı siyasal kitapçıkta Pompeius, Julius Caesar ve Crassus'un triumvirlik (üçler meclisi) yönetimini ele aldı. İspanya'da Pompeius'u destekledi (İÖ 49), ama sonradan bağışlandı (İÖ 47) ve Caesar tarafından kütüphaneciliğe atandı. *Antiquitates rerum humanarum et divinarum* (İnsanlarla ve Tanrılarla İlgili Şeylerin Tarihçeleri) adlı yapıtının ikinci bölümünü Caesar'a adadı.

Hukuk, astronomi, coğrafya, eğitim, tarih ve edebiyat tarihinin yanı sıra şiir, yergi, söylev ve mektup türünde 600'ü aşkın kitaptan oluşan yaklaşık 74 yapıt yazan Varro'nun günümüze tamamı ulaşan tek çalışması *De re rustica*'dır (Çiftçilik Üzerine). Kıy yaşamını sevdirmek amacıyla yazdığı, üç bölümden oluşan bu çalışması tarım ve hayvancılık konularında pratik bilgiler içerir. Cicero'ya adadığı *De Lingua Latina* (Latin Dili Üzerine), dil üzerine bir araştırma olmasının yanı sıra çok çeşitli konularda değerli bilgiler içeren bir kaynak olarak da önem taşır. Yüz el kitaptan oluşan *Saturae Menippeae*'den yaklaşık 90 bölüm ve 600 parça kalmıştır. Bu çalışmadaki yergiler, İÖ 3. yüzyıl Kynik filozoflarından Gadaralı (bugün Umm Kays, Ürdün) Menippos'un tarzında yazılmış, şiir ve düzyazıların mizahi bir birleşimidir. Yapıtta yemek ve içmekten edebiyat ve felsefeye kadar çeşitli konuları işleyen Varro, döneminin çalılık ve saçmalıklarını alaya alarak Roma'nın erdemli, dindar, sade yaşamını savunur; lükse ve felsefi dogmatizme karşı çıkar; ayrıca birçok şiir ölçü ve üslubunu ustalıkla kullanır.

varsanı, Güney Anadolu Bölgesi'ndeki Varsak Türkleri arasında söylenen koşma biçimi. Genellikle üç, dört ya da beş dördlükten oluşur. Biçim açısından semaiye benzer ve hece ölçüsünün sekizli kalıbıyla yazılır. Aşk ve doğa konularının işlendiği, ahlaksal öğütlerin verildiği varsanılarda kabadayıcı bir hava egemendir, sık sık "behey", "bre", "hey gidi" gibi ünlemler geçer. Bu türün en yetkin örneklerini Karacaoğlan vermiştir.

varsanı, HALÜSINASYON olarak da bilinir, duyular açısından gerçekte var olmayan nesne ya da olguları algılamaya dayalı yaşantı. Yanlış algılara dayanmasıyla yanlışlamayı andırır; ama varsanıdan farklı olarak yanlışlamının ortaya çıkmasında gerçek bir nesne uyaran rolü oynar.

Psikolojide varsanılar üzerine yapılan araştırmalar, yakın zamanda, özellikle halüsinojen maddelerin incelenmesi sonucu önem kazanmıştır. Günümüzdeki genel varsanı kuramı iki temel varsayıma dayanır.

Bunlardan birincisine göre, yaşanan çeşitli olaylar, bellek, düşünce ve imgelemi etkileyen kalıcı fiziksel değişikliklere yol açar; bunlara sinir izi ya da engram denir. Öbür varsayımına göre ise i  ve dış ortamdaki g  ler arasındaki dengenin sürekli değişmesi sonucu, fizyolojik ve kültürel yaşantılar çeşitli varsanular yaratabilmektedir.

Bilincin ötesinde, büyük ölçüde yaşamın ilk dönemlerine ilişkin anıları içeren, duygularla yüklü bir bilinçsiz (ya da bilin d ş) düşünce akışı olduğu, psikolojide genel kabul gören bir görüştür. Aynı zamanda, duyulardan beyne yönelik kesintisiz bir bilgi akışı vardır. İşleyişini sürdürebilmek için beyin, bu bilgilere seçici biçimde yanıt verir; beynin yanıt vermediği bilgiler ise geçici olarak itilir ya da tümüyle göz ardı edilir. Duyu verilerinin seçilmesi sürecinde dikkat(*) mekanizması rol oynar. Beyne gelen veriler, uygun ve gerekli bilginin alınıp işlenmesini sağlayacak biçimde dikkat süreciyle seçildiği sürece, bilinçsiz düşünce akışı bilinçlilik düzeyinin dışında tutulabilir.

Bu dengenin bozulması, varsanuların ortaya çıkmasına yol açar. Bunun için iki koşul gereklidir. Öncelikle bilinçsiz akışın uyarılması, dolayısıyla da yeterli yoğunluk düzeyinde olması gerekir. İkinci olarak dikkat mekanizması, bilinç düzeyini dışından gelen bilin d ş düşüncelerden koruyamayacak biçimde bozulmuş olmalıdır. Bu durum, duyulardan gelen bilgi akışı aşın derecede azaldığı zaman ortaya çıkar. Böylece dikkatin sağladığı kalkan ortadan kalkar ve yeterli yoğunluğa ulaşmış olan bilin d ş düşünceler bilinçlilik düzeyine erişerek varsanı biçimini alabilir. Varsanın içeriğini de bellekte depolanmış imgeler oluşturur, ama bunlar, önemli ölçüde değişime uğramış olabilir.

Varsanular pek çok açıdan rüyalara benzer. Uyku sırasında da duyulardan gelen bilgiler ve dikkat azalmıştır. Böylece bilin d ş düşünceler bilince yaklaşır. Uyanıklık durumunda da, zihinsel uyanımın aşın ölçüde azalması sonucu aynı sürec gerçekleşebilir.

Varsanı, dikkatin yavaş yavaş azalmasından çok, aşın bunalıttan (anksiyete) kaynaklanan yoğun uyarım ya da uzun s rell uykusuzluk sonucu görülen bitkinliğin sonucudur. Beyin dokusunun çeşitli biçimlerde uyarılmasıyla da varsanı yaratılabilir. Örneğin beyin ameliyatlarında, beyin kabuğındaki (korteks) hücreler elektrikle uyarılırsa, hasta çok derinlerdeki anılardan kaynaklanan g  l varsanular yaşatabilir. Bir başka dış etken de, kişiye rahatsız edici, hatta dehşet verici deneyimler yaşatabilen halüsinojen maddelerdir. Sodyum amibarbital (gerçek serumu) gibi bazı halüsinojenler, duyulardan gelen bilgi akışını kesintiye uğratarak, yakın zamanda yaşanmış olayların çok canlı biçimde anımsanmasına yol açar. Bazı maddeler de tam tersine bilgi akışını aşın ölçüde arttırır ve dikkatin en üst düzeye çıkmasına yol açarak varsanı yaratır. *Ayrıca bak. rüya; uyku.*

varsayımsal tümdengelimli yöntem, dolaysız gözlem ve deneyle elde edilen sonuçları açıklayacak ve sonradan başka deneylerle dayalı kanıtlarla doğruluğu ya da yanlışlığı gösterilebilecek başka sonuçların  ıkarınmasını sağlayacak bilimsel bir kuramı oluşturma işlemi. 17. yüzyılda Newton tarafından geliştirilmiş, ama adını daha sonra bilim felsefecileri koymuştur. Doğru oluşturulmuş kuramların, açıklamaları istenen gözlenebilir verilerden genellemeler bi i-

minde ortaya çıktıklarını kabul eder. Ama bu varsayımların mantıksal sonuçları ek gözlem ve deneylerle doğrulanmadıkça, kesinlikleri belirlenemez. Bu yöntemde kuram, Descartes'in ussal yaklaşımı uyarınca, tikel deneysel olguların genel ilkeler ve tanımlara dönerek açıklandığı bir tümdengelimli sistem olarak ele alınır. Ama Descartes'ı görüşten farklı olarak söz konusu ilke ve tanımlar, başlı başına doğru ve geçerli kabul edilmez; geçerliliklerini ancak sonuçlarının daha önce açıklanmamış olgu ya da bilimsel sorunlara getirdiği açıklığın belirlediği varsayırlar.

Varřova, Lehçe WARSZAWA, Polonya'nın başkenti ve en büyük kenti. Ülkenin ortadoğu kesiminde, Varřova Ovasının ortasında, Vistül (Wisła) Irmağının kıyısında yer alır. Baltık Denizi kıyısındaki Gdańsk'ın 386 km güneydoğusundadır.  zerk bir yönetim birimi olan Varřova Bařkent İli'nin de merkezidir. Kentin y z l c m  445 km², nüfusu (1991) 1.654.500, metropoliten alan nüfusu (1992 tah.) 2.214.100'd r.

Kenti  vreleyen Varşova Ovası, deniz düzeyinden yüksekliliği 76-116 m arasında değişen bir havzadır. Vistül Irmağı tarafından sağ ve sol yakalar olarak ikiye bölünen Varşova, batı-doğu doğrultusunda 25,5 km,

Varşova'da Eski Kent'ten bir görünüm, Polonya
ABC Ajansı

kuzey-güney doğrultusunda 29 km boyunca uzanır. Kent serin bir iklimle sahiptir. Ortalama sıcaklık temmuzda 19 C, ocakta -3 C'dir. Yılda ortalama 541 mm olan yağışların büyük bölümü yaz aylarında düşer. Kent yılda 50-64 gün sürekli olarak karla örtülü kalır.

1944'teki Varřova Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra Hitler'in emriyle yerle edilen Varřova, savaşı izleyen yıllarda büyük ölçüde yeniden inřa edilmiş ve 1959'da Kent,  oliborz, Wola, Ochota, Mokot w, Güney Praga ve Kuzey Praga adlı yedi semte (*dzielnice*) bölünmüştür. Sanayi tesisleri ve antrepolar dış mahallelere ya da modern toplu konut alanlarının arasına taşınmış, park ve bah celere ayrılan alanlar üç kat arttırılmış, sokak ve caddeler genişletilmiş, Eski Kent, Yeni Kent ve Nowy Świat Caddesi'yle çok sayıda kilise ve saray aslına uygun olarak yeniden inřa edilmiş ya da onarılmıştır.

Eski Kent'teki gotik Św. Jan Katedrali'yle kırmızı tuğla tahkimatlar ortaçağdan kalmaz. Eski Kent Pazar Meydanı'ndaki evler 15. yüzyıl üslubunda yeniden inřa edilmiştir. Varřova'da Karşı-Reform döneminden kalma çok sayıda barok kilise vardır. Bunların başında katedralin hemen yanındaki Cizvit Kilisesi ve Chopin'in kalbinin gömülü olduğu Kutsal Haç Kilisesi gelir. Zamkowy

Meydanı'ndaki Kraliyet şatosu yeniden inřa edilerek 1983'te halka açılmıştır. Łazienkowski Parkı'ndaki çok sayıda saraydan biri olan Belweder Sarayı, cumhurbaşkanlığı konutu olarak kullanılmaktadır. Kentin Rus işgali altında olduğu dönemden kalma yapılar arasında Trzech Krzyży Meydanı'nın ortasındaki Św. Aleksander Kilisesi ve Yeni Kent'in kuzeyinde, ırmak kıyısında yer alan büyük Aleksander Kalesi sayılabilir.

Yüzyıllar boyunca Lehçe konuşan Katolik  oğunlukla Yahudi, Alman ve Rus azınlıkların yan yana yaşadığı kozmopolit bir kent olan Varşova, II. Dünya Savaşı'yla birlikte bu  zelliliğini yitirmiştir. Savaşta büyük nüfus kaybına uğrayan kente sonradan kırsal kesimden çok sayıda köylü g   etmiştir. Bugün nüfusun tamamına yakın bölümü Polonyalı, büyük çoğunluğu ise Katoliktir.

 eşitlenmiş bir ekonomiye sahip olan Varşova'da işgücünün büyük bölümü imalat sanayisinde çalışır. Başlıca sanayi ürünleri elektrik makineleri, otomobil ve çeşitli makineler, kimyasal madde, kumaş, giyim eşyası ve gıdadır. Basım ve metalurji sanayileri de önemlidir. Varşova bölgesi ileri düzeye uzmanlaşmış bir bahçecilik ve sebzeçilik merkezi olduğundan, ülkenin tarım s kt r nde de önemli yere sahiptir.

Varşova hem Polonya'nın hem de Doğu Avrupa'nın başlıca kara, demir ve hava yolu taşımacıluğı merkezidir. Vistül Irmağının iki yakası boyunca uzanan otoyollar banliy lerden geçerek kentli çepeçevre kuşatır. Kent içi ulaşım banliyö trenleri ve tramvaylarla sağlanır. 1983'te metro yapım çalışmalarına başlanmıştır. Kentin ana havaalanı güneydeki Ochota semtindedir.

Varşova Polonya'nın önde gelen eğitim, kültür ve sanat merkezidir. Bağlı bir d lzi enstitü ve sanayi kuruluşu aracılığıyla fen bilimleri ve sosyal bilimler alanında yürütülen araştırmalar arasında eğg d m sağlayan Polonya Bilimler Akademisi'nin merkezi kenttedir. Varşova Teknik  niversitesi ve Varşova  niversitesi önemli y kse eğretim kurumlarıdır. Büyük kütüphaneler arasında Varşova Üniversitesi Kütüphanesi (1817) ve Ulusal Kütüphane (1919) sayılabilir. Kentte başta Ulusal Müze ve Zache a Sanat Galerisi olmak üzere çok sayıda müze ve sanat galerisi vardır. Kentteki kültür kuruluşlarının en  nl leri Varşova Tarih Dostları Derneği ve Chopin Derneği'dir.

Tarih. Bugünkü kent sınırları içinde yapılan kazılar sonucunda 10. yüzyılda ve 11. yüzyılın başında burada Stare Br dno adlı k  k bir ticaret yerleşmesi olduğu saptanmıştır. Sonradan bu yerleşmenin işlevlerini Kamion (y. 1065)  stlendi. Kamion'un

yerini alan Jazdow ise (kayıtlara ilk geçiş tarihi 1262), 13. yüzyılın sonlarına doğru 3,5 km kadar kuzeye, Warszowa (Varşova) adlı köyün bulunduğu yere taşındı. Zamanla büyüyen kasaba 14. yüzyılın sonlarında iki sıra toprak istihkâmı çevriliydi.

Varşova'nın Mazovya Düklüğü'nün merkezi olduğu 15. yüzyılda, kasabanın çekirdeğini oluşturan bölgenin kuzeyinde Yeni Kent adı verilen yeni bir yerleşme geliştirdi ve ilk yerleşme bu tarihten sonra Eski Kent olarak anılmaya başladı. 1526'da Polonya Krallığı'na bağlanan Varşova, 1611'de Kraków'un yerine Polonya'nın başkenti oldu. Kent 1655-56 yıllarındaki İsveç-Prusya istilasında büyük hasar gördü. Polonya Varsa Savaşı'nın (1733-38) neden olduğu ekonomik yıkım ve savaşı izleyen veba salgınları kentin gerilemesine yol açtı.

18. yüzyılın başında imalat sanayisi ve bankacılığın hızla geliştiği kent, Kral II. Stanisław August Poniatowski döneminde (1764-95) Polonya Aydınlanması'nın merkezi oldu. 1772 paylaşımından sonra ülkeyi ikinci kez aralarında taksim eden Rusya ve Prusya'ya karşı Tadeusz Kościuszko önderliğinde başlayan ulusal ayaklanma sırasında (1794) Ruslar kentte büyük katliamlara giriştiler. Ayaklanmadan sonra ülke, Avusturya, Rusya ve Prusya arasında üçüncü kez taksim edilirken Varşova Prusya'nın yönetimine bağlandı.

1806'da Fransız ordusunca işgal edilen Varşova, ertesi yıl Napoléon'un kurduğu Varşova Düklüğü'nün merkezi yapıldı. Napoléon'un düşüşünden sonra ise Rus işgali altına girdi. Kent, Viyana Kongresi'yle (1814-15) kurulan Rusya egemenliğindeki Polonya Kongre Krallığı döneminde (1815-30), ülkenin bağımsızlığı için verilen mücadelelerde önemli rol oynadı. Aynı dönemde ekonomik bir gelişme süreci içine giren Varşova'da deri, tekstil ve metal sanayileri gelişti ve kent Avrupa'nın dört bir yanına uzanan demiryolu ağının merkezi durumuna geldi. Ruslara karşı başlatılan 1863-64 yıllarındaki ayaklanma sırasında kentte bir yeraltı hükümeti kuruldu. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Kongre Krallığı'nı Rus Çarlığı'na bağlı bir eyalete dönüştüren Rusların asimilasyon politikalarına karşı Varşova'da güçlü bir kültürel direniş hareketi gelişti. I. Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan bağımsız İkinci Polonya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Varşova, II. Dünya Savaşı'nın başlamasına değin hızlı bir ekonomik ve kültürel canlanma yaşadı.

II. Dünya Savaşı'ndaki Nazi işgali sırasında (1939-45) Varşova'nın kültürel hazineleri sistemli bir biçimde yağmalandı ve kent halkı Alman çalışma ya da toplama kamplarına kırıma uğratıldı. Varşova savaşın sonlarına doğru ulusal direniş hareketinin merkezi durumuna geldi. İç Ordu'nun Sovyet birliklerinin kente yaklaştığı sırada başlatılan 1944 Varşova Ayaklanması(*) 150-180 bin arasında sivilin ölümüyle sonuçlandı. Sovyet birlikleri 1945'te kente girdiğinde, Varşova yıkıntıya dönmüş bomboş bir kentti. 1939-45 arasında ölen Varşovalıların toplam sayısı 600-800 bin arasında tahmin edilmektedir.

Geçici Polonya hükümeti 1 Şubat 1945'te Varşova'yı başkent ilan etti ve kentin yeniden inşası için özel bir daire kurdu.

Varşova Ayaklanması II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet ordusu kenti ele geçirmeden önce Polonyalıların Almanları püskürterek kentin denetimini ele geçirmek amacıyla giriştiği başarısız ayaklanma (Ağustos-Ekim 1944). Ayaklanmanın bastırılması, sürgündeki Polonya hükümeti yerine Sovyet yanlısı Polonya yönetiminin ülkede denetimi ele geçirmesine yol açmıştır.

Kızıl Ordu Varşova kapılarına yaklaşırken (29-30 Temmuz 1944) Sovyet yetkilileri Polonya'daki yeraltı direnişini yürüten güçlere yardım sözü vererek Almanlara karşı bir ayaklanmayı özendirirdi. Ama İç Ordu olarak bilinen Polonya yeraltı savaşçıları kaygılıydı; çünkü SSCB zaten Polonya'nın doğusunu doğrudan denetim altına almış ve işgali altındaki bölgenin yönetimini üstlenmek üzere Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin (PKWN) oluşmasına destek olmuştur. Sonunda Varşova'nın denetimini Kızıl Ordu'dan önce ele geçirebileceğini uman İç Ordu Sovyet yöneticilerinin ayaklanma önerisini kabul etti.

General Tadeusz Komorowski (Bör olarak bilinir) komutasında 50 bin kişiden oluşan Varşova'daki birlikler 1 Ağustos'ta görece zayıf Alman kuvvetlerine saldırdı ve üç gün içinde kentin büyük bölümüne egemen oldu. Ama takviye gönderen Almanlar, Polonyalıları saldırından savunmaya geçmek zorunda bıraktılar ve sonraki 63 gün boyunca kenti havadan ve karadan sürekli bombaladılar.

Bu sırada, ayaklanmanın ilk günlerinde şiddetli bir Alman saldırısı karşısında duraklamış olan Kızıl Ordu, Vistül Irmağının karşı kıyısında Varşova'nın bir banliyösü olan Praga'da mevzilendi. Ayrıca Sovyet hükümeti Batılı Müttefiklerin kuşatma altındaki Polonyalıları havadan yardım sağlamak için Sovyet hava üslerini kullanmalarına da izin vermedi.

Müttefiklerin desteğinden yoksun kalan İç Ordu, birbiriyle bağlantısız küçük birimlere bölündü ve cephanesi tükenince teslim olmak zorunda kaldı (2 Ekim). Bör ve komutasındaki kuvvetlerin tutsak düşmesinden sonra da Almanlar kentte kalanları sistemli biçimde boşaltarak Varşova'yı yakıp yıktılar.

Sovyet yöneticileri Almanların Varşova Ayaklanması'nı bastırmasına göz yumarak, Londra'da bulunan sürgündeki Polonya hükümetini destekleyen askeri örgütlenmenin gövdesinin yok edilmesini sağladılar. Bu nedenle Sovyet ordusu bütün Polonya'yı işgal ettiğinde ülkede SSCB'nin siyasal nüfuzunun kurulmasına ve 1 Ocak 1945'te komünist ağırlıklı Geçici Hükümet'in işbaşına gelmesine karşı etkili ve örgütlü bir direniş gösterilemedi.

Varşova Düklüğü, VARŞOVA GRANDÜKLÖ-ÖÜ olarak da bilinir, FRANSSIZCA DUCHÉ (ya da GRAND-DUCHÉ) DE VARSOVIE, LEHÇE KSIĘSTWO (ya da WIELKOKSIĘSTWO) WARSZAWSKIE (1807-15), Napoléon tarafından oluşturulan bağımsız Leh devleti. 1772, 1793 ve 1795'teki paylaşımlarla Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından üç kez parçalanan Leh ulusunun yeniden devletleşmesi çabalarının da odak noktası olmuştur.

Varşova Düklüğü, Prusya'yla savaşta Polonyalıların Napoléon'un safında yer almalarından sonra 7 ve 9 Temmuz 1807'de Tilsit Antlaşmaları'yla kuruldu. Başlangıçta, ülkenin orta kesiminde 1793 ve 1795'te Prusya'nın ele geçirdiği en büyük eyaletlerden oluşuyordu. Özgür kent durumuna getirilen Danzig (Gdańsk), Rusya'ya bırakılan Białyсток ili ve 1772'de Prusya'nın ele geçirdiği ama daha sonra düklüğe verilen Noteć (Almanca Netze) Irmağı bölgesi bunun dışındaydı. 1795'teki üçüncü paylaşımında Avusturya'nın ele geçirdiği toprakları 1809'da geri alan düklük biraz daha genişledi.

Kuruluşundan kısa süre sonra 22 Temmuz 1807'de Napoléon Varşova Düklüğü'nde bir anayasa yürürlüğe koydu. Fransız anayasasını örnek alan düklük anayasasına göre III. August'un torunu ve Saksonya kralı

I. Friedrich August'un başında bulunduğu güçlü bir yürütme organı kurulacaktı. Fransız Medeni Kanunu (Napoléon Yasaları) 1 Mayıs 1808'de Varşova Düklüğü'nde de yürürlüğe girdi.

Napoléon, Rusya'ya karşı "II. Polonya Savaşı"nın açınca Polonyalıları daha büyük umutlarlandı. Düklük olağanüstü bir çabayla savaş alanına 98 bin kişilik bir ordu sürdü. Ama Napoléon'un Rusya'da uğradığı yenilgi Varşova Düklüğü'nün de sonunu hazırladı. Ayakta kalan Polonyalı birlikler 1813-14 seferinde Napoléon'a bağlılıklarını sürdürdüler. Polonyalıların kahraman komutanı Prens Josef Antoni Poniatowski, imparatorun Leipzig'den çekilişini kolaylaştırmak için savaşırken öldü.

8 Şubat 1813'te Varşova'yı işgal eden Ruslar düklüğün denetimini ele geçirdiler. Ardından toplanan Viyana Kongresi (1814-15) Varşova Düklüğü'nün parçalanmasını kararlaştırdı: Poznań Grandüklüğü Prusya'ya geri verildi; bağımsız Kraków Cumhuriyeti Rusya, Prusya ve Avusturya'nın koruması altına alındı; Polonya Kongre Krallığı Rusya'yla birleşerek çarı kral olarak tanıdı.

Varşova Gettosu Direnişi, Nazi işgali döneminde, Varşova'dan sürülerek Treblinka imha kampına gönderilmek istenen Polonyalı Yahudilerin giriştiği ayaklanma. 19 Nisan 1943'te başlayan ayaklanma dört hafta sürdükten sonra 16 Mayıs'ta bastırılmıştır.

Hitler'in Avrupa'yı Yahudilerden kurtarmaya yönelik "nihai çözüm"ünün bir parçası olarak, Almanların ele geçirdiği her yerde, Yahudilerin imha edilmeden önce toplumdaki tecrit edildiği gettolar kurulmuştu. Varşova Gettosu, eski bir Yahudi mahallesini içine alıyordu.

Bu 340 hektarlık kuşatılmış alana 1942 yazına değin yaklaşık 500 bin Yahudi dolduruldu. 22 Temmuz 1942'den sonra her gün 5 bini aşkın Yahudi Treblinka'daki imha kampına gönderilmeye başladı.

Treblinka'dan kaçmayı başarabilen birkaç Yahudi sayesinde, gettodan nakledilenlerin gerçekte doğrudan gaz odalarına gönderildiği Varşova Gettosu'ndaki yeraltı örgütüne öğrenildi. 18 Ocak 1943'te bir gemiyi dolduracak sayıda Yahudiyi almak üzere gettoya giren Naziler gizli Yahudi Savaş Örgütü'nün (ŻOB) beklenmedik silahlı direnişiyle karşılaştı. Sokak çarpışmaları dört gün sürdü ve yaklaşık 50 Alman ile çok sayıda Yahudi öldü. Bu çarpışmalar sırasında ŻOB bazı Alman silahları ele geçirmeyi başardı. Almanlar geri çekildiler ve 19 Nisan'a değin nakil işlemini durdurdular. SS şefi Heinrich Himmler 20 Nisan'da Hitler'in doğum günü onuruna gettoyu zorla temizlemek için özel bir hareket başlattı. Almanlar 8 Mayıs'a değin ŻOB'un yeraltı karargahına ulaşmayı başaramadı. Yeraltı sığınaklarında saklanan siviller teslim oldu. Tek yanlı savaş Yahudilerin cephanesinin tükendiği 16 Mayıs'a değin sürdü. Ayaklanmada ölenlerin toplam sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, 28 günlük direniş sırasında Almanların verdiği birkaç yüz ölüye karşılık 56 bin dolayında Yahudinin öldürüldüğü ya da imha kampına gönderildiği sanılmaktadır.

Varşova Paktı, resmi adı VARŞOVA DOSTLUK, İŞBİRLİĞİ VE KARŞILIKLI YARDIM ANTLAŞMASI, 14 Mayıs 1955'te imzalanan bir antlaşmayla SSCB, Bulgaristan, Çekoslovakya, ADC, Macaristan, Polonya, Romanya ve Arnavutluk'un (1968'de çekildi) oluşturduğu ortak savunma örgütü. Otuz yıl içinde

sona ermesi öngörülen antlaşmanın süresi 26 Nisan 1985'te 20 yıl daha uzatılmış, ama 1989'da Doğu Avrupa ülkelerindeki rejim değişikliklerinin ardından paktın geçerliliği büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Mayıs 1955'te Batılı devletler arasında imzalanan ve AFC'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) katılmasının kararlaştırıldığı Paris Antlaşması Varşova Paktı'nın kurulmasının nedenini oluşturdu. Ama paktın kuruluşu, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) birinci sekreteri Nikita S. Kruşçev ile onun başkanlığa getirdiği Nikolay A. Bulganin'in 1955 başlarında SSCB'nin Doğu Avrupa üzerindeki nüfuzunu güçlendirme amacıyla yürürlüğe koyduğu sistematik bir planın ilk adımıydı. Antlaşma, imzacı ülkeler arasında birleşik bir askeri komutanlık kurulmasını ve öteki devletlerin topraklarında SSCB ordu birliklerinin bulundurulmasını öngörüyordu. Antlaşmanın, bir Doğu-Batı ortak güvenlik paktının oluşması durumunda Varşova Paktı'nın son bulacağını öngören son maddesi SSCB'nin uluslararası diplomasi alanında pazarlık gücünü artıran bir işlev de gördü.

Varşova Paktı ve özellikle müttefik devletlerin topraklarında Sovyet birliklerinin yerleşmesi, Polonya ve Macaristan'da 1956'da patlak veren ayaklanmalar sırasında, milliyetçi tepkilerin hedefi durumuna geldi. Ağustos 1968'de Çek yönetiminin özgürlüklerin önündeki engelleri kaldırmaya ve özellikle AFC gibi pakt dışı ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmaya yönelmesi üzerine SSCB, yönetimi devirmek için Varşova Paktı birliklerinin Çekoslovakya'ya girmesi kararını antlaşmaya dayandırdı.

1985'te antlaşmanın süresinin 20 yıl daha uzatılmasından sonra SSCB'deki Mihail Gorbacov yönetimi, önceki Leonid Brejnev yönetiminin sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerde geçerli saydığı "sınırlı hükümlerlik" doktrinini terk etti. Sonraki yıllarda SSCB'nin önderliğinde Varşova Paktı'nın NATO'ya yönelik silahsızlanma önerileri iki blok arasındaki askeri karşılıklı hızla yumuşamasına yol açtı. 1989'da Doğu Avrupa ülkelerinde çok partili parlamenter rejimlere geçilmesi Avrupa'nın iki karşıt bloklu yapısını siyasal bakımdan ortadan kaldırdı. Ekimde Varşova Paktı üyeleri birbirlerinin iç işlerine karışmama kararını açıkladılar, aralıkta da 1968'deki Çekoslovakya işgalini kınadılar. Haziran 1990'da Macaristan'da ülkenin Varşova Paktı'ndan ayrılarak 10 yıl içinde tarafsız statüye geçmesini öngören yasa onaylandı. Eylülde, birleşme sürecinin sonuna yaklaşan iki Almanya ile II. Dünya Savaşı'nın galibi dört müttefik ülke arasında yapılan görüşmelerin sonuç belgesinde SSCB'nin birleşik Almanya'nın NATO üyesi olabileceğini kabul etmesinin ardından ADC Varşova Paktı'ndan resmen ayrıldı; bu ülkedeki Sovyet birliklerinin 3-4 yıl içinde çekilmesi öngörüldü. İki Almanya'nın 3 Ekim 1990'da birleşmesi Sovyet birliklerinin öngörülen süreden çok önce çekilmesi sonucunu yarattı. SSCB'nin de dağılmasından sonra erime sürecine hızla giren Varşova Paktı 1 Temmuz 1991'de resmen dağıldı ve Doğu Avrupa ülkeleri silahlı kuvvetlerinde ve savunma harcanmalarında büyük ölçüde indirim yaptılar.

Varthema, Lodovico de, LODOVICO DI BARTHEMA olarak da yazılır, Latince VARTOMANUS ya da VERTOMANNUS (d. y. 1465-70, Bologna - ö. Haziran 1517, Roma, İtalya). İtalyan gezgin ve serüvenci. Ortadoğu ve

Asya gezilerinden sonra yazdığı seyahatname Avrupa'da büyük bir okur kitlesi kazanmış ve yaşadığı dönemde kendisine büyük ün sağlamıştır.

1502 yılının sonlarına doğru Venedik'ten denize açılan Varthema, İskenderiye ve Kahire'ye uğradıktan sonra Suriye kıyılarındaki yukarıya doğru ilerledi ve Şam'dan ülkenin iç kesimlerine uzandı. Daha sonra Müslümanlığı benimseyerek ya da benimsemiş görünerek Müslüman olmayanlar için büyük tehlikelerle dolu hac yolculuğunu gerçekleştirdi (1503). Mekke'de tamamlanan bu yolculuğu yapan, bilinen ilk Hristiyan olan Varthema, yaklaşık üç hafta kaldığı Mekke kentini ve Müslümanların yerine getirdiği hac vebelerini seyahatnamesinde ayrıntılarıyla anlattı. Birlikte yolculuk ettiği Suriye kervanından ayrılarak Hindistan'a dönen bir grup Hintli hacıya katıldı. Daha sonra Arabistan Yarımadası'nın güneybatı ucundaki dağılık bölgede yaya olarak yaklaşık 1.000 km'lik bir yolculuk yaptı. Bu sırada San'a kentini ziyaret etti.

1504 yılının büyük bölümünü İran'ın güneyinde geçiren Varthema, daha sonra Hindistan'a gitti. Kalikut'ta (bugün Kojikod) Hindu geleneklerini inceledi ve kentin yönetimi ve ticaretiyle ilgili bilgi topladı. Seylan'ı (bugün Sri Lanka) ve Hindistan'ın güneydoğusunu da gezdikten sonra Birmanya'nın başkenti Pegu'yu ziyaret etti. 1507'de Ümit Burnu üzerinden Avrupa'ya döndükten sonra *Itinerario de Ludouico de Varthema Bolognese...* (1510; Bolognalı Lodovico de Varthema'nın Yolculukları) adını taşıyan ünlü seyahatnamesini yayımladı.

Varto, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Muş iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.418 km² olan Varto ilçesi kuzeyde ve doğuda Erzurum ili, güneydoğuda Bulanık ilçesi, güneyde Merkez ilçe, batıda da Bingöl iliyle çevrilidir.

İlin kuzeybatı kesiminde yer alan ilçe topraklarının kuzey kesimini Bingöl Dağları, doğu kesimini Akdoğan Dağı (eskiden Hamurpet), güney kesimini Otluk Dağları, güneybatı kesimini de Şerafettin Dağı engellemektedir. Dağlık alanların bazı bölümlerinde yer alan ve yazın gür çayırarla kaplanan sulak yaylalar hayvancılık açısından büyük önem taşır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları güneydoğuda doğal sınır oluşturan Murat Irmağı toplar. İlçe sınırları içinde bu ırmağa katılan başlıca akarsu Başkan Suyudur. Hınıs Suyunun bazı başlangıç kolları da ilçenin kuzey kesiminden doğar. Akdoğan (eskiden Hamurpet) Gölünün fazla suları bir gidegen aracılığıyla Murat Irmağına boşalır. Kuzey kesimdeki küçük Seki Gölü de gidegeniyle Başkan Suyunu besler. Ormanları tahrip edilmiş olan ilçenin doğal bitki örtüsü step (bozkır) görünümündedir.

Doğu Anadolu Kırık Kuşağı ile Kuzey Anadolu Kırık Kuşağının kesiştiği bir alanda yer alan ilçe toprakları Türkiye'nin en etkin deprem bölgesindedir. Tarih boyunca birçok yersarsıntısında büyük zarar gören ilçedeki yapılar, 1966'daki Varto depreminde(*) hemen tümüyle yıkılmış ve yörede 2 binden çok insan yaşamını yitirmiştir.

Geçirdiği ağır deprem felaketinden sonra halkının bir bölümü il merkezine ve ülkenin başka yörelerine göç eden ilçede en önemli ekonomik etkinlik hayvancılıktır. Ekime ayrılabilen kısıtlı alanların başlıca bitkisel ürünü buğdaydır. İlçedeki geleneksel uğraşlardan biri kilim dokumacılığıdır.

Murat Irmağı kıyısındaki Kayalidere köyünde ortaya çıkarılan kale, yöredeki yerleşim tarihinin Urartu dönemine değin indiğini gösterir. Bitlis beyleri Şerehanlara bağlı

olan yöre, Çaldıran Savaşı'ndan (1514) sonra Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında yöre Bitlis vilayetinin Muş sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Yörede bağımsız bir Kürt yönetimi kurmak için Cıbranlı aşiretince 1920'de başlatılan ayaklanma sırasında Kâzım Karabekir'in gönderdiği birliklerle Hormek aşireti arasında şiddetli çatışmalar oldu. Bu olay, Hormek aşireti önderinin adıyla Hallo Ayaklanması olarak bilinir. 1925'te çıkan Şeyh Said Ayaklanması'nın(*) etkili olduğu yörelerden biri de Varto'ydu.

İlçenin orta kesiminde yer alan ve eskiden Gümgüm ve Vartu olarak adlandırılan kasaba, 1927'ye gelindiğinde bile nüfusu 1.000'i bulmayan kırsal bir yerleşmeydi. Son Varto depreminden sonra yeniden inşa edilmiş olmasına karşın, hâlâ gelişmemiş bir yerleşme görünümündedir. Muş'u Hınıs üzerinden Erzurum'a bağlayan karayolu kasabadan geçer. Bu yolla il merkezi Muş'a uzaklığı 56 km'dir.

Kayalidere köyü yakınındaki Urartu kalesinin İÖ 8. yüzyılda II. Sardur tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Tapınak, şarap mahzeni, mezarlar, bir tunç aslan heykeline rastlanan kalede ele geçen başlıca buluntular çeşitli boncuklar ile gümüş, tunç ve demirden yapılmış gereçler, bilezik, yüzük ve ev eşyası kalıntılarıdır.

Varto Belediyesi 1929'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 42.641; kent, 10.980.

Varto depremi, 31 Mayıs 1946'da Muş ilinin Varto ilçesinde oluşan şiddetli yersarsıntısı. Magnitüdü Richter ölçeğine göre 6 olan deprem sonucunda 839 kişi yaşamını yitirmiş, 349 kişi yaralanmış ve 3 bin yapı da yıkılmış ya da hasar görmüştür. Depremin epicentri 39° 3' kuzey enlemi, 41° 2' doğu boylamı olarak belirlenmiştir.

İlçe merkezi ve çevresi Kuzey Anadolu Kırık Kuşağının Van Gölüne doğru uzanan bölümünde ve birinci derece deprem bölgesinde yer aldığından, bu yörede çok sayıda deprem olmuştur. Bunların en önemlileri olan 19 Ağustos 1966'da oluşan Richter ölçeğine göre 6,5 magnitüdündeki depremde 2.394 kişi yaşamını yitirmiş, 1.483 kişi yaralanmış; 27 Ağustos 1950'de 5,8 magnitüdündeki depremde 2 kişi ölmüş, 2 kişi yaralanmış, 88 yapı yıkılmış ya da hasar görmüş; 12 Temmuz 1966'da 4,6 ile 5,5 arasında değişen magnitüdü 14 deprem oluşmuştur.

Varuna, Hint mitolojisinin Vedalar döneminde tanrısal otoritenin kişileştirilmiş biçimi olan egemen tanrı. Gökler ülkesinin yöneticisi, kozmik ve ahlaksal düzenin (*rita*) koruyucusudur. Bu görevini paylaştığı Adityalar adlı tanrılar topluluğunun da başıdır. Dualarda adı çoğu kez Mitra ile birlikte anılır. Mitra tanrısal egemenliğin daha çok adaletle ya da insanın insanla bağlaşıklığı ile ilgili yanını temsil ederken, Varuna büyü ve düşünsel yanlarının ya da tanrıyla insan arasındaki ilişkinin temsilcisidir. Daha önemsiz bir rol yüklendiği Hinduizmin sonraki dönemlerinde ise batının bekkisidir ve özellikle okyanus ve sularla ilgilidir. Dolayısıyla çoğu kez hizmetinde ırmak tanrıları Ganga (Ganj) ve Yamuna bulunur. Varuna ile Zerdüşt dininin tanrısı Ahura Mazda arasında yakın bir benzerlik vardır.

Varus, Publius Quintilius (ö. İS 9), Romalı komutan. Köklü bir patrici ailesinden gelen Varus'un babası Sextus Quintilius Varus, Julius Caesar'ı öldürenler arasında yer almış ve Philippi (Filippi) Çarpışması'ndan (İÖ 42) sonra intihar etmişti. Buna

karşılık Varus, evlilik yoluyla Augustus'la akrabalık kurarak siyasal güç kazandı. İÖ 13'te konsül, ardından Afrika prokonsülü (İÖ 77-6), daha sonra da Suriye elçisi oldu, burada büyük servet edindi. I. Herodes'in (Büyük) ölümünden sonra (İÖ 4) Yahuda ayaklanmasını bastırarak bölgede Roma yönetimini yeniden kurdu.

Augustus, Varus'u Ren Irmağının doğusundaki Roma sınırına gönderdi. Ama Germanlerin Kerkus kabilesinden gelen Arminius adlı olağanüstü yetenekli bir prens, halkını Romalıların yönetiminden kurtarmak için German şefleriyle gizlice anlaşmaya vardı. Teutoburg Ormanı'nda pusuya kurulan Germanler İS Eylül 9'da üç Roma lejyonunu yok etti. Varus kendini öldürdü. Bu yenilgisinin ardından Romalılar Ren Irmağının doğusunda kalan tüm topraklarını yitirdiler.

varvılı çökkel, **ŞERİTLİ ÇÖKEL** olarak da bilinir, bir yıllık bir zaman dönemi içinde çökelen, çeşitli biçimlerdeki arıksık tortul kayaç katmanlaşmalarının ortak adı. Katmanlaşma yatakları ya da örtüler biçiminde olabilir. Yıllık çökeller, mevsimsel tortullaşmaya (kış ve yaz) bağlı olarak, birbirini izleyen ince ve iri taneli mil ya da kil katmanı çiftleri içerebilir. Varvılı çökelleri, gene katman ya da yatak çiftlerinden oluşan ritmitlerden ayıran başlıca özellik, yıllık çevrim düzenlerinin biliniyor olmasıdır; oysa ritmitlerin çevrim süresi belirsizdir.

Varvılı çökeller genellikle göllerdeki, özellikle de buzullaşma ya da buzullaşma öncesi ortamlardaki göllerdeki tortullaşmayla bağlantılıdır. Yaz ayları boyunca buzların erimesi ve taşınmalar sonucunda çevredeki akaçlama havzalarındaki tortullar göllere taşınır. İri taneli tortullar (mil ile ince kum döküntüleri arasında değişen boyutlardakiler), gölün orta kesimlerinde toplanır. Tortullar dibe çökler, bu arada iri taneliler daha hızla batarak alt katmanı oluştururlar. Kış aylarında ise göle yeni tortul gelmeyebilir, çünkü olasılıkla göl buzla kaplanır. Böylece en ince tortullar (killer), su sütunu içinde toplanırlar ve aslında halden çıkarak çöklerler. Bu sürecin sonucunda oluşan ürün, iri ve ince taneli tortullardan oluşan bir katman | çiftidir; yazın çökelenler açık renkli, kışın çökelenler ise koyu renklidir. Varvılı çökellerin yıllık çevrim düzeni, polen çözümlemesi ya da karbon-14'le tarihlleme tekniğiyle belirlenebilir.

varyans, **DEĞİŞKE** olarak da bilinir, istatistikte, sayısal verilerin ortalama çevresinde ne derecede yayıldığına ilişkin bilgi sağlayan ve sayısal verilerin ortalamadan farklılığının karelerinin ortalaması olarak tanımlanan ölçü. Varyans, standart sapmanın karesine eşittir. Ayrıca bak. ortalama.

varyasyon bak. çeşitleme

varyasyon bak. değişiklik

varyete bak. müzikhol ve varyete

Varzazat, Fas'ın ortadoğu kesiminde kent. Varzazat, Yukarı Atlaslar'ın Sahra tarafında, Varzazat Irmağının vadisinde, bu ırmağın Dra Irmağıyla birleştiği noktanın yakınında yer alır. Fas'ın Fransızlar tarafından işgali (1932-56) sırasında askeri bir karakol olarak kurulmuştur. Kent günümüzde de kalesi olan askeri bir merkez, aynı zamanda Tışka Geçidi üzerinde Mārakeş'e bağlanan önemli bir karayolu kavşağı ve vahadır.

Kent Yukarı Atlaslar'ın doruklarından güneyde Sahra'nın sınırlarına kadar uzanan kıraç bir bölgede kuruludur. Yörede, yalnızca vadilerde yerleşme vardır. Bu va-

dilerin başında Dades ve Dra gelir. Bölgenin en büyük gelir kaynakları İmini'deki manganer ve Bu-Azzer'deki kobalt madenleridir. Ayrıca büyük bakır yatakları da vardır. Varzazat Irmağı üzerinde, Varzazat'ın 16 km aşağısında kurulan Mansur'd-Dabhabı Barajı'nın tamamlanması (1971), Dra Vadisinde tarımsal verimin artmasını sağlamıştır. Nüfus (1982) 40.485.

Vas, Macaristan'ın batısında il (*megye*). Yüzölçümü 3.337 km²'dir. En yüksek noktası, Avusturya Alpleri'nin doğu eteklerindeki İrottktő Dağıdır (883 m). İlde buğday, patates, lahana ve meyve yetiştirilir, mandıracılık ve domuz besiciliği yapılır. İldeki başlıca yerleşmeler il merkezi Szombathely ile Sárvár'dır. Szombathely'nin hemen güneyindeki Jak'ta, romanesk üslupta yapılmış, çift kuleli büyük bir kilise (1256) bulunur. Kőszeg kenti, eski güzel yapıları, kiliseleri ve ortaçağdan kalma kalesiyle ünlüdür. Nüfus (1991 tah.) 275.470.

Vasa HANEDANI, Lehçe WAZA, 1523-1818 arasında İsveç'te, 1587-1668 arasında da Polonya'da hüküm süren hanedan. Upplandlı eski bir ailenin soyundan gelen Vasalar, Sture ailesi ve İsveç kralı VIII. Karl'ın (ö. 1470) üyesi olduğu Bonde ailesiyle akrabaydılar. Hanedan 1521'de İsveç kral naibi, 1523'te de I. Gustaf Vasa adıyla İsveç kralı olan Gustaf Eriksson Vasa'yla başladı. XIII. Karl'ın 1818'de ölmesine değin İsveç'i yöneten hanedanın yerini Bernadotte hanedanı aldı.

I. Gustaf Vasa'nın torunlarından birinin oğlu 1587'de III. Zygmunt Waza adıyla Polonya kralı oldu. 1592'de İsveç kralı da olan Zygmunt'un 1604'te ölmesinden sonra, Polonya tahtına oğlu IV. Władysław Waza çıktı. Władysław'ın kral naibi olan amcası ise aynı tarihte IX. Karl adıyla İsveç tacını giydi. Hanedan Zygmunt'un ikinci oğlu II. Jan Kazimierz Waza'nın 1668'de Polonya tahtından çekilmesiyle sona erdi.

Vasai (Hindistan) bak. Bassein

vasal, Batı Avrupa feodal toplumunda, alt bey. Üst bey konumundaki bir süzerene verdiği hizmet karşılığında genellikle kendisine *fief*(*) denen bir toprak parçası bırakılan kişidir. Tarih(*) biliminin 16-19. yüzyıllardaki Avrupa merkezli gelişimi içinde Batı Avrupa ortaçağına ilişkin kavramlar başka yerlerdeki benzer toplumların çözümlemesinde temel alındığından, vasal terimi de bağımlı ve toprağa bağlı bir köylülüğün arttırılmasına vergi-rant biçiminde el konmasına dayalı bütün Batı ve Doğu sosyoekonomik formlarında egemen sınıfın içindeki herhangi iki basamaktan görece aşağıdaki için kullanılır.

Toprağa dayalı geleneksel, feodal toplumların maddi koşulları, maaşlı bir bürokratik ve askeri devlet aygıtıyla bütün ülkenin tek merkezden yönetilmesini, vergilerin nakit biçiminde merkezi hazinede toplanıp maaş olarak dağıtılmasını hemen hemen olanaksız kılar. Bu durumda toprak gelirinin egemen sınıf içinde bölüşülmesi doğrudan doğruya toprağın bölüşülmesi biçimini alır. Başlangıçta kuramsal olarak hükümdarın denetiminde bulunan ülke toprakları devletin kurucu sınıfı olan askeri aristokrasinin öbür mensuplarına dağıtılırken hiyerarşik kademe ve unvanlarla resmleşen bir *fief* ya da dirlik(*) sistemi ortaya çıkar. Bu sistemin çeşitli basamakları, üst ve alt beyleri arasındaki ilişkilerin düzenlenme biçimi ise dönemden döneme ve ülkeden ülkeye farklılık gösterir; taraflar arasında karşılıklı bir sözleşmeye dayandırılabileceği gibi taraflar-

dan daha güçlü bir merkez tarafından da zorla kabul ettirilebilir.

Batı Avrupa feodal toplumunun vasallık ilişkilerinin özgüllüğü, iki tarafın da hak ve yükümlülüklerini belirleyen karşılıklı bir sözleşmeye dayandırılmasıydı. *Fief* dağıtan merkezin *fief* alanlar ya da süzerenlerin vasallar karşısındaki görelî zayıflığından kaynaklanan bu düzenleme görece ademi-merkeziyetçi bir siyasal dokunun ortaya çıkmasına yol açtı. Bu doku içinde de *fief* dağıtma yetkisi sırf merkez ile sınırlı kalamadı. *Fief*lerini doğrudan hükümdardan alan bazı vasallar en önemli feodal grup olan baronları oluşturdu. Bu büyük vasalların da kendi *fief*leri içinde başkalarına *fief* dağıtma (Latince *subinfodare*) hakkı vardı. *Fief*lerini doğrudan kraldan alan senyörler *ban*, *fief*lerini kralın ilk vasallarından ve onların altındakilerden alan vasallar ise *arriere-ban* olarak adlandırılır ve kral feodal beylerin tümünü toplatmaya çağırıldığında, buna *ban et arriere-ban* denirdi. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde bütün dirlikler yalnızca miri arazi(*) içinde ve sultan tarafından dağıtılabildi. *Subinfodare* yoktu; tımar(*) sisteminin beylerbeyi, sancak beyi, alay beyi, sipahi biçiminde aşağıya uzanan hiyerarşisi de bağıtsal değil, tümüyle yukarıdan saptanan bir nitelik taşıyordu. Bu anlamda Osmanlı tımar sisteminin alt kademeleri, doğrudan kendi üstlerinin vasalı değildi.

Batı Avrupa'da süzeren feodal sözleşme uyarınca vasalına *fief* sağlamak, onu korumak ve ona adil davranmakla yükümlüydü. Karşılığında ise vasalından *fief*'e bağlı (askeri, adli, yönetsel) hizmetleri istemek ve çeşitli feodal "yardım" ödentilerini almak hakkına sahipti. Kadınlar da vasal olabilir, onların hizmet yükümlülüklerini kocaları yerine getirirdi. Feodal "yardım"ların örnekleri arasında *fief*ini bir mirasçısına bırakmak ya da elden çıkaran vasalın ödediği vergi ve askerlik hizmeti yerine ödenen bedel(*) vardı. Keyfi ödemelerin yerini zamanla gelenek ve göreneklemlerle belirlenmiş bir sabit ödemeler sistemi aldı.

Vasal (alt senyör) süzerene (üst senyör) sadakat borçluydu ve buna aykırı davranmak hukukta ağır suç sayılırdı. Hatta İngiltere'de feodalizmle ilgili olsun olmasın bütün ciddi suçlar bu kategoriye sokuldu, çünkü hepsi kamu banşı ve düzeninin bekçisi olan krala sadakat borcunun çiğnenmesi olarak yorumlanabilirdi.

Vasalların *fief*ler üzerindeki hakları zamanla çok genişledi ve *fief*ler yükümlülüklerini yerine getiren mirasçıların elinden alınamaz duruma geldi. Miras kuralları, *fief*'in bölünmesini engelliyor ve en büyük oğulu vâris sayıyordu. Ama bu kural mutlak değildi; yeterli baskıyı uygulayabilen küçük oğullara mirastan pay (*bak.* appanage) verilebiliyordu. Zamanla vasallar *fief*lerini bir başkasına devretme hakkını da aldılar, ama bunun için önce süzerenin onayını almak ve belirli bir vergi ödemek zorundaydılar.

Feodal sözleşmedeki taraflardan birinin ötekine karşı ciddi bir kusur işlemesi durumunda, zarar gören taraf sözleşmeyi bozabilirdi. Bir vasal mirasçı bırakmadan ölür ya da ağır bir suç işlerse, *fief* süzerene geri dönerdi. Bu bakımdan, Batı Avrupa tipi vasallık ilişkileri içinde *fief*lerin kral ya da üst beyler tarafından geri alınması olağanın hiç bulunmadığı görüşü doğru sayılamaz.

Vasarely, Victor (d. 9 Nisan 1908, Pécs, Macaristan), op sanatın(*) en önemli

temsilcilerinden biri olan, geometrik soyutlamalarıyla ünlü Macar asıllı Fransız ressam.

Budapeşte'de Bauhaus geleneği doğrultusunda bir sanat eğitimi gördü. 1930'da Macaristan'dan ayrılarak Paris'e yerleşti. Önceleri geçimini sağlamak için ticari işler yaparken, bir yandan sanat çalışmalarını da sürdürdü. 1930'lar boyunca yapımcılık akımından etkilendi; 1940'larda geometrik biçimler ve iç içe geçmiş renkler kullanarak özgün üslubunu geliştirdi. 1950'lerin ortalarında ve 1960'larda bu üslubu olgunlaştırarak optik yanılsama yoluyla hareket izlenimi uyandıran, daha parlak ve titrek renkler kullanmaya başladı. "Sirius II" (1954, Denise René Galerisi, Paris), "Ondho" (1959-60, Modern Sanat Müzesi, New York) ve "Army-C" (1967-69, Denise René Galerisi, Paris) gibi önemli yapıtlar verdi. Resimlerinin birçoğu Güney Fransa'da Vaucluse ilinde Gordes Şatosu'ndaki kendi adını taşıyan müzede sergilenen Vasarely 1970'te gene kendi adıyla bir vakıf kurmuştur. Vakıf 1976'dan beri Aix-en-Provence yakınlarındaki Vasarely'nin tasarladığı yeni yapılarında etkinlik göstermektedir.

Vasari, Giorgio (d. 30 Temmuz 1511, Arezzo, Floransa - ö. 27 Haziran 1574, Floransa), İtalyan maniyerist ressam, mimar ve yazar. Bir sanatçı olmaktan çok, İtalyan Rönesans sanatının tarihi üzerine yaptığı önemli çalışmayla ün kazanmıştır. Çocuk yaşta Guglielmo de Marcillat'ın öğrencisi oldu. Daha sonra Floransa'da Medici ailesinin korumasında Andrea del Sarto'nun yanında yetişti. Michelangelo'yla

"Kendi Portresi", Vasari'nin yağlıboya çalışması; Uffizi Galerisi, Floransa
SCALA—Art Resource/EB Inc.

tanıştı ve yaşamı boyunca ona hayranlık besledi. Arezzo'daki çalışmalarından başka Roma'da San Giorgio Sarayı'nda bulunan Papa III. Paulus'un yaşamından sahneleri işlediği (Yüz Gün Freski olarak da bilinen) duvar resimleri (1546) ve Floransa'da Vecchio Sarayı'ndaki (1555) büyük fresk dizisi gibi önemli yapıtlar ortaya koydu.

Vasari resim sanatında Toscana maniyeristlerinin tarzını benimsemişti. Onun bu üslubu sonradan (atölyesinin, koruyucusu I. Cosimo de' Medici'nin küçük çalışma odasına benzerinden ötürü) *studiolo* olarak anıldı.

Resimleri çoğu kez kolay, yapay ve renk duyarlılığından yoksun olarak nitelendirilen

Vasari günümüzde ressamlığından çok mimarlığıyla anılır. En ünlü yapıları, yapımına 1559'da I. Cosimo'nun isteğiyle başladığı bir devlet dairesi olan Floransa'daki Uffizi (bak. Uffizi Galerisi) ve Piza'daki Cavalieri Sarayı olarak da bilinen S. Stefano Sarayı, Kilisesi ve Manastırı'dır. Toscana Maniyerizminin mimarlıktaki önemli örnekleri olan bu yapılar Michelangelo'nun etkisini yansıtır. Vasari, Floransa'daki Disegno Akademisi'nin de (1562) kurucularından biridir.

1550'de *Le Vite de' peù eccellenti architetti, pittori, e scultori italiani* ... (Ünlü İtalyan Mimar, Ressam ve Heykelticilerin Yaşamları...) adlı iki ciltlik yapıtında ortaçağ sanatını Antik Çağın klasik sanatıyla Rönesans'ı birbirinden ayıran yetersiz bir "Karanlık Çağ" ürünü olarak gören Rönesans anlayışına katılıyor, Toscana sanatında Giotto'nun başladığı ve Michelangelo'nun (kitapta adı geçen yaşayan tek sanatçı) yapıtlarıyla doruğa ulaşan canlanma dönemi üzerinde duruyordu. O dönemde hayatta olan bir dizi sanatçının yaşamöyküsünün yanı sıra Vasari'nin otobiyografisini de içeren ikinci baskı (1568) günümüzde birinci baskıdan daha çok tanınır ve pek çok dile çevrilmiştir.

Vasconcelos, José (d. 28 Şubat 1882, Oaxaca - ö. 30 Haziran 1959, México, Meksika), Meksikalı eğitimci, siyaset adamı, yazar ve filozof.

Hukuk öğrenimi gördü. Avukatlık yaparken devrimcilerin başkan adayını Francisco Madero'yu destekledi. Meksika Üniversitesi rektörü, ardından eğitim bakanı (1920-24) oldu. Bakanlığı sırasında başta köy okullarının yaygınlaştırılması olmak üzere geniş çaplı reformlara girişti. 1929'da katıldığı başkanlık seçimlerini kaybetti. Siyasal alandaki militan tutumu nedeniyle yaşamının çeşitli dönemlerini sürgünde geçirmek zorunda kaldı.

Dünyayı evrensel bir birlik olarak ele almaya çalışan Vasconcelos, "estetik biricilik" adını verdiği felsefi görüşlerini *Todologia* (1952) adlı kitabında ortaya koymuştur. Meksika üzerine yazılarında da Batı kültürünün dar sınırlarını aşan, Yerli kültürüne dayalı bir Meksikalı yaşam sentezini savunur. 20. yüzyıl Meksika'sı üzerine en iyi sosyokültürel incelemelerden biri olan otobiyografisi *Ulises Criollo* (1935; Melez Odysseus), *La tormenta* (1936; Azap), *El Desastre* (1938; Felaket), *El proconsulado* (1939; Sömürge Valiliği) ve *La flama* (1959; Alev) başlıklarını taşıyan beş ciltten oluşur. Öteki yapıtları arasında *La raza cósmica* (1925; Kozmik Kuşak) ve *Bolivarismo y Monroísmo* (1934; Bolivarizm ve Monroizm) sayılabilir.

Vaseda Üniversitesi, Japonca VASEDA DAIGAKU, 1882'de Tokyo'da kurulan ve karma eğitim veren yükseköğretim kurumu. Özel bir üniversite olmasına karşın devletten mali yardım görür ve hükümet tarafından denetlenir. Başlangıçta Tokyo Senmon Gakko adlı bir yüksekokul olan kurum, 1902'de Vaseda Üniversitesi adını almış ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapısı yeniden düzenlenmiştir. Özellikle edebiyat, siyaset bilimi ve işletme alanlarındaki eğitimiyle tanınan üniversite, siyaset bilimi, iktisat, eğitim, ticaret, toplum bilimleri, temel bilimler ve mühendislik fakültelerini kapsar. Üniversiteye bağlı toplum bilimleri, karşılaştırmalı hukuk, dil eğitimi, işletme, siyasal ve ekonomik ilişkiler ve sistem bilimi enstitüleri, bir döküm araştırma laboratuvarı, bir elektronik hesap merkezi ve bir temel bilimler ve mühendislik araştırmaları laboratuvarı vardır.

Vâsîf, tam adı AHMED VASİF (d. Bağdat - ö. 25 Mayıs 1806, İstanbul), Osmanlı tarihçi. 1752-1805 arasındaki olayları anlatan tarihle tanınır.

Halep ve Van'da öğrenim gördü. Özel kütüphanelerde çalıştı. Bir ara Gül Ahmed-paşazade Ali Paşa'nın özel kütüphaneciliğini yaptı. Mehmed Paşa'nın mektupçusuyken 1771'de Yenikale'yi ele geçiren Ruslara tutsak düştü. Çarice II. Yekaterina'nın barış önerilerini içeren bir mektubu sadrazama götürmek üzere serbest bırakıldı. Kasım 1772'de başlayan Bükreş barış görüşmelerine kâtip olarak katıldı. 1783'te Enver-i'nin yerine vakanüvisliğe atandı. Buna ek olarak kendisine çeşitli görevler verildi; 1787'de ortaelçi olarak İspanya'ya gönderildi. 1805'te reisülküttaplığa yükseltildi. Ertesi yıl hastalığı nedeniyle bu görevinden ayrıldı.

Kısaca *Vâsîf Tarihi* olarak bilinen *Mehâsinü'l-Asâr ve Hâkaikü'l-Ahbâr* adlı yapıtı 1752'den 1805'e değin geçen olayları içerir. Yapıtın 1752-74 arasındaki bölümü 1804'te iki cilt olarak, 1781-86 arasındaki bölümü de 1978'de Mücteba İlgürel tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca *Tarih-i Cevdet* içinde yayımlanan "İspanya Sefaretnamesi" ile bir *Divânçe*'si vardır.

Vâsîf (ENDERUNLU), asıl adı OSMAN (d. İstanbul - ö. 1824, İstanbul), halk deyimlerine yer verdiği şiirleriyle tanınan Osmanlı divan şairi.

Enderun'da öğrenim gördüğünden Enderunlu adıyla anılır. Çeşitli saray hizmetlerinde bulundu. Kendi isteğiyle saraydan emekli olduktan sonra haccıgânlık rütbesiyle Bolayır Süleyman Paşa Vakfı mütevelliliğine atandı.

Nedim ve Enderunlu Fazıl'ın etkisinde kalan Vâsîf'in yapıtları, şiir diline günlük yaşamı ve sokağı sokmaları açısından önemlidir. Çok beğenilen şarkılarından bazıları bestelenmiş, açık saçık şiirleriyse eleştirilere uğramıştır. Yapıtları divan şiirinin estetik düzeyine ulaşamamakla birlikte döneminde geniş kitlelerce okunmuştur. Başlıca yapıtı *Divân-ı Gülşen Efkâr-ı Vâsîf-ı Enderunî* dir (1841, 1868).

Vasıl bin Ata, tam adı EBU HUZAYFE VASIL BIN ATA EL-GAZZAL (d. 699, Medine - ö. 748, Basra), Vasiliye(*) kelim okulunun kurucusu sayılan bilgin.

Hz. Ali'nin torunlarından Ebu Haşim Abdullah bin Muhammed el-Hanefiye'nin öğrencisi oldu. Bir süre sonra Basra'ya giderek ünlü bilgin Hasan Basri'nin öğrencileri arasına girdi. Büyük günah işleyen kişinin (fâsık) ne mümin ne kâfir sayılabileceği, ikisi arasında bir yerde (el-menzile beyne'l-menziletayn) bulunacağı görüşünü öne sürerek Hasan Basri'den ayrıldı. Bir varsayım göre, bunun üzerine Hasan Basri'nin "İ'tizale enne" (bizden ayrıldı) demesi, Vasıl'ın kurduğu okulun Mutezile ("Çekilenler" ya da "Ayrı Duranlar") olarak adlandırılmasına yol açtı. Vasıl'ın düşünceleri Basra'da büyük ilgi gördü ve çevresinde geniş bir izleyici topluluğu oluştu. Yetiştirdiği öğrencilerinden bazıları çeşitli bölgelere göndererek öğretilerini yaymaya başladı. İslam tarihinde usûc düşüncenin temellerini atan Vasıl bin Ata'nın konuşmalarından oluşan *Kitabü'l-Hutbe* günümüze ulaşan tek yapıtıdır.

Vasiliye, Vasıl bin Ata'nın kurduğu kelim okulu. Vasıl bin Ata'nın izleyicilerince geliştirilip sistemleştirildikten sonra Mutezile(*) adıyla anılmıştır.

Vasiliyenin başlıca görüşleri, Tanrı'nın sıfatları, kader, büyük günah işleyenlerin (fâsık) ve Hz. Ali dönemindeki olaylarda

yer alanların inanç durumu olmak üzere dört başlık altında toplanır. Vasiliye'ye göre Tanrı'nın zatından (öz) ayrı sıfatları yoktur. Zatından ayrı sıfatlarının varlığını kabul etmek, birden çok kadim (öncesiz) varlığı kabul etmek anlamına geleceği için şariktir. İnsanın Tanrı tarafından önceden belirlenmiş bir kadere uygun biçimde davranmak zorunda olduğu inancına da karşı çıkan Vasili'ye göre Tanrı, önce kişinin iyi ya da kötü bir edimde bulunmasını kararlaştırıp arkasından kendi kararlaştırdığı bu edim nedeniyle onu cezalandıramaz. Mutezilenin adalet ilkesini belirleyen bu düşünce insanın seçme ve yapabilme özgürlüğü olduğu inancıyla sonuçlanmıştır.

Vasiliye'ye göre büyük günah işleyen kişi ne mümin ne de kâfir sayılabilir, inanç bakımından iman ile küfür arasında bir yerde (el-menzile beyne'l-menziyleyn) bulunur. Cemal Vakası'nda(*) yer alan Hz. Ali ve yandaşları ile Hz. Ayşe ve yandaşlarından birisi fâsıktır, ama hangisinin fâsik olduğu bilinemez. Bu nedenle bir davada Hz. Ali ve Hz. Ayşe yandaşlarından birer kişinin tanıklığı kabul edilemez. Buna karşılık taraflardan birinden iki kişinin tanıklığı kabul edilebilir.

Vasit, Irak'ta Dicle Irmağının batı yakasında, Basra'yla Kûfe arasındaki bir noktada yer alan ortaçağ kenti. Özellikle Emeviler döneminde (661-750) önem kazanmıştır.

Emevilerin Irak valisi Haccac bin Yusuf tarafından 702'de karargâh olarak kuruldu. Haccac burada kendisine Kubbetü'l-Hadra (Yeşil Kubbe) adlı bir saray ve bir ulucami inşa ettirdi. Abbasî halifesi, Mansur (hd 754-775) sonradan Bağdat'ta bu iki yapının birer kopyasını yaptırdı. Haccac, Vasit'i çevreleyen verimsiz toprakların sulanmasını ve tarıma açılmasını da özendirdi.

8. yüzyılın başında tarihinin en parlak dönemini yaşayan Vasit, Irak eyaletinin yönetim merkezi oldu. Haccac'ın ölümünden sonra hemen hemen yalnızca Suriyelilerin yaşadığı kente Türkmen, İranlı, Arami Hristiyan ve Yahudilerin yerleşmesine izin verildi. Kent bu dönemde hem Dicle Irmağının kıyısındaki hem de Irak'ın dört bir yanına uzanan karayollarının merkezindeki konumunun yardımıyla büyük bir gemi yapım ve ticaret merkezi durumuna geldi. Aynı zamanda yetiştirdiği din bilgileri ve usta hafızlarla da ün saldı. Abbasilerin başkenti Şam'dan Bağdat'a taşınmasından sonra siyasal önemi azaldıysa da, kent stratejik önemini korudu.

15. yüzyılda Dicle'nin yatağını değiştirmesiyle gerilemeye başlayan kent, giderek yok oldu. Kâtip Çelebi, Vasit'in çölün ortasında bulunduğunu belirtmiştir. Çağdaş araştırmacılar arasında kentin kesin yeri konusunda görüş birliği yoktur.

Vasî Alişî bak. Alaeddin Ali

Vasile, lakabı KURT VASILE, Rumence VASILE LUPU (d. y. 1595 - ö. 1661, İstanbul), ülkesinin en uzun süre tahtta kalan hükümdarlarından olan Bogdan (Moldavya) voyvodası (1634-53). Arnăuț asıllıydı. 1634 baharında voyvoda oldu. Yönetiml boyuncası, çeşitli entrikalarla Eflâk'a da (Vahalya) egemen olmaya çalıştı. Ama 1637'de ve 1639'da Eflâk prensi Matei Basarab'a karşı düzenlediği seferlerden sonuç alamadı. Askeri harcamaları ve Osmanlılara ödediği vergiler nedeniyle halktan toplanan vergileri artırırsa da, ülkesinin kültürel gelişimine önemli katkılarda bulundu. Ortodoks Kilisesi'ne bağlı manastır okulları açtı, medeni hukukla ceza hukukunu yazılı hale getirdi (1646) ve Yaş (bugün Iaşi) kentinde

ülkenin ilk matbaasını kurdurdu. 1653'te Matei Basarab ve Erdel (Transilvanya) prensi tarafından geçici olarak iktidardan uzaklaştırıldıysa da Ukrayna *hetman*'ı olan damadı Bogdan Hmelniński önderliğindeki Kazakların yardımıyla yeniden tahta çıktı. Aynı yıl Eflâk'a düzenlediği yeni saldırı, Temmuz 1653'te Vinta'da kesin olarak yenilgiye uğramasıyla sonuçlandı. Sonunda yönetimindeki boyarlarca tahttan indirilen Vasile, önce Tatar hanının topraklarına sığındı, ardından İstanbul'a kaçtı ve orada hapiste öldü.

Vasili I, tam adı VASILİ DMITRIYEVİÇ (d. 1371 - ö. Şubat 1425, Moskova), 1389-1425 arasında Moskova büyük prensi.

II. Dmitri Donskoy'un (hd 1359-89) en büyük oğluydu. Babasının Vladimir büyük prensi olarak Rus topraklarını yönetmesi için gerekli onayı almak üzere genç yaşta Altın Orda hanı Toktamış'ın yanına gitti (1383). Aynı unvanın peşinde olan Tver (bugün Kalinin) prensinin girişimlerini boşa çıkararak görevini başarıyla yerine getirdi. Ama Toktamış'ın sarayında rehin olarak tutuldu. 1386'da Toktamış ile Timur arasında çıkan çatışmadan yararlanarak Moskova'ya döndü.

Kaçışının neden olduğu düşmanlığa karşın, Toktamış'ın Timur'a karşı düzenlediği sefere bir Moskova birliğiyle katıldı. Dönüşünde Moskova ve Vladimir büyük prensi olarak babasının yerine geçti (1389). Toktamış'ın izniyle Nijni Novgorod (bugün Gorki) ve Murom prensliklerini ilhak ederek Moskova'nın Orta Volga bölgesi üzerindeki denetimini güçlendirdi. Ama batıya doğru genişleme girişimleri hem kayınpederinin yönetimindeki Litvanya, hem de Novgorod ile çatışmaya girmesine yol açtı. Ugra Irmağını sınır kabul ederek Litvanya'yla toprak anlaşmazlıklarını geçici bir çözüme ulaştırdı. Ama Novgorod'la çatışmaları 1397'den 1417'ye değin aralıklarla sürdü.

Bu arada Toktamış'ı yendikten sonra Rus topraklarına saldıran Timur'la savaşmak üzere 1395'te bir ordu kurdu. Timur'un savaşmadan geri çekilmesiyle uzun bir süre dış baskılardan kurtuldu. Toktamış'ın yerine geçen Edigü'nün 1408'de Moskova'yı kuşatması üzerine, yeniden haraç vermek ve Altın Orda egemenliğini tanımak zorunda kaldı.

Vasili II, tam adı VASILİ VASILYEVİÇ, lakabı KÖR VASILİ, Rusça VASILİ TYOMNİ (d. 1415 - ö. 27 Mart 1462, Moskova), 1425-62 arasında Moskova büyük prensi.

Daha 10 yaşındayken, babası I. Vasili'nin (hd 1389-1425) kendisini ardıl ilan etmesiyle Moskova ve Vladimir büyük prensi oldu. Amcası Yuri ve kuzenleri Vasili (Şaşı) ile Dmitri Şemyaka'nın buna karşı çıkmasıyla başlayan uzun ve karışıklıklarla dolu mücadelede tahtını geçici olarak Yuri'ye (1434) ve Dmitri Şemyaka'ya (1446-47) kaptırdı. Bu arada Dmitri tarafından kör edildi (1446). Ama sonuçta 1447'de eski konumuna kavuştu ve sonraki 15 yıl boyunca Moskova'yı yönetti.

İç çekişmelerin 1452'ye değin sürmesine karşın, Moskova'yı siyasal birliğini sağlamış, güçlü bir Rus devletine dönüştürme yolunda önemli adımlar attı. Rus Kilisesi'nin Konstantinopolis'teki (İstanbul) patrikliğinden bağımsızlığını ilan etmesini sağladı. Çevredeki prensliklerin çoğunu ele geçirek Ryazan (1447) ve Vyatka (bugün Kirov) (1460) üzerinde egemenlik kurdu. Dış müdahale olmaksızın genişleme politikasını yürütmek için 1449'da Litvanya'yla bir saldırı paketi imzaladı. Ama güney ve doğudaki rakip Tatar hanlarıyla zaman zaman çatışmaya girmekten kaçınmadı.

Bir Tatar ordusunun 1451'de Moskova'ya karşı giriştiği saldırıyı püskürttü. Birçok Tatarı sarayında hizmetine aldığı gibi, güneydoğu sınırında Moskova'ya bağlı bir Tatar hanlığı kurdurdu (y. 1453). Hükümdarlığının sonlarına doğru Moskova'nın Altın Orda'ya bağımlılığını büyük ölçüde azaltarak biçimsel bir egemenlik düzeyine indirdi.

Vasili III, tam adı VASILİ IVANOVİÇ (d. 1479 - ö. 3 Aralık 1533, Moskova), 1505-33 arasında Moskova büyük prensi.

Babası III. İvan'ın (hd 1462-1505) yerine geçtikten sonra, Pskov (1510), Ryazan (1517), Starodub ve Novgorod-Seversk'i (1523) ilhak ederek bağımsız Rus prensliklerini Moskova egemenliği altında birleştirme politikasını tamamladı. Litvanya'dan Smolensk'i alarak (1514) Moskova'nın konumunu daha da güçlendirdi. Aynı yıl kuvvetleri Orsa'da Litvanyalılar karşısında yenilgiye uğradı. Öte yandan toprakları Kırım ve Kazan Tatarlarının yıkıcı akınlarına hedef oldu. Otokratik eğilimlerine karşı çıkan boyarların muhalefetini kurarak, oğlu IV. İvan'a (Korkunc) güçlü ve merkezileşmiş bir devlet bıraktı.

Vasili (IV) Şuyski, asıl adı VASILİ IVANOVİÇ, PRENS ŞUYSKI (d. 1552 - ö. 12 Eylül 1612, Gostinin, Varşova yakınları), Moskova Büyük Prensligi'ndeki Karşılık Dönemi(*) sırasında kısa süreyle çarlık yapan (1606-10) boyar.

Moskova Büyük Prensligi'ni 1598'e değin yöneten Rurik hanedanının yanı sıra efsanevi kurucusu Rurik'in soyundan gelen soylu bir ailenin çocuğuydu. 1591'de Çar I. Fyodor'un (hd 1584-98) dokuz yaşındaki kardeşi Dmitri İvanoviç'in esrarengiz biçimde ölmesi üzerine başlatıldığı soruşturmada, Dmitri'nin bir sara nöbeti sırasında kendi kendini bıçakladığı sonucuna vararak dikkatleri üzerine çekti. Ama 1605'te, Fyodor'un yerine çar olan Boris Godunov'a karşı çıkan (hd 1598-1605) ve Prens Dmitri olduğunu öne süren birinin ortaya çıkması üzerine, eski iddiasından vazgeçerek, Dmitri'nin 1591'de ölümden kurtulduğunu ve onun taht üzerindeki iddialarını desteklediğini açıkladı. Boris'in Nisan 1605'te ansızın ölmesinden sonra Boris'in oğlu II. Fyodor'u ortadan kaldırmak için harekete geçti ve Düzmece Dmitri'ye bağlılık yemini etti.

Ama Dmitri'nin Haziran 1605'te Moskova'ya girerek çar ilan edilmesinden kısa bir süre sonra yeniden tutum değiştirerek düzmece olmakla suçladığı yeni çarı tahttan indirmek için düzenlenen bir komploya katıldı. Kısa bir sürgün döneminden sonra, çara karşı olan boyarları çevresinde toplayıp bir ayaklanma başlattı ve Dmitri'yi öldürerek 29 Mayıs 1606'da tahta çıktı.

Vasili Şuyski, taht üzerinde yeni hak iddialarını önlemek amacıyla Prens Dmitri'nin mezarını Moskova'ya getirtti (Haziran 1606). Ayrıca adil bir yönetim kurmayı ve boyarlardan oluşan danışma meclisi *Duma*'yla uyum içinde hareket etmeyi amaçladığını ilan etti. Bütün bunlara karşın, yönetimi-ne karşı muhalefet giderek güçlendi. Ekim 1607'de köylüler, Kazaklar ve soylular tarafından başlatılan ayaklanmayı bastırmayı başardıysa da, Polonyalılardan, muhalif boyarlardan ve bozguna uğratıldığı soyluların büyük bölümünden destek gören ikinci Düzmece Dmitri'nin 1608 baharında Tuşino'da bağımsız bir hükümet kurmasını engelleyemedi. Ocak 1610'da İsveçlilerin yardımıyla Rusya'nın kuzeyinde yeniden denetimi ele geçirip Düzmece Dmitri'yi Tuşino'

dan çekilmek zorunda bıraktı. Ama İsveçlilerin soruna müdahalesi Polonya'nın Vasili Şuyski'ye savaş açmasına yol açtı. Polonya ordusu Moskova üzerine yürürken ikinci Düzmece Dmitri de yeniden saldırı hazırlıklarına başladı. Vasili Şuyski tam bu sırada Moskova'da başlayan ayaklanma sonucunda, soylulardan ve halktan oluşan bir meclis tarafından tahttan indirildi (Temmuz 1610) ve bir manastıra kapanmak zorunda bırakıldı.

Vasili Blajenni Katedrali, POKROVSKI KATEDRALI olarak da bilinir, Rusça VASILYI BLAJENNOVO HRAM ya da POKROVSKI SOBOR, Moskova'daki Kızıl Meydan'da, Çar IV. İvan'ın (Korkunç) Kazan ve Astrahan hanlıklarına karşı kazandığı zaferlerin anısına 1554-60 arasında yaptırdığı kilise. Bakire Meryem'in koruması ve şefaatine adanmıştı. Bugünkü adını Aziz Vasili'den (Vasili Blajenni) aldı. Vasili aklını "Hz. İsa uğruna" yitirmiş ve Çar I. Fyodor döneminde (1584-98) kilisenin kriptasına gömülmüştü. Kilisenin mimarları Posnik ve Barma adında iki Rustur; ama bu iki ad tek bir kişiye de ait olabilir. Halk arasında ise yapıyı bir İtalyan mimarın yaptığına ve bir eşini daha yaratamaması için sonradan kör edildiğine inanılır.

Vasiliki çanak çömleği, Girit Adasının doğusunda yer alan Vasiliki'de, erken Minos döneminin (İÖ y. 2600 - İÖ y. 2100) ikinci aşamasında üretilmiş kaplar. İncelikle biçimlendirilmiş kapların yüzeyleri yarı parlak kırmızı ya da kahverengi bir boyayla kaplıdır. Bu boyanın alacalı görünümlü, kapların piştiği fırında ısının her yana eşit dağılmasından ileri gelmiştir.

Vasilii, Georgios (d. 21 Mayıs 1931, Magosa, Kıbrıs), 1988-93 arasında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin (Türkiye'de resmi adı Kıbrıs Rum Yönetimi) başkanı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ailesiyle birlikte Macaristan'a göç etti. Bir süre Cenevre'de tıp öğrenimi gördükten sonra okulu yarıda bırakarak Macaristan'a döndü. Budapeşte'de iktisat, İngiltere'de de pazarlama öğrenimi gördü. 1962'de Kıbrıs'ta Ortadoğu Araştırma Merkezi adlı bir piyasa araştırmaları şirketi kurdu. Çok geçmeden Ortadoğu'daki en büyük araştırma kuruluşu durumuna gelen bu şirket sayesinde büyük bir servet edindi.

Şubat 1988'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerine Emekçi Halkın İlerici Partisi'nin (AKEL) desteğiyle bağımsız aday olarak katıldı. Demokratik Birlik Partisi'nin lideri Glafkos Klerides ve Cumhurbaşkanı Spiros Kipriyanu'yu geride bırakarak cumhurbaşkanı seçilen Vasilii, göreve başladıktan sonra adanın bölünmüşlüğüne bir çözüm bulmak için KKTC cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ile ikili görüşmelere başladı. 1988'deki seçim kampanyasında savunduğu Avrupa Topluluğu ile gümrük birliğini sağlamak için 4 Temmuz 1990'da tam üyelik için başvurdu. Vasilii'nun, Yunanistan'ın da desteğiyle, Kıbrıs konusunda BM'nin gözetiminde bir uluslararası konferans düzenlenmesi yönündeki çabaları sonuç vermedi. 1992'de BM genel sekreterinin aracılığıyla ve Güvenlik Konseyi'nin bilgisi altında New York'ta Denktaş'la yürüttüğü görüşmelerde de anlaşma sağlanamadı. Vasilii 1993'teki başkanlık seçiminin ilk turunda birinci olduysa da, ikinci turda Klerides karşısında yenilgiye uğradı.

vasiyet, hüküm ve etkisi ölüme bağlı tek taraflı hukuki işlem. Bir kimsenin, ölümün-

den sonraya yönelik olmak üzere, mallarında yasanın koyduğu sınırlar içinde tasarrufta bulunmasını sağlar. Bu tasarrufları içeren ve yasanın öngördüğü biçimlere uyularak hazırlanan vasiyetname el yazısıyla, resmi ya da sözlü olabilir.

El yazılı vasiyetname, vasiyetçinin yer ve tarih belirterek, ayrıca imzasını koyarak kendi el yazısıyla yazdığı bir metinden oluşur. Düzenlenmesi daha kolay ve masrafsızdır; tanığa gerek olmamasından dolayı gizli tutulabilme gibi bir üstünlüğü de vardır. Ama aleyhine tasarrufta bulunulan kişilerce kolayca yok edilebilir ya da değiştirilebilir.

El yazılı vasiyetnameye göre ispat gücü daha fazla olan resmi vasiyetname, sulh yargıcı, noter ya da görevli kılınabilecek başka bir resmi memur tarafından düzenlenir. Uygulamada daha çok noterlerin düzenlediği bu vasiyetnamede, ayrıca iki tanığın da bulunması gerekir. Okuma yazma iktidarı bulunan vasiyetçi istek ve tasarruflarını resmi memura yazılı ya da sözlü olarak bildirir. Resmi memur bunları yazdıktan sonra, metni okuması için vasiyetçiye verir. Vasiyetçi belgeyi isteklerine uygun bulursa imza eder; imza yerine mühür kullanmak ya da parmak basmak geçerli sayılmaz. Ardından resmi memur tarih koyarak metne şahsen imzasını atar. Bu işlemlerin tamamlanmasından sonra vasiyetçi, vasiyetnameyi okuduğunu ve bunu son isteklerine uygun bulunduğunu resmi memur ve iki tanık önünde beyan eder. Tanıkların vasiyetçiyi tasarrufa ehil gördüklerini içeren bir şerh vererek imza atmalarıyla resmi vasiyetnamenin düzenlenmesi tamamlanır. Okuma yazma bilmeyen ya da okuma yazma iktidarından yoksun olan vasiyetçilere, resmi memurun hazırlamış olduğu vasiyetname metni, iki tanık önünde bizzat resmi memur tarafından okunur. Bu tür resmi vasiyetnamede vasiyetçinin vasiyetnameyi imza etmesi zorunlu değildir.

Sözlü vasiyetname için, vasiyetçinin gerek ölüm tehlikesi, salgın, bulaşıcı hastalık, savaş, doğal afet gibi olağanüstü bir nedenle el yazılı, gerek resmi vasiyetname düzenlemeyecek durumda bulunması koşulu aranır. Ayrıca vasiyetçinin istek ve tasarruflarını iki tanık önünde söylemesi ve bunun yazılı bir belge olarak düzenlenmesi konusunda iki tanığı vekil olarak ataması gerekir. Tanıklar sözlü vasiyeti en kısa sürede yazıya geçirerek, vasiyetin olağanüstü koşullarda yapıldığını onaylayan bir beyanla belgeyi yetkili mercie teslim etmekle yükümlüdür.

Tek taraflı bir hukuki işlem olması nedeniyle, vasiyetçi vasiyetnamesinden istediği zaman geri dönebilir. Bu işlem açık bir beyanla, yeni ve farklı bir vasiyetnameyle ya da vasiyetçinin vasiyetnameyi yok etmesiyle gerçekleştirilir.

vasiyeti tenfiz memuru, vasiyette bulunan kişinin, son isteklerini yerine getirmek, mirasını bölüştürmek ve bununla ilgili işlemleri yürütmek üzere atadığı kişi. Bu atamayı öğrenen kişinin 15 gün içinde görevi kabul ya da red kararını bildirmesi gerekir. Bu süre içinde hiçbir yanıt verilmesi, görevi kabul sayılır. Hizmeti karşılığında uygun bir ücret isteme hakkı olan tenfiz memuru, vasiyeti hazırlayanın istekleri doğrultusunda mal varlığını yönetme, alacakları tahsil etmek, borçları ödeme ve terekeyi vârisler arasında paylaşırma gibi görevleri yerine getirir. Ortada vasiyet ve taşınmaz mal yoksa ve vârisler mirasın nasıl paylaşılacağına kendi aralarında karar veremiyorlarsa, tenfiz memuruna gerek duyulmaz.

Vaslui, Romanya'nın doğusunda il (*județ*). Yüzölçümü 5.300 km²'dir. Doğuda Moldova ile komşudur. Tepelerle kaplı olan il topraklarının sularını Elan, Birlad ve Tuto-va ırmakları toplar. İl merkezi Vaslui ile Huși ve Fâlcu kentlerinde yapı malzemesi, kereste, ahşap eşya ve gıda maddesi üretilir. 14. yüzyılda Moldavya prenslerinin ikametgâhı olan Birlad, bir makine ve tekstil üretim merkezidir. Birlad kenti aynı zamanda tiyatrosu, tarih ve bilim müzesi ve 17. yüzyıldan kalma kiliseleriyle tanınır. Öteki önemli yerleşmeler Negrești, Ștefan cel Mare ve Dragomirești'dir. İldeki başlıca tarımsal etkinlikler hayvancılık, bağcılık ve tahıl üretimidir. Nüfus (1992 geç.) 457.800.

Vaslui, Romanya'nın kuzeydoğusunda, Vaslui ilinin (*județ*) merkezi kent. Birlad Irmağı kıyısında yer alır. 1475'te, Vaslui yakınlarında, kendi ordusunu üç kat daha büyük bir Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratan Ștefan (Büyük) 1490'da kentteki Vaf-tizci Yahya Kilisesi'ni ve prenslik sarayını yaptırdı. Günümüzde bir ticaret merkezi olan kentte, yöreye özgü killi topraktan kiremit ve tuğla üretilir. Kentten kara ve demir yolları geçer. Nüfus (1989 tah.) 73.666.

vassa (Pali dilinde "yağmurlar"), Sanskrit dilinde VARSHA, Budacı keşişlerin, özellikle Güneydoğu Asya'da üç ay süren muson mevsiminde inzivaya çekilmeleri geleneği.

Genellikle dilenerek ülkeyi dolaşan keşişlerin yağmur mevsiminde manastırlarda toplanarak din eğitimine ağırlık vermeleri geleneği, bir olasılıkla Güney Asya'da ulaşımın güçleştiği muson yağmurları döneminde bir köy yakınındaki korulara sığınan çilecilerin eski bir geleneğinden kaynaklanıyordu. Yağmurlar süresince çileciler günlerini meditasyonla geçirir, geçimlerini çevredeki köylülerin verdikleri sadakalarla sağlardı. Buda'nın yaşadığı dönemde (İÖ 6. yy) bu uygulama Hindistan'da yaygınlaşmıştı. Aydınlanmaya eriştikten sonra Buda'nın yağmur mevsimlerini Benares yakınlarındaki ormanda korunaklı bir yerde geçirdiği söylenir.

Buda'nın ölümünden sonra da *vassa* geleneğini sürdüren izleyicileri muson mevsiminde bir araya gelerek Budacı disiplinin kurallarını okur, *dharma* öğretilerine bağlılıklarını pekiştirirlerdi. Tarikatlarla (*sangha*) halktan gelen sadaka ve yardımların artmasıyla *vassa* geleneğinin sürdürüldüğü yerler (*vihara*'lar) daha kalıcı nitelik kazandı. Buda'nın hayranı ve izleyicisi olan güçlü Maurya kralı Aşoka'nın tahta çıkmasıyla (İÖ 3. yy) *vihara*'lar Kuzey Hindistan'ın tümüne yayıldı ve hem Güney ve Güneydoğu Asya'daki Budacı büyük manastır merkezlerinin (*Mahavihara*'lar), hem de Theravada Budacılığında günümüzde de sürdürülen yıllık inziva geleneğinin kurumsal örneğini oluşturdu. Özellikle Çin ve Japonya'daki Mahayana Budacılığında ise *vassa* geleneği büyük ölçüde ortadan kalktı.

Her Budacı erkeğin geleneksel olarak bir süre manastırda yaşadığı Tayland'da geçici bir süre için keşiş yaşantısını tatmak anlamına gelen *vassa* büyük önem taşır. Keşişlerde kıdem, manastırda geçirilen *vassa* dönemlerinin sayısına bağlıdır.

Vassa dönemi ay takvimine göre sekizinci ayın (genellikle temmuz) ikinci yarısında başlar ve on birinci ayda (genellikle ekim) dolunayla biter. *Vassa*'nın bitiminde *pavara*na töreni düzenlenir. Bu törende, rütbe ve kıdem ayrımlı yapılmaksızın her keşiş, kurallara uygun davranmaması durumunda öbür keşişlerden ders almayı kabul eder. *Vassa*'nın bitimini izleyen ilk ay içinde düzenlenen *kathina* (kumaş) töreninde ise

manastır dışından gruplar keşiflere armağanlar sunar.

Vassaf, asıl adı ŞERAFEDDİN (ya da ŞİHABEDDİN) ABDULLAH BIN FAZLULLAH ŞİRAZİ (d. 1265, Şiraz - ö. 1334), özellikle süslü düzyazısıyla tanınan İranlı tarihçi ve şair. Öğrenimini Şiraz'da tamamladı. Dönemin vezirlerinden destek ve himaye gördü. Daha çok *Tarih-i Vassaf* adıyla tanınan *Tecziyetü'l-Emsâr ve Tecziyetü'l-Â'sar* adlı yapıtının ilk üç cildini 1303'te İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a, ikinci bölümünü de 1312'de Olcaytu'ya sundu. Cüveynî'nin *Tarih-i Cihangir*'sının zeyli niteliğindeki *Tarih-i Vassaf* beş bölümden oluşur. 1258-1328 arasını kapsayan yapıt özellikle İlhanlılara, Salgurlulara ve Delhi sultanlarına ilişkin bilgiler verir. Yapay ve ağır bir üslubun egemen olduğu yapıta, anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla birçok şerh yazılmıştır. İlk kez 1856'da Bombay'da, daha sonra 1938'de Tahrân'da basılan *Tarih-i Vassaf*'ın birinci cildi Hammer'in Almanca çevirisiyle 1856'da Viyana'da yayımlanmıştır.

vassale, kâğıtları kirlenmiş ya da yırtılmış yazma kitapların bu sayfalarına kâğıt eklenerek onarılması. Kirlenmiş ya da yırtılmış kâğıtlar, temiz ve sağlam kalmış yanlarından tıraş edilir, sonra gene tıraş edilmiş aynı renkte kâğıtla uçları birbiri üstüne bindirilerek onarılır. Bu işlemin ustalıklı yapılması durumunda ek yerleri belli olmaz. Yazma kitaplarda yazı ile kenarı ayırmak için altınla çekilen ve cetvel denen çizgilerdeki bozuklukların onarılmasına da vassale denir.

Västerås, İsveç'in ortadoğu kesiminde, Västmanland ilinin (län) merkezi kent. Svartån Irmağının Mälär Gölüne döküldüğü noktada, Stockholm'un batısında yer alır. İsveç'in iç kesimindeki en büyük liman kenti ve bir elektrikli makine üretim merkezidir. Başlangıçta Aros (İrmak Ağza), daha sonra da Västra (Batı) Aros adıyla anıldı. Ortaçağın başlarında bir ticaret merkezi durumuna geldi ve piskoposluk bölgesi yapıldı. Bergslagen bölgesinden çıkarılan demir ve bakır cevheri ortaçağ boyunca kentin limanından ihraç edildi. Kentte birkaç kez ulusal meclis (*diet*) toplandı. 1527'de toplanan mecliste alınan kararlar İsveç'te Reform hareketinin başlamasında önemli rol oynadı. 1544'te toplanan mecliste ise krallığın seçimle değil veraset yoluyla işbaşına gelmelerini öngören bir karar alındı. Kentteki önemli yapılar arasında, içinde Kral XIV. Erik'in mezarı bulunan katedral ile bugün müze olarak kullanılan, 12. yüzyıldan kalma şato sayılabilir. Nüfus (1992 tah.) belediye, 120.354.

Västerbotten, İsveç'in kuzeyinde il (län). Botni Körfezinden Norveç sınırına kadar uzanır. Tarihîsel Västerbotten yönetim bölgesini (*landskap*) ve Ångermanland'la Lapp-land'ın bazı kesimlerini kapsayan ilin yüzölçümü 55.401 km²'dir. İl toprakları körfez kıyısından ormanlarla kaplı plato bölgesine doğru gittikçe yükselerek, Norveç sınırını yakınlarındaki Burg Dağlarında (*fjällen*) 1.426 m yüksekliğe ulaşır. İlde çiftçilik, ormancılık ve madencilik önemlidir. Eskiden tomruklar ırmakların akıntılarına bırakılarak ilin yönetim merkezi ve başlıca limanı olan Umeå(*) ile Skellefteå gibi kıyıdaki kereste işleme merkezlerine ulaştırılırdı. Boliden, Rävilden ve Kristineberg'den çıkarılan bakır, kurşun, gümüş ve bizmut Rönnskär'de işlenir. Nüfus (1992 tah.) 253.835.

Västergötland, İsveç'in güneybatısında tarihîsel yönetim bölgesi (*landskap*). Skara-

borg ili (län) ile Älvsborg, Göteborg och Bohus, Hållands ve Örebro illerinin bazı kesimlerini içine alır. Vättern ve Vänern gölleri arasında 16.675 km²'lik bir alanı kaplar. Västergötland'ın yalnızca küçük bir bölümü deniz kıyısındadır; bu bölgede İsveç'in ikinci büyük kenti ve önemli limanlarından biri olan Göteborg yer alır.

Adı Batı Gotland anlamına gelen bölgede Paleolitik Çağda kalabalık bir topluluk yaşıyordu. Daha sonra Danların yönetimine giren Västergötland'a 8. yüzyılın ortalarından sonra özerklik tanındı. Bölge 13. ve 14. yüzyıllarda, rakip hanedanlar arasındaki savaşlara sahne oldu.

Bölgenin verimli düzlüklerin bulunduğu kuzey kesiminde başta yulaf, buğday ve çavdar olmak üzere çeşitli ürünler yetiştirilir. Sanayi tesisleri Göteborg, Borås ve Vänernborg kentlerinin çevresinde toplanmıştır. Başlıca sanayi dalları işlenmiş şeker, tekstil, kâğıt, porselen ve kibritle üretimdir; kireçtaşı madenciliği, gemi yapımı ve balıkçılık da önemli ekonomik uğraşlardır. Göteborg dışındaki önemli yerleşmeler Mariestad, Vänernborg, Trollhättan, Borås, Skara, Mölndal, Alingsås, Ulricehamn, Lidköping, Skövde, Hjo, Tidaholm ve Falköping'dir. Nüfus (1988 tah.) 1.125.461.

Västernorrland, İsveç'in kuzeydoğusunda il (län). Botni Körfezinin kıyısında yer alır. Yüzölçümü 21.678 km² olan il, ülkenin tarihîsel yönetim bölgelerinden (*landskap*) olan Medelpad ile Ångermanland'ın büyük bölümünü kapsar. Eskiden Ångermanälven (Ångerman Irmağı) ve öteki akarsuların akıntılarına bırakılarak kıyıdaki kereste işleme merkezlerine ulaştırılan tomruklar, bugün büyük ölçüde kara ve demir yoluyla taşınmaktadır. Başlıca kereste ve kâğıt hamuru ihraç merkezleri olan il merkezi Härnösand'la Sundsvall ve Örnsköldsvik Stockholm'e kara, demir ve hava yoluyla bağlıdır. Nüfus (1992 tah.) 261.280.

Västmanland, İsveç'in orta kesiminde il (län). Mälär Gölünün kuzeyinde yer alır. Yüzölçümü 6.302 km²'dir. Her ikisi de geleneksel birer yönetim bölgesi (*landskap*) olan Uppland'ın güneybatısını, Västmanland'ın da doğusunu kapsar. Güneydoğusundaki verimli topraklarla kaplı ova kuzeydeki dağlık Bergslagen bölgesine doğru yükselir. Arboga'nın, Kolbäck'sın ve bazı küçük ırmakların suladığı bu ovada mandıracılık yapılır, çiçek yetiştirilir. Bergslagen yöresindeki Fagersta kentinde madencilik ve metal işleme önem taşır. Zengin demir yatakları ile daha küçük çaptaki bakır, kurşun ve çinko yataklarının varlığı il merkezi Västerås(*) ile Köping kentlerinin bir sanayi merkezi olarak gelişmesine yol açmıştır. Nüfus (1992 tah.) 259.438.

Vasto, İtalya'nın ortagüney kesiminde, Abruzzi yönetim bölgesindeki Chieti ilinde kent. Antik Çağda Histonium adıyla anılan kentte bir arkeoloji müzesi ile 13. yüzyıldan kalma bir kale vardır. Kentteki katedralin ön cephesi ve gotik üsluptaki kapısı da 13. yüzyılda yapılmıştır. Vasto'daki bir başka önemli yapı da D'Avalo ailesinin sarayıdır (16. yy). Nüfus (1988 tah.) 32.932.

Vasubandhu (ü. 4. yy), Hintli Budacı filozof ve mantıkçı. Filozof Asanga'nın kardeşiydi. Sarvastivada öğretisini benimsemiş olmasına karşın Asanga'nın öncülüğünde Mahayana Budacılığına yöneldi. Biçimsel tartışmada çıkarıma ulaşma işlemiyle (beş aşamalı) kişisel düşünme yöntemi (üç aşamalı) arasında ayırım yaparak klasik Hint tasım mantığını geliştirdi. Yazdığı birçok *şāstra*'da (inceleme) görünüşteki bütün dış

nesnelerin yalnızca zihinsel gösterimler olduğunu savundu. Sarvastivada öğretisinin sistemli olarak ortaya konduğu *Abhidharmaśāstra* adlı yapıtı da Mahayana Budacılığına benimsemeden önce onun yazdığı kabul edilir.

Vasudeva, Yadava kabilesinin Satvata tarikatından Vasudeva'nın oğlu Kṛiṣṇa'nın (Kṛṣṇa) anıldığı baba adı. İÖ 7-6. yüzyıllarda Kuzey Hindistan'ın Mathura bölgesinde yaşadığı sanılır. Madhya Pradesh eyaletinin Vidiṣa (Bhilsa) kenti yakınlarındaki Besnagar'da bulunan İÖ 2. yüzyıla ait önemli bir yazıtta, Hindistan'da Bhagavata (Tanrı'ya Coşkuyla Tapınan Kişi) adıyla anılmayı seçen Yunanlı elçi Heliodoros'un Vasudeva onuruna bir sütun diktiği, sütunun tepesinde bir Garuda (Tanrı Vişnu'nun binek kuşu) figürünün bulunduğu belirtilir. Büyük Hint destanı *Mahabharata*'nın en eski bölümlerinde Kṛiṣṇa'nın tanrılığı hâlâ kesin görünmemekle birlikte, *Bhagavadgita*'nın yazıldığı dönemde (İS 1-2. yy) Vasudeva-Kṛiṣṇa artık Tanrı Vişnu ile açıkça özdeşleştirilmiştir.

Vasudeva ya da Kṛiṣṇa'ya tapınan Hinduizm içindeki en eski tanrıca akımlardan birini oluşturmuş, bunların Bhagavata gibi başka tarikatlarla kaynaşması Vişnuculuğun başlangıcını temsil etmiştir.

Vasvar Antlaşması, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan barış antlaşması (10 Ağustos 1664). Osmanlı Devleti'nin, gerileme dönemine girmeden önce iyi koşullarla imzaladığı son antlaşmalardan biridir.

Avusturya'nın Erdel'e (Transilvanya) müdahalesinin gitgide artması karşısında görüşmelerden bir sonuç alınamayınca Osmanlı Devleti Avusturya üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdi. Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Avusturya'nın doğusundaki kale ve kasabaları hızla ele geçirmesi üzerine Avusturya barış istedi. Görüşmelerden sonra 10 maddelik bir protokol hazırlandı. Protokole göre, belgenin Osmanlı padişahı ile Avusturya imparatoru tarafından imzalanmasına değin Osmanlı ordusu harekâtını serbestçe sürdürebilecekti. Avusturya'yla uygun koşullarda bir antlaşma imzalamak isteyen Osmanlılar, bundan yararlanarak Viyana'ya baskıda bulunmak amacıyla giriştikleri Saint Gotthard Savaşı'nda(*) yenilgiye uğradı. Buna karşın Avusturya barış istediğini yineledi ve 10 Ağustos 1664'te Vasvar Antlaşması imzalandı.

Antlaşmaya göre Avusturyalılar Erdel'de işgal ettikleri yerleri boşaltacak, her iki tarafın askerleri aynı sürede Erdel'den çekilecek, Osmanlı himayesindeki Erdel prensi yerinde kalacak ve Osmanlılara haraç verecek, Serinvar Kalesi ile öteki palangalar yeniden yapılmamak üzere Avusturya'ya bırakılacaktı. Taraflar sınırındaki çete eylemlerine son verecek, dostluğun bir belirtisi olarak Avusturya imparatoru Osmanlı padişahına 200 bin karakuruş değerinde hediyeye gönderecek, padişah da buna uygun karşılık verecekti.

vaşak, *Felidae* (kedigiller) familyasından yırtıcı iki memeli türünün ortak adı. Karakulağ(*) yakın akrabası olan bu hayvanlardan doru vaşak(*) (*Felis rufa*) yalnız Kuzey Amerika'da, bayağı vaşak (*Felis lynx*) Avrasya'da ve Kuzey Amerika'nın kuzey kesimlerindeki ormanlarda yaşar. Eskiden her üç tür de *Lynx* cinsi içinde sınıflandırılmıştır.

Bayağı vaşanın bazen ayrı birer tür olarak sınıflandırılan birçok alttürü vardır. Bunlar arasında Kanada vaşağı (*F. canadensis*) ile soyu tükenme tehlikesi gösteren ve günümüzde yalnız İspanya'nın dağlık güney kesimlerinde yaşayan İspanya vaşağı (*F. pardina*) sayılabilir.

Bayağı vaşanın bacakları uzun, pençeleri iri, tabanları tüylü, başı geniş ve kısadır. Kulaklarının ucunda uzun tüy tutamları bulunur. Boynunda kabank bir yaka oluşturan sarımsı kahverengi postu özellikle alt bölümlerinde belirginleşen siyah ve kahverengi beneklerle bezelidir. Kulaklarının ucundaki tüyler gibi kuyruğunun ucu da

Bayağı vaşak (*Felis lynx*)
Philip Wayne—EB Inc.

siyahtır. Uzunluğu 10 cm'ye ulaşan sık ve yumuşak tüylü kış postu giysilerin süslenmesinde kullanılır. Omur yüksekliği yaklaşık 60 cm, uzunluğu 10-20 cm'lik kuyruğu dışında 80-100 cm, ağırlığı 10-20 kg'dır.

Geceleri dolaşmaya çıkan, çiftleşme dönemi dışında sessiz olan bayağı vaşak yalnız ya da küçük gruplar halinde yaşar. İyi bir tırmanıcı ve yüzücüdür. Genellikle kuşlar ve küçük memelilerle beslenmekle birlikte karaca gibi küçük yapılı çifttoynaklılara da saldırır. Dişi yaklaşık iki ay süren gebelik döneminin ardından kış sonunda ya da bahar başında 1-4 yavru doğurur. Bu tür Türkiye'nin özellikle Karadeniz Bölgesi'ndeki ormanlarda görülür. Ayrıca Bursa ve Balıkesir yörelerinde, İç Anadolu Bölgesi'nin batı kesimlerinde, Kars, Erzurum, Bitlis ve Hakkâri yörelerindeki dağlarda yaşadığı, 2.500 m yüksekliğe kadar çıktığı bildirilmektedir.

Vaşolar, Kuzey Amerika'nın Büyük Havza bölgesinden, Sierra Nevada'nın hemen doğusundaki Tahoe Gölünün çevresini yurt edinen Yerli kabilesi. Dil bakımından öteki Büyük Havza halklarından ayrılan Vaşolar, Hoka grubuna sokulur.

Aileyle birlikte kış aylarında hanehalkını oluşturan akrabalar, Vaşoların temel sosyo-ekonomik birimiydi. Ailenin sağlıklı üyeleri her yaz doğudaki vadilere göçerek çeşitli kökler ve böğürtlen toprak, küçük av hayvanları avlardı. Koni biçimindeki evlerini ve giysilerini geyik ve antilop derisinden yaparlardı. Kusursuz sepet örgüleriyle ünlüydüler.

Yakın geçmişe değin şamanizm Vaşo yaşamının önemli bir parçasıydı. Şamanların hastalıklara neden olabileceği ya da hastaları iyileştirebileceğine inanılırdı.

Vaşukani, VASSUKKANI olarak da bilinir, Mezopotamya'nın kuzey kesiminde, İÖ y. 1500-y. 1360 arasında hüküm süren Mitanni Devleti'nin başkenti. Habur Irmağının kaynağının yakınlarında yer aldığı sanılır. İÖ y. 1355'te Hitit kralı I. Şuppiluliuma'nın ordu-larınca yağmalandı ve Hitit İmparatorluğu'nun bir parçası durumuna geldi. Şuppiluliuma'nın ölümünden (İÖ y. 1336) sonra Asurların yönetimine girdi.

Vatan, İstanbul'da yayımlanan günlük gazete.

Ahmet Emin (Yalman) tarafından 26 Mart 1923'te çıkarılmaya başlandı. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarını eleştiren yazılarından ötürü ve Tahrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak 12 Ağustos 1925'te kapatıldı; Ahmet Emin de İstiklal Mahkemesi'ne verildi.

Ahmet Emin Yalman 19 Ağustos 1940'ta Kâzım Taşkent, Enver Adakan, Ragıp Devres ve Ahmet Kara'nın yardımlarıyla *Vatan*'ı yeniden çıkarmaya başladı. Hitler Almanyası'nı eleştiren yayınlarıyla dikkati çeken gazete, Varlık Vergisi gibi konularda iktidarı eleştirdi ve birçok kez kapatıldı. Çok partili döneme geçilince (1946) Demokrat Parti'yi (DP) destekledi. 1955'ten sonra ise DP iktidarına muhalefet etti. Yalman bu yüzden sık sık yargılandı, kovuşturulmaya uğradı. Yalman'ın ortaklarıyla anlaşmazlığa düşerek 1961'de gazeteden ayrılmasından sonra *Vatan* Naim Tirali yönetiminde çıktı. Bir süre, yeni kurulan Türkiye İşçi Partisi'ni (TİP) destekledikten sonra yayımını Ankara'da akşam gazetesi olarak sürdürdü. *Vatan*'ın 1940 sonrasında başlıca yazarları Mümtaz Faik Fenik, Advie Fenik, Sinan Korle, İhsan Ada, Sadun Tanju, Emil Galip Sandalcı, Naim Tirali, Oktay Akbal ve İlhan Selçuk'tu. 12 Mart 1976'da eski Milli Birlik Komitesi üyesi Numan Esin tarafından İstanbul'da yeniden çıkarılan gazete, Mart 1978'de yayımına son verdi.

Vatan Cephesi, Türkiye'de, Demokrat Parti (DP) iktidarı döneminin (1950-60) sonlarında, partiye yeni yandaşlar kazandırmak ve muhalefeti etkisizleştirmek amacıyla kurulan cephe.

27 Ekim 1957'deki milletvekili genel seçimleri DP'nin başarısıyla sonuçlanmakla birlikte, DP ilk kez muhalefet partilerinin toplamından daha az oy aldı. Bunun üzerine muhalefet partileri, DP iktidarını "azınlık iktidarı" olarak nitelemeye başladı. DP'nin bu savı etkisiz kılmak için başvurduğu girişimlerden biri de Vatan Cephesi'nin oluşturulmasıydı. Vatan Cephesi'nden ilk kez, 12 Ekim 1958'de DP Manisa il kongresinde Başbakan Adnan Menderes söz etti. Menderes bu konuşmasında, ana muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) etkinlikleri sonucunda yaratıldığını öne sürdüğü kin ve husumet cephesine karşı bir Vatan Cephesi kurulmasını istedi. Ardından hükümet, DP örgütünü ve parti üyelerini Vatan Cephesi'ne üye olmaya yönlendirdi. 31 Aralık 1958'de bir hükümet bildirisiyle, iktisadi devlet teşekküllerinde çalışanların da DP'ye üye olabilmeye olanağı tanıdı. Bir yandan da Vatan Cephesi'ne üye olanların adları devlet radyosundan her gün yayımlanmaya başladı.

Buna karşılık CHP ve öteki muhalefet partileri, yurttaşların Vatan Cephesi'ne bası ya da temelsiz vaatlerle üye yapıldığını, yayımlanan üye listelerinin çoğunun da asilsiz olduğunu öne sürdü ve bu görüşü yaymak için ülke çapında geziler düzenledi. Ülkede siyasal gerginliği daha da artıran Vatan Cephesi girişimi, DP iktidarının askeri bir müdahaleyle sona erdiği 27 Mayıs 1960'a değin sürdü.

Vatan Partisi (VP), Türkiye'de 1954 ve 1975'te iki kez kurulan sosyalist siyasal parti.

Hikmet Kıvılcımlı'yla(*) 12 arkadaşının 11 Kasım 1954'te İstanbul'da kurduğu partinin

genel başkanlığına Kıvılcımlı, genel sekreterliğine Osman Sercan getirildi. Tüzüğünde işçi sınıfı partisi olduğunu belirten VP'nin programında temel maddeler tam demokrasi, toprak reformu ve sanayileşme idi. VP'nin öteki siyasal talepleri arasında nispi seçim sisteminin uygulanması, seçmen yaşının 19'a indirilmesi, partisinden ayrılan milletvekilinin TBMM üyelüğünden de ayrılması, yasa oluşturmada referandum da başvurulması yer alıyordu.

VP 27 Ekim 1957'deki milletvekili genel seçimlerine İstanbul ve İzmir'de katıldı. Seçimlerden birkaç gün sonra, 5 Kasım 1957'de Kıvılcımlı, seçim kampanyası sırasında dini siyasete alet ederek komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklandı. Bunu başka tutuklamalar izledi. VP yöneticileri 23 Ocak 1959'da Türk Ceza Kanunu'nun 141. maddesini ihlal suçundan, 5-15 yıl hapis cezası istemiyle yargılanmaya başladı. Dava 27 Mayıs 1960'taki askeri müdahaleden sonra sonuçlandı ve parti yöneticileri suçsuz bulundu. Ama VP siyasal etkinliği sürdürmedi, 1966'da da kendini feshetti.

Vatan Partisi ikinci kez 21 Ocak 1975'te İstanbul'da kuruldu. Kurucuları arasında, 1971'de ölen Kıvılcımlı'nın eşi Emine Kıvılcımlı ile bazı eski VP kurucuları ve üyeleri de vardı. Eski benzer bir program ve tüzükle kurulan yeni VP de siyasal bakımdan etkili olamadı. Parti içinde beliren görüş ayrılıkları sonucunda genel başkanlığa Feridun Şakar getirildi. Bir grup VP'li ise ayrılarak Sosyalist Vatan Partisi'ni kurdu. 12 Eylül 1980'deki askeri müdahaleden sonra öteki siyasal partilerle birlikte her iki partinin de siyasal varlığı sona erdi.

Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) önce kurulan siyasal örgüt. Kaynaklarda örgütün kuruluşuna ilişkin farklı bilgiler verilmektedir. Bir kaynağa göre Dr. Mustafa (Cantekin) tarafından 1904'te ya da 1905 başlarında Vatan Cemiyeti adıyla Şam'da kuruldu. Daha sonra Vatan ve Hürriyet Cemiyeti adını aldı. Örgüte Haziran-Ekim 1905 arasında katılan Mustafa Kemal, Şubat-Mayıs 1906 arasında gizlice gittiği Selanik'te Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin bir şubesini kurdu; ama Suriye'ye dönmesinin ardından Selanik şubesi Eylül 1906'da kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne katıldı.

Başka bir kaynağa göre Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, Şam'da 3. Ordu'da görev yapan Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından Aralık 1906'da kuruldu. Örgütün başlıca amacı Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması ve meşruti yönetim dönüşmesiydi. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, bulunduğu bölgede, Avrupa'dan gelen Jön Türk yayınlannın dağıtımını gerçekleştirdi ve kendisine katılan üyelerle Kudüs'te Mülazım Celâl, Yafa'da Kaymakam Hamdi beylerin yönetiminde birer şube kurdu. Ama bunlar dışında önemli bir etkinliği olmadı. II. Meşrutiyet'in ilanının (1908) Kudüs ve Medine'de geciktirilmesi üzerine, cemiyetin eski üyeleri hareket geçerek meşrutiyetin burada da ilan edilmesini sağladılar. Örgüt kısa süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Şam şubesine dönüştü.

vatana ihanet, ülkenin varlığını ve bütünlüğünü tehlikeye düşürücü etkinliklerde bulunma. Genelde ağır cezayı gerektiren bir suç sayılan vatana ihanet kapsamı ülkeden ülkeye değişir.

Türk hukuk sisteminde vatana ihanet suçları çeşitli yasalarda düzenlenmiştir. Bu konudaki ilk düzenleme olan 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda, saltanatın kaldırılmasına ve ulusal egemenliğin

TBMM'nin manevi kişiliğinde olduğuna ilişkin karara aykırı davranışta bulunanların ya da yayın yapanların vatan haini sayılacağı belirtilir. Aynı yasaya 1925'te yapılan ekle, dini siyaset amaçlara temel ya da araç yapmaya yönelik dernek kuranların, bu tür derneklere katılanların, dini araç yaparak devlet düzenini değiştirmeye, devletin güvenliğini bozmaya, halkı birbirine düşürmeye çalışanların ya da bu yönde yayın yapanların da vatan haini sayılacağı belirtilmiştir. Hiyanet-i Vatan Kanunu Nisan 1991'de çıkarılan Terörle Mücadele Kanunu'ndaki bir hükümler yürürlükten kaldırılmış bulunmaktadır.

1930 tarihli Askeri Ceza Kanunu'nun "Hiyanet" başlığını taşıyan faslı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) belirli maddelerine gönderme yaparak vatan aleyhine hareketler, savaş ihaneti, ulusal savunmaya ihanet, ulusal savunma aleyhine hareketler, ulusal direnişi kırma, ulusal savunma araçlarını tahrip ve savaş tutsaklarının sözlerini tutmaması gibi suçları düzenler. Ağustos 1960 tarihli ve 15 sayılı yasa ise TCK'nın 125-133, 141, 142, 146, 149, 150 ve 163. maddelerinde sayılan eylemleri aynı zamanda vatana ihanet suçları olarak nitelendirmiştir. Bu suçların yurtdışında işlenmesi durumunda zamanaşımı hükümleri işlemez. Nisan 1991'de çıkarılan Terörle Mücadele Kanunu'ndaki bir hükümler 141, 142 ve 163. maddeler yürürlükten kaldırıldığından, söz konusu maddelerde ilgili eylemler vatana ihanet kapsamından çıkmış bulunmaktadır. Vatana ihanet suçları büyük ölçüde ölüm cezası, kısmen de uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı cezalarla karşılanır.

İngiltere'de vatana ihanet devlete karşı savaş açma ve düşmana yardım etme suçlarını kapsar. ABD'de de benzer bir yaklaşım benimsenerek vatana ihanet suçunun sınırları anayasayla belirlenmiş ve Kongre'nin bunu değiştiremeyeceği hükme bağlanmıştır. Japonya'da ise vatana ihanetle ilgili hükümlerde başka ülkelerle ittifakları bozmaya yönelik davranışlar ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla başka bir ülkede savaş açmayı savunan bir Japon yurttaşı vatana ihanet suçundan cezalandırılabilir.

Vatanabe Kazan, asıl adı VATANABE COZEI (d. 20 Ekim 1973, Edo [bugün Tokyo] - ö. 23 Kasım 1841, Tahara, Japonya), modeller-

rinin karakterini yansıtan portreleriyle tanınan Japon ressam. Batı perspektif kurallarının Japon sanatına uyarlanmasına öncülük etmiştir.

Yoksul bir köylü ailesinden geliyordu. Geçimini sağlamak amacıyla resim dersleri aldı. Öğretmenlerinden biri Wenren ressamlarından (amatör aydın ressamlar) Nanga (Buncin-ga) okuluna bağlı ünlü bir ressamdı. 1832'de Mikava beyinin hizmetindeyken önemli bir göreve atanarak Edo'ya gönderildi. Ayrıca kıyı savunmasının sorumluluğunu üstlendi. Tokugawa şogunluğunun katı yabancı karşıtı politikasına muhalefet nedeniyle gözden düştü ve uzun süre ev hapsinde tutuldu. Daha sonra, öğrencilerinin kendisini desteklemek amacıyla Edo'da bir sergi açmayı planladıklarını öğrenince bunun ailesine ve bağlı olduğu beye zarar vereceğinden kaygıya kapılarak intihar etti.

Vatanabe son derece yenilikçi bir ressamdı. Batı alandaki yeteneğini sayısız tasarlara dayandırdığı sağlam bir teknikte bütünleştirdi. Batı perspektif ilkelerini Doğu teknikleriyle birleştirmeyi başardı. En başarılı olduğu dal, bilgin Takami Senseki ve kaligraf İchikawa Belan'in portrelerinde görüldüğü gibi, modellerinin kişiliklerini derin bir sezgi ve olağanüstü gerçekçilikle işlediği portre çalışmalarıydı. Erken ölümü geleneksel Japon sanatıyla çağdaş Batı sanatının bütünleşmesini geciktirmiştir.

Vatanabe Osamu (d. 21 Ekim 1940, Asahikava, Japonya), sporculuk yaşamındaki 300'ü aşkın maçta hiç yenilmeyen Japon güreşçi. 62 kg serbest stilde 1962 ve 1963'te Dünya, 1964'te de Olimpiyat şampiyonu olmuştur. Japon milli takımının üyesi olarak elde ettiği 186 galibiyetin çoğunu tuşla kazanmış, bu maçlarda rakiplerine tek puan vermemiştir.

Ülkesinde ilk şampiyonluğu 19 yaşında, Tokyo'daki Çuo Üniversitesi'nde öğrenciyken elde etti ve unvanını dört yıl (1960-64) korudu. Haziran 1962'de hem New York kentinde düzenlenen ABD amatör şampiyonluğunu, hem de Ohio'nun Toledo kentinde düzenlenen Dünya şampiyonluğunu zorlanmadan kazandı. 1964'te Tokyo'da Olimpiyat şampiyonluğunu kazandıktan sonra güreşi bırakarak bir reklam ajansında çalışmaya başladı.

vatandaşlık, YURTTAŞLIK olarak da bilinir, kişiler ile devlet arasında anayasa ve yasalarla tanımlanmış karşılıklı hak ve ödevlere dayanan bağ.

Vatandaşlık genel olarak doğumla (asli vatandaşlık) ya da sonradan (müktesep vatandaşlık) kazanılır. Vatandaşlığın kazanılmasında "nesep" ya da "doğum yeri" esaslarından hareket edilir. Doğumla kazanılan vatandaşlık doğum anından başlayarak geçerli sayılır. Vatandaşlığın sonradan kazanılması evlenme, evlat edinme, yetkili makam kararı, arazi terki ya da ilhaki, göçmenlik, ahali mübadelesi gibi nedenlere dayanır. Bu yollardan biriyle kazanılan vatandaşlık, kazanıldığı andan başlayarak geçerlidir; geriye etkili olamaz. Vatandaşlığın kaybı ise çeşitli durumlarda ortaya çıkar ve buna ilişkin düzenlemeler ülkeden ülkeye bazı farklılıklar gösterir.

Türk hukuk sisteminde vatandaşlık yasa, yetkili makam kararı ya da seçme yoluyla kazanılır. Vatandaşlığın yasa yoluyla kazanılması nesep, doğum yeri ve evlenme nedenlerinden birine dayanır. Türk anadan doğan ya da Türk babadan olan çocuklar Türk vatandaşıdır. Yabancı anadan evlilik dışında doğan çocuklar, nesep bağıyla bir Türk vatandaşıyla bağlanırlarsa, doğumlarından başlayarak Türk vatandaşı sayılırlar.

Türkiye'de doğan ve vatandaşlığını ana babasından doğumla kazanamayan çocuklar, doğumlarından başlayarak Türk vatandaşı olurlar. Bir Türk ile evlenen yabancı kadın Türk vatandaşlığına geçmek istediğini bildirir, vatansız kalır ya da evlenmekle eski vatandaşlığını kaybederse kendiliğinden Türk vatandaşlığına kazanır. Vatandaşlığın yetkili makam kararıyla kazanılması, Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlığa alma yoluyla gerçekleşir. Vatandaşlığın seçme yoluyla kazanılması, Türk vatandaşlığını kaybeden küçükler ve kadınlar için söz konusudur. Ana ya da babalarına bağlı olarak vatandaşlıklarını kaybeden küçükler, reşit olmalarından başlayarak bir yıl içinde Türk vatandaşlığına seçebilirler. Evlenmeyerek Türk vatandaşlığından ayrılan kadınlar da evliliklerinin sona ermesinden başlayarak üç yıl içinde Türk vatandaşlığına dönebilirler.

Türk hukuk sisteminde vatandaşlığın kaybı değişik durumlar için ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bir yabancıyla evlenen Türk kadını, kocasının vatandaşlığını seçerse Türk vatandaşlığını kaybeder. Temyiz gücüne sahip ve reşit Türk vatandaşları, muvazzaf askerlik hizmetini yapmış olmak ya da yapmış sayılmak, herhangi bir nedenle yabancı devlet vatandaşlığına kazanmış olmak ya da başka bir devlet vatandaşlığına kazanacağına ilişkin inandırıcı belgeler bulunmak koşuluyla Bakanlar Kurulu'ndan gerekli izni alarak Türk vatandaşlığından çıkabilirler. Bu yoldan vatandaşlıktan çıkma, eşin vatandaşlığını etkilemez. Buna karşılık küçük çocuklar, belli durumlarda vatandaşlıktan çıkan ana ya da babalarıyla birlikte Türk vatandaşlığını kaybederler. 1981'de yapılan bir yasa değişikliğiyle Türk hukukuna cifte vatandaşlık uygulaması da getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre yabancı bir devletin vatandaşlığına kazanan kişiler Türk vatandaşlığını da koruyabilirler. İzin almak-sızın kendi istekleriyle yabancı bir devlet vatandaşlığına kazananlar, Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olarak yabancı bir devletin hizmetinde bulunanlar, askerlik görevini çeşitli nedenlerle yerine getirmeyenler, yurtdışında oturup beş yıldan fazla bir süre kendilerini Türk konsolosluklarına tescil ettirmeyenler ve yurtdışında devletin iç güvenliğini bozucu eylemlerde bulunanlar, Bakanlar Kurulu'nun verdiği vatandaşlığı kaybettirme kararıyla Türk vatandaşlığından çıkmış sayılırlar. Vatandaşlığı kaybettirme kararı eş ve çocukları etkilemez, gerektiğinde ilgilinin malları tasfiye edilebilir. Yurtdışında bulunan bir Türk vatandaşı, Türkiye aleyhinde etkinlikler göstermesi, bu etkinliklerden dolayı hakkında ceza kovuşturması yapılamaması ve Türkiye'ye dönme çağrısına uymaması durumunda vatandaşlıktan çıkarma yoluna gidilir. Eş ve çocukları etkilemeyen vatandaşlıktan çıkarma kararı, ilgili kişi hakkında ise malların tasfiyesi, Türkiye'ye koşulu gelebilme ve vatandaşlığa yeniden alınmama gibi sonuçlar doğurur.

Her ne biçimde olursa olsun, Türk vatandaşlığını kaybeden kişiler kayıp tarihinden başlayarak yabancı muamelesine tabi tutulurlar. İkamet, gayrimenkul edinme, miras ve çalışma gibi konularda ancak Türk yasalarının yabancılara tanıdığı haklardan yararlanabilirler.

vatansız, HAYMATLOS olarak da bilinir, hiçbir devlete uyrukluk bağı olmayan kişi. Bir hukuksal statü olan vatansızlık durumu, genellikle devletlerin vatandaşlık yasaları

"Sato Issai", Vatanabe Kazan'ın bir rulo çalışması, 1821; Tokyo Ulusal Müzesi
A. Vatanabe, Tokyo

arasında olumsuz nitelikte bir çatışma çıktığında söz konusu olur.

Vatansız kişilerin statüleri, çalışma koşulları ve toplumsal durumlarına ilişkin hukuksal düzenlemeler ve bu konularda alınacak önlemler, Birleşmiş Milletler'in (BM) düzenlediği bir konferansta kabul edilen Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'yle (Eylül 1954) belirlenmiştir. Gene BM'nin düzenlediği bir konferansta kabul edilen Vatansızlığın Azaltılması Konusunda Sözleşme'de (Ağustos 1961) ise vatansızlık durumunun ortadan kaldırılmasında özellikle kişinin doğumu ve yerleşmek amacıyla oturduğu yer gibi esasların göz önünde bulundurulması ilkesi benimsenmiştir.

Bu sözleşmelerin ikisini de henüz onaylamamış olan Türkiye, vatansızlar hakkında ikametgâh, ikametgâhın bulunmadığı durumlarda sürekli mesken, o da yoksa dava tarihinde vatansızın bulunduğu devlet hukukunu uygulamaktadır. Türk vatandaşlığını bırakmış ya da Türk vatandaşlığından çıkarılmış bir kimse, başka bir devletin uyrukluluğunu kazanamazsa vatansız kalır.

Vatarai Şinto bak. İse Şinto

Vatikan, İtalyanca tam adı STATO DELLA CITTÀ DEL VATICANO, papalığın(*) merkezi olan kilise devleti. Tiber Irmağının batı yakasında, dört yanından Roma'yla çevrelenmiş bir kent devleti konumundadır. Güneydoğuda, San Pietro Meydanı dışında Vatikan'ın sınıflarını kentin ortaçağ ve Rönesans döneminden kalma surları oluşturur. Kentin altı girişinden yalnızca San Pietro Meydanı, bazilikanın cephesindeki Çanlar Kemerli ve kuzey duvarındaki Vatikan Müzeleri halka açıktır. 4. yüzyılda inşa edilen ve 16. yüzyılda yenilenen San Pietro Bazilikası en görkemli yapısıdır.

Vatikan kentinin kendi telefon sistemi, postanesi, radyo istasyonu, yaklaşık 100 İsviçreli muhafızdan oluşan bir ordusu, banka sistemi, darphanesi, mağazaları ve bir eczanesi vardır. Vatikan'a fon giriş ve çıkışında hiçbir kısıtlama yoktur. Bankacılık etkinlikleri ve harcamalar gizlilik içinde yürütülür.

Vatikan'ın bağımsızlık ve egemenliği faşist İtalyan hükümetince 1929'daki Laterano Antlaşması'yla tanınmıştır. Egemenlik Katolik Kilisesi'nin başı olarak seçilen papanın elindedir. Papa kent içinde mutlak yürütme, yargı ve yasama yetkilerini elinde tutar, Vatikan'ın yönetim organlarının üyelerini

atar. Papa, hükümet yetkilerini Vatikan Kenti Papalık Komisyonu eliyle kullanır. Yönetim yetkilerini üstlenen valiye bir merkez konseyi yardımcı olur. Rönesans döneminde papalar İtalya'nın en büyük sanat koruyucusuydu. O dönemden bu yana Vatikan'daki kültürel etkinlikler oldukça sönükleştir. Bununla birlikte Vatikan Müzeleri, Michelangelo'nun Sistina Şapeli'ndeki, Pinturicchio'nun Borgia Daireleri'ndeki freskleri ve Raffaello'nun odaları hâlâ dünyanın her yerinden eleştirmenleri, sanatçıları ve kalabalık turist kabilelerini çekmektedir. Vatikan Kütüphanesi'nde Hristiyanlık öncesi ve sonraki dönemlerden kalma çok değerli yazma koleksiyonları vardır. Vatikan L'Osservatore Romano adlı bir günlük gazete yayımlamakta, kent basımevi de Gürcüceden Tamilceye kadar hemen her dilde kitap ve broşür basmaktadır. Nüfus (1978 tah.) 729.

Vatikan konsilleri, Katolik kilisesinin Vatikan'da toplanan 20. ve 21. ekumenik konsilleri.

20. ekumenik konsil olarak benimsenen I. Vatikan Konsili (1869-70) usulünün, liberalizmin ve maddeciliğin güçlenmesine karşı önlemler almak üzere Papa IX. Pius'un çağrısıyla toplandı.

Sonuçlandırıldığı resmen ilan edilmeyen konsilde iki öğreti belgesi benimsendi. Bunlardan *Dei Filius* inanç, us ve bunların aralarındaki ilişki konularını ele alıyordu. *Pastor Aeternus*'un konusu ise papanın yetkileriydi. İkinci belge, konsil öncesinden başlayıp toplantı boyunca süren uzun ve şiddetli tartışmalar sonunda onaylanabildi. Buna göre Aziz Paulus'un gerçek ardılının tüm kilise üzerinde eksiksiz ve üstün bir yargı yetkisi vardı. Bu nedenle de kilisenin bütün rahipleriyle ve onların cemaatleriyle hiçbir sınırlama olmaksızın iletişim kurabilirdi. Ayrıca inanç ya da ahlak konularında bütün kiliseyi bağlayıcı bir öğreti öne sürdüğünde papa her türlü yanlıştan korunmuştu; çünkü İsa Mesih papaya yanılmazlık ayrıcalığını başlatmıştı. Bu konudaki tartışmalardan sonra konsil üyelerine birkaç ay Roma dışına çıkma izni verildi. Ama onlar dönmeden Roma Piemonte güçlerince işgal edildi. 20 Ekim 1870'te Papa IX. Pius konsil çalışmalarını belirsiz bir süre için tatil etti.

Papa XXIII. Johannes tarafından 25 Ocak 1959'da toplantıya çağrılan II. Vatikan Konsili'nin (1962-65) başlıca amaçları kilisenin ruhani yönden yenilenmesi ve daha önce Katolik Kilisesi'nden ayrılan Hristiyanların kiliseye dönmeye olanak sağlanmasıydı. Konsil çalışmaları Johannes'in ardılı VI. Paulus döneminde de sürdü, çalışmaların

tamamlandığı 8 Aralık 1965'e değin her sonbahar döneminde konsil meclisi toplantıya çağrıldı. Bu sürede konsil üyelerince 16 belge onaylandı.

"Kiliseyle İlgili Dogmatik İlkeler" adlı belge kilisenin hiyerarşik yapısında piskoposlara daha büyük ağırlık tanıyarak I. Vatikan Konsili'nin papayı vurgulayan tutumunu bir ölçüde dengeler. Yasanın din adamı olmayan cemaat üyelerine ilişkin ilkeleri bu kesimin de kilisenin misyonerlik etkinliklerine katılması yolunda bir temel oluşturulmasını amaçlar. Kilisenin "Tannın halkı" olarak tanımlanması, Protestan Reform hareketinin ortaya çıkışından beri Katolik düşünce ve uygulamayı belirleyen savunmacı ve katı tutumun değişmesini sağlayabilecek bir ilahiyat temeli oluşturur.

"Tanrısal Vahiyle İlgili Dogmatik İlkeler" Kitabı Mukaddes ile kilisenin daha sonraki öğreti geleneğinin karşılıklı konumunu, kiliseye emanet edilmiş olan Söz'deki (Logos) ortak kökenleriyle ilişkilendirmeye çalışır. Belge, insanlığın kurtuluşu için Kitabı Mukaddes'in önemini onaylamakla birlikte, onun bilimsel düzeye incelenmesine açık bir tutum ortaya koyar.

"Kutsal Ayinlerle İlgili İlkeler" din adamları dışındaki cemaatin missa ayinine daha çok katılımının sağlanmasını öngörür ve missa kutlamalarıyla kutsama törenlerinde kullanılan metinlerde, bu metinlerin dilinde ve biçimlerinde önemli değişikliklerin yapılmasına olanak tanır.

"Günümüz Dünyasındaki Kiliseyle İlgili Öğütleyici İlkeler" adlı belgede insanlığın uğradığı geniş çaplı değişikliklere değinilerek kilise ve vahiy kavramları çağdaş kültürün gerekleri ve değerleriyle ilişkilendirilmeye çalışılır.

Konsil ayrıca piskoposların yol göstericilik görevleri, ekumenik hareket, Doğu ayin usullerine bağlı kiliseler, papazların yaşamı, dinsel görevleri ve eğitimi, kiliselerin misyonerlik etkinlikleri, cemaat üyelerinin misyonerliği ve toplumsal iletişim gibi konularda da uygulamaya yönelik kararlar aldı. Ayrıca din özgürlüğü, kilisenin Hristiyanlık dışı dinlere karşı tutumu ve Hristiyanlık eğitimi gibi konularda da bildiriler çıkardı. Bu belgeler Johannes döneminin çok öncesinden beri Kitabı Mukaddes'e bakış, ekumenik hareket, ayin düzeni ve din adamı olmayanların misyonerlik etkinliği gibi kilise yaşamının çeşitli alanlarında ortaya çıkan yenilenmeyi yansıtıyordu. Belgelerin ve öteki konsil kararlarının etkisi 1970'lerin başlarında kilise yaşamının hemen bütün alanlarında kendisini gösterdi. Konsil üyelerinin düşünmemiş olabileceği birçok değişiklik böylece gündeme geldi.

Vatikan Müzeleri ve Galerileri, papaların 15. yüzyıl başlarından günümüze değin topladıkları sanat yapıtlarından oluşan ve Vatikan'daki papalık saraylarıyla başka yapıtlarda yer alan müzeler topluluğu. Pio-Clementino Müzesi (Heykel Müzesi) 18. yüzyılda Papa XIV. Clemens tarafından kurulmuş, Papa VI. Pius tarafından genişletilmiştir. Burada Papa II. Julius'un toplanmaya başladığı Antik Çağ heykel koleksiyonu sergilenir. 19. yüzyılda Papa VII. Pius'un kurduğu ve tasarımı heykeltıraş Antonio Canova'nın yaptığı Chiaramonti Heykel Galerisi de (Chiaramonti Müzesi) Antik Çağ heykellerine ayrılmıştır. Burası, tasarımı Bramante'nin yaptığı bir galeri, Yeni Kanat (Braccio Nuovo) ve eşsiz eski örneklerin yer aldığı Yazıtlar Galerisi (Lapidaria) olmak üzere üç bölümden oluşur. 1836'da Papa XVI. Gregorius'un kurduğu ve 1924'te yeniden düzenlenen Gregorius Etrüsk Müzesi'nde Etrüsk kazılarında ele

San Pietro Meydanı ve Bazilikası, Vatikan
Colour Library International

geçen yapıtlarla Regolini-Galassi Mezarı'ndan çıkan Etrüsk mücevherleri sergilenir. Genç XVI. Gregorius'un kurduğu Mısır Müzesi 1839'da halka açılmıştır. 1797'de Papa VI. Pius'un kurduğu Resim Galerisi (Pinacoteca) 1932'de Papa XI. Pius'un siparişi üzerine yapılan bugünkü galeriye yerleşmiştir. Burada İtalyan ressamların dinsel konulu resimlerinden oluşan görkemli bir koleksiyonun yanı sıra Rus ve Bizans resimleri yer alır.

1956'da Renoir, Seurat, Van Gogh, Rouault, Matisse ve Picasso gibi 19. ve 20. yüzyıl sanatçılarının dindışı konulu resimlerinin de bulunduğu bir modern sanat koleksiyonu oluşturulmaya başlamıştır. 1973'te de Vatikan'daki ilk çağdaş sanat müzesi açılmıştır. Altmış beş ayrı galeriye yayılan bu müzede hem Avrupalı, hem de ABD'li sanatçıların yapıtları yer almaktadır.

Vatikan Papalık Kütüphanesi, İtalyanca BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA. Vatikan'ın resmi kütüphanesi. Dünyanın en zengin el yazmaları koleksiyonuna sahip kütüphanelerinden biridir. Romalı papaların kurduğu ilk kütüphanenin devamı olarak kabul edilir. Kütüphanede VIII. Bonifatius döneminden (1294-1303) kalma bir envanter defteri bulunmakla birlikte kütüphanenin 13. yüzyıla değin uzanan tarihine ilişkin fazla bilgi yoktur. Osmanlıların Konstantinopolis'i (bugün İstanbul) almaları üzerine dağılan Bizans İmparatorluk Kütüphanesi'nin kitaplarını toplayan Papa V. Nicolaus (1447-55) kütüphaneyi genişletti. Bugünkü kütüphane binasını 16. yüzyılın sonunda Domenico Fontana inşa etmiştir. Günümüzde kütüphanede 900 bin basılı ve 65 bin elyazması yapıt bulunmaktadır.

Vatikan Sarayı, Vatikan'da, San Pietro Bazilikası'nın kuzeyinde yer alan papalık sarayı. 4. yüzyıldan Avignon papalığı dönemine (1309-77) değin papaların geleneksel konutu Laterano'daydı. Papa Symmachus kısa süre oturmak için Vatikan'da, bazilikanın iki yanına birer papalık konutu inşa ettirdi. Charlemagne Roma'ya gelen uyruklarının konuk edilmesi için San Pietro'nun kuzeyindeki Crahus Sarayı'nı (Palatium Caroli) yaptırdı. III. Leo ve III. Eugenius'un ekledikleri yapıları II. Innocentius yeniletti. II. Innocentius ayrıca IV. Leo'nun inşa ettirdiği surun içine bir ikincisini yaptırarak güvenliği de artırdı. Bugün papalık sarayları olarak bilinen çeşitli yapıların ilki III. Nicolaus döneminde yapılmaya başladı.

V. Nicolaus, Rönesans döneminde Leon Battista Alberti ve Bernardo Rossellino gibi mimarlarla III. Nicolaus'un sarayının kuzey ve batı duvarlarını yeniden inşa ettirdi ve Vatikan Papalık Kütüphanesi'ni(*) kurdu. Ayrıca Fra Angelico'yu, V. Nicolaus Şapeli'nin duvarlarına Aziz Stephanus ve Aziz Laurentius'un başından geçenleri canlandıran resimler yapmakla görevlendirdi.

Giovanni del Dolci, IV. Sixtus'un isteği üzerine Sistina Şapeli'ni inşa etti ve Vatikan Papalık Kütüphanesi'ni yeniden ele alarak dekore etti. Borgia Daireleri diye bilinen bölümü VI. Alexander yeniden düzenletti. II. Julius döneminde Bramante kuzey cephesini bitirdi, iki tane de loggia inşa etti. Raffaello bunlara bir üçüncüsünü ekledi. Segnatura, Incendio ve Eliodoro odalarıyla Maresciallo Avlusu'na bakan loggia'nın duvarlarındaki freskleri de gene Raffaello yaptı.

III. Paulus döneminde saraya, her ikisini de Antonio da Sangallo'nun (Genç) tasarladığı Kraliyet Salonu (Sala Regia) ve Paulus Şapeli eklendi. Giorgio Vasari, Taddeo Zucaro ve Daniele da Volterra, Kraliyet Salonu'nun duvarlarını bezediler; Michelan-

gelo ise Paulus Şapeli'ne Aziz Petrus'un şehit edilmesini ve Aziz Paulus'un Hristiyanlığı benimsemesini canlandıran freskler (1542-50) çizdi. IV. Pius'un inşa ettirdiği pavyon Pirro Ligorio ile Giovanni Salustio Peruzzi'nin ürünüydü. Bugün bu yapı Papalık Bilim Akademisi'ni barındırmaktadır. Vasari'nin yaptığı duvar resimleriyle Guglielmo della Porta'nın gerçekleştirdiği alçı işlerini içeren üç şapelle (San Stefano, San Pietro ve San Michele) Giulio Mazzoni ve Daniele da Volterra'nın resimledikleri İsviçreli Muhafızlar Şapeli, V. Pius döneminde inşa edildi. Bugünkü San Damaso Avlusu'nun kuzey kenarı boyunca uzanan ve içinde Antonio Tempestà ile Mathys Bril'in bezedikleri odaların yer aldığı kanatla, Ottaviano Mascherino'nun tasarladığı ve içinde İtalya'nın çeşitli bölgelerinin Ignazio Danti tarafından çizilen haritaları bulunan ünlü Haritalar Galerisi XIII. Gregorius'un emriyle yapıldı. V. Sixtus döneminde Vatikan Papalık Kütüphanesi'ne, içinde Sistina Salonu'nun da (Sala Sistina) bulunduğu ve Belvedere Avlusu'nu ikiye bölen yeni bir kanat ekleyen Domenico Fontana, bugün San Damaso Avlusu'nun doğusunda yer alan daireleri de inşa etti.

VIII. Urbanus saraya barok dönemde, bezemelerini Pietro da Cortona'nın yaptığı ve bugün Matilde Şapeli diye bilinen Kontes Matilde Salonu'nu ekletti. VII. Alexander döneminde ise Bernini, Scala Regia adlı ünlü merdiveni gerçekleştirdi. 18. yüzyıl sonuyla 19. yüzyılda da, Vatikan Müzeleri'ni geliştirmek için sarayda çeşitli ekleme ve değişiklikler yapıldı.

Vatna Buzulu, İzlanda dilinde VATNAJÖKULL. İzlanda'nın güneydoğusunda dev buz örtüsü. Yüzölçümü 8.400 km², ortalama kalınlığı 900 m'den fazladır. Deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 1.500 m olmakla birlikte güneydeki Örefa Buzulunda yer alan ve İzlanda'nın en yüksek noktası olan Hvannadalshnúkur'da 2.119 m'ye ulaşır. Bölgede çok sayıda etkin yanardağ vardır. Bunların erittiği buzlar, en büyükleri Thjórsá, Skjálfandafljót, Fjöllum, Jökulsá á Dai ve Lagarfljót olan yüzlerce ırmağı besler. Vatna Buzulunun güney ucunda, buzların erimesiyle ortaya çıkan su kütlesi ve buzlu taş yığınlarıyla buz katmanının altındaki sıcak su kaynaklarının neden olduğu çatlamalar, bölgeyi okyanusa bağlayan dar toprak şeridinde karayolu yapım çalışmalarını uzun süre engellemiş ve adanın çevresini dolaşan kıyı yolu ancak 1970'lerin ortalarında tamamlanabilmiştir.

Buz örtüsünün altındaki en büyük yanardağ olan Grimsvötn, aralıklarla lav püskürtüp çevredeki buzları eriterek büyük taşkınlarla yol açar. 1934 ve 1938'deki patlamalarda çevre toprakları basan suyun debisi 50.000 m³/sn'ye ulaşmıştır. Taşkınlar günümüzde de 5-10 yıllık aralarla yinelenmektedir.

vatoz, *Rajidae* ve *Dasyatidae* familyalarından kıkırdaklıbalıkların ortak adı. *Dasyatidae* familyasını oluşturan balıklar iğneli vatoz (*) adıyla tanınır. Yaklaşık 190 türden oluşan *Rajidae* üyeleri denizlerde çok geniş bir coğrafi dağılım gösterir ve sığ sulardan 2.700 m'yi aşan derinliklere kadar bulunur.

Rajidae üyelerinin yuvarlakça ya da eşkenar dörtgen biçiminde gövdesi *Rajiiformes* takımının öbür üyelerindeki gibi sırt karın yönünde iyice yassılaşmıştır. İnce ve uzun kuyruklarının sapından hemen hemen buruna kadar uzanan geniş göğüs yüzgeçleri vardır. Kafatasları bazılarında öne doğru sivri bir "burun" çıkıntısı yapar. Renkleri düz ya da desenli olabilir. Çoğunun üst

bölümlerinde dikensi uzantılar bulunur. Bazılarının kuyruğunda çok zayıf bir elektrik organı vardır. Uyuşturancılığından(*) farklı olarak karın yüzgeçlerinin arka kenarları birer girinti yaparak ikiye loba ayrılır. Yaşayan türlerinin büyük bölümünde kuyruk yüzgecinin üstünde iki sırt yüzgeci yer alır. Aynkısı örneklerden Yeni Zelanda kıyılarında yaşayan bir türün (*Arycnobatis asperimus*) tek sırt yüzgeci vardır. Güney Afrika kıyılarında yaşayan *Anacanthobatis* ile Meksika Körfezinde yaşayan *Springeria* cinslerinin üyelerinde ise sırt yüzgeci bulunmaz. Bu tek sırt yüzgeçli ve sırt yüzgeçsiz balıklar *Rajidae*'nin iki altfamilyası, bazen de ayrı familyalar olarak sınıflandırılır.

Vatozların ağız ve dış solungaç yarıkları vücutlarının alt yüzeyindedir. Bilinen tüm türler yumurtlayarak ürer. Yumurtalar dört köşesinde boynuzsu uzantıları bulunan derimsi kılıflar içindedir.

Rajidae üyelerinin uzunlukları türlere göre önemli ölçüde değişir. Örneğin Atlas Okyanusunun batısında yaşayan *Raja erinacea* 50 cm'yi aşmazken Kuzey Amerika'nın Büyük Okyanus yakasındaki *R. binoculata* 2,5 m uzunluğa erişebilir. Familya üyeleri zararsız dip balıklardır. Sık sık kendilerini kısmen kuma ya da dip çamurlarına gömerler. Göğüs yüzgeçlerini dalgalandırarak yüzmeleri çok gösterişlidir. Yumuşakçalar, kabuklular ve balıklar temel besinlerini oluşturur. Kurbanlarının üstüne çökerek avlanırlar.

Türkiye'yi çevreleyen sularda yaşayan 10 kadar türünden dügmeli vatoza (*R. clavata*) daha çok Karadeniz kıyılarında rastlanır. En çok 110 cm, ortalama 30-80 cm uzunluğundaki bu tür alt ve üst yüzeylerine dağılmış düğme biçiminde kabartılar oluşturan dikenli pullarıyla aynı sularda yaşayan öbür vatoz türlerinden ayırt edilebilir.

Vatsuci Tetsuro (d. 1 Mart 1889, Himeci - ö. 26 Aralık 1960, Tokyo, Japonya), Japon ahlak felsefecisi ve düşünce tarihçisi. Doğu'nun ahlaki anlayışıyla Batı'nın etik yaklaşımlarını kaynaştırmaya çalışmıştır.

Tokyo Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördü. 1931-34 arasında Kyoto, 1934-49 arasında da Tokyo üniversitelerinde etik profesörü olarak çalıştı.

İlk yapıtları arasında yer alan Nietzsche Üzerine Bir İnceleme (1913) ve Søren Kierkegaard (1915) ile varoluşçuluk düşüncesinin Japonya'da tanınmasını sağladı. Daha sonra eski Japon kültürünün temel çizgileri ve Japon Budacılığıyla ilgili çalışmalar yaparak Japon kültürünün çeşitli yönlerini ele alan kitap ve denemeler yazdı. Araştırmalarını Hindistan'da erken Budacılığı ve Budacılığın sonraki gelişmelerini kapsayacak biçimde genişletti. Ama en önemli yapıtları etik alanına ilişkindir: İnsan Felsefesi Olarak Etik (1934), Etik (1937-49, 3 cilt) ve Japonya'da Etik Düşüncenin Tarihi (1952, 2 cilt). Vatsuci etik alanında doğru sonuçlara varabilmek için önce insanın biri bireysel, öbürü toplumsal ikili varlığının önemini kavramak gerektiğini ileri sürdü. Nişida Kitaro'nun etkisinde kalarak, insan varlığını tam olarak anlamak için bu varlığın metafizik temeli olan Budacılığın "mutlak Hiçlik" düşüncesine başvurmak gerektiğini savundu. Bu yaşam görüşünü en basitinden tam olarak bütünleşmiş yapıldakine (aileden devlete) kadar uzanan bütün karşılıklı ilişkilere uygulamaya çalıştı ve insan ilişkilerinin gerçekleştiği ortamlar olarak tarih ve iklim üzerine özgün görüşler ileri sürdü.

Yapıtlarından yalnızca biri *A Climate-A Philosophical Study* (1961; Bir İklim-Felsefi Bir Araştırma) adıyla İngilizceye çevrilerek Japonya Basım Kurumu'na yayımlandı.

Vattasiler, BENU VATTAS olarak da bilinir, Merinilerden sonra Fas'a egemen olan hanedan (1465-1548).

Merinilerin bir kolu olan Vattasiler, Orta Magrip bölgesinin göçebe halklarındandı. 13. yüzyılda Fas'ın doğusuna yerleştiler ve Merinilerin Fas'taki egemenlikleri boyunca (13-15. yy) genel valilik, saltanat naipliği gibi yüksek görevlerde bulundular. Saltanat naibi olarak yönetimde bulundukları dönemde Fas kıyılarını Portekiz saldırılarına karşı başarıyla savundular. Merini hükümdarı II. Ebu Muhammed Abdülhak'ın öldürülmesinden sonra Fas'ın yönetimi Vattasilerin eline geçti (1465). Fas'ta Berberi hanedanları ile Fas şerifleri (Sadiler ve Filaliler) arasında bir geçiş dönemi oluşturan Vattasi egemenliği sırasında, siyasi karışıklıklara karşın, Fas bir refah dönemi yaşadı. Daha sonraları Vattasilerin Fas kıyılarına yönelik Portekiz saldırıları karşısında uzlaşmacı bir tutum takınması, dağlık bölgelerde sufi önderlerin başını çektiği yerel bir direnişe yol açtı. Bu direniş sırasında güçlenen Sadilerin Fez'i almasıyla (1548) Vattasi egemenliği sona erdi.

Vattel, Emmerich de (d. 25 Nisan 1714, Couvet, Neuchâtel - ö. 28 Aralık 1767, Neuchâtel, İsviçre), İsviçreli hukukçu. Doğal hukuk kuramını uluslararası ilişkilere uyguladığı *Le Droit des Gens* (1758, Devletler Hukuku) adlı yapıtıyla tanınır. Yapıtta yer alan özgürlük ve eşitlik ilkeleri Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde dile getirilen ideallere çok yakındır. Tarafsızlığı savunan görüşleri ve tarafsız devletler ile savaşan devletler arasındaki ticaret konusunda ortaya koyduğu kuralları yaygın biçimde benimsenmiştir. Vattel'in yapıtı, kendisinin de kabul ettiği gibi, Alman filozof Christian Wolf'un *Ius Gentium*'unun (1749; Devletler Hukuku) daha yalın bir anlatımdır. Bununla birlikte, kendi doğal hukuk görüşünden hareketle ileri sürdüğü ulusal hak ve ödevler kavramıyla, Wolf'un düzenleyici dünya devleti kavramını reddetmiştir.

Vättern, İsveç'in ortagüney kesiminde, Skaraborg ve Östergötland illeri (*län*) arasında göl. Kuzeybatısındaki Vänern'den sonra ülkenin ikinci büyük gölüdür. Uzunluğu 130 km, genişliği yaklaşık 30 km, yüzölçümü ise 1.912 km²'dir. En derin yeri 130 m'dir. Tehlikeli akıntılarıyla tanınan gölün fazla sularını Motala Irmağı (*ström*) doğudaki Baltık Denizine boşaltır.

Doğu ve batıda sarp kayalıklara çevrili olan gölün kıyılarındaki pek az liman bulunur. Visingsö (yüzölçümü 25 km²) gölde bulunan az sayıdaki adadan biridir. Göl çevresindeki bölge 1832'de Motala Irmağı üzerinden Stockholm'e uzanan Göta Kana-lının açılmasından sonra gelişmiştir. Gölün kıyılarındaki en büyük yerleşme güney ucundaki Jönköping'dir. Gölün doğu kıyısında yer alan ve bir turizm merkezi olan Vadstena'da Sankta Birgitta Rahibe Manastırı (y. 1383); mavi-gri kireçtaşından yapılmış olan ve Mavi Kilise olarak da bilinen Manastır Kilisesi (1395-1424) ve Kral I. Gustaf Vasa'nın 16. yüzyılda yaptırdığı bir şato yer alır. 18. yüzyıl sonunda bir kaplıca olarak ün kazanan gölün batı kıyısındaki Hjo, günümüzde de bir dinlenme merkezi olarak önemini korumaktadır.

Vauban, Sébastien Le Prestre de (d. 15 Mayıs 1633, Saint-Léger-de-Fouchères [bugün Saint-Léger-Vauban] - ö. 30 Mart 1707, Paris, Fransa), kuşatma sanatı ve savunma tahkimatı alanlarında çığır açan yenilikler getiren Fransız askeri mühendis. XIV. Louis'in hükümdarlık döneminde (1643-1715) Fransa'nın bütün savaşlarına katılmıştır.

Dar gelirli küçük bir soylu ailedendi. Askerliğe asi Condé prensi II. Louis'in alayında başladı (1651). Argonne bölgesindeki kentlerin savunulmasında ve Sainte-Menehould'un kuşatılmasında kendini gösterdi. Kraliyet birliklerine tutsak düştükten sonra sarayın hizmetine girdi (1653). Sonraki yıllarda tahkimat ve kuşatma uzmanı olarak hem savaş, hem de barış dönemlerinde önemli hizmetler verdi ve çeşitli görevler üstlenerek tahkimat genel komiserliğine kadar yükseldi. Bu arada Avrupa'yı dolaşarak teknik bilgilerini daha da geliştirdi ve görüşleriyle birçok çevreyi etkiledi.

XIV. Louis'in başkomutanlığında Felemenk Cumhuriyeti'ne karşı yürütülen savaşta (1672-79) yönettiği kuşatmalarla

Vauban, Charles Le Brun'un bir pastel çalışması; Génie Kütüphanesi, Paris
Girsudon—Art Resource/EB Inc.

askeri başarılarında önemli rol oynadı. Maastricht Kuşatması'nda (1673), savunma hatlarının oluşturduğu çerçeveye paralel ya da eşmerkezli olarak açılmış ve savunma ateş hattına girmeden ilerlemeyi sağlamak amacıyla zikzak biçimli hendeklerle birleştirilmiş siperlerden oluşan "paraleller sistemi"ni kullandı. Bu başarısından dolayı çeşitli maddi ödülleri yanı sıra tuğgenerallğe denk olan *maréchal de camp* rütbesini aldı. Valenciennes Kuşatması'nda (1677) kralı, alışlagelmiş gece saldırısı yerine gündüz saldırısı yapılmasına ikna ederek kentin kolayca ele geçirilmesini sağladı.

Savaşın sonra Fransa sınırlarındaki tahkimatları inceleyerek gerekli onarım ve yenileme çalışmalarını gerçekleştirdi (1680-81). Strasbourg için o güne değin yapılanların en gelişmiş örneği olan görkemli bir kale tasarımı yaptı. Lüksemburg Kuşatması'nı yönettikten sonra, kentin savunma sisteminin yeniden düzenledi (1684). Bazı uzmanlarca en büyük yapıtı sayılan Landau (Bavyera) tahkimatının tasarımını hazırladı (1687).

Tuğgeneral rütbesiyle katıldığı Büyük İttifak Savaşı'nın(*) başlarında Philippsburg Kuşatması'nda (Eylül 1688) ilk kez sektirmeli top atışı yöntemini kullandı. Bu yöntem bir top güllésinin tahkimat siperlerinin üzerinden sıçratılıp enerjisi tükenene kadar sırayla birkaç hedefe çarpması ilkesine dayanıyordu. Aynı yıllarda tüfek ağzının üstündeki yuvaya geçirilerek kullanılan ve ateşleme sırasında çıkarılması gerekmeyen yuvalı süngüyü geliştirdi. 1691'de Mons'u,

1692'de ise kısa sürede ve çok az kayıpla Namur'u aldı.

1698-1701 arasındaki barış döneminde Alsace'taki Neuf-Brisach savunma sistemini yeniden kurdu. Bu sistem üzerinde çalıştığı 160 tahkimatın sonuncusuydu. İspanya Vervaset Savaşı'nda (1701-14) etkin görev almak için yaptığı başvuru üzerine, Ocak 1703'te kral tarafından Fransa mareşali rütbesine yükseltildi. Aynı yıl Alt-Breisach'ı geri almaya yönelik harekâtın ardından görevden alındı.

Yoğun işleri arasında yazmaya da fırsat bulan ve mesleğinin dışındaki konularla da ilgilenen Vauban, bu çalışmalarının çoğunu *Oisivetés* (Boş Zaman Çalışmaları) ortak başlığı altındaki yazma ciltlerde topladı. 1705-06 yıllarında kaleme aldığı *De l'attaque et de la défense des places* (Kuşatma ve Tahkimat Üzerine) benzeri mesleki incelemelerin yanı sıra Huguenot'ların (Fransız Protestanları) geri çağırılması, iç suyun, denizlerde korsanlık, deniz aşırı koloniler, ormancılık, domuz besiciliği, uluslararası barış gibi konuları ele aldı. Bu "boş zaman" çalışmalarının en önemli olanı *Projet d'une dixme royale*'de (1707; Genel Vergi Tasarısı) o dönemde alınan hemen bütün vergilerin kaldırılarak bütün arazilerden ve ticaretten yüzde 10 vergi alınmasını ve bu konuda kimseye ayrıcalık gösterilmemesini önerdi. Ayrıca bu yapıtında sayısal verilerden geniş biçimde yararlanarak iktisatta istatistik kullanımına öncülük etti.

Vaucanson, Jacques de (d. 24 Şubat 1709, Grenoble - ö. 21 Kasım 1782, Paris, Fransa), modern sanayinin gelişimi üzerinde önemli etkilerde bulunmuş ilk robot aygıtları geliştiren Fransız mucit.

Grenoble'daki Cizvit Yüksekokulu'nda öğrenim gören Vaucanson, küçük yaşta makinelerle ilgi duymaya başladı. 1738'de "Le joueur de flute traversière" (Flütçü), ertesi yıl da "Le joueur de tambourin" (Tefçi) ve "Canard" (Ördek) adlı otomatları yaptı. "Canard", yalnızca canlı bir ördeğin hareketlerini değil aynı zamanda yeme, içme ve sindirim gibi etkinliklerini de taklit edebiliyordu. 1741'de ipek üretimi müfettişi olarak görevlendirilen Vaucanson, çalışmalarını ipek dokumacılığının mekanikleştirilmesi çabalarında karşılaşılan sorunların çözümünü üzerinde yoğunlaştırdı. Çok sayıda buluşu sanayide benimsenmesine karşılık, dokuma tezgâhlarının otomatik hale dönüştürülmesine ilişkin en önemli buluşu uzun yıllar önemsenmedi. Vaucanson bu buluşuyla, çözgü ipliklerine bağlı kancaların delikli kartlar aracılığıyla denetlenmesini sağlamıştı. Tezgâhın çalışması için gerekli güç ise su enerjisi ya da hayvanlardan elde ediliyordu. J.M. Jacquard(*), Vaucanson'un ölümünden sonra bu tezgâhı birkaç değişiklikle yeniden yaparak Sanayi Devrimi'nin en önemli buluşlarından birini gerçekleştirdi.

Vaucanson geliştirdiği makineleri yapabilmek için, çeşitli takım tezgâhları icat etti. Yaşamının son yıllarında kendisinin ve bazı başka mucitlerin buluşlarını toplayarak sergilemek amacıyla bir kuruluş örgütledi; bu kuruluş 1794'te Ulusal Sanat ve Meslek Konservatuarı'na dönüştü. Jacquard, Vaucanson'un otomatik tezgâhını burada bulmuştur.

Vaucheria, hücreleri arasında enine çeper bulunmayan, uzun ve dallı iplikçikler biçimindeki sarı-yeşil alg türlerinin oluşturduğu cins. Çoğu tatlı sularda ya da ıslak topraklarda yaşayan bu türlerin bazısına denizlerde ya da buzullarda da rastlanır. Hücrelerinde çok sayıda çekirdek, sarı-yeşil kloroplast ve yağ damlaları bulunur. *Vaucheria*'lar

hem eşeysiz hem de eşeyli olarak ürerler. Eşeysiz üreme hareketli zoosporlarla ve hareketsiz aplanosporlarla gerçekleşir. Dalların üzerinde, birbirine çok yakın oluşan küre biçimli dişi üreme organı (oogonyum) ile ince, kanca biçimli erkek üreme organı (anderidyum) arasındaki alışveriş sonucu anderidyumdan salınan iki kamçılı bir sperma oogonyuma girerek bir yumurtayı döller ve zigot oluşur. Kalın bir çeperle örtülen zigot birkaç haftalık bir dinlenme evresinden sonra çimlenerek yeni bir iplikçiğe dönüşür.

Vaucluse, Fransa'nın güneydoğusunda, Provence-Alpes-Côte-d'Azur planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). 1793'te Orange Prensliği, Comtat-Venaissin(*) ve tarihsel Provence(*) bölgesinin bir bölümünün birleşmesiyle oluşturulan il, batıda Rhône Irmağı, güneyde ise Durance Irmağıyla çevrilidir. Vaucluse'e bağlı küçük Valréas kantonu (*canton*) Drome ili sınırları içinde kalır. Bu kantonla birlikte Vaucluse ilinin toplam yüzölçümü 3.566 km²'dir.

İlin batı kesimi Rhône Vadisinin Ön Alpler'den gelen Aigues, Ouvèze, Nesque ve Sorgue gibi ırmaklar tarafından sulanan ovalarıyla kaplıdır. Orange'ın doğusundaki Kuzey Sıradağlarında bulunan Ventoux Dağı (1.909 m) ilin en yüksek noktasıdır. Sorgue Irmağı Ventoux Dağının güneyinden doğar. Durance Vadisinin yukarısında, batı-doğu doğrultusunda 45 km boyunca uzanan Lubéron Sıradağları Büyük Lubéron'da 1.125 m yüksekliğe ulaşır.

Ova, bazıları ortaçağdan kalma sulama kanallarıyla yoğun biçimde sulanır. Bölgede bol miktarda hayvan yemi, sebze ve meyve yetiştirilir. Cavaillon kavunıyla, Côtes-du-Rhône ise Châteauneuf-du-Pape gibi şaraplarıyla ünlüdür. Rhône Irmağının enerji, sulama ve ulaşım amaçlarıyla değerlendirilmesini öngören, Donzère-Mondragon projesinin bir bölümü il sınırları içinde kalır. İlde konserve ve yapay gübre fabrikaları vardır. Avignon ve Orange, turizm merkezleridir. Vaison-la-Romaine'de Galyalılar ve Romalılardan kalma çok sayıda yapıt bulunur. Vaucluse ilinin Avignon, Apt ve Carpentras adlı üç ilçesi (*arrondissement*) vardır. Nüfus (1991 tah.) 471.800.

Vaud (Fransızca), Almanca WAADT, İsviçre'nin güneybatısında kanton. Batısında Jura Dağları ve Fransa, güneyinde de Cenevre (Léman) Gölü yer alır. Yüzölçümü 3.219 km², yönetim merkezi Lozan'dır. Kanton toprakları kuzeydoğuda dar bir dil oluşturarak Payerne'in ötesine kadar uzanır. Kantonun güneydoğu kesiminde Alpler yükselir; dağların en yüksek noktası üzerinde yaklaşık 12 km²'lik bir buzul bulunan Les Diablerets'dir (3.210 m). Kantonun buzul taşlarıyla kaplı olan orta kesiminde tepeler ve göl kıyıları boyunca uzanan düzlükler yer alır.

Tarihöncesinde bugün Vaud'nun bulunduğu bölgede kazıklar üzerine kurulmuş evlerden oluşan yerleşmeler bulunuyordu. Daha sonra yöreye, bir Kelt kabilesi olan Helvetler yerleşti. Kabile, İÖ 58'de güneye göç ederken Julius Caesar'ın ordularına yenildi. 2. ve 4. yüzyıllarda sık sık Alman saldırısına uğrayan bölge, 5. yüzyılda Burgonyalıların, ardından da Merovenjilerin yönetimine girdi. 1218'den sonra Savoie kontlarının yönetimi sırasında Vaud'nun siyasal birliği sağlandı. 15. yüzyılda Savoie yönetimiminin zayıflamasından yararlanarak Vaud'yu ele geçiren (1536) Bernliler, halka zorla Protestanlığı benimsettiler. 1798'de bölgeye giren Fransızlar, yörede önce Léman Cumhuriyeti'ni, kısa süre sonra da Léman kantonunu kurdular. Bugünkü Vaud kantonu ise

1803'te kuruldu ve İsviçre Konfederasyonu'na katıldı. 1831'de hazırlanan anayasa, iki kez değiştirildikten sonra 1885'te son biçimini aldı. 19. yüzyılda Vaud, Cizvit karşıtı harekete katılarak aynılıkçı Katolik kantonlar birliği Sonderbund'a muhalefet etti ve federal bir İsviçre devletinin kurulmasını öngören 1848 Anayasası'nı kabul etti.

Kanton halkının büyük bölümü Fransızca konuşur ve Protestandır. Kantondaki tek büyük kent Lozan'dır. Cenevre Gölü çevresinde üzüm bağları ve şarap imalataneleri vardır. İsviçre'nin başlıca şarap üreticisi olan Vaud, özellikle beyaz şaraplarıyla tanınır. Kantonun pek çok yerinde buğday ekimi yapılır. Ayrıca Orbe'da şeker pancarı, La Broye Vadisinde tütün, Jura eteklerinde de meyve yetiştirilir. Alpler'de otlakçılık ve besicilik yaygındır. Jura'da kireçtaşı ve kumtaşı, Bex'te de tuz çıkarılır. Sanayi fazla gelişmemiş olmakla birlikte, kantondaki birçok kent saat, madeni eşya ve alet, çikolata, puro, bisküvi gibi ürünlerin yapımında uzmanlaşmıştır. Kantondaki en önemli uğraş turizmdir. Montreux, Vevey ve Lozan çevresindeki göllerin kıyılarında ve dağlarda pek çok dinlenme merkezi vardır. Nüfus (1991 tah.) 583.625.

Vaugelas, Claude Favre, seigneur de, PÉROUGES BARONU (d. 6 Ocak 1585, Meximieux - ö. Şubat 1650, Paris, Fransa), edebiyat ve konuşma dili olarak Fransızcanın standartlaştırılmasında önemli rol oynayan dilbilgisi uzmanı. Académie Française'in ilk üyelerindendir.

Remarques sur la langue française, utiles à ceux qui veulent bien parler et bien écrire (1647; Güzel Yazmak ve Güzel Konuşmak İsteyenler İçin Fransız Dili Üzerine Görüşler) adlı yapıtında, dilin iyi kullanımı için sarayın en "kusursuz" konuşmalarının konuşma diliyle en zeki yazarların yazı dilinin temel alınmasını savundu. Çağdaşları dilin kullanımındaki kuşku ya da çelişkili durumlarında onun yaklaşımlarına başvurmaya başladılar; doğru ve zarif konuşmayı anlatmak için *Parler Vaugelas* (Vaugelas'vari konuşma) deyiimi kullanıldı, *Remarques* da dilin kullanımına ilişkin temel başvuru kitabı durumuna geldi.

Dilin kullanımının toplumdaki değişimlerle birlikte değiştiğinin farkında olmakla birlikte Vaugelas, Richelieu yönetiminde kurulan Académie Française'i dille ilgili kesin kurallar oluşturarak yalın ve zarif bir dil yaratmakla görevlendirdi. Ama birçok yazar 17. yüzyılın ikinci yarısında Académie'nin koyduğu katı kurallara direnmeye başladı; hatta Vaugelas'ın bazı çağdaşları sarayın resmi diline duydukları tepki nedeniyle yapıtlarını halk dilıyla süslediler. Genelde Académie, Rönesans konuşma biçiminin aşırılıklarını ortadan kaldırarak edebiyat dilinde bazı standartların oluşmasını sağladı.

Vaughan, Henry (d. 17 Nisan 1862, Llansantffraed - ö. 23 Nisan 1895, Llansantffraed, Breconshire, Galler), İngilizce yazar Galli şair ve mistik.

Oxford'da okuduktan sonra Londra'da hukuk öğrenimi gördü. İç Savaş çıkınca Galler'e döndü ve bir daha ülkesinden ayrılmadı. 1646'da *Poems, with the Tenth Saitre of Juvenal Englished* (Iuvenal's'in İngilizceye Çevrilmiş Onuncu Yergisiyle Birlikte Şiirler) adlı kitabını yayımladı. Bu arada George Herbert'in dinsel şiirlerinin etkisiyle görüşleri tümüyle değişti ve "boş şiirler" yazmayı bıraktı. *Silex Scintillans* (1650, yb 1655; Işık Saçan Çakmaktaşı) ile düzyazı türündeki *Mount of Olives: or, Solitary Devotions*'da (1652; Zeytin Dağı ya da Tek Başına İbadet), dinsel inancının

derinliğini ve şiir dehasını ortaya koydu. Dindışı şiirler de yazmakla birlikte, asıl başarısını dinsel şiirlerde gösterdi. Ayrıca kısa ahlaki ve dinsel yapıtlar, bekimlikle ilgili iki kitap çevirdi. 1650'lerden sonra yaşamını hekimlik yaparak sürdürdü.

Vaughan, Sarah (Lois), lakabı SASSIE ya da İLAHI KİŞİ (The Divine One) (d. 27 Mart 1924, Newark, New Jersey - ö. 3 Nisan 1990, Hidden Hills, California, ABD), ABD'li caz şarkıcısı ve piyanisti. Güçlü sesi ve bebop'çılarının 1940'lardaki zengin armonik melodi

Sarah Vaughan
İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı

anlayışına çok uyan ustaca söyleyişleriyle dünyaya çapında bir üne ulaşmıştır.

Çocukken kilise korolarında şarkı söyledi. New York kentinde yapılan bir genç yetenekler yarışmasını kazandı. 1943'te Earl Hines'in büyük orkestrasına vokalist ve ikinci piyanist olarak girdi. Şarkıcı Billy Eckstine, bebop üslubunu geliştiren birkaç ilerici müzikkçiye de alarak bu topluluğu yeniden düzenledi. Vaughan ilk kez bu müzikkçilerle plak doldurdu. 1945'ten sonra solocu olarak bazen kendi üçlüsü ile söyledi. 1951'de gerek ABD'de, gerekse Avrupa'da önemli bir konser yıldızı olmuştu. Gösterilerinde arka planda, caz üçlülerinden senfonik orkestralara kadar değişik topluluklar kullanıyordu.

Opera şarkıcılarınınkindi kadar bir ses alanı bulunan Vaughan'ın doğaçlama ve yorum yeteneği de çok yüksekti. Bu ona repertuvarına aldığı her şarkıyı yeni baştan yaratma olanağı veriyordu. Kazandığı birçok ödül arasında 1982 En İyi Caz Solisti Ödülü de vardır.

Vaughan Williams, Ralph (d. 12 Ekim 1872, Down Ampney, Gloucestershire - ö. 26 Ağustos 1958, Londra, İngiltere), 20. yüzyılın ilk yarısında etkili olmuş İngiliz besteci. İngiliz müziğinde ulusalcı akımın kurucusudur.

Cambridge'deki Trinity College'da ve Londra Kraliyet Müzik Yüksekokulu'nda dönemin ünlü müzikkçileri Sir Charles Stanford ile Sir Hubert Parry'nin öğrencisi oldu. 1897-98'de Berlin'de besteci Max Bruch'tan, 1909'da da Paris'te Maurice Ravel'den ders aldı.

Yaklaşık 1903'te halk şarkılarını derlemeye başladı. 1904-06 arasında *The English Hymnal*'ın (1906; İngiliz İlahi Kitabı) müzik yöneticisi olarak çalıştı; ünlü "Sine Nomine" sini de (Bütün Azizler İçin) bu derleme için yazdı. I. Dünya Savaşı'nda topçu birliklerinde görev aldı. Daha sonra Kraliyet Müzik Yüksekokulu'nda profesörlüğe atandı.

İngiliz halk şarkıları alanındaki çalışmaları ve Tudor dönemi İngiliz müziğine duyduğu ilgi, onun modal öğeler (halk şarkısına ve

ortaçağ ses dizilerine dayalı makamsal yapı (öğeleri) ile ritim özgürlüğünü kaynaştırarak son derece kişisel, ama aynı zamanda derin biçimde İngiliz müziğine özgü çizgiler içeren bir müzik üslubu geliştirmesine olanak sağladı. Besteleri arasında orkestra, sahne, oda müziği ve ses yapıtları vardır. İkincisi ve üçüncüsü sonradan repertuardan çıkanlar üç *Norfolk Rhapsodies* (*Norfolk Rapsodileri*) adlı çalışması, özellikle de ilk kez 1906'da seslendirilen *Mi* minör tonundaki birincisi onun halk şarkısının çizgilerini özümseyerek özgün bir melodi ve armoni üslubu geliştirdiğini gösteren ilk yapıtlardır. Dokuz senfonisi geniş bir anlatım alanını kapsar; bunlardan *A London Symphony* (1914; yen. yaz. 1915, göz. geç. 1918, 1920, 1934; *Bir Londra Senfonisi*) adlı ikincisi ile *Scott of the Antarctic* (1949; *Kaptan Scott*) filmi için yazdığı müziğin uyarlaması olan *Sinfonia Antarctica* (1953; *Antarktika Senfonisi*) adlı yedincisi en çok beğenilenlerdir.

Sahne yapıtlarından *The Pilgrim's Progress* (1951; Hac Yolunda) ile danslı bir mask olan *Job* (1931; William Blake'ten; Eyub), Vaughan Williams'ın ciddi, mistik yanının, *Hugh the Drover* (1924; Celep Hugh) adlı balad operası da halk şarkısına olan ilgisini yansıtır. *Riders to the Sea* (1937; Denize Giden Atlılar), John Millington Synge'in aynı adlı oyununa dayandırılmış duygulu bir bestedir.

Vaughan Williams çok sayıda güzel şarkılar da besteledi; bunların arasında tenor, yaylı çalgılar dördülsü ve piyano (sonradan tenor ve orkestra için düzenlendi) için bir şarkı dizisi olan *On Wenlock Edge* (1909; A. E. Housmann'ın şiirlerinden; *Wenlock Edge'de*) ve George Herbert'in şiirlerinden *Five Mystical Songs* (1911; *Beş Mistik Şarkı*) vardır.

Vauquelin, Nicolas-Louis (d. 16 Mayıs 1763, Saint-André-d'Hébertot - ö. 14 Kasım 1829, Saint-André-d'Hébertot, Fransa), 1797'de kromu, 1798'de de berilyumu bulan Fransız kimyacı.

Bir köylünün oğlu olan Vauquelin, bir eczanede çalışırken Antoine-François Fourcroy ile tanıştı ve 1783-91 arasında onun laboratuvar asistanlığını yaptı. 1790'da yayıncılığa girişti ve 376 bilimsel makale yayımladı. 1795'te de öğretmenlik ve danışmanlık yapmaya başlayan Vauquelin, 1809'da Paris'teki tip okulunda Fourcroy'un yerine kimya profesörü oldu. Vauquelin ayrıca kinik asit, asparajin (ayrılan ilk aminoasit), kamforik asit ve başka birçok doğal kimyasal bileşiği de buldu.

Vauquelin de la Fresnaye, Jean, SIEUR DES YVETEAUX (d. 1536, La Fresnaye-au-Sauvage ya da Caen - ö. 1606/08, Caen, Fransa), Fransız devlet görevlisi, şair ve ahlakçı. Yerginin Fransa'da bir edebi tür olarak yerleşmesine katkıda bulunmuştur.

Paris'te beşerî bilimler, Poitiers ve Bourges'da hukuk öğrenimi gördü. Caen'de yargıç olarak görev yaptı. La Pléiade adıyla bilinen edebiyat çevresinin ilkelerine bağlı kalarak arı bir klasik üsluba ulaşmaya çalıştı. Pierre de Ronsard'a dayanan şiir kuramıyla François de Malherbe'e öncülük etti. Şiir kitapları arasında *Les Deux premiers livres des Forestiers* (1555), *L'Art poétique*'le (1605; Şiir Sanatı) birlikte basılan *Idillies et pastorales* (Idiller ve Pastoral Şiirler) ve *Satires* (1581-85, 5 cilt; Yergiler) yer alır. Vauquelin ayrıca sone, epigram ve mezar taşı yazıları yazmıştır. 1574'te III. Henri'nin ismarladığı *L'Art poétique*, çevresindeki yazarlara Aristoteles ile Horatius'un

ilkelerini aşılama çabasını yansıtır. Vauquelin ahlaki, didaktik ve mantıksal düşünceye dayalı yapıtlarda lehçe kullanmaktan ve İtalyan usulü aşırılıklardan kaçınarak saf bir Fransız üslubu geliştirme gereğini savunur.

Vauvenargues (Markisi), Luc de Clapiers (d. 6 Ağustos 1715, Aix-en-Provence - ö. 28 Mayıs 1747, Paris, Fransa), Fransız ahlakçı ve deneme yazarı. İyiliğin insanın içinde doğuştan bulunduğunu savunarak, Blaise Pascal ve La Rochefoucauld gibi 17. yüzyıl düşünürlerinin insan doğasına ilişkin karamsar düşüncelerinin etkisini silmiştir. İnsanın duygusal boyutunu yüceltmesi bakımından Rousseau'nun öncülerinden biridir. Mutluluğa ve saygınlığa eylem yoluyla ulaşılacağına olan inancı ise Stendhal'in habercisidir. Ona göre, büyük işler başarıp ün kazanmak için güçlü bir tutkunun yönlendirmesiyle davranan kişi kahraman sayılır; bu büyük işlerin insanlığın yararına olması beklenir, ama zorunlu değildir. *Introduction à la connaissance de l'esprit humain, suivie de réflexions et de maximes* (1746; İnsan Zihnini Tanımaya Doğru İlk Adım, Düşünceler ve Özdeyişler) adlı kitabı çok başarılı olmadıysa da zamanla saygınlık kazandı. Yapıt, aynı adı taşıyan denemenin yanı sıra 700 kadar özdeyiş içeriyordu.

Vav, Sudan'ın güneybatı kesiminde kent. Bahrül-Gazal'ın kollarından Cur Irmağının batı yakasında, Rumbek'in yaklaşık 220 km kuzeybatısında, deniz düzeyinden 433 m yükseklikte yer alır. Kuzey ve güneydeki tarım alanlarında yetiştirilen pamuk, tütün, yerfıstığı, tahıl, meyve ve sebze gibi ürünlerin pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Sanayi ürünleri arasında işlenmiş ve konserve gıdalarla ahşap eşya sayılabilir.

Ülkenin ırmak taşımacılığı merkezlerinden olan Vav, Cur Irmağına bağlı suyollarıyla Bentiu ve Melekal'a, kara ve demir yoluyla da Uveyl'e bağlanır. Kentte iç hatlarda hizmet veren bir havaalanı vardır. Katolik misyonerlerin yönettiği eski teknik okul, misyonerlerin kentten sürülmesinden sonra 1964'te kapatılmıştır. Nüfus (1973) 52.752.

Vava'u Adaları, Büyük Okyanusun güneyinde, Tonga'nın en kuzeyinde ada grubu. Toplam kara alanı 115 km² olan adalar, biri mercan adaları, öbürü volkanik adalardan oluşan birbirine koşut iki zincir halinde uzanır. Doğudaki yükselmiş mercan adalarından biri olan Vava'u, grubun en büyük adasıdır; yüzölçümü 91 km², en yüksek noktası ise 200 m'dir. Batıdaki daha küçük volkanik zincir, genellikle ağaçlarla kaplı adalardan oluşur. Bunlardan Late (15 km²) 1854'ten beri volkanik etkinlik göstermektedir ve 507 m yüksekliğiyle grubun en yüksek noktasını oluşturur. Vava'u'nun 64 km kuzeybatısındaki Fonualei'de 179 m yüksekliğinde etkin bir yanardağ vardır.

Vava'u Adasının kıyılarındaki korunaklı bir doğal liman ve eşsiz güzellikte mağaralar vardır. Grubun yönetim merkezi olan Neiafu da bu adadadır. Adanın verimli topraklarında mısır, ekmekkağıdı, yam ve ihrac edilmek üzere kopra yetiştirilir. Lupepau'u da bir havaalanı vardır. Nüfus (1986 geç.) 15.170.

vavelit, hidratlı alüminyum fosfat $[Al_3(PO_4)_2(OH)_3 \cdot 5H_2O]$ yapısında, hidrotermal damarlarda, limonitli ve fosfatlı kayalar çökellerinde ve alüminyumlu başkalaşım kayalarındaki çatlaklarda yarı saydam, yeşilimsi renkli, küresel kütleler halinde bulunan fosfat minerali. Elde edildiği başlıca yerler Çek Cumhuriyeti'nde Zbiroh, Fransa'da Montebrias, İngiltere'de Devon

(ilk bulunduğu yer), Bolivya'da Llallagua ve ABD'de Florida'dır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. fosfat mineralleri (tablo).

Vavilov, Nikolay İvanoviç (d. 25 Kasım 1887, Moskova, Rus Çarlığı - ö. 26 Ocak 1943, Saratov, Rus SFSC), Sovyet bitki genetikçisi. Tarım bitkilerinin anayurduna ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

Bir süre Cambridge Üniversitesi'nde okuduktan sonra Londra yakınlarındaki John Innes Bahçecilik Enstitüsü'nde genetik biliminin kurucusu William Bateson'un öğrencisi oldu (1913-14). Ülkesine dönünce

Vavilov bir limon ağacını incelerken, 1935, Rusya
Novosti Press Agency

1917'de Saratov Üniversitesi'nin botanik profesörlüğü kadrosuna, 1921'de de Petrograd'daki (bugün Petersburg) Uygulamalı Botanik Dairesi'nin yöneticiliğine atandı. Tüm Birlik VI. Lenin Tarım Bilimleri Akademisi'nin başkanlığını yürüttüğü sırada 400 kadar araştırma enstitüsü kurdurttu. 1916'dan 1933'e değin aralarında İran, Afganistan, Etiyopya, Çin, Orta ve Güney Amerika'nın da yer aldığı pek çok bölgeyi dolaştı ve büyük bir bitki koleksiyonu derledi. Gezdiği bu yerlerden inceleme ve ıslah çalışmaları için 50 bin aşkın yabancı bitki çeşidi ile 31 bin buğday örneği getirdi.

Geniş kapsamlı gözlemlerinden yola çıkarak, tarım bitkilerinin yeryüzüne yayıldığı merkezlerin, bu türlerin yabancı akrabalarının en çok uyum sağladıkları bölgelerde bulunabileceği sonucuna vardı. 1920'de kuramını daha da genişleterek bir bitki türünün en çok çeşitlilik gösterdiği bölgenin, o türün merkezi olduğunu ileri sürdü ve bugünkü tarım bitkilerinin anayurdu olarak dünyada 12 merkez bulunduğunu bildirdi.

Mendel ve Morgan yanlısı bir genetikçi olarak bitki topluluklarına ilişkin çok önemli çalışmalar yapan Vavilov, karşı görüşlerinden dolayı dönemin resmi biyolojik sözcüsü Lisenko'nun ağır eleştirisi ve suçlamalarına uğradı. Bunun sonucunda da bilimsel başarıları göz ardı edilerek 1940'ta tutuklandı ve Saratov'daki bir çalışma kampına gönderildi.

Vaxjö, İsveç'in güneyinde Kronoberg illinin (län) merkezi kent. Vaxjö Gölünün (sjön) kıyısında yer alır. Ortaçağda önemli bir ticaret merkezi olan kent birkaç kez Danlarca yakılıp yıkıldı. Vaxjö günümüzde bir demiryolu kavşağı ve imalat merkezidir; başlıca ürünler kibrit, mobilya ve kâğıt.

Lutherci bir piskoposluk merkezi olan kentte bir katedral vardır. Ünlü botanikçi Carolus Linnaeus 1716'da bu katedralin okulunda öğrenim görmüştür. Katedralin yakınında 1824-46 arasında kentte piskoposluk yapan şair Esaias Tegnér anısına dikilmiş bir anıt vardır. Småland Müzesi'nde (1867) cam eşya ve dokumalar sergilenir. Nüfus (1991 tah.) 69.547.

vazektomi, erkek üreme organlarından ersuyu kanalının (*vas deferens*) kısırlaştırma ya da enfeksiyonu önleme amacıyla kesilmesi. Erkeklerde bezlerde (testis) yapılan sperma hücrelerini depolandıkları epididimden öbür üreme organlarına taşıyan yapı ersuyu kanalıdır. Erbezi, epididim ve ersuyu kanalı erbezi torbasının (skrotum) içinde yer alır.

Vazektomi hekimin muayenehanesinde bile yapılabilecek kadar basit bir cerrahi girişimdir. Erbezi torbası yerel olarak uyuşturulduktan sonra ersuyu kanalının yeri dışarıdan muayeneyle saptanır. Kanalın üzerindeki deride küçük bir kesik açılır, kanal iki noktada penslerle sıkıştırılır ve penslerin arasındaki bölüm kesilip çıkarılır. Kanalın serbest kalan iki ucu kanın pıhtılaşmasını ve uçların tümüyle kapanmasını sağlamak amacıyla koterize edildikten sonra pensler çıkarılır, derideki kesik tek bir dikişle kapatılır.

Vazektomi epididim ya da erbezindeki enfeksiyonun daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla da uygulanır. Vazektomi kişinin kısırlaşmasına neden olsa da, bu durum iltihaplanma nedeniyle erbezinin bütün işlevlerini yitirmesine yeğlenir. Ersuyu kanalı kesildikten sonra erbezleri erkeklerin normal cinsel yaşamının ve kıllanma, ses kalınlaşması gibi ikincil eşey özelliklerinin sürmesini sağlayan hormonları yapmayı sürdürür. Vazektomi genellikle bir doğum kontrol yöntemi olarak uygulanır. Ameliyattan sonra altı hafta kadar ersuyunda normal miktarlarda sperma hücresi çıkar. Art arda atılan iki ersuyunda hiç spermaya rastlanmadığında erkek kısırlaşmış olduğu söylenebilir. Kanalın uçlarını yeniden birbirine bağlama ameliyatlarında yüzde 40'ın üzerinde başarı elde edilmiştir; mikrocerrahi tekniklerinin geliştirilmesiyle bu başarı oranının artması beklenmektedir.

vazelin, belirgin bir kokusu ve tadı olmayan, sarı ya da beyaz renkli ve yarı saydam, yağlı petrol türevidir. En çok tipta ve eczacılıkta kullanılan bu maddeden pansumanda koruyucu olarak, merhem ve kozmetik ürünlerinde ise sıvağ olarak yararlanılır. Ayrıca, çeşitli parlatıcılarda, yağlayıcı greslerde ve pas önleyicilerde de kullanılır.

Vazelin, kalın yağlardan mumların uzaklaştırılmasıyla elde edilir. Kimyasal açıdan, başta alkanlar olmak üzere çeşitli hidrokarbonlardan oluşmuş bir karışımdır; erime noktası 38°C ile 54°C arasında değişir.

vazomotor sistem, kan damarlarının duvarlarındaki kas liflerini denetleyen sinirlerin ortak adı. Bunların arasında kan damarlarının daralıp genişlemesini sağlayarak vücudun belirli bir bölümü ya da organına giden kan miktarını düzenleyen damar büzücü ve damar genişletici sinirler bulunur. Vazomotor sistem beyinde soğanilikte (*medulla oblongata*) yer alan vazomotor merkez tarafından denetlenir.

Vazov, İvan (Minçov) (d. 27 Haziran 1850, Sopot - ö. 22 Eylül 1921, Sofya, Bulgaristan), Bulgar şair, romancı, oyun ve öykü yazarı. Ülkesinin tarihindeki belli başlı olayları konu ettiği yapıtlarında yurtseverlik ve kır sevgisi gibi temalar görülür.

Sopot ve Plovdiv'de (Fillibe) öğrenim gördükten sonra bir süre taşrada öğretmenlik yaptı. Ticaret öğrenmek için gittiği Romanya'da bağımsızlık için savaşan göçmen hareketine katıldı. Bulgaristan'ın Osmanlılardan bağımsızlığını kazanmasından (1878) sonra Plovdiv'de çeşitli dergi ve gazeteler çıkardı. Rus karşıtı Stefan Stambolov'un yönetimi sırasında Odessa'ya sürgün edildi (1886-89). Osmanlı yönetimine yargılanan Bulgarları

anlattığı ve en büyük romanı sayılan *Pod Igolo*'yu (1894; Boyunduruk Altında) yazmaya orada başladı. Stambolov'un düşmesinden (1894) sonra meclise seçildi ve 1898-99 yıllarında eğitim bakanlığı yaptı.

Vazov
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Öbür yapıtları arasında epik şiir çevrimi *Epopya na zabravenite* (1881-84; Unutulmuşun Destanı), *Nemilnedragi* (1883; Sevilmeyen, İstenmeyen) adlı novella, *Nova Zemya* (1896; Yeni Ülke), *Kazalarskata Tsaritsa* (1903) ve *Svetoslav Terter* (1907) adlı romanlar ile *Huşove* (1894), *Kam propast* (1910; Cehennem Çukuruna Doğru) ve *Borislav* (1910) adlı oyunlar sayılabilir.

Wealden Dizi, İngiltere'de Alt Kretase (Tebeşir) Döneminde oluşan kayaçların başlıca bölümü ve bu kayaçların çokeldiği zaman dilimi (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl önce). Wealden Dizi, İngiltere'nin güneydoğusundaki Weald bölgesinde tanımlanmıştır; dize Fransanın Boulonnais bölgesinde de rastlanmıştır. Yaklaşık 720 m kalınlığındaki dizi başlıca iki bölümden oluşur: Hastings Yatakları ve onun üzerinde yer alan Weald Kili. Hastings Yatakları ardışık kil ve kum katmanlarından oluşur. Wadhurst Kili olarak adlandırılan kil katmanı, killi demirtaşı yumruları içerir (bu katmandan 16. yüzyıla değin demir cevheri olarak yararlanılmıştır); katmanda ayrıca Kretase'ye özgü otçul dinazorlardan *Iguanodon* fosillerine de rastlanır. Weald Kili ise sert, mavi-gri renkli kil ve şeylden oluşur. Wealden Dizide ardışık çökeltme dizilerine de (siklotemler) rastlanır; bu olgu, Kretase Döneminde denizlerin ilerleyip gerilemiş olduğuna işaret eder.

veba, etkeni keme piresinin ısırması ya da dışkıyla bulaşan *Yersinia pestis* (eskiden *Pasteurella pestis*) olan ve sıklıkla salgınlarla ortaya çıkan enfeksiyon hastalığı. Öncelikle kemiricilerde görülen veba insanda üç farklı klinik tabloya neden olur: Şişmiş ve iltihaplı lenf düğümlerinin (hıyarcık) görüldüğü hıyarcıklı veba, akciğer vebası ve mikroorganizmaların kan dolaşımına girip çok kısa zamanda ölüme neden oldukları septisemi.

İÖ 10-9. yüzyıllardan bu yana bilinen hastalık zaman zaman çok sayıda insanın ölümüne neden olan salgınlara yol açmıştır. 14. yüzyılda Avrupa'ya yayılan ve Kara Ölüm olarak adlandırılan salgında Avrupa'nın nüfusunun dörtte birinin (yaklaşık 25 milyon kişi) öldüğü belirlenmiştir. 1664'te Londra Veba Salgını'nda 460 bin kişinin yaşadığı kentte 70 bin insan öldü. 1894'te Kanton ve, Hong Kong'da ortaya çıkan hastalık 80-100 bin kişinin ölmesine, 20 yıl içinde Çin'in güneyindeki limanlardan bütün dünyaya yayılarak 10 milyonun üzerinde ölüme neden oldu.

Veba, uygun çevre koşullarında pire aracılığıyla kemiricilerden insana geçer. Bazı

bölgelerde gemilerde bulunan ve veba mikrobunu taşıyan fareler hastalığın limanlara yayılmasına ve limanlardaki kemiriciler arasında bir salgına yol açarlar. Yerleşim bölgelerinde hastalığın evcil kemiriciler arasında yayılması insan vebasının ortaya çıkması için elverişli ortam yaratır; hayvanlar arasındaki salgın kemirici hayvan sayısının azalmasına yol açınca ölü hayvanların üzerindeki pireler konak canlı olarak insanı seçer. Önceleri tek tük olan vakaların sayısı elverişli koşullarda artar.

Hastalığın insanda ortaya çıkışı ve belirtiler çok değişken olabilir. Hafif geçen enfeksiyonların hemen tümü hıyarcıklıdır; öbür tipler her zaman çok ağır bir tabloya neden olur ve tedavi edilmezse ölüme yol açar. Kuluçka devresi genellikle 3-6 gündür; hastalığın başlangıcı ani ve çok belirgindir.

Veba vakalarının yaklaşık dörtte üçü hıyarcıklıdır. Başlıca belirtiler başlangıçta titreme, daha sonra kuma, baş ağrısı, baş dönmesi, ışığa duyarlılık, sırt, kol ve bacaklarda ağrı, uykusuzluk ve çevreye karşı ilgisizliktir. Ateş hızla 40°C'ye, kimi zaman daha da fazla yükselir, ikinci ya da üçüncü gün bir derece kadar düşer. Sıklıkla kabızlık görülür, ishalin ortaya çıkması hastalığın çok ağırlaştığını gösterir. Hastalığın erken evrelerinde genellikle kasık ve koltuk altlarında hıyarcıklar ortaya çıkar. Mikroorganizmanın deriye girdiği yerde içi irin ya da sıvı dolu kabarcıklar ya da kanama lekeleri belirir. Hıyarcıklı veba insandan insana doğrudan bulaşmaz, mikroorganizma pire aracılığıyla taşınır. Hıyarcıklı vebada kana kanşan bakterilerin akciğerlere yerleşmesi ya da bakterilerin solunum yoluyla vücuda girmesiyle ortaya çıkan akciğer vebasında fiziksel bulgular zatürredekilere benzer; genellikle akciğer ödeminin ardından üç dört gün içinde hasta ölür. Bakterilerin kanla bütün vücuda yayılmasıyla oluşan septisemide başlıca belirtiler ani yüksek ateş, deride kanamalar ve kanlı ishaldir; hasta 24 saat içinde ölebilir. Akciğer vebası ve septisemide ölüm sıklığı oldukça yüksektir (yüzde 70-100).

Tedavide öncelikle streptomisin, kloramfenikol, tetrasiklin gibi antibiyotikler ve sülfonamidler kullanılır. Ağır vakalarda gamma globülin, antitoksik veba serumu ve yatıştırıcılar da önerilir.

Veba salgınlarının önlenmesi ve ortadan kaldırılmasında pire ve kemiricilerle mücadele, hastaların tecrit edilmesi ve mikrop taşıma olasılığı olan bütün eşyaların dikkatle dezenfekte edilmesi gibi önlemler alınmalıdır. Veba aşısı hastalığın endemik olduğu bölgelerde kemiricilerle ve bu hayvanların taşıdığı pirelerle temas olasılığı bulunan kişilere yapılır ve 1-2 yıl bağışıklık sağlar.

Veblen, Oswald (d. 24 Haziran 1880, Decorah, Iowa - ö. 10 Ağustos 1960, Brooklin, Maine, ABD), diferansiyel geometri ve topolojiye yaptığı katkılarla tanınan ABD'li matematikçi. Ortaya koyduğu sonuçların çoğu atom fiziği ve görelilik kuramında uygulama alanı bulmuştur.

1905-32 arasında Princeton Üniversitesi'nde matematik dersi veren Veblen, 1932'de Princeton'daki Yüksek Araştırma Enstitüsü'nde matematik profesörlüğüne getirildi; 1950'de emekli olduktan sonra ders vermeyi sürdürdü.

Geometrinin temelleri konusuna duyduğu ilgi Veblen'i izdüşümsel geometrinin aksiyom sistemleri üzerinde çalışmaya yöneltti. Birinci cildini J.W. Young ile birlikte yazdığı iki ciltlik *Projective Geometry* (1910-18;

1965; İzdüşümsel Geometri) adlı yapıtı bu çalışmanın ürünüdür.

Topolojinin temel kavramlarını ortaya koyan ilk yapıt, Veblen'in *Analysis Situs* (1922; Yer Çözümlemesi) adlı kitabıdır; bu yapıt uzun yıllar boyunca bu alandaki en iyi kitap olma niteliğini korumuştur.

Genel görelilik kuramının ortaya konmasının hemen ardından diferansiyel geometri konusuna eğilen Veblen, genelleşmiş afin ve izdüşümsel geometrinin geliştirilmesinde öncü rol oynadı. 1927'de yayımladığı *The Invariant of Quadratic Differential Forms* (İkilenik Diferansiyel Biçimlerin Değişmezleri) adlı kitap Riemann geometrisinin temel özelliklerini sistemli ve eksiksiz biçimde ele alan bir yapıttır. Öğrencisi J.H.C. Whitehead ile birlikte yazdığı *The Foundations of Differential Geometry* (1932; Diferansiyel Geometrinin Temelleri) adlı yapıt Riemann metriğine önemli katkılar sağladı. Bu kitapta türevlenebilir katmanlı uzayın kesin bir tanımı yer alıyordu. Sonraları daha da geliştirilen bu tanım modern geometri araştırmalarının temelini oluşturmıştır.

Veblen'in "geometrinin temelleri hem fiziğin hem de matematiğin bir dalı olarak ele alınmalıdır" biçiminde özetlenebilecek görüşü, onu görelilik kuramı üzerinde çalışmaya ve kütleçekimi ve elektromagnetizmayı birleştiren bir birleşik alan kuramını oluşturacak bir geometrik yapının araştırılmasına yöneltti. Beş boyutlu uzayda alan denklemlerine ilişkin Kaluza-Klein alan kuramından yola çıkarak beşinci koordinatın fiziksel yorumunu ilk kez ortaya koyan Veblen oldu.

Princeton'daki Yüksek Araştırma Merkezi'nde matematik çalışmalarının başlatılmasında ve gelişmesinde önemli katkısı olan Veblen, birçok genç matematikçinin yetişmesinde de rol oynadı.

Veblen, Thorstein (Bunde) (d. 30 Temmuz 1857, Manitowoc ili, Wisconsin - ö. 3 Ağustos 1929, Menlo Park yakınları, California, ABD), ABD'li iktisatçı ve toplum bilimci. Ekonomik kurumları evrimci, dinamik bir yaklaşımla ele almış, *The Theory of the Leisure Class* (1899; Aylak Sınıfın Kuramı) adlı ünlü yapıtında varlıklı kesimin yaşam biçimini betimlemek amacıyla geliştirdiği "gösterişçi tüketim" ve parasal davranış kavramları toplum bilimlerinde sonradan yaygın biçimde kullanılmıştır.

Johns Hopkins ve Yale üniversitelerinde felsefe öğrenimi gördü. 1884'te Yale'de doktoraşını tamamladı. İş bulamadığı için 1891'de öğrenci olarak Cornell Üniversitesi'nin lisansüstü bölümüne girdi. Oradaki çalışmasıyla derinden etkilemeyi başardığı

Thorstein Veblen, Edwin Child'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1934; Yale Üniversitesi Sanat Galerisi
Yale University Art Gallery

J. Laurence Laughlin 1892'de yeni Chicago Üniversitesi'nin iktisat bölümünün başkanlığına getirilince, bu bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Öğretim üyeliğini ise ancak 1896'da elde edebildi.

Veblen ilk yapıtı olan *The Theory of the Leisure Class*'ta modern ekonomik yaşamı incelerken Darwin'in evrimci yaklaşımını kullanmaya çalıştı. Sanayi sisteminin kişileri çalışkanlığa, etkin olmaya ve işbirliğine yönelttiğini vurguladı; buna karşılık, iş dünyasına egemen olanların para kazanmak ve varlıklarını sergilemekle ilgilendiğini, bu tutumun ise geçmiştaki soyguncu, barbar eğilimlerin bir kalıntısı olduğunu öne sürdü. Egemen sınıfın eğlence, moda, spor, din ve estetik alanlarındaki yaklaşımlarında rastlanan bazı öğeleri, geçmişteki yığıtlik anlayışının kalıntıları olarak ele aldı. Büyük ilgi gören bu yapıtıyla kısa sürede toplum bilimci ve eleştirmen olarak ünlendi.

Veblen üniversitelerin öğretim programlarını ve sınavlarla ilgili katı uygulamalarını eleştirdi; öğretim üyesi olarak da meslek yaşamında pek başarılı olamadı. "Uygarlıkta Ekonomik Etkenler" adlı ünlü dersinde geleneksel iktisat kuramına pek az yer verirken tarih, hukuk, antropoloji ve felsefe gibi çeşitli alanları geniş biçimde işledi. Modern sanayi süreci ile iş ve finans dünyasındaki usdışı yöntemlerin bağdaşmazlığına (yani, mal yapmakla para yapmanın farklılığı) dayandığı anlayışını *The Theory of Business Enterprise*'de (1904; Ticari İşletmenin Kuramı) daha da geliştirdi.

1914'te yayımladığı *The Instinct of Workmanship and the State of Industrial Arts* (Ustalık İçgüdüsü ve Sanayinin Durumu) adlı yapıtında iş ve ticaret dünyası ile insanın yararlı emek harcama eğiliminin köklü biçimde çatıştığını ve insan enerjisinin büyük bir bölümünün etkin olmayan kurumlar nedeniyle boşa harcadığını öne sürdü. *Imperial Germany and the Industrial Revolution* (1915; İmparatorluk Almanyası ve Sanayi Devrimi) adlı yapıtında Almanya'nın otoriter yönetimi sayesinde modern teknolojiyi, İngiltere ve Fransa gibi demokratik ülkelere göre devletin hizmetine daha büyük oranda sokabildiğini, ama bu üstünlüğünün geçici olduğunu, çünkü Alman ekonomisinde de zamanla gösterişçi savurganlık sisteminin gelişeceğini öne sürdü. *An Inquiry into the Nature of Peace and the Terms of its Perpetuation* (1917; Barışın Doğası ve Sürmesinin Koşulları Üzerine Bir Araştırma) adlı yapıtında modern savaşların en önemli nedeninin ulusal ticari çıkarların çatışması olduğunu ve kalıcı barışın ancak "mülkiyet haklarının ve bu haklara geçerlilik kazandıran fiyat sisteminin" ortadan kaldırılmasıyla sağlanabileceğini savundu.

1918 sonbaharında New York'ta yayımlanan *The Dial* adlı edebiyat ve siyaset dergisinde yazmaya başladı. Karısının 1920'de ölümünün ardından derin bir ruhsal bunalım geçiren Veblen, bu dönemde bir süre New York kentindeki New School for Social Research'te ders verdi. Şirketlerin mali yapısını konu alan ve yinelemelerle dolu olan son yapıtı *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times: The Case of America*'da (1923; Yakın Dönemlerde Mülk Sahibinin Mülkünün Başında Bulunmadığı Durumlar ve Ticari İşletme: Amerika Örneği) gene sanayideki yaratıcı üretkenlikle ticari işletme arasındaki çelişki üzerinde durdu. 1926'da ders vermeyi bırakarak California'ya döndü ve ölene değin üvey kızı ile birlikte yaşadı.

Vecchio Sarayı, İtalyanca PALAZZO VECCHIO. SIGNORIA SARAYI olarak da bilinir, Floransa'nın en önemli tarihsel resmi yapıları

dan biri. 14. yüzyılda Floransa Cumhuriyeti Yürütme Konseyi'nce (*Signoria*) kullanılmış, ardından Medici ailesinden Toscana grandüklerinin yönetim merkezi olmuş, 1865-71 arasında İtalya Krallığı Temsilciler Meclisi'ni barındırmıştır. 1872'den beri belediye sarayı olarak kullanılmaktadır.

Arnolfo di Cambio'nun tasarımı ile 1298-1314 arasında inşa edilen Toscana gotiği üslubundaki yapıya 16. yüzyıl sonlarında Giorgio Vasari bazı ekler yaptı. Vasari, iç mekânı tümüyle yeniden düzenledi ve dekorasyonunu büyük ölçüde değiştirdi. Sarayın Signoria Meydanı'na bakan terasında Donatello'nun "Yudit ve Holofernes"i (1456-57), Michelangelo'nun "Davud" (1501-04) adlı yapıtının bir kopyası (eskiden burada bulunan özgün yapıt, bugün Floransa Akademisi'ndedir) ve Baccio Bandinelli'nin "Herakles ile Cacus"u (1534) gibi Rönesans heykel sanatının birçok ünlü örneği yer alır.

vecd, mistisizmde, Tanrı'yı kendi içinde görmeyi ya da Tanrı'yla bir olmayı amaçlayan deneyim. Çeşitli mistik akımlarda bu amaca ulaşmanın farklı yolları vardır. En çok uygulanan yöntem, dört aşamadan oluşur: 1) Bedensel isteklerden arınma, 2) iradenin antılması, 3) zihinsel aydınlanma, 4) varlığını ya da iradesini tanrısal varlıkla bütünleştirme. Öteki yöntemler arasında, Mevlevilikteki sema gibi dans etme, bazı Helenistik gizem dinlerinde olduğu gibi yatıştırıcı ya da uyarıcı madde kullanma, bazı İslam mezheplerinde ve çağdaş deneyici dinsel topluluklarla Yerliler arasında görülen uyuşturucu (örn. peyote, meskalin, afyon, LSD) kullanımı sayılabilir. Ama Doğu ve Batı'da birçok mistik, uyuşturucu maddelerin kişilik üzerinde kalıcı etkisi olmadığını, bu nedenle vecd ulaşma amacına uygun olmadığını öne sürmüştür.

İlkçağda bazı Yahudi topluluklarında vecd durumuna girmek için müzik kullanılırdı. Törenlerde müzik eşliğinde dans edilir, bu yolla Yehova'nın törene katılanları ele geçireceğine inanılırdı. Delphoi'deki kehanet yerinin başrahibesi Pythia, sık sık girdiği vecd durumunda bir kaynaktan su içtikten sonra, dirilişin simgesi olan pitonun esinlediği sözleri mırıldanırdı. Başlı dertte olanların dileği üzerine Pythia'nın ağzından çıkan "sözler" rahiplerce yorumlanır, başta ölüm olmak üzere çeşitli felaketlerin bu yolla önlenmesine inanılırdı. Şaman dinlerinde de vecd, ruhun bir yerden bir yere hareket etmesini sağlardı.

Tasavvufta vecd mutasavvıfın bir hal(*) ile kendinden geçmesi olarak tanımlanır ve genellikle tevaccüd, vecd ve vücud olarak adlandırılan üç dereceye ele alınır. Tevaccüd mutasavvıfın vecd içindeki kişilere benzemeye çalışmasıdır. Vecd ise hiçbir çaba ve zorlama olmadan mutasavvıfın kalbine gelen haldir. Bu nedenle vecd bir Tanrı vergisi ve bağış sayılır, ama çok ibadet ve zikirin vecdin bağışlanmasına neden olabileceği kabul edilir. Vücud, mutasavvıfın tüm halleri geçerek fenâ(*) ve bekâ(*) haline ulaşmasıdır. Vücud, mutasavvıfın tüm beşeri niteliklerini yok etmesini gerektirir. Vücud ermiş mutasavvıfta fenâ ve bekâ hali sürekli birbirini izler, sonunda uyanıklık (sahv), kendinde olma durumunda yerleşir. Mutasavvıf bu durumda hep Tanrı ile hareket eder, Tanrı ile konuşur.

Vecdî, asıl adı ABDÜLBAKİ (d. İstanbul - ö. 1670, İstanbul), gazelleriyle tanınan Osmanlı divan şairi.

Medrese öğrenimi gördü. Divan-ı Hümayun kaleminde çalıştı. Beylikçiliğe kadar yükseldi. Az sayıda şiir yazmasına karşın 17. yüzyılın usta şairleri arasına girmeyi başardı. Bâkî ve Şeyhülislam Yahya'nın

etkisinde kalan Vecdi'nin şiirleri *Divan-ı Vecdi Efendi* (1872; *Divançe-i Vecdi*, 1891) adıyla basılmıştır.

Vecihî, tam adı MEHMET VECİHÎ (d. 1869, İstanbul - ö. 1904, İstanbul), ayrılık, ölüm, hastalık gibi konuları ele aldığı yapıtlarıyla tanınan romancı.

Mühendishane-i Berri-i Hümayun'u bitirerek istihkâm subayı oldu (1891). Çeşitli yerlerde görev yaptı ve kolaşasıyken kalp hastalığından öldü. Hat, müzik, resim ve şiirle uğraşan, aynı zamanda ut, keman ve tambur da çalan Vecihî 1894'ten başlayarak *İkdam* gazetesinde tefrika edilen romanlarıyla ünlendi. Çok yazdığı için tekdüzeliğe ve konu tekrarına düşen Vecihî'nin başlıca romanları arasında *Mihr-i Dil* (1893), *Mehcure ile Hikmet* (1893, 1928), *Hurrem Bey* (1896), *Mâlik* (1896), *Nedamet* (1896), *Hasta* (1897), *Feryad* (1897) sayılabilir.

veçe, 10-15. yüzyıllar arasında Rusya'nın yerleşik kurumları arasında yer alan halk meclisi.

Veçe'nin kökeninin ilk Slav kabilelerine özgü bir danışma kurulu olduğu sanılmaktadır. Kabileler, sonradan kentlere dönüşen sürekli ticaret merkezlerine yerleştikçe **veçe** de demokratik yönetimin bir ögesi olarak varlığını sürdürdü. İktidarı bir prens ve soylular meclisiyle paylaşan **veçe**'nin yetkileri kentten kente değişmekle birlikte, kenti "miras alan" prensi kabul ya da reddedebiliyor, kentin milis gücünü denetim altında tuttuğu için prensin askeri hareket tasarımlarını veto edebiliyordu.

Veçe, en geniş yetkilerle donatıldığı Novgorod'da kentin prensini seçip görevinden alabiliyor, onun yetkilerini tanımlayan ve sınırlayan anlaşmalar yapabiliyordu. Ayrıca prence bağlı yüksek askeri ve sivil görevlileri de seçebiliyor, birçok bölgede hem kenti hem de kente bağlı köyleri yönetiyordu. Bütün bölgedeki aile reislerinin **veçe** toplantılarına katılma hakkı vardı. **Veçe**'yi prens, yüksek kent görevlileri ve yurttaşlar toplantıya çağırabiliyordu; bu toplantılara genellikle yalnızca kentliler katılırdı. **Veçe** böylece kent çıkarlarının temsil edildiği bir kuruma dönüştü. **Veçe** toplantıları düzenli değildi, işleyişine ilişkin resmi kuralları yoktu.

11. ve 12. yüzyıllarda **veçe** gücünün doruğuna ulaştı. Dinyeper Irmağı bölgesinin orta kesiminde yer alan eski ticaret kentlerinin gerilemeye başlamasıyla da gitgide önemini yitirdi. **Veçe**, Moğolların Rusya'yı istilasından (1240) sonra daha da güçten düştü. Moğollar, kendi egemenliklerinin önündeki en büyük engel olarak gördükleri kentlileri denetimleri altına almak için **veçe**'lere baskı uyguladılar. **Veçe**'nin yetkilerini kısıtlamak amacıyla Rus prensleri de Moğollara yardımcı oldu.

Bunalım dönemlerinde yer yer yeniden uç vermekle birlikte 14. yüzyıl ortalarında birçok Rus kentinde artık bağımsız ve sürekli bir yönetim organı olmaktan çıkmıştı. Ama Moskova büyük prensi III. İvan 1478'de Novgorod'u fethedinceye değin buradaki **veçe** ayakta kalmış, Pskov'daki **veçe** ise 1510'da benzer biçimde dağılmıştır.

Veçeka, 1917-22 arasında Sovyet gizli polis örgütü olarak etkinlik gösteren ve KGB'nin önceli sayılan Tüm Rusya Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu'nun kısa adı. Örgütün Rusça tam adının başharflerinden oluşur. Ayrıca bak. KGB.

Ved, el-, Cezayir'in kuzeydoğu kesiminde kent. Tunus sınırının 80 km batısında yer alır. El-Ved, Büyük Doğu Ergi ile çevrili olan ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda

40 km boyunca uzanan Suf vahalarının en büyüğüdür. Eskiden vahanın içinden geçerek doğuya doğru akan ırmak, kum fırtınaları nedeniyle kurumuştur. Kale gibi korunaklı bir yapı olan cami ve binalarda kullanılan revaklar hem Magrip hem Roma etkisini yansıtır.

İşlek bir kervan merkezi olan el-Ved'den kaliteli hurma ihracatı yapılır. Halıları ve el dokuması kumaşlarıyla tanınan kentteki Suf Müzesi'nde bölgesel el sanatı ürünleri sergilenir. Nüfus (1977) belediye, 71.710.

Ved-ava, Mordovlarda, suya ve su ürünlerine hükmettiğine inanılan peri. Suların anası sayılan Ved-ava, Estonlarda Vete-ema, Finlerde ise Veen emo olarak bilinirdi. Geçimleri büyük ölçüde balıkçılığa dayanan Fin-Ugor halkları arasında peri inancı çok yaygındı. Balıkçılar mesleklerinin simgesi saydıkları Ved-ava'ya kurban adar, her seferinde tuttukları ilk balığı ona sunar ve avlanırken onu kızdırmamaya özen gösterirlerdi. Ved-ava'nın insanlarda ve hayvanlarda doğurganlığı artırdığına da inanılırdı. Bazen bir kayanın üstünde otururken taradığı uzun saçları, iri göğüsleri ve üstü insan, altı balık biçimindeki bedeniyle denizkızını andırırdı. Çoğu kez elinde çalgısıyla insanları ayartmaya çalışırdı. Onu gören kişinin başına bir felaket geleceğine (suda boğulacağına) inanılırdı. Ved-ava bazen boğulmuş kişilerin ruhu, bazen de yalnızca suyun simgesi olarak düşünülürdü.

Veda, Hindu dininin kutsal metinlerinden her biri. Sanskrit dilinde ilahi ve şiirlerden oluşurlar. Ne zaman yazıldıkları kesin olarak bilinmemekle birlikte, genelde İÖ y. 1500-1200 arasında ortaya çıktıkları kabul edilir. Ayin ve adak kültü çevresinde gelişen ve bazıları edebi açıdan büyük değer taşıyan ilahiler, tanrıları yüceltici övgüleri içerir. Bu tanrıların çoğu ateş (Agni), güneş (Surya ve Savitr), şafak (Ushas), fırtına (Rudralar), tanrısal otorite (Varuna), savaş ve yağmur (Indra), onur (Mitra) ve yaratılış (Vişnu'nun desteğiyle Indra) gibi çeşitli doğa güçlerinin ve kozmik olguların kişileşmiş biçimidir.

Vedaların oluşan en önemli derleme (Sanhita), Rigveda'ydı; ayinlerde başrahip (*hotr*), okuyacağı parçaları buradan seçerdi. *Mantra* denen kutsal sözleri ise töreni yönetmek ve kurban azerini korumaktan sorumlu rahip okurdu. *Mantra*'larla ilahiler, zamanla Yacurveda adını alan Sanhitaları oluşturdu. *Udgatr*'ın (ilahî okuyan) önderliğindeki üçüncü bir rahip grubu da Veda şiirlerini belli ezgilere uyarak okurdu. Hemen hemen tümü Rigveda'dan alınmakla birlikte, bu şiirler Samaveda (Şarkıların Vedası) adıyla ayrı bir Sanhita oluşturdu. *Trayî-vidya* (üç katlı bilgi) olarak anılan bu üç Veda'ya sonradan eklenen Atharvaveda ise ilahiler, tılsımlı sözler ve büyülerden oluşuyordu. Daha çok halk kültürüne özgü öğeler içeren bu Sanhita, genellikle öbür Vedalardan ayrı tutuldu ve adak sunma törenlerinde kullanılmadı.

Sanhitalar ile düzyazı yorumları (*Brahmana*'lar, *Aranyaka*'lar ve *Upanishad*'lar), *Şruti* (vahiy yoluyla gelen kutsal Hindu metinleri) olarak kabul edildi. Günümüzde de Vedalar, özellikle ilk üçü, eskiden beri sürdürülen ritim ve tonlama incelikleriyle okunur.

Veda adak töreni, Hindistan'da Vedalar döneminin en önemli dinsel ayını. Hindistan'daki başlangıcı İran kökenli Âri istilacılarına dayanan bu tapınma biçiminde, Agni adıyla tanımlanan kutsal ateşe yiyecekler sunulur, Agni'nin bu adakları tanrılarına ulaştırdığına inanılırdı. Günümüzde de za-

man zaman Veda tarzı ayinler düzenlenmekte, kutsal ateşe adak sunulması ise Hindu tapınmasında önemli yer tutmaktadır (*bak. yacna*).

İlk dönemlerde basit yapıda olan Veda adak törenleri, gitgide zenginleşip karmaşıklıktan ve sayısız kurala bağlandı. Bu kuralların yanı sıra törende kullanılan ilahi ve dualar da sözlü Veda geleneğinin ve *Kalpa-sutra*'ların parçası oldu. Vedalar döneminin sonlarında törenin karmaşıklığı iyice öne çıkarıldı ve büyü bir etki yaratılmaya başlandı; kurallara uygun biçimde gerçekleştirilmeyen bir törenin, gerekli düzeltme yapılmazsa ölüm ya da bir felaket getireceği kabul edildi.

Törenler tapınak ya da tasvirler gerektirmiyor, açık havada düzenleniyordu. Seçilen yer her büyük ayin için yeniden kutsanırdı. Toprak dörgen biçiminde hafifçe eşelenerek ya da yükseltilerek bir sunak (vedi) oluşturuldu. Topluluğu ilgilendiren her önemli olayda, oruç tutulduktan sonra törenle adak ateşi yakılırdı (*agniyadhana*).

Başlıca iki tür adak töreni vardı; evlerde düzenlenene *grhya*, topluluğun katıldığına ise *śrauta* ya da *vaitanika* denirdi. Evde ocak ateşi önünde yapılan adak törenini ev sahibi kendisi yönetebilir ya da tek bir rahibin yardımına başvurabilirdi. Bunların bazıları günlük, bazıları aylıktı. Önemli günlerde düzenlenenler de vardı: Örneğin *samskara* denen ve üst kастlardan Hinduların doğumlarından ölümüne değin yaşamlarındaki her aşama için yapılan kutsamalarda, adak törenleri düzenlenirdi.

Halkın katıldığı büyük törenler günlerce, hatta bazen aylarca sürer, ancak çok zengin kişiler ya da krallar tarafından düzenlenebilirdi. Bunlarda çok sayıda rahip görev alır ve genellikle ateş üç sunakta yakılırdı. Hem insanların, hem de tanrıların mutluluğunun güvencesi olan *soma* adak törenleri bunların en ünlüsüydü. Bir atın kurban edildiği *aśvamedha*(*), *soma* törenlerinin daha ayrıntılı bir biçimiydi. Ay takviminin dolunay, yeniay ya da mevsim dönüşleri gibi belirli günlerinde yapılan törenler de vardı. *Purusamedha* denen insan adama ayinleri çok eskilere dayanan bir gelenektir, ama büyük olasılıkla bunlarda gerçekten insan kurban edilmiyor, adama simgesel bir nitelik taşıyordu. Bedeninden dört ana sınıfın (*varna*) doğduğuna inanılan efsanevi dev *Purusha*'nın (ilk insan) bu ayinlerde simgesel insan adamanın örneği olarak alındığı sanılmaktadır.

Veda dini, İÖ 1500 dolayında İran'dan Hindistan'a göç etmiş Hint-Avrupa halklarının dini. Adını, Vedalar olarak bilinen kutsal metin derlemelerinden alır.

Veda dini üzerine bilgiler, günümüze değin gelen kutsal metinlere ve Hinduizmle bütünleşmiş olarak varlığını sürdüren yetişkinliğe geçiş (*bak. upanayana*) ve kurban (*bak. yacna*) törenlerine dayanır. Mitolojide ve *soma* bitkisi özünün dinsel amaçlarla kullanımı biçimindeki uygulamalarda görüldüğü gibi, Veda dinine özgü en eski inançlar, başta eski İran halkları olmak üzere, Hint-Avrupa dilleri konuşan öteki halklar arasında da yaygındı. Yayıldığı bölgelerdeki yerli öğelerle etkileşimi ve kendi içinde geçirdiği evrim sonucu değişime uğrayan Veda dininin, tam olarak ne zaman Hinduizme dönüştüğü bilinmemektedir. Ancak Hindu özelliklerini yansıtan en eski metinler İÖ 4. yüzyıldan kalmaz ve gene aynı dönemde, Veda geleneğine ait yapıtların sayısında azalma başlamıştır.

Veda dininin en önemli özellikleri, ayinlerin etkisine ve büyükeyren ile küçükeyren arasındaki benzerliğe duyulan inançtır. Evrenin, her an kaosu yıkıcı tehdidi altında bulunduğuna, insanın tanrılara kurban adanıp canlandırıcı *soma* suyunu sunarak dünyanın sürekliliğini koruduğuna inanılır. İbadet törenlerinin gitgide karmaşık bir yapıya bürünmesi, törenlerde yapılan hataların çok özenli düzeltmeler gerektirmesi, rahiplerin zamanla büyük bir etki ve nüfuz kazanmasına yol açmıştır. Bu dinin etkisiyle gelişen ve Brahman (rahipler), *Kshatriya* (askeri ve yönetici sınıf), *Vaişya* (üretici ve tüccar sınıf) ve *Şudra* (emekçiler) adlı dört *varna*'ya (geleneksel toplumsal sınıf) dayanan toplumsal katmanlaşma, Hinduizmde de varlığını büyük ölçüde korumuştur.

Veda tanrıları kesin çizgilerle tanımlanmamış, bu nedenle de birbirleriyle karışma eğilimi göstermişlerdir. Tanrıların çoğu erkektir ve gökyüzüyle ya da çeşitli doğa güçleriyle ilişkilidir. Yağmur ve Fırtına Tanrısı İndra ve Ateş Tanrısı Agni bunun başlıca örneklerini oluşturur. Hinduizmin en büyük tanrıları olan Vişnu ile Şiva (Rudra), Veda dininde görece olarak daha düşük bir öneme sahiptir. Hindistan'da daha sonraki dinlerde ortaya çıkan ve büyük önem verilen ruhgöçümü, *karman* (kişinin geçmiş eylemleri) gibi öğelere Veda dininde rastlanmaz.

Veda Haccı, Hz. Muhammed'in 632'de yaptığı hac. Peygamberin ilk ve son haccıdır.

Önceden açıklandığı için büyük bir topluluğun katıldığı bu hac sırasında Hz. Muhammed hac ibadetinin kurallarını ayrıntılı biçimde açıkladı. Arafat'ta yaptığı bir konuşmayla da İslamın temel ilkeleri ile insanın hak ve ödevlerini topluca bir kez daha bildirdi. Bu ünlü konuşma Veda Hutbesi olarak bilinir. Kuran'ın son ayetleri bu hac sırasında indi. Hz. Muhammed bundan yaklaşık üç ay sonra öldü.

Veda ilahileri, Hinduizmin en eski kutsal metinleri olan Vedalarda yer alan ilahiler. En az 3 bin yıllık bir tarihi olan bu dinsel ezgilerin dünyanın süregelen en eski vokal müzik geleneğini oluşturduğu kabul edilir. Veda metinlerinin en eski derlemesi (Samhita) olan Rigveda'da yaklaşık bin ilahi bulunur. Bunlar sözcüklerin her hecesine bir nota düşecek biçimde söylenir. Seslendirmede üç okuma tonu kullanılır; temel okuma tonundaki ses, altındaki ve üstündeki komşu seslerle süslenir. Böylece metinlerde yer alan sözcüklerin vurguları öne çıkarılır. Rigveda'da yer alan bu ilahiler, daha geç tarihteki Samaveda (Şarkıların Vedası) derlemesindeki ilahilere temel oluşturur. Samaveda'daki ilahiler daha süslü ve melodik bir tarzda söylenir; her sözcük iki ya da daha çok notayla seslendirilir ve okuma tonlarının sayısı altıyı bulur ya da aşar.

Basit, sayısal bir nota yazım sisteminin yanı sıra metinlere tam olarak bağlı kalmaya, makamla okuyuşa ve beden duruşlarına büyük önem veren bir sözlü geleneğin varlığı Veda ilahilerinin kalıcı bir gelenek olarak sürmesini ve Hindistan'ın her yerinde aynı biçimde söylenmesini sağlamıştır. Vedaların bugünkü söylenişle yüzyıllar önceki söyleniş arasında hiçbir fark yoktur.

Vedanta (Sanskrit dilinde "Vedaların sonu"), Hint felsefesinin geleneksel altı sisteminden (*darşana*) biri. Modern Hindu

okullarının çoğunun temelini oluşturur. Temel kutsal Veda metinlerinin açıklamaları niteliğindeki *Upanishad*'lar ve bunları inceleme (*mimansa*) kurallarını belirleyen geleneksel felsefe sistemi için kullanılır. Dolayısıyla Vedanta-Mimansa (Vedanta'nın İncelenmesi), Uttara-Mimansa (Son İnceleme) ve Brahma-Mimansa (Brahma'nın İncelenmesi) biçimlerinde de kullanıldığı görülür.

Temel Vedanta metinleri üç grupta toplanır. Bunlardan, *Upanishad*'ların en çok kullanılanları *Brihadaranyaka*, *Chandogya*, *Taittiriya* ve *Katha* gibi görece uzun ve eski olanlardır. İkinci grupta *Upanishad*'lardaki öğretinin bazen tek sözcükten oluşan çok kısa yorumları olan ve *Vedanta-sutra*'lar olarak da bilinen *Brahma-sutra*'lar yer alır. Üçüncü temel metin ise çok yaygın biçimde bilindiği için *Upanishad* öğretilerinin desteklemek amacıyla başvuru olan *Bhagavadgita* (Tann'nın Şarkısı) adlı ünlü manzum diyalogdur. Ama bu metinlerden tek bir yoruma varılmamış, birçok ayrı Vedanta okulu gelişmiştir. Bu okullar bireysel ben ile (*atman*) mutlak olan (Brahman) arasındaki ilişkinin niteliği ve ikisinin özdeşlik derecesi konusundaki görüşleriyle birbirinden ayrılır. 8. yüzyılda Şankara'nın kurduğu Advaita'dan (Tekçilik), 11-12. yüzyıllarda Ramanuja'nın Vişishtadvaita (Nitelikli Olanın Tekliği) ve 13. yüzyılda Madhva'nın Dvaita (İkicilik) okuluna kadar uzanan bu görüşler büyük çeşitlilik gösterir.

Bununla birlikte çeşitli Vedanta okulları arasında birçok konuda görüş birliği vardır. Hepsinin ruhgöçüne (*sansara*) ve yeniden doğuş döngüsünden kurtulmanın önemine, Brahman'ın dünyanın hem maddi (*upadana*), hem araçsal (*nimitta*) nedeni olduğuna, *atman*'ın kendi eylemleri (*karman*) üzerinde etkili olduğuna, dolayısıyla da sonraki yaşamlarda bu eylemlerin meyvelerini ya da sonuçlarını (*phala*) toplayacağına inanır. Gene bütün Vedanta okulları geleneksel Hindu öğretisinin dışında kalan (*nasitika*) Budacı ve Ceynacı felsefelerle öbür geleneksel felsefe sistemlerini (*astika*) oluşturan Nyaya, Vaişeshika, Samkhya, Yoga ve bir ölçüde de Purva-Mimansa okullarının görüşlerini reddeder.

Vedanta sistemi Hint düşüncesini derinden etkilemiştir. Hatta Hindu felsefesinin şu ya da bu biçimde Vedanta'ya dönüştüğü söylenebilir.

Vedantadeşika, VENKATANATHA olarak da bilinir (d. 1268, Tupple, Kañçipuram yakını, Vicayanagar - ö. 1370, Srirangam, Hindistan), Hindistan'da Vedanta felsefe sisteminin başlıca okullarından Vişishtadvaita'nın (Nitelikli Olanın Tekliği) önde gelen düşünürlerinden. Adı "Vedanta'yı Öğreten" anlamına gelir. Şrivaishnavaların ikiye ayrılmasıyla ortaya çıkan Vadakalai alt mezhebinin kurucusudur.

Ramanuja'nın öğretisini izleyen seçkin bir Şrivaishnava ailesinin oğluydu. İnanışa göre, henüz beş yaşındayken mezhebin önderi Vatsya Varadaçarya'nın huzuruna çıkarılarak kutsandı; Varadaçarya ona gelecekte büyük bir öğretmen olacağını ve bütün yanlış felsefeleri yıkacağını söyledi. Vedantadeşika evlenip bir aile kurduysa da zamanını tümüyle düşünmeye ve yazmaya ayırmak için aldığı sadakalarla yaşadı. Sanskrit ve Tamil dillerinde yüzü aşkın yapıt yazdı. Bunlar arasında Vaishnava metinleri üzerine yorumlar, Vişishtadvaita mantığı üzerine kapsamlı bir çalışma olan *Nyaya-pariśuddhi*, Krişna'nın yaşamı üzerine manzum yapıtı *Yadavabhyudaya*, alegorik bir oyun olan *Sankalpa-suryodaya* ve dinsel içerikli çeşitli ilahiler yer alır.

Vedantadeşika'nın *prapatı* (Tanrı kayrasına teslim olma) yorumuna göre, Tanrı

kayrasına erebilmek için tıpkı düşmemek için yavru maymunun annesine sarılması (*markata-nyaya* [yavru maymun benzetmesi]) gibi inananın da çaba göstermesi gerekir. Bu görüş, ayin usulleri ve dil konusundaki farklılıklarla birlikte Tenkalai ile Vadakalai alt mezhepleri arasındaki ayrımın temeli olmuştur.

Veddalar, İÖ 6. yüzyıl öncesinden beri Sri Lanka'da (eskiden Seylan) yaşayan yerli halk. Sinhalî dilini (Seylan dili) benimsemişler, kendi dilleri de yok olmuştur. Hindistan'ın güneyinde Dravidler ve eski Güneydoğu Asya halklarıyla benzerlikleri vardır. Günümüzde büyük ölçüde Sinhaliler arasında erimişlerdir. 1911'de 5.300 olan nüfusları 1964'te 800'e düşmüş, 1970'lerde ise ayrı bir topluluk olma özelliğini yitirmişlerdir.

Eskiden Veddalar mağara ve kaya oyuklarında son derece basit bir yaşam sürerlerdi. Giysileri bitki liflerinden yapar, ok ve yayla avlanır, yabani bitki ve bal toplarlardı. Dinsel inançları ölüye tapınmaya dayalıydı; şamanların bedenine giren ruhlar aracılığıyla atalarıyla iletişim kurduklarına inanırlardı.

Vedder, Elihu (d. 26 Şubat 1836, New York kent, ABD - ö. 29 Ocak 1923, Roma, İtalya), daha çok düş ve fantezilere dayalı resimleriyle tanınan ABD asıllı romantik ressam ve ilüstratör.

1856-61 arasında Paris'te öğrenim gördükten sonra 18 Aralık 1857'de ABD'ye döndü. Kutlama kartlarının yanı sıra beden eğitimi kitaplarında ve *Vanity Fair*'de resimler çizerek geçimini sağladı. "Deniz Yılanının İni" (1865, Boston Güzel Sanatlar Müzesi) ve "Yitik Bellek" (1864-65, Metropolitan Sanat Müzesi, New York) gibi fantastik ve melankolik yapıtlarını da bu dönemde gerçekleştirdi. 1866'da Roma'ya yerleştikten sonra da sık sık ABD'ye gitti. 1884'te d.ş.ş. üslubuna çok uygun düşen bir yapıt olan Ömer Hayyam'ın *Rubaiyat*'ını resimledi. Ayrıca Brunswick'teki (Maine) Bowdoin College'da bulunan Walker Galerisi için "Roma" adlı lünet biçiminde büyük duvar resmini (1894) ve Kongre Kitaplığı için beş duvar resmi ile bir mozaik (1896-97) gerçekleştirdi. *Doubt and Other Things* (Kuşku ve Öbür Şeyler) adlı kitabı ölümünden kısa süre önce yayımlandı.

vedia sözleşmesi, bir kimsenin bir malı korumak üzere bir başka kimseye vermesiyle oluşan hukuksal ilişki. Türk hukukuna göre yalnızca taşınır mallar vedia sözleşmesine konu olabilir.

Vediyi verenin, mutlaka verdiği şeyin maliki olması gerekmez. Saklayacak olan tarafın yükümlülüğü kendisine verilen şeyi korumaktır. Saklatandan izin alınmadıkça vediyi kullanamaz. Saklatan vediyi her zaman geri isteyebilir. Adı vedia sözleşmesinde verilen şeyin aynen iadesi söz konusudur. Usulsüz vedia sözleşmesinde ise yalnızca verilen şeyin mislin iadesi kararlaştırılır. Bu durumda verilen şeyin mülkiyeti saklayacak kişiye geçtiğinden, yarar ve hasar ona ait olur ve koruma biçimi önem taşımaz.

veduta (İtalyancada "görünüm", "manzara"), bir kent, kasaba ya da mekânın büyük ölçüde gerçeğe uyan, ayrıntılı resmi. *Veduta*'ları genellikle kentli gezme gelenekleri satın alırdı. İlk örneklerini İtalya'da çalışan Kuzey Avrupalı sanatçıların yaptığı sanılır. Bir dizi deniz resmi ve Roma manzaraları gerçekleştiren Flaman manzara ressamı Paul Brill (1554-1626) bunlardan biridir.

Ünlü *veduta* ressamlarının belki de en büyüğü, Venedik mimarlığını yansıtan ger-

çekçi resimler yapmış olan Canaletto idi. Guardi ailesinden Giacomo (1678-1716), Giannantonio (1699-1760) ve Francesco (1712-93) da pek çok Venedik manzarası yaptı. Üslubu Canaletto'dan etkiler taşıyan, ama konularını daha özgür bir anlayışla işleyen Francesco, ailenin en tanınmış üyesiydi. Eski kalıntıların resmini yapan ilk sanatçı da Giovanni Pannini'ydı (y. 1691-1765/68).

Veduta oymabaskı sanatçıları için de son derece çekici bir türdü. Canaletto aside

"Venedik'te İsa'nın Göğe Çıkışı Şenliği'nde San Marco Meydanı'nın Basamaklı Rıhtımı (Molo) Önünde Dükün Donatılmış Gemisi", Canaletto'nun bir *veduta*'sı, y. 1730; Dulwich College Resim Galerisi, Londra
Dulwich College Picture Gallery, Londra

yedirme baskılarını 1741'de yayımladı. Aside yedirme baskı ustası, arkeolog ve mimar Giambattista Piranesi bilinen bütün *veduta* dizileri içinde en tanınmış olan *Vedute di Roma* (1748-78; Roma Manzaraları) dizisini gerçekleştirdi. Ölçek değişiklikleri ve bazı ufak ekler dışında bu manzaralar oldukça gerçeğe uygundu. Piranesi'nin çeşitli zindan görünümülerinden oluşan aside yedirme baskıları ise *vedute ideate* örnekleriydi. Bunlar tümüyle düş ürünü olmakla birlikte gerçekçi bir anlayışla çizilmişti. Guardiler ve Canaletto ayrıca, bir başka *veduta* türü olan *capriccio*'lar(*) da gerçekleştirdiler. Canaletto'nun Roma'daki San Pietro Bazilikası'nı Venedik'teki ünlü Dükük Sarayı'nın gerisine yerleştirdiği çizimi ve William Marlow'un "Londra'daki St. Paul Katedrali ile Venedik'teki Büyük Kanal" adlı aside yedirme baskısı bu türün en yetkin örnekleridir.

Vefa, ŞEYHİ VEFA ya da İBN VEFA olarak da bilinir, asıl adı MUSLİHİDDİN MUSTAFA BİN AHMED (d. Konya - ö. 1490, İstanbul), Zeyniye tarikatı şeyhlerinden.

İlk din öğreniminin ardından Edirne'de Şeyh Muslihiddin'e bağlandı. Bir süre sonra şeyhinin isteğiyle Abdullatif Kudsi'nin müritleri arasına katıldı. Tasavvuf ve İslam bilimlerinde yetişerek Kudsi'nin halifesi oldu. Hac yolculuğundan dönerken korsanlarca tutsak edilerek Rodos'a götürüldü. Tutsaklıktan kurtulduktan sonra İstanbul'a giderek bugün kendi adıyla anılan semte yerleşti. Orada yaşamının sonuna değin irşad çalışmalarını sürdürdü. Arapça, Farsça ve Türkçe tasavvufi şiirler de yazan Vefa'nın *Makam-ı Sülûk*, *Şaz-ı İrfan*, *Evrâd-ı Vefa* ve *Ruzname-i Vefa* adlı yapıtları vardır.

vefakâr ruh, çeşitli kültürlerin halk masallarında, cenazesini kaldıran kişiye iyilik eden ruh. Bu ruhlarla ilişkin eski masalların kahramanı, borcunu ödeyemediği için gerektiği biçimde gömülmemiş bir ölüyle kar-

şılaşan bir yolcudur. Yolcu bu borcu, bazı masallarda da cenaze masraflarını ödedikten sonra yoluna devam eder. Bir başka anlatımda ise, dinsel yönden gerekli olmasına karşın, sivil yetkililer cenazenin kaldırılmasına izin vermez. Eski Ahit'teki apokrif Tobit Kitabı'nın(*) temasını da bu anlatım oluşturur.

Masal kahramanı kısa bir süre sonra, kendisine çok yardımı dokunacak bir başka yolcuyla (bazen bir hayvan ya da Tobit Kitabı'nda olduğu gibi bir melek) karşılaşır.

Bu yolcu bazı masallarda kahramanı ölmekten kurtarır, bazılarında da bir ödülü kazanmasına yardımcı olur. Birçok masalda yol arkadaşı kahramana yalnızca ödülü paylaşmaları koşuluyla yardım önerir. Kahraman tam öneriyi kabul edecekken, öbürü daha önce gömülmesine yardımcı olduğu ölünün vefakâr ruhu olduğunu açıklar.

vefeyât, ünlü kişilerin ölüm tarihlerini, bazen de ölüm tarihleriyle birlikte atanma, nakil ve görevden alınma tarihlerini ve kısa yaşamöykülerini içeren yapıt.

Arap tarihçi İbn Hallikan'ın *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zaman*'ı (1858; *Tercüme-i Vefeyâtü'l-A'yân li Ibn Hallikan*, 1864, 2 cilt) bu konuda yazılmış en ünlü yapıt olarak bilinir. Türkçede yazılmış başlıca vefeyât kitapları arasındaysa Ayvansarayî Hüseyin Efendi'nin *Vefeyât-ı Ayvansarayî ve Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl* (1978) adlı yapıtları, Seyyid Hasib-i Üsküdarî'nin *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslamiye*'si, Alaybeyzade Mehmed Emin'in *Vefeyât-ı Pür-iber li Ü'l'l-Elbâbi lhteber*'i sayılabilir.

vefk, anlamı belirsiz bazı sözcüklerle Tanrı adlarının, bazı âyetlerin ve surelerin belli sayılarda yinelenmesine dayanan bir tür büyü.

Küçük karelere ayrılmış bir kare ya da dikdörtgen içine belli kurallara göre sayı, harf ya da sözcüklerin yazılmasıyla düzenlenir. En yaygın olarak 3x3, 4x4 ve 5x5'li kareler kullanılır. Buna göre kullanılacak sözcük ya da Tanrı adının ebced hesabıyla belirlenen sayısal değeri çeşitli sayılara ayrılarak kareler içine yerleştirilir. Karelerin içine yerleştirilen sayılar soldan sağa ya da yukarıdan aşağıya toplandığında sözcüğün sayısal değeri elde edilmelidir. Bu düzenlemeyle vefkin konusu olan sözcük, ad, âyet ya da surenin, sayıların toplamınca yinelendiği ve böylece gizli gücünün ortaya çıkarıldığı kabul edilir. Sayılarla birlikte harflerin, sözcüklerin kullanıldığı da olur.

Vefkler içerdikleri gizli güçlerin niteliğine göre bir hastalıktan ya da bir felaketten kurtulma gibi amaçlarla kullanılır. İslam dünyasına Hint ve Sabii kültürlerinden geçmiş olan vefklerin ilk örneklerine Cabir bin Hayyan'ın (ö. 9. yy) yapıtlarında rastlanır. *Resailü l'İhvanü's-Safa* adıyla anılan yapıtlarda vefklerin düzenlenişine ilişkin bilgiler verilir. Sabit bin Kurra'nın da vefklere ilişkin bir yapıtı olduğu bilinmektedir. Gazali *el-Munkizü mine'd-Dulâl* (1948; *Dalâletten Hidayete*, 1972) adlı yapıtında, sonradan Hatem-i Gazali olarak anılan bir vefkten söz eder. Daha sonraki tarihlerde konuya ilişkin olarak yazılmış başka kapsamlı yapıtlar da vardır. Halk arasında günümüzde de yoğun ilgi gören *Şemsü'l-Maarif*, *Kenzu'l-Havas*, *Gizli İlimler Hazinesi* gibi bazı yapıtlarda bütün Tanrı adlarıyla surelerin gizli güçlerini ve bu güçleri ortaya çıkararak çeşitli amaçlar için kullanma yöntemlerini gösteren geniş bilgiler ve sayısız vefk örnekleri verilmektedir.

Vega, kuzey takımyıldızlarından Çalgı'nın en parlak (α) yıldızı (Alpha Lyrae). Geceleeri gökyüzünde görülen en parlak yıldızlar arasında dördüncü sırada gelen Vega'nın görünür kadri 0,04'tür. Güneş'in de yakın komşularından biri olan Vega, Güneş'ten yaklaşık 26 ışık yılı uzaktadır. Tayf tipi A (beyaz), parlaklık sınıfı ise V'dir (ana dizi). Vega, ilim noktalarının yalpalaması nedeniyle yaklaşık 14000 yılında Yer'in kutup yıldızı olacaktır.

Vega, Garcilaso de la, EL INCA olarak da bilinir (d. 12 Nisan 1539, Cuzco, Peru - ö. 24 Nisan 1616, Córdoba, İspanya), 16. yüzyılın önde gelen İspanyol vakayiname yazarlarından. Güney Amerika Yerlilerinin tarihi ve İspanyol fatihlerin seferlerini konu alan yapıtlarıyla tanınır.

Babasının Peru'daki malikânesinde büyüdü. Sonradan vakayinamelerine geçireceği kanlı iç savaşların tanığı oldu. 1560'larda İspanyol ordusunda görev aldı ve yüzbaşılığa kadar yükseldi. Daha sonra kiliseye giren Vega, 1597'de papaz oldu.

Vega yazarlık yaşamına Yahudi hümanist Léon Hebreo'nun Yeni-Platoncu yapıtı *Dialoghi di amore*'yi (1535; *Aşk Diyalogları*) İtalyancadan İspanyolcaya çevirerek başladı. 1588'de yayımlanan bu kitaptan sonra Hernando de Soto'nun Meksika'nın kuzey kesimine yaptığı seferleri anlatan *La Florida del Ynca*'yı yazarlık büyük ün kazandı. Peru'daki İspanyol fatihler arasında çıkan iç savaşları konu alan Peru tarihiyle (1608/09, I. Bölüm; 1617, II. Bölüm) ününü daha da pekiştirdi.

İspanyol edebiyatında Rönesans dönemi yazarları arasında değerlendirilen Vega, ünlü İspanyol oyun yazarı Lope de Vega'nın akrabasıdır.

Vega, Lope de, tam adı LOPE FÉLIX DE VEGA CARPIO, lakabı İSPANYA'NIN ANKASI, İspanyolca EL FÉNIX DE ESPAÑA (d. 25 Kasım 1562, Madrid - ö. 27 Ağustos 1635, Madrid, İspanya), İspanyol edebiyatının Altın Çağ'ının(*) en önemli oyun yazarı. Yazdığı 1.800 kadar oyun ve yüzlerce kısa oyundan 480 kadan günümüze ulaşmıştır.

Yaşamı. Francisca Fernandez Flores ile nikâhı Félix de Vega'nın çocuğuydu. Cizvit okulunda Yunan ve Roma klasiklerine dayalı bir öğrenim gördü. Yeteneğine hayran kalan Ávila piskoposu tarafından, papazlık eğitimi görmesi için Alcalá de Henares Üniversitesi'ne (bugün Madrid Compluten-

se Üniversitesi) kaydedildi (1577), ama çok geçmeden evli bir kadına âşık olup Alcalá'dan ayrıldı.

1580'lerde Madrid'de oyun yazarı olarak kendini kabul ettirmiş, toplumsal konuları ele alan trajikomik oyunlarıyla (*comedia*) geçimini sağlamaya başlamıştı. Çeşitli gönül maceralarından sonra, 1588'de çarpıtıldığı sürgün cezasını Valencia'da tamamladı. Dönemin en önemli tiyatro merkezi olan bu kentte, oyun yazmaya ağırlık verdi. O dönemin gözde *romancero*(*) türünde de birçok ürün verdi.

1595'te Alba dükünün hizmetinden ayrıldı ve 1600'e değin Sarriá markisinin (sonradan Lemos kontu) maiyetinde kaldı. 1605'ten ölümüne değin Sessa dükünün danışmanı, sırdaşı ve sekreteri oldu; onunla uzun uzun yazıyordu. 1609'da, kendi oyunlarını nükteli bir dille savunduğu *Arte nuevo de hacer comedias en este tiempo*'yu (Günümüzde Komedi Yazmanın Yeni Sanatı) yayımladı.

1610'da yoğun biçimde edebiyatla uğraştığı bir sırada Toledo'yu terk edip Madrid'e taşındı. Ama orada, en verimli olduğu dönemde üzücü olaylar yaşadı; art arda oğlu, karısı ve sevgilisi öldü. 1627'de, İskoçya kraliçesi Mary'nin yaşamını ve idam edilmesini anlattığı *La corona trágica*'yı (Trajik Saltanat) yayımladı. Papa VIII. Urbanus'a adadığı bu manzum destanla Collegium Sapientiae'den ilahiyat doktoru unvanını aldı ve Hospitalier tarikatına kabul edildi. Son yılları gene büyük acılarla geçti. 1634'te bir oğlu daha öldü ve aynı yıl küçük kızı kaçırıldı. Ertesi yıl Madrid'de ölen Vega için bütün İspanya yas tuttu.

Yapıları. Oyun yazarı olarak Vega, Altın Çağ'ın yeni türü *comedia* ile özdeşleşmişti. Verimliliği abartılmış olsa da, geride olağanüstü sayıda oyun bırakmıştır. Onun ilk yaşamöyküsünü yazan Juan Pérez de Montalván, Vega'nın 1.800 oyun ve 400'ü aşkın *auto sacramental* (dinsel konulu kısa alegorik oyun) yazdığını belirtir. Vega da yazdığı oyunların sayısını 1603'te 230, 1632'de 1.500 olarak vermiş, bunların 100'den fazlasını 24 saatte yazıp sahnelemiş olmakla övünmüştür. 723 oyun ve 44 *auto*'nun başlığı bilinmektedir; günümüze ise 426 oyunla 42 *auto* kalmıştır. Ne zaman yazıldığı kesin olarak bilinen oyunları içinde en eskisi 1593 tarihlidir.

Valencia'lı oyun yazarı Cristóbal de Virués'ten (1550-1609) çok etkilenen Vega, son yıllarında yazdığı *El laurel de Apolo*'da (Apollon'un Çelengi), *comedia*'nın temelini trajedileriyle Virués'in attığını söyler. Virués'in 1579-90 arasında yazdığı beş trajedi gerçekten de, Yunan tragedyasının Roma-

lıların yaptığı gibi basmakalıp biçimde taklidinden, romantik komediye doğru bir gelişme gösterir. Bu gelişim içinde, eski İspanyol oyunlarının özelliği olan beş perde üçe inmiş, klasik usak rolü sırdaş rolüyle birleşmiş, klasik koronun yerini oyun içinde yapılan açıklamalar almış, zaman, mekân ve evlem birliği de yok olmuştur. On bir hecelik açık ölçünün (*endecasílabo*) yerini, durum ve ruh hallerine göre çeşitlilik gösteren ve kısa süre sonra komedinin temel unsurlarından birine dönüşen bir lirizmi yansıtan ölçüler almıştı. İspanyol oyun yazarlarının trajik etkiyi trajik olayların yan yana getirilmesi olarak görmesi de, dikkati ayrıntılı karakterlerden çok karmaşık olay örgülerine, harekete ve olaya kaydırmıştı. Bunun sonucunda entrika, yanlış anlama gibi teknikler ve çetrefil konular öne çıktı; dramatik türler arasındaki sınırların belirsizleşmesiyle de, *comedia* diye adlandırılan ve temelde karma bir tür olan trajikomedî doğdu.

Vega'nın yalnızca Virués'ten etkilendiği söylenemez. 16. yüzyıl başlarında Bartolomé de Torres Naharro, orta sınıf törelerini yansıtan pelerin ve kılıç oyunlarını(*) andırır yapıtlar vermişti. Virués'ten 10 yıl önce de Juan de la Cueva, eski İspanyol tarihinin tiyatro için ilginç bir kaynak olduğunu ve konularını tarihten alan oyunların milliyetçiliğe düşkün İspanyol toplumuna çekici geleceğini keşfetmişti. Bu mirası devralan Vega, bunu kendi yaratıcılığıyla birleştirerek *comedia* türünü doruğuna ulaştırdı ve *El arte nuevo de hacer comedias en este tiempo* adlı incelemesiyle türü temel tanımına kavuşturdu. Bu yapıtında, klasik ve yeni klasik kuralları yadsıyor, komedi ile trajedinin kaynaşmasını gerektigini belirtiyor, ölçüde çeşitliliği yeğliyor ve tiyatrodaki halkın beğenisinin temel alınması gerektiğini savunuyordu.

Böylece *comedia* kral, kilise ve insan kişiliği gibi konularla ilgili yerleşik toplumsal değerlere yeni yaklaşımlar getiren bir türde dönüştü. Bu oyunların, bu arada Vega'nın da en önemli konularından biri "onur"du; erkeklerden cesur ve gururlu, kadınlardan ise yalnızca iffetli ve sadık olmaları bekleniyordu. Sonuçta bu tür oyunlarda, karakterden çok eylem ve entrika öne çıktı; bunlar da trajedinin özünü yakalamaktan genellikle uzaktı.

Vega'nın oyunlarından çok azı kusursuz sayılabilir. Buna karşın Vega, tarihinin en parlak döneminde yaşadığının farkında olan İspanyol izleyicisini uyuracak tema ve ayrıntıları kullanmada çok ustaydı. Bu sayede *comedia*'yı, İspanyol bilincini bütün boyutlarıyla yansıtan gerçek bir "ulusal tiyatro"ya dönüştürmeyi başardı.

Vega'nın oyunları, konusunu ulusal bir öykü ya da efsaneden almış tarihsel oyun ile o dönemin töre ve entrikalarının konu edildiği pelerin ve kılıç oyunu olmak üzere iki türde toplanabilir.

Vega tarihsel oyunları için ortaçağ vakayinamelerinden, *romancero*'lardan, halk efsaneleri ve şarkılarından yararlanmıştı. Çoğunlukla da, İspanyol ulusal kimliğine cevap verecek ya da ulusal dayanışmayı güçlendirecek türden kahramanlıkları konu almıştı. En güzel oyunlarından bazıları, kralın adaletin temeli ve zulme karşı çaresizlerin koruyucusu olduğu görüşüne dayanıyordu. *Peribáñez y el comendador de Ocaña* (Peribáñez ve Ocaña'nın Kumandanı), *El mejor alcalde, el rey* (En Büyük Efendi Kral), *Fuente Ovejuna* (Koyun Pınarı) ve *El caballero de Olmedo* da (Olmedolu Şövalye) bugün hâlâ anılmaya değer oyunlardır. *Fuente Ovejuna*'da derebeyinin öldürülmesinin sorumluluğunu kralın karşısında

bütün köy birlikte üstlenir ve sonunda aklanırlar.

Vega'nın pelerin ve kılıç oyunları ise hep aynı öğelere, aynı durumlara dayanır, genellikle de durmadan âşık olan çapkın erkeklerle kadınları konu alır. Uşaklar ana olayın taklidini ya da parodisini yapar ve içlerinden biri (eğlendirici rolleri oynayan *gracioso*) aklını ve sağduyusunu kullanarak efendilerinin çılgınlıklarını eleştirir. *El perro del hortelano* (Bahçıvanın Köpeği), *Por la puente Juana* (Köprü'nün Karşı Yakasındaki Juana), *La dama boba* (Kuş Beyinli Kadın), *La moza de cántaro* (Testili Kız) ve *El villano en su rincón* (Köylünün Evi Onun Şatosudur) bu tür önemsiz, ama eğlendirici niteliğini hâlâ koruyan oyunlarının en iyileridir. Vega'nın bütün oyunları, izleyicinin yenilik arzusunu doyurmak için aceleyle yazılmış olmaları yüzünden bir ölçüde değer yitirir. Aceleyle çözülen düğümler, gerçeklik duygusunu zedeler ve öyküyü psikolojik açıdan yetersiz kılar. Özellikle de pelerin ve kılıç oyunlarında, durum ve temalarda sık sık tekrara düşmüştür.

Vega tiyatro dışında da çeşitli türlerde birçok ürün vermiştir. Çoğu kaybolan bu yapıtlar arasında pastoral romanslar, güncel olaylarla ilgili manzum öyküler, İspanyol azizlerinin manzum yaşamöyküleri, uzun epik şiirler, bu tür yapıtlarla ilgili bürleskler, düzyazı öyküler ve Ariosto ile Cervantes uyarlamaları yer alır. Ayrıca yaklaşık 1.600 sonetle balad, ağıt ve manzum mektup türlerinde de sayısız ürün veren Vega, abartılı eğretilemelerle dolu bu yapıtlarda kendi duygusal yaşamına ilişkin bilgiler verir. Oyunları dışında kalan anılmaya değer yapıtları arasında, Apollon'un İspanyol şairlerine Helikon'da taç giydirmesini anlattığı, o günün şairlerini ele aldığı için önemini koruyan yedi bin dizelik *Laurel de Apolo* (1630), yazıları içinde en olgunu sayılan diyalog biçimindeki otobiyografisi *La Dorotea* (1632) ve oyunları için yol gösterici bir kaynak niteliğindeki *Arte nuevo de hacer comedias en este tiempo*'dur.

Vegetius, tam adı FLAVIUS VEGETIUS RENTUS (ü. 4. yy) Romalı savaş uzmanı. Birçok otoritenin Batı dünyasında askerliğe ilişkin en önemli inceleme saydığı yapıtı ortaçağdan sonra Avrupa'da uygulanan savaş taktikleri üzerinde son derece etkili olmuştur.

Fazla savaş deneyimi olmayan reformcu bir patriciydi. Süvarilerin ve yabancı yedek askerlerin, disiplinli piyadelere ve sıkı örgütlenmeye dayalı, geleneksel lejyon yapısını yozlaştırdığı bir dönemde yaşadı. *Epitoma rei militaris* (Askerlik Sanatı Kitabı) olarak da bilinen *Rei militaris instituta* (Askerlik Kurumu) adlı yapıtında eski sistemin canlandırılmasını savundu. Kuşatma sanatıyla ilgili ilkeleri ortaçağda büyük ilgi gördü. Arbalet, İngiliz yayı, barut ve mızrak gibi silahların süvari birliklerini baskın gücünden yoksun bırakmasından sonra, yapıtı Avrupa'da savaşla ilgili temel başvuru kaynağı durumuna geldi ve yüzyıllarca bu durumunu korudu. Vegetius'un sürekli talim, sıkı disiplin, ihtiyatlardan yararlanma, istihbarat toplama, kuşatma ve arazinin özelliklerinden yararlanma öğelerine ağırlık vermesi, Batı'da savaşın soylulara özgü bir oyun olmaktan çıkarak yıkıcı bir güce dönüşmesinde önemli rol oynadı.

Vehbi (SEYYİD), asıl adı HUSEYİN (d. y. 1674, İstanbul - ö. 1736, İstanbul), *Surnâme*'siyle tanınan Osmanlı divan şairi. İyi bir öğrenim gördü. Hoca Hatun, Şerife Hatun, Husrev Kethüda medreselerinde müderrislik yaptı. Kayseri, Manisa ve Halep mevleviyetlerinde bulundu. 1735'te hacca gitti. Dönüşünde İstanbul'da rahatsızlanarak öldü.

Lope de Vega, Francisco Ribalta'nın yaptığı sanılan bir yağlıboya resimden ayrıntı, Ermitaj, Petersburg
State Hermitage Museum, Petersburg

Kısa sürede saray çevresine girmeyi başaran Vehbî ilk şiirlerinde Husamî mahlasını kullandı. Nâbî, Nedim ve Nefî'ye özenmekle birlikte, divan şiirine önemli bir yenilik getiremedi. III. Ahmed'in şehzade ve kızlarının düğününü anlatan *Surnâme-i Vehbî* (res. Osmanlı Devleti) İstanbul'un yöresel özelliklerini, gelenek ve göreneklerini yansıtmaya bakımından değerlidir. Ayrıca büyük bir *Divan*'ı bulunan Vehbî'nin Kafzade Faizî'nin yarım bıraktığı *Levlay Mecnun* mesnevisini tamamladığı söylenirse de yapıt henüz ele geçmemiştir.

Vehbî (SUNBÜLZADE), asıl adı MEHMET (d. Maraş - ö. 29 Nisan 1809, İstanbul). Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçe manzum sözlükleriyle tanınan Osmanlı divan şairi. Öğrenimini Maraş'ta tamamladı. Müderrislik ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde kadılık yaptı. İstanbul'a giderek Ragıp Paşa'nın çevresine girdi. Galatalı Tıflı Efendi'nin müridi oldu. III. Mustafa döneminde kendisine haccân rütbesi verildi. 1775'te İran'a elçi olarak gönderildi. Devletin çıkarlarını gözetmediği gerekçesiyle idamına ferman çıkarılırsa da I. Abdülhamid'e sunduğu "Tannâne" adlı kasidesiyle kendini bağışlattı. Çeşitli yerlerde kadılık yaptı, yaşamının geri kalan yıllarını İstanbul'da geçirdi.

Vehbî, şiirlerinde de dile getirdiği gibi dünya zevkleri ve eğlenceye düşküncü. Hece ölçüsünü ve halk şiirini küçümseyerek 17. yüzyıl divan şairi Sâbit tarzında şiirler yazdı. Başında Arapça kasidelerinin ve Farsça divançesinin bulunduğu *Divan*'ını (1837) III. Selim adına düzenlemişti. *Lutfiye-i Vehbî* (1836, 1869) oğlu Lutfullah'a öğütler veren manzum bir yapıttır. *Şevken-giz* (1837, 1869) adlı mesnevisi, kadın ve erkek güzelliğini ele alır. Farsça-Türkçe *Tuhfe-i Vehbî* (1778, 1909) ve Arapça-Türkçe *Nuhbe-i Vehbî* (1805, 1892) adlı manzum sözlükleri uzun yıllar medrese öğrencilerince kullanılmıştır.

Vehhabilik, 18. yüzyılda Arabistan'da Muhammed bin Abdülvehhab'ın(*) etkisiyle oluşan dinsel ve siyasal akım. Vehhabilik adı akımın karşıtlanınca kullanılır; akımın üyeleri kendilerini Muvahhidun olarak adlandırırlar. Günümüzde Suudi Arabistan'ın resmi mezhebidir.

Muhammed bin Abdülvehhab'la 1744'te karşılaşan Deriye emiri Muhammed bin Suud onun düşüncelerinde kendisini Arabistan'a egemen kılacak dinsel bir dayanak bulmuş oldu. Abdülvehhab şirk içindeki insanlara tevhidî benimsetmek için kılıç kullanmanın zorunlu olduğunu, can ve mallarının helal sayıldığını öne sürüyor, böylece yağmacılık ve yayılmacılığa cihad adına kutsallık kazandırıyor. Suud, ganimet kazanma düşüncesiyle kendisine katılan güçlerle egemenlik alanını genişletmeye başladı. Abdülvehhab'ın ölümünden sonra hareketin siyasal niteliği daha da ağırlık kazandı. Vehhabilik adına hareket eden Suudi hanedanı 19. yüzyıl başlarında Halep'ten Hint Okyanusuna, Basra Körfezi ve Irak sınırından Kızıldeniz'e kadar uzanan topraklar üzerinde egemen duruma gelmişti. Bunun üzerine harekete geçen Osmanlıların Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Hicaz'a gönderdiği kuvvetler Mekke, Medine ve Taif'i Vehhabilerin elinden aldı (1812-13). Daha sonra I. Abdullah ve çocukları da yakalanıp İstanbul'a götürülerek orada idam edildi (1819).

Savaş sırasında kaçarak kurtulmayı başaran Suud ailesinden Türki bin Abdullah, Necd bölgesinde etkin olarak 1821'de Vehhabî rejimini yeniden kurdu. Daha sonra hanedan çekişmeleri nedeniyle bu devlet de parçalandı, ama II. Abdülaziz (hd 1902-53)

Vehhabi egemenliğini canlandırdı. I. Dünya Savaşı'nın ardından Vehhabiler Hail, Taif, Mekke, Medine ve Cidde'yi ele geçirdiler (1921-25). II. Abdülaziz 1926'da Necd ve Hicaz kralı olarak kabul edildi. 1927'de de Suudi Arabistan kralı olarak tüm Hicaz'ı egemenliği altına aldı.

Vehhabiliğe göre Kuran ve sunnet metinlerin sözel anlamına (zahir) bağlı kalınarak anlaşılmalı, kesinlikle yorumlanmamalıdır. kıyas dinin dayanaklarından biri değildir. Buna karşılık içtihat kapısı açıktır, herkes içtihatla yukumludur. İman kalple tasdik, söz ile ikrar ve ameldir. Bu nedenle İslamın öngördüğü görevleri yerine getirmeyen kişiler mümin sayılamaz.

Vehhabi öğretisine göre Tanrı'nın birliğini kalple tasdik etmek tevhid için yeterli değildir; gerçek tevhid edimlerde kendini gösterir. Kuran ve sünnet dışında yasa koyucu tanımak, Hz. Muhammed döneminde bulunmayan kuralları kabul etmek, kişi ve nesneleri aracı edinmek, peygamber için bile olsa Tanrı dışındaki birisine kurban kesmek, adakta bulunmak kişiyi doğrudan şirke düşürür. Bu anlayışın getirdiği önemli sonuçların başında Hz. Muhammed'den şefaât talebinde bulunulamayacağı gelir. İnsanları şirke düşüren edimlerin başlıca kaynağı bid'atlarıdır. Bid'atların başında da mezarlar, türbeler ve bunların ziyareti gelir. Emri bi'l-marif nehyi an'l'l-münker (iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak) ilkesi öncelikle bid'atlara karşı savaşmayı içerir. Sözlü uyarıyla gerçeği kabul etmeyen kişilere karşı kılıç kullanılmalıdır.

Vell, bugün VEIO, Roma'nın 16 km kuzeybatısındaki eski Etrüsk kenti. İÖ 6. yüzyılda, Etruria'da pışmış toprak (*terra-cotta*) heykellerin yapıldığı en önemli merkezdi. İÖ 7. ve 6. yüzyıllarda Roma kentini egemenliği altında tutan Vell daha sonraki savaşlar sonunda yıkılırsa da (İÖ 396), Romalılar kenti yeniden inşa ettiler. Augustus'un döneminde Vell *municipium* (belediye) yapıldı ve İS 3. yüzyıla değin bir dinsel merkez olarak varlığını sürdürdü.

Vell'in İÖ 9. ve 8. yüzyıllarda Villanova köylerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı sanılır. Kentin çevresindeki taşlık düzlüklerde bu köylerin mezarlıkları bulunmaktadır. Buradaki mezar odalarının biri olan Campana Grottosu'nda bilinen en eski Etrüsk freskleri yer alır. Ölülerin kullerinin kaplarda saklandığı, her kabin üstüne ölünün pışmış toprak bir büstünün yerleştirildiği anlaşılmıştır. Kent yakınındaki Apollon Tapınağı'nda ele geçen Veli Apollonu da pışmış topraktan yapılmıştır. Tapınakta bir de yakındaki Cremera Irmağına adanmış bir kutsal yer ortaya çıkarılmıştır.

Veiovis, VEDIOVIS ya da VEDIVS olarak da yazılır. Roma dininde, belirsiz nitelikleri olan bir tanrı. Capitolium Tepesinin iki doruğu (Arx ve Capitolium) arasında, Tiber Adasında ve Roma'nın 19 km güneydoğusundaki Bovillae'de tapınakları vardır. Bu tapınaklardan ilk ikisinin yapım tarihi İÖ 200'den hemen sonradır. Adının Jüpiter'le (Iovis) bağlantılı olduğu sanılırsa da anlamı konusunda görüş birliği yoktur; "küçük Jüpiter", "uğursuz Jüpiter" ya da "Jüpiter'in karşıtı" (yani yeraltı tanrısı) anlamına gelebilir. Veiovis'e dişi keçi (*humano ritu*) kurban edilmesi nedeniyle, sonuncu anlam daha olası görünmektedir. *Humano ritu* terimi, hem "ölü adına" hem de "insan kurbanının yerine geçen" anlamında kullanılmıştır.

vejetaryenlik bak. etyemezlik

Vejele, Danimarka'da Jutland'ın doğusunda il (*amtskommune*), il merkezi kent ve

İman Fredencia'nın kuzeybatısında, Vejle Fiyordunun kıyısında yer alır. 1327'de herat alan kentin limanında, çevreden gelen tarım ürünleri gemilere yüklenir. Öncelikle bir kumaş üretim merkezi olan Vejle'de, demir, madenî esya, konserve gıda ve oyuncak da üretilir. St. Nikolaj Kilisesi 13. yüzyılda inşa edilmiştir. Kentte bir müze vardır.

Kuşuk Boğazın (Lille Bælt) kıyısında yer alan Vejle ilinin yüzölçümü 2.991 km²'dir. Doğudaki verimli topraklarda sebze yetiştirilir, mandıracılık yapılır ve sıkır beslenir. İlin öteki kentleri Fredencia(*), Horsens(*) ve Kolding'dir(*).

Danimarka'daki rünik yazıtların en unlu-ri olan 10. yüzyıla ait Jelling Yazıtları'nın Vejle'nin 14 km kuzeybatısındaki Jelling'dedir. Nüfus (1982 tah.) kent, 43 534. (1983 tah.) belediye, 49 709; (1988 tah.) il, 329.949

vekâlet, bir başkası adına ya da onu temsil ederek iş yapma yetkisi. Vekâletin kapsamı ve düzenlenişi ülkeden ülkeye önemli farklar gösterir. Kara Avrupa'sı hukukunda önemli bir yer tutan genel vekâlet, Anglo-amerikan hukukunda daha özel bir konum taşır. İngiltere'de genel vekâlet verilen bir kişi, belli bir tür işi bütün yönleriyle yürütmeye, sözcüğüne kişinin ölümünden sonra bir işi sürdürme yetkisine sahip olur. Özel vekâlet ise yalnızca özel bir iş için verilir. Fransa'da genel vekâlet sözleşmesinde vekilin ne tür işlemler yapacağını açıkça belirtilmesi zorunludur. Buna karşılık Almanya'da genel vekâlet için böyle bir sınırlama söz konusu değildir. Resmi vekâlet işlemlerinde yapılması gerekenler de ülkeden ülkeye değişir. İtalya'da vekâlet için özel formaliteler gerekirken, Fransa'da yalnızca sözlü anlaşma yeterli olabilmektedir.

Türk hukukunda vekâlet ilişkisi temsil yetkisini içermeden de kurulabilir. Çünkü vekâlet sözleşmesinde vekil kendisine verilen işleri yönetmek ve belirtilen hizmetleri görmekle yükümlüdür. Görülecek iş ya da hizmet, vekilin üçüncü bir kişiyle hukuki bir işlem yapmasına değil, yalnızca maddi bir fiile ilişkin olabilir. Ama vekâlet sözleşmesinde tersi belirtilmemişse, vekil kendisine verilen işin yapılabilmesi için gerekli konularda temsil yetkisine de sahip sayılır. Temsil ve vekâlet kavramları arasındaki farklara karşın, uygulamada ikisi aynı anlamda kullanılmaktadır. Bir kimseye temsil yetkisi verilmesi vekâlet sözcüğüyle ifade edilmekte, mahkeme kararlarında da vekâlet çoğu kez temsil anlamında kullanılmaktadır.

Temsilciye verilen yetki belgesinde, temsilcinin yetkileri ne kadar geniş ifadelerle gösterilmiş olursa olsun, temsilci özel olarak yetkili kılınmadıkça bazı işlemleri yapamaz. Müvekkili adına dava açmak, sulh olmak, tahkim sözleşmesi yapmak, kıymetli evrak düzenlemek, mal bağışlamak, bir taşınmazın mülkiyetini geçirmek, taşınmaza aynı bir külfet yükleyici bir işlem yapmak için özel bir yetki verilmesi gerekir. Temsil yetkisinin kısmen ya da tamamen geri alınması, ölüm, gaiplik kararı ve fiil ehliyetinin kaybedilmesi gibi nedenler yetkilik ilişkisini sona erdirir.

vekâletsiz işgörm, bir kimsenin, yasaya ya da sözleşmeye bağlı herhangi bir yetkisi bulunmadan, başka bir kişinin işlerine, o kişinin ya da kendisinin yararı için karışması. İş sahibi yapılan işi onaylarsa, bu durumda vekillik kuralları uygulanır. Vekâletsiz işgörmeye sözleşme benzeri bir nitelik

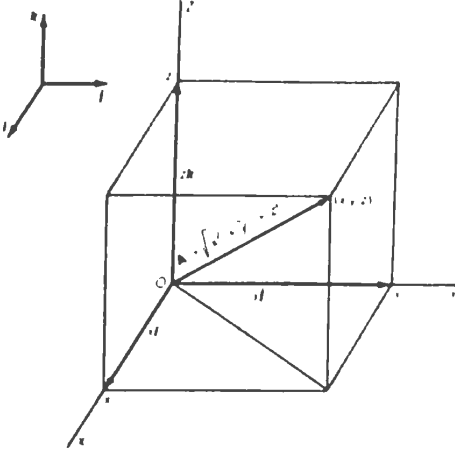
olur. İki A_1 ve A_2 vektörü,

$$A_1 = x_1 i + x_2 j + x_3 k$$

$$A_2 = y_1 i + y_2 j + y_3 k$$

olarak gösteriliyorsa, (3)'te verilen kurallar uyarınca bu iki vektörün toplamı

$$A_1 + A_2 = (x_1 + y_1)i + (x_2 + y_2)j + (x_3 + y_3)k \quad (7)$$

Çizim 3
Bir vektörün birbirine dik doğrultularda
üç bileşene ayrılması

olarak ifade edilir. Bir başka deyişle, Kartezyen koordinat sisteminde A_1 ve A_2 vektörlerinin toplamı, $(x_1 + y_1, x_2 + y_2, x_3 + y_3)$ sayı üçlüsüyle temsil edilen vektördür. Ayrıca,

$$i \cdot i = j \cdot j = k \cdot k = 1$$

$$i \cdot j = j \cdot k = k \cdot i = 0$$

olduğundan, iki vektörün skaler çarpımı

$$A_1 \cdot A_2 = x_1 y_1 + x_2 y_2 + x_3 y_3 \quad (8)$$

olarak yazılır. (6) kuralından yararlanılarak vektörel çarpım ifadesi de

$$A_1 \times A_2 = (x_2 y_3 - x_3 y_2)i + (x_3 y_1 - x_1 y_3)j + (x_1 y_2 - x_2 y_1)k \quad (9)$$

olarak bulunur. Bir başka deyişle, vektörel çarpımı veren vektör, (9) ifadesindeki i, j ve k 'nin katsayılarının oluşturduğu sayı üçlüsüyle belirlenen vektördür.

Vektörler 1×3 (ya da 3×1) matrislerle gösterilirse (7), (8) ve (9)'da verilen eşitlikleri matris gösterimiyle yazmak olanaklıdır. Böyle bir gösterim, vektör kavramını üçten daha büyük boyutlu uzaylara genelleştirme olanakları sağlar. Örneğin bir gazın durumu, genellikle basıncına (p), hacmine (v), sıcaklığa (T) ve zamana (t) bağlıdır; gazın durumunu belirten (p, v, T, t) sayı dördüslü üç boyutlu uzayın bir noktası olarak gösterilemez, ama cebirsel hesaplarda geometrik imgelem rol oynamadığından, a_1, a_2, a_3 ve a_4 taban vektörleriyle belirlenmiş dört boyutlu bir uzay göz önüne alınabilir. Bu taban vektörleri,

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}$$

matrisinin satırlarını oluşturan sayı dördüslüleriyle belirlenmiştir. Bu sistemde, bir x vektörü

$$x = x_1 a_1 + x_2 a_2 + x_3 a_3 + x_4 a_4$$

olarak yazılır; bir başka deyişle dört boyutlu uzayda her vektör, bileşenlerinin oluşturduğu (x_1, x_2, x_3, x_4) sayı dördüslüyle belirtilir.

Vektör diferansiyel ve integral hesabı Üç boyutlu uzayda hareket etmekte olan bir parçacığın herhangi bir t anındaki konumu sabit bir referans noktasını (O) parçacığa bağlayan r vektörüyle belirtilebilir. Bu vektör konum vektörü olarak adlandırılır. Bu r vektörü, ucinun konumu zaman içinde değiştiği için t 'nin bir fonksiyonudur. Başlangıç noktası olan O noktasına yerleştirilen bir Kartezyen koordinat sistemindeki bileşenleri i, j , ve k 'nin,

$$r = x(t)i + y(t)j + z(t)k$$

ifadesindeki katsayılarıdır. Bu katsayıların türevlenebilir fonksiyonlar olması koşuluyla, r vektörünün t değişkenine göre türevi,

$$\frac{dr}{dt} = \frac{dx}{dt}i + \frac{dy}{dt}j + \frac{dz}{dt}k = v \quad (10)$$

olarak tanımlanır, bu türev parçacığın hızını (v) verir. v vektörünün Kartezyen bileşenleri (10) eşitliğinde i, j ve k 'nin katsayılarını oluşturur. Bu bileşenler de türevlenebilir işler, parçacığın ivmesi, $a = dv/dt$, (10) eşitliğinin türevi alınarak bulunur:

$$\frac{d^2 r}{dt^2} = \frac{d^2 x}{dt^2}i + \frac{d^2 y}{dt^2}j + \frac{d^2 z}{dt^2}k = a. \quad (11)$$

Skaler fonksiyon çarpımlarının türevlerine ilişkin kurallar, vektörel fonksiyonların skaler ve vektörel çarpımları için de geçerlidir. Vektörel fonksiyonların integralleri için de uygun tanımlar oluşturularak tüm vektör diferansiyel ve integral hesabını kurmak olanaklıdır. Vektör diferansiyel ve integral hesabı fiziksel bilimlerin ve teknolojinin temel çözümleme yöntemlerinden birini oluşturur.

Alanlar kuramı. Sürekli ortam mekanikğine (örn. akışkanlar mekanikği, esneklik, aerodinamik, ısı iletimi, elektrodinamik) ilişkin problemlerde belirli bir bölgenin her noktasında tanımlanmış skaler ya da vektörel fonksiyonların göz önüne alınması gerekir. Uzun, içindeki her nokta için skaler bir fonksiyon tanımlanmış bir bölgesi skaler alan olarak, vektörel bir fonksiyon tanımlanmış bir bölgesi ise vektör alanı olarak adlandırılır. Her noktasının sıcaklığı belirlenmiş bir bölge ya da her noktasının yoğunluğu belirlenmiş bir cisim, skaler alanlara örnek olarak verilebilir. Elektrik yükü taşıyan bir cismin çevresinde oluşan ve her noktadaki elektrik alan şiddeti vektörünün belirlendiği bölge de vektör alanına bir örnektir. Bir skaler alanın her P noktasında belirlenen $u(P)$ skaler fonksiyonuna skaler nokta fonksiyonu; bir vektör alanının her noktasında belirlenen $v(P)$ vektörel fonksiyonuna da vektörel nokta fonksiyonu denir.

Bir skaler alanın gradyanı. Bir P noktasındaki skaler nokta fonksiyonun değeri $u(P)$, yakındaki bir P' noktasındaki değeri ise $u(P')$ ise, ve P noktasından P' noktasına yönelmiş vektör Δr ile gösterilirse,

$$\frac{u(P') - u(P)}{|\Delta r|}$$

oranı, $u(P)$ fonksiyonunun Δr doğrultusundaki ortalama uzaysal değişim hızını verir. Bu oranın $|\Delta r| \rightarrow 0$ iken limiti ise (eğer bu limit varsa) $u(P)$ fonksiyonunun Δr doğrultusundaki uzaysal değişim hızını verir. Söz konusu $u(P)$ fonksiyonunun uzaysal değişim hızının en büyük olduğu doğrultudaki vektör, $u(P)$ fonksiyonunun gradyanı olarak adlandırılır ve $\text{grad } u$ ya da ∇u olarak gösterilir. Kartezyen koordinat sisteminde

$$\nabla u = \frac{\partial u}{\partial x}i + \frac{\partial u}{\partial y}j + \frac{\partial u}{\partial z}k$$

olduğu gösterilebilir. ∇u fonksiyonunun var olduğu bir skaler alanın her noktasında tanımlı bir vektör alanı vardır. Örneğin $u(P)$, P noktasındaki sıcaklığı gösteriyorsa, ∇u , alandaki ısı akışı vektörünün doğrultusunu gösterir.

Bir vektör alanının iraksaması Sürekli türevlenebilir (yani türevi var olan ve sürekli olan) her vektörel nokta fonksiyonu $v(P)$ için çözümlemeler açısından önem taşıyan iki alan tanımlanabilir, bunlardan biri skaler bir alandır, öbürü bir vektör alanıdır. P noktasının çevresindeki bir $v(P)$ bölgesinde bir τ alanının tanımlı olduğunu ve σ nun da τ bölgesinin yüzeyi olduğunu kabul edelim. Konunun daha kolay anlaşılabilmesi için, v vektörünün τ içinde hareket etmekte olan akışkan parçacıklarının hızını temsil ettiğini kabul edebiliriz; bölgenin dışına yönelmiş ve bölge yüzeyine (σ) dik birim vektör n olarak gösterilsin; $v(P)$ vektörünün σ doğrultusundaki bileşeni $v \cdot n$ olur. Bu durumda σ dan dışarı akmakta olan akışkan miktarı $\int v \cdot n d\sigma$ olur. Burada integral simgesi $v \cdot n$ çarpımının, σ yüzeyinin $d\sigma$ öğeleri üzerinde toplanacağını gösterir. Bu nedenle birim hacim başına akışkan akışı

$$(1/\tau) \int v \cdot n d\sigma$$

olur. Bu oranın $\tau \rightarrow 0$ için (bu, σ yüzeyinin büzülerek P noktasına indirgendiği anlamına gelir) limiti skaler bir değerdir ve $v(P)$ vektörel fonksiyonunun iraksaması (divergans) olarak adlandırılır ve $\text{div } v(P)$ ya da $\nabla \cdot v(P)$ olarak gösterilir. Görüldüğü gibi $\text{div } v(P)$, P noktasından dışarı doğru akışkan hızını belirtmektedir; $\text{div } v(P)$ değeri P noktasında pozitif ise P noktası bir akışkan kaynağıdır, negatif ise akışkan P noktasında emilmektedir; $\text{div } v(P) = 0$ ise P noktasından içeri ya da dışarı akışkan akımı yoktur.

Kartezyen koordinatlarda $\text{div } v(P)$ yalnız bir formülle ifade edilir; $v = v_1 i + v_2 j + v_3 k$ olmak üzere, bu ifade şöyledir:

$$\text{div } v = \frac{\partial v_1}{\partial x} + \frac{\partial v_2}{\partial y} + \frac{\partial v_3}{\partial z}.$$

Bir vektör alanının rotasyoneli Bir $v(P)$ vektör alanına ilişkin olarak tanımlanan ve çözümlemelerde önemli yeri olan vektör alanı rotasyonel olarak adlandırılır ve $\text{rot } v(P)$ ya da $\nabla \times v(P)$ simgesiyle gösterilir. İngilizce konuşulan ülkelerde $\text{rot } v$ yerine $\text{curl } v$ simgesi kullanılır. Bu alan aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\text{rot } v(P) = \lim_{\tau \rightarrow 0} \frac{\int v \cdot n d\sigma}{\tau}.$$

Bu vektör, akışkanının herhangi bir P noktasındaki açısal hızını belirtir. Kartezyen koordinatlarda rotasyonel şu formülle verilir:

$$\text{rot } v = \left(\frac{\partial v_3}{\partial y} - \frac{\partial v_2}{\partial z} \right) i + \left(\frac{\partial v_1}{\partial z} - \frac{\partial v_3}{\partial x} \right) j + \left(\frac{\partial v_2}{\partial x} - \frac{\partial v_1}{\partial y} \right) k.$$

Bir bölgenin her noktasında $\text{rot } v = 0$ ise, vektör alanı dönmesiz (irrotasyonel) ya da yapraklı (lamelli) alan olarak; her P noktası için $\text{div } v(P) = 0$ olan bir vektör alanı ise, solenoytsel alan olarak nitelenir. Bu iki özel alan türünün önemi, bir τ bölgesinde

tanımlı sürekli türevlenebilir her $v(P)$ vektör fonksiyonunun (genellikle sağlanan kimi koşullar altında) biri dönmese, öbürü soleanoyitsel iki $f(P)$ ve $g(P)$ vektör fonksiyonunun toplamı biçiminde ifade edilebilmesi gerçeğinden kaynaklanır. Bir vektör alanının böyle iki vektör alanına ayrıştırılabilmesi olanağı, fizikte karşılaşılan pek çok hız ve kuvvet alanının incelenmesinde büyük kolaylık sağlar.

Vela, ABD'de Yer atmosferindeki nükleer patlamaların neden olduğu ışınlamaları saptamak amacıyla geliştirilen 12 insansız keşif uydusunun ortak adı. 1963'te imzalanan ve yerde ve atmosferde nükleer denemeler yapılmasını yasaklayan uluslararası anlaşmanın izlenmesi amacıyla geliştirilen uydular 1963-70 arasında fırlatıldı. Temel amaçları askeri keşif olan "Vela"lar, Erboğa ve Kurt takımyıldızları arasındaki güçlü X ışını kaynaklarının saptanması gibi bazı özel astronomi araştırmalarında da kullanıldı.

"Vela" uzay araçlarının tümünde X ve gamma ışınlamaya duyarlı ışınlamı detektörleri bulunmaktaydı. Uydular ikili gruplar halinde Yer'den 96.000 km'den daha yüksek yörüngelere oturtuldular. İlk iki araç 17 Ekim 1963'te Yer yörüngesine girdi. 1967'de uydular üzerinde bazı değişiklik ve yenilikler yapılarak daha duyarlı detektörlerle donatılmış yeni bir model geliştirildi. Bu yeni model eski "Vela"ların tersine sürekli olarak Yer'e yönelik durumda kalabiliyordu. Gelişkin "Vela" uydularının ilk ikisi 28 Nisan 1967'de yörüngeye oturtuldu. Son iki çift uydular ise 1969 ve 1970'te fırlatıldı.

Velasco Alvarado, Juan (d. 16 Haziran 1910, Piura - ö. 24 Aralık 1977, Lima, Peru), 1968-75 arasında Peru devlet başkanı.

Genelkurmay başkanı olarak görev yaptığı dönemde Fernando Belaúnde Terry'yi deviren askeri cuntaya önderlik ederek devlet başkanı oldu. Yönetimi sırasında Peru'daki ABD şirketlerinin etkinliklerini sınırladı, ulaştırma, haberleşmeyi ve elektrik santrallerini millileştirdi, özel çiftliklere el koyarak bunları işçilerin yönettiği kooperatif çiftliklere dönüştürdü. 1968'de Standart Oil Company'nin (sonradan Exxon Corporation) alt kuruluşu olan International Petroleum Co.'ya ait La Brea ve Pariñas petrol yataklarına hiçbir tazminat ödemedi el koydu. 1969'da da 200 millik karasuları içinde avlanan ABD teknelerine el koyarak cezalandırdı. Bu olay ABD'nin Peru'ya yaptığı silah satışlarını geçici olarak askıya almasına yol açtı. Vergi alanında çeşitli reformlar yapan Velasco, yeni bir anayasa kabul etti ve çeşitli sosyalist ülkelerle diplomatik ilişkiler kurdu. Aynı Amerika Devletleri Örgütü'nün Küba'ya uyguladığı yaptırımların kaldırılmasını savundu, ABD'nin bölgedeki gücünü kırmak için Latin Amerika ülkelerinin birleşmesini sağlamaya çalıştı. Ağustos 1975'te başbakan ve savaş bakanı General Francisco Morales Bermúdez'in önderlik ettiği bir darbeyle iktidardan uzaklaştırıldı.

Velasco Ibarra, José Maria (d. 19 Mart 1893, Quito - ö. 30 Mart 1979, Quito, Ekvador), beş kez devlet başkanlığı görevinde bulunan Ekvadorlu devlet adamı.

Varlıklı bir ailenin oğluydu. Quito ve Paris'te öğrenim gördü. Çeşitli devlet görevlerinde bulundu. 1933 sonlarında Muha-fazakâr Parti'nin adayı olarak katıldığı seçimleri kazanarak devlet başkanı oldu.

Meclisin engellemeleri nedeniyle istediği ekonomik programı yürürlüğe koyamayınca, muhaliflerini hapse atıp, basına sansür koyarak baskıcı bir yönetim kurdu. Toplam 11 ay görevde kaldıktan sonra 1935'te askeri bir darbeyle görevden uzaklaştırıldı. Uzun yıllar Kolombiya'da sürgünde yaşadıkdan sonra, 1944'te Devlet Başkanı Carlos Arroyo'nun halkın baskısı karşısında devrilmesi üzerine ülkesine dönerek yeniden devlet başkanı oldu. İkinci başkanlık döneminde ekonomik sıkıntılar ve uyguladığı baskıcı politikalarından dolayı Liberal-lerin desteğini yitirdi. 1947'de yeniden devrildi ve Arjantin'e sürgüne gitti.

1952'de Ekvador'a dönerek yeniden devlet başkanı seçilen Velasco, bu kez görev süresinin sonuna değin başta kalmayı başardı. Başkanlığı sırasında dışişleri yeniden örgütledi, fiyat denetimi uygulaması getirdi, bayındırlık çalışmalarına hız verdi, tarım ve sanayinin gelişmesi için çaba gösterdi. 1960'ta dördüncü kez devlet başkanı seçildiğinde toprak reformu yapmaya ve ücretleri artırmaya söz verdi. Ama 1961'de bir kez daha görevden uzaklaştırıldı. 1968'de son kez cumhurbaşkanı seçilen Velasco, iki yıl sonra ordunun desteğini alarak ülkede tam bir diktatörlük kurdu. Ama 1972'de henüz görev süresi sona ermeden, bir darbeyle görevinden uzaklaştırıldı. Yaşamının sonraki yıllarının büyük bölümünü Arjantin'de geçirdi ve ülkesine ancak ölümünden bir ay önce dönebildi.

Devlet yönetimi üzerine birkaç kitabı bulunan Velasco Ibarra 1952'de kendisini "kapitalizm ile komünizm arasında üçüncü yolu" temsil eden bir yeni-liberal olarak tanımlamıştır.

velayet, VILAYET olarak da bilinir, (Arapçada "dost edinme", "yardım etme"), mutasavvıfın Tanrı'yı, Tanrı'nın da mutasavvıfı dost edinmesi. Velayete ulaşmış kişiler evliya(*) denir.

Kuran'a göre velayet, iman etmek ve muttaki olmaktır (Yûnus 63). Kuran bir yerde de muttaki insanın niteliklerini belirtir (Bakara 177). Mutasavvıflar zamanla Kuran'ın tanımının dışında da bir velayet anlayışı geliştirdiler. Önce velayet kavramı genel (velayet-i amme) ve özel (velayet-i hassa) olmak üzere ikiye ayrıldı. Genel velayet, Kuran'daki tanımına uygun biçimde tüm Müslümanların niteliğiydi. Özel velayet ise yalnız mutasavvıflara özgü kılındı; keşif, ilham ve keramet bu tür velayetin ayrılmaz parçası olarak tanımlandı. Daha sonra tasavvufa felsefi düşünceyle soken Hakim Tirmizi'nin (ö. 908) geliştirdiği ve hemen tüm mutasavvıflarca benimsenen velayet anlayışı, egemenlik ve yöneticilik anlamına gelen vilayet kavramına dayanır. Buna göre velayet, Tanrı'nın evren üzerindeki tüm yönetim ve egemenlik haklarının velilere bırakılması anlamına gelir. Tüm evren Tanrı isteminin kendilerinde yansıdığı velilerce yönetilir.

Tirmizi'nin velayet anlayışı Muhyiddin Arabi ve izleyicilerince daha da geliştirilerek sistemleştirildi. Buna göre velayet, Tanrı'nın mutlak velayeti (velayet-i mutlak-i ilahiye) ve özel Muhammedi velayet olmak üzere ikiye ayrılır. Tanrı'nın mutlak velayeti tüm peygamber ve velilerdekinin kendisinde toplanan, tüm nesnelerin niteliklerini ve tüm varlıkların sabit gerçekliklerini (ayanı sabite) kuşatan bir velayettir. Özel Muhammedi velayet, tüm tanrısız isim ve sıfatların kendinde toplanan, tüm zorunlu ve olumsal gerçekliklerin kaynağı olan mertebeyi oluşturur. Bu mertebeye velayet mührünün kandili (mişkat-ı hatem-i velayet) adı verilir. Bütün peygamber ve veliler bilgilerini,

son peygamberin (hatemü'l-enbiya) gerçekliği olan bu mertebeden alırlar.

Özel Muhammedi velayet ruhsal ve biçimsel yönetimi (manevi ve suri tasarruf) birleştirip birleştirmeme açısından ikiye ayrılır. Ruhsal ve biçimsel yönetimi birleştiren velayet evrenin manevi yöneticisi olan kutb(*) ile dünyevi yönetici olan sultanın yönetimini içerir. Ruhsal ve biçimsel yönetimi birleştiren velayetin mührü (hatem) Ali bin Ebi Talib'dir (Hatem-i Kebir). Ruhsal ve biçimsel yönetimi (velilikle sultanlığı) birleştiren velayetin ikinci mührü, kıyamet öncesinde ortaya çıkacak olan Mehdi'dir (Hatem-i Sagir). Ruhsal ve biçimsel velayeti birleştirmekle birlikte yalnızca ruhsal yönetim yetkisi olan velayetin mührü Muhyiddin Arabi'dir (Hatem-i Asgar). Genel olarak velayetin kendisiyle sona ereceği son mührü ise gene kıyamet öncesinde gökten incek olan Hz. İsa'dır; onunla birlikte zaman sona erecektir.

velayet, küçüklerin ve kısıtlıların bakım ve korunmalarını sağlamak için, onların kişilikleri ve malları üzerinde ana babaya tanınan görev, hak ve yetkiler.

On sekiz yaşını doldurmuş küçükler ile kısıtlı erginler kural olarak ana babalarının velayeti altındadır. Yargıç kısıtlılık altına alınan bir erginin ana babasının velayetine bırakılmasında sakınca görürse bir vasi atayabilir. Evliliğin devamı sırasında ana baba velayeti birlikte kullanır; anlaşmazlık durumunda babanın oyu yeğlenir. Ana babanın çocuğun kişiliğine ilişkin görevleri ona bakmak, geçimini sağlamak, onu yetiştirmek, düşünel ve ruhsal bakımdan eğitmektir. Çocuğun maddi manevi bakımı için gerekli olan masraflar doğrudan ana babaya aittir. Bu görevleri yerine getirmeyen ana baba hakkında yargıç kararıyla nafaka ödeme, velayet hakkından yoksun bırakma, gereğinde tazminat ödetme gibi yaptırımlar uygulanabilir. Ana baba velayetleri devam ettiği sürece çocuğun mallarını da yönetirler. Buna ilişkin görevlerini gereğince yapmazlarsa, yargıç işe karışabilir. Ana baba gerektiğinde çocuğun yasal temsilcisi olarak hareket etmekte yükümlüdür.

Velayet yalnız görevleri değil, hakları da içeren bir kavramdır. Bu hak herkese karşı ileri sürülebilen mutlak haklardandır. Çocuk, ana babasına uymak zorundadır. Yasal bir neden bulunmadıkça çocuk, ana babadan alınamaz. Ana baba çocuk ergin oluncaya değin onun mallarından yararlanır. Buna karşılık velayet altındaki kısıtlının mallarından ekonomik anlamda yararlanılamaz.

Ana babanın velayeti ifadan aciz bulunmaları, kısıtlılık altına alınmaları, çocuk üzerindeki nüfuzlarını ağır biçimde kötüye kullanmaları, çocuğa karşı olan görevlerini aşırı biçimde ihmal etmeleri durumunda, bir ilgilinin açtığı dava sonucunda velayet kaldırılabilir. Çocuğun bedeni ve düşünsel gelişmesi tehlikeye düşer ya da çocuk manen terk edilmiş olursa, ana babadan alınarak bir aile yanına ya da kuruma yerleştirilebilir.

velayetname bak. vilayetname

Velázquez, Diego (Rodriguez de Silva) (v. 6 Haziran 1599, Sevilla - ö. 6 Ağustos 1660, Madrid, İspanya), 17. yüzyılda Avrupa resminin en önemli sanatçılarından biri sayılan İspanyol ressam. Olgunlaştıkça doğalcılıktan anlatımcılığa, sonunda da gerçekçiliğe dönüşen bir üslup izlemiştir.

Sevilla dönemi. Velázquez 1611'de manirist ressam Francisco Pacheco'nun yanına çıkarak çalışmaya başladı; 1618'de de ustasının kızıyla evlendi. İlk resimlerinde görülen

doğalcı üslubu Pacheco'nun yanında geliştirdi. Henüz 20 yaşındayken yaptığı "Sevilla'da Su Satıcısı" (y. 1619, Wellington Müzesi, Londra) adlı resmi denetimli kompozisyonu, renk ve ışık düzeni, doğalcı figürleri ve gerçekçi ayrıntılarıyla dikkati çekiyordu. İlk yapıtlarındaki keskin ışık-gölge karşıtlıkları Caravaggiocu resimleri anımsatıyordu. Velázquez bu dönemde daha çok dinsel konulu resimlerle tür resmi üzerinde durdu ve İspanyol resminde *bodegón* diye adlandırılan ölüdoğalı mutfak sahneleriyle ün kazandı.

Madrid dönemi. IV. Felipe'nin tahta çıkmasından (1621) bir yıl sonra sarayın desteğini almak amacıyla Madrid'e gitti; ama kralla kraliçenin resmini yapamadan geri döndü. Ertesi yıl kralın resmini yapması için başbakan tarafından davet edildi. Resmi çok beğenen Felipe onu saray ressamlığına atadı. Bugün kayıp olan "Moriscoların Sürülmesi" adlı resmi yapması üzerine de 1627'de saray teşrifatçısı payesiyle ödüllendirildi. Bu dönemde asıl görevi kral ve

ledi, çizimler yaptı. Venedik'ten Roma'ya geçerek Michelangelo, Raffaello ve klasik heykeller üzerinde çalıştı. 1631'de Napoli üzerinden Madrid'e döndü. 1630'da gerçekleştirdiği "Yusuf'un Kanlı Giysisinin Yakub'a Verilmesi" (El Escorial) ve "Vulcanus'un Dövülmesi" (Prado Müzesi, Madrid) adlı iki anıtsal resmi eskisine oranla çok daha gerçekçi bir üslup geliştirdiğini gösteriyordu. Venedikli ustaları inceleyerek mekân, perspektif, ışık ve renk kullanımını yetkinleştirmişti. Bu üslup değişimi onun sanatında yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

Olgunluk yılları. Velázquez İtalya'dan döndükten sonra dinsel konuları çok ender ele aldı. 1635'te tamamlanan Buen Retiro Sarayı'nın (bugün Prado Müzesi) taht odası için kral ailesinin çeşitli üyelerini at üstünde gösteren bir dizi portre (Prado Müzesi, Madrid) yaptı. Bunlar, Tiziano ve Rubens geleneklerine bağlı tablolarıdır. "Breda'nın Teslimi" (y. 1634-35, Prado Müzesi, Madrid) günümüze ulaşan tarihsel konulu tek resmi oldu. Velázquez bu dönemde resmi portrelerden başka kral ve ailesini avda gösteren resimler de yaptı.

İkinci İtalya gezisi. İspanya kralı Velázquez'i 1649'da saraya yeni resimler ve antika eşya alması ve yeni sarayın dekorasyonunda çalışacak fresk ressamı bulması için İtalya'ya gönderdi. Velázquez İtalya'da kaldığı iki yılda resmi görevlerinin yanı sıra resim de yaptı. Bunların en önemlisi, Raffaello ile Tiziano'nun papa portreleri doğrultusunda "X. Innocentius" idi (1650, Doria-Pamphili Galerisi, Roma). Roma'da gerçekleştirdiği "Medici Villasi Görünümleri" ise (y. 1650, Prado Müzesi, Madrid) manzarayı ele alış biçimiyle 19. yüzyıl İzlenimciliğinin habercisi gibiydi. Velázquez 1650'de İtalya'da Aziz Luka Akademisi ile Pantheon Sanatçıları Topluluğu'na üye seçildi.

Son dönemi. 1651'de çok sayıda resim ve antika eşyayla birlikte Madrid'e geri dönen Velázquez ertesi yıl saray mabeyinciliğine getirildi. Bu arada ikinci evliliğini yapmış olan Felipe onu gene kral ailesinin resimlerini yapmakla görevlendirdi. Velázquez'in bu dönemde yaptığı "Kraliçe Maria Anna" (1652-53, Prado Müzesi, Madrid) ve "Pembe Giysili Prenses Margarita" (1653-54, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) gibi resimlerinde saraylı kadınlar abartılı saç modelleri ve kabanlık etekleriyle taş bebekleri andırıyordu. Velázquez bu resimlerinde biçimleri ve dokuları ayrıntıya kaçmadan betimlemişti. Her ikisi de Prado Müzesi'nde bulunan "İplik Eğirenler" (y. 1655) ve "Nedimeler" (y. 1659) adlı başyapıtlarını da bu dönemde yaptı. Özellikle "Nedimeler"de kullandığı yoğun ışıkla yarattığı yanılsamalı gerçekçiliği daha sonra başka hiçbir sanatçı aşamadı.

Velázquez'in son işi, Prenses Maria Teresa'yla (Marie-Thérèse d'Autriche) Fransız kralı XIV. Louis'in düğünü için hazırlanan İspanyol pavyonunun dekorasyonu oldu. Öğrencilerinin ve izleyicilerinin sayısı çok fazla değildi. Ülkesi dışında ancak 19. yüzyılda ünlendi. Sevilla'dayken yaptığı ilk resimlerinin çoğu bugün ülkesi dışındaki müzelerdeyse de, geç dönem yapıtları Prado Müzesi'nde bir araya getirilmiştir.

OBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Tavada Yumurta Yapan Kadınlar" (1618, İskoçya Ulusal Galerisi, Edinburgh), "Münecim Kralları Tapınması" (1619, Prado Müzesi, Madrid), "IV. Felipe'nin At Üstünde Portresi" (y. 1634-35, Prado Müzesi, Madrid), "Modena Düğü" (1638, Este Galerisi ve Müzesi, Modena), "Yelpazeli Kadın" (y. 1635-40, Wallace Koleksiyonu, Londra), "IV. Felipe Fraga'da" (1644, Frick Koleksiyonu, New York), "Juan de Pareja'nın Portresi" (1649-50, Metropolitan Sanat Müzesi, New York), "Prens Felipe Próspero" (1659, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana).

Velázquez de Cuéllar, Diego (d. y. 1465, Cuéllar, İspanya - ö. 1524, Santiago de Cuba, Kuba). Kuba'nın ilk valisi olarak görev yapan İspanyol fatih (*conquistador*). 1493'te Kristof Kolomb'un Amerika'ya düzenlediği ikinci sefere katıldı. Daha sonra Kolomb'un en büyük oğlu Diego Colombo Velázquez'e *adelantado* (vali) unvanını verdi ve onu Kuba'yı fethetmekle görevlendirdi. 1511'de Hernán Cortés ile birlikte Kuba'ya doğru yola çıkan Velázquez sonrakı dört yıl içinde Baracoa, Bayamo, Santiago de Cuba ve Havana (La Habana) yerleşimlerini kurdu. 1514 dolaylarında fetihlerini tamamladıktan sonra Kuba valisi olarak göreve başladı.

Valiliği sırasında bölgede yeni yerleşmelerin kurulmasını teşvik etti. 1517'de Hernández de Córdoba'yı, 1518'de de Juan de Grijalba'yı Yucatán Yarımadası ve Meksika Körfezi kıyılarının keşfiyle görevlendirdi. 1518'de Meksika anakarasını fethetmekle görevlendirilen yeni bir keşif heyetinin önderliğine Cortés'i getirdi. Bir süre sonra Cortés'in başına buyruk davranışlarına duyduğu tepki nedeniyle bu göreve başka birini getireceğini bildirdi. Ama Cortés bu emri dinlemeyerek 1519'da izinsiz denize açıldı. Velázquez bunun üzerine Cortés'e karşı iki askeri harekât düzenlediyse de başarılı olmadı. Sonunda Cortés'i İspanyol kralına şikâyet etti. Ama Meksika'dan Aztek hazinelerinin gönderilmeye başlaması üzerine kendisine Cortés'in davranışlarına göz yumması emredildi.

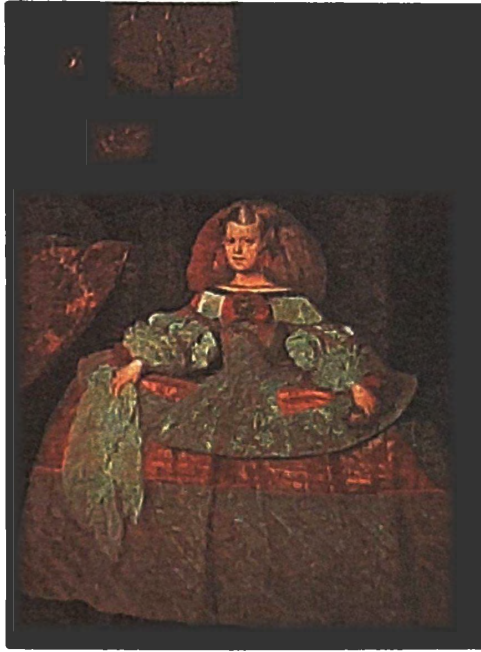
veld (Felemenkçe ve Afrikaner dilinde "tarla"), Afrika'nın güneyinde otlak ve çiftlik olarak kullanılan açık arazilere verilen ad.

Başlıca veld bölgeleri yüksekliğe bağlı olarak Highveld (1.200-1.800 m), Middle Veld (600-1.200 m) ve Lowveld (150-600 m) biçiminde üçe ayrılır. Veld bölgelerinden oluşan ekolojik kuşaklar da bitki örtüsü özelliklerine göre çalı veldi, diken veldi ya da çayır veldi olarak sınıflandırılabilir. Ama bu kuşaklar arasındaki sınırlar genellikle belirsizdir.

Highveld bölgesi Güney Afrika, Botsvana, Lesotho ve Zimbabwe'deki yüksek plato alanının büyük bölümünü kapsar. Bu bölgedeki topraklar ince, zayıf ve toz biçimindedir; dolayısıyla rüzgâr ve su erozyonuyla kolayca aşınır. Middle Veld bölgesi Kaoprovinsie yönetim bölgesi ile Namibia'da kalan, jeolojik yapısı karmaşık, geniş bir alanı içine alır. Bu bölgenin büyük bölümünde tabandaki Prekambriyen kayalar taşlık ya da kayalık bir yüzey örter. Lowveld bölgesi iki ayrı yöreden oluşur. Bunlar Transvaal ve Svaziland'ın doğu kesimi ile Zimbabwe'nin güneydoğu kesimidir. Lowveld bölgesinin toprakları, bol miktarda mineral içerdiği ve nem tuttuğu için obür bölgelere göre daha verimlidir.

Güney Afrika'daki Highveld'de, başta *Themeda triandra* olmak üzere çeşitli ot türlerinin yer aldığı çayır veldi bitki örtüsü görülür. Middle Veld'de hem *Themeda triandra*, hem de kuraklığa daha dayanıklı otsu bitkiler yetişir. Lowveld bölgesi ise akasya ve *maroola* ağaçları ile çeşitli ot türlerinin egemen olduğu bitki örtüsüyle bir parkı andırır. Dünyanın en eski yerleşim alanlarından olan veld bölgeleri, günümüzde de Afrika kıtasında yerleşime en uygun yerlerdendir.

Velde AİLESİ, 17. yüzyılda Felemenk'te çalışmış iki ayrı ressam aile. Esaias, Jan II

"Prenses Margarita", Diego Velázquez'in bir çalışması, 1660; Prado Müzesi, Madrid
Archivo Mas Barcelona

ailesinin resimlerini yapmaktı. Krala yakınlığı, ona kraliyet koleksiyonundaki Venedikli ressamların, özellikle de önemli ölçüde etkilendiği Tiziano'nun yapıtlarını tanıma olanağını verdi. Velázquez'in her ikisi de bugün Prado Müzesi'nde bulunan IV. Felipe ve Prens Don Carlos (y. 1626) portreleri Tiziano'nun başlattığı İspanyol kral portreleri geleneğinin bir devamıydı. Figürler koyu renklerle aydınlık bir fon önünde betimlenmişti. Velázquez 1628'de İspanya sarayını ziyaret eden dönemin ünlü barok Flaman ressamı Rubens'le tanıştı. Rubens, Velázquez'in yapıtlarındaki yalınlığı çok beğendi. Daha sonraki portrelerinde Rubens'in zengin renkli ve bezemeli fon anlayışını uygulamaya başladı. Velázquez'in yaklaşık 1628-29'da yaptığı "Bacchus'un Zafiri" (Prado Müzesi, Madrid) adlı resminde Tiziano'dan başka Rubens'ten de etkilendiği görülür. Ama konuya gerçekçi biçimde yaklaşması tümüyle İspanyol resmine özgüdür ve Velázquez bu tutumunu bütün yaşamı boyunca sürdürecektir.

İlk İtalya gezisi. Velázquez El Escorial'deki resimleri gördükten sonra İtalya'ya gitmek istedi ve 1629'da kralın izniyle Ceno-va'ya hareket etti. Daha sonra Venedik'e geçti; orada Tintoretto'nun yapıtlarını ince-

ve Jan Jansz bir aileden, Willem I, Willem II ve Adriaen öbür ailedendir.

Esaias van de Velde (y. 1591-1630) Felemenk sanatında gerçekçi manzara resminin ilk uygulayıcılarından biri sayılır. Gillis van Coninxloo'nun yanında yetişti. 1615'ten önce maniyerizmin panoramik manzara geleneğinden uzaklaştı. "Kış Manzarası" (1623, Ulusal Galerî, Londra) gibi resimleri, dolaysız bakış açısı ve taze fırça vuruşlarıyla dikkati çeker. Öğrencilerinden Jan van Goyen ve Salomon van Ruysdael onun üslubunu yetkinleştirdiler.

Jan II van de Velde (1593-1641) Esaias'ın kuzeniydi. İlk yapıtlarında onun etkisinde kaldı. Daha çok manzara ve tür resmi baskılarıyla tanındı.

Jan Jansz van de Velde (1619/20-62'den sonra) Jan II'nin oğluydu. Haarlem'de yaşadı ve Pieter Claesz'in üslubunu anımsatan

hayvan resimleri yaptıysa da, en çok güneşli kış manzaralarıyla tanındı. Son derece verimli bir sanatçıydı. Kısa meslek yaşamı süresince 400 kadar resim yapmış, ayrıca bazı arkadaşlarının manzara resimlerindeki figürleri de çizmiştir.

Velde, Henry (Clemens) van de (d. 3 Nisan 1863, Anvers - ö. 25 Ekim 1957, Zürih), Belçikalı mimar ve öğretmen. Yurttaşı Victor Horta ile birlikte *art nouveau*(*) üslubunun öncülerinden sayılır.

1896'da Samuel Bing'in Paris'teki sanat galerileri için yaptığı mobilya ve iç mekân tasarımıyla *art nouveau* üslubunu Paris'e götürdü. Ama aslında bu üsluba değil, daha çok William Morris'in felsefesine ve İngiltere'de gelişen Arts and Crafts hareketine ilgi duyuyordu. Modern tasarıma en önemli katkılarını Almanya'da ders verdiği dönemde yaptı. 1897'de Dresden'de düzenlenen döşeli iç mekânlar sergisi dolayısıyla adı Almanya'da tanındı.

"Kış Manzarası", Esaias van de Velde'nin bir yağlıboya çalışması, 1623; Ulusal Galerî, Londra

National Gallery Londra, fotoğraf: A.C. Cooper, Ltd.

ölüdoğalar yaptı. Sakin, şiirsel havalı resimlerinde oyun kâğıtlarına, yanan kömürlere, fındık, fıstık ve deniz kabuklarına yer verdi.

Willem I van de Velde (1611-93) denizci bir aileden geliyordu. Grizay tekniğiyle yaptığı gemi resimleri belgesel nitelikli gerçekçi ayrıntılarla doluydu ve tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanıldı. Bir süre Felemenk donanmasının ressamlığını yapan Willem I, 1627'de Holland ile İngiltere arasında savaş çıkınca Londra'ya gitti ve II. Charles'ın hizmetine girdi.

Willem II van de Velde (1633-1707) Willem I'in oğluydu. Holland'da yetişen en ünlü deniz ressamlarından biri sayılır. İlk resim derslerini babasından ve Simon de Vlieger'den aldı. Yapıtları babasından farklı olarak daha resimsel nitelikler taşıyordu. O da 1672'de babasıyla birlikte Londra'ya gitti ve II. Charles'ın hizmetine girdi. Orada babasının çizdiği savaş gemisi resimlerini renklendirdi. Her ikisi de, İngiltere'de çalışmakla birlikte, Felemenk resmine özgü anlatım özelliklerini sürdürdüler. Willem II'nin sakın bir deniz üstündeki gemileri ışık ve atmosferik etkiler açısından olağanüstü duyarlı bir anlatım içerir.

Adriaen van de Velde (1636-72) Willem II'nin küçük kardeşiydi. Resim yapmayı babasından ve Jan Wijnants'tan öğrendi. Dinsel sahneler, tür resimleri, portreler ve

öbür Cervantes tarafından Quitapesares (Keder Dağıtan) diye anıldı.

veli bak. evliya

Veli Dede, tam adı NEYZEN İSMAIL DEDE EFENDİ (d. İstanbul - ö. 1860?), peşrev ve sazsemâileri de bestelemiş Osmanlı ney virtüözü.

Galata (Kulekapısı) Mevlevihanesi şeyhi Kudretullah Dede Efendi'ye bağlandı, çilesini doldurarak dede oldu. Aynı tekkede sonradan neyzenbaşılığa getirildi. İstanbul'u ziyaret ettiği sırada onun ney çalışını dinleyen Mevlevilerin o dönemdeki başı Hemdem Çelebi, hangi Mevlevi tekkesinde bulunursa bulunsun, neyzenbaşı olarak aynene katılması yolunda bir buyruk çıkardı. Veli Dede Mısır valisi I. Abbas Paşa'nın (hd 1848-54) daveti üzerine gittiği Kahire'de büyük saygı gördü, kentten Mevlevihanesinde neyzenbaşılık da yaptı. Döneminin en iyi neyzeni olarak tanındı ve birçok neyzen yetiştirdi. Hırçın ve sözünü sakınmaz bir insan olduğundan "Deli Dede" diye de anılan Veli Dede'nin günümüze 30 kadar yapıtı ulaşmıştır. Ad benzerliği dolayısıyla bazı yapıtları, Hammamizade İsmail Dede Efendi'ninkilerle karışmış olabilir. Elde notaları bulunan 20 peşreviyle 12 sazsemâisi arasında en tanınmış olanlar *Hümayun Peşrev* ve *Hümayun Sazsemâisi*'dir.

Velid I, tam adı EBU'L-ABBAS EL-VELİD BİN ABDÜLMELİK BİN MERVAN (d. 668 ?, Medine - ö. 23 Şubat 715, Şam), Emevilerin altıncı halifesi (706-715).

Halife Abdülmelik'in büyük oğluydu. Gençliğinde Bizans'a karşı düzenlenen seferlere katıldı. Babasının ölümünden sonra halife oldu. Hükümdarlığı sırasında hiçbir sefere bizzat komuta etmediyse de, emrindeki yetenekli komutanlara ve görevlilere geniş yetkiler tanıyarak destek oldu. Komutanlarından Kuteybe bin Müslim Afganistan ve Orta Asya'da, Muhammed bin Kasım es-Sakafi Sind'de, Musa bin Nusayr ve Tarık bin Ziyad Kuzey Afrika ve Endülüs'te ele geçirdikleri topraklarla Emevi sınırlarını büyük ölçüde genişlettiler.

Şam'da Vaftizci Yahya'ya adanmış olan bazilikanın yerine, Emeviye Camisi(*) olarak bilinen büyük bir cami yaptıran I. Velid, Medine ve Kudüs'te de camiler yaptırdı.

Velid bin Yezid, II. VELİD olarak da bilinir, tam adı EBU'L-ABBAS EL-VELİD BİN YEZİD BİN ABDÜLMELİK BİN MERVAN (d. y. 707, Suriye - ö. 744, Suriye), Emevi halifesi (743-744).

Genç yaşta sanatlara ilgilenmeye başladı ve iyi bir eğitim gördü. Amcası Hişam bin Abdülmelik'in ölmesinden sonra halife oldu. Ülke yönetmeye yatkın bir kişiliği olmadığından, sorumluluklarından kaçmak için çöle çekildi. Çevresine şairleri toplayıp müzikle uğraşmaya başladı. Kendisinden önceki halifelerin mimarlık alanındaki başarılarını gölgelenecek yapıtlar bırakmak için girişimlerde bulundu. Bazı kaynaklar bugün Ürdün'de, Amman yakınlarında yer alan Mşatta Sarayı'nı(*) Velid bin Yezid'in yaptırdığını belirtir. Velid bin Yezid Suriye'de çıkan ayaklanmalar sırasında öldürüldü.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet (d. 24 Ağustos 1904, İstanbul - ö. 24 Şubat 1992, İstanbul), hukukçu. Medeni hukuk başta olmak üzere hukukun çeşitli alanlarındaki çalışmalarıyla tanınmış, 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında görev almıştır.

1922'de Trabzon Lisesi'ni, 1928'de de Ankara'da Adliye Hukuk Mektebi'ni (sonradan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi) bitirdi. 1929'da devlet bursuyla yurtdışına gönderildi. 1933'te İsviçre'de Neuchâtel

1902'de Saksonya-Weimar grandükünün sanat danışmanı olarak Weimar'a gidip Uygulamalı Sanatlar Okulu'yla Güzel Sanatlar Okulu'nu yeniden düzenledi. Bu girişimiyle 1919'da Walter Gropius'un bu iki kurumu Bauhaus adı altında birleştirmesine temel hazırladı. Dönemin ilerici Alman tasarımcıları gibi van de Velde'nin de Alman Werkbund'u ile bağlantısı vardı. 1914'te Köln'de düzenlenen Werkbund Sergisi'ndeki tiyatronun tasarımını yaptı.

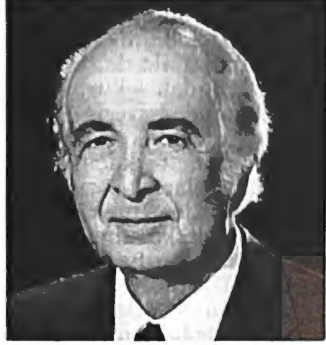
Belçika'da çeşitli resmî görevler almasına karşın 1918'den sonra mimarlık ve tasarım alanında önemli bir rol oynamadı. Anılarını *Memoirs* (1891-1901; Anılar) adıyla yayımladı.

velespit bak. velosipet

Vélez de Guevara, Luis (d. Temmuz 1579, Ecija - ö. 10 Kasım 1644, Madrid, İspanya), İspanyol şair, oyun yazarı ve romancı. Lope de Vega'nın izinden giden edebiyatçıların en önemlilerinden biridir. Karakter yaratmadaki ustalığıyla tanınır. En önemli yapıtı, *El diablo cojuelo* (1641; Topal Şeytan) adlı fantastik yergili romandır.

Bazıları Vega'nın yapıtlarına dayanan 400'ü aşkın oyunuyla büyük başarı kazandı. Oyunları özensiz, ama son derece eğlendiriciydi. Yapıtlarındaki neşe ve canlılıktan

Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı; ayrıca Roma Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne bağlı Ceza Hukuku Yüksek İhtisas Okulu'ndan sertifika aldı. Ertesi yıl Türkiye'ye dönerek İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde medeni hukuk doçentliğine atandı; 1942'de profesör, 1948'de de ordnaryüs profesör oldu. İki kez (1946-48 ve 1952-53) Hukuk Fakültesi dekanlığı yaptı. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra Milli Birlik Komitesi'nin İstanbul Üniversitesi'nde kurduğu, Anayasa Öntasarısı'nı hazırlamakla görevli Anayasa Bilim Komisyonu'nda üye olarak çalıştı. 13 Aralık 1960'ta oluşturulan Kurucu Meclis üyeliğine getirildi; bu meclisin Anayasa Komisyonu üyeliğine seçilerek 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında, özellikle de son metnin kaleme alınmasında etkin rol oynadı.

Velidedeoglu

Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

1974'te üniversitedeki görevinden emekliye ayrıldı.

Velidedeoglu çağdaş hukuk, Türk hukuk reformu, Cumhuriyet dönemi siyasal tarihi, Atatürk devrimleri, laiklik gibi konularda çok sayıda makale ve incelemenin yanı sıra anı kitapları yayımladı.

Başlıca yapıtları arasında *Türk Medeni Hukuku* (1943-48, 2 cilt, 1988), *Hayat Hukuk ve Cemiyet* (1944), *Türkiye'de Uç Devir* (1972-74, 2 cilt), *Sağsız Solsuz Demokrasi* (1974, 1976), *Devirden Devire* (1974-76, 3 cilt), *Ailenin Çilesi Boşanma* (1976), *İnsancı Yolcular* (1976), *Anıların İzinde* (1977, 1979), *Milli Mücadele Anıları* (1979, 1983), *Yol Kesen Irmak* (1983, 1991), *12 Eylül Karşı Devrim* (1989, 1990), *12 Mart Faşizminin Felsefesi* (1990) ve *İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu* (1990) sayılabilir. Velidedeoglu'na Onur Ödülü veren Türk Hukuk Kurumu ayrıca *Hukuk Devleti ve Velidedeoglu* (1985) başlıklı bir saygı kitabı yayımlamıştır.

veliger, çiftçenettiller ve deniz salyangozları gibi bazı yumuşakçalarda görülen larva tipi. Trokofor(*) larvadan gelişir. Trokofor evresinin tipik yapısı olan kirpik halkasından oluşmuş geniş kirpikli loplardır. Yüzme ve beslenme işlevi gören bu yapılar genellikle erişkinlerde kaybolur. Veliger evresinde yumuşakçaların ayak ve kabukları gelişmeye başlar.

Velikie Luki, Rusya Federasyonu'nun batısında, Pskov yönetim biriminde (*oblast*) kent. Lovat Irmağının kıyısında yer alır. 1166'da kurulan kent 1198'de Litvanyalılar, 1581'de Polonya kralı Stefan Batory, 1611'de de İsveçliler tarafından yağmalandı. Günümüzde önemli bir demiryolu kavşağında bulunan kentte lokomotif onarım atölyeleriyle, makine ve tüketim malları üreten fabrikalar vardır. Nüfus (1991 tah.) 115.400.

Veliko Tırnovo, eskiden (1965'e değin) TIRNOVO, Bulgaristan'ın kuzey kesiminde

kent. Yantra Irmağı kıyısında yer alır. Irmağın taraçalı yamaçlarının üzerinde kurulmuştur. Irmak, kenti Sveta Gora, Tsarevets ve Trapezitsa adlı üç kayalık burna ayırır. Trapezitsa ve Tsarevets tepelerinde yapılan kazılarda ortaçağdan kalma bazı yapıların kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Eskiden Bulgar çarlarının oturduğu Tsarevets Tepesi kalın surlarla çevrilidir.

Tarihöncesinde yerleşime açılan Tırnovo'da Romalılar bir kale kurdular. İkinci Bulgaristan İmparatorluğu'nun kuruluşu 1185'te Tırnovo'da ilan edildi ve kent. Osmanlıların yönetimine girdiği 1393'e değin İmparatorluğun başkenti olarak kaldı. Osmanlı yönetimi sırasında bir kültür, eğitim ve ticaret merkezi olan kent, aynı zamanda Osmanlı yönetimine karşı çıkan Bulgar direnişçilerinin merkeziydi.

Tırnovo Osmanlılara karşı başlatılan birçok ayaklanmaya sahne oldu. İlk Bulgar anayasası 1879'da Tırnovo'da hazırlandı ve onaylandı. Çar II. İvan Asen'in yaptırdığı Kırk Şehitler Kilisesi dışındaki bir başka önemli yapı da 14. yüzyıldan kalma Sveti Petir ve Sveti Pavel Kilisesi'dir. Kentte bir arkeoloji müzesi bulunur.

Günümüzde kentte gıda maddeleri, meşrubat, mobilya, tekstil ve çeşitli tüketim malları üretilir. Tırnovo bir el sanatları merkezi olarak önemini bugün de korumaktadır. Kentin kuzeydoğusundaki Gorna Oryahovitsa'da iç hat seferleri yapılan bir havalimanı bulunur. Nüfus (1989 tah.) 71.709.

Velikonda Sıradağları, Hindistan'ın güneyinde, Andhra Pradesh eyaletinin güneydoğusunda dağ sırası. Güney-kuzey doğrultusunda uzanan dağlar, Doğu Gatlar'ın doğu kanadını oluştururlar. Kambriyen Dönemde (570-500 milyon yıl önce) oluştuğu sanılan Velikonda Sıradağları çok sayıda akarsu tarafından aşındırılıp parçalanmış eski dağların kalıntılarıdır. Madras'la Bombay arasındaki ana demiryolu hattı, Penner Irmağının sıradağlarla güneydeki Palkonda Tepeleri arasında oluşturduğu koridordan geçer. Velikondalar'ın yüksekliği 750-900 m'ye kadar çıkar. Dağlardaki koridorların darlığı akarsuların üzerine barajlar kurulmasına, su depoları inşa edilmesine ve belli miktarda ekim ve sulama yapılmasına olanak sağlamıştır.

Velikovsky, Immanuel (d. 10 Haziran 1895, Vitebsk, Rus Çarlığı - ö. 17 Kasım 1979, Princeton, New Jersey, ABD), ABD'li yazar. Kozmogoni ve tarih konularında çeşitli tartışmalara yol açan görüşler öne sürmüştür.

Edinburgh, Harkov ve Moskova üniversitelerinde öğrenim görerek 1921'de hekim oldu. Filistin'de hekimlik yaptıktan sonra önce Zürih'te, 1933'ten sonra da Viyana'da psikoloji alanında araştırmalar yaptı. Eski Yahudilerin ve başka Doğu Akdeniz halklarının destanlarını inceledikten sonra bazı öykülerin yalnızca söylence ya da alegorilerden oluşmadığını, aynı zamanda gerçek olayları betimlediğini öne sürdü. 1939'dan sonra ABD'de, eski belgeler üzerindeki araştırmalarının coğrafi alanını daha da genişletti. *Worlds in Collision* (1950; *Çarpışan Dünyalar*, 1985) adlı ilk yapıtında, eski çağlarda Güneş sistemindeki elektromagnetik bir düzensizliğin Venüs ve Mars'ın Dünya'ya yaklaşmasına, ayrıca dünyanın kendi eksenini etrafında dönüşünde, eksen eğiminde ve magnetik alanında değişimlere yol açtığını öne sürdü. Sonraki yapıtları, Hristiyanlık öncesi Ortadoğu'nun kronolojisini yeniden düzenlediği *Agas in Chaos* (1952; *Kaos İçindeki Çağlar*); dünyada felaketlerin egemen olduğu yolundaki inan-

cını destekleyen jeolojik ve paleontolojik kanıtlar ortaya koymaya çalıştığı *Earth in Upheaval* (1955; *Karışıklık İçindeki Dünya*); Mısır tarihi ile Yunan mitolojisi arasında bağlantı kurduğu *Oedipus and Akhnaton* (1960; *Oidipus ile Ahenaton*) ve III. Ramses ile Nektanebos'un aynı firavun olduğunu öne sürdüğü *Peoples of the Sea*'dir (1977; *Deniz Halkları*).

Velikovsky görüşleri nedeniyle ABD'deki bilim çevrelerinin sert eleştirileriyle karşılaşmıştır.

Veliyullah Dihlevi (d. 1702/03, Delhi - ö. 1762, Delhi, Hindistan), İslam kelamının çağın gelişmeleri ışığında yeniden gözden geçirilmesine öncülük eden din bilgini.

Temel din eğitimini babasından aldı. 1732'de hacca gittikten sonra Hicaz'da dönemin önde gelen din bilginlerinin derslerini izledi. Son Hint-Türk imparatoru Evrenghiz'in ölümüyle (1707) başlayan hoşnutsuzluk döneminde Hintli Müslümanlar Dekkan ve Pencap'taki Hindu ve Sih hükümdarlarının yönetimini benimsemek zorunda kalmıştı. Bu durum Veliyullah'ı derinden etkiledi.

Veliyullah'a göre İslamın eski görkemli günlerine dönebilmesi için İslam ilkelerinin Hindistan'ın değişen toplumsal ve ekonomik koşullarına uydurulması gerekiyordu. Bunun için de İslam ilkelerinin Kuran'ın ve hadislerin ışığında, içtihat yoluyla yeniden yorumlanarak uygulanması gerekiyordu. Veliyullah kader kavramına da yeni bir yorum getirdi. Ona göre insan, Tanrı tarafından önceden belirlenmiş bir evrende kendi çabasıyla kendini eksiksiz gerçekleştirebilirdi. Tevhide gölge düşürebilecek her türlü bağlılık, örneğin evliya insanına karşı çıkan Veliyullah fıkıhta eklektik bir yol izledi. Ona göre inanç ve ibadet konularında dört fıkıh mazhebinden herhangi birinin görüşleri benimsenebilirdi.

Veliyullah'ın birçok yapıtı içinde en ünlüsü *Esrarü'd-Din*'dir. Açıklamalı Farsça Kuran çevirisi Hindistan'da ve Pakistan'da bugün de kullanılmaktadır.

Veliiyeddin Efendi (d. İstanbul? - ö. 25 Ekim 1768, İstanbul), Osmanlı hattat. Nestalik yazıyı medresede okurken Durmuşzade Ahmed Efendi'den öğrendi. Öğreniminden sonra Galata, Kahire ve Mekke kadırlıklarına, daha sonra da Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerine yükseldi. 1760'ta şeyhülislam oldu. 1761'de Bursa'ya sürüldü. 1767'de ikinci kez getirildiği şeyhülislamlığı yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Veliiyeddin Efendi yaşadığı dönemde Osmanlı hat sanatında geçerli olan İran nestalik üslubunun önde gelen temsilcilerinden idi. Kaynaklar onun İran'ın ünlü hattat İmad'dan daha üstün olduğunu ileri sürer. Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki yazlarından başka İstanbul'da Şehzadebaşı'ndaki İbrahim Paşa Çeşme ve Sebili'yle Üsküdar'daki Ayazma Camisi'nin celi nestalik yazıtları onun elinden çıkmıştır. Bayezid Camisi'nde yaptırdığı kitaplıktaki "Barekallahu taâlâ" yazısını da kendisi yazmıştır.

Velleius Paterculus (d. İÖ y. 19 - ö. İS 30'dan sonra), Romalı asker, politikacı ve tarihçi. Augustus ve Tiberius'un imparatorluk dönemlerine ilişkin önemli bir kaynak olan bir Roma tarihi yazmıştır.

Babası *eques*'ler (şövalye) sınıfındandı. Annesiye Campanialı seçkin bir aileden geliyordu. Trakya, Makedonya, Yunanistan ve doğuda *tribunus* olarak görev yaptı. Gaius Caesar'ın (sonradan İmparator Cali-

gula) IS 2'de Part kralı V. Phraates'le Fırat Irmağı kıyısında yaptığı görüşmede hazır bulundu. Tiberius'un imparatorluğu sırasında IS 4'ten başlayarak sekiz yıl süreyle süvari komutanı ve *legatus* (elçi) olarak Almanya ve Pannonia'da bulundu. IS 7'de *quaestor*, IS 15'te *praetor* oldu.

Velleius Paterculus'un IS 30'da Konsül Marcus Vinicius'a adadığı kısa Roma tarihi, Roma'nın kuruluşundan IS 29'a değin uzanan dönemi kapsar. Kitapta Caesar'ın ölümüyle Augustus'un ölümü arasındaki dönem ayrıntılarıyla ele alınır ve Tiberius'un başarılarından övgüyle söz edilir. Velleius Paterculus kitabını Gümüş Çağ'a özgü süslü ve sanatlı bir dille yazmıştır.

Vellor, Hindistan'ın güney kesiminde, Tamil Nadu eyaletinde kent. Madras'ın güneybatısında, Palar Irmağı kıyısında yer alır. Kentteki yapıların en önemlisi Vellor Kalesi'dir. 17. ve 18. yüzyıllardaki savaşlarda önemli rol oynayan Vellor'da geleneksel puro ve çan alaşımı üretimi bugün de önemini korumaktadır. Kentte ülkedeki en büyük ve en iyi donanımlı hastanelerden biri bulunur. Kentteki tıp fakültesi ve hemşire yüksekokulları ile öteki yüksekokullar Madras Üniversitesi'ne bağlıdır. Nüfus (1991) kent, 172.467; (1981) metropoliten alan, 247.041.

Velnias (Litvanca) VELINAS ya da VELS olarak da bilinir, Letonca VELNS, Baltık folklorunda hortlaklar (Litvanca *vels*, Letonca *velis*) tanrısı. Tek gözlü, geleceği bilebilen ve hortumlara neden olabilen hilekâr bir tanrıydı. Gökyüzünde ölümler tayfasına yol gösteren de oydu. Germen tanrılarından Wodan'ı (İskandinavya'da Odin) andıran Velnias, Eski Prusya ve Litvanya kaynaklarında Tanrı Patollo'yla (Pickollos) özdeşleştirilir.

velosipet, VELESPIT olarak da bilinir, 1860'larda Parisli Michaux ailesi tarafından geliştirilen bisiklet türü. Demir ve ahşaptan oluşan şasisinde hiç yay bulunmaması nedeniyle "kemik titreten" adıyla anılırdı. Velosipet, ön tekerleğine yerleştirilmiş krank düzenekli pedallarla hareket ettiriliyordu. Krankın her turuna karşılık alınan mesafenin uzatılması amacıyla ön tekerlek giderek büyütüldü ve sonuçta "peni-çeyrek peni" olarak adlandırılan bisikletler ortaya çıktı. "Peni-çeyrek peni" adı, o yıllarda İngiltere'de kullanılan en büyük ve en küçük metal paralardan türetilmişti. Bu bisikletler kısa sürede yerlerini zincir tahrikli bisikletlere bıraktı. 20. yüzyılın ortalarında Batı Avrupa ülkelerinde velosipet terimi üç tekerlekli çocuk bisikleti için kullanılır duruma geldi. Ayrıca bak. bisiklet.

Velsen, Hollanda'nın batısında, Noordholland ilinde (*provincie*) belediye (*gemeente*). Amsterdam'ı Kuzey Denizine bağlayan Kuzey Denizi Kanalı'nın kıyısında yer alır ve Amsterdam'a hizmet veren bir liman kenti olan IJmuiden'le Santpoort, Driehuis ve Velsen-Noord'u kapsar. Hammade gerek sinimini denizyoluyla yapılan ithalatla karşılayan Hollanda çelik sanayisinin başlıca merkezlerinden olan Velsen'de yüksek fırınların yanı sıra metalurji, kimya ve kâğıt sanayileri vardır. Nüfus (1991 tah.) 60.135; Velsen-Beverwijk metropoliten alanı, 127.033.

velvele, klasik Türk müziğinde, usullerin uzun süreli bazı vuruşlarının, kudüm, bendir, tef gibi ritim çalgılarında daha kısa

süreli vuruşlara bölünerek vurulması. Bir usulün böyle vurulan biçimine "velveleli" biçimi denir. Bu işlem icraya canlılık ve kıvraklık kazandırmak için uygulanır. Bazı usullerin asıl biçimlerinin yanı sıra kalıplaşmış velveleli biçimleri de olmakla birlikte, özellikle büyük usullerin velvelesi, ritim çalgısını çalan müzikçinin beğenisine kalmıştır. Mevlevi ayini icrasında çoğu usuller velveleli vurulur.

velveten, PAMUKLU KADİFE olarak da bilinir, yüzü kısa makaslanmış, sırtı düzgün, kadife benzeri pamuklu dokuma. Atkı kadife dokuma yöntemiyle üretilen velvetenlerde, dört ya da beş çözüğü ipliğinin üzerinde ek atkı iplikleri yüzdürülür. Dokuma işlemi bittikten sonra yüzdürmeler kesilir ve uçları fırçalanarak düzleştirilir.

Kadın ve çocuk giysilerinde kullanılan velvetenden, perde ve yatak örtüsü yapımında da yararlanılır.

ven bak. toplardamar

vena cava bak. anatoplardamar

venationes (Latince "hayvan avı"), Eski Roma'da, hayvan avını da içine alan bir tür halk eğlencesi.

Venationes'te gladyatör gösterilerinin yanı sıra bir amfiteyatrodan hayvanlar ya da hayvanlarla insanlar arasında dövüşler düzenlenirdi. Bu dövüşlerde tutsaklar, mahkûmlar ya da profesyonel hayvan avcılar yer alırdı. İÖ 2. yüzyılda sirk oyunlarının bir parçası olarak başlayan bu tür gösteriler Roma halkı arasında çok tutuluyordu. İlk ahşap amfiteyatrodan bu gösteri için Julius Caesar tarafından yaptırılmıştı. Dünyanın dört bir yanından gösteri için aslan, ayı, boğa, suaygırı, pars ve timsah getirilirdi. Bir seferde gösteriye katılan ve öldürülen hayvan sayısı 11 bini bulmuştu. 5. yüzyılda gladyatör gösterilerinin kaldırılmasından sonra da sürdürülen *venationes*'le ilgili tasvirler dönemin metal paralarında, mozaiklerinde ve mezarlarında yer almaktadır.

Venda, Afrika'nın güneyinde, uluslararası düzeyde tanınmayan cumhuriyet. Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki Transvaal yönetim bölgesinin sınırları içinde, Zimbabwe'nin hemen güneyinde yer alır. Eskiden Sibasa'da olan başkent, 1979'da bağımsızlığın ilan edilmesinden sonra Thohoyandou'ya taşınmıştır. Venda'nın yüzölçümü 7.176 km², 1989 tahmini nüfusu 506.000'dir.

Vendalar bölgeye 1700'lerin başında, bugün Zimbabwe sınırları içinde kalan topraklardan göç ederek çok sayıda bağımsız şeflik kurdular. Bu şefliklerle 1857'de Güney Afrika Cumhuriyeti adıyla bağımsızlığını ilan eden Transvaal devleti arasındaki çatışmalar, Şef Mphephu'nun Transvaal birlikleri karşısında yenilgiye uğraması ve Venda topraklarının ilhakıyla sonuçlandı (1898). Venda bağımsız bir cumhuriyete dönüştürülmeden önce, Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağlı bir yönetsel birim statüsü taşıyordu. Bölge 1962'de Venda dilini konuşan halklar için bağımsız olmayan bir Siyah yurtluk olarak belirlendi ve bir bölge yönetimi oluşturuldu. 1973'te bölgeye kısmi özerklik tanındı; Yasama Meclisi seçimleri yapıldı ve Patrick Mphephu başkan oldu. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin 13 Eylül 1979'da Venda'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Mphephu cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi. Venda böylece Transkei (1976) ve Bophuthatswana'dan sonra Güney Afrika Cumhuriyeti'nin bağımsızlık tanıdığı üçüncü Siyah devleti oldu. Ertesi hafta toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik

Konseyi, söz konusu Siyah cumhuriyetlerin kuruluşunu, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ırk ayrımı politikasını yasallaştırma ve sürdürme çabalarının bir parçası olarak değerlendirecek bu cumhuriyetleri tanımayı reddetti. Venda'nın bağımsızlığını yalnızca Güney Afrika Cumhuriyeti, Transkei ve Bophuthatswana tanıdı.

Doğal kaynaklar bakımından yoksul bir ülke olan Venda'da başlıca ekonomik etkinlik hayvan besiciliğidir. Kömür yatakları henüz işletmeye açılmamıştır. Küçük sanayilerin başında marangozluk, deri işlemeciliği, kaynakçılık, döşemecilik, kerestecilik ve giyim eşyası imalatı gelir.

Vendalar bak. Bavendalar

Vendatlar, VIYANDOTLAR olarak da bilinir, Kuzey Amerika Yerlilerinden Huronlari(*) oluşturan takımlardan (*band*) dördünün (Kaya, Ayı, Kiriş ve Geyik) kurduğu konfederasyon. İrokua dilini konuşan birkaç bağımlı ve küçük kabile de, İrokua Birliği'nin(*) saldırılarından korunmak için zaman zaman konfederasyona katılmıştır.

Vendat köyleri her birinde birkaç ailenin yaşadığı üzeri ağaç kabuklarıyla örtülmüş büyük evlerden oluşuyordu. Bu köylerin bazıları çitlerle çevrilerek koruma altına alınmıştı. Köyler Vendatların başlıca gıda kaynağı olan mısırın yetiştirildiği tarlaların yakınında yer alıyordu. Vendatlar balık ve az miktarda at etiyle de beslenirlerdi.

Avrupalılardan yayılan hastalıkların yol açtığı ölümler sonucu sayıları azalan ve düşmanlarıyla baş edebilecek kadar ateşli silah ve cephane sağlayamayan Vendatlar 1648-50 arasında İrokua Birliği karşısında yenilgiye uğradılar. Konfederasyonları dağılan Vendatların bir bölümü komşu Tionontatilerin(*) topraklarına sığındı. Zamanla birbirine karışan bu iki halk İngilizler tarafından Viyandotlar olarak anılmaya başladı.

Vendée, Fransa'nın batı kesiminde, Loire bölgesinde kıyı ili (*département*). 1790'da, tarihsel Poitou ili ve Poitiers mali yönetim biriminden (*généralité*) ayrılan topraklardan oluşturuldu. Yüzölçümü 6.721 km²'dir. Büyük bölümü Armorik Masifinde yer alır. Vendée 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl başlarındaki karşıdevrimci köylü ayaklanmalarının yol açtığı Vendée Savaşları'na sahne olmuştur.

Tarımsal etkinlik temelde sığır besiciliğine ve mandıracılığa dayanır. Ayrıca çok sayıda elma bahçesi vardır.

200 km uzanan kıyı şeridinin büyük bölümünde ormanlar sıralanır. Bunlar arasında Fransa'nın en güzel kumsallarından birine sahip, plaj ve dinlence merkezi Les Sables d'Olonne'un kuzeyindeki kumulların üzerinde yer alan Olonne Ormanı vardır. Kıyıda iklim ılıman ve yağışlıdır. İlin üç ilçesi (*arrondissement*) La-Roche-sur-Yon (merkez), Fontenay-le-Comte ve Les Sables d'Olonne'dur. İl Nantes eğitim bölgesi içinde yer alır. Nüfus (1991 tah.) 512.000.

Vendée Savaşları, Fransız Devrimi sırasında ülkenin batısında çıkan karşıdevrimci ayaklanmalar (1793-96). İlki ve en önemlisi 1793'te, Vendée'nin yanı sıra Loire-Inférieure (bugün Loire-Atlantique), Maine-et-Loire, Deux-Sèvres illerinin (*département*) büyük bölümünü kapsayan topraklarda gerçekleşmiştir.

Dinsel inançların güçlü olduğu, ekonomik bakımdan geriler kalmış bu bölgede 1789 Devrimi pek destek görmedi. Hükümetin Temmuz 1790'da Katolik Kilisesi'nin sıkı

biçimde denetim altına alınmasını öngören Fransız Kilisesi Temel Yasası'nı yürürlüğe koymasıyla devrimci gelişmeler karşısındaki hoşnutsuzluğun ilk işaretleri ortaya çıktı.

Şubat 1793'te zorunlu askerlik yasasının çıkarılmasının ardından genel bir ayaklanma başladı. 4 Mart'ta Cholet'de baş gösteren ayaklanmalar 13 Mart'ta Vendée'nin her yanını sardı. Ayaklanma Lyon, Marsilya ve Normandiya'daki artan tepkilerle de bütünleşerek, aynı günlerde Neerwinden'de yabancı kuvvetler karşısında yenilgiye uğramış (18 Mart) devrim hükümetini ciddi biçimde tehdit etmeye başladı. Bir kısım soylular köylü önderlerini desteklediler. Önce "Katolik Ordusu", ardından "Katolik ve Kraliyet Ordusu" (sonradan "Büyük Ordu") adıyla anılan ayaklanmacılar Thouars, Parthenay ve Fontenay'dan sonra Saumur ile Angers'i ele geçirdi. 17 Ekim'de yaklaşık 65 bin kişilik bir güce ulaşan ayaklanmacıların ordusu Cholet'de uğradığı ağır yenilginin ardından, Vendée'deki direnişi sürdürmek üzere François Athanase Charette de la Contrie'nin komutasında birkaç bin asker bırakarak kuzeye kaçtı. Ama 12 Aralık'ta Le Mans'ta, 23 Aralık'ta Savenay'da bozguna uğradı.

Çarpışmaların bitmesinden sonra cumhuriyetçi komutan Louis-Marie Turreau de Garambouville'in giriştiği misilleme eylemleri direnişin yeniden alevlenmesine yol açtı. Ama Mayıs 1794'te Turreau'nun görevden alınması, temmuzda da Paris'te Thermidor darbesinden sonra kurulan hükümetin ılımlı çizgisi, direnişin yatışmasına olanak sağladı. Aralıkta hükümet genel af ilan etti. 17 Şubat 1795'te La Jaunaye Konvansiyonu, Vendée'de zorunlu askerlik uygulamasını kaldırdı, ibadet özgürlüğü tanıdı ve halkın uğradığı zararlar için bir miktar tazminat ödemeyi kararlaştırdı. Sür-gündeki Fransız soyluların İngiltere'nin desteğiyle Haziran 1795'te Bretanya'daki Quiberon Körfezine yaptıkları çıkartma sırasında Charette yeniden silaha sarıldı. Temmuzda soyluların yenilmesi ve Şubat 1796'da köylü önderi Jean-Nicolas Stofflet'in, martta da Charette'in yakalanarak idam edilmeleriyle mücadele sona erdi.

Vendée'de 1799, 1815 ve 1832'de de daha küçük çapta kralcı ayaklanmalar oldu.

Vendler, bugünkü Almanya'nın doğu kesimine İS 5. yüzyıla doğru yerleşen Slav kabilelerine verilen toplu ad. Bu yerleşim alanı doğuda Oder Irmağının başlayarak batıda Elbe ve Saale ırmaklarına kadar uzanan toprakları kapsıyordu. Frankların ve öteki Germen halklarının yönetimi altındaki toprakların doğu sınırını Vendlerin oturduğu bölge oluşturuyordu. Bu yakınlık 6. yüzyıldan başlayarak Franklar ile Vendler arasında zaman zaman savaflara yol açtı. Charlemagne'in başta olduğu 9. yüzyıl başlarında Vendleri boyunduruk altına almaya ve zorla Hristiyanlaştırmaya yönelik bir sefere girişildi. Vend topraklarının Alman yönetimine girmesi I. Heinrich döneminde 929'da başladıysa da, Elbe'nin doğusuna düşen yöredeki Alman denetimi 983'teki bir Vend ayaklanması sırasında ortadan kalktı. İzleyen dönemde Vend köylüleri hem Slav, hem de Alman feodal beylere karşı zaman zaman giriştikleri ayaklanmalarda Hristiyanlık dininden de dönme çalıştılar.

Elbe-Oder bölgesine yönelik Alman yayılması İmparator II. Lothar'ın yönetimi altında 1125'te yeniden canlandı. Katolik Kilisesi 1147'de Saksonya dükü III. Heinrich'in (Aslan) komutasındaki bir Alman kuvvetinin Vendlere karşı bir din savaşına

girmesine onay verdi. Bu sefer sırasında büyük can kaybına uğrayan Vendler sonraki yüzyıllarda Alman göçmenlerin Elbe-Oder bölgesine yerleşmesine pek az direniş gösterdiler. Vend topraklarını ele geçiren bu göçmenler Almanya'nın kuzeyinde kurdukları kentleri önemli ticaret merkezlerine dönüştürdüler. Serf durumuna düşürülen Vendler adım adım Alman kültürü içinde eridiler. Bu kültürel özümlemeye yalnızca geleneksel Lausitz(*) bölgesindeki bir azınlık karşı koyabildi. Almanya'nın doğu kesiminde yer alan bu bölgenin yerli halkı günümüzde Sorblar(*) adıyla bilinmektedir.

Vendôme, Fransa'nın ortakuzeyinde, Loir-et-Cher iline (*département*) bağlı bir ilçenin (*arrondissement*) merkezi olan tarihsel kasaba. Paris'in güneybatısında, Blois'nin 30 km kuzeybatısında, bu noktada iki kola ayrılan Loire Irmağının iki yakasında yer alır. Kasabanın güneyindeki tepenin üzerinde Vendôme kontlarının (sonradan dükleri) 11. yüzyıldan kalma şatosunun kalıntıları bulunur.

Roma döneminde Vindocinum adını taşıyan Vendôme, Romalıların Galya'daki müstahkem mevkillerindendi. Kasabadaki ünlü Üçleme Manastırı yaklaşık 1030'da kuruldu. Vendôme Kontluğu 1515'te dük-lük yapılarak Charles de Bourbon'a verildi. Charles de Bourbon'un torunu IV. Henri ise 1598'de düklüğü evlilik dışı oğlu César'a (1594-1665) bağışladı ve dük-lük yüzyılı aşkın bir süre César'ın soyundan gelenlerce yönetildi. XIV. Louis'nin ünlü generali Vendôme dükü Louis-Joseph'in (1654-1712) ölümüyle ailenin erkek soyu tükendi. Nüfus (1982) 16.949.

Vendôme (Dükü), César (d. 1594, Coucy-ö. 22 Ekim 1665, Paris, Fransa), Fransa kralı XIII. Louis'nin hükümdarlığı sırasında (1610-43) çeşitli soylu ayaklanmalarının önderi.

IV. Henri'nin bir gözdeden olma en büyük oğluydu. 1595'te kralın meşru oğlu olarak tanındı ve 1598'de Vendôme dükü oldu. 1609'da Mercoeur dükü Philippe-Emmanuel de Lorraine'in kızı François ile evlendi. 1614, 1616 ve 1620'deki soylu ayaklanmalarına katıldığından, üvey kardeşi XIII. Louis'nin düşmanlığını kazandı. 1626'da Louis'nin güçlü başbakanı Cardinal de Richelieu'yu öldürmeye yönelik bir komploya karışınca, kardeşi Alexander ile birlikte Vincennes'de hapse atıldı. 1630'da Bretanya'ya çekilme koşuluyla serbest bırakıldı. Uzun bir süre siyasal olayların dışında kaldı. 1640'ta Richelieu'yu zehirlemeye çalışmakla suçlanınca İngiltere'ye kaçtı. 1643'te XIV. Louis'nin tahta çıkması üzerine Fransa'ya döndü. Fronde olarak bilinen ayaklanmanın ilk evresinden (1648-49) sonra, Louis'nin başbakanı Kardinal Jules Mazarin'le uzlaştı ve ayaklanmanın ikinci evresinde (1650-53) Mazarin'e bağlı kaldı. Burgonya'daki asilere karşı kraliyet birliklerine komuta etti ve 1650'de buranın valiliğine atandı. Amiral olarak Temmuz 1653'te asilerin elindeki Bordeaux'nun ele geçirilmesine yardımcı oldu. İspanya'ya karşı süren savaşta, Barselona açıklarında Fransız kuvvetleriyle birlikte bir İspanyol donanmasını bozguna uğrattı (1655).

Vendôme (Dükü), Louis-Joseph, PENTHIEVRE DÜKÜ (1669'a değin) olarak da bilinir (d. 1 Temmuz 1654, Paris - ö. 15 Haziran 1712, Vinaroz, İspanya), İspanya Veraset Savaşı (1701-14) sırasında Kral XIV. Louis'nin önde gelen komutanlarından biri.

Mercoeur dükü Louis de Vendôme'un oğlu, Kral IV. Henri'nin torununun çocuğuydu. 1672'de Fransız ordusuna girdi. Büyük İttifak Savaşı'nın (1689-97) öncesinde tuğgeneral rütbesine yükseldi. Steenkerke'de Büyük İttifak'ı oluşturan devletler karşısında kazanılan zaferde (1692) önemli rol oynadı. 1695'te Katalonya'da komutanlığa getirildi; iki yıl sonra Barselona'ya ele geçirdi.

İspanya tahtına kimin çıkacağı konusunda ki anlaşmazlık, 1701'de Fransa ve İspanya ile İngiltere, Avusturya ve Felemenk arasında savaşa yol açtı. 1702'de Kuzey İtalya komutanlığına getirilen Vendôme 15 Ağustos'ta, kanlı, ama sonuçsuz Luzzara Çarpışması'nda Avusturyalıların komutanı Savoie prensi Eugene'le savaştı. 1704'te Vercelli'yi aldı; Ağustos 1705'te Eugene'i Cassano'da yenilgiye uğrattı. Mayıs 1706'da. İngiliz komutan Marlborough I. dükü John Churchill'in kısa süre önce Ramillies'de ezici bir zafer kazanmış olduğu Flandre cephesine gönderildi. 11 Temmuz 1708'de Oudenaarde Çarpışması'nda Marlborough ve Prens Eugene karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Ayrıca, Büyük İttifak kuvvetlerinin eline geçen Lille'i (Kuzey Fransa) kurtarmayı da başaramadı. Bunun üzerine XIV. Louis tarafından görevden alındı ve bir süre gözden düştü.

1710 sonbaharında İspanya kralı V. Felipe'nin kuvvetlerinin komutanlığına getirildi. Madrid'i geri almayı başardı; aralıkta da İngiliz general James Stanhope'u Brihuega'da teslim olmak zorunda bıraktı. Ertesi gün Villaviciosa'da, Guido von Starhemberg komutasındaki Avusturya kuvvetleri karşısında büyük bir zafer kazandı. Böylece Felipe'nin tahtını güvence altına almayı ve Avusturyalıları Katalonya içinde tutmayı başardı. Öldüğünde Katalonya'yı bütünüyle yeniden ele geçirmek üzereydi.

Vendsyssel-Thy Adası, Danimarka'da, Jutland'ın kuzey ucunda ada. Doğusu Vendsyssel, batısı ise Thy adıyla anılır. Ana-karadan Lim Fiyorduyla ayrılır. Eskiden Thyboron'daki dar bir kıstakla anakaraya bağlanan Vendsyssel-Thy, bu kıstağın zamanla aşınmaya uğrayıp 1825'te tümüyle sular altında kalmasıyla 4.685 km'lik ayrı bir ada durumuna gelmiştir.

Rüzgâra açık Vendsyssel bölgesindeki en önemli liman doğuda, İsveç'teki Göteborg kentinin karşısında yer alan Frederikshavn'dır; Göteborg ile Frederikshavn'ın arasında Kattegat yer alır. Vendsyssel'in batısında, Skagerrak kıyısında yer alan sığ ve tehlikeli Jammer Körfezi kıyılarında beyaz kumsallar ve hareketli kumullar bulunur.

Thy Yarımadası, Vendsyssel'den başlayarak güneybatıdaki Thyboron Kanalına doğru kıvrılır. Yarımada topraklarının yaklaşık dörtte birini rüzgârın Kuzey Denizi kıyısından taşıdığı kumlar ve kumullar kaplar. Kuzey Denizi kıyısı ve yakınlarında sınırlı ölçüde çiftçilik ve balıkçılık yapılır. Yöredeki tek büyük yerleşme Lim Fiyordu kıyısındaki Thisted'dir. Kuzey Denizi kıyısındaki Hanstholm'da 1967'de bir derin su limanı açılmış ve yörede bir yeni kentin kurulması planlanmıştır. Nüfus (1981) 309.834.

Venedik, İtalyanca VENEZIA, İtalya'nın kuzeyinde Veneto yönetim bölgesinin ve Venedik ilinin merkezi kent ve liman. Kent bir zamanlar etkisi bütün Akdeniz'de duyulan Venedik Cumhuriyeti'nin merkeziyken günümüzde kanalları, sanat yapıtları, mimarisi ve romantik atmosferiyle tanınır.

Tarihsel Venedik kenti kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yaklaşık 51 km boyunca uzanan hilal biçimindeki bir lagünün hemen hemen tam ortasında, uzunluğu 3 km'yi, genişliği ise 1,5 km'yi bulan bir grup adacık ve sıklık üzerinde kurulmuştur. Günümüzde 145 km çapındaki lagünün tamamına yayılmış olan kent, ana yerleşmenin bulunduğu adalar dışında, 10 adayı ve anakaradaki Mestre ve Marghera banliyölerini kapsar.

Venedik'te işgücünün büyük bölümü turizm ve turizmle ilgili sanayi sektörlerinde (cam eşya, dantel, kumaş vb üretimi) çalışır. Bu sektörlerdeki işlerin bir bölümü mevsimlidir. Liman etkinlikleri ek bir istihdam olanağı yaratırsa da, Marghera limanı günümüzde eski kentten daha büyük bir ticaret hacmine sahiptir.

Venedik'teki yüzlerce kanal 118 adacığı birbirinden ayıran eski su yollarını izler. Bu su yollarının başında kentin içinde iki büyük kıvrım çizen Büyük Kanal gelir. Genişliği 37-69 m arasında değişen ve ortalama derinliği 2,7 m olan Büyük Kanal'ın kıyılarında çok sayıda saray ve kilise bulunur.

Venedik'te bir kanal, İtalya
Ferda Erentürk

19. yüzyıla değin kanalın üzerindeki tek köprü olan Rialto Köprüsü'nün tasarımı Antonio da Ponte yapmıştır. Günümüzde kanalın kıyılarını birbirine bağlayan iki köprü daha vardır. Kentteki 400'e yakın köprünün en ünlüsü, Dükük Sarayı'yla(*) Venedik Cumhuriyeti hapishanesini birbirine bağlayan ve üstü kapalı, küçük bir geçit olan Özlüm Köprüsü'dür (Ponte dei Sospiri).

Venedik'te İtalyan, Arap, Bizans, gotik, Rönesans, maniyerist ve barok üsluplarda çok sayıda tarihsel yapı bulunur. Yüzyıllar boyunca kentin siyasal ve toplumsal merkezi olan San Marco Meydanı dünyanın en ünlü meydanlarından. Üç yanı arkadlı yapılarla çevrili olan meydanın doğu ucunda 67 m yüksekliğinde bir çan kulesi ve San Marco Bazilikası(*) yer alır. Dükük Sarayı'nın pembe renkli ön cephesi de buraya

bakar. Dükük Sarayı'nın salonları, ünlü Venedikli sanatçılar tarafından bezenmiştir.

Venedik'te tarihsel ve sanatsal açıdan önem taşıyan 450 kadar saray ve eski ev vardır. Kazıklar ya da taş dolgu üzerine inşa edilmiş olan bu yapıların çok azı eski sahiplerinin elindedir. Konutların büyük bölümü işyerine ve antikacı dükkanına, sarayların bazıları da otele dönüştürülmüştür.

Venedik'teki başlıca sanat müzesi, eski Sta. Maria della Carità Manastırı, Kilise ve Okulu'nun binalarını kullanan Büyük Kanal kıyısındaki Venedik Akademisi'dir. Müze- de birçok ünlü Venedikli sanatçının yapıtları sergilenir. Akademinin bazı koleksiyonları eski hayır derneklerinden devralınmıştır. Bu derneklerden ikisi günümüzde de aslına uygun biçimde restore edilmiş eski yapılarında hizmet vermeye devam etmektedir. 1430'da Dominikenlerin kurduğu SS. Giovanni ve Paolo Kilisesi'nde Giovanni Bellini'nin çokkanatlı bir panosuyla Paolo Veronese'nin tavan resmi yer alır. 13. yüzyılda Fransiskanların yaptırdığı Sta. Maria dei Frari Kilisesi'nde Tiziano'nun mezarı ve sanatçının "Meryem'in Göğe Çıkışı" ve "Pesaro Madonnası" gibi ünlü tabloları bulunur. Öbür önemli kiliseler arasında Il Redentore, San Giorgio Maggiore ve Le Zitelle kiliseleri sayılabilir.

Venedik müzik alanında da çok ünlüdür. Kent ticari öneminin azalmasından sonra da müzik dünyasındaki yerini korumuştur. Kentte oynanan ilk opera (*Proserpina rapita*) operanın öncülerinden Claudio Monteverdi'nindir. Giuseppe Verdi, Gioacchino Rossini ve Igor Stravinsky gibi birçok ünlü bestecinin operaları ilk kez Fenike Tiyatrosu'nda (Teatro la Fenice) sahnelenmiştir.

Taşkın, çökme vb doğal süreçlerin Venedik'in eski yapılarıyla öbür sanat yapıtlarında yol açtığı yıpranma 1950'lerden sonra hava kirliliğinin etkisiyle daha da hızlanmıştır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 1960'ların ortalarında gerekli bilimsel ve teknik önlemleri alarak Venedik'i kurtarmak amacıyla dünya çapında bir kampanya başlatmıştır.

Venedik'te ulaşım genellikle su yoluyla sağlanır; kentin kanallarında büyük tonajlı gemilerden taksi ve otobüs gibi çalışan tekneler, gondollardan itfaiye ve polis motorlarına kadar değişen çeşitlilikte su taşıtı görülebilir. Kent merkezine otomobillerin girmesi yasaktır. Eski kente bir köprüyolla ulaşılabilmeyle birlikte, taşıtların kent dışında park edilmesi zorunludur. Bir demiryolu köprüsü köprüyola koşut uzanır. Hava ulaşımı Marco Polo Uluslararası Havalimanı'ndan sağlanır.

Bugünkü Venedik kentinin bulunduğu yerde eskiden balıkçılar yaşırdı. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bölgeye saldırılar düzenleyen Lombardlardan kaçanlar 15. yüzyılda Venedik Lagünündeki adalara yerleşmeye başladı. Böylece ortaya çıkan küçük ve dağınık yerleşmelerin birleşmesiyle Venedik kenti doğdu. Venedik 727'den sonra doge'ler(*) tarafından yönetildi. Kentin önde gelen ailelerinin doge'lik makamını ele geçirmek için verdikleri mücadele zaman zaman kanlı çatışmalara yol açtı. Venedik Haçlı seferlerinden, özellikle de IV. Haçlı Seferi'nden büyük kazanç sağladı. Her ikisi de Akdeniz ticaretinin güçlü merkezlerinden olan Venedik ve Cenova arasında yıllarca süren mücadele 1381'de Cenova'nın yenilgisiyle sonuçlandı. Böylece Doğu Akdeniz'de büyük bir ticari güce sahip olan Venedik, Korfı, Girit ve Peloponnesos'u denetim altına aldı. Ama 16. yüzyılda ekono-

mik ve siyasal açıdan bir gerileme dönemi- ne girdi. 1508'de İspanyol, Fransız ve Almanların oluşturduğu Cambrai Birliği karşısında uğradığı yenilginin ardından Doğu'daki pazarların çoğunu yitirdiyse de Venedikli tüccarlar çok geçmeden Batı'da yeni pazarlar buldular. Bu dönemde Osmanlı ordularına karşı da savaşmak zorunda kalan Venedik, Osmanlı donanmasını 1571'de İnebahtı Deniz Savaşı'nda yenilgiye uğrattı. 1797'de Napoléon'un eline geçen kent daha sonra Avusturya'ya bırakıldı. 1866'da Avusturya'nın Prusya karşısında uğradığı yenilginin ardından da İtalya'ya bağlandı. Nüfus (1991 tah.) 317.837.

Venedik Akademisi Galerileri, İtalyanca GALLERIE DELL'ACCADEMIA DI VENEZIA, 13-18. yüzyıllar arasında yaşamış Venedikli ustaların resimlerinden oluşan eş bulunmaz bir koleksiyonu barındıran sanat müzesi. Bellini, Giorgione, Tiziano, Tintoretto, Tiepolo ve Canaletto'nun önemli çalışmaları burada bulunmaktadır.

Galeriler eski Sta. Maria della Carità Manastırı, Kilise ve Okulu'nda yer almaktadır. Koleksiyonun çekirdeğini oluşturan yapıtlar 1756'da bir araya getirilmiştir.

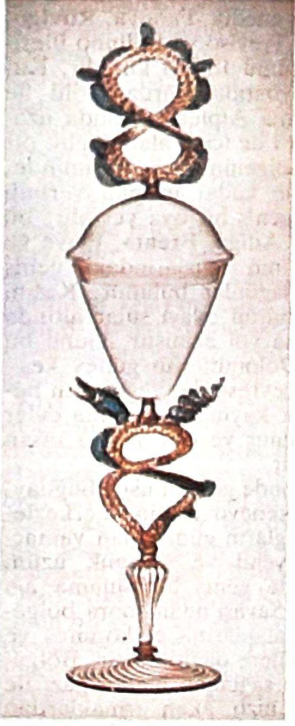
Venedik cam işi, 13. yüzyıldan beri Venedik'te yapılan cam sanatı ürünleri. Venedik'te daha 1224'te bir cam üfleme- cileri loncasının kurulduğu bilinirse de, günümüze ulaşmış en eski Venedik cam işi örneklerinin tarihi 15. yüzyıl ortaları olarak belirlenmiştir. Bu nedenle Venedik camlarının ilk dönemi konusunda bilinenler büyük ölçüde varsayımlara dayanır. 1291'de cam atölyelerinin Venedik'in karşısındaki Murano(*) Adasına taşındığı ve burada kaldığı bilinmektedir. Konstantinopolis'in (İstanbul) 1204'te Haçlıların eline geçmesi, 1453'te de Osmanlılar tarafından alınması çok sayıda Bizanslı cam işçisinin kenti terk ederek Venedik'e gitmesine yol açtı. Günümüze çok sayıda cam işi örneğinin ulaştığı 16. yüzyılda ise Venedik artık dünya çapında bir güç olma durumunu yitirdi ve bu nedenle cam sanatı da kentteki başka sanat dallarının çoğu gibi ticari açıdan bir gerileme dönemine girdi.

15. yüzyılda *cristallo* denen ve görünüşü neceftaşına benzeyen duru camın geliştirilmesine ağırlık verildi. 16. yüzyılda gelindiğinde, duru camın renklendirilmesi ve camdaki madenlerin ham cama verdiği duman renginin giderilmesi gibi uygulamalara yönelindi. Bu dönemde altın yaldızlama ve mineleme teknikleri de biliniyordu. 16. yüzyıldan kalma Venedik cam işleri arasında, değişik renklerdeki ince cam çubukların birbirine kaynaştırıldığı bin çiçek, camın mermere ya da başka taşlara benzetildiği *calcedonio* ve çoğunlukla beyaz cam çubukların cam eşya içine çeşitli desenler oluşturacak biçimde gömüldüğü *laticinio* gibi teknikler de kullanılıyordu. 16. yüzyılda ayrıca camın niteliği geliştirilerek elmaslı oyma tekniği de uygulandı. Cam sanatına ilişkin bilgiler sır olarak saklanıyor, bunları başkalarına verenler ağır biçimde cezalandınılıyordu.

Venedikli cam üflemeçilerinin 16. ve 17. yüzyıldaki başlıca üretimi kadehti. Bu kadehlerin özelliği, cam henüz soğumadan kerpeten gibi araçlarla ince bir biçimde işlenen ayaklarıydı. Kadehin iki yanına simetrik kanatlar yapılıyor, bazen de bunlar hayvan ya da maske biçiminde işleniyordu. Aşırı süslenildiği için kullanılamayacak duruma gelen örnekler de vardı. Bu tür gösterişli kadehlere *bouquetier* (çiçeklik) deniliyordu.

Cam işçilerinin başka yerlere göç etmesi kısıtlanmış olmakla birlikte, birçok Venedikli cam ustası özellikle Cenova yakınlarındaki Altare'ye gitti. Kısacasıyla saklanan teknik bilgiler herkesçe öğrenildi. 11. yüzyılda Normandiya'dan gelen cam yapımcılarının kurmuş olduğu Altare cam sanayisi Venedik cam işlerinden bağımsız olarak

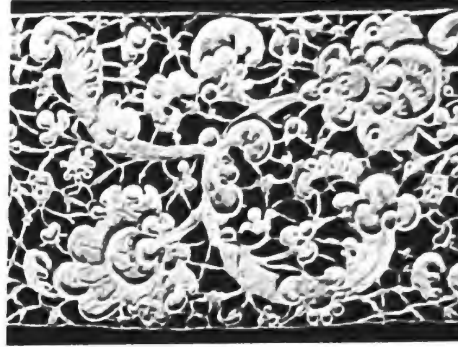
Venedik danteli, Fransızca POINT DE VENISE. 16-19. yüzyıllar arasında Venedik'te üretilen iğne danteli. Önceleri ayrı parçalar halinde yapılır, sonra bunlar ciyerdeldiyle işlenen dar şeritlerle birbirine tutturuldu. 16. ve 17. yüzyıllarda yuvarlak yakalarda kullanılan bu danteller Anthony Van Dyck'ın portrelerinde de görülür. 16. yüzyıl sonunda, geometrik desenlerin yerini daha çok eğri çizgilerden oluşan örnekler almaya başladı. 1620'den sonra düz Venedik dantelinden (*point plat de Venise*) başka, bir de

Ejder motifli bir Venedik kadehi, 16. yy; Corning Cam Müzesi, Corning, New York
Corning Museum of Glass, Corning, New York

gelişmişti. Venedik üslubunun ve cam yapım yönteminin hızla yayılmasında Altare cam ustalarının büyük rolü oldu; Murano'dan kaçan birkaç yüz Venedikli ile birlikte, birçok Avrupa ülkesinde cam sanayisinin kurulmasına katkıda bulundular. 16. yüzyıldan başlayarak Venedik cam işlerinin benzerlerini *façon de Venise* (Venedik modeli) adı altında Fransa, Almanya, İngiltere ve Hollanda gibi ülkeler de üretmeye giriştiler. Gerçek Venedik camından ayırt edilmesi çok güç olan bu cam işleri Avrupa'daki önemli cam atölyelerinin çok satış yapan ürünlerinin başında geliyordu. İngiltere'de, ilkel cam dışında üretilen ilk güzel cam örneği bir *façon de Venise*'di. Venedik'ten gelerek 1573'te Londra'da bu camı yapan Jacopo Verzelini (1522-1606), 1575'te kraldan cam üretimi için özel bir izin aldı. Anvers'de de Venedik etkisi çok güçlüydü. Buradaki cam sanayisini 16. yüzyılda Venedikli işçiler başlattı. 17. yüzyıl İspanyol camları da özgün Venedik işlerinden yalnızca teknik yetkinlik açısından ayırt edilebiliyordu. Ama 17. yüzyıl sonunda Venedik cam işinin Avrupa'daki önemi azaldı.

18. yüzyılda, başta Bohemya olmak üzere çeşitli ülkelerle rekabet etmek zorunluluğu da ortaya çıktı. Venedik camları artık eskisi gibi aranır olmaktan çıktıysa da, ayna ve boncukların yanı sıra 17. yüzyıla özgü örneklerin üretimi sürdürüldü. 19. yüzyılda da eski örneklerin yinelenmesi dışında bir gelişme görülmedi. 20. yüzyılda ise *latticinio* gibi eski teknikler aynı ustalıkla uygulanmakla birlikte birtakım zevksiz ürünler ortaya çıktı. Ama 1960'lardan sonra kum saati gibi güzel cam işi örnekleri de yapılmaya başladı. Günümüzde 17. yüzyıl camlarının üretimi de sürdürülmektedir.

Gros point de Venise, İtalya, 17. yüzyılın ikinci yarısı; Boymans-van Beuningen Müzesi, Rotterdam
Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam

kabartma Venedik danteli (İtalyanca *punto a rilievo*, Fransızca *gros point de Venise*) ortaya çıktı. Bu dantellerde desenin çevresi kalın bir kordon, birkaç kat iplik ya da at kılı geçirilerek kabartılırdı. Küçük ilmek ve rozetlerle bezenen gül iğnesi (*point de rose*) bundan daha gösterişsiz bir danteldi. Daha ince iplikten yapılan çubuklar üstünde kar tanesini andırır bir desen oluşturan danteller *point de neige* (kar danteli) denirdi. Yaklaşık 1650'de Fransız danteli taklit edilerek yapılan *point de Venise à réseau*'da (ağlı Venedik danteli) zemini çubuklar yerine bir ağ oluşturunuyordu. 19. yüzyıl başlarında Venedik'te gerileyen dantel yapımı 1872'de yakınlardaki Burano'da yeniden canlandı.

Venedik dili, Hristiyanlık öncesi dönemde İtalya'nın kuzeydoğusunda konuşulan dil. Bu dille ilgili çağdaş bilgiler İÖ 5-1. yüzyıllardan kalma 200 kadar kısa yazıtın edinilmiş, bu yazıtlarda Latin harfleri ya da Etrüsk alfabesinden türetilmiş yerel bir alfabe kullanılmıştır.

Dilbilimciler Venedik dilinin Latince gibi İtalic öbeğine bağlı bir dil mi, yoksa Hint-Avrupa ailesinin ayrı bir kolu mu olduğu konusunda henüz görüş birliğine varamamıştır.

Venedik Film Şenliği, tam adı ULUSLARARASI SINEMATOGRAFİK SANATLAR GÖSTERİSİ (MOSTRA INTERNAZIONALE D'ARTE CINEMATOGRAFICA). İtalya'nın Venedik kentinde her yıl düzenlenen uluslararası film şenliği.

1932'de Venedik Bienali'nin bir parçası olarak başlatıldı. İki yıl sonraki ikinci şenlikte en iyi film ya da filmlere Mussolini Kupası verilmeye başladı ve o yıl bu ödülü Robert Flaherty'nin *Man of Aran*'ı (Aranlı Adam) kazandı. Önceleri Mussolini rejiminin etkisi altında kalan ve resmî ideolojinin propagandasını önde tutan şenlik, savaş yüzünden 1942-45 arasında yapılamadı. 1946'da düzenlenen şenlikte Uluslararası Büyük Ödül'ü Jean Renoir'ın ABD'de çektiği *The Southerner* (1945; Güneyli) kazandı. 1950'den sonra en iyi filme Altın Aslan heykeltiklerinin verildiği şenlik, ticari yapımlardan çok, yenilikçi ve yaratıcı filmlere ilgi göstermesiyle sinema dünyasında kendine özgü bir yer edindi.

1968'de geniş bir sinemacı kitlesinin yönetmeliği protesto etmesi ve olaya polisin müdahalede bulunması üzerine şenlik yarım kaldı ve 1973'e değin yarışmasız olarak düzenlendi; 1973-78 arasındaysa yapılamadı. 1978'de yarışmasız olarak yeniden başlatıldı, 1980'de de yarışmalı hale getirildi.

Her yıl ağustos-eylül aylarında gerçekleştirilen şenlik Venedik Bienali tarafından düzenlenmekte ve bir sinema yazarı tarafından yönetilmektedir. En iyi filme verilen Altın Aslan'ın yanı sıra en iyi yönetmen, oyuncu, senaryo gibi dallarda da Gümüş Aslan ödülleri ve madalyalar dağıtılmaktadır. Yarışmasız bölümler dışında şenlikte her yıl önemli bir sinemacının, ülkenin ya da akımın yapıtları toplu olarak gösterilmektedir.

Venedik Körfezi, İtalyanca GOLFO DI VENEZIA. Adriya Denizi'nin kuzey kesimini oluşturan girintli. Po Deltasından (İtalya) Istria Yarımadası (Hırvatistan) kıyılarına kadar 95 km boyunca uzanır. Po, Adige, Piave ve Tagliamento ırmaklarının sularını alır. Istria Yarımadasının alçak platosunun başladığı Trieste (İtalya) kentine kadar olan bölümünde kıyıları bataklıklar, göller ve kıyı dilleriyle kaplıdır. Kuzeydoğudan esen ve bora adı verilen rüzgâr körfezde büyük dalgalara yol açarak ulaşımı tehlikeli hale getirir. Adriyatik denizyollarının ortaçağda özel bir önem kazanması, körfezin kuzeybatı ucundaki Venedik kentinin bu dönemde bir deniz gücü olarak yükselişine bağlanmıştır. Günümüzde körfezin Venedik dışındaki önemli limanları arasında Trieste ile Hırvatistan'daki Pula ve Rovinj sayılabilir.

Venedik majolikası, Venedik'te yapılan ve 16. yüzyılda en parlak dönemine ulaşan kalay sırlı seramik. Maestro Ludovico (ü. 1540-45), Domenico da Venezia (ü. 1550-60) ve Jacomo da Pesaro'nun (ü. 1543) atölyeleri en tanınmış üretim yerleriydi. Venedik majolikasında Antik Çağ öykülerinin canlandırıldığı sahnelerle rastlanırsa da, en güzel desenler küre, müzik aleti vb örgelerle yapılanlardır. Çizgisel bir üslupla gerçekleştirilen bu tür majolikalarda mavimsi beyaz ya da düz beyaz zemin üstüne mavimsi mine işi uygulanmıştır. Bir başka tipik desen de birbirine sarılı asma dallarıyla girift bezemelerden oluşan bir ağ biçimindedir. Venediklilerin, mavi ve beyaz mine işi bezemelere yönelmeleri Çin porselenleriyle Türk çinilerinin etkisini göstermektedir.

Venedik okulu, Venedikli Rönesans sanatçıların, özellikle de ressamların oluşturduğu sanat çevresi. Rakip kentler Floransa ve Roma gibi Venedik de Batı Avrupa sanatının gelişimi içinde zaman zaman önemli ve etkili bir rol oynadı. Ama her dönemde Venedik okulu ressamlarının en önemli özelliği, ışık ve renk sevgisi oldu.

Rönesans'ın başlarında Venedik'teki en önemli ressamların ilki, Gentile da Fabriano'nun bir öğrencisi olan Jacopo Bellini'ydi (*). Günümüze ulaşan iki taslak defterinden anlaşıldığına göre oğulları Gentile ve Giovanni ile damadı Andrea Mantegna (*) ünlü kompozisyonlarının pek çoğunda Jacopo'dan etkilenmişlerdi. Gentile Bellini (*) bir süre İstanbul'da II. Mehmed'in (Fatih) saray ressamı olmuştu. Giovanni Bellini (*) kendi kuşağının en önemli öğretmeni idi; Giorgione (1477-1510), Tiziano (1488/90-1576), Jacopo Vecchio (y. 1480-1528) ve Sebastiano del Piombo (y. 1485-1547) gibi öğrenciler yetiştirdi. O sıralarda Venedik'e

getirilen Flaman resimlerine, özellikle de manzaralara büyük bir ilgi duydu ve yaptığı birçok Madonna kompozisyonunu zenginleştirmek için doğa görünümünden yararlandı. Son dönem yapıtları tümüyle yüksek

"Europa'nın Kaçınışı", Tiziano'nun bir çalışması, y. 1559-62; Gardner Müzesi, Boston
Gardner Museum Boston

Rönesans üslubunun örnekleriydi. Giovanni'nin çevresindeki başarılı sanatçılardan başka Vittore Carpaccio (1460-1525/26), Vivarini ailesi ve daha sonraki tarihlerde Bassano ailesi üyeleri gibi başka Venedik okulu ressamları da yetişti.

Giorgione'nin erken ölümüyle Venedik okulu en umut veren ustalarından birini kaybetti. Giorgione'nin yarım kalan resimlerini Tiziano ya da Sebastiano'nun tamamladığı sanılır.

Giovanni Bellini'nin ölümü üzerine Tiziano(*) Venedik Cumhuriyeti'nin ressamı oldu ve izleyen yarım yüzyıl boyunca Venedik resmini önemli ölçüde etkiledi. Başka pek çok ressam onun zengin renklerini ve resim tekniğini taklit etti. Hem dinsel, hem de klasik konularla ilgilenmesine karşın, en çok psikolojik açıdan etkileyici portreleriyle tanınan Tiziano 1533'te şövalye yapıldı ve İmparator V. Karl'ın (Şarlken) saray ressamlığına atandı.

Venedik okulunun son ustalarından Tintoretto(*), Paolo Veronese(*) ve El Greco(*) Tiziano'dan güçlü bir biçimde etkilendiler. Tintoretto Venedik'te maniye-rizmin önde gelen temsilcilerindendi; Veronese becerikli ve yetenekli bir bezemeci-ydi; yaratıcı kişisel üslup için İspanya'da daha uygun bir ortam bulan El Greco ise mistisizm tutkusuyla bağlıydı.

Venedik okulu son önemli dönemini 18. yüzyılda, Canaletto(*), Giovanni Battista Tiepolo(*), Bernardo Bellotto(*) ve Francesco Guardi(*) gibi uluslararası ün kazanan usta ressamlarla yaşadı.

Venedik Sarayı Müzesi, İtalyanca MUSEO DEL PALAZZO DI VENEZIA. Roma'daki ilk büyük Rönesans sarayının papalık dairesinin bir bölümünde yer alan müze. Saray 15. yüzyılın ortalarında, sonradan II. Paulus adıyla papa olan Kardinal Pietro Barbo için yapılmıştı. Müzede zarif ortaçağ ve Rönesans heykelleriyle 15. yüzyıldan kalma oymalı ve kakmalı sandıklar (cassone) sergilenir. Müze koleksiyonundaki resimler arasında ise Giovanni Bellini, Giorgione, Tadeo Zuccari, Benozzo Gozzoli ve başka Rönesans ressamlarının olduğu sanılan çalışmalar vardır. Andrea Sansovino, Alessandro Vittoria, Alessandro Algardi, Pompeo Leoni ve Giambologna'nın heykellerinin yanı sıra, 17. yüzyıla ait Çin porselenleri, goblinleri ve majolikaları da sergilenir.

Ayrıca bezeme sanatlarının yan dallarına ait çeşitli örnekler de bulunmaktadır.

Venera, SSCB'nin Venüs'e gönderdiği insansız gezegen sondalan dizisinin ortak adı. 1965'te fırlatılan "Venera 2", Şubat 1966'da Venüs'ün yaklaşık 40 bin km yakınından geçti. Bir ay sonra Venüs'ün yüzeyine sert bir iniş yapan "Venera 3", Yer'den başka bir gezegenin yüzeyine çarpan ilk uzay aracı oldu. "Venera 4" (1967), Venüs'ün üst atmosferinin kimyasal bileşimini inceleyerek bilim adamlarının Venüs atmosferinin bir modelini geliştirmesine olanak sağlayan ilk doğrudan ölçümleri Yer'e ilettiler. "Venera 5" ve "Venera 6", 1969'da Venüs'e yumuşak iniş yaptılar. Ama gezegenin atmosferindeki yüksek basınç ve sıcaklık koşulları bu araçların daha yüzeye ulaşmadan önce Yer'e bilgi iletmesini önledi. "Venera 7" (1970) ve "Venera 8" (1972), Venüs'ün yüzeyinde uzun ömürlü radyoaktif izotoplar (çoğunlukla uranyum ve toryum) bulunduğunu saptadı. "Venera 9" ve "Venera 10" (1975) Yer'e Venüs'ün yüzeyinin ilk fotoğraflarını gönderdi; bu fotoğraflardan Venüs'ün bazı bölümlerinin keskin kenarlı ve büyük kayalarla, geri kalan bölümlerinin de ince taneli tozlarla kaplı olduğunu kanıtladı. "Venera 11" ve "Venera 12" (1978), gezegenin alt atmosferinin kimyasal bileşimine ilişkin bazı ölçümler yaptı.

Venericardia, Eosen Bölümde (y. 54-38 milyon yıl önce) bol olarak bulunan çiftçenitliler cinsi. İki çenetli kabuğu genellikle iri ve ayırt edici yapıdadır. Kabuğun sivri ucundan ışınsal biçimde yayılan tümsek ve oluk sıralarını eşmerkezli kabartı halkaları keser. Kabuğun iç yüzeyinde kenarlar boyunca küçük yumrular ve sivri uçta şeritler oluşturan kalınlaşmış bölümler vardır.

Venet lehçeleri, İtalyancanın, İtalya'nın kuzeydoğusunda konuşulan bir grup lehçesi. Venedik, Verona, Treviso ve Padova lehçelerini içerir.

Venetler, günümüzde Fransa'nın Bretonya planlama bölgesine bağlı Morbihan ilinin (département) bulunduğu topraklarda yaşamış Kelt halkı. Julius Caesar tahta çıktığında Bretonya'ya Atlas Okyanusu üzerinden yapılan ticareti denetimleri altına almışlardı. İÖ 57'de, Caesar'a boyun eğdilerse de ertesi yıl bazı Roma subaylarını rehin aldılar ve bazı denizci devletlerin desteğiyle yeniden bağımsızlıklarını kazanmaya çalıştılar. Caesar, İÖ 56 yazının sonlarına doğru Quiberon Körfezinde karşılaştığı 200 yelkenliden oluşan Venet donanmasını bozguna uğrattı. Daha sonra Venetlerin yaşlılarını öldürttü, gençlerini ise köle olarak sattı. Bununla birlikte Venetlerin bir bölümü imparatorluk döneminde de varlığını sürdürmeyi başardı.

Venetler, eskiden İtalya'nın kuzeydoğu kesiminde yaşamış halk. Bölgeye İÖ y. 1000'de gelerek güneyde Po Irmağından batıda Verona yakınına kadar uzanan bir alana yerleştiler. Bazıları Latin alfabesiyle, bazıları da kendi geliştirdikleri bir alfabeyle yazılmış, İÖ 5-1. yüzyıllar arasındaki dönemde ait 400'den fazla yazıt bırakılar.

En önemli Venet yerleşimi, aynı zamanda Reitia kültürünün merkezi olan Ateste'ydi(*). Hem Yunanlılar hem de Alpler ve Kuzey Avrupa'da yaşayan halklarla ticaret yapan Venetler, Yunan dünyasında yetiştirdikleri otlarla ün kazanmışlardı. Baltık Denizine uzanan kehribar yolu da bir ölçüde Venetlerin denetimi altındaydı. Romalılarla hep dostça ilişkiler kuran Venetler, özellikle İÖ 225'teki savaşta Galyalılara karşı Romalıları desteklediler. İÖ 181'de kurulan Aquileia

kolonisi, Venetleri dağda yaşayan komşularının saldırılarından korudu. Barış içinde geçen sonraki yüzyıl içinde Venetler yavaş yavaş Romalaştılar. Venet kentlerine İÖ 89'da Latin hakları (ius Latii) tanındı; İÖ 49'da da bu kentlerde yaşayanlar Roma yurttaşı olarak kabul edildi.

Veneto, VENEZIA EUGANEA olarak da bilinir, İtalya'nın kuzey ve kuzeydoğu kesiminde yönetim bölgesi. Venedik, Padova, Rovigo, Verona, Vicenza, Treviso ve Belluno illerini kapsar. Yüzölçümü 18.364 km²'dir. Kuzey sınırını güneybatıda Garda Gölü ile kuzeydoğuda Carnia Alpleri arasında uzanan ve Dolomitler'i de içine alan dağlık bir bölge oluşturur. Bölgenin güney kesiminde, Venedik Körfezine kadar uzanan verimli topraklarla kaplı geniş bir ova yer alır; bu ovayı sulayan Po, Adige, Brenta, Piave ve Livenza ırmaklarının ağızlarındaki geniş delta bölgesinde lagünler bulunur. Kasım 1966'daki fırtına bütün ovayı sular altında bırakan bir taşkına yol açmıştır. Gene bu fırtına sırasında Dolomitler'in güney kesimindeki Belluno çevresinde, yağmurun neden olduğu toprak kayması sırasında evler toprak altında kalmış ve çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir.

Veneto ülkenin önde gelen mısır, buğday, şeker pancarı ve kenevir üretim merkezlerinden biridir. Dağların güneş alan yamaçlarında, hayvan yemi ve şaraplık üzüm yetiştirilir. Bölgede geniş bir sulama ağı vardır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgedeki geniş tarım alanlarına el konmuş ve bunlar küçük çiftçilere dağıtılmıştır. Bölgede, Po Ovasından sağlanan metan gazı ile Alpler yöresinin hızlı akan ırmaklardan elde edilen hidroelektrik enerjisi kullanılır. Po Ovasındaki büyük yerleşmelerde dokuma, ipek, şeker, gıda maddesi ve kâğıt üreten fabrikalar vardır; dantel işleri ve gemi yapımı da önemlidir. Venedik'in başlıca limanı olan Marghera'da metalurji ve kimya sanayileri gelişmiştir. Yöredeki bir başka önemli liman Venedik'in güneyindeki Chioggia'dır.

Bölge merkezi Venedik dışındaki önemli kentler Verona, Rovigo, Padova, Vicenza, Treviso ve Valdagno'dur. Milano ve Torino'ya uzanan bir otoyol bölgeyi boydan boya geçer. Venedik anakaraya bir kara ve demir yolu köprüsüyle bağlıdır. Nüfus (1991) 4.452.667.

Venezuela, resmi adı VENEZUELA CUMHURİYETİ. İspanyolca REPÚBLICA DE VENEZUELA. Güney Amerika'nın en kuzeyinde kıyı ülkesi. Kabaca bir üçgeni andırır. Yüzölçümü 912.050 km²'dir. Kuzeyden güneye yaklaşık 1.050 km, batıdan doğuya ise 1.285 km boyunca uzanır. Kuzeyde Antil Denizine, kuzeydoğuda Atlas Okyanusuna bakar. Doğuda Guyana, güneyde Brezilya, batı ve güneybatıda Kolombiya ile çevrilidir. Kıyı açıklarında yer alan Margarita, Los Roques, Tortuga ve La Blanquilla gibi adaları da içine alır. Zengin petrol rezervleri 20. yüzyılda hızlı bir gelişme göstererek yoksul bir tarım ülkesi olmaktan çıkmasını sağlamıştır. Başkenti Caracas, 1992 tahmini nüfusu 20.184.000'dir.

DOĞAL YAPI. Yüzey şekilleri. Venezuela'nın dağlık, platoluk ve ovalık alanlarla belirlenen üç ana kuşağı içinde oldukça değişken yüzey şekillerine rastlanır. Çarpıcı karşıtlıklar yaratan bu çeşitlilik nedeniyle fiziksel coğrafya bakımından yedi ayrı bölgeden söz edilebilir. Bu bölgeler arasındaki büyük farklılıklar ülkeye karmaşık bir doku verir.

And Dağları bölgesi Kolombiya'daki Doğu Cordillera'nın uzantısı iki koldan oluşur. Maracaibo Düzlüğünü kuşatan bu kolların

Perijá Dağları, Kolombiya sınırı boyunca bir dizi sıra biçiminde kuzeye yönelir. Doğu Cordillera'dan Tachira Çöküntüsüyle ayrılan Mérida Cordillerası ise geniş bir eksen izleyerek Barquisimeto Çöküntüsüne kadar uzanır. Ülkenin en yüksek noktası olan Bolívar Doruğu (5.002 m) bu dağlık alanda yer alır.

And kolları arasında kalan alçak Maracaibo Düzlüğünün büyük bölümünü Maracaibo Gölü(*) doldurur. Gerçekte bir deniz girintisi olan ve dar bir boğazla Venezuela Körfezine bağlanan gölü geniş bataklık alanlar çevreler. Maracaibo Düzlüğü dünyanın en zengin petrol üretim bölgelerinden biridir.

Venezuela Körfezinden başlayarak doğuya doğru kıyıları izleyen ovalar ülkenin orta kesiminde iyice daralır. Daha ötede Unare Havzasını oluşturan ovalar yer alır. En doğuda ise sayısız kanallarla bataklık bir görünüm taşıyan geniş ve alçak Orinoco Deltası uzanır. Paraguaná, Araya ve Paria yarımadalarıyla kıyı açıklarındaki adalar da genelde ovalık bir yapı gösterir.

Kıyı şeridinin orta ve doğu kesimlerinde, ovaların gerisinde Kıyı Sıradağları yükselir. Birbirine koşut iki sıradan oluşan ve Unare Havzasıyla kesintiye uğrayan bu sıradağlar, bazı kaynaklarda And sisteminin bir parçası olarak kabul edilir. Birçok vadiyle parçalanmış olan bölgenin en yüksek noktasını Naiguatá Doruğu (2.763 m) oluşturur.

Asıl And sistemi ile Kıyı Sıradağları arasında bir geçiş kuşağı sayılan kuzeybatıdaki tepelik bölge Segovia Platosu olarak bilinir. Platonun yüksekliği 480-1.750 m arasında değişir. Platonun kuzeyindeki kum tepeleri ülkenin çöl özellikleri taşıyan tek yöresidir. Mérida Cordillerası ile Orinoco Irmağı arasında uzanan Llanos(*), ülke topraklarının yaklaşık üçte birini kaplar. Yüksekliğin ender olarak 300 m'yi geçtiği bu bölgenin büyük bölümü savan ya da çayırarla örtülü düz alanlardan oluşur. İrmak vadileri arasında yer yer aşınmış hafif yükseltilere rastlanır.

Orinoco Irmağının ötesinde yayılan Guyana Platosu(*) ülke topraklarının yaklaşık beşte ikisini içine alır. Granit oluşumlu dev bir masif kütle görünümünde olan platonun büyük bölümü ıssız ve el değmemiş bir yapıdadır. Ulusal parkların geniş bir yer tuttuğu bölgedeki tipik yüzey şekilleri dalgalı tepeler, yaşlı kristalin kayalardan oluşmuş dar ve uzun vadiler ile tepui denen dirençli kumtaşlarıyla örtülü ve masa biçimli platolardır. Bazı tepui'lerin yüksekliği 2.500 m'ye kadar ulaşır.

Akarsular ve toprak dokusu. Ülkedeki suların çoğunu Güney Amerika'nın üç büyük akarsu sisteminden biri olan Orinoco Irmağı toplar. Guyana Platosunun güney kesiminden doğduktan sonra sırasıyla kuzeybatı, kuzey ve doğu yönünde akarak Atlas Okyanusuna dökülen ırmağa çığır boyunca birçok kol katılır. And Dağları ve Kıyı Sıradağlarındaki kaynakların beslediği Meta ve Apure gibi akarsular Llanos bölgesini aşarak ırmakla birleşir. Irmağın Guyana Platosu yakasından aldığı kolların başında Ventuari, Caura ve Caroní gelir. Bu kolların çoğu tepui'lerden inerken dev çağlayanlar oluşturur. Caroní Irmağının bir kolu üzerinde yer alan Angel Çağlayanı (yüksekliği 979 m, taban genişliği 152 m) dünyanın en yüksek çağlayanıdır. Orinoco sisteminin büyük bir hidroelektrik enerji potansiyeli vardır. Caroní üzerinde kurulmuş olan Macagua ve Guri barajları dünyanın en büyük hidroelektrik santralleri arasındadır.

Antil Denizine Tocuyo ve Unare gibi kısa ırmaklar akar. Ülkenin tek iç havzası kıyı-

daki dağlar arasında sıkışmış olan Valencia Gölüdür. Maracaibo Gölü de çevresindeki dağ yamaçlarından başta Catatumbo olmak üzere bir dizi ırmak alır. Hızlı akışlı bu ırmaklar gölün sığ havzasına önemli miktarda mil bırakır.

Venezuela'da en yaygın toprak türünü latosol denen kırmızı renkte, lateritli ve verimsiz topraklar oluşturur. Maracaibo Düzlüğünün güneyinde, Llanos bölgesinin dış kesimlerinde ve kuzeydeki dağların geniş vadli tabanlarında verimli alüvyon topraklarına rastlanır. Orinoco Deltası ve çevredeki ovalar da alüvyonlar açısından zengindir. Kuzeydeki bazı dağ yamaçlarını volkanik kökenli topraklar örter.

İklim. Tropik kuşak içinde yer alan Venezuela'da yıl boyunca pek az değişen sıcaklık ülke genelinde de birbirine yakın düzeylerde seyreder. Ülkenin büyük bölümünde 24°C olan yıllık ortalama sıcaklık yüksekliğe bağlı olarak bazı iniş ve çıkışlar gösterir. Örneğin yüksek bir vadiye yer alan Caracas'ta bu düzey 22°C, hemen yakındaki La Guaira limanında ise 27°C'dir. Tropik kuşağın bir özelliği olarak gündüz ve gece arasındaki sıcaklık farkı çok daha belirgindir.

Mevsimleri büyük ölçüde yağışlar belirler. Mayıs'tan ekime değin süren yağış mevsimini son derece kurak bir mevsim izler. İç kesimlerdeki yüksek yağış miktarı Llanos bölgesinde sık sık geniş çaplı taşkınlara yol açar. Buna karşılık dağlık alanın ötesinde kalan kuzeybatı kıyılarında yıllık yağış miktarı yer yer 500 mm'nin altına iner. Örneğin La Guaira yılda yalnızca 280 mm yağış alır.

Bitki örtüsü ve hayvan varlığı. Ormanlar ülke topraklarının beşte ikisine yakın bir bölümünü kaplar. Bataklık Orinoco Deltasında sık mangrov ormanları bulunur. Gerçek tropik yağmur ormanlarına başta Orinoco Irmağı havzasının alçak kesimleri olmak üzere 450 m'ye kadar olan dağlık ve platoluk alanlarda rastlanır. Daha yukarıda başlayan yarı tropik herdemyeşil orman örtüsü 1.500 m'den sonra yerini ağaç eğreltilerine ve epifit türü bitkilere bırakır. And Dağlarının yüksek yamaçlarında alp tipi çeşitli küçük çalı ve likenlerden oluşan páramo bitki örtüsü görülür. Ağaçsız savanlar ve çayırılar Llanos bölgesinin yanı sıra Guyana Platosunun yüksek kesimlerinde de geniş bir yer tutar.

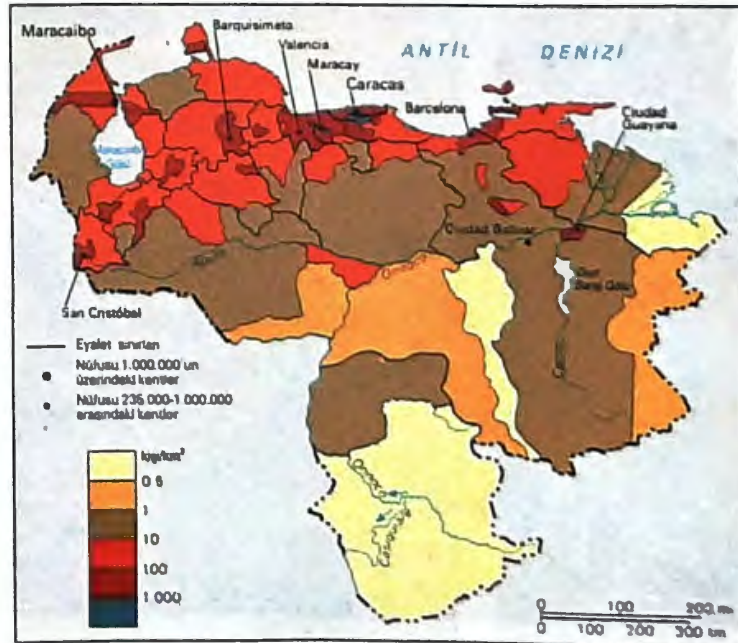
Zengin yabanıl hayvan varlığı jaguar, ose-lo, puma, maymun, ayı, geyik, pekari,

opossum, aguti, Amerika kokarcası, tapir ve manatı gibi değişik memeli türlerini kapsar. İssiz ırmaklarda, kıyı lagünlerinde ve bataklıklarda kayman, alligator ve çeşitli kaplumbağa türleri yaşar. İç kesimdeki ormanlar mercan yılanı, çingiraklı yılan, boğa ve anakonda gibi yılanları barındırır. Kıyıdaki bataklıklara göçmen turna, balıkcıl, leylek ve ördekler uğrar. Orinoco Deltasında aynak sürülerine rastlanır. Kıyı açıklarındaki sulara bol miktarda balık, delta kollarında da çeşitli yumuşakça ve karidesler bulunur. Irmaklardaki ilginç tatlı su türleri arasında elektrikli yılanbalığı, piranha ve yayınbalığı sayılabilir.

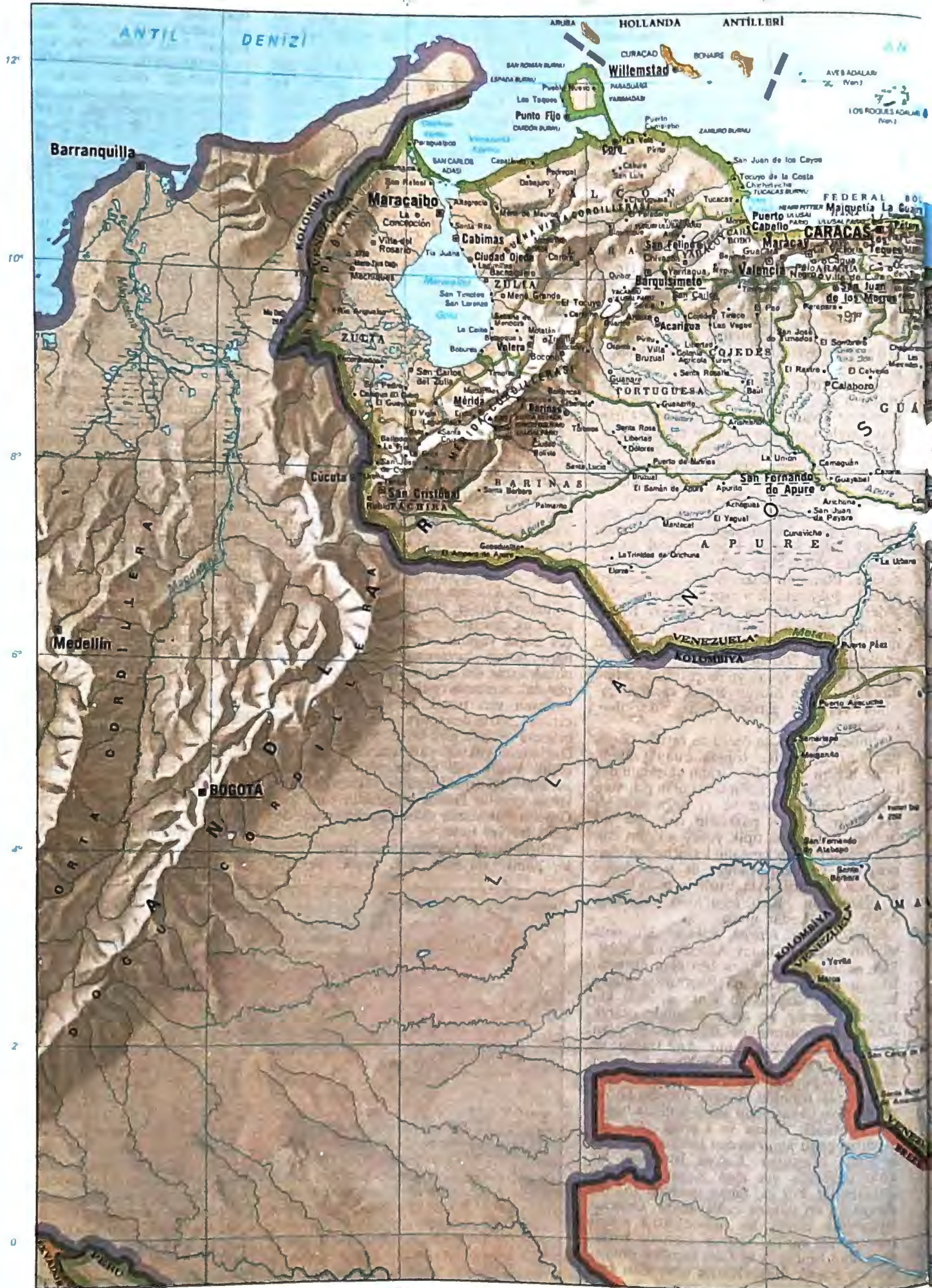
NÜFUS. Venezuela bir göçmenler ülkesi olarak komşu Latin Amerika ülkelerinden oldukça farklı bir nüfus bileşimi gösterir. Ülkenin en önemli etnik ögesi Afrikalı, Avrupalı ve Yerli karışımı bir kökene dayanan Mulatto-Mestizo topluluğudur. Bazen pardo'lar olarak adlandırılan bu kesim, toplam nüfusun yaklaşık yüzde 70'ini oluşturur. İkinci sırada yer alan ve Avrupa ile Amerika'dan gelme çeşitli göçmen toplulukların soyundan beyazların oranı yüzde 20'yi bulur. Göçmen topluluklarla karışmamış Siyahların oranı ise yüzde 9'a varır. Ülkenin asıl halkı olan Amerika Yerlileri, kimliğini koruyabilmiş bir topluluk olarak küçük bir azınlık (yüzde 2) konumuna düşmüştür. Etnik ögelerin bölgelere dağılımı belirgin bir farklılaşmayı yansıtır. Beyazların ve Mestizoların çoğu büyük kentlerde oturur. Antil kıyılarında Mulatto-Mestizo topluluğu ve Siyahlar çoğunluktadır. Yerlilerin başlıca yerleşim merkezleri Guyana Platosunda ve Maracaibo Gölünün batısındaki ormanlardadır.

Resmî dil olan İspanyolca değişik etnik ögeleri birleştiren önemli bir etkidir. Yaygın olarak konuşulan İngilizce ikinci bir dil olarak büyük önem taşır. Yerliler genelde Karip, Aravak ve Çipça dillerine bağlı olan 25'i aşkın farklı dil konuşurlar. Toplam nüfusun (1987) yüzde 91,7'sinin Katolik olmasına karşın dinsel alanda geniş bir hoşgörü gösterilmektedir. Ülkede çeşitli Protestan cemaatlerin yanı sıra küçük Müslüman ve Yahudi toplulukları da vardır.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına ancak 22 kişidir. Bu oran seyrek nüfuslu Guyana Plate'unda ve Llanos böl-

Venezuela'da Nüfus Yoğunluğu

VENEZUELA

İşaretlerin büyüklüğü
kentlerin görece büyüklüğünü gösterir
Yükseklikler metre cinsindendir

geçinin büyük kesiminde iki kişiye kadar iner. Sömürge döneminden beri ülkenin başlıca yerleşim kuşağı, kuzeydeki kıyı yeridiği ile dağ vadileridir. Ülkenin bir başka demografik özelliği, tarım ve hayvancılığa elverişli alanların sınırlılığı nedeniyle nüfusun öteden beri bu kuşakta çok bir ağ oluşturan kent ve kasabalarda toplanmış olmasıdır. Kentel alanlarda oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1990) yüzde 84'e ulaşır. Caracas metropoliten alanı ülke nüfusunun yaklaşık sekizde birini barındırır. Öteki büyük kentler Maracaibo, Valencia ve Barquisimeto'dur. Son yıllarda planlı politikalar çerçevesinde geliştirilen geniş çaplı yatırımlar iç kesimde önemli iki çekim merkezi yaratmıştır. Bu merkezler Caroni ve Orinoco ırmaklarının birleşme noktasındaki Ciudad Guayana ve çevresi ile gene Orinoco'ya dökülen Apure'nin aşağı çığındaki kentel yerleşim alanıdır.

Venezuela'da özellikle 1940'lerden sonra hızlanan kentleşme sürecinin yol açtığı kırsal kesimden göçler yoğun biçimde sürmektedir. Bu göçlerin bir sonucu olarak kentlerin çoğunu *rancho* denen geniş geçekönde mahalleleri çevreler. Kentlere akının bir sonucu olarak kırsal kesimde görülen büyük nüfus düşüşüne karşın, özellikle güneydeki köylerin, yerleşim koşullarının düzenlenmesiyle belirli bir gelişme gösterdiği söylenebilir.

Petrol üretimine bağlı ekonomik büyüme, Venezuela'nın 1940'lerden başlayarak belirli dönemlerde kapılarını dış göçlere de açması sonucunu getirmiştir. Kalifiye işgücü açığını kapatmaya yönelik bu politika, İspanya, İtalya ve Portekiz'in yanı sıra Arjantin, Şili ve Uruguay'dan da büyük çapta bir nüfus çekmiştir. Zaman zaman uygulanan sıkı önlem ve denetimlere karşın, yasadışı yollardan Kolombiya, Ekvador ve Peru gibi ülkelere gelen göçmenlerin sayısı oldukça yüksektir. Bugünkü nüfus içinde göçmenlerin oranının dörtte biri bulduğu tahmin edilmektedir.

Birbirini izleyen göç dalgaları nedeniyle nüfus artış hızı öteden beri son derece yüksektir. Bu artışı sağlayan önemli bir etken de doğum oranının aynı düzeyde seyretmesi, buna karşılık ölüm oranının hızla düşmesidir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 29,9 ve binde 4,7'dir. Venezuela'nın oldukça genç bir nüfus yapısı vardır; 30 yaş altındaki grubun toplam nüfus içindeki oranı (1990) yüzde 66 dolayındadır.

EKONOMİ. Venezuela'da büyük ölçüde petrol üretimine ve ihracatına dayanan, gelişme yolunda bir piyasa ekonomisi yürürlüktedir. Ekonominin en gelişmiş dalları hizmet ve imalat sektörleridir. Yüksek petrol gelirlerini kullanarak ekonomiyi modernleştirme ve çeşitlendirme çabalarıyla 1970'lerde sağlanan büyüme hızı, 1980'lerde yerini yüksek enflasyon ve ağır dış borç yüküyle daha da ağırlaşan bir durğunluğa bırakmıştır. Bununla birlikte geniş çaplı yatırımlar sonunda ekonomik altyapının önemli ölçüde güçlendirildiği, oldukça gelişmiş bir sanayi temelini yarattığı ve ülkedeki doğal kaynakları işleme yönünde ileri adımlar atıldığı söylenebilir. 1990 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) yaklaşık 50,5 milyar ABD Doları, Güney Amerika ülkeleri arasında en yüksek düzeyde olan kişi başına milli gelir ise 2.560 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990) yalnızca yüzde 5,5 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 11,9'u çalışır. Ekime elverişli alanlar ülke toprak-

larının yüzde 4 kadarını oluşturur, bunun üçte biri yakın bölümü de belirli dönemlerde dinlendirilme bırakılmaktadır. 1950'lerin sonlarında başlatılan toprak reformuyla dengeli bir mülkiyet yapısı getirilmiş olmasına karşın tarımsal üretimdeki gerileme sürmektedir. Başta tahıl ve hayvan yemi olmak üzere tarım ürünlerinin önemli bir bölümü ithalatla sağlanmaktadır. Ülke içinde yetiştirilen başlıca gıda ürünleri mısır, muz, kocağan ve pirinçtir. Ticari tarım ürünlerinin başında ise kakao, kahve ve kakao pehli. Özellikle Llanos bölgesinde yürütülen hayvancılık büyük ölçüde ağır besiciliğe dayanır. Uzun kıyı yeridine karşın balıkçılık pek gelişmemiştir, en çok avlanan balık hamsidir. Zengin orman varlığının da çok küçük bir bölümü işletilebilmektedir.

Venezuela'nın en önemli yeraltı zenginlikleri petrol ve doğal gazdır. Dünya toplam rezervleri içinde, bu kaynaklardan birincisindeki payı yüzde 7'yi, ikincisindeki payı ise yüzde 3'ü huttur. Maracaibo Düzüğündeki zengin yatakları yanı sıra Llanos bölgesinin doğusunda, Orinoco Deltasında ve kıyı açıklarında da petrol çıkarılır. En geniş doğal gaz yatakları Paria Yarımadası'nın kuzey kesimindedir. Petrolün 1975'te millileştirilmesinden sonra üretim işlerini bir kamu şirketi üstlenmiştir. Bununla birlikte antım, taşımacılık ve pazarlama alanlarında yabancı petrol şirketlerine bağımlılık sürmektedir. Ülkenin zengin demir cevheri ve boksit yatakları oldukça gelişmiş bir sanayiye temel oluşturur. Öteki önemli yeraltı kaynakları arasında altın, elmas, kömür ve tuz sayılabilir. Az miktarda çıkarılan nikel, fosfat, bakır, çinko, kurşun, titanyum ve manganer dışında uranyum ve toryum yatakları da saptanmıştır. Madencilik sektörünün GSYİH'ye katkısı yüzde 18,3 dolayındadır; ama değişik maden ve metallerin varlığına karşın bunun büyük bölümünü petrol ve doğal gaz üretimi sağlar.

GSYİH içindeki payı yüzde 21,5 olan imalat sektöründe toplam işgücünün yüzde 15,9'u çalışır. Geçmişte yalnızca tarım ürünleri işlenmesine ve petrol üretimine dayanan sanayi, 1960'lerden sonra yüksek gümrük tarifeleri ve ithalat kotalarının koruması altında büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmeyle birlikte ortaya çıkan önemli bir sonuç da Caracas dışında yeni sanayi merkezlerinin doğmuş olmasıdır. Günümüzde önde gelen sanayi dalları üç grup altında toplanabilir. Birinci grubu oluşturan petrol arıtma ve petrokimya tesislerinin yer aldığı başlıca merkezler Puerto Cabello yakınındaki Morón ile Maracaibo Gölü kıyısındaki El Tablazo'dur. İkinci grup ithal ikameci politikalar doğrultusunda ağırlık verilen tüketim mallarının üretimini kapsar. Valencia-Maracay-Caracas bölgesinde odaklaşmış olan bu alandaki sanayi kuruluşlarının ürettiği başlıca mallar dokuma, deri eşya, kâğıt, lastik, tütün, hafif makineler, ev eşyaları ve motorlu araçlardır. Üçüncü

grup Ciudad Guayana ile yakınındaki Matanzas'ta kurulu ağır sanayi dallarını kapsar. Bu grupta özellikle entegre demir çelik tesisleri ile alüminyum fabrikaları büyük önem taşır. Zengin petrol yatakları'nın yanı sıra dev hidroelektrik santralleri bulunan Venezuela'nın yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 61 milyar kW-sa düzeyindedir.

Petrol İhracat Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) kurucularından olan ve yüksek petrol gelirleriyle bölgede önemli bir ağırlık kazanan Venezuela, aynı zamanda And Grubu, Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA) ve Latin Amerika Entegrasyon Birliği gibi bölgesel nitelikte ekonomik işbirliği kuruluşlarına üyedir. Öteden beri dış ticaretin fazla vermesi, Venezuela'ya, komşu ülkelere göre daha geniş bir hareket serbestliği sağlar. Beşte dördü aşkın bölge ham petrol ve işlenmiş petrol ürünlerinden oluşan ihracatın büyük bölümü ABD, Japonya ve Kolombiya'ya yöneliktir. Yanı sıra ABD'den, ayrıca Almanya, Japonya, İtalya ve Brezilya'dan alınan başlıca ithalat kalemleri ise makine, ulaşım araçları, kimyasal maddeler, temel mamul mallar ve gıda ürünleri oluşturmaktadır.

Venezuela'nın özellikle sık nüfuslu kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde ulaşım ağı oldukça gelişmiştir. Bu bölgelerden geçen üç ana karayolu bütün kentleri birbirine bağlar. Genellikle özel kuruluşların elinde olan demiryolu hatları daha çok sanayiye hizmet verir. Örneğin Guyana Platosundaki madenlerden çıkarılan demir cevheri Ciudad Guayana'daki çelik tesislerine demiryoluyla taşınır. Dış ticaretin tamamına yakını deniz yoluyla yürütülür. Ülkenin başlıca imalat kapısı Caracas'ın limanı La Guaira'dır. Büyük gemiler Maracaibo Gölü kıyısındaki limanlara kadar ulaşır. Caracas yakınındaki Simón Bolívar Havalimanı ülkenin en işlek uluslararası havalimanıdır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Venezuela'nın yönetim biçimi federal cumhuriyettir. Latin Amerika ölçülerine göre istikrarlı bir işleyiş olan temsili demokrasi, temelde başkanlık sisteminin özelliklerini taşır. Yürütmenin başında bulunan ve silahlı kuvvetler başkomutanı olan başkan beş yıllık bir dönem için doğrudan halk tarafından seçilir. Bir başkan üst üste iki dönem görev yapamaz. Yasama yetkisini kullanan Ulusal Kongre, Senato ve Temsilciler Meclisi olmak üzere iki organdan oluşur. Senato'da eyaletler ile federal birimler ikiye üyele temsil edilir; azınlık esasına göre seçilen birkaç senatörün yanı sıra eski başkanlar da bu organda yer alır. Eyaletler ile federal birimlerin Temsilciler Meclisi'ne göndereceği milletvekillerinin sayısı nispi temsile göre belirlenir. Ulusal Kongre seçimleri de beş yılda bir yapılır. Ülkenin siyasal yaşamına egemen olan iki büyük parti Demokratik Eylem ile Sosyal Hristiyan Parti'dir.

Eyaletlerin ve federal birimlerin başında başkanın atadığı valiler bulunur. Tek organlı eyalet yasama meclisleri her ilden seçilen ikiye temsilciden oluşur. Yerel işlerin yürütülmesinde belediye meclislerinin geniş yetkileri vardır. Mahkemelerin bağımsızlığı anayasayla güvence altına alınmıştır. Ülke çapında bütün adli işler tek bir örgüt aracılığıyla yürütülür; eyaletlerin özerk mahkemeleri yoktur. En üst yargı mercii olan Yüksek Adalet Mahkemesi'nin üyeleri Ulusal Kongre tarafından atanır.

Sosyal refah hizmetleri genelde ileri bir düzeydedir. Sosyal sigorta sisteminin geçmişi 1944'e değin iner. Bütün çalışanlar emekli aylığının yanı sıra hastalık, işgörmelik ve annelik yardımı gibi hizmetlerden yarar-

Maracaibo'da petrol rafinerisi, Venezuela
Ray Hahn—Photo Researchers

ların. Sağlık hizmetleri gelişmiş ülkelerle karşılaştırılabilir bir düzeye ulaşmıştır. Bununla birlikte hekim ve yatak sayısı görece olarak düşüktür. Bebek ölüm oranı (1990) binde 23,9'dur. Ortalama ömür (1990) kadınlarda 71 yıl, erkeklerde 67 yıldır.

Eğitime verilen önem sonucunda okuryazarlık oranı (1990) yüzde 92,2 düzeyine çıkmıştır. Okulöncesi eğitim ve dokuz yıllık temel eğitim zorunlu ve parasızdır. İlk ve orta öğrenimde özel okullar önemli bir yer tutar. Ortaöğrenimi bitiren öğrencilerin yaklaşık beşte biri yükseköğrenime devam edebilmektedir. Önde gelen yükseköğretim kurumları Caracas'taki Venezuela Merkez Üniversitesi ve Ulusal Açık Üniversite ile tıradaki Zulia ve Carabobo üniversitele-ridir.

KÜLTÜREL YAŞAM Venezuela'nın geleneksel halk kültürü bölgelere dayalı bellirgin bir farklılaşma gösterir. Değişik bölgelerin kültür dokusunu ayırt eden özellikler, tıplanmış belirli kişiliklerde ifadesini bulur. Bu tipler dağlık bölgenin sert ve hasın çiftçileri *andino*'lar, Maracaibo Gölü havzasının dinamik isadamları *maracucho*'lar, Llanos bölgesinde uğur çobanları *llanero*'lar (*vaquer*'ler) ve ıssız platoluk bölgenin güç koşullara dayanıklı serüvencileri *guayene*'lerdir. Kırsal kesimden yoğun göçlerle bu geleneksel kültürlerin bazı özellikleri kentlerin çevresindeki *ranchos*'lara da taşınmıştır. Bununla birlikte kent yaşamının bölgesel farklılıkları giderek sildiği ve ulusal nitelikte bir kültürün temellerini attığı söylenebilir. Ulusal kültürde Katolikliğin ve sömürge dönemi İspanyol geleneklerinin etkisini yansıtan bazı izlere hâlâ rastlanır.

Venezuela edebiyatının kökleri 19. yüzyıl başlarına değin iner. Bu döneme damgasını vuran yapıtlar Simón Bolívar'ın siyasal yazıları ile onun dostu şair ve düşünür Andrés Bello'nun ürünleridir. 20. yüzyılda yetişen edebiyatçıları arasında ise her ikisi de romancı olan Rómulo Gallegos ile Arturo Uslar Pietri öne çıkar.

Her bölgenin geleneksel müziği özgün bir yapıya dayanır. Devletçe desteklenen Venezuela Senfoni Orkestrası'nın repertuarında ulusal temaları işleyen parçalar önemli bir yer tutar. Plastik sanatlar alanında Venezuelalı sanatçıların Latin Amerika düzeyinde önemli bir yeri vardır. En tanınmış ressamı arasında Armando Reverón ve Manuel Cabré sayılabilir. Jesús Soto da kinetik heykel alanında verdiği seçkin yapıtlarla tanınır. Mimar Carlos Raúl Villanueva duvar resimleri ve heykellerin süslediği asimetrik yapı tasarımlarıyla uluslararası çapta ün kazanmıştır.

Ülkenin başlıca kültür merkezi olan Caracas'ta güzel sanatlar, sömürge dönemi yapıtları, folklor ürünleri ve doğa tarihiyle ilgili bir dizi müze yer alır. Boğanın kuyruğundan yakalanarak fırlatılmasına dayanan boğa güreşi *toros coledos* hâlâ tutulan geleneksel bir eğlencedir. Paskalya öncesinde düzenlenen iki günlük karnaval birçok oyun, yarış ve kutlamaya sahne olur.

Venezuela'da basının yanı sıra radyo ve televizyon da özel kişilerin elindedir. Bu kütle iletişim araçları hükümeti serbestçe eleştirebilmekle birlikte genellikle oto sansür uygular. Latin Amerika'da günlük gazete tirajının en yüksek olduğu ülke Venezuela'dır. Televizyon yayını nüfusun çok büyük bir çoğunluğuna ulaşır.

TARİH. Kolomb öncesi ve sömürge dönemi. Bugünkü Venezuela topraklarında insan yerleşiminin geçmişi en az 10 000'lere değin iner. Andlar'ın kenar kültürleri ile Antiller ve Amazon Havzasının kültürleri arasında bir geçiş kuşağı durumunda olan

bu bölgede gelişen Yerli kültürleri Andlar ile Orta Amerika'nın çok daha iyi bilinen ileri uygarlıklarından büyük ölçüde koptu. Toplayıcılıkla geçinen ilk Yerli topluluklarından sonra bölgeye yerleşik türünü bilen Aravuklar ile savaşçı Karippler yerleşti. Bölgenin en ileri Yerlileri And Dağlarında oturan çiftçi kabilelerdi. Maracaibo Gölü çevresi, Llanos bölgesi ve kıyı yerlerinde ise göçebe avcı ve balıkçı toplulukları yaşıyordu.

Kristof Kolomb Yeni Dünya'ya üçüncü yolculuğu sırasında bölgenin kıyılarına uğradı (1498). İspanyol kâşifler Maracaibo Gölü

Başkent Caracas yakınlarında bir yerleşme, Venezuela
ABC Ajansı

kıyısında rastladıkları, kazıklar üzerine kurulu köylere dolaylı ertesi yıl bölgeye "Küçük Venedik" anlamında Venezuela adını verdiler. Avrupalıların bölgedeki ilk girişimleri kuzeydoğu kıyılarında yürütülen köle ve inci avcılığıyla sınırlı kaldı. İlk İspanyol yerleşmesi Cumaná'nın kurulmasından sonra bu etkinlikler giderek kuzey-batı bölgesine yayıldı. Değerli madenler arayan Almanların başarısız bir keşif girişiminin ardından bölge 1546'da yeniden İspanyolların eline geçti. 16. yüzyılın ikinci yarısında İspanyol çiftçiler Yerli köle emeğini de kullanarak bölgeyi kolonileştirmeye başladılar. 1600'e gelindiğinde kıyı yerlerinde ve dağlık bölgede 20'yi aşkın yerleşme kurulmuş bulunuyordu. Katolik misyoner kuruluşları 17. ve 18. yüzyıllarda Llanos ve Maracaibo bölgelerine girmeyi başardılar. Sömürge ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanıyordu. Ama şeker, kakao, tütün ve deri gibi ihracat ürünlerini toplama işi 16. yüzyılda Fransız ve İngiliz, 17. yüzyılda da Hollandalı tüccarların elinde kaldı. İspanyolların 18. yüzyıl başlarında oluşturduğu ve tekel aynalıkla tanıdığı ticaret kumpanyası, yerli üreticilerin baskısı üzerine 1780'lerde dağıldı.

Önceleri Santo Domingo *audiencia*'sı aracılığıyla yönetilen sömürge, 1717'de Nueva Granada Genel Valiliği'ne(*) bağlandı. Bununla birlikte İspanyol egemenliği boyunca geniş bir özerklikten yararlanan sömürge'deki yönetim işleri bütünüyle kraliyet bürokratlarının ve din adamlarının elindeydi. Sömürge toplumunun en varlıklı kesimini ise Avrupalı göçmenlerin soyundan gelen küçük Kreol nüfusu oluşturuyordu. Tarım arazileri ve öbür zenginlikler üzerindeki mülkiyet, geniş bir kesimin Kreollere bağlılığını sağlıyordu. Mestizo ve Mulatto toplulukları genellikle mülkten ve siyasal ağırlıktan yoksundu. Yerlilerin bir bölümü iç kesimdeki çiftliklerde zorla çalıştırılıyor, geri kalanlar da verimsiz topraklarda yaşamak zorunda bırakılıyor. Siyahlar ise kıyılardaki plantasyonlarda köle olarak kullanılıyor.

Bağımsızlık hareketi. Bir grup Venezuelalı Kreolün 1797'de bağımsız bir cumhuriyet kurma girişimi, sonuçta başarısızlığa uğramakla birlikte Latin Amerika'da giderek gelişen bağımsızlık hareketine öncülük etti.

Napoleon'un İspanya'yı ele geçirmesiyle ortaya İspanyol okültizminin soyulması üzerine Kreollere düşen bu ümitsiz Mayıs 1811'de sömürge yönetimine el koydu. Ardından yardım için Avrupa'ya gönderilen bağımsızlık müzakerelerinden birinin Bolívar'ı, 1812'de Venezuela'yı kurtarma girişiminin ardından sürgüne gönderilen Francisco de Miranda'nın geri dönerek hareketin başına geçmesini sağladı. Temmuz 1811'de bağımsızlığın tozunu alan ediktan-sinden sonra İspanyol kuvvetleriyle başlayan çatışmada Miranda tutuklanarak tutukla-da kaldı.

Cunta tarafından 1811'de Venezuela kuvvetlerinin komutanlığına getirilen Bolívar, İngiliz çıkışı uzun bir mücadele sonunda İspanyolları yendiğiye uğratarak Bogotá'ya girdi ve Aralık 1819'da Büyük Kolombiya olarak da bilinen Kolombiya Cumhuriyeti'ni ilan etti. İspanyol denetiminin kırıldığı Haziran 1821'den sonra Venezuela da Kolombiya Cumhuriyeti'ne katıldı. Eski Nueva Granada topraklarını kurtarıldıktan sonra Peru'ya ardından bugünkü Bolivya'ya yönelen Bolívar'ın yokluğunda cumhuriyet içinde çekişmeler baş gösterdi. Birlikte ayakta tutmaya çalışan Bolívar'ın çabalarına karşın Venezuela 1829'da sonunda Büyük Kolombiya'dan ayrıldı.

Caudillo lar dönemi Siyasal çekişmeler Venezuela'da caudillo denen bir dizi yerel askeri diktatörü ortaya çıkardı. Bu diktatörlerden biri olan General José Antonio Páez 1830'dan sonra ulusal yaşama egemen olarak öbür caudillo lara (askeri yetler) boyun eğdi. Büyük toprak sahipleri ve zengin tüccarlara dayanan Muhafazakar Parti'yle yaptığı işbirliği sonucunda merkeziyetçi bir devlet yapısının temellerini attı. Kilisenin gücünün kısıtlanması ve ordunun denetim altına alınmasıyla bağlanan ulusal istikrar, ekonominin düzenlenmesine de elverişli bir ortam yarattı. Ama orta sınıf temsil eden muhalefetin Antonio Leocadio Guzmán önderliğinde kuzdoğu Liberal Parti, 1840'larda dünya piyasalarında tıkanık ürünleri fiyatlarındaki düşüşün yol açtığı bunalım sırasında Muhafazakar oligarşiyeye karşı gıreteli güç kazandı.

Muhafazakarların ulusal olarak 1846'da başkanlığa seçilen General José Tadeo Monagas, çok geçmeden tutum değiştirerek Liberallerle yarıştı. Bunun üzerine Páez'in 1848'de başlatığı ayaklanmasını bastırmasıyla yeni bir döneme girildi. José Tadeo Monagas ve kardeşi José Gregorio Monagas'ın sırasında başkanlık görevini elinde tuttuğu bu dönemde kolejin kaldırılması ve oy hakkının genişletilmesi gibi konularda bazı yasalar çıkarılmakla birlikte uygulamada reformcu adımlar gerçek bir işlerliğe kavuşmadı. Yönetim bozuklukları ve bütçe açıkları ekonomide durgunluğa yol açtı. Monagas kardeşlerin başkanlık üzerinde tekel kurmaya çalışması nedeniyle birleşen Liberal ve Muhafazakar liderler Mart 1858'de diktatörlük yönetimine son verdi.

Ayaklanmanın hemen ardından merkeziyetçiliği ve statukoyu korumayı savunan Muhafazakarlar ile federalizm, demokrasi ve sosyal reform taleplerini öne süren Liberaller arasında kanlı bir çatışma başladı. Páez'in 1861'de Muhafazakar üstünlüğünü yeniden sağlamasına karşın, José Falcón ile Antonio Guzmán Blanco'nun komuta ettiği Liberal kuvvetler 1863'te kesin bir zafer elde etti. Ertesi yıl yürürlüğe konan bir anayasayla federal bir yönetim sistemi getirildi. Buna izleyen Falcón'un başkanlık döneminde yönetim büyük ölçü-

de yerel *caudillo*'ların elinde kaldı. Siyasal karışıklıklar 1868'de Muhafazakârlara yeniden iktidara geçme fırsatını verdi. Ama Liberalleri çevresinde toplayan Guzmán Blanco 1870'te yönetimi devirerek başkanlığı üstlendi.

İki yıl içinde karışıklıklara son veren ve temsili yönetime dayalı bir anayasa çıkaran Guzmán Blanco, geniş çaplı bir reform ve kalkınma programını uygulamaya girişti. Bu dönemde tarım, dış ticaret ve ulaşım alanındaki yatırımlarla ekonomi canlandırıldı ve ülke dış sermayeye açıldı. Eğitimi yaygınlaştırma yönünde önemli adımlar atıldı. Ayrıca kilisenin ayrıcalıkları kaldırılarak medeni hukuka ilişkin yeni düzenlemeler getirildi. Çeşitli alanlardaki olumlu gelişmelere karşın Guzmán Blanco'nun zaman zaman kukla başkanları da kullanarak kurumsallaştırdığı diktatörcü yönetim giderek güçlenen bir muhalefete karşılaştı. Bu rejimin yıkılmasını sağlayan 1888'deki darbeyi yeni bir siyasal kargaşa dönemi izledi. Ekim 1892'de başkanlığı ele geçiren General Joaquín Crespo'nun altı yıllık yönetimi de siyasal çalkantılar ve ekonomik güçlükler içinde geçti. Bu arada eski İspanyol egemenlik sınırlarına dayanarak İngiliz Guyanası'nda (bugün Guyana) zengin altın yataklarının bulunduğu geniş bir bölge üzerinde hak iddia edilmesi İngiltere ile diplomatik bir gerginliğe yol açtı. İlk kez 1844'te gündeme gelmiş olan bu anlaşmazlık ABD'nin Venezuela'nın yanında yer almasıyla uluslararası bir bunalıma dönüştü. Bir hakemlik kuruluna götürülen konu 1899'da İngiltere'nin lehine çözüldü. Bununla birlikte Venezuela, Essequibo Irmağının batısındaki toprakları sınırları içinde saymaya devam etti.

Aynı yıl And bölgesindeki Táchira'dan gelme bir *caudillo* olan General Cipriano Castro ordusuyla yönetime el koydu. Bu dönemde ortaya çıkan bir dizi ayaklanma sert yöntemlerle bastırıldı. Ayaklanmalarda yabancı kuruluşlara verilen zararların tazmin edilmemesi bir İngiliz, Alman ve İtalyan deniz ablukasına (1902-03) ve Hollanda'nın Venezuela savaşçılarının saldırmasına (1908) yol açtı. Castro'nun Avrupa'da tedavi gördüğü bir sırada başkanlığı ele geçiren (1909) komutanlarından Juan Vicente Gómez örgütlü siyasal muhalefeti sindirerek bütün yetkileri elinde topladı. Bunu izleyen baskıcı politikalar sonunda katı bir polis rejimi kuruldu. 1. Dünya Savaşı'ndan hemen önce Hollanda ve İngiltere bir süre sonra da ABD şirketleri ülkedeki petrol yataklarını işletmeye yönelik geniş çaplı yatırımlara girişti. Bu gelişmeyle Venezuela 1920'lerin sonlarında dünyanın en önde gelen petrol ihracatçısı durumuna geldi ve petrol üretimi bakımından da ABD'nin ardından ikinci sıraya yerleşti. Petrolün sağladığı gelirler ekonomide hızlı bir canlanmayı ve bütün dış borçların ödenmesini getirdi. Ama gelir düzeyi ve yaşam koşulları bakımından büyük bir uçurum ortaya çıktı. Yakın çevresindeki bürokrat ve subaylarla birlikte büyük bir servet edinen Gómez'in diktatörlük yönetimi öldüğü 1935'e değin sürdü.

1935 sonrası. Gómez'in savaş bakanı olarak yerine geçen Eleazar López Conteras, başlangıçta siyasal baskıları gevşettiyse de muhalefetin güçlenmesi üzerine 1937'de eski düzene döndü. Onun başlatıldığı kalkınma programı, Isaias Medina Angarita'nın döneminde (1941-45) petrol üretiminin gelişmesiyle daha da hızlandırıldı. Bu arada partilerin serbest bırakılmasıyla büyük bir güç kazanan sol eğilimli Demokratik Eylem, Ekim 1945'te Medina'yı devirerek

Rómulo Betancourt'un başkanlığında, sivil ve askerlerin yer aldığı bir cunta oluşturdu. Temmuz 1947'de yeni bir anayasanın kabul edilmesinden sonra romancı Rómulo Gallegos başkanlığa seçildi.

Yeni yönetim altında petrol şirketlerinden alınan vergiler yükseltilerek tarım ve sanayinin yanı sıra eğitim, sağlık ve konut alanında büyük yatırımlara girişildi. Ayrıca işçilere geniş sendikal ve sosyal haklar tanındı. Tutucu çevrelerin bu reformlara gösterdiği sert tepki, ordunun Kasım 1948'de yönetime el koymasıyla sonuçlandı. Kalkınma çabalarını bir yana bırakan ve baskıları yoğunlaştıran askeri yönetim, Ocak 1958'de halk hareketini destekleyen yeni bir darbeyle yıkıldı. Ertesi yıl yapılan seçimle Betancourt başkanlığı üstlendi.

Betancourt'un ikinci başkanlık döneminde (1959-64) merkez eğilimli Hristiyan Demokratlarla koalisyonla giden Demokratik Eylem, daha temkinli bir program çerçevesinde tarımı modernleştirmeye ve yerli sanayiye geliştirmeye ağırlık verdi. 1960'ta toprak reformu uygulamaya kondu, 1962'de çelik sanayisinin temelleri atıldı. Siyasal çekişmelerin giderek arttığı bu dönemde Dominik Cumhuriyeti ve Küba ile diplomatik ilişkiler de bozulmaya yüz tuttu.

1963'te küçük bir farkla başkanlığa seçilen Demokratik Eylem adayı Raúl Leoni, Hristiyan Demokratların koalisyonundan çekilmesi üzerine Cumhuriyetçi Demokratik Birlik ile işbirliğine gitti. 1968 seçimini Hristiyan Demokrat Rafael Caldera'nın kazanmasıyla Venezuela tarihinde ilk kez iktidar barışçıl yoldan bir muhalefet partisine geçti. Önceki dönemlere benzer bir program izleyen Caldera yabancı bankaları ve doğal gaz sanayisini denetim altına aldı. Ayrıca Küba, SSCB ve Latin Amerika ülkeleriyle ilişkileri geliştirdi. Demokratik Eylem'in 1973 seçiminden zaferle çıkmasıyla başkan olan Carlos Andrés Pérez Rodríguez 1975'te demir sanayisini, 1976'da da petrol sanayisini millileştirdi. Bu arada petrol fiyatlarının yükselmesiyle sağlanan ekonomik büyüme, 1970'lerin sonlarında yerini ekonomik durgunluğa bıraktı. Hristiyan Demokrat Luis Herrera Campins (1979-84) ile Demokratik Eylem'den Jaime Lusinchi'nin (1984-89) başkanlık dönemlerinde daha da ağırlaşan enflasyon, işsizlik, sermaye kaçağı ve dış borçlanma gibi sorunlar çözülemedi. Lusinchi'nin sıkı tasarruf politikaları ve petrole bağımlılığı azaltma çabaları yalnızca dış etkileri yumuşatmaya yaradı. Demokratik Eylem adayı olarak ikinci kez başkanlığa seçilen Pérez'in 1989 başlarında açıkladığı ekonomik önlemler paketi yaygın sokak gösterilerine yol açtı. Yağma eylemleri karşısında askeri birliklerin göreve çağrılmasıyla yüzlerce kişi öldürüldü. İzlenen ekonomik politikaların yarattığı hoşnutsuzluklar ve protesto gösterileri 1990'ların başlarında da sürdü. Yüksek rütbeli subayların bazı yolsuzluklara karışıklıklarının ortaya çıkması ise ordu içindeki huzursuzluğun artmasına neden oldu. 1992'de Pérez yönetimine karşı iki başarısız darbe girişiminde bulunuldu. Başkan Pérez yolsuzluk suçlamalarıyla yargılanmak üzere Mayıs 1993'te görevden ayrılmak zorunda kaldı. Aralıkta yapılan başkanlık seçimini, Ulusal Buluşma ittifakının adayı Rafael Caldera kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Venezuela Körfezi, İspanyolca GOLFO DE VENEZUELA. Antil Denizinin Venezuela ve Kolombiya'daki giritisi. Kuzey-güney doğrultusunda 120 km uzanır; doğu-batı doğrultusunda en geniş yeri 240 km'dir. Batısında Guajira Yarımadası, doğusunda da Paragü-

aña Yarımadasıyla sınırlanır. Tablazo Körfezi ve Maracaibo kenti yakınlarında 11 m derinliğindeki bir kanal aracılığıyla güneyindeki Maracaibo Gölüne bağlanır. Tarımın pek az yapıldığı alçak düzlüklerle çevrilmiş olan körfez, Maracaibo Gölü petrol bölgesine yönelik gemi taşımacılığına olanak sağlar.

Vening Meinesz, Felix Andries (d. 30 Temmuz 1887, Lahey - ö. 10 Ağustos 1966, Amersfoort, Hollanda), gerçekleştirdiği yerçekimi ölçümleriyle tanınan Hollandalı jeofizikçi ve jeodezi uzmanı.

Tüm Hollanda ölçeğinde sürdürülen gravimetri ölçümleri çalışmasında görev alan Vening Meinesz, 1910'da Delft Teknik Üniversitesi'nden inşaat mühendisi olarak mezun oldu. Bir süre sonra kararsız toprak altı zeminlerde yerçekimi ölçümlerinde kullanılmak üzere, zıt fazda birlikte salınan sarkaçlara dayalı bir aygıt geliştirdi ve daha sonra aygıtını uyarlayarak denizaltılarda kullanılabilecek duruma getirdi. 1923-50 arasında denizaltılarla yürütülen ölçümlerde yaygın biçimde kullanılan bu aygıt, daha sonraları yerini yüzey gemilerine takılan yaylı gravimetrelere bıraktı. Vening Meinesz, ilk araştırmaları sırasında Doğu Hint Adalarında çarpıcı yerçekimi anomalileri saptadı.

1938-57 arasında Delft Teknik Üniversitesi'nde jeodezi profesörlüğü yapan Vening Meinesz, Yer'in iç kesimindeki konveksiyon akımlarını da inceledi ve Güneş'teki etkinliklerin yerkabuğu üzerindeki biçim bozucu etkilerini araştırdı.

Venini, Paolo (d. 1895 - ö. Temmuz 1959, Venedik, İtalya), İtalyan cam yapımcısı, tasarımcısı ve üreticisi. Geleneksel teknikleri modern biçimlerle ustaca birleştirdiği yapıtlarıyla tanınır. Murano'daki cam fabrikası 1930'larda ve 1940'larda sanatsal amaçlı cam ürünlerinin yeniden canlanmasına katkıda bulunmuştur. Fabrikada çalışan başarılı tasarımcılar arasında Gio Ponti ve Tyra Lundgren sayılabilir.

Venini 18. yüzyıldan beri cam üretimiyle uğraşan bir ailedendi. Hukuk öğreniminin ardından 1921'de kısa bir süre Milano'da avukatlık yaptıktan sonra Murano'daki bir cam şirketine ortak oldu ve dört yıl içinde kendi şirketini kurdu. İlk yıllardan başlayarak dönemin öteki tasarımcılarının yapıtlarından kat kat ileride, görkemli sofra takımları üretti. Alışılmadık renk bileşimlerini kullandığı kendi ürünlerinde şerit benzeri iplikler, kafes işleri, kafes desenleri ve bazen de Venedik'e özgü geleneksel binçişek örgesini yalın dış çizgilerle verdi. Cüretli çizgilerle donatılmış yarı saydam cam abajurları çok beğenildi. Günümüzde müzelerde sergilenen ürünleri modern cam sanatının en başarılı örneklerinden sayılmaktadır.

Venizelos, Eleuthérios (Kiryakos) (d. 23 Ağustos 1864, Murniés, Girit - ö. 18 Mart 1936, Paris), 20. yüzyıl başlarının önde gelen Yunan siyaset ve devlet adamı. Dört kez başbakanlık (1910-15, 1917, 1924, 1928-30) yapmış, izlediği politikalarla Yunanistan'ın topraklarını genişletmesini ve Balkanlar'da saygın bir konuma ulaşmasını sağlamıştır.

Osmanlı yönetimince daha önce Syros'a (Siros) sürgün edilmiş Giritli bir devrimcinin oğluydu. İki yaşındayken, bir ayaklanmaya karışıklıkları için ikinci kez sürgün edilen ailesiyle birlikte Syros'a gitti. Daha sonra Atina'ya giderek Atina Üniversitesi'nin hukuk fakültesinden mezun oldu.

Üniversitenin son sınıfında okurken Giritli öğrencilerin önderi olarak öne çıktı. Girit'te

avukatlık ve gazetecilik yapmaya başladı. Girit Ulusal Konseyi'nin üyesi ve yeni kurulan Liberal Parti'nin önderi oldu. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda, Yunanistan'dan gönderilen askerlerin desteğiyle Girit'in Yunanistan'a bağlanmasını sağlamak üzere Hanya yakınlarındaki Akrotiri Burnunda başarısız bir ayaklanmaya önderlik etti. Büyük devletlerin müdahalesinin ardından Girit'e, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında özerklik tanındı. Yunanistan kralı I. Georgios'un ikinci oğlu Prens Georgios da adanın yüksek komiserliğine atandı. Özerk hükümette adalet bakanı (1899-1901) olarak yer alan Venizélos, mutlakiyet yanlısı prensle çok geçmeden anlaşmazlığa düştü. Dört yıl sonra silahlı bir ayaklanma düzenleyerek prensi Girit'i terk etmek zorunda bıraktı. Eski Yunan başbakanlarından Aléxandros Zafmis'in yüksek komiser olarak atanması üzerine özerk hükümete yeniden katıldı.

Bu sırada Yunanistan'da devrimci bir hareket başlatmış olan Yunanistan Genç Sübaylar Birliği adlı grup Venizélos'u Atina'ya çağırarak hareketin önderliğine geçmesini istedi. Birliği ve Kral Georgios'u ikna ederek anayasanın gözden geçirilmesini sağlayan Venizélos, Ağustos 1910'da yapılan seçimlerde Atina milletvekili olarak parlamentoya girdi. Ekimde başbakanlığa getirildikten hemen sonra kapsamlı bir reform programına girişti. Silahlı kuvvetleri yeniden düzenledi ve komşu Hristiyan devletlerle Balkan İttifakı'nın kurulmasına öncülük etti. Bunu izleyen Balkan Savaşları'nda (1912-13) Osmanlıların yarımadanın büyük bölümünden çıkarılmasında önemli rol oynadı. Böylece Makedonya'nın güney kesimi (Selanik ve hinterlandı), İpiros'un güneyi (Ioánnina Préveza ve Árta), Girit ve Ege Adalarını alan Yunanistan'ın toprakları ve nüfusu iki katına çıktı.

I. Dünya Savaşı başladığında Almanya'nın müttefiki Osmanlı Devleti'yle savaşa girmeyi savunan Venizélos, İttifak Devletleri'ne yakınlık duyan Kral Konstantinos'un düşüncesini değiştirmek için iki yıl uğraştı. Alman-Avusturya-Bulgar ordularının Yunan Makedonyası'nı istila etmesi (1916) üzerine kralla bağlarını kopararak Makedonya, Girit ve Ege Adalarında başlayan ayaklanmanın başına geçti. Selanik'te yeni bir Yunan hükümeti ve ordusu kurdu; Makedonya'ya çıkan Fransız-İngiliz birliklerinin müdahalesinin ardından da Konstantinos'u sürgüne yolladı (1917). Konstantinos'un ikinci oğlu Aleksandros'un krallığı ve Venizélos'un başbakanlığı altında yeniden birleşen Yunanistan, İtilaf Devletleri'nin safında savaşa girdi.

Savaşın bitiminde barış görüşmelerine katılmak üzere Paris'e giden Venizélos, Aralık 1918'de benimsediği *Megali Idea* (Büyük Düşünce) doğrultusunda yoğun bir diplo-

masi izlemeye başladı. Temmuz 1919'da Oniki Adanın Yunanistan'a verilmesi konusunda İtalyanlarla anlaşmaya vardı. Bulgaristan'la yapılan Neuilly (Kasım 1919) ve Osmanlı Devleti'yle yapılan Sèvres (Ağustos 1920) antlaşmalarına Yunanistan'a yeni topraklar kazandıracak hükümler koydurmayı başardı.

Eylül 1920'de Atina'ya döndüğünde, diplomatik alandaki zaferlerine karşın halk arasındaki hoşnutsuzluklar önemli ölçüde ypranmasına yol açmıştı. Bunun başlıca nedenleri Batı Anadolu'daki işgalin çıkmaza saplanması ve içeride uygulanan sıkıyönetimin tepkiler doğurmasıydı. Kasım 1920'deki seçimlerde Yunan halkı monarşi yanlısı partilerden oluşan koalisyonu başa getirdi. Ardından yapılan plebisitle Kral Konstantinos ülkeye geri çağırıldı. Venizélos seçim yenilgisinden sonra Yunanistan'dan ayrılarak Paris'e yerleşti.

Yunan ordusunun Anadolu'da uğradığı bozgunun ardından askeri bir ayaklanmayla Konstantinos tahttan indirilerek yerine büyük oğlu Georgios geçirildi. Ayrıca kralcı altı önder idam edildi. Türkiye'yle Lozan Antlaşması (1923) görüşmelerinde Yunan heyetine başkanlık eden Venizélos, birkaç ay sonra General Ioánnis Metaksas'ın önderliğindeki bir ayaklanmayla Georgios da sürgüne gönderilince, Yunanistan'a dönerek bir kez daha başbakan oldu. Ama monarşiyi yıkmak isteyen cumhuriyetçi önderlerle anlaşmazlığa düştüğünden gene ülkeden ayrıldı (1924). Cumhuriyet döneminde birbirini izleyen askeri darbelerin ardından Mart 1928'de Atina'ya dönerek yeniden Liberal Parti'nin başkanlığını üstlendi. İzleyen genel seçimde büyük bir çoğunluk sağlayarak, dört yıl başta kalan son kabinesini oluşturdu. Bu dönemde Yunanistan'ın Balkanlar'daki bütün komşularıyla ilişkilerini düzelterek barışçı bir dış politika izledi. Ekim 1930'da Ankara'yı ziyaret ederek bir dostluk anlaşması imzaladı ve iki ülke arasında yeni bir dönemin başlaması için çaba gösterdi. Ama 1930'ların başlarında Büyük Bunalım'ın etkisiyle ülke içindeki konumu sarsıldı.

Yenik kıktığı 1932'deki genel seçimden sonra da Liberal Parti başkanlığını sürdürdü. Mart 1935'te monarşinin yeniden kurulmasını önlemek için giriştiği ayaklanmanın bastırılması üzerine siyasi yaşamı sona erdi. Paris'e gitti ve orada öldü.

Venkataraman, Ramasvami (d. 4 Aralık 1910, Racamadam, Madras [bugün Tamil Nadu], Hindistan), 1987'de Hindistan cumhurbaşkanlığına seçilen Hintli avukat, siyaset ve devlet adamı.

Madras Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görerek 1935'te avukatlığa başladı. Hindistan'ın bağımsızlığı için yürütülen mücadelede yer aldığı için 1942'de İngiliz yönetimince hapse atıldı. 1944'te serbest bırakıldıktan sonra avukatlığa devam etti. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından 1950'de Kongre Partisi üyesi olarak Geçici Parlamento'ya seçildi. Daha sonra 1952-57 arasında ve 1977 sonrasında Halk Meclisi'nde (*Lok Sabha*) bulundu. Bu arada 1957-67 arasında Madras eyalet hükümetinde sanayi ve çalışma bakanı olarak görev yaptı. Halk Meclisi'ne girdiği ikinci dönemde merkezi hükümette maliye ve sanayi bakanı (1980-82) ve savunma bakanı (1982-84) olarak yer aldı. 1984-87 arasında cumhurbaşkanı yardımcılığı yaptıktan sonra Temmuz 1987'de büyük ölçüde törenselsel bir makam olan cumhurbaşkanlığına seçildi.

Venlo. Hollanda'nın güneydoğu kesiminde, Limburg ilinde (*provincie*) belediye

(*gemeente*). Almanya sınırının yakınlarında, Maas (Meuse) Irmağı üzerinde yer alır. 1343'te berat verilen Venlo, 1364'te Hansa Birliği'ne katıldı. Bir ortaçağ kalesi ve ticaret merkezi olarak gelişti. Günümüzde bir sera merkezidir; üretilen sebzeler Ren Bölgesi'ne ihraç edilir. Ayrıca ampul, optik aletler ve ağaç ürünleri üretilir. Ortaçağdan kalma önemli yapılar arasında St. Martin Kilisesi ve belediye sarayı vardır. Nüfus (1987 tah.) 63.598.

Vennberg, Karl (Gunnar) (d. 11 Nisan 1910, Blädinge, İsveç). 1940'larda İsveç şiirini önemli ölçüde etkilemiş şair ve eleştirmen.

Stockholm'de bir lisede Norveç dili öğretmeni idi. Bu arada edebi incelemeler ve eleştirel denemeler yazdı. 1947'de Erik Lindegren'le birlikte hazırladığı *40-talsryrk* (1940'ların Şiiri) adlı antolojiyle, İsveç şiirinde köklü bir değişime öncülük etti. Çağının aldanışını ve kişinin kendi kendini aldatmasını ele aldığı *Halmfackla* (1944; Samandan Meşale) ve *Tideräkning* (1945; Gün Sayma), Lindegren'in şiirleriyle birlikte dönemin en önemli yapıtları sayılır. *Gatukorsning* (1952; Kesişme Noktası) ve *Synfalt* (1954; Bakış Açıları) gibi sonraki kitaplarında Vennberg, kendini kararlı bir inançsız ve bu yüzden de yalnızlığa mahkûm biri olarak görür. Toplu şiirleri ilk kez 1963'te *Dikter, 1944-1960* (Şiirler, 1944-1960) adıyla yayımlanmıştır. *Sju ord på tunnelbanan* (1971; Metroda Yedi Sözcük) ve *Vägen till Spånga Folkan* ise (1976; Spanga Halk Evine Giden Yol), hayal kırıklığı ve yaşlanma üzerine düşünceler içerir.

Venrorononlar, İrokua dillerinden birini konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. Bugün ABD'nin New York eyaletinin bulunduğu topraklarda yaşarlardı. "Yüzen tortu yerinin insanı" anlamına Venroronon adını büyük olasılıkla, Cuba çevresinde bulunan petrol kaynağından almışlardı. Petrolün çeşitli hastalıklara iyi geldiğine inanan Venrorononlar, öteki İrokua kabileleri gibi yan yerleşik bir yaşam sürer, mısır yetiştirir, avcılık ve balıkçılık yaparlardı. Her Venroronon topluluğunun başında bir şef ile bir yaşlılar konseyi bulunurdu.

Ventidius, Publius (d. İÖ 90'dan önce, Asculum, Picenum - ö. İÖ 38'den hemen sonra), Romalı komutan ve devlet adamı.

İtalyk Savaşı'nda (İÖ 90-89) Roma karşıtı cepheye yer alan Asculum'un ele geçirilmesi sırasında Pompeius Strabo'nun kuvvetlerine tutsak düştü. Roma'ya götürüldükten kısa bir süre sonra serbest bırakıldı ve uzun yıllar orduya mal satan bir tüccar olarak geçimini sağladı. Daha sonra Romalı yazarların kendisinden alaycı bir ifadeyle "katırcı" (*mulio*) olarak söz etmesi buradan gelir. Sonunda yeteneklerinin farkına varan Julius Caesar'ın yakın çevresine girerek yükselmeye başladı. Pompeius'la giriştiği iç savaşta (İÖ 49-46) Caesar'a yardımcı oldu ve onun desteğiyle *praetor*'luğa (yüksek yönetici) getirildi. Caesar'ın öldürülmesini (İÖ 44) izleyen iktidar mücadelesi sırasında, Marcus Antonius'un yanında yer aldı. Mutina'daki yenilgiden sonra, kuvvetleriyle birlikte Marcus Antonius'a katılarak onun durumu lehine çevirmesinde önemli rol oynadı. Bu hizmetinin karşılığında konsüllüğe seçilmesini sağlayan Antonius tarafından Partları Anadolu ve Suriye'den kovmakla görevlendirildi. İÖ 39'da "Kilikya Kapıları" (bugün Gülek Boğazı) ve Ama-

Venizélos
The Bettmann Archive

nos Dağlarında, İÖ 38'de Gindarus Dağında Partları yenilgiye uğrattı. Roma'daki zafer kutlamasından hemen sonra öldü.

Ventöse Kararları, Fransız Devrimi sırasında, devrim düşmanlarının mülklerine el konarak yoksul yurtseverlere dağıtılmasını sağlayan yasalar. Bazı tarihçilerce devrimin getirdiği toplumsal demokrasinin en radikal ifadesi olarak kabul edilen bu yasalar, Kamu Güvenliği Komitesi üyelerinden Louis de Saint-Just'un önergesi üzerine Konvansiyon tarafından II. Yıl'da, 8-13 Ventöse'de (26 Şubat-3 Mart 1794) çıkarıldı. Yönetimin halk sınıflarının desteğini kazanmak için başvurduğu bir siyasal önlem olmasına karşın, halkın en acil gereksinimi olan yiyecek sorununa çözüm getiremediğinden amacına ulaşamadı. Hiçbir zaman yürürlüğe konmayan Ventöse Kararları, Robespierre'in devrildiği Thermidor Ayaklanması'ndan (27 Temmuz 1794) sonra bütünüyle rafa kaldırıldı.

Ventris, Michael (George Francis) (d. 12 Temmuz 1922, Wheathampstead, Hertfordshire - ö. 6 Eylül 1956, Hatfield, Hertfordshire, İngiltere), İngiliz mimar ve şifrebilimci. Minos uygarlığına özgü Lineer B yazısını çözmüş ve bu yazıyla yazılan dilin Yunancanın bilinen en eski biçimi (kabaca Homeros destanları döneminde [İÖ 1500-1200] kullanılan Yunanca) olduğunu ortaya koymuştur.

Klasik yapıtlara duyduğu ilginin etkisiyle küçük yaşta Eski Yunanca ve Latince öğrendi. On dört yaşına geldiğinde yetenekli bir şifre uzmanı olmuştu. 1936'da ünlü arkeolog Sir Arthur Evans'ın, Girit'te Knossos'ta bulduğu (y. 1900) piktografik (resimsel) Lineer B yazısı üzerine bir konferansını dinledi; dilbilimci ve arkeologların yazıyı çözmekte zorlandıklarını öğrendi. Başka yazılara pek az benzeyen bu ilginç yazıyı çözme hevesi böylece başlamış oldu.

On sekiz yaşında *American Journal of Archeology* dergisinde bir yazı yayımlayan Ventris, Lineer B'nin gene tam olarak çözülememiş Etrüsk diliyle ilişkisi olabileceğini savundu. Lineer B'yi çözmek için giriştiği araştırmalarda temel olarak istatistik yöntemlerinden yararlandı; heceleri belirten işaretleri tarayarak bunları çeşitli biçimlerde yan yana getirmeyi denedi. 1939'da Yunanistan anakarasında ortaya çıkarılan, Lineer B'ye çok benzer bir yazıyla yazılmış bazı metinlerin yayımlanmasından (1951) sonra çalışmaları hız kazandı. Haziran 1952'de British Broadcasting Corporation'ın (BBC) bir radyo yayınında araştırmalarının sonuçlarını açıklayarak Lineer B'nin Yunancanın çok eski bir biçimi olduğunu ileri sürdü. Daha sonra Cambridge Üniversitesi'nden dilbilimci John Chadwick ile birlikte çalışmaya başladı. İkisi bu kurumu destekleyen önemli kanıtlar topladılar. 1953'te ünlü makaleleri "Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives" (Miken Arşivlerinde Yunan Lehçesi İçin Kanıtlar) yayımladılar. Gene ortak ürünleri olan *Documents in Mycenaean Greek* (1956, gözden geçirilmiş baskısı 1973; Miken Yunancası Belgeleri) Ventris'in bir trafik kazasında ölmesinden birkaç hafta sonra basıldı. Ventris'in ölümünden sonra Chadwick çalışmalarını sürdürerek *The Decipherment of Linear B*'yi (1958, 2. bas. 1968; Lineer B'nin Çözülmesi) yayımladı.

Ventspils, Almanca WINDAU, eskiden (1721-1918) VINDAVA. Letonya'da liman kenti Baltık Denizi kıyısında, Venta Ir-

mağının ağzında yer alır. Bugünkü kentin bulunduğu yerde İÖ 2. binyılda bir yerleşme bulunuyordu. İS 10. yüzyılda, yöreye bir Slav halkı olan Vendler yerleştiler. Töton Şövalyeleri 1242'de kentte bir kale inşa ettiler. 1378'de yerleşime kent statüsü verildi. Ventspils günümüzde ülkenin önde gelen petrol ve kimya maddeleri ihrac limanlarından biridir. Volga-Ural petrol alanından çıkarılan petrol borularla kente taşınır. Kentte bir balıkçılık filosu ve büyük bir balık konserve fabrikası vardır. Nüfus (1987 tah.) 52.000.

Ventura, eskiden SAN BUENAVENTURA. ABD'de, California eyaletindeki Ventura ilinin (county) merkezi (1873) kent. Büyük Okyanus kıyısında Santa Barbara Kanalına egemen bir konumda yer alır. Junipero Serra 1782'de kurduğu dokuzuncu ve son misyonerlik olan San Buenaventura Misyonerliği'ni kentte oluşturdu. Kent limon üretimine dayalı bir tarım merkezi olarak gelişti; daha sonra petrol üretimi, turizm ve çeşitli imalat dalları önem kazandı. 1866'da kasaba, 1906'da kent tüzel kimliği kazanan kentte 1925'te Ventura College kuruldu. Nüfus (1990) kent, 92.575; Oxnard-Ventura metropoliten alanı, 669.016.

Ventura, Lino, asıl adı LINO BORRINI (d. 14 Temmuz 1919, Parma, İtalya - ö. 22 Ekim 1987, Paris, Fransa), karakter rolleriyle ün kazanmış İtalyan asıllı Fransız sinema oyuncusu.

Sekiz yaşındayken ailesiyle birlikte Fransa'ya giderek Paris'e yerleşti. Ortaöğreni-

Lino Ventura
ABC Ajansı

mini yarıda bıraktı ve tamirci çıraklığından başlayarak çeşitli işlerde çalıştı. Profesyonel boksör olarak ringe çıktı. 1954'te Jacques Becker'in yönettiği *Touchez pas au grisbi*'ye (*Haracima Dokunmayın*) sinema oyunculuğuna başladı. İri çüssesi ve sert görünümüyle kısa sürede karakter rollerinin, özellikle de gangster filmlerinin aranan oyuncusu oldu. Önemli filmleri arasında *Ascenseur pour l'échafaud* (1957; *İdamı Selvası / Ölüm Asansörü*), *Un Taxi pour Tobrouk* (1961; *Tobruk'a Bir Taksi*), *Cent mille Dollars au soleil* (1963; *Güneşte Yüz Bin Dolar*), *Le Deuxième souffle* (1966; *İkinci Soluk*), *Le Clan des Siciliens* (1969; *Sicilyalılar Çetesini*), *L'Armée des ombres* (1969; *Gölgele Ordusu*), *Dernier domicile connu* (1970; *Son Sahit*), *La Bonne année* (1973; *Yeni Yıl*), *La Gifle* (1974; *Tokat*), *La Cage* (1975; *Kafes*), *Cadaveri eccellenti* (1976; *Muhşem Cesetler*), *L'Homme en colère* (1979; *Kızgın Adam*), *Garde à vue* (1981; *Korkunç Şüpheler*), *Les Misérables* (1982; *Sefiller*) sayılabilir.

Venturi, Robert (Charles) (d. 25 Haziran 1925, Philadelphia), özgün yapıları ve makaleleriyle 20. yüzyıl Amerikan mimarlığındaki işlevselcilik(*) anlayışına karşı bir seçenek oluşturan ABD'li mimar. Mimarlıktaki yenilikçi öğeleri zekice buluşlarla

savunmuş, Mies van der Rohe'nin ünlü "Az çoktur!" özdeyişine karşı "Az sıkıcıdır!" özdeyişini bulmuştur.

1947-50 arasında Princeton Üniversitesi Mimarlık Okulu'nda öğrenim gördü. Yapılarda dekoratif eğilime ağırlık veren Beaux-Arts (Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu) geleneğinin son temsilcilerinden Jean Labatut'nun öğrencisi oldu. 1954-56 arasında Roma'daki Amerikan Akademisi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra ABD'de Oscar Stonorov, Eero Saarinen ve Louis I. Kahn'ın bürolarında tasarımcı olarak çalıştı. 1957'den 1965'e değin Pennsylvania Mimarlık Okulu'nun öğretim kadrosunda yer aldı. Roma'daki Amerikan Akademisi'nde konuk mimar (1966) ve mütevelli heyet üyesi (1966-71) olarak bulundu. 1977'de Princeton Üniversitesi Mimarlık ve Kentsel Tasarımlar Okulu'nda danışma kurulu üyeliği yaptı.

Complexity and Contradiction in Architecture (1966; *Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki*, 1991) adlı yapıtında mimarlık felsefesini ortaya koyan Venturi, mimarın tasarıma eklektik bir biçimde yaklaşmasını ve çok yönlü etkilere açık olması gerektiğini ileri sürdü. Uluslararası Üslup anlayışının katı biçimselciliğine karşı çıkarak yalınlık ve dolaysızlığa karşı belirsizlik ve iki anlamlılığını savundu. Hem bu bildiriyle, hem de daha sonra yayımladığı *Learning from Las Vegas*'la (1972, karısı Denise Scott Brown ve Steven Izenour ile birlikte; *Las Vegas'ın Öğrettikleri*) genç mimarlar üzerinde büyük bir etki yarattı.

Venturi kuramsal bildirilerindeki iğneleyici mizah havasını yapılarının birçoğuna da yansıtmıştır. Alışveriş merkezi gibi tümüyle işlevsel yapılarında bile "ciddi" mimarların kullanmaktan kaçındığı malzeme ve görsel simgeleri (örn. alüminyum kaplamalar, dokulu tuğlalar, reklam panoları ve televizyon antenleri) bir araya getirmiştir. 1970'lerin sonlarıyla 1980'lerde, post-modernizm denen eklektik hareketin başını çeken Venturi çalışmalarının çoğunda tarihsel örneklerden yararlanmıştır.

Başlıca yapıtları arasında Purchase'deki New York Eyalet Üniversitesi'nin Beşeri Bilimler Öğrenim Yapısı (1973) ve Philadelphia'daki Ulusal Tarihsel Bağımsızlık Parkı'nda Benjamin Franklin'in yaşadığı yeri belirtmek için yaptığı ev biçimindeki çelik bir strüktür olan Franklin Avlusu (1976) sayılabilir.

venturi borusu, genellikle akışkanların akış hızlarının ölçülmesinde, bazı uygulamalarda da pompa olarak kullanılan ve belirli bir boğaz noktasına kadar daralanan daha sonra da genişleyen kesitli (lüleye benzer biçimde) kısa boru.

İtalyan fizikçi Giovanni Battista Venturi (1746-1822) daralanan kanalların akışkan akışı üzerindeki etkisini gözlemleyerek ortasında dar bir boğaz kesiti bulunan bir alet tasarımı yaptı. Sonradan venturi borusu olarak adlandırılan bu alette, ağız bölümünden boruya giren akışkanın boğaz kesitine yaklaştıkça hızı artar, basıncı azalır. Venturi etkisi olarak anılan bu ilkedeki pek çok uygulamada yararlanılır. Örneğin, bir otomobil motorunun karbüratöründe hava bir venturi kanalında akarken, benzin buharı basıncı düşmesinden yararlanılarak boğaz kesitinden bu kanala emilir.

Borunun giriş kesiti ile boğaz kesitindeki statik basınçların farkından yararlanılarak akış hızı belirlenebilir. Ayrıca bak. Bernoulli teoremi.

Venus, Eski Roma'da ekili alanlar ve bahçeler tanrıçası. Sonradan Yunanlıların

Aşk ve Güzellik Tanrıçası Aphrodite ile özdeşleştirilmiştir.

Varro'nun (İÖ 116-27) yapıtlarında da görüldüğü gibi, Roma'nın ilk dönemlerinde henüz Venüs kültü ortaya çıkmamıştı. Eski takvimde Venüs'e adanmış hiçbir şenliğe rastlanmaması ve Venüs'ün *flamen*'inin (kendini tek bir tanrıya adanmış rahip) olmaması da bunu doğrulamaktadır. Buna karşılık Latinler arasında Venüs kültü çok eski bir geçmişe dayanıyordu. Biri Lavinium'da, öteki Latin kentleri şenliklerinin düzenlendiği Ardea'da olmak üzere en az iki tapınağı bulunan bu tanrıçaya tapınma zamanla Ardea'dan Roma'ya da geçti.

Venüs'ün Aphrodite gibi önemli bir tanrıçayla nasıl ve ne zaman özdeşleştirildiği bilinmemektedir. Ama bu özdeşleşmenin çok eskiye dayandığı kesindir. Roma'daki Venüs tapınaklarından birinin, Jüpiter için düzenlenen Vinalia Rustica şenliğinde (19 Ağustos) açılmış olması da bunu göstermektedir. Jüpiter ile Venüs baba kız olarak Yunan tanrıları Zeus ve Aphrodite ile özdeşleştirilince, Venüs aynı zamanda Dione'nin kızı, Vulcanus'un karısı ve Cupido'nun annesi olarak kabul edildi. Hem tanrılar, hem de ölümlülerle girdiği gönül ilişkilerini ve romantik oyunlarını anlatan efsanelere bağlı olarak, olumlu ve olumsuz yönleriyle kadınsı özellikleri temsil etmeye başladı. Daha sonra Venus Verticordia olarak, kadınların iffetini koruyucu bir rol üstlendi. Ama Yunan tanrıçasıyla özdeşleştirilmesinin en önemli nedeni, ünlü Erycina (Eryx) Venüsü kültünün Roma'da kabul edilmesiyle

di. Doğu'da tapınılan bir ana tanrıçasının Aphrodite'yle özdeşleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan Erycina Venüsü kültünün Roma'ya gelişi, II. Pön (Kartaca) Savaşı'na (İÖ 218-201) rastlar. İÖ 215'te Capitolium (Capitolino) Tepesinde, İÖ 181'de de Collina Kapısı'nın dışında Erycina Venüsü için iki tapınak yapıldı. İkinci tapınak Eryx'teki (bugün Erice, Sicilya) benzer bir gelişim gösterdi ve Romalı fahişelerin tapınma yeri durumuna geldi. Kurulduğu tarih olan 23 Nisan da *dies meretricum* (fahişeler günü) adını aldı.

Venüs-Aphrodite kültü, Julius Caesar'ın ailesi *gens Iulia*'nın siyasal hırsları sonucunda giderek önem kazandı. Aile, Eryx'teki tapınağın ve bazı efsanelere göre Roma kentinin kurucusu olan Alneias'ın oğlu Iulus'un soyundan geldiğini öne sürüyordu. Homeros zamanından başlayarak Aineias, Aphrodite'nin oğlu olarak kabul edilmisti. Böylece Iulius ailesi, tanrı soyundan gelmiş oluyordu. Başka yöneticiler de benzer biçimde soylarını tanrıçaya dayandırmaya çalıştılar. Bunlardan biri olan Gnaeus Pompeius, Venüs için *Victrix* (Zafer Getiren) adıyla bir tapınak yaptırdı (İÖ 55). Caesar'ın tapınağı (İÖ 46) ise Venus Genetrix'e adanmıştı. Dolayısıyla Neron'un ölümüne (İS 68) değin tanrıça, daha çok Genetrix (Doğurgan Ana) nitelemesiyle anıldı. Iulio-Claudius soyunun tükenmesine karşın süren Venüs kültü, imparatorlar arasında bile önemini korudu. Hadrianus 135'te Roma'da yeni bir Venüs tapınağı yaptırdı.

İtalya'nın yerli tanrıçalarından olan Venüs'ün, kendine özgü mitleri yoktu; dolayısıyla Aphrodite'ninkileri aldı ve onun aracılığıyla birçok yabancı tanrıçayla özdeşleşti. Bu gelişmenin belki de en dikkate değer sonucu, Venüs gezegeninin onun adını almasıydı. Gezegen önceleri Babil tanrıçası İhtar'ın, sonra da Aphrodite'nin yıldızıydı. Aşk ve kadın güzelliğiyle ilişkilendirilmesi nedeniyle Venüs güzel sanatların da gözde konularından biri olmuştur. Onu konu alan en ünlü yapıtlar arasında "Milo Venüsü" (Melos Aphrodite'si) adıyla bilinen heykel (İÖ y. 150) ve Sandro Botticelli'nin "Venüs'ün Doğuşu" (y. 1485) tablosu sayılabilir.

Venüs, AKŞAM YILDIZI, ÇOBAN YILDIZI ya da ÇULPAN olarak da bilinir, Güneş sisteminde, Güneş'e olan uzaklığı bakımından ikinci sırada yer alan gezegen. Adını aşk ve güzellik tanrıçasından alan Venüs, geceleri gökyüzünde görülen Ay'dan sonraki en parlak doğal gök cisimidir. Yörünge dolanımı sırasında iç (alt) kavuşum noktasında, yani Yer ile Güneş'in arasına girdiğinde, Yer'e bütün öbür gezegenlerden daha yakın bir konuma gelir (yaklaşık 42 milyon km).

Venüs Güneş'in çevresinde, ondan ortalama 107.500.000 km uzaklıktaki hemen hemen dairesel bir yörüngede dolanır. Bu dolanımı sırasında, Ay'ınkine benzer evrelerden geçer. Bir tam dolanımını 225 günde tamamlar, ama evrelerinin bir tam çevrimi 584 gün sürer.

Venüs, boyutları ve kütlesi bakımından neredeyse Yer'in ikizidir. Çapı yaklaşık 12.103 km (Yer'inki 12.756 km), kütlesi ise Yer'ininkinin yaklaşık 0,81 katıdır.

Ama öbür bakımlardan Yer ile Venüs oldukça farklı iki gezegendir. Venüs, temel olarak derişik sülfürik asit damlacıklarından oluşan, 35 km kalınlığındaki bir bulut katmanıyla çevrilidir. Gezegenin yüzeyinden 45 km yükseklikte başlayan bu katmanın altında, hem tanecik hem de sıvı damlacıklar halinde birbirine karışmış, yoğun kükürt dioksit ve kükürt bulutları yer alır. Çeşitli ABD ve SSCB sondaları bu

bölgede şimşek olayları saptamıştır. Bu tür elektrik boşalmalarının nedeni henüz anlaşılamamış olmakla birlikte, bu olguların fırtına ya da Yer atmosferinde görülen benzeri hava tedirginliklerinden çok kimyasal etkinliklerden kaynaklandığı sanılmaktadır.

Venüs atmosferinin bileşimi, Yer atmosferinkinden oldukça farklıdır. Uzay araçlarıyla gerçekleştirilen ölçümlere göre, atmosferinin yüzde 96 kadarlık bir bölümü karbon dioksitten oluşmaktadır; atmosferin çok yoğun olmasına da olasılıkla bu olgu yol açmaktadır. Atmosferin öbür bileşenleri ise yüzde 15 oranında azot ve az miktarlarda da su buharı, argon, oksijen, neon ve kükürt dioksittir. Yoğun atmosfer ve gezegeni çevreleyen kalın bulut örtüsü, gelen Güneş enerjisini öylesine tutar ki, Venüs'ün yüzey sıcaklığı yaklaşık 475°C'ye ulaşır; bu, Güneş sistemindeki gezegenler arasında en yüksek yüzey sıcaklığıdır. Yüzey basıncı da yaklaşık 94 atmosfer gibi yüksek bir düzeydedir.

SSCB'nin fırlattığı Venera gezegen sondalarının 1970'ler ve 1980'lerde Yer'e gönderdiği yakın plan fotoğraflardan, gezegenin yüzeyinin kocataş iriliğinde kayalarla kaplı düzlüklerden oluştuğu anlaşılmıştır. "Venera 13" ve "Venera 14" ünlüğü yüzey bileşimleri, Yer'de bulunan bazaltlara benzer sonuçlar vermiştir. Ayrıca, ABD'li bilim adamları radar yardımıyla Venüs'ün yüzey haritasını çıkarmışlar ve bu haritadan gezegenin üzerinde çeşitli yüzey şekillerinin bulunduğu anlaşılmıştır; örneğin, göktaş çarpmaları sonucunda oluşmuş krater izlerine benzeyen büyük dairesel yapılar, uzun çukurluklar ya da kanyonlar, kalkan yanardağlar ve dağlar kaydedilmiştir. Ünlü İngiliz fizikçi Maxwell'in adı verilen en yüksek dağ, gezegenin ortalama yüzeyinden 11 bin m yüksektedir. Bu dağın volkanik kökenli olduğu ve gezegende halen yanardağ etkinliklerinin sürdüğüne dolaylı bir kanıt oluşturduğu düşünülmektedir. Bir bütün olarak Venüs'ün topoğrafyası, gezegende Yer'dekine benzer bir levha tektoniği etkinliğinin bulunmadığına işaret etmektedir, ama veriler henüz yetersiz olduğundan bu kesin bir sonuç olarak kabul edilemez.

Öbür gezegenlerin çoğunun tersine Venüs eksenini çevresinde ters yönde (doğudan batıya doğru) döner ve bir tam dönüşünü 243 günde tamamlar. Eksenini, Güneş çevresindeki dolanım düzlemine 3° yatıktır. Bu olgular, gezegenin üzerindeki mevsimsel değişimlerin çok belirsiz olduğuna işaret eder ve henüz bu tür bir değişim gözlemlenmemiştir. Venüs'ün yüzey sıcaklığının çok yüksek ve dönme hızının çok yavaş olması nedeniyle gezegenin atmosferindeki hava dolaşımının, tropiklerde yükselen hava kütlelerinin ağır ağır kutuplara doğru göçüyor ve burada tekrar alçalıyor biçiminde olmasını gerektirir. Bu son derece basit dolaşım düzeni, çevresinde hızla dönmekte olan Yer'de hiçbir biçimde geçerli olamazdı. Ama gene de Venüs atmosferinde, özellikle kutup bölgelerinde, yoğun dalga düzenleri biçiminde gelişen bazı düzensizliklere rastlanır. Ayrıca, atmosferin dönme hızı, yüzeyden üst atmosfere doğru çıkıldıkça artar. Bunun sonucunda bulutlardaki bazı fiziksel özellikler, ekvator hattı boyunca her dört günde bir gezegenin çevresinde dolanır. Bu özellikler arasında Yer'den en belirgin gözlemlenen, yan yatmış dev bir "Y" harfine benzeyen, gezegen ölçeğindeki dalga kombinasyonudur. Kutupların üzerinden geçen bir yörüngede dolanan bir uzay aracı, kuzey

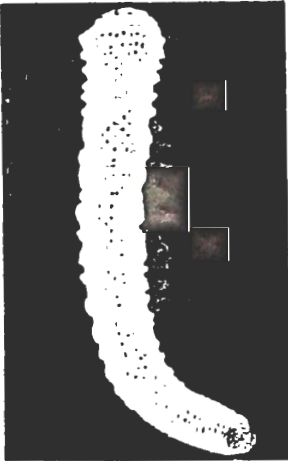
"Milo Venüsü", mermer heykel, İÖ y. 150; Louvre Müzesi, Paris
J. E. Bulaz

kutbunu bulut tavanı düzeyinde çevreleyen çok soğuk bir halka yapısı ve bunun içinde dönen iki ayrı sıcak yapı saptamıştır.

Venüs heykelcikleri, taş, kil ya da mamut dışından yapılmış, dünyadaki en eski kadın figürleri. Oldukça stilize edilmiş olan bu figürler çıplak, çoğu da şişmandır. Genellikle saçlar, yüz çizgileri, el ve ayaklar belirtilmemiş, ama göğüsler ve kalçalar abartılı biçimde gösterilmiştir. Venüs heykelcikleri doğuda Rusya'dan batıda Pireneler'e kadar yayılan geniş bir alanda, Üst Paleolitik Çağa ait Gravettien ve Üst Perigordien kültürlerine ait merkezlerde ele geçmiştir.

Venüs kemeri (*Velamen veneris* ya da *Cestum veneris*), *Ctenophora* (ktenoforlar) filumunun *Cestida* takımından şerit biçimli deniz omurgasızları türü. Akdeniz'de yaşayan bu tür saydam ve menekşe rengi gövdesiyle dikkat çeker. Uzunluğu 1 m dolayında, genişliği yaklaşık 5 cm'dir. İyi gelişmiş kaslı yapısı sayesinde suda dalgalanarak yüzer.

Venüs sepeti, *Hyalospongiae* (silisli cam-süngerleri) sınıfının *Euplectella* cinsinden süngerlerin ortak adı. Özellikle *E. aspergillum* türü için kullanılan Venüs sepeti adı bu süngerin beyaz ve çok zarif geometrik bir ağ oluşturan iskelet yapısından kaynaklanır.

Venüs sepeti (*Euplectella*)
E. R. Dagginger—EB Inc

Canlı olanların iskeleti ince bir hücre katmanıyla örtülüdür.

E. aspergillum Filipinler'e yakın suların sınırlı bir bölümünde bulunur. Benzer türlerle ise Japonya yakınlarında, Büyük Okyanusun batısındaki öbür bölgelerde ve Hint Okyanusunda rastlanmaktadır.

Yaklaşık 25 cm uzunluğunda kıvrık bir tüp biçiminde olan "sepet" dar tabanındaki lif tutamıyla dibe bağlıdır. *Euplectella* üyeleri organik artıkları ve çok küçük canlıları vücut duvarlarındaki sayısız gözenekten iç boşluğa çekerek beslenir. Venüs sepetinin Japonya'da ölümsüz aşkın simgesi sayılan iskeleti aynı zamanda değerli bir süs eşyasıdır.

venüsçarığı, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, çarık biçimini andıran çiçekleriyle öbür türlerden ayrırt edilen çeşitli orkidelerle verilen ad. Bunların en iyi tanınanlarından biri, ılıman ve astropik bölgelere özgü 50 kadar tür içeren *Cypripedium* cinsidir. Üyelerinin çoğu 30-60 cm boyundadır ve bir ya da iki tane çiçek açar. *Cypripedium calceolus* sarı, *C. acaule* ise pembe çiçekli türlerdir.

Amerika'nın tropik kesimlerinde yabani olarak yetişen *Phragmipedium* cinsi 12 kadar türü içerir. İnce yapraklarıyla dikkati çeken bu türler yaklaşık 90 cm uzunluktaki bir sapın üstünde 1-6 çiçek taşır. Gene Amerika'nın tropik bölgelerine özgü bir cins olan *Selenipedium*'ün (üç tür) üyeleri ise 4,5 m'ye kadar boylanabilen iri bitkilerdir. Çiçekler bitkinin tepesinde başaksı kümeler oluşturur. Yaklaşık 50 türü kapsayan Asya'ya özgü *Paphiopedilum* cinsi ise derimsi bir yapıya sahip lekeli, yeşilimsi yapraklar ve çok çeşitli tonlardaki iri mumsu çiçekleriyle tanınır. Alımlı çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilen bu türlerin pek çok çeşidi geliştirilmiştir.

venüssaçı bak. baldıncara

Venyukovia, *Therapsida* takımından soyu tükenmiş sürüngenler cinsi. Fosillerine Avrupa'nın doğu kesimlerindeki Orta Permien Dönem çökellerinde rastlanır (Permien Dönem y. 280-220 milyon yıl önce). Otçul olan ve ilkel diş yapısıyla dikkat çeken bu cins üyelerinin *Therapsida* takımının önemli bir grubunu oluşturan *Dicynodon* cinsi ve akrabalarının atası olduğu sanılmaktadır. Ama bu evrim çizgisi daha gelişmiş canlı gruplarını ortaya çıkaramamıştır.

Veracruz, Meksika'nın ortadoğu kesiminde eyalet. Meksika Körfezi kıyısında 690 km boyunca uzanan eyaletin dar ve uzun bir yapısı vardır; genişliği ortalama 88 km'dir. Yüzölçümü 71.699 km², yönetim merkezi Jalapa'dır. İç kesimlerde arazi yükselerek verimli vadilerle yarılmış bir plato oluşur; vadiler sık tropik yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Meksika'nın en yüksek doruğu olan Citlaltépetl (Orizaba; 5.610 m) bu platoda yer alır. Eyalet topraklarından 40'ı aşkın ırmak geçer.

Veracruz'da Kolomb öncesi Olmek, Totonako ve Huastek uygarlıklarına ait zengin arkeolojik kalıntılar vardır. Kıyı bölgesinin bir bölümünü 1518'de Juan de Grijalva keşfetmiş, ama karaya çıkan ilk Avrupalı Hernán Cortés olmuştur (1519). Veracruz 1824'te eyalet yapılmıştır.

Papaloapan Irmağı havzasında 1947'de geniş ölçekli bir tarımsal ıslah projesi yürürlüğe kondu. Hidroelektrik enerji üretimi, sulama ve taşkın denetimi amacıyla barajlar inşa edildikten sonra modern tarım yöntemleri uygulamaya kondu.

Eyalet ekonomisi imalat, ticaret ve tarıma dayanır. Yetiştirilen ürünlerin çeşidi yüksekliğe göre değişir. Eyaletin kuzey ve güney ucunda petrol çıkarılıp işlenir. Veracruz, madencilikte ülkenin ikinci büyük eyaletidir. Meksika petrol yataklarının yarısı, arıtma tesislerinin de üçte biri Veracruz'dadır. Eyaletin kırsal kesiminde iç tüketime yönelik olarak sığır yetiştirilir ve dericilik yapılır. Başlıca orman ürünleri kauçuk, sütsü özsuğu çiklet hammaddesi olarak kullanılan *Achras zapota*, orkide ve şifalı otlardır. Eyalette şeker, içki damıtma, kimyasal madde, metal işleme ve dokuma fabrikaları vardır. Meksika Körfezinde sürdürülen balıkçılık ve balık konservecilği ülke ekonomisinde önemli yere sahiptir. Ulaşım olanakları özellikle güneyde gelişmiştir. Büyük kara ve demir yolu hatları, hareketli bir liman kenti olan Veracruz ile Jalapa'yı başkent Mexico'ya bağlar. Öteki karayolları doğuya yönelerek Yucatán Yarımadasına ulaşır. Büyük kentlerde havalimanı vardır. Nüfus (1990) 6.228.239.

Veracruz, tam adı VERACRUZ LLAVE, Meksika'nın ortadoğu kesimindeki Veracruz eyaletinde liman kenti. Meksika Körfezi kıyısında, sıcak, alçak ve kıraç bir kıyı bölgesinde, deniz düzeyinden 15 m yükseklikte yer alır. Hernán Cortés tarafından 1519'da La Villa Rica de la Veracruz (Gerçek Haç'ın Zengin Kasabası) adıyla kuruldu. Meksika'daki ilk belediye olan yerleşim, elverişsiz doğa koşulları nedeniyle iki kez terk edildi. Bugünkü kentin kuruluşu 1599'a dayanır.

Veracruz'da Hükümet Binası ve Meydanı, Meksika Jane Latta

Veracruz'da Hükümet Binası ve Meydanı, Meksika Jane Latta

Sömürge döneminde, Meksika ile İspanya arasındaki önemli bağlantı noktası olan Veracruz, bu konumu nedeniyle hızla gelişip zenginleşti. Bu dönemde önce devlete bağlı korsanların, ardından da Fransız ve ABD kuvvetlerinin saldırılarına uğrayıp ele geçirildi. Meksika'nın 1821'de bağımsızlığını kazanmasından sonra, çeşitli devrim hükümetleri arasında el değiştirdi. Bugünkü adını, 1857-60 arasında eyalet valisi olan General Ignacio de la Llave'den aldı. 1857 ve 1917 anayasaları Veracruz'da ilan edildi. Veracruz günümüzde Meksika'nın en önemli limanlarından biri ve körfez kıyısı ile iç kesimlerdeki plato bölgesi arasında bir ulaşım merkezidir. Başlıca yükseköğretim kurumu Veracruz Bölge Teknik Enstitüsü'dür (1957). Nüfus (1980) 284.822.

Veracruz olayı, Meksika Devrimi sırasında, ülkenin doğu kıyısındaki en büyük liman kenti Veracruz'un ABD kuvvetleri tarafından işgali (21 Nisan - 14 Kasım 1914).

9 Nisan 1914'te Tampico limanına demir atan Amerikan "Dolphin" gemisinin yasak bölgede karaya çıkan mürettebatı tutuklandı ve birbuçuk saat gözaltında tutuldu. Buna karşılık ABD başkanı Woodrow Wilson 21 pare top atışıyla ABD bayrağını selamlayarak özür dilenmesini istedi. Meksika cumhurbaşkanı Victoriano Huerta bu isteği reddedince Wilson Meksika Körfezi'ne bir filo gönderdi.

Alman ticaret gemisi "Ypiranga"nın silah yüklü olarak Veracruz'a doğru yola çıktığı haberinin alınması üzerine Wilson limanın işgal edilmesini emretti. Meksika kuvvetleri 200 ölü vermelerine karşın işgalci ABD Deniz Piyadeleri'ni durduramadılar. Hem Huerta hem de rakibi Venustiano Carranza işgale şiddetle karşı çıktı. "Ypiranga" gemisindeki silahların yerine ulaşmasına karşın işgal Huerta'yı gereksindiği silah ve cephaneden yoksun bıraktı. Ama ABD Huerta'nın karşıtlarının cephane ikmaline göz yumdu. Temmuz 1914'te Carranza önderliğindeki güçler hükümeti devirmeyi başardı. Huerta sürgüne yollandı. ABD askerleri de 14 Kasım'da geri çekildi.

Veraguas, Panama'nın batı kesiminde il. Kuzeyde Mosquito Körfezi, güneyde de Büyük Okyanusla sınırlanır. 1719'da oluşturulan il başlangıçta Panama'nın batı kesiminde

minin tamamını kapsıyordu; günümüzde yüzölçümü 11.086 km²'dir. Panama'da kıstağın her iki yanında da toprağı bulunan tek ildir. Büyük Okyanus kıyısındaki alçak düzlükler ve orta platonun alçak güney yamaçları önemli tarım bölgeleridir. Başlıca ürünler pirinç, mısır ve kahvedir; ayrıca domuz, kümes hayvanları ve sığır beslenir. İl merkezi Santiago Pan-Amerikan Karayolu üzerindedir. Nüfus (1990 tah.) 203.626.

Veralden-radien, VERALDEN-OLMAI (Laponcada "Dünyanın Hükümdarı") olarak da bilinir, Laponların yıldızlı gökyüzüne en yakın saydığı tanrı. Gökkubbeyi taşıyan sütunla (*mailmen stytto*) ilişkilendirildiği için dirimin ve doğurganlığın tanrısı olduğuna inanılır. İnanışa göre Veralden-radien, doğmamış çocukların ruhlarını Doğum Tanrısı Madderakka'ya verir, ölenlerin ruhlarını da yeraltı ülkesi Yabme-aimo'ya götürür. Veralden-radien aynı zamanda bir falus kültürünün de konusudur: Her sonbaharda kurban edilen bir erkek ren geyiğinin cinsel organları tanrının heykeline asılır ve heykele kurbanın kanı sürülür.

Veralden-radien inancının İskandinav'ya özgü birçok özellik taşıması tanrının kökeninin Germen halklarına kadar uzandığını düşündürür. Veralden-radien çoğu kez İsveç Bereket Tanrısı Frey'le ve Saksonların dünyayı taşıyan tanrısı Irminsul'la ilişkilendirilir. Irminsul'un Lap mitolojisini etkilediği sanılır.

veranda (İspanyolcada *baranda*: "parmaklık"), mimarlıkta, bir yapının dışındaki üzeri çatıyla örtülü, üç yanı açık ve genellikle parmaklıkla çevrili sundurma. Özellikle ABD'de, bahçeli konutlarda yaygın olarak uygulanır.

veraset ilamı, ölenin mirasının kimlere hangi oranda düştüğünü gösteren sulh mahkemesi kararı.

Türk Medeni Kanunu'nda (TMK) veraset ilamıyla ilgili hüküm, mansup mirasçılara verilecek belgeyi düzenlemektedir. Ama uygulamada kanuni mirasçıların da böyle bir belge almaları yerleşmiştir. Vasiyetnamenin açılmasını izleyen bir ay içinde kanuni mirasçılar ve ölüme bağlı bir tasarrufla daha önce mirasçı nasbedilenler veraset ilamı isteminde bulunabilirler. Furuyla birlikte mirasa katılan sağ eş seçim hakkını kullanmadıkça veraset ilamının düzenlenmemesi gerekir. Veraset ilamı maddi hukuk yönünden miras hakkını kesin olarak saptamaz; yalnızca tersi ispatlanana değin miras hakkının varlığına karine oluşturur. Mansup mirasçıya veraset ilamı verilmesinin en önemli sonucu, terekenin geçici zilyetlik durumuyla ilgili olarak sulh yargıçlığına alınmış olan tedbirin sona ermesi ve terekenin mansup mirasçıya teslim edilmesidir. Gerçekte mirasçı olmadığı halde bir veraset ilamı elde eden kişinin bu belgeye dayanarak yaptığı işlemlerde üçüncü kişilerin iyi niyetinin korunması öğretide tartışmalıdır. Baskın görüş açısından miras bırakanın borçlusu olan kişi, görünüşte mirasçının elindeki veraset ilamına dayanarak iyi niyetle ona ödemede bulunsan bile bu ödeme geçerli olmaz ve gerçek mirasçı, borçluyu kendisine ikinci bir ödemede bulunmaya zorlayabilir.

veraset ve intikal vergisi, veraset yoluyla ya da herhangi biçimde karşılıksız olarak bir kişinin mal varlığından başka bir kişinin mal varlığına geçen taşınır ya da taşınmaz mallar üzerinden alınan vergi.

Türk hukuk sisteminde veraset ve intikal vergisi hem mülkîlik (yerellik), hem de kişiselilik ilkesine göre düzenlenmiştir. Buna

göre Türkiye'de bulunan malların veraset ya da bağış yoluyla geçişi, sahiplerinin vatandaşlığına bakılmaksızın vergiye tabidir. Türk vatandaşlarına ait mallar nerede olursa olsun veraset ya da bağış yoluyla geçtiğinde vergi kapsamına girer. Türk vatandaşlarının yabancı bir ülkede veraset ya da bağış yoluyla edindikleri mallar da vergilendirilir. Bu konuda bazı ülkelerle çifte vergilendirmeyi önleyici antlaşmalar yapılmıştır. Veraset ve intikal vergisi oldukça karmaşık ve iki aşamalı bir tarh yöntemini içerir. İlk aşama mükellefin beyanı, ikincisi ise vergi dairesinin istemi üzerine takdir komisyonunca yapılan değerlendirme işleminden oluşur. Vergi oranı iki etkene bağlı bir artan oranda uygulanır. Bu etkenlerden biri matrah diliminin yükselmesi, öteki de mirasçının miras bırakana olan hısımlık yakınlığıdır.

Veraset Yasası, Avrupa'da tahta çıkış kurallarını düzenlemek amacıyla 18. ve 19. yüzyıllarda çıkarılan çeşitli yasalara verilen ortak ad.

Çocuğu olmayan III. William'ın hastalanması üzerine, İngiliz Parlamentosu'na 12 Haziran 1701'de kabul edilen Act of Settlement bu yasalardan ilkidir. William'ın baldızı olan Anne de tek çocuğunu kaybettikten, taht üzerinde hak iddia eden sürgündeki Katolik II. James'in yandaşlarının yarattığı tehlike gittikçe büyüyordu. Bunun üzerine harekete geçen parlamento, söz konusu yasayla William ya da Anne'in yokluğu durumunda I. James'in torunu olan Hannover elektör prensesi Sophia'nın ve onun "Protestan vârisleri"nin tahta çıkmasını güvence altına aldı. Böylece İngiltere tahtı, 1714'te Hanover hanedanına geçti. Yasa taht sorununu çözmenin yanı sıra bazı önemli anayasal hükümler de getiriyordu. Buna göre, gelecekteki bütün hükümdarlar İngiltere Kilisesi'nin Komünyon ayinine bağlı olacak, İngiliz olmayan bir hükümdar tahta çıkarsa İngiltere, kendine bağlı olmayan toprakları (yani Hannover'i) savunmak için savaşa girmekle yükümlü olmayacak, yargıçlar hükümdarın iradesi altında değil, kendi bağımsız iradeleriyle görev yapacak ve hükümdar soruşturma sonucu Avam Kamarası'nın verdiği bir ceza için af çıkarmayacaktı.

İlk biçimiyle yasa, dört madde daha içeriyordu. Bunların ilki Özel Danışma Kurulu'nun (*Privy Council*) yetkili olduğu bütün anlaşmazlıkların bu kurula götürülmesi ve bütün kararnamelerin, ilgili organların öneri ve onayından sonra Özel Danışma Kurulu'na imzalanmasını öngörüyordu. İkinci maddeyle saray görevlilerinin ve saraydan kendilerine gelir bağlanmış olan kişilerin Avam Kamarası'na girmesi engelleniyordu. Kabinenin giderek artan gücünü kısıtlamayı amaçlayan ilk madde sonradan kaldırıldı, ikincisi de 1706'da büyük ölçüde değiştirildi. Hükümdarın parlamentonun onayı olmaksızın İngiltere, İskoçya ya da İrlanda dışına çıkmasını yasaklayan üçüncü madde ise I. George döneminde kaldırıldı. Gene sonradan değiştirilen dördüncü madde, İngiliz ana babadan doğmuş olanlar dışında, İngiltere, İskoçya, İrlanda krallıkları ya da bu krallıklara bağlı topraklar dışında doğmuş kişilerin, Birleşik Krallık vatandaşlığına geçmiş ya da oturma izni almış olsalar da, Özel Danışma Kurulu ya da parlamentonun meclislerinden birine girmesini engelliyordu. Ayrıca bu kişilerin sivil ya da askeri herhangi bir resmi göreve getirilemeyeceğini, miras ya da bağış yoluyla toprak ve mülk sahibi olamayacağını hükme bağlıyordu. 1870'te çıkarılan Uyruluk Değiştirme

Yasası'yla bu madde, Birleşik Krallık vatandaşlığına giren kişiler için geçersiz kılındı.

Veraset Yasası olarak bilinen öteki önemli metinler Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl'in, Habsburg topraklarının bölünmesini önlemek amacıyla 19 Nisan 1713'te, İspanya kralı VII. Fernando'nun da kadınların tahta çıkmasını önlemek amacıyla Sal Frankların "Lex Salica"sını(*) temel alarak 29 Mart 1830'da çıkardığı Pragmatische Sanktion adlı yasalardır. Ayrıca bak. Fernando VII; Karl VI.

Veratrum, zambakgiller (*Liliaceae*) familyasından zehirli otsu bitki türleri içeren cins. Ayrıca bak. çöpleme.

Veraval, Hindistan'ın ortabatı kesiminde, Gucerat eyaletinin ortagüneyinde kent. Kathiavar Yarımadası üzerinde, Umman Denizi kıyısında yer alır. Patan kentsel alanının bir parçasıdır. Kent limanından başka yerlere en çok tarım ve kerestecilik ürünleri gönderilir. Kentte kibrit, dokuma tesislerinde kullanılan bobinler ve kemik gübresi üretilir; ayrıca kıyı balıkçılığı yapılır. Eski kent ve Hindu Somnath Tapınağı'nın kalıntıları yakındadır. Bir demiryolu hattının son istasyonu durumundaki kent ana karayollarından biri üzerindedir. Nüfus (1991 geç.) 93.826.

Verbania, İtalya'nın kuzey kesimindeki Piemonte yönetim bölgesine bağlı Novara ilinde bucak. Maggiore Gölü kıyısında bir sayfiye merkezidir. 1939'da Pallanza ve Intra kasabalarının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Verbania'da botanik bahçeleri, 16. yüzyıla ait S. Secondo ve Campagna Meryem Ana kiliseleri ile içinde bir müze bulunan 18. yüzyıldan kalma Dugnani Sarayı yer alır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 30.630.

Verbascum bak. sığırkuyruğu

Verbenaceae (mineçiçeğigiller), *Lamiales* takımından, 100 kadar cins ile 2.600'ü aşkın türü içeren familya. Dünyanın hemen her yerine dağılmış olan bu familya üyelerine en çok tropik bölgelerde rastlanır. Bunların bazıları keresteleri, bir bölümü de çiçekleri için yetiştirilir.

Yaklaşık 250 kadar türü kapsayan mineçiçeği (*Verbena*) cinsinin birkaçı dışında üyelerinin çoğu Kuzey Yarıküre'de yaygındır.

Holmskioldia sanguinea
Walter Dawn

Güney Amerika kökenli bazı türlerden geliştirilmiş bir melez tür olan *V. hortensis* dört köşeli gövdesi ve ortası sarı lekeli çiçekleriyle dikkati çeker. Tıbbi mineçiçe-

ginden (*Verbena officinalis*) ishal kesici, ateş düşürücü, uyarıcı ve kuvvet verici olarak yararlanılır. Kuzey Amerika'da yetişen *V. hastata* 1,5 m yüksekliğinde mavimor çiçekli bir türdür. Güneydoğu Asya'ya özgü değerli bir kereste kaynağı olan tığağacı da (*Tectona grandis*) bu familyada yer alır.

Amerika'nın tropik kesimlerinde yetişen 30 kadar türün oluşturduğu *Petrea* cinsinin en önemli üyesi *P. volubilis*'tir. Kışın yapraklarını dökmeyen bu odunsu tırmanıcı bitkinin zımpara kâğıdını andıran oval biçimli kaba yaprakları ve salkım halinde mavimsi mor renkli çiçekleri vardır.

Yaklaşık 220 türü bulunan *Lippia* cinsinin üyelerinin hepsi de beyaz, pembe ya da mor çiçekler açar. Güney Amerika kökenli bir tür olan *L. canescens* sarı boyunlu mor çiçekleri ve dikdörtgenli yapraklarıyla, yetiştirildiği yerlerde sık bir örtü oluşturur.

Yaklaşık 15 kadar türü kapsayan *Caryopteris* cinsinin anayurdu Doğu Asya'dır. En tipik üyesi olan *C. incana* yaklaşık 1,5 m yüksekliğinde oval yapraklı bir çalıdır; sonbaharda parlak mavi çiçekler açar. *Holmskioldia sanguinea* ile *Duranta*, *Callicarpa* ve *Clerodendrum* türleri ise tropiklere özgü süs bitkileridir.

Verbiest, Ferdinand, Çince NAN HUAREN. Wade-Giles yazımında NAN HUAI-JEN. (d. 9 Ekim 1623, Pitthem, İspanyol Felemenki - ö. 23 Ocak 1688, Pekin, Çin), Çin'de önemli görevlere getirilen Felemenkî Cizvit misyoner ve astronom.

Çin'in Batı astronomisinden etkilendiği bir dönemde yetişen Verbiest, Adam Schall von Bell'in (1591-1666) yerine İmparatorluk Astronomi Kurulu'nun başkanlığına getirildi. Güney Çin'de bir ayaklanma çıktığı sırada her birine bir din büyüğünün adı verilen 300'ü aşkın toplan yapımı gibi birçok konuda imparatora danışmanlık etti. 1678'de Ruslarla yapılan barış görüşmeleri sırasında Çin'e karayoluyla gelen Cizvitlerin kullanabileceği, Sibiryadan geçen bir yol olduğunu öğrendi. Avrupa'daki dostlarına Çin uygarlığını öven mektuplar yazması, Gottfried Leibniz gibi Aydınlanma dönemi yazarları için esin kaynağı oldu.

Vercelli, Latince VERCELLAE, İtalya'nın kuzeybatısında, Piemonte yönetim bölgesindeki Vercelli ilinin merkezi kent. Novara'nın güneybatısında, Sesia Irmağı kıyısında yer alır. Libikler adlı Ligur kabilesinin merkezi olan kent, Roma döneminde *municipium*(*) yapıldı. Ortaçağda bağımsız bir cumhuriyet olan Vercelli, 1335'te Milanolu Visconti ailesinin, 1427'de de Savoia hanedanının yönetimine girdi. 1638-59 arasında İspanyolların, 1704-06 arasında ve Napoléon Savaşları sırasında da Fransızların işgalinde kaldı. Kentteki önemli tarihsel yapılar arasında kütüphanesinde 10. yüzyıl sonlarına ait Eski İngilizce bir yazma olan Vercelli Kitabı'nın bulunduğu katedral (1572'de yeniden yapıldı), romanesk-gotik üsluptaki S. Andrea Bazilikası (1219-24), S. Cristoforo ile S. Paolo kiliseleri ve Gaudenzio Ferrari ile öğrencisi Bernardo Lanino'nun resimlerinin yer aldığı S. Francesco Kilisesi sayılabilir. Vercelli'de doğan ressam Sodoma, Ferrari ile birlikte burada ünlü bir resim okuluna öncülük etmiştir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 50.313.

Vercelli Kitabı, Latince CODEX VERCELLENSIS. 10. yüzyıl sonlarından kalma Eski İngilizce yazma. Andreas adlı şiirin metnini, Cynewulf'un iki şiirini, *The Dream of the*

Rood (Haç'ın Düşü) ve "Address of the Saved Soul to the Body" (Kurtulmuş Ruhun Bedene Söylevi) adlı yapıtları içerir. Kitapta ayrıca vaaz türündeki bir şiirin bazı parçaları, 23 düzyazı vaaz metni ve Aziz Guthlac'ın yaşamöyküsü olan *Vercelli Guthlac* yer alır. Adı, 1822'de İtalya'daki Vercelli kentinin katedral kitaplığında bulunmasından gelir. Üstündeki kenar notları, 11. yüzyılda İngiltere'de kullanıldığını göstermektedir. Roma'ya giden Anglosakson hacıların kitabı İtalya'ya götürdüğü sanılmaktadır. Vercelli Kitabı'nın bulunması sayesinde Cynewulf'un iki imzalı şiiri ortaya çıkarılmış, Eski İngilizcenin en büyük şiirlerinden olan ve İskoçya'nın Dumfries and Galloway ilindeki Ruthwell Haçı'nın üstüne kazınmış birkaç kısa parçası bilinen *Dream of the Rood*'un tam metni ele geçirilmiştir.

Vercingetorix (ö. İÖ 46), Galyalı Arverni kabilesinin reisi. Roma egemenliğine karşı İÖ 52'de girişilen geniş çaplı ayaklanmanın başına geçti. Ayaklanmanın başlangıcında bazı başarılar kazandıysa da Julius Caesar karşısında tutunamadı. Sonunda Alesia Kalesi'nde kuşatılınca teslim olmak zorunda kaldı ve Roma'ya götürüldü. Caesar'ın zafer alayı geçidinde teşhir edildikten sonra idam edildi.

Verde, (José Joaquim) Cesário (d. 25 Şubat 1855, Lizbon - ö. 18 Temmuz 1886, Lizbon), Portekizli şair. Şiirde abartılı ve yüce bir söyleyişin egemen olduğu bir dönemde günlük konuşma dilinin olanaklarını araştırarak Portekiz şiirinin canlanması sağlamıştır. Yapıtlarında daha çok, gelişen kent yaşamıyla ilgili temaları ele almıştır.

Verde'nin şiirleri ölümünden sonra arkadaşları edebiyat eleştirmeni António da Silva Pinto tarafından derlenerek *O Livro de Cesário Verde 1873-1886* (1887; Cesário Verde'nin Kitabı) adıyla yayımlandı ve Portekizli şairler üzerinde kalıcı bir etki bıraktı. Genç şairler Verde'nin özellikle günlük yaşama bakışında yeni bir esin kaynağı buldular.

Verdi, Giuseppe (Fortinuno Francesco) (d. 10 Ekim 1813, Le Roncole, Busseto yakınları, Parma Düklüğü - ö. 27 Ocak 1901, Milano, İtalya). 19. yüzyılın başta

Verdi, Giovanni Boldini'nin bir portre çalışması, 1886; Belediye Modern Sanat Galerisi, Roma
SCALA—Art Resource/EB Inc

gelen İtalyan opera bestecisi. *Rigoletto* (1851), *Il trovatore* (1853), *La traviata* (1853), *La forza del destino* (1862; Talihin Kudreti), *Don Carlos* (1867), *Aida* (1871), *Otello* (1887) ve *Falstaff* (1893) gibi yapıtlarıyla ünlüdür.

Erken dönemi. Yoksul ve cahil bir ailenin oğluydu. Müzik yeteneğiyle küçük yaşta Busseto'da müziksever bir tüccar olan Antonio Barezzi'nin dikkatini çekti ve onun desteğiyle eğitim gördü. Milano'da üç yıl kalarak La Scala'dan Vincenzo Lavigna'nın öğrencisi oldu. 1834'te Busseto'ya döndü. Kilise müzik yöneticiliği için başvurusu geri çevrildikten sonra belediye müzik yöneticisi olarak atandı. 1836'da koruyucusunun kızı Margherita Barezzi ile evlendi.

Oberto, conte di San Bonifacio (San Bonifacio Kontu Oberto) adlı operasını bestelemeye olanakla doğunca Verdi bir kez daha Milano'ya gitti. Tasarı gerçekleşmediyse de bu operası üç yıl sonra La Scala'da sahnelendi ve Verdi'ye Milano'da üç yeni opera siparişi sağlayacak kadar başarılı oldu. Bunlardan ilki olan *Un giorno di regno* (Bir Günlük Kral) adlı *opera buffa*'sı 1840'ta sahnelendi ve hiç tutulmadı. Bu arada karısı ve oğlu ölmüş olan Verdi acı içinde bir daha opera yazmamaya ant içti. La Scala'nın yöneticisi de onu sözleşme hükümlerine uymaya zorlamadı, ama bir süre sonra II. Nabukadnezar'ın öyküsünü temel alan bir librettoyu bestelemesini istedi. Verdi'nin gönülsüzce okumaya başladığı bu libretto 1842'de *Nabucco* adıyla sahnelendiğinde ona bütün İtalya'da ün kazandırdı.

Verdi, bölünmüş bir İtalya'da Fransız vatandaşı olarak doğmuş, Napoléon'un ele geçirdiği topraklarda bir Fransız papaz tarafından Joseph-Fortunin-François adıyla vafatiz edilmişti. Bu dönemde de Avusturya'nın egemenliği altındaki Milano'da pasaportla dolaşan bir yabancydı. Özgürlük özllemeleri *Nabucco*'daki Yahudi tutsaklar korosunun dualarıyla büyük ölçüde çakışan İtalyan halkının yurtseverlik duygularını dile getiren Verdi Avusturya sansürü ile sık sık çatışmaya girdi. *Nabucco*'nun ardından yazdığı *I Lombardi alla prima crociata* (1843; Birinci Haçlı Seferinde Lombardlar), Victor Hugo'nun yapıtına dayanan *Ernani* (1844), *I due Foscari* (1844; İki Foscari) ve *Giovanna d'Arco* (1845; Jeanne d'Arc) operalarında da yurtseverlik duygularını dile getirdi. Sardinya kralı II. Vittorio Emanuele'nin yönetimi altında bağımsız İtalya'nın kuruluşuna değin de sanatsal gelişimini ertelemek pahasına ulusal davanın gayri resmi baş müzikçisi oldu; adının açık yazımının Vittorio Emanuele Re D'Italia (İtalya Kralı Vittorio Emanuele) sözcüklerinin ilk harfleriyle uyması adını bağımsızlık mücadelesiyle özdeşleştirdi.

Macbeth (1847) operasıyla sanatında belirgin bir gelişmeyi ortaya koyan Verdi bu arada İtalya dışında da dikkat çekmeye başlamıştı. 1846'da *Ernani*'nin sahnelenmesi için Paris'e, ertesi yıl da Schiller'in *Die Räuber*'ine (1781; *Haydutlar*, 1958) dayanan *I masnadieri*'sinin ilk kez sahnelendiği Londra'ya gitti. 1859'da *Nabucco*'nun ilk sahnelenişinde rol alan ve o zamandan beri çalkantılı bir ilişki içinde olduğu Giuseppina Strepponi'yle evlendi.

Olgunluk dönemi. Verdi bu yıllarda en çok tanınmasını sağlayan üç operasını *Rigoletto* (1851), *Il trovatore* (1853) ve *La traviata*'yı (1853) yazmıştı. *Rigoletto* oyunun müzikle uyumlu biçimde sunulması yolunda önemli bir ilerlemeydi. Resitatiflerle arylar arasındaki ayırım azalmış, resitatifler melodik, lirik nitelikli *arioso*'ya doğru yönelirken arylar da katı biçimselliklerinden sıyrılarak ustalıkla önceki ve sonraki bölümlere bağlanmıştı. Müziğin ağırlığı ise bir dizi düette toplanmıştı. Duvarın bir yanında Gilda ve Rigoletto, öbür yanında da duk ve Maddalena'nın söylediği ünlü dörtlü gerçekte çifte bir düetti. Çarpıcı kahramanlık eylemleriyle ilerleyen *Il trovatore* ise güçlü ve melodi-

lerinin coşkulu akışı daha belirgin farklı bir müzik duygusu uyandırıyor. İçtenlikli havası ve lirik *pathos*'uyla *La traviata*'da daha da büyük bir üslup değişikliği görülüyordu. Verdi bu tarzı daha önce Schiller'in *Kabale und Liebe*'sine (1784; *Hile ve Sevgi*, 1951) dayanan *Luisa Miller*'inde de denemişti.

Verdi'nin bu üç büyük başarısı sorunsuz olmadı. Sansürün sürekli baskısı karşısında *Rigoletto*'nun dayandığı Hugo'nun *Le Roi s'amuse*'de (1832; *Kral Eğleniyor*) krala düzenlenen suikastı çıkarmak, kral yerine bir düğ koymak ve başka değişiklikler yapmak zorunda kaldı. *La traviata*'nın dayandığı Alexandre Dumas'ın *La Dame aux camélias*'ıysa (1848; *Kamelyalı Kadın*) Paris'te büyükçe bir skandal yaratmış, opera da 17. yüzyıl giysileriyle oynanmasına karşın, konusu operaya yakışmayacak kadar "güncel" bulunmuştu.

Artık uluslararası düzeyde ünlü olan Verdi 1855-70 arasında daha çok Paris Operası ve bu operanın standartlarını (baleli, beş perdeli gösterişli oyunlar) benimseyen başka sahneler için yapıtı verdi. Her zaman siparişi verenlerin isteklerini yerine getirmeye çalışan bir zanaatçı tavrıyla, Paris Operası'nın savurgan istekleri karşısında yakınlıkla da olsa, Meyerbeer ölçeğinde görkemli operalar (*grand opéra*) yazmaya girişti. Ama bu tarzdaki ilk denemesi olan *Les Vêpres siciliennes*'de (1855; *İtalyanca I vespi siciliani*; *Sicilya Akşamları*), *Rigoletto* ve *La traviata*'nın niteliklerine ulaşamadı.

İtalyan sahneleri için yazdığı ve görkemli opera üslubundan daha az etkilendiği *Simon Boccanegra* (1857) ve *Un ballo in maschera*'daysa (1859; *Maskeli Balo*) insan karakterini yansıtmadaki ve orkestra renklerini kullanmadaki ustalığını ortaya koydu. Venedik'te sahnelenen *Boccanegra* kasvetli ve çok karmaşık örgüsüne karşın, önceki operalarının çoğu gibi yalnızca melodik müziği ve beklenmedik dramatik gelişmelerle değil, karakterlerin ustaca sunuluşuyla da dikkati çekiyordu. İsveç kralı III. Gustaf'ın bir maskeli baloda öldürülmesini romantik bir biçimde işleyen *Maskeli Balo* iyi bir sahne yapıtı olabilecekken kralın öldürülmesi teması bir kez daha sansüre uğradı ve Roma'da sahnelenen yapıtın öyküsü 18. yüzyıl Stockholm'ünden 100 yıl daha öncesi-ne, Pürtenlerin Boston'una aktarılarak anlamsız hale getirildi. Yabancı sansürle bir daha yüz yüze gelmeyen Verdi 1860'ta İtalya'nın birleşmesinden sonra Kont Cavour'un isteğine uyarak temsilciler meclisi seçilmesine katılmayı kabul etti. Seçilince de Torino'da meclis oturumlarına katıldı, ama siyasette etkin bir rol üstlenmedi ve Kont Cavour 1861'de ölünce görevinden istifa etti.

1862'deki 2. Londra Dünya Sergisi'nde Verdi İtalyan müzikçilerini temsil etti ve sergi için sözlerini Arrigo Boito'nun yazdığı bir kantat besteledi. Aynı yıl *La forza del destino* adlı ikinci görkemli operası Petersburg'da, 1867'de de Schiller'in bir trajedisine dayanan *Don Carlos* Paris Operası'nda sahnelendi. Bu yapıtlarında görülen tiplere ve orkestra düzenlemesi konularındaki ustalığı *Aida*'da en yüksek noktasına ulaştı. Mısır hıdivinin Süveyş Kanalı'nın açılış töreni için ısmarladığı *Aida* 1871'de Kahire'de sahnelendi. *Macbeth* gibi bu yapıtı için de ayrıntılı bir senaryo yazan Verdi senaryoyu manzum hale getiren Antonio Ghislanzoni'nin çalışmasında da çoğu kez şiir biçimini belirledi.

Verdi 1873'te *Aida*'nın Napoli'de sahnelenmesini beklediği sırada olgunluk çağıının tek çalgısal yapıtı olan *Mi Minör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nü yazdı. O yıl İtalyan

yurtsever ve şair Alessandro Manzoni'nin ölümü üzerine yazdığı *Messa da Requiem*'de (1874) yarım kalan Rossini missasının final bölümünü kullandı.

1870'lerin başlarında sanat yaşamının doruğunda bulunan Verdi yayımcısı Tito Ricordi'nin isteğiyle librettosunu Arrigo Boito'nun yazacağı ve Shakespeare'in *Othello*'suna dayanan bir çalışmaya girmeyi kabul etti. Ama önce Boito'nun *Simon Boccanegra*'nın yetersiz olan librettosunu gözden geçirmesini istedi. Bu libretto düzeltildikten sonra *Otello* operası gerçekleşti ve 1887'de La Scala'da izleyicilere sunuldu. Daha önce bestelediklerinden çok üstün bir librettoyla çalışan Verdi, böylece 74 yaşında trajedi başarıpıtını yarattı.

Otello ile bütün Avrupa'yı kapsayan son derece başarılı bir turneden sonra Verdi, son yapıtını sahnelemiş olduğunu ilan ederek yeniden uzun süredir oturmakta olduğu Sant'Agata'ya çekildi. Ama bir Shakespeare operası daha besteleyecekti. Boito son-suz yeteneğiyle *The Merry Widows of Windsor*'u (*Windsor'un Şen Kadınları*), *Henry IV* oyunlarından bölümlerle güçlendirerek *Falstaff* adlı kusursuz komik librettoyu yaratınca Verdi de bunu olağanüstü canlı ve değişik bir müzikle besteledi. 1893'te bu son operasının La Scala'da sahnelenmesiyle de bunun dışındaki tek komedisi olan *Un giorno di regno*'nun aynı sahnede yıllar önce uğradığı acı başarısızlığın öcünü aldı. *Falstaff*'tan sonra korolu kompozisyona yönelerek *Ave Maria* ve Dante'nin *Paradiso*'sunun sözleriyle *Laudi alla Vergine Maria*'yı (Meryem Ana'ya Övgü) yazdı. *Stabat Mater* ve *Te Deum* gibi daha büyük besteleriyle birlikte bu son yapıtları 1898'de *Quattro pezzi sacri* (Dört Dinsel Parça) başlığıyla yayımlandı. 1897'de kansı öldükten sonra sağlığı giderek bozuldu. Milano'da bulunduğu sırada felç geçirdi ve altı gün sonra öldü.

verdiölçer bak. debiölçer

Verdun, Fransa'nın kuzeydoğusunda, Lorraine planlama bölgesindeki (*région de programme*) Meuse ilinde (*département*) kent. Meuse (Maas) Irmağının kıyısında yer alır; büyük bölümü sol yakadaki kalenin yakınlarındadır. I. Dünya Savaşı'nda çok büyük oranda yıkılmış, sonradan yeniden inşa edilmiştir. Kentin en yüksek noktasında yer alan 11. yüzyıldan kalma katedral de onarılmıştır.

Roma dönemi öncesinde bir Galya kalesiydi. 843'te burada Charlemagne'in üç torunu imzaladıkları Verdun Antlaşması'yla imparatorluk topraklarını aralarındaki paylaşıldı. 10. yüzyılda Germen istilacıların eline geçen Verdun, daha sonra Metz ve Toul'le birleşerek Trois-Évêchés (Üç Piskoposluk) topraklarını oluşturdu. 1552'de II. Henri'nin denetimine giren bu topraklar üzerindeki Fransa egemenliği 1648'de Vestfalya Barışı'yla onaylandı. Kent 1792'de kısa süre ve 1870-73 arasında Prusyalıların işgalinde kaldı. I. Dünya Savaşı'nda ise Fransızların büyük bir Alman saldırısını püskürttükleri çarpışmalara sahne oldu. Bu çarpışmaların anısını yatan en önemli yapı Zafer Anıtı'dır. Kentin yakınlarında, çarpışmalarda ölenlerin kemiklerinin toplandığı Douaumont Mezarlığı ile hem İtilaf Devletleri, hem de Alman askerlerinin yattığı 70'i aşkın mezarlık vardır. Kale ile 17. yüzyıldan kalma belediye binasında savaş müzeleri bulunur.

Çevresinde tarım alanları bulunan kentte dökümhaneler, gıda ve mobilya fabrikaları etkinlik gösterir. Nüfus (1982) 21.170.

Verdun, Kanada'da, Québec eyaletinin güneyinde, Montreal Adasında kent. St. Lawrence Irmağının kıyısında yer alır. 1875'te köy. 1907'de kasaba, 1912'de de kent olarak tüzel kimlik kazandı. Günümüzde Montreal kentinin güney banliyölerinden olan kent birkaç sanayi kuruluşu dışında temelde bir konut bölgesidir. 1959'da kurulan Montreal Metropol Birliği'ne bağlıdır. Kentte çok sayıda park ve ırmak boyunca uzanan 5 km'lik bir gezinti yeri vardır. Nüfus (1991) 61.307.

Verdun Antlaşması, Karolenj topraklarını İmparator I. Ludwig'in (Sofu) üç oğlu arasında paylaştıran antlaşma (Ağustos 843).

Charlemagne'in kurduğu imparatorluğun dağılma sürecini başlatmış ve bugünkü Batı Avrupa ülkelerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

I. Ludwig üç büyük oğluna kalacak mirası dikkatli bir biçimde düzenlemişti. Ama ikinci kansından olan küçük oğluna (sonradan II. Karl [Dazlak]) geniş topraklar ayırmaya girişince büyük oğulları başkaldırdı. Ludwig'in ölümünden (840) sonra kardeşler arasındaki çekişme açık savaşa dönüştü. Yaşça üçüncü kardeş olan Ludwig (Alman) en büyük kardeş olarak imparatorluğa üstlenen I. Lothar'a karşı II. Karl ile ittifak yaptı. Haziran 841'de Fontenoy'da yenilgiye uğrayan ve 842'de Aix-la-Chapelle'den (bugün Aachen) çıkarılan Lothar, barış yapma isteğini bildirdi. Ertesi yıl Verdun'de (bugün Fransa'nın kuzeydoğusunda) Lothar'ın imparator unvanını taşıması onaylandı ve bugünkü Belçika, Hollanda, Batı Almanya, Doğu Fransa ve İsviçre'nin bazı kesimleriyle İtalya'nın büyük bölümünü kapsayan Orta Frank kendisine bırakıldı. Ludwig Ren Irmağının doğusunda kalan Doğu Frank'ı, Karl ise bugünkü Fransa'nın geriye kalan bölümünden oluşan Batı Frank'ı aldı.

Verdun Çarpışması, Fransızların I. Dünya Savaşı'nda, büyük bir Alman saldırısını püskürttükleri çarpışma (21 Şubat-Temmuz 1916).

Alman komutan Erich von Falkenhayn yıpratma stratejisi izlenmesini savunarak "Fransızları ellerindeki her askeri savaş alanına sürmek zorunda bırakacak" bir saldırı noktasının seçilmesini istedi. Bu nokta, Verdun Kalesi ile çevresinde yer alan Meuse Tepelerindeki istihkamlar olarak belirlendi. Almanlar saldırı için çok sayıda topçu ve saldırı birliği yığdı. Fransızlar ise saldırıyı başka bir noktadan bekliyorlardı. Bu yüzden Verdun savaşın en ağır bombardımanlarından birine oldukça hazırlıksız yakalandı. Almanlar dört gün boyunca önemli bir direnmeyle karşılaşmadan ilerleyerek Douaumont Kalesi'ni ele geçirdiler. Fransız destek birlikleriyle birlikte tam zamanında çarpışma noktasına ulaşan General Henri Pétain komutayı ele alarak karşı saldırı emri verdi. Dört gün süren şiddetli çarpışmaların sonunda Alman saldırısı durduruldu. Geçici bir aradan sonra mart ve nisanda Meuse (Maas) Irmağının doğu ve batısındaki tepelerle sirtlarda yoğun çarpışmalar sürdü. Çarpışmaların üçüncü evresi mayıs sonunda Almanların Meuse Tepelerine yeniden saldırmasıyla başladı. Ama temmuzda geldiğinde Almanlar Verdun'u ele geçirmek ve Fransa'nın direnme gücünü kırmak planlarını gerçekleştiremeyeceklerini anladılar. Her iki tarafın da yaklaşık 300 bin kayıp verdiği Verdun

Çarpışması'nın ardından Fransızlar saldırıya geçerek yıl sonuna değin daha önce yitirdikleri kalelerle toprakları geri aldılar.

Verdy, Violette, asıl adı NELLY GUILLERM (d. 1 Aralık 1933, Pont-l'Abbé, Bretanya, Fransa), Fransız dansçı ve dans yönetmeni. 1968'de *Dans Magazine*'in ödülünü, 1973'te de Fransız hükümetince verilen Sanat ve Edebiyat Nişanı'nı kazanmıştır.

Dansa çocukken başladı; Paris'te önce Madame Rousanne, daha sonra da Victor Gsovsky'den ders aldı. Sahneye ilk kez 1945'te Champs-Élysées Baleleri'nde çıktı. 1950 ile 1953-54 yıllarında Paris Roland Petit Balesi'nde dans etti. Ardından Londra Festival Balesi (1954-55), Milano'daki La Scala (1955-56) ve Amerikan Bale Tiyatrosu'nda (ABT) (1957-58) dans etti; New York Kent Balesi'nde de (1958-77) baş kadın dansçı olarak görev aldı. Birçok balede kendisi için yaratılmış rollerde oynadı; bunlardan dikkate değer olanlar Roland Petit'nin *Le Loup* (1953; Kurt), George Balanchine'in *Jewels* (1967; Değerli Taşlar) ve Jerome Robbins'in *Dances at a Gathering* (1969; Bir Toplantıdaki Danslar) baleleridir. Ayrıca aralarında *Ballerina* (1949) ve *The Glass Slipper*'in da (1954) bulunduğu filmlerde rol aldı. 1976'da dans etmeyi bırakarak Paris Opera Balesi'nin yöneticiliğini üstlendi. 1980'de de Boston Balesi'nin sanat yönetmenleri arasına katıldı.

Vere AİLESİ, 1133'ten kadın mirasçılara geçtiği 1779'a değin saray başmabeyinciliğini ve 1142'den 1703'e değin Oxford Kontluğu'nu elinde tutan İngiliz soylu ailesi. Ailenin "savaşan Vere'ler" olarak bilinen iki üyesi, Oxford 15. kontunun torunları Sir Francis (ö. 1609) ve Sir Horace (ö. 1635), Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında Hollanda'da ve Almanya'da İspanya'ya karşı savaştılar. 18. kontun ölümünden (1625) sonra, kontluk ve başmabeyincilik görevleri birbirinden ayrıldı. Son kontun kadın mirasçısı, Kral II. Charles'ın evlilik dışı oğlu Charles Beauclerk ile evlendi.

Vereeniging, Güney Afrika'da, Transval'de kent. Oranje-Vrystaat sınırında, Johannesburg'un güneyinde, Vaal Irmağı kıyısında yer alır. 1892'de kömür şirketine ait bir yerleşim olarak kuruldu; kentin "şirket" anlamındaki adı da buradan gelir. Güney Afrika Savaşı'nı sona erdirmeye yönelik barış görüşmeleri 1902'de kentte yürütüldü. 1912'de kent tüzel kimliği kazandı. Kent, Vaal'in zengin kömür ve su kaynaklarına yakınlığı sayesinde Güney Afrika'nın temel ağır sanayi merkezlerinden birine dönüştü. Kentte çeşitli demir ve çelik ürünleri, cam, tuğla ve kiremit üretilir. Dev boyutlardaki termik santrallardan elektrik elde edilir. 1960'ta, yakınlardaki Sharpeville'de iç pasaport yasalarını protesto için düzenlenen gösterilerde 69 Siyah kurşunlanarak öldürüldü. Nüfus (1985) 60.584.

Vereeniging Barışı, Güney Afrika Savaşı'na(*) son veren antlaşma (31 Mayıs 1902).

Önce Vereeniging'de Boerlerce onaylandı, ardından İngiliz ve Boer hükümetlerinin temsilcileri arasında Pretoria'da imzalandı. Antlaşmayla İngiliz askeri yönetimine alınan Güney Afrika Cumhuriyeti ile Oranj Bağımsız Devleti'nin (bak. Oranje Vrystaat) bağımsızlığı sona erdi. Antlaşma uyarınca bir genel af çıkarıldı. Kentlerde yaşayanlar silahsızlandırıldı ve Transvaal'in yeniden inşası için 3 milyon sterlin harcamaya yetkili bir komisyon atandı. Antlaşmanın 8. mad-

desi beyazlar dışındaki halk için oy hakkı sorununun, Boerlerin özerkliği elde etmesinden sonra ele alınacağı hükümünü getiriyordu. Güney Afrika 1910'da birleştiğinde Kap Kolonisi dışında Afrikalılar oy hakkından yoksun bırakıldı.

verem, TÜBERKÜLOZ olarak da bilinir, etkeni verem basili ya da Koch basili olarak adlandırılan *Mycobacterium* cinsi bakteriler olan bulaşıcı hastalık. Mikroorganizmanın insanda vereme neden olan türleri solunum yoluyla damlacıklarla bulaşan *M. tuberculosis* ve sıklıkla çiğ süt içilmesiyle sindirim kanalından bulaşan *M. bovis*'tir. Verem başta sığır olmak üzere öbür evcil hayvanlarda da (özellikle domuz ve kümes hayvanları) görülebilir; kuşlarda verem etkeni olan *M. avium* insanda hastalığa neden olmaz. Verem basili, küçük ve çomak biçiminde, sert yapılı bir bakteridir. Kuru ortamlarda aylarca canlı kalabilir, orta şiddetli dezenfektanlara direnir. Basili ve bu basilin insan vereminin etkeni olduğunu 1882'de Alman doktor Robert Koch bulmuştur.

Dünya ölçeğinde görülebilen bir hastalık olan verem gelişmekte olan birçok ülkede bugün de önde gelen bir ölüm nedenidir. Tarihsel olarak verem oranı kentlerde kırsal bölgelerden belirgin bir biçimde daha yüksek olmuştur; bunun nedeni kentlerin kalabalık (dolayısıyla da basilin bulaşma olasılığının daha fazla), sağlık hizmetleri ve temizlik koşullarının daha kötü olmasıdır. Verem ile ilgili bilgiler Eski Mısır belgelerinde, Eski Yunan uygarlığının büyük hekimi Hippokrates'in yapıtlarında ve ortaçağ belgelerinde görülmüştür. 18. ve 19. yüzyılda Avrupa ile Kuzey Amerika'nın hızla kenteleşen ve sanayileşen toplumlarında salgına yakın sıklıkta verem olguları görülmüştür. Gerçekten de, Batı dünyasında 20. yüzyılın başlarında sağlık hizmetleriyle temizlik koşulları gelişinceye değin bütün yaş gruplarında en önemli ölüm nedeni veremdi. Ancak bu dönemde veremden ölüm oranı yavaş yavaş, ama sürekli olarak düştü. Günümüzde gelişmiş ülkelerde veremden ölüm olguları çok azalmışsa da, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın birçok ülkesinde hâlâ önemli bir ölüm nedenidir. Veremin görülme sıklığının her dönemde veremden ölüm oranının yaklaşık 20 katı olduğu tahmin edilmektedir. Ölüm oranı özellikle sağlık koşullarının kötü olduğu yoğun nüfuslu ülkelerde yüksektir.

Verem, hasta bir insandan doğrudan solunum yoluyla ya da verem basili bulaşmış sütlerin içilmesiyle sindirim yoluyla olmak üzere iki biçimde bulaşır. Solunum yoluyla bulaşan basil türü *M. tuberculosis*, sindirim yoluyla bulaşan ise *M. bovis*'tir. İnsanlarda görülen verem genellikle hastaların balgamından ya da başka vücut sıvılarından solunum yoluyla bulaşan *M. tuberculosis* bakterilerinden kaynaklanır, hastanın aksırık ya da öksürük yoluyla çevreye saçtığı tükürük damlacıklarının her birindeki yüzlerce verem basili sağlam insanın solunum yollarına geçebilir. *M. tuberculosis* enfeksiyonlarında hastalık genellikle hastanın akciğerlerine yerleştiğinde akciğer veremi olarak bilinir. Bunun aksine, *M. bovis* enfeksiyonu daha çok kemik ve eklemleri tutar. İnsanlarda belirlenen klinik verem olgularının yaklaşık yüzde 90'ı akciğer veremidir.

Veremin özgün patolojik belirtisi tüberküloz olarak bilinen lezyondur. Merkezini ölü hücre ve dokuların oluşturduğu tüberküloz, peynir görünümündedir ve içinde pek çok verem basili bulunur. Merkezi, insansal

dizilmiş fagosit işlevi gören hücreler çevirir, en dışta ise bağdokusu hücreleri bulur. Tüberküloz, vücut dokularının içine girmeyi başaran verem basillerine karşı vücudun bir savunma tepkisinin sonucu olarak oluşur. Genellikle ancak mikroskopla görülebilen boyutlarda olan tüberküller, çok büyük sayılarda bir araya gelerek gözle görülebilen büyük tüberküloz kitlesi de oluşturabilir.

Birincil akciğer veremi genellikle çocukluk döneminde görülür. Bazen hiç belirti görülmez, çocuk bağışıklık kazanır. Birincil enfeksiyon odağı iyileştikten sonra akciğerde ancak radyolojik incelemeyle saptanabilen küçük bir kalıntı kalır. Bazen de enfeksiyon iyileşmeden kan dolaşımıyla vücuda yayılır ve tedavi edilmediğinde ölüme neden olabilen milier verem tablosu gelişir. Etkili ilaçlar bulunmadan önce sık görülen bir başka komplikasyon da verem menenjitidir. Eskiden çok öldürücü olan bu hastalık günümüzde genellikle tedavi edilebilmektedir. Dünyanın, süt ürünlerinin pastörize edildiği bölgelerinde artık görülmeyen çocuklardaki kemik ve eklem veremi ise öbür bölgelerde hâlâ önemli bir sağlık sorunudur.

Birincil enfeksiyonun iyileşmesinden bir süre sonra vücut direncinin düşmesiyle ortaya çıkan akciğer veremi genellikle genç erişkinlerde olmak üzere hemen her yaşta görülür. Hastalığın başlangıcında genellikle yalnızca halsizlik, kilo kaybı ve öksürük gibi belirtiler vardır. Hastanın genel durumu giderek kötüleşir, öksürük artar, aşırı terleme başlar; akciğer zarlarının arasında sıvı birikmesi nedeniyle göğüs ağrısı görülür. İçinde verem basili de barındıran akciğer lezyonlarının yayılarak bir bronş ya da kan damarının içine girmesiyle hastanın balgamında kan çıkar. Hastalık akciğerde bütün organı saracak biçimde yayılabilir, geniş alanlarda doku yıkımına ve oyukların (kavern) oluşmasına neden olur. Hasta tedavi görmezse solunum sırasında gaz değişimi için gerekli akciğer dokusu alanı azalır ve solunum yetmezliği gelişir. Enfeksiyon bazen başta lenf düğümleri, kemik ve eklemler, beyin zarları, deri ve böbrekler olmak üzere başka organlara da yayılır.

Veremde tanı, balgam ya da beyin omurilik sıvısı gibi etkilenen organlara ilişkin salgı ve sıvılarda verem basilinın saptanmasıyla konur. Radyolojik incelemede akciğerlerde hastalığa özgü gölgeler görülür. Tüberkülin testi(*) adı verilen bir deri testiyle vücutta mikrop olup olmadığı ya da kişinin enfeksiyon geçirdikten sonra bağışıklık kazanıp kazanmadığı anlaşılır.

Veremden korunmada temel ilke yaşam ortamı ve beslenme koşullarının düzeltilmesi, enfeksiyonu taşıyan hastaların erken dönemde belirlenip uygun biçimde tedavi edilmeleridir. BCG aşısı olarak bilinen verem aşısı zayıflatılmış verem basili içerir, deriye şırınga edildikten sonra yerel bir tepkimeye yol açar ve hastalığa karşı bağışıklık sağlar. Bununla birlikte kişiyi birincil enfeksiyondan korumaz; yalnızca verem menenjit gibi ağır komplikasyonların gelişmesini önler. Beş yıl süreyle bağışıklık sağlayan aşının küçük çocuklarda kullanılması gelişmekte olan ülkelerde hastalığın denetim altına alınmasını sağlamışsa da, veremin tümüyle yok edilmesi için enfeksiyonla karşılaşmanın önlenmesi gerekir. Bunun için de hastaların hızlı tedavi edilmeleri ve hastalığın bulaşıcı olduğu dönemde tecrit edilmeleri gerekir.

Tedavinin temelinde genel bakım, iyi beslenme ve bol bol dinlenme vardır. 1940'lar ve 1950'lerde bulunan mikrop öl-

dürücü birkaç yeni ilaç verem hastalarının tedavisinde devrim yapmıştır.

Verem tedavisinde ilk kullanılan ilaçlar streptomisin, izoniya ve para-aminosalisilik asittir; daha sona etambutol, rifampisin, tiyasetazon ve pirazinamid geliştirilmiştir. Tedavide karşılaşılan en önemli sorunlardan biri mikroorganizmanın ilaçlardan bazılarına karşı direnç kazanmasıdır. Bunu önlemek amacıyla genellikle birkaç ilaç birlikte ve farklı bileşimler halinde verilir. Tedavi başladıktan iki hafta sonra hastalığın bulaşma özelliği ortadan kalkar; bununla birlikte tümüyle iyileşmenin sağlanması için tedavinin en az birkaç ay sürmesi gerekir. Eskiden verem tedavisinde öncelikle uygulanan cerrahi girişimler, etkili antibiyotiklerin geliştirilmesiyle uygulanmaya başlamıştır.

Türkiye'de verem. Türkiye'de veremle mücadele uzun süre gönüllü kuruluşlarca yürütüldü. Bunlardan ilki 1918'de İstanbul'da Besim Ömer Paşa tarafından kurulan ve 1920'de İstanbul'un işgali üzerine çalışmalarına son vermek zorunda kalan Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti idi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'nun birçok yerinde verem savaş dernekleri kuruldu. Bunların başlıcaları 1923'te İzmir ve Balıkesir'de, 1927'de İstanbul'da, 1944'te Samsun ve Denizli'de kurulan verem savaş dernekleri idi. Bu arada 1923'te İstanbul'da ilk verem savaş dispanserisi açılmış, 1924'te Heybeliada Sanatoryumu çalışmaya başlamıştı. 1930'da verem savaşını zorunlu kılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun kabulü sonucu bakanlık tarafından Ankara ve Bursa'da birer verem savaş dispanserisi açıldı. 1931'de Evlenme Muayenesi Hakkında Nizamname ile açık veremlilerin evlenmeleri yasaklandı. 1932'de verem savaş kuruluşları bakanlık denetimine alındı.

II. Dünya Savaşı sırasında yaşam koşullarının kötüleşmesiyle veremin yaygınlaşması üzerine bakanlıkta ülke çapında örgütlenme amacıyla bir komisyonun çalışmalarıyla veremle mücadelede yeni bir döneme girildi. Verem savaş derneklerinin kurulması teşvik edilerek sayıları üç yıl içinde 48'e ulaştırıldı. 1948'de Tefvik Sağlam'ın öncülüğünde Türkiye Ulusal Verem Savaş Deneği kuruldu. 1949'da Verem Danışma Komisyonu toplandı. Komisyonun 1960'taki toplantısında, çalışmalarda eğitim, koruma, erken tanı ve tedavi ile sosyal yardım olmak üzere beş ilke saptandı; kırsal bölgelerdeki mücadeleyi yaygınlaştırmak amacıyla Gezici Röntgen Verem Tarama Ekipleri kuruldu. 1952-72 arasındaki BCG kampanyaları boyunca nüfusun yüzde 90'ından fazlası taranarak aşılandı. Bu çalışmaları sonucu 1945'te 100 binde 262 olan veremden ölüm oranı 1970'te 100 binde 20'ye düştü. 1989'a gelindiğinde il ve ilçe merkezlerinde bu oran 3,4'tü.

Ama verem savaşında kazanılan bu başarı sürdürülemedi. Göğüs hastalıkları ve kemik hastaneleri ile göğüs cerrahisi merkezleri gibi verem konusunda uzmanlaşmış kurumlarda bulunan ve sayıları 13 bine ulaşan yatakların bir bölümünün başka amaçlarla kullanılmaya başlanmış olması, denetimsiz nüfus artışı, köyden kente göçün ve işsizliğin beslenme ve barınmayla olumsuz yönde etkilemesi hastalığın yeniden yaygınlaşmasında rol oynadı.

veremotu bak. canavarotu

Vereşçagin, Vasili Vasilyevič (d. 26 Ekim 1842, Çerepovets, Rus Çarlığı - ö. 13 Nisan 1904, Port Arthur, Avustralya), savaş resimleriyle ünlü Rus ressam. Petersburg

Akademisi'nde ve Paris'te resim öğrenimi gördü. Resimlerinde Rus ordusuyla birlikte gittiği Kafkasya, Kırım, Tuna boyları ve Türkistan gibi yerlerde gördüklerini betimledi. En ünlü savaş resimlerinden bazısını konusunu, kendisinin de yaralandığı Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1877-78) Balkanlar'da yaşadığı olaylardan aldı. Suriye ve Filistin'de de resim yaptı. 1885-1903 arasında kendi ülkesinde gezilere çıktı. ABD'ye ve Japonya'ya gitti. Rus-Japon Savaşı'nda Amiral S. O. Makarov'un sancak gemisinde bulunduğu sırada öldü.

Vereşçagin'in 1812'de Napoléon'un Rusya'yı işgal etmesini konu alan resimleri çok tutulmuş ve sayısız tipkibasımı yapmıştı. Kafataslarından yapılmış bir piramidi gösteren "Savaşın Tanımlanması" (Tretyakov Galerisi, Moskova) adlı yapıtı o dönemdeki savaş karşıtı ve insanlık akımları tarafından kullanıldı. Vereşçagin'in resimlerinin çoğu Tretyakov Galerisi'nde ve Petersburg'daki Rus Sanatı Devlet Müzesi'nde bulunmaktadır.

Verethraghna, BAHRAN olarak da bilinir, Zerdüş dininde zafer tanrısı. Mitra'yla (*) birlikte, Veda dinindeki Savaş Tanrısı Indra'yı andıran özellikler taşır. Zerdüş metinlerinde, Mithra (Mitra) ile Adalet Tanrısı Raşnu'nun aracı ve savaş tanrısı olarak, Mithra'nın öç alıcısı konumundadır.

Verethraghna Sasaniler döneminde İran'da çok yaygın tapınılan bir tanrıydı. Onun adını taşıyan beş kral hüküm sürdü. Zerdüş dininin kutsal kitabı Avesta'nın 14. ilahisi (yaşı) ona adanmıştır. Her ayın 20. günü de onun adını taşır.

Verga, Giovanni (d. 2 Eylül 1840, Catania - ö. 27 Ocak 1922, Catania, Sicilya, İtalya), *verismo* (gerçekçilik) akımının en önemli temsilcisi olan İtalyan romancı, öykü ve oyun yazarı. Döneminde adını duyuramamışsa da, sonraki eleştirmenlerce gelmiş geçmiş İtalyan romancıların en büyüklerinden biri kabul edilmiş, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yazarlar kuşağını derinden etkilemiştir. Luchino Visconti'nin, yeni-gerçekçi sinemanın dönüm noktalarından olan *La terra trema*'sı (1948; *Yer Sarsılıyor*), Verga'nın *I malavoglia* (1881; *Malavoglia*) lar, 1959) adlı romanına dayanır.

Sicilyalı toprak sahibi bir ailenin çocuğu olan Verga, 1869'da Floransa'ya gitti. Daha sonra yerleştiği Milano'da, kendisini çok etkileyen birçok yazarla tanıştı. 1893'te Catania'ya döndü.

Önceleri tarihsel konulara ve yurtseverlik temasına dayanan romanlar yazdı. *Eva* (1873), *Tigre reale* (1873; *Gerçek Kaplan*) ve *Eros* (1875) gibi yapıtlarında ise psikolojik gözlemle romantik öğeleri birleştirdi. İleride bu duygusal yapıtlarından "şıklık ve zina" romanları diye söz edecekti. Ardından yayımladığı *Vita dei campi* (1880; *Kırlarda Yaşam*) ve *Novelle rusticane* (1883; *Köy Masalları*) adlı öykü kitaplarıyla *I malavoglia* ve *Mastro-don Gesualdo* (1889; *Mastro-Don Gesualdo*, 1962) adlı romanları, Avrupa'nın büyük yazarları arasında anılmasını sağladı. Pietro Mascagni'nin opera uyarlamasıyla tanınan *Cavalleria rusticana* (1890; *Cavalleria rusticana/Köylü Namusu*), onun öykü olarak yazıp sonradan oyunlaştırdığı aynı adlı yapıtına (1884) dayanıyordu. Verga özlü anlatımı ve insani duyguların büyük bir yoğunlukla yansıtmasıyla gerçekçiliğe lirik bir tat kazandırmış yerel özellikleri ve yaşantıları anlatmadaki başarısıyla da İtalya'da bölgeselci bir edebiyat hareketinin doğmasında etkili olmuştur. Öykülerinin çoğu, yoksulluğa mahkûm insanların maddi durumlarını düzeltmek için göster-

dikleri çabayı konu alır. Bunların bir bölümü Türkçede *Seçme Hikâyeler* (1959) adıyla yayımlanmıştır.

Vergerio, Pietro Paolo, lakabı YAŞLI VERGERIO. İtalyanca VERGERIO IL VECCHIO (d. 23 Temmuz 1370, Capodistria [bugün Koper, Slovenya], İstria - ö. 8 Temmuz 1444/45, Budapeşte). İtalya'da Rönesans döneminde eğitim yöntemleri ve ders programlarının gelişmesinde etkili olan İtalyan eğitimci.

Floransa ve Bologna'da öğrenim gördü, güzel sanatlar ve tıp dallarında diploma aldı. 1390'dan 1406'ya değin Padova'da mantık dersleri verdi. *De ingenuis moribus et liberalibus studiis*'i (1392?; Bir Beyefendinin Görgüsü ve Özgür Araştırmalar Üzerine) bu dönemde yazdı. Bu yapıtı İtalyan Rönesansı'nın eğitim konusunda verdiği en etkili üründü. Vergerio burada liberal eğitimin temeli olarak Latinceye ağırlık verilmesini, Yunanca eğitiminin canlandırılmasını, ayrıca akademik konuların kapsamlı bir biçimde ele alınmasını ve beden eğitimi dersleri verilmesini savunuyordu. 1600'e gelinceye değin kitabın 40 basımı yapıldı.

Vergerio VII. Innocentius ile XII. Gregorius dönemlerinde 1406'dan 1417'ye değin papalık sekreterliği yaptı. Daha sonra Kutusal Roma-Germen imparatoru Sigismund'un hizmetine girdi. İmparator için Arrhionos'un *Anabasis*'ini Latinceye çevirdi. Obür yapıtları arasında, kilisede birliğin yeniden sağlanması ile Petrarca'nın yaşamını konu alan iki çalışma sayılabilir.

Vergerio, Pietro Paolo, lakabı GENÇ VERGERIO. İtalyanca VERGERIO IL GIOVANE (d. 1497/98, Capodistria [bugün Koper, Slovenya], Venedik Cumhuriyeti - ö. 4 Ekim 1565, Tübingen, Bohemya), İtalyan reformcu din adamı. 16. yüzyılda Reform ilkelerini benimseyen halde Katolik Kilisesi'nden ayrılmayan "Eski Katolik" piskoposların en ünlüsüdür.

Padova'da hukuk öğrenimi gördükten sonra bir süre Padova, Verona ve Venedik'te avukatlık yaptı. Ardından dine yönelerek 1533'te Almanya'da papalık elçisi oldu, orada Martin Luther'le tanıştı. Daha sonra piskopos olarak önce Hırvatistan'a, ardından da Capodistria'ya atandı, 1540'ta papanın temsilciliği görevine döndü. Bu arada, Protestanlığı benimsediği gerekçesiyle 1544'te ve 1549'da Venedik'te Enkizisyon önüne çıkarıldı. İkinci yargılamada heretiklikle suçlanınca İtalya'dan kaçıp İsviçre'deki Graubünden (Grisons) kantonuna yerleşti (1549-53). Vergerio'ya burada, Roma'ya bağlı olmayan bir piskoposluk görevi verildi. Daha sonra Avrupa'da, özellikle de Württemberg, Prusya ve Polonya'da dolaştı. Bütün bu dönemde yayımladığı broşürlerle kilisede reformlar yapılmasını savundu.

vergi, devletin gerçek ve tüzel kişilere yüklediği ekonomik yükümlülük. Sanayi Devrimi sonrasında bütün devletlerin en önemli gelir kaynağını oluşturan vergilendirmenin başlıca işlevi devlet harcamalarını karşılamaktır. Kaynak yaratarak, kaynak dağılımını değiştirerek ve ekonomike karar birimlerini yönlendirerek büyümeye katkıda bulunmak ile gelir ve servet bölümünü düzenlemek de vergilendirmenin öteki önemli işlevleridir. Uygulamada sık sık birbiriyle çelişebilen bu işlevler arasında uyum sağlamak, vergi politikalarının temel sorunlarından biridir.

Vergi yükümlülüğünün paylaşılmasında benimsenen en temel ilke, toplumsal sınıf ayrımı gözetmeksizin herkesin vergi ödemesini öngören genellik ilkesidir. Buna karşılık vergi yükünün kişilerin kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyine göre paylaşılması ilkesi, uyruklarına hizmet götürmeksizin onlardan ağır vergiler alan ortaçağ ve sonrasının despotik yönetimlerine karşı etkili bir silah olarak kullanıldıktan sonra uzun süre uygulamadan kalmış, ama 20. yüzyılın ikinci yarısında piyasa kurallarını kamu kesimine olduğu gibi yansıta politikalarıyla birlikte yeniden yandaş bulmaya başlamıştır. Bununla birlikte günümüzde hâlâ en yaygın biçimde geçerli olan eşitlik ilkesi, vergi yükünün, kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyine bakılmaksızın kişilerin ödeme gücüyle orantılı paylaşılmasını öngörür.

Eşitlik ilkesini uygulamanın temel aracı artan oranlı vergi tarifeleridir. Vergi ödeme gücünü belirlemede başvurulan başlıca tekniklerse en az geçim indirimi ve ayırma yöntemidir. En az geçim indirimi, gelişmekte olan ülkelerde sembolik düzeyde kaldığı için büyük ölçüde etkisizdir. Örneğin Türkiye'de gelir vergisinde "genel indirim" adıyla uygulanan ve yılda ancak 4.500 lira vergi azalışı sağlayan geçim indirimi 1986'da kaldırılmış, "özel indirim" adıyla yalnızca ücretliler için ayırma yöntemine geçilmiştir. Emek gelirlerini sermaye gelirlerinden daha az vergilendirmeyi amaçlayan bu yöntemin uygulanmasına karşın, bütün kapitalist ülkelerde çeşitli bağışıklık ve indirimlerden yararlanan sermaye kazançları genellikle daha çok kayırlanabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde uygulanan negatif gelir vergisi (ödeme gücü olmayanlardan vergi almak yerine onlara gelir aktarılması) yöntemine karşın, bu ülkelerde de siyasal bakımdan güçsüz kesimler genellikle en ağır vergi yükünü taşımaktadır.

Liberal yaklaşımın savunduğu vergilendirmede yansızlık ilkesi, vergilerin tüketici ve üreticilerin tercih ve kararları üzerinde en az etkiye bulunmasını öngörür. Bu ilkeye göre devlet vergilendirme yoluyla ne görece fiyatlar ne de görece kârlılık üzerinde etkiye bulunmalıdır. Ama modern devletler gerek ekonomik, gerek toplumsal, gerekse vergi yönetim tekniklerinin kısıtlarına bağlı mali kaygılarla bilinçli olarak "tarafı" vergi politikaları uygulamaktadır.

Vergi türlerinin sınıflandırılmasında başvurulan en genel ayırım, dolaysız ve dolaylı vergiler arasındadır. Bu ayırmada kullanılan başlıca ölçütlerse yansıma ve kişiselleştirilebilirlik özellikleridir. Yansıma, verginin yasal yükümlüsünün, vergi yükünü fiilen başkasına ya da başkalarına devretmesidir. Yansımanın yönü fiyatlar aracılığıyla nihai tüketiciye doğruysa "ileriye dönük" yansımadan, üretim faktörlerinin (emek, sermaye, girişim vb) gelirlerini azaltacak doğrultudaysa "geriye dönük" yansımadan söz edilir. Örneğin katma değer vergisi(*) (KDV) ileriye yansıtılabildiği için dolaylı, ileriye ya da geriye yansıtılamadığı varsayılan gelir vergisiyse dolaysız vergi sayılır. Öte yandan yükümlünün özel koşullarını dikkate alacak biçimde kişiselleştirilebilen vergiler dolaysız, kişiselleştirilemeyen vergiler dolaylı olarak tanımlanır. Bu tanım çerçevesinde de geleneksel olarak gelir ve servet ya da mülkiyet vergileri ile veraset ve intikal vergileri dolaysız, tüketim, muamele, harcama ve gider vergileri (genel adıyla satış vergileri[*]) ile emlak alım satım ve taşıt alım vergileri dolaylı vergi sayılır.

Türk vergi sistemi. Türkiye'de Cumhuriyet yönetimi 1926'ya değin Osmanlı döneminde kalma vergileri toplamak ve bunlara bazı zamlar yapmakla yetindi. 1916 tarihli Osmanlı gümrük tarifelerinin 1928 sonuna değin uygulanmasını öngören Lozan Antlaşması da (24 Temmuz 1923) Cumhuriyet yönetiminin koruyucu gümrük vergileri uygulamasını önlüyordu. Ama 1925'te öşürün(*) kaldırılması yeni vergi düzenlemelerine gidilmesini zorunlu kıldı. Bu amaçla, tarımı vergilendiren agram resmi(*) miktarı artırıldı, arazi ve bina vergisinin yeni yazım değerleri yükseltildi, yol vergisine zam yapıldı. Kentsel nüfusun vergi yükü de 1926'da temettü vergisi yerine getirilen kazanç vergisi ve gene 1926'da kabul edilen umumi istihlak vergisiyle artırıldı. Genel gelişmişlik düzeyinin düşüklüğü nedeniyle bu vergiler başanlı olamayınca hükümet Tekel'ce üretilen mallar üzerindeki vergileri artırarak gelir sağlamaya yöneldi; bu yöntem de kentsel ve kırsal sabit gelirli kesimlerin mali yükünü ağırlaştırma yönünde etkili oldu. Ama vergi yükünde kırsal kesimden kentlere doğru bir kayma gerçekleştirildi. Kentlerde de vergi yükü özellikle ücretliler üzerinde ağırlığını gösterdi. 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ise birçok sanayi işletmesini çeşitli vergi yüklerinden bağışık tuttu.

1929'daki Büyük Bunalım'ı izleyen dönemde ücretlilerin vergi yükü daha da ağırlaştı. Örneğin iktisadi buhran vergisinin 1931-38 arasındaki toplam tahsilatının yüzde 83'ünü ücretliler karşıladı; muvazene vergisi (1932) ve hava kuvvetlerine yardım vergisi (1935) bütünüyle ücretlilerce ödendi. Bu üç vergi, ticaret kesimine yönelik kazanç vergisinden üç kat daha çok gelir sağladı. Öte yandan bunalımdan en çok etkilenen kırsal kesim üzerindeki yol vergisinde indirimle gidildi, buna karşılık yükü gene kentli tüketicilere binen buğday koruma vergisi uygulandı. II. Dünya Savaşı yıllarında vergi sistemine Varlık Vergisi'yle(*) öşüre dönüş niteliğindeki Toprak Mahsulleri Vergisi gibi olağanüstü vergiler eklendi, yol vergisi de ağırlaştırıldı. Milli gelir üzerindeki vergi yükü (bütçe vergi gelirlerinin gayri safi milli hasıla içindeki payı) 1950 öncesinde yalnızca 1930-35 ve 1944-50 dönemlerinde yüzde 10 eşliğini aşarak yüzde 12'lik bir ortalama düzeye ulaştı.

1946 sonrasında Fritz Neumark'ın(*) katkısıyla hazırlanan ve 1950'de yürürlüğe konulan vergi reformunun üç önemli ürünü oldu: Kazanç vergisi ve bunun ek vergileri yerine geçen gelir vergisi; kurumlara bağlayan Vergi Usul Kanunu. Aynı yıl yürürlüğe giren ve küçük esnafı dışarıda bırakan esnaf vergisi ise 1955'te baskı gruplarının etkisiyle kaldırıldı, yüksek gelirli esnaf gelir vergisi kapsamına alındı. Milli gelir içinde hâlâ çok önemli payı olan tarım kesimiyse hemen bütünüyle vergi dışı kaldı; yol vergisi 1952'de kaldırıldı, arazi vergisinin matrahı yenilenmediği için getirisi çok azaldı. Siyasal etkiler sonucunda gelir ve kurumlar vergilerine yeni bağışıklık ve indirimler getirildi. Muamele vergisini yeniden düzenlemek amacıyla 1957'de çıkarılan Gider Vergileri Kanunu, sanayicilerin gösterdiği tepki nedeniyle muamele vergisinden de daha düşük bir vergi geliriyle sonuçlandı. 1950'lerde vergi yükü ortalama yüzde 11 dolayında kaldı.

27 Mayıs 1960 hareketinden sonra gelir ve kurumlar vergilerinde yapılan önemli değişikliklerin gördüğü tepki üzerine yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman, gümrük vergisi indirimi ve ihracatta vergi iadesi

gibi özendirme araçları getirildi. Tarım üzerine getirilen gelir vergisi hafifletildi, 1963'te hayvan vergisi kaldırıldı. Böylece kamu kesiminin kaynak yaratmaktan çok kaynakların yeniden dağıtımında etkin rol almasını gerektiren yeni bir vergi politikası benimsendi. Buna karşılık bir tür vergi güvenlik önlemi olarak getirilen servet beyanı korundu. Planlı dönemde devlet gelirlerini artırmayı amaçlayan yeni bazı vergiler de vergi sistemine gelir bakımından gerekli esnekliği kazandıramadı. 1961-68 arasında vergi yükü ortalama yüzde 13 düzeyindeydi.

1970'te yürürlüğe giren Finansman Kanunu'yla işletme vergisi, taşıt alım vergisi, bina inşaat vergisi ve gayrimenkul kıymet artışı vergisi gibi yeni düzenlemelere gidildi. Ama bunlardan yalnızca sonuncusu, ilk kez sermaye kazançlarını ve spekülasyon kazançlarını vergilendirdiği için ileri bir adımdı. Öte yandan emlak vergisinde yazım yönteminde beyan yöntemine geçildi, veraset ve intikal vergisinde de yükümlünün bildirimi ve bunun idare tarafından denetimi tekniği benimsendi. 1972'de zorunlu tasarruf bonolarının yerini alan mali denge vergisi, dolaysız vergilere tek oranlı adaletsiz bir zam getirdi.

1980'lere değin ekonomik yapı ve politika amaçlarıyla uyumlu bir vergi sistemi geliştirilemedi, sermaye birikiminin finansman gereksinimi büyük ölçüde dış borçlanma ve enflasyonla karşılandı. Vergi yükü 1969-74 arasında yüzde 16'ya, 1975'ten sonra yüzde 18'e ulaştıysa da hızlı enflasyonun etkisiyle 1978'den sonra düşmeye başladı. 1973 verilerine dayalı tahminlere göre bu dönemde, milli gelirin yüzde 28'ini alan ücretliler toplam gelir vergisinin yüzde 64'ünü öderken, milli gelirin yüzde 72'sini paylaşan kâr, faiz, rant ve benzeri gelir sahipleri toplam gelir vergisi yükünün yalnızca yüzde 36'sını üstleniyordu.

12 Eylül Harekâtı'nın ardından 1981 başlarından sonra yürürlüğe giren vergi düzenlemeleri başlıca dört eksenle gelişti: 1) Gönüllü tasarrufları ve özel yatırımları artırmak amacıyla yüksek gelirli özel ve tüzel kişilerin vergi yükünün düşürülmesi, 2) ihracatta iç vergi maliyetlerini kendiliğinden indirilebilir, ithalatta da yüklenebilir duruma getirmek için KDV türü dolaylı vergilere kayılması, 3) kentsel ve kırsal küçük girişimci kesime vergi yükü kaydırılması, 4) yürütmenin mali araçları daha özerk kullanabilmesine olanak vererek merkezileşme eğilimlerini destekleyen kamu fonları(*) sistemine geçilmesi.

Bu çerçevede özellikle dolaysız vergiler alanında yenilikler getirildi. 1963'ten beri dokunulmayan gelir vergisi tarifesini köklü biçimde değiştirildi ve 1987 dışında her yıl yeniden düzenlendi. Bu düzenlemelerle, gelirleri toplama ve artan oranlı vergilendirme yerine, kazanıldığı yerde ve anda düz oranlı vergilendirme politikası ağır basmaya başladı. Faiz gelirleri üzerindeki gelir vergisi kesintisi düşürüldü. Kurumlar vergisi yeni bir teknikte hesaplanmaya başladı ve oranı geçici olarak yükseltildi; döviz kazandırıcı etkinlikler için yeni özendiriciler getirildi. Vergi girişlerini hızlandıracak düzenlemeler gerçekleştirildiyse de servet beyanı ve gider esaslı gibi vergi güvenlik önlemleri kaldırıldı.

Küçük girişimcilerin dolaysız vergi yükünü artırmak amacıyla 1981-82'de peşin vergi uygulamasına geçildi; 1983 sonrasında hayat standardı temeline dayalı asgari bir zorunlu vergi ödemesi getirildi; 1986-88 arasında bir başka peşin vergi düzenlemesi olarak "dahili tevkifat" sistemi uygulandı; 1989'dan sonra da aynı politika "geçici vergi" adıyla

sürdürüldü. 1981-85 arasında kapsamı genişletilen, oran ve miktarları artırılan dolaylı vergiler yeterince esnek bir yapıya kavuşturulamayınca, dışa açılma gereklerinin zorlamasıyla 1985 başında KDV sisteme sokuldu. 1984'ten başlayarak "ücretli vergi iadesi" adı verilen uygulamanın yürürlüğe girmesi ve aynı dönemde yazarkasa uygulamasının başlatılması vergi tabanının yaygınlaştırılmasına katkıda bulundu.

Fonları da içeren toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin 1985'ten sonra yeniden ağırlıklı duruma gelmesi, kaynaktaki toplanan vergilerin toplam vergiler içindeki payının yüzde 75'i aşması ve yüksek enflasyon gibi nedenlerle Türk vergi sistemi 1980'lerde yansımaya daha elverişli bir yapı kazandı. Böylece vergi yükünün dağılımı öngörüldüğünden de daha eşitsiz biçimde oluştu. Konsolide bütçe vergi yükü 1984'te yüzde 13'e kadar düştü, 1980'lerin sonlarında yüzde 14 dolayına yükseldi. Bununla birlikte bütçe vergi gelirlerinin yanı sıra fonları, yerel yönetimlerin vergi niteliğindeki gelirlerini ve sosyal güvenlik vergilerini de içeren toplam vergi yükü 1980'lerin ikinci yarısında önceki bütün dönemlerin üstüne çıktı. Ücretlilerin gelir vergisi ödemeleri içindeki payı 1980'lerde yüzde 55'e düşmekle birlikte, aynı dönemde milli gelirden aldıkları pay çok daha fazla azalarak yüzde 15'e düştüğü için gelir vergisi yükü yüzde 60'ın üzerinde ağırlaştı.

vergi hukuku, vergi ödevinin niteliğine, vergi borcunun doğması ve sona ermesine, vergi ödevlerine aykırılığın sonuçlarına ve bu alandaki uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin maddi ve şekli kurallar bütünü. Vergi hukuku kuralları kural olarak özel kişiler ile vergilendirme yetkisini kullanan kamu idareleri arasındaki ilişkileri düzenler ve temelde kamunun yararlarını korumaya hizmet eder. Vergi hukukunun alt bölümlerini vergi usul hukuku, vergi ceza hukuku, vergi yargısı hukuku, bireysel vergiler hukuku ve vergi icra hukuku oluşturur.

Türk vergi hukukuna egemen olan ilkeler genellik, yasallık, mali güçle orantılılık, kamu giderlerini karşılama hedefi ile adaletli ve dengeli dağılımdır. Yalnız belirli bireyleri kapsayacak biçimde vergi konmaz. Her tür mali yükümlün yasayla konması zorunluluğu kişisel hak ve özgürlükler bakımından güvence sağlamak, keyfi ve takdirli uygulamaları önlemek içindir.

Vergi kurallarının yorumunda temel alınması gereken başlıca yöntem, vergi yasasının konusundaki amacın göz önünde tutulmasıdır. Vergi yasalarının içeriğinin belirlenmesinde ve belli olaylara uygulanmasında olguların şekli yönünden çok maddi ve ekonomik yönüne ağırlık verilir. Hukuksal güvenlik ilkesinin bir yansıması olan genişletici yorum yasağı, vergi hukuku alanında kıyas yasağının uygulanmasını zorunlu kılar. Böylece kıyas yasağı, ekonomik yaklaşım ilkesinin sınırını oluşturur.

Kendi yararına sonuç çıkarmak üzere bir iddiayı ileri sürenin bunu ispat yükü altında olduğu yolundaki genel kural vergi hukukunda da geçerlidir. Bu nedenle defter ve belge düzenine uyma vergi yükümlülükleri için bir ödev niteliğini taşır.

vergi iadesi, tahsil edilmiş verginin bir bölümünün ya da tümünün yükümlüye geri ödenmesi ya da vergi tahsilatının artışına katkıda bulunan kesimlere mali transfer yapılması.

Önceki aşamalarda indirim olanağı bulunamamış vergilerin vergi idaresince geri ödediği en yaygın uygulamalarından biri, katma değer vergisi(*) (KDV) yükümlülerinin üst üste birkaç vergi döneminde indiril-

lemeyen KDV alacaklarının hazine tarafından ödenmesidir. Bütün Avrupa Topluluğu ülkelerinde KDV yükümlülüklerine tanınan bu olanak Türkiye'de henüz gündeme gelmemiştir.

İhraç edilen ya da yolcu yanında yurtdışına çıkan malların ihraç aşamasına değin taşıdığı dolaylı vergilerin iade edilmesi de yaygın bir uygulamadır. İhracatta vergi iadesi olarak adlandırılan bu sistemin amacı, tüketim ya da satış vergileri gibi dolaylı vergilerin hem çıkış hem de varış ülkesinde iki kez değil, yalnızca malın son olarak tüketildiği ülkede alınmasıdır. KDV uygulaması bu sistemin otomatik işlemesine olanak sağlamakla birlikte KDV öncesinde de pek çok ülkede ihracatta vergi iadesi uygulanmıştır. Ama malın taşıdığı dolaylı vergilerin miktarı tam hesaplanmadığı ve ihraç mallarına belirli bir sübvansiyonu da içerdiği için ihracatta vergi iadesi KDV uygulaması öncesinde ithalatçı ülkelere karşı önlemler alınmasına yol açmıştır.

Türkiye'de de KDV öncesinde planlı dönemle birlikte başlayan ihracatta vergi iadesi yalnız ihraç malının iç vergilerden (istihsal vergisinden) arındırılması amacıyla değil, ihracata ek bir sübvansiyon olarak da uygulandı. Vergi iadelerinin yüksek tutulduğu mal ve sektörlerde salt iade primlerine el koyabilmek ya da ihracat işlemi gerçekleştirilmeden kazandırdığı kara para aklatma, döviz ticareti, ithalat izni gibi ayrıcalıklardan yararlanabilmek için girilen "hayali ihracat" uygulaması 1970'lerde yaygınlaştı. 1980'lerde iyice hızlandı. 1985'te KDV sistemine geçilmesine karşın 1988 sonuna değin ihracatta hem KDV iadesi, hem de teşvik anlamında genel vergi iadesi birlikte uygulandı. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) verilen niyet mektubu gereğince 1988 sonunda KDV dışında vergi iadesi sona erdirildi. Döviz pozisyonlarındaki eski sıkışıklığın giderilmesi ve konvertibiliteye geçiş yönündeki adımlar sonucunda 1989 sonrasında "hayali ihracat" büyük ölçüde geriledi.

Vergi iadesinin Türkiye'de 1984'ten bu yana uygulanan bir başka türü, ücretlilere vergi iadesidir. Vergi tabanını yaygınlaştırmak, beyan edilen vergi matrahlarını yükseltmek ve özellikle küçük girişimcileri vergi alanı içine çekmek üzere belgeli alışverişlerin yaygınlaştırılmasını amaçlayan bu sistem, kuramsal olarak, tüketicilerin vergi denetimine katılarak sağladıkları vergi geliri artışının karşılığında bir mali transferi öngörüyordu. KDV uygulamasının da benimsenmesini kolaylaştıran ve başlangıçta yalnız ücretlilerle sınırlı tutulan uygulama daha sonra emekli ücretlileri, 1986 başından sonra da tüm ticaret kesimini, çiftçileri ve serbest meslek sahiplerini içine alacak biçimde yaygınlaştırdı. Belirli mal ve hizmet alımlarını belgeleyen kasa fişi, perakende satış fişi ya da fatura toplamının kademeli bir yüzdesi olarak hesaplanan vergi iadesi ödemelerinin bütçe üzerindeki yükü beyan-nameli yükümlülerin vergi bildirimlerindeki artışla dengelenemeyince uygulamaya giren mal ve hizmetlerin kapsamı gitgide daraltıldı.

vergi mahkemeleri, vergi uyuşmazlıklarıyla görevli ilk derece yargı yerleri. Kuruluş ve yargı çevreleri Adalet Bakanlığı'na saptanan vergi mahkemelerinin kaldırılmasına ve yargı çevrelerinin değiştirilmesine Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu karar verebilir. Vergi mahkemeleri birer başkan ve yeteri kadar üyeden oluşur. Mahkeme kurulları ise başkan ve iki üyeden kurulur. Genel bütçeye, il özel idaresi, belediye ve köylere ait vergi, resim ve harçlar, benzeri

mali yükümler ve bunlara ilişkin zam ve cezalar konusundaki uyuşmazlıklar, tarife uyuşmazlıkları ve kamu alacaklarının tahsilatıyla ilgili uygulamalardan doğan uyuşmazlıklar vergi mahkemelerinin görev alanına girer.

Vergi mahkemeleri ilke olarak kurul halinde görev yapar. Kazançları götürü usulde saptanan yükümlülerin sınıf ve derecelerinin saptanmasına ilişkin işlemler ile toplamı 2 milyon TL'yi geçmeyen tarh işlemlerine karşı açılan davalar, usul ve esas yönünden vergi mahkemesi yargıçlarından biri tarafından çözülür. Tek yargıç tarafından verilen kararlar itiraz üzerine bölge idare mahkemelerinde incelenir ve kesin olarak hükme bağlanır. Kurul olarak verilen kararların temyiz mercii Danıştay'ın ilgili daireleridir. Vergi Usul Kanunu gereğince, şikâyet yoluyla vergi düzeltme taleplerinin reddine ilişkin işlemlere karşı açılan davalar, birden çok vergi mahkemesinin yetki alanına giren işler, Bakanlar Kurulu'nun vergilere ilişkin düzenleyici işlemleri hakkında açılan davalar, ilgili bakanlıkların belirledikleri inşaat maliyet bedelleri konusunda Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından açılan davalar Danıştay'da ilk derece mahkemesi olarak görülür.

Vergi uyuşmazlıklarının idari yargıdaki iptal ve tam yargı davalarına benzer yönleri bulunmakla birlikte, kendine özgü ilkeleri ve bu dava türlerine benzemeyen tarafları da vardır. Vergi mahkemeleri vergi uyuşmazlıklarında vergi idaresinin işlemini iptal etmekle yetinmez, anlaşmazlığı da çözüme ulaştırır.

Vergilio, Polidoro (d. y. 1470, Urbino - ö. 18 Nisan 1555, Urbino, Pesaro e Urbino), İtalyan asıllı hümanist. Yazdığı İngiltere tarihi okullarda okutulmuş ve 16. yüzyıl İngiliz tarihçileri Edward Hall ile Raphael Holinshed'i onlar aracılığıyla da Shakespeare'i etkilemiştir.

Padova ve bir olasılıkla Bologna'da eğitim gördü. Rahip olduktan sonra İngiltere'de papalığa bağlı çeşitli görevlerde bulundu. 1508'de Wells başdiyakozu oldu. Sir Thomas More, William Grocyn ve John Colet gibi İngiliz hümanistlerle dostluk kurdu. 1550'de Urbino'ya dönünceye değin, İtalya'ya yaptığı ziyaretler dışında, İngiltere'de kaldı.

Vergilio'nun önemli yapıtları arasında yorumların ve ahlaki açıklamaların da yer aldığı, bir atasözleri ve özdeyişler derlemesi olan ve daha çok *Adagia* olarak bilinen *Proverbiorum libellus* (1498; Atasözleri Kitapçığı), çok sayıda basıya yapılmış, icatlarla ilişkin popüler bir kitap olan *De rerum inventoribus* (1499; İcatlar Üzerine) ve *Anglicae historia libri XXVI* (İngiliz Tarihinin Yirmi Altı Kitabı) sayılabilir. Son yapıtın basımına 1546'da başlanmış ama eksiksiz derlemesi ancak 1651'de tamamlanabilmiştir.

Vergilius, tam adı PUBLIUS VERGILIUS MARO. (d. İÖ 15 Ekim 70, Andes [hugün Manto-va], Mantova yakınları - ö. İÖ 21 Eylül 19, Brundisium [bugün Brindisi], İtalya), Eski Roma'nın en büyük şairi. Roma'nın efsanevi kurucusunun öyküsünü anlatan ve tanrıların yönlendirmesiyle dünyayı uygarlaştırma görevini ilan eden *Aeneis*(*) adlı destanıyla ünlüdür.

Gallia Cisalpina bölgesinde varlıklı bir köylü ailesinin oğluydu. Cremona, Milano ve Roma'da öğrenim gördü. Yunan ve Roma yazarlarının yapıtlarını yakından tanı-

manın yanı sıra felsefe ve retorik alanlarında da kapsamlı bir eğitim aldı. Gençlik yılları cumhuriyet döneminin sonuna ve iç savaşın yarattığı büyük karışıklık ortamına rastladığından savaşa karşı büyük bir nefret ve korku duygusu geliştirdi. Bu duygunun

Vergilius'u (ortada) elinde *Aeneis*'ten bir bölüm ile gösteren Roma mozaiği, 2-3. yy; Le Bardo Müzesi, Tunus
Musée Le Bardo, Tunus

yanı sıra yakından tanıdığı İtalyan kırsal yaşamına duyduğu hayranlık da güçlü bir biçimde şiirine yansdı. Vergilius yaşamı boyunca yalnızca şiirle ve şiirin gerektirdiği çalışmalarla uğraştı. Askeri ya da siyasal hiçbir rol üstlenmedi; hiç evlenmedi. Çocukluğunu geçirdiği Gallia Cisalpina, Roma eyaleti statusüne kavuşurken (İÖ 42) taşralı Vergilius da yavaş yavaş Romalı haline geldi.

Vergilius'un ilk şiirlerinin bazıları *Appendix Vergiliana* (Vergilius Dizini) adıyla bilinen derleme içinde günümüze ulaşmış sayılabilirse de bunların çoğu büyük olasılıkla özgün değildir. Onun yazdığı kesin olan en eski yapıt *Bucolica* adıyla da bilinen *Eclo-gae*'dir (Egloglar).

İÖ 42-37 arasındaki yazılan bu 10 şiirin bazısında kırsal yaşam yüceltilirken düşsel bir dünyanın kişi ve koşulları çoban şarkılarına dökülmüştü. Bir bölümünde ise pastoral tarz ile gerçek dünya arasında dolaysız ya da alegorik bir bağ vardı. Örneğin beşinci eglogda çobanların kralı Daphnis'in ölümü, Julius Caesar'ın ölümünü, birinci ve dokuzuncu eglogda çobanların topraklarından sürülmesi de Marcus Antonius ve Octavianus'un (sonradan İmparator Augustus) Philippi'deki (Filippoli) savaşından (İÖ 42) dönen askerlerinin Vergilius'un ya da yakınlarının çiftliklerine yerleştirilmesini anımsatıyordu. Sonradan Hristiyanlığın habercisi sayılan dördüncü eglogda ise günahı ortadan kaldırarak Altın Çağ'ı ve barışı geri getirecek bir çocuğun (büyük olasılıkla Marcus Antonius ile Octavia'nın) doğacağı müjdeleniyordu; iç savaşın sonunun görüldüğü İÖ 41-40 yıllarında yazılan bu şiir, Augustus döneminin barış ortamını öngören simgesel bir cennet niteliği taşıyordu. Genel olarak bütün egloglar Vergilius'un deneyimlerine dayanıyor, ona özgü derin bir *pathos*'u(*), mülksüzleştirilenlerin acısını dith getiriyordu.

İç savaş İtalya'nın kırsal nüfusunu eritmiş, askere alınan çiftçilerin toprakları boş ve bakımsız kalmıştı. Dört kitaptan oluşan *Georgica* (İÖ 37-30) adlı şiir yapıtında Vergilius geleneksel tarım düzenine dönül-

mesli çağrısında bulundu. Biçimsel açıdan öğretici olan bu yapıtında toprağı sürmek, hayvanlara bakmak vb konularda öğüt vermekle birlikte doğanın güzelliği ve hasat zamanının mutluluğunu anlatmak için öğütlerinin arasına çok etkili şiirsel bölümler kattı. Kişisel ülküleri yönetimin saptadığı gereksinimlerden farklı olmamakla birlikte, Seneca'nın sonradan dediği gibi Vergilius *Georgica*'yı "köylüleri eğitmek için değil, okurlara haz vermek için" yazmıştı.

Aktium Savaşı'yla (İÖ 31) iç savaş dönemi kapandıktan sonra Octavianus Roma'nın geleneksel dinini ve ahlak değerlerini yeniden öne çıkarmaya, halkta Romalılık gurunun canlandırılmaya çalıştı ve Pax Romana (Roma Barışı) diye bilinen kalıcı barış ve istikrarı sağlamayı başardı. Onunla aynı değerleri paylaşan Vergilius *Aeneis* adlı yapıtında çeşitli efsaneleri birleştirerek İtalya da ilk yerleşmenin kuruluşunu, Roma tarihinin akışını ve amacını konu alan bir destan yarattı. On iki kitaptan oluşan bu yapıtında Roma'nın tanrısız yazgısını tipki Augustus gibi dünyayı önce savaşa fethetmek, ardından da dünya halkları arasında uygarlığı yaymak ve hukukun üstünlüğünü sağlamak biçiminde ortaya koydu. Yapıtın asıl büyüklüğü ise Vergilius'un insan yaşamının toplumsal yanları kadar kişisel yanlarını da kavrayabilmesinden kaynaklanıyordu. Dev Roma düzeninin başarı ve özlemleri, bireylerin yıkılan umut ve acılarıyla karşı karşıya getirilmiş, insanlık durumunun *pathos*'u sürekli bir tema olarak işlenmişti. *Aeneis* üzerinde 11 yıl çalışan (İÖ 29-19) Vergilius yapıtını gözden geçirmek için üç yıl daha çalışmayı tasarlıyordu. Ama öykünün Yunan sularında geçen bölümüne renk katmak için çıktığı yolculukta ateşli bir hastalığa yakalandı ve İtalya'ya dönüşünden kısa süre sonra öldü.

Vergilius'un Eski Roma'daki büyük ünü ulusal şair olarak kabul edilmesinden ve şiir sanatında kusursuzluğa ulaşmasından kaynaklanıyordu. Bu ikinci nedenle şiirleri okullarda ders kitabı olarak kullanılmış, 1. yüzyılda Quintilianus eğitim programında onun yapıtlarının temel alınmasını önermişti. Yaklaşımı ölümünden hemen sonra Ovidius tarafından örnek alınmış, Gümüş Çağ boyunca onu taklit eden ya da etkilerini yansıtan yapıtlar verilmişti. 4. yüzyıldan sonra yalnız şairliği değil, bilgeliği de öne çıkarılan Vergilius'un yapıtları Hristiyan ortaçağında daha çok alegorik açıdan yorumlandı, Dante'nin *La divina commedia*'sında (*İlahi Komedi*) Cehennem'den Araf'a ve Cennet'in kapısına kadar şaire yol göstermekle onurlandırılan Vergilius İngiliz edebiyatını da derinden etkiledi; Edmund Spenser'in *The Faerie Queene*'i (1590-1609, Periler Kraliçesi) ve John Milton'un *Paradise Lost*'u (1667; Kaybedilmiş Cennet) için esin kaynağı oldu.

Vergina, Yunanistan'ın kuzey kesimindeki İmáthra ilinde (*nomós*), Makedonya'nın eski başkenti ve arkeolojik sit alanı. Aliákmon Ovasının güney ucunda, Vértion Dağlarının (*óros*) doğu eteğinde, Selanik'in 75 km güneybatısındaki bir platoda yer alır. Meşe ve kayın ormanlarıyla çevrili olan kent adını eski Beroia'nın (bugün il merkezi Véroia) efsanevi kraliçesinden alır. Paleolitik Çağa ait bir yerleşim yerinin üzerine kurulmuştur; ilk adı Balla'dır. Yangın sonucu kısmen tahrip olan Palatista Sarayı, Sparta kralı III. Kleomenes'i (ö. İÖ 219) yenilgiye uğratan III. Antigonos Doson (İÖ y. 263-y. 220) döneminden kalmaz. Sarayın yakınlarında İÖ 1000-700 yılları arasından kalma bir Demir Çağı mezarlığı bulunur. Makedonya'daki eski kral mezarlarının

çoğu kireçtaşından yapılmış, karmaşık, yeraltı yapılarıdır; üzerleri genellikle tonoz örtülüdür. 3. yüzyıldan kalma daha yeni tapınak mezar ise mermer ve kireçtaşından inşa edilmiştir. Kentteki Makedonya nekropolünde gümüş takılar, altın ve demir kılıçlar, tunç süs eşyası, geometrik biçimli broşlar ve çeşitli silahlar bulunmuştur.

Vergniaud, Pierre Victorien (d. 31 Mayıs 1753, Limoges - ö. 31 Ekim 1793, Paris, Fransa), Fransız Devrimi sırasında ilımlı Jironden grubunun belagatiyle ünlü sözcüsü.

Orduya iş yapan bir müteahhidin oğlu olan Vergniaud yükseköğrenimini Paris'te tamamladı. 1781'de Bordeaux *Parlemen*'inde (Yüksek Mahkeme) avukat oldu.

1789 Devrimi'ni coşkuyla karşıladı. 1790'da bir toprak sahibine karşı ayaklanmaya katılan bir askerin savunmasını üstlenerek dikkati çekti. 1790'da Gironde ili (*département*) yönetimine seçildi. Paris'teki devrimci Kurucu Meclis'in Fransa'daki feodal kurumları ortadan kaldırarak o güne değin mutlak iktidarı elinde tutan Kral XVI. Louis'nin yetkilerinin sınırlandırılmasını destekledi. 1 Ekim 1791'de Kurucu Meclis'in yerini alan Yasama Meclisi'nde öteki Jirondenlerle birlikte yer aldı, Avusturya'ya karşı savaşı destekleyen etkileyici bir konuşma yaptı. Savaş ilan edilince (20 Nisan 1792) XVI. Louis'nin karşıdevrimci entrikalarını açıklayan konuşmalar yaptı ve kralın tahttan indirilmesini istedi (3 Temmuz). Ama Jakoben rakiplerinin tersine Vergniaud ve öteki Jirondenler, oy hakkı olmayan alt tabakalarla bağlantı kurmayı istemiyorlardı. Paris'te halk ayaklanması tehlikesinin ortaya çıkması karşısında Vergniaud, temmuz sonlarında kralla gizlice anlaşma girişiminde bulundu. Paris halkı 10 Ağustos'ta Louis'ye karşı ayaklandı. Bu sırada meclis başkanı olan Vergniaud, kralın tahttan uzaklaştırılması ve Konvansiyon'un toplanması çağrısını yapmak zorunda kaldı.

20 Eylül 1792'de toplanan Konvansiyon'da Vergniaud, bu meclisteki Jakoben üyelerden oluşan Montagnard'lara saldırımdan kaçındı. Ama Montagnard'lar kralla yaptığı gizli görüşmeleri açıkladılar (3 Ocak 1793). XVI. Louis'nin yargılanması sırasında Vergniaud önce kralın hayatını kurtarmaya çalıştı, ama sonunda çoğunlukla birlikte ölüm cezası lehine oy kullandı (Ocak 1793). 2 Haziran 1793'te Parisli ayaklanmacılar, Montagnard'larla ittifak kurarak, Konvansiyon'un Vergniaud'yla birlikte 28 Jironden önderini göz hapsine almasını sağladılar. Vergniaud, karşıtlarıyla mücadeleyi sürdürdüyse de Paris'ten kaçma girişiminde bulunmadı. 26 Temmuz'da tutuklandı, 30 Ekimde de Devrim Mahkemesi'nce suçlu bulunarak ertesi gün giyotinle idam edildi.

Verhaeren, Émile (d. 21 Mayıs 1855, Saint Amand lez-Puers, Belçika - ö. 27 Kasım 1916, Rouen, Fransa), Belçikalı şair. Ülkesinde Fransızca yazan şairlerin en önemlisidir.

Brüksel ve Gent'te öğrenim gördü. 1875-81 arasında Louvain'deki hukuk öğrenimi sırasında *La Jeune Belgique* (1881) dergisinin kurucusu Max Waller'le tanıştı. Brüksel'de, 1890'larda edebiyat ve sanatta canlanmaya öncülük eden grubun üyesi oldu.

Keşkin doğacı şiirlerini derlediği ilk kitabı *Les Flamandes* (1883; Flamanlar) büyük bir olay yarattı. Şairliğinin yanı sıra sanat eleştirmeni de olduğundan ilk kitabındaki şiirlerinin çoğu resimlerle ilgiliydi. Verhaeren daha sonra çeşitli öyküler yayımladıysa da lirik şiirde ününü, izleyen bir dizi yapıtıyla sağladı. Bunlar *Les Moines* (1886;

Keşişler), *Les Soirs* (1887; Akşamlar) *Les Débâcles* (1888; Yıkımlar), *Les Flambeaux noirs* (1890; Kara Şamdanlar), sonradan *Les Bords de la route* (Yol Kenarları) adıyla yayımlanan *Au Bord de la route* (1891; Yolun Kenarında), *Les Apparitions dans mes chemins* (1891; Yollarımda Belirenler) ve *Les Campagnes hallucinées* (1893; Sanrılı Seferler).

Toplumsal sorunlara ilgisi giderek artan Verhaeren 1895'te *Les Villages illusoires* (Boş Köyler) ile *Les Villes tentaculaires* (Dört Bir Yana Yayılan Kentler) adlı yapıtlarını yayımladı. Karısına olan aşkını dile getirdiği *Les Heures claires*'i (1896; Aydınlık Saatler) bir dizi önemli çalışması izledi; bunlar arasında en dikkate değer olanlar *Les Visages de la vie* (1899; Yaşamın Görünümleri), *Les Forces tumultueuses* (1902; Fırtınalı Kuvvetler), beş bölümden oluşan *Toute la Flandre*'in (Baştan Başa Flandre) ilk bölümü olan *Les Tendresses premières* (1904; İlk Sevgiler), *La Multiple Splendeur* (1906; Çok Yönlü Görkem), *Les Rythmes souverains* (1910; Yüce Ritimler) ve *Les Blés mouvants*'dir (1912; Dalgаланan Başaklar). Bu dönemde ayrıca sanat üzerine kitaplar, karısına adanmış şiirlerden oluşan iki derleme ve *Les Aubes* (1898; Tan), *Le Cloître* (1900; Manastır), *Philippe II* (1901) ile *Hélène de Sparte* (1912; Spartalı Helen) adlı oyunlarını yayımladı.

Otuzdan çok şiir kitabı olan Verhaeren'in yapıtlarındaki belirgin özellikler coşku ve bakış açısındaki genişliktir. Canlılık ve özgünlük alanlarındaki olağanüstü güçlü yeteneği, son derece etkili ve esnek olan yalın, süssüz şiir dilinde yansır. Yapıtlarının üç ana teması Flandre, insan enerjisi (ilerlemeye, insanlığın kardeşliğine ve çalışan sınıfların kurtuluşuna duyulan özlemde ifade edilir) ve karısına olan sıcak, anlayış dolu sevgidir. Ressamlarının büyüklüğü ve sıradan insanların zevkleriyle Flandre'yi övdüğü şiirlerinin yanı sıra insan zekasının madde üzerindeki zaferi ile sanayi çağının epik güzelliğini yücelten şiirleri en sevilen yapıtlarıdır.

Manzum oyunları dramatik ve şiirsel bakımlardan güçlü olmakla birlikte, aşırı süslü üslubu nedeniyle eleştirilmiş ve çok seyrek olarak sahnelenmiştir. Resim üzerine çalışmalarında, yaşamı en çarpıcı, dramatik ve renkli yönleriyle betimleyen Rembrandt, Rubens vb ressamlarla ilgili sıcak bir yaklaşım vardır.

Verhojansk Dağları, Rusça VERHOJANSKI HREBET, Rusya Federasyonu'nun kuzeydoğu ucundaki Yakut Özerk Cumhuriyeti'nde dağ sırası. Lena Irmağının aşağı çığırının doğusundan büyük bir yay çizerek Laptjev Denizine kadar 1.100 km boyunca uzanır. Yeryüzü tabakasının kıvrıldığı bir dönemde oluşmuştur. Yüksekliği genelde 1.000 m'yi aşar; en yüksek noktası 2.389 m'dir. Yosun ve likenlerden oluşan seyrek tundraların bulunduğu sıradağlarda insan yerleşimine rastlanmaz; sıradağları aşan yollar da yoktur.

veri tabanı, çoğunlukla bir bilgisayarın hızlı arama ve bulma işlemlerini yerine getirmesi için özel olarak düzenlenmiş veri derlemesi. Veri tabanları veri işleme işlemleriyle birlikte verileri girmeyi, yönlendirmeyi ve silmeyi kolaylaştıracak biçimde düzenlenir ve bütünleştirilir.

Birçok veri tabanındaki bilgiler, belgelerin, ülkede kullanılan dilde yazılmış metinlerinden oluşur. Bilgisayara geçirilmiş bu kayıtlardan bilgilerin bulunması, kullanıcının da sorgusunda yöneltilenlerle özdeş sözcüklerin ya da tümceciklerin söz konu-

su kayıtlarda var olmasına dayanır. Tipik bir sorguda kullanıcı bir gazete başlığı ya da bir konu alanı gibi bir karakterler dizisi sunar. Bilgisayar da veri tabanında buna denk düşen karakter dizilerini arar ve bu karakterlerin yer aldığı kaynak malzemeleri gösterir. Sorgular, kullanıcıların veri tabanı bilgilerini tarayarak bulmasını sağlayan başlıca araçlardır.

Ülkede kullanılan dilde yazılmış metinleri içeren veri tabanları özet, rapor, kavram dizini ve katalog gibi malzemelere hemen ulaşmayı sağlar. Günümüzde bu nitelikte ve başka türden binlerce kaynak veri tabanı vardır. Bunlar hukuk, tıp ve mühendislikten haberlere ve güncel olaylara, seçme bilgilere, oyunlara, küçük ilanlara ve eğitici derslere kadar uzanan birçok değişik konuyu kapsar. Başvuru veri tabanlarında kitap, süreli yayın ve öteki basılı ürünlerdeki bilgilerin yerini belirlemede kılavuz işlevini gören bibliyografyalar ya da dizinler yer alır. Sayısal temelli veri tabanlarında ise daha çok istatistikler, tablolar, mali veriler, işlenmemiş bilimsel ve teknik veriler gibi sayısal bilgiler yer alır.

Büyük ölçekli, sayısal ve alfabetik veri tabanlarından devlet kuruluşları, şirketler, üniversiteler ve öteki büyük örgütler yararlanır. Bunlara ana bilgisayarlar ve terminaleri kullanılarak ulaşılır. Kişisel bilgisayar sistemlerindeki daha küçük veri tabanları, küçük işletmelerde ya da evlerde kullanılır.

verimlilik, İktisatta, üretkenliğin ölçüsü. Üretilen malın, onu üretmek için kullanılan girdilere oranı olarak hesaplanır. Oranın paydasındaki girdiler çoğunlukla, geleneksel üretim faktörleri olan toprak, emek ve sermayedir; bunlar hesaplamada tek tek ya da toplu olarak alınabilir.

Uygulamada, hem pratik hem de kuramsal nedenlerden dolayı toprak ve sermaye için verimlilik hesaplamaları pek yapılmaz. Belirli bir sermaye girdisinin, örneğin bir makinenin verimliliği onun değerine bağlıdır. Ama bu makinenin, kapasitesi açıkça farklı başka bir makineyle karşılaştırıldığı durumlarda bile, değerinin belirlenmesi son derece zordur. Burada maliyet yol gösterici olamaz; çünkü köklü bir teknolojik iyileşme, aynı maliyetle daha büyük bir kapasiteye yol açmış olabilir. Kaldı ki, başka etkenlerin de dikkate alınması gerektiğinden kapasite tek başına yeterli bir ölçü de değildir. Öte yandan, emek çoğu durumlarda, bir malın üretiminde çalışan işçi sayısını hesaplamak yoluyla miktar olarak belirlenebilir; daha da önemlisi, sanayileşmiş ülkelerin deneyimleri, verimlilik artışının temelde emek kullanımını etkilediğini ortaya koymuştur; başka deyişle, teknolojik iyileşmeler öbür faktörlerden çok emeğin tasarrufuna yol açmaktadır. Verimlilik, ekonomide belli bir andaki etkinliğin ölçüsü ya da ekonomik gelişmenin bir göstergesi, yani bir büyüme indeksi olarak kullanılabilir. İlkel ekonomilerin teknolojik olarak gelişkin ekonomilere doğru gelişmesi sürecinde verimlilik artar. Bu artış uzun dönemde istikrarlı bir gelişme eğilimi gösterir; ama bu eğilim zaman zaman büyük teknolojik değişimleri yansıtan ani sıçramalarla kesilir. İngiltere, öbür Avrupa ülkeleri ve ABD'de verimlilik, buhar gücünün, demiryollarının, benzin motorunun, yüksek fırının, elektrik enerjisinin vb gelişmesinin ardından büyük ilerlemeler göstermiştir.

Verimlilikle uzun dönemli artışların genelde gerçek ücretlerdeki benzeri uzun dönemli artışlarla bağlantılı olduğu kabul edilir; gerçek ücretler arttığında, verimlilikte bu artışa denk bir artış görülmüyorsa fiyat-

lar yükselir. Belirli bir sanayi dalında ücretlerin görece yüksekliği, bu dalda emeğin sermaye ile ikame edilmesine yol açabilir. Örneğin, ABD'de emeğin görece kut, dolaşısıyla da pahalı olduğu 19 yüzyılda sanayide hızlı bir makineleşme görülmüştür; buna karşılık, nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu az gelişmiş ülkelerde emeğin görece ucuzluğu, verimliliğin artışında önemli rol oynayan sermaye mallarına yönelik yatırımlar üzerinde caydırıcı bir etki yapar.

verisimilitudo bak. gerçeğe benzerlik

verismo (İtalyancada "gerçekçilik"), 19 yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında İtalyan edebiyatında ortaya çıkan gerçekçilik akımı. Önde gelen temsilcileri Sicilyalı romancılar Luigi Capuana ile Giovanni Verga'dır. Capuana ve Verga Fransız yazarlar Balzac ve Zola'dan, ayrıca İtalya'da Milano'da gelişen *scapigliatura* (bohém) grubundan etkilenmişlerdir. *Verismo* yazarlarının başlıca amaçları yaşamın nesnel bir tablosunu sunmak, özellikle de yoksul sınıfların yaşamını sergilemek, dolaysız ve yalın bir dil, ayrıntılı ve açık betimlemeler ve gerçekçi diyaloglar kullanmaktır.

Hareketin öncüsü, öykü kitabı *Profili di donne* (1877; Kadın Portreleri) ve romanı *Giacinta* (1879) ile adını duyuran Capuana'ydı. Capuana yapıtlarında psikolojik konuları ayrıntılı ve hiçbir duygusallığa yer vermeyecek kadar nesnel gözlemlerle ele alıyordu. Arkadaşı Verga ise *I malavoglia* (1881; *Malavoglia*'lar, 1959) ve *Mastro-don Gesualdo* (1889; *Mastro-Don Gesualdo*, 1962) gibi yapıtlarında 19. yüzyıl başında Sicilya'daki kasvetli yaşamı daha duygulu, daha sıcak bir bakışla anlatıyordu.

Capuana ve Verga gibi öbür *verismo* yazarları da yakından tanıdıkları bir yaşam tarzını, kendi kasaba ve köylerini anlatırlar. Akımın daha az ünlü öbür yazarları arasında en iyileri Napolili romancı Matilde Serao, Toscanalı Renato Fucini ve 1926'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Sardinyalı romancı Grazia Deledda'dır.

Verismo'nun etkisi 1920'lerde azaldı, ama akım II. Dünya Savaşı'ndan sonra canlanarak *neorealismo* (yeni gerçekçilik) adıyla yeni bir nitelik kazandı.

Verissimo, Érico Lopes (d. 17 Aralık 1905, Cruz Alta - ö. 28 Kasım 1975, Porto Alegre, Brezilya), romancı, edebiyat tarihçisi ve eleştirmen. Brezilya edebiyatı üzerine Portekizce ve İngilizce yapıtlarıyla çeşitli ülkelerden okurların hem çağdaş Brezilya edebiyatı, hem de Brezilya'nın toplumsal düzeni ve kültürel mirasıyla tanışmasını sağlamıştır.

Rio Grandedolu köklü bir Portekiz ailesinden geliyordu. Ailesi maddi sıkıntıya girince öğrenimini yarım bırakarak tezgah-tarlık, banka memurluğu ve eczacı yardımcılığı gibi işlerde çalıştı. 1930'da Porto Alegre'de bir yayınevinde yönetmen yardımcısı oldu.

İlk romanı *Clarissa* (1933) eleştirmen ve okurların övgüsünü kazandı. Bunu *Caminhos Cruzados* (1935; Dönüm Noktası), *Olhai os Lirios do Campo* (1938; Tarladaki Zambakları Düşün) ve *O Resto É Silêncio* (1943; Gerisi Sessizlik) gibi çok satan ve çeşitli dillere çevrilen bir dizi roman izledi. Anlatım tekniği ve dil kullanımı açısından deneyisel nitelikler taşıyan bu romanlar, Verissimo'nun toplumsal değişim sürecindeki bireye duyduğu yoğun ilgiyi yansıtıyordu.

Verissimo bir süre ABD'de Brezilya edebiyatı dersleri verdi. 1943-44'te California Üniversitesi'nin Berkeley kampusunda verdiği dersler *Brazilian Literature: An Outline* (1945; Ana Çizgileriyle Brezilya Edebiyatı) adlı kitapta toplandı. Verissimo 1953-56 arasında da Washington'daki Amerika Devletleri Örgütü'ne (OAS) bağlı Pan-Amerikan Birliği'nin Kültürel İşler Bölümü başkanlığını yaptı.

Verissimo'nun en ünlü ve en iddialı yapıtı olan *O Tempo e o Vento* (1949-62; Zaman ve Rüzgâr) adlı üçlemesi, Brezilyalı bir ailenin birkaç kuşaklık tarihini konu alır. 20. yüzyıl sonlarına değin gelen yapıt, Güney Amerika'nın göçebe sığır çobanları goşoları anlatan en gerçekçi romanlardan biridir.

Verlaine, Paul(-Marie) (d. 30 Mart 1844, Metz - ö. 8 Ocak 1896, Paris, Fransa), simgeciğin önderlerinden Fransız şair. Mallarmé ve Baudelaire'le birlikte Dekadanlar(*) olarak bilinen şairler grubunun kurucusu sayılır.

Yaşamı ve yapıtları. Varlıklı bir subayın tek çocuğuydu. Ortaöğrenimini Paris'te

Verlaine, Henri Fantin-Latour'un bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1872; Louvre Müzesi, Paris
Giraudon—Art Resource/EB Inc.

yaptı. On dört yaşındayken, günümüze ulaşan ilk şiiri "La Mort'u (Ölüm) Victor Hugo'ya yolladı. 1862'de bakaloryayı büyük bir başarıyla verdikten sonra Paris'te bir sigorta şirketinde çalışmaya başladı. Bir yandan da şiir yazıyor, edebiyatçıların devam ettiği kahvelere, salonlara gidiyordu. Buralarda önde gelen Parnasçı şairlerle, ayrıca Mallarmé, Villiers de L'Isle-Adam ve Anatole France gibi dönemin başka yetenekli yazar ve şairleriyle tanıştı. Şiirleri, edebiyat dergilerinde yayımlanmaya başladı. İlk basılan şiiri "Monsieur Prudhomme" du (1863). Üç yıl sonra yayımlanan, Parnasçı şairlerin yapıtlarının toplandığı *Le Parnasse contemporain* (1866-76, 3 cilt; Çağdaş Parnasçılık) adlı antolojinin ilk cildinde Verlaine'in de sekiz şiiri bulunuyordu.

Aynı yıl ilk şiir kitabı *Poèmes saturniens* (1866; Hüzünlü Şiirler) yayımlandı. Baudelaire ve Leconte de Lisle'i ustalıkla taklit ettiği kitapta aşk ve hüznü etkileyici bir biçimde dile getirmişti. Bu şiirlerin, başkasıyla evlenen ve 1867'de ölen kuzini Élisabeth'e yazıldığı sanılır. Verlaine *Fêtes galantes*'ta da (1869; Çapkın Törenler) İtalyan commedia dell'arte'indeki ve 18. yüzyıl ressamı Watteau ve Nicolas Lancret ile çağdaşı Adolphe Monticelli'nin doğa resimlerindeki görüntü ve kişileri çağrıştıran imgelerin

ardında, kişisel duygularını örtük biçimde dile getirmişti. 1870'te, büyük bir aşkla bağlandığı 17 yaşındaki Mathilde Mauté'yle evlendi. Nişanlıyken ona yazdığı, sonradan *La Bonne Chanson*'da (1870; Tatlı Şarkı) toplanan aşk şiirlerinde sevgilisini, uzun süredir umutla beklediği, ona doğru yolu gösterecek bir koruyucu gibi canlandırmıştı. Paris Komünü kurulunca (1871) Verlaine orada basın görevlisi olarak çalıştı. Bu arada Mathilde'yle evlenmiş (1870), ama aile yaşamına bir türlü uyum sağlayamamıştı. Bu uyumsuzluk, Eylül 1871'de evlerinde kalmaya gelen, kendinden 10 yaş genç şair Rimbaud'ya duyduğu tutku yüzünden daha da arttı.

Verlaine Temmuz 1872'de eşini ve yeni doğan oğlu Georges'u terk ederek Rimbaud'yla birlikte Fransa ve Belçika'yı dolaştı. Sonradan *Romances sans paroles*'da (Söz-süz Romanlar) toplanan izlenimci şiirlerini bu sırada yazmaya başladı. Verlaine ile Rimbaud Eylülde Londra'ya ulaştılar. Orada sürgündeki komünçülerle karşılaştılar. Verlaine, Fransız edebiyatında benzerine zor rastlanır bir müzikalitesi olan ve prozodî bakımından en deneysel şiirlerinden bazılarını içeren *Romances*'i orada tamamladı. Kitaptaki şiirlerin çoğu manzaralar ya da pişmanlıklar üzerineydi, bazıları ise kansına sövgülerle doluydu. Kitap 1874'te arkadaşı Edmond Lepelletier tarafından yayımlandı. Bu sırada Verlaine Brüksel'de Mons Cezaevi'nde yatıyordu. 10 Temmuz 1873'te duygusal bir bunalım sırasında Rimbaud'yu tabancayla vurmaktan iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştı.

Cezaevi yaşamı, pişmanlık duygusu ve okuduğu dinsel kitapların (cezaevinde Shakespeare ve Dickens'ı da inceledi) etkisiyle Verlaine 1874'te Katolikliğe yakınlaştı. 1875'te hapisten çıktıktan sonra Trappist tarikatının ilkelerine bağlanıp tam bir rahip gibi yaşamayı denediyse de kısa süre sonra Rimbaud'yu bulmaya Stuttgart'a gitti. Ama onun tarafından sert bir biçimde geri çevrilince İngiltere'ye gitti ve bir yıldan uzun bir süre orada Fransızca ve resim dersleri vererek yaşamını sürdürdü. Orada, ağırbaşlılığı ve dindarlığıyla Anglikan yazarların, ayrıca Tennyson ve Swinburne'un hayranlığını kazandı. 1877'de Fransa'ya döndü. Önceki yapıtları gibi kendi parasıyla bastırıldığı *Sagesse*'deki (1880; Bilgelik) şiirlerin çoğu bu dönemin (1873-78) ürünüydü. Bu şiirler Katolik inancının olağanüstü şiirsel anlatımlarının yanı sıra kendi duygusal serüvenini de yansıtıyordu.

Verlaine'nin edebî değeri artık kabul edilmeye başlanmıştı. Sekiz yıl önce cezaevindeyken yazdığı sanılan ünlü "Art poétique" (Şiir Sanatı), 1882'de genç simgeci şairler tarafından coşkuyla benimsendi. Ama Verlaine sonradan, simgeciyle bağlarını kopardı. Çünkü simgeci geleneksel biçimlere karşı çıkarken ondan da ileri gitmişler, örneğin onun Fransız şiirinin vazgeçilmez ögesi saydığı uyağa karşı çıkmışlardı.

Verlaine 1880'de en sevdiği öğrencisi Lucien Létyois ve onun ailesiyle birlikte bir çiftlik işletmeye kalkıştı, ama başarılı olmadı. 1883'te Lucien'in, 1886'da da çok sevdiği annesinin ölümü, ayrıca eşyle barışma girişiminin sonuçsuz kalması üzerine yeniden serseri bir yaşam sürmeye başladı. İçkiye giderek daha bağımlı hale geldi, sık sık hastanelerde yattı. Artık olumlu ve olumsuz yönleriyle ünlü iyice yayılmıştı. Geçinmek için yazmayı sürdürdü, ama şiirinin eski gücü kalmamıştı.

Jadis et naguère (1884; Bir Zamanlar) daha önce özenle hazırladığı kitaplarından farklıydı; büyük bölümü, "Art poétique" gibi yıllar önce yazdığı ürünlerden oluşuyordu.

Bohem ve erotik şiirler içeren *Parallèlement*'da (1889; Yan Yana) "saygın" şiirleriyle aynı dönemde yazdığı ve teknik bakımdan aynı düzeyde olan şiirleri kapsıyordu. *Amour*'daki (1888; Aşk) yeni şiirler, özellikle de Lucien Létyois'nun ölümü üzerine yazdığı şiiri yer yer eski yapıtlarının büyüsunu taşımakla birlikte, Verlaine bu şiiri yazarken örnek aldığı Tennyson'un *In Memoriam*'ının (Anısına) derinliğine ulaşamamıştı. Aralarında Mallarmé ve Rimbaud'nun da bulunduğu altı şairi incelediği *Les Poètes maudits* (1884; Lanetli Şairler), çağdaş yazarların kısa yaşamöykülerini içeren *Les Hommes d'aujourd'hui* (1885-93; Bugünün İnsanları), hastanelerde geçirdiği günleri anlattığı *Mes Hôpitaux* (1892; Hastanelerim), cezaevi yıllarını ve o sırada dine dönüşünü anlattığı *Mes Prisons* (1893; Hapishanelerim) ve *Confessions, notes autobiographiques* (1895; İtirafılar, Otobiyografik Notlar) gibi düzyazı yapıtlarıyla yeniden kendisine ve dönemin kötü ün salmış yazarlarına dikkat çekmeyi başardı. (1886'da da Rimbaud'nun *Illuminations*'unun basılması na ve onun ün kazanmasına yardımcı oldu.) 1893'te hayranlarından eleştirmen Arthur Symonds'ın yardımıyla İngiltere'ye dolaşarak bir dizi konferans verdi. Makaleleri ve şiirleri *Fortnightly Review* ve *The Senate* dergilerinde yayımlandı. Yapıtları ölümünden sonra iki ciltlik *Oeuvres complètes*'de (1959-60, der. J. Borel; Tüm Yapıtları) toplandı. Yaşamı ve yapıtları üzerine en iyi kaynak, Antoine Adam'ın *Verlaine*'idir (yb 1966).

Değerlendirme. Verlaine, sözcüklerin esas olarak müzikal bir nitelik taşıdığı modern şiirin kurucularındandır. Ayrıca şiirde romantizmden simgecilğe geçişte önemli bir rol oynamıştır. İyi şiirlerinde, kendinden önceki çoğu şairce kullanılan tımturaklı bir söyleyişten uzak durmuş ve Fransızcanın (hatta günlük dilin kalıplarının) okurun düşünsel direncini kırarak daha belirsiz, daha kararsız bir söyleyiş aracılığıyla yeni duygu tonlarını aktarabildiğini göstermiştir. Verlaine'e göre sözcükler ancak ses değerleriyle, zarf bir müzik yaratmak için kullanıldıklarında günlük anlamalarını aşan bir güç, büyümlü bir hava kazanabilirler. Bu yüzden Verlaine'in iyi yapıtlarında hiçbir zaman açık bir düşünsel ya da felsefi içerik görülmez. Verlaine Fransızcanın iç müziğini kuşkusuz sezgileriyle keşfetmiştir, ama yaratıcılığının doruğunda olduğu yıllarda yeteneğini durmadan geliştirmeye ve Fransız şiirinde bir "reform" yapmaya çalışan bilinçli bir şair olduğu söylenmelidir.

Verlaine'in şiirlerinden seçmeler ve yaşamı üzerine bilgiler içeren bir derleme Türkçede *Paul Verlaine: Yaşamı, Sanatı, Şiirleri* (1984) adıyla yayımlandı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir. *Bonheur* (1891; Mutluluk), *Chansons pour elle* (1891; O Kadına Şarkılar), *Liturgies intimes* (1892; İçten Ayinler), *Odes en son honneur* (1893; Onun Onuruna Şarkılar), *Chair, dernières poésies* (1896; Ten, Son Şiirler), *Invectives* (1896; Sövgüler).

Vermeer, Jan, JOHANNES VERMEER olarak da bilinir (d. 31 Ekim 1632, Delft - gömülüğü 15 Aralık 1675, Delft, Felemenk), iç mekân ve tür resimleriyle tanınan Felemenkî ressam. Üstün desen gücü, saf ve özgün renk duyarlılığının yanı sıra, gün ışığının çeşitli nesne ve yüzeyler üzerindeki yumuşak yansımalarını doğru betimlemedeki olağanüstü ustalığıyla ünlüdür.

Bütün yaşamını Delft'te geçirdi. 1653'te evlendi ve aynı yıl ressamlar loncasına girdi. 1662-63 ve 1670-71 yıllarında loncanın başkanlığını yaptı. Bazı resimlerini borçları karşılığında esnafa verdiği söylenir. "Mut-

fak Hizmetçisi" (y. 1658, Devlet Müzesi, Amsterdam) gibi resimlerinde bu insanların dünyasını yansıtmıştır. Vermeer Felemenk soylularının ve varlıklı orta sınıfının hoşlandığı iç mekân resimleri de yapmış, zengin salonlarda dantel işleyen, mektup okuyan, müzik aleti çalan zarif kadınları canlandırmıştır.

Vermeer'in yapıtları, onun, ele aldığı nesneler konusunda bilimsel denebilecek kadar derin bilgisi olduğunu gösterir. Her resmini, ışıkla bir dizi analitik deney yaptıktan ve maddeyi mikroskop altında inceledikten sonra gerçekleştirmiş gibidir. Bütün bunları da resimsel araştırmalarla tamamlayarak, renkleri yalnızca biçimlendirici öğeler olmaktan kurtarmış, insan varlığıyla çevresi arasındaki uyumu yansıtacak yeni görsel araçlar aramış ve günümüzde geniş açılı objektiflerle elde edilen fotoğraflara benzer cesur perspektif denemelerinde bulunmuştur. Onun 19. yüzyıl sonlarında yeniden keşfedilmesiyle fotoğrafçılıktaki gelişmelerin aynı döneme rastlaması ilginçtir.

"Sûrahili Genç Kadın", Jan Vermeer'in bir yağlıboya çalışması, y. 1658-60; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

Çoğu imzasız olan "Diana Tuvalet Masa-sında" (y. 1654), "İsa Meryem ve Martha'nın Evinde" (y. 1654-55) ve "Uyuyan Kız" (y. 1656, Metropolitan Sanat Müzesi, New York) Vermeer'in en üstün nitelikli resimlerinden değildir. Ama renk kullanımı, perspektif uygulaması ve ayrıntı işçiliği gibi öğeleri bakımından olgunluk döneminin başyapıtlarıyla karşılaştırıldığında, bunların başka sanatçıların elinden çıktığı da söylenemez. Resimlerin üstündeki tarihlerin doğruluğu kuşkuyla olduğundan günümüze ulaşmaları tarih sırasına koymak çok güçtür. Sanat tarihçileri genelde, daha karmaşık kompozisyonlu yapıtlarının geç dönem ürünleri olduğunu kabul ederler. Bu değerlendirmeye göre "İnanç Alegorisi" (y. 1669-70, Metropolitan Sanat Müzesi, New York) ve "Resim Alegorisi" (y. 1665, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) Vermeer'in başarısının doruğunu temsil eder. Ama "Küçük Sokak" (y. 1658, Devlet Müzesi, Amsterdam) ve "Delft Manzarası" (y. 1660, Mauritshuis, Lahey) gibi iki manzarasıyla "Kırmızı Şapkalı Kız" (y. 1665, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.) gibi daha basit kompozisyonlarında bile büyük yapıtlarındaki aynı ayrıntı işçiliğini ve ustalığı ortaya koyduğu görülür. "Mektup Okuyan Genç Kadın" (y. 1662-63, Devlet Müzesi, Amsterdam) ise yalın anlatımıyla daha erken bir tarihte yapılmıştır.

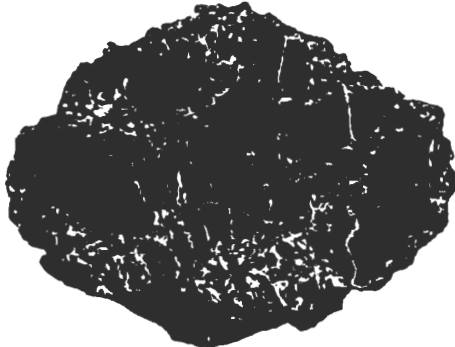
Vermeer, döneminin başka tür ressamlarından farklı olarak, İtalyan, Fransız ve

Flaman sanatlarından etkilenmiştir. Gerçeği yansıtmada ve çözümlemede tipik bir Felemenk ressamı olarak görülse de, bütünüyle kendine özgü bir anlatım geliştirmiştir.

Vermeer'in birçok yapıtı önceleri başka sanatçıların sanılmıştır. İlk kez 1866'da Théophile Thoré (asıl adı W. Bürger) 76 resmin Vermeer'e ait olduğunu ileri sürmüş, iki yıl sonra bu sayı 56'ya, 1907'de ise 34'e düşürülmüştür. Günümüzdeki uzmanların ise Vermeer'in olduğunu kabul ettikleri resimler 30-35 tanedir. 1945'te Han van Meegeren'in(*) Vermeer taklitleri yaptığını ve en ünlü uzmanların bunları sanatçının erken dönem yapıtları olarak kabul ettiklerini açıklaması, konuyu iyice karmaşık bir hale getirmiştir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Pencere Önünde Mektup Okuyan Kadın" (y. 1657, Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu), "Sûrahili Genç Kadın" (y. 1658-60, Metropolitan Sanat Müzesi, New York), "Dantelci Kız" (y. 1664-65, Louvre Müzesi, Paris), "Flüt Çalan Genç Kız" (y. 1665, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "Coğrafyacı" (1669, Stadel Sanat Enstitüsü, Frankfurt am Main), "Klavyenin Başında Ayakta Duran Genç Kadın" (y. 1670, Ulusal Galerisi, Londra).

vermikülit, montmorilonite(*) oldukça benzeyen, mika benzeri mineral. Tipik biçimde biyotitin değişime uğraması sonucunda oluşan vermikülit, hem biyotitin

Libby'de bulunmuş vermikülit örneği, Montana
B. M. Shaud

yerini alan iri psödomorflar, hem de topraklar ve killi malzemeler içinde küçük tanecikler halinde bulunur. Kimi zaman, piroksenitler ve dünitler gibi bazik kayalar ile asidik korkayaçların arayüzeyinde de oluşur. Yaygın olarak bulunduğu başlıca yerler, Güney Afrika, Avustralya, Rusya, Brezilya ve ABD'de Montana ile Kuzey ve Güney Carolina'dır. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. kil mineralleri (tablo).

Vermikülit, hızla 300°C'ye ısıtıldığında, başlangıçtaki kalınlığının 20 katına kadar genleşir. Doğal haliyle mineralin pek bir ekonomik değeri yoktur; ama pul pul ya da levha levha dökülür hale getirildiğinde son derece hafif bir yapı kazanır (özellikle 0,09'a kadar düşer) ve bu biçimiyle hafif çimento ve alçılar ile ısı ve ses yalıtkanlarının yapımında, paket malzemesi olarak ve kâğıt, boya ve plastik üretiminde dolgu maddesi olarak kullanılır.

Vermion Dağları, Yunanca VERMION ÖROS, Yunanistan'da, Makedonya'nın ortabatisında, İmáthia ilinde (nomós) dağ sırası. Güneydeki Selanik Körfezine doğru uzanan geniş Kambania Ovasının batısından başlayan dağlar, Náusa'nın batısında 2.052 m yüksekliğe ulaşır. Kireçtaşı oluşumlu dağların kuzeydoğu yamaçlarının yüksek kesimlerinde Seli ve Káto gibi kayak merkezleri, daha aşağılardaki platoda ise Vermion'a urmanmak için iyi bir üs olan Véroia'yla

(eskiden Beroia), Náusa ve Edessa gibi daha büyük merkezler vardır.

Vermont, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin kuzeydoğu kesiminde, New England bölgesinde yer alır. Yüzölçümü 24.900 km², merkezi Montpelier'dir.

Vermont yöresinde önceleri avcılık ve balıkçılıkla geçinen Amerika Yerlileri yaşıyordu. Fransız kâşif Samuel de Champlain, 1609'da eyaletin kuzeybatı sınırındaki Champlain Gölünü buldu. Fransızlar 1666'da Isle La Motte'ta ilk sürekli Avrupalı yerleşimi kurdular. Hollandalı ve İngilizlerin de 18. yüzyılda yerleşimler kurdıkları yöre 1763'te bütünüyle İngilizlerin denetimine girdi. New York ve New Hampshire'ın hak iddialarına karşın Vermontlular 1777'de bağımsız bir cumhuriyet kurdular. Vermont 1791'de 14. eyalet olarak ABD'ye katıldı. Daha sonra hızlı bir gelişme gösterdi, ama 1830'lardan sonra birçok kişi eyaletten ayrılarak ülkenin başka yerlerine göç etti. Amerikan İç Savaşı'nda (1861-65) Vermont Pennsylvania'nın kuzeyinde çarpışmaya sahne olan tek eyaletti.

Apalaş dağ sisteminin bir parçası olan Green Dağları, eyaletin neredeyse tamamını kaplar. Eyaletin en yüksek noktası olan Mansfield Dağının denizden yüksekliği 1.339 m'dir. Eyaletin yalnızca yüzde 15'i verimli, düz araziden oluşur. İrmakların çoğu Champlain Gölüne dökülür; bütünüyle eyalet içinde yer alan yaklaşık 400 göl vardır.

İklim genelde soğuktur; kışın sıcaklık -37°C ya da altına düşebilir, yazın da 32°C'nin üzerine hemen hiç çıkmaz. Kışın kar yağışı vadilerde yaklaşık 180-200 cm, dağlık kesimlerde ise 280 cm'dir. Tarım mevsimi yaklaşık 120 gün sürer.

New England'ın İngiliz ve Protestan Yankee kültürünün uzantısı olmakla birlikte, eyaletin kültür yaşamında zamanla öbür etnik gruplar da önem kazanmıştır. Winoski'de Fransız kökenli Kanadalılar, Barre'da İtalyanlar, Barre-Montpelier'de İspanyollar, eyaletin batı kesiminde Galliler, Brattleboro'da da Polonyalılar yaşarlar. Eyalet nüfusu 1970-85 arasında yüzde 20 artmıştır; bu New England'daki en yüksek orandır. Ama yeni gelenlerin çoğu eyalette tatil amacıyla bulunurlar. Eyaletin kentsel nüfus oranı (1980'de yüzde 34) oldukça düşüktür.

Mandracılık temel tarımsal etkinliktir. Vermont, Wisconsin dışında, kişi başına düşen inek sayısının en yüksek olduğu eyalettir. İmalat sanayisi üretiminin yaklaşık üçte birini kerestecilik ve kâğıt ürünleri oluşturur. Matbaacılık önemli bir ekonomik etkinlik durumundadır. Mermer, granit, asbest ve arduvaz madenciliği de önem taşır. Turizmin önemi gittikçe artmaktadır; yazın orman ve dağlar, kışın da çok sayıdaki kayak merkezi birçok ziyaretçiyi eyalete çeker.

Birçok kentte sanat galerileri etkinlik gösterir; ayrıca eyalet yönetimince desteklenen bir senfoni orkestrası vardır. Vermont Üniversitesi ve Eyalet Tarım Yüksekokulu 1791'de kurulmuştur. Middlebury College'daki dil okulunun uluslararası ünü vardır. Eyalette çok sayıda günlük ve haftalık gazete yayımlanır; birkaç ticari televizyon istasyonu ile birçok radyo istasyonu etkinlik gösterir. Nüfus (1992 tah.) 570.000.

vermut, şarap ve hoş kokulu bitkilerden hazırlanan sert içki. Adını Almanca Vermut (pelinotu) sözcüğünden alan bu içkinin yapımında aralarında başlıca pelinotu, ar-

diç, karanfil, kinin, portakal kabuğu, küçükhindistancevizi ve kişnişin de bulunduğu 40'a yakın bitki çeşidinden yararlanılır.

İki çeşit vermut vardır: Fransız vermutu ya da sek vermut, İtalyan vermutu ya da tatlı vermut. Bunlardan ilki beyaz, öbürü ise daha koyu renklidir. Vermut genellikle başka içkilerle karıştırılarak ya da tek başına aperitif olarak içilir.

Vernadski, Vladimir İvanoviç (d. 12 Mart 1863, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 6 Ocak 1945, Moskova, SSCB), jeokimya ve biyogeokimyanın kurucularından olduğu kabul edilen Rus kimyacı ve mineralog.

1885'te Petersburg Üniversitesi'nden mezun olan Vernadski, 1886'da bu üniversite-deki mineraloji koleksiyonunun yöneticiliğine getirildi. 1890'da Moskova Devlet Üniversitesi'nde mineraloji ve kristalografi dersleri vermeye başladı; doktora çalışmasını da 1897'de bu üniversitede tamamladı. 1898-1911 arasında Moskova Devlet Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. 1917'deki Sovyet Devrimi'nden sonra bilimsel ve örgütsel etkinliklere katıldı. 1927'de Lenin-grad'daki (bugün Petersburg) SSCB Bilimler Akademisi'nin biyokimya laboratuvarını kurdu ve bu laboratuvarın yöneticiliğini üstlendi.

Vernadski ilk çalışmalarını mineraloji alanında yoğunlaştırdı. Alüminosilikatlar üzerinde ayrıntılı araştırmalar yaptı ve bu minerallerin birçok başka mineralin temelini oluşturan kimyasal özelliklerini ve yapısını tanımladı. Kimyasal elementlerin ve izotopların yer kabuğundaki dağılımı ve yer değiştirmesinin ölçümü ve incelenmesine yönelik çalışmalarıyla jeokimyanın gelişimine katkıda bulundu. Bu çalışmaları sırasında yer kabuğu katmanları üzerinde ayrıntılı veriler topladı, bu katmanlarda atomların yer değiştirmesini inceledi, bu tür katmanlardaki kimyasal elementlerin varlığını açıklamaya çalıştı ve genel olarak jeolojik süreçlerin etkisiyle kimyasal bileşiklerin oluşumunu inceledi.

Vernadski, radyoaktifliğin son derece önemli bir ısı enerjisi kaynağı olduğunu gören ilk bilim adamlarından biriydi. Ayrıca, birçok jeokimyasal sürecin ardındaki itici gücün uzun dönemli radyoaktif etkinlikler sonucunda biriken ısı olduğunu ileri sürdü. Vernadski, daha sonraları canlı süreçlerin atmosfere katkılarını inceledi ve atmosferdeki oksijen, azot ve karbon dioksitin canlılarca üretildiğini belirtti. Canlıların yer kabuğunun kimyası üzerindeki etkileri (örn. bazı elementlerin biyolojik çevrimlerin etkisiyle yeryüzünde yoğunlaşması) konusunda da çalışmalar yaptı. Biyosfer kuramını da Vernadski ortaya atmıştır.

vernalizasyon, çiçeklenmeyi uyarmak ya da tohum üretimini artırmak amacıyla bitkilerin (ya da tohumların) düşük ısılarda tutulması. Ilıman kuşak bitkilerinin pek çoğunun soğuk hava gereksinimi yapay yolla karşılanarak, normalden daha erken mevsimlerde ya da kış olmayan sıcak iklimlerde çiçeklenebilmeleri sağlanabilmektedir. Vernalizasyon yönteminin geliştirilmesiyle örneğin, kışlık buğdayın normal olarak iki yıla yayılan gelişme ve olgunlaşma süresi bir yıla indirilmiştir. Kısmen çimlenmiş kışlık buğday tohumları bahara kadar 0°C'de bekletildiğinde aynı yıl ürün verilmektedir.

Verne, Jules (d. 8 Şubat 1828, Nantes - ö. 24 Mart 1905, Amiens, Fransa), çağdaş bilimkurgunun öncülerinden Fransız yazar.

Paris'te hukuk öğrenimi gördü, ama zamanla edebiyata yöneldi. 1850'de yazdığı *Les Pailles rompues* (Kırın Çöpler), Alexandre Dumas'ın Théâtre Historique'inde (Tarihsel Tiyatro) başarıyla sahnelendi. Théâtre-Lyrique'te (Lirik Tiyatro) sekreterlik (1852-54), ardından borsa simsarlığı yapan Verne, bir yandan da komediler, librettolar, öyküler yazmayı sürdürdü.

1863'te Jules Hetzel'in yayımladığı *Le Magazine d'Éducation et de Récréation*'da, *Voyages extraordinaires* adlı dizinin (Olağanüstü Yolculuklar) ilk yapıtı olan *Cinq Semaines en ballon*'u (1863; *Balonda Beş Hafta Seyahat*, 1944/*Balonda Beş Hafta*, 1991) yayımladı. Öykünün büyük ilgi toplaması üzerine fantastik, ama özenle tasarlanmış ve bilimsel düş gücüne dayalı başka romantik serüvenler yazmaya başladı. *Le Voyage au centre de la Terre* (1864; *Arzin Merkezine Seyahat*, 1939/*Dünyanın Merkezine Yolculuk*, 1982, 1992), *De la terre à la Lune* (1865; *Aya Seyahat*, 1939, 1985/*Dünya'dan Aya*, 1970/*Aya Yolculuk*, 1992), *Vingt mille lieues sous les mers* (1870; *Deniz Altında Yirmi Bin Fersah*, 1949, 1992) ve *L'Île mystérieuse* (1874; *Esrarlı Ada*, 1939, 1991)

Jules Verne
Boyer—H. Roger-Viollet

adlı yapıtlarında denizaltı, televizyon, uzay yolculuğu gibi birçok bilimsel gelişmeyi öngördü.

Verne'in romanları bütün dünyada büyük ilgi gördü. İlk olarak *Le Temps* gazetesinde tefrika edilen *Le tour du monde en quatre-vingt jours* (1873; *Seksen Günde Devrilem*, 1943, 1992/*Seksen Günde Dünya Gezisi*, 1988/*Seksen Günde Dünya Turu*, 1992), ötekiler gibi fantastik olmamasına karşın, Verne'in en popüler yapıtlarından biri olma özelliğini günümüze değin korudu. 1872'den sonra Amiens'de yaşayan Verne, 1892'de Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirildi. Romanları çok sayıda dile çevrildi ve sinemaya uyarlandı. Verne'in Türkçede yayımlanan öbür yapıtları arasında *Les enfants du Capitaine Grant* (1867-68; *Kaptan Grant'ın Çocukları*, 1943, 1992), *Autour de la lune* (1870; *Ayın Etrafında*, 1958), *Adventures de Trois Russes et de Trois Anglais* (1872; *Üç İngilizle Üç Rusun Maceraları*, 1944, 1969) *Au pays des fourrures* (1873; *Kürkler Memleketi*, 1970), *Le Docteur Ox* (1874; *Doktor Ox*, 1943, 1981), *Michel Strogoff* (1876; *Mişel Strogof*, 1942, 1989), *Un capitaine de quinze ans* (1878; *On Beş Yaşında Bir Kaptan*, 1944, 1988), *Mathias Sandorf* (1885; *Mathias Sandorf*, 1946, 1989) ve *Deux ans de vacances* (1888; *İki Sene Mektep Tatili*, 1944/*İki Yıl Okul Tatili*, 1953, 1991) sayılabilir.

Verner yasası, Hint-Avrupa dillerindeki ünsüz değişiminin kurallarını ortaya koyan Grimm yasasının(*) dışında bıraktığı durumu açıklayan yasa. German dillerindeki ses değişiminde vurgunun rolünü ortaya koyan ilk yasadır. Ses yasalarında kuraldışı-

nın olamayacağını savunan 19. yüzyıl dilbilimcileri için yeni kanıtlar oluşturmuş ve Yeni Dilbilimcilerin(*) savlarının kabul görmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tarihsel dilbilimin en önemli buluşlarından biri olan bu yasa, ilk kez Temmuz 1875'te Danimarkalı dilbilimci Karl Verner tarafından *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* dergisinde çıkan "Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung" (Birinci Ses Değişiminin Bir Kuraldışı Durumu) adlı makalede ortaya atılmıştır.

Grimm yasası, Hint-Avrupa dillerindeki p, t, k seslerinin German dillerinde f, th (ya da d), h seslerine dönüştüğünü ileri sürmüştü. Verner bu yasanın Sanskrit dilinde vurgunun sözcüğün kök hecesinde olduğu durumlarda geçerli olduğunu, vurgu başka bir heceye düştüğünde bu seslerin German dillerinde b, d ve g'ye dönüştüğünü ortaya koydu. Bu durum s ve r sesleri için de geçerliydi. Bu yasaya göre, Hint-Avrupa ya da Sanskrit dilinde sözcük başında bulunmayan bütün titreşimsiz sürtüşmeliler (sızıcılar) vurgusuz bir heceden sonra geldiklerinde eğer iki titreşimli ses arasında bulunuyorlarsa German dillerinde titreşimliye dönüşürler. Örneğin, vurgunun kök hecesinde olduğu Sanskrit *bhratar* sözcüğünün Got dilindeki karşılığı *broþar*, buna karşılık vurgunun son hecede olduğu Sanskrit *pita*'nın Got dilindeki karşılığı *fadar*'dır.

vernerit, feldispatoit minerallerinden skapolit'in bir türü. Ayrıca bak. skapolit.

Vernet, Carle, CHARLOT olarak da bilinir, asıl adı ANTOINE-CHARLES-HORACE VERNET (d. 14 Ağustos 1758, Bordeaux - ö. 27 Kasım 1836, Paris, Fransa), Fransız ressam. Napoléon için yaptığı savaş sahneleri ve XVIII. Louis için yaptığı atlı spor resimleriyle tanınmıştır.

Ünlü manzara ressamı Joseph Vernet'nin oğluydu. Resme olan yatkınlığını küçük yaşta gösterdi. Zamanla gözlem gücünü ortaya koyan usta bir ayrıntı işçiliği geliştirdi. Napoléon'un isteğiyle "Marengo" (1804) gibi büyük savaş sahneleri yaptıysa da, asıl yeteneğini samimi tür resimleriyle ve desen çizimlerinde gösterdi. Yaptığı desen dizilerinin çoğunda dönemin âdetlerini ve giysilerini yergili bir yaklaşımla ele aldı. Bu çizimleri oyma baskı ustalarına çoğaltıldı. Vernet krallığın yeniden kurulmasından sonra XVIII. Louis'nin saray ressamı oldu.

Vernet, (Émile-Jean-) Horace (d. 30 Haziran 1789, Paris - ö. 17 Ocak 1863, Paris, Fransa), at yarışlarını konu alan resimleri ve büyük boyutlu savaş sahneleriyle ünlü Fransız ressam.

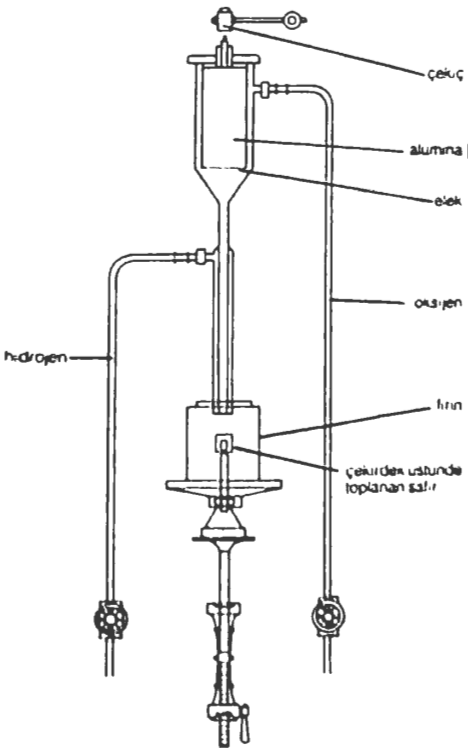
Ressam Carle Vernet'nin oğlu, Joseph Vernet'nin de torunuydu. Büyük boyutlu çalışmalarında olağanüstü bir ustalık gösterdi ve Fransa'nın en önemli savaş ressamlarından biri oldu. Resimleriyle Napoléon döneminin yüceltilmesine katkıda bulundu. Krallığın yeniden kurulmasından sonra atölyesi siyasi entrikaların merkezi oldu. Döneminin sporcuları, sanatçıları ve yazarları da burada toplanıyordu. Vernet, Fransız ordusuyla birlikte Cezayir'de bulunduğu dönemde (1833) Arap dünyasından esinlendiği resimler yaptı. Daha sonraları Louis-Philippe ve III. Napoléon tarafından (bugün Versailles'daki Savaş Galerisi'nde bulunan) savaş resimleri yapmakla görevlendirildi.

Vernet, (Claude-) Joseph (d. 14 Ağustos 1714, Avignon - ö. 3 Aralık 1789, Paris, Fransa), manzara ve deniz resimleriyle tanınan Fransız ressam. "Fransa'nın Liman-

ları" (1754-65, Louvre Müzesi, Paris) adlı 15 resimlik dizisi 18. yüzyıldaki yaşamın ilginç bir belgesi niteliğindedir.

Bir ressamın oğlu olan Vernet 1734-53 arasında Roma'da çalıştı. Bu yıllarda 17. yüzyıl Fransız ressamı Claude Lorrain'in engin, ışıltılı sanatından, İtalyan Salvatore Rosa'nın çarpıcı ve pitoresk yapıtlarından esinlendi. Gemi kalıntılarını, günbatımını ve yangınları konu aldığı resimlerinde ışığı ve atmosferik etkileri olağanüstü bir gözlem gücüyle betimledi. Vatandaş Hubert Robert'le birlikte, idealize edilmiş, hatta aşırı duygusal manzaralar yaptı. Paris'e döndükten sonra Fransız Kraliyet Akademisi'ne üye seçildi ve Kral XV. Louis tarafından liman dizisini yapmakla görevlendirildi. Daha sonraki yapıtlarının sanatsal açıdan öncükilerden zayıf olması, çok fazla ürün vermesine bağlanır. Oğlu Carle Vernet ve torunu Horace Vernet ailenin resim geleneğini sürdürdüler.

Verneuil işlemi, yapay yakut ve safir üretme yöntemi. İlk olarak 1902'de Fransız kimyacı Auguste Verneuil'un geliştirdiği bu yöntemle, ince öğütülmüş alüminadan (Al_2O_3), ucu seramik bir fırına açılan ters çevrilmiş bir oksihidrojen hamlacının yardımıyla kristal bir çekirdek üzerinde yapay safir üretilirdi. Kimi uyarlamalarla bugün bu işlem spinel yakutu, rutil ve stronsiyum titanat üretiminde de kullanılmaktadır.

Verneuil aygıtı
Gérald Jewell Company

İyi artımlı alümina, tabanında ince bir elek bulunan bir kabin içine yerleştirilir. Kaba mekanik bir çekiçe vurulduktan, alümina tanecikleri elekten geçerek alttaki kapalı bölme akar. Bu bölmeye püskürtülen oksijen ince alümina taneciklerini, yoğun oksihidrojen alevinin merkez bölümüne taşır. Tanecikler burada eriyerek kaynaşır ve aşağıdaki çekirdeğin üzerinde toplanmakta olan safirin eriyik haldeki yüzeyine damlar. Alevin niteliği ile alümina taneciklerinin beslenme ve çekirdeğin alçaltılma hızı ayarlanarak, çekirdeğin üzerinde birikecek safirin düzgün çaplı olması sağlanır. Çekirdeğin üzerinde biriken safirin üst yüzeyinin sıcaklığı, erime noktasının biraz

üzerinde tutulur (renksiz safirin erime noktası $2.030^{\circ}C$ 'dir). Safir istenen boyuta ulaştırıldığında (normal olarak 150-200 kırat) fırın söndürülür ve malzeme soğutulur.

Soguma sırasında, yüzey bölümleri iç kesimlere oranla daha hızlı soğuduğundan gerinimler oluşur. Bu olgu nedeniyle üretim sırasında çatlamlar sonucunda önemli kayıplar ortaya çıkar. Gerinimlerin önemli bir bölümü safiri boylamasına ayırarak giderilir. Arta kalan bazı gerinimler ise taşın kuyumculukta ve sanayide kullanımı açısından pek bir sorun yaratmaz. Malzemenin $1.950^{\circ}C$ 'de tavlınması yoluyla tümüyle gerinimsiz tek parça külçeler üretilebilir.

Vernier, Pierre (d. y. 1580, Ornans - ö. 14 Eylül 1637, Ornans, Fransa), duyarlı uzunluk ölçümlerinde kullanılan verniyeli kumpası(*) geliştiren Fransız matematikçi ve kamu görevlisi. Bir bilim adamı olan babası Claude Vernier tarafından eğitilen Vernier, gençliğinde ölçü aygıtlarına büyük ilgi duydu. Sonraki yıllarında bilimsel konularla yalnızca bir amatör olarak ilgilendi. İspanya'da çeşitli kamu görevlerinde bulunduğundan sonra Fransa'da Ornans Kalesi komutanlığına getirildi, daha sonra Burgogne'da hazine genel müdürü oldu. Bulduğu yeni ölçü aygıtını 1631'de yayımladığı *La Construction, l'usage, et les propriétés du quadrant nouveau de mathématiques* (Yeni Matematik Dörtlüğünün Yapılışı, Kullanılışı ve Özellikleri) adlı yapıtında betimledi. Bu kitapta ayrıca bir sinüsler tablosu ile kenar uzunlukları bilinen bir üçgenin açılarının hesaplanmasına olanak sağlayan bir yöntem yer verilmiştir.

vernik, kurduğunda çok ince, sert ve saydam bir yüzey oluşturan reçineli sıvı. Kaplama malzemesi olarak kullanılan bu maddelerin bazıları pigment içerir.

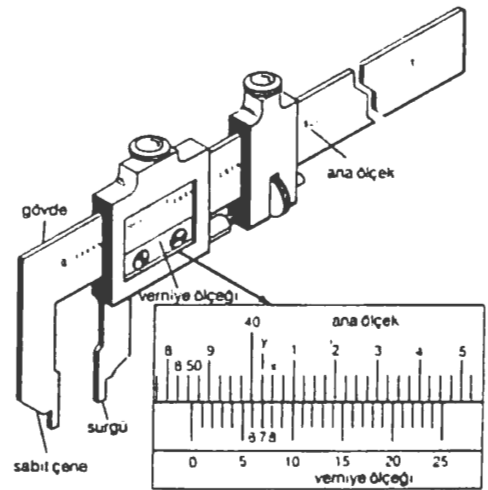
Eskiden bitkilerin salgıladıkları reçinelerden hazırlanan çözütiler vernik olarak kullanılırdı. Doğal vernikler ısıtılan reçinenin, ketentohumu yağı gibi bitkisel bir sıvı yağ ile karıştırılıp istenen ağırlığa gelene kadar pişirildikten sonra terebentinle seyreltilmesi yoluyla elde edilirdi. Kaplama malzemesi olarak kullanıldığında, çok geç sertleşen ve dayanıklı olmayan bu verniklerin ayrıca özellikleri değişken, bulunmaları zor ve fiyatları da çok oynaktı.

Günümüzde kullanılan verniklerin çoğu nitelikleri değişmeyen, kolay bulunabilen ve pek çok amaca uygun olan yapay reçinelerden elde edilir. Verniklerde kullanılan ilk yapay reçineler, kimyacı Leo Baekeland'in geliştirdiği bakalit benzeren fenolik reçinelerdi. 1930'lar ile 1940'lardaki gelişmeler sonunda birçok alanda fenolik reçinelerin yerini alkit reçineleri aldı. Ancak, deniz taşıtları ve yer döşemesi verniklerinde fenolik reçinelerin kullanımdan vazgeçilmedi. Geliştirildikten bir süre sonra kaplama sanayisinin en önemli malzemesi haline gelen alkit reçineleri, gliserin gibi bir alkol, maleik ya da ftalik asit gibi bir dibazik asit ve hintyağı, hindistancevizi, ketentohumu ya da soya yağından (ya da bir yağ asidinden) hazırlanır. Üre ya da melaminin formaldehit ile yoğunlaşması sonucunda oluşan amino reçineler, poliüretanlar ve epoksi reçineler, silikonlar ve vinil reçineleri vernik yapımında kullanılan öbür yapay reçinelerdir.

vernilyeli kumpas, SÜRGÜLÜ KUMPAS olarak da bilinir, duyarlı doğrusal uzunluk ölçümlerinde kullanılan, 1631'de Fransız matematikçi Pierre Vernier'nin geliştirdiği alet. Bu alette iki tane derecelendirilmiş ölçek vardır: Bunlardan biri tıpkı bir cetvel gibidir

(ana ölçek), verniyeli ölçeği olarak adlandırılan ikinci ölçek özel bir biçimde derecelendirilmiştir. Verniyeli ölçeği, ana ölçeğe paralel olarak kaydırılabilir; böylece uzunluklar, ana ölçekteki derecelerin kesirlerine kadar bir duyarlılıkla ölçülebilir.

Çizimde belirli bir uzunluk ana ölçekte $24'e$, aynı uzunluk verniyeli ölçeğinde $25'e$ bölünmüştür. Bu, verniyeli ölçeğindeki derecelerin ana ölçektekilere göre, ana ölçek derecelerinin $\frac{1}{25}$ 'i kadar daha kısa olması demektir. Çizimde, verniyedeki 8 çizgisi, ana ölçekteki x çizgisinin üstündedir. 7 çizgisi ile y çizgisini aynı hizaya getirmek için verniyenin, ana ölçek derecesinin $\frac{1}{25}$ 'i kadar sola kaydırılması gerekir; 6 ve 40 çizgilerini aynı hizaya getirmek için ise

Verniyeli kumpas

$\frac{1}{25}$ 'lik bir kaydırma gereklidir ve bu böylece devam eder. Demek ki verniyedeki 0 çizgisini ana ölçekteki 8,50 çizgisine hizalamak için verniyeyi ana ölçek derecesinin $\frac{1}{25}$ 'i kadar kaydırmak gerekecektir. Bu, çizimde görülen durum için, 0 çizgisinin 8,50 çizgisine göre ana ölçek derecesinin $\frac{1}{25}$ 'i kadar sağda olduğu anlamına gelir. Demek ki verniyede okunan değer $30+8,50+0,08 = 38,58'$ 'dir.

Verniyeli ölçekleri genellikle, ana ölçeğin 9 derecesine karşılık, verniyede 10 derece yer alacak biçimde yapılır. Verniyeli ölçeğinden açı ölçümlerinde duyarlılık sağlamak amacıyla da yararlanır.

Vernonia, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasından 500 kadar çokyıllık bitki türünü içeren cins. Bu cinsin otsu üyeleri dünyanın hemen her yerine dağılmıştır, buna karşılık odunsu üyeleri (ağaç ve çalılar) özellikle tropik bölgelerde bulunur.

Gövde boyunca alması olarak dizilen kenar dişli, mızrak biçimli yapraklar, yalnızca tüpsü çiçeklerden oluşan çiçek kümeleri ve bunları alttan çepeçevre saran üst üste binişmiş bürgüler (yapraksı yapılar) *Vernonia* türlerinin en çarpıcı özellikleridir. Sonbaharda çiçeklenen bazı türleri beyaz, pembe ya da mor renkli alımlı çiçeklerinden ötürü bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

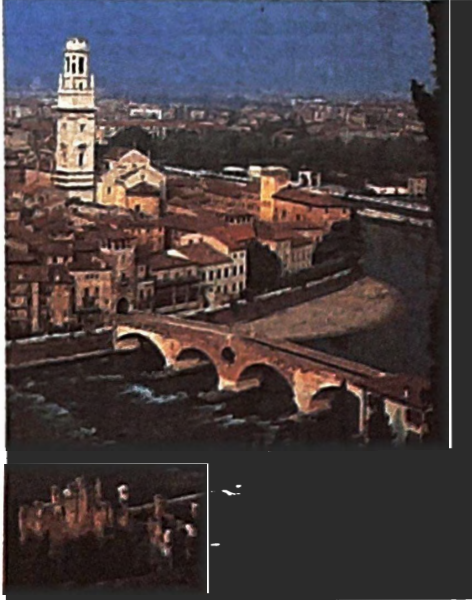
Véroia, eskiden BEROIA, Osmanlı döneminde KARAHERİYE, Yunanistan'da Imathia ilinin (*nomós*) merkezi kent. Tarihsel Makedonya bölgesinin Yunanistan sınırları içinde kalan kesiminin ticaret merkezidir. Ortodoks Kilisesi'ne bağlı bir piskoposluk merkezi olan kent, Aliákmon Irmağının kolu olan ve elektrik enerjisi üretimiyle

ulamada kullanılan Tripótamos'un (Üç İrmak) kıyılarında kurulmuştur.

Beroia, İÖ 4. yüzyıldan başlayarak Emathia'nın en önemli kentlerinden biri durumuna geldi. Makedonya Krallığı'nın parçasıyken İÖ 168'de Romalılara teslim oldu. Daha sonra Sırp, Bulgar ve Osmanlı (1361) egemenliğine girdi.

Véroia ekonomisi günümüzde pamuklu ve yünü üretimle buğday, meyve ve sebze ticaretine dayanır. Bölgede linyit ocakları işletilmektedir. Kentteki görülmeye değer yerler arasında arkeoloji müzesiyle ahşaptan yapılmış çok sayıda Bizans kilisesi sayılabilir. Nüfus (1981) 37.087.

Verona, İtalya'nın kuzeyinde, Veneto yönetim bölgesinde, Verona ilinin merkezi kent ve piskoposluk bölgesi. Venedik'in batısında, Lessini Dağlarının eteklerinde yer alır. Adige Irmağı kentin çevresinde bir yarım daire çizerek dolanır. Evganeiler (Euganei) ya da Raetialılar olduğu sanılan eski bir kabilenin kurduğu kent, daha sonra Galyalı Kenomanların eline geçti. İÖ 89'da Roma kolonisi oldu ve İtalya'yı Avrupa'nın kuzeyine bağlayan yolların kavşağındaki konumu nedeniyle hızla önem kazandı.

Verona'da Adige Irmağı üzerindeki Pietra Köprüsü ve (solda) katedral
E. Streichen—Snoial Assoc

489'da Verona'yı alan Ostrogot kralı Theoderich, Adige Irmağının kıyısında, bugün San Pietro Şatosu'nun bulunduğu yerde bir şato yaptırdı. Lombard krallarının yönetiminde de önemli koruyan kent 774'te Charlemagne'in eline geçti. 12. yüzyılın başında bağımsız bir komün olan kent, papalık yanlısı Guelfolarla imparatorluk yanlısı Ghibellinolar arasındaki mücadelede Guelfoların yanında yer aldı ve çatışmalardan olumsuz yönde etkilendi. III. Ezzelino da Romano'nun *podesta* (İtalyan komünlerinde en yüksek askeri ve adli yönetici) olarak görev yaptığı dönemde (1226-59) karışıklıkların azalmasıyla yeniden gelişmeye başladı. I. Mastino della Scala'nın 1260'ta *podesta* olmasıyla başa geçen della Scala (Scaliger) ailesinin yönetiminde de hızla zenginleşti. Romeo Montague ile Giulietta Capulet arasındaki (Shakespeare'in *Romeo ve Juliet* adlı trajedisine konu olan) büyük aşk serüveninin Bartolomeo della Scala'nın yönetimi sırasında geçtiğine inanılır. Giulietta'nın Mezarı, Romeo'nun Evi ve

Giulietta'nın Evi gibi yapılar bu öyküyü günümüzde de yaşatan yerlerdir. Ailenin en ünlü üyesi olan Bartolomeo'nun kardeşi I. Cangrande sürgündeki şair Dante'nin koruyucusu olarak tanınır. 1387'de Gian Galeazzo Visconti'nin eline geçen Verona, 1405'te Venedik'e bağlandı. Venedik'in egemenliği, kentin İmparator I. Maximilian'ın işgali altında kaldığı 1509-17 dönemi dışında, 1797'ye değin sürdü. 1797'deki Campo Formio Antlaşması'yla Napoléon Verona'yı Avusturya'ya bıraktı. Rusya, Prusya, Avusturya (Kutsal İttifak devletleri) ile İngiltere arasındaki Dörtlü İttifak'ın son kongresi 1822'de Verona'da toplandı. 1866'da İtalya Krallığı'na bağlanan kent, II. Dünya Savaşı'nda büyük hasar gördü ve kapsamlı bir onarımdan geçirildi.

Verona Kuzey İtalya'da en zengin Roma kalıntılarının bulunduğu kentlerden biridir. Bu kalıntıların başında, günümüzde opera gösterilerinde kullanılan arena gelir. Bitişigünde bir arkeoloji müzesi bulunan Roma tiyatrosu İS 1. yüzyıldan, Arco dei Gavi ise (Gavi Takı) İÖ 1. yüzyıldan (1932'de yeniden inşa edildi) kalmadır. Maffei Yazıtlar Müzesi'nde (1714) Eski Yunan ve Roma yapıtları sergilenir. Pembe tuğla yapıların ağırlıkta olduğu zengin romanesk ve gotik mimarisiyle dikkati çeken Verona, büyük Rönesans mimarlarından Fra Giocondo'yla Michele Sanmicheli'nin de yetiştiği kenttir. Tuğla ve mermerden cephesi, mermerden giriş kapısı ve Andrea Mantegna'nın yaptığı triptikle (14. yy) ünlü romanesk S. Zeno Maggiore (5. yy'de yapılmış, 1117-1227 arasında onarılmıştır) ve gotik S. Anastasia (1290'da temeli atılmış, 1422-81 arasında tamamlanmıştır) kiliseleri önemli dinsel yapılarıdır. 15. yüzyılda yeniden inşa edilen ve hem romanesk, hem de gotik üslup özellikleri taşıyan katedralin içinde Tiziano'nun "Meryem'in Göğe Çıkışı" (16. yy.) adlı tablosu ve Avrupa'nın en eski kütüphanelerinden biri yer alır. 11. yüzyılda inşa edilmiş iki yapıdan oluşan S. Fermo, 1464-83 arasında yeniden yapılan SS. Nazaro ve Celso, 1477'de yapılmaya başlayıp 1536'da kutsanan Braida'daki S. Giorgio başka önemli kiliselerdir. S. Giorgio Kilisesi'nin bazı bölümlerinin tasarımını Sanmicheli gerçekleştirmiştir. II. Cangrande'nin 1354'te yaptırdığı Castelvechio (bugün Kent Müzesi), Fra Giocondo'nun yaptığı sanılan Loggia del Consiglio (Meclis Galerisi, 1493), Della Scala ailesinin at heykeliyle bezeli mezarlarının bulunduğu Arche Scaliger (Scaliger Kemerleri), zaman içinde birçok değişiklik geçiren Adalet Sarayı (1193) ve II. Dünya Savaşı'nda uğradığı hasardan sonra yeniden yapılan Scaliger Köprüsü (1354) kentteki öbür önemli yapılarıdır.

Verona ortaçağın en ünlü resim merkezlerinden biridir. II. Pisanello'nun (Antonio Pisano) yapıtları 14. ve 15. yüzyıl fresk sanatının en parlak örnekleridir. Bartolomeo Montagna'yla kayınpederi Jacopo Bellini, 15. yüzyılda Venedikli sanatçılarla birlikte Verona resim okulunu derinden etkilemişlerdir. Kentin yetiştirdiği en ünlü ressam 15. yüzyılda yaşamış Paolo Veronese'dir. Sanat yaşamının çoğunu Venedik'te geçiren Veronese'nin "S. Giorgio'nun Şehit Edilmesi" adlı tablosu Braida'daki S. Giorgio Kilisesi'ndedir.

Verona, Kuzey İtalya'yı Brenner Geçidi üzerinden Orta Avrupa'ya bağlayan kara ve demir yollarının kavşak noktasında yer alır. Milano'yla Venedik arasındaki kara ve demir yolları Verona'dan geçer. Havayolu ulaşımı Boscomantico ve Villafrance'taki havalimanlarından sağlanır. Orta Avrupa'ya

sebze ve meyve satan Verona, tahıl pazaryla ve 1898'den beri her yıl düzenlenen uluslararası Tarım ve At Fuarı'yla da ünlüdür. Kentte makine, kimya, kâğıt ve şeker sanayileri vardır. Mobilyacılıkla değerli metal ve mermer işlemeciliği gelişmekte olan el sanatlarıdır. Kent Bardolina, Valpolicella, Soave ve Recioto gibi şaraplarıyla da ünlüdür. Nüfus (1991 tah.) belediye, 258.946.

Verona Kongresi, Kutsal İttifak devletleri ile İngiltere'nin, İspanya'da baş gösteren devrim durumunu değerlendirmek üzere Verona'da yaptığı son toplantı (20 Ekim-14 Aralık 1822). Fransa kralı XVIII. Louis, 1820'de İspanya'da kurulan meşruti rejimi devirmek için müdahalede bulunmak üzere müttfiklerinin rızasını istiyordu. Kongre, İspanya'nın saldırısına uğradığında Fransa'ya destek olmayı ve Fransa'ya İspanya üzerine yürüme yetkisi vermeyi (1823) kararlaştırdı. Ama İngilizler deniz kuvvetlerini kullanma tehdidinde bulunarak kongre üyelerinin İspanya egemenliğindeki Amerika ülkelerine müdahalesini engellediler. Müttfikler arasında yarattıkları anlaşmazlıklarla da kongre sisteminin çökmesine yol açtılar.

Veronese, Paolo, asıl adı PAOLO CALLARI (d. 1528, Verona, Venedik Cumhuriyeti - ö. 9 Nisan 1588, Venedik), Venedik okulunun 16. yüzyıldaki en önemli ressamlarından biri. Klasik mimarlık yapıtlarından oluşan bir fon önünde canlı renklerle betimlediği alegorik, dinsel ve tarihsel konulu büyük boyutlu resimleriyle tanınır.

Adını doğduğu kentten alan Veronese (Veronalı) önce babasının mesleğini sürdürmek amacıyla taşçı çırağı oldu. Ama resme karşı öylesine bir ilgi gösteriyordu ki, ailesi onu 14 yaşındayken Antonio Badile adlı bir ressamın yanına verdi. Veronese ustasından temel teknikleri ve figürleri mimari bir arka plan içinde kullanma yöntemini öğrendi. Bilinen ilk yapıtı "Bevilacqua-Lazise Altar Panosu" (1548, Castelvechio Müzesi, Verona) bütünüyle Badile'nin etkilerini yansıtıyordu. Veronese ayrıca maniyerizme yakınlık duyarak Giulio Romano, Raffaello, Parmigianino ve Michelangelo gibi ustaları inceleyen Domenico Brusasorci, Giambattista Zelotti ve Paolo Farinati'den de etkilendi. Ondaki bu yeni gelişme, Treville'deki Soranza Villası için 1551'de yaptığı fresklerde (S. Liberale Kilisesi, Castelfranco) belli oluyordu. Michelangelo'nun etkisi ise Mantova Katedrali için yaptığı "Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılışı"nda (1552, Güzel Sanatlar Müzesi, Caen) açıkça görülüyordu.

Veronese 1553'te Zelotti ile birlikte Venedik'teki Düklik Sarayı freskleri üzerinde çalışmaya başladı. Onlar Konseyi Salonu bezemelerindeki ustalıklı kısaltım (rükursi) uygulaması, renk cümbüşü ve ısıtılı ton geçişleri olgun üslubunun habercileriydi. Yalnız başına ilk kez 1555'te S. Sebastiano Kilisesi'nde çalışan Veronese "Ester'in Öyküsü" adlı tavan resminde ustaca kullandığı ritmik kompozisyonu ve yanılsamalı perspektifi 1559'da gerçekleştirdiği org kapaklarında da tekrarladı. Bu sıralarda bir yandan da altar panoları ve ibadet amaçlı dinsel resimler yapıyordu. "Emmaus'ta Hacılar" (y. 1560, Louvre Müzesi, Paris) ve "Ferisilerin Evinde Şölen" (y. 1560, Sabauda Galerisi, Torino) gibi yemek sahnelerini konu alan resimlerinde kalabalık figür gruplarını karmaşık mimari öğelerle birlikte betimledi. Bu yapıtlar onun Michele Sanmicheli, Andrea Palladio ve Jacopo Sansovino gibi Rönesans mimarlarının yapıtlarını çok iyi tanıdığını gösteriyordu.

Palladio'nun yaptığı Maser'deki Barbaro Villası'nın (y. 1555-59) dekorasyonunu üstlenmesi, Veronese'nin meslek yaşamında bir dönüm noktası oldu. Duvar resimlerinin mimari öğeleri kardeşi Benedetto ile

sürdü. Sebastiano Ricci ve Tiepolo gibi ünlü 17. yüzyıl ressamı onu esin kaynağı saydılar. Delacroix'dan Cézanne'a değin 19. yüzyıl Fransız ressamı da Veronese'nin renk kullanımından etkilendiler.

"Kralların Tapınması", Paolo Veronese'nin bir yağlıboya çalışması, 1573; Ulusal Galerî, Londra
National Gallery, Londra

birlikte gerçekleştirdi. Yanılsamalı manzara- larla duvarların bölücü etkisini yok ederek ve mitolojik figürlerle dolu mavi gökyü- zü resimleriyle tavanları âdeta ortalardan kal- dırarak Palladio'nun yapısının ritmik özel- liklerini öne çıkardı.

Veronese bu tarihten sonra daha anıtsal ve bezemeci bir üsluba yöneldi. 1562-63'te S. Giorgio Maggiore Manastırı'nın yemek sa- lonu için yaptığı "Kana'da Düşün" (Louvre Müzesi, Paris) adlı resimde çeşitli düzlem- ler, geniş mekânlar ve karmaşık ama düzen- li bir hareketlilik içinde kalabalık figürler yer alıyordu.

1573'te SS. Giovanni ve Paolo Kilisesi'nin ısmarladığı "Son Akşam Yemeği"nde ko- nunun kutsallığına uymayan öğelere yer verdiği savıyla Enkizisyon Veronese'den resmi bir savunma istedi. Veronese de sanatçının düş gücünün özgür olması gerek- tiğini ileri sürerek kendini savundu. Sonun- da Enkizisyon, belki sivil makamların da etkisiyle, soruna incelikli bir çözüm getirdi ve resmin adı "Levilerin Evinde Şenlik" (Venedik Akademisi) olarak değiştirildi. Veronese 1575-77 arasında Dükük Sara- yı için yaptığı "Europa'nın Kaçırılışı" ve "Venedik'in Tanrılaştırılması" gibi resim- lerinde, aralarında kardeşinin ve oğulla- rının da bulunduğu çok sayıda yardımcı kul- landı.

Veronese'nin son yapıtları arasında "Bil- gelik ve Kuvvet Alegorisi" (Frick Koleksi- yonu, New York), "Aşkla Birleşen Mars ve Venüs" (Metropolitan Sanat Müzesi, New York) gibi, figürlerin son derece uyumlu bir ritim içinde birbirleriyle bağlandığı kusur- suz alegorik sahneler yer alıyordu. Ölümün- den sonra oğulları onun taslak ve çizimle- rinden yararlanarak çalışmalarını sürdür- düler.

Olağanüstü renk kullanımı, ışıklı atmosf- eri, hareketli figürleri ve mimari betimleme- leri nedeniyle Veronese'ye hayattayken beslenen hayranlık, ölümünden sonra da

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "İsa Din Bilginleri Arasında" (y. 1550, Prado Müzesi, Madrid), "Kutsal Aile, Çocuk İsa Aziz Yahya ve Aziz George ile Birlikte" (1550'lerin sonu, Ashmolean Müzesi, Ox- ford), "İsa'nın Nura Bürünmesi" (1555-56, Montag- nana Katedrali), "İsa'nın Tapınağa Götürülüşü" (1550'lerin ortaları, Dresden Devlet Sanat Koleksiyo- nu), "Aziz Primo ve Aziz Feliciano'nun Şehit Edilme- si" (1562, Padova Belediye Müzesi), "Kutsal Konuş- ma" (y. 1562, Venedik Akademisi), "Azize Caterina'nın Evlenmesi" (1570'lerin sonu, Venedik Akade- misisi).

Veronica (AZİZE) (ü. 1. yy, Kudüs; yortu günü 12 Temmuz), Hristiyan geleneğinde efsanelere konu olmuş kadın. Veronica'yla ilgili inanışların temelindeki öykü şöyledir: Veronica, çarımını Golgota'ya taşıırken Hz. İsa'yı görür ve terini silmesi için ona mendilini verir. Mendili geri aldığında Hz. İsa'nın yüzünün biçiminin mendile işlendi- ğini görür. Caesarea (bugün Horbat Kesari, İsrail) piskoposu Eusebios'un *Ekklesiastike İstoria*sındaydı (Kilise Tarihi) kanamasını Hz. İsa'nın durdurduğu kadının (Matta 9:20) Caesarea Philippi'de (bugün Baniyas, Suriye) yaşadığı öne sürülür.

Veronica'nın öyküsü zamanla değişik bi- çimler almıştır. Veronica'nın Fransa'da, Hz. İsa'yı evinde ağırladıktan sonra ona iman eden Zakkay'la (Luka 19:1-10) evlen- diğine, Meryem Ana'nın kalıntılarını Bor- deaux yöresindeki Soulac-sur-Mer'e getirdi- ğine ve orada ölerək gömüldüğüne inanılır. 12. yüzyılda mendil üzerindeki suret Ro- ma'daki bir tasvirle özdeşleştirilmiş ve bu tasvir de Veronica adıyla anılmıştır.

veronika (Veronica), YAVŞANOTU olarak da bilinir, yüksükotugiller (*Scrophulariaceae*) familyasından, çoğu Kuzey Yarıküre'de yaygın 250-300 kadar otsu bitki türünün oluşturduğu cins. Üyelerinden bazıları aşırı ölçüde çoğalarak tarım alanlarına zarar veren bu cinsin kimi türleri de beyaz, pembe, mavi ya da mor renkli minik çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilir.

tırılır. Yara iyi edici etkisi nedeniyle "çiban- otu" denen *V. officinalis* ile benzer etkiye sahip atteresi (*V. beccabunga*) ise şifalı bitkiler arasında yer alır.

Verrazano-Narrows Köprüsü, ABD'de New York kentinde, Brooklyn'i Staten Island'a bağlayan köprü. 1959-64 arasında Othmar H. Ammann tarafından yapılmıştır. 1981'de Humber Köprüsü'nün tamamlan- masına değin dünyanın en uzun asma köp- rüsüydu. Ayakları arasındaki açıklığı 1.298 m'dir. İki katlı olan köprünün üzerinden altı şeritli otoyol geçer. Orta noktasında deniz düzeyinden yüksekliği ortalama yak- laşık 70 m'yi, ağırlığı da 60 bin tonu bulan otoyol, yaklaşık 211 m yükseklikteki kule- lere bağlı, her biri yaklaşık 10 bin ton ağırlığındaki dört kabloyla taşınır. Denizin doldurulması sorunu yüzünden pahalı bir proje olan köprü, toplam 325 milyon dolara mal olmuştur.

Verrazano, Giovanni da, VERRAZANO olarak da yazılır (d. 1485, Toscana, İtalya - ö. 1528, Küçük Antiller), İtalyan denizci ve kâşif. Fransa adına keşif gezileri düzenle- miş, New York ve Narragansett körfezlerini gören ilk Avrupalı olmuştur.

Fransız hükümetinin desteğiyle batıdan Asya'ya giden bir yol bulmak üzere düzen- leyeceği sefer için iki gemi sağladı (1523). Ocak 1524'te bu gemilerden "La Dauphine" le Yenidünya'ya doğru denize açıldı. Mart başlarında Fear Burnuna vardı. Daha sonra kuzeye yönelerek Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarını keşfetti. Aralarında bugünkü New York limanı, Block Adası ve Narragansett Körfezinin de bulunduğu birçok yer keşfet- tikten sonra Newfoundland'ın doğu kesiminde gezisine son vererek 8 Temmuz 1524'te Fransa'ya döndü.

Verrazano sonradan Amerika kıtasına iki yolculuk daha yaptı. İkinci yolculuğunda Guadeloupe olduğu sanılan Küçük Antil Adalarından birinde karaya çıkan Verraza- no Yerliler tarafından öldürüldü.

Kuzey Amerika'da keşfedilen yerlere Es- kidünya'dan kişi ve yer adları veren ilk Avrupalı kâşif olan Verrazano, gittiği yer- ler ve gördüğü insanlar konusunda, zaman zaman asılsız da olsa ilginç yazılar yazmış- tır.

verre églomisé bak. Gilomy camı

Verri, Pietro (d. 12 Aralık 1728, Milano - ö. 28 Haziran 1797, Milano, İtalya), İtalyan siyasal iktisatçı, gazeteci, kamu görevlisi ve edebiyatçı. Milano'da bir bilim derneğiyle bunun etkili yayın organının yöneticiliğini yürüttüğü, edebiyat, tarih ve iktisat alanla- rında çalışmalar yayımlamıştır.

Monzi, Milano, Roma ve Parma'da öğre- nim gördü. Daha sonra yüzbaşı rütbesiyle Yedi Yıl Savaşı'na (1756-63) katıldı. Mila- no'ya döndükten sonra Fransız Ansiklope- dicilerden etkilenen Milanolu bir grup aydı- nın kurduğu Mücadele Derneği'nin etkinlik- lerine yön verdi. 1764-66 arasında romancı kardeşi Alessandro'yla (1741-1816) birlikte derneğin yayın organı *Il Caffè*'yi yönetti. Ayrıca Milano hükümetinde de önemli görevler üstlenerek yönetsel reform ve ticaretin canlandırılması için çalıştı. İktisat alanındaki önemli incelemeleri arasında *Riflessioni sulle leggi vincolanti* (1769; Ban- kacılık Yasaları Üzerine Düşünceler) ve *Meditazioni sull' economia politica* (1771; Siyasal İktisat Üzerine Düşünceler) sayıla- bilir. Kardeşiyle yazışmalarını içeren *Car- teggio di Pietro e Alessandro Verri*'de (1910-

42, 2 cilt) Milano'nun o dönemine ilişkin canlı betümler bulunur.

Verrill, Addison Emery (d. 9 Şubat 1839, Greenwood, Maine - ö. 10 Aralık 1926, Santa Barbara, California, ABD), ABD'li zoolog ve doğabilimci. Yale Üniversitesi Peabody Doğa Tarihi Müzesi'nin zooloji bölümü müdürü olduğu dönemde (1865-1910) ABD'deki en zengin ve değerli zooloji koleksiyonunu oluşturmuştur.

Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü sırada Louis Agassiz'in asistanlığını yaptı (1860-64). Yale Üniversitesi'nde zooloji (1864-1907) ve jeoloji (1870-74), Wisconsin Üniversitesi'nde (Madison) karşılaştırmalı anatomi ve entomoloji (1868-70) dersleri verdi. ABD Balık ve Balıkçılık Komisyonu'nun bilimsel keşif gezilerinden sorumlu olduğu 1871-87 arasında yüzlerce yeni deniz canlısı buldu ve tanımladı. Başta solucan, yumuşakça, mercan, sünger ve denizyıldızı olmak üzere omurgasızlar üzerinde uzmanlaşan Verrill, örnek toplamada kullanılan ağıtlarda da önemli teknik ilerlemeler gerçekleştirdi. Seferleri sırasında Kuzey Amerika'nın Atlas Okyanusu ve Büyük Okyanus kıyılarıyla Hawaii ve Orta Amerika'da araştırmalar yaptı. Yazdığı 300'ü aşkın makalenin çoğu alanında standart başvuru kaynağı durumuna geldi.

Verrius Flaccus, Marcus (ü. 10 1. yy sonları), Romalı bilgin ve dilbilgisi uzmanı. Döneminin en ünlü öğretmenidir.

Azatlı bir köleydi. Başarılı öğrencilerine az bulunur eski kitaplar armağan ederek Roma'da rekabete dayalı eğitim anlayışının ilk örneklerini verdi. İmparator Augustus'un torunlarını eğitmekle görevlendirilince derslerini sarayda sürdürdü. Tiberius'un hükümdarlığı sırasında ileri yaşta öldü.

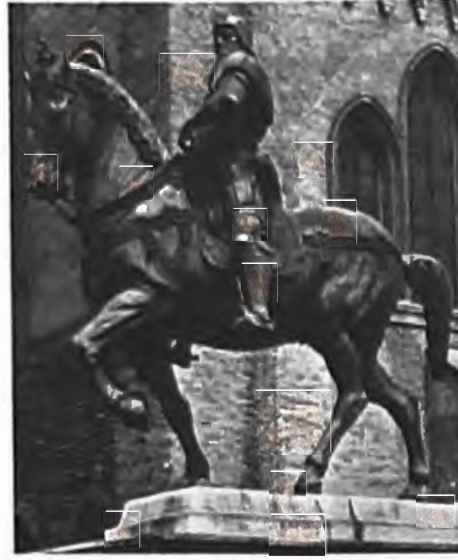
Verrius Flaccus'un kitapları kaybolmuştur. Ama Preneste kentinde bulunan kutsal takvimlerin (*fasti*) onun tarafından yazıldığı bilinmektedir. En çok başvuru kitabı, türünün ilk örneği olan geniş sözlüğü *De significatione verborum*'dur (Sözcüklerin Anlamı Üzerine). Yapıt Latin yazarlardan yaptığı çok sayıda alıntıyla aynı zamanda Antik Çağ'a ilişkin zengin bir bilgi hazinesidir. Günümüze bu sözlükten yalnızca 2. ve 3. yüzyılda Festus, 8. yüzyılda da Paulus Diaconus'un hazırladığı kısaltılmış biçimlerden bazı parçalar ulaşmıştır.

Verrocchio, Andrea del (d. 1435, Floransa - ö. 1488, Venedik), 15. yüzyıl Floransalı ressam ve heykeltari. Leonardo da Vinci'nin öğretmeni olmuştur.

Çocukluğunda Giuliano Verrocchio adlı bir kuyumcunun yanında çırak olarak yetişti ve ustasının soyadını aldı. Donatello'nun öğrencisi olduğu söylenirse de, üslup açısından Antonio Rossellino'ya daha yakındır. İlk resim çalışmalarına büyük olasılıkla 1460'ların ortalarında başladı. Floransalı ressam Alesso Baldovinetti'nin öğrencisi olduğu sanılır; ama Sandro Botticelli ile Prato'da Fra Filippo Lippi'nin yanında çalışmış olması daha güçlü bir olasılıktır.

Verrocchio en önemli yapıtlarını yaşamının son 20 yılında üretti. Medicilerin gözdesi olan Donatello'nun 1466'da ölmesinden sonra Verrocchio, Piero de' Medici ile oğlu Lorenzo'nun dikkatini çekmişti. Mediciler için yalnız resim ve heykeller yapmakla kalmadı, düzenledikleri şenlikler ve davetler için giysiler tasarladı, koleksiyonlarını düzenledi ve sahip oldukları Roma heykellerini, özellikle de portre büstleri onardı.

Verrocchio 1480'lerin ortalarına değin Floransa'da çalıştı. Sonra Venedik'e gitti; Floransa'daki atölyesini de kapatmayarak en sevdiği öğrencisi ve varisi Lorenzo di Credili'ye devretti.

"Bartolomeo Colleoni", Andrea del Verrocchio'nun tunç heykeli, 1463-88, SS. Giovanni ve Paolo Meydanı, Venedik
Brog—Alinari Art Resource/EB Inc

15. yüzyılın ikinci yarısında Verrocchio'nun ünü iyice yaygınlaşmıştı. Birçok Rönesans sanatçısı onun Floransa'daki akademisinde yetişmişti. Bunların en önemlileri Leonardo da Vinci ile Raffaello'ydu. Michelangelo'nun ustası Ghirlandaio da Verrocchio ile yakın ilişki kurmuştu. Botticelli, Francesco di Giorgio gibi ressamlarla, Benedetto da Maiano ve Andrea Sansovino gibi heykeltari de sanat yaşamının bir döneminde Verrocchio'nun üslubunu benimsemişlerdi.

Günümüze ulaşmış, ona ait olduğu kesin tek resim Pistoia Katedrali'ndeki Donato de' Medici Şapel'i'nde bulunan altar panosudur. Meryem Ana, Çocuk İsa ve Azizler konulu bu resmi bitiren aslında Verrocchio'nun öğrencisi Lorenzo di Credili'dir. İlk kez 1550'de Vasari'nin sözünü ettiği "İsa'nın Vaftiz Edilmesi"ndeki (y. 1474/75, Uffizi Galerisi, Floransa) iki melekten biriyle arka plandaki manzarayı da büyük bir olasılıkla Leonardo yapmıştır. Verrocchio'nun elinden çıktığı sanılan resimler arasında bir Madonna (Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Batı Berlin), "Tobias ve Melek" (Ulusal Galerisi, Londra) ve bir altar panosu (Argiano) vardır.

Verrocchio 1470'lerin ortalarında heykel üzerine çalışmaya başladı. Kardeşi Tommaso'ya göre 1467'de Cosimo de' Medici'nin S. Lorenzo Kilisesi'ndeki (Floransa) mezarı için bir levha, 1468'de de Signoria Sarayı için tunçtan bir şamdan (Devlet Müzesi, Amsterdam) yaptı. İlk önemli heykel işi Piero ve Giovanni de' Medici'nin S. Lorenzo Kilisesi Eski Sacristia'sındaki mezarıydı. 1472'de tamamlanan bu mezarı renkli mermerle forliri bir arada kullanmış, ayrıca zengin tunç bezemelere yer vermişti. Günümüze ulaşan ilk serbest heykeli ise tunçtan yapılmış "Davud"du (1476'dan önce, Bargello Müzesi, Floransa). Gene tunçtan yapılmış, yaklaşık 1479 tarihli "Puto ve Yunus" her yönden izlenmek üzere düşünülmüş sarmal tasarımıyla Rönesans heykelinin gelişimini etkilemişti. Heykelin bir kopyası bugün Verrocchio Sarayı avlusundaki çeşme, aslı ise sarayın müzesindedir.

Verrocchio'ya bir kabartma ustası olarak ün kazandıran yapıtı, Kardinal Niccolò For-

teguerri için yaptığı kenotaf (Pistoia Katedrali) oldu. 1476'da ismarlanan bu kenotaf yapımını Verrocchio'nun ölümünden sonra sırasıyla Lorenzo di Credili ve Lorenzetti sürdürdü; yapıt sonunda önsüz bir barok heykeltari tarafından bitirildi. Kompozisyon düzeni açısından 17. yüzyıl barok heykellerinin habercisiydi. Verrocchio 1478/79 yıllarında Floransa Vaftizhanesi'nin gümüş altınına eklenmesi düşünülen panolardan birini yapmakla görevlendirildi. Üstünde Vaftizci Yahya'nın başının kesilmesini canlandırıldığı pano (Floransa Katedrali Yapıtlar Müzesi) 1480'de tamamlandı.

Verrocchio 1470'lerin sonlarına doğru iki tane serbest heykel yaptı. Bunlardan biri Giuliano de' Medici'nin pişmiş toprak büstü (Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.), öbürü ise "Çuhaçıklı Kadın" (Bargello Müzesi, Floransa) adlı mermer büstü. İkinci yapıt, göğüste kavuşmuş kollarıyla Rönesans büst şemasına yeni bir düzen getirmişti.

Verrocchio'nun Floransa'daki en önemli çalışması, Or San Michele Kilisesi'nin doğu cephesi için yaptığı tunç figür grubuydu. 1467-83 arasında tamamladığı "İsa ve Aziz Tomaso" adlı bu çalışma tekniğindeki kusursuzluk ve düzenlenişindeki ustalıklı dik-kati çekiyordu. Verrocchio 1483'te Venedik yönetiminin siparişiyle Bartolomeo Colleoni'nin tunçtan bir heykelini yapmaya girişti. Öldüğünde dökümü henüz tamamlanmamıştı. Dökümü Venedikli Allesandro Leopardi yaptı ve Donatello'nun "Gattamelata" sından (y. 1447-53, Padova) sonra Rönesans'ın en önemli atlı heykeli sayılan yapıt 1496'da SS. Giovanni ve Paolo Meydanı'na dikildi.

Verrucaria, Verrucariaceae familyasından, deniz kıyılarındaki kayaların üzerinde yaşayan liken cinsi. Dış koşulların etkisine ek olarak, salgıladığı asitlerle kireçtaşı kayaçlarının parçalanmasında rol oynayan bu canlılar ayrıca yosun ve üstün yapılı bitkilere büyüme ortamı sağlar.

vers de société (Fransızca "sosyete şii"), sınırlı sayıda ve seçkin bir okur topluluğu için yazılan zarif ve nükteli bir hafif şiir türü. Eski Yunanlı şair Anakreon'un (10 y. 582-485) ilk örneklerini verdiği tür daha çok kültür düzeyi gelişmiş kesimler arasında, özellikle de saray çevrelerinde ve edebiyatçıların devam ettiği salonlarda gelişti. Önsüz konuların öznel ve alaycı bir bakışla işlendiği bu şiirlerde toplumsal koşullar bile hafif bir tonla ele alınır.

Romalı şairler Catullus, Martialis ve Horatius bu türde birçok nükteli şiir yazdılar. Ama türün en özgün örnekleri, daha çok ciddi yapıtlarıyla tanınan şair ve yazarlara aittir. 14. yüzyıl saray tarihçisi Jean Froissart, türün ortaçağ sonlarında yazılmış en güzel örneklerini verdi. Cavalier şairleri olarak adlandırılan Robert Herrick, Thomas Carew ve Richard Lovelace da zarif lirik şiirlerinin yanı sıra bu türde seçkin ürünler verdiler.

18. yüzyılda da hem İngiltere'de hem Fransa'da birçok *vers de société* yazıldı. Bu tarz şiirleriyle tanınan başarılı şairler arasında John Gay ve türün başyapıtı sayılan *The Rape of the Lock*'ın (1712-14; Bukleye Tecavüz) yazarı Alexander Pope sayılabilir. Voltaire de siyasi ve felsefi yapıtlarının yanı sıra, soylu dostlarını ve koruyucularını eğlendirmek için bu tür hafif yergili şiirler ve manzum mektuplar yazdı.

Vers de société 19. yüzyılda romantizmin gerilemesinden sonra William Ernest Henley ve Austin Dobson'un şiirleriyle yeniden canlandı. 20. yüzyılda da ABD'li şair Og-

den Nash, yetişkinlerin çaresizliğiyle ince ince alay eden yeni ve zarif bir *vers de société* yarattı. İngiltere'de ise gelenek Sir John Betjeman tarafından sürdürüldü.

vers libre (Fransızca'da "serbest nazım"). 19. yüzyılda Fransız şiirinin geleneksel prozodî kurallarından kurtarılmasını sağlayan yenilikçi şiir tarzı. Fransız şiirinin ortaçağ'dan beri kullanılan geleneksel ölçü birimi, belirli sayıda heceden oluşan dizedir. *Vers libre*'de bunun yerini söz öbekleri ya da cümle alır. Dizelerin uzunluğu, şiirin anlamına göre farklılık gösterir. Anlam birimi olarak kıtanın yerini de cümle almıştır; uyak kullanımı ise isteğe bağlıdır.

Vers libre'i 1880'lerin sonunda birbirinden bağımsız birkaç Fransız şairi geliştirmiştir. İlk savunucuları ve kuramcıları Gustave Kahn, Jules Laforgue, Francis Vielé-Griffin ve Édouard Dujardin'dir. Aslında Fransız şiirinde serbest prozodî kullanımı daha da eskiye gider. Simgecilerin şiirleri, Rimbaud'nun düzyazı şiirleri ve çok daha önce Victor Hugo'nun yeni ölçü tekniklerini denediği yapıtları bu tür prozodî anlayışının ilk örnekleridir. *Vers libre*'in 19. yüzyılın sonunda Fransa'da yaygın olarak benimsenmesi başka ülkelerdeki şiir akımlarını da etkilemiş ve serbest ölçülerde şiir yazma modern şiirde bir gelenek durumuna gelmiştir. Ayrıca bak. serbest nazım.

Versailles, Fransa'nın kuzeyinde, Île de France planlama bölgesindeki (*région de programme*) Yvelines ilinin (*département*) merkezi kent. Paris'in 22 km güneybatısındadır. 17. yüzyılda XIV. Louis'nin yaptırdığı ve 100 yılı aşkın süre Fransız krallığının temel ikametgâhı ve yönetim merkezi olarak kullanılan sarayın çevresinde gelişti. Fransız Devrimi'nin başlarında Paris'te ayaklanan halk kitleleri saraya yürüdüler; ünlü peyzaj mimarı André Le Nôtre'un başyapıtı olan Versailles Bahçeleri günümüzde Avrupa'nın en çok ziyaretçi çeken tarihsel noktalarından birine dönüştü.

Görkemli saray başlangıçta bir eğlence yeri olmakla birlikte, aynı zamanda bir yönetim merkezi olarak da donatıldı. Sarayla bağlantılı yaklaşık 20 bin kişiden bin kadar görevliyle 4 bin dolayındaki hizmetkâr sarayın içinde kalırdı; ek binalarla kentte de yaklaşık 14 bin asker ile hizmetkâr bulundurulurdu. 1671'de kurulan kentin nüfusu XIV. Louis öldüğünde (1715) 30 bin kadardı.

XV. Louis hükümdarlığı boyunca önceliğin başlatıldığı yapım çalışmalarını sürdürdü; saray zamanla kraliyet ailesinin debdebeli yaşamının simgesi haline geldi. 1837'de Louis-Philippe sarayı onartarak müzeye dönüştürdü. 1870'te Paris'i kuşatan Alman ordusunun karargâhı olarak kullandığı sarayda ertesi yıl Alman imparatoru taç giydi. Almanya ile gerçekleştirilen barıştan sonra saray sekiz yıl parlamento binası olarak kullanıldı. 1875'te Üçüncü Cumhuriyet Anayasası'nın ilan edilmesine, Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet dönemlerinde de cumhurbaşkanlarının seçimine sahne oldu. İttifak Devletleri ile Almanya arasında Versailles Antlaşması'nın (1919) imzalandığı saray, Charles de Gaulle döneminde yeniden onarım görek modernleştirildi.

Versailles kenti bugün yerel bir yönetsel merkez ve Paris'in banliyösü durumundadır. Turistlerin yoğun ilgisini çeken sarayda konuk devlet başkanları kalır. Kentin en eski semti olan Satory'de Saint-Louis Katedrali, kuzeydeki Le Chesnay'de ise Notre-Dame Kilisesi bulunur. Önemli bir garnizonun bulunduğu kentte bir askeri hastane ile

istihkâm ve topçu okulları etkinlik gösterir. Ekonomik etkinlikler arasında içli üretimi, dericilik ve bahçe tarımı sayılabilir. 1874'te kurulmuş bir bahçecilik okulunun bulunduğu kent aynı zamanda bir ticaret ve eğitim merkezidir. Nüfus (1982) 91 014.

Versailles Antlaşması, I Dünya Savaşı'nın sonunda İtilaf Devletleri ile Almanya arasında 28 Haziran 1919'da Fransa'daki Versailles Sarayı'nın Aynalı Salonu'nda imzalanan ve 10 Ocak 1920'de yürürlüğe giren antlaşma.

Alman hükümeti Ekim 1918'de ABD başkanı Woodrow Wilson'dan genel bir ateşkesin sağlanması amacıyla gerekli girişimlerde bulunmasını istedi; bu arada adil bir barışın temeli olarak onun önerdiği On Dört Madde'yi benimsediğini açıkladı. Ama bazı İtilaf Devletleri sivil halkın uğradığı zararlar için Almanya'nın tazminat ödemesini talep ettiler. Ayrıca, savaşın son yıllarında İngiltere, Fransa ve İtalya'nın hem kendi aralarında, hem de Yunanistan ve Romanya ile imzaladıkları gizli antlaşmalar, On Dört Madde'nin yeni toprak düzenlemelerini öngören dokuz maddesi ile ilgili bazı sorunlar yaratıyordu.

Antlaşmanın taslağı 1919 ilkbaharında toplanan ve "Dört Büyükler" olarak bilinen İngiltere'den David Lloyd George, Fransa'dan Georges Clemenceau, ABD'den Woodrow Wilson ile İtalya'dan Vittorio Orlando'nun denetiminde yürütülen Paris Barış Konferansı'nda hazırlandı. Bu liderlerden özellikle ilk üçü önemli kararların alınmasında belirleyici oldu. Antlaşmanın biçimlenmesinde savaştan yenik çıkan ülkelere hiç söz hakkı tanınmadı; galip ülkelere bağlantılı devletler bile çok önemsiz bir rol oynayabildiler. Ateşkes görüşmeleri sırasında verilen güvencelerle antlaşma maddeleri arasındaki çelişkilere dikkati çeken Alman heyeti, oldubittile dayatılmak istenen koşulların ağırlığını, özellikle de "savaş suçu" ve tazminatla ilgili maddeleri protesto etti, ama sonuçta antlaşmayı imzalamak zorunda kaldı.

Antlaşmayla Almanya'nın nüfusu ve toprak büyüklüğü yaklaşık yüzde 10 oranında azaldı. Batıda, Alsace ve Lorraine Fransa'ya geri verildi; Saarland 1935'e değin Milletler Cemiyeti'nin denetimine bırakıldı. Kuzeyde, üç küçük bölge Belçika'ya verildi; yapılan plebisitün ardından da Schleswig'in kuzey kesimi yeniden Danimarka'ya bağlandı. Doğuda, Polonya yeniden kuruldu. Bu devlete Baltık Denizine açılmasını sağlayan ve Doğu Prusya'yı Almanya'nın öteki kesimlerinden ayıran bir koridor verildi; ayrıca, bir plebisitün ardından Yukarı Silezya'nın bir bölümü bağlandı. Danzig'e (Gdańsk) ise özgür kent statüsü tanındı. Almanya'nın deniz aşırı sömürgelerinden Çin ve Kuzey Pasifik'tekiler Japonya'ya, Güney Pasifik ile Doğu ve Güneybatı Afrika'dakiler İngiltere'ye, Batı Afrika'da Kongo'nun kuzeyindekiler de Fransa'ya verildi.

Antlaşmanın hazırlandığı sırada Almanların özellikle Fransa ve Belçika'ya ödeyeceği tazminatın kesin tutarı belirlenmemişti; sivil halkın uğradığı zararları belirlemekle görevlendirilen komisyon ise 1921'de bu zararı 33 milyar dolar olarak belirledi. Dönemin iktisatçıları bu kadar büyük bir miktarın uluslararası mali dengeleri korunarak ödenemeyeceğini ileri sürdüler. Ama İtilaf Devletleri tazminatın Almanya'ya ödetilmesi konusunda ısrar etti; antlaşma maddeleri de ödemenin yapılmaması halinde Almanya'ya yönelik askeri harekâta girişilmesine izin veriyordu.

Başta Clemenceau olmak üzere Dört Büyükler Almanya'nın Avrupa'da bundan sonra askeri bir tehdit oluşturmasını önleyecek gerekli güvencelerin sağlanmasını istiyorlardı. Bu amaçla antlaşmaya çeşitli maddeler kondu. Alman silahlı kuvvetleri 100 bin askerle sınırlandı ve genelkurmay örgütü kaldırıldı; Almanya'nın zırhlı araç, tank, denizaltı, uçak ve zehirli gaz üretmesi yasaklanarak yalnızca belirli birkaç fabrika da silah ve cephane üretimine izin verildi. Ren Irmağının 50 km doğusuna kadar olan kesimdeki bütün mustahkem mevkiilerin kaldırılması kararlaştırıldı.

Antlaşmada üye ülkelerin birbirlerinin bağımsızlık ve toprak bütünlüklerini garanti edecekleri bir Milletler Cemiyeti'nin kurulması öngörüldü. Milletler Cemiyeti mandat topraklarını, eşgal altındaki Saar Havzasını ve Danzig'i denetleyecek; silahsızlanmaya yönelik girişimlerde bulunacak; savaşa bap vuran üye ülkelere ekonomik yaptırımlar uygulayacaktı. Antlaşmayla ayrıca Uluslararası Adalet Divanı (eskiden Milletlerarası Daimi Adalet Divanı) ile Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) oluşturuldu.

Almanlar kendilerine zorla imza ettirdiğini, On Dört Madde'nin ruhuna aykırı olduğunu ve ekonomilerini yıkıma sürükleyecek ağır koşullar içerdiğini öne sürdükleri antlaşmayı sert biçimde eleştirdiler. Onaylanmasını izleyen yıllarda antlaşmada Almanya'nın lehine bazı değişiklikler yapıldı. 1938'e gelindiğinde antlaşmanın yalnızca toprak düzenlemeleriyle ilgili maddeleri yürürlükteydi.

Birçok tarihçi antlaşma koşullarının çok ağır olmasına karşın bunların uygulanmasını sağlamakta gevşek davranılmasının Alman militarizminin 1930'lardaki canlanışına yol açtığını öne sürmüştür. Özellikle ağır tazminat koşulları ve savaş suçuyla ilgili hükümler Almanya'da derin bir tepki uyandırmış. Hitler'in 1936'da antlaşma hükümlerine aykırı olarak Ren Bölgesi'ni yeniden silahlandırmasına seyirci kalmaması Alman sakıncanlığının daha da artmasına neden olmuştur.

Vertebrata bak. omurgalılar

Vértesszöllös fosilleri, Macaristan'da Budapeşte'nin 50 km kadar kuzeybatısındaki bir taşocakının en alttaki bölümünün üç dolgu katı içinde ortaya çıkan insan gillerinin kalıntıları. Ele geçen kafatası parçalarının *Homo erectus*'a ait olduğu anlaşılmıştır. Ama bazı bilim adamları *Homo sapiens*'in ilk örnekleri arasında sayarak bu fosilleri *Homo sapiens paleohungaricus* adıyla sınıflandırmışlardır. Jeolojik veriler kalıntıların Mindel Buzul Katının orta/geç evresine tarihlenebileceğini göstermiştir. Ayrıca dolgu içinde bulunan iri çakıllardan yapılmış iri kesicilerle yonga tipi aletlerin Olduvai kültür örneklerine benzemesi bu fosillerin Clactonien öncesi Alt Paleolitik Çağ kalıntıları olabileceğini de düşündürmektedir.

vertisol, öbür dokuz ana toprak tipinden bol miktarda kül içermesiyle ayrılan toprak tipi. Yağışlı mevsimlerde su soğurarak şişen kil, kurak mevsimlerde toprağın derin çatlaklarla yarılmaya yol açar. Vertisollar, çatlakların yüzeyde kalma süresine bağlı olarak alt gruplara ayrılır. Kurak mevsimin başlamasıyla birlikte çatlaklar oluşuktan sonra yüzeyden kopan gevşek topraklar çatlaklara dolar; yağışların başlamasıyla bu killi dolgu topraklar şişer ve çatlaklar kapa-

nır. Uzun bir süre boyunca yinelenen bu süreç, toprak katmanlarının zamanla ters yüz olmasına neden olur. Bu tür mevalim değişiklikleri, yapım çalışmalarını etrafında önemli sorunlara yol açar. Çitler, telefon hatları bozulur, yeraltı boruları patlar, yollar ve bina temelleri tahrip olur. Kılı aynı düzeyde gittiğinden vertisollar ıslak haldeyken çok yapışkan, kuruyken çok sert bir yapı kazanır. İkkel araçlarla tarım yapılan Hindistan ve Sudan gibi ülkelerin büyük bir bölümünde bu tip toprak sürmek çok güç olmakla birlikte, tarım araçları ve gübre kullanıldığında ve iyi sulandığında vertisollar oldukça verimlidir.

Vertov, Dziga, asıl adı DENIS ARKADYEVİÇ KAUFMAN (d. 2 Ocak 1896, Belostok, Rus Çarlığı - ö. 12 Şubat 1954, Moskova, SSCB), Sovyet sinema yönetmeni ve kuramcısı. Kameraları gerçek yaşamdaki olayları incelemek üzere kullanılan ve insan gözüne çok benzeyen bir araç olarak değerlendirdiği sinema-göz (*kino-glaz*) kuramını geliştirmiş, 1920'ler boyunca bütün dünyada belgesel sinemanın ve sinemada gerçekçiliğin gelişimini etkilemiştir. Teknik yenilikler kullanarak gerçekleştirdiği, görülebilir dünya üzerine incelemeler niteliğindeki filmleleriyle, tiyatro etkisinden uzak ve yapay stüdyo çekimlerine yer vermeyen yeni bir sinema dili yaratmaya çalışmıştır.

İç Savaş sırasında haber filmleri kamerası olarak çalışan Vertov, *Godovşina revolyusii* (1919; Devrimin Yıldönümü) ve *Boi pod Tsaritsinom* (1920; Tsaritsan Çarpışması) gibi belgesel filmlere malzeme olacak görüntüler çekti. Yirmi iki yaşında devlete ait bir sinema dairesinin başına getirildi. Ertesi yıl Kinoki'yi (Sinema-Göz Grubu) kurdu. Bu topluluk daha sonra

Vertov
Novosti Press Agency

sinemada tiyatro etkisine karşı çıkan ve Vertov'un sinema-göz kuramını destekleyen bir dizi bildirge hazırladı. 1922'de de Vertov'un yönetiminde, yeni belgesel filmlerle eski haber filmlerini yaratıcı biçimde kaynaştıran haftalık haber filmi dizisi *Kino-Pravda*'yı (Sinema-Gerçek) başlattı. Vertov'un sonraki uzun filmleri de yaşamın kendisini konu alıyordu ve bu yapımlar biçim ve teknik açısından olağanüstüydü. Vertov filmlerinde yavaşlatılmış çekimler, kamera açıları, büyütülmüş yakın planlar ve alması kurgu kullanıyor, kameraları lokomotif, motosiklet gibi araçlara yerleştirerek çekim yapıyor ve filmlerinin ritmik akışına katkıda bulunan bir teknik olarak, değişen sürelerde dondurulmuş görüntülere yer veriyordu. Önemli yapıtları arasında *Sagay, Sovyer!* (1926; İleri, Sovyet!), *Settaya çast mira* (1926; Dünyanın Altında Biri), *Odinadısıryi* (1928; On Birinci Yıl), en çok tanınan filmi olan *Çelovek s kinoapparatom* (1929; Kameralı Adam), *Simsfoniya Don-*

bassa (1931; Donbas Senfonisi) ve *Tri perni o Leninve* (1934, Lenin Üzerine Üç Şarkı) sayılabilir. Vertov sonraki yıllarda Sovyetler Birliği Merkez Belgesel Film Stüdyosu'nun başına geçti. Çektiği filmler ve kuramları 1960'larda gelişen *cinéma-vérité* (*) hareketine temel oluşturdu.

Verulamium, İngiltere'de, bugünkü Hertfordshire ilinde, Katuvelan kabilesinin topraklarında yer alan eski Roma-Britanya kenti. Ver İrmağının kıyısında, St. Albans'ın karşısında bulunan kenti, Romalılarca fethedilmeden önce Katuvelanların önderi Taclovanus'un merkeziydi. Roma'ya bağlandıktan kısa süre sonra *municipium* (*) yapıldı. İS 60-61'de İkenlerin kralı Gaius Boadicea tarafından yıkıldıya da çok geçmeden eski zenginliğine kavuştu. Kentin kalıntıları arasında forum, Roma-Kelt tipinde bir tapınak ve bir tiyatro, bir pazar yeri, iki zafet takı, surlar ile güzel mozaikler ve duvar resimleriyle süslü çok sayıda ev sayılabilir.

Verus, Lucius, tam adı LUCIUS AURELIUS VERUS, LUCIUS CEIONIUS AELIUS AURELIUS COMMODUS ANTONINUS (İS 136-161 arasında) olarak da bilinir, asıl adı LUCIUS CEIONIUS COMMODUS (d. 15 Aralık 130 - ö. 169), Marcus Aurelius'la birlikte hüküm süren Roma imparatoru (161-169). Görünüşte Aurelius'la eşit yetki ve güç taşımaya karşın onun gölgesinde kalmıştır.

İmparator Hadrianus'un ardıl seçtiği senatör Lucius Ceionius Commodus'un oğluydu. Babasının ölümünden sonra, Hadrianus'un isran üzerine Lucius ile Marcus Annius Verus'u evlat edinen Antoninus Pius 138-161 arasında hüküm sürdü. Antoninus'un ölümü üzerine iki "kardeş" birlikte tahta çıktılar. Böylece Roma'da ilk kez, iki imparator görünüşte eşit koşullarla hüküm sürmeye başladı. Partilann ılerlemesini durdurmak üzere Doğu Anadolu ve Mezopotamya'ya gönderilen Verus, Antiokeia'da (Antakya) oyalanınca savaşı emrindeki komutanlar tamamladı (162-166). 167 ya da 168'de Pannonia yöresinde Markomanlara karşı Marcus Aurelius'la birlikte sefere çıkan Verus Roma'ya dönerken öldü.

Verwey, Albert (d. 15 Mayıs 1865, Amsterdam - ö. 8 Mart 1937, Noordwijk aan Zee, Hollanda), 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında Hollanda'nın edebiyat yaşamında önemli rol oynayan şair, edebiyat tarihçisi ve öğretim üyesi.

Şiir yazmaya genç yaşta başladı. İlk şiir kitabı *Persephone*'yi 1883'te yayımladı. İki yıl sonra *De nieuwe gids* (Yeni Kilavuz) adlı derginin kurucuları arasında yer aldı. Felemenk edebiyatında 1880'lerdeki canlanmanın başlıca organlarından biri olan bu dergiye soneler ve başka şiirler yazdı. Benedictus Spinoza'nın panteizminden etkilenmiş benzersiz bir mistisizm anlayışının belirlediği bir şiir tarzı geliştirdi. *Cor Cordium* (1886) gibi kitaplarındaki ilk şiirlerinde kendiliğindenci bir hava, ergisel bir anlatım ve bir çağrışım zenginliği öne çıkıyordu. Daha sonraki şiirlerinde gene belirgin olarak görülen bu özelliklerin yanında, dünyadaki görünüşlerin temeli saydığı gizem dolu düşünceleri ifade etme çabasını yansıtan yoğun bir zihinsel derinleşme dikkati çekiyordu. Öteden beri şiir anlayışında önemli bir yer tutan, kişinin kendini sürekli yenilemesi kavramını, serbest ölçüyle yazdığı *Een dag in April* (1926; Nisanda Bir Gün) adlı şiir kitabında incelikli bir anlatımla dile getirdi. Bu şiir kitabı onun ritim ve "görünümlerle düşünme" bakımından ulaştığı ustalığı en üst düzeyde ortaya koydu.

Verwey yayın yönetmenliğini de yapan kendi dergisi *De Beweging*'de (1915-19), birçok genç Hollandalı yazarın ilk edebiyat çalışmalarına yer verdi. Bu dergi aracılığıyla Hollanda'nın kültürel yaşamında seçkin bir yer edindi. Leiden Üniversitesinde 1925'ten 1935'e değin Felemenk edebiyatı dersleri verdi. Öğretim üyesi ve edebiyat tarihçisi olarak özellikle 17. yüzyıl Felemenk şairlerinden Joost van den Vondel ve Henric Laurenszoon Spenghe ile ilgili çalışmalarıyla tanındı.

Verwoerd, Hendrik Frensch (d. 8 Eylül 1901, Amsterdam, Hollanda - ö. 6 Eylül 1966, Cape Town, Güney Afrika), Güney Afrikalı bilim adamı, yayımcı ve devlet adamı. Başbakanlığı döneminde (1958-66), uyguladığı şiddetli *apartheid* (*) politikayla tanınmıştır.

Çok küçük yaşta ailesi Güney Afrika'ya göç etti. Stellenbosch Üniversitesi'ne tıp eğitimiyle başladı ve 1927'de aynı yerde uygulamalı psikoloji dersleri vermeye başladı. 1933'te Sosyoloji ve Sosyal Çalışma Körsü'sü'ne geçti. 1937'de Johannesburg'da çıkmaya başlayan milliyetçi *Die Transvaler* gazetesinin yayın yönetmeni oldu. 1948 seçimlerinde Ulusal Parti'den (NP) senatör oldu. 1950'de yerli halkla ilgili bakanlığa getirildi. *Apartheid* yasalarının büyük bölümü Verwoerd'in bakanlığı sırasında çıktı. 1958 seçimlerinde Yönetim Meclisi'ne girdi. Eylül 1958'de Johannes Gerhardus Snyman'ın ölümü üzerine NP tarafından başbakanlığa getirildi.

Hükümetin başına geçince *apartheid* programını kısıtlamadan uygulama olanakları buldu. Beyazları, Kap Renklerini, Asyalı ve Afrikalı Siyahları farklı yasalara bağlayan karmaşık bir sistemi uygulamaya başladı. 1959'da Bantu Özerklik Yasası'nın çıkarılması için çaba gösterdi. Bu yasa, Siyahların sekiz ayrı yerleşme bölgesi ya da günümüzde Siyah yurtluk denilen Bantustan yerleşmelerini öngörüyordu. Verwoerd'in ırkçı politikası Siyahlar arasında tepki doğurdu. Mart 1960'ta Sharpeville'de yapılan bir protesto gösterisi kan dökülerek bastırıldı. 5 Ekim 1960'ta beyaz seçmenler, Verwoerd'in Ulusal Topluluğu'ndan ayrılma önerisini küçük bir farkla kabul ettiler. Böylece 31 Mayıs 1961'de Verwoerd'in düşlediği cumhuriyet yönetimi kuruldu.

9 Nisan 1960'ta akıl hastası bir beyaz çiftçi Verwoerd'i silahla yaraladı. Verwoerd bu olaydan altı yıl sonra, Mozambikli bir melez göçmen olan geçici parlamento habercisi Demetrio Tsafendas tarafından parlamentoda bıçaklanarak öldürüldü.

Very Large Array (VLA), ABD'nin New Mexico eyaletindeki Socorro yakınlarında, San Augustin düzlüklerinde kurulu olan radyoteleskop sistemi. Hizmete 1980'de giren VLA dünyanın en güçlü radyoteleskopudur. Yönetim açısından Ulusal Telsiz Astronomi Gözlemevi'ne bağlıdır.

VLA her birinin çapı 25 m'yi bulan 27 parabolik çanakdan oluşmaktadır. Bu çanaklar dev bir "Y" biçiminde döşenmiş raylar üzerinde hareket ettirilebilen taşıyıcılara monte edilmiştir. "Y"nin her kolu yaklaşık 21 km uzunluğundadır. VLA'nın inceleme yönü çanakların konumunu değiştirilerek ayarlanır. Tek tek çanakların kaydettiği radyo sinyalleri bilgisayar aracılığıyla bütünleştirilir. Böylece bütün düzce en üst düzeydeki gerçek açıklığı 27 km olan tek bir radyo anteni gibi çalışır. Bu büyük açıklık VLA'ya yerde kurulu en iyi optik teleskoplarınkine eşit bir inceleme gücü sağlar.

Vesnas, Tarjei (d. 20 Ağustos 1897, Vinje - ö. 15 Mart 1970, Vinje, Norveç), simgesel ve alegorik anlatımıyla tanınan Norveçli roman ve öykü yazarı.

Yazarlığı 1923'te başladı. İlk önemli başarisını, Norveç'teki çiftlik yaşamını konu alan *Det store spelet* (1934; Büyük Dönüş) ve *Kvinner ropar heim* (1935; Kadınlar Eve Çağırıyor) adlı romanlarıyla elde etti. Zamanla siyasal ve toplumsal sorunlara yöneldi. *Kimer'de* (1940; Tohum) kitle psikolojisinin nefret duygusunu nasıl beslediğini ortaya koydu. *Huset i mørkret'e* (1945; Karanlıkta Ev), simgesel bir üslupla Nazilerin Norveç'i işgalini anlattı. En büyük yapıtı sayılan ve Polonya'da filme çekilen *Fuglane'de* (1957; Kuşlar) yabancıya ve farklı olana hoşgörü gösterilmesini savundu. Öykülerini topladığı *Vindane* (1952; Rüzgârlar) ile uluslararası bir ödül kazandı. Ayrıca *Is-slottet* (1963; Buz Sarayı, 1972, 1991) adlı bir yapıtı vardır.

Vesakha, Sanskrit dilinde VAIŚAKHA, Theravada Budacılığında en önemli dinsel şenlik. Buda'nın doğumunu, aydınlanmasını ve ölümünü anmak amacıyla, *Vesakha* ayının (nisan ya da mayıs) dolunay gününde düzenlenir.

Birçok Güneydoğu Asya ülkesinde resmi tatil olan *Vesakha* şenliğinde özel ayinler düzenlenir, ayrıca keşişlere yiyecek ve sadaka verilir, Buda'nın canlılara duyduğu şefkat anılarak kafesteki kuşlar ve yakalanan balıklar serbest bırakılır.

Vesalius, Andreas (Latince), Flamanca ANDRIE VAN WESEL (d. Aralık 1514, Brüksel - ö. Haziran 1564, Zákynthos Adası [bugün Yunanistan'da], Venedik Cumhuriyeti), Rönesans döneminin önde gelen hekim ve anatomi bilgini. İnsan vücudunun anatomisini ayrıntılı olarak betimlemesi biyoloji araştırmaları ve tıp uygulamalarında yeni bir çağ başlatmıştır. Kendi yaptığı diseksiyonlara (ölünün kesilerek incelenmesi) dayanan gözlemler sonucunda ilk kapsamlı anatomi ders kitabını yazmış ve resimlemiştir.

Leuven Üniversitesi'nde beşeri bilimler öğrenimi gördü (1529-33). Ardından Paris Üniversitesi tıp okulunda hayvanlar üzerinde diseksiyon yapmayı öğrendi. Ayrıca insan kavadralarını ve o dönemde Paris mezarlıklarında kolayca bulunabilen insan kemiklerini de inceleme fırsatını buldu. 1536'da Brabant'a dönerek Leuven Üniversitesi'nde bir yıl daha geçirdi. 1537'de tıp

doktoru unvanını alabilmek için 10. yüzyıl Arap hekimi Ebubekir Razi'nin bir yapıtına şerh yazdı. Daha sonra anatomiye diseksiyon tekniklerinin uygulandığı Padova Üniversitesi'ne gitti.

Aynı yıl tıp öğrenimini bitirerek cerrahi ve anatomi dersleri vermeye başladı. Önceleri Eski Yunanlı hekim Galenos'un anatomi kuramlarını benimsemesine karşın, 1540'tan başlayarak Galenosçu geleneğe açıkça karşı çıktı. Hekimin doğrudan diseksiyon yapması, anatomiyi kavadralardan öğrenmesi ve eski metinleri eleştirmesi gerektiğini savundu. Bologna Üniversitesi'nde kaldığı dönemde bu yönetime dayalı çalışmalar yaptı. Böylece Galenos'un anatomi bilgisinin Roma dinince kesinlikle yasak olan diseksiyona dayanmadığını, çoğunlukla köpek, maymun ve domuz olmak üzere hayvan ölülerinin kesilmesinden elde edilen sonuçların insana uyarlanmasıyla oluştuğunu anladı. Kısa *Fabrica* olarak da bilinen *De humani corporis fabrica libri septem* (İnsan Vücudunun Yapısı Üzerine Yedi Kitap) adlı bu ünlü kitabını 1543'te Basel'de bastırdı.

Vesalius yeni bir çağ açan kitabında insan vücudunu önceki kitaplardan çok daha kapsamlı biçimde betimleyerek yeni bir anatomi dili kullandı. Kitabını V. Karl'a sunmak için Mainz'a gittiği 1543 başlarında saray hekimliğine getirildi. 1553-56'da Brüksel'de özel hekimlik yaptı.

V. Karl'ın oğlu II. Felipe'nin sarayında çalışmak üzere 1559'da ailesiyle birlikte İspanya'ya geçen Vesalius, 1564'te dinsel bir ziyaret amacıyla Kudüs'e gitti. Kutsal Kabir'i ziyaretinin ardından Avrupa'ya dönerken gemide hastalandığı ve Zákynthos Adasında karaya çıktıktan bir süre sonra öldüğü sanılmaktadır.

vesayet, küçüklerin ya da kısıtlı erginlerin hukuki yararlarını korumak amacıyla düzenlenmiş kurum. Bir kamu hizmeti niteliğini taşıyan vesayet, vasiyle birlikte sulh ve asliye mahkemelerinin sahip oldukları yetkileri ifade eder. Kurumun işleyişinde etkin rol vasinindir; mahkemeler genelde onu denetlemekle yetinir. Asliye mahkemesinin rolü daha sınırlı olmakla birlikte, katılmasının zorunlu olduğu bazı işlemler vardır. Mahkemeler arasında bu konuda asıl rol sulh mahkemesine aittir. Ama yasa bazı ayrıntı durumlarda sulh mahkemesine ait görevlerin bir aile meclisine verilebileceğini kabul etmektedir.

Vesayet gerekçeleri durumlar küçüklük ve kısıtlamadır. Bir küçüğün hem anası, hem de babası ölmüş ya da velayet hakları kaldırılmışsa, yargıç çocuk için bir vasi atar. Medeni hakları kullanma ehliyetinden mahkeme kararıyla yoksun bırakılmış kısıtlı bir erginin ana ve babası yoksa ya da velayeti gereğince yerine getirecek durumda değilse, yargıç bu kişi için vasi atar. Başlıca kısıtlama nedenleri akıl hastalığı ve akıl zayıflığı, savurganlık, ayyaşlık, kötü hal, kötü idare, hapis ve ilgilinin istemidir.

Sulh yargıcı, vesayet işlerini görebilecek durumda olan, temyiz gücüne sahip herhangi bir ergini vasi atayabilir. Küçüğün ya da kısıtlının erkek hısımları, kocası ve vesayet muntakası içinde oturan fiil ehliyetine ve siyasi haklara sahip kişiler kural olarak vasilik görevini kabulden çekinmezler. Altmış yaşını bitirmiş olanlar, sakatlıkları dolayısıyla vasilik görevini zorlukla yapacak olanlar, dörtten fazla çocuğun velisi bulunanlar, esasen iki kişinin vasisi olanlar, milletvekilleri, bakanlar, Yargıtay başkanı ve üyeleri vesayet konusunda mazeret ileri sürülebilir. Kendileri vesayet ya da velayet altında bulunanlar, kamu hizmetlerinden ya da siyasi haklardan yoksun olanlar, yararları

n küçük ya da kısıtlının yararlarıyla çelişenler ve ilgili vesayet dairelerinin yargıçları vasi olamazlar.

Vasinin görevleri vesayet altında bulunan kimsenin kişiliğine özen göstermek, onu temsil etmek, mallarını idare etmektir. Veliden farklı olarak vasi küçüğün mallarından yararlanamaz. Vesayet dairelerinin, yani sulh ve asliye mahkemelerinin müdahaleleri alt kademedeki organların fiil ve işlemlerine karşı yapılan şikâyetleri incelemek, herhangi bir işin ya da işlemin yapılmasına izin vermek ya da vermemek, vasi tarafından verilen raporları ve hesapları incelemektir. Sulh mahkemesi yargıcının kararlarına karşı asliye yargıcına itirazda bulunulabilir. Bazı durumlarda sulh yargıcından başka asliye yargıcının da izni gerekir. Vesayet dairelerinin iznine bağlı olmasına karşın izinsiz yapılan işlemler vesayet altındakini bağlamaz. Vesayet kurumunda yer alanlar, vesayet altında bulunan kimseye karşı kusurlarıyla verdikleri zararlardan ötürü sorumlu tutulurlar. Bu bir haksız fiil sorumluluğudur.

Küçüklüğün ya da kısıtlılığın sona ermesi, azil, ölüm ya da ehliyetin kaybı, vesayet süresinin dolması, engelleyici bir nedenin ya da bir mazeretin ortaya çıkması vesayeti sona erdirir. Görevi biten vasi, vesayet altındaki kimsenin mal varlığı durumuna ve idari işlemlere ilişkin olarak sulh yargıcına rapor ve kesin hesap vermek, idaresine verilen malları duruma göre vesayetten kurtulan kimse, onun mirasçıları ya da yeni vasiye teslim etmek ya da onların emrine hazır bulundurmamakla yükümlüdür. Vasinin verdiği rapor ve kesin hesap usulüne göre sulh yargıcı tarafından incelenir ve onanır.

Vesayet Meclisi, Birleşmiş Milletler'in (BM) başlıca organlarından biri. Vesayet altındaki ülkelerin yönetimini denetlemek ve bu ülkelerin özerkliğe ya da bağımsızlığa kavuşmasına yardımcı olmakla görevlidir. Genel Kurul tarafından üç yıl için seçilen meclis vesayet altındaki ülkeleri yöneten üye ülkeler, Güvenlik Konseyi'nin bir ülkenin vesayetini üstlenmemiş daimi üyeleri ve Genel Kurul'un seçtiği öteki üyelere oluşur. Meclis yılda bir kez toplanır. Her üyenin bir oyu vardır ve kararlar oylamada yer alanların basit çoğunluğuyla alınır.

Sömürge topraklarının uluslararası denetimi kavramı ABD başkanı Woodrow Wilson tarafından Paris Barış Konferansı'nda (1919) ortaya atıldı. Wilson'ın Almanya ve Osmanlı Devleti'nin yenilmesinin toprak ilhaklarına yol açmaması talebi Milletler Cemiyeti'nin manda sisteminin kurulmasıyla sonuçlandı.

BM'nin vesayet sistemi Milletler Cemiyeti'nin manda sistemine benzer biçimde, yenilen düşmanların elinden alınan sömürge topraklarının galip ülkelere ilhak edilmemesi ve bu toprakların uluslararası bir komisyonun denetimi altındaki mandacı bir devlet tarafından, ülke kendi geleceğini belirleyecek duruma gelinceye değin yönetilmesi ilkesine dayanıyordu. Vesayet sistemi, meclisin bu bölgelerden ulaşan dilekçeleri incelemesi ve vesayet bölgelerine teftişler düzenlemesiyle manda sisteminden ayrılır.

1945'te Milletler Cemiyeti'nin denetiminde yalnızca 12 manda rejimi kalmıştı: Науру, Yeni Gine, Ruanda-Urundi, Togoland ve Kamerun (Fransız mandası), Togoland ve Kamerun (İngiliz mandası), Pasifik Adaları (Caroline, Marshall ve Mariana adaları), Batı Samoa, Güney Batı Afrika, Tangaika ve Filistin. Uluslararası baskılara kar-

Vesalius, *De humani corporis fabrica libri septem*'de yer alan bir ağaç baskı, Basel, İsviçre, 1543

National Library of Medicine, Bethesda, Maryland

şın Güney Afrika'nın vesayet sistemine girmesini reddettiği Güney Batı Afrika dışında bu manda rejimlerinin tümü BM vesayet sistemine içinde yer aldı. 1975'e gelindiğinde ABD yönetimi altındaki Pasifik Adaları Vesayet Bölgesi'nde yer alan dört ada grubundan üçü (Mikronezya Federasyonu, Palau Cumhuriyeti ve Marshall Adaları) dışında kalan vesayet altındaki ülkelerin tümünde bağımsızlık gerçekleşmişti. Bu üç ada grubu da izleyen dönemde uygulamaya konan aşamalı bir plan çerçevesinde işlerinde bağımsız birer cumhuriyete dönüştü.

vesayet rejimi, belirli ülkelerin bağımsız bir devlet kurana değil, Birleşmiş Milletler'in (BM) gözetim ve denetimi altında başka devletlerce yönetilmelerini öngören hukuksal statü.

Vesayet rejimi altında bir ülkeyi yöneten devlet, ülkede yaşayanların siyasal, ekonomik ve toplumsal bakımdan gelişmelerini sağlamak, ülkenin özgün koşullarını, ülke halkının özgürce dile getirdiği amaçları ve vesayet rejimi antlaşmasındaki hükümleri göz önünde bulundurarak kendi kendini yönetme ve bağımsızlık yönündeki ilerlemeyi kolaylaştırmak, ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanmasını güvence altına almakla yükümlüdür. Vesayet rejiminin gözetim ve denetimi konusunda BM'nin bir organı olarak Genel Kurul'a karşı sorumlu olan Vesayet Meclisi(*) görevli kılınmıştır.

Veselinovo kültürü, Doğu Bulgaristan'da, Yambol (Yanbolu) ilinde (*okrug*), Veselinovo köyü yakınlarındaki Kalkolitik Çağ ortalarına ait Veselinovo Höyüğü'nde ortaya çıkarılan kültür. Veselinovo Höyüğü Tunca Irmağının kıyı sekisi üzerinde, 120 m uzunluğunda, 5,30 m yüksekliğinde, Balkanlar'ın en önemli Tarihöncesi yerleşmelerinden biridir. Eski adı Maleva Mogila olan höyük 1935'te V. Mikov tarafından kazılmış, o dönemde Balkan Tarihöncesi kültürleri hiç bilinmediğinden İÖ 3. binyıla tarihlenmiş ve bu nedenle de Troya I ile eşzamanlı olduğu kabul edilmiştir. 1960'larda Balkan arkeolojisindeki gelişmeler ve karbon-14 yöntemiyle yapılan tarihllemeler Veselinovo kültürünün en az bin yıl daha eski olduğunun saptanmasına olanak vermiştir. Bugün Veselinovo Höyüğü'nde, üstte Ezero evresi (İÖ 2500'ler), altında da 4 m kalınlığındaki bir dolgu ile Karanovo III ve Vinça kültürleriyle eşzamanlı asıl Veselinovo evresi (İÖ 4800-4500 arası) olmak üzere, iki ayrı dönemin varlığı kabul edilmektedir.

Veselinovo kültürü Orta Balkanlar'da yaygın olarak görülen Vinça kültürünün yerel bir çeşitlenmesi niteliğindedir. Daha çok siyah açkılı çanak çömleği ile tanınır. Ayrıca pişmiş toprak heykelticikler ve kemikten ıspatullar da bulunmuştur. Evlerin dörtgen planlı olduğu, duvarların ise açılan hendeklerin içine ağaç direkler yerleştirilerek yapıldığı anlaşılmaktadır.

Veselinovo kültürünün kökeni oldukça tartışmalıdır. Saptandığı bütün höyüklerde, farklı bir yapım geleneği ve boyalı bezemeli kapları olan Karanovo I ve II kültürlerinin üstünde, yeni ve ayrı bir kültür biçiminde görülür. Bazı araştırmacılar Veselinovo türü çanak çömleğin Anadolu Küzey Anadolu'da Karadeniz kıyılarından çıkarak yayıldığını ileri sürerler. Bunlara benzer çanak çömlek Marmara Bölgesi'nde de çok sayıda ele geçmektedir.

Vesey, Denmark (d. y. 1767, St. Thomas?, Danimarka Batı Hint Adaları - ö. 2 Temmuz 1822, Charleston, Güney Carolina, ABD), ABD tarihi boyunca planlanmış en geniş köle ayaklanmasının hazırlıklarını yürütmüş Siyah önder.

1791'de Bermudalı köle taciri kaptan Joseph Vesey'e satılan Denmark, efendisinin soyadını aldı ve birçok yolculuğunda ona eşlik etti. 1783'te onunla birlikte Charleston'a yerleşti. 1800'de, lotaryada kazandığı 600 dolarla özgürlüğünü satın almasına izin verildi. 1790'larda Haiti'de gerçekleşen büyük köle ayaklanmalarından haberdar olan Vesey marangozluk yaparak geçimini sağlarken bir yandan da kölelik karşıtı yayınları okudu. Ağır koşullar altındaki kölelerin kurtulması için kentteki ve plantasyonlardaki Siyahları ayaklanmak üzere örgütledi. Ayaklanma hazırlıklarına yaklaşık 9 bin Siyahın katıldığı söylenir.

Bir hizmetçinin ihbarı üzerine geniş önlemler alan beyaz yetkililer ayaklanmayı önlediler. Bundan sonraki iki ay boyunca 130 Siyah tutuklandı, 67 kişi ayaklanmaya kalkışmaktan suçlu bulundu. Vesey'le birlikte 35 Siyah asıldı, öteki 32 kişi sürgüne gönderildi. Ayrıca dört beyaz da ayaklanma hazırlıklarını özendirilmekten ötürü para ve hapis cezasına çarptırıldı.

vesika sistemi, kıt kaynakların ve tüketim mallarının planlı, sınırlı dağıtımını öngören hükümet politikası. Genellikle savaş, kıtlık ve benzeri olağanüstü durumlarda uygulanır.

Vesika sisteminin çeşitli türleri vardır. Resmi denetimler içermeyen vesika sistemi tüketicilere tüketimlerini kısımları yolunda tavsiyede bulunulması, satıcıların kıt malların dağıtımında çeşitli yöntemlere başvurmaları gibi yollarla uygulanır. Kullanıma göre vesika sisteminde, bir malın temel kullanım alanı dışında kullanılması yasaklanır. Miktarla göre vesika sisteminde bir malın satışa sunulduğu saatler sınırlanır ya da onaylanmış bütün alıcılar için miktar kısıtlaması uygulanır. Değere göre vesika sisteminde standartları belirlenemeyen mallar için tüketicilerin harcaabilecekleri para miktarı kısıtlanır ve bu sınırlar içinde istedikleri malları almalarına izin verilir. Puanlamaya dayalı vesika sisteminde her malın belirli bir puanı bulunur ve tüketicilerin kendilerine verilen toplam puanları aşmaması istenir; bu sistem alıcıların vesikaya bağlanmış mallar yerine başka malları ikame ederek kıtlığı yadıkları ciddi kıtlık koşullarında uygulanır.

Vesika sistemi uygulanan bir ekonomide tüketicilere genellikle devlet tahvilleri alarak ya da bankalardaki mevduatlarını artırarak tasarrufa yönelmeleri öğütlenir; bunun amacı harcanmayan paranın vesika dışı mallara ya da karaborsaya yönelmesini önlemektir.

Vespasianus, tam adı CAESAR VESPASIANUS AUGUSTUS, asıl adı TITUS FLAVIUS VESPASIANUS (d. İS 17? Kasım 9, Reate (Rieti), Latium - ö. 24 Haziran 79), İS 69-79 arasında Roma imparatoru. Neron'un ölümünden (68) sonra patlak veren iç savaşların sonunda Flavius hanedanını kurmuştur. Mali reformları ve birliği pekiştirme yolundaki çabaları imparatorluğa siyasal istikrar kazandırmıştır.

İki koldan da *eques* (süvari) sınıfından gelen bir allenin oğuydu. Yasaların izin verdiği en küçük yaşta İS 39'da *praetor*'luğa (yüksek yönetici) atandı. Vespasianus, önce İmparator Caligula'nın (Gaius Caesar), Claudius döneminde ise azatlı bir köleyken başdanışmanlığa kadar yükselen Narcissus'un yakınlığını kazandı. 43'te Britanya'nın

istilasına katılan II. Augusta Lejyonu'na başlarıyla komuta etti. 51'de de konsül oldu. Bu arada Claudius'un ölümüyle (54) gücünü yitiren Narcissus intihar etti. Yükselişi bir süre duran Vespasianus yaklaşık 63'te Afrika prokonsüllüğüne getirildi, ama katı mali politikaları yüzünden halkın tepkisini çekti.

Vespasianus, Ostia'da bulunmuş bir büst, Roma Ulusal Müzesi

Anderson—Ainari, Art Resource/EB Inc.

Şubat 67'de Romalıların önceki yıl iki kez yenilgiye uğradığı Yahuda'daki ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. 67'de ve 68'de düzenlediği iki başarılı seferle Kudüs dışında Yahuda'nın hemen tümünü ele geçirdiyse de Haziran 68'de Neron'un ölümü üzerine savaşı durdurdu. Oğlu Titus aracılığıyla, komşu Suriye valisi Gaius Licinius Mucianus'la olan bazı anlaşmazlıkları çözüme bağladı. Kısa süren bir tereddütten sonra yeni imparator Galba'yı tanımayarak kararlaştırdı, ertesi gün Titus'u Galba'yı kutlamaya yolladı. Titus Korinthos'ta bulunduğu sırada Galba'nın öldürüldüğü (15 Ocak 69) haberini aldı, bunun üzerine Vespasianus ile Mucianus arasındaki hesaplaşmada yerini almak için döndü.

İtalya'da bir iç savaş artık kaçınılmazdı; Vespasianus'un iki önemli rakibi Otho ve Vitellius'tu. 16 Nisan'da Otho'nun yenilgiye uğrayarak intihar etmesinden sonra Vespasianus destek bulmaya başladı. 1 Temmuz'da iki Mısır lejyonu, birkaç gün sonra da Suriye ve Yahuda lejyonları Vespasianus'u imparator ilan etti. Vespasianus durumunu sağlamlaştırmak için yaz ortasında Yahudilere karşı kısa süren bir sefer düzenlemişti; bu kez Mucianus komutasındaki bir keşif birliğini Dyrhachium'a (Dıraç) gönderdi. Kendisi de İskenderiye'ye giderek Roma'nın tahıl ikmalini kesti. Ağustos'ta Tuna orduları Roma'yı desteklediklerini açıkladılar. Bu orduların lejyon komutanlarından Antonius Primus beş lejyonla İtalya'ya girdi, Cremona yakınlarında Vitellius'un ana kuvvetlerini bozguna uğrattı ve kenti yağmaladı. Antonius daha sonra güneye ilerleyerek Vitellius'un kendi askerleri tarafından öldürüldüğü gün (20 Aralık) Roma'ya girdi. Öte yandan Roma'daki Capitolino'yu ele geçirmeye çalışan Sablinus, Vitellius kuvvetlerinin saldırısına uğramış ve idam edilmişti. Mucianus kısa sürede Roma'ya gelerek denetimi ele geçirdi.

Vespasianus 21 Aralık'ta Senato tarafından resmen imparator ilan edildi, ama hükümdarlık dönemini Mısır lejyonları tarafından tanındığı 1 Temmuz'dan başlattı. Ardından da öncellerinin açıkça talep edemediği birçok yetkiyle donatıldı. Ama onun için herhangi bir yasal düzenlemeden çok, yasalüstü otoritesinin (*auctoritas*) tanınması ve kurduğu hanedanın kabul görmesi önem taşıyordu. İki yıl dışında her yıl konsülleri kısa sürelerle toplantılara çağırırdı, oğulları

Titus'la Domitianus'a sık sık konsüllük verdi. İmparatorluğu boyunca ölümünden sonra yerine birbiri ardına oğullarının geçmesinde ısrarlı oldu (Titus'un oğlu olmamıştı).

Vespasianus yaklaşık Ekim 70'te İskenderiye'den Roma'ya döndü. Mısır'dayken zorla para toplaması, ayrıca imparatorluk mülklerini spekülâtorlere satması Mısırlılar arasında büyük hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bu kez devlet işlerini yoluna koymak için İmparatorluğun toplam gelirlerinin yaklaşık üç katına çıkarılması gerektiğini ilan etti. Bu amaçla önce eyaletlerden alınan vergi miktarlarını (bazen iki kat) artırdı, ayrıca Yunanca konuşulan eyalet ve kentlere tanınan bağışıklıkları kaldırdı. İtalya'da kamu topraklarını işgal edenlerden bu mülkleri geri aldı ve yeni vergiler getirdi. Topladığı fonlarla Barış Tapınağı'nı ve Forum'u kurdu. Neron'un "Altın Ev"inin temelleri üzerinde Colosseum'un yapımını başlattı, Capitoline'nun onarımını gerçekleştirdi.

Askeri alanda Vespasianus'un ilk işi orduya disiplini yeniden kurmak oldu. Praetoria Muhafız Alayı küçültüldü, sınır lejyonları yeniden gruplandırılarak daha önce Vitellius'u destekleyen lejyonlar stratejik noktalardan uzaklaştırıldı. Doğuda da Neron dönemine değin yalnızca dört lejyondan oluşan Suriye'deki tek ordunun yerine Kappadokia, Suriye ve Yahuda'da toplam altı lejyona bulunan üç ordu getirildi. Titus Ağustos 70'te Kudüs'ü ele geçirerek Yahudi savaşına fiilen son verirken Ren Bölgesi'ndeki önemli ayaklanma da Vespasianus'un kuzeni Petilius Cerealis tarafından bastırıldı. Bundan sonra Germen topraklarının güneyinde Agri Decumates Roma topraklarına katılarak Ren Irmağının Basel'de oluşturduğu girinti kesilmiş oldu. Britanya'da daha önemli ilerlemeler sağlandı: Kuzeyde Brigantia eyalet toprakları içine alındı, Galler'in fethi tamamlandı, 78'de göreve getirilen eyalet valisi General Gnaeus Agricola Roma egemenliğini İskoçya'ya kadar genişletti.

İmparatorluğunun ilk döneminde Vespasianus'la oğulları arasında bazı sorunlar çıktı. İmparator, Domitianus'u sürekli ikincil mevkilerde tuttu. Titus'un askerleri ise Yahuda'daki zaferden sonra İtalya'ya geçmek istediler, ama o tek başına döndü ve babasının yönetimine fiilen ortak oldu. Babasıyla birlikte konsüllük görevlerinde bulundu, Praetoria Muhafız Alayı'nın komutanlığını üstlendi. 73'te *censor* olan Vespasianus ve Titus, vergi sisteminin yanı sıra eyalet örgütlenmesinde de önemli değişiklikler yaptılar. Bütün İspanya'da ve başka birçok yerde kentlerin üst yöneticilerine (*magister*) Roma yurttaşlığı olabileme hakkı tanındı (bu Roma hazinesi için yeni bir gelir kaynağı demektir). Ayrıca Roma Senatosu'nda İtalya ve eyaletler için yeni üyelikler açıldılar. Vespasianus Senato'yla da uyumlu ilişkiler sürdürmeyi başardı. Onun son yıllarında Senato'daki görevine başlayan tarihçi Tacitus'a göre imparator, uzlaşmaz ya da tehlikeli bulduğu muhaliflerine karşı acımasız da olabiliyordu: Helvidius Priscus ile onun "filozof" dostlarını sürgüne gönderdi; 78'de ise Titus'un Yahudi prenses Berenike ile ilişkisi konusundaki bir suçlama yüzünden en eski ve en güçlü yandaşlarından Eprius Marcellus'u idam ettirdi.

Vespertilionidae, *Microchiroptera* alttakımından yaklaşık 300 türü bilinen yarasalar ailesiydi. Tropik ve ılıman bölgelerde çok geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu aileye üyelerine yağmur ormanlarından çöllere kadar değişen çeşitli yaşama ortamlarında rastlanır.

Vespertilionidae üyeleri yarasaların çoğu gibi geceleri etkinlik gösterir. Gözleri küçük, kuyrukları iyi gelişmiştir. Büyük bölümünün kanatları uzun, bazılarının kulakları çok iridir. Postları genellikle boz, kahverengi ya da siyahımsıdır. Ama kızıl, kırmızı ya da benekli gibi değişik renk ve desende olanlarına da rastlanır. Filipin bambu yarasası (*Tylonycteris pachypus meyeri*) 15 cm'lik kanat açıklığı ve 1,5 gr dolayındaki ağırlığıyla bilinen en küçük yarasadır. Öbür aileye üyelerinin uzunlukları kuyrukları dışında 10 cm'ye, ağırlıkları 50 gr'ye ulaşabilir. **Vespertilionidae** üyelerinin çoğu böceklerle beslenir. Avlarını dişleri arasına almadan önce genellikle arka bacakları arasındaki deriyle yakalarlar. Balık yiyen yarasalar (*Pizonyx vivax*) ve *Myotis* cinsinin birkaç türü balık avlamasıyla tanınır.

Vespertilionidae üyeleri genellikle koloniler halinde yaşar, gündüzleri mağaralara, ağaç kovuklarına ve benzeri korunaklı yerlere tüneler. ılıman bölgelerde yaşayan birçok havalının soğuduğu aylarda kış uykusuna yatar ya da göç eder.

Bu aileye üyeleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bak. basıkburun yarasası; cüce yarasası; erkenci yarasası; geniş kanatlı yarasası; kır yarasası; kızıl yarasası; *Myotis*; uzunkulak yarasası.

Vespucci, Amerigo (d. 1454, Floransa - ö. 1512, Sevilla), Yenidünya'ya yapılan ilk yolculuklara (1499-1500, 1501-02) katılan İtalyan kâşif ve denizci. Amerika kıtasına adını vermiştir.

Bir noterin oğlu olan Vespucci, çocukluğunda amcası Giorgio'dan hümanist bir eğitim aldı. 1479'da ünlü İtalyan ailesi Medicilerin sözcüsü olarak Fransa'ya giden başka bir akrabasına eşlik etti. Dönüşünde

Vespucci, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması; Uffizi Galerisi, Floransa
Alınan—Art Resource/EB Inc

Lorenzo ve Giovanni di Pierfrancesco de' Medici'nin "banka"sında çalışmaya başladı ve patronlarının güvenini kazandı. 1491'in sonunda Sevilla'ya, gemi donanımları sattığı anlaşılın Giannotto Berardi'nin yanına gönderildi. Kristof Kolomb, Berardi'nin de desteklediği ilk Amerika seferinden döndüğünde Vespucci de bir olasılıkla Sevilla'da bulunuyordu. Daha sonra Berardi'yle birlikte, Kolomb'un ikinci ve üçüncü seferinde kullandığı gemilerin donatımına yardım etti. Üçüncü seferin öncesinde Kolomb'la tanıştı. 1495'in sonunda ya da 1496'nın başında Berardi'nin ölümü üzerine Sevilla'daki işin başına geçti.

Vespucci, ünlü yolculuklarını 1497-1504 arasında gerçekleştirdi. Ardından 1505'in başlarında özel bir görüşme için İspanya sarayına çağırıldı ve iki yıl önce Sevilla'da

kurulan Casa de Contratación'da (Ticaret Odası) çalışmaya başladı. 1508'de bu kuruluşta kılavuzlarla gemi kaptanlarının sefer lisanslarını denetlemeyi içeren başkılavuzluğa atandı. Kaptanların kaydetmekle yükümlü olduğu verileri yorumlayıp düzenleyerek yeni keşfedilen toprakların ve yeni yolların haritalarını çıkarmak da görevleri arasındaydı. İspanyol uyruğuna geçen Vespucci ömrünün sonuna değin bu ülkenin yurttaşı kaldı.

Vespucci'nin yolculuklarına ilişkin belgeler iki grupta toplanır. İlk grup Vespucci'nin 4 Eylül 1504'te Lizbon'dan bir olasılıkla *gonfaloniere* (başyargıç) Piero Soderini'ye yazdığı ve 1505'te Floransa'da yayımlanan İtalyanca bir mektupla, bu mektubun "Quattor Americi navigationes" (Amerigo'nun Dört Yolculuğu) ve "Mundus Novus" (Yenidünya) ya da "Epistola Alberici de Novo Mundo" (Albericus'un Yenidünya Üzerine Mektupları) adıyla yayımlanan iki Latince basımından oluşur. İkinci grupta ise Medicilere yazılmış üç özel mektup yer alır. İlk grupta dört, ikinci grupta ise iki yolculuktan söz edilir. 1930'lara değin ilk gruptaki belgeler yolculukların sırası bakımından ele alınmıştır. Buna karşılık Alberto Magnaghi'nin kuramına göre bunlar ustalıkla düzenlenmiş sahte belgelerdir ve ancak ikinci gruptaki özel mektuplar gerçek olabilir. İki grup belgeyi bağdaştırma çabalarıysa genel olarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Vespucci'nin, Mayıs 1499 ile Haziran 1500 arasında Alonso de Ojeda'nın komutasında İspanya'dan denize açılan dört gemilik bir keşif grubuna kılavuzluk ettiği yolculuğun (belgelerde sözü edilen ikinci yolculuk) gerçekliği tartışmasızdır. Vespucci'nin bu keşif gezisindeki görevi daha önce başka seferlere de katılmış olduğunu gösterir. Ama daha önce aynı bölgeye (Meksika Körfezi çevresi ve Atlas Okyanusunun Florida'yla Chesapeake Koyu arasındaki kıyıları) bir başka yolculuk (1497-98) yapmış olduğu pek düşünülemez.

1499-1500 yolculuğunda Vespucci büyük olasılıkla bugünkü Guyana kıyısına ulaştıktan sonra Ojeda'dan ayrıldı; daha sonra güneye dönerek Amazon Irmağının ağzını keşfetti ve Cabo de La Consolación ya da Santo Agostinho'ya (yaklaşık 6° güney enlemi) kadar ilerledi. Dönüş yolunda Trinidad'a ulaştı, Orinoco Irmağının ağzını buldu ve ardından Haiti'ye doğru ilerledi. Coğrafyacı Ptolemaios'un tanımıyla Asya'nın en doğusundaki yarımadasının (Cattigara pazarı) kıyısı boyunca ilerlediğini sanıyordu. Bu nedenle yarımadasının ucuna (Cattigara Burnu) ulaşmaya çalışıyor, bu burnu dönünce Güney Asya denizlerine ulaşabilmeyi umuyordu. İspanya'ya döner dönmez Hint Okyanusu, Ganj Körfezi (bugün Bengal Körfezi) ve Taprobane ya da Seylan (bugün Sri Lanka) adalarına ulaşmak amacıyla yeni bir keşif yolculuğunun hazırlıklarına başladı. Ama İspanyol yönetimi yolculuğu desteklemeyince Vespucci de 1500'de Portekiz kralının hizmetine girdi.

Vespucci Portekiz himayesinde 13 Mayıs 1501'de Lizbon'dan yeni bir keşif yolculuğuna çıktı. Cabo Verde Adalarında verilen moladan sonra güneybatı yönünde ilerledi. Cabo de Santo Agostinho yakınında Brezilya kıyılarına ulaştı ve Ocak 1502'de Rio de Janeiro'daki Guanabara Koyunu keşfetti. Daha sonra Rio de la Plata'ya kadar ilerleyerek burayı keşfeden ilk Avrupalı oldu. Ardından Patagonya kıyısı boyunca Gulfo de San Julián'a, belki daha güneye kadar ilerledi. Bugün bilinmeyen bir rotayla

dönen gemiler 22 Temmuz 1502'de Lizbon'da demir attı.

Bu gezi, Vespucci'yle birlikte bilginlerin de yeni keşfedilen toprakların Asya'nın bir bölümü değil "Yenidünya" olduğunu anlamasını sağlaması bakımından keşifler tarihinde büyük önem taşır. 1507'de Martin Waldseemüller adlı bir hümanist "Cosmographie introductio" (Kozmografiye Giriş) adlı broşürünün eki olarak Lorraine'deki Saint-Dié'de "Quattuor Americi navigationes"i yeniden yayımladı ve yeni keşfedilen toprakların Amerigo'nun adıyla anılmasını önerdi. Daha sonra çizdiği büyük bir düzlemkürede Amerika adını ilk kez, ama yalnızca kıtanın güneyi için kullandı. Bu öneri kısa sürede benimsendi; adın Kuzey Amerika'yı da kapsamı daha sonra gerçekleşti. Haritanın, Eskidünya'yı içine alan yarıkürenin bulunduğu üst bölümünde Ptolemaios'un çizimi, Yenidünya'yı içine alan yarıkürenin bulunduğu bölümde ise Vespucci'nin çizimi yer alıyordu.

Vespucci'nin 1503-04'te Portekiz yönetimi adına başka bir keşif yolculuğuna katılıp katılmadığı bilinmemektedir (Gonzalo Coelho yönetiminde, yeni bilgiler getirmeyen bir yolculuğa katılmış olabilir). Sonradan yeniden İspanya'nın hizmetine giren Vespucci, gene başkılavuzluk göreviyle yeni keşif yolculuklarının hazırlanmasına katkıda bulundu. Ama kendisi başka yolculuğa katılmadı.

Bazı araştırmacılar Vespucci'nin, başkalarının buluşlarını çalan bilgisiz bir denizci olduğunu öne sürmüştür. İspanya'nın, bir yabancısı olduğu halde başkılavuzluğa getirecek kadar ona güvenmesi bu savları çürütmeye yeterlidir.

Vest-Agder, Norveç'in en güneyindeki il (*fylke*). Kuzey Denizi ve bu denizin kolu olan Skagerrak'tan iç kesimlere, Setes Vadisinin güney ucuna kadar uzanır. Yüzölçümü 7.280 km²'dir. Düz kıyı alanları boyunca, özellikle de Norveç anakarasının en güney noktası olan Lindesnes'in doğusunda ılımlı deniz ikliminin olanak sağladığı bahçe tarımı gelişmiştir. Dağlık olan kuzey bölümünde nüfus çok seyrektir. Orta kesimdeki yüksek çayırliklarda sığır ve koyun beslenir. Öbür temel ekonomik etkinlikler balıkçılık, karma çiftçilik, mandıracılık ve kuzeyde kerestecilik. İl merkezi olan liman kenti Kristiansand(*) önemli bir balıkçılık, gemi taşımacılığı ve bölgesel sanayi merkezidir. Nüfus (1992 tah.) 145.954.

Vest Fiyordu, Norveç dilinde VESTFJORDEN, Norveç Denizinde, Norveç'in kuzeybatı kıyısında fiyort. Doğuda Norveç anakarası, kuzey ve batıda ise Lofoten Adalarıyla çevrilidir. Uzunluğu yaklaşık 160 km, ağız kesimindeki genişliği yaklaşık 80 km olan fiyort, baş kesimine doğru gidildikçe daralır.

Fiyordun kuzeydoğu kolu olan Ofot Fiyordunda Narvik, ağzının güneydoğu tarafındaki Salt Fiyordunda Bodø adlı iki liman vardır. Tehlikeli akıntılarıyla ünlü Maelstrøm(*) kanalı Vest Fiyordunun ağzının kuzeybatısında kalır. Binlerce adanın bulunduğu Vest Fiyordu yüzlerce küçük fiyorda bölünür.

Vesta, Roma dininde Hestia ile özdeşleştirilen ocak tanrıçası. İlk toplumlarda ateş kolay yakılamadığından evlerde ya da tapınaklarda ateşi sürekli yanık tutmak çok önemliydi. Bu nedenle Vesta çok eski çağlardan başlayarak gerek aile, gerekse devlet düzeyinde seçkin bir yer edindi.

Penatlar ve Larlar ile birlikte her ailede Vesta'ya da ibadet edilir, bazı evlerin kutsal köşesinde heykeli yer alırdı.

Resmi Vesta kültü çok ayrıntılı törenleri gerektirirdi. Vesta tapınakları eski İtalyan kulübelerine ve büyük ocağa benzer biçimde dairesel bir yapıydı. Roma Forumu'nda ki Vesta Tapınağı'nda Vesta Rahibeleri(*)

Vesta (oturan) ve Vesta Rahibeleri, bir yüksek kabartma; Palermo Müzesi, İtalya
Palermo Museum, İtalya

büyük ocağın ateşini sürekli yanık tutar ve her yıl 1 Mart'ta (eskiden Roma'da yeni yılın başlangıcı) ateşi yenilerlerdi. Tapınağın en içteki bölümü yalnızca yılda bir kez 7-15 Haziran arasındaki Vestalia'da (Vesta Şenliği) çıplak ayakla ziyarete gelen kadınlara açılırdı.

Vestalia günleri uğursuz sayılırdı. Son gün yapının temizliği yapılır, çöpler Capitolium (Capitolino) Tepesinde belli bir yere konmadıkça ya da Tiber Irmağına atılmadıkça uğursuzluğun süreceğine inanılırdı.

Vesta Tapınağı ile Velia (Elea) arasında görkemli Atrium Vestae yer alırdı. Başlangıçta tapınak, kutsal koru, Regia (*pontifex maximus*'un [başrahip] makamı) ve Vesta Rahibeleri Evi'ni içine alan bütün kutsal bölgeyi belirtmek için kullanılan Atrium Vestae adı, zamanla günlük kullanımda Vesta Rahibeleri'nin oturduğu evi ya da sarayı belirten bir anlam kazandı.

Vesta tümüyle giyinik olarak betimlenir, yanında bazen en sevdiği hayvan olan eşek bulunurdu. Ocak ateşinin tanrıçası olarak fırıncıların koruyucu tanrısı sayılırdı. Değirmen taşı döndüren eşekle ve Fırın Tanrısı Fornax'la ilgisi buradan geliyordu. Ayrıca ilkel ateş tanrılarından Cacus ve Caca'yla da ilişkilendirilirdi.

Vesta, astronomide, Güneş sistemindeki en parlak küçük gezegen (asteroit). Çıplak gözle görülebilen tek küçük gezegen olmakla birlikte, bunların en büyüğü değildir. İlk olarak 29 Mart 1807'de Heinrich Wilhelm Matthäus Olbers'in gözlemlediği Vesta, keşfedilen dördüncü küçük gezegen olmuştur. Çapı yaklaşık 390 km'dir.

Vesta Rahibeleri, Roma dininde Ocak Tanrıçası Vesta'nın tapınak işlerine bakan ve hükümdarlık hanedanını temsil eden altı rahibe. *Pontifex maximus* (başrahip) tarafından 6-10 yaş arasındaki küçük kızlar arasından 30 yıllığına seçilir ve bu süre boyunca bakire kalırlardı. Daha sonra evlenebilirlerdi, ama uğursuzluk getireceğine inanıldığından çok azı bu yola başvururdu. Vesta Rahibeleri Vesta Tapınağı'ndaki sürekli yanık kalması gereken ateşle ilgilenir, ayın yiyeceklerini hazırlar, tapınağın kutsal sayılan iç bölümündeki eşyaları korur ve 7-15 Haziran arasındaki Vestalia'yı (Vesta Şenliği) yönetirlerdi. Tapınaktaki görevleri yerine getirmemenin cezası dayak, bakirelik

yeminini bozmanın ise diri diri gömülme idi. Vesta Rahibeleri'nin birçok hakları ve ayrıcalıkları vardı; babalarının yönetiminde kurtulmaları bunlardan biriydi.

Vestdijk, Simon (d. 17 Ekim 1898, Harlingen - ö. 23 Mart 1971, Utrecht, Hollanda), Hollandalı romancı ve şair. 1930'larda orta sınıf taşra yaşamının anlamsızlığını acımasız bir biçimde sergilediği ilk romanlarıyla burjuva dünyasının tepkisini toplamıştır.

Yazarlığa şiirle başladı. *Vrouwendiens* (1934; Kadınların Hizmetinde) gibi şiir kitapları, sonradan bütün yapıtlarına egemen olacak zihinsel bir yaklaşımı yansıttı. Vestdijk ayrıca, hayranı olduğu Emily Dickinson'dan da bazı şiirler çevirdi.

Yayımlanan ilk romanı *Meneer Visser hellevaar'ta* (1936; Bay Visser'in Cehennem Yolculuğu) zengin iç monologlardan günlük yaşamla ilgili tatsız ayrıntılara kadar pek çok yerde James Joyce'un etkisi görülür. Visser'in vahşiliği ve acımasızlığının nedenleri, bir asker gibi yetiştirilmesinde aranır. Ama Vestdijk'in birçok romanında olduğu gibi burada da yazarın psikanalitik çözümlemeleri yapıtın ruhsal ve insani boyutunun önüne geçer. Bir aşk romanı olan *Terug tot Ina Damman* da (1934; Ina Damman'a Dönüş) ilk yayımlandığında büyük tepki toplamış, ama konusu bakımından öbür romanı kadar sert olmadığı için 38 romanı içinde en sevileni olmuştur.

Vesterålen Adaları, Norveç'in kuzeyinde, Norveç Denizinde ada grubu. Lofoten-Vesterålen Adalarının kuzey ucunu oluşturan Vesterålen Adaları, doğudan batıya doğru sırasıyla Norveç'in Spitsbergen'den sonra ikinci büyük adası olan Hinnøya'yla, Andøya ve Langøya adalarını kapsar. Küçük adalardan önemli olanları Grytøya ve Hadseløya'dır; grupta yüzlerce küçük adacıkla küçük ve kayalık resifler de vardır. Adalar volkanik kayalardan (gnays ve granit) oluşmuştur. Adalarda Kuzey Atlantik Akıntısının etkisiyle Lofoten Adalarındaki gibi ılıman bir iklim hüküm sürer. Hinnøya Adası yönetsel olarak Troms ve Nordland illerine (*fylke*) bölünür; öteki bütün adalar Nordland iline bağlıdır.

Bjarkøya adlı adacıkta, kayıtlara ilk kez 11. yüzyılda geçmiş bir yerleşme vardır. Balıkçılık açısından son derece verimli olan çevre sularında morina, mezgite benzer bir tür (*Melanogrammus aeglefinus*) ve halibut avlanır. Adaların ekonomisi hemen hemen tamamen balıkçılığa ve balık işlemeye dayanır ve tarım yapılmaz. Hinnøya'daki Harstad, adaların başlıca kasabası ve limanıdır. Gerçekten bir denizaltı dağı olan Andørja adlı adacığın yüksekliği Langlitind Doruğunda 1.277 m'ye ulaşır; burası Norveç'e bağlı adalar arasında en yüksek noktadır.

Vestfalyen Dizi, Doğu Yarıküre'de Üst Karbonifer Dönemide oluşan kayaç katmanları bölümü ve bu kayaçların çökelindiği zaman dilimi (Karbonifer Dönem y. 345-280 milyon yıl önce). Namurlıy Dizin üstünde ve Stefaniy Dizin altında yer alan Vestfalyen Dizi, Avrupa'nın batısında birkaç ince deniz çökeli ile bol miktarda bitki kalıntısı içeren kalın kara çökellerinden oluşur. İngiltere'de Vestfalyen Dizi, kömür katmanlarının bütünü ve Millstone Gresi ile bağlantılıdır; Rusya'da ise Vestfalyen yaşı deniz kayaçları, özgün kafadan ayaklılarla ayrıtılan zengin bir omurgasızlar fosil faunası içerir. Yaygın deniz fosil biçimleri, Vestfalyen'in dünya ölçeğinde tanımlanmasını olanaklı kılar.

Vestfalya, Almanca WESTFALEN, Almanya'nın kuzeybatısında tarihsel bölge. Bugünkü

Kuzey Ren-Vestfalya eyaleti ile Aşağı Saksonya (Niedersachsen) ve Hessen eyaletlerinin bir bölümünü içine alır.

Saksonların bölündüğü üç koldan biri olan Vestfalyalılar (ötekiler Engernler ve Ostfalyalılar) İS 700 dolayında Ems ve Hunte ırmaklarının bulunduğu bölgeye yerleştiler. Daha sonra güneydeki Köln'e kadar ilerlediler ve 775'te Charlemagne önderliğindeki Franklara karşı uzun süre direnmeyi başardılar. 12. yüzyılda Vestfalyalılar ile Engernler arasındaki ayırım kalktı ve Weser Irmağının batısında kalan Saksonya toprakları Vestfalya adıyla anılmaya başladı.

Vestfalya 1180'de bir düklik olarak Köln başpiskoposlarına bırakıldı. Sonraki yıllarda bölgede Münster, Paderborn, Osnabrück ve Minden piskoposlukları, Waldeck, Schaumburg, Lippe, Ravensburg (Limburg'la birlikte) ve Mark kontlukları, Dortmund *Reichsstadt*'i (imparatorluk kenti) ve Essen Manastırı gibi pek çok siyasal birim ortaya çıktı. 1512'de imparatorluğa bağlı Aşağı Ren-Vestfalya *Kreis*'i (yönetim bölgesi) oluşturuldu.

17. yüzyılın başlarında Vestfalya'nın bir bölümü Brandenburg-Prusya'yı yöneten Hohenzollern hanedanının yönetimine girdi. Hohenzollern hükümdarları 1803'te Paderborn'u ve Münster'in büyük bölümünü ele geçirerek bölgedeki en önemli güç durumuna geldiler. Aynı dönemde Hessen-Darmstadt Köln'ün Vestfalya'da kalan bölümünü ele geçirdi. Münster'in geri kalan bölümü Oldenburg'un, Osnabrück ise Hannover'in egemenliğine girdi.

Napoléon 1807'de Vestfalya'nın büyük bölümünü Berg Grandüklüğü'ne bıraktı. Geri kalan bölümünde de kardeşi Jérôme için Vestfalya Krallığı'nı oluşturdu; Weser ve Elbe arasında kalan Prusya ve Hannover topraklarıyla Hessen Elektörlüğü'nün büyük bölümünü içine alan bu krallığın başkenti Kassel'di. 1814-15'teki Viyana Kongresi'nde alınan kararların sonucunda Vestfalya'nın büyük bölümü Prusya'ya geri verildi ve bu topraklarda yönetim merkezi Münster olan bir eyalet oluşturuldu. Lippe ve Waldeck bağımsız prenslikler olarak kalırken, Hannover ve Oldenburg'a eski toprakları geri verildi. 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında Ruhr Vadisi'nin nüfusu hızla arttı ve yöre dünyanın en büyük sanayi bölgesi durumuna geldi.

1946'daki yönetsel düzenleme sırasında Vestfalya eyaletini oluşturan topraklar Lippe ile birlikte Kuzey Ren-Vestfalya eyaletine, Kuzey Vestfalya Aşağı Saksonya eyaletine, Waldeck ise Hessen eyaletine bağlandı.

Vestfalya Barışı, İspanya ile Felemenk arasındaki Seksen Yıl Savaşı'nı (1568-1648) ve Otuz Yıl Savaşları'nı (1618-48) sona erdiren antlaşmalar (1648). Barış görüşmeleri 1644'te Vestfalya'daki Münster ve Osnabrück kentlerinde başladı. 30 Ocak 1648'de imzalanan ve Münster Barışı olarak da bilinen antlaşmayla İspanya, Felemenk'in bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. 24 Ekim 1648'de de Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Ferdinand, Alman prensleri, Fransa ve İsveç arasında Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdiren bir antlaşma imzaladı. Her iki toplantıya da İngiltere, Polonya, Rusya ve Osmanlı Devleti alınmadı.

Fransa ve İsveç'in 1 Haziran 1645'te ileri sürdükleri barış önerileri Ekim 1645 - Nisan 1646 arasında imparatorluk yetkilileri arasında görüşüldü. Dinsel sorunlar Şubat 1646 ile Mart 1648 arasında sonuca bağlandı. Görüşmeler sırasında savaş da sürdü.

Bu görüşmelerin sonunda alınan kararlarla Fransa, İsveç, Brandenburg, Saksonya, Mecklenburg-Schwerin, Hessen-Kassel, Bav-

yera ve Aşağı Pfalz yeni topraklar kazandılar ya da ellerindeki topraklar üzerindeki egemenlik haklarını onaylattılar. Aşağı Pfalz bir elektörlük oldu.

Vestfalya Barışı'nın dinsel sorunlara ilişkin hükümleri toprak değişikliklerinden daha önemliydi. Passau Antlaşması (1552) ve Augsburg Barışı'nın (1555) onaylanması ve bu antlaşmaların Protestan Kilisesi'nce tanınmasıyla imparatorluk topraklarından yaşayan Katolikler, Lutherciler ve Kalvenciler arasında karşılıklı hoşgörü güvence altına alınmış oldu. Ayrıca Habsburg hanedanına ait toprakların dışında yaşayanlara ibadet, vicdan ve göç etme özgürlüğü tanındı. Din değiştiren prenslerin topraklarına el konulmasını öngören antlaşma maddesiyle Protestanlığın daha fazla yayılması engellenmiş oldu.

Antlaşmalarla ayrıca Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu bünyesindeki devletlerin toprakları üzerindeki egemenlikleri tanıdı ve bu devletlere, imparatorluğa ya da imparatora zarar vermediği sürece birbirleriyle ya da başka devletlerle antlaşma yapma yetkisi verildi. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu Vestfalya Barışı'yla topraklarının yaklaşık 70.000 km²'lik kesimini yitirdi ve toprak değişikliklerinin sonucunda Fransa'yla arasına savunulması olanaksız bir sınır çekildi. Barışın garantörü olan İsveç ve Fransa, imparatorluğun iç işlerine karışma hakkını elde ettiler. İsveç, ayrıca *Dier*'in bir üyesi olarak konseylerde de söz sahibi duruma geldi. Vestfalya Barışı imparatorluğun eski düzenini dağıtmakla birlikte, toprakları üzerinde Avusturya, Bavyera ve Brandenburg gibi yeni devletlerin doğmasını kolaylaştırdı. Alman anayasasının temeli olarak kabul edilen Vestfalya Barışı imparatorluğun 1806'da parçalanmasına değin yapılan tüm antlaşmaların da temelini oluşturdu.

Vestfold, Norveç'in güneydoğu kesiminde il (*fylke*). Oslo Fiyordunun batı kıyısı boyunca uzanır. Merkezi, Norveç'in en eski kenti olan Tønsberg'dir. Yüzölçümü 2.216 km² olan il, Tunç Çağına ait höyükleri ve Vikinglerden kalma gemi kalıntılarıyla tanınır. 10. yüzyılda, yerel krallar Norveç'in birleştirilmesi sürecini başlatan ilk hanedan olarak iktidarı ele geçirmişti. Engebeli il topraklarında ülkenin en iyi çiftliklerinden bazıları bulunur; buralarda tahıl ve meyve üretilir, ayrıca mandıracılık yapılır. Eskiden balina filolarının merkezi olan kıyı kentlerinde günümüzdeki temel etkinlikler balıkçılık ve gemi yapıdır. İç kesimlerde kerestecilik önemli bir uğraştır. Bir yat limanı bulunan Horten'de yazın yat yarışları düzenlenir. Nüfus (1992 tah.) 199.553.

vestibül bak. dalız

vestibül, mimarlıkta bir yapının giriş bölümü. Yapının öbür bölümlerine buradan geçerek ulaşılır. Sözcük olarak Eski Roma'da konut yapılarının giriş bölümünü belirten *vestibulum*'dan kaynaklanmış ve zamanla her tür yapı için kullanılmaya başlamıştır.

Vestlandet, Norveç'in güneybatısında coğrafi bölge. Yüzölçümü 58.512 km²'dir. Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane ve Møre og Romsdal illerini (*fylke*) içine alır. Ülkedeki en etkileyici fiyort ve dağ manzarasına sahip olan bölge, yüzyıllardır ilgi gören bir turizm merkezidir. Güney ucundaki Jæren Ovasının dışında büyük bölümü dağlarla kaplıdır. Bölgenin en yüksek noktaları Jotunheim ve Hardanger Platosudur. Bölgenin ortakuzey kesiminde Avrupa'nın en büyük buzulu olan Jostedal, güneyinde ise küçük Hardanger ve Folge buzulları yer alır. Norveç'in en uzun fiyord

olan Sogna Fiyordu (204 km) bölgenin orta kesiminde uzanarak Vestlandet'i neredeyse iki parçaya böler. Daha güneydeki Hardanger Fiyordu ise karanın 177 km içine sokulur. Fiyortlara en ünlüleri Syv Systre, Tokagelet ve Vøring olan bir dizi çavlan dökülür. Bölgenin girintili çıkıntılı kıyı şeridinin açıklarında neredeyse kesiksiz çizgi oluşturan binlerce ada yer alır.

Ülkenin en kalabalık ikinci kenti Bergen ile dördüncü kalabalık kenti Stavanger Vestlandet'tedir; bu kentlerin her ikisi de tarihsel açıdan önem taşıyan birer liman kenti ve ticaret merkezidir. Bölgedeki öteki önemli limanlar Kristiansund, Ålesund, Haugesund ve Sandnes'tir. Ada ekonomisi balıkçılık, turizm, kerestecilik ve gemi taşımacılığına dayanır; özellikle Jæren Ovasında önem taşıyan çiftçilik de önde gelen gelir kaynaklarından biridir. Kentler arası taşımacılık, daha çok feribotlar ve gemilerle yapılır. Nüfus (1988 tah.) 1.078.825.

Vestris, Auguste, VESTR' ALLARD olarak da bilinir, asıl adı MARIE-JEAN-AUGUSTIN VESTRIS (d. 27 Mart 1760, Paris - ö. 5 Aralık 1842, Paris, Fransa), Fransız dansçı. Büyük bale dansçısı Gaetano Vestris ile balerin Marie Allard'ın oğludur. Olağanüstü parlak tek-

Auguste Vestris, N. Dance'in bir resminden F. Bartolozzi ile B. Pastorini'nin yaptıkları baskı, 1781
Victoria and Albert Museum, Londra

niği ve zengin sıyrılmalarıyla yeni bir bale üslubu geliştirmiştir.

İlk kez 1772'de Paris Operası'nda sahneye çıktı; 1816'da emekli oluncaya değin bu operanın yıldızlarından biriydi. 1791 bale sezonunu Londra'da geçirdi. En büyük başarısını *Télémaque*'ta ve Pierre Gardel'in *Psyché*'sinde *Amour*'la elde etti. Sahneden çekildikten sonra öğretmenlik yaptı; öğrencileri arasında August Bourmonville, Fanny Elssler ve Elssler'in oğlu Auguste-Armand sayılabilir.

Vestris, Gaetano (Apolline Baldassare), GAETAN VESTRIS olarak da bilinir (d. 18 Nisan 1729, Floransa, İtalya - ö. 23 Eylül 1808, Paris, Fransa), döneminin en iyi Fransız dansçısı.

Hemen hepsi tiyatro alanında etkinlik gösteren aile üyeleriyle birlikte 1747'de Paris'e gitti. Yaklaşık bir yıl sonra Paris Operası bale okuluna girerek Louis Dupré'den ders aldı. Bu toplulukta kısa süre dansçılık yaptıktan sonra 1751'de solo dansçılığa getirildi. Sonraki 30 yıl boyunca Jean-Barthélemy Lany, Pierre Gardel ve Jean-Georges Noverre'in balelerinde başrısını sürdürdü.

Vestsjællands, Danimarka'da, Sjælland Adasının batı kesiminde il (*amtiskommune*).

1970'te eski Sorø ve Holbæk illerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yüzölçümü 2.991 km²'dir. Kuzey kıyısında dil biçiminde yarımadalar ve adalar yer alır.

İlin verimli killi topraklarında tarım, mandıracılık ve domuz besiciliği yapılır. İlin yönetim merkezi Sorø'dur. Öteki önemli yerleşmeler, hepsi birer sanayi merkezi olan Slagelse, Kalundborg, Holbæk, Ringsted ve Nykøbing-Sjælland'dır. Nüfus (1992 tah.) 285.098.

Vestspitsbergen Adası, BATI SPITSBERGEN ADASI olarak da bilinir, Kuzey Buz Denizinde, Norveç'e bağlı ada. Spitsbergen Adalarının (61.230 km²) en büyüğüdür.

Yüzölçümü 39.044 km² olan Vestspitsbergen'in uzunluğu yaklaşık 450 km, genişliği 40-225 km'dir. Büyük bölümü dağlar ve buzullarla kaplıdır. En yüksek noktası kuzeydoğudaki Newton Dağıdır (1.717 m); öbür önemli dorukları Hornsundtind (1.430 m) ve Drygalski Doruğudur (1.423 m). Adanın kıyıları, fiyortlarla derin biçimde oyulmuştur. Batı kıyısındaki en büyük fiyort olan İs'teki Longyear kenti, adanın en önemli yerleşimidir. Vestspitsbergen'deki zengin kömür yataklarını hem Norveçliler, hem de Ruslar işletmektedir; bu nedenle adada çok sayıda Rus yaşar.

Veszprém, Macaristan'ın batı kesiminde il (megye). Balaton Gölünden kuzeye doğru uzanır; yüzölçümü 4.689 km²'dir. İlin büyük bölümü ormanlarla kaplı Bakony Dağlarından(*) oluşur. Balaton Gölünün kuzey kıyısında, özellikle de Balatonfüred çevresinde şarap üretimi önemlidir. Bakony Dağları ile Balaton Gölü gelişkin turizm merkezleri durumundadır.

İl sanayisi 1945'ten sonra, Bakony Dağlarındaki maden zenginlikleri, özellikle linyit, boksit ve manganer sayesinde hızlı bir gelişme gösterdi. Eskiden kömür madenciliğinden geçimini sağlayan Ajka köyünde günümüzde büyük bir alüminyum sanayisi kurulmuştur. İl merkezi Veszprém'in gelişmesinde kimya tesisleri önemli rol oynadı. Bu kentin hemen kuzeydoğusundaki Várpalota'da kimya, alüminyum ve madensel yağ sanayileri ile kömür madenciliği gelişmiştir. Herend'de tanınmış bir porselen ve seramik fabrikası bulunur. Öbür kentler arasında Keszthely, Pápa ve Tapolca sayılabilir. Cuhra Vadisindeki Zirc'de 12. yüzyıldan kalma bir manastır vardır. Efsanevi Kinizsi Şatosu'nun kalıntıları Nagyvázsony'dedir. Nüfus (1991 tah.) 381.685.

Veszprém, Macaristan'ın batı kesimindeki Veszprém ilinin (megye) merkezi kent.

Veszprém'den bir görünüm, tepede St. Mihály Katedrall
ZEFA

Budapeşte'nin güneybatısında, Bakony Dağlarındaki Séd Irmağı üzerinde yer alır. Kentte daha 9. yüzyılda bir katedral ile kale bulunuyordu. Adını Polonya prensi Bezbrim'em'den alan kent beş tepe üzerinde kurulmuştur. St. Mihály Katedrali, 13. yüzyıldan kalma değerli freskleriyle Gizella Şapeli, barok piskoposluk sarayı (1765-66), Fransisken manastırı (1770-76) ve Kahramanlar Kapısı'yla (Hösi Kapu) ünlü kale kentteki başlıca tarihsel yapılarıdır. 1552 ile 17. yüzyıl sonu arasında zaman zaman Osmanlı denetiminde kalan kent, günümüzde bir demiryolu ve pazar merkezi durumundadır. Nüfus (1986 tah.) 64.000.

veteriner hekimlik, hayvan hastalıklarının önlenmesi, tanınması ve tedavi edilmesiyle ilgilenen uzmanlık dalı. İÖ 2000 yıllarında Babil ve Eski Mısır'da bir uzmanlık dalı olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Avrupa'da veterinerlik eğitimi veren kurumlar 18. yüzyılın sonlarında açıldı. Günümüzde veteriner hekimlik hayvan hastalıklarının yanı sıra insana omurgalı hayvanlardan geçen hastalıkları da kapsamına almaktadır.

Türkiye'de veterinerlik 19. yüzyıla değin görenek yoluyla yetişmiş kişilerce yapıyordu. Veterinerlik eğitimi 1841'de Prusyalı veteriner Godlewsky'nin önerisiyle süvari sınıflarına veterinerlik dersi konmasıyla başladı. 1849'da İstanbul'da Mekteb-i Harbiye'de (bugün Kara Harp Okulu) dört yıllık veteriner sınıfları açıldı. Bu sınıflar 1910'da Askeri Baytar Mektebi adıyla ayrı bir okul durumuna getirildi. Bu okul 1921'de Mülkiye Baytar Mektebi ile birleştirilerek Baytar Mekteb-i Alisi adını aldı. 1933'te Ankara'ya taşınan okul, sonradan Ankara Üniversitesi'ne bağlı Veteriner Fakültesi'ne dönüştü. Daha sonraki yıllarda yeni veteriner fakültelerinin açılmasıyla veteriner hekimliği eğitimi de yaygınlaştı.

Veteriner hekimliği mesleğiyle ilgili ilk hukuksal düzenleme 9 Mart 1954 tarihli ve 6343 sayılı yasayla yapıldı. Veteriner hekimlerin meslek kuruluşu Türk Veteriner Hekimleri Birliği de aynı tarihte kuruldu.

vetiver (*Vetiveria zizanioides*), buğdaygiller (*Poaceae*) familyasından, tropiklerde yetişen çokyıllık otsu bitki. Dünyaya Asya'nın tropik kesimlerinden yayılmıştır. Bazı bölgelerde çit olarak yetiştirilen bitkinin köklerinden çok hoş kokulu bir uçucu yağ çıkarılır. Vetiver esansı denen bu yağ parfümeri sanayisinde kullanılır.

veto, yetkili kurum, makam ya da devlet, onay ya da kabul için önüne gelen öneri, karar ya da yasa metnini reddederken geçerlik kazanmasına engel olması. Anayasa hukukunda biri mutlak, öbürü geciktirici olmak üzere iki tür veto söz ko-

nusudur. Mutlak veto, yasa metnini onama yetkisi bulunan devlet başkanının, metni onamamak suretiyle yasalaşmasına engel olmasıdır. Örneğin Britanya'da parlamentonun kabul ettiği yasa metni hükümdarın onayına sunulur. Hükümdar onamadığı takdirde bu metin yasalaşamaz. Bununla birlikte, bu tür bir veto yetkisi parlamenter rejimin sorumsuz devlet başkanlığı kurumuyla çeliştiğinden, parlamenter monarşi sistemine sahip olan Britanya'da 1707'den bu yana hükümdar bu yetkisini kullanmamıştır. Osmanlı Devleti'nde I. Meşrutiyet anayasası olan Kanun-ı Esasi, 54. maddesinde Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan tarafından kabul edilen yasa metninin padişahın onayına sunulmasını öngörmüş olduğundan padişahın onamadığı bir yasa metni yasalaşamazdı. Geciktirici vetoda ise, devlet başkanı kendisine sunulan yasa metnini uygun görmeyerek parlamentoya geri gönderdiğinde, bu yasa metni ancak parlamento tarafından 2/3, 3/4 ya da 3/5 gibi nitelikli çoğunlukla kabul edilmesi koşuluyla yasalaşabilir. 1961 Anayasası'nda olduğu gibi, 1982 Anayasası'nda da cumhurbaşkanının yeniden görüşülmek üzere TBMM'ye geri gönderdiği yasa metnininin yasalaşabilmesi için TBMM'de basit çoğunlukla yeniden kabul edilmesi yeterli görülmüş olduğundan bugün Türkiye'de geciktirici veto söz konusu değildir.

Birleşmiş Milletler'de, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve korunmasıyla ilgili kararların oylanmasında Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin ret oyu vermeleri veto olarak adlandırılır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu Sözleşmesi'ne göre de (m. 100, 126 ve 235) Bakanlar Konseyi bazı kararlarını oybirliğiyle almak zorunda olduğundan, bu gibi kararlarda en az bir üyenin ret oyu vermesi pratik olarak veto niteliğini taşır ve bu durumda oya sunulan karar tasarısı reddedilmiş sayılır. Ayrıca bak. yasa.

Veillot, Louis (d. 11 Ekim 1813, Boynes - ö. 7 Mart 1883, Paris, Fransa), papanın mutlak üstünlüğünü savunan Ultramontanizm hareketinin Fransa'daki önderi ve sözcüsü.

Okul öğrenimi görmemiş olmasına karşın taşrada edindiği gazetecilik deneyimi sayesinde 1843'te *L'Univers*'in yayın yönetmenliğini üstlendi. Zamanla gazeteyi Ultramontanist görüşün yayın organı durumuna getirdi. İkinci Cumhuriyet (1848-52) yönetiminin düş kırıklığına uğrayan Veillot burjuva kurumlarına ve devrimin bütün sonuçlarına karşı çıktı. İmparator III. Napoléon'a ve İkinci İmparatorluk'a (1852-70) bağlı kaldı. Ama imparator Papa IX. Pius'un dünyevi egemenliğini tehdit edince bu bağlılık sona erdi. İmparatorun İtalya politikasına karşı çıkmayı sürdüren *L'Univers*'in (1860-67) yayınına son verildi. Ultramontanistlerin üstünlüğüyle sonuçlanan I. Vatikan Konsili (1869-70) sırasında Veillot Roma'da bulunuyordu. Veillot'un *Oeuvres complètes*'inde (ös 1927-38; Toplu Yapıtlar) roman, biyografi, mektup, şiir ve polemik türünde yapılan bir araya getirilmiştir.

Veurne, Fransızca FURNES, Belçika'nın batı kesimindeki Batı Flandre ilinde belediye. Dunkerque'in (Fransa) kuzeydoğusunda, dört kanallı birleştiği bir noktada yer alır. I. Dünya Savaşı sırasında işgale uğramayan Belçika topraklarının merkezi olmuştur.

Veurne, kökenleri ortaçağa değin uzanan ve sırasıyla her yıl mayıs ve temmuz aylarında düzenlenen Kutsal Haç ve Tövbekârlar ayinleriyle ünlüdür. Eski pazaryerinin (Grote Markt) çevresinde toplanan tarihsel yapılar arasında 1586'ya değin belediye

sarayı olarak kullanılan gotik İspanyol Pavyonu (15. yy), günümüzde tiyatro olan Et Pazarı (1615), 15. yüzyıldan kalma Saint Nicolaas Kilisesi, İspanyol Muhafız Kışlası (1636), 1880'de onarılan belediye sarayı (1596-1612), Adalet Sarayı (1612), gotik çan kulesi (1628) ve yapımına 1230-80 arasında başlanan Walpurgis Kilisesi sayılabilir. Coxyde'de (Flamanca Koksijde) Cistercium tarikatına ait 12. yüzyıldan kalma bir manastır ortaya çıkarılmıştır. Nüfus (1983 tah.) belediye, 11.256.

Veysel (AŞIK), tam adı VEYSEL ŞATIROĞLU (d. 25 Ekim 1894, Sivrialan - ö. 21 Mart 1973, Sivrialan, Şarkışla), Türk halk şiirinin son önemli temsilcisi olan âşık.

Küçük yaşta çiçek hastalığına yakalanarak bir gözünü, daha sonra bir kaza sonucu az gören öteki gözünü de yitirdi. Saz çalmayı öğrendi. Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlu, Emrah, Dadaloğlu gibi şairlerden ve çevresindeki âşıklardan etkilenecek türkü yorumunda ve sazda yetkinleşti. 1919'da birinci, 1928'de ikinci evliliğini yaptı ve ikinci evlilikten yedi çocuğu oldu. Bir süre Sivas, Tokat, Yozgat ve Kayseri köylerinde türkü söyleyerek dolaştı. 1933'te Cumhuriyet'in 10. yılı için söylediği "Cumhuriyet Destanı"yla ünlendi. İstanbul Radyosu'nun ilk yayınlarında türkü söyledi. Köy Enstitüleri'nde halk türkülleri ve saz dersleri verdi (1941-46). Halk kültüründe bir simge haline gelerek yaşadığı dönemin en ilginç kişilikleri arasına girdi. Türkçeye ve millî birliğe yaptığı hizmetler nedeniyle TBMM kendisine maaş bağladı. Metin Erksan yaşamını konu alan ve senaryosunu Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun yazdığı bir film çevirdi (*Âşık Veysel'in Hayatı/Karanlık Dünya*, 1952). En güzel ürünlerinden bazılarını ölümünden hemen önceki yıllarda verdi. Akciğer kanserinden öldüğünde vasiyeti gereği

Âşık Veysel
Arta Güler

türküler söylenerek toprağa verildi. Her yıl haziran ayında Şarkışla'da adına bir kültür ve sanat şenliği düzenlenmektedir.

Halk şiiri geleneğinde yeni ve özgün bir yere sahip olan Veysel, doğaçlamayı yadsımış ve şiirlerini uzun çalışmalarla oluşturmuştur. Alışılmış konulara ilgi göstermemiş, yalın Türkçesini çok etkili biçimde ve ustalıkla kullanmış, duygusal yoğunluğunu her zaman dengeleyebilmiştir. Tekniği yapmacıksız, gösterişsiz ve kusursuzdur. Şiirlerinde yaşamı sevinç ve hüznün, iyimserlik ve umutsuzluk bir aradadır. Doğa, toplum, din ve siyasete kimi zaman ince bir alayla yaklaşmıştır. Tutuculuğu, ırkçılığı, din ve mezhep ayrımcılığını yargılayan şiirleri de vardır.

Özgün bir sanatçı ve kültür adamı olarak daha sağlığında yaygın bir ün ve saygınlığa kavuşan, kişiliği ve şiirleriyle söylencelere karşın Veysel'in başlıca yapıtları arasında *Deyişler* (1944), *Sazımdan Sesler* (1950),

Dostlar Beni Havırlasın (1970, 1985), *Bütün Şiirleri* (ös 1984) sayılabilir.

Veysel Karani, asıl adı UVEYS EL-KARANI (d. Karn, Yemen - ö. 657, Siffin), İslamın ilk döneminde yaşamış ünlü zahit.

Yaşamına ilişkin kesin bilgi yoktur. Siffin'de Hz. Ali'nin yanında Muaviye'ye karşı savaştığı ve şehit olduğu bilinmektedir. Zahidane yaşamı nedeniyle bütün mutasavvıflarca tasavvufun öncülerinden biri sayılır. Menkıbelere göre, annesine bakmak zorunda olduğu için Medine'ye gidememiş, Hz. Muhammed'i görememiştir. Bu olayı duyan Hz. Muhammed ona övücü sözler söylemiş ve onun pek çok Müslümana şefaate edeceğini bildirmiştir. Bir başka rivayete göre de Hz. Ömer ile Hz. Ali peygamberin vasiyeti üzerine hırsavırlardan birini Veysel'e teslim etmişler ve ona büyük saygı göstermişlerdir. Mutasavvıflar arasında hırka giyme geleneği bu olayla başlamıştır.

Mutasavvıflara göre Veysel Karani, Hz. Muhammed'i görmeyen, onun ruhaniyetinden feyz almış ve onun tarafından yetiştirilmiştir. Bu ruhsal eğitim yöntemine Üveysilik(*) adı verilmiş ve mutasavvıflarca büyük bir velinin ruhaniyetinden feyz almanın ilk örneği ve kanıtı sayılmıştır.

Siirt'e bağlı Baykan ilçe merkezinin güneybatısındaki Yeşilçevre köyünde Veysel Karani'ye ait olduğu söylenen ve yörede yaygın olarak ziyaret edilen bir türbe vardır.

Veysi, asıl adı UVEYS (d. 1561, Alaşehir, Manisa - ö. 1628, Üsküp), daha çok sanatlı ve süslü düzyazılarıyla tanınan Osmanlı şair.

Medrese öğrenimi gördü. İstanbul'a giderek dönemin ünlü bilginlerinden ders aldı. Mısır valisi Mehmed Said Paşa'nın divan kâtipliğini yaptı. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde kadılıklarda bulundu.

Şiirlerini *Divan*'ında toplayan Veysi oldukça verimli olduğu düzyazı türünde hünere göstermek amacıyla zincirleme tamlamalara çok yer vermiş ve uzun tümceler kurarak düşüncüyü ikinci planda bırakmıştır. Hz. Muhammed'in doğumundan Bedir Savaşı'na (624) değin geçen olayları anlattığı *Dürrenü't-Tâc* olarak da bilinen yapıtı *Şiir-i Veysi* (1829, 1869) yarım kalmıştır. Öbür yapıtları arasında *Hâbname* (1836, 1847), *Şehadetname* (1866, 1869), *Münşeat* (1869) ve *Tezkire-i Mahbub* (1872) sayılabilir.

vezikül, deri yüzeyinde genellikle sürtünme sonucu oluşan ve çapı 0,5 cm'den küçük olan, içi berrak bir sıvıyla dolu kabarcık. Genellikle el ayası ve ayak tabanında derinin üst katmanının aşınması ve alt katmanın katları arasına sıvı birikmesiyle oluşur. Virüs enfeksiyonları ve başka nedenlerle oluşan veziküller vücudun herhangi bir yerini tutabilir. Veziküller derinin derin katlarında yerleşirse sert, yüzeyde olduklarında ise yumuşaktırlar ve kolayca patlarlar. Sürtünmeye bağlı olanlar kendiliğinden iyileşebilir, içlerindeki sıvı sarı renk aldığı anda enfeksiyon, kırmızı olduğunda ise kanama belirtisidir.

vezin bak. ölçü

vezir (Pehlevi dilinde *vçir*: "yargıç"), başlangıçta Abbasi halifelerinin temsilcilerine, sonraları Araplar, İranlılar, Türkler, Moğollar arasında ve Doğu İslam ülkelerinde devletin en yüksek memur ya da yöneticisine verilen unvan.

Vezirlik makamı, Bermeki aliesinin elinde bulunduğu 8. yüzyılda kurumlaşmaya başladı. Abbasi vezirleri hükümdarlarla halk arasında bağ kurar ve her konuda hükümdarı halk karşısında temsil ederlerdi. Devletin başının halkla doğrudan ilişkiden böylelikle uzaklaşması, önceki Emevi halifeleri-

nin geleneğinde yer almayan bir yenilikti. Bu uygulamanın Sasani saray yönetiminden alındığı bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ilk vezir, 1327-37 arasında bu unvanı taşıyan Alaeddin Paşa'ydı. Daha sonra kamu ve ordu işlerinin karmaşıklaşmasıyla vezir sayısı da artınca, bunların en kıdemlisine veziri-azam dendi (*bak.* sadrazam). İstanbul'un 1453'te fethine değin vezirlik, yönetim mekanizmasında en yüksek mevkilerden oldu. Bu dönemde güçlü Candarlı ailesi uzun süre vezirlik makamını elinde tuttu.

Osmanlı Devleti'nde en yüksek karar organı olan Divan-ı Hümayun'un asıl üyelerinden olan ve kubbe vezirleri olarak bilinen bir vezirler topluluğu sadrazama yardımcı olmak üzere atanırdı. Sadrazam sefere çıktığında bunlardan biri sadaret kaymakamı(*) adı altında onun yerine bakar ve gerektiğinde ordulara komuta ederdi. Sonraları eyalet valileri (beylerbeyi) ya da defterdar gibi yüksek devlet görevlilerine de vezir unvanı verildi.

Eski Mısır'da da genel valilik düzeyinde yetkilere sahip iki sivil yönetici vezir unvanını taşırdı. Geçmiş 4. sülaleye (İÖ 2613-2494) değin inen vezirlik III. Sesostris döneminde (İÖ 1878-1843) bütün bürokrasi üzerinde yetkili bir makama dönüşerek büyük önem kazandı.

Vezir Hanı, İstanbul'da Çemberlitaş semtinde 17. yüzyıldan kalma han. Ayrıca *bak.* Köprülü Mehmed Paşa Külliyesi.

Vezirâbad, Pakistan'ın Pencap eyaletinin kuzey kesiminde kent. Chenab Irmağının hemen doğusunda yer alır. Batı Pakistan Demiryolu Vezirâbad'da Sialkot ve Fay-salâbad (eskiyen Lyallpur) adlı iki kola ayrılır ve Chenab Irmağı üzerindeki Alexandra Köprüsü'nden geçer. Vezirâbad günümüzde kereste, kumaş, tahıl ve şeker gibi ürünler için bir pazar merkezidir. 18. yüzyılda Vezir Han tarafından kurulduğu söylenen kent 1809'da Rancit Singh'in eline geçti ve onun İtalyan generali Avitabile'nin karargâhı oldu. Kentin yeni kesimini de Avitabile kurdu. Nüfus (1981) 62.725.

Vezirhan bak. Köprülü Kervansarayı

vezir-i azam bak. sadrazam

Veziristan, Pakistan'da, Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nde coğrafi bölge. Dağlık ve çıplak bir bölge olan Veziristan'ın bir bölümü Süleyman Dağlarının uzantılarıyla kaplıdır. İç kesimlere ulaşım Indus Irmağına doğru akan akarsularla sağlanır.

Bölgede yaşayan Peştular, Dervişler (Vezirler) ve Mahsudlar adlı iki ana kabileye ayrılırlar. Daha yerleşik olan Dervişler Kuzey Veziristan'da, Mahsudlar ise Güney Veziristan'da çoğunluğu oluşturur. 1892'den başlayarak bölgeyi yavaş yavaş denetim altına alan İngilizlerin kabilelere karşı düzenledikleri geniş çaplı askeri harekâtlar Pakistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasına değin sürmüştür.

Vezirköprü, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde, Samsun iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.713 km² olan Vezirköprü ilçesi doğu ve güneydoğuda Havza ilçesi, güneyde Amasya, batıda Çorum ve Sinop illeri, kuzeyde gene Sinop ili ve Alaçam ilçesi, kuzeydoğuda da Bafra ilçesiyle çevrilidir.

İlin en batı kesiminde yer alan ilçe toprakları, akarsu vadileriyle yarılmış oldukça

engebeli alanlardan oluşur. Arazi yüzeyi genelde güneyden kuzeye ve doğudan batıya doğru gidildikçe alçalır. İlçenin en yüksek noktası, güneybatı kesimde yer alan Kunduz Dağının 1.791 m'ye erişen doruğudur. İlçe alanından kaynaklanan suları, kuzey ve kuzeybatıda doğal sınır oluşturan Kızılırmak toplar. Bu ırmağa katılan başlıca akarsular Akçay ve Ustalar Çayıdır. Kızılırmak üzerinde kurulumuş olan enerji ve taşkın önleme amaçlı Altınkaya Barajı'nın ardında suların toplanmasıyla oluşan yapay gölün bir bölümü ilçe sınırları içindedir. Akarsu vadi tabanlarının genişlediği kesimlerdeki düzlükler ilçenin başlıca tarım alanlarıdır. Oldukça etkin bir deprem bölgesinde yer alan ilçedeki yerleşmeler tarih boyunca meydana gelen birçok depremde zarar görmüştür.

İlçenin kuzey, güney ve batı kesiminde yer alan dağlar ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlar alçak kesimlerde meşe ve kayın, yüksek kesimlerde ise kızıl çam, kara çam ve sarı çamlardan oluşur.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini daha çok tarım ve ormancılıktan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler şeker pancarı, buğday, ayçiçeği, arpa, mısır, tütün ve elmadır. 1984'te ilin en çok buğday ve ayçiçeği üretimi yapılan ilçesi Vezirköprü'dür. Az miktarda kendir ile başka sebze ve meyveler de yetiştirilir. Öteki gelir kaynaklarını hayvancılık ve ormancılık oluşturur. Orman varlığı açısından zengin olan ilçedeki başlıca sanayi kuruluşu Orman Ürünleri Sanayi Kurumu'na (ORÜS) bağlı Vezirköprü Orman Ürünleri Sanayii Müessesesi'dir.

İlçe topraklarında toplam rezervi 3 milyon m³ olan mermer yatakları vardır. Doğal değerler arasında yer alan geyikler için bir üretim istasyonu kurulmuştur. Vezirköprü orman içi dinlenme yeri, yöre halkının yararlandığı başlıca mesire alanıdır.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Vezirköprü yöresinin İS 7'de Roma'ya bağlandığı ve 11. yüzyıl başlarında Bizans'ın Armeniakon Teması'nın sınırları içinde olduğu bilinmektedir. 1418'de Osmanlı topraklarına katılan ve 19. yüzyıl sonlarında Sivas vilayetinin Amasya sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilen yörede yaşayan halkın bir bölümü Ermeni ve Rumlardan oluşuyordu. Yönetmel konumunu Cumhuriyet'in ilk yıllarında da koruyan Vezirköprü ilçesi, 1925'te Samsun'a bağlandı.

İlçenin doğu yarısında yer alan kentin eski adı Anadolu Selçukluları döneminde ve Osmanlı yönetiminin başlarında Gedegara, daha sonra ise Köprü'dür. Kent, 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı yönetiminde etkili olan Köprülüler(*) ailesinden gelen sadrazamların yaptığı bayındırlık çalışmalarıyla gelişti. II. Bayezid'in oğlu şehzade Ahmed Amasya'da sancak beyiyken burada bir av köşkü yaptırdı. Günümüzde çevresindeki tarım alanlarından gelen ürünlerin pazarlandığı bir ticaret ve hizmet merkezi olan kentin kuzeydoğusundan Kastamonu'yu Samsun'a bağlayan karayolu geçer. Bu yolla il merkezi Samsun'a uzaklığı 111 km'dir.

Kentteki başlıca tarihsel yapılar Taceddin Paşa Camisi (1494), Köprülü Mehmed Paşa'nın karısı ve Köprü doğumlu Ayşe Sultan tarafından yaptırılan Taşkale Camisi (1659), Taşkale Hamamı (1659), Çifte Hamam (17. yy) ve Köprülü Mehmed Paşa'nın kızı tarafından yaptırılan Şifa Hamamı ile Fazıl Ahmed Paşa Medresesi (1662), Fazıl Ahmed Paşa Bedesteni ve Arastisi'dir (17. yy).

Vezirköprü Belediyesi 1868'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 102.503; kent, 20.633.

vezn-i aher, aruz ölçüsünün müstefilâtûn/müstefilâtûn/müstefilâtûn kalıbıyla düzenlenen ve özel bir melodiyle söylenen nazım biçimi. Divan şiiri etkisiyle halk edebiyatında kullanılmıştır. Vezn-i aherde dizeler müstefilâtûn kalıplarına uygun dört eşit parçaya bölünebilecek öbeklerden oluşur ve her dizenin son üç öbeği bir sonraki dizinin başında yinelenir.

Vezüv Yanardağı, İtalyanca VESUVIO, Latince VESUVIUS. İtalya'nın güneyinde, Campania Ovasında etkin yanardağ. Napoli Körfezinin arkasında yükselen yanardağın batı etekleri neredeyse körfeze dayanır. Koninin yüksekliği 1980'de 1.280 m olarak ölçülmüşse de, bu yükseklik her büyük patlamadan sonra önemli ölçüde değişir. Yaklaşık 591 m'den başlayan Somma Dağı adlı yarım daire biçimindeki yükselti, koniyi kuzeyden kuşatarak 1.025 m'ye kadar yükselir. Somma Dağıyla koni arasında Dev Vadisi (Valle del Gigante) uzanır. Koninin doruğunda 1944'teki püskürme sırasında oluşmuş; yaklaşık 300 m derinliğinde ve 600 m çapında büyük bir krater vardır. Vezüv'ün çevresinde ve aşağı yamaçlarında 2 milyondan fazla insan yaşar. Napoli Körfezi kıyılarında bir dizi sanayi kenti, yanardağın kuzey yamaçlarında ise küçük tarımsal yerleşmeler yer alır.

Vezüv Pleyistosen Bölümünün sonlarında, büyük olasılıkla günümüzden 200 bin yıl kadar önce oluştu. Görece genç bir yanardağ olmasına karşın Pompei, Stabia ve Herculaneum kentlerini haritadan sildiği İS 79'daki büyük püskürmeye değin yüzyıllar boyunca etkinlik göstermedi. Püskürme sırasında Napoli'nin batısında bir yerde bulunan yazar Plinius (Genç), tarihçi Tacitus'a yazdığı iki mektupta felaketi bütün ayrıntılarıyla anlatır. 79-1631 arasında birçok kez püskürdüğü saptanan Vezüv'ün bu dönemdeki kesinleşmiş püskürme tarihleri 203, 472, 512, 787, 968, 991, 999, 1007 ve 1036'dır.

Bundan sonra birkaç yüzyıllık bir uyku dönemine giren Vezüv, altı ay süren ve gittide şiddetlenen bir dizi depremin ardından 16 Aralık 1631'de şiddetle püskürdü. Püskürme sonucu yanardağın yamaçlarındaki birçok köy yok oldu, yaklaşık 3 bin kişi öldü, lavlar denize kadar ulaştı ve güneş günlerce görünmedi. 1631'den sonra Vezüv'ün etkinliği süreklilik kazandı. Birbirini izleyen uyku ve püskürme aşamalarının ilkinde yanardağın ağız tıkanıyor, ikincisinde neredeyse sürekli olarak açık kalıyordu.

1660-1944 arasında Vezüv'de yaklaşık 19 uyku-püskürme çevrimi gözlemlendi. 1660, 1682, 1694, 1698, 1707, 1737, 1760, 1767, 1779, 1794, 1822, 1834, 1839, 1850, 1855, 1861, 1868, 1872, 1906 ve 1944'te püskürme aşamalarının son noktasını oluşturan şiddetli patlamalar oldu. Püskürme aşamalarının süresinin 6 ayla 30,7 yıl arasında, uyku aşamalarınınkinin ise 18 ayla 7,5 yıl arasında değiştiği saptandı.

Vezüv'le ilgili bilimsel araştırmalar ancak 18. yüzyılın sonlarında başladı. 1845'te 560 m yükseklikte bir gözlemevi açıldı. 20. yüzyılda ise ölçüm yapmak üzere farklı yüksekliklerde birçok araştırma istasyonu kuruldu. Ayrıca sismik etkinlik sırasındaki yerçekimsel değişimleri ölçmek üzere derin bir tünel ve büyük bir laboratuvar inşa edildi.

Vezüv'ün yamaçları bağlar ve meyve bahçeleriyle kaplıdır. Bu bağlardan elde edilen şarap Lacrima Christi (İsa'nın Gözyaşı) olarak bilinir. Antik Pompei kentinin şarap küplerinden çoğunun üzerinde Vesuvium adı yazılıdır. Vezüv Yanardağında toprak çok verimlidir; 1631'deki püskürmeden ön-

ceki uzun hareketsizlik döneminde kraterin içinde ormanlar ve üç tane göl vardı.

Roma'ya karşı girilen gladyatörler ayaklanmasının (İÖ 73-71) önderi Spartacus, İÖ 73'te o zamanlar yabani asmaların örttüğü büyük kayalarla çevrili geniş ve düz bir çöküntü alanı olan bugünkü Somma Dağı'nın doruğunda Praetor (yüksek yönetici) Publius Claudius Pulcher tarafından kuşatılmış, kraterin ağzından aşağı uzanan yarıkların içinden asma dallarından yaptığı iplere tutunarak inmiş ve kaçmıştır. Pompei ve Herculaneum'da bulunan bazı resimlerde Vezüv İS 79'daki püskürmeden önceki tek doruklu haliyle gösterilmektedir.

vezüviyanit, İDOKRAZ olarak da bilinir, kristal yapıli kireçtaşlarının korkayaçlarla temas bölgelerinin yakınılarında ve gnays ve mikalı şistlerle bağlantılı mermer ve granülit yataklarında sık rastlanan silikat minerali. İnce, camı kristalleri sarı, kahverengi ya da yeşil renkli olabilir. Bulunduğu başlıca yerler, İtalya'da Somma Dağı ve Piemonte'deki Ala Vadisi, Sibirya'da Vilyuy Irmağı, Norveç'te Christiansand, Kanada'da Québec ve ABD'de New Jersey'dir. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. silikat mineralleri (tablo).

Yeşil ya da kahverengi renkli saydam vezüviyanit kristalleri kimi zaman tıraşlanarak değerli taş olarak kullanılır. Tıraşlanmış

Templeton'dan kalsitli vezüviyanit örneği, Québec
Field Museum of Natural History, Chicago.
Fotoğraf, John H. Gerard—EB Inc.

taşlar diyopsiti ya da epidotu andırır ama optik olarak onlardan ayırt edilebilir. ABD'de California'da rastlanan, yeşime benzer yeşil renkli bir türü kalifornit olarak adlandırılır. Gök mavisi renkli türü olan siprin ise eser miktarda bakar içerir.

Vezzan, Fas'ın ortakuzey kesiminde kent. Rif Dağlarının güneybatı ucunda, Buhelal Dağının kuzey yamacında, deniz düzeyinden 325 m yükseklikte yer alır. 1727'de Deşra Cebeli'r-Rihan (Mersin Dağı Köyü) diye bilinen yörede II. İdris'in soyundan gelen Mevlay Abdullah tarafından dinsel bir topluluğun merkezi olarak kuruldu. Eski den Taibe tarikatının zaviyesinin bulunduğu kent, Magrip bölgesinin kırsal kentlerinden biri olarak kabul edilir. Çevresinde sığır ve tahl yetiştirilen kent, aynı zamanda yerel bir pazar merkezidir. Nüfus (1982) 40.485.

VHF, İngilizce tam adı VERY HIGH FREQUENCY (Çok Yüksek Frekans), elektromagnetik tayfın 1-10 m dalgaboyu ve 300-30 megahertz frekans aralığını kapsayan bölümü. VHF sinyalleri radyo ve televizyon yayınlarında yaygın olarak kullanılır. 2 kanaldan 13. kanala kadar olan televizyon istasyonları ile FM radyo istasyonları VHF frekanslarında yayın yapar.

VHF bandındaki dalgalar, dalgaboyu daha uzun olan dalgaların tersine, atmosferden çok az yansır, bükülerek yeryüzü kavisi- ni de izleyemezler; bu nedenle de ufkun ötesindeki noktalara ulaşamazlar. Tepeleri ve büyük yapıları da kolaylıkla aşamadıkları için erimleri iyice sınırlı kalır. Bu nedenle VHF bandındaki frekanslardan kısa erimli, görüş uzaklığı içinde kalan iletişimde yararlanılır; VHF'nin başlıca kullanım alanlarını radyo ve televizyon yayınları ile elektronik seyir sistemleri oluşturur. Bu uygulamalar için VHF özellikle uygundur, çünkü bu frekanslardaki dalgalar, dalgaboyu daha uzun dalgaların tersine, rasgele elektromagnetik gürültüden (parazit) etkilenmez. VHF sinyallerinin erimi kısa olduğundan, aynı frekans değeri, aralarında birkaç yüz kilometre bulunan vericiler tarafından girişime yol açmaksızın kullanılabilir.

VIA Rail Canada, Inc., Kanada'nın devlete ait demiryoluyla yolcu taşımacılığı sistemi. Canadian National Railway Company ile Canadian Pacific Ltd.'den bağımsız bir şirket olarak kurulmuş, zamanla kent içi hatlar dışında bütün demiryolu yolcu servislerinin yönetiminde tam sorumluluğu üstlenmiştir.

VIA'nın kurulmasından önce, Kanada demiryoluyla yolcu taşımacılığı için yılda 20 milyon ABD Doları'nı aşkın bir harcama yapılmaktaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra uçak ve otomobil rekabeti yüzünden demiryolu yolcu taşımacılığı geriledi; hizmetin iyi işlememesi ve pahalıya mal olması nedeniyle mevcut hatların çoğu da eskidi. Parlamen- toya karşı sorumlu bir şirket olarak VIA'nın oluşturulması, iki demiryolu şirketinin birbirinden bağımsız yolcu hatları çalıştırdığı döneme göre büyük bir tasarruf sağladı. Günümüzde iki şirketin yolcu lokomotiflerini elinde tutan VIA, herhangi bir demiryolu hattına sahip değildir. Devlet, iki şirketin hatlarında çalışan VIA trenlerinin işletme maliyeti karşılığında belirli bir tazminat ödemektedir.

Viborg, eskiden (1919-40) VIIPURI, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatı kesiminde, Petersburg yönetim biriminde (*oblast*) kent. Finlandiya Körfezinin bir girintisi olan Viborg Koyunun başında yer alır. 1293'te İsveçlilerin kurduğu kalenin çevresinde gelişti. 1710'da I. Petro'nun (Büyük) eline geçti. 1918'de Finlandiya'ya bağlandı ve Sovyet-Fin Savaşı'nın (30 Kasım 1939-12 Mart 1940) sonunda Sovyetler Birliği'ne geri verilene değin bu ülkenin yönetiminde kaldı. II. Dünya Savaşı sırasında bombardımandan büyük hasar gördü ve savaşın sonuna büyük hollümü yeniden inşa edildi.

Günümüzde önemli bir balıkçılık merkezi olan kentte gemi onarım tersaneleri vardır. Öteki sanayi dalları arasında tarım aletleri, elektrikli eşya ve mobilya üretimi ile kerestecilik sayılabilir. Viborg, aynı zamanda sağlık merkezleri ve kumsallarıyla çok sayıda turist çeker. Nüfus (1986 tah.) 81.000.

Viçegda Irmağı, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısındaki Komı Özerk Cumhuriyeti'nde ve Arhangelsk yönetim biriminde (*oblast*) ırmak. Kuzey Dvina Irmağının kollarından biridir. Uzunluğu 1.130 km olan ırmak 122.800 km²'lik bir alanın sularını toplar. Timan Dağlarının yamaçlarında doğar ve Kotlas'ta Kuzey Dvina Irmağına katılır. Kıyılarındaki bataklıklar, göller ve kum setleri bulunur. Irmağın Voldino'ya kadar olan 960 km'lik kesimi ulaşım elverişlidir. Viçegda Irmağı kasım başında donar ve buzlar nisan sonlarında çözülür.

Visotski, Vladimir (Semyonoviç) (d. 25 Ocak 1938, Moskova - ö. 24 Temmuz 1980, Moskova, SSCB), Rus oyuncu, besteci, söz yazarı ve folk şarkıcısı. Toplumsal ve siyasal yergilerinde katı kurallara bağlı Sovyet toplumunun uyumsuzluk ve acılarını dile getirmiş, resmi çevrelerin hoşnutsuzluğuna karşın halk tarafından çok sevilmiş ve yapıtları ölümünden sonra da büyük ilgi görmüştür.

Mühendislik öğrenimini yarıda bırakarak Moskova Sanat Tiyatrosu'nda tiyatro eğitimi gördü. 1960'ta profesyonel olarak sahneye çıkmaya başladı. Hamlet ve Don Juan gibi başrollerde görüldüğü sahne yaşamının yanı sıra 26 filmde rol aldı. Şiirleri ve müziğiyle ise oyunculukta kazandığı büyük ünü de aşan boyutlarda ilgi gördü. Yüzlerce şiir ve şarkının yanı sıra oyun ve film müzikleri de yazdı. Sovyet yetkilileri şarkılarının çoğunun televizyonda yayınlanmasına, filmlerde kullanılmasına ve plak yapılmasına izin vermediğinden ünü küllüplerde, fabrikalarda, üniversitelerde verdiği konserler, elden ele dolaşan korsan yayınlar ve kasetlerle yayıldı. Şarkılarında SSCB'de hapisane yaşamı, resmi çevrelerdeki ikiyüzlülük gibi temalarla yiyecek kuyrukları ve haksız ayrıcalıklar gibi günlük yaşamdan alınmış sıradan konuları işledi. 1980'lerin sonlarında yapıtlarının yayımlanmasına izin verildi.

Vişinski, Andrey Yanuaryeviç (d. 10 Aralık 1883, Odessa, Rus Çarlığı - ö. 22 Kasım 1954, New York kent, ABD), Sovyet devlet adamı, diplomat ve hukukçu. 1930'larda Moskova'da yürütülen Büyük Temizlik(*) duruşmalarında başsavcılık yaptı.

1903'te Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDRP) Menşevik kanadında yer aldı. 1913'te avukat oldu. 1920'de Rus Komünist Partisi'ne katıldı. Moskova Devlet Üniversitesi'nde ders verdiği ve savcı olarak hukuk mesleğini sürdürdüğü bu dönemde bir hukuk kuramcısı olarak ünlendi. 1928'de Eğitim Komiserliği'nde danışmanlığa atandı; bu yıllarda ayrıca sabotajlara ve karşıdevrimci eylemlere karışmakla suçlanan kişilerle ilgili çeşitli davalarda savcılık yaptı. 1931'de Rus SFSC savcılığına, 1933'te SSCB savcı yardımcılığına, 1935'te de SSCB savcılığına getirildi.

Vişinski'nin ünü Sovyet hidroelektrik santrallerini sabote etmek girişimiyle suçlanan İngiliz mühendislerin yargılandığı Metro-Vickers Davası (1933) sırasında yaygınlaştı. Birçok tanınmış eski parti önderini ülkeye ihanetle suçladığı Büyük Temizlik duruşmaları sırasında (1934-38) bütün dünyada saldırgan bir hukukçu olarak tanındı. 1940'ta partinin merkez komitesi üyeliğine ve dışişleri komiserliği yardımcılığına getirildi. Aynı yıl Letonya'nın SSCB'ye katılmasını gerçekleştirdi. 1945'te Romanya'da komünist yönetimin oluşturulmasında rol oynadı. Mart 1949'da dışişleri bakanı oldu; aynı zamanda SSCB'nin Birleşmiş Milletler temsilciliğini yürüterek ABD'yi sert biçimde eleştiren çeşitli konuşmalar yaptı. Stalin'in 1953'te ölmesinin ardından Birleşmiş Milletler'deki daimi temsilcilik görevini sürdürmekle birlikte dışişleri bakanlığından uzaklaştırılarak dışişleri bakanı birinci yardımcılığına getirildi.

Viana (Prensi), Carlos de Aragon (d. 29 Mayıs 1421, Penafiel, Aragon - ö. 23 Eylül 1461, Barselona), 1428'den sonra Navarra tahtının veliahtı. Aragon tahtlarını ele geçirmek için entrikalara karışmıştır.

Aragonlu Juan (sonradan II. Juan) ile Navarra kralı III. Charles'ın kızı Blanca'nın oğluydu. Blanca'nın 1425'te babasının ölü-

münden sonra tahta geçmesi üzerine Carlos, Navarra Cortes'ince (Parlamento) veliaht olarak kabul edildi. Ama Blanca ölürken (1441) geride, babası Juan'ın onayı olmadan Carlos'un kraliyet unvanları kullanmasına izin vermediğini belirten bir vasiyetname bıraktı. Oğluna karşı kışkırtıcı bir düşmanlık içine giren Juan onayını geciktirme yoluna gitti. Ama Carlos kral vekili sıfatıyla Navarra'yı yönetmeye başladı. Bir süre sonra Juan yönetimi denetlemek üzere ikinci karısı Kastilyalı Juana'yı Navarra'ya gönderdi (1451). Böylece prensin haklarını savunan *beaumontese*'ler ile Juana'nın yandaşı *agramontese*'ler arasında iç savaş başladı. Yenilgiye uğrayarak mirastan yoksun bırakılan Carlos, amcası Aragon kralı V. Alfonso'nun Napoli'deki sarayına kaçarak (1455) kendini Messina'da edebiyat incelemelerine verdi.

Alfonso'nun ardından Aragon tahtına Juan çıktı (1458). Carlos kendisine gönderilen geri dönmeye emrine uydu ve Aragon tahtının resmi vârisi olarak tanınmasını isteyen Katalanlar tarafından coşkuyla karşılandı. Ama Kraliçe Juana'nın kendi oğlu Fernando adına çevirdiği entrikalar buna engel oldu. Carlos'un 1460'ta hapsedilmesi üzerine Katalanların Şubat 1461'de başlattığı ayaklanmayla baş edemeyen Juan, Carlos'u vârisi olarak ilan etti ve Katalonya valiliğine getirdi. Prens bir kaç ay sonra ölümü, bunun bir cinayet olduğuna inanan Katalanların yeniden ayaklanmasına yol açtı.

Viardot, (Michelle Ferdinande) Pauline, eö GARCIA (d. 18 Temmuz 1821, Paris - ö. 18 Mayıs 1910, Paris, Fransa), dramatik rollerdeki olağanüstü başarısıyla tanınan Fransız mezzosoprano.

Çocukluğunda Franz Liszt'ten piyano ve Anton Reicha'dan kompozisyon, ayrıca tanınmış bir tenor ve şan öğretmeni olan babası Manuel Garcia'dan şan dersleri aldı. Ablası Maria Malibran ünlü bir soprano, ağabeyi Manuel Garcia da müzik tarihinin en ünlü şan öğretmenlerindendi. Viardot ilk konserini 15 yaşında Brüksel'de verdi; iki yıl sonra da Londra'da Gioacchino Rossini'nin *Otello*'sunda Desdemona rolüyle sahneye çıktı. Operada Rossini'nin *La Cenerentola* (Külkedisi) ve *Il barbiere di Siviglia*'sındaki (*Sevil Berberi*) çok süslemeli söyleyiş gerektiren mezzosoprano rollerinden, Gaetano Donizetti'nin *Lucia di Lammermoor*'u ile Vincenzo Bellini'nin *La Sonnambula* ve *Norma*'sındakiler gibi en çetin koloratur soprano rollerine kadar çok çeşitli rolleri canlandırdı. En büyük başarısını kendisi için bestelenmiş olan Giacomo Meyerbeer'in *Le Prophète*'indeki (Peygamber) Fidès ve Fromental Halévy'nin *La Juive*'indeki (Yahudi Kız) Rachel gibi dramatik rollerde elde etti. Sanat yaşamının doruğuna 1859'da Paris'te Théâtre Lyrique'te, Hector Berlioz'un Christoph Gluck'un yapıtına dayanan *Orphée* operasındaki Orphée rolüyle ulaştı. Bir kaç sezon sonra Rusya'da Petersburg'daki operada söyleyerek geçirdi; ayrıca Rusça şarkı resitalleri verdi. Kompozisyonları arasında Rusça sözlü şarkı düzenlemelerinden oluşan iki derleme ve aralarında 1869'da Almanya'da Saksonya-Weimar-Eisenach'taki Weimar'da sahnelenen *La Dernière Sorcière* (Son Büyücü) ile 1871'de ABD'de New Port'ta (Rhode Island) başarıyla yeniden sahnelenen *Cendrillon*'un da bulunduğu çeşitli operetler vardır. Viardot'nun, 1843'te tanıştığı Rus romancı İvan Turgenev'in yaşamında önemli bir yeri olmuştur.

Viareggio, İtalya'nın orta kesiminde, Toscana yönetim bölgesindeki Lucca ilinde kent. Apua Alpleri'nin (Alpi Apuane) güneyinde, Piza'nın hemen kuzeybatısında, Liguria Denizinin kıyısında yer alır. Sık çam ormanlarıyla çevrili olan kent, 9 km uzunluğundaki kumsalıyla İtalya'nın en çok ilgi gören sayfiye merkezlerinden biridir. Kentte küçük bir yat ve balıkçı limanı bulunur. 1822'de bu kıyının açıklarında boğulan İngiliz ozanı Percy Bysshe Shelley'nin cesedi kentin yakınlarında yakılmış ve ozanın anısını yaşatmak için Shelley Meydanı'na Urbano Lucchesi'nin yaptığı (1894) bir büstü yerleştirilmiştir. Ünlü besteci Giacomo Puccini'nin villası ve mezarı kentin yakınlarındaki Torre del Lago'dadır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 60.257.

Vibo Valentia, Latince HIPPONUM, İtalya'nın güneyinde, Calabria yönetim bölgesindeki Catanzaro ilinde kent. Sant'Eufemia Körfezinin yakınlarında yer alır. Hipponion adlı bir Yunan kenti olarak kuruldu. İÖ 1. yüzyılda yaşamış Romalı devlet adamı ve yazar Cicero'nun övgüyle söz ettiği kentte Eski Yunan yapılarının sergilendiği bir müze vardır; ayrıca kentin dışında Yunanlılardan kalma surların yıkıntıları görülebilir. Araplar tarafından yakılıp yıkılan Vibo Valentia 13. yüzyılda yeniden yapıldı. 1783 ve 1905'teki depremlerden büyük zarar gördü. Kentteki tarihsel yapılar arasında S. Michele Kilisesi, barok üsluptaki S. Leone Luca Kilisesi ve bir süre Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich'in yaşadığı 13. yüzyıldan kalma Norman şatosu sayılabilir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 33.664.

Viborg, Danimarka'da, Jutland Yarımadasının ortakuzey kesiminde il (*amtskommune*) ve il merkezi kent. Århus'un kuzeybatısında yer alan Viborg kenti eskiden putperestlerin tapınma merkezlerinden biriydi. Sonradan bir kraliyet kenti oldu. Efsaneye göre, İngiltere'yi fethetmek için Kral Canute (Knud) buradan hareket etti. Danimarka kralları 1027'den sonra burada kutsandılar. İlk Danimarka sikkeleri 11. yüzyıl başında burada basıldı ve Viborg 1065'te bir piskoposluk merkezi oldu. Kente 12. yüzyılda verilen berat 1440'ta yenilendi. Danimarka'da Reform hareketi ilk kez Viborg'da ortaya çıktı ve kent 17. yüzyıla değin Jutland'ın en büyük yerleşmesi olarak kaldı. 1919'da Jutland Yüksek Mahkemesi'nin merkezi oldu. Günümüzde bir ticaret merkezi olan kentte bira, tütün, tekstil ürünleri ve makine üretilir. Tarihsel yapıları arasında, Joakim Skovgård'ın freskleriyle süslü 12. yüzyıldan kalma katedral (1864-76 arasında yeniden inşa edildi), ortaçağdan kalma Søndersøgn ve Asmild kiliseleri; barok Belediye Binası (1728) ve Piskoposluk Sarayı (1728) sayılabilir.

Yüzölçümü 4.122 km² olan Viborg ili 1970'te eski Viborg ve Thisted illerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Djursland Yarımadasının batısında uzanan il toprakları Salling Yarımadasını, Fur Adasını, Lim Fiyordundaki Mors Adasını ve Lim Fiyordu ile Skagerrak arasındaki Thy Yarımadasını içine alır. İlin güneyinde Dollerup Tepeleri ile Hald Gölü Ulusal Parkı yer alır. Salling Yarımadasında ortaçağdan kalma Spøttrup Şatosu bulunur. İldeki başlıca yerleşmeler Viborg, Nykøbing Mors, Skive ve Thisted'dir. Nüfus (1988 tah.) kent, 28.958; (1986 tah.) belediye, 39.395; (1992 tah.) il, 229.559.

vibrafon, VİBRAFON olarak da bilinir, ksilofona benzeyen vurmalı çalgı. Tınısı yumuşak ve tatlıdır. Alüminyumdan çubuklarına, keçe ya da yünle kaplanmış tokmaklarla vurularak çalınır. Her çubuğun altında asılı durumda, belli bir sese akort edilmiş boru tınlatıcılar (rezonatör) vardır; bunlar, çubuğa vurulduğunda çıkan sesin büyümesini ve uzamasını sağlar. Vibrafona adını veren özelliği, elektrikle çalışan ve rezonatörleri hızla açıp kapayarak vibrato (vibrasyon: "titreşme") etkisi oluşturan küçük körüklerdir (ya da vantilatör). Her çubuk sırasının altında bulunan

Vibrafon
J. C. Deagan Inc

ve pedalla denetlenen uzun bir keçe şerit biçimindeki bir ses söndürücü, çubukları susturur; kısa notaların çalınmasını ve akorların sesler birbirine karışmadan basılmasını sağlayan budur. Körükler durdurularak, hızları değiştirilerek ya da sert çekişler kullanılarak vibrafonun tınısı değiştirilebilir. Vibrafonun ses alanı değişiktir. En çok rastlanılan orta *Do*'nun altındaki *Fa*'dan yukarıya doğru üç oktavdır.

1920'de icat edilen vibrafon çok geçmeden dans orkestralarına yayıldı ve başlıca caz çalgılarından biri oldu. Orkestrada ilk kez Alban Berg'in *Lulu* (1937) operasında kullanıldı.

Vibrio, *Vibrionaceae* familyasından, bazı türleri insanda ve hayvanlarda tehlikeli hastalıklara yol açan virgül biçimli bakteri cinsi.

Mikrobiyolojide gram negatif olarak sınıflandırılan bu cins üyeleri çok hareketli, oksijene gereksinim duymayan ve bir uçları 1-3 kamçıli bakterilerdir. Eni 0,5 mikron (1 mikron = 10⁻⁶ metre), uzunluğu 1,5-3 mikron. Tek bulunabilecekleri gibi sarmal ya da S biçimindeki oluşumlar halinde bir araya gelebilirler.

Vibrio cinsinin insanda hastalığa yol açan iki türünden *V. cholerae* koleranın etkenidir. *V. parahaemolyticus* ise bağırsak iltihabına yol açar.

vibriyoz, etkeni *Vibrio fetus* türü bakteri olan sığır ve koyun hastalığı.

Hastalık sığırlara çiftleşme ya da yapay dölleme sırasında bulaşır. Üreme organlarında iltihaplanma, geçici kısırılık ve kısıma dönemlerinde düzensizliğe neden olur. Hasta dişi gebe kalırsa hastalık dölute de geçer ve sıklıkla düşük olur. Enfeksiyon genellikle iki aydan kısa sürede kendiliğinden iyileşir de bazı vakalarda kronikleşebilir. Hastalığın tedavisinde döluyatagının içine antibiyotikli sıvı verilir; erkeklerde kamışa antibiyotikli merhem sürülür. Hastalığın engellenmesi için yapay döllemede kullanılan ersuyuna da antibiyotik konabilir.

Koyunlarda vibriyoz hayvanın yediği maddelerle bulaşır. Bakteriler sindirim sisteminin sonuna öbür iç organlara ve üreme organlarına da yayılır.

Viburnum, hanımeliğiller (*Caprifoliaceae*) familyasından 200 kadar çalı ve küçük ağaç türünü içeren cins. Malezya'ya özgü 16 tür dışında türlerinin çoğu Avrasya ve Kuzey Amerika'nın ılıman ve astropik bölgelerinde yabancı olarak yetişir. Bazıları genellikle beyaz renkli çiçekleri ve mavimsi-siyah renkli meyveleri için süs bitkisi olarak yetiştirilir. Ayrıca bak. gilaburu; kartopu.

Vicayanagar İmparatorluğu, Hindistan'ın güney kesiminde 1336 - y. 1614 arasında varlığını koruyan imparatorluk. İmparatorluğun başkenti başlangıçta bugün Karnataka eyaletindeki Hampi köyünün bulunduğu yerde, Tungabhadra Irmağının kıyısında yer alan Vicayanagar'dı (Sanskrit dilinde: "Zafer Kenti"). Kalıntıları günümüze ulaşmış olan bu kentin Müslüman devletlerce yakılıp yıkılmasından sonra başkent bugünkü Andhra Pradesh eyaletinde bulunan Penukonda'ya taşındı.

İmparatorluk, 1336'da Sangama'nın beş oğlu tarafından kurulan Vicayanagar kentinin çevresinde gelişti. Bu beş kardeşten ikisi I. Harihara (hd 1336-56) ve I. Bukka (hd 1356-77) adıyla Vicayanagar tahtına çıktı. Vicayanagar zamanla Hindistan'ın güneyindeki en büyük imparatorluk durumuna geldi. 12. ve 13. yüzyıllardaki kanışıklıkların ardından merkezi bir yapı oluşturuldu ve ordu yeniden düzenlendi. Refahın doruğuna ulaştığı bu dönemde bölgesel edebiyat türleri gelişti ve birleştirici bir güç olarak Sanskrit dilinin kullanımı özendirildi.

1450'lerde ve 1460'larda Orissa Krallığı, 1470'lerde de Behmeniler karşısında uğranan toprak kayıpları Sangama hanedanının eski gücünü yitirmesine yol açtı. Saluva ailesinden gelen Narasimha'nın yaklaşık 1485'te tahtı ele geçirmesiyle Sangama hanedanı yıkılmış oldu. Saluva hanedanının yerini 1503'te Tuluva hanedanı aldı. En ünlü Tuluva hükümdarı olan Krishna Deva Raya'nın hükümdarlığı sırasında (1509-29) Tungabhadra ile Krishna ırmakları arasındaki bölge ele geçirildi. Udayagiri (1514) ve başka kentler alınarak Orissa Krallığı'na boyun eğdirildi; Bicapur sultanı ağır bir yenilgiye uğratıldı. Krishna'nın yerine geçen Achyuta Deva Raya (hd 1529-42) bir süre sonra yönetimi saray başgörevlisi Rama Raya ile paylaşmak zorunda kaldı. Rama Raya yönetimindeki etkisiz Achyuta'nın ölümünden sonra da sürdüdü. Vicayanagar İmparatorluğu'na karşı birleşen Müslüman Bicapur, Ahmednagar, Golkonda ve Bidar devletleri 1565'teki Talikota Çarpışması'nda Rama Raya'yı ağır bir yenilgiye uğratarak öldürdüler ve çarpışmadan sonra başkent Vicayanagar'ı yakıp yıktılar.

Rama Raya'nın kardeşi Tirumala bu yenilginin ardından Penukonda'ya çekilerek kendini Vicayanagar imparatoru ilan etti ve Aravidu hanedanını kurdu. Tirumala'nın ardılları bir süre için ülke bütünlüğünü korumayı başardılar. Ama ülke içindeki çekişmeler ve Bicapur ve Golkonda sultanlarının entrikaları sonucunda I. Venkata'nın (hd 1585-1614) ölümünden sonra imparatorluk dağıldı.

Vicayavada, BEZVADA olarak da bilinir. Hindistan'ın güney kesiminde, Andhra Pradesh eyaletine bağlı Krishna ilinde kent. Krishna Irmağı kıyısında yer alır. Bir Hindu hac merkezidir. Çoğu minik boyutlarda oyuncaklarıyla ünlüdür. Siyah granitten görkemli bir Buda heykelinin bulunduğu

Kraliçe Victoria Müzesi'nin yanı sıra Doğubilm ve tıp okulları vardır. Nüfus (1991) kent, 701.351; (1981) metropoliten alan, 543.008.

vicdan, kişinin, doğru ya da iyi olanı yapma doğrultusunda gelişmiş bir zorunluluk duygusu çerçevesinde, kendi davranışlarını, amaçlarını ve karakterini ahlaki açıdan değerlendirmesini sağlayan psikokültürel yapı. Genellikle kültür ve eğitimle biçimlendirilen vicdan, her eylemin ahlaki niteliğiyle yargılanmasını sağlar.

Tarih boyunca hemen her kültürde böyle bir yetinin varlığı kabul edilmiştir. Vicdan, aynı zamanda dinsel bir kavram olarak değerlendirilebilir. Örneğin Eski Mısırlılar, kalbin gösterdiği yoldan ayrılmamak gerektiğine inanmıştır. Bazı inanç sistemlerinde de vicdan, Tanrı'nın sesidir ve bu nedenle onun gösterdiği yola güvenmek gerekir; Hindular vicdanın, insanın içinde yaşayan görünmez tanrı olduğuna inanır. Quaker'lar gibi Hristiyan mezheplerinde, vicdanın Tanrı'dan kaynaklanan "İçsel Işık"ın (*Inner Light*) algılanmasında rol oynadığı vurgulanır.

Din dışındaki alanlarda filozoflar, sosyal bilimciler ve psikologlar vicdanı bireysel ve evrensel boyutlarıyla kavramaya çalışır. Sezgisel kavrayışa göre vicdan doğru ile yanlış ayırt etmemizi sağlayan ve doğuştan gelen bir sezgisel yetidir. Deneycilikte, geçmiş deneyimlerden kaynaklanıp gelecekteki davranışları belirleyen, özel bir süreç olarak görülür. Davranışçılar ise vicdanın, belirli toplumsal uyarılar karşısında geliştirilen bir dizi öğrenilmiş yanıt olduğunu öne sürer. Freud'un bu konudaki görüşleri üstbenlik kuramından çıkartılabilir. Üstbenlik, anne babanın ödüllendirme ya da cezalandırma yoluyla çocuğa kazandırdığı ahlaki değerlerden oluşan kişilik ögesidir. Bu süreç sonucunda içselleştirilen yasaklamalar, yargılar ve ketvurular, üstbenliğin vicdan olarak adlandırılabilir kesimini oluşturur.

Vicente, Gil (d. y. 1465, Portekiz - ö. 1536/37), Portekiz'in en büyük oyun yazarı. Oyunlarının yanı sıra Portekizce ve İspanyolca yazdığı lirik şiirleriyle de tanınır.

Yaşamına ilişkin kaynakların yetersizliği yüzünden kimliği bugün de tam olarak bilinmemektedir. Bazılarına göre Evora sarayında Kral II. Juan'ın dul eşi Dona Leonora'nın hizmetinde çalışmış bir kuyumcudur. Bazılarına göre ise, ileride tahta çıkacak olan Manuel'in retorik öğretmeni'dir.

Vicente bilinen ilk yapıtını 7 Haziran 1502'de, geleceğin kralı III. Juan'ın doğumu üzerine yazdı. *Monólogo del Vaquero* (Çobanın Monologu) adını taşıyan bu kısa oyun, Kraliçe Maria'nın dairedesinde Kastilya lehçesinde oynandı. Vicente aynı yıl Noel'de sahnelenmek üzere daha uzun, ama aynı yalınlıktaki oyunu *Auto Pastoral Castelhano*'yu (Kastilya Pastoral Oyunu) yazdı.

Vicente sonraki 34 yıl boyunca sarayın başsalır konumunu korudu. Önemli günlerde ve Noel, Paskalya, Kutsal Perşembe kutlamalarında oyunlar sahnelledi. 1513'te bir Portekiz filozofunun Azamor'a sefere çıkması üzerine daha milliyetçi konulara yöneldi. *Auto da Exhortação da Guerra* (1513; Savaş Teşvik Oyunu) ve *Auto da Fama* (1515; Şan Şöhret Oyunu) adlı oyunlarında Portekizli asker Albuquerque'nin Doğu'da kazandığı zaferden esinlenmişti. 1514'te de sevimli oyunu *Comédia do Viúvo*'yu (Dul Adam Komedi) yazdı.

Kral Manuel'in ölümünden sonra (1521) sık sık yoksulluktan yakındysa da, yeni kral III. Juan'ın dostluğunu kazandı ve onun

döneminde kendisine çeşitli gelirler bağlandı. 1521'de Manuel'in kızı Beatriz'in Savoia dükü ile evlenmek üzere gemiyle ülkeden ayrılması şerefine *Cortes de Júpiter*'i (Jüpiter'in Sarayları) yazdı. *Vicente Frágua de Amor* (1524; Aşk Ocağı) adlı oyunu da gene saray için, bu kez III. Juan'ın kız kardeşinin Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl ile nişanlanması üzerine yazdı. *Auto Pastoral Português* (1523; Portekiz Pastoral Oyunu), fars türündeki *Juiz da Beira* (1525; Beira Yargıcı), *Tragi-comédia Pastoral da Serra da Estrela* (1527; Serra da Estrela'nın Pastoral Trajikomedisi) ve yergili *Clérigo da Beira* (1529-30; Beira Papazı) adlı oyunlarında yeniden yakından tanıdığı bir yaşama, günlük Beira bölgesinin köylü ve çobanlarının yaşamına yöneldi.

1526'da *Templo de Apolo*'yu (Apollon Tapınağı) yayımladı. Bunu, kaynağını Kitabı Mukaddes'ten alan *Breve sumário da história de Deus* (Tanrı'nın Öyküsünün Kısa Bir Özeti), *Nao de amores* (Aşk Gemisi), *Divisa da Cidade de Coimbra* (Coimbra Kenti Arması) ve *Farsa dos Almocreves* (Katırcı Farsı) izledi. Bu oyunlardan son üçü 1527'de *Serra da Estrela* ile birlikte Lizbon ve Coimbra'da sarayda sahnelendi. *Auto da Festa*'nin ise (1525; Şenlik Oyunu) Evora'da bir evde özel olarak oynadığı sanılmaktadır.

Bu arada Vicente 60'ını aşmasına karşın hâlâ eski enerjisini koruyordu. Son oyunlarından *Romagem de Agravados* (1533) ve *Floresta de Enganos* (1536; Yalan Ormanı) gevşek yapıları yüzünden ilk yapıtlarını andırırsa da, *Triunfo do Inverno*'nun (1529; Yazın Zaferi) lirizmi ve uzun oyunu *Amadis de Gaula*'daki (1532) anlatım yoğunluğu, Vicente'nin yaşamının son yıllarında da yaratıcı gücünden hiçbir şey yitmediğini gösterir. Kısmen dinsel bir alegori niteliğindeki *Auto da Mofina Mendes* de (1534) eski yumuşak ve etkileyici üslubunu sürdürdüğünü kanıtlar. 1532'de sarayda sahnelenen *Auto da Lusitânia*, büyük olasılıkla Vicente'nin 1525'te üzerinde çalıştığını söylediği *Caça de Segredos*'tur (Sir Peşinde) ve sağlığında Lizbon'da sahnelenen son oyunudur. Vicente, *Auto da Cananéia* (Kenan Oyunu) adlı dinsel oyununu ise 1534'te Büyük Perhiz'de başrahibenin isteği üzerine Lizbon yakınlarındaki Odivelas Manastırı'nda sahnelledi. Geri kalan oyunları Evora'daki sarayda kralın huzurunda oynandı. Vicente büyük olasılıkla en son oyununu yazdığı yıl (1536) Evora'da öldü.

Vicente'nin 44 oyunu, o dönemi bütün görkem ve sefaleti içinde büyük bir ustalıklarla yansıtır. Bunlardan 11'i İspanyolca, 14'ü Portekizcedir. Öbürleri ise birkaç dilde birden yazılmıştır; Fransızca ve İtalyancanın yanı sıra kilise, tıp ya da hukuk Latincesiyle, ayrıca köylü, Çingene ve denizci ağzıyla yazılmış bölümler içerirler.

Vicente'nin oyunları, Calderon'un *auto*'larının (ahlak ve gizem oyunu) habercisi olan dinsel oyunlar, saray oyunları, pastoral oyunlar, popüler farslar ve romantik komediler olmak üzere çeşitli türlere ayrılabilir. Güçlü bir ahlak ve yurtseverliğe dayalı bu yapıtlarda özgün bir komedi anlayışı, eşsiz bir lirizm ve sağlam bir yergi görülür. Vicente oyunlarını çok görkemli ve ayrıntılı dekorlar içinde sahnelemesiyle de sonraki İspanyol tiyatrosunun habercisi olmuştur.

Vicente López, Arjantin'in Buenos Aires ilinde, Buenos Aires metropoliten alanının alt yönetim birimi (*partido*). Buenos Aires kentinin hemen kuzeyine düşer. Río de la Plata kıyısında 39 km²'lik bir alanı kaplar. Yörenin yerleşime açılması 1580'de Buenos Aires'in ikinci ve son kez kurulmasıyla

başladı. Önce Costa de Monte Grande, 1730'da da Pago de Monte Grande adı verilen yöre, 1784'te San Isidro yönetim birimi olarak düzenlendi. 1905'te bu yönetim biriminden ayrılan topraklarda ülkenin ulusal marşını yazarı ve ünlü tarihçi Vicente López'in adıyla yeni bir yönetim birimi oluşturuldu.

Yönetim biriminin merkezi (*cabecera*) Olivos, öbür yerleşim merkezleri Vicente López, Florida ve Munro'dur. Olivos, Vicente López ve Florida bazı hafif sanayi kuruluşlarının da yer aldığı konut alanlarıdır. Munro'da ise dokuma, kimyasal madde, kereste, metal eşya ve gıda maddeleri üreten birçok fabrika bulunur.

Başkentin büyümesi sonucunda, yönetim birimi günümüzde Buenos Aires metropoliten alanının kuzeybatı banliyö alanı içinde kalmıştır. İçinden geçen üç demiryolu hattının yanı sıra ulusal karayolu ağıyla Buenos Aires kenti ve Arjantin'in öteki bölgelerine bağlanır. Nüfus (1980) 291.072.

Vicenza, Latince VICETIA, İtalya'nın kuzey kesimindeki Veneto yönetim bölgesinde, Vicenza ilinin merkezi kent ve piskoposluk merkezi. Padova'nın kuzeybatısındadır. Lessini ve Berici dağları arasında uzanan ve Lombardiya ile Veneto'yu birbirine bağlayan vadinin doğu ucunda yer alır. Bacchiglione ve Retrone ırmakları kentin içinden geçer. Ligurlar ya da Venetler tarafından

Vicenza'da Andrea Palladio'nun tasarladığı Loggia del Capitano, İtalya
SCALA—Art Resource/EB Inc

kurulan kent Roma döneminde Vicetia adını aldı. 1164'te I. Friedrich'e (Barbarossa) karşı oluşturulan Verona Birliği'ne katıldı. 1311'den, 1387'de Viscontilerin eline geçene değin Della Scala ailesinin yönetimi altında kaldı; 1404'te Venedik'in egemenliğine girdi. II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gördü ve savaştan sonra onarıldı.

Eskiden 13. yüzyıldan kalma surlarla çevrili olan Vicenza ünlü mimar Andrea Palladio (1508-80) ve öğrencisi Vincenzo Scamozzi'nin (1522-1616) doğum yeridir. Kentte tasarımını Palladio'nun yaptığı bir dizi yapı vardır. Bunların başlıcaları Bazilika (1548-1617) ve Loggia del Capitano (1571) ile her ikisini de Scamozzi'nin tamamladığı Olimpico Tiyatrosu (1580-84) ve La Rotonda, dır (1553-89). Palladio'nun inşa ettiği bir başka yapı olan Chiericati Sarayı'nda (1551-57) bulunan müzede aralarında Vi-

cenza okulunun en ünlü temsilcisi olan Bartolomeo Montagna'nın da (1450-1523) bulunduğu Kuzey İtalyalı ressamların yapıtları sergilenir. Kentteki kiliselerin en ünlüleri 1444'ten sonra yeniden inşa edilen gotik katedral (13. yy), daha sonra onarım gören Sta. Corona (1260), S. Lorenzo (13. yy) ve 10-12. yüzyıllar arasında onarılan SS. Felice ve Fortunato'dur. 1687-1702 arasında yeniden inşa edilen Monte Berico Bazilikası ve Valmarana Villası (1669) kentin dışındadır.

Vicenza'da çeşitli makineler, gıda maddeleri, kimyasal maddeler ve dokuma üretilir, kerestecilik yapılır. Nüfus (1991 tah.) belediye, 109.333.

Vich, İspanya'nın kuzeydoğusunda, Katalonya özerk bölgesine (*comunidad autónoma*) bağlı Barselona ilinde kent. Vich Ovasında, Ter Irmağının kollarından Meder'in kıyısında yer alır. Eski İber kabilelerinden Ausetanoların oturduğu bir yerleşme olduğundan, önceleri Ausa adıyla anılıyordu. 2. yüzyılda Roma yönetimine girdi ve 5. yüzyılda Vicus Ausonensis (Ausona) adını aldı. Arap istilacılarca 826'da yıkıldıktan sonra, 885'te Vich adıyla yeniden inşa edildi. Ortaçağda güçlü bir özerk kent durumuna geldi.

Kentte restore edilmiş bir Roma tapınağı ve yeni-klasik üslupta bir katedral (1040) vardır. 1780-1803 arasında yeniden inşa edilen katedral, José María Sert y Badía'nın yaptığı duvar resimleriyle ünlüdür; bunların ilk örnekleri İspanya İç Savaşı'nda binanın yağmalanması sırasında tahrip olmuştur. Episkopal Müzesi'nde ilk Katalan ressamlarının ve Romalı heykeltıraşların yapıtları yer alır. Nüfus (1981) 30.057.

Vichy, Fransa'nın orta kesiminde, Auvergne planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Allier ilinde (*département*) kent. Allier Irmağının doğu yakasında yer alır. Bir kaplıca merkezi olan Vichy, geniş alana yayılmış kaplıca tesislerini çevreleyen parklarla ırmaktan ayrılır.

Romalıların Vicus Calidus adıyla andığı kent, 17. yüzyılda alkalik su kaynaklarıyla ün kazandı. Fransız-Alman Ateşkes Antlaşması'ndan (1940) sonra Mareşal Pétain işbirlikçi hükümetini burada kurdu. Kentte modern spor tesisleri ve kaplıca tesisleri vardır. Nüfus (1990) 27.714.

Vichy Fransası, resmî adı FRANSA DEVLETİ. Fransızca ÉTAT FRANÇAIS. Fransa'nın, II. Dünya Savaşı sırasında işgalci Nazi Almanya'sıyla işbirliği yapan Mareşal Philippe Pétain yönetimi altında geçirdiği dönem (Temmuz 1940 - Eylül 1944).

Fransa ile Almanya arasında 22 Haziran 1940'ta imzalanan ateşkes antlaşmasıyla Fransa iki bölgeye ayrıldı. Antlaşmaya göre bölgelerden biri Alman işgali altında, öbürü ise kâğıt üzerinde de olsa Fransızların tam egemenliği altında kalıyordu. İşgal dışı bırakılan bölge ülkenin beşte ikilik bölümünü kapsıyordu. Güneydoğuya düşen bu topraklar Cenevre yakınlarında, Tours'un 21 km doğusunda İsviçre sınırından başlayarak Biscay Körfezinde 51 km içeride, güneybatıdaki İspanya sınırına kadar uzanıyordu.

Ateşkes imzalandığı sırada hükümet üyesi olmayan Pierre Laval imzadan sonraki gün hükümete katılarak Vichy rejiminin baş mimarı durumuna geldi. Laval, ateşkesi onaylamak üzere 10 Temmuz 1940'ta Vichy'de toplanan Ulusal Meclise, Laval'ın çabalarıyla Pétain'e yeni bir anayasa çıkarma yetkisi verdi. Böylece Pétain 569 lehte,

80 aleyhte ve 18 çekimser oyla "Fransa Devleti"nin bütün yasama ve yürütme yetkilerini elinde topladı. Daha sonra kurulan çeşitli Vichy hükümetleri yeni bir anayasa çıkarmaksızın dört yıl boyunca başta kaldı. Bu hükümetlerin izledikleri politikalar savaşın seyrine göre zaman zaman değişikliklere uğradı. Almanlarla sıkı işbirliğinin gerçekleştirilemeyeceği ortaya çıkınca Laval bir komployla Aralık 1940'ta iktidardan düşürüldü. Yerine kısa sürelerle başbakan olarak önce Pierre Étienne Flandin, ardından Amiral Jean Darlan getirildi. Charles Maurras'ın Vichy'de yayımladığı gelenekçi *L'Action Française* gazetesinin desteğini alan Pétain ve Darlan, Almanya'yla ilişkilerde "bekle gör" politikasına yöneldiler. Bu dönemde Vichy rejimi yüzeysel de olsa korporatist bir temelde düzenlendi. Cumhuriyetçilerin "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" sloganının yerini "İş, Aile ve Vatan" aldı. Yeni bir iş yasası çıkarıldı ve her yerde Pétainci bir "ulusal devrim"den söz edilmeye başladı.

Nisan 1942'de Laval yeniden iktidara geldi ve Almanları kendisinin daha etkin bir işbirlikçi olabileceğine inandırmak için çaba gösterdi. O sırada SSCB ve ABD'yi de karşısına almış olan Almanya, Batı'da daha çok güvenlik gereksinimi içindeydi. Ama altı ay geçmeden Vichy Fransası'nın konumu temelden değişti. ABD ve İngiliz kuvvetleri Kuzey Afrika'ya çıktı; Fransız donanmasına bağlı filolar Toulon'da kendi mürettebatları tarafından batırıldı. Bunun üzerine Almanya 11 Kasım 1942'de Fransa'nın tümünü işgal ederek Vichy'deki "müta-reke ordusu"nu dağıttı. Giderek Alman politikasının basit bir kuklası durumuna düşen Vichy hükümeti, Ocak 1944'te nasysyal sosyalist Marcel Déat gibi aşırı işbirlikçileri de bünyesine aldı. Bu arada Darlan Aralık 1942'de Cezayir'de öldürüldü.

Aynı dönemde gençlerin Alman zorunlu çalışma kamplarından kurtulmak için dağlara ve kırlara çıkmasıyla direniş hareketlerinin gücü hızla artmaya başladı. *Maquis*'lerde (maki) köylülerden aldıkları yardımlar ve İngiltere'nin havadan attığı erzakla kaçak olarak yaşamlarını sürdüren direnişçiler, İngiliz-Amerikan çıkarmasına hazırlık olmak üzere Alman haberleşme ve ulaşımını baltalıyorlardı. Çıkarma öncesindeki altı ay, *maquis* direnişçileriyle Alman Gestapo kuvvetlerinin desteklediği Vichy milisleri arasında bir iç savaşa sahne oldu. Müttefiklerin Normandiya Çıkarması'ndan sonra Fransa'ya geçen Charles de Gaulle başkanlığındaki geçici hükümet, bütününü çökmüş faşist rejimin yerini aldı. Eylül 1944'te Paris'in bağımsızlığına kavuşmasından sonra yeni hükümet Pétain'in Fransa Devleti'nin bütün yasalarıyla birlikte ortadan kaldırıldığını ilan etti.

Laval önce Almanya'ya, ardından Avusturya'ya kaçtı, ama yakalanarak Fransa'ya getirildi ve 1945'te yargılanarak idam edildi. Almanya'ya kaçırılmış olan Pétain ise yargılanmak üzere kendi isteğiyle Fransa'ya döndü. Mahkeme sonunda idama mahkûm edildiyse de ölüm cezası de Gaulle tarafından ömür boyu hücre hapsine çevrildi ve 1951'de hapiste öldü.

Vickers sertlik deneyi, Vickers sertlikölçeriyle metallerin yüzey sertliklerini belirlemek amacıyla yapılan deney. Ayrıca bak. sertlikölçer.

vicnana (Sanskrit dilinde "ayrıştırıcı ya da belirleyici bilgi"), Budacılıkta *pratiya-samutpada*(*) olarak adlandırılan bağımlı ortaya çıkış yasası ya da nedensellik zincirinde ad ve biçim ilkesine yedi aşan farklılaştırıcı kavrayış ya da bilgi kavramı. Hinduizmde

ise gerçekliğin (yüce varlığın) bütünsel bir deneyimle kavranmasını dile getiren ve ruhu yeniden doğuş döngüsünden kurtaran *cnana*'dan (bilgi) farklı olarak, bir nesnenin öbüründen ayırt edilmesini sağlayan pratik bilgidir. Sözcük anlamı bilgisizlik olan *acna-na* Hinduizmde bu dünyanın ötesindeki gerçekliği gizleyen, dolayısıyla da ruhun kurtuluşunu engelleyen yanlış bilgidir. Gene bilgisizlik anlamına gelen *avidya* (Pali dilinde *avicca*) da Budacılıkta *vicnana*'yı yapılandıran gerçekliğe ilişkin yanlış düşünce oluşumlarının kaynağı, *pratiya-samutpada*'nın ilk halkasıdır.

vicnapti-karman (Sanskrit dilinde "görünür eylem"), Budacı felsefede, eylem sahibinin dışında görünürlüğü bulunan ve başkalarının farkına varabilen eylem türü. Budacılıkta genellikle üç tür eylem olduğu ve bunların beden, ağız ve zihinden kaynaklandığı kabul edilir. Bedensel ve sözel eylemler *vicnapti-karman* olarak sınıflandırılırken, zihinsel olanlar (yani irade ya da düşünce) görünmez eylemleri (*avicnapti-karman*) oluşturur. Zihinsel eylem tamamlandığında, ahlaki niteliklerine göre eylem sahibi üzerinde bazı etkiler yaratır.

Vico, Giambattista (d. 23 Haziran 1668, Napoli - ö. 23 Ocak 1744, Napoli), İtalyan tarih ve hukuk felsefecisi. Günümüzde kültürel antropoloji ya da etnolojinin öncülerinden kabul edilir. Kısaca *Scienza nuova* (Yeni Bilim) olarak bilinen *Principi di una scienza nuova intorno alla comune nature delle nazioni* (1725; Ulusların Ortak Doğaları Çevresinde Yeni Bir Bilimin İlkeleri) adlı başyapıtında tarih ile başka toplum

Vico, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması; Angelica Kütüphanesi, Roma Biblioteca Angelica, Roma

bilimlerini buluşturarak, bu alanlar arasında karşılıklı geçişlerle tek bir insanlık biliminin oluşturulabilmesine çalışmıştır.

Gençliği ve meslek yaşamı. Çok yoksul bir kitapçının oğluydu. Yedi yaşındayken merdivenden düşerek başından ağır yaralandı. Beklenenin tersine iyileştiyse de kaza kişiliğini etkiledi ve haşın, melankolik bir insan oldu. Kısa sürelerle çeşitli okullara gitti; bir Cizvit okulunda okudu, ama büyük ölçüde kendi kendini yetiştirdi. Çok okuyan ve okuduklarına her zaman kişisel yorum getiren biri olmakla birlikte benzersiz dehasının birinci kaynağını kişisel deneyimleri oluşturdu.

Kendisine ilk usta ve yol gösterici olarak idealist Yunan filozofu Platon'u aldı. Daha sonra eleştirel bir tutumun ağır basmasıyla Romalı tarihçi Tacitus'a ve insanları olmaları gerektiği gibi değil, oldukları gibi betimleyen Machiavelli'ye yöneldi. Böylece, doğa ile düşünce, ruh ile ruhun "kasvetli zindan"ı olarak beden, tutsak ruhun yüce özlemleri ile duyulara kapıldığında ruhu bekleyen

düşüş gibi karışıklıklar düşüncesinin önemli öğeleri haline geldi. 17. yüzyıl sonlarında Napoli'de katıldığı bilginler çevresinde Descartes, Spinoza ve Locke'un görüşleriyle de tanışan Vico'nun düşüncesi giderek bağımsızlaştı ve kendi özgün yolunu buldu.

Aralık 1699'da, iyi niyetli ama cahil bir kadın olan çocukluk arkadaşı Teresa Destito ile evlendi. Aynı yıl Napoli Üniversitesi'nde retorik profesörlüğüne atandı. Görevlerinden biri akademik yılı Latince bir konuşmayla açma olduğundan 1699-1708 arasında bu açılış söylevlerini verdi. Bunlardan 1709'da *De Nostri Temporis Studiorum ratione* (Zamanımız Öğreniminde Yöntem Üzerine) adıyla basılan sonuncusu zengin pedagojik düşünceleri içeriyordu. Hemen ardından yayımlanan *De Antiquissima Italorum Sapientia* (İtalyanların Eski Bilgeliliği Üzerine) başlıklı büyük metafizik denemesi ise Descartes usulünü çürütmeye yönelikti.

Bu sakın dönem uzun sürmedi. Sekiz çocuğundan üçü küçük yaşta öldü; bir dördüncüsü, Ignazio da borçları yüzünden hapse düştü. Vico'nun başlangıçta çok mutlu olduğu meslek yaşamı da başarılı yönde gelişmedi; daha saygın ve yüksek ücretli hukuk kürsüsüne geçemedi. Bilimsel bir dergide çalışmalarını küçümseyen bir yazının yayımlanmasına kızan Vico, yanıt olarak "Vici Vindiciae" (Vico'nun Kanıtları) adlı kitapçığı yazdı. Basmakalip düşünürler el üstünde tutulurken en önemli yapıtını yayımlatamamaktan büyük üzüntü duydu.

"*Scienza nuova*" dönemi. *Scienza nuova* (Yeni Bilim) adını vermeyi planladığı bu büyük yapıtının özeti, ilk kez 1720-21'de, "Evrensel Hukuk" üzerine iki ciltlik bir hukuk incelemesinin "Nova Scientia Tentatur" (Yeni Bilim Başlıyor) başlıklı bölümü olarak yayımlandı. 1725'te üçte iki oranında kısaltılmış olarak ve *Scienza nuova* adıyla basılan kitap başarı sağlayamadı. Vico daha sonra *Scienza nuova*'yı yeniden düzenleyerek ikinci baskısını yaptırdı. Hukuk incelemesindeki özet ve 1729-32 arasındaki "parçalar" sayılırsa gerçekte bu dördüncü baskıydı. 1744'te ölümünden sonra yapılan belirleyici basıma ise *terza impressione* (üçüncü baskı) denmişti.

Vico'nun yaşamının son dönemindeki en büyük mutluluğu büyük oğlu Gennaro'nun üniversitedeki kürsüsünde onun yerini alması oldu. Öldüğünde, yanında bir zamanlar kalabalık olan ailesinden ancak üç kişi vardı.

Dünya görüşü, imgelem. Vico'nun insana ve evrene ilişkin özgün görüşleri, Descartes'in usçu tümdengelim yönteminin yaygınlaştığı bir dönemde yaşamın ve tarihin anlamı sorununun gündeme getiriyor, akıl ve mantığın bağrında titreyen, zaman zaman büyüyen usdışı duygu alevini vurguluyordu. Felsefesinde, insanlığın düşünceleri kadar özelemlerine, saplantı ve düşlerine, kırılan başarılarına ve yenilgilerine de yer vardı. İnsan toplumlarını büyüme ve çürüme aşamalarından geçen bir yapı içinde tanımlayan Vico, tarihsel gelişmeyi organik bir süreçle benzetti ve dönemlere ayırdı. Birinci çağda "hayvani" koşullar egemendi; daha sonra insanın doğaüstü olana duyduğu korku ile yönetildiği "tanrılar çağı" geliyordu. "Kahramanlar çağı", aile büyüklerinin iç bölünme ve dış saldırılara karşı korunmak üzere oluşturdıkları ittifakların sonucuydu. Bu aşamada toplum patriciler ve plebler (soylular ve halk) olarak ikiye bölünüyordu. Sınıf çatışmasıyla pleblerin eşit haklara kavuşması, "insan çağı"nın kapısını açıyor, ama bu aşama çürüme, dağılma ve ilkel barbarlığa geri dönüş sorunlarını da beraberinde getiriyordu. Vico insanlığın birbirini

izleyecek yıkımlardan kaçınabilmesinin, ilahi kudretin tarihin gelişine müdahale etmesine bağlı olduğuna inanıyordu.

Vico çoğu zaman ilkel kastların katılığına sürdüren toplumsal sınıf eşitsizliklerinin kökenini teknolojik ilerlemede değil, dinsel inanışın kusurlu ve yanlış biçimlerinde görüyordu. Antropolojiye ilişkin görüşlerinde, İtalyan Rönesans felsefecilerinden Giovanni Pico della Mirandola'nın etkisiyle, dinin mutlak belirleyiciliğini temel alıyordu. Tüm ulusların doğuş ya da yeniden canlanmasılarında üç ortak ilkenin söz konusu olduğu kanısındaydı: "Bütün insanların bir dini vardır; aralarında resmi evlilikleri kutlarlar; ölümleri gömülmesi, insana özgü ve evrensel bir alettir." Alçakgönüllülük ve iman, ailenin de üzerinde kurulacağı en temel ahlaki duygulardır. Bunlar sarsıldığında hayvani aşamaya dönüş hızlanır. Açıkça söylememiş de olsa Vico, eski çağların putperest dinlerini yıkan yozlaşmanın, gerçek din saydığı Hristiyanlığın bile başına gelebileceğini düşünüyordu.

Vico'nun çok önemli bir görüşü de insan doğasının karışık bir yapıya sahip ve meleklerden çok hayvanlara yakın olduğu doğrultusundaydı. İnsan çağını sona erdirecek olan barbarlığın ikinci aşaması, aşırı düşünmeden ya da teknolojinin egemenliğinden doğacaktı. Bu aşama ise tarihin yeni bir başlangıç yapmasına dönüşecekti. Barbarlığın ikinci aşamasının temel çarpıklığı, bu evreyi, birinci barbarlık evresinden de daha tehlikeli kılıyordu. İnsan korkak, inancsız ve kötü niyetlerini "dalkavukluk ve sahte sızlanmalar" ardında gizleyen bir gammaz haline geliyordu. Aileler ahtapotumsu, gerçek "ruh çöller"i halindeki kentlerde, üst üste yaşıyorlardı. Bu yozlaşmış halklar hiç duraksamadan tutsaklıkların en kötüsüne sığınabiliyorlardı. Tek değer paraydı. İnsan çağından hayvani aşamaya doğru çözülme, insanlığı uygarlığın durması ya da gerilemesinden daha kötü bir yazgıya götürüyordu. Vico'nun umudu insanları, maddeci temeli olan bir ideolojiye tapınmaya başladıkları ya da bilinçten yoksun bir bilimin hizmetkârları oldukları takdirde başlarına gelecek olan kötülöklere karşı uyarmaktı.

Etkisi. Goethe 1787'de Napoli'de ziyaret ettiği Vico'nun coşkulu bir öğrencisinden *Scienza nuova*'nın ikinci baskısının bir kopyasını aldı ve aynı yıl yayımlanan bir makalesinde Vico'dan, "İtalyan hukuk yazarlarının, şimdi zekâsına sonsuz bir hayranlık duydukları" kişi olarak söz etti. Vico'nun etkisiyle insanlığın evriminin çizgisel değil, sarmal bir yükseliş olarak görülmesi gerektiğine inandı. Ama Vico'nun yapıtı 18. yüzyıl boyunca yaygın olarak okunmadı.

19. yüzyılda ise milliyetçi ve romantik Fransız tarihçisi Jules Michelet, 1824'te yeniden keşfettiği Vico'yu "kendi Prometheus'u", düşünsel öncüsü olarak adlandırdı. Auguste Comte, insanlığın üç aşamasına ilişkin görüşlerinde Vico'dan etkilendi. Tarihin bütünsel bir süreç olarak aşamalı biçimde ve sarmal bir gelişme tarzında kavranması açısından Karl Marx da özellikle din konusunda ondan ayrılmakla birlikte Vico'dan kendisinin kabul ettiğinden de fazla esinlendi. Vico, zor üslubuna karşın yakın zamanlarda artan ölçüde Avrupa düşüncesi tarihinin en önemli kişilerinden biri olarak tanınmakta, *Scienza nuova* da bu tarihin önemli yapıtlarından sayılmaktadır.

Victor I (AZİZ) (d. Afrika - ö. 199, Roma?; yortu günü 28 Temmuz), y. 189-199 arasında papa.

Aziz Eleutherius'un ardılı olarak papalığa seçildi. Onun döneminde Katolik Kilisesi'nin resmi dili olarak Yunancanın yerini

Latince aldı. Victor'un kendisi de Latince yazdı. Bizanslı tüccar Theodotos'un önderliğinde gelişen Dinamik Monorkyanizme karşı Roma'da bir dizi sinod topladı. Hz. İsa'nın, tanrısal güçle (*dynamis*) donatıldığı vaftiz gününe değin sıradan bir insan olduğunu savunduğu için Theodotos'u aforoz etti.

Victor II, asıl adı GEBHARD OF DOLLNSTEIN-HIRSCHBERG (d. y. 1018, Schwaben - ö. 28 Temmuz 1057, Arezzo, Toscana), 1055-57 arasında papa. 1054'te Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Heinrich tarafından Papa IX. Leo'nun (Aziz) ardılı seçildi. Fransa'da hazıranda topladığı bir konsilde din adamlarının evlenmesi ve kilise görevlerinin alınıp satılması yasaklandı. Lyon'da (1055) ve Toulouse'da (1056) topladığı benzer sinodlarda kilisede yeni reformlar gerçekleştirildi. 1056'da III. Heinrich'in ölümünden sonra onun çocuk yaşta ardılı IV. Heinrich'in naibesi Agnes'in danışmanı olarak büyük nüfuz elde etti. Bu gücünü başarıyla kullanarak imparatorlukta barışın korunmasını sağladı ve soyluların saldırılarına karşı papalığı güçlendirdi.

Victor III (KUTLU), asıl adı DAUFERI. Benedikten adı DESIDERIUS (d. 1027, Benevento, Benevento Prensligi - ö. 16 Eylül 1087, Montecassino, Capua Prensligi; kutlular listesine kabulü 23 Temmuz 1887; yortu günü 16 Eylül), 1086-87 arasında papa.

1058'de Benedikten Montecassino Manastırı'nın başkeşifliğine getirildi. Bu görevdeyken yazmacılık ve bezemeciliği özendirdi, önemli bir mozaik okulu kurdu ve manastır binasında çok önemli değişiklikler yaptırdı; onun döneminde Montecassino altın çağını yaşadı. 1059'da kardinallige yükselen Victor Güney İtalya'da Normanlarla papalık arasında yürütülen barış görüşmelerine katıldı.

Papa VII. Georgius'un da desteğini alarak onun ardından kardinallerce papa seçildiyse de görevi kabul etmedi ve 1085'te başka seçim yapılmadı. 24 Mayıs 1086'da kendi isteği dışında kardinallerce papa ilan edildi. Ama papa olarak kutsanamadan, 1084'te III. Clemens'i karşı-papa seçen Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Heinrich'in yandaşlarıncı Roma'yı terk etmeye zorlanınca Montecassino'ya çekildi.

Mart 1087'de Capua'da toplanan sinod papalık yetkilerini üstlendi. Victor sonunda 9 Mayıs'ta Roma'daki San Pietro Bazilikası'nda papa olarak kutsandı. Ama imparatorluk Clemens'i desteklediğinden benzeri ancak birkaç hafta kalabildi. Bu arada Tunus'a bir ordu yollayarak Müslüman Arapları yenilgiye uğrattı ve Roma'ya vergi ödemeye zorladı. Ağustos 1087'de Benevento'da topladığı bir sinodda Clemens'i aforoz ettiyse de sinod sırasında hastalanarak Montecassino'ya döndü ve orada öldü.

Victor-Perrin, Claude, BELLUNE DÜKÜ. Lakabı CLAUDE PERRIN (d. 7 Aralık 1764, La Marche - ö. 1 Mart 1841, Paris, Fransa), Fransız Devrimi ve Napoléon Savaşları'nın önde gelen komutanlarından.

1793'te Toulon'da, 1796-97 İtalya seferinde La Vendée'de ve ardından Marengo'da (İtalya) çarpıştı. Louisiana valiliği (1802), Batavia (bugün Cakarta) ordusu komutanlığı (1803) ve Kopenhag büyükelçiliği (1805-06) görevlerinde bulundu. Prusya ordularına karşı Saalfeld, Jena ve Friedland'da gösterdiği maraflıklardan sonra, Napoléon tarafından yaresallığe yükseltildi (1807). İspanya'daki Yarımada Savaşı sırasında büyük başarılar kazandı. 1812 Rusya seferine

kolordu komutanı olarak katıldı. Şubat 1814'te bir çarpışmaya zamanında yetişemeyince şiddetli suçlamalara hedef oldu ve Napoléon tarafından sorgulandıktan sonra görevden alındı. Bunun üzerine Bourbonların hizmetine girdi. Aralık 1814'te XVIII. Louis tarafından ikinci ordu tümen komutanlığına atandı. 1815'te Ghent seferinde kralın yanında bulundu. 1821-23 arasında savaş bakanlığı yaptı. Kraliyet muhafız birliklerinde korgeneral olduğu 1830'da patlak veren devrimden sonra bütün görevlerinden ayrıldı.

Victoria, tam adı ALEXANDRINA VICTORIA (d. 24 Mayıs 1819, Kensington Sarayı, Londra - ö. 22 Ocak 1901, Osborne, Cowes yakınları, Wight Adası, İngiltere), Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı kraliçesi (1837-1901) ve Hindistan imparatoriçesi (1876-1901) unvanlarıyla İngiltere tarihinde en uzun süreyle tahtta kalan hükümdar.

Kraliçe Victoria
EB Inc

İngiltere'de bir tarihsel dönem onun adıyla anılmış, krallık kurumu bugünkü törensel niteliğini onun hükümdarlığı sırasında kazanmıştır.

Kral III. George'un torunu, Kent dükü Edward'ın tek çocuğuydu. Babasının ölümünden sonra Kensington Sarayı'nda Alman asıllı annesi ve onun danışmanı Sir John Conroy'un denetiminde, çağdaşlarından ve babasının akrabalarından uzak tutularak yetiştirildi. Ama güçlü iradesi ve mürebbiyesi Louise Lehzen'in (sonradan barones) desteğiyle ezilmemeyi başardı. 1837'de IV. William'ın ardından tahta çıktığında çevresinde yalnız hâlf etkisinde bulunduğu Lehzen'i bıraktı; sevgili dayısı Leopold'u bile İngiliz siyasetine karışmaması konusunda uyardı. Victoria gibi bir genç kızın taç giymesi halk arasında romantik bir coşku uyandırdı, ama Hannover yasaları kadınların tahta çıkmasına izin vermediğinden bu tarihten sonra Birleşik Krallık ve Hannover tahtları ayrıldı.

Kraliçe olmadan önce kendi odası bile bulunmayan Victoria, Buckingham Sarayı'nda yeni kavuştuğu özgürlüğün tadını çıkarmaya başladı. Başbakan Lord Melbourne'un etkisiyle kendine çok güvenen, toplumsal sorunları önemseyen, hatta meşruti monarşi açısından tehlikeli bir kararlar siyasal yan tutarak Whig'leri destekleyen bir hükümdar oldu. Tory'lere karşı tutumu, taç giyme töreninin (28 Haziran 1838) halk arasında yarattığı coşkunun hızla sönmesine yol açtı ve Victoria ancak Saxe-Coburg-Gotha prensi Albert'le evlendikten sonra Melbourne'dan ve Whig'lerden uzaklaştı.

Victoria 10 Ekim 1839'da Windsor'a İngiliz sarayını ziyaret eden kuzeni Albert'e 15 Ekim'de evlilik önerisinde bulundu ve 10 Şubat 1840'ta onunla evlendi. Ömrünün sonuna değin büyük bir tutkuyla bağlı kaldığı Albert'ten dokuz çocuğu oldu. Başlangıçta kocasının ülke yönetimine katılması konusunda ısrar ettiyse de zamanla her konuda ona bağımlı duruma geldi. Albert'in siyasal rolünün önemi gittikçe arttı ve Victoria ülkenin tek hükümdarı olmaktan çıktı.

1842'de Lehzen'in Almanya'ya dönmesinde ve 1845'te Osborne'daki (Wight Adası), 1855'te de Balmoral'daki (İskoçya) kraliyet konutlarının yaptırılmasında da Albert'in etkisi belirleyici oldu. Eskiden balolardan büyük zevk alan Victoria Londra'yı sevmeye, özellikle İskoçya'daki evlerinde mutlu aile yaşamı sürmeye başladı. Halkın beğenilerini paylaştı (örn. Dickens'in romanlarını okuyan) ve yoksul İskoçlar arasında yaşamaktan çok hoşlanan Victoria toplumsal sorunlara hiç ilgi duymadı. Örneğin 1846'da Tahıl Yasaları'nın kaldırılmasını desteklemekle birlikte daha çok Osborne'la ve dış politikaya ilgilendi; Chartist hareketin bastırılmasını, devrimlerin her zaman ülkeye felaket getirdiğini savundu; ülkesindeki işçilerin mutlu ve kendisine sadık olduğuna inandı. Victoria ve Albert için hükümdarlık dönemlerinin en önemli olayını 1851'de Kristal Saray'da açılan ve ülkenin bütün zenginliğiyle teknolojik başarılarını ortaya koyan I. Londra Dünya Sergisi oluşturdu.

Victoria meşruti monarşilerde hükümdarın partilerüstü konumunun önemini, düzenli ve çok çalışmayı, iç politikada hükümetin oluşturulmasına müdahaleyi, dış politikada hükümdar akrabalarına dayanan özel bir haberalma sistemi oluşturmayı Albert'ten öğrendi. Kırım Savaşı (1853-56) sırasında yaralıları hastanelerde ziyaret etti; Florence Nightingale'e yardımcı oldu; Victoria Haçı olarak bilinen kahramanlık madalyasının verilmesi uygulamasını başlattı. Albert'in ölümünden (1861) sonra ise büyük bir yasa büründü. Törensel görevlerini yerine getirmeyi inatla reddetti, ama siyasette etkili bir rol oynamakta ve sevgili kocasının kendisinden bekleyeceği gibi davranmakta ısrar etti. Bununla birlikte Gladstone ile Disraeli arasındaki ünlü siyasal çekişmede sağlığında Albert'in hiç onaylamadığı Disraeli'yi destekledi.

Victoria'nın Disraeli'yi desteklemesinde yalnızca onun kendisine karşı insanca, acısını paylaştıran bir yaklaşım içinde olması değil, Doğu'ya ve imparatorluk düşüncesine yakınlık duyması da rol oynadı. Disraeli'nin toplumsal reform programına ilgisiz kalmakla birlikte iddialı dış politikasını yürekten onayladı; Süveyş Kanalı hisselerinin yarıya yakın bölümünün ele geçirilmesini ve unvanına "Hindistan İmparatoriçesi"nin eklenmesini sevinçle karşıladı. "Doğu Sorunu"nda Gladstone'a karşı Avrupa'nın "Hasta Adam"ı Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı; hatta 1877-78 Osmanlı-Rus

Savaşı'nda Rusya'ya karşı savaşa katılmak istedi.

1884'te III. Parlamento Reform Yasası'nın kabul edilmesinde Lordlar Kamarası ile Avam Kamarası'nın arasında bulan Victoria yeni sistemle sayıları bir kat kadar artan seçmenlerin parti örgütlenmesi üzerindeki etkilerine hiçbir zaman uyum sağlayamadı. Tahtın artık hükümeti oluşturma işlevini yitirmesine karşın daha sınırlı bir rol üstlenmek istemedi. Ama 1886'da Gladstone'a karşı bir koalisyon oluşturma girişiminde başarısızlığa uğradı. Hiçbir zaman demokratik bir krallığın hükümdarı olmayacağını söylemesine karşın, böyle bir krallığın yaratılmasında bir bakıma en etkili kişi oldu. Victoria geç de olsa halkının sevgisini kazanmış, öldüğünde ulusun anasını kaybettığı söylenmişti. Hızlı değişimlerin, savaşların, Sanayi Devrimi'nin yaşandığı bir çağda hükümdarlık döneminin uzunluğu simgesel değeri artırmış, efsaneleşen Victoria dönemi sırasında taht siyasal gücünü yitirirken siyasal bir kurum olarak saygınlığa ve süreklilik güvencesine kavuşmuştu. Siyasal iktidardan vazgeçmemeye kararlı olan ve törensel görevlerine ancak Güney Afrika Savaşı (1899-1902) dolayısıyla dönen Victoria son yıllarında tam anlamıyla çağdışı bir hükümdar olmuştu. Hiçbir yeniliği boş karşılamamış, kadınlara oy hakkı verilmesine karşı çıkmış, işçi sınıfının varlığını kavrayamamış, Albert'in ölümünden sonra düşünsel ve sanatsal gelişmelerin de tümüyle dışında kalmıştı.

Victoria, ABD'de, Texas eyaletinin güneyinde Victoria ilinin (county) merkezi (1836) kent. Guadalupe Irmağının kıyısında, Corpus Christi'nin 137 km kuzeydoğusunda yer alır. 1824'te Martín de León önderliğindeki İspanyollar tarafından kurulan kasabaya hem Meksika'nın ilk başkanı Guadalupe Victoria'nın, hem de Guadalupe Meryem'in (Nuestra Señora de Guadalupe de Jesus Victoria) onuruna Victoria adı verildi. Texas Ayaklanması'nda etkin rol oynayan kasaba, 1839'da Texas Cumhuriyeti'ne bağlı bir kent olarak tüzel kimlik kazandı. Zamanla bir büyükbaş hayvancılık merkezi durumuna geldi ve kuzeye giden sürü sahiplerinin buluşma yeri oldu.

Victoria 1940'lardan beri Texas Körfezi kıyısının petrokimya ürünleri, petrol ve doğal gaz üretim merkezlerindendir. Körfez kıyı suyunun bağlanan 56 km'lik Victoria Mavna Kanalı'nın tamamlanması (1963) sanayinin gelişmesini hızlandırmıştır. Kentteki eğitim ve kültür kuruluşları arasında Victoria College (1925), Houston Üniversitesi Victoria kampüsü (1973) ve McNamara-O'Connor Tarih ve Güzel Sanatlar Müzesi sayılabilir. Nüfus (1990) kent, 55.076; metropoliten alan, 74.361.

Victoria, Avustralya'nın güneydoğusunda eyalet. Kıtanın dağlık kıyı bölgelerinden birini kapsar. Yüzölçümü 227.600 km² olan eyalet batıda Güney Avustralya'yla çevrilidir. Kuzeyindeki Yeni Güney Galler'le olan 1.890 km'lik sınırının 1.714 km'lik bölümünü Murray Irmağı çizer. Eyaletin Tasman Denizi ve Hint Okyanusuna bakan 1.681 km'lik güney kıyısı, Port Phillip Körfezi'ni de kapsar. Eyalet merkezi Melbourne, Bass Boğazı'na açılan körfezin başında yer alır.

Victoria yüzey şekilleri bakımından büyük çeşitlilik gösterir. Ülkenin doğu kesimindeki Dividing Sıra dağlarının güney uzantısını oluşturan merkezdeki yüksek bölge, kuzey, batı ve güneyden ovalarla çevrilidir. Güneydeki ovalar Otway Dağları, Güney Gippsland Yaylaları ve Port Phillip Koyu tarafından küçük bölümlere ayrılır. Eyaletin en

geniş ormanları merkezdeki yüksek bölgede bulunur. Korunaklı vadilerde bir miktar karma tarım yapılır. Murray Irmağının bittiği yerdeki verimli arazi şeridinde buğday ekilir, merinos ve kuzu sürüleri beslenir. Port Phillip koyuyla ikiye bölünen güneydeki ovalar, otlak olarak kullanılır.

Victoria, üretim ve nüfus bakımından Avustralya eyaletleri arasında Yeni Güney Galler'in ardından gelmekle birlikte Bass Boğazındaki doğal gaz ve petrol yataklarının işlenmeye başladığı ve yeni bir entegre çelik tesisinin üretime geçtiği 1965'ten sonra ülkenin ekonomik olarak en hızlı büyüyen eyaleti olmuştur. Gelişkin bir tarım, imalat ve hizmet sektörüne sahip olan eyalette iş-gücünün büyük bölümü imalat sektöründe, geri kalanı da ticaret, tarım, inşaat ve ulaşım sektörlerinde çalışır. Fabrikaların çoğu, eyaletin en büyük limanı ve demir, hava ve kara yolu ağının merkezi olan Melbourne'de toplanmıştır.

1851'de siyasal olarak Yeni Güney Galler'den ayrılan Victoria'da 1855'te Yasama Meclisi ve Yasama Konseyi'nden oluşan iki meclisli bir yasama organı ve yasamaya karşı sorumlu bir hükümet oluşturuldu. Yasama Meclisi'nde en fazla sandalyeye sahip olan partinin önderi hükümeti kurmakla görevlendirilir ve bakanlar listesini İngiltere hükümdarını temsil eden genel valinin onayına sunar. Listedeki bakanlar anayasanın kefil olarak görülen ve partiler üstü bir konuma sahip olan genel valiyi önerilerde bulunmakla görevli Yürütme Konseyi'ni oluşturur.

Yasama Meclisi üyeleri dört yıllık, Yasama Konseyi üyeleri ise sekiz yıllık bir dönem için göreve seçilir. 1990'larda eyalette Liberal Parti, Ulusal Parti ve Avustralya İşçi Partisi olmak üzere üç büyük siyasal parti vardı.

Eğitim 15 yaşına değin zorunlu ve parasızdır. Eyalette birkaç üniversite vardır. Melbourne yakınlarında kurulan Victoria Sanat Merkezi sanat galerileri, açık tiyatro alanları, kongre merkezi, konser salonu, sergi merkezi ve resmi resepsiyonların yapıldığı toplantı salonuyla eyaletin başlıca kültür ve sanat merkezidir. Başka merkezlerde de sanat galerileri vardır. Melbourne başarılı yurtdışı turneleriyle tanınan bir orkestraya sahiptir. Nüfus (1992 tah.) 4.452.200.

Victoria, Çince XIANGANG. İngiliz kraliyet kolonisi Hong Kong'un başkenti. Hong Kong Adasının kuzey kıyısında yer alır. Bir boğazla ayrıldığı anakaradaki Kowloon ile arasında feribot işler. Boğazın altından geçen bir kara ve demir yolu tüneli Victoria'yı Kowloon'a bağlar. Hong Kong'un önde gelen ticaret ve kültür merkezi olan kentte çok sayıda uluslararası banka ve şirketin merkezi bulunur. Nüfus (1981) 590.771.

Victoria, Kanada'da, İngiliz Kolumbiyası'nın merkezi kent. Vancouver Adasının güneydoğu ucunda yer alır ve Juan de Fuca Boğazına bakar. Eyaletteki en eski yerleşmelerden biri olan kent Hudson Körfezi Kumpanyası tarafından Camosun Kalesi adıyla bir kürk ticaret merkezi olarak kuruldu. Sonradan İngiltere kraliçesinin onuruna Victoria Kalesi adını aldı.

1848'de Vancouver Adası Kolonisi'nin 1868'de de İngiliz Kolumbiyası Kolonisi'nin yönetim merkezi olan Victoria, İngiliz kentlerine özgü görünümünü bugün de korumaktadır. Günümüzde eyaletin başlıca ticaret, dağıtım ve turizm merkezlerinden biridir. Aynı zamanda ülkenin Büyük Okyanus kıyısındaki en önemli limanlarından biri olan kentte bir deniz üssü ile tersane vardır.

Sanayisi orman ürünlerinin işlenmesine dayanır; öteki önemli sanayi dalları gemi yapımı ve gıda işlemedir. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumu 1902'de Victoria College adıyla kurulan ve 1963'te bugünkü adını alan Victoria Üniversitesi'dir. Esquimalt, Oak Bay ve Saanich yerleşimleri Victoria metropoliten alanı içinde kalır. Nüfus (1991) kent, 71.228; (1986 tah.) metropoliten alan, 238.000.

Victoria, Seyşeller'in başkenti. Seyşeller'i oluşturan adaların en büyüğü olan Mahé'nin kuzeydoğu kıyısında yer alır. Ülkedeki tek kent ve limandır. Mahé Adası halkının

Victoria, limandan bir görünüm, Mahé Adası, Seyşeller
Gerald Cubitt

dörtte üçü burada yaşar. Kentin limanı büyük gemilerin demirlemesine elverişlidir. Victoria'da ayrıca küçük gemilere hizmet veren bir iç liman vardır.

Bazı adaların geçici olarak Seyşeller egemenliğinden çıkartılmasına karşılık olarak İngilizlerce sağlanan fonlarla 1971'de Victoria'da bir uluslararası havalimanı yapılmıştır. Ülkenin iş ve kültür merkezi olan kentte bir hastane ve bir öğretmen okulu vardır. Nüfus (1980 tah.) 23.880.

Victoria, Guadalupe, asıl adı JUAN MANUEL FELIX FERNÁNDEZ (d. 1786, Tamazuela - ö. 1843, Perote, Meksika), Meksika Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olarak görev yapan (1824-28) asker ve siyasal önder.

Yükseköğrenimini yarıda bırakarak Meksika'nın bağımsızlığı için sürdürülen mücadeleye katıldı. 1812'de José María Morelos komutasındaki birliklerde çarpıştı. Meksika'nın bağımsızlığını kazanacağına duyduğu inancı belirtmek için "zafer" anlamına gelen Victoria adını aldı. Morelos'un ölümünden sonra, Veracruz ve Puebla dolayındaki dağlarda İspanyollarla karşı gerilla savaşını sürdürdü. 1821'de Agustín de Iturbide iktidara geldiğinde onu destekledi. Ama, Iturbide 1822'de kendini imparator ilan edip bütün muhaliflerini tutuklatarak meclisi dağıttı ona karşı muhalefete geçti. Ertesi yıl Antonia López de Santa Anna'nın Iturbide'ye karşı başlattığı ayaklanmaya katıldı.

Bu ayaklanmanın sonunda Iturbide iktardan uzaklaştırıldı ve Aralık 1823'te cumhuriyet ilan edildi. Meksika'nın ilk cumhurbaşkanı olarak göreve başlayan Victoria, cesur bir asker olmakla birlikte başkanlık için gereken becerilerden yoksundu. Deneysiz bir devlet adamı olması nedeniyle siyasal çekişmelerin üstesinden gelemeyi ve iç politika alanındaki köleliğin kaldırılması dışında önemli ilerleme sağlayamadı. Dış politikada ise daha başarılı oldu ve bütün büyük devletlerle ilişki kurmayı başardı.

Başkanlığı sırasında karşı karşıya kaldığı en önemli sorun 1827'de yardımcısı Nicolás Bravo'nun başlattığı ayaklanma oldu. Ayaklanma Meksika bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden General Santa Anna ve General Vicente Guerrero tarafından kolayca bastırıldı.

Victoria, Tomás Luis de (d. y. 1548, Avila yakınları - ö. 27 Ağustos 1611, Madrid, İspanya), Palestrina ve Orlando di Lasso ile birlikte 16. yüzyılın en büyük bestecileri arasında sayılan İspanyol müzikçi.

İspanya kralı II. Felipe onu din adamı olarak yetiştirmesi için 1565'te Roma'daki Alman Yüksekokulu'na gönderdi. Victoria'nın orada Palestrina ile çalıştığı, daha sonra da Roma İlahiyat Okulu'nda ondan boşalan müzik yöneticiliğine getirildiği sanılır. 1578'den 1580'e değin S. Girolamo della Carità'da özel görevli rahip olarak Filippo Neri'nin(*) yardımcılığını yaptı. 1576'da ölen Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Maximilian'ın dul karısı İmparatoriçe Maria'nın özel rahibi oldu. 1594'te Madrid'e yerleşti.

Victoria, dönemin en güzel yapıtları arasında olan 21 misa ile 44 motet bestelemiştir. Ayrıca mezmur besteleri, ilahiler, birkaç Magnificat (Meryem Ana'nın Şükran İlahisi), 4 cenaze ayini ve Kutsal Hafta törenleri için (2 pasyon, *Improperia*, *Yeremya'nın Mersiyeleri* gibi) parçalar yazmıştır. Son yapıtı, İmparatoriçe Maria'nın anısına adanmış *Requiem*'dir (1605).

Victoria bestelerinde Palestrina'nın kontrpuan tekniğiyle, yurduna özgü ve kişisel bir dramatik duyarlılığı kaynaştırmıştır. Gerçek kendisinin, gerekse başka bestecilerin müziğini her kez daha çok işleyerek tekrar tekrar kullanmış (*bak.* parodi), kanonlu süslemelerde ustalığını göstermiştir. *Cantus firmus* olarak düz şarkıdan pek az yararlanmıştır. Yapıtlarındaki motifler 16. yüzyıl için modern sayılır. Çok korolu yapıtlarında döneminin Venedik tarzını kullanan Victoria, org partilerini yazılı vermesiyle de sürekli bas (*continuo*) uygulamasına öncüsü olmuştur. Armoni açısından olağanüstü bir ton karşıtlığı duygusu ortaya koyan müziğiyle barok döneme özgü majör-minör tonalite kavramının habercisidir.

Victoria Adası, Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları'ndaki Kutup Takımadalarını oluşturan adalardan biri. Anakaradan güneydeki Dolphin and Union Boğazı, Coronation Körfezi, Dease Boğazı ve Kraliçe Maud Körfeziyle ayrılır. Yaklaşık 515 km uzunluğunda ve 270-600 km genişliğindeki adanın yüzölçümü 217.290 km²'dir. Yükseklik kuzeybatıda 655 m'ye ulaşır. 1838'de Thomas Simpson'ın keşfettiği adaya Kraliçe Victoria'nın adı verildi. İskoç doğa bilimci John Rae 1851'de adada araştırmalar yaptı.

Victoria Boğazı, Kuzey Buz Denizinin güney kolunu oluşturan boğaz. Kuzeybatı Toprakları'ndaki Kitikmeot bölgesinde, Victoria Adası (batı) ile Kral William Adası (doğu) arasında yer alır. Uzunluğu 160 km, genişliği 80-130 km'dir. Güneydeki Kraliçe Maud Körfezini, kuzeybatıdaki McClintock Kanalı ve kuzeydoğudaki Franklin Boğazına bağlar. Boğazın güney girişinin yakınında iki küçük ada vardır.

1845'te Kuzeybatı Geçidini aramak için yola çıkan Sir John Franklin'in "Erebus" ve "Terror" adlı gemileri Victoria Boğazında,

Kral William Adasının hemen kuzeybatısında buzlara sıkışmış ve bütün mürettebat yaşamını yitirmiştir.

Victoria Çavlanı, Afrika'da, Orta Zambesi Irmağı üzerinde çavlan. Zambia ile Zimbabve'yi ayıran sınırda yer alır. Genişlik ve yükseklik bakımından Niyagara Çavlanından yaklaşık iki kat büyüktür; ırmağın 1.700 m'lik genişliğe ulaştığı bir kesimde 108 m'lik dik bir uçurumdan aşağıya dökülür. Yıllık ortalama debisi yaklaşık 935 m³/sn'dir.

İrmak uçuruma doğru ilerlerken hız kazanmaz; çavlanı yaklaştığının tek belirtisi muazzam gürültü ve sis bulutlarıdır. Kalo-Loziler bu nedenle çavlanı Mosi-oatunya (Gürleyen Duman) olarak adlandırırlar. Çavlanın kenarına 45 m kadar yaklaşıldığında gürültü sağır edici hale gelir. Püskü-

Victoria Çavlanı
ABC Ajansı

ren sular havaya doğru 300 m kadar sıçrar ve zaman zaman 65 km'den görülür. Yeni ayın her doğuşunda, dumanlar çarpıcı bir gökkuşağını yansıtır.

Uçurumun ağzı adalar, çukurlar ve kayalık çıkıntılarla kaplıdır. Doğu Çavlanı debinin düşük olduğu zamanlarda çıplak bir uçurum görüntüsü verir. Bu çavlanın batı sınırını oluşturan ve Koltuk adı verilen çukur, kurak mevsimde derin bir gölcük biçimini alır. Koltuk'tan batıya doğru Gökkuşağı Çavlanı ve kayalık bir burun olan Atnalı Çavlanı sıralanır. Daha ötede Namakabwa (eskiden Livingstone) Adası vardır. Namakabwa ve Çavlan (eskiden Boaruka) adaları arasında ortadan yanılmış olan Ana Çavlan bulunur. Çavlan Adasının ötesinde kurak mevsimde bile suların çağladığı dar bir uçurum olan Şeytan Çavlanı yer alır.

Victoria Çavlanının suları açık bir havza yerine büyük bir yarığa iner. Genişliği 24-72 m arasında değişen yarığın karşı tarafında çavlan uçurumuyla aynı yükseklikte bir duvar yer alır. Duvarın yüzünü Yağmur Ormanı adı verilen ve çavlandan gelen serpinti nedeniyle bütün yıl boyunca yeşil kalan sık bir ormanlık alan kaplar. Duvar kenarındaki bir çıkıntı çavlanın batı ucundan Tehlike Noktası denen kesime kadar uzanır ve Gökkuşağı Çavlanının karşısındakı dar bir boğaza bakar. Genişliği en çok 65 m, uzunluğu 120 m olan boğaz, çavlanın çalkantılı suları için tek çıkışı oluşturur ve Zambezi Irmağının bütün sularını toplar. Boğazın ucunda Kaynama Kazanı adlı derin gölcüğe boşalan sular, taşkın mevsiminde köpürerek akar.

Çavlanı gören ilk Avrupalı olan İngiliz kâşif David Livingstone, buraya İngiltere kraliçesi Victoria'nın adını verdi. İngiliz

Güney Afrika Kumpanyası temsilcileri 1900'de bölgenin egemenliğini elinde tutan ve Lozi krallarının soyundan gelen Barotse-land kralı Lewanika ile bir anlaşma imzalandı. Ertesi yıl onaylanan bu anlaşma uyarınca bölgeye güneyden gelen Avrupalı göçmenler yerleşmeye başladılar. Çavlan Köprüsü 1905'te tamamlandı; Bulawayo'dan gelen demiryolu 1904'te bölgeye ulaştı. Üçüncü Boğazdaki Sessiz Havuz üzerinde 1938'de bir enerji santrali kuruldu. Sonraları Zambia hükümeti hidroelektrik tesisiyle birlikte kumpanyanın bütün haklarını satın aldı.

Victoria de las Tunas, Küba'nın doğu kesimindeki Las Tunas ilinin merkezi kent. Tarım ve hayvancılık yapılan zengin bir hinterlandın ticaret ve imalat merkezidir. Yakınlarında demir cevheri ve mermer yatakları bulunur. Ana kara ve demir yolu hattının üzerinde, Santiago de Cuba'nın 225 km kuzeybatısında yer alan kent, bir ikincil

demiryolu hattıyla 50 km kuzeydeki Puerto Manatí'ye bağlanır. Kentte bir havalimanı vardır. Nüfus (1988 tah.) 115.085.

Victoria dönemi edebiyatı, İngiltere'de Kraliçe Victoria'nın hüküm sürdüğü yıllarda (1837-1901) gelişen edebiyat. İngiliz edebiyatının uzun ve parlak dönemlerinden biridir. Bu dönem edebiyatının öncüleri arasında şiirde Robert Browning ve Alfred Lord Tennyson, eleştiride Matthew Arnold, romanda Charles Dickens, Emily Brontë, George Eliot ve Thomas Hardy sayılabilir.

19. yüzyılın başında ortaya çıkan romantik, Evanjelik ve insancıl eğilimler, Victoria döneminde etkilerini yitirdi. Şairler ahlaki mısyonlar üstlenmek yerine estetik kaygılara yöneldiler. Romancılar konularını toplumdan çok, kendi yaşamlarından seçmeye başladılar. Bu döneme damgasını vuran kibarlık, dargörürlülük, maddiyatçılık ve her şeyde kusur bulma gibi özellikler yüzünden "Victoria dönemi" kavramı günlük kullanımda olumsuz bir anlam kazandıysa da, bunun bu dönem edebiyatıyla doğrudan bir ilgisi yoktur.

Victoria Gölü, VICTORIA NYANZA olarak da bilinir, Afrika'nın en büyük gölü. Nil Irmağının başlıca su kaynağını oluşturur. Büyük bölümü Tanzanya ve Uganda'da kalır; küçük bir bölümü Kenya'ya taşar. Toplam 69.484 km²'lik bir alanı kaplar. Dünyadaki tatlı su gölleri arasında Kuzey Amerika'daki Superior Gölünden sonra ikinci sırada yer alır. Kenarları düzgün olmayan bir dörtgen biçimindedir; batı kesimi dışında kıyıları derin girintilerle örülüdür. Kuzey-güney doğrultusunda uzunluğu 337 km'yi bulur; en geniş yeri ise 240 km'dir. Suları,

Batı ve Doğu Rift vadileri arasında uzanan büyük platonun ortasındaki sığ bir çukuru doldurur. Yüzeyi deniz düzeyinden 1.134 m yüksekliktedir; en derin yeri 82 m'ye ulaşır. Birçok takımada ve berrak suların hemen altında görülen sayısız resifi barındırır. Göldeki 200'den fazla balık türünden ekonomik açıdan en önemlisi *Tilapia*'dır (tatlı su levreğine benzer bir balık). Gölün su toplam alanı 238.900 km²'yi bulur.

Göl kıyıları birbirinden farklı özellikler gösterir. Güneybatı kıyısının hemen gerisinde 90 m'ye varan uçurumlar yükselir. Bu uçurumlar batı kıyısının yerini Kagera Irmağının deltasını oluşturan, papirüs ve yöreye özgü dikenli ağaçlarla kaplı bataklıklara bırakır. Derin girintilerle oyulmuş kuzey kıyısı ise düz ve çıplaktır. Kuzeydoğu kıyısında ortalama 25 km genişliğinde bir koy 64 km kadar Kenya içlerine sokulur. Uganda'nın Kampala ve Entebbe kentleri gölün kuzey kıyısında kuruludur. Gölün güneydoğu köşesinde Speke, güneybatı köşesinde ise Emin Paşa körfezleri yer alır. Göldeki sayısız adanın en büyüğü Speke Körfezinin kuzeyindeki Ukerewe'dir. Yoğun nüfuslu bu adanın ağaçlık tepeleri göl yüzeyine göre 200 m yüksekliğe ulaşır. Kuzeybatı köşesinde ise bazıları çarpıcı güzellikte 62 adasıyla Sese Adaları yer alır.

Gölü besleyen ırmakların en büyüğü ve en önemlisi olan Kagera, 1° güney enleminin hemen kuzeyinde, batıdan göle dökülür. Gölün batıdan aldığı öteki ırmaklardan yalnızca Kagera'nın kuzeyindeki Katonga önemli miktarda su taşır. Gölün tek gideğini ise kuzey kıyısındaki Victoria Nili'dir.

Nil'in kaynağını arayan Avrupalılardan İngiliz kâşif John Hanning Speke, 1858'de gölü gördü ve daha önce Araplarca Ukere-ve olarak bilinen göle İngiltere kraliçesinin onuruna Victoria adını verdi. Gölün ayrıntılı araştırmasını 1901'de Sir William Garstin gerçekleştirdi. Göl sularının düzeyini yavaş yavaş yükseltme planları 1954'te Victoria Nili üzerinde, Uganda'nın Jinja yöresinde Owen Çağlayanı Barajı'nın yapılmasıyla tamamlandı. Hidroelektrik enerji sağlayan baraj, gölü dev bir su deposu durumuna getirdi.

Victoria Gölü bölgesi Afrika'nın en yoğun nüfuslu bölgelerindendir. Kıyı çevresindeki 80 km'lik kuşakta hepsi Bantu dilleri konuşan milyonlarca insan yaşar. Gölde sefer yapan buharlı gemiler vardır.

Victoria Haçı, İngilizce VICTORIA CROSS - v.c., düşman karşısında üstün cesaret gösteren Birleşik Krallık silahlı kuvvetleri mensuplarına verilen en yüksek kahramanlık nişanı. Prens Albert'in isteği üzerine 1856'da Kraliçe Victoria tarafından oluşturuldu. İlk nişanlar Kırım Savaşı (1853-56) sırasında verildi. 1858'de çıkarılan yeni yönetmelikle düşmanla yüz yüze gelmek üzere gösterilen kahramanlıklar da nişan kapsamına alındı. Bu yoldan verilen nişan çok az olduğundan, 1881'de gene yalnızca düşman karşısında üstün cesaret örneği gösteren kişilerle sınırlandırıldı. 1902'de Kral VII. Edward'ın kararıyla kişilerin ölümünden sonra da verilmeye başlandı. Kadınlar da kapsayan bir nişan olmasına karşın, günümüze değin hiçbir kadın nişan alamadı.

Victoria Haçı, Britanya'da verilen bütün öteki madalya ve nişanlardan daha üstün kabul edilir. Nişanı alanlar adlarının önüne V.C. yazma hakkını kazanırlar. Victoria Haçı'nın ortaya konmasından bu yana yalnızca 1.348 kişi bu nişanı alabilmiştir. İlk kez Kırım Savaşı sırasında ele geçirilen Rus topraklarından dökülen, daha sonraları ise tunçtan yapılan nişanın bir yüzünde bir tabl

üzerinde oturmuş bir aslan ve "Cesaret İçin" ibaresi yer alır. Öbür yüzünde ise nişanı alanın adı, rütbesi ve bağlı olduğu birlik ile nişanın verilmesini gerektiren olayın tarihi yazılıdır.

Victoria Irmağı, Avustralya'nın Kuzey Toprakları'ndaki en uzun ırmak. Toplam uzunluğu 560 km'dir. Hooker Creek'in kuzeyinde yer alan 370 m yükseklikteki kum tepelerinden doğar. Kuzeye ve kuzeybatıya doğru akarak tepeler ve havzaların kaplı bir bölgeden geçer; Timor Denizinin bir girintisi olan Joseph Bonaparte Körfezi'ne açılan Queens Boğazına dökülür. Yaklaşık 70.090 km²'lik bir alanın sularını toplar. Başlıca kolları West Baines, Wickham, Gordon, Armstrong ve Camfield'dir. Avustralya'nın en büyük sığır yetiştirme alanlarının bazılarını sulayan ırmağın yukarı çığır belirli mevsimlerde kesintili olarak akar.

1839'da Kaptan J. C. Wickham'ın ulaştığı ırmağa İngiltere kraliçesi Victoria'nın adı verildi. Irmağın 160 km'lik kesimi gelgit olaylarından etkilenir. Suya batma derinliği (draft) 3 m'ye kadar olan gemiler ırmağın ağzından 80 km içeriye girebilir.

Victoria Nili, Uganda'nın kuzey kesiminde akarsu. Nil Irmağının yukarı çığırını oluşturur. Victoria Gölünün kuzey ucunda, Jinja'nın batısına düşen ve günümüzde sular altında kalmış olan Ripon Çavlanından doğar. Kuzeybatı yönünde 420 km kadar akarak Owen Çağlayanı Barajı, Kyoga Gölü ve Masindi Port ile Atura'dan geçer. Albert (Mobutu Sese Seko) Gölünün kuzey ucunda bataklık bir halicte sona erer. Aşağı bölümünde, Doğu Afrika Rift Vadisinin kenarındaki Kabarega Çavlanında sona eren bir dizi çavlan bulunur. Namasagali ile Masindi Port arasındaki Kyoga Gölü ulaşma elverişli tek kesimdir.

Victoria Toprakları, Antarktika'nın doğu kesiminde bölge. Doğuda Ross Denizi, batıda Wilkes Toprakları ile çevrilidir. Ross Buzlasının kuzeyinde, 4.025 m'ye ulaşan karla kaplı dağlardan oluşur. Sir James Clark Ross başkanlığındaki bir İngiliz ekibince 1841'de keşfedildi. Adını Kraliçe Victoria'dan alan bölgede ABD ve Yeni Zelanda'ya ait araştırma istasyonları vardır. Bölgenin Allan Tepeleri ve Darwin Buzulu alanlarında 1979'da buzda gömülü kalmış 300'den fazla göktaşı bulundu. Böylece dünyada bilimsel incelemeye uygun göktaşı sayısı üç yıldan kısa bir sürede iki katına çıktı.

Victoria Ulusal Galerisi, İngilizce NATIONAL GALLERY OF VICTORIA, Melbourne'de, Avrupa, Asya ve Avustralya sanatlarının çeşitli dönemlerinden ürünleri barındıran Avustralya'nın en önemli sanat müzesi. Büyük salonundaki son derece çarpıcı tavan vitrayı Melbourne'lu sanatçı Leonard French'in yapıtıdır. Galerinin içinde yer aldığı Victoria Sanat Merkezi'ni 1960'ların sonlarında Sir Roy Grounds tasarlamıştır. Müzede Rubens, Goya, Tiepolo, Rembrandt, Cézanne ve Picasso gibi önde gelen Avrupalı sanatçıların yapıtları yer alır.

Victoria ve Albert Müzesi, Londra'da, ülkenin dekoratif sanatlar alanındaki en büyük koleksiyonunu, dünyanın da en önemli koleksiyonlarından birini barındıran kurum. 1852'de, İngiliz hükümetinin Sir Henry Cole'un yönetiminde Marlborough Evi'nde İmalatçılar Müzesi'ni oluşturmasıyla kuruldu. Müzedeki dekoratif sanat yapıtlarının çoğu 1851 Londra Dünya Sergisi'nde yer alan parçalarla Devlet Tasarım Okulu'ndan alınan ürünlerden oluşuyordu. Müze 1851'de Bezeme Sanatları Müzesi adını

aldı. 1899'da, Sir Aston Webb'in tasarımını yaptığı bugünkü binanın temeli Kraliçe Victoria tarafından atılınca adı Victoria ve Albert Müzesi olarak değiştirildi. South Kensington'daki yeni müze binasını 1909'da VII. Edward açtı.

Müzede çok geniş dekoratif sanatlar koleksiyonlarının yanı sıra, İngiliz suluboya ve minyatürlerinin ulusal koleksiyonları, baskılar, çizimler ve Ulusal Sanat Kütüphanesi de yer alır. İtalya dışındaki en iyi İtalyan Rönesans ve barok heykel sanatı koleksiyonlarından biri buradadır. Yan kuruluşları arasında Bethnal Green Müzesi, Wellington Müzesi (Apsley Evi), Ham Evi ve Osterley Parkı sayılabilir.

Victory, 21 Ekim 1805'teki Trafalgar Deniz Savaşı'nı kazanan Amiral Horatio Nelson komutasındaki İngiliz donanmasının sancak gemisi. Gemi günümüzde Portsmouth'ta (İngiltere) korunmaktadır.

1765'te denize indirilen 57 m uzunluğundaki gemi, 100 topla donatılmıştı, 2.162 ton yük taşıyabiliyordu ve 800'den çok tayfası vardı. Amiral Nelson çarpışma sırasında bir Fransız gemisinden açılan ateş sonucu ağır yaralanarak çarpışma sona ermeden gemide öldü.

Viçitalar, Kaddo dil ailesine bağlı Kuzey Amerika Yerli halkı. Önceleri Arkansas Irmağı yakınlığında yaşayan Viçitalar, 16. yüzyıl ortalarında İspanyollarla karşılaştılar ve Ova Yerlileri arasında misyonierlerin çalıştığı ilk grup oldular. Öbür Kaddolar gibi geçimleri büyük ölçüde tarıma (mısır, balkabağı ve tütün) ve buffalo avcılığına dayanıyordu. Direklerle yapılarak üstü saz ve otlarla örülen ve büyük bir ot yığını andıran konik biçimli kulübelerde oturuyorlardı. Av seferlerinde ise deri çadırlar (tepee) kullanıyorlardı. Ova Yerlilerinin çoğundan daha fazla dövme yaptırmaya düşkün olduklarından, öteki gruplarca "dövmeli halk" olarak biliniyorlardı. Güneydoğudaki kabilelerin yeşil mısır şenliklerine benzer törensel bir dansları vardı. Tahminlere göre 1780'de 3.200 olan nüfusları, günümüzde yaklaşık 500 kadardır.

Viçuga, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki, İvanovo yönetim biriminde (oblast) ilçe (rayon) merkezi kent. Birkaç sanayi köyünün birleşmesiyle oluşmuş ve 1920'de tüzel kimlik kazanmıştır. Günümüzde bir dokumacılık merkezi olan kent en çok pamuklu dokumalarıyla tanınır. Kentte ayrıca dökümhaneler ve başka sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1991 tah.) 49.700.

vida, bir baş ile üzerine kesintisiz sarmal dış açılmış, çoğunlukla silindirik bir gövdeden oluşan bağlama ya da kuvvet ve hareket uyarılama elemanı.

Vidanın İÖ 5. yüzyılda Pythagorasçı filozof Tarentumlu Arkhytas tarafından geliştiril-

rildiği sanılmakla birlikte, bağlama elemanı olarak ilk kez ne zaman kullanılmaya başlandığı bilinmemektedir. Ayrıca Mısırlıların sulama amacıyla, İÖ 3. yüzyılda Arkhimes tarafından geliştirildiği sanılan, burguya benzer bir alet kullanıldıklarına ilişkin kanıtlar bulunmamaktadır.

1. ya da 2. yüzyılda Yunanistan'da geliştirilen vidalı pres Roma İmparatorluğu döneminde giysi ütülemeye kullanılmaya başlandı. İS 79'da Vezüv'ün püskürmesi sonucunda yok olan Pompei'nin kalıntıları arasında sağ ve sol vidalar yardımıyla çalışan bir pres ütünün çizimleri bulunmuştur. İS 1. yüzyılda şarap ve zeytinyağı preslerinde yaygın olarak kullanılan ağaç vidalardan, dış açma işlemlerinde de kılavuz olarak yararlanılmıştır.

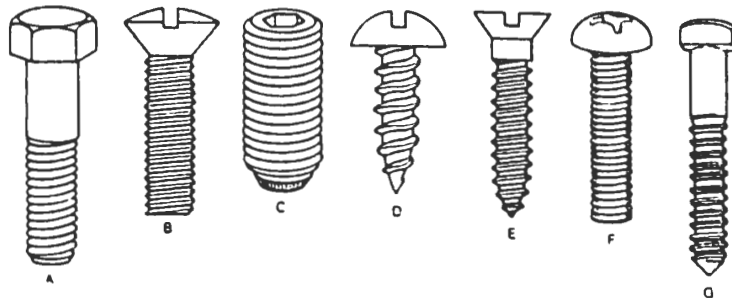
Leonardo da Vinci'nin (1452-1519) notları arasında, vida yardımıyla hareket ettirilen bir baskı makinesi ve bir vida açma makinesinin taslakları bulunmuştur. James Watt (1736-1819) ise, geliştirdiği bir vidalı pres aracılığıyla özel bir mükkekle yazdığı bir mektubu nemli kopya kâğıtları üzerine basarak çoğaltmayı başarmıştır.

Günümüzde kullanılan başlıca vida ve vida başı türlerini gösteren çizimdeki A, B ve F vidaları, makine parçalarının bağlanmasında (tespit edilmesinde) kullanılır. Bu işlem, ya parçalardan birine içinde dişler bulunan bir yuva açılması yoluyla ya da bir somundan yararlanılarak gerçekleştirilir. Vida sıkıştırıldığında gerilir ve bunun sonucunda oluşan çekme yükü parçaları bir arada tutar. Tespit vidalarının başları çeşitli biçimlerde olabilir; vida başlarının üzerinde genellikle tornavidanın girebileceği biçimde bir yarı bulunur. Tespit vidalarının baş bölümü civatalarınkine oranla daha küçüktür.

Çizimdeki saplama vidası (C), parçalardan birindeki dış açılmış bir deliğe takılır. Vida sıkıldığında, ucundaki çanak biçimli bölüm birinci parçadan çıkarak ikinci parçaya (genellikle bir şafta) geçer, böylece parçaların birbirine göre hareketleri önlenir. Saplama vidaları, yarı ya da dörtköşe başlı ve geçecekleri yuvanın biçimine bağlı olarak konik ya da silindirik uçlu olabilir.

Saplamalar ise, her iki ucuna dış açılmış pim biçimindedir. Bir uçlarından parçalardan birine kalıcı olarak sıkıştırılır, öbür uçlarından ise bir somun yardımıyla tespit edilir.

Metal, plastik, cam yünü, asbest ve reçine yedirilmiş kontrplak gibi malzemelerde kullanılan kılavuz çekme vidaları, matkapla açılmış ya da döküm sırasında oluşturulmuş deliğe sıkıştırıldığında, deliğin çeperinde kendi dişlerine uygun dişi yivler açar. Çizimdeki D vidası, uygulandığı malzemeye talaş kaldırarak girer ve talaşı kendi dişleri arasından yukarı alarak dışarı atar.

Çeşitli vidalar

(A) Altıköşe başlı civata, (B) havşa-mercek başlı tespit vidası, (C) gömme başlı saplama vidası, (D) mercek başlı kılavuz çekme vidası, (E) havşa başlı ağaç vidası, (F) yıldız başlı tespit vidası, (G) dörtköşe başlı ağaç vidası

Ağaç vidaları (E) değişik çap ve uzunluklar da yapılır. Büyük çaplı ağaç vidalarının kullanımı durumunda malzemenin çatlamasını önlemek amacıyla pilot delikler açılır. Dörtköşe başlı büyük vidalar (G), ağır parçaların aşşap malzemelerle birleştirilmesinde kullanılan ağaç vidalarıdır. Bu vidaların başları altıköşe de olabilir.

Kuvvet ya da hareket uyarılmasında kullanılan vidalara güç vidaları denir. Örneğin krikolar momenti (buru) itme kuvvetine dönüştürür. Genellikle ağır bir cismin kaldırılmasında kullanılan bu kuvvet bir vidanın sabit bir somun içinde döndürülmesiyle elde edilir. Vidayı döndürmek için uzun bir çubuktan yararlanılarak çubuğun ucuna uygulanan küçük bir kuvvetle büyük bir itme kuvveti elde edilebilir. Takım tezgâhlarında iş parçasının yerleştirildiği tablalar, kılavuz yollar üzerinde, tablanın uçlarındaki yataklar içinde dönen ve makine şasisine bağlı somunlarla uyumlu bir biçimde çalışan vidalar aracılığıyla doğrusal olarak hareket ettirilir. Bir somunun eksenel olarak yerleştirilmiş bir vida aracılığıyla döndürülmesi ya da bir vidanın eksenel biçimde yerleştirilmiş somun tarafından hareket ettirilmesiyle de benzer moment-itme kuvveti dönüşümleri elde edilebilir.

Vidadi (VELİ) (d. 1707?, Karabağ - ö. 1808), âşık şiiri geleneğinde şiirler yazan Azeri şair.

Terekeme Türklerindendi. Öğrenimini tamamladıktan sonra Şemkir'e yerleşti. Gürcü kralının oğlunun ölümü üzerine yazdığı mersiyeyle kendini tanıttı, bir süre sarayda kaldı. Daha sonra dostu Vâkîf Molla Penah aracılığıyla Gülistan Sarayı'nda İbrahim Han'ın hizmetine girdi. Şiirlerinde gündelik yaşamı ele alan, doğruyu savunan, haksızlığa karşı çıkan ve dostluk temalarını öne çıkaran Vidadi, Azerbaycan edebiyatında Vâkîf'in kurduğu yenilikçi akımın gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Gazel, müstazat, müseddes gibi klasik nazım biçimlerinin yanında halk edebiyatının nazım biçimlerini de başarıyla işlemiştir.

Vidal, Gore, asıl adı EUGENE LUTHER VIDAL (d. 3 Ekim 1925, West Point, New York, ABD), ABD'li romancı, oyun ve deneme yazarı. Yerleşik değerleri hiçe sayan, entelektüel içerikli romanlarıyla tanınır.

1943'te, New Hampshire'daki Phillips Exeter Akademisi'nden mezun oldu. II. Dünya Savaşı'nda ABD Kara Kuvvetleri'nde görev yaptı. Daha sonra dünyanın birçok yerinde (ABD'nin doğu ve batı kıyılarında, Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Amerika'da) bulundu. Savaş sırasındaki deneyimlerinden yola çıkarak yazdığı ilk romanı *Williwaw* (1946), eleştirmenlerce beğenildi. Bir eşcinselin yaşamını dolaysız bir anlatımla incelediği üçüncü romanı *The City and the Pillar*'la (1948; Kent ve Sütun) kamuoyunu sarstı. Aralarında *Messiah*'ın da (1954; Mesih) bulunduğu sonraki beş romanı eleştirmenlerce pek beğenilmedi ve fazla satmadı. Vidal roman yazmayı bırakıp sahne ve televizyon için oyunlar, ayrıca senaryolar yazmaya başladı ve üç alanda da başarılı oldu. Sonraki yıllardaki en tanınmış yapıtları arasında 1955'te televizyona, 1957'de sahneye ve 1960'ta filme uyarlanan *Visit to a Small Planet* (*Küçük Kûremizi Ziyaret*), 1960'ta sahnelenen ve 1964'te sinemaya aktarılan *The Best Man* (*En İyi Adam*) ile *The Catered Affair* (1956; Düğün Evi), *The Scapegoat* (1959; Suç Kimindir?) ve *Suddenly Last Summer* (1960; Bir Yaz

Macerası/Geçen Yaz Birdenbire) filmlerinin senaryoları sayılabilir.

Vidal *Julian*'la (1964; *Hükümdar*, 1974) yeniden roman yazmaya başladı. Kitapta, Hristiyanlığa karşı çıkan 4. yüzyılın putpe- rest Roma imparatoru Iulianus'u (Kâfir) sevecen bir bakışla anlatıyordu. ABD başkentindeki siyasal ahlaki alaycı bir dille incelediği *Washington, D.C.*'yi (1967), Amerikan tarihinin önemli kişi ve olaylarını canlı bir dille anlattığı *Burr* (1974), 1876 (1976) ve *Lincoln* (1984) gibi popüler romanlar izledi. Transseksüelliği ve çağdaş Amerikan kültürünü yansıttığı *Myra Breckinridge* (1968) adlı komedisi de büyük ilgi topladı. *Rocking the Boat* (1962; Ortalık Velveleye Vermek), *Reflections upon a Sinking Ship* (1969; Batan Gemi Üzerine Düşünceler) ve *The Second American Revolution* (1982; İkinci Amerikan Devrimi) gibi deneme kitaplarında çağdaş Amerikan politikalarını ve hükümetini sert bir dille çözümlledi. 1992'de yayımlanan *Live from Golgotha*'sı (Golgotha'dan Naklen) Hristiyanlığın ilk dönemleriyle ilgili yergili yar-gılar içeriyordu. Vidal, açık bir dille savunduğu siyasal düşünceleri ve katıldığı sohbetlerde aktardığı espirili ve yergili gözlemleriyle de tanınmıştır.

Vidal de La Blache, Paul (d. 22 Ocak 1845, Pézenas, Fransa - ö. 5 Nisan 1918, Tamaris-sur-Mer). Fransız coğrafyacı. Modern coğrafyanın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Paris'te Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) tarih ve coğrafya öğrenimi gördü. 1877'ye değin bu kurumda öğretmenlik, daha sonra Sorbonne'da coğrafya profesörlüğü (1898-1918)

Vidal de La Blache
Harlingue—H. Roger-Viollet

yaptı. İnsanların eylemleriyle doğal çevreleri arasındaki karşılıklı ilişkileri ele alan çalışmalarıyla beşeri coğrafyanın temellerini attı. İnsanın edilgen bir öge olmadığını ve saptadığı amaçlara ulaşmak için çevresini sınırlı da olsa değiştirebildiğini savundu. Çalışmalarını küçük alanlarla sınırlayarak doğa ve insan faktöründeki değişim süreçlerinden kaynaklanan farklılaşmaları ayrıntılarıyla inceledi. Sonraki Fransız coğrafyacılarından çoğu onun ya da öğrencilerinin yanında yetişti. Ayrıca Fransa ve dünyanın öteki bölgeleri hakkında hazırlanan ve coğrafya literatüründe önemli bir yer tutan çok sayıda bölgesel monografiye yol göstericilik yaptı. Ernest Lavisse'in Fransa tarihini inceleyen yapıtına giriş niteliğindeki *Tableau de la géographie de la France* (1903; Fransa Coğrafyasının Genel Tablosu) ile yaklaşımının dikkat çekici bir örneğini verdi. *La France de l'Est* (Doğu Fransa) adlı yapıtını 1917'de yayımladı. Yazılarının çoğu ölümünden sonra *Principes de géographie humaine*'de (1922; Beşeri Coğrafyanın İlkeleri) toplandı. Yayımlı 1891'de başladığı *Annales de Géographie*'nin yayın yönetmenliği ölümüne değin sürdürdü.

Vidalin, Jón Thorkelsson, MAGISTER JÓN olarak da bilinir (d. 1666, Gardhur, Reykjavík yakınları - ö. 1720, İzlanda), 18. yüzyıl İzlanda edebiyatının en güzel düzyazı örneklerinden *Húss-Postilla*'nın (1718-20; Ev Vaazları) yazarı Lutherci piskopos.

Bilim ve edebiyat dallarında seçkin kişiler yetiştirmiş bir aileden geliyordu. Skálholt'ta ve Kopenhag Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Kilisede hızla yükselerek 1697'de Skálholt piskoposu oldu. Ülkesindeki yoksulluk ve art arda gelen salgın hastalıklar nedeniyle devlet yöneticilerinin vurdumduymazlığına karşı büyük öfke duyarak yaşamı boyunca onlarla mücadele etti. Kaleme aldığı vaazların atasözleriyle renklenmiş ve karşıt düşüncelerle gelişen ilginç havası, ülkesindeki çarpıklıkları ironik bir dille sergilemesi ve renkli cehennem betimlemeleri içeren yapıtları, 19. yüzyıla değin İzlanda'da ilgiyle okunmuştur.

Videla, Jorge Rafaél (d. 2 Ağustos 1925, Mercedes, Arjantin), 1976-81 arasında Arjantin devlet başkanı.

Orduda uzun süre görev yaptıktan sonra 1973'te genelkurmay başkanı oldu. 1975'te ordunun baskısıyla, Isabel Perón tarafından başkomutanlığa atandı. Bu göreve başlar başlamaz ordu üst kademelerinde değişikliğe giderek Peronizme yakınlık duyan komutanları görevden aldı. Aynı yıl Tucumán eyaletinde Marksist eylemcilere karşı başlattığı askeri harekât sırasında yüzlerce gerilla öldürüldü. 24 Mart 1976'da ordunun yönetime el koymasıyla Isabel Perón cumhurbaşkanlığından uzaklaştırıldı. Videla, General Orlando Ramón Agosti ve Amiral Emilio Massera'yla birlikte oluşturduğu üç kişilik bir askeri cuntanın başı olarak devlet başkanlığını üstlendi. Ülkede düzen yeniden kurulduktan sonra sivil yönetime geçileceğini açıkladı, Ulusal Kongre'nin çalışmalarını durdurdu ve yasama yetkilerini dokuz kişiden oluşan bir askeri komisyona devretti. Mahkemelerin, siyasal partilerin ve sendikaların çalışmaları durduruldu; bütün önemli görevlere subaylar atandı. Yalnızca martın son haftasında yolsuzluk suçlamasıyla 4 bin kişi tutuklandı. Videla, bundan sonra ekonominin canlanması amacıyla Peronizmin düzenlemelerine son vererek serbest pazar ekonomisini güçlendiren önlemler aldı. Bu önlemlerin bir ölçüde başarılı olmasına karşın emekçilerin hoşnutsuzluğu sürdü. Videla'nın Marksist harekete uyguladığı baskılar, bütün dünyada ağır eleştirilerle karşılandı. Videla, aynı zamanda ordunun aşırı sağcı kanadının tehditleriyle de karşı karşıyaydı. Aşırı sağın sınırsız otoriterliğini benimsememekle birlikte, gazeteci ve öğretim görevlisi gibi aydınlarla yönelik tutuklamaları sürdürdü. 1981'de görevden çekilerek yerini General Roberto Viola'ya bıraktı. Aralık 1983'te sivil yönetime geçişinin ardından Videla ve Massera cinayet suçundan yargılanarak 1985'te ömür boyu hapse mahkûm edildilerse de cumhurbaşkanı Menem'in çıkardığı genel afıa Ekim 1989'da serbest bırakıldılar.

video kayıt sistemleri, görüntü ve ses bilgilerini içeren sinyallerin magnetik bantla kaydedilerek sonradan okunmasını olanaklı kılan aygıtlar. Bu aygıtlarda magnetik bantla kayıt başlıca iki yöntemle gerçekleştirilir: Enine kayıt yöntemi ve sarmal kayıt yöntemi.

Enine kayıt yöntemi dörtlü kayıt yöntemi olarak da adlandırılır. Bu yöntemde 5 cm enindeki bantın akış doğrultusuna dik bir eksen çevresinde dönen dört yazıcı-okuyucu video kafasından yararlanılır. Bu yöntem, bant ile kafalar arasında, yüksek resim niteliği için gerekli olan dakikada 38 m'lik

hızın sağlanmasını olanaklı kılar. Televizyon yayıncılığı açısından gerekli olan ses ve denetim sinyalleri ile başka sinyaller de banda boylamasına kaydedilir.

Evlerde ya da amatörlerce kullanılmak üzere tasarılan aygıtlarda yararlanılan sarmal kayıt yönteminde magnetik bandın eni 12,7 ya da 19,05 cm'dir. Bant, kafaların bağlı bulunduğu döner bir tamburun çevresinden sarmal olarak geçer. Bu aygıtların bir bölümü kayıt yapamaz, bunlar, yalnızca önceden kaydedilmiş bantların izlenmesinde kullanılır. Anten aracılığıyla alınan televizyon programlarını kaydeden aygıtların yanı sıra yalnızca kameradan gelen sinyalleri kaydedebilen aygıtlar da vardır.

Magnetik bandın plastik ya da hafif metalden bir kutu içine yerleştirilmiş olduğu videokasetleri kullanan video kayıt aygıtlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar 1960'larda sonuç verdi; kullanışlı ve ucuz ilk videokaset kayıt aygıtı Sony Corporation tarafından 1969'da piyasaya sürüldü. 1970'lerde Sony'nin geliştirdiği Betamax ve Matsushita Company tarafından geliştirilen VHS kayıt biçimleri, videokaset kayıt aygıtları fiyatlarının milyonlarca aile tarafından satın alınabilecek düzeye inmesini sağladı. VHS ve Betamax sistemlerinde kullanılan bandın eni 13 mm'dir, ama bu sistemler birbirleriyle uyumlu değildir; bir başka deyişle bir sistemle kaydedilmiş bir kaset öteki sistemde izlenemez. 1985 başlarında 8 mm eninde bant kullanan üçüncü bir sistem ortaya çıkmıştır.

Videokaset kayıt aygıtlarında görüntü ve ses sinyallerini kaydetmek (ya da okumak) üzere sayıları iki ile yedi arasında değişebilen kafa bulunur. Kameraya bağlanmış bir kayıt aygıtı aracılığıyla renkli ev çekimleri yapmak olanaklıdır. Hafif ve taşınabilir kameralar açık hava çekimlerine özellikle uygundur, bunların bir bölümü 8 mm'lik bant kullanır. Ayrıca bak. magnetik kayıt.

videodisk, video ve ses sinyallerinin kaydedilerek sonradan okunmasını olanaklı kılan, alüminyum ya da plastikten yapılmış daire biçiminde levha. Gramofon plağına benzeyen videodisk, bir televizyon alıcısına bağlanmış olan disk okuma aygıtı aracılığıyla okunabilir. Videodiskler iki ana türe ayrılır: Magnetik ve magnetik olmayan diskler.

Magnetik videodisklerin yüzeyi, miknatıslanma özelliği olan bir oksit katmanıyla kaplanmıştır. Sinyaller bu yüzeyde sarmal izler üzerine magnetik olarak kaydedilir. Okuyucu aygıttaki video kafası bu izdeki miknatıslanma örüntülerini elektrik sinyallerine dönüştürür, bu sinyaller de televizyon alıcısında görüntü ve sesi oluşturur. (Ayrıca bak. magnetik kayıt.)

Magnetik olmayan videodiskler iki türe ayrılır. Kaydın mekanik yöntemle yapıldığı disklerin çalışma ilkesi gramofon plağınki-ne benzer. Metal bir levha olan diskte kesiti V biçiminde olan sarmal oyuklar bulunur. Elektrik sinyali, bu oyugu izleyen bir iğne aracılığıyla elde edilir. Bu süreçte, iğnenin hemen arkasında yer alan bir metal katman ile iğne arasındaki elektrik sıgısının, iğnenin titreşimlerine bağlı olarak değişmesinden yararlanılır.

Magnetik olmayan videodisklerin ikinci türünü laserli diskler oluşturur. Bu tür videodiskte sinyaller disk yüzeyine bir dizi kodlanmış delik biçiminde kaydedilir. İlk bir ana disk üzerinde yüksek güçlü laser ışınlarıyla oluşturulan bu delikler, sonradan aynı büyüklükteki birçok disk üzerine baskı tekniğiyle kopyalanır. Okuma, alçak güçlü bir helyum-neonlu laserden elde edilen ve bir mercekle aracılığıyla disk üzerindeki çok

küçük bir alana odaklanan laser ışınları ile sağlanır. Bu ışınların disk yüzeyinden yansıyan bölümünde ortaya çıkan değişiklikler bir ışık algılayıcı aygıtla algılanır; böylece oluşan elektrik sinyalleri elektronik devreler aracılığıyla görüntü ve ses sinyallerine dönüştürülerek televizyon alıcısına gönderilir.

videofon, VIDEOLU TELEFON olarak da bilinir, telefon hatları üzerinden aynı anda hem ses hem de video sinyallerini gönderen ve alan aygıt. Böyle bir aygıtta telefonun yanı sıra bir televizyon resim tüpü, bir kamera tüpü, bir hoparlör, mikrofonlu bir denetim birimi ve yardımcı devreler bulunur.

Televizyonun telefona eklenmesi düşüncesi televizyonun daha ilk günlerinde gündeme geldi. İlk televizyonlu telefon uygulamasını 1936'da Alman Posta İdaresi başlattı. Eşeksenel (koaksiyal) kablolar aracılığıyla Berlin, Leipzig, Nürnberg ve Hamburg arasında sınırlı olarak sağlanan bu hizmet 1940'a değin sürdürüldü. American Telephone & Telegraph Company 1950'lerin sonlarında modern bir videolu telefon sistemi geliştirdi ve bu sistemi deneme niteliğinde olmak üzere Chicago, New York ve Washington arasında hizmete soktu (1964). "Picturephone" (resimli telefon) olarak adlandırılan bu uygulama, 1970'lerin başlarında, yukarıda anılan üç kentteki telefon abonelerinin hizmetine sunuldu. Benzer bir sistem Japonya'da daha yaygın olarak uygulamaya kondu.

Videofonun fazla yaygınlaşamamasının temel nedeni maliyetin çok yüksek oluşudur. Video sinyallerinin iletimi için en azından 1 megahertzlik bir bant genişliği gereklidir; bu da 300 şehirlerarası telefon kanalına bedeldir. Gerekli bant genişliğinin azaltılması ve gelişkin optik lifli telefon kablolarının (bak. elyaf optiği) kullanıma girmesiyle videofon uygulamasının yaygınlaşabileceği düşünülmektedir.

Vidin, Bulgaristan'ın kuzeybatı ucunda kent ve liman. Tuna Irmağının kıyısında yer alan Vidin bir tarım ve ticaret merkezidir. Kentin, şaraplarıyla ünlü verimli bir hinterlandı vardır. Kentte her yıl bir fuar düzenlenir. Vidin'le Tuna Irmağının karşı yakasındaki Calafat (Romanya) arasında düzenli feribot seferleri yapılır.

Bugün kentin bulunduğu yerde İÖ 3. yüzyılda Dunonia adlı bir Kelt yerleşmesi kuruldu. Sonradan Romalıların eline geçen yerleşme Bononia adını aldı ve tahkim edildi. Kentin Bdin olarak anıldığı İkinci Bulgaristan İmparatorluğu (1185-1396) döneminde bölgede kısa süreli bir ayaklanma oldu. Çar İvan-Aleksandır, imparatorluğun dağılma sürecini yaşadığı bir sırada topraklarının üçte birinin yönetimini oğluna bıraktı ve Bdin İvan-Aleksandır'ın oğlunun kurduğu krallığın başkenti oldu. 1396'da Osmanlıların eline geçen kent, Avusturyalıların işgali altında kaldığı 1683-90 dönemi dışında, bu tarihten 1878'e değin Osmanlıların yönetiminde kaldı. Kentteki Babini Vidini Kuli (Vida Nine'nin Kuleleri) adlı kale, fazla hasar görmeden günümüze ulaşmıştır. Sv. Panteleimon ve Sv. Petka kiliselerinde güzel duvar resimleri vardır. Nüfus (1986 tah.) 62.689.

Vidişa, Hindistan'ın orta kesimindeki Madhya Pradesh eyaletinde kent. Eski adı Bhilsa (Bhelsa) olan kent Betva Irmağının hemen doğusunda yer alır. Sanskrit destanları *Mahabharata* ve *Ramayana*'da adı geçen kent, Maurya ve Gupta imparatorlukları döneminde dinsel, ticari ve siyasal bir merkezdi. 1235'te Müslümanların

eline geçti. Kentin yakınlarında, topluca Bhilsa Topes adıyla anılan çok sayıda Budacı *stupa*'nın (kutsal eşyaların saklandığı yapı) kalıntıları vardır. İÖ 3 - İS 1. yüzyıllar arasında inşa edilen bu *stupa*'ların arasında Sançideki(*) Büyük Stupa da bulunur. Kentin kuzeyinde, İÖ 1. yüzyıldan kalma tek parça sütunuyla ünlü Besnagar kentinin kalıntıları yer alır. Vidişa'nın yakınındaki Udayapur Tepesinde Gupta döneminden (İS 4. ve 6. yy) kalma mağara tapınaklarının kalıntıları vardır. 1956'da Vidişa adını alan kent, günümüzde tarım ürünleri için bir ticaret merkezidir. Öteki ekonomik etkinlikler en öğütme ve el tezgâhlarında yapılan dokumacılıktır. Kentte aralarında Bhopal Üniversitesi'ne bağlı bir teknoloji enstitüsünün de bulunduğu dört yüksekokul vardır.

Yörede yetiştirilen başlıca ürünler, buğday, kocadarı ve yağlı tohumlardır. Nüfus (1981) 65.521.

Vidocq, François(-Eugène) (d. 2 Temmuz 1775, Arras - ö. 11 Mayıs 1857, Paris, Fransa), Fransa'da "güvenlik polisi"nin (*police de sûreté*) kurulmasında önemli rol oynayan serüvenci ve dedektif.

Atılan bir gençti. 1792'de Valmy ve Jemappes çarpışmalarına katıldı. Çoğunlukla küçük suçlardan birkaç kez hapis yatıktan ve bir dizi işte şansını denedikten sonra, 1809'da devlet memurluğuna girdi ve güvenlikle ilgili yeni bir polis birimi kurdu. Arras, Paris ve taşrada hırsızlar arasında edindiği zengin deneyimlerden yararlanarak polis hafiyeliğini etkili bir konuma yükseltti. 1827'de görevinden ayrılarak eski hükümlülere çalıştığı bir kâğıt ve karton fabrikası kurdu. Girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca Louis-Philippe'in yönetimi sırasında yeniden hafiyelik örgütünün başına geçti. 1832'de bir hırsızlık olayını düzenlediği iddiasıyla işten atılınca, modern dedektif bürolarının ilk örneğini oluşturan özel bir polis bürosu kurdu. Ama kısa bir süre sonra, büronun çalışmaları yetkililerce durduruldu.

Bütün Fransa'da son derece gözüpük bir adam olarak tanınan Vidocq, Victor Hugo, Honoré de Balzac, Eugène Sue ve Alexandre Dumas (Baba) gibi yazarların dostuydu. Kendi adıyla yayımlanmış yapıtlar arasında *Mémoires de Vidocq* (1828-29, 4 cilt; Vidocq'un Anıları), *Les Voleurs* (1837; Hırsızlar) ve *Les Vrais Mystères de Paris* (1844; Paris'in Gerçek Sırları) sayılabilir. Ama bunları yazdığı kuşkuludur. Balzac'ın, romanlarındaki en canlı tiplerden biri olan Vautrin'i yaratırken Vidocq'tan esinlendiğine inanılır.

Vidor, King (Wallis) (d. 8 Şubat 1894, Galveston, Texas - ö. 1 Kasım 1982, Paso Robles, California, ABD), 1920'lerde ve 1930'larda çektiği hem içerik, hem de tema bakımından Hollywood filmlerinin en yaratıcı örneklerinden sayılan yapıtlarıyla tanınmış ABD'li sinema yönetmeni. Çağdaş yaşamdaki idealler ve düş kırıklıkları gibi temaları görece ödünsüz bir yaklaşımla işlemiştir.

Öğrenciliği sırasında bir *nickelodeon*'da (beş cente film gösteren sinema salonu) makinist yardımcılığı yaptı. 1915'te Hollywood'a giderek aksesuarci, senaryo yazarı, haber filmleri kameramanı ve yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. 1925'te boşandığı kansı Florence Vidor tanınmış bir sessiz sinema oyuncusuydu.

1918'de yönetmenliğe başlayan King Vidor, I. Dünya Savaşı'nı konu alan *The Big Parade* (1925; Büyük Resmigeçit) ile büyük başarı kazandı. Tiplerleştirmelerdeki ustalığı ve toplumsal sorunlara bilinçli yaklaşımıyla dikkati çeken bu yapıtının ardından sessiz sinema döneminin en iyi filmlerinden sayılan *The Crowd*'u (1928; Kalabalık) çekti. Kasvetli bir havada gelişen filmde büyük umutlarla yola çıkan, ama giderek modern kent yaşamının toplumsal sorunları karşısında çöken ortalama bir Amerikalının yaşamını ele aldı. Öbür yapıtları arasında, yalnızca Siyah oyuncularla çekilen ilk Hollywood filmi *Hallelujah!* (1929), Elmer Rice'in oyunundan uyarladığı, New York'ta yaşayan aşağı tabakaların bir trajedisi olan *Street Scene* (1931; Sokak Sahnesi), bir tarım kooperatifinin kuruluşunu konu alan *Our Daily Bread* (1934; Günlük Ekmeğimiz), Polonyalı göçmenlerin geleneklerinin duyarlı bir betimlemesini içeren *The Wedding Night* (1935; Düğün Gecesi) ve A. J. Cronin'in Galler'deki bir madencilik yöresinde bir hekimin mücadelesini konu alan romanından perdeye uyarladığı ve en iyi yönetmen dalında Oscar'a aday gösterildiği *The Citadel* (1938; Hata) sayılabilir.

Vidor'un 1940'larda ve 1950'lerde çektiği filmlerden bazıları *The Fountainhead* (1949; Yaratılan Dünya), *Duel in the Sun* (1946; Karlı Aşk) ve *War and Peace*'dir (1956; Savaş ve Barış). *A Tree Is a Tree* (1953; Ağaç Ağaçtır) adlı otobiyografisi sinemanın gelişimiyle ilgili önemli bilgileri içerir.

Vidyasagar, Isvar Çandra, ISVARCANDRA BIDYASAGAR olarak da yazılır (d. 26 Eylül 1820, Birsingha, Midnapur - ö. 29 Temmuz 1891, Hindistan), Hintli eğitimci ve toplumsal reformcu. Düzyazı Bengali edebiyatının babası olarak tanınmıştır.

Kalküta'daki Sanskrit Yüksekokulu'nda öğrenim gördü. Parlak bir öğrenci olması sayesinde burada Vidyasagar (Bilgi Okyanusu) unvanını kazandı. 1850'de, Kalküta'daki Fort William College'a baş pandit (araştırmacı-öğretmen) olarak atandı. Ertesi yıl Sanskrit Yüksekokulu'nun müdürü oldu. İngilizce öğretimini geliştirdi ve okula aşağı kastlardan da öğrenci alınmasını sağladı.

İngiliz edebiyatı üzerine derin bilgisi bulunan Vidyasagar, Batı düşüncesinden etkilenmişti. Törelere bağlı yüksek Brahman kastından olmasına karşın toplumsal reformlar için çaba gösterdi. Çoğu ilk evliliklerini çocukken gerçekleştirmiş dul kadınların yeniden evlenmelerini yasallaştırmak için başarılı bir mücadele verdi. Çocuk yaşta evlenmeye ve çeşitliliğe karşı çıktı. Genç kadınların öğrenim görmesini sağlamak için büyük çaba gösterdi. Ama bu yenilikçi çabaları geleneklerine bağlı Hinduların büyük tepkisiyle karşılaştı.

Vidyasagar verimli ve çalışkan bir yazardı. Yapıtları arasında *Vetal Pançavimsati* (1847; Cinin Yirmi Beş Masalı), Sanskrit şair ve oyun yazarı Kalidasa'nın ünlü bir oyunundan esinlenerek yazdığı *Şakuntala* (1854) ve *Sitar Vanavas* (1860; Sita'nın Sürgünü) sayılabilir.

Viedma, Arjantin'in ortagüney kesimindeki Río Negro eyaletinin merkezi kent. Atlas Okyanusuna dökülen Negro Irmağının (río) batı kıyısında, ırmağın ağzından 32 km içeride yer alır. Kâşif Francisco de Viedma'nın kurduğu Mercedes de Patagones adlı kalenin çevresinde gelişti. 1884'te Río Negro ulusal toprakları kurulana değin

Patagonya Topraklarının merkezi olarak hizmet verdi.

Río Negro 1955'te eyalet statüsü kazanınca eyalet merkezi oldu. Kent 1878'de Viedma adını aldı. Nüfus (1980) 24.346.

Vieille, Paul(-Marie-Eugène) (d. 2 Eylül 1854, Paris - ö. 14 Ocak 1934, Paris, Fransa), dumansız barutu icat eden Fransız bilim adamı. Kimyacı Marcellin Berthelot'un yanında öğrenim gören Vieille, 1881'de hocası ile birlikte çok dalgaları üzerinde araştırmalara girişti. Daha sonra güçlü ama kararsız bir patlayıcı olan nitroselülözün denetimi sorununu çözmeye ve bu maddenin kara barutun yerine kullanılabilir duruma getirilmesine çalıştı. Bazı çözümlerin koloit oluşturma etkisinden yararlandı ve oluşturduğu jelatinimsi kütleyi denetimli boyutlarda kalıplara dökmeyi başardı. Bu çalışmalarının sonucunda yaklaşık 1885'te Fransız ordusunda B tozu olarak adlandırılan patlama gücü yüksek ilk dumansız barutu üretti. Vieille sonraları çok dalgaları ve basınç ile nitroselülözün kararlılığı üzerinde birçok yeni çalışma yaptı.

Vieira, António (d. 6 Şubat 1608, Lizbon - ö. 18 Temmuz 1697, Salvador, Brezilya), Portekiz ve Brezilya tarihinde önemli rol oynamış Cizvit misyoner. Vaazlar, mektuplar ve resmi belgelerden oluşan yapıtları Brezilya ve Portekiz'in 17. yüzyıldaki düşünsel ortamını yansıtan değerli kaynaklardır.

Altı yaşında ailesiyle birlikte Brezilya'ya gitti. Bahia'da Cizvit okulunda öğrenim gördü, 1623'te bu tarikatı girdi. 1635'te papaz oldu, kısa sürede sömürgecinin en tanınan ve etkili vaizi durumuna geldi. 1630-54 arasında Brezilya'yı işgal eden Felemenkililere karşı çeşitli etnik toplulukları Portekizlilerin yanında mücadeleye çağırarak vaazları, değişik kökenlerden gelen halkların yepyeni bir soy oluşturacak biçimde birleşmelerini öngören Brezilya ulusal duygusunu ilk belirtisi oldu.

1641'de Kral IV. João'nun tahta çıkışını kutlamak için Portekiz'e döndü. Prens özel öğretmenliği, saray vaizliği ve kraliyet meclisi üyeliği gibi görevlere getirildi. Sonradan Hristiyan olmuş Yahudilere hoşgörü gösterilmesi yolundaki cesur çıkışları ve barış karşılığında Pernambuco'nun Felemenkilere bırakılması önerisi Portekiz'de düşman edinmesine yol açtı. Tepkiler karşısında 1652'de gene Brezilya'ya gitmeyi yeğledi, ama köleciliğe karşı tutumu nedeniyle 1654'te Lizbon'a dönmek zorunda kaldı. Bir yıl sonra yeniden gittiği Brezilya'dan 1661'de döndü. Kral João'nun yeniden yeryüzüne dönüp barış ve mutluluk çağını başlatacağına ilişkin kehaneti yüzünden Enkizisyon mahkemesince mahkûm edildi ve 1665-67 arasında hapiste geçirdi. 1668'de hapisten çıkınca gittiği Roma'da Yahudilere geçici de olsa hoşgörü gösterilmesine yönelik bir kararın alınmasını sağladı. 1681'de Bahia'ya döndü ve ömrünün sonuna değin Yerlilerin özgürlüğü için mücadele etti.

Vieira, Portekizliler ve Brezilyalılarınca büyük bir edebiyat ustası kabul edilir. Süslü, Latince sözcük ve deyimlerle bezenmiş, ince nüktelerle dolu düzyazı üslubunun Eskidünya'nın beğeni kalıplarını yansıtmalarına karşın, yapıtları Yenidünya'nın duygu özgürlüğünü, düşünce cesaretini ve ileri düzeyde bir etnik hoşgörüyü sergiler.

Vieira, Luandino, asıl adı JOSÉ VIEIRA MATEUS DA GRAÇA (d. 4 Mayıs 1935, Lagoa de Furadouro, Portekiz), yapıtlarındaki deneysel dil kullanımıyla tanınan Portekizli öykü ve roman yazarı

Ailesiyle birlikte 1938'de Angola'ya göç etti. Çocukluğu Luanda'nın kıyı kentlerinin musseque denen Afrikalı mahallelerinde geçti. Yapıtlarında Bambunduların dili Kimbunduyla Portekizcenin kaynaşması sonucu oluşmuş karma bir dil kullandı. Beyaz bir Angolalı olarak genç yaşta Portekiz sömürge yönetiminin yıkılması için çalışmaya başladı. 1961'de BBC'de kendisiyle yapılan bir röportajda Afrika'daki Portekiz ordusundan kaçan askerlerin adlarını açıkladığı için tutuklandı. Büyük bölümünü Cabo Verde Adalarındaki Tarrafal Hapishanesi'nde olmak üzere 11 yıl hapis yattı.

En ünlü yapıtı, ilk öykü kitabı olan *Luanda*'dır (1963). Angola (1964) ve Portekiz'de (1965) ödülleri kazanan kitap, daha sonra sömürge hükümetinin devrilmesine (1974) değin Angola'da yasaklandı. Kitaptaki öyküler (*estória*) doğrudan politik bir içerik taşımamalarına karşın gerçekçi anlatımları sayesinde Portekizli sömürgecilerin baskısını bütün açıklığıyla sergiliyordu.

Vieira yapıtlarında Afrika'nın öykü anlatma sanatından yararlanmıştı. Öykülerinin çoğu geleneksel sözlü öykünün yapısını izler. Daha siyasal nitelikli kısa romanı *A Vida Verdadeira de Domingos Xavier*'i (1974; Domingos'un Gerçek Hayatı, 1976) 1961'de yazmıştır. Sara Maldoror'un filmi *Sambizanga*'nın temelini oluşturan yapıtta bağımsızlık öncesi Angola'da beyaz "adalet" in vahşeti ve Afrikalıların cesareti anlatılır.

Vieira'nın öbür roman ve öykü kitapları arasında *Velhas Estórias* (1974; Eski Öyküler), *Nós Os do Makulusu* (1974; Makulusu'lu Çetemiz), *Vidas Novas* (1975; Yeni Yaşamlar) ve *João Vêncio: Os Sues Amores* (1979; João Vêncio ve Aşkları) yer alır. Vieira, Angola Yazarlar Birliği'nin genel sekreteri olarak Angolalı yazar ve şairlerin çok sayıda yapıtının yayımlanmasını sağlamıştır.

Vieira da Silva, Maria Elena (d. 13 Haziran 1908, Lizbon, Portekiz), karmaşık, yarı soyut mimari kompozisyonlarıyla ünlü Portekiz asıllı Fransız ressam.

Paris'te 1928'de Antoine Bourdelle'le, daha sonra da Charles Despiau'yla heykel çalıştı. Resme ilgisiz Fernand Léger ve Stanley William Hayter'in öğrencisi olduğu sıralarda başladı. İlk soyut resimleri dekoratif nitelikli olmakla birlikte, mekânsal düzenlemedeki ustalığıyla dikkatli çekti. "Altın Kent" (1956) gibi olgun yapıtlarında işlediği düşsel kent görünümündeki ışıltılı noktalar ve birbirini kesen çizgiler açık bir mimari düzenlemenin varlığını gösteriyordu.

II. Dünya Savaşı sırasında Brezilya'da yaşayan Vieira da Silva 1947'de Paris'e döndü, 1956'da da Fransız uyruğuna geçti.

Viélé-Griffin, Francis, asıl adı EOBERT LUDOVICUS VIELE (d. 26 Mayıs 1864, Norfolk, Virginia, ABD - ö. 12 Kasım 1937, Bergerac, Fransa), Fransız simgecilik akımının önde gelen temsilcilerinden ABD asıllı Fransız şair.

Amerikan İç Savaşı sırasında Birlik'e hizmet eden bir askerî valinin oğluydu. Sekiz yaşında öğrenim için Fransa'ya gönderildi ve yaşamı boyunca bu ülkede kaldı. Dekadan hareketin etkisini taşıyan *Cueille d'aril*'den (1886; Nisan Hasadı) sonra yayımlanan *Les Cygnes* (1887; Kuğular) ve *Les Joies* (1889; Sevinçler) ile simgeci bir şair olarak adını duyurdu. Kurucuları arasında yer aldığı *Les Entretiens politiques et littéraires* (1890) adlı dergide, şiirin geleneksel şiir kalıplarının kısıtlamalarından kurtarılması gerektiğini savunan çok sayıda dene-

mesi yayımlandı. Bunu gerçekleştirmek için şiirleriyle serbest nazımın (*vers libre*) kullanımına öncülük etti.

Şiirlerinde doğadan aldığı tada ve insan yaşamının manevi yönüne beslediği inanca dayanan bir iyimserlik egemendir. Aralarında *La Clarté de vie* (1897; Yaşamın Aydınlığı) ve *Le Domaine royale*'in (1923; Kraliyet Mülkü) bulunduğu birçok kitabında kırsal yaşamı yüceltir. *La Chevauchée d'Yeldis* (1893; Yeldis'in At Gezintisi), *Phocas le jardinier* (1898; Bahçıvan Phocas) ve *La Légende ailée de Wieland le forgeron* (1900; Demirci Wieland'ın Kanatlı Efsanesi) gibi kitaplarının esin kaynağını ise Yunan ve ortaçağ efsaneleriyle Hristiyanlık üzerine konular oluşturur.

Vienne, Fransa'nın ortabatısında Poitou-Charentes planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Tarihsel Poitou(*) bölgesiyle tarihsel Touraine, Berry ve Anjou bölgelerinin bazı bölümlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Yüzölçümü 6.990 km² olan ilin büyük bölümü Massif Central ile Loire Irmağının güneyindeki dağlık bölge arasında kalan düz Poitou Eşiğini kapsar. Paris bölgesine güneybatıdan girişi sağlayan doğal bir kapı konumundaki il toprakları, tarih boyunca birçok savaş sahne olmuştur. Bunların başında Müslümanların Frankların önderi Charles Martel karşısında yenilgiye uğradıkları 732'deki çarpışmayla İngilizlerin Fransızları yendikleri Poitiers Çarpışması (1356) gelir.

Vienne Irmağıyla Châtellerault yakınlarında bu ırmağa karışan Clain Irmağı il topraklarını güney-kuzey doğrultusunda boydan boya aşar. Bölge temelde kırsal özellikler gösterir. Bol miktarda tahıl, meyve, sebze ve hayvan yemi üretilir. Ayrıca tütün ekilir; Châtellerault ve Loudon'dan mantar ihraç edilir.

Yönetim merkezi Poitiers dışında önemli sayılabilecek tek kent bazı sanayi tesislerinin bulunduğu Châtellerault'dur. İlde çok sayıda megalit de bulunmuştur. İl Poitiers, Châtellerault ve Montmorillon adlı üç ilçeye (*arrondissement*) ayrılır. Nüfus (1991 tah.) 380.900.

Vienne, Fransa'nın güneydoğu kesiminde, Rhône-Alpes planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Isère ilinde (*département*) kent. Rhône Irmağı kıyısında, Gère ile birleştiği noktada yer alır. İÖ 122'den İS 275'e değin bir Roma kenti olarak kaldı. 9. yüzyıl sonlarında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlandı. 1450'de Fransız egemenliği altına girdi.

Tepelerle çevrili çukur bir alanda kurulu olan Vienne, eski binalar bakımından ülkenin en zengin yörelerinden biridir. Kentin genel görünümüne 12-15. yüzyıllardan kalma Saint-Maurice Katedrali egemendir. Korent düzeninde on sekiz sütunun ayakta tuttuğu, 1. yüzyıldan kalma dikdörtgen Roma tapınağı bir başka büyük yapıdır. İmparator Augustus ve karısı Livia Drusilla'nın anısına dikilen, daha sonra akıl tanrıçası tapınağı olan yapı, 11. yüzyılda kiliseye dönüştürülünce duvarlarla çevrilmiş, Fransız Devrimi sırasında Jakobenlerin merkezi olmuş, 19. yüzyılda ilk durumu temel alınarak restore edilmiştir. Pipet Tepesinin yamaçlarında bulunan ve 13 binden fazla seyirci alabilen yıkık Roma tiyatrosu günümüzde de tiyatro gösterileri için kullanılmaktadır. 1960'larda ve 1970'lerde kent merkezinde yapılan kazılar sonunda Doğu tanrıçalarından Büyük Ana Tanrıça Kybele'ye ithaf edilmiş bir tiyatro ve tapınağın duvarları ortaya çıkarılmıştır. Rhône Körüsü'nün yakınında 12. ve 13. yüzyıllarda

yeniden inşa edilen, 9. yüzyıldan kalma Saint-André-le-Bas Kilisesi yer alır. Yapımına 4. yüzyılda başlanan ve 12. yüzyıldan kalma romanesk bir çan kulesi bulunan Saint-Pierre Kilisesi'nin eski manastırı, ilkeçağ heykellerinin sergilendiği bir müzeyi barındırmaktadır.

Günümüzde Rhône Vadisinin tarım ürünlerine dayalı bir pazar merkezi olan kentteki sanayi kuruluşları dokuma, metalurji ürünleri ve ayakkabı üretir. Nüfus (1982) 25.414.

Vienne Irmağı, Fransa'nın batı kesiminde ırmak. Loire Irmağının kollarından biridir. Uzunluğu 350 km'dir. Millevaches Plateausundan doğan ırmak kıvrımlar oluşturarak beş ilden geçer. Batı-kuzeybatı doğrultusunda akarak Haute-Vienne ilinden geçerken üzerlerinde çok sayıda baraj bulunan Maulde ve Taurion ırmaklarını alır. Saint-Junien'dan sonra birdenbire kuzeye döner ve genişler. Châtellerault'yu geçtikten sonra Creuse Irmağı ile birleşir. Daha sonra batıya dönerek Chinon'un yakınından geçer ve sol yakasından Loire Irmağına katılır.

Vienne Konsili, Katolik Kilisesi'nin XV. ekumenik konsili (1311-12).

Papa VIII. Bonifatius'un ölümünden sonra yargılanmasını ve Haçlı seferleri sırasında kurulan güçlü askeri-dinsel tarikatlardan Templier tarikatının kapatılmasını isteyen Fransa kralı IV. Philippe'in ısrarıyla Papa V. Clemens tarafından toplandı. Konsil için Lyon yakınlarındaki Vienne'in seçilmesinin nedeni, ulaşımın kolaylığı ve kentin Fransız topraklarına katılmamış fiilen bağımsız bir devletin sınırları içinde bulunmasıydı.

Philippe Batı Kilisesi'ne bağlı tüm piskoposları konsile çağırdı. Ama çağrılı olan 230 piskoposun yalnızca 120 kadarı konsile katıldı. Toplantıda yargılama yapılmadıysa da Templier tarikatı konsilden bağımsız olarak çıkarılan bir papalık emriyle kapatıldı. Bir Haçlı seferi için para toplanmasının ve reform kararları alınmasının yanı sıra konsilde Fransiskanlar içindeki Fraticelli (Tinciler) ve Conventuales (Manastırcılar) hiziplerinin yakınmaları dinlendi ve daha ılımlı olan ikinci hizbin görüşleri benimsendi. Clemens de bu kararı onayladı.

Vientiane, Laos'un başkenti ve en büyük kenti. Mekong Irmağının hemen kuzeydo-

gündüz sıcaklık ortalaması 27°C'nin üzerindedir. Yıllık yağış miktarının yüzde 80'i Mayıs-Eylül arasındaki dönemde düşer.

Vientiane kenti 13. yüzyılın sonlarında kuruldu. 16. yüzyılın ortalarında ilk Laos devleti olan Lan Xang Krallığı'nın başkenti Luang Prabang'dan (bugün Louangphrabang) kente taşındı. 1778'de Siyam'ın (bugün Tayland) yönetimi altına giren kent 1828'de Lao kralının Siyam egemenliğine karşı başlattığı ayaklanma sırasında yağmalandı. 1899'da Fransız sömürge yönetiminin merkezi oldu ve ülkenin Japonlarca işgal edildiği bir yıllık dönemin (1945) dışında bu konumunu 1953'e değin korudu. Günümüzde kentte, bira, kereste, kiremit, dokuma, sigara, kibrit, deterjan, naylon torba üreten fabrikalarla demir ve çelik tesisleri vardır. Kentin çevresindeki verimli alüvyon ovalarında mısır ve pirinç yetiştirilir, büyükbaş hayvan beslenir. Vientiane 1975'ten önce ülkenin başlıca hayvan kesim merkeziydi. Ülke ithalatının Vietnam'dan Tayland'a kaymasından sonra, Vientiane güneydoğudaki Pakxe karşısında Laos'un başlıca gümruk limanı olma özelliğini yitirdi.

Kentteki Sisavangvong Üniversitesi'nde tarım, sanat, eğitim, ormancılık ve tıp fakülteleri vardır. Fa-Ngum Yüksekokulu Vientiane Lisesi, Politeknik Okulu, Pali ve Sanskrit enstitüleri bu üniversiteye bağlı eğitim kurumlarıdır. Kentteki öteki eğitim ve kültür kurumları arasında Ho Phakeo adlı ulusal müze, Dongsaphangmeuk Kütüphanesi ve Ulusal Kütüphane sayılabilir. Mekong Irmağının Vientiane'in çevresindeki kesiminde yalnızca küçük teknelerle taşımacılık yapılabilir. Karayollarıyla Laos'taki Savannakhet ve Louangphrabang'a ve Vietnam'daki Ho Şi Minh kentine bağlanan Vientiane'de uluslararası bir havalimanı vardır. Kentin kuzeyindeki Nam Ngum Barajı'ndan elde edilen elektriğin bir bölümü Vientiane ve çevresinin gereksinimini karşılar; geri kalanı da Tayland'a satılır. Kentteki yapıların en önemlisi yaklaşık 1566'da inşa edilmiş olan That Luang adlı *stupa*'dır. Bu yapı Fransız sömürge döneminde, Prens Phetsarath Ratanavongsa'nın girişimiyle onarılmıştır. Nüfus (1985) 178.203.

Vieques Adası, İspanyolca ISLA DE VIEQUES, Porto Riko'da ada. Porto Riko Adasının 21 km doğusunda yer alır ve 135 km²'lik yüzölçümüyle büyüklük bakımından bu adadan sonra ikinci sırada gelir. Vieques Adası 1854'te Porto Riko tarafından ilhak edilmiştir.

Adanın başlıca yerleşmesi olan Vieques (İsabel Segunda olarak da bilinir) kuzeydeki bir girintinin kıyısında yer alır. Ada topraklarının yaklaşık yüzde 70'lik bölümünün 1941'den beri ABD Deniz Kuvvetleri'ne bağlı bir askeri bölge olması, nüfusun azalmasına yol açmıştır. Askeri bölge dışında kalan topraklarında yetiştirilen başlıca ürün şeker kamışıdır. Bütün adayı kapsayan Vieques belediyesi (*municipio*) üçü kırsal dört bölgeye (*barrio*) bölünmüştür. Nüfus (1984 tah.) 7.800.

Vierordt, Karl von (d. 1 Temmuz 1818, Lahr, Baden - ö. 22 Kasım 1884, Tübingen, Almanya), Alman hekim. Kan dolaşımında çeşitli ölçümler yapmaya yönelik teknikler ve araçlar geliştirmiştir.

Berlin, Göttingen, Viyana ve Heidelberg üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra 1842'de Karlsruhe'de kendi muayenehanesinde çalışmaya başladı. Solunum ve şaşılık üzerine kaleme aldığı ilk çalışmalarını tp

Vientiane'da That Luang Stupası, Laos
Picturepoint, Londra

gusundaki bir ovada yer alır. Bir ırmak limanı olması ve çevresindeki bölgede yoğun pirinç tarımı yapılması sayesinde ülkenin başlıca tarım, ticaret ve sanayi merkezi durumuna gelmiştir. Kentte tropik muson iklimi hüküm sürer. Yılın bütün aylarında,

çevrelerinde olumlu karşılandı. 1849'da Tübingen'de kuramsal tıp dersleri vermeye başladı; dört yıl sonra burada fizyoloji profesörü oldu.

Buluşları arasında kandaki alyuvarların sayısını kesin olarak ölçmeyi sağlayan bir yöntem, nabız ölçümü yapan sfigmograf ile kan akımının bızını ölçen hemotakometre sayılabilir. Ayrıca hemoglobinin çözeltisi, safra ve idrar analizleri ile solunum ve ses iletisi üzerine de araştırmalar yaptı.

Vierzon, Fransa'nın orta kesiminde, Centre planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Cher ilinde (*département*) kent. Berry Kanalı kıyısında, Bourges'un kuzeybatısında, Cher ve Yèvre ırmaklarının birleşme noktasında yer alır. 1938'de Vierzon-Ville, Vierzon-Village, Vierzon-Forges ve Vierzon-Bourgneuf adlı küçük bucakların bir araya getirilmesiyle kurulan demiryolu ve sanayi kompleksinin çevresinde gelişti. Sanayisi metal eşya, cam ve tarım makineleri üretimine dayanır. Nüfus (1982) 33.093.

Viet Minh, Vietnam dilinde tam adı VIET NAM DOC LAP DONG MINH HOI (Vietnam'ın Bağımsızlığı İçin Devrimci Birlik), Fransız egemenliğine karşı Vietnam'ın bağımsızlık mücadelesine önderlik eden örgüt.

Mayıs 1941'de Çin'de Ho Şi Minh tarafından kuruldu. Başlangıçta komünistlerin yönetiminde olmakla birlikte değişik siyasal görüşlere bağlı kişilere açık bir ulusal cephe örgütü olarak etkinlik gösterdi. 1943 sonunda, General Vo Nguyen Giap'ın önderliğindeki Viet Minh üyeleri, II. Dünya Savaşı sırasında ülkelerini işgal eden Japonlara karşı gerilla eylemlerini başlatmak üzere Vietnam'a sızmaya başladılar. Viet Minh Kuzey Vietnam'ın önemli bir bölümünü kurtardı. Japonya'nın tesliminden sonra Hanoi'nin denetimini ele geçirdiler ve bağımsız Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan ettiler.

Fransa başlangıçta yeni hükümeti bağımsız bir devlet olarak tanıyacağını bildirdiyse de sözünde durmadı. 23 Kasım 1946'da Haiphong liman kentinin Fransız donanmasınca bombalanması sırasında en az 6 bin sivil öldü. Böylece I. Çinhindi Savaşı başladı. Fransızların gücünün kentlerde toplanmış olmasına karşın halkın desteğini sağlayan Viet Minh kırsal alanları denetiminde tutuyordu. Savaş sona ererken Viet Minh'in yerini Vietnam Ulusal Halk Cephesi (Lien Viet) adında yeni bir örgüt aldı. 1951'de Viet Minh önderlerinin büyük çoğunluğu Kuzey Vietnam'daki iktidarı elinde tutan İşçi (daha sonra Çinhindi Komünist) Partisi'ne (Lao Dong) katıldı.

1960'lardan 1970'lerin başına değin süren Vietnam Savaşı (ya da II. Çinhindi Savaşı) sırasında Viet Minh örgütleri ABD destekli Güney Vietnam hükümetine ve ABD'ye karşı Vietkong'la(*) birleşti. Ülkenin 1976'da yeniden birleşmesinden sonra da Viet Minh önderleri Vietnam'ın siyasal yaşamındaki etkin konumlarını sürdürdüler.

Viet-Muong dilleri, Güneydoğu Asya dil ailesinin Mon-Khmer öbeğinin bir kolu. Vietnam ve komşu ülkelerde konuşulur. Öbeğin en önemli üyesi Vietnam dilidir. Bu dil, Hanoi'yle çevresinde konuşulan Kuzey Vietnam (Bac Ky), Hue'de konuşulan Orta Vietnam (Trung Ky) ve Mekong Deltasında konuşulan Güney Vietnam (Nam Ky) lehçelerini içerir. Vietnam dili ayrıca Kamboçya, Laos ve Tayland'ın bazı bölgelerinde de konuşulur. Büyük ölçüde Çince'den

türetilmiştir. Öbeğin öbür dili olan Muong temel olarak Vietnam'ın kuzey kesiminde konuşulur.

Viète, François, BIGOTIERE SENYÖRÜ. Latince FRANCISUS VIETA (d. 1540, Fontenay-le-Comte - ö. 13 Aralık 1603, Paris, Fransa), ilk sistematik cebirsel gösterilimi uygulamaya koyan ve denklemler kuramına katkıda bulunan Fransız matematikçi.

Bir Huguenot (Fransız Protestanı) olan Viète, İspanya kralı II. Felipe'nin Katolikliği Huguenot'lara karşı korumak amacıyla başlattığı savaş sırasında kullandığı 500 karakterlik karmaşık bir şifreyi çözmeyi başardı. Felipe, şifresinin çözülemeyeceğine inanıyordu, ama savaş planlarından Fransızların haberdar olduğunu anlayınca papaya başvurarak ülkesine karşı kara büyü kullanıldığı yolunda şikâyetle bulundu.

Viète'nin *Canon mathematicus seu ad triangula* (1579; Üçgenlere Uygulanan Matematik Yasaları) adlı yapıtı, Avrupa'daki dülemsel ve küresel üçgenlere ilişkin problemleri altı trigonometrik fonksiyondan yararlanarak çözmeye yönelik ilk sistematik çalışmalardan biridir. Modern cebirsel gösterimin kurucusu olarak kabul edilen Viète'nin *In artem analyticem isagoge* (1591; Analiz Sanatına Giriş) adlı yapıtı, modern cebire giriş kitaplarına çok benzer. Denklemler kuramına yaptığı katkıları içeren yapıtı *De aequationum recognitione et emendatione* (1615; Denklemlerin Tanınması ve Düzeltilmesi Üzerine) ise Viète, ikinci, üçüncü ve dördüncü dereceden denklemlerin çözümüne ilişkin yöntemleri ortaya koydu. Viète, bir denklemin pozitif kökleri (o dönemde bunların yegâne kökler olduğu sanılıyordu) ile bilinmeyen niceliğin değişik kuvvetlerinin katsayıları arasındaki ilişkiyi de biliyordu.

Vietkong, Vietnam dilinde tam adı VIET NAM CONG SAN (Vietnam Komünistleri), Kuzey Vietnam Ordusu'nun desteğiyle, 1950'lerin sonu ile 1975 arasında Güney Vietnam'a, 1960'ların başı ile 1973 arasında da ABD'ye karşı savaşan gerilla örgütü.

1950'lerin ortalarında Güney Vietnam'da Başkan Ngo Dinh Diem yönetimine karşı çeşitli grupların bir araya gelmesiyle oluştu. 1960'ta Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin askeri kanadına dönüştü. Ulusal Kurtuluş Cephesi 1969'da Geçici Devrimci Hükümet'in oluşturulması üzere Güney Vietnam'da Vietkong denetiminde kalan bölgelerdeki öteki gruplarla birleşti. Hareketin ana amacı Güney Vietnam yönetiminin yıkılması, Güney ve Kuzey Vietnam'ın yeniden birleştirilmesiydi.

Güney Vietnam'da Diem yönetimine karşı ilk devrimci etkinlikler Hoa Hao ve Cao Dai mezhepleri yanlılarına başlatıldı. Komünistlerin ağırlığındaki ulusal cephe örgütü Viet Minh'in güneyde kalan eski unsurları da 1954'ten sonra onlara katıldı. Bundan sonra Vietkong askerlerinin büyük çoğunluğunu güneyliler oluşturmakla birlikte eğitim, silah ve destek unsurları Güney Vietnam'a sızan Kuzey Vietnam Ordusu askerlerince sağlanıyordu. Vietkong ağırlıklı olarak pusu, şiddet eylemi ve sabotaja dayalı bir gerilla savaşı yürüttü. Yoğun nüfuslu merkezleri hükümet kuvvetlerine bırakarak daha çok kırsal alanları elde tutacak küçük gerilla birlikleri kullandı.

1971-73 arasında Paris'te sürdürülen barış görüşmelerine Geçici Devrimci Hükümet'in atadığı temsilciler de katıldı. Burada varılan anlaşmanın koşullarına göre Güney Vietnam'ın geleceğini belirleyecek genel seçimlere değin Geçici Devrimci Hükümet kendi denetimindeki bölgelerde tek yetkili organ olacaktı. İki tarafın da askeri konumlarını

sağlamlaştırma ve elde ettikleri toprakları genişletme girişimleri sonunda barış anlaşması geçerliğini yitirdi. Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam'ı bütünüyle ele geçirmesi ve 1975 ilkbaharında Nguyen Van Thieu hükümetinin hızla çökmesi üzerine Geçici Devrimci Hükümet güneyde iktidarı ele geçirdi. Ertəsi yıl ülkenin birleşmesiyle Geçici Devrimci Hükümet öbür siyasal gruplarla bir Ulusal Birleşik Cephe oluşturdu. Güney Vietnam'da gerçek siyasal iktidar çok geçmeden Vietnam Komünist Partisi ile partinin Kuzey Vietnam'daki önderliğinin elinde toplandı.

Vietnam, resmi adı VIETNAM SOSYALİST CUMHURİYETİ. Vietnam dilinde CONG HOA XA HOI CHU NGHIA VIET NAM. Güneydoğu Asya'da kıyı ülkesi. Çinhindi Yarımadasının doğu kesiminde 329.566 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 1.370 km boyunca uzanır. Doğudan batıya en geniş yeri kuzeyde 550 km'yi, güneyde ise 340 km'yi bulur. Kuzeyde Çin Halk Cumhuriyeti, batıda Laos, Kamboçya ve Tayland Körfezi, güney ve doğuda Güney Çin Denizi ve Tonkin Körfezi ile çevrilidir. Başkenti Hanoi, 1992 tahmini nüfusu 69.052.000'dir.

DOĞAL YAPI. Yüzey şekilleri. Vietnam fiziksel coğrafya bakımından dört ana bölgeye ayrılır: Ülkenin ortabatı kesimi üzerinden kuzeyden güneye doğru uzanan Annam Sıradagları, kuzeydeki Kızıl Irmak (Song Hong) deltası, güneydeki Mekong Irmağı (Song Tien Giang) deltası ve iki delta alanı arasındaki kıyıyı izleyen dar ve uzun ova şeridi.

Çin'deki Yunnan Platosunun güney yönündeki bir uzantısı olan Annam Sıradagları ülke topraklarının yaklaşık üçte ikisini kaplar. Ülkenin kuzey yarısında derin ve geniş bir vadi içinde akan Kızıl Irmak bu dağ sistemini iki kesime ayırır. Irmağın kuzeyinde kalan kesim daha alçak ve aşınmış bir yapı gösterir. Bu kesim de kendi içinde iki farklı yöreden oluşur. Kızıl Irmak ve kollarından Lo Irmağı arasındaki yöreyi kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu sırtlar engemelendirir. Daha doğudaki yörede ise yay biçimli ve sekili sıralar ile alçak tepeler ve ırmak kollarını çevreleyen alüvyon ovaları yer alır. Kızıl Irmak vadisinin güneyine düşen ve masif bir kütle görünümünü taşıyan kesimde Fan Si Pan (3.142 m) ve Pou Luong (2.986 m) gibi doruklar yükselir. Bu masif kütle Kara İrmaktan sonra yerini derin vadilerin parçaladığı platolara bırakır. Annam Sıradagları ülkenin orta bölümünde 1.830 m'yi aşan bir dizi dorukla kıyıya koşut bir doğrultu izler. Laos sınırı boyunca bir set oluşturan ve yer yer denize doğru sokulan sıradagları aşan çok az sayıda geçit vardır. Dağ sistemi ülkenin güney yarısında ortalama yüksekliği 760-1.500 m arasında değişen uzunlumasına platolar biçimini alır ve batıya doğru kıvrılarak güneybatıdaki düzlüklerle birleşir.

Kabaca bir üçgeni andıran Kızıl Irmak deltasının ağız Tonkin Körfezi boyunca 120 km boyunca uzanır. İç kesime yaklaşık 240 km kadar sokulan delta alanı, farklı özellikler taşıyan dört yöreden oluşur. Daha yüksek ve parçalanmış olan kuzeybatı yöresinde geniş doğal setler bulunur. Alçak doğu yöresinden geçen kanalları taşkınlarla açık bir dizi vadi yaratmıştır. Batı ve güneydoğu yörelerindeki düzlükler birikintilerin oluşturduğu sırtlarla birbirinden ayrılır. Kızıl Irmak deltasından dört kat büyük olan Mekong Irmağı deltası genellikle alüvyon ovalarından oluşur. İki deltayı birbirine bağlayan dar kıyı ovasının uzunluğu 1.100 km'ye ulaşır. Genelde alçak ve düz olan ova

ırmak ağzlarında genişleyerek dağlar arasına girer.

Akarsular ve toprak dokusu. Asıl bölümü Vietnam sınırları içinde kalan en büyük akarsu sistemi kuzeydeki Kızıl Irmaktır. Çin'den gelen bu ırmak güneydoğu yönünde hemen hemen düz bir çizgi izleyerek Lo Irmağı ve Kara Irmak gibi kolları alır. Delta alanının hemen başında Hanoi'den geçtikten sonra bir dizi kola ayrılarak Tonkin Körfezine dökülür. Kollarıyla birlikte sık sık ciddi taşkınlar yol açmakla birlikte sulama ve yük taşımacılığı açısından büyük önem taşır. Mekong Irmağı güneyde Vietnam topraklarına girdikten kısa bir süre sonra bir delta oluşturarak geniş bir alana yayılır. Kızıl Irmak ve kollarının tersine taşkınları düzenlidir ve her yıl taşkın ovalarına yeni tortular bırakarak verimli alanları artırır. Delta bölgesinin doğusundaki Saygon ve Dong-nai ırmakları da benzer bir yapı gösterir. Ülkenin güney yarısından Annam Sıradaglarının batı yamaçlarından doğan akarsular Vietnam sınırları dışında Mekong Irmağıyla birleşir. Kaynağını doğu yamaçlarından alan kısa akarsular ise Güney Çin Denizine yönelir.

En yaygın toprak türleri ülkenin yaklaşık yarısını kaplayan podzollü kırmızı ve sarı topraklar, özellikle Mekong Irmağı deltası ve çevresinde rastlanan alüvyonlu topraklar ve kırmızıya çalan kahverengi tropik topraklardır.

İklim, bitki örtüsü ve hayvan varlığı. Vietnam'da sıcak yazlar ve ılıman kışlarla belirlenen tropik bir muson iklimi hüküm sürer. Ülkenin hemen her yanında yaz sıcaklıkları sık sık 38°C'nin üzerine çıkar. Başkent Hanoi'de ocak ayı ortalama sıcaklığı 17°C'yi bulur. Güneye doğru gittikçe artan yıllık ortalama sıcaklık 21°C-27°C arasında değişir. Yıllık ortalama yağış miktarı 1.500-2.000 mm arasında değişir; yağışların büyük bölümü güneybatı musonlarının estiği mayıs-ekim arasındaki yaz mevsiminde düşer. Ülkenin kuzey ve güneybatı kesimlerinde musonların etkisiyle sık sık tayfunlar meydana gelir.

Vietnam'ın zengin ve değişken bir bitki örtüsü vardır. Ülke topraklarının yaklaşık beşte ikisini kaplayan ormanlar iki ana kategori altında toplanır: Herdemyeşil tropik ormanlar ve yaprakdöken astropik ormanlar. Çoğu yerde bu iki orman türünün iç içe geçtiği görülür. En yaygın ağaç türleri meşe, kayın, kestane, çam, tıkağacı ve abanozdur. Hem ormanaltı örtüde, hem de ırmak boylarındaki ağaçlıklarda bambular geniş bir yer tutar. Gelgit etkisine açık kıyı ovalarında mangrov ormanları bulunur. Güneybatıdaki dağlık ve platoluk alanları savan tipi otlar ve çalılıklar örter. Ağaçları yakarak tarla açma yönteminin ormanlara verdiği zararın yanı sıra Vietnam Savaşı sırasında ABD kuvvetlerinin havadan kullandığı bombalar ve zehirli ilaçlar da büyük bir orman tahribatı yaratmıştır. Savaşta yıkım gören ormanlık alanların bir bölümü 1980'lerdeki ağaçlandırma çalışmalarıyla yenilenmiş durumdadır.

Yabanıl hayvan varlığı fil, tapır, kaplan, pars, gaur ve kupro (yabanıl sığır türleri) ayı, geyik, yaban domuzu, oklukirpi, çakal, susamuru, tavşan, kokarca, sincap, miskkedisi, langur, şebek ve gibbon gibi birçok değişik türü kapsar. Küçük göl kenarlarında ve ırmak kıyılarında timsahlar bulunur. Öteki sürüngenler arasında çeşitli kelerler ile piton ve kobra sayılabilir. Kara ve su kuşu varlığı son derece zengindir; yalnızca ülkenin güneyinde 600'e yakın kuş türü saptanmıştır.

YERLEŞME DOKUSU. Vietnam'ın topografik yapısını belirleyen dağlık ve düzlük

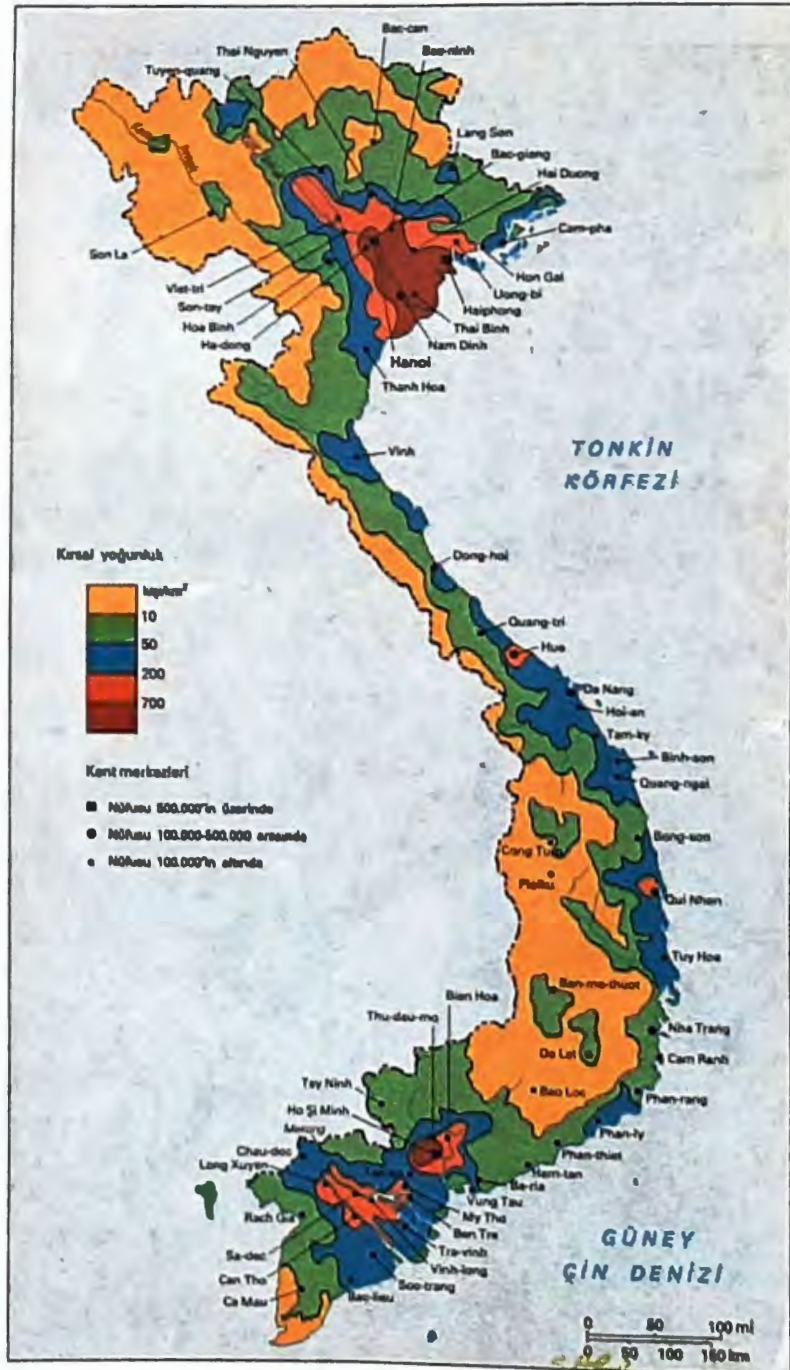
alanlar biçimindeki ayırım, etnik ve dilsel toplulukların dağılımına da temel oluşturur. Düzliklerde genellikle yerli Vietnamlılar otururken, dağlık yöreler çok sayıda değişik etnik topluluğu barındırır. Yerleşme dokusunun bir başka temel özelliği, ülkenin kuzey (Bac Ky), orta (Trung Ky) ve güney (Nam Ky) olmak üzere üç geleneksel bölgeye ayrılmış olmasıdır. Fransızların, sömürge yönetimi sırasında kabaca bu bölgelere denk düşmek üzere kullandığı Tonkin, Annam ve Cochinchine adları Vietnamlılarca hiçbir zaman benimsenmemiştir.

Kırsal yerleşim birimlerinin özellikleri doğal koşullarla yakından ilgilidir. Kızıl Irmak deltasında yüksekçe alanlarda yer alan köyler genellikle bitişik evlerle uzunlamasına bir sıra oluşturur. Bu köylerin çoğu bambu çitler ya da toprak bir duvarla çevrilidir. Orta bölgenin kıyı ovası köyleri, küçük ve sık bir küme görünümünü taşır. Balıkçı köyleri korunaklı koylarda yer alır. Mekong Irmağı deltasında birbirine yakın çiftlik kümelerinden oluşan yerleşmeler su ve kara yolları boyunca sıralanır. Özellikle kuzey ve orta bölgelerdeki bazı köylerin düzenini

tapınak gibi bir odak noktası belirler. Evlerin genellikle kazıklar üzerinde kurulu olduğu dağ köylerinde yapıların biçiminde güneş, rüzgâr ve yağmur gibi etkenler göz önüne alınır.

Büyük kent ve kasabaların çoğu delta alanlarında ve kıyılarda toplanmıştır. Ülkenin en eski ve önemli kentleri tarih boyunca geleneksel bölgelere merkezlik eden güneydeki Ho Şi Minh (eskiden Saygon), orta kesimdeki Hue ve kuzeydeki Hanoi'dir. Gelişmeleri yakın bir döneme rastlayan Haiphong ve Da Nang da liman kentleri olarak önem taşır.

NÜFUS. Vietnam'ın karmaşık etnik bileşimi içinde ana öge olarak öne çıkan yerli Vietnamlılar toplam nüfusun (1989) yüzde 87,1'ini oluşturur. Çin kültüründen etkilenmiş olmakla birlikte ayrı özellikler gösteren bu topluluğun uzun bir süreçte kuzeyden güneye doğru yayılmasının getirdiği bazı bölgesel farklılıklardan söz edilebilir. Üç geleneksel bölgenin kültür ve lehçe düzeyinde birbirinden ayrılması bunun bir

Vietnam'da Nüfus Yoğunluğu

sonucudur. Vietnamlılar dışında kalan azınlıklar da güneyliler ve kuzeyliler olmak üzere iki ana grupta toplanabilir. Güneydeki azınlıkların başında büyük bölümü kıyı ovasının ortagüney kesiminde oturan Çamlar ile Mekong Irmağı deltasına dağılmış olan Khmerler gelir. Dağlıklar olarak bilinen güneyin öteki azınlıkları Malezya-Polinezya ve Mon-Khmer dilleri konuşan çok sayıda küçük etnik topluluğu kapsar. Tarih boyunca dışa kapalı kalan ve ancak Fransız sömürge yönetimi sırasında baskı altına alınabilen bu topluluklarda kabile yaşam biçiminin izleri hâlâ güçlüdür. Kuzeydeki azınlıklar etnik köken ve dil bakımından Çin'in güneyindeki halklara yakındır. Güneydeki azınlıklara göre daha kalabalık olan bu topluluklardan Day dillerini konuşan Beyaz Daylar (Tai Khao), Siyah Daylar (Tai Dam), Tholar ve Nunglar genellikle yüksek vadilerde yaşarlar. Daha yüksek kesimlerde oturan dağınık Hmong (Meo) ve Mian topluluklarının dilleri Çin-Tibet dil ailesine girer. Hoalar olarak bilinen Çinliler ülkedeki en büyük etnik azınlığı oluşturur.

1970'lerin ortalarından bu yana Vietnamlıların dağlık yörelere yerleştirmeye yönelik bir program uygulanmaktadır.

Resmî dil olan Vietnam dili Güneydoğu Asya dil ailesine bağlı Mon-Khmer dil öbeği içinde yer alır. Vietnam dili dışında Fransızca, Çince, İngilizce ve Khmer dili de konuşulur. İnanç ve değer yargılarının Konfüçyüsçülükle biçimlenmiş olduğu Vietnam'da en yaygın dinler Budacılık ve Taoçuluktur. Budacılıktan yola çıkmakla birlikte başka dinlerin de etkisini taşıyan ve sömürgecilğe karşı mücadelede önemli rol oynayan Cao Dai(*) ve Hoa Hao(*) mezheplerinin toplumda önemli bir ağırlığı vardır. Fransızlarla birlikte ülkeye giren Katoliklik ve 20. yüzyıl başlarında Mekong Irmağı deltasında yayılan Protestanlık başlıca Hristiyan mezheplerini oluşturur. Güneyde çoğu Khmer olan küçük bir Müslüman topluluk da yaşar. Toplumun geniş bir kesiminde animist inançlar ve atalara tapınma kültürü hâlâ varlığını korumaktadır.

Nüfus yoğunluğu (1992) ülke genelinde kilometrekare başına 208,6 kişi gibi oldukça yüksek bir düzeydedir. Bu oran delta bölgelerinde genel ortalamanın dört katına kadar ulaşır. Kentlerde oturanların toplam nüfus

içindeki oranı (1989) ancak yüzde 20,1'i bulur. Vietnam Savaşı sırasında ülkenin güneyinde kırsal kesimden yoğun kaçışın kentlerde yarattığı yapay nüfus artışı, 1976'dan sonra uygulanmaya başlayan yeniden yerleştirme programıyla büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Bu program kentlerde bulunan 10 milyon kişinin 1996'ya değin kırsal kesimdeki "yeni ekonomik bölgelere" dağıtılmasını öngörmektedir. Resmî kayıtlara göre 1976-86 arasındaki dönemde program uyarınca kırsal kesime taşınanların sayısı 4 milyonu aşmaktadır. Ülkenin demografik yapısını etkileyen bir başka etken de ülkenin sosyalist bir yönetim altında birleşmesinden sonra yaşanan dışarıya göç akınıdır. İlk kez 1974'te 1 milyona yakın kişinin ülkeden ayrılmasının ardından duraklar gibi görünen bu süreç, 1978'den sonra yönetimin uygulamalarıyla yeniden hız kazanmış ve ülkeden gizlice kaçanların çoğu sığınacak ülke bulamamaları nedeniyle bölge düzeyinde ciddi bir mülteci sorunu doğurmuştur.

Dışarıya göçlerin yol açtığı düşüşe karşın nüfus artışı hızı öteki Güneydoğu Asya ülkelerindeki düzeyde yakındır. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 29,5

ve binde 8,1'dir. Yüksek doğum oranının bir sonucu olarak 30 yaş altındaki grubun toplam nüfus içindeki oranı (1989) yüzde 67'ye ulaşır.

EKONOMİ. Vietnam'da merkezi planlamayla yönlendirilen ve büyük ölçüde tarıma dayanan, gelişme yolunda bir ekonomi yürürlüktedir. Zengin doğal kaynakları, verimli toprakları, elverişli coğrafi konumu, yoğun ve nitelikli işgücüyle yüksek bir ekonomik gelişme potansiyeline sahip olan Vietnam, uzun savaşların yol açtığı geniş çaplı yıkım, bölgesel çatışmalar sonucunda askeri harcamalara ayrılan büyük pay, bölünmüşlükten dolayı farklılaşmış iki ekonomik yapıyı bütünleştirmede karşılaşılan güçlükler ve birbirini izleyen doğal felaketler nedeniyle bu potansiyeli harekete geçirme

yönünde sınırlı bir ilerleme sağlayabilmiştir. Öte yandan son yıllarda ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların merkezi planlamadan belirli bir uzaklaşmayı ve serbest piyasaya dönük reformları gündeme getirdiği gözlenmektedir. 1989 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) 15,2 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 230 ABD Doları gibi çok düşük bir düzeydedir.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1991) yüzde 51,7 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 72,7'si çalışır. Ülke topraklarının dörtte bire yakın bölümü ekime elverişli alanlardan oluşur. Kuzeyde 1954'ten başlayarak köklü bir toprak reformunun gerçekleştirilmiş olmasına karşın, güneydeki kolektivizasyon programı çok

yavaş bir gelişme göstermiştir. Son yıllarda köylülerin ürün fazlasını serbest piyasada satmasına izin verilmesiyle ülkenin gıda ürünlerinde kendine yeterli bir düzeye doğru yaklaştığı söylenebilir. Ekili alanların dörtte üçe yakın bölümü pirinç üretimine ayrılmıştır; başta delta bölgeleri olmak üzere birçok yerde yılda iki kez pirinç ekimi yapılır. Miktar olarak toplam tarımsal üretimin yarıdan fazlasını genellikle pirinç oluşturur. Öteki önemli gıda ürünleri manyok, tatlıpatates, mısır, koca dan ve yerfıstığıdır; sebze ve meyve üretimi de oldukça gelişmiştir. Devlete ait plantasyonlarda kahve, çay, kauçuk, şeker kamışı, jüt, tütün, so-

ya ve hindistancevizi yetiştirilir. Bu ürünlerin bir bölümü de ihraç edilir.

Hayvancılık büyük ölçüde domuz ve sığır besiciliğine dayanır. İç sularda ve deniz

1978'de Doğu Bloku ülkelerinin yer aldığı Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'ne (Comecon) katılan Vietnam'da, 1980'lerin ortalarında başlayan dış açılma süreciyle birlikte Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Japonya'dan da kredi alma ve yabancı yatırımlara

Şekerkamışı tarlasında çalışan Vietnamlı kadınlar
ABC Ajanı

kıyılarında avlanan balık ve kabuklu hayvanlar, pirinçten sonra ikinci temel gıda ürünü oluşturmaktadır. Istakoz, karides ve yengeç gibi su ürünlerinin ihracatı önemli bir gelir getirir. En zengin balıkçılık alanları güneydedir. Son yıllarda balıkçı tekneleriyle yurtdışına kaçışın hızlanması balıkçılığın önemli ölçüde gerilemesine yol açmıştır. Ormanların işletilmesi bütünüyle devletin elindedir. Bu alanda modern teknoloji kullanımının henüz sınırlı olmasına karşın kereste üretimi giderek gelişmekte ve önemli bir gelir kaynağı durumuna gelmektedir.

Madencilik ve imalat sektörleri birlikte net maddi hasılanın yüzde 33,1'ini yaratmakla birlikte toplam işgücünün yalnızca yüzde 3,2'sine istihdam olanağı sağlar. Yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin sayılan Vietnam'ın en önemli madeni antrasit ve linyit türü kömürdür. Ayrıca büyük miktarda apatit, kalay ve yüksek nitelikli kromit çıkarılır. Öteki mineral yatakları arasında demir cevheri, kurşun, çinko, bakır, boksit, tungsten ve altın sayılabilir. Yakın dönemde Mekong Irmağı deltası açıklarında petrol arama çalışmaları yürütmek üzere bazı yabancı şirketlerle anlaşmalar yapılmıştır.

Sanayi dallarının çoğu hammadde kaynaklarının daha bol olduğu ve imalata dönük yoğun yatırımların yapıldığı kuzey bölgesinde yer alır. Savaş sırasında pek yıkıma uğramayan güneydeki sanayi kuruluşları, ithal hammaddelere bağımlılık ve yedek parça sorunu nedeniyle çok düşük kapasitede çalışabilmektedir. Sanayide genel olarak karşılaşılan sorunların başında eski donanım ve teknoloji kullanımıyla kalifiye işgücü açığı gelmektedir. Öte yandan altyapı hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle taşıma ve dağıtım güçlükleri de ciddi bir sorun olarak durmaktadır. Sanayi üretimini artırmak amacıyla son yıllarda kamu işletmelerince parça başı ücret ve maddi teşvik sistemleri uygulanmaya başlamıştır. Birleşme sonrasındaki yeniden inşa çalışmaların çerçevesinde ağırlık verilen başlıca alanlar çimento, çelik ve enerjil üretimidir. İç gereksinimi karşılamaktan uzak olan yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 8,7 milyar kW-sa düzeyindedir. Elektriğin büyük bölümünü kömürle çalışan termik santraller sağlar

izin verme yoluna gidilmiştir. Vietnam'ın dış ticaretinde eski Sovyet cumhuriyetlerinden sonra en önemli yeri Japonya, Hong Kong ve Singapur tutar. İhracatın büyük bölümü hammaddelere, hafif sanayi ve el sanatları ürünleri ile tarımsal ürünlere dayanırken, başlıca ithalat kalemlerini yakıt, sanayi hammaddeleri, çeşitli makineler, tahıl ve başka gıda maddeleri oluşturur.

Coğrafi koşullar ülkenin kuzey ve güney bölgeleri arasındaki ulaşımı önemli ölçüde güçleştirir. Ulaşım ağının en gelişkin olduğu yerler, nüfusun büyük bölümünün toplandığı delta alanlarıdır. Bu alanlarda su yollarından da geniş biçimde yararlanılır. Savaş yıllarında büyük zarar gören demiryolu hatlarını modernleştirmek üzere geniş çaplı bir program uygulanmaya başlamıştır. Hanoi yakınlarındaki Noi Bai Havalimanı 1978'den bu yana uluslararası seferlere açıktır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Vietnam'ın yönetim biçimi sosyalist bir cumhuriyettir. 1980 tarihli anayasa uyarınca en üst devlet organı, üyeleri beş yılda bir seçilen Ulusal Meclis'tir. Yasama yetkisini kullanan Ulusal Meclis, oturumlar arasında görev yapmak üzere bir Daimi Komite ve yürütmeden sorumlu olan bir Devlet Konseyi seçer. Gene Ulusal Meclis tarafından seçilen Devlet Konseyi başkanı yürütmenin başında yer alır, devlet başkanı konumunu taşır ve hükümet işlerini gören Bakanlar Kurulu başkanı ile üyelerini atar. Yürütme organlarıncı alınan kararların resmen Ulusal Meclis'in onayından geçmesi gerektir. Bakanlar Kurulu'nun altında özellikle ekonomik işlerle ilgili bir dizi komisyon, komite ve daire yer alır. Nisan 1992'de kabul edilen yeni anayasayla Devlet Konseyi ve Bakanlar Kurulu kaldırıldı. Eski Devlet Konseyi başkanlığı yerine bir cumhurbaşkanlığı makamı oluşturuldu. Ulusal Meclis'in üye sayısı 496'dan 395'e indirildi. Cumhurbaşkanının seçeceği ve meclisin onaylayacağı başbakana meclis üyeleri arasından bir hükümet kurma yetkisi tanındı.

Ülkenin en önemli siyasal kurumu, yüksek makamların hepsini elinde tutan Vietnam Komünist Partisi'dir. 1992 Anayasası Vietnam Komünist Partisi'nin öncülüğü ilkesini korumakla birlikte partinin bu rolünü

yol göstericilikle sınırlamıştır. Parti içinde en etkili güç ise siyasal kararların oluşturulmasında belirleyici rol oynayan Politbüro'dur. Ulusal Meclis seçimlerinde gösterilen tek aday listesinde yer alacaklar parti tarafından belirlenir. Gençlik, kadın ve köylü birlikleriyle işçi sendikaları partinin kitle örgütleri işlevini görür.

Ülke yerel yönetim açısından kademeli olarak il, ilçe ve köy yönetim birimlerine ayrılmıştır. Aynı statüleri olan Hanoi, Ho Şi Minh ve Haiphong belediyeleri ile Vung Tau-Con Dao özel bölgesi de il düzeyindedir. Bütün birimlerde yerel yönetim yetkileri seçilmiş halk konseylerinin elindedir. Yargı işlerine halk konseylerine karşı sorumlu olan yerel halk mahkemeleri bakar. Halk denetim organları, idari makamları izlemenin yanı sıra savcılık görevini yerine getirir. Üyeleri Ulusal Meclis tarafından seçilen Yüksek Halk Mahkemesi, en üst yargı merci olarak halk mahkemelerinin kararlarını inceler ve vatana ihanet gibi özel davalara görür. Silahlı kuvvetler kara, deniz ve hava birimlerinin yanı sıra bölge ve il düzeyindeki yarı askeri birlikler, milis kuvvetleri ve yedeklerden oluşur.

Kapsamlı sosyal refah sisteminden bütün çalışanlar yararlanır. Sağlık hizmetleri kırsal kesimdeki en küçük birimlere kadar ulaşır. Bu alandaki yatırımlarla sağlık kuruluşu ve personel sayısı büyük ölçüde artmış, çocuk felci, tifo, difteri ve verem gibi hastalıkların yol açtığı ölümler düşük bir düzeye indirilmiştir. Bebek ölüm oranı (1990) binde 48, ortalama ömür (1991) ise kadınlarda 67 yıl, erkeklerde 63 yıldır.

Eğitime öteden beri büyük önem verilmiştir. Okuryazarlık oranı (1989) yüzde 87,6 gibi yüksek bir düzeydedir. Toplam 10 yıllık ilk ve orta öğrenim zorunlu ve parasızdır. Ortaöğrenimi bitiren öğrenciler seçme sınavıyla yükseköğretim kurumlarına ya da teknik ve mesleki okullara devam eder. En önemli yükseköğretim kurumu Hanoi Üniversitesi'dir. Dışında okuyan çok sayıda öğrenci de vardır.

KÜLTÜREL YAŞAM. Geleneksel Vietnam kültürünün biçimlenmesinde önemli rol oynayan Çin etkisi dil, edebiyat, sanat, mimarlık, müzik ve tiyatro gibi alanlarda belirgin biçimde görülür. Kökleri sözlü geleneklere dayanan ve kraliyet saraylarının okumuş çevrelerinde çok tutulan şiir, geçmişte Çin kalıp ve üsluplarının damgasını taşırdı. İlk kez 14. yüzyılda başlayan özgün şiir yazımı, 17. ve 18. yüzyıllarda bir uzun anlatı şiiri türünün doğmasını sağladı. Nguyen Du'nun (1765-1820) yazdığı *Kim Van Kieu* (Kieu'nun Öyküsü) bu türün en yetkin örneği olarak kabul edilir. Fransız etkisi bu edebiyat geleneğini zayıflatmışsa da şiir hâlâ sanatsal ifade biçimi olarak önemli korumaktadır. Günümüz Vietnam şiirinde daha çok Batı kalıpları kullanılmaktadır. Kuzeyde *hat tuong*, güneyde *hat boi* olarak bilinen, Çin kaynaklı geleneksel Vietnam operasının yanı sıra *cal luong* adı verilen, Vietnam'a özgü taşlamalı müzikal komedi de halkın gözde bir eğlencesidir. Tiyatro üzerinde devletin sıkı denetimi vardır. Uzun süreli Çin etkisinin ardından Fransız izlenimcilğine öykünmeye yönelen ve günümüzde toplumsal gerçekçilik akımının özelliklerini taşıyan resim sanatı pek gelişmemiştir. Buna karşılık lake yapımı günümüzde de sürdürülen önemli bir sanattır. Geleneklerini korumuş olan dağ kabilelerinin el yapımı ahşap eşya, dokuma ve örme işleri sanatsal değerleriyle öne çıkar. Bu kabilelerin başta gonglar olmak üzere birçok değişik müzik aleti vardır.

Bütün basın ve yayın kuruluşlarını devlet ve parti organları yönetir. En önemli yayıncı

organı partinin resmi gazetesi *Nhan Dan*'dır.

TARİH. Eski çağlar ve Çin yönetimi. Arkeolojik bulgular bugünkü Vietnam topraklarıyla birlikte Cinhindi'nin ilk sakinlerinin, 25-50 binyıl önce bölgeye girdikleri sanılan Negritolar olduğunu göstermektedir. Bu topluluğun zamanla erimesine yol açan göç dalgalarının ilki İÖ 2500-1500 arasında Çin'in güneyinden gelen Avustroneyzalılarla başladı. Daha sonra bölgeyi istila ederek Avustroneyzalıları bugünkü Endonezya adalarına süren Mon-Khmer ve Malezya-Polinezya halkları, bütün yarımadaya yayılarak bölgenin kalıcı bir ögesi durumuna geldiler. İÖ 600-400 arasındaki bir dönemde Çin'den Kızıl Irmak deltasına tung teknolojilerini getiren toplulukları Viet (Yue) ve Day halkları, onları da Çinli göçmenler izledi. Bütün bu öğelerin kaynaşması sonucunda İÖ 200 dolaylarında bugünkü Vietnamlıların atalarını oluşturan ayrı bir etnik topluluk ortaya çıktı.

Efsanelerde anlatılan Hong Bang adlı ilk Vietnam hanedanının tarihi, büyük ölçüde değişik kökenli halkların birbirine karışarak ortak bir yapıda birleşme sürecini yansıtır. Bu hanedanın elindeki topraklar günümüze ulaşan kaynaklarda Van Lang (Dövmeli Adamların Ülkesi) adıyla geçer. Son Hong Bang kralını deviren komşu Thuc hanedanının kurduğu Au Lac adlı yeni devletin İÖ 207'de Çin'in güneyindeki Viet krallığı Nam Viet'e bağlanması gerçek yazılı tarihin başlangıcı olarak kabul edilir. Güney sınırı bugünkü Da Nang'a kadar uzanan Nam Viet toprakları uzun diplomatik ve askeri çatışmaların ardından İÖ 111'de Çin'i yöneten Han hanedanının eline geçti. Bir Çin eyaletine dönüştürülen bu bölge dokuz askeri yöreye ayrıldı. En güneydeki üç askeri yöre bugünkü Vietnam'ın kuzey yarısını kapsıyordu.

Çin egemenliğinin başladığı sırada Demir Çağına geçmek üzere olan Kızıl Irmak deltası halkı, balıkçılık ve avcılığın yanı sıra sulu pirinç ekimi düzeyine ulaşmış bulunuyordu. Bölgedeki toplumsal örgütlenme siyasal, askeri ve dinsel önder konumundaki kabile şeflerinin altında hiyerarşik bir yapıya dayanıyordu. Büyük arazilere sahip kabile şeflerine bağlı geniş bir kesim serflik koşullarında yaşıyordu. Dinsel alanda doğaüstü varlıklara ve ruhlara dayalı animist inançlar egemendi.

Vietnamlı kimliğinin daha da geliştiği Çin yönetimi döneminde, bugünkü Vietnam'ın güney yarısında Hint etkisiyle biçimlenmiş iki devlet ortaya çıktı. Bu devletlerden İS 1. yüzyılda kurulan ve Mekong Deltası ile bugünkü Kamboçya'yı elinde tutan Funan(*), 6. yüzyılda kuzeyden gelen Khmer saldırılarıyla yıkıldı. Çin kaynaklarına göre 192'de kurulan ve Cinhindi'nin doğu kıyısına egemen olan Çampa(*) ise güçlü bir komşu devlet olarak uzun yıllar varlığını sürdürdü.

Cinhindi halklarından daha ileri bir uygarlık düzeyinde bulunan Çinliler, üstün sula- ma teknikleriyle Kızıl Irmak deltasındaki tarımı geliştirmenin yanı sıra metal saban ve çekli hayvanlarının kullanımını başlattılar. Ayrıca beraberlerinde daha gelişkin alet ve silahlarla yeni madencilik yöntemlerini getirdiler. Bu gelişmeler Vietnamlıları Cinhindi'nin en ileri halkı konumuna yükseltti. Bölgenin doğal kaynaklarından ve işgücünden yararlanma ve bölge üzerinden yürütülen deniz ticaretini geliştirme isteği, başlangıçta yerel yönetim sistemine ve toplumsal yapıya dokunmayan Çinlileri İS 1. yüzyılda doğrudan bir yönetim biçimi kurmaya yöneltti. Yerel kabile şeflerinin gerekli ekonomik, kültürel ve siyasal dönüşümlere ayak

uyduramaması nedeniyle Çinli memurlar aracılığıyla gerçekleştirilen bu süreç, hemen her alanda yoğun bir Çinileştirme kampanyası eşlik etti. Çin düşünceleri ve yaşam biçimi birçok olumlu yenilikler getirmenin yanı sıra özümlemeye karşı güçlü ve yaygın bir direniş de doğurdu.

Çin yönetimine karşı ilk önemli ayaklanma 39'da Trung Trac ve Trung Nhi adlı soylu iki kız kardeşin önderliğinde başladı. Kabile şeflerine bağlı kuvvetlerin Çin kalelerini ele geçirmesiyle kurulan bağımsız yönetim, üç yıl sonra gönderilen güçlü bir Han ordusu tarafından yıkıldı. Ardından kabile şeflerinin gücü kırılarak merkezi bir yönetim yapısının temelleri atıldı ve özümlemeci politikalar daha büyük bir şiddetle uygulamaya kondu. Han hanedanının çöküşünün yarattığı otorite boşluğu ortamında, gene bir kadın olan Trieu Au'nun 248'de giriştiği ikinci büyük ayaklanma altı ay içinde bastırıldı. Bu arada bölgenin güneyindeki bazı toprakları ele geçiren Çampa, Çin'in elindeki kesimi de tehdit etmeye başladı. Öte yandan Çin'deki çekişmelerle giderek merkezden kopan Giao Chau'da Çin kültürünün biçimlendirdiği yeni bir seçkin tabaka ortaya çıktı. Bu kesimi temsil eden Ly Bon'un 542'de oluşturduğu bağımsız krallık

My Son'da bir tapınağın sunağındaki kabartmadan ayrıntı, 7. yüzyılın ikinci yarısı; Da Nang Müzesi, Vietnam
Hofle Bildarchiv, Baden-Baden

yalnız üç yıl ayakta kalabildi. Dağlık yörelerde süren direniş hareketi, Çin'de yeniden etkili bir denetim sağlamayı başaran Tang hanedanının (618-907) yıkılmasından hemen sonra geniş çaplı bir ayaklanma biçimini aldı. Çin ordusunun 939'da ağır bir yenilgiye uğramasıyla bölgedeki Çin yönetimi sona erdi.

Bağımsızlık döneminin ilk hanedanları. Çin kuvvetlerini bölgeden çıkaran Vietnamlı komutan Ngo Quyen'in altı yıl süren yönetimini yerel komutanlar arasından bir çatışma dönemi izledi. Bu güç odaklarını ortadan kaldırarak 968'de kendini imparator ilan eden Dinh Bo Linh'in yerine 980'de Le Hoan geçti. Le Hoan'la başlayan Erken Le hanedanı 1009'a değin başta kaldı. Bu dönemde Çin'den gelen bir saldırı püskürtüldüğü gibi Çampa'ya karşı bir dizi sefer düzenlendi. Erken Le hanedanının yerini alan ve ülkeye Dai Viet adını veren Ly hanedanı ise geniş çaplı set ve kanal yapılarıyla tarımı geliştirdi ve kentler arasında düzenli ulaşımı sağladı. Ayrıca yerel feodal beylere dayalı yönetim sisteminin yerine hiyerarşik bir bürokrasiyi geçirerek merkezi bir devlet yapısının temelini attı. Daha önce ülkede yayılmış olan Budacılık ile kaynağını Çin kültüründen alan edebiyat

ve sanat da büyük bir gelişme gösterdi. Ama bu ilerleme ve refah sürecine sık sık dış sorunlar eşlik etti. Çin'in 1057'de Kızıl Irmak deltasına karşı giriştiği harekât ancak dört yıllık bir savaş sonunda boşa çıkarılabildi. Bu durumdan yararlanmak isteyen Çampa ile Cinhindi'nin en güçlü devleti konumundaki Kamboçya da ülkenin güney topraklarına karşı saldırıya geçti. İki devletin 1128-32 arasındaki yeni bir saldırısını 1138-1216 arasında beş istila girişimi daha izledi.

Giderek gerileyen Ly hanedanı uzun iç karışıklıkların ardından 1225'te yerini Tran hanedanına bıraktı. Ülkeyi yeniden güçlü bir konuma getiren ve Çampa ile belirli bir barış ortamı sağlayan Tran hanedanı büyük Moğol ordularının üç istila harekâtını (1257, 1284 ve 1287) altı etmeyi başardı. Bu güçlük tam atlatılmadan, Çampa ile yeniden savaş başladı. On yıllık bir çatışmadan sonra 1322'de Çampa'ya boyun eğdiren Vietnam, izleyen dönemde boyunduruktan kurtulan Çampa'nın bir dizi saldırısına uğradı. Savaşların ülke kaynaklarını tüketmesiyle ortaya çıkan bunalım ortamında Ho Qui Ly adlı bir yüksek görevli 1400'de tahta el koydu. Yeni hükümdarın köklü reformları sonuç vermeden Tran ailesi Çin'deki Ming hanedanından yardım istedi. Ülkeyi 1407'de kolayca ele geçiren Ming kuvvetleri doğrudan bir Çin yönetimi kurma yoluna gitti. Bunun üzerine 1418'de Le Loi önderliğinde başlayan direniş hareketi 10 yıllık bir mücadele sonunda başarıya ulaştı. Yönetimi eline alan Geç Le hanedanıyla birlikte Vietnam yeni bir döneme girdi.

Yayıma, bölünme ve yeniden birleşme. Le Loi ve ardıllarının bazı reformlarına karşın sınırlı tarım arazilerinin artan nüfusu besleyememesi, Vietnam'ı güneye doğru yayılma çabasına yöneltti. Le Thanh Tong'un (hd 1460-97) Çampa'nın büyük bölümünü ele geçirmesiyle (1471) sonuçlanan ilk büyük saldırıyla Vietnam sınırları Nha Trang yakınlarına kadar ulaştı. Çampa'nın bütünüyle ortadan kaldırılmasının ardından, gerilemekte olan Kamboçya'nın elindeki Mekong Deltasına yönelik saldırılar başladı. 1700'den kısa bir süre önce Saygon alındı. İzleyen 60 yıl içindeki fetihlerle Vietnam birlikleri bugünkü sınırlara yakın bir çizgiye kadar ilerledi. En güneyde bulunan Soc Trang çevresindeki topraklar ise ancak 1840'ta Vietnam'a bağlanabildi.

Vietnam'ın yayılma süreci aynı zamanda ülkenin bölünmesi sonucunu doğurdu. Çampa'nın yıkılmasından kısa bir süre sonra Hanoi yöneticisi Mac Dang Dung 1527'de Le hükümdarını devirerek tahtı ele geçirdi. Kızıl Irmak deltasının güneyindeki topraklarda 1545'te yeniden denetimi sağlayan Le hanedanı, 50 yıl süren bir iç savaş sonunda Hanoi ve kuzeydeki topraklara da egemen oldu. Ama bu süreçte feodal beylerin güçlenmesiyle imparatorluk tahtı sembolik bir konuma düştü. Ülkenin gerçek yönetimi feodal beylere dayanan Trinh ailesine geçti. Bu arada 1558'den başlayarak güneydeki toprakların yönetimini üstlenen Nguyen ailesi, 1620'de merkezle bağları kopararak yeni bir bölünmeye yol açtı. Trinh ailesinin askeri yollarla ülkenin kuzey yarısını denetim altına alma çabaları sonuçsuz kaldı. 1673'teki son seferin ardından, görünüşte Le hanedanına bağlı iki ayrı yönetim kesin bir yapı kazandı.

Yeniden birleşme süreci 1771'de Tay Son kardeşlerin önderlik ettiği güneydeki geniş çaplı köylü ayaklanmasıyla başladı. Ayaklanmanın 1777'de Nguyen yönetimine son vermesinden sonra kaçmayı başarak Say-

gon ve çevresini elinde tutan Nguyen Anh, kısa bir direniş gösterdiyse de 1783'te ülke dışına sürüldü. Bu arada kuzeye yönelerek 1786'da Trinh ailesini de yenilgiye uğratan ve Le hanedanını yıkan Tay Son kardeşler, 1788'de ülkeye girmeye çalışan Çin ordularını geri püskürttüler. Ama aynı yıl Fransızların askeri yardımıyla Saygon ve Mekong Deltasını geri alan Nguyen Anh bir dizi sefer sonunda bütün ülkede denetimi sağladı ve 1802'de Gia Long adıyla kendini imparator ilan etti.

Gia Long ve ardılları 11. yüzyılda Ly imparatorlarının temelini attığı devlet yapısında hemen hiçbir değişiklik yapmadılar. Mutlak yetkileri tanrısal bir kaynağa bağlanan imparatorun başında bulunduğu bu merkezî devlet yapısı, imparatorca atanan ve yalnız ona karşı sorumlu olan *mandarin* adlı yüksek devlet görevlilerinin oluşturduğu katı bir hiyerarşiye dayanıyordu. Bütün kademelerdeki memurlar uzun bir öğrenimden sonra sınavla göreve alınıyordu. İmparator bölünmez bir nitelik taşıyan ve hemen her alanı kapsayan yetkilerini *mandarin*'ler aracılığıyla kullanıyordu. Ordu, dinsel hiyerarşi ve aristokrasi gibi kurumların siyasal yaşamda belirleyici bir ağırlığı yoktu. Onursal bir nitelik taşıyan soyluluk unvanları bile babadan oğula geçmiyordu.

Ekonomik düzen de imparator ve *mandarin*'lerin yönetimini ayakta tutmaya yönelikti. Başlıca gelir kaynağı pirinç ekimine dayanan tarımdı. El sanatları, madencilik ve ticaret oldukça sınırlıydı. Bütün topraklar imparatorun mülkiyeti altında sayılıyor ve ancak imparatorluk fermanlarıyla işlenebiliyordu. Büyük toprak sahiplerinin yükselmesini önlemek için zaman zaman toprakları yeniden dağıtma yoluna gidiliyordu.

Sıkı mutlakîyet yönetimini sınırlayan başlıca etken, aileyi toplumun temel birimi olarak gören Konfüçyüsçü anlayıştı. Aile reisinin otoritesine bağlılık herkesin uyması gereken bir kuraldı. Toplum yapısını biçimlendiren bir başka güç de görece özerk köy yönetimleriydi. Kural olarak varlıklı ve nüfuzlu kimselerin yer aldığı köy meclisleri kolluk, asker toplama, zorunlu çalışmayı düzenleme ve vergileri belirleme gibi görevleri yerine getiriyordu.

Bütün bu özellikleriyle katı, durağan ve değişime kapalı bir yapı gösteren imparatorluk yönetimi, komşu ülkelere göre daha ileri ve sağlam olmakla birlikte dış etkilere karşı koyma gücünden yoksundu.

Batı sızması ve Fransız yayılmacılığı. İlk kez 1516'da Vietnam'a giren Portekizli serüvenciler çok geçmeden değişik ülkelerin misyonerleri izledi. Portekizli misyonerlerin Faifo'da (Hoi An) kurduğu ilk yerleşme ancak Japonya'dan süren Cizvitlerin geldiği 1615'te kalıcı bir nitelik kazanabildi. Aynı yıl Fransızların giriştiği misyonerlik çalışmalarına daha başından ticari ilişkileri de geliştirme çabasıyla el ele gitti. Hollandalıların ve İngilizlerin bu yöndeki başarısız denemelerinden sonra, Fransızların 1680'de Hanoi'de açtığı ticaret merkezi de başarıya ulaştı. Vietnam'daki iki karşıt yönetimin Batı'nın modern silahlarına ve başka mallarına duyduğu ilgi iş savaşın sona ermesiyle büyük ölçüde ortadan kalktı. 1700'den sonra yalnızca Faifo'daki Portekizliler sınırlı bir ticaret yürütebilme olanağı buldu.

Uzakdoğu'daki Portekiz nüfuzunun çökmesinden ve öteki rakiplerin Vietnam'dan çekilmesinden sonra Fransızların yeniden giriştiği ticari bağlar kurma arayışı, *mandarin*'lerin Batı karşısındaki tutumu ve ülkenin

yoksulluğu nedeniyle sonuçsuz kaldı. Misyonerlere ve Hristiyanlara karşı sertleşen tutum askeri müdahale yoluyla ülkeye girme düşüncesini gündeme getirdi. Bunun için gerekli kaynaklardan yoksun olan Fransızların 1778'den sonra Tay Son kardeşlere karşı Nguyen Anh'a sağladığı yardım öncelikle siyasal alanda etkili olma yolunu açtı. Ama Nguyen Anh'ın imparator olmasıyla sarayda güçlü bir konum elde eden Fransız danışmanlar, onun ardılı Minh Mang'ın döneminde (1820-41) görevden alındı. Ülkenin yeniden dışa kapandığı ve misyonerlerin ağır baskılar gördüğü bu ortamda diplomatik girişimler hiçbir işe yaramadı. Thieu Tri'nin 1841'de başa geçmesinden sonra misyonerlerin çoğu sınır dışı edildi. Bunun üzerine Fransızlar misilleme olarak Nisan 1847'de Da Nang (Tourane) limanını bombaladı.

Fransa'nın denizasını pazarlara duyduğu gereksinim ve Asya'da bir yer edinme çabası III. Napoléon'un Temmuz 1857'de Vietnam'a karşı askeri hareketi kararı almasına yol açtı. Bu amaçla 1858 yazında düzenlenen seferde Da Nang limanının ele geçirilmesine karşın Fransız birlikleri daha ileriye gidemedi. Bunun üzerine Şubat 1859'da Saygon yoluyla yeni bir saldırıya girişildi. Ama orada da Fransız ilerlemesi Saygon'un ötesine geçemedi. Bu arada Da Nang'da bırakılmış olan garnizon Mart 1860'ta bütünüyle çekildi.

Çin'deki Fransız birliklerinden alınan takviyeyle Şubat 1861'de başlayan ikinci harekatta Saygon çevresindeki topraklar ele geçirildi. Vietnam tahtına 1847'de çıkmış olan Tu Duc, Haziran 1862'de bir barış antlaşması yapmak zorunda kaldı. Saygon ve çevresini Fransızlara bırakan bu antlaşmada üç limanın dış ticarete açılması, misyonerlere tam serbestlik tanınması ve ağır bir tazminat ödenmesi gibi hükümler de yer alıyordu. Antlaşmanın resmen onaylandığı Nisan 1863'ten dört yıl sonra Saygon'daki Fransız valisi Mekong Irmağının batısındaki Vietnam topraklarını da alarak Fransız egemenliğini Cochinchine adı verilen bütün güney bölgesinde geçerli kıldı. İzleyen dönemde Annam ve Tonkin olarak anılan orta ve kuzey bölgelerini denetim altına alma çabaları öne çıktı.

Kızıl Irmak deltasındaki Fransız tüccarlarla yerel yöneticiler arasında 1873'te ortaya çıkan anlaşmazlıklar bölgeye müdahale için uygun bir fırsat yarattı. Bu amaçla el altından desteklenen kâşif Francis Garnier küçük bir kuvvetle Hanoi ve bir dizi önemli kenti ele geçirdi. Ama Vietnamlı yetkililerin kiraladığı Çinli haydutların Garnier'yi öldürmesi kuzey bölgesini işgal etme planını boşa çıkardı. Bu sırada Fransa Avrupa'da güç bir konumda olduğundan Paris hükümeti bu tür serüvenci girişimleri durdurma yoluna gitti.

Fransa'nın yeniden sömürgecilik yarışına katılmasından sonra, Nisan 1882'de Tonkin'e gönderilen birlik de Garnier'in akıbetine uğradı. Bunun üzerine Ağustos 1883'te Kızıl Irmak deltasına yönelik geniş çaplı bir sefer düzenlendi. Bir Fransız filosu da Tu Duc'un birkaç hafta önce öldüğünden habersiz Vietnam başkenti Hue'yi bombardmana tuttu. Boyun eğmek zorunda kalan Vietnam sarayı bir antlaşmayla Tonkin ve Annam üzerinde Fransız korumasını kabul etti. Bu antlaşma çok geçmeden bütün ülkede doğrudan Fransız yönetiminin yolunu açtı. Fransızların elindeki Kamboçya ve Vietnam'ı kapsamak üzere 1887'de oluşturulan Çinliler Birliği'ne 1893'te Laos da katıldı.

Sömürge yönetimi. Açık hedeflere göre belirlenmiş tutarlı bir yönetim anlayışından

yoksulluk ve yerel direnişler nedeniyle Fransız Çinliler'e egemen olan karışıklık ve belirsizlik, ancak 1897'de Paul Doumer'in genel valiliğe getirilmesiyle son buldu. Öncelikle direnişleri bastırarak denetimi sağlayan Doumer imparatorluk sarayı ile *mandarin*'leri devre dışı bırakarak bütünüyle Fransız görevlilere dayanan otokratik ve merkezî bir rejim kurdu. Bu arada sömürgecinin zenginliklerinden sistematik biçimde yararlanmak üzere yol, köprü, liman ve kanal yapımı ve bayındırlık işlerini başlattı. Böylece ülkedeki hammadde kaynaklarını sömürme ve Fransız malları için gümrük koruması altında bir pazar yaratma yönünde ilk adımları attı.

Sonraki yıllarda sömürge yapılan bütün yatırımlarda doğrudan ihracata dönük pirinç ve kauçuk üretimi ile kömür gibi madenlerin çıkarımına ağırlık verildi. Sanayiye gelişmeler ise yerel tüketime dönük malların üretimini sınırlı kıldı. Fransızların kurduğu en büyük işletme 5 binden fazla işçinin çalıştığı Nam Dinh'teki dokuma fabrikasıydı. 1930'a gelindiğinde bütün sanayi kuruluşlarında ve maden ocaklarında çalışan işçi sayısı ancak 100 bini buluyordu.

20. yüzyıl başlarındaki ekonomik ilerlemelerden yalnızca Fransızlar ve sömürge rejiminin yarattığı küçük bir varlıklı kesim yararlandı. Özellikle Mekong Deltasında inşa edilen sulama sistemleriyle 1880-1930 arasında pirinç ekim alanları dört kat arttı. Ama tarıma açılan yeni araziler Vietnamlı işbirlikçilerin ve Fransız spekülâtorlerin eline geçti. Böylece yeni bir toprak sahibi sınıf ortaya çıkarken topraksız köylüler ağır koşullarda kiracılık yapmaya zorlandı. Ürünlerini çok düşük fiyatlarla satabilen küçük köylüler de borç yükü altında topraksızlaşma sürecine girdi. Köylülerin durumunu güçleştiren bir başka etken bayındırlık projelerini finanse etmek için konan dolaylı ve dolaysız vergilerdi. Ayrıca birçok kişi bayındırlık işleri, maden ocakları ve kauçuk plantasyonlarında zorla çalıştırılıyordu. Köylülerin aşırı yoksulluğu nedeniyle Çinliler hiçbir zaman Fransız sanayisi için önemli bir pazar durumuna gelemedi.

Sömürge yönetimi 1939'da nüfusa 20 milyonu geçen Vietnam'ın toplumsal gelişmesini de köstekledi. Eğitim sisteminin bozulmasıyla daha önce görece olarak yüksek olan okuryazarlık oranı hızla düştü. 1939'a gelindiğinde bile okul çağındaki çocuklardan öğrenim görebilenlerin oranı yüzde 15'in altındaydı. Ülkede yalnızca 700'e yakın öğrencinin okuduğu tek bir üniversite vardı. Kentlerde Fransızlar için açılmış büyük hastanelere karşılık ülke genelinde her 100 bin Vietnamlıya ancak iki hekim düşüyordu. Sanayi ve ticaret gibi alanların dışında tutulan yerli halk temel hak ve özgürlüklerden de yoksundu. Kauçuk plantasyonları, maden ocakları, sanayi kuruluşları ve ticari işletmeler bütünüyle yabancıların elindeydi.

Ulusal kurtuluş hareketleri. Vietnamlıların sömürgecilğe direnişi Fransız yönetiminin kurulmasıyla başladı. Daha çok *mandarin*'lerin önderlik ettiği yerel ayaklanmalara bastırılması, eski imparatorluk düzenine dönüş umutlarının kırılmasıyla sonuçlandı. Böylece gelenekçi muhalefet giderek yerini Batı düşüncelerine açık yeni bir milliyetçi harekete bıraktı.

Yeni hareketin önde gelen sözcüsü Phan Boi Chau, Prens Cuong De ile işbirliği yaparak Japonya'da Vietnamlı milliyetçileri birleştirecek bir örgüt kurdu (1906). Japon hükümetinden sınırlı bir destek gören örgüt Vietnam'dan gizlice kaçan birçok genci yetiştirdi. Hareketin etkisiyle milliyetçi aydınların Hanoi'de açtığı bir okul sömürgecilik karşısı bir merkez durumuna gelince

birkaç ay içinde kapandı. Gene örgütün öncülüğünde birçok kentte yüksek vergilerin indirilmesine yönelik kitle gösterileri başladı. Geçmişten kopuşun bir simgesi olarak erkeklerin uzun saçlarını kesme eylemi kısa sürede bütün ülkeye yayıldı. Fransız yönetimi milliyetçi dalgayı önlemek için geniş çaplı tutuklamalara girişti ve Son Adasını milliyetçilerin gönderildiği bir toplama kampına dönüştürdü.

Fransa'nın Japonya'ya mali yardımına bulunması üzerine 1910'da Prens Cuong De ile birlikte sınır dışı edilen Phan Boi Chau Çin'e geçtikten sonra 1912'de cumhuriyetçi bir sürgün hükümeti kurdu ve çeşitli milliyetçi grupları bir araya getirdi. Ama Fransızların baskısıyla yattığı üç yıllık hapis döneminden sonra sürgünde yürütmeye çalıştığı hareket giderek geriledi. Sonunda 1925'te Fransız ajanlarınca kaçırılarak Vietnam'a götürüldü ve çarptırıldığı ölüm cezası yaygın tepkiler üzerine ömür boyu ev hapsine çevrildi.

Sömürge rejiminin baskıları altında örgütlülüğünü yitiren ulusal kurtuluş hareketi bir dönem bireysel şiddet eylemleri, gösteriler ve yerel ayaklanmalarla varlığını ortaya koyabildi. Bunlara öncülük eden direniş odaklarının bütünüyle bastırıldığı 1920'den sonra aydınlar arasında sömürge rejimiyle işbirliği yaparak bazı ödünler elde etmeye yönelik reformcu bir hareket ortaya çıktı. Reform çabalarının hiçbir sonuç vermemesi, özellikle Annam ve Tonkin'de gizli devrimci grupların yeniden canlanmasına yol açtı. Bu örgütlenmelerin en güçlüsü olarak 1927'de kurulan Vietnam Milliyetçi Partisi (Viet Nam Quoc Dan Dang) şiddet eylemlerinin yanı sıra yerli askerlerin oluşturduğu garnizonlara sızma politikasına yöneldi. Sonunda Şubat 1930'da gerçekleştirilmek istenen askeri isyan yalnızca Yen Bai'deki garnizonda başarıya ulaştı. Ertesi gün garnizonun ele geçirilmesinden sonra yaygın bir sindirme kampanyasına girişildi. Önderlerinin çoğu idam edilen parti bir daha toparlanamadı.

Bu arada Ho Şi Minh'in(*) önderliğinde çeşitli grupların bir araya gelmesiyle Şubat 1930'da kurulan Çinhindi Komünist Partisi Annam'da patlak veren geniş çaplı köylü ayaklanmasının başına geçerek bazı yerlerde "sovyet" yönetimleri kurdu. Acımasız ve sert yöntemlere başvuran sömürge yönetimi ayaklanmayı ancak 1931 ilkbaharında bastırabilirdi. SSCB ve Çin'deki kadrolarına dayanarak gücünü korumayı başaran Çinhindi Komünist Partisi, Fransa'da Halk Cephesi'nin iktidara geldiği 1936'da başlayan yumuşama ortamından yararlanarak sömürgecilğe karşı geniş bir cephe yaratma olanağını buldu. Bağımsızlık yanlısı Cao Dai ve Hoa Hao gibi dinsel mezheplerin etkili olduğu bölgeler dışında, ulusal kurtuluş mücadelesine komünistler önderlik etti. Halk Cephesi'nin düşüşüyle yeniden başlayan baskı ortamında da komünistler en etkili güç olarak ayakta kaldı.

II. Dünya Savaşı ve bağımsızlık. Fransa'nın Alman işgali altına girmesinden sonra, Vichy Hükümeti'ne bağlı sömürge yönetimi Eylül 1940'ta Japon birliklerinin Çinhindi'ne üslenmesini öngören bir anlaşma yaptı. Bölgeyi Güneydoğu Asya'daki hareketler için bir merkez olarak kullanan Japonlar savaşın sona ermek üzere olduğu Mart 1945'te Fransız yönetimini ortadan kaldırarak İmparator Bao Dai'nin bağımsızlık ilan etmesini sağladılar. Ama Hue'de bir Vietnam ulusal hükümetinin atanmasına karşın, gerçek iktidar Japon işgal kuvvetlerinin elinde kaldı.

Savaş yıllarında Japon korumasından yararlanan dinsel mezheplerin ve küçük grup-

ların etkin olduğu Cochinchine dışında, Vietnam ulusal kurtuluş hareketinin olduğunu Çin'in güneyindeki sürgün gruplar oluşturdu. Ho Şi Minh'in girişimiyle Mayıs 1941'de kurulan Vietnam'ın Bağımsızlığı İçin Devrimci Birlik (Viet Nam Doc Lap Dong Minh Hoi), birleşik bir cephe yaratarak harekete yeni bir güç kazandı. Antikomünist gruplara yakınlık duyan Çin'deki Çan Kay-şek

Dien Bien Phu'da Fransızları yenilgiye uğratan General Giap kurmaylarıyla birlikte, 1954
Anadolu Yayıncılık Arşivi

hükümetinin 1942'de Ho Şi Minh'i tutuklamasına karşın, Müttefik yardımları daha çok Viet Minh olarak anılan birleşik cepheye yöneldi. Bunun nedeni Vo Nguyen Giap komutasındaki komünist gerillaların Tonkin'in kuzeyinde etkili bir mücadele yürütmesiydi. Bir buçuk yıl sonra serbest bırakılan Ho Şi Minh, Ekim 1944'te Vietnam'a giderek hareketin başına geçti. Japonların Ağustos 1945'te Müttefiklere teslim olması üzerine Viet Minh ülke çapında bir genel ayaklanma düzenleyerek Hanoi'de yeni bir hükümet oluşturdu. İmparatora bağlı Hue hükümeti görevden çekilirken Saygon'da denetimi ele geçiren geçici komite de Hanoi hükümetini tanıdı. Bağımsızlığın ilan edildiği 2 Eylül'de ülke içinde Viet Minh'in önünde artık etkili bir güç bulunmuyordu. Ama Potsdam Konferansı'nda Müttefiklerin Çinhindi konusunda vardıkları anlaşma bu iktidarın pekişmesini önledi.

Anlaşmaya göre Japon kuvvetlerini silahsızlandırmak için Vietnam'ın kuzeyine Çin, güneyine de İngiliz birlikleri girecekti. Çan Kay-şek'in Fransızların dönüşünden yana olmaması nedeniyle Çin birlikleri Hanoi hükümetine karışmaktan kaçındı. Güneydeki İngiliz birlikleri ise Fransız askerlerinin denetimi yeniden sağlamasına yardım etti. Bu durum Hanoi hükümetinden destek gören yeni bir gerilla direniş hareketi doğurdu.

I. Çinhindi Savaşı ve bölünme. Tarafların barışçı bir çözüm için yürüttüğü görüşmeler sonunda Mart 1946'da bir anlaşmaya varıldı. Buna göre Fransa Viet Minh hükümetini tanıyacak ve Vietnam'a Fransız Birliği içinde "özgür bir devlet" statüsü verecekti. Buna karşılık Fransız birlikleri Vietnam'da kalacak ve beş yıl içinde kademeli olarak geri çekilecekti. Çin askerlerini ülkeden çıkarmaya yönelik bu taktik işbirliği, bağımsızlık noktasında düğümlenen derin görüş ayrılıkları nedeniyle kısa sürede çıkmaza girdi. Fransızların bir çatışmanın ardından Kasım 1946'da Haiphong'u bombardımana tutması ve Hanoi'de Fransızlara karşı bir misillemeye girişilmesi I. Çinhindi Savaşı'na

yol açarak ülkenin bölünmesi sürecini başlattı.

Kuzey Vietnam'ı savunmaya çalışan Viet Minh kuvvetlerinin yürüttüğü gerilla mücadelesi Çin'deki yeni komünist yönetimin 1949'dan sonra sağladığı destekle daha da

güçlendi. Güney Vietnam'da Bao Dai'ye bağlı kukla bir yönetim kurdurarak büyük bir tepki toplayan Fransızlar ABD'nin mali ve askeri desteğine karşın 1952'de savunma konumuna geçmek zorunda kaldı. 1953 sonlarına doğru ülkenin büyük bölümü Viet Minh kuvvetlerinin denetimine girdi. Mart 1954'te Vo Nguyen Giap'ın Dien Bien Phu'da kazandığı kesin zafer üzerine Fransız hükümeti uluslararası bir konferansla savaşı sona erdirmeyi kabul etti.

Cenevre'de toplanan konferans Temmuz 1954'te ülkenin 17. paralelden geçen bir sınırla iki geçici askeri bölgeye ayrılmasını ve 1956'da uluslararası bir komisyonun gözetiminde yapılacak seçimler sonucunda birleşik bir hükümet kurulmasını kararlaştırdı. Ama anlaşmayı onaylamayı geciktiren Güney Vietnam'ın ABD desteğine dayanarak seçimlere karşı çıkması, bu planı uygulama şansını ortadan kaldırdı.

Anlaşma sonrasında bütün kaynaklarını ülkenin yeniden inşası ve ekonomik kalkınma için seferber eden Kuzey Vietnam Çin, SSCB ve öteki sosyalist ülkelerin yardımıyla bu yolda düzenli bir ilerleme sağladı. Tarımda kolektivizasyon kampanyasının yol açtığı bazı yerel ayaklanmalar dışında, ekonomik kalkınma programı ciddi toplumsal ya da siyasal engellerle karşılaşmadan 1965'e değin sürdü.

Güney Vietnam'da ise hükümetin başına geçerek karışıklıklara son veren Ngo Dinh Diem, Ekim 1955'te devlet başkanı olarak Bao Dai'nin yerini aldıktan sonra ABD desteğine ve orduya dayalı baskıcı bir yönetim kurmaya yöneldi. Öte yandan Katolik yanlısı tutumunun bir sonucu olarak Budacıları karşısına aldı. Toprak reformuna ilişkin planları uygulayamadı ve yaygınlaşan gerilla savaşının önüne geçemedi. Sonunda ABD'nin de desteğini yitirince Kasım 1963'te askeri bir darbeyle devrildi. Bir dizi hükümet değişikliğinin ardından Haziran 1965'te iktidara Vietnam Cumhuriyeti Hava Kuvvetleri komutanı Nguyen Cao Ky başkanlığındaki bir cunta egemen oldu.

II. Çinhindi Savaşı. Budacı militan grupların direnişini kırarak siyasal muhalefeti

bütünyle sindiren askeri rejim Eylül 1967'deki güdümlü seçimler sonunda yönetimi, başkan ve başkan yardımcısı olarak aday gösterdiği Nguyen Van Thieu ve Nguyen Cao Ky ikilisine bıraktı. Baskıcı politikaları aynen sürdüren yeni sivil yönetim Aralık 1960'ta Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi adı altında örgütlenmiş olan gerilla hareketiyle başa çıkamadı. Kuzey Vietnam'ı destek üssü olarak kullanan ve 1965'te sayıca 150 bin dolayına ulaşmış olan Vietkong gerillaları Saygon rejimini ciddi biçimde tehdit etmeye başladı.

Bu gelişme aynı zamanda ABD'nin Vietnam Savaşı(*) olarak da bilinen II. Çinhindi Savaşı'na daha doğrudan bir biçimde katılmasını getirdi. Daha önce askeri donanım, mali yardım ve askeri danışmanlar aracılığıyla Güney Vietnam'a destek veren ABD, Şubat 1965'te gerilla sızmalarnı önleme gerekçesiyle Kuzey Vietnam'a karşı yoğun bir hava bombardımanı başlatmıştı. Bu harekâtı izleyen asker sevkıyatı sonunda Güney Vietnam'da çarpışan ABD askerlerinin sayısı 1968 başlarında 500 binin üzerine çıktı. Kuzey Vietnam'a karşı bombardımanın bütün şiddetiyle sürdüğü bu dönemde ABD ve Güney Vietnam birliklerinin gerilla hareketini çöktürme girişimleri boşa çıktı. Vietkong kuvvetlerinin Şubat 1968'de kentlere ve askeri üslere karşı düzenlediği Tet Saldırısı savaşta bir dönüm noktası oldu. Askeri bir zaferin olanaksızlığını gören ABD yönetimi Mayıs 1968'de Hanoi'yle görüşme masasına oturdu. Paris'te yürütülen görüşmelere bir süre sonra Ulusal Kurtuluş Cephesi ve Saygon rejimi temsilcileri de katıldı.

Devlet başkanlığını ve nüfuzlu konumunu sürdürmekle birlikte 1959'da yönetim işlerini yakın çevresine bırakmış olan Ho Şi Minh barış görüşmelerinin yeni başladığı Eylül 1969'da öldü. Böylece Kuzey Vietnam'da parti ve devlet kademelerinde Le Duan birinci adam olarak öne çıktı.

Barışçı çözüm yolunun açılmasını izleyen dönemde bazı ABD birliklerinin çekilmesi-ne karşın Laos ve Kamboçya'ya yönelik ABD müdahaleleriyle savaş bütün Çinhindi'ne yayıldı. Geri çekilme harekâtını aşamalı bir plana bağlayan ABD yönetimi Saygon rejiminin kendi başına savaşı sürdürmesini sağlayacak önlemler alma yoluna da gitti. Bunun sonucu olarak Paris'te barış görüşmeleri devam ederken bütün bölgeyi kapsamak üzere tarihte benzeri görülmemiş yoğun hava akınlarına girişildi.

Sonunda Ocak 1973'te imzalanan ateşkes anlaşmasıyla ABD birliklerinin geri çekilme harekâtının 60 gün içinde tamamlanması kararlaştırıldı. Ayrıca Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin 1969'da kurmuş olduğu Geçici Devrimci Hükümet resmen bir taraf olarak tanınmış oldu. Anlaşmanın ardından Saygon rejimi Mekong Deltasında Vietkong gerillalarına karşı geniş çaplı bir saldırı başlattı. Bunun üzerine Kuzey Vietnam askeri müdahaleyle sorunu çözmeye yöneldi. Bir yıl kadar süren şiddetli çarpışmalarda büyük bir ilerleme sağlayan Kuzey Vietnam ve Vietkong kuvvetleri, Güney Vietnam rejiminin hızla çökmesiyle Nisan 1975'te Saygon'a girdi.

Birleşme ve sonrası. Askeri zaferle fiilen ortadan kalkan bölünmüşlük, genel seçimlerin ardından 2 Temmuz 1976'da Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilanıyla resmen sona erdi. Ama savaştan yeni çıkan yönetimi son derece güç sorunlar bekliyordu. Savaş döneminde yalnızca güneyde nüfusun yandan fazlası evsiz kalmış, ölü ve yaralıla-

rın sayısı ise nüfusun altıda birine kadar ulaşmıştı. Hava akınları yüzünden büyük yıkıma uğrayan kuzeyde maddi kayıplar çok daha yüksekti. Ülkeyi yeniden inşa ederek sanayi ve tarımı canlandırmak için hazırlanan program uygulamada ciddi aksaklıklarla karşılaştı. Özellikle Ho Şi Minh adı verilen Saygon'da sosyalist uygulamalara karşı oldukça güçlü bir direniş baş gösterdi. Daha önce ticareti elinde tutan Çinli azınlık işbirliğinden kaçınıırken, kentlerdeki nüfus yığılmasını hafifletmek amacıyla kırsal kesimdeki "yeni ekonomik bölge"lere göç planı büyük bir tepki doğurdu. Bu arada birbirini izleyen taşkınlara ve kuraklıklara

Güney Vietnam rejiminin çökmesi üzerine ülkeyi terk eden Vietnamlı sivililer, Mart 1975
ABC Ajansı

sonucunda pirinç üretimi büyük ölçüde düştü. Böylece Saygon rejiminin çöküşünü izleyen ülkeden kaçış dalgası yeniden hızlanarak daha geniş boyutlara vardı.

Ekonomik güçlükler altında Haziran 1978'de Comecon'a katılan ve Kasım 1978'de SSCB ile 25 yıllık bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalayan Vietnam, Kamboçya ve Çin ile ilişkilerin hızla gerginleştiği bir ortamda SSCB'ye yakınlaşma politikasını daha da güçlendirdi. Aynı dönemde Çin ile Vietnam arasında karşılıklı suçlamalar tırmanırken çok sayıda Çinli Vietnam'dan kaçarak Çin'e sığındı. Sınır çatışmalarının ardından Kamboçya'ya giren Vietnam birliklerinin Ocak 1979'da Pol Pot'u devirerek kukla bir rejim kurması Çin'in sert tepkisine yol açtı. Yaklaşık 200 bin Vietnam askerinin Kamboçya'da bulunmasından yararlanan Çin, "ders verme" amacıyla Vietnam'a karşı askeri bir harekâta girişti. Dokuz gün süren harekât sırasında sınırdan 40 km kadar içeriye sokulan Çin birlikleri özellikle ekonomik hedeflere saldırarak büyük bir yıkıma yol açtı. Vietnam Kamboçya'daki birliklerini çekmeden saldırıyı püskürtmekle birlikte ciddi ekonomik kayıplara uğradı.

Bölgedeki bu gelişmeler Vietnam'ın öteki komşu ülkelerle de ilişkilerinin bozulmasını getirdi. Yeni Kamboçya yönetiminin uluslararası planda tanınmasını sağlama girişimleri ve Çin ile yürütülen barış görüşmeleri sonuçsuz kaldı. Kamboçya ve Laos'un yanı sıra Çin sınırında geniş çapta askeri birlikler bulundurulması ülke ekonomisi için ağır bir yük oluşturmaya başladı. Kamboçya'da muhalif grupların savaşı sürdürmesi Vietnam yanlısı rejimin oturmasını önledi. Öte yandan Vietnam içinde güneyin sosyalist ekonomiyle bütünleştirilmesinde pek bir ilerleme sağlanamadı. Dağlık yörelerdeki azınlıkların yönetimce uygulanmak istenen politikalara direnmesi yeni sorunlar ortaya çıkardı. Dışarıya göçlerin durdurulmasına

yönelik baskılara karşın Vietnam'dan mülteci akınının hızı kesilmedi.

Parti genel sekreteri olarak uzun süre yönetimde ağırlığını koruyan Le Duan'ın ölümünün (1986) ardından başlayan kadro değişiklikleri Vietnam'ın izlediği siyasal çizgide de bir değişim sürecinin yolunu açtı. Ekonomik alanda merkezi planlamadan uzaklaşma yönünde bir dizi reforma girişilirken, Kamboçya sorununu uzlaşma yoluyla çözmeyi amaçlayan önemli adımlar atıldı. 1989 sonlarında Vietnam birlikleri Kamboçya'dan çekilmeye başladı. Öte yandan ABD ile ilişkileri normalleştirme konusu gündeme geldi. 1990 başlarında Doğu Avrupa

ülkelerinin ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin ekonomilerini yeniden canlandırma girişimleri Vietnam'ın aldığı dış yardımların azalmasına yol açtı. Vietnam'ın Ekim 1991'de imzalanan Kamboçya barış antlaşmasını desteklemesiyle bu ülkenin Çin ve ABD ile olan ilişkileri bir düzelme sürecine girdi. Nisan 1992'de ülkenin siyasal yapısında bazı önemli değişiklikler yapan ve piyasa ekonomisini onaylayan yeni anayasanın kabul edilmesinin ardından Ulusal Meclis seçimleri yapıldı. Yeni meclis Eylül'de Le Duc Anh'ı cumhurbaşkanlığına seçti ve Vo Van Kiet'in başbakanlığı sürdürmesine karar verdi. 1993'te ABD ile ilişkilerde sınırlı bir düzelme görüldü.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Vietnam dili, Vietnam'ın resmi dili. Günümüzde yaklaşık 57.760.000 kişi tarafından konuşulmaktadır. Güneydoğu Asya ailesinin Mon-Khmer öbeğinin Viet-Muong kolu içinde sınıflandırılır. Hue ve Vinh arasındaki kırsal bölgede konuşulan bir grup lehçe dışında, Vietnam dilinin lehçeleri arasında önemli farklılıklar yoktur. Standart dil, Hanoi ve çevresinde yaşayan eğitim görmüş halkın konuştuğu dile dayanır. Vietnam dilinin sözcük dağarcığının büyük bölümü Çince'den alınmıştır. Ayrıca Day dilinin etkileri de görülür.

Vietnam dilinde ünlü ve ünsüz düzeni aynı olan sözcüklerin anlamları birbirinden ütremlenme yoluyla ayırt edilir. Sözcükler arasındaki ilişkiler sözdizim yoluyla belirtilir. Eylemlerin zaman ve çatıları ise eklerle değil değişiricilerle gösterilir.

Vietnam Milliyetçi Partisi, Vietnam dilinde VIET NAM QUOC DAN DANG (VNQDD). Vietnam'da kurulan ilk kitlesel devrimci milliyetçi örgüt. Sun Yat-sen'in Çin'de kurduğu Kuomintang'ı örnek alarak 1927'de kuruldu. Amacı yabancı müdahalelerden arınmış, cumhuriyetçi bir demokratik yönetim kurmaktır. Sıkı örgütlenmiş olmakla birlikte,

kitlelere açık bir partiydi. Genç aydınların yanı sıra pek çok askeri de saflarına çekti. Fransız sömürge yönetimince seçimlere katılması önlenince, 1920'lerin sonlarında şiddet eylemlerine yöneldi.

VNQDD'nin giriştiği en büyük eylem, 9 Şubat 1930'da Çin sınırındaki küçük Yen Bai kasabasının askeri garnizonunda başlatılan ayaklanmaydı. Ama ayaklanma ülkeye yayılmadan tetikte bekleyen Fransızlarca bastırıldı. Uygulanan şiddet sonucunda parti dardına girdi ve üyelerinin çoğu yeni kurulan Çinhindi Komünist Partisi'ne katıldı.

Vietnam Savaşı, Vietnam'ın birliğini ve bağımsızlığını sağlamak için komünistlerin önderliğinde ABD'ye ve Güney Vietnam'daki rejime karşı yürütülen mücadele (1955-75).

Ho Şi Minh önderliğindeki Vietnamlı komünistler 1941'de bağımsızlığı sağlamak amacıyla Çin'de Viet Minh(*) adıyla geniş bir cephe örgütü kurmuştu. Çin sınırını aşarak gerilla eylemlerine girişen örgüt özellikle kuzeyde güçlü bir konum elde etti. Fransız sömürgesi Vietnam'ı işgal altında tutan Japonların Müttefikler'e teslim olmasından yaklaşık bir ay sonra, Viet Minh önderi Ho Şi Minh 2 Eylül 1945'te Hanoi'de Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Bildirgesi'ni okudu. ABD önceleri Fransa'yı sömürge yönetimine son vererek Ho Şi Minh'i bağımsız bir devletin başkanı olarak kabul etmeye zorladı. Çinhindi'nde denetimli yeniden sağlamayı amaçlayan Fransa ise Vietnam'ı ancak Fransız Birliği içinde özerk bir devlet olarak tanıyacağını bildirdi.

Barışçı bir çözüm bulma girişimlerinin sonuçsuz kalmasından sonra 1946'da başlayan I. Çinhindi Savaşı Fransızların ağır yenilgiye uğradığı 1954'e değin sürdü. Bu arada ülkenin güneyinde fiili iktidarı ellerinde tutan Fransızlar, 1949'da eski imparator Bao Dai'yi özerk bir yapıda örgütledikleri Vietnam Birleşik Devleti'nin başına geçirdiler. 1954'te Cenevre'de toplanan uluslararası konferansta Fransa ve Viet Minh arasında ateşkes görüşmeleri yapıldı. Savaşın güçleri ayırmak için Fransızların ve saflarında yer alan Vietnamlıların silahtan arındırılmış bir kuşakla çevrili askeri bir sınır olarak belirlenen 17. paralelin güneyine, Viet Minh'in de bu hattın kuzeyine çekilmesine karar verildi. Bunun üzerine binlerce insan toprağından ve evinden koparak kuzeye ya da güneye göç etti. Fransızlar da Vietnam'ı terk etmeye başladılar.

Konferansta kabul edilen Cenevre Anlaşmaları(*) aynı zamanda uluslararası bir kurulun gözetiminde 1956'da serbest seçimler yapılmasını öngörüyordu. İmparatorun Ngo Dinh Diem'i başkanlığa atadığı güneyde bir süre sonra halkoylamasıyla monarşiyi son verilerek 26 Ekim 1955'te cumhuriyet ilan edildi. Devlet başkanlığını üstlenen Diem, komünizmin Asya'da yayılmasından çekinen ABD'nin ekonomik ve askeri yardımına dayanarak otoriter bir düzen kurmaya yöneldi ve ülkeyi birleştirmenin ilk adımı olarak öngörülen seçimlerin yapılmasını engelledi. Baskıcı yönetimiyle halk desteğini daha da yitirince, geleneksel köylü meclislerinin yerine Saygon'dan (bugün Ho Şi Minh) atanan yöneticileri geçirdi. Çoğu kuzeyden kaçmış olan Katolikleri yüksek devlet makamlarına atarak Budacıları da karşısına aldı.

Bu ortamda Kuzey Vietnam'ın eğiterek silahlandığı Vietkong(*) adlı gerilla birliklerinin Güney Vietnam'da yürüttüğü eylemler hızla yayıldı. Diem rejimi silahlı kuvvetlerini ve polis örgütünü donatmak için

ABD'den daha çok askeri danışman ve gereç aldıysa da gerilla mücadelesini durduramadı. Aralık 1960'ta Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kurulmasından sonra, ABD başkanı John F. Kennedy bölgeye daha çok askeri personel gönderme kararını aldı. 1962'nin sonuna gelindiğinde Güney Vietnam'daki ABD'li askeri danışman sayısı 900'den 11.000'e yükselmiş bulunuyordu. Bu arada Kennedy danışmanlara eğittikleri birliklerin yanında savaşma emrini verdi.

Diem'e karşı hoşnutsuzluk kendi ordusu içinde de giderek arttı. Budacıların yönetime karşı başlattığı ayaklanmanın ardından 1 Kasım 1963'te düzenlenen askeri darbe sırasında Diem öldürüldü. Darbeyi CIA'nın perdesinde arkasından yönlendirdiğine ilişkin yaygın görüş daha sonraları kanıtlarla da doğrulandı. Darbe sonrasında da iç karışıklıklar ve Vietkong etkinlikleri sürdü.

Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin ateşkes görüşmesi önerisini ve Birleşmiş Milletler genel sekreteri U Thant'ın Cenevre Konferansı'nı yeniden toplama çağrısını geri çeviren ABD başkanı Lyndon B. Johnson Ağustos 1964'te Kuzey Vietnam devriye botlarının Tonkin Körfezinde seyreden ABD destroyeri "Maddox"a ateş açtığı iddiasıyla ABD Deniz Kuvvetleri uçaklarına Kuzey Vietnam'ı bombalama emrini verdi. ABD Kongresi de başkana "saldırıların püskürtecek ve saldırganlığın gelişmesini önleyecek her türlü zorunlu önlemleri" alma yetkisini veren Tonkin Körfezi Kararname'si'ni oybirliğiyle yakın bir çoğunlukla onayladı.

1965'ten sonra savaş hızla tırmandı. Vietkong gerillaları 7 Şubat gecesi Pleiku'daki Amerikan üssüne saldırarak 8 askeri öldürdü, 126'dan fazlasını da yaraladı. Johnson bunun üzerine gene misillemede bulunma emrini verdi. ABD ve Güney Vietnam uçakları, Sovyet başbakanı Aleksey N. Kosigin'in Hanoi'de barışın nasıl sağlanacağı tartışmalarını yaptığı bir sırada Hanoi'yi bombalamaya başladılar. Üç gün sonra Vietkong gerillaları Qui Nhon'daki bir başka askeri üsse baskın düzenleyince, Johnson Hanoi'ye ve Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin denetimindeki bölgelere karşı daha yoğun hava saldırılarını girişme emrini verdi. İki ABD deniz piyade birliği 6 Mart'ta kuşatma altındaki Da Nang kenti yakınındaki kıyılara çıkarma yaptı. Güney Vietnam ordusunun yanında savaşmak üzere ülkeye gönderilen ABD askerlerinin sayısı haziranda 50 bine çıktı. Bu arada Kuzey Vietnam ordusuna bağlı küçük birlikler de Kamboçya sınırının batısında, Ho Şi Minh Yolu üzerinden geçerek Vietkong gerillalarının yanında savaşmaya başladı.

Her iki taraf askeri etkinliklerini ve propaganda çalışmalarını da yoğunlaştırdı. Saygon'daki istikrarsız yönetimin başına getirilen Mareşal Nguyen Cao Ky hızla bozulan askeri durumu düzelterek durumda değildi. Ulusal Kurtuluş Cephesi kuvvetleri bütün kırsal alanların denetimini ele geçirmişti. Komünistlerin zafere ulaşması çok yakın görünüyordu. Bu ortamdan Johnson, Güney Vietnam'a gönderdiği yardımcılarının hazırladığı raporlara dayanarak Güney Vietnam'ın savunulması için daha çok birlik göndererek ve Hanoi-Haiphong bölgelerine daha fazla hava saldırısı düzenleyerek ABD'nin "nüfuz ve şerefi"ni koruma yoluna gitti. Yıl sonuna gelindiğinde Güney Vietnam'da General William C. Westmoreland komutasında 180 bin Amerikan askeri savaşıyordu.

ABD ve Güney Vietnam 1966 ortalarından sonra bir dizi yeni taktik baş vurdu. "Pasiflikasyon" kampanyalarında yerel gerillalara karşı koruma gerekçesiyle köy ve

mezraları fiziksel bakımdan tecrit edecek önlemler alındı. "İzleme ve imha" saldırılarıyla gerillaları açık savaşa zorlayarak ortadan kaldırma yolu denendi. "Serbest ateş bölgeleri"ndeki halk topraklarını terke zorlandı. Vietkong gerillalarının saklanması kolaylaştıran geniş ağaçlık bölgeler kimyasal ilaçlarla tahrip edildi. Ama Vietkong gerillalarını kırsal alanlardan koparma ve halktan ayırma çabaları başarılı olmadı.

Öte yandan ABD Kamboçya'daki gerilla sığınakları ve gizli ikmal depolarına sürekli saldırılar düzenledi. Kuzeydeki askeri ve sivil hedefler de düzenli olarak bombalandı. Hanoi hükümetini görüşme masasına oturtmak için zaman zaman şiddetli bombardımanlara ara verildi. ABD askerlerinin sayısı 1967'de 389 bine ulaştı. Ama modern silah ve donanımına karşın Amerikalılar kararlı düşmanlarını yerlerinden sökemediler. Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni desteklemek için Güney Vietnam'a daha fazla Kuzey Vietnam birliği girmeye başladı. Ulusal Kurtuluş Cephesi'yle görüşmeden yana olan adayların katılmasının yasaklandığı Eylül 1967'deki başkanlık seçiminde General Nguyen Van Thieu başkan, General Cao Ky başkan yardımcısı oldu.

Kuzey Vietnam ve Vietkong birlikleri ay takvimine göre yeni yıl başına rastlayan 30 Ocak 1968'de 36 il merkezine karşı Tet Saldırısı'nı başlattı. Savaş özellikle Hue ve Saygon'da şiddetli geçti. Ulusal Kurtuluş Cephesi 24 Şubat'ta kademeli olarak çekilmek zorunda kaldı ve büyük kayıplar verdi.

Aynı dönemde ABD kamuoyunun ilan edilmeden sürdürülen savaşa karşı tepkisi de yükselmeye başladı. ABD'nin bir iç savaş karışmasını protesto eden barış yürüyüşleri, gösteriler ve toplantılar bütün ülkeyi sardı. Aydınlar, kilise çevreleri, işadamları, gençler ve yetişkinler her fırsatta çeşitli toplumsal eylemlere katılarak bu savaşı onaylamadıklarını çekinmeden ortaya koydular. Kongre'de ve hatta Pentagon ile yönetim çevrelerinde ABD'nin Güney Asya'daki etkinliklerinin meşruluğu ve gerekliliği sorgulanmaya başladı. "Pentagon Belgeleri"nin yayımlanması, Daniel Ellsberg'in yargılanması ve ABD birliklerinin My Lai köyünde Vietnamlı sivilleri toptan katletmesinin haberleri kamuoyunu sarstı, yeniden gösteri ve protestoların yayılmasına neden oldu.

General Westmoreland Tet Saldırısı'ndan sonra savaşı genişletmek için daha çok birlik gelmesini istedi. Ama kamuoyu "savaşın inişe geçmesi"nden yanaydı. Johnson 31 Mart 1968'de 20. paralelin kuzeyinin bombalanmasının durdurulacağını ve başkanlık seçimlerine katılmayacağını bir televizyon konuşmasında açıklayarak bütün dünyayı şaşırttı. Hanoi'de askeri tırmanmayı durdurarak yumuşama eğilimini ortaya koydu. Ekimde Johnson genel bombardımanı durdurma emrini verdi. ABD ve Hanoi ilk barış görüşmelerini Paris'te başlatmak üzere anlaştılar ve ABD'nin Güney Vietnam'daki kuvvetlerinin komutanlığına General Creighton Abrams atandı.

Güney Vietnam'daki askeri çatışmalar 1969'da azaldı; Kuzey Vietnamlıların güneye sızma hareketi de sonbahar sonuna değin belirgin biçimde yavaşladı. Haziranda Midway Adasında bir araya gelen Başkan Richard M. Nixon ve Başkan Thieu, 25 bin kişilik bir ABD birliğinin geri çekileceğini açıkladılar. O sırada Vietnam'da 500 binin üzerinde Amerikan askeri personeli bulunuyordu. Savaş "Vietnamlaştırma" politikasını benimseyen ABD yönetimi, Güney Viet-

nam ordusunun kendi başına savaşı sürdürmesini sağlayacak önlemler almaya ağırlık verdi. Savaşan ABD'li komutanlara askeri kayıpları "en asgari düzeye" indirme talimatı verildi.

Amerikalıların Kuzey Vietnamlılardan aldıkları ve daha sonra terk ettikleri Hamburger Tepesinde 10 gün süren büyük bir çarpışma oldu. Savaş karşı olanlar için, bu 10 günlük savaş siyasal sonuçlarına bakmaksızın keyfi olarak yürütülen askeri harekâtın ilk örneğiydi. Ho Şi Minh Eylül 1969'da ölünce, yas nedeniyle üç günlük ateşkes ilan edildi. Bu arada Paris'teki barış görüşmeleri hiçbir sonuç alınmaksızın sürerken Güney Vietnam hükümeti sonunda Ulusal Kurtuluş Cephesi ve Kuzey Vietnam ile doğrudan görüşmeyi kabul etti. Ama bu adım, önce Saygon'daki "kukla rejim" in ortadan kaldırılmasını isteyen Hanoi'nin ödün vermesine yetmedi.

Ulusal Kurtuluş Cephesi, Saygon rejiminin çağrısından birkaç ay önce kendini Güney Vietnam'ın meşru hükümeti olarak ilan eden Geçici Devrim Hükümeti'ni kurmuştu. Başkan Thieu daha güçlü bir siyasal destek edinmek için kabinesini iki kez değiştirdi. Ama Budacılar ve komünist olmayan muhalif gruplar Thieu'nün aşırı tutucu ve etkisini yitiren hükümetine karşı tutumlarını değiştirmediler.

ABD ve Güney Vietnam birliklerinin Kuzey Vietnam sığınaklarını ve askeri üslerini yok etmek amacıyla 1970 ilkbaharında Kampuçya'ya saldırılarıyla savaş bütün Güneydoğu Asya'ya sıçradı. Kuzey Vietnam kuvvetlerinin komünist eğilimli Pathet Lao (Lao Ülkesi) ile birlikte ABD destekli Vientiane hükümet birliklerine karşı savaştığı Laos'un kuzey kesimleri ABD savaş uçaklarının bombalandı. B-52 bombardıman uçaklarının değişmez hedefi Ho Şi Minh Yolu'ydu. Bu yeni askeri harekâtlar bütün dünyada, özellikle üniversitelerde yeni bir savaş karşıtı gösteriler dalgasının yayılmasına yol açtı.

Barış görüşmelerinin savaş tutsaklarının değişimi noktasında kilitlenmesine karşın, ABD birliklerinin Vietnam'dan çekilmesi ilan edildiği gibi sürdü. 1971'in sonuna gelindiğinde, Güney Vietnam birlikleri Amerikan hava desteğine hâlâ bağımlı olmakla birlikte kara çarpışmalarını artık tek başına yürütüyordu. ABD bombardıman uçaklarının askerden arındırılmış bölge ile Kamboçya ve Laos'taki Kuzey Vietnam askeri hedeflerine "koruyucu tepki" saldırısı da aynı yoğunlukla devam ediyordu.

Kuzey Vietnam birlikleri Mart 1972'de askerden arındırılmış bölgeye saldırarak Quang Tri ilini ele geçirdiler. Buna karşılık Nixon, Haiphong ve öbür Kuzey Vietnam limanlarının mayınlanması emrini verdi. Bombardıman uçakları kuzeydeki füze, topçu, sanayi ve antrepo merkezlerine karşı saldırıları daha da artırdı. Barış görüşmeleri temmuzda yeniden başladı. ABD başkanlık seçimlerinden kısa bir süre önce, ABD'li arabulucu Henry Kissinger 26 Ekim'de "barışın yakın olduğunu" açıkladı. Ama tarafların birbirlerini karşılıklı olarak kötü niyetle suçlaması nedeniyle görüşmeler aralık ortalarında kesildi. Hanoi ve öbür Kuzey Vietnam kentleri 11 günlük yoğun "Noel bombardımanı"na hedef oldu.

Paris'te bir kez daha başlayan görüşmeler 27 Ocak 1973'te Geçici Devrim Hükümeti, Kuzey Vietnam, Güney Vietnam ve ABD arasında bir anlaşmayla sonuçlandı. Buna

göre ertesi sabah Kuzey ve Güney Vietnam'da ateşkes yürürlüğe girecek, bütün ABD kuvvetleri çekilecek, üsler sökülecek, bütün savaş tutsakları serbest bırakılacak, bölge barışı uluslararası bir kuvvetçe korunacak, Güney Vietnam'ın kendi kaderini tayin hakkı tanınacak ve takviye edilmemeleri koşuluyla Kuzey Vietnam birlikleri Güney Vietnam'da kalabilecekti. Ayrıca Vietnam'ın "barışçı yollardan" yeniden birleşmesine değin 17. paralel bölünme hattı işlevini sürdürecekti. Bu anlaşmaya hazırları 14 maddelik ikinci bir anlaşma eklendi. Ağustosta ABD Kongresi ABD'nin Çin'inde yeni askeri etkinliklere girişmesini yasakladı.

Ateşkes anlaşmalarına karşın çarpışmalar kesilmedi. Taraflar karşılıklı olarak ateşkesi öbür tarafın ihlal ettiğini açıklıyordu. Askeri ve sivil kayıplar her zamanki kadar yüksekti. Güney Vietnam 1974'te artık savunamadığı uzak askeri mevzileri terk etmeye başladı. Vietkong gerillaları çeşitli il merkezlerini ele geçirirken Thieu'nün baskıcı yönetimine karşı muhalefet daha da arttı. Kuzey Vietnam'ın beklenen saldırısı Ocak 1975'te başladı. Phuoc Long ilini ele geçiren Kuzey Vietnam birliklerinin harekât alanı çok geçmeden ülkenin orta kesimine kadar ulaştı. Güney Vietnam ordusu ağır ateş altında geri çekildi. Thieu'nün Quang Tri ve Hue kentlerini boşaltma kararını vermesiyle panik başladı. Kıyı kentleri birbiri ardı sıra terk edildi; güneye göçle birlikte ordu çözüldü. Ülkedeki Amerikalılar Vietnamlı dostları ve işbirlikçileriyle birlikte bir an önce havadan ve denizden kaçma çabasına girdiler. Thieu de 21 Nisan'da istifa ederek Tayvan'a sığındı. Güney Vietnam hükümetinden geriye kalanlar 30 Nisan'da kayıtsız şartsız teslim olurken Kuzey Vietnam birlikleri hiçbir direniş görmeden Saygon'a girdi. Savaşın bitiminde daha önce öne sürüldüğü gibi kanlı bir misilleme kampanyası yaşanmadı. Geçici bir askeri yönetimin kurulmasından sonra, 2 Temmuz 1976'da ülke resmen Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti adıyla yeniden birleşti ve Hanoi başkent oldu. Saygon'un adı da Ho Şi Minh olarak değiştirildi.

Uzun süren savaşın bedeli bütün taraflar için gerçek anlamda bir felaketti. Vietnam'ın iki kesiminde de ölen, yaralanan ya da evsiz kalan kişilerin sayısı on binleri buluyordu. Ülkenin kırsal alanları zehirlenmiş tarlalar, kimyasal silahlarla tahrip edilmiş ormanlar, bombaların açtıkları büyük çukurlar ve patlamış mayınlarla tam bir yıkıntı görünümünü taşıyordu. Sulama sistemleri ve kentler yıkılmıştı. Tarım, ticaret ve sanayi işlemez durumdaydı. ABD'de ise Lyndon Johnson'un "büyük toplum" düşü, benimsenmeyen bir savaşın askeri ve ekonomik yükleriyle darmadağın olmuştu. Seçtikleri önderlerin yarattığı "güven bunalımı"yla sarsılan ABD yurttaşları, Vietnam serüveninin hiçle noktalanmasından doğan büyük bir öfkeyle doluydu. Özellikle terhis olan askerlerin durumu içler acısıydı. Savaşın yaklaşık 200 milyar ABD Doları olarak tahmin edilen maliyeti yüksek enflasyon, ekonomik durgunluk ve işsizliği körükledi.

Güney Vietnam'ın ardından Kamboçya ve Laos'un da komünistlerin yönetimine girmesi Güneydoğu Asya'daki güç dengesini büyük ölçüde değiştirdi. Birleşik Vietnam bölgesinin etkili bir gücü durumuna geldi.

Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi, Vietnam dilinde MAT-TRAN DAN-TOC GIAI-PHONG MIEN-NAM, 20 Aralık 1960'ta Güney Vietnam yönetiminin çökertilmesi, Kuzey ve Güney

Vietnam'ın yeniden birleştirilmesi amacıyla oluşturulan siyasal örgüt.

Cephe 1962'de siyasal kolu niteliğindeki Komünist Halkın Devrimci Partisi'ni oluşturdu. Gene de, hem siyasal örgütünde, hem de askeri kanadı olan Vietkong'da(*) komünist olmayan pek çok kişi yer alıyordu. Cephe bütün sosyalist ülkelerde, ayrıca çeşitli tarafsız ülkelerde diplomatik temsilcilikler kurdu. Haziran 1969'da da Güney Vietnam Geçici Devrimci Hükümeti adıyla geçici bir hükümet oluşturduğunu açıkladı. 1976'da Vietnam yeniden birleşince, Çin-hindi Komünist Partisi ve başka siyasal örgütlerle birlikte Ulusal Birleşik Cephe'yi oluşturdu.

Vieuxtemps, Henry (d. 17 Şubat 1820, Verviers, Belçika - ö. 6 Haziran 1881, Mustafa, Cezayir), keman çalma tekniğinin gelişmesinde önemli rol oynamış Belçikalı kemancı ve besteci.

Üstün yetenekli bir çocuktu. Babasıyla birlikte birkaç kez Avrupa turnesine çıktı. Brüksel'de Charles de Bériot'dan keman (1829), Viyana'da Simon Sechter'den armoni (1833-34) ve Paris'te Antonin Reicha'dan kompozisyon (1835-36) dersi aldı. 1843-44, 1857-58 ve 1870-71'de üç kez ABD turnesine çıktı. Petersburg ve Brüksel konservatuarlarında görev yaptı. 1846-51 arasında Petersburg Konservatuarı'nda çalıştığı sırada Rus keman çalma tarzını çok etkiledi. Brüksel Konservatuarı'nda 1871'de başladığı görevini 1873'te felç geçirince bırakmak zorunda kaldı. Başka kemancılar onun, olağanüstü doğruluktaki virtüözce tekniğiyle ses zenginliğini birleştiren keman çalışıslubunu sık sık taklit ettiler. Vieuxtemps keman konçertosu formunun gelişmesine besteleriyle de katkıda bulundu.

Piyanist eşi Joséphine ile birlikte 1848'de İstanbul'a giden Vieuxtemps, Abdülmecid için bir marş bestelemiş, padişahın isteğiyle saraydaki müzik çalışmalarını incelemiştir.

Viganò Salvatore (d. 25 Mart 1769, Napoli - ö. 10 Ağustos 1821, Milano, İtalya), İtalyan dansçı ve koreograf. Bale sanatına, dansla pantomimin kaynaştığı *coreodramma* gibi yenilikler getirmiştir. Bu tekniği tarih ve mitoloji temalarına ve Shakespeare'in oyunlarına dayanan son derece dramatik balelerde kullanmıştır.

Allesinde birçok dansçı vardı, besteci Luigi Boccherini'nin de yeğeniydi. Dansın yanı sıra müzik ve edebiyat eğitimi de gördü. Madrid'de dans ettikleri sırada tanıştığı Avusturyalı kadın dansçı Maria Medina ile evlendi. Gene orada tanıştığı, Jean-Georges Noverre'in öğrencisi koreograf Jean Dauberval ile Fransa'ya ve İngiltere'ye gitti. Sonra İtalya'da ve çeşitli Orta Avrupa ülkelerinde, daha çok da 1793-95 ve 1799-1803 arasında Viyana'da dans etti ve koreografiler yaptı. 1811'de La Scala'da bale topluluğu yönetmeni olmak üzere Milano'ya gitti. İtalyan balesinin gelişmesinde etkili oldu.

Viganò daha eski koreografların tersine, koreografilerini yaptığı balelerin temalarına ve dans hareketlerine uyan müzik seçmeye çaba gösterdi. *Gli strelizzi* (1809; Streltsi) ve onu izleyen balelerinde geleneksel dans kalıplarını pantomimle birleştirerek Noverre'in danslı dram yaklaşımını daha gelişmiş bir duruma getirdi. Kırktan fazla balesi arasında yer alan *Die Geschöpfe des Prometheus*'un (1801; Prometheus'un Yarattıkları) müziğini Beethoven özel olarak onun için bestelemiştir.

Vigée-Lebrun, (Marie-Louise-) Éllsabeth (d. 16 Nisan 1755, Paris - ö. 30 Mart 1842, Paris, Fransa), bütün kadın sanatçıların en başarılılarından biri olan, özellikle kadın portreleriyle tanınan Fransız ressam.

İlk resim öğretmeni, bir portre ressamı olan babası idi. Vigée daha sonra J.-B. Greuze ve Joseph Vernet gibi bazı ünlü ressamların yanında çalıştı. 1776'da resim alım satımıyla uğraşan J.-B.-P. Lebrun'le evlendi. 1779'da Marie-Antoinette'in bir portresini yapmak üzere Versailles'a çağrılması meslek yaşamında bir dönüm noktası oldu. Yakın bir dostluk kurduğu Marie-Antoinette'in çeşitli pozlarda ve giysiler içinde en az 25 portresini yaptı. 1783'te Kralliyet Akademisi'ne üye seçildi.

1789'da Devrim başlayınca Fransa'yı terk etti ve 12 yıl boyunca Roma, Napoli, Viyana, Berlin, Petersburg, Moskova gibi kentlerde dolaştı, çeşitli portreler yaptı. 1801'de Paris'e geri döndüyse de, kentin yeni toplumsal yaşamından hoşlanmayarak kısa süre sonra Londra'ya gitti. Orada saraylıların ve Lord Byron'ın portrelerini yaptı. Ardından İsviçre'ye geçti, Madame de Staël'in bir portresini çizdi. 1810 dolaylarında yeniden Paris'e döndü, bundan sonra resim yapmayı bıraktı.

Vigée-Lebrun çok zeki ve çekici bir kadındı. *Souvenirs de ma vie* (1835-37; Yaşamımdan Anılar) adlı kitabında yaşadığı çağ ve sanatını canlı bir üslupla anlatmıştı. Kendi ifadesine göre yaşamı boyunca 622'si portre, 200 kadar da manzara olmak üzere 877 resim yapmıştı.

Vigeland, (Adolf) Gustav (d. 11 Nisan 1869, Mandal - ö. 12 Mart 1943, Oslo, Norveç), Oslo'daki Frogner Parkı'nda yer alan başlıca yapıtı "Çeşme Meydanı" ile tanınan Norveçli heykeltıraş. Gelmiş geçmiş en üretken heykeltıraş olduğu söylenir.

Bir çiftçinin oğluydu. 14 yaşında bir ahşap oymacının yanına çırak girdi. İlk yapıtı 1889'da sergilendi. Önceleri Auguste Rodin'in üslubundan etkilendiyse de, kısa sürede kendi gerçekçi üslubunu geliştirdi. Yapıtlarının çoğuyla olay yarattı ve yaşamı boyunca yoksulluk çekti.

Çoğu büst ve kabartma olan ilk yapıtları bugün Oslo'da kendi adını taşıyan müzede. Daha sonraki anıtsal yapıtları ise Frogner Parkı'nda toplanmıştır. Sayıları 200'ü aşan bu yapıtlar arasında bir giriş kapısı, bir köprü, bir çeşme, bir döner merdiven, mozaklı bir labirent ve pek çok insan figürü vardır. 270 ton ağırlığında ve yaklaşık 17 m yüksekliğindeki tek bir granit bloktan yontulmuş olan ortadaki anıt 121 figürü içerir; doğum, çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlılık ve ölüm gibi yaşamın çeşitli evrelerinin konu edildiği 36 tane ana heykel grubuyla çevrelenmiştir.

Vigevano, İtalya'nın kuzeyinde, Lombardiya yönetim bölgesinde, Pavia ilinde kent. Milano'nun güneybatısında, Ticino Irmağı'nın sağ yakasında yer alır. Eski bir ipekçilik merkezi olan kentte Rönesans döneminde Sforza ailesine ait bir köşk bulunuyordu. Sforzalar kentte kemerli Düklik Meydanı'nı (Piazza Ducale) yaptırmışlar (1494) ve eski Visconti Şatosu'nu (Castello Visconti) genişletmişlerdir (1492). Piskoposluk merkezi olan Vigevano'da önemli bir katedral de (1532-1606) vardır.

20. yüzyılda sanayi alanında sürekli bir gelişme gösteren Vigevano ünlü bir ayakkabı üretim merkezidir. Kentte her yıl Uluslararası Ayakkabı Fuarı ve Pazarı düzenlenir. Vigevano'da tekstil ve deri sanayileri de gelişmiştir. Nüfus (1981 geç.) belediye, 65.355.

Vigfússon, Gudbrandur (d. 13 Mart 1827, Dalasýsla, İzlanda - ö. 31 Ocak 1889, Oxford, İngiltere), Eski İzlanda dili üzerine çalışmalarıyla tanınmış araştırmacı. Richard Cleasby'nin *Icelandic-English Dictionary*'sini (1874, 2. bas; 1957; İzlanda Dili - İngilizce Sözlük) tamamlamış, çeşitli İzlanda sagalarının yanı sıra *Corpus poeticum boreale* (1883; Kuzey Şiirleri Derlemesi) adlı bir antoloji yayımlamıştır.

İzlanda'da, ardından Kopenhag Üniversitesi'nde öğrenim gördü, ama üniversiteyi bitirmedi. Kopenhag Üniversitesi'nde araştırma yaptığı yıllarda (1854-64), İzlanda aile sagalarının kronolojisi niteliğindeki ilk yapıtı *Timatell*'i (1855) yayımladı. Ardından *Bliskupa sögur*'un (1858; Piskopos Sagaları) ilk cildiyle *Eyrbyggja saga*'yı (1864) yayıma hazırladı. Daha sonra Oxford'a giderek Cleasby'nin sözlüğünün tamamlanması işini üstlendi (1864), *Flateyjarbók*'un (1860-68; Flatey Kitabı) yayımında çalıştı ve *Badar saga*'yı (1869) yayıma hazırladı. 1871'de Oxford'daki Christ Church College'dan onursal bir unvan aldı ve 1884'ten sonra orada Eski İzlanda dili dersleri verdi. Yayıma hazırladığı *Sturlunga saga* (1878), *Hákonar saga* (1887) ve *Corpus poeticum boreale* gibi yapıtlarda yer alan önsöz ve açıklamaları, edebi ve tarihsel sorunlara bakışının çağdaşlarınkinden çok ileride olduğunu gösterir.

Vigilius (d. 500'den önce, Roma - ö. 7 Haziran 555, Siracusa, Sicilya), 537-555 arasında papa. Doğu ve Batı kiliseleri arasında "Üç Metin Tartışması" adıyla bilinen öğretici çatışmasında önemli rolü olmuştur.

Roma'da diyakoz olarak görev yaptığı sırada, Bizans imparatoru I. İustinianos'u (Büyük) İtalya'yı yeniden ele geçirme planından caydırmak amacıyla Papa 536'da Konstantinopolis'e (İstanbul) giden Papa I. Agapetus'un (Aziz) gezisine katıldı. Agapetus 22 Nisan'da bu kentte öldü. Kısa sürede İustinianos'un karşı imparatorluğa Theodora'nın yakınlığını kazanan Vigilius, Haziran 536'da Agapetus'un ardılı seçilen Papa Aziz Silverius'u tahtından indirmek için onunla birlikte bir plan hazırladı.

Bizanslı komutan Belisarios, Theodora'nın emriyle 9 Aralık 536'da Roma'ya girdi ve Silverius'un yerine Vigilius'u papalık tahtına çıkardı. Sürgün edilen eski papa İustinianos'un yardımına başvurmak için Konstantinopolis'e gitti. Roma'ya döndüğünde Vigilius'un emriyle yeniden sürgün edildi. Silverius'un bir olasılıkla 537'nin son aylarında sürgünde ölmesi üzerine Vigilius papalığa tek başına egemen oldu.

Bu sırada Roma Ostrogot saldırılarıyla yıkılmış ve Doğu Kilisesi geleneksel öğretiyeye bağlı olanlarla Monofizitler arasında bölünmüştü. Vigilius bir yandan Roma'nın onanımı ile uğraşırken bir yandan da bu bölünmeyle ilgilendi. Sorunun siyasi boyutu da vardı: İmparator İustinianos, Monofizitliği mahkûm ederse bu öğretinin benimsendiği Suriye ve Mısır eyaletlerini yitirmek tehlikesiyle karşılaşacaktı. Bu nedenle İustinianos bir uzlaşma sağlayabilmek umuduyla 544'te çıkardığı bir fermanla Monofizitlerin karşı çıktığı üç metni lanetledi. Ama bu Batı'da büyük tepki uyandırdı. Vigilius imparatorun zorlamasıyla gittiği Konstantinopolis'te karşılaştığı tehdit ve baskılar sonucunda bazı çekincelerle de olsa *Iudicatum* başlıklı fermanıyla üç metni mahkûm etti (Nisan 548). Bu da Batı'da büyük tepki çekince İustinianos bir genel konsil toplamaya karar verdi ama daha konsil toplanmadan üç metni lanetleyen yeni bir ferman çıkarınca Vigilius da onunla ilişkisini kesti. Kişisel güvenliğini sağlayabilmek için önce Konstantinopolis'te, sonra da Khalkedon'da bir manastıra sığınmak zorunda kaldı. Burada İmparator İustinianos'u destekleyen yüksek kilise görevlilerini kınayan fermanlar çıkardı.

Papanın hazır bulunmadığı konsil 553'te toplandı ve üç metni kınayan hükümleri onayladı. Sonunda Şubat 554'te Vigilius da konsilin kararlarını onaylamak zorunda kaldı. Bu geri adım papalık temsilcisi Pelagius'un desteğini yitirmesine yol açtı. Bunun üzerine Vigilius Konstantinopolis'te geçirdiği zor günlerde kendisine yardımcı olan Pelagius'u aforoz etti ve hapse attı. İtalya'ya dönüşü sırasında ölen Vigilius'un Doğu Kilisesi'ne yönelik uygulamalarının yol açtığı bölünme bütün şiddetiyle 150 yıl boyunca sürdü. Vigilius'tan sonra Pelagius papalığa seçildi.

Vigneaud, Vincent Du bak. Du Vigneaud, Vincent

Vignola, Giacomo da, GIACOMO BAROZZI ya da GIACOMO BAROZZIO olarak da bilinir (d. 1 Ekim 1507, Vignola, Bologna - ö. 7 Temmuz 1573, Roma), Andrea Palladio ve Giulio Romano ile birlikte İtalyan maniye-rizmine damgasını vuran mimarlardan biri.

Bologna'da yetişti. 1530'larda Roma'ya gitti; orada Vitruvius'un ünlü mimarlık kitabının yeni genişletilmiş basımı için Eski Roma yapılarının çizimlerini yaptı. 1541-43 arasında Paris'te ve Fontainebleau'da Fran-

Giacomo da Vignola'nın yaptığı Farnese Sarayı, Caprarola, İtalya, 1559-73

Anderson—Alinari, Art Resource/EB Inc.

sa kralı I. François'nın yanında kaldı. Orada büyük bir olasılıkla hemşerileri mimar Sebastiano Serlio ve ressam Primaticcio ile tanıştı. İtalya'ya dönüşünde Bologna'da Bocchi Sarayı'nı inşa etti. Yaklaşık 1550'de gittiği Roma'da Papa III. Julius'un mimarlığına atandı. 1551-55 arasında Giorgio Vasari ve Bartolommeo Ammannati ile birlikte çalışarak papa için bir villa inşa etti. Papanın adıyla anılan (Villa Giulia) bu yazlık yapıda Plinius'un (Genç) tanımladığı Antik Çağ villa tipleri temel alınmıştı.

Vignola 1554'te, Flaminio Yolu (Via Flaminia) yakınlarındaki S. Andrea'yı inşa etti. Bu, oval bir kubbeyle örtülü dikkörtgen planlı ilk kilisedir. Yaklaşık 1572'de başladığı Sta. Anna dei Palafrenieri Kilisesi'nde düşüncesini daha geliştiren Vignola, yapının planını da oval biçimde tasarladı. Oval plan giderek 17. yüzyıl barok mimarlarının çok sevdiği bir uygulama haline geldi. Vignola'nın en önemli kilisesi, yapımına 1568'de başladığı, Cizvit tarikatına ait Roma'daki Il Gesù'ü'dü(*). Daha etkileyici bir Missa töreninin düzenlenmesine olanak veren geniş iç mekânı nedeniyle Karşı-Reform hareketince çok tutulan bu kilise bütün barok dönem boyunca Avrupa'nın her yanında yaygın biçimde kopya edildi.

Koruyucusu III. Julius'un 1555'te ölmesinden sonra Vignola daha çok Farnese ailesi için çalıştı ve Viterbo yakınlarındaki Caprarola'da tasarımını daha önce Antonio da Sangallo ile Baldassarre Peruzzi'nin yapmış olduğu büyük Farnese Sarayı'nı gerçekleştirdi.

1562'de yazdığı *Regola delli cinque ordini d'architettura* (Beş Mimarlık Düzeninin Kuralları) adlı yapıtı Vignola'nın bilimsel eğilimini ortaya koyar. Bu çalışma üç yüzyıl boyunca mimarlık düzenleri konusunda genel bir başvuru kitabı olmuştur. Vignola *Le due regole della prospettiva pratica* (ö. 1583; Pratik Perspektifin İki Kuralı) adlı bir kitap daha yazmıştır.

Vigny (Kontu), Alfred-Victor, (d. 27 Mart 1797, Loches - ö. 17 Eylül 1863, Paris, Fransa), Fransız romantizminin önde gelen adlarından şair, oyun yazarı ve romancı.

Gençliği ve romantik yapıtları. Fransız Devrimi'nden sonra yoksul düşen soylu bir asker ailesinden geliyordu. Paris'te büyüdü.

Vigny, Antoine Maurin'in bir taş baskısı, 1832
Bibliothèque Nationale, Paris

Politeknik Okul'a girebilmek için Bonaparte Lisesi'ne yazıldı. Ama 1814'te Bourbonlar yeniden iktidara gelince, aileden gelme krala bağlılık duygusuyla kralın muhafız alayında teğmen oldu. 1827'de ordu-dan ayrıldı.

İlk şiiri "Le Bal"i (Balo) 1820'de yayımlamış, bunu 1822'de ilk şiir kitabı izlemişti. Bir

yandan da Victor Hugo'nun tutucu bir siyasal çizgiyi savunan edebiyat dergisi *La Muse Française*'de yazıyordu. 1826'da yayımlanan *Poèmes antiques et modernes* de (1826; Eski ve Yeni Şiirler) büyük ilgi topladı.

Vigny yalnızca şiir alanında en iyi olmakla yetinmedi. Şiir onun için, "felsefi düşünceler" in epik ya da dramatik biçimde "sahnelendiği" bir türdü. Roman alanındaki yeteneğini *Cinq-Mars*'la (1826; *Cinq Mars*, 1950) ortaya koydu. Bu tarihsel roman, kralın yakın çevresinden Cinq-Mars markisinin Kardinal Richelieu'ye karşı giriştiği komplo çevresinde geliyordu. Vigny, bir kişiliği yansıttığı ya da bir tezi aktardığı bölümlerde tarihsel gerçeklerden uzaklaşıyordu. O dönemde romanları çok gözde olan Sir Walter Scott'ın yapıta hayran kalmasına karşın, eleştiriler yüzünden Vigny yapıtın dördüncü basımına (1829) bir önsöz yazmak zorunda kaldı. Burada, sanat ve tarihin felsefi bir amaçla kullanılabileceği görüşünü savundu. Sonradan bu görüşünden vazgeçecekti.

Bütün öteki romantikler gibi Vigny de Shakespeare'e özel bir ilgi duyuyordu. *Othello* ve *The Merchant of Venice*'in (*Venedik Taciri*) serbest uyarlamalarını yaptı (1829). Romantik çevrelerden bir ölçüde uzaklığını korumakla birlikte Alphonse de Lamartine, Hugo ve Sainte-Beuve gibi romantizmin öncülerinin övgüsünü topladı. Güzelliği ve yeteneğiyle ünlü yazar Delphine Gay'le beraberliğinin ardından 1825'te varlıklı bir ailenin kızı olan İngiliz Lydia Bunbury ile evlendi.

Olgunluk dönemi ve düş kırıklığı. Temmuz Devrimi (1830) Vigny'yi siyasal konularda giderek karamsarlığa sürükledi. Chateaubriand gibi o da bir onur sorunu saydığı için monarşiye bağlılığını sürdürdü. Ama Bourbon kralı X. Charles'in davasını, zengin burjuvazi tarafından tahta çıkarılan Louis-Philippe'inkinden farklı olmadığını biliyordu. Var olan siyasal inançları sarsıldı ve sonunda Saint-Simon'un sosyalist felsefesi ve Lamennais'nin önderliğindeki ilerici Hristiyanlara yakınlaştı.

Düş kırıklığını daha 1831'de, "Élévation" (Yüceltme) adını verdiği yeni bir türde yazdığı "Paris" şiirinde ortaya koymuştu. *Cinq Mars*'dan sonra tarihsel roman yazmayı bıraktı. *Stello* (1832), şairin yalnızlığı temasıyla birbirine bağlanan üç öyküden oluşuyordu. Öykülerden biri XV. Louis'nin düşüncesizliği yüzünden yokluk içinde ölen Nicolas Gilbert'i, ikincisi Robespierre'in fanatizminin kurbanı olan André Chénier'yi, üçüncüsü de Londra belediye başkanı William Beckford'un bencilliği yüzünden intihara sürüklenen Thomas Chatterton'ı konu alıyordu. Vigny'ye göre bütün siyasal rejimler şairleri "sürekli sürgün" e mahkûm ediyorlardı. Bütün öteki romantikler gibi Vigny de *Stello*'da bunun nedenlerini araştırıyordu. Kitapta Stello muayene olmak için Doctor Noir'a (Kara Doktor) gidiyor, doktor onu dinledikten sonra kurtulması için şiir yaşamıyla siyasal yaşamını birbirinden ayırmasını ve toplumu yakından, ama büyük bir tarafsızlıkla gözlemesini öneriyordu. Vigny *Stello*'da Chatterton'ın intiharını anlattığı bölümü sonradan *Chatterton* (1895; *Chatterton*, 1943) adıyla üç perdelik bir oyun olarak tiyatroya uyarladı. Oyunda Chatterton'ın son anlarını aktarırken, seyirciyi maddiyat düşkünü ve acımasız bir toplumda şairlerin çektiği acılara tanık olmaya çağırıyordu. Vigny'nin oyun yazarlığının doruk noktasını temsil eden *Chatterton*, romantik tiyatronun da en iyi örneklerinden biri sayılır.

Chatterton ve *Stello*'daki kibirli kötümserlik, sonraki yapıtı *Servitude et grandeur*

militaires'de de (1835; *Askerliğin Kulluğu ve Büyüklüğü*, 1947) belirgindi. Vigny, gene üç öyküden oluşan yapıtta, kendi askerlik anılarına dayanarak, askerlerin saygınlığını ve çektikleri sıkıntıları tartışma konusu yapıyordu. Yapıtın kahramanı, kardeşi şair olan bir askerdir. Şair gibi asker de "parya" muamelesi görüyor, mesleği nedeniyle öldürmek zorunda kalıyor ve gene bu nedenle edilgin bir boyun eğiş zorlanıyordu. Yapıtta Vigny bu "toplum dışı" kahramanın öyküsünü anlatırken, onun kulluğu ile büyüklüğü arasındaki ilişkili büyük bir titizlikle kurmuştu.

Bu arada şiir yazmayı bırakmıştı. Tümöyle içe kapanık bir yaşam sürmeye başladı; Bu sessizlik yalnızca 1840'larda, *Revue des Deux Mondes* dergisinde yayımladığı altı şiiriyle bozuldu.

Vigny 1841'de Balzac ve Lamartine'le birlikte yazarların telif hakları kazanması için açılan bir kampanyaya öncülük etti. Bir süre sonra da Académie Française üyeliğine başvuruda bulundu. Başvurusu beş kez ertelendikten sonra ancak 8 Mayıs 1845'te üyeliğe kabul edildi.

Vigny geride yayımlanmamış birçok yapıt bırakmıştı. Bunlar *Les Destinées* (1864; *Yazgılar*), *Le Journal d'un poète* (1867; *Bir Şairin Günlüğü*), *Daphné* (1912) ve *Mémoires inédits* (1958; *Yayımlanmamış Anılar*) adlarıyla yayımlandı. Ölümünden sonra yayımlanan şiirleri dinsel görüşlerindeki değişimi bütün açıklığıyla yansıtır. Son şiirlerinde önceki yapıtlarındaki şüphecilik bırakarak onur ve acıma duygusu gibi insani değerleri savunduğu görülür. 1863'te yazdığı "L'Esprit pur" (Saf Ruh) şiirinde Tanrı'nın yerini alacak bir kutsal ruhun gelişini haber verir.

Vigny sağlığında Lamartine ya da Hugo kadar ünlü olamamışsa da, ölümünden sonra Charles Baudelaire, Henri de Régnier, Charles Péguy, André Breton ve Jules Roy gibi birçok şair onun mirasına sahip çıkmıştır. Günümüzde Vigny "L'Esprit pur" gibi kehanetle dolu şiirleriyle, Batı'da onun ölümünden yüz yıl sonrasına değin süren metafizik başkaldırının ilk habercilerinden biri kabul edilir.

Vigo, İspanya'nın kuzeybatısında, Galicia özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*), Pontevedra ilinde liman kenti ve donanma üssü. Atlas Okyanusundaki Vigo Koyunun güneydoğu kıyısında, Pontevedra kentlinin güneybatısında yer alır. Kent 1585'te ve 1589'da İngiliz Amiral Sir Francis Drake'in saldırısına uğradı. 1702'de ise Sir George Rooke ve Ormonde dükü James Butler komutasındaki İngiliz-Felemenk filosu, koyda bir Fransız-İspanyol filosunu yok etti.

Modern bir mimarisi olan kentteki az sayıda eski yapı arasında, ortaçağdan kalma bir şapel olan Casa de Caridad, Fransızların Yarımada Savaşı'nda (1808-14) uğradıkları yenilginin anısına yapılmış yeni-klasik Santo Cristo de la Victoria Kilisesi ve 17. yüzyıl Castro Şatosu sayılabilir.

Balıkçılığın önem taşıdığı kentte sanayi de gelişmiştir. Sanayi ürünlerinin başında deri, kereste, un, kâğıt, şeker, brandy ve çeşitli makineler gelir. Nüfus (1991) belediye, 274.629.

Vigo, Jean (d. 26 Nisan 1905, Paris - ö. 5 Ekim 1934, Paris, Fransa), Fransız sinema yönetmeni. Yaşama karşı alaycı, anarşist bir yaklaşımın ürünü olan özgün yapıtlarında lirizmle gerçekçilik ve gerçeküstçülüğü birleştirmiştir. Kısa yaşamında yalnızca üç uzun filmle *Taris* (1931) adlı bir kısa film tamamlayabilmesine karşın yaratıcılığıyla

dikkati çekmiş, yapıtları geniş ilgi görmüştür.

Önlü bir anarşist militan olan babası Miguel Almerayda 1917'de hapishanedeki hücrelerinde ölü bulunmuştu. Vigo, akrabalarıyla yatılı okullar arasında geçen mutsuz ve sorunlu bir çocukluk dönemi yaşadı. Vereme yakalandı ve ılıman iklimi nedeniyle Nice'e yerleşti. Toplumsal yergiler içeren bir belgesel niteliğindeki ilk filmi *A propos de Nice*'i (1930; Nice Üzerine) orada gerçekleştirdi. Kısa süre sonra gittiği Paris'te sansür tarafından "Fransız karşıtı" olarak nitelenen ve birkaç ay oynadıktan sonra yasaklanarak 1945'e değin Fransa'da gösterilmeyen *Zéro de conduite* (1933; *Hal ve Gidiş Sıfır*) filmini çekti. Yatılı bir erkek okulunda geçen ve otorite ile özgürlüğün karşıtlığı sorunu eğilen film, Vigo'nun kendi mutsuz çocukluğunun izlerini taşıyordu. Bir yapıt niteliğini taşıyan ve Fransız burjuvazisine şiddetle saldıran *L'Atalante* (1934) yapımcıları tarafından önemli sahneleri kesilerek ve eklemeler yapılarak gösterime sokuldu.

Vigo'nun 29 yaşında lösemiden ölmesiyle Fransız sineması en büyük yeteneklerinden birini yitirdi. Anısına konan Jean Vigo Ödülü Fransa'da her yıl verilmektedir.

vigvam, Algonkin dilleri konuşan göçebe Kuzey Amerika Yerlilerine özgü konut. En yaygın olduğu yer, bugün ABD'nin kuzey-doğusunu oluşturan topraklardı. Yere dikildikten sonra bükülerek uçları bir merkezde toplanıp bağlanan bitki saplarından yapıldı. Bu iskeletin üstüne, uçları bitki saplarına bağlanan hasırlar ya da ağaç kabukları örtülür, böylece konik ya da kubbeimsi bir yapı oluşturulurdu.

vihara, Budacılıkta bir avlu çevresinde sıralanmış açık hücrelerden oluşan ilk manastırlara verilen ad. Hindistan'daki ilk örnekleri yağmur mevsiminde gezgin keşişlere barınak sağlamak amacıyla yapılmış, ortadaki avluya kutsal nesnelerin saklandığı küçük *stupa*'ların ve Buda heykellerinin konmasıyla *vihara*'lar kutsal bir nitelik kazanmıştır.

Batı Hindistan'da çoğunlukla sarp kayalara oyularak yapılan *vihara*'lar Orta Asya'daki ticaret yolları aracılığıyla Asya'nın içlerine (örn. Bamyana) yayıldı. Keşif toplulukları büyüdükçe birçok *vihara* ile bunlara bağlı *stupa* ve tapınaklardan oluşan büyük manastırlar (*mahavihara*) ortaya çıktı. 3-4. yüzyıllarda Andhra Pradesh eyaletindeki Nagarcunakonda'da, 5-12. yüzyıllar arasında da bugünkü Bihar eyaletinde bulunan Nalanda'da büyük öğrenim merkezleri niteliğinde manastırlar kuruldu.

Vihari, Pakistan'da, Pencap eyaletinde, Multan ilinde ilçe ve ilçe merkezi kent. Vihari kenti pamuk ve yağlı tohumların pazarlandığı ve işlendiği bir merkezdir; yakınlarda buğday yetiştirilir. Kent Multan'la Lahor arasındaki anayol üzerinde yer alır.

Vihari ilçesi 1976'da Multan ilinin kuzey-doğu kesimiyle Sahival ilinin güneybatı kesiminin birleştirilmesi sonucu oluşturulmuştur. Düz bir alüvyon ovasından oluşan ilçe toprakları güneydoğudan Satlec Irmağıyla çevrilidir. Buğday, pirinç, şeker kamışı, pamuk ve sebze yetiştirilen ilçede tarımsal ürünleri işleyen fabrikalar vardır. Nüfus (1981) kent, 53.799; ilçe, 1.328.808.

vihuela, tam adı VIHUELA DE MANO, telli çalgı. İspanyol Rönesans müziğinde, öbür Avrupa ülkelerinde lavtaninkine benzer bir yeri vardı. Büyük bir gitara benzeyen *vihuela*'nın altı, bazen yedi çift teli bulunurdu. Bunların akordu lavta gibi *Sol-do-fa-la-*

re'-sol' biçiminde yapılırdı. (Aynı dönemde gitarın dört sıra çift teli vardı.)

Vihuela'yı soylular, gitarı halktan insanlar çalardı. 18. yüzyılda her iki çalgının da yerini, altı telli gitar aldı.

Viking, Ulusal Havacılık ve Uzay Dalresi (NASA) tarafından 20 Ağustos ve 9 Eylül 1975'te fırlatılan insansız iki uzay aracının ortak adı. "Viking 1" ve "Viking 2" fırlatıldıktan yaklaşık on ay sonra Mars yörüngesine girdiler. "Viking 1"den salınan iniş aygıtı 20 Temmuz 1976'da Khryse bölgesine, "Viking 2"den salınan iniş aygıtı ise 3 Eylül 1976'da buradan yaklaşık 6.500 km ötedeki Ütopya bölgesine indi. Bu küçük uzay araçları Yer'e, Mars'ın atmosfer özellikleri ve toprak yapısına ilişkin ölçüm sonuçlarını gönderdi. Gezegende canlı organizmaların varlığını incelemeye yönelik olarak yapılan deneyler sonucunda Mars'ta yaşam olduğunu gösterir bir kanıt elde edilemedi. Yörüngede dolanan uzay araçları ise Mars yüzeyinin fotoğraflarını çekti.

Viking gemisi, UZUNGEMİ olarak da bilinir, Avrupa'nın kuzey ülkelerinde 1.500 yılı aşkın bir süre yaygın olarak kullanılan, tarihsel öneme sahip yelkenli ve kürekli gemi tipi. Uzunlukları 14-23 m arasında değişen ve ahşap bindirme yöntemiyle inşa edilen Viking gemileri tek bir kare yelkenle donatılırdı; dalgalı denize son derece dayanıklıydılar. Bu gemilerin 10 300 dolayında ortaya çıkan ilk örneklerinin baş ve kış bölümleri aynı biçimdeydi. 9. yüzyılda Vikingler bu gemilerle korsanlık yapmışlar ve Leif Eriksson Amerika'ya bu tür bir gemiyle ulaşmıştır. Hollandalı, Fransız, İngiliz ve Alman tüccarlar ile savaşçılarının da Viking gemisinden yararlandıkları bilinmektedir. Bayeux Duvar Halısında(*) rastlanan 11. yüzyıl Viking gemilerinde, kare yelkenlerin, geminin tam borda doğrultusunda hareket etmesini sağlayacak biçimde çarmlıklarla desteklendiği görülmektedir. Yaklaşık 1200'de kış dümeninin geliştirilmesi Viking gemilerinin baş ve kış bölümlerinin birbirlerinden farklı biçimlerde yapılması zorunluluğunu doğurdu.

Vikingler, KUZAY HALKLARI olarak da bilinir, 9-11. yüzyıllar arasında Avrupa'da geniş toprakları ele geçirip sömürgeleştiren ve Avrupa tarihi üzerinde derin etkiler bırakan savaşçı İskandinav halkları.

İngiltere'ye yönelik Viking saldırıları 8. yüzyılın sonlarında başladı. Önlü Viking kahramanı Ragnar Lodbrok'un oğulları Holfdan, Inwaer (Kemiksiz Ivar) ve Hubba (Ubbe) 865'te Doğu Anglia (East Anglia) ve Northumbria krallıklarını fethettiler ve Mercia Krallığı'nın büyük bölümünü ele geçirdiler. Aynı dönemde Wessex Krallığı'nı da ele geçirmeye çalışıldarsa da başarılı olamadılar. Wessex kralı Edward (889-924) Mercia ve Doğu Anglia'daki küçük Dan krallıklarını ele geçirerek bölgedeki Viking egemenliğine son verdi. Daha uzaktaki Northumbria ise Edred'in 954'te son Viking hükümdarını bölgeden sürmesine değin İrlandalı Viking önderlerinin yönetiminde kaldı. Vikingler 980'de İngiltere'ye yeniden saldırılar düzenlemeye başladılar. Sonunda Danimarka kralı I. Knud, Canute adıyla İngiltere kralı oldu (1016). Canute'un oğlu Hardecanute'un ardında vâris bırakmadan ölmesi üzerine İngiltere'de Viking egemenliği sona erdi ve tahta Edward geçti. I. William'in hükümdarlığı sırasında (1066-87) Vikingler İngiltere'yi tehdit eden bir güç olmaktan çekildiler.

Yaklaşık 900'den sonra İzlanda'ya gelmeye başlayan Vikingler, daha sonra Grönland'a geçerek orada koloniler kurdular ve

Kuzey Amerika'ya yerleşmek için çeşitli girişimlerde bulundular. Aynı dönemde Örkney, Faroe ve Shetland Adaları ile Hebridler'de ve Man Adasında Viking yerleşmeleri kuruldu.

İrlanda'ya yönelik Viking saldırıları 794'te, Rechru adlı yeri belirlenemeyen bir adanın

Gokstad'da bulunmuş bir Viking gemisi; Oslo Üniversitesi Eski Yapıtlar Müzesi
The University Collection of National Antiquities, Oslo, Norveç

yağmalanmasıyla başladı. Zamanla Dublin, Limerick ve Waterford'da İskandinav krallıkları kuruldu. Vikinglerin girişi 968'de Limerick'in düşmesiyle başladı. İrlanda'nın ilk gerçek kralı sayılan Brian Boru 1014'teki Clontarf Çarpışması'nda Vikingleri büyük bir yenilgiye uğrattı. Vikingler bu tarihten sonra komşu krallıkların yönetimi altına girmeye başladılar. Bununla birlikte İngilizler 12. yüzyılda İrlanda'yı istila ettiklerinde Dublin, Waterford, Limerick, Wexford ve Cork'ta Vikingler önemli bir güç olarak varlıklarını koruyorlardı.

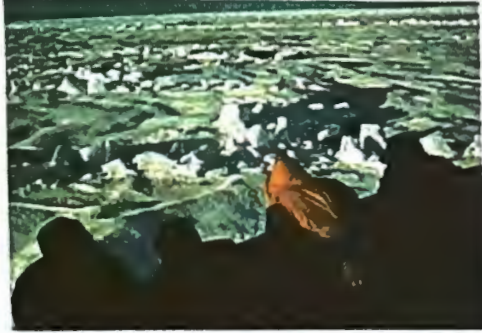
Vikingler 11. yüzyılın sonlarına değin Karolenj hanedanının yönetimindeki Fransa'ya saldırılar düzenledilerse de, ülke çok iyi korunduğu için Britanya Adalarındaki kadar geniş bir alana yayılamadılar. 10. yüzyılda Sen Irmağı üzerinde kurulan Viking yerleşmeleri Normandiya Düklüğü'nün çekirdeğini oluşturdu (*bak.* Normanlar).

Vikingler ayrıca İber Yarımadasına ve Akdeniz kıyılarına saldırılar düzenlediler, ama kalıcı başarılar elde edemediler. Doğu'ya düzenledikleri seferlerde ise öteki fetihlerine göre daha az kan döktüler. Bu seferlerin sonunda Rusya içlerine değin ilerleyip Novgorod, Kiev ve öbür merkezlerde bir süre için yönetime egemen oldularsa da zamanla Rus adını verdikleri Slav nüfusla karıştılar.

11. yüzyılın ilk yarısında Doğu'ya yeni Viking seferlerinin düzenlendiği sanılır. İsveç rünik yazıtlarında Yngvarr'la birlikte seferlere giden kişilerin adları yer alır. Bununla birlikte bu seferin amacı ve nereye düzenlendiği konusundaki bilgiler yalnızca efsanelere dayanmaktadır. Vikinglerin ayrıca Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'te (İstanbul) paralı asker olarak görev yaptıkları ve Varag muhafız birliğini oluşturdukları bilinmektedir.

vikont, kadınlar için VIKONTES, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde kontun hemen altında yer alan soyluluk unvanı. Ayrıca *bak.* soyluluk unvanları.

Vikont Melville Boğazı, eskiden MELVILLE BOĞAZI, Kuzey Buz Denizinin kolu. Kanada'nın kuzeyinde, Kuzeybatı Toprakları'nda, Franklin yönetim bölgesinde yer alır. Uzunluğu 400 km, genişliği 160 km'dir. Boğaza doğudan ilk kez Sir William Edward Parry (1819-20), batıdan ise Sir Ro-

"Manhattan" buz kıran gemisinin Vikont Melville Boğazından geçişi, 1969
Joe Rychetnik—Photo Researchers

bert McClure (1850-54) ulaşmıştır. Boğazın keşfiyle Kuzeybatı Geçidinin varlığı kanıtlanmış ve Kuzey Kutup Takımadaları arasından geçiş olanağı doğmuştur. Kuzey Buz Denizindeki su yollarının kavşak noktalarından biri olan boğazın güneyinde Banks, Victoria ve Galler Prensi adaları, kuzeyinde ise Melville ve Bathurst adaları yer alır. Kuzeybatı Geçidinin bu kesiminde yalnızca elverişli hava koşullarında ulaşım yapılabilir.

vikunya (*Lama vicugna* ya da *Vicugna vicugna*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Camelidae* (devegiller) familyasından Güney Amerika'da yaşayan memeli türü. Güney Amerika'da yaşayan yakın akrabaları alpaka, guanako ve lama gibi develerin tipik özelliği olan hörgüçten yoksundur. İnce yapılı hayvanlar olan vikunyalara bacakları ve boyunları uzun, kuyrukları kısa, başları küçük, kulakları iri ve sivri uçludur. Sürü halinde dolaşır, ot ve otsu bitkilerle beslenir, saldırı karşısında ısıarak ya da yediklerini tükürerek kendilerini savunurlar. Vikunyalar aynı cinsten öbür türlerle çiftleşebilir ve kısır olmayan döller verir. Uzmanlardan bazıları lama, alpaka ve guanakoyu ayrı türler, bazıları da lamanın (*Lama glama*) alttürleri olarak sınıflandırır. Vikunyayı ise bazı yapısal özelliklerinden ötürü *Lama* cinsinden ayırıp *Vicugna vicugna* adıyla sınıflandıran uzmanlar da vardır.

Vikunya And Dağlarının orta kesimlerinde 3.600-4.800 m arasında değişen yüksekliklerdeki otlaklarda yaşar. Yakın akrabaları arasında en küçük yapı türüdür. Omuz yüksekliği genellikle 80 cm'yi aşmaz. Yüzyıllar boyunca avlanması nedeniyle çok azalmış ve İnkalar döneminde bile korunması için önlemler alınmıştır. *Red Data Book* listelerine göre ender hayvanlar arasında sayılan vikunya birçok Güney Amerika ülkesinde korunmaktadır. Peru hükümeti 19. yüzyılda bu hayvanların evcilleştirilmesini özendirilmeye çalıştıysa da günümüze değin tam bir başarı elde edilememiştir.

Vikunyanın yumuşak ve ince elyaftan oluşan postu açık tarçın renginden soluk beyaza kadar değişen renkler alır. Hayvansal dokuma elyafları arasında en incisi ve en az bulunanı olarak büyük değer taşıyan vikunya elyafı, kırkılan yapağı içinde yüzde 10

kadar kaba kıllarla karışık bulunur. Kaba kılların büyük bölümü pigmentiz, bazıları kahverengidir. Genellikle sürüler halinde toplanıp kırıldıktan sonra doğaya bırakılan vikunyalardan birey başına yıllık yapağı verimi 500 gr'yi pek aşmaz.

Lifin üst yüzeyinde belirgin pulcuklar ve çizgili bir dış kabuk bulunur. İnce lifin genellikle içi doludur ve çapı 13-14 mikron dolayındadır. Uzunluğu ise 1,2-6,2 cm arasında değişir. Vikunya lifi sağlam, esnek, parlak ve yumuşaktır. Kimyasal maddelere karşı çok duyarlı olduğundan genellikle doğal renginde kullanılır.

Vikunya elyafı, pahalı ceketler, sabahlıklar ve şalların yapımında kullanılmakta özellikle Bolivya, Peru ve Şili'de üretilmektedir.

Vila, PORT-VILA olarak da bilinir, Büyük Okyanusun güneybatısındaki Vanuatu Cumhuriyeti'nin başkenti ve en büyük kentti. Éfaté Adasının güneybatısında, Mele-Koyunun kıyısında yer alır. Vanuatu'yu oluşturan adaların ticaret merkezi ve önemli limanlarından olan Vila görünümüyle Fransız kentlerini andırır. Kentte başta İngilizler, Fransızlar, Vanuatulular ve Vietnamlılar olmak üzere çeşitli halklar yaşar. Kentin hemen dışında Vanuatu'nun başlıca uluslararası havalimanı olan Bauerfield yer alır. II. Dünya Savaşı'nda ABD birlikleri kenti üs olarak kullanmıştır. Nüfus (1989) 19.311.

Vila do Conde, Portekiz'in kuzeybatı kesimindeki Porto ilinde kent ve belediye (*concelho*). Porto kentinin kuzeyinde, Ave Irmağının (*rio*) ağzında yer alır. Roma döneminde kuruldu. Yaklaşık 1500'de Kral I. Manuel'den berat aldı. 15. ve 16. yüzyıllarda kentin limanı önem kazandı ve kentte gemi yapım sanayisi gelişti. Günümüzde bir

Vila do Conde'de sukameri, Portekiz
Virginia Carleton—Photo Researchers

balıkçı limanı olan Vila do Conde'nin yakınında bir balık üretim çiftliği bulunur. Kentte ip, tekstil, şekerleme ve dantel üretilir. Kentteki başlıca yapılar Ave Vadi-sine egemen bir tepenin üzerinde yer alan Santa Clara Manastırı (14. yy) ile 18. yüzyıldan kalma 999 gözlü sukameridir. Ave ve Este ırmaklarının birleştiği noktanın yakınında bir Kelt yerleşmesi olan Bagunte'nin kalıntıları yer alır. Nüfus (1981) kent, 20.245; belediye, 63.912.

Vila Nova de Gaia, Portekiz'in kuzeybatı kesimindeki Porto ilinde kent ve belediye (*concelho*). Douro Irmağının (*rio*) güney yakasında, Porto kentinin tam karşısında yer alır. Kentteki büyük şarap mahzenlerinde (*armazén*) Porto şarapları dinlendirilir ve harmanlanır. Öteki ekonomik etkinlikler arasında çanak çömlek, ayakkabı ve tekstil üretimi sayılabilir. Kentte ayrıca şişe mantarı fabrikaları ve içki imalathaneleri vardır. Nüfus (1981) kent, 63.177; belediye, 226.386.

Vila Real, Portekiz'in kuzeyinde il, il merkezi kent ve belediye (*concelho*). Porto'nun doğusunda, Corgo ve Cabril ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. 13. yüzyılda kurulan kentteki önemli yapılar arasında romanesk-gotik katedral, eski São Domingos Manastırı Kilisesi ve ana meydanın yakınındaki 17. yüzyıl evleri sayılabilir. Porto şarabı üretilen çevre bölgenin başlıca merkezi olan kentte kumaş ve seramik fabrikaları da vardır. Vila Real, Porto ve Bragança'ya demir ve kara yoluyla bağlıdır. İspanya ve Douro Irmağıyla (*rio*) çevrili olan Vila Real ilinin yüzölçümü 4.328 km²'dir. İlde bağcılık yapılır ve tahıl üretilir; kuzey kesimindeki dağlık bölgede ise büyükbaş hayvan yetiştirilir ve kalay çıkarılır. Başlıca kentler il merkezi Vila Real'le Peso da Régua ve Chaves'tir. Nüfus (1981) kent, 13.876; belediye, 47.536; (1991) il, 237.100.

Vila Velha, ESPÍRITO SANTO olarak da bilinir, Brezilya'nın doğusunda, Espírito Santo eyaletinin ortadoğusunda kent. Espírito Santo Koyunun kıyısında, deniz düzeyinden 3 m yükseklikte, eyalet merkezi Vitória'nın hemen güneydoğusunda yer alır. 1535'te kurulan yerleşmeye 1896'da kent statüsü verildi. Başlıca ekonomik etkinlik çikolata ve şekerleme üretimidir. 16. yüzyıldan kalma Penha Meryem Anası Manastırı yakınıdadır. Nüfus (1980) 74.154.

Vilakazi, Benedict Wallet (d. 6 Ocak 1906, Stanger yakınları, Natal - ö. 26 Ekim 1947, Johannesburg, Güney Afrika), halkının düşünsel gelişimine gönül vermiş Zulu şair, romancı ve eğitimci.

Akademik meslek yaşamı boyunca kendini Zulu dilini öğretmeye ve Bantu dillerini araştırmaya adanmış. Birçok edebi türde yazmasına karşın daha çok şairliğiyle tanınan Vilakazi'nin şiirleri, Zulu dilinin olanaklarından geniş biçimde yararlanmasından, kıvrak gözlem gücünden kaynaklanan güzel ve canlı anlatımla dikkati çeker. *Inkondlo KaZulu* (1935; Zulu Ulusal Şarkıları) adlı ilk yapıtı Witwatersrand Üniversitesi'nin 1935'te yayımlamaya başladığı Bantu Hazinesi Dizisi'nin birinci kitabı olarak seçilmiş ve *Amal' Ezulu* (1945; Zulu Hazinesi) adlı yapıtı da dizide sekizinci kitap olarak yer almıştır. Ayrıca bir biyografi çalışması ve üç romanı vardır.

Vilar, Jean (d. 25 Mart 1912, Sète - ö. 28 Mayıs 1971, Sète, Fransa), Fransız oyuncu ve yönetmen. Théâtre National Populaire'i(*) (TNP) yeniden canlandırarak Fransız kültür yaşamının önemli bir merkezi durumuna getirmiştir.

Oyuncu ve sahne amiri olarak yetişti. Bir tiyatro topluluğuyla Fransa'yı baştan başa dolaştı. Paris'te küçük bir tiyatrodan yönetmenlik yaşamına başladı (1943). Avignon'da her yıl yapılan tiyatro şenliğinin ilkinin yönetti (1947). Açık hava tiyatrosunun geniş sahnesinde çarpıcı hareketlere ve yalın dekorlara yer verdi. Daha geleneksel nitelikteki Paris tiyatrolarında sahnelediği başarılı yapımların ardından 1951'de

TNP'nin yönetmenliğine getirildi. 1963'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında güçlü bir topluluk ve geniş bir repertuvar oluşturarak tiyatroyu kent dış bölgelerine götürdü ve maddi olanağı olmayan kesimlerin

Vilar, 1961
Lipnitski—H. Roger-Viollet

tiyatroyu izlemesini sağladı. Avignon şenliklerindeki etkinliğini de sürdüren Vilar 1963'ten sonra bağımsız olarak Avrupa'nın çeşitli yerlerinde oyunlar ve operalar sahneye koydu.

Vilayat-ı Sitte (Arapçada "altı il"), Doğu Anadolu'daki Osmanlı vilayetlerinin (Erzurum, Van, Mamuretül-Aziz, Sivas, Diyarbakır ve Bitlis) ortak adı.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu'daki Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde bir dizi ıslahat yapmasını öngörüyordu. ıslahat yapılacak vilayetlerin sayısı altı olduğundan bunların tümüne birden Osmanlıca Vilayat-ı Sitte dendi. Bu ıslahat isteğini Avrupa devletleri uzun yıllar sürdürdüler. Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra konu daha sıcak bir biçimde tartışıldı; ama Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla Sèvres Antlaşması yürürlüğe giremediği için Vilayat-ı Sitte tartışmasının da geçerliliği kalmadı.

Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında, Doğu Anadolu'nun işgalini önlemek amacıyla kurulan örgüt.

Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesi, İtilaf kuvvetlerinin güvenlik gerekçesiyle "Vilayat-ı Sitte" adı verilen altı Doğu Anadolu vilayetini işgal etmelerine olanak veriyordu. Bölgenin işgal tehdidiyle açık biçimde karşı karşıya gelmesi üzerine Diyarbakır eşrafından birkaç kişi İstanbul'da bir araya gelerek Kasım 1918'de Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ni kurdu. Şair ve yazar Süleyman Nazif'in kuruluş çalışmalarına önderlik ettiği cemiyetin reisi Harputlu Nedim Bey'di. Cemiyet, kuruluşunu izleyen ilk birkaç ay boyunca önemli bir varlık gösteremedi.

Mart 1919'da Erzurum'da bir şube açılmasıyla birlikte cemiyetin çalışmaları canlandı. *Albayrak* gazetesi sahibi Süleyman Necati Bey'in (Güneri) ve Cevat Bey'in (Dursunoğlu) çabalarıyla cemiyet etkili bir örgüt durumuna geldi. O dönemde Erzurum'da var olan İstihlas-ı Vatan Cemiyeti adlı örgüt de cemiyetle birlikte hareket etme yoluna gitti.

Başta İzmir olmak üzere birçok yörede işgaller başlayınca Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ortak bir kongre toplama-yı ve işgale karşı direnişi yaygınlaştırmayı merkezileştirmeyi kararlaştırdı. Kongrenin 10 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanması

öngörüldü. Aynı günlerde Mustafa Kemal (Atatürk) ve arkadaşları da Erzurum'a varmışlardı. Mustafa Kemal'in fiilen önderlik ettiği hazırlık çalışmaları sonunda toplanan Erzurum Kongresi'nde Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti feshedildi ve bu iki örgütün yerine Şarkı Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti(*) kuruldu.

vilayat nizamnamesi, Osmanlı döneminde vilayet yönetimlerini düzenlemek için çıkarılan nizamnameler.

Eyalet düzeninden vilayet örgütüne geçişte ilk yasal düzenleme 22 Eylül 1858'de Vülât-ı l'zâm ve Mutasarrıfın-ı Kirâm Talimatı ile yapıldı. 7 Kasım 1864'te Teşkil-i Vilayat Nizamnamesi yayımlandı. Buna göre eyaletler kaldırılıyor, Osmanlı toprakları vilayet düzenine göre yeniden örgütleniyordu. Bu nizamname uyarınca kurulan ilk vilayet Tuna vilayeti oldu. 1867'de de bütün vilayetleri kapsayan yeni bir vilayet nizamnamesi yayımlandı. Buna göre vilayetler kendi içlerinde merkez sancığı ile sancaklara (ilva) ayrılıyordu. Livaları merkezden atanan mutasarrıflar, vilayetleri de padişah iradesiyle atanan valiler yönetecekti. Sancaklar kazalara bölünecek, her kazaya da bir kaymakam atanacaktı. Nizamname ayrıca kazaların köylerden oluşmasını, her kar-yede (büyük köy) yönetici bir kurulun bulunmasını, kaza oluşturmaya sayı ve genişlikteki köylerin nahiye olarak örgütlenmesini, kasaba ve kentlerde ortalama 50 hanenin bir mahalle sayılmasını ve bunların yönetiminin de köy yönetimleri gibi ele alınmasını öngörüyordu. Vilayetlerin mülkiye, maliye, zaptiye ve siyasiye işlerinin gözetimiyle yönetim hukukuna ilişkin kararların padişah adına uygulanması valinin göreviydi.

22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi uygulamadaki aksaklıkları gidermek için yayımlandı. Bu yeni nizamnamenin temel ilkesi, vilayet işlerinin yetki ve sorumluluk yönünden ayrılmasıydı. Nizamiye mahkemeleri için ayrı bir nizamname yayımlanmış olduğundan, yeni vilayet nizamnamesinde yalnızca vilayetlerdeki kamu görevlilerinin, yerel meclislerin, belediyelerin yetkileri ayrıntılı biçimde tanımlanmıştı. Validen en alt basamağıdaki kamu görevlisine kadar vilayet yönetimindeki herkesin yetki alanı da belirlenmişti. Buna göre valinin görevleri, mülkiye, maliye, maarif, nafia, zaptiye ile ceza ve hukuk işleriyle ilgiliydi.

21 Şubat 1876'da çıkarılan İdare-i Umumiye-i Vilayat Hakkında Talimat adlı yönetmelikle valilerin görevleri "vazife-i ıslahat" ve "vazife-i daimi" olarak ikiye ayrıldı. 1877'de Meclis-i Mebusan'ın gündemine girmesi öngörülen Teşkil-i Vilayat Kanunu layihası meclisin kapatılması yüzünden görüşülemediğinden 1913'te İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-ı Muvakkatı yürürlüğe girinceye değin ilk nizamname geçerli oldu.

vilayet (İslamda) bak. velayet

vilayet, 19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ndeki en büyük taşra yönetim birimi.

Tanzimat döneminde Keçecizade Fuad Paşa'nın sadrazamlığı (1863-66) sırasında eyaletlerin yerine vilayet adı verilen yönetim birimlerinin kurulması, her vilayetin deneyimli valiler tarafından yönetilmesi ve bütün yerel sorunların vilayetlerde çözülmesi kararlaştırıldı. 1864'te ilk vilayet nizamnamesi hazırlandı; ilk vilayet olarak da Silistre (Silistra), Vidin ve Niş'in (Niş) birleştirilmesiyle Tuna vilayeti kuruldu.

1867'de bütün vilayetleri kapsayan yeni bir vilayet nizamnamesi yayımlandı. 1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi'nin kabul edilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarında 10, Asya'daki topraklarında 16, Afrika'daki egemenlik alanlarında ise 1 vilayetin örgütlenmesi tamamlandı. Mısır, Bosna ve Girit özel durumları, Hicaz ve Yemen merkezden uzaklıkları ve aşiret düzenine dayalı olmaları, İstanbul da başkent olması nedeniyle vilayet düzeni dışında tutuldu.

Osmanlı vilayet örgütünün kurulup gelişmesine koşut olarak silahlı kuvvetler örgütü de yenilendi. Valilerin askeri yetkilerine son verilerek her vilayet merkezinde önemli bir nizamiye birliği ile bunun yanında redif örgütünün bulundurulmasına başlandı. Livalarda ve kazalarda da bunlara bağlı alt birimlere yer verildi; vilayet zaptiye örgütleri sabit ve seyyar birlikler halinde düzenlendi. Osmanlı vilayetlerinin yapı ve kurumlarını en sağlıklı tanıtan belgeler vilayetlerde basılan vilayet salnameleriyle İstanbul'da basılan devlet salnameleridir. Cumhuriyet döneminde de taşra örgütünün en büyük birimi bir süre vilayet olarak anıldı. Daha sonra bunun yerini il(*) sözcüğü aldı.

vilayetname, VELAYETNAME olarak da bilinir, Bektaşilikte, velilerin kerametlerini anlatan küçük öykülerin (menakıb) derlenmesiyle oluşan yapıt.

Tarikatların ortaya çıkmasından sonra, tarikat kurucularına ve velilere yakıştırılan olağanüstü güç ve özelliklere ilişkin öyküler önce tabakak kitapları ile evliya tezkiyelerinde yer aldı. Büyük olasılıkla 13. yüzyıldan sonra Anadolu'da da yaygın tarikatların kurucularına, savaşçı dervişlere ilişkin menakıbnameler yazıldı.

Anadolu'da Baba İlyas'ın (ö. 1240) başlatığı Babailik akımıyla ortaya çıkan Anadolu abdalları (abdalan-ı Rum) Baba İlyas'ın halifelerinden Hacı Bektaş Veli'nin (ö. 1271?) düşünceleri çevresinde örgütlendi. Bundan sonra 15. yüzyıl sonlarına doğru daha çok vilayetname adı verilen kitaplar yazıldı. Bunlar arasında en ünlüleri Derviş Burhan'ın *Vilayetname-i Hâcım Sultan*, Cezbi'nin *Vilayetname-i Seyyid Ali Sultan*, Esiri'nin *Vilayetname-i Sultan Şucaeddin*, Küçük Abdal'ın *Vilayetname-i Otman Baba* ve yazarları bilinmeyen *Vilayetname-i Hacı Bektaş Veli* ile *Vilayetname-i Abdal Musa*'dır.

Özellikle Anadolu abdallarına ait vilayetnameler Anadolu ve Balkanlar tarihine, yazılıkları dönemin toplumsal ve kültürel yapısına ışık tutmaları bakımından da önemlidir.

Vilcea, Romanya'nın ortagüney kesiminde il (județ). Yüzölçümü 5.705 km²'dir. Yerleşmeler vadilerde kurulmuştur; bu vadilerin arkasında Transilvanya Alpleri (Güney Karpatlar) ve Alt Karpatlar yükselir. İl topraklarının sularını güneye doğru akan Olt ve Cerna ırmakları toplar. İl merkezi Rimnicu Vilcea(*) ile Bâbeni ve Berzoi önemli birer kerestecilik merkezidir. Govora'da kimyasal madde, Călimănești'de yapı malzemesi üretilir. Volneasa'da bir mika madeni vardır; Ocnele Mari'de Roma döneminden beri tuz çıkarılmaktadır. Drăgășani şarap üretim merkezidir. İldeki başlıca tarımsal etkinlikler hayvancılık ve tahıl üretimidir. İlde 16. ve 17. yüzyıllardan kalma birkaç manastır vardır; bunlardan Hurez Manastırı, Brancoveanu ailesi tarafından yaptırılan dinsel binaların en büyüğüdür. 18. ve 19.

yüzyıllardan kalma Mäldäreşti malikânele-
rinde küçük bir müze vardır. Muierii Mağar-
asında bir ayı mezarlığı ve Orta Paleolitik
Çağa (y. 150-100 bin yıl önce) ait kalıntılar
bulunmuştur. Madensuyu kaynaklarının bu-
lunduğu Băile Olăneşti ve Călimăneşti birer
dinlenme merkezidir. Rîmnicu Vîlcea, Dră-
găşani ve Brezoi'den kara ve demir yolu
hatları geçer. Nüfus (1992 geç.) 436.300.

Vildrac, Charles, asıl adı CHARLES MESSA-
GER (d. 22 Kasım 1882, Paris - ö. 25 Haziran
1971, Saint-Tropez, Fransa), Fransız şair,
oyun yazarı ve denemeci.

Daha sonra kayınbiraderi olan yazar
Georges Duhamel ve başka bazı yazarlarla
birlikte, 1906-07 yıllarında Paris'in Créteil
banliyösünde birlikte yaşayan genç sanatçı
ve yazarların oluşturduğu Abbaye toplulu-
ğunu kurdu. II. Dünya Savaşı'nda Fransız
Direniş Hareketi'nde etkin görev aldı.
1963'te Académie Française'in Edebiyat
Büyük Ödülü'nü kazandı.

Poèmes (1905; Şiirler), *Images et mirages*
(1907; Görüntüler ve Seraplar) ve savaşın
dehşeti karşısında duyduğu derin acıları
anlatan *Chants du désespéré* (1914-20)
(1920; Umutsuz Adamın Şarkıları [1914-
20]) adlı yapıtlarında yer alan ilk şiirlerinde
kardeşçe yaşamayı yüceltir ve insanın tem-
melde iyi olduğunu savunur. En tanınmış
oyunu *Le Paquebot Tenacity*'de (1920'de
sahnelendi) Kanada'ya göçmek üzere olan
iki eski askerini kişiliğini irdeler. *Michel
Auclair*'de (1921) ise bir erkeğin kendisini
reddetmiş bir kadına duyduğu bağlılığı işler.
La Brouille'de (1930; Dargınlık) bir idealist
ile bir pragmatist arasındaki çatışmayı anlatır.
Öbür oyunları arasında *Madame Béliard*
(1925), *Les Pères ennemis* (1946; Düşman
Babalar) ve *Les Jouets du Père Noël* (1952;
Noel Baba'nın Oyuncakları) sayılabilir. Ay-
rıca Duhamel ile birlikte yazdığı *Notes sur
la technique poétique* (1910; Şiir Tekniği
Üzerine Notlar) gibi deneme ve gezi kitap-
ları vardır. Çocuklar için yazdığı *L'île rose*
(1924; Pembe Ada) ve öteki yapıtlar türü-
nün en iyi örneği olarak kabul edilir.

Vilelalar bak. Luleler ve Vilelalar

vilemit, çinko silikat (Zn_2SiO_4) yapısında,
beyaz ya da yeşilimsi sarı renkli silikat
minerali. Çoğu çökelde öbür çinko cevher-
leri ile birlikte kristaller, taneler ya da lifler
halinde bulunur. ABD'de New Jersey'deki
Sussex ilinde kristal yapılı kireçtaşları içinde
yer alan vilemit önemli bir çinko cevheri
yatağıdır. Elde edildiği öbür yerler Belçika,
Cezayir, Namibia ve Grönland'dır. Parlak
yeşil flüorasilidama özelliği nedeniyle eski-
den televizyon tüplerinde kullanılırdı. Ay-
rıntılı fiziksel özellikleri için bak. silikat
mineralleri (tablo).

Viljoen, Marais (d. 2 Aralık 1915, Robert-
son, Güney Afrika), Güney Afrika Cumbur-
riyeti'nin beşinci cumhurbaşkanı.

Kaaprovincie'deki bir çiftlikte doğdu. On
sekiz yaşında telgrafçı olarak Posta İdare-
si'nde çalışmaya başladı. 1937'de muhabir
olarak Afrikaner dilinde yayımlanan yeni
bir gazeteye girdi. 1958'de başbakan oldu-
ğunda Viljoen'e kabinedeki ilk görevini
verecek olan H. F. Verwoerd gazetesinin
yayın yönetmeniydi.

Viljoen uzun yıllar Güney Afrika Ulusal
Partisi'nin örgütlenme çalışmalarında görev
aldıktan sonra 1949'da Transvaal yönetim
bölgesi konseyi üyeliğine, 1953'te de millet-
vekilliğine seçildi. Bir dönem (1958-61)

çalışma ve madencilik bakan yardımcısı
olarak görev yaptı. Daha sonra bakan ya da
bakan yardımcısı olarak çeşitli devlet görev-
lerinde bulundu. Bu görevleri sırasında Gü-
ney Afrika Ulusal Partisi'nin *apartheid*(*)
politikasını kararlı biçimde destekledi.
1976'da üstlendiği Senato başkanlığı görevi-
ni B. J. Vorster'in yerine cumhurbaşkanı
olduğu 1979'a değin sürdürdü. Cumhurbas-
kanının yetkilerini önemli ölçüde artıran
yeni bir anayasanın yürürlüğe girdiği Eylül
1984'te yerini Pieter Willem Botha'ya bira-
karak cumhurbaşkanlığından ayrıldı.

villa, Eski Roma'da zengin toprak sahipte-
rinin kırsal alanda yaptırdıkları konut.

Eski Roma'da İmparatorluk döneminde
pek çok villa yapılmıştı. Birçok Romalı
yazar villalar üzerine bilgi verir. Bunlardan
biri de, yedi tane villası olduğu bilinen
Cicero'dur. Plinius da mektuplarında Tos-
cana'daki ve Laurentum yakınlarındaki vil-
lalarını uzun uzun anlatır. İtalya'nın hemen
her yerinde bugün Roma villalarının kalıntı-
larıyla karşılaşılır. Bunların en ünlüsü İm-
parator Hadrianus'un Tivoli'deki bahçeler
içinde yer alan görkemli villasıdır (y. 120-
130).

Eski Roma villalarının çoğu simetrik de-
ğildi ve ayrıntılı biçimde düzenlenerek teraslar
haline getirilmiş yamaçlarda yapılmıştı.
Bahçelerinde kolonadlar, kuleler, havuz ve
çeşmeler bulunurdu. Suları, büyük sarnıç-
larla sağlanırdı. Plinius *villa urbana* ve *villa
rustica* olmak üzere iki tür villanın bulundu-
ğunu yazar. *Villa urbana* kent evlerindeki
konforu içeren bir kırsal konuttu. Bir çiftlik
evi olan *villa rustica*'nın ise ana mekânı
mutfaktı, ayrıca fırını ve ahırları, üzüm ve
zeytin preslerinin durduğu odaları da vardı.

Ortaçağda villalar terk edildi. Bazıların
üstüne de şatolar ve manastırlar inşa edildi.
Rönesans'ta villa yeniden moda oldu. Bü-
yük Rönesans villalarının bazıları da Roma
villalarının kalıntıları üstüne yapılmıştı.
Bunlar yapılrken iyi durumda kalmış Roma
villalarının örnek alındığı da oluyordu. Ro-
ma'nın hemen dışında Raffaello'nun tasar-
ladığı Villa Madama'da (y. 1520) ve Pirro
Ligorio'nun Vatikan Bahçeleri'nde Papa
IV. Pius için yaptığı pavyonda (y. 1558-62)
bu tutum açıkça görülür. Rönesans villaları-
nın Roma villalarından farkı simetrik olma-
ları ve onlar gibi parçaları değil, daha derli
toplu yapılmalarıydı. Ama bahçeleri çok
daha görkemli bir biçimde düzenleniyordu.
Bahçe 16. ve 17. yüzyıllarda villaların
üzerinde en çok ve titizlikle durulan ögesi
haline geldi. Bu anlayışın ilk örneklerinden
biri gene Ligorio'nun Tivoli'de yapmış oldu-
ğu Este Villası'dır (1550). 18. ve 19.
yüzyıllarda İtalya'da villaların boyutları kü-
çüldü; ama özellikle Piemonte, Lombardiya
ve Venedik'te, Roma ve Napoli çevresinde
çok güzel villalar gerçekleştirildi.

19. yüzyıl ortalarında romantik dönemin
seçmecî mimarları Almanya, İngiltere ve
ABD gibi ülkelerde İtalyan villa üslubunu
benimseyerek kır ve kent evleri yaptılar.
Bunların çoğu düz çatıları, payandalarla
taşınan geniş saçakları, kare planlı kuleleri
ve arkadaşlı ya da kolonadlı avluları olan
yapılardı.

Günümüzde ise villa sözcüğü kent içinde
ya da dışında yer alan, bahçeli, bir ya da iki
katlı zengin konutlarını tanımlamak için
kullanılmaktadır.

Villa, Pancho, FRANCISCO VILLA olarak da
bilinir, asıl ad DOROTEO ARANGO (d. 5
Haziran 1878, Rio Grande Çiftliği, San
Juan del Río - ö. 20 Haziran 1923, Parral
[bugün Hidalgo del Parral], Meksika), Por-
firio Díaz ve Victoriano Huerta diktatör-

lüklerinin yıkılmasında önemli rol oynayan
Meksikalı devrimci ve gerilla önderi.
1914'ten sonra Carranza yönetimini devir-
meye yönelik başarısız bir gerilla savaşı
yürütmüştür.

Bir tarım işçisinin oğluydu. Küçük yaşta
yetim kaldı. Tecavüze uğrayan kız kardeşi-
nin öcünü almak için çalıştığı çiftliğin sahip-

Villa, 1914

Humanities Research Center, University of Texas at Austin

lerinden birini öldürdükten sonra saklan-
mak için dağa çıktı ve gençlik yıllarını
dağlarda kaçak olarak geçirdi; bu sırada
kendi başına okuma yazma öğrendi.

1909'da Francisco Madero'nun diktatör
Porfirio Díaz'a karşı başlattığı ayaklanmaya
katıldı. Ayaklanma sırasında başarılı bir
asker ve örgütçü olarak kendini gösterdi.
Bu yeteneklerinin yanı sıra Meksika'nın
kuzey kesimlerini ve bölge halkını yakından
tanımasının avantajını da kullanarak bir
tümen usta askeri komutası altında toplayıp
Madero'nun emrine verdi. Ayaklanmanın
başarısı ulaşmasından sonra düzensiz ordu-
da kaldı.

Pascual Orozco'nun 1912'de Madero'ya
karşı başlattığı ayaklanma sırasında kendi-
sinden kuşkulanan General Victoriano Hu-
erta tarafından ölüme mahkûm edildi. Ama
Madero infazın ertelenmesini isteyerek Vil-
la'yı hapse gönderdi. Kasımda hapisten
kaçarak ABD'ye giden Villa, Madero'nun
1913'te öldürülmesinden sonra Meksika'ya
dönerek Kuzey Tümeni (División del Nor-
te) olarak bilinen birkaç bin kişilik ünlü
çetesini kurdu. Çok geçmeden gücünü Ve-
nustiano Carranza'nın ordularıyla birleştirdi
ve giderek daha baskıcı bir nitelik kazanan
Huerta diktatörlüğüne karşı ayaklandı. Ka-
zandığı zaferlerle askeri yeteneğini bir kez
daha ortaya koyan Villa, Aralık 1913'te
Chihuahua eyaletinin valisi oldu. Carranza
ve Villa, Haziran 1914'te Huerta karşısında
kazandıkları kesin zaferden sonra başkent
México'ya girdiler.

Villa'yla Carranza arasındaki rekabet çok
geçmeden aralarındaki ittifakın bozulması-
na yol açtı. Aralık 1914'te devrimci önder
Emiliano Zapata'yla birlikte México'dan
kaçmak zorunda kalan Villa, Carranza'yla
girdiği çarpışmalarda uğradığı ağır yenilgi-
lerden sonra ülkenin kuzeyindeki dağlara
çekildi. Meksika'nın kuzey kesiminin Car-
ranza'nın denetiminde olmadığını kanıtla-
mak amacıyla 1916 başlarında Santa Isa-
bel'de 16 ABD yurttaşını öldürdü ve hemen
ardından ABD'nin New Mexico eyaletinde-
ki Columbus'a saldırdı. Başkan Woodrow
Wilson bunun üzerine General Pershing
komutasındaki bir orduyu bölgeye gönder-

di. Ama halkın Villa'ya beslediği sevgi, Villa'nın bölgeyi çok yakından tanınması ve Meksika hükümetinin Pershing'in Meksika topraklarında bulunmasına gösterdiği tepki, ABD birliklerini Villa'yı yakalayamadan bölgeden çekilmek zorunda bıraktı.

Villa, Carranza'nın iktidarı boyunca gerilla etkinliklerini sürdürdü. 1920'de Carranza hükümetinin devrilmesinden sonra affedildi ve kendisine siyasetten çekilmeyi kabul etmesi karşılığında Chihuahua eyaletindeki Paral yakınlarında bir çiftlik verildi. Villa bundan üç yıl sonra çiftliğinde öldürüldü.

Villa Clara, Küba'nın ortakuzey kesiminde il. Kuzeyde Nicholas Kanalı, güneybatıda Cienfuegos, batıda Matanzas, doğuda da Sancti Spiritus illeriyle çevrilidir. 1976'da eski Las Villas ilinin bir bölümünden oluşturulmuştur. Yüzölçümü 8.073 km²'dir. İlin orta kesimindeki düzlükler güneyde yerini tepelere bırakır. Kuzeydeki bataklık kıyıların açıklarında Sabana Takımadaları yer alır; mercan resifleriyle çevrili olan bu ada grubu yönetsel bakımdan Villa Clara iline bağlıdır. İlin her yerinde şeker kamışı yetiştirilir. Ülkenin başlıca tütün üretim bölgesi olan Remedios'un yakınlarında tütün tarımı yapılır; Santo Domingo yakınlarında da çeltik ekilir. Ayrıca meyve, fasulye ve sığır yetiştirilen ilde şeker, içki ve deri fabrikaları ile bıçkılaneler vardır. İlin güneydoğusundaki Placetas yakınlarında altın, asfalt ve barit çıkarılır. İldeki başlıca balıkçılık ve ihracat limanları Caibarién ve La Isabela'dır. Ülkedeki ana demir ve kara yolu hatları il merkezi Santa Clara'dan(*) geçer. Nüfus (1989 tah.) 801.456.

Villa Giulia Ulusal Müzesi, İtalyanca MUSEO NAZIONALE DI VILLA GIULIA, Roma'da, Etruria'nın (bugün Toscana) güneyiyle Umbria ve Latium'da ele geçmiş Roma dönemi öncesi uygarlıklara ait buluntuların sergilendiği müze. 1889'dan beri, Papa III. Julius için 16. yüzyılın ortalarında yapılmış olan Roma'daki Giulio Villası'nda yer almaktadır. Müzedeki ünlü yapıtların başında Formello'da (Veii) bulunmuş pişmiş topraktan Apollon ve Herakles heykelleri gelir. 1916'da ve 1939'daki kazılarda ele geçen bu renkli heykeller Etrüsk sanatının İÖ 6. ve 5. yüzyıllardaki en güzel örneklerindendir. Üstünde bir şölendeki erkek ve kadınların canlandırıldığı pişmiş toprak lahit, Caere nekropolünde bulunmuş ender örneklerden biridir. Müzenin koleksiyonunda ayrıca çeşitli vazolar, tunç eşya, zırlar, aynalar ve adak heykelcikleri de bulunur. Eski Yunan vazoları koleksiyonunun en güzel parçası, ilk-Korent üslubundaki (İÖ 6. yüzyılın ilk yarısı) resimlerle bezeli ünlü *Chigi Vazosu*'dur. Müzenin başka bir koleksiyonu da Yunan vazolarından oluşan Castellani Koleksiyonu'dur.

Villa-Lobos, Heitor (d. 5 Mart 1887, Rio de Janeiro - ö. 17 Kasım 1959, Rio de Janeiro, Brezilya), Brezilyalı besteci. 20. yüzyıl Latin Amerika bestecilerinin en önemlilerinden biri olmuş, yapıtlarında yerli melodi ve ritim öğeleriyle klasik Batı müziğini kaynaştırmıştır.

Gençliğinde viyolonsel çalmayı öğrendi. Brezilya halk müziği üzerine araştırmalarına 1905'te başladı. Dul annesi müziği meslek seçmesine karşı çıktığı için 18 yaşında evden ayrılarak viyolonsel ve gitarla popüler müzik çalarak geçimini sağladı. Bu arada Brezilya halk müziğini özümseyerek kendi kompozisyonlarının temel malzemesi haline getirdi.

Rio'ya dönüşünde Ulusal Müzik Enstitüsü'ne girdi, ama çok geçmeden yeni bir geziye çıkarak bu kez Kuzey Brezilya'ya

(Bahla) gitti. Üç yıl kaldığı bu bölgeden Rio'ya çok sayıda taslak ve Afrika kökenli Brezilya müziği konusunda derin bir bilgiyle döndü. Dönüşünde başta Bach, Wagner ve Puccini olmak üzere çeşitli bestecilerin yapıtlarını inceledi, müziğinde onlardan etkilendi.

Villa-Lobos, 1952
H. Roger-Viollet

1915'te Artur Napoleão firması yapıtlarını basmaya başlayınca çok verimli bir döneme girdi. İlk kez Avrupa'ya gittiği 1923'e değin yazdıkları her müzik biçimini kapsayan uzun bir liste oluştuyordu. (Toplam yapıtlarının sayısı 2.000 kadardır.) 1919'da tanıştığı piyanist Artur Rubinstein'in yapıtlarını çalması da ününün bütün dünyaya yayılmasına yol açtı.

Villa-Lobos 1930'da São Paulo'da müzik eğitim müdürlüğüne atandı ve 1932'de bütün Brezilya'da müzik eğitiminin sorumluluğunu üstlendi. Popüler şarkı dersleri veren bir konservatuvar (1942) ile Brezilya Müzik Akademisi'ni kurdu (1945). 1944-49 arasında ABD ve Avrupa'nın çeşitli yerlerini dolaştı; birçok ödül aldı ve aranan bir orkestra şefi oldu.

Opera, bale, senfoni, konçerto, senfonik şiir ve solo parçalar yazan Villa-Lobos'un üslubu Bach'ın, Fransız bestecilerin ve Wagner'in etkilerini taşır. Üslubunda yaratıcı biçimde kullandığı Brezilya vurmali çalgıları ve ritimleri de önemli yer tutar. Çeşitli çalgı ve ses grupları için dokuz parçalık bir dizi olan ünlü yapıtı *Bachianas brasileiras*'ta (1930-44) Bach tarzı bir kontrpuan tekniği Brezilya kökenli temalara uygulanmıştır. 1920-29 arasında bestelediği 14 yapıtlık benzer bir dizinin genel adı olan *Chóros* bir Brezilya dansından alınmıştır. On iki senfonisi (1920-58) çoğunlukla tarihsel olayları ve yerleri konu alır. Öteki yapıtları arasında *Ultrapurá* (1917), *Amazonas* (1929) ve *Dawn in a Tropical Forest* (1954; *Tropik Bir Ormanda Şafak*) adlı senfonik şiirleri, iki viyolonsel konçertosu (1915, 1955), piyano ve orkestra için *Momprescoce*, arp için bir konçerto, armonika ve orkestra için bir konçerto, gitar ve orkestra için bir konçerto (1952), 16 yaylı çalgılar dördlüsü (1915-55) ve solo piyano için *Rudepoema* (1926; orkestra düzenlemesi, 1942) sayılabilir.

Villa María, Arjantin'in ortakuzey kesimindeki Córdoba eyaletinin ortadoğusunda kent. Tercero Irmağı kıyısında, Pampa'nın kuzeybatı ucunda yer alır. 1867'de kuruldu. Günümüzde bir demiryolu kavşağında yer alan kent, çevresindeki hayvan ve tahıl yetiştirilen bölgenin ticaret ve imalat merkezidir. Kentte mandıralar ile çimento, konserve, tekstil ve du fabrikaları, yakınlarında da da orduya ait bir barut ve patlayıcı madde fabrikası yer alır. Villa María, eyalet merkezi Córdoba'ya ve başkent Buenos Aires'e demir ve kara yoluyla bağlanır.

Nüfus (1980) Villa María metropoliten alanı, 67.490.

Villa Nueva, GUAYMALLEN olarak da bilinir, Arjantin'in batı kesiminde, Mendoza eyaletinin kuzeyindeki Mendoza kentinin doğu banliyösü. Yoğun biçimde sulanan Mendoza Irmağı vadisinde, And Dağlarının batıya bakan eteklerinde yer alır. Şaraplık üzüm, şeftali, elma, Erik ve zeytin yetiştirilen bir tarım merkezidir. Kentte şarap imalathaneleri ile bıçkılana ve fiş fabrikaları vardır. Villa Nueva, Mendoza metropoliten alanını oluşturan altı yerleşimden biridir. Nüfus (1980) 157.334.

Villach, Avusturya'nın güney kesimindeki Kärnten federal eyaletinde (*Bundesland*) kent. Villach Alpleri'nin doğu eteklerinde, Drava (Drau) Irmağının kıyısında Klagenfurt'un batısında yer alır. Bilachinium adlı bir Roma kenti olarak kurulan Villach, 1007'den 1759'a değin Bamberg piskoposluğunun bir parçasıydı. Ortaçağda önemli bir ticaret merkezi durumuna geldi. Kentteki önemli yapılar arasında, 95 m yüksekliğindeki kulesiyle ünlü St. Jacob Bölge Kilisesi (14-15. yüzyıllarda yeniden inşa edildi), Kutsal Haç Kilisesi (Heiligenkreuzkirche; 1726-38) ve II. Dünya Savaşı'nda yıkıldıktan sonra yeniden yapılan belediye sarayı (y. 1570) sayılabilir. Villach, Kärnten'in başlıca ticaret merkezi, demiryolu kavşağı ve ikinci büyük kentidir. Kentte selüloz, ahşap ürünleri, çeşitli makineler ve kimyasal madde üretilir. Aynı zamanda Kärnten göl bölgesinin turizm merkezi olan kentin yakınlarında kaplıcalarıyla tanınan Warmbad Villach yer alır. Nüfus (1981) 52.744.

Villafranca Konferansı, Fransız imparatoru III. Napoléon ile Avusturya imparatoru I. Franz Joseph arasındaki görüşme. Fransızlarla Piemontellilerin Avusturya'ya karşı yürüttüğü savaşa (1859) son veren geçici bir barışla (11 Temmuz 1859) sonuçlanmış, İtalya'nın Piemonte önderliğinde birleşmesi sürecinin başlangıcına damgasını vurmuştur.

Piemontellilerin İtalya'nın kuzeyini bütünüyle Avusturyalılardan alarak fazlasıyla güçlenmelerinden çekinen Napoléon, bu nedenle Piemontellilere danışmadan barış yapmak istiyordu. Ayrıca Fransa'nın, İtalya'da Avusturyalılarla uzun bir savaş sürdürmesi durumunda Ren boylarından gelecek bir Prusya saldırısına karşı savunmasız kalmasından korkuyordu. Kanlı Solferino Çarpışması'ndan 16 gün sonra İtalya'nın kuzeydoğusunda Verona'nın 16 km güneybatısındaki Villafranca'da geçici barış imzalandı.

Buna göre Avusturya, Mantova ve Peschiera dışında Lombardiya'yı Fransa'ya bırakacak, papanın başkanlığında bir İtalyan konfederasyonu kurulacak, İtalya'da toprakları bulunduğu için Avusturya bu konfederasyonun üyeleri arasında yer alacak, milliyetçi güçlerce tahtlarından indirilen Parma, Modena ve Toscana dükleri ise barış içinde tahtlarına dönecekti. Fransa ise Lombardiya'yı müttefiki Piemonte'ye bırakacaktı. Piemonte kralı II. Vittorio Emanuele bu koşulları kabul ettiyse de başbakanı Kont Cavour, İtalyan milliyetçiliğin amaçlarından verilen ödümler karşısında görevinden ayrıldı. Villafranca koşulları, Zürich'te imzalanan resmi bir antlaşmayla (10 Kasım 1859) pekiştirildi. İtalyan milliyetçileri antlaşmanın koşullarına şiddetli tepki gösterince Ocak 1860'ta Cavour, kendini antlaş-

mayla hiçbir biçimde bağlı görmeksizin görevine dönme olanağına kavuştu.

Villafrankiyen Kat, Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Adını, İtalya'da Torino yakınlarındaki Villafranca d'Asti bölgesinde saptanan kara tortulları dizisinden alır; Villafrankiyen adı ayrıca, özgün bir kara memelileri fosil topluluğu için de kullanılır. Villafrankiyen Katın gerçek zaman aralığına ilişkin tartışmalar halen sürmektedir. Kat, kısmen Pliyosen Bölümde (y. 7-2,5 milyon yıl önce) ve kısmen de Pleistosen Bölümde oluşmuş tortullar içerir; ama bazı yerlerde de bu tortullar tümüyle Pleistosen yaşlıdır. Bugün Villafrankiyen Kat, Pleistosen bölümün sınırları içinde kabul edilmektedir. Bu sınır Villafrankiyen memelileriyle ayırt edilir; bunlar özgün ilk zebra ve gerçek filler ile bağlantılı memeli türleridir. Villafrankiyen Kat kısmen Kuzey Amerika'daki Blankan Katla eşzamanlıdır; ama Blankan bir bölümüyle belirgin biçimde Pliyosen yaşlıdır ve Villafrankiyen'den önce başlamıştır. Bu nedenlerle Pliyosen-Pleistosen sınırının daha net bir tanımının yapılması ve Villafrankiyen'in buna göre tekrar tarihlendirilmesi gerekmektedir. Villafrankiyen Kat aynı zamanda insanın ilk üyeleri olan ve günümüz insanına doğru gelişen evrim çizgisinin içinde yer aldıkları anlaşılan *Australopithecus* cinsinin fosillerini taşımasıyla dikkat çeker. Avrupa'nın Akdeniz kıyılarında Villafrankiyen çökelleri giderek deniz tortullarına dönüşür; bu olgu, deniz ve kara çökelleri arasındaki ilişkilerin kurulabilmesini sağlar.

Villahermosa, Meksika'nın güneydoğu kesimindeki Tabasco eyaletinin merkezi kent. Meksika Körfezinin düzlüklerde deniz düzeyinden 10 m yükseklikte, Grijalva Irmağının (rio) kıyısında yer alır. 1596'da II. Villa Felipe adıyla kuruldu. Sonraki yıllarda San Juan de Villa Hermosa ve San Juan Bautista adlarıyla anıldı. "Güzel kent" anlamına gelen bugünkü adını 1915'te aldı. Kentteki katedral 1614'te inşa edilmiştir; arkeoloji müzesi Meksika'daki örneklerinin en iyilerinden biridir.

Bölgede yetiştirilen tarım ürünleri için bir dağıtım ve işleme merkezi olan kentte şeker, içki, puro, sabun ve giyim eşyası üreten fabrikalar vardır; pirinç işleme ve kerestecilik de önemlidir. Kentteki Tabasco Benito Juárez Özerk Üniversitesi 1959'da kurulmuştur. Nüfus (1980) 158.216.

villancico, İspanyol şarkı türü. En çok Rönesans döneminde yaygınlaşmış, ama önceki ve sonraki dönemlerde de görülmüştür. Bir şiir ve müzik biçimidir. Çalgı eşlikli ya da eşiksiz olarak seslendirilmiştir. Kökeni çoğunlukla dinsel bir şarkının ya da aşk şiirinin sözleriyle söylenen halk şarkısına dayanır. Daha sonra gelişerek sanat müziğinde ayrı bir tür olmuştur.

Villancico iki bölümden oluşurdu. Nakarat (*estribillo*) bölümüyle başlar, bu nakarat kıta (*copla*) bölümüyle dönüşümlü olarak söylenirdi. *Copla*'nın da *mudanza* ve *vuelta* denen iki bölümü vardı. *Vuelta*, *mudanza*'nın son dizesiyle kafiyeli olur, ama *estribillo*'nun ezgisiyle söylenirdi. Şiir biçimiyle müzik biçimi arasındaki bu örtüşme *villancico*'nun tipik bir özelliğiydi.

15. yüzyıl sonlarına 16. yüzyıl başlarında *villancico* repertuarını oluşturan parçalar pek çok *cancionero* (şarkı derlemesi) içinde

yer aldı. Bu parçalarda üç ya da dört ses partisi vardı; müzik dokusu ise bazen eşsesli (akorlu), bazen kontrapuntaldı. Juan del Encina'nın kompozisyonları bu türün önemli örnekleri arasındaydı. Yaklaşık 1500'de *vihuela*(*) eşliğinde söylenen solo *villancico* besteleri yapılmaya başladı; bunların içinde İspanyolcanın yanı sıra Portekizce olanlar da vardı. Luis Milán ve Miguel de Fuenllana gibi büyük *vihuela* ustaları da bu tür kompozisyonlar yaptı.

17. yüzyılda *villancico* sözleri kutsal bir nitelik kazandı ve şarkılar çoğunlukla Noel için kullanıldı. Dört partili kontrapuan tekniğiyle inceden inceye işlenerek yazılan *estribillo*, org eşlikli kısa, yalın, dört dizeli *copla*'larla dönüşümlü olarak seslendirildi. Çoğu kez başka çalgılara da yer verildi. 18. yüzyılda bu müzik biçiminin kapsamının genişlemesiyle aryalardan ve korolardan oluşan dramatik bir kantat biçimi doğdu. 20. yüzyılda ise *villancico* terimi yalnızca İspanyolca Noel ilahileri için kullanıldı.

villanella, İtalyan müziğinde Rönesans döneminde genellikle üç ses için düzenlenmiş dindışı beste. Belirli bir kıta düzeni ya da şiir biçimine göre yazılmayan *villanella*'ların hepsinde bir nakarat bulunurdu. En çok duru, yalın bir ritimle, akorlu tarzda yazılırdı. Bazen geleneksel kompozisyon kurallarının dışına çıkılırdı. Örneğin seslerin paralel beşli aralıklarda kullanılması normalde yasakken *villanella*'da çok yaygındı. *Villanella* bir halk müziği formu olmakla birlikte, daha incelikli madrigal formuna bir tepki olarak doğmuştu ve çoğunlukla tanınmış madrigallerin parodilerinin yapılmasına kullanılırdı.

Napoli'den çıktığı için *villanella alla napoletana* olarak da adlandırılırdı. Bazı *villanella*'lar daha önce ortaya çıkmışsa da, bu form 16. yüzyılın ikinci yarısında önem kazandı ve yaygınlığını yaklaşık 1700'e değin sürdürdü. İlk *villanella* bestecilerinin en eskisi Giovan Tommaso di Maio (ö. y. 1550), en önemlisi ise Gian Domenico da Nola'ydı (ö. 1592). Adriaan Willaert, Orlando di Lasso ve Luca Marenzio gibi büyük madrigal bestecileri de daha sanatkarca işlenmiş *villanella*'lar yazdılar. *Villanella*, içlerinde *mascherata*, *moresca*, *grieghesca* ve *giustinia* na gibi başka hafif vokal formlarla yakın akrabadır.

villanelle, Fransız edebiyatında 16. yüzyıl sonlarında çok kullanılan, halk şiirlerinden kaynaklanmış kısa şiir biçimi. Du Bellay'nin "Vanneur de Blé'si (Buğday Eleyen) ile Philippe Desportes'un "Rozette", türün ilk örneklerindendir. Jean Passerat da (ö. 1602) bu türde ürünler vermiş ve özellikle bir şiiri o kadar beğenilmiştir ki, bu türde ürün veren şairler hep onu örnek almışlar ve böylece *villanelle* katı kuralları olan tekdüze bir biçime dönüşmüştür. Bu biçimiyle üçer dizelik beş kıta ile bazı dizelerin tekrarlandığı bir dördüklükten oluşur. Yedi hecelik dizelerde iki uyak kullanılır.

Villanelle 19. yüzyılda Philoxène Boyer ve J. Boulmier tarafından yeniden canlandırıldı. Leconte de Lisle ve ardından Maurice Rollinat da bu türde ürünler verdiler. İngiltere'de ise *villanelle* yazan şairler arasında W. E. Henley, Austin Dobson, Andrew Young, Edmund Gosse ve Dylan Thomas sayılabilir.

Villani, Giovanni (d. y. 1275, Floransa - ö. 1348, Floransa), İtalyan vakanüvis. Avrupa'yı temel alan tarih yorumuyla hümanizmin habercilerinden biridir.

1300'de Peruzzi bankerlik şirketine ortak oldu. 1300-01'de şirket adına Roma'ya yap-

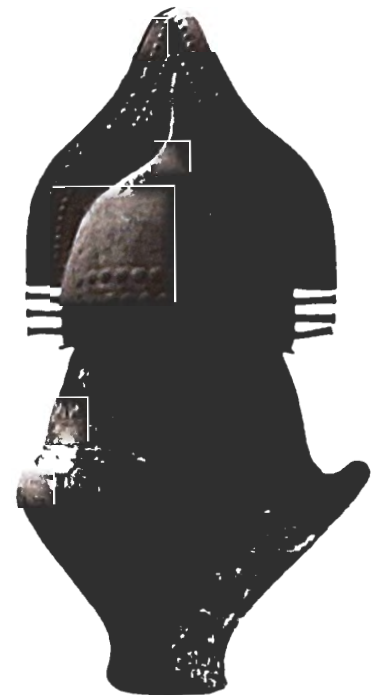
tuğu yolculuk sırasında papayla görüşme masasına oturdu. 1308'de İtalya'ya döndü, Peruzzi şirketinden ayrıldı, Floransa'nın toplumsal yaşamında etkinlik kazandı. 1316, 1317 ve 1321'de üç kez bir loncanın başına getirildi. 1345'te Bardi'nin ve başka şirketlerin iflasına adı karıştı. Bunun üzerine tutuklandı, kefaletle serbest bırakıldı. 1348'deki veba salgını sırasında öldü.

Çok geniş ve iddialı bir dünya tarihi olan *Cronica* (Vakayiname) ya da *Storia fiorentina* (Floransa Tarihi) adlı 12 ciltlik yapıtı, Babil Kulesi'nin çöküşünden Villani'nin yaşadığı döneme değin bütün tarihsel olayların bir Floransalı gözüyle ve Floransa temel alınarak anlatılmasını amaçlıyordu. Villani'nin 1308 dolayında yazmaya başladığı yapının en ilginç bölümü 1266-1346 arasını kapsamaktadır.

Villani Floransa tarihinin yazımında büyük ölçüde tarafsız kalmayı başarmıştır. Aslında Guelfolardan yana olmakla birlikte, görüşlerinde yan tutmaksızın, zamanın varlıklı *borghese* (burjuva) sınıfının genel bakış açısını yansıtmıştır. Çalışması, kendi döneminde Floransa'nın yönetsel ve mali durumunu ayrıntılı istatistik bilgileriyle ortaya koyması bakımından özel bir değer taşır. Villani'nin yapıtı, istatistiğin tarihte olumlu bir öge olarak kullanıldığı ilk örnektir. *Cronica*, Floransa'ya özgü söz dağarcığının arılığıyla İtalya dilinin klasikleri arasında kabul edilmektedir.

Giovanni'nin ölümünden sonra erkek kardeşi Matteo, *Cronica*'ya 1348-63 arasını kapsayan 10 kitap, Matteo'nun oğlu Filippo da 1364'e ilişkin bir kitap eklemiştir.

Villanoven kültürü, İtalya'da İlk Demir Çağı kültürü. Adını, 1853'te kültüre ait ilk mezarlıkların bulunduğu Bologna yakınlarındaki Villanova köyünden alır. İtalya'da İÖ 10. ya da 9. yüzyılda ortaya çıkmış olan Villanova halkı, Doğu Avrupa Urne kültürünün bir koluydu. Önceleri ölümler genellikle yakılır, külleri pişmiş topraktan (*terra-cotta*) bir kül kabına (*urne*) konurdu.

Villanoven kültüre ait, miğfer biçiminde kapaklı bir ölü külü kabı. Tarquinli, İÖ y. 10-9. yy; Harvard Üniversitesi

American School of Prehistoric Research, Peabody Museum, Harvard University, Cambridge, ABD

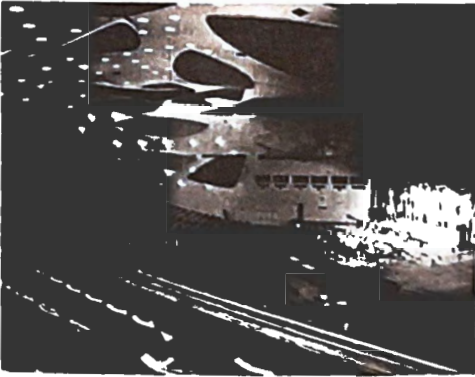
Ortası şişkin, uçlara doğru incelen, üstü bezemeli bu kül kabının ağzı bir çanakla kapatılırdı. Kapak bazen miğfer biçiminde

de olurdu. Bu ya Orta Avrupa'da görülen çan biçiminde ya da Kuzey Avrupa'da rastlanan sorguçu bir miğfere (Villanova miğferi de böyleydi) benzetilirdi.

Toscana'da yaşayan Villanova halkı ayrıca, ağaç dalları ve sazlarla örüp üstünü sıvayarak yaptıkları yuvarlak kulübelerine benzeyen pişmiş topraktan ölü küllü kapları da kullanırlardı. Bu tür küllü kapları Kuzey Avrupa Urne kültürünün tipik örnekleridir; ortası şişkin kapların ise Macaristan'da ve Romanya'daki benzerleriyle ilişkili olduğu düşünülebilir.

Toscana'daki zengin bakır ve demir madenlerini ellerinde bulunduran Villanovalılar maden işlemede çok ileriydiler. 8. yüzyılın ikinci yarısında sanat alanında Yunanlılardan etkilendiler. Gene, aynı dönemde, Yunanlıların da yaptığı gibi ölümleri daha çok gömmeye başladılar. İÖ 7. yüzyılın ilk çeyreğinde Toscanalı Villanova halkı (büyük olasılıkla Etrüsklerin öncülük ettiği) Doğulu bir kültürün etkisi altına girdi. Daha kuzeyde, Po Vadisinde yaşayan Villanovalılar ise, İÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde Etrüskler tarafından yok edilene değin geometrik sanat anlayışlarını sürdürdüler.

Villanueva, Carlos Raúl (d. 30 Mayıs 1900, Croydon, Surrey, İngiltere - ö. 16 Ağustos 1975, Caracas, Venezuela), ülkesinde modern mimarlığın başlatıcısı sayılan Venezuelalı mimar. Caracas'taki Üniversite Kenti, Olimpik Stadyum (1951), Venezuela Merkez Üniversitesi Gösteri Salonu (1952-53) ve Mimarlık Okulu (1957) gibi önemli

Carlos Villanueva'nın tasarladığı Venezuela Merkez Üniversitesi Gösteri Salonu, Caracas, 1950-51
OAS Photos, Washington, D C

yapıları vardır. Gösteri Salonu'nun ilginç akustik tavanında heykeltci Alexander Calder'le akustik uzmanı Robert Newman'ın tasarladıkları çeşitli boy ve renklerde panolar asılmıştır.

Villanueva Caracas'ta bazı büyük konut yerleşmeleri de gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri de dünyadaki benzerlerinin en büyüklerinden biri olan Cerro Piloto yerleşmesidir (1955-57). Montreal'de 1967 Dünya Fuarı'ndaki (Expo 67) Venezuela Pavyonu'nu da Villanueva tasarlamıştır. Küp biçimli üç kütleden oluşan bu yapı minimal sanatın mimarlıktaki başarılı bir örneği sayılır.

Villanueva y Geltrú, İspanya'nın kuzeydoğu kesiminde, Katalonya özerk bölgesine (*comunidad autónoma*) bağlı Barselona ilinde kent. Barselona'nın güneybatısında yer alır. Aragon kralı I. Juan'dan 1274'te berat aldı. Katalan yazar ve siyaset adamı Victor Balaguer'in kurduğu müzesinde El Greco'nun "Meryem'e Müjde" tablosu vardır. Onarılmış durumdaki La Geltrú Şatosu 12. yüzyıldan kalmaz. Bir kıyı sayfiyesi ve imalat merkezi olan Villanueva'da tekstil ürünleri, elektrik kablosu, metal borular,

brandy ve kauçuk eşya üretilir. Nüfus (1981) 43.560.

Villard de Honnecourt (d. y. 1225 - ö. y. 1250, Picardie, Fransa), çalışmak için çeşitli yerleri dolaştığı sırada yaptığı çizimleri ve tuttuğu notları içeren taslak defterleriyle tanınan Fransız yapı ustası. Bu defter 13. yüzyıl Avrupa mimarlığı konusunda bilgi edinilmesini sağlayan önemli bir kaynak oluşturur.

Yaşamının çoğunu Reims, Chartres, Laon, Meaux, Lozan vb kentleri dolaşarak geçirdi. 1245'te Macaristan'a gitti. Taslaklarından, yaşadığı dönemde yapılmış büyük kiliseleri çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Defterde çalıştığı yapılardan çok az söz etmekteyse de, Saint-Quentin Kilisesi'nin yapımında çalışmış olduğu sanılmaktadır. Notlarda Honnecourt'un, Lozan Katedrali'nin gülpencerisinin yapımına katkısı da anlatılmaktadır.

Villarréal de los Infantes, İspanya'nın doğu kesiminde, Valencia özerk bölgesine (*comunidad autónoma*) bağlı Castellón ilinde kent. Valencia'nın kuzeydoğusunda, Mijares Irmağı (*rio*) kıyısında, Castellón de la Plana'nın hemen güneybatısında yer alır. Valencia Krallığı'nı Magripililerden geri alan Aragon kralı I. Jaime tarafından 1274'te kuruldu. Ortaçağda canlı bir ticaret merkeziydi. Sonraki yıllarda Valencia'nın tarihinde önemli bir yer tuttu. Kral XIII. Alfonso'dan 1904'te kent ve belediye hakları aldı. Günümüzde turuncgil ve sebze üretimine dayalı bir tarım merkezidir. Başlıca sanayi ürünleri mozaik, motor, patlayıcılar, pompa, buzdolabı, kâğıt, yünlu giysi ve yapay gübreler. San Pascual adlı kutsal yapıda kentin koruyucu azizi Fransisken San Pascual Bailón'un (ö. 1592) mezarı bulunur. Nüfus (1981) 38.385.

Villarrica, Paraguay'ın güney kesiminde, Guairá ilinin merkezi kent. Brezilya Platosunun batı uzantısının ucunda yer alır. Paraná Irmağı kıyısında 1576'da kurulan ilk yerleşme bugünkü yerine 1682'de taşındı. Günümüzde Paraguay'ın üçüncü büyük kenti olan Villarrica bir dinsel merkez olmanın yanı sıra bir ticaret ve imalat merkezidir. Kentte bıçkışanlar, dokuma, un, şarap ve şeker fabrikaları, tabakhaneler, çay ve ayakkabı üretim tesisleri vardır. Başlıca ticari ürünleri çay, tütün, pamuk, şeker kamışı, portakal, şarap, sığır ve postur. Katedrali ve tapınağından dolayı bir hac merkezi olan kentte çeşitli okullar, bir hastane ve bir tiyatro vardır. Asunción ve Encarnación'a ulaşım kara ve demir yoluyla sağlanır. Nüfus (1982 geç.) 21.203.

Villavicencio, Kolombiya'nın doğu kesiminde, Meta ilinin (*departamento*) merkezi kent. And sistemine bağlı Doğu Cordillera'nın doğu yamacında yer alır. 1840'ta kuruldu. Adını, İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesinin öncülerinden Antonio Villavicencio'dan alır. Önemli bir imalat ve ticaret merkezidir. Bir içki fabrikası, bir bira fabrikası, sabun imalathaneleri, kahve kavurma tesisleri, piring öğütme fabrikaları ve saraç dükkânları vardır. Meta ilinin kuzeydoğu ve güney kesimlerinden gelen yolların kavşak noktasıdır; 110 km kuzeybatıdaki Bogotá'ya da karayoluyla bağlanır. Nüfus (1985) 161.166.

Ville-de-Paris, Fransa'da Île-de-France planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı il (*département*). Paris metropoliten alanının yeniden düzenlenmesiyle 1964'te oluşturulmuştur. Paris belediyesiyle aynı sınırları paylaşır. Yüzölçümü 105 km²'dir. Boulogne Ormanı, Vincennes Ormanı ve

daha önceleri çevre banliyölerde bulunan bazı caddelerin dışında, Paris'in çevresinde 1841-45 arasında inşa edilen ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılan surların içinde kalır. Öteki iller gibi merkezi hükümeti temsil eden bir valisi (*préfet*) bulunmakla birlikte, yönetiminden sorumlu Paris Konseyi bir il meclisinden çok bir belediye meclisine benzer. Birer kanton (*canton*) konumundaki 20 ilçeyi (*arrondissement*) kapsar. Nüfus (1991 tah.) 2.152.200.

Villefranche-sur-Saône, Fransa'nın orta-doğusunda, Rhône-Alpes planlama bölgesinde (*région de programme*) Rhône ilinde (*département*) kent. Saône Irmağının 1,6 km batısında yer alır. 12. yüzyılda kurulan kent, sonradan Beaujolais bölgesinin merkezi oldu. 15. ve 16. yüzyıllardaki üç kuşatmaya direnen kent surları, 19. yüzyılın başlarında yıkılarak ortadan kaldırıldı. Önemli bir şarap ticareti merkezi olan kentte metalurji, tekstil ve kimya sanayileri vardır. Saône Irmağının sağ yakası boyunca uzanan Güney Otoyolu kentin doğu ucundan geçer. Nüfus (1982) 28.858.

Villegas, Esteban Manuel de (d. 1589, Matute - ö. 3 Eylül 1669, Matute, Nájera yakınları, İspanya), İspanyol lirik şair. *Poesías eróticas y amorosas* (1617-18) adlı şiir kitabıyla büyük ün kazanmıştır.

Madrid Üniversitesi'nde Yunan ve Latin edebiyatı öğrenimi gördü. Daha 14 yaşındayken, İÖ 6. yüzyılda yaşamış Yunanlı şair Anakreon'un yapıtlarını çevirdi. Daha sonra Salamanca Üniversitesi'nden hukuk diploması aldı. Kendini edebiyata adanmak istemesine karşın, ailesini geçindirmek için hukuk alanında çalışmak zorunda kaldı. Yayımladığı yergiler nedeniyle 1659'da Enkizisyon tarafından hapse atıldı. Nájera'ya döndükten sonraki yıllarını, İS 5. yüzyılda yaşamış Romalı bilgin Boethius'un *De Consolatione philosophiae* (Felsefenin Avuntusu Üzerine) adlı yapıtını çevirmekle geçirdi.

Villegas sanatını gençlik yıllarının başında tüketen bir şairdi. Çoğunu 20 yaşından önce yazdığı *Poesías eróticas*'taki şiirler, Horatius ve Anakreon'dan yaptığı çeviriler ile taklitlerin yanı sıra yergilerden ve pastoral şiirlerden oluşur. Bazı eleştirmenler bu şiirleri, İspanyol edebiyatında eşi görülmemiş zarif ve ince yapıtlar olarak överler.

Villejuif, Fransa'da, Île-de-France planlama bölgesinde (*région de programme*), Val-de-Marne ilinde (*département*) kent. Paris'in güney banliyösü olan kentte bir psikiyatri hastanesi ve kanser araştırmaları enstitüsü vardır. Villejuif'te cam, sac ve hava taşıtları için yedek parçalar üretilir. Nüfus (1982) 42.852.

Villèle (Kontu), (Jean-Baptiste-Guillaume-) Joseph (d. 14 Nisan 1773, Toulouse - ö. 13 Mart 1854, Toulouse, Fransa), Kral X. Charles döneminde Fransa başbakanı.

Donanma subayı olarak ilk yolculuğuna Temmuz 1789'da çıktı, Batı ve Doğu Hint Adalarında görev yaptı. Hint Okyanusundaki Réunion Adasında satın aldığı bir malikâneneden hatırı sayılır bir servet biriktirmiş olarak 1807'de Fransa'ya döndü. Önce Toulouse yakınında oturduğu bucakta (1808), ardından Toulouse'da (1815) belediye başkanlığına, 1815-16'nın uzlaşmaz kralcı Temsilciler Meclisi'nde de milletvekilliğine seçildi. 1813'ten sonra kralcı gizli örgüt İnanç Şövalyeleri'nin üyesi olan Villèle aşırı kralcılarla birlikte aşırı sağ kanatta yer aldı ve 1820'de devlet bakanlığına getirildi.

Temmuz 1821'de bu görevden çekildiyse de aralıkta Richelieu hükümetinin düşmesinden sonra maliye bakanı olarak yeniden göreve döndü ve kısa sürede kabinenin gerçek başkanı durumuna geldi. Sarayda, kendisini kontluğa ve başbakanlığa getiren (1822) Kral XVIII. Louis'nin yakınlarıncı desteklendi. Basın üzerinde uyguladığı ağır sansürle muhalefeti susturdu. 1825'te bağnaz gerici X. Charles'ın tahta çıkmasından sonra Villèlle hükümeti, 1789 Devrimi'nde mülklerini yitirmiş göçmenlerin çoktandır istediği tazminatı, devlet tahvillerine ödenen faiz haddinin düşürülmesi yoluyla finanse ederek sağladı. Villèlle'in yönetimi sırasında tutucu Katolikler, özellikle liberal görüşlü profesörleri temizledikleri üniversitelerde büyük nüfuz kazandılar. Villèlle, belki de X. Charles'ın ısrarıyla, bir tür anayasa yapılması yönündeki yaygın isteği görmezlikten geldi. 1827 seçimlerinde sağcı bir çoğunluk sağlamakta başarısızlığa uğrayınca istifa etti (Ocak 1828).

Villèlla, Edward (d. 1 Ekim 1936, New York kenti, ABD), oyunculuk yeteneğiyle ve güçlü tekniğiyle ünlü ABD'li bale yıldızı. Dans eğitimine 10 yaşındayken başladı. Çok geçmeden Amerikan Bale Okulu'ndan bir burs kazandı. Daha sonra da New York Kenti Gösteri Sanatları Okulu'na yazıldı.

Villèlla *Le Fils prodigue*'de Martha Swope

1957'de New York Kent Balesi'ne katıldı ve bir yıl içinde solo dansçı oldu. Balanchine'nin *Le Fils prodigue* (Savurgan Çocuk) adlı yapıtında başrolü oynadı. Jerome Robbins'ın *l'Après-midi d'un faune* (Bir Faun'un Öğleden Sonrası) adlı balesinde Faun'u, Balanchine'nin *A Midsummer Night's Dream* (Bir Yaz Gecesi Rüyası) Oberon'u (1962) ve *Harlequinade*'nda Harlequine'i (1965) canlandırdı. Ayrıca Jerome Robbins'ın onun için hazırladığı *Watermill* (1972; Su Değirmeni) balesinde de üstün bir oyunculuk örneği verdi. Televizyonda Patricia McBride'la birlikte bir dizi ikili dans gösterisi yaptı. Konuk sanatçı olarak Danimarka Balesi'yle sahneye çıkan ilk yabancı erkek dansçı oldu (1962). Villèlla 1963'te yeniden sahnelenen *Brigadoon* adlı müzikalde oynadı. 1979-84 arasında Eglevsky Bale Topluluğu'nda sanat yönetmeni ve koreograf olarak çalıştı. 1987'den sonra Miami Kent Balesi'nde yöneticilik yaptı.

Villemin, Jean Antoine (d. 28 Ocak 1827, Vosges - ö. 6 Ekim 1892, Paris, Fransa), Fransız hekim. Veremin bulaşıcı bir hastalık olduğunu, insandan hayvana ve hayvandan hayvana geçebildiğini göstermiştir.

Brüyères'de ve Strasbourg'daki askeri tıp okulunda öğrenim gördükten sonra 1853'te orduda çalışmaya başladı. Val-de-Grâce adlı askeri okulda öğrenimini sürdürmek üzere Paris'e gönderildi. Bu sırada, kırsal alanda kırsalın yakınında yaşayan gençlerin vereme yakalandığını gözledi. Ölmüş bir veremlinin vücudundan aldığı hastalıklı doku örneğini bir tavşanın vücuduna sıringa etti; üç ay sonra tavşanda veremdekine benzer lezyonlar belirdi. Ayrıca ineğin alınan hastalıklı dokunun sıringa edildiği tavşanların da verem olduğunu buldu.

Çalışmalarının sonuçları 1867'de ilk kez yayımlandığında dikkate alınmadı. Fransız hekimler veremin kalıtsal olduğunu düşünüyordular; öte yandan Alman bilim adamları dokuya yabancı bir maddenin girmesinin tüberküle benzer bir lezyona yol açacağını biliyorlardı. Villemin bulaşma kavramını yaymaya çalıştıysa da, görüşleri ancak başka bilim adamlarının deneylerinin aynı sonuçlara varmasıyla kanıtlandı. Daha sonra, veremli hastalardan alınan balgam ve kanın sıringa edildiği hayvanlara da verem bulaştırdığını buldu.

Villena, İspanya'nın güneydoğusunda Valencia özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*), Alicante ilinde kent. Murcia'nın kuzeydoğusunda Vinalopó Irmağının (rto) sağ yakasında yer alır. Roma döneminde kurulan kent, daha sonra Emevilerin Valencia'da kurdukları krallığa bağlandı. 13. yüzyılda Hristiyanların eline geçti. Kent ve çevresi 1829'daki depremde büyük hasar gördü. Bir bağcılık bölgesinin merkezi olan Villena'da şarap, sabun ve tuz üretilir. Önemli yapılar arasında gotik Santiago ve Santa Maria kiliseleri ile Villena markilerinin ortaçağda yaptırdığı, San Cristóbal Tepesindeki şato sayılabilir. Nüfus (1981) 28.279.

Villeneuve, Pierre-Charles-Jean-Baptiste-Silvestre de (d. 31 Aralık 1763, Valensole - ö. 22 Nisan 1806, Rennes, Fransa), Trafalgar Deniz Savaşı'nda (1805) Fransız deniz filosuna komuta eden amiral. Fransız Kraliyet Donanması'nda hızla yükseldi. 1793'te albay, 1796'da tuğamiral oldu. Aynı yılın sonunda başarısız İrlanda seferinde görev aldı. 1 Ağustos 1798'deki Nil Deniz Savaşı'nda Fransız filosunun uğradığı bozgunun yalnızca sancak gemisi "Guillaume Tell" ve "Généraux" adlı gemi kurtulabildi. 1805'te İngiltere'yi istila planının uygulanmasında da başarısız oldu.

Tuğamiral Louis René Latouche-Tréville Ağustos 1804'te Toulon'da ölünce, Napoléon tarafından onun yerine atandı. Toulon filosunun görevi Nelson'u Batı Hint Adalarına çekmek, hızla geri dönmek, öteki Fransız ve İspanyol gemileriyle birlikte bütün gücüyle Manş Denizine yüklenmekti. Onaylamadığı bir planı yürütmek zorunda kaldığı için Villeneuve, imparatorun işgal planını boşa çıkarsa bile asıl görevinin kendi filosunu kurtarmak olduğu kanısından kendisini kurtarmadı. Cádiz'i terk ederek Ekim 1805'te savaşa girme kararı aldı. Trafalgar Deniz Savaşı'na yol açan bu kararından ötürü şiddetle eleştirildi. Trafalgar'da kişisel cesareti kanıtlanırsa da mütteliklerinin manevralardaki yeteneksizliği yüzünden savaşın gidişini değiştiremedi. Tutsak alınarak İngiltere'ye götürüldü, kısa süre sonra serbest bırakıldı. 22 Nisan 1806'da Rennes'de intihar etti.

Villeurbanne, Fransa'nın ortadoğusunda, Rhône-Alpes planlama bölgesinde (*région de programme*), Rhône ilinde (*département*)

kent. Rhône Irmağının sağ yakasında yer alan kent, Lyon metropoliten alanının doğu kesimini oluşturur. Kentte metalurji ve kimya sanayileriyle yapay ipek üreten fabrikalar vardır. Fransa'nın ilk gökdelenleri Villeurbanne'da yapılmıştır. Nüfus (1990) belediye, 119.848.

Villiers de L'Isle-Adam (Kontu), (Jean-Marie-Mathias-Philippe) Auguste (d. 7 Kasım 1838, Saint-Brieuc - ö. 19 Ağustos 1889, Paris, Fransa), Fransız şair, oyun ve öykü yazarı. Doğalcılığa karşı başkaldırını yansıtan yapıtlarında, romantik bir idealizmle, o döneme özgü zalim bir tenselliği kaynaştırır. İlginç kişiliği ve çağının maddiyatçılığına ve sıradanlığına duyduğu nefretle kendinden sonraki yazarlar üzerinde derin bir etki bırakmıştır.

En ünlü yapıtları, *Axël* (oynanışı 1884, yayımlanışı 1890) adlı oyunuyla *Contes cruels*'deki (1883; Zalim Öyküler) öyküleridir. Edgar Allan Poe'dan esinlendiği öykülerinde burjuva ahlakıyla alay eder. Çok parlak bir dille yazılmış bu öyküler, okuru sarsma isteğinin yanı sıra Villiers'in kişisel saplantılarını da yansıtan korku ve sadizm öğeleriyle doludur.

Villiers *Axël*'de simgeci bir anlatımla gizli ci temaları birleştirir. Mahzeninde gizli bir hazinenin bulunduğu bir Alman şatosunun sahibini ve onun bu sırrı öğrenen bir rahibeye duyduğu talihsiz aşkı anlatan oyunun tümüyle sahnelenmesi olanaksız olduğu için 1962'de dört saatlik bir uyarlaması yapılmıştır. Villiers'nin *Correspondance*'i (Yazışmalar) 1962'de yayımlanmıştır.

Villon, François, asıl adı FRANÇOIS DE MONTCORBIER ya da FRANÇOIS DES LOGES (d. 1431, Paris - ö. 1463'ten sonra), Fransız lirik şiirinin en büyük adlarından. Şiirlerinin yanı sıra, büyük bölümü sürgünde ya da hapiste geçen yaşamıyla da ünlüdür.

Yaşamı. Küçük yaşta babasını yitiren Saint-Benoît-le-Bétourné papazı Guillaume de Villon tarafından büyütüldü. Paris Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 5 Haziran 1455'te Saint-Benoît Manastırı'nda arkadaşlarıyla ikerken çıkan kavgada papaz Philippe Sermoise'ı öldürdü. Kentten sürüldü-

François Villon, Pierre Level'in hazırladığı kitapta yer alan bir resmi, 1489 Bibliothèque Nationale, Paris

se de, Ocak 1456'da kral tarafından bağışlandı. Ama aynı yıl Collège de Navarre'daki bir hırsızlık olayına karıştığı için yeniden Paris'ten sürüldü.

Kendisinin *Le Lais* (Miras), yayımcıların *Le Petit Testament* (Küçük Vasiyet) adını verdiği şiiri bu sırada yazdı. Alaycı bir

tonda hazırladığı bu "vasiyet"te, kentten ayrılmadan önce dost ve tanıdıklarına neler bıraktığını açıklıyor, berberine bir tutam saç, kentin ünlü tefecilerine cebindeki bozuk paraları, mahkemedeki memura ise rehin tutulan kılıcını bırakıyordu.

Paris'ten ayrıldıktan sonra, büyük olasılıkla Angers'e gitti. Oradan Blois'a geçerek Orléans'daki şair Charles'in malikanesinde kaldı. Oradaki aşırılıkları yüzünden yeniden hapsedildiyse de 19 Aralık 1457'de, düşün kızı Marie d'Orléans'ın doğumu üzerine genel af ilan edilince serbest bırakıldı. "Je meurs de soif auprès de la fontaine" (Çeşme Başında Susuzluktan Ölüyorum) baladıyla düşün düzenlediği şiir yarışmasına katıldı. Düşün, Villon'un bazı şiirlerini sahiplendiği, kızına yazılan "Épître à Marie d'Orléans"ın da (Marie d'Orléans'a Mektup) bunlardan biri olduğu söylenir.

Daha sonra Bourges'a ve Bourbonnais'ye giden Villon, 1461 yazında yeniden hapse girdi. 2 Ekim'de, Kral XI. Louis kentten geçtiği için bütün suçlularla birlikte o da salıverildi.

Özgürlüğüne kavuştuktan sonra, en uzun yapıtı *Le Testament* (Vasiyet) ya da o günden beri bilinen adıyla *Le Grand Testament*'i (Büyük Vasiyet) yazdı. Sekizer dize-lik 185 kıtadan oluşan şiir, sekiz heceli toplam 2.023 dizeyi kapsıyordu. Kıtaların arasına, bazılarını daha önce yazdığı, çoğu balad ya da şanson olan şiirler serpiştirilmişti. Yapıtta Villon yaşamını gözden geçiriyor, Paris'teki meyhane ve genelevleri, ayyaş ve sefih arkadaşlarını anıyor, hastalık, hapis, yaşlılık ve ölümden duyduğu korkuyu dile getiriyordu. Şiirin tonu, önceki yapıtı *Le Lais*'ninkinden daha acımasız, daha ironikti.

Villon, Meung-sur-Loire'daki hapis-hane-den salıverildikten kısa bir süre sonra, 1462'de hırsızlık suçuyla yeniden tutuklandı ve Paris'teki Châtelet'ye kondu. 7 Kasım'da serbest bırakıldı, ertesi yıl bir kavgaya karıştığı için yeniden hapse girdi. Bu kez ölüm cezasına çarptırıldı. Ünlü "Ballade des pendus" (Asılanlar Baladı) ya da "L'Épitaphe Villon" (Villon'un Mezar Taşı) şiirini infazı beklerken yazdı. Villon bu şiirinde kendisini darağacında asılı, bedeni çürürken düşünüyor, insanların "adalet"i karşısında Tanrı'ya sığınıyordu. İğneleyici, buruk bir ton taşıyan dörtlüğü "Je suis François, dont il me poise" (Ben François, Yakaladılar Beni) bu sırada yazdı ve yüksek mahkemeye başvurarak cezasının bozulmasını istedi. 5 Ocak 1463'te cezası sürgüne çevrildi. On yıllığına Paris'ten uzaklaştırıldı ve bu tarihten sonra bir daha Villon'dan haber alınamadı.

Şiiri. Villon'un hapıs ve sürgünde geçen yaşamı, ortaçağ üniversitelerinde eğitim görmüş, dönemin kutu düşünce sistemiyle yetişmiş biri olduğunu kolaylıkla unutturabilir. Şiirleri doğrudan duygulara seslenmekle birlikte duygusalıktan çok uzaktır. Öte yandan gerek uyak yapısı, gerekse şiirin genel yapısındaki sağlamlık, Villon'un biçime büyük önem verdiğini ve şiirlerini rastlantısal bir esinlenmeyle yazmadığını ortaya koyar. "Fausse beauté, qui tant me couste chier" (Ağır bir bedel ödediğim sahte güzellik) dizesiyle başlayan baladında, arkadaşı olan bir fahişeye seslenir. Şiirde hem ikili bir uyak düzeni kullanır, hem de ilk iki kıtadaki dizelerin ilk harfleriyle François ve Marthe sözcüklerini yazarak bir akrostiş yapar. Kıtalar da rastlantısal olmayan bir düzen izler.

Villon uzun süre "ortaçağın bohem şairi" olarak görüldü. Ama çağdaş eleştirmenler, Villon'u "lanetli şair" sayan Rimbaud'nun da etkisiyle güçlenen bu romantik anlayışa

karşı çıktılar. David Kuhn, Villon'un şiirlerinin çoğunun tanrımerkezci dönemde yaygın bir Kitabı Mukaddes yorumu anlayışına uygun edebi, alegorik, ahlaki ve manevi anlamlar taşıdığını ortaya koydu. *Le Testament*'de, Villon'un kıtaları sayısal bir modele göre düzenlediğini gösterdi. Eleştirmen Pierre Guiraud da Villon'un şiirlerini bazı şiirlere göre yazdığını, bu şiirleri çözüldüğünde ortaya Paris'teki yargıçları yeren Burgonyalı bir din adamının çıktığını söyler.

Villon'un, geleneksel şiir biçimlerini bilen kültürlü bir insan olduğu şiirlerinden de anlaşılmaktadır. Örneğin Eski Fransızca yazdığı bir balad, 13. yüzyılın diliyle alay eder. Jehan Bodel'in *Les Conges*'unu (1202; Vedalaşmalar) izleyen *Le Testament*, kendinden önce Adam de la Halle ve Bodel gibi şairlerin başlattığı yolculuğa çıkmadan önce yazılan veda şiiri geleneği içinde yer alır. Bütün şiirleri içinde belki de en iyisi, "Mais où sont les neiges d'antan?" ("Ama nerde bildir yağın kar şimdi?") nakaratıyla ünlü "Ballade des dames du temps Jadis" (Evvvel Zaman Kadınları Baladı).

Gene de Villon'un yapıtlarına "entelektüel" bir yaklaşım, şiirin içtenliğini gözden kaçırmamalı, kişisel deneyimlerinin de Villon için önemli bir esin kaynağı olduğunu hesaba katmalıdır. Villon düş kırıklığı, yitilmiş geçmiş karşısında duyulan pişmanlık, aşta ihanete uğrama gibi geleneksel konuları ve her şeyden önemlisi salgın hastalığın, katliam ve savaşın yaygın olduğu bir dönemin sanat ve edebiyatında çok sık görülen ölüm korkusunu bu esinle aydınlatmıştır.

Villon'un yaşamına ilişkin sınırlı bilgiler, özellikle 19. yüzyıl Fransız araştırmacı Auguste Longnon'un çalışmalarına dayanır. 1463'te Paris'ten sürüldükten sonra başına ne geldiği bilinmeyen Villon'un şiirlerinin bugüne ulaşabilmesi bile şaşırtıcıdır.

Üç binin üzerindeki dizelerinin büyük bölümünü 1489'da Parisli kitapçı Pierre Levet basmış ve sonraki yüzyılda da buna dayanan 20'den fazla basım daha yapılmıştır. Adı geçen yapıtlar dışında 12 balad ve *rondeau*, Villon'un yazdığı kesin olarak belirlenemeyen dört şiir, günün argosuyla yazılmış yedi balad daha vardır.

Değerlendirme. Fransız lirik şairleri içinde belki de en etkileyicisi olan Villon, sarhoşluk ve fahişelikten, annesinin ricası üzerine yazdığı alçakgönüllü "Pour prier Nostre-Dame" (Meryem Anamız'a Dua) baladında olduğu gibi Meryem Ana'ya yakınlaşa kadar çok çeşitli temalarda şiirler yazmıştır. Şiirleri doğrudan bir dille aşktan ve ölümden söz eder, acı çeken insanlığa duyduğu yakınlığı ve boşa harcanan geçmiş yüzünden duyduğu pişmanlığı dile getirir.

Villon, Jacques, asıl adı GASTON ÉMILE DUCHAMP (d. 31 Temmuz 1875, Damville, Normandiya - ö. 9 Haziran 1963, Puteaux, Paris yakınları, Fransa), modern sanatta saf soyut akımla gerçekçi akımlar arasında bir köprü kurulmasına katkıda bulunan Fransız ressam ve özgün baskı ustası.

Kadeşlerinden Suzanne Duchamp (Crotti) ve Marcel Duchamp ressam, Raymond Duchamp-Villon heykeltiydi. Villon hukukçu olmak istiyordu; ama 1894'te genç yaşta gittiği Paris'te 12 yıl boyunca çeşitli gazetelere illüstrasyonlar ve karikatürler yaptı. 1906'dan sonra zamanının çoğunu resim yapmaya ayırma olanağı buldu. Kübizme özgü düz, geometrik biçimlerle ışıltılı renkleri bir arada kullanarak olgun bir anlatıma ulaştı. Yapıtları 1911 ve 1912'de Paris'te açılan ilk kübist sergilerde ve 1913'te New York kentinde düzenlenen Armory Show'da yer aldı. II. Dünya

Savaşı'ndan sonra ünü yurtdışına da yayıldı. Genç ressamları etkiledi. 1956'da Venedik Bienali Büyük Ödülü'nü kazandı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaptığı portreleri ve manzara resimleri bir ölçüde gerçekçi bir anlayışa döndüğünü gösterir. Bu resimler izlenimciliğin renk birleşimleri ve kübizmin biçim çözümlemeleriyle dikkati çeker. Villon aynı zamanda çok verimli bir baskı ustasıdır. Altı yüzü aşkın renkli taş baskı, kuru kazı, oymabaskı ve aside yedirme baskı gerçekleştirmiş, Racine, Hesiodos ve Vergilius'un yapıtları için illüstrasyonlar yapmıştır. 1953'te New York kentinde resimleriyle baskılarının yer aldığı iki retrospektif sergi düzenlenmiştir.

villota, çoğul VILLOTE, 16. yüzyıl İtalyan dindışı şarkı türü. *Villanella*'ya(*) benzemekle birlikte kökeni halk müziğine dayanır. Çeşitli örnekleri arasında yapısal bir bütünlük yoktur. Genellikle popüler bir şarkıyı kendi şiirsel-müziksel dokusuna uyarlar. Sözleri bazen kaba şakaları çağrıştıran anlamsız heceler içerdiğinden ve ritmi dansa benzediğinden eğlendirme amacını taşıdığı açıktır. Uzun ve görece karmaşık *villota*'lar çoğu kez, *nio* denen ve nakarat işlevini gören ayrı bir bölümle sona erer. Bu bölüm hızlı temposu ve bazen farklı ölçüsüyle ana bölümden (ya da şiirden) ayrılır. Bir *villota*'nın hangi yöreye özgü olduğu kullanılan lehçeden ya da *villota alla paduana* (Padova), *alla veneziana* (Venedik) ya da *alla mantovana* (Mantova) gibi terimin arkasına eklenen yer adlarından anlaşılır.

villüs, anatomide, bir zarın yüzey alanını artıran küçük, ince ve kan damarı içeren uzantıların ortak adı. Villüs içeren en önemli yapılar memelilerde döltürün çevresini saran etene ile incebağırsağın içini döşeyen mukozadır. İnsanda bağırsak boşluğuna uzanan villüsler besin maddelerinin kana emilmesini sağlayan ve sindirimi sıvıların salgılayan yüzey alanını artırır. Bağırsak mukozasında her milimetrekarede 10-40 villüs vardır. Özellikle incebağırsağın ilk bölümlerinde çok yoğun olan villüsler bağırsak kalınlığının son bölümlerine doğru seyrekleşir.

Villüslerin her birinin ortasındaki çekirdek bölgesi bir atardamar ve bir toplardamar ile bir kas lifi, küçük bir lenf kılcal damarı ve bu yapıların tümünü destekleyen bağdoku içerir. Kan damarlarının villüs hücrelerinde emilen protein ve karbohidratların taşınmasına yardımcı olduğu düşünüldür; lenf damarı ise kilüs olarak bilinen yağ damlacıklarını ortamdan uzaklaştırır. Kas lifi villüsün kasılıp gevşemesini sağlar; bu kasılmaların lenf damarının içindeki maddenin lenf dolaşımına boşalmasını sağladığı sanılır.

Villüsün çekirdeğinin çevresinde incebağırsağın iç yüzeyini oluşturan mukozaya katmanlı vardır. Bu katmanda iki tür hücre bulunur: Kana ve lenf damarlarına geçen maddelerin emildiği uzun, ince sütun hücreleriyle yuvarlak uçlu, mukus salgılayan kadeh hücreleri. Sütun hücrelerinin her birinin yüzeyinde mikrovillüs olarak bilinen ve villüslerin emilim yüzeyini daha da artıran 600 kadar çok küçük uzantı yer alır. Bağırsaktaki villüslerin dalgalanma hareketinin kan ve lenf akımını artırdığı ve besin emilimini hızlandırdığı düşünülmektedir. İncebağırsaktaki villüslerden günde 7,5 litre kadar sıvı emilir.

Vilnius, Rusça ВILNYUS, Lehçe WILNO, eskiden Rusça ВILNA, Litvanya'nın başken-

ti. Neris (Rusça Viliya) ve Vilnia ırmaklarının birleşme noktasında yer alır. 10. yüzyılda yerleşime açıldığı sanılan yöreye ilişkin en eski tarihi kayıtlar 1128'den kalmaz. Grandük Gediminas döneminde Litvanya'nın başkenti oldu (1323). Töton Şövalyeleri tarafından yağmalandıktan (1377) sonra yeniden inşa edildi ve özerk kent statüsüyle bir Katolik piskoposluk merkezi yapıldı (1387). Ticaretin gelişmesiyle daha da büyüyen kentte 1525'te bir basımevi kuruldu, 1579'da da bir Cizvit akademisi açıldı. Rus işgali (1655-60), İsveç saldırıları (1702, 1706), Fransız işgali (1812) ile yangın ve veba salgınları gibi çeşitli olaylarda yıkıma uğradı. Polonya'nın Üçüncü Taksimi'nde Rusya'nın eline geçti. İki dünya savaşında da Almanlarca işgal edildi ve büyük bir yıkım gördü. 1920'den sonra Polonya sınırları içinde kaldı. 1939'da Sovyet birliklerince ele geçirildi ve Haziran 1940'ta Sovyet egemenliğine giren Litvanya'ya bağlandı. Sovyet yönetimi kentte Litvanlara yönelik geniş çaplı sürgünlere (1940-41, 1946-50) başvurdu ve yerlerine Rusları yerleştirdi. 1970'te kent nüfusunun yüzde 43'ü Litvanlardan (1959'da yüzde 34), yüzde 18'i de Polonyalılardan oluşuyordu.

Kentin II. Dünya Savaşı öncesindeki ilginç bir özelliği, yaklaşık 150 yıl Doğu Avrupa Yahudilerinin kültürel yaşamının odaklandığı bir Yahudi topluluğunu barındırmasıydı. Geçmiş 1568'e değin inen bu topluluk 17. yüzyıl ortalarında kent nüfusunun yüzde 20'sini oluştuyordu. Topluluk 19. yüzyılda Haskala'nın (Aydınlanma) odağı ve Rusya'daki ilk Yahudi sosyalistlerin merkezi oldu. II. Dünya Savaşı sırasında kenti işgal eden Almanların giriştiği kitle kıyımı sonunda kentin Yahudi nüfusu 80.000'den (1941) 6.000'e (1945) indi.

Kentte gotik, Rönesans, barok ve klasik mimari üsluplara örnek oluşturan birçok tarihsel yapı hâlâ ayakta. Şato Tepesindeki Gediminas Şatosu'nun kalıntıları, dar ve dolambaçlı sokaklarıyla iki ırmağın birleşme noktasının çevresindeki ağaçlıklı yamaçları kaplayan eski kente egemen bir konumdadır. Eski kentte 16. yüzyıldan kalma gotik Aziz Anna Kilisesi ile başta Aziz Petrus ve Paulus Kilisesi olmak üzere bir düzine kadar 17. yüzyıl barok kilisesi vardır. Katedral 1387'de inşa edilmiş olmakla birlikte bugünkü biçimini 1801'de almıştır. Eski kentin çevresinde, dik kesişen yolları, büyük konut blokları, yönetim binaları ve modern işletmelerle yeni yerleşim alanları yer alır.

Vilnius günümüzde takım tezgâhları, tarım makineleri, elektronik hesap makineleri, çeşitli elektrikli ve elektronik aygıtlar, tekstil, konfeksiyon ve gıda maddeleri üreten fabrikalarıyla önemli bir sanayi merkezidir. Ayrıca Cizvit akademisinin devamı olan V. Kapsukas Devlet Üniversitesi, Vilnius İnşaat Mühendisliği Enstitüsü (1969), güzel sanatlar ve öğretmen okulları, çeşitli tiyatroları ve müzeleriyle Litvanya'nın kültür merkezi sayılır. Eski belediye sarayında bulunan sanat galerisi 18. yüzyıldan kalmandır. Nüfus (1991 tah.) 597.700.

Vilnius anlaşmazlığı, I. Dünya Savaşı ertesinde Vilnius (Wilno) kenti ve çevresi konusunda Polonya ile Litvanya arasında çıkan anlaşmazlık.

Yeni Litvanya hükümetinin 1918 sonlarında Vilnius'ta kurulmasına karşın, Sovyet kuvvetleri 5 Ocak 1919'da kente girince hükümet burayı boşalttı. Birkaç ay sonra Polonya kuvvetleri Kızıl Ordu'yu Vilnius'tan çıkararak kenti kendileri işgal ettiler (20 Nisan 1919). Litvanyalılar, Polonya devlet başkanı Józef Piłsudski'nin Polonya'yla birleşmeleri yolundaki isteğini reddettiler. Anlaşmazlığın çatışmaya dökülmesi ancak İtilaf Devletleri'nin iki ülke ordularını birbirinden ayıran bir sınır çizgisi (Foch Hattı) oluşturmaya önlenebildi. Vilnius hattın Polonya tarafında kaldı. 1920 yazında Kızıl Ordu Vilnius'u yeniden işgal etti ve kenti Litvanya'ya verdi. Ardından Litvanya ve Polonya arasında şiddet olayları patlak verdi. Milletler Cemiyeti Vilnius'u Litvanya'nın denetimine veren kısmi bir ateşkes düzenledi (7 Ekim 1920) ve bütün sınır anlaşmazlıklarını çözmek üzere görüşmeler yapılması çağrısında bulundu. İki gün sonra Polonyalı general Lucjan Żeligowski, Litvanya birliklerini kentten çıkardı ve bağımsızlığını ilan ettiği Orta Litvanya hükümetini Vilnius'ta kurdu. Sonraki bir buçuk yıl boyunca görüşmeler Milletler Cemiyeti'nin himayesinde sürdü. Sonunda örgüt 13 Ocak 1922 günü arabuluculuk rolünü bıraktı.

Ne var ki bundan beş gün önce, gene Piłsudski'nin ön ayak olmasıyla General Żeligowski bölgesel bir *Sejm* için seçime gidileceğini açıklamıştı. Bu meclis 20 Şubat'ta Orta Litvanya'nın Polonya'ya katılmasını kararlaştırdı; bu düzenleme daha sonra Milletler Cemiyeti konseyince kabul edildi. Sınır yaklaşık Foch Hattı boyunca çizilen (3 Şubat 1923) bu karar, 15 Mart'ta İtilaf Devletleri büyükelçilerinin konferansına onaylandı. Bu düzenlemeyi tanımayan Litvanya Vilnius anlaşmazlığının sürmesi dolayısıyla Polonya'yla düzenli diplomatik ilişkiler kurmayı reddetti. Ama Polonya'nın 17 Mart 1938'de yayımladığı bir ultimatomun baskısıyla bir Polonya temsilcisini kabul etmeye razı oldu. Vilnius 10 Ekim 1939'da Litvanya'ya geri verildi.

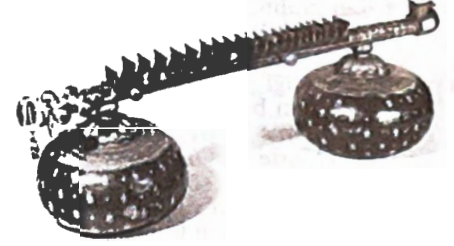
Vilyuy Irmağı, Rusya'da, Sibirya'nın ortadoğu kesiminde ırmak. Büyük bölümü Yakut Özerk Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalır. Lena Irmağının en uzun kolu olan ırmağın uzunluğu 2.650 km, su toplama havzasının genişliği ise 491.000 km²'dir. Vilyuy ırmağı Evenki özerk ilindeki (*okrug*) Orta Sibirya Platosundan doğar. Menderesler çizerek önce doğuya, sonra güney ve güneydoğuya, son olarak da yeniden doğuya yönelir ve Yakutsk'un yaklaşık 322 km kuzeybatısında Lena'yla birleşir.

Vilyuy Vadisinde nüfus yoğunluğu düşüktür. ırmak kıyılarındaki küçük yerleşmeler arasında 1634'te kurulan Vilyuy, ırmağın ağzından yaklaşık 805 km içeride yer alan Suntar ve Verhnevilyuyk sayılabilir. ırmak üzerinde ulaşım Suntar'dan başlar.

1954'te ırmağın ağzından yaklaşık 725 km uzaklıktaki Mirni'de zengin elmas yatakları bulunmuştur. Yatakların yakınında yer alan Çernişevski'de Vilyuy Barajı'nın yapımına başlanmış, bölgede karayolları ve bir havaalanı inşa edilmiştir. Barajdan elde edilen elektrik enerjisi Mirni'deki madenlerin yanı sıra 402 km kuzeydeki Ayhal (1964) ve Udaçni (1968) elmas madenlerinde de kullanılır. Barajın inşası ırmağın akışının düzenlenmesini sağlamış ve bölge ekonomisinde köklü değişimlere yol açmıştır.

vina, Hintçe *vin*, Hint müziğinde kullanılan bir grup telli çalgıya verilen ad. Temelde sapsız, dar, rezonatörsüz bir gövde üzerine tellerin boyu boyunca gerildiği zither türü bir çalgıdır. Genellikle yedi telli ve perdeli. 7. yüzyıldan sonra birçok boy ve biçimde yapılmıştır. Kuzey Hindistan ya da Hindustan müziğinin klasik *vina*'sı solo çalgı olarak büyük ustalık gerektirir. Bu çalgıda, gövdenin her iki ucunda rezonatör

işlevi gören birer sukabağı ile yüksek ve oynak perdeler vardır. Güney Hindistan ya da Karnataka müziğinin *vina*'sında ise, alt uçtaki sukabağının yerini armut biçimli bir tekne almış, çalgı zitherden çok bir lavtaya benzer. Kuzeyde kullanılan *vina* gibi bunun da dört ezgi telli ve üç burdonu vardır. Perdeleri küçük metal çubuklardan oluşur. Hindustan müziğinin en önemli

Klasik bir *vina*; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

çalgısı bir tür *vina* olan sitardır. Karnataka müziğinde kullanılan *vina*'nın da benzer bir konumu vardır; Güney Hindistan'da bu solo çalgının metal tellerinin yapımı özel bir grubun uğraşısıdır ve bu kişiler yapım sırlarını gizli tutar.

Vina adı, genel olarak telli çalgılar için de kullanılabilir. Yaklaşık 1000'den önce ise bir tür kavisli arp çoğu kez bu adla anılmıştır.

Viña del Mar, Şili'nin orta kesimindeki Valparaíso yönetim bölgesinde, Büyük Okyanus kıyısında sayfiye kenti. Valparaíso kentinin hemen kuzeydoğusunda yer alır. Kumarhanesi, kumsalları ve yaz aylarındaki ılıman iklimiyle çok sayıda yerli ve yabancı turist çeker. Kentte ayrıca oteller, kulüpler, hipodrom, parklar, müzeler ve tiyatrolar vardır. Sanayi kuruluşları arasında tekstil, boya ve gıda işleme sayılabilir; orduya ait kuruluşlarla donanma üssü de kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Şili başkanlarının yazlık sarayı Cerro Castillo kıyısındaki bir uçurumun üzerinde yer alır. Yaklaşık 190 km güneydoğusundaki başkent Santiago'ya kara ve demir yoluyla bağlanan Viña del Mar, 20. yüzyılın ortalarında Valparaíso'nun konut banliyösü olarak hızla gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 312.306.

Vinaya Pitaka (Pali ve Sanskrit dillerinde "Kurallar Sepeti"), Budacılığın kutsal metinlerinden *Tipitaka*'nın (Üç Sepet) en eski ve en kısa bölümü. Buda'nın koyduğu kabul edilen kurallar uyarınca manastır yaşamının çeşitli yönleri ile keşiş ve rahibelerin günlük çalışmalarını düzenler. Budacılığın çeşitli okulları arasında *Tipitaka*'nın öbür bölümleri olan *Sutta Pitaka* ve *Abhidhamma Pitaka* kadar önemli değişiklikler göstermez. Bazı Mahayana okullarında öykü ve yorum niteliğindeki bölümleri çok genişletilmişse de temel kurallar Mahayana Budacılığında bile aynen korunmuştur. Pali dilindeki *Vinaya* üç kitaptan oluşur:

1. *Sutta-vibhanga* (*Sutta*'ların Sınıflandırılması; Sanskrit dilindeki karşılığı *Vinaya-vibhanga*), manastır disiplinine ilişkin kuralları (*patimokkha**) ve her kuraldışı davranış için öngörülen cezaları açıklar. Cezalar en ağırdan en hafife doğru sıralanmış, ayrıca manastır disipliniyle ilişkili olmayan ikincil davranış kurallarına yer verilmiştir. Her kuralın yanında a) Buda'yı o kuralı koymaya yönelten olayın öyküsüne, b) kuralın her sözcüğünü tek tek ele alan

eski bir yoruma ve c) bazen sonradan eklenecek bu kuralın dışında tutulacak durumları açıklayan görüşlere yer verilir.

2. *Khandhaka* (Bölümler; Sanskrit dilindeki karşılığı *Vinaya-vastu* [*Vinaya* Konuları]), manastıra kabul, manastır törenleri ve yiyecek, giyim, barınma gibi konulara ilişkin kuralların yanı sıra kuraldışı davranış ve anlaşmazlık durumunda izlenecek yöntemleri içerir. Pali dilindeki biçimi 22 bölümden oluşur. *Sutta-vibhanga*'da olduğu gibi her bölümde Buda'yı bu düzenlemeye yönelten olayın öyküsü aktarılır. Kronolojik sıra izlenerek bütün önemli olayların öykülerine yer verildiğinden yapıt ilk manastır yaşamının evrimine de ışık tutar.

3. *Parivara* (Ek), öbür iki *Vinaya* metnindeki kuralların sınıflandırılmış bir özetidir. Yalnız Theravada Budacılığına özgü olduğu sanılmaktadır.

Vinca bak. cezayirmenekşesi

Vincennes, Fransa'da, Île-de-France planlama bölgesinde (*région de programme*), Val-de-Marne ilinde (*département*) kent. Paris'in doğusunda, kent sınırlarının hemen dışında yer alır. Paris'in konut banliyösü durumundaki Vincennes, başkente metroyla bağlıdır.

Tahkim edilmiş bir av köşkünün yerine yapılan Vincennes Şatosu ana kule, şapel, Kral Pavyonu ve Kraliçe Pavyonu olmak üzere dört ana yapıdan oluşur. Şatoyu çevreleyen surların dokuz kulesi vardır. Fransa'daki ayakta kalmış ana kulelerin en güzeli olan, 52 m yüksekliğindeki ana kule VI. Philippe döneminde (1328-50) yapılmaya başlamış ve V. Charles döneminde (1364-80) tamamlanarak Versailles Sarayı'nın inşa edilmesine değin kraliyet konutu olarak kullanılmıştır. Ancak 1552'de tamamlanabilen gotik üsluptaki şapelin alevli gotik bir cephesi ve büyük bir gülpen-

Vincennes Şatosu'nun ana kulesi, Fransa
Rosine Mazin—TOP

ceresi vardır. Pavyonlar 17. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, Kardinal Mazarin'in gözetimi altında Louis Le Vau tarafından yapılmıştır.

Fransa krallarından X. Louis, V. Philippe, IV. Charles ve IX. Charles, İngiltere kralı V. Henry ve Kardinal Mazarin Vincennes Şatosu'nda ölmüştür. XIII. Louis'nin hükümdarlığı sırasında kraliyet hapishanesi olarak kullanılan şatoda hapis yatan mahkûmlar arasında Condé 4. prensi, Retz kardinali, Denis Diderot ve Mirabeau konutu sayılabilir. Enghien dükü 1804'te şatoda vurulmuştur.

12. yüzyılda kraliyet av alanına dönüştürülen yakınlardaki Vincennes Ormanı, günümüzde halka açık bir parktır. Parkta bir hayvanat bahçesi, bir yarış pisti ve bir stadyum vardır. Nüfus (1982) 42.852.

Vincennes seramiği, Paris yakınlarındaki Vincennes'da, Robert ve Gilles Dubois'nın kurdukları sanılan bir imalathanede yaklaşık 1738'den 1756'ya değin üretilen seramiklere verilen ad. İmalathane 1753'te saraya geçti, üç yıl sonra Versailles yakınlarındaki Sèvres'e taşındı. Vincennes'daki üretim 1756'dan sonra Pierre-Antoine Hannong'un yönetiminde sürdü. Hannong'un yöneticilikten alındığı 1770'e değin hem (resmi olarak) kalay sırlı seramikler, hem de (Sèvres tekeli nedeniyle gizlice) yumuşak hamurlu porselenler yapıldı. Üretim yaklaşık 1788'e değin sürdü.

Sèvres porselenlerine ün kazandıran yeniliklerden bazıları aslında Vincennes döneminde başlamıştı. Yumuşak hamurlu porselen 1745'te François Gravant tarafından üretilmeye başladı ve "Saksonya tarzında porselen" yapma tekelini elinde tutacak bir şirket kuruldu. En tipik Vincennes ürünleri J.-J. Bachelier'nin yaklaşık 1751-53 arasında yaptığı mat beyaz renkli, sırsız porselen biblolarla 1748'lerde gene yumuşak hamurlu porselenden yapılarak tel saplara tutturulmuş ya da vazolara yerleştirilmiş çiçek figürleridir.

Vincent DE BEAUVAIS (d. y. 1190, Beauvais - ö. 1264, Paris, Fransa), 18. yüzyıla değin yazılmış en büyük ansiklopedilerden sayılan *Speculum majus*'un (Büyük Ayna) yazarı Fransız bilgin.

Paris'te Dominiken tarikatına girdi (y. 1220), ardından papaz ve ilahiyatçı oldu. Zamanla sistemli bir evrensel bilgi birikimi oluşturma düşüncesini benimsedi ve 1244'e değin bu tasarı üzerinde çalıştı. 1250'de IX. Louis'nin sarayına lektör ve papaz olarak atandı. Orada *De eruditione filiorum nobilitum*'u (1260-61; Soylu Çocuklarının Eğitimi Üzerine) kaleme aldı.

Speculum majus başlangıçta üç bölümden oluşuyordu: Tarih, doğa ve öğrett. 14. yüzyılda kimliği bilinmeyen bir yazar ansiklopediye *Speculum morale* (Ahlak Aynası) adıyla yeni bir bölüm ekledi. Dev boyutlu bir ansiklopedi olan *Speculum majus*, yaratılıştan IX. Louis dönemine değin bütün insanlık tarihini kapsıyor, doğa tarihine ve bilimlere ilişkin bütün bilinenleri özetliyor ve edebiyat, hukuk, siyaset ve iktisat üzerine zengin bir kaynak sağlıyordu. Yapıtın belki de en önemli yanı Eski Yunan ve Roma yapıtlarına (özellikle Aristoteles ve Cicero ve Hippokratés) büyük yer ayırmasıydı. Bu tutum, 12. yüzyıl eğitim rönesansı sonrasında Antik Çağ yapıtlarına duyulan düşmanlığın iyice azaldığının bir göstergesiydi.

Vincent'in üç bölümde topladığı ansiklopedi toplam 80 kitaptan oluşuyordu. Sonradan birçok vakanüvis tarafından kullanılan VIII. Louis ve IX. Louis dönemlerine ilişkin vakayiname (1223-50) gibi katkılarna karşın, Vincent ansiklopedinin kendi yapıtı olmadığını, ilk ve orta çağ yazarlarından alıntı yaptığını belirtiyordu. Engin bir bilgi birikiminin ürünü olan ansiklopedi günümüzde de 13. yüzyılın bilgi düzeyi konusunda eşsiz bir göstergedir. Döneminde özellikle Chaucer üzerinde çok etkili oldu. 1328'de Fransızcaya çevrilerek 1495-96'da Paris'te yayımlanan ansiklopedi, İtalyan Rönesansı'nın hümanist bilginlerince de yaygın biçimde kullanıldı.

Vincent hastalığı, Vincent enfeksiyonu ya da Vincent anjini olarak da bilinir, di-

şetleri ile diş sınırlarını tutan, ağız boşluğundaki faydacı mikroorganizmaların etken olduğu akut ve ağrılı bir enfeksiyondur. Etkenleri *Bacillus fusiformis* ve *Borrelia vincentii*'dir. Başlıca belirtileri dişlerinde şişme, kanama ve ağrı ile diş sınırlarıyla dişetini kaplayan küçük ve ağrılı ülserler ve ağızda pis bir kokudur. Ülserler bademciklerle gırtlığa kadar yayılabilir. Ateş yükselmesi ve genel kırıklık hali de görülebilir. Vincent hastalığı dişlerin uzun süre fırçalanmaması sonucu gelişebilir de, vitamin yetersizlikleriyle şiddetli duygusal sarsıntılar da hazırlayıcı etkenler olarak kabul edilir. Tedavi yatak istirahati, penisilin ve öteki antibiyotikler ve antiseptik etkili gargalarla yapılır. En etkili korunma dişlerin düzenli olarak fırçalanmasıyla sağlanır.

Vincent'cılar, LAZARİSTLER olarak da bilinir, Paris'te 1625'te Aziz Vincent de Paul'ün kurduğu cemaat. Amacı yoksul köylülere din konusunda aydınlatmak ve köylerdeki gençlere papazlık eğitimi vermektir. Cemaat 1632'de Papa VIII. Urbanus tarafından onaylanınca Vincent Paris'teki Saint-Lazare Manastırı'na yerleşti. Bu merkezden yönetilen çalışmalar sonucunda Vincent'in öldüğü 1660'a değin yoksul kırsal bölgelerde 550 misyon oluşturuldu. Papaz adayları için 1631'de Saint-Lazare Manastırı'nda eğitim çalışmaları başlatıldı. Rahip adaylarının inzivaya çekildiği bu tür eğitim etkinlikleri çok geçmeden yılda beş ya da altı dönem biçiminde uygulanmaya başladı. 1642'de Roma'da kalıcı bir tarikat evi kuruldu. Bundan kısa bir süre sonra papa Roma'da papazlığa atanacak kişiler için Vincent'cılarının gözetiminde inzivaya çekilme zorunluluğu getirdi. Fransız Devrimi'nin ardından gerileyen cemaat etkinlikleri 19. yüzyılın başlarında yeniden yoğunlaştı. 1816'da ABD'ye giden Vincent'cılar bu ülkedeki ilk örgütlerini Missouri eyaletinin St. Louis kentinde oluşturdular. Başka ülkelerde çok sayıda misyon kurdular, eğitim çalışmalarına katıldılar ve hastane, hapishane, ordu gibi kurumlarda rahiplik hizmeti verdiler.

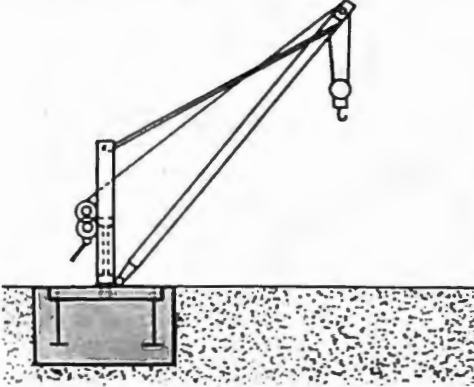
Vinci, Leonardo (d. 1490, Strongoli - ö. 27 Mayıs 1519, Napoli, Napoli Krallığı), Napoliten opera bestecileri okulunun G.B. Pergolesi ve Leonardo Leo'yla birlikte seçkin üyelerinden biri.

Bilinen ilk yapıtı, Napoli lehçesi ile yazılmış *Lo cecato fauzo* (1719; Sahte Kör) adlı komik operaydı. Sansevero prensinin yanında müzik yöneticisi olarak çalışan Vinci 1725'te de Napoli'de kraliyet şapeli koro şefi oldu ve ölümüne değin bu görevde kaldı. Günümüzde de sahnelenen *Silla ditatore* (1723; Diktatör Silla), yazdığı 40 kadar opera seria'nın ilkidir. Bu operalarından 25'i Napoli, 11'i de Roma kentleri için yazılmıştı. Operalarından seçilen bazı ariyalar 1758'de Londra'da yayımlandı. Vinci operadan başka oratoryolar, missalar ve motetler de bestelemiştir.

vinç, ağır cisimlerin dikey olarak kaldırılmasında ya da yatay olarak hareket ettirilmesinde kullanılan makinelerin ortak adı. Vinçler, yüklerin yalnızca kaldırılmasında kullanılan kaldırıcı, asansör gibi aygıtlar ile kömür, tahlil gibi dökme malzemelerin sürekli biçimde taşınmasında kullanılan taşıyıcılardan farklıdır. Eski çağlardan beri kullanılan vinçler ancak 19. yüzyılda buhar makineleri ile içten yanmalı motorlar ve elektrik motorlarının geliştirilmesiyle bir-

likte yaygın biçimde kullanılır duruma geldi.

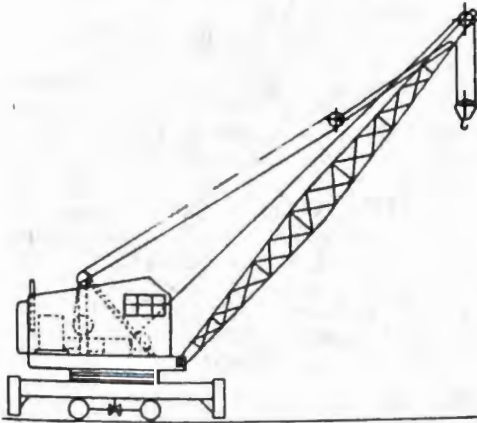
Derrick olarak tanımlanan vinçlerin en önemli ögesi vinç koludur (bumba). Uzun bir giriş biçimindeki vinç kolu, kendi içinden metal çubuklarla mesnetlendiğinden bükülmez bir yapıdadır. Kol, dip bölümünden bir serene ya da kuleye tutturulur, ucundan da tel halatlar aracılığıyla gene serenin ucuna bağlanır; serenin kendisi de gergi telleriyle yere sabitlenir. Vinç kolu boyunca bir makara sistemi bulunur; sistemdeki halatlar ya da zincirler kolun dibindeki bir tambura sarılıdır, tambur ise bir motor

Çizim 1: Elle çalıştırılan basit kollu vinç

yardımıyla döndürülür. Yükler, vinç kolunun ucundan sarkan halata bağlanır ve dikey olarak kaldırılır. Vinç kolunun serenin ya da kulenin dibindeki bağlantı yerinden döndürülmesiyle, yük sağa-sola hareket ettirilebilir. Çizim 1'de, elle çalıştırılan basit bir kollu vinç görülmektedir.

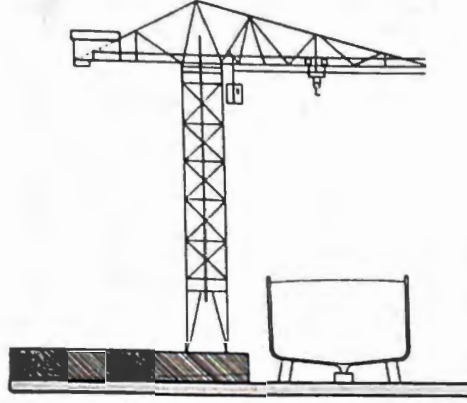
Hareketli vinçlerde ise makara sistemi, vinç kolu üzerindeki tekerlekli bir arabadan sarkar ve araba kol boyunca hareket edebilir (bak. çizim 2). Bu tür hareketli vinçlerin kaldırma sığası 5-250 ton arasında değişir. Benzer bir başka vinç türü de, çok daha güçlü bir **derrick** tipi olan yüzer vinçtir; mavnaların üzerine kurulan yüzer vinçler köprü yapımı, batık teknelerin çıkartılması gibi işlemlerde kullanılır. 1974'te Japonya'da üretilen "Musaşi" tipi bu tür vinçler 3.000 ton yük kaldırabilmektedir.

Çizim 2: Hareketli vinç

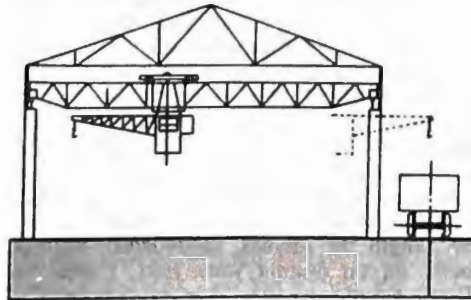
Kollu vinçlerde her zaman bir denge sorunu vardır; özellikle ağır yüklerin kaldırılmasında kullanılan çok uzun kollu vinçlerin devrilmesini önlemek için özel önlemler uygulanır. Bu amaçla vinç kolu ya özel halat düzenekleriyle vincin gövdesine bağlanır ya da kola binecek yükü dengeleyecek karşı ağırlıklardan yararlanır.

Tersanelerde, limanlarda ve büyük inşaatlarda kullanılan konsol vinçler, dikey bir kule çevresinde dönebilen yatay bir vinç kolundan oluşur. Bu tür vinçlerde yük, vinç kolu üzerinde hareket edebilen bir arabaya asılır. Çizim 3'te limanlarda yaygın olarak kullanılan konsol vinç tipi görülmektedir. Çok katlı yapıların inşaatı sırasında yapının yüksekliği arttıkça vinç kulesinin yüksekliği de arttırılabilir. Ayrıca bak. konsol giriş.

Çizim 3: Limanlarda kullanılan konsol vinç

Köprü vinçler çoğunlukla iki paralel ray üzerinde hareket eder. Yükler ise, vinç boyunca hareket eden bir arabaya (kimi zaman "kedi" denir) asılır. Böylece vinç dikdörtgen bir alan üzerinde rahatlıkla çalışır. Dairesel bir alanda çalıştırılmak üzere geliştirilen dönel köprü vinçlerde ise, köprünün bir ucu merkezde sabit, öbür ucu ise dairel bir ray üzerinde hareketlidir; böylece köprü bir eksenin çevresinde dönebilir, yük arabası da köprü üzerinde ileri-geri hareket eder. Köprü vinçlerin çalışma alanında bir engel oluşturmalarını önlemek amacıyla raylar çoğunlukla yer düzeyinden yükseğe yerleştirilir. Bu tür vinçler genellikle, rayların çatıyı taşıyan kolonlara

Çizim 4: Hareketli köprü vinç

yerleştirilebildiği kapalı alanlarda kullanılır. Çizim 4'te bu tür bir köprü vinç görülmektedir. Asma ray yapımına uygun olmayan yerlerde köprünün uçları yerdeki raylar üzerinde hareket eden kulelere bağlanır. Bu tür vinçlere gezer köprülü vinç denir.

Ağır, uyarlanmış bir arabanın üzerine yerleştirilmiş bir vinçten oluşan araba vinçlerde çoğunlukla teleskopik vinç kolu bulunur. Bu tür bir vinç kolu, dürbün benzeri, iç içe geçmiş borulardan oluşur ve kol istendiğinde hidrolik bir sistemle uzatılabilir. Araba vinçlerin kaldırma sığası sınırlı olmakla birlikte, hareket yetenekleri çok yüksektir ve özellikle sanayi tesislerinde yaygın olarak kullanılır.

Vinça kültürü, Orta Balkanlar'da, Neolitik Çağın ortalarında çok geniş bir bölgeyi etkilemiş kültür. Adını Belgrad'ın 14 km güneydoğusunda, Tuna kıyısındaki Belo Brdo mevkiinde bulunan Vinça (Vinča)

Höyüğü'nden alır. Höyük 1908-12 arasında, 1924'te ve 1928-32 arasında M. Vasıç tarafından kazılmıştır. 10,5 m kalınlığındaki arkeolojik dolguyla Balkanlar'ın en büyük höyüklerinden biridir. En altta iki yapı katı oluşturan 2,5 m'lik dolgu Erken Neolitik Çağdaki Starčevo kültürüne aittir. Bunun üstündeki 8 m kalınlığındaki dolguyu Vinça kültürünün değişik evreleri oluşturur. Höyüğün en üstünde ise Tunç Çağına tarihlenen Baden ve Kostolac kültürlerine alt katlar yer alır. Vinça kültürünün gelişim süreci dört evreye (A-D) ayrılır. Bazı araştırmacılar A ve B katlarını Vinça-Turdaş (Tordoş), C ve D katlarını da Vinça-Plovnik adıyla birleştirerek höyükte iki ana evrenin bulunduğunu ileri sürerler. Vinça kültürünün asıl merkezi Makedonya ve Sırbistan kabul edilir; ama Tesalya, Trakya, Bulgaristan, Güney ve Doğu Romanya ve Doğu Macaristan da kültürün yayılma alanı içindedir. Ayrıca Kuzeybatı Anadolu ve Batı Karadeniz bölgelerinin de Vinça kültür bölgesi içine girdiği ileri sürülmektedir.

Vinça kültürünün kökeni çok tartışmalıdır. Bu kültür hemen her yerde, boya bezemeli çanak çömlekle belirlenen Erken Neolitik Çağ kültürlerinin üstüne yabancı bir öge olarak gelmiştir. Balkan Yarımadasındaki Sesklo, Starčevo, Cris, Körös, Karanovo I gibi Erken Neolitik Çağ kültürlerine son vermiş, Neolitik Çağ ortalarına özgü boya bezemesiz, siyah aklı çanak çömlek kullanan yeni bir topluluğun kültürü olmuştur. Birçok araştırmacı Vinça kültürünün Kuzey Anadolu'dan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Gerçekten de Vinça kültürüyle birlikte Balkanlar'da önemli bir nüfus artışı olmuş, beslenmede koyun ve keçinin yerini sığır almıştır.

Vinça kültürünün belirleyici özellikleri arasında siyah ve koyu gri renkli aklı, yiv ve kazıma bezemeli, mahmuzlu kulplu çanak çömlek ve çok sayıda insan heykeldiği vardır. Ayrıca kült masası olduğu sanılan dörtgen ya da üçgen biçimli ayaklı kaplar da bulunmuştur. Vinça kültürü yayıldığı geniş bölgede yerel koşullara uyan bazı alt gruplara da ayrılmıştır. Bunların içinde en iyi bilinenleri Bulgaristan'daki Veselinovo-Karanovo III grubu ile Batı Trakya'daki Paradimi grubudur. İÖ 3800'lerde bu yerel gruplar ayrı gelişmiş ve Vinça kültürü giderek dağılıp ortadan kalkmıştır.

Vindhya Sırağaları, Hindistan'ın orta kesimindeki platonun güneydeki kenarını oluşturan parçalanmış sırağalar. Batıdaki Gucerat eyaletinden başlayarak Madhya Pradesh eyaleti boyunca 1.086 km kadar uzanır ve Varanasi (Benares) yakınlarında, Ganj Irmağı vadisinde son bulur. Malva Platosunun güney kenarından geçtikten sonra iki kola ayrılır. Kaimur Sırağaları Son Irmağının kuzeyinden Bihar eyaletinin batı kesimine doğru sokulur. Güneyde kalan ikinci kol ise Son ve Narmada ırmaklarının yukarı çıkışları arasından geçerek Amarkantak Platosundaki Satpura Sırağalarıyla birleşir.

Vindhya Sırağalarının 450-1.100 m'ye ulaştığı kesimde Ganj-Yamuna sisteminin başlıca güney kolları olan Chambal, Betva, Ken ve Tons ırmakları doğar. Enlemesine kumtaşı yapıdan dolayı düz olan doruklar, dağlara bir plato görünümü verir. Ptolemaios'un yapıtlarında Vindeios olarak geçen sırağalar, Hindistan'ın kuzey kesimi ile yarımada kesimi arasındaki sınır olarak kabul edilir.

vindrover, ekinlerin biçilmesinde ve ekin saplarının sonradan dövülebilecek ve aykılanabilecek biçimde tarlada dizilmesinde

kullanılan, özitmeli ya da traktör çekmeli tarım makinesi. Biçeryüklerin modern bir uyarlaması olan vindrover ABD, Kanada ve Sibirya gibi nem oranının yüksek, ürün

Vindrover
International Harvester Co.

olgunlaşmasının düzensiz olduğu ve biçerdöver kullanımının uygun olmadığı yerlerde kullanılır. Vindroverle biçilen ekinlerin nem oranı dövülmeye uygun bir düzeye düştüğünden, vindroverlerle hasat biçerdöverle yapılabilecek bir hafta ya da 10 gün daha önce kaldırabilir, böylece olası ürün kayıpları önlenir.

Vindrover ayrı bir motor ya da traktörün şaftı tarafından tahrik edilen bir kesici çubuk, ekinin bir platform üzerinde süpürülmesini sağlayan bir merdane ve ürünü bir tarafa toplayarak sıralar halinde yere bırakan hareketli bir taşıyıcıdan oluşur.

Vinebagolar, Siu dillerinden birini konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. 1634'te Fransız kâşif Jean Nicolet'yle karşılaşmalarında bugün Wisconsin eyaleti sınırları içinde kalan toprakların doğusunda yaşıyorlardı. *Vigvam*'lardan(*) oluşan köylerde yerleşik bir yaşam süren Vinebagolar mısır, kabak, fasulye ve tütün yetiştirirlerdi. Ayrıca güneybatıdaki otlaklarda yapılan ortak bizon avlarına katılırlardı. Kabile dıştan evlenen klanlardan oluşan iki büyük fratriye ayrılmıştı. Yukarı (Hava) fratri dört, Aşağı (Toprak) fratri sekiz klandan oluşurdu. Her klanın yaşamsal önem taşıyan olaylarla ilgili ayrı ayrı gelenekleri, bazı klanların da anlaşmazlıkları çözmek gibi özel işlevleri vardı. En önemli yaz ayını olan Yaz Büyüsü Dansı'ydı ve bütün halkın katılabildiği ayinlerin yanı sıra, hem erkek, hem kadın üyeleri olan Büyük Dansı Topluluğu adlı gizli dinsel örgütün gizli bir ayinini de kapsardı. Kış Şöleni, klanların savaş ve avlanma gücünü artırmak için yaptıkları bir ayindi. İlkbaharda yapılan manda dansı ayininin ise bizon sürülerinin toplanmasına yardımcı olduğuna inanılırdı.

1990'larda Wisconsin eyaletinin güneyindeki 10 ilin bazı bölümlerini kapsayan bugünkü Vinebago Yerleştirme Kampı'nda yaşayanların sayısı 400'ün altındadır. Yerleştirme kamplarının dışında yaşayanlarla birlikte Vinebagoların toplam nüfusunun 2.000 olduğu tahmin edilmektedir.

Vineberg, Arthur Martin (d. 24 Mayıs 1903, Montreal - ö. 26 Mart 1988, Montreal, Kanada), Kanadalı kalp cerrahisi. Bozuk koroner dolaşımını düzeltmeye yönelik olarak 1950'de geliştirdiği cerrahi işlemle tanınır.

"Vineberg işlemi" sol iç meme atardamarının kalp duvarına aktarılmasını kapsıyordu. Daha sonra bu yöntemi bağırsakların çevresinden alınan yağ dokusunu kalbin çevresine aktarma işlemiyle birleştirdi. Aktarılan doku zaman içinde kalp kasiyle yeni damar bağlantıları oluşturuyordu.

Montreal kentindeki McGill Üniversitesi'nde öğrenim gören Vineberg fizyoloji dalındaki doktora çalışmasını 1933'te tamamladı. Paris ve New York'ta çalıştıktan sonra Montreal'deki Kraliyet Victoria Hastanesi'nin kadrosuna katıldı. 1957'de kalp cerrahisi bölümünün başına getirildi. Başlıca yapıtları arasında *How to Live with Your Heart: The Family Guide to Heart Health* (1975; Kalbinizle Birlikte Yaşama Yolu: Kalp Sağlığı İçin Aile Kılavuzu) ve *Myocardial Revascularization by Arterial/Ventricular Implants* (1982, Lorene Freeman ile birlikte; Atardamar/Karın-cık Implantlarıyla Kalp Kasında Yeni Damarlar Oluşturma Yöntemi) sayılabilir.

Vineland, ABD'de, New Jersey eyaletinin güneyinde Cumberland ilinde (county) kent. Maurice Irmağının kıyısında yer alır. Charles K. Landis'in 1861'de satın aldığı sekiz hektarlık bir arazide kurulan yerleşmeye New England ve İtalya'dan gelen göçmenler yerleşti. 1880'de ilçe (borough) olarak tüzel kimlik kazanan Vineland, 1952'de ilçe düzeyinde bir yönetim birimi olan Landis ile birleşerek kent oldu. Günümüzde bahçecilik ve tavukçuluk yapılan çevre bölgenin pazar merkezi olan kentte başta cam ve giyim eşyası olmak üzere çeşitli mamul mallar üretilir. Vineland Eyalet Okulu (1881), Amerikan Zihin Araştırmaları Enstitüsü (1888) ve bu enstitüye bağlı bir yetiştirme okulu kenttedir. Nüfus (1990) kent, 54.780; Vineland-Millville-Bridgeton metropoliten alanı, 138.053.

Viner, Jacob (d. 3 Mayıs 1892, Montreal - ö. 12 Eylül 1970, Princeton, New Jersey, ABD), kırk yıl boyunca çeşitli hükümet kuruluşlarında iktisat danışmanlığında bulunan Kanada asıllı ABD'li iktisatçı.

Viner McGill Üniversitesi'ni bitirdikten sonra (1914) ABD'ye giderek 1922'de Harvard'dan doktorasını aldı. Adını en çok duyurduğu Chicago Üniversitesi'nde (1925-46) ve Princeton'da (1946-60) kürsü sahibi olarak dersler verdi; 1960'ta Princeton'da emekli olduktan sonra ders vermeyi sürdürdü. Meslek hayatının başlarında F. W. Taussig ile birlikte çalışması uluslararası iktisat alanındaki kuramlarını büyük ölçüde etkiledi.

Bu kuramlar özellikle üç klasikleşmiş yapıtta ortaya konmuştur. *Canada's Balance of International Indebtedness* (1924; Kanada'nın Uluslararası Borç Dengesi) ödemeler dengesinin düzenlenmesini konu alır. *Studies in the Theory of International Trade* (1937; Uluslararası Ticaret Kuramı Üzerine İncelemeler) iktisadi düşünce tarihinin önemli yapıtları arasındadır. *The Customs Union Issue*'de (1950; Gümrük Birliği Sorunu) ortaya koyduğu ticaret yaratıcı etki/ticaret saptırıcı etki ayrımı artık iktisat yazımına yerleşmiştir. Viner'in uluslararası ticaret konusundaki çalışmaları, salt kuramdan politika uygulamalarına kadar alanın tümünü kapsar. Ama kuramcı olarak uluslararası iktisat dışında da geniş bir alanda ürün vermiştir. 1931'de uzun ve kısa erimli maliyetler arasındaki ilişkiyi aydınlatarak maliyet kuramına önemli katkıda bulunmuştur.

Vinet, Alexandre-Rodolphe (d. 17 Haziran 1797, Ouchy - ö. 4 Mayıs 1847, Clarens, İsviçre), Fransız asıllı İsviçreli ilahiyatçı, ahlakçı ve edebiyat eleştirmeni. İsviçre'nin Fransızca konuşulan kesiminde Reform hareketinin yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.

Lozan'da ilahiyat öğrenimi gördükten sonra Basel'de Fransızca dersleri verdi (1817-37). Daha sonra yeniden Lozan'da ilahiyat (1837-

45), Académie'de Fransız edebiyatı profesörlüğü (1845-46) görevlerinde bulundu.

1819'da papazlığa atanan Vinet, *Mémoire en faveur de la liberté des cultes* (1826; Mezhep Özgürlüğü Lehinde Bir Görüş) adlı yapıtında ibadet özgürlüğünü, *Essai sur la manifestation des convictions religieuses et sur la séparation de l'Église et de l'État* dayasa (1842; Dinsel İnançların Dışavurulması ve Kiliseyle Devletin Birbirinden Ayrılması Üzerine Deneme) kiliseyle devletin birbirinden ayrılmasını savundu. Ona göre insanın gerçek ahlak kılavuzu dinsel dogmalar değil kendi vicdanıydı. Devletin kilisenin bağımsızlığına karışması nedeniyle 1845-47

Vinet, Amélie Munier-Romilly'nin bir çiziminden ayrıntı, Ulusal Kütüphane, Bern
Bibliothèque Nationale Suisse, Bern

arasında Özgür Kilise adıyla ayrı bir örgütlenmeye önderlik etti. Edebiyat eleştirisi alanında *Études sur Blaise Pascal* (1848; Blaise Pascal Üzerine İncelemeler) gibi yapıtlarıyla arkadaşı ünlü eleştirmen Sainte-Beuve'ün övgüsünü kazandı. Bütünüyle edebiyata ilişkin yapıtlarının büyük bölümü *Études sur la littérature Française au dix-neuvième siècle* (1849-51, 3 cilt; 19. Yüzyıl Fransız Edebiyatı Üzerine İncelemeler) adıyla ölümünden sonra yayımlandı.

Vinh, Vietnam'ın ortakuzey kesiminde kent. Hanoi'nin 260 km güneyinde, Ca Irmağı (song) Deltasında yer alır. Ca Irmağı, Vinh'in hemen kuzeydoğusunda Tonkin Körfezine dökülür. Çevre bölge için önemli bir ticaret merkezi olan kent, yoğun nüfuslu bir tarım bölgesinin merkezindedir. Kentte bir elektrik santrali ve bir havaalanı vardır. Yörede mangan ve fosfat çıkarılır. Nüfus (1979) 154.040.

vinil asetat, polivinil asetatın monomeri olan sıvı haldeki renksiz organik bileşik.

vinil bileşikler, akrilik bileşikler, süren ve türevlerini kapsayan çeşitli organik kimyasal bileşikler sınıfı. Vinil bileşiklerince plastik katmanlar, levhalar, yer karoları, döşemelik eşya, şişirme ya da katı oyuncak, düğme, kalıplanmış ya da çekilmiş malzemeler, dokumacılıkta yararlanılan elyaf, elektrik teli yalıtkanı, perde, kimyasal maddelerin taşınmasında kullanılan boru ve dokumacılıktaki bitirme maddelerinin yapımında kullanılır.

Vinil bileşikler hidrokarbon vinil grubu ($\text{CH}_2=\text{CH}-$) içerir. Tek bir vinil bileşiğinin molekülleri polimerleşerek, yani uç uca birleşerek bir polivinil bileşiği (örn. polivinil klorür) oluşturabilir. İki değişik vinil bileşiğinin molekülleri de birbirine bağlanarak vinilit (plastik) ya da vinyon (dokuma lifi) gibi bir kopolimer oluşturabilir. Ayrıca bak. polivinil alkol; polivinil asetat; polivinil klorür; vinil klorür; viniliden klorür.

vinil flüorür, FLÜOROETİLEN olarak da bilinir, organik halojen bileşiklerinden kolay alevlenebilen, zehirli olmayan, kimyasal bakımdan kararlı olan gaz. Yapı malzemelerinin ince bir katmanla kaplanması için kullanılan plastiklerden polivinil flüorürün başlangıç maddesidir. İlk olarak 1901'de elde edilen vinil flüorür asetilen ve hidrojen flüorürün tepkimesi yoluyla üretilir.

vinil klorür, KLOROETİLEN olarak da bilinir, organik halojen bileşiklerinden renksiz, kolayca alevlenebilen, zehirli gaz. En çok önemli bir yapay reçine olan polivinil klorürün üretiminde kullanılır.

Vinil klorür ilk olarak 1835'te etilen klorürün potasyum hidroksit ile tepkimesi sonucunda elde edildi. O dönemlerde, güneşte kaldığında yavaş yavaş parçalar halinde katılaştığı gözlemleniyse de bunun polimerleşme olduğu ancak yıllar sonra anlaşıldı. 20. yüzyılın başlarında ise cıva (II) klorür eşliğinde asetilen ve hidrojen klorürden vinil klorüre geçilen bir sanayi süreci geliştirildi. Daha sonraları Avrupa'da çok tutulan bu süreç ilk kez doğal kauçuğun yerini alabilecek yapay maddelerin arandığı II. Dünya Savaşı sırasında kullanılmaya başlandı. ABD'de ise vinil klorür çoğunlukla etilen klorürün ya da 480°C-510°C'ye kadar ısıtılması ya da seyreltik sodyum hidroksit ile tepkimesi yoluyla üretilmektedir. Vinil klorürün kimyasal özellikleri alkenlere çok benzemekle birlikte polimerleşme dışındaki tek önemli tepkimesi hipokloröz asit ile tepkimeye giren kloroasetaldehit oluşturmaktadır; kloroasetaldehit sülfatiazol gibi ilaç yapımında kullanılır. Uzun süre vinil klorür buharlarına maruz kalan insanlarda ve laboratuvar hayvanlarında kanser olaylarına rastlanmıştır.

viniliden klorür, 1,1-DIKLOROETİLEN olarak da bilinir, organik halojen bileşiklerinden, kolayca alevlenebilen, renksiz, yoğun, uçucu ve zehirli sıvı. Çoğunlukla vinil klorür, akrilonitril ya da metil metakrilat gibi bileşiklerle birlikte saran adı verilen plastiklerin üretiminde kullanılır. Ayrıca elektrikli makine temizleyicisi olarak kullanılan metilkloroform ya da 1,1,1-trikloroetanın biresim sürecinde başlangıç maddesi olarak yer alır.

Viniliden klorür 1,1,2-trikloroetanın (asetilen ya da etilenden elde edilir) kireç ya da sodyum hidroksit eşliğinde tepkimesi yoluyla elde edilir. Oksijenlen kolayca etkilenecek istenmeyen polimerlerin oluşumunu katalizleyen peroksitlere dönüştüğünden yalnızca kullanılacağı zaman hazırlanır.

Vinland, Kuzey Amerika'da, Leif Eriksen tarafından İS y. 1000'de ziyaret edilen ağaçlık bölge. Adını Leif'in koyduğu bölgenin tam olarak nerede olduğu bilinmemekle birlikte, bugünkü Kanada topraklarının Atlas Okyanusuna bakan doğu ya da kuzeydoğu kıyılarında bir yerde bulunduğu sanılmaktadır.

Vikinglerin Vinland'a yaptıkları ziyaretlerle ilişkin en ayrıntılı bilgiler *Groenlendinga Saga* (Grönlandlıların Destanı) ve *Eiríks Saga*'da (Erik'in Destanı) bulunur. Ama bu iki destandaki bilgiler arasında bazı farklılıklar vardır. *Groenlendinga Saga*'ya göre Amerika kıtasını keşfeden ilk Avrupalı, Grönland'dan denize açıldıktan sonra rüzgârın etkisiyle rotadan çıkarak batıya doğru sürüklenen Bjarni Herjulfsson oldu (y. 986). Kanada'nın Atlas Okyanusuna bakan doğu kıyılarında dolaştığı anlaşılan Bjarni, daha sonra Grönland'a döndü. Leif Eriks-

son, Bjarni'nin rastlantı sonucu gördüğü bölgeyi bulmak amacıyla yaklaşık 1000'de 35 kişiyle denize açıldı. *Eiríks Saga*'da Vinland'ın ilk kez Leif tarafından keşfedildiği belirtilir. Leif ve yanındakiler önce Helluland (Düz-Taşlar Ülkesi) adını verdikleri buzlarla kaplı çıplak bir bölgeyle karşılaştılar. Buradan güneye doğru ilerleyerek Markland (Ağaçlar Ülkesi) olarak adlandırdıkları düz ve ağaçlık bir kara parçasına ulaştılar. Güneye doğru yolculuklarını sürdürerek, sonunda Vinland (Şarap Ülkesi) adını verdikleri daha ılık ve ağaçlık bir bölgeye vardılar. Burada birkaç kulübe inşa edip çevrede keşifler yaptıktan sonra Grönland'a döndüler. 1003'te Vinland'a bir sefer düzenleyen Leif'in kardeşi Thorvald burada iki yıl geçirdi. Thorvald'dan Vinland'da bol miktarda yabancı üzümler yetiştiğini öğrenen Thorfinn Karlsefni, 1004'te (bazı tarihçilere göre 1010'da) bölgede bir koloni kurmak üzere yaklaşık 130 kişiyle (bir destana göre 65 kişi) denize açıldı. Koloniceiler Vinland'da Yerlilerle kurdukları ticari ilişkilerin bozulup karşılıklı savaş dönüştüğü üzerine, üçüncü yılın sonunda bölgeyi terk ederek Grönland'a döndüler. Erik'in (Kızıl) kız kardeşi Freydis yaklaşık 1013'te Vinland'a başansız bir sefer düzenledi ve çok geçmeden Grönland'a dönmek zorunda kaldı. Bu Vikinglerin Amerika kıtasına yaptıkları tarihsel kayıtlara geçmiş son yolculuk oldu.

Bremen katedral okulunun müdürü Adam'ın 1075'te yazdığı *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*'un (Hamburg-Bremen Başpiskoposları Tarihi). Kuzey Amerika'dan Vinland adıyla söz edilen ilk belge olduğu hemen hemen kesin. Adam kitabında İzlanda ve Grönland'ın yanı sıra İskandinavyalıların varlığını bildikleri Atlas Okyanusunun kuzeyindeki başka toprakları da anlatmıştır.

Arkeolog Helge Ingstad 1960'larda İsveçli filolog Sven Söderberg'in Vinland'ın "şarap ülkesi" değil "otlak" ya da "çayır" anlamına geldiği yolundaki görüşünü kabul etti. Ingstad 1963'te Newfoundland'ın kuzey ucundaki L'Anse au Meadow'da bir Viking yerleşmesine ait kulübe temellerinin kalıntılarını ve başka küçük sanat yapıtları buldu. Yapılan tarihleme çalışmaları sonucunda buluntuların Vikinglerin kitayı ziyaret ettikleri İS y. 1000'den kaldığı saptandı. Yale University Press'in 1965'te kara Avrupa'sı, İzlanda, Grönland ve Vinland'ın sınırlarını gösteren bir ortaçağ haritası yayımlamasıyla Vikinglerin keşifleriyle ilgili yeni bir belge daha ortaya çıktı. Haritada Vinland'ın altına "Bjarni ve Leif tarafından birlikte keşfedilen Vinland Adası" yazıyordu. Yayınlanmasından sonra haritanın sahte olup olmadığı konusunda sert tartışmalar oldu.

vinna (Pali dilinde), Budacılıkta *pratiya-samuppada*(*) olarak adlandırılan bağımlı ortaya çıkış yasası ya da nesnellik zincirinde ad ve biçim ilkesine yol açan bilgi. Sanskrit dilindeki karşılığı *vicnana*'dır(*).

Vinnitsa, Ukrayna'nın ortabati kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Volin-Podolsk Platosunda, Yujni Bug ve Dinyester ırmaklarının havzalarında yer alır. Yüzölçümü 26.500 km²'dir. Derin ırmağ vadileriyle parçalanmış engebeli bir bölgeyi içine alır. Kuzey kesimi ormanlı stepler, güney kesimi ise steplerle kaplıdır. Bölge topraklarının yüzde 70'inden fazlası ekili alanlardan oluşur. Nüfusun yaklaşık yarısı kırsal kesimde yaşar. Vinnitsa Sovyetler Birliği'nin başlıca şeker pancarı üretim bölgesinin merkezinde yer alır. Öbür önemli sanayi ürünleri ayçiçeği ve tütündür.

Bölgede ayrıca başta buğday ve mısır olmak üzere çeşitli tahıllar ve meyve yetiştirilir. Mandıracılık ile sığır, domuz ve kümes hayvanları besiciliği gelişmiştir. Bölgenin yönetim merkezi olan Vinnitsa kenti dışındaki yerleşmeler küçüktür ve ekonomileri tarıma dayanır. Nüfus (1991 tah.) 1.914.400.

Vinnitsa, Ukrayna'nın Vinnitsa yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Yujni Bug Irmağı kıyısında yer alır. Litvanya prensi Algirdas tarafından 1363'te bir kale olarak kuruldu. Tatarlar tarafından sık sık yağmalandı. Önce Polonya'ya, 1793'te de Rusya'ya geçti. 1795'te kasaba statüsü kazandıysa da ancak 1870'te Kiev-Odessa Demiryolu'nun bölgeye ulaşmasından sonra gelişmeye başladı. Günümüzde büyük bir tarım bölgesinin merkezi olan Vinnitsa'da gübre, işlenmiş gıda, elektronik eşya, tarım aletleri, hafif makine, giyim eşyası ve ayakkabı üretilir. Kentte öğretmen ve tıp enstitüleri ile iki tiyatro ve bir filarmoni derneği vardır. Nüfus (1991 tah.) 381.000.

Vinogradoff, Sir Paul Gavrilovitch, Rusça PAVEL GAVRİLOVİÇ VINOGRADOV (d. 30 Kasım 1854, Kostroma, Moskova yakınları - ö. 19 Aralık 1925, Paris), Rus asıllı İngiliz hukuk ve ortaçağ bilimleri uzmanı. İngiltere'nin feodal yasaları ve göreneklere konuunda döneminin en yetkin araştırmacılarından.

Moskova Üniversitesi'nde öğrenim gördükten (doktorası, 1884) sonra aynı üniversitede profesörlüğe atandı. Rusya'da girişilen eğitim reformunda ve *zemstvo* (yerel meclis) hareketinde etkin oldu. Üniversite yetkilileri öğrencilerin ifade özgürlüğünü kısıtlayınca, profesörlük görevinden ayrıldı (1902) ve İngiltere'ye gitti. 1903'te Oxford'da hukuk profesörlüğüne getirildi. İngiliz uyruğuna geçmesinden bir yıl önce, 1917'de sir unvanı aldı.

Aslı 1887'de Rusça yayımlanan *Villeinage in England* (1892; İngiltere'de Serflik) adlı en önemli yapıtında, köylü sorunu için çok zengin bir laboratuvar durumundaki 19. yüzyıl Rusya'sının sağladığı karşılaştırmalı bilgilerden de yararlanarak, Anglonorman manor sisteminin, serflikin sanki ezelden beri var olduğu bir toplumda doğmuş olmayıp, çok daha eski bir özgür köylülüğün üzerine oturduğu ve özgür köylülüğün serfleştirilmesinin aracı rolünü oynadığı yolundaki kuramını ortaya attı. Vinogradoff'un bu yaklaşımının bir boyutu, serflikin kölelikteki kökenlerine karşı kabile toplumdaki ve özgür köylülüktteki kökenlerine dikkat çekilmesi; bir başka boyutu da serflikin lord ile köylü arasında uyumlu ve barışçı bir ilişki değil, bir baskı ve tahakküm sistemi olduğunun vurgulanmasıydı. Vinogradoff, son büyük çalışması *Outlines of Historical Jurisprudence* (1920-22; Hukuk Tarihinin Ana Hatları) bitirmeden öldü.

Vinogradov, İvan Matveyevič (d. 14 Eylül 1891, Milolyub, Rus Çarlığı - ö. 20 Mart 1983, Moskova, SSCB), sayıların analitik kuramına katkılarıyla tanınan Sovyet matematikçi. Bu alandaki çalışmaları arasında, 2'den büyük her doğal sayının üç asal sayı toplamı olarak ifade edilebileceğine ilişkin Goldbach sanıtını kısmen (yeterince büyük tek sayılar için) kanıtlaması da yer alır.

Petersburg Üniversitesi'ni 1914'te bitiren Vinogradov 1918-20 arasında Perm Üniversitesi'nde ders verdi; 1920'de Leningrad Politeknik Enstitüsü'nde matematik profesörü oldu. 1925'ten sonra Leningrad Devlet Üniversitesi'nde sayılar kuramı bö-

lümünün başkanlığını da yürüttü. 1932'de SSCB Bilimler Akademisi'ne bağlı V. A. Steklov Matematik Enstitüsü'nün yöneticisi oldu, iki yıl sonra da Moskova Devlet Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne getirildi.

Vinogradov'un İngilizceye çevrilmiş yapıtları arasında Rusça 2. basımı 1980'de yapılan Sayılar Kuramında Trigonometrik Toplamlar Yöntemi ve Rusça 7. basımı 1965'te yapılan Sayılar Kuramına Giriş anılabilir. Toplu yapıtları 1953'te Rusça olarak yayımlanmıştır. Ayrıca Carl Friedrich Gauss hakkında bir kitap ile bir matematik ansiklopedisinin editörlüğünü yapmıştır.

Vinogradski, Sergey Nikolayevič (d. 1 Eylül 1856, Kiev, Rus Çarlığı - ö. 25 Şubat 1953, Brie-Comte-Robert, Fransa), Rus mikrobiyoloji bilgini. Toprakta yaşayan bakterilerin yol açtığı nitratlaşma ve azot bağlama süreçlerinin fizyolojisine ilişkin çalışmalarıyla bakteriyolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

1881'de Petersburg Üniversitesi'nde doğa bilimleri öğrenimi gördü. 1885'te Strassburg'a gitti. 1887'de kükürt bakterilerinin renksiz türlerinin hidrojen sülfürü kükürte, daha sonra da ışsız ortamda sülfürik aside yükseltgeyerek enerji sağlayabildiğini gösterdi ve bu canlıların özgül fizyolojisini ortaya koydu.

1888'de Zürich Üniversitesi'ne gitti; orada 1889-90 yıllarında nitratlaşmaya neden olan mikroorganizmaları buldu. Bu süreçte yer alan canlıları *Nitrosomonas* (nitrit oluşturanlar) ve *Nitrosococcus* ([Nitrobacter] nitrat oluşturanlar) olmak üzere iki yeni türde topladı. Petersburg'a döndükten sonra 1905'teki ilk emekliliğine değin Çarlık Deneysel Tıp Enstitüsü'nde çalıştı. 1917'de Ekim Devrimi'nden sonra ülkesini terk etmek zorunda kaldı; 1922'de Paris'te Pasteur Enstitüsü'nde yeniden başladığı çalışmalarını 1940'a değin sürdürdü.

Çarlık Enstitüsü'ndeyken toprakta yaşayan mikroorganizmaları, özellikle baklagillerdeki azot bağlayıcı bakterileri araştırmak için yeni yöntemler geliştirdi. 1893-95 arasında ayrıca, oksijensiz ortamda yaşayan ve metabolizma süreçlerinde atmosferdeki serbest azotu kullanabilen *Clostridium pasteurianum*'u buldu.

Vinson, Fred(erick) M(oore) (d. 22 Ocak 1890, Louisa, Kentucky - ö. 8 Eylül 1953, Washington, D.C., ABD), ABD'nin 13. başyargıç.

1923'te Temsilciler Meclisi'ne girdi. 1938-45 arasında District of Columbia (D.C.) ABD Temyiz Mahkemesi yardımcı yargıcı olarak görev yaptı. 1945'te Başkan Harry S. Truman hükümetinde hazine bakanı oldu. Bu görevi sırasında Dünya Bankası'yla (IBRD) Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulmasına katkıda bulundu.

24 Haziran 1946'da Başkan Truman tarafından ABD Yüksek Mahkemesi başyargıçlığına atandı. Görevi boyunca mahkeme yargıçları arasında baş gösteren kişisel çekişmelerin giderilmesine katkıda bulundu. Federal hükümetin yetkisine getirdiği yorumla, hükümet yetkilerinin kullanımına karşı ileri sürülen kişisel hak iddialarını reddetti. Ama daha çok, anayasanın 14. Ek Maddesi'nde öngörülen eşit korunma hükmüne bağlı olarak ırksal azınlıkların haklarını savunan yorumlarıyla tanındı. 1947'de bir kömür madenindeki grev dolayısıyla görülen bir başka dava sırasında o güne değin federal hükümete ait olan greve müdahale yetkisinin federal mahkemelere ait olması gerektiği yönünde görüş belirtti. 1952'de Kore Savaşı sırasında Youngstown Sheet & Tube Company'nin Sawyer'e karşı

açtığı davada ise başkanın grev tehdidi altındaki çelik sanayisine el koymasını anayasaya aykırı bularak mahkemenin görüşüne şiddetle muhalefet etti.

Vinson Masifi, Antarktika'nın batı kesimindeki Ellsworth Dağlarında doruk. Sentinel ve Heritage sıradağlarının arasındadır. Eteklerinde Ronne Buzlası yer alır. 1935'te ABD'li kâşif Lincoln Ellsworth tarafından keşfedilmiştir. Antarktika'daki en yüksek dağ olan, deniz düzeyinden 5.140 m yükseklikteki Vinson Masifi kuzeybatıya doğru yavaşça alçalır. Yörede bulunan yumuşakça ve trilobit fosilleri Kambriyen Dönemde (y. 570-500 milyon yıl önce) bölgede ılıman bir iklimin hüküm sürdüğünü göstermektedir.

Vintunlar, Penuti dillerini konuşan California Yerlileri. Başlangıçta Sacramento Vadisinin batı yakasında kuzey-güney doğrultusunda 400 km kadar uzanan dar bir toprak şeridinde yaşıyorlardı. Vadinin yamaçlarına doğru yayılmış bazı gruplar da vardı. Vintunlar her biri farklı lehçeler konuşan dört ana dil grubuna ayrılmışlardı: Kuzey Vintunlar (Vintular), Orta Vintunlar (Nomlakiler) ve Güney Vintunların iki alt grubu olan Tepe Patvinleriyle Irmak Patvinleri. Bazı araştırmacılar Patvinleri Vintunlardan ayrı bir grup olarak sınıflandırdılar.

Vintunların toplumsal ve siyasal örgütlenmelerine ilişkin fazla bilgi yoktur. Bununla birlikte özerk köylere ya da takımlara ayrıldıkları sanılmakta, Patvinlerin ise neredeyse mutlak yetkileri olan bir şefleri olduğu bilinmektedir.

Güney Vintunlar gizli dernekleri ve içrek ayinleri olan Kuksu kültürünün gelişmesinde önemli rol oynadılar. California Yerlileri arasında yayılan bu kültürün başlıca amaçları yetiştirilme geçcen delikanlılara güç kazandırmak, doğada kendiliğinden yetişen bitkilerin verimini artırmak ve doğal afetleri engellemektir. Vintun mitolojisi tek bir yaratıcı tanrıya ve doğal varlıklarda kişileştiklerine inanılan güçlü varlıklara dayanıyordu. Beyazların gölgeye yerleşmelerinden önce Vintunların nüfusu en az 12 bindi. 20. yüzyılın sonlarında ise sayıları binin biraz üstündeydi. Karş. Pomolar.

Viola bak. menekşe

Violales, ikiyeenkliler(*) sınıfından, dokuz familyada toplanmış 117 cins ile 1.975 türü kapsayan takım. Üyelerinin çoğunu ağaç ve çalı yapısındaki bitkilerin oluşturduğu bu takımda ayrıca otsu bitkiler de yer alır.

Menekşegiller (*Violaceae*) ve ladengiller (*Cistaceae*) familyası dışında *Violales* takımının bütün üyeleri tropik bölgelerde yoğunlaşmıştır. Ekonomik açıdan pek fazla önem taşımamakla birlikte bazısından yiyecek ve boya kaynağı, bazısından ise süs bitkisi olarak yararlanılır.

En yaygın familyalardan biri olan *Violaceae*'ye tüm kıtalarda rastlanır. Bu familyanın en tipik üyesi olan menekşe (*Viola*) türlerinin pek çoğu süs bitkisi olarak yetiştirilir. Doğada kendiliğinden yetişen menekşeler küçük çiçeklidir; oysa bunların iri ve alımlı çiçekli pek çok kültür çeşidi geliştirilmiştir. Menekşelerden bazen parfüm sanayisinde, şarapçılık ve şekerçilikte de yararlanılır.

Gene tüm dünyada yaygın olarak bulunan *Cistaceae* familyası da pek çok süs bitkisi türünü içerir. Yaklaşık 20 kadar türü kapsayan laden (*Cistus*) cinsinin anayurdu Akdeniz bölgesidir. Güngürü (*Helianthemum*) türleri de bu familyanın içinde yer alır.

Flacourtiaceae familyasındaki bazı türlerin meyvelerinden tropik bölgelerde reçel ve marmelat yapılır. *Dovyalis hebecarpa* türü Florida ve California'da meyveleri için ye-

tiştirilir. *Bixaceae* familyasının tek türü *Bixa orellana* ise kırmızı bir boya çıkarılan meyvelerinden ötürü tropiklerde tarımı yapılan bir bitkidir.

Violales takımındaki türlerin çoğu çok yıllık odunsu bitkilerdir. Genellikle beş çanak yaprak ve beş taç yaprak içeren, erdişi, ışınal ya da iki yanlı bakışumlu çiçekler üyelerin ortak özelliğini vurgular. Meyveler kuru kapsül tipindedir ve olgunlaştığında açılarak tohumlarını çevreye saçır. Dallara alması ya da sarmal olarak dizilen basit yapılı yaprakları vardır. Yaprak sapının tabanında iki kulakçık bulunur. *Violales* takımının üyeleri *Theales* takımındaki bitkilere benzerlikleriyle dikkati çeker.

Violle, Jules (-Louis-Gabriel) (d. 16 Kasım 1841, Langres - ö. 12 Eylül 1923, Fixin, Fransa), Alpler'in en yüksek doruğu olan Mont Blanc'da gerçekleştirdiği güneş sabiti ölçümü çalışmalarıyla (1875) tanınan Fransız fizikçi. Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) öğrenim gören Violle, 1883-91 arasında Lyon Üniversitesi'nde ders verdi, daha sonra Paris'teki Ulusal Sanat ve Meslek Konservatuarı'na (CNAM) geçti.

Violle, güneş sabitine ilişkin çalışmalarının yanı sıra, palladyum, platin ve altının kaynaşma noktalarını belirledi; yüksek sıcaklıklardaki ışınmı inceledi ve kendi adıyla anılan fotometrik birimi ortaya koydu. Balon sonarlarıyla atmosferi inceledi, gayzerler kuramı üzerinde çalıştı ve dolu oluşumunu araştırdı.

Viollet-le-Duc, Eugène-Emmanuel (d. 27 Ocak 1814, Paris, Fransa - ö. 17 Eylül 1879, Lozan, İsviçre), gotik canlandırmacılık üslubunda yapılar yapmış, ülkesindeki ortaçağ yapılarını (bugün eleştirilen bir tutumla da olsa) onararak çağdaş restorasyon alanındaki ilk adımları atmış Fransız mimar.

Achille Leclère'in öğrencisi olmakla birlikte, meslek yaşamında mimar Henri Labrousse'tan esinlendi. 1836'da gittiği İtalya'da bir buçuk yıl eski mimarlık yapıtlarını

Viollet-le-Duc
Archives Photographiques, Paris

inceledi. Fransa'ya döndükten sonra gotik sanata yöneldi. Saint-Germain-l'Auxerrois Kilisesi onarılrken (1838) J.-B. Lassus'nun yanında bir ortaçağ arkeologu olarak yetişti. Önemli bir ortaçağ uzmanı olan yazar Prosper Mérimée, o sıralarda yeni kurulan Tarihî Anıtlar Komisyonu müfettişiydi. 1839'da arkadaşı Viollet-le-Duc'ü Vézelay'deki Madeleine Kilisesi'nin restorasyonuyla

görevlendirdi. Viollet-le-Duc kısa sürede bu komisyonun en etkin üyelerinden biri oldu. 1840'ta, F.-L.-J. Duban ile birlikte Paris'teki Sainte-Chapelle Kilisesi'nin restorasyonunda çalıştı. 1845'te Lassus ile birlikte, gene Paris'teki Notre-Dame Katedrali'ni restore etmek ve gotik üslupta yeni bir *sacristia* eklemekle görevlendirildi. Bu sipariş Fransa'da gotik canlandırmacılık hareketinin resmen onay gördüğüne işaret ediyordu. Viollet-le-Duc 1848'den sonra da Piskoposluk Anıtları Hizmet Dairesi ile işbirliği içinde Amiens Katedrali (1849), Sens'daki sinod salonu (1849), Carcassonne'daki surlar ve Toulouse'daki Saint-Sernin Kilisesi (1862) gibi birçok ortaçağ yapısının restorasyonunu yönetti.

Viollet-le-Duc'un 19. yüzyılda mimarlık yapıtlarının restorasyonu konusundaki kuramlara damgasını bastığı söylenebilir. Önceleri yapıları özgün üsluplarını bozmadan onarmaya yönelmişti. Ama daha sonraki restorasyonlarında yapıları sık sık kendi tasarımı olan, bütünüyle yeni öğeler eklemiştir. 20. yüzyıl arkeolog ve restoratörleri bu tür düş ürünü yenilemelerle onarım gibi gözüken ekleri, yapının özgün biçimini bozduğu ya da gözden sakladığı için şiddetle eleştirmektedir.

Viollet-le-Duc'un kendi tasarladığı kiliselerin tümü de başarılı olmayan canlandırmacı gotik yapılar (örn. her ikisi de Carcassonne'da bulunan Saint-Gimer [1853-59] ve Nouvelle Aude kiliseleriyle [1855] ve Saint-Denis'deki Saint-Denis-de-l'Estrée Kilisesi). Sivil yapılarında ise ortaçağ canlandırmacılığı yerine (biri dışında) Rönesans canlandırmacılığını yeğlemiştir.

Viollet-le-Duc'e mimarlık tarihindeki asıl önemli yerini kazandıran kuramsal yapıtlarıdır. Bunlardan *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle* (1854-68; Yorumlu XI -XVI. Yüzyıl Fransız Mimarlığı Sözlüğü) ve *Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque carlovingienne à la Renaissance* (1858-75; Karolenj Döneminden Rönesans'a Yorumlu Fransız Mobilyacılığı Sözlüğü) strüktür konusunda önemli bilgiler veren, ayrıntılı çizimlerle desteklenmiş büyük ansiklopedik çalışmalardır. Toplam 16 cilt tutan bu iki kitap gotik canlandırmacılık hareketinin gelişmesinde görsel ve düşünsel birer esin kaynağı olmuştur.

Viollet-le-Duc, gotik üslubun romantik çekiciliğini aşarak düşünceleriyle daha ileriye ulaşmaya da çalışmıştır. 18. yüzyıl Fransız mimarlık kuramcılarının sorguladığı konular üzerinde durarak 19. yüzyıl için, gotik mimarlıkta görüldüğü tutarlı yapısal ve mekânsal sistemi temel alan, ama onun biçim ve ayrıntılarını kesinlikle taklit etmeyen, akılcı bir mimarlık öngörmüştür. Mimarlığın, çağın malzemesini, teknolojisini ve işlevsel gereksinimlerini dolaysız bir biçimde ifade etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ama kuramsal olarak ortaya koyduğu bu amacı uygulamada gerçekleştirilememiştir; hem kendisinin, hem de Fransa'daki izleyicilerinin yapılarında seçmeci bir mimarlığı sürdürdükleri görülür. Viollet-le-Duc modern organik ve işlevsel tasarım kavramlarının gelişmesini etkileyen mimarlık kuramını *Entretiens sur l'architecture* (1858-72; Mimarlık Üzerine Tartışmalar) adlı kitabında ortaya koymuştur. Taşıyıcı olmayan yığma duvarlarla çevrili demir iskelet sistemler üzerine bilgiler içeren bu çalışma 19. yüzyıl sonundaki Chicago Okulu mimarlarını, en başta da John W. Root'u özellikle etkilemiştir. Viollet-le-Duc'un baş-

ka önemli kitapları arasında *L'Art russe* (1877; Rus Sanatı) ve *De la décoration appliquée aux édifices* (1879; Yapılarda Uygulanan Bezemeler Üzerine) yer alır.

Viotti, Giovanni Battista (d. 12 Mayıs 1755, Fontanetto da Po, Piemonte - ö. 3 Mart 1824, Londra, İngiltere), İtalyan kemancı ve besteci. 19. yüzyıl keman çalma üslubunun oluşmasında önemli rol oynamıştır.

1768'de Torino'ya giderek virtüöz Gaetano Pugnani'den ders aldı. Onunla birlikte Almanya, Polonya ve Rusya'yı dolaştı. İlk kez 1782'de Paris'te dinleyici karşısında keman çaldı. Marie-Antoinette'in saray müzikçisi atandıktan sonra öğretmen ve opera emprezaryosu olarak ünlendi. 1792'de gittiği Londra'da İtalyan operalarının sahnelenmesinde orkestrayı yönetti; ayrıca Salomon Konserleri'nde kendi keman konçertolarını çaldı. 1798'de Almanya'ya gittiyse de 1801'de Londra'ya dönerek şarap ticaretine başladı. 1819'dan 1822'ye değin Paris'teki İtalyan operasının yöneticiliğini yaptı.

Viotti sonat biçiminden ve ustalıklı orkestra düzenlemesinden yararlanarak keman konçertosunu büyük ölçüde geliştirdi. En ünlüsü *La Minör 22. Keman Konçertosu* olan 29 keman konçertosu yazdı. Öbür yapıtları arasında bir bölümünü keman konçertolarından uyarladığı 10 piyano konçertosu, yaylı çalgılar dörtlülere ve çeşitli oda müziği parçaları vardır.

Vir Singh, Bhai (d. 1872, Pencap - ö. 1957, Pencap, Hindistan), Sih yazar ve ilahiyatçı. Pencap dilini o güne değin ulaşmamış bir edebiyat dili düzeyine getirmiştir.

Sih dini ile Pencap dilinin, İngiliz ve Hindu baskısı altında olduğu ve Sihlerin kendi yaşam biçimlerini sorgulamaya başladıkları bir dönemde yazdı. İnsanın ancak benlik savaşıyla kazandıktan sonra Tanrı'yı bütün varlığıyla kavrayabileceğini savundu. Sih yürekliliğini, felsefesini ve ülkelerini yücelterek Pencap diline edebiyat alanında saygınlık kazandırdı. Amritsar'da hâlâ yayımlanan haftalık *Khalsa Samaçar* dergisini çıkardı (1899). 17. yüzyılda yaşamış guru Gobind Singh'i anlatan *Kalgidilur Çamatkar* (1935) ve Sih dininin kurucusu, Nanak'ın yaşamöyküsünü veren *Guru Nanak Çamatkar* (1936, 2 cilt; Guru Nanak Öyküleri) adlı romanları yazdı. *Sundari* (1943), *Bicai Singh* (1899) ve *Baba Noudh Singh* (1946) gibi romanlarında Sih felsefesini ve askerlik dehasını ele aldı. Pencap dilinde daha önce denememiş olan kısa ölçü ve açık ölçüyü kullandı. "Gece İbadeti" adlı şiiri, ölümünden sonra yayımlandı. Katkılarından dolayı Pencap Üniversitesi'nce onursal doktora ödüllendirildi.

Viracocha, HUIRACOCOA ya da WIRACOCOA olarak da yazılır, Peru'da İnka dönemi öncesinde tapınılan ve sonradan İnka tanrıları arasına alınan yağmur tanrısı. Titicaca

Viracocha, Tiawanaco'daki Güneş Kapısı'nda bir kabartma
Georg Gerster—Rapho/Photo Researchers

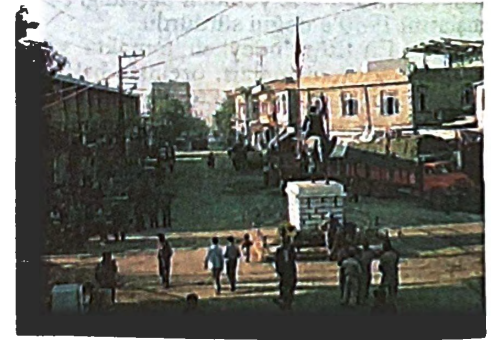
Gölü üzerinde Güneş ile Ay'ı, sonra da gökyüzünün öteki bölümleriyle yeryüzünü yarattığına, bütün dünyayı dolaşarak insanlara sanat ve meslekleri öğrettiğine ve bir gün geri döneceğine söz vererek Manta'da (Ekvador) batıya, Büyük Okyanusa doğru yola koyulduğuna inanılırdı. Bazen elinde asasıyla uzun giysili, sakallı ve yaşlı bir adam olarak betimlenirdi.

Viracocha kültü çok eskilere dayanır. Titicaca Gölü yakınlarında Tiawanaco'da bulunan megalit yıkıntılar arasındaki ağlayan tanrı heykelinin ona ait olduğunu gösteren belirtiler vardır. İnka tanrıları arasına oldukça geç bir tarihte, İmparator Viracocha (ö. y. 1438) döneminde katıldığı sanılır. İnkalar Viracocha'nın dünya işlerinin yönetimini kendi yarattığı öteki tanrılara bırakarak uzaklara çekildiğine inanırdı. Viracocha kültü özellikle bunalım dönemlerinde soylular arasında önem kazanırdı.

Viranî, VIRANİ BABA olarak da bilinir (ü. 16. yy), Alevi-Bektaşî şair. Yaşamına ilişkin bilgi yoktur. Nefes'teki Bektaşî tekkesinde şeyhlik yaptığı, Şah Abbas'la görüştüğü söylenir. Bektaşîler onun ölmediğine, yalnızca ortadan yok olduğuna inanırlar. Aruzla yazdığı ve Hurufilik inanç ve kurallarını dile getirdiği şiirleri *Nazm ve Nesri Habet-i Viranî Baba* (1873) ve *Aşk Viranî Divanı* (1959; haz. M. Halid Bayrı) adlı yapıtında yer alır.

Viranşehir, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Şanlıurfa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 3.451 km² olan Viranşehir ilçesi, doğuda Mardin ili, güneyde Ceylanpınar ilçesi, güneybatıda Merkez ilçe, batıda gene Merkez ilçe ve Siverek ilçesi, kuzeyde gene Siverek ilçesiyle çevrilidir.

Dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe toprakları ilin doğu kesiminde yer alır. İlçe toprakları

Viranşehir'den bir görünüm, Şanlıurfa
Şemsi Güner

Şanlıurfa Platosunun(*) doğu kesiminden başlayarak güneyde Türkiye sınırları dışındaki kalan Suriye düzlüklerine doğru alçalır. Bu toprakların kuzey kesimini Karacadağ'ın(*) güney uzantılarını oluşturan Takurtur Dağları engebeleridir. İlçe arazisinin kuzey kesimi Karacadağ'dan çevreye yayılmış olan bazaltlı lavlar, güney kesimi ise kalkerlerden oluşur. Bu topraklardan kaynaklanan suları Suriye'de Fırat Irmağına(*) katılan Habur Çayının başlangıç kolları toplar. Yazın tümü kuruyan bu akarsuların başlıcaları doğuda doğal sınır oluşturan Büyükdere (Büyük Cırcip Suyu) ile Arsababa Deresi olarak da bilinen İbrahimiye Cırcibi ve Küçük Cırcip dereleridir. İlçenin doğal bitki örtüsü steplerden oluşur.

1985'te Viranşehir halkının yarısından fazlası ilçe merkezinde yaşıyordu. Ekonomisi tarıma dayanan ilçede buğday, arpa ve mercimek yetiştirilir. Kısa adı GAP olan Güneydoğu Anadolu Projesi(*) kapsamındaki Mardin-Ceylanpınar Sulaması'nın tamamlanmasından sonra bitkisel üretimde

önemli bir verim artışı beklenmektedir. Az miktarda üzüm, susam, nohut, antepfıstığı, pamuk, çığır ve erik de yetiştirilen ilçede hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. Şanlıurfa yöresinin başlıca hayvancılık alanlarından biri olan Karacadağ'ın eteklerinde çok sayıda koyun yetiştirilir.

Tarihi boyunca ulaşım açısından önem taşıyan bir bölgede bulunan ilçede un, tereyağı ve peynir üreten tesisler vardır.

İlkçağda Mezopotamya'nın kuzeyinde yer alan eski bir yerleşim alanı olan yöre, İÖ 332'de Makedonya Krallığı'na bağlandı. İÖ 163'te Romalıların, İS 7. yüzyılda da Arapların eline geçti. 12. yüzyılda Urfa Haçlı Kontluğu'na bağlanan yöre, 1258'de Moğollar, 1400'de de Timur tarafından yağmalandı ve yıkıldı. Daha sonra Akkoyunlular, Karakoyunlular, Araplar ve Safeviler arasında el değiştirdi. Yöre 1516'da Osmanlı topraklarına katıldı. 1909 ve 1920'de Milli aşiretinin başlattığı ayaklanmalardan etkilenen yörelerden biri de Viranşehir'di. Eski den Mardin'e bağlı olan Viranşehir kazası, 1924'te Urfa (bugün Şanlıurfa) iline bağlandı; 1981'de Ceylanpınar'ın ayrılmasıyla bugünkü sınırlarına kavuştu.

Tarihsel İpek Yolu üzerinde yer alan önemli bir Mezopotamya kenti olan Viranşehir, ilkçağda yörenin başlıca konaklama ve ticaret merkeziydi. Ama birçok kez yağmalanıp yıkıldığı için kentte eski yapıların izlerine rastlanmaz. Viranşehir, Roma döneminde Antonopolis, Araplar tarafından Tel Mavzelat, Tel Muzin ve Tella, Urfa Haçlı Kontluğu döneminde de Konstantina adıyla anıldı. Günümüzde çevresindeki geniş tarımsal alanda yetiştirilen kişisel ürünlerle hayvanların pazarlandığı önemli bir ticaret ve hizmet merkezi olan kent, ilçenin orta kesiminde yer alır. Şanlıurfa'yı Cizre'ye bağlayan E-90 Karayolu kentten geçer. Ceylanpınar'dan gelen yol, Viranşehir kentinde E-90 Karayolu'yla birleşir. Canlı bir karayolu trafiğinin görüldüğü bu yol üzerinde önemli bir ulaşım merkezi olan kentin il merkezi Şanlıurfa'ya uzaklığı 90 km'dir.

Viranşehir Belediyesi 1908'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 100.361; kent, 57.461.

Virchow, Rudolf (Carl) (d. 13 Ekim 1821, Schivelbein, Pomeranya, Prusya - ö. 5 Eylül 1902, Berlin, Almanya), Alman patoloji bilgini ve devlet adamı. Organ ve dokulardaki hastalıkları açıklamaya yönelik hücre kuramını geliştirmiş, hastalık süreçleri üzerine modern kavramlara öncülük

Virchow
Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz BPK, Berlin

etmiş, hastalıkların genel anlamda organ ve dokulardan değil, öncelikle hücrelerden kaynaklandığını vurgulamıştır. Toplumsal reformlar için yürüttüğü çalışmalar ve antropolojinin çağdaş bir bilim olarak gelişmesine yaptığı katkılarla da tanınır.

Berlin Üniversitesi'ne bağlı Friedrich Wilhelm Tıp Enstitüsü'nde okuyarak 1843'te tıp doktoru oldu. Charité Hastanesi'nde patolojik histoloji üzerine çalışmalar yaptı; bildirilen ilk iki lösemi vakasından birini betimlediği 1845'teki yazısıyla adını duyurdu. Charité'de profesör olduktan sonra arkadaşı Benno Reinhardt ile birlikte 1847'de *Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie, und für klinische Medizin* (bugün *Virchows Archiv*) adlı dergiyi çıkarmaya başladı. Reinhardt'ın ölümünden (1852) sonra dergiyi yayımının sonuna değin tek başına yönetti.

1848'de Prusya hükümetince Yukarı Silezya'da çıkan bir tifüs salgınına araştırmak üzere görevlendirildi; raporunda salgının toplumsal koşullarla bağlantılı olduğunu bildirdi ve bunun sorumluluğunu hükümete yükledi. Dönüşünde etkin olarak katıldığı devrimin bastırılmasından sonra, hekimler ve cerrahlar arasındaki sınıflandırmaların kaldırılması gibi reformları savundu. Temmuz 1848-Haziran 1849 arasında *Die Medizinische Reform* adlı haftalık bir dergi çıkardı. Liberal görüşleri nedeniyle 31 Mart 1849'da hükümet tarafından Charité'deki görevinden alındıysa da, iki hafta sonra bazı hakları elinden alınmış olarak görevine geri döndü.

1849'da Würzburg Üniversitesi'nde yeni kurulan patolojik anatomi kürsüsünün başına getirildi. Bu görevi sırasında birçok öğrenci yetiştirdi ve patolojik anatomiye ilişkin çok sayıda incelemenin yanı sıra altı ciltlik *Handbuch der speziellen Pathologie und Therapie*'yi (Özel Patoloji ve Tedavi Elkitabı) yayımlamaya başladı.

1856'da Berlin'de kendisi için kurulan patolojik anatomi kürsüsünü yönetme önerisini, yeni bir patoloji enstitüsünün kurulması koşuluyla kabul etti. Bu dönemde siyasetle de yakından ilgilenerek 1859'da Berlin Kent Meclisi'ne seçildi; kanalizasyon, hastane tasarımları, yiyeceklerin temizliği ve öğrenci sağlığı gibi kamu sağlığına yönelik sorunlarla uğraştı. Berlin'de yeni kurulan Friedrichshain ve Moabit hastanelerinin tasarımını denetledi, Friedrichshain Hastanesi'nde bir hemşirelik okulu açtı ve Berlin'in yeni kanalizasyon sistemini düzenledi.

1861'de Prusya Meclisi'ne (*Diet*) seçildi; İlerici Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. 1866 ve 1870 savaşları sırasında askeri hastanelerin ve hastane vagonlarının kurulması gibi çalışmalara ağırlık verdi. 1880-93 arasında Parlamento (*Reichstag*) üyeliğinde bulundu.

Meslek yaşamı boyunca araştırmacı yönüyle öne çıkan Virchow, daha 1848'de hastalıkların çoğunu flebite (toplardamar iltihabı) bağlayan görüşün yanlışlığını ortaya koydu. Kan damarlarındaki pıhtı kitlelerine trombüs, yerinden ayrılan trombüs parçalarına emboli adını verdi. Kan dolaşımında serbest kalan bir embolinin daha dar bir damarı tıkayabileceğini ve o bölgedeki dokularda örselenmeye neden olabileceğini gösterdi.

18. yüzyıl sonlarına değin, hastalıkların vücuttaki dört suyugun (kan, balgam, sarı safra, kara safra) dengesizliğine bağlı olduğu düşünülüyordu. İlk kez İtalyan anatomi bilgini Giovanni Battista Morgagni 1761'de hastalıkların suyuksalardan değil, organlardaki lezyonlardan kaynaklandığını gösterdi. 19. yüzyıl başında Fransız anatomi bilgini Xavier Bichat vücutta 21 farklı tür doku bulunduğunu ileri sürerek bir organın içerdiği dokulardan bazılarının hastalıktan etkilenebileceği sonucuna vardı. Her hücrenin önceden var olan başka bir hücreden kaynaklandığı görüşüne dayalı hücre kuramının

hastalık süreçlerini yeni bir açıdan aydınlatılabileceğini düşünen Virchow, özellikle Alman anatomi ve embriyoloji bilgini Robert Remak'ın araştırmalarından yararlanmaya çalıştı. 1852'de hücre bölünmesi sonucunda çoğalan hücrelerin dokuları oluşturduğunu ortaya koyan Remak'ın bu görüşünden yola çıkarak *omnis cellula e cellula* (her hücre başka bir hücreden doğar) olarak ifade ettiği kuramı ortaya koydu. Bu kuram üzerine ilk bildirisini 1858'de 20 derslik bir programda verdi; bu dersleri 1858'de *Die Cellularpathologie in ihrer Begründung auf physiologische und pathologische Gewebelehre* (Fizyolojik ve Patolojik Histoloji Temelinde Hücre Patolojisi) adlı kitabında topladı.

Virchow akyuvarların iltihap bölgesine göç edebileceğini reddetme yanlısına düşmekle birlikte, kuramıyla iltihap sürecine yeni bir ışık tuttu. Uurların patolojisi üzerine kapsamlı çalışmalar yaptı; kötü huylu uurlar üzerine yazdığı *Die krankhaften Geschwülste* (1863-67; Hastalıklı Uurlar) adlı kitabında bütün kötü huylu uurları bağdoku hücrelerinin biçim ve nitelik değiştirmesiyle oluştuğunu ileri sürdü. İnsanda hastalık yapan hayvansal asalaklar, özellikle trişin üzerine yazılar yazdı; bu çalışmalara bağlı olarak besinlerin, özellikle etlerin temizliğinin denetlenmesine büyük önem verdi. 1874'te bütün vücudun ayrıntılarıyla incelenebileceği ve önceden varlığı belirlenemeyen lezyonların saptanabileceği bir otopsi tekniğini geliştirdi.

Virchow'un yeni gelişmekte olan bakteriyolojiye karşı tutumu ise karmaşık yönler taşıyordu. Bakterilerin hastalıklara neden olduğu görüşüne karşı çıkarak, belirli bir hastalık sırasında vücutta belirli bir canlının bulunmasının, o canlının hastalık etkeni olmasını gerektirmediğini ileri sürdü. Toksinler bulunmadan çok önce bazı bakterilerin bu maddeleri üretebileceğini ortaya koydu. Bazı kaynaklarda Darwin'in türlerin kökeni kuramına da karşı çıktığı belirtilirse de gerçekte bu kuramı bir varsayım olarak kabul etti.

Antropolojiye de ilgi duyan Virchow, Almanya'nın kuzeyinde 1865'te Tarihöncesinden kalma göl evleri, 1870'te de tepe kaleler buldu. 1869'da kurulan Alman Antropoloji Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. Aynı yıl Berlin Antropoloji, Etnoloji ve Prehistorya Derneği'ni kurdu. 1869'dan yaşamının sonuna değin bu derneğin yöneticiliğini sürdürdü. Ayrıca *Zeitschrift für Ethnologie* adlı dergiyi çıkardı.

1874'te tanıştığı Troya'nın kâşifi Heinrich Schliemann ile birlikte 1879'da Troya'ya, 1888'de de Mısır'a gitti. Schliemann'ın koleksiyonunu Berlin'e bırakmasında önemli rol oynadı. 1881 ve 1894'te Kafkaslar'a geziler düzenledi.

Prusya Bilimler Akademisi'ne 1873'te seçilen Virchow, soyluluk unvanı almayı reddetmekle birlikte 1894'te özel danışmanlar kuruluna (*Geheimrat*) girdi.

vird, çoğul EVRAD, tarikatlarda müridin bir görev olarak her gün sürekli okumak zorunda olduğu sözler.

Her tarikata göre değişen virdler istigfar, salat ve selam, kelime-i tevhid, çeşitli âyetler ve Târin adlarından oluşur. Virdin her ögesi farklı sayılarda (örn. yedi, yüz, bin kez) okunur. Bu sayı da tarikatlara ve virdin durdurulmasına göre değişir. Bir tarikattaki bütün müritlerin okumak zorunda olduğu virdlere vird-i amm (genel vird) adı verilir. Şeyh, müridin özel durumuna göz önünde

bulundurarak günlük görevi dışında özel bir vird de verebilir. Vird-i hass denen bu özel virdleri ancak şeyh ve mürit bilebilir. Birçok tarikat kurucusu, genellikle kısa metinlerden oluşan günlük virdlerden başka daha çok hizb olarak anılan uzun virdler de düzenlenmiştir. Bunlar evrad-ı Senusiye, hizb-i Geylani, virdü'l-azam, evradü'l-furkaniye, salatü's-surr, salavat-ı azime gibi çeşitli adlarla anılır. Zamanla çoğalmış olan bu tür virdler, tarikat üyelerince belli zamanlarda ve çok çeşitli amaçlarla okunur. Tarikat kurucularının vird ve hizbleri toplanarak kitap durumuna getirilmiş de bunlar ancak özel izinle okunabilir.

virelai, 14. ve 15. yüzyıl Fransız lirik şiiri ve şarkısında görülen değişmeyen biçimlerden (*formes fixes*) biri. *Karş.* balad; rondeau. Büyük olasılıkla Fransa kökenli değildir; Fransız geleneği içinde de birkaç ayrı biçimi vardır. Ortaçağ ve Erken Rönesans'ta Avrupa ülkelerinin çoğunun edebiyatında benzer biçimler görülür. Galicia edebiyatındaki *cantiga*, Endülü's'te gelişen Arap edebiyatındaki *zecal* ve *muvaşşah*, İtalyan edebiyatındaki *lauda*, *ballata* ve *frottola*, İspanyol edebiyatındaki *villancico* ve İngiliz edebiyatındaki *carol* bunlara örnektir.

Standart *virelai* biçimi üç kıtadan oluşur. Her kıtadan önce ve sonra bir nakarat vardır. Her kıta üçe ayrılır; bunlardan ilk ikisinde aynı uyak, üçüncüsünde ise nakaratin uyağı kullanılır. Dolayısıyla da bestelendiğinde üçüncü bölümün müziği nakaratının aynı, öteki iki bölümün müziği farklı olur. Aşağıdaki gösterimde büyük harfler aynı müzikle aynı sözlerin yinelendiği, küçük harfler aynı müzikle farklı sözlerin seslendirildiği bölümler, N harfi nakarat, Roma rakamları da kıtalar için kullanılmıştır.

N I N II N III N
A bba A bba A bba A

Virelai'nin Fransa'daki müziksel gelişiminde üç ayrı dönemden söz edilebilir. İlk dönemin basit ritimli ve melodili parçaları tek ses partili (monofonik) parçalardır. Daha çok ilk sistematik çoksesli şarkı yazarı olarak tanınan Guillaume de Machaut (y. 1300-77), *virelai*'lerinin çoğunda tek sesli tarzı kullanmış, kendisi bunlara *chansons balladées* demekle birlikte *virelai* adlandırmasını da kabul etmişti.

14. yüzyılın ikinci yarısındaki ikinci dönemde, *virelai*'ler büyük çoksesli müzik parçaları olarak bestelendi. Sözleri genellikle hafif ve neşeli olduğundan şarkıların olağanüstü uzunluğu sorun yaratmıyordu. Jean Vaillant, Solage, Jacob de Senleches gibi besteciler *virelai*'lerinde doğadaki bazı sesleri (örn. kuş sesi) taklit ettiler. Günümüze ulaşan örneklerin çoğundan anlaşıldığı kadarıyla bu şarkılar dönemin çok sevilen parçalarıydı.

Virelai 15. yüzyılın ilk yarısında gözden düşüyse de, daha sonra tek kıtalık kısaltılmış biçimiyle yeniden canlandı; 15. yüzyıl sonlarının bazı en güzel şarkılarını da bu yeni *virelai*'ler oluşturdu. 14. yüzyılda öteki değişmeyen biçimler gibi *virelai*'nin de tümüyle kendine özgü bir müziksel ve şiirsel üslubu vardı. 15. yüzyılda ise bu özellik kayboldu. Başta Antoine Busnois ve Jean d'Okheghem olmak üzere daha sonraki besteciler kıtanın ilk iki bölümündeki müziğin, nakarattan tümüyle değişik olmasını, hatta değişik bir ölçüyle yazılabilmesini *virelai*'nin en çekici yanı olarak gördü. Böylece *virelai* müzikte çeşitliliğe *rondeau*'dan çok daha

fazla olanak veriyordu. Tek kıtadan oluşan bu *virelai*'lere *bergerette* de dendi.

vireo, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Vireonidae* familyasını oluşturan 42 kuş türünün ortak adı. Yenedünya'ya özgü bu kuşların tropik bölgelerde yaşayan birkaç türü bazen *Cyclarhidae* (iki tür) ve *Vireolanidae* (üç tür) familyalarını oluşturacak biçimde sınıflandırılmaktadır.

Vireolar Yenedünya ötücükuşlarının en ilkeleridir. Hafifçe çentikli ve kanca uçlu gagalarının dibinde ince kıllar bulunur. Uzunlukları 10-18 cm, tüyleri boz ya da yeşilimsi ve yer yer beyaz ya da sarıdır. Ormanlık ve çalılık alanlarda yaşar, yeşillikler arasında dolaşan böcekleri avlar, güçlü bir sesle kesik kesik ve sürekli öterler. Kanada'nın güneyinden Arjantine kadar uzanan bölgede yaşayan kızıl gözlü vireo (*Vireo olivaceus*) en iyi bilinen ve en geniş dağılım gösteren türdür. Benzer görünüşte bir kuş olan ak gözlü vireo (*V. griseus*) ise Kuzey Amerika'da yaşar.

Virgiliyen Dizi, ABD'de, Pensilvaniyen Dönemde (y. 325-280 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının en üst bölümü ve bu kayaçların çökelidiği zaman dilimi. Adını Kansas'daki Virgin bölgesinde saptanan yüzey oluşumlarından alan Virgiliyen Dizi, Misuriyen Dizinin üstünde yer alır. ABD'nin orta kesimlerinde, kumtaşları, şeyller, ince kireçtaşları ve bazı kömür çökelilerinden oluşur. Dizide sık sık siklotemlere (ritmik yinelenmeli stratigrafik diziler) rastlanır. Dizi üç alt bölüme ayrılır; bunlar en alttakinden (yaşılsından) en üstüne (gencine) doğru sırasıyla Douglas, Shawnee ve Wabaunsee gruplarıdır. Bu gruplar da kendi içlerinde çeşitli bölümlere ayrılır.

Virgin Adaları, Büyük Antiller'in doğu ucunda, ABD'ye bağlı özerk ada devleti. Porto Riko'nun 64 km doğusunda, Antil Denizinin kuzeydoğusunda yer alır. Yüzölçümü 352 km²'dir. Üç büyük ada (St. Croix, St. John ve St. Thomas) ile 50 kadar küçük ada ve kıyı adacığından oluşur. En büyük adası St. Croix'dır (217 km²). Başkenti St. Thomas Adasındaki Charlotte Amalie, 1992 tahmini nüfusu 103.000'dir.

Doğal yapı. ABD Virgin Adaları, İngiliz Virgin Adaları'yla birlikte, Porto Riko'nun orta kesimini kaplayan fay kütleli yapıları sıradağların bir uzantısını ve Büyük Antiller'in bir parçasını oluşturur. Kıvrımlı tortul kayaçlar, başkalaşım kayaçları ve korkayaçlardan oluşan adaların kıta sahanlığından yüksekliği St. Thomas'taki Crown Dağında 474 m, St. John'daki Bordeaux Dağında 392 m, St. Croix'daki Eagle Dağında ise 355 m'yi bulur. St. Thomas ve St. John adaları çok engebelidir. St. Croix'nın kuzeyinde dağlar, güneyinde ise yer yer düzleşen hafif dalgalı geniş bir ova yer alır. Bütün adaların çevresinde mercan resifleri bulunur; büyük adaların çevresindekiler daha yüksek ve eskidir. St. Croix'ı kuzeydeki adalardan ayıran Anegada Boğazının derinliği 4.572 m'yi bulur. Adaların iklimi yumuşak ve ılımandır. St. Thomas'ta ortalama gündüz sıcaklığı ocakta 28°C, temmuzda 31°C'dir. Kuzeydoğudan esen alizeler yıl boyunca iklimi yumuşatıcı bir rol oynar. Geceleri sıcaklık 6°C kadar düşer. Bağlı nem oranı da tropik ölçülere göre düşüktür. Yıllık yağış ortalaması 1.100 mm'dir, yağış mevsimi eylül-aralık arasında. Düzenli aralıklarla kuraklık görülür. Harikanlar ender de olsa zarar yol açar. Plantasyon alanları açmak için tahrip edilen tropik ormanlar günümüzde ancak St. Thomas Adasının bir iki yerinde kalmış ve öbür adalarda yerini

açaçlık ve çalılıklara bırakmıştır. Adalarda kuş türleri dışında hayvan varlığı azdır, ama çevre denizler tüketim ve av hayvanları bakımından zengindir. Adalarda önemli bir mineral yatağı yoktur.

Nüfus. Virgin Adaları'nda nüfusun yüzde 80'i Siyah ya da Mulatto, geri kalanı ise başta İspanyol (çoğunlukla Porto Rikolu) kökenli olmak üzere beyazdır. Resmi dil İngilizcedir, ama St. Thomas'ta Fransızca ve St. Croix'da Porto Rikolular arasında İspanyolca da konuşulur. Halkın çoğunluğu Hristiyandır (Katolik, Episkopal, Lutherci, Metodist, Moravya ve Yedinci Gün Adven-tisti). Küçük bir Ortodoks Yahudi cemaati de vardır. Kilometrekare başına nüfus yoğunluğu (1992) adalar genelinde 209, St. Thomas Adasında ise 542 kişidir.

ABD, Doğu Antiller ve Porto Riko'dan yoğun göçlerle 1960'larda tırmanmaya başlayan nüfus artış hızı, 1970'lerin ortalarından bu yana düşük doğum oranına (1988'de binde 22) bağlı olarak Batı Antiller'deki ortalama düzeyin altına inmiştir. Genel ölüm oranı (binde 5) ve bebek ölüm oranı da (1988'de binde 13,1) oldukça düşük sayılır. Başkent Charlotte Amalie nüfusu 10 bini geçen tek yerleşmedir.

Ekonomi. Virgin Adaları'nda turizm ve imalat sektörüne dayanan, gelişme yolunda bir serbest piyasa ekonomisi yürürlüktedir. 1990 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) 1,2 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 11.740 ABD Doları'dır. Ekonominin büyüme hızı nüfus artışının üzerindedir.

Adaların toplam alanının beşte birini oluşturan tarım arazilerinin büyük bölümü St. Croix Adasındadır. Daha önce şekerkamışıyla sınırlı olan tarımsal üretim 1970'lerde ve 1980'lerde büyük ölçüde çeşitlenmiştir. Başlıca ürünler turuncgiller, demirhindi, mango, muz, kacadarı ve sebzeler; bunların tümü ülke içinde tüketilir. Ayrıca sığır (St. Croix'da), keçi, koyun ve domuz yetiştirilir. St. Croix'da üretilen süt adanın gereksinimini karşılar. St. Thomas ve St. Croix adalarında Tarım Bakanlığı'nca deneme çiftlikleri, ayrıca çiftliklere su sağlamak amacıyla barajlar yapılmıştır.

Ormanlar toplam alanın yalnızca yüzde 5'ini kaplar. St. Croix Adasının geniş bölümlerine maun ağacı dikilir, St. Thomas Adasının bir bölümü yeniden ağaçlandırılmıştır. St. John Adasındaki defne ağaçlarının yaprakları rom yapımında kullanılır. Balıkçılık yerel düzeyde ve spor amacıyla yapılır. St. John Adasında bir deniz biyolojisi laboratuvarı vardır.

İmalat sektöründe geleneksel rom üretiminin yanı sıra petrol arıtma, saat montajı, kimyasal madde, ilaç ve giyim eşyası sanayileri de gelişmiştir. Tamamı termik santrallerden elde edilen yıllık elektrik üretimi (1990) 980 milyon kW-sa düzeyindedir. Virgin Adaları'nda üretilen bazı mallara ABD'ye gümrüksüz girebilmesi ve hükümetin ihracata vergi teşvikleri uygulaması sanayiye canlılık kazandırmıştır.

İlman tropik iklimi, doğal güzellikleri, balıkçılık alanları, ABD anakarasına yakınlığı ve serbest liman statüsünde oluşu. Virgin Adalarında turizmi ekonominin en önemli sektörü durumuna getirmiştir. St. John Adasının üçte ikisini kaplayan Virgin Adaları Ulusal Parkı ile mercan resifi üzerine kurulmuş olan Buck Adası Ulusal Anıtı turist çeken başlıca yerler arasındadır. Turistik eşya yapımı ve el sanatları da gelişmiştir. İhracat gelirleriyle ithalatın beşte dördünden fazlasını karşılayan Virgin Adaları, ABD, Porto Riko ve İngiliz Virgin Adaları'na işlenmiş petrol, alüminyum oksit, saat ve rom satar; dışarıdan ise ham

petrol, gıda ürünleri ve yarı mamul mallar satın alır.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Virgin Adaları'nın yönetim biçimi, 1936'da ABD Kongresi'nce kabul edilen, 1954'te ve daha sonra çeşitli değişiklikler yapılan Virgin Adaları Temel Yasası'yla düzenlenmiştir. Dört yıllık dönem için genel seçimle göreve gelen vali, 15 üyeli Senato'nun onayıyla St. Croix ve St. John adalarının yürütme organlarının başkanlarını ve idari yardımcılarını atar. Senato seçimleri de dört yılda bir yapılır. Adalar ABD yurttaşlarıdır; ABD Kongresi'ne oy hakkı olmayan bir temsilci gönderen adalı seçmenler ABD seçimlerinde oy kullanamaz. ABD İçişleri Bakanlığı'na atanan federal bir müfettiş adalarda gelir ve giderleri denetler. Siyasal yaşamda ABD'deki ana partilere bağlı Demokratlar ile Cumhuriyetçilerin yanı sıra Bağımsız Yurttaş Hareketi de yer alır. Virgin Adaları Bölge Mahkemesi federal yasalara tabidir; yargıçları ve bölge savcısını ABD Senatosu'nun tavsiye ve onayıyla ABD başkanı atar. Ayrıca bir yerel mahkeme vardır.

Başlıca sağlık kuruluşları St. Thomas ve St. Croix adalarındaki hastanelerdir. Halk Sağlığı İdaresi aşı, klinik hizmetler, aile sağlığı gibi çalışmaların yanı sıra gezici birimlerle ülkenin uzak köşelerinde sağlık hizmetleri yürütür. Konut ve çevre sağlığı koşullarının düzenlemesiyle tropik hastalıkların önü alınmıştır. Ortalama ömür (1992) kadınlarda 70,7 yıl, erkeklerde 66,7 yıldır.

Devlete bağlı ilk ve orta dereceli okullarla meslek okullarında 5,5-16 yaş arasında eğitim zorunlu ve parasızdır. St. Thomas ve St. Croix adalarında kampüsü bulunan Virgin Islands College tek yükseköğretim kurumudur.

Tarih. Adalara ilk yerleşenlerin Aravak Yerlileri olduğu sanılır. Kristof Kolomb 1493'te St. Croix'ya ayak bastığında adada savaşı Karipler yaşıyordu. Kariplerin adada geniş çiftlikleri ve yerleşmeleri vardı. Kolomb adalara, Azize Ursula ve 11 bin şehit bakirenin onuruna Santa Ursula y las Once Mil Virgenes adını verdi. 1555'te bir İspanyol keşif birliği Karipleri yenilgiye uğratarak adaları İspanya'ya bağladı. 1625'e gelindiğinde St. Croix Adasında İngiliz ve Fransız göçmenler çiftçilik yapıyorlardı; ada ayrıca korsanların barınağı durumuna gel-

mişti. 1650'de İspanyollar İngiliz göçmenleri adalardan çıkardılarsa da adalar aynı yıl Fransız denetimine girdi. 1653'te St. Croix Adası Malta Şövalyeleri'ne miras kaldı; onlar da adayı Fransız Batı Hindistan Kumpanyası'na sattılar. Tortola'yı yurt edinen Felemenkli korsanlar 1666'da İngilizler tarafından kovuldular. Bu arada St. Thomas ve St. John adalarını ele geçirerek plantasyonlar kuran Danimarkalılar, önce mahkûmları, 1673'ten sonra da Afrikalı köleleri çalıştırarak şeker kamışı yetiştirmeye başladılar. Afrika'dan köle alımı, Avrupa'ya gönderilen rom ile melas ve adalara gelen Avrupa malları ticaretin gelişmesini sağladı. Zamanla St. Thomas Adası Antiller'de önemli bir köle pazarı durumuna geldi. 1733'te St. Croix'ı satın alan Danimarkalılar adayı önemli bir şeker kamışı üretim merkezine dönüştürdüler. Şeker sanayisinin gerilemeye başladığı 19. yüzyıl başlarında kölelerin çıkardığı iki ayaklanma plantasyon ekonomisini sarstı. Adalarda kölelik 1848'de kaldırıldı. ABD'nin adaları satın almak için başlattığı girişimler sonunda, 1917'de 25 milyon ABD Doları'na anlaşma sağlandı.

Başlangıçta ABD Deniz Kuvvetleri'nin yönettiği adalar 1931'de İçişleri Bakanlığı'na devredildi ve başkanca atanan bir sivil vali görevlendirildi. 1945'te turizmin gelişmesiyle adaların önemi arttı. 1970'te halk tarafından seçilen ilk vali göreve başladı. 1976'da ABD Kongresi ile başkanın onayından geçme koşuluyla adalara bir anayasa hazırlama hakkı tanındı. 1978'de tamamlanan anayasa 1979 ve 1981'de yapılan iki halkoylamasında da reddedildi. ABD, Antiller ve Porto Riko'dan çok sayıda kişinin Virgin Adalarına göç etmesi, bunlarla yerli nüfus arasında gerginliklere yol açtı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

virginal, klavsen ailesinin en eski üyesi olduğu sanılan çalgı. Mızraplama mekanizmasını, tuşlarının ucuna bağlı tahta çubukların tutması, çalgının adının Latince'de çubuk anlamına gelen *virga* sözcüğünden türemiş olabileceğini düşündürür. Klavsen ya da epinetin tersine, *virginal*'in tek bir takımdan oluşan telleri klavyeye hemen hemen koştur biçimde uzanır. Çalgının klav-

yesi, dikdörtgen kasanın sağ ya da sol yanında yapılarak tellerin değişik noktardan mızraplanması sağlanır ve böylece farklı ses renkleri ya da tınılar elde edilir.

İtalyan *virginal*'leri, çoğunlukla çokgen biçimli olur ve klavyesi ortada bulunan dikdörtgen biçimli Flaman ve İngiliz *virgi-*

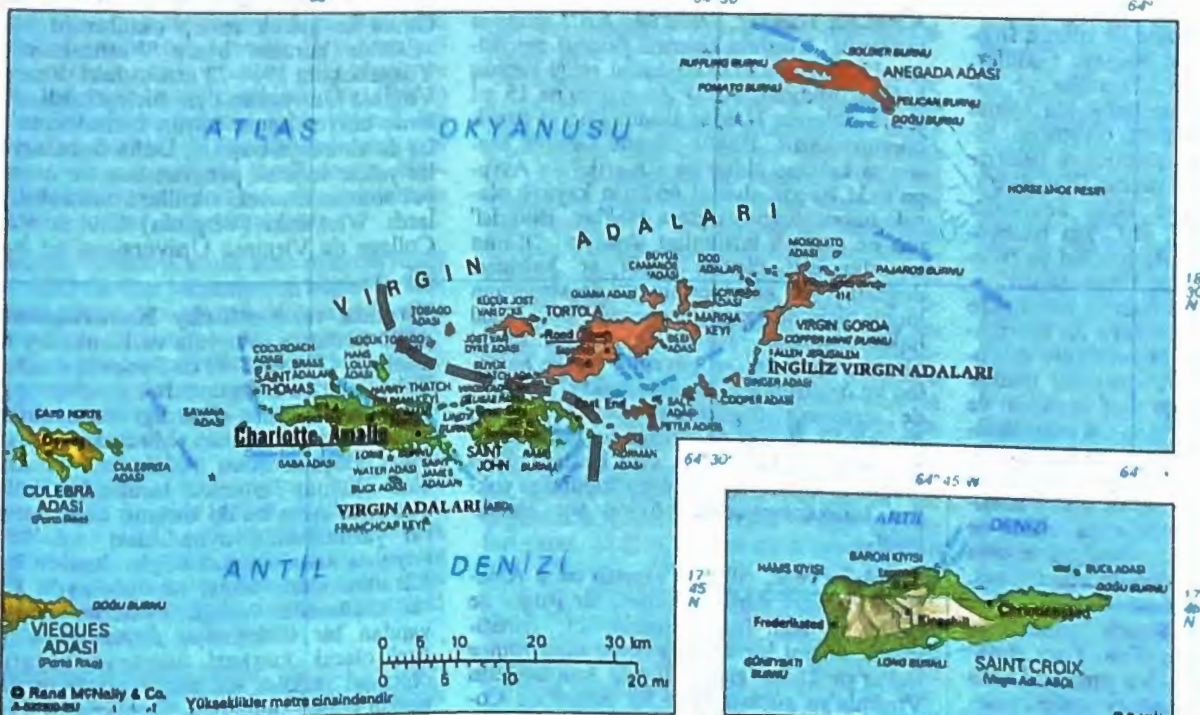
Bir İngiliz *virginal*'i, 1664

National Trust Property, Fenton House, Hampstead, Londra

nal'lerinden ayrılırdı. Bazen iki *virginal* bir arada yapılır, küçük olan çekmece gibi daha büyük olanın kasanın içine sığardı. Daha tiz perdeden ses veren küçük *virginal* çalgıcının her ikisini kolayca çalabileceği bir biçimde büyük *virginal*'in tuşlarının üst tarafına yerleştirilirdi. *Virginal*'lerin kasaları çoğu zaman yağlıboya resimler, kakmalar ve oymalarla bezelirdi.

Virginal 16. ve 17. yüzyıllarda İngiltere'de çok yaygın bir çalgıydı; bu nedenle de sözcük her tür klavseni tanımlayan bir cins ad olarak kullanılırdı. 17. yüzyılda yazılmış *Fitzwilliam Virginal Book* (Fitzwilliam *Virginal* Kitabı) adlı yapıt İngiliz *virginal* repertuarından parçalar içerir.

Virginia, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin ortadoğu kesiminde, Atlas Okyanusunun kıyısında yer alır. Doğuda Atlas Okyanusu, kuzeybatıda Batı Virginia, kuzeydoğuda Maryland, güneyde Kuzey

Virgin Adaları

Carolina ve Tennessee, batıda da Kentucky eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 105.586 km², yönetim merkezi Richmond'dır.

İngiltere'nin ABD'deki ilk kolonisi 1607'de Londra Virginia Kumpanyası tarafından bugün Virginia sınırları içinde kalan Jamestown'da kuruldu. 1619'a doğru Virginia'da bir temsilciler meclisi oluşturuldu ve bütün işleme sanayisi gelişmeye başladı. 18. yüzyılda hızla gelişen Virginia, Amerikan Bağımsızlık Savaşı başladığında ülkedeki 13 koloninin en büyüğüydü. Bağımsızlık Savaşı'nda önemli rol oynamasına karşın savaşın sona anayasayı onaylamakta çekimser kaldı ve eyalet haklarını savunan ilk ABD eyaletleri arasında yer aldı. 1788'de eyalette köle ticareti yasaklandı. Ama kölelik Virginia'nın tarıma dayalı ekonomisinin temelini oluşturmayı sürdürdü. 1831'de Nat Turner'ın başlattığı köle ayaklanması eyaletteki kölelik yanlılarının sertleşmesine neden oldu. Başkan Abraham Lincoln'un gönüllülere çağrıda bulunmasına değin Virginia ABD'den ayrılıp ayrılmama konusunda kararsız kaldı. Eyaletin ayrılma kararına karşı çıkan Batı Virginia 1863'te Virginia'dan ayrılarak bağımsız bir eyalet olarak Birlik'e katıldı. Eyalet merkezi Richmond, İç Savaş sırasında Konfederasyon'un başkenti oldu. İç Savaş'ın yol açtığı ekonomik sorunlar yıllarca sürdü ve eyalet ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik bakımdan gelişmeye başladı.

Virginia yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılabilir: Kıyı Ovası, orta kesimdeki Piedmont bölgesi ve batıdaki dağlık bölge. Kıyı Ovasında Chesapeake Körfezinin batısında yer alan ve birbirlerinden eyaletin üç büyük akarsuyuyla ayrılan üç yarımada vardır. Batıdaki Blue Ridge Dağlarına doğru uzanan Piedmont tepelik bir bölgedir. Batıdaki dağlık bölge, Apalaş Platosunu, Ridge and Valley Bölgesini ve Blue Ridge Dağlarını içine alır.

Eyaletin iklimi genelde ılıman olmakla birlikte yüksekliği ve Chesapeake Körfezi ile Atlas Okyanusuna yakınlığa göre farklılıklar gösterir. Güneydoğuda, kış ve yaz aylarındaki en düşük ve en yüksek sıcaklık sırasıyla -9°C ve 38°C'dir. Ortalama yıllık yağış miktarı 813 mm ile 1.219 mm arasında değişir.

Virginia'nın doğu kesimine ilk olarak İngilizler yerleşti. 1700'lerde bölgeye Galliler, Fransızlar, İskoç-İrlanda kökenliler ve Almanlar geldi. İç Savaş başladığında eyalet nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan Siyahların sayısı yavaş yavaş azaldı ve 1980'de toplam nüfusa oranları yüzde 19'a düştü. Virginia nüfusunun üçte ikisi kentlerde yaşar. Nüfus Washington, D.C.'nin banliyölerinde ve Washington'ı Richmond ve Norfolk'a bağlayan koridorda toplanmıştır.

Nüfusun büyük bölümü federal hükümete ait kuruluşlarda çalışır. Orduya ait fabrikalar eyalet ekonomisinde önemli yere sahiptir. Başlıca sanayi dalları kimyasal madde ve giyim eşyası üretimi ile gıda maddesi ve bütün işlemidir. Eskiden tarımsal etkinliklerin temelini oluşturan bütün ekim günümüzde bu özelliğini yitirmiştir. Eyaletin doğu kıyılarında süt, peynir ve sebze üretilen çiftlikler, kuzeybatısında da elma ve şeftali bahçeleri yer alır. Başlıca orman ürünü çam kerestесidir. Yörede kömür, taş, kil, kum ve çakıltı çıkarılır.

Virginia'nın Hampton Roads limanı, dış ticaret tonajı bakımından New York limanından sonra ikinci gelir. Virginia, ülkenin en uzun üçüncü karayolu ağına sahip eyaletidir. Demiryollarının uzunluğu 5.000 km'yi

aşar. Eyalette ayrıca çok sayıda havalimanı yer alır.

Eyaletteki başlıca yükseköğretim kurumu Virginia Üniversitesi'dir. 1693'te kurulan William and Mary College, ülkenin ikinci en eski yüksekokuludur. Richmond'da 1936'da kurulmuş bir Güzel Sanatlar Müzesi vardır. Nüfus (1992 tah.) 6.377.000.

Virginia Beach, ABD'de, Virginia eyaletinin güneydoğusunda bağımsız kent. Atlas Okyanusundaki Chesapeake Körfezinin kıyısında, Norfolk ve Chesapeake kentlerinin hemen yanında yer alır. Güneyde Kuzey Carolina sınırına kadar uzanır. Okyanusa 61 km'lik bir kıyı şeridi olan kentin toplam yüzölçümü 671 km²'dir. Kentin güneyinde okyanusa koşut olarak uzanan ve suları tuzlu bir lagün olan Back Koyu, ulusal yabanıl yaşamı koruma alanı ilan edilmiştir. 1887'de kurulan Virginia Beach, bir otelin ve Norfolk'a giden demiryolunun açılmasından sonra sahiye merkezi olarak gelişti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ulusal sahil koruma sisteminin önemli üslerinden biri durumuna geldi. 1906'da kasaba, 1952'de kent olarak tüzel kimlik kazanan Virginia Beach'le eski Princess Anne ili (county) 1963'te Virginia Beach kenti adı altında birleşti.

Kentin ekonomisi turizme, Little Creek Donanma Amfibik Üssü, Oceana Deniz Kuvvetleri Hava Üssü, Story Kalesi ve Dam Neck'teki Donanma Muharebe Yönetim Sistemleri Savaş Eğitim Merkezi gibi askeri tesislere, tarıma (tahıl, sebze ve mandıra ürünleri) ve çeşitlenmiş bir imalat sanayisine dayanır.

Virginia Wesleyan College'in (1966) merkezi Norfolk'tadır. Chesapeake Körfezinin girişindeki Henry Burnu Anıtı, Kuzey Amerika'daki ilk sürekli İngiliz yerleşmesi olan Jamestown'ı kuran kolonicilerin 1607'de karaya ayak basırları yere dikilmiştir. Henry Burnu Feneri (1791) yakınlarıdadır. Alan B. Shepard Kent Merkezi binası, ABD'de jeodezik kubbenin kullanıldığı ilk yapılarından biridir (1957). Kentin içinde ve çevresinde çeşitli su sporları ve balıkçılık tesisleri vardır. Virginia Beach başta istiridye olmak üzere deniz ürünleriyle ünlüdür. Nüfus (1990) kent, 393.069; Norfolk-Virginia Beach-Newport News metropoliten alanı, 1.396.107.

Virginia Haklar Bildirisi, ABD anayasa tarihinde, Virginia kolonisi yasama meclisinin 12 Haziran 1776'da kabul ettiği yurttaş hakları bildirisi. ABD Anayasası'na 15 yıl sonra eklenen Haklar Bildirisi'ne(*) örnek olmuştur. Büyük ölçüde George Mason'ın kaleme aldığı ve Amerika ile Avrupa'daki birçok siyasal önderin kaynak olarak başvurduğu Virginia Haklar Bildirisi'nin en önemli bölümleri şöyleydi: "Bütün insanlar eşit ölçüde özgür ve bağımsız doğarlar" ve kendilerinin ya da soylarının hiçbir biçimde vazgeçemeyeceği "belli doğal hakları vardır". Bu haklar "mülk sahibi olarak, mutluluk ve güvenlik içinde hayat ve özgürlükten yararlanmaktır". Bildiride sıralanan özgürlükler arasında basın özgürlüğü, ibadet özgürlüğü ve hiçbir insanın ülke yasaları ya da aynı haklara sahip olanların kararları dışında özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağı hükmü yer almaktadır.

Virginia reel, çiftlerle yapılan canlı Amerikan country dansı. Kökleri, Sir Roger de Coverley adlı İngiliz dansından, flüristiyanlık öncesi bir İrlanda dansı olan *rinnee fadha*'ya kadar gider. İngiliz kolonicilerin Virginia'ya götürdükleri Sir Roger de Coverley zamanla *Virginia reel* haline gelmiş-

tir. 18. yüzyıl Virginia'sında balo salonlarında yapılan çok kibar biçiminden, günümüzdeki daha canlı biçimine kadar değışik türleri vardır.

Virginia reel'de eşler karşılıklı gelecek gibi durarak uzunlamasına iki sıra oluşturur. Keman eşliğinde dans edilirken, kemancının seslenerek belirttiği çeşitli figürler yapılır. Karakteristik reel figüründe sıra başındaki çiftler sıranın sonuna doğru ilerleyerek sırayla birbirlerini ve öbür dansçıları döndürürler. Her çift bir kez başa geldikten sonra dans biter.

Virginia Üniversitesi, ABD'nin Virginia eyaletine bağlı Charlottesville ve Albemarle ilinde yükseköğretim kurumu. Blue Ridge Dağları eteklerinde bin dönümlük bir kampusu vardır. ABD başkanı Thomas Jefferson'ın girişimiyle kurulan ve 1819'da tüzel kimlik kazanan üniversitenin yönetim kurulunda, Jefferson'dan başka ABD başkanları James Madison ve James Monroe da yer almıştır.

Jefferson okulun plan, tasarım ve yapımının yanı sıra ders programıyla öğretim kadrosunu da belirledi. Sekiz fakülteyle 1825'te açılan okulun ilk yönetim kurulu başkanı olarak seçmeli bir öğretim sistemi getirdi ve "yapay süsler" olarak nitelendirdiği akademik derecelerin verilmesine karşı çıktı. Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında fakülte ve öğrenci sayısı bakımından Harvard'dan sonra ikinci sırada yer alan üniversite, 1868'den sonra fen diploması vermeye başladı ve 1899'da da lisans derecesinin altındaki mezuniyet derecelerini kaldırdı. Bundan önce 1831'de ilk lisansüstü derecesi, 1829'da tıp doktorluğu, 1840'ta da hukuk doktorluğu dereceleri oluşturuldu.

Üniversitenin ilk rektörü (1904-31) Edwin A. Alderman, modern yapının temellerini attı. Üniversite bünyesinde 1952'de McIntire Ticaret Okulu, 1965'te de Yüksek Araştırmalar Merkezi kuruldu. Ayrıca Asya, Afrika-Amerika, Latin Amerika ve Rusya araştırmaları ile çevre sorunları ve bilgisayar alanında özel programlar hazırlandı.

Üniversitenin en çok öğrenci alan bölümü Sanat ve Bilim Yüksekokulu'dur. Öbür okullarda mimarlık, eğitim, mühendislik, uygulamalı bilimler ile hemşirelik eğitimi verilmektedir. Mezuniyet sonrası mesleki eğitime ilgili bölümler Colgate Darden İşletme Okulu, Sanat ve Bilim Lisansüstü Okulu ile hukuk ve tıp okullarıdır.

1908'de kurulan Mary Washington Kız Yüksekokulu 1944-72 arasındaki dönemde Virginia Üniversitesi'yle birleştirildi. 1970'lerde üniversitenin bütün birimlerine kızlar da alınmaya başladı. Daha önceleri kızlar yalnız seçmeli programlara ve mezuniyet sonrası mesleki okullara katılabiliyorlardı. Wise'daki (Virginia) Clinch Valley College da Virginia Üniversitesi'ne bağlıdır.

Virginia ve Kentucky Kararnameleri, ABD tarihinde, Virginia ve Kentucky meclislerinin 1798 ve 1799'da Federalist nitelikli Yabancılar ve Bozgunculuk yasalarını protesto etmek üzere çıkardığı kararnameler.

Kararnameler James Madison ile daha sonra Başkan John Adams'ın yardımıyla olan Thomas Jefferson tarafından kaleme alınmıştı. Ama bu iki insanın kararnamelerin yazılmasında oynadıkları rol 95 yıl boyunca kamuoyunun bilgisi dışında kaldı. Kararnamelerin temel savı şöyleydi: Federal hükümetin varlığı, eyaletler arasında yapılan bir sözleşmeye dayandığına göre özel olarak merkezi otoriteye aktarılmış olmayan yetkiler tek tek eyaletlerin ya da halkın elinde olmalıydı. Dolayısıyla eyaletler federal yasaların anayasaya uygun-

olup olmadığı konusunda karar vermeye yetkiliydi.

Kararnameler, gelişmiş bir anayasa kuramı öne sürmekten çok, Yabancılar ve Bozgunculuk yasalarıyla yurttaşların özgürlüklerine getirilen sınırlamalara yönelik protestoları dile getiriyordu. Virginia ve Kentucky Kararnameleri sonradan anayasayı geçersiz sayma ve birlikten ayrılma kuramlarına dayanarak yapılmaya çalışıldıysa da, bu girişimler Jefferson ve Madison'ın bu metinleri kaleme alırken güttüğü sınırlı amaçlarla uyusmuyordu.

Virgo bak. Başak

Virgo A Gökadası bak. Başak A Gökadası

virgül koşnili (*Lepidosaphes ulmi*), *Homoptera* (eşkanatlılar) takımının *Diaspididae* familyasından böcek türü. Holarktık bölgede yaygın olan bu kabuklubit türünün, renk ve davranış özellikleri değişik uç alttürü vardır. Virgül koşnillerinin aşırı üremesini kuşlar, keneler ve asalak yabancı

Virgül koşnili (*Lepidosaphes ulmi*)
E. S. Ross

anları gibi doğal düşmanları önemli ölçüde denetler. Ama bazı zorunlu durumlarda böcek ilaçları da kullanılmaktadır.

Boz virgül koşnili yılda bir kez ürer; akçaağaç, kayın ve söğüt gibi ağaçların yanı sıra leylak ve öbür süs bitkilerine üşür. Kahverengi virgül koşnili yılda iki kez ürer ve meyve ağaçlarına zarar verir. Sarıkahverengi virgül koşnili de yılda genellikle iki kez ürer ve özellikle huş ve kavak ağaçlarında görülür.

virolit, bilinen bütün virüs türlerinden daha küçük boyutlu enfeksiyon etkeni. Bazı bitki hastalıklarında (örn. patates iğ yumru hastalığı) etken olan virolitler çok küçük ve halka biçimli bir ribonükleik asit (RNA) molekülü içerir, protein kılıfı yoktur. Bir hücreden ötekine hücre kalıntılarının arasında, mekanik yollarla geçtiği sanılır. Hayvan hücrelerinde virolit bulunup bulunmadığı kesin olarak anlaşılmamıştır.

viroloji, virüsleri konu alan mikrobiyoloji dalı. 1892'de Rus bakteriyoloji bilgini D. İvanovski bütün mizaik hastalığının etkeninin bakterileri geçirmeyen bir süzgeçten geçebildiğini gösterince bakteriden küçük enfeksiyon etkenlerinin var olduğu anlaşıldı. 1940'ta elektron mikroskopunun kullanılmaya başlamasıyla virüslerin doğrudan incelenmesi mümkün oldu. 1935'te bütün mizaik virüsü, 1955'te çocuk felci virüsü kristal halinde elde edildi. Suçiçeği, grip, kızamık ve nezle gibi sık rastlanan birçok hastalıkla ekonomik açıdan önem taşıyan bitki ve hayvan hastalıklarının etkeni virüs olduğu için günümüzde viroloji alanındaki çalışmalar önem kazanmıştır.

Virtanen, Artturi Ilmari (d. 5 Ocak 1895, Helsinki - ö. 11 Kasım 1973, Helsinki, Finlandiya), Finlandiyalı biyokimya bilgini.

Kışları uzun ve sert geçen bölgelerde büyük önem taşıyan, proteince zengin yeşil hayvan yemlerinin üretim ve dopalanma yöntemlerini geliştirmeye yönelik çalışmalarından dolayı 1945 Nobel Kimya Ödülü'nü almıştır.

Helsinki Üniversitesi'nde kimya dersleri verirken (1924-39) depolanmış yem bitkilerinin bozulmasına yol açan mayalanma süreçlerini inceledi. Bu sürecin ürünü olan laktik asit etkisiyle yem bitkilerinin asitliğinin belirli bir düzeye kadar arttığını, bu düzeyde zarar verici mayalanmanın durduğunu gösterdi; yeni depolanmış yem bitkilerine seyreltik hidroklorik ya da sülfürik asit ekleyip asitliğin bu düzeye çıkarılmasının bitkileri koruyabileceğini ortaya koydu. Bir dizi deney sonucunda asit eklemenin yemde ya da bu yemle beslenen hayvanlardan elde edilen ürünlerin besin değeri ve tadı üzerinde herhangi bir olumsuz etki yaratmadığını gösterdi.

1931-39 arasında Helsinki Teknoloji Üniversitesi'nde biyokimya profesörlüğü, 1931'den sonra Helsinki'deki Finlandiya Biyokimya Araştırmaları Enstitüsü'nde yöneticilik yaptı. 1939-48 arasında Helsinki Üniversitesi'nde biyokimya profesörü olarak görev aldı. Baklagillerin köklerinde bulunan azot bağlayıcı bakteriler, tereyağını uzun süre saklamak için yeni yöntemler ve yarı sentetik sığır yemleri üzerine değerli araştırmalar yaptı.

Virunga Dağları, BIRUNGA olarak da yazılır, MFUMBIRO DAGLARI olarak da bilinir, Afrika'nın ortadoğu kesiminde, Zaire, Ruanda ve Uganda arasındaki sınır bölgesinde 80 km boyunca uzanan volkanik sıradağlar. Sekiz büyük doruğundan en yüksekisi Karisimbi'dir (4.507 m).

Dağların orta ve doğu kesimindeki altı yanardağ sönmüştür. Pleistosen Bölümün (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) başlarında oluşan Miken ve Sabinyo en yaşlı yanardağlardır; kraterleri zamanla yok olmuş ve erozyon sonucu tepeleri silrilmiştir. Pleistosen Bölümün ortalarında oluşan Karisimbi, Visoke, Mgahinga ve Muhavura'dan yalnızca Karisimbi'nin krateri yoktur. Dağların batı ucunda yer alan ve büyük kraterleri bulunan Nyiragongo ve Nyamulagira'nın ortaya çıkışı en çok 20 bin yıl önceye değin iner. Etkinliğini sürdüren bu yanardağlar 1912, 1938 ve 1948'de püskürmüş ve lavları Kivu Gölüne kadar ulaşmıştır. Büyük yanardağların çevresinde çok sayıda küçük koni de bulunur.

Avrupalıların bölgeye girişi sırasında Virunga Dağlarını ilk kez 1861'de İngiliz kâşif John Hanning Speke uzaktan gördü. Daha sonra İngiliz kâşif Sir Henry Morton Stanley 1876'da doğudaki üç yanardağı belli bir uzaklıktan gözlemledi. Alman Kont Adolf von Götzen 1894'te batıdaki iki yanardağı keşfetti. Dağlara ilişkin ilk haritalar, Mecklenburg dükü Adolf Friedrich'in 1907-08'deki keşif seferi sonunda çıkarıldı. Günümüzde batıdaki yanardağlara yapılan seferler Goma (Zaire) ve Gisenyi'den (Ruanda) başlar. Öbür dağlar Goma ile Rutshuru (Zaire), Kisoro (Uganda) ve Ruhengeri ile Gisenyi'yi (Ruanda) birleştiren yolların çizdiği çember içinde yer alır.

Virunga Dağlarında Batualar, daha aşağıda kalan yoğun nüfuslu platolarda ise çoğunlukla Ruandalı çiftçiler ve sığır çobanları yaşar. Dağların Zaire sınırı içinde kalan batı bölümü, Zaire'deki Virunga Ulusal Parkı'nın güney kesimini oluşturur. Orta ve doğu bölümlerin güney uzantıları Ruanda'nın kuzeybatısındaki Kagera Ulusal Parkı'nı oluşturur. Muhavura ve Mgahinga'nın Uganda sınırları içindeki yamaçları av hayvanlarını koruma alanıdır. Bölgenin yabanıl

hayvanları arasında dağ gorilleri de bulunur.

Virunga Ulusal Parkı, eskiden ALBERT ULUSAL PARKI, Zaire'nin kuzeydoğusunda, Kivu bölgesinde ulusal park. 1925'te oluşturulan ve 8.090 km²'lik bir alanı kaplayan parkın güney ucu Goma kentinin yanından geçerek Kivu Gölünün kuzey kıyısına kadar uzanır. Park içindeki Virunga Dağları Kivu ve Edward gölleri arasında, Zaire'den Ruanda ve Uganda'ya kadar ilerler. Dağların bulut ormanlarıyla kaplı büyük yanardağları arasında uzun süredir etkinlik göstermemiş olan Miken, Karisimbi, Visoke ve Sabinyo ile hâlâ etkin olan Nyiragongo ve Nyamulagira sayılabilir. Daha kuzeyde Rutshuru Çavlanı ve Mai ya Moto kükrütlü kaplıcaları yer alır. Orta kesimin büyük bölümünü ise Edward Gölü kaplar. Kuzeydoğudaki Ruwenzori Sıradağları 4.880 m'yi aşar. Parkta fil, gergedan, goril ve okapi başta olmak üzere çok sayıda yabanıl hayvan yaşar.

virüs, yalnız canlı bakteri, hayvan ya da bitki hücrelerinde çoğalabilen küçük ve basit yapıli enfeksiyon etkeni.

Virüsler ancak mikroskopla görülebilecek boyutlardadır, çapları 20-250 nanometredir (1 nanometre = 10⁻⁹ m). Çevresinde protein yapısında bir kabuk olan tek ya da çift zincirli nükleik asitlerden oluşur; bazı virüslerin dışında lipit ve karbonhidratlardan oluşan bir katman da bulunur. Nükleik asit çekirdeği virüsün genomunu (gen topluluğunu) taşır ve dezoksiribonükleik asit (DNA) ya da ribonükleik asit (RNA) yapısındadır. Protein kılıfı nükleik asidi korur; ayrıca virüsün uygun bir konak hücreye girmesini sağlayan molekülleri de içerebilir. Bazı virüsler çomak biçimli, bazıları kabaca küre biçimindedir; bazıları da çok kenarlı bir baş ve silindirik biçimli bir "kuyruk"tan oluşan görece karmaşık bir yapı görülür.

Günümüzde virüsler için yaygın olarak kabul edilen bir sınıflandırma olmasa da, yapıları birbirine benzeyen bazı virüslerin genetik yapılarının da yakın olduğu düşünülmektedir. Genel olarak, virüsler bitki virüsleri, hayvan virüsleri ve bakteriyofajlar olarak sınıflandırılır. Bu geniş sınırlar içinde, bazı virüslerin belirli konak hücrelerine özel bir eğilim gösterdiği söylenebilir; örneğin, belirli bir virüs yalnız insanda solunum yollarındaki hücrelerde yerleşebilir.

Virüs canlı hücrenin dışına çıkarılırsa cansız bir parçacık haline gelir; buna karşılık uygun bir konak hücrenin içinde hücrenin metabolizma süreçlerini yeni virüs parçacıklarının yapımı için bozabilir.

Virüsün gelişim çevrimi nükleik asidin ya da proteinin uygun bir konak hücreye girmesiyle başlar. Hayvan virüsleri ve bakteriyofajların çoğu konak hücrenin dış yüzünde belirli özgün bölgelere bağlanarak hücreye girerken, bitki virüsleri hücrenin dış yüzünde rüzgâr ya da böceklerin örselemesiyle oluşan berelerden girer.

Virüsün genomu konağın içine girdikten sonra yeni virüs bileşenlerinin yapılmasını düzenler. Bu bileşenler daha sonra konak hücreden dışarı atılmak üzere viryonlar haline getirilir.

Bakteriyofajlarda yeni viryonlar konak hücreyi parçalayarak dışarı atılır. Kimi zaman da virüsün genomu konak hücrenin kromozomuna bağlanarak hücre bölünmesinden hemen önce kromozomla birlikte bölünür. Lizojenik enfeksiyon ya da lizojenik(*) olarak bilinen bu süreçte yeni viryon-

lar oluşmaz, enfeksiyon etkeni olan virüs kaybolmaya başlar. Buna karşılık virüsün genomu ilk konak hücreden kaynaklanan bütün yeni bakterilere geçerilir. Zaman zaman gizli kalan genom virüsün çoğalmasında lizojenik olursa ilk hücrenin genleri yeni konağın genleriyle bütünleşebilir.

Lizojenik enfeksiyona benzer bir süreç olan transdüksiyonda(*) virüs bakteriler genlerini bir konaktan öbürüne taşır. İlk konak hücrenin genleri viryonun içine girerek başka bir bakteriye taşınır. Bu enfeksiyon da lizojenik olursa ilk hücrenin genleri yeni konağın genleriyle bütünleşebilir.

Hayvan ve bitki hücrelerindeki virüs enfeksiyonları bakteriyofaj enfeksiyonlarına pek çok yönden benzerse de yeni viryonlar hücreden her zaman konak hücreyi parçalayarak çıkmaz. Özellikle hayvan hücrelerinde yeni viryonlar hücre zarının tomurcuklanması yoluyla hücre dışına çıkarılır; bu süreç konak hücre için her zaman öldürücü değildir.

Genel olarak virüs enfeksiyonları bitki ya da hayvan hücrelerinde hücre ölümüne, hücre ölümünden hemen önce hücre bölünmesine ve hücrenin anormal ya da düzensiz büyüye çoğalmasına, başka bir deyişle kanserleşmesine yol açar. Bunlara ek olarak, virüs konak hücrenin içinde hiç etki göstermeden sessiz de kalabilir. Enfeksiyon belirli bir bölgeyle sınırlı olabileceği gibi, vücutta çeşitli ve birbirinden uzak bölgelere de yayılabilir. Uçuşa neden olan *Herpes simplex* gibi bazı hayvan virüsleri akut etkilene dönemleriyle bölünen uzun ve sessiz bir evreden oluşan gizli enfeksiyonlara neden olur.

Hayvanlarda vücut virüs enfeksiyonlarına çeşitli biçimlerde yanıt verir. Bunlardan en sık rastlanan ateştir; pek çok virüs türü konağın normal vücut sıcaklığının hemen üstündeki sıcaklıklarda etkinliğini yitirir. Enfeksiyonun olduğu hücrelerden salgılanan interferon virüsün sağlıklı hücrelerde çoğalmasını engeller. Bunların yanı sıra insan ve öbür omurgalıların belirli virüslere karşı bağışıklık yanıtı da gelişebilir. Bağışıklık sistemi enfeksiyon etkeni olan virüsün zararsızlaştırılmasını sağlayan antikorlar ve duyarlılaşmış hücreler üretir. Bu koruyucular virüsün zararsızlaştırılmasından sonra da uzun süre vücutta varlıklarını sürdürerek virüsün yeniden vücuda girmesi ya da yeniden etkinleşmesi gibi durumlarda uzun süre korunmayı sağlarlar. Virüs hastalıklarına karşı uzun süreli aktif bağışıklık oluşturmak için enfeksiyon etkeni olan virüsün zayıflatılmış ya da etkinliği yok edilmiş suşu vücuda verilir. Bu virüs aktif hastalığa neden olmasa da, antikor yapımını uyarır; bu hücreler de vücutta virüsün hastalık yapıcı suşlarının neden olacağı hastalıktan korur. Günümüzde aktif bağışıklık kızamık, kabakulak, çocuk felci ve kızamıkçık gibi hastalıklardan korunmada kullanılmaktadır.

Buna karşılık, virüsle daha önceden karşılaşmış olan bireylerin kan serumundan alınan antikorların vücutta şırınga edilmesiyle pasif bağışıklık oluşturulur. Pasif bağışıklık kızamık ya da hepatit gibi hastalıklarla karşılaşanlara kısa süreli korunma sağlamak amacıyla uygulanır; virüsle karşılaştıktan çok kısa bir süre sonra, virüs vücutta yayılmadan önce etkili olabilir.

Virüs enfeksiyonlarının tedavisinde genellikle özgün belirtilerin ortadan kaldırılması amaçlanır; örneğin, su kaybını denetim altına almak amacıyla sıvı tedavisi uygulanırken, ağrıları azaltmak ve ateşi düşürmek amacıyla aspirin verilir. Virüsler çoğalmak

amacıyla canlı hücrelerdeki çoğalma mekanizmalarını kullandığından hastalığa neden olan virüsleri yok etmek amacıyla yararlanılacak pek az ilaç vardır. Virüslerin gelişmesini kitleyen ilaçlar konak hücrenin işlevlerine de engel olur.

Virüs hastalıklarıyla mücadele öncelikle epidemiyoloji alanında gerçekleştirilir. Örneğin, geniş ölçekli aktif bağışıklama programları virüs hastalığının bulaşma zincirini bir noktadan kırabilir. Bir zamanlar en çok korkulan virüs hastalıklarından biri olan çiçeğin dünya yüzünden silinmesinde dünya çapında uygulanan bağışıklama programlarının rolü büyüktür. Virüslerin pek çoğu böcekler ya da kirlenmiş yiyecekler yoluyla konaktan konağa taşındığından, böceklerle mücadele ya da yiyeceklerin sağlığa uygun koşullarda hazırlanması bir virüsün belirli topluluklarda tümüyle ortadan kalkmasını sağlayabilir.

Virüs hastalıkları İÖ 10. yüzyıldan bu yana bilinmekte ve betimlenmekteydi. Bununla birlikte, virüs kavramı ancak 19. yüzyılın sonlarında, bakterilerden çok daha küçük etkenlerin bulaşıcı hastalıklara neden olabileceğinin kanıtlanmasıyla geliştirildi. 1915 ve 1917'de birbirinden bağımsız araştırmacıların bakteriyofajları bulmasıyla virüslerin varlığı doğrulanmış oldu. Virüslerin gerçekten mikroorganizma olup olmadığı ve çok küçük bakterilere benzeyip benzemediği sorusu ise 1935'te, tütünde mozaik hastalığı etkeni olan virüs elde edilip kristalleştirildiğinde ve hücre yapısında bir canlı olmadığı ortaya çıktığında yanıtlanmış oldu.

Bakteriyofajların genomları küçük olduğundan ve laboratuvarı büyük miktarlarda elde edilebildiğinden, moleküler biyologlar için çok değerli bir araştırma aracı olmuştur. Bakteriyofajlarla yapılan araştırmalar sonucunda nükleik asit eşleşmesi ve protein birleşimlenmesi gibi temel biyolojik süreçler aydınlatılmıştır.

viryon, protein yapısında bir kılıf (kapsit) ve nükleik asit (RNA ya da DNA) yapısında bir çekirdekten oluşan virüs parçasıdır. Çekirdek bölümü virüsün konak hücreye girip yerleşmesini sağlayan kapsit özgülüğünü belirler. Bazı viryonlarda kapsitin çevresi yağ içeren bir zarla kaplıdır; bu durumda eter ya da kloroform gibi yağ çözücü maddelerle karşılaşan viryonun etkinliği kaybolur. Viryonların birçoğu küre biçimindedir, kapsitin üçgen biçimli 20 yüzü vardır; her kenarda düzenli aralıklarla yer alan birimler kapsomer olarak adlandırılır. Ortada sıkıca kıvrımlı nükleik asit yer alır. Bazı viryonlarda değişken sayıda yüzey dikenlerinden oluşan bir kapsit ile gevşek kıvrımlı nükleik asit vardır. Çoğu bitki virüsünün viryonları çomak biçimindedir; kapsit yağlı zar içermeyen çıplak bir sütundan oluşur. Bunun ortasında düz ya da sarmal çubuk biçimli nükleik asit molekülü yer alır.

Vis, İtalyanca Lissa, Adriya Denizinde Hırvatistan'a bağlı ada. Dalmasya kıyısı açıklarında yer alır. Yüzölçümü 90 km²'dir. En yüksek noktası Hum Dağıdır (587 m). İklim ve bitki örtüsü bakımından Akdeniz ve astropik kuşak özelliklerini gösterir. Adada palmyeler, çeşitli çam türleri, narenciye, okaliptüs, kaktüs ve turfanda sebze yetişir. Balıkçılık ve konservecilik önemli ekonomik uğraşlardır. Ada şaraplarıyla da ünlüdür.

Vis kentinde İÖ 390'da kurulan Yunan kolonisi İssa'nın kalıntıları yer alır. İssa İÖ 47'de Roma egemenliğini tanıdı. 8. yüzyılda Slav göçmenlerin yerleştiği ada, ortaçağda Bizans yönetiminde kaldı. Daha sonra sırasıyla Venedik, Avusturya, İlyria Eyaletleri

ve Avusturya-Macaristan'ın bir parçası oldu. 1918'de de yeni kurulan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'na bağlandı. II. Dünya Savaşı sırasında Yugoslav Partizanlarca Alman işgalinden kurtarılan ada, daha sonra ortak Müttefik harekâtlarının merkezi oldu. Nüfus (1981 geç.) 4.134.

Vis ü Ramin, İran edebiyatında klasik halk öyküsü. Aslı Pehlevi dilindedir ve Sasaniler döneminde yazıya geçirilmiştir. Daha sonra İranlı şair Fahrreddin Cürcani de (ü. 11. yy) konuyu mesnevi olarak yazmıştır. Öyküde Mervli Vis ile Horasanlı şehzade Ramin'in aşkları dile getirilir. İki sevgili birçok serüvenden sonra birbirlerine kavuşup evlenirlerse de, kısa bir süre sonra Vis ölür, Ramin de yaşamını ülkesini adaletle yönetmeye adar. Beşeri aşkı ön plana çıkaran ve destansı özellikler taşıyan mesnevi, aynı zamanda Zerdüşti dinine tapan İran'ın toplumsal yaşamını da betimler. Cürcani'nin yaptığı Mucteba Minovi tarafından *Vis and Ramin, A Romance of ancient Iran originally written in Pahlavi and rendered into Persian verse by. F. Gorgoni* (1935) adı altında bir inceleme ile birlikte yayımlanmıştır. Yapıtı Türkçeye çeviren Lâmi Çelebi öyküyü yer yer değiştirerek, Zerdüşti diniyle ilgili bölümleri çıkarmış ve mesneviye tasavvufi bir hava vermiştir.

Visayalar, BISAYALAR olarak da bilinir, Filipinler'in orta kesiminde ada grubu. Filipin (doğu) ve Sulu (batı) denizleri arasında yer alır. Yedi büyük ada ile yüzlerce küçük adayı içine alır. Toplam yüzölçümü 61.077 km² olan adaların nüfus yoğunluğu çok yüksektir. Visayalar'ın başlıca yedi adası Bohol, Cebu, Leyte, Masbate, Negros, Panay ve Samar'dır.

Daha çok alçak tepelerin yer aldığı Samar ve Masbate dışında, Visayalar genel olarak dağlık bir yapıya sahiptir. Panay'ın doğu kesimindeki düzlüklerde şeker kamışı ve pirinç, Negros'un batısındaki geniş düzlüklerdeyse şeker kamışı yetiştirilir. Mısır, hindistancevizi, muz, tütün, abaka ve kök bitkileri yetiştirilen Visayalar'da balıkçılık da önemlidir.

Nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu Visayalar'da pek çok dil konuşulmasına karşın, en etkin üç dil Filipinler'in dörtte birinin ana dili olan Sebu dili, Hiligaynon (Ilongo) ve Samar dilidir. Sebu dilini konuşanlar Cebu, Bohol, Negros'un doğu kesimi ve Leyte'nin batı kesiminde yoğunlaşmıştır. Hiligaynon dilini konuşanlar Panay, Negros'un batı kesimi ve Masbate'de yoğunlaşırken, Samar dilini konuşanlar Samar ve Leyte'nin doğu kesiminde yaşarlar. Visayalar'ın başlıca iki yerleşimi Cebu'daki Cebu kentiyile Panay'daki Iloilo'dur.

Visayalılar, BISAYALILAR olarak da bilinir, Filipinler'de yaşayan üç kültür-dil grubunun ortak adı. *Bak.* Hiligaynonlar; Samarlılar; Sebulular.

Visby, İsveç'in güneydoğusunda, Gotland ilinin (län) merkezi kent. Baltık Denizindeki Gotland Adasının kuzeybatı kıyısında yer alır. İÖ 2000'lerde kentin bulunduğu noktada ayıbalığı avcılarının ve balıkçılara ait bir yerleşme vardı. İS 12. yüzyıla doğru başta Almanlar olmak üzere yabancı tüccarların çekmeye başlayan Visby, Lübeck ve Hansa Birliği'ne bağlı öteki kentlerle yakın ilişkiler kurdu. Kendi parasını bastığı ve uluslararası bir deniz hukukunu geliştirdiği 13. yüzyılda Avrupa'nın önde gelen ticaret merkezlerinden biri olarak gelişmesinin doruğuna ulaştı. Danimarka kralı IV. Valdemar'ın (Atterdag) 1361'de Gotland'ı fethetmesinden sonra uluslararası ticaretteki önemini yitirdi.

Visby günümüzde de ortaçağ mirasının izlerini taşımaktadır. Kentin eski kesimini 13. yüzyıldan kalma, uzunluğu 3,4 km olan, yüksekliği 9 m'yi aşan 40 kuleli bir sur çevreler. Kentin geçmişine ait pek çok kalıntı ve ortaçağ sanat yapıtları Gotlands Fornsal Müzesi'nde sergilenir. Visby hem Gotland'ın yönetim merkezi, hem de Lutherci piskoposluk merkezidir. Nüfus (1990 tah.) 21.253.

Viscaceae (ökseotugiller), *Santalales* takımından, 11 cins ile 450'yi aşkın yarı asalak çalimsı bitki türünü içeren familya. Bazı sınıflandırma sistemlerinde *Loranthaceae* familyasının altfamilyası olarak kabul edilir.

Başlıca tropik bölgelerde yaygın olan bu familyanın üyeleri başka ağaçların üzerinde yaşar. Dallara karşılıklı dizilen paralel damarlı yaprakları vardır; bazı türleri ise pulsu yapraklıdır. Çiçekleri tekeşeyli ve minik, meyveleri ise tek tohumlu ve etlidir. Familyanın en tanınmış üyeleri arasında ökseotu (*Viscum album*), cüceökseotu (*Arceuthobium*) ve *Phoradendron* türleri yer alır.

Vischer AİLESİ. 15. ve 16. yüzyıllarda Nürnberg'de çalışan birçok heykeltıraş ve piring döküm ustası yetiştirmiş aile. Dökümhaneyi (Yaşlı) Hermann (ö. 13 Ocak 1488) kurdu. Onun oğlu (Yaşlı) Peter (d. 1460 - ö. 1529) ailenin en ünlü üyesiydi. Piringten ve tunctan çok büyük boyutlu yapıtlar üretti,

"Kendi Portresi", (Yaşlı) Peter Vischer'in St. Sebaldus Kilisesi'ndeki bir tunc heykeli, 1516
Heiga Schmidt Glasner

Polonya ve Macaristan gibi uzak ülkelerden bile siparişler aldı. Beş oğluyla birlikte çalışan Peter'in yapıtları arasında Saksonya başpiskoposu Ernst'in Magdeburg Katedrali'ndeki mezarı (1494-95), İmparator I. Maximilian'ın tasarladığı bir mezar için gerçekleştirdiği tunctan Theoderich ve Kral Arthur heykelleri (1513) ve Nürnberg'de St. Sebaldus Kilisesi'ndeki (Sebalduskirche) Aziz Sebaldus kutsal yerinin bezemeleri (1516) vardır. Peter bu bezemelerin arasına kendi portresini de eklemiştir.

Vischer, Friedrich Theodor von (d. 30 Haziran 1807, Ludwigsburg, Württemberg Krallığı - ö. 14 Eylül 1887, Gmunden, Avusturya), Alman edebiyat eleştirmeni ve estetikçi. Gerçekliğin kuramsal temelini oluşturmaya yönelik çalışmalarıyla tanınır.

Tübingen Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve ardından orada öğretim üyesi oldu. Hegel'in felsefesine dayanan estetik kura-

mını da Tübingen'de ders verdiği yıllarda geliştirmeye başladı. 1844'te Tübingen'de profesörlüğe getirildi, ama göreve başlar-ken yaptığı konuşmada liberal görüşleri savunduğu için görevi iki yıl askıya alındı. Yapıtlarını altı ciltlik *Ästhetik, oder Wissenschaft des Schönen*'de (1846-57; Estetik ya da Güzel Sanatlar) yayımladı. 1855'te Zürich Üniversitesi'nde ders vermeye başladı, ama 1866'da Tübingen'e döndü.

Vischer'in öteki yapıtları arasında, denemelerini topladığı *Kritische Gänge* (1844, 2 cilt; Eleştirel Yollar), *Altes und Neues* (1881; Eski ve Yeni), büyük ilgi toplayan romanı *Auch Einer* (1879, 2 cilt; Biri Daha) ve şiir kitabı *Lyrische Gänge* (1882; Lirik Yollar) yer alır.

Visconti AİLESİ. 14. ve 15. yüzyıllarda Kuzey İtalya'da egemenlik kuran Milanolu aile.

Visconti ailesinin, babadan oğula geçen Milano vikontluğunu 11. yüzyılda elde ettiği ve bu unvanı soyadı olarak benimsediği sanılır. Papa IV. Urbanus'un iktidardaki Della Torre ailesinin gücünü dengelemek için Ottono Visconti'yi (1207-95) Milano başpiskoposluğuna atamasıyla (1262) Viscontiler bu kentte güç kazandı. Ottone, Desio Çarpışması'nda (1277) Della Torre kuvvetlerini yenilgiye uğratarak eskiden Milano başpiskoposlarının kullandığı yetkileri talep etti, ardından iktidarı yeğeninin oğlu I. Matteo'ya devretmeye başladı.

İmparator vekili ve Milano *signore*'si unvanlarını alan Viscontiler egemenliklerini Kuzey İtalya'nın birçok kentine yayınca Papa XXII. Johannes'in muhalefetiyle karşılaştilar. Milano'ya ayin yasağı getiren papa Viscontilere karşı Haşlı seferi düzenlenmesini bile istedi. 1322'de Matteo'nun yerini oğlu I. Galeazzo'ya (y. 1277-1328) bırakmasından sonra da topraklarını genişleten ve hem öbür İtalyan kentlerinin yöneticileriyle hem de Fransız, Alman ve Savoia soylularıyla evlilik yoluyla ittifaklar kuran Visconti ailesi gücünü daha da artırdı. I. Galeazzo'nun yerine oğlu Azzo (1302-39) geçtikten sonra papayla barış sağlandı (1329). Azzo'nun 1339'da vâris bırakmadan ölmesi üzerine çıkan bunalım, Azzo'nun amcaları Luchino'yla (1292-1349) Giovanni'nin (1290-1354) (I. Matteo'nun küçük oğulları) ortak *signore* seçilmesiyle sona erdirildi. Onların yönetiminde, papaya karşı mücadelede yitirilen topraklar yeniden kazanıldı ve devletin sınırları daha da genişletildi. 1349'da Luchino'nun ölümünden sonra *signore* unvanı babadan oğula geçmeye başladı. 1342'de Milano başpiskoposu da olan Giovanni Visconti Milano *signore*'liğini sürdürdü; 1350'lerde Bologna ile Cenova'nın da geçici olarak ilhak edilmesiyle topraklar daha da genişledi.

Giovanni'nin ölümünden sonra Visconti toprakları üç yeğen arasında bölüştürüldü. II. Matteo'nun (y. 1319-55) ölümünden sonra Milano topraklarının doğu kesimi Bernabò'ya (1323-85), batı kesimiyse II. Galeazzo'ya (y. 1321-78) geçti. Milano'nun güneyindeki Pavia'ya yerleşen II. Galeazzo, Petrarca gibi birçok sanatçının koruyucusu oldu, Pavia Üniversitesi'ni kurdu. Bağımsız hüküm sürmekle birlikte iki kardeş uyumlu bir politika izlediler, Floransa'ya ve papalara karşı verilen savaşlar başta olmak üzere dönemini İtalya'daki bütün önemli savaşlarına birlikte kauldılar.

II. Galeazzo 1378'de ölünce Bernabò Anjou prensi Louis'yle askeri bir ittifak kurdu ve kızı Lucia'yı Louis'nin oğluyla evlendirmeyi planladı. Ama 1385'te II. Galeazzo'nun oğlu Gian Galeazzo Bernabò'yu ele geçirdi. Bernabò birkaç ay sonra hapiste öldü. Gian Galeazzo döneminde Visconti

ailesi gücünün doruğuna ulaştı. Gian Galeazzo 1402'de öldüğünde Viscontiler Milano dükü ve Pavia kontu unvanlarını taşıyorlardı, ayrıca Kuzey İtalya'nın büyük bölümü ailenin denetimi altındaydı. Gian Galeazzo'nun büyük oğlu Giovanni Maria'nın (1388-1412) yönetiminde onun fethettiği topraklar yitirildi, Lombard kentlerinin çoğu yeniden yerel prenslikler durumuna geldi. 1412'de bir suikast sonucunda öldürülen Giovanni Maria'nın yerine düklüğün başına kardeşi Filippo Maria (1392-1447) geçti. Filippo Maria bir ücretli asker çetesi-nin başında bulunan (*condottiere*) Facino Cane'nin ölmesi üzerine onun dul karısıyla evlenerek Cane'nin çetelerinin ve topraklarının denetimini ele geçirdi; böylece yitirilen toprakları yeniden kazanmaya ve İtalya üzerinde denetim kurmaya başladı. Milano'da hükümetin mali politikalarını yeniden düzenledi ve kentte ipek sanayisini kurdu. 1447'de bir Venedik ordusu Milano üzerine yürüyünce tek kızı Bianca Maria'nın kocası *condottiere* Francesco Sforza'yı yardıma çağırdı. Ama Filippo Maria'nın ansızın ölmesi üzerine, onun vâris ilan ettiği Aragon kralı V. Alfonso ile Sforza düklük için çatışmaya başladılar. Çatışmadan galip çıkan Sforza kısa sürede Visconti devletini kendi hanedanının yönetiminde yeniden kurdu. Visconti yönetiminin kurumları 18. yüzyıla değin varlığını korudu. Visconti adı Bianca Maria'yla birlikte ortadan kalktıysa da Visconti soyu kadınlar aracılığıyla Avrupa'nın büyük sülalelerinde (Fransa'da Valois'lar, Avusturya ve İspanya'da Habsburglar, İngiltere'de Tudorlar) varlığını sürdürdü.

Visconti, Louis-Tullius-Joachim (d. 11 Şubat 1791, Roma - ö. 23 Aralık 1853, Paris), Napoléon'un mezarını tasarlayan İtalyan asıllı Fransız mimar. Paris'teki Ulusal Kütüphane binasının da mimarlarından biridir.

Ünlü bir arkeolog olan babası, Visconti'yi de yanına alarak 1798'de Roma'yı terk etti. Visconti Paris'teki Güzel Sanatlar Yüksek-Okulu'nda mimarlık okudu ve Charles Percier'nin öğrencisi oldu. 1825'te de Ulusal Kütüphane inşaatında, büyük okuma salonunun restorasyonu ile görevlendirildi.

Visconti Paris'te Gaillon (1824-28), Louvois (1835-39) ve Molière'in (1841-43) adlarını taşıyan çeşmeler de yapmakla birlikte, başlangıçta bir konut mimarı olarak tanındı. Gotik canlandırmacılık hareketini benimsedi. Bir İngiliz sayfiye evini örnek alarak gerçekleştirildi Lussy Şatosu (1844) onun bu eğilimini yansıtır.

Louis-Philippe 1842'de Napoléon'un küllerinin Invalides'e(*) taşınmasını isteyince, uygun bir mezar tasarlanması işi Visconti'ye verildi. O da çeşitli renklerde mermerler kullanarak görkemli bir mezar ortaya koydu. III. Napoléon tahta çıktıktan sonra Visconti'den, eski Louvre ile Tuileries saraylarını bağlayacak bir yapı yapması istendi. Yaptığı tasarım, dekorasyonu yürüten H.-M. Lefuel'in değişiklikleriyle de olsa gerçekleştirildi.

Visconti, Luchino, tam adı MODRONE KONTU DON LUCHINO VISCONTI (d. 2 Kasım 1906, Milano - ö. 17 Mart 1976, Roma, İtalya), İtalyan sinema yönetmeni. Modern toplumun çatışmalı ortamındaki bireyleri gerçekçi bir yaklaşımla ele alan yapıtlarıyla II. Dünya Savaşı sonrasında İtalyan sinemasında görülen sığramaya önemli katkıda bulunmuş, ayrıca savaşta hemen izleyen yıllarda yenilikçi bir tiyatro ve opera yönetme-

ni olarak adını duyurmuştur. Yeni-gerçekçiliğin babası olarak tanınır.

Soylu bir aileden geliyordu. Annesi yetenekli bir müzisyendi; çocukluğu boyunca da ailenin özel tiyatrosunda çeşitli toplulukların sunduğu gösterileri izledi. On yıl viyolonsel dersleri aldı; kısa bir dönemde dekor tasarımcılığı yaptı. Çeşitli sanat dallarına ilişkin edindiği bilgilerin yanı sıra sağlam bir

Luchino Visconti
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

klasik eğitim gördü. 1935'te Fransız sinema yönetmeni Jean Renoir'ın yardımcısı olarak çalışmaya başladı; bunun toplumsal ve siyasi konulara olan duyarlılığının gelişmesinde büyük katkısı oldu.

Visconti, James M. Cain'in *The Postman Always Rings Twice* (1934; *Postacı Kapıyı İki Defa Çalar*, 1947/*Arzunun Ücreti*, 1962) adlı romanından uyarladığı *Ossessione* (1942; *Tutku*) filmiyle yönetmen olarak adını duyurdu. Doğal ortamlarda çektiği bu filmde profesyonel oyuncuların yanı sıra yöre insanlarına da yer verdi; uzun kaydırmalı çekimler gerçekleştirdi; gerçeklik duygusunu güçlendirmek amacıyla gizli kameralayla çekilmiş sahneler kullandı. Gerçekçiliğin başyapıtlarından sayılan film, Roberto Rossellini ve Vittorio De Sica gibi ünlü yönetmenlerin yeni-gerçekçi yapıtlarının öncüsü oldu. Visconti altı yıl sonra, bütünüyle stüdyo dışında, oyuncu kullanmadan çektiği ve Sicilyalı balıkçıları konu alan *La terra trema* (1948; *Yer Sarsılıyor*) adlı belgesel tarzdaki filmiyle Venedik Film Şenliği'nde büyük ödülü kazandı. Öbür tanınmış filmleri arasında, Anna Magnani'nin başrolde oynadığı *Bellissima* (1951; *Bellissima*) ile *Siamo donne* (1953; *Biz Kadınlar*), *Rocco e i suoi fratelli* (1960; *Düşman Kardeşler*), Giuseppe di Lampedusa'nın geleneklere bağlı bir soyluyu konu alan romanından uyarladığı *Il gattopardo* (1963; *Leopar*), *Lo straniero* (1967; *Yabancı*), *La caduta degli dei* (1969; *Laneliler*), *Morte a Venezia* (1971; *Venedik'te Ölüm*), *Gruppo di famiglia in un interno* (1974; *Aile Toplantısı*) ve Gabriele D'Annunzio'nun romanından uyarladığı ve öldüğünde kurgusunu tamamlamak üzere olduğu *L'innocente* (1976; *Masumlar*) sayılabilir.

Visconti tiyatro yönetmeni olarak Jean Cocteau, Jean-Paul Sartre, Arthur Miller, Tennessee Williams ve Erskine Caldwell gibi Fransız ve ABD'li oyun yazarlarının yapıtlarını sahneye koyarak bunların İtalya'da tanınmasına katkıda bulundu. Bir repertuar topluluğu kurarak sonraki filmlelerinde rol alan birçok oyuncunun yetişmesini sağladı. 1950'lerde ünlü soprano Maria Callas'ın rol aldığı uluslararası düzeyde ilgi gören operalar sahneledi. *La traviata* (1955), *La sonnambula* (1955; *Sonnambula*) ve Londra'da Covent Garden'da sahnelediği *Don Carlos* (1958) gibi yapımlarda Gerçekçilikle gösteri öğesini ustaca birleştirerek dikkate değer başarılar elde etti.

Visconti-Venosta, Emilio, Marki (d. 22 Ocak 1829, Milano - ö. 24 Kasım 1914, Roma), İtalyan devlet adamı.

1848'de Avusturya yönetimine karşı başlayan devrimci harekete genç yaşta katılan Visconti-Venosta 1859'da Piemonte'ye kaçmak zorunda kaldı. İtalya'nın büyük bölümünü Piemonte-Savoia hanedanının yönetimi altında birleştiren II. İtalyan Bağımsızlık Savaşı (1859-61) sırasında orada diplomatik bir sıfatla devlet görevinde bulundu. 1863'e gelindiğinde yeni İtalya'nın dışişleri bakanıydı. İtalyan başkentinin Torino'dan Floransa'ya taşınması karşılığında Fransa'nın, kuvvetlerini Roma'dan çekmeye razı olduğu 1864 Sözleşmesi'ndeki payı yüzünden iktidardan uzaklaştırıldı. Kısa bir süre Osmanlı Devleti'nde büyükelçi olduktan sonra 1866'daki Altı Hafta Savaşı sırasında yeniden Dışişleri Bakanlığı'na döndü; bu görevi, çok kısa bir süre dışında, 1869'dan 1876'ya değin Roma'nın ulusal başkent olduğu dönemde sürdürdü.

Bundan sonraki 20 yılı, hükümetin dışında sağcı bir çizgi izleyerek geçirdi. Etiyopya'da felaketle sonuçlanan Adowa (Adua) Savaşı (1896) sonu çan politikasını gözden düşürünce, Visconti-Venosta'nın yeniden dışişleri bakanı olduğu yeni bir hükümet işbaşına geldi. Değişmiş bulduğu diplomasi dünyasında, Üçlü İttifak'ta İtalya'nın ortakları olan Almanya ve Avusturya-Macaristan'a bağımlılığı azaltmak için İtalya'nın Fransa'yla ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. 1896'da gerçekleştirdiği bir anlaşmayla, Tunus'taki İtalyanların haklarının güvence altına alınmasına karşılık Tunus'un Fransız himayesi altına girmesini kabul etti. Bir yıl görevden uzak kaldıktan sonra Mayıs 1899'da yeniden işbaşına döndü. Fransa'yla yakınlaşma politikasını sürdürerek 1902 Anlaşması'nın yolunu hazırladı; bu anlaşma uyarınca İtalya ve Fransa karşılıklı olarak Fas ve Libya'da birbirlerine tam serbestlik tanıyordu. Visconti-Venosta 1906'daki Algeciras Konferansı'nda İtalyan delegesi olarak bulundu. Visconti-Venosta'nın Fransa'yla yakınlaşma politikasının kazanımlarından biri 1911-12'de Osmanlı Devleti'yle yapılan savaştan sonra İtalya'nın Libya'yı işgal etmesiydi. Bir başka önemli kazanım da I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde İtalya'nın benimsediği yansız tutumdu.

Viseu, Portekiz'in kuzeyindeki Viseu ilinde (*distrito*) belediye (*concelho*) ve il merkezi kent. Porto'nun güneydoğusunda yer alır. Başlıca yapıları romanesk (12. yy) ve gotik (16. yy) katedral ile bir 16. yüzyıl ressam topluluğunun yapıtlarının sergilendiği Grão-Vasco Müzesi'dir. Eski Vaca kenti ve İÖ 2. yüzyıldan kalma Cava de Viriato adlı Roma askeri kolonisi kent yakınlarındadır. Yöre Dão adıyla bilinen şarabı ve her yıl düzenlenen tarım şenlikleriyle ünlüdür. Yerel el sanatları arasında siyah çanak çömlek yapımı, mekik danteli, nakış işleme ile bakır ve dövme demir eşya yapımı yer alır.

Viseu ilinin yüzölçümü 5.007 km²'dir. Batıda Caramulo, Arada ve Montemuro dağlarıyla çevrili il topraklarından çıkan suları Mondego ve Vouga ırmakları toplar. Teraslanmış derin vadi yamaçlarında mısır, lahana, üzüm ve koyun yetiştirilir. Yörede uranyum ve kalay yatakları vardır. Nüfus (1981) kent, 21.454; (1987 tah.) belediye, 83.500; (1991) il, 401.000.

Vishakhapatnam, Hindistan'ın güneyindeki Andhra Pradesh eyaletinin kuzeydoğu kesiminde kent. Bengal Körfezi kıyısında, Madras'ın yaklaşık 612 km kuzeydoğusunda yer alan Vishakhapatnam

önemli bir gemi yapım merkezidir. Kentin limanı, su kesimi çizgisi 10,2 m'ye kadar olan teknelere hizmet verecek niteliktedir. Hindistan'da inşa edilen ilk buharlı gemi 1948'de korunaklı Vishakhapatnam limanında denize indirildi. Kent Andhra Üniversitesi'nin bulunduğu Waltair'in bir banliyösüdür. Kentte bir petrol arıtma tesisi, bir tıp okulu ve tıp müzeleri vardır. Kentin başlıca ihraç ürünleri manganez ve yağlı tohumlardır. Yörenin batısında ormanlarla kaplı Doğu Ghatlar uzanır. Bölgenin doğu kesiminin sularını aralarında Godavari ve Indravati'nin de bulunduğu bir dizi akarsu toplar. İl ekonomisi tarıma dayanır. Nüfus (1991) kent, 750.024; (1991 geç.) metropoliten alan, 1.051.918; (1981) il, 2.576.474.

viskaça, *Rodentia* (kemiriciler) takımının çingilyayı da içeren *Chinchillidae* familyasından, Güney Amerika'da yaşayan dört memeli türünün ortak adı.

Engibeli ve kayalık kesimlerde görülen dağ viskaçaları *Lagidium* cinsini oluşturur. Tavşanı andıran bu hayvanların 25 cm'lik siyah kuyrukları dışında uzunlukları 35 cm

Ova viskaçası (*Lagostomus maximus*)
Tom McHugh—Photo Researchers

dolayındadır. Yumuşak postları sarımsı kahverengi ya da grimsidir. Sırtlarının orta yerinde genellikle siyah bir bant bulunur. Toplu halde yaşar, oyuklarda ya da kaya yarıklarında barınır ve gündüzleri etkinlik gösterirler. Bitkiyle beslenen çevik hayvanlardır. Dişiler üç ay kadar süren gebelik döneminin ardından yılda 2-3 kez genellikle birer yavru doğururlar.

Ova viskaçası (*Lagostomus maximus*) Arjantin'deki geniş pampalarda, karmaşık yeraltı yolları kazarak koloniler halinde yaşar. Yuva girişlerinin çevresinde taş ve çeşitli döküntülerden oluşan yığınlar görülür. Ova viskaçalarının siyahla karışık boz tüyleri kaba, burunları kütür. Yüzlerinde enine beyaz çizgiler bulunur. Uzunlukları 10 cm'lik kuyrukları dışında yaklaşık 50 cm'dir. Dişiler 4 ay kadar süren gebelik döneminin ardından genellikle iki yavru doğurur. Bu çevik ve hareketli hayvanlar geniş alanlara yayılan tünellerinin yanı sıra evcil hayvanlar için gerekli otlarla beslenmeleri yüzünden zararlı sayılırlar.

viski, tahıldan yapılan damıtılmış alkolü içki. İskoçya, İrlanda, Kanada ve ABD'de yapılan çeşitleri vardır. Viski, tahta fişlerden dindendirildikten sonra kullanıma sunulur. İskoçlarla Kanadalıların *whisky*, İrlandalıların ABD'liğin *whiskey* biçiminde yazdığı sözcüğün özgün adı, "abıhayat" anlamındaki Keltçe *uisquebaugh* (İrlanda Keltçesinde *uisce beathadh*, İskoç Keltçesinde *uisge beatha*) sözcüğünden türemiştir. Viski yapımına ilişkin en eski tarif, 1494 tarihli bir İskoç belgesinde yer almaktadır.

Tek bir tahılın mayışmasından ya da aynı damıtma döneminin viskisiyle karıştırılarak yapılan viskiye normal viski, aynı dönemlerde aynı üreticilerin damıttığı benzer ürün-

lerin karışımı (örn. İskoç viskisi) ya da ayırtıcı bir tadı olmayan viskiler ile normal viskilerin karışımı (örn. ABD ve Kanada viskileri) yoluyla yapılan viskiye ise karışık (harmanlanmış) viski denir. Tadı normal viskilerinkine kadar keskin olmayan karışık viskiye, *sherry* ya da meyve suyu gibi az miktarda tatlandırıcı madde de katılabilir. Bazı ülkelerde viskiler, belli bir süre devlet kuruluşlarının denetiminde dinlendirilir.

Belirgin bir malt kokusu taşıyan İskoç viskisinin yoğunluğu daha azdır. Bu tür viskinin ana malzemesi arpadır; viskinin kendine özgü tadı ve kokusu, malt haline getirilmiş arpanın yağlı, kekremsi bir is çıkaran turba ateşinde ısıtılmasından kaynaklanır. İskoçya'nın Highlands, Lowlands, Campbeltown ve Islay bölgelerinde üretilen viskiler arasındaki fark da maltın değişik derecelerde ısıtılmasının sonucudur. Daha sonra suyla karıştırılıp mayşe haline dönüştürülen maltın mayalanmasıyla bira elde edilir. Bira damıtıldığında, yüzde 70 alkol içeren viski oluşur. Bu ürüne yavaş yavaş su katılarak, alkol oranı yüzde 43'e düşürülür.

Aynı yöntemle yapılan İrlanda viskisinin tadı da İskoç viskisine benzer; ancak malt ısıtılırken ise tutulmadığından, İrlanda viskisinin kokusu farklıdır. Üç kez damıtılan İrlanda viskisi, yoğunluğu daha az bir ürün alabilmek için bazen normal tahıl viskileriyle karıştırılır.

Kanada'da viski yapımı 19. yüzyılın ilk yıllarında başlamıştır. Yoğunluğu düşük ve kokusu hafif olan Kanada viskisi, keskin kokulu viskilerin normal ürünlerle karıştırılmasından elde edilir. Her üreticinin kendi formülüne göre hazırladığı mısır, çavdar, buğday ve arpa maltı karışımı mayşelerden yapılır ve en az altı yıl dinlendirilir. Şişelenmeden önce su katılarak alkol oranı yüzde 45'e düşürülür.

ABD'de viski üretiminin başlangıcı, 18. yüzyılın ilk yıllarına rastlar. Günümüzde büyük damıtma merkezlerinin bulunduğu başlıca eyaletler Kentucky, Pennsylvania ve Indiana'dır. ABD viskisi, malt ve başta mısır ya da çavdar olmak üzere öteki tahıllardan yapılır. Elde edilen biranın damıtılmasıyla, alkol oranı yüzde 80 olan bir viski elde edilir. Hammaddelerinden çıkarılan özütlerin katılmasıyla keskin bir koku kazanan bu viskinin alkol oranı suyla yüzde 50-52'ye düşürülür. Daha sonra bu viski, kömür ateşine tutulmuş meşe fiçilerde dinlendirilir.

İlk kez ABD'nin Bourbon ilinde (Kentucky) üretilen Bourbon viskisinin yüzde 51'i mısır, geri kalanı da malt ve çavdardır. Günümüzde mısır mayşesinden yapılan bütün viskilere Bourbon denmektedir. Hemen hemen yalnızca Bourbon üretiminde kullanılan ekşi mayşe, önceden hazırlanmış bir miktar bira mayyasıyla karıştırılır ve ateşe tutulmuş meşe fiçilerde dinlendirilir. Öteki viskiler, yalnızca taze bira mayyası katılan tatlı mayşelerden yapılır.

Türkiye'de viski ilk kez 1957'de Tekel'in Ankara Bira Fabrikası'nda yapılmıştır. Ankara viskisi olarak bilinen bu ürün yüzde 80 oranındaki arpa maltına yüzde 20 oranında pirinç katılarak yapılır. Şişelenen viskinin alkol oranı yüzde 43'tür.

Viski Ayaklanması, ABD tarihinde 1794'te çiftçilerin içki vergisine karşı giriştiği ayaklanma. Ayaklanmayı basturmak üzere Pennsylvania'nın batısına görevliler gönderen yeni ABD hükümeti böylece eyalet sınırları içinde federal otoriteyi ilk kez askeri yoldan sağlama yoluna gitmiştir.

Hazine bakanı Alexander Hamilton'ın hazine borçlarını karşılamak ve ulusal hükümetin otoritesini kanıtlamak için önerdiği vergi, 1791'de Kongre'de kabul edilerek

yasalaştı. Büyük miktarlarda viski imal eden ve tüketen taşralı küçük çiftçiler vergi toplamaya çalışan federal memurlara saldıarak direnişe geçtiler. Yasanın zorla uygulamaya sokulması örgütlü bir ayaklanmanın kıvılcımını ateşledi. Temmuz 1794'te yaklaşık 500 silahlı adam bölge vergi müfettişinin evini ateşe verdi. Ertesi ay Başkan George Washington kongreden aldığı yetkiye dayanarak ayaklanmacılardan evlerine dönmelerini istedi ve dört komşu eyaletin milislerini göreve çağırdı. Sonuç vermeyen görüşmelerin ardından Washington bölgeye yaklaşık 13 bin kişilik bir kuvvet gönderilmesi için emir verdi. Ama direniş çözüldüğü için bir çatışma çıkmadı. Askeri birlikler bölgeyi işgal etti, bazı isyancılar tutuklanıp yargılandı. Vatana ihanetten suçlu görülen iki kişi daha sonra başkan tarafından affedildi.

Çoğunluğu muhalefetteki Jefferson'cu Cumhuriyetçi Parti yandaşları olan pek çok Amerikalı, hükümetin silaha başvurmamasının mutlak iktidar yolunda ilk adım olacağı korkusuna kapılmıştı. Bununla birlikte Federalistler açısından ayaklanmanın bastırılmasının en önemli sonucu federal yasanın eyaletlerde uygulanması için ulusal otoritenin eyalet hükümetlerinin desteğini kazanması olmuştur.

viskozimetre bak. ağıdalılıkölçer

viskozluk bak. ağıdalılık

Visotski, Vladimir bak. Visotski, Vladimir (Semyonoviç)

Visscher, Roemer (Pieterszoon) (d. 1547, Amsterdam - ö. 19 Şubat 1620, Amsterdam, Felemenk Cumhuriyeti), Felemenk'te Rönesans'ın ilk yıllarında etkili olmuş şair ve ahlakçı. Pieter C. Hoof, Joost van den Vondel ve Gerbrand Bredero gibi genç şairlerin önderidir. Felemenkçenin anlaşılabilirliği, standart bir yapıya kavuşturulması ve eğitim dili olarak yaygınlaştırılmasını amaçlayan hareketin de öncüsüdür.

Çok yönlü birçok Rönesans yazarı gibi Visscher de kendisini bir şair olarak önemsemiyordu. *Brabbeling* (Gevelemeler) adını verdiği tek şiir kitabı, kendisinin haberi olmadan ilk kez 1612'de yayımlanmıştı. Çoğunlukla aşk şiirlerinden oluşan yapıt, Felemenk'teki toplumsal ve siyasal duruma, ayrıca aile yaşamına anırtımlarla doludur. Visscher bu şiirlerde, o dönemdeki Amsterdam'ın güvenilir bir portresini çizer. Şiirlerinde o dönemde moda olan sözcük oyunlarının yanı sıra, o günün şiirinde az bulunur etkileyici bir hava yaratan basit, bireysel bir dil kullanımı görülür.

Visscher'in öteki önemli yapıtı *Sinnepoppen* (1614; Amblemeler), kısa ahlaki yazılarından oluşur. Bu kitapta da Visscher Felemenk'le ilgili temalara ağırlık vermiştir.

vist, "bric vist", "okşın bric" ve "kontrat bric" gibi iskambil oyunlarının genel adı. Vist oyunları dört kişiyle eşli olarak oynanır. Elli iki kâğıtlık tam deste oyunculara eşit olarak dağıtılır. Oyunda amaç üstün değerli kâğıtla el almaktır. Oyun başlamadan önce renklerden biri koz olarak belirlenebilir; bu durumda koz rengindeki kâğıtlar başka renkteki bütün kâğıtları alabilir. Asıl vistte koz, dağıtılan son kâğıdın renginde olur. Solo vist, Boston vist (Boston) ve vint vistin değişik biçimleridir.

Vistül Irmağı, Lehçe WISŁA, Baltık Denizine dökülen en büyük akarsu. Polonya'nın güneyindeki Beskid Dağlarından doğar. Önce doğu, sonra kuzey yönünde akarak Gdańsk kentinin doğusunda geniş

bir deltayla sularını Baltık Denizine boşaltır. Avrupa'nın onuncu uzun ırmağıdır. Uzunluğu 1.047 km, su toplama havzası 194.424 km²'dir. Bu alanın yaklaşık yüzde 85'i Polonya sınırları içinde kalır.

Vistül'ün çıkışı üç ana bölüme ayrılabilir. Kaynaktan başlayan yukarı bölüm genellikle doğu yönünde ilerler ve Kraków'dan geçtikten sonra Sandomierz yakınlarında, San Irmağıyla birleşme noktasında sona erer. Kuzeye dönerek San'ın ağzından Varşova yakınlarında Bug'un ağızına kadar büyük bir kavis çizen orta bölüm, Varşova'dan sonra kuzeybatı yönünde akmaya başlar ve Toruń'u geçerek Bydgoszcz yakınlarına kadar uzanır. Bu noktada kuzeydoğuya doğru sert bir dönüşle başlayan yukarı bölüm, iki kol aracılığıyla Baltık Denizine dökülür. Asıl kol olan Leniwa Gdańsk Körfezine yönelirken, Nogat da Vistül Lagünüyle birleşir. İrmak çıkışı boyunca sağ yakadan Bug, Wieprz, San, Wisłoka ve Dunajec, sol yakadan ise Nida, Pilica, Brda ve Wierzyca kollarını alır.

Vistül, San Irmağının yukarısında küçük teknelerle ulaşılma elverişlidir. Bu noktanın aşağısında Polonya'nın Silezya'daki ağır sanayi merkezleri ile Baltık limanları arasında kömür, kereste ve sanayi ürünleri taşıyan buharlı gemiler çalışır. Bug ve Narew ırmakları ile Dinyeper-Bug Kanalı, Vistül'ü Beyaz Rusya, Ukrayna ve Rusya'daki geniş su yolları sistemine bağlar.

Vistül Lagünü, Almanca FRISCHES HAF, Lehçe ZALEW WISŁANY, Rusça WISŁINSKI ZALIV, Baltık Denizinde, kıyıları bataklıklarla kaplı sığ lagün. Gdańsk Körfezinin(*) parçası olarak kabul edilen lagünün ortasından Polonya-Rusya sınırı geçer.

Vistül Lagününün yüzölçümü 855 km², uzunluğu 90 km, genişliği 10-20 km, derinliği 5 m'dir. Vistül Irmağı Deltasının doğu kolu olan Nogat, lagüne dökülen başlıca ırmaktır. Lagün, kuzeybatıdaki Gdańsk Körfezinin ana bölümünden dar ve uzun Vistül Diliyle ayrılır. Dibi taranmış dar bir kanal, lagünün körfeze ve Rusya'nın Baltık kıyısındaki önemli limanlarından Kaliningrad'a bağlanmasını sağlar. Büyük dalyanların bulunduğu lagünün kıyılarındaki öteki önemli limanlar Elbing (Polonya) ve Baltiysk'tir (Rusya).

Vişala, Pali dilinde VEŞALI, VAİŞALI olarak da bilinir, eski Hindistan'da kent. Bihar eyaletinin kuzeybatısında, Patna'nın kuzeyinde, Gandak Irmağı üzerinde yer alır. Eski çağlarda Liççhaverin başkenti idi. Karayolları kenti güneyde Raçaghra'ya, kuzeyde de Kapilavastu ile Şravastî'ye bağlıyordu. Cayanacılığın kurucusu Mahavira uzun süre bu kentte yaşadı. Buda da kentli pek çok kez ziyaret etti. Çinli keşiş Faxian İS 5. yüzyılda kentin önemli manastır ve tapınaklarını betimledi. Buda'nın İÖ y. 483'te ölümünden sonra, topluluk üyelerinin davranış kurallarını belirlemeyi amaçlayan ikinci büyük Budacı konsey kentte toplandı (İÖ y. 383).

Geleneğe göre kent eski çağlarda, kapı ve gözetleme kuleleri bulunan üç sur ile çevriliydi. Bugün iki grup höyüğe rastlanan kentin bulunduğu yer arkeologlarca kismen kazılmıştır. Yöredeki en eski yerleşim, büyük olasılıkla Budacılık öncesi döneme ait siyah-kırmızı çömleklerle bağlantılıdır; bunları kuzeye özgü, Budacılığın ilk dönemine ait siyah cıllı kaplar izlemiştir. Kentin bulunduğu yerde günümüzde Basarh köyü vardır.

Vişinski, Andrey Yanuaryevich bak.
Vişinski, Andrey Yanuaryevich

Vişishtadvaita (Sanskrit dilinde "Nitelikli Olanın Tekliği" ya da "Niteligi Belirlenmiş Birlik"), Hint felsefesinin geleneksel sistemlerinden Vedanta'nın başlıca okullarından biri. Kökleri 7. yüzyıl ve sonrasında Güney Hindistan'da yaygınlaşan Vişnuculuğa dayanır. İlk önderlerinden biri 10. yüzyılda Şrirangam'daki (bugün Tamil Nadu eyaletinde) tapınağın başrahibi olan Nathamuni'dir. Onun ardılı olan Yamuna (11. yy) özgün felsefi yapıtlar vermiş, ama var olan metinler üzerine yorumlar yazmamıştır.

Vişishtadvaita okulunun en büyük önderi, Yamuna'dan sonra gelen Ramanuca(*) oldu. *Brahma-sutra*'lar (*Vedanta-sutra*) ve *Bhagavadgita* üzerine yorumlarının yanı sıra *Upanishad*'ları anlama yöntemini açıklayan *Vedarthasangraha* (Vedaların Anlamına İlişkin Özet) adlı bir yapıtı da bulunan Ramanuca *Upanishad*'larda *Vedanta-sutra*'larda sözü edilen Brahman'ı Vişnu'yla özdeşleştirdi. Vedanta düşünürleri içinde ilk kez kişiliği olmayan bir Brahman yerine kişisel bir tanrı olarak Brahman'a tapınma düşüncesini ortaya attı. Bu kişisel tanrı bütün iyi nitelikleri kusursuz biçimde kendinde topluyordu. Ramanuca tek ve sonsuz Brahman'la çoğul ve sonlu dünya arasındaki ilişkiye, bir ölçüde *Upanishad*'lara da dayanarak yeni bir yorum getirdi. Sonsuzla sonlu arasındaki ilişkiyi bedenle ruh arasındaki ilişkiye benzeterek birbirlerinden farklı, ama temelde bir olduklarını savundu. Beden nasıl ruha bağlıysa, ruh ve madde-nin varlığı da tümüyle Tanrı'ya bağlıydı.

Tanrı'nın, neden ve sonuç olarak iki varlık biçimi vardı. Neden olarak, özünde yalnızca kusursuz özellikler taşıyordu. Sonuç olarak ise, ruhlardan ve görüngüler dünyasından oluşan bir bedeni vardı. Yaratma ve özüm-seme dönemlerine denk düşen bu iki varlık biçiminin ritmi kalp atışları gibi düzenliydi. Ramanuca'ya göre ruhun kurtuluşu ruh göçünden ya da yeniden doğuş döngüsünden kopma gibi olumsuz bir biçimde değil, Tanrı'ya düşünmenin mutluluğu gibi olumlu bir biçimde anlaşılmalıydı. Buna ulaşmak için de kendini tümüyle Tanrı'ya adanmak (*bhakti*), onu övmek, tapınakta ve özel yaşamda ona dua etmek ve hep onun kusursuzluklarını vurgulamak gerekliydi. Bu tapınmaya karşılık Tanrı inananların kurtuluşuna yardımcı olurdu.

Ramanuca'dan sonra Vişishtadvaita hareketi içinde Tanrı kayrası konusunda bir görüş ayrılığı belirdi. Güney Hindistan'da gelişen Vadakalai okulu kurtuluş için Tanrı kayrasının gerekli olduğunu, ama insanın da çaba göstermesi gerektiğini savundu. Kuzeydeki Tenkalai okulu ise kurtuluş için yalnız tanrı kayrasının gerekli olduğunu kabul etti.

Etkisi Hindistan'ın kuzey uçlarına kadar yayılan Vişishtadvaita özellikle Bengali Çaitanya (1485-1533) döneminde Vişnuculuğun yeniden canlanmasında rol oynadı. Felsefesi ise Güney Hindistan'ın düşünce yaşamında bugün de önemli ölçüde etkilidir.

vişne (*Prunus cerasus*), gülgiller (*Rosaceae*) familyasından, kiraza benzeyen meyve ağacı ve bunun besin olarak yararlanılan meyveleri. Anayurdunun Kuzey Anadolu Dağları olduğu düşünülen bitkinin ilk kez gene Anadolu'da yetiştirilmeye başladığı, daha sonra Yunanistan'a, Roma'ya ve Avrupa'nın öbür bölgelerine yayıldığı bilinmektedir.

dir; Amerika'ya ise ilk kez koloniciler tarafından götürülmüştür. Günümüzde dünyanın birçok yerinde, kiraz kadar büyük ölçüde olmasa da, yaygın olarak vişne üretimi yapılmaktadır. Uygulanan ıslah ve melezleme çalışmalarıyla, sayıları ortalama 600'ü bulan vişne çeşitlerine her geçen yıl yenileri eklenmektedir. Ayrıca vişne kirazla melezlenerek her iki meyvenin de özelliklerini taşıyan bazı meyve çeşitleri (vişnaplar) geliştirilmiştir.

Kirazdan çok daha küçük yapılı olan vişne ortalama 6 m'ye kadar boylanabilen çalimsı görünümü ve yuvarlak taçlı bir ağaçtır. Dalları ince ve dağınık, yaprakları kirazinkine göre küçük, daha yuvarlak ve daha kaba dokuludur. Dallarda demetler oluşturan beyaz çiçekleri vardır. Meyveleri yuvarlak, genellikle koyu kırmızı renkli, bol sulu ve ekşidir. Kirazla vişne arasındaki en ayırt edici özellik tatlarındaki farklılıktır. Nitekim, tatlı lezzetinden ötürü kiraz daha çok taze meyve olarak tüketilir, buna karşılık vişne genellikle çiğ olarak yenmeyecek pasta, şekerleme ve reçel yapımında kullanılır ya da suyu çıkartılarak içilir. Vişne de kiraz gibi A ve C vitamini yanında az miktarlarda kalsiyum ve fosfor gibi mineralleri içerir.

Aslında ılıman iklim bitkisi olmakla birlikte vişne hem soğuk havaya hem de sıcak ve kurağa oldukça dayanıklıdır. Kuru ve kumlu topraklardan killi ya da killi kireçli topraklara kadar çok çeşitli toprak tiplerine uyum sağlayabilir. Genellikle dayanıklı ya-

Vişne (*Prunus cerasus*)
ABC Ajansı

bani kiraz, mahlep ya da vişne anaçları üzerine asılanarak çoğaltılır.

Dünyada önde gelen vişne üreticileri arasında ABD, Almanya, İtalya, Fransa, Yugoslavya, İsviçre, Türkiye, Japonya ve Arjantin sayılabilir. Türkiye'de vişne hemen her yörede ama en çok da Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu Bölümü ile İç Anadolu Bölgesi'nde yetiştirilmektedir. 1989'da yaklaşık 3,3 milyon vişne ağacından 80 bin ton ürün elde edilmiştir. En yaygın vişne çeşitleri Kütahya vişnesi, Macar vişnesi ve montmorensidir.

Vişni Voloçok, Rusya'nın batı kesimindeki Tver (eskiden Kalinin) yönetim birimine (*oblast*) bağlı kent. 18. yüzyılda Moskova-Petersburg Karayolu üzerinde bulunması nedeniyle önem kazandı ve çok geçmeden önemli bir dokuma ve çorap sanayisi merkezi durumuna geldi. Günümüzde kentteki başlıca sanayi dalları ahşap işleme ile kâğıt ve işlenmiş gıda maddesi üretimidir. Vişni Voloçok kentteki çok sayıda kanal nedeniyle "Rus Venedik'i" olarak da anılır. Kentte bir dokumacılık ve tıp okulu vardır. Nüfus (1991 tah.) 64.600.

Vişnu, Hinduizmde en önemli iki tanrıdan biri. Dünyanın koruyucusu ve *dharma*'nın

(davranış kuralları) sürdürücüsü olduğuna inanılır. Öbür büyük tanrı Şiva gibi, birçok ikincil tanrı ve yerel kahramanı kişiliğinde birleştirir. Temelde, büründüğü bedenler (*avatar*) aracılığıyla bilinir; bunlardan Rama ve Krişna özellikle önemlidir.

Vişnu, Vedalar döneminde önde gelen tanrılardan biri değildir. İÖ y. 1400-1000 dönemine ait birkaç Rigveda ilahisinde Güneş ile ilişkilendirilir ve üç adımda evreni

Vişnu, piring heykel,
Güney Hindistan, y. 14. yy
Museum of Fine Arts, Boston

aşmasını konu alan, halkın çok sevdiği efsane anlatılır. Bu efsane sonradan Vişnu'nun büründüğü bedenlerden biri kabul edilen Vamana'nın (cüce) öyküsüne temel oluşturmuştur. İlk dönem metinlerinde başka *avatar* efsanelerine de rastlanır ve *Mahabharata* destanında bunlardan Vişnu'nun bedene bürünmüş biçimleri olarak söz edilir. Kuramsal olarak, Vişnu kötülükle savaşması gereken her durumda kendinden bir parçayı ortaya koyar; dolayısıyla da sayısız görünümü vardır. Ama uygulamada yaygın kabul gören *avatar*'larının sayısı 10'dur.

Tapınak kabartma ve heykellerinde Vişnu oturur, ayakta ya da uzanmış durumda betimlenir. Oturan Vişnu'nun yanında çoğu kez karıları Lakshmi (İyi Talihi Tanrıçası) ile Bhumidevi (Yer Tanrıçası) de yer alır. Ayakta duran Vişnu'nun üstünde görkemli giysiler, dört (bazen iki) elinde de *şankha* (denizkabuğu), *çakra* (tekerlek), *gada* (so-pa) ya da *padma* (lotus) gibi çeşitli silahları vardır. Göğsünün üzerinde ölümsüzlük işareti sayılan saç buklesi (*śrīvatsa*), boynunda uğurlu Kaustubha mücevheri bulunur. Büyük Yılan Şesha'nın kıvrımları üzerine uzanmış Vişnu ise dünyanın yok oluş ve yenileniş dönemleri arasında kozmik okyanusta uyur durumda gösterilir. Resimlerinde Vişnu çoğunlukla esmerdir; aynı ayrıca özellik *avatar*'ları için de geçerlidir. Vişnu'nun bineği (*vahana*) Garuda kuşu, göklerdeki evinin adı Vaikuntha, dualarda yinelenen bin adından birkaçı Vasudeva, Narayana ve Hari'dir.

Vişnuculuk, Tanrı Vişnu'ya ve başta Rama ve Krişna olmak üzere onun bedene bürünmüş biçimlerine tapınma. Şivacılık ve Şakticilikle birlikte Hinduizmin temel biçimlerinden biridir. *Bhakti*'ye (tanrıya coşkuyla tapınma) büyük önem verir. Inananların sonul amacı olarak doğum, ölüm ve yeniden doğum biçimindeki döngüden kurtulmayı ve Vişnu'yu duyumsamanın mutluluğuna ermeyi kabul eder. Kurtuluş içinse

Vişnu'nun kayrası zorunludur; Vişnu yalnızca amaç (*upeya*) değil, aynı zamanda araçtır (*upaya*). Ona inanan kişi hem iyi işlere giden yolda (*karmān*), hem de tinsel bilgi yolunda (*cnana*) olgunlaşmak zorundadır.

Vişnuculuğun başlangıcı Yadava kabilesinden bir önder olduğu sanılan Vasudeva-Krişna'nın (İÖ y. 7-6. yy) tanrılaştırılmasına dayanır. Vasudeva kültü tanrılaştırılan bilge Narayana'ya tapanların inançlarıyla kaynaşmış, böylece ünlü *Bhagavadgita* destanında (İS y. 2. yy) Vasudeva, Krişna ve Narayana adları Tanrı Vişnu'yu anmak için kullanılmıştır. Kısa süre sonra buna ilahi çoban Krişna kültü eklenmiştir.

Vişnuculuğun felsefi kolları bireysel ruhlarla Tanrı arasındaki ilişkiyi yorumlama açısından birbirinden ayrılır. Başlıca Vişnu'cu felsefe okulları şu öğretilere dayanır: 1) *Vişishtadvaita* (Nitelikli Olanın Tekliği) öğretisi 11. yüzyılda Ramanuca'nın yapıtlarında en güçlü ifadesini bulmuş, Şri vaishnavalar tarafından benimsenerek Güney Hindistan'da yaygınlaşmıştır. 2) *Dvaita*'nın (dualizm) başlıca savunucusu olan Madhva (13. yy) ruhun Tanrı'ya bağımlı olduğunu, ama ondan ayrı bir varlığı bulunduğunu ileri sürmüştür. 3) *Dvaitadvaita* (ikinci tekçilik) öğretisini benimseyen Nimbarka (12. yy) ruh ve madde dünyasının Tanrı'dan hem farklı, hem de farksız olduğunu savunmuştur. 4) *Śuddhadvaita* (saf tekçilik) öğretisini savunan Vallabha'nın dünyayı açıklamasında *maya* (yanılsama) öğretisine yer verilmemiştir. 5) *Açintyabhedabheda* (kavranamaz farklılık ve farksızlık) öğretisini savunan Çaitanya ruh ve madde dünyası ile Tanrı arasındaki ilişkinin düşünce yoluyla kavranamayacağı, ama bunların hem aynı, hem farklı olduğu görüşündedir.

Her biri ayrı mezheplere temel oluşturan bu felsefe okullarının yanı sıra Vişnuculuk halk arasında yaygın birçok inanç biçiminde de dile getirilir. Ortaçağın geç dönemlerinde Ramananda ve müritlerinin yerel dildeki yapıtlarının yanı sıra Hintçe yazan Tulsidas, Gucerat dilinde yazan Mira Bai ve Maratha dilinde yazan Namdev ile Tukaram gibi Vişnucu şairlerin yapıtları da halk arasında Vişnuculuğun yayılmasında etkili olmuştur.

Viştaspa, GUŞTASP olarak da bilinir, Yunanca HYSTASPES (ü. İÖ 7. yy ve 6. yy), Zerdüşt'ün koruyucusu ve müridi. Daha sonraki İran sözlü gelenğinde Guştasp olarak anılan Viştaspa'nın hüküm sürdüğü ülke, Zerdüşt dininin kutsal kitabı Avesta'da Aryana Vaecah adını taşır. Bu ülke, Ahemeniş kralı II. Kyros (Büyük) tarafından İÖ 6. yüzyıl ortalarında yıkılmış olan bir büyük Harezmi devleti olabilir.

Viştaspa, Yunanca HYSTASPES (ü. İÖ 6. yy sonu), Parsa (Persepolis) kralı Arsomes'in oğlu, Ahemeniş hanedanından Kral I. Dario's'un babası.

Tarihçi Herodotos'a göre Viştaspa II. Kyros (Büyük) ile II. Kambyzes'in hükümdarlıklarında Fars satrabydı. İÖ 530'da Massagettlere karşı düzenlenen son seferde Kyros'a eşlik etti. Dario's İÖ 522'de tahtı ele geçirdiğinde Viştaspa, İÖ 521'de bir ayaklanmayı bastırdığı Parthia ile Varkana'nın başında satrap olarak bulunuyordu. Bazı tarihçiler Viştaspa'nın Peygamber Zerdüşt'ün koruyucusuyla aynı kişi olduğu kanısındadır.

Vişvakarman (Sanskrit dilinde "Güçü Her Şeye Yeten"), Hindu mitolojisinde tanrının mimarı. Önceleri bütün güçlü tanrıların sıfatı olarak kullanılmış, daha sonra yaratıcı güç anlamını kazanmıştır. İnanişa göre tan-

rıların silahlarıyla savaş arabalarını yapan ve kentlerini kuran tanrısız marangoz ve usta zanaatçısıdır. Efsanevi Lanka kentinin mimarı olduğuna ve Puri'deki (Orissa) büyük Cagannatha suretini yaptığına inanılır. Mimarlık ve araç yapma sanatlarını insanlara öğreten Vişvakarman, işçilerin, zanaatçıların ve sanatçıların koruyucu tanrısıdır.

Vitaceae (asmagiller), *Rhamnales* takımından, 12 cins ile 600 kadar odunsu bitki türünü içeren familya. Üyelerinin çoğu tırmanıcı özellikleriyle dikkati çeker. Familyanın en tipik özellikleri arasında tırmanmaya yardımcı uzantılar olan sülkler, yapraklarla karşılıklı olarak çıkan çiçek kümeleri ile çanak yaprakları küçük (ya da hiç bulunmayan) çiçekler sayılabilir. Tohumtasakları, iki gözlü yumurtalığın tam ortasında yer alır.

Yaklaşık 350 kadar türüyle familyanın en geniş cinsi olan *Cissus* tropik bölgelerde yaygındır. En önemli ekonomik cins olan üzüm (*Vitis*) cinsi ise 60-70 tür içerir; bunların içinde tanımlı yapılan başlıca tür *Vitis vinifera*'dır. Japonsarmasığı (*Parthenocissus tricuspidata*) ve amerikansarmasığı (*P. quinquefolia*) ise yaygın biçimde yetiştirilen süs sarmasıklarıdır.

Vital, Hayyim ben Yasef (d. 1543, Safad, Filistin - ö. 6 Mayıs 1620, Şam), Yahudi Kabalacı.

Dönemin önde gelen Kabalacısı Yitshak ben Şlomo Luria'nın öğrencisi oldu (y. 1570). Onun ölümünden (1572) sonra öğretisinin tek yorumcusu olarak zamanla Filistin Yahudi Kabalacılığının önderi durumuna geldi. Kudüs'te haham ve yeşiva (ileri Yahudi bilim okulu) başkanı olarak görev yaptı (1577-85). Başyapıtı *Ets hayyim*'de (Yaşam Ağacı) Luria Kabalasını ayrıntılı biçimde ele aldı. Kitabın rakiplerince bazı değişikliklerle hazırlanan baskılarını reddetti. Oğlu Samuel onun düşlerini ve görüşlerini içeren bir yapıtı ölümünden sonra *Şivhe R. Hayyim Vital* başlığıyla yayımladı.

Vitalianus (AZİZ) (d. Segni, Roma yakınları - ö. y. 27 Ocak 672, Roma; yortu günü 27 Ocak), 657-672 arasında papa.

30 Temmuz 657'de Papa I. Eugenius'un (Aziz) ardılı olarak kutsanan Vitalianus, İsa'nın tek bir iradesi olduğunu savunan Monotelistlere karşı izlenecek tutum konusunda kiliseyle Bizans imparatoru arasında süren anlaşmazlığa kısa sürede barışçı bir çözüm buldu. Bizans imparatoru II. Konstans kilisenin birliğini korumak amacıyla 648'de Monotelitlik konusunda her türlü tartışmayı yasaklayan Typos adlı bir ferman yayımlamış, ama bu beklenenin tersine Doğu ve Batı kiliseleri arasında bölünmeye yol açmıştı. Vitalianus papa olarak kutsandıktan sonra II. Konstans'ın fermanını mahkûm eden kararı iptal etti, Konstans da onun papalığa seçilmesini onayladı. 663'te Roma'yı ziyaret eden ve papa tarafından kusursuz biçimde ağırlanan Konstans ülkesine dönerken Roma'daki bütün bronz oymalara el koydu.

Vitalianus 668'de Tarsus doğumlu Aziz Theodoros'u Aziz Theodore adıyla ilk Canterbury başpiskoposu olarak kutsadı.

vitalizm, DİRİMSELCİLİK olarak da bilinir, yaşamın doğasını canlı nesnelerin dışındaki bütün güçlerden farklı, canlı organizmalara özgü bir dirimsel güçle açıklamaya çalışan akım. Kökeni Aristoteles'e dayanır. Mekanikçilik ve organizmacılık akımlarına karşı bir yaklaşımla bu dirimsel gücün organizmanın biçimini ve gelişmesini denetlediğini, etkinliklerini de yönlendirdiğini kabul eder. Çeşitli dirimsel olguların

kimyasal ve fiziksel yapısının ortaya konması zamanla vitalizmin önemini yitirmesine yol açmıştır

vitamin, hayvanların çoğunun besinlerle alması gereken farklı yapıda organik bileşiklerin ortak adı. Vitaminler özellikle metabolizma süreçlerinde koenzim ya da koenzim öncülü olarak görev yapar; protein, karbonhidrat ya da lipidler gibi makromoleküllerin tersine enerji sağlamaz ya da yapı birimi olarak işlev görmez

İlk vitaminlerin tanımlanmasından çok önce belirli yiyeceklerin sağlık açısından değer taşıdığı biliniyordu. Örneğin, 18. yüzyılda turuncgillerin iskorbutun ortaya çıkmasına engel olduğu; 19. yüzyılda pirinçle beslenen topluluklarda parlatılmamış pirinç yemenin beriberiden koruyacağı anlaşıldı. Vitaminlerin varlığı 20. yüzyılın ilk yıllarında ortaya kondu. İngiliz biyokimya bilgini Sir Frederick Hopkins 1906'da besinlerde proteinler, karbonhidratlar, yağlar, mineraller ve suya ek olarak başka gerekli maddelerin bulunduğunu gösterdi. Polonyalı kimya bilgini Casimir Funk 1911'de parlatılmamış pirinçteki beriberiyi onleyen maddenin bir tür amin olduğunu belirleyerek buna vitamin adının verilmesini önerdi. Bütün vitaminlerin yapısının birbirine benzediği düşünüldüğünden bu terim kısa zamanda bütün "yardımcı maddeler" için kullanılmaya başladı. Daha sonra vitaminlerin kimyasal özellikleri ve işlevlerinin birbirinden farklı olduğu ve pek çoğunun amin içermediği anlaşıldıysa da Funk'un terimi çok yaygınlaşarak kullanılmayı sürdürdü.

Hopkins ve Funk 1912'de vitamin yetersizliği varsayımını ortaya attılar; buna göre sistemde belirli bir vitaminden belirli miktarda olmaması iskorbut ve beriberi gibi bazı hastalıkların ortaya çıkmasına yol açar. Vitaminler üzerine yapılan ilk araştırmalarda vitaminlere verilen harfler bu maddeleri işlevlerine göre sınıflandırmaya yönelikti. Daha sonraki araştırmalarla bu maddelerin kimyasal yapısı ortaya çıktıkça bilimsel adlar verildiyse de, vitaminler günümüzde de harflerle tanınır (örn. riboflavin yerine vitamin B₂).

Pek çok hayvan ile dışbeslek (heterotrof) bakteri ve mayaların vitaminlere gereksinim duyduğu gösterildiyse de bir canlı türü için vitamin olan bir madde başka canlı türleri için vitamin olmayabilir. Dahası, bir canlının vücudunda yapılan bir maddenin miktarının canlılığın metabolizması için yeterli değilse, maddenin o canlı için vitamin olduğu söylenebilir. Bu tür maddelere örnek olarak insanda kemik büyümesi için gerekli olan vitamin D verilebilir. Güneş ışığıyla karşılaşılan deride bir tür vitamin D birleşimlenir. Dokularda birleşimlenen vitamin D metabolizma gereksinimlerini karşılamak için yeterli değilse bu madde ek olarak yiyeceklerle alınmalıdır; bu durum sıklıkla iskelet büyümesi hızlı olduğu için çok yüksek düzeyde vitamin D'ye gereksinim duyan çocuklarda görülür. İnsanda buna benzer bir durum vitamin K için söz konusudur. Bu madde insan vücudunda birleşimlenemez, normal olarak insanda kalınbağırsakta yaşayan bakteriler tarafından birleşimlenir. Vitamin K kalınbağırsak duvarından kana emilir ve metabolizma süreçlerindeki yerini alır. Kalınbağırsakın normal bakteri florası bozulduğunda (örn. yüksek dozda antibiyotik kullanıldığında) vitamin K yiyeceklerle ek olarak alınmalıdır.

Vitaminler kimyasal özelliklerine göre başlıca iki sınıfta toplanabilir: Suda çözünen

vitaminler (B vitaminleriyle vitamin C) ve yağda çözünen vitaminler (A,D,E ve K vitaminleri).

Suda çözünen vitaminler bağırsakta emildikten sonra kullanılacakları dokuya kan dolaşımıyla taşınır. Her birinin suda çözünürlük derecesi farklıdır; bu derece vücuttaki dağılımlarını da etkiler. Suda çözünen vitaminler gereğinden fazla alınırsa dokularda belirli bir ölçüde depolandıktan sonra idrarla vücuttan dışarı atılır.

B vitaminleri serbest halde etkinlik göstermez. Vücuttaki işlevlerini yerine getirebilmeleri için pek çok kimyasal süreçten geçmeleri gerekir. Başka maddeler ya da molekül parçalarının eklenmesiyle koenzim işlevlerini yerine getirebilirler.

Vitamin C'nin fizyolojik işlevleri iyi bilinir-se de metabolizma mekanizmaları çok açık değildir. Vitamin C diş ve kemiklerin büyümesi, deri altı dokuların ve kan damarlarının bütünlüğüyle yaraların iyileşmesi için gereklidir. Son yıllarda ortaya atılan ve doğruluğu tartışmalı olan bir görüşe göre yüksek miktarda vitamin C alınması nezle-yi önlediği gibi enfeksiyonlara karşı diren-ci de artırır.

Yağda çözünen vitaminler bağırsaklardan safra tuzlarının yardımıyla emildikten sonra lenf sistemiyle vücutun çeşitli bölgelerine taşınır. A ve D vitaminleri öncelikle karaciğerde, E vitamini vücuttaki yağ dokusunda ve daha az ölçüde üreme organlarında depolanır. K vitamini vücutta görece olarak çok az depolanır.

Yağda çözünen vitaminlerin çok çeşitli işlevleri vardır. Vitamin A gözde ağtabakadaki proteinlerle birleşerek karanlıkta görmeye yardımcı olur. Vitamin D canlının büyümesi, özellikle kemik gelişmesi için kalsiyum metabolizmasında önem taşır. Vitamin E de hayvanlarda büyümeyi hızlandırır; eksikliği bazı hayvan türlerinde kısırlığa yol açar. Vitamin K kanın pıhtılaşmasında yer alan enzim süreçlerinde gereklidir.

vitamin A, A VİTAMİNİ olarak da bilinir, balık etinde, özellikle balık yağında bol miktarda bulunan ve yağda çözünen alkol. Tereyağında ve çeşitli hayvanların karaciğerindeki yağ dokusunda da bulunur. Bitkilerde bulunmamasına karşın pek çok sebze ve meyvede vücutta vitamin A'ya çevrilebilen pigmentler vardır. Bu pigmentlerden havuca rengini veren β -karoten (provitamin A) çok iyi bir vitamin A kaynağıdır.

Vitamin A ısı, ışık ya da havada çabuk parçalanır. Görme işlevinde doğrudan rol oynayan vitamin gözde ağtabakada yer alan bir pigmentin bileşiminde de bulunur.

Hayvanlarda yağ dokusunda vitamin A'ya benzer etkileri olan ve yapıları birbirine benzeyen çok sayıda bileşik vardır. Örneğin, tatlı su balıklarından elde edilen balıkyağı vitamin A'ya ek olarak, görme pigmenti oluşturabilen vitamin A₂ içerir.

İnsanda günlük vitamin A gereksinimi, erişkinler için 1,0 mg'dir.

Vitamin A'nın varlığı ilk kez 1913'te belirlenmiş, kimyasal yapısı 1933'te saptanmış, 1947'de bileşimlenmiştir.

vitamin A eksikliği, yiyeceklerle yeterli miktarda vitamin A alınmaması sonucunda sıklıkla göz ve epitel dokularında ortaya çıkan çeşitli bozukluklar.

İnsanda vitamin A eksikliğinin ilk belirtilerlerinden biri ışıklı ortamdan karanlığa geçişte uyum sağlayamamak ya da karanlıkta rahat görememeye beliren gece körlüğüdür. Karanlıkta görme normal olarak göz dokusun-

da bulunan ve ancak vitamin A'nın bulunduğu ortamda ışığa duyarlılık kazanan rodopsin adlı görme pigmentine bağlıdır.

Vitamin A eksikliği uzun sürerse, özellikle yetersiz beslenen bebekler ve çocuklarda kseroftalmi olarak bilinen bir bozukluk ortaya çıkar. Kseroftalimde gözler ışığa karşı duyarlıdır, gözyaşı salgılanması durur, göz kapakları şişer, irinle dolup birbirine yapışır. Gözdeki mukozal yüzeyler yer yer aşınabilir, bu bölgelerde enfeksiyonlar yerleşir, böylece korneada ve gözdeki öbür yapılarda ülserler ortaya çıkar. Bu durum tedavi edilmezse görme kaybına yol açabilir.

Vitamin A eksikliğinin ilk belirtileri ağız, boğaz ve solunum, üreme ya da boşaltım organlarının içini döşeyen mukozada değişiklikler de olabilir. Bu zarlar atrofiye uğrayıp kurur; normal olarak bu organların içindeki yabancı maddelerin ortamdan uzaklaştırılmasına yardımcı olan kirpiksi uzantıları dökülür. Örselenen mukoz katmanlarının bakterilere karşı direnci azalmıştır, enfeksiyonlara eğilimleri artar. Yetersiz vitamin A alımı uzun süre devam ederse deri kuruyabilir, kıl köklerinin çevresinde boynuzsuz katmandan tıkaçlar oluşabilir.

Vitamin A eksikliği kemik ve diş oluşumunun kusurlu olmasına ve genel olarak büyüme geriliğine de yol açabilir. Fareler ve sıgırlar üzerinde yapılan deneylerde üreme işlevlerinin tümüyle ortadan kalktığı ya da canlı doğum olasılığının çok düştüğü görülür.

Vitamin A bütün hayvanlarda karaciğerde ve süt yağı içeren süt ürünlerinde bulunur. Bunun ek olarak sarı ve yeşil yapraklı sebzelerin çoğunda vücutta vitamin A'ya dönüştürülebilen ve kimyasal yapısı vitamin A'ya benzeyen karoten adlı madde vardır.

Eksikliğin son dönemlerinde kornea gibi dokulardaki hücre zedelenmesi çok ileri düzeylere varmadan vitamin A verilmesiyle tedavi mümkündür. Genellikle bu tedavi yöntemi proteince zengin bir beslenme düzeniyle desteklendiğinde çok etkili olur. Kseroftalmi süt ve süt ürünlerinin kolayca elde edildiği ülkelerde çok ender görülürse de dünyanın bazı bölgelerinde, özellikle savaş dönemlerinde önemli bir sorun haline gelmiştir. Örneğin, 1940'ta, Filipinler'de hastaneye başvuran çocukların yarısında kseroftalmi olduğu, Hollanda Doğu Hint Adalarında 500 bin kişilik nüfustan 4.000 çocuğun bu hastalık nedeniyle kör olduğu bildirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Danimarka'da üretilen tereyağının tümü ihraç edildiğinden Danimarkalı çocukların pek çoğunda kseroftalmi gelişmiştir.

vitamin A fazlalığı, HIPERVİTAMİNOZ A olarak da bilinir, uzun süre çok yüksek düzeyde (150 mg) vitamin A alınmasıyla ortaya çıkan zehirlenmeye benzer bozukluk. Suda çözünen vitaminlerin tersine vitamin A yağda çözünür; gereğinden fazla alındığında idrarla atılmayarak karaciğerde depolanır ve zamanla zehirlenmeye neden olabilecek düzeylere erişir.

Zehirlenmenin genel belirtileri arasında bulantı, saçlarda sertleşme ve dökülme, deride kuruma ve pullanma, kemik ağrıları, yorgunluk ve uyuklama sayılabilir. Erişkinlerde bulanık görme ve baş ağrısı, bebeklerde büyüme bozukluğu ve karaciğerde büyüme de görülebilir. Vitamin A alımı azaltıldığında hastanın durumu düzelmeye başlar.

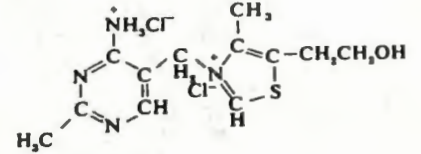
Vitamin A fazlalığı genellikle vitamin A içeren preparatların uzun süre, düzenli olarak ve aşırı miktarlarda alınmasıyla ortaya çıkarsa da Kuzey Kutup Bölgesi'ne giden kâşiflerde ve o bölgenin halkında, kutup ayısı karaciğeri yedikten sonra da görüldüğü bildirilmiştir.

Vücutta vitamin A'ya dönüştürülen karoten adlı sarımsı pigment havuç, tatlıpatates ve yumurta sarısı gibi yiyeceklerde bulunur. Kan plazmasındaki karoten yoğunluğu aşırı düzeylere ulaşırsa karotenemi olarak bilinen durum ortaya çıkar.

vitamin B kompleksi, B VİTAMİNİ olarak da bilinir, özellikleri, doğal kaynaklardaki dağılımları ve fizyolojik işlevleri birbirine benzediği ve yakın olduğu için geleneksel olarak bir arada sınıflandırılan vitaminlerin ortak adı. B vitaminlerinin tümü, C vitamini gibi (yağda çözünen A, D, E ve K vitaminlerinin tersine) suda çözünür.

B vitaminlerinin çoğunun koenzim olduğu ve bütün hayvan türlerinde metabolizma süreçlerinin sürdürülmesi için yaşamsal önem taşıdıkları anlaşılmıştır. Vitamin B kompleksi pantotenik asit, nikotinik asit, biyotin, folik asit(*), riboflavin (vitamin B₂), tiyamin (vitamin B₁), piridoksin (vitamin B₆) ve siyanokobalamini (vitamin B₁₂) içerir. Karnitin, kolin, lipolik asit, miyoinozitol ve para-amino benzoik asit adlı bileşikler hayvanlarda benzer görevler üstlenir ve kimi uzmanlarca B vitamini sayılır; B₁₃ ve B₁₅ olarak adlandırılan ve büyümeyi hızlandıran iki madde de B vitamin kompleksine eklenebilir.

vitamin B₁, TIYAMİN olarak da bilinir, geviş getirenler dışında bütün hayvanlarda beriberi(*) adlı hastalığın önlenmesi için gerekli olan, suda çözünen ve azot içeren alkol.

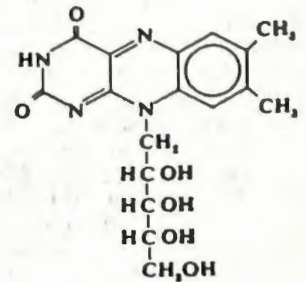

Vitamin B₁ (tiyamin)

Vitamin B₁ saf olarak elde edilen (1926) ilk vitamindir; yapısı 1936'da tümüyle aydınlatılmış ve bileşimlenmiştir.

Vitamin B₁'in vücutta karbonhidratların enerjiye dönüştürülmesine yardımcı olan bir enzim sisteminde işlev gördüğü anlaşılmıştır. Bu işlevlerini tiyamin pirofosfat adlı bileşik halinde sürdürür. En fazla tahıllarda ve başka bitki tohumlarında bulunur. En zengin hayvansal kaynaklarından biri domuz etidir. Alınması gereken günlük vitamin B₁ miktarı erişkin kadınlar için 1,0-1,1 mg, erişkin erkekler için 1,2-1,4 mg'dir.

vitamin B₂, RİBOFLAVİN olarak da bilinir, kesilmiş sütün suyunda ve yumurta akında

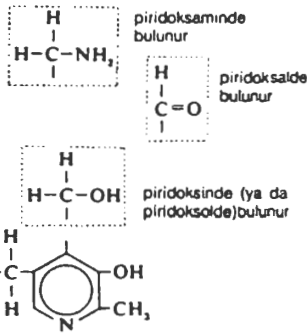
Vitamin B₂ (riboflavin)

bol miktarda bulunan sarı, azot içeren alkol. Hayvanların besinlerle alması gereken bir maddedir; yeşil bitkilerle bakteriler ve mantarların çoğu tarafından bileşimlenir. 1933'te vitamin olduğu anlaşılan riboflavin ilk kez 1935'te bileşimlendi.

Vitamin B₂'nin karbonhidratlar ve aminoasitlerin yükseltgenmesini içeren metabolizma süreçlerinde rol oynadığı bilinir. Vitamin B₁ (tiyamin) gibi serbest biçimiyle değil canlıların vitamininden elde ettiği daha karmaşık yapıları bileşikler (örn. flavin mononükleotit [FMN], flavin adenin dinükleotit [FAD]) halinde işlev görür. Vitamin B₂ hayvan ve bitki dokularında özellikle süt, yumurta, böbrek ve karaciğerde yaygın olarak bulunur. İnsanda günlük gereksinim erişkinlerde 1,2-1,7 mg'dir.

vitamin B₂ eksikliği, RİBOFLAVİN EKSİKLİĞİ olarak da bilinir, besinlerle yeterince vitamin B₂ alınmamasıyla ortaya çıkan bozukluk. Özgün belirtileri arasında dudaklarda kızarma ve dudak kenarlarında çatlama, dilde iltihaplanma, gözyuvarında aşırı derecede kanlanma, ışığa karşı anormal düzeyde duyarlılık, deride yağlanma, pullanma ve iltihaplanma sayılabilir. İnsanda vitamin B₂ eksikliği sıklıkla başka vitamin (özellikle niyasin) eksiklikleriyle birlikte ortaya çıktığından belirtileri konusunda farklı görüşler vardır.

vitamin B₆, mikroorganizmalar ve hayvanlar için önem taşıyan ve üstün yapıları hayvanlarda derinin aşınmasını önleyen madde. Piridoksin (piridoksol), piridoksal ve piridoksamin olmak üzere üç türü vardır. Piridoksin ilk kez 1938'de elde edilmiş,

Vitamin B₆

1939'da biresimlenmiştir. 1940'larda bulunan piridoksal ve piridoksamin, doğal kaynaklarda piridoksinde daha yaygın bulunur.

Vitamin B₆ aminoasitlerin oluşumu ve yıkılmasında, bu nedenle canlı dokularda proteinin biresimlenmesinde işlev görür. Yağ ve karbonhidrat metabolizmasında belirli süreçlerde de rol oynar.

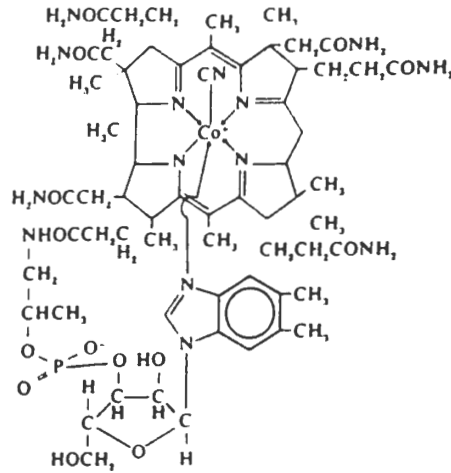
Besinlerle alınan vitamin B₆'nın eksikliğinin insanda herhangi bir bozukluğa neden olmadığı bilinirse de, nedeni tam olarak belirlenemeyen bazı hastalıkların vitamin B₆ tedavisiyle iyileştiği görülmüştür. Hayvanlarla yapılan deneylerde vitamin B₆ eksikliğinin neden olduğu belirtilerin başka besinlerin alınmasına da bağlı olduğu anlaşılmış, örneğin, farelere yağlı yiyecekler verildiğinde deri lezyonlarının ortaya çıkmadığı belirlenmiştir. Proteinin çok zengin ya da metiyonin gibi aminoasitler içeren besinler verildiğinde ise eksiklik belirtilerinin ağırlaştığı ve bu belirtileri gidermek için verilmesi gereken vitamin B₆ miktarının arttığı görülmüştür.

1950'lerde insanda deneysel olarak vitamin B₆ eksikliği oluşturuldu. Bebeklerde eksikliğin ilk belirtisi, vitamin verildiğinde ortadan kalkan çırpınma nöbetleridir. Anne sütü yerine başka besinler alan bebeklerde bu tür çırpınmalara rastlanabilir. İnek sütünde vitamin B₆ suyla yıkıma uğradığından, inek sütü alan bebeklerdeki eksiklik sütün farklı yöntemlerle işlenmesiyle önlenir. İnsanda günlük vitamin B₆ gereksinimi 2,0-2,2 mg'dir.

Hayvanların beslenmesinde piridoksal, piridoksamin ve piridoksin birbirinin yerini alabilirse de, mikroorganizmaların bu maddelere özgün gereksinimi vardır. Vitamin B₆ besinlerde, özellikle çeşitli tahıllarda et ve fındıksı meyve ile bazı sebze ve meyvelerde bulunur.

vitamin B₁₂, SİYANOKOBALAMİN olarak da bilinir, pek çok mikroorganizma ve hayvan için yaşamsal önemi olan ve hayvanlarda alyuvarların gelişmesine yardımcı olan kristalsi bileşik. Bir metal iyonu (kobalt) içeren tek vitamin olan vitamin B₁₂'nin kimyasal yapısı oldukça karmaşıktır.

ABD'li hekim W.B. Castle 1930'larda normal olarak mide sıvısında yer alan bir özetken (entrensek faktör) buldu ve bu

Vitamin B₁₂ (siyanokobalamin)

maddenin öldürücü kansızlığı olan hastaların midesinde bulunmadığını saptadı. Bu hastalara düzenli olarak karaciğer yedirildiğinde iyileşme görüldüğünden öldürücü kansızlığa engel olan ekstrensek faktörün hayvanların karaciğerlerinde bulunduğunu ileri sürdü. 1948-49'da ABD'de Karl Folkers ve İngiltere'de Alexander Todd'un yürüttüğü çalışmalarda karaciğerde bulunan saf vitamin B₁₂ elde edildi ve tanımlandı. Bu vitaminin sindirim sürecinin tümünü hızlandırdığı ve besinlerin incebağırsak duvarından emilmesini kolaylaştırdığı düşünüldü. İnsanda günlük vitamin B₁₂ gereksinimi 3 mikrogramdır; en fazla bulunduğu besinler yumurta, et ve süt ürünleridir.

Bilindiği kadarıyla üstün yapıları bitkilerde vitamin B₁₂ bulunmaz; bilinen bütün üstün yapı hayvanların da vitamini besinleriyle alması gerekir. Çeşitli küf mantarları ve bakteriler tarafından biresimlenen vitaminin karaciğer ya da başka hayvan dokularındaki kaynağının çeşitli türdeki mikroorganizmalar olduğu sanılır. Bu maddeyi yapmayan bazı bakteriler de büyümeleri için çevreden vitamin B₁₂ almak zorundadır. Canlılardaki işlevi tam olarak bilinmemektedir; bununla birlikte kolin ve metiyonin adlı bileşiklerdeki metil (-CH₃) grubunun ve nükleik asitlerin biresimlenmesinde rol oynadığı anlaşılmıştır.

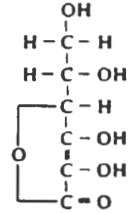
vitamin B₁₂ eksikliği, besinlerle yeterli miktarda vitamin B₁₂ (siyanokobalamin) alınmamasıyla ortaya çıkan bozukluk. Vitamin B₁₂ insan ve hayvanda sindirim ve besinlerin emilmesi için gerekli olan ve öldürücü kansızlığı (*) önediği bilinen kırmızı pigmentli kristalsi bir bileşiktir. Vitamin B₁₂ eksikliği dildeki küçük çıkıntıların kusurlu gelişmesine yol açarak dil yüzeyine anormal düz görünüm verir. Sıklıkla bağırsak işlevlerinde ve sindirimde bozukluklara, kimi zaman da kabızlık ve ishale yol açar. Omurluğun bazı hareket ve duyu yollarında

dejenerasyona neden olur; dejenerasyon uzun sürerse vitamin B₁₂ vererek tedavi edilemez hale gelir. El ve ayak parmaklarında duyu kaybı ve kanncalanma tedavi edilmezse zamanla yürüyüş bozukluğu ve felçlere yol açabilir.

Vitamin B₁₂ yalnız hayvansal besinlerde bulunduğundan vejetaryenlerde eksiklik görülebilir. Eksiklik bağırsaklarda üreyen bakteriler ya da şerit gibi asalakların bağırsaktaki vitamini kullanmasından da ileri gelebilir. Vitamin B₁₂ eksikliği incebağırsığın emilim işlevlerini etkileyen hastalıkların tümünde de görülür.

vitamin C, ASKORBİK ASİT ya da C VİTAMİNİ olarak da bilinir, hayvanlarda bazı metabolizma süreçlerinde yer alan, suda çözünen, karbonhidrata benzer madde. Hayvanların çoğunun vücudunda biresimlenebilirse de, insan ve öbür primatlar ve kobaylar gibi bazı hayvanlarda besinlerle ek olarak alınması gerekir. Vitamin C eksikliği özellikle deride ve mukozalarda kanamalara neden olan iskorbüt(*) adlı hastalığa yol açar. İlk kez 1928'de elde edilen vitaminin iskorbüt tedavisinde kullanılabileceği 1932'de anlaşıldı.

Etki mekanizması üzerine ayrıntılı bilgi olmamasına karşın, metabolizma işlevlerinin pek çoğunda gerekli olduğu bilinir. Bu işlevlerden bazıları sağlıklı deri, kiriş, bağdoku ve kemiklerin oluşumunda ve yara iyileşmesinde önem taşıyan kollajen adlı proteinin biresimlenmesi, kan damarlarının sağlamlığı ve dayanıklılığının sağlanması,

Vitamin C (askorbik asit)

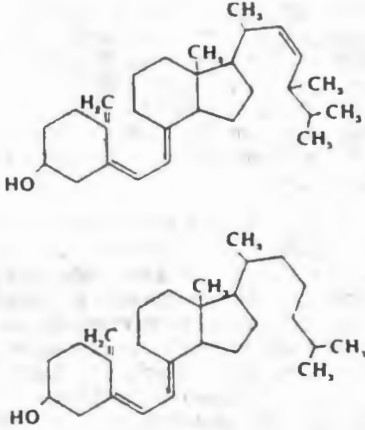
bazı aminoasitlerin metabolizması ve böbreküstü bezlerinde hormon biresimlenmesi ve salgılanmasıdır. Vitamin C'nin vücudun enfeksiyonlardan korunmasında da rol oynadığı düşünülmektedir.

İnsanda günlük vitamin C gereksinimi görece fazladır (70 mg). Vitaminin en fazla bulunduğu besinler turuncgiller ve taze sebzelerdir. Oksijenle tepkimeye girdiğinde, özellikle ısı ya da alkali çözeltiğinde, ya da yüksek nıtrida hızla yıkıma uğradığından, besinlerdeki vitaminin korunması oldukça güçtür.

vitamin D, D VİTAMİNİ olarak da bilinir, hayvanlarda kalsiyum metabolizmasında önem taşıyan ve yağda çözünen alkollerin ortak adı. Güneş ışığının etkisiyle deride bulunan sterollerden biresimlenir. Bu steroller hayvanlarda metabolizma süreçleri sonucunda oluşan 7-dehidrokolesterol ile bitkisel yağlarda bulunan ergosteroldür. Güneş ışığının etkisiyle 7-dehidrokolesterol kolekalsiferole (vitamin D₃), ergosterol ise kalsiferol ya da argokalsiferole (vitamin D₂) dönüşür. İnsan metabolizmasında vitamin D₂ ve D₃ eşdeğerlidir; buna karşılık kuşlarda vitamin D₂, D₃'ten daha az etkili olduğundan kümes hayvanlarının yemlerine vitamin D₃ eklenir.

Sterollerden vitaminler oluştuktan sonra, karaciğerde ortaya çıkan kimyasal tepkime sonucunda bu vitaminler kalsiyum metabolizmasında yer alan bileşikler haline gelir.

Vitamin D'nin besinlerle alınması gerekli olmasa da, kuzey bölgelerinde kışın yetersiz güneş ışığı ya da cam, bulut ve kentlerde kirli havanın içinden geçen güneş ışığı vitamin yapımı için yeterli morötesi ışınım

(Üstte) vitamin D₂, (altta) vitamin D₃

miktarını sağlamayabilir. Bu koşullarda genellikle süte eklenerek vitamin D verilmelidir. Büyüme dönemindeki bir çocuğun günlük vitamin D gereksinimi 10 mikrogram (400 Uluslararası Birim) kadardır.

Vitamin D eksikliği raşitizm(*) yol açar. Vücudun gereksinimini aşan vitamin D dokularda biriktiğinden uzun süre yüksek dozda alınması zehirlenmeye yol açabilir.

vitamin D fazlalığı, HİPERVİTAMİNOZ D olarak da bilinir, uzun süre yüksek dozda vitamin D alınması sonucu ortaya çıkan bozukluk. Suda çözünen vitaminlerin tersine, vücuttaki vitamin D fazlalığı idrarla dışarı atılmayarak dokularda birikir ve kimi zaman zehirlenmeye yol açacak düzeye erişir.

Zehirlenmenin ilk belirtileri halsizlik, yorgunluk, iştah kaybı, bulantı ve kusmadır. Elde turnakların altında, gözlerde ve deride yaygın olarak küçük sarımsı lekeler görülebilir. Bebekler ve çocuklarda büyüme geriliği olur. Vitamin D, kalsiyumun bağırsaklardan emilmesine yardımcı olduğundan, kandaki kalsiyum yoğunluğu aşırı derecede artabilir, vücudun çeşitli dokularında, özellikle böbreklerde kalsiyum fosfat biriktiği saptanabilir. Erişkinde günde 50-100 bin Uluslararası Birim (normal gereksinim 400 Uluslararası Birim), bebeklerde günde 2-4 bin Uluslararası Birim vitamin D alınması zehirlenmeye yol açar.

vitamin E, E VİTAMİNİ olarak da bilinir, öncelikle bazı bitkisel yağlarda (örn. buğday tohumu yağı) bulunan ve yağda çözünen bileşik. 1922'de bulunan vitamin E saf haliyle 1936'da elde edilmiş, kimyasal yapısı 1938'de belirlenmiştir. Daha sonra vitamin E'ye benzer etki gösteren ve tokoferol olarak bilinen bir dizi bileşik de elde edilmiştir.

Hayvanlarla yapılan deneyler sonucunda vitamin E'nin kas distrofisi ve kendiliğinden düşük gibi bazı hastalık ve bozuklukların tedavisinde kullanılabileceği anlaşılmıştır. Ayrıca canlı dokularla zarların yükseltgenme sonucunda yıkılmasını engelleyerek yaşam süresini uzatabileceği de düşünülmektedir. Tokoferoller özellikle yükseltgenmeyi önleyerek bitkisel yağların bozulmasını geciktirmek amacıyla kullanılır.

vitamin E eksikliği, vücutta dokularda yükseltgenme süreçlerini kedeleyerek işlev gören vitamin E'nin besinlerle yeterince alınmaması sonucunda ortaya çıkan bozukluk.

Vitamin E başta tahıllar ve bitkisel yağlar olmak üzere yiyeceklerin çoğunda bulunur. Bu nedenle vitamin E eksikliği yalnız beslenme bozukluğundan kaynaklanmaz; insanda eksiklik nedeniyle ortaya çıkan belirtiler de kesin olarak anlaşılmamıştır.

Hayvanlarla yapılan deneylerde vitamin E eksikliği belirtileri türden türe değişir. Olgun dişi farelerde düşük, erkek farede sperma yapan dokuların dejenerasyonu nedeniyle kısırılık, tavşan ve kobaylarda akut kas distrofisi, civcivlerde damarlarda yapı bozuklukları ve kaslarda güçsüzlük, maymunlarda kansızlık görülür.

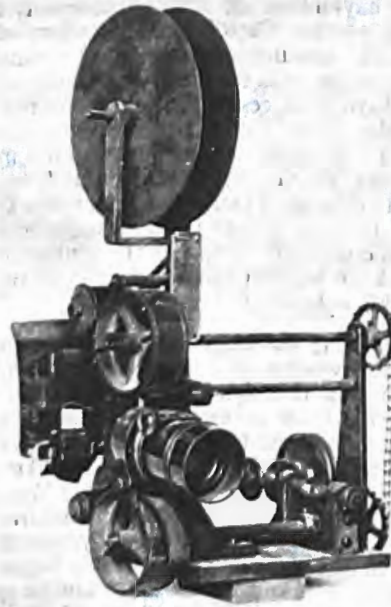
vitamin K, K VİTAMİNİ olarak da bilinir, bitkilerin yapraklarında bulunan ve yağda çözünen naftokinon bileşiklerinin ortak adı. Vitamin K ilk kez 1939'da saf olarak elde edildi ve yapısı saptandı; daha sonra etkisi buna benzeyen çok sayıda bileşik elde edildi ve bireşimlendi. 1939'da tanımlanan vitamin K₁ bitkiler tarafından bireşimlenir; öte yandan vitamin K₂ mikroorganizmadan kaynaklanır ve memelilerin dokularında bulunur. Vitamin K'nın öbür tiplerinin tümü vücutta K₂'ye çevrilir.

Tıpta pıhtılaşma zamanını kısaltmak amacıyla doğada bulunan bileşiklerin yanı sıra etkisi vitamin K'ya benzeyen ve yapay olarak bireşimlenen bileşikler (örn. K₄, K₅, K₆ ve K₇ vitaminleri) kullanılır.

vitamin K eksikliği, vücutta yeterli miktarda vitamin K bulunmaması sonucunda ortaya çıkan bozukluk. Karaciğerde protrombin bireşimlenmesi için vitamin K gerekli olduğundan, vitaminin eksikliğinde pıhtılaşma gecikir ya da tümüyle durur.

Üstün yapılı hayvanlarda besinlerle yeterli miktarda vitamin alındığından, ayrıca bağırsaktaki bakteriler vitamin K bireşimlediğinden eksiklik ender görülür. İnsanda, vitaminin bireşimleyen bakterilerin büyümesini kedeleyen ilaçların verilmesi ya da vitamin K'nın bağırsaklardan emilmesi için gerekli olan safranin yapımı ya da salgılanmasını etkileyen durumlar sonucunda eksiklik ortaya çıkabilir. Yeni doğmuş bebeklerde bağırsaklarda bakteri ve vücutta depolanmış vitamin K olmayışı vücutta yaygın kanamalara yol açabilir; bu durum zaman geçirmeden vitamin K verilerek tedavi edilebilir. Ayrıca bak. protrombin eksikliği.

vitaskop, 1895'te Thomas Armat'ın patentini aldığı film göstericisi. Bazı özellikleri

Thomas Armat'ın yaptığı vitaskop, 1895
Smithsonian Institution, Washington, D.C

modern film göstericilerinde de kullanılmaktadır. Delikli filmdeki her kareyi kısa bir süre merceğin önünde durduran düzeneğe (Malta haçı) filmin gerilip kopmasını engellemek için bırakılan bolluk bunlar arasındadır. Thomas A. Edison kendi kineoskop filmlerini göstermek için vitaskoptan yararlandı. Bunlardan *nickelodeon* (beş cente film gösterilen sinema salonu) gösterilerine ve sonra da uzun film gösterimlerine geçildi. Ayrıca bak. kineoskop; sinematograf.

Vitebsk, Beyaz Rusya'da yönetim birimi (*oblast*). Büyük bölümü Batı Dvina Irmağının geniş havzasında kalır. Yüzölçümü 40.100 km²'dir. Doğusunda ve güneyinde hafif engebeli yaylalar yer alır. Batı Dvina Havzasında geniş bataklıklar olmakla birlikte, yönetim biriminin büyük bölümü çam, ladin, meşe, huş ağacı ve kızıl ağaç ormanlarıyla kaplıdır. Yönetim biriminde en çok keten ve çavdar yetiştirilir. İnek, siğir ve domuz beslenir. Güneyde çok sayıda meyve bahçesi yer alır. Vitebsk kenti, Orşa ve bir petrol rafinerisinin bulunduğu Novopolotsk dışındaki yerleşmeler küçüktür; buralarda kerestecilik yapılır ve hayvansal ürünler işlenir. Termik elektrik santrallerinde yakıt olarak bol miktarda turba kullanılır. Nüfus (1991 tah.) 1.434.200.

Vitebsk, Beyaz Rusya'da Vitebsk yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Batı Dvina Irmağının Luçesa'yı birleştirdiği noktada yer alır. Kayıtlara adı ilk kez 1021'de geçen Vitebsk, önemli bir müstahkem mevki ve ticaret merkeziydi. 1320'de Litvanya'ya, daha sonra Polonya'ya, 1772'de Rus Çarlığı'na geçti. 16. yüzyılda Polonyalılar, Büyük Kuzey Savaşı'nda İsveçliler, 1812'de Fransızlar, II. Dünya Savaşı'nda da Almanlar tarafından yıkıldı. Günümüzde takım tezgahları, elektrikli aletler, dokuma, et, süt ürünleri ve başka gıda maddeleri üretilen önemli bir sanayi merkezidir. Kentte tıp, veteriner, öğretmen ve politeknik enstitüleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 361.500.

Vitellius, Aulus (d. İS 15 - ö. 69, Roma), Neron'dan sonra kısa sürelerle başta kalan üç Roma imparatorundan sonuncusu.

İmparator Claudius'un yakını olarak *cen-sor*'luk yapan ve üç kez de konsül seçilen

Aulus Vitellius, mermer büst;
Capitoline Müzesi, Roma
Alinari—Art Resource/EB Inc.

Lucius Vitellius'un oğluydu. Konsül (48). Afrika prokonsülü (y. 61) ve ardından Aşağı Almanya ordusu komutanı oldu. Neron'un ölümünü izleyen karışıklıklar sırasında Senato'nun Galba'yı imparator olarak tanımasına karşın, kendi birlikleriyle imparator ilan edildi (2 Ocak 69). Ordusuyla birlikte İtalya üzerine yürüdü ve Galba

nin yerine geçen Otho'nun Intihar etmesinden sonra temmuzda Roma'ya girdi. Bu sırada Doğu lejyonlarının komutanı Vespasianus da kendini imparator ilan etmişti. Vespasianus'un kuvvetleri karşısındaki yenilgiden sonra imparatorluktan çekilmek isteyen Vitellius, Praetoria Muhafız Alayı'nın baskısı nedeniyle mücadeleyi sürdürmek zorunda kaldı. Vespasianus'a bağlı birlikler 20 Aralık'ta Roma'ya girince, kendi askerleri tarafından büyük bir barbarlıkla katledildi.

Viterbo, İtalya'da Lazio (Latium) yönetim bölgesindeki Viterbo ilinin merkezi kent. Roma'nın kuzeybatısında, Cimini Dağları'nın eteklerinde yer alır. Etrüskler tarafından kurulan kent İÖ y. 310'da Romalıların eline geçti. 774'te Toscana'daki Lombard kentlerinden biri oldu. 11. yüzyılda Toscanalı Matilde tarafından papalığa verildi. Papalık Sarayı (Palazzo dei Papi; 1257-66) birçok kez papanın seçimi için düzenlenen toplantılara sahne olmuştur.

Kentin 11. ve 13. yüzyıllardan kalma surlarla çevrili olan eski kesimi, romanesk üslupta arkadları, 13. ve 14. yüzyıl evleri ve saraylarıyla hemen hiç bozulmadan günümüze ulaşmıştır. Ünlü Papalık Sarayı dışındaki önemli yapılar arasında S. Lorenzo Katedrali (12. yy), S. Francesco Kilisesi (13. yy), Rönesans döneminden kalma belediye sarayı ve bugün Kent Müzesi olan Sta. Maria della Verità Kilisesi (12. yy) sayılabilir.

Kentteki sanayi dalları ağırlıklı olarak tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 59.798.

viterit, baryum karbonat (BaCO_3) yapısında, ender bulunmakla birlikte baritten sonraki en önemli baryum cevheri olan karbonat minerali. Çoğunlukla düşük sıcaklık hidrotermal damarlarında barit ve galen ile birlikte katıksız halde bulunur. En yaygın bulunduğu yerler İngiltere ve İskoçya'dır. Adı asitler içinde kolayca çözündüğünden viterit öbür baryum bileşiklerinin hazırlanmasında barite yeğlenir. Çeliğe uygulanan doku sertleştirme işleminde ve şekerin antılması da da viteritten yararlanılır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. karbonat mineralleri.

vites kutusu, ŞANZIMAN olarak da bilinir, motorlu taşıtlarda, motor ile tekerlekleri birbirleriyle uyumlu biçimde çalıştırarak taşıtın değişik hızlarda yol alabilmesine olanak sağlayan dişli grubu. Dişlilerin kumanda biçimine göre elle kumandalı, otomatik ve yarıotomatik vites kutusu; dişlilerin birbirini kavrama biçimine göre de kayıcı dişli, kavramalı ve senkromeçli vites kutusu gibi türleri vardır.

Vites kutusu bir giriş mili (tahrik eden mil), bir çıkış mili (tahrik edilen mil), bu miller üzerinde bulunan dişli çiftleri (geçişliler) ve uygun dişlilerin birbirine geçmesini sağlayan bir vites kolundan oluşur. Vites kutusunun temel işlevleri, araç hareketsiz durumda iken motoru çalıştırabilmek amacıyla motor ile tekerlekler arasındaki bağlantıyı kesmek (vitesin boşta olması durumu), aracın harekete başlayabilmesi ve çabucak hızlanabilmesi için gerekli moment (boru) artışını gerçekleştirmek, aracın geriye doğru hareket edebilmesini ve istenilen hızda yol almasını sağlamaktır. Ayrıca bak. kavrama.

Viti Levu, Fiji'nin en büyük adası. Koro Denizinin batısında yer alır. Adı "Büyük Fiji" anlamına gelir. Yüzölçümü 10.388 km²'dir. Birçok sönmüş yanardağın bulunduğu bir sıradağla ortadan ikiye ayrılır. Fiji'nin en yüksek noktası olan Tomanivi (Victoria) Dağı (1.323 m) buradadır. Sıradağın güneydoğusunda yıllık yağış miktarının 3.050 mm'ye ulaştığı nemli, kuzeybatı-

sında ise yıllık yağış miktarının 1.800-2.300 mm arasında değiştiği görece kurak bir iklim görülür. Yönetim bakımından güneydoğu kesimi Orta Yönetim Bölümü'nü, kuzeybatı kesimi Batı Yönetim Bölümü'nü oluşturur.

Fiji'nin yönetim merkezi Suva(*) adanın güneydoğu kıyısında yer alır ve korunaklı bir limanı vardır. Kuzeybatı kıyısındaki Lautoka şekerkamışı üretim bölgesine hizmet veren bir limandır. Navua Çayı ile Rewa ve Singatoka ırmaklarının vadi ve deltalarındaki verimli topraklarda şeker, ananas, pamuk, tütün ve pirinç yetiştirilir. Adanın ortakuzey kesimindeki Vatuakoula'da 1930'larda işletmeye açılan bir altın madeni vardır. Vatuakoula yerleşim alanı madencilik şirketlerinin özel mülkiyetindedir. Batı kıyısında uluslararası bir havaalanının bulunduğu Nadi yer alır. Yakınlardaki Vunda Burnunda bir petrol tesisi kurulmuştur. Adada Hintlilerin oranı Melanezyalılardan biraz daha fazladır. Nüfus (1986) 340.561.

Vitier, **Cintio**, **СИНТИО** olarak da yazılır (d. 1921, Key West, Florida, ABD), Kübalı şair ve eleştirmen. Küba şiiri üzerine incelemeleri ve antolojileriyle tanınır.

İlk yıllarında *Órgenes* (1944-56) dergisi çevresinde toplanan edebiyatçıların önderi José Lezama Lima'nın estetik ve metafizik kaygılarını taşıyan güç anlaşılır şiirler yazdı. *Canto Llano*'ya (1954; Aydınlik Şarkı) değin şiirlerinde daha çok şiirin doğası, belleğin işlevi ve dilin yaratma sürecinde oynadığı karmaşık rol gibi konularla ilgilendi. "Poética" (1961; Şiir Sanatı) adlı denemesinde şiir anlayışını ortaya koydu. Küba Devrimi'yle birlikte şiir üslubu köklü bir değişikliğe uğradı. Dolaysız ve açık bir dille kolay anlaşılabilir şiirler yazdı. Bazı eleştirmenlere göre, devrimin ruhunu propagandaya başvurmaksızın yansıtmada oldukça başarılıydı. Şiirleri *Vísperas* (1953; Akşam Duaları) ve *Testimonios* (1968; Tanıklıklar) adlı kitaplarda toplandı.

Vitier'in ayrıca *Diez poetas cubanos*, 1937-1947 (1948; On Kübalı Şair, 1937-1947), *Cincuenta años de poesía Cubana*, 1902-1952 (1952; Küba Şiirinin Elli Yılı) ve *Los poetas románticos cubanos* (1962; Kübalı Romantik Şairler) adlı üç antolojisi ve *Lo cubano en la poesía* (1958; Şiirde Kübalılar) adlı bir incelemesi vardır. Vitier özellikle José Martí'nin yapıtları üzerine yazdığı denemeleriyle Latin Amerika edebiyatı konusundaki en etkili ve önemli araştırmacılarından biri sayılır.

vitiligo, derideki melanin adlı pigmentin yer yer ortadan kalkmasıyla beliren kalıtsal hastalık. Pigment yapan melanositlerin yapısında bir bozukluk olmamasına karşın, hücreler bilinmeyen bir nedenle pigment yapma yeteneklerini yitirir. Deride beyaz,

düzensiz ve oval yamalar görülür. Lekeler başlangıçta küçük, zamanla büyür. Kabaca bakımsız (simetrik) olan lekeler en çok eller, bilekler, yüz, ense ve vücudun üst bölümünde bulunur. Pigmentsiz alanlardan çıkan saç ve kıllar da beyazdır. Erşkin nüfusun yüzde 1'inde rastlanan vitiligo genel sağlık durumunu etkilemez. Bununla birlikte koyu renk derililerde önemli bir görünüm sorunu oluşturur. Derinin rengi çok ender olarak normale döner. Melanın eksikliği nedeniyle güneş ışınlarına duyarlılık arttığından hastalığın en önemli komplikasyonu güneş yanığıdır.

Vitim Irmağı, Rusya Federasyonu'nda, Sibirya'nın doğusunda ırmak. Lena Irmağının koludur. Bagdara (Buryat Ozerk Cumhuriyeti) kenti yakınlarından. İktar Dağlarının doğu yamaçlarından doğar. Genellikle kuzey doğrultusunda akan ırmak, Vitin kentinde bir delta yaparak Lena'ya karışır. Vitim Irmağı 227.000 km²'lik bir alanın sularını toplar. Uzunluğu 1.978 km'dir. Irmağın ağzıyla Bodaybo altın madenlerinin merkezi olan Bodaybo kenti arasındaki 296 km'lik bölümü ulaşılabilir.

vitir, İslamda, beş vakit dışında kılınan üç rekâtlık namaz.

Vitir namazının farz, vacip ve sünnet olup olmadığı konusunda mezhepler arasında görüş farklılığı vardır. Hanefi fıkıh bilginleri, bu farklılıkları "yerine getirilmesi bakımından farz, inanç açısından vacip, kanıtları bakımından sünnettir" formülüyle gidermeye çalışmışlardır. Buna göre vitir namazının kılınması zorunlu olmakla birlikte inkâr edilmesi imandan çıkmak anlamına gelmez, çünkü zorunluluğu kesin bir kanıta dayanmamaktadır.

Hadis kaynaklarında vitir namazının rekât sayısına ilişkin farklı rivayetler yer alır. Ama hemen bütün mezhep bilginleri üç rekât olarak kılınması gerektiği üzerinde anlaşmıştır. Vitir namazının vakti konusunda da farklı görüşler bulunmakla birlikte yatışı ile sabah namazları arasında herhangi bir zamanda kılınabileceği genel kabul görmüştür. Vitir namazı yükümlünün yalnız başına kılması gereken namazlardandır. Ama ramazan ayında, teravih namazının arkasından cemaatle kılınmasının iyiliği kabul edilmiştir.

Vitis bak. asma

Vitória, Brezilya'nın doğusunda, Espírito Santo eyaletinin merkezi kent. Espírito Santo Körfezinin kıyısında, Vitória Adası'nın batısında yer alır. Portekiz kralının *capitán general*(*) unvanıyla Espírito San-

Vitória ve Espírito Santo Körfezi, Brezilya
Pisanes International

to'ya atadığı Vasco Fernandes Coutinho tarafından kuruldu (1535). Daha sonra kent statüsü kazanan yerleşme, 1823'te eyaletin yönetim merkezi oldu. 1961'de kurulan Espírito Santo Federal Üniversitesi'nin merkezi kenttedir. Kentin içinde ve çevresinde kumaş ve şeker fabrikalarıyla küçük imalathaneler bulunur. Vitória II. Dünya Savaşı'ndan sonra Brezilya'nın en önemli demir cevheri ihracat limanı oldu. Günümüzde Vitória'dan sınırlı miktarda kahve, kakao, tahıl, et, melas, alkol, kereste, demir cevheri, çelik, monazit ve kömür ihracat edilir. Körfezde petrol arama çalışmaları sürdürülmektedir. Rio de Janeiro (418 km) ve Belo Horizonte'ye demiryoluyla bağlı olan kente, deniz, kara ve hava yoluyla ulaşılabilir. Nüfus (1980) 165.090.

Vitoria, İspanya'nın kuzeydoğusunda, Bask Ülkesi'ne bağlı Álava ilinin yönetim merkezi kent. Zadorra Irmağı (rio) kıyısında Vitoria Dağlarının kuzeyinde ve San Sebastián'ın güneybatısında yer alır. Vizigot kralı Leovigild tarafından, Basklar karşısında kazanılan zaferi anıtlıştırmak amacıyla 581'de Victoriacum adıyla kuruldu, 12. yüzyılda Navarra kralı VI. Sancho'dan (Bilge) berat aldı. 1200'de Kastilya kralı VIII. Alfonso tarafından ele geçirildi. Yöre 1813'te Yarımada Savaşı'nın dönüm noktalarından sayılan Vitoria Çarpışması'na sahne oldu.

Bir tepede kurulu olan eski kent, 14. yüzyılda yeniden inşa edilen Santa Maria Katedrali'ni (1180) çevreler. Daha aşağıda kalan modern kesimde yeni bir katedral vardır. Kent ekonomisi mobilya, bisiklet, tarımsal makineler, şeker ve oyun kartları üretimine dayanır. Nüfus (1991) belediye, 204.961.

Vitoria, Francisco de (d. 1486?, Vitoria, Álava, Kastilya - ö. 12 Ağustos 1546, İspanya), İspanyol sömürgecilikine karşı Amerika Yerlilerinin haklarını savunan ve haklı savaş kavramını daraltmaya çalışan İspanyol ilahiyatçı.

Dominiken tarikatına girdikten sonra Paris Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Daha sonra aynı üniversitede ders verdi, toplam 16 yıl burada kaldı. 1523'te İspanya'ya dönerek Valladolid'de ders vermeye başladı. 1526'da öğrencilerin büyük bölümünün desteğiyle Salamanca Üniversitesi'nde ilahiyat kürsüsü başkanı seçildi. Bu dönemde sömürgecilik ahlaki açıdan sorgulamaya başladı.

Salamanca Üniversitesi'ndeki öğrenim, yeni Rönesans düşüncesinin, ortaçağın skolastik usavurma yöntemleriyle aktarılmasına dayanıyordu. Vitoria, İspanya ile Fransa arasındaki savaşlar konusunda burada yaptığı konuşmalarda, heretiklerden ya da Osmanlılardan kaynaklanan tehdidi ciddiye almadığı için Fransa kralının suçlu olduğu yönündeki İspanyol görüşüne karşı çıktı. İspanya'nın da hatalı olduğunu ve iki ülke arasındaki çekişmenin Hristiyanlığa yıkım getireceğini öne sürdü. Kralın danışmanlarını, saray görevlilerini ve valileri şiddetle eleştirdi; din adamlarını da bölgelerinde oturmadıkları, aynı zamanda birden çok görev üstlendikleri ve yoksullara karşı kayıtsız kaldıkları için sert bir dille suçladı.

Vitoria, İspanya'nın Amerika kıtasındaki fetihlerinin haklılığına da kuşkuyla bakıyordu. Ona göre yalnızca çoktanrıya tapındıkları ya da Hristiyanlığı benimsemeye yanaşmadıkları için insanlara savaş açmak yanlış; inanç ancak iradeyle benimsenebilir,

zorla dayatılamazdı. Çoktanrıçılar Tanrı'ya karşı işledikleri suçtan ötürü cezalandırılmazdı, çünkü Hristiyanlar da en az onlar kadar bu tür suçlar işlemişlerdi. Papa, Avrupalı hükümdarlara ilkel topluluklar üzerinde egemenlik hakkı tanıyamaz, ancak bu topraklardaki misyonerlik alanlarını belirleyebilirdi. Çoktanrıçılar da akıl sahibi varlıklar olduğuna göre onların da kendi mülklerine sahip olma ve yöneticilerini seçme hakkı vardı. Daha önceden üzerinde insan yaşayan topraklar için keşiften söz edilemezdi; fetih ise ancak masum insanları yamyamlık ve insan kurban etme gibi uygulamalardan koruma gereğiyle savunulabilirdi. Fethedilen toprakların yönetimini üstlenen bir Hristiyan hükümdar o topraklarda yaşayanlara kendi ülkesindeki uyruklarıyla eşit haklar tanımak zorundaydı. Fethedilen topraklara, yasaların nasıl işlediğini denetlemek için görevliler göndermek de hükümdarın sorumlulukları arasındaydı.

Vitoria, Salamanca'da Aquino'lu Aziz Tommaso'nun yapıtlarıyla ilgili incelemeleri yeniden canlandırdı. Kendi yazıları ise, öğrencilerinin tuttuğu ders notları ve yılın önemli olaylarını özetlediği metinler dışında günümüze ulaşmadı. Savaş konusundaki yazıları, savaşın vahşetini sınırlama olanaklarını araştırmaya yönelikti. Ona göre, vicdanı savaşın yanlış olduğunu söyleyen kişi savaşa katılmamalıydı.

Vitoria'nın ahlaki ilkelerin uygulanmasına ilişkin görüşleri, İmparator V. Karl'ı (Şarlken) sık sık ona danışmaya yöneltti. 1530'da da imparatoriçe, İngiltere kralı VIII. Henry'nin karısını boşaması konusunda görüşlerini sorunca, Vitoria evlilik üzerine bir dizi konferans verdi. Vitoria'nın açık eleştirileri Karl'ın ona duyduğu yakınlığı etkilemedi.

Vitoria yaşadığı dönemde çok yaygın bir nüfuz kazandı; yalnızca eğitim kurumlarını değil kralın danışma kurullarını da derinden etkiledi. Yetiştirdiği öğrencilerin çoğu, Salamanca ve başka üniversitelerde önemli kürsülerin başına geçti. Bazı çağdaşlarıyla birlikte Vitoria, bir süre uluslararası hukukun da kurucusu sayıldı. Ama onun hukuk anlayışı geleneksel devletler hukukuna daha yakındır.

Vitoria Çarpışması, Napoléon'un İspanya'daki egemenliğini noktalayan Yarımada Savaşı'nı sona erdiren çarpışma (21 Haziran 1813). Wellington 1. düğü Arthur Wellesley yönetimindeki 72 bin İngiliz, İspanyol ve Portekiz askeri ve 90 topun bulunduğu karma bir ordu ile 57 bin asker ve 150 topun yer aldığı İspanya kralı Joseph Bonaparte komutasındaki Fransız ordusu arasında gerçekleşmiştir.

İngilizler ve müttefikleri zaferin ardından Bask illerinin denetimini ele geçirdiler ve Fransız birliklerini Pireneler'i aşarak Fransa'ya geri dönmeye zorladılar.

Vitória da Conquista, Brezilya'nın kuzeydoğusunda, Orta Bahia eyaletinin ortagüneyinde kent. Batalha Dağlarında, deniz düzeyinden 928 m yükseklikte yer alır. Başlangıçta Conquista olarak bilinen kasabaya, 1891'de kent statüsü tanındı. Vitória da Conquista günümüzde büyükbaş hayvan yetiştirilen çevre bölgenin ticaret ve taşımacılık merkezidir. Rio de Janeiro'yla Salvador arasındaki anayolun üzerinde, bu yolun doğudan batıya doğru giden bir karayoluyla birleştiği noktada yer alan kent, 340 km kuzeydoğudaki eyalet merkezi Salvador'a havayoluyla bağlıdır. Nüfus (1980) 125.516.

Vitotolar, HUITOTOLAR olarak da yazılır, Kolombiya'nın güneydoğusunda ve Peru'

nun kuzeyinde yaşayan Güney Amerika Yerlileri. Başka hiçbir dille akraba olmayan bir dil konuşurlar. Nüfuslarının birkaç bini bulunduğu dönemlerde 31'i aşkın kabileye bölünmüşlerdi. Aşırı çalışma, hastalık ve asimilasyon sonucu sayıları giderek azalan Vitotolar, en büyük nüfus kaybına zorla kauçuk toplama işinde çalıştırıldıkları 20. yüzyılın ilk yıllarında uğradılar. Son tahminlere göre sayıları binin altına inmişti. Hayatta kalan grupların en önemlileri bugün Pulumaya Apaporis ve Caquetá ırmaklarının kıyılarında yaşayan asıl Vitotolar, Boralar (Miranyalar), Okaynalar ve Orehonlardı.

Tipik bir tropik orman kültürüne sahip olan Vitotolar tarım ve toplayıcılığın yanı sıra avcılık ve balıkçılık yaparlar. Vitoto yerleşmeleri genellikle birçok ailenin bir arada yaşadığı dikdörtgen ya da daire biçimli büyük bir kulübeden oluşur. Haberleşmede davul işlevini gören içi boş kütükler kullanılır. Geleneksel olarak kadınlar çıplak dolaşır; erkekler ise yalnızca küçük bir bez parçası kullanır. Hem kadınlar hem erkekler bedenlerini çok renkli desenlerle süsler, zaman zaman da tepeden tırnağa boyanırlar.

Kendi aralarında sık sık savaşan Vitotolar genç tutsaklara dokunmaz, yaşlılarını ise yerlerdi. İnsan eti yalnızca erkeklerce yenir ve dinsel bir ayinin parçasını oluştururdu. Şamanlar büyü yapar ve hastaları iyileştirirdi. Vitotolar çocuk yaşta nişan yaparlardı; damat adayları gelin için başlık parası öderlerdi. Aile reisi baba ile oğulları, gelinleri ve evlenmemiş çocuklardan oluşan Vitoto ailesi, aynı zamanda temel siyasal birimdi.

vitray, çeşitli renkte camların kurşun kayıtlarla birleştirilmesiyle yapılan dekoratif pencere. Vitray camı, metal oksitler eklenerek renklendirilmiş adı camdır. Batı'ya özgü bir sanat olan vitray, gotik yapılar da kullanıldığı 12. ve 13. yüzyıllarda bir sanat dalı düzeyine yükselmiştir.

Vitray pencerelerin yarattığı etkiyi renkli camlar değil, bu camlardan geçen ışık ve bu ışığın girdiği mekânın niteliği doğurur. Bu

Paolo Uccello'nun Floransa Katedrali'ndeki bir vitrayı, 15. yy
SCALA-Art Resource

etkinin en belirleyici öğelerinden biri zıtlıktır. Ortaçağ katedrallerinin gotik üsluptaki geniş ve karanlık iç mekânlarında aydınlık pencerelerin birer mücevher gibi göz alıcı gözükmelerinin nedeni budur. Işık günün saatine, mevsimlere ve hava durumuna göre sürekli değiştiğinden, vitray da neredeyse her an farklı bir etki yaratır. Değişik ışıklar altında değişik renk tonları öne çıkar ve renk yoğunluğu yumuşak, açık tonlardan parlak tonlara kadar çeşitlilik gösterir. Vitray belli açılardan resme benzer; ama farklı renklerdeki küçük parçacıkların tek bir

desenli yaratmak üzere bir araya getirilmesi mozaik ve mline sanatlarına, özellikle de bölmeli mine tekniğine daha yakındır.

Vitray erken Hristiyanlık döneminde de bilinmekle birlikte, önemli bir bezeme sanatı haline çok daha sonraları geldi. Günümüze ulaşan en eski vitray pencereler Almanya'da Augsburg Katedrali'ndedir. Bir başka önemli 12. yüzyıl vitrayı Paris yakınlarındaki Saint-Denis Manastırı'nda bulunmaktadır. Paris'teki Sainte-Chapelle Kilisesi'nde de 13. yüzyılın ikinci çeyreğinde yapılmış 15 vitray pencerede 1.134 ayrı sahneden oluşan bir dizi yer alır. İngiltere'deki 13. yüzyıldan kalmış en güzel vitraylar ise Canterbury Katedrali'ndedir.

Ortaçağda vitray camları çeşitli renklerdeki ince levhalardan kesilir ve bunlar kurşun kayıtlarla birbirine bağlanarak desen elde edilirdi. Ayrıntılar camın üstüne siyah camı mineyle işlenirdi. Aynı ayrı oluşturulan panolar daha sonra demir pencere çerçevelerinin içine yerleştirilerek bir araya getirilirdi. Bazı pencereler çok büyük boyutlara ulaşırdı. Örneği Chartres Katedrali'ndeki Hz. İsa'nın yaşamını betimleyen vitrayın alanı 23,2 m²'dir. İşlenen temalar genellikle kutsal metinlerden alınırdı. Azizlerin, peygamberlerin, Hz. İsa'nın ve Meryem'in yaşamları, Son Yargı ve Mahşer en yaygın konulardı.

Vitray sanatında 16. yüzyıla değin önemli örneklerin çıkmasına karşın, 13. yüzyıldan sonra bir gerileme başladı. Bu gerileme vitray sanatçılarının, Rönesans ressamlarının yakalamaya çalıştıkları gerçekçi etkileri yaratmak istemeleriyle başladı. Oysa vitray tekniği bu tür etkiler elde etmek için uygun değildi.

19. yüzyılda gotik canlandırmacılık hareketiyle birlikte ortaçağ vitray sanatına da yeniden ilgi uyandı. İngiltere'de Arts and Crafts hareketinin önderi William Morris, ressam Edward Burne-Jones, ABD'de ise Louis Comfort Tiffany pek çok göz alıcı vitray üretildi. *Art nouveau* akımında da bezeme amacıyla vitraya geniş bir yer verildi. Frank Lloyd Wright mimarlık çalışmalarının çoğunda vitray kullandı. 20. yüzyılda, desenlerini Henri Matisse, Marc Chagall ve Fernand Léger gibi ressamların yaptığı çarpıcı modern vitray örnekleri ortaya kondu.

Osmanlılarda renkli camlarla yapılan pencerelere revzen(*) adı verilir. Revzenin vitraydan farkı, cam parçalarının birbirlerine alçı kayıtlara birleştirilmesidir.

vitren, kömürün gözle görülebilir büyüklükteki bir bileşeni. Parlak siyah görünümüyle ayırt edilen vitren, temel olarak maseral(*) gruplarından vitrinitten oluşur; vitrinittir, iri bitkilerin kabuk dokusundan kaynaklanır. Vitren, ince, ender olarak 1,3 cm kalınlığa ulaşan, kimi zaman dikkat çekici kadar düzenli şeritler halinde bulunur. Vitrenin, klaren ve düren gibi öbür kömür bileşenlerine oranla daha kuru yüzey koşulları altında oluştuğu sanılmaktadır. Gömülme sonrasında duran yeraltı suları ağaçsı bitki dokularının ayrışmasını engeller. Karş. düren; füzen; klaren.

vitriyol, bazı hidratlı sülfatların ortak adı. Vitriyollerin çoğu sanayide çeşitli alanlarda kullanılan önemli bileşiklerdir. Mavi vitriyol bakır (II) sülfat antahidrat, yeşil vitriyol demir (II) sülfat, beyaz vitriyol çinko sülfat, kırmızı vitriyol kobalt sülfat, uranvitriyol ise doğal uranyum sülfatıdır.

Vitruvius, tam adı MARCUS VITRUVIUS POLLIO (ü. İÖ 1. yy) Eski Romalı mimar ve mühendis. Romalı mimarların elkitabı olan *De architectura* (Mimarlık Üzerine On Kitap, 1990) adlı ünlü yapıtın yazarıdır.

Vitruvius'un yaşamı üzerine bilinenler, bu konuda pek ayrıntı içermeyen yazılarından elde edilen bilgilerle sınırlıdır. Çalışmasını adadığı imparatorun kimliğini hiçbir yerde belirtmemiş olmasına karşın, bu kişinin Caesar Augustus olduğu ve yapıtın İÖ 27'den sonra kaleme alındığı sanılmaktadır. Ancak Vitruvius'un kendisini yaşlı bir adam olarak tanımlaması onun Julius Caesar döneminde de etkin olduğu biçiminde yorumlanabilir. Kendisi de Fanum'da (bugün Fano) inşa ettiği bir bazilikadan söz etmektedir.

Mimarlık Üzerine On Kitap Vitruvius'un kendi deneyimlerine ve Hermogenes gibi ünlü Eski Yunan mimarlarının kuramsal çalışmalarına dayanıyordu. Kitap, mimarlığın hemen hemen her alanını kapsamakla birlikte, Roma mimarlığının, bir dünya imparatorluğu kurma savının getirdiği yeni gereksinimleri karşılamak üzere kesin bir biçimde uzaklaşacağı Yunan örneklerini temel almasından ötürü sınırlı bir çalışmadır. On kitaptan oluşan yapıtta, genel olarak kent planlaması ve mimarlık, inşaat malzemeleri, tapınak inşası ve Yunan düzenlerinin kullanımı, kamusal yapılar (tiyatrolar, hamamlar), özel yapılar, döşeme ve alçı işi duvar bezemeleri, hidrolik, saatler, ölçüm teknikleri, astronomi, sivil ve askeri makineler ele alınmaktadır. Vitruvius'un bakış açısı temelde Helenistik özellikler taşır. Tapınak ve kamusal yapıların tasarımında klasik geleneği koruma arzusunda olan Vitruvius, kitaplarına yazdığı ayrı önsözlerde dönemin mimarlığına ilişkin pek çok karamsar atıfta bulunmaktadır. Kesin olmamakla birlikte, Plinius'un (Yaşlı) *Naturalis historia* (Doğa Tarihi) adlı yapıtında Roma inşaat yöntemleri ve duvar resimleri konusunda söylediklerinin çoğunun Vitruvius'tan alındığı sanılmaktadır. Vitruvius'un *Mimarlık Üzerine On Kitap* adlı yapıtı, Rönesans'taki Antik Çağ yeniden canlandırma hareketi, baroğun klasik dönemi ve yeni-klasik dönem boyunca klasik mimarlık konusunda ana kaynak olarak kullanıldı.

Vitry, Philippe de, PHILIPPUS DE VITRIACO olarak da bilinir (d. 31 Ekim 1291, Paris - ö. 9 Haziran 1361, Meaux, Fransa), Fransız yüksek din görevlisi, müzik kuramcısı, şair ve besteci.

Sorbonne'da öğrenim gördükten sonra genç yaşta diyakozluğa atandı. Bilinen ilk görevi IV. Charles'ın Paris'teki kraliyet sarayında sekreterlikti. Charles'ın ardından tahta çıkan VI. Philippe ile II. Jean'ın da danışmanlığını yaptı. Bu görevi sırasında Avignon'daki papalık sarayına birkaç kez gönderildi. Papa VI. Clemens 1351'deki ziyaretinde Vitry'yi Meaux piskoposluğuna atadı. Şair ve besteci olarak tanınan Vitry, çağının en önde gelen aydınlarından biri sayılıyordu. Petrarca, Vitry'nin düşünür yanını ve çalışkanlığını hararetle övüyor, Vitry'yi "Fransa'nın eşsiz şairi" olarak anıyordu.

Vitry'nin tarihsel önemi müzikçi olarak gerçekleştirdiği katkılardan kaynaklanır. *Ars nova* (y. 1320; Yeni Sanat) adlı ünlü yapıtı 14. yüzyılın ilk yarısındaki Fransız müziğinin kuramsal özelliklerini konu alır. Yeni mensürel nota sistemi(*) kuramlarını açıklar, renkli notaların çeşitli kullanımlarını ve anlamlarını ayrıntılarıyla örnekler, yeni nota yazım sisteminde süreleri gösteren ek simgelere ilişkin ayrıntılı bilgiler verir. Ama modern araştırmacılar *Ars nova*'nın 24 bölümünden yalnızca mensürel ritim ve notalama sistemini ele alan 10 tanesinin özgün olduğu kanısındadır.

Vitry'nin müzik veriminin büyük bölümünün kaybolduğu, yapıtında söz ettiği birçok

motetinden anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan parçaları Leo Schrade'nin *Polyphonic Music of the 14th Century* (1956; 14. Yüzyıl Çoksesli Müziği) adlı yapıtının birinci cildinde yayımlanmıştır.

Vitry-sur-Seine, Fransa'da, Île de France planlama bölgesinde (*région de programme*), Val-de-Marne ilinde (*département*) kent. Paris'in güneydoğusunda yer alan 11,6 km² genişliğinde bir sanayi ve konut banliyösüdür. 10 km uzunluğundaki bir demiryolu hatıyla bağlı olduğu başkentle arasında Ivry-sur-Seine banliyösü yer alır. Kentin doğu sınırı boyunca akan Sen Irmağının sol yakası son derece sanayileşmiş bir bölgedir. Burada ticari amaçlı bahçecilik ve bostancılık da yapılır. Saint-Germain Kilisesi'nin üç nefi 13. yüzyıldan, koronyenise 14. yüzyıldan kalmaz. Nüfus (1982) 84 956.

Vitte, Sergey Yulyevich, KONT (d. 29 Haziran 1849, Tiflis, Gürcistan - ö. 13 Mart 1915, Petrograd [bugün Petersburg], Rus Çarlığı), Rus Çarlığı'nda maliye bakanı (1892-1903) ve ilk anayasal başbakan (1905-06). Otoriter yönetimi Batılı anlamda modernleştirmeye çalışmıştır.

Hollanda kökenli olan babası Kafkasya genel valiliğinde tarım bakanıydı. Odessa'daki Novorossiysk Üniversitesi'nde (bugün Odessa Devlet Üniversitesi) matematik öğrenimi gördü. Kısa bir süre Odessa ve Besarabya genel valisinin danışmanı olarak görev yaptıktan (1871-74) sonra Ulaştırma Bakanlığı'nın Odessa'daki bürosunda Odessa Demiryolu'nun yönetiminde görev aldı. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78) döneminde Odessa Demiryolu boyunca cepheye giden trafiğin tümünü denetleyen bir konuma yükselmişti.

1889'da Maliye Bakanlığı'nda bir demiryolları dairesi kurmakla görevlendirildi. Hızla yükselerek Şubat 1892'de ulaştırma, Ağustos 1892'de de maliye bakanlığına getirildi. Temel politikası, Rus Çarlığı'nın iktisadi kalkınmasına yönelik uzun dönemli planlar yapmaktı. Devletin tüm olanaklarını kullanarak Vitte geniş kapsamlı bir programı yürürlüğe koydu: Devlet Bankası yeniden düzenlenerek sanayicilere hazır sermaye sağlandı; buharlı gemi şirketleriyle denizcilik ve mühendislik okulları kuruldu; tasarruf sandıklarının kuruması özendirildi; şirketler hukuku yeniden düzenlendi ve ruble konvertibl hale getirildi. Ayrıca ülke sanayisini finanse etmek için Fransa, İngiltere, Belçika ve Almanya'daki yatırımcılardan büyük miktarda borç alındı.

Vitte çabalarının büyük bölümünü demiryolu yapımı (özellikle Trans-Sibirya Demiryolu) çalışmalarına ayırdı. "Vitte sistemi" yaklaşık 10 yıl başarıyla işledi, ama yüzyılın bitiminde baş gösteren uluslararası belirsizlik ortamı (Güney Afrika Savaşı, İspanyol-Amerikan Savaşı, Çin'deki Boxer Ayaklanması) Rusya'ya dış borç akışını yavaşlattı. Bunun yanında, ülke içindeki grevler ve köylü ayaklanmaları Vitte'nin politikalarının getirdiği düşük yaşam standartlarına halkın artık daha fazla dayanamayacağını gösteriyordu. Vitte'nin tüm desteğini sanayileşmeye vermesinden öteden beri rahatsızlık duyan tarımsal çıkar grupları sarayda etkilerini duyurmaya başlamıştı. Dinamik tutumu Çar II. Nikolay'la da arasını açmıştı. Ağustos 1903'te maliye bakanlığı görevinden uzaklaştırılarak Bakanlar Komitesi başkanlığı gibi etkin olmayan bir göreve getirildi. Haziran 1905'te Japonya'yla barış görüşmelerinde bulunmak üzere tam yetkili diplomatik temsilci seçildi.

Vitte siyasal bakımdan meşruti monarşinin her türlü biçimine karşı olmakla birlikte çar üzerindeki nüfuzunu kullanarak temsili hükümet kurulmasını öngören "Ekim Manifestosu"nun yayımlanmasını sağladı. 1905-06 sonbaharıyla kışında çıkan karışıklıkların kesin biçimde bastırılmasında da önemli rol oynadı.

Uzakdoğu'daki yenilginin etkileri ve 1905'teki ayaklanmalar yüzünden çökme noktasına gelen ülke maliyesini eski durumuna getirerek dış borçları sağlamak üzere bir grup Avrupalı bankacıyla anlaşma imzalanmasında etkin rol oynadı.

Bu anlaşma Vitte'nin devlet hizmetindeki son başarısıydı. Nisan 1906'da çarın güvenini iyice yitirdikten sonra başbakanlıktan çekilmek zorunda kaldı. 1914-15 yazıyla kışında çarlığın I. Dünya Savaşı'na katılmasına karşı çıktı ve Alman hükümetince ticaret olanaklarını araştırmak üzere ülkeye gönderilen bankacıları destekledi. Çarlığı bekleyen felaketi sezdiğinden burukluk ve umutsuzluk içinde öldü.

Çarlık rejiminin çöküşünden sonra Vitte'nin ünlü gölgelenmişti. Ama günümüzde modernleşme hareketinde I. Petro'nun (Büyük) sürdürücüsü ve sanayi devrimini yukarıdan aşağıya gerçekleştirme politikası bakımından sosyalistlerin öncüsü sayılmaktadır. 1892-1903 arasındaki "Vitte dönemi" I. Beş Yıllık Plan dönemiyle karşılaştırılabilir. Ama Vitte'nin şanssızlığı, sanayileşmeye elvermeyen olumsuz siyasal koşullarla karşılaşmasıydı.

Vitte'nin Rusça anıları 1960'ta A. L. Sidorov tarafından tek cilt olarak yeniden yayımlandı. Yaşamına ilişkin önemli bir kaynak Abraham Yarmolinsky'nin İngilizce'ye çevirdiği *The Memoirs of Count Witte* dir (1921; Kont Vitte'nin Anıları).

Vittone, Bernardo Antonio (d. 1702 - ö. 19 Ekim 1770, Torino, Piemonte), Avrupa'da rokoko kilise mimarlarının en yaratıcılarından biri.

Roma'da resim öğrenimi görerek 1733'te Torino'ya geri döndü. Orada Filippo Juvarra'nın(*) inşaatı sürmekte olan son yapılarını izledi. 1737'de Guarino Guarini'nin(*) notlarını elden geçirerek *Architettura civile* (Sivil Mimarlık) adıyla basıma hazırladı. İlk yapılarında da bu iki önemli Piemonteli ustanın üsluplarını başarıyla birleştirdi.

Tasarımlarında hiç değişmeyen iki tema, merkezi kilise şeması ve iç mekânı yukarı doğru genişleten düşey öğelerdir. Kubbeleri kullanması da, düşeyliğe karşı beslediği ilginin doğal bir sonucudur. Yükseldikçe küçülen tonozlardan oluşan bu kubbelerin başka benzeri yoktur. Vittone bu tür kubbe-yi ilk kez Carignano yakınlarında Vallinotto'da bulunan ilk yapısında, Ziyaret Kilisesi'nde (1738-39) kullanmış, önem sırasına göre sıraladığı meleklerle kubbenin içinde bir cennet izlenimi yaratmayı amaçlamıştır. Kubbe payandası gibi strüktürel buluşlarıyla barok üslubun tipik özelliği olan iç mekân bütünlüğüne ulaşmıştır. Başyapıtı sayılan Bra'daki Sta. Chiara Kilisesi'nde (1742) alçak tonoz örtüyü delen pencerelerden cennetten sahnelerle bezenmiş, kaynağı belli olmayan bir ışıkla aydınlanan ikinci bir kubbe görülür.

Vittone 1760'ta, bugüne değin yazılmış en uzun mimarlık kitaplarından biri olan *Istruzioni elementari*'yi (Temel Eğitimler), 1766'da da bunun devamı *Istruzioni diverse*'yi (Farklı Eğitimler) yayımlamıştır.

Vittoria, İtalya'da, Sicilya'nın güneydoğusundaki Ragusa ilinde kent. Ragusa kent-

nin batısında, Ippari Irmağına egemen konumdaki bir ovanın üzerinde yer alır. 1607'de Genel Vali Marco Antonio Colonna'nın kızı ve Modica kontu Luigi III. Enriquez'in kızı Vittoria Colonna tarafından kuruldu ve onun adını aldı. İzgara plana göre kurulmuş olan Vittoria'daki önemli yapılar arasında 18. yüzyıldan kalma Madre ve Sta. Maria delle Grazie kiliseleri ile yeni-klasik üsluptaki Teatro Comunale sayılabilir.

Vittoria önemli bir şarap, zeytinyağı, tur-fanda sebze ve meyve pazarıdır. Nüfus (1988 tah.) belediye, 55.296.

Vittorini, Elio (d. 23 Temmuz 1908, Siracusa, Sicilya - ö. 13 Şubat 1966, Milano, İtalya), İtalyan romancı, çevirmen ve edebiyat eleştirmeni. Faşizmi ve 20. yüzyıl insanının çektiği toplumsal, siyasal ve ruhsal acıları anlattığı romanlarıyla İtalyan yeni gerçekçiliğinin en önemli örneklerini vermiştir. Ayrıca Cesare Pavese ile birlikte İngiliz ve ABD'li yazarların İtalyancaya çevrilmesine öncülük etmiştir.

Bir demiryolu görevlisinin oğluydu. On yedi yaşında okuldan ayrılarak İtalya'nın kuzeyine gitti ve orada yol yapımında çalışmaya başladı. Ardından Floransa'da düzeltmenlik yaptı. Bu arada öykülerini *Solaria* dergisinde yayımlamaya başladı, bir yandan da İngilizce öğrendi. 1941'e değin geçimini İngilizceden çeviriler yaparak sağladı; William Saroyan, D. H. Lawrence, Edgar Allan Poe, William Faulkner, Daniel Defoe ve Ernest Hemingway gibi İngiliz ve ABD'li yazarlarla T. S. Eliot, W. H. Auden ve Louis MacNeice gibi İngiliz şairlerin yapıtlarını çevirdi.

1933-35 arasında yazdığı ilk önemli romanı *Il garofano rosso* (1948; *Kırmızı Karanfil*, 1982), çocukluktan yetişkinliğe geçen bir oğlanın kişisel, cinsel ve eğitime ilgili sorunları çevresinde faşizmin yarattığı siyasal ortamı anlatıyordu. Vittorini 1936'da faşizm karşıtı görüşlerini en açık biçimde dile getirdiği, en önemli romanı sayılan *Conversazione in Sicilia*'yı (1941; *Sicilya Konuşmaları*, 1971) yazmaya başladı. Ama faşist yönetim kitabın 1936-38 arasında *Letteratura* dergisinde tefrika edilmesini engelledi, derginin bir sayısını da toplattı. 1942'de kitabın yayımlanmasından sonra Vittorini sorguya çekildi, 1943'te hapse atıldı. Alman işgalinden sonra serbest bırakılınca Direniş Hareketi içinde faşizme karşı savaşmayı sürdürdü.

Savaşın sonra, o yılların etkili siyaset ve kültür dergilerinden *Il Politecnico*'yu çıkardı (1945-47). Ardından Italo Calvino'yla birlikte Milano'da üç aylık edebiyat dergisi *Il Menabò di letteratura*'yı yayımladı. Daha sonra büyük bir İtalyan yayınevinin yabancı yazarlar bölümünün başına geçti.

Vittorini'nin öbür önemli yapıtları arasında, Direniş hareketi içindeki deneyimlerini anlattığı *Uomini e no* (1945; İnsanlar ve İnsan Olmayanlar), Marksist görüşlerini yansıtan alegorik romanı *Il seme piove strizza l'occhio al frejus* (1947; *Fil*, 1972, 1982) ve gene alegorik bir yapısı olan *Le donne di Messina* (1949; *Messinalı Kadınlar*) sayılabilir. Eleştiri yazıları *Diario in pubblico*'da (1957; *Herkese Açık Günlük*) bir araya getirilmiş, ölümünden sonra da *Le due tensione: appunti per una ideologia della letteratura* (1967; *İki Gerilim: Bir Edebiyat İdeolojisi İçin Notlar*) adıyla yayımlanmıştır.

Vittorino DA FELTRE, asıl adı VITTORE DEI RAMBOLDINI (d. 1378, Feltre - ö. 2 Şubat 1446, Mantova, İtalya), İtalyan eğitimci. Rönesans döneminin en büyük hümanist okul yöneticisi olarak kabul edilir,

Öğrenci ve öğretmen olarak 20 yıl Padova Üniversitesi'nde bulundu. 1423'te Mantova'da hüküm süren Gonzaga ailesinin çocuklarını yetiştirmekle görevlendirildi. Saraydan ve siyasal etkilerden uzakta bir okul kurmasına izin verilmesi koşuluyla bu görevi kabul etti. La Giocosa (Sevinç Yuvası) adlı okuluna verilen 60 kadar öğrenci arasında sayarlıların yanı sıra başka soylu ailelerin çocukları ile yeteneklerinden ötürü seçilmiş yoksul çocuklar da vardı.

Ders programının ağırlıklı bölümünü Yunan ve Latin dilleri ve edebiyatları oluştuyordu. Okulda ayrıca aritmetik, geometri ve müziğin yanı sıra beden eğitimi derslerine de yer veriliyordu. Vittorino, zihin kadar beden de geliştirilmesini savunan Yunan örneğini izlemekle birlikte, eğitimi kişiyi Hristiyan yaşam biçimine yönelten bir yol olarak görüyordu. Bedensel cezalara başvurulmayan La Giocosa'nın Avrupa'nın ilk yatılı okulu olduğu sanılmaktadır.

Vittorino okulunda yalnızca İtalya'nın gelecekteki yöneticilerini ve meslek adamlarını yetiştirmekle kalmamış, Doğu'dan kendisine gelen Bizanslı bilginlere Latince öğretmiş, böylelikle Rönesans'ın büyük düşünürlerinin esin kaynağı olan Yunanca yazmaların Latinceye çevrilmesini sağlamıştır.

Vittorio Amadeo I (d. 8 Mayıs 1587, Torino - ö. 7 Ekim 1637, Savoia), 1630-37 arasında Savoia dükü.

I. Carlo Emanuele'nin oğluydu. Babası 1630'da öldüğü sırada, Fransızlar Savoia'yı bir kez daha işgal ediyordu. Karısı Christine'in Kral IV. Henri'nin kızı olmasından yararlanarak Fransa'yla ittifak kurdu. Savoia'yı geri almayı ve 1631'deki Cherasco Antlaşması'yla Monferrato'nun üçte birini ele geçirmeyi başardı. Ama aynı antlaşma gereğince, Pinerolo'daki Piemonte Kalesi'ni de Fransızlara vermek zorunda kaldı. Fransızlar bundan sonra 65 yıl boyunca Savoia'yı tehdit altında tuttular.

Vittorio Amedeo II (d. 14 Mayıs 1666, Torino, Savoia - ö. 31 Ekim 1732, Moncalieri, Torino yakınları, İtalya), Sardinya-Piemonte'nin ilk kralı olan Savoia dükü.

Annesi Marie de Savoie-Nemours başkanlığındaki naiplerin gözetimi altında yetişti. Dönemin iktidar çekişmeleri içinde Fransa yanlısı bir politika izleyen annesi tarafından XIV. Louis'nin yeğeni Anna d'Orléans ile evlendirildi. 1690'da savaşlar yeniden başlayınca Louis'ye karşı Avusturya ve İspanya Habsburglarının yanında yer aldı. İspanyollar Milano'nun ona verilmesine karşı çıkınca, kendi çıkarları doğrultusunda ayrı bir barış antlaşması yaptı. İspanyol tahtı için girilen ikinci savaşta önce Fransızların safında yer aldı. 1703'te Habsburgların safına geçti ve sonunda Sicilya kralı unvanını elde etti (1713).

Oğlu III. Carlo Emanuele lehine 1730'da tahttan çekildi. Ama bu kararından dönüp tahtını geri almak isteyince, 1731'de oğlu tarafından hapse atıldı.

Vittorio Amedeo III (d. 26 Haziran 1726, Torino, Piemonte - ö. 16 Ekim 1796, Moncalieri, Torino yakınları, Sardinya Krallığı), 1773-96 arasında hüküm süren Savoia hanedanından Sardinya kralı.

III. Carlo Emanuele'nin oğluydu. Fransız Devrimi patlak verdiğinde kralcıların yanında yer alınca Fransa Cumhuriyeti'yle çatışmaya girdi. Sardinya birlikleri 1792, 1794 ve 1795'te Fransız ordusu karşısında bazı başarılar elde ettiyse de sonuçta ordusu bozuldu, hazinesi de boşaldı. Napoléon Bonaparte'in 1796'da başlattığı sefer sonucunda Cherasco Ateşkes Antlaşması'nı ve Paris Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kaldı.

Nice'i Fransa'ya bıraktı ve Piemonte'den Fransa'ya serbest geçişi onayladı. Ölümünden sonra yerine oğlu IV. Carlo Emanuele geçti.

Vittorio Emanuele I (d. 24 Temmuz 1759, Torino, Sardinya Krallığı - ö. 10 Ocak 1824, Moncalieri, Torino yakınları), Aosta ve Savola dükü, 1802-21 arasında Sardinya kralı.

Kardeşi IV. Carlo Emanuele'nin tahttan çekilmesi üzerine kral oldu. 1792-97 arasında Fransız Devrimi'ne karşı Birinci Koalisyon'da yer aldı. Sardinya dışında, egemen olduğu bütün topraklar 1802-14 arasında Fransız işgali altına girdi. 9 Haziran 1815 tarihli Viyana Kongresi Sonuç Belgesi'yle Cenova'da eklenerek krallığı yeniden kuruldu. 1821'de öbür kardeşi Carlo Felice lehine tahttan çekildi.

Vittorio Emanuele II (d. 14 Mart 1820, Torino, Piemonte, Sardinya Krallığı - ö. 9 Ocak 1878, Roma, İtalya), 1849'dan sonra Sardinya-Piemonte kralı, 1861'den sonra birleşik İtalya'nın ilk kralı.

Carlo Alberto'nun oğluydu. Avusturya arşidükünün kızı olan kuzini Maria Adelaide'le evlendi. 1848 Devrimi'nin ardından Avusturya'yla savaş patlak verince tümen komutanlığına getirildi. Babasının çekilmesi üzerine 1849'da tahta çıktı. Cumhuriyetçi sol kesim üzerinde baskı kurarak ve Avusturya'ya tazminat ödeyerek durumunu sağlamlaştırdı. Ama bu nedenle İtalya'da saygınlığını büyük ölçüde yitirdi. Kasım 1852'de hükümeti Kont Cavour'a teslim etti. Cavour'un beş yıl boyunca gerçekleştirdiği ustaca manevralar Vittorio Emanuele'ye krallık yolunu açtı. 1859'da Magenta ve Solferino çarpışmalarında Piemonte birliklerine bizzat komuta etti ve Villafranca Barış'ının ardından savaşı tek başına sürdürmek isteyen Cavour'un yetkilerini önemli ölçüde sınırladı. Ertesi yıl Garibaldi'yi Sicilya ve Napoli'yi ele geçirmesi için el altından cesaretlendirdi. Ardından IX. Pius tarafından aforoz edilmeyi de göze alarak Garibaldi'yle birleşmek üzere Piemonte ordusunu papalık topraklarına soktu. Mart 1861'de Vittorio Emanuele'nin başında bulunduğu İtalya Krallığı resmen ilan edildi.

Kral, Cavour'un ölümünün (1861) ardından yönetimde daha doğrudan etkili olmaya başladı. 1866'da Bismarck Prusyası'nın yanında savaşa girerek Venedik'i, 1870'te de Fransız birliklerinin çekilmesinin ardından Roma'yı ele geçirdi. Roma'nın başkent ilan edilmesi IX. Pius'un büyük tepkisine yol açtı. Papa, ondan gelen bütün bariş önerilerini geri çevirdiyse de ölümünden sonra Pantheon'a gömülmesine izin verdi.

Vittorio Emanuele III (d. 11 Kasım 1869, Napoli, İtalya - ö. 28 Aralık 1947, İskenderiye, Mısır), İtalya'nın son kralı.

III. Vittorio Emanuele
Alinari—Art Resource/EB Inc

Babası Kral I. Umberto'nun bir suikast sonucunda ölmesi üzerine 1900'de tahta çıktı. Meclisin eğilimine uyum göstererek liberal bir hükümet kurulmasını onayladı. İtalya'nın 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmasına, 1915'te de I. Dünya Savaşı'na girmesine hiç itiraz etmedi. Savaşın parlamenter sistemde yarattığı tıkanıklık sırasında, hükümetin sıkıyönetim önerisini onaylayarak Mussolini'nin yükselişini önleyebileceği halde, iktidarın faşistlerin eline geçmesine seyirci kaldı. Çok geçmeden de Mussolini diktatörlüğünün göstermelik kralı haline geldi. Ama İtalya'nın II. Dünya Savaşı'nda uğradığı askeri bozgunların ardından 1943'te Müttefikler Sicilya'yı ele geçirince, Mussolini'yi tutuklatıp Mareşal Pietro Badoglio'yu başbakanlığa getirerek dünyayı şaşırttı. Ama bu girişimi İtalya'yı savaştan çıkartmaya da, kendisini içine düştüğü güç durumdan kurtarmaya da yetmedi. Müttefiklerin Roma'yı kurtarmasından bir gün sonra 5 Haziran 1944'te, kral unvanını korumakla birlikte tüm yetkilerini oğlu Veliat Umberto'ya devretti. Monarşi konusunda yapılacak halkoylamasını hane-dandan yana etkileyebilmek için 9 Mayıs 1946'da Umberto lehine tahttan bütününü çekildi. Ama halkoylaması sonucunda monarşinin kaldırılması üzerine baba-oğul sürgüne gönderildi.

Vittorio Veneto, eskiden (1923'e değin) VITTORIO, İtalya'nın kuzeydoğu kesiminde, Veneto yönetim bölgesine bağlı Treviso ilinde kent. Tresivo kentinin kuzeyinde yer alır. 1866'da, bugün kentin kuzeyinde bir konut bölgesi olan Serravalle ile güneyindeki sanayi bölgesi Ceneda'nın birleştirilmesiyle oluşturuldu ve II. Vittorio Emanuele'nin adını aldı. Surlarla çevrili olan Serravalle'de 16. yüzyıldan kalma evler bulunur. Kentin bu kesimindeki önemli yapılar arasında altarını Tiziano'nun yaptığı katedral (1755) ile içinde Andrea Sansovino'nun Meryem Ana tablosuyla ünlü bir müzenin de bulunduğu Loggia Serravallese (1462) sayılabilir. Ceneda'daki başlıca yapılar ise 18. yüzyıldan kalma katedral ile ön cephesini Andrea Sansovino'nun yaptığı Loggia Cenedese'dir. Ceneda'da ayrıca 15. yüzyıldan kalma San Martino Şatosu'nun kalıntıları bulunur. Nüfus (1988 tah.) belediye, 29.483.

Vivaldi, Antonio (Lucio) (d. 4 Mart 1678, Venedik - ö. 28 Temmuz 1741, Viyana), İtalyan keman virtüözü ve besteci. Geç barok dönem çalgısal müzik bestecilerinin en etkilielerinden biri olmuş, özellikle Opus 8, No. 1-4 *Le quattro stagioni* (Mevsimler) başlıklı konçertolarıyla tanınmıştır.

Berberliğin yanı sıra yetkin bir amatör kemancı olan ve San Marco Katedrali'nin orkestrasında çalan Giovan Battista Vivaldi'nin oğluydu. Çok küçük yaşta müziğe yetenekli olduğu anlaşıldı ve kilise orkestrasında babasının yerine çalmasına izin verildi. Böylece büyük Venedik müzik geleneği içinde büyüyen Vivaldi, kendisi için seçilen papazlık mesleğine hazırlanması için bir papazın yanına verildi. Bu dönemde müzik çalışmalarını sürdürmek için de bol zaman buldu ve 23 Mart 1703'te papaz olarak kutsanmasının hemen ardından Ospedale della pietà'ya keman öğretmenini olarak atandı. Genellikle konservatuvar olarak anılan bu kurum daha çok kızlar için bir yetimler yurduydı. Benzerleri gibi öğretmen kadrosunda ünlü Venedikli müzikçilere yer veriyor, topladığı bağışlarla ve düzenli konserlerin gelirleriyle yetenekli çocukları eğitiyordu. Vivaldi bu konserler için yüzlerce konçerto yazdı ve bunları seslen-

diren Ospedale korosunu ve orkestrasını yönetti.

Vivaldi'nin Opus 1'i içinde yer alan 12 üçlü sonatı ve Opus 2 sonatları Venedik'te yayımlandı. Solo keman (ya da kemanlar) ve yaylı çalgılar için Opus 3 *L'estro armonico*'sunu oluşturan 12 konçertosunu da Amsterdam'da ünlü müzik yayımcısı Estienne

Vivaldi, Pler Leone Ghezzi'nin bir çizimi, 1723; Vatikan Kütüphanesi
Biblioteca Apostolica Vaticana

Roger basmıştı. Bunlarda Giuseppe Torelli'nin düşüncelerini geliştiren Vivaldi orkestral *ritornello*'ları (nakarat) solo bölümlerle yan yana kullanarak solo çalgı virtüözlüğüne yeni olanaklar sağladı. Yazdığı 450'yi aşkın konçertonun 220'si solo keman içindi. Ayrıca fagot, viyolonsel, iki keman, obua, flüt ve org konçertoları yazmış, 32 konçertosunda üç ya da daha fazla çalgıya yer vermişti. Keman ve yaylı çalgılar için her biri 12 konçertodan oluşan öbür üç yapıtı Opus 4 *La stravaganza*, Opus 8 *Il cimento dell'armonia e dell'invenzione* (No. 1-4 *Mevsimler*) ve Opus 9 *La cetra*'dır.

Vivaldi papazların opera gösterilerinde çalmasını yadigarınamadığı bu dönemde operada keman çalmaya da başladı. Böylece operanın yapısı konusunda temel bilgileri edinme olanaklarını buldu ve çok geçmeden tiyatro yöneticilerinden çeşitli siparişler aldı. Kaç opera yazdığı saptanamayan ve bir mektubunda bestelediğini belirttiği 94 operanın gözden geçirilmiş yapıtlarını da kapsadığı sanılan Vivaldi'nin bilinen operaları hiçbir zaman konçerto ve sonatları gibi sürekli bir başarıya ulaşamadı. Yeniden sahnelendiklerinde bazen eleştirmenlerce övüldü, ama izleyiciden ilgi görmedi. Etkileyici vokal müzik yazmayı iyi bilen Vivaldi'nin operaları müzik değeri açısından tartışmasız olmakla birlikte dramatik akışı engelleyen resitatiflere (şarkının konuşur gibi olduğu bölümler) aşırı ölçüde yer veriyor, sıradan librettoları da modern izleyicinin ilgisini çekmiyordu.

Vivaldi'nin gene görece az tanınan dinsel müziği içinde *Moses Deus pharaonis* adlı oratoryosu (bugün kayıptır) 1714'te Ospedale'nin kızları tarafından seslendirildi. İki yıl sonra aynı koronun söylediği *Juditha triumphans* (Muzaffer Yudit) oratoryosu olağanüstü başarılı bir yapıtı. Çok sayıda dinsel müzik kompozisyonlarından yedi partili *Magnificat*'ta (Meryem Ana'nın Şükran İlahisi), solo ve koro bölümleri dönüşümlü olarak seslendiriliyordu. *Gloria* ise 11 ayrı bölümden oluşuyordu. Konçerto-

larında daha çok yalın ve gevşek bir armoni yapısının görülmesine karşılık, Vivaldi'nin dinsel müziğine ustalıklı kullandığı geleneksel Venedik kontrapuntal çoksesliliği egemendi.

Ospedale'deki ilk 10 yılı boyunca yetimhane yöneticileri kurumun ününe büyük katkıda bulunan Vivaldi'ye çok iyi davrandı. Ama zamanla Vivaldi'nin ününün yayılması ve opera sahnelemek ya da orkestra yönetmek üzere sık sık başka yerlere gitmesi hoşnutsuzluğa yol açtı. Vivaldi Venedik'te bulunmadığı sıralarda Ospedale için ayda iki konçerto yazmayı kabul etti, ama yöneticiler yapıtlarını yönetmesini de istedi. Kilise yönetimi ise aşırı dünyevi bulduğu yaşam tarzına karşı çıkmaya başladı. Vivaldi çocukluğundan beri çektiği bir kalp hastalığı (anjina pectoris) nedeniyle papaz olmasının hemen ardından missa söylemeyi bırakmış, ayrıca uzun Mantova ziyaretlerinden birinde ders verdiği soprano Anna Giraud (ya da Girò) ile bir ilişkiye girmişti. 1737'de Ferrara'da bir operanın sahne çalışmalarını yürüten türken papalık elçisi (*nuncio*) bu çalışmayı durdurmasını istedi. Özellikle duygusal açıdan çok yıkıcı olan bu darbeden sonra sürekli kendisini savunmaya çalıştıysa da sonuç alamadı.

Vivaldi bu olayın etkisinden hiçbir zaman kurtulamadı. Müziğine eskisi kadar ilgi göstermeyen yurttaşlarının vefasızlığının da verdiği üzüntüyle Viyana'ya gitmeye karar verdi. Ama Viyana'ya varışından kısa süre sonra 1729'da Trieste'de tanıştığı koruyucusu İmparator VI. Karl öldü ve Avusturya Veraset Savaşları başladı. Viyana'da da uygun bir çalışma ortamı bulamayan Vivaldi hastalanarak öldü ve çok sade bir törenle gömüldü.

Vivaldi'nin yapıtlarının sağlığında yayımlanması bütün Avrupa'da ünlenmesine ve başta Johann Sebastian Bach olmak üzere bir kuşak besteci için örnek oluşturmaya yol açmıştı. Daha sonra ise farklı bir üslubun geliştirilmesiyle ününü yitirmeye başladı. 19. yüzyılın ortalarında Bach'ın yapıtlarının yeni bir basımı üzerinde çalışan araştırmacılar "XII Concerti di Vivaldi, elaborati di J. S. Bach" (J. S. Bach'ın İşlediği XII Vivaldi Konçertosu) başlıklı bir yazma buldular. Bu buluştan sonra müziği yeniden ilgi uyandıran Vivaldi, bir kez daha yapıtları en çok seslendirilen Barok bestecilerden biri oldu.

Vivaldi'nin günümüze ulaşmış ya da izleri saptanabilen yaklaşık 850 yapıtından yaşamı sırasında yalnızca 96 konçertosu ve 42 sonatı yayımlanmış, bunda büyük olasılıkla virtüözlerin bazı kompozisyonları kendilerine saklamaları rol oynamıştı. Öbür önemli yapıtları arasında ilk kez 1718'de sahnelenen *Armida al campo d'Egitto*, *Giustino* (1724), *La fida ninfa* (1732; Sadık Peri) ve *L'Olimpiade* (1734) operalarıyla 33 kantat, 8 motet, *Stabat Mater*, 2 *Salve Regina* ve çeşitli kilise müziği parçalarını içeren vokal yapıtları sayılabilir.

Vivarini AİLESİ, 15. yüzyılda yaptıkları çok kanatlı altar panolarıyla (poliptik) tanınan ressamlar yetiştirmiş aile.

Antonio Vivarini (y. 1415 - y. 1480) aileye ait atölyenin kurucusudur. 1444'te kayınbiraderi Giovanni d'Alemagna'yla (ö. 1450) işbirliği yaptı, sonra da kardeşi Bartolomeo ile birlikte çalıştı. Giovanni ile birlikte Venedik'teki San Zaccaria (1443-44) ve S. Pantalon (1444) kiliseleriyle akademideki (1446) altar panolarını yaptı. 1447-50 arasında Padova'da Giovanni, Andrea Man-

tegna ve Niccolò Pizzolo ile birlikte Eremitani Kilisesi'ndeki Ovetari Şapeli freskleri üzerinde çalıştı.

Antonio ile Giovanni'nin üsluplarını birbirinden ayırmak kolay değildir; ama gene de birlikte gerçekleştirdikleri yapıtlarda itici gücü Antonio oluşturmıştır. Antonio'nun çok kanatlı altar panolarındaki yumuşak, yuvarlak çizgili figürleri Gentile da Fabriano ile Masolino'nun etkilerini yansıtır. Bartolomeo ile ikisinin imzasını taşıyan en eski tarihli yapıt, bugün Ulusal Resim Galerisi'nde (Bologna) bulunan çok kanatlı bir altar panosudur. Antonio'nun bu dönemde, kardeşinin etkisiyle, kompozisyonlarında Rönesans öğelerini kullanmaya başladığı görülür.

Bartolomeo Vivarini (y. 1432 - y. 1499) büyük olasılıkla resme ağabeyi Antonio'nun yanında çırak olarak başladı ve 1450'den sonra da onunla birlikte çalıştı. Ama Antonio'dan farklı olarak Francesco Squarcione'nin çevresindeki Padovalı ressamlardan etkilendi. Mantegna'nın yapıtlarını görmesi, sanatında bir dönüm noktası oluşturdu. Venedik'teki SS. Giovanni ve Paolo (1473), Sta. Maria dei Frari (1474) ve S. Giovanni in Bragora (1478) kiliselerinin çok kanatlı altar panoları gibi en önemli yapıtlarını bu tarihten sonra gerçekleştirdi.

Alvise Vivarini (y. 1446 - y. 1505) Antonio'nun oğluydu. İlk altar panosunu yaklaşık 1475'te Monte Fiorentino Kilisesi için yaptı. 1488'de Giovanni Bellini ile birlikte Venedik'teki Dükük Saray'ın resimleri (bugün kayıp) üzerinde çalıştı. 1503'te yapımına başladığı Sta. Maria dei Frari Kilisesi altar panosunu ölümünden sonra Marco Basaiti bitirdi.

Alvise, sanatta geleneksel bir tavn benimsemiş, gotik resmin hacimsel biçimlerinden uzaklaşmaya yanaşmamıştır. Son döneminde Venedik geleneği dışına çıkan bazı özgün resimler de yapmıştır.

Vivekananda, asıl adı NARENDRANATH DATTA (d. 12 Ocak 1863, Kalküta - ö. 4 Temmuz 1902, Kalküta, Hindistan), Hindu din önderi ve reformcu. Birbirini tamamlayıcı öğeler olarak gördüğü Hint maneviyatıyla Batı'nın maddi refahını kaynaştırmaya

Vivekananda
Indian High Commission Office, Londra

çalışmıştır. Mutlak olanın insanın yüce benliği olduğunu, insanlık yararına çalışmanın en soylu uğraş olduğunu savunmuştur.

Bengal'in varlıklı Kayastha ailesindendi. Batı tipi bir üniversitede öğrenim görerek Batı felsefesi, Hristiyanlık ve bilimle tanıştı. Toplumsal reformlara büyük önem verdiğinden, çocuk yaşta evlenmelerin kaldırılmasını, genel okuma yazma oranının ve kadınlarla aşağı kastların eğitim düzeyinin yükseltilmesini amaçlayan Brahmo Samac'a (Brahma'nın Cemiyeti) katıldı. Bütün dinlerin temelinde aynı olduklarını savunan Ramakrişna'nın en başarılı öğrencisi oldu. Dogmalardan çok insanlığa hizmet etmeyi

önde tutarak Vedaların evrensel ve İnsani yönlerini vurguladı. O dönemde yaygın olan bariççilikten çok, Hindu maneviyatını Batı'da tanıtmaya çalıştı. *Upanishad*'ların yorumuna dayanan Vedanta akımının ABD ve İngiltere'de tanınmasında büyük rolü oldu. Chicago'da toplanan Dünya Dinler Meclisi'nde (1893) Hinduizmin sözcülüğünü yaptı. Mecliste yaptığı etkili konuşmalar nedeniyle, bir gazetede kendisinden "gücünü Tann'dan alan bir hatip, meclisin en büyük kişisi" olarak söz edildi. Daha sonra ABD ve İngiltere'de birçok konferans verdi, birçok kişiyi Vedanta akımına kattı.

Batılı müritlerden oluşan küçük bir toplulukla 1897'de Hindistan'a dönen Vivekananda, Ganj Irmağı kıyısında, Kalküta yakınındaki Belur Math Manastırı'nda Ramakrişna Misyonerleri'ni(*) kurdu. Bu tarikat aracılığıyla kendini yetkinleştirme ve insanlığa hizmet görüşlerini yaymayı sürdürdü. 20. yüzyılın hemen başında ölmesine karşın hem Batı'da, hem de Doğu'da sonraki yıllara da taşan derin bir iz bıraktı.

Viverridae, *Carnivora* (etçiller) takımından miskkedileri ve kuyruksürenleri de içeren küçük yapıtlı memeliler familyası. Tümü Eskidünya'ya özgü olan bu familya üyeleri Eosen (y. 54-38 milyon yıl önce) ya da Oligosen (y. 38-26 milyon yıl önce) bölümlerde Avrasya'da ortaya çıkmış ve daha sonra Afrika'ya yayılmıştır. Çoğu ince uzun yapıtlı, uzun kuyruklu ve kısa bacaklıdır. Ayaklarında dört ya da beş parmak bulunur. Çoğu türün anüs bölgesinde koku bezleri vardır. Bazıları geceleri, bazıları gündüzleri etkinlik gösterir. Temel besinlerini küçük hayvanların yanı sıra çeşitli bitkisel maddeler oluşturur. Birçok türün dişi yılda iki kez ve bir batında 2-4 yavru doğurur. Ortalama ömürleri 5-15 yıl arasında değişir.

Viverridae familyasının üyeleriyle ilgili olarak bak. binturong; fossa; genet; kuyruksüren; linsang; miskkedisi.

Vives, Amadeo (d. 18 Kasım 1871, Collbató - ö. 1 Aralık 1932, Madrid, İspanya), yaklaşık 100 hafif operasıyla tanınan İspanyol besteci.

Barcelona'da öğrenim gördükten sonra, 1891'de Luis Millet ile birlikte Orfeo Catalá adlı koro derneğini kurdu. 1895'te Barcelona'da sahnelenen ilk operası *Artus*'ta Katalan halk şarkılarından yararlandı. *Euda d'Uriach* operasının (1900) özgün librettosu Katalancaydı. O dönemde en sevilen operaları arasında *Balada de carnaval* (1919; Karnaval Baladı) ve *Lope de Vega'nın La discreta enamorata* (İhtiyatlı Aşk) adlı oyunundan esinlenerek bestelediği *Doña Francisquita* (1923) da bulunan Vives daha ciddi müzik de besteledi. Bunlardan *Canciones epigramáticas*'in (İğnelemeli Şarkılar) sözlerini ünlü İspanyol şairlerinin yapıtlarından aldı. 1923'te de *Sofia* adlı bir deneme kitabı yayımladı.

Vives, Juan Luis (d. 6 Mart 1492, Valencia, Aragon - ö. 6 Mayıs 1540, Bruges), eğitim, felsefe ve psikoloji alanında yapıt vermiş, Erasmus'un öğrencisi İspanyol hümanist. Skolastik düşünceye karşı çıkması ve araştırma yöntemi olarak tümevarımı savunmasıyla tanınır.

On yedi yaşında Enkizasyon'dan kurtulmak amacıyla İspanya'dan ayrıldı. Paris'te öğrenim gördükten (1509-12) sonra Louvain'de Beşeri Bilimler Kürsüsü profesörlüğüne atandı (1519). 1522'de Aziz Augustinus üzerine yazdığı yorumu İngiltere kralı VIII. Henry'ye ithaf etti. Ertesi yıl İngiltere'ye giderek Galler prensesi Mary'nin öğretmen-

İlgini yaptı ve Oxford Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdi. 1527'de Henry'nin Aragon kraliçesi Catherine'den boşanmasına karşı çıkınca kralın gözünden düştü ve altı hafta hapis yattı. Ardından Felemenk'e giderek tüm zamanını yazmaya ayırdı.

Vives 1523'te tamamladığı *De ratione studii puerilis* (Çocukların Eğitiminde Doğru Yöntem Üzerine) ve 1531'de kaleme aldığı *De disciplinis libri XX* (Disiplinler Üzerine Yirmi Kitap) gibi yapıtlarıyla eğitim alanında ünlendi. Bu kitaplarında okullarda ana dilin kullanılmasını, akademilerin kurulmasını ve kadınlar için okullar açılmasını savundu. Vives'in getirdiği belki de en önemli yenilik, çocuklara kişisel araştırma ve deneyimlerden yola çıkılarak tümevarım yöntemiyle fen (doğa tarihi) derslerinin verilmesini önermesiydi. Bu yöntemi daha önce Erasmus Kutsal Metinler ve dil dersleri için önermişti.

Vives felsefe yöntemi ve psikoloji alanındaki ününü *De anima et vita libri tres* (1538; Ruh ve Yaşam Üzerine Üç Kitap) adlı yapıtına borçludur. Düşünce (fikir) çağrışımı, belleğin doğası ve hayvan psikolojisi gibi konuların ele alındığı bu kitap, psikoloji ve felsefe araştırmalarında tümevarım yöntemine ağırlık vermesi bakımından 17. yüzyılın büyük düşünürlerine esin kaynağı olmuştur.

Viviani, René (d. 8 Kasım 1863, Sidi Belabbas, Cezayir - ö. 7 Eylül 1925, Le Plessis-Robinson, Fransa), Fransız sosyalist siyaset adamı. I. Dünya Savaşı'nın ilk yılında başbakanlık görevinde bulunmuştur.

Cezayir'e yerleşmiş bir İtalyan ailenin oğluydu. Önce Cezayir kentinde, daha sonra Paris'te avukatlık yaptı. Birçok siyasal eylemde işçilerin ve sosyalistlerin sözcülüğünü üstlendi, parlak ve etkili bir hatip olarak tanındı. 1893'ten 1902'ye değin Sosyalist Parti'den milletvekili oldu. 1904'te Jean Jaurès'le birlikte sosyalist eğilimli *L'Humanité* gazetesini yayımlamaya başladı. 1905'te gene Jaurès'le birlikte II. Enternasyonal'in Fransa şubesini oluşturmak üzere birleşik bir sosyalist parti kurulmasına katkıda bulundu. Temsilciler Meclisi'ne yeniden seçilişinin ardından partisinin ayrıldı. "Bağımsız" sosyalist olarak Ekim 1906'da Georges Clemenceau hükümetinde Fransa'nın ilk çalışma bakanı oldu. Ama üç yıllık bakanlığı süresince işçilerin ve yoksulların durumunu iyileştirecek etkili reformlar gerçekleştirilemedi. Çalışma bakanlığı görevini Kasım 1910'a değin Aristide Briand hükümetinde de sürdürdü. Fransa'da 1900 sonrasında çıkarılan bütün çalışma yasaları Viviani tarafından hazırlanmıştı. Aralık 1913'ten Haziran 1914'e değin eğitim bakanlığı yaptı. 16 Haziran 1914'te de başbakanlık ve dışişleri bakanlığını üstlendi.

3 Ağustos 1914'te Almanya'nın Fransa'ya savaş ilan etmesi üzerine dışişleri bakanlığı görevini bıraktı. Ağustos sonunda bütün partilerin katıldığı bir ulusal birlik hükümeti kurdu. Savaş malzemesi sıkıntısı nedeniyle eleştirilere uğrayınca Ekim 1915'te başbakanlıktan istifa etti. Ama Mart 1917'ye değin hükümette adalet bakanlığı görevini yürüttü. 1920'de ve 1921'de Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti'nde ve Washington Konferansı'nda (1921) ülkesini temsil etti. 1922'de Senato'ya girdiyse de bundan sonra siyasetten çekildi.

Vivien, Renée, asıl adı PAULINE M.TARN (d. 1877, Londra - ö. 1909, Paris), katı dize formunda coşkulu yapıtlar vermiş Fransız şair. Sonedeki ve 11 heceli dizelerden kurulu şiir türündeki ustalığıyla tanınmıştır.

İskoç ve Amerikan asıllı olan Vivien İngiltere'de öğrenim görmesine karşın, yaşamının hemen hemen tümünü Paris'te geçirdi ve yapıtlarını Fransızca yazdı. Şiiri Keats, Swinburne ve Baudelaire'den, Helenistik kültürden, eşcinsel yaşamından, Norveç, Türkiye ve İspanya'ya yaptığı uzun yolculuklardan etkilendi. Bütün bunlar yapıtlarına egzotik bir hava kazandırdı.

Vivien'in başlıca yapıtları arasında *Cendres et poussières* (1902; Kül ve Tozlar), *Les Kitharèdes* (1904; Kitharalı Kadınlar) ve *Sillages* (1908; Dümensuyu) sayılabilir. Ayrıca Yunanlı şair Sappho'dan da şiirler çevirmiştir. Aradığı huzuru ölümünden kısa bir süre önce Katolikliği benimseyerek bulduğu anlaşılan Vivien'in son iki yapıtı *Dans un coin de violettes* (1908; Menekşe Dolu Bir Köşede) ve *Le Vent des valseaux*'da (1909; Gemi Rüzgârı) yeni bir ciddiyet göze çarpar. *Poésies complètes*'i (Bütün Şiirleri) 1901-10 arasında 12, 1934'te ise iki cilt halinde yayımlanmıştır.

viviyanit, hidratlı demir fosfat $[Fe_3(PO_4)_2 \cdot 8H_2O]$ yapısında, fosfat çökellerinde yeni kesildiğinde renksiz, uzun süre açıkta kaldığında ise koyu mavi renkli kristaller ya da killerde derişikler halinde bulunan fosfat

Bir viviyanit örneği
KHD Humboldt Wedag AG, Almanya

minerali. Kimi zaman taze tortullarda, linyit ve turbada, orman topraklarında ve odontolit renklendirici maddesi olarak da rastlanır. Bulunduğu başlıca yerler, İngiltere, Almanya, Bolivya, Japonya, Ukrayna ve ABD'de New Jersey ve Colorado'dur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. fosfat mineralleri (tablo).

viyadük, bir kara ya da demir yolunun vadi, ırmak ya da başka bir yolun üzerinden geçirilmesini sağlayan ve yüksek ayaklara oturan bir tabladan oluşan köprü benzeri yapı. İşlev ve görünüm olarak sukemerine(°) benzer. İlk örneklerini Romalıların yaptığı sanılmaktadır.

Roma viyadükleri taş ya da tuğladan yapılıyor ve beşik kemerlerle birbirine bağlanan kalın ayaklardan oluşuyordu. Bunun günümüze ulaşmış bir örneği İspanya'da Alcantara'da Tajo Irmağı üzerindeki viyadüktür (IS y. 105). 18. yüzyılda demir, 19. yüzyılda da çelik köprülerin yapılmasına değin viyadük tekniğinde önemli bir gelişme görülmedi. 20. yüzyılın başlarında betonarme kullanımı yaygınlaşınca viyadüklerde de beton kemer kullanılmaya başlandı. ABD'de California'daki Pasadena Otoyolu üzerinden geçen Colorado Caddesi (1938) bu tür viyadüklerin ilk örneklerindendir. Viyadük yapımında kullanılan başka bir yöntem de tablanın önceden parça parça dökülerek hazırlanması ve sonra uç uca eklenmesidir.

İstanbul Boğazındaki köprülerin çevre yolları üzerindeki İstanbul-İzmit Karayolu'ndakiler Türkiye'deki önemli viyadükler-

dir. Bunlar, betonarme ayaklara oturan öngerilimli betonarme kutu kırışların taşıdığı tablalardan oluşmaktadır

Viyana, Almanca WIEN. Çekçe VÍDEN, Macarca BÉCS. Avusturya'nın başkenti ve ülkeyi oluşturan dokuz federal eyaletten (*Bundesland*) biri. Ülkenin kuzeydoğusunda, Tuna Irmağı kıyısında yer alır. 1558-1806 arasında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun, 1806-1918 arasında da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun başkenti olan Viyana günümüzde mimarisiyle ünlü kültür ve müzik merkezidir. 1991 verilerine göre Viyana kentinin nüfusu 1.533.176, metropoliten alanındaki ise 1981 verilerine göre 1.973.758'dir.

Doğal yapı ve genel görünüm. Viyana kenti Pannonia Havzasının batıda Alpler'e doğru yükselmeye başladığı bir noktada yer alır. Kentin en yüksek kesimini Viyana Ormanları (Wiener Wald) olarak adlandırılan tepeler oluşturur; bu tepeler Tuna Irmağına doğru kabaca yarım daire biçiminde dört taraça oluşturarak alçalır. Bu tepelerde yer alan Kahlenberg (483 m) ve Hermannskogel (542 m) Viyana'nın en yüksek noktalarıdır. Viyana kentinin yüzölçümü 415 km², metropoliten alanındaki ise 3.862 km²'dir.

Kentte tipik bir kara iklimi hüküm sürer. Ortalama sıcaklık ocakta -0,5°C, temmuzda ise 19,5°C'dir. Ortalama yıllık yağış miktarı 660 mm dolayındadır.

Viyana yönetsel bakımdan 23 ilçeye (*Bezirk*) ayrılır. Numaralara göre sıralanmış olan ilçelerin çekirdeğini kentteki ünlü yapıların pek çoğunun yer aldığı İç Kent (*Innere Stadt*) oluşturur. Kent merkezini kısaca Ring olarak adlandırılan Ring Caddesi çevreler. Kentin bir başka ünlü bölgesi de I. Leopoldstadt'dır. Bu bölgede 1766'ya değin soyluların avlanma ve binicilik alanı olan, günümüzde ise içinde bir lunapark ile bir stadyum bulunan Prater yer alır.

Viyana'nın merkezinde yer alan St. Stephan Katedrali (Stephansdom) Avrupa'daki en ünlü gotik yapılardan biridir. 12. yüzyılda inşa edilen bu yapı, bir yangında yıkılmış ve iki yüzyıl sonra yeniden inşa edilmiştir. Öteki gotik kiliseler arasında, her ikisi de 14. yüzyılda inşa edilmiş olan Maria am Gestade Kilisesi ile Frates Minores Kilisesi (Minoritenkirche) sayılabilir. Viyana'nın en eski kilisesi olan ve 740'ta inşa edilmiş bir kilisenin yerini aldığı sanılan St. Ruprecht Kilisesi'nin (Ruprechtskirche; 13. yy) bazı bölümleri 11. yüzyıldan kalmaz.

Viyana daha çok barok yapılarıyla tanınır. Bunların başlıcaları St. Peter Kilisesi (Peterskirche; 1702-33), Üniversite Kilisesi (1627-31) ve Kapuçin Kilisesi'dir (1632). Harach ve Kinsky sarayları ile Eugène de Savoie-Carignan'ın sarayı da barok üsluptaki önemli yapılarındandır.

Ring Caddesi'ndeki yapıların en ünlüsü, değişik zaman ve üsluplarda inşa edilmiş pek çok bölümüyle İmparatorluk Sarayı'dır (Hofburg). Sarayı oluşturan yapıların en eskisi 13. yüzyıldan, en yenisi de 14. yüzyıldan kalmaz. Sarayda Avusturya Ulusal Kütüphanesi ile Albertina ve başka müzeler yer alır. Ring Caddesi'ndeki öteki önemli yapıların çoğu 19. yüzyıldan kalmaz. Bunların başlıcaları gotik canlandırmacılık üslubundaki Adak Kilisesi (Votivkirche) ile yeni-klasik ve Rönesans üslupların karışımı olan Borsa Binası'dır. Adak Kilisesi'nin yakınlarındaki Viyana Üniversitesi Almanca konuşulan ülkelerdeki en eski üniversitedir. Üniversite 1365'te kurul-

muş, ama ilk yapıları günümüze ulaşmamıştır.

Kentteki öteki önemli yapılar arasında gotik canlandırmacılık ve Rönesans üsluplarından izler taşıyan Belediye Binası, Burgtheater, Adalet Sarayı ve Parlamento Binası sayılabilir. Eskiden kraliyet ahırlarının olduğu yerde bugün Doğa Tarihi Müzesi ve Sanat Tarihi Müzesi bulunmaktadır. Ring'in karşısında Hofburg'un son uzantısı olan Yeni Hofburg, bu yapının doğusunda da ünlü Viyana Devlet Operası (1861-69) bulunur.

Hietzing banliyösünün güneybatısında Habsburgların yazlık sarayı olan Schön-

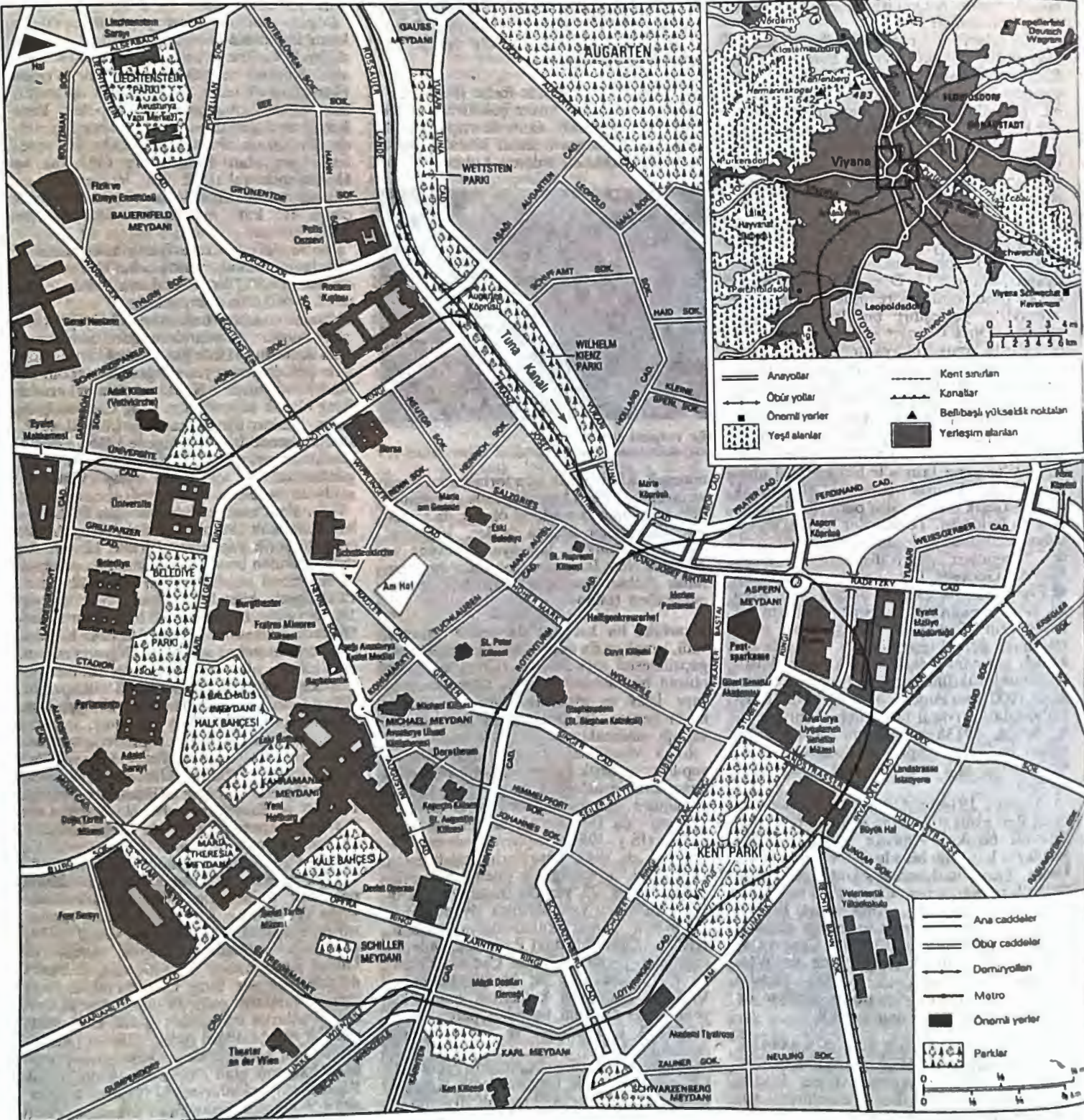
brunn Sarayı yer alır. Kentteki bir başka ünlü saray da, 1714-27 arasında Johann Lucas von Hildebrandt tarafından inşa edilen ve iki barok yapıdan oluşan Belvedere Sarayı'dır.

Ekonomi. Kent ekonomisi sanayi ve ticarete dayanır. Her yıl yaklaşık 2 milyon turistin geldiği Viyana'da turizm de önemli bir gelir kaynağıdır. Ülkedeki toplam yatırım malları üretiminin yarıdan fazlası, tüketim malları üretiminin de yarıya yakını Viyana'da gerçekleştirilir. Başlıca sanayi dalları makine, elektrikli alet, kimyasal madde ve metal üretimidir. Kentte ayrıca çimento, tuğla, ipek, kadife, keten, seramik eşya, mücevher, müzik aletleri, saat, deri eşya, kâğıt, mobilya ve halı üretilir. Viya-

na'da her yıl mart ve eylül aylarında düzenlenen uluslararası ticaret fuarı Avusturya ekonomisine önemli katkılarda bulunur.

Viyana kuzeye, doğuya ve güneye doğru uzanan demiryolları ve kentten başlayarak ülkenin dört bir yanına yayılan karayollarıyla Avusturya'nın öteki kesimlerine bağlanır. Kentin 18 km güneydoğusundaki Schwechat Havaalanı'ndan uluslararası seferler düzenlenir.

Kültür. Viyana Avusturya'nın kültür merkezi olmasının yanı sıra dünyanın önde gelen müzik merkezlerinden biridir. Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms, Johann Strauss, Mahler, Arnold Schoenberg ve daha birçok ünlü müzikçi Viyana'da

Viyana kentinin merkezi ve (çerçeve içinde) metropoliten alanı

yaşamış ve çalışmalarını orada sürdürmüştür. Tirol halk danslarına dayanan vals 1820'lerde Viyana'da ortaya çıkmıştır. Viyana'da başta Viyana Filarmoni Orkestrası olmak üzere dünyaca ünlü birçok senfoni orkestrası etkinlik gösterir. 1812'de kurulan Müzik Dostları Derneği Viyana'nın bir müzik merkezi olarak kalmasını sağlamak için çeşitli çalışmalar sürdürmektedir. Viyana'daki Devlet Operası ve Halk Operası ile ülkenin önde gelen iki tiyatrosu olan Burgtheater ve Akademi Tiyatrosu Avusturya federal hükümetine ait kuruluşlardır.

Viyana'da 30'dan fazla müze vardır. Hofburg'un hazine dairesinde Habsburglara ve Kutsal Roma-Germen imparatorlarına ait

Viyana, Rönesans döneminde bir güzel sanatlar ve bilim merkezi durumuna geldi. Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın kardeşi ve geleceğin imparatoru I. Ferdinand, Aşağı Avusturya Meclisi'nin başlattığı ayaklanma üzerine 1526'da Viyana kentine verilmiş bütün hakların geri alındığını ilan eden bir bildirge yayınladı. 1529'da Osmanlılar tarafından kuşatılan Viyana, Ferdinand'ın 1558'de imparator olarak taç giymesinden sonra eski haklarını yeniden kazandı ve imparatorluğun merkezi durumuna geldi.

1679'daki veba salgını sırasında nüfusu önemli ölçüde azalan kent 1683'te Osmanlılar tarafından ikinci kez kuşatıldı. 18. yüz-

kuramların biçimine verdikleri önemdir. İkinci ortak noktaları, bir önermenin anlamlılığının deney ve gözlem ile temellendirildiği savıyla oluşturdukları bir doğrulanabilirlik ilkesi ya da anlam ölçütüdür. Bu nedenle etik, metafizik, din ve estetik önermeleri anlamsız sayılır. Üçüncü ortak noktaları öteki iki noktanın bir sonucu olarak bir birleşik bilim öğretisini benimsemeleridir. Böylece fizik ve biyoloji bilimleri arasında ya da doğa ve toplum bilimleri arasında temel bir farklılık görülmez.

Grubun kurucusu ve önderi bilgi ve bilim felsefecisi Moritz Schlick'dir. Üyeleri arasında Gustav Bergmann, Rudolf Carnap, Herbert Feigl, Philipp Frank, Kurt Gödel, Otto Neurath ve Friedrich Waismann sayılabilir. Aynı doğrultuda Berlin'de toplanan Deneysel Felsefe Derneği'nin üyeleri arasında da Carl Hempel ve Hans Reichenbach bulunuyordu. Grubun yaklaşımları resmî olarak 1929'da *Wissenschaftliche Weltanschauung: Der Wiener Kreis* (Dünyanın Bilimsel Kavranışı: Viyana Çevresi) bildirisiyle duyuruldu. Aynı yıl Prag'da bir kongreler dizisinin ilki toplandı. 1938'de II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle gruba yönelik siyasi baskılar Viyana Çevresi'nin dağılmasına neden oldu. Üyelerinin birçoğu ABD'ye, bir kısmı da İngiltere'ye kaçtı.

Viyana Devlet Operası, Almanca STAATSOOPER, dünyanın önde gelen operalarından biri. Özellikle Mozart, Wagner ve Richard Strauss'un burada gerçekleştirilen yorumlarıyla tanınır. Özgün tiyatro binası 1869'da Viyana Saray Operası'nın (Hofoper) artan çalışmalarının yürütülebilmesi amacıyla inşa edildi. Hans Richter'in orkestra şefliği (1880-96 arasında da sanat yönetmeni) sırasında Wagner'in *Der Ring des Nibelungen* (Nibelungen Halkası) adlı dizi operasının yorumlarıyla ünlendi. Besteci Gustav Mahler'in yöneticilik dönemi (1897-1907) opera tarihinin doruk noktalarından biri oldu. 1809'dan Almanya'nın Avusturya'yı ilhak ettiği 1938'e değin geçen dönemin yöneticileri arasında Richard Strauss ile orkestra şefleri Clemens Krauss ve Felix Weingartner bulunuyordu.

1945'te bombardıman sonucu yıkılan bina, yeniden inşası 1955'te tamamlandı. Bu arada opera gösterilerini Viyana Halk Operası (Volksooper) ile Viyana Tiyatrosu'nda sundu. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde orkestra şefi Herbert von Karajan bir süre müzik yöneticiliği yaptı. Operanın giderleri kısmen devletçe karşılanır.

Viyana İspanyol Binicilik Okulu, eskiden (1918'e değin ve 1939-45 arasında) İSPANYOL İMPARATORLUK BİNİCİLİK OKULU olarak da bilinir, Almanca SPANISCHE REITSCHULE WIEN ya da SPANISCHE HOFREITSCHULE, Viyana'da 16. yüzyıl sonlarında kurulduğu sanılan klasik binicilik okulu. Büyük ölçüde 18. yüzyılda uygulandığı biçimyle yalnızca *haute école* (ileri eğitim) binicilik ve at terbiyesi yöntemlerinin uygulandığı son kuruluştur. Özellikle *haute école* gösterileri için yetiştirilen beyaz Lipizzaner(*) atlarıyla ünlüdür. İspanyol Binicilik Okulu olarak anılmasının nedeni önceleri atların İspanya'dan getirilmesidir.

Viyana Kongresi, Napoléon Savaşları sonrasında Avrupa'nın siyasal coğrafyasını yeniden biçimlendiren kongre (1814-15). Napoléon'un tahttan ilk çekilişinden beş ay sonra Eylül 1814'te toplanmış ve Napoléon'un iktidarı yeniden ele geçirmesi üzerine

Viyana'nın başlıca alışveriş merkezlerinden Kärntner Caddesi, Avusturya
ABC Ajansı

mücevher, nişan ve benzeri eşyalardan oluşan bir koleksiyon bulunur. Saraydaki Albertina Grafik Koleksiyonu'nda Rembrandt ve Albrecht Dürer gibi ünlü sanatçıların yapıtları sergilenir. Sanat Tarihi Müzesi'nde Hollanda dışındaki en zengin Brueghel koleksiyonu bulunur. Güzel Sanatlar Akademisi'nde Habsburglara ait bir resim koleksiyonu vardır. Viyana Kent Müzesi'nde kentin tarihine ilişkin bilgi veren yapıtlar sergilenir. Kentte ayrıca etnoloji, askerlik tarihi, teknoloji ve doğa tarihi müzeleri ile bir sanat müzesi vardır. Sigmund Freud, Haydn, Mozart, Beethoven ve Schubert'in evleri günümüzde müzeye dönüştürülmüştür.

Viyana aynı zamanda kendine özgü atmosferi olan kahvehaneleriyle tanınır. Yaklaşık üç yüzyıldan beri Viyanalıların yaşamında önemli rol oynayan bu kahvehanelerden bazıları ünlü sanatçıların ve yazarların buluşma yeri olarak tanınmıştır.

Tarih. Paleolitik Çağda yerleşmelerin bulunduğu bilinen bölgeye daha sonra İlyrialılar ve Keltler yerleşti. İÖ 15 dolayında bölgeyi ele geçiren Romalılar, yaklaşık bir yüzyıl sonra Kelt kenti Vindobona'da stratejik açıdan önem taşıyan bir Roma garnizonu kurdular. Vindobona zamanla 15 bin nüfuslu önemli bir kent durumuna geldi. Romalıların 5. yüzyıldaki saldırılar karşısında bölgeden çekilmelerinden sonra Bavyalıların yönetimine girdi ve kent halkı bu dönemde Hristiyanlığı benimsedi. Kentin adı kayıtlara 881'de Wenia, 1030'da da Wienis olarak geçti.

1156-1246 arasında Frank kökenli Babenberg ailesince yönetilen Viyana, Babenberg ailesinin son erkek üyesinin ölümünden sonra, ülkenin öteki kesimleriyle birlikte Bohemya kralı II. Otakar'ın yönetimine girdi. Otakar'ın 1278'de ölümünden sonra da bütün ülkeye Habsburglar egemen oldu.

yılın başlarında, kente Hildebrandt, J. B. Fischer von Erlach ve Joseph Emanuel von Erlach gibi ünlü mimarlar tarafından barok üslupta pek çok yeni yapı inşa edildi. 1790'da İmparator II. Joseph öldüğünde kente 300'den fazla fabrika kurulmuş ve kent nüfusu 235 bine ulaşmıştı. 1805 ve 1809'da Napoléon'un ordularınca işgal edilen kente, Napoléon Savaşları'nın sonunda, Avrupa'nın haritasının yeniden çizildiği Viyana Kongresi düzenlendi (1814-15).

20. yüzyılın başlarında yaklaşık 270 km²'lik bir alanı kaplayan ve nüfusu 2 milyon dolayında olan kente I. Dünya Savaşı sırasında pek çok mülteci yerleşti. 1918'de Alman-Avusturya Devleti'nin kurulmasından sonra kente eyalet statüsü verildi (1922) ve Viyana belediye başkanı aynı zamanda valilik görevini de üstlendi. 1938'de ülkenin öteki kesimleriyle birlikte Alman ordularının işgal ettiği Viyana, Nisan 1945'te Sovyet birliklerince kurtarıldı. Eylül ayında ülkenin öteki kesimleriyle birlikte dört işgal bölgesine ayrıldı. İşgal kuvvetlerinin geri çekilmesini ve Avusturya'nın uluslararası alanda bağımsız bir ülke olarak tanınmasını sağlayan Avusturya Devlet Antlaşması 15 Mayıs 1955'te kentteki Belvedere Sarayı'nda imzalandı.

Viyana Çevresi, Almanca WIENER KREIS, bilimsel dil ve bilimsel metodolojiyi sorgulamak üzere 1920'lerde Viyana'da düzenli aralıklarla bir araya gelen felsefeci, bilim adamı ve matematikçinin oluşturduğu grup. Bu gruba özgü felsefi akım mantıksal olguculuk, mantıksal deneycilik, bilimsel deneycilik, yeni olguculuk ya da bilimlerin birliği gibi değişik adlarla anılmıştır. Konulara yaklaşımları farklı olmakla birlikte, çevre üyelerinin yapıtlarının ortak noktası, öncelikle, herhangi bir bilimsel konunun mantıksal yapısının içerisinden ayrı olarak tanımlanabileceği inancıyla, bilimsel

düzenlenen Waterloo seferinin hemen öncesinde Haziran 1815'te kapanmıştır.

Napoléon'un devrilmesinde başlıca rolü oynayan Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere, Napoléon'un tahttan çekilmesinden bir ay önce Chaumont Antlaşması'yla (9 Mart 1814) aralarında özel bir ittifak kurmuşlardı. Teslim olan Fransa'ya 30 Mayıs'ta bu devletlerle birlikte İsveç ve Portekiz'in, 20 Temmuz'da da İspanya'nın imzaladığı barış antlaşmaları, savaşta katılmış bütün devletlerin Viyana'da toplanacak bir kongreye tam yetkili elçiler göndermesini öngörüyordu. "Dörtler" asıl kararların yalnızca kendileri tarafından alınmasını istiyorlardı. Ama oturumların başlamasından iki ay sonra Bourbon Fransası'nın da kendilerine katılmasını kabul ettiler. Böylece "dörtler", "beşler" haline geldi ve Viyana Kongresi'nin asıl taraflarını oluşturdu.

Kongrede ele alınan en tartışmalı konular Polonya ile Saksonya'nın konumu, İsveç, Danimarka ve Rusya'nın çatışan talepleri ve Alman devletlerinin sınırlarının düzenlenmesiydi. Avusturya, Fransa ve İngiltere, genel olarak Rusya ile Prusya'ya karşıydılar. Bir ara bu tutumu iyice ileriye götürerek 3 Ocak 1815'te gizli bir savunma ittifakı antlaşması bile yaptılar. Sonunda aşağıdaki başlıca konular üzerinde anlaşmaya varıldı:

Polonya'yla ilgili düzenlemede Rus çan Aleksandr Galiçya'yı Avusturya'ya geri verdi, Thorn ve çevresindeki bölgeyi de Prusya'ya bıraktı. Kraków serbest kent haline getirildi. Varşova Düküğü'nden geriye kalan topraklar aynı bir krallık olarak Rus Çarlığı'nın egemenliği altına sokuldu. Saksonya'nın beşte ikisini alan Prusya, geriye kalan bölüme karşılık olarak Vestfalya'da ve Ren Irmağının sol yakasında yeni topraklar elde etti. Saksonya Krallığı'nı ayakta tutmak için Prusya'nın bu toprakların alması konusunda ısrar eden İngiltere, ayrıca bu yoldan Prusya'nın Fransa'ya karşı Ren bölgesini elinde bulundurmasını ve yeni Hollanda Krallığı'na destek olmasını sağlamayı amaçlıyordu. Tazminat olarak Lombardiya ve Venedik'i topraklarına bağlayan Avusturya, Tirol'un büyük bölümünü de geri aldı. Bavyera, Württemberg ve Baden yeni düzenlemelerden genelde kazançlı çıktılar. Hannover de topraklarını genişletti. Almanya için gevşek bir konfederasyon öngören bir anayasa tasarısı hazırlanması Metternich için bir zafer oldu. Danimarka Norveç'i İsveç'e kaptırırsa da Lauenburg'u kazandı; bu arada İsveç'e ait olan Pomeranya da Prusya'ya geçti. İsviçre için yeni bir anayasa hazırlandı.

İtalya'yla ilgili düzenlemede Piemonte, Cenova'yı sınırlarına kattı. Toscana ile Modena Avusturya arşidüküne bırakıldı; Parma ise tahttan indirilen Napoléon'un karısı Marie-Louise'e verildi. Papalık Devletleri papaya, Napoli de Sicilyalı Bourbonlara geri verildi.

Kongrenin bütün bu anlaşma konularını tek bir belgede bir araya getiren Nihai Senet 9 Haziran 1815'te, İtalya'yla ilgili düzenlemeye karşı çıkan İspanya dışındaki "sekiz" devlet tarafından imzalandı. Öteki devletler de sonradan kararları tanıdılar.

Viyana Kongresi'nde çizilen sınırlar, bir iki değişiklik dışında, 40 yılı aşkın bir süre bozulmadan kaldı.

Viyana kuşatmaları, Osmanlıların Avusturya'nın başkenti Viyana'ya karşı giriştikleri, ikisi de başarısızlıkla sonuçlanan kuşatmalar.

1. Viyana Kuşatması (27 Eylül-14 Ekim 1529). Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'in (Şarlken) kardeşi Avusturya dükü Ferdinand, kayınbiraderi olan Macaristan kralı II. Lajos'un ölümü (1526) üzerine yerine seçilen Erdel voyvodası János Zápolya'yı tanımadı. Miras yoluyla Macaristan üzerinde hak iddia ederek V. Karl'in da onayıyla kendini meşru Macaristan kralı ilan etti. Ardından Budin'i (Buda) aldı. Osmanlı Devleti'nden Belgrad, Sirem (bugün Sremska Mitrovica) ve Bosna'nın bir bölümünü içine alacak biçimde Macaristan'ın bazı bölgelerinin vergi karşılığında kendisine bırakılmasını istedi. Bu sırada Ferdinand'a yenilerek Polonya'ya (Lehistan) sığınan Zápolya da Osmanlılardan yardım istedi. Bu gelişmeler üzerine I. Süleyman (Kanuni) Avusturya'ya sefer açtı. Önce Budin'i geri alarak Zápolya'yı yeniden tahta çıkardı. Sonra da hem Ferdinand'ın Macaristan'a müdahalesini kesin olarak önlemek, hem de V. Karl'a karşı Fransa kralı I. François'ya dolaylı destek sağlamak amacıyla Viyana üzerine yürüdü. 26 Eylül 1529'da Viyana önlerine gelen Osmanlı ordusu ertesi gün kenti kuşattı. Viyana Kalesi'nin iyi tahkim edilmiş olmasına, üslerinden çok uzaktaki Osmanlı ordusunun ikmal zorlukları çekmesi de eklenince Süleyman 11, 13 ve 14 Ekim'deki üç büyük saldırıdan sonuç alamadı ve kuşatmayı kaldırarak 60 bin tutsakla Budin'e döndü. Ama Viyana Kuşatması Osmanlılara önemli yararlar da sağladı. I. Ferdinand'ı uzunca bir süre Zápolya'yı tehdit edemez duruma düşürdüğü gibi, Osmanlı Devleti'nin Macaristan üzerindeki egemenliğini de pekiştirmiş oldu.

II. Viyana Kuşatması (14 Temmuz-7 Eylül 1683). Osmanlılar, Macar Protestanlarının önderi Imre Thököly'nin teşviki üzerine Avusturya'nın elinde bulunan Orta Macaristan kalelerini aldılar, bunların yönetimini de Thököly'ye bıraktılar. Osmanlı korumasındaki Orta Macaristan topraklarının Thököly'nin eline geçmesinden telaşlanan Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Leopold Osmanlılara, henüz süresi bitmemiş olmasına karşın Vasvar Antlaşması'nın (1664) yenilenmesini önerdi. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Avusturya'ya karşı açılacak bir seferin askeri başarılarına bir yenisini ekleyeceğini tasarlıyordu. IV. Mehmed'i (Avcı) savaş açmaya ikna etmeye çalışırken, bir yandan da Avusturya'dan Yanıkale'nin (Győr) Osmanlılara geri verilmesi ve savaş hazırlığı için yapılan harcamaların tazmin edilmesi gibi başarı güçleştiren isteklerde bulundu. Bu isteklerin geri çevrilmesi de savaş ilanı için bir gerekçe sayıldı. IV. Mehmed'in komutasında 1 Nisan 1683'te Edirne'den hareket eden Osmanlı ordusu, 3 Mayıs'ta Belgrad'a vardı. Imre Thököly, Budin (Buda) beylerbeyi Koca İbrahim Paşa, Kırım hanı Murad Giray'ın ve Erdel birliklerinin katılmasıyla Osmanlı ordusu büyük bir güce ulaştı. IV. Mehmed Belgrad'da kalarak Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı Yanıkale'yi almakla görevlendirdi. Ama 27 Haziran'da toplanan savaş meclisinde doğrudan Viyana'nın kuşatılmasını savunan Mustafa Paşa, Budin beylerbeyi Koca İbrahim Paşa'nın önce Viyana gerisinde kalan kalelerin alınması yolundaki önerisini dinlemeyerek Viyana üzerine yürüdü ve 14 Temmuz 1683'te kenti kuşattı. Osmanlılar kalenin dışındaki istihkamları ele geçirerek surlara doğru tüneller kazmaya başladılar. I. Leopold maiyetiyle birlikte başkenti terk edip Passau'ya geçti. Kuşatmanın kesin bir sonuç alınmadan iki ay sürmesi Leopold'a yardım sağlama girişimlerinde bulunan Papa XI. Innocentius'a zaman kazandırdı. Leh ve Alman ordularının Viyana'ya yar-

dım için yürüyüşe geçtikleri sırada Osmanlılar genel bir saldırıyla tabyaları ele geçirdiler (26 Ağustos). Kale önünde kanlı çarpışmalar sürerken Polonya kralı III. Jan Sobleski komutasındaki ordu Tuna'yı geçti. Sobleski'yi karşılamak için 7 Eylül'de kuşatmayı kaldırarak savaş düzenine geçen Mustafa Paşa Alaman Dağı (Kahlenberg) Savaşı (10-12 Eylül) olarak bilinen çarpışmada ağır bir yenilgiye uğradı. Ordugâhtaki bütün değerli eşyayı ve hazinayı bırakarak Yamkale önlerine çekildi. Estergon (Esztergom) üzerine yürüyen Leh ve Avusturya kuvvetlerine karşı Budin beylerbeyini gönderdi. Yapılan Cigderelen (Parkany) Savaşı'nda Lehler ve Avusturyalılar bozguna uğratıldıysa da, Estergon'un Osmanlıların elinden çıkması (2 Kasım) önlenemedi. Bozgun haberi üzerine önce teselli edici bir ferman gönderen IV. Mehmed, 15 Aralık 1683'te Mustafa Paşa'yı görevden alarak idam ettirdi.

Viyana Kuşatması'nın ve sonrasındaki savaşların başarısızlıkla sonuçlanması Avrupa'nın doğusunda Osmanlı egemenliğinin sona erme sürecini başlattı.

Viyana porseleni, 1719-1864 arasında Viyana'da üretilen seramiklere verilen ad. Viyana porselenlerini Claudius Innocentius du Paquier (ö. 1751) adlı bir Felemenkli, iki Meissenli Alman işçinin yardımıyla yapmaya başladı. 1744'te imalathaneciyi Avusturya hükümetine sattı. Birbirini izleyen çeşitli yöneticilerden sonra 1784'te yönetime Konrad von Sorgenthal geçti. Sorgenthal 1805'te öldükten sonra çok az özgün parça üretilirdi.

Viyana porselenleri zengin bezemeleriyle çabucak ün kazandı. Her dönemde, geçerli beğeniye göre değişik bezemeler uygulanıyordu. Du Paquier döneminde bezemelerde Hint çiçekleri kullanılmıştı. Bunu daha doğaçtı Alman çiçekleri, yapraklar, çoğunda av sahnelerinin konu alındığı tek renkli siyah resimler ve büyük bir canlılıkla betimlenmiş Çin tarzı küçük figürler izledi. Bezemelerde eflatun, yeşil, mavi, gri, kahverengiye çalan gri ve pembe de kullanılıyordu, ama ağırlık turuncunun, pas rengine kadar koyulaşan çeşitli tonlarındaydı. Viyana porselenlerini bezeyen sanatçılar arasında Jacobus Helchis (ö. 1740) pembe, eflatun ve turuncu renklerle zarif, ama güçlü bir biçimde çizdiği aşk tanrısı figürleriyle en dikkati çeken ustaydı. Devletin yönetimindeki dönemde baş modelci olan Johann Josef Niedermayer 1747'den 1784'e değin çok güzel porselen biblolar yaptı. Sorgenthal'in yöneticiliği sırasında yeni-klasik üslupdaki bezemeye ağırlık verildi. Altın yaldızla kaplandığı için sofrta takımlarının görünümünü mücevhere benzedi; lacivert, koyu kahverengi, parlak sarı gibi yeni zemin renkleri kullanıldı. Kapların hemen tüm yüzeyi bu renklerle kaplanıyor, arada bırakılan küçük boş alanlara da Rubens, Raffaello ve Angelica Kauffmann gibi resamların yapıtlarından kopya edilerek küçük manzara resimleri ya da figürler çiziliyordu. 1778'de Niedermayer'in yerine baş modelci olan Anton Grassi Rönesans desenlerinden oluşan bezeme repertuarını İtalya'ya yaptığı gezi sırasında derlediği Antik Çağ örgeleriyle zenginleştirdi. Viyana porseleni üretimi 1805'te gerilemeye başladı ve 1864'te de imalathanenin kapanmasıyla son buldu.

Viyana Üniversitesi, Almanca UNIVERSITÄT WIEN, Viyana'da devletçe finanse edilen ve karma eğitim uygulayan yükseköğretim kurumu. 1365'te kurulmuştur. Almanca konuşulan ülkelerdeki en eski üniversitedir.

Paris Üniversitesi örnek alınarak kurulan üniversiteye kuruluş beratını, 1348'de Prag'da Karlova Üniversitesi'ni kuran Alman kralı IV. Karl ile rekabet halindeki Habsburg dükü Avusturyalı IV. Rudolf verdi. Rudolf'un kardeşi ve ardılı III. Albert güçlkle varlığını sürdüren üniversiteyi yeniden düzenledi; büyük miktarda bağışta bulundu; öğretim programını genişletti ve çeşitli coğrafi bölgelerden öğrenci alınmasına olanak sağladı. Böylece, Viyana Üniversitesi Almanca konuşulan toprakların doğusundaki üniversiteler arasında, özellikle tıp, hukuk ve ilahiyat dallarında, birinci sıraya yükseldi.

1848 Devrimi'nin odaklarından biri olan üniversitede 1850'de öğretmen ve öğrencilere daha geniş özgürlük tanınması, seminer yönteminin uygulanması, öğretim konularının artırılması gibi alanlarda önemli reformlar gerçekleştirildi. 1878'de kadınların beşeri bilimler fakültesine girebilmeleri konusunda tanınan kısıtlı izin 11 yıl sonra daha da genişletildi. 1900'de tıp, 1919'da hukuk dalında karma eğitime geçildi. Günümüzde üniversitenin bünyesindeki öğretim kurumları arasında Katolik ve Protestan ilahiyatı, toplum bilimleri ve iktisat, tıp, fen ve temel bilimler, beşeri bilimler, matematik ve doğa bilimleri sayılabilir.

Viyandotlar bak. Vendatlar

viyol, **VIYOLA DA GAMBA** (İtalyancada "bacak viyolü") olarak da bilinir, yayla çalınan altı telli çalgı. Öncelikle 16. yüzyıldan 18. yüzyıla değin oda müziğinde kullanılmıştır. Akort düzeni (iki dördtlü, bir büyük üçlü, iki dördtlü aralık) Rönesans lavtasınıkiyle aynıdır, perdeleri de onunkiler gibi kirışten yapılmıştır. Tiz (soprano), tenor ve bas olmak üzere üç boyda yapılır, bunların alt telleri sırasıyla *re*, *Sol* (ya da *La*) ve *Re*'ye

Bas viyol, *Division Violist* adlı yapıttaki bir çizim, 1659; British Museum, Londra
British Museum, Londra,
fotoğraf, J. R. Freeman & Co Ltd.

akort edilirdi. Bu boylara daha sonra viyolone de eklendi. Viyolone, bas viyolün bir oktav altına akort edilen bir kontrbas viyoldu.

Viyolün özellikleri omuz kavislerinin düşük, pervazlarının derin, ince ve düz olmasıdır. Alt ucu dizlere dayanarak ya da bacaklar arasına yerleştirilerek dikey du-

rumda çalınır. Çalgıya viyola da gamba da denmesinin nedeni budur. Viyolün eşliği, yayın her tele ayrı ayrı erişebilmesini sağlamak ve yay çekmeyi kolaylaştırmak için kavisli ve yüksek yapılır. Bu özellik kuvvetli çalışı olanaksız kıldığı gibi, yayın avuç tam karşıya gelecek biçimde tutulduğu da yumuşak çalış tarzını zorunluluk haline getirir.

16. yüzyılın ikinci yarısında toplu çalışmalar, solo çalışmalar ve küçük bir bas viyol olan *viola bastarda* için önemli bir repertuvar oluşmuş, çoksesli denebilecek bir viyol çalışı üslubu da gelişmişti. Bu tarz çalışta çalgıcı tellerin ikisine (tel sayısı altıyı buluyordu) sol eliyle kısmen basardı. 17. yüzyılda çalgı besteleri üslubu değıştikçe, soprano ses alanı içindeki anlatımlı vokal ses önem kazandı; tiz (soprano) viyol, teknesinin derinliği nedeniyle tınlamalı ve genizli bir tınısı olan ve bu yüzden yeğlenen kemanla rekabet edemedi ve önemini yitirdi.

Bas viyol içinse, 16. yüzyıl ortalarında, karmaşık solo *divisio*'lardan (bir ezgi üzerinde yapılan süslü çeşitlemeler) oluşan bir repertuvar gelişti. Bunlar *divisio* viyolü adı verilen küçük bir bas viyolle çalınıyordu. 16. yüzyılın sonlarında bu moda geçince, normal boydaki solo bas viyol ya da viyola da gamba barok dönemin çalgı müziği formlarında kullanıldı. Solo bas viyol Almanya ve Fransa'da 18. yüzyılın ortalarına değin çalındı ve özellikle Fransa'da çalgıya *la*'ya akort edilen yedinci bir bas tel eklendi. Başka yerlerde bas viyol daha çok klavsenle eşlik etmekte kullanıldı. Bu iki çalgı sürekli bas tekniğinde kullanılarak barok çalgılar topluluğunda armoni eşliği sağlandı. Daha yeni besteciler üst çalgı partilerinde tam armoniler yazmaya başlayınca, viyol de tümüyle kullanılmaz oldu. 20. yüzyılda ise çeşitli viyoller, Rönesans'ın ve barok dönemin parçalarının seslendirilmesi amacıyla yeniden kullanılmaktadır.

viyola, keman ailesinin altosu olan telli çalgı. Keman gibi omuzla çene arasına sıkıştırılarak tutulur. Boyutları kemandan biraz büyük, sesi ise ondan bir tam beşli pestir. Orta *Do*'nun altındaki *do*'dan (viyola *do*'su) başlamak üzere dört telli *do-sol-re-la* seslerine akort edilir. Ses rengi kemana oranla daha buğulu, gizemli, tizlerde ise dramatikdir. Modern senfoni orkestrasında 6-10 arasında viyola yer alır.

18. yüzyılda orkestrada viyola genellikle viyolonsel partilerine eşlik ederdi. Gluck,

Viyola, yandan ve önden görünüş
EB Inc

Mozart ve Haydn'nın çok özel bir biçimde ele aldıkları viyola orkestra müziğinde giderek bağımsız bir işlev üstlendi. Berlioz *Harold en Italie*'ye (*Harold İtalya*'da) uzun bir solo viyola partisi koymuştu;

Richard Strauss'un *Don Quixote*'unda Sancho'nun temasını viyola seslendiriyordu. Kendisi de bir viyolacı olan Paul Hindemith (viyola sonatlarıyla) ve Béla Bartók (viyola konçertosuyla) gibi bestecilerle William Primrose ile Walter Trampler gibi viyolacılar bu çalgının önem kazanmasında rol oynadılar. Arnold Schoenberg ve Pierre Boulez gibi 20. yüzyıl bestecileri de oda müziği parçalarında viyolaya sık sık yer verdiler. Ayrıca bak. telli çalgılar.

viyola da gamba bak. viyol

viyola d'amore (İtalyancada "aşk viyolası"), ahenk telleri olan tiz sesli bir tür viyol. Biçimi viyolaya benzemekle birlikte, perdeleri yoktur ve keman gibi çalınır. Bağrsaktan yapılmış altı ya da yedi melodi telli vardır; bunlar çeşitli düzenlerde akort edilir. Ahenk telleriyle metaldendir ve perdeliğin hemen altındadır. Viyola d'amorenin adının, uç bölümündeki salyangozun çoğunlukla Aşk Tanrısı Cupido'nun (öbür adıyla Amor) başı biçiminde yapılmasından kaynaklandığı sanılır. 18. yüzyılda Vivaldi, Bach ve Carl Stamitz gibi bestecilerin yapıtları ile çok yaygınlaşan viyola d'amore, 1800'lerde neredeyse ortadan kalkmış, ama sonradan birkaç kez yeniden ilgi görmüştür. Meyerbeer, Puccini vb 19. yüzyıl bestecilerinin yapıtlarında viyola d'amore kullanmak gerekir. 20. yüzyılda Paul Hindemith viyola d'amore için bir sonat, bir de konçerto yazmıştır. 18. yüzyılda Türkiye'de kullanılan sinekeman(*) gerçekte viyola d'amore'dir.

viyolonsel, ÇELLO olarak da bilinir, keman ailesinden dört telli, bas sesli çalgı. Telleri alt orta *Do*'dan yukarıya doğru *Do-Sol-Re-La* düzeninde akort edilir. 70 cm kadar

Viyolonsel, önden ve yandan görünüş
EB Inc

olan gövde boyu, sapla birlikte yaklaşık 119 cm'yi bulur. Viyolonselın kasnakları kemanunkilere oranla daha geniş, sapı daha kısadır.

İlk kez 16. yüzyılda geliştirilen viyolonsel daha çok beş telli yapıdır ve genellikle çalgı topluluklarında bas melodi çizgisini desteklemek için kullanılırdı. Bir solo çalgısı haline ancak 17. ve 18. yüzyıllarda, viyola da gambanın yerini alarak geldi. 17. yüzyılda sürekli bas partileri için viyolonselle klavsenin bir arada kullanılması yaygınlaştı. Haydn, Mozart ve daha sonraki besteciler çalgı toplulukları için yazdıkları yapıtlarda

viyolonsele gittikçe daha önemli bir yer verdiler. Seçkin viyolonsel yapıtları arasında, J. S. Bach'ın eşiksiz viyolonsel için altı süiti, Beethoven'ın viyolonsel ve piyano için 5 sonatı, Dvořák ve Kodály'ın konçertoları ve Heitor Villa-Lobos'un 8 viyolonsel ve soprano ses için *Bachianas Brasileiras No.5'i* sayılabilir. Emanuel Feuermann, Pablo Casals, Pierre Fournier ve Mstislav Rostropovich 20. yüzyılın seçkin viyolonselcileri arasındadır.

Viyotlar, Kuzey Amerika'nın Büyük Okyanus kıyılarının en güneyinde yaşayan Kuzeybatı Kıyısı Yerlileri. California'daki Humboldt Körfezi kıyısıyla Mad ve Eel ırmaklarının aşağı çığırına dağılmış olan Viyotlar, Algonkin üst öbeğine bağlı Viyot dilini konuşurlardı. Kültür ve dil bakımından Yuroklara(*) benzerlerdi.

Viyotlar yerleşmelerini okyanustan çok akarsu ve körfez kıyılarına kurarlar, bir yerden bir yere gitmek ve balıkçılık yapmak için genellikle sakin suları yeğlerdi. Birkaç evden oluşan dağınık yerleşmelere rastlanmakla birlikte tipik Viyot köyü, 4-12 evden oluşur ve bu köylerde ortalama 30'ar kişi yaşardı. Erkeklerin ter atma ve arınmanın yanı sıra uyuma, çalışma ve dinlenme amacıyla kullandıkları terleme evleri de vardı.

Dentalium cinsi denizkabukları, uzun ob-sidiyen bıçaklar, ağaçkakanın kafa derisi ve beyaz geyik derisi zenginlik ölçütü olarak kabul edilirdi. Viyotlar arasında şeflere ya da belirgin bir siyasal yetkiye sahip kişilere rastlanmazdı, ama varlıklı kişilere danışman olarak değer verilirdi. Cinayet de dahil olmak üzere her tür anlaşmazlık kan bedeli olarak *Dentalium* cinsi denizkabuklarının ödenmesiyle çözü-lürdü.

Çoğunluğunu kadınların oluşturduğu Vi-yot şamanları güç toplamak için geceleri dağların tepelerine çıkarlardı. Bazı şaman-lar yalnızca hastalıkları teşhis eder, bazıları da hastahıya neden olan nesneleri ya da kanı emerek hastaları tedavi ederlerdi. Kuzey-batı Kıyısı kültür bölgesi içinde yer almala-rına karşın Viyotların dininde yaratıcı bir tanrı ve çeşitli kutsal hayvanlar gibi Califor-nia'nın orta kesimindeki Yertli kültürüne özgü öğelere rastlanırdı.

Vizcaya, Bask dilinde BIZKALA, BISKAY ola-rak da bilinir. İspanya'nın kuzeyin-de, özerk Bask Ülkesi'nde il (*provincia*). Yüzölçümü 2.217 km²'dir. 4. yüzyılda Vaskonların yaşadığı bölge 1379'da Kas-tilya ve León'a bağlandıysa da, merkezi yönetim bağımsızlıklarına son derece düş-kün olan Baskları denetim altında tutmakta sürekli güçlüklerle karşılaştı. Özellikle 1925'te imzalanan Ekonomik Anlaşma'yla (Concierto Económico) illerine belli ölçüde bölgesel özerklik tanındıysa da, bu anlaşma Milliyetçilerin 1937'de kazandığı zaferden sonra iptal edildi. Vizcaya 1980'de Álava ve Guipúzcoa'yla birlikte Bask Ülkesi'nde oluşturulan üç ilden biri oldu.

İlin kuzeyindeki Cantabria bölgesinin kıyı-larında çok sayıda kayalık ve koy vardır. Ekonomisi balıkçılığa ve turizme dayanan bu bölgenin en önemli balıkçılık limanları Bermeo ve Ondárroa'dır. İspanya'nın ma-den kaynakları bakımından en zengin ili olan Vizcaya'daki sanayi (demir, çelik, kimya) ve ticaret etkinlikleri ilin yönetim merkezi ve başlıca limanı olan Bilbao(*) ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Baskların bağımsız bir devlet için verdiği mücadele-

nin simgesi olarak görülen Bilbao yakın-larındaki Guernica(*) İspanyol İç Savaşı sırasında Alman uçaklarınca ağır biçimde bombalanmış (1937) ve Picasso'nun "Guer-nica" adlı ünlü tablosuna esin kaynağı olmuştur.

Kıyı boyunca uzanan bir dağ sırasıyla (Oiz Dağı; 1.025 m) Aitzgorri (1.544 m) yakınla-rında Aralar Dağlarıyla birleşen iç kesim-lerdeki dağlar arasında uzanan Nervión Irmağı vadisinde mısır ve elma yetiştirilir, büyükbaş hayvancılık yapılır. Vadi elma şaraplarıyla ünlüdür. Doğuda, Santander'le Burgos arasında kalan demir madenciligi bölgesi büyükbaş hayvanlar için otlak ola-rak da kullanılır. İlin dört bir yanında çevreden kopuk küçük köylere (*caserío*) rastlanır. Batıdaki Carranza ve Lanestosa vadilerinde yer alan küçük köylerde belir-gin bir Kastilya etkisi görülür. Nüfus (1986 tah.) 1.205.557.

Vizcaya Körfezi bak. Biskay Körfezi

Vize, Marmara Bölgesi'nin Trakya kesimi-nde, Kırklareli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.119 km² olan ilçe doğuda Karadeniz, güneyde Tekirdağ ili, güneybatıda Lüleburgaz, batıda Pınarhi-sar, kuzeyde de Demirköy ilçeleriyle çevri-lidir.

Akarsu vadileriyle parçalanmış alçak alan-lardan oluşan ilçe toprakları, ilin doğu kesiminde yer alır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan ve Yıldız Dağları olarak da bilinen Istranca Dağları(*) ilçeyi ikiye ayırır. İlçe sınırları içinde yüksekliği 1.000 m'yi bulmayan bu dağlık alanın doğu yamaçlarından çıkan sular Karadeniz'e, batı yamaçlarından kaynaklananlar da Ege De-nizine ulaşır. Karadeniz'e dökülen başlıca akarsular Pabuç ve Kazan dereleridir. Edir-ne ilinde Meriç Irmağıyla birleşerek Ege Denizine kavuşan Ergene Irmağının başlan-gıç kollarından biri ile bu ırmağa katılan Sulucak Deresi de ilçe topraklarından kay-naklanır. İstrancalar'ın özellikle Karade-niz'e bakan kesimleri meşe ve kayın orman-larıyla kaplıdır.

İlçenin genellikle düz olan Karadeniz kıyı-sında geniş kumsallara rastlanır; başlıca çıkıntı Servî Burnu, başlıca girinti de Midye Koyudur.

Üçte ikisi kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini daha çok tarım ve ormanlıktan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, ayçiçeği ve arpadır; ayrıca sebze ve meyve üretilir. İlçede hayvancılık da önemli yer tutar; beslenen koyun ve ineklerden sağlanan süt mandıralarda de-ğerlendirilir. İlçe kıyısında küçük çapta balıkçılık yapılır. Geniş alanlar kaplayan baltalık meşe ormanları ilçe ekonomisine önemli katkı sağlar.

Dikkate değer bir sanayi kuruluşuna rast-lanmayan ilçede peynir, marmelat, domates salçası ve ameliyat ipliği (katgüt) üretilir. İlçe topraklarında manganez yatakları var-dır. İncekoru orman içi dinlenme yeri ile eskiden Midye adıyla anılan Kıyıköy bucak merkezi yakınındaki plajlar başlıca dinlen-me ve eğlenme alanlarıdır.

Yöre İÖ 13. yüzyılda Trakların yaşadığı topraklar arasında yer alıyordu, İÖ 6. yüzyılda Perslerin egemenliğine giren bu topraklarda, İÖ 5. yüzyılda Traklarla aynı soydan gelen Odryslar bir krallık kurdular. İlkçağda Mons Asticus (Latince Asta Da-ğı) olarak adlandırılan Istranca Dağlarının çevresinde yaşayan Astailerin merkezi İÖ 3. yüzyılda Bizye'ydi. Sonraki tarihi Kırklar-eli'ninkiyle koşutluk gösteren Vize yöresi, 1361'de Osmanlı topraklarına katıldı. Os-manlı dönemi başlarında Rumeli Eyaleti'ne

bağlı Vize sancağının sınırları içindeydi. Yöre Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78) sonun-da Bulgar Prenslığı'ne bırakıldı, ama Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878) uyarınca gene Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüz-yıl sonlarında Edirne vilayetine Kırklareli (bugün Kırklareli) sancağına bağlı Midye ve Vize kazalarının sınırları içindeydi. Balkan Savaşları(*) sırasında Bulgarların eline geç-ti. Kurtuluş Savaşı başlarında 27 Temmuz 1920'de Yunan ordusuyla işgal edildi. Mu-danya Mütarekesi (11 Ekim 1922) uyarınca önce İtalyanların denetimine giren yöre, 2 Kasım 1922'de işgalden kurtuldu.

Eskiden Bizva, Bizye, Vizyon ve Viza adlarıyla anılan kent, ilçenin batı yarısında yer alır. Günümüzde de işlerliğini koruyan tarihsel İstanbul-Edirne yolu kentten geçer. Yazın İstanbulluların denize girmek ama-cıyla gittikleri Kıyıköy, kente 38 km'lik bir yolla bağlanır. Kentin il merkezi Kırklar-eli'ne uzaklığı 54 km'dir. Vize ilçesi tarihsel yapı ve yapı kalıntıları bakımından oldukça zengindir. İlçede yeri saptanan 40 tümülüs-ten birinde yapılan kazılarda, İS 1. yüzyıl-dan kaldığı sanılan, duvarları fresklerle süslü taştan yapılmış mezar odası ortaya çıkarılmıştır; buradaki başlıca buluntular gümüş kadehler, altın yüzük, demir kılıç, mızrak uçları, zırh ve en önemlisi de tunç maskeli bir miğferdir. İlçede yer alan önem-li tarihsel yapılar 6. yüzyılda yapılmış, Küçük Ayasofya (Vize Ayasofyası) olarak bilinen kilisenin 14. yüzyılda dönüştürülme-siyle inşa edilen Gazi Süleyman Paşa Camisi ve kiliseye bağlı bir şapel, büyük bir kilise, mezar şapeli, hücrelerden oluşan Mağara Manastırı (9. yy) ile 7. ya da 9. yüzyılda Pabuç Deresi vadisindeki kayalara oyularak yapıldığı sanılan Midye Ayazma ve Manastı-rı'dır.

Vize Belediyesi Cumhuriyet'ten önce ku-rulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 34.589; kent, 10.518.

Vizetelly AİLESİ, eskiden VIZZETELLI. 18. yüzyıl sonlarından başlayarak İngiltere'de, daha sonra da Fransa ve ABD'de gazeteci-lik ve yayımcılık alanında etkinlik gösteren İtalyan kökenli aile.

James Henry Vizetelly (ö. 1838) yayımcı-lık yaşamına İngiltere'de *Cruikshank's Co-mic Almanack* (Cruikshank Karikatür Yılıb-ğı) ve başka yıllıklar yayımlayarak başladı. Londra'da gazetecilik yapan oğlu Henry Richard Vizetelly (1820-94), 1852'de ABD'li romancı Harriet Beecher Stowe'un *Uncle Tom's Cabin* (1852, 2 cilt; *Tom Amca'nın Kulübesi*, 1970) adlı kitabının ucuz bir baskısını gerçekleştirerek büyük kâr elde etti. 1882'de ise eski İngiliz oyun yazarlarının yapıtlarıyla Flaubert, Dosto-yevski, Tolstoy ve öteki Avrupalı yazarların çevirilerinin sonradan Mermaid Dizleri adını alacak ucuz baskılarını yayımlamaya başladı. Émile Zola'nın romanlarını yayımladı-ğı için müstahcen yayın yapma suçun-dan önce para cezasına, 1889'da da hapis cezasına çarptırılan H. R. Vizetelly hapis-teyken sağlığını yitirdi. Kardeşi Frank Vize-telly (1830-83?) Paris'te yayımlanan *Le Monde illustré*'nin kurucuları arasında yer aldı (1857) ve iki yıl süreyle derginin yayın yönetmenliğini yürüttü. Sonradan savaş muhabiri olarak *The Illustrated London News'a* girdi ve 24 yıl boyunca bu işte çalıştı. Sudan'da İngilizlerin yenilgisiyle so-nuçlanan bir çarpışmadan sonra kendisinden bir daha haber alınamadı.

H. R. Vizetelly'nin ilk evliliğinden olan oğlu Edward Henry Vizetelly de (1847-1903) Londra'da yayımlanan *Daily News* la *The New York Times*'ta savaş muhabiri olarak çalıştı. Kardeşi Ernest Alfred Vize-

telly (1853-1922), bazı yapıtlarını İngilizceye çevirdiği Zola'nın biyografisiyle (1904) 1852 sonrası Fransa tarihi üzerine birkaç kitap yazdı. H. R. Vizetelly'nin ikinci evliliğinden olan oğlu Francis Horace (sonradan Franc) Vizetelly (1864-1938) 1891'de ABD'ye göç etti. 1903'te Funk & Wagnalls adlı yayınevinin yöneticiliğine, Isaac Kauffman Funk'un 1912'de ölmesinden sonra da standart bir İngiliz dili sözlüğü olan *New Standard Dictionary*'nin (Yeni Standart Sözlük) yönetmenliğine getirildi. F. Vizetelly'nin *Literary Digest*'te yayımlanan "The Lexicographer's Easy Chair" (Sözlük Yazarının Koltuğu) başlıklı köşe yazıları ABD'de türünün en başarılı örnekleri olarak kabul edilir. 1930'da Columbia Broadcasting System'da (bugün CBS Inc.) görevli spikerler için bir okul açan F. Vizetelly, spikerlerin İngiliz telaffuzunu kullanmalarına karşı çıkarak Amerikan telaffuz kurallarının benimsenmesini savunmuştur.

Vizianagaram, Hindistan'ın güney kesiminde Andhra Pradesh eyaletinin kuzeydoğusunda kent. Doğu Gatlar'ın ortasında, kenevir ve jüt ürünlerinin yüklendiği bir demiryolu kavşağı olan kent, adını 14. ve 15. yüzyıllarda Müslüman yayılmasına karşı başarıyla karşı koyan güçlü Hindu devleti Vicayanagar'dan alır. Bazı yüksek okulların bulunduğu kentin yakınlarında manganee çıkarılır. 1712'de kurulan kent 18. yüzyılda güzel sanatlar ve eğitime önem veren Vizianagaram racalarının yönetsel merkeziydi. Nüfus (1991) 159.461.

Vizigot sanatı, Güney Fransa'da ve İspanya'da 5-8. yüzyıllar arasında egemenlik kuran Vizigotların ortaya koydukları sanat üslubu. Büyük ölçüde Bizans etkileriyle yerel Roma geleneklerinin birleşmesinden doğmuştur. Bezeme sanatlarında Germen metal işçiliği tekniklerinin de etkileri görülür. Ama ünlü Guarrazar Hazinesi'ni (Ulusal Arkeoloji Müzesi, Madrid; Cluny Müzesi, Paris) oluşturan mücevherlerle kaplı taş ve haçlardaki bitki ve hayvan örgeleri Germen geleneklerini değil, Akdeniz ve Doğu geleneklerini yansıtır.

Guarrazar Hazinesi'nde bulunan haç biçimli bir Vizigot takısı, 7 yy; Ulusal Arkeoloji Müzesi, Madrid
Arquivo Mas Barcelona

Vizigot mimarlığını küçük ölçekli, ama hiç de iddiasız olmayan yapılar temsil eder. Duvarların yetkin bir teknikle örüldüğü, taş

tonozların ve at nalı biçimli kemerlerin çok kullanıldığı dikkati çeker. San Juan Bautista, Baños de Cerrato gibi 7. yüzyıl yapılarının çoğu bazilikal planlıdır. Bu geniş ve alçak kiliseler iç ve dış duvarlarında yer alan heykellerle dikkati çeker.

Vizigotlar, Gotların bir kolu, en önemli Germen halklarından biri. İS 4. yüzyılda Ostrogotlardan ayrıldıktan sonra, Roma topraklarına art arda saldırılar düzenlemiş, Galya ve İspanya'da büyük krallıklar kurmuşlardır.

Daçya'nın yerleşik tarımcı halklarından olan Vizigotlar 376'da Hunların saldırısına uğradılar ve Tuna Irmağının öbür yakasına, Roma İmparatorluğu'nun içlerine sürüldüler. İmparatorluk topraklarına girmelerine izin verildiyse de Romalı yöneticilerin baskıları sonucunda kısa bir süre sonra isyana sürüklendiler ve bazı Ostrogot topluluklarının da yardımıyla Balkan eyaletlerini yağmaya giriştiler. 9 Ağustos 378'de Adrianopolis (Edirne) dışındaki ova da İmparator Valens'in ordusunu ağır bir yenilgiye uğratıldı, imparatoru da öldürdüler. Bundan sonra dört yıl boyunca yerleşecek bir yer arayarak dolaştılar.

Ekim 382'de Valens'in yerine geçen I. Theodosius Vizigotlarla ittifak kurdu. Onlara Moesia'da toprak vererek yerleşmelerini sağladı, ayrıca onları sınırları korumakla görevlendirdi. On yıl bu ülkede kalan Vizigotlar 395'te Alaric'in önderliğinde Moesia'dan ayrıldılar. Önce güneye, Yunanistan içlerine doğru yürüdüler, daha sonra İtalya'ya yönelediler. 401'den sonra birkaç kez İtalya'yı istila ettiler. 410'da Roma'nın yağmalanması, Vizigotların yol açtığı yıkımın doruğunu oluşturdu. Aynı yıl ölen Alaric'in yerine geçen Aetaul (Aetaulphus) Vizigotların önce Galya'nın güneyine, ardından da 415'te İspanya'ya yerleşmelerine önderlik etti.

Romalı soylu Constantius'un (sonradan İmparator III. Constantius) 418'de İspanya'dan geri çağırıldığı Vizigotlar, Roma'nın müttefiki olarak Aquitania Secunda (İkinci Akitanya) Eyaleti'nde Garonne ve Loire ırmakları arasındaki düzlüklere yerleştirildi. Akitanya'ya yerleşimin tamamlanmasından sonra Vizigot şefi Wallia öldü. Yerine geçen I. Theoderich 451'e değin Vizigotları yönetti ve bu tarihte Attila'yla yaptığı Catalauni Ovası Çarpışması'nda öldürüldü. I. Theoderich tam anlamıyla kral olarak tanımlanabilecek ilk Vizigot önderiydi.

Vizigotlar, sık sık topraklarını Roma İmparatorluğu aleyhine genişletmeye çalışmakla birlikte bir süre Roma'yla müttefik kaldılar. Ama 475'te Theoderich'in oğlu Euric kendisini bağımsız kral ilan etti. Onun hükümdarlığı sırasında başkenti Toulouse olan Galya Krallığı en geniş sınırlarına ulaştı; bu sınırlar Loire'dan Pireneler'e ve Rhône'un alçak düzlüklerine kadar uzanıyordu ve İspanya'nın büyük bölümünü kapsıyordu. Euric'in kendisi ve öncellerince çıkarılan yasaları bir araya getirdiği derlemenin bazı Latince bölümleri günümüze ulaşmıştır.

Koyu bir Arianusçu olan Euric'in yerine geçen oğlu II. Alaric hoşgörülü bir hükümdardı. 507'de Poitiers yakınlarında yapılan Vouillé Çarpışması'nda Clovis ile Franklar karşısında ağır bir yenilgiye uğradı ve öldürüldü. Vouillé Çarpışması sonucunda Vizigotlar Galya'daki topraklarının tümünü kapturdılar. Narbonne başkent olmak üzere Pireneler'den Rhône'a kadar uzanan dar kıyı şeridi Septimania dışında toprakları kalmadı. Franklar bütün çabalarna karşın buraları Vizigotların elinden almayı başaramadılar. Bundan sonra başkent Toledo

olmak üzere Septimania ile İspanya'nın büyük bölümünde süren Vizigot egemenliği 711'de Müslümanlar tarafından yıkıldı.

Vlaardingen, Hollanda'nın güneybatı kesimindeki Zuidholland ilinde (provincie) belediye (gemeente). Rotterdam'ın hemen batısında, Yeni Suyolu (Nieuwe Waterweg) adlı kanal üzerinde yer alır. Holland kontu IV. Dirk 1037'de kentin yakınlarında yapılan bir deniz çarpmasında Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Heinrich'i yenilgiye uğrattı. Başlangıçta küçük bir balıkçı köyü olan Vlaardingen, 20. yüzyılda gelişerek Hollanda'nın en büyük limanlarından biri durumuna geldi. 1958'de Rozenburg Adası yakınlarında Hollanda'nın en büyük tersanesinin inşa edilmesi kentin bir sanayi merkezi olarak önemini artırdı. Kentteki başlıca ekonomik etkinlikler ringa avcılığı, süt ürünleri ve kimyasal madde üretimi ile metal işlemedir. Kentin önemli tarihsel yapıları arasında Weighbridge (1156), Büyük Kilise (1643), belediye binası (1650) ve balık pazarı (1779) sayılabilir. 1967'de tamamlanan Benelüks Tüneli Vlaardingen'den başlar. Nüfus (1991 tah.) 73.719.

Vladikavkaz, eskiden ORCONIKIDZE (1931-44, 1954-90) ya da DZAUCIKAU (1944-54), Rusya Federasyonu'ndaki Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti. Terek Irmağı kıyısında, Kafkaslar'ın kuzey yamaçlarında yer alır. 1784'te Vladikavkaz adıyla kurulan kent Kafkaslar'ı aşarak Terek Vadisinden geçen Gürcistan Askeri Karayolu ile Ardon Vadisinden geçen Osetya Askeri Karayolu'nu koruyacak müstahkem bir mevki olarak tasarlanmıştı. 1860'ta kent yapıldı. 1875'te, Prohladin'den gelen demiryolu hattının son durağı olarak belirlendi. Sanayisi hızla gelişen kentte demir dışı metaller, elektrikli malzemeler, ulaşım araçları parçaları ve gıda malları üretilir. Vladikavkaz'da tp, tarım, öğretmen ve madencilik okulları ile üç bilimsel araştırma kurumu vardır. Nüfus (1991 tah.) 306.000.

Vladimir I, tam adı VLADIMIR SVYATOSLAVIÇ, lakabı AZIZ VLADIMIR ya da BÜYÜK VLADIMIR, Rusça SVYATOV VLADIMIR ya da VLADIMIR VELIKI (d. y. 956, Kiev - ö. 15 Temmuz 1015, Berestova, Kiev yakınları), Hristiyanlığı benimseyen ilk Kiev büyük prensi. Kiev ve Novgorod topraklarını tek bir devlet altında birleştirmiştir.

Rurik hanedanından Kiev büyük prensi I. Svyatoslav'ın oğluydu. Küçük yaşta Novgorod prensi oldu (970). Babasının ölümünden (972) sonra kardeşi Yaropolk'un baskısı üzerine İskandinavya'ya kaçmak zorunda kaldı. Kiev'in yanı sıra Novgorod'u ele geçirmeye çalışan Yaropolk'u dayısının yardımıyla yenilgiye uğrattı. İzleyen sekiz yıl içinde Ukrayna'dan Baltık Denizine kadar uzanan Kiev topraklarını birleştirdi ve Bulgar, Baltık, Doğu göçebelerinin saldırılarına karşı sınırlarını pekiştirdi. Bir putperest olmasına ve bazı kaynaklara göre insanların kurban edildiği ayinlere bile katılmasına karşın, Bizans imparatoru II. Basileios'un (976-1025) askeri yardım isteği üzerine, Basileios'un kız kardeşi Anna'yla evlenme karşılığında Hristiyanlığı kabul etti (y. 987). Bizans'ı daha kararlı bir ittifaka zorlamak için Khersonesos (Korsun, bugün Sivastopol'un bir beldir) çevresindeki Bizans topraklarına saldırı. Daha sonra Kiev ve Novgorod'u Hristiyanlaştırmaya girişti ve yerel direnişleri bastırdıktan sonra bütün

putları Dinyeper Irmağına attırdı. Eski Kilise Slavcasının kullanıldığı Bizans ayin sistemini benimseyen Rus Hristiyanlar, kilise örgütlenmesinde de Konstantinopolis'in (bugün İstanbul) denetimi altına girdi. Kiev'e atanan Yunan metropoliti hem Konstantinopolis patriğinin, hem de imparatorun elçisi olarak önemli bir nüfuz kazandı. Bu dinsel ve siyasal bütünleşme Roma Latin Kilisesi'nin Doğu Slavlar arasında gelişmesini önledi. Vladimir'in Bizanslı mimarların tasarımıyla yaptırdığı Kiev'deki Desyatinnaya Kilisesi (y. 996) Rusların Hristiyanlığı kabul edişlerinin simgesi durumuna geldi. Din değişikliğiyle birlikte eğitim, yargı ve yoksullara yardım gibi alanlarda hızlı bir gelişme de ortaya çıktı.

Vladimir Anna'nın ölümünden (1011) sonra yaptığı başka bir evlilikle Kutsal Roma-Germen imparatorlarıyla akrabalık kurdu. Bu evlilikten doğan kızı daha sonra Polonya kralı I. Kazimierz'le (1016-58) evlendi. Vladimir'in amısı sayısız baladlar ve efsaneler aracılığıyla uzun süre canlı kaldı.

Vladimir II Monomah, tam adı VLADIMIR VSEVOLODOVIÇ MONOMAH (d. 1053 - ö. 19 Mayıs 1125, Kiev yakınları, Rusya), Kiev büyük prensi.

I. Yaroslaviç (hd 1078-93) ile Bizans prensesi Eirina'nın oğluydu. Genç yaşta yönetimde etkin görevler olarak babası ile amcası I. İzyaslav'ın (hd 1054-78) kuzenleri Oleg Svyatoslaviç ve Boris Vyaçeslaviç'i Çernigov'da yenilgiye uğratmasına yardımcı oldu (1078). Aynı yıl babası Kiev büyük prensi olunca Çernigov prensi olarak onun yerine geçti. Volinya'da kuzenleri arasında düzeni yeniden sağladı (1084-86). Rus prensleri arasında süregiden iç savaşı önlemek için düzenlenen konferanslarda (1097 ve 1100) önemli bir rol oynadı. II. Svyatopolk'un (hd 1093-1113) ölümü üzerine Kiev veçe'si (kent meclisi) tarafından Kiev büyük prensliğine getirildi.

Büyük ölçüde savaşlarla geçen hükümdarlık döneminde özellikle Rus topraklarına akınlar düzenleyen Kıpçaklarla uğraştı. Eski Rus edebiyatında din adamları dışında yazılmış yapıtların bilinen ilk örneği olan "Vasiyetname"sinde belirttiğine göre, 83 önemli askeri sefere katıldı ve 200 kadar Kıpçak beyini öldürdü. Askeri yeteneklerinin yanı sıra usta bir yönetici olarak da ün kazandı. Akraba prensler arasındaki korkunç iç savaşa son vererek geçici bile olsa Kiev'in eski gücüne yeniden kavuşmasını sağladı. Rusya'nın kuzeydoğusunda Klyazma Irmağı kıyısında kurduğu Vladimir kenti, 12. yüzyıl sonlarında büyük prenslik merkezi olarak Kiev'in yerini aldı.

Vladimir, Rusya Federasyonu'nun batısında yönetim birimi (*oblast*). Merkezi Vladimir kenti, yüzölçümü 29.000 km²'dir. Moskova'nın doğusunda, Oka Irmağı havzasında yer alır. Büyük bölümü alçak bir ovaolan yönetim biriminin güneyinde geniş bataklıklar uzanır. Başlıca sanayi dalları tekstil, makine ve cam eşya üretimi ile kerestecilik. Tarım daha çok yönetim biriminin kuzeybatı kesiminde önem taşır; bu bölgede bostancılık da yapılır. Güneydeki bataklıkların bir bölümü kurutularak tarıma açılmıştır. Nüfus (1991 tah.) 1.659.800.

Vladimir, Rusya Federasyonu'nun batısındaki Vladimir yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Klyazma Irmağı kıyısında yer alır.

1108'de II. Vladimir Monomah tarafından kuruldu. Klyazma kıyılarında yapılan ticaret dolayısıyla önem kazanarak bir prensliğin merkezi oldu. 1157'de Prens Andrey Bogolyubski başkentini Kiev'den buraya taşıdı. 1238'de Moğol istilası sırasında büyük hasar gören kent, 1293'te Moğollar tarafından yeniden yağmalandı. 1300'de bir Ortodoks metropolitliğinin merkezi oldu. Ama metropolitlik merkezi 1326'da, yönetim merkezi de 1328'de Moskova'ya taşındı. 15. yüzyılda çeşitli Tatar saldırılarına hedef olan kent 1796'da il merkezi oldu.

Devrimden sonra Vladimir'de tekstil, makine ve kimya sanayileri gelişti. Kentte eski Rus mimarisinin en parlak örneklerinden bazıları yer alır. Bunlar arasında içkale (kremlin), 1158'de inşa edilen ve birkaç kez onarılan Uspenski (Meryem'in Göğe Çıkışı) Katedrali, II. Yekaterina (Büyük) döneminde onarılan 1158'den kalma Altın Kapı (Zolote Varota) ve 1831'de onarılan St. Dmitri Katedrali (1197) sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 355.600.

Vladimir-Suzdal okulu, 12. ve 13. yüzyıllarda Kuzeydoğu Rusya'nın Suzdal bölgesinde Vladimir ve Suzdal kentleri çevresindeki yörede gelişen ikon ve duvar resmi okulu. Vladimir-Suzdal, Kuzeybatı Rusya'daki Novgorod kentiyile birlikte, Rusya'nın ilk başkenti Kiev'e özgü Bizans sanatı geleneğini sürdüren iki bölgeden biridir. Kiev üstünlüğünü 1157'de Vladimir'e kaptırdı.

"Mikail", Vladimir-Suzdal okulundan bir ikon, y. 1300; Devlet Tretyakov Galerisi, Moskova
Novosti Press Agency, Moskova

Vladimir-Suzdal da Kiev gibi güçlü bir yönetim merkeziydi; Kiev'deki görkemli ve aristokratik Bizans sanatı geleneğini sürdürdü.

Üslup benzerliği ve kaynak eksikliği Kiev ve Vladimir-Suzdal okullarının ürünlerini birbirinden ayırt etmeyi güçleştirir. Ama Suzdal'daki kiliselerin freskleri konusunda bir kuşku yoktur. Vladimir'deki St. Dmitri ve Uspenski (Meryem'in Göğe Çıkışı) ka-

tedrallerinde, Kidekşa'daki SS. Boris ve Gleb Kilisesi'nde ve Suzdal Katedrali'nde Vladimir-Suzdal okuluna ait duvar resmi kalıntıları bulunmaktadır. Yunanlı sanatçıların elinden çıkmış bu örneklerde soylu, ağırbaşlı, klasik ifadeli figürler güçlü bir izlenimci tavırla betimlenmiş, Bizans sanatının en ileri olduğu döneme özgü gerçekle ideal arasındaki ince dengeyi yanı sıra, yoğun Rus duygusallığına yer verilmiştir.

Vladimir-Suzdal okulu hem daha sonraki dönemlerde bütün Rus sanatına egemen olacak figürleri uzatma eğilimine yer verirken katı oranları, hem de Bizans'a özgü yanılsamacı biçimlendirmeyi korumuş, ama bir yandan da çok daha Rus niteliği taşıyan bir anlatıma yer vermiştir. Resimlerde duygular derin bir çileciliğe yönelik, figürlerin anatomisi belirsiz, eller (tipik bir özellik olarak) küçüktür. Ayrıca renkler de, Rus sanatının daha sonraki dönemlerinin tipik bir özelliği olan haber veren, ifadeci bir biçimde kullanılmıştır. Vladimir-Suzdal okulunun bir başka özelliği de, çeşitli duygulan yüz ifadeleriyle yansıma eğilimidir. Başka bir resim okulunda buna benzer bir tutuma ne o dönemde, ne de daha sonraları rastlanır.

13. yüzyılın ortalarında, kuzeydoğu bölümü dışında bütün ülkeyi istila eden Moğollar, Vladimir-Suzdal okulunun bu parlak gelişimine son vermiş ve sayısız değerli yapıtı yok etmişlerdir. Kiev ve Vladimir-Suzdal okullarının köklü geleneği böylece kaybolmuş ve sonraki 200 yıl boyunca Rus sanatı gelişimini orta sınıf kültürünün egemen olduğu Novgorod'la ona bağlı Pskov'da farklı çizgiler doğrultusunda sürdürmüştür. Ayrıca bak. Novgorod okulu; Pskov okulu.

Vladimir-Volynski, Ukrayna'da Volyn yönetim biriminde (*oblast*) kent. Kovel-Lvov Demiryolu'nun Bug Irmağını geçtiği noktada yer alır. 10. yüzyılda Kiev büyük prensi I. Vladimir tarafından kuruldu. Zamanla Kiev Rus devletindeki önemli prensliklerden birinin başkenti oldu. Kentteki yapıların en önemlisi 1160'ta inşa edilen Uspenski Sobor (Göğe Çıkış) Katedrali'dir. 1347'de Polonya'nın eline geçen kent 1795'te Rusya'nın yönetimine girdi. 1919'da yeniden Polonya'ya geçti. 1939'da Sovyetler Birliği tarafından ilhak edildi ve 1945'te resmen bu ülkenin bir parçası oldu. Kentteki sanayi dalları tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Nüfus (1991 tah.) 40.300.

Vladimirescu, Tudor (d. y. 1780, Vladimiri - ö. 7 Haziran 1821, Tîrgoviște, Eflâk). 1821'de Eflâk'taki halk ayaklanmasının önderi. Rus ordusunda subay olarak görev yaptığı dönemde Sırbistan'daki bağımsızlık hareketinden etkilendi. Bir süre sonra Balkanlar'da Osmanlı egemenliğine son vermek için mücadele eden Philiki Hetaireia (Dostluk Derneği) adlı gizli Yunan örgütüne ittifak kurdu. Ama, örgütün önderi Prens Aleksandr İpsilanti'nin Mart 1821'de başlatılan ayaklanmaya destek vermeyi reddetti. Aynı yıl Eflâk'ta Osmanlıların önemli görevlere getirdiği Fenerli Rumları iktidardan uzaklaştırmak ve Rumen aristokrasisinin (*boien*) sömürülerine son vermek amacıyla bir ayaklanma başlatıldı. Başlangıçta çok sayıda yandaş topladıysa da soyluların temsilcilerinden oluşan Bükreş'teki geçici hükümetle uzlaşmaya gidince sahip olduğu desteği yitirdi. Vladimirescu'nun Osmanlılarla gizlice anlaşarak Yunan kuvvetlerinin Bükreş bölgesinden geri çekilme yollarını kesmesinden kuşkulanan İpsilanti onu tutuklat-

Vladimirescu askeri mahkemede yargılandı ve idam edildi.

Vladislav II (d. 1456 - ö. 13 Mart 1516, Buda, Macaristan), Bohemya (1471-1516) ve Macaristan (1490-1516) kralı.

Polonya kralı IV. Kazimierz'in (Jagiello) en büyük oğluydu. 1471'de Bohemya kralı seçildi. Hükümdarlığının ilk yılları Macar kralı I. Mátyás Corvin'le yapılan çarpışmalarla geçti. 1478'deki Olomouc Barış'ıyla daha önce Bohemya Krallığı'na alt olan Moravya, Silezya ve Lausitt Macarlara bırakıldı. Bununla birlikte Vladislav Mátyás'ın ölümü (1490) üzerine II. Ulászló adıyla Macaristan kralı seçildi. Hükümdarlığı sırasında hem Bohemya'da hem de Macaristan'da soylular yönetim üzerindeki etkilerini artırdılar. Vladislav Macaristan tahtı üzerinde hak iddia eden I. Maximilian'ın baskıları karşısında Pressburg (1491) ve Viyana (1515) antlaşmalarını imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşmalarla, Vladislav'ın geride erkek vâris bırakmaması durumunda Macaristan ve Habsburg tahtlarına Habsburg hanedanından gelen birinin geçmesi karara bağlandı.

Vladivostok, Rusya'nın güneydoğu ucunda, Primorski Kray'ın yönetim merkezi ve limanı. Japon Denizeine sokulan bir yarımada'nın batısında, Zolotoy Rog (Altın Boynuz) adlı küçük bir körfezin çevresinde yer alır.

Bir Rus askeri sınır karakolu olarak 1860'ta kuruldu ve "Doğuyu Yönet" anlamında Vladivostok olarak adlandırıldı. Komumundan dolayı kısa sürede bir liman ve deniz üssüne dönüştü. Büyük Okyanustaki ana Rus deniz üssünün 1872'de buraya taşınmasıyla yerleşim alanı büyümeye başladı ve 1880'de kent statüsü kazandı. Mançurya'yı aşarak Çita'ya ulaşan Doğu Çin Demiryolu'nun yapımından sonra (1903'te tamamlandı) önemi daha da arttı. I. Dünya Savaşı sırasında ABD'den gelen askeri malzeme ve demiryolu donanımının boşaltıldığı başlıca giriş limanı oldu. Sovyet Devrimi'yle birlikte çeşitli devrimci grupların ortaya çıkmasına karşın, 1918'de çoğunluğu Japonlardan oluşan yabancı askerlerce işgal edildi. Amerikan, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Çek kuvvetleri kenti 1920'de terk etti; son Japon birliği ise 25 Ekim 1922'de çekildi. İşgalin kalkmasıyla karşıdevrimci güçler hemen çıktı ve kentte Sovyet yönetimi kuruldu.

Vladivostok her şeyden önce bir liman olarak önem taşır. Limandan yolcu ve yük taşımacılığı daha çok Uzakdoğu'daki öteki Sovyet limanlarına yöneliktir. Murmansk'tan başlayarak Sovyetler Birliği'nin Kuzey Denizi kıyısı boyunca uzanan Kuzey Denizi Yolu'nun doğudaki varış noktası olan liman, aynı zamanda Çelyuskin Burnunun doğusundaki Kuzey Denizi limanları için başlıca ikmal üssü işlevini görür. Vladivostok'un 1950'lerde yabancı gemilere kapatılmasından sonra, doğuya yapılan uluslararası deniz ticaretinin büyük bir bölümü Nahodka'ya kaymıştır.

Vladivostok'tan ihraç edilen başlıca ürünler petrol, kömür ve tahıldır. İthal edilen ürünlerin başında ise petrol ürünleri ve balık gelir. Ayrıca başka Uzakdoğu limanlarından gelen avlanmış ya da işlenmiş balık ülkenin öteki yerlerine gönderilir. Liman aynı zamanda Rusya'nın iki Antarktika balina filosundan birinin de merkezidir.

Sovyet yönetiminin kuruluşundan sonra Vladivostok'un sanayisi oldukça çeşitlenmiştir. Kentte büyük gemileri onaran tersanelerin yanı sıra demiryolu atölyeleri ve

madencilik donanımı üreten Metallist İşletmesi de vardır. Hafif sanayi kuruluşları arasında el aletleri ve radyo fabrikaları, kereste atölyeleri (özellikle mobilya ve kaplama üretenler), bir porselen imalathanesi ve ilaç fabrikaları sayılabilir. Başta balık ve et işletmeleriyle un fabrikaları olmak üzere gıda sanayisi ve yapı gereçleri üretimi de önemlidir. Bir demiryolu kenti olan Vladivostok, Trans-Sibirya Demiryolu'nun doğudaki varış noktasıdır. Kentteki havaalanı iç hat seferlerine açıktır.

Rusya Uzakdoğu'su'nun en önemli eğitim ve kültür merkezi olan Vladivostok'ta Uzakdoğu Bilim Merkezi ve Uzakdoğu Devlet Üniversitesi'nin (kuruluşu 1920) dışında tıp, güzel sanatlar, politenik, ticaret ve gemi mühendisliği yüksekokulları açılmıştır. Amatör ve profesyonel tiyatroları, bir filarmoni topluluğu ve senfoni orkestrası bulunan kentin öteki kültür kurumları arasında yerel tarih müzesi, Büyük Okyanustaki filonun tarihini sergileyen müze ve çok sayıda kütüphane sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 648.000.

Vlahlar bak. Ulahlar

Vlaminck, Maurice de (d. 4 Nisan 1876, Paris - ö. 11 Ekim 1958, Rueil-la-Gadelière, Fransa), isyankâr kişiliği çığ ve parlak renkleri kalın bir boya hamuruyla kullandığı resimlerine yansıyan Fransız ressam. Fovizmin(*) kurucularından biridir. Zaman zaman müzik ve tiyatroyla da ilgilenmiş, roman yazmıştır.

Yaşamını daha çok taşrada geçirdi. Bunun nedeni belki de sert ve şişirsel kişiliği ve doğa

Maurice de Vlaminck, 1952
Art Institute of Chicago, fotoğraf Sanford Roth

resimleri yapmaya düşkünlüğüydü. Sanatla ilgilenmeye 1895'te başladı; resim dersleri aldı ve izlenimcileri inceledi. 1899'da çocukluk arkadaşı Derain ile aynı atölyeyi paylaştı.

1901'de gezdiği bir van Gogh sergisinin büyük etkisi altında kaldı. Aynı günlerde Matisse'le tanıştı ve yapıtlarını ilk kez Paris'teki Salon des Indépendants'da (Bağımsızlar Salonu) sergiledi. Bu dönem resimlerinde betimsel bir tavrı benimsemiş olmakla birlikte, rengi özgürce kullanmasıyla fovistlere yaklaşıyordu. 1905'te, grubun bu adla anılmasına neden olan tartışmalı Salon d'Automne (Güz Salonu) sergisine katıldı ve akünün öncülerinden biri oldu. Ama 1908'de fovizmden uzaklaşarak gri, beyaz ve mavimsi renkleri kalın bir boya hamuru halinde uyguladığı manzara resimleri yapmaya yöneldi. Zamanla, Paul

Cézanne'nin son dönemini anımsatan güçlü bir anlatıma yaklaştı. 1915 dolaylarında da kendine özgü, iyice belirgin dışavurumcu bir üsluba ulaştı.

Vlasov, Andrey Andreyevič (d. 14 Eylül 1900, Vladimir, Rusya - ö. 17 Ağustos 1946). II. Dünya Savaşı'nın başında Almanlarca tutsak alınınca ülkesine ihanet eden ve Almanlarla birlikte SSCB'ye karşı savaşan Sovyet askeri.

Küçük bir toprak sahibinin oğluydu. 1919'da Kızıl Ordu'ya katıldı; dört ay sonra teğmen olarak güney cephesine gönderildi. Komünizmi içtenlikle benimsemiş olmasına karşın 1930'da Tüm Birlik Komünist Partisi'ne girdi. 1938'de Çin ordusunu eğitmek üzere Çin'e gitti; orada Çan Kay-şek'in danışmanlığını üstlendi. Ertesi yıl Rusya'ya döndü ve 1941'de Alman saldırısına karşı Moskova savunmasında önemli bir rol oynadı. Ama Temmuz 1942'de ordusuyla birlikte Almanlarca ele geçirildi.

Vlasov Aralık 1942'de Stalin yönetimini devirmeyi amaçlayan Rus Kurtuluş Komitesi'ni örgütledi. Vlasov Hareketi olarak da bilinen Rus Kurtuluş Ordusu'nun (ROA) yönetimini üstlendi. Ama Hitler bu hareketi birleşik bir güç olarak tutmayarak bir süre sonra Avrupa'daki çeşitli cephelere dağıttı. Almanların yenilgisinden sonra 3 Haziran 1946'da SSCB'ye teslim edilen Vlasov yargılanmasının ardından idam edildi.

Vlissingen, Hollanda'nın güneybatısındaki Zeeland ilinde (provincie) belediye (gemeente). Walcheren Adasının güney kıyısında, Batı Schelde Halicinin ağzında yer alır. Ortaçağda ringabalığı avcılığının da önem taşıdığı bir ticaret merkeziydi. V. Karl döneminde tahkim edildi. İspanyol egemenliğine karşı ayaklanan (1572) ilk kent oldu ve ayaklanmacıların donanmasının (Deniz Dilencileri) üssü durumuna geldi. Fransız işgali sırasında (1795-1814) Napoléon tarafından bir deniz üssü haline getirildi. Hollanda'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra hızla gelişen kent, 19. yüzyılda bir gerileme dönemine girdiyse de 1875'te bir tersanenin inşa edilmesinden sonra yeniden canlandı. 1944'teki İngiliz işgalinden ve 1953'teki taşkından büyük hasar gören kent sonradan yeniden inşa edildi. Günümüzde önemli bir ticaret ve balıkçılık limanı olan kent, aynı zamanda bir sayfiye merkezi ve deniz üssüdür.

Kentteki önemli yapılar arasında 1911'deki bir yangından sonra yeniden inşa edilen St. Jacobus Kilisesi (1308), Mahkûmlar Kulesi (1563), eski borsa binası (1672) ve belediye binası (1733) sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 43.800.

Vlorë, Geg lehçesinde VLONË, İtalyanca VALONA, Osmanlı döneminde AVLONYA, Arnavutluk'un ikinci büyük limanı olan kent. Dağlık Karaburun Yarımadası ile Sazan (İtalyanca Saseno, eskiden Saso) Adasının koruduğu Vlorë Körfezinin başında yer alır. İlyria kıyılarındaki üç Yunan kolonisinden biri olarak Aulon adıyla kuruldu. Roma yönetimi altında, ayrıca 11-12. yüzyıllarda Normanlar ile Bizanslılar arasında çıkan savaşlarda stratejik konumuyla önem kazandı. Daha sonra sırasıyla Venediklilerin, Sırp'ların ve Osmanlıların eline geçti. Kentin köklü bir ailesinden gelen, Arnavut milliyetçilerin önderi İsmail Kemal(*) Bey Arnavutluk'un bağımsızlığını 28 Kasım 1912'de burada ilan etti. Vlorë 1915-20 arasında ve 1939'da İtalyan kuvvetlerince işgal edildi. Almanların 1944'te bölgeden

çekilmesi üzerine ülkenin öteki bölümleriyle birlikte yeniden Arnavutların eline geçti. Savaş sonrasında tesisleri geliştirilen liman 1961'e değin Sovyetler Birliği'nin bir deniz üssü olarak kullanıldı; bu tarihte iki ülke arasında ortaya çıkan anlaşmazlık üzerine Sovyet danışman ve askerler kentten ayrıldı. Kentin Arnavut nüfusu Müslüman, Rum Ortodoks ve Katolik topluluklardan oluşur. Zeytin ağaçlarının kapladığı tepelerle çevrili olan kent, limanın hemen iç kesiminde yer alır. Stalin petrol yatakları ve Çerrik rafinerisi limana boru hatlarıyla bağlanır. Balıkçılığın ve konserve sanayisinin gelişkin olduğu kentte bir içki ve bir de zeytinyağı fabrikası vardır. Yakınlardaki Selenice'den doğal bitüm ihraç edilir. Nüfus (1989 geç.) 71.700.

Vlorë Bildirisi, Arnavutluk'un bağımsızlığının ilan edildiği (28 Kasım 1912) bildiri. 1908'de Osmanlı Devleti'nde yönetimin merkezileştirilmesi politikasının izlenmeye başlamasından sonra Osmanlı toprakları içindeki Arnavut bölgelerinin birleştirilerek siyasal ve kültürel özerklik verilmesini isteyen milliyetçi Arnavut önderleri bir dizi ayaklanma başlattılar (1909-12). 1912'de çıkan bir ayaklanmadan sonra Arnavutlar Osmanlılarla görüşürken, müttefik Balkan devletleri 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler (*bak.* Balkan Savaşları).

Balkan devletlerinin amaçlarından biri Osmanlı Devleti yönetimindeki Arnavutluk topraklarını kendi aralarında paylaşmaktır. Osmanlıların büyük bir yenilgiye uğraması üzerine Arnavut önderler özerk bir eyalet oluşturma düşüncesinden vazgeçtiler. Topraklarının Sırp, Karadağ ve Yunan birliklerinin işgali altında olmasına karşın, Arnavutluk'un her yerinden gelen 83 delege, 28 Kasım 1912'de Avlonya'da (Vlorë) toplandı; önderleri İsmail Kemal(*) Bey Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti.

Müttefik Balkan devletleri Arnavutluk topraklarını ellerinde tutmayı sürdürdülerse de, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın etkisindeki büyük Avrupa devletleri bağımsız bir Arnavutluk devletinin kurulmasını onayladılar (Aralık 1912). I. Balkan Savaşı'nı sona erdiren Londra Antlaşması'yla (30 Mayıs 1913) konumlarını sağlamlaştıran büyük devletler, daha sonra Arnavutluk'un Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan ile olan sınırlarını belirlediler ve yabancı askerlerin Arnavutluk topraklarından çekilmesini sağladılar. 29 Temmuz 1913'te Arnavutluk'un bağımsız bir prenslik olması resmen tanındı; statüsü garanti edildi ve Wiedli William prens ilan edildi.

Vltava Irmağı, Almanca MOLDAU. Çek Cumhuriyeti'nin en uzun ırmağı. Uzunluğu 435 km, su toplama havzası 28.093 km²'dir. Bohemya'nun güneybatısındaki Bohemya Ormanından (Sumava) doğan Teplá Vltava ile Studená Vltava'nın birleşmesiyle oluşur. Önce güneydoğu, daha sonra da kuzeye doğru akar. Bohemya'yı geçer ve Prag'ın 29 km kuzeyindeki Mělník'te Elbe (Labe) Irmağına katılır. Irmağın kıyısındaki başlıca kentler Prag ve České Budějovice'dir. Vltava Irmağı orta ve aşağı çığırlarında derin boğazlardan ivinti yerleri ve menderesler oluşturarak akar. Bazı kesimlerinde hidroelektrik santralleri ile kıyılarında dinlenme tesisleri bulunan göletler oluşturulmuştur. Irmağın başlıca kolları Lužnice, Sázava Otava ve Berounka'dır. Vltava Irmağı Çek besteci Bedřich Smetana'nın *Má vlast* (Va-

tanım) başlığı altında topladığı altı senfonik şiiirden ikincisine konu olmuştur.

Vo Chi Cong (d. 1912, Quang Nam, Güney Vietnam), Vietnamlı komünist önder. Fransız egemenliğine karşı mücadeleyi başlatanlar arasında yer almış, daha sonra Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi ile Geçici Devrimci Hükümet'te önemli görevler üstlenmiştir.

Fransız sömürge yönetimine başkaldıran ilk milliyetçi önderlerden Phan Boi Chau ve Phan Chau Trinh'in yönetiminde 1930'da mücadeleye başladı. II. Dünya Savaşı sırasında Japonlara ve Vichy Fransası'nın yönetimine karşı yeraltı direnişine katıldı. 1942'de yakalandı ve gözetim altında tutuldu.

1961'de Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kurucularından biri olarak yeniden siyaset alanında adını duyurdu. Güney Vietnam'da komünist nitelikteki Halkın Devrimci Partisi'nin örgütlenmesinde başlıca rolü oynadı. Saygon'daki (bugün Ho Şi Minh) ABD destekli rejime karşı sert bir mücadele yürüttü. 1976'da Vietnam'ın birleşmesinden sonra kurulan yeni hükümette 1976-77'de balıkçılık, 1977-78'de de tarım bakanlığında bulundu. 1976-82 arasında başbakan yardımcılığı görevini de yürüttü, 1976'dan sonra Vietnam Komünist Partisi Politbüro'su'nun üyeleri arasında yer almıştır.

Vo Nguyen Giap (d. 1912, An Xa, Vietnam), Vietnamlı komutan ve siyasal önder. Geleneksel askeri strateji ve taktiklerin yanı sıra geliştirdiği gerilla yöntemleri sayesinde önce Viet Minh'in Fransızlar karşısında zaferine ulaşmasını, ardından da Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam ve ABD'yi bozguna uğratmasını sağlamıştır.

Sömürgecilik şiddetle eleştiren bir bilim adamının oğluydu. Genç yaşta Vietnam'ın bağımsızlığı için mücadeleye atıldı. Ho Şi Minh ile aynı lisede öğrenim gördü; 1926'da henüz öğrenciyken Genç Vietnam'ın Devrimci Partisi'ne (Tan Viet Cach Menh Dang) katıldı. 1930'da öğrenci eylemlerine katıldığı gerekçesiyle Fransız Emniyet Genel Müdürlüğü'nce tutuklandı. Üç yıl hapis cezasına çarptırıldıysa da birkaç ay sonra serbest bırakıldı. Öğrenimini Hanoi'de Albert-Sarraut Lisesi'nde sürdürdü; 1937'de hukuk diploması aldı. Ardından, gene Hanoi'deki Thanh Long Lisesi'nde tarih öğretmenliğine başladı. 1938'de evlendiği Minh Thai ile birlikte Çinlilerin Komünist Partisi'nde çalışmalar yürüttü. Parti 1939'da yasaklanınca Çin'e kaçtı, ama karısıyla baldızı Fransız polisince ele geçirildi. Baldızı giyotinle idam edildi. Ömür boyu hapse mahkûm olan karısının cezası 15 yıla indirildiyse de üç yıl sonra cezaevinde öldü.

Giap 1941'de Vietnam'ın kuzeydoğusundaki azınlık kabilelerinden Tho'nun gerilla önderi Chu Van Tan ile ittifak kurdu. Fransızları ülkeden sürebilmek amacıyla Ho Şi Minh'in önderliğindeki Viet Minh'i destekleyen bir ordu oluşturmaya girişti. Ağustos 1945'te birliklerinin başında Ho Şi Minh ile birlikte Hanoi'ye girdi. 7 Mayıs 1954'te Dien Bien Phu'daki çarpışmada uyguladığı parlak askeri strateji ve taktikle Fransızları kesin bir bozguna uğratarak sömürge yönetimini sona erdirdi.

Temmuz 1954'te ülkenin ikiye bölünmesinin ardından, Kuzey Vietnam'ın başbakan yardımcılığı, savunma bakanlığı ve silahlı kuvvetler başkomutanlığını üstlendi. Vietnam (II. Çinliler) Savaşı'nda ABD'nin 1973'te yenilerek ülkeden sürülmesinde ve 1975'te güneydeki rejimin çökertilmesinde önemli rol oynadı. İki Vietnam'ın yeniden birleştiği 1976'dan sonra 1980'e değin Viet-

nam savunma bakanlığını yürüttü; 1976'da ayrıca başbakan yardımcılığını üstlendi. 1982'ye değin Vietnam Komünist Partisi Politbürosu'nda yer aldı. Giap'ın kendi deneyimlerini temelinde gerilla mücadelesinin çeşitli sorunlarını incelediği *Halk Ordusunun Kuruluşu* ile *Halk Savaşının Askeri Sanatı* adlı kitapları Türkçeye çevrilerek 1977'de yayımlanmıştır.

vodvil, sihirbazlar, akrobatlar, komedyenler, eğitilmiş hayvanlar, jonglörler, şarkıcılar ve dansçıların yaptığı birbiriyle ilişkisi olmayan 10-15 ayrı gösteriden oluşan hafif eğlence. ABD'de 1890'ların ortalarından 1930'ların başlarına değin yaygın olan bu tür, İngiltere'deki müzikhol ve varyete gösterilerinin karşılığıdır. Vodvil sözcüğünün 15. yüzyılda Fransa'nın Normandiya bölgesindeki Val-de-Vire'de popüler melodilerle söylenen yergili şarkılara verilen *vaux-de-vire* adından geldiği sanılmaktadır. Terim 18. yüzyıl başlarında, profesyonel oyuncularla Comédie-Française'in tiyatro tekeli kırılmak amacıyla kullanılarak tiyatro alanına girdi. Bu oyuncu topluluklarının tiyatro yapıtları sahnelerini yasaktı. Onlar da oyunlarını, olayları popüler melodilere oturtulmuş sözler ve koro parçalarıyla yorumlayarak pantomim biçiminde oynuyorlardı. Vodvil sonunda, Avrupa'nın her yanında ilgi gören, diyaloglarla şarkıların birbirini izlediği hafif bir müzikal tiyatro biçimine dönüştü.

ABD'de varyete gösterileri, dağınık kent merkezlerinde olduğu kadar, sınır bölgelerindeki yerleşim alanlarında da elverişli bir ortam buldu ve 1850'lerle 1860'larda gözde bir tür olarak gelişti. Birahanelerde sunulan bu kaba ve bazen de müstehcen gösteriler daha çok erkek izleyiciye yönelikti. Baladlar ve minstrel gösterilerinde şarkılar söyleyen Tony Pastor, 19. yüzyıl sonlarında vodvil adını alacak ilk gösteriyi gerçekleştiren ve bu türe saygın bir yer kazandıran kişi olarak bilinir. Pastor 1881'de New York kentinde "düzgün ve temiz" varyete gösterilerinin sahneleneceği bir tiyatro kurdu. Umulmadık başarıya, başka tiyatro yöneticilerinin de aynı yolu izlemesini sağladı. 1890'larda vodvil ailelere yönelik bir eğlence durumuna gelmiş, nitelikli bir sahne gösterisine dönüşmüştü.

Geleceğin birçok yıldızı vodvil gösterilerinde yetişti. Bunlar arasında W. C. FIELDS(*), kovboy ve komedyen Will Rogers, ünlü "Amerikan güzeli" Lillian Russell, monolog sanatçısı Charlie Case ve pantomimci Joe Jackson sayılabilir. Ayrıca Sir Harry (MacLennan) Lauder(*), Albert Chevalier ve Yvette Guilbert(*) gibi Avrupalı müzikhol sanatçıları da ABD'deki vodvillerde göründüler.

19. yüzyıl sonlarında ABD'de vodvil zincirleri dönemi başlamıştı. Bunların en büyüklerini Doğu ve Ortadoğu'daki 400 salonuyla United Booking Office ve Chicago'dan California'ya kadar uzanan salonlarıyla Martin Beck'in Orpheum Circuit'i oluşturuyordu. Beck ayrıca, 1913-32 arasında ABD'nin en önde gelen vodvil salonu olan New York'taki Palace Theatre'ı yapıtırmıştı. 1896'da vodvil gösterileri arasında ek bir eğlence olarak sinema filmleri yer almaya başladı. Filmlerin kapladığı süre gittikçe arttı; sesli sinemaya geçildikten sonra da gösteriler, arada ek vodvil bölümlerinin yer aldığı konulu film gösterilerine dönüştü. Büyük Bunalım'ın etkisi ve önce radyonun, ardından da televizyonun gelişmesi, vodvil gösterilerinin önemini yitirmesine ve II. Dünya Savaşı sonrasında da tümüyle ortadan kalkmasına yol açtı.

vodyanoy, Slav mitolojisinde su ruhu. İnsanları boğmaktan zevk alan kötü, öç alıcı bir ruh olarak betimlenir. İnanişâ göre kutsal bir günde günbatımından sonra suya giren ya da haç işareti yapmadan yıkanan herkes **vodyanoy** tarafından yutulma tehlikesiyle karşı karşıyadır. **Vodyanoy** çeşitli biçimlere bürünerek kurbanlarını tuzağa düşürür. Tek başına yaşar ve en çok akıntısı güçlü sularla bataklıkları sever.

Voegelin, Eric (Herman Wilhelm) (d. 3 Ocak 1901, Köln - ö. 19 Ocak 1985, Stanford, California, ABD), Alman asıllı ABD'li siyaset bilimcisi ve araştırmacı. Modern siyasal düşünce üzerindeki çalışmalarının yanı sıra genel bir insan, toplum ve tarih felsefesi oluşturma çabalarıyla da tanınır.

1922'de Viyana Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladıktan sonra, 1929-38 arasında aynı üniversitede hukuk dersleri verdi. Nazilerin Avusturya'yı ilhak etmesi üzerine İsviçre'ye kaçtı; daha sonra ABD'ye giderek 1944'te bu ülkenin uyruğuna geçti. ABD'de Harvard Üniversitesi, Bennington College (Vermont), Alabama Üniversitesi ve Louisiana Eyalet Üniversitesi'nde ders verdi. 1958'den 1969'a değin Münih Üniversitesi'nde siyaset bilimi dersleri verdi. Daha sonra ABD'ye dönerek Stanford'daki (California) Hoover Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalıştı.

Voegelin daha çok tarih felsefesi alanındaki çalışmalarıyla tanındı. Yakınçağın ve ilkçağın yapıtlarında sözü edilen siyasal kurumların yanı sıra dilsel sembelleri ve uygarlığın yapısını da inceledi. Çalışmalarında siyasal toplumdaki başat simge ve mitosların yorumlanmasına eğilen Voegelin, bu simge ve mitosları anlamının, siyaset kuramının başarısı için temel önem taşıdığını savundu. Voegelin'in başlıca kitapları arasında *Der Autoritäre Staat* (1936; Otoriter Devlet), *The New Science of Politics* (1952; Yeni Siyaset Bilimi), *Order and History* (1956-74, 4 cilt; Düzen ve Tarih) ve *From Enlightenment to Revolution* (1975; Aydınlanmadan Devrime) sayılabilir.

Vogel, Hermann Karl (d. 3 Nisan 1842, Leipzig - ö. 13 Ağustos 1907, Potsdam, Almanya), spektroskopik çiftyıldızlar keşfeden Alman astronom. Spektroskopik çiftyıldızlar, birbirine herhangi bir teleskopla ayırt edilemeyecek kadar yakın olan, ama ışıklarının çözülmesi sonucunda, birbiri çevresinde hızla dolanmakta olan iki ayrı yıldız olduğu anlaşılan ikili yıldız sistemleridir.

1867'de Leipzig Gözlemevi'nde asistan olarak çalışmaya başlayan Vogel, 1870'te Bothkamp'taki özel bir gözlemevinin yöneticiliğini üstlendi. İlk çalışmalarını, gezegen atmosferlerinin anlaşılması amacıyla onların ışık tayflarının incelenmesi üzerinde yoğunlaştırdı. Elde ettiği bulguları *Spectra der Planeten* (1874; Gezegenlerin Tayfları) adlı yapıtında topladı. 1874'te Potsdam'daki Astrofizik Gözlemevi'ne geçen Vogel, 1882'de de bu kuruluşun yöneticiliğine getirildi.

Vogel, 1887'de yıldızların radyal hareketlerinin spektroskopik ölçümüne yönelik bir program başlattı ve yıldız spektroskopisinde fotoğraftan yararlanma tekniğini uygulamaya koydu. Bu çalışması sırasında, Algol adlı yıldızın yaklaşık Güneş büyüklüğünde koyu bir yoldaşının bulunduğunu, bunun Algol'u periyodik olarak örttüğünü ve böylece Algol'un ışığında düzenli değişimlere yol açtığını belirledi. Vogel yıldızların sınıflandırılması üzerinde de çalıştı ve 1874'te İtalyan astronom Angelo Secchi'nin önceki çalışmalarından da yararlanarak kendi adını taşıyan

bir sınıflandırma sistemi önerdi, 1895'te de sistemi geliştirdi.

Voghera, İtalya'nın kuzeyinde, Lombardiya yönetim bölgesindeki Pavia ilinde kent. Pavia kentlinin hemen güneybatısında, Staffora Irmağının kıyısında yer alır. Roma kolonisi Iria'nın bulunduğu yerde kurulduğu sanılan kent, 1372'de Visconti ailesi tarafından surlarla çevrilmiştir. Kentteki önemli yapılar arasında 17. yüzyıldan kalma S. Lorenzo Kilisesi ile kırmızı tuğladan yapıldığı için Kırmızı Kilise (Chiesa Rossa) adıyla da anılan romanesk üsluptaki S. Ilario Kilisesi sayılabilir. Önemli bir tarım merkezi olan kentte bir tarım okulu ile hidroelektrik enerji santrali vardır. Kentte dokuma, makine ve gıda işleme sanayileri gelişmiştir. Nüfus (1981 geç.) belediye, 42.592.

Vogt, Johan Herman Lie (d. 14 Ekim 1858, Tvedestrand - ö. 3 Ocak 1932, Trondheim, Norveç), korkayaçların ve cevherlerin incelenmesinde fiziksel ve kimyasal yöntemlerden yararlanılması uygulamasını başlatan Norveçli jeolog ve petrolog.

1886'da Christiania (bugün Oslo) Üniversitesi'nde metalurji profesörü olan Vogt, ilk önemli yapıtı olan *Studier over slagge*'de (1884; Cürüflar Üzerine İncelemeler) fırınlardaki cürüfların kristalleşmesini ele aldı ve cürüflar ile bazı korkayaçların arasındaki mineral bileşimi ve doku benzerliklerini ortaya koydu. Cürüflara ilişkin en önemli çalışması olan *Die Silikatschmelzungen*'de (1903-04; Eriyik Silikat Çözeltileri) ise, çözeltilere ilişkin bilinen yasaları korkayaç magmalarına uyguladı. Yapıtı, bu alanda önemli niceliksel çalışmaların yapılmasına ön ayak oldu. Vogt, 1912'de Trondheim'daki yüksek teknik okulun mineraloji ve jeoloji kürsüsünün başına getirildi ve emekli olana değin 16 yıl bu görevini sürdürdü.

Vogt, Nils Collett (d. 24 Eylül 1864, Christiania [bugün Oslo] - ö. 23 Aralık 1937, Oslo, Norveç), Norveçli romancı ve şair. Yapıtlarında daha çok kuşaklar arası çatışmayı ve düşünce özgürlüğü için mücadeleyi konu almıştır.

Muhafazakâr bir ailenin asi çocuğu olan Vogt'un ilk romanı *Familiens sorg* (1889; Ailenin Belası) yaşlıların egemenliğindeki bir toplumsal düzene başkaldıran gençleri anlatıyordu. Vogt işçilerin mücadelesine de büyük yakınlık duydu ve onlar için şarkı sözleri yazdı. Roman, oyun ve öykü türlerinde birçok ürün vermekle birlikte, asıl ününü *Det dyre brød* (1900; Değerli Ekmek), *Septemberbrød* (1907; Eylül Ateşi) ve *Et liv i digt* (1937; Şiir İçinde Bir Yaşam) gibi kitaplarda topladığı lirik şiirleriyle kazandı.

Vogtland, Almanya'nın güneydoğu kesiminde, Bavyera eyaleti (*Land*) ile Çek Cumhuriyeti toprakları arasında yer alan coğrafi ve kültürel bölge. Ormanlarla kaplı tepelik bir platodan oluşan bölge doğuda Erzgebirge (Cevher Dağları), güneyde Fichtel Dağları, batıda Thüringen ve Franken ormanlarıyla çevrilidir. Platonun sularını kuzeye doğru akan Weisse Elster Irmağının yukarı çıkışı toplanır.

Bölge toprakları, Hohenstaufen hanedanı döneminde (1138-1208 ve 1212-54) yargı yetkisine sahip bir imparatorluk görevlisinin (Vogt) yönetimine verildi. 1250'de bölgenin başlıca kenti olan Plauen'de Vogt'a ait bir şato inşa edildi. Hohenstaufen hanedanının yıkılmasından sonra Vogtland toprakları küçük devletler arasında parçalandı. 1466'ya gelindiğinde bölgenin büyük bölümü Wettin ailesinin yönetimine girmişti;

Vogtland'ın 1456'dan sonraki tarihi Saksonya'ninkiyle büyük benzerlikler gösterir.

Toprakları fazla verimli olmayan Vogtland'ın ekonomisi temelde küçük aile işletmelerine dayanır. Başlıca ürünler dokuma ve giyim eşyasıdır. Sırasıyla üflemleri ve telli çalgı yapımıyla uzmanlaşmış olan Klingenthal ve Markneukirchen'de her yıl müzik festivalleri düzenlenir. Markneukirchen'deki müzede 2 bin dolayında müzik aleti sergilenmektedir. Vogtland özellikle kış aylarında çok sayıda turist çeken bir tatil ve turizm merkezidir. Birer sağlık merkezi olan Bad Elster ve Radiumbad Brambach kaplıcalarında madensuyu şişeleme tesisleri vardır.

Vohu Manah (Avesta dilinde "İyi Akıl"), Zerdüş dininde, iyiliği destekleme ve kötülüğü yok etme mücadelesinde Bilge Tanrı Ahura Mazda'ya yardım ettiğine inanılan altı *ameša spenta*'dan (iyiliksever ölümsüz) biri. Bir düş sırasında Zerdüş'ü Ahura Mazda'nın huzuruna çıkardığına, bu nedenle de Bilge Tanrı'ya ulaşmanın yolunun Vohu Manah'tan geçtiğine inanılır. Ölümsüzler içinde Ahura Mazda'ya en yakın olduğundan, Zerdüş takviminin ikinci ayı onun kutsal ayı sayılır. Kutsal hayvanı ise besleyici iyiliğin simgesi sayılan inehtir.

Voit, Carl von (d. 31 Ekim 1831, Amberg, Bavyera - ö. 21 Ocak 1908, Münih, Almanya), Alman fizyoloji bilgini. İnsan ve öbür memelilerde metabolizma ölçümleri yaparak fizyolojide metabolizma araştırmalarını başlatmış, çağdaş beslenme fizyolojisinin temelini atmıştır.

Münih Üniversitesi'nde Alman kimya bilgini Justus von Liebig ve Friedrich Wöhler'den dersler aldı. Daha sonra aynı üniversitenin fizyoloji profesörleri arasına girdi. Hayvanlarda protein, yağ ve karbonhidratların farklı koşullar altındaki kullanımını belirlemeye yönelik deneyler yaptı.

1862'de Alman kimya bilgini Max von Pettenkofer'le çalışmaya başladı. İçine insan deneklerin de girebileceği bir "solunum odası" yaptıktan sonra hayvan metabolizmasını hareket, dinlenme ve açlık durumlarında, ayrıca lösemi ve şeker hastalığı gibi hastalıklarda inceledi. Bu incelemeleri için vücuda giren besinlerle çıkan atık maddelerin miktarını, tüketilen oksijeni ve üretilen karbon dioksit ve ısıyı ölçtü. Toplam 11 yıl süren deneyleri sonunda insanın enerji gereksinimini ilk kez kesin olarak belirledi, canlı hayvanlarda enerjinin korunması yasalarının geçerli olduğunu gösterdi ve metabolizmanın temelini kanda değil, hücrelerde olduğunu ortaya koydu. Bunlara ek olarak hayvandaki oksijen gereksiniminin metabolizmanın nedeni değil sonucu olduğunu, karbon dioksit üretiminin kas etkinliğiyle orantılı olduğunu, vücudun protein gereksiniminin doku miktardan, yağ ve karbonhidrat gereksiniminin ise yapılan iş miktardan belirlendiğini gösterdi.

Voiture, Vincent (d. 24 Şubat 1597, Amiens - ö. 26 Mayıs 1648, Paris, Fransa), Fransız şair ve mektup yazarı. Rambouillet markizinin çevresinde toplanan sanatçıların en önemlilerinden biridir. Şiirde İtalyan etkisinden kurtulması gerektiğini, düzyazıda ise romans ögesinin ve duru bir söyleyişin canlandırılmasını savunarak hem 17. yüzyıl Fransız şiirini hem de düzyazı edebiyatını etkilemiştir.

Voiture, *vers de société* (*) türünde hafif şiirler yazdı. Ölümünden sonra 1649'da

yayımlanan *Lettres*'i ise (Mektuplar) dar bir edebiyat çevresinin beğenisine seslenen nükteli ve ince anıştırmalarla doluydu. Voiture ayrıca, "soneler savaşı" (1649) olarak bilinen ünlü tartışmanın taraflarından biriydi. Rambouillet'in salonuna ara sıra devam eden şair Isaac de Benserade "Sonnet sur Job" (Eyüb Üzerine Sone) adlı bir sone yazmış, Voiture de buna "L'Amour d'Uranie avec Philis"le (Urania'nın Philis'le Aşk) karşılık vermiş, bunun üzerine Paris edebiyat çevreleri her biri bu iki şiiirden birini yücelten iki kampa bölünmüştü. Sonuçta Voiture yanlıları galip geldiye de, Fronde ayaklanmalarının patlak vermesi ve ortamın gerginleşmesi üzerine Rambouillet'nin çevresinde toplanan edebiyatçılar dağılmıştı.

Voiture Fransız edebiyatında nükteyle duyguyu, ironiyle tutkuyu birleştiren *la belle galanterie* tarzının öncüsü olmuştur. Ayrıca Fransız şiiirini Petrarca'nın etkisinden kurtarmış, edebiyatta akılcı ve burjuva bakış açısını yaygınlaştırma çabalarına karşı 16. yüzyıl şairi Clément Marot'nun yapıtlarında ve *Amadis de Gaula*(*) tarzı İspanyol romanslarında görülen eski üslubun canlandırılmasını savunmuştur. Romans ögesinin klasikçiliğin altın çağı olan 17. yüzyılda varlığını sürdürebilmiş olması, büyük ölçüde Voiture'un çabalarının sonucudur.

Vojvodina, VOJVODINA olarak da bilinir, Yugoslavya'da, Sırbistan'da özerk bölge (*pokrajina*). Yüzölçümü 21.506 km²'dir. Nüfusunun büyük bölümünü Sırlar, daha küçük bir bölümünü de Macarlar oluşturur; bölgede ayrıca Hırvatlar, Slovaklar ve öteki etnik topluluklar yaşar. Vojvodina özerk bölgesi, Tuna ve Tisa ırmaklarıyla Macaristan sınırı arasındaki Bačka, Bačka'nın doğusundaki Banat ve güneydeki Srem bölgelerini kapsar. Topraklarının büyük bölümü, Pannonia Havzasının parçası olan geniş bir ovoidan oluşur. Bölgede kara iklimi hüküm sürer; ortalama yıllık yağış miktarı 610 mm dolayındadır.

Verimli kara topraklarla kaplı olan Vojvodina, ülkenin en önemli tarım bölgesidir. Bölgede başta buğday ve mısır olmak üzere çeşitli tahıllar ve sanayide kullanılan öteki ürünler yetiştirilir. Başlıca sanayi dalları şeker, bira ve konserveleşmiş gıda maddesi üretimidir. Bölge geniş bir kanal ve su yolu ağına da sahiptir. Başlıca kentler bölgenin yönetim merkezi Novi Sad ile Subotica, Zrenjanin, Vršac ve Sombor'dur. Banat petrol ve doğal gaz alanı Vršac ve Kikinda kentlerinin yakınlarındadır. Pančevo'daki ağır sanayi tesisleri arasında bir petrol rafinerisiyle gübre ve cam fabrikaları sayılabilir.

6. yüzyılda Slavların yerleşmeye başladığı bölgeye 9. ve 10. yüzyıllarda göçebe Macar kabileleri, 16. yüzyılın başında da Osmanlılar geldi. 17. ve 18. yüzyıllarda ise Sırbistan'ın Osmanlıların yönetiminde bulunan kesiminden gelen çok sayıda Sırp ile Alman ve Macar göçmen yerleşti. Vojvodina 1918'de Sırbistan'a bağlandı. Nüfus (1991) 2.012.605.

vokal-enstrümantal konçerto, erken barok döneme (16. yy sonları ile 17. yy başları) özgü koro, solo ses ve çalgıların karışıklı katıldığı müzik formu. Sözleri bazen dindışı olmakla birlikte, bu tür özellikle dinsel müzik kapsamına girer. Bazı durumlarda dinsel ya da kutsal konçerto olarak da adlandırılır. Karışıklı söyleme ilkesi, geç Rönesans'ta Venedik'te görülen çoklu korolardan kaynaklanır.

Vokal-enstrümantal konçerto kabaca, çok partili ya da sesli ve az partili ya da sesli olmak üzere iki türe ayrılır. Çok partili konçertolar org, org ve orkestra ya da yalnızca orkestra eşliğinde çoklu korolar tarafından icra edilir. Claudio Monteverdi'nin *Vesperum*ları bu türün seçkin örneklerindendir. Az partili konçertolar ise genellikle bir ya da daha çok solo ses ve sürekli bas için bestelenir. Az partili türün önde gelen bestecileri arasında Monteverdi ile Alessandro Grandi vardır. 17. yüzyılın sonunda bu iki tür birleşerek, çoğu zaman sürekli bas eşlikli vokal sololar içeren büyük konçertoları oluşturmıştır.

Dinsel müzik bestesi yapan Protestan Alman müzikçiler İtalyan vokal-enstrümantal konçertosunu benimsemişlerdir. Genellikle bir koral ilahinin melodisini temel alarak besteledikleri bu gibi yapıtlar, Alman kilise kantatının ilk örneklerini oluşturmıştır. Michael Praetorius ve Heinrich Schütz önemli vokal-enstrümantal konçerto bestecilerindendir.

Vokha, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Nagaland eyaletinde il ve il merkezi kasaba. Vakha kasabası Vakha Tepelerinin eteğinde, Kohima kentinin 80 km kuzeyinde yer alır. 1880'lerde İngiliz askerlerinin yoğun baskılarına sahne olmuş, 1890'da da Mokokchung yönetim birimine bağlanmıştır. Günümüzde seyrek nüfuslu bir yerleşmedir.

1973'te Mokokchung'un bir parçasından oluşturulan Vakha ilinin yüzölçümü yaklaşık 1.600 km²'dir. İl toprakları tepelik ve kayalıktır. Temel uğraş tarımdır; il nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Lhotalar, dönüştürümlü tarım yaparlar. Başlıca ürünler pirinç, pamuk, zencefil, kırmızıbiber, kaba, kavun, yam, patates ve dandır. Büyükbaş hayvancılık, arıcılık ve kümeş hayvancılığı da önem taşır. Dokumacılık, çömlekçilik, demircilik, boyacılık, kamıştan eşya yapımı, ahşap işçiliği ve oymacılık ile sabunculuk, aile işletmelerinde sürdürülen belli başlı zanaatlardır. Nüfus (1981) kent, 8.180; il, 57.583.

Vokoban Dizi, Kambriyen Dönemde (y. 570-500 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının en alt bölümü. Adını, ABD'de California'daki Waucoba Springs'te saptanan yüzey oluşumlarından alır. Vokoban Dizi kayaçlarının oluştuğu zaman dilimine Vokoban Bölüm denir.

Vokoban Dizi, özellikle *Olenellus* cinsi trilobitler içeren özgün bir fosil faunasıyla ayırtılır. Ama, Kambriyen kayaçların en alt sınırını belirleyen genel bir tanım henüz geliştirilememiştir.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

voladores oyunu, İspanyolca JUEGO DE LOS VOLADORES (uçan akrobatlar oyunu), Meksika'da Kolomb öncesi dönemden kalma tören dansi. Günümüzde de oynandığı Veracruz ve Puebla eyaletlerinde, bölgenin Totonak ve Huastek Yerlileri arasında ortaya çıktığı sanılır. Müziğinde ve giysilerinde İspanyol etkisi görülmekle birlikte, dans neredeyse hiç bozulmadan günümüze ulaşmıştır. *Voladores* denen dört ya da altı erkek önce 18-27 m yüksekliğinde bir direğin üzerine yerleştirilmiş platformda dans ederler. Dansın sonunda da kendilerini direğe bağlayan iplerin açılmasıyla döne döne aşağı inerler. Eskiden bereket getirmesi amacıyla yapılan dans günümüzde bu özelli-

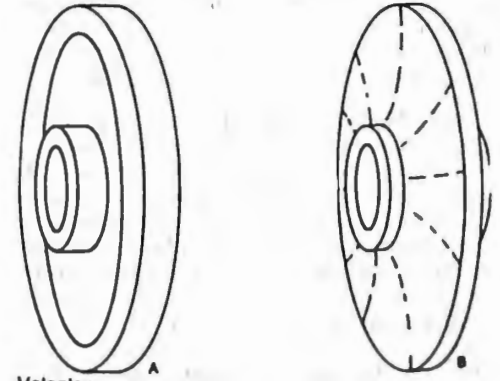
ğini yitirmiştir. Ama dansçıların sayısı (dört ya da altı) bugün de Hristiyanlık öncesi inançta önemli yer tutan, pusulanın dön-

Totonak Yerlilerinin sunduğu bir voladores oyunu, Tajin, Meksika Mexican National Tourist Council, New York

yönü ile başucu ve ayakucu noktalarına yönelmeyi simgelemektedir.

volan, DÜZENTEKER olarak da bilinir, bir motordan bir makineye güç aktarımının düzenli biçimde yapılmasını sağlayan, döner bir shafta bağlı ağır tekerlek. Volanın eylemsizliği, motor hızındaki değişimlere karşı koyarak bu değişimleri hafifletir ve artık enerjiyi depolayarak bu enerjinin aralıklı

Volanlar

olarak kullanılmasını olanaklı kılar. Hız dalgalanmalarını etkili bir biçimde azaltmak amacıyla volana yüksek bir dönel eylemsizlik verilir, yani ağırlığının büyük bölümünün dönme ekseninden uzakta olması sağlanır. Çizimdeki A tekeri, ağır dış çemberli göbeğe (poyra) ispitlerle ya da metal bir perdeyle bağlanmış bir jant biçimindedir. Bu volanın dönel eylemsizliği büyüktür. Pistonlu motorlarda düzenli güç aktarımını sağlayan volanların çoğu bu biçimde yapılır. Ama bir volanın depolayabileceği enerji, hem ağırlık dağılımına hem de dönme hızına bağlıdır; hız iki katına çıkarsa, kinetik enerji dört kat artar. Çemberli tipten volanlar, aynı ağırlık ve çaptaki disk tipli volanlara oranla çok daha düşük dönme hızlarında parçalanır. En düşük ağırlıkla en büyük enerji depolama sığası elde etmek için volanlar, yüksek dayanımlı çelikten ve merkezden çembere doğru incelen bir disk biçiminde yapılır (bak. çizimdeki B tekerleği).

Otomobil motorlarında volan, silindirlerdeki yanma sonucunda oluşan enerji darbelerini yumuşatır ve pistonların sıkışma zamanı için gerekli enerjiyi sağlar. Volanın dönel eylemsizliği arttıkça, aralıklı güç girişi ve çıkışı nedeniyle oluşan hız değişimleri azalır.

Mekanik preslerde gerçek delme, kesme ve biçim verme işlemleri, çalışma çevriminin ancak bir kesri sırasında gerçekleşir. Daha uzun süren eylemsiz süre sırasında volan, görece düşük güçlü bir motor yardımıyla yavaş yavaş hızlandırılır. Pres çalışırken gerekli olan enerjinin büyük bölümü volan tarafından sağlanır.

Volapük, Alman din adamı Johann Martin Schleyer'in 1880'de uluslararası bir ikinci dil olarak geliştirdiği yapay dil. Sözcük dağılımı İngilizceye ve Roman dillerine dayanmakla birlikte, sözcük kökleri tanınmayacak ölçüde değiştirilmiştir. Örneğin İngilizce *rose* (gül) sözcüğü *lol*, *animal* (hayvan) sözcüğü *nim*, *America* sözcüğü *Melop* olmuştur. Sözcüklerin çok yabancı oluşu ve neredeyse Latince kadar karmaşık dilbilgisi kuralları yüzünden Volapük'ü öğrenmek güçtür. Dört ad durumu, çoğulları da olan altı adıl, eylemlerde altı kişi ve zaman, ayrıca her biri neredeyse tümüyle çekimli olan bildirme, geniş zaman, dilek-koşul ve buyrum kipleri, edilgen çatı, eylemlik ve ortaçlar vardır.

Volapük dilbilgisinin karmaşıklığı yüzünden zor bir dil olmakla birlikte, yazım ve dilbilgisi kurallarının düzenli oluşu bu dili öğrenmeyi bir ölçüde kolaylaştırmış ve 1880'lerde Esperanto(*) ortaya çıkıncaya değin yüz binlerce kişi Volapük öğrenmiş, bu konuda toplantılar düzenlenmiş, ayrıca bu dilde kitap ve dergiler yayımlanmıştır.

voleybol, genellikle altışar oyunculu iki takım arasında oynanan top oyunu. Topu elle bir ağ üzerinden aşarak rakip yan alana düşürmeye dayanır. Bir takımın karşıladığı topu geri göndermek için topa en çok üç kez dokunulabilir.

Voleybol ABD'nin Massachusetts eyaletindeki Holyoke'ta, Genç Erkekler Hristiyan Birliği (YMCA) beden eğitimi öğretmeni William G. Morgan'ın geliştirdiği bir kapalı alan sporu olarak 1895'te oynamaya başladı. Morgan bu oyunu *mintonette* olarak adlandırmıştı; daha sonraları topa yere değmeden vurma (vole) ilkesinden hareketle voleybol adı önerildi ve oyun bu adla tanındı. İlk kez Morgan tarafından kaleme alınan voleybol kuralları, YMCA ile Üniversiteler Ulusal Spor Birliği'nin (NCAA) ortak çalışması sonunda 1916'da yeniden düzenlendi. ABD'de kısa sürede tutulan voleybol, I. Dünya Savaşı sırasında ABD askerleri aracılığıyla Avrupa'ya da geçti. Sporun çeşitli ülkelerde uzun bir dönem bağımsız bir çizgide gelişmesinden sonra, 1947'de Paris'te Uluslararası Voleybol Federasyonu (FIVB) kuruldu. 1980 ortalarında FIVB'ye üye ülkelerin sayısı 145'i buldu. Günümüzde FIVB yönetim merkezi İsviçre'nin Luzan kentindedir.

İlk uluslararası voleybol karşılaşması 1913'te Manila'da düzenlenen Uzakdoğu Oyunları'nda yer aldı. FIVB'nin desteğinde düzenlenen ve erkekler için 1949'da, hem erkekler, hem bayanlar için ise 1952'de başlayan dünya voleybol şampiyonaları, standart oyun kurallarının benimsenmesini sağladı. Voleybol 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda hem erkeklerde, hem bayanlarda ilk kez bir yarışma dalı olarak yer aldı. 1980'lerin ortasına değin dünya şampiyonaları ve Olimpiyat Oyunları'nda hem erkeklerde, hem bayanlarda Sovyetler Birliği takımı üstünlüğü elinde tutuyordu.

Türkiye'de voleybol önceleri bir okul sporu olarak görülmüyordu. İlk voleybol takımı 1927'de Fenerbahçe tarafından kuruldu. Voleybol Federasyonu 1936'da oluşturuldu. İlk Türkiye Voleybol Şampiyonası 1948-49'da düzenlendi. Milli voleybol takımı ilk maçını 1953'te Yugoslavya ile yaptı. Bağımsız bir voleybol federasyonunun oluşturulmasından (1958) sonra 1960'larda voleybola ilgi arttı ve 1971'de Türkiye deplasmanlı voleybol ligi kuruldu. Voleybol liginin ilk şampiyonları Galatasaray ve İETT oldu. En fazla şampiyonluğu ise Eczacıbaşı kazandı.

Voleybol oynamak için fazla bir donanım ya da geniş bir alan gerekmez. Voleybol topunun çevresi 65 cm, ağırlığı da 260-280 gr olmalıdır. Hem açık, hem kapalı alanlarda oynanabilen voleybolda 9x18 m boyutlu saha enine bir çizgiyle ikiye ayrılır ve takımlar her sette değişerek bu alanları kullanırlar. Oyun sırasında oyuncular, bu orta çizginin öbür yanına (rakip alan) basamazlar. Orta çizgiden 3 m uzakta ve bu çizgiye paralel birer çizgi (hücum çizgisi) daha vardır. Bu iki çizgi arasındaki alanda, bir arka alan oyuncusu (savunma oyuncusu), ağ geçen yükseklikteyken topa vuramaz. Smaç denen bu hücum hareketi genellikle ve en etkili biçimde ön alan oyuncularınca (hücum oyuncuları) gerçekleştirilir. Orta çizginin tam üzerinde gergin bir ağ bulunur; resmi maçlarda bu ağın yüksekliği (ağın en yüksek noktasından yere) erkeklerde 243 cm, bayanlarda 224 cm'dir. Gençler ve daha alçak bir ağla oynaması gerekenler için ağ yüksekliği ayarlanabilir. Her iki yan alanın arka çizgilerinin sağdaki üçte birlik bölümünün gerisinde kalan bölge servis alanıdır. Servis bu alandan ya da gerisinden atılmalıdır. Bütün alanı çevreleyen, 180 cm genişliğindeki bir kuşak, oyuncuların rahatça hareket etmesini, saha dışı engellemelerin önlenmesini, ağına gerildiği direkler ve hakem standı için yer sağlar. Kapalı salonlarda tavan yüksekliği en az 7,8 m olmalıdır.

Resmi karşılaşmalarda takımlar altışar oyuncudan oluşur. Oyunculardan üçü ön alanda, ağa yakın konumdadır. Öteki üç oyuncuysa arka alanda oynar. Oyun, servis atan takımın arka alanının sağındaki oyuncusunun servis atmasıyla başlar. Servis topa el içi, yumruk ya da kolla vurarak atılabilir. Top, ağa değmeksizin rakip alana geçmelidir. Rakip takım, bu topu karşılamak ve en çok üç vuruşta geri göndermek zorundadır. Top oyundayken oyuncular topu tutmamalı, ağa değmemeli ve rakip alana basmamalıdır. Ayrıca topun yere değmemesi ve oyuncuların topa arka arkaya iki kez ya da vücutlarının kalçadan aşağı bölümüyle dokunmamaları gerekir. Servis hakkı değiştiğinde, servis atacak yeni takımın oyuncuları bir konum sağa kayarlar; ön alanın sağındaki oyuncu arka alandaki sağ konuma geçer ve servis atar. Yalnızca servis kullanan takım sayı yapabilir. Servis hakkı kazanıldığında ayrıca sayı yazılmaz. Her serviste yalnızca bir sayı yapılabilir. On beş sayıya ilk ulaşan takım seti kazanır; skor 14-14 olursa kazanmak için arka arkaya iki sayı almak gerekir. Oyun toplam beş set üzerinden oynanır; bir takım üç set kazandığında oyun bitmiş olur. Dünya ve Olimpiyat şampiyonaları için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (voleybol); Olimpiyat Oyunları.

volfram bak. tungsten

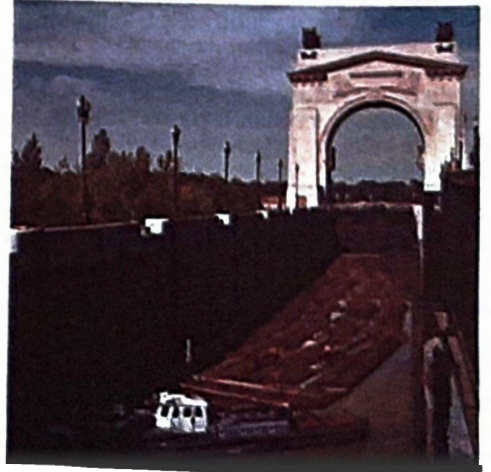
volframit, başlıca tungsten cevheri. Genellikle granitlerin içinde ya da çevresinde, kalay cevheri kütleleri ya da damarları ile birlikte bulunur. Elde edildiği başlıca yerler, İngiltere'de Cornwall, İspanya'nın kuzeybatısı ile Portekiz'in kuzeyi, Almanya'

nın doğusu, Myanmar, Avustralya ve Malakka Yarımadasıdır.

Volframit, değişik oranlarda birleşmiş demir ve manganez tungstatlarından (FeWO₄ ve MnWO₄) oluşur; demirin ağırlıklı olduğu (Fe:Mn > 4:1) türlerine ferberit, manganezin ağırlıklı olduğu (Mn:Fe > 4:1) türlerine ise hübnerit denir. Kahverengi ile siyah arasında değişik renklerde olan volframit, yarımetalsi ile metalsi arasında değişen parlaklığa sahiptir ve bir kusursuz dilinim özelliği gösterir. Mohs sertliği 5-5½ özgül ağırlığı 7-7,5; kristal sistemi monoklinaldır.

Volga-Baltık Suyolu, Rusça VOLGO-BALTİYSKI VODNI PUT. Rusya Federasyonu'nda Volga Irmağını Baltık Denizine bağlayan su yolu. 1964'te eski Mariinsk Suyolu'nun (18. yy) yerine inşa edilen bir kanalla bir dizi akarsuyu kapsar. Volga Irmağı üzerindeki Rbinsk Baraj Gölü kıyısında bulunan Çerepovets'ten başlayan kanal, Çerepovets'in yukarı kesiminde inşa edilen bir barajla gölet haline getirilen Şeksna Irmağını izler ve Beloye Gölüne ulaşır. Gölü geçtikten sonra bir kanalla Vitegra Irmağına bağlanan Kovja Irmağını izler. Üzerinde altı kanal havuzuyla iki hidroelektrik santrali ve göletler bulunan Vitegra Irmağı Onega Gölüne dökülür. Volga-Baltık Suyolu Onega Gölü aracılığıyla Beyaz Deniz-Baltık Kanalı'na bağlanır. Derin su gemileri bu bağlantı sayesinde Baltık Denizi kıyısındaki Leningrad'dan Beyaz Deniz kıyısındaki Belomorsk'a ulaşabilirler. Volga-Baltık Suyolu'nun Çerepovets'ten Onega Gölüne kadar toplam uzunluğu 368 km'dir. Mariinsk Suyolu'nun yerini alan kanal, su kesimi çizgisi 3,5 m'ye, ağırlığı ise 5 bin tona kadar olan gemilerin ulaşımına elverişlidir; kanalda otomatik olarak çalışan yedi kanal havuzu vardır.

Volga-Don Kanalı, Rusça VOLGO-DONSKOY SUDOKHODNI KANAL. Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Volgograd yönetim biriminde (oblast) kanal. Volga Irmağının aşağı çıkışını Don Irmağına ve Azak Denizine bağlar. Volga ve Don ırmaklarını birbirine bağlayacak bir kanal inşa etme düşüncesi ilk kez I. Petro (Büyük) döneminde ortaya atıldı. I. Petro bu amaçla 1697'de Kamışın ile İlovlya arasında kanal yapım çalışmalarını başlattıysa da proje başarısızlıkla sonuçlandı. Bugünkü kanalın yapım çalışmaları 1950'de başladı ve iki yıl içinde tamamlandı. Don Irmağı üzerindeki Tsimlyansk Göletinin doğu kıyısındaki Kalaç'tan başlayan Volga-Don Kanalı, Volga Irmağı kıyısında,

Volga-Don Kanalı'nda taşınan topraklar, Rusya Federasyonu Novosti Press Agency

Volgograd'ın hemen güneyinde yer alan Krasnoarmeysk'e kadar uzanır. Uzunluğu 101 km'dir. Üzerinde 13 kanal havuzu bulunan kanalın su düzeyi Volga'nın 88 m, Don'un 44 m altındadır. Kanalın üzerinde Karpovka, Bereslavka ve Varvarovka adlı üç gölet vardır. Her tür ırmak gemisiyle küçük deniz teknelerinin ulaşımına elverişli olan kanal, Volga-Kama-Hazar Denizi su yolu sistemini denize bağlar. Kanal aracılığıyla batıya kereste, doğuya ise kömür taşınır.

Volga Irmağı, Rusça REKA VOLGA, Klasik Yunancada RA, Tatarca ITIL ya da ETL, Avrupa'nın en uzun akarsuyu ve Rusya'nın batı kesiminin başlıca su yolu. Moskova'nın kuzeybatısındaki Valday Tepelerinden doğar; genellikle güneydoğu yönünde akarak sularını Hazar Denizine boşaltır.

Volga Irmağı havzası Sovyet Avrupası'nın yaklaşık üçte birini oluşturan 1.380.000 km²'lik bir alanı kaplar ve bütün Sovyet nüfusunun dörtte birini barındırır. Büyük iktisadi önemi ve kendine özgü yönleriyle dünyanın en önde gelen ırmakları arasında yer alan Volga, Rusya'nın simgelerinden biri sayılır. Bu nedenle tarih boyunca halk şarkılarının, öykülerinin ve ulusal anıların önemli bir ögesi olmuştur. Halkın yaşamında oynadığı büyük rolden dolayı da Rus folklorunda "Volga Ana" olarak anılır.

Volga genellikle kaynağından başlamak üzere Oka ve Kama ırmaklarıyla birleşme noktalarına göre belirlenen üç kesimde ele alınır. Valday Tepelerinde 228 m yükseklikte doğan Yukarı Volga, Rjev'den sonra kuzeydoğuya döner ve İver (eskiden Kalinin) ile Üçliç'i geçerek Ribinsk Baraj Gölüne girer. Gölün çıkışında güneydoğu yönünde akarak Ugliç Platosu ile Danilov Yükseltisi ve Galiçsko-Galiç-Çuhlom Düzlikleri arasında kalan dar bir vadiyi izler ve Unje ile Balahna ovalarını aşarak Nijni Novgorod'a (eskiden Gorki) ulaşır. Burada Oka Irmağıyla birleşme noktasında başlayan Orta Volga, önce doğu, sonra güneydoğu yönünde ilerleyerek Kazan kentine kadar uzanır. Samara Baraj Gölüne doğru güneye dönmeden önce ırmağa sol yakadan katılarak su hacmini iki katına çıkaran Kama aynı zamanda Aşağı Volga'nın başlangıç noktasını belirler. Volga Tepeleri boyunca güneybatı yönünde akarak Volgograd'a yönelen Aşağı Volga, burada yeniden güneydoğuya döner ve Hazar Çöküntüsünü aşarken geniş bir delta oluşturarak Astrahan'da Hazar Denizine dökülür.

Volga'nın yıllık akışının yüzde 60'ı kar suları, yüzde 30'u yeraltı suları, kalan yüzde 10'u da yağmur sularıyla beslenir. Büyük bölümü ulaşımına elverişli olan Volga, kollarıyla birlikte Rusya'nın su yolu sistemi içinde yolcuların yarından fazlasını, toplam yükün de yaklaşık üçte ikisini taşır.

Volga-Ural Petrol ve Doğal Gaz Bölgesi, Rusça VOLGO-URALSKAYA NEFTGAZONOSNAYA OBLAST, İKİNCİ BAKÜ olarak da bilinir, Rusça VTOROYE BAKU, Rusya'nın başlıca petrol üretim bölgesi. Rusya'nın Avrupa'daki topraklarının güney kesiminde yer alır ve Urallar'ın batı eteklerinden Volga Irmağı'nın batısına kadar uzanır. 1929'da üretime açılan bölgedeki en büyük petrol alanları Başkırt ve Tatar özerk bölgeleriyle Perm, Orenburg ve Samara kentlerinin yakınlarında yer alır. Bugurslan'da geniş doğal gaz yatakları vardır. Volga-Ural Petrol ve Doğal Gaz Bölgesi, bugün önem bakımından geride bıraktığı Bakü kentinin çevresindeki

eski petrol yataklarından sonra işletmeye açıldığı için "İkinci Bakü" adıyla da anılır. Büyük petrol rafinerilerinin bulunduğu bölgede 1960-64 arasında uzunluğu 5.000 km'yi aşan bir boru hattı inşa edilmiştir. Bu hatta koşturulan ırmak ve daha geniş borulardan oluşan sistemin yapımı ise 1970'lerin ortalarında tamamlanmıştır. Bölgeden çıkarılan petrol ve doğal gaz ülkedeki sanayi merkezlerinde kullanılır ve borularla Polonya, Almanya'nın doğu kesimi, Çek ve Slovak cumhuriyetleri ile Macaristan'a taşınır.

Volgograd, eskiden (1925'e değin) TSARITSIN. (1925-61 arasında) STALINGRAD, Rusya Federasyonu'nun güneybatısında yönetim birimi (oblast). Aşağı Volga ve Don ırmaklarının çaprazında yer alır; yüzölçümü 113.900 km²'dir. Volga Irmağı'nın batısında kalan Volga Tepeleri Volgograd'ın güneyinde Yergeni adını alır; ayrıca Hop Yor ve Don'un batısında da alçak platolara rastlanır. Platoların aralarında ve Volga'nın doğusunda ise düz ovalar yer alır. Verimli topraklarda bir miktar adaçayı yetişir ama bu toprakların neredeyse tamamının işlenmesi, özellikle platolarda yoğun toprak aşınmasına ve oyuntulara yol açmıştır.

Eskiden Bulgarlar, Hazarlar ve Tatarlar gibi çeşitli göçebe halklarının yaşadığı bölgeye 16. yüzyıl ortalarından sonra Ruslar yerleşti. Bölgenin Volga boyunca uzanan kuzey ucu bir dönem Volga-Alman ÖSSC'nin parçasıydı, ama bu özerk cumhuriyet 1941'de dağıldı ve nüfusun Alman kökenli bölümü SSCB'nin başka kesimlerine gönderildi. Bugün nüfusun çoğunluğu ırmak boylarında ve kuzeydeki yaylalarda yaşar. Sanayi büyük ölçüde bölge merkezi Volgograd'da toplanmıştır; öteki kentlerin ekonomisi daha çok tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Kuzeyde Jirmovsk çevresinde petrol, Kotovo ile Frolovo yakınlarında da doğal gaz çıkarılır. Bölgede önemli yer tutan tarım, kuraklık ve toprak aşınmasının yol açtığı ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Bölgenin çeşitli yörelerinde sulama çalışmaları yaygınlaşmaktadır. Başlıca ürünler buğday, darı, mısır, ayçiçeği ve hardal bitkisi. Volga Tepeleri boyunca bahçe tarımı ve mandıracılık gelişmiştir. Güneyde ve Trans-Volga'da sığır ve koyun besiciliği önemlidir. Nüfus (1991 tah.) 2.632.500.

Volgograd, eskiden (1925'e değin) TSARITSIN ve (1925-61 arasında) STALINGRAD, Rusya Federasyonu'nun güneybatısında, Volgograd yönetim biriminin (oblast) merkezi kent. Volga Irmağı kıyısında yer alır. Volga boyunca ele geçirilen yeni toprakları korumak amacıyla 1589'da bir kale olarak kuruldu. Sovyet Devrimi'ni izleyen iç savaş sırasında İosif Stalin'in Beyaz Rus ordularına karşı yönettiği savunmanın anısına Stalingrad olarak adlandırıldı. II. Dünya Savaşı'nda önemli dönüm noktalarından sayılan Stalingrad Çarpışması(*) sahne oldu. Almanların şiddetli saldırıları sonunda tam bir harabeye döndü. Ama Sovyet birliklerinin savunmasıyla bölgedeki Alman ordusu yok edildi.

Savaşın sonuna doğru yeniden inşa edilen kentte yeni apartman ve fabrikalar, ırmak kıyısında 65 km'lik bir hat boyunca uzanır. Kent sanayisinin temelini çelik ve alüminyum, makine, kereste ürünleri, inşaat malzemesi ve gıda maddeleri üreten kuruluşlar oluşturur. 1957'de kurulan petrol rafinerisine bağlı olarak 1960'larda kimyasal madde üreten tesisler de kurulmuştur. Öteki yeni projeler arasında 1952'de açılan Volga-Don Kanalı ve kentin hemen kuzeyindeki hidroelektrik enerjili santralı sayılabilir. Kentte up, inşaat mühendisliği ve

öğretmen yüksekokullarıyla mekanik ve belediye ekonomisi enstitüleri vardır. Volgograd Üniversitesi 1980'de açılmıştır. Nüfus (1991 tah.) 1.007.300.

Volhov Irmağı, Rusça REKA VOLHOV, Rusya Federasyonu'nda ırmak. Uzunluğu 224 km'dir. Ilmen Gölünün başlıca gideğeni. Novgorod'dan geçtikten sonra kuzey-kuzeydoğu doğrultusunda akarak bataklık bir havzadan geçer ve Ladoga Gölüne dökülür. Yaklaşık 80.200 km²'lik bir alanı sulayan ırmak, kasım-nisan arasında donar. 1926'da Volhov kentinde Sovyetler Birliği'nin ilk hidroelektrik istasyonu kurulmuştur. Eskiden Baltık Denizi ile Karadeniz arasındaki ticaret yolunun bir parçasını oluşturan ırmak küçük teknelerin ulaşımına elverişlidir.

Volin, Ukrayna'da yönetim birimi (oblast). Cumhuriyetin kuzeybatı köşesinde 20.200 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzey kesiminde Pripet Bataklıkları uzanır. Yönetim biriminin bataklık kesimleri kamış ve otlarla kaplıdır; daha kuru alanlar ise genellikle ormanlıktır. Güneyde ırmak vadileri ve aşınmanın neden olduğu çukurlarla parçalanmış olan Volin-Podolsk Platosu yer alır. Platonun doğal bitki örtüsünü oluşturan ormanlı stepler'in büyük bölümü yeni tarım alanları açmak amacıyla kesilmiştir. Yönetim biriminin ekonomisi tarıma dayanır; nüfusun üçte ikiden fazlası kırsal kesimde yaşar. Yaylalarda şeker pancarı, çavdar, buğday ve darı yetiştirilir. Kuzeyde hayvancılık önem taşır. Yönetim biriminin merkezi Lutsk kentidir. Öteki yerleşmeler küçük şehir ve ekonomileri tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Volin, eskiden Volinya bölgesinin bir parçasıydı. Nüfus (1991 tah.) 1.069.000.

Volinya, Lehçe WOŁYN, Ukrayna'nın kuzeybatısında bölge. 10-14. yüzyıllar arasında bağımsız bir prenslik olan Volinya giderek zayıflayan Kiev Prensligi'nden gelen çok sayıda göçmenin bölgeye yerleştiği 12. yüzyılda önem kazandı. Sonradan özerk bir bölge olarak Litvanya Grandüklüğü'ne, 16. yüzyılda Polonya'ya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da SSCB'ye bağlandı.

Volinya prensi Roman Mstislaviç (hd 1199-1205) Galiçya'yı ele geçirip iki prensliği yönetimi altında birleştirdi (1199). Kiev'e de üstünlüğünü kabul ettiren Roman, Polonyalılar, Litvanyalılar, Macarlar ve Kıpçaklarla başarılı savaşlar yaptı ve Volinya'yı Bizans'ın ittifak kurmaya çalıştığı güçlü bir prenslik durumuna getirdi. Roman'ın oğlu Daniil (hd 1221-64) babasının ölümünden sonra bağımsızlığını kazanmış olan Galiçya'yı yeniden Volinya'yla birleştirdi, aralarında Lvov'un da bulunduğu yeni kentler kurdu, doğuya batı arasındaki ticaretin ve güzel sanatların gelişmesini destekledi. Ama 1260'ta Volinya ve Galiçya'yı istila eden Moğolların üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı.

14. yüzyılda Volinya Litvanya Grandüklüğü, Galiçya ise Polonya tarafından ilhak edildi. Volinya, Polonya'yla Litvanya'nın birleştiği 1569'da Polonya'ya bırakıldı ve büyük bölümünün Rusya'ya geçtiği Polonya'nın İkinci Taksimi'ne (1793) değin Polonya toprağı olarak kaldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya ve Polonya arasında paylaşılan bölge, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ukrayna SSC'nin parçası oldu ve Volin, Rivno ve Zitomir adlı üç yönetim birimine (oblast) ayrıldı.

Voljski, Rusya Federasyonu'nun güneybatısındaki Volgograd yönetim biriminde (oblast) kent. Volga Irmağı kıyısında yer

ahır. 1951'de Volga Irmağı üzerindeki büyük hidroelektrik santralda çalışanları yerleştirmek üzere kuruldu. 1961'de bu projenin tamamlanmasından sonra sanayisi gelişti ve nüfusu hızla arttı. Kentte Volgograd'dan gelen petrokimya ürünlerini işleyen ve doğal gaz kullanan büyük bir kimya tesisi vardır. Ayrıca bilyalı rulman, çelik boru ve taşlama çarkları da üretilir. Nüfus (1991 tah.) 278.400.

volkan bak. yanardağ

Volkan, II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'da yayımlanan gazete.

Derviş Vahdeti(*) tarafından 11 Aralık 1908'de çıkarılmaya başladı. İlk sayısında "İnsaniyete hâdim dinî, siyasi, yevmi gazetidir", alt başlığını taşıyordu. 48. sayısından sonra, Vahdeti'nin Nisan 1909'da kurduğu dinci siyasal bir dernek olan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı haline geldi. Ağırlıklı olarak dinsel içerikli yazılar yayımlandı. Zaman zaman Prens Sabaheddin'in ademi merkeziyetçi görüşlerine de yer verdi. Yazarları arasında Derviş Vahdeti, Hasan Tahsin, Said-i Nursi, Hüseyin Hazım, Halil Fehim gibi adlar vardı.

Volkan, cemiyetin yayın organı durumuna geldikten sonra özellikle din adamları ile İttihat ve Terakki'nin uygulamalarından zarar gören alaylı subaylar üzerinde etkili oldu. 31 Mart Olayı (13 Nisan 1909) olarak bilinen ayaklanmanın çıkmasında önemli rol oynaması nedeniyle resmen kapatıldı.

volkan camı, LAV CAMI olarak da bilinir, lav ya da magmadan oluşan, kimyasal bileşimi granitinkine (kuvars artı ile alkali feldispat) yakın camsı kayaların ortak adı. Bu tür eriyik malzemeler kristalleşmeden soğuyabilir, ama çok ağırlı bir yapı kazanırlar. Ağdalılığın yüksek olması kristalleşmeyi engellediğinden malzemenin bu aşamada volkanik bir delikten dışarı sızıp aniden soğuması sonucunda katılaşması, camsı bir yapı kazanmasına yol açar.

Volkan camı kararsızdır ve jeolojik standartlar bakımından kısa sayılabilecek zaman aralıklarında kendiliğinden camsı halden kristal hale dönüşme eğilimi gösterir; bunun gerçekleşmesi durumunda malzeme, küçük kristal agregalarının etkisiyle taşı bir görünüm kazanır. Bu nedenle jeolojik bakımdan yaşlı camlara çok ender rastlanır; camsı kayaların büyük bölümü Tersiyer (Üçüncü) Dönemden (y. 65-2,5 milyon yıl önce) kalma ya da daha gençtir. Daha erken oluşmuş camsı kayaların tekrar kristal yapı kazandığı düşünülebilir. Cam halinden kristal hale geçiş genellikle camdaki çatlaklar boyunca ya da iri kristaller etrafında başlar ve buradan çevreye yayılır; bu süreç, tüm kütlelerin ince kuvars, tridimit ve alkali feldispat kristallerine dönüşmesine kadar sürer. Ayrıca bak. obsidiyen; takilit.

volkanoloji, YANARDAĞBİLİM olarak da bilinir, yanardağları ve onların etkinliklerini inceleyen bilim dalı. Volkanoloji, yanardağların oluşumunu, dağılımını ve sınıflandırılmasını, püskürme mekanizmalarını ve püsküren malzemelerin (örn. lav, toz, kül ve cam) niteliğini konu edinir. Yanardağ püskürmeleri ile öbür büyük ölçekli jeolojik süreçlerin (örn. dağ oluşumları ve depremler) arasındaki ilişkilerin incelenmesi de bu dalın kapsamına girer. Volkanoloji araştırmalarının en önemli amaçlarından biri de, püskürmelerin nedenlerini ve oluşum süreçlerini belirlemek ve böylece olası püskürmeleri önceden saptamaktır. Volkanoloji incelemeleri, bazı metal sülfürleri gibi ticari öneme sahip cevherlerin yerinin belirlenmesini de olanaklı kılar.

Volkanik olguların anlaşılmasına yönelik çabalar çok eskilere dayanır. Romalı yazar ve yönetici Plinius (Genç), İS 79'da Vezüv'ün püskürmesine ilişkin önemli ve ayrıntılı veriler kaydetmişti. Ama yanardağlara ilişkin ilk sistematik çalışmalar 19. yüzyılın başlarında başlatıldı. O dönemden sonra da volkanoloji, fiziksel jeolojinin önemli bir dalı haline geldi. Bu alanda çalışan bilim adamları, jeofizik ve jeokimya ilkeleriyle yöntemlerinden ve sismolojinin araçlarından yararlanarak Yer'in iç kesimlerinde gerçekleşen süreçlere ilişkin önemli bilgiler toplamayı başarmışlardır.

Volkman kontraktörü, el ve el parmaklarının belirli bir pozisyonda bükülü kalmasıyla ortaya çıkan biçim bozukluğu. Bandaj, turnike ya da kırık nedeniyle uygulanan atellerin yaptığı baskı ya da dirsek bölgesindeki ağır bir yaralanma nedeniyle oluşur. Erken tanınıp kontraktüre neden olan bozukluk düzeltilirse biçim bozukluğu tümüyle ortadan kalkabilir. Tedavi gecikirse kaslar dejenerasyona uğrayabilir, yerini lifsi bağdoku alabilir.

Volkov, Vladislav Nikolayevič (d. 23 Kasım 1935, Moskova - ö. 29 Haziran 1971, uzayda), 1969'da "Soyuz 7" ve 1971'de üç kozmonotun ölümüyle sonuçlanan "Soyuz 11" uçuşuna katılan Sovyet kozmonot.

Bir hava taşıtı tasarımcısının oğlu olan Volkov, Moskova Havacılık Enstitüsü'nde öğrenim gördü. Uçuş mühendisi olarak görev yaptığı "Soyuz 7" uçuşunda, Anatoly V. Filipçenko ile birlikte uzayda kaynak yöntemleri ve birden çok sayıda araç fırlatma konularına ilişkin denemeler yaptı. Volkov, komutanlığını Georgy T. Dobrovolski'nin yaptığı ve Viktor I. Patsayev'in de katıldığı "Soyuz 11" uçuşunda uçuş mühendisi olarak görev almıştı.

Uzayda 24 gün süreyle kalarak rekor kıran üç kozmonot, "Soyuz 11" uzay aracını, iki ay önce fırlatılmış olan insansız "Salyut 1" uzay istasyonuna kenetleyerek yörüngede dolanan, insanlı ilk uzay istasyonunu gerçekleştirdiler. Üç kozmonot kusursuz bir iniş yaptıkları Kazakistan'da uzay kapsüllerinin içinde ölü olarak bulundu. Yapılan araştırmalar sonucunda kapsülün bir kapının uygun biçimde kapatılmaması üzerine oluşan sızıntının kapsül içindeki basıncın düşmesine yol açtığı ve bunun da kozmonotların ölümüne neden olduğu açıklandı. Kozmonotlar uzay istasyonunda meteoroloji araştırmaları ve uzayda bitki yetiştirilmesine ilişkin deneyler yapmışlardı.

Volkova, Vera (d. 1904, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 5 Mayıs 1975, Kopenhag, Danimarka), Batı'da dans eğitimini büyük ölçüde etkileyen Sovyet bale öğretmeniy.

Çarlık Bale Akademisi'nde öğrenim gördü. Daha sonra Volinski'nin Leningrad'daki (bugün Petersburg) Rus Koreografi Okulu'nda Agrippina Vaganova ile çalıştı. Vaganova okulunun dans tekniğini öğrendi ve 1929'da Georgi Gonçarov Topluluğu'nda dans etmek ve öğretmenlik yapmak üzere Şanghay'a gitti.

1936'da Londra'ya taşındı. Orada 1943-50 arasında Sadler's Wells Okulu'nda bale öğretmenliği yaptı. 1950'de kısa bir süre Milano'daki La Scala'da çalıştıktan sonra Danimarka Kraliyet Balesi'ne sanat danışmanı ve bale öğretmeni olarak girdi.

Volksraad, Hollanda dilinde HALK KONSEYİ, Hollandalıların 1917'de Doğu Hint Adalarında kurduğu danışma organı.

Mayıs 1918'de açılan *Volksraad* seçilmiş ve atanmış üyelerden oluşuyordu. Seçilmiş üyeler bölgesel konseylerle kent konseylerinde ara seçimlerde belirleniyor, atamaları

ise genel vali yapıyordu. Başlangıçta üyelerin çoğunluğunun atama yoluyla gelmesi ve çoğunun Avrupalı olması Endonezyalı milliyetçilerin tepkisini çekti. *Volksraad* 1925'te kısmen yasama organına dönüştü. Üç yıl olan görev süresi bu tarihte dört yıla çıkarıldı. Kararları gene Hollanda hükümeti almakla birlikte, genel valinin önemli konularda *Volksraad*'a danışması kuruldu. Üye sayısı artırıldıysa da, Endonezyalıların 25 ve öteki ırkların da 5 üyeliğine karşılık Hollandalıların hâlâ 30 üyeliği vardı. 1929'da Endonezyalı üye sayısı 30'a çıkarılırken Hollandalı üye sayısı 25'e düşürüldü; ama *Volksraad*'daki temsilciler içinde doğrudan oy hakkı olan Endonezyalıların sayısı azdı. Önde gelen milliyetçi önderlerin bir bölümü *Volksraad*'ın üyesi olmakla birlikte, radikal Endonezyalı milliyetçilerin çoğu bu organa katılmanın bir yarar sağlamadığı görüşündeydi. Son *Volksraad* seçimi 1939'da yapıldı. Japon birliklerinin 1942'de Endonezya'yı işgal etmesi üzerine konsey dağıldı.

Volkswagenwerk AG, Almanya'nın en büyük otomobil üreticilerinden biri. Ucuz bir "halk arabası" (Almanca *Volkswagen*) tasarlayarak seri üretime geçmek üzere 1937'de devlet tarafından kurulmuştur. Merkezi Wolfsburg'dadır.

Başlangıçta şirket bir Nazi örgütü olan Alman İşçi Cephesi tarafından işletiliyordu. Ferdinand Porsche de arabanın tasarımını yapmakla görevlendirilmişti. II. Dünya Savaşı'nda üretim kesintiye uğradı. Savaşın sonunda hem Volkswagen fabrikası, hem de Wolfsburg kenti büyük ölçüde yıkılmıştı. AFC'de otomotiv sanayisini canlandırma çabaları Volkswagen üzerinde yoğunlaştı ve 10 yıldan kısa bir sürede fabrika, ülkedeki motorlu araç üretiminin yarısını karşılamaya başladı. Özellikle küçük oluşunun sağladığı üstünlük nedeniyle dünyanın hemen her yerine satılan Volkswagen alışılmadık yuvarlak biçimiyle de ilgi gördü. Volkswagen'in biçimi uzun süre değişmediyse de firma öteki küçük arabalarla rekabet edemeyince 1974'te fabrika iflasın eşiğine geldi. Bunun üzerine yeni spor modeller geliştirildi.

1960'ta hisselerin yüzde 60'ı halka satılmıştır. Günümüzde Volkswagenwerk ve bağlı kuruluşların dünyanın her yerinde işletmeleri vardır. Bunlar otomobilin yanı sıra minibüs, otomotiv parçaları ve sanayi motorları üretmektedir. Audi gibi başka birçok otomotiv şirketinin sahibi olan Volkswagenwerk, büro malzemeleri üreten Alman şirketi Triumph-Adler'in de hisselerinin çoğunu elinde tutmaktadır. Almanya'daki Audi ve İspanya'daki SEAT gibi otomobil şirketlerinin sahibi olan Volkswagenwerk ayrıca İtalya'daki Fiat ve Çek Cumhuriyeti'ndeki Skoda ile birlikte otomobil üretir ve pazarlar.

Volland, Ambroise (d. 1865, Saint-Denis, Réunion - ö. 21 Temmuz 1939, Versailles, Fransa), 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Cézanne, Matisse ve Picasso gibi sanatçıların *avant-garde* yapıtlarını destekleyen Fransız galeri sahibi ve yayımcı.

Hukuk öğrenimini bırakarak resim alım satımı yapan birinin yanında çalışmaya başladı. 1893'te Paris'te kendi galerisini açtı; iki yıl sonra, dönemin genel sanat anlayışına karşı çıkarak, Cézanne'ın yapıtlarından oluşan ilk kişisel sergiyi düzenledi. 1898'deki ikinci Cézanne sergisini Picasso (1901) ve Matisse'in (1904) ilk kişisel sergileri izledi. Vlaminck, Rouault ve Bonnard gibi ressamları da destekleyen Volland neredeyse hiç

tanınmayan bu sanatçıların en başarılı yapıtlarını oldukça düşük bedellerle satın aldı.

Yaklaşık 1905'te sanat yayıncılığına yönelerek Degas, Picasso ve başka ressamın ustaca resimlediği pek çok edebi yapıtla bu sanatçılara ait özgün baskı ve grafik ürünlerinin yayımlanmasını sağladı. Aralarında Cézanne ve Picasso da olmak üzere pek çok *avant-garde* ressam, sağladığı desteğin karşılığı olarak, onun portrelerini çizdi. Otobi-yografisi *Souvenirs d'un marchand de tableaux* (1937; Bir Resim Satıcısının Anıları) adıyla yayımlandı.

vollastonit, kalsiyum silikat (CaSiO_3) yapısında, başkalaşmış kireçtaşlarında öbür kalsiyumlu silikatlar (örn. diyopsit, tremolit, grena ve epidot) ile birlikte çoğunlukla beyaz renkli, camsı kütleler ya da tablamsı kristaller halinde bulunan silikat minerali. En yaygın vollastonit çökellerine Romanya'da Ciclova Romină, İtalya'da Somma Dağı, Finlandiya'da Pargas ve ABD'de Utah, California, Michigan ve New York'ta rastlanır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. silikat mineralleri (tablo).

En yaygın üç kalsiyum silikatından biri olan vollastonit seramiklerde, yer ve duvar karolarında, elektrik yalıtkanlarında ve porselen eşyaların yapımında kullanılır. Vollastonitten boyalarda ve kaynak elektrotlarının kılıflarında da yararlanır.

Volney (Kontu), Constantin-François de Chasseboeuf (d. 3 Şubat 1757, Craon - ö. 25 Nisan 1820, Paris, Fransa), Fransız tarihçi ve filozof. *Les Ruines ou Méditations sur les révolutions des empires* (Harabeler ya da İmparatorluk Devrimleri Üzerine Düşünceler) adlı çalışması 18. yüzyılın uçtu tarih ve siyaset düşüncesinin en parlak örneklerindendir.

Paris'te öğrenciyken filozof Claude Hèlvétius'un dul eşi Madam Hèlvétius'un salonuna giderek Baron d'Holbach ve Benjamin Franklin'le tanıştı. Tarih ve ilköğretim dilleriyle ilgilendikten sonra Suriye ve Mısır'a gitti. *Voyage en Syrie et en Égypte* (1787, 2 cilt; Suriye ve Mısır'da Yolculuk) ve Rus yanlısı *Considérations sur la guerre actuelle des Turcs* (1788; Türklere Karşı Sürdürülen Savaş Üzerine Gözlemler) yazdı. En etkili çalışması *Les Ruines* 1791'de yayımlandı. Sivil toplumun kökenlerini ve dağılmasının nedenlerini araştıran Volney'ye göre devrimler doğal hukuktan ve dinden, eşitlik ve özgürlük ilkelerinden uzaklaşmanın sonucuydu.

Volney, *États-Généraux* ve Kurucu Meclis üyesi olarak, Ulusal Muhafızlar Örgütü'nün kurulmasını, Fransa'nın bucaklara ve illere ayrılmasını savundu. 1792'de Korsika'da bir malikâne aldı ve yoğun ekim yoluyla tarımda ilerleme sağlamaya çalıştı. 1793'teki Terör Dönemi'nde Paris'e gittiğinde Jiron'den olduğu için tutuklandı. Paris'teki Öğretmen Okulu'nda tarih profesörlüğü yaptı (1794). 1795-98 arasında ABD'de bulundu. Napoléon döneminde senatör ve *Comte de l'empire* (imparatorluk kontu) (1808) unvanlarını almakla birlikte imparatorluğa karşı çıktı. XVIII. Louis döneminde soyluluk unvanıyla ödüllendirildi.

Volof İmparatorluğu, Batı Afrika'da, bugün Senegal'in iç kesimlerinde kalan topraklara egemen olan ve 14-16. yüzyıllar arasında en güçlü dönemini yaşayan devlet. 13. yüzyılın başında kurulan Volof Devleti, hem siyasal, hem de dinsel yetkileri olan bir kral (*burba*) tarafından yönetiliyordu. Volof Devleti 14. yüzyılda, en önemlisi Kayor

(Cayor) olan çevredeki küçük devletlere üstünlüğünü kabul ettirmeye başladı ve 15. yüzyılda güçlü bir imparatorluk durumuna geldi. Bu dönemde Voloflarla akraba olan Sererlerce yönetilen komşu Sine-Solum Devleti de haraca bağlandı.

Voloflar yaklaşık 1440'ta bölgeye gelen Portekizlilerle önce kârlı ticaret ilişkileri, ardından da siyasal bir ittifak kurdular. Bununla birlikte bağımsızlıklarını koruyarak Portekizlilerin imparatorluk topraklarını ele geçirme girişimlerine karşı başarıyla direndiler.

1556'da Kayor'daki soylular Volof egemenliğine son vererek Senegal kıyılarında kendi bağımsız devletlerini kurdular. Böylece denize olan bağlantısı ve Avrupalılarla ticari ilişkileri kopan Volof İmparatorluğu gittikçe zayıflayarak yok oldu.

Voloflar, Senegal ve Gambia'da yaşayan ve Nijer-Kongo dillerinin Batı Atlantik öbeğinden bir dil konuşan Müslüman halk.

Yaklaşık yüz kişilik küçük kırsal topluluklar halinde yaşayan Volofların çoğu çiftçidir. Geçimlik ürün olarak dan ve kacadan, ticari ürün olarak da yerfıstığı yetiştirirler. Dakar ve Banjul'da tüccar, kuyumcu, terzi, marangoz, öğretmen ve memur olarak çalışan çok sayıda Volof da vardır. Eskiden birbirinden kesin çizgilerle ayrılan kraliyet ailesi, soylular, savaşçı sınıf, halk, köleler ve küçümsemenin zanaatçı kastlar gibi katmanlara ayrılan Volof topluluklarının başında yüce bir şef bulunurdu.

Eskiden Voloflarda soy çizgisi hem anayenli, hem de babayenliydi. Ama İslamın etkisiyle erkeğin soy çizgisi egemen oldu. Voloflar arasında tekeşli çekirdek ailelerin yanı sıra erkeğin çokkarlı olduğu ailelere de rastlanır. Çekirdek aileler zaman zaman yakın akrabalarıyla birlikte yaşar. Volof kadınları saçlarını özenle biçimlendirir, çok sayıda altın takı takar ve zengin elbiseler giyerler.

Vologases I (ö. İS 77/78), Part kralı (hd İS 51-77/78). Kral II. Vonones'in Yunanlı bir cariyeyle doğan oğluydu. Media Atropatene Krallığı'nı kardeşi Pakoros'a verirken Ermenilerin yaşadığı yöreleri de öbür kardeşi Tiridates adına işgal etti. Ama bu yöredeki Part egemenliği Romalılarla uzun bir savaşa

I. Vologases, sikke, 1. yy; British Museum, Londra
British Museum, Londra, fotoğraf J.R. Freeman & Co. Ltd.

yol açtı (İS 54-63). Sonuçta bir barış anlaşması yapılarak Tiridates bölgenin Roma'ya bağlı kralı kabul edildi. Vologases'i zayıflatan öbür olaylar göçebe Dahlarla Şakaların saldırısı, Hyrkania (Varkana) ayaklanması, Alanların Media'yı işgal etmesi ve oğlu II. Vardanes'in kaçırılması oldu. Vologases'in yönetiminde Helenizme karşı kararlı bir tepki de gelişti. Dicle (Tigris) üzerindeki Yunan kenti Seleukeia halkını ve ticaretini yeni kente çekmek amacıyla Ktesiphon yakınında Vologesias'i kurdurdu.

Vologases IV (ya da III) (ö. 192), 148-192 arasında Part kralı. Hüküm-darlığının ilk döneminde Part İmparatorluğu'nun iç bütünlüğünü yeniden sağlamayı başardı. Ama 161'de Kapadokya ve Suriye'yi işgal edince güçlü bir Roma saldırısına uğradı (162-165). Dura-

IV. Vologases, sikke, 2. yy sonları; British Museum, Londra
British Museum, Londra, fotoğraf J.R. Freeman & Co. Ltd.

Europus ve Seleukeia yıkıldı, Babil'de Ktesiphon'daki Part kraliyet sarayı yakıldı. Romalılar Media'ya kadar girdiler. Yörede yer yer süren savaşlar Part nüfuzunun daha da zayıflamasına yol açtı ve bir barış anlaşmasıyla Mezopotamya'nın kuzeyi Romalılara bırakıldı. Vologases'in yerine oğlu V. (ya da IV.) Vologases geçti.

Vologases V (ya da IV) (ü. 2-3. yy), 191-208/209 arasında Part kralı.

191'de babası Vologases'e karşı ayaklanarak tahtı ele geçirdi. 193'te Roma'ya bağlı Osroëne ve Adiabene krallıklarında bir ayaklanma başlattıysa da Septimius Severus komutasındaki Romalılar 195'te bu bölgeleri geri aldı. Roma ordusu ayrıldıktan sonra Vologases Mezopotamya'ya bir akın düzenleyerek Adiabene üzerindeki egemenliğini yeniden kurdu. Bunun üzerine Septimius Severus yeni bir sefer başlattı (197/198-202), Mezopotamya'ya girdi, Nisibis'i (Nusaybin) aldı, Ktesiphon'u yağmaladı ama Hatra sınır kalesini almayı başaramadı. Vologases dönemi konusunda bunlar dışında çok bilgi yoktur. Ardından oğlu VI. (ya da V.) Vologases tahta çıkmıştır.

Vologda, Rusya Federasyonu'nun kuzey-batısında yönetim birimi (*oblast*). Volga Kuzey Dvina ve Onega Gölü havzaları boyunca, birbirini izleyen geniş ırmak havzaları ve buzul tepelerinden oluşan 145.700 km²'lik bir alanı kaplar. Ladin, çam ve kayın ağaçlarından oluşan bataklık ormanları ya da taygalarla kaplı arazide doğuya doğru gidildikçe bir miktar göknar ve kara çama da rastlanır, güneyde ise yer yer ıhlamur ve meşe görülür. Ekonomik temelde keresteciliğe dayanır. İrmaklarda kereste taşınır, demiryolu boyunca bıçkışaneler bulunur, kentlerdeyse kâğıt ve kâğıt hamuru yapımı ile kereste işleme ön plandadır. Ötek sanayi dalları arasında Çerepovets'teki büyük ölçekli metalurji sanayisi ile bölge merkezi Vologda kentindeki makine sanayisi sayılabilir. Turbaların çoğu yakıt olarak kullanılmak üzere kesilir. Ağırlıklı olarak güneyde yer alan tarımsal etkinlikte maddesel (eten, yem bitkileri, yulaf ve çavdar) ekimi önemlidir. Nüfus (1989) 1.354.000.

Vologda, Rusya Federasyonu'nun kuzey-batısında Vologda yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Vologda Irmağı boyunca, bu ırmağın Suhona'yla kesiştiği noktanın yukarısında, Moskova'nın yaklaşık 400 km kuzey-kuzeydoğusunda yer alır. Volga ve Kuzey Dvina ırmakları arasındaki önemli iskelelerin denetlenebileceği bir noktada

Novgorod tüccarları tarafından kurulan kentte 1147'de bir manastır inşa edildi. 14. yüzyılda Moskova ve Novgorod arasındaki iktidar mücadelesi sırasında birkaç kez el değiştirdi. 1478'de Moskova'nın denetimine girdi. Kuzey ve kuzeydoğudan gelen kürklerin ana pazarı ve Moskova ile Orta Rusya arasında taşınan malların ticaret merkezi olarak hızla gelişti. 18. yüzyıl başlarında Petersburg'un kurulması Vologda'nın zayıflamasına yol açtı. 19. yüzyılda bölgede kereste sanayisinin gelişmesi ve 1872'de Moskova'dan demiryolunun gelmesiyle kent yeniden canlandı. 1898'de demiryolu Arhangelsk'e kadar uzandı. Vologda 1906'da demiryoluyla batıda Petersburg'a, doğuda Vyatka'ya (bugün Kirov) bağlandı.

Kuzey-güney ve doğu-batı demiryollarının kavşağında bulunması ve Dvina ırmak sistemi üzerindeki ulaşımın başlangıç noktasını oluşturması, Vologda'yı Kuzey Rusya'nın başlıca kavşak noktalarından ve yükleme merkezlerinden biri durumuna getirmiştir. Önemli kerestecilik merkezlerinden biri olan kentte kâğıt, kâğıt hamuru ve mobilya fabrikaları bulunur. Ayrıca bir lokomotif onarım atölyesi, kereste işleme donanımı üreten bir tesis, keten, dantel ve başka tüketim malları üreten hafif sanayi tesisleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 289.200.

Volonté, Gian Maria (d. 9 Nisan 1933, Milano, İtalya), 1970'lerde rol aldığı siyasal içerikli filmlerle uluslararası alanda tanınmış İtalyan sinema oyuncusu.

Roma Ulusal Tiyatro Akademisi'ni bitirdikten (1957) sonra profesyonel oyunculuğa başladı. Klasik yapıtlardan güncel siyasal

Gian Maria Volonté (solda) *Talihli Gangster* filmi, 1973

Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

oyunlara kadar değişik türlerde yeteneğini gösterdi. Çehov ve Dostoyevski'nin yapıtlarının televizyon uyarlamalarındaki yorumlarıyla övgü topladı. 1960'ta *Sotto dieci bandiere*'yle (*On Bayrak Alında*) sinemaya geçti. İlk önemli filmleri *Un uomo da bruciare* (1962; *Yakılacak Adam*) ve *Il terrorista* (1963; *Terörist*) oldu. Sol siyasal hareketlere ilgi duyan ve bu doğrultudaki eylemlere katılan Volonté uluslararası ününü Sergio Leone'nin *Per un pugno di dollari* (1964; *Bir Avuç Dolar*), *Per qualche dollaro in più* (1965; *Birkaç Dolar İçin*) gibi "spagetti western"leriyle kazandı. Bu filmlerde John Welles adını kullandı.

Volonté 1970'lerin başlarında ise *Indagine su un cittadino al di sopra di ogni sospetto* (1970; *Her Türlü Kuşkunun Ötesinde Bir Yurttaş İçin Soruşturma*), *La classe operaia va in paradiso* (1971; *İşçi Sınıfı Cennet'e Gider*), *Sacco e Vanzetti* (1971; *Sacco ve Vanzetti*), *Il caso Mattei* (1972; *Mattei Olayı*), *A proposito Lucky Luciano* (1973; *Talihli Gangster*) gibi siyasal ağırlıklı İtalyan filmlerinin değişmez oyuncusu oldu. Sonraları *Cristo si è fermato a Eboli* (1979; *İsa Eboli'de Durdu*), *Operazione Ogro*

(1979; *Ogro Harekâtı*), *La mort de Mario Ricci* (1983; *Mario Ricci'nin Ölümü*), *L'œuvre au noir* (1987; *Zenon*) gibi değişik özellikteki önemli yapımlarda oynadı.

Vólos, Yunanistan'da Pire ve Selanik'ten sonra üçüncü büyük liman ve kent. Tesalya'nın doğu kıyısında, Pagasai (Vólos) Körfezinin (*kólpós*) girişinde yer alır. Magnesia ili (*nomós*), Vólos ilçesi (*epanhla*) ve Demetrias Ortodoks piskoposluğunun merkezidir.

Tunç Çağının başlarından (İÖ y. 2500) beri bir yerleşme yeri ve Miken döneminde Tesalya'nın merkezi olan, antik Iolkos'un yerinde kurulu eski kent Ano Vólos'ta 1956'dan beri kazı çalışmalarının yürütüldüğü iki Miken sarayı vardır. Neolitik Çağ kentleri olan Sesklo ve Dimini de Vólos'un yakınlarındaydı. Hemen güneyinde Miken döneminden Klasik dönemin sonlarına değin önemli bir liman olan Pagasia'nın kalıntıları bulunur. Vólos İÖ 293'te, yeni kurulan Makedonya kenti Demetrias'ın gölgesinde kalmıştır.

Bizans İmparatorluğu'nda bir piskoposluk olan Demetrias 902'de Müslüman korsanların saldırıları sonucu önemli hasar gördü. Kent 1881'de Tesalya'yla birlikte Osmanlı Devleti'nden Yunanistan'a devredildi.

Kentin modern sanayi kesimi körfez çevresindedir. Pelion Dağı sırtlarında yer alan ve bugün bir banliyö konumunda olan eski kentin deniz düzeyinden yüksekliği 750 m'yi bulur. Kent Lárissa'da Atina-Selanik demiryoluna bağlanır. Türkiye'den geçen uzun karayolu alternatif bir ulaşım hattı olarak 1977'de limanın Suriye'deki Tartus arasında feribot seferlerinin başlatılmasından sonra sanayinin gelişmesi daha da hızlandı. Limandan tahıl, tütün, şarap, krom, çimento, iplik, taze meyve, pamuk, zeytin ve zeytinyağı yüklenir. Kentte önemli bir arkeoloji müzesi vardır. Nüfus (1981) 71.378.

Volseinii, Etrüsk dilinde VELZNA, İtalya'nın Viterbo ilinde, Bolsena yakınında antik Etrüsk kenti. On iki kentin yer aldığı Etrüsk Birliği'nin merkezi ve Etrüsklerin yıllık meclislerinin toplanma yeri olan Voltumna Tapınağı, kent çevresinde henüz belirlenememiş bir alanda kuruluydu.

Bolsena'daki kazılarda, kentin kurulu olduğu küçük tepeleri çevreleyen dev surlar ortaya çıkarılmıştır. Çift sıralı bu tahkimata bağlı bir yanal sur sistemi, kenti savunmalarının gerektiğinde daha küçük bir bölüme çekilmelerine olanak veriyordu. Surlar içindeki tepelerin en yüksek olan Poggio Mozzetta di Vietena'da akropol, bunu çevreleyen Mercatello adlı platoluk kesimde ise ana yerleşim alanı bulunuyordu.

İÖ 392'de Roma topraklarına saldırdıkları bilinen Volseinililerle ilgili kapsamlı bilgiler, Lucius Postumius Megellus karşısında yenilgiye uğradıkları İÖ 294'ten sonraki dönemden kalmaz. Roma etkisinin İÖ 265'te kentteki iş çekişmeleri durdurmak üzere yardım istenmesiyle başladığı sanılmaktadır. Romalıların Volseinii yurttaşlarını kendi toprakları içindeki bir başka yere (büyük olasılıkla Orvieto) taşınmaya ikna etmiş olmaları olasıdır. İÖ 90 dolayında Roma yurttaşlığı hakkı tanınan Volseinii, Roma yönetimi altında efsanelere konu olan bir zenginliğe ulaştı.

Volks, Rusya Federasyonu'nun batısında, Saratov yönetim biriminde (*oblastı*) kent. Volga Irmağının kıyısında, ırmağın Bolşoy (Büyük) İrgiz'le birleştiği noktanın karşısında yer alır. Malıkovka adlı küçük bir yerleşme olarak kuruldu. 1780'de kent yapıldıktan sonra adı önce Volgsk, sonra

Volks olarak değiştirildi. Kent Ekim Devrimi'nden (1917) beri Rusya'nın en büyük çimento üretim merkezlerinden biridir. Nüfus (1991 tah.) 65.500.

Volks dili, Umbria ve Osk dilleriyle yakın, Latince ve Falisk diliyle uzak akraba olan İtalik dil ya da lehçe. İtalya'nın iç kesimlerinde, Osk dilini konuşan Samnitlerin komşusu Volklar tarafından konuşulurdu. Volkların oturduğu toprakların Roma egemenliğine geçmesinden (İÖ 304) sonra, İÖ 3. yüzyılda yerini Latinceye bıraktı. Volks diliyle ilgili çağdaş bilgilerin büyük bölümü, İtalya'daki Velletri'de (eskiden Velitrae) bulunan, İÖ 3. yüzyıl başından kalma bir yazıttan edinilmiştir. Volks diliyle ilgili belgeler çok sınırlı olmakla birlikte, eldeki bilgilerden bu dilin Umbria diline(*) çok benzediği anlaşılmaktadır.

Volklar, Latince volsci. İÖ 5. yüzyıldaki Roma yayılmasına karşı direnen eski İtalya halkı. Osk-Sabelius kabilelerinden olan Volklar, İÖ y. 600'de Liris (Liri) Irmağının yukarı vadisinde yaşıyorlardı. Sonradan batıya, ardından da Latium'un (Lazio) güneyindeki verimli topraklara göç ettiler.

Volsklarla ilgili bilgiler büyük ölçüde Romalıların bu kabileyle yaptıkları savaşları anlatan belgelere dayanır. Volklar Romalılar ve Latinler üzerindeki baskılarını artırmak amacıyla Ekvilerle ittifak kurdular. Romalılar ve Latinler de buna karşılık Ekvilerle Volskların arasındaki topraklarda yaşayan Herniklerle ittifaka girdiler. Taraflar arasındaki savaş aralıklarla 200 yıl kadar sürdü. Romalılar Volskların ilerlemesini durdurmak için İÖ 5. ve 4. yüzyıllarda çeşitli koloniler kurdular. Volskların İÖ 396'da Roma'yla barış yaptıkları, ama kentin Galyalılar tarafından yağmalanıp zayıf düşmesinden yararlanarak İÖ 390'da Roma'ya karşı yeniden saldırıya geçtikleri söylenir. Volklar İÖ 340'ta Latin ayaklanmasına katıldılarsa da yenildiler (İÖ 338) ve İÖ 304'te Roma'ya teslim oldular.

volt, Uluslararası Birimler Sistemi'nde (SI) elektrik potansiyeli, potansiyel farkı ve elektromotor kuvvet birimi. İçinden 1 amper şiddetinde bir akım geçen bir iletkenin, 1 watt'lık güç harcanmakta olan bir bölümün uçlarını oluşturan iki noktası arasındaki potansiyel farkı olarak tanımlanır. Volt'un bir başka tanımı da "içinden 1 amper şiddetinde bir akım geçen 1 ohm'lık bir direncin uçlarındaki potansiyel farkı" biçimindedir. Bu birim, İtalyan fizikçi Alessandro Volta'nın onuruna volt olarak adlandırılmıştır. Yukarıda belirtilen tanımlar, akım miktarının devrenin iki ucu arasındaki potansiyel farkı ile doğru orantılı olduğunu belirleyen Ohm yasasına dayanır. Ayrıca bak. elektrik potansiyeli; elektromotor kuvvet.

volta, rüzgârın genelde değişmeyen bir yönde eserek dalgalar yarattığı okyanus ya da göl yüzeyi. Terim ayrıca dalga yaratan rüzgârların estiği yatay mesafe anlamında kullanılır. Karayla çevrili sularda, su yüzeyinin en düşük ve en yüksek noktaları arasındaki mesafeye de volta denir. İki nokta arasındaki hat, genellikle, genel rüzgâr yönündeki en uzun eksenle örtüşür. Volta, rüzgâr dalgalarının oluşumunda önemli bir etkidir. Volta uzunluğunun 1,6 km'ye kadar olduğu yerlerde, rüzgâr dalgalarının yüksekliği de artar. Ama bu sınırdan sonra volta uzunluğunun artması dalga yüksekliğini etkilemez.

Volta, Alessandro Giuseppe Antonio Anastasio (d. 18 Şubat 1745, Como - ö. 5 Mart 1827, Como, Lombardiya), sürekli akım sağlayan elektrik pilini icat eden İtalyan fizikçi.

Elektroite ilişkin konulardaki çalışmalar sırasında elektrofor adını verdiği, statik elektrik üretebilen bir aygıt icat etti (1775).

Volta, bir tunç heykelden ayrıntı
Alınır—Art Resource/EB Inc.

1778'de metan gazını keşfederek ayırmayı başaran Volta, ertesi yıl Pavia Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi.

Arkadaşı Luigi Galvani'nin kurbağa kasına iki farklı metal değdirildiğinde elektrik akımı oluştuğunu gözlemesi (1780) üzerine 1794'te bu konuda deneylere girişen Volta, akım oluşturmak için metallerin yeterli olduğu ve hayvansal dokuya gereksinim olmadığı sonucuna vardı.

Bu bulgu, "hayvansal elektrik" kavramı yandaşlarıyla "metalik elektrik" görüşünü savunan Volta arasında yoğun bir tartışmanın başlamasına yol açtı (bak. Galvani, Luigi). İlk elektrik pilini 1800'de yapmayı başaran Volta, bu tartışmada kendi görüşünün doğruluğunu da kanıtlamış oldu. 1801'de Paris'e giderek icat ettiği pili Napoléon'a gösterdi. Napoléon da Volta'yı Lombardiya Krallığı kontu ve senatörü yaptı. Volta, 1815'te Avusturya imparatoru tarafından Padova Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nin yöneticiliğine atandı. 1881'de elektrik potansiyeli birimi olan volt onun onuruna adlandırıldı.

Volta Barajı, resmî adı AKOSOMBO BARAJI, Gana'da, Akosombo yakınlarında, Volta Irmağı üzerinde kaya dolgu baraj. Volta Irmağı projesinin bir parçası olarak kurulan ve Gana hükümeti, Dünya Bankası, ABD ve İngiltere tarafından ortaklaşa finanse edilen barajın yapımı 1965'te tamamlanmıştır. Kret (tepe) uzunluğu 630 m, hacmi ise yaklaşık 7.900.000 m³'tür. Elektrik üretme kapasitesi 822 MW olan Volta Barajı'ndan sağlanan elektriğin bir bölümü başta Tema kentindeki alüminyum ergitme tesisleri olmak üzere yöredeki sanayi kuruluşlarında ve konutlarda kullanılır, bir bölümü de komşu ülkelere satılır.

Volta dilleri, GUR DİLLERİ olarak da bilinir, Nijer-Kongo dillerinin bir kolu. Togo'nun kuzey kesimlerinde, Benin'in (eskiden Dahomey) Togo'ya komşu bölgelerinde, Gana'nın kuzeyi ve Fildişi Kıyısı'nın kuzeydoğusunda, ayrıca Burkina Faso'nun (eskiden Yukarı Volta) büyük bölümüyle Mali'nin Nijer Irmağıyla Burkina Faso-Mali sınırı arasında kalan bölümünde konuşulur. Burkina Faso'da konuşulan Mosi, öbeğin en yaygın dilidir.

Volta Gölü, Gana'da yapay göl. Volta Barajı'nın arkasında suların birikmesiyle

oluşturmuştur. Akosombo yakınlarından kuzeydeki Yapei'ye kadar yaklaşık 400 km boyunca uzanan Volta Gölü 8.502 km²'lik alanıyla ülke topraklarının yüzde 3,6'sını kaplar. Su tutma kapasitesi 148 milyar m³'tür. Çevreye içme suyu sağlayan gölde balık da yetiştirilir. Gölün sularıyla Aşağı Volta ovalarının sulanması planlanmıştır. Barajın yapımından sonra 740 köy Volta Gölünün suları altında kalmış ve bu köylerde yaşayan yaklaşık 78 bin kişi başka bölgelere yerleştirilmiştir.

Volta Irmağı, Gana'nın başlıca akarsuyu. Siyah Volta ve Beyaz Volta ırmaklarının birleşmesiyle oluşur. Genellikle güneye doğru akar ve Gine Körfezine dökülür. Başlıca kolları Afram ve Oti (Pandjari) ırmaklarıdır. Yaklaşık 398.000 km²'lik bir alanın sularını toplayan ırmağın toplam uzunluğu 1.600 km, taşıdığı su miktarı ise 1.210 m³/sn'dir.

Volta Irmağı her ikisi de Burkina Faso'daki (eskiden Yukarı Volta) platolardan doğan Siyah ve Beyaz Volta ırmaklarının, Gana'nın ortakuzey kesiminde, denizden 480 km içeride birleşmesiyle oluşur. Aşağı çıkan ırmağa "dönüş" anlamına gelen Volta adını veren Portekizli kâşiflerin 15. yüzyıldaki araştırma gezilerinden beri bilinmektedir. Bununla birlikte haritası tam olarak ancak 19. yüzyılın sonlarında çıkarılabilmektedir. Volta Barajı ve Kpong Barajı çok amaçlı Volta Irmağı projesinin parçasını oluşturur. Volta Barajı'nın arkasında Volta Gölü(*) adını taşıyan yapay bir göl oluşmuştur. Yaklaşık 800 km uzunluğundaki bir enerji hattı Volta Barajı'ndan başlayarak Tema, Accra, Cape Coast, Sekondi-Takoradi, Dunkwa, Kumasi ve Koforidua'ya uzanır. Volta Irmağı projesi gölde ulaşım ve balıkçılığın geliştirilmesini ve barajın hemen aşağısındaki kurak Accra Ovalarının sulanmasını da öngörmektedir.

Volta Redonda, Brezilya'da, Rio de Janeiro eyaletinin (*estado*) batısında kent. Paraíba do Sul Irmağının kıyısında, deniz düzeyinden 460 m yükseklikte yer alır. Önemli bir çelik üretim merkezidir. Volta Redonda enerji, su ve temel hammadde kaynaklarına yakın olması ve Rio de Janeiro ile São Paulo arasında yer alması nedeniyle 1941'de çelik üretimi yapılacak bir merkez olarak seçildi. Devletin denetimindeki Companhia Siderúrgica Nacional (Ulusal Çelik Şirketi), 1942-46 arasında kentte Gilherme Guinle Çelik Fabrikası'nı kurdu; bu tesis uzun yıllar Güney Amerika'nın en büyük çelik kompleksi olarak kaldı.

Tek haneli işçi konutları, okulları, hastaneleri ve çeşitli dinlenme tesisleriyle örnek bir kent olan Volta Redonda bir otoyol ve iki demiryolu hattıyla ülkenin öteki kesimlerine bağlanır. Nüfus (1980) 177.772.

Voltaire, asıl adı FRANÇOIS-MARIE AROUET (d. 21 Kasım 1694, Paris - ö. 30 Mayıs 1778, Paris, Fransa), Aydınlanma çağı'nın öncülerinden büyük Fransız yazar. Zorbalık ve yobazlıkla yılmadan mücadele etmiş, eleştiri yeteneği, keskin zekâsı ve yergileriyle devrim çağı'nın hemen öncesinde Avrupa uygarlığının gelişimini etkilemiştir.

Kayıtlara göre François Arouet adlı bir noterin, kendi iddiasına göre ise annesiyle evli olmayan Rochebrune adlı bir subayın oğluydu. Çok genç yaşta meşru baba otoritesine başkaldırdı ve 1704'te haczı yaşam felsefesini benimsemiş serbest düşünceli vaftiz babası tarafından ünlü salon sahibi Ninon de Lenclos ile tanıştırıldı. Paris'te gittiği Louis-le-Grand adlı Cizvit okulunda edebiyattan, tiyatrodan ve toplum yaşamından zevk almayı öğrendi; dinsel eğitimi ise

kuşku ve alayla karşıladı. Daha sonra hukuk okumayı reddederek yazar olmayı karar verdi. XIV. Louis'in ölümünü izleyen naiplik döneminde yergili deyişleriyle Paris sosyetesinin gözdesi oldu, ama ülkeyi yöneten Orléans dükü II. Philippe'i alayla alınca tutuklandı ve yaklaşık bir yıl Bastille'de hapiste kaldı (1717). 1718'de *Oedipe* adlı ilk trajedisinin başarısından sonra Voltaire takma adını benimsedi. Fransa'nın Vergilius'u olmayı her şeyden çok isteyen Voltaire, *Aeneis*'i taklit eden ve kahramanı ülkede Din Savaşları'na son veren IV. Henri olan bir epik şiir (*Henriade*, 1723) üzerinde çalışmaya başladı. Ama edebî başarılarıyla sarayın gözüne girmesine karşın 1726'da bir soyluyla kavga etmesi, dövülerek yeniden Bastille'e gönderilmesi ve ardından İngiltere'ye sürülmesine yol açtı.

Voltaire 18. yüzyıl Fransa'sında "filozoflar" olarak anılan ve usun üstünlüğüne inanan düşünürlerden biriydi. Paris salonlarında yaradancılığın ateşli bir savunucusu olarak dindar çevrelerin tepkisini çekiyor. İngiltere'ye de düşünce özgürlüğüne izin verdiği için ilgi duyuyordu. İki yıldan fazla sürgünde kaldığı İngiltere'de İngilizceyi öğrenmesinin yanı sıra Pope, Swift, Congreve ve Berkeley gibi dönemin ünlü yazar ve düşünürleriyle tanıştı; felsefe ve din sorunlarının açıkça tartışılmasına ve İngiliz liberalizmine hayran oldu; Shakespeare oyunlarından etkilendi. Ülkesine dönüşünde yerinde yatırımlarla büyük bir servet oluşturmaya başladı. Fransa'da trajediyi canlandırmak için Shakespeare'den esinlenen birkaç oyun yazdı. Bunlardan Londra'da başladığı *Brutus* (1730) fazla başarılı olmadı; *La Mort de César* (1735; Caesar'ın Ölümü) yalnızca bir okulda oynandı; *Eriphyle*'in (1732) tam bir başarısızlığa uğramasına karşılık *Zaïre* (1732) çok beğenildi.

Bu dönemde tarihe yönelerek edebiyatta yeni bir türü de deneyen Voltaire büyük bir asker olan İsveç kralı XII. Karl'ın yaşam öyküsünü yazdı. Kaynakları titizlikle değerlendirdiği *Histoire de Charles XII* (1731; XII. Charles'ın Tarihi, 1939) adlı bu tarihsel öyküsünü yazarken XII. Karl'ın askeri girişimleriyle rakibi I. Petro'nun (Büyük) reformlarını karşılaştırarak büyük adamların savaşçılıklarıyla değil, uygarlığa katkılarıyla öne çıktıkları sonucuna vardı. İngiltere örneğiyle de uyumlu olan bu görüşünü *Lettres philosophiques* (1734; Felsefe Mektupları) adlı yapıtında geliştirdi.

Voltaire, kimliği bilinmeyen bir sanatçının çalışmasından Nicolas de Largillière'in yaptığı portre, 1718; Versailles Sarayı Cliché Musée National, Paris

İngiliz siyasi sistemi, ticareti ve edebiyatı üzerine mektup biçiminde yazılmış bir dizi açıklamayla dinsel hoşgörünün olumlu etkilerini ortaya koymaya çalıştığı bu kitapçı düşüncelerinde bir dönüm noktası niteliğindedir. Newton'ı öven mektuplar Pascal'a yönelik bir saldırıyla sona eriyor, yaşamın amacının nedamet yoluluy cennete ulaşmak değil, bilim ve sanatta ilerleyerek bütün insanların mutluluğunu sağlamak olduğunu savunuyordu.

Yerleşik dinsel ve siyasi kurumları açıkça karşısına alan *Lettres philosophiques*'in yayımlanması üzerine Mayıs 1734'te hakkında tutuklama emri çıkartılan Voltaire, Châtelet markizinin Champagne'daki Cirey Şatosu'na sığındı. Fransız bilimine önemli katkılarda bulunan bu genç ve olağanüstü zeki kadınla ilişkisinin de etkisiyle Cirey'de yoğun bilimsel ve felsefi çalışmalar giristi. Bu arada yazmayı ve tarih araştırmasını da sürdürdü. *Adélaïde ou le Guesclin* (1734) ve *Alzire* (1736) adlı iki trajedi yazdı. Yaklaşık yüz yıl Comédie-Française'in repertuarında kalan *Alzire*'de insancıl uygarlığın kaba kuvvete ahlaki üstünlüğünü ortaya koydu. *Eléments de la philosophie de Newton*'la (1738; Newton Felsefesinin Öğeleri) Fransa'da pek az kişinin tanıdığı İngiliz bilimsel buluşlarının yaygınlaşmasını sağladı. *Le Siècle de Louis XIV* (1751; XIV. Louis Asrı, 1945) üzerinde çalışmaya başladı. *Essai sur les mœurs* (1756; Gelenekler Üzerine Deneme) adlı tarih felsefesinin taslağını hazırladı. Kitabı Mukaddes'in yorumuna girişti. Cirey'de kurulan laboratuvarında bilimsel çalışmalar yaptı ve dehasının belirgin özelliği olan ansiklopedik kültürü edindi.

"Le Mondain" adlı Epikürosçu şiirinin elden ele dolaştığı 1736'da birkaç hafta Cirey'den uzaklaşması gerekince, Aralık 1736'da Felemenk'e giden Voltaire Mayıs 1739'da da bir dava yüzünden Châtelet markizinin ardından Brüksel'e gitti. Bu tarihten sonra da onunla birlikte Belçika, Cirey ve Paris arasında sürekli yer değiştirdi. Yazışmakta olduğu hayranı Prusya veliahtı, II. Friedrich (Büyük) adıyla tahta çıkınca önce Kleve'de, sonra da Berlin'de onu ziyarete gitti. Avusturya Veraset Savaşları'nın başlaması üzerine de II. Friedrich'in Fransız ordusunu desteklemesini sağlamak için gizli bir görevle Berlin'e gönderildi (1742-43). Bu tür hizmetleri ve dostları sayesinde Versailles'da yeniden gözde olan Voltaire sarayda tarih yazıcılığına ve kraliyet maiyetine atandı; ayrıca Académie Française üyeliğine kabul edildi. *Mérope* (1743) trajedisinin büyük başarıyla sahnelendiği, ama Hz. Muhammed'i bir sahtekâr olarak ele alan *Mahomet*'in (1742) ilk gösteriden sonra yasaklandığı bu dönemde servetini kat kat artırdı. Châtelet markiziyle ilişkisine son veremeksizin yeğeni Madame Denis ile bir ilişkiye girdi.

Saraydaki uygunsuz konuşmaları yüzünden 1747'de yeniden gizlenmek zorunda kalan Voltaire bu kez Maine düşesinin malikânesinde konuk oldu. Yaradılışına en uygun edebiyat türü olan ilk öykülerini de orada yazdı. Bunlardan *Micromégas*'ta (1752; *Hikâye-i Micromegas*, 1872 / *Küremizde Seyahat*, 1892 / *Yıldızdan Yıldız Seyahat*, 1909) kozmik ölçekte insanın küçüklüğünü ele aldı. *Vision de Babouc* (1748) ve *Memnon*'da (1749) Leibniz ve Alexander Pope'un felsefi iyimserliğini sorguladı. Bir tür alegorik otobiyografi niteliğindeki *Zadig ou la destinée* deyse (1747; *Sadık Yahut Mukadderat*, 1944/*Zadig ve Başka Hikâyeler*, 1946) kötü yazgısından kurtulamayan Babilli bilge Zadig'in sonunda Tanrı'nın

insanları koruduğundan kuşkuya düşmesini anlattı.

1748'de Châtelet markizinin şair Saint-Lambert'le aşk ilişkisini öğrenen ve onun çocuk doğururken ölmesine tanık olan Voltaire ömrünün en büyük sarsıntısına uğradı. Bu arada Paris izleyicisinin de onun oyunlarını yerine Claude-Prosper Jolyot de Crébillon'un kileri yeğlemesinin verdiği düş kırıklığı içinde II. Friedrich'in çağrısını kabul ederek 28 Haziran 1750'de Berlin'e doğru yola çıktı. Ama Berlin'deki ilk mutlu döneminden sonra bir kez daha kavga ve tartışmalara girerek kralı öfkeliendirmesi sonucunda 26 Mart 1753'te Prusya'yı terk etti. Kendisinden hoşlanmayan XV. Louis'in Paris'e de yaklaştırmadığı Voltaire Cenevre'de bir ev (Les Délices) alarak ve Lozan'da kışlık bir yer edinerek İsviçre'ye yerleşti.

Önceleri hoşgörünün savunucusu olarak saygıyla karşılandığı Cenevre'de de çok geçmeden çevresinde rahatsızlık yaratmaya başladı. Les Délices'te sahnelediği oyunlar Cenevre yasaları her türlü tiyatro gösterisini yasakladığı için durduruldu. Les Délices'i ziyaret eden Jean d'Alembert'in Voltaire'in etkisiyle Diderot'nun *Encyclopédie*'sinin 7. cildi için yazdığı Cenevre maddesinin yayımlanması (Kasım 1757) önde gelen Cenevreli düşünürlerin şiddetli tepkisine yol açtı. Makalede Cenevre'de bir tiyatro kurulması isteniyor, Calvin'in kentinin din adamları İsa'nın tanrılığı sorguladıkları için övülüyordu. Rousseau'yla arasında tam bir kopmaya yol açan bu olaydan sonra Cenevre'de kalamayan Voltaire 1758'in sonunda İsviçre'deki Ferney ve sınırı Fransa tarafındaki Tournay malikânesini satın aldı. Böylece sınırı aşarak polis baskısından korunma olanağına kavuştu.

Voltaire *Candide ou de l'optimisme* (1759; *Kandide Yahut İyimserliğe Dair*, 1944/*Kandid*, 1944, 1984) adlı en ünlü yapıtını yeni tamamlamıştı. Kitabın talihsiz kahramanı genç Candide'in mutluluğun sırnını kendi bahçesini işlemekte bulması gibi o da Ferney'i geliştirmeye koyuldu. Yaradılışı gereği köyde kavgalara yol açmasına ve sık sık yargı önüne çıkmasına karşın tarımda reform hareketine katılarak bu toprakları modern bir malikâneye dönüştürdü. Kiliseyi yeniledi; bölgeden sorumlu Annecy piskoposunun yasağına aldırarak 1762 ve 1763'te Paskalya'da hırsızlık ve sarhoşluk üzerine vaaz verdi. Cenevre siyasetine karışarak işçileri destekledi; onlara yardımcı olmak için topraklarında bir çorap ve bir saat imalathanesi kurdu. Bu tür davranışlarıyla Ferney halkının büyük sevgisini kazanan Voltaire ayrıca "Avrupa'nın Hancısı" olarak anılmaya başladı. Her ülkeden ünlü yazar ve düşünürleri ağırlıyor, krallarla, soylularla yazışıyor, siyasi ya da bilimsel hemen her önemli konuda görüş bildiriyordu. Kiliseye karşı mücadelesini ve yazar olarak kişisel saldırılarını kesintisiz sürdürdüğü bu dönemde yıllar önce başladığı tarih çalışmalarına dönecek ve yeni yapıtlar verecek zamanı da buldu.

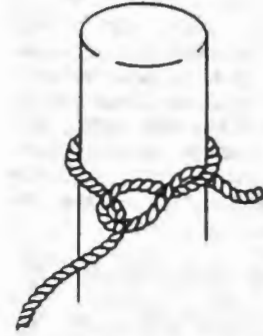
XIV. Louis Asrı ve *Essai sur les mœurs*'de insanlığın yavaş yavaş barbarlığın ötesine geçtiğini göstermeyi amaçlayan Voltaire bunları *Histoire de l'empire de Russie sous Pierre le Grand* (1759-63; Büyük Petro Döneminde Rus Çarlığı Tarihi), *Philosophie de l'histoire* (1765; Tarih Felsefesi) ve *Précis du siècle de Louis XV* (1768; XV. Louis Döneminin Özeti) adlı yapıtlarıyla tamamladı. 1764'te yayımlanan *Dictionnaire philosophique*'i (Felsefe Sözlüğü, 1943, 1977) 1770'ten sonra *Questions sur l'Encyclopédie* (Ansiklopedi Üzerine Sorular) ile genişletti. *Le Blanc et le noir* (1764;

Beyaz ve Siyah), *Jeannot et Colin* (1764), *Princesse de Babylone* (1768; Babil Prensesi) ve *Le Taureau blanc* (1774; Beyaz Boğa) gibi birçok öykü yazdı.

Voltaire yapıtlarında olduğu kadar yaşamında da dinsel hoşgörünün yerleşmesi, maddi refahın artırılması, işkence ve yararsız cezalandırmanın kaldırılarak insan haklarına saygı gösterilmesini savundu; barbarca bulduğu yargı kararlarına müdahale ederek zaman zaman davaların yeniden görülmesini sağladı ve böylece çağın öncü filozoflarından olmayı başardı. Yazar olarak ise büyük tepki duyduğu romantizmin gelişimini engelleyemedi. Trajedi tiyatrosunu kurtarmak için izleyiciye bazı ödünler verdiyse de *Tancrède*'den (1760) sonraki trajedileri ilgi uyandırmadı. Buna karşılık 28 yıl sonra Paris'e dönmesini de bir tiyatro olayı sağladı. *Irène* adlı oyununun provaları için Paris'e gittiği gün (10 Şubat 1778) yüzlerce kişinin ziyaret ettiği Voltaire 30 Mart'ta Académie Française'de büyük coşkuyla karşılandı; onun sahnelendiğinde de locasında taç giydirildi.

Dinsel törenle gömülmesini yasaklayan haber gelmeden önce Hristiyan töreniyle Scellières'de gömülen Voltaire'in kemikleri devrimden sonra Panthéon'a nakledildi (Temmuz 1791). Toplu yapıtları 1968'de *Les Œuvres complètes* başlığıyla yayımlanmaya başlamış, ilgili belgelerle birlikte bütün yazışmaları 51 ciltte toplanmıştır.

voltalı dülgere bağı, dülgere bağına bir mezavolta eklenmesiyle elde edilen bağ türü. Uzun bir çubuğu ya da sereni çekmekte kullanılır. Geçici bir bağ türü olmasına karşılık, bağlandığı çubuğun üzerinden kaymaz.

Voltalı dülgere bağı

Teknelerin bağlanmasında çifte voltalı dülgere bağından yararlanılır. Halatın kendi üzerine en az üç kez bağlanması ve sıkıca gerilmesi yoluyla elde edilen voltalı dülgere bağları ise, tomruk ve kerestecilerin yaygın olarak kullandıkları bağlardır.

voltametri bak. polarografi

Volterra, İtalya'nın orta kesiminde, Toskana yönetim bölgesindeki Piza ilinde kent ve piskoposluk bölgesi. Siena'nın kuzeybatısında yer alır. Etrüsk Birliği'ne bağlı 12 kentten biri olan Volterra, II. Pön (Kartaca) Savaşı'nda (İÖ 218-201) Roma'yı destekledi. Gaius Marius ile Sulla arasındaki iç savaştan (İÖ 81-80) sonra Roma'ya bağlandı ve Volaterrae adını aldı. 12. yüzyılda bağımsız bir komün oldu. 1361'de Floransalı Medici ailesinin yönetimine girdi.

Volterra günümüzde Etrüsk döneminden ve ortaçağdan kalma yapılarıyla tanınır. Bu yapıların başlıcaları İÖ 4. ve 3. yüzyıllarda genişletilen Etrüsk surlarının kalıntıları.

Etrüsk ve Roma dönemlerinden kalma iki kapı ve İÖ 6. yüzyıldan kalma yuvarlak mezarlardır. Guarnacci Etrüsk Müzesi'nde Etrüsklerden kalma yapıtlar sergilenir. Kentte ayrıca bir sanat galerisi ile dinsel sanat yapıtlarının sergilendiği bir müze vardır. Kentin öbür önemli yapıları arasında Toscana'nın en eski komün sarayı olan Priori Sarayı (1208-57), kale (1343; 1472'de genişletildi), 13. ve 16. yüzyıllarda onarılarak genişletilen katedral (10. yy), Vaftizhane (1283) ve Pretorio Sarayı (13. yy) sayılabilir. Kentteki başlıca ekonomik etkinlikler eskiden beri önem taşıyan albatr işlemciliği ve tuz üretimidir. Nüfus (1987 tah.) belediye, 13.365.

Volterra, Daniele da, asıl adı DANIELE RICCARELLI (d. 1509, Volterra, Floransa Cumhuriyeti - ö. 4 Nisan 1566, Roma), maniyerist İtalyan ressam ve heykeltıraş. Özellikle Michelangelo'nun üslubunda özenle çizdiği ve son derece idealize ettiği figürleriyle tanınmıştır.

Sienalı ressam Sodoma'nın yanında yetişti. Yaklaşık 1538'de Roma'ya gitti; orada Michelangelo'nun öğrencisi, daha sonra yakın dostu oldu. 1541'de Massimi Sarayı için yaptığı bir fresk frizindeki figürlerin abartılı kasları ve güçlü çizgisel ritmi Michelangelo'nun etkilerini taşıyordu. Aynı yıl Volterra en ünlü yapıtı olan "İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi" (Trinità de' Monti Kilisesi, Roma) adlı freski yaptı. Bu resim dramatik pozlardaki büyük boy figürleri ve güçlü kompozisyonuyla genç kuşak maniyerist ressamların yapıtlarının en önemlilerinden biri oldu. Volterra'nın başka önemli yapıtları "Masumların Katledilmesi" (Uffizi Galerisi, Floransa) ve "Davud'un Golyat'ı Öldürmesi"dir (Louvre Müzesi, Paris).

1559'da Papa IV. Paulus Volterra'yı Michelangelo'nun Sistina Şapeli için yaptığı "Son Yargı"daki çıplak figürleri giydirmekle görevlendirdi. Bu işteki başarısı nedeniyle Volterra'ya Il Braghetone (Pantoloncu) lakabı takıldı. Volterra'nın son yapıtı, Michelangelo'nun ölü maskını model alarak yaptığı tunçtan bir portre büstü. Bu büst Michelangelo'nun günümüze ulaşmış en gerçekçi betimlemesidir.

Volterra, Vito (d. 3 Mayıs 1860, Ancona, Papalık Devletleri - ö. 11 Ekim 1940, Roma, İtalya), modern integral ve diferansiyel hesabın gelişimine büyük katkılarda bulunan İtalyan matematikçi.

Matematik ve fizik öğrenimi gördüğü Piza Üniversitesi'nden 1882'de doktor unvanıyla mezun oldu. Analiz ve matematiksel fizikte sonradan ortaya koyacağı çalışmalarda Piza Üniversitesi'ndeki öğretmeni Enrico Betti'nin etkisi vardır. 1883'te, henüz 23 yaşında iken, açılan bir yarışmayı kazanarak Piza Üniversitesi'nde mekanik profesörü oldu. Aynı yıl genel bir fonksiyoneller (fonksiyonlardan oluşan bir değer kümesinde tanımlanan fonksiyonlar) kuramı üzerindeki çalışmalarına başladı. Fonksiyonel kavramı analizde yeni gelişmelerin yolunu açtı; integralli denklemlerin ve integralli diferansiyel denklemlerin çözümünde önemli olanaklar sağladı. Armonik integraller kavramının kaynağı da Volterra'nın geliştirdiği fonksiyonel analizdir. Volterra geliştirmiş olduğu analitik yöntemleri optik, elektromagnetizma ve esneklik problemlerine de başarıyla uyguladı.

1892'de Torino Üniversitesi'nde mekanik profesörü olan Volterra 1900'de Roma Üniversitesi'ndeki matematiksel fizik kürsüsüne getirildi. 1905'te İtalya Krallığı sena-

tosu üyeliğine seçildi. I. Dünya Savaşı'nda, 55 yaşında olmasına karşın, hava kuvvetlerine katıldı ve güdümlü balonların savaşta kullanılması konusunda çalıştı. Hava gemilerinde hidrojen yerine helyum kullanılması öneren ilk bilim adamı oldu ve İtalya'da helyum üretiminin geliştirilip örgütlenmesine katkıda bulundu.

Savaşın sonra matematiksel biyoloji konusuna yönelen Volterra bu alandaki çalışmalarının çoğunda, kendinden önceki araştırmacıların bulgularını (bilmeden) yineledi. Biyolojik birliklere (aynı ortamı paylaşan çeşitli türlerden oluşan canlı organizma sistemleri) ilişkin olarak geliştirdiği soyut matematiksel modeller, fiziksel bilimlerde de geniş uygulama alanı buldu. 1922'de yönetimi ele geçiren faşistlere karşı demokratik kurumları savunanlar arasında yer aldı. Mussolini'ye bağlılık yemini etmeyi kabul etmemesi üzerine 1931'de Roma Üniversitesi'ndeki görevinden uzaklaştırıldı. Ertesi yıl İtalyan bilim kuruluşlarının tümünün üyeliklerinden istifa ettirildi. Yaşamının bundan sonraki bölümünü İtalya dışında geçirmek zorunda kaldı. Toplu yapıtları *Opere matematiche, memorie e note* (1954-62, 5 cilt; Matematik Yapıtları, Anılar ve Notlar) başlığıyla yayımlanmıştır.

voltmetre, GERİLİMÖLÇER olarak da bilinir, elektrik gerilimini ölçmekte kullanılan aygıt. Doğru akımda ve alternatif akımda ölçme yapabilen voltmetreler vardır; voltmetreler genel olarak volt, milivolt ya da kilovolt cinsinden ölçeklenirler.

Çeşitli voltmetre türleri arasında en yaygın olarak kullanılanı döner bobinli voltmetredir; bu aygıtta bir kalıcı mıknatısın kutupları arasına yerleştirilmiş bir bobinin, içinden geçen akıma bağlı olarak dönmelerinden yararlanılır. Döner demirli voltmetrede ise bir bobinin içine yerleştirilmiş yumuşak demirden iki kanatçık, bobinden akım geçirilince mıknatıslanıp birbirlerini iter; kanatçıklardan birinin dönme miktarı gerilimin ölçülmesine olanak verir. Her iki voltmetrede de bobine seri olarak bağlanmış yüksek değerli bir direnç bulunur; bu direnç aygıtın çektiği akımın çok küçük olmasını sağlar, böylece aygıtın bağlandığı noktalar arasındaki gerilimde ortaya çıkacak değişimin çok büyük olması sağlanmış olur. Elektrostatik voltmetrelerde elektrik yüklü iki cisim arasında oluşan elektrostatik kuvvetten yararlanılır. Potansiyometre(*) olarak adlandırılan aygıtların çalışma ilkesi ise ölçülecek gerilimin değeri bilinen bir gerilimle karşılaştırılmasına dayanır. Elektronik voltmetrelerde ölçülecek gerilim, elektronik devreler aracılığıyla yükseltildikten (alternatif gerilimler ayrıca doğrultulduktan) sonra ölçü aygıtına uygulanır. Elektronik voltmetrelerde ölçü yapılan noktalardan hemen hemen hiç akım çekilmez, bu nedenle bu tür aygıtlar ölçü noktaları arasındaki gerilimde herhangi bir değişmeye yol açmazlar.

Yukarıda sıralanan voltmetre türlerinde gerilim değeri, volt cinsinden derecelenmiş bir ölçek üzerinde hareket eden bir gösterge aracılığıyla okunur; bir başka deyişle bu aygıtlar gerilim değerini örneksele (analog) biçimde gösterirler. Sayısal voltmetrelerde ise gerilim sayısal bir gösterge aracılığıyla okunur. Bu tür voltmetrelerden elde edilen sayısal çıkışlar uzak mesafelere gönderilebilir, bilgisayar ya da yazı makinelerini çalıştırabilir ve bilgisayarlara girdi olarak verilebilir. Sayısal voltmetreler ölçme duyarlılığı açısından örneksele voltmetrelere oranla çok üstündür.

Gerilimin yanı sıra akım şiddeti ve direnç de ölçebilen aygıtlar volt-ohm-miliampermetre, avometre ya da multimetre (çokölçer) olarak adlandırılır.

Volturmo Irmağı, İtalyanca FIUME VOLTURNO, Latince VOLTURNUS, İtalya'nın ortagüney kesiminde ırmak. Alfedena yakınlarındaki Appennino Abruzzese'den doğar. Başlangıçta güneydoğuya doğru akan ırmak, Calazzo yakınlarında Calore Irmağını alır; daha sonra güneybatıya dönerek Capua'yı geçer ve Napoli'nin kuzeybatısındaki Castel Volturmo'da Tiren Denizine dökülür. Uzunluğu 175 km, su toplama havzası ise 5.450 km²'dir. 1950'lerde Capua yakınında inşa edilen bir barajla ırmağın akışı denetim altına alındı ve ırmak sulamada kullanılmaya başladı.

Volturmo Irmağı, Roma'yı Napoli'ye bağlayan anayollara dik olarak akması nedeniyle öteden beri askeri açıdan önem taşıyan bir su yolu oldu. İtalya'nın birliği için yapılan savaşlar sırasında milliyetçi önder Giuseppe Garibaldi bir Napoli ordusuyla ırmağın kıyılarında yenilgiye uğrattı (1860). II. Dünya Savaşı sırasında, Napoli'nin düşmesi üzerine Güney İtalya'daki Alman kuvvetleri savunma hattı olarak belirledikleri Volturmo'nun gerisine çekildiler. ABD 5. Ordusu 13 Ekim 1943'te ırmağı geçti. İngilizlerin 8 Kasım 1943'te Isernia'yı almasından sonra da Yukarı Volturmo Vadisi Müttefiklerin denetimine girdi.

Voltzia, Alt Triyas Döneminde (Triyas Dönemi y. 225-190 milyon yıl önce) yaşamış, kozalaklı fosil bitki cinsi. *Coniferales* (bazen *Voltziales*) takımının *Voltziaceae* familyasında yer alan bu bitki cinsinde tohum kozalak birlikteliğinin ilginç bir örneğine rastlanır. Çiçektozu taşıyan erkek kozalaklarda bir eksen boyunca sarmal olarak dizilmiş çiçektozu keseleri, dişi kozalaklarda ise birbirine kaynaşmış beş yassı pulun üstünde üç tohumtaslağı bulunuyordu. Pulların kaynaşarak birleşme ve basitleşme eğilimi evrimin daha ileri basamaklarındaki kozalaklı bitkilerde de devam etti.

Volubilis, Kuzey Afrika'da, Fas'ta Cebel Zerhun Ovasında, Fez kenti yakınlarında arkeolojik alan. İÖ 1. yüzyıldan İS 1. yüzyıla değin Helenistik kültürün canlı bir merkeziydi. İS y. 44'te Roma'ya bağlandıktan sonra *municipium* statüsü kazandı ve Mauretania Tingitana Eyaleti'nin 7 kesimlerindeki en önemli kent durumuna geldi. İdrisi hanedanının kurucusu I. İdris'in 788'den sonra başkent yaptığı Volubilis'i Araplar Ulili ya da Velili diye adlandırıyorlardı.

Kentte pek çok Roma kalıntısı vardır. Bunların başlıcaları bir forum, İS 2. yüzyıldan kalma bir bazilika ve Caracalla Taki'dur (İS 217).

Volutidae, *Prosobranchia* (öndensoluğaçlılar) alt sınıfından deniz salyangozları familyası. Genellikle iri ve kabukları çok renkli olan bu familya üyeleri sıcak denizlerdeki sığ sularda yaygındır; ama kutuplara

Volutidae familyasından *Aulica vespertilio*
J. M. Clayton, Natural History Photographic Agency—EB 17

yakın denizlerde de yaşarlar. Külah biçimindeki kabuklarının ağız son sarmal boyunca uzun bir yarık oluşturur. Ağız iç dudağında birkaç derin kıvrım vardır. Filipinler'de yaşayan *Aulica imperialis* türü denizkabağı koleksiyoncuları arasında çok değerli sayılır.

volümetrik analiz bak. hacimsel çözümleme

volverin (*Gulo gulo*), *Mustelidae* familyasından, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'nın kuzeyindeki iğneyapraklı ormanlarda yaşayan etçil memeli türü. Küçük ama kalın yapılı bir ayıyı andıran bu hayvanın uzunluğu 13-26 cm'lik kabank tüylü kuyruğu dışında 65-90 cm, omuz yksekligi 36-45 cm ve ağırlığı 9-30 kg'dır. Bacakları kısa ve biraz eğri, tabanları tüylü, bir ölçüde içeri çekebildiği tırnakları uzun ve keskin, kulakları kısa, dışleri güçlüdür. Kaba tüylü,

Volverin (*Gulo gulo*)
Alan G. Nelson—Root Resources

siyahımsı kahverengi postunda boyun yanlarından kuyruk dibine kadar açık kahverengi birer çizgi uzanır.

Dayanıklılığı, kurnazlığı, gözpekligi ve oburluğuyla ünlü olan volverin tuzakları izleyerek yiyeceklerin konduğu barakaları bulabilir ve tüketemediği besinleri alıp götürebilir. Girdiği barakalara keskin kokusu siner. Volverin yalnız yaşar ve geceleri avlanır. Kurbanları arasında hemen her çeşit av hayvanı yer alır. Volverini insandan başka avlayan yoktur. Düz kılları arasından, çok soğuk havalarda yoğunlaşarak donan nemin temizlenmesi kolay olduğundan postu parkaların kol ve yaka kenarlarında kullanılır. Dışı volverin yaklaşık 9 ay süren gebelik döneminin ardından 1-5 yavru doğurur.

Volvo Aktiebolaget, İsveç'in önde gelen otomobil reticisi. Merkezi Göteborg'dadır.

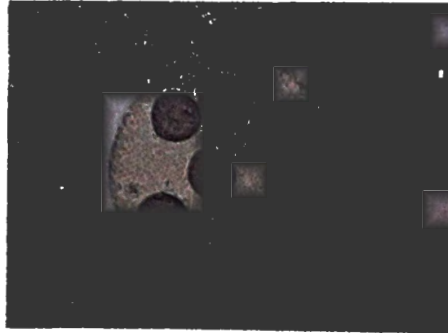
1926'da AB Svenska Kullagerfabriken'in bir yan şirketi olarak kuruldu. 1935'te bağımsız bir şirkete dönüştü. Önceleri montaj teknolyle küçük çapta otomobil ve kamyon üretti, zamanla kendisine malzeme sağlayan şirketleri ele geçirdi ve otomotiv sanayisinde büyük bir üretici durumuna geldi; satın aldığı büyük şirketler arasında motor reticisi AB Skovde Gjuteri oth Mekaniska Verkstad (1931), vites ve dingil reticisi Kopings Mekaniska Verkstads AB (1942) ve karoser reticisi Olofstrom AB (1969) sayılabilir.

şirketin otomobil üreten yan kuruluşları geleneksel tasarımı pek değişmeyen, konforlu, orta bykltteki modellere ağırlık verir. şirket kalite ve güvenlik konularındaki özenli yaklaşımla ünlüdür. 1928'de kamyon üretmeye başlayan şirket zamanla Avrupa'nın önde gelen ağır kamyon üreticisi durumuna geldi; 1931'de de otobüs üretmeye başladı. Ayrıca gemi, uçağ ve roket motorları ile sanayide kullanılan motorlar, inşaat, tarım ve ormancılık donanı-

mı, kamp kurma ve benzeri dinlenme etkinliklerinde kullanılan araçlar üretilir. Petrol arama ve ticaretiyle uğraşan yan kuruluşları da vardır.

Volvocida, *Phytomastigophorea* (fitoflagellatlar) sınıfından, bitkiye benzeyen, küre biçimli tekhücreli canlının oluşturduğu takım. Çoğu klorofil pigmenti içerdiği için botanikçiler tarafından yeşil algler (*Chlorophyta*) arasında sınıflandırılan bu takımın yeleri tatlı sularda yaşar. Aşırn ölçüde çoğalarak bulunduğu yerlerin suyunu yeşile döndürür. *Volvocida* takımındaki canlı türleri tipik olarak ortada tek bir çekirdek içeren hücreler biçimindedir; bu hücrelerin çevresini saran selüloz (ya da mineral ve selüloz) kabuğın n ucundaki bir açıklıktan iki-dört kamçı çıkar. Yaklaşık 25 mikrometreden küçük tek hücreler halinde (rn. *Chlamydomonas*) ya da 1 mm byklğundeki koloniler (rn. *Volvox*) halinde bulunurlar. Fotosentez yeteneği olan bu canlılar ayrıca sudaki erimiş besinleri vücut yüzeyinden emerek alırlar. Hem eğaysız hem de eğeyli olarak ürerler. Kolonileri geek olarak birleşmiş yassı diskler (rn. *Gonium*) ya da karmaşık yapılar (rn. *Volvox*) halindedir. Kırmızı pigment (hematokrom) içeren bazı türleri (rn. *Haematococcus pluvialis* ve *Chlamydomonas nivalis*) doğada, kanlıkar(*) denen renklenmelere yol açar.

Volvox, tatlı sularda koloniler halinde yaşayan, klorofilli ve tekhücreli canlının oluşturduğu cins. Hayvansal ve bitkisel özelliklere sahip olan bu cinsin yeleri zoologlar tarafından fitoflagellat takımı *Volvocida*'da, botanikçiler tarafından ise

Volvox globator'un kolonileri
Robert W. Hoshaw

yeşil algler (*Chlorophyta*) arasında sınıflandırılır. *Volvox* türleri genellikle topluluğına başı byklğundeki koloniler oluşturur. Her biri ortalama 500-600 bin arasında değişen hücreden oluşan bu küre biçimindeki kolonilerin içi jelatinsi cıvık bir madde ile doludur.

Volvox türlerinde hem eğeyli hem de eğaysız remeye rastlanır. Eğaysız kolonilerde iki kamçılı vücut hücreleri ile gonidyum denen üreme hücreleri bulunur; bu üreme hücreleri bölünerek ana koloniler içinde küçük yavru koloniler meydana getirir. Eğeyli kolonilerde ise gonidyumun yerini erkek ve dışı üreme hücreleri (gamet) almıştır. Yumurta hücrelerinin döllenmesi sonucunda zigot oluşur; oluşan bu zigotlar, ana koloni ölene değin onun içinde yaşar.

Hem vücut, hem de üreme hücresi içeren *Volvox* türleri bu özellikleriyle tekhcrelilerden çok evrimleşmiş çokhücreli hayvanları düşündürür. Bazı türlerinde görülen, vücut hücreleri arasındaki sitoplazma bağlantıları da bu düşünceyi destekler.

volvulus bak. bağırsak düğümlenmesi

vombat, *Vombatidae* familyasını oluşturan, Avustralyen blęeye özgü iki keseli memeli

türünün ortak adı. Hemen hemen kuyraksız olan bu hayvanların uzunluğu 70-120 cm, başı iri, gövdesi kalın, bacakları kısadır. Öbür keselilerden farklı olarak köksüz dışleri kemiricilerde grldğı gibi sürekli uzar. Gözleri küçük, kulakları olduğa

Bayağı vombat (*Vombatus ursinus*)
Warren Garst—Tom Stack and Associates

kısadır. Keseleri arkaya doğru açılır. Dışiler yılda bir yavru doğurur. Yavru dışinin kesesinde beş ayı aşırn bir süre kalabilir.

Vombatlar genellikle geceleri etkinlik gösterir ve yalnız bitkisel maddeleri yer. tla döşedikleri yuvaları 30 m'yi aşabilen bir oyuğın sonunda yer alır. Vombatlar tarım alanlarında ve laklarda açıklık oyukları nedeniyle zararlı sayılırlar.

Bayağı vombatin (*Vombatus ursinus*) postu sert ve koyu renktir. Avustralya'nın güneydoğusu ile Tasmanya'da yaşar. Ender bulunan burnu tüylü vombatin (*Lasiorhinus barnardii*) postu daha yumuşak ve kıvrıl, kulakları ise daha uzundur. Yasal koruma altına alınmış olan bu türün bireyleri büyük ölçüde bir ulusal parkın sınırları içinde yaşar.

von Gierke hastalığı, kalıtımla kuşaktan kuşağa geçen glikojen depo hastalıklarının en sık rastlanan tipi. Karaciğerde depolanan glikojenin glikoza dönüşmesini sağlayan glikoz-6-fosfat adlı enzimin eksikliği sonucunda dokularda anormal düzeyde glikojen birikir. Karaciğerde büyüme, kanda ki glikoz düzeyinde azalma (hipoglisemi) ve ürik asit düzeyinde artma görülür. Yaklaşık 1/200.000 oranında rastlanan hastalık çekimsel kalıtımla geçer; ilk belirtiler çocukluk döneminde ortaya çıkar, ilk yıllardaki ölüm oranı çok yüksektir. Hasta ocuklarda kas gelişmesi ve büyüme geri kalır, osteoporoz ve kanama eğilimi görülür.

von Hgel, Friedrich, FREIHERR (Baron) VON HGEL (d. 5 Mayıs 1852, Floransa, İtalya - . 27 Ocak 1925, Londra, İngiltere), dinsel duyguların ilahiyat açısından incelenmesinde ve felsefede gerçekçilik akımının canlanmasında öncülük eden Avusturya kökenli Katolik düşünür ve yazar.

1870'te babasının baron unvanını devraldı. Yaşamının büyük bölümünü (1876-1925) İngiltere'de geçirdi. Burada Pembroke 13. kontunun kız kardeşiyle evlendi ve I. Dünya Savaşı patlak verince İngiliz uyruğuna geçti (1914).

Katolik Kilisesi'ne derinden bağlı olmakla birlikte hoşgrl tutumuyla değişik mezheplere bağlı düşünürlerle dostluk kurdu. Modernizmin kilisede bunalıma yol açtığı 20. yüzyıl başlarında, Alfred F. Loisy ve George Tyrrell gibi modernistlerle yakın ilişkisi yüzünden kilise karşıtları arasında sayıldı. Bir din bilgini olarak ilahiyatın dogmaları ile tarih, Mesih ile insanlık, zgr irade ile kilisenin denetimi, Katoliklik ve

çağdaş bilimsel usavurma arasındaki ilişkileri yorumlamaya çalıştı. Katolikliği ve mistik deneyimin önemini *The Mystical Element of Religion as Studied in Saint Catherine of Genoa and Her Friends* (1908; Cenovalı Azize Caterina ve Arkadaşlarının Yaklaşımıyla Dinde Mistik Öge) adlı yapıtında dile getirdi.

von Neumann, John, asıl adı JOHANN VON NEUMANN (d. 3 Aralık 1903, Budapeşte, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 8 Şubat 1957, Washington, D.C., ABD), kuantum fiziği, mantık, meteoroloji ve bilgisayar bilimlerine önemli katkılarda bulunan Macar asıllı Alman matematikçi. Sonradan ABD uyruğuna geçmiştir. Geliştirmiş olduğu oyunlar kuramı iktisat bilimini önemli ölçüde etkilemiştir.

Berlin Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördükten sonra Zürich Teknik Üniversitesi'ni 1926'da kimya mühendisi olarak bitirdi. Aynı yıl Budapeşte Üniversitesi'nde matematik dalında doktorasını tamamladı. Kümeler kuramı üzerindeki doktora tezinde ortaya koyduğu aksiyomatik yöntem, kuramı derinden etkiledi. Henüz 20 yaşında iken yayımladığı sıral sayılara ilişkin tanım da genel kabul gördü.

1926-29 arasında Berlin Üniversitesi'nde, 1929-30'da da Hamburg Üniversitesi'nde ders verdi. Bu yıllarda çalışmalarını kuantum fiziği ve operatörler(*) kuramı üze-

Von Neumann
Alan W. Richards

rinde yoğunlaştırdı. Bu alandaki çalışmaları sonucunda bu iki konuyu aynı konunun iki ele alınıp biçimi durumuna getirdi. Von Neumann bu çalışmasında sonsuz boyutlu Eukleides uzayındaki vektör geometrisi ile kuantum mekaniğinde ele alınan bir sistemin durumlarına ilişkin yapının matematiksel olarak aynı özelliklere sahip olduğunu da gösterdi.

Konuk öğretim üyesi olarak 1930'da gittiği Princeton Üniversitesi'nde 1931'de profesörlüğe getirildi. 1932'de istatistiksel matematikte önemli yeri olan "ergodiklik varsayımı"ni kesin bir biçimde ortaya koydu ve kanıtladı. 1932'de yayımladığı *Mathematische Grundlagen der Quantenmechanik* (Kuantum Mekaniğinin Matematiksel Temelleri) adlı yapıtı bugün bile konusunun temel yapıtlarından biri olma niteliğini korumaktadır. 1933'te Princeton Üniversitesi'nde yeni kurulan Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nde profesör oldu ve bu görevi ölümüne değin sürdürdü. Bu yıllarda, Alman matematikçi David Hilbert'in(*) 1900'de ortaya koyarak 20. yüzyıl matematikçi açısından

önemini vurguladığı 23 problemle ilgilendi ve tıkkı gruplara ilişkin 5. problemin özel bir durumunu çözme başarı.

1935-40 arasında, bugün "Neumann cebirleri" olarak bilinen operatör halkaları kavramını geliştiren von Neumann'ın bu konudaki yayınlarının bir bölümü F. J. Murray ile birlikte yazılmıştır. Tüm çalışmaları içinde en önemli yere bu yapıtlarının sahip olduğu söylenebilir. Operatör halkaları kavramı günümüz kuantum fiziğinde kullanılan en önemli araçlar arasındadır. Bu kavramdan yola çıkan von Neumann, uzayın boyut yapısını dönme gruplarına dayalı olarak yeni bir biçimde tanımladı. Buna göre, verili bir uzayın boyutunun 2 ya da 3 gibi bir tamsayı olması zorunlu değildir, örneğin $\frac{3}{4}$ boyutlu bir uzaydan söz edilebilir. Böylece "sürekli boyutlu geometriler" olarak adlandırılan geometriler kurulabilmektedir.

Von Neumann matematik ve fiziğin çeşitli dallarında çalışmış ve ürün vermiş çok yönlü bir bilim adamıdır. Yaşamı boyunca yayımlamış olduğu 150 dolayındaki makalenin 20'si fizik alanındadır. Öteki makaleleri, kümeler kuramı, mantık, topolojik gruplar, ölçü kuramı, ergodik süreçler kuramı, operatör kuramı ve sürekli boyutlu geometrikler gibi kuramsal matematik konuları ile istatistik, sayısal analiz, şok dalgaları, hidrodinamik, aerodinamik, balistik, patlama problemleri, meteoroloji, oyunlar kuramı ve bilgisayarlar gibi uygulamalı konular üzerinedir.

II. Dünya Savaşı sırasında ABD kara, deniz ve hava kuvvetlerine danışmanlık yapan ve atom bombasının yapımında önemli katkısı olan von Neumann, bombanın patlatma mekanizmasını geliştirdi. Kütleleri kritik kütlenin altında olan iki uranyum-235 parçasının çevresinde TNT (trinitrotoluen) patlatılarak içeri doğru bir basınç yaratılması ve iki uranyum parçasının böylece birbirine yapıştırılıp kritik duruma getirilerek nükleer patlamanın sağlanması yöntemi, onun yaptığı ayrıntılı hesaplar sonucunda geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Siyasal olarak liberal görüşlerin genellikle karşısında yer almış olan von Neumann, II. Dünya Savaşı'ndan sonra nükleer denemelerin sürdürülmesinden yana olmuş, hidrojen bombasının yapımında da önemli rol oynamıştır.

Von Neumann'ın geliştirdiği oyunlar kuramının(*) temelini, 1928'de ortaya koyduğu "minimaks teoremi" oluşturur. Oskar Morgenstern ile birlikte kaleme aldığı *Theory of Games and Economic Behavior* (1944; Oyunlar Kuramı ve İktisadi Davranış) adlı yapıtta bu teorem daha da geliştirilmiş ve uygulamaları ortaya konmuştur.

Von Neumann'ın bilgisayar alanında da çok önemli bir yeri vardır. 1940'larda ilk elektronik bilgisayarların tasarımında büyük katkıları olmuş, Pennsylvania Üniversitesi'nin Moore Elektrik Mühendisliği Okulu'nda gerçekleştirilen ve 1950'de hizmete giren EDVAC bilgisayarı tümüyle onun oluşturduğu ve bugün "von Neumann modeli" olarak bilinen mantıksal yapıya göre tasarlanmıştır. O günden bu yana bilgisayarlar hep bu genel yapıya uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Von Neumann'ın bilgisayarlara ilişkin öteki önemli katkıları arasında, güvenilmez (hata yapabilen) parçalardan oluşan bir makineden güvenilir sonuçlar elde etmeye yönelik yöntemler, "rasgele" sayıların bilgisayarla üretimi ve kendi benzerini üreten otomatlar kuramı anılabilir.

Birçok ödülün yanı sıra İstanbul, Princeton ve Harvard üniversitelerinden onursal doktor unvanı almış olan von Neumann,

Amerikan Matematik Derneği'nin başkanlığını da yaptı. 1955'te Atom Enerjisi Komisyonu üyeliğine atandı. 1956'da Enrico Fermi Ödülü'nü kazandı. *The Computer and the Brain* (1958; Bilgisayar ve Beyin) ve *Theory of Self-Reproducing Automata* (1966; Kendi Benzerini Üreten Otomatlar Kuramı) adlı kitapları ile *Von Neumann's Complete Works* (1961-63, 6 cilt; Von Neumann'ın Tüm Yapıtları) başlığını taşıyan toplu yapıtları ölümünden sonra yayımlanmıştır.

von Recklinghausen, Friedrich Dankel (d. 2 Aralık 1833, Gütershol - ö. 26 Ağustos 1910, Strassburg, Almanya), Alman patoloji bilgini. Biri pigmentlenme ve çok sayıda deri uru (nörofibromatoz), öbürü paratiroid bezi uru nedeniyle oluşan kemik dejenerasyonu ile ortaya çıkan ve kendi adıyla anılan iki farklı hastalığı tanımlamıştır.

Berlin Üniversitesi'nde Rudolf Virchow'un öğrencisiydi. Königsberg Albertus, Würzburg ve Strassburg üniversitelerinde patoloji dersleri verdi. Bağdokudaki en küçük lenf kanallarını ve şeker hastalarında pankreasta bulunan taşları tanımladı. Dokularda, özellikle karaciğerde demir birikmesiyle ortaya çıkan metabolizma hastalığına hemokromatoz adını verdi.

von Recklinghausen hastalığı bak. nörofibromatoz

von Willebrand hastalığı, PSÖDOHEMOFİLİ 8 ya da ANJIOHEMOFİLİ olarak da bilinir, kanama zamanının uzaması ve faktör VIII olarak bilinen antihemofilik globülünün eksikliğiyle ortaya çıkan ve kalıtımla kuşaktan kuşağa geçen kanama bozukluğu. Genellikle çocukluk döneminde ortaya çıkan belirtiler arasında, sık sık ve anormal derecede berelenme, dişetleri ve sindirim kanalında kanama ve derideki sıyrık ve kesiklerin çok uzun süre kanaması sayılabilir. Mukozalarda sık sık herhangi bir neden olmadan kanama görülür. Hastalık hem anne, hem babadan gelen genlerle geçerse daha ağır bir tabloya neden olur.

Trombosit sayısı sıklıkla normal ya da çok az artmış olmasına karşın belirli aralıklarla düşer. Trombositlerin birbirine yapışıp kümeleşme özelliği de azalmıştır. Hastalarda faktör VIII üretimi için gerekli özgün bir maddenin eksik olduğu düşünülmektedir. Tedavide amaç kanamayı mekanik yöntemlerle durdurmaktır; gerekirse plazma nakli yapılır. Ayrıca bak. trombositopati.

Vonck, Jean-François (d. 29 Kasım 1743, Baardegem, Avusturya Felemenki [bugün Belçika] - ö. 1 Aralık 1792, Lille, Fransa), 1789'da Belçika'da Avusturya yönetimine karşı başlayan ayaklanmada Vonckşular olarak bilinen demokrasi yanlılarına önderlik eden Belçikalı avukat.

Brüksel'de avukatlık yapan Vonck, 1781'de İmparator II. Joseph'in geleneksel yerel ayrıcalıkları ortadan kaldıran kapsamlı yönetsel ve dinsel reformlarına karşı örgütlenmeye başladı. Vonck ve yandaşları tümüyle temsili nitelikte bir hükümet yapısını savunurken, Devletçiler olarak bilinen Henri van der Noot(*) önderliğindeki öteki devrimciler, soyluların ve kilisenin yönetiminde olduğu eski düzene dönüşmesini istiyorlardı. Vonck, kurduğu Pro Aris et Focis (Kilise ve Yurt İçin) adlı gizli derneğin Belçikalılar arasında büyük destek kazanmasından sonra Liège'de gönüllülerden oluşan bir ordu topladı.

Avusturya ordusunun eski subaylarından Jean-André van der Meersch'in komuta ettiği bu ordu, 1789'da Breda'da van der

Noot'un kuvvetleriyle birleşti. Ayaklanmacılar Turnhout'da Avusturyalılar karşısında zafer kazandılar ve Avusturya Felemenki'ni denetim altına aldılar. Vonck ve van der Noot Aralık 1789'da Birleşik Belçika Devletleri adlı yeni bir hükümet kurmak üzere Brüksel'e döndüler. Ama van der Noot kilisenin Vonck'un demokratik görüşlerine karşı olmasından yararlanarak onu yönetimden dışlamayı başardı. Mart 1790'da ülkeden ayrılmak zorunda kalan Vonck Avusturyalıların Aralık 1790'da Belçika'yı yeniden ele geçirmesinden sonra Belçikalılardan oluşan bir lejyon kurdu. Bu lejyon Kasım 1792'de ülkeyi Avusturya egemenliğinden kurtaran Fransız ordularına destek oldu. Vonck ertesi ay öldü.

Vondel, Joost van den (d. 17 Kasım 1587, Köln - ö. 5 Şubat 1679, Amsterdam), Felemenkli şair ve oyun yazarı. Hristiyan inançlarıyla Rönesans öğretisini kaynaştırdığı yapıtları, Felemenk edebiyatının en güzel örnekleri arasındadır.

Orta halli bir aileden geliyordu. Kendi çabasıyla Fransızca öğrendi. Önceleri Fransız şair Guillaume du Bartas'ın etkisiyle 12 heceli alexandren ölçüsüyle, konularını Hristiyan mitolojisinden alan oyunlar yazdı. Latince de öğrenerek Vergilius ve Seneca'nın yapıtlarını çevirdi. Klasik temaları Hristiyanlık temelinde yorumlayarak dinsel inançlarıyla Rönesans'a özgü görüşleri uzlaştırdı. İlk yapıtları arasında en önemlisi, Eski Ahit'in Çıkış bölümünü konu alan manzum oyunu *Het Pascha*'ydı (1612; Pesah).

Van den Vondel başlangıçta koyu bir Kalvenci idi. Ama zamanla o yıllarda Amsterdam'a egemen olan bağnaz Kalvencilikten uzaklaştı. *Sophompaneas* adlı oyununu Felemenkçeye çevirdiği büyük hukukçu Hugo Grotius'un etkisiyle İtiraç görüşleri benimsedi, ardından 54 yaşında Katolik oldu. Gene Grotius'un etkisiyle Latin tiyatrosundan Yunan tiyatrosuna yöneldi. Bu geçiş döneminde yazdığı *Gysbrecht van Aemstel* (1637), Vergilius'un *Aeneas*'ını örnek alarak yarattığı, yeni Felemenk Cumhuriyeti'nin başkentinin kurucusu olan bir kahramanı konu alıyordu. Van den Vondel 1639'da, çevirdiği ilk Yunan tragedyası olan *Sophokles'in Elektra*'sının çevirisini tamamladı. Konusunu Eski Ahit'ten alan tragedyası *Gebroeders* (1639), Yunan tiyatrosunu örnek aldığı bir dizi oyununun ilkiydi. Bunu *Jeptha* (1659) ve başyapıtları arasında sayılan *Lucifer* (1654), *Adam in ballingschap* (1664; Adem Sürgünde) ve *Noah*'ın (1667; Nuh) oluşturduğu oyun üçlemesi izledi.

Vonhya Dalsa, VONHYA olarak da bilinir (d. 617, Kore - ö. 686, Kore), ilk çağların en büyük din önderi sayılan Budacı rahip. Eski Kore Krallığı'nın On Bilgesi'nden biridir. Çeşitli Budacı öğretileri hem filozofların, hem de halkın kavrayabileceği bir yaklaşımla bütünleştirilerek Kore Budacılığının sistemleştirilmesine öncülük etti. Nirvanaya ulaşmak isteyenler için geliştirdiği beş emirde, gerçek huzur, birlik ve özgürlüğün egemen olduğu sonul ülkeye ulaşma yolunu göstermenin yanı sıra tinsel uyum önündeki günlük sorunları sağduyulu bir yaklaşımla çözecek ilkeler ortaya koydu.

İdealler ile gerçekler arasında uyumlu bir yaşam sürmenin gerekliliğini vurgulayan bir öyküsünde, bir rahip olarak çileci bir yaşam sürmesi beklenirken, güzel bir prensesle geçirdiği bir geceyi anlatır. Daha sonra, ertesi sabah yaptığından pişmanlık duymak yerine gerçek dindarlığa gerçekçi olmayan amaçlar peşinde koşarak değil, sınırlılıklarını kabul ederek ulaşılabilirliğini kavramış

olarak uyandığını belirtir. Bazı kaynaklarda da var olan yaşam ile sonsuz yaşamın uyumunu gösterebilmek için halkı sokaklarda dans edip şarkı söylemeye yönelttiği söylenir.

Kore Budacılığının yanı sıra Çin ve Japon Budacılığı da derinden etkileyen Vonhya Dalsa'nın başlıca yapıtları "Mahayana Budacılığında İncanın Uyanışı Üzerine Bir Yorum", "Avatamsaka-sutra Üzerine Bir Yorum", "Elmas Samadhi Sutra Üzerine Bir İnceleme" ve "İki Arzunun Anlamı"dır.

Vonnegut, Kurt, Jr. (d. 11 Kasım 1922, Indianapolis, Indiana, ABD), 20. yüzyılda uygarlığın korkunç yanlarını vurgulamak için fantezi ve bilimkurgudan yararlanan kötümser ve alaycı romanlarıyla ünlü ABD'li romancı.

Cornell Üniversitesi'nde öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı'nda ABD Hava Kuvvetleri'nde görev yaparken Almanlara tutsak düştü. Tutsak bulunduğu Dresden kentinin Şubat 1945'te yangın bombalarıyla yerle bir edilmesi sırasında sağ kurtulabilen az sayıda insandan biri oldu. Savaşın sonra Chicago Üniversitesi'nde antropoloji okudu. 1940'ların sonunda muhabir olarak çalıştı ve halkla ilişkiler alanında metin yazarlığı yaptı.

İlk romanı *Player Piano*'da (1952; Otomatik Piyano) New York eyaletinde bulunan bir fabrika kentinde, tümüyle mekanikleşmiş, otomatikleşmiş toplumun insanlıktan uzaklaştırıcı etkilerine karşı bilim adamlarının işçilerin başarısız kalan direnişini canlandırdı. Yarı bilimkurgusal nitelikteki *The Sirens of Titan* (1959; Titan'ın Sirenleri) romanında tüm insan ırkının tarihini, yabancı bir gezegenden uzay gemilerine yedek parça aramak için Yer'e gelenlerin yaptığı bir kazaya bağlıyordu. *Cat's Cradle*'da (1963; Kedi Beşiği, 1974) yeryüzündeki tüm yaşamı ortadan kaldıracabilecek, sonuçları önceden bilinmeyen bir keşif karşısında Antiller'deki bir adada insanların zararsız saçmalıkları içeren yeni bir dine sığınmalarını anlattı. *Slaughterhouse Five or The Children's Crusade* (1969; Mezbahe No.5, 1975) Dresden'de yaşadıklarını roman biçiminde aktarmaya çalıştı. Romanda hava bombardımanı, yüzyıllardır sürüp giden savaşların acımasızlığının ve yol açtığı yıkımın simgesi olarak işlenmişti.

Vonnegut, aralarında *Hapy Birthday Wanda June*'un da (1970; Doğum Günü Kutlu Olsun Wanda June) bulunduğu birkaç oyun da yazdı. *Welcome to the Monkey House* (1968; Maymun Evine Hoşgeldiniz) gibi öykü kitapları yayımladı. Öbür romanları arasında *Mother Night* (1961; Gece Ana, 1975), *God Bless You Mr. Rosewater* (1965; Çok Yaşa Bay Rosewater), *Breakfast of Champions* (1973; Şampiyonların Kahvaltısı, 1974), *Slapstick* (1976; Komedi), *Jailbird* (1979; Hapishane Kuşu, 1980), *Deadeye Dick* (1983; Keskin Nişancı Dick) ve *Galapagos* (1985) sayılabilir.

Vonones I (ö. İS 19, Antiokheia [Antakya]), İS 7/8-11 arasında Part kralı.

IV. Phraates'in en büyük oğluydu. Part kralı III. Oroses öldüğünde (İS y. 7) rehine olarak Roma'da bulunuyordu. Partlar IV. Phraates'in iki oğlundan birinin serbest bırakılmasını isteyince Roma İmparatoru Tiberius, Vonones'i gönderdi. Vonones'in ülkesinin geleneklerine yabancı olması ve Roma'ya bağlılığı halkın kendisinden uzaklaşmasına neden oldu. Sonunda Media Atropatene'nin kralı, Vonones'e karşı ayaklanarak başkent Ktesiphon'a girdi ve kendini

III. Artabanos adıyla kral ilan etti (İS y. 12). Vonones daha sonra Antiokheia'ya gitti ve Roma valisinin gözetimi altında yaşamaya başladı. Antiokheia'dan kaçma girişiminde bulununca öldürüldü.

Voortrekker (Afrikaner dilinde "Öncü" ya da "Öncü Göçmen"), Güney Afrika'da, 1835'ten 1840 başlarına değin İngiliz Kap Kolonisi'ni terk ederek kıta içlerine doğru göç eden Hollanda kökenli Afrikanerlere verilen ad. Ayrıca bak. Büyük Göç.

Vorarlberg, Avusturya'nın batı ucunda federal eyalet (*Bundesland*). Kuzeyde Almanya'nın Baviera eyaleti ve Konstanz Gölü (Bodensee), batıda İsviçre ve Liechtenstein, güneyde İsviçre, doğuda da Tirol federal eyaletiyle çevrilidir. Yüzölçümü 2.601 km²'dir. Eyalet topraklarını III İrmağ ve Bregenz Çayı sular. Arazi eyaletin güneyinde yer alan Konstanz Gölü ile Ren ve Ill vadileri çevresinde alçak, kuzeydoğudaki Bregenz Ormanı'nda ise tepeliktir; güneyde en yüksek noktasına Buin Dağı'nda (3.312 m) ulaşan Silvretta Alp'leri uzanır.

İÖ 15-5. yüzyıllar arasında Raetia adlı Roma eyaletinin bir parçasını oluşturan eyalet toprakları daha sonra bir German kabilesi olan Alamanlar tarafından işgal edildi. 593'te Frank Krallığı'na katıldı. Daha sonra da kontluklara bölündü. Bu bölünme sırasında ortaya çıkan Bregenz Kontluğu 1206'da Montfort kontlarının eline geçti. 14. ve 15. yüzyıllarda bugün İsviçre'nin Valais kantonunu oluşturan bölgeden gelecek buraya yerleşen Valser halkı yöre halkının Germanleştirilmesine katkıda bulundu. 1523'e gelindiğinde, Habsburglar Montfort topraklarının büyük bölümünü ele geçirmiş ve bu toprakları Tirol'le birlikte yönetmeye başlamışlardı. 1805'te Baviera'nın bir parçası olan Vorarlberg, 1814'te yeniden Avusturya'ya bağlandı ve 1918'de bağımsız bir eyalet oluncaya değin Tirol'un bir parçası olarak kaldı. Alaman kökenli olan ve İsviçre Almancasına yakın bir dil konuşan Vorarlberg halkı 1919'da İsviçre ile birleşme yolunda oy kullandıysa da İsviçre hükümeti ve İtilaf Devletleri bu kararı benimsemedi.

Vorarlberg, Vlyana'dan sonra ülkenin en çok sanayileşmiş ikinci eyaletidir. Eyalette üretilen tekstil ve giyim sanayisi ürünleri ile Ill ve Bregenz Çayı vadilerinden elde edilen hidroelektrik enerjinin büyük bölümü ihrac edilir. Metal, kimya ve ilaç sanayileri ile kol ve duvar saati yapımı da eyalet ekonomisinde önemli yere sahiptir. Sanayi kuruluşlarının çoğu Ren Vadisinde, bir bölümü de Ill Vadisinde yer alır. Başlıca kentler eyalet merkezi Bregenz ile Dornbirn, Feldkirch, Bludenz ve Lustenau'dur. Eyaletin birçok yerinde özellikle de Yukarı Ill Vadisindeki Montafontal ve Bregenz Ormanı'nda otlak olarak kullanılan geniş çayırılar bulunur; bu bölgelerde sığır besiciliği de yapılır. Eyaletteki önemli ekonomik etkinliklerden biri de mandracılıktır. Ren Vadisinde üzüm, patates, mısır, buğday ve meyve yetiştirilir. Ormanların azalmakta olmasına karşın dağ turizminin önemi gitgide artmaktadır. Nüfus (1991) 333.128.

Vorkuta, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatı kesimindeki Komi Özerk Cumhuriyeti'nde kent. Vorkuta Irmağının kıyısında yer alır. Kentteki kömür madeni 1932'de işletilmeye başladı, ama asıl sanayileşme ve büyüme II. Dünya Savaşı sırasında demiryolunun Kotlas'a bağlanmasıyla gerçekleşti. Başlangıçta mahkûmların çalıştı-

ırdığı kömür madenlerinde Stalin döneminde siyasal mahkûmlar için çalışma kampları kuruldu. Nüfus (1991 tah.) 117.400.

Voronej, Rusya Federasyonu'nun batısında yönetim birimi (*oblast*). Kuzey-güney doğrultusunda topraklarını ikiye bölen Don Irmağının havzasında 52.400 km²'lik alan kaplar. Kuzeydoğu kesimi Oka-Don Ovasından oluşur. Don'un batısındaki engebeli topraklar Orta Rusya Platosuna kadar uzanır. Orman-bozkır kuşağında yer alan Voronej'in bitki örtüsü de meşe ormanları ile çayırılık bozkırlardan oluşur. Toprak çok verimlidir; doğal bitki örtüsünün önemli bir bölümü de tarım nedeniyle kaybolmuştur. Kalan meşe ormanları doğal koruma altındadır. Tarım bakımından çok gelişmiş olan bölgede başta buğday olmak üzere çeşitli tahıllar yetiştirilir. Ayrıca bölge, iklim koşulları açısından ülkenin mısır tarımına elverişli az sayıda bölgesinden biridir. Ayçiçeği ve şeker kamışı, sanayiye yönelik olarak yetiştirilir. Sebzeçilik, özellikle patates üretimi, yönetim merkezi olan Voronej kentinin çevresinde gelişmiştir. Yörede çok sayıda meyve bahçesi de vardır. Büyük sürüler halinde, sütü ve eti için sığır, ayrıca domuz, yünü ve eti için de koyun yetiştirilir. Bölgede düşük tenörlü demir cevheri yatakları varsa da bunlar işletilmemektedir. Nüfus (1991 tah.) 2.474.400.

Voronej, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde, Voronej yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Voronej Irmağının Don'la birleştiği yerin yukarısında, batı yakasında yer alır. 1586'da müstahkem mevki olarak kurulan kent sonradan Byelgorod savunma hattının parçası oldu. I. Petro (Büyük), Azov seferinde kullandığı filoyu burada yaptırdı. Orman-bozkır bitki örtüsünün yoğun tarıma olanak tanımasıyla Voronej önemli bir tahıl ticareti ve un üretim merkezi durumuna geldi.

Günümüzde Voronej'in başlıca işkolları makine, kimya ve gıda işleme sanayileridir. Enerji gereksinimi, bir termik santral ile Novovoronejski nükleer santralinden sağlanır. Kentte 1918'de Tartu'dan (Estonya) taşınan bir üniversitenin yanı sıra tarım, tıp, veterinerlik, orman ve öğretmen enstitüleri bulunur. Nüfus (1991 tah.) 900.000.

Vorontsov, Mihail İllarionoviç (d. 23 Temmuz 1714 - ö. 26 Şubat 1767, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus devlet adamı. Çariçe Yelizaveta (Petrovna) döneminde (1741-62) özellikle dış ilişkilerde önemli rol oynamıştır.

18. yüzyılda saray çevresinde öne çıkmış bir ailedendir. On dört yaşında I. Petro'nun kızı Yelizaveta'nın hizmetine girdi ve onun VI. İvan'ın yerine başa geçmesini (1742) sağlayan darbeye katılarak başdanışman yardımcısı oldu (1744). Yedi Yıl Savaşı (1756-63) sırasında İngiliz yanlılığıyla suçlanarak başdanışmanlıktan uzaklaştırılan Bes-tujev-Ryumlin'in yerini aldı (1758). Fransa yanlısı bir dış politika izlediyse de, Yelizaveta'dan sonra tahta çıkan III. Petro'nun Fransa ve Avusturya'yla ittifakı bozmasına karşı çıkmadı. II. Yekaterina'nın (Büyük) tahttan indirdiği (1762) Petro'yu desteklediği için bir süre ev hapsine alındı. Petro'nun ölümünden sonra Yekaterina'ya bağlılığını bildirirken yeniden başdanışmanlığa getirildi ve 1763'te emekliye ayrılncaya değin bu görevde kaldı.

Vorontsov ailesinin önemli mevkilere ulaşan öteki üyelerinin başında Mihail'in kar-

deşi Roman İllarionoviç Vorontsov (1707-83) gelir. Çariçe Yelizaveta'nın gözdesi olan Roman'ın kızlarından Yelizaveta III. Petro'nun metresi, Prenses Daşkova (Yekaterina Romanovna) (1743/44-1810) ise II. Yekaterina'nın yakın dostu oldu. Roman'ın büyük oğlu Aleksandr (1741-1805) önemli bir diplomat ve devlet adamı olarak İngiltere ve Hollanda elçiliği, ticaret bakanlığı (1773-92) ve başdanışmanlık (1802-04) görevlerinde bulundu. Öteki oğlu Semyon (1744-1832) İngiltere'de elçilik (1784-1806) yaptı. İngiliz yanlısı tutumundan dolayı bir ara gözden düştükten sonra başdanışmanlık önerisi aldı, ama bunu geri çevirdi.

Voroşilov, Kliment Yefremoviç (d. 4 Şubat 1881, Verhneye, Rusya - ö. 2 Aralık 1969, Moskova, SSCB), Sovyet asker ve siyaset adamı.

1903'ten başlayarak Bolşevik saflarda yer aldı ve Ekim Devrimi'ni (1917) izleyen iç savaşa katıldı. Yetenekli bir komutan olarak kendini gösterdi. 1919 yazında Tsarit-sin'ı (sonradan Volgograd) savunurken bölgenin siyasi komiseri İosif Stalin'le yakın ilişki kurdu. 1925'te Stalin tarafından savunma halk komiserliğine atandı. 1926'da Merkez Komitesi Politbüro üyesi oldu ve 1935'te mareşal rütbesini kazandı.

II. Dünya Savaşı'ndaki ilk Sovyet yenilgilerinden sorumlu tutularak savunma halk komiserliğinden alındıysa da Devlet Savunma Komitesi'nde görevlendirildi ve Lenin-grad'ı savunan kuzeybatı ordularının komutanlığına getirildi. Kararlı çabalarına ve kahramanlıklarına karşın Almanların Lenin-grad'ı (bugün Petersburg) kuşatmalarına engel olmadı. Eylül 1941'de komutan-lıktan uzaklaştırılmakla birlikte, savaş boyunca sorumlu mevkilerde hizmet etti. 1945-47 arasında Stalin'in temsilcisi olarak Macaristan'da komünist rejimin kurulmasını yönlendirdi.

Savaşın sonra askeri uzman olarak Politbüro'daki görevini sürdürdü, ama rolü ve sorumluluğu giderek azaldı. Stalin'in ölümünden (Mart 1953) sonra devlet başkanlığına denk olan Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanlığına getirildi. 1957'de öteki bazı parti yöneticileriyle birlikte Nikita Kruş-çev'e karşı başarısız bir komploya girişti. Bundan sonra yönetimdeki ağırlığını yitirdi. Bununla birlikte 1960'ta emekli oluncaya değin devlet ve partideki yüksek görevlerini sürdürmesine izin verildi. "Parti karşıtı grup"la ilişkisi kamuoyuna Ekim 1961'de açıklandı.

Voroşilovgrad (Ukrayna) bak. Lugansk

Vorskla Irmağı Çarpışması, Altın Orda kuvvetlerinin Litvanya'yı yöneten Vytautas'ı yenerek Güney Rusya'ya yönelik yayılma girişimlerini sona erdirmesini sağlayan çarpışma (12 Ağustos 1399).

Altın Orda'daki iç çekişmeler sonunda Toktamış Han tahttan indirilmiş ve yerine han olarak Timur Kutluğ, emir olarak da Edigü geçmişti. Toktamış'ın yardım çağrısını fırsat bilen Vytautas, Rus-Litvan birliklerinin yanı sıra Toktamış'a bağlı Moğol askerler, Polonya'dan gelen kuvvetler ve Töton Şövalyeleri'nden oluşan bir ordunun başında sınırı geçerek Dinyeper Irmağının kollarından Vorskla'da Timur Kutluğ ve Edigü ile karşılaştı. Vytautas'ın iyi düzenlenmiş ve toprakla takviye edilmiş ordusu, Edigü'nün komutasındaki ana Moğol ordusuna karşı saatlerce süren çarpışmada iyi dayandı. Ama Timur Kutluğ'un yedek kuvvetlerinin arkadan saldırısına karşı koyamadı. Toktamış'ın birlikleri kaçarken Rus-Litvan prenslerinin çoğu öldürüldü; Vytau-

tas'ın kendisi de canını zor kurtardı. Moğol-ların zafer kazanan ordusu Kiev ve Podolya çevresindeki toprakları yağmaladı ve Litvanya'nın Karadeniz'e açılmak amacıyla 1363'te ele geçirdiği Aşağı Bug Irmağı havzasını geri aldı. Vytautas, savaşın felaket getiren sonuçları karşısında Altın Orda üzerinde egemenlik kurma tasarılarından vazgeçerek Litvanya'nın Polonya, Töton Şövalyeleri ve Kuzey Rusya ile ilişkilerine önem verdi. Timur Kutluğ çarpışmada aldığı yaralar sonucunda öldü. Kısa bir süre sonra Toktamış da öldürüldü. Edigü'nün yönetimi altında Altın Orda bağımsız bir devlet olarak varlığını korudu.

Vorster, John, asıl adı BALTHAZAR JOHANNES VORSTER (d. 13 Aralık 1915, Jamestown, Kaaprovincie, Güney Afrika Birliği - ö. 10 Eylül 1983, Cape Town, Güney Afrika Cumhuriyeti), 1966-78 arasında Güney Afrika Cumhuriyeti başbakanı. 1978'de cumhurbaşkanlığına getirilmiş, ama bir skandala adının karışması üzerine ertesi yıl istifa etmek zorunda kalmıştır.

Koyun yetiştiriciliğiyle uğraşan zengin bir Afrikanerin oğluydu. Stellenbosch Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü yıllarda milliyetçi öğrencilerin önderliğini üstlendi. 1939'da Port Elizabeth'te avukat olarak çalışmaya başladı. II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz karşıtı Ossewa Brandwag'ın (Öküz Arabası Muhafızları) kurucuları arasında yer aldı ve örgütün aşırı sağ kanadının önderi oldu. II. Dünya Savaşı sırasında demokrasiye saygı duymadığını ve Almanya'yı desteklediğini açıklayınca tutuklandı. On dört ay sonra serbest bırakıldı ve işine dönmeye izin verildi.

Savaşın sonra politikaya atılmak istediysede Ulusal Parti'ye yaptığı başvuru reddedildi. 1948'deki parlamento seçimlerini az farkla kaybetti. 1953'te Ulusal Parti'ye kabul edildi ve Transvaal'ın Nigel bölgesinden katıldığı seçimleri kazanarak parlamento'ya girdi. Ulusal Parti'nin sağ kanadının önde gelen bir üyesi olarak Hendrik Frensch Verwoerd'in 1958'de başbakan olmasında önemli rol oynadı. Bu çabaları karşılığında Ekim 1958'de eğitim, sanat, bilim ve sosyal refah bakan yardımcılığına atandı. Çok geçmeden ırkçı politikaların önde gelen savunucularından biri olarak ün yaptı. Mart 1960'ta Sharpeville'de Sıyahlarla beyazlar arasında büyük çatışmalar çıkınca Verwoerd, Vorster'ı adalet, polis ve hapishaneler bakanlığına getirdi. Böylece daha geniş yetkiler kazanan Vorster muhalefeti basturmak için acımasız yöntemlere başvurdu.

Eylül 1966'da Verwoerd'in öldürülmesinden bir hafta sonra partinin önde gelenleri tarafından başbakanlığı seçildi. Başbakanlığı sırasında ırkçı politikaları sürdürmekle birlikte, bu politikanın bazı kaba uygulamalarına son verdi. Güney Afrika'daki güçler dengesinin değiştiğini görerek, komşu ülkelerin önderlerine Rodezya (Zimbabve) ve Namibia (Güney Batı Afrika) konusundaki bunalımı sona erdirmek için işbirliği çağrısında bulundu, ama bu girişimden sonuç alamadı.

Eylül 1978'de sağlık nedeniyle görevinden istifa etti ve 10 Ekim'de büyük ölçüde sembolik bir makam olan cumhurbaşkanlığına getirildi. Kasım 1978'de bazı parlamenterlerin devlet parasını zimmeterlerine geçirdikleri ve yetkilerini kötüye kullandıkları söylentileri üzerine patlak veren Muldergate skandalı Vorster'ı ve Ulusal Parti'yi güç durumda bıraktı. Bu konuyu araştırmakla görevli komisyon 4 Haziran 1979'da Vorster'in yolsuzluklardan haberdar olduğunu açıkladı. Vorster bu açıklama üzerine görevinden istifa etmek zorunda kaldı.

vorşud, Fin-Ugor kökenli Udmurtların inanışında aile ruhu. Sözcük anlamı "talihin koruyucusu"dur; aile tapınağı *kuala*'da(*) saklanan ve içine adaklarla koruyucunun tasviri konan, kayın kabuğundan yapılan kapları da belirtir. *Vorşud*'un, *kuala*'da tapınan aile üyelerinin refahını gözettiğine inanılırdı. *Vorşud* kabı, *kuala*'nın arka duvarındaki rafta, ağaç dallarından yapılmış özel bir yerde saklanır, bu dallar her törenden önce yenilenirdi. İlk *vorşud* kabı babadan en büyük oğula geçerdi; ama aile genişledikçe daha küçük *vorşud*'lar da yapılabilirdi. Yeni *vorşud*'un eski *kuala*'da yapılıp bir süre orada bekletildikten sonra aile ocağındaki ateşten alınan bir parça külle birlikte yeni tapınağa taşınması gerekirdi (*bak.* mudor şuan).

Estonyalılar arasında görülen *tõnni-vakk* da benzer bir tapınma nesnesiydi. *Vakka* denen kaplar aile, kimli zaman da bütün köy halkı tarafından saklanıp korunurdu. 17 Ocak'ta Aziz Antonios için kurban edilen koyun ve öküzlerin eti de bu kapta sunulurdu. *Tõnni-vakk*'ı ancak bir şaman yapabilir ve evin reisi koruyabilirdi. Kurban törenlerinde *vakk* dolaştırılarak ev ve ahırlar kutsanırdı.

Vorticella *bak.* çanhayvanı

Vortigern, WYRTGEORN olarak da yazılır (ü. 425-450), Hengist ve Horsa yönetimindeki Saksonların Britanya'ya girdiği dönemde Britonların kralı. Birçok efsaneye de konu olmakla birlikte, gerçek bir kişi olduğu kesin gibidir. Krallığını Pikt ve İskoç halklarına karşı korumak için Hengist ve Horsa'dan yararlandı ve hizmetlerine karşılık olarak ikisine de toprak bahşladı. Daha sonra Kent çevresine yerleşen Saksonlarla başlayan çatışma sonucunda dört çarpışma yapıldı. Son çarpışmada kralın oğlu Vortemir'in öldürüldüğünü aktaran *Historia Britonum* (Britonların Tarihi), bu olay üzerine Vortigern'in Briton soyluları temizlediğini ve Essex ile Sussex'i işgalcilere bahşladığını belirtir.

vortisizm (İngilizce *vortex*: "girdap"). I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Wyndham Lewis(*) öncülüğünde Londra'da ortaya çıkan sanat akımı. İngiltere'deki ilk örgütlü soyut sanat hareketidir. 1913'te Roger Fry'la(*) aralarında çıkan bir tartışma sonucunda Lewis, Frederick Etchells (1886-1973), Edward Wadsworth (1889-1949) ve Cuthbert Hamilton'la (1884-1959) birlikte Omega İşlikleri'nden ayrıldı. "Asiller" diye adlandırılan Lewis ve arkadaşları temelde Fry'ın ard izlenimciliğe olan hayranlığına karşıyayd ve görünüşte gelecekçiliği savunuyorlardı; ama asıl amaçları daha şiddetli bir soyutlamacı tavır geliştirmekti. 1914'te gruba ressam David Bomberg, heykeltci Jacob Epstein ile Ezra Pound ve T. E. Hulme gibi yazarlar katıldı. Vortisizm adını Pound koydu. Ona göre akım yenilikçi kuramları bir girdap gibi savuracak ve en olumlu öğeleri birleştirerek yeni bir olgu ortaya çıkaracaktı.

Vortisistler 1914'te Omega İşlikleri'ne rakip olarak Asi Sanat Merkezi'ni kurdular; *Blas* (Patlama) adlı bir dergi yayımladılar. Akım etkinliklerini çeşitli yazılar ve sergilerle sürdürdüyse de, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru etkisini yitirmeye başladı. Lewis savaştan sonra Grup X adı altında akımı yeniden canlandırmaya çalıştı ama başarılı olamadı.

Vortisizm bir anlamda, gelecekçiliğin devingen dinamizmi ile kübizmin durağan anıtsallığının bir birleşimiydi. Sert, köşeli, çarpaz çizgilerin egemen olduğu vortisist kompozisyonların çoğu günümüze ulaşma-

mıştır; akımı bugün temsil eden neredeyse yalnızca Lewis'in yapıtlarıdır.

vortograf, Alvin Langdon Coburn'ün(*), geliştirdiği, bütünüyle soyut ilk fotoğraflara verdiği ad. Vortograflar üçgen biçiminde düzenlenmiş üç ayna yardımıyla elde edilen görüntülerin kaleydoskopik çoğalmından oluşur. Photo-Secession Grubu'nun(*) üyesi olan Coburn, 1917'de bulduğu bu tekniğin en önde gelen savunucusu ve uygulayıcısı oldu. Vortograf adını da İngiliz yazar ve ressamların oluşturduğu vortisizm(*)

"Ezra Pound", Alvin Langdon Coburn'ün vortograf çalışması
George Eastman House

hareketine bir gönderme olarak koymuştu. Vortografların belirgin özelliği olan parçalanmış düzlemler ve karmaşık mekânlar hem vortisistlerin, hem de Coburn'ün kübizme duydukları ilgiyi yansıtıyordu.

Võrts Gölü, Estonca VÕRTSJÄRV, VÕRTSJÄRV ya da VIRTJ-JÄRV olarak da yazılır, Rusça ОЗЕРО ВИРТС-ЯРВ, Estonya'nın ortagüney kesiminde göl. Yüzölçümü 280 km²'dir. Gölle güneyden giren Ema Irmağı (Almanca Embach, Litvanca Emajogi), Võrts Gölünün sularını Estonya-Rusya sınırındaki Peipus Gölüne boşaltır. Ema'nın aşağı çığırı gibi Võrts da ulaşım elverişlidir. Võrts Gölü Ema ile birlikte, Estonya'nın güneydoğusundaki tepelik Haanja bölgesini cumhuriyetin geri kalan kesimini kaplayan düzlüklerden ayırır. Võrts Gölü ile gölün alçak ve bataklık havzasının eski bir buzul gölünün kalıntısı olduğu sanılır. 1961'de gölün yakınlarında Zooloji ve Botanik Enstitüsü kurulmuştur.

Vosges, Fransa'nın doğusunda, Lorraine planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Tarihsel Lorraine ilinin güney bölümü ile güneyde Franche-Comté, batıda da Champagne'dan alınan topraklardan oluşturulmuştur. Yüzölçümü 5.871 km²'dir. Vosges Dağlarından doğu-batı doğrultusunda uzananar, deniz düzeyinden yaklaşık 300-450 m yükseklikteki Lorraine Platosunu kaplayan il toprakları, oradan da Meuse Irmağının doğu ve batısındaki yüksek ormanlık bölgeye doğru yayılır.

İlin büyük bölümü, kuzeye doğru akan Meuse ve Moselle ırmaklarının havzalarında yer alır. Güneydoğuda ise yüksekliğin yaklaşık 540 m'yi aştığı topraklarda doğan Saône Irmağı güney yönünde akar. Kışlar sert ve karlı, yazlar ılık geçer. Fransa'da ormanların en yoğun olduğu illerden biridir; özellikle çam, kayın ve meşe ormanları yaygındır.

Tahıl ekimi ve sığır besiciliği yapılan, ayrıca meyve yetiştirilen il özellikle kiraz ve mirabelle eriği ile ünlüdür. En önemli sanayi dalı dokumacılıktır. Vosges Dağları bir turizm yoresidir; aralarında Contrexéville ve Plombières'in bulunduğu çeşitli

kaplıcalar vardır. Meuse'ün batı yakasındaki Domrémy-la-Pucelle, Azize Jeanne d'Arc'in doğum yeri olması nedeniyle bir hac yeri durumundadır. İldaki üç ilçe (*arrondissement*) il merkezi Épinal, Neufchâteau ve Saint-Dié'dir. İl, Nancy eğitim bölgesi içinde yer alır. Nüfus (1991 tah.) 385.200.

Vosges Dağları, Fransa'nın doğusunda, Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Vosges illerinde (*département*), Ren Irmağı vadisinin batısında uzanan dağ sırası. Çok eski kayalarından oluşmuş kubbe biçimli Vosges Dağları, Belfort Geçidinden sonra en yüksek noktalarına ulaşır. Daha sonra biri batıdaki Moselle Vadisine, öteki ise Ren'e koşturularak kuzeye doğru uzanan iki kola ayrılır. Bu kollardan ilkinin uzunluğu 64 km'yi, ikincisinininki 114 km'yi aşar. Vosges Dağları güneyde granit, kuzeyde ise sert bir eğimle Ren Vadisine inen kırmızı kumtaşı oluşumlu zincirler meydana getirir. Batıdaki ormanlık yamaçların eğimi daha yumuşaktır. Güneyde *ballon* (yuvarlak tepe) olarak anılan ve yüksekliği 1.200 m'yi geçen doruklar vardır. Bunların en yüksek Guebwiller Doruğudur (1.424 m). Gérardmer ve Longemer gibi göllerin ve güzel görünümlü vadilerin bulunduğu güneybatıdaki bölge gözde bir tatil merkezidir. Dağların Strassbourg'un güneybatısına düşen kuzey kesimindeki Le Donon Dağında yükseklik 1.008 m'ye ulaşırken, Saverne Geçidinden sonra 600 m'nin altına iner. Yılın dokuz ayı karla kaplı olan yüksek tepeler önemli turizm ve kış sporları merkezleridir. Güneydoğudaki dorukların korunaklı yamaçlarında Alsace'ın üzüm bağları uzanır.

Voshod, SSCB tarafından uzaya gönderilen ikinci insanlı uzay araçları dizisinin ortak adı. Uzaya ilk insanın çıkmasını sağlayan "Vostok" uçuşlarının başarıya ulaşması üzerine SSCB birden fazla kişi taşıyabilen ilk uzay aracını geliştirdi. Uç kozmonot taşıyan "Voshod 1", 12 Ekim 1964'te Yer yörüngesine girdi.

Vostok dizisindeki araçlara göre 680 kg daha ağır olan "Voshod 1", bu araçlarda bulunmayan bazı teknik donanımlara da sahipti. İyon tepkisi sisteminden yararlanan ilk uzay aracı olan "Voshod 1", uçuş sırasında uzay elbisesi giyilmesine gereksinim duyulmayacak kadar güvenliydi.

"Voshod" uçuşlarında atmosfere yeniden girme sürecinde de değişiklikler yapıldı. "Vostok" uçuşlarını gerçekleştiren kozmonotlar Yer'e döndüklerinde uzay araçlarını paraşütle atlayarak terk ediyordu. Buna karşılık "Voshod" kozmonotları özel paraşütlerden ve ters tepkili roketlerden yararlanarak araçlarıyla birlikte yere iniş yaptılar. "Voshod 1"le uzaydaki ilk biyomedikal araştırmalar başlatıldı. Aracın uçuş ekibinde yer alan kozmonotlardan Boris Yegorov, uçuş sırasında ekip üyelerinin fiziksel durumlarını incelemekle görevli bir fizyologdu. Yegorov, uçuş sırasında ekip arkadaşlarının tansiyonlarını ölçtü, kan örneklerini aldı, beyin dalgalarını kaydetti ve kas koordinasyonlarını inceledi.

18 Mart 1965'te fırlatılan "Voshod 2"yle uzaya çıkan iki kozmonot, ilk uzay yürüyüşünü gerçekleştirdiler. Aleksey A. Leonov aracın fırlatıldığı gün uzayda 10 dakika süreyle çeşitli hareketler yaptı. "Voshod 2" yörüngede 27 saat kaldıktan sonra Yer'e geri döndü.

Voskresyensk, Rusya'nın batısında, Moskova yönetim biriminde (*oblast*) kent.

Moskova Irmağının kıyısında, Moskova kentinin güneydoğusunda yer alır. Önemli bir sanayi merkezi olan kentte konsantre gübre üreten büyük bir tesisle inşaat malzemeleri üreten fabrikalar vardır. Nüfus (1991 tah.) 81.400.

Voss, Johann Heinrich (d. 20 Şubat 1751, Sommersdorf, Mecklenburg - ö. 29 Mart 1826, Heidelberg, Baden), daha çok Homeros çevirileriyle tanınan Alman şair.

Bir çiftçinin oğluydu. 1772'de Göttingen'e gitti. Orada bir süre ilahiyat, ardından filoloji okudu ve Göttinger Hain (Göttingen Korusu) adlı genç şairler grubunun önde gelen üyelerinden biri oldu. Koyu bir usçu olarak genç romantik şairlere karşı sert bir mücadele yürüttü.

Toplu şiirlerini 1802'de yayımladı. Daha çok şarkılar, odlar, elejiler, ayrıca klasik yazarlarla yeni-klasik Alman şairi Friedrich Klopstock'un tarzında pastoral şiirler yazmıştı. Bir köy papazının ailesini doğalcı bir akıcılıkla anlattığı *Lulse* (1795) adlı idili, Goethe'nin *Hermann und Dorothea*'sına (Hermann ve Dorothea) esin kaynağı oldu.

Voss daha çok çevirileriyle tanınır. Özellikle *Odyssea* (1781) ve *Ilyada* (1793) çevirileri bugün de önemini korumaktadır. Goethe gibi birçok Alman şairi tarafından klasik şiir ölçüsünün ustası olarak görül-müşse de, biçim ve dil güzelliğine verdiği aşırı önem Voss'un sonraki çevirilerinin zorlama bulunmasına yol açmıştır. Çevirdiği klasik yazarlar arasında Vergilius (1789'dan başlayarak), Ovidius (1798) ve Horatius da (1806) vardır. Ayrıca *Birbir Gece Masalları*'nı (1781-85), oğulları Heinrich ve Abraham'la birlikte Shakespeare'in oyunlarını çevirmiştir (1818-29).

Vossius, Gerardus Johannes, asıl adı GERHARD JOHANN VOSS (d. 1577, Heidelberg yakınları - ö. 19 Mart 1649, Amsterdam), Felemenkçi hümanist ilahiyatçı. Felemenk Cumhuriyeti'nin altın çağına önde gelen bilginlerindendir.

Vossius, daha çok ilkçağ klasikleri ve eğitici yapıtlar üzerindeki çalışmalarıyla ün kazanmakla birlikte hemen bütün araştırma alanlarında ürün verdi. Örneğin kilise tarihi ve öğretici konusunda çeşitli yapıtları vardır. Döneminin sorunlarıyla ilgili başta Lancelot Andrewes ve Christopher Wren gibi İngiliz ilahiyatçı ve bilginleri olmak üzere ünlü kişilerle çeşitli konularda mektuplaştı. Vossius'un toplu yapıtları Amsterdam'da 1695-1701 arasında altı ciltte yayımlandı.

Vossius'un sekiz çocuğundan dördü de seçkin bilim adamlarıydı. Bunlardan Isaak Voss (1618-89) 1673'te Windsor'da kilise kurul üyeliği görevinden önce, İsveç kraliçesi Kristina'nın özel Yunanca öğretmenliğini ve saray kitaplığının müdürlüğünü yaptı. Babası gibi eski Yunan ve Latin tarihi ile kilise tarihi üzerinde uzmanlaştı.

Vostok, SSCB tarafından uzaya gönderilen ilk insanlı uzay araçları dizisinin ortak adı. 12 Nisan 1961'de fırlatılan ve uzaya çıkan ilk insan olan kozmonot Yuri A. Gagarin'i taşıyan "Vostok 1" atmosfere yeniden girmeden önce Yer yörüngesinde bir tur attı. 1961-63 arasında toplam altı "Vostok" uçuşu gerçekleştirildi. İlk uçuş toplam 1 saat 48 dakika sürmüştü. 25 saat üzerinde süren ikinci uçuşta "Vostok 2" Yer çevresinde 17 kez dolandı. "Vostok" dizisinin geri kalan araçları ikiye ikiye fırlatıldı. 11 Ağustos 1962'de uzaya gönderilen "Vostok 3" ve "Vostok 4" birbirlerini görebilecekleri birer

yörünge üzerinde dolandı. Yer yörüngesinde 2.560.000 km yol alan "Vostok 3", uzayda 94 saat kalarak rekor kırdı.

14 Haziran 1963'te fırlatılan "Vostok 5" ten iki gün sonra uzaya gönderilen "Vostok 6" ilk kadın kozmonot Valentina V. Tereşkova'yı da taşıyordu. Bu iki uzay aracı birbirlerine çok yakın (y. 4,8 km) uçarak gelecekte yörüngede dolanacak olan araçların kenetlenmesi çalışmalarının temelini attı.

Vot dili, Ural ailesinin Fin-Ugor koluna bağlı dil. Yok olmak üzere olan Vot dili, yalnızca Estonya ile Rusya Federasyonu arasındaki sınır bölgesinde konuşulur. Bunun nedeni, bu bölge halkı üzerinde Rusça ya da Estonca konuşmaları için uygulanan baskının öteki yakın bölgelere oranla daha az olmasıdır.

votka, alkol oranı yüzde 40-55 arasında değişen, belirli bir tadı ve kokusu olmayan, renksiz damıtılmış içki.

İlk kez 14. yüzyılda Rusya'da ortaya çıkan ve patatesten yapılan votka, adını Rusça "su" anlamına gelen *voda* sözcüğünden alır. Önceleri yalnız Rusya, Polonya ve Balkanlar'da yaygın olarak içilirken, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Avrupa'da da yoğun olarak tüketilmeye başladı. Günümüzde votka genellikle tahıldan mayalandırılarak elde edilen, alkol oranı yüksek, arıtılmış ham alkol çözeltilerinden hazırlanır. Bu çözeltiler genellikle odunkömüründen süzülerek bir kez daha arıtılır ve damıtılmış suyla sertliği azaltılarak istenen alkol derecesine getirilir. Daha sonra da bekletilmeksizin şişelenir.

Alkol derecesinin en az yüzde 40 olduğu Rusya'da ve yüzde 45 olduğu Polonya'da votka daha çok küçük bardaklarda sek ve soğuk içilir; yanında da çoğu kez çeşitli mezeler sunulur. Öbür ülkelerde ise çoğunlukla limon suyu, portakal suyu, domates suyu ve tonik gibi başka içeceklerle karıştırılır ya da kokteyl hazırlamada kullanılır. Ayrıca kokulu otlar, limon kabuğu, çilek ve vişne gibi meyveler, tane karabiber ve kimyon gibi çeşitli maddelerle karıştırılarak kokulu ve renkli votkalar da hazırlanır.

Votkinsk, Rusya Federasyonu'nun batısında, Udmurt Özerk Cumhuriyeti'nde kent. Votka Irmağının kıyısında, bu ırmağın Kama Irmağıyla birleştiği noktanın hemen yukarısında yer alır. 1759'da kurulan Votkinsk 1935'te kent yapıldı. Kentte doğan Rus besteci Peter İliç Çaykovski'nin evi müze yapılmıştır. Votkinsk'teki başlıca ekonomik etkinlikler makine, kereste ve turbadan yakıt üretimidir. Nüfus (1991 tah.) 104.500.

Vouet, Simon (d. 9 Ocak 1590, Paris - ö. 30 Haziran 1649, Paris, Fransa), Fransa'ya İtalyan tarzı barok resmi getiren ressam.

Üslubu 1612-27 arasında, İtalya'da yaşadığı dönemde oluştu. "İki Aşık" (Pallavicini-Rospigliosi Sarayı, Roma) gibi ilk yapıtlarında görülen dramatik ışık-gölge karşıtlığı, onun Roma'da Caravaggio'dan etkilendiğini belli eder. "Aziz Bruno" (1620, San Martino Manastırı, Napoli) ve "Cupido ile Psyche" (1637, Güzel Sanatlar Müzesi, Lyon) gibi 1620'den sonra yaptığı resimlerdeyse Bologna okulunun klasik barok üslubunda çalışan Guido Reni, Guercino ve Domenichino gibi ressamların etkilerini yansıtan idealize edilmiş figürlere yer vermiştir. "Zamanın Yenilgisi" (1627, Prado Müzesi, Madrid) Caravaggio'nun ışık-gölge kullanımından uzaklaştığını ve daha sonraki üslubunun tipik özelliği olan eşit yayılmış parlak ışığı kullanmaya başladığını gösterir.

Vouet XIII. Louis'nin isteğiyle 1627'de Paris'e geri döndü ve kralın başressamlığına getirildi. Büyük olasılıkla Saint-Germain-en-Laye Şatosu için yaptığı "Zenginlik" (y. 1630, Louvre Müzesi, Paris) gibi yapıtlarla çevresini büyük ölçüde etkiledi. Gerek oymabaskılarından, gerekse günümüze ulaşan panolarından İtalyan sanatına özgü yanılmacı tavan bezemeciliğini çok iyi bildiği anlaşılır. Bu ustalığını Guercino'nun "Aurora"sından esinlenerek yaptığı Chilly Şatosu resimleriyle Veronese'nin etkisini

"Zenginlik", Simon Vouet'nin bir yağlıboya çalışması, y. 1630; Louvre Müzesi, Paris
Giraudon—Art Resource/EB Inc.

yansıtan Hôtel Séguier'deki çalışmalarında (y. 1640'ta tamamlandı) açıkça ortaya koymuştur. Başka önemli uygulamaları arasında Rueil'deki Hôtel de Bullion ve Cardinal de Richelieu'nün sarayının bezemeleri de vardır.

Vouet'nin "Aziz Carlo Borromeo" (y. 1640, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel) gibi 1630'ların başlarında yaptığı dinsel konulu resimleri gelişmiş, ama tutuk bir barok üslubu yansıtır. Ama onun asıl iyi bilinen üslubunu yansıtan yapıtları "Madonna" (y. 1640, Ashmolean Müzesi, Oxford) ve "Diana" (1637; Hampton Sarayı, Londra). Bunlar ele alınışlarındaki yumuşaklık, figürlerinde taşan duyumsallık, renklerdeki parlaklık ve tekniklerindeki ustalıklarla dikkati çeker.

Voyager, Güneş sisteminin dış bölümündeki gezegenleri gözlemlemek ve bunlara ilişkin bilgiler elde etmek amacıyla fırlatılan insansız iki ABD uzay sondasının ortak adı.

5 Eylül 1977'de fırlatılan "Voyager 1", Mart 1979'da Jüpiter'in yakınından geçtikten sonra Kasım 1980'de Satürn'e ulaştı. daha sonra Güneş sisteminin dışına çıktı.

20 Ağustos 1977'de fırlatılan "Voyager 2" ise Temmuz 1979'da Jüpiter'in, Ağustos 1981'de Satürn'ün, Ocak 1986'da Uranüs'ün ve Ağustos 1989'da Neptün'ün yakınından geçti. "Voyager"ların Yer'e gönderdiği bilgiler ve fotoğraflar bu dev gezegenlere ve uydularının o güne değin bilinmeyen bazı özelliklerinin ortaya çıkarılmasını sağladı. Örneğin, Satürn'ün bilinen halkalarına ek olarak binlerce halkacıktan oluşan bir sisteme sahip olduğu ve Uranüs'ün çevresinde güçlü bir magnetik alanın bulunduğu ve ek 10 uyduya sahip olduğu saptandı. Sondalar Jüpiter'in halkalarının fotoğraflarını çekerek gezegendeki Büyük Kızıl Beneğe ilişkin bilgi topladılar. Bu gezegenin Galilei uydularından Io'da volka-

nik etkinliğin sürdüğü anlaşıldı. Neph-tün'ün yakınından geçiş sırasında gezegenin çevresinde üç halkanın ve ek altı gezegenin bulunduğu, ayrıca gezegenin Güneş rüzgârının taşıdığı yüksek enerjili elektron ve protonları tutarak Yer'deki Van Allen kuşaklarına benzer bir bölge oluşturduğu ortaya çıkarıldı.

Voyager, Yer çevresinde yakıt ikmali yapmadan ve uğraksız olarak dolanan ilk uçak. ABD yapımı olan uçak, 14 Aralık 1986'da Dick Rutan ve Jeana Yeager'in denetiminde Los Angeles'ın 100 km kuzeydoğusundaki Edwards Hava Kuvvetleri Üssü'nden havalandıktan sonra saatte ortalama 186 km'lik bir hızla toplam 40.251 km uçarak 23 Aralık'ta aynı üsse indi. "Voyager" böylece 1962'de gerçekleştirilen 20.167 km'lik uğraksız uçuş rekorunu da kırmış oldu.

Burt Rutan tarafından tasarılan "Voyager"ın 33,8 m açıklığındaki ana kanadı uçağın kuyruğuna yakın bir yerde bulunurken, burun bölümüne de yatay bir stabilize yerleştirilmişti. Uçağın çok hafif ama dayanımı yüksek olan gövdesi, karbon lifli şerit katmanları ve epoksi emdirilmiş kâğıt katmanlarından yapılmıştı. Uçuşa başlamadan önce "Voyager"ın gövde ve kanadına uçağın ağırlığının dört katına eşit olan 840 kg yakıt yerleştirildi, ama uçuş sırasında bu yakıtın yalnızca bir bölümü kullanıldı.

voynuk, Osmanlı Devleti'nde seferde ordunun, sarayın, vezirlerin ve öbür devlet adamlarının at gereksinimlerini karşılayan, başka zamanlarda da atlarına bakan ve çayır hizmetleri veren yardımcı askerî sınıf. İstanbul'daki Has Ahır'a (İstabl-ı Âmiye) bağlı bu sınıf kırsal alanda örgütlenmiş, gayrimüslimlerden ve özellikle de Bulgarlardan oluşmuştu. Terim Eski Bulgarca *vuyntik* ya da *voynik* (asker) sözcüğünden gelir; Osmanlı tarihlerinde ve kanunnamelerinde voynak (çoğul voynugân) olarak da geçer. Gerek bu etimoloji, gerekse voynuk sınıfının bileşimi ve ayrıcalıkları, kurumun temelinde, Osmanlı öncesi Balkan askerî sınıflarının Osmanlılar tarafından dönüşenme biçimlerinden birinin yattığına işaret eder.

Geleneksel toplumlarda çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesinin, belirli bölgelerde yaşayan bir kesime bırakılması ve bunların kendi içlerinde ırsî devamlılık taşıyan uzman bir kast haline getirilmesi, sık başvurulan yönetim usullerindenidir. Osmanlı saray ve ordu örgütlenmesinde, işe ve ikmal sorunlarının çözümünde de bu bölgesel ve kastlaşmış iş bölümü önemli rol oynar. Bir Osmanlı kanunnamesine göre Rumeli beylerbeyliği döneminde (1376-1404) yeni alınan topraklarda tımar, kapıkulu ve voynuk örgütlenmesine öncülük eden Tımurtaş Paşa, voynuk sınıfının kurucusu olarak bilinir.

İlk zamanlardan başlayarak voynukların bir bölümü "seferli" (ya da hassa, amme) voynukları adı altında ve voynuk beyinin yönetiminde, bir bölümü de "çayır" voynukları olarak çeribaşı ve voynuk seraskerlerinin buyruğunda örgütlendiler. Sefer voynuklarının başlıca görevi savaşlara katılmak, çayır voynuklarınınki ise Has Ahır için ot biçmek, Has Ahır atlarını otlatmak ve eğitmektir. Bosna ve Bulgaristan'ın voynuk köyü yazılan yerlerinde her köyde 8-25 arasında voynuk bulunurdu. Bunlardan nöbetli gelenler tırpanları ve atlarıyla, bir bölüm voynuk da yaya olarak hizmet verirdi. Voynuklara hizmet karşılığı verilen küçük toprak parçalarına *başına* ya da *baştine* (çiftlik) denirdi. Ralyet çiftliklerinden farklı ve timara daha yakın olarak bu

topraklar parçalanamaz, miras bırakılamaz, devredilemezdi. Olen voynugün yerine oğlu, kardeşi ya da bir akrabası atanırdı. Her yörenin voynukları, bir çeribaşının buyruğundaydı. Ayrıca her köydeki voynukların üstünde pirimkür ve likatör sanını taşıyan küçük subaylar vardı. Voynuklar ve küçük subay sınıfının tümü Hristiyan'dı. Bunlar, her türlü cizye, ispenç, avarız ve rüsumdan muafı. Voynuk çeribaşları ise Müslüman'dı. Bu niteliğiyle voynuk sınıfı, fethedilen toprakların insan gücünden Osmanlı Devleti adına denetimli biçimde yararlanmanın bir örneğini oluştuyordu.

1691'de II. Süleyman'ın fermanıyla kaldırılan voynuk örgütü 1693'te yeniden kuruldu. Sonraki yıllarda voynuklarla ilgili yasalarda bazı değişiklikler yapılarak bağımsızlıkları sınırlandırıldı. Osmanlı Devleti'nin Eflâk-ı Rum'daki topraklarının büyük bölümünü ve Bulgaristan'ı yitirmesiyle 1878'de voynuk örgütü son buldu.

Voysey, Charles Francis Annesley (d. 28 Mayıs 1857, Hesse, Yorkshire - ö. 12 Şubat 1941, Winchester, Hampshire, İngiltere), 1890-1910 arasında yapıtlarıyla Avrupa sanatını etkileyen ve *art nouveau* hareketine esin kaynağı olan İngiliz mimar ve tasarımcı.

Bütün klasik mimarlık öğretilerini yadsıyarak Pugin ve Ruskin'in izinden gitti. Onların kuramlarını uygulayarak iyi inşa edilmiş basit konutlar yaptı. Doğayla iç içe, kır evi üslubundaki bu yapılar kaba sıvalı beyaz duvarları, geniş çatıları, büyük bacaları, alçak ve uzun kütleleriyle dikkati çekiyordu.

Tannici Kilise'nin kurucusu olan Charles Voysey'nin oğlu olan Voysey yetişmek için 1874'te J.P. Seddon'ın yanına girdi. 1880'de ünlü kır evleri tasarımcısı George Devey'nin yardımcısı oldu ve 1882 dolayında Londra'da kendi işini kurdu. Arthur Mackmurdo ve William Morris'in etkilerini yansıtan duvar kâğıdı ve kumaş tasarımlarıyla kısa sürede başarı kazandı. Bunlarda açık renkli, basitleştirilmiş iki boyutlu bitki desenleri kullanılmıştı. 1888'de *The British Architect* adlı dergide küçük konut planları yayımlayınca bir dizi ev siparişi aldı. 1914'ten sonra önemli bir yapı yapmadı; ama mimarlığa katkılan nedeniyle 1939'da Kraliyet Endüstri Tasarımcısı unvanıyla, 1940'ta da mimarlık dalında Kraliyet Altın Madalyası'yla onurlandırıldı.

Voysey'nin *Reason as the Basis of Art* (1906; Sanatın Temeli Olarak Mantık) ve *Individuality* (1915; Bireysellik) adlı kitapları yayımlanmıştır.

voyvoda, Osmanlı Devleti'nde reis, subaşı, ağa gibi çağrışımlar taşıyan ve 17. yüzyıldan başlayarak vergi toplayıcılara, sancaktan küçük idari birimlerin yöneticilerine verilen unvan. Macarca *vajvoda*, Sırp-Hırvat dilinde ve Slovence *vojvoda*, Eski Bulgarca *vojevoda* sözcükleri şef, savaşçı, asker, başbuğ, komutan anlamlarına gelir. Bu özgün içeriğiyle terim, Doğu Avrupa'da valiler için de kullanılıyordu. Örneğin, bugün Yugoslavya'da özerk bir bölge olan Vojvodina, "valinin bölgesi" anlamına gelir. Osmanlılar da Balkanlar'da Hristiyanlar arasından atadıkları yerel yöneticilere voyvoda diyorlardı. Bu bağlamda voyvoda, örneğin görece özerk Eflâk ve Boğdan beylerinin geleneksel sanı oldu. İstanbul'da gayrimüslimlerin çoğunlukla yerleştikleri Beyoğlu ve Galata'ya atanan yöneticilere de Pera voyvodası, Galata voyvodası denirdi. Öte yandan voyvodalık asıl 1600'lerden başlayarak gelişen iltizam(*) usulü (*bak. mukataa*; mültezim) içinde yaygınlaştı. İltizama verilen yerlerin vergilerini toplamak

için mültezimlerin atadığı ve eyalet valileriyle mutasarrıfların kendi bölgelerindeki küçük birimlerin yönetimiyle görevlendirildikleri voyvodalar, genelde acımasız tutumlarıyla ünlendi. Tanzimat'tan sonra voyvodalık kaldırılarak ilçe düzeyindeki yönetimlere kaymakamlar atandı.

Voyvodina bak. Vojvodina

Voznesenski, Andrey Andreyeviç (d. 12 Mayıs 1933, Moskova), Stalin döneminden sonraki edebiyatçılar kuşağının en seçkin üyeleri arasında yer alan Sovyet şair.

Çocukluğu Vladimir kentinde geçti. 1941'de, babasının kuşatma altındaki Leningrad'da fabrikaların sökülmesinde görev yaptığı sırada, annesi ve kız kardeşiyle

Voznesenski
AP/Wide World

birlikte Ural Dağlarındaki Kurgan'a gitti. Savaşın, Voznesenski'nin ruhsal olgunlaşması üzerindeki etkisi daha sonraki şiirlerinde canlı bir biçimde dile gelecekti. Savaşın sonra ailesiyle birlikte Moskova'ya dönerek önce güzel sanatlar, ardından mimarlık öğrenimi gördü; boş zamanlarında şiir yazmaya başladı. Bazı şiirlerini ünlü Sovyet yazarı Boris Pasternak'a gönderdikten sonra onun övgülerinden aldığı cesaretle bütününü şiire yöneldi. Rus dilini, Stalin döneminde edindiği bürokratik katıktan kurtarmaya çalışan Pasternak, üç yıl boyunca Voznesenski için hem bir örnek hem de öğretmen oldu.

Voznesenski'nin 1958'de yayımlanan ilk şiirleri, değişken ölçü kullanımı ile özgün yarım uyakları ve ses çağrışımlarının yanı sıra, tutuklu ama düşünceli bakımdan derin bir ahlaki coşkuyla belirlenen cüretli deneylerdi. Voznesenski bu yapıtlarında savaş, aşk, insan yaratıcılığı ve uygarlık konusundaki düşüncelerini cesur ve canlı imgelerle iletirdi. İlk şiir kitapları *Mazera* (1959; Ustalar), *Mozaiika* (1960; Mozail) ve *Parabola*'dır (1960; Paraboller).

1950'lerin sonlarıyla 1960'ların ilk yılları, Sovyet edebiyatında yeni deneyler dönemi. Stalin'in retorik üslubunu taklit zorunluluğundan kurtulan Sovyet şairleri, yaratıcı bir yeniden doğuş akımını başlatmıştı. Binlerce kişilik spor salonlarında, balkın büyük ilgi gösterdiği şiir okuma günleri düzenleniyordu. Etkileyici bir kişiliği olan Voznesenski, çağdaşı Yevgeni Yevtushenko'yla birlikte şiir günlerinin yıldızıydı. 1963'te "aşın deneyci" Sovyet yazar ve sanatçılarına karşı resmi bir kötülleme kampanyası başlatıldı ve şiir günlerine son verildi. Devlet destekli toplumcu gerçekçilik okuluyla bağli olmayan öteki şairler gibi Voznesenski de yedi ay boyunca ağır eleştirilere uğradı. Partinin yayın organı *Pravda*'da eski tutumundan vazgeçtiğini açıklayan ironik bir yazısı yayımlanınca bir ölçüde yeniden saygınlık buldu. Ama Voznesenski ve arkadaşları 1960'larda ve 1970'lerde dönem

dönem bulanıklık, deneycilik ve "ideolojik hamlık" gibi suçlamalarla karşılaştılar. Belki de en ünlü şiiri olan "Goya"da (1960) Voznesenski savaşın dehşetini bir dizi güçlü eğretilemeyle dile getirir. "Akhilleus serdise" (Akhilleus Yüreğim) ve "Aviportret" (Kendi Portret) şiirlerinde 1963'teki baskılar sırasında çektiği acıları ve öfkesini ortaya koyar. Sonraki şiir kitapları arasında *Treugolnaya gruşa* (1962; "Üç Köşeli Armut"), *Antimiri* (1964; Karşı Dünyalar), *Vipusti ptitsul* (1974; Kuşu Salıverin) ve *Soblazn* (1978; Baştan Çıkarma) sayılabilir. 1970'lerde ve 1980'lerde yeni ya da karakteristik çok az şiir yazan Voznesenski'nin *Oza* (1981) adlı yapıtı Türkçeye çevrilmiştir.

Völkischer Beobachter (Almancada "Halkın Gözlemcisi"), Almanya'da Nazi Partisi'nin 1920'lerden 1945'e değin yayımladığı günlük gazete.

1887'de Münih'te *Münchner Beobachter* adıyla dört sayfalık haftalık bir dergi olarak çıkmaya başladı. 1923'te Adolf Hitler tarafından satın alındığında 7 bin tirajlı antisemitik bir günlük dedikodu gazetesi idi. Hükümete ve devlet görevlilerine yönelik saldırıları ve antisemitik yazıları nedeniyle 1920'lerde üç kez kapatıldı. 1925'te önce haftalık, bir ay sonra da günlük olarak dördüncü kez yayına başladı. Yayın yönetmenliğine Hitler tarafından atanan Alfred Rosenberg gazeteyi Hitler'le Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'in forumuna dönüştürdü. 1930'da Berlin ve Güney Almanya baskılarını çıkaran gazete 1933'te Berlin'de yeni bir yayın ve basım merkezi kurdu. 1938'de Avusturya'nın ilhak edilmesinden sonra Viyana baskısı çıkmaya başladı. Yabancı muhabirlerle diplomatlar Nazi politikasındaki değişimleri ve propaganda amaçlarını bu gazeteden izlediler. Gazetenin tirajı 1941'de 1.100.000'i aşmıştı.

Vörösmarty, Mihály (d. 1 Aralık 1800, Nyék - ö. 19 Kasım 1855, Peşte, Macaristan), Macar şair ve oyun yazarı. Toplumsal reformlar döneminde (1825-49) Macar edebiyatını yoğun Alman etkisinden kurtararak, hem diliyle hem de içeriğiyle ulusal bir edebiyat yaratılmasına katkıda bulunmuştur.

Yoksul düşmüş soylu bir ailenin oğluydu. Küçük yaşta geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kaldı, özel dersler verdi. 1825'te yayımladığı *Zalán futása* (Zalán'ın Kaçışı) Macaristan'ın Árpád tarafından fethetilişi konu alan bir destanıdır. Yapıtı, sanatın değerinin yanı sıra döneme egemen olan genel yurtseverlik dalgasının etkisiyle de büyük başarı kazandı.

Yalnızca yazarlıkla geçimini sağlayan ilk Macar olan Vörösmarty 1828'de ünlü *Tudományos Gyűjtemény* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1830'da yeni kurulan Macar Akademisi'nin ilk üyesi oldu. Aynı yıl yazdığı büyük yapıtı *Csongor és Tünde*, Shakespeare'in *A Midsummer Night's Dream*'ini (Bir Yaz Gecesi Rüyası) andıran simgesel bir masalıdır. 1843'te evlendiği Laura Csajághy'den aldığı esinle yazdığı şiirler arasında "A memernghöz"ün (1943; Bir Hayalpereste) özel bir yeri vardır. 1848 Devrimi ve 1949'da Macaristan'ın bağımsızlığının ilan edilmesi Vörösmarty'nin yaşamını derinden etkiledi. Bağımsızlık hareketinin önderi Lajos Kossuth'u hararetle destekleyen Vörösmarty ulusal mücadeleye dört elle sarıldı ve *Diet* üyesi oldu. Bunu izleyen baskı döneminde gizlenmek zorunda kaldı ve üç çocuğuyla birlikte büyük güçlük-

ler içinde yaşadı. Buna karşın "Vén cigány" (1854; Yaşlı Çingene) gibi olağanüstü yapıtlar verdi, ama eski etkinliğini sürdüremedi.

Vrancea, Romanya'nın ortadoğu kesiminde il (județ). Doğu Karpatlar ile İkinci dağ sıralarının çevrelediği vadi ve ovalardan oluşan 4.863 km²'lik bir alanı kaplar. Doğu sınırının büyük bölümünü, güneye doğru akan Siret Irmağı çizer. Zăbala, Rimna ve Trotuş ırmakları da güneydoğu yönünde akarak Siret'e karışır. İlin başlıca geçim kaynağı olan şarapçılık il merkezli Foçşani, Odobești, Cotești, Panciu ve Ivesți kentlerinde yoğunlaşmıştır. Hayvan besiciliği ve tahıl üretimi öteki tarımsal uğraşlardır. Mărăești'de kimyasal madde, Doaga'da yapı gereçleri üretilir; Foçşani ile Guguști'de kerestecilik yapılır. Foçşani bir kara ve demir yolu ulaşım merkezidir. Nüfus (1992 geç.) 392.600.

Vrangel, Ferdinand Petroviç (d. 9 Ocak 1797, Pskov - ö. 6 Haziran 1870, Tartu, Estonya, Rus Çarlığı), Sibirya'nın kuzeydoğu kıyılarının haritasını tamamlayan (1820-24) Rus kâşif. Sibirya kıyısı açıklarındaki Vrangel Adasına adı verilmiştir.

1813'te deniz akademisini bitirdi. 1817-19 arasında V. M. Golovnin komutasındaki "Kamçatka" adlı şalopayla dünyanın çevresini dolaştı. Sibirya'da keşiflerde bulunduktan sonra, "Krotki" adlı bir şalopayla dünya çevresinde yeni bir sefer gerçekleştirdi (1825-27). Daha sonra Amerika kıtasındaki Rus yerleşmelerinin valiliği (1829-35), Rus-Amerikan Kumpanyası'nın başkanlığı (1840-49) ve deniz bakanlığı (1855-57) görevlerinde bulundu. 1864'te emekliye ayrıldı. Petersburg Bilimler Akademisi üyesi olan Vrangel, Rusya Coğrafya Derneği'nin kuruluşunda da görev almıştır.

Vrangel, Pyotr Nikolayeviç, Baron (d. 27 Ağustos 1878, Novo-Aleksandrovsk, Litvanya, Rus Çarlığı - ö. 25 Nisan 1928, Brüksel, Belçika), 1917 Ekim Devrimi'ni izleyen iç savaşın (1918-20) son aşamasında Bolşevik karşıtı Beyaz Ordu'ya komuta eden general.

Köklü bir Alman baron ailesindendi. Çarlık muhafız birliğine katılarak I. Dünya Savaşı'nda bir Kazak tümenine komuta etti. Romanov hanedanının devrilmesiyle sonuçlanan 1917 Şubat Devrimi'nden sonra da orduya kaldı. General Lavr G. Kornilov'un geçici hükümeti devirme girişiminden dolayı tutuklanması (Ağustos 1917) üzerine görevinden istifa ederek Kırım'a gitti.

Ekim 1917'de Bolşeviklerin iktidara geçmesinden sonra, General Anton İ. Denikin'e bağlı Beyaz kuvvetlere katıldı ve bir ordunun komutasını üstlendi. Denikin'in 1919 yazında başlattığı saldırı sırasında Tsaritsin'ı (sonradan Volgograd) aldı. Beyaz Ordu'nun Kırım'a çekilmesi ve Denikin'in komutanlıktan ayrılması üzerine Nisan 1920'de Beyaz kuvvetlerin başına geçti. Haziran 1920'de Ukrayna'da yeni bir saldırıya girişti. Kasım başlarında Kızıl Ordu kesin bir zafer elde etti. Önce Kırım'a çekilen Beyazlar, aynı ay içinde İstanbul'a göç etmeye başladılar. Rusya'dan ayrıldıktan sonra Batı Avrupa'da yaşayan Vrangel, 1920'lerde anılarını yayımladı.

Vrangel Adası, Rusça OSTROV VRANGEL'YA, Kuzey Buz Denizinde ada. Rusya Federasyonu'nun kuzeydoğu ucunda, Çukçi özerk ilinde (okrug) yer alır ve Doğu Sibirya Denizini Çukçi Denizinden ayırır. 125 km genişliğindeki ince uzun adanın yüzölçümü yaklaşık 7.300 km²'dir. Sibirya anakarasından Uzun Boğazla ayrılır. En yüksek yeri 1938'de keşfedilen 1.096

m yüksekliğindeki Sovetskaya Dağıdır (гора). Buzul olmayan adada çok sayıda küçük göl vardır; kuzey ve güneybatı kıyılarında kum sırtlarının çevrelediği sayısız kıyı gölleri bulunur. Adada Kuzey Kutup Bölgesi iklimi egemendir. Temmuz ayında ortalama sıcaklık 2,4°C'dir. Yaz aylarında adaya çok sayıda kuş gelir. Adada ayrıca lemming, kutup tilkisi ve kutup ayıları yaşar.

Ada, Rus kâşif Ferdinand Petroviç Vrangel'in adını taşır. Vrangel 1824'te adama varlığına ilişkin bilgileri araştırdıysa da başarılı olamadı. 1867'de adanın güney kıyılar boyunca seyreden ABD'li bir balina avcısı adaya Vrangel'in adını verdi. Kanada'nın hak iddialarına karşın Sovyetler 1924'te adaya yerleşti. 1926'dan bu yana adada Çukçiler ve ren geyiği sürüleri besleyen Eskimolar oturmaktadır.

Vratsa, Bulgaristan'ın kuzeybatısında kent. Batı Balkan Dağlarının kuzey eteklerindeki Vratsa Boğazında, Leva Irmağının doğduğu noktada yer alır. Kent bugünkü yerine, o noktada bulunan eski bir Bulgar kalesini Osmanlıların 15. yüzyıl başlarında yıkmasının ardından taşındı. Osmanlı döneminde Avrupa'ya giden yollar üzerinde zengin bir ticaret merkezi durumundaydı. 1878'de Bulgaristan üzerindeki Osmanlı egemenliğinin sona ermesinden sonra ticaret ve zanaat alanlarındaki etkinlikler geriledi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayi alanında hızlı bir gelişmenin gerçekleştiği kentte bugün doğal gazla çalışan dev bir kimya kompleksi, ayrıca dokuma, mobilya, seramik ve madeni eşya fabrikaları vardır. Kentte 1876'da Osmanlılara karşı savaşırken ölen ozan Hristo Botev'in anıtı vardır. Kentin birkaç kilometre batısında turistlerin ilgisini çeken Ledenika Peştera adlı mağara, kuzeyde de yaklaşık 90 m uzunluğunda, 24 m genişliğinde ve 20 m yüksekliğindeki Boji Most (Tanrı'nın Köprüsü) adlı doğal tünel bulunur. Nüfus (1986 tah.) 75.526.

vrattyā, Hindistan'da ilkçağda özellikle Magadha (bugün Bihar) bölgesinde yaşayan etnik kökenli ya da mezhep üyesi gezgin çilecilere verilen ad. *Vrattyā*'lar egemen Ari toplumunun dışında, batını ayinlere ve katı disipline dayalı bir yaşam sürerlerdi. Bu topluluğun Ari kökenli olup olmadığı konusu açıklık kazanamamıştır. Bazı araştırmacılar Veda dinindeki Ari nitelikli olmayan inanç ve uygulamaların temelini *vrattyā*'lara dayandırır.

Vricci, Pali dilinde vacçi, Hindistan'daki Bihar'da, Liçhaviler ile komşu halkların oluşturduğu konfederasyon (İÖ 6-İS 4. yy). Yönetim merkezi Vaişali'ydi (bugün Basarh, Bihar eyaleti). Gautama Buddha'nın Budacı manastır tarikatını (*sangha*) kurarken, Vricci'nin soyluların egemenliğine dayanan örgütsel yapısını temel aldığı söylenir. Çandra Gupta'nın 4. yüzyılda konfederasyondan bir Liçhavi prensesiyle evlenmesi sonucunda Maurya hanedanı ortaya çıkmıştır.

Vries, Adriaen de (d. 1545/46, Labey, Felemenk - ö. 15 Aralık 1626, Prag), Felemenk'te yetişen en önemli maniyerist heykeltci.

Yaşadığı dönemde Felemenk'te heykelt sanatı fazla bir ilgi görmüyordu. Vries de bu nedenle ülkesini terk etti ve bir daha hiç geri dönmedi. Floransa'da o günlerin en önde gelen maniyerist heykeltcisi Giambologna'nın yanında çalıştı. Bir süre Roma'da yaşadı, daha sonra Savoia dükü Carlo Emanuele'nin, 1601'den sonra da Prag'da İmparator II. Rudolf'un hizmetinde bulundu.

De Vries'in en önemli yapıtı Augsburg'da 1600'de düzenlenen kent şenliği için yaptığı İtalyan üslubundaki büyük "Herakles Çeymesi"dir (1596-1602). "Psyche Pandora'nın Kutusuyla" adlı yapıtı da ışıltılı parlak yüzeyi, kıvrımlı karmaşıklığı ve zarafetle Vries'in üslubunun tipik bir örneğidir.

Vries, Hugo (Marie) de (d. 16 Şubat 1848, Haarlem - ö. 21 Mayıs 1935, Amsterdam yakınları, Hollanda), Hollandalı botanikçi ve genetik bilgini. Carl Correns ve Erich Tschermak von Seysenegg ile aynı zamanda, ama onlardan bağımsız olarak Gregor Mendel'in kalıtım ilkelerini gün ışığına çıkarmış (1900) ve geliştirdiği "değişim" (mutasyon) kuramıyla genetik biliminin kurulmasında öncü adımlar atmıştır.

Leiden, Heidelberg ve Würzburg üniversitelerinde okuduktan sonra 1878'de Amsterdam Üniversitesi'nde profesör oldu ve bu görevini 1918'e değin sürdürdü. 1886'da *Oenothera lamarckiana* bitkisinin yabancı örneklerinde, kültür çeşitlerinde görülmeyen bazı ayrıksı özellikleri gözlemledikten sonra bir türün bireyleri arasındaki değişikliklerin ortaya çıkış nedenini incelemeye yöneldi. Yeni döllerde birdenbire ortaya çıkan bu değişikliklere "değişim" adını verdi. Aynı türün bireylerindeki çeşitliliği deneysel olarak saptanabilen sürekli ve dinamik bir evrimin örneği olduğunu açıklayarak, evrimsel bir kuşak sonra yeni türlerin oluşumunu sağlayabilen ani ve köklü değişiklikler dizisi olarak tanımladı.

"Değişim"in özünü kavramak için 1892'de bitkilerde çaprazlama çalışmalarına başladı ve sekiz yıl süren araştırmaları sonunda, bilim çevresinde ilgi görmediği için çoktan unutulmuş olan Mendel yasalarına benzer bulgular elde etti. Konuyla ilgili yayınları tararken Mendel'in 1866'da yayımlanan makalesine rastladığında, bezelyeler üzerinde çaprazlama çalışmaları yapan bu Avusturyalı rahibin de aynı sonuçlara ulaştığını anladı ve bunu bilim dünyasına açıkladı. Öte yandan bitkilerdeki geçişme (osmoz) olayını inceleyerek geçişme basıncı ile bitki hücrelerinde yer alan maddelerin molekül ağırlıkları arasındaki ilişkiyi ortaya koydu. De Vries'in başlıca yapıtları *Die Mutationstheorie* (1901-03; Değişim Kuramı), *Intracellular Pangenesis* (1889; Hücreler Arası Pangenesis) ve *Plant Breeding*'dir (1907; Bitki Islahı).

Vriesea, ananasgiller (*Bromeliaceae*) familyasından, Güney Amerika'ya özgü 200 kadar epifit(*) bitki türünü kapsayan cins. Türlerin çoğu kapalı ortamlarda süs olarak yetiştirilir.

Rozetler halinde büyüyen kılıç biçimli etli yaprakları batıcı, yeşil renkli ve genellikle kahverengi lekelidir; yaprak demetinin tam ortasından pembe, sarı, yeşil ya da beyaz renkli, yassı başaklar oluşturan çiçekler çıkar. Çiçeklerin üç çanakyağı ve üç taçyağı vardır.

Vrije Volk, Het (Hollanda dilinde "Özgür Halk"), Rotterdam'da ve başka yörelerde 30 yerel baskısı yapılan sosyalist akşam gazetesi. Hollanda'nın en büyük ve en etkili gazetelerinden biridir. 1900'de *Het Volk* adıyla yayına başladı ve Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin resmi organı oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Hollanda'yı işgal eden Nazilerin kapattığı gazete 1945'te *Het Vrije Volk* adıyla yayımlanmaya başladı. Belirgin siyasal yönelimini koruyan gazete İşçi Partisi'nin görüşlerini yansıtmayı sürdürdü. Komünist *De Waarheid* ile birlikte Hollanda'da bir siyasal partiyle sürekli ilişkisi bulunan iki gazeteden biridir. Pazar günleri

çıkmayan gazetesinin tirajı, 1980'lerin başında 160 bindi

VT tapası, bomba, top mermisi ve mayınlarda kullanılan patlayıcı ateşleme düzeneği. Tapa, hedefin yeterince yaklaştığını algılayarak patlayıcıyı ateşler Tapanın algılayıcı sistemi, sinyaller yayarak bunların yansımalarını toplayan küçük bir radar sisteminden oluşur. İngiliz ve ABD uzmanlarının ortak çalışmasıyla II. Dünya Savaşı'nın başlarında geliştirilen VT tapası, ilk kez Ardenne Savaşı'nda (1944) kara birliklerine karşı kullanıldı. Top mermilerine yerleştirilen VT tapaları, merminin düşman birliği üzerinde parçalanarak birliğin üzerine merminin parçalarının yağmasını sağlar. Tapa, yere gönderilen radar sinyallerinin yansımalarını algılayarak yerden 6-15 m yükseklikte patlayıcıyı ateşleyebilir. VT tapaları, mermi yakınlarındaki bir uçağın varlığını saptayarak merminin ateşleyebildiğinden uçaksavar toplarında da kullanılabilir. II. Dünya Savaşı'nın sonlarında, hem denize hem de karaya konumlandırılmış uçaksavar birlikleri VT tapasından etkili biçimde yararlandılar. VT tapası özellikle Almanlar tarafından İngiltere'ye gönderilen V-1 uçan bombalarına ve Büyük Okyanus'taki ABD gemilerine saldıran Japon uçaklarına karşı oldukça etkili oldu. VT tapasının yanı sıra elektronik denetimli nişan alma aygıtlarının geliştirilmesi, uçaksavar atışlarının isabet oranını önemli ölçüde artırdı.

VTOL uçak, İngilizce tam adı VERTICAL TAKE OFF AND LANDING (düşey kalkış-iniş), dikey olarak inip kalkabilen uçakların ortak adı. VTOL uçakların iniş-kalkış helikopter rotoruna benzer dönel kanat sistemleri ya da çıkış ağız yere doğru döndürülebilir jet sistemleri aracılığıyla gerçekleştirilir. Uçak boyutlarından biraz daha geniş bir alana kolayca inebilen VTOL uçaklar, özellikle keşif, hava indirme ve yakın bombardıman işlemlerinde kullanılır. Jet motorlu VTOL uçakların büyük bir bölümünün kanatları hareketlidir.

İlk başarılı VTOL uçak, İngiliz yapımı "Harrier"dir. Kalkış sırasında bu uçağın yatay biçimde yerleştirilmiş motorlarının çıkış ağız yere doğru döndürülerek uçağın havalanması için gerekli dikey tepki elde edilir. Uçak yerden belirli bir miktar yükseldikten sonra motorların çıkış ağız eski konumuna getirilir ve uçak, normal bir jet uçağı gibi uçar. "Harrier"lar düz uçuşta, yüksek sesaltı hızlara (0,8-0,9 Mach) ulaşabilmektedir.

Vu dili, Çince Pinyin ve Wade-Giles yazımında wu, Jiangsu eyaletinin güneydoğusunda ve Zhejiang eyaletinde, Çin nüfusunun yüzde 8'inden fazlasının konuştuğu Çince. Vu dilinin konuşulduğu başlıca kentler Taizhou, Şanghay, Suzhou, Ningbo ve Wenzhou'dur. Bu dil önce, 10. yüzyıldan beri bir kültür merkezi olan Suzhou'da gelişmiş, zamanla öteki kentlere yayılmış ve Şanghay'ın önemli bir kent durumuna geldiği Ming hanedanı döneminde (1368-1644) büyük önem kazanmıştır.

Vu dili, sözcük başına getirilen titreşimli kapantılıları koruması, ayrıca aynı ünlü ve ünsüz dizisine sahip sözcük ya da sözcük ögeleri arasındaki anlam ayrılıklarını yedi ya da sekiz ayrı titreşim kullanarak belirtmesi açısından Çağdaş Standart Çince'den ayrılır. Çağdaş Standart Çince ve Çin'in kuzeyinde konuşulan Mandarin dili gibi Vu dili de Eski Çincenin sözcük sonuna getirilen ünsüzlerinin çoğunu yitirmiştir.

Vudu, Haiti'nin ulusal halk dini. Fransız sömürgecilik döneminden kalma Katolik

ayın ögeleri ile Yoruba, Fon, Kongo ve başka Afrika halklarının köle olarak Haiti'ye getirildiklerinde birlikte taşıdıkları büyü ve din ögelerinin kaynaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Vudu terimi, Dahomey'deki (bugün Benin) Fon halkının dilinde tanrı ya da ruh anlamına gelen *vodon* sözcüğünden türetilmiştir.

Vuducular uzak ve yüce bir tanrıya inanışlarını dile getirirler ama etkisinde kaldıkları kutul varlıklar yerel ya da Afrika kökenli tanrılarla atalarının ya da Katolik azizlerinin ruhlarıyla özdeşleştirdikleri *loa*'dır. Her kişinin ya da ailenin bir *loa* olduğu inanılır. Vudu ayinlerinde insanlar gösterişsiz tapınaklarda bir rahip ya da rahibe önderliğinde yarkılar söyler, davul çalma ve dua etme gibi dinsel saydıkları törenleri yaparlar. Vudu rahiplerine *houngan*, rahibelerine *mambo* denir. Bunlar yerine göre öğüt verir, hastaları tedavi eder, insanları büyülere karşı korurlar.

Vuduya inananlar *loa*'nın kendilerine yardım edeceğine, kötülüklerden koruyacağına ve halkı yönlendireceğine de inanırlar. *Loa* bireyle kült töreni sırasında iletişime geçer; trans haline giren bireyi denetimi altına alır. Birey bu sırada yemek yiyebilir, dans edebilir, duyduğu öğütleri ve önerileri öbür insanlara aktarabilir, hastaları tedavi edebilir, birtakım özel fiziksel beceriler ortaya koyabilir. Bu etkinlikler *loa*'nın kendinden geçen, trans durumundaki bireyde bedenleştiğini, onun bedenine girdiğini gösterir. Kentli Haitililer birbiriyle çelişen nitelikleri olan iki farklı grup *loa*'ya inanırlar. Bunlar iyi, akıllı, yardımsever Rada *loa*'lar ve kötü, kaba davranışlı Petro *loa*'lardır. Petro ruhlarının çağrıldığı ayinler Rada ruhlarının çağrıldığı törenlere göre çok daha kaba ve vahşidir.

Vuduya özgü, ilgi çeken bir öge de zombidir. Zombinin büyü amacıyla başka bedene girmiş bir ölünün rubu ya da bir ölünün büyüyle canlandırılan cesedi olduğuna inanılır. Buna inanan iradesiz kişiler daha sonra tarım işçisi olarak çalıştırılır. Aslında Vudu rahipleri kurbanlarının denisi altına özel bir zehir sırtına ederek onların birkaç saat süreyle kendilerinden geçmesini sağlayarak zombileri kendileri yaratırlar.

Haiti'deki Katolik kilisesi yıllarca Vudu ayinlerine karşı çıkmış, Vuducuların cezalandırılması gerektiğini savunmuş, ama Haiti halkının yüzde 80'inin bu inanca bağlı kalmayı sürdürdüğünü görünce, 20. yüzyıl sonlarında Vudu kültürüyle bir arada yaşamayı kabullenmiştir.

Vught, HERZONENBUSCH olarak da bilinir, Hollanda'da, Noordbrabant'taki Hertogenbosch'un 3 km güneyinde yer alan Vught kentinde kurulmuş Nazi toplama kampı. 1943 başlarında Hollandalı Yahudiler için kuruldu. Yahudiler burada çalıştırdıktan sonra doğudaki toplu imha kamplarına gönderiliyordu.

Vuillard, (Jean-) Édouard (d. 11 Kasım 1868, Cuiseaux - ö. 21 Haziran 1940, La Baule, Fransa), Pierre Bonnard ile birlikte entimizm(*) tarzını geliştiren Fransız ressam, baskı ustası ve dekoratör.

Paris'teki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda öğrenim görürken tanıştığı Bonnard, Paul Sérusier ve Félix Vallotton'la, eski dostlarından Maurice Denis ve Ker-Xavier Roussel'in katılmasıyla Nabi'ler(*) adlı grubu kurdu. Bir dizi dekoratif panodan oluşan "Paris Bahçesi" (1894) adlı yapıtı bu dö-

nemdeki olgun çalışmalarından biridir. Cleveland Sanat Müzesi, Paris Ulusal Modern Sanat Müzesi, Houston (Texas) Güzel Sanatlar Müzesi ve Brüksel Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi arasında dağılmış olan bu dokuz panoda Vuillard amaçladığı dingin havayı soluk bir ışık ve nötr renklerden oluşan düz yüzeylerle elde etmişti.

1899'da Nabi'ler yapıtlarını son kez birlikte sergilediler. Vuillard aynı yıl hem izlenimci tekniklerin, hem de Manet ve Degas'ın ustalıklı iç mekân kompozisyonlarına duyduğu hayranlığın etkisini yansıtan bazı resimler yaptı. Ayrıca o sıralarda Avrupa'da gözde olan Japon ağaç baskılarından esinlenerek büyük bir ustalık ürünü olan iki taş baskı dizisi gerçekleştirdi.

Vuillard hiç evlenmedi ve annesiyle birlikte oturdu. Yapıtlarının pek çoğunda bu evde geçen günlük yaşamı betimledi. "Temizlik Yapan Kadın" (y. 1892, Phillips Koleksiyonu, Washington, D.C.) gibi gündelik ev yaşamını konu alan küçük resimleri onun daha 1892'lerde bir entimist olarak nitelenmesine yol açtı.

Vuillard'ın dekorasyon uygulamaları arasında Théâtre des Champs-Élysées'nin fuayesi (1913), Chaillot Sarayı (1937) ve Cenevre'deki Milletler Cemiyeti'nin (1939)

"Ağaçlar Altında", Édouard Vuillard'ın tempera çalışması, y. 1894; Cleveland Sanat Müzesi, Cleveland

Cleveland Museum of Art, Cleveland

duvar resimleri en önemlileridir. Vuillard, ayrıca Théâtre de l'Oeuvre ve Rus Balesi için sahne tasarımları da yapmıştır. 20. yüzyılın başlarında da entimist tarzındaki çalışmalarını sürdürmüştür. Ama bunların çoğunda ilk yapıtlarının çekiciliği ve yalınlığı yoktur.

Vular Gölü, Hindistan Yarımadasının kuzey kesimindeki Cammu ve Keşmir eyaletinin en büyük gölü. Uzunluğu 16 km,

genişliği yaklaşık 10 km'dir. Yüzölçümü mevsime bağlı olarak 30-260 km² arasında değişir. İçinden geçen Cihelum Irmağının akışını denetleyen gölün güneybatı kıyısında Sopur kenti yer alır; kuzeydoğudaki bir adada da 15. yüzyıla ait kalıntılar vardır.

Vulcan makineli tüfeği, dakikada 7.200 mermi atabilen 20 mm'lik otomatik silah. Son derece seri olması nedeniyle, hedefin bir an için görünüp kaybolduğu sesüstü (süpersonik) uçaklar arasındaki çarpışmalarda kullanılır.

Vulcan makineli tüfeklerinde altı namlu vardır ve bunlar, 19. yüzyılda Richard Jordan Gatling'in geliştirdiği makineli tüfekte kullanılaben bir yöntemle sırayla döndürülür ve elektronik olarak ateşlenir. Vulcanlar daha çok uçaklarda ve çeşitli taktik yer silah sistemlerinde kullanılır.

Vulcano Adası, İtalyanca ISOLA VULCANO, Yunanca HIERA, Latince VULCANUS, Tiren Denizinde, Sicilya'nın kuzeydoğu kıyısı açıklarındaki Eolie Adalarına bağlı en güneydeki ada. Messina ilinin (Sicilya) parçası olarak yönetilir. Yüzölçümü 21 km²'dir. Adadaki yanardağ son olarak 1888-90 arasında büyük miktarda lav püskürtmüştür; sülfürlü fümeroller volkanik etkinliğin sürdüğünü gösterir. Büyük Krater de (Gran Cratere) hâlâ etkin durumdadır. Ayrıca bak. Eolie Adaları. Nüfus (1971) 434.

Vulcanus, Eski Roma dininde, özellikle yanardağ patlaması ya da büyük yangın gibi yıkıcı yönleriyle öne çıkan ateş tanrısı. Manzum yapıtlarda Yunan tanrısı Hephaistos'la(*) özdeşleştirilir. Çok eski tarihlerden beri tapınılan Vulcanus'un Roma'da bir rahibi (*flamen*) vardı. 23 Ağustos'ta yapılan Vulcanus Şenliği'nde (Volcanalia) onun adına bir ayin düzenlenirdi. Romalı aile reisleri küçük balıkları ateşe atarlar, sonra da ateşi söndürmesi için Vulcanus'a dua ederlerdi. Quietus ve Mulciber gibi "ateş söndürücü" anlamlarına gelen adlarla anılması bu yüzdendi. Yıkıcı bir tanrı olduğundan tapınakları hep kent dışında inşa edilirdi.

Vulci, Etrüsk dilinde VELCH, kalıntıları İtalya'da Viterbo ilinde, bugünkü Canino ve Montalto di Castro köyleri arasında, denizden 15 km kadar uzakta bulunan Etrüsk kenti. 1956'daki kazılarda geniş bir alana yayılmış mezarlıklarla sokaklar ve surlar ortaya çıkartılmıştır. Villanoven kültürüne ait birkaç köyün birleşmesiyle oluşan Vulci'nin, özellikle İÖ 6-4. yüzyıllar arasında yaşadığı gelişme büyük ölçüde ticarete, yakınlardaki Amlata Dağından çıkarılan madenlere, tunç testi ve üç ayaklı sehpa üretimine dayanıyordu. Zamanla büyük bir

kent devletinin merkezi durumuna geldiysede, İÖ 6. yüzyıldan sonra topraklarının bir bölümünü Roma'ya kaptırdı.

Kentteki François Mezarı'nda yer alan freskler, Etrüsk tarihinin ilk dönemlerindeki olayları yansıtır. İÖ 4-3. yüzyıllara tarihlenen bu resimler bugün Roma'daki Torlonia Müzesi'nde sergilenmektedir. Vulci'de bulunan çanak çömleğin çoğu günümüzde Paris, Münih ve Londra müzelerindedir. Bunlar arasında boyalı devekuşu yumurtaları, Asur ve Fenike yapıtları da bulunmaktadır. Vulci'de Roma kalıntıları da vardır. Bunlardan biri Etrüsklerden kalma sütunlar üstüne yapılmış bir köprüdür.

vulfenit, kurşun molibdat (PbMoO₄) yapısında, önemli bir molibden cevheri olan en yaygın ikinci molibden minerali. Kurşun ve molibden çökellerinin yükseltgenmiş bölgelerinde, ince kristaller halinde bulunur. Elde edildiği başlıca yerler, Çekoslovakya'da Příbram, ABD'de Arizona, Meksika'da Durango ve Almanya, Avusturya, Sardinya ve Avustralya'nın bazı kesimleridir.

Genellikle ince, eğimli, kare levhalar halinde kristalleşen vulfenit, reçinemsiz ile elmas parlaklığı arasında değişen bir parlaklığa sahiptir. Rengi ise sarı ile turuncu arasında değişir. Mohs sertliği 3, özgül ağırlığı 6,5-7, kristal sistemi ise tetragonaldir.

Vulgata (Latince *editio vulgata*: "ortak metin"), Katolik Kilisesi'nde kullanılan Latince Kitabı Mukaddes metni. Büyük bölümü Aziz Hieronymus tarafından çevrilmiştir.

Papa Damasus 382'de Aziz Hieronymus'u o dönemde kullanılan çeşitli çevirileri karşılaştırarak Kitabı Mukaddes'in tümünü Latinceye aktarmakla görevlendirdi. İncil'lerin Latince çevirisini yeniden gözden geçiren Hieronymus bu çalışmasını yaklaşık 383'te tamamladı. Eski Ahit'in Hristiyanlık öncesi kalma Yunanca çevirisi Septuagint'i(*) temel alarak Mezmurlar Kitabı'nı, Eyub Kitabı'nı ve başka birkaç kitabı yeniden Latinceye çevirdi. Daha sonra Septuagint'in yetersiz olduğuna karar vererek Eski Ahit'in tümünü İbranice aslından çevirmeye başladı ve bu çalışmasını yaklaşık 405'te bitirdi.

Aziz Hieronymus'un çevirisinin benimsenmesi zaman aldıysa da 6. yüzyıl ortalarından sonra Kitabı Mukaddes'in tek ciltte toplanan tam metni yaygın biçimde kullanılmaya başladı. Bu ciltte, Hieronymus'un Mezmurlar Kitabı dışında İbraniceden çevirdiği Eski Ahit metni, Septuagint'ten çevirdiği Mezmurlar Kitabı, Tobit ve Yudit çevirileri ile İncil'lerin düzeltilmiş çevirisi yer alıyordu. Yeni Ahit'in öbür kitapları eski Latince yazmalardan belki çok küçük değişikliklerle alınmıştı. Septuagint'te bulunan öteki (Protestanların apokrif, Katoliklerin deuteroka-

Vulci'de bulunmuş Etrüsk takıları, İtalya
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

nonik saydığı) kitaplar daha eski metinlerden aktarılmıştır.

Vulgata metni çeşitli biçimlerde birçok kez gözden geçirildi. 13. yüzyılda Paris Üniversitesi'nce hazırlanan Vulgata ilahiyat öğretiminde ve tartışmalarda temel alınacak standart metin olmayı amaçlıyordu. Matbaada basılan ilk Vulgata'ların tümünde bu metin temel alındı.

Trento Konsili'nin (1546) bir kararıyla Vulgata, olanaklar ölçüsünde en az hatayla basılmış olması koşuluyla Kitabı Mukaddes'in bağlayıcı tek Latince çevirisi ilan edildi. 1592'de Papa VIII. Clemens'in bastırıldığı Vulgata metni Katolik Kilisesi'nin bağlayıcı Kitabı Mukaddes metni durumuna geldi. Yakınçağda çeşitli eleştirel basımları da hazırlanan Vulgata'nın yeniden gözden geçirilmesi için 1965'te II. Vatikan Konsili'nce bir komisyon oluşturuldu.

vulkanizasyon bak. kükürtle sertleştirme

vulpinit, anhidrit mineralinin bir türü. Ayrıca bak. anhidrit.

vulva, kadında dölyolunun (vajina) vücut yüzeyine açıldığı yerin çevresindeki dış üreme organları. Büyük ve küçük dudaklar, klitoris, dölyolu girişi ve Bartholin bezlerinden oluşan vulva anüsün önünde yer alır.

Büyük dudaklar anüsten geçen bölgesinin önündeki kabartıya (*mons pubis*) uzanır. Dudakların dış yüzleri pigmentli deri, yağ bezleri ve ergenlikten sonra tüylerle örtülüdür. İç yüzleri tüysüz ve düzdür, tek tük ter bezleri vardır. Derinin altında yağ dokunun yanı sıra bağlar, düz kas lifleri, sinirler, kan ve lenf damarları bulunur.

Büyük dudakların arasında *mons pubis*'in hemen altında klitoris olarak bilinen küçük ve dikilgen (erektil) doku içeren bir yapı yer alır. Cinsel uyarılma sonucunda klitorise gelen kan miktarı arttıktan organ büyük; bu açıdan erkekteki kamışa benzerse de, boşaltım organlarından siyekle (üretra) anatomik bir ilişkisi yoktur. Ücündaki yuvarlak çıkıntı klitoris başı olarak bilinir. Klitoris başının iki yanında yer alan doku kıvrımları (küçük dudaklar), erkekteki sünnat derisine benzetilebilir; bazı toplumlarda kadınlara uygulanan sünnat girişimiyle bu kıvrımlar kesilip çıkartılır. Kamış başında olduğu gibi klitoris başında da çok sayıda sinir ucu olduğundan organ uyarılara son derece duyarlıdır. Dölyolu girişini çevreleyen küçük dudaklarda yağ dokusu ya da tüy yoktur. Düzgün, nemli deride ter ve yağ bezleri bulunur.

Klitorisin hemen altında yer alan dölyolu girişine siyek, dölyolu ve Bartholin bezlerinin kanalları açılır. Mukus salgılayan ve enfeksiyon gelişmesi için çok elverişli olan Bartholin bezlerinin kanalları dölyolu ağzının iki yanına açılır. Bezlerin her birinin çapı 1 cm kadardır; 30 yaşından sonra yavaş yavaş küçülür. Bakirelerde dölyolunun girişi himen ya da kızlık zarı olarak bilinen zarsı bir deri kıvrımıyla örtülüdür; ilk cinsel birleşmeden sonra açıklığın kenarlarında himenin parçaları kalır. Dölyolu girişinde de mukus salgılayan bezler vardır; büyük ve küçük dudaklar birbiri üstüne kapanarak bu girişi örter.

Vulvayı oluşturan organlarda görülen hastalık ve bozukluklar arasında ülserler, frenji lezyonları, sigiller, bakteri enfeksiyonları, kötü huylu ırlar ve doğuştan gelen yapı bozuklukları sayılabilir.

vulvit, VULVA İLTİHABI olarak da bilinir, kadında dış üreme organlarının (büyük ve küçük dudaklar, klitoris, salgı bezleri) iltihaplanması. Vücudun öteki bölgelerindeki deriyi etkileyen enfeksiyonlar ve deri hasta-

lıklarının tümü vulva derisinde de ortaya çıkabilir. İdrar, dışkı, dölyolu akıntıları ya da adet kanıyla kirlenebilir. Bütün vücudu etkileyen metabolizma hastalıkları ve psikolojik bozukluklardan da etkilenebilir.

Özgün olmayan bakteri enfeksiyonlarında kızartılı, şişkin ve nemli lezyonların arasında çatlaklar, ülserler ve doku kaybı görülen bölgeler bulunur. Bakteri enfeksiyonu kimi zaman bu bölgede var olan bir mantar enfeksiyonunun ardından başlar. İltihaplanma deride aşırı duyarlılık ve kaşıntıya neden olur. Ülserleşen yaralar derin ya da yüzeysel olabilir; sıklıkla kızartılı ve ağrıdır, kolayca kanar. Bakteriolojik inceleme sonucunda genellikle stafilokok ya da streptokokların etken olduğu saptanır.

Vulvada başta *Candida albicans* olmak üzere mantarların etken olduğu enfeksiyonlara sık rastlanır. Özellikle şeker hastalarında ve çok fazla karbonhidrat yiyenlerde bu enfeksiyonlara eğilim artar. Şiddetli kaşıntıya ek olarak beyaz ve koyu akıntı ve idrar yaparken ağrı vardır. Antibiyotikler vulvada normal olarak yaşayan ve üremesini hızlandırır ve enfeksiyonu şiddetlendirir. Tedavisi oldukça güç olan mantar enfeksiyonları sık sık yinelenir.

Sınırlı belirli bakteri enfeksiyonları kaşıntı, yanma, apseler, kistler ve iltihaplanmaya yol açar. Sıklıkla müküs salgılayan Bartholin bezlerinde ortaya çıkan enfeksiyon sonucunda bezin kanalları iltihaplanarak tıkanır; salgının dışarı atılamayarak bezin içinde birikmesi çok ağrılı ve büyük apselerin oluşmasına yol açar.

Vulvada asalek enfeksiyonları da görülür. Cinsel birleşme sırasında vulvadaki tüylerin arasında yerleşen kasık biti giysiler, yatak takımları ve genel tuvaletler yoluyla da geçebilir. Bitin bulunduğu bölgelerde şiddetli kaşıntı ve yanma duyulur. Deride küçük irinli yaralar ve kahverengimsi lekeler belirir. Enfeksiyon etkeninin belirlenmesi ve asalağın ya da yumurtalarının bulunması gerekir. Tedavide asalek öldürücüler kullanılır. Anüsten çıkıp vulvaya ulaşan bağırsak solucanları da bu bölgede enfeksiyona yol açabilir. Sıklıkla kılkırdunun (*Oxyuris vermicularis*) etken olduğu enfeksiyonda kaşıntı ve akıntı görülmesine karşın deri lezyonları yoktur. Aşırı kaşıntı nedeniyle deri örselenebilir. Enfeksiyon en fazla çocuklarda görülür. Ayrıca bak. lökore.

Vung Tau, Fransızca CAP SAINT-JACQUES, Vietnam'ın güneyinde liman kenti. Mekong Deltasının kuzeydoğusundaki Saygon Irmağı kısmen bu burunla çevrili olan Ganh Rai Koyuna (*vung*) dökülür. Vung Tau limanında, Soirap Irmağının (*cua*) 74 km yukarısındaki Ho Şi Minh (eskiinde Saygon) limanına giden gemilere hizmet veren bir kılavuz istasyonu, yakıt deposu ve sığınak bulunur. Kentte tarım işçilerine yönelik resmi bir eğitim merkezi, limana bakan granit tepelerden birinde ise ülü bir Budacı tapınağı vardır. Nüfus (1989) 124.634.

vurgu, AKSAN olarak da bilinir, müzikte belli bir ritim ya da melodi ayrıntısı üzerine bir an için verilen ağırlık. Vurgu ya grafik olarak (örn. >, - işaretleriyle) gösterilir ya da yazılı olarak (*sforzato*, kısaltılmışı *sfz*) belirtilir. Ölçüsel olarak düzenlenmiş müzikte vurgular, ritmik grupları birbirine bağlamaya yarar; bu tür düzenli vurgulama özellikle danslarda adım kalıplarının belirtilmesini kolaylaştırır. Genellikle en güçlü vurgu ölçünün ilk vuruşu üzerinde olur (gerçekte bu, ölçünün başladığı yeri belirler). Dört vuruşlu ölçülerde daha hafif bir vurgu, ölçünün ikinci yansıının başlangıç yerini

gösterir (örn. 1 ve 2 ölçüde üçüncü vuruş).

Ölçülerin doğal vurgu yapısından başka, müziğin yapısına ve bestecinin isteğine göre gerekirse her ses vurgu alabilir. Bütün bunlardan başka ölçünün doğal vurgu yapısı içinde zayıf bir zaman, kuvvetli bir zamana uzatma bağı ile bağlandığında senkop(*) oluşur. Bu durumda kuvvetli zaman üzerindeki vurgu zayıf zaman üzerine gelerek ölçünün doğal vurgu yapısını geçici olarak değişikliğe uğratar. Ses gürlüğündeki geçici bir artışta elde edilen vurguları, sürelerin hafifçe uzatılmasıyla sağlanan (agogik) vurgulardan ayırmak gerekir.

vurgu, sesbilgisinde, sözcük ya da sözcük öbeğindeki bir heceyi ya da tümcedeki bir sözcüğü öbürlerinden daha belirgin kılan ses özelliği. Hecenin ya da sözcüğün uzatılarak, daha yüksek sesle, daha yüksek ya da daha alçak perdede söylenmesi ya da bütün bu özelliklerin hepsinin birden uygulanmasıyla elde edilir.

Vurgu, çeşitli birimlerde (sözcük, sözcük öbeği ya da tümce) kullanılır. Sözcük vurgusu, bir dilin telaffuzunun önemli özelliklerinden biridir. Bazı dillerde vurgunun sözcük içindeki yeri hep aynıdır; örneğin Fransızcada sözcüğün son hecesinde çekçe-de ise ilk hecesindedir. Türkçe, İtalyanca, İspanyolca, İngilizce ve Rusça gibi dillerde ise vurgunun yeri değişkendir. Bu yüzden vurgu bu dillerde dilbilimsel bir işlev görebilir, yani yazılışı aynı olan sözcükleri ayırmak için kullanılabilir. Örneğin İngilizcede *permit* ("izin" ya da "izin vermek") sözcüğünün vurgusu, sözcüğün ad mı yoksa eylem olarak mı kullanıldığına bağlı olarak birinci ya da ikinci hecededir. Benzer biçimde vurgu, aynı sesbirimlerden oluşan sözcük öbeklerini ayırmak amacıyla da kullanılabilir; örneğin İngilizcede *light house-keeping* (hafif ev işleri) ile *lighthouse keeping* (fener bekçiliği) ya da *blackboard* (karatahta) ile *black board* (siyah tahta) sözcük öbekleri arasındaki anlam ayrılığı vurguyla belirtilir. Tümce düzeyinde ise vurgu, tümcenin belli bir bölümüne dikkat çekilmesini sağlar.

Türkçede hece düzeyinde anlam ayırt edici bir özellik taşıyan düz hece vurgusuna örnek olarak şu sözcükleri gösterebiliriz: "Ördu" (kent adı; vurgu ilk hecede) ve "ordú" (askerler; vurgu son hecede); "gêlin" (bir kimsenin oğlunun kansı; vurgu son hecede) ve "gêlin" ("gelmek" eyleminin buyrum kipi; vurgu ilk hecede); "çizmé" (uzun konçlu ayakkabı; vurgu son hecede) ve "çizme" ("çizmek" eyleminin buyrum kipi; vurgu ilk hecede). Türkçede tümce düzeyindeki vurgu ise, sözcüklerin dizişleriyle olduğu kadar konuşan kişinin belirtmek istediği, önem verdiği kavramla da ilgilidir. Örneğin "Dün matematik çalıştım" tümcesindeki "dün" ya da "matematik" birimlerinden birinin vurgulu olarak söylenmesi "başka bir gün değil" ya da "başka bir ders değil" anlamlarını ön plana çıkarır ve böylece konuşan kişinin hangi bağlamda neyi belirtmek istediği anlaşılmış olur.

vurgun, yüksek basınçlı ortamdan daha düşük basınçlı ortama hızla geçildiğinde vücutta oluşan gaz kabarcıklarının yol açtığı bozukluk. Sıklıkla karadaki normal atmosfer basıncından farklı ortamlarda çalışan dalgıçlar, kabin basıncı (düzenlenmemiş uçakların pilotları ile keson(*) işçilerinde görülür.

Havadaki gazlar normal atmosfer basıncında vücut dokularında çözelti halinde düşük miktarda bulunur. Pilot yükseldikçe vücu-

dun çevresindeki basınç azaldığından çözülmüş gazlar serbest kalır. Yükselme yeterince yavaş olursa, dokulardaki gazlar kana karışabilir, solunum yoluyla vücut dışına atılır.

Sıkıştırılmış basınçlı hava soluyan dalgıçlar, sualtında derine indikçe çevre basıncı artar. Dalgıcın soluduğu sıkıştırılmış havanın basıncı çevresindeki suyun basıncına eşittir. Dalgıcın indiği derinlik ve burada kaldığı süre arttıkça, vücutta emilen sıkıştırılmış hava da artar. Su yüzüne çıkarken gaz fazlalığının vücuttan yavaş yavaş atılması için yeterli zaman sağlanmazsa dokularda gaz kabarcıkları oluşur.

Vurgunda bozukluklara neden olan başlıca gaz azottur. Solunumla vücuda giren oksijen hücreler tarafından kullanılırken, karbon dioksit solunumla atılır. Öte yandan azot belirli bir basınç altında dokuların doyma noktasına kadar birikir; basınç azaldığında fazlalık serbest kalır.

Azot en fazla yağ dokusunda çözündüğünden yağ içeriği yüksek olan dokulardaki emilimi daha fazladır. Sinir sisteminin yüzde 60'ı yağ dokusundan oluştuğundan vurgunda felç, çırpınma nöbetleri (konvülsiyon), kaslarda eşgüdüm bozuklukları, duyu bozuklukları, uyuşma, bulantı, konuşma bozuklukları ve kişilik değişiklikleri görülür. Kabarcıklar eklemlerde toplandığında şiddetli ağrı ve hareket güçlüğü olur.

Vurgunda deri altında sıkışan azot kabarcıkları döküntü ve kaşıntıya neden olur. Bu belirtiler genellikle 10-20 dakikada geçer. Azot kabarcıklarının solunum sistemine girmesiyle öksürük ve solunum güçlüğü ortaya çıkar. Öbür belirtiler göğüs ağrısı ve solunum sırasında duyulan yanmadır.

Helyum, vücut dokularında azota göre daha az çözündüğünden hava yerine helyum-oksijen karışımı kullanılırsa vurgun olasılığı azalır.

Vurgunda tek tedavi yöntemi vurgun yiyen kişiyi basınç odasına alıp önce ortam basıncını artırmak, daha sonra yavaş yavaş azaltıp normale döndürmektir. Bununla birlikte dokulardaki örselenme kalıcı olabilir ve tedaviden sonra da düzelmeyebilir.

vurmali çalgılar, vurularak ses çıkaran çalgılar. Müzik aletlerinin en eskilerinden olan vurmali çalgılar başlıca iki gruba ayrılır: İdyofonlar doğrudan çalınan kendi titreşimiyle ses çıkaran (örn. çan, zil, kastanyet vb), membranofonlarsa üstüne gerili bir malzemenin titreşmesiyle ses veren (örn. davul) çalgılardır. Her grupta perdesi kesin olan ve olmayan çalgılar vardır. Timpani, çan ve ksilofon kesin perdelere akort edilebilen kırıllı davul, üçgen, çarpapare, kaynana bilen; kırıllı davul, üçgen, çarpapare, kaynana vurmali çalgılardır. Vurmali çalgıların her iki türü de öncelikle ritmi belirtmeye yarar. Ama akort edilen vurmali çalgılar melodi çalgısı olarak da kullanılabilir.

İdyofonlar. Paleolitik Çağda insanlar gürtlü çıkaran aletler kullanmaya başladı. Üstüne çomak sürtülen çentikli kemikler, boş ya da çakıtaşı doldurulmuş sukabakları, deniz kabukları, üstüne tohumlar ya da dişler bağlanmış iplerden oluşan kaynana zırtlıları ilk idyofonlardı. Bir başka ilkel çalgı da yarık davuldu. Boyuna yanlıp bir çukurun üstüne yatırılan içi boş bir ağaç kütüğüyle yapılan bu davul, ayakla ya da sopalarla vurularak çalınırdı.

İlk Yunan idyofonları kastanyete benzeyen *krotala* ve zilin ilk biçimi olan *kymbala*'ydı. Antik Çağda korobasının tempo tutmakta kullandığı tahta sandallara Roma'da *scabellum*, Yunanistan'da *kroupalon* adı

verilirdi. Dionysos kültüründe kadınların kullandığı *krotala* ve zillerin dinsel olduğu kadar, dindışı işlevleri de vardı. Hristiyanlar dinsel törenlerde çeşitli çarpapare ve ziller kullandılar. Ortaçağda çok yaygın olan ve *cymbala* denen çan takımı(*) Avrupa'ya belki de Bizans'tan gelmişti. Bu çalgı, bir sehpaye asılı, diyatoniği diziye (yedi nota gamı) akort edilmiş metal çanlardan oluşurdu. Kullanılan çanların büyümesiyle kariyon(*) ortaya çıktı.

Rönesans'ta çalgı müziğine verilen önemin artması idyofonları da etkiledi. Bu çalgılar artık yalnızca şarkı ya da danslara eşlik etmek için kullanılmıyordu. İdyofonların melodi olanağından da yararlanılmaya başlandı. 16. yüzyılda kariyon bir klavye aracılığıyla çalınabilir hale gelmiş ve melodik işlevi artmıştı. Avrupa'ya Endonezya yoluyla ulaşan ksilofon, akortlu tahta çubuklardan oluşuyor ve tokmaklarla vurularak çalınıyordu.

Zil, kastanyet, üçgen gibi çalgılar Rönesans'ta gözden düştüyse de, 18. yüzyıl sonlarında Türk mehter müziğinden esinlenilerek yapılan "Türk müziği"nin yaygınlaşmasıyla birlikte yeniden kullanılmaya başlandı. Bunlar özellikle operalarda ve askeri müzikte yöresel bir renk sağlıyordu.

18. yüzyıl başlarında kariyondan gelişen bir çalgı olan *Glockenspiel*(*) önem kazandı. Bu çalgıda çanların yerini metal çubuklar almıştı. Bunun taşınabilen bir türü olan çan lir, askeri bandolarda kullanıldı. *Glockenspiel*'in klavyeli modern bir biçimi olan *celesta*(*) 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıktı. Gene aynı dönemde geliştirilen ve günümüzde orkestralarda çok kullanılan bir vurmali çalgı da boruçan(*) oldu.

Daha az yaygın olan bir idyofon da Çinlilerin gonguydu(*). Gong dövmeye tunçtan yapılmış, ses yüksekliği kesin olmayan bir diskti. Çeşitli büyüklüklerde oluyor ve tokmakla çalınıyordu. Gong Avrupa'ya Fransız Devrimi sırasında getirildi ve daha çok sahne müziğinde kullanıldı. Daha az yaygın olan cam armonikası(*) içi su dolu bir dizi cam bardağın ağzına ıslak parmakların sürülmesiyle çalınan *vérrillon*'dan doğdu. Ama duyarlı parmak uçlarının cama sürülmesinin şiddetli sinir bozukluklarına yol açtığı saptanınca, cam armonikasıdan vazgeçildi.

Cam armonikasının dışındaki idyofonların çoğu günümüz orkestralarında da kullanılmaktadır. Ksilofon ve akrabalı olan ma-

gerilmiş kasnak davullardı. Eski Yunan *tympanon*'u bu tür bir davuldu.

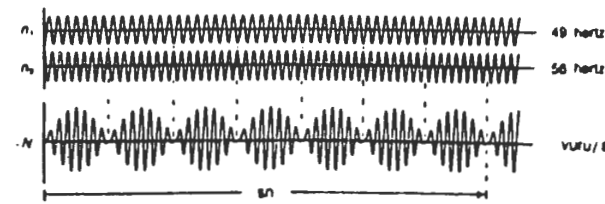
Ortaçağ başlarında Batı Avrupa'da davul çok kullanılan bir çalgı değildi. 12. yüzyılda, iki yüzü küçük bir davul olan ve sol kola bağlanarak çalınan *tabor* ortaya çıktı. Dönemin başka çalgıları hep çift olarak kullanılan *naker* ve kasnağına ziller bağlanmış tek yüzü defti. Bunlar genellikle tempo tutmak, şarkıya ve dansa eşlik etmek amacıyla kullanılırdı.

15. yüzyılın ortalarında üstüne sığır derisi gerilmiş bir bakır kazandan oluşan timbal artık gelişmiş bulunuyor, askeri törenlerde trompetle birlikte kullanılıyordu. *Tabor* da kırıllı davula dönüştü ve askeri müzikte yerini aldı. 17. yüzyıl başlarında orkestralarda iki timbal kullanılmaya başlandı. Ayrıca bak. davul; timbal.

20. yüzyılda Batı müziğindeki en çarpıcı değişikliği bütün vurmali çalgı türlerine çok daha fazla yer verilmesidir. Eskiden ritmik atılım sağlamak amacıyla yararlanılan bu çalgılar bugün son derece çeşitli ses renkleri ya da tınıları için kullanılmaktadır. Batılı besteciler Doğu müziğine duydukları hayranlıkla Asya ve Afrika vurmali çalgılarına yönelmişlerdir. Latin Amerika'nın etkisi de marimba ve bongo(*) kullanılmasıyla görülür. Birçok *avant-garde* besteci de belli bir çalgıdan değişik tınılar elde etmek için, örneğin bir zilin kenarına yay ya da testereyle vurma gibi denemelere girişmektedir.

vurtzit, çinko sülfür (ZnS) yapısında, ender rastlanan kararsız sülfür minerali. Bulunduğu başlıca yerler, Bolivya'da Potosí, ABD'de Montana ve Nevada'dır. 1.020°C'nin altında kararsızlaşan vurtzitin kristal sistemi, sfelaritin heksagonal bakişiminin uyarlanmış bir biçimidir; kristalografik olarak sfelarite dönüşen vurtzit, sfelaritin 1.020°C'den hızla soğutulması yoluyla yapay olarak da elde edilir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfür mineralleri (tablo).

vuru, BATMAN olarak da bilinir, fizikte, frekansları birbirine çok yakın iki dalganın girişimi sonucunda oluşan ve frekansı bu iki dalganın frekansları farkına eşit olan titreşim. Ses dalgalarının girişimi, piyanonun en kalın sesli tuşlarından bir beyaz tuş ile onun hemen yanındaki bir siyah tuşa birlikte basılarak izlenebilir; bu durumda, sesin

Frekansları farklı iki dalganın vuru oluşması
H. E. White, Modern College Physics, 1966, Lison Educational

rimbayla(*) vibrafon(*) caz müzikçileri arasında çok yaygındır.

Membranofonlar. Membranofonlar da tarih içinde idyofonlarınkine koşut bir gelişme süreci geçirdi. İlk davullar elle, sonraları da sopayla çalınırdı. Bu değişme, aşağı yukarı, davulda yılan ya da kertenkele derisinin yerine büyükbaş hayvan derilerinin kullanılmasıyla birlikte oldu. Silindirik biçimli davullar önceleri, içi boş ağaç gövdelerinin ucuna deri gerilerek yapıldı. Daha sonra sukabağından, toprak kâselerden ya da tahtadan yapılan küçük ve taşınabilir davullar gelişti. İlk davulların başka bir türü de bir ya da iki ucuna deri

periodyk olarak şiddetlenip zayıfladığı işittir; bu alçak frekanslı titreşim, vurudur. Daha ince sesli bir tuş çiftine basıldığında ortaya çıkan vurunun frekansı daha yüksektir; bunun nedeni, girişen iki sesin frekansları arasındaki farkın daha büyük olmasıdır. Çizimde, frekansı saniyede 49 titreşim (49 Hz) olan n_1 dalgası ile saniyede 56 titreşim olan n_2 dalgası görülmektedir; vuru frekansı (N), iki dalganın frekansları farkı olan 7 Hz'ye eşittir.

Vuru olgusundan çeşitli biçimlerde yararlanılır. Örneğin çalgıların akort edilmesinde, diyapozona ve çalgıya (örn. piyanonun tuşuna) birlikte vurulduğunda vuru işittir.

yorsa, akort tam demektir. Yarasa ve yunus gibi hayvanların çıkardığı ve insan kulağının algılayabileceği frekanslardan daha yüksek frekanslı olan sesüstü dalgalar, yunus üzerine farklı frekansta bir dalga bindirilip işitilebilir frekanslarda bir vuru elde edilerek algılanabilir duruma getirilir. Telsiz telgraf vericilerinde, taşıyıcı dalga, mors kodunun nokta ve çizgilerine uygun olarak kesintiye uğratılır; alıcıda bulunan bir osilatör (titreşim üretici), alınan taşıyıcı dalga'nın frekansına yakın frekansta bir titreşim üretir; bu titreşim ile alınan dalga'nın oluşturduğu vuru, işitilebilir ses dalgası (duduk sesi ya da ısıık) olarak algılanır.

vuruntu, içten yanmalı motorlarda, silindirde sıkıştırılmış yakıt-hava karışımının bir bölümünün patlamasıyla duyulan gürültü. Düzgün çalışan bir motorda karışım, ateşleme noktasından başlayarak yanma odası boyunca ilerleyen düzgün bir ön alevle yanar. Ama yakıtın yapısına ve içinde bulunan tetraetil kurşun gibi vuruntu önleyici maddelerin miktarına bağlı olarak karışımın bir bölümü ön alevin başında aniden tutuşabilir ve sonuçta da yüksek frekanslı basınç dalgaları açığa çıkaran denetimsiz bir yanma oluşur. Bu basınç dalgaları motor parçalarını titreşime zorlayarak duyulabilir bir gürültü oluşturur.

Vuruntu buji başlarının aşırı ısınmasına neden olduğundan karışım erken ateşlenir ve motor verimsiz çalışır. Uzun süreli şiddetli vuruntu motora zarar verebilir.

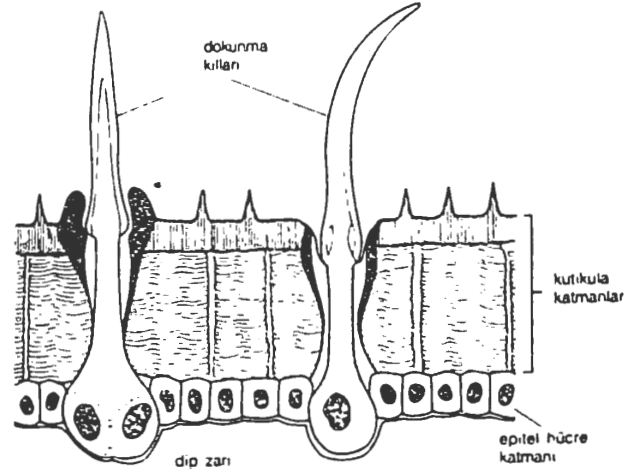
vuruş, ölçüsel olarak düzenlenmiş müzikte, bir ölçünün temel ritmik birimi. Ritmin kendisiyle karıştırılmamalıdır. Çünkü vuruş, müziğin ritminin birimi olan bir öğedir. Yani müziğin ritmi, kendisi de düzenli bir ritim olan vuruşlara göre oluşur. Vuruşlar yapılarına göre iki ya da üç eşit parçaya bölünür. Bu parçalara bölüt ya da zaman adı verilir. İki eşit parçaya bölünen vuruşlara ikişerli vuruş, üç eşit parçaya bölünen vuruşlara ise üçerli vuruş denir. İkişerli vuruşlardan oluşan ölçüler, ikişerli ölçü, üçerli vuruşlardan oluşan ölçüler, üçerli ölçü adını alır. Yapısında hem ikişerli, hem de üçerli vuruş bulunan ölçülere ise ($\frac{5}{8}$, $\frac{7}{8}$, $\frac{10}{8}$ gibi) aksak ölçüler denir. Batı nota yazım sisteminde kompozisyonun başında yer alan ölçü sayılarından üstteki, ikişerli ölçülerde vuruş sayısını, üçerli ve aksak ölçülerde ise bölüt sayısını gösterir. Altındaki sayı ise, bir ölçü içinde bu vuruş ya da bölütlerden kaç tane olacağını belirtir. Ayrıca bak. ölçü; ritim.

Müzik ukustığında vuru ya da darbe, aynı adı alan perdeler arasındaki hafif farklardan oluşan dönemsel ses şiddetlenmelerine verilen addır. Bu genellikle akortta istenmeyen bir şeydir. Ama örneğin orgda, bu tür frekans farklılıkları özellikle oluşturularak çalgının kendine özgü dalgali sesi elde edilir.

vücut geliştirme, kasları geliştirmek amacıyla yapılan sistemli beden hareketlerine dayalı spor. Bir yarışma sporu olarak vücut geliştirmede amaç genel olarak estetik bir izlenim bırakmak üzere, çarpıcı nitelikte gelişmiş kasları ve abartılı bedensel özellikleri sergilemektir. Çalışmalar sırasında halter ve dumbel gibi aletler kullanılır.

Vücut geliştirme sporu Babillilerden bu yana yapılmaktadır. Ama yarışma amaçlı modern biçimi 19. yüzyılda Avrupa'da sirklerde ve panayırarda kuvvet gösterisi yapan güçlü adamlarla birlikte gelişmiştir. ABD'deki ilk vücut geliştirme yarışmasını kültür- fizikçi Bernarr Macfadden (1868-1955) 1903'te New York'ta düzenledi. Bu tarihten sonra birçok vücut geliştirme yarışması

yapıldı. Bunlardan en önemlileri Uluslararası Vücutçular Federasyonu'nun Mr. Universe Yarışması (1947'de başlatıldı) ve daha sonra gene aynı federasyonun düzenlediği, saygınlığı daha fazla olan Mr. Olympia Yarışması'dır. 1920'lerden 1960'lara değin Charles Atlas (1922 Macfadden Yarışması birincisi) vücut geliştirme etkinliğini yaygınlaştırmak için büyük çaba gösterdi. Bayanlarda vücut

Bir böceğin vücut örtüsü

H. Weber, *Lehrbuch der Entomologie*, 1968, Gustav Fischer Verlag

geliştirme yarışmaları ilk kez 1970'lerde düzenlenmeye başladı.

Sporun tarihindeki en ünlü vücutçu beş kez Mr. Universe, altı kez de Mr. Olympia unvanını kazanan Avusturya asıllı ABD'li vücutçu Arnold Schwarzenegger'dir. En başarılı Türk vücutçu ise altı kez dünya şampiyonu olan Ahmet Enünlü'dür (*).

vücut ısısı, üstün yapılı hayvanlarda metabolizmanın yan ürünü olan ısı enerjisi. Özellikle çevredeki sıcaklık oynamaları karşısında vücut sıcaklıklarını denetleyip sabit tutabilen kuşlar ve memelilerde belirgindir. Kuşlar ve memeliler tüylerini kabartarak, kılınları dikleştirerek ve vücutlarının dış yüzeyiyle kol ve bacaklarına giden kan miktarını azaltarak vücut ısılarını koruyabilirler. Buna karşılık titreme ve hareket yardımıyla vücut ısını artırabilirler. Vücut ısı çok arttığına yüzeye, kol ve bacaklara giden kan miktarı artırılarak, terleme ve zorlu solunumla ve dış ortamla karşılaşan vücut yüzeyini artırarak normale indirilebilir.

İnsanda vücut ısısı ortalama 37°C'lik sıcaklığı sabit tutacak biçimde düzenlenir. Vücut ısını düzenleyen merkez beyin sapında bulunur. Bu merkezin enfeksiyon gibi bir hastalık nedeniyle düzeni bozulursa ısı yüksebilir, vücut sıcaklığı normal sınırların üstüne çıkar. Ayrıca bak. ateş.

vücut örtüsü, hayvanların dış yüzeyini saran yapı. Başlıca işlevi canlıyı dış çevreden korumak ve su kaybını önlemektir. Omurgalıların vücut örtüsüne deri(*) denir. Ama öbür hayvanların vücut örtüsü için de bazen deri terimi kullanılmaktadır.

Omurgasızların vücut örtüsünde genellikle bir epitel hücre katmanı vardır. Bu katman süngerler gibi bazı basit yapılı hayvanların tüm vücut örtüsünü oluşturur. Hücresiz örtü katmanları ise omurgasızlar arasında büyük bir çeşitlilik gösterir. Örneğin halkalı solucanları protein liflerinden yapılmış bir kutikula sarar. Kutikulanın altındaki su katmanlı solucanın vücuduna sağlamlık kazandırır. Öbür omurgasızlardan çoğunun dış yüzeyinde ya da hücrelerinin içinde sert iskelet maddeleri bulunur. Dışta koruyucu bir zırh biçiminde gelişen bu sağlam yapılar

dış iskelet adıyla tanınır. Dış iskelet özellikle eklemli hayvanlarda çok iyi gelişmiştir. Bu hayvanların salgıladığı kitin güçlü olmakla birlikte esnek bir kutikula oluşturur. Eklemli hayvanlar büyüdükçe dış iskeletlerini atarak yenilerler.

vücut sıvıları, FIZYOLOJİK SIVILAR olarak da bilinir, içinde vücut işlevleri için gerekli iyonlar ve hücreler bulunan, çözünebilen maddeleri ve metabolizma ürünlerinin iletimini sağlayan, temelini suyun oluşturduğu sıvı.

İnsanların ve hayvanların vücut sıvılarının ana bileşiği sudur. Su, vücuda yiyecek ve içeceklerle ağız yoluyla alınır; daha az oranda da metabolizma süreci sırasında ortaya çıkar. Erişkin bir kişi günde ortalama 2.100-3.400 ml arasında su alır. Su vücuttan öncelikle idrar aracılığıyla atılır; bunun yanı sıra ter, deri ve solunum sistemi de önemli su atım yollarını oluşturur. Normal koşullarda vücudun ortalama su girdisi, çıktısına denktir; bununla birlikte, aşırı fiziksel zorlanmalarda su kaybı yaklaşık üç katına çıkabilir.

Vücut sıvıları iki ana grup içinde toplanabilir: Hücre içindeki sıvı (hücre içi ya da interselüler sıvı) ve hücre dışındaki sıvı (hücre dışı ya da ekstraselüler sıvı). Hücre dışı sıvı, hücreler arası sıvı (interstisiyel sıvı), plazma, lenf, beyin-omurilik sıvısı ve (memelilerde) süt gibi daha başka gruplara da ayrılabilir.

Hücre dışı sıvılar hücreleri yıkayarak yüklediği besin maddeleri, hücreler ve metabolizma yıkım ürünlerini vücudun öteki dokularına iletir. Olgun akyuvarlar, akyuvarlar ve trombositler protein bakımından zengin, neredeyse renksiz, plazma adı verilen sıvının içinde bulunur. Bu sıvı kulcal damarların duvarlarından geçerek içerdiği besin maddelerini, oksijeni, düzenleyici molekülleri ve ilaçları vücut dokularına taşır. Bir miktar plazma, beraberindeki yıkım ürünleri, karbon dioksit ve metabolizma ürünleri ile birlikte kulcal damarlara geri verilir. Adını, hücreler arasındaki boşluklarda bulunmasından alan hücreler arası sıvı, niteliği bakımından plazmaya neredeyse özdeş; buna karşılık, protein konsantrasyonu plazmadan düşüktür. Kulcal lenf damarlarıyla lenf dolaşımına giren hücreler arası sıvı, lenf ya da akkan adını alır. Bu sıvı akyuvarlarca zengin lenf düğümleri içinde filtre edilir ve büyük lenf kanalları aracılığıyla kan dolaşım sistemine döner. Lenf vücuttaki sıvı düzeyini ko-

dur, enfeksiyonlarla savaşır ve mide-bağırsak sisteminden süzülerek emdiği yağları başka yerlere taşır. Beyin-omurilik sıvısı, beyin ve omurilik boşlukları ve çevresinde bulunur. Madde alışverişinin yanı sıra, kafa içi basıncının sürmesini sağlar, darbelere karşı mekanik bir engel ve yağlayıcı bir madde işlevini görür. Bu sıvı beyin kanırcıklarında oluşur; buradan beyin sapındaki kanallara içine akarak merkez sinir sistemini çevreleyen doku boşluklarının içine doğru ilerler. Beyin-omurilik sıvısı pH'si 7,3-7,4 arasında olan, hafif alkali, duru ve renksiz bir sıvıdır. Beyin-omurilik sıvısının içinde az sayıda akyuvar bulunur ve yaklaşık yüzde 99'u sudan oluşur. Buna karşılık içinde hiç alyuvar bulunmaz. Yukarıda belirtilen işlevlerine ek olarak beyin-omurilik sıvısı ilaçların dolaşımını sağlar, hastalık etkenlerini, kimyasal maddeleri ve yıkım ürünlerini beyin ve omurilik dokusundan uzaklaştırarak kan dolaşımına taşır.

Süt, dişi memelilerin memelerindeki süt üreten bezler tarafından salgılanır.

Vücudun başlıca katyonları (sodyum, potasyum, kalsiyum ve magnezyum), anyonları (klorür, bikarbonat, organik asitler, fosfat ve proteinler) ve çözünebilen maddeleri (proteinler ve glikoz) bütün vücut sıvılarına eşit olarak dağılmamıştır. Hücre içi sıvı görece daha büyük miktarda potasyum, fosfat ve proteinler içerirken, hücre dışı sıvı, hücre içi sıvıya görece daha büyük miktarda sodyum ve klorür iyonları ve görece daha düşük miktarda protein içerir. Bu farklı çözünebilen madde ve iyon miktarları sıvının dengesinin ve hücre zarlarının elektrik potansiyelinin korunmasına yarar. Sıvı girdi ve çıkışıyla kişinin sıvı dengesine ilişkin algısını düzenleyen sistem kalp, böbrekler, vagus siniri, hipotalamus ve hipofiz bezinden oluşur. Bu sistemle ilgili olan hormonlar vazopresin ya da anti-diüretik hormon (ADH), adrenokortikotrop hormon ve aldosterondur. Bu hormonlar böbreklerin tuz ve su tutmasını artırarak işlev görür.

Vücutta su ya da tuz fazlalık ya da eksikliğine ya da sağlıklı bir hidrojen iyonu konsantrasyonuna çeşitli durumlar yol açar. Sodyum eksikliğine düşük kan basıncı, azalmış idrar salgısı ve böbrek yetmezliğiyle sonuçlanan boşaltım sistemi ketlenmesi neden olur. Ağır olmayan olgular, rahatsız kişiye tuzlu su içirerek tedavi edilebilir. Şiddetli olgularda ise toplardamardan tuzlu su şırınga edilir.

Akut ya da kronik ishal, kusma, bağırsak fistülleri ya da çeşitli idrar yolları anomalileri potasyum eksikliğine neden olur. Bunun belirtileri apati, dalgınlık ve halsizliktir. Şiddetli olgularda felç, kalp vurusunda değişiklik, hatta ölümle sonuçlanabilir. Ağzdan ya da toplardamardan potasyum verilmesi zorunlu olur.

Böbrek yetmezliğini izleyen potasyum zehirlenmesi, salgılanan idrar hacminin azalmasına yol açar; bu da potasyum eksikliğindekine benzer belirtilerin ortaya çıkmasına neden olur. Tedavisi, potasyumca zengin besinlerin (özellikle de meyvelerin) ve proteinlerin beslenme rejimi dışında tutulmasıdır.

Ödem, vücut dokularında normalin dışındaki sıvı tutulması sonucu oluşur. Kan hac-

minin düşük olması, kan damarlarından çevre dokulara bir sıvı akımını başlatır; vücuttaki su hacmini düzenleyen sistem, dokulardaki su hacmini daha da şişiren bir dizi hormonal değişikliğin oluşmasıyla buna yanıt verir. Alkaloz, hidrojen iyonları yitiminin sonucu kanda alkalilik düzeyinin aşırı yükselmesi durumudur. Asidoz ise, hidrojen iyonlarının aşırı fazlalığının sonucu olarak kanda asitlik düzeyinin aşırı yüksek olmasıdır.

Vyadhapura (Sanskrit dilinde "Avcılar Kenti"), 1-6. yüzyıllar arasında bugünkü Kamboçya ve Vietnam topraklarında hüküm süren Funan'ın başkenti. Hint uygarlığının Güneydoğu Asya'ya yayılmasında önemli rol oynayan Vyadhapura, bugün Kamboçya'nın Prêy Veng ilini oluşturan topraklarda, Mekong (Mékongk) Irmağının ağzından 192 km uzaklıktaki Ba Tepesinin (phnom) yakınında kurulmuştu. 3. yüzyılda tuğladan surlarla çevrili, alçı kaplı tuğla evlerin ve sarayların bulunduğu bir kent görünümündeydi. Doğal su yolları ve Mekong Deltasında oluşturulan kanallarla iç kesimlere ve Tayland Körfezine bağlanıyordu. Kanallar, açık deniz teknelerinin geçebileceği genişlikteydi. Giderek artan nüfusun geçimi sulama sistemleri aracılığıyla geliştirilen tarıma dayanıyordu.

Kent, Funan'ın çöküşüne değin 'Çinhindi' nin en önemli kültür merkezi oldu. Sonraki yüzyıllarda da, soylarını Funan hükümdarlarına dayandıran Khmer imparatorları için bir gurur kaynağı olmayı sürdürdü.

vyala, **şARDULA** olarak da bilinir, Hint sanatında çok yaygın bir örge olan, gövdesi aslan, başı kaplan, fil, kuş ya da daha başka bir hayvan biçimindeki yaratık. Çoğunlukla insanlarla mücadele ederken ya da fillere saldırırken betimlenir. Aslında bir güneş simgesidir ve (yılanı yakalayan kartal örne-

Vyala'yı bir file saldırırken betimleyen heykel, Güneş Tapınağı, Konarak, Orissa, 13. yy
P. Chandra

ğindeki gibi) ruhun maddeye üstün gelişini temsil eder.

Sançi'deki Büyük Stupa'da görülen ilk örneklerinde ve Mathura'daki Kushan heykellerinde (İS 1-3. yy) oldukça doğalcı tarzda canlandırılmıştır. 5. yüzyıl dolaylarında iyice stilize edildiği görülür. 8. yüzyıldan sonra yaygın olarak mimari bezemede kullanılmıştır.

Vyasa (Sanskrit dilinde "Düzenleyici" ya da "Derleyici"), KRİŞİNA DVAİPAYANA ya da VEDAVYASA olarak da bilinir, *Mahabharata*'yı(*) yazdığına ya da derlediğine inanılan efsanevi Hintli bilge.

Efsaneye göre çileci Paraşara ile Dasa prensesi Satyawati'nin oğluydu. Kendisine Vedaları öğreten çilecilerle birlikte ormanlarda büyüdü. Daha sonra Sarasvati Irmağı boylarına yakın ormanlarda öğretmenlik ve rahiplik yaptı. Şuka'yı evlat edindi ve çevresinde geniş bir izleyici kitlesi topladı. Son yıllarını Himalayalar'ın mağaralarında geçirdi. Bu dönemde Vedaları bölümlere ayırdığı, *Purana*'ları (Eski Öyküler) oluşturduğu ve iki buçuk yıllık bir sürede büyük şiirsini yaptığı *Mahabharata*'yı hazırlayarak fil başlı Hindu tanrısı Ganeşa'ya yazdırdığı söylenir.

Vytautas (BÜYÜK), Litvanca VYTAUTUS DIDYSIS, Lehçe WITOLD WIELKI (d. 1350 - ö. 27 Ekim 1430, Trakai, Litvanya), Litvanyalı ulusal önder. Ülke topraklarını güvence altına alarak ulusal bilincin gelişmesini sağlamış, Töton Şövalyeleri'nin etkisini kırmış ve Polonya üzerinde güçlü bir nüfuz kurmuştur.

Litvanya'ya egemen olmak için kardeşi Algirdas'la yıllarca savaşan Kęstutis'in oğluydu. Ailenin iki kolu arasında süregiden bu çatışmada babasıyla birlikte 1382'de Algirdas'ın oğlu Jogaila'ya tutsak düştü. Babası öldürüldü, kendisi kaçmayı başardı ve iki yıl sonra Jogaila'yla barışarak aile topraklarını geri aldı. Konumunu pekiştirmek isteyen Jogaila'nın 12 yaşındaki Polonya kraliçesi Jadwiga'yla evlenmesi ve Şubat 1386'da Kraków'da Polonya kralı II. Władysław Jagiełło olarak taç giymesi üzerine, yeniden bir iktidar mücadelesine girdi ve zaman zaman Töton Şövalyeleri'nden yardım istedi. Halk arasındaki desteğinin giderek artması karşısında uzlaşma yolunu seçmek zorunda kalan kuzeninin önerisini kabul ederek Ağustos 1392'de kral naibi sıfatıyla Litvanya'nın yönetimini üstlendi.

Asi soyluları ülkeden kovarak kesin bir denetim kurduktan sonra doğudaki Moğollara karşı seferlere girişti. Ama orduları Vorskla Irmağı Çarpışması'nda(*) Moğollara yenik düştü (Ağustos 1399). Bir süre sonra Ocak 1401'de Vilnius'ta yapılan bir antlaşmayla Polonya ve Litvanya'nın birliği ilan edildi. Antlaşmaya göre Litvanyalı boyarlar Vytautas'ın ölümünden sonra Jogaila'yı Litvanya grandükü olarak kabul edecek, Polonyalı soylular ise Jogaila'nın ölümü halinde Vytautas'ın görüşünü almadan yeni bir kral seçemeyecekti.

Bu uzlaşmanın ardından Vytautas ve Jogaila dikkatlerini batıya yönelterek, Jogaila'nın kardeşlerinden Švitrigaila'yı (Swidrygiełło) Litvanya grandükü olarak tanıyan Töton Şövalyeleri'yle bir dizi savaşa girdiler. Švitrigaila'yı ülkeden çıkarmakla birlikte ülkenin bir bölümünü Töton Şövalyeleri'ne bırakmak zorunda kalan Vytautas, 1409'da Jogaila'yla yeni bir ortak saldırıya geçmek için anlaştı. Polonya-Litvanya ordusu Prusya sınırını aşarak Tannenberg Çarpışması'nda (Temmuz 1410) Töton Şövalyeleri'ne büyük bir darbe indirdi. Tarikatın bir daha toparlanamamasıyla Baltık ülkelerindeki Alman üstünlüğü sona erdi ve Polonya-Litvanya Batı dünyasında büyük bir devlet durumuna geldi.

Vytautas 1429'da Litvanya tahtı üzerindeki iddialarını yeniden gündeme getirdi. Jogaila'nın taç giymesini istemeyerek kabul etmesine karşın, tören yapılamadan öldü.

W parçacığı, zayıf çekirdek etkileşiminin taşıyıcısı olduğu kabul edilen temel (atomaltı) parçacıkların ortak adı. Zayıf çekirdek etkileşimi, bazı atom çekirdeği türlerinde ortaya çıkan radyoaktif bozunumu yönlendiren kuvvettir. W parçacıkları, *weakon* (zayıf etkileşim bozonu; İngilizce *weak*; "zayıf") olarak adlandırılan parçacık sınıfını oluştururlar; bu parçacıklar elektrik yükü taşıyan parçacıklardır.

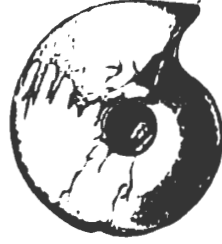
Taşıyıcı bozonların varlığı ve nitelikleri ilk olarak 1960'larda Sheldon Glashow, Steven Weinberg ve Abdüsselam tarafından öngörüldü. Bu üç bilim adamının kuramsal çalışmaları sonucunda ortaya çıkan ve daha önce farklı olgular olarak ele alınan elektromagnetik etkileşim ile zayıf etkileşimin aslında tek bir etkileşim türünün farklı görünüşleri olduğunu ortaya koyan kuram, Weinberg-Abdüsselam kuramı ya da elektrozayıf birleşik alan kuramı olarak adlandırılır. Elektromagnetik etkileşimin foton olarak adlandırılan parçacıklar tarafından taşınmasına benzer biçimde zayıf etkileşim de taşıyıcı bozonlar tarafından taşınır. Taşıyıcı bozonlar üç çeşittir, bunlar W^+ , W^- ve Z^0 parçacıkları olarak adlandırılır. W^+ parçacığı pozitif elektrik yüklü, W^- parçacığı negatif elektrik yüklüdür; Z^0 parçacığının ise elektrik yükü yoktur. Kütesi sıfır olan fotonun tersine, taşıyıcı bozonların kütlesi vardır ve bu kütle çok büyüktür. Bu parçacıkların kütlelerinin büyük olması, bunların taşıdıkları zayıf etkileşimin çok kısa erimli oluşunu açıklar (zayıf etkileşim ancak 10^{-16} cm dolaylarındaki uzaklıklarda etkili olabilmektedir). Kuantum mekaniği, bir etkileşimin eriminin, bu etkileşimi taşıyan parçacıkların kütlesiyle ters orantılı olduğunu belirlemiştir.

Kurama göre, zayıf etkileşim bozonları, bir nükleonun (örn. proton) kendi karşıt parçacığıyla çok yüksek enerji düzeylerinde çarpışarak birlikte yok olması sırasında ortaya çıkar. Bu çarpışmada, nükleonu oluşturan üç kuvarktan bir tanesi, karşıt nükleondaki bir karşıt kuvark ile etkileşime girerek zayıf etkileşim bozonunu ortaya çıkarır (*bak.* kuvark). Ortaya çıkan bu parçacık da bozunum yoluyla bir yüklü lepton ile (örn. elektron, müon ya da tau parçacığı) bu leptona ilişkin bir nötrinoya dönüşür.

1983'te Avrupa Nükleer Araştırma Konseyi'nin (CERN) Cenevre'deki laboratuvarlarında, W ve Z parçacıklarının oluşması ve bozunmasında ortaya çıkacağı öngörülen süreçlere benzer süreçler elde edildi. Bu bulgular, zayıf etkileşim bozonlarının varlığına ilişkin ilk doğrudan kanıtı oluşturdu, bu nedenle de Weinberg-Abdüsselam kuramını önemli ölçüde destekledi. CERN'deki bilim adamları, 540 milyar elektronvoltluk (GeV) bir çarpışma halkasında gerçekleştirilen proton-karşıt proton çarpışmalarında zayıf etkileşim bozonlarını birçok kez gözlemlerini bildirdiler. Gözlenen W parçacıklarının kütlesi, elektrozayıf modelin öngörülerine uygun olarak, 81 GeV dolayındaydı; bu, proton kütlesinin yaklaşık 80 katıdır. W^- parçacığı bozunarak bir elektron ile bir nötrinoya, W^+ parçacığı ise bir pozitron ile bir nötrinoya dönüşür (pozitron, elektronun karşıt parçacığıdır). Bu deneylerde gözlenen yüksüz Z parçacıkları, öngörülerini doğrulayan bir başka bulgu oldu; bu parçacığın durgun kütlesi gene beklentilere uygun olarak 93 GeV'dir.

Waagenoceras, fosillerine Orta ve Üst Permiyen Dönem kayalarında rastlanan soyu tükenmiş kafadanayaklılar cinsi (Permiyen Dönem y. 280-225 milyon yıl önce). Küçük yapılı ve küresel kabuklu olan bu

cins üyelerinin kabuk bölmeleri arasındaki birleşme çizgileri karmaşıktır ve ayırt edici özellik taşıır. Bazı türler Permiyen Dönemin

Waagenoceras

H. Shiner ve R. Shrock, *Index Fossils of North America*, 1972; Massachusetts Institute of Technology

farklı zaman dilimleri için çok yararlı birer kılavuz fosildir.

Waal Buzularası Katı, Avrupa'nın kuzeyinde Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) oluşan kayaç katmanları ve bu kayaçların çöktüğü zaman dilimi. Eburon Buzul Katının üstünde ve Menapiyen Buzul Katının altında yer alır. Bu her iki kat da görece soğuk ve sert iklim koşullarında oluşmuştur. Pleistosen'in başlarında çöken Waal Buzularası Katının içerdığı hayvan ve bitki fosilleri üzerinde yapılan incelemeler, bu dönem sırasında görece ılıman iklim koşullarının egemen olduğuna işaret etmektedir. Waal Buzularası Katı, İngiltere'deki deniz tortullarından oluşan Antliyen Kat ile bağlantılıdır.

Waals, Johannes Diederik van der (d. 23 Kasım 1837, Leiden - ö. 9 Mart 1923, Amsterdam, Hollanda), maddenin gaz ve sıvı hallerine ilişkin araştırmaları nedeniyle 1910 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan Hollandalı fizikçi. Van der Waals'ın bulguları gazların mutlak sıfıra yakın sıcaklıklardaki davranışlarının anlaşılmasına olanak sağlamıştır.

1862'de girdiği Leiden Üniversitesi'ni bitirdikten sonra fizik öğretmenliği yaptı. 1873'te yazdığı *Sıvı ve Gaz Hallerinin Sürekliliği* başlıklı tezle dikkat çekti ve bu tezle doktora unvanı aldı. 1877'de Amsterdam Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi.

İdeal gaz yasası olarak adlandırılan yasa gazların kinetik kuramından iki varsayıma dayanılarak elde ediliyordu: Gaz moleküllerinin hacmi sıfırdır ve moleküller arasında çekim kuvveti yoktur. Bu varsayımların geçerli olmadığı görüşünden yola çıkan van der Waals, doktora tezinde yasaya biri moleküllerin hacimlerine, öbürü de bunlar arasındaki çekim kuvvetine karşılık gelen ve değerleri her gaz için değişik olan iki parametre ekledi. Böylece ortaya çıkan ve "van der Waals denklemi" olarak adlandırılan denklem, gerçek gazlar için deneysel olarak bulunan sonuçlara büyük ölçüde uyuyordu. Daha sonra denklemdeki iki sabiti ortadan kaldıran van der Waals, böylece bütün gazlar için geçerli bir denklem ortaya koymayı başardı; bu denklem "karşılıklı haller yasası" olarak bilinir.

Bu çalışma van der Waals'a Nobel Ödülü kazandırmasının yanı sıra, Sir James Dewar ve Heike Kamerlingh Onnes'in hidrojen ve helyum gazlarını sıvılaştırmayı başarmalarında önemli rol oynadı.

Van der Waals Amsterdam Üniversitesi'ndeki görevini 1907'de emekliye ayrılıncaya değin sürdürdü. Atom ve moleküller arasında ortaya çıkan zayıf çekim kuvvetleri onun onuruna adlandırılmıştır (*bak.* van der Waals kuvvetleri).

Wabash Irmağı, ABD'de ırmak Ohio Irmağının güney doğrultusunda akan en uzun koludur. Ohio eyaletinin batı kesimindeki Grand Gölünden doğar; genellikle batı doğrultusunda akarak Indiana'nın Huntington, Wabash, Logansport ve Lafayette kentlerinden geçer. Daha sonra güneye yönelerek Terre Haute'a ulaşır. Bu kentten hemen güneyinde, Indiana-İllinois sınırının 320 km'lik bölümünü oluşturan ırmak Indiana'nın güneybatı köşesinde Ohio Irmağına katılır. Uzunluğu 851 km, su toplama havzası 85.860 km²'dir. Başlıca kolları, kuzeyden aldığı White ve Tippecanoe ırmaklarıdır. Öbür kolları arasında, ırmağa gene kuzeyden katılan Küçük Wabash, Embarrass ve Vermilion sayılabilir. Irmağın ortalama debisi, ağzından 120 km yukarıdaki Mount Carmel'da (Illinois) 860 m³/sn'dir. Wabash adı, Miami Yerlileri dilinde "parlak beyaz" ya da "beyaz kayaların üzerindeki su" anlamına gelen bir sözcükten türemiştir.

Wace (d. y. 1100, Jersey, Channel Adaları - ö. 1174'ten sonra), Anglonorman yazar. Sırasıyla Britonların ve Normanların efsanevi kurucularının adlarıyla *Roman de Brut* (1155; Brutus'un Romanı) ve *Roman de Rou* (1160-74; Rollo'nun Romanı) olarak anılan manzum vakayinamelerini yazandır.

Wace Rou'yu, kendisini 1169'dan önceki bir tarihte Fransa'nın kuzeybatısındaki Bayeux'ye kilise heyeti üyeliğine atayan II. Henry'nin isteği üzerine yazmıştı. *Brut*'ü ise büyük olasılıkla Henry'nin karısı Akittanyalı Eleanor'a ithaf etmişti. Sekiz heceli dizelerle yazılmış olan *Brut*, Monmouth'lu Geoffrey'nin Britanya'nın efsanevi kurucusu Troyalı Brutus'tan başlayarak Britanya tarihini anlattığı *Historia regum Britanniae* (Britanya Kralları'nın Tarihi) adlı yapıtının romantik bir uyarlamasıdır. Wace'in Geoffrey'nin anlatısına yaptığı ekler (örn. Yuvartak Masa Öyküsü) Arthur efsanelerinin daha da sevilmesini sağlamıştır. Sekiz heceli beyitler ve 12 heceli dizelerden oluşan tek uyaklı kıtalarla yazılmış olan Rou ise, kahrman Viking Rollo'dan (911'den sonra) II. Robert'e (1106) değin Norman hükümlerinin tarihini anlatır. II. Henry 1174'te, Wace'i korumasından çıkarıp onun yerine, gene bir Norman tarihi yazmakta olan Beneeit adlı birini alınca Wace'in yapıtı yarım kalmıştır.

Wace'in *Brut*'de sergilediği edebi üslup sonraki manzum romansları, özellikle de Anglonorman yazar Thomas'in Tristan uyarlamasını çok etkilemiştir. Wace'in yapıtının taklitleri arasında en önemlisi ise, Layamon'un İngilizce yazdığı *Brut* (y. 1200) şiiirdir. Wace'in ayrıca üç dinsel yapıtı günümüze ulaşmıştır.

Wach, Joachim (d. 25 Ocak 1898, Chemnitz, Almanya - ö. 27 Ağustos 1955, Orselina, İsviçre), modern din araştırmalarının önde gelenlerinden Protestan ilahiyatçı.

Leipzig (1929-35) ve Chicago'da (1945-55) dinler tarihi profesörlüğü yaptı. Sonradan din sosyolojisi olarak adlandırılan araştırma alanının gelişmesine önemli katkılarında bulundu. Dinsel inanç ve uygulamaları anlamak için kullandığı fenomenolojik yöntem ABD'de tanınmasını sağladı. Chicago Üniversitesi'ndeyken *Religionswissenschaft* (Din Bilimi) denen disiplini kurdu; Mircea Eliade gibi etkili araştırmacıların yetişmesini sağladı.

Religionswissenschaft'ta dinin kuramsal (dinsel düşünceye ilişkin), uygulamalı (davranışsal) ve kuramsal (toplumsal) yönlerini ele alan, Wach din konusunda karşılaştırmalı, fenomenolojik ve psikolojik bir yaklaşımı benimsedi. Dinsel yaşantının araştırılmasına olan ilgisi nedeniyle din sosyolojisine de ilgi duyarak dinsel değerlerin, bunları ifade eden kurumları nasıl biçimlendirdiğini göstermeye çalıştı.

İngilizce yazdığı kitaplar arasında *Sociology of Religion* (1944; Din Sosyolojisi), *Types of Religious Experience—Christian and Non-Christian* (1951; Hristiyanlıkta ve Başka Dinlerde Dinsel Yaşantı Türleri) ve *The Comparative Study of Religions* (1958; Karşılaştırmalı Din Araştırması) sayılabilir.

Wachsmann, Konrad (d. 16 Mayıs 1901, Frankfurt an der Oder, Almanya - ö. 25 Kasım 1980, Los Angeles, ABD), Alman asıllı ABD'li mimar. Seri yapı öğeleri üretimi konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Mobilyacı çırağı olarak yetişti. Daha sonra Berlin ve Dresden'deki uygulamalı sanatlar okullarında okudu; Berlin Sanat Akademisi'nde (dışavurumcu mimar Hans Poelzig'in yanında) öğrenim gördü. 1920'lerin sonlarında ahash yapı üreten bir firmada başmimar olarak çalıştı. Albert Einstein için bir yazlık ev yaptı. 1932'de Roma'daki Alman Akademisi'nin verdiği Roma Ödülü'nü kazanarak bir süre İtalya'da yaşadı; orada betonarme apartmanlar inşa etti. Bu dönemdeki strüktürel yapısal buluşlarını Fransız mimar Le Corbusier hayranlıkla karşıladı.

Wachsmann 1941'de ABD'ye göç etti ve mimar Walter Gropius'la ortak oldu. 1948'e değin süren bu birliktelikten prefabrike yapı öğeleri üreten General Panel Corporation doğdu. 1950'de Chicago'daki Illinois Teknoloji Enstitüsü Tasarım Bölümü'nde profesörlüğe ve İleri Yapı Araştırmaları Bölümü yöneticiliğine getirilen Wachsmann, buradaki çalışma arkadaşlarıyla birlikte (1950-53 arasında) prefabrike parçalarla büyük uçak hangarları yapmak için bir sistem geliştirdi. Bu proje ABD Hava Kuvvetleri'nde B-52 uçaklarının bakım hangarları olarak kullanılmak üzere gerçekleştirildi. Wachsmann 1964'te Güney California Üniversitesi Yapı Araştırma Bölümü yöneticisi ve Mimarlık Bölümü başkanı oldu. Burada, eğitimin sonunda yapı bilimi doktoru unvanı veren bir enstitü kurdu. 1973'te emekli olduysa da ölümüne değin ders vermeyi sürdürdü. Geç dönem yapıları arasında en önemlisi California Belediyesi' dir (1966). Yayınları arasında teknolojiyle sanatın birbirinden ayrılmayacağı üzerinde durduğu *The Turning Point of Building* (Almanca 1959, İngilizcesi 1961; Yapının Dönüm Noktası) sayılabilir.

Wackenroder, Wilhelm Heinrich (d. 13 Temmuz 1773, Berlin - ö. 13 Şubat 1798, Berlin, Almanya), Ludwig Tieck'le birlikte Alman romantizminin bazı temel düşüncelerinin öncüsü olmuş Alman yazar ve eleştirmen.

Bir devlet memurunun oğluydu. Müziğe ve edebiyata ilgi duyan çekingen ve melankolik bir gençti. Okul yıllarında, kendisinden daha hayat dolu ve yaratıcı olan Tieck'le arkadaşlık kurdu. Bu arkadaşlık, ikisinin de sonraki çalışmalarında önemli bir rol oynayacaktı.

Wackenroder, Tieck'le birlikte Erlangen (1793) ve Göttingen'de (1793-94) öğrenim

gördükten sonra babası tarafından memurluk yapmaya zorlanınca 1794'te Berlin'e döndü, ama edebiyat çalışmalarını sürdürdü. İngilizceden romanlar çevirdi, ayrıca Albrecht Dürer, Leonardo da Vinci, Michelangelo ve Raffaello ile sanat hakkındaki görüşlerinin sözcüsü olan, kendi hayalinin ürünü müzikçi Joseph Berglinger'in yaşamlarını anlatan kısa öyküler yazdı. Bu öykülerde, duyguları temel alan coşkulu bir estetik anlayışı geliştirdi. Buna göre, kusursuz bir sanat yapıtı ancak ilahi bir mucize sayesinde yaratılabilir ve ahlaki, estetik, dinsel bütünlüğü zihinle değil, yürekle anlaşılabilir. Wackenroder'in bu yazıları, Tieck'in önerisi üzerine 1797'de, yayımcıların seçtiği *Herzensergießungen eines kunstliebenden Klosterbruders* (Sanatsever Bir Keşişin İtişmaları) başlığıyla yayımlandı. Tieck 1799'da *Herzensergießungen*'in devamını, kendi denemelerinden bazılarını da ekleyerek *Phantasien über die Kunst* (Sanat Üzerine Fanteziler) adı altında yayımladı. Wackenroder, 24 yaşında tifodan öldü.

Wackernagel, Jacob (d. 11 Aralık 1853, Basel - ö. 22 Mayıs 1938, Basel, İsviçre), İsviçreli tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilim uzmanı. Sanskrit dili üzerine kapsamlı çalışmasıyla tanınır.

Basel Üniversitesi'nde Germen dilleri profesörü olan Wilhelm Wackernagel'in oğluydu. Babasının da etkisiyle, Göttingen Üniversitesi'nde öğrenciyken Sanskrit araştırmalarına ve karşılaştırmalı dilbilime ilgi duydu. 1876'da Basel Üniversitesi'nin klasik diller bölümünde ders vermeye başladı. 1881'de Yunan dili ve edebiyatı profesörü oldu. Tarihsel ve karşılaştırmalı Yunanca araştırmalarına pek çok önemli katkıda bulunduktan sonra, ününü borçlu olduğu kapsamlı çalışması *Altindische Grammatik* (1896-1905, 1930; Eski Hint Dilbilgisi) üzerinde çalışmaya başladı. 1902'de Göttingen Üniversitesi'nde görev aldı, uzun yıllar orada ders verdikten sonra 1915'te Basel Üniversitesi'ne döndü. Verdiği derslerin çoğu *Vorlesungen über Syntax mit besonderer Berücksichtigung von Griechisch, Lateinisch und Deutsch* (1920, 1924; Yunanca, Latince ve Almanca Ağırlıklı Sözdizim Dersleri) adlı kitapta toplandı.

Waco, ABD'de, Texas eyaletinin orta-kuzey kesimindeki McLennan ilinin (county) merkezi (1850) kent. Dallas'ın 156 km güneyinde, Brazos Irmağının kıyısında yer alır. 1849'da eskiden Wacolar (Huecolar) alt bir köyün bulunduğu yerde kuruldu. Hemen hemen tümüyle pamuk tarımına dayanan ekonomisi demiryolu hattının bölgeye ulaşmasından (1881) sonra hızla gelişti. Günümüzde kent ekonomisi hâlâ bir ölçüde tahl tarımı ve hayvancılığa dayanmakla birlikte, sanayisi de gelişmiştir. Başlıca sanayi dalları giyim eşyası, otomobil lastiği ve cam üretimidir. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları 1845'te Güneyli Baptistlerin kurduğu Baylor Üniversitesi, Texas'ta Siyahlar için kurulmuş ilk yükseköğretim kurumu olan Paul Quinn College (1872), McLennan Community College (1966) ve Texas Eyaleti Teknik Enstitüsü'nün James Connally kampusudur (1966). Mayıs 1953'teki fırtına kente büyük zarar vermiş ve 114 kişinin ölümüne neden olmuştur. Nüfus (1990) kent, 103.590; metropoliten alan, 189.123.

Waddenzee, Kuzey Denizinin, Batı Friz Adaları ile Hollanda'nın kuzey kıyısı arasında kalan kolu. Noordholland ilinden kuzeydoğuya, Friz Adalarının anakaraya doğru bir eğri çizdiği noktaya kadar uzanır. Bu kesimde genişliği birkaç kilometreye düşer.

Waddenzee, IJssel Gölündeki (IJsselmeer) Afsluitdijk Barajı'nın yapılmasından önce, Zuiderzee'nin kuzey bölümünü oluşturuyordu. Waddenzee, Batı Friz Adalarını birbirinden ayıran ve derinliği 50 m dolayında olan suyollarıyla Kuzey Denizine bağlanır. Su kuşlarının sığınağı olan bölgede balıkçılık yapılır. Kıyılarındaki başlıca limanlar, Den Helder ve Harlingen'dir.

Waddington, C(onrad) H(al) (d. 8 Kasım 1905, Evesham, Worcestershire, İngiltere - ö. 26 Eylül 1975, Edinburgh, İskoçya), İngiliz embriyoloji ve genetik bilgini, bilim felsefecisi.

Biyoloji alanındaki ilk araştırmalarını kuş ve memeli embriyonlarının gelişmesi üzerine yaptı. 1933'te belirli dokulardan gelen kimyasal ilericilerin başka dokuların gelişmesine yol açtığını buldu; genlerin doku ve organ gelişimindeki düzenleyici rolü üzerine incelemeler yaptı. *Organisers and Genes* (1940; Düzenleyiciler ve Genler) adlı yapıtında Mendel'in kalıtım yasalarıyla deneyisel embriyolojideki yenilikler arasında ilişki kurmaya çalıştı.

II. Dünya Savaşı sırasında orduya araştırmalar yürüttü. Savaşın sona ermesiyle İngiliz Tarım Araştırma Konseyi adına Hayvan Genetiği Birimi'ni kurdu. 1947'den yaşamının sonuna değin Edinburgh Üniversitesi'nde hayvan genetiği üzerine ders verdi. Embriyoloji, genetik ve bilim felsefesi üzerine pek çok kitabı yayımlandı; bunlardan *Principles of Embryology* (1956; Embriyolojinin İlkeleri) standart bir ders kitabı sayılır. *The Ethical Animal* (1960; Ahlak ve Hayvan) ve *Biology for the Modern World* (1962; Çağdaş Dünya İçin Biyoloji) adlı yapıtları bilimin yaygınlaşıp benimsenmesinde öncülük etmiştir.

Waddington, William Henry (d. 11 Aralık 1826, Saint-Rémy-sur-Avre - ö. 12 Ocak 1894, Paris, Fransa), Fransız bilim adamı, diplomat ve politikacı. İhtiyatlı ve renksiz kişiliğinden dolayı ılımlı Cumhuriyetçilerce başbakanlığa getirilmesi, Üçüncü Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan, güçlü kişileri iktidardan uzak tutma eğiliminin ilk adımı olarak kabul edilir.

1780'de Fransa'ya yerleşmiş bir İngiliz fabrikatörün oğluydu. Fransa'da başladığı öğrenimini İngiltere'deki Trinity College'da (Cambridge) tamamladı. Ardından Doğu Akdeniz'i dolaştı. Ortadoğu ve Roma'daki eski yapıtlara ilişkin incelemeler yayımladı ve 1865'te Edebiyat ve Yazıtlar Akademisi'ne seçildi. Aynı yıl ve 1869'da Temsilciler Meclisi'ne aday olduysa da seçilemedi. 1871'de bağımsız milletvekili, 1876'da senatör seçildi. Mayıs 1873'te birkaç gün, ardından Mart 1876-Mayıs 1877 arasında eğitim bakanlığı yaptı. Aralık 1877'de dışişleri bakanı oldu ve Berlin Kongresi'nde (1878) sivrildi.

İlimli Cumhuriyetçilerin Ocak 1879'daki seçimlerden daha da güçlenmiş olarak çıkması üzerine, hükümete göre muhafazakâr bir politika izleyen Mareşal Patrice MacMahon cumhurbaşkanlığından istifa etmek zorunda kaldı. Onun yerine geçen Jules Grévy, başbakanlığa Waddington'u atadı (Şubat 1879). Bunun nedenlerinden biri, o sırada Cumhuriyetçiler arasında sıvırlan Léon Gambetta'yı başbakanlığa getirmenin kendisini gölgede bırakmasından çekinmesiydi. Gerçekten de Waddington hükümete önderliğini dayatmaya kalkışmadı. Daha çok dışişleri bakanlığı sırasında başladığı işleri sürdürdü. Mısır ve Balkanlar'ın statüsüyle ilgili etkin bir diplomasi yürüttü. Kabinesinden Jules Ferry'nin (sonradan başbakan) eğitim alanında kilisenin etkisini kısıtlamak amacıyla aldığı önlemler yüzün-

den başlayan şiddetli tartışmalar sonucunda istifa etmek zorunda kaldı (Aralık 1879). Daha sonra İngiltere büyükelçisi olarak görev yaptı (1883-93) ve Mısır'a ilişkin görüşmelerle Fransız heyetine başkanlık etti (1884). Senato'daki sandalyesini 1893'te kaybetti.

Wade, Sir Thomas Francis (d. 25 Ağustos 1818, Londra - ö. 31 Temmuz 1895, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), İngiliz diplomat ve sinolog. Çinceyi Latin harfleriyle yazmak için kullanılan Wade-Giles transkripsiyon sistemini(*) geliştirmiştir.

Bir İngiliz subayının oğluydu. Cambridge'deki Trinity College'ı bitirdikten (1837) sonra orduya girdi. 1842'de Çin'e gönderildi; Çince öğrenerek orduda resmi çevirmen oldu. 1845'te İngiltere'ye döndükten sonra bu kez diplomat olarak yeniden Çin'e gitti. ve uzun yıllar Nanjing, Hong Kong, Pekin ve başka yerlerde görev yaptı. II. Afyon Savaşı'nı (1856-60) sona erdiren Tianjin Antlaşması (1858) ve yeni antlaşma limanları açan Chefoo (Yantai) Sözleşmesi'yle (1876) ilgili görüşmelere katıldı. 1875'te "sir" unvanı aldı.

1883'te emekli olup Cambridge'e dönen Wade, 1888'de üniversitenin ilk Çince profesörlüğüne getirildi. Daha önce Çince üzerine birçok araştırması yayımlanmıştı. *Peking Syllabary* (1859; Pekin Hecelgesi) adlı yapıtı, daha sonra geliştireceği Wade-Giles sisteminin temelini oluşturdu. Wade Çince kılaplardan oluşan geniş kütüphanesini Cambridge Üniversitesi'ne bağışladı.

Wade-Davis Yasası, Yeniden İnşa politikasının Amerika İç Savaşı'nın (1861-65) bitiminden önce benimsenmesi amacıyla ABD Kongresi'ndeki Radikal Cumhuriyetçilerle başka bazı çevrelerin önerdiği, ama onaylanmadığı yasa (1864). Benjamin F. Wade ve Henry W. Davis adlı senatörlerce hazırlanan yasa tasarısı, Birlik'ten ayrılan eyaletlere geçici askeri valilerin atanmasını öngörüyordu. Bir eyaletteki beyazların çoğunluğunun Birlik'e bağlılıklarını bildirmeleri bir anayasa kurultayının toplanmasına yol açabilecekti. Her eyaletin anayasasında köleliğin kaldırılması ve ayrılmanın reddedilmesi, ayrıca Konfederasyon görevlilerinin oy kullanmaları ile yönetimde görev almalarının yasaklanması öngörülmekteydi. Bir kişinin oy hakkına sahip olabilmesi için, Konfederasyon'u gönüllü olarak desteklememiş olduğu yolunda yemin etmesi gerekecekti. Başkan Abraham Lincoln'ın yasayı veto etmesiyle, savaştan sonra Başkan Andrew Johnson ve Kongre'deki Radikal Cumhuriyetçiler arasında yürütülecek mücadelenin temeli atılmış oldu.

Wade-Giles transkripsiyon sistemi, çağdaş Çin yazı dilini Latin harfleriyle yazmak amacıyla geliştirilen sistem. Çin karakterlerin Batılılarca daha kolay okunup yazılmasını sağlamak amacıyla Sir Thomas Francis Wade tarafından geliştirildi. Cambridge Üniversitesi profesörlerinden Herbert Allen Giles da *Chinese-English Dictionary* (1892, 2. bas. 1912; Çince-İngilizce Sözlük) adlı yapıtında Wade'in geliştirdiği sistemin hecelerinde bazı değişiklikler yaptı. Bu değişikliklerle birlikte Wade-Giles adını alan sistem, İngilizce konuşan ülkelerde Çincenin yazımında kullanılan en yaygın transkripsiyon sistemi oldu. Ayrıca Danca, Fince, Almanca, İtalyanca, İspanyolca ve Türkçeye Norveç ve İsveç dillerine de uyarlandı. Bu arada Çinliler de yabancı yayınlarda Çincenin yazımında kullanılacak bazı sistemler üzerinde çalıştılar. Bunların sonucunda, 1958'de Pinyin transkripsiyon sistemi(*) res-

mi transkripsiyon sistemi olarak kabul edildi ve 1979'da bütün yabancı yayınlarda bu sistemin kullanılması karara bağlandı.

Wade-Giles sistemi Çin dil reformuna bazı katkılar yapmış da, sonraki sistemlerle karşılaştırıldığında daha karışık sayılır. Bu sistemde standart olmayan seslerin telaffuzu temel alındığından, farklı sesler için benzer işaretler (örn. Pinyin yazımındaki *j*, *q*, *zh* ve *ch* için Wade-Giles'da *ch* ve *ch'*) ve aynı ses için farklı işaretler (Pinyin'deki *z* için Wade-Giles'da *ts* ve *tz*) kullanılır. Titrem değişiklikleri satır üstüne yazılan harflerle (*tu'*), solukluklar ve sesbirim bölmeleri kesme işaretiyle (*t',a'*), sözcüğün ortasındaki ünlü değişiklikleri vurgu işaretiyle (*erh*) belirtilir. Ama basımcılar genellikle bu işaretleri kullanmadığı için bazen anlam karışıklıkları ortaya çıkar. Wade-Giles sistemiyle tekheceli ve çokheceli olmak üzere 407 ses karşılanabilir. Çinceyi Wade-Giles sisteme göre öğrenen Batılılar hecelerin tekheceler olarak alt bölümlere ayrılmasının sözcük akışını bozduğunu, çeşitli vurgu işaretlerinin de karışıklık yarattığını ileri sürerler. ABD'de Çincenin telaffuzunu standartlaştırmak amacıyla Wade-Giles sistemine ek olarak *Kuo-yu tz'u-tien* sözlüğü ve Çincenin sese dayalı işaretlerinden oluşan *chu-yin fu-hao* sistemi kullanılır. Wade-Giles sisteminin Pinyin karşılıkları için bak. Çin dilleri (tablo).

Wagner, Carl (d. 25 Mayıs 1901, Leipzig - ö. 10 Aralık 1977, Göttingen, Batı Almanya), katı haldeki maddelerin kimyasını, özellikle de atom düzeyindeki kusurların oksitler ve sülfürler gibi bileşikler ile metal ve alaşımların özellikleri üstündeki etkisini inceleyen Alman fiziksel kimyacı ve metalurjist.

Münih ve Leipzig üniversitelerinde öğrenim gören Wagner, Almanya'daki birçok üniversitede ders verdi ve araştırmalar yaptı. 1949-58 arasında Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) metalurji bölümünde öğretim üyeliği, 1958-68 arasında da Göttingen'deki Max Planck Kimya Enstitüsü'nde yöneticilik yaptı. Katılardaki kusurlu yapılar üzerine yaptığı ilk çalışmaları yayınladığı malzemelerin geliştirilmesinde önemli rol oynadı.

Wagner, Cosima, eö LISZT, COSIMA VON BÜLOW (1857-68) olarak da bilinir (d. 25 Aralık 1837, Bellagio, Lombardiya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 1 Nisan 1930, Bayreuth, Almanya), besteci Richard Wagner'in kansı ve 1883-1908 arasında Bayreuth Festivalleri'nin yöneticisi.

Besteci-piyanoist Franz Liszt ile kontes Marie d'Agoult'un evlilik dışı kızıydı. Marie'den evlilik dışı iki çocuğu daha olan Liszt sonradan her üç çocuğa da kendi adını verdi. Cosima kız kardeşi Blandine ile birlikte önce Paris'te babasının metresi Prensess Wiltgenstein'in mürebbiyesinden ders aldı; daha sonra da Berlin'de Hans von Bülow'un annesinin evinde eğitim gördü. 1857'de dönemin önde gelen orkestra şefi ve Liszt'in en beğendiği öğrencisi Hans von Bülow ile evlendi. Von Bülow'dan iki kızı oldu, ama bu evliliğinde mutlu olamadı. Sonradan, Richard Wagner'den de Isolde (1865) ve Eva (1867) adlarında iki kızı oldu. 1868'de dört kızıyla birlikte von Bülow'u terk ederek Tribschen'e gitti ve Wagner'in yanında yaşamaya başladı. 1870'te de onunla evlendi. Aynı yıl oğulları Siegfried'in (1869-1930) doğumunun anısına Wagner, *Siegfried Idylle* adlı yapıtını besteledi.

Wagner'in ölümü üzerine (1883) Bayreuth Festivalleri'nin yönetimini üstlenen Cosima, yoğun bir enerjiyle yürüttüğü çalışmalarında Wagner'in yapıtlarına olan bağlılığı-

nı da ortaya koydu. Festival oyunlarının düzenlenmesinde, repertuarla sanatçıların seçiminde ve sunuş üslubunun belirlenmesinde önemli rol oynadı. Festivallerin yöneticiliğini 1908'de oğluna bıraktı.

Wagner, Otto (d. 13 Temmuz 1841, Penzing, Viyana yakınları - ö. 11 Nisan 1918, Viyana, Avusturya), Avrupa mimarlığında modern hareketin başlatıcısı ve önderi sayılan Avusturyalı mimar.

İlk yapılarını, o dönemde yaygın olan tarihselci anlayış doğrultusunda yeni Rönesans üslubunda yaptı. 1893'te Viyana kent planı için açılan büyük bir yarışmada birincilik ödülünü kazandı. Ama hazırladığı proje uygulanmadı.

1894'te Viyana Akademisi'nde profesörlüğe atanan Wagner bir süre sonra mimari tasarımın temelini işlev, malzeme ve strüktüre dayandığı düşüncesine yönelerek gelecekte koptu. *Art nouveau*(*) üslubundaki önemli yapıtları arasında, Viyana Metrosu için yer altında ve üstünde gerçekleştirdiği çeşitli istasyonlarla (1894-97) Posta Tasarruf Bankası (1904-06) sayılabilir. Özellikle bezemenin çok ölçülü kullanıldığı bu sonuncu yapı orta holünü örten tonoz biçimli cam çatısıyla mimarlık tarihinde dönüm noktalarından biri sayılır.

Önceleri yaptıklarına karşı çıksıysa da Wagner gerek yaşadığı dönemde, gerekse daha sonra mimarlık anlayışını çok etkilemiştir. Ders notları 1895'te *Moderne Architektur* (Modern Mimarlık) adıyla yayımlanmıştır.

Wagner, (Wilhelm) Richard (d. 22 Mayıs 1813, Leipzig - ö. 13 Şubat 1883, Venedik), sahne yapıtlarıyla ünlü Alman besteci ve kuramcı. Opera ve müziğindeki yenilikler ya geliştirilerek ya da tepkilere yol açarak Batı müziğinde köklü bir değişim yaratmıştır. Başlıca yapıtları arasında *Der fliegende Holländer* (1843; Uçan Hollandalı), *Tannhäuser* (1845), *Lohengrin* (1850), *Tristan und Isolde* (1865) ve *Der Ring des Nibelungen* (1869-76; Nibelung Halkası) adlı büyük dörtlümesi yer alır.

Gençlik yılları. Ablaları opera şarkıcısı ya da tiyatro oyuncusu olan Wagner, üzerinde

Richard Wagner, Franz Lenbach'in bir çizimi, y. 1870

Richard Wagner-Gedenkstätte, Bayreuth, Almanya

temel bir etki yaratan sanat ve tiyatro ortamı içinde yetişti. Dresden'deki Kreuzschule'de (Haç Okulu) ve Leipzig'deki Nikolaischule'de (Nikolaus Okulu) öğrenciyken dersleriyle ilgilenmek yerine konserlere gitti; kendi kendine piyano ve kompozisyon öğrendi; Shakespeare, Goethe ve Schiller'in oyunlarını okudu. Öğrenci yaşamının çeki-

ciliğine kapılarak Leipzig Üniversitesi'ne yazıldıysa da ön öğrenimini tamamlamamış olduğundan bazı haklardan yoksun kaldı. Çılınca bir yaşam sürmesine karşın, kompozisyona büyük bir ciddiyetle eğildi. Thomasschule'nin (Thomas Okulu) kantoru Theodor Weinling'in yanında, akademik yöntemlere tepkisi yüzünden ancak altı ay dayanabildiği temel müzik eğitimi gördü. Asıl öğrenimini ise başta Beethoven'ın dörtlül ve senfonileri olmak üzere büyük ustaların yapıtlarını inceleyerek edindi. *Do Major Senfoni'sinin* Leipzig Gewandhaus Konserleri'nde seslendirildiği 1833'te üniversiteden ayrıldı. Yazı opera çalıştırıcısı olarak geçirdiği Würtzburg'da Carlo Gozzi'nin düşsel bir masalına dayanan ilk operası *Die Feen'i* (Periler) besteledi. Bu operanın Leipzig'de sahnelenmesini sağlayamayınca Magdeburglu bir tiyatro topluluğunda orkestra şefi oldu. 1836'da grubun oyuncularından Wilhelmina (Minna) Planer'le evlendi. Konusunu Shakespeare'in *Measure for Measure*'ından (*Kısa Kısa*) aldığı ikinci operası *Das Liebesverbot* (Aşk Yasası) ancak bir kez sahnelendi ve tam bir başarısızlığa uğradı.

1839'da alacaklılarından kurtulmak ve Paris'te ünlenme tasarısını gerçekleştirmek için bu kente gitti, ama Paris'te çok kötü üç yıl geçirdi. Giacomo Meyerbeer'in tavsiyesiyle gitmiş olmasına karşın, Paris Operası'nın kapalı çevresine giremedi. Yoksul Alman sanatçıları arasında yaşadığı bu yıllarda gazetelerde müzik yazıları yazarak güçlük geçirdi. Gene de 1840'ta konusunu Bulwer-Lytton'un romanından alan *Rienzi* ve 1841'de de *Uçan Hollandalı* operasını tamamladı.

1842'de Dresden'e döndüğünde *Rienzi* büyük bir başarıyla sahnelendi. Konusunu sonsuza değin denizlerde dolaşmaya mahkûm bir kaptana ilişkin efsaneden alan *Uçan Hollandalı* ise 2 Ocak 1843'te sahnelendiğinde aynı başarıya ulaşamadı. *Rienzi* gibi Fransız-İtalyan geleneğinde bir yapıt bekleyen Dresden izleyicisi *Uçan Hollandalı*'nın müzik ile dramatik içeriği bütünleştiren yenilikçi tarzını kavrayamadı. Bununla birlikte Wagner saray operasının orkestra şefliğine atandı ve 1849'a değin bu görevde kaldı. Sonraki bütün yapıtları gibi bir Germen efsanesine dayanan *Tannhäuser* ilk kez sahnelendiği 19 Ekim 1845'te soğuk karşılandıysa da çok geçmeden sürekli ilgi çeken yapıtlar arasına girdi. Bunu izleyen her yeni yapıtı da birçok eleştirmenin düşmanca tutumuna karşın izleyici tarafından beğenildi.

Wagner'ın önerdiği yönetsel ve sanatsal reformlar Dresden'deki saray operası yetkililerinin bir sonraki *Lohengrin* operasını sahnelemeyi reddetmelerine yol açtı. Operayı sarayın denetiminden alarak ulusal bir kuruma dönüştürmeyi ve yapıt seçimini oluşturulacak oyun yazarları ve besteciler birliğine bırakmayı tasarlayan Wagner toplumsal yenilenme düşünceleri içinde 1848-49 Alman Devrimi'ne katıldı. Etkin rol oynadığı 1849 Dresden Ayaklanması'nın bastırılması ve hakkında tutuklama emri çıkarılması üzerine Almanya'dan kaçtı. *Lohengrin*'in Weimar'da, arkadaşı Liszt'in yönetimindeki ilk seslendirilişinde de (28 Ağustos 1850) bulunamadı.

Sürgün yılları. İzleyen 15 yıl boyunca Wagner hiçbir yeni yapıt sunmadı. 1858'e değin Zürich'te yaşadı; beste yaptı, incelemeler yazdı, orkestra şefi olarak çalıştı (örn. Londra Filarmoni Orkestrası'nın 1855 konserlerini yönetti). Bir operaya temel

olabilecek Siegfried efsanesini ve eski Kuzey Avrupa mitolojisini incelemiş, Siegfried'in devrimin başarısını izleyecek yeni insan tipini simgelediği *Siegfried's Tod* (Siegfried'in Ölümü) adlı bir operatik "şiiir" yazmıştı. Bu kez toplumsal ve sanatsal devrim üzerine kitap yazmaya yönelerek 1849-52 arasında *Die Kunst und die Revolution* (Sanat ve Devrim), *Das Kunstwerk der Zukunft* (Geleceğin Sanat Yapıtı), *Eine Mitteilung an meine Freunde* (Dostlarıma Bildiri) ve "müzik dram"(*) olarak bilinen müzikli tiyatro türünü ortaya attığı *Oper und Drama* (Opera ve Dram) adlı temel çalışmalarını yayımladı. 1852'ye değin *Siegfried's Tod*'un öneüne üç operatik şiiir daha ekleyerek topluca *Der Ring des Nibelungen* adını taşıyan bu yapıtı ünlü dram dörtlemesinin temeli olarak kullandı. *Das Rheingold* (Ren Altını), *Die Walküre* (Valkyrie), sonradan yalnızca Siegfried diye anılan *Der junge Siegfried* (Genç Siegfried) ve sonradan *Götterdämmerung* (Tanrıların Günbatımı) adıyla anılan *Siegfried's Tod* başlıklı dört dramdan oluşan *Der Ring*, Wagner'in olgun üslubunun ve yönteminin ifadesiydi. Toplumsal sorunlarla uğraştığı ve sosyalist bir devletin kurulmasını beklediği bir dönemde bu özgün tarzını da bulan Wagner operanın seçkinler için yapay bir eğlence olmaktan çıkacağını ve özgür insanlığın ifadesi niteliğinde halk için yeni bir müzikli tiyatro türünün oluşacağını belirtti. "Dram" adını verdiği bu yeni türe sonraları "müzik dram" dendi.

Wagner'in yeni sanat biçimli olarak önerdiği şiiirsel dram, sürekli bir vokal-senfonik doku içine oturtulduğunda tam anlatımını bulacak (müzik dram), bu doku temel temalardan oluşturulacaktı. "Motif" adını verdiği bu temel temalar sonradan bir öğrencisinin kullandığı laytmotif(*) adıyla bilindi.

Wagner laytmotiflerin karakterlerin seslendireceği müzik cümleleri olarak doğal bir biçimde ortaya çıkmasını ve hatırlatmalar biçiminde orkestra tarafından geliştirilmesini öngörmüştü. Bu kurala her zaman uymamakla birlikte *Der Ring* yeni dram kavramının kusursuz bir ifadesi oldu. Büttünel ve derinlikli üslubuyla sanatının doruğuna ulaşan Wagner eski "opera"nın bütün zayıflıklarından kurtuldu. 1857'ye gelindiğinde Liszt'in senfonik şiiirlerinin etkisiyle üslubu zenginleşmiş ve *Das Rheingold*'u, *Die Walküre*'yi ve *Siegfried*'in iki perdesini bestelemişti. Ama bu dev yapıtı yakın bir gelecekte sahnelemenin olanaksızlığı meslek yaşamını tehlikeye düşüreceğinden *Der Ring* üzerindeki çalışmasını erteleyerek hemen sahnelenebilecek "normal" bir yapıta yöneldi. Bu arada iyimser toplumsal felsefesinin yerini Arthur Schopenhauer'in düşüncesinden etkilenen metafizik bir kötümserlik almış, varlıklı bir sanat koruyucusunun karısı Mathilde Wesendonk'a da umutsuz bir aşkla bağlanmıştı. *Tristan und Isolde*'yi (1857-59) bu ortamda yazdı.

Karısı Minna'dan ayrılmasına yol açan Wesendonk olayı nedeniyle Zürich'te kalamayan Wagner *Tristan*'ı Venedik'te ve Locarno'da (İsviçre) tamamladı. *Das Rheingold* ve *Die Walküre*'de laytmotifi daha çok dramatik eylemi açıklamak üzere kullandığı halde, müziği en üstün sanat kabul eden Schopenhauer'in etkisiyle, *Tristan*'da müziği dramın öneüne çıkararak laytmotife dramatik gelişmeden ayrı psikolojik bir nitelik kazandırdı.

Sürgünden dönüşü. Wagner 1859'da Paris'e gitti. Ertesi yıl orada sahnelenen *Tannhäuser*'in gözden geçirilmiş biçimiyle temsilinin fiyaskoyla sonuçlanmasından ardından 1861'de genel af çıkınca Almanya'ya

döndü. Oradan gittiği Viyana'da bir yıl kadar kaldı ve ilk kez *Lohengrin*'i dinledi. Bir süre orkestra şefi olarak çeşitli yerleri dolaştı ve *Tristan*'ın sahnelenmesini bekledi. Şaşırtıcı yeniliklerinin sanatçıları yıldırması yüzünden *Tristan* sahnelenemeyince bir "normal" yapıt daha yazmaya başladı. *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnbergli Usta Şarkıcılar) adlı bu komedi operasında yeni müzik dram anlayışına bazı eski "opera" öğelerini kattı. 1864'te ise borçları yüzünden hapse atılmamak için Viyana'dan kaçmak zorunda kaldı. Stuttgart'a vardığında 51 yaşında, geleceği belirsiz, beş parasız ve tükenmek üzere bir adamdı.

Büyüleyici kişiliği, dehası ve sanatıyla her zaman sadık dostlar bulan Wagner bu zor durumdan hayranı II. Ludwig'in 1864'te Bavyera tahtına çıkmasıyla kurtuldu. Onun çağrısıyla *Der Ring*'i tamamlamak üzere Münih'e gitti ve kendisine ayrılan villaya yerleşti. İzleyen altı yılda o güne değin yazdığı bütün önemli yapıtları Münih'te başarıyla sahnelendi. *Tristan* (1865) ve *Die Meistersinger*'in (1868) ilk seslendirilişini Hans von Bülow yönetti, bunları *Die Walküre* (1868) ve *Das Rheingold* (1869) izledi. Bu amaçla Münih'te yeni bir tiyatro ve ona bağlı bir müzik okulu yapılması tasarlanmıştı, ama Wagner'in yaşam biçiminin yarattığı tepkiler nedeniyle bu tasarı gerçekleşmedi. Yüksek maaşına karşın durmadan borçlanan ve ülke yönetimine karışan Wagner, Liszt'in kızı ve von Bülow'un karısı Cosima'nın da aşığı oldu. Üç çocukları olduktan sonra kocasından ayrılan Cosima'yla 1870'te evlendi. Ama 1865'te Münih'i terk etmeye karar verdi ve dostluğunu hiç yitirmedeği Ludwig tarafından Locarno Gölü kıyısındaki Tribschen'e yerleştirildi.

Bayreuth'taki son yılları. 1869'da *Der Ring* üzerindeki çalışmasına dönen Wagner yapıtın tümüyle ilk kez Münih'te sahnelenmesi için Ludwig'le yaptığı anlaşmayı bozdu. Yapıtın yeni tip bir tiyatro gerektirdiğini düşündü ve Bavyera'daki Bayreuth'un opera binası için uygun olduğunu saptadı. Tasarısı için para toplamak amacıyla Almanya'da büyük bir konser turnesine çıktı. 1872'de yapının temeli atıldı; 1874'te de Wagner, Bayreuth'ta Wahnfried (Yanılsmadan Kurtuluş) adını verdiği eve taşındı. Sanatsal, yönetsel ve parasal bütün zorluklara karşın tasarı Ludwig'in de büyük desteğiyle gerçekleşti ve *Der Ring*'in tamamı Bayreuth'un yeni Festival Tiyatrosu'nda (*Festspielhaus*) 13, 14, 16 ve 17 Ağustos 1876'da çok büyük bir başarıyla sahnelendi.

Kalan ömrünü Wahnfried'de geçiren Wagner 1877'de bir dizi konser için Londra'ya gitti ve büyük başarı kazandı. Birkaç kez İtalya'ya da gittiği bu yıllarda 1877'de başladığı *Parsifal*'ı tamamlayarak 1882'de Bayreuth'ta sahneledi. 1865'te başladığı *Mein Leben* (Yaşamım) adlı otobiyografisini karısına söyleyerek yazdırdı. Ününün doruğundayken kalp yetmezliğinden öldü ve Wahnfried arazisinde kendi hazırladığı mezara gömüldü. Bu tarihten sonra yapıtları, I. ve II. Dünya savaşlarının neden olduğu kesintilerin dışında her yıl Festival Tiyatrosu'nda sahnelendi.

Wagner bir müzikli dram ustası ve besteci olarak çok güçlü bir etki yarattı. Sonraki opera bestecilerinin pek azı onun gibi kendi librettolarıyla çalışabildiyse de hepsi onun yeniliklerinden yararlanarak yapıtlarına dramatik derinlik, süreklilik ve tutarlılık katmaya çalıştı. Wagner'in salt müzik alanındaki etkisi ise daha da güçlü oldu. Anlatım alanını olağanüstü boyutlarda genişleterek her yapıtı benzersiz bir duygu âlemini içinde taşıyacak hale getirmesi, birçoklarına göre Alman müziğinin melodi

ve armoni üslubunu duygusal ve duyumsal yoğunluğun doruğuna ulaştırdı. Wagner' den sonra müzik tarihi büyük ölçüde onun buluşlarının ilcriye götürülmesi ya da bunlara tepki gösterilmesi biçiminde gelişti.

Wagner, Robert F(erdinand) (d. 8 Haziran 1877, Nastätten, Hessen-Nassau, Almanya - ö. 4 Mayıs 1953, New York kentli, ABD), ABD'li senatör. Modern refah devleti anlayışının öncülerindendir.

1900'de New York Hukuk Okulu'nu bitirdi. Aynı yıl baroya kabul edildi ve bir hukuk bürosu açtı.

Kısa süre sonra avukatlığı bırakan Wagner, Demokrat Parti içinde siyasal çalışmalara başladı. Tammany Hall'a(*) bağlı olarak seçim kampanyalarında görev aldı. Zamanla toplumsal sorunlara ilişkin yasa tasarımları hazırlayan bir siyasal önder olarak ünlendi. 1919-26 arasında New York Yüksek Mahkemesi'nde yargıcılık yaptı. 1926'da girmeyi başardığı ABD Senatosu'na sonradan üç dönem daha seçildi. New Deal (Yeni Düzen) politikasının uygulanmaya başlamasından arındırarak, 1933'te Ulusal Sınai Kalkınma Yasası (NIRA), Federal Acil Yardım İdaresi (FERA) ve Sivil Koruma Birlikleri (CCC) yasalarının hazırlanmasına katkıda bulundu. Hükümetin toplumsal refahı artırmaya yönelik girişimlerde bulunması gerektiği inancıyla Başkan Franklin Roosevelt'in uygulamalarını etkin biçimde destekledi.

1935'te Sosyal Sigortalar Yasası (1936'da yürürlüğe girmiştir) ve Ulusal İşçi-İşveren İlişkileri Yasası'nın hazırlanmasına öncülük etti. Wagner Yasası adıyla da bilinen ikinci yasayla İşçi-İşveren İlişkileri Ulusal Kurulu (NLRB) oluşturuldu, işçilere iş güvencesi altında toplu pazarlık yapma hakkı tanındı ve iş yaşamındaki bazı haksız uygulamalar yasaklandı. 1937'de çıkan Wagner-Steagall Yasası ile düşük maliyetli sosyal konut alanlara kredi sağlayan ABD Toplu Konut İdaresi kuruldu.

New Deal uygulamalarının yavaşlamasından sonra da toplumsal refah alanındaki çalışmalarını sürdüren Wagner ulusal sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve linç eylemlerinin yasaklanması konularında yasa tasarımları hazırladı, ama bunları Kongre'den geçiremedi. Konut ve sosyal güvenlik alanlarındaki girişimlerinde ise daha başarılı oldu. 1945'te de istihdam konusunda bir yasa çıkarılmasını sağladı. 1949'da sağlığının bozulması nedeniyle Senato'dan ayrıldı.

Wagner-Jauregg, Julius, asıl adı JULIUS WAGNER, RITTER (şövalye) VON JAUREGG (d. 7 Mart 1857, Wels - ö. 27 Eylül 1940, Viyana, Avusturya), Avusturyalı psikiyatr ve nörolog. Merkez sinir sistemi frengisinde hastanın vücuduna sıtma mikrobunu şırınga etmesiyle çok tedavisine öncülük etmiş, önceleri tedavi edilemeyen ve ölüme neden olan bu hastalığı denetim altına almayı sağlayan bu yöntemle 1927 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

Viyana Üniversitesi'nde psikiyatri bölümünde çalışırken bazı ruh hastalarının ateşli bir enfeksiyona yakalandıktan sonra bir ölçüde düzeldiğini saptadı ve ruh hastalıklarında bu tür enfeksiyonların tedavi amacıyla hastaya bulaştırılabileceğini ileri sürdü. Bu amaçla kininle kolayca tedavi edilebilen sıtma yayı önerdi. 1889-93 arasında Graz Üniversitesi'nde psikiyatri ve nöroloji profesörü olarak ruh hastalarına verem basılinden elde edilen tüberkülin adlı maddeyi şırınga ederek ateşlerini yükseltmeyi denediysse de pek başarılı olamadı. 1917'de, Viyana Üniversitesi'nde ders verirken üniversitenin ruh ve sinir hastalıkları hastanesini de yönetiyordu. Burada merkez sinir sistemi frengisi olan hastalara sıtma bulaştırarak

uyguladığı tedavi yöntemi oldukça başarılı oldu.

Frengide sıtma ile tedavi daha sonra antibiyotiklerin bulunmasıyla büyük ölçüde terk edildiyse de çalışmaları bir dizi ruh hastalığında yüksek ateş ve çok tedavisinin geliştirilmesine yol açtı. Kretinizm ve başka tiroit bezi bozuklukları üzerine de çalışmaları vardır.

Wagram Çarpışması, Napoléon'un Avusturya orduları karşısındaki zaferiyle sonuçlanan çarpışma (5-6 Temmuz 1809). Çarpışmadan sonra Fransa'yla ateşkes antlaşması yapmak zorunda kalan Avusturya, ekimde de, Fransa'nın Almanya üzerindeki egemenliğine son vermek için başlattığı savaşı sona erdiren Schönbrunn Antlaşması'nı(*) imzalamıştır.

Çarpışma Viyana'nın kuzeydoğusundaki Marchfeld adlı ovada, Napoléon komutasındaki 154 bin kişilik Fransız ve müttefik ordularıyla Arşidük Karl komutasındaki 158 bin kişilik Avusturya ordusu arasında yapıldı. Napoléon mayısta Aspern-Essling'de uğradığı yenilgiden sonra Fransa karşıtı yeni bir koalisyonun kurulmasını engellemek için sefer hazırlıklarına başlamıştı. Karl'in kardeşi Arşidük Johann'ın komuta ettiği 30 bin kişilik destek birliklerinin Wagram köyü çevresindeki savaş alanına ulaşmasından önce saldırıya geçmeye karar verdi. 5 Temmuz akşamı Tuna Irmağını aşarak em zayıf noktasından Avusturya mevzilerine saldırdıysa da geri püskürtüldü. 6 Temmuz'da ise bütün gün süren çarpışmalardan sonra Avusturya ordusu yenilgiye uğradı. Karl dört gün sonra Napoléon'a ateşkes talebinde bulundu.

Tarihin topçu ateşinin bu yoğunlukta kullanıldığı ilk savaşı olan Wagram Çarpışması'nda iki tarafın da kaybı ağır oldu. Avusturyalılar çarpışmada 40 bini aşkın kayıp verirken Fransızların kaybı 34 bine yaklaştı.

Wahidin Sudirohusodo, Mas Ngabehi (d. 7 Ocak 1852, Melati - ö. 26 Mayıs 1916, Yogyakarta, Cava [bugün Endonezya'da]), Endonezya'da Batı kurumlarından esinlenen ilk toplumsal örgüt olan Budi Utomo'nun (Yüce Uğraş) kurucusu Cava'lı hekim.

Hekimlikten emekliye ayrıldıktan sonra Endonezyalı öğrencilere eğitim bursu sağlayacak bir fon oluşturmak için çalışmaya başladı. Görüşleri Yerli Hekimler Eğitim Okulu'nda (STOVIA) okuyan öğrencilerin ilgisini çekti. 20 Mayıs 1908'de bu öğrencilerden bazılarıyla birlikte Budi Utomo'yu kurdu.

1910'a gelindiğinde Budi Utomo'nun üye sayısı 10 bine ulaşmıştı. Bunların çoğunluğunu devlet memurları ve öğrenciler oluşturuyordu. Wahidin'in Endonezyalıları daha iyi eğitim fırsatları sunma düşüncesinden daha ileri toplumsal hedeflere yönelen örgüt içinde ticaret ile tarımın geliştirilmesi ve humanist düşüncenin yayılması gibi talepler de ortaya çıktı. Budi Utomo'nun Cava toplumunu ve kültürünü Batı sistemi içinde geliştirme ilkesine karşın, örgüt üyelerinin çoğu Cava kültürüne ağırlık veren bir çizgiye kaymaya başladı. Genç ve dinamik örgüt üyelerinin siyasetle uğraşmasına karşı çıkan yönetimdeki tutuculara karşı muhalefet giderek yoğunlaştı. Budi Utomo Batı'ya karşı doğrudan eylemi savunan gruplarla siyasal kimliğini daha açık bir biçimde ortaya koyan radikal örgütler karşısında yavaş yavaş etkisini yitirdi ve üye sayısı 1910'dan sonra hızla azalmaya başladı. Bununla birlikte örgütlenme biçimiyle sonraki milliyetçi gruplara örnek olmayı sürdürdü.

Wahlenbergia, çançiceğigiller (Campanulaceae) familyasından, 150 kadar bir yıllık ve

çok yıllık otsu bitki türünü içeren cins. Eskidunya'nın güney ıslan bölgelerinde ya-bani olarak yetişir. Bazı sınıflandırma sistemlerinde *Edraunthus* cinsinin (10 tür) bitkileri de *Wahlenbergia* cinsinde gruplandırılır. Avrupa'ya özgü, bir yıllık bir tür olan *W. hederacea* ince, tüysüz tırmanıcı gövdesi ve çan biçimli küçük, açık mavi çiçekleriyle

Wahlenbergia hederacea
G. E. Nicholson

ayrıt edilir. Anayurdu Doğu Asya olan *W. marginata* çok yıllık, tüylü ve dik bir bitkidir. Yaklaşık 45 cm'ye kadar boy atabilen bu bitki mavi ya da beyaz çiçekler açar.

Waialeale Dağı, ABD'nin Hawaii eyaletinde, Kauai Adasının orta kesiminde dağ. Yüksekliği 1.569 m'dir. Adanın en yüksek doruğu olan Kawaikini'yi de (1.598 m) içine alan kütleinin bir parçası aşınma sonucu kubbe biçimini almıştır. Waialeale Dağı, sönmüş bir kalderayı dolduran Alakai Bataklığının güneydoğu ucunda yer alır. Waialeale'de son 32 yıldır ortalama yağış miktarı 11.685 mm'nin altına inmemiştir; bu da, dünyada kaydedilen en yüksek yağış ortalamasıdır. Ama dağın yalnızca birkaç kilometre ötesinde yıllık yağış miktarı 250 mm dolayındadır.

Yörede kuzey yönünde üç vadi uzanır: Wainiha (derinliği 887 m), Lumahai (990 m) ve Hanalei (1.048 m). Waialeale Dağı'nın batısında Waimea Kanyonu yer alır. Bir eyalet parkının merkezinde yer alan Waimea'nın uzunluğu 40 km, genişliği 1,6 km, derinliği ise 800 m'den fazladır. Waialeale Dağında yer alan çok sayıda çağlayan Waimea, Waitua, Makaweli ve Hanapepe umaklarını besler.

Waikiki, ABD'nin Hawaii eyaletinde, Honolulu ilinin güneydoğusunda tatil merkezi. Oahu Adasının güneyinde, Ala Wai Kanalı ile Diamond Burnu krateri arasındaki Māmala Körfezinin kıyısında yer alır. Adı, Hawaii dilinde "fışkıran su" anlamına gelir. Kumsalı, lüks otelleri, su sporu tesisleri, akvaryumu ve hayvanat bahçesiyle çok sayıda turist çeken, Waikiki, Uluslararası Pazaryeri adlı alışveriş merkeziyle de ünlüdür.

Wain, John (Barrington) (d. 14 Mart 1925, Stoke-on-Trent, Staffordshire, İngiltere), İngiliz romancı, şair, eleştirmen ve oyun yazarı. İlk yapıtlarındaki radikal hava nedeniyle 1950'lerin Öfkeli Kuşak(*) yazarları arasında değerlendirilir.

Oxford'daki St. John's College'da okudu, ardından orada öğretim üyesi oldu. 1949-55 arasında Reading Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı, 1973-78 arasında da Oxford'da şiir dersleri verdi.

Şiir kitapları arasında *Mixed Feelings* (1951; Karışık Duygular), *A Word Carved*

on a Sill (1956; Eşikte Kazılı Sözcük), *Weep Before God* (1961; Tanrı Huzurunda Ağla), *Wildtrack* (1965), *Letters to Five Artists* (1969; Beş Sanatçıya Mektup) ve *Feng* (1975) vardır. Toplu şiirleri *Poems 1949-1979* (Şiirler 1949-1979) 1980'de yayımlanmıştır. Nükteli ve kırılğan bir ton taşıyan şiirleri, zekice söyleyişlere fazlaca yer verdikleri için yer yer zorlama bulunmuştur. Wain'in ilk romanı *Hurry On Down* (1953; Acele Aşağı), savaş sonrasında baş döndürücü bir hızla değişen İngiliz toplumunda kişisel bir kimlik edinmek için çalışan üniversite mezunu bir genci konu alır. Yayıp, *Strike the Father Dead* (1962; Babayı Öldürmek) ve *A Winter in the Hills* (1970; Tepelerde Kış) ile birlikte birçoklarınınca Wain'in en iyi romanı sayılır. Wain'in öbür romanları arasında *Living in the Present* (1955; Bugünü Yaşamak), *The Contenders* (1958; Rakipler), *The Young Visitors* (1965; Genç Ziyaretçiler), *The Smaller Sky* (1967; Küçük Gökyüzü) ve *The Pardoner's Tale* (1978; Bağışlayanın Öyküsü) yer alır. Öyküleri *Nuncle and Other Stories* (1960; Amca ve Başka Öyküler), *Death of the Hind Legs* (1966; Arka Ayakların Ölümü) ve *The Life Guard and Other Stories* (1971; Cankurtaran ve Başka Öyküler) adlı kitaplarla toplanmıştır. Wain'in ayrıca *Preliminary Essays* (1957; Ön Denemeler), *Essays on Literature and Ideas* (1963; Edebiyat ve Düşünceler Üzerine Denemeler) ve *The Living World of Shakespeare* (1964; Shakespeare'in Yaşayan Dünyası) gibi eleştiri kitapları ve *Sprightly Running* (1962; Keyifli Koşu) adlı bir otobiyografisi vardır. Wain, Samuel Johnson'un yaşamöyküsüyle de (1974) iki önemli ödül kazanmıştır.

Wairarapa, Yeni Zelanda'da, Kuzey Adasının güneydoğu ucunda yönetim bölgesi. Aynı adı taşıyan ve 830 km²'lik bir alanı kaplayan ovalı içine alır. Wairarapa Ovası, bir çukurun Ruamahanga ve Manawatu ırmaklarının sürüklediği tortullarla dolması sonucu oluşmuştur. Ovanın batısında Rimutaka ve Tararua dağları yükselir.

Wairarapa, Kuzey Adasında Avrupalıların yerleştiği ilk yerlerden biridir. Yörede Avrupalılara ait ilk yerleşmeler 1840'larda kurulmaya başladı. 1880'de Wairarapa'yı Cook Boğazındaki Wellington'a bağlayan demiryolunun yapımı tamamlandı. Bölgenin ekonomisi günümüzde meyve ve sebze üretimi, mandıracılık, koyun ve kesimlik sığır besiciliğine dayanır. Wairarapa'nın ticaret ve yönetim merkezi, kuzey kesimdeki Masterton'dur.

Ruamahanga Irmağının taşıdığı tortulların Tauherenikau Irmağının akışını engellemesiyle, yörede Wairarapa Gölü oluşmuştur. Bu iki ırmağın beslediği gölün suları, Ruamahanga aracılığıyla Cook Boğazına boşalır. Nüfus (1988 tah.) 39.600.

Waitangi Antlaşması, İngiltere'yle Kuzey Adasında yaşayan Yeni Zelandalı Maori kabileleri arasında imzalanan ve İngiltere'nin Yeni Zelanda'yı ilhakına temel oluşturulan antlaşma (6 Şubat 1840).

İngiliz hükümetinin atadığı konsolos ve vali yardımcısı William Hobson'un 5-6 Şubat tarihleri arasında Waitangi adlı yerleşmede önde gelen Maori şefleriyle yürüttüğü görüşmeler sonucunda imzalanan üç maddelik antlaşma, Maorilerin İngiltere kraliçesinin Maori toprakları üzerindeki egemenliğini kabul etmesini, İngiltere'nin Maorilerin mülklerini korumasını, ama kraliçeye Maori topraklarını satın alma ayrıcalığının tanın-

masını ve Maorilere İngiliz yurttaşlarının yararlandığı her türlü hakkın verilmesini öngörüyordu. İngiltere Mayıs 1840'ta Waitangi Antlaşması'na dayanarak Yeni Zelanda ve Kuzey Adasını, keşif haklarını ileri sürerek de Güney Adasını ilhak etti.

Maddi sıkıntı içinde olan İngiliz sömürge yönetiminin büyük çaplı toprak alımları yapamaması, satın aldığı toprakları da yüksek kârlarla Avrupalılara satması Maoriler arasında büyük hoşnutsuzluk yarattı. İngiliz göçmenler de yönetimin topraktan elde ettiği kârlara ve toprak kıtlığına tepki duyuyorlardı. Yerlilerle İngilizler arasında giderek artan gerilim önce küçük çaplı çarpışmalara (1844-47), ardından da Maori Savaşları'na (1860-72) yol açtı. Waitangi Antlaşması'nın toprak satışına ilişkin maddesi Maori topraklarının özel kişilerce satın alınmasına izin veren Yerli Toprakları Yasası'nın (1862) kabul edilmesiyle yürürlükten kalktı.

Waitz, Georg (d. 9 Ekim 1813, Flensburg, Schleswig - ö. 24 Mayıs 1886, Berlin, Almanya), Göttingen Üniversitesi'ndeki ünlü ortaçağ araştırmaları okulunun kurucusu Alman tarihçi. Leopold von Ranke'nin başlıca izleyicisi ve en yetkin Alman anayasa tarihçisi olarak kabul edilir.

Kiel ve Berlin üniversitelerinde okuduğu yıllarda Ranke'nin görüşlerinden etkilendi ve ortaçağ Alman tarihi üzerine araştırmalara başladı. 1836'da Hannover'e giderek *Monumenta Germaniae Historica*'nın(*) yayımlanmasında görev aldı. 1842'de Kiel Üniversitesi Tarih Kürsüsü'ne atandı. Aynı dönemde siyasetle uğraşmaya başladı. Ateşli bir milliyetçi olan Waitz, 1846'da Kiel Üniversitesi'nin temsilcisi olarak yerel meclise girdi ve Danimarkalılara karşı ayaklanan kuzeydeki Alman dükliklerinin kurduğu geçici hükümeti temsil etmek üzere Berlin'e gitti. 1848'de Kiel delegesi olarak Frankfurt Ulusal Meclisi'ne gönderildi. Mecliste partisinin izlediği siyasete uygun olarak Alman devletlerinin bir Alman imparatorunun yönetimi altında birleşmelerini savundu. Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm'in kendisine önerilen imparatorluk tacını reddetmesi üzerine meclisten ayrıldı.

1849'da Göttingen Üniversitesi'nde profesör olan Waitz burada verdiği derslerle çevresine çok sayıda öğrenci topladı ve kısa sürede üniversitenin tarih okuluna dünya çapında ün kazandı. *Monumenta Germaniae Historica*'nın yayın yönetmeni olan Waitz'ın başlıca özgün yapıtı ilk dönemlerinden 12. yüzyıl ortalarına değin ortaçağ Alman kurumlarını hukuki açıdan incelediği *Deutsche Verfassungsgeschichte*'dir (1844-78, 8 cilt; Alman Anayasa Tarihi). Öbür yapıtları arasında önemli bir kitap olan *Schleswig-Holsteins Geschichte* (1851-54, 2 cilt; Schleswig-Holstein'in Tarihi) ve ortaçağ Alman tarihine ilişkin çok sayıda inceleme sayılabilir.

Wajda, Andrzej (d. 6 Mart 1926, Suwałki, Polonya), Polonyalı sinema yönetmeni. 1950'lerdeki filmleriyle Polonya sinemasının uluslararası düzeyde tanınmasını sağlayan sanatçıların oluşturduğu "Polonya sinema okulu"nun en önde gelen adı olmuştur.

Görsel sanatlarla karşı ilgi duymaya Radom'da kiliselerdeki eski resimleri oranan bir sanatçının yanında çalışırken başladı. Kraków'daki Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim, Łódź'daki sinema okulunda da sinema yönetmenliği eğitimi gördü. *Pokolenie* (1954; Bir Kuşak), *Kanał* (1957; Kanal) ve *Popiół i diament* (1958; Köller ve Elmas) adlı ilk üç filmiyle uluslararası film şenliklerinde ödülleri kazandı. Bu filmler

Alman işgalini, 1944 Varşova Ayaklanması'nı ve hemen savaşı izleyen yıllarda Polonya'da ortaya çıkan toplumsal ve siyasal değişimleri simgesel bir dille işleyen bir üçleme oluştuyordu. Oyuncu Zbigniew Cybulski de bu üçlemenin, işgalin yarattığı yıkıma ve dostlarıyla sevdiği kızı yitirmesine karşın ideallerini yitirmeyen genç kahramanını canlandırarak ün kazandı.

Wajda daha sonraki filmlerinde çağdaş dünyadaki gençlik sorunlarını ve insanlık

Wajda, 1972
Renata Pajchel Socha

durumunun içsel çelişkilerini daha çok ele aldı. Önemli yapıtları arasında *Lotna* (1959), *Wszystko na Sprzedaz* (1968; Her Şey Satılık), *Zeimia obiecana* (1976; Vaat Edilmiş Toprak), *Człowiek z marmaru* (1977; Mermer Adam), *Bez zniczenia* (1978; Uyuşturmadan), *Panny z Wilka* (1979; Wilko'lu Kızlar), *Człowiek z zelaza* (1981; Demir Adam), *Danton* (1983; Danton), *Eine Liebe in Deutschland* (1983; Almanya'da Bir Aşk), *Kronika Wypadkow Milos* (1986; Aşk Oyunları Günlüğü), *Les Possédés* (1987; Ecinniler) ve *Korczak* (1990) sayılabilir.

wakan, WAKONDA ya da WAKANDA olarak da bilinir, bazı Amerikan Yerli topluluklarının inancında, doğadaki bazı nesnelerde bulunan, doğaüstü kökenli büyük ruhsal güç. Zayıf ya da güçlü olabilir; zayıfsa önemli değildir, ama güçlülerin yatıştırılması gerekir. Zehirli bitkilerle sürgünler ve sarhoşluk veren içkilerde *wakan* bulunabilir. *Wakan*'lı varlıklar, bu gücü yayan ölümsüz doğaüstü güçlerdir. Bunlar da güçlü ve zayıf olabilirler; ama hepsi müzikten ve çubukla içilen tütünden hoşlanırlar. *Wakan* ayırt edici özellikleri olan bir güç değil, belli nesnelerde bulunan bir tür kutsallık ya da olağanüstülüktür. *Karış. mana.*

Wakatipu Gölü, Yeni Zelanda'da, Güney Adasının ortagüneyinde göl. Uzunluğu 77 km, genişliği 5 km, yüzölçümü 293 km²'dir. Biçimi S harfine benzer. Büyüklük bakımından Güney Gölleri arasında Te Anau'dan sonra ikinci sırada gelir. Maori kökenli bir sözcük olan Wakatipu'nun, "Rakalhaitu'nun yarattığı pınarlar" anlamına geldiği sanılır. Bu ad aynı zamanda, gölün su düzeyinde düzenli olarak gözlenen 125 mm'lik kabarma ve alçalmayı gölde yaşayan çirkin ve cüce bir cinin soluk alıp vermesiyle açıklayan efsaneye de bağlantılı olabilir.

Wakatipu Gölü merkezi Queenstown olan ülkenin ortadoğu kıyısındaki bir tatil bölgesinde yer alır. Demiryolu hattının son durağı olan güneydeki Kingston'a gölün baş kesiminin yakınlarındaki Glenorchy arasında düzenli gemi seferleri yapılır. Glenorchy karayoluyla Queenstown'a da bağlanır.

Wakefield, İngiltere'de, West Yorkshire metropoliten ilinin güneydoğu kesiminde

ilçe (district) ve kent. Yüzölçümü 333 km² olan Wakefield ilçesi, Pennine Sıradagları'nın eteklerinden, doğuda, Alre ve Calder ırmaklarının birleştiği Castleford'a kadar uzanır. Günümüzde Pennineler'in eteğinde ki kömür madenleri terk edilmiş, kömür madenciliği Wakefield kentnin doğusundaki zengin damarların bulunduğu bölgeye kaymıştır. Doğudaki verimli kırcıtaşı bölgesinde uzanan yeşil alanda Bretton ve Woolley gibi görkemli malikâneler ile Nostell Manastırı vardır.

Tarihsel Wakefield kentinin adı Domesday Kitabı'nda Wacafeld olarak geçer. Bu adın, mucize oyunlarının sergilendiği *woke* adlı yıllık şenliklerden kaynaklandığı sanılır. Dindar Aziz Edward'a ait geniş arazilerin yönetim merkezi olarak kurulan kent 11. yüzyılda baronluk oldu. 1470'te Flaman kumaş dokumacılarının yöreye yerleşmesiyle kentte yün sanayisi gelişmeye başladı. Günümüzde de bir dokumacılık merkezi olan Wakefield'de özellikle yün ve yapay iplik üretimi önem taşır. Kentte ayrıca boya ve makine üretilir. Nüfus (1981) kent, 75.838; (1986 tah.) ilçe, 309.300.

Wakefield, Edward Gibbon (d. 20 Mart 1796, Londra, İngiltere - ö. 16 Mayıs 1862, Wellington, Yeni Zelanda), İngiliz göçmenlerin Güney Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yerleşmesinde önemli rol oynayan İngiliz yazar ve kolonici.

Wakefield 1826'da İngiltere'nin Paris elçiliğinde görev yaparken, zengin bir ailenin mirasçısı genç bir kızı baştan çıkardığı için bir süre hapis yattı. Hapiste olduğu sırada yayımlanan ve birçok kişinin gerçekten Avustralya'da yazıldığını sandığı *A Letter from Sydney ...* (1829; Sidney'den Bir Mektup...) adlı ilk önemli kitabında Avustralya'daki krallık topraklarının büyük arazilere bölünerek koloncilere bağışlanması yerine, küçük parseller halinde ve "uygun bir fiyat"la satılmasını önerdi. Satışlardan elde edilen gelirlerle İngiltere'den gönderilen göçmenlerin yolculuk giderleri karşılanacaktı. Göçmen grupları eşit sayıda kadın ve erkekten oluşmalı ve bileşim olarak İngiliz toplumunun bütün kesimlerini temsil etmeliydi.

Kitabın etkisiyle 1831'de, daha önce mahkûmların yerleştirildiği Avustralya'daki Yeni Güney Galler ile Afrika'nın güneyindeki Kap Kolonisi'nde "uygun fiyat" kavramına dayalı düzenlemelere gidiildi. Wakefield'in 1833'te imzasız yayımladığı *England and America...* (2 cilt; İngiltere ve Amerika ...) adlı kitabında geliştirdiği kuramlar 1834 tarihli Güney Avustralya Yasası'nın biçimlenmesinde yol gösterdi. Güney Avustralya'nın bir mahkûm yerleşim bölgesi olarak kullanılmasını yasaklayan ve bölgeye göçleri özendirmek için "uygun fiyat" kavramını benimseyen bu yasanın kabulünden iki yıl sonra Güney Avustralya kolonisi kuruldu (28 Aralık 1836).

Wakefield'in görüşleri doğrultusunda 1837'de kurulan Yeni Zelanda Birliği, ertesi yıl benzer iki kuruluşla birleşerek Yeni Zelanda Kumpanyası(*) adını aldı. Yasal ve vicdani gerekçelere dayandırılan itirazlara karşın, kumpanya çalışmalarıyla İngiltere'nin 1840'ta Yeni Zelanda'yı ilhakını hızlandırdı.

Kanada Yasama Meclisi'nde kısa bir süre Beauharnois (Québec) temsilcisi olarak görev yapan Wakefield, daha sonra Yeni Zelanda'daki Güney Adasında İngiltere Kilisesi'ne bağlı Canterbury adlı bir yerleşme kurulması düşüncesini ortaya attı. 1847-50 arasında "Canterbury Pilgrims" olarak bilinen göçmenlerin büyük bölümü buraya yerleşti. 2 Şubat 1853'te kendisi de Yeni

Zelanda'ya gitti. 1854'te ruhsal bir bunalım geçirdikten sonra köşesine çekildi.

Wakefield Oyunları, 15. yüzyıl başlarına ait 32 oyunluk dizi. Konularını kutsal metinlerden alan bu oyunlar ortaçağ boyunca İngiltere'nin kuzeyindeki Wakefield'de Corpus Christi Yortusu'nda sahnelenirdi. Oyun metinleri bugün California'daki Huntington Kütüphanesi'nde bulunan ve adını bir dönem sahibi olan aileden alan Towneley Yazması'yla günümüze ulaşmıştır. Bu yüzden bu oyunlar Towneley Dizisi olarak da bilinir.

Büyük olasılıkla 14. yüzyıl sonlarından başlayarak York'taki oyunların da Wakefield'de bir Corpus Christi dizisi olarak sahnelenmesi âdet olmuştu. İki dizideki oyunların altısı hemen hemen aynıydı; ötekilerde de çeşitli ortak nokta ve konuşmalar vardı. Ama her iki dizi de ayrı ayrı varlığını sürdürdü. Yalnızca edebî açıdan bakıldığında, Wakefield Oyunlarının günümüze ulaşmış öteki dizilerden üstün olduğu kabul edilir. Özellikle, Wakefield Ustası olarak bilinen yetenekli bir sanatçının gözden geçirdiği oyunlarda başarılı bir ölçü, dil ve uyak kullanımı, nükte ve yergi öğeleri görülür.

Şeytan'ın Cennet'ten kovuluşuyla başlayıp Son Yargı'ya sona eren dizinin ne kadar sürede sahnelendiği bilinmemektedir. Daha kısa olan Chester Oyunları(*) üç günde, daha uzun olan York Oyunları(*) bir günde sahnelenirdi. Günümüze ulaşmış öteki bütün dizilerde rastlanan Yeni Ahit öykülerinin çoğuna yer vermeyen Wakefield dizisinde Yakub üzerine hiçbir dizide bulunmayan iki oyun yer alır. Dizinin bir başka olağandışı özelliği de iki çoban oyunu içermesidir.

Waksman, Selman Abraham (d. 22 Temmuz 1888, Priluka, Ukrayna, Rus Çarlığı - ö. 16 Ağustos 1973, Hyannis, Massachusetts, ABD), Ukrayna asıllı ABD'li biyokimya bilgini. Toprak mikrobiyolojisi alanında dünyada ileri gelen bilim adamlarındandır. Penisilinin bulunmasından sonra mikroplar üzerinde yapılan antibiyotik araştırmalarında sistemli bir yol izlemiş, verem hastalığının tedavisinde etkili ilk antibiyotik olan streptomisini bulması nedeniyle 1952 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

1916'da ABD uyruğuna geçti. Meslek yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği Rutgers Üniversitesi'nde (New Jersey) 1930-40 arasında toprak mikrobiyolojisi profesörü, 1940-58 arasında mikrobiyoloji bölümü başkanı ve 1949-58 arasında Rutgers Mikrobiyoloji Enstitüsü yöneticisi olarak görev yaptı. Toprakta yaşayan iplikli bakteriler üzerinde yaptığı kapsamlı araştırmalarda bu canlılardan, yalnız penisilinin etkili olduğu gram pozitif bakterileri değil gram negatif bakterileri de öldürebilen bir antibiyotik elde etti. 1941'de antibiyotik terimini ilk kez kullandı.

1940'ta çalışma arkadaşlarıyla birlikte toprak bakterilerinden aktinomisini elde ettiyse de deney hayvanlarına verildiğinde bu maddenin çok zehirli olduğunu gördü. Üç yıl sonra *Streptomyces griseus* adlı mikroorganizmadan görece daha az zehirli streptomisini elde etti ve bu antibiyotigin verem hastalığında etkili olduğunu buldu. Bunlardan başka insanda, evcil hayvanlarda ve bitkilerde pek çok enfeksiyon hastalığının tedavisinde kullanılan neomisin de aralarında olmak üzere birçok antibiyotik elde etti.

Yapıtları arasında konusunda yayımlanmış en kapsamlı ve önemli kitaplardan biri sayılan *Principles of Soil Microbiology*

(1927, Toprak Mikrobiyolojisinin İlkeleri) ile *My Life with the Microbes* (1954, Mikroplarla Yaşamım) adlı otobiyografisi sayılabilir.

Walafrid Strabo (d. y. 808, Schwaben o. 18 Ağustos 849, Reichenau, Franken). Benedikten ilahiyatçı ve şair. Latince yapıtları Alman Karolenj kültürünün en önemli örneklerini oluşturur.

En ünlü ilahiyat yapıtı *Liber de exordis et incrementis quarundam in observationibus ecclesiasticis rerum* (y. 841, Bazı Kilise Uygulamalarının Kökenleri ve Gelişmeleri Üzerine Kitap). Karolenj döneminde din işleri konusunda verdiği bilgiler açısından önemlidir.

Walafrid 826'da Reichenau'daki öğretmeninin anlattığı mistik deneyimini *Visio Wettini* (Wettin'in Düşü) adıyla şiirleştirdi. Cehennem, araf ve Cennetle ilgili betimlemeleriyle *Visio Wettini* bir bakıma Dante'nin *La divina commedia*'sının (y. 1310-21; *İlahi Komediya*) habercisidir. Lirik türdeki en önemli şırı *Liber de cultura horiorum*'da (Bahçecilik Kültürü Üzerine Kitap) 23 çiçek ve bitkiyi, bunların mitolojideki ve Hristiyanlık tarihindeki önemini ve tedavi edici özelliklerini anlatır. Öbür yapıtları arasında *De imagine Tetrici* (Theoderich'in Heykeli Üzerine) ve ünlü Frank tarihçi Einhard'ın *Vita Caroli Magni* (Charlemagne'in Yaşamı) adlı yapıtının gözden geçirilmiş metni sayılabilir. Charlemagne ile ilgili bu kitap kolay okunabilirliği ve doğruluğu nedeniyle ortaçağın en önemli yaşamöykülerinden sayılır.

Wałbrzych, Polonya'nın güneybatı kesiminde il (*województwo*). 1975'te oluşturulmuştur. Yüzölçümü 4.168 km²'dir. Kuzeybatısında Jelenia Góra, kuzeyinde Legnica, kuzeydoğusunda Wrocław, doğusunda Opole illeri, doğu, güney ve batısında ise Çek Cumhuriyeti yer alır. Yönetim merkezi Wałbrzych kentidir. Aşağı Silezya'nın (Dolny Śląsk) bir parçası olan il coğrafi açıdan iki bölgeye ayrılabilir. Batısında Orta Südetler'in uzantısı olan dağlık bölge, doğusunda ise Doğu Südetler'in bir parçasını oluşturan ovalık ve tepelik alan yer alır. İl ekonomisi ağır sanayiye dayanır. Başlıca sanayi ürünleri kok kömürü, kimyasal madde, tekstil, cam, porselen ve çimentodur. Nikel çıkarılan ilde kömür, tuz, granit ve kükürt yatakları da vardır. Nüfus (1991 tah.) 740.900.

Wałbrzych, Almanca WALDENBURG, Polonya'nın güneybatı kesimindeki Wałbrzych ilinin (*województwo*) merkezi kent. Südet Dağlarının orta kesiminde yer alır. Aşağı Silezya'nın (Dolny Śląsk) ikinci büyük kentidir. Önemli bir demiryolu kavşağında yer alan kent, aynı zamanda bir ağır sanayi merkezidir. Kentte kimya, metalurji ve tekstil sanayileri gelişmiştir.

Kentin adı kayıtlarda ilk kez, 1290'da I. Bolesław'ın yaptırdığı bir şatonun merkezi olarak geçti. 14. yüzyılda başlayan gümüş ve kurşun madenciliği günümüzde de sürdürülmektedir. 1400'de kent beratu alan Wałbrzych, 15. yüzyıldan beri bir giysi imalatı merkezidir. Silezya'nın ilk dokuma fabrikası 1818'de burada kuruldu. 19. yüzyılın ikinci yarısında kentte keten dokumacılığı ve kok üretimi gelişti. II. Dünya Savaşı sırasında kentin yakınında Gross-Rosen Nazi toplama kampı kuruldu. Wałbrzych 1945'te Sovyet birliklerince kurtarıldı ve Polonya yönetimine girdi. Kentte, kömür

madencilikle ilgili araçların sergilendiği bir müze vardır. Nüfus (1992 tah.) 141.100.

Walcott, Derek, tam adı DEREK ALTON WALCOTT (d. 23 Ocak 1930, Castries, Saint Lucia), Batı Hint Adaları'nın ünlü şair ve oyun yazarı. Antiller kültürünün geçmişini araştıran yapıtlarıyla tanınır. 1992 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

Siyah, Hollandalı ve İngiliz karışımı bir kökenden gelen Walcott, St. Lucia'daki St. Mary's College'da ve Jamaika'daki Batı Hint Adaları Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Şiir yazmaya erken yaşta başladı. Bir süre St. Lucia ve Grenada'daki okullarda öğretmenlik etti; Trinidad ve Jamaika'da çıkan dergilere makaleler ve röportajlar yazdı. İlk oyunu 1950'de St. Lucia'da sahneye kondu. 1958-59'da New York kentinde tiyatro öğrenimi gören Walcott daha sonra yaşamını Trinidad ve ABD'de geçirdi. Zaman zaman Boston Üniversitesi'nde ders verdi.

Walcott daha çok şiirleriyle tanınmıştır. İlk şiir kitabı *In a Green Night: Poems 1948-1960* (1962; Yeşil Bir Gecede: 1948-1960 Şiirleri) Antiller'in doğal güzelliklerini yücelten şiirlerinden örnekler içerir. *Selected Poems* (1964; Seçme Şiirler), *The Castaway* (1965; Kazade) ve *The Gulf* (1969; Körfez) adlı kitaplarında yer alan şiirleri de aynı ölçüde gösterişli bir üslup ve büyüleyici bir hava taşır. Bu şiirlerinde Walcott, Avrupa kültürü ile Antiller'in Siyah halk kültürü arasında bocalamasından kaynaklanan kişisel yalnızlığının yol açtığı duygularını dile getirmiştir. *Another Life* (1973; Bir Başka Yaşam) uzun bir otobiyografik şiirdir. *Sea Grapes* (1976; Deniz Üzümleri) ve *The Star-Apple Kingdom* (1979; Yıldız Elma Krallığı) adlı kitaplarında Antiller bölgesinin dile ve ırksal kökene dayalı derin kültürel bölünmelerini irdelediği daha yoğun ve özlü bir üslup kullanmıştır. *The Fortunate Traveler* (1981; Talihli Yolcu) ve *Midsummer*'daki (1984; Yaz Ortası) şiirlerinde ise kendi yurdu Antiller'e gittikçe yabancılaşan Siyah bir yazar olarak ABD'deki konumunu sorgulamıştır.

Walcott'ın sayısı 30'a varan oyunları içinde en tanınmış olanları *Dream on Monkey Mountain* (sahneye konması 1967; Maymun Dağında Düş), *Ti-Jean and His Brothers* (1958; Ti-Jean ve Kardeşleri) ve *Pantomime*'dir (1978). Walcott birçok oyununda, Antiller'in Siyah kültüründen alınma temalardan yararlanmıştır.

Walcott, Jersey Joe, asıl adı ARNOLD RAYMOND CREAM (d. 31 Ocak 1914?, Merchantville, New Jersey, ABD), ABD'li dünyaya ağır siklet boks şampiyonu. Pittsburgh'da Charles Ezzard'ı yedinci rauntta nakavtla yendiği 18 Temmuz 1951'den, Philadelphia'da Rocky Marciano'ya 13. rauntta nakavtla yenildiği 23 Eylül 1952'ye değin bu unvanını korumuştur. Ağır siklet şampiyonluğunu kazanan en yaşlı bokscüdür.

İleri yaştaki Joe Louis ile New York kentinde 5 Aralık 1947'de yaptığı ilk unvan maçında seyircilerin tepkisine yol açan bir kararla hakemlerce yenik sayıldı. 1930'dan 1953'e değin aralıklarla sürdürdüğü boks yaşamında 67 maça çıktı ve 30'u nakavtla olmak üzere 49'unu kazandı. 1952'de Marciano'yla yaptığı karşılaşma gelmiş geçmiş en heyecanlı ağır siklet şampiyonluk maçı olarak nitelenmişti.

Wald, George (d. 18 Kasım 1906, New York kenti, ABD), ABD'li biyokimya bilgini. Görmenin kimyası üzerine çalışmalarıyla 1967 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü ABD'li Haldan K. Hartline ve İsveçli Ragnar Granit ile paylaşmıştır.

1932-33'te Berlin'de Ulusal Araştırma Kurulu adına araştırmalar yaparken gözdeki ağtabakada bulunan pigmentlerin temel maddesinin vitamin A olduğunu ve bu maddenin görme mekanizmasında önem taşıdığını buldu. Heidelberg ile Zürich ve Chicago üniversitelerinde araştırmalarını sürdürdükten sonra 1934'te Harvard Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Burada 1940'ların başlarında kataraktlılarda göz merceği cerrahi girişimle çıkartılırsa kişinin morötesi ışınları görebildiğini fark etti. Bu nedenle göz merceğinin morötesi ışınların göze girmesine engel olduğunu ileri sürdü. Ağtabakada bulunan ve gece görme için gerekli olan çubuk hücrelerinin görme sürecinde yer alan kimyasal tepkimeleri aydınlatmayı başardı. 1950'lerin sonlarına doğru Paul K. Brown ile birlikte gözde bulunan ve sarı-yeşil ışıkla kırmızı ışığa duyarlı olan pigmentleri, 1960'ların başlarında ise mavi ışığa duyarlı olanları tanımladı. Ayrıca vitamin A'nın pigmentlerin oluşmasındaki rolünü buldu ve bu pigmentlerden birinin eksikliğinin renk körlüğüne yol açtığını gösterdi. 1977'de emekli olduktan sonra Harvard'da ders vermeyi sürdürdü.

Wald, Lillian D. (d. 10 Mart 1867, Cincinnati, Ohio - ö. 1 Eylül 1940, Westport, Connecticut, ABD), ABD'li sosyolog, hemşire ve sosyal hizmet görevlisi. New York kentindeki ünlü Henry Sokağı Toplumsal Yardım Kuruluşu'nu kurmuş (1893) ve belediyelerin devlet okullarında hemşirelik hizmetlerini başlatmasına (1902) öncülük etmiştir.

1893'te Mary M. Brewster'la birlikte toplumsal yardım çalışmaları yürütmek üzere bir ev açtı. Çok geçmeden Manhattan'ın Aşağı Doğu Yakası'ndaki Henry Sokağı No. 265'e taşınan bu ev Wald'ın başlatmış gezici hemşirelik hizmetlerinin merkezi oldu. Amerikan Kızılhaç Örgütü Wald'ın da çabalarıyla 1912'de kırsal kesimlerde hemşirelik hizmetlerini başlattı ve ABD yönetimi aynı yıl Çocuk Dairesi'ni kurdu. New York kentinin yoksul mahallelerinde oyun alanlarının ve başta tiyatrolar olmak üzere çeşitli kültür kuruluşlarının açılmasında önemli rol oynayan Wald kamu yararı, dünya barışı ve sendikacılık konularında etkinlik gösteren birçok ulusal ve uluslararası komisyonda yer aldı. Kitapları arasında *The House on Henry Street* (1915; Henry Sokağı'ndaki Ev) ve *Windows on Henry Street* (1934; Henry Sokağı'na Bakan Pencere) sayılabilir.

Waldeck, Almanya'da eski devlet ve yönetim bölgesi (*Kreis*) Vestfalya ile Hessen-Nassau arasında yer alıyordu. Yüzyıllar boyunca bir prenslik olan Waldeck, Kasım 1918'de Weimar Cumhuriyeti'nin bir parçası oldu; 1 Nisan 1929'da da halkın isteği üzerine Prusya'ya bağlandı. Yüzölçümü 1.088 km², başkenti Arolsen'di. Tepelerle kaplı olan Waldeck'te çiftlikler, arduvaz madenleri ve taşocakları bulunurdu.

Waldeck-Rousseau, (Pierre-Marie-) René (d. 2 Aralık 1846, Nantes - ö. 10 Ağustos 1904, Corbeil, Fransa), başkanlığı sırasında Dreyfus Olayı'nı çözüme kavuşturan Fransız siyaset adamı. 1884'te sendikaların yasallaşmasını sağlamıştır.

Başarılı bir avukat olarak hızla yükseldi ve muhafazakâr görüşleriyle 1879'da milletve-

kili seçildi. 1881'de Üçüncü Cumhuriyet'in kurucularından Léon Gambetta'nın hükümetinde içişleri bakanı oldu. 1883-85 arasında Jules Ferry başkanlığındaki hükümette de aynı görevde bulundu. 1884'te kendi adıyla anılan Waldeck-Rousseau Yasası'nın çıkarılmasına öncülük ederek önemli kısıtlamalarla birlikte sendikaların yasallaşmasını sağladı. 1885-89 yasama dönemini milletve-

Waldeck-Rousseau; Ulusal Kütüphane, Paris
Bibliothèque Nationale, Paris

kili olarak tamamladıktan sonra siyasetten çekildi, ama 1894'te senatör olarak yeniden siyasete döndü.

Haziran 1899'da Dreyfus Olayı dolayısıyla baş gösteren lehte ve aleyhte gösterilerin kamu düzenini tehdit etmesi üzerine bir "cumhuriyeti savunma hükümeti" kurmakla görevlendirildi. Hükümet üyelerinin çoğu ılımlı Dreyfus yanlısıydı, ama kabinde sağcı ve solcu bakanlar da vardı; ilk sosyalist bakan Alexandre Millerand bunlar arasındaydı. Alfred Dreyfus Eylül 1899'da askeri mahkemede hüküm giydiyse de Dreyfus aleyhindeki kanıtlardan bazılarının düzmece olduğu biliniyordu. Bu nedenle hükümet, daha fazla tartışmaya yol açmamak için cumhurbaşkanının Dreyfus'u affetmesini sağladı.

Waldeck-Rousseau hükümetinin bundan sonraki en önemli etkinliği Temmuz 1901'de Dernekler Yasası'nın çıkarılmasıydı. Bu yasayla dernekler üzerindeki bütün hukuki kısıtlamalar kaldırıldı, ama yurtdışından yönetildikleri gerekçesiyle aynı özgürlük dinsel derneklere tanınmadı. Oysa Waldeck-Rousseau, dinsel dernekler üzerindeki bu kısıtlamayı çok ağır buluyordu. Haziran 1902'de sağlık durumunun kötüleşmesi üzerine istifa ettiyse de, millîtan bir kilise karşıtı olan sonraki başbakan Émile Combes'un bu yasayı dinsel derneklerin hiçbirine yasallık tanımayacak biçimde yorumlaması ve binlerce Katolik okulunu kapatması üzerine başlayan protestolara katıldı.

Walden, Paul (d. 26 Temmuz 1863, Cesis, Letonya - ö. 24 Ocak 1957, Gammertingen, Batı Almanya), kendi adıyla anılan evirtimi (ortaklaşım [kovalans] bağlı bileşiklerin girdikleri birçok tepkimede oluşan stereokimyasal yerleşim tersinmesi) bulan kimyacı.

Sovyet Devrimi'nden sonra Almanya'ya geçen Walden, 1919-34 arasında Rostock Üniversitesi'nin kimya bölümünün başkanlığını yaptı. 1947'de de Tübingen Üniversitesi'nde profesör oldu. Walden ayrıca susuz çözümlerin iletkenliği ile ağırlıklı olarak bağını açıklayan Walden kuralını da buldu.

Waldheim, Kurt (d. 12 Aralık 1918, Sankt Andrä-Wördern, Avusturya), 1986-92 arasında Avusturya cumhurbaşkanı. 1972-81 arasında Birleşmiş Milletler (BM) genel sekreterliğini yürütmüştür.

Çek kökenli babası, Wacławik olan soyadı Waldheim olarak değiştirmişti. Kurt Waldheim, 1936-37'de Avusturya ordusunda gönüllü olarak hizmet etti. Ardından diploması öğrenimine başladı. Kısa süre sonra Alman ordusunda askere alındı, Rusya cephesinde çarpışırken 1941'de yaralandı. Kendi ifadesine göre, savaşın sonraki yıllarını Viyana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimiyle geçirmişti. Ama 1986'da, Waldheim'in 1942-45 arasında Alman ordusunda kurmay subay olarak Balkanlar'da görev yaptığı savını destekleyen belgeler ortaya çıkarıldı.

Waldheim 1945'te dışişlerinde göreve başladı. 1955'te BM'deki ilk Avusturya heyetinde yer aldı. 1956-58 arasında bakan, 1958-60 arasında Avusturya'nın Kanada büyükelçisi oldu. Bir süre dışişleri bakanlığında siyasal sorunlar genel müdürlüğü görevinde bulunduktan sonra, 1964-68 ve 1970-71 dönemlerinde ülkesinin BM'deki büyükelçisi oldu. 1965'te de BM Uzay Komitesi başkanlığına atandı. 1968-70 arasında Avusturya dışişleri bakanlığı görevinde bulundu. 1971'de muhafazakâr Avusturya Halk Partisi tarafından cumhurbaşkanlığına aday gösterildiyse de seçimi kazanamadı.

Waldheim, BM genel sekreterliği görevinde etkin ve ustaca bir yönetim gerçekleştirmekle birlikte kendisinden önceki sekreterler kadar dinamik olamadı. Ama Bangladeş, Nikaragua ve Guatemala'da sorunların çözümü ile Kıbrıs, Kuzey ve Güney Yemen, Angola, Gine ve Ortadoğu'da barışın korunması için etkin ve yoğun çaba gösterdi. 1982'de BM'deki görevinden ayrıldı. 1986'da, erken cumhurbaşkanlığı seçiminde Halk Partisi'nin adayı oldu. Ama Yugoslav partizanlara ve sivillere karşı ağır zulüm uygulayan ve Selanikli Yahudilerin çoğunu 1943'te Nazi ölüm kamplarına yollayan bir Alman ordu birliğinde tercüman ve istihbarat subayı olarak görev yaptığı yönünde, savaş dönemine ve sonrasına ait belgelerin ortaya çıkarılmasından sonra adaylığı tartışılmalara yol açtı. Bunun üzerine Waldheim, geçmiş konusunda açık sözlü davranmadığını kabullenmekle birlikte savaşta işlenen insanlık dışı suçlardan bilgisi olduğu ya da bu suçlara katıldığı yönündeki iddiaları reddetti.

Haziran 1986'daki seçimleri kazanmasından sonra da Waldheim aleyhindeki kampanya hem uluslararası düzeyde, hem de ülke içinde sürdü. ABD'nin Waldheim'i istenmeyen yabancılar listesine alması Avusturya'da ABD karşıtı ve antisemitik bir dalgalanım yükselmesine yol açtı. Waldheim'in karıştığı suçlamalar, koalisyon ortağı Avusturya Sosyalist Partisi'yle (SPÖ) Halk Partisi arasında da sürtüşmeye yol açtı, ama hükümet ulusal bir bunalıma yol açmamak gerekçesiyle cumhurbaşkanını destekledi. Tarihçilerden oluşan uluslararası komisyon Şubat 1988'de yayımladığı raporla Waldheim'in kişisel olarak suç işlediği yönünde hiçbir kanıt bulunmadığını, ama Balkanlar'da uygulanan Nazi vahşetinden tam bilgi sahibi olduğu sonucuna vardığını açıkladı. Waldheim görevini sürdürmekle birlikte Batılı ülkelerin soğuk tutumu değişmedi. Waldheim 1992 seçimlerinde cumhurbaşkanlığına adaylığını koymadı.

Waldseemüller, Martin, WALTZEMÜLLER ya da WALZENMÜLLER olarak da yazılır, Yunanca HYLAKOMYLOS ya da ILAKOMILOS (d. y. 1470, Radolfzell, Württemberg - ö. 1518-21?, Saint-Dié, Lorraine), Yenedünya için Amerika adının kullanıldığı ilk haritayı yayımlayan (1507) Alman haritacı.

Freiburg im Breisgau'da öğrenim gördü. Daha sonra Saint-Dié'ye gitti. 1507'de bu kentte 12 parçadan oluşan ahşap oyma bir kalıp kullanarak 1.000 adet dünya haritası bastı. Ptolemaios'un yapıtlarına ve Amerigo Vespucci'nin gezilerine dayanarak çizilen bu haritada, Vespucci'nin onuruna Yenedünya için Amerika adını kullandı. Daha sonra seyir haritalarında kullanılan teknikle çizilmiş *Carta marina*'yı (1516; Deniz Haritası) yayımladı.

Wałęsa, Lech (d. 29 Eylül 1943, Popowo, Włocławek yakınları, Polonya), 1991'den bu yana Polonya cumhurbaşkanı. Polonya'da sosyalist dönemin ilk bağımsız işçi örgütü Dayanışma Sendikası'na(*) başkanlık etmiş, çok partili düzene geçişte önemli rol oynamıştır. 1983'te Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Bir marangozun oğluydu. Yalnızca ilköğretim ve mesleki eğitim gördü. 1961'de bir

Lech Wałęsa
ABC Ajansı

tarım makineleri işletmesinde elektrikçi olarak çalışmaya başladı. 1967'de Gdańsk'taki Lenin Tersaneleri'ne girdi. 1970'te Gdańsk'ta sokaklara dökülen göstericilerin üzerine polislin ateş açmasıyla yaşanan kanlı olayların ardından bağımsız sendikalar kurmaya yönelik mücadeleye katıldı. Tersanedeki resmi sendikanın temsilciliğini yaptığı 1976'da işçilerin şikâyetlerini içeren bir liste hazırlayarak yönetime sunması işten atılmasına yol açtı. Daha sonra elektrik makineleri üreten bir fabrikada çalışmaya başladı. Ocak 1979'da bir gösteriye katıldığı için bu işinden de çıkarıldı.

Gıda maddeleri fiyatlarındaki artışı ve kendisiyle birlikte iki işçi önderinin işten atılmasını protesto etmek için 14 Ağustos 1980'de Lenin Tersaneleri'nde başlayan gösteriler sırasında, 17 bin işçiye greve çıkma çağrısında bulundu. Ardından yönetimle görüşmeleri yürüten grev komitesinin başkanlığına seçildi. Üç gün sonra grevcilerin talepleri kabul edildiyse de, Gdańsk'taki öteki işyerlerinde çalışan grevcilerin isteğine uyarak, dayanışma amacıyla grevi sürdürme kararını aldı. Gdańsk-Sopot-Gdynia bölgesindeki işletmeleri temsil etmek üzere Fabrikalararası Grev Komitesi'nin oluşturulmasına öncülük etti. Bunu izleyen genel grev sırasında, Başbakan Birinci Yardımcısı Mieczysław Jagielski'yle resmi görüşmeleri yürüttü. Görüşmeler 31 Ağustos'ta, işçilere bağımsız ve özgür sendika kurma hakkını tanıyan bir anlaşmayla sonuçlandı. Siyasal ve dinsel özgürlüklerin sınırlarının genişletilmesi ve ücretlerin artırılması konusunda da güvenceler getiren anlaşmanın imzalanmasından sonra Fabrikalararası Grev Komitesi, Dayanışma (Solidarność) adıyla bağımsız bir sendikaya dönüştü.

Sendikanın başkanı olarak parti ve devlet yöneticilerine köklü reformları kabul ettirmeye yönelik bir çizgi izleyen Wałęsa, Ekim 1981'de hükümetle, Sovyet tipi merkezi

ekonomik sistem yerine Macaristan ve Yugoslavya'dakine benzer özyönetim sistemine geçilmesini öngören bir anlaşma daha yaptı. Ama ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle bu kazanımlar uzun ömürlü olmadı. Hükümet 13 Aralık 1981'de sıkıyönetim ilan ederek Dayanışma'yı yasakladı ve aralarında Wałęsa'nın da bulunduğu Dayanışma liderlerinin çoğunu tutuklattı. İşçiler arasındaki huzursuzlukların sürmesine karşın yaklaşık bir yıl hapiste tutulan Wałęsa ile öteki sendika önderlerinin yeraltında örgütlemeye çalıştığı direniş hareketi ağır baskılar nedeniyle pek etkili olamadı. Dayanışma'nın çeşitli seçimlerde yaptığı boykot çağrıları sınırlı bir destek gördü.

1985'te önemli politika değişikliklerine gitmesinden sonra Dayanışma'ya karşı izlenen sert tutum da yumuşamaya başladı. Kasım 1987'deki halkoylamasıyla kabul edilen siyasal ve ekonomik reformları yürütmeye karşılaşılan güçlükler, Nisan 1988'de yeni bir işçi grevleri dalgasının yükselmesine yol açtı. Hükümet çok geçmeden Wałęsa ve öteki Dayanışma önderleriyle görüşmeye oturmak zorunda kaldı. Yeniden yasallaşan Dayanışma'nın geniş muhalefeti arkasına almasıyla siyasal bir lider olarak öne çıkan Wałęsa, Şubat 1989'da başlayan görüşmelerin çoğulcu ve demokratik bir yapılanmanın kapısını açmasında önemli rol oynadı. Dayanışma'nın ağırlıklı bir konum kazanmasını sağlayan Haziran 1989'daki seçimlerin ardından, Wałęsa'nın adayı Tadeusz Mazowiecki'nin başkanlığında bir koalisyon hükümeti oluşturuldu. Milletvekili olarak Sejm'e (Parlamento) giren ve hükümetin uygulamalarına karşı giderek eleştireci bir tutum takınan Wałęsa, Kasım 1990 seçimlerinde Mazowiecki'ye karşı yarışarak cumhurbaşkanlığına seçildi. Ama Dayanışma'nın birleşik bir siyasal güç olmaktan çıkmasına koşut olarak derinleşen siyasal istikrarsızlığı gidermekte başarılı olamadı.

Walewski, Alexandre-Florian-Joseph Colonna, Kont (d. 4 Mayıs 1810, Walewice, Varşova yakınları - ö. 27 Eylül 1868, Strasbourg, Fransa), III. Napoléon döneminde dışişleri bakanlığı yapan Fransız devlet adamı.

I. Napoléon'la Kontes Maria Walewska'nın evlilik dışı oğluydu. Rus ordusuna girmeyi reddederek, 14 yaşındayken önce Londra'ya, oradan da Paris'e kaçtı. Fransız hükümeti Rus yetkililerin Walewski'nin Rusya'ya tadesi için yaptıkları başvuruyu geri çevirdi. 1830'da Louis-Philippe tarafından Polonya'ya yollanan Walewski, Rus egemenliğine karşı ayaklanan Polonyalı devrimci önderlerin güvenini kazanarak özel bir görevle Londra'ya gönderildi. Varşova'nın düşmesi üzerine Fransız yurttaşlığına geçti ve Fransız ordusuna girdi. Bir süre Cezayir'de görev yaptıktan sonra 1837'de orduya ayrıldı; oyunlar ve gazetelere yazılar yazmaya başladı. Alexandre Dumas'nın (Baba) *Mademoiselle de Belle-Isle* (1839) adlı oyununu Walewski'yle birlikte yazdığı söylenir. Walewski'nin *L'École du monde* (Dünya Okulu) adlı komedisi 1840'ta Théâtre Français'de sahnelendi. Aynı yıl Adolphe Thiers, Walewski'nin kurduğu *Le Messager des chambres* adlı gazeteyi satın alarak onu özel bir görevle Mısır'a yolladı. Walewski François Guizot'nun dışişleri bakanlığı sırasında da Buenos Aires'e gönderildi. Louis-Napoléon'un (1852'den sonra III. Napoléon) cumhurbaşkanlığı sırasında olağanüstü temsilci olarak sırasıyla Floransa, Napoli ve Londra'da görev yaptı. 1855'te

Drouyn de Lhuys'un yerine dışişleri bakanı oldu. Ertesi yıl Fransa'nın tam yetkili temsilcisi olarak Paris Kongresi'ne katıldı. 1860'ta dışişleri bakanlığından ayrılarak devlet bakanlığını üstlendi ve 1863'e değin bu görevi yürüttü. 1855-65 arasında Senato üyeliği yaptı. 1865'te Yasama Meclisi'ne giren Walewski, imparatorun müdahalesiyle meclis başkanlığına getirildi. Meclis üyelerinin yoğun tepkileri nedeniyle iki yıl sonra yeniden Senato'ya döndü.

1866'da düğ yapılan Walewski, Güzel Sanatlar Akademisi'nin üyesi ve Légion d'honneur nişanının "grand-croix" unvanının sahibiydi.

Walker, David (d. 28 Eylül 1785, Wilmington, Kuzey Carolina - ö. 28 Haziran 1830, Boston, ABD), ABD'li kölelik karşıtı önder. Köleleri özgürlükleri uğruna savaşmaya çağırarak *Appeal... to the Colored Citizens of the Word...* (1829; *Dünyanın Renkli Yurttaşlarına Çağrı*) başlıklı kitapçı-ğı Köleliğin Kaldırılması Akımı'nın(*) en radikal belgelerinden biri kabul edilir.

Babası köle, annesiye özgür bir Siyahı. Özgür bir Siyah olarak yetişen Walker, eğitimi tamamlandıktan sonra ABD'nin dört bir yanını dolaştı. Sonunda Boston'a yerleşerek köleliğin kaldırılması için yürütülen mücadeleye katıldı. Kölelik karşıtı haftalık bir dergi olan *Freedom's Journal*'da sık sık yazıları yayımlandı. 1820'lerde Boston'da kullanılmış giyim eşyası satan bir dükkân açtı. Eski giysilerin gizli ceplerine doldurduğu *Appeal* kopyalarının Güney eyaletlerine ulaşmasını sağladı.

Kaçak olarak Güney eyaletlerine giren kitapçıların sayısının hızla artması üzerine, eyalet yönetimleri kölelik karşıtı yayınların dolaşımını ve kölelerin okuma yazma öğrenmelerini yasaklayan yasalar çıkardılar. Yaşamının tehlikede olduğu yolundaki uyarılara karşın Kanada'ya kaçmayı reddeden Walker, kısa bir süre sonra dükkânının yakınında ölü olarak bulundu. Birçok kişi Walker'ın zehirlenerek öldürüldüğü kanısındaydı.

Appeal Walker'ın ölümünden sonra birçok kez yeniden basıldı. Ama kitapçıkta ortaya koyduğu görüşler küçük bir azınlık dışında kölelik karşıtları arasında fazla yandaş bulmadı. Kölelik karşıtı hareketin önderlerinin ve özgür Siyahların çoğu Walker'ın köleliğe son vermek için bir ayaklanma başlatılması yolundaki çağrısını reddettiler.

Walker, Francis A(masa) (d. 2 Temmuz 1840, Boston - ö. 5 Ocak 1897, Boston, ABD), ABD'li iktisatçı ve istatistikçi.

Amherst College'da (Massachusetts) öğrenim gördü. 1861'de katıldığı Birlik Ordusu'ndan tuğgeneral rütbesiyle terhis oldu. Kısa bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1869'da Hazine Bakanlığı'na bağlı istatistik bürosunun başkanlığına atandı. Burada çeşitli istatistik tekniklerinin kullanılmasını önemli ölçüde geliştirdi. 1870 ve 1880 nüfus sayımlarında yöneticilik yaptı; sayımın kapsamını genişletti ve ülkedeki gelişmeleri daha sağlıklı biçimde yansıtmayı sağladı. 1871'de Yerlilerden sorumlu komisyonda görev aldı. 1873-81 arasında Yale Üniversitesi'nde siyasal iktisat profesörlüğü, 1881'den sonra da Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) başkanlığını yaptı. Ayrıca Amerikan İstatistik Derneği'nin (1883-97) ve Amerikan İktisat Derneği'nin (1885-92) başkanlıklarını yürüttü.

Walker, ekonomideki toplam ücret ödemelerinin emek gücü için ayrılan sermaye miktarına belirlendiğini öne süren ücret

fonu kuramının gözden düşmesinde belirleyici rol oynadı. Bu kurama karşı, toplam ücret ödemelerinin, sanayinin toplam çıktısından kâr, faiz ve kira paylarının düşülmesiyle belirlendiğini öne sürdü. Başlıca yapıtları *The Wages Question* (1876; *Ücretler Sorunu*), *Money* (1878; *Para*) ve *Political Economy*'dir (1883; *Siyasal İktisat*). Göç konusundaki araştırmaları, dayandıkları verilerin yetersizliği nedeniyle eleştirilmiştir.

Walker, Mickey, asıl adı EDWARD PATRICK WALKER, THE TOY BULLDOG (Oyuncak Buldog) olarak da bilinir (d. 13 Temmuz 1901, Elizabeth, New Jersey - ö. 28 Nisan 1981, Freehold, New Jersey, ABD), ABD'li veltter ve orta sıklet profesyonel boks şampiyonu. Yarı ağır ve ağır sıkletlerde de mücadele etmiştir.

Profesyonel boksa 1919'da başladı. Veltter sıklet (66,7 kg) şampiyonluğunu 1 Kasım 1922'de Jack Britton'ı yenerek elde etti ve 20 Mayıs 1926'da Pete Latzo'ya yenilinceye değin bu unvanı elinde tuttu. 3 Aralık 1926'da Tiger Flowers'ı yenerek bu kez orta sıklet (72,6 kg) şampiyonu oldu. Bu unvanı ringlerden çekildiği 19 Haziran 1931'e değin korudu. Yarı ağır sıklet (79,4 kg) unvanı için şampiyon Tommy Loughran'la (1929) ve Maxie Rosenbloom'la (1933) yaptığı maçlarda sayıyla yenildi. 22 Temmuz 1931'de kendisinden çok daha uzun ve ağır olan Jack Sharkey'yle yaptığı 15 rauntluk maçta berabere kaldı (Sharkey ertesi yıl dünya ağır sıklet şampiyonu oldu).

Boksa başlamadan önce kısa bir süre mimarlık eğitimi görmüş olan Walker, 1931'de boksu bıraktıktan sonra sanat çalışmalarına yöneldi. 1940'larda başarılı bir ressam olarak adını duyurdu. Otobiyografisi *The Will to Conquer* (Kazanma İradesi) 1953'te yayımlandı. 1974'te Parkinson hastalığına yakalandı ve son yıllarını bakımevinde geçirdi.

Walker, William (d. 8 Mayıs 1824, Nashville, Tennessee, ABD - ö. 12 Eylül 1860, Trujillo, Honduras), 1856-57 yıllarında Nikaragua devlet başkanlığını ele geçiren serüvenci.

1850'de California'ya göç etti. Aşağı California'daki bir kolonileştirme tasarısıyla ilgilendi; bu tasarı sonunda bir *filibuster*(*) planına dönüştü. 15 Ekim 1853'te küçük bir kuvvetle San Francisco'dan denize açıldı. La Paz'da karaya çıktıktan sonra, Aşağı California ile Sonora'nın bağımsız bir cumhuriyet olduğunu ilan etti. İkmal yetersizliği ve Meksikalıların direnişi yüzünden 1854'te ABD'ye dönmek zorunda kaldı. Bir yıl geçtikten sonra bu kez de devrimci bir grubun çağrısı üzerine Nikaragua'ya doğru yelken açtı. 1855'in sonuna değin kazandığı askeri başarılar Walker'ın Atlas Okyanusu ve Büyük Okyanus arasındaki gemi taşımacılığında kilit durumunda olan Nikaragua'nın denetimini ele geçirmesini sağladı.

Nikaragua'ya vardığında, Cornelius Vanderbilt'in Accessory Transit Company adlı şirketinin yöneticileri Cornelius K. Garrison ve Charles Morgan, şirketin denetimini ele geçirmek için kurduğu komploda Walker'a parasal destek sağladılar. O da bunun karşılığında, tüzüğün ihlalini bahane ederek şirketin mülklerine el koydu, şirketi de Garrison ve Morgan'a devretti. Walker 12 Temmuz 1856'da Nikaragua devlet başkanı oldu. 1 Mayıs 1857'ye değin Orta Amerika devletlerinin oluşturduğu koalisyon karşısında direndi. Ele geçmemek için, ABD Deniz Kuvvetleri'ne teslim oldu ve ABD'ye geri döndü.

Kasım'da bir başka akına öncülük ettiyse de bu kez tutuklandı; şeref sözü vererek serbest bırakıldı ve ABD'ye iade edildi.

1860'ta Orta Amerika'da giriştiği üçüncü akında Honduras'a karaya çıktı. Burada İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri tarafından tutuklandı. Daha sonra Honduras yetkililerine teslim edildi ve orada idam edildi.

Walker Kupası, ABD ve Britanya Adaları amatör erkek golf takımları arasında, 1922'den bu yana iki yılda bir ABD ve İngiltere'de dönüşümlü olarak düzenlenen karşılaşmaların galibine verilen kupa. Kupanın adı, ABD Golf Birliği'nin (USGA) 1920'lerdeki başkanı ve kupayı başlatan George H. Walker'dan gelir. Karşılaşmalar 18 delikte oynanan dört dört kişilik takım (eşler vuruşlarını dönüşümlü olarak yaparlar) maçlarından ve 18 delikte oynanan sekiz tekler maçından oluşur. İki gün süren karşılaşmalarda her maçta kazanan tarafa bir puan verilir. Sekizer asıl, ikiye yedek oyuncu ve bir kaptandan oluşan takımları USGA ile Saint Andrews Kraliyet ve Antik Kulübü (Fife, İskoçya) seçer.

Walker Yasası, boks sporuna ilişkin ilk önemli ABD yasası (1920). New York eyalet senatosu başkanı James J. Walker'ın önerisi üzerine çıkarılan yasayla New York'ta profesyonel boks yasallaştı. Büyük bölümünü İngiliz boks organizatörü William Gavin'in yazdığı yasadaki boks kuralları öteki eyaletlerde de benzer yasalara temel oluşturdu. Yasayla ayrıca New York Eyaleti Spor Komisyonu oluşturuldu. Bağımsız bir organ olarak kalmayı başaran bu komisyon, aynı bir dünya boks şampiyonları listesi yayımlamayı sürdürmektedir.

Wall Street, ABD'de, New York kentinde, Manhattan *borough*'unun(*) güneyinde, ülkenin önde gelen bazı finans kuruluşlarının toplandığı sokak. Broadway'le East River arasında yalnızca yedi blok kadar uzanan kısa ve dar bir sokak olan Wall Street, adını Hollandalı göçmenlerin bölgeye saldırmaları beklenen İngilizleri durdurmak amacıyla inşa ettikleri (1653) toprak duvardan almıştır. Wall Street, Amerikan İç Savaşı'nın öncesinde bile ülkenin finans merkezi olarak kabul ediliyordu. Günümüzde New York Borsası, Amerikan Borsası, çeşitli yatırım bankaları, hükümete ve belediyeye ait menkul değerlerin alım satımını yapan aracı kuruluşlar, vakıf şirketleri, Federal Rezerv Bankası, birçok kamu hizmet kuruluşuyla sigorta şirketinin merkezi ve Uluslararası Pamuk, Kahve, Şeker, Kakao ve Menkul Değerler borsaları Wall Street'te toplanmıştır. Borsada aracılık yapan birçok şirketin yönetim merkezi de buradadır. Wall Street günümüzde dünya çapında büyük finans ve yatırım etkinliklerinin simgesi durumundadır ve bu niteliğiyle efsaneleşmiştir. ABD'de 19. yüzyıl sonlarında gelişen Popülist Hareket'e göre Wall Street çiftçileri ve emekçileri sömüren, gözü doymak bilmez, hırsız sanayi krallarının simgesiydi. Refah dönemlerinde ise kısa sürede zengin olmanın yolunu simgeler duruma geldi. 1929'da ABD menkul kıymetler piyasasının çökmesinden sonra da ekonomiyi altüst edecek kadar güçlenmiş olan vurguncuların kalesi olarak görülmeye başlandı.

Wall Street Journal, The, ABD'de yayımlanan günlük gazete. New York kentinde ve ülkenin değişik yerlerindeki 10 ayrı matbaada dört bölge baskısı yapılan gazetenin içeriği ve sayfa düzeni matbaalara uydu aracılığıyla iletilir, ABD'nin iş yaşamına yönelik en etkili gazetesi ve dünyanın en saygın günlük gazetelerinden biridir.

The Wall Street Journal 1889'da Dow Jones & Company'nin ortaklarından Char-

les Henry Dow tarafından, öncelikle iş ve finans haberleri vermek üzere kuruldu. Gazete haberlerinin doğruluğuyla olduğu kadar ele aldığı konuların kapsayıcılığı ve başarı kazandı. Kuruluşundan Büyük Bunalım'ın başlarına değin sayfalarında iş yaşamı ve ekonomi dışındaki haberlere ender olarak yer verdi. Büyük Bunalım'dan sonra ise arada sırada başka konularda makaleler de yayımlamaya başladı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu yönelim güçlendi; 1960'lara gelindiğinde gazetenin birinci sayfasında her gün, iş konularının ender olarak ele alındığı iki makale yayımlanıyordu. Bu makalelerde iş konularına değinildiğinde de sorunlara mizahi ya da eğlendirici bir dille yaklaşıyordu.

Gazetenin baş sayfasıyla karşısındaki görüşler sayfasında iş, siyaset ve ekonomi konularında uzmanlaşmış kişilerce kaleme alınmış bir dizi makaleye, okuyucu mektuplarına ve sanat konusunda değerlendirmeye yorum yazılarına yer verilir. Uzun yıllardır yapısını değiştirmeyen gazetede, bir önceki günün bütün finans ve borsa etkinliklerini özetleyen tabloların yanı sıra o günün iş konularına ilişkin ayrıntılı haberler ve incelemeler de yayımlanır. Pazartesi-cuma günleri arasında yayımlanan *The Wall Street Journal*, ABD'nin bütün ülkede dağıtımı yapılan en yüksek tirajlı gazetesidir.

Wallace, Alfred Russel (d. 8 Ocak 1823, Usk, Monmouthshire - ö. 7 Kasım 1913, Broadstone, Dorset, İngiltere), İngiliz doğabilimci. Doğal seçme yoluyla türlerin ortaya çıkışı konusunda, Charles Darwin'den bağımsız olarak geliştirdiği kuramla tanınır.

Gençliğinde botanikle ilgilenerek çeşitli bitki türlerini topladı. Leicester'daki bir kilise okulunda öğretmenlik yaptığı sırada (1844-45) tanıştığı doğa bilimci Henry Walter Bates'in etkisiyle böceklerle ilgilenmeye başladı. 1848'de onunla birlikte Amazon'a giderek araştırmalar yürüttü ve *A Narrative of Travels on the Amazon and Rio Negro* (1853; Amazon ve Rio Negro'daki Yolculukların Öyküsü) adlı yapıtını yayımladı. Dönüş sırasında gemisi battığından önceden İngiltere'ye gönderdiklerinin dışında bütün koleksiyonunu kaybetti.

Wallace 1854-62 arasında Malay Takım-adalarını dolaşarak geliştirmeye başladığı evrim kuramını destekleyecek ek malzeme toplamaya çalıştı. 1855'te yazdığı "On the Law Which Has Regulated The Introduction of New Species" (Yeni Türlerin Ortaya

Çıkışını Düzenleyen Yasa Üzerine) adlı makalesinde her türün, yakından ilişkili olduğu önceki türlerin uzantısı olduğunu savundu. Şubat 1858'de Maluku Adalarından Ternate'de sıtma ya yakalandığı sırada "en iyi uyum sağlayanın varlığını sürdürdüğü" ilkesini ortaya attı ve çok kısa sürede türlerin evrimi konusunda bir makale hazırladı. Var olma mücadelesi ve hayvanların üreme hızı ile ortalama sayılarının yiyecek miktarına bağlılığı konularını ele aldığı makalesini Darwin'e gönderdi. Hemen hemen aynı dönemde benzer bir yaklaşım geliştiren Darwin ise türlerin evrimiyle ilgili kuramını *The Origin of Species*'de (1859; *Türlerin Kökeni*, 1970, 1984) ortaya koydu.

Wallace *The Malay Archipelago* (1869; Malay Takım-adaları) adlı yapıtında, bu takım-adaları zoolojik bakımdan biri batıda Borneo ve Ball, öbürü doğuda Selebes ve Lombok'tan oluşan iki gruba ayırdı; "Wallace çizgisi" olarak da bilinen bu ayrımlı hatının iki yanında, birbirinden son derece farklı memeli türleri yaşıyordu.

Sarawak ve Ternate'de yazdığı iki makaleyi, başka çalışmalarıyla birlikte *Contributions to the Theory of Natural Selection* (1870; Doğal Seçme Kuramına Katkılar) adlı yapıtında yayımlayan Wallace, bazı noktalarda da Darwin'den farklı görüşler ortaya koydu. İnsanın vücut yapısının doğal seçme sonucu oluştuğunu öne sürmekle birlikte, zihinsel yetilerinin gelişmesinde, Darwin'den farklı olarak, doğal seçmenin dışında biyolojik olmayan etkenlerin rol oynadığını savundu. Bu yaklaşımında tinselcilik konusundaki inançlarının etkisinde kaldı. Ayrıca Darwin'in "cinsiyete dayalı seçme" varsayımını da benimsemişti.

1910'da İngiliz hükümetinin Liyakat Nişanı'yla ödüllendirilen Wallace, toprakların kamulaştırılması ve kadınlara oy hakkı verilmesine yönelik girişimleri etkin biçimde destekledi.

Wallace, Anthony F(rancis) C(larke) (d. 15 Nisan 1923, Toronto, Ontario, Kanada), Kanada asıllı ABD'li psikolojik antropoloji bilgini. Teknolojik değişime bağlı olarak yabancı kültürlerden etkilenme sürecine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

1950'de Pennsylvania Üniversitesi'nde (Philadelphia) doktora çalışmasını tamamladı. Daha sonra aynı yerde ders verdi. Sanayi Devrimi'nin tarihini psikoantropolojik açıdan ele alan bir çalışma hazırladı. Ayrıca biliş sürecinin kültürel boyutlarına, özellikle de teknolojik gelişme dönemlerindeki bilgi aktarımının bu süreci nasıl etkilediğine ilişkin araştırmalar yaptı. Amerikan Yerlilerinin ve günümüz toplumlarının dinlerini, "toplumsal bir yeniden doğuş" hareketi olarak alıp karıştırmalı çalışmalar gerçekleştirdi. 1979 Bancroft Amerikan Tarihî Ödülü'nü kazandı.

Başlıca yapıtları *King of the Delawares: Teedyuscung, 1700-1763* (1949; Delaware Yerlilerinin Kralı: Teedyuscung, 1700-1763), *Culture and Personality* (1961, yb 1970; Kültür ve Kişilik), *Religion: An Anthropological View* (1966; Din: Antropolojik Bir Bakış), *Death and Rebirth of Seneca* (1970; Senekaların Ölümü ve Yeniden Doğuşu) ve *Rockdale: The Growth of an American Village in the Early Industrial Revolution*'dir (1978; Rockdale: Sanayi Devrimi Başlarında Bir Amerikan Köyünün Gelişimi).

Wallace, (Richard Horatio) Edgar (d. 1 Nisan 1875, Greenwich, Londra, İngiltere - ö. 10 Şubat 1932, Hollywood, ABD), polisiye öyküleriyle tanınan İngiliz romancı, oyun yazarı ve gazeteci.

Tiyatro oyuncusu bir kadının evlilik dışı çocuğuydu. Billingsgate balık pazarında çalışan George Freeman tarafından evlat edinildi. On iki yaşında okulu bıraktı. çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 18 yaşında orduya katıldı ve Güney Afrika Savaşı'nda (1899-1902) çarpıştı. Ardından muhabirliğe başladı ve İngiltere'ye dönerek *The Four Just Men* (1905; Dört Doğru Adam) romanıyla büyük başarıya ulaştı.

Wallace mizah konusu olacak kadar büyük bir hızla, çok sayıda (175 kitap, 15 oyun, sayısız makale ve eleştiri yazısı) yapıt vermiştir. Romanlarının olay örgüleri karmaşık, ama çatıları sağlamdır; bu yapıtlar özellikle de heyecanlı düğüm bölümleriyle dikkat çeker. Ölümünden sonra eski ününü koruyamayan Wallace'ın öteki yapıtları arasında *Sanders of the River* (1911), *The Crimson Circle* (1922; Kızıl Çember), *The Flying Squad* (1928; Çevik Kuvvet) ve *The Terror* (1930; Dehşet, 1950) yer alır. *King Kong* (1933) filminin senaryosu da, Wallace'ın bir öyküsüne dayanır.

Wallace'ın Türkçeye çevrilen çok sayıda yapıtından bazıları *The Green Shadow* (Yeşil Hayalet, 1950), *The Secret House* (Esrarlı Ev, 1950), *The Avenger* (Kesikbaşların Esrarı, 1950 / *İntikam*, 1953), *The Green Ribbon* (Yeşil Kurdele, 1951) ve *The Clue of the Silver Key*'dir (Gümüş Anahtar, 1953).

Wallace, George C(orley) (d. 25 Ağustos 1919, Clio, Alabama, ABD), ABD'de dört dönem Alabama eyalet valiliği yapan Demokrat siyaset adamı. 1960'larda federal hükümetin ırkları birbiriyle kaynaştırma politikasına karşı Güney'in mücadelesine öncülük etmiştir.

Bir çiftçinin oğluydu. 1942'de Alabama Üniversitesi Hukuk Okulu'nu bitirdi. Askerliğini II. Dünya Savaşı sırasında yaptı. 1946'da eyalet savcı yardımcılığına getirildi, daha sonra iki dönem eyalet yasama meclisine seçildi. Alabama Üçüncü Yargı Bölgesi'nde yargıcılık yaptığı dönemde (1953-59) Siyahların oy verme hakkına ilişkin ayrımcı uygulamaları soruşturan ABD Medeni Haklar Komitesi'ne karşı çıktığı için "Savaşan Yargıç" lakabıyla ünlendi.

1948'deki Demokrat Parti Ulusal Kongresi'nde medeni hakların genişletilmesini isteyenlere karşı verdiği mücadeleyle adını bütün ülkede duyurdu. 1958'de Alabama eyalet valiliği seçimlerinde yenilgiye uğramasına karşın, dört yıl sonra ırk ayrımcılığına ve iktisadi sorunlara ağırlık veren bir programla seçimi kazandı. Valiliğinin birinci yılında Siyah öğrencilerin Alabama Üniversitesi'ne kaydolmasını engelleyerek "okul kapısında bekleyeceğine" ilişkin sözünü yerine getirdi (Haziran 1963). Federal hükümetin eğitim alanında eyalet yetkilerini gasp ettiğini öne sürerek yalnızca ulusal güvenlik konusunda federal yasaları tanıdığını açıkladı. Tuskegee, Birmingham, Huntsville ve Mobile'daki olaylar onu beyazlarla Siyahların aynı okullarda okumasına karşı muhalefetin simgesi durumuna getirdi.

1966 seçimlerinde Wallace yasa gereği yeniden aday olmadı için seçimlere ilk karısı Lurleen girdi ve vali seçildi. Lurleen bu görevdeyken 1968'de öldü. Wallace 1970'te ve 1974'te yeniden vali seçildi. 1968'de Amerikan Bağımsız Partisi'nden başkanlık seçimlerine katıldı ama başarılı olamadı. 15 Mayıs 1972'de, Demokrat Parti'nin başkan adaylığı kampanyası sırasında Laurel'de (Maryland) silahlı bir saldırı sonucunda yaralandı ve belden aşağısı felç oldu. Bu olaydan sonra aday adaylığından

Alfred Russel Wallace, bir fotoğraflar üzerine yağlıboya ile yapılmış çalışmadan ayrıntı; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

çekildi. 1976'da gene Demokrat Parti'den başkan adaylığı kampanyasına katıldı. 1982'de tekerlekli sandalyesiyle valilik seçimine katıldı ve ırk ayrımcılığından vazgeçtiğini açıkladıktan sonra Siyah seçmenlerin de desteğini alarak seçimi kazandı. 1987'de sağlık nedenleriyle siyasetten çekildi.

Wallace, Henry A(gard) (d. 7 Ekim 1888, Adair ili, Iowa - ö. 18 Kasım 1965, Danbury, Connecticut, ABD), ABD'nin 33. başkan yardımcısı. 1930'lar boyunca yönetimin tartışmalarına yol açan tarım siyasetini belirlemiş, ama dış ilişkiler konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle 1946'da Demokrat Parti'den kopmuştur.

Asıl mesleği tarım uzmanlığıydı. Verimi yüksek tahıl türleriyle ilgili deneyleri, bitki genetiği alanında büyük ilerlemelere yol açtı. Sonradan, bu deney sonuçlarını değerlendirdiği melez mısır üretiminden büyük para kazandı.

1933-40 arasında Başkan Franklin D. Roosevelt'in hükümetinde tarım bakanı oldu. Görevi sırasında tarım ürünü fiyatlarını yükseltmek ve istikrara kavuşturmak, toprağı korumak, ihtiyat depolamak ve üretimi denetlemek üzere çıkarılan New Deal yasalarını (özellikle 1933 Tarım Kalkınma Yasası'nı) hazırladı ve uyguladı.

Wallace, Roosevelt'in üçüncü başkanlık döneminde başkan yardımcısı oldu. ABD II. Dünya Savaşı'na girince özellikle ekonominin yönetiminde birçok yeni görev üstlendi. Partinin özellikle Güneyli üyelerden oluşan tutucu kanadı Wallace'in 1944'te yeniden aday gösterilmesine karşı çıktı. Yerine Senatör Harry S. Truman geçti. Wallace sonraki iki yıl boyunca ticaret bakanlığı görevinde bulundu. Ama Truman yönetiminin SSCB karşısında benimsediği sertlikten yana Soğuk Savaş politikasından gitgide daha çok rahatsız olmaya başladı ve istifa etti. 1946-47 yıllarında haftalık liberal *The New Republic* dergisinin yayın yönetmeni oldu. Daha sonra dergiden ayrıldı ve yeni kurulan sol eğilimli İlerici Parti'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. 1948 başkanlık seçimlerinde aday oldu; SSCB'yle daha yakın işbirliği kurulmasını, tüm dış yardımları BM'nin yönetmesini ve silah indirimine gidilmesini savundu. Seçimlerde 1 milyonu aşkın oy aldı; daha sonra İlerici Parti'den ayrıldı.

Verimli bir yazar olan Wallace'in en önemli yapıtları arasında *Sixty Million Jobs* (1945; Altmış Milyon İş), *The Century of the Common Man* (1943; Sıradan İnsanın Yüzyılı), *America Must Choose* (1934; Amerika Seçimini Yapmalı) ve *The Long Look Ahead* (1960; Uzağa Bakış) sayılabilir.

Wallace, Irving (d. 19 Mart 1916, Chicago, Illinois - ö. 29 Haziran 1990, Los Angeles, California, ABD), ABD'li roman, öykü ve senaryo yazarı. Günlük olaylara dayalı, kurgusal türdeki yapıtlarıyla geniş bir okur kitlesi kazanmıştır.

On beş yaşındayken çeşitli dergilerde yazılar yazmaya başladı. 1950'den sonra çeşitli stüdyolar için senaryolar yazdı; 1959'da yalnızca kitap yayımlamaya yöneldi. Çok satan ilk kitabı *The Chapman Report'u* (1960; *Sevişmek*, 1975, 1980), bir araştırma grubunun Los Angeles'ta zengin tabakaların yaşadığı bir banliyöde cinsel konuların incelemelerine dayandırdı. Kurgusal türdeki öbür tanınmış yapıtları arasında *The Prize* (1962; *Nobel, Bir Armağanın İç Yüzü*, 1972) ve *The Word* (1972; *Göl-*

geler, 1973) sayılabilir. Wallace özenli araştırmalara ve sağlam olay örgüsüne dayandırıldığı yapıtlarında çoğunlukla çekici bir gazetecilik üslubu kullanır; sık sık cinsellik konusunu ele alır; çatışmalı öğelere bütünlük kazandıran bir ahlak anlayışına yer verir. Romanlarının çoğu sinemaya uyarlanmıştır. Ailesiyle birlikte, aralarında *The People's Almanac* (1975; Herkes İçin Almanak) ve *The Book of Lists*'in de (1977; Listeler Kitabı) bulunduğu kurgusal türde olmayan çalışmalar da yayımlayan Wallace'ın Türkçeye çevrilen öbür yapıtları arasında *The Plot* (1967; *Temas*, 1974, 1982), *The Seven Minutes* (1969; *Yedi Aşk Dakikası*, 1972, 1982), *The Pigeon Project* (1979; *Güvercin Dosyası*, 1979, 1986), *The Almighty* (1982; *Kudret Delisi*, 1983) sayılabilir.

Wallace, Lewis, lakabı LEW WALLACE (d. 10 Nisan 1827, Brookville, Indiana - ö. 15 Şubat 1905, Crawfordville, Indiana, ABD), *Ben Hur* adlı tarihsel romanıyla tanınan ABD'li asker, avukat, diplomat ve yazar.

Babasının bürosunda hukuk öğrenirken, Meksika Savaşı'nın (1846-48) çıkması üzerine gönüllü asker yazıldı ve çeşitli çarpışmalara katıldı. 1849'da baroya alındı. ABD-İç Savaşı'nda (1861-65) Kuzey birliklerinde tümgeneralliğe kadar yükseldi. Başkan Abraham Lincoln'e suikast planlamakla suçlanan kişileri yargılayan mahkemede üye olarak yer aldı. 1865'te ordudan ayrılarak avukatlık mesleğine döndü. Başkanlık atamalarıyla iki kez diplomatik göreve getirildi. New Mexico valiliği yaptı (1878-81). Daha sonra ABD elçisi olarak İstanbul'da bulundu (1881-85).

Şiirler ve bir oyun da yazmasına karşın, edebiyat alanındaki asıl ününü üç tarihsel romanıyla kazandı. Bunlar Meksika'nın alınısını işleyen *The Fair God* (1873; *Adil Tanrı*), Lanetli Yahudi(*) ile Bizans İmparatorluğu'nu konu alan *The Prince of India* (1893; *Hindistan Prensi*) ve Hz. İsa'nın ortaya çıkışını anlatan ünlü romanı *Ben Hur* dur (1880; *Ben Hur*, 1937, 1959, 1989). Birçok dile çevrilen *Ben Hur*, tiyatroya uyarlandı ve filme çekildi (1927). Daha sonra 1959'da dev bir yapımla yeniden sinemaya aktarıldı.

Wallace, Sir William (d. y. 1270, Paisley yakınları?, Renfrew, İskoçya - ö. 23 Ağustos 1305, Londra, İngiltere), İskoçya'nın en büyük ulusal kahramanlarından. Ülkenin İngiliz egemenliğinden kurtulması için yürütülen uzun mücadelenin ilk yıllarında İskoç direniş kuvvetlerine önderlik etmiştir.

Küçük bir toprak sahibinin oğluydu. İngiltere kralı I. Edward'ın İskoçya kralı John de Balliol'ı tahttan indirip kendisini İskoçya kralı ilan etmesinden (1296) sonra başlayan yerel direnişler sırasında 30 kişilik bir çete kurarak Lanark'ı yaktı ve İngiliz şerifi öldürdü (Mayıs 1297). Daha sonra köylülerden ve küçük toprak sahiplerinden oluşan bir ordu kurdu. Eylülde Surrey kontu John de Warenne komutasındaki büyük bir orduyu Stirling yakınlarında yendi. Zaferden sonra Stirling Şatosu'nu da ele geçiren Wallace böylece İskoçya'yı işgalcilerden temizledi. Çok geçmeden İngiltere'nin kuzeyini istila ederek Northumberland ve Cumberland'i yağmaladı.

Wallace Aralık 1297 başlarında İskoçya'ya dönüşünde "sir" unvanıyla ödüllendirildi ve krallığın koruyucusu ilan edilerek John de Balliol adına ülkeyi yönetmeye başladı. Ama birçok soylu Wallace'ı isteksizce desteklemedi. Mart 1298'de Fransa'ya düzenlediği bir seferden İngiltere'ye dönen I. Edward, temmuz başında İskoçya'yı işgal

etti. Birliklerinin Stirling'de yapılan Falkirk Çarpışması'nda (22 Temmuz 1298) uğradığı yenilgi nedeniyle askeri ünü zedelenen Wallace, aralıkta görevinden çekildi ve Robert de Bruce'la (sonradan Kral I. Robert) Sir John Comyn krallığın koruyucusu ilan edildi.

İngilizler, İskoç soyluların çoğunun 1304'te Edward'ın egemenliğini kabul etmesinden sonra da Wallace'ı aramayı sürdürdüler. 5 Ağustos 1305'te Glasgow yakınında yakalanan Wallace, Londra'ya götürülerek krala ihanet suçundan mahkemeye çıkarıldı. Asıldıktan sonra henüz ölmeden bağırsakları çıkarıldı, kafası gövdesinden ayrıldı ve vücudu dört parçaya bölündü. Wallace'in idamından bir yıl sonra Robert de Bruce önderliğinde başlayan ayaklanma İskoçya'nın bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlandı.

Wallace Çizgisi, Oryantal ve Avustralyen zoocoğrafya bölgeleri arasından geçen, İngiliz doğa bilimci Alfred Russel Wallace'in önerdiği sınır. Hint Okyanusundan kuzeye doğru uzanarak Bali ve Lombok adaları

Wallace Çizgisi

Sir A. L. Thomson, *A New Dictionary of Birds*

arasındaki Lombok Boğazı ile Borneo ve Selebes adaları arasındaki Makassar Boğazından geçen bu çizgi doğuya yönelir ve Mindanao'nun güneyinde Filipin Denizine ulaşır.

Wallace Çizgisi, zoocoğrafyacıların birçok tarafından artık bölgesel sınır olarak kabul edilmemesine karşın birçok büyük hayvan grubunun coğrafi dağılımını sınırlar. Çeşitli balık, kuş ve memeli grubunun yanı sıra bazı omurgasızlar da Wallace Çizgisi'nin bir yanında bol ve çeşitli, öbür yanında ise çok az ya da hiç yoktur. Ayrıca bak. Weber Çizgisi.

Wallace Koleksiyonu, Londra'da, Seymour-Conway ailesinden Hertford kont ve markilerinin 18. yüzyıldan beri topladıkları sanat yapıtlarından oluşan koleksiyon. 1871'de Sir Richard Wallace'a miras kalan ve eşi Lady Wallace tarafından 1897'de İngiliz hükümetine bağışlanan koleksiyon özellikle 17. ve 18. yüzyıl Fransız ve İngiliz resim ve heykelleriyle ünlüdür.

1900'de halka açılan Wallace Koleksiyonu, Londra'da Manchester Meydanı'nda bir zamanlar Seymour-Conway ailesinin oturduğu Hertford Evi'nde bulunmaktadır. Koleksiyonda 17. ve 18. yüzyıllardan kalma mobilyalarla sanat değeri taşıyan çeşitli eşya, çoğunu Hertford 4. markisinin topladığı eski ve modern Fransız ustalarının resimleri, ayrıca Wallace'in eklediği silahlar, zırhlar, ortaçağ ve Rönesans sanat yapıtları yer almaktadır.

Wallach, Otto (d. 27 Mart 1847, Königsberg, Prusya - ö. 26 Şubat 1931, Göttingen,

Almanya), Alman kimyacı. Uçucu yağlar üzerine yaptığı çözümleme çalışmalarından dolayı 1910 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Göttingen Üniversitesi'nde Friedrich Wöhler'in yanında yaptığı doktora çalışmasını 1869'da tamamladı. Ertesi yıl Bonn Üniversitesi'ne girerek August Kekule'yle birlikte çalışmaya başladı. Ayrıca eczacılık dersleri vererek 1876'da profesör oldu. 1889-1915 arasında Göttingen Kimya Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı.

Bonn Üniversitesi'ndeyken eczacılık ürünlerinde yaygın olarak kullanılan bir grup uçucu yağın bileşimini inceledi. Art arda yinelenen damıtma yöntemiyle karmaşık karışımları bileşenlerine ayırmayı başardı. Daha sonra bileşenlerin fiziksel özelliklerini inceleyerek birçoğunun birbirine benzediğini saptadı ve bunların günümüzde izoprenoitler olarak adlandırılan aynı sınıf üyesi olduklarını açıkladı.

Wallack, James William (d. 24 Ağustos 1795, Londra, İngiltere - ö. 25 Aralık 1864, New York kenti, ABD), İngiliz-asıllı ABD'li tiyatro oyuncusu ve yöneticisi. Toplulugunda 19. yüzyıl Amerikan tiyatrosuna birçok oyuncu yetiştirmiştir.

Tiyatrocu bir ailenin oğluydu. İlk kez dört yaşında sahneye çıktı. 1807'de, 12 yaşındayken Drury Lane Tiyatrosu'nda Shakespeare'in ve Richard Brinsley Sheridan'ın oyunlarında rol almaya başladı. ABD'de ilk kez 1818'de Macbeth rolüyle izleyici karşısına çıktı. Londra ve New York'taki gösterilerini gerçekleştirmek için 1852'ye değin Atlas Okyanusunu 35 kez geçtiği söylenir.

Wallack 1837'de ağabeyi Henry John Wallack'la (1790-1870) birlikte New York'taki Ulusal Tiyatro'yu devraldı. Bu tiyatro iki yıl sonra yandı. 1852'de New York kentindeki Lyceum Tiyatrosu'nu alarak adını Wallack Tiyatrosu olarak değiştirdi ve sahne yönetmeni olan oğlu Lester Wallack'la(*) birlikte Shakespeare yapıtları, komediler ve bazı çağdaş oyunlardan oluşan bir repertuvarla 10 yıl boyunca topluluğu başarıyla yönetti. 1861'de Wallack Tiyatrosu'nu Broadway'deki yeni binasına taşıdı.

Wallack, Lester, asıl adı JOHN JOHNSTONE WALLACK (d. 1 Ocak 1820, New York kenti - ö. 6 Eylül 1888, Stamford, Connecticut, ABD), ABD'li tiyatro oyuncusu, oyun yazarları ve oyuncular yetiştirmiş Wallack Tiyatrosu'nun yöneticisi.

Wallack Tiyatrosu, Lester Wallack'ın yönetimi sırasında, İngiliz tiyatro yapıtları ve aralarında Lester'in aynı zamanda başrolünde oynadığı kendi yapıtı *Rosedale*'in de (1863) bulunduğu bazı yeni oyunlarla ünlendi. Toplulukta Wallack'ın kuzeni James William Wallack II de oynuyordu. Wallack 1881'de yeni bir Wallack Tiyatrosu açtı ve beş yıl süreyle iki tiyatroyu birden yönetti. Yeni Wallack Tiyatrosu 1915'te kapandı. 1924-31 arasında aynı adla bir başka tiyatro etkinlik gösterdi. Wallack'ın *Memories of Fifty Years* (1889; Elli Yılın Anıları) adlı bir kitabı da vardır.

Wallas, Graham (d. 31 Mayıs 1858, Sunderland - ö. 10 Ağustos 1932, Londra, İngiltere), İngiliz eğitimci, kamu görevlisi ve siyaset bilimci. İnsan davranışının deneyci bir yaklaşımla incelenmesine katkılarıyla tanınır.

Oxford'da öğrenim gördükten (1877-81) sonra öğretmenlik yaptı (1881-90). 1886'da Fabian Derneği'ne girdi; *Fabian Essays in Socialism* (1889; Sosyalizm Üzerine Fablan Denemeleri) dergisinde yazılar yazdı. Önde gelen Fabianların çoğunun liberalizm karşıtı çizgisine tepki duyarak derneğin 1895'te yönetim kurulundan, 1904'te de üyelikinden

ayrıldı. 1890'da üniversitede ders vermeye başlayan Wallas 1895'te London School of Economic and Political Science'in öğretim kadrosuna katıldı; 1923'te buradan emekliye ayrıldı.

Yapıtlarında bazı kuşkucu öğelere yer vermekle birlikte, toplumsal sorunları temelde iyimser bir yaklaşımla ele aldı. Yeterince bilimsel bir yöntem kullanmadığı için çağdaş toplum bilimcilerinin yoğun eleştirileriyle karşılaştı. Önemli yapıtları arasında 19. yüzyılda yaşamış bir reformcu ve sendika yandaşlarının yaşamını konu alan *The Life of Francis Place* (1898; Francis Place'in Yaşamı), siyasal davranışın psikolojik yönlerini incelediği *Human Nature in Politics* (1908; Siyasette İnsan Doğası) ve karmaşık sanayi toplumunda insan doğasını ele aldığı *The Great Society* (1914; Büyük Toplum) sayılabilir.

Wallenberg, Raoul (d. 5 Ağustos 1912, Stockholm, İsveç - ö. 17 Temmuz 1947, Moskova?, SSCB), II. Dünya Savaşı sırasında Macar Yahudilerinin soykırımı uğramasını engellemek için yürüttüğü çabalarla tanınan İsveçli işadamı ve diplomat. Savaştan sonra casus olduğu iddiasıyla SSCB'ye götürülerek hapse atılmış ve kendisinden bir daha haber alınmamıştır. ABD Kongresi 22 Eylül 1981'de Wallenberg'i onursal ABD yurttaşlığına kabul etti. Wallenberg böylece Sir Winston Churchill'den sonra onursal ABD yurttaşlığına alınan ikinci kişi oldu.

Wallenstein, Albrecht Wenzel Eusebius von, FRIEDLAND DÜKÜ, MECKLENBURG DÜKÜ, SAGEN PRENSİ, WALLSTEIN WALDSTEIN olarak da yazılır, Çekçe ALBRECHT VÁCLAV EUSEBIUS Z VALDSTEJNA ya da VALSTEJNA (d. 24 Eylül 1583, Hefmanice - ö. 25 Şubat 1634, Cheb [Eger], Bohemya), Otuz Yıl Savaşları

Wallenstein, Sir Anthony Van Dyck'in portre çalışması, 1629; Bavyera Devlet Resim Koleksiyonu, Münih
Bayerische Staatsgemaldegemäldesammlungen, Münih

(1618-48) sırasında Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Ferdinand'ın ordularına komuta eden Bohemyalı asker ve devlet adamı. İmparatorla arasının açılması ve siyasal-askeri entrikalara girişmesi nedeniyle öldürülmüştür.

On üç yaşında öksüz ve yetim kalınca bir yakın akrabasının yanında yetişti. Silezya'da bir Protestan okuluna, ardından Protestan üniversitesine gitti (1599). 1604'te Macarlarla savaşarak Habsburgların gözünde saygınlık kazandı; 1606'da Katolik olduktan sonra Cizvitlere yakınlığı. Moravya'da geniş toprakları olan dul bir Çekle evlenerek

(1609) servete kavuştu. Özellikle karısının ölümünden sonra, kendi başına bir ordu kurarak geleceğin imparatoru II. Ferdinand'ın yanında Venediklilere karşı savaşa- cak (1617) kadar güçlü ve zengin olmuştur.

Bohemya'da Habsburg yönetimine karşı patlak veren ayaklanma (1618-23) sırasında Ferdinand'a bağlı kaldı. Topraklarına ayaklanmacıların el koymuş olmasına karşın 1619-21 seferlerinden önemli rol oynayan bir süvari alayı oluşturdu. Sonuçta Ferdinand'ın kazandığı zaferden çok kârı çıktı: Bohemya Krallığı'nın genel valiliğine atandı; ayrıca Bohemya, Moravya ve Avusturya'da eski itibari değerinin yarısı (sonradan bunu üçte bire indirecekti) oranında para basma hakkını elinde tutan bir kuruluşa ortak oldu. Bu parayla, öldürülen ya da sürgün edilen soyların mülklerini yarı fiyatına satın aldı. Böylece Bohemya'nın kuzeydoğusunu tümüyle ele geçirdikten sonra imparatorluk prensi (1623), Friedland prensi (1624) ve para basma yetkisiyle Friedland dükü (1625) yapıldı. 1623'te, imparatorun en etkili danışmanı Karl von Harrach'ın kızı Isabella Katharina'yla evlendi.

Danimarka Savaşı (1625-29) sırasında Ferdinand Wallenstein'in bağımsız bir imparatorluk ordusu oluşturma önerisini bemen benimsedi. Nisan 1625'te Wallenstein Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ve Felemenk'teki bütün orduların komutanı (*capo*) yapıldı, Aldringen kontu Johann da yardımcılığına getirildi.

Mansfeld kontu Ernst'in Dessau yakınında yenilgiye uğratılması (Nisan 1626) yeni ordunun ilk başarısı oldu. Mansfeld'in kaçmasına izin verdiği için kusurlu görülünce Wallenstein önce komutanlıktan istifa etti ama ardından yetkilerinin genişletilmesi ve asker sayısını 70 bine çıkarma izni verilmesi üzerine görevine döndü. Bundan sonra, Macar önder Gábor Bethlen'in Pozsony (bugün Bratislava) Antlaşması'na (1626) razı olmasını sağladı. Danimarkalıların Silezya'dan çıkardı (1627) ve Bavyerah general, Tilly kontu Johann Tserclaes'le birlikte Mecklenburg, Holstein ve Schleswig ile Danimarka'nın anakaradaki tüm topraklarını fethetti. Harcamaları karşılığında Silezya'daki Sagan Prensiği'ni elde etti (1627), ayrıca miras da bırakabileceği bir imparatorluk *fiefi* olarak Mecklenburg Düküğü'nü aldı.

Danimarka'yı destekledikleri için tüm hakları ellerinden alınan Mecklenburg düklerinin yerine geçince siyasal yaklaşımı tümüyle değişti, Habsburgların hizmetkâr olmaktan kurtulup bağımsız bir politika izlemeye başladı. İmparatorluk Armadası'nın yanı sıra Kuzey ve Baltık denizleri donanmalarının da komutanlığını elde etti (1628). Protestan Brandenburg, Pomeranya ve Hansa kentleriyle siyasal ve ekonomik görüşmeler yapıyor ve Ferdinand'a, Danimarka'yla barış için ağır koşullar ileri sürmemesini telkin ediyordu. 1552'den sonra Protestanların eline geçen kilise topraklarının Katoliklere geri verilmesini öngören fermana da (1629) şiddetle karşı çıktı.

Ortaçağdan beri ilk kez bir imparatorluk ordusunun kurulmuş olmasından kaygılanan prenslerin tehdidi karşısında Ferdinand, Ağustos 1630'da Wallenstein'i gözden çıkarmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Wallenstein imparatora karşı prensleri desteklemek amacıyla Almanya'yı işgal eden İsveç kralı II. Gustaf Adolf'la gizlice ilişkiye geçti. İsveçliler Wallenstein'in yerine getirilen General Tilly'yi Breitenfeld'de yenilgiye uğratınca (Eylül 1631) imparator bir kez

daha Wallenstein'a başkomutanlık önermek ve tüm isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. Birkaç hafta içinde Saksonyalılar Bohemya'dan kovan Wallenstein, Gustaf'ı da Baviera ile Franken'den çekilmek zorunda bıraktı. İsveçlilerle ittifak yapmış olan elektör prens I. Johann Georg'u kazanmak için Saksonya'nın büyük bölümünü işgal etti.

Kasım 1632'deki Lützen Çarpışması'nda İsveçlilerin zafer kazanmasına karşın Gustaf'ın ölmesi, Wallenstein'ı imparator için vazgeçilmez olmaktan çıkardı. İmparatorun gözünde artık yalnızca bir ayaklanmacı ve hain durumundaydı. Alsace, Franken, Schwaben ve Baviera'yı ele geçiren İsveçliler Regensburg'un kilit kalesini de aldıkları (Kasım 1633) Wallenstein harekete geçmedi, güneydoğudaki bir İspanyol birliğini desteklemeyi de reddetti. Son askeri seferini, Brandenburg'a gözdağı vererek İsveç'le bağlarını koparmasını sağlamak amacıyla Silezya ve Brandenburg'a düzenledi (Ekim 1633). Bu arada Saksonya, Brandenburg, İsveç ve Fransa'yla sürdürdüğü barış görüşmelerinde her birine değişik ve çoğunlukla çelişik öneriler götürmesi yüzünden sonunda tümünün gözünde güvenilirliğini yitirdi. En güvendiği komutanları bile imparatorun saflarına geçti.

Ayaklanma hazırlıkları için Ocak 1634'te Wallenstein'ın Plzeň'de (Pilsen) komutanlarla yaptığı toplantıyı öğrenen Ferdinand, başkomutanı görevden aldı ve onunla başlıca işbirlikçilerinin yakalanmasını ya da yok edilmesini emretti. Önemli miktarda para ve toprak karşılığında görevinden ayrılmayı öneren Wallenstein'ın son kez saf değiştirme girişimi Viyana'da kabul görmedi. Otuz iki albayla birlikte imparatora bağlılığını açıkladığı ikinci Plzeň bildirisi de (Şubat 1634) reddedildi. Prag'da imparatorun saflarına geçince Wallenstein, İsveçliler ve Saksonyalılarla ilişki kurabilmek için Cheb'e geçti. Orada Britanyalı askerler tarafından yandaşlarıyla birlikte öldürüldü.

Wallenstein'ın yaşamı Alman şair Friedrich von Schiller'in *Wallenstein* (1800-01; *Wallenstein Trilogy*, 1946-52) adlı yapıtına konu olmuştur.

Waller, Edmund (d. 3 Mart 1606, Coleshill, Hertfordshire - ö. 21 Ekim 1687, Beaconsfield, Buckinghamshire, İngiltere), İngiliz şair. Yalın bir dille yazdığı kurallı şiirleriyle yüzyıl sonunda İngiliz şiirinin en yaygın biçimlerinden biri durumuna gelecek olan, beşer heceli ve birbiriyle uyaklı iki dizeden oluşan kahramanlık beytinin yolunu açmıştır. John Dryden ve Alexander Pope onun izinden giderek bu beyit türünün en yetkin örneklerini vermişlerdir.

Önce muhalefette, ardından kralcıların yanında yer aldı. 1643'te kralın Londra'daki otoritesini yeniden kurmayı amaçlayan komploya (Waller komplosu olarak da bilinir) katıldığı için tutuklandı. Birlikte davrandığı arkadaşlarına ihanet ederek ve büyük rüşvetler vererek ölüm cezasından kurtuldu; sürgüne gönderildi ve ağır para cezasına çarptırıldı. 1651'de, uzaktan kuzen ve sonradan *lord protector* (kral vekili) olan Oliver Cromwell'le barışarak İngiltere'ye döndü. 1661'de Royal Society üyesi oldu ve yeniden parlamentoya girerek bu kez ılımlı bir çizgiyi ve dinsel hoşgörüü savundu.

Waller'ın uzun yıllar elden ele dolaşan şiirleri 1645'te *Poems* (Şiirler) adlı kitabında toplandı. Kitapta, İngiliz edebiyatının en ünlü lirik şiirlerinden biri olan "Go, lovely

Rose!" da (Git Güzel Gül) vardı. Waller'ın sonraki yapıtları arasında Cromwell'i öven "Panegyrick to my Lord Protector"u (1655; Kral Vekiline Övgü), 1660'ta kralın dönüşünü kutlayan "To the King, upon his Majesties happy return"u (Majestelerinin Mutlu Dönüşü Üzerine) ve *Divine Poems*'i (1685; İlahi Şiirler) vardır. *The Second Part of Mr. Waller's Poems* (1690; Bay Waller'ın Şiirlerinin İkinci Bölümü) ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Waller, İngiliz şiirinin 17. yüzyıl metafizik şiirlerinin yoğun şiirinden ayrı bir çizgiye yönelmesini sağlamanın yanı sıra şiirlerinin biçimsel yetkinliği ve lirizmiyle, özellikle de güncel konularla ilgili şiirlerinin güzelliğiyle de anılır. 18. yüzyıl boyunca ününü korumuşsa da, 19. yüzyılda bütün Augustus dönemi şairleri gibi Waller'ın da ünü azalmıştır.

Waller antilopu bak. gerenuk

Wallerstein, Immanuel (d. 28 Eylül 1930, New York kenti, ABD), ABD'li sosyolog. 1970'lerin ortalarından başlayarak, kapitalizmin bir dünya sistemi olarak gelişimine ve yeryüzünün geri bölgeleri üzerindeki bağımlılaştırıcı, çevreleştirmesi etkilerine ilişkin araştırmalarıyla ünlüdür.

Lisans öğrenimini (1951) ve doktorasını (1959) tamamladığı Columbia Üniversitesi'nde 1971'e değin Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak kaldı; bu arada Tanzanya'nın o zamanki başkenti Dar es-Salaam'da konuk profesör olarak bulundu (1968). 1971-76 arasında McGill Üniversitesi'nde (Kanada) sosyoloji profesörlüğü yaptı. 1976'da New York Eyalet Üniversitesi'nin (SUNY) Binghamton kampusunda sosyoloji seçkin hizmet profesörlüğüne ve yeni kurulan Fernand Braudel Ekonomiler, Tarihsel Sistemler ve Uygarlıklar Araştırma Merkezi'nin yöneticiliğine getirildi. Çeşitli dönemlerde birçok bilimsel kuruluşun yönetim ya da danışma kurullarında bulundu. 1975'te Amerikan Sosyoloji Derneği'nin Sorokin Ödülü'nü kazandı ve 1976'da Paris Üniversitesi VII'den onursal doktor unvanını aldı. 1977'de çıkarılmasına ön ayak olduğu *Review* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1968'den bu yana *Africa Today*, 1986'dan bu yana da *African Journal of Political Economy* dergilerinin yayın kurullarında görev aldı.

Wallerstein 1960'larda yayımlanan ilk kitaplarında daha çok Afrika'da az gelişmişliğin sorunlarına ağırlık verdi. *The Modern World-System, I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (1974; Çağdaş Dünya Sistemi, I: Kapitalist Tarım ve Onaltıncı Yüzyılda Avrupa'nın Dünya Ekonomisinin Başlangıçları) adlı yapıtı, Andre Gunder Frank ve Samir Amin'in kapitalist birikimi dünya çapında irdeleyen yaklaşımlarıyla aynı çizgide yer aldı. Kitap geniş perspektifi, zengin olgusal temeliyle derin yankılar uyandırdı. Buna karşılık, değişim ilişkileri kertesini üretim kertesinden fazla vurguladığı, bu yüzden de kapitalizmin 16. yüzyıl gibi erken bir tarihte ulaştığı uluslararası bütünlenme derecesini abarttığı ve tek tek çevre ülkelerinin işsel üretim yapılarına kapitalizmin çok sonraki nüfuzunu ayrıca incelemediği, dolayısıyla az gelişmiş ülkelerin kaderini de çok önceden ve kesinlikle belirlenmiş gösterdiği gibi gerekçelerle eleştirildi. *The Modern World System*'in ikinci ve üçüncü ciltleri *Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750* (1980; Merkantilizm ve Avrupa'nın Dünya Ekonomisinin Pekileşmesi, 1600-1750) ve *The Second Great*

Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840's (1989; Kapitalist Dünya Ekonomisinin İkinci Büyük Genişlemesi, 1730'dan 1840'lara) başlıklarıyla yayımlandı.

Osmanlı Devleti'nin bağımlılaştırma ve çevreleşme sürecine büyük ilgi duyan, 1977'den bu yana Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Uluslararası Komitesi'nde yer alan Wallerstein'in, bu soruna ilişkin bazı makalelerinin yanı sıra Samir Amin, Giovanni Arrighi ve Andre Gunder Frank ile birlikte yazdığı *Dynamics of Global Crisis* (1982; *Genel Bunalımın Dinamikleri*, 1984) adlı kitabı Türkçede yayımlandı. Wallerstein'in Türkçede yayımlanan öbür yapıtları arasında *Historical Capitalism* (1983; *Tarihsel Kapitalizm*, 1992) ve Etienne Balibar'la birlikte yazdığı *Race, Nation, Class: Les Identités Ambigües* (1990; *Irak, Ulus, Sınıf*, 1993) sayılabilir.

Wallis, Sir Barnes Neville (d. 26 Eylül 1887, Leatherhead, Surrey - ö. 30 Ekim 1979, Leatherhead, Surrey, İngiltere), II. Dünya Savaşı'nda etkili biçimde kullanılan "Dambuster" (Baraj Patlatan) bombasını geliştiren İngiliz hava taşıtı tasarımcısı ve askeri mühendis.

Gemi mühendisliği öğrenimi gören Wallis, 1913'te Vickers, Ltd.'nin güdümlü hava gemileri bölümünde tasarımcı olarak çalışmaya başladı. Daha sonra uçak tasarımlarıyla ilgilenerek, geliştirdiği jeodezik sistemi İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin (RAF) II. Dünya Savaşı'nda kullandığı "Wellington" bombardıman uçağına uyguladı. Patlama etkileri konusunda yaptığı araştırmalar sonucunda sıçramalı dönel bombayı geliştirdi. Barajlara yönelik olarak kullanılan bu bomba, uçaktan atıldıktan sonra su yüzeyinde sekerek ilerliyor ve sonunda barajın dayanma duvarının dibine doğru batarken patlıyordu. "Dambuster" olarak bilinen bomba, II. Dünya Savaşı'nda Kraliyet Hava Kuvvetleri tarafından Almanya'nın Ruhr sanayi bölgesindeki Möhne ve Eder barajlarına karşı saldırıda kullanıldı. Barajların yıkılması sonucunda oluşan seller Almanya'nın sanayi üretimini olumsuz yönde etkiledi.

Wallis, "Dambuster" dışında 5.400 kg'lık "Tallboy" (Uzun Çocuk) ve 9.900 kg'lık "Grand Slam" (Büyük Darbe) adlı bombaları da geliştirdi. Wallis ayrıca, Alman savaş gemisi "Tirpitz"i batıran, "V-1" ve "V-2" roket üsleri ile Alman demiryolu sistemine karşı kullanılan bombalar da yaptı. 1945-71 arasında Weybridge'deki (Surrey) British Aircraft Corporation'ın havacılık araştırma ve geliştirme bölümü başkanlığını yürüten Wallis, 1971'de yalnızca 275 m uzunluğundaki bir pistten havalandırarak ses hızının beş katı hıza ulaşabilen bir uçak tasarımı yaptı. 1954'te Royal Society üyeliğine seçilen Wallis 1968'de "sir" unvanı kazandı.

Wallis, Hal B(rent) (d. 14 Eylül 1899, Chicago - ö. 5 Ekim 1986, Rancho Mirage, California, ABD), 1920'lerin sonlarından 1970'lerin ortalarına değin 400'ü aşkın filme katkıda bulunmuş ABD'li yapımcı.

On dört yaşında küçük işlerde çalışmaya başladı. Daha sonra gezici satıcılık yaptı. 1922'de ailesiyle yerleştiği Los Angeles'ta bir sinema salonu işletti. Ertesi yıl Warner Brothers film şirketinin tanıtım bölümünde çalışmaya başladı. Çok geçmeden bu bölümün yöneticisi, 1928'de de şirketin yapım yönetmeni oldu. Bu görevi 1931'de geçici olarak Darryl F. Zanuck üstlendi ve Wallis, Zanuck'un yönetiminde Warner Brothers'ın ünlü gangster filmleri dönemini başlatan *Little Caesar* (1930; *Küçük Sezar*), *I Am a Fugitive from a Chain Gang* (1932; *Ben Bir*

Pranga Mahkûmuyum) ve *Gold Diggers of 1933* (1933; 1933'ün Koca Avcıları) filmlerini gerçekleştirdi. 1933'te Zanuck'un yerine geçerek Warner Brothers'ın başyapımcısı oldu ve izleyen 10 yıl içinde Hollywood tarihinin en sevilen filmlerinden bazılarını yaptı. Bunlar arasında *A Midsummer Night's Dream* (1935; *Bir Yaz Gecesi Rüyası*), *Captain Blood* (1935; *Kanlı Korsan*), *The Adventures of Robin Hood* (1938; *Vatan Kurtaran Aslan/Ormanlar Kralı*), *Dark Victory* (1939; *Ölene Kadar*), *The Letter* (1940; *Mektup*), *The Maltese Falcon* (1941; *Malta Şahini*), *Sergeant York* (1941; *Aslan Yürekli Çavuş*), *Casablanca* (1942; *Kazablanka*) ve *Yankee Doodle Dandy* (1942) sayılabilir. Filmlerin finansmanı ve bütçelerinin oluşturulmasıyla uğraşmanın ötesinde Wallis eldeki bir senaryoya en uygun düşecek yönetmenlerin ve oyuncuların seçiminde de son derece ustaydı. Burt Lancaster ve Kirk Douglas'ı o "keşfetmiş", Edward G. Robinson, James Cagney, Paul Muni, Bette Davis, Humphrey Bogart, Montgomery Clift, Dean Martin ve Jerry Lewis'in sinema yaşamlarına da önemli katkısı olmuştur.

Wallis 1944'te bağımsız yapımcı olarak çalışmaya başladı ve Warner Brothers, Paramount ve Universal Pictures için filmler yaptı. Bu dönem filmlerinin bazıları *Come Back, Little Sheba* (1952; *Dön Bana/Geri Dön Küçük Sheba*), *The Rose Tattoo* (1955; *Kırmızı Gül*) ve *Gunfight at the O.K. Corral* (1957; *Vahşi Mücadele*) ile *Becket* (1964), *Anne of the Thousand Days* (1969; *Bin Günlük Mutluluk*) ve *Mary Queen of Scots* (1971; *İskoçya Kraliçesi Mary*) gibi masraflı tarihsel filmlerdi. Wallis'in son filmi komedi western türündeki *Rooster Cogburn* (1975) oldu. Yapımını üstlendiği ya da denetlediği filmler toplam 32 Oscar kazanan, 121 kez de Oscar'a aday gösterilen Wallis'in Charles Higham'la birlikte yazdığı *Starmaker: The Autobiography of Hal B. Wallis* (Yıldız Yaratıcısı: Hal B. Wallis'in Otobiyografisi) 1980'de yayımlanmıştır.

Wallis, John (d. 23 Kasım 1616, Ashford, Kent - ö. 28 Ekim 1703, Oxford, İngiltere), sonsuzküçükler hesabının öncüleri arasında yer alan İngiliz matematikçi. Newton'dan önceki dönemin en büyük İngiliz matematikçisi olarak kabul edilir.

Çocukluğunda Latince, Yunanca, İbranice, mantık ve matematik öğrenimi gördü. 1632'de girdiği Cambridge Üniversitesi'nden 1637'de mezun oldu, üç yıl sonra da lisansüstü çalışmalarını tamamladı. 1640'ta rahipliğe atandı. İç savaş sırasında kralçıla-

nın şifreli yazışmalarını çözerek parlamento yanlılarına yardım etti. 1645'te evlendi ve Londra'ya gitti. 1647'de William Oughtred'in *Clavi Mathematicae* (Matematik Anaharı) adlı yapıtını okuduktan sonra yoğun bir biçimde matematiğe yöneldi.

1649'da Oxford Üniversitesi'nde geometri profesörlüğüne getirilen Wallis ölümüne değin kesintisiz bir biçimde sürdürceği yoğun matematik çalışmaları başladı. Bir rastlantı sonucu İtalyan fizikçi Evangelista Torricelli'nin yapıtlarını incelemesi onu dairesin karelenmesi (alanı, verilen bir dairenin alanına eşit olan karenin bulunması) problemine yöneltti. Torricelli'nin İtalyan matematikçi Bonaventura Cavalieri'nin bulgularından yararlanarak ortaya koyduğu bölünemezler yöntemini dairesin karelenmesi problemine uygulayan Wallis, bu çalışmalarını *Aritmetica Infinitorum* (1655; *Sonsuzküçükler Hesabı*) adlı yapıtında topladı. Bu kitapta Cavalieri'nin kareleme yasası, negatif ve kesirli üsler kullanılarak daha genel bir biçime sokuluyordu. Wallis böylece geometrik yaklaşım yerine sayısal bir yaklaşım kullanmış, bu arada π sayısı için,

$$\frac{4}{\pi} = \frac{3 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 7 \cdot 9 \cdot 9 \cdot 11 \cdot 11 \dots}{2 \cdot 4 \cdot 4 \cdot 6 \cdot 6 \cdot 8 \cdot 8 \cdot 10 \cdot 10 \cdot 12 \dots}$$

sonsuz çarpımlı ifadesini de ortaya koymuştur. Isaac Newton, ikiterimli teoremi(*) ve sonsuzküçükler hesabı üzerindeki çalışmalarının, Cambridge'de öğrendiği olduğu yıllarda dikkatle okuyup incelemiş olduğu *Aritmetica Infinitorum*'dan kaynaklanmış olduğunu belirtmiştir. Bu yapıt Wallis'in büyük ün kazanmasına ve İngiltere'nin en önde gelen matematikçisi olarak tanınmasına yol açmıştır.

1657'de yayımladığı *Mathesis Universalis* te (Evrensel Matematik) cebir, aritmetik ve geometri konularını işleyen Wallis, sonsuz için ∞ simgesini ve kesirli ve negatif kuvvetleri ilk kez kullanarak matematik yazılımına önemli yenilikler getirdi. *Tractatus de Sectionibus Conicis* (1659; *Konik Kesitler Üzerine İnceleme*) adlı yapıtında konikler bir koni ile bir düzlemin arakesitleri olarak değil, ikinci dereceden cebirsel ifadeler olarak ele aldı. *Mechanica, sive Tractatus de Motu* (1669-71, 3 bölüm; *Mekanik ya da Hareket Üzerine İnceleme*) adlı yapıtında hareket kavramına ilişkin ve Arhimedes'ten beri yinelenen birçok yanlış belirleyip düzeltti; kuvvet ve momentum gibi kavramlara açıklık kazandırdı. Yer'in tüm kütlelerinin yerküre merkezinde toplanmış gibi kabul edilebileceğini gösterdi. 1685'te yayımladığı *Treatise on Algebra* (Cebir Üzerine İnceleme) adlı yapıtta cebirsel denklemlere ilişkin önemli bir inceleme yer alır; bu kitapta ayrıca karmaşık sayı(*) kavramına da yer verilmiştir.

Sonsuzküçük niceliklere ilişkin problemlerin çözümü konusuna, geleneksel geometri yöntemleri yerine cebirsel yöntemler uygulayarak önemli katkıda bulunan Wallis'in yapıtlarının büyük bölümü derlenmiş ve *Opera Mathematica* (1693-99, 3 cilt; *Matematik Yapıtları*) adıyla yayımlanmıştır.

Wallis, Wilson D(alam) (d. 7 Mart 1886, Forest Hill, Maryland - ö. 15 Mart 1970, South Woodstock, Connecticut, ABD), ABD'li antropolog. İkel insan topluluklarındaki bilim ve dinler üzerine araştırmalar yürütmüş, antropolojik yöntemin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Oxford Üniversitesi'nde öğrenim görürken (1907) dönemin önde gelen antropologlarından olan E. B. Tylor'dan etkilenerek kültürel antropolojiye ve antropolojik yöntem yaklaşımına ilgi duydu. Ülkesine döndüğünde eğitimini hukuk ve felsefe alanlarında sürdürdü. Bir yandan da Kanada'daki

Mikmekler (1911-12) ve Dakotalar (1914) arasında etnografik alan çalışmaları yürüttü. Araştırmalarında özellikle İkel dinler üzerinde durdu. *Messiahs: Christian and Pagan* (1918; *Hristiyan ve Pagan Mesihleri*) adlı yapıtıyla mesihçilik üzerine antropolojik çalışmalara öncülük etti. 1923-54 arasında Minnesota Üniversitesi'nde ders verdi.

Wallis âdetler, inançlar, kültürel yayılma ve karşılaştırmalı antropolojik yöntem alanlarındaki çalışmalarında Tylor'un temel yaklaşımlarını sürdürdü. İkel bilimi ele alırken, özellikle fiziksel çevre koşullarına ilişkin İkel anlayışlar üzerinde durdu. Karısı Ruth Sawtelle Wallis'le birlikte yazdığı *The Canadian Dakota* (1947; *Kanada Dakotaları*) ve *The Malecite Indians of New Brunswick* (1957; *New Brunswick'in Malekit Yerlileri*) gibi çeşitli monografilerin yanı sıra *Messiahs: Their Role in Civilization* (1943; *Mesihler: Uygarlıktaki Roller*) ve *Culture Patterns in Christianity* (1964; *Hristiyanlıkta Kültür Modelleri*) adlı yapıtları yayımladı.

Wallis Adaları, Fransızca Îles Wallis. Büyük Okyanusun güneybatısında, Fransa'nın deniz aşırı toprakları (*territoire d'outre mer*) olan Wallis ve Futuna'nın kuzeydoğu kesimini oluşturan ada grubu. Uvéa (Wallis) Adası ile çevresindeki 22 mercan adacığını kapsar. Toplam yüzölçümü 62 km²'dir. 1959'daki halkoylamasının sonucunda deniz aşırı toprakları statüsü kazandı. Yerel yönetim organları adanın geleneksel hükümdar ailesinin başkanlık ettiği bir konsey ile üyeleri Fransızlardan oluşan bir danışma meclisidir.

Eskiden adanın başlıca ihracat ürünü olan kopra, 1960'larda hızla yayılan tarım zararlılarından önemli ölçüde etkilenmiş ve adada 1970'lerin başına değin kopra üretimi yapılamamıştır. Wallis ve Futuna'nın yönetim merkezi olan Mata Utu'da liman tesisleri vardır. Ada halkının büyük bölümü Yeni Kaledonya'ya göç etmiştir. Nüfus (1983 tah.) 8.090.

Wallis ve Futuna, Büyük Okyanusun güneybatısında, Fransa'ya bağlı deniz aşırı topraklar (*territoire d'outre mer*). Batı Samoa'nın 400 km batısında, Vanua Levu'nun (Fiji) ise 240 km kuzeydoğusunda yer alır. Wallis(*) ve Futuna olarak da bilinen Horne(*) adalarını kapsar. Toplam kara alanı 274 km²'dir. Başkenti Uvéa (Wallis) Adasındaki Mata-Utu, 1991 tahmini nüfusu 13.800'dür.

Doğal yapı. İki ada grubu, oluşum açısından farklılıklar gösterir. Wallis Adalarının en büyüğü olan Uvéa Adası, üzerinde kraterler bulunan volkanik kökenli bir atoldür. Kumsalların oluşturduğu kıyı şeridinin gerisinde uzanan lagünde, altı adacık ile engebeli bir volkanik ada yer alır. Bunları, üzerinde 11 mercan adacığı bulunan sığ bir resif çevreler. Topluca Horne Adaları olarak bilinen volkanik kökenli Futuna (63,5 km²) ve Alofi (29,3 km²) adaları birbirlerinden 2,4 km genişliğindeki Sain Kanalı ile ayrılır. Uvéa'nın krater bölgesi dışında kalan verimli volkanik topraklarında yoğun tarım yapılır. Adaların iklimi sıcak ve nemlidir; yıllık ortalama yağış miktarı yaklaşık 2.540 mm'dir. Sıcaklık 25°C-28°C arasında değişir ve yağmur mevsiminde 33°C'ye kadar yükselir.

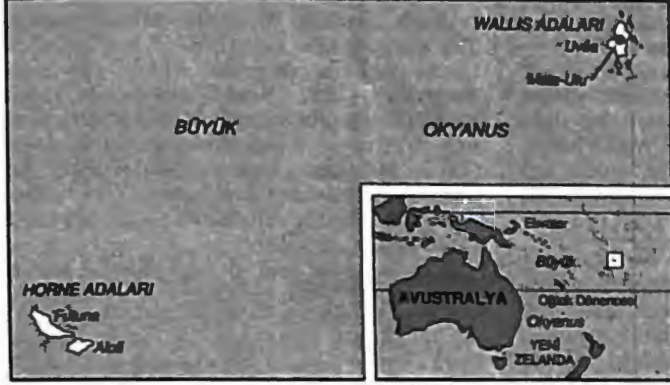
Nüfus. Nüfusun yüzde 97,8'ini Polinezyalılar, yüzde 2,2'sini de Avrupa kökenliler ve başka halklar oluşturur. Çoğunluk, Tonga ve Samoa dillerinden etkilenmiş bir dil olan

John Wallis, Sir Godfrey Kneller'in bir portresinden yapılmış yağlıboya resim. Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Wallis dilini konuşur. Resmî dil Fransızcadır. Halkın büyük bölümü Katoliktir. Ortalama nüfus yoğunluğu (1991 tah.) km²'de 50,4 kişidir. Uvéa, grubu oluşturan adaların nüfus yoğunluğu en yüksek olanıdır. Bebek ölüm oranının (1989) yüksek olmasına karşın doğum (binde 33) ve ölüm (binde 6) oranları Pasifik Adaları ortalamasına yakındır. Adalardaki başlıca yerleşmeler Ono, Vaitupu ve Mata-Utu'dur.

Ekonomi. Wallis ve Futuna'nın gelişmekte olan ekonomisi temelde tarıma dayanır. 1989 verilerine göre gayri safi milli hasılası

Wallis ve Futuna

(GSMH) 6,7 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 480 ABD Doları'dır. Adaların tek ticari tarım ürünü, Futuna Adasında kopra elde etmek için yetiştirilen hindistancevizidir. Gölevez, yam, muz, ekmek ağacı meyvesi, tapyoka ve hayvan yemi olarak kullanılan kopra geçimlik ürünlerdir. Hayvancılık domuz ve tavukla sınırlıdır; ayrıca bir deneme çiftliğinde ve Katolik misyonunda sığır yetiştirilir. Futuna'daki ormanlardan *tapa* bezi(*) hammaddesi elde edilir. Adalarda sanayi ve turizm gelişmemiştir. İşgücünün büyük bölümü geçimlik tarımla uğraşır ya da kamu hizmetinde ve ticaret sektöründe çalışır.

Mata-Utu ve Futuna'daki Singave başlıca limanlardır. İhraç ürünleri Fransa'ya satılan kopra ve *tapa*'yla sınırlıdır. Başlıca ithal ürünleri ise gıda maddesi, makine, ulaşım araçları, yakıt, tekstil ve giyimden oluşur.

Yönetiş ve toplumsal yapı. Fransa'nın deniz aşırı toprakları statüsündeki Wallis ve Futuna'nın Fransa Parlamentosu'na bir milletvekili ve bir senatör gönderme hakkı vardır. Yerel yönetimin başında Fransa'nın atadığı bir yüksek komiser bulunur. Topraklar Meclisi üyeleri ve Fransa Parlamentosu'na gönderilecek milletvekili genel seçimler sonucunda belirlenir. Fransa Senatosu'na gönderilecek temsilci ise Topraklar Meclisi tarafından seçilir. Adaların üç geleksel hükümdarı ile önde gelen şefleri yüksek komisere danışmanlık yapar.

İlköğretim, hükümetin kaynak sağladığı yedi Katolik misyoner okulu tarafından verilir. Adalarda Fransız devlet radyosuna bağlı bir istasyon yayın yapar ve aylık bir gazete yayımlanır. Geleneksel kültür büyük ölçüde korunmuştur.

Tarih. Futuna'da yerleşimin İÖ 1. binyılda başladığı sanılır. Adalar İS 500 dolaylarına değin sık sık Tongalıların saldırılarına uğradı. Aynı dönemde Uvéa ve Futuna adalarının da şefler ortaya çıktı. Şefler arasındaki üstünlük mücadelesi 19. yüzyıl başlarında Uvéa, Tua (Singave) ve Alo kralıklarının kurulmasına değin sürdü. 1616'da bölgeye gelen Felemenkiler, Futuna ile Alofi'ye Hoorn Adaları adını verdiler. 1767'de, İngi-

liz "Dolphin" gemisinin kaptanı Samuel Wallis Uvéa'ya geldi ve ada bu tarihten sonra onun adıyla anılmaya başladı. 1837'de gelen Hristiyan misyonerler direnişle karşılaşılarsa da, sonradan Futuna'lı bir kateşist ada halkına Hristiyanlığı benimsetti. Uvéa' da ise Hristiyanlık, hükümdarın Katolikliği benimsemesinden (1846) sonra yaygınlaştı. Misyonerler, adaların Fransa tarafından Yeni Kaledonya'ya bağlandığı 1887'ye değin nüfuslarını korudular. II. Dünya Savaşı sırasında ABD Uvéa'da havaalanları inşa etti. Bunlardan Hihifo, günümüzde adaların en önemli havaalanıdır. 1959'da yapılan halkoylamasının sonucunda adalar Fransa'nın deniz aşırı toprağı oldu.

Wallraf-Richartz Müzesi, Almanya'da Köln kentinde sanat yapıtları müzesi. Müzenin, tarihi 1824'e değin uzanan koleksiyonunda özellikle Alman resim sanatından yapıtlar yer almakla birlikte, başka Batı Avrupa resim okullarından tablolar da bulunmaktadır. Müzenin grafik sanat ve heykel koleksiyonları da vardır. 1957'de açılan araştırma kitaplığı bugün 130 bini aşkın cilt içermektedir.

Wallsend, İngiltere'de, Tyne-Wear metropoliten ilindeki (metropolitan county) North Tyneside ilçesinde (district) yerleşme. Roma döneminde Segedunum adıyla kuruldu. Günümüzde bir sanayi merkezi olan Wallsend'de özellikle makine tasarımı ve yapımı gelişmiştir. Gemi yapımı, madencilik ve cam imalatı da kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Nüfus (1981) 44.622.

Walnut Creek, ABD'de, California eyaletinin batısındaki Contra Costa ilinde kent. San Ramon Vadisinde yer alır. Altına hücum döneminde The Corners adıyla kuruldu (1849). 1860'ta, yöredeki ceviz (İngilizce *walnut*) ağaçları nedeniyle bugünkü adını aldı. Günümüzde, çevre bölgede üretilen tarım ve sanayi ürünlerinin pazar ve dağıtım merkezidir. Nüfus (1990) 60.569.

Walpole, Horace, ORFORD 4. KONTU, asıl adı HORATIO WALPOLE (d. 24 Eylül 1717, Londra - ö. 2 Mart 1797), İngiliz yazar ve sanat yapıtları koleksiyoncusu. Ortaçağda geçen *The Castle of Otranto* (Otranto Kalesi) adlı korku romanıyla gotik roman modasını başlatmıştır.

Başbakan Sir Robert Walpole'un oğluydu. Öğrenim gördüğü Eton'da Thomas Gray'le arkadaş oldu. 1741'de parlamentoya girdi ama başarılı olamadı. Twickenham'da Strawberry Hill olarak bilinen villasında değerli bir kitaplık oluşturdu. Özel bir basimevi kurdu. Strawberry Hill, İngiliz konut mimarisinde gotik üslubun yeniden canlanmasında etkili oldu.

Walpole edebiyatın çok çeşitli türlerinde ürün verdi, *The Castle of Otranto* (1765) o dönemde İngiltere'de özgür yaratıcılığa dayalı fantastik bir edebiyatın gelişmesinde

etkili olmuştur. Walpole'un öbür yapıtları arasında, encest temasını işlediği *The Mysterious Mother* (1768; Esrarengiz Anne) adlı bir trajedi, tarihsel olaylar üzerine fikir yürüttüğü *Historic Doubts on the Life and Reign of King Richard the Third* (1768; Kral III. Richard'ın Yaşamı ve Saltanatıyla İlgili Tarihsel Kuşku) ve sanat tarihine önemli bir katkı olan dört ciltlik *Anecdotes of Painting in England* (1762-71; İngiliz Resim Sanatıyla İlgili Notlar) sayılabilir. Ölümünden sonra 42 cilt olarak yayımlanan (1937-80) 3 binden fazla mektubu, döneminin olaylarına, törelerine ve beğenisine ışık tutmaları bakımından önemlidir. Madame de Sévigné'nin (1626-96) izinden giderek mektup yazmayı bir sanat haline getiren Walpole mektuplarının çoğunu, Gray'le yaptığı yolculuk sırasında tanıştığı İngiliz diplomat Horace Mann'a yazmıştı. Walpole'un, gene ölümünden sonra yayımlanan *Memoirs*'ı da (1822-59; Anılar) II. ve III. George döneminin siyasal olaylarına ışık tutar.

Walpole, Sir Hugh (Seymour) (d. 13 Mart 1884, Auckland, Yeni Zelanda - ö. 1 Haziran 1941, Keswick yakınları, Cumberland, İngiltere), İngiliz romancı, eleştirmen ve oyun yazarı.

Anglikan bir papazın oğluydu. Canterbury'deki King's School'da, Durham'da ve Cambridge'deki Emmanuel College'da öğrenim gördü. Anglikan Kilisesi'ndeki öğretmenlik işinde başarısız olunca, zamanının çoğunu yazmaya verdi. 1937'de "sir" unvanı aldı.

İlk önemli yapıtları, iki öğretmeni anlatan *Mr. Perrin and Mr. Traill* (1911) ve I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'da yaşadıklarını aktardığı *The Dark Forest* (1916; Karanlık Orman) adlı romanlarıyla *Jeremy* (1919), *Jeremy and Hamlet* (1923) ve *Jeremy at Cradle*'den (1927) oluşan yarı otobiyografik roman dizisidir. *The Cathedral* (1922; Katedral) adlı yapıtı, 19. yüzyıl İngiliz romancı Anthony Trollope'a duyduğu sevgiyi yansıtır. *Rogue Herries* (1930; Seni İstiyorum, 1952), *Judith Paris* (1931), *The Fortress* (1932; Kale) ve *Vanessa*'dan (1933) oluşan dört ciltlik "Herries Chronicle" (Herries Günlüğü), taşralı bir İngiliz ailesini konu alır. Walpole'un ayrıca Trollope, Sir Walter Scott ve Joseph Conrad üzerine incelemeleri de vardır.

Walpole'un Türkçeye çevrilmiş *Aynadaki Kadın* (1957) ve *Bir Başka Kadın* (1958) adlı iki romanı daha vardır.

Walpole, Robert, ORFORD 1. KONTU, SIR ROBERT WALPOLE (1725-42) olarak da bilinir (d. 26 Ağustos 1676, Houghton Hall, Norfolk - ö. 18 Mart 1745, Londra, İngiltere), genellikle İngiltere'nin ilk başbakanı (1721-42) kabul edilen devlet adamı.

Gençliği ve eğitimi. Bir albayın oğluydu. Eton College'da (1690-96) ve Cambridge'deki King's College'da (1696-98) öğrenim gördü. Ağabeyinin ölümü üzerine akademik çalışmalarını bırakarak babasının işlerine yardımcı olmak amacıyla Norfolk'a döndü. Babası ölünce büyük bir mirasın yanı sıra ailenin Castle Rising'deki parlamento üyeliğini de devraldı. 1702'de King's Lynn'e geçti ve kısa bir ara dışında 40 yıl boyunca bu yörenin milletvekili olarak görev yaptı.

Avam Kamarası'nda güçlü bir konuşmacı ve kararlı bir Whig olarak sivrildi. Prens George'un (sonradan I. George) İspanya Veraset Savaşı (1701-14) sırasında deniz kuvvetleriyle ilgili işleri yürütmek üzere oluşturduğu konseye girdi (1705). Yöneticilik yeteneğiyle kısa sürede dikkati çekerek, 1708'de savaş bakanlığına, 1710'da da deniz kuvvetleri hazinedarlığına getirildi. Ertesi

yıl Tory'lerin iktidara gelmesi üzerine hazinedarlıktan uzaklaştırıldı. Siyaset yaşamının bu ilk yıllarında Whig'ler arasında saygın bir konum ve geniş bir çevre edindi; geçim sıkıntısı çekmesine karşın ilkelerinden ödün vermeyen biri olarak tanındı.

Etkili bir muhalefet sözcüsü durumuna geldikçe, Tory'lerin kendisine düşmanlığı da arttı. Savaş bakanlığı sırasında yolsuzluk

Robert Walpole, Sir Godfrey Kneller'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1710-15; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

yaptığı gerekçesiyle 1712'de yargılanarak Avam Kamarası'ndan çıkarıldı ve Londra Kulesi'ne hapsedildi. Bu dönemde Whig'ler arasında bir kahraman olarak görüldü. I. George'un 1714'te tahta çıkışıyla Whig'ler iktidara dönünce düşüşüne neden olan Tory önderleri Oxford kontu Robert Harley ile Bolingbroke vikontu Henry St. John'dan intikam alma fırsatını buldu. Ordu mutemetliği görevinin yanı sıra Bolingbroke ile Oxford'u vatana ihanetle suçlayan gizli komitenin başkanı oldu. Avam Kamarası'ndaki desteğine dayanarak Ekim 1715'te başbakanlığa denk sayılan hazine kurulu başkanlığı (*first lord of treasury*) ve maliye bakanlığı görevlerini üstlendi. Ama bir süre sonra yakın akrabası Townshend vikontu Charles ile birlikte kralın danışmanlarıyla dış politika konusunda sürtüşmeye girdi. Kralın gözüne girme uğruna Hanover hanedanının çıkarlarının önde tutulmasına tepki göstererek 1717'de görevinden ayrıldı. Hemen ardından kral ile Galler prensi arasında başlayan sert tartışma kraliyet ailesini ikiye böldü. Whig muhalefeti prensin ikametgâhı olan Leicester Evi'ni merkez edindi.

Sonraki üç yıl boyunca hemen her konuda hükümete karşı mücadele yürüten Walpole, 1719'da Soyluluk Yasası'nı engelleyerek önemli bir başarı elde etti. Bu arada Galler prensiyle yakınlığını sürdürdü ve onun üzerindeki etkisinden yararlanarak kralla da arasını düzeltti. Böylece Nisan 1720'de ordu mutemetliğine döndü.

Bu sırada İspanyol Amerika'sıyla ticaret tekelinin elinde tutan Güney Denizi Kumpanyası'yla ilgili bunalımdaki ustalıklı tutumuyla hükümete yeniden güven kazandı. Hem kendisinin, hem de Townshend'in saraydaki konumunu sağlamlaştırarak Nisan 1721'de yeniden hazine ve maliye bakanı oldu. George dönemi boyunca da sarayla iyi ilişkilerini sürdürdü.

Parlak dönem. Walpole Avam Kamarası'ndaki egemenliğini 1742'ye değin korudu. Dışişlerinin yönetimi konusunda çatıştığı Townshend'i 1730'da istifaya zorladı. Ama bu konumunu pek etkilemedi. İktidarının temel dayanağı olan kralın desteğini, siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için de kullanmaktan kaçınmadı. Saray çevresi, kilise, silahlı kuvvetler ve kamu görevlerine

yaptığı atamalarla, birkaç kuşak boyunca Whig gücünün çekirdeğini oluşturacak bir kadro yarattı. Yurtdışında barışa, yurtiçinde düşük vergiler uygulamaya dayalı bir politika izleyerek, parlamentodaki gücünü korumayı bildi.

Walpole başbakanlık dönemi boyunca dış politikada sık sık sorunlarla karşılaştı. Townshend zamanında imzalanan Hannover Anlaşması (1725) çerçevesinde Fransa'yla ittifakı güçlendirme yönünde önemli bir adım atıldı. Ama İspanya'yla Cebelitarık konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık ve Batı Hint Adalarında ticaret hakkına ilişkin sorunlar, çok geçmeden İngiltere'yi savaşın eşiğine getirdi. Sevilla (1729) ve Viyana (1731) antlaşmalarıyla savaş olasılığını ortadan kaldıran Walpole, 1733'te Polonya'daki veraset sorunundan dolayı kara Avrupa'sında savaş çıkınca, kral üzerindeki etkisini kullanarak İngiltere'nin tarafsız kalmasını sağladı.

Bu arada Walpole'un Avusturya ve Felemenk'ten uzaklaşma pahasına Fransa'yla dostluk politikası izlemesi, önemli mevkilere yakın çevresindeki kişileri getirmesi ve iç borçları temizlemek için itfa fonu kurması hükümete sert eleştiriler yöneltilmesine yol açtı. Jacobuscular, Hanover yanlısı Tory'ler, eski Whig'ler ve kentli radikallerden oluşan muhalefet, *The Craftsman* gazetesinin kışkırtıcı yayınları aracılığıyla giderek daha etkili olmaya başladı. Walpole kaçakçılığa ve gümrük noktalarındaki rüşvetçiliğe son vermek amacıyla 1733'te şarap ve tütüne tüketim vergisi koymaya kalkınca, muhalefetten ve kamuoyundan büyük tepki gördü. Sonunda tasarıyı geri çekmek zorunda kaldı. Lordlar Kamarası'nda birçok üyenin Walpole'a cephe almasıyla, bu politikacılar alternatif bir Whig hükümeti oluşturacak sayıya ulaştı. Bu durum aynı zamanda muhalif Whig'lerin Tory'lere ve Jacobuscularlara gerek duymadan etkili bir mücadele yürütmesine olanak verdi.

Gözden düşme. Walpole'a bağlı Whig kanadı 1734 genel seçimini kazandıysa da özellikle büyük liman kentlerinde ve yoğun nüfuslu illerde önemli ölçüde oy kaybetti. Avam Kamarası'ndaki çoğunluğa dayanarak ayakta kalan Walpole, karşı karşıya geldiği sorunları güçlüklerle karşılaşmadan çözmesini bildi. Edinburgh'da kalabalığa ateş açturan bir yüzbaşının kral tarafından bağışlanması üzerine başlayan Porteous Olayı'nı yatıştırmayı başardı. Swift, Pope, Fielding gibi seçkin edebiyatçıların muhalefetini hiçe sayarak Londra'daki tiyatroculara bazı düzenlemeler getirdi. Ama ilerleyen yaşının da etkisiyle, özellikle 1737'den sonra ilyice gözden düşmeye başladı. Batı Hint Adalarında ticaret konusunda İspanya'yla çıkan anlaşmazlık da durumunu güçleştirdi. 1739'da İspanya'ya savaş ilan etmek zorunda kaldı. Jenkins'in Kulağı Savaşı (1739-43) olarak bilinen bu çatışma, çok geçmeden İngiltere'nin dış politikadaki yalnızlığını ortaya çıkardı.

İspanya'yla savaşın olumsuz sonuçları karşısında muhalefet eleştirilerini iyice artırdı. Walpole 1741 seçimini kazandıysa da, dayandığı çoğunluğun yedi yıl daha iktidarda kalacak yeterlilikte olmadığı yolundaki propagandalar üzerine 1742'de istifa etmek zorunda kaldı. Kral kendisine Orford kontu unvanı verdi ve düzenli bir gelir bağladı. Avam Kamarası ise iktidardaki uygulamalarını soruşturmak amacıyla bir komisyon oluşturdu. Ama Walpole'u suçlayacak sağlam bir kanıt bulunamadı. Yaşamının sonuna değin siyasetin içinde kalan Walpole, II. George üzerindeki etkisini de sürdürdü.

Değerlendirme. İstismara açık olduğu gerekçesiyle başbakanlık unvanını kullanma-

makla birlikte yönetimi fiilen elinde tutan Walpole'un hazine, parlamento ve taht desteğini kullanarak sağladığı istikrar, 18. yüzyıl sonlarına değin İngiliz siyasal yaşamına damgasını vurdu. Hanedanın iktidarını korumak için en etkili yolun, ekonomik refahı sağlamak ve vergileri düşük tutmak olduğuna inanıyordu. Bunlar da barış ve pürüzsüz bir dış politikayla gerçekleştirildi.

Walpole'un uzun süreli yönetimi sırasında, Hanoverciler ve Jacobuscular arasında bölünen Tory Partisi önemini kaybetti. Siyasal tutkuları olanlar için Whig saflarına katılmak, bir zorunluluk durumuna geldi. İktidar mücadelesi iki parti arasındaki bir çatışma olmaktan çıkarak, Whig Partisi içindeki farklı kişi ve gruplar arasındaki bir çekişme biçimini aldı. Bu çekişmenin odak noktası da sarayın ve parlamentodaki bağımsızların desteğini kazanmaktı. Walpole'un bu doğrultudaki partizanlığına yöneltilen sert eleştiriler, devlet kurumlarının saygınlığını yitirmesinde ve kentlerde radikal hareketlerin gelişmesinde önemli rol oynadı.

Walpole'un sanata olan ilgisi, çok az bilinen bir yönüdür. Norfolk'ta yakın gözetimi altında inşa edilip döşenen evi, Palladio üslubu mimarinin başarılarındandır. Tablo koleksiyonu ise sonradan torunu, ünlü sanat uzmanı ve edebiyatçı Horace Walpole tarafından Rus çarlığına satılmıştır. Bugün Petersburg'daki Ermitaj'da bulunan koleksiyon Avrupa'daki benzerleri içinde en değerli olanlardan biridir.

Walras, (Marie-Esprit-)Léon (d. 16 Aralık 1834, Évreux, Fransa - ö. 5 Ocak 1910, Clarens, Montreux yakını, İsviçre), Fransız asıllı iktisatçı. *Éléments d'économie politique pure* (1874-77; Salt Siyasal İktisadın Öğeleri) adlı yapıtıyla, genel iktisadi denge kuramının ilk kapsamlı matematiksel çözümlemelerinden birini gerçekleştirmiştir. Daha sonra Vilfredo Pareto'nun önderliğinde "Lozan okulu" adını alan iktisat akımının kurucusu sayılır.

Matematik bilgisinin yetersizliği nedeniyle Paris'teki Politeknik Okulu'nun giriş sınavında iki kez başarısız oldu. 1854'te Madencilik Okulu'na girdi. Ertesi yıl okuldan ayrılarak edebiyata yöneldi, ama bu alanda başarılı olamadı. İktisatçı olan babası Auguste Walras'ın yönlendirmesiyle 1858'den sonra yalnızca iktisatla ilgilenmeye başladı. Ama bu alanda öğrenim görmediği için üniversitede görev alamadı. Kooperatifçiliğin, Batı Avrupa'da devrimci etkinliklerin gelişmesi karşısındaki seçeneklerden biri olabileceği inancıyla Léon Say ile birlikte 1865'te üretim kooperatiflerine yönelik bir banka kurarak bunun yöneticiliğini üstlendi. Gene Say ile birlikte 1866'da, kooperatifler üzerine *Le travail* adlı aylık bir dergi çıkarmaya başladı. Ama hem banka hem de dergi 1868'de kapandı. Walras 1870'te İsviçre'deki Lozan Üniversitesi'nde siyasal iktisat kürsüsüne atandı. 1892'de emekliye ayrıldı.

Walras klasik mekanikte kullanılan eşanlı denklemler tekniğini iktisada uyguladı. Tam serbest rekabet varsayımı altında üretim faktörlerinin, ürünlerin ve fiyatların otomatik olarak dengelendiği matematiksel bir model geliştirdi. Böylece üretim, değişim, para ve sermaye kuramlarını birbirlerine bağladı. Ayrıca marjinal fayda kuramını ortaya koydu. Walras'ın serbest girişim sisteminin etkin işlemesi için zorunlu gördüğü başlıca reformlar toprağın kamulaştırılması ve altın standardının yeniden düzenlenmesidir.

Walsall, İngiltere'de, West Midlands metropoliten alanında ilçe (*district*) ve ilçe merkezi kent. Wolverhampton ve Birmingham ilçeleri arasındaki bir sırtın üzerinde yer alan Walsall ilçesinin yüzölçümü 106 km²'dir.

Çevredeki kömür, demir cevheri ve kireçtaşı yatakları sayesinde öteden beri zengin bir yerleşme olan Walsall, 14. yüzyılda bir maden işleme merkezi durumuna geldi. Aynı dönemde kentte deri işleme sanayisi de gelişti. 18. yüzyılda karayolu ve kanal ulaşımının gelişmesiyle hız kazanan sanayileşme 19. yüzyılda doruk noktasına ulaştı.

Walsall günümüzde de bir sanayi merkezi olma özelliğini korumaktadır. İlçe sınırları içindeki Willenhall anahtar ve kilit, Darlaston somun ve civata üretimiyle ünlüdür. Nüfus (1981) kent, 178.852; (1991 geç.) ilçe, 255.600.

Walsh, Raoul (d. 11 Mart 1887, New York kenti - ö. 31 Aralık 1980, Simi Valley, Los Angeles yakınları, ABD), 1930'larda ve 1940'larda çektiği, erkek izleyiciye yönelik filmlerle tanınan ABD'li sinema yönetmeni.

1910'da tiyatro oyunculuğuna, iki yıl sonra da sinema oyunculuğuna ve film yönetmenliğine başladı. D. W. Griffith'in en başarılı filmlerinden *The Birth of a Nation*'da (1915; *Bir Millet'in Doğuşu*) Başkan Abraham Lincoln'ın katili John Wilkes Booth'u canlandırdı. Belirgin özelliği basitlik ve hareketlilik olan 200 dolayında film çekti. 1949 tarihli *White Heat* (*Cehennem Alevi*) klasik bir gangster öyküsüyü. Walsh'un öncelik taşıyan öteki filmleri arasında, yaşamı trajik biçimde noktalanmış eski bir gangsteri seven bir yaklaşımla ele aldığı *High Sierra* (1941) ile Norman Mailer'in aynı adlı romanının başarılı bir uyarlaması olan *The Naked and the Dead* (1958; *Çıplak ve Ölü*) sayılabilir. Öteki filmlerinden bazıları *The Thief of Bagdad* (1924; *Bağdat Hırsızı*), *What Price Glory?* (1926; *Zaferin Bedeli*), *The Roaring Twenties* (1939; *Cümbüşlü Yıllar*), *They Died with Their Boots On* (1941; *Sayılı Kahramanlar*), *Pursued* (1947; *Takip*), *Captain Horatio Hornblower* (1951; *Kahraman Kaptan*), *The Tall Men* (1955; *Dev Adam*) ve *A Distant Trumpet*'tir (1964; *Sekizinci Tugayın Görevi*).

Walsingham, Sir Francis (d. y. 1532, olasılıkla Footscray, Kent - ö. 6 Nisan 1590, Londra, İngiltere), 1573-90 arasında Kraliçe Elizabeth'in en önemli bakanı olan İngiliz devlet adamı.

1563'te ilk kez parlamentoya girdi. Kısa sürede Başbakan William Cecil'in (sonradan Baron Burghley) takdirini kazandı. 1570-73 arasında Fransız sarayına elçi olarak gönderildi; başlıca görevi Fransa ile İngiltere arasında bir ittifak kurulmasını sağlamaktı. İngiltere böylece Fransa'nın Hollanda topraklarını işgal etmesi tehlikesinden kurtulacak ve İspanya'yla yaklaşan kaçınılmaz çatışmada Fransa'nın desteğini alacaktı. Walsingham Nisan 1572'de bir savunma ittifakı olan Blois Antlaşması'nı gerçekleştirmeyi başardı. 1572 yazında Hollanda'nın kuzeyinde İspanyol egemenliğine karşı bir ayaklanma başladı. Walsingham, Fransa kralı IX. Charles'ın ayaklanmalara destek olmak üzere bir Huguenot (Fransız Protestanları) akını başlatmaya ikna etti. Bu akın püskürtülünce Charles baskı politikasına yöneldi ve Aziz Bartolomeus Yortusu Kıyımı'nı(*) gerçekleştirdi. Ama Walsingham Nisan 1573'te İngiltere'ye geri çağırılmadan önce Fransız sarayıyla dostluğu yeniden kurmayı başarmıştı.

1583'te son elçilik göreviyle İngiltere'den ayrıldı. Yaşamının sonuna değin başlıca uğraşı Katoliklerin Elizabeth'e yönelik suikast girişimlerini saptamak ve önlemek oldu. Francis Throckmorton'un, Fransa ve İspanya'nın da işbirliğiyle, Elizabeth'in hâpiste tuttuğu Katolik Mary Stuart'ı (İskoçya kraliçesi Mary) kurtarmak amacıyla düzenlediği komployu ortaya çıkardı. Bu olaydan üç yıl sonra da Anthony Babington(*) Suikastı'nı (1586) önledi. Mary, Walsingham'ın da önerisiyle Şubat 1587'de idam edildi. Conyers Read'in Walsingham'ın yaşamını konu alan *Mr. Secretary Walsingham* (Sayın Bakan Walsingham) adlı kitabı 1924'te yayımlanmıştır.

Waltari, Mika (Toimi) (d. 19 Eylül 1908, Helsinki - ö. 26 Ağustos 1979, Helsinki, Finlandiya), tarihsel romanlarıyla dünya çapında tanınmış Finlandiyalı yazar.

Helsinki Üniversitesi'nde ilahiyat ve felsefe eğitimi gördü. İlk romanlarında, iki dünya savaşı arasında yetişkinliğe adım atan gençlerin sorunlarına değindi. İsa'nın doğumundan bin yıl önce Mısır'daki yaşamı anlatan *Sinuhe, egyptiläinen* (1945; *Mısırlı Sinuhe*, 1955) adlı romanıyla bütün dünyada tanındı. Kitap, Hollywood'da büyük harcamalarla filme çekildi (1954). Öbür yapıtları arasında *Mikael Hakim* (1949), *Johannes Angelos* (1952; *Kara Melek*, 1957), *Bizansın Son Nefesinde*, 1958), *Turms, kuolematon* (1955; *Ölümsüz Turms*), *Waltakunnan salaisus* (1959) ve *Ihmiskunnan viholliget* (1964) yer alır.

Walter, Bruno, tam adı BRUNO WALTER SCHLESINGER (d. 15 Eylül 1876, Berlin, Almanya - ö. 17 Şubat 1962, Beverly Hills, California, ABD), özellikle Viyana okulu bestecilerini yorumlamasıyla tanınan Alman orkestra şefi. 20. yüzyıl akımlarına ayak uyduramamasına karşılık, önde gelen müzikçilerden biri olmuş, döneminin iki aşırı uçtu Arturo Toscanini ile Wilhelm Furtwängler arasındaki geniş boşluğu doldurmuştur.

Müzik dünyasına piyanist olarak girdiyse de, dinleyici karşısına ilk kez 1894'te Köln Operası'nda orkestra şefi olarak çıktı. 1900'de Berlin'de Devlet Operası'nda görevlendirildi. Ertesi yıl Viyana'da Gustav Mahler'in çalışma arkadaşısı oldu. Bundan sonra yaşamı boyunca onun müziğini tanıtmak için uğraş verdi. Mahler'in *Das Lied von der Erde*'sinin (1911; *Yeryüzü Şarkısı*) ve *Dokuzuncu Senfoni*'sinin (1912) ilk çalışmalarını yönetti. 1914-22 arasında Münih Operası'nda, 1922'den sonra Salzburg Orkestrası'nda çalıştı. Mozart'a ilgisi burada gelişti. 1925-29 arasında Berlin Belediye Operası'nın, Furtwängler'in yerine 1929-33 arasında Leipzig'de Gewandhaus Orkestrası'nın şefliğini yaptı. Nazi rejiminin iktidara gelmesi üzerine Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Önce Viyana'ya (1936-38), ardından Paris'e, daha sonra da ABD'ye (1939) göç etti. Sık sık Metropolitan Operası'nı yönetti. 1947-49 arasında New York Filarmoni Orkestrası'nın müzik danışmanlığını yaptı.

Walter, John, I (d. 1739, Londra? - ö. 16 Kasım 1812, Teddington, Middlesex, İngiltere), Londra'da yayımlanan *The Times* gazetesinin kurucusu. Yaklaşık 125 yıl gazetesinin sahibi olan ailenin ilk üyesidir. Önemli ya da güvenilir bir gazeteci sayılmayan Walter skandal haberciliğinden zamanla daha ciddi gazeteciliğe yönelmiş, kraliyet ailesi üyelerine iftira bulunduk suçundan hâpiste bulunduğu sırada Avrupa'dan haber aktaran bir servis kurmuştur. *The Times*'in

dış kaynaklı haberlerdeki başarısı bu geleceğe dayanır.

Walter, gazete işine girmeden önce kömür tüccarlığı ve gemi sigortacılığı yaptı. 1783'te, tek tek harfler yerine, sözcüklerle ya da sözcük parçalarıyla baskı yapan bir kalıp sisteminin patentini aldı. Daha sonra Londra'daki Blackfriars'da kitap ve broşür yayımlamak amacıyla bir basimevi satın aldı. Baskı tekniğine ve öbür yayınlarına dikkati çekmek için 1 Ocak 1785'te *The Daily Universal Register* adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Baskı tekniği başanbı olmayınca yalnızca gazeteyle ilgilenmeye başladı. Gazete, 1 Ocak 1788'den sonra *The Times* adıyla yayımlandı. Birkaç yıl boyunca gelirlerinin büyük bölümünü, haklarında haber yayımlanmasını istemeyen kişilerden sağladı. Galler prensi (sonradan Kral IV. George) ve York düküne yönelik iftiralara yayımlayınca *The Times*'i iki yıl hâpisten yönetmek zorunda kaldı. 1795'ten sonra gazetesinin yönetimini oğulları William Walter ve John Walter II'ye devretti.

Walter, John, II (d. 23 Şubat 1776, Battersea, Londra - ö. 28 Temmuz 1847, Londra, İngiltere), İngiliz gazeteci. Londra'da çıkan *The Times* gazetesinin kurucusu John Walter I'in ikinci oğludur. 1817'den 1841'e değin genel yayın yönetmenliğini yürüten Thomas Barnes'la birlikte, daha önce küçük ve yanlış bir gazete olan *The Times*'i büyük bir günlük gazeteye dönüştürmüştür. Babasının kurduğu dış kaynaklı haber servislerini geliştirerek, gazetesinin bu konuda hem rakiplerinden hem de devletin resmi haber kaynaklarından daha üstün duruma gelmesini sağlamıştır.

Walter, İngiliz yönetimindeki Hindistan'dan haber sağlayan "Olağanüstü Ekspres'i" ayakta tutmak için çok büyük para harcadı. Marsilya'dan Paris'e kurye servisiyle, Paris'ten Boulogne'a posta güverciniyle, Boulogne'dan Dover'a Manş Denizi üzerinden buharlı gemiyle, Dover'dan da Londra'ya özel trenle bağlanan bir hat oluşturdu. Elektrikli telgraf kullanan ilk gazetecidir. Tamgün çalışan ilk savaş muhabirini de Walter'in görevlendirdiği söylenir. Walter İngilizlerin Trafalgar'da kazandığı deniz zaferini, İngiliz hükümetinin deniz kuvvetlerinden aldığı rapordan birkaç gün önce gazetede yayımlamıştır.

Walter, Thomas Ustick (d. 4 Eylül 1804, Philadelphia - ö. 30 Ekim 1887, Philadelphia, ABD), Eski Yunan örneklerini temel alan tasarımlarıyla ülkesinin mimarlığını etkilemiş ABD'li mimar.

Philadelphia'daki Franklin Enstitüsü'nde ders vermiş, 1857'de Amerikan Mimarlar Enstitüsü'nün (AIA) kurulmasına yardımcı olmuş, 1876-87 arasında da bu kuruluşun başkanlığını yapmıştır.

Philadelphia'daki Girard College için gerçekleştirdiği Kurucular Salonu, ABD'de Yunan canlandırmacılık üslubundaki yapıların en iyi örneklerinden biri sayılır. Bu üslupta daha başka yapıları da olan Walter, daha çok Washington, D.C.'deki Capitol'e yaptığı eklerle tanınır. Daha önceki alçak ahsap kubbenin yerine tasarladığı görkemli dökme demir kubbe (1855-63) Capitol'deki çalışmalarının en ünlüsüdür.

Waltham, ABD'de, Massachusetts eyaletinin doğusundaki Middlesex ilinde kent. Boston'un hemen batısında, Charles Irmağı kıyısında yer alır. 1630'larda kuruldu. 1738'e değin Watertown'un bir parçası olarak kaldı. Sonraki yıllarda yöredeki zengin su kaynaklarından yararlanılarak birçok buğday değirmeni ve kâğıt imalathanesi kuruldu; 1813'te ilk pamuklu dokuma fabri-

kası açıldı. Saat yapımında dünyanın en büyük kuruluşlarından olan American Waltham Watch Company (1854) kentin kalkınmasında önemli rol oynadı. Günümüzde kentin sanayisi aygıt, elektrikli makine ve kamera yapımından fütü üretimine kadar değişen bir çeşitlilik gösterir. Kent aynı zamanda önemli bir elektronik araştırma ve geliştirme merkezidir. ABD'deki ilk hemşire okulu 1885'te Waltham'da kurulmuştur. Nüfus (1990) 57.878.

Waltham Forest, İngiltere'de, Londra metropoliten alanında dış ilçe (*outer borough*). Londra metropoliten alanının kuzeydoğu sınırında, Yeşil Kuşak'ın bitişiğinde yer alır. Yüzölçümü 40 km²'dir. Kuzeydoğuda Epping Forest, batıda ise Lea Vadisi ve Metropoliten Su Kurulu'na bağlı bir dizi göletle çevrilidir. Chingford, Leyton ve Walthamstow banliyölerini içine alan Waltham Forest, temelde bir konut alanı olmakla birlikte ilçede bazı sanayi tesisleri de vardır.

Leyton'da yapılan kazılarda, Romalılar ve Saksonlardan kalma pek çok tarihsel yapı ortaya çıkarılmıştır. William Morris'in George üslubundaki evi ise Lloyd Parkı'ndadır. İlçede Epping Ormanının bir bölümünü de kapsayan çok sayıda park ve yeşil alan vardır. Nüfus (1986 tah.) 215.800.

Waltharius, bir Germen efsanesine dayanan Latince kahramanlık şiiri. Elde kesin kanıt olmamakla birlikte, İsviçre'de 930'larda Sankt Gallen'i keşif I. Ekkehard (Yaşlı) (ö. 973) tarafından yazıldığı ve yüz yıl kadar sonra IV. Ekkehard (980?-1069?) tarafından gözden geçirilip düzeltilindiği sanılmaktadır.

1.456 dizelik şiir, Avrasya'daki büyük göçler sırasında geçer. Attila'nın tehdidi altındaki Frank, Burgonya ve Akitanya kralları, Hunlara vergi ödemeyi ve rehine vermeyi kabul ederler. Gibicho, soylu adamlarından Hagen'i (Hagano); Herircus, kızı Hiltgunt'u, Alphere de oğlu Waltharius'u (Akitanyalı Gautier) rehine olarak verir. Üç çocuk Hunlar arasında yetişir ve soylu konumlarına uygun bir eğitim alırlar. Ama Gibicho'nun öldüğü, yerine geçen oğlu Gunther'in de (Guntharius) artık vergi vermek istemediği duyulunca, Hagen kaçır. Waltharius'u da elinden kaçırmak istemeyen Attila, onu bir Hun prensesiyle evlendirmeye çalışır. Ama Waltharius, küçük yaşta nişanlanmış olduğu Hiltgunt'la birlikte kaçır. İkisi Ren'i geçerken Gunther durumu öğrenir ve servetlerini ele geçirmek için peşlerine düşer. Şiirin büyük bölümü, bundan sonra başlayan kovalamaca üzerine kuruludur.

Tehlikeyi sezen Waltharius, Vosges Dağlarındaki bir koyakta pusuya yatar. Koyak öyle dardır ki, girişinden ancak bir kişi geçebilir. Bu yüzden Gunther'in 11 savaşçısı Waltharius'la teke tek dövüşmek zorunda kalır ve tümü de yenilip ölür. Sevgililer bir gece dinlendikten sonra yola devam eder, ama açık arazide Gunther ile Hagen'in saldırısına uğralar. Hagen, o ana değin arkadaşına karşı silaha sarılmayı reddetmişse de, efendisi Gunther'e daha fazla karşı koyamamıştır. Dövüş sırasında üç erkek de ağır yaralanır, ama hiçbirisi ölmez. Sonunda Waltharius ve Hiltgunt yollarına devam ederler.

Waltharius, Almanya'da da yaygınlıkla bilinen bir öyküdür. İzlanda dilindeki Norveç kahramanlık öyküsü *Thidriks saga*'da da, çok değişmiş olmakla birlikte bu öyküden söz edilir. Aliterasyona dayalı Anglo-Sakson şiiri *Waldere*'nin iki kısa bölümü de, *Waltharius* ile büyük benzerlik taşır. Hem *Waldere* hem de *Waltharius*, günümüze ulaşmayan bir Germen kahramanlık şiirinin

den kaynaklanmış olabilir. Şiirin üç ana karakteri Attila, Gunther ve Hagen'e çağın başka kahramanlık şiirlerinde de rastlanmaktadır. Şiirin teke tek dövüşleri anlatan bölümlerinde ise Latin edebiyatının etkileri görülür.

Walther von der Vogelweide (d. y. 1170 - ö. y. 1230, Würzburg?), ortaçağ Alman lirik şiirinin en önemli adlarından. Şiirlerinde dengeli bir toplumsal ve kişisel yaşamın erdemlerini yüceltmiş ve bu uyumu bozan kişi, davranış ve inançları eleştirmiştir.

Şiirlerinden, bir manastırda öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Şiir tekniğini Avusturya'daki V. Leopold'un Viyana'daki sarayında öğrenmişti, ama büyük olasılıkla saray şairi Reinmar von Hagenau'yla çekişmesi yüzünden yeni düğ VI. Leopold'un gözüne giremedi. İmparator VI. Heinrich'in ölümünden (1197) sonra, Hohenstaufen hanedanıyla Welf hanedanı arasındaki taht mücadelesinde Hohenstaufen hanedanından Philipp von Schwaben'ı destekleyen yazılar yazarak, sonunda Philipp'in korumasına girmeyi başardı. Papa III. Innocentius Welflerin tarafını tuttuğu için, Walther siyasal şiirlerinde bu tarihten başlayarak papayı da karşısına aldı. Philipp kendisine umduğu gibi davranmadığı için Walther sonradan kendisine başka koruyucular buldu.

Walther'in günümüze ulaşan 200 kadar şiirinin yarısından çoğu siyasal, ahlaki ve dinsel içeriklidir. Geri kalanlar ise aşk şiirleridir. Dinsel şiirlerinde, kişinin Yaratan'ın isteklerini etkin biçimde karşılaması gerektiğini savunur. Ahlaki-didaktik şiirlerinde sadakat, içtenlik, hayırseverlik ve özenetimi gibi erdemleri över. Aşk şiirlerinde ise şövalye aşkına yeni ve özgün bir bakış getirir. Köylülerin doğal ve içten sevgilerini saraydaki yapmacık sevgi gösterilerine yeğlediği ünlü "Unter der Linden" (İhlamlar Altında) gibi şiirlerinde serbest ve akıcı bir üslup görülür.

Walther, Johann Gottfried (d. 18 Eylül 1684, Erfurt, Mainz - ö. 23 Mart 1748, Weimar), Alman orgcu ve besteci. Müzik sözlüğü konusunda çalışan ilk uzmanlardan biridir.

1702'de Erfurt'ta St.Thomas Kilisesi'nde (Thomaskirche), 1707'de Weimar'da orgculuk yaptı. 1721'de Weimar'da saray müzikişisi oldu. J. S. Bach'ın uzak kuzenlerinden biriydi; 1708-14 arasında onunla arkadaşlık etti. Çağdaşlarının çok değer verdiği besteleri arasında koral prelüdlere, org çeşitlemeleri ve Albinoni, Torelli ve başka İtalyan bestecilerin konçertolarının org düzenlemeleri yer alır. 1732'de tamamladığı *Musicalisches Lexicon* (Müzik Sözlüğü) yaşam-öyküleri, bibliyografya ve müzik terimleri içeren ilk müzik ansiklopedisidir ve günümüzde de barok müzik araştırmalarında değerli bir kaynak olmayı sürdürmektedir.

Walton, Ernest Thomas Sinton (d. 6 Ekim 1903, Dungarvan, Waterford, İrlanda), İngiliz fizikçi John Douglas Cockcroft ile birlikte Cockcroft-Walton üretici olarak adlandırılan ilk parçacık hızlandırıcısını geliştiren ve 1951 Nobel Fizik Ödülü'nü onunla birlikte kazanan İrlandalı fizikçi. Temel (atomaltı) parçacık hızlandırıcılarının geliştirilmesi, çekirdek yapısının ayrıntılı bir biçimde incelenbilmesini olanaklı kılmış ve nükleer fizik gelişmesini sağlamıştır.

Belfast'taki Metodist Yüksekokulu'ndan sonra Dublin'deki Trinity College'da matematik ve deneysel bilimler öğrenimi gören Walton 1926'da mezun oldu ve ertesi yıl Cambridge'deki Trinity College'a girdi.

Cambridge'deki Cavendish Laboratuvarı'nda Lord Rutherford'un yanında Cockcroft ile birlikte araştırmacı olarak çalışmaya başladı. Doktora çalışmasını 1931'de tamamladı. Parçacık hızlandırıcıları üzerindeki çalışmalarına 1928'de başlayan Walton

E. T. S. Walton
A. J. Walton

başlangıçta iki yöntem üzerinde durdu, ama gerekli aygıtların sağlanamaması ve kimi tekniklerin henüz yeterince bilinmemesi nedeniyle bu çabalarında başarılı olamadı. Onun üzerinde çalıştığı bu iki yöntem, sonradan betatron ve doğrusal hızlandırıcının geliştirilmesiyle uygulama alanına aktarılmış oldu. Cockcroft ve Walton 1929'da bir elektrostatik hızlandırıcı geliştirdiler. Bu aygıtta hızlandırılan protonlarla bombardıman ettikleri lityum çekirdeğini ikiye bölüp iki alfa parçacığına dönüştürmeyi başaran Cockcroft ve Walton, böylece radyoaktif madde kullanmaksızın oluşturulan ilk çekirdek tepkimesini gerçekleştirmiş oldular (1931).

1934'te Dublin'deki Trinity College'da öğretim üyeliğine atanan Walton 1946'da aynı üniversitede profesör oldu ve bu görevi 1974'e değin sürdürdü. Ayrıca 1952-60 arasında Dublin'deki Yüksek Araştırma Enstitüsü'nde Kozmik Fizik Okulu'nun yöneticiliğini yaptı.

Walton, Sir William (Turner) (d. 29 Mart 1902, Oldham, Lancashire, İngiltere - ö. 8 Mart 1983, Ischia, İtalya), özellikle orkestra müziğiyle tanınan İngiliz besteci. Ülkesinde Vaughan Williams ile Benjamin Britten'in arasındaki dönemin en önemli bestecisi sayılır.

Babası koro şefi ve şan öğretmeni, annesi vokalistti. Çocukluğunda düzensiz de olsa keman ve piyano dersleri aldı. Babasının korosunda şarkı söyledi. Kendi kendine kompozisyon öğrendi. 1912'de Oxford Üniversitesi'ne yazıldı. Burada Christ Church korosunda söyledi. Gereklili sınıvlardan birini veremediği için müzik diploması alamadı. Oxford'da Osbert ve Sachervell Sitwell kardeşlerle tanıştı. On yıl onlarla birlikte seyahat etti, onların Chelsea'deki evlerinde yaşadı. Bu dönemde *Façade*'i (1923), ayrıca piyano ve orkestra için *Sinfonia Concertante*'i (1928, göğden geçirilmiş baskısı 1943) ve ona ününü sağlayan *Portsmouth Point*'i (1926; *Portsmouth Noktası*) besteledi.

Walton kendisinden daha yaşlı bazı çağdaşlarından, özellikle de Edward Elgar, Igor Stravinsky ve Paul Hindemith'ten etkilendi. Hindemith onun en güzel yapıtlarından biri olan *Viyola Konçertosu*'nun (1929) ilk seslendirilişinde viyola çaldı. Walton bazı filmler için de müzik yazdı. Bunların arasında *Major Barbara* (1941; *Binbaşı Barbara*), *Henry V* (1944), *Hamlet* (1947) ve *Richard III* (1954) sayılabilir.

Belshazzar's Feast (1931; Belşazar'ın Şöleni) oratoryosu, *Troilus and Cressida* (1954) ve bir perdelik *The Bear* (1967; Ayı) operası gibi yapıtları da olan Walton'a 1951'de "sir" unvanı verildi.

Walvis Bay, Afrikaner dilinde WALVISBAAI. Atlas Okyanusu kıyısında, Namibia (eskiden Güney Batı Afrika) sınırları içinde kalan, Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağlı kent. Toprakları içinde kalması nedeniyle Namibia'nın da hak iddia ettiği kent korunaklı doğal limanı ve hinterlandıyla birlikte 1.124 km²'lik bir alanı kaplar. Kıynın açıklarındaki adalarda bol miktarda guano bulunması, 19. yüzyıl ortalarında çok sayıda kişiyi bölgeye çekti. Bunu İngilizlerin 1878'de koy ve hinterlandını ilhak etmeleri izledi. 1884'te Kap Kolonisi'ne bağlanan Walvis Bay, Almanların 1892'de Güney Batı Afrika'yı (bugün Namibia) ilhak etmesinden sonra da İngilizlerin yönetiminde kaldı. 1910'da Güney Afrika Birliği'nin kurulmasıyla Güney Afrika'ya bırakıldı. 1922-77 arasında Güney Batı Afrika'nın bir parçası olarak yönetildiyse de Birleşmiş Milletler gözetiminde bağımsız bir Namibia devletinin kurulması için görüşmelerin başladığı 1978'de yönetsel olarak Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağlandı. 1990'da Namibia bağımsızlığına kavuştuktan sonra da Güney Afrika Cumhuriyeti bu toprakları bırakmadı. Ağustos 1992'de bölgenin gelecekte iki ülkenin ortak yönetimine gireceği açıklandı.

Walvis Bay kenti yılın belli aylarında kuruyan Kuiseb Irmağının ağzında, Namib Çölünün kenarında yer alır. Kuzeybatıdaki Pelikan Burnu Yarımadası kentin limanını açık deniz etkilerinden korur. Kentin 80 km kuzeydoğusundaki Rössing'de dünyanın en büyük uranyum yataklarından biri bulunur. Nüfus (1984 tah.) kent, 21.130.

wampum, WAMPUMPEAG olarak da bilinir, denizkabuklarından yapılan ve bazı Kuzey Amerika Yerlilerince değişim aracı olarak kullanılan süs eşyası. Boru biçimli denizkabuklarının boncuk gibi ipe dizilerek kemer ve benzeri bir biçime sokulmasıyla yapılır. Kuzey Amerika'ya yerleşen İngiliz göçmenler bu süse bir Doğu Algonkin dilinden aldıkları sözcüklere *wampum* ve *wampumpeag* adını verdiler. *Wampumpeag*'ın tam karşılığı "beyaz (denizkabuğu boncuklardan

du. 18. yüzyıl ortalarında seri *wampum* üretimi için makineler geliştirilince enflasyon başladı ve Doğu'da *wampum*'un para olarak kullanımı sona erdi. Ama Batı'daki Yerliler 19. yüzyıl ortalarına değin *wampum*'u ticari amaçla kullanmayı sürdürdüler.

Wandsworth, İngiltere'de, Londra metropoliten alanında iç ilçe (*inner borough*). Thames Irmağının güneyinde, Lambeth'in batısında yer alır. Yüzölçümü 35 km²'dir. Wandle Irmağı ilçeyi kabaca eşit iki parçaya böler; kentteki ilk kumaş imalathaneleri Huguenot'lar (Fransız Protestanları) tarafından bu ırmağın kıyılarında kurulmuştur. Şapka yapımı, kumaş boyacılığı, Battersea mineleri ve kâğıt üretimi gibi geleneksel sanayi dalları günümüzde yerini hafif makine, bira, gaz, boya, mum ve matbaa mürekkebi üretimine bırakmıştır. İlçenin ana sanayi bölgesi Thames boyunca Wandsworth Köprüsü'nden Chelsea Köprüsü'ne kadar uzanır; bu bölgedeki Battersea Enerji Santrali Londra'nın önemli yapılarından biridir. İlçedeki yeşil alanlar arasında Tooting Bec, Wandsworth ve Putney Heath parklarıyla Clapham ve Wimbledon parklarının bir bölümü sayılabilir. 1858'de oluşturulan Battersea Parkı 80 hektarlık bir alanı kaplar. Nüfus (1991 geç.) 237.500.

Wang, An (d. 7 Şubat 1920, Şanghay, Çin - ö. 24 Mart 1990, Boston, Massachusetts, ABD), Wang Laboratories adlı şirketi kuran Çin asıllı Amerikalı elektronik mühendisi ve sanayi yöneticisi.

Bir öğretmen çocuğu olan Wang 1940'ta Şanghay'daki Jiaotong Üniversitesi'nin fen bölümünü bitirdi. 1945'te ABD'ye göç etti. Harvard Üniversitesi'nden 1948'de uygulamalı fizik ve mühendislik dalında doktora diploması aldı. Doktora çalışması sırasında bilgisayarlarla ilgilenmeye başladı. Harvard'dan ayrıldığı yıl magnetik bellek çekirdeğini icat etti. Bu buluşu mikroçipin geliştirilmesine değin bilgisayar belleklerinde kullanıldı. Masa üstü hesap makineleri ve büro bilgisayarları üretmek üzere 1951'de Wang Laboratories adlı şirketi kurdu. Wang Laboratories'in 1970'lerde ve 1980'lerin başlarında yüksek teknolojiye dayalı en başarılı ABD şirketleri arasında yer almasını sağladı. Uzun yıllar yürüttüğü şirket yönetim kurulu başkanlığını 1986'da oğlu Frederick'e bıraktı. Sözcük işlem sistemlerinin birçok temel bileşenini icat etti ve bu buluşlarıyla ilgili 40 kadar patent aldı. Ölümünden sonra ailesi Wang Laboratories'i elinde tuttu.

Wang Anshi, Wade-Giles yazımında WANG AN-SHIH, yazarlık adı BANSHAN, Wade-Giles yazımında PAN SHAN (d. 1021, Jiangxi - ö. 1086, Çin), Çinli yazar, kamu görevlisi ve idealist reformcu. 1069-76 arasında "Yeni Yasalar" ya da "Yeni Politikalar" adı altında gerçekleştirdiği reformlarla tanınır.

Kuzey kökenli olan tutucu bürokratlara karşı mücadele yürüten güneyli, yenilik yanlısı bir grup bürokrata arasında yetişti. Yirmi bir yaşında, *jîn shi* sınavını geçerek bürokrasideki yüksek görevlere gelme olanagını elde etti. Yaklaşık 20 yıl boyunca, güneyde yerel yönetici olarak çeşitli görevler üstlendi. Bu dönemde etkili kişiliği, parlak edebi başarıları ve yönetsel alandaki yeteneğiyle kendini gösterdi. Ama merkezi hükümetle yüksek bir görev üstlenmesi yolundaki bütün önerileri, aile sorunlarını öne sürerek reddetti.

Wang 1058'de, Song İmparatoru Ren Zong'a "On Bin Sözcük Raporu"nu sundu. Siyasal görüşlerinin ve sonradan uygulaya-

cağı reformların bazı temel çizgilerini içeren bu raporda, memurların işin gereğine uygun olarak seçilmeleri ve yetiştirilmelerini savundu; ama bu önerileri dikkate alınmadı. 1060'ta merkezi hükümete girdiyse de ancak yeni imparator Shen Zong'un 1067/68'de tahta çıkmasından sonra etkili bir konum elde edebildi.

1069'da, ikinci özel danışman olunca, mali politikalara ağırlık veren çok yönlü reform programını uygulamaya koydu. Geleneksel Konfüçyüsçü kuramların tersine ekonomiyi geliştirmek için yalnızca ekonomik önlemlerin yeterli olmayacağını, bunların yanı sıra hem devlet hem de halka yarar sağlayacak çeşitli düzenlemelerin gerçekleştirilmesini savundu. Köylülere tefecilerin baskısından korumak amacıyla düşük faizli kredi sağlayan bir fon oluşturdu; bu fondan küçük tüccarları da yararlandırdı. Para ekonomisini yaygınlaştırmak amacıyla piyasaya çok miktarda para sürdü. Mülk vergilerinin daha adaletili hale getirilmesi için toprak araştırması yaptırdı. Haraç sistemini kaldıran devlet görevlilerinin gereksinim duydukları malzemeleri en uygun piyasalarda en düşük fiyatlardan almalarını öngördü. Öbür reformları arasında köy milisi sisteminin kurulması, angarya sisteminin kaldırılması, silah donanımının iyileştirilmesi ve süvari atı yetiştirmeye yönelik bir programın uygulanması bulunuyordu. Ayrıca devlet memuru yetiştiren ve Batılılarca Ulusal Akademi olarak bilinen Hanlin Akademisi'ni yeniden düzenledi; hukuk, tıp ve askerlik eğitimini geliştirdi; memurluk sınavlarında Konfüçyüs Klasikleri'nin ezberlenmesi ve şiir yazılması uygulamalarını kaldırdı ve sınavları politika tartışmaları ile klasik metinlerin yorumlanmasına dayandırdı; memurların hem sıkı denetimine hem de yükselmelerini özendirilmeye yönelik düzenlemeler gerçekleştirdi.

Reformlardan halkın bazı kesimlerinin olumsuz yönde etkilenmesi ve ağır kılığın yarattığı hoşnutsuzluk tutucuların Wang'ı hedef alan muhalefeti artırmalarına yol açtı. Baskılar karşısında 1074'te istifa eden Wang ertesi yıl görevine döndü. Ama yetkilerinin kısılması ve reformlarının engellenmesi nedeniyle uğradığı düş kırıklığı oğlunun ölmesiyle daha da pekişti ve 1076 sonlarında emekliye ayrıldı. İmparatorun 1085/86'da ölmesinin ardından reformlarının çoğu kaldırıldı. 1093-1125 arasında reform hareketinde zayıf da olsa yeniden bir canlanma görüldü.

Konfüçyüs Klasikleri'nin pratik uygulamalarına önem veren Wang, birçok eski yapıtla ilgili özgün yorumlar yazdı; bunları da memurluk sınavlarında kullanılacak biçimde düzenledi. Edebi çalışmalarındaki inceleme ve derinlik nedeniyle "Tang ve Song Hanedanlarının Sekiz Büyük Ustası"ndan biri olarak ünlendi. Ayrıca, sade bir derinlik içeren şiirleriyle özellikle de son yıllarında yazdıklarıyla büyük övgü topladı. Wang imparatorluk tarihinde daha önce görülmemiş boyuttaki reformlarını halkın ahlaki ve maddi durumunun iyileştirilmesi amacıyla dayandırmıştı, ama bunlar sonuçta, devletin daha da güçlenmesine yol açtı.

Wang Bi, Wade-Giles yazımında WANG BI (d. 226, Çin - ö. 249, Çin), döneminin önde gelen Çinli filozoflarından. Taoçu klasiklerden *Tao-te Ching* (Taoizm/Yüce Aklın Erdemi) ile Konfüçyüsçü mistik klasik *Yi Jing* (Dönüşümler Klasigi) üzerine yorumlarıyla Yeni Konfüçyüsçülüğün biçimlenmesinde ve Çin düşüncesine metafiziğin girmesinde önemli rol oynamıştır.

Wang'a göre bütün olguların temelinde yatan ve onları birleştiren tek bir ilke

William Penn'e hediye edilen, kemer biçiminde bir wampum, 1682; Amerika Yerlileri Müzesi, New York
Museum of the American Indian, New York

oluşmuş) diziler"dir. Avrupalı göçmenlerle ilişkiye geçmeden önce, Yerliler *wampum*'u yalnızca törenlerde, önemli bir anlaşmayı belgelemek, egemen kabileye bağlılıklarını bildirmek ya da armağan değiş-tokuşu(*) amacıyla kullanırlardı. *Wampum*'un değeri, törensel önemine ve işçiliğine göre değişirdi. Avrupa parasının kıt oluşu nedeniyle, 17. yüzyıl başlarında beyazlarla Yerliler arasındaki ticarete *wampum* kullanılır ol-

vardır. Evrendeki her şeyi kendi ilkesi yönlendirir; ama hepsi de tek bir ilkede birleşir. Bu da varlık olmayan (*benwu*) olarak yorumladığı Tao'dur. Varlık olmayan özünde varlığın karşısı değil, tam tersine varlığın sonul biçimi, saf varlıktır (*ben-di*). Önceleri duyguları denetlemek gerektiğini savunan, sevinç ve üzüntülerini açığa vurduğu için Konfüçyüs'ü eleştiren Wang, sonraları duygunun insan doğasından kaynaklandığını, insan olduğu için bir bilgenin bile insan gibi davranabileceğini kabul etmiştir. Ona göre bir bilge ile sıradan bir insan arasındaki fark, bilge kişinin duyguların tuzağına düşmemesidir.

Wang Chong, Wade-Giles yazımında WANG CH'UNG (d. İS 27, Kujji - ö. 100?, Kujji, Çin). Han döneminin (İÖ 206-İS 220) en özgün Çinli düşünürlerinden. Çin felsefesinde eleştirel yaklaşımın ve Yeni-Taoçuluk akımının temelini atmıştır.

Yoksul bir ailedendi. Küçük yaşta öksüz kaldı. Felsefesi büyük ölçüde bir kitapçıda okuduğu metinlerle geliştirdi. Birkaç küçük memurlukta bulundaysa da yaşamının büyük bölümünü doğduğu kasabada ders vererek geçirdi. Uşu ye doğalcı bir düşünceyi benimseyerek Konfüçyüsçü öğretilere sonradan sokulan fal ve uğursuzluk gibi inançlara karşı çıktı. Doğadaki olayların kendiliğinden gerçekleştiğini, teleoloji diye bir şey olmadığını savundu. İnsan davranışlarının doğanın işleyişini etkileyebileceği (örn. hükümdarın kötü yönetiminin havaları bozması) biçimindeki inançları eleştirdi. Soyululuk ve zekâ gibi özelliklerin insana evrende seçkin bir konum kazandırmadığını öne sürdü. Kuramların somut verilerle ve deneysel kanıtlarla desteklenmesi gerektiğini vurguladı.

Wang'ın sınırlı bir çevreyi etkileyen görüşleri ancak Çin'de eleştirel anlayışın, bilimsel yöntemin ve geçmişi baskaldırının egemen olduğu 20. yüzyılda ilgi uyandırmıştır. En önemli yapıtı yaklaşık 85'te yazdığı *Lun-heng*'dir (İrdelemeler).

Wang Fuzhi, Wade-Giles yazımında WANG FU-CHIH (d. 7 Ekim 1619, Hengzhou [bugün Hengyang] - ö. 18 Şubat 1692, Hengzhou, Çin), Qing (Mançu) hanedanının (1644-1911/12) ilk döneminde etkili olmuş Çinli tarihçi ve şair. Çinli milliyetçilerin yapıtlarına ilgi gösterdiği 19. yüzyıl ortalarında yeniden önem kazanmıştır.

Ming hanedanının (1368-1644) son yıllarında eğitim gördü. Çin'in Mançu kabilelerinin yönetimine girmesine büyük tepki duyduğundan, bir ordu toplayarak Ming hanedanının son üyelerince sürdürülen direnişe katıldı. Ama 1650'lere doğru bu çabanın boşa olduğunu anlayarak köyüne döndü ve kendini tarih, felsefe ve edebiyat çalışmalarına verdi.

En ünlü yapıtları Konfüçyüs Klasikleri'nde kutsallaştırılan eski Çin kurumları ile sonraki hanedanlarca oluşturulan kurumlar arasındaki farklılıkları ortaya koyan *Du tongji-an lun* (Sima Guang'ın Kapsamlı Modelinin İncelenmesi Üzerine Bir Yorum) ve *Song lun*'dur (Song Üzerine Bir Yorum). Ayrıca Orta Asya barbarlarının saldırılarına karşı koyan eski Çin kahramanlarını yücelten yapıtları vardır. Wang'a göre devletin görevi halka hizmet etmektir; devlet, Çin halkını ve kültürünü korumakla yükümlüdür. Ahlak bir ırkın korunmasına hizmet ettiği sürece önemlidir. Çin kültürünü özümseleler bile yabancı yöneticilere boyun eğmemek gerekir.

Wang Hui (d. 1632, Changshu, Jiangsu yönetim bölgesi, Çin - ö. 1717), Ming ve Erken Qing dönemlerinde geleneğe katı

biçimde bağlı bir resim anlayışını temsil eden ve Dört Wang'lar diye anılan ressamların en önemlisi. Öbürleri Wang Shimin (1592-1680), Wang Jian (1598-1677) ve Wang Yuanqi'ydiler (1642-1715).

Wang Hui'un mürekkep ve boyayla yaptığı bir rulo resmi, 1680; Honolulu Sanat Akademisi Honolulu Academy of Arts

Bu anlayış ressam ve kuramcı Dong Qichang'ın (*) ortaya koyduğu kuramları temel alıyor, "katı"lığı, geleneksel tarzları Konfüçyüsçü anlamda sürdürmekten yana olmasından ileri geliyordu. Dong Qichang'ın "biyeciler" olarak sınıflandığı ikinci bir grup ressam ise (özellikle Shitao ve Zhu Da) tümüyle başka ilkelere dayanan karşıt bir anlayışı temsil ediyordu.

Dört Wang'ların hepsi akraba değildi. Yalnızca Wang Yuanqi Wang Shimin'in torunuydu. Wang Shimin ve Wang Jian ise Wang Hui'un öğretmenleriydi. Wang Jian 1651'de Wang Hui'ü evine aldı. Wang Hui orada dönemin en önemli bilim adamı ve ressamı olan Wang Shimin'le tanıştı. Wang Shimin sonradan Dong Qichang'ın izleyicisi oldu. Böylece Wang Hui, Dong Qichang'ın gerek kuram, gerekse uygulama alanındaki öğretilerini çok yakından öğrenme olanaklarını buldu ve hem öğretmenlerinin, hem de çağdaşı sanatçıların övgüsünü kazanan bir ressam olarak yetişti. Ünü Pekin sarayına kadar ulaştı ve İmparator Kangxi'nin Güney Çin'de yaptığı geziyi canlandırarak bir rulo resmi dizisinin gerçekleştirilmesini denetlemekle görevlendirildi (1691-98). Bu görevi sona erince saraydan ayrılarak gene kendi özel yaşamına döndü.

Öbür Wang'lar gibi Wang Hui da daha çok manzara resimleri yapmıştır. Resimlerinin çoğu kurallara bağlı ve sıkıcıdır. Gene de en iyi yapıtlarında görülen ritmik fırça vuruşları ve dokular, genel anlatıma ve özelliklerin açıkça belirtilmesine zarar vermeden yoğun ve ayrıntılı bir bütünlük duygusu yaratır.

Wang Jingwei, Wade-Giles yazımında WANG CHING-WEI, asıl adı WANG ZHAOMING, (Wade-Giles yazımında) WANG CHAO-MING (d. 4 Mayıs 1883, Guangzhou [Kanton], Çin - ö. 10 Kasım 1944, Nagoya, Japonya), Çinli milliyetçi siyaset adamı. Sun Yat-sen'in ölümünden sonra Kuomintang'ın denetimini ele geçirmek için, Çan Kay-şek'le müttefakleşti. 1940'ta, Japonların işgal ettikleri topraklarda kurdukları kukla yönetimin başına geçmiştir.

Japonya'da öğrenim gördü. Sun Yat-sen'in kurduğu devrimci Tongmeng hui'a (Birleşik Parti) girdi. 1910'da imparatorluk naibini öldürmeye karar verdi. Planının ortaya çıkması üzerine tutuklandı. İdam edilmek üzereyken gösterdiği cesaretle nai-bi etkiledi ve sonunda cezası ömür boyu hapse çevrildi. 1911'de Qing (Mançu) hanedanı devrince, hapisten bir kahraman olarak çıktı.

Daha sonra, 1911'den beri ülkeye egemen olan savaş ağalarına karşı yeni bir devrimci örgütlenme içinde olan Sun Yat-sen'e katıldı (1917). Sonraki yedi yıl boyunca onun, kişisel yardımcısı ve yeni kurulan Kuomintang'ın (Milliyetçi Halk Partisi) önde gelen üyelerinden biri oldu. Savaş ağalarını devirip Çin'i birleştirmeyi amaçlayan Kuzey Seferi'nin hazırlıklarının tamamlandığı bir sırada Sun Yat-sen ölünce (1925), hükümetin başına geçti. Kuzey Seferi'nin başarısı üzerine Kuomintang ordularının komutanı Çan Kay-şek partinin sağ kanadının önderi durumuna geldi. Sonunda sağ kanat, güneydeki Nanjing'de, komünistlerle ittifak kuran sol kanat da ülkenin orta kesimindeki Wuhan'da iki ayrı hükümet kurdu; Wuhan hükümetinin başına Wang geçti. Ama Wang Temmuz 1927'de komünistlere karşı temizlik hareketine girişti.

Şubat 1932'ye değin Çan Kay-şek'e karşı sürdürülen muhalefetin başını çeken Wang, o tarihte Çan Kay-şek'le uzlaşmaya vardı. Bu uzlaşmanın sonunda Wang Kuomintang'ın başına geçerken, Çan Kay-şek de komutanlık görevini sürdürdü. 1937'de Japonya'yla savaş çıktıktan bir yıl sonra Hanoi'ye kaçan Wang, Çin hükümetini Japonlarla barış yapmaya çağırdı. Mart 1940'ta, Japonlarla işbirliği yaparak merkezi Nanjing'de bulunan kukla hükümetin başına geçti. Daha sonra tedavi için gittiği Japonya'da öldü.

Wang Mang, ös sıfatı (*shi*) JIA HUANGDI ya da SHE HUANGDI, Wade-Giles yazımında CHIA HUANG-TI ya da SHE HUANG-TI (d. İÖ 45, Çin - ö. 6 Ekim, İS 25, Çin), Xin hanedanının (İS 9-25) kurucusu.

İÖ 22'den sonra sarayda bazı önemsiz görevler alan Wang Mang, İÖ 8'de naipliğe getirildi. İmparator Cheng'in İÖ 7 ya da İÖ 6'da vâris bırakmadan ölmesi üzerine tahta Aİ geçince naiplikten istifa etti.

İÖ 1'de İmparator Ai'nin ölümü üzerine üvey halası "dul imparatoriçe" Zhenjun tarafından başkente çağılarak yeniden naipliğe getirildi. Yeni imparator Ping Di'nin kansası olan kuzunun imparatoriçe ilan edilmesini sağlayarak durumunu daha da güçlendirdi. On dört yaşındaki Ping Di'nin İS 6'da birdenbire ölümü üzerine düşmanlarınca imparatoru zehirlemekle suçlanan Wang Mang, 50 aday arasından bebek yaşta bir vârisi imparator seçerek ülke yönetimini elinde tutmayı sürdürdü. İS 6'da da imparator vekili unvanını aldı. Aynı zamanda yoğun bir propaganda girişerek Han hanedanının ömrünü doldurduğunu, Gökler'in, yeni bir hanedan kurması için kendisini görevlendirdiğini savundu. İS 9'da da tahta çıkarak Xin hanedanını kurduğunu ilan etti.

Wang Mang'ın imparatorluk dönemine ilişkin bilgiler yetersiz ve çarpıtmıştır. Bunun nedeni, onun devrilmesinden sonra Han hanedanının yeniden kurulması ve bu hanedana bağlı tarihçilerin Wang Mang'ı hain bir gaspçı olarak nitelemesidir. Günümüzde bazı tarihçiler bu görüşü paylaşıpken bazıları da, onun hayalperest bir toplumsal reformcu olduğunu savunmaktadır. Maliye ve tarım alanında çıkardığı yasalarda Han

hanedanının uygulamalarına ve Konfüçyüsçü ilkelere bağlı kalan Wang Mang, yasalar konusunda son derece titizdi; oğullarından üçünü, bir torununu ve bir yeğenini, yasalara aykırı davrandıkları gerekçesiyle idam ettirdi. Ayrıca kültürel gelişmeyi destekledi ve başarılı bir dış politika izledi.

İS 2-5 arasında ve 11'de Huang Irmağının (Sarı Irmak) yatağını değiştirmesi, Çin'in en kalabalık bölgelerine büyük zarar verdi. Bu olayı izleyen kıtlık ve salgın hastalıklar, ayaklanmalara, iç savaşa ve güneye doğru göçe neden oldu. Giderek güçlenen köylü çetelerinden biri olan Kızıl Kaşlılar, İS 18'de Wang Mang'ın ordularını yenilgiye uğrattı. Bu arada başkent çevresinde ve başka yerlerde de ayaklanmalar çıktı. Ekim 23'te başkentten doğu surlarından içeri giren ayaklanmacılar, saatlerce süren sokak çarpışmalarından sonra imparatorluk sarayına ulaştılar. Ertesi sabah, kent halkından bir grubun da ayaklanmacılara katılmasıyla saray ateşe verildi. Büyüyle kendini korumaya çalışan ve yemek yemeyi reddettiği için gücünden Wang Mang, sonunda, bin kadar adamıyla birlikte Suların Yıkadığı Teras denen yere gitti. Orada, teke tek dövüşte adamlarıyla birlikte öldü.

Wang Meng (d. 1308, Wuxing, Zhejiang, Çin - ö. 1385), Yuan Hanedanı'nın Dört Ustası olarak bilinen Çinli ressamlardan biri. Bu ressamların ikinci kuşağından olmakla birlikte, eski ustalarınkinden daha kişisel bir üslup geliştirmiştir.

Dedesı Zhao Mengfu ile büyükannesi Guan Taosheng de Yuan hanedanı döneminde yaşamış ressamlardı. Wang Meng, Yuan hanedanının son, Ming hanedanının ilk dönemlerinde etkinlik gösterdi. Ming hanedanından İmparator Taizu'ya komplo düzenleyen bir başbakanla ilişkisi olduğu sanılarak tutuklandı. Sonradan bir yanlışlık yapıldığı anlaşıldıysa da, Wang Meng yaşamının son beş yılını hapiste geçirdi.

Yuan Hanedanı'nın Dört Ustası'ndan biri olan Ni Zan'la(*) yakın arkadaştı. Ni Zan az öge kullanarak kâğıdın çok yerini boş bırakırken, Wang Meng yoğun ve sıkışık bir kompozisyon düzenini benimsemiş ve bol mürekkep kullanmıştır. Ama Ni Zan gibi Wang Meng de Güney Song (1127-1279) akademik geleneğine, bilinçli bir tepki gösteren eski Yuan ustalarından daha az karşı çıkmış, Yuan hanedanının ilk döneminde üretti-

len yenilikçi resimlerden güç alarak, imgelemin eşsizliği ve kişiselliğini vurgulamıştır.

Wang Shifu, Wade-Giles yazımında WANG SHIH-FU, IEXIN (Wade-Giles yazımında Tehsin) olarak da bilinir (d. y. 1250, Dadu [bugün Pekin] - ö. 1337?, Çin), Yuan hanedanı döneminde (1206-1368) gelişme gösteren Çin oyunlarının önde gelen yazarlarından.

Yazdığı sanılan 14 oyundan yalnızca üçü günümüze ulaşmıştır. Bunlardan *Xi xiang ji* (Batu Odasının Romansı) o dönemde kuzeyde yazılmış en iyi oyun sayılır ve günümüzde de beğenilerek izlenir. Bu oyun, o dönemde sevilen bir oyun türü olan *zaju*'nın genişletilmiş biçimiydi. Wang bu biçime yenilikler getirdi. Örneğin tek kişinin şarkı söylemesi yerine önemli rollerdeki bütün sanatçılara şarkı söyledi. Yerleşik kahramanların yanına bir de Hong Niang adında gerçekçi bir hizmetçi tipi yarattı. Sıradan bir *zaju*'den birkaç kat daha uzun olan beş perdelik *Xi xiang ji*, Ming (1368-1644) ve Qing (1644-1911/12) hanedanları dönemlerinde egemen oyun biçimi olan *chuanqi*'nin (mucize öyküleri) ilk örneğidir.

Wang Tao (d. 10 Kasım 1828, Fulizhen, Mançurya - ö. 1897?, Şanghay, Çin), Çin'de çağdaş gazeteciliğin öncülerinden. Geleneksel Çin kurumlarını Batılı anlayışla yenileştirme hareketine de önderlik etmiştir.

"Dağlara ve Irmaklara Yağan Karın Ardından Açan Hava", Wang Wei'nin bir rulo resminden 18. yy'da yapıldığı sanılan kopya; Honolulu Sanat Akademisi Honolulu Academy of Arts

1850-64 arasında Çin'in güneyinde patlak veren Taiping Ayaklanması'na gösterdiği ilgi yüzünden imparatorluk yönetiminin tepkisini çekti. İngilizlerin denetimi altında ki Hong Kong'a kaçmak zorunda kaldı.

Orada İskoçyalı araştırmacı James Legge ile tanıştı. Onun *Wu Jing*'i (Beş Klasik) İngilizceye çevirmesine yardım etti. On yıl süren bu dönemin iki yılını Legge ile Avrupa'da geçirdi. Orada Batı düşüncesi ve kurumlarıyla tanıştı.

1870'te Hong Kong'a döndü ve bağımsız gazeteciliğe başladı, ilk çağdaş Çin gazeteslerinden birini kurup yönetti. Daha sonra, Şanghay'ın önemli gazetelerinden *Shun Bao*'da yazmaya başladı. Yazılarında Batı'daki kiler benzer tersaneler, askeri depolar ve maden ocakları yapılmasının gerekliliği üzerinde durdu. Batı'nın gücünün yalnızca üstün askeri teknolojiye değil, bu teknolojinin gelişmesini kolaylaştıran demokratik siyasal sistemden de kaynaklandığını vurguladı. Bu nedenle Çin'de ordu, eğitim, yönetim ve hukuk sistemlerinde reformlara girişilmesi çağrısında bulundu.

Wang Batı kurumlarının Çin'e yabancı olmadığı görüşündeydi. Demokratik ve bilimsel düşüncelerin Konfüçyüs Klasikleri'nde de bulunduğunu ama Çinlilerin son yüzyıllarda bunları yanlış yorumladığını savundu. Bu düşünceleriyle, ünlü bilgin ve reformcu Kang Yuwei (1858-1927) ile büyük Çinli devrimci Sun Yat-sen (1866-1925) gibi sonraki kuşak önderlerini etkiledi.

Wang Wei, WANG MOO (Wade-Giles yazımında Jang Mo-ch'i) olarak da bilinir (d.

"Ağaçlar Altındaki Pavilyonda Bilgin", Wang Meng'in mürekkep ve uçuk renklerle yaptığı bir resim, 14. yy ortaları, Yuan hanedanı A. Dean Perry Collection, Cleveland

699, Qixian, Shanxi, Çin - ö. 759), Çin kültür tarihinin altın çağlarından birinde yaşamış ünlü ressam ve şair. Şiir, müzik ve resim alanlarındaki hümanist anlayışın tipik bir örneği kabul edilir. 17. yüzyıl ressam ve kuramcılarının Dong Qichang(*)'ı onu Güney okulu olarak bilinen ressam-şairler okulunun kurucusu ve yapıtlarında yüzeysel betimlemelerden çok kişisel bir anlatıma yer veren Wenren ressamlarının(*) temsilcilerinden sayar.

Sonradan efsanevi bir kişilik kazandığı için Wang Wei'nin gerçek yaşamını kestirmek zordur. Tang hanedanı döneminde (618-907) başkent Chang-an'da doğdu ve yetişti. Yirmi bir yaşında girdiği resmi memurluk sınavlarını, müzik yeteneğinin yardımıyla *jinsi* (ileri araştırmacı) derecesiyle kazandı. Önce üst düzey görevlere, ardından Shandong'da önemsiz bir göreve getirildi. 734'te başkente çağılarak sansür dairesinde görevlendirildi. 756'da Chang'an imparatorluğa karşı ayaklanan General An Lushan'ın birliklerince ele geçirilince Wang Wei de tutsak edilerek ayaklanmacıların başkenti Luoyang'a götürüldü ve orada yönetimde görev almaya zorlandı. 758'de imparatorluk güçleri Chang'an ve Luoyang'ı geri alınca, Wang tutsaklığı sırasında yazmış olduğu imparatorluk yanlısı bir şiiri ve yüksek bir devlet memuru olan kardeşi Wang Jin'in

araya girmesiyle ihanetle suçlanmaktan kurtuldu. Yaşamının sonlarına doğru eşinin ve annesinin ölümü yüzünden yasa bürüne-rek Wang Irmağı kıyısında evine çekildi ve kendini Budacılığa verdi. En iyi şiirle-rinden bazılarını da orada yazdı.

Wang Wei'nin resmi hakkında, ancak o dönemden kalma bazı kayıtlara ve resimle-rinin günümüze ulaşmış kopyalarına bakıla-rak bir fikir edinilebilir. Çok çeşitli konu ve üsluplarda resim yaptığı açıktır. Ama asıl ünü, Çin'in ilk manzara ressamlarından biri olmasından kaynaklanır. Daha çok tek renkli mürekkeple (*shuimo*) yaptığı doğa resimleri, özellikle de kar manzaralarıyla ünlüdür. Kar manzaralarını yaparken kul-landığı sulandırılmış mürekkebi yayma yön-te mi *pomo*'nun da ustasıdır.

Wang'ın resimleri gelenekle yenilikleri özgün biçimde birleştirir. Wang'ın sonradan efsaneleşmesinde bu birleşimin rolü büyüktür. Aynı zamanda büyük bir şair olan Wang'ın yapıtları hemen hemen bütün Çin şiiri antolojilerinde yer alır ve adı Tang döneminin ünlü şairleri Li Bo (701-762) ve Du Fu (712-770) ile birlikte Çin'de lirik şiiri yetkinleştiren kişi olarak anılır.

Wang Xizhi, Wade-Giles yazımında WANG HSI-CHIH (d. İS 321, Shandong - ö. 379, Çin), en ünlü Çinli kaligraf.

Anlatıldığına göre daha yaşadığı dönemde bile bazı yazıları ve imzası çok değerliydi. Çağlar boyunca, Çinli kaligraflar onun üslu-bunu taklitt ettiler. Kırk iki edebiyatçının 353'teki İlkbahar Anıtı Şenliği'nde şiir yazmak ve şarap içmek için toplanmasını anlattığı *Lanting xul* (Orkide Köşkünde Yaratılan Şiirlere Önsöz) Wang Xizhi'nin en tanınmış kaligrafisi örneğidir. Bu anılar *xingshu*(*) adı verilen yazıyla yazılmıştır ve daha sonra bu yazı türü için model oluşturmuştur. Bu olay özellikle eskiye büyük ilgi beslenen Ming hanedanı döneminde (1368-1644), pek çok resme konu alınmıştır. Wang ailesinin yetiştirdiği başka kaligraflar arasında en tanınmış Wang Xizhi'nin en küçük oğlu Wang Xianzhi'dir (İS 344-386).

Wang Yangming, asıl adı WANG SHOUEN, Wade-Giles yazımında WANG SHOU-JEN, ya-zarlık adı BEAN, Wade-Giles yazımında PE-AN; ermişlik adı WENCHENG, Wade-Giles ya-zımında WEN-CH'ENG, Japonca OYO-MEI (d. 1472, Yuyao, Zhejiang - ö. 1529, Nanen, Jiangxi, Çin), idealist Yeni-Konfüçyüsçü yorumuyla Doğu Asya'da felsefi düşüncüyü uzun yıllar etkileyen Çinli bilgin-memur. Dünyayı zihnin ilkeleriyle kavramak gerek-tigini vurgulayan felsefi görüşleri, 12. yüzyılın saygın Yeni-Konfüçyüsçü filozofu Zhu Xi'nin ussallık ilkesiyle çatıştığından bir dönem "sahte öğreti" sayılarak yasaklan-mıştır.

Yüksek bir devlet memurunun oğluydu. Evlendiği gün Taocu bir rahiple "yaşamı beslemek" (*yang-sheng*) ve ölümsüzlük ara-yışı üzerine giriştiği tartışma düğün gecesi boyunca sürdü. 1492'de devlet memurluğu için gerekli "tavsiye edilen kişi" derecesini aldı. Pekin'de babasını ziyaret ettiği sırada, Yeni-Konfüçyüsçü filozof Zhu Xi'nin öğre-tisi uyarınca bambulann ilkelerini anlamak için yedi gün boyunca yerinden ayrılmadan gözlem yaptı. Sonunda hastalanarak bu deneyden vazgeçti. 1493 ve 1495'te girdiği memurluğa giriş sınavlarında başarılı ola-mayınca, askerlik kuramları ve Taocu uzun yaşama teknikleri üzerinde çalıştı. 1499'da *jinsih* sınavını kazanarak bayındırlık işleri-yle ilgili dairede küçük bir görev aldı. İmparatora sınır savunması, strateji ve İda-re konusunda sunduğu önerileriyle genç yaşta göze girdi. 1500'de adliye örgütünde yazıcılığa atandı.

1505'te vermeye başladığı derslerde Kon-füçyüsçü bir bilge olmak için kararlı bir eğitimden geçmenin gereğini vurgulayarak, Konfüçyüsçü Klasikleri ezberleme ve süslü kompozisyonlar yazma geleneğine sert eleş-tiriler yöneltti. Tutucu bilginlerin ün peşinde koşmak suçlamalarına hedef olmak-la birlikte, saygın bir bilgin-memur olan Zhan Roshui'nin övgüsünü ve dostluğunu kazandı.

1506'da güçlü bir saray görevlisinin hapse attığı bir memuru savunduğu için 40 de-ğnekle cezalandırılarak birkaç ay hapiste tutuldu. Daha sonra da uzak bir kente sürüldü. Zorluklar ve yalnızlık içinde geçirdiği bu dönemde, şeylerin ilkelerini, usçu Zhu Xi'nin öğrettiği gibi gerçek nesnelerde değil, zihinde aramak gerektiği düşüncesine vardı. Böylece 12. yüzyılda Lu Jiuyuan'ın temelini attığı Xin Xue (Zihin Okulu) okulunu en üst ifade biçimine kavuşturdu. Bir yıl sonra bilgi ve eylemin bir olduğu biçiminde bir başka önemli kuram ortaya attı. Çocuk sevgisinin ancak bir çocuğu sevmekle bilinebileceğini ve doğru eylemin doğru bilgiyi gerektirdiğini öne sürdü.

1510'da yerel bir yönetici olarak gönderil-diği Jiangxi'de sorumlu olduğu kesimde asayiş ve düzeni sağlayan birçok reform gerçekleştirdi. Başarılarından dolayı Pe-kin'de bir dizi yüksek devlet görevine getirildi ve soyluluk unvanı aldı. Yıllardan beri karışıklıkların hüküm sürdüğü Jiang-xi'nin güney kesimine vali olarak atandığı 1516'dan sonra çeşitli askeri harekâtlarla haydut çetelerini ve asileri ortadan kaldırdı. 1519'da bütün bölgenin valiliğine getirildi.

1521'de savaş bakanı olarak sarayda önem-li bir konum kazandı. Ertesi yıl babasının ölümü üzerine yas için çekildiği evinde beş yıldan fazla bir süre kaldı. Bu dönemde Çin'in değişik bölgelerinden gelen ve sayı-ları yüzleri bulan izleyicileriyle çeşitli öğre-tileri tartıştı. Bu ve önceki konuşmaları temel yapıtı *Chuanxi lu*'yu (Pratik Yaşam İçin Bilgiler) oluşturdu.

Haziran 1527'de bir ayaklanmayı bastır-mak için gönderildiği Guangxi'de altı ayda düzeni sağladı. Ama kendisine yıllarca sı-kıntı veren hastalığı giderek arttı ve Pekin'e dönerken yolda öldü.

Wang Zhen, Wade-Giles yazımında WANG CHEN (ö. 1449, Pekin yakınları, Çin), Ming hanedanının (1368-1644) gelen İmparator Zhengtong (1427-64) döneminde fiilen ikti-dara egemen olan Çinli haremagaşı. Tarih-çilere göre, kötü yönetimleriyle Ming hane-danının yıkılmasında önemli rol oynayan haremagaşlarının ilkidir.

Çocuk yaşta tahta çıkan Zhengtong'un arkadaş ve özel hizmetkârıydı. Yangıtların-dan uzak yaşayan imparator, büyüdükten sonra da Wang'ın etkisinden kurtulamadı.

Deneyimli komutanlara kulak asmayan Wang, imparatoru Çin'in kuzeybatı sınırın-da büyük bir güç durumuna gelmiş olan Oyratlarla savaş açmaya ikna etti. İmpara-torluk ordusu, Pekin'in 60 km kadar kuzey-batısında pusuya düştü; imparator tutsak edildi ve Wang ile öteki komutanlar öldü-rüldü.

Wanganul, Yeni Zelanda'da, Kuzey Ada-sının güneybatısında kent ve liman. Wanga-nui Irmağının ağzının yakınlarında yer alır. Yeni Zelanda Kumpanyası'nın 1840'ta satın aldığı arazinin üzerinde Petre adıyla kurul-du (1841). Sonraki yıllarda yöreye yerleşen-le Maoriler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle çıkan üç ayrı çatışmaya (1847, 1864 ve 1868) sahne oldu.

1844'te Maori dilinde "büyük ağız", "bü-yük körfez" ya da "büyük gök" anlamına

gelen Wanganui adını aldı. 1862'de kasaba, 1872'de ilçe, 1924'te de kent statüsü kazan-dı. Günümüzde mandıracılık yapılan ve kuzu ve koyun yetiştirilen bir bölgenin ortasında yer alır. Sanayisi dondurulmuş et, gıda maddesi, mobilya, giyim eşyası, ayak-kabı ve sabun üretimine dayanır; basımcılık da kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Kentte ülkenin en büyük yatılı özel okulla-rından biri olan Wanganui Okulu'nun yanı sıra Savaş Anıtı Binası, Sarjeant Sanat Galerisi, Alexander Müzesi ve Kütüphanesi bulunur. Nüfus (1988 tah.) 38.400.

Wankel, Felix (d. 13 Ağustos 1902, Lahr, Almanya - ö. 9 Ekim 1988, Lindau, AFC), kendi adıyla anılan döner pistonlu moto-ru(*) geliştiren Alman mühendis. Wankel motorunda, öbür içten yanmalı motorlarda-ki alternatif hareketli pistonun yerine, ke-narları dışbükey biçimli eşkenar üçgen bir rotor (döner piston) bulunur. Wankel mo-torları öbürlerine oranla daha hafiftir, hare-ketli parça sayısı daha azdır, daha küçük bir hacim kaplar, daha dayanıklı ve ucuzdur; oldukça sarsıntısız çalışır.

Wankel 1936-45 arasında Alman Havaçılık Araştırma Kurumu'nda (DVL) dönel supapla-rın geliştirilmesine yönelik çalışmalar yaptı. 1951'de Lindau'daki Neckarsulm'da kurulu olan NSU Motorenwerk AG'nin araştırma bölümünde çalışmaya başladı. Tasarımını 1954'te gerçekleştirdiği ilk döner pistonlu motorunun deneylerini 1957'de yaptı. Buluşun üretimini Japon otomobil şirketi Mazda üstlendi ve şirket 1971'de bu motorları ABD pazarına sürdü. İlk "Wankel"lerin yakıt tüketimi oldukça fazlaydı; ayrıca 1970'lerde yaşanan petrol bunalımı, başlan-gıçta alıcıların bu motorlara pek ilgi göster-memesine neden oldu. Ama daha sonraları motor geliştirildi ve 1970'lerin sonlarında bu motorlarla donatılmış Mazda spor oto-mobilleri Avrupa ve ABD'de tutulmaya başladı. Wankel daha sonraları Lindau'da kurduğu araştırma kuruluşunun yöneticiliği-ni üstlendi ve döner pistonlu motorlar üzerindeki çalışmalarını sürdürdü.

Wankel motoru bak. döner pistonlu motor

Wanli, Wade-Giles yazımında WAN-LI, asıl adı ZHU YUUN, Wade-Giles yazımında CHU I-CHÜN, ös sıfatı (*shi*) XIAN DI, Wade-Giles yazımında HSIEN TI, soy sıfatı (MING) SHEN ZONG, Wade-Giles yazımında (MING) SHEN TSUNG (d. 4 Eylül 1563 - ö. 18 Ağustos 1620), Ming hanedanının (1368-1644) son dönem-lerinde hüküm süren Çin imparatoru (1573-1620).

Hükümdarlığı sırasında sürekli inzivada yaşaması, çeşitli yönetim kademelerindeki kişilerin suiistimal ve yolsuzluklarına zemin hazırladı. Bu dönemde Batılılar Çin'de etkili olmaya başladılar ve aralarında İtal-yan rahip Matteo Ricci'nin de bulunduğu Batılı din adamları yörede misyonlar kurdular. Öte yandan özellikle kuzey bölgelerini yöneten görevlilerin baskıcı yönetimleri ve yolsuzluklar halk arasında büyük huzursuz-luk yarattı. Bu huzursuzluklar Mançuların Çin'i istila edip Qing (Mançu) hanedanını (1644-1911/12) kurmalarıyla sonuçlanan olaylara temel oluşturdu.

Wannsee Konferansı, Nazi yöneticilerin "Yahudi sorunu"na uygulanacak "kesin çö-zümü" tartışmak üzere Berlin'in banliyöle-rinden Grossen-Wannsee'de yaptıkları topla-nı (20 Ocak 1942). Adolf Hitler'in emriyle düzenlendiği söylenen toplantıya Reinhard

Heydrich başkanlığındaki 15 Nazi yönetici katıldı. Bunlar arasında Devlet Güvenlik Başmüdürlüğü'nün (Reichssicherheitshauptamt-RSHA) Yahudi bölümünden sorumlu Adolf Eichmann da vardı.

Bütün Yahudilerin Madagaskar'a gönderilmesini öngören Madagaskar Planı, Nazi ordularının Rusya'yı işgalinden sonra uygulanabilirliğini yitirmiş ve bir yana bırakılmıştı. Bunun yerine geliştirilen "kesin çözüm"e göre bütün Yahudiler toplanarak Doğu'daki kamplara gönderilecek ve çalışma grupları halinde örgütlenecekti. Çalışma ve yaşam koşulları mahkûmların "kendiliğinden ölmelerini" sağlayacak ölçüde ağır olacak, hayatta kalanlara da "gerekli işlemler uygulanacak"tı. Wannsee Konferansı sonunda imzalanan protokolde yok etme ifadesi yer almıyordu. Ama toplantıyı izleyen birkaç ay içinde Polonya'daki toplu imha kamplarında (Vernichtungslager) ilk gaz odaları kuruldu. Yahudileri yok etme projesinin sorumluluğu, Heinrich Himmler'e ve onun yönetimindeki SS ile Gestapo'ya verilmişti. Ayrıca bak. Hurban.

Wansbeck, İngiltere'nin kuzeyindeki Northumberland iline (county) bağlı ilçe (district). İlin güneydoğu ucunda, Kuzey Denizi kıyısında yer alır. Yüzölçümü 66 km²'dir. Northumberland Yaylalarının doğusundaki kalan dar bir kıyı ovasını kapsar. İlçedeki başlıca yerleşmeler Ashington, Bedlington ve Newbiggin-by-the-Sea'dir. Kömür madenciliği ve balıkçılık alanlarında yaşanan bunalım, bu üç kentte yaşayan pek çok kişinin iş bulmak üzere yaklaşık 29 km güneydeki Tyne-Wear metropoliten iline göç etmesine neden olmuştur. Sütü için sığır beslenen ve karma tarım yapılan ilçede demir ve çelik dökümhaneleri vardır. Kıyı yakınındaki St. Bartholomew Kilisesi'nin kulesi (14. yy) yüzyıllar boyunca denizcilere yol göstermiştir. İlçenin yönetim merkezi Ashington'dır. Nüfus (1986 tah.) 60.400.

Wanxian, Wade-Giles yazımında WAN-HSI-EN, SHAHEZI olarak da bilinir, Wade-Giles yazımında SHA-HO-TZU, Çin'de, Sichuan yönetim bölgesinin (sheng) doğu kesiminde kent, il düzeyinde belediye (shi) ve Yangtze Irmağı boğazı boyunca Sichuan'ın doğu kesimini oluşturan Wanxian yöresinin (di-qu) merkezi. Boğazın batı ucunda kurulu önemli bir ırmak limanıdır. Chongqing ile Hubei yönetim bölgesindeki Yichang kentlerinin arasında yer alır.

Çok eski bir kent ve yönetim merkezi olan Wanxian 20. yüzyıla değin Sichuan'ın doğu kesiminin pamuk dokuma ve ticaret merkeziydi. 1917'de yabancı ticarete açıldıktan sonra, Batı'dan gelen mallarla tung yağının pazarlandığı orta önemde bir ticaret ve hafif sanayi (tekne yapımı, kâğıt ve un) merkezi durumuna geldi. Çin-Japon Savaşı (1937-45) sırasında Wuhan ve Şanghay'daki makine, dokuma ve kâğıt fabrikalarının bir bölümü buraya taşındı. Ayrıca tung yağının işleyerek dizele yakıtına dönüştürülen bir fabrika kuruldu. Bu fabrikaların çoğu 1945'te doğuya geri götürüldü ve geride pamuklu dokuma, kenevir ve un fabrikalarıyla sepileme atölyeleri kaldı. 1949'da yöre merkezi olan Wanxian'ın ticareti de önemli ölçüde canlandı. Nüfus (1990) 156.823.

Warburg AİLESİ, yetiştirdiği ünlü bankacılar, bilim adamları ve hayırseverlerle tanınan aile.

İtalyan kökenli olduğu sanılan aile, 1559'da Almanya'da adını aldığı Warburg kentine yerleşti. Ailenin kolları sonra-

dan İskandinavya, İngiltere ve ABD'ye göç etti. Simon Elias Warburg (1760-1828) İsveç'teki ilk Yahudi cemaatini kurdu. Torunu Frederik Elias Warburg (1832-99) ise Londra Merkez Elektrikli Demiryolu'nun kurucuları arasında yer aldı. Warburg'ların Kopenhag kolu ailenin asıl soyadı olan Del Banco'yu benimsedi.

Moses Marcus Warburg (ö. 1830) ve kardeşi Gerson Warburg (ö. 1825), 1798'de Hamburg'da M. M. Warburg & Co. adlı bir banka kurdular. Moses Marcus Warburg'un beş torunundan dördü bankacı oldu. Bunlardan Max M. Warburg 1919'daki Paris Barış Konferansı'na katılan Alman delegasyonunun mali danışmanı, Paul Moritz Warburg Kuhn, Loeb and Co. adlı ABD bankasının ve Federal Rezerv Kurulu'nun üyesi, Felix Moritz Warburg ise Kuhn, Loeb and Co.'nun ortağıydı. Paul M. Warburg'un oğlu olan bankacı ve iktisatçı James Paul Warburg (1896-1969) Başkan Franklin D. Roosevelt'in Brain Trust (Beyin Takımı) olarak adlandırılan danışmanlar grubunda yer aldı ve birkaç kitap yayımladı.

Warburg ailesinin yetiştirdiği bilim adamları arasında fizikçi Emil Warburg (1846-1931), İsveçli edebiyat tarihçisi ve parlamento üyesi Karl Johan Warburg (1852-1918), Filistin'de Yahudi yerleşmelerinin kurulmasına ve tarımsal çalışmalara destek sağlayan botanikçi Otto Warburg (1859-1938), dört banker kardeşin ağabeyi olan Rönesans sanatı tarihçisi Aby Moritz Warburg (1866-1929) ve Emil Warburg'un oğlu Otto Heinrich Warburg(*) sayılabilir.

Ailenin sosyal hizmet çalışmaları adını duyan üyeleri ise Frieda Schiff Warburg (1876-1958) ve oğulları banker Frederick Marcus Warburg (d. 1897), viyolonselci Gerald Felix Warburg (1902-71), maliyeci Paul Felix Warburg (1904-65) ile sanat koleksiyoncusu ve öğretmen Edward Mortimer Morris Warburg'dur (d. 1908).

Warburg, Otto (Heinrich) (d. 8 Ekim 1883, Freiburg im Breisgau, Almanya - ö. 1 Ağustos 1970, Batı Berlin, AFC), Alman biyokimya bilgini. Hücre solunumu üzerine araştırmalarından dolayı 1931 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü almıştır.

Berlin'de kimya, Heidelberg'de tıp öğrenimini tamamladıktan sonra Berlin-Dahlem enstitülerinde görev aldı. Napoli'deki Deniz Biyoloji Merkezi'nde farklı yumurta türlerinin metabolizması üzerine yaptığı çalışmalarla adını duyurdu. 1931'den sonra Berlin'deki Max Planck Hücre Fizyolojisi Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı. 1944'te bir kez daha Nobel Ödülü'ne layık görüldüyse de, Yahudi olduğu için Hitler rejimi ödülü almasına izin vermedi.

1920'lerin başlarında, canlılarda hücrede oksijenin kullanılmasını incelerken, canlı dokuların kullandığı oksijen miktarını ölçmek için manometri (gaz basıncındaki değişiklikleri ölçme) yöntemini buldu. Hücrenin etkin bileşenleri üzerinde araştırmalar yaparken, sitokrom olarak adlandırılan ve içerdiği demirli hem grubu moleküldeki oksijene bağlanan enzimlerin rolünü belirledi. 1932'ye doğru hücrelerde hidrojenlen arındırma tepkimelerinde rol oynayan flavoproteinleri elde etti; bu enzimlerin protein yapısında olmayan flavin adenin dinükleotit adlı bir koenzimle birleşerek etkinlik gösterdiğini buldu. 1935'te de canlılardaki hidrojenlen arındırma tepkimelerinde rol oynayan nikotinamitin günümüzde nikotinamid adenin dinükleotit olarak bilinen başka bir koenzimlin yapısında yer aldığını ortaya koydu. Ayrıca fotosentez üzerine incelemeler yaptı ve kötü huylu hücrelerin normal hücrelerden çok daha az oksijene gereksinim duyduğunu belirledi.

Warburton, William (d. 24 Aralık 1698, Newark, Nottinghamshire - ö. 1779, Gloucester, Gloucestershire, İngiltere), Gloucester piskoposluğu yapmış Anglikan din adamı, edebiyat eleştirmeni ve polemik yazarı.

Brant Broughton'da görev yaptığı dönemde (1728-46) *The Alliance Between Church and State* (1736; Kilise ile Devlet Arasındaki Bağlaşma) ve *The Divine Legation of Moses* (1737-41, 2 cilt; Musa'nın İlahi Vekâleti) gibi ünlü yapıtlarını yazdı. *The Alliance*'ta, yerleşik düzenlemeyi savunmakla birlikte, resmi kurum olan Anglikan Kilisesi'nin farklı inanç ve ibadetlere karşı hoşgörü içermesi gerektiğini öne sürdü. *The Divine Legation*'da ise yaradancı ilkelere dayanarak, Hz. Musa'ya dayandırılan metinlerin tanrısal bağlayıcılığını kanıtlamaya çalıştı. Alexander Pope'un *An Essay on Man* (1733-34; İnsan Üzerine Bir Deneme) adlı çalışmasını İsveçli ilahiyatçı Jean-Pierre de Crousaz'a karşı savunduğu bir dizi makale (1738-39) sayesinde Pope'la dost oldu. *Essay* üzerine bir yorum yazdı ve Pope 1744'te ölünce, onun edebi vasiyetinin yerine getirilmesini üstlendi. 1747'de, Pope'un yaptığı önceki basımları da katarak Shakespeare'ın yapıtlarını, 1751'de de Pope'un çalışmalarını yayımladı.

Pope'la ilişkisi nedeniyle, 18. yüzyıl İngiliz edebiyat yaşamına damgasını vuran yoğun edebiyat tartışmalarına katıldı. Yaradancı düşünürlerden Bolingbroke vikontu Henry St. John'la (1678-1751) polemige girdi ve *View of Lord Bolingbroke's Philosophy* (1754; Lord Bolingbroke'un Felsefesi Üzerine İnceleme) adlı yapıtında onu sert bir dille eleştirdi. David Hume'un "The Natural History of Religion"ı (*Din Üstüne*, 1799, 1983) üzerine yazdığı *Remarks*'ta (1757; Düşünceler) vahye dayalı din anlayışını savundu. 1759'da Gloucester piskoposu olan Warburton, *The Doctrine of Grace* (1762; Kayra Öğretisi) adlı yapıtında eleştirdiği Metodistlerin tepkisiyle karşılaştı.

Ward, Artemus, asıl adı CHARLES FARRAR BROWNE (d. 26 Nisan 1834, Waterford, Maine, ABD - ö. 6 Mart 1867, Southampton, Hampshire, İngiltere), 19. yüzyılda ABD'nin en sevilen mizahçılarından biri. Özellikle konuşmalarında kullandığı tekniklerle Mark Twain gibi birçok mizahçıyı etkilemiştir.

Bir süre bir matbaacının yanında çalıştıktan sonra Boston'a giderek *The Carpet-Bag* adlı mizah dergisinde dizgencilğe başladı. Toledo'da (Ohio) çıkan *Commercial* ve Cleveland'da çıkan *Plain Dealer* dergilerini yönettikten sonra 1860'ta New York'taki *Vanity Fair* dergisinin yazı kadrosuna katıldı.

Browne *Plain Dealer*'da, dergiye gelen çeşitli mektupları cevaplayan Artemus Ward adında bir tip yaratmıştı. Bu imzayla yazmayı sonradan *Punch* ve *Vanity Fair* gibi dergilerde de sürdürdü. Mizahının en önemli öğeleri sözcük oyunları ve büyük yazım yanlışlarıydı. Browne 1861'de Artemus Ward lakabıyla konuşmalar yapmaya başladı. Kitaplarıyla büyük ilgi topladıysa da asıl ününü konuşmalarıyla kazandı. Yapıtları arasında *Artemus Ward: His Book* (1862; Artemus Ward: Kitabı), *Artemus Ward: His Travels* (1865; Artemus Ward: Gezileri) ve *Artemus Ward in London* (1867; Artemus Ward Londra'da) yer alır.

Ward, Elizabeth Stuart Phelps, asıl adı MARY GRAY PHELPS, ELIZABETH STUART PHELPS (1852-88) olarak da bilinir (d. 31 Ağustos 1844, Boston - ö. 28 Ocak 1911, Newton, Massachusetts, ABD), ABD'li tanınmış yazar ve kadın hakları savunucusu.

1952'de annesi ölünce onun adını aldı. On üç yaşında gençler için kurgusal türde kitaplar yazmaya başladı. 1868'de en başarılı yapıtı sayılan *The Gates Ajar*'ı (Aralık Kapılar) yayımladı. Phelps sonraki yıllarda, şiir, broşür ve makalelerin yanı sıra 56'yı aşkın kitap yazdı. Son dönem çalışmalarında çoğunlukla kadınların ev içindeki konumunu ele aldı; örneğin, *The Story of Avis* (1877; *Avis'in Öyküsü*) ve *Doctor Zay'da* (1882) hem ev hem de iş yaşamının gerekliliklerini yerine getirmeye çalışan kadınların sorunlarını işledi. Romanlarında ayrıca işçi haklarını savundu; alkollü içki kullanılması ve canlı hayvanlar üzerinde tıbbi araştırmalar yapılmasına karşı çıktı.

1888'de, genç bir yazar olan Herbert Dickinson Ward'la evlendi. Otobiyografisi *Chapters From A Life* (1896; *Bir Yaşamdan Bölümler*) adıyla yayımlandı.

Ward, Frederick Townsend (d. 29 Kasım 1831, Salem, Massachusetts, ABD - ö. 21 Eylül 1862, Tzeki [bugün Cizhengzhen], Zhejiang yönetim bölgesi, Çin), 1850-64 arasındaki büyük Taiping 'Ayaklanması'nın(*) bastırılmasında Qing hanedanına destek sağlayan Hep Muzaffer Ordu'nun komutanı ABD'li serüvenci.

Taiping kuvvetlerinin Şanghay'ı ele geçirmek üzere oldukları 1860'ta yabancı paralı askerlerden oluşan bir ordu kurarak kentin kurtarılmasına yardımcı oldu. Batılı devletler bu sırada iç savaşta tarafsız kalma politikası izliyorlardı. Ward, Qing (Mançu) hanedanına sağladığı askeri yardımı engellemek isteyen İngilizler tarafından tutuklandıysa da çok geçmeden hapisten kaçtı ve Batılı subayların komuta ettiği Çinli birliklerden oluşan, Batı silahlarıyla donatılmış yeni bir ordu kurdu (1862).

Ward'ın birliklerinin küstahça davranışları imparatorluk ordularında görevli Çinliler arasında büyük tepki ve hoşnutsuzluk yarattı. Ama imparatorluk hükümeti, başarılı taktikleriyle ayaklanmacılar karşısında çok sayıda zafer kazanılmasını sağlayan Ward'a mali desteği sürdürdü. Ward'ın bir çarpışmada ağır yaralanarak ölmesinden sonra Hep Muzaffer Ordu'nun komutasını İngiliz yüzbaşı Charles George Gordon (1833-85) üstlendi.

Modern Batılı tarihçilerin çoğu Ward'ın kurduğu ordunun ayaklanmanın bastırılmasındaki payının fazla önemli olmadığı görüşündedir. Daha eski Batı kaynakları ve komünistler ise, Batılı birliklerin Taipinglerin yenilmesinde belirleyici rol oynadığını savunurlar.

Ward, James (d. 27 Ocak 1843, Hall, Yorkshire - ö. 4 Mart 1925, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), İngiltere'de psikolojinin gelişmesinde önemli rol oynayan düşünür ve psikolog.

Oxford'da Spring Hill College'da (sonradan Mansfield College) ilahiyat eğitimi gördü. Mezun olduktan (1869) sonra Göttingen Üniversitesi'nden bir yıllık burs kazanarak, fizyolojik psikoloji biliminin öncüsü Rudolf Hermann Lotze'nin derslerine katıldı. İngiltere'ye dönüşünde alışılmadık düşünceleri neoeniyle, Kongregasyonalist çizgideki vaazları pek ilgi uyandırmadı. Bunun üzerine Cambridge'deki Trinity College'a girerek öğretim üyeliği yaptı (1875-1925). Bu arada fizyolojik psikoloji araştırmaları için bir laboratuvar kurdu (1891).

Alman düşünür ve psikolog Franz Brentano'nun ve evrim kuramının etkisi altında, zihnin algılama ve yargıda etkin rol oynadığını zihinsel süreçlerin gitgide farklılaşma yönünde evrildiklerini savundu. O dönemde yaygın kabul gören çağrışım kuramına karşı çıktı ve G. F. Stout ile birlikte, daha

sonra ABD'de William James'in geliştirdiği işlevselci yaklaşımı ortaya koydu. *Encyclopædia Britannica*'nın dokuzuncu basımı için yazdığı ünlü "Psychology" (1886; Psikoloji) maddesinde toparladığı ve on birinci basımda (1911) gözden geçirerek daha özlü hale getirdiği görüşlerini en son biçimiyle *Psychological Principles* (1918; Psikoloji İlkeleri) adlı yapıtında yayımladı.

Ward, Sir Joseph (George) (d. 26 Nisan 1856, Melbourne, Avustralya - ö. 8 Temmuz 1930, Wellington, Yeni Zelanda), 1906-12 ve 1928-30 dönemlerinde başbakanlık yapmış Yeni Zelandalı devlet adamı. Invercargill'de tahıl ticaretiyle uğraşırken yerel politikada giderek sivrildi ve 1887'de parlamentoya girdi. Liberal Parti'nin 1891'de John Ballance önderliğinde iktidara gelmesinden sonra posta genel müdürü oldu; ardından Richard John Seddon hükümetinde (1893-1906) maliye bakanlığına getirildi. Yeni Zelanda Merkez Bankası'nın devlet güvencesi altına alınması (1894) ve göçmenlere avans verilmesi (1894) yasalarıyla ucuz posta hizmetinin başlatılması (1901) ve demiryolu çalışanları için emeklilik planı hazırlanması (1902) gibi düzenlemelerde önemli rol oynadı. Toplumsal refah önlemlerine kaynak sağlamak için deniz aşırı ülkelerde büyük miktarda borç buldu (1891-1906). Dünyadaki ilk halk sağlığı bakanlığını kurdu (1901); aynı yıl "sir" unvanı aldı.

İlk başbakanlık döneminde Ulusal Güvence Fonu'nu oluşturdu, Savunma Yasası'nı çıkardı (1910) ve dullara aylık bağlanmasını sağladı (1911). Britanya İmparatorluğu çerçevesinde daha güçlü bir birlikten yana tutum takındı. Yeni Zelanda'nın İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne daha çok asker göndermesini sağladı. W. F. Massey önderliğindeki koalisyon hükümetinde posta ve maliye bakanlıklarını üstlendi (1915-19), "İmparatorluk kabinesi" toplantılarında ve 1919 Paris Barış Konferansı'nda Massey'ye eşlik etti.

Altı yıl boyunca politikadan uzak kaldıktan sonra, 1925'te yeniden parlamentoya girdi. 1928'de Birleşik Parti'nin (eskiden Liberal Parti) önderi olarak ikinci kez hükümet kurdu. Sağlık nedenleriyle 1930'da görevinden ayrıldı.

Ward, Sir Leslie, takma adı spy (İngilizce de "casus") (d. 21 Kasım 1851, Londra - ö. 15 Mayıs 1922, Londra, İngiltere), *Vanity Fair* dergisi için çizdiği, döneminin önde gelen kişilerinin portreleriyle tanınan İngiliz karikatüristi.

Ressamlar yetiştirmiş bir ailedendi. Eton College'da öğrenciyken ilk sergisini açtı (1867). Kısa bir süre mimarlık eğitimi gördükten sonra, 1871'de Londra'daki Kraliyet Akademisi Okulları'na geçti. Karikatürlerinden etkilenen ressam Sir John Everett Millais, yeni bir çizim arayan *Vanity Fair*'in kendisiyle ilgilenmesini sağladı. 1873'ten başlayarak *Vanity Fair*'de düzenli biçimde karikatürleri çıktı. Yıllarca, dönemin ileri gelenlerinden, aralarında siyasal adamları, yazarlar, yargıçlar, müzisyenler ve generallerin de bulunduğu çok çeşitli tipler çizdi. Taş baskı tekniğiyle çoğaltılan yapıtları her yana yayıldı. *Forty Years of Spy* (Casusun Kırk Yılı) adı altında topladığı anıları 1915'te yayımlandı. 1918'de "sir" unvanı aldı.

Ward, Lester F(rank) (d. 18 Haziran 1841, Joliet, Illinois - ö. 18 Nisan 1913, Washington, D.C., ABD), ABD'de sosyolojinin akademik bir disiplin olarak yerleşmesine katkıda bulunmuş sosyolog. İnsanlığın mutluluğa temel olan bilgiyi sosyal

bilimler aracılığıyla edindiğini savunarak, ulusal düzeyde örgütlenmiş eğitimin dinamik etken olacağı, planlı ya da "amaçlı" bir toplum (sosyokrazi) önermiştir. Bu sisteme göre, Washington, D.C.'de bir akademide toplanan sosyal bilimcilerin oluşturacağı danışma organı niteliğindeki yasama meclisi, Fransız sosyolog Auguste Comte'un ütopyasındaki sosyolog-papazlara benzer bir rol üstlenecekti.

Botanik ve hukuk öğrenimi gördü. Yaşamının büyük bölümünü federal yönetim için jeoloji, paleontoloji, botanik ve paleobotanik çalışmaları yaparak geçirdi; botanik alanında bazı önemli kuramsal katkılarda bulundu. 1906'da 65 yaşındayken, Providence'taki (Rhode Island) Brown Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri vermeye başladı.

Sosyolojinin sosyal bilimlerin temeli olduğu görüşüyle Comte'un yaklaşımını sürdürülen Ward, bu disiplinin daha iyi bir topluma ulaşmanın yöntemlerini göstermekle yükümlü olduğunu savundu. Toplumsal yapıdan çok, toplumsal işlev ve planlamaya ağırlık verdiği çalışmalarıyla Thorstein Veblen ve kurumsal iktisatçıları etkiledi. En önemli kitabı olan *Dynamic Sociology*'de (1883, 2 cilt; Dinamik Sosyoloji) eğitime ağırlık verdi. Sosyoloji disiplini ele alan öteki yapıtları arasında *Pure Sociology* (1903; Saf Sosyoloji), *A Textbook of Sociology* (1905, James Quayle Dealey ile birlikte; Sosyoloji Ders Kitabı) ve "sosyal tele-sis", sosyokrazi ve sosyal planlama kavramlarını açıkladığı *Applied Sociology* (1906; Uygulamalı Sosyoloji) sayılabilir.

Ward, Mary Augusta, eö ARNOLD, MRS HUMPHRY WARD olarak da bilinir (d. 11 Haziran 1851, Tasmanya, Avustralya - ö. 24 Mart 1920, Londra, İngiltere), İngiliz romancı. İlahiyattan çok toplumsal kaygılara dayalı bir Hristiyanlığı savunan *Robert Elsmere* (1888) adlı yapıtı ilk yayımlandığında büyük tartışmalara yol açmıştır.

Şair Matthew Arnold'un erkek kardeşinin kızıydı. Babası Avustralya'da bir okulda görevliydi, ama Katolik olunca görevinden istifa etti. Sonradan bir süre Anglikanlığı benimsedikten sonra ailesiyle birlikte Oxford'a yerleşti. Mary Augusta orada yetişti ve 1872'de Brasenose College öğretim üyelerinden Humphry Ward ile evlendi. 1881'de Londra'ya taşındılar. Mary orada *Pall Mall Gazette* gibi dergilerde yazılar yayımladı.

Robert Elsmere'de genç bir Anglikan din adamının, dinin ancak halkın hizmetinde var olabileceği ilkesini benimsemesi anlatılır. William Gladstone "Robert Elsmere and the Battle of Belief" (1888; Robert Elsmere ve İnanç Savaşı) adlı yazıyla Ward'a karşı bir polemik başlattıysa da, romana duyulan ilgiyi daha da artırdı. Ward 20'den fazla öğretici romanla bu başarısını sonraki yıllarda da sürdürdü.

Ward Sakat Çocuklar Okulu'nun (1899) kurucularından biriydi. Kadınlara oy hakkı verilmesine, bu hakkın kadınların ahlaki etkisini azaltacağı gerekçesiyle karşı çıktı. 1908'de Oy Hakkına Karşı Birlik'i kurdu.

Ward, Samuel Ringgold (d. 17 Ekim 1817, Maryland, ABD - ö. 1866, St. George, Jamaika), köleliğin kaldırılması için mücadele etmiş ABD'li eylemci, eğitimci ve din adamı.

Köle olarak dünyaya geldi. Ama ailesinin 1820'de kaçarak yerleştiği New York eyaletinde yetişti, daha sonra Siyah okullarında öğretmenlik yaptı. 1839'da Amerika Kölelikle Mücadele Derneği'ne üye oldu. Aynı

yıl New York Kongregasyonel Birliği'nden aldığı yetki belgesiyle, bu eyaletle bağlı South Butler'da bütünüyle beyazlardan oluşan bir cemaate rahiplik etti (1841-43). İkinci kez 1846-51 arasında Cortland'da rahip olarak görev yaptı.

Hitabet yeteneğiyle büyük ün kazanan Ward, 1840'larda Özgürlük Partisi'ne girerek hemen bütün Kuzey eyaletlerinde kölelik karşıtı konuşmalar yaptı. 1850'deki Kaçak Köle Yasası'nı kabullediği için Daniel Webster'i şiddetle eleştirdi.

1851'de bir kölenin kaçmasına yardımcı olduğu için tutuklanma korkusuyla Kanada'ya kaçtı. Bu ülkede geçirdiği iki yıl boyunca Kanada Kölelikle Mücadele Derneği'nde çalıştı ve oraya yerleşen ABD'li kaçak kölelere yardım etti. 1853'te borç bulmak için gittiği İngiltere'de iki yıl kaldı; konferanslar verdi ve *Autobiography of a Fugitive Negro* (1855; Kaçak Bir Zencinin Otobiyografisi) adlı yapıtını yayımladı. 1855'te Jamaika'nın başkenti Kingston'a yerleşti.

Ward, William George (d. 21 Mart 1812, Londra - ö. 6 Temmuz 1882, Londra, İngiltere), Oxford Hareketi'nin(*) önderlerinden İngiliz yazar ve ilahiyatçı.

Oxford'da Christ Church'te öğrenim gördükten sonra 1834'te Balliol College'in öğretim kadrosuna girdi. 1840'ta Anglikan Kilisesi'nde papaz oldu. Sonradan kardinal olan John Henry Newman'ın etkisiyle Oxford Hareketi'ne katıldı. Hareket içinde, Katolik otoritesine bağlanmayı savunan ucun temsilcisi oldu. İngiltere Kilisesi'nin öğretisini ifade eden Otuz Dokuz Madde'nin, bu kilisenin Katolik kimliğiyle uyumsuz olduğu yolundaki görüşünden ötürü Protestanlarla çatışmaya girdi. Newman'ın desteklediği için Balliol'dan uzaklaştırıldı. *The Ideal of a Christian Church* (1844; Bir Hristiyan Kilise Ülküsü) adlı yapıtı, Oxford Üniversitesi'nce mahkûm edildi.

Eylül 1845'te Katolik olan Ward'u, başta Newman olmak üzere hareketin başka üyeleri de izledi. Daha sonra Ware'deki (Hertfordshire) St. Edmund's College'da ilahiyat dersleri veren (1851-58) Ward, 1854'te Papa IX. Pius'tan felsefe doktoru unvanı aldı. 1863-78 arasında *Dublin Review* adlı üç aylık Katolik dergisini yönetti. 1869'da başsaır Alfred Tennyson ve Westminster başpiskoposu Manning'le birlikte Metafizik Derneği'ni kurdu. Son yıllarında Wight Adasına çekildi.

Wareru, MOGADO ya da CHAO FA RUA olarak da bilinir (ü. 1300), 1287-96 arasında Aşağı Birmanya'da (bugün Myanmar) hüküm süren Mon (Hanthawaddy) kralı.

Orta sınıftan bir aileden geliyordu. Sukhothai kralı Ramkhamhaeng'in kızlarından biriyle evlenerek 1281'de Saluen Irmağı kıyısındaki Martaban'ın beyi oldu. O dönemde Monlar Birmanların kurduğu Pagan Krallığı'nın yönetimi altındaydı. Mogolların 1287'de Pagan'ı yağmalamasından sonra Wareru Pegu prensi Tarabya ile birlikte Birmanları Irrawaddy Deltasından sürerek 1057'den beri süren Birman egemenliğine son verdi. Daha sonra Tarabya'yı öldürterek Monların tek hükümdarı durumuna geldi ve Martaban'ı kendisine başkent yaptı. Kâğıt üzerinde Ramkhamhaeng'in vasalı olmasına karşın Kubilay Han'la bağımsız diplomatik ilişkiler kurdu. Hükümdarlığının en önemli başarısı Birmanya'nın bilinen en eski yasası olan *Dharma-yasra*'nın bir derlemesinin hazırlanması oldu. Wareru to- runları tarafından öldürüldü.

Warfield, David (d. 28 Kasım 1866, San Francisco - ö. 27 Haziran 1951, New York kenti, ABD), sinema öncesi dönemde milyonlarca ABD'li tiyatro oyuncusundan biri. Yirmi beş yıl içinde dört büyük rolü canlandırarak ün ve servet kazandı. Bu roller *The Music Master*'da (Müzik Ustası) Anton von Barwig, *A Grand Army Man*'de (Büyük Bir Asker) Wes Bigelow, *The Return of Peter Grimm*'deki (Peter Grimm'in Dönüşü) başrol ve en ünlü rolü olan *The Auctioneer*'deki (Mezatçı) Simon Levi'ydı.

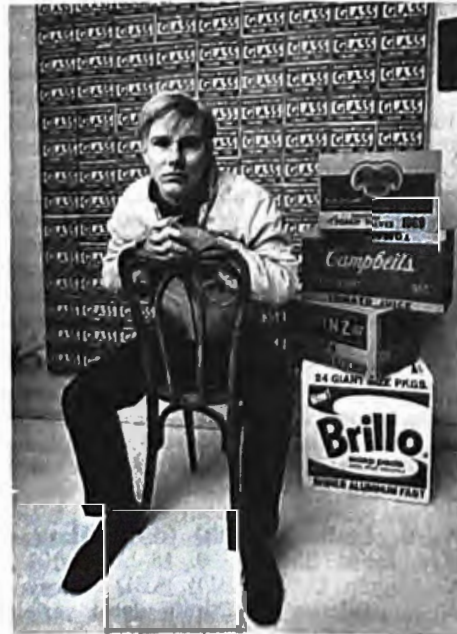
Tiyatro oyunculuğuna 1888'de California'nın Napa kentinde başladı; 10 yıl boyunca Weber ve Fields bürleek topluluğunda çalıştı. David Belasco Warfield'i izledikten sonra onun için *The Auctioneer*'i yazdırdı (1901). Üç yıl boyunca sahnede kalan bu oyun Warfield'i Broadway'in sürekli oyuncularından biri durumuna getirdi. Warfield'in üstlendiği tek klasik rol *The Merchant of Venice*'teki (Venedik Taciri) Shylock rolüydü.

Warham, William (d. y. 1450, Malshanger, Hampshire - ö. 22 Ağustos 1532, Canterbury, Kent, İngiltere), Reform öncesindeki son Canterbury başpiskoposu olan İngiliz din adamı. Görevi boyunca ılımlı bir politika izlemesine karşın, kiliseyle girdiği çatışmada Kral VIII. Henry'ye karşı kararlı bir tutum almıştı.

VII. Henry döneminde sık sık diplomatik görevlere atandı. 1493'te papaz, 1502'de Londra piskoposu ve büyük mühürdar oldu. 1504'te Canterbury başpiskoposluğu ve Lordlar Kamarası başkanlığına getirildi. Lordlar Kamarası başkanlığı 1515'te ondan devralan papalık elçisi Kardinal Thomas Wolsey, Warham'ın kilise yönetimine müdahale etmeye başladı. Wolsey 1529'da görevden alındıysa da VIII. Henry'yle arasındaki çatışma yüzünden Warham için güçlüklerin sonu gelmedi. Henry'yi İngiltere Kilisesi'nin başı ilan eden meclisi (1531) uysalca yönetmesine karşın, Reform Parlamantos'u'nun 1529'dan beri aldığı kararlara karşı cesur bir protesto yayımladı (Şubat 1532).

Warhol, Andy, asıl adı ANDREW WARHOLA (d. 6 Ağustos 1928?, Pittsburgh?, Pennsylvania - ö. 22 Şubat 1987, New York kenti, ABD), ABD'li sanatçı ve film yapımcısı. 1960'lardaki pop sanat(*) akımının öncülerindendir.

ABD'ye Çekoslovakya'dan göç eden bir ailenin oğluydu. 1949'da Pittsburgh'daki

Andy Warhol, Ken Heyman'ın bir fotoğrafı
Ken Heyman

Carnegie Teknoloji Enstitüsü'nün resim bölümünü bitirdi. Daha sonra New York kentine giderek 10 yıl kadar reklam ilüstrasyonlarıyla yaşamını kazandı. 1950'lerin sonlarında resim yapmaya başladı. 1962'de Campbell hazır çorba kutularının etiketlerine, Coca-Cola şişelerine, Brillo marka bulaşık teli kutularının taklitlerine yer verdiği resimleriyle bir anda dikkati çekti. Ertesi yıl bu tür tüketim mallarını resimlerini fotoğrafik ipek baskıyla (serigrafi) seri biçimde üretmeye girişti. Daha sonra ünlü kişilerin portrelerini yaparak göz alıcı renklerle bunların sayısız çeşitlemelerini basmaya başladı. Böylece sanat yapısını mekanik bir ürün haline getirmeyi, sanatçının kişiliğinden ve duygularından soyutlamayı amaçlıyordu.

Warhol 1960'ların ortalarında kendini sinemaya verdi ve *Eat* (1963), *My Hustler* (1965), *The Chelsea Girls* (1966; Chelsea Kızları) ve *Blue Movie* (1969; Mavi Film) gibi filmler çekti. Erotik öğeler içeren, belirli bir olay örgüsüne dayanmadıkları için sıkıcılıktan kurtulamayan bu aşırı uzun (bazısı 25 saat sürüyordu) yapıtlar genellikle yeraltı filmleri olarak nitelendirildi. 1975'te yayımladığı *The Philosophy of Andy Warhol*'u (Andy Warhol'un Felsefesi), *Portraits of the Seventies* (1979; Yetmişlerin Portreleri) ve *Andy Warhol's Exposures* (1979; Andy Warhol'un Ortaya Koydukları) adlı kitapları izledi.

Waring, Edward (d. 1734, Old Heath, Shrewsbury yakınları, Shropshire - ö. 15 Ağustos 1798, Pontesbury, Shropshire, İngiltere), sanal köklerin yaklaşık değerinin bulunmasına yönelik bir yöntem geliştiren ve sayılar kuramında ortaya koyduğu, kendi adıyla anılan ve ancak 1909'da çözülebilen problemle tanınan İngiliz matematikçi.

Londra'da ve çeşitli kentlerdeki hastanelerde hekimlik yapan Waring, 1760'ta Cambridge Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne getirildi; 1770'te hekimlik mesleğini bıraktı.

1776'da sonsuz serilere ilişkin Cauchy oran testini geliştiren Waring, dördüncü dereceden denklemleri 12 ana türe ve 84.551 alt türe ayırarak sınıflandırdı; Descartes'in işaretler kuralını kanıtladı ve cebirsel köklerin bakımlı (simetrik) fonksiyonları kuramını ortaya koydu. Sayılar kuramında bir sayının küpler ve dördüncü kuvvetler toplamı olarak ifade edilmesine ilişkin bir dizil önerme geliştirdi; her çift sayıyı iki asal sayının toplamı olarak ifade etme yöntemini ortaya koydu. Waring problemi olarak ünlenen ve "her pozitif tamsayı, N'nin n'ye bağlı olması koşuluyla, en çok N tane pozitif tamsayının n'inci kuvvetlerinin toplamı olarak yazılabilir" biçiminde ifade edilen problem ancak 1909'da Alman matematikçi David Hilbert tarafından kanıtlanabildi. Waring'ın çok sayıdaki yapıtından bazıları, *Meditationes algebraicae* (1770; Cebir Üzerine Düşünceler), *Proprietates algebraicarum Curvarum* (1772; Cebirsel Eğrilerin Özellikleri) ve *On the Principle of Translating Algebraic Quantities into Probable Relations and Annuities*'dir (1792; Cebirsel Nicelikleri Olası İlişkilere ve Yıllık Ödeneklere Çevirme İlişkisi Üzerine).

Warlock, Peter, asıl adı PHILIP HESELTINE (d. 30 Ekim 1894, Londra - ö. 17 Aralık 1930, Londra), İngiliz besteci, eleştirmen ve basımcı. Şarkıları ve Elizabeth dönemi müzigidinden yaptığı örnek basımlarla tanınır. Büyük ölçüde kendi kendini yetiştirdi; bu arada besteci Frederick Dellus ve Bernard van Dieren'den destek gördü. 1920'de *The Sackbut* adlı müzik gazetesini yayımlamaya başladı. Kitapları arasında *Frederick Dellus*

(1923) ve Carlo Gesualdo, *Prince of Venosa*, *Musicians and Murderer* (1926, C. Gray ile birlikte; Carlo Gesualdo, Venosa Prensi, Müzikçi ve Katil) vardır. Ayrıca Thomas Whythorne ve İngiliz ayre'si(*) üzerine monografiler yayımladı. Dowland'ın, Ravenscroft'ın, Purcell'in ve daha başka bestecilerin yapıtlarını, transkripsiyonlarını yaparak yayına hazırladı. Bestelerinde Elizabeth dönemi müziğinin, Delius'un ve (özellikle kontrpuanda) van Dieren'in etkileri görülür. Yapıtlarının büyük bölümünü oluşturan şarkıları müzikle sözlerin uyumu, melodik nitelikleri ve kendine özgü armonileriyle beğenilir. *Lilligay* (1923), *The Curlew* (1924; Çulluk) ve *Candlelight* (1924; Mum İşığı) başlıklı dizi şarkılar bunların başıdır. *Capriol Suite* (1927), piyano için *Folksong Preludes* (1918; Halk Şarkısı Prelüdları) ve koro yapıtları gibi başka besteleri de vardır.

Warm Springs, ABD'de, Georgia eyaletinin batısındaki Meriwether ilinde kaplıca merkezi. Franklin D. Roosevelt Eyalet Parkı'nın yakınındadır. Kaplıcanın suyunun sıcaklığı 31°C, kaynarçasının debisi ise 3.030 l/dadır. 1921'de çocuk felcine yakalanan Franklin D. Roosevelt'in 1924'te tedavi için kaplıcaya gelmesi Warm Springs'in ülke çapında tanınmasına yol açtı. Sıcak suyun çocuk felci geçirmiş hastalara yardımcı olacağına inanan Roosevelt, 1927'de Warm Springs Vakfı'nı kurdurdu. Kâr amacı taşımayan bu kuruluş yörede büyük bir sağlık merkezi açtı. Nüfus (1990) 407.

Warmerdam, Cornelius, lakabı HOLLANDALI WARMERDAM (d. 22 Haziran 1915, Long Beach, California, ABD), ABD'li sırıkla atlama rekortmeni. İlk kez 4,57 m'yi aşan ve bambu sırıkla son kez dünya rekoru kıran atletti.

Berkeley'de (California) 3 Nisan 1940'ta ilk kez 4,57'yi aştı. Sonraki yıllarda başka hiçbir atlet bu rekora ulaşmazken Warmerdam katıldığı 43 yarışta daha iyi dereceler elde etmeyi başardı. Bambudan bir sırık kullanarak 23 Mayıs 1942'de, Modesto'da (California) 4,77 m ile açık alan rekorunu kırdı. 1937'den sporu bıraktığı 1944'e değin (1939 dışında) ABD şampiyonluğunu elinde tuttu. İlk sırıkla atlama rekorunu Bob Richards ancak 27 Ocak 1951'de aşabildi. Alüminyum sırık kullanan Don Bragg da 2 Temmuz 1960'ta açık alan rekorunu 4,80 m ile kırdı.

Warming, Johannes Eugenius Bülow (d. 3 Kasım 1841, Manø - ö. 2 Nisan 1924, Kopenhag, Danimarka), Danimarkalı botanikçi. Bitkilerle yetiştikleri ortam arasındaki ilişkiler konusunda yürüttüğü araştırmalarla bitki ekolojisinin temelini atmıştır.

1871'de Kopenhag Üniversitesi'nde doktora'sını tamamladı. 1882-85 arasında Stockholm'deki Kraliyet Teknoloji Enstitüsü'nde botanik profesörü olarak çalıştı. 1884'te Grönland'a giderek yerel bitkilerin ekolojik uyarlanma süreçlerini araştırdı.

1885'te botanik profesörü ve botanik bahçesinin yöneticisi olarak Kopenhag Üniversitesi'ne dönen Warming bu görevlerini 1911'e değin sürdürdü. Bu arada Grönland'daki incelemelerine dayanarak *Om Grönlands Vegetation* (1888; Grönland'ın Bitki Örtüsü Üzerine) adlı ilk yapıtını yayımladı. Bitki dağılımını ele aldığı yapıtta bitkilerin ortamlarına yapısal uyarlanma süreçlerini betimledi. Benzeri araştırmaları Danimarka, Venezuela ve Batı Hint Adalarında da gerçekleştirdi. Ünlü yapıtı *Lagoa Santa*'nın (1892; Lagoa Santa, Biyolojik Bitki Coğrafyasına Bir Katkı) ardından bitki ekolojisi alanındaki en önemli katkısı

sayılan *Plantesamfund*'u (1895; Bitki Ekolojisi) yayımladı. Bu yapıtında ekolojik etkenlerin karşılıklı etkileşimden kaynaklanan aynı dış koşullara bağlı bitki topluluklarının belirlenmesine ve gruplandırılmasına çalıştı.

Warner, Rex (Ernest) (d. 9 Mart 1905, Birmingham, Warwickshire - ö. 24 Haziran 1986, Wallingford, Oxfordshire, İngiltere), İngiliz romancı, şair, çevirmen ve eleştirmen. Kâbusu andıran alegorilerle dolu romanları, kapitalist toplumun kötülüklerine dikkat çeker.

Oxford'daki Wadham College'ı bitirdikten (1928) sonra İngiltere ve Mısır'da öğretmenlik yaptı. 1940'larda Atina'daki İngiliz Enstitüsü'nün yöneticisiydi. 1961'de ABD'ye yerleşti ve 1964'ten 1974'e değin Connecticut Üniversitesi'nin İngiliz dili ve edebiyatı bölümünde ders verdi.

İlk kitabı *Poems* (1937; Şiirler) tek şiir kitabıdır. En önemli romanları *The Professor* (1938; Profesör) ve *The Aerodrome*'dur (1941; Havaalanı). Warner ayrıca Yunancadan yaptığı yalın ve zarif Aiskhylos, Ksenophon ve Euripides çevirileriyle de tanınır. Öteki yapıtları arasında, Julius Caesar'ın kurnaca "otobiyografisi"leri *The Young Caesar* (1958; Genç Caesar) ve *Imperial Caesar* (1960; İmparator Caesar), tarihsel romanları *Pericles the Athenian* (1963; Atinalı Perikles) ve *The Converts* (1967; Dönemeler) ile 10. yüzyılda Atina'da yaşamış ünlü kişilerle ilgili denemelerini topladığı *Men of Athens* (1972; Atinalılar) yer alır.

Warner, William Lloyd (d. 26 Ekim 1898, Redlands, California - ö. 23 Mayıs 1970, Chicago, ABD), ABD'li sosyolog ve antropolog. Ülkesinin önde gelen sosyologlarından biri sayılır. Çağdaş Amerikan kültürünün kavranmasına katkıda bulunmuştur.

Berkeley'deki California Üniversitesi'nin antropoloji bölümünü bitirdi. Harvard Üniversitesi'nde lisansüstü öğrenim gördüğü dönemde (1925-35), ayrıca Harvard ve Radcliffe'te ders verdi. New England, Ortadoğu ve Güney'deki toplulukların toplumsal yaşamları konusunda araştırmalar yürüttü; özellikle de ırk ilişkileri, sınıf yapısı ve simgesel davranış üzerinde durdu.

Warner 1939-59 arasında Chicago Üniversitesi'nde antropoloji ve sosyoloji, 1959'dan sonra da Michigan Üniversitesi'nde toplumsal araştırmalar profesörlüğü yaptı. Çağdaş toplumsal sorunların incelenmesinde kültürel antropolojinin araştırma yöntemlerini kullandı. Toplumsal katmanlaşmanın karmaşık yönlerinin yanı sıra ekonomik kurumlarla toplumdaki gelenekler üzerinde durdu. Bulgularını çeşitli yapıtlarda ortaya koydu; bunlar arasında, eşitlik ve eşitsizlik konularını ele aldığı *Democracy in Jonesville* (1949; Jonesville'de Demokrasi), toplumsal araştırmalardaki ölçüm işlemleri konusunda bir elkitabı olan *Social Class in America* (1949; Amerika'da Toplumsal Sınıf), en önemli yapıtlarından biri sayılan *American Life: Dream and Reality* (1953, yb 1962; Amerikan Yaşamı: Düş ve Gerçeklik) ve Amerikalıların simgesel yaşamını incelediği *The Living and the Dead* (1959; Yaşayanlar ve Ölüler) sayılabilir. Yayına hazırladığı *The Emergent American Society* (Doğan Amerikan Toplumu) adlı yapıt 1967'de yayımlandı.

Warner Brothers, tam adı 1923-69 arasında WARNER BROTHERS PICTURES, INC., 1969'dan sonra WARNER BROS. INC., 1927'de ilk gerçek sesli filmi yapan Amerikan film stüdyosu. Benjamin Eichelbaum adlı Polonya göçmeni bir ayakkabı tamircisi ve seyyar satıcının oğulları olan Harry, Al-

bert, Samuel ve Jack Warner adındaki dört kardeş tarafından kuruldu. Warner kardeşler sinemacılığı Ohio ve Pennsylvania eyaletlerini dolaşır film göstererek başlamışlardı. 1903'te sinema salonları satın almaya koyuldular ve ardından film dağıtımına işine girdiler. 1913 dolayında kendileri film yapmaya başladılar. 1917'de yapım merkezlerini California eyaletindeki Hollywood'a taşıdılar. 1923'te de Warner Brothers Pictures, Inc. adlı şirketi kurdular. Kardeşlerin en büyüğü olan Harry (d. 12 Aralık 1881, Polonya - ö. 25 Temmuz 1958, Hollywood, California, ABD) şirketin yönetim kurulu başkanıydı ve New York kentinde bulunan şirket merkezindeki işleri yürütüyordu. Albert (d. 23 Temmuz 1884, Polonya - ö. 26 Kasım 1967, Miami Beach, Florida, ABD) şirketin saymanıydı, ayrıca satış ve dağıtım işlerinin başındaydı. Sam (1888-1927) ile Jack (d. 2 Ağustos 1892, London, Ontario, Kanada - ö. 9 Eylül 1978, Los Angeles, California) ise Hollywood'daki stüdyonun yönetiminden sorumluydu.

Şirketin 1920'lerin ortalarında mali güçlüğü düşmesi üzerine, Sam Warner kardeşlerini sesli filmin gerçekleştirilmesini sağlayacak bir işlemin (Vitaphone) geliştirilmesi projesine katılmaya razı etti. Stüdyoda çekilen *Don Juan* (1926) bütünüyle senkronize müzikli ses kuşağıyla, *The Jazz Singer* (1927; Caz Şarkıcısı) ise hem senkronize müzikli, hem de konuşmalı olarak oynadı. Sam ikinci filmin galasından 24 saat önce öldü. Warner Bros. daha sonra bütünüyle sesli ilk uzun metrajlı film *Lights of New York*'u (1928; New York Işıkları) ve bütünüyle sesli ilk renkli film *On with the Show*'u (1929; Gösteri Sürüyor) çevirdi. Bu ilk sesli filmlerin sağladığı olağanüstü mali başarı, şirketin önde gelen sinema stüdyoları arasına girmesini sağladı. Şirket 1930'lara geldiğinde yılda yaklaşık 100 film yapıyordu. Ayrıca ABD'de 360, yurtdışında da 400'ü aşkın sinema salonunu işletiyordu.

Sıkı bir bütçeyle yapılmış ve teknik bakımdan yetkin eğlence filmleriyle tanınan Warner Brothers 1930'ların başlarında *Little Caesar* (1930; Küçük Sezar), *The Public Enemy* (1931; Halk Düşmanı) ve *Scarface* (1932; Alkapon) ile gangster filmleri furiasını başlattı. 1930'lar boyunca gangster rollerini James Cagney ve Edward G. Robinson gibi yıldızların oynadığı filmler yaptı. Aynı dönemde Busby Berkeley'nin gösterişli müzikal filmlerini, başrollerini Errol Flynn'in oynadığı kahramanlık ve serüven filmlerini ve Paul Muni, Bette Davis, Humphrey Bogart, John Garfield gibi yıldızların rol aldığı duygusal filmleri de gerçekleştirdi. Şirketin büyük ticari başarı kazanan daha sonraki filmleri arasında *The Maltese Falcon* (1941; Malta Şahni), *Casablanca* (1942; Kazablanka), *A Streetcar Named Desire* (1951; Arzu Tramvayı), *My Fair Lady* (1964; Benim Tatlı Melegim), *Bonnie and Clyde* (1967; Bonnie ve Clyde) ve *The Exorcist* (1973; Şeytan) sayılabilir.

Uzun yıllar şirketin yapım işlerinden sorumlu başkan yardımcılığını yürüten Jack Warner, iki ağabeyinin ardından 1956'da yönetim kurulu başkanlığına üstlendi ve bunu 1972'ye değin sürdürdü. Bu arada şirket yapısı bakımından çeşitli değişikliklerden geçen Warner Brothers, televizyon programcılığı, kitap yayıncılığı ve plak yapıcılığı gibi başka alanlara da girdi. Adı

1969'da Warner Bros. olarak değiştirildi ve Warner Communications Inc. adlı şirketin bir yan kuruluşu durumuna geldi. Warner Communications Inc. 1989'da Time, Inc. ile birleşerek dünyanın en büyük kitle iletişim ve eğlence şirketlerinden Time Warner Inc.'i oluşturdu.

Warren, ABD'de, Michigan'ın güneydoğu kesimindeki Macomb ilinde (county) kent. Detroit'in kuzeydeki banliyölerinden biridir. 1837'de Hickory adıyla kuruldu. 1955'te kent statüsü kazandı. 1920'lerde başlayan sanayileşme ve kentleşme II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük ölçüde hızlandı. Kentte General Motors Teknik Merkezi, Detroit Cephane Deposu ve Macomb Community College'in güney kampusu (1954) yer alır. Nüfus (1990) 144.864.

Warren, ABD'de, Ohio'nun kuzeydoğu kesimindeki Trumbull ilinde (county) kent. Mahoning Irmağının kıyısında yer alır. Youngstown metropoliten alanının bir parçasını oluşturur. Önce Western Reserve'ün, 1803'te de Trumbull ilinin merkezi oldu. 1834'te kasaba, 1869'da da kent olarak tüzel kimlik kazandı. Pittsburgh'u Akron'a bağlayan Pennsylvania ve Ohio Kanalı'nın tamamlanmasından (1840) sonra bir iç liman olarak gelişti. 1870'ten sonra demir sanayisinin gelişmesi, Mahoning Vadisinde kömür bulunması, Youngstown'a yakınlığı ve ülkeyi boydan boya aşan iki karayoluyla Ohio Otoyolu'nun kentten geçmesi Warren'in gelişip zenginleşmesinde önemli rol oynadı. Günümüzde kentin sanayisi otomobil, çelik, sanayi donanımı ve elektrikli aygıt üretimine dayanır. Kentteki önemli yapılar arasında Packard Konser Salonu ile Western Reserve'ün en eski evi olan John Stark Edwards Evi (1807) sayılabilir. Yakınındaki Nelson ve Kennedy Ledges Eyalet Parkı'nda ilginç kumtaşı oluşumları vardır. Nüfus (1990) kent, 50.793; Youngstown-Warren metropoliten alanı, 492.619.

Warren, Bertram Eugene (d. 28 Haziran 1902, Waltham, Massachusetts, ABD), X ışınlarıyla gerçekleştirdiği çalışmalar sonucunda kristaller ile kristal yapılı olmayan malzemelerin yapısının ve biçimsiz (amorf) halden kristal haline geçişin dinamiklerinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunan ABD'li kristalograf.

Warren, öğrenimi ve meslek yaşamının büyük bölümünü Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde geçirdi. Sir Lawrence Bragg ile birlikte, silikat minerallerinin piroksen grubundan diyopsiti inceledi. İki bilim adamı, X ışınlarıyla sürdürdükleri araştırmaları sonucunda silikat minerallerinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulundular, bu minerallerdeki silisyum-oksijen oranı değişimlerinin nedenini ortaya çıkardılar. Warren, daha sonraları çalışmalarını kristal yapılı olmayan malzemelerin ve kristallerdeki kusurların incelenmesi üzerinde yoğunlaştırdı. Karbon karasının tümüyle biçimsiz olmadığını, rasgele yönelmiş iki boyutlu katman yapıları içerdiklerini gösterdi. Ayrıca, metallerin genel fiziksel özelliklerinin büyük ölçüde kristal kusurlarınca belirlendiğini ortaya çıkardı.

Warren, Earl (d. 19 Mart 1891, Los Angeles - ö. 9 Temmuz 1974, Washington, D.C., ABD), ABD Yüksek Mahkemesi'nin 14. başyargısı (1953-69).

Bir demiryolu işçisinin oğluydu. Berkeley'deki California Üniversitesi'nde hukuk öğ-

renimi gördü. Alameda ili bölge savcılığı (1925-39), California eyalet başsavcılığı (1939-43) ve üç dönem eyalet valiliği (1943-53) yaptı. 1948'de Cumhuriyetçi Parti'den ABD başkan yardımcılığına adaylığını koyduysa da seçimlerde başarılı olamadı. 1953'te Başkan Dwight D. Eisenhower tarafından başyargılığa atandı. Emekliye ayrıldığı 1969'a değin bu görevde kaldı.

Başyargıcılık döneminde anayasa hukuku ve ceza hukuku açısından önem taşıyan yeni yorumlar getirdi. Ünlü Brown-Topeka Eğitim Kurulu Davası'nda (1954) oybirliğiyle

Earl Warren, 1953
UPI-EB Inc.

alınan kararla devlet okullarında öğrencilerin ırklarına göre ayrılmalarının anayasaya aykırı olduğunu bildirdi. 1896'dan beri geçerliliğini koruyan "ayrı, ama eşit" anlayışını reddederek "ayrı eğitimin doğası gereği eşitsiz olduğu" görüşünü ortaya attı. 1957'deki Watkins-ABD Davası'nda tanıkların Kongre komisyonlarına ifade vermeyi reddetme hakkını destekledi. Vatana ihanet ve ulusal güvenlik konularında aldığı başka kararlarla da 1950'lerde ülkeye egemen olan "komünist yıkıcılık" korkusunu kıran bir tutum takındı. "Bir kişi, bir oy" kararı olarak da bilinen Reynolds-Sims Davası'nda (1964) "meclisler araziye ya da ağaçları değil, halkı temsil eder" diyerek, eyalet meclislerinde temsilin coğrafi bölgeye göre değil, nüfusa göre bölümlenmesi gerektiğini savundu. Ceza hukuku bakımından dönüm noktası oluşturan Miranda-Arizona Eyaleti Davası'nda (1966), polis, sorgu öncesinde sanığa konuşmama ve avukat bulundurma (yeterli parası yoksa avukat atanmasını isteme) haklarını bildirmesi gerektiği ve bu koşulların yokluğunda alınan ifadelerin mahkemede geçersiz olduğu kararına vardı.

Warren 29 Kasım 1963'te Başkan Lyndon B. Johnson tarafından eski Başkan John F. Kennedy ile katil sanığı Lee Harvey Oswald'ın öldürülmesi olayını soruşturmakla görevli komisyonun başkanlığına getirildi. Kennedy'nin öldürülmesi olayında herhangi bir iç ya da dış konploya ilişkin kanıt bulunmadığını belirten komisyon raporu Eylül 1964'te başkana sunuldu ve aynı yıl yayımlandı. Ayrıca bak. Warren Komisyonu.

Warren, Harry, asıl adı SALVATORE GUARAGNA (d. 24 Aralık 1893, Brooklyn, New York - ö. 22 Eylül 1981, Los Angeles, California, ABD), ABD'li popüler şarkı bestecisi. 1922'den 1960'a değin Hollywood filmleri ve Broadway müzikalleri için yazdığı şarkıların sayısı 300-400 arasındadır. 1935'te "Lullaby of Broadway", 1943'te "You'll Never Know" ve 1946'da "On the Atchison, Topeka and the Santa Fe" ile aldığı üç Oscar Ödülü'ne karşın kamuoyunun ilgisini pek fazla çekmemişse de yapıtlarının yapım haklarından büyük bir servet kazanmıştır.

Warren müziğe, içinde büyüdüğü İtalyan mahallesinde cenaze törenlerinde davul çalarak başladı. On iki kardeşin en küçüğüydü; kendi kendisini yetiştirdi. On beş yaşında bir bandoyla karnavallarda dolaşarak çalışmaya başladı. Vitagraph Stüdyoları'nda sahne sorumlusu olarak çalıştı; daha sonra bu stüdyonun sessiz filmlerine piyanoyla eşlik etti. Müzik yayımcısı Stark & Cowan firmasında piyano çaldı, şarkı sunucusu olarak çalıştı. Bu firma Warren'in ilk şarkısı "Rose of the Rio Grande"yi 1922'de satın aldı.

1930'ların başına değin ünlü Broadway müzikalleri için 60'tan fazla popüler şarkı yazdı. 1932'de Hollywood'a geçti. Söz yazarı Al Dubin'le birlikte film müzikleri yaptı.

1940'larda şarkı sözü yazarı Marc Gordon ile bir araya geldi, *Down Argentine Way* (1940; Arjantin Yolu) ve *Sun Valley Serenade* (1941; "Chattanooga Choo-Choo") gibi filmlerin müziklerini hazırladı. *Marty* (1955; *Marty*), *An Affair to Remember* (1957; *Unutulmayan Aşk*), *The Caddy* (1953; *Jerry Lewis Golf Şampiyonu*), *Cinderella* (1960; *Jerry Lewis Külkedisi*) ve *The Satan Never Sleeps* (1962; *Şeytan Asla Uyumaz*) gibi filmlerin müziklerini ve "The Legend of Wyatt Earp" (Wyatt Earp Efsanesi) adlı televizyon dizisinin tema şarkısını besteledi.

Warren, Robert Penn (d. 24 Nisan 1905, Guthrie, Kentucky - ö. 15 Eylül 1989, Stratton, Vermont, ABD), ABD'li romançı, şair ve eleştirmen. Yapıtlarında geleneksel kırsal değerlerin aşınmaya uğradığı Güney'in ahlaki ikilemlerini konu almış, 1986'da ABD'nin ilk başsairi seçilmiştir.

1921'de Nashville'deki (Tennessee) Vanderbilt Üniversitesi'ne girdi. Orada, kendi-

Robert Penn Warren
Random House, Inc.

lerini *Fugitives*(*) diye adlandıran şairler grubuna katıldı. Grup üyelerinden birkaçı ve başka Güneyli yazarlarla birlikte, Güney'in tarım ekonomisine dönmeyi savunan *I'll Take My Stand* (1930; *Safımı Seçeceğim*) adlı ortak bir kitap yayımladı.

1925'te Vanderbilt'ten mezun olduktan sonra California (Berkeley) ve Yale üniversitelerinde lisansüstü öğrenim gördü. Rhodes Bursu'yla çalışmalarını Oxford Üniversitesi'nde sürdürdü. 1930'dan 1950'ye değin çeşitli üniversite ve yüksekokullarda ders verdi. Cleanth Brooks ve Charles W. Pipkin'le birlikte, ABD'de o dönemin en etkili edebiyat dergilerinden *The Southern Review*'yu (1935-42) kurdu ve yönetti. 1951-73 arasında Yale Üniversitesi'nde ders verdi. Cleanth Brooks ile birlikte yazdığı *Understanding Poetry* (1938; *Şiiri Anlamak*) ve *Understanding Fiction* (1943; *Kurmacayı Anlamak*) adlı yapıtlar, Yeni Eleştiri(*) anlayışının yayılmasında çok etkili oldu.

Warren'in ilk romanı *Night Rider* (1939; *Gece Yolcusu*), Kentucky'deki bütün yetiştir-

İrlicileriyle büyük bütün şirketleri arasındaki mücadeleyi (1905-08) anlatır ve tarihsel olayları trajik bir ironiyle ele alması, şiddetle ağırlıklı bir yer vermesi ve ahlaki ikilemeler içinde bocalayan bireyleri anlatması gibi özellikleriyle sonraki romanlarını önceler. Louisianalı demagog Huey Long'un yaşamına dayanan en ünlü romanı *All the King's Men* ise (1946; *İktidar Hırsı*, 1958/*İktidar Çamuru*, 1972/*Kralın Adamları*, 1972) idealist bir politikacının iktidar hırsı yüzünden kendisini ve çevresini yozlaştırmasının öyküsüdür. Roman 1947'de Pulitzer Ödülü'nü, 1949'da da film uyarlamasıyla en iyi film Oscar'ını kazandı. Warren'in öteki romanları arasında *At Heaven's Gate* (1943; Cennetin Kapısında), 19. yüzyılda Kentucky'deki tartışmalı bir cinayet davası çevresinde gelişen *World Enough and Time* (1950; *İntikam Hırsı*, 1957), *Band of Angels* (1956; Melekler Alayı) ve *Cave* (1959; Mağara) sayılabilir. Warren'in, şiirlerinde de romanlarındaki konuları işlediği görülür. Uzun öykülü şiiri *Brother to Dragons* (1953; Ejderhaların Kardeşi) aslında, Thomas Jefferson'un yeğenlerinin bir köle tarafından vahşice öldürülmesini anlatan manzum bir romandır. Öteki şiir kitapları arasında *Promises: Poems, 1954-1956* (Vaatler: Şiirler, 1954-1956), *You, Emperors and Others* (1960; Siz, İmparatorlar ve Başkaları), *Audubon: A Vision* (1969; Audubon, Bir Hayal), *Now and Then; Poems 1976-1978* (Ara Sıra: Şiirler 1976-1978), *Rumor Verified* (1981; Doğrulanmış Söylenti), *Chief Joseph* (1983; Şef Joseph), *New and Selected Poems, 1923-1985* (1985; Yeni ve Seçilmiş Şiirler, 1923-1985) yer alır. Bazı eleştirmenlerce Warren'in en başarılı yapıtı sayılan "Blackberry Winter"ın (Böğürtlen Kış) bulunduğu *The Circus in the Attic* (1948; Tavan Arasındaki Sirk) öykülerini, *Selected Essays* (1958; Seçme Denemeler) eleştiri yazılarından bazılarını içerir.

Romaniyla aldığı Pulitzer Ödülü'nün dışında Warren 1958 ve 1979'da şiir dalında da iki Pulitzer Ödülü kazandı. 1986'da başsair seçildiğinde, her iki dalda da bu ödülü kazanmış tek yazardı.

Warren Komisyonu, ABD'de Başkan John F. Kennedy'ye düzenlenen suikasti ve katil sanığı Lee Harvey Oswald'ın öldürülmesini soruşturmak göreviyle 29 Kasım 1963'te Başkan Lyndon B. Johnson'un atadığı komisyon. Komisyonun başkanlığına başyargıç Earl Warren, üyeliklerine de senatörler Richard B. Russell (Georgia) ile John Sherman Cooper (Kentucky), Temsilciler Meclisi üyeleri Hale Boggs (Louisiana) ile Gerald R. Ford (Michigan), Merkezi Haberalma Örgütü (CIA) eski başkanı Allen W. Dulles ve Uluslararası İmar ve Gelişme Bankası eski başkanı John J. McCloy getirildiler.

Eylül 1964'te Başkan Johnson'a sunulan komisyon raporunda Kennedy'yi Texas Okul Kitapları Deposu'nun altıncı katındaki Oswald'ın tüfekte ateş ederek öldürdüğünü, Oswald ve Oswald'ın katil sanığı Jack Ruby'nin dış ya da iç kaynaklı bir kompleks parçası olduklarına ilişkin bir kanıt bulunmadığı belirtiliyordu. Komisyonun vardığı bu sonuca sonradan birçok kitap ve makalede karşı çıkıldı.

Komisyon raporunda Oswald'ın yaşamına ilişkin ayrıntılı bilgi verilmekle birlikte onun cinayeti işlemekteki amaçları üzerinde durulmadı. Raporda ayrıca gizli servis örgütünün güçlendirilmesi, başkanı koruma önlemlerinin geliştirilmesi ve başkanın ya da yardımcısının öldürülmesini federal suç sayan yasanın çıkarılması önerildi. 1964'te ABD Federal Yayın Bürosu raporu yayımladı.

Warri, Nijerya'nın güneyindeki Bendel eyaletinde kent ve liman. Nijer Deltasının batısında, Warri Irmağı kıyısında, Benin Körfezindeki Forcados limanının 48 km yukarısında yer alır. 15. yüzyılın sonlarında Beninli prens Ginnwa tarafından kuruldu. Çok geçmeden İtsekirilerin Warri'de kurdukları krallığın (Owerre) yönetim ve ticaret merkezi oldu. İtsekiri kralları (obi) Portekizlilerle yakın ilişki kurdular ve sonradan köle ticaretinde etkin rol aldılar. Bununla birlikte krallıkları gitgide zayıfladı ve Warri 1884'te İngiltere'nin korumasına girdi.

Öteden beri yörenin pazar merkezi ve limanı işlevini gören kent yörede doğal gaz ve petrol bulunmasıyla daha da önem kazandı. Kentte 1972'de Petrol Eğitim Enstitüsü, 1978'de de ülkenin ikinci petrol rafinerisi kuruldu. Daha sonra rafineride üretilen ürünleri ülkenin kuzeyindeki Kaduna ve Kano'ya taşıyan bir boru hattı yapıldı. 1981'de kentin yakınlarındaki Aladaya'da entegre bir çelik tesisi açıldı. Warri Yerel Hükümet Konseyi'nin merkezi olan kentte mobilya ve meşrubat fabrikaları, ortaöğretim kurumları, meslek okulları, devlet hastaneleri ve bir el sanatları merkezi bulunur. Nüfus (1992 tah.) 114.100.

Warrington, İngiltere'de, Cheshire ilinin (county) kuzeyinde ilçe (district). Liverpool ile Manchester arasında, Manchester Gemi Kanalı ile Mersey Irmağının kıyısında yer alır. Yüzölçümü 176 km²'dir. İlçe toprakları kanalı izleyen eski Cheshire-Lancashire sınırının her iki yanına yayılır. 1974'teki yönetsel düzenlemeden önce büyük bölümü Lancashire iline bağlıydı.

Warrington Roma dönemi öncesinde Mersey Irmağının kolayca geçit veren bir noktasında kuruldu. Ortaçağda el sanatları ve dokuma ürünleri için bir pazar merkezi durumuna geldi. Günümüzde bir sanayi merkezi olan ilçede bıçkışanalar, bira fabrikaları ve matbaalarla metal, deri eşya ve giysi üreten fabrikalar vardır. İlçenin bir bölümü yeni kent ilan edilmiştir. Warrington, Liverpool-Manchester otoyol sisteminin tam ortasında yer alır. Nüfus (1981) yeni kent, 135.946; (1986 tah.) ilçe, 180.000.

Warta Irmağı, Polonya'nın ortabatı kesiminde ırmak. Uzunluğu 808 km'dir. Sillezya-Kraków Yükseltilerinde Zawiercie yakınlarından doğar. Kuzeye ve batıya doğru aktıktan sonra Gorzów Wielkopolski ilinin (województwo) batı kesimindeki Kostrzyn'de Odra (Oder) Irmağı ile birleşir. Tamamı Polonya sınırları içinde kalan ikinci uzun ırmaktır. Su toplama havzası (54.607 km²) bakımından üçüncü sırada yer alır. Irmağın Kostrzyn ile Konin arasında kalan üçte birlik kesimi ulaşımaya elverişlidir. Kaynağıyla ağzı arasındaki yükseklik farkı 373 m olan Warta Irmağı büyük ölçüde tarım alanlarıyla kaplı olan geniş bir düzlüğü sular. Kıyısındaki başlıca kentler Częstochowa, Poznań ve Gorzów Wielkopolski'dir.

Wartburg, Alman tarihinde önemli yeri olan ve Eisenach kentine egemen konumda ki dik bir tepede yapılmış ünlü şato. Kuruluşu tepenin tahkim edildiği 1080'e değin iner. Thüringen kontu I. Hermann (y. 1156-1217) tarafından yeniden inşa edildikten sonra Walther von der Vogelweide ve Wolfram von Eschenbach gibi gezgin şair ve müzیکçilerin uğrak yeri durumuna geldi. Koruyucularının gözüne girmeye çalışan şairlerin birbiriyle kıyasıya yarıştığı bu dönem anlatan *Sängerkrieg* (Şarkıcılar Savaşı) adlı şiir, daha sonraları Richard Wagner'in

Tannhäuser adlı operasının öyküsüne temel oluşturdu (1845). Şato ve çevresindeki topraklar 1485'ten sonra Sakson düklerinin denetimine girdi. Saksonya elektörü III. Friedrich'in Mayıs 1521'den Mart 1522'ye değin şatoda sakladığı Martin Luther, Yeni Ahit'i Yunanca aslından Almanca'ya çevirmeye de burada başladı. Daha sonra 1817'de Luther'in doğumunun 300. yılını kutlama şenlikleri için Wartburg seçildi. Şato Saksonya-Weimar-Eisenach grandükü Karl Alexander (1818-1901) tarafından geniş çaplı bir onarımdan geçirildi.

Warton, Thomas (GENÇ) (d. 9 Ocak 1728, Basingstoke, Hampshire - ö. 21 Mayıs 1790, Oxford, İngiltere). İngiliz şiirinin tarihini konu alan ilk yapıtın yazarı ve 1785'ten sonra başsair (poet laureate).

Şair ve eleştirmen Joseph Warton'ın kardeşi, Oxford Üniversitesi'nin şiir profesörlerinden Thomas Warton'ın (1688?-1745) oğluydu. En başarılı şiirlerini 23 yaşından önce yazdı ve genç yaşta şair olarak ünlendi. 1747'de imzasız olarak yayımladığı, düşünsel yanı ağır basan, uyaksız 10 heceli şiiri *The Pleasures of Melancholy*'de (Melankoli'nin Tadı) ortaçağa özgü, romantik temalara olan yoğun ilgisini ortaya koydu; bu temalara sonradan eleştirmen olarak yazdığı yapıtların çoğunda da yer verdi.

Warton günümüzde araştırmacılığı ve edebiyat tarihiyle ilgili öncü çalışmaları nedeniyle önem taşır. *Observations on the Faerie Queene of Spenser* (1754; Spenser'in Faerie Queene'i Üzerine Gözlemler) adlı yapıtının son bölümü Chaucer'dan Restorasyon dönemine değin İngiliz edebiyatının kısa bir tarihini içerir. Ömrünün kalan bölümünde üzerinde çalıştığı *The History of English Poetry from the Close of the Eleventh to the Eighteenth Century*'yi (1774-81, 3 cilt; 11. Yüzyıldan 18. Yüzyıl Başlarına Değün İngiliz Şiiri Tarihi) tamamlayamamıştır.

Warwick, ABD'de, Rhode Island eyaletine bağlı Kent ilinde (county) kent. Narragansett Körfezinin batı kıyısında yer alır. Providence'ın güney banliyölerinden biridir. Yönetim açısından birleştirilmiş 20 dolayında köyü kapsar. Yörede ilk Avrupalı yerleş-

Warwick'te yat limanı, Rhode Island
Alan Pitcairn, Grant Heilman—EB Inc

mesi Shawomet'te Samuel Gorton tarafından kuruldu (1642). 1647'de ilçe olarak düzenlenen koloni, Kral Philip Savaşı (1675-76) sırasında yıkıldıysa da yeniden inşa edildi. Pawtuxet Irmağı kıyısındaki buğday değirmenleri ve kumaş atölyeleriyle gelişmesi hızlandı. 1931'de kent tüzel kimliği kazandı. Günümüzde ekonomisi mücevher, gümüş eşya, metal ve makine üretimine dayalıdır. Rhode Island Junior College'ın Knight kampusu 1972'de açılmıştır.

İngiliz vergi uskunası "Gaspee"nin 1772'de kıyı açıklarında Rhode Islandlı yurtseverlerce yakılmasının anısına her yıl Gaspee Günü kutlanır. Warwick Müzikal Tiyatrosu dünyanın en büyük arena tiyatrolarından biridir. Nüfus (1990) kent, 85.427.

Warwick, İngiltere'de Warwickshire ilinin (county) orta kesiminde ilçe (district). Yüzölçümü 282 km²'dir. Midlands sanayi bölgesinin güney ucunda, Coventry kentinin hemen güneyinde yer alır. Güneyde Stratford-on-Avon kırsal ilçesiyle (rural district) komşudur. İlçenin iki kasabası Warwick ve Kenilworth, şatoların çevresinde kurulmuştur. 1875'te berat alan Royal Leamington Spa, dinlence ve sağlık tesisleriyle günümüzde de bir kaplıca merkezi olarak hizmet vermektedir. Nüfus (1983 tah.) 115.600.

Warwick, İngiltere'de, Warwickshire ilinde (county), Warwick ilçesinde (district) kent. Tarihîsel şatosuyla ünlü olan Warwick, Avon Irmağının karşı yakaya kolayca geçit verdiği bir noktada kuruldu. Yaklaşık 915'te surlarla çevrilen yerleşme, 1086'ya gelindiğinde 225 haneli bir kraliyet ilçesiydi. Bugünkü şatonun büyük bölümü 14. ve 15. yüzyıllarda Beauchamp ailesi tarafından yapıldı. Fulke Greville 1604'te şatoyu satın alarak içinde yaşamaya başladı. Mimari açıdan hemen hemen hiç değişikliğe uğramamış olan büyük Warwick Şatosu bu özellikleriyle olduğu kadar güzel resim ve zırh koleksiyonlarıyla da Midlands bölgesindeki en çok turist çeken yapılardan biridir.

Warwick kenti şatonun çevresinde gelişmiştir. Önemli yapılar arasında Lord Leicester Hastanesi (14-15. yy) ve Çarşı Binası (1670) sayılabilir. Nüfus (1981 geç.) kent, 21.936.

Warwick (5. Kontu), Richard Beauchamp (d. 25/28 Ocak 1382, Salwarpe, Worcestershire, İngiltere - ö. 30 Nisan 1439, Rouen, Fransa), IV., V. ve VI. Henry dönemlerinde yararlı göstermiş İngiliz asker ve diplomat.

Babasından kont unvanını 1401'de devraldı. Shrewsbury Çarpışması'nda (21 Temmuz 1403) IV. Henry'nin saflarında Sir Henry Percy'ye karşı savaştı. Galler'de Owen Glendower (Owain ap Gruffudd) önderliğindeki ayaklanmanın bastırılmasına yardımcı oldu. Roma ve Kutsal Topraklar'a yaptığı hac ziyaretinden dönüşünde kraliyet danışma konseyi üyeliğine getirildi (1410). Daha sonra V. Henry tarafından Calais komutanlığına atandı (Şubat 1414). Konstanz Konsili'ne (1414-18) kralın baştemsilcisi olarak katıldı (Ekim 1414). Ayrıca diplomatik görevle birçok kez Fransa ve Burgonya'ya gönderildi. Normandiya ve Picardie fetihlerinde (1417-22) kralın önde gelen komutanları arasında yer aldı. Hizmetlerinin karşılığında Fransa'daki Aumale topraklarıyla ödüllendirildi.

V. Henry'nin ölümünden (31 Ağustos 1422) sonra Gloucester dükü Humphrey'in naip olmasını engellemede rol oynadı. Ülkenin yönetimini üstlenen konseyin üyesi olmasına karşın, zamanının çoğunu Fransa'da geçirdi. Daha sonra konseyin kararıyla genç kralın öğretmenliğini üstlendi (Haziran 1428-Mayıs 1436). Kralla birlikte Fransa'dayken (1430-32) Jeanne d'Arc'ın yargılanmasında ve idamında hazır bulundu. Beauvais yakınlarındaki Fransızlara karşı önemli bir zafer kazandı (1431). Fransa ve Normandiya'ya İngiliz askeri valisi olarak atandı (1437). Bu görevdeyken öldü.

Warwick (1. Kontu), Richard Neville, SALISBURY 2. KONTU (d. 22 Kasım 1428 - ö. 14 Nisan 1471, Barnet, Hertfordshire, İngiltere), Lancaster ve York hanedanları arasındaki Güller Savaşları'nın (1455-85) ilk yarısında iki kez İngiltere kralını seçtiği için "Kral Yapıcı" olarak anılan İngiliz soylusu.

Salisbury 1. (ya da 5.) kontu Richard Neville'in (ö. 1460) oğluydu. Evlilik yoluyla 1449'da Warwick kontu unvanını alarak İngiltere'nin çeşitli yerlerinde geniş topraklar edindi. Babasıyla birlikte 1453'te Kral VI. Henry'nin birinci bakanı Somerset dükü Edmund Beaufort'un rakibi York dükü Richard ile ittifak kurdu. İki taraf arasındaki I. St. Albans Çarpışması'nın (22 Mayıs 1455) kazanılmasında önemli rol oynadığından İngilizlerin elinde bulunan Fransa kıyısındaki Calais'nin komutanlığına getirildi. Savaşın yeniden başlaması üzerine Calais'den İngiltere'ye geçerek Northampton'da VI. Henry'yi tutsak aldı (Temmuz 1460). York ailesinin lehine bir veraset düzenlemesi karşılığında, güçsüz bir kral olan VI. Henry'yi tahtta tutma yoluna gitti.

Ama Lancaster yanlılarının saldırısıyla York dükü (Aralık 1460) ve ardından kendi babası (Şubat 1461) öldürülünce yeniden çatışmaya girdi. II. St. Albans Çarpışması'nda yenilgiye uğramasına karşın, düzenli biçimde geri çekilerek York dükünün oğlu Edward'ın kuvvetleriyle birleşti ve bir direnişle karşılaşmadan Londra'ya girdi. Edward'ın VI. Edward olarak kral ilan edilmesinden (Mart 1461) sonra Yorkshire'daki Towton'da Lancaster kuvvetlerine karşı kesin bir zafer elde etti.

İzleyen ilk üç yılda fiilen iktidarı elinde tuttuysa da Edward'ın bağımsız davranmaya yönelmesiyle etkisi giderek azaldı. Kralı bir Fransız soylusuyla evlendirerek Fransa'nın dostluğunu kazanma girişimi, Edward'ın Mayıs 1464'te Elizabeth Woodville'le gizlice evlenmesi nedeniyle boşa çıktı.

Edward'ın kardeşi Clarence dükü George'u yanına çeken Warwick, 1469'da İngiltere'nin kuzeyindeki ayaklanmaların yol açtığı karışıklıktan yararlanarak kısa bir süre duruma egemen oldu. Kralı göz hapsine aldıktan sonra kraliçenin babasını ve bir kardeşini idam ettirdi. Ayaklanmaları bastıran Edward'ın denetimi yeniden ele geçirmesi üzerine Nisan 1470'te Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı. Eski düşmanı VI. Henry'nin karısı Anjou'lu Margaret ile uzlaşarak Eylül 1470'te İngiltere'ye döndü ve Edward'ı sürgüne yollayarak Henry'yi tahta çıkardı. Ama ikinci iktidar dönemi pek uzun sürmedi. İngiltere'nin kuzeyine çıkan Edward'ın kuvvetleriyle giriştiği Barnet Çarpışması'nda öldürüldü.

Warwick (4. Kontu), Thomas II de Beauchamp (ö. 8 Temmuz 1401), İngiltere kralı II. Richard'a karşı direnişin önderlerinden.

Babasının kontluk unvanını 1369'da devraldı. İyi Parlamento döneminde Lordlar Kamarası'nın reform komitesinde (1376, 1377) soruşturma komisyonunda (1379) bulundu. Şubat 1381'de II. Richard'ın vasililiğine getirildi. Daha sonraları kral üzerinde otorite kurmaya çalışan soylularla işbirliği yaparak, 1388'de ülkeyi yönetmek üzere oluşturulan beş kişilik kurula girdi. Ertesi yıl kurulan devrilmesi üzerine köşesine çekildi. 10 Temmuz 1397'de çağrılı olduğu bir saray ziyafetinde tutuklandı ve Londra Kulesi'nin daha sonraları Beauchamp Kulesi olarak anılan bölümüne kapatıldı. Parliamentoda her şeyi itiraf etti, unvanları geri alındı ve sürgüne gönderildi. 1398'de gene Londra Kulesi'ne kapatıldı, ama IV.

Henry'nin tahta çıkmasıyla serbest bırakıldı ve unvanları geri verildi.

Warwickshire, İngiltere'nin Midlands bölgesinde il (county). Yönetmel bir birim olarak geçmişi 10. yüzyıla değin iner. Önceleri tarihîsel Warwick kentinin çevresindeki toprakları kapsıyordu. 1974'teki yönetsel düzenlemede alanı büyük ölçüde küçültülerek statüsü değiştirildi. Birmingham ve Coventry kentlerini içine alan yoğun nüfuslu ve sanayileşmiş kuzeybatı kesimi West Midlands adıyla yeni bir il yapıldı. Günümüzde yüzölçümü 1.981 km² olan ilin beş ilçesi vardır: North Warwickshire, Nuneaton-Bedworth, Rugby, Stratford-on-Avon ve Warwick.

İl topraklarındaki suların büyük bölümünü batı yönünde akan Avon Irmağı ve kolları toplar. En güneyde Thames'in kolu olan Cherwell doğar. Kuzeydeki küçük bir alanın suları ise Trent Irmağına karışır. Engelbeli yüzey şekillerinin temelinde Yeni Kırmızı Kumtaşları'nın parlak kırmızı rengini taşıyan tortul kayalar yatar. Kuzeyde kömür yatakları vardır; Nuneaton'ın çevresinde 13. yüzyıldan beri kömür çıkarılmaktadır. İlin birçok kesiminde buzul sürüntüleri rastlanır.

Tarihöncesi döneme ait yerleşim kalıntıları çok azdır. Romalıların inşa ettiği Watling Yolu günümüzde de kuzeydoğuda Leicestershire ile sınır oluşturur. Bölge Saksonlar döneminde Wessex ile Mercia krallıkları arasında bir sınır kuşağı oluşturmaktadır. Ortaçağda Warwick ve Kenilworth'da Norman şatolarının çevresinde iki büyük yerleşim merkezi gelişti. Hendeklerle çevrili öteki ortaçağ yapıları arasında her ikisi de 14. yüzyılda inşa edilmiş Baddesley Clinton Hall ile Maxstoke Şatosu sayılabilir. Bea-desert ve Berkswell'da Norman döneminden kalma kiliseler, Sutton-under-Brailes ve Pillerton Hersey'de erken İngiliz üslubunda kiliseler, Knowle'da ise düşey gotik üslupta bir yapı vardır. Stratford'da William Shakespeare ile ilgili birçok ünlü yapı yer alır.

Günümüzde Warwickshire'nin ekonomisi temelde tarıma dayalıdır. Mandıracılık en önemli geçim kaynağıdır. İlin güneybatı kesimi pazara yönelik sebze ve meyve bahçeleriyle ünlüdür. En kuzeydeki kömür havzası sanayileşmiştir. West Midlands sanayi bölgesi hafif sanayi ve konut banliyöleriyle ilin bir bölümüne taşar. Nüfus (1991 geç.) 477.000.

Wase, Nijerya'nın ortadoğu kesimindeki Plateau eyaletinde kasaba. Wase Irmağının yakınlarında, Bashar, Langtang ve Shendam'dan gelen yolların kesiştiği noktada yer alır. Yaklaşık 1820'de, 137 km kuzeydeki Bauchi'den gelen Hasan adlı Fulani (Peul) bir devlet görevlisi tarafından kuruldu. Başarava halkının yaşadığı bu yöre o dönemde Cukunların denetimindeydi. Wase, sonradan Bauchi Emirliliği'ne bağlı bir şeflik merkezi oldu. 1898'de Nijer Kraliyet Kumpanyası'na bağlı birlikler kasabaya girdiler. Bauchi'nin İngilizlerce işgal edilmesinden (1902) sonra Wase şefi (sarkin) bağımsızlığını ilan ederek emir unvanını aldı.

Wase Emirliliği günümüzde de Plateau eyaleti surları içinde bağımsız bir birim olarak varlığını korumaktadır. Halkın çoğunluğunu Müslüman olmayan Yergam, Angas ve Başarava halkları ile Müslüman Fulaniler oluşturur. Başlıca geçim kaynağı tarımdır; yetiştirilen ürünlerin başında koca koca ve kumdarı gelir. Kasabanın 64 km kuzeydoğusundaki Zurak çevresinde çeşitli madenler çıkarılır. Wase ve Zurak'taki çinko ve kalay madenlerinin denetimi günümüzde Wase emirinin elindedir.

Kasabada ve çevresindeki en ilginç yüzey şekli, savanlarla kaplı bir bölgede dimdik yükselen Wase Kayasıdır (240 m). Wase Yerel Yönetim Meclisi'nin merkezi olan kasabada bir sağlık bürosu ve bir dispensier vardır. Nüfus (son sayım) 4.304.

Wash, İngiltere'de, Kuzey Denizi kıyısında Norfolk ve Lincolnshire illeri (county) arasında sığ körfez. 24 km uzunluğunda, yaklaşık 19 km genişliğindedir. Eskiden iç kesimlere, Peterborough ve Cambridge'e kadar uzanırdı; ama günümüzde ırmakların taşıdığı mülle büyük ölçüde dolmuştur. Suların alçalma döneminde ırmak suları kum ve çamur setlerinin arasındaki sığ derelerin aracılığıyla denize ulaşır. Boston ve Lynn adlarındaki iki ana kanal ticaret amacıyla Boston ile King's Lynn arasında işletilen küçük teknelere demirleme olanağı sağlar.

Washburne, Carleton W(olsey) (d. 2 Aralık 1889, Chicago - ö. 17 Kasım 1968, Okemos, Michigan, ABD), Winnetka Planı'na katkılarıyla tanınan ABD'li eğitimci. John Dewey ile Francis Parker'in yönetimindeki Chicago okullarında öğrenim gördü. California'daki Stanford Üniversitesi'ni bitirdikten sonra California Üniversitesi'nde eğitim doktorasını tamamladı. 1912-14 arasında California okullarında ders verdi, daha sonra San Francisco Eyalet Öğretmen Yüksekokulu'nda fen bölümünün başkanı olarak görev yaptı (1914-19). Ardından Illinois'a dönerek Winnetka'da müfettişliğe başladı. Bu görevdeyken çocukların küçük yaşta öğrenime başlamasını özendirdi, ortaokullar kurdu, ilkokullarda rehberlik programları geliştirdi. Winnetka'da kaldığı dönemde Winnetka Öğretmen Yaz Okulu'nun, 1932'den sonra da Winnetka Lisansüstü Öğretmen Okulu'nun müdürlüğünü yürüttü.

Washburne II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında İtalya'da kamu okulları sisteminin yeniden düzenlenmesinde önemli rol oynadı. Ayrıca 1949-60 arasında New York kentindeki Brooklyn College'da lisansüstü bölümünün ve öğretmen yetiştirme programının müdürlüğünü yaptı. Son görevi, East Lansing'deki Michigan Eyalet Üniversitesi'nde eğitim profesörlüğüydü (1961-67).

Başlıca yapıtları arasında *New Schools in the Old World* (1926; Eski Dünyada Yeni Okullar), *Adjusting the School to the Child* (1932; Okulu Çocuğa Uyarlamak), *A Living Philosophy of Education* (1940; Yaşayan Bir Eğitim Felsefesi), *What Is Progressive Education?* (1952; İlerici Eğitim Nedir?), *The History and Significance of an Educational Experiment* (1963; Bir Eğitim Deneyinin Tarihi ve Önemi) ve *Window to Understanding* (1968; Anlamaya Açılan Pencere) sayılabilir. Washburne'un üç kitabı *Avrupa Terbiye Âleminde Müterakki Temayüller* (1924), *Terbiyede İleri Adımlar* (1930) ve *Vinnetka Mektepleri* (1932) adlarıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Washington, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin kuzeybatı ucunda yer alır. Batıda Büyük Okyanus, güneyde Oregon, doğuda Idaho eyaletleri, kuzeyde de Kanada'nın İngiliz Kolumbiyası eyaletiyle çevrilidir. Kabaca bir dikdörtgene benzeyen eyalet doğu-batı doğrultusunda 560 km, kuzey-güney doğrultusunda ise 386 km boyunca uzanır. Juan de Fuca ve Puget boğazları eyalet topraklarının yaklaşık 320 km içine sokulur. Eyaletin yüzölçümü 176.479 km², yönetim merkezi Olympia kentidir.

Avrupalılar bölgeye geldiklerinde burada Şinuklar ve Kıyı Selişleri ile Nez Percé ve Yakima Yerlileri yaşıyordu. 1775'te Wash-

ington kıyılarına ayak basan Bruno Heceta İspanya adına bölge toprakları üzerinde hak iddia etti. 1792'de de İngiliz George Vancouver ve ABD'li Robert Gray kendi ülkeleri adına bölge üzerinde hak iddiasında bulundular. Lewis ve Clark Keşif Seferi sırasında Columbia Irmağının ağzına ulaşılması (1805) ABD'nin bölge üzerindeki hak iddalarını güçlendirdi. Protestan ve Katolik din adamları 1830'larda Washington'ın doğusundaki Yerli topraklarında misyonlar kurdular. 1840'larda da bölgeye ABD'li ve İngiliz kürk tüccarları geldi. Washington, bu dönemde ABD ile İngiltere arasında anlaşmazlık konusu olan Oregon Bölgesi'nin bir parçasıydı. 1846'da İngiltere'yle imzalanan bir antlaşmayla (bak. Oregon Sorunu) Oregon'un 49° kuzey enleminin güneyinde kalan kesimi ABD'ye bırakıldı. 1848'de Oregon Toprakları adını alan bölgedeki ilk yerleşmeleri ormancılar kurdu. Bölge altına hücum döneminden sonra California'ya kereste satarak zenginleşti. 1853'te Oregon'dan ayrılarak bağımsız bir yönetim birimi olan Washington, 1870'lerden sonra hızla büyüdü ve 1889'da 42. eyalet olarak Birlik'e katıldı.

Eyaletin hem batı, hem de doğu kesimi okyanus ikliminin etkisi altında olduğundan Washington'da aynı enlemde yer alan öteki eyaletlere göre daha ılıman bir iklim hüküm sürer. Ortalama sıcaklık eyaletin batısındaki Seattle'da ocak ayında 5°C, temmuz ayında 19°C, doğudaki Spokane'de ise sırasıyla -4°C ve 21°C'dir.

Washington yüzey şekilleri bakımından yedi ana bölgeye ayrılır. Eyaletin kuzeybatısında yer alan Olympic Dağlarının (2.428 m) batı yamaçları sık yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Willapa Tepeleri, Grays Harbor'dan Columbia Irmağının ağzına kadar kıyıya koşut olarak uzanır. Kanada'dan Oregon'a kadar Olympic ve Cascade dağları arasında uzanan Puget Boğazının çevresindeki düzlüklerde ılıman bir iklim hüküm sürer; oldukça alçak olan bu bölgede korunaklı limanlar vardır. Cascade Sıradagları üzerinde Rainier Dağı (4.392 m) ve son yıllarda püsküren St. Helens Yanardağı gibi volkanik kökenli birkaç doruk bulunur. Verimli volkanik topraklarla kaplı olan bazalt oluşumlu Columbia Havzası dik yamaçlı koyaklarla parçalanmıştır. Eyaletin kuzeydoğu köşesinde Kayalık Dağların bir uzantısı olan Okanogan Dağları, güneydoğu ucunda da Oregon'daki Mavi Dağların bir kolu uzanır.

Eyaletin Cascade Sıradaglarının doruk çizgisinin doğusunda kalan kesiminin sularını Columbia Irmağı ile bu akarsuyun kolları olan Snake, Yakima, Okanogan, Pend Oreille ve Sponake ırmakları toplar. Cascade Sıradaglarının batısında kalan kesimini sulayan akarsular ise genellikle Büyük Okyanusa ya da Puget Boğazına dökülür.

Washington'a yerleşen ilk beyazlar ağırlıklı olarak Ortabatı'dan gelen Amerikalılar, Kanadalılar ve İskandinavyalılar oldu. Günümüzde beyaz olmayanların eyalet nüfusu içindeki payı yüzde 8 dolaylarındadır; bunların büyük bölümünü Amerikan Yerlileri ve Asyalılar oluşturur. Eyalet nüfusunun yüzde 70'inden fazlası kentlerde yaşar. Eyaletin en büyük kenti olan Seattle, Puget Boğazının güney kesimindeki beş ili (county) kapsayan büyük bir kentsel yaygının merkezinde yer alır; eyalet nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ı bu beş ilde (King, Pierce, Snohomish, Thurston ve Kitsap) yaşar.

Washington, ülkenin toplam hidroelektrik enerji üretiminin beşte birinden fazlasını gerçekleştirir. Sanayi dalları arasında uçak, uçak parçaları, kereste, ağaç ürünleri, işlenmiş gıda, kâğıt ve elektrikli olmayan mak-

ne üretimi sayılabilir; eyalette ayrıca başta alüminyum olmak üzere çeşitli temel metaller üretilir. Yetiştirilen tarımsal ürünlerin başında buğday, elma ve patates gelir. Toprakların yaklaşık yarısı ile hidroelektrik santrallerinin ve sulama projelerinin büyük bölümü eyalet yönetiminin denetimindedir. İşgücünün büyük bölümü ordu için uçak, uzay araçları, gemi ve yapı malzemesi üreten kuruluşlarda çalışır. Turizmin gelişmekte olduğu eyalette Ulusal Parklar İdaresi'nin denetimindeki Rainier Dağı, Kuzey Cascades ve Olympic ulusal parkları ile yedi sit alanı ve dinlence merkezi bulunur. Eyaletteki başlıca yükseköğretim kurumları Seattle'daki Washington Üniversitesi ile Pullman'daki Washington Eyalet Üniversitesi'dir. Nüfus (1992 tah.) 5.136.000.

Washington, tam adı WASHINGTON, D.C., ABD'nin başkenti. District of Columbia (D.C.) ile aynı alanı kaplar. Potomac Irmağı kıyısında, ırmak üzerinde yapılan taşımacılığın başlangıç noktasında yer alır. Kuzeydoğusunda Maryland, güneybatısında da Virginia eyaletleri bulunur. Virginia ile arasındaki sınır Potomac Irmağı çizer. Washington kentünün nüfusu (1990) 606.900, metropoliten alanınki ise 3.923.574'tür.

Genel görünüm. Washington, D.C., yönetim merkezi olarak tasarlanıp kurulan az sayıda başkentten biridir. Kentin ilk planını Fransız askeri mimar Pierre-Charles L'Enfant yaptı. L'Enfant'ın 1791'de tamamladığı bu planın temel öğelerini Capitol(*), Mall adlı gezinti yeri ve sonradan Beyaz Saray(*) olarak adlandırılan malikâne oluşturmuyordu. Planda kent merkezinde Capitol ile Beyaz Saray'ın bulunması ve birbirlerini dik açıyla kesen caddelerin bu iki yapıdan başlayarak kentin dört bir yanına dağılması öngörülmüştü. L'Enfant daha Capitol'ün temeli atılmadan görevden uzaklaştırıldığı için planı tam olarak uygulanamadı. Bununla birlikte, merkezinde Beyaz Saray ve Capitol bulunan ızgara planlı bir kent inşa etme düşüncesi kendisinden sonraki mimarlarca da benimsendi.

Kentteki resmi binaların çoğu Capitol ile Beyaz Saray arasında uzanan ve Federal Üçgen olarak bilinen bölgede toplanmıştır; bu üçgenin tabanını Mall, yüksekliğini Elipse, hipotenüsünü ise Capitol'ü Beyaz Saray'a bağlayan Pennsylvania Caddesi oluşturur. Bu bölgede resmi binaların yanı sıra Hirshhorn Müzesi ve Heykel Bahçesi, Ulusal Arşiv Dairesi, Ulusal Sanat Galerisi ve Ulusal Amerikan Tarihi Müzesi gibi Smithsonian Institution'a bağlı kuruluşların binaları yer alır. Capitol'ün çevresinde Senato ve Temsilciler Meclisi binalarıyla Yüksek Mahkeme ve Kongre Kitaplığı bulunur. Federal hükümet binalarının daha yeni olanları ise daha çok kentin güneydoğusundaki Foggy Bottom olarak adlandırılan bölgede yer alır; Independence Caddesi boyunca uzanan bu modern yapılar keskin, geometrik çizgileriyle dikkati çeker.

Washington'da çoğu devlet adamlarına ya da savaş kahramanlarına ait 300'den fazla heykel ya da anıt vardır. Bunların en ünlüleri Mall olarak bilinen bölgede, Capitol'ün batısında yer alan Washington Anıtı ile bu anıtın güneyindeki Jefferson ve batısındaki Lincoln anıtlarıdır.

Kentin kuzeybatı ucunda yer alan ve Maryland'in banliyölerine doğru sokulan semtte genellikle orta sınıftan kişilere ait evler bulunur. Kentin batısında yer alan ve Potomac Irmağına bakan Georgetown,

Washington'ın en eski ve en iyi semtidir. Bu iki semtte yabancı elçilik binalarıyla büyük kiliseler, özel kulüpler ve güzel evler yer alır. Kentin Siyah nüfusunun büyük bölümü 16. Sokak'ın doğusunda kalan ve kuzeyde Maryland'in banliyölerine doğru uzanan bölgede yaşar; bu bölgedeki konutlar zengin kişilere ait tek haneli evlerden büyük bir sefaletin yaşandığı kırık dökük apartmanlara kadar değişen bir çeşitlilik gösterir.

District of Columbia, Potomac Irmağı üzerindeki alt köprüyle Virginia'ya bağlanır. Irmağın doğusunda, Virginia sınırları içinde kalan bölgede Arlington Ulusal Me-

Kongre'de alınan bir kararla kent halkına belediye başkanını ve kent konseyini seçme hakkı tanındı. Kongre 1871'de District of Columbia'nın yönetimini yeniden düzenledi. Buna göre kentin başında hepsi de ABD başkanı tarafından atanan bir vali, bir bayındırlık işleri kurulu ve bir yasama meclisi bulunacaktı. Ayrıca kente, Temsilciler Meclisi'ne oy hakkı olmayan bir temsilci gönderme hakkı tanınmıştı. Üç yıl sonra bu sistem değiştirildi ve kentin yönetimi ABD başkanınca atanan üç görevliye bırakıldı. 1961'de anayasada yapılan bir değişiklikle kent halkına başkanlık seçimine katılma hakkı tanındı.

1967'deki düzenlemeyle üç görevlinin yerini belediye başkanı unvanını taşıyan bir

Gösteri Sanatları Merkezi'nde opera ve tiyatro gösterilerinin ve konserlerin düzenlendiği üç ayrı salon vardır. 1865'te Başkan Abraham Lincoln'ın öldürüldüğü yer olan tarihsel Ford Tiyatrosu onarıldıktan sonra yeniden açılmıştır.

Kentte ayrıca Smithsonian Institution'a(*) bağlı pek çok müze ve araştırma kurumu vardır. Bunlardan Ulusal Doğa Tarihi Müzesi antropoloji, biyoloji ve jeoloji alanında ülkenin önde gelen müzelerinden biridir. Ulusal Tarih ve Teknoloji Müzesi'nde teknoloji tarihine ve toplumsal gelişmelere ilişkin bilgi veren örnekler sergilenir. Hirshhorn Müzesi ve Heykel Bahçesi'nde 19. ve 20. yüzyıl sanatından örnekler içeren bir koleksiyon bulunur. 1987'de kentte Ulusal Afrika Sanatı Müzesi ve Arthur M. Sackler Galerisi adlı iki yeni müze açılmıştır; Arthur M. Sackler Galerisi'nde Asya ve Orta-doğu sanatından örnekler sergilenir. Ulusal Arşiv Dairesi'nde ve Kongre Kütüphanesi'nde Amerikan tarihine ilişkin pek çok önemli belge bulunur.

Washington aynı zamanda geniş parkları ve yeşil alanlarıyla da tanınır. Yaklaşık 710 hektarlık bir alanı kaplayan Rock Creek Parkı dünyanın bir kentin sınırları içinde kalan en geniş parkıdır. Parkta yürüyüş ve piknik yerlerinin yanı sıra Ulusal Hayvanat Bahçesi ve müzik gösterilerinin düzenlendiği Carter Barron Amfityatrosu bulunur. George Washington'ın projesi olan, Potomac Irmağı üzerindeki Chesapeake ve Ohio Kanalı onarılarak ulusal anıt ilan edilmiştir.

Tarih. Ulusal bir başkent kurma düşüncesinin ilk kez Haziran 1783'te Kongre'nin Philadelphia'daki toplantısında ortaya atıldığı sanılır. Yeni başkentini yeri konusunda çeşitli önerilerde bulunulduysa da Kuzey ve Güney arasındaki anlaşmazlık nedeniyle 1790'a değin bir karar verilemedi. Sonunda başkentini Potomac Irmağı kıyısında kurulması konusunda uzlaşmaya varıldı; kesin yerinin seçimi ise ABD'nin ilk başkanı George Washington'a bırakıldı. Washington, yeni başkentini bugün Washington D.C.'nin bir parçasını oluşturan Georgetown ile Alexandria arasında kalan 25 km²'lik alanda kurulmasına karar verdi. Daha sonra, Fransız askeri mimar Pierre-Charles L'Enfant'dan kent için bir plan çizmesini istedi. Eylül 1805'te Capitol'ün temelleri atıldı; aynı dönemde tasarrımını İrlandalı James Hoban'ın yaptığı Beyaz Saray'ın yapım çalışmaları başladı. Ekim 1800'de hükümet daireleri Philadelphia'dan Washington'a taşındı ve Başkan John Adams Beyaz Saray'a yerleşti.

Washington, ülkenin öteki kesimlerine uzak, yalıtılmış bir bölgede yer alması nedeniyle başlangıçta "vahşi kent" ve "uzaklıklar kenti" gibi adlarla anıldı. Bu durum bazı Kongre üyelerinin ve basın organlarının başkentini yerinin değiştirilmesi için bir kampanya başlatmalarına neden oldu. 1808'de Thomas Jefferson'ın başkanlık dönemi sona erdiğinde Washington'un nüfusu 5 binin altındaydı.

Washington 1814'te Amiral Sir George Cockburn komutasındaki bir İngiliz ordusunun bölgeyi işgali üzerine boşaltıldı. Bu olay, 1812 Savaşı'nın gidişi üzerinde önemli bir rol oynamadıysa da ABD halkının Washington'ı başkent olarak benimsemesinde etkili oldu. İç Savaş sırasında Konfederasyon kuvvetleri kenti birkaç yerden çevirdiler, ama ele geçirmeyi başaramadılar.

Başlangıçta Washington ve District of Columbia birbirinden farklı alanları kaplayan ve ayrı ayrı yönetilen bölgelerdi. 1847'de Potomac Irmağının güneyinde kalan toprakların Virginia eyaletine bırakılmasıyla District of Columbia'nın toprakları

Washington, D.C.'den bir görünüm, önde Beyaz Saray, ABD
Latif Demirci

zarlığı, ABD Savunma Bakanlığı'nın merkezi olan Pentagon, Washington Ulusal Havaalanı ve George Washington Otoyolu yer alır. Güneyde Potomac ve Anacostia ırmakları arasında yer alan kabaca üçgen biçimindeki bölgede ise yeni hükümet binaları ile halk arasında Hains Point olarak bilinen Doğu Potomac Parkı bulunur. Eskiden kentin bu kesiminde bulunan geçekondü mahalleleri günümüzde yerini orta sınıftan kişilerin yaşadığı apartmanlara bırakmıştır.

Ekonomi ve ulaşım. Kent nüfusunun büyük bölümü federal hükümete ait kuruluşlarda çalışır. Kentin ikinci önemli gelir kaynağı da turizmdir. İmalat sanayisi ve öteki ekonomik etkinliklerin kent ekonomisi içindeki payı ise çok düşüktür.

Washington 20. yüzyılın ortalarında bir "federal kent" olmaktan çıkıp ülkenin önde gelen haberleşme merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Kentte ayrıca pek çok ulusal şirket ve kuruluşun merkezi vardır. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası'nın (IBRD) varlığı, uluslararası ticaret ve finans ilişkilerinde eşgüdüm sağlayan bir merkez olarak kentin önemini daha da artırmaktadır.

1970'lerden sonra kentin trafiğini hafifletecek yeni yollar açılmış ve Potomac Irmağı üzerinde yeni köprüler inşa edilmiştir. Günümüzde kent içi ulaşım, Washington Metropolitan Alanı Taşımacılık İdaresi tarafından işletilen tren, metro ve otobüslerle sağlanır. Washington Metropolitan Alanı Taşımacılık İdaresi, aynı zamanda Virginia ve Maryland'in Washington'a komşu banliyölerinde de hizmet verir.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. Washington, D.C. ülkedeki federal yönetim birimi statüsüne sahip tek kenttir.

Washington kentinin 1802'de oluşturulan ilk yönetimi ABD başkanının atadığı bir belediye başkanı ile seçimle işbaşına gelmiş bir kent konseyinden oluşuyordu. 1820'de

yetkili ile yardımcısı ve dokuz üyeli kent konseyi aldı. Bu yeni sistemde kent konseyine belirli konularda düzenlemeler yapma yetkisi tanınmış olmakla birlikte, belediye başkanına kent konseyinin kararlarını veto etme yetkisi verilmişti. Ayrıca belediye başkanı ve yardımcısı ile kent konseyi üyeleri gene ABD başkanı tarafından atanıyordu. Kongre 1970'te kente, "Temsilciler Meclisi" ne oy hakkı bulunmayan bir temsilci gönderme hakkını yeniden tanıdı.

1973'te, belediye başkanının ve kent konseyi üyelerinin dört yılda bir yapılan seçimlerle belirlenmesi karara bağlandı. Ayrıca kent konseyinin üye sayısı 13'e çıkarıldı, belediye başkanının ve kent konseyinin yetkileri genişletildi.

Washington'da dokuz üniversite ve yüksek okul vardır. Bunların başlıcaları bölgedeki en eski yükseköğretim kurumu olan Georgetown Üniversitesi, 1860'larda Siyahların öğrenim göreceği bir yükseköğretim kurumu olarak açılan Howard Üniversitesi, 1821'de Columbian College adıyla kurulan George Washington Üniversitesi ve Amerikan Üniversitesi'dir (1893).

Kültürel yaşam. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir kültür merkezi olarak da gelişmeye başlayan Washington'da bir dizi müze, sanat galerisi, konser salonu ve kütüphane bulunur. 1941'de açılan Ulusal Sanat Galerisi dünyanın en önemli sanat koleksiyonlarından birine sahiptir. Bu ve Ulusal Portre Galerisi, Amerikan Sanatları Ulusal Müzesi, Phillips Koleksiyonu ve Corcoran Sanat Galerisi gibi müze ve galerilerinin varlığı Washington'ı dünyanın önde gelen sanat merkezlerinden biri durumuna getirmiştir.

Washington Arena Sahnesi kurulduğu yıl olan 1950'den beri ülkenin en önemli yerel tiyatro topluluklarından biri olarak kabul edilir. Kentteki Ulusal Senfoni Orkestrası son yıllarda ülke çapında tanınmaya başlamıştır. 1971'de açılan John F. Kennedy

yaklaşık üçte bir oranında küçüldü. 1791'de District of Columbia'nın bir parçası olan Alexandria 1847'de yeniden bağımsız bir kent olurken, 1799'da District of Columbia'ya katılan Arlington 1846'da yeniden Virginia'ya bağlandı. Uzun yıllar bağımsız bir birim olarak varlığını koruyan Georgetown ise 1895'te Washington, D.C'nin bir parçası oldu.

İç Savaş sırasında ve sonrasında nüfusu hızla artan kente İç Savaş'tan sonra yaklaşık 40 bin azatlı köle yerleşti. 19. yüzyılın sonlarına doğru kentte bir yandan etkileyici anıtlar inşa edilirken, öte yandan da yoksul mahalleleri ortaya çıkmaya başladı. Bu ve başka sorunlara çözüm bulma girişimleri, I. ve II. Dünya savaşları sırasında kesintiye uğradıysa da savaşlardan sonra sürdürüldü. Washington 20. yüzyılda yalnızca ülkelerinin tarihini öğrenmek için başkenti ziyaret eden ABD'lilerin değil, aynı zamanda Siyahılara yönelik baskılar ve Vietnam Savaşı gibi olayları protesto eden muhalif grupların da uğrak yeri durumuna gelmiştir.

Washington, İngiltere'de, Tyne-Wear metropoliten ilinin Sunderland ilçesinde yeni kent. Wear Irmağının kuzey kıyısında, Chester-le-Street'in aşağısında yer alır. Bu nokta erken kömür madenciliği ile sanayi etkinliğinin geliştiği bir alandı; 17. yüzyılda yöreden Londra'ya kömür gönderilmeye başladı. George Washington'ın atalarının evinin bulunduğu eski Washington köyü yörededir. Yeni kent düzenli bir plan temelinde geliştirilmiş, nüfusun 80 bini aşmaması öngörülmüştür. Nüfus (1981) 49.986.

Washington, Booker T(aliaferro) (d. 5 Nisan 1856, Franklin, Virginia - ö. 14 Kasım 1915, Tuskegee, Alabama, ABD), 1895-1915 arasında Siyah Amerikalıların en etkili sözcüsü olan eğitimci ve reformcu.

Köleliğin kaldırılmasıyla özgürlüğünü kazanan ailesi Batı Virginia'daki Malden'e yerleşti. Çok yoksul olduğu için okula gidemedi. 1872'de Virginia'daki Hampton Enstitüsü'nde öğrenciliğe başladı. Hademelik yaparak öğrenim giderlerini karşıladı. 1875'te mezun olduktan sonra Malden'e döndü. Burada iki yıl süreyle gündüzleri çocuklara, geceleri de yetişkinlere öğretmenlik yaptı. Washington, D.C.'deki Wayland İlahiyat Okulu'nda eğitimine bir süre devam ettikten sonra (1878-79), Hampton'da öğretim üyesi oldu.

1881'de Tuskegee'de açılan bir Siyah okulunun müdürlüğüne atandı. İki küçük bina-ya yerleşmiş, hiçbir donanımı bulunmayan ve pek az parası olan Tuskegee Enstitüsü adlı bu kurum, Washington'ın yaşam boyu süren çalışmalarının anıtı oldu. Göreve başladıktan 34 yıl sonra öldüğünde okulun 1.500 öğrencisi, 100'den fazla binası, 38 dalda sanat ve meslek eğitimi veren 200 öğretim elemanı ve 2 milyon dolarlık bir mal varlığı vardı.

Washington'a göre Siyahların çıkarlarını korumalarının en iyi yolu, sanat ve sanayi alanlarındaki becerilerini geliştirmeleri, sabır, girişimcilik ve tutumluluk gibi erdemleri edinmeleriydi. Çoğu yoksul ve eğitimsiz tarım işçileri olan Siyahlara, yurttaşlık haklarını elde etme ve siyasal güç kazanma çabalarına bir süre ara vermelerini onun yerine sanayi ve tarım alanlarında becerilerini geliştirerek ekonomik bakımdan kendilerini güven altına almalarını telkin etti. Siyahlar böylece ayrımcılığı kabul edecek, ama zamanla ekonomi ve kültür bakımından güçlenip beyaz toplumunun saygısını kazanacak ve kendilerini onlara kabul ettireceklerdi. Sonunda Siyahlar da eksiksiz yurttaşlık haklarını kazanacaktı.

W.E.B. Du Bois ve benzeri Siyah aydınlar bu yaklaşımı şiddetle eleştirdi. Gerçekten de Washington'ın ABD'li Siyahların sözcülüğünü yaptığı dönemde Siyahlar hem oy hakkından ve ülkenin siyasal yaşamına aktif katılım olanağından yoksun kaldılar, hem de Güney eyaletlerinde Siyahlara karşı ırk ayrımcılığı kurumsallaştı. Washington'ın 1901'de Beyaz Saray'a yaptığı ziyaret bile, "ırk terbiyesine aykırı" bulunarak sert protestolara yol açtı. Ama Siyahların çoğu Washington'ın yaklaşımından hoşnuttu. Washington'ın beyazlar üzerinde de büyük nüfuzu vardı. Harvard Üniversitesi (1896) ve Dartmouth College (1901) Washington'a fahri doktorluk unvanı verdiler. Sayısı 10'u aşan yapıtları arasında *Up from Slavery* (1901) adlı otobiyografisi birçok dile çevrildi. Bu yapıt Türkçede *Kölelikten Kurtuluş* (1929, 1962) ve *İş Terbiyesi* (1930, 1980) adlı iki kitap halinde yayımlandı.

Washington, Dinah, asıl adı RUTH (LEE) JONES, lakabı BLUES KRALİÇESİ (d. 29 Ağustos 1924, Tuscaloosa, Alabama - ö. 14 Aralık 1963, Detroit, Michigan, ABD), kusursuz ses denetimi ve yorum özellikleriyle ünlü Siyah Amerikalı blues şarkıcısı.

Çocukken ailesiyle Chicago'ya taşındı. Kilise korosunda şarkı söyledi ve piyano çaldı. 1939'da çeşitli Chicago gece kulüplerinde şarkı söylemeye ve piyano çalmaya başladı. Ayrıca Sallie Martin'in *gospel* topluluğuyla turnelere çıktı. 1942-43'te sahne- de Dinah Washington adını kullanmaya başladı. 1943'ten 1946'ya değin Lionel Hampton caz orkestrasında çalıştı; 1946'da solist olarak sahneye çıkmaya başladı. 1949-55 arasında doldurduğu plaklar sürekli olarak *rhythm and blues* listelerinin en çok satan 10 plağı arasında yer aldı. Washington pop müzik piyasasına geçtikten sonra bile, etkileyici ve yumuşak şarkı söyleyiş tarzıyla hayranlarının yoğun ilgisini çekmeye devam etti.

Washington, George (d. 22 Şubat 1732, Westmoreland, Virginia - ö. 14 Aralık 1799, Mt. Vernon, Virginia, ABD), Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında Amerikan ordularının başkomutanı ve Birleşik Devletler'in ilk başkanı (1789-97).

Gençliği ve Bağımsızlık Savaşı öncesi deneyimleri. Dedesi 1657'de İngiltere'den Virginia'ya göç eden Virginialı büyük toprak sahibi Augustine Washington'ın (ö. 1743) oğluydu. On beş yaşına değin düzensiz olarak okula gitti. Matematikğin özellikle

George Washington, Gilbert Stuart'ın bir yağlıboya çalışması, y. 1795; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York

yerölçümünde kullanılan dallarında yetiştirdi. Tütün yetiştirmeyi ve hayvancılığı öğrendi. Henüz 14-15 yaşlarında iken arazi ölçüm işlerinde çalışmaya başladı. Virginia ve Pennsylvania'da el değmemiş geniş toprakların kadastrounu çıkardı. 1752'de üvey ağabeyi Lawrence Washington'ın veremden ölmesi üzerine Virginia'daki en iyi malikanelerden birinin (Mt. Vernon) sahibi oldu. Zamanla topraklarını genişletti; kölelerinin sayısını artırdı ve toplum yaşamında önemli bir rol üstlendi. Yaklaşık 1775'e değin Mt. Vernon'daki uğraşları ve çevresi yaşamında temel yeri tuttu.

Büyük dedesinin Yerlilere karşı savaşlarının ve ağabeyinin askerlik yıllarının etkilerinden etkilenen Washington askerlikle yükselmek arzusundaydı. İngiltere ile Fransa'nın Fransız ve Yerli Savaşı (1754-63) olarak bilinen savaşın eşliğinde bulunduğu 1753'te Virginia valisi Robert Dinwiddie tarafından Fransızları uyarmak için Ohio topraklarına gönderildi. Fransızların bu toprakları ele geçirme konusunda kararlı olduklarını bildirmeleri üzerine Dinwiddie sefer için asker toplamak üzere Joshua Fry'ı albaylığa, Washington'ı da yarbaylığa getirdi. Nisan 1754'te Ohio Kumpanyası'nın kalesini takviye etmek için 160 kişiyle Alexandria'dan yola çıkan Washington, Fransızların kaleyi ele geçirerek Duquesne Kalesi adını verdiklerini öğrendi. Great Meadows'da bir kale kurarak 28 Mayıs'ta 30 kişilik bir Fransız öncü birliğine karşı ani bir saldırı düzenledi ve bu başarılarından sonra albaylığa yükseltildi. Ama son Fransız ve Yerli Savaşı'nı başlatan bu saldırı güçlü bir Fransız karşı saldırısına yol açtı ve Great Meadows'da kuşatılan Washington 3 Temmuz'da teslim olmak zorunda kaldı. Ohio'da bir yıl süreyle yeni bir kale inşa etmemeyi kabul ederek döndüğü Virginia'da saygıyla karşılandı. Şubat 1755'te Duquesne Kalesi'ni Fransızlardan almak üzere ordusuyla Virginia'ya gelen İngiliz General Edward Braddock'un yaverliğini kabul etti. Hasta olarak katıldığı bu seferin 9 Temmuz'da büyük bir felakete sonuçlanmasının ardından askerleri toparlayarak Virginia'ya dönmelerini sağladı ve 23 yaşında bütün Virginia birliklerinin komutanlığına atandı. 1757 sonunda hastalanarak Mt. Vernon'a çekildi. 1758 ilkbaharında görevine döndüyse de Virginia Yasama Meclisi'ne seçildikten hemen sonra komutanlıktan istifa etti.

Ocak 1759'da Daniel Parke Custis'in dul kansı Martha Dandridge'le evlenen Washington onun geniş topraklarının da yönetimini üstlendi. Virginia'nın en zengin, en büyük ve en çalışkan toprak sahiplerinden biri olarak hareketli ve mutlu bir yaşam sürdü. İmparatorluğun yönetiminde çeşitli sorunlarla karşılaşan İngiltere Amerikan kolonilerinde bazı önlemlere yönelinceye değin de kralın sadık bir uyruğu olarak kaldı.

1763'te Allegheny Dağlarının ötesinde yerleşmenin yasaklanması Batı'ya doğru yayılmaya ilgi duyan Washington'ı rahatsız etti. 1764'teyse İngiltere kolonilere vergi koymaya karar verdi. Washington Mayıs 1765'te Damga Yasası'na karşı çıkan karar tasarsının sunulduğu Yasama Meclisi toplantısına katıldı. Hemen ardından da İngiltere'deki Tory yönetimine karşı kolonilerdeki Whig'leri desteklemeye başladı. Parlamento'ya kolonilerin direnme kararının bildirilmesinden sonuç alınamayınca ticari savaş planını benimsedi ve son çare olarak özgürlük için silaha başvurulmasını savundu. Mayıs 1769'da İngiliz vali Yasama

Meclisi'ni dağıtınca Raleigh hanında ithalat karşıtı kararların alındığı toplantılara katıldı. Aralık 1773'te Boston Çay Partisi olarak bilinen olayın İngiltere'yle ilişkileri iyice gerginleştirmesinden sonra Mayıs 1774'te Virginia'lı temsilcilerin bir Kıta Kongresi toplama kararına imza koydu. Birinci Kıta Kongresi'ne seçilen yedi delegeden biri olarak askeri üniformasıyla 5 Eylül 1774'te Philadelphia'daki toplantıya katılan Washington, Mart 1775'te Virginia'dan İkinci Kıta Kongresi'ne delege seçildi. Ayrıca Virginia'da daha deneyimli birçok subay bulunmasına karşın kişiliğine ve ününe duyulan saygı nedeniyle Virginia birliklerinin komutanlığını üstlenmesi istendi. Bu dönemde artık ılımlıdan çok radikal görüşleriyle tanınıyor, ama henüz İngiltere'den bağımsızlığı savunmuyordu.

Bağımsızlık Savaşı yılları. Washington'ın Lexington ve Concord'daki ilk çatışmalardan (19 Nisan 1775) hemen sonra bütün koloni birliklerinin komutanlığına getirilmesi büyük ölçüde siyasi bir pazarlığın sonucuydu: New England aceleyle toplanmış ordusunun desteklenmesi karşılığında başkomutanlığı Virginia'ya bırakmıştı. Virginia'nın Massachusetts gibi en güçlü kolonilerden biri olmasının yanı sıra Washington'ın güvenilirliği, kararlılığı, örgütlemeye yeteneği, sağduyusu ve etkileyici havası da 10 Mayıs'ta toplanan İkinci Kıta Kongresi'nde oybirliğiyle başkomutanlığa seçilmesinde rol oynadı.

Savaşın Temmuz 1775-Mart 1776 arasında kapsayan ilk aşamasında Boston Kuşatması'nı hiç gevçetmeyen Washington 17 Mart'ta kenti İngilizlerden teslim aldı. Ama savaşın kalan beş yılı içinde Amerikalılar birçok kez felaketin eşiğine geldi. Washington iyi bir taktikçi değildi. Her önemli durumda savaş kurulumu topluyor, komutanlarının görüşlerine uyarak saldırıyı geciktiriyordu. Buna karşılık orduda disiplin konusunda hiçbir zaman ödün vermedi. En kalabalık olduğu dönemde 20 bin kişiyi biraz aşan düzensiz ordusunu disiplin altına aldı; askerlerinde ulusal bilinci canlı tutmayı başardı. 1776'da Trenton ve Princeton'da umut verici zaferler kazandı. 1777'de İngilizlerin Philadelphia'yı ele geçirmesinden sonra ise kongrede New Englandlıların saldırılarıyla karşılaştı. Ama Kuzey-Güney arasındaki kıskançlığı yansıtan bir dizi entrikayı sonuçsuz bırakarak görevini korudu.

1778 ilkbaharında Fransa'yla ittifakın sağlanması savaşın gidişinde köklü bir değişmeye yol açtı. Birleşik bir Fransız-Amerikan saldırısından korkan İngiliz ordusu Philadelphia'dan New York'a çekildi. Savaşın sonunu belirleyen Yorktown Kuşatması'nda ise Washington ileri görüşlülüğünü ve komuta yeteneğini en iyi biçimde ortaya koydu. 19 Ekim 1781'de Yorktown'ı ve Cornwallis'in ordusunu teslim aldı. 1781-82 kışını Philadelphia'da Kıta Kongresi'nde geçirdikten ve 23 Aralık 1783'te başkomutanlık görevini kongreye iade ettikten sonra Mt. Vernon'a döndü.

Başkanlık dönemi. 1783 sonrasında Amerikan siyasal ortamı konusunda karamsar olan Washington, dostlarını sağlam bir birlik anlayışına yönlereye çalıştı. Ama federal bir meclisin toplanması kararını şaşılacak kadar geç benimsedi. Potomac Irmağında ulaşım konusunda Virginia ile Maryland arasında bir anlaşmaya varılması gerekince 1785'te iki eyaletin temsilcilerinden oluşan bir komisyon Mt. Vernon'da toplandı. Federal meclisin çekirdeğini oluşturacak bu

toplantıdan sonra Washington bütün eyaletlerin 1787'de Philadelphia'ya temsilci göndermesi kararını onayladı. Virginia delegesi olarak katıldığı Philadelphia Anayasa Kurultayı'nın başkanlığına seçildi. Hazırlanan anayasanın kusursuz olduğuna inanmakla birlikte onaylanması için büyük çaba harcadı; anayasanın kabulünden sonra da 1789'un ilk günlerinde belirlenen seçmenler kurulu tarafından oybirliğiyle yeni cumhuriyetin ilk başkanı seçildi.

30 Nisan 1789'da New York kentindeki Wall Street'te yapılan törenle yemin ederek göreve başlayan Washington sekiz yıllık başkanlık dönemi boyunca parti bölünmelerinin üzerinde kalmaya çalıştı. Bütün ülkenin başkanı olduğunu vurgulayarak temkinli ve titiz bir politika izledi. İlk kabinesine Kuzey ve Güney eyaletlerinden eşit sayıda bakan seçti; Jefferson ve Hamilton arasındaki çekışmede dengeyi korumaya çalıştı. Ama Bank of the United States'in kurulması ve 1793'te başlayan Fransa-İngiltere savaşında tarafsız kalınması gibi konularda Hamilton'un görüşlerini benimsedi. Başkanlığının ikinci dört yılında Federalistlere biraz daha yakınlaşması mecliste sert tartışmalara ve kişisel saldırılara hedef olmasına yol açtı.

Genel baskıya karşın üçüncü bir dönem başkanlık yapmayı kabul etmeyen Washington Mart 1797'de Mt. Vernon'a çekildi. Bütün ülkenin yasa yürütmesine yol açan ölüm haberi Avrupa'ya ulaşığında İngiliz donanması ve Napoléon orduları anısına saygı gösterisinde bulundu. Dönemin birçok önderi tarafından tarihin büyük kahramanları arasında gösterilen Washington ABD'de başkanlık kurumunun biçimlenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Washington Anıtı, Washington, D.C.'de ABD'nin ilk başkanı George Washington'ın anısına inşa edilmiş, obelisk biçiminde anıt. Yapımı 1848'den 1884'e değin sürmüş, 1885'te açılmıştır. Tasarımı Robert Mills'e ait olan anıt 16,8 m x 16,8 m boyutlarında kare tabanlı, Maryland mermeriyle yapılmış bir dikilitaştır. Yüksekliği 169,3 m, ağırlığı yaklaşık 91 bin tondur. Lincoln Anıtı Havuzu'nun hemen doğusunda, Mall'in batı uzantısı olan 43 hektarlık bir alanda yer alır. Bu alan kuzeyde Ellipse ve Constitution Caddesi'yle Beyaz Saray'dan ayrılır. Ulusal Başkent Parkı'nın bir birimi olan anıtın iç duvarlarında çeşitli kişileri, kentleri, eyaletleri ve ulusları temsil eden 190 taş kabartma vardır. Tepesine 898 basamaklı ve 50 sahanlıklı demir bir merdivenle ulaşılır.

Washington Konferansı, tam adı ULUSLARARASI DENİZ KUVVETLERİNİN SINIRLANDIRILMASI KONFERANSI, 1921-22'de denizlerdeki silahlanma yarışını sınırlandırmak amacıyla ABD başkentinde toplanan uluslararası konferans. Bir dizi antlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.

13 Aralık 1921'de ABD, İngiltere, Japonya ve Fransa arasında imzalanan Dörtlü Pakt "her türlü Pasifik sorunu" dolayısıyla dört devletten ikisi arasında çıkacak bir anlaşmazlık durumunda tüm taraflarca görüşünün alınmasını öngörüyordu. Ek bir antlaşmaya göre de dörtler, birbirlerinin Pasifik sınırları ve maddeleri üzerindeki haklarına saygı gösterecekler. Ama bu hükümler, herhangi bir bağlayıcılığı olamayacak kadar çarpışık ifadelerle kaleme alınmıştı. Antlaşmaların asıl önemi, daha önce Doğu Asya'daki güç dengesinin başlıca faktörlerinden biri olan 1911 tarihli İngiliz-Japon İttifakı'nı feshetmesiydi. Bir başka ek belge ise Japonya'nın "ada mülkleri ve dominyonları"nı belirliyordu.

6 Şubat 1922'de ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya arasında imzalanan Washington Beşli Antlaşması ise 10 bin tondan daha büyük savaş ve uçak gemilerinin tonajına, karşılıklı sınır getiriyordu. Antlaşma hükümlerine göre bu oranlar ABD ve İngiltere için 5, Japonya için 3, Fransa ve İtalya için 1,67 olacaktı. ABD, İngiltere ve Japonya ayrıca Doğu Pasifik'te tahkimatları ve deniz üsleri ile statükoyu koruma konusunda anlaştı. ABD'nin 26, İngiltere'nin 24, Japonya'nın 16 savaş gemisini ortadan kaldırmasını ya da üretimini durdurmasını sağlayan bu antlaşma 1936'ya değin yürürlükte kaldı. Beş devlet ayrıca denizaltıların ve zehirli gazların kullanımını düzenleyen bir antlaşmaya daha imza koydular.

Bu beş devletin yanı sıra Hollanda, Portekiz, Belçika ve Çin'in imzaladığı Dokuz Ülke Antlaşması ise, Çin'in egemenliğini tanıyıp ve tüm devletlere Çin'le eşit koşullarda ticaret yapma hakkını tanıyordu. Bağlantılı bir antlaşmayla da dokuz devlet, Çin'in gümrük politikasını incelemek üzere uluslararası bir komisyon oluşturdu.

Washington Post, The, Washington, D.C.'de yayımlanan günlük sabah gazetesi. ABD başkentinin en etkili gazetesi ve *The New York Times* ile birlikte ülkenin en büyük gazetelerinden biri.

Demokrat Parti'nin yayın organı olarak 1877'de dört sayfa çıkmaya başladı. 1889'da el değiştirdikten sonra Demokrat Parti'yle bağı sona erdi. Boyutları genişlemekle ve gitgide ün kazanmakla birlikte, aşırı tutucu bir çizgi izlemeye başladı. 1905'te John R. McLean'e satıldıktan sonra bu kez de sansasyona yönelik sosyete haberlerine ağırlık verdi. 1916'da gazetenin yönetimine McLean'in oğlu Edward B. (Ned) McLean geçti. 1920'lerde gazete, Edward'ın yakın arkadaşı olan Başkan Warren G. Harding'in siyasal görüşlerine aşırı yer vermesinin de etkisiyle gözden düştü. Sonunda iflasa sürüklenen gazeteyi 1933'te icra yoluyla banker Eugene Meyer satın aldı.

Meyer gazeteye akılcı ve bağımsız bir yayın politikasının yanı sıra eksiksiz, doğru ve kaliteli habercilik anlayışı getirmeye çalıştı. Gazete yorumlu haberleriyle ünlendi, Herbert L. Block'in (Herblock) baş sayfada yayımlanan karikatürleri de olumlu-olumsuz geniş yankılar uyandırdı. Meyer 1946'da yönetimi damadı Philip L. Graham'a devretti, Graham da gazetenin başarılı çizgisini sürdürdü.

The Washington Post 1954'te *Washington Times-Herald*'ı satın alarak aşırı tutucu eski rakibini kapattı. Bu arada, Drew Pearson'ın çok beğenilen "Washington Merry-Go-Round" adlı sütununun da yayını haklarını satın aldı. Uluslararası yayıncılık anlayışıyla mali bakımdan da büyük başarı gösteren gazete 1961'de *Newsweek* dergisini satın aldı. Graham dış haberler servisini kurdu ve ABD yönetimine ilişkin haberlerin niteliğini sürekli yükseltti. 1963'te kendini öldürünce yerine karısı Katherine Meyer Graham geçti. Kocasının başarısını daha da ileri götüren Graham gazetenin yurt içindeki ve dışındaki saygınlığını pekiştirdi. Kadrosuna *Newsweek*'ten Ben Bradlee'yi aldı ve Beyaz Saray'ın Watergate Skandalı'ndaki rolünün açığa çıkarılmasında ekibini kararlılıkla destekledi.

Washita Irmağı, OUACHITA olarak da yazılır, ABD'nin Texas ve Oklahoma eyaletinde irmak. Texas eyaletinin kuzeybatısındaki Panhandle'dan doğar. Oklahoma sınırını geçtikten sonra önce doğuya, daha sonra da güneydoğuya doğru akan ırmak, Red

Irmağı üzerindeki Denison Barajı'nın oluşturduğu Texoma Gölüne dökülür. Uzunluğu 1.007 km, su toplama havzası ise 20.767 km²'dir. Irmağın üzerinde Foss, Fort Cobb ve Pond Creek barajları oluşturulmuştur. İlkbahar ve yaz başındaki bazı yağmurlu dönemler hariç, yılın büyük bir bölümünde ırmağın yatağı kurur. Washita Irmağı Davis'in güneydoğusunda, Arbuckle Dağlarını oyarak 107 m derinliğinde ve 24 km uzunluğunda bir koyak oluşturmuştur. General George A. Custer'in bir Şayen Yerli kampına yaptığı baskın üzerine başlayan Washita Çarpışması (Kasım 1868) Cheyenne yakınlarında yapılmıştır.

Wassermann, August von (d. 21 Şubat 1866, Bamberg, Bavyera - ö. 16 Mart 1925, Berlin, Almanya), Alman bakteriyoloji bilgini. Frenginin tanısında kullanılan bir serum testini bularak immünolojinin temel ilkelerinin tanı alanına uyarlanmasını sağlamıştır. Kendi adıyla anılan bu tepkime günümüzde de başka tekniklerle birlikte bu hastalığın tanısında kullanılan en güvenilir göstergelerden biridir.

Berlin'deki Robert Koch Bulaşıcı Hastalıklar Enstitüsü'nde çalışırken (1890-1913), Alman dermatolog Albert Neisser ile birlikte frengi etkeni *Spirochaeta pallida*'nın (bugün *Treponema pallidum*) bulaştığı kişilerde oluşan antikorun kullanılabilmesi için geliştirdi. Berlin-Dahlem'deki Kaiser-Wilhelm Enstitüsü'nde deneysel tedavi bölümünün başına geçtikten sonra verem tanısında kullanılacak testler de geliştirdi. Alman bakteriyoloji bilgini Wilhelm Kolle ile birlikte altı ciltlik *Handbuch der pathogenen Mikroorganismen*'i (1903-09; Hastalık Yapıcı Mikroorganizmalar Üzerine Elkitabı) kaleme aldı.

Wassermann, Jakob (d. 10 Mart 1873, Fürth, Bavyera - ö. 1 Ocak 1934, Altaussee, Avusturya), Alman romancı. Ahlaki temaları güçlü bir yaklaşımla işleyişi ve duyumsal eğilimi nedeniyle sık sık Dostoyevski ile karşılaştırılmış, 1920'lerde ve 1930'larda geniş bir okur kitlesi kazanmıştır.

Jakob Wassermann
Beveria-Verlag

Mein Weg als Deutscher und Jude (1921; Bir Alman ve Yahudi Olarak Yaşamım) adlı otobiyografisinde güvenlikten yoksun, mutsuz çocukluğunu, 17 yaşında bir fabrikada çırak olarak çalışmaya başlamasını, bir yıl askerliği sırasında Yahudi olması ve militarizme karşıtlığı nedeniyle karşılaştığı yoğun baskıları betimledi. Bu deneyimleri, ondaki duygusal istikrarsızlığa ve Almanya için beslediği sevgi ile nefret ikileminden oluşan gerilimlerle yüklü duygulara kaynaklık etti.

Wassermann gerçek bir olaya dayandırdığı *Caspar Hauser* (1908) adlı yapıtında, 1828'de Nürnberg'de bulunan ve kimliği ile ölüm nedeni bir giz olarak kalan tuhaf bir

çocuğun öyküsünü ele aldı. En tanınmış yapıtlarından biri olan *Christlan Wahnschaffe*'de (1919; Hristiyan Kuruntusu) çağdaş toplumun genel çizgilerini romantik, dışavurumcu bir üslupla betimledi. *Der Fall Maurizius*'da (1928; Maurizius Davası) adalet konusunu özenle kurgulanmış bir polisiye öykünün gerilimli üslubuyla işledi. Bu çalışması ile daha sonra yayımladığı *Eizel Andergast* (1931) ve *Joseph Kerkhovens dritte Existenz* (1934; Joseph Kerkhoven'in Üçüncü Varlığı) adlı yapıtları bir üçleme oluşturur.

Wast, Hugo, asıl adı GUSTAVO MARTÍNEZ ZUVIRIA (d. 23 Ekim 1883, Córdoba - ö. 28 Mart 1962, Buenos Aires, Arjantin), Arjantinli roman ve öykü yazarı. Ülkesinin en sevilen ve öteki dillere en çok çevrilen yazarlarından biridir. Bazı romanları sinemaya uyarlanmıştır.

Esas mesleği avukatlıktı. Bunun yanı sıra milletvekilliği (1916-20), Buenos Aires'te Ulusal Kütüphane müdürlüğü (1931-54), Ulusal Kültür Komisyonu başkanlığı (1937), adalet ve eğitim bakanlığı da (1943-44) yaptı. Ayrıca bir gazetenin yayın yönetmenliğini üstlendi ve üniversitede ders verdi. Bir yandan da yazarlığı sürdürdü. Ününü borçlu olduğu *Flor de durazno* (1911; Şeftali Çiçekleri) ve Arjantin Ulusal Edebiyat Ödülü'nü kazanan *Desierto de piedra* (1925; Bir Taş Çölü) gibi en tipik ve en sevilen romanlarında köylülerin doğayla mücadelesini, karşılaştıkları güçlükleri ve bunlara direnebilme yeteneklerini konu aldı. Ayrıca *La casa de los cuervos* (1916; Kuzgun Yuvası) gibi tarihsel serüven romanları yazdı. *Ciudad turbulenta, ciudad alegre*'de (1919; Karışık Kent, Yaşayan Kent) gibi romanlarında ise modern kent ortamını yansıttı.

Water Witch Olayı, Teğmen Thomas J. Page komutasında Paraná Irmağında keşif araştırmasına çıkan "Water Witch" adlı ABD gemisine Paraguay birliklerinin uluslararası sularda ateş açması üzerine Paraguay'ın Itapirú Kalesi yakınında çıkan kısa süreli askeri çarpışma (1855).

1859'da ABD hükümeti "Water Witch" olayı ve önceki anlaşmazlıklarla ilgili taleplerinin yerine getirilmesi için Paraguay'a bir deniz kuvveti gönderdi. Sonuçta Paraguay hükümeti saldırıdan dolayı ABD hükümetinden resmen özür diledi ve öldürülen denizcinin ailesine 10 bin dolarlık bir tazminat ödemesi kabul etti.

Waterbury, ABD'de, Connecticut eyaletinin batısındaki New Haven ilinde (county) kent ve ilçe düzeyinde yönetim birimi (township). 1674'te 31 ailenin birleşerek kurdukları Mattatuck Plantasyonu'nun çevresinde gelişti. 1686'da Waterbury adını aldı ve kasaba olarak tüzel kimlik kazandı. 19. yüzyılda sanayileşmeye başlayan kent zamanla ülkenin başlıca pirinç eşya üreticisi durumuna geldi. Kentin öteki ürünleri arasında duvar ve kol saatleri ile kimyasal maddeler sayılabilir. Başlıca yükseköğretim kurumları Mattatuck Community College (1967), Post College (1890) ve Waterbury Eyalet Teknik Yüksekokulu'dur (1964). Kentte ayrıca Connecticut Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul vardır. Nüfus (1990) kent, 108.961; metropoliten alan, 221.629.

Waterford, İrlanda dilinde PORT LAIRGE, İrlanda'da, Munster bölgesinde il (county). Yüzölçümü 1.838 km²'dir. Waterford'un kuzey sınırı, il merkezi Waterford kentinden geçen Suir Irmağını izler. Blackwater ve Bride ırmaklarının aşağı çığırını da il

sınırları içinde kalır. Burada Knockmeal-downs (795 m), Comeraghs (792 m) ve Monavullaghs (728 m) gibi dağ sıraları görülür.

Vikingler tarafından kurulan ve günümüzde önemli bir liman ve ticaret merkezi olan Waterford kenti, 12. yüzyılda Anglonormanların işgali durumundaydı. Sonradan ilin doğu kesimi Le Poers ya da Powers ailesinin, Decies olarak bilinen batı kesimi ise Fitzgerald'ların bir kolunun denetimli altına girdi. Nüfusun İrlandalı karakteri hiçbir zaman bütünüyle kaybolmadı. Batıda, Dungarvan yakınlarında Gaelce bugün de konuşulmaktadır.

İl yönetim meclisi kentsel bir ilçe olan Dungarvan'da toplanır, Mandıraçılığın da önemli olduğu ilden sığır ihraç edilir. Nüfus (1991 geç.) Waterford kenti hariç, 91.608.

Waterford, İrlanda dilinde PORT LAIRGE, İrlanda'nın güneydoğu kesiminde il (county borough) merkezi kent ve liman. Suir Irmağının güney kıyısında, bu ırmağın Waterford Koyunun girişinde Barrow Irmağıyla birleştiği noktadan 6 km yukarısında yer alır. 1096'da bir katedral kenti oldu. Ortaçağın son dönemlerinde kent fiilen bağımsız bir komün durumundaydı. Yaklaşık 1050'de bir kilisenin kurulduğu noktada yer alan İrlanda Kilisesi'ne (Anglikan) bağlı modern katedral 1773-79 arasında, Katolik katedrali de 1796'da tamamlandı. Kent 1205'te tüzel kimlik kazandı. 1603'te hükümete ve Anglikan Kilisesi'ne karşı yürütülen muhalefette önemli rol oynadı; ama kral vekili (lord deputy) Baron Mountjoy'un kuvvetlerinin yaklaşması üzerine kentteki direniş son buldu. 1649'da Oliver Cromwell'e karşı direnen kent, ertesi yıl onun damadı Henry Ireton'a teslim oldu.

Kent günümüzde önemli bir meyve ve et ihraç merkezidir. Gıda malları, ilaç ve kimyasal maddeler, bira, kâğıt ve cam üretimi temel sanayi etkinlikleridir. Kentte üretilen kristaller dünyaca ünlüdür (bak. Waterford cam işi). Kent aynı zamanda, başta sombalığı avcılığı olmak üzere bir balıkçılık merkezidir. Liman, ülkenin güney kıyısında önem bakımından Cork'tan sonra ikinci sırada yer alır. Nüfus (1991) kent, 40.345.

Waterford cam işi, 1729'dan beri İrlanda'da Waterford'da üretilen derin kesimli cam işi. Özellikle kalın çeperli, derin oyulmuş geometrik örgülerle bezeli ve parlak cilalı olmasındır. İlk örneklerin dumanlı, mavimsi gri renkleri bir hata olarak görülüyordu; berrak kristal ancak 1830'dan sonra üretilirdi. Ama günümüzde koleksiyoncular en çok bu koyu renkli camlara değer vermektedir. Tipik Waterford ürünleri arasında elmas kabuğu kesimli kolları olan rokok avizeler, duvar lambaları, şamdan ayakları, sürahiler ve vazolar bulunur.

Waterford cam üretiminde üslup bakımından birbirini izleyen iki ayrı dönem görülür. 1770'ten sonra İngiltere'de yeni-klasik üslupta daha ince ve yalın parçalar yapılırken, Waterford'da rokokoya özgü biçim ve kesimlerin uygulanması sürdürüldü. Ama zamanla orada da aynı üslup henimsendi. İngilizlerin cam işine getirdikleri ağır vergilerin kârlılığı yok olması üzerine Waterford imalathanesi 1851'de üretime son verdi. 1951'de Irish Glass Bottle Company kentte yeni bir imalathane açtı ve eski Waterford camlarını yeniden canlandırmaya yöneldi.

Watergate Skandalı, ABD'de, 1972 başkanlık seçimi kampanyası sırasında Cum-

huriyetçi Richard M. Nixon yönetiminin yasadışı etkinliklerde bulunduğunun ortaya çıkarılmasıyla patlak veren siyasal skandal (1972-75).

17 Haziran 1972'de Washington, D.C.'de Demokrat Parti Ulusal Komitesi'nin Watergate adlı yapıdaki genel merkezine gizlice giren beş kişi tutuklandı. Olaydan birkaç gün sonra Beyaz Saray eski danışmanlarından E. Howard Hunt, Jr. ile Başkanın Yeniden Seçilmesi Komitesi genel danışmanı G. Gordon Liddy hırsızlık ve telefon dinleme suçlarından tutuklandılar. Beyaz Saray basın sekreteri Ronald L. Ziegler olayı "üçüncü sınıf bir hırsızlık" olarak niteledi. Başkan Nixon da yönetimin olayla ilgili olduğu yolunda özellikle *Washington Post*'ta çıkan haberleri yalınladı.

Ocak 1973'te Başyargıç John J. Sirica başkanlığındaki ABD Bölge Mahkemesi'nde başlayan yargılama sonunda sanıklardan beşi suçlu kabul etti, ikisi ise jüri tarafından suçlu bulundu. 23 Mart 1973'teki karar duruşmasında Yargıç Sirica, davalılardan James W. McCord, Jr.'ın mektubunu okudu. Mektupta Beyaz Saray olayla ilgisini "örtbas" etmeye çalışmakla ve suçlarını kabul edip susmaları yolunda sanıklara baskı yapmakla suçlanıyordu. McCord'a göre duruşmada yalancı tanıklık da edilmişti. Yeniden toplanan büyük jürinin karşısında, Başkanın Yeniden Seçilmesi Komitesi başkanı olan eski başsavcı John N. Mitchell'in yardımcısı Jeb Stuart Magruder, Watergate olayının komitece onaylanmadığı yolundaki ifadesini değiştirdi, Mitchell'in ve başkanın danışmanlarından John W. Dean III'ün teşvikiyle yalancı tanıklık ettiğini söyledi.

Beyaz Saray'ın olayla ilgisinin açığa çıkması üzerine Başkan Nixon 17 Nisan 1973'te yeni bir soruşturma başlattığını açıkladı. 30 Nisan'da, olaya karışan görevlilerin eylemlerinden doğan sorumluluğu üzerine aldığını ve danışmanlarından H. R. Haldeman, John Ehrlichman ve John Dean ile Başsavcı Kleindienst'in istifalarını kabul ettiğini açıkladı. Bununla birlikte, siyasal casusluk ya da herhangi bir suçla örtbas etme konusunda bir bilgisi olmadığını öne sürdü.

Aynı gün başsavcılığa atanan Elliot L. Richardson, Harvard Üniversitesi hukuk profesörlerinden Archibald Cox'ı Watergate olayını soruşturmakla görevlendirdi. Bu arada, Demokrat Kuzey Carolina senatörü Sam J. Ervin, Jr. başkanlığında kurulan Senato Seçim Komisyonu (Ervin Komisyonu) Beyaz Saray'ın ve kampanya komitesindeki görevlilerin suçlu olduğu yönünde ifadeler topladı. 16 Temmuz 1973'te, eski Beyaz Saray görevlisi Alexander P. Butterfield başkanın bürosunda yapılan konuşmaların gizlice teyde alındığını açıkladı.

23 Temmuz'da hem Cox hem de Ervin Komisyonu ses kayıtlarının getirilmesini istedi. Nixon yürütmenin ayrıcalığına ve ulusal güvenlik gerekçelerine dayanarak bu isteği reddetti. Başyargıç Sirica'nın emri ekim ayında ABD Temyiz Mahkemesi kararıyla da desteklenince, Nixon başkanlığa alt başkaca belge istenmemesi karşılığında ses kayıtlarının yazılı özetini göndermeyi önerdi. Cox bu öneriyi geri çevirince 20 Ekim'de Nixon Başsavcı Richardson'a Cox'ın görevine son vermesini emretti. Richardson ve yardımcısı William D. Ruckelshaus emri yerine getirmeyerek görevlerinden çekildiler. Cox sonunda başsavcı vekili tarafından görevinden alındı.

Kamuoyunda yükselen protestolar sonucunda Nixon 8 Aralık'ta ses kayıtlarını

vermek zorunda kaldı. Ama Başyargıç Sirica'nın kararında belirtilen dokuz teyp bandı yerine yedi tane gönderildi (Beyaz Saray başkaca bir bant olmadığını öne sürüyordu). Yedi banttan birinde de bir silinti ortaya çıkarıldı ve bu silintinin kaza sonucu olmayacağı belirlendi.

1974 başında, olay dolayısıyla bazı Beyaz Saray eski danışmanları hakkında dava açılmış, bazıları da suçlu kabul etmişti. "Watergate" adı artık başlangıçtaki olayın ötesinde, 1972 başkanlık kampanyasına bağışta bulunan bazı kişilere çıkar sağlama, kampanyada "kirli oyunlara" girişme ve Beyaz Saray'da yasaca öngörülmemiş bir haberalma birimi kurma gibi bağlantılı yolsuzluk savlarını da belirtmeye başlamıştı.

Tüm bu suçlamaların bir araya gelmesi Mayıs 1974'te Temsilciler Meclisi Adalet Komisyonu'nun resmi kovuşturma açmasına yol açtı. 20 Mayıs'ta Başyargıç Sirica Nixon'a dahi, öteki iki bandı Cox'un yerine göreve getirilen Leon Jaworski'ye vermesini istedi. 24 Temmuz'da ABD Yüksek Mahkemesi oybirliğiyle Nixon'ın bantlarının kopyalarını vermek zorunda olduğunu karar verdi. 27-30 Temmuz arasında Temsilciler Meclisi Adalet Komisyonu başkan aleyhinde üç ayrı suçlama kararı aldı. 5 Ağustos'ta Nixon, örtbas işlemine karıştığını açıkça ortaya koyan üç teyp bandının çözümlerini gönderdi. 8 Ağustos'ta da "yeterli siyasal desteği yitirdiğini" belirterek başkanlıktan istifa ettiğini açıkladı. 1975'te Haldeman, Ehrlichman ve Mitchell komplo düzenlemek, adaleti engellemek ve yalancı tanıklık etmekten suçlu bulunarak 2,5-8 yıl hapis cezasına çarptırıldılar. Yeni Başkan Gerald R. Ford'un 8 Eylül 1974'te eski başkanın suçlarını kayıtsız koşulsuz bağışlaması üzerine Nixon ceza almaktan kurtuldu.

Waterhouse, George Marsden (d. 6 Nisan 1824, Penzance, Cornwall - ö. 6 Ağustos 1906, Torquay, Devon, İngiltere), Güney Avustralya (1861-63) ve Yeni Zelanda başbakanı (1872-73). İki İngiliz sömürgeğine başbakan olmuş tek kişidir.

Misyoner olan babasıyla birlikte Tasmanya'ya gitti. 1851'de Güney Avustralya Yasama Konseyi'ne, 1857'de ilk Yasama Meclisi'ne, ardından 1860'ta gene Yasama Konseyi'ne seçildi. 1861'de Güney Avustralya kolonisinin başbakanı oldu. 1863'te başkanlıktan çekilip Avustralya'dan ayrıldıktan sonra Yeni Zelanda'da oldukça geniş topraklar satın aldı. 1870'te Yeni Zelanda Yasama Konseyi üyeliğini kabul etti. 1872'de yeni bir hükümetin başına geçmek üzere Sir Julius Vogel tarafından çağrıldı. Bu görevi kabul ettiyse de onu izleyen yıl katı Metodist ilkelerinin Vogel'in mali politikalarıyla çelişkiye düştüğünü görünce istifa etti.

Waterhouse 1889'a değin Yasama Meclisi'ndeki görevini sürdürdü, daha sonra İngiltere'de köşesine çekildi.

Waterhouse, Keith (Spencer) (d. 6 Şubat 1929, Hunslet, Leeds, Yorkshire, İngiltere), İngiliz roman, oyun ve senaryo yazarı. Üzücü olayları mizahlı ve yergici bir yaklaşımla işlemedeki yeteneğiyle tanınır. On beş yaşında okulu bırakarak çeşitli işlerde çalıştı. Daha sonra, önce Yorkshire, ardından da Londra'da gazetecilik yaptı. İlk romanı olan *There Is a Happy Land*'in (1957; Mutlu Bir Ülke Var) ardından, çevresindeki can sıkıcı ortamdan kaçış amacıyla zamanını düşlere dalarak geçiren genç bir adamın yaşamını konu alan *Billy Liar*'ı (1959; Yalancı Billy) yayımladı. En çok satılan kitaplar listesine giren *Billy Liar* 1960'ta tiyatroya, 1963'te sinemaya, 1974'te de müzikale uyarlandı. Waterhouse, Willis

Hall ile birlikte çeşitli oyun ve revüler yazdı; bunlar arasında 1961'de sahnelenen *Celebration* (Kutlama), *All Things Bright and Beautiful* (1962; Her Şey Parlak ve Güzel), *They Called the Bastard Stephen* (1964; Piçe Stephen Adını Verdiler), *Whoops-a-Daisy* (1968) ve *Who's Who* (1971; Kim Kimdir) sayılabilir. Öteki romanları arasında *The Bucket Shop* (1968; Kaldırım Borsası), *Billy Liar on the Moon* (1975; Yalancı Billy Ayda), *Office Life* (1978; Büro Yaşamı) ve *Maggie Muggins* (1981) vardır. Waterhouse ayrıca çeşitli televizyon dizileri yazmıştır.

Waterhouse-Friderichsen sendromu, ani başlayan yükek ateş, şok ve kimi zaman koma, deri ve mukozalarla böbreküstü bezinin kabuk (korteks) bölümünde şiddetli kanamayla ortaya çıkan ve ender rastlanan septisemi. En sık beş yaşından küçük çocuklarda görülür ve yalnız birkaç saat sürebilir; böbreküstü bezi yetmezliği çok kısa zamanda ölüme neden olabilir.

Septisemi hiç zaman yitirmeden antibiyotiklerle denetim altına alınmalı, hastaya ayrıca böbreküstü bezi hormonları, özellikle glukokortikoidler verilmelidir. En sık rastlanan etken menenjit etkeni olan menengokoklardır; streptokok ve pnömokoklar da etken olabilir. Hastalık, bu tabloyu 1900'lerde birbirinden bağımsız olarak tanımlayan İngiliz hekim Rupert Waterhouse ve Danimarkalı hekim Carla Friderichsen'in adıyla anılır.

Waterloo, ABD'de, Iowa eyaletinin kuzeydoğusundaki Black Hawk ilinin (county) merkezi (1855) kent. Cedar Irmağı kıyısında, Des Moines kentinin 174 km kuzeydoğusunda yer alır. 1845'te Prairie Rapids adıyla yerleşime açıldı. 1851'de adı Waterloo olarak değiştirildi. 1868'de tüzel kimlik kazanan Waterloo, yer demiryolu ayrım noktası ve bölgesel ticaret merkezi olarak gelişti. Günümüzde kentte entegre et tesisleri ile traktör ve tarım araçları fabrikaları vardır. Başlıca yükseköğretim kurumları Cedar Falls yakınlarındaki Kuzey Iowa Üniversitesi (1876) ile 27 km kuzeydeki Waverly'de bulunan Wartburg College'dır (1852). Nüfus (1990) kent, 66.467; Waterloo-Cedar Falls metropoliten alanı, 146.611.

Waterloo, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneydoğu kesiminde, Waterloo bölge belediyesinde kent. Yöreye ilk olarak 1800'lerin başlarında Pennsylvania'dan gelen, Abraham Erb önderliğindeki bir grup Mennonit yerleşti. Adını Waterloo Çarpışması'ndan (1815) alan yerleşme 1857'de köy, 1876'da kasaba, 1948'de de kent olarak tüzel kimlik kazandı. Günümüzde Guelph-Cambridge-Kitchener metropoliten alanının bir parçasını oluşturur. Çeşitlenmiş bir sanayiye sahip olan kentte birkaç ulusal sigorta şirketinin merkezi bulunur. Başlıca yükseköğretim kurumları Waterloo Üniversitesi (1957) ve Wilfrid Laurier Üniversitesi'dir (1911). Nüfus (1991) 71.181.

Waterloo Çarpışması, Napoléon'un uğradığı son ve kesin yenilgi (18 Haziran 1815). Fransa ile öteki Avrupa devletleri arasında 23 yıl süren savaşın son vermiştir. Napoléon'un Elba Adasından dönerek yeniden tahta çıktığı Yüz Gün döneminde meydana gelen çarpışma Waterloo köyünün (Brüksel'in 15 km güneyi) 5 km güneyinde, Napoléon'un 72 bin kişilik birlikleriyle Wellington dükünün 68 bin kişilik müttefik ordusu (İngilizler, Hollandalılar, Belçikalılar ve Almanlar) ve ana kuvveti oluşturan Gebhard Leberecht von Blücher'in komuta-

sındaki yaklaşık 45 bin Prusyalı arasında gerçekleşmiştir.

Ligny'de Prusyalıları yenilgiye uğratan ve 16 Haziran'da Waterloo'nun güneyindeki önemsiz çarpışmalarda Wellington'ı Quatre-Bras'ta durduran Napoléon'un mareşalleri Michel Ney ve Emmanuel de Grouchy, orduları ayrıldıktan sonra düşmana saldırmak ve imha etmekte başarılı olamadılar. Grouchy, Napoléon'un toplam 105 bin kişilik gücünün yaklaşık üçte biriyle Blücher'i kovalamayı üstlendiyse de işi ağırdan aldı. 18 Haziran'da Blücher'in 17 bin kişilik artçı birlikleri Grouchy'yi Wavre'de oyalarken, Blücher'in ana birlikleri Wellington'la yeniden birleşti ve savaşın yönünü 13 km güneybatıdaki Waterloo'ya çevirdi. Napoléon Waterloo'da Wellington'a yapacağı saldırıyı, zeminin kuruması amacıyla sabah-tan öğleye erteleyerek büyük bir hata yaptı. Bu gecikme Blücher'in birliklerinin Waterloo'ya ulaşarak Wellington'ı desteklemeleri için gerekli zamanı sağladı.

Fransızların cepheden yapıp geçme hareketini kolaylaştırmak için müttefiklerin merkezini zayıflatmaya yönelik dört Fransız saldırısı da piyadelerle süvariler arasında işbirliği sağlanamaması yüzünden başarısızlığa uğradı. Prusyalılar yavaş yavaş Waterloo'ya ulaşmaya ve Napoléon'un doğu kanadını sıkıştırmaya başladılar. Sonunda Ney, piyadelerini, süvarilerini ve topçularını kullanarak düzenli bir saldırıya girişti ve müttefik hattının merkezinde bir çiftlik evi olan La Haye Sainte'i ele geçirdi. Bundan sonra Fransız topçusu müttefik merkezinde yaralayıcı delikler açmaya başladı.

Uğradığı ağır kayıplar Wellington'ı Fransız saldırısının yoğunlaşması halinde oldukça zayıf duruma düşürecek. Ama Ney'in piyade takviyesi isteği, bu sırada Prusyalıların kanat saldırısına karşı savaşan Napoléon tarafından reddedildi. Napoléon, kanadını güvenceye aldıktan sonra Muhafız Birliğinin bazı taburlarını Ney'e gönderdiğinde Wellington, oraya ulaşan H.E.K. von Zeiten komutasındaki Prusya kolordusunun yardımıyla savunmasını yeniden düzenlemişti. Ney, muhafızların bir bölümünü ve öteki birlikleri müttefiklere karşı son bir hücumla yöneltti. Müttefik piyadesinin ateş gücü sıkışık düzendeki muhafız piyadesini dağıttı. Muhafızların bozguna uğramasından hemen sonra genel müttefik saldırısı başladı. Buna Prusyalıların doğudan saldırısı da eklenince paniğe uğrayan Fransız ordusu düzensiz geri çekilmeye başladı. Fransızları kovalama görevini Prusyalılar üstlendi. Napoléon'un kaybı 25 bin ölü ve yaralı ile 9 bin tutsaktı. Wellington 15 bin, Blücher yaklaşık 8 bin kayıp verdi. Dört gün sonra Napoléon ikinci kez tahttan çekildi.

Waters, Ethel (d. 31 Ekim 1896, Chester, Pennsylvania - ö. 1 Eylül 1977, Chatsworth, California, ABD), ABD'li blues ve caz şarkıcısı ve tiyatro oyuncusu.

Çocukluğu yoksulluk içinde geçti. Bir rahibe okuluna giderken 12 yaşında evlendi. On üç yaşında Philadelphia'da bir otelde oda hizmetçisi olarak çalıştı. Aynı yıl ilk kez bir gece kulübünde şarkı söyledi. On yedisine geldiğinde Baltimore'da 9 dolar haftalıkla profesyonel olarak şarkı söylüyordu. W. C. Handy'nin ünlü "St. Louis Blues"unu sahnede söyleyen ilk kadın şarkıcı oldu.

1925'te Harlem'deki bir gece kulübünde sahneye çıktı. Broadway'de yalnız Siyahlardan oluşan *African* revüsünde rol aldı. Üç yıl sonra *Blackbirds* (Karatavuklar) revüsünde oynadığı başrolle kendini kabul ettirdi. 1933'te Irving Berlin'in *As Thousands*

Cheer'inde (Binlerce Kişi Alkışlarken) önemli bir başarı kazandı.

1940'ta *Cabin in the Sky*'daki (Gökteki Kulübe) rolüyle tiyatroya geçti; 1943'te bu oyunu beyazperdede canlandırmak için Hollywood'a gitti. Beş yıl sonra ırk sorunlarını ele alan *Pinky* (1949) adlı filmde oynadı. Carson McCullers'in *A Member of the Wedding* (Düğünden Biri) adlı oyununun 1950'deki sahnelenişinde ve 1953'te

Ethel Waters *Pinky* filminde

© 1949 Twentieth Century Fox Film Corp.; fotoğraf Museum of Modern Art Film Stills Archive, New York

çevrilen filminde bir kez daha olağanüstü oyunculuğunu gösterdi. Waters'in şarkı söyleme üslubu blues geleneğine dayanıyordu. Diksiyonu kusursuz, ses tutarlılığı hayranlık uyandıracak düzeydeydi. Birçok popüler şarkı bestecisi onun için şarkı yazdılar. Waters 1930'larda Duke Ellington ve Benny Goodman gibi büyük caz sanatçılarıyla da plaklar yaptı. *His Eye is on the Sparrow* (Gözü Serçe'de) adlı otobiyografisi 1951'de yayımlandı.

Waters, Muddy, asıl adı MCKINLEY MORGANFIELD (d. 4 Nisan 1915, Rolling Fork, Mississippi - ö. 30 Nisan 1983, Westmont, Illinois, ABD), ABD'li blues gitarcısı ve şarkıcısı, Modern *rhythm and blues* üslubunun yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Mississippi'de büyüdü, çocukken kendi kendine armonika çalmayı öğrendi. Gitarla oldukça geç başladı ve Robert Johnson, Son House gibi gitarcılarının klasik delta blues üslubunu coşkuyla benimsedi. Giderek ken-

Muddy Waters, 1971
Willard Alexander, Inc.

dine özgü, lirik olmayan bir üslup geliştirdi ve efsanevi blues'culardan biri olarak ün kazandı. Onu keşfeden ve ilk plajını yapan arşivci Alan Lomax oldu. Waters 1943'te, birçok blues müzikçisinin bulunduğu Chicago'ya taşındı. Yoğun bir dans ritmini benimsedi, gitaran elektrogitara geçti, müziğine piyano ve davulları da kattı; böylece de *country blues* üslubundan kopmuş oldu. Haykırışlı vokal tarzını sürdürdü. Bütün bunların sonucunda ortaya çıkan müzik kent blues'u olarak anılmaya başladı. Bu müzikten daha sonraları *rock and roll* ve *soul* gibi türler doğdu. Ama Waters, 1960'ların başlarında yeniden keşfedilene değin tanınmayan biri olarak kaldı. Daha sonra gerek ABD'de, gerekse dış ülkelerde konserler verdi, şenliklere ve özel gösterilere katıldı.

Watertown, ABD'de, Massachusetts eyaletinin doğu kesimindeki Middlesex ilinde (*county*) kent. Boston'ın hemen batısında, Charles Irmağı kıyısında yer alır. Massachusetts Koyunda kurulan ilk dört yerleşmeden biridir. 1630'da tüzel kimlik kazanan Watertown'da o yıllarda değirmenler, 1660'larda da kumaş çırpma tezgâhları kuruldu. 1816'da kurulan Watertown Cephane Merkezi 1960'ların sonunda kapatıldı. Ağırlıklı olarak bir konut alanı olan kentte makine, elektronik donanım ve tıbbi aletler üreten fabrikalar vardır. 1829'da Boston'da kurulan Perkins Körler Okulu 1912'de Watertown'a taşınmıştır. Nüfus (1990) 33.284.

Watford, İngiltere'nin, Hertfordshire ilinde (*county*) ilçe (*borough*). Londra'nın kuzeybatı sınırında, Colne ve Gade ırmakları ile Grand Union (Regent's) Kanalının kıyısında yer alır. Yüzölçümü 21 km²'dir. Daha çok Londra'da çalışanların yaşadığı bir konut alanı olan ilçe, aynı zamanda bir alışveriş ve eğitim merkezidir. İlçedeki başlıca ekonomik uğraş basımcılıktır. Nüfus (1983 tah.) 75.900.

Watkins, Vernon Phillips (d. 27 Haziran 1906, Maesteg, Glamorgan - ö. 8 Ekim 1967, Swansea yakınları, Glamorgan, Galler), İngilizce yazan Galli şair. Yapıtlarında, ülkesinin öykü ve efsanelerinden yararlanmış.

Cambridge Üniversitesi'nde öğrenciyken Fransız ve Alman şiirini inceledi. Mezun olduktan sonra bir bankada memurluğa başladı, bir yandan da şiir yazdı. Başlıca yapıtları arasında *Ballad of Mari Lwyd* (1941; Mari Lwyd Baladı), *The Lamp and the Veil* (1945; Lamba ve Peçe), *The Lady with the Unicorn* (1948; Tekboynuzla Kadın), *The Death Bell* (1954; Ölüm Çanı), *Cypress and Acacia* (1959; Servi ve Akasya) ve *Affinities* (1962; Yakınlıklar) sayılabilir. *Selected Poems*'i (Seçme Şiirler) 1967'de yayımlanmıştır. Bir başka ilginç kitabı da, 1957'de yayımladığı *Letters to Vernon Watkins by Dylan Thomas*'dır (Dylan Thomas'ın Vernon Watkins'e Mektupları).

Watson, James Dewey (d. 6 Nisan 1928, Chicago, ABD), ABD'li genetik ve biyofizik bilgini. Kalıtımın temeli olan deoksiribonükleik asidin (DNA) molekül yapısının belirlenmesinde çok önemli rol oynamış, bu başarısı nedeniyle 1962 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Francis Crick ve Maurice Wilkins'le paylaşmıştır.

Henüz 15 yaşındayken girdiği Chicago Üniversitesi'ni 1947'de bitirdi. Indiana Üniversitesi'nde virüsler üzerine yaptığı araştırmalardan ve DNA'nın kalıtsal özellikleriyle

ilişkili olduğunu kanıtlayan mikrobiyoloji bilgini Oswald Avery'nin deneylerinden yola çıkarak, genlerin anlaşılması için nükleik asitlerin yapısının aydınlatılması gerektiği sonucuna vardı. Bu arada Cambridge Üniversitesi'ndeki Cavendish Laboratuvarı'nda çalışan bilim adamlarının protein moleküllerinin yapısını incelemek için

James Watson
Harvard University

protein kristallerinin X ışını fotoğraflarını kullandıklarını öğrendi.

Kopenhag Üniversitesi'nde çalışırken DNA'yı incelemeye karar veren Watson, daha sonra araştırmalara başladığı Cavendish Laboratuvarı'nda X ışını kırınım tekniklerini öğrendi ve Crick'le birlikte DNA'nın yapısı üzerinde çalıştı. 1952'de bütün mozaik virüsünün çevresindeki protein kılıfının yapısını belirlediyse de DNA konusunda bir gelişme sağlayamadı. 1953'ün ilk aylarında DNA'nın temel bileşenlerinin belirli çiftler halinde bir araya gelmiş olması gerektiğini gördü. Bu buluş Watson ve Crick'in DNA için bir molekül modeli oluşturmalarına yardımcı oldu; bu modele göre DNA birbiri çevresinde sarılan iki merdivene benzer çifte sarmal biçimindedir. Bu çifte sarmal birbiri çevresinde sarılan iki şeker-fosfat zincirinden ve bu zincirleri birbirine bağlayan baz çiftlerinden oluşuyordu. Watson ve Crick'in modeli DNA'nın ikiye bölünüp kendisiyle ve birbiriyle eş iki DNA molekülü oluşturmalarını da açıklıyordu. Böylece genlerin, daha sonra da kromozomların nasıl çoğaldığı anlaşıldı. Watson ve Crick bu buluşlarını *General Implications of the Structure of Deoxyribonucleic Acid* (Dezoksiribonükleik Asidin Yapısı Üzerine Genel Görüşler) başlıklı yazılarında açıkladılar.

Watson California Teknoloji Enstitüsü ve Harvard Üniversitesi'nde biyoloji dersleri verirken DNA'daki bazların düzeniyle belirlenen genetik şifreyi çözdü ve DNA'nın şifresini, hücrede protein birleşimlen yapılarına taşıyan haberci RNA'yı buldu.

1965'te, günümüzde biyoloji alanında en çok başvurulan yapıtlardan biri olan *Molecular Biology of the Gene*'i (Genler ve Moleküler Biyoloji) yayımladı. Daha sonra DNA'yı bulmasının ve bu buluşa emeği geçenlerin öyküsü olan ve yayımlandıktan sonra tartışmalara konu olan *The Double Helix*'i (1968; Çifte Sarmal) yazdı. 1968'de New York'ta dünyaca ünlü bir moleküler biyoloji araştırma merkezi olan Nicelliksel Biyoloji Laboratuvarı'nın yöneticiliğini üstlendi. Burada çalışmalarını kanser araştırmaları üzerinde yoğunlaştırdı. 1977'de Başkanlık Özgürlük Madalyası'na layık görülen Watson 1981'de Royal Society'nin onursal üyeliğine seçildi. John Tooze ile birlikte yazdığı *The DNA Story* (DNA'nın Öyküsü) 1981'de yayımlandı. 1988'de Ulusal Sağlık

Enstitüleri'nde insan kromozomlarındaki bütün genleri çözümlemeyi ve yerlerini belirlemeyi amaçlayan bir projede görev aldı. Ama özel biyoteknoloji şirketlerinde ortaklığı nedeniyle çıkar çatışması suçlamalarıyla karşılaştığından, 1992'de bu görevden ayrıldı.

Watson, John B(roadus) (d. 9 Ocak 1878, Greenville, Güney Carolina - ö. 25 Eylül 1958, New York kenti, ABD), psikolojide davranışçı yaklaşımı tanımlayan ve yaygınlaştıran ABD'li psikolog. Psikolojinin, çevresel olaylarla (uyaranlar) insan davranışları (yanıtlar) arasındaki ilişkinin nesnel ve deneysel çözümlemesiyle sınırlı olduğunu savunmuştur. Watson'ın psikoloji kuramı 1920'lerde ve 1930'larda ABD'de büyük yaygınlık kazanmış ve etkisini günümüze değin sürdürmüştür.

Watson psikoloji dalında doktora çalışmasını 1903'te Chicago Üniversitesi'nde tamamladı ve ertesi yıl aynı üniversitede ders vermeye başladı. 1908'de Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde psikoloji profesörü oldu, aynı yıl karşılaştırmalı psikoloji (hayvan psikolojisi) araştırmaları için bir laboratuvar kurdu. Bu dönemde davranışçı psikoloji kuramını biçimlendirmeye başladı. Psikolojide çığır açan "Psychology as a Behaviorist Views It" (1913; Bir Davranışçının Gözüyle Psikoloji) adlı makalesinde psikolojinin insan davranışlarının bilimi olduğunu, insan davranışlarının laboratuvar koşullarında nesnel olarak incelenmesi gerektiğini öne sürdü.

İlk önemli kitabı *Behavior: An Introduction to Comparative Psychology* (Davranış: Karşılaştırmalı Psikolojiye Giriş) 1914'te yayımlandı. Bu yapıtında psikoloji deneylerinde hayvanların denek olarak kullanılmasını savunuyor ve içgüdüyle kalıtsal olarak harekete geçen bir refleks dizisi olarak tanımlıyordu. Ayrıca koşullu yanıtların deneyler için ideal bir araç oluşturduğunu savunuyordu. 1918'de çalışmalarını henüz gelişmemiş durumdaki bebek psikolojisi alanına yöneltti. Ünlü deneylerinden birinde, 11 aylık bir erkek çocuğunu beyaz fare ve başka tüylü şeylerden korkmaya koşullandırdı. Bir başka deneyde ise koşullanmanın korkuları yenmeye de yarayabileceğini gösterdi.

Watson kuramını tüm yönleriyle *Psychology from the Standpoint of a Behaviorist*'te (1919; Bir Davranışçının Bakış Açısıyla Psikoloji) açıkladı. Bu kitabında karşılaştırmalı psikolojinin ilke ve yöntemlerini insan davranışlarına uygulamaya çalışıyor ve deneylerde koşullandırma yöntemini savunuyordu. 1921'de ani bir kararla psikoloji araştırmalarını bırakıp Johns Hopkins'ten ayrılarak reklamcılığa başladı. Ortalama okur kitlesi için yazdığı *Behaviorism* (1925; Davranışçılık) adlı kitabı pek çok kişide psikoloji mesleğine karşı ilgi uyandırdı. 1928'de *Psychological Care of Infant and Child*'i (Bebegin ve Çocuğun Psikolojik Bakımı), 1930'da *Behaviorism*'in gözden geçirilmiş basımını yayımladı.

Watson, John Christian (d. 9 Nisan 1867, Valparaiso, Şili - ö. 18 Kasım 1941, Sidney, Avustralya), Avustralya'nın ilk İşçi Partili başbakanı (1904).

Yeni Zelanda'da öğrenim gören Watson tipograf olarak çalışmak üzere Sidney'e yerleşti. İşçi hareketine katıldı, Sidney Esnaf ve İşçi Konseyi başkanlığına ve Avustralya İşçi Federasyonu başkanlığına seçildi (1893). 1894-1901 arasında Yeni Güney Galler Yasama Meclisi üyeliği yaptı, ardından Avustralya İşçi Partisi'nin (ALP) önderi oldu. Partisi meclislerin hiçbirinde çoğunlukta olmamasına karşın, 1904'te Avustral-

ya Uluslar Topluluğu'nun ilk İşçi Partisi hükümetini kurdu. Ama aynı yıl istifaya ederek Liberallerin önderi Alfred Deakin'le(*) koalisyon oluşturdu. 1910'da siyasetten ayrılarak Sidney'de İşçi Partisi'nin günlük gazetesinde ve başka kuruluşlarda yöneticilik yaptı.

Watson, Thomas J(ohn), Sr. (d. 17 Şubat 1874, Campbell, New York - ö. 19 Haziran 1956, New York kenti, ABD), International Business Machines Corporation'ın (IBM) dünyanın en büyük elektrikli daktilo ve bilgi işlem aygıtları üreticisi olmasını sağlayan ABD'li sanayici. Güzel sanatları desteklemeye ve dünya barışını korumaya yönelik çalışmalarını da tanınır. Elmira'daki (New York) Ticaret Okulu'nu bitirdi. Bir süre çeşitli şirketlerde satış elemanı olarak çalıştıktan sonra 1898'de Dayton'daki National Cash Register Company'nin satış ekibine girdi. On yıl sonra şirketin genel satış müdürlüğüne yükseldi. 1913'te bu şirketten ayrılarak 1914'te Computing-Tabulating-Recording Company'nin genel müdürü oldu. Elektrikle çalışan kart delmeli hesap sistemleri ve benzeri ürünler üreten şirket, 1924'te adını International Business Machines Corporation olarak değiştirdi. Dolgun ücretli ve iyi yetiştirilmiş bir ekip oluşturan Watson, şirket bürolarına ünlü "Think" (Düşün) sloganını astırma ve bütün elemanlara tek tip elbise giydirmeye gibi uygulamalarla atak ve girişken bir çalışma ortamı yarattı. Genel müdürlük görevini 1952'de oğlu Thomas Watson, Jr.'a bırakmakla birlikte yönetim kurulu başkanlığını elinde tuttu. 1914'te kurulduğunda 235 çalışan olan şirket, Watson'ın öldüğü 1956'da 60 bin çalışana ve bütün dünyaya yayılmış 200 büroya sahipti.

Watson, Sir (John) William (d. 2 Ağustos 1858, Burley in Wharfedale, Yorkshire - ö. 11 Ağustos 1935, Ditchling, Sussex İngiltere), lirik ve siyasal şiirleriyle tanınmış İngiliz şair.

İlk şiir kitabı *The Prince's Quest* (Prens Arayışı) 1880'de yayımlandı. Ardından *Wordsworth's Grave* (1890; Wordsworth'ün Mezarı), başşair Lord Tennyson'un ölümü üzerine yazdığı *Lachrymae Musarum* (1892, Esin Perilerinin Gözyaşları) ve Kral VII. Edward'ın taç giyme töreni için yazdığı od ile ününü artırdı. 1917'de "sir" unvanı aldı.

Watson'ın yapıtlarında Tennyson ve Matthew Arnold'ın etkisi görülür. Ölümünden sonra 1936'da bir araya getirilen son dönem şiirleri, anlayış ve üslup açısından Victoria dönemine olan bağlılığını yansıtır.

Watson-Watt, Sir Robert Alexander (d. 13 Nisan 1892, Brechin, Forfarshire [Angus] - ö. 6 Aralık 1973, Inverness, Invernesshire, İskoçya), radarın bulunmasına ve geliştirilmesine ilişkin çalışmalarını tanınan İskoç fizikçi.

St. Andrews Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Dundee'deki University College'da öğretim üyesi oldu. 1915-52 arasında çeşitli kamu görevlerinde bulundu. İlk çalışmaları firtınaların radyo dalgaları aracılığıyla uzaktan sezilmesi konusundaydı. 1935'te Ulusal Fizik Laboratuvarı'nın radyo bölümünü yönetirken, uçakların radyo dalgaları aracılığıyla algılanması konusunda çalıştı. Uçaklara radyo dalgaları gönderip yansıyan dalgayı alarak ve dalgaların gidiş-dönüş süresini ölçerek uçağın varlığını ve uzaklığını 110 kilometre uzaklıktan belirleyebilen bir sistem geliştirdi. Dünyanın ilk pratik radar sistemi olan bu aygıt, İngiltere'nin 1940 Alman hava saldırılarına karşı savunmasında yaşamsal önemde rol

oyladı. Watson-Watt'a 1942'de "sir" unvanı verildi.

Watson-Watt'ın öteki önemli katkıları arasında katot ışınli lamba kullanan ve atmosfer olgularını algılamakta yararlanan yön bulucu aygıtın geliştirilmesi, elektromagnetik ışıma ilişkin araştırmalar ve uçuş güvenliği sağlamaya yönelik buluşlar anılabilir.

watt, VAT olarak da yazılır, Uluslararası Birimler Sistemi'nde (SI) güç birimi. 1 watt, 1 saniyede yapılan 1 joule işe ya da 1/746 beygircüğüne eşittir. Adını İngiliz mühendis ve mucit James Watt'tan alan birim ayrıca, 1 volt potansiyel farkı olan iki nokta arasında da 1 amper akım taşıyan bir elektrik iletkeninde harcanan güç olarak da tanımlanır. Bir watt, bir kilovata eşittir. Elektrik aygıtlarının çoğu watt cinsinden güçlerine göre sınıflandırılır.

Watt, James (d. 19 Ocak 1736, Greenock, Renfrewshire, İskoçya - ö. 25 Ağustos 1819, Heathfield Hall, Birmingham yakınları, Warwick, İngiltere), geliştirdiği buhar makinesi Sanayi Devrimi'nde büyük rol oynayan İskoç aygıt yapımcısı ve mucit.

Gençliği ve eğitimi. Watt'ın Greenock'ta yüksek kamu görevlisi olan babası inşaat ve gemi yapım atölyeleri işletiyordu. Babasının atölyelerinde çalışarak aygıt yapımı ve benzeri pratik konularda büyük beceri kazandı. On yedi yaşındayken aygıt yapımcısı olmaya karar vererek önce Glasgow'a, sonra Londra'ya gitti ve bir ustanın yanında bir yıl çırak olarak çalıştı. Sağlığının bozulması üzerine 1757'de Glasgow'a döndü ve Glasgow Üniversitesi'nde matematik aygıtları (örn. pusula, terazi, yükseklik ölçme aygıtı) yapımcısı olarak çalışmaya başladı. Üniversitedeki bilim adamlarıyla, bu arada gizli ısı kavramını geliştirmiş olan kimyacı Joseph Black'le yakın dostluklar kurdu.

Watt buhar makinesi. 1764'te onarım için getirilen bir Newcomen buhar makinesini incelerken bu makinedeki aşırı buhar kaybı Watt'ın dikkatini çekti. Makinenin ısı kayıplarını azaltmak amacıyla kimi değişiklikler üzerinde uzun süre çalıştıktan sonra, Mayıs 1765'te buhar yoğunlaştırıcısını geliştirerek ilk ve en büyük buluşunu gerçekleştirdi. Onu bu buluşa yönelten görüş, Newcomen makinesinin en büyük kusurunun yol açtığı gizli ısı (bir cismin bir halden ötekine, örneğin katı halden sıvı hale geçmesine ilişkin ısı) kaybı olduğu, bunu önlemek için yoğunlaşmanın silindirin içinde değil, silindire bağlı ayrı bir bölmede oluşturulması gerektiği düşüncesi olmuştu. Bu buluşundan kısa bir süre sonra Glasgowlu bir işadamı olan John Roebuck ile tanışıp onunla 1768'de ortaklık kuran Watt, Joseph Black'ten borç olarak sağlanan parayla deneme amaçlı küçük bir buhar makinesi yaptı. Ertesi yıl da "Ateşle Çalışan

Makinelere Buhar ve Yakıt Harcamalarını Azaltmaya Yönelik Yeni Bulunan Bir Yöntem" başlıklı ünlü patentini aldı. 1766'da kanal yapımına ilişkin jeodezi işlerinde çalışmaya başlayan Watt, buhar makinesinin geliştirilmesi çabalarından uzun süre uzak kaldı. Bu arada Roebuck iflas etmiş, Watt'ın patentinin bir bölüm hissesini Birminghamlı işadamı Matthew Boulton satın almıştı. İskoçya'da geçirdiği sekiz yıllık dönemden sonra Watt, 1774'te Birmingham'a yerleşti.

Watt'ın patent hakkı süresi 1775'te parlamento tarafından uzatılınca Boulton ve Watt bir ortaklık kurdular. Boulton'un mali desteğiyle buhar makinesinin kısa sürede geliştirilmesi sağlandı. 1776'da, biri su pompalama amacıyla Staffordshire kömür ocaklarında, öbürü de demir eritme fırınlarına hava üfleme amacıyla John Wilkinson'ın tesislerinde olmak üzere iki makine hizmete girmiş durumdaydı.

1776-81 arasında Cornwall'daki bakır ve kalay madenlerine çok sayıda buhar makinesi kuran Watt, 1780'de mali durumunu düzeltti. 1781'de Boulton'un önerisi üzerine, alternatif hareket yerine dönme hareketi sağlayabilecek bir mekanizma geliştirdi, böylece buhar makinesinden sanayinin başka dallarında da yararlanılması olanaklı duruma geldi. 1782'de pistonun yalnız çekme değil, hem çekme hem de itme işlevi görebildiği çift etkili makinenin patentini alan Watt, iki yıl içinde bu tür makineye ilişkin mekanik sorunları çözen buluşlar yaptı. 1788'de geliştirdiği ve makinenin çalışma hızını otomatik olarak denetleyen merkezkaç kuvvetli regülatör(*) ile 1790'da geliştirdiği basınç ölçme aygıtı, Watt buhar makinesi olarak bilinen makineye son biçimini veren önemli buluşlardı.

Sonraki yıllar. Watt'ın geliştirdiği buhar makinesi kısa süre içinde kâğıt, un, pamuk, haddeleme, damutma sanayileri ile kanallar ve sulama tesislerinde yaygın olarak kullanılmaya başladı. 1790'a gelindiğinde Watt büyük bir servetin sahibi olmuştu.

Watt güç ölçümünü standartlaştırabilmek amacıyla bir atın belirli bir sürede yaptığı işi ölçerek "beygircüğü" adını verdiği bir güç birimi tanımlamış ve buhar makinesinin gücünü bu birimle belirlemişti. Sonradan metre-kilogram-saniye (MKS) birimler sisteminde ve bu sisteme dayalı olarak 1960'ta kabul edilen Uluslararası Birimler Sistemi'nde güç birimi, onun anısına, watt olarak adlandırılmıştır.

1806'da Glasgow Üniversitesi'nden onursal hukuk doktoru unvanını alan, 1814'te Fransız Bilimler Akademisi yabancı üyeliğine seçilen Watt, kendisine verilmek istenen baronet unvanını ise kabul etmemiştir.

Watteau, (Jean-)Antoine (d. 10 Ekim 1684, Valenciennes - ö. 18 Temmuz 1721, Nogent-sur-Marne, Fransa), rokokò üslubunun lirik ve zarif anlatımını benimsediği yapıtlarında çoğunlukla *commedia dell'arte* ve *opéra-ballet*'den sahneleri konu alan Fransız ressam.

Bir yapı ustasının oğluydu. Mutsuz bir çocukluk geçirdi. Tutkuyla roman okuyan, müzik dinleyen, duyarlı bir çocuktur. Resim yapmadaki yeteneğini fark eden annesiyle babası onu çevrelerindeki bir ressamın yanına verdiler. Watteau 18 yaşında resim öğrenimi görmek amacıyla Paris'e gitti ve yaşlı bir ressam olan Métayer'nun yanına girdi. Bu atölyede kısa sürede adak resimleri yapmada ustalaştı. Bir yandan da canlı modelden taslaklar çiziyordu. Bu sıralarda sanat yapıtları alıp satan Jean ve Pierre-Jean Mariette ile tanıştı. Onların dükkânında pek çok resim ve baskı gördü; 1703'te

de, sonradan hocası olan Claude Gillot ile tanıştı.

Daha çok sahne dekorları yapan ve grotesk yaratıkları betimlemede üstün bir yeteneği bulunan Gillot, dönemin sanat anlayışına katılmıyor, çoğunlukla 16. yüzyıl Fontainebleau okulu üslubunda çalışıyor. bir yandan da *commedia dell'arte* sahnelerini konu alan resimler yapıyordu. Bütün bunlar

"Mezzetin", Antoine Watteau'nun bir yapıtı, 1718-19; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentli, ABD
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Watteau'yu etkiledi, o da tiyatroya ilgi duymaya başladı.

1708'de Lüksemburg Sarayı'ndaki Medici Galerisi'nin sorumlusu olan Claude Audran III'ün atölyesine girdikten sonra saray koleksiyonunda gördüğü Rubens'in resimlerine hayran kaldı. 1709'da öğrenci olarak Kraliyet Akademisi'ne girdi; ama İtalya'ya gitmesine olanak sağlayacak Roma Ödülü'nü kazanamadı. 1712'de İtalya'ya gitmeyi bir kez daha denediyse de gene başaramadı. Ama bu kez akademiye *fêtes galantes* (kır eğlenceleri) ressamı olarak alındı. Watteau'nun 1710-12 arasında mitolojideki Cythere (Kythera) Adasıyla ilgili üç resim yaptığı biliniyorsa da, 1712-15 arasında ne yaptığına ilişkin bilgiler pek azdır. 1715'te sanatsever bankacı Pierre Crozat'yla tanıştı; onun evine yerleşti ve koleksiyonundaki Flaman, İtalyan, özellikle de Venedikli ustaların yapıtlarını inceleme olanakları buldu. Ama bağımsız yaşamak isteğiyle bir süre sonra Crozat'nın evinden ayrıldı. 1717'de "Cythere Adasına Doğru Yola Çıkış" (Louvre Müzesi, Paris) adlı resimle akademi üyeliğine kabul edildi. 1719'da Londra'ya gitti. Orada ressam olarak çok beğenilmesine karşın, sağlığının kötüye gitmesi nedeniyle ancak birkaç resim yapabildi. 1720'nin sonlarında Fransa'ya döndü ve kısa bir süre sonra, 37 yaşındayken tüberkülozdan öldü.

Watteau'nun İtalyan komedi tiyatrosundan tipleri ve sahneleri işlediği resimleri, 18. yüzyıl resim sanatında tiyatro konusunun yaygınlaşmasına esin kaynağı oluşturmuştur. Watteau resimde kesin tanımlı klasik anlatım tarzına karşı çıkmış, sanatlar arasındaki ayrımı yok etmeyi amaçlamış, bunu yapıtlarında da uygulamaya çalışmıştır. Geçmişe ilgi duymamış, eskiye ilişkin şeylere tepki göstermiş, yapıtlarında döneminin zarif yaşam biçimini işlemiştir. Burjuva sınıfının kırlardaki, saray ve köşk bahçe-

Watt, H. Howard'ın bir yağlıboya çalışması; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

lerindeki eğlencelerini canlandırdığı, kaygısız bir havadaki çiftlerin arasındaki aşkları, birbirlerine kur yapmalarını neşeli ve hoş bir hava içinde yansıttığı pek çok resmi vardır.

Ölümünden sonra ününü hızla yitiren Watteau'yu Akıl Çağı diye anılan 18. yüzyılda beğenen pek az kişi kalmıştı. Fransız Devrimi sırasında resimleri bütünüyle reddedilmiştir. Ama 19. yüzyılda Watteau İngiltere'de ve Victor Hugo, Gérard de Nerval, Théophile Gautier gibi Fransız şairler arasında yeniden ilgi kaynağı olmuştur. 1856'da Goncourt kardeşler "Philosophie de Watteau" (Watteau'nun Felsefesi) adlı yazılarında onu Rubens ve Marcel Proust ile karşılaştırmışlardır. Bundan sonra Watteau'nun saygınlığı sanatseverler, şair ve yazarlar arasında giderek artmıştır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Cythere Adası" (1709-12, J. Heugel Koleksiyonu, Paris), "Perspektif" (1712-15, Boston Güzel Sanatlar Müzesi), "Kır Balosu" (1714-157, Dulwich College Resim Galerisi, Londra), "Fransız Komedi" (1716, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin), "İtalyan Komedi" (17167, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin), "Gilles ve Ailesi" (1716-18, Wallace Koleksiyonu, Londra), "Müzik Partisi" (1717-18 Wallace Koleksiyonu, Londra), "Venedikliler Şenliği" (y. 1718, İskoçya Ulusal Galerisi, Edinburgh), "Fransız Komedyenler" (1720?, Metropolitan Sanat Müzesi, New York), "Gilles" (1720-21, Louvre Müzesi, Paris).

Wattrelos, Fransa'nın kuzeyinde, Nord-Pas-de-Calais planlama bölgesinde (*région de programme*), Nord ilinde (*département*) kent. Belçika-Fransa sınırında yer alır. Roubaix'nin kuzeydoğu banliyölerinden olan Wattrelos'da tekstil, kimya ve metalurji sanayileri vardır. 1030'da Waterloz adıyla anıldığı bilinen kentte, üzerinde Neron'un kabartması olan altın bir sikkenin bulunması (1864) bölgenin bir süre Roma işgali altında kaldığını göstermektedir. Nüfus (1982) 44.623.

Watts, George Frederick (d. 23 Şubat 1817, Londra - ö. 1 Temmuz 1904, Compton, Surrey, İngiltere), yapıtlarında gösterişli alegorik temaları işleyen İngiliz ressam ve heykeltarihi. Sanatın evrensel bir mesaj içermesi gerektiğine inanmış olmakla birlikte yapıtları çoğunlukla belirsiz ve günümüz ölçülerine göre yapay duran soyut idealler ve simgelerle doludur.

Watts 1835-37 arasında düzensiz olarak Kraliyet Akademisi'ne devam etti; bu arada "Yaralı Balıkçı" (1837, Watts Galerisi, Compton) gibi bazı yapıtlarını sergiledi. Parlamento Binası'nın dekorasyonu için açılan yarışmalardan ikisini kazandı. Tasarımı gerçekleştirilmediyse de, aldığı ödülle 1843'te Floransa'yı, 1843-47 arasında da Roma ve Napoli'yi gezme olanağını buldu. Resimlerdeki Tiziano etkisi bu gezide gördüklerinden kaynaklanır.

Son dönem yapıtlarının en ünlüsü olan "Umut" (1886, Tate Galerisi, Londra) mizahi bir içerik taşır. Watts tür olarak portreden hoşlanmamakla birlikte, Kardinal Manning, Gladstone, Tennyson, J. S. Mill gibi ünlü çağdaşlarının son derece zekice bir gözleme dayanan portrelerini yapmıştır. Cape Town'da Cecil Rhodes Anıtı için gerçekleştirdiği dev boyutlu "Fiziksel Enerji" en önemli heykel çalışması sayılır. Compton'daki evi kendi yapıtlarının sergilendiği bir müzeye dönüştürülmüştür.

Waugh, Alec, asıl adı ALEXANDER RABAN WAUGH (d. 8 Temmuz 1898, Hampstead, Londra - ö. 3 Eylül 1981, Tampa, Florida,

ABD), İngiliz romancı ve gezi kitabı yazarı. Yazar Evelyn Waugh'nun ağabeyidir.

Sherborne'da, oradan atıldıktan sonra da Sandhurst'teki Kraliyet Askeri Okulu'nda öğrenim gördü. Daha 17 yaşındayken, devlet okullarındaki kötü koşulları anlatan *The Loom of the Youth*'u (1917; Gençlik Tezgâhı) yazdı. Çok yankı uyandıran roman, kardeşi Evelyn'in kendisi gibi Sherborne'a değil, Lancing College'a gönderilmesinde etkili oldu. Waugh I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da görev yaparken tutsak düştü. Savaşın sonra bir yayımcının yanında çalıştı. 1926'da Tahiti'ye gitti.

Waugh'nun romanlarından *Island in the Sun* (1956; Güneşli Ada) Batı Hint Adalarında Siyahlarla beyazlar arasındaki siyasal ve duygusal sorunları, *The Mule on the Minaret* (1965; Minaredeki Katır) İngiliz karşı haberalma örgütünün Ortadoğu'daki etkinliklerini konu alır. *My Brother Evelyn and Other Profiles* (1967; Kardeşi Evelyn ve Başka Portreler) büyük ölçüde kendi yaşamına dayanır. Sonraki romanları arasında *A Spy in the Family* (1970; Ailedeki Casus), *The Fatal Gift* (1973; Öldüren Armağan) ve *A Year to Remember* (1975; Anımsanacak Yıl) yer alır. Üç kez evlenen Waugh'nun son eşi, ABD'li romancı Virginia Sorenson'dur.

Waugh, Evelyn (Arthur St. John) (d. 28 Ekim 1903, Londra - ö. 10 Nisan 1966, Combe Florey, Taunton yakınları, Somerset, İngiltere), döneminin en parlak yergi yazarlarından sayılan İngiliz romancı.

Sussex'te Lancing College'da ve Oxford'da Hertford College'da okudu. Bir süre güzel sanatlar öğrenimi görüp öğretmenlik yaptıktan sonra yazarlığa başladı. Kısa sürede usta alaycılığı ve üstün anlatım tekniğiyle büyük ün kazandı. II. Dünya Savaşı sırasında Kraliyet Deniz Piyadeleri'nde ve Kraliyet Muhafız Alayı'nda görev yaptı. 1944'te Yugoslav Partizanlarını destekleyen İngiliz birliklerine katıldı. Savaşın sonra İngiltere'nin batısında sakin bir yaşam sürdü.

Waugh'nun romanları, genellikle yazarın deneyimlerine dayanmakla birlikte inceden incele işlenmiş yapıtlardır. 1939'dan önce yazdığı *Decline and Fall* (1928; Çöküş ve Yıkılış), *Vile Bodies* (1930; İğrenç Bedenler), *Black Mischief* (1932; Kara Bela), *A Handful of Dust* (1934; Bir Avuç Toz) ve *Scoop* (1938; Vurgun) gibi romanlarında yergi ögesi ağır basar. Daha sonra yazdığı, aynı çizgideki *The Loved One* (1948; Sevgili), California'da bir sanayiye dönüşmüş olan cenaze levazımatçılığına alaya alır.

Waugh savaş sırasında daha ciddi, daha iddialı yapıtlar verdi. *Brideshead Revisited* (1945; *Brideshead'e Son Gidiş*, 1984/ *Son Gidiş*, 1985) ilahi takdiri ve toprak sahibi Katolik bir ailenin yeniden inançlarına bağlanmasını konu aldı (Waugh 1930'da Katolik olmuştu). 1950'de yayımlanan *Helena*'da Constantinus'un (Büyük) annesinin yaşamından yola çıkarak ilahiyatla ilgili görüşlerini dile getirdi. *Men at Arms* (1952; Silah Altındakiler), *Officers and Gentlemen* (1955; Subaylar ve Beyefendiler) ve *Unconditional Surrender* (1961; Kayıtsız Şartsız Teslim) oluşan roman üçlemesinde II. Dünya Savaşı'nın niteliğini ve savaşın iyi ile kötü arasındaki başı sonu olmayan mücadeleyle ve uygarlık ile barbarlık arasındaki geçici çatışmayla olan ilişkisini ele aldı.

Waugh'nun ayrıca gezi kitapları, Dante Gabriel Rossetti (1928), Edmund Campion (1935) ve Ronald Knox (1959) üzerine yaşamöyküleri ve otobiyografisinin ilk bölümünü oluşturan *A Little Learning* (1964; Biraz Bilgi) adlı bir kitabı vardır. Mektupları 1980'de yayımlanmıştır.

Waukegan, ABD'de, Illinois'un kuzeydoğu kesiminde, Lake ilinin (*county*) merkezi (1841) kent. Michigan Gölünün yukarısındaki yüksek bir kayalıkta yer alır. Kentin bulunduğu noktanın adı 18. yüzyıl haritalarında Little Fort'tu (İngilizcede "küçük kale"). İlk beyaz göçmenler yöreye 1825'te geldiler. Yerleşim 1849'da köy olarak tüzel kimlik kazandı ve adı Potawatomi Yerli dilinde "küçük kale" anlamına gelen Waukegan olarak değiştirildi. Illinois'da St. Lawrence Suyolu'nda giden gemilerin ilk uğrak limanı olan kent, Milwaukee-Chicago kentel sanayi kompleksinin parçasıdır. Illinois Beach Eyalet Parkı kuzeydedir. 1859'da kent olarak tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) 69.392.

Waukesha, ABD'de, Wisconsin eyaletinin güneydoğusunda, Waukesha ilinin (*county*) merkezi (1847) kent. Milwaukee'nin hemen batısında, Fox Irmağının kıyısında yer alır. 1834'te Prairieville adıyla kurulan yerleşme sonradan Potawatomi Yerli dilinde "Little Fox'un yanı" anlamına gelen Waukesha adını aldı. 1852'de köy, 1896'da kent olarak tüzel kimlik kazandı. Amerikan İç Savaşı öncesinde kaçak kölelerin Kuzey'e ya da Kanada'ya kaçırılmasında kullanılan Yeraltı Hattı(*) üzerinde bir istasyon olan Waukesha, aynı dönemde kölelik karşıtlarının merkezlerindendi ve köleliğin kaldırılmasını savunan *American Freeman* burada yayımlanıyordu. Kent 1870-1915 arasında çamur banyoları ve kaplıcalarıyla ünlü bir sağlık ve dinlenme merkezi durumuna geldi. Waukesha'da Carroll College'in (1846) yanı sıra Wisconsin Üniversitesi'nin bir merkezi (1966) vardır. Nüfus (1990) 56.958.

Wausau, ABD'de Wisconsin eyaletinin ortakuzey kesiminde, Marathon ilinin (*county*) merkezi (1850) kent. 1839'da bir bıçkışane kenti olarak kuruldu. Önce Big Bull Falls, 1872'de de Ocibua Yerli dilinde "uzak yer" anlamına gelen bugünkü adını aldı. Bir mandıraçlık ve dağıtım merkezi durumundadır. Çeşitli sanayi etkinlikleri arasında kâğıt, elektrikli motor, inşaat donanımı ve plastik madde üretimi sayılabilir. Kentte 1912'de Ortakuzey Teknik Enstitüsü kuruldu. Kent ayrıca yakınlardaki Rib Dağı Eyalet Parkı nedeniyle bir tatil merkezi konumundadır. 1872'de tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) kent, 37.060; metropoliten alan, 115.400.

Wavell (Eritrea ve Winchester), Archibald Percival Wavell, 1. Kont (d. 5 Mayıs 1883, Colchester, Essex - ö. 24 Mayıs 1950, Londra, İngiltere), İngiliz mareşall. II. Dünya Savaşı'nın başlarında Kuzey Afrika'da İtalyanları yenmiş; ama 1941'de General Erwin Rommel komutasındaki Alman Afrika Orduları, 1942'de de Malaya ve Birmanya'da Japon kuvvetleri karşısında başarı gösterememiştir.

I. Dünya Savaşı'nda görev aldı. Sonraki yıllarda, askerî birliklerin eğitilmesindeki başarılarıyla dikkati çekti; 1939'da Ortadoğu'daki İngiliz kuvvetlerinin başkomutanlığına getirildi. Aralık 1940-Şubat 1941 arasında Kuzey Afrika'da, Ocak-Mayıs 1941 arasında da Doğu Afrika'da sayıca üstün İtalyan ordularını bozguna uğrattı. Nisan-Mayıs 1941'de Almanların Yunanistan ile Girit'i ele geçirmesini önleyemedi. Ardından, Kuzey Afrika'da Rommel komutasındaki yayıl Alman kuvvetlerine yenilmes üzerine Temmuz 1941'de görevinden alındı ve başkomutan olarak Güneydoğu Asya'ya atandı. Aralık 1941-Şubat 1942'de Malaya ile Singapur'u, Ocak-Mayıs 1942'de de Birmanya'yı Japonlara bırakmak zorunda kaldı. Haziran 1943'te bu görevinden de alındı.

Daha sonra mareşalliğe yükseltildi ve Hindistan genel valiliğine atandı, 1947'ye değin bu görevde kaldı.

Waveney, İngiltere'de, Suffolk ilinde (county) ilçe (district). Doğuda Kuzey Denizi, kuzeybatıda da Waveney Irmağı tarafından sınırlanır; yüzölçümü 370 km²'dir. İç kesimlerinde verimli tarım arazisi bulunur. Irmak boyunca Beccles ve Bungay adlarındaki küçük sanayi yerleşimleri, ırmağın ağız yakınlarında da nüfusun yoğunlaştığı bir hizmet merkezi olan Lowestoft yer alır. Eski küçük limanlardan yalnızca Lowestoft günümüze ulaşarak önemli bir balıkçılık ve dondurulmuş besin maddeleri üretim merkezi haline gelmiştir. Denizin aşındırmasıyla yok olmayan, ama limanları mülle dolmuş olan öbür eski yerleşimler ise günümüzde tatil yerlerine dönüşmüştür. Nüfus (1986 tah.) 104.600.

Waverley, İngiltere'de, Surrey ilinde (county) ilçe (district). İlin güneybatı ucunda, Hampshire ile West Sussex'in sınırları boyunca yer alır; yüzölçümü 345 km²'dir. İlçedeki ormanlarla kaplı tepeler ve fundalıklar Doğal Güzellik Bölgesi ilan edilmiştir. İlçenin büyük bölümünü Wey Irmağı akaçlar. Kuzeyde, bir Norman şatosunun çevresindeki Farnham ile eskiden sepiciliğin ve kumaş ticaretinin yoğun olduğu, Sakson kökenli Godalming ortaçağdan kalma pazar kentleridir. Güneyde de müzikçi Dolmetsch ailesinin yaşadığı yer olan Haslemere bulunur. Nüfus (1986 tah.) 112.500.

wayang (Cava dilinde "gölge"), Cava'ya özgü klasik gölge oyunu. 10. yüzyıldan önce ortaya çıkmıştır. Kökleri, Güney Hindistan'a özgü deri kuklalara (*thalubomalata*) uzanır. Kuklalarla gerçekleştirilen gölge oyununun Cava'ya Hinduizmin yayılmasıyla ulaştığı sanılmaktadır.

Wayang'ın temel tipi, üstünde delikleri bulunan, özenle süslenmiş wayang *kulit*'tir. Oyunlarda Hindistan'ın iki büyük destanı *Ramayana*(*) ve *Mahabharata*'dan(*) bölümler canlandırılır. Bunlardan bazısı, *Mahabharata*'daki Pandava kardeşlerin öykülerine ayrıntılı eklenmesiyle Cava'da yapılmıştır. Bir tören havası içinde, geceyarısından gün ağarına değin süren bu gösteriler perdenin iki yanından da izlenebilir. İzleyicilerin bir bölümü *dalang*'ın (oyuncu) arkasında oturur, ama oyunun tiryakileri figürleri gölge olarak izlemeyi yeğlerler. Karakterler tanıtılırken iyi güçleri temsil edenler sağ, kötülerini temsil edenlerse sol tarafa yer alır.

İlk wayang *kulit*'lerin stilize biçim ve hareketleri başka wayang türlerinde de kullanılmıştır. Bunların en önemli wayang türleri, üç boyutlu ağaç kuklalarla oynatılan wayang *golek*, canlı oyuncuların yer aldığı bir tür pantomim olan wayang *wong* ve alçak kabartma ağaç kuklalarla oynatılan wayang *Krunchil*'dir.

Wayang gösterileri genellikle doğum günleri ve yıldönümleri gibi önemli zamanlarda düzenlenir. Bu oyunlara Çin'de ve Güneydoğu Asya'nın her yanında da rastlanmakla birlikte, hiçbir Cava'dakiler kadar mistik ve dinsel çağrışımlarla yüklü değildir.

20. yüzyıl başlarında kukla sanatçısı Richard Teschner(*) wayang'ın sanatsal olanaklarını geliştirerek kendi gösterilerinde kullanmıştır.

Wayland (DEMİRCİ), WELAND olarak da yazılır, İskandinav, Germen ve Anglosakson mitolojisinde üstün yetenekli demirci. Bazı efsanelerde *elf*lerin (genellikle erkek biçiminde küçük varlık) efendisi olarak geçer. Öyküsü, İzlanda dilindeki Manzum (Eski

Edda'da (13. yy) yer alan *Völundarkvida*'nın (Völundr'un [Demirci Wayland] Şiiri) yanı sıra, bazı değışikliklerle gene İzlanda dilindeki *Thidriks saga*'da (13. yy ortaları) anlatılır. Anglosakson manzum yapıtlarından *Waldere* ile *Beowulf*'deki "Deor'un Yakınması"nda (6-9. yy), ayrıca Büyük Alfred'in Boethius'tan yaptığı çeviriye (9. yy) eklediği bir notta da adından söz edilir. Efsaneye göre Wayland İsveç kralı Nidud (Nithad ya da Niduth) tarafından yakalanır, kaçmasını engellemek için ayağı kırılır ve kralın demirci atölyesinde çalışmaya zorlanır. Bunun üzerine intikam için Nidud'un iki genç oğlunu öldürür ve kafataslarından kâse yapıp babalarına yollar. Onarılması için kendisine altın bir yüzük getiren Nidud'un kızı Bödvild'e de tecavüz eder ve uçarak kaçar.

İngiliz sözlü halk gelenekleri, Berkshire'daki White Horse (Beyaz At) Tepesinin yakınında bulunan taş mezar odayı Wayland's Smithy (Wayland'in Demirci Dükkanı) olarak Wayland'le ilişkilendirir. Yöresel bir efsanede odaya sık sık görünmez bir demircinin gelerek yolcuların atlarını nalladığı anlatılır. Bunun için yolcunun parayı bir taşın üstüne bırakması ve iş sürerken odadan çıkması gerekir. Yapılan işe ya da atölyeye bakılırsa büyü bozulur. Görünmez demircilere ilişkin benzer öykülere Almanya, Danimarka ve Belçika'da da rastlanır. İsveç'te Sisebeck'teki büyük taşların ve Vellerby'deki (Jutland) bir yerin Wayland'in mezarı olduğuna inanılır.

Wayne, Anthony, lakabı DELI ANTHONY WAYNE, İngilizce MAD ANTHONY WAYNE (d. 1 Ocak 1945, Paoli yakınları, Pennsylvania - ö. 15 Aralık 1996, Presque Isle, Pennsylvania, ABD), Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ünlü generallerinden. Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra Ohio'daki Kesik Ağaçlar Çarpışması'nda (20 Ağustos 1794) Kuzeybatı Yerlileri Konfederasyonu'nu yenilgiye uğratmıştır.

Pennsylvania'da bir tabakhanesi ve geniş arazileri vardı. Ocak 1776'da albay rütbesiyle Kıta Ordusu'na girdi. New York'taki Ticonderoga Kalesi'nin komutanlığına getirildi. 1777 başlarında tuğgeneralliğe yükseltildi. Aynı yılın sonlarında Pennsylvania'da yapılan Brandywine, Paoli ve Germantown çarpışmalarında önemli rol oynadı.

Wayne, 16 Temmuz 1779'da New York'taki Stony Point'te bulunan İngilizlere ait kaleye düzenlediği saldırıyla, meslek hayatının en parlak başarısını elde etti. 1781'de bin kişilik bir kuvvetle, kuşatma altında olan Yorktown'a (Virginia) gönderildi. Kentin alınmasından sonra Güney'deki Kıta Ordusu'na katıldı. İngilizleri Georgia'dan çıkardıktan sonra İngilizlerle işbirliği yapan Yerlileri yenilgiye uğrattı. 1790'da Georgia Temsilciler Meclisi'ne seçildi ve yaklaşık iki yıl süreyle bu görevini sürdürdü.

1792'de Başkan George Washington tarafından ABD Kara Kuvvetleri'nin başkomutanlığına atandı. 20 Ağustos 1794'te Yerlilerle yapılan Kesik Ağaçlar Çarpışması Wayne'in zaferiyle sonuçlandı. Wayne'in çarpışmadan sonra yaptığı Greenville Antlaşması'yla (Ağustos 1795) Yerliler Ohio, Indiana, Illinois ve Michigan'ın büyük bölümünü beyazlara bıraktılar.

Wayne, John, asıl adı MARION MICHAEL MORRISON (d. 26 Mayıs 1907, Winterset, Iowa - ö. 11 Haziran 1979, Los Angeles, ABD), çoğu *western* türündeki filmlerinde yarattığı güçlü, ama ağırbaşlı kovboy ve asker tipleriyle tanınmış ABD'li sinema oyuncusu.

Güney California Üniversitesi'nde okurken, yazları da Fox Film Corporation'da

aksesuarı olarak çalıştı ve yönetmen John Ford'la dost oldu. 1928'de Ford'un filmlerinde küçük roller almaya başladı. 1930'da Raoul Walsh'un *The Big Trail* filminde ilk başrolünü canlandırdı. Bunu izleyen 8 yıl içinde 80'i aşkın küçük bütçeli filmde başrol oynadı. Ford'un *Stagecoach*'undaki (1939; *Cehennem Dönüşü / Posta Arabası*) Ringo Kid rolüyle gerçek bir yıldız oldu ve

John Wayne
ABC Ajansı

Amerikan sinemasında kendine önemli bir yer sağladı. Her geçen yıl konumunu daha da güçlendirerek Ford'un *The Quiet Man* (1932; *Kadın Sanılmaz*) ve *The Man Who Shot Liberty Valance* (1962; *Kahramanın Sonu*), Howard Hawks'un *Red River* (1948; *Kızıl Irmak / Kanlı Nehir*) ve *Rio Bravo* (1959; *Kahramanlar Şehri*) gibi filmlerinde en başarılı oyunlarını çıkardı. *True Gri*'teki (1969; *İz Peşinde*) sarhoş, tek gözlü şerif Rooster Cogburn rolüyle en iyi erkek oyuncu Oscar'ını kazandı.

Kırk yıllık sinema yaşamında 250'den fazla filmde oynadı. Sinema tarihinin en büyük gişe garantisi olan oyuncularından biriydi. Ölümünden sonra anısına bir Kongre Özgürlük Madalyası çıkarıldı.

Wealden, İngiltere'de, East Sussex ilinde (county) ilçe (district). Yüzölçümü 837 km²'dir. Adını North Downs ve South Downs'ın tebeşir kayalıkları arasındaki ormanlarla kaplı, dağlık bir bölge olan Weald'den alır. Eastbourne ilçesi (*borough*) tek kentsel yöreyi oluşturur. Kuzeybatıda doğal orman ve fundalıkların oluşturduğu Ashdown Ormanı vardır. Güneydoğu köşesinde de hendekli şatosuyla dikkat çeken Herstmonceux bulunur; eskiden Greenwich'te etkinlik gösteren Kraliyet Gözlemevi buraya taşınmıştır. Nüfus (1987 tah.) 131.700.

Wear Valley, İngiltere'nin kuzeydoğusunda, Durham ilinin (county) kuzeybatısında ilçe (district). Yüzölçümü 505 km²'dir. Büyük bölümü, Pennine Sıradağlarının içinde kalan ve yüksekliği 305-700 m arasında değışen kireçtaşı oluşumlu, çıplak bir yüksek bölgede yer alır. Doğuya doğru gittikçe alçalan ilçe topraklarının sularını batıdan doğuya doğru akan Wear Irmağı toplar. Weardale olarak bilinen Yukarı Wear Vadisi, dik yamaçlarla çevrilidir.

Wear Valley kurşun, kireçtaşı, demir filizi ve özellikle kömür madenciliği bakımından eskiden beri önemli bir bölgedir. Büyük

Bunalım döneminde ilçede işsizlik çok yaygınlaşmış ve kömür üretimi gerilemiştir. Bugün ilçede yaşayanların çoğu Bishop Auckland, Crook ve Willington yakınlarındaki hafif sanayi tesislerinde çalışmaktadır. Wolsingham'da çelik fabrikaları vardır. Weardale'de flüorit ve kireçtaşı yatakları işletilir. Koyu kırmızı renkteki değerli Proserley mermeri, artık yalnızca özel siparişler için çıkarılmaktadır. İlçenin yüksek bölgelerinde başta Swaledale olmak üzere dayanıklı koyun türleri otlatılır. Tahıl, patates ve yem bitkileri yetiştirilen Aşağı Wear Vadisinde ise süt sığırları beslenir. İlçenin yönetim merkezi Crook'tadır. Nüfus (1987 tah.) 64.700.

Weather Report, 1970'te kurulan ABD'li jazz-rock topluluğu. İlk kadrosu Josef Zawinul (klavye çalgılar), Wayne Shorter (saksofon), Miles Davis Vitous (bas), Alphonse Mouzon (davul) ve Airto Moreira'dan (vurmalı çalgılar) oluşuyordu.

Topluluğun kurucularından Avusturya asıllı Zawinul daha önce Cannonball Adderley ve Miles Davis gibi ünlü müzikerlerle çalışmış ve 1967'de en iyi enstrümantal müzik dalında Grammy Ödülü'nü kazanmıştı. "Mercy Mercy Mercy" ve "In a Silent Way" gibi caz klasiklerinin de bestecisiydi. Topluluğun öbür kurucusu Shorter ise Art Blakey ve Miles Davis'le çalışmış; tenor saksofonun önde gelen adları arasındaydı. Çek asıllı Vitous, Brezilyalı Moreira ve Güney Carolina'lı Mouzon da ünlü caz müzikerleriyle çalışmalar yapmışlardı. Topluluğun ilk albümü *Weather Report* (1970) hem caz, hem de rock müziği eleştirilenlerin övgüsünü kazandı ve *Down Beat* dergisinin yılın en iyi albümü seçildi.

Bu ilk albümden sonra Moreira, 1974'te çıkan *Mysterious Traveller*'den sonra da Vitous gruptan ayrıldı. Vitous'un yerini önce Jaco Pastorius, 1979'da da Abe Laboriel aldı. Davulcu Mouzon da 1972'de gruptan ayrılarak McCoy Tyner'la çalışmaya başladı. Onun yerine 1972'de Eric Garrratt, 1978'de de Pete Eshkne geçti. *Weather Report*'ta birlikte çalışan vurmalı çalgılar elemanları arasında Alex Acuna, Ishmael Wilburn ve Steve Gadd da yer alıyordu.

Weather Report 1960'ların sonlarıyla 1970'lerin başlarında kurulan jazz-rock topluluklarının hepsinden daha uzun süre piyasadaki konumunu korumayı başarmıştır. Önemli albümleri arasında *Black Market* (1976), *Heavy Weather* (1977), *Mr. Gone* (1978), *8.30* (1979), *Night Passage* (1980) ve *Procession* (1983) sayılabilir.

Weaver, John (d. 21 Temmuz 1673, Shrewsbury, Shropshire - ö. 24 Eylül 1760, Shrewsbury, İngiltere), İngiliz pantomiminin babası olarak bilinen dansçı ve bale öğretmeni. Dans öğretmenin oğluydu. 1700'de Londra'ya gitti, orada komedi rollerinde usta bir dansçı olarak tanındı. İlk İngiliz pantomim balesi sayılan *Tavern Bickers* (1702; Meyhane Düzenbazları) adlı birleşik gösterisinde Harlequin ve Scarabouche gibi İtalyan commedia dell'arte karakterlerine yer verdi. *The Loves of Mars and Venus* (1717; Mars ile Venus'un Aşkları) için hazırladığı libretto, yayımlanan ilk danslı oyun librettosuydu. Gösteride Weaver da Vulcan rolünü canlandırdı. 1700-36 arasında Drury Lane ve Lincoln's Inn Fields tiyatrolarında ve daha sonra da Shrewsbury'de kendisinin de rol aldığı ve koreografilerini yaptığı danslı oyunlar hazırlamayı sürdürdü. En iyi yapımlarında, o dönemde

çok yaygın olan teknik virtüözlük gösterileri yerine, olay örgüsü ve oyunculuğu öne çıkarmaya önem verdi. Bu yaptıklarıyla, balelerinde olay örgüsü, koreografi ve dekoru kaynaştıran Jean-Georges Noverre ve Gasparo Angiolini gibi yaratıcı koreografların öncüsü sayıldı.

Weaver'ın dans konusundaki kuramsal çalışmaları da son derece önemlidir. R. A. Feuillet'in *Chorégraphie ou l'art de décrire la danse* (1700; Koreografi ya da Dans Tanımlama Sanatı) adlı yapıtını İngilizceye *Orchesography* (1706) adıyla çevirmiştir. *A Small Treatise of Time and Cadence in Dancing* (1706; Dansta Zamanlama ve Kadans Üzerine Kısa Bir İnceleme) ve *An Essay Towards the History of Dancing* (1712; Dans Tarihine İlişkin Bir Deneme) adlı yapıtlarını izleyen *Anatomical and Mechanical Lectures upon Dancing* (1721; Dans Üzerine Anatomi ve Mekanik Dersleri) adlı kitabında insan anatomisiyle dans tekniği arasındaki bağlantıya Carlo Blasis'in araştırmalarından yüzyıl önce değinmiştir.

Weaver, Robert C(lifton) (d. 29 Aralık 1907, Washington, D.C.), ABD'de bakanlık yapmış ilk Siyah olan ünlü iktisatçı.

Bir kölenin torununun çocuğuydu. Öğrenim gördüğü Harvard Üniversitesi'nden lisans (1929), yüksek lisans (1931) ve doktora (1934) diplomaları aldı. İzleyen 10 yılda ABD federal yönetimine bağlı çeşitli kuruluşlarda görev aldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir süre Chicago belediye başkanının ırk çatışmalarıyla ilgili olarak kurduğu komitede yöneticilik yaptı. Çeşitli üniversitelerde kısa sürelerle ders verdi. *Negro Labor, a National Problem* (1946; Siyah İşçiler: Ulusal Bir Sorun) ile *The Negro Ghetto* (1948; Siyah Gettosu) adlı kitaplarını yazdı. Medeni haklar hareketine etkin olarak katıldı ve Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği'nde (NAACP) bir yıl süreyle genel başkanlık yaptı. 1960'ta Başkan John F. Kennedy tarafından İskân ve Yuva Finansmanı Kurulu'nun, 1966'da da Başkan Lyndon B. Johnson tarafından yeni kurulan İskân ve Kentsel Gelişme Bakanlığı'nın başına getirildi.

Bakanlıktan ayrıldığı 1969'da New York Kent Üniversitesi'ne bağlı Bernard M. Baruch College'in yöneticiliğini üstlendi. Daha sonra Hunter College'da şehircilik dersleri verdi (1970-78). Son olarak Hunter'da Brookdale Yaşlanma Merkezi'ne bağlı Kent Programları'nın yöneticiliğini yaptı. Öbür yapıtları arasında *The Urban Complex* (1964; Kentsel Kompleks) ile *Dilemmas of Urban America* (1965; Kentsel Amerika'nın İkilemleri) vardır.

Webb, Clement Charles Julian (d. 25 Haziran 1885, Londra - ö. 5 Ekim 1954, Pitchcott, Buckinghamshire, İngiltere), dinin toplumsal yönlerine ilişkin çalışmalarıyla tanınan İngiliz araştırmacı ve düşünür.

1889-1922 arasında Oxford Üniversitesi'ne bağlı Magdalen College'da öğretim üyesi olarak felsefe dersleri verdi. Daha sonra gene Oxford'daki Oriel College'da Oriel Kürsüsü Hristiyan felsefesi profesörü olarak görev yaptı (1920-30). Ortaçağ filozofu Salisbury'li John'ın siyaset ve eğitim üzerine yazdığı *Politicus* ve *Metalogicon* adlı kitaplarının yeni basımını hazırladı (1909, 1929). Aşırı savlar karşısında ihtiyatlı davranan Webb, *Group Theories of Religion and the Individual* (1916; Dinin Grup Kuramları ve Birey) adlı yapıtında Émile Durkheim'in ve dini yalnızca toplumsal bir olgu olarak ele alan Lucien Lévy-Bruhl'un kuramlarını eleştirdi. *God and Personality* (1918; Tanrı ve Kişilik) ve *Divine Personality and Hu-*

man Life (1920; Tanrısal Kişilik ve İnsan Yaşamı) adlı yapıtlarında tanrısal kişilik ile insanın toplumsal, siyasal, bilimsel ve dinsel etkinlikleri arasındaki ilişkiyi ele aldı.

Webb, Mary (Gladys), eđ MEREDITH (d. 25 Mart 1881, Leighton-under-the-Wrekin, Shropshire - ö. 8 Ekim 1927, St. Leonards, Sussex, İngiltere), *Precious Bane* (1924; Paha Bıçılmaz Zehir) adlı yapıtıyla tanınmış İngiliz romancı. Lirik bir üslupla yazdığı romanlarında Shropshire yöresi ve insanlarıyla ilgili zengin izlenimlerini aktarır. Doğa sevgisi ve yaklaşılan bir felaket beklentisi gibi temalarıyla bu romanlar Thomas Hardy'ninkileri andırır.

Webb Southport'ta öğrenim gördü ve Londra'da geçirdiği son altı yıl dışında romanlarının geçtiği bu yörede yaşadı. Öbür yapıtları arasında *The Golden Arrow* (1916; Altın Ok), *Gone to Earth* (1917; Kayıplara Karışmış), *The House in Dormer Forest* (1920; Dormer Ormanındaki Ev), *Seven for a Secret* (1922; Bir Sır İçin Yedi Kişi) ve bitiremediği tarihsel romanı *Armour Wherein He Trusted* (1929; Güvendiği Zırh) yer alır. *Fifty-One Poems* (Elli Bir Şiir) ölümünden sonra 1946'da, Gladys Mary Coles'un yazdığı yaşamöyküsü *The Flower of Light* (Işık Çiçeği) 1978'de yayımlanmıştır.

Webb, Philip Speakman (d. 12 Ocak 1831, Oxford - ö. 17 Nisan 1915, Worth, Sussex, İngiltere), özellikle kır evleriyle tanınan İngiliz mimar ve tasarımcı. İngiltere'deki canlandırmacılık hareketinin öncülerinden biridir.

G.E. Street'in Oxford'daki bürosunda yetişti. Orada William Morris ile yakın arkadaş oldu. İkisi birlikte 1861'de ünlü Morris, Marshall, Faulkner & Company adlı şirketi, 1877'de de Eski Yapıları Koruma Derneği'ni kurdular. Webb'in ilk yapısı, 1859'da Morris için tasarladığı Upton'daki (Kent) ünlü Kırmızı Ev oldu. Webb birbiriyle karşılıklı oluşturan malzemelerle şırsel dış cepheler yaratmayı seviyordu. Ama temelde mimarlıkta yapının bulunduğu çevreye, yörenin geleneklerine, kullanıcının gereksinimlerine uymasından yanaydı. Gerçekleştirdiği ilginç yapılar, ortaçağ üsluplarının etkilerini taşısa da, malzemenin cesurca ve gizlenmeden kullanılması ve strüktürel öğelerin açıkta bırakılması gibi özellikleriyle 20. yüzyıldaki işlevselcilik akımını haber verir.

Webb, Morris'in şirketinde üretilmek üzere mobilya, metal, cam ve ahşap aksesuarlar ve döşemelik kumaş tasarımları da yapmıştır. Ayrıca cam yemek takımları, vitray, mücevher ve Stuart dönemi mobilyalarından uyarladığı eşya tasarımlarıyla da ünlüdür.

Webb, Sidney ve Beatrice, tam adları sırasıyla SIDNEY JAMES WEBB, BARON PASSFIELD OF PASSFIELD CORNER ve MARTHA BEATRICE WEBB, eđ POTTER (sırasıyla d. 13 Temmuz 1859, Londra - ö. 13 Ekim 1947, Liphook, Hampshire, İngiltere; d. 22 Ocak 1858, Gloucester, Gloucestershire - ö. 30 Nisan 1943, Liphook, İngiltere), sosyalist görüşleriyle tanınan İngiliz karıkoca. Fabian Derneği'nin ilk üyeleri ve London School of Economics and Political Science'in kurucuları arasında yer almışlardır.

Beatrice Potter Webb'in gençliği. Oldüğünde önemli miktarda miras bırakan işadamı Richard Potter'la Liverpool'lu bir tüccarın kızı olan Laurencina Heyworth'un sekizinci kızıydı. Oldukça yalnız ve hastalıklı bir çocuk olarak yetişti. Genelde, yoğun biçimde kitap okuyarak ve babasının ziyaretçileriyle konuşarak kendi kendini eğitti; bu

ziyaretçiler arasında bulunan filozof Herbert Spencer'dan derin biçimde etkilendi. Ablaları geleneksel evlilikler yaptılar. Ama o babasının iş dünyasındaki egemen yaklaşımını sorgulamaya yöneldi. Bu arada, küçük bir Lancashire kasabasında uzak akrabalarının yanında kalırken işçilerin örgütlediği kooperatif hareketinin üyeleriyle tanıştı. Daha sonra Londra'da toplumsal hizmet alanında çalışmaya başlayan Beatrice çok geçmeden hayır kurumlarının yoksulluk sorununun köküne inemediğini gördü. Gemi sahibi ve toplumsal reformcu olan yeğeni Charles Booth'a, *The Life and Labour of the People in London* (Londra'da Halkın Yaşamı ve Çalışması) adlı değerli araştırmasını hazırlamasında yardımcı oldu;

Sidney ve Beatrice Webb
Brown Brothers

bu arada alt sınıfların yaşamına ilişkin bilgisini artırdı. Lancashire'daki deneyimlerine dayandığı *The Cooperative Movement in Great Britain* (1891; Büyük Britanya'da Kooperatif Hareketi) adlı yapıtını yayımladı; bu küçük kitap sonradan alanında bir klasik haline geldi. Yoksulluk sorununa çözüm bulabilmek için işçi sendikalarını tanıması gerektiğini düşünen Beatrice önceki dönemlerdeki ekonomik koşullarla ilgili araştırmalara yöneldi; bu arada 1890'da konuyla ilgili geniş bilgisi bulunan Sidney Webb ile tanıştı.

Sidney Webb'in gençliği. Bir alt orta sınıf ailesinden gelen Webb 16 yaşından önce okulu bıraktı; ama akşam kurslarına devam ederek devlet memurluğu hakkını elde etti. 1884'te baro sınavlarında başarılı oldu. Ertesi yıl, arkadaşlık ettiği genç gazeteci Bernard Shaw'un önerisiyle yeni kurulmuş, çok küçük sosyalist bir örgüt olan Fabian Derneği'ne katıldı. 1887'de, derneğin temel yaklaşımlarını içeren ve II. Dünya Savaşı sonuna değin birçok gözden geçirilmiş baskısı yayımlanan *Facts for Socialists* (Sosyalistler İçin Olgular) adlı incelemeyi yazdı. İncelemede, sanayi toplumunda köklü reformlar gerçekleştirebilmek için her şeyden önce bu toplumun gerçeklerinin halka anlatılmasını savundu. Derneğin yöneticisi olarak 1889'da, dernekçe düzenlenen halka açık konferanslardan birini sundu. Derneğin tanınmasını sağlayan bu konferanslar sonradan *Fabian Essays in Socialism* (Sosyalizm Üzerine Fabian Denemeleri) adıyla kitap halinde yayımlandı. Sidney Webb ile Beatrice Potter 1892'de evlendiler; hemen ardından da Glasgow ve Dublin'e giderek oralarındaki sendika kayıtlarını incelediler.

Evlilik sonrası çalışmaları. Daha sonra Londra'ya dönen çift bu kente yerleşti. Sidney kamu görevinden ayrılacak yalnızca, 1892'de seçilmiş olduğu Londra İl Konseyi'ndeki üyelikliğini ve Fabian Derneği ile olan ilişkisini sürdürdü. Ortak çalışmalarının ilk

ürünleri *The History of Trade Unionism* (1894; Sendikacılık Tarihi) ve *Industrial Democracy* (1897; Sanayi Demokrasisi) adlı yapıtlar oldu. Bunlarda, İngiltere'deki iktisatçı ve toplumsal tarihçilere, toplumsal yaşamın o güne değin farkında olmadıkları bir yönünü göstermeye çalıştılar. Sonraki yıllarda tarihsel ve toplumsal araştırmaların yanı sıra eğitim, siyasal reform ve gazetecilik alanlarında çalışmalar yürüttüler. En önemli yapıtlarından biri, 25 yılda hazırladıkları 17-20. yüzyıllar arasındaki İngiliz yerel yönetim tarihini konu alan inceleme-leri oldu. Sidney ve Beatrice Webb yayın çalışmalarının yanı sıra bazı kurumların geliştirilmesinde de önemli rol oynadılar. 1892-1910 arasında Londra İl Konseyi'nde çalışan Sidney ortaöğretimde devlet okulları sistemiyle ilkökul öğrencilerine yönelik burs sisteminin kurulmasını sağladı. Ayrıca Londra'da teknik ve mesleki eğitim kurumlarının oluşturulmasına önemli katkılarda bulundu. Karıkoca Webb'ler, Liberal devlet adamı R. B. Haldane ile birlikte London School of Economics'i kurdular. Sidney Londra Üniversitesi'ni bir yüksekokullar federasyonu biçiminde yeniden düzenledi; eğitimci Robert Morant'la birlikte, sonraki kuşaklar boyunca İngiliz kamu eğitiminin temel çerçevesini oluşturan, 1902 ve 1903 tarihli Eğitim Yasaları'nın dayandığı ilkeleri formüle etti. Beatrice 1905-09 arasında Kraliyet Yoksullara Yardım Yasaları Komisyonu üyesi olarak hazırladığı ünlü *Minority Report*'ta (Azınlık Raporu) genel sosyal sigortanın oluşturulmasını savundu; böylece refah devleti anlayışının öncülerinden biri oldu.

İşçi Partisi ile ilişkileri. Webb'lerin Fabian Derneği'ndeki önderlikleri, sanayide özyönetimi savunan H.G. Wells ile Lonca Sosyalizmi yanlılarının, daha sonra da tarihçi ve iktisatçı G.D.H. Cole'un başını çektiği sol kanat muhalefeti nedeniyle sarsıldı. *New Statesman* dergisini kuran Webb'ler 1914 sonlarında İşçi Partisi'ne girerek parti içinde hızla yükseldiler. Parti lideri Arthur Henderson'ın desteğiyle yürütme komitesine giren Sidney partinin temel görüşlerini içeren ve uzun süre en önemli siyasal belgesi olarak kalan *Labour and the New Social Order*'ı (1918; İşçi Partisi ve Yeni Toplumsal Düzen) hazırladı. Ertesi yıl Madencilik Federasyonu'nca Sankey Kömür Madenleri Komisyonu üyeliğine seçilerek partideki konumunu pekiştirdi. 1922 seçimlerinde Seaham Harbour'dan (Durham) oyların büyük çoğunluğunu alarak parlamentoya girdi. 1924'te İşçi Partisi hükümetinde Ticaret Kurulu başkanı oldu. 1929'da da Passfield baronu unvanıyla Lordlar Kamarası'nda bulunduğu sırada gene İşçi Partisi hükümetinde sömürgeler bakanlığını üstlendi; ama özellikle Filistin sorunu nedeniyle bu görevinde pek başarılı olamadı. İşçi Partisi'nin izlediği çizgiden düş kırıklığına uğrayan Sidney ve Beatrice, 1932'de SSCB'ye gittiler. Orada gördüklerinden derinden etkilenen Webb'ler sosyalizme toplumsal ve siyasal evrim süreciyle ulaşılacağı yolundaki görüşlerini terk ettiler ve sonraki üç yıl boyunca *Soviet Communism: A New Civilisation?*'ı (1935; Sovyet Komünizmi: Yeni Bir Uygarlık mı?) adlı son büyük yapıtlarını hazırladılar.

Değerlendirme. Webb'ler savundukları Fabian Sosyalizmi çizgisiyle 20. yüzyılın ilk yarısında İngiliz radikal düşüncesini ve kurumlarını derinden etkilediler. Geniş bilgisi bulunan Sidney'in ve 'keskin sezgileriyle onu destekleyen Beatrice'in yeteneklerinin birbirini tamamlaması bir çift olarak başarılarında önemli rol oynadı.

Webber, Andrew Lloyd bak. Lloyd Webber, Andrew

weber, Uluslararası Birimler Sisteminde (SI) magnetik akı birimi. Bir saniyelik bir süre içinde düzgün hızla sıfıra inerken, tek bir sargıdan oluşan bir elektrik devresinde 1 voltluk bir elektromotor kuvvet oluşturan magnetik akı olarak tanımlanır. Adını Alman fizikçi Wilhelm Eduard Weber'den alan weber ile CGS (santimetre-gram-saniye) birimler sisteminde magnetik akı birimi olan maxwell arasında, 1 weber=10⁹ maxwell bağıntısı vardır.

Weber, Carl Maria von, tam adı CARL MARIA FRIEDRICH ERNST. BARON VON WEBER (d. 18 Kasım 1786, Eutin, Holstein - ö. 5 Haziran 1826, Londra, İngiltere), müzikte klasik dönemden romantik döneme geçişteki en önemli Alman besteci ve opera yönetmeni. Özellikle *Der Freischütz* (Nişancı), *Euryanthe* ve *Oberon* gibi operalarıyla tanınır.

Weber müzik ve tiyatro ile uğraşan bir ailenin çocuğuydu. Babası küçük bir gezici tiyatro kumpanyası kurmuş, serüvenci ruhlu bir müzikiçi, annesi bir şarkıcıydı. Erkek kardeşleri ve yakın akrabaları da müzik ve tiyatroyla ilgilidiler. Weber hastalıklı bir çocuktur; kalçasında bir sakatlıkla doğmuştu ve yaşamı boyunca topal kaldı. Müzikteki yeteneği ortaya çıkınca, çok hırslı bir insan olan babası yeni bir Mozart doğacağı umuyla, aile kumpanyasının uğradığı kentlerde oğluna çeşitli öğretmenlerden ders aldır-maya başladı. Bu öğretmenlerden biri de Joseph Haydn'ın küçük kardeşi Michael Haydn'dı. Onun gözetimi altında Weber

Carl Maria von Weber, Christian Hornemann'ın bir çizimi, 1820; Devlet Kütüphanesi, Berlin
Deutsche Staatsbibliothek, Musikabteilung, Berlin

1798'de *Opus 1 Altın Füget* adlı yapıtını besteledi.

Münih'te bulundukları sırada Weber, Aloys Senefelder'den taş baskı tekniğini öğrendi. Freiberg'deyken, ailesi Weber'in bestelerini yayımlamak için bir taş baskı atölyesi açmaya giriştiyse de bu tasarı gerçekleşemedi. Weber bu arada (birkaç parçası günümüze kadar gelmiş olan) ilk operası *Das Waldmädchen*'i (Orman Kızı) besteledi. 1800'de Freiberg'de sahnelenen opera başarı kazanamadı. Weber'in Salzburg'a dönüşlerinde tamamladığı ve 1803'te Augsburg'da sahnelenen *Peter Schmöll und seine Nachbarn* da (Peter Schmöll ve Komşuları) başarısız oldu. Weber çalışmalarını öğretmen ve orgcu Abbé Vogler ile sürdür-

dü. Onun aracılığıyla 1804'te Breslau'da (bugün Wrocław) müzik yöneticiliğine atandı. Ama deneyimsiz, genç bir yöneticiydi ve yenilikçi çabaları yüzünden pek çok zorlukla karşılaştı. Bu arada bir de kaza geçirmiş, oymabaskı işlemlerinde kullanılan asitten yutmuş, ölümden zor kurtulmuş ve sesini tümüyle yitirmişti. Bütün bunlardan sonra işinden istifa etmek zorunda kaldı.

Onu kurtaran, Württemberg dükü Eugen'in müzik yöneticiliğine atanması oldu. Orada dükün özel orkestrası için iki senfoni yazdı. Daha sonra Württemberg kralı I. Friedrich'in sarayında bir sekreterlik işi buldu. Bu görevde bulunduğu yıllarda (1807-10) çeşitli şarkılar, piyano parçaları ve *Silvana* operasını yazdı. Ama sürdüğü başboş yaşam ve ödeyemediği borçları nedeniyle kısa bir süre hapsedildikten sonra işinden çıkarıldı.

Babasıyla birlikte gittiği Mannheim'da iyi bir sanat çevresi buldu, dostlar edindi. Yetenekli bir piyanist ve gitarci olarak sıvrıldığı gibi romantizm konusundaki yenilikçi düşünceleriyle de ilgi çekti. Darmstadt'a geçerek gene Vogler'le bir araya geldi, ayrıca Alman opera bestecisi Giacomo Meyerbeer'le tanıştı. Piyano için Opus 11 *Do Majör Birinci Konçerto*'su (*Grand Konçerto*) ve tek perdelik sevimli *Abu Hassan* (1811) operası bu dönemdeki yapıtları arasındadır.

Darmstadt'ta da kalıcı bir iş bulamayan Weber Münih'e gitti. Orada dost olduğu klarnet virtüözü Heinrich Bärmann için Opus 26 *Klarnet Konçertosu* ile yaratıcılık dolu iki klarnet konçertosu yazdı. Daha sonra birlikte turnelere çıktığı Bärmann için dört klarnet konçertosu daha besteledi. Yeni sesler, yeni çalgı birleşimleri arıyordu ve bundan sonra klarnet (korno ile birlikte) onun en gözde çalgılarından biri olarak kaldı. Weber 1809-18 arasında birçok müzik incelemesi, şiir ve sert müzik eleştirileri de yazdı. Müziği gibi yazıları da romantizm doğrultusunda, duygunun ağır bastığı ürünlerdi.

Bir süre Berlin'de yaşayan ve bazı koro parçaları ve şarkılar besteleyerek o günlerin yurtseverlik coşkusuna katılan Weber, 1813'te Prag'da opera orkestrasının şefliğine atandı. Geliştirdiği kuramları burada uygulama olanağına kavuştu. Ama getirmek istediği yenilikler yoğun bir muhalefetle karşılaşınca 1816'da görevinden istifa etti. Ama kazandığı büyük ün 1817'de Dresden'deki Alman operasının yöneticiliğine getirilmesini sağladı.

Dresden Almanya'daki birçok kentten daha geriydi; üstelik kentte bir de rakip durumda İtalyan operası vardı. Alman ulusal operasının savunucusu olarak Weber burada da büyük güçlüklerle yüz yüze geldi. Ama büyük bir çabayla kendini çalışmalarına verdi. Operayı tümüyle denetimi altına aldı. İşlerinin yoğunluğu ve amansızca ilerleyen verem hastalığından ötürü kendi opera besteleri üzerinde çalışacak zamanı olmuyordu. Gene de bu dönemde, aralarında dört piyano sonatının, birçok şarkının ve *Aufforderung zum Tanz* (1819; *Dansa Davet*) gibi kısa piyano soloları ile piyano ve orkestra için *Konzertstück*'ünün de (1821; *Konser Parçası*) bulunduğu çeşitli yapıtlar besteledi.

Weber *Der Freischütz* üzerinde çalışmaya da Dresden'de başlamıştı. Konusu Alman folklorundan alınmış olan bu opera 1821'de Berlin'de sahnelendi ve büyük bir başarı kazandı.

Weber'in ikinci operası *Euryanthe* bir anlamda Wagner operalarının habercisiydi. 1823'te sahnelendiğinde *Der Freischütz*'ten de büyük başarı kazandı; ama librettosu hatalar içeriyordu. Londra'daki Covent Garden yeni bir opera ismarlayınca Weber İngilizce öğrenmeye koyuldu ve librettocu James Robinson Planché ile yazarak *Oberon* için ortak bir çalışmaya girdi. Ölümünün yaklaştığını düşünüyor, ardında bırakacağı ailesini geçindirecek kadar para kazanmak istiyordu. Operada sahne sanatlarını kaynaştırmaya ve orkestrayı (İtalyan operasında olduğu gibi) yalnızca şarkıcılara eşlik eder durumdan çıkarıp yapının bütünlüğünü sağlayan bir öge haline getirmeye çaba gösteren Weber için *Oberon* çok fazla söze dayanıyordu. Ayrıca çok ayrıntılı sahne donanımı gerektiriyordu. Ama o gene de en güzel parçalarından çoğunu bu opera için yaptı. 1826'da operanın ilk sahnelenisi için Londra'ya gitti. Hastalığı iyice ilerlemişti, artık zorla yürüyebiliyordu. Kendisine ev sahipliği yapan Sir George Smart'ın yakınlığı ve evine, ailesine dönme umuduyla ayakta duruyordu. *Oberon* çok büyük başarı kazandı, Weber göklere çıkarıldı. Ama ülkesine dönemeden Londra'da öldü.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Orkestra parçası. Opus 73 *Fa Minör Birinci Klarnet Konçertosu* (1811), Opus 74 *Mi Bemol Majör İkinci Klarnet Konçertosu* (1811), Opus 75 *Fa Majör Fagot Konçertosu*. Oda müziği. *Büyük Dörtlü* (1809), Opus 34 *Büyük Beşli* (1815). Kilise müziği. *Mi Bemol Majör Missa* (1818), Opus 76 *Sol Majör Missa* (1818-19).

Weber, Ernst (d. 6 Eylül 1901, Viyana, Avusturya), mikrodalga iletişim araçlarının geliştirilmesindeki öncü çalışmalarıyla tanınan Avusturya asıllı ABD'li mühendis. (Mikrodalgalar dalgaboyu 1 mm ile 1 m arasında değişen elektromagnetik dalgalardır.)

Weber öğrenimini Avusturya'da tamamladı. Bir süre Viyana ve Berlin'de araştırma mühendisi olarak çalıştı (1924-30). Daha sonra bir ziyaret için gittiği ABD'de kalmaya karar verdi. New York kentindeki Brooklyn Politeknik Enstitüsü'nde konuk profesörlüğün (1930-31) ardından çeşitli akademik aşamalardan geçerek yükseldi ve elektrik mühendisliği kürsüsünde araştırma ve yüksek lisans bölümünün başkanlığını yürüttü (1942-45). Daha sonra Mikrodalga Araştırma Enstitüsü'nde müdürlük (1945-57) ve araştırma bölümü başkan yardımcılığı (1957-63) yaptı. 1958'de Politeknik Enstitüsü'nün başkanlığına getirildi; 1969'da emekliye ayrıldıktan sonra bu unvanını koruyarak kurumun çalışmalarına yardımcı oldu. Bir süre Ulusal Bilimler Akademisi'ne bağlı Ulusal Araştırma Konseyi'nin mühendislik bölümünün yönetim kurulu başkanlığında bulundu (1970-74).

II. Dünya Savaşı'nın başlarında mali açıdan federal yönetimin desteklediği Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Dairesi'nde görev almaya çağrılan Weber pek az araştırılmış olan, ama büyük önem taşıyan mikrodalga teknolojisi alanında çalışmayı seçti. Ekip arkadaşlarıyla birlikte mikrodalgaların kesin denetimini sağlayan ve radar alan deneylerinde yararlı olduğu kanıtlanan bir aygıt geliştirdi, ayrıca mikrodalga ölçüm donanımı yaptı.

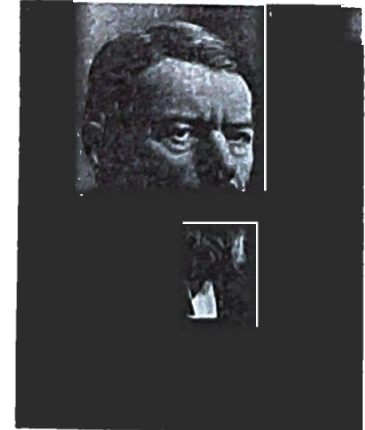
Weber, Ernst Heinrich (d. 24 Haziran 1795, Wittenberg - ö. 26 Ocak 1878, Leipzig, Almanya), Alman anatomi ve fizyoloji bilgini. Dokunma duyusu üzerine araştırmalarıyla, psikoloji ve duyu fizyolojisi içinde önemli kavramlar ortaya koymuştur.

1818-71 arasında Leipzig Üniversitesi'nde ders verdi. Anatomi çalışmaları da yapmakla birlikte, daha çok ağırlık, sıcaklık ve basınç gibi uyarılar karşısında duyuların gösterdiği yanıtlar üzerine çalışmalarıyla tanındı. Bu konuda yaptığı deneyleri *De Tactu* (1834; *Dokunma Üzerine*) adlı yapıtında topladı. Herhangi bir uyarının şiddetindeki artışın algılanması için bir duyum eşliğinden geçilmesi gerektiğini ve duyumun ortaya çıkması için gerekli olan uyarın artışının saptanabilecek en küçük fark olduğunu buldu. Bu farkın mutlak bir değer olmayıp toplam duyum şiddetiyle orantılı olduğunu belirledi. Örneğin 50 kg'lık bir yük taşıyan kişinin algılayabileceği ağırlık farkının 5 kg olduğunu ortaya koydu. Görme ve işitme gibi başka duyular üzerinde de buna benzer deneyler yaptı. Ayrıca bütün duyular için, ötesinde herhangi bir duyumun kaydedilmediği bir son eşik de betimledi.

Buluşlarını kapsamlı olarak açıkladığı *Der Tastsinn und das Gemeingefühl* (1851; *Dokunma Duyusu ve Temel Duyumlar*) adlı yapıtı, İngiliz psikolog E. B. Titchener tarafından deneysel psikolojinin temeli olarak değerlendirildi. Deneysel gözlemlerini matematiksel olarak ifade eden Gustav Theodor Fechner ise belirlediği formülü Weber yasası(*) olarak adlandırdı.

Weber, Max (d. 21 Nisan 1864, Erfurt, Prusya - ö. 14 Haziran 1920, Münih, Almanya), Alman sosyolog. Marx'tan sonra en zengin tarihsel sosyoloji sentezini oluşturması ve bu çerçevede, kapitalizmin gelişimini "Protestan ahlakı"na bağlayan tezi ve bürokrasi üzerine görüşleriyle tanınır.

Gençlik yılları ve çalışmaları. Ailesi keten sanayisinde zenginleşmiş liberal bir politikacının büyük oğluydu. Bismarck yanlısı

Max Weber
Leif Geiges

"Ulusal-Liberaler"e katılarak Berlin'e taşınan babası Prusya Temsilciler Meclisi (1868-97) ve *Reichstag* (1872-84) üyesi olarak Berlin'in seçkin kişilerini evinde ağırlamaya başladı. Dindar bir Kalvenci olarak yetişen annesi ise ölen iki çocuğunun ve genç Max'ın ciddi hastalığının acısını paylaşmayan, buna karşılık mutlak itaat bekleyen kocasından gitgide uzaklaştı. Weber 1882'de evden ayrılarak Heidelberg Üniversitesi'ne girdi. 1884'te öğrenimine ara vererek Strassburg'da (Strasbourg) bir yıllık askerlik görevini tamamladı. Teyzesi Ida Baumgarten'in ailesine çok yakınlaştığı bu dönemde eniştesi tarihçi Hermann Baumgarten Weber'in düşünsel gelişimini derinden etkiledi. Terhis olduktan sonra, Baumgarten'lerin olumsuz etkisinden endişelenen babası tarafından öğrenimini Berlin Üniver-

sltesi'nde tamamlaması için ailesinin yanına çağırıldı. Göttingen'de öğrenim gördüğü (1885) bir yarıyıl ve kısa süreli askeri manevralar dışında evleninceye (1893) değin baba evinden ayrılmadı.

Weber hukuk ve iktisat tarihi öğrenimi gördüğü yıllar boyunca anne ve babasının karşıt bağlilik talepleriyle karşılaştı. Yaklaşık 25 yaşından sonra hem bir avukatın yanında, hem de üniversitede asistan olarak çalıştı, ama bu iki iş de gelir sağlamadığı için evden ayrılmadı. 1893 sonbaharında Berlin Üniversitesi hukuk kürsüsünde kadrosuz öğretim üyeliği bulunca ikinci dereceden kuzeni Mariann Schnitger'le evlendi. Berlin'e dönüşünde girdiği zorlu çalışma temposunu evlendikten sonra da sürdürerek Kalvenciliğin ruhuna bağlı kalan Weber doğal tembellik eğilimini ancak çalışmaya bağlılıkla yenebileceğine, tersi durumda insanın duygusal ve ruhsal bunalıma gireceğine inanıyordu.

Sistemli düşünme yeteneği ve üstün zekasıyla Weber, akademik kariyerinde dev adımlarla ilerledi. Berlin'de göreve başlamasından bir yıl sonra Freiburg'da, ertesi yıl da (1896) Heidelberg'de siyasal iktisat profesörlüğüne getirildi. Eski Roma'nın tarihsal tarihine ve ortaçağ tüccar loncalarının evrimine ilişkin iki doktora tezinden sonra Almanya'nın en önemli akademik kuruluşlarından Sosyal Politika Birliği için Almanya'nın doğusunda tarım sorunlarını ele alan kapsamlı bir inceleme yazdı (1890). Bu dönemde ayrıca liberal sol eğilimli Protestan Sosyal Birlik'te (Evangelisch-Soziale Verein) çalışarak siyasal etkinliklere katıldı.

Weber'in Freiburg Üniversitesi'nde göreve başlarken verdiği konferans (1895) erken dönem akademik kariyerinin doruk noktasını oluşturdu. Beş yıldır Elbe'nin doğusunda kalan Alman topraklarındaki tarımsal sorunlar üzerinde çalışan Weber bu konuşmasında iktidardaki *Junker* aristokrasisinin çağdışı olduğunu öne sürdü. Var olan liberal partilerin *Junker*'lerin yerini alabilecek güçte, işçi sınıfının da iktidar sorumluluğunu üstlenmeye hazır olmadığı bu durumda Almanya'nın ancak ulusça benimsenecek bilinçli bir denizaşırı yayılma politikasıyla Fransa'nın ve İngiltere'nin siyasal olgunluk düzeyine erişebileceğini savundu. Freiburg konuşmasında ortaya attığı bu "liberal emperyalizm" ideolojisiyle Friedrich Naumann ve Hans Delbrück gibi önemli siyaset yazarlarının desteğini kazandı.

Agustos 1897'de babasının ölümünden sonra Weber'in ruh sağlığı bozulmaya başladı. Sonbaharda üniversiteye dönünce bir süre iyileştiiyse de 1898'in ortalarından 1903'e değin ağır bir bunalım yaşadı. Bu beş yıl içinde aralıklı olarak hastaneye yattı. Yavaş iyileşip birdenbire hastalandığı bu dönemde yaptığı yolculuklar da bu döngüden kurtulmasına yaradı.

Sonraki çalışmaları. Weber 1903'te araştırmalarına döndüyse de I. Dünya Savaşı'nın sonuna değin ders vermedi. Hastalığı sırasında Heidelberg Üniversitesi'ndeki görevinden istifa etmesine karşın 1907'de aldığı bir miras sayesinde para sıkıntısı çekmedi. Kısmen iyileştikten sonra yazdığı en önemli yapıtlarında Kalvenci ahlak ile zorlu çalışma, çeşitli dinsel ahlak sistemleri ile toplumsal ve ekonomik süreçler arasındaki ilişkiler gibi kalıcı önem taşıyan sorunları ele aldı. Bütün önemli yapıtlarını ağır hastalığından ölümüne değin geçen 17 yıl içinde verdi.

Weber en ünlü ve en çok yankı uyandıran *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1904-05; *Protestan Ahlakı ve*

Kapitalizmin Ruhu, 1985) adlı yapıtında düşüncesinin genel çizgisini ortaya koydu. Bu kitabında Kalvenci öğretinin yol açtığı psikolojik güvensizliğin tanrısal takdirin yönünü bulmaya çalışan inanları bu dünyadaki mesleklerine sarılmaya ittiğini savundu. Bu dünyada yerine getirmesi gereken görevi olan mesleğini hiç aksatmadan sürdürmeyi (aksatırsa Tanrı kayrasından uzaklaşacağına inanmayı) ve çalışmasının ürününden zevk için yararlanmaktan kaçınmayı öngören bu çileci ahlak sisteminin uygulamada olabilecek en hızlı sermaye birikimine yol açtığı sonucuna vardı.

Weber Calvin'den yüzyıllar önce de gelişmiş kapitalist girişimlerin var olduğu gerekçesiyle eleştirildi. Ama o bunların varlığını yadsımadığı gibi kapitalizmin gelişmesinde başka maddi ve psikolojik önkoşulların da rol oynadığının farkındaydı. Bu eleştirilere karşı Kalvencilikten önce kapitalist girişimlerin hep egemen dinsel düzenin doğrudan ya da dolaylı baskısıyla karşılaştığını savundu. Bazı kuşkucu kapitalistler bu dönemde geleneksel ahlakın dayattığı suçluluk duygusundan sıyrılabilmişse de insanların sermaye biriktirmeyi Tanrı kayrasına ulaşmanın işareti olarak görmelerini sağlayan bir inanç sistemi daha önce var olmamıştı. Pürtenler, başka türlü taşıyamayacakları tinsel yüklerini hafifletebilmek için kendi istekleriyle dünya nimetlerinden uzak durmayı kabul etmişlerdi. Ama böyle yapmakla dev bir ekonomik yapının ortaya çıkmasına yardımcı olmuşlar, bu yapı ise içinde yaşayan herkesin yaşamını ve değerlerini mutlak biçimde belirler hale gelmişti. Weber *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* adlı dergide bu tezini eleştirenlerle giriştiği bir dizi tartışmaya da yer verdi (1905-10). Avrupa'daki gezilerinden fırsat buldukça Heidelberg'de kaldığı bu dönemde, içinde büyüdüğü Alman burjuva kültüründe de ilk çözümler belirdi. Kaçınılmaz yazgı gözüyle baktığı Protestan ahlakı, başta gençlik hareketleri, Stefan George'nin önderlik ettiği türden *avant-garde* edebiyat çevreleri ve Nietzsche ile Freud'dan etkilenen yeni-romantikler gibi çeşitli kesimlerin saldırılarına hedef oldu.

Weber siyaset sosyolojisinde dayandıkları temellere göre birbirinden ayrılan üç tür otoriteden söz etti. Bunlardan geleneksel otorite, temelinde tutucu bir inanca dayanıyor, meşru sayılması geleneklere bağlılıktan kaynaklanıyordu. Buna karşılık modern devletin meşruluğu ussal-yasal otoriteye dayanmasından geliyordu. Devlet yönetiminin ussallaşması ve bir hukuk sistemine bağlanması ise ekonomide kapitalist örgütlenmeyle birlikte bürokratikleşmenin başlıca odağını oluşturuyordu. Weber'in sözünü ettiği üçüncü tip otorite kişisel karizmadan kaynaklanıyordu. Karizmatik otorite de tıpkı geleneksel otorite gibi nesnel yasalara değil, kişiye itaate dayanıyor, ama ondan farklı olarak yenilikçi, devrimci bir nitelik taşıyordu.

Weber sosyolojinin daha saygın bir disiplin haline gelmesi için değer yargılarından bağımsız bir metodolojisi olması gerektiğine inanıyordu. Bu amaçla geliştirdiği ideal tip(*) kavramını, fenomenolojik yaklaşımın temel kavramlarından *Verstehen* (anlama) ile birlikte sosyolojik araştırma yönteminin temel araçları olarak kullandı. Gene bu son yıllarında Hindistan'da Hinduizmle Budacılığı ve Çin'de Konfüçyüsçülükle Taoculuğu Batı'nın dinsel geleneğiyle karşılaştırmalı olarak çözümlenmeye çalıştı. "Theorie der Stufen und Richtungen religiöser Weltablenkung" (1916; *Dünyayı Dinsel Yönden Reddetme Biçimleri*) adlı denemesinde ise erotiklik, dinseliliğin çileci ve mistik yolları

ile genel ussallaşma süreci arasındaki çatışmalı ilişkiyi ele aldı. Ölümünden sonra yayımlanan *Wirtschaft und Gesellschaft* (1922, 2 cilt; *Ekonomi ve Toplum*) adlı kitabında ve çeşitli makalelerinde de siyasal ve ekonomik yaşamda ussallaşmanın koşullarını ve sonuçlarını inceledi.

Weber I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında (1916-18) Almanya'nın yayılmacı savaş beklentilerine karşı çıkarak parlamentonun güçlendirilmesini savundu. *Frankfurter Zeitung*'da çıkan yazılarında Almanya'nın iç ve dış politikasını eleştirmesi yüzünden General Erich Ludendorff tarafından hainlikle suçlandı. Almanya'nın yenilgisini izleyen aylarda ise sağ eğilimli öğrencilere karşı siyasette ve akademik yaşamda soğukkanlılığı savundu. Weimar Anayasası'nın ilk taslağını hazırlayan komisyonda görev aldı; Alman Demokratik Partisi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı.

Weber daha önceleri büyük ölçüde ulusal sorunlarla ilgilenen Alman toplum bilimlerini 19. yüzyıl Avrupa düşüncesinin Marx ve Nietzsche gibi dev adlarıyla doğrudan karşı karşıya getirdi. Özellikle Marx'a karşı eleştirel bir yaklaşımla din sosyolojisi, siyaset sosyolojisi, küçük topluluk davranışı ve tarih felsefesi konularında bir yöntem oluşturmaya çalıştı ve kapsamlı incelemeler yazdı. Sağlığında pek azı yayımlanan yapıtları ölümünden sonra karısı Marianne Weber tarafından derlenerek yayımlandı. Doktora tezleri olan *Die römische Agrargeschichte in ihrer Bedeutung für das Staats- und Privatrecht* (1891; *Kamusal ve Özel Hukuktaki Önemli Açısından Roma Tarımsal Tarihi*), *Zur Geschichte der Handelsgesellschaften im Mittelalter* (1889; *Ortaçağda Tüccar Birliklerinin Tarihi Üzerine*) ile *Die Verhältnisse der Landarbeiter im ostelbischen Deutschland* (1892; *Elbe'nin Doğusundaki Almanya'da Tarım İşçilerinin Durumu*) dışındaki öbür önemli yapıtları arasında *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* (1920, 3 cilt; *Din Sosyolojisi Üzerine Toplu Yazılar*), *Gesammelte politische Schriften* (1921; *Toplu Siyaset Yazıları*), *Die rationalen und soziologischen Grundlagen der Musik* (1921; *Müziğin Ussal ve Sosyolojik Temelleri*), *Die Stadt* (1921; *Kent*), *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* (1922; *Bilim Öğretisi Üzerine Toplu Yazılar*), *Wirtschaftsgeschichte* (1923; *Ekonomi Tarihi*), *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik* (1924; *Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Üzerine Toplu Yazılar*) ve *Gesammelte Aufsätze zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* (1924; *Toplum ve Ekonomi Tarihi Üzerine Toplu Yazılar*) sayılabilir. 1906-24 arasında yazılmış ya da yayımlanmış çeşitli konulardaki bir dizi denemesi *Sosyoloji Yazıları* (1985) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Weber, Max (d. 18 Nisan 1881, Białystok, Rus Çarlığı - ö. 4 Ekim 1961, Great Neck, New York, ABD), Rus asıllı ABD'li ressam, baskı ustası ve heykeltarihi. Çalışmalarıyla fovizm ve kübizm gibi *avant-garde* sanat akımlarının ABD'de tanınmasında rol oynamıştır.

1891'de New York kentine göç etti. 1898-1900 arasında Brooklyn'deki Pratt Enstitüsü'nde, 1905-08 arasında da Paris'te Julian Akademisi'nde okudu; Henri Matisse ile çalıştı. Alfred Stieglitz'in kurduğu Galeride "291"de yapıtlarını sergiledi. Fovist bir hava taşıyan "Sardunya" (1911, Modern Sanat Müzesi, New York) ve bireşimsel (sentetik) kübizm üslubundaki "Çin Lokan-

tası" (1915, Whitney Müzesi, New York) gibi en tanınmış resimlerinden birçoğunu 1909-17 arasında gerçekleştirdi. 1917'den sonra daha betimleyici bir tarzda çalışmaya, renk ve biçimin şiirselliği ile ilgilenmeye başladı. Yaşamının son 20 yılında Yahudiliğe özgü konuları, özellikle de Hasidi temalarını ele aldı.

New York kentindeki Sanat Öğrencileri Birliği'nde ders veren Weber'in öğrencileri

"Çin Lokantası", Max Weber'in bir yağlıboya çalışması, 1915; Whitney Müzesi, New York kentli Whitney Museum of American Art, New York kentli

arasında Mark Rothko da vardır. *Essays on Art* (1916; Sanat Üzerine Denemeler) ve *Primitives* (1926; İlkeller) adlı iki kitap yazmıştır.

Weber, Wilhelm Eduard (d. 24 Ekim 1804, Wittenberg - ö. 23 Haziran 1891, Göttingen, Almanya), arkadaşı Carl Friedrich Gauss ile birlikte Yer magnetizmasını inceleyen ve 1833'te elektromagnetik bir telgraf geliştiren Alman fizikçi. Önceleri coulomb olan magnetiklik birimi daha sonra onun adıyla, weber olarak tanımlanmıştır.

Halle ve Göttingen üniversitelerinde öğrenim gören Weber, 1831'de Göttingen'de fizik profesörü oldu. 1843-49 arasında Leipzig Üniversitesi'nde profesörlük yaptı, daha sonra bu üniversitenin astronomi gözlem evinin yöneticiliğini üstlendi. Özellikle mutlak bir elektrik birimleri sistemi oluşturmaya yönelik çalışmalarıyla elektrik biliminin gelişimine katkıda bulundu. Bu dönemde Gauss, magnetizma için, temel birimler olan kütle, uzunluk ve zamana dayalı mantıksal bir birim sistemi kurmuştu. Weber aynı çalışmayı elektrik için gerçekleştirdi (1846). Zaman zaman fizyolog kardeşleri Ernst Heinrich Weber (1795-1878) ve Eduard Friedrich Weber (1806-71) ile birlikte araştırmalar yapan Weber, Göttingen'deki son yıllarında maddenin elektrodinamik ve elektriksel yapısını inceledi.

Çalışmalarının büyük bölümünü, Gauss ile birlikte hazırladığı *Resultate aus den Beobachtungen des magnetischen Vereins*'de (1837-43; Magnetik Bütünlükler Üzerine Gözlemlerin Sonuçları) yayımladı.

Weber Çizgisi, Oryantal ve Avustralyen zoocoğrafya bölgeleri arasından geçen sınır. Bu iki bölgedeki hayvanların birlikte görüldüğü geçiş bölgesinin ortasından geçtiği varsayılan bu sınır ilk kez Wallace Çizgisi'nin(*) yerine 1902'de önerilmiş, sonraki birçok araştırmacının katkısıyla yeniden gözden geçirilerek düzeltilmiştir. Hint Okyanusundan uzanarak Timor'un doğusunda ki Timor Denizini geçen Weber Çizgisi, kuzeye yönelip Maluku Adaları ile Selebes

Weber Çizgisi
Sir A. L. Thomson, A New Dictionary of Birds

arasındaki Maluku Denizini aşarak Filipin Denizine ulaşır.

Weber yasası, WEBER-FECHNER YASASI olarak da bilinir, psikolojide, belirli bir uyarının şiddetindeki algılanabilen değişikliği belirleyen yasa. Uyarın şiddetinde belirlenebilen en küçük farkın uyarının sabit oranı olduğunu belirten yasa aşırı şiddetteki uyarılar için geçerli değildir.

Alman fizyolog Ernst Heinrich Weber'in 1834'te ağırlık kaldırma çalışmalarını betimlemek amacıyla ortaya koyduğu yasa daha sonra Weber'in öğrencisi Gustav Theodor Fechner tarafından duyuların ölçülmesine uyarlandı. Fechner'e göre yasa ruhsal ve fiziksel dünya arasındaki ilişkiyi belirtmekle birlikte yalnız ruhsal bir dünya olduğunu gösterir. Psikolojide niceliklerin bilimsel olarak ölçülebilmesini mümkün kulan ve psikofizik dalının temelini oluşturan yasa özellikle işitme ve görme duyusuna yönelik araştırmalarda yararlı olmuş, psikolojik testler ve değerlendirmelerini etkilemiştir.

Webern, Anton (Friedrich Ernst) von (d. 3 Aralık 1883, Viyana - ö. 15 Eylül 1945, Mittersill, Salzburg yakınları, Avusturya), oniki ton müziğinin(*) önde gelen temsilcilerinden Avusturyalı besteci. Özellikle orkestra için *Passacaglia*'sı, oda müziği yapıtları ve şarkılarıyla (*Lied*) tanınmıştır.

Habsburg yönetiminde madenlerden sorumlu bir maden mühendisinin oğluydu. İlk müzik derslerini amatör bir piyanist olan annesinden aldı. Babasının görevi nedeniyle gittikleri Klagenfurt'ta Edwin Komauer'den temel kuramsal bilgileri ve piyano çalmayı öğrendi. Ayrıca viyolonsel çalmayı öğrenerek yerel orkestrada çaldı. Klagenfurt'ta *Viyolonsel ve Piyano İçin İki Parça* (1899) ile çeşitli şarkılardan oluşan ilk kompozisyonlarını yazdı. Orada liseyi bitirdikten sonra 1902'de Bayreuth Festivali'nde sahnelenen Wagner operalarını izledi ve bunlardan çok etkilendi. O yıl sonbaharda Viyana Üniversitesi'nde müzikoloji ve

Webern, 1940
Moldenhauer Archives, Spokane, Washington

kompozisyon öğrenimine başladı. 1906'da Flaman besteci Heinrich Isaac'ın *Choralis Constantinus* (Constantinus Koralleri) üzerine yazdığı tezle doktora çalışmasını tamamladı. Bu arada Arnold Schoenberg'in özel öğrencisi olmuş (1904), onunla ve bir süre sonra da Alban Berg ile birlikte müziksel anlatımda yeni boyut arayışlarına girmişti. Bu çalışmalar yönlendirici tonal bir merkezin ya da ekstenin gerekliliğini yadsayan yepyeni bir müzik anlayışının, atonal kompozisyon tekniğinin geliştirilmesiyle sonuçlandı. Ama Webern daha ilk baştan kendine özgü bir üslup yarattı.

1908'den sonra müziksel gelişimini Schoenberg'in yönlendirmesi dışında sürdüren Webern o yıla değin birçok yapıt yazmıştı. Schoenberg'in öğrencisi olmadan önce yazdığı *Im Sommerwind* (Yaz Rüzgarında), birkaç yaylı çalgılar dördlüsü, Richard Demmel'in şiirlerine dayanan şarkılar, Opus 1 *Passacaglia* ve Stefan George'nin şiirlerinden Opus 2 *Entlieht auf leichten Kähnen* (Hafif Kanolarla Kaçış) adlı korolu kantat gibi bu yapıtlarında hâlâ geleneksel tonaliteye bağlı kalmıştı. Stefan George'nin şiirlerine dayanan şarkılarıyla (1908-09) tonal bir eksteni temel almayan müzik dünyasına ilk adımını attı.

Webern 1911'de teyzesinin kızı Wilhelmine Mörtl ile evlendi, ama Katolik Kilisesi bu tür evlilikleri yasakladığından, evliliği ancak dört çocuğundan üçü doğduktan sonra resmileşti (1915). 1908-13 arasında Viyana, Ischl, Innsbruck, Teplitz, Danzig ve Stettin'de orkestra çalıştırma ve yönetme görevlerinde bulundu. Bu dönem kompozisyonlarında (Opus 5-11), en yoğun anlamı en kısa ve özlü biçimlere sığdırma eğilimi gittikçe güçlendi. *Viyolonsel Sonatı* ise (1914) bu "özdeyişsel" döneminin ardından daha uzun formlara döndüğü ilk yapıtı oldu. Piyano eşlikli Opus 12 dışında Opus 12'den 19'a kadar 1914-26 arasında bestelediği yapıtlar, vokal kompozisyonlardı.

Webern I. Dünya Savaşı sırasında askere yazıldı (1915), ama gözleri bozuk olduğu için ertesi yıl çürüğe çıkarıldı. Prag'daki son konser sezonunun (1917-18) ardından Viyana yakınlarındaki Mödling'e yerleşerek özel dersler verdi ve Schoenberg'in kurduğu Özel Konser Derneği'nin yöneticisi olarak çalıştı (1918-22). Schoenberg'in geliştirdiği oniki ton tekniğini ilk kez *Kinderspiel* (1924) adlı piyano parçasında kullandı. Sonraki bütün kompozisyonlarında da (Opus 17-31) seriyalizmi benimseyerek bu tekniği büyük bir tutarlılıkla geliştirdi. Bu dönem çalgı yapıtlarında (Opus 20, 21, 22, 24, 27, 28, 30) biçimsel kurallara tutulmazlık bağlı kaldı. Vokal kompozisyonlarında ise (Opus 23, 25, 26, 29, 31) ressam ve şair Hildegard Jone'nin şiirlerinden esinlendi. Alman *Lied* türünün önde gelen savunucularındandı; ayrıca usta bir düzenlemeciyd. J. S. Bach'ın *Das musikalische Opfer*'inden yaptığı *Ricercata* başta olmak üzere çeşitli klasik yapıtlar için orkestra düzenlemeleri yazdı.

Özel Konser Derneği'nin dağılmasından sonra çeşitli koroları yönetti. Bunlardan İki Senfoni Konserleri kapsamında Mahler'in *Sekizinci Senfonisi* gibi başyapıtları seslendirmek üzere oluşturulmuş Sosyal Demokrat Sanat Konseyi Koro Derneği, Engelbert Dollfus'un faşist yöntemlerinin başına ulaşmasından sonra (Şubat 1934) kapatıldı.

Webern, çok seçkin bir öğretmen olmasının karşın Viyana Üniversitesi ya da müzik akademisinde hiçbir göreve getirilmedi. 1925-31 arasında İsrailoğulları Körler Kurumu'nda, 1932'den sonra da özel dersler verdi. Sosyalist rejim sırasında iki kez alıktı. Viyana Müzik Ödülü (1924, 1932) dışında

ülkesinde fazla övgü görmedi ve siyasal etkinliklere katılmamasına karşın, yükselen sağcı milliyetçi dalganın kurbanı oldu. Hitler iktidara gelince Schoenberg Avrupa'dan ayrılıp, Naziler "Yeni Viyana Okulu"nun müzîğini "kültürel Bolşeviklik" ve "yoz sanat" olarak niteleyerek yasaklamıştı. Berg'in 1935'te ölmesiyle sanatında tam anlamıyla yalnız kalan Webern Nazilerin Avusturya'yı 1938'de ilhakından sonra büyük yoksulluğa düştü. Yapıtlarının yayımlanması durdu; neredeyse hiç özel öğrencisi kalmadı; ikinci sınıf bestecilerin yapıtlarının piyano düzenlemelerini yaparak geçinmeye çalışırken II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte adı hiç duyulmaz oldu. Şubat 1945'te tek oğlu Peter bombalanan bir trende öldü. Rus ordusu Viyana'ya yaklaşıpken karısıyla birlikte üç kızı ile torunlarının sığındığı Mittersill'e giden Webern, ABD işgal kuvvetlerinden bir asker tarafından kazayla öldürüldü.

Webern'in doğal bir şiirsellik taşıyan müziği, onun olağanüstü duyarlılığını yansıtır. Yeni bir estetiği ödün vermeden savunması, müzikte tümüyle kendine özgü bir sentaks geliştirmesine yol açmış, dışavurumculuğu bütün ses perdelarını kapsayan bir anlatım ve renk zenginliği göstermiştir. Yapıtlarının birçoğu kişisel deneyimleri yansıtır ve bu bakımdan programlı müzik örnekleri sayılır; örneğin Opus 6 *Orkestra İçin Altı Parça* annesinin ölümüyle ilgili olayları betimler. Daha sonraki dönem yapıtlarında bile müzik dışı çağrışımlar taşıyan bölümler vardır. Benzer biçimde, vokal yapıtlarının çokluğu da edebiyata duyduğu ilgiyi yansıtır. Üslubundaki melodik ve armonik parçalanma, geniş aralıkları içeren sıçramalar, disonansın ve tınların olağandışı kullanımı, aşırı yalın doku ve çok kısa müziksel biçim gibi yenilikler başlangıçta yadırganmış 1950'lerden sonra ise müziği yeni besteciler kuşağı tarafından yeni bir çağın habercisi sayılmıştır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Orkestra yapıtı. Opus 10 *Beş Orkestra Parçası* (1911-13), Opus 21 *Senzoni* (1928), Opus 30 *Orkestra İçin Çeşitliler* (1940). Oda müziği. Yaylı çalgılar dördlüsü için *Langsamer Satz* (1905) ve *Rondo* (y. 1906), yaylı çalgılar dördlüsü ve piyano için *Beşli* (1907), Opus 5 *Yaylı Çalgılar Dördlüsü İçin Beş Bölüm* (1909), Opus 7 *Keman ve Piyano İçin Dört Parça* (1910), Opus 9 *Yaylı Çalgılar Dördlüsü İçin Bagateller* (1911-13), *Viyolonsel ve Piyano Sanan* (1914), Opus 11 *Viyolonsel ve Piyano İçin Üç Küçük Parça* (1914), *Klarnet, Trompet ve Keman İçin Üçlü Bölüm* (1920), Opus 20 *Yaylı Çalgılar Üçlüsü* (1927), Opus 22 *Keman, Klarnet, Tenor Saksofon ve Piyano İçin Dörtlü* (1930), Opus 24 *Dokuz Çalgı İçin Konçerto* (1934), Opus 28 *Yaylı Çalgılar Dördlüsü* (1937-38). Piyano solo. *Sonatasatz* (*Rondo*) (y. 1906), *Klaviersnück* (1925), Opus 27 *Çeşitliler* (1906). Vokal müzik. Opus 19 *İki Şarkı* (1926), Opus 26 *Das Augenlicht* (1936), Opus 29 *Birinci Kanat* (1938-39), Opus 31 *İkinci Kanat* (1941-43). Vokal ve çalgı müziği. Opus 8 *İki Şarkı* (1910), *Üç Orkestra Şarkısı* (1913-14), Opus 13 *Dört Şarkı* (1914-18), Opus 14 *Altı Şarkı* (1917-21), Opus 15 *Beş Dinle Şarkı* (1917-22), Opus 16 *Latince Metinler Üzerine Beş Kanon* (1923-24), Opus 18 *Üç Şarkı* (1925). Piyano ve vokal. *Üç Şiir* (1899-1903), *Üç Avenarius Şarkısı* (1903-04), *Richard Dehmle'in Şiirlerinden Beş Şarkı* (1906-08), *Stefan George'ün Şiirlerinden 3 grup şarkı* (1908-09), Opus 12 *Dört Şarkı* (1915-17), Opus 23 *Üç Şarkı* (1933-34), Opus 25 *Üç Şarkı* (1934).

Webster, Daniel (d. 18 Ocak 1782, Salisbury, New Hampshire - ö. 24 Ekim 1852, Marshfield, Massachusetts, ABD), ABD'li avukat, politikacı ve devlet adamı. Genel olarak federal otoriteyi ve iş çevrelerinin çıkarlarını savunmasıyla tanınmıştır.

Exeter'deki Phillips Akademisi'nde ve Dartmouth College'da okudu. Daha sonra Boston'a giderek ünlü bir avukatın bürosunda çalıştı. 1807'de Portsmouth'a taşındı ve seçkin bir avukat olarak ün kazandı. Kentin

gemi sahipleri ve tüccarlarıyla sıkı bir yakınlık kurdu. İngiltere ile ticaret savaşına karşı çıkan tutucu eğilimli Federalist Parti'den üç dönem (1812, 1814 ve 1816) ABD Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Savaşla ilgili her türlü yasal düzenlemeye karşı çıktı ve zorunlu askerlik konusunda federal yönetime karşı eyaletlerin haklarını savunan bir tutum takındı. Uzun bir aradan sonra 1823'te yeniden seçildiği Temsilciler Meclisi'nde 1827'ye değin görev yaptı. Bu arada 1816'da taşındığı Boston'da önde gelen işadamlarının davalarına girerek ücreti en yüksek avukatlardan biri durumuna geldi.

Yüksek Mahkeme davalarındaki bazı savunmalarıyla Başyargıç John Marshall'ın görüşlerini etkiledi ve anayasal hukukun gelişmesine katkıda bulundu. McCulloch-Maryland Davası'nda (1819) vergi koyma yetkisinin bir "imha etme yetkisi" olduğunu öne sürerek eyaletlerin federal bir banka şubesini vergilendiremeyeceğini savundu. Gibbons-Ogden Davası'nda (1824) Kongre'nin eyaletler arasındaki ticareti düzenleme yetkisinin eyaletlerce çiğnenemeyeceğini ileri sürdü. Bu tür yaklaşımlarıyla Eyalet hakları savunuculuğundan uzaklaşırken, federal yetkileri artırarak özel girişimciliği destekleme çizgisine yöneldi.

Aynı dönemde gümrük tarifeleri konusunda ise anayasanın katı bir yorumuna sarılarak federal müdahaleleri engellemeye çalıştı. New England'ın ticari çıkarlarına zarar veren 1816 ve 1824 tarihli korumacı gümrük düzenlemelerine karşı çıktı. Kongre'ye yalnızca gelir sağlamak için vergi toplama yetkisinin tanınmasından hareketle imalatçıları kollayan bu önlemlerin anayasaya aykırı olduğunu savundu. Ayrıca fabrikaların çoğalmasıyla toplumu tehdit eden yoksul bir işçi sınıfının ortaya çıkacağını öne sürdü. Eski ve modern siyasal kuramcılardan esinlenerek, "iktidarın doğal ve zorunlu olarak mülkiyete bağlı olduğu" görüşünü ortaya attı. Genel oy hakkını güvence altına almak için mülkiyeti yaygınlaştırmının gerektiğine işaret etti.

Webster 1827'de gelir kaynağı büyük ölçüde dokuma fabrikalarına dayanan Massachusetts'ten senatör seçildikten sonra, bir kez daha tutum değiştirerek 1828 tarihli gümrük yasasını destekledi ve korumacılığı benimsedi. Eyaletlerin uygun görmedikleri bir yasayı geçersiz kılacakları ve hatta Birlik'ten ayrılacakları görüşünü savunan Güney Carolina senatörü R. Y. Hayne'e karşı, daha önce muhalif olduğu Başkan Andrew Jackson'ın yanında yer aldı.

Bu bunalımın atlantılmasından sonra Jackson'la siyasal bir ittifak kurma girişimi, özellikle Bank of the United States konusunda ortaya çıkan çatışma nedeniyle boşa çıktı. Avukatlığını yaptığı ve Boston şubesinin müdürlüğünü yürüttüğü bu bankanın imtiyazına son vermek isteyen Jackson'a karşı Kentucky senatörü Henry Clay ile birlikte yoğun bir çaba gösterdi. Ama Banka Savaşı olarak bilinen ve Whig Partisi içinde sivrilmesini sağlayan bu çatışmadan yenik çıktı.

Adının bankayla özdeşleşmesi ve zengin dostu olarak tanınması nedeniyle, 1836'da üç Whig başkan adayından biri olarak girdiği önseçimde yalnızca kendi eyaletinin desteğini alabildi. Whig Partisi'nin bir sonraki seçimde aday gösterdiği William Henry Harrison'ın başkan seçilmesi üzerine 1841'de dışişleri bakanlığına getirildi. İngiltere ile Maine sınır anlaşmazlığını ve öteki sorunları çözen Webster-Ashburton Antlaşması'ndan (1842) dolayı hakkında övücü yazılar çıkması için gazetelere bakanlığının örölül ödeneğinden para aktardı. 1843'te dışişleri bakanlığından ayrıldı.

Boston ve New York'lu işadamlarının sağladığı mali destekle 1845'te yeniden Senato'ya seçildi. Kongre'nin öteki Whig üyeleriyle birlikte, Başkan James K. Polk'a ülkeyi Meksika Savaşı'na sürüklediği gerekçesiyle sert eleştiriler yöneltti. Oğullarından birinin öldüğü bu savaşın bir an önce sona erdirilmesini istedi. Meksika'dan alınan topraklarda köleliğin yasaklanmasını ve yeni toprak ilhaklarına gidilmemesini savundu.

Ama savaş sonrasında Clay'in ortaya attığı önerileri destekleyerek yeni toprakların bir bölümünde köleliğe izin verilmesinden yana bir tutum takındı. Başkan Millard Fillmore'un kabinesinde dışişleri bakanlığı görevini yürüttüğü 1850-52 arasında uzlaşıcı çözümün benimsenmesi için uğraştı. Bu tutumunun temelinde Kuzeyli ve Güneyli tutucuların yer alacağı "Birlik" Partisi'nin adayı olarak 1852 başkanlık seçimine katılma umudu yatıyordu. Bu manevrası da sonuçsuz kalınca siyasal yaşamdan çekildi ve aynı yıl öldü.

Webster, John (d. y. 1580 - ö. y. 1625), İngiliz oyun yazarı. *The White Devil* (Beyaz Şeytan) ve *The Duchess of Malfi* (*Amalfi Düşesi*, 1955) adlı oyunları, Shakespeare'inkiler dışında 17. yüzyıl İngiliz trajedisinin en iyi örnekleri sayılır. *The White Devil* Shakespeare'in *Macbeth*'i gibi eyleme dayalı bir trajedi, *Amalfi Düşesi* ise *King Lear* gibi kahrmanın acı çekmesi çevresinde gelişen bir trajedidir.

Webster'in yaşamı hakkında pek az şey bilinir. Oyun yazmaya başlamadan önce bir süre oyunculuk yaptığı sanılmaktadır. Hessen-Kassel'in Alman kontu Maurice'in hizmetinde bulunan (1595) Robert Browne yönetimindeki Englische Komödianten(*) topluluğunda oyuncu olan ya da 1598'de bir hukuk staj kurumu olan Middle Temple'a kabul edilen John Webster olabilir. İki önemli trajedisi *Appius and Virginia* (y. 1608) ve *The Devils Law-case* (y. 1620, yayımlanış 1623; Şeytan'ın Davası) dışında döneminin önde gelen yazarları Thomas Dekker, Thomas Middleton, Michael Drayton, John Ford ve bir olasılıkla Phillip Massinger'la birlikte tüm günümüze ulaşmamış bazı oyunlar da yazmıştır. Günümüze değin gelen, tümüyle ya da kısmen kendisine ait toplam sekiz oyunu, bazı şiirleri ve düzyazı yapıtları vardır. Yapıtlarının en yaygın olarak kullanılan toplu basımı, F. L. Lucas'ın derlediği dört ciltlik *The Complete Works of John Webster*'dir (1927; John Webster'in Tüm Yapıtları).

Webster, Noah (d. 16 Ekim 1758, West Hartford, Connecticut - ö. 28 Mayıs 1843, New Haven, Connecticut, ABD), *American Spelling Book* (1783; Amerikan İngilizcesi Yazım Kılavuzu) ve *American Dictionary of the English Language* (1828, 2 cilt, 2. bas, 1840; Amerikan İngilizcesi Sözlüğü) adlı yapıtlarıyla tanınan ABD'li sözlük yazarı. Yazım, dilbilgisi ve kullanım kurallarının yapay kurallara değil, günlük konuşma diline dayanması ilkesini benimsemiş ve Amerikan İngilizcesinin kendine özgü bir canlılık kazanmasında önemli rol oynamıştır.

1774'te Yale Üniversitesi'ne girdi. Öğrenimine bir süre ara vererek Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda (1775-83) görev aldıktan sonra 1778'de mezun oldu. Öğretmenlik ve kâtiplik görevlerinin ardından hukuk fakültesini bitirerek 1781'de baroya kabul edildi.

1782'de Goshen'de (New York) öğretmenlik yaptığı sırada, ders kitaplarında Amerikan kültürüne yeterince yer verilmediğini

görerek Amerikan ağırlıklı bir eğitim sağlamak için çalışmaya başladı. Bu amaçla *A Grammatical Institute of the English Language*'i (İngilizcenin Dilbilgisi Kuruluşu) hazırladı. Kitabın ilk bölümü olan ünlü "Mavi Sırtlı Yazım Kılavuzu" *The American Spelling Book*'un birçok basımı yapıldı. Webster yaşamının geri kalan bölümünde büyük

Noah Webster, James Sharples'in bir pastel çalışmasından ayrıntı; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti

ölçüde bu kitabın geliriyle geçindi. Kitabın toplam satışının 100 milyonun üzerinde olduğu sanılır.

1784'te dilbilgisi kitabının, ertesi yıl da okuma kitabının yayımlanmasıyla *Institute* tamamlandı. Dilbilgisi kitabı, "dil dilbilgisine göre değil, dilbilgisi dile göre düzenlenir" ilkesine dayanıyordu. Webster her zaman bu ilkeye bağlı kalmamakla (çoğu kez analojiye, akıl yürütmeye ve doğru olsun olmasın etimolojik bilgilere başvurmakla) birlikte tutarsızlıkları çağdaş İngilizlerinkinden daha fazla değildi. Webster'a göre, Amerikan çiftçisinin kullandığı dil Londra'nın yapmacık dilinden daha üstündü. Hazırladığı okuma kitabı ise temelde demokrasiyle ideallerle ahlaki ve siyasal sorumlulukları benimsetmeye yönelik bir Amerikan metinleri antolojisiydi.

Webster sözlük çalışmalarının yanı sıra bütün eyaletlerde geçerli bir telif hakları yasasının çıkarılması için çalışmalar da yaptı; eyalet meclislerine mektuplar yazdı, tüm ülkeyi dolaşarak lobi etkinliklerinde bulundu. 1787'de New York kentinde edebiyat eleştirisi, eğitim, yönetim ve tanrı gibi çok çeşitli konulara yer veren *American Magazine*'i kurdu, ama dergi uzun ömürlü olmadı. Webster 1789'da evlendikten sonra Hartford'da avukatlık yapmaya başladı. 1793'te New York'ta Federalist eğilimli *The American Minerva* gazetesini kurdu. Bu gazeteden derlenen yazılarla da haftada iki kez *The Herald*'ı çıkarmaya başladı. 1803'te iki gazeteyi de sattı.

Webster siyaset (örn. bazılarınca ABD Anayasası'nın ilk taslağı olarak nitelendirilen "Sketches of American Policy" [1785; Amerikan Siyaseti Üzerine Taslaklar]), iktisat, tıp, doğal bilimler ve dil gibi çok çeşitli konularda yazdı. Sonraki yapıtlarında yazım reformu konusundaki ısrarını sürdürmediyse de, bugün Amerikan ve İngiliz yazımları arasındaki fark büyük ölçüde onun eseridir. Sözlüğüne jargon ve argo sözcükler almakla suçlanmasına karşın bu konuda aşırı titizdi. Samuel Johnson'ın *A Dictionary of the English Language*'de (1755; İngiliz Dilinin Sözlüğü) kaba sözcük ve alıntılara yer verdiği için birçok kez

eleştirmişti. Yaşamının ileriki yıllarında yayımladığı Kitabı Mukaddes çevirisinde Onaylı Baskı'daki (Kral James Baskısı) bazı ifadeleri yumuşattığı görülür.

Webster 1806'da *Compendious Dictionary of the English Language*'i (Kısa İngiliz Dili Sözlüğü) yayımladı. Daha sonraki sözlüğüne hazırlık niteliğinde olan bu yapıtta Johnson'un sözlüğünden 5 bin fazla sözcük yer alıyordu. Ayrıca, belki de ilk kez bir İngilizce sözlükte *i* ve *j* ile *u* ve *v* ile başlayan sözcükler ayrı olarak veriliyordu. Yaklaşık 20 dil konusunda bilgi sahibi olan Webster 1807'de *American Dictionary* üzerinde çalışmaya başladı. Yapıt 1828'de, Webster 70 yaşındayken iki cilt halinde yayımlandı. ABD'de 2.500, İngiltere'de ise 3.000 adet basılan sözlük, "Amerikan ağız" nı kullanmak, alışılmışın dışında bir yazımı yeğlemek, kullanım ve yazımda İngiliz değil Amerikan İngilizcesine öncelik vermek ve edebi olmayan sözcüklere (özellikle de sanat ve bilimlere ilişkin teknik terimlere) yer vermekle suçlandıysa da, bir yılda tükendi. Sözlükte 70 bin kadar sözcük ve daha önceki sözlüklerde bulunmayan 30-40 bin kadar yeni tanım yer alıyordu.

Webster'in yaşamına ilişkin başlıca kaynak, Harry R. Warfel'in *Noah Webster, Schoolmaster to America*'sıdır (1936, yb 1966; Amerika'nın Öğretmeni Noah Webster).

Webster-Ashburton Antlaşması, ABD'yle İngiltere arasında imzalanan ve ABD'nin kuzeydoğu sınırını saptayan antlaşma (1842). Köle ticaretinin engellenmesinde ABD'yle İngiltere'nin işbirliği yapmasını da öngören antlaşmayla Maine ve New Brunswick arasında bugünkü ABD sınırı çizildi, ABD'nin St. John Irmağındaki taşımacılık hakları güvence altına alındı, siyasal nitelikli olmayan suçları işlemiş kişilerin karşılıklı olarak iadesi kararlaştırıldı ve Afrika kıyılarıyla Batı arasındaki köle ticaretini engellemek için ortak bir donanma sistemi oluşturuldu. Antlaşma görüşmelerini dönemin ABD dışişleri bakanı Daniel Webster'la Ashburton 1. baronu Alexander Baring yürüttü.

Webster sözlüğü bak. American Dictionary of the English Language, An

Wechsler, David (d. 12 Ocak 1896, Lespedi, Romanya - ö. 2 Mayıs 1981, New York kenti, ABD), yetişkinler ve çocuklar için yaygın olarak kullanılan zekâ testlerinin mucidi ABD'li psikolog.

New York City College'da ve Columbia Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Doktorasını 1925'te tamamladı. New York kentindeki Bellevue Hastanesi'nde uzun süre psikoloji bölümünün başında görev yaptı (1932-67). Bu dönemde Wechsler-Bellevue Zekâ Testi (WIS) olarak bilinen ve klinik kullanım için yetişkinlerin zekâsını ölçmeyi amaçlayan bir zekâ testi serisi hazırladı (1939). Bireysel başının ölçülmesine yarayacak ideal zihin yaşı düşüncesine karşı çıkarak, normal zekâ düzeyini bir yaş grubunun bütün üyelerinin zekâ düzeyinin ortalaması biçiminde tanımladı. Bu ortalamayı ise standart bir ölçek üzerinden 100 olarak belirledi. Kısa sürede ABD'de en yaygın yetişkin zekâ testi durumuna gelen WIS'in gözden geçirilmiş basımı 1942'de yayımlandı. 1949'da çıkan Wechsler Çocuk Zekâ Testi'ni (WISC) 1955'te Wechsler Yetişkin Zekâ Testi (WAIS) izledi. Temelde WIS ile aynı yapıda olan WAIS'de, nüfusun genelini yansıtabilmek amacıyla örnek kitlenin yüzde 10'u beyaz olmayanlar arasında seçilmişti. Son olarak 1967'de Wechsler Okulöncesi ve İlkokul

Zekâ Testi'ni (WPPSI) yayımlayan Wechsler, 1981'de ölümünden kısa bir süre önce de WAIS'i gözden geçirdi.

Weddell, James (d. 24 Ağustos 1787, Ostende, Avusturya Felemenki [bugün Belçika] - ö. 9 Eylül 1834, Londra, İngiltere), Antarktika sularında o güne değin gidilmemiş en güney noktaya ulaşan İngiliz kâşif ve fok avcısı. Weddell Denizine adı verilmiştir. Fok avcılığında kullanılan "Jane" adlı iki direkli yelkenliyle Antarktika'ya düzenlenen üç sefere komuta etti. Başarıyla sonuçlanan ilk seferden (1819-21) sonra kaptanlığını yaptığı gemiye ortak oldu. İkinci seferinde (1821-22) Güney Amerika'nın en güney ucunun doğusunda kalan Güney Georgia Adasını ve Güney Shetland Adalarını ziyaret etti. Şubat 1822'de uğradığı adalara Güney Orkney Adaları adını verdi. Üçüncü seferinde (1822-24) Güney Shetland ve Güney Orkney adalarını inceledikten sonra yeni topraklar aramak üzere güneye yöneldi. Uygun hava koşullarının da yardımıyla, sonradan adını alacak olan denizde 74° 15' güney enlemine kadar ilerledi. Böylece 1772-75 arasındaki seferinde Antarktika sularında 70° güney enleminin ötesine geçmiş olan Kaptan James Cook'a ait rekoru kırdı. Weddell'in keşiflerini anlatan *A Voyage Towards the South Pole* (Güney Kutbuna Doğru Yolculuk) adlı kitabı 1825'te yayımlandı.

Weddell Denizi, Atlas Okyanusunun, Antarktika kıyılarına doğru derin bir girinti yapan en güney kolu. Merkezde yaklaşık olarak 73° güney enlemiyle 45° batı boylamının kesiştiği noktada yer alır. Batıda Batı Antarktika'daki Antarktika Yarımadası, doğuda Doğu Antarktika'daki Coats Toprakları, en güneyde de Filchner ve Ronne buzlanının sahanlıklarıyla çevrilidir. Yüzölçümü yaklaşık 2.800.000 km²'dir.

Weddell Denizi genellikle kalın bir buz tabakasıyla örtülüdür. 23 Şubat 1820'de bölgeye girme girişiminde bulunan "Williams" adlı iki direkli İngiliz yelkenlisi, Graham Toprakları'nın kuzeydoğu kıyılarında açığındaki buz kütleleri nedeniyle yoluna devam edemedi. Ruslara ait "Vostok" adlı tekne aynı yıl Güney Sandwich Adalarının hemen güneyinde yüzerbuzlarla karşılaşarak bölgeden ayrılmak zorunda kaldı. İngiliz kâşif ve fok avcısı James Weddell 20 Şubat 1823'te "Jane" adlı iki direkli yelkenliyle Güney Orkney Adalarından güneydoğuya doğru uzanan açık bir yol buldu ve 74° 15' güney enlemi, 34° 17' batı boylamına kadar indi. Weddell keşfettiği sulara IV. George Denizli adını verdiğisi de 1900'de denizin adı Weddell'in onuruna Weddell Denizli olarak değiştirildi.

İskoç Ulusal Antarktika Seferi'ne (1902-04) katılan "Scotia" gemisinin kaptanı William S. Bruce'un Weddell Denizindeki ilk okyanusbilim araştırmalarını gerçekleştirdiği 1903-04 yıllarına değin bölgeye birkaç başarısız sefer düzenledi. Alman Güney Kutbu Seferi (1910-12) sırasında "Deutschland" adlı gemiye komuta eden Wilhelm Filchner, Coats Toprakları'nın batısındaki Luitpold Kıyısının haritasını çıkardı ve bugün adını taşıyan buzlayı keşfetti. İngiliz İmparatorluk Trans Antarktika Seferi'ne (1914-17) katılan "Endurance" adlı geminin komutanı Ernest Henry Shackleton, sefer sırasında Güney Kutbu üzerinden Antarktika'yı aşma girişiminde bulundu. Ama 18 Ocak 1915'te Luitpold Kıyısı açığında yüzerbuzlar arasında sıkışıp kalan gemisi sonunda parçalandı. Mürettebat aylar sonra Elephant Adasından gelen yardımla kurtarıldı.

Antarktika'nın öteki kesimleriyle benzer iklim koşullarına sahip olan Weddell Denizinin hayvan varlığı, kıtanın öteki bölgelerinde olduğu gibi penguenler, Weddell fokları, boran kuşları vb'den oluşur. Weddell Denzinde yüzey akıntıları genellikle saat yönünde hareket eder. Önce Coats Toprakları'nın kıyıları boyunca güneybatıya doğru akan bu akıntılar, daha sonra Antarktika Yarımadası kıyılarını izleyerek kuzeye yönelir ve sonunda daha güçlü bir akıntı olan Batı Rüzgârı Akıntısına karışır.

Weddell foku (*Leptonychotes weddelli*), *Phocidae* (kulaksız foklar) familyasından, Antarktika kıyılarında ve yakınlarında yaşayan fok türü. Yaklaşık 3 m uzunluğunda ve 400 kg ağırlığında, dolgun gövdeli bir hayvandır. Dişiler erkeklerden daha iridir. Postları yavrularda boz, erişkinlerin üst bölümlerinde koyu boz, alt bölümlerinde daha açık renktir. Ayrıca erişkinlerde soluk lekeler görülür. Göç etmeyen, yalnız ya da gruplar halinde yaşayan bu foklar balıkları, kafadanayaklıları ve öbür deniz hayvanlarını yer. Usta birer dalıdır. Suyun altında 43 dakika 20 saniyeye kadar kalıp 600 m derinliğe inebildikleri bilinmektedir. Kışı buzun altında geçirir; dişleriyle oydukları buzda soluk alabilmelerini sağlayacak delikler açarlar.

Wedekind, Frank (d. 24 Temmuz 1864, Hannover - ö. 9 Mart 1918, Münih, Almanya), I. Dünya Savaşı öncesinde Alman sanat dünyasında etkili olan Alman tiyatro oyuncusu ve oyun yazarı. Modern uyumsuzluk tiyatrosuna öncülük etmiş, oyunlarında döneminin gerçekçiliğinden sonraki

Wedekind, 1918
Bavaria - Verlag

kuşağın dışavurumculuğuna geçişi sağlayan epizodik sahneler, parçalı diyaloglar, biçim bozumu ve parodiler kullanmıştır.

1872-84 arasında İsviçre'de yaşadı. Daha sonra Münih'e taşınarak ömrünün sonuna değin orada kaldı. Sırasıyla bir reklam şirketinde yöneticilik, bir şirkette sekreterlik, haftalık yergi dergisi *Simplicissimus*'ta gazetecilik yaptı; ardından da kendi oyunlarının yapımcılığını yürüttü. Oyunlarının en yaygın temasını cinselliğin gücüyle toplumun dar kafalılığı arasındaki karşıtlık oluşturuyordu. 1891'de *Frühlings Erwachen* (Baharın Uyanışı) adlı trajedisinin yayımlanması yoğun tartışmalara yol açtı. Max Reinhardt'ın 1905'te başarıyla sahnelediği bu oyun üç gençteki cinselliğin uyanışını işleyen, bazıları şişirsel ve sıcak, bazıları da kaba ve içten bir dizi kısa sahneden oluşuyordu. Wedekind, "Lulu" dizisindeki *Erdgeist* (1895; Toprağın Ruhu) ve *Die Büchse der Pandora* (1904; Pandora'nın Kutusu) oyunlarında cinsellik temasını yeraltı dünyasında ele alarak, cinsel özgürlükle ikiye bölünmüş burjuva ahlakının trajik gelişişini içinde yıkıma uğramış, ahlak dışı *femme fatale* Lulu tipini yarattı. Bu iki trajedi Alban Berg'in *Lulu* operasına esin kaynağı oldu. Berg'in ölü-

münden sonra 1970'lerde bitirilen operanın tamamı ilk kez 1979'da Paris'te sahnelendi. Öteki oyunları arasında *Der Marquis von Keith* (1900; Keith Markisi), *König Nicolo oder So ist das Leben* (1901; Kral Nicolo ya da Yaşam Böyledir), *Hidalla* (1904) ve *Franziska* (1912) bulunan Wedekind, ayrıca şiir, roman, şarkı ve deneme de yazdı.

Wedel-Jarlsberg, (Johan Caspar) Herman, Kont (d. 2 Eylül 1779, Montpellier, Fransa - ö. 27 Ağustos 1840, Christiania, Norveç), Norveçli yurtsever ve devlet adamı. Danimarka'yla Norveç arasındaki birliğin son yıllarında Norveç'in İsveç'le birleşmesinin önde gelen savunucuları arasında yer almış ve 1814'te kurulan bu birliğin ilk Norveçli valisi (*stadhouder*) olmuştur (1836).

Napoléon'un İngiltere'yi abluka altına almak için uyguladığı kıta sistemi, Norveç ve Danimarka arasındaki ticarete büyük darbe vurmuş ve iki ülke arasındaki bağın zayıflamasına yol açmıştı. Norveç'in abluka nedeniyle karşı karşıya olduğu ciddi ekonomik sorunları çözmek amacıyla kurulan özel komisyondaki çalışmalarıyla kendini gösteren Wedel-Jarlsberg, ülkenin gıda gereksiniminin karşılanmasında önemli rol oynadı. Deneyimlerinin ışığında ülkesinin çıkarlarının ancak Norveç'le İsveç arasında bir birlik kurulmasıyla korunacağı sonucuna vardı.

Danimarka Kiel Antlaşması'yla (14 Ocak 1814) Norveç'i İsveç'e bıraktığında, Wedel-Jarlsberg İsveç'le bir biçimde birleşmesini savunan birlik yanlılarının başındaydı. Ama çoğunluk Kiel Antlaşması'nı reddeden ve Norveç'in tam bağımsızlığını savunan bağımsızlık yanlılarını destekliyordu. Wedel-Jarlsberg'in grubu 10 Nisan 1814'te Eidsvoll'da toplanan kurucu mecliste çoğunluğa katıldı; kendisi de Norveç'in bağımsızlığını ilan eden anayasa taslağını hazırlayan On Beşler Komitesi'ne görev aldı. Ama Temmuz 1814'te Norveç'e giren İsveç birliklerine karşı girişilen askeri direnişin sonuç vermemesi üzerine Norveç bazı küçük değişikliklerle kabul edilen anayasa çerçevesinde, ortak bir kralın yönetiminde İsveç'e bağlandı. İki ülke arasında kurulan bu birlik 1905'e değin sürdü.

Birliğin kurulmasından sonra, Norveç hükümetinde maliye bakanı olan Wedel-Jarlsberg, Norveç'in çıkarlarına zarar verebilecek girişimlere karşı uyanık bir politika izledi ve 1836'da birliğin valisi oldu.

Wedgwood, Josiah (v. 12 Temmuz 1730, Burslem, Staffordshire - ö. 3 Ocak 1795, Etruria, Staffordshire, İngiltere), İngiliz seramik tasarımcısı ve üreticisi.

17. yüzyıldan beri seramikçilik yapan bir aileden geliyordu. 1739'da babasının ölümü üzerine Burslem'da Churchyard Works'teki aile işinde çalıştı; 1744'te ağabeyinin yanına çıkarak girdi. İş ortak olma önerisini ağabeyi geri çevirince 1752-53'te John Harrison ile çalıştı. 1754'te dönemin en önde gelen seramikçilerinden Whieldon'la ortak oldu. Bu ortaklık sırasında seramik teknikleri konusunda ustalaştı, bugün de çok kullanılan yeşil sırlı buldu. Daha sonra Whieldon'la ortaklığını sona erdirerek Burslem'da Ivy House imalathanesine girdi; burada, Staffordshire'lı seramikçilerin daha önce bulmuş oldukları krem sırlı seramik(*) üzerindeki çalışarak onu yetkin hale getirdi. 1762'de Liverpool'a yaptığı gezilerden birinde tüccar Thomas Bentley ile tanıştı. Daha sonra Liverpool yakınlarındaki Brick House (ya da Bell Works) imalathanesini alarak işini genişletti. 1768'de Bentley'le ortak olarak gözeneksiz sert seramikten, çeşitli renklerde, sırsız süs eşyası yapmaya girişti. Bunları o dönemde çok tutulan yeni-klasik üslupta

biçimlendirip beziyordu. Süs vazoları üretmek için Etruria adında bir imalathane açtı; yaklaşık 1771-73 arasında seramikten gündelik kullanım amaçlı eşya üretimini de bu imalathaneye aktardı (1940'ta Staffordshire'daki Barlaston'a taşınana değin torunları işi bu imalathanede sürdürdüler).

Wedgwood seramik üretimi alanında pek çok denemeye girişti. Yüksek ısıyı ölçmede kullanılan pirometreyi icat etti. Arkadaş olduğu ya da işbirliği yaptığı birçok bilim adamından biri de, buhar makinelerine yatırım yapma konusunda onu cesaretlendiren Erasmus Darwin'di. Wedgwood'un bu girişimiyle 1782'de Etruria imalathanesinde ilk kez buhar makinesi kullanıldı. Wedgwood'un kızıyla E. Darwin'in oğlunun evliliğinden Charles Darwin doğmuştur.

Wedgwood seramiği, ilk örnekleri Josiah Wedgwood'un Staffordshire ilindeki Burslem'da kurduğu Etruria imalathanesinde üretilen gözeneksiz sert seramiklere (*stone-ware*) verilen genel ad. Krem sırlı, siyah bazalt ve *jasperware* (yeşim işi) gibi çeşitli türleri vardır. Wedgwood daha önce başka

Bir Wedgwood vazosu, Staffordshire, İngiltere, y. 1785; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra;
fotoğraf Wilfrid Walter—EB Inc.

seramikçilerin geliştirmiş olduğu parlak sarımsı sırlı seramikleri yetkinleştirdi (*bak. krem sırlı seramik*). Yüksek nitelikli, hafif ve dayanıklı bu ürünler çok tutuldu ve iki yüzyıl boyunca büyük bir pazar buldu. Gerek İngiltere'deki, gerekse başka Avrupa ülkelerindeki porselen ve kalay sırlı seramik üreticileri krem sırlı Wedgwood seramikleriyle rekabette güçlük çektiler. Varlığını sürdürebilen imalathaneler kalay sırlı seramik yerine krem sırlı seramik üretimine yöneldiler. Wedgwood 1763'te, kısa bir süre önce ortaya çıkan aktarma tekniğini(*) kullanma hakkını satın aldı. Bu teknik seramikte bezemelerin çok usta olmayan işçiler tarafından da yapılabilmesine olanak veriyordu. Ama daha özenli ve pahalı Wedgwood takımları elle bezeniyordu.

Wedgwood pürüzsüz yüzeyli, siyah renkli, sert ve gözeneksiz bir sırsız seramik geliştirdi. Siyah bazalt diye anılan bu seramik o dönemde moda haline gelen Antik Çağ ve Rönesans yapıtlarının taklitleri de yapılabiliyordu. Ayrıca siyah bazalt çay ve

kahve takımları, mühürler, levhalar, büstler, hatta takılar da üretildi.

1775'te Wedgwood porselen üretimi konusunda giriştiği deneyler sonundaki beyaz renkli, mat, sırsız, gözeneksiz ve sert bir seramik olan *jasperware*'i geliştirdi. Bu seramik aynı zamanda pastel (örn. ünlü açık mavi) ya da canlı renklerle boyanabiliyordu. Bezemeleri ise beyaz renkli olarak kalıpta yapıp seramiğin üstüne yapıstırılıyordu. Renkli zemin üstünde beyaz desenlerin yarattığı zıtlıktan yararlanılarak *jasperware*'le eski kamayöller(*) de taklit ediliyordu. Yanında heykeli John Flaxman gibi dönemin parlak sanatçıları çalıştıran Wedgwood, Antik Çağa özgü pek çok desenin de kopyalarını yaptı. *Jasperware* Sèvres başta olmak üzere, başka Avrupa seramik imalathanelerince de taklit edildi.

Wedgwood fabrikası 1940'ta gene Staffordshire'daki Barlaston'a taşındı. Bugün burada başka Wedgwood seramiklerinin yanında siyah bazalt ve *jasperware* seramiklerinin de hem eski, hem yeni tasarımlarla üretimi sürdürülmektedir.

Weelkes, Thomas (d. y. 1570 - ö. 30 Kasım 1623, Londra), İngiliz orgcu ve besteci. En önemli İngiliz madrigal bestecilerinden biridir.

Yaşamının ilk dönemlerine ilişkin hiçbir bilgi yoktur. Kuzey İngiltere'den gelmiş olduğu sanılır. 1598-1601 arasında Winchester College'da orgcu olduğu bilinir. Buna dayanarak, 1583-84'te aynı yerde koroda söylediği bilinen Thomas Wikes'in da o olduğu düşünülebilir. En güzel yapıtları, 1600'de yayımlanan iki kitabındaki beş ve altı partili madrigalleridir. Weelkes'in 1601 sonlarında Chichester Katedrali'nin orgculuğuna atandığı sanılır. 1602'de Oxford Üniversitesi'nde müzik diploması aldı. Chichester'e atandıktan sonra daha çok dinsel yapıtlar besteledi. Madrigallerinin son cildinde (1608) "Kraliyet Şapeli Üyesi" olduğu belirtiliyordu.

Madrigallerinden 100 kadarı günümüze ulaşmıştır. Weelkes'in bunlarda Luca Marrenzio'nun inceliğini, Thomas Morley'nin sağlam tonalite duygusunu ve William Byrd'in sözlerdeki duyarlılığını birleştirdiği ileri sürülür. Yapıtlarının sözlerinin şiirselliği, ritimlerinin canlılığı ile form ve yapıtlarının yetkinliği de çok beğenilir. Weelkes ayrıca virginal, viyol ve org için de besteler yapmıştır. Çoğu yayımlanmamış olan dinsel yapıtlarının önemli bir bölümü kaybolmuştur. On Anglikan ayınının de hiçbir günümüze eksiksiz ulaşmamıştır.

Wegener, Alfred Lothar (d. 1 Kasım 1880, Berlin, Almanya - ö. Kasım 1930, Grönland), kıtaların kayması varsayımının ilk bütünsel ifadesini geliştiren Alman meteorolog ve jeofizikçi.

Bir yetimhane yöneticisinin oğlu olan Wegener, astronomi alanındaki doktora çalışmasını 1905'te Berlin Üniversitesi'nde tamamladı. Bu arada paleoklimatolojiyle de ilgilenmeye başlamıştı ve 1906-08 arasında, kutup hava dolaşımını incelemek üzere Grönland'a düzenlenen bir araştırma gezisine katıldı. Daha sonraları, 1912-13, 1929 ve 1930'da Grönland'a yönelik üç gezi daha yaptı. Marburg ve Hamburg'da meteoroloji dersleri verdi, 1924-30 arasında da Graz Üniversitesi'nde meteoroloji ve jeofizik profesörlüğü yaptı. 1930'daki son Grönland gezisi sırasında öldü.

Kendinden önceki bazı bilim adamları gibi Wegener de Güney Amerika'nın doğu kıyısı ile Afrika'nın batı kıyısı arasındaki

uyumdan etkilenmişti ve bu iki kıtanın bir zamanlar tek parça olduğunu düşünmeye başlamıştı. 1910 dolayında, Paleozoyik Zaman'ın son dönemlerine (yaklaşık 250 milyon yıl önce) değin dünya üzerindeki tüm kıtaların bir bütün oluşturduğu ve daha sonraları parçalanarak bugünkü kıtaların oluşumuna yol açtığı düşüncesini ortaya attı; eski tek kıtaya da Pangaea adını verdi. Obür bilim adamları da bu tek kıta düşüncesine yatkındılar, ama onlar bugünkü kıtaların oluşmasını, eski kara kütlelerinin çökerek Atlas ve Hint okyanuslarının bulunduğu havzalara suların dolmasına bağlıyorlardı. Wegener ise, tek kıtayı oluşturan bileşenlerin çok uzun bir jeolojik zaman diliminde birbirinden ayrılarak binlerce kilometre uzaklara sürüklendiğini söylüyordu. Bu olayı *die Verschiebung der Kontinente* ("kıtaların yer değiştirmesi") olarak adlandırıyor; kıtaların kayması terimi de buradan türetilmiştir.

Wegener kuramını ilk olarak 1912'de derslerinde anlatmaya başladı ve bir bütün halinde, 1915'te en önemli yapıtı olan *Die Entstehung der Kontinente und Ozeane*'de (Kıtaların ve Okyanusların Kökeni) yayımladı. Kuramını destekleyecek jeolojik ve paleontolojik kanıtlar bulmak üzere konuyla ilgili bilimsel yayınları inceledi. Birbirinden çok uzak kıtalardaki, özellikle Amerika ve Afrika'daki kayaç katmanlarında birbiriyle çok yakından ilişkili fosil organizmaları ve kayaç türleri olduğunu açığa çıkardı. Wegener'in kıtaların kayması kuramı sonraki on yıl içinde pek çok yandaş buldu, ama kıtaların kaymasına yol açan nedenlere ilişkin savları kabul edilebilir bulunmadı. 1930'da bu kuram artık jeologların çoğunluğuna reddediliyordu ve birkaç on yıl boyunca da öyle kaldı. Tekrar gün ışığına çıkması ise 1960'larda levha tektoniği(*) kuramının bir parçası olarak kabul edilmesiyle birlikte gerçekleşti.

Wegener granülomatozu, küçük kan damarlarında iltihaplanma ve doku ölümüyle (nekroz) ortaya çıkan ve ender rastlanan hastalık. En sık orta yaşlılarda görülür. Öncelikle solunum yolları, böbrekler ve dalak olmak üzere hemen her organ etkilenir. Lezyonlar poliarteritis nodosadakilere(*) benzer. Kesin nedeni bilinmemekle birlikte aşırı duyarlılıkla ilgili olabileceği düşünülmektedir. Burun akıntısı ve kanaması ile kafatası sinüslerinin iltihaplandığını düşündüren belirtilerin ardından kan damarlarındaki iltihaplanma yaygınlaşır. Hasta birkaç ay içinde, genellikle böbrek dokusundaki ırselleme sonucunda ölür. Kanser tedavisinde kullanılan sitotoksik (hücre öldürücü) ilaçların ya da böbreküstü bezinden salgılanan steroid hormonlarının verilmesiyle yaşam süresinin biraz uzatılabileceği anlaşılmıştır.

Wehlau Antlaşması, Wehlau WELAWA olarak da yazılır, Polonya kralı II. Jan Kazimierz Waza'nın (hd 1648-68) Düklik Prusyası üzerindeki egemenliğinden vazgeçtiği ve Brandenburg elektörü Friedrich Wilhelm'i (hd 1640-88) bu toprakların hükümdarı olarak tanıdığı antlaşma (19 Eylül 1657).

Brandenburg elektörleri Düklik Prusyası'nı Polonya'nın vasalı olan Töton Şövalyeleri'nin son büyük üstadından *fief* olarak almışlardı. Düklüğü ele geçirmek amacıyla Polonya-İsveç Veraset Savaşı'na (1600-60) katılan Friedrich Wilhelm ilk önce İsveçlilerin yanında yer alırsa da, bu yolla amacına ulaşamayacağını anlayınca Polonya kralı Jan Kazimierz'le anlaşma yolunu seçti.

Sonunda imzalanan Wehlau Antlaşması'yla Friedrich Wilhelm İsveç'e karşı savaşmak üzere Polonya'ya 6 bin kişilik bir Brandenburg ordusu yollamayı kabul etti. Jan Kazimierz de Friedrich Wilhelm'i ve mirasçılarını Düklik Prusyası'nın hükümdarı olarak tanıdı. Wehlau Antlaşması'nın hükümleri Polonya'yla İsveç arasındaki savaşı sona erdiren Oliva Antlaşması'yla da (1660) onaylandı.

Wei Irmağı, Çin'de, Gansu ve Shaanxi yönetim bölgelerinde ırmak. Huang Irmağı'nın (*he*) batı kollarından olan ırmak, Gansu Platosundaki Mawei Dağlarından (*shan*) Lintao ve Weiyuan arasından doğar. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan Long Dağlarıyla doğu-batı doğrultusunda uzanan Qinling Dağları arasında doğuya doğru aktıktan sonra Xi'an ve Huayin'in kuzeyinde Qinling'in eteklerinden geçer ve Tongguan'da Huang Irmağına katılır. Toplam uzunluğu yaklaşık 864 km'dir. Qinling Dağlarının sarp kayalıklardan oluşan kuzey yüzü, ırmak havzasının güney sınırlarını kesin bir biçimde belirler. Wei Irmağı'nın su toplama alanının hemen hemen tamamı, ırmağa kuzeyden katılan kollar tarafından oluşturulur ve üç büyük bölgeye ayrılır: Gansu'daki Long ve Liupan dağlarının batısında kalan dağlık ve kıraç plato bölgesi; Shaanxi'deki lölle örtülü ve derin biçimde parçalanmış plato-havza ve ırmağın aşağı çığırındaki, çukura benzer taşkın ovası. Irmağın Shaanxi'deki başlıca kolları Jing ve Lo ırmaklarıdır.

Çin uygarlığının ilk merkezi alan Wei Irmağı vadisinde İS 10. yüzyıla değin bir dizi bağıt kurulumuştur. Jing ve Wei ırmaklarının birleştikleri noktanın çevresindeki bölge de, Çin'deki ilk büyük sulama projeleri olan Baigong ve Chenggong kanal sistemlerinin (İÖ 3. yy) gerçekleştirildiği yerdir. Xi'an bölgesindeki kentlerin su gereksinimini karşılamak için Tongguan'a kadar, ırmağa koşut olarak uzanan kanallar inşa edildi. Bu kanalların ilki Han hanedanı döneminde (İÖ 206-İS 220) açıldı. Bu kanalın bakımsızlık nedeniyle kullanılamaz duruma gelmesi üzerine Sui hanedanı (581-618) döneminde başka bir kanal yaptı. Sulama kanallarının Wei Irmağı vadisinin zenginliğine belirleyici bir katkısı oldu. 19. yüzyılın sonunda kendi haline bırakılan bu kanalların yerine 1937'de Weihui Kanalı olarak anılan yeni bir sulama sistemi inşa edildi.

Wei Yuan, Wade Giles yazımında WEI YUAN (d. 23 Nisan 1794, Shaoyang, Hunan - ö. 1856, Hangzhou, Çin), geleneksel akademik bilgilerle pratik deneyimleri birleştirerek Çin yönetiminin sorunlarına uygun çözümler bulmayı amaçlayan Devlet Yönetimi Okulunun önderleri arasında yer alan Çinli tarihçi ve coğrafyacı. Qing (Mançu) hanedanı (1644-1911/12) mensubuydu. Siyasal ve ekonomik sorunları ele aldığı *Huangchao jingshi wenbian* (Bugünkü Hanedanın Devlet Yönetimi Üzerine Toplu Makaleler) adlı incelemesini 1826'da yayımladı. Bu yapıt, devlet görevlilerinin yönetime ilişkin düşüncelerini bir araya getiren benzer antolojilere örnek oluşturdu. Wei Yuan 1844'te en tanınmış yapıtı *Hai-guo tuzhi*'yi (Resimli Denizşarh Ülkelere Atlası) yayımladı. Yapıt Batı hakkında bizi önyargılarla ve yanlış bilgilerle dolu olsa da Batı kaynaklarından çevirilerin yer aldığı ilk Çince kitaptı. Wei'e göre, "barbarlar"ın (o dönemde ticaret ayrıcalığı isteyen Batılılar) tehdidine karşı etkili biçimde mücadele edebilmek için onların üstün teknolojilerini öğrenmek zorunluydu. Bu yaklaşım,

1860'larda ve 1870'lerde devlet yönetiminde yapılan reformlara zemin hazırlayarak Batı araçlarının ve teknolojisinin Çin'e girmesine önemli rol oynadı.

Wei Zhongxian, Wade-Giles yazımında WEI CHUNG-HSIEN, LI JINZHONG olarak da bilinir, Wade-Giles yazımında LI CHIN-CHUNG (d. 1568, Çin - ö. 1627, Çin), halkı ve memurları acımasızca sindirerek 1624-27 arasında iktidarı tümüyle elinde tutan hadım saray görevlisi. Genellikle Çin tarihinin en güçlü hadımı olarak kabul edilir.

Saraya veliaht Zhu Youjiao'nın annesinin sofra hizmetçisi olarak girdi. Zhu'nun dadısıyla dostluk kurduktan sonra, onun aracılığıyla genç prensin güvenini kazandı. Tianji adıyla 15 yaşında tahta çıkan ve devlet işlerini yürütmekten çok marangozlukla ilgilenen Zhu'nun zayıf ve kararsız kişiliğinden yararlanarak ülkeyi perde arkasından yönetmeye başladı. Sarayı denetim altında tutmak için paralı hadım muhafızlar tuttu, ayrıca imparatorluğun her yanına ulaşan bir casus şebekesi kurdu. Bir zulüm ve yolsuzluk dönemini başlattı. Tianji'nin ölümüyle iktidarı sona erdi. Yeni imparator tarafından saraydan uzaklaştırılınca, yargılanmamak için kendini astı.

Weichsel Buzul Katı, Avrupa'nın batısında Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) oluşan kayaç dizilerinin başlıca bölümü ve bu kayaçların çökelediği zaman dilimi. Eriyen Buzularası Katın üstünde yer alan Weichsel Buzul Katı, Pleistosen'in en son büyük buzullaşma evresinin ürünüdür. Weichsel, Alp bölgesindeki Würm Buzul Katına ve yaklaşık olarak da Kuzey Amerika'daki Wisconsin Buzul Katına karşılık gelir. Kat, daha ılıman iklim koşullarının egemen olduğu bir ara dönemde en az iki alt kata ayrılır.

Weiden, tam adı WEIDEN IN DER OBERPFALZ. Almanya'nın güneydoğu kesimindeki Baviera (Bavari) eyaletinde (*Land*) kent. Çek Cumhuriyeti sınırının batısında, Bohemya Ormanının bir parçasını oluşturan Yukarı Pfalz Ormanının girişinde, Naab Irmağının kıyısında yer alır. 1268'de berat alan Weiden, beşik çatılı evleri, görkemli belediye sarayı (1539-47) ve 15. yüzyıldan kalma barok kuleli kilisesiyle tipik bir ortaçağ kenti görünümündedir. Besteci Max Reger'in (1873-1916) evi günümüzde müzeye dönüştürülmüştür. Bavaria eyaletine bağlı Yukarı Pfalz ilinin sanayi, ticaret ve haberleşme merkezi olan Weiden kentinde cam, porselen ve dokuma sanayileri gelişmiştir. Nüfus (1989 tah.) 41.539.

Weldenreth, Franz (d. 7 Haziran 1873, Edenkoben, Almanya - ö. 11 Temmuz 1948, New York kenti, ABD), Alman anatomi bilgini ve fiziksel antropolog. Tarih-öncesi insanlara ait bulgularla Pekin insanı (o zamanki adıyla *Sinanthropus pekinensis*) ve başka insangiller (*Hominidae*) üzerine çalışmalarıyla insanın evrimine ışık tutmuştur.

Strasbourg Üniversitesi'nden tıp doktoru diploması aldı (1899). Daha sonra aynı üniversitede anatomi profesörlüğüne atandı (1904). İskelet anatomisi üzerindeki araştırmaları sırasında, primatların evrimiyle ilgili sorunlar çerçevesinde yer değiştirme, duruş ve kemik yapısı konularına yöneldi. 1919'da Heidelberg Üniversitesi'nde anatomi dersleri vermeye başladı. Ardından Frankfurt Üniversitesi'nde antropoloji profesörü olarak görev yaptı (1928-33), Yahudi kökenli olduğundan Nazi baskıları karşısında 1934'te Almanya'dan ayrılarak ABD'ye gitti. Bir süre Chicago Üniversitesi'nde

kaldıktan sonra Çin'e geçerek Pekin Birleşik Tıp Yüksekokulu'nda Pekin insanının çene kemikleri, dişleri, kafatası ve öteki bölümleri üzerine bir dizi araştırma yaptı. 1941'de New York kentindeki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nde görev aldı. İnsanın evrimiyle ilgili araştırmalarını ölümüne değin sürdürdü. Cava insanına (o zamanki adıyla *Pithecanthropus erectus*) ilişkin verilerden hareketle, insanın ilk hominidlerden günümüze geçirdiği değişikliklerin iki ayak üstüne duruş, beyin hacminin artışı ve yüz alanının daralması olduğunu ileri sürdü. Konferanslarını *Apes, Giants and Man* (1946; Maymunlar, Devler ve İnsan) adlı kitabında topladı. Kusursuz fosil tanımlamalarının kronolojik düzenlemesi günümüzde de temel olarak doğru kabul edilmektedir. *Shorter Anthropological Papers* (Kısa Antropoloji Yazıları) adlı yapıtı ölümünden sonra 1949'da yayımlandı.

Weidman, Charles (Edward, Jr.) (d. 22 Temmuz 1901, Lincoln, Nebraska - ö. 15 Temmuz 1975, New York kenti, ABD), ülkesinde modern dansa önemli yenilikler getiren dansçı ve koreograf.

Dansa ilgisi, Ruth Saint Denis ve kocası Ted Shawn'ın gösterilerini izledikten sonra başladı. Lincoln'da Elinor Framton'la çalıştı, sonra da Shawn'lara katıldı. 1920'lerin sonlarında Doris Humphrey'yle birlikte Humphrey-Weidman adlı dans okulu ve topluluğunu kurdu. Birlikte çalıştıkları dönemde Doris Humphrey'nin salt hareket dayalı koreografilerini hazırlamasına yardım etti; sık sık da onun danslarıyla sahneye çıktı.

Max Beerbohm'un aynı adlı öyküsüne dayalı *The Happy Hypocrite* (1931; Mutlu İkiyüzlü) Weidman'ın ilk önemli koreografisiydi. 1933'te Voltaire'in *Candide*'inden aynı adla yaptığı uyarlama çok başarılı sayılmasa da geleneksel dans kurgusu içerisinde sahneye konan bir pantomim olarak önemlidir. Weidman daha sonraki yapıtlarında dansla pantomimi iyice kaynaştırdı. *On My Mother's Side* (1940; Annemin Yanıbaşında) ve onun devamı olan *And Daddy Was a Fireman*'de (1943; Ve Babam Bir İtfaiyeciydi) annesiyle babasının gülünç ama etkileyici portrelerini çizdi. Rudolph Valentino rolünü canlandığı *Flickers*'da (1942; Ağaçkakanlar) sessiz sinema döneminin filmlerine bir bakış getirdi. *Atavisma* adlı yapıtının bir bölümü olan *Lynch Town*'da (Linc Kenti) Güney'deki bir kitlesel şiddet olayını konu aldı. *This Passion* (Bu Tutku) adlı yapıtında da, o günlerin ünlü bir cinayet davasından bir bölüme yer verdi. *Opus 51* (1938) ve *Kinetic Pantomime* (1934) gibi konusuz dansla da hazırladı.

Broadway revü ve oyunları için de koreografiler yapan Weidman, Ted Shawn'ın yaptığı gibi erkek dansçıları destekledi ve Humphrey ile çalıştığı dönemde toplulukta kadın dansçı kadar erkek dansçı bulunmasını da sağladı. 1945'te Humphrey dansı bırakınca, kendi adına bir okul kurdu. 1948'de, Tiyatro Dans Topluluğu'nu oluşturdu. Bu topluluk için James Thurber'in kitabına dayanarak hazırladığı *Fables for Our Time* (Çağımız İçin Fabiller) çoğunlukla başyapıtı sayılır.

1950'lerin sonlarında Batı eyaletlerinde dans dersleri verdi. New York kentinde sanatçı Mikhail Santaro'yla birlikte İki Sanatın Dışavurumu Tiyatrosu'nu kurarak grafik sanatlarla dans sanatını kaynaştıran yapımlar gerçekleştirdi. Son yıllarında en tanınmış koreografilerini yeni danslarla birleştirerek yeni uyarlamalar yaptı.

Weierstrass, Karl (Theodor Wilhelm) (d. 31 Ekim 1815, Ostenfelde, Bavaria - ö.

19 Şubat 1897, Berlin, Almanya), modern fonksiyonlar kuramının kurucuları arasında yer alan Alman matematikçi.

Bonn Üniversitesi'nde başladığı hukuk ve maliye öğrenimini yarıda bırakan Weierstrass 1839'da girdiği Münster Akademisi'ni 1841'de bitirdi ve matematik öğretmeni oldu. Münster'deki matematik profesörü Cristof Gudermann'ın etkisiyle fonksiyonlar kuramına, özellikle fonksiyonların üstel serilere açılımı konusuna ilgi duymaya başladı. 1841-56 arasında lise öğretmenliği yaptı, bu sürede sürekli olarak matematiksel analiz konuları üzerinde çalıştı. Analizin aritmetikleştirilmesi olarak adlandırılan ve analizin ayrıntılı ve kesin bir biçimde oluşturulmuş gerçek sayılar sistemine dayandırılarak yeniden kurulması anlamına gelen bir programı ortaya koydu ve büyük ölçüde gerçekleştirdi. Matematikte kesinlik kavramına verdiği öneme bir örnek olarak, sürekli olduğu halde hiçbir noktada türevlenemeyen bir fonksiyon bulması (1861) anılabilir. Bu bulgu, analizde genellikle sezgisel bir yaklaşım izlemekte olan matematikçiler arasında büyük şaşkınlık yarattı.

Weierstrass'ın fonksiyonlar kuramı üzerindeki çalışmaları büyük ölçüde Norveçli matematikçi Niels Abel'in ve Alman matematikçi Karl Jacobi'nin çalışmalarını (özellikle cebirsel fonksiyonların bağımsız integraleri sayısının sonlu olduğunu belirleyen Abel teoremi ve Jacobi'nin buluşu olan çok değişkenli, çokkatlı periyodik fonksiyonlar) tamamlama amacına yönelikti.

1854'te *Crelle's Journal*'da yayımladığı Abel fonksiyonlarına ilişkin bir makalesi büyük ilgi toplayan Weierstrass'a Königsberg (bugün Kaliningrad Devlet) Üniversitesi onursal doktor unvanı verdi. 1856'da Berlin'de, sonradan Teknik Üniversite'ye dönüştürülecek olan Kraliyet Politeknik Okulu'nda profesörlüğe getirilen Weierstrass aynı yıl Berlin Akademisi'nin üyeliğine seçildi. 1864'te Berlin Üniversitesi'ne geçti. Weierstrass'ın ders notları *Gesammelte Abhandlungen* (1894-1927, 8 cilt; Toplu Yapıtlar) adıyla derlenmiştir.

Sonsuz serilerin yakınsaklığına ilişkin testler geliştiren; gerçek değişkenli fonksiyonlar, eliptik fonksiyonlar, periyodik fonksiyonlar ve Abel fonksiyonları kuramlarına, yakınsak sonsuz çarpımlara ve değişimler hesabına önemli katkılarda bulunan; ayrıca ikilenik ve ikidöğrusal biçimler kuramını ilerileten Weierstrass modern analizin kurucusu olarak kabul edilir.

Weifang, eskiden (1949'a değin) WEIXIAN, Wade-Giles yazımında, WEI-HSIEN, Çin'de, Shandong yönetim bölgesinin (*sheng*) orta-doğu kesiminde kent. İl düzeyinde bir belediye (*shi*) ve Changwei yöresinin (*diqu*) yönetim merkezidir. Belediye, eski yönetim merkezi Weixian ile güneydeki madencilik kenti Fangzi'nin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Weifang kenti, Shandong Tepelerinin kuzey yamacı boyunca uzanan anayol üzerinde yer alır. Wei ve Jiao ırmaklarının suladığı ova, batıdaki Tai Dağını (*shan*) doğudaki yarımada dağlarından ayırır. Kent 1904'te Almanlar tarafından tamamlanan, Qingdao'dan Jinan'a uzanan ana demiryolu hattı üzerindedir. Demiryolu inşa edildikten sonra, Weifang güneydeki ovanın tarım ürünleri, özellikle de tütün için pazar merkezi olmuştur.

Weifang kenti Çin'in İÖ 3. yüzyılda birleşmesinden önce Qi devletine bağlı olarak kuruldu. Sui ve Tang hanedanları (İS 581-

907) döneminde Weizhou adını aldı. Song döneminde (960-1279) Beihai askeri yöresinin (jun) merkezi olduysa da daha sonra yeniden sivil yöreye dönüştürüldü. Ming (1368-1644) ve Qing (Mançu) (1644-1911/12) hanedanları dönemlerinde Weixian adıyla il merkezi düzeyine indirildi ve bu adını cumhuriyet döneminde de (1911-49) korudu.

Güneydeki Fangzi'da, Alman şirketi Shandong Bergbau Gesellschaft tarafından 20. yüzyılda açılan ve 1898'de elde edilen imtiyazlara göre işletilen kömür madenleri vardır. Çinliler 1911'de Shandong'daki önceki maden imtiyazlarının çoğunu satın aldıkları halde Alman şirketinin imtiyazları sürdü, ama 1915'te bunlara da Japonlar el koydu. İmtiyaz 1923'te bir Çin-Japon ortaklığı olan Luda Madencilik Şirketi'ne devredildi.

Weifang yerel tarım ürünlerini işleyen bir sanayi merkezidir. Kentte un, tütün ve yerfıstığı yağı üretilir, pamuklu dokumacılık yapılır. Nüfus (1990) 428.522.

Weigel, Helene (d. 12 Mayıs 1900, Viyana, Avusturya - ö. 6 Mayıs 1971, Berlin, ADC), epik tiyatronun(*) en iyi yorumcularından biri olan oyuncu, yönetmen ve yönetici. Bertolt Brecht'le ve onun ölümünden sonra da tek başına yaptığı çalışmalarla epik tiyatronun gelişimine katkıda bulunmuştur. 1919'da Büchner'in *Woyzeck* oyunuyla profesyonel oldu. 1920'lerin sonuna doğru Brecht'le çalışmaya başladı. Bu dönemde birlikte yaşadığı Brecht'ten 1926'da bir oğlu oldu; 1928'de evlendiler. Weigel 1932'de Brecht'in Gorki'den uyarladığı *Die Mutter* (Ana) oyununda sahneye çıktı. 1933'te Na-

Coriolan'da oynadığı Volumnia rolü de üstün başarılarından biri oldu.

Weigela, hanımeliğiller (*Caprifoliaceae*) familyasından, Doğu Asya'da yetişen 12 kadar çalı türünün oluşturduğu cins. Türlerin bazıları baharda ya da yazın açan alımlı çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Boru ya da huni biçimli beyaz, pembe ya da kırmızı çiçekleri vardır. Yüksekliği genellikle 4 m'yi aşmayan türlerin çoğu oval yapraklar, 3,5 cm uzunlukta çiçek demetleri ve ince, uzun tohum kılıfları taşır.

Weihai, WEIHAIWEI olarak da bilinir, Çin'de, Shandong yönetim bölgesinde (*sheng*) liman kenti. Shandong Yarımadasının kuzey kıyısında yer alır. Yantai yöresinde (*diqu*) il düzeyinde bir belediyedir (*shi*).

14. yüzyıla değin küçük bir balıkçılık köyüydü. 1398'de askeri karakol (*wei*) durumuna getirildi. 1406'da uzunluğu 3 km'yi bulan surlarla çevrildi. Kara tarafında yüksekliği yaklaşık 400 m'ye ulaşan dağlarla çevrili doğal bir limanı bulunan ve açık denizden Liugong Adasıyla (*dao*) korunan kent 1880'lerde, yeni kurulan Çin Kuzey Okyanus (Beiyang) Filosu'nun üssü olarak gelişti. Bohai Boğazının kuzeyinde, Liaoning yönetim bölgesindeki Port Arthur (bugün Lüshun) ile birlikte, Bo Hai Körfezi girişini denetleme işlevini üstlendi. Ruslar boğazın kuzey kıyısındaki Port Arthur'u kiraladıklarında, 1898'de İngilizler Weihai' in kendilerine kiralanması için Çin'e baskıda bulundular. Kent, Port Edward adıyla 1923'e değin İngiliz filosu için bir yazlık konaklama noktası ve serbest liman oldu. İngiltere buradan 1930'da kendi rzasıyla çekilince Weihai Çin yönetimine geçti. 1938-45 arasında Japonlarca işgal edildi. 1948'de 175 bin olan nüfusu bu tarihten sonra hızla azaldı.

Weihai günümüzde küçük bir ticaret ve balıkçılık limanıdır; küçük sanayi kuruluşlarında bitkisel yağ ile ipekli ve pamuklu dokuma üretilir. Weihai 1949'da yeniden Çin Deniz Kuvvetleri'nin üssü olmuştur. Nüfus (1990) 128.888.

Weil, André (d. 6 Mayıs 1906, Paris), cebirsel cisimler kuramı alanındaki çalışmalarıyla tanınan Fransız matematikçi.

Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure), Roma ve Göttingen üniversitelerinde öğrenim gördü. 1930-32 arasında Hindistan'daki Aligarh Müslüman Üniversitesi'nde, 1933-40 arasında Fransa'da Strasbourg Üniversitesi'nde matematik profesörü olarak çalıştı. II. Dünya Savaşı'nda Nazilerin Fransa'yı işgal etmesi üzerine ülkesini terk etti. 1945-47 arasında Brezilya'da Sao Paulo, 1947-58 arasında da ABD'de Chicago Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1958'de Princeton'daki Yüksek Araştırma Enstitüsü'nde profesör oldu. Matematiğe katkıları özellikle sayılar kuramı, cebirsel geometri ve gruplar kuramı alanlarındadır. Yapıtları arasında *Foundations of Algebraic Geometry* (1946; Cebirsel Geometrinin Temelleri) ve *Elliptic Functions According to Eisenstein and Kronecker* (1976; Eisenstein ve Kronecker'e Göre Eliptik Fonksiyonlar) anılabilir. II. Dünya Savaşı'ndan birkaç yıl önce, matematiği aksiyomatik ve sistematik bir yapıya kavuşturmak amacıyla bir araya gelerek Bourbaki takma adıyla birçok yapıt yayımlayan matematikçiler grubunun önde gelen üyeleri arasında bulunan Weil, mistik ve toplum felsefecisi Simone Weil'in ağabeyidir.

Weil, Simone (d. 3 Şubat 1909, Paris, Fransa - ö. 24 Ağustos 1943, Ashford, Kent, İngiltere), II. Dünya Savaşı'nda

Fransız Direniş Hareketi'nde etkin görev alan Fransız mistik ve toplum felsefecisi. Ölümünden sonra yayımlanan yapıtları Fransız ve İngiliz toplum düşüncesi üzerinde etkili olmuştur.

Altı yaşında Fransız şair Jean Racine'in (1639-99) şiirlerini ezbere okuyabiliyordu. Felsefe, klasik filoloji ve fen öğreniminin yanı sıra yeni eğitim projeleriyle ilgilendi. Le Puy (1931-32), Auxerre (1932-33), Roanne (1933-34), Bourges (1935-36) ve Saint-Quentin'de (1937-38) çeşitli okullarda felsefe dersleri verdi. Grev gözcülüğü gibi okul dışı etkinliklere katılma, hastalardan daha fazla yemeyi reddetme ve sol eğilimli dergilere yazma gibi nedenlerle okul yönetimleriyle anlaşmazlığa düştüğünden sık sık iş değiştirilmek zorunda kaldı.

Ağır sanayide çalışmanın psikolojik etkilerini öğrenmek amacıyla bir otomobil fabrikasına girerek bir süre işçi kadınlarla birlikte yaşadı (1934-35). Makinelerin işçiler üzerindeki cökertici ruhsal etkisini gözlemlemesi, toplumsal devrime beslediği umutları yitirmesine yol açtı. Daha sonra zatülcenbe yakalandığı için işinden ayrılmak zorunda kaldı. 1936'da Zaragoza yakınlarında İspanya İç Savaşı için eylem hazırlığı yapan bir anarşist gruba katıldı; antimilitarist görüşlerinden dolayı silah kullanmak istemediğinden kampın açışısı oldu. Üzerine kazayla kaynar yağ dökülmesi sonucunda ağır yaralandı ve tedavi için Portekiz'e gitti.

Kısa bir süre sonra ilk mistik deneyimini geçirdi. Zamanla daha önceki toplumsal ilgileri "Tanrı'nın yerine geçme çabası" olarak görmeye başladı. Yahudi bir aileden gelmekle birlikte, paradokslarla dolu dinsel yazılarında, bazı eleştirmenlere göre neredeyse antisemitik bir tutum takındı. Gene de Katolik papalık kurumunun "baskıcı doğası"na karşı çıktı ve Søren Kierkegaard'ın ilk biçimini verdiği varoluşçu Hristiyan düşüncesine yöneldi.

II. Dünya Savaşı sırasında Paris'in Almanlar tarafından işgal edilmesinden sonra Marsilya'ya gitti; Direniş Hareketi'ni yönetti. *Cahiers du Sud* gibi dergilere yazdı. 1942'de ailesine ABD yolculuğunda eşlik etti; oradan İngiltere'ye geçerek Fransız Direniş Hareketi için çalıştı. Hareketin önderleri paraşütle Fransa'ya geçmesine izin vermediler. Alman işgali altındaki Fransız yurtseverleriyle özdeşleşmek amacıyla başlatıldığı açlık grevi sonucunda öldü.

Weil'in en önemli yapıtı, dünyadaki her şeyin boşluğu bırakılan cisimler gibi düştüğünü ve yalnızca kayra ile yükselebileceğini savunduğu *La Pesanteur et la grâce* (1947; Ağırlık ve Kayra). Öteki yapıtları arasında *La Connaissance surnaturelle* (1949; Doğüstü Bilgi), *L'Enracinement* (1950; Kökleşme), *Lettre à un religieux* (1951; Bir Din Adamına Mektup), *La Condition ouvrière* (1951; İşçi Sınıfının Durumu) ve *La Source grecque* (1953; Eski Yunan'daki Kaynak) sayılabilir.

Weill, Kurt (d. 2 Mart 1900, Dessau, Almanya - ö. 3 Nisan 1950, New York kenti, ABD), keskin bir toplumsal yergi getirerek operada devrim yaratan Alman besteci. Bertolt Brecht ile birlikte çalışarak onun epik tiyatro kuramına müzik alanında destekçi olmuştur.

Berlin'deki Müzik Yüksekokulu'nda Engelbert Humperdinck'in öğrencisi oldu. Dessau'da ve Lüdenscheid'da (1919-20) opera yönetmeni ve orkestra şefi olarak çalıştı. Yeniden gittiği Berlin'de Ferruccio Busoni'nin derslerine katıldı (1921-24). Çalgı yapıtları besteleyerek müzik yaşamına atıldı. Müziği önceleri dışavurumcu, deneysel ve soyuttu. İlk iki operası olan *Der Protagonist* (tek perdelik opera; libretto:

Weigel
Dostlar Tiyatrosu

ziler iktidara gelince Brecht'le Almanya'yı terk ederek önce İsviçre'ye, oradan Danimarka'ya gitti. Bu dönemde, 1937'de Paris'te, 1938'de de Kopenhag'da Brecht'in *Die Gewehre der Frau Carrar* (Carrar Ana'nın Silahları) oyununda sahneye çıktı. II. Dünya Savaşı Avrupa'da yayılmaya başlayınca kocasıyla ABD'ye yerleşti (1941), ama orada çalışma ortamı bulamadı. Savaş bittikten sonra 1947'de İsviçre'ye dönen Weigel, Zürich Kent Tiyatrosu'nda Brecht'in *Die Antigone des Sophokles* (Sophokles'in Antigonesi) uyarlamasında rol aldı. 1948'de ADC yöneticilerinin bir tiyatro ve ödenek vermeleri üzerine Brecht'le Weigel Doğu Berlin'e yerleştiler. Weigel Brecht'e Berliner Ensemble'ı(*) kurmakta yardımcı oldu ve topluluğun yöneticiliğini üstlendi. Ertesi yıl Brecht'in sahnelediği *Mutter Courage und Ihre Kinder*'de (*Cesaret Ana ve Çocukları*) Cesaret Ana rolüyle sahneye çıktı. Bu rol onun oyunculuğunda doruk noktası oldu. Epik tiyatro tarzına kendine özgü güçlü bir ifade katarak ortaya koyduğu oyunculuk büyük övgüyle karşılandı. 1964'te, Brecht'in Shakespeare uyarlaması

Georg Kaiser, 1926; Kahraman) ve *Royal Palace* (1927; Kraliyet Sarayı), Ernst Krenek ve Paul Hindemith ile birlikte Almanya'nın en umut verici genç opera bestecilerinden biri kabul edilmesine yol açtı.

1926'da oyuncu Lotte Lenya ile evlenen Weill, 1927'de Bertolt Brecht'in *Mahagonny* adlı müzikli oyununda ilk kez onunla birlikte çalıştı. Düşsel bir Amerikan kentindeki yaşamı sert bir yergi havasında işleyen oyun aynı yıl Baden-Baden Festivali'nde sahnelerinde büyük gürültü kopardı. Weill 1928'de gene Brecht'in *Die Dreigroschenoper*'inin (*Üç Kuruluşluk Opera*) müziğini hazırladı. John Gay'in *Beggar's Opera*'sından (*Dilenci Operası*) uyarlanan, 18. yüzyıl hırsızlarının, haydutlarının, zindancılarının ve orospularının 1920'lerin Berlin batakhanelerindeki karakterlere dönüştürüldüğü bu yapıt bir yandan güncel konuları ele alan opera türünü ilginç bir hale getirirken, bir yandan da Brecht'le Weill'in ününü pekiştir-

Weill
Universal Edition A.G., Viyana

di. Libretto hemen 11 dile çevrildi. İkisi daha sonra *Mahagonny*'yi geliştirerek tam bir opera biçiminde işlediler. 1930'da Dresden'de sahnelenen ve hemen herkesin Weill'in başyapıtı olarak kabul ettiği *Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny*'nin (Mahagonny Kentinin Yükselişi ve Düşüşü) müziği Amerikan popülar, *ragtime* ve caz müziklerinin ustaca gerçekleştirilmiş bir biresimiydi. Weill'in karısı, oyuncu Lotte Lenya ilk kez *Mahagonny*'de şarkı söyledi ve bu opera ile *Üç Kuruluşluk Opera*'da büyük başarı kazandı. Weill ile Brecht'in daha sonraki ortak çalışmaları *Der Lindberghflug* (1928, Paul Hindemith ile birlikte; Lindberg'in Uçuşu), *Der Jasager* ve *Der Neinsager* (1930; *Evet-Diyenlerle Hayır-Diyenler*) büyük tartışmalarla yol açtı. Metnini Caspar Neher'in yazdığı *Die Bürgschaft* (1932; Kefalet) operasının sahnelenmesinden sonra da Kurt Weill, komünizme yakınlığı, müzik konusundaki düşünceleri ve Yahudi olması nedeniyle Nazilerce istenmeyen kişi ilan edildi ve karısıyla birlikte Berlin'den ayrılmak zorunda kaldı. Müziği de Almanya'da II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin yasaklandı.

Weill çifti bir süre Paris ve Londra'da kaldıktan sonra 1935'te New York'a gitti. Weill orada çok başarılı oldu, ABD uyruğuna geçti. *Johnny Johnson* (1936) ve *Eternal Road* (1937; Sonsuz Yol) gibi yapıtlar için fon müziği yazdı. 1938'de metnini Maxwell Anderson'ın yazdığı *Knickerbocker Holiday*'in (Knickerbocker Tatili) müziğini hazırladı; onu *Lady in the Dark* (1941; Karanlık-taki Kadın), *One Touch of Venus* (1943, S. J. Perlan ve Ogden Nash ile birlikte; Venüs'ün Bir Dokunuşu), Elmer Rice'in *Street Scene*'inin (Sokak Sahnesi) müzikal uyarlaması (1947), *Lost in the Stars* (1949, Maxwell Anderson ile birlikte; Yıldızlarda Kaybolmak) izledi. Amerikan folk operası

Down in the Valley (1948; Aşağıda Vadide) Weill'in en çok sahnelenen yapıtlarından biri oldu. *Üç Kuruluşluk Opera*'dan "Moritöt" ("Mack the Knife") ve *Knickerbocker Holiday*'den "Eylül Şarkısı" adlı iki şarkısı popülarlığını korudu. Weill'in buluş ve bestecilik ustalığıyla beğenilen keman konçertosu ile iki senfonisi, ölümünden sonra yeniden çalınmaya başladı.

Weimar, Almanya'nın doğu kesiminde, Thüringen eyaletinde (*Land*) kent. Ilm Irmağı kıyısında, Erfurt'un hemen doğusunda yer alır. İlk kez 975 tarihli kayıtlarda Wimare adıyla anılan yerleşme 1254'te kerkil ilan edildi ve 1348'de berat aldı. 1247-1372 arasında Weimar-Orlamünde kontlarınca yönetildikten sonra Sakson Wettin hanedanına geçti. 1547'de Saksonya-Weimar Dük-lüğü'nün, 1815'te de (1918'e değin) Saksonya-Weimar-Eisnach Grandük-lüğü'nün merkezi oldu. Alman Cumhuriyeti'nin kurucu temsili organı Alman Ulusal Meclisi 6 Şubat 1919'dan sonra Weimar'da toplandı, yeni cumhuriyetin anayasası burada hazırlandı. Weimar 1920-48 arasında Thüringen eyaletinin merkezi oldu. II. Dünya Savaşı'nda büyük hasara uğradı.

Weimar 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında Almanya'nın entelektüel merkeziydi. O dönemden kalan yapılar arasında, Alman Ulusal Tiyatrosu'nun önündeki Goethe ve Schiller bronz anıtı (1875), Goethe-Schiller Anıtmazarı, Goethe-Schiller Arşivi (açılışı 1896), Goethe Ulusal Müzesi (şalın yaşadığı evdedir) ve Goethe'nin yazlık bahçeli evi, Schiller ve Franz Liszt'in evleri, Liszt Müzesi, Franz Liszt Müzik Yüksek-Okulu ve Friedrich Nietzsche Arşivi sayılabilir. Wittums Sarayı (1767), Weimar Şatosu (1790-1803), Belvedere Şatosu (1724-32), Tiefurt Şatosu, Lucas Cranach ile oğlu tarafından yapılmış altın panosuyla SS. Peter ve Paul Kilisesi, çoğu II. Dünya Savaşı'ndan sonra restore edilmiş önemli yapıtlardır. Weimar 1919-25 arasında, sonradan Dessau'ya taşınan Bauhaus mimarlık okulunu barındırmıştır. Klasik Alman Yazarları Ulusal Araştırma Merkezi 1953'te Weimar'da kurulmuştur. Kentte ayrıca Alman Shakespeare Derneği'nin merkezi, bir taram okulu ve ulusal gözlemevi vardır.

Weimar'ın kuzeybatısında 478 m yükseklikteki Etters Tepesinde (Ettersburg) Buchenwald Ulusal Anıtı yer alır. Bu anıt, en kötü şöhretli ve en büyük Nazi toplama kamplarından Buchenwald'ın (kuruluşu 1937) bulunduğu alana dikilmiştir.

Bir demiryolu kavşağı olan Weimar kentinin en önemli sinai kuruluşu biçerdöğür makineleri üreten bir fabrikadır. Nüfus (1990 tah.) 61.583.

Weimar Cumhuriyeti, Almanya'da 1919'dan 1933'e değin süren yönetim. Adı, dönemin anayasasını kabul eden meclisin 6 Şubat - 11 Ağustos 1919 arasında Weimar'da toplanmış olmasından gelir. Ayrıca bak. Almanya (Tarih).

Weinberg, Sigmund (d. Romanya - ö. 1929'dan sonra), 19. yüzyılın sonlarında Türkiye'de ilk kez sinema gösterileri düzenleyen ve film yapım çalışmalarını başlatan sinema adamı.

Leh Yahudisiydi. Pathé şirketinin temsilcisi olarak İstanbul'a yerleşti, fotoğraf malzemeleri satan bir dükkân açtı. Pathé'nin sinema malzemelerini tanıtmak amacıyla 1896-97'de Galatasaray'daki Sponeck Bira-hanesi'nde ilk sinema gösterilerini başlattı. Aynı zamanda gramofonu ve otomobili İstanbullulara tanıtan Weinberg tiyatroyla da ilgiliydi; Beyoğlu ve Şehzadebaşı'ndaki tiyatrolarda hem film, hem de tiyatro göste-

rileri düzenledi. Meşrutiyet'in ilanı (1908) üzerine Tepebaşı'nda ilk yerleşik sinema salonu olan Pathé'yi (sonradan Şehir Tiyatrosu Komedi Bölümü) açtı.

1915'te kurulan Merkez Ordu Sinema Dalresi'nin (MOSD) başına getirildi, Galic-ya Cephesi'nde haber filmleri çekti. 1916'da (iki yıl sonra Fuat Uzkınay'ın tamamlan-ya-çağı) ilk konulu Türk filmlerinden *Himmet Ağanın İzdivacı*'na başladı. Ama 27 Ağustos 1916'da Osmanlı Devleti'nin Romanya ile savaşa girmesi üzerine MOSD'daki görevinden uzaklaştırıldı. Bundan sonraki yaşa-mı üzerine kesin bilgi yoktur. Bazı kaynak-lar 1916'da ülkeyi terk ederek bir süre Mısır'da sinemacılık yaptığını, bazı kaynak-larsa 1929'a değin İstanbul'da fotoğrafçılık-la uğraştığını belirtir.

Weinberg, Steven (d. 3 Mayıs 1933, New York kenti, ABD), elektromagnetik etkileşim ile temel parçacıklar arasındaki zayıf etkileşimi aynı kuram çerçevesinde birleş-tirmeye yönelik çalışmaları nedeniyle 1979 Nobel Fizik Ödülü'nü Sheldon Lee Glas-how(*) ve Abdüsselam(*) ile paylaşan ABD'li fizikçi. Bu kuram genellikle Wein-berg-Abdüsselam kuramı ya da elektro-zayıf kuramı olarak adlandırılır (*bak. te-mel etkileşim*). Bu kuramın zayıf etkileşim-in taşıyıcısı olarak öngördüğü *W⁺ W⁻ ve Z⁰* taşıyıcı bozonlarının varlığı, 1982-83'te gerçekleştirilen bir dizi deneyle doğrulan-mıştır.

Weinberg, 1954'te Cornell Üniversitesi'ni bitirdi. 1957'de Princeton Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1957-59 arasında Columbia Üniversitesi'nde öğretim görevli-si olarak çalıştı. 1960'ta Berkeley'deki Cali-fornia Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1969-73 arasında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) çalıştıktan sonra 1973'te Harvard Üniversitesi'ne, 1983'te de Texas Üniversitesi'ne geçti.

Weinberger, Jaromir (d. 8 Ocak 1896, Prag - ö. 8 Ağustos 1967, St. Petersburg, Florida, ABD), daha çok *Švanda Dudák* (Gaydacı Švanda) operasıyla tanınan Çek besteci.

Prag Konservatuvarı'nda okudu. Daha sonra Leipzig'de Max Reger'in öğrencisi oldu. Slovak Ulusal Tiyatrosu'nda çalış-tı. 1939'da ABD'ye yerleşti. İlk kez 1927'de Prag'da sahnelenen *Švanda Dudák* operası Weinberger'i çabucak üne kavuşturdu. Bu opera Smetana'nın *Prodaná nevěsta*'sından (*Satılmış Nisanlı*) sonra dünyada en çok sahnelenen Çek operası oldu. Yapıttaki *Polka* ve *Füg* adlı parça konser programla-rındaki en sevilen yapıtlardan biri haline geldi. Weinberger operalardan başka orkes-tra ve oda müziği yapıtları da besteledi.

Weingartner, (Paul) Felix, EDLER (lord) VON MUNZBERG (d. 2 Haziran 1863, Zara, Dalmaçya - ö. 7 Mayıs 1942, Winterthur, İsviçre), Beethoven ve Wagner yorumla-riyla ünlü Avusturyalı orkestra şefi ve bes-teci.

Graz'da kompozisyon eğitimi gördü. Son-ra Leipzig Üniversitesi'nde felsefe okurken Brahms'ın önerisiyle konservatuvara geçti. 1883'te Weimar'da Liszt'ten ders aldı. *Sa-kuntala* adlı operası da 1884'te burada sahnelendi. 1891'de Berlin Kraliyet Operası şefliğine atandı, 1897'ye değin burada sen-foni konserlerini yönetti. 1898'de Münih'e geçti ve 1905'e değin orada Kaim konserle-rini yönetti. 1907'de Viyana'daki Saray Operası'nda Mahler'in yerine şefliğe getiril-di. 1908'den 1927'ye değin Viyana Filarmo-

ni Orkestrası'nın şefliğini yaptı. 1934 sonlarından 1936'ya değin Viyana Devlet Operası'nı yönetti. 1937'de İsviçre uyruğuna geçti. 1898'den sonra Londra'da Kraliyet Filarmoni Derneği'nin, Londra Senfoni Orkestrası ve İskoç Orkestrası'nın şefliğini yaptı. 1906'da New York Filarmoni Derneği Orkestrası ile birlikte turneye çıktı. 1912-13'te Boston'da opera orkestrasını yönetti.

Weingartner operalar, fon müzikleri, koro yapıtları, senfoniler, konçertolar, oda müziği parçaları ve şarkılar besteledi. Orkestra şefliği üzerine "Über das Dirigieren" (1895; Şeflik Üzerine) adlı bir kitapçık yazdı. Berlioz'un birçok yapıtını yayıma hazırladı. *Lebenserinnerungen* (1923; Anılar) adlı bir de anı kitabı yayımladı.

Weinheber, Josef (d. 9 Mart 1892, Viyana - ö. 9 Nisan 1945, Viyana, Avusturya), şiir tekniğindeki ustalığıyla tanınan Avusturyalı şair.

Küçük yaşta anne ve babasını kaybetti. Altı yıl bir yetimhanede kaldıktan sonra, bir akrabası tarafından yetiştirildi ve uzun yıllar postanede memur olarak çalıştı. *Von beiden Ufern* (1923; Her İki Kıyıda), kendi yaşamına dayanan *Das Weisenhaus* (1924; Yetimhane) ve *Boot in der Bucht* (1926; Koydaki Kayık) gibi ilk yapıtları pek başarılı bulunmadı. Adını ancak 1932'de *terza rima*'yla(*) yazdığı sone dizisi *Adel und Untergang*'la (1932; Soyluluk ve Çöküş) yaygın olarak duyurabildi. Karanlık güçler ve gece imgeleri çevresinde gelişen *Späte Krone* (1936; Geciken Taç), geç gelen bir başanya ilişkin duygularını yansıtır.

Weinheber, Viyana halk şarkılarından metafizik şiirlere, sone dizilerinden odalara ve elejilere kadar çok çeşitli türlerde ürün verdi. Üslubu, hem klasik hem modern şiirden öğeler içeriyordu. Şiir dilinin bireyin değil, halkın (*Volk*) özünü yansıtmaya yolundaki görüşleriyle Naziler'in gözüne giren Weinheber'in öbür yapıtları arasında, şaire "halkın şarkıcısı" rolünü verdiği *Wien wörtlich* (1935; Sözcüklerdeki Viyana), halk ezgilerinden yararlandığı *O Mensch, gib acht* (1937; Gözünü Aç Ey İnsan!), *Kammermusik* (1939; Oda Müziği), şairin gerçekliği nasıl gördüğünü anlatan dört önemli oddan oluşan *Zwischen Göttern und Dämonen* (1938; Tanrılar ve Şeytanlar Arasında) ile ölümünden sonra yayımlanan *Hier ist das Wort* (1947; İşte Söz) yer alır.

Weinheber 1945'te Ruslar Viyana'ya yaklaşırken intihar etti. Kitapları II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya hükümetince bir süre yasaklanan Weinheber'in tüm yapıtları 1953-56 yıllarında beş cilt olarak yayımlandı.

Weinheim, Almanya'nın güneybatı kesiminde Baden-Württemberg eyaletinde (*Land*) kent. Mannheim'ın kuzeydoğusunda, Oden Ormanı'nın batı eteklerindeki Bergstrasse'nin (Dağ Yolu) üzerinde yer alır. 500 yılında bir Frank köyüydü. 1250'de berat alan kent 14. yüzyılda tahkim edildi. 13. yüzyıl ile 1803 arasında Pfalz kontlarının denetiminde kaldı. Dikkate değer yerler arasında eski belediye binası (1554), egzotik ağaçların bulunduğu bahçesiyle Berckheim Şatosu (1725), 12. yüzyıl Windeck Kalesi'nin kalıntıları sayılabilir. Kentte Bergstrasse'nin en ünlü şarap çeşitlerinden birinin yanı sıra deri, makine, plastik ve kauçuk maddeler üretilir. Nüfus (1990 tah.) 42.130.

Weininger, Otto (d. 3 Nisan 1880, Viyana - ö. 4 Ekim 1903, Viyana, Avusturya-Maca-

ristan İmparatorluğu), Avusturyalı filozof. Tek yapıtı olan *Geschlecht und Charakter* (1903; Cinsiyet ve Karakter) antisemitik propaganda yürütenlerce kaynak kitap olarak kullanılmıştır.

Varlıklı bir Yahudi zanaatçının oğluydu. 1902'de Viyana Üniversitesi'nde doktorasını tamamladığı gün Hristiyanlığı benimsedi. Ertesi yıl yayımladığı yapıtında bütün canlıların değişik oranlarda eril ve dişi öğeler içerdiğini savundu. Ona göre, eril öge olumlu, verimli ve ahlaki, dişi öge ise olumsuz, verimsiz ve ahlak dışıydı. Weininger kitabının "Über das Judentum" (Yahudilik Üzerine) başlıklı bölümünde Yahudiliği Hristiyanlığın tersine dişi ve ahlak dışı olduğu gerekçesiyle lanetledi. Kitabın yayımlanmasından kısa süre sonra intihar etti.

Weismann, August (Friedrich Leopold) (d. 17 Ocak 1834, Frankfurt am Main - ö. 5 Kasım 1914, Freiburg im Breisgau, Almanya), genetik biliminin kurucularından Alman biyolog. Doğuştan gelmeyip sonradan kazanılan özelliklerin kalıtımla kuşaktan kuşağa aktarıldığı görüşüne karşı çıkmış, DNA kuramının öncüsü olan tohum plazması kuramıyla ünlenmiştir.

Çocukluğundan başlayarak doğa bilimlerine ve doğa tarihine yoğun ilgi gösterdi. 1852-56 arasında Göttingen Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördükten sonra Avusturya arşidükü Stefan'ın özel hekimi olarak çalıştı. 1860'ta Freiburg im Breisgau'ya

Weismann
The Bettmann Archive

gitti. 1863'te Freiburg Üniversitesi'nde zooloji ve karşılaştırmalı anatomi dersleri vermeye başladı. Yeni kurulan zooloji enstitüsü ve müzesinin ilk yöneticisi oldu. 1912'de emekli oluncaya değin Freiburg'da kaldı.

Freiburg'daki ilk yıllarında yaptığı zooloji araştırmalarında böceklerde başkalaşmayı ve *Hydrozoa* sınıfının eşey hücrelerini inceledi. *Hydrozoa*'lar üzerinde yaptığı ilk araştırmaları sonucunda hayvanların tohum hücrelerinin tür için gerekli olan, dikkatle korunup bir kuşaktan öbürüne aktarılması gereken bir madde içerdiğini ileri sürdü. Buna göre, bütün canlılarda tohum plazması adını verdiği özel bir madde bulunuyordu. Bu kavram günümüze değin geçerliliğini korudu; yalnız tohum plazmasının yerini kromozom, gen ve DNA terimleri aldı. Ama Weismann bugünkü genetik bilgilerden yoksun olduğundan kuramında ayrıntıları yer yer mistik bir nitelik kazanan düşüncelerle doldurdu.

Gregor Mendel'in genetik üzerine yazdıklarının yaygın olarak bilinmediği bir dönemde Weismann, ana ve babadan gelen kalıtsal maddeler döllenmiş yumurtada karıştığına göre, bir aşamada azaltma olmazsa kalıtsal maddenin sürekli artacağını saptadı.

Dolayısıyla hücre bölünmesi sırasında yavru hücre çekirdeklerine ana hücre çekirdeğindeki tohum plazmasının yarısının geçebileceğini ileri sürdü.

Darwin'in kuramını destekleyen ve *Origin of Species*'in (1859; *Türlerin Kökeni*, 1970) genç öğrencilerin zihinlerinde coşku uyandırdığını söyleyen Weismann Darwin'den farklı olarak sonradan kazanılan özelliklerin kalıtımla kuşaktan kuşağa aktarıldığı görüşüne şiddetle karşı çıktı. Bu görüşünü kanıtlamak amacıyla farelerin kuyruklarını keserek bir deney yaptı. Beş kuşak kuyraksız farenin yavrularını (toplam 901 fareyi) inceledi ve bunların hepsinin kuyruklu doğduğunu gördü. Böylece fareden sonradan yapılan değişikliğin kalıtsal olmadığını kanıtladı.

Son yıllarında dünyanın önde gelen biyoloji bilginlerinden biri olarak kabul gören Weismann kalıtım ve evrim konusundaki dersleriyle ünlendi. Aynı zamanda ateşli bir yurtsever olarak Almanya'nın Bismarck'ın önderliğinde birleşmesini savundu. I. Dünya Savaşı başlayınca İngiltere'den aldığı bütün ödül ve unvanları reddetti.

Weiss, Paul Alfred (d. 21 Mart 1898, Viyana, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 8 Eylül 1989, White Plains, New York, ABD), Avusturya asıllı ABD'li biyolog. Sinir sisteminin gelişmesi, sinir dokusunun yenilenmesi ve onarılması konularında öncü araştırmalar yapmış, II. Dünya Savaşı sırasında meslektaşlarıyla birlikte, insan dokusunu daha sonra doku naklinde kullanılmak üzere saklamak için yeni bir teknik geliştirip uygulamıştır.

Viyana Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Fizik ve davranış bilimlerine sistemli bir yaklaşım önerdiği doktora tezi, bilimsel yöntemibilim alanında bir dönüm noktası oluşturdu. Viyana Bilimler Akademisi Biyoloji Araştırmaları Enstitüsü'nde yönetici olarak çalışırken (1922-29) hücre hareketleri, dokuların düzenlenişi ve organların oluşumu alanındaki araştırmalarıyla yara iyileşmesi mekanizmasının aydınlatılmasına katkıda bulundu.

Embriyoloji bilgisini Ross Harrison'ın çağrısı üzerine gittiği ABD'de önce Yale Üniversitesi Laboratuvarı'nda (1931-33), daha sonra Chicago Üniversitesi'nde (1933-54) çalıştı. Dokuların düzenlenişi ve gelişmesi konusunda yürüttüğü araştırmalar, II. Dünya Savaşı'nda ABD hükümeti adına, sinir dokusunu onarmak için cerrahi teknikler geliştirme çalışmaları nedeniyle kesintiye uğradı. 1939'da ABD yurttaşlığına geçti.

New York kentindeki Rockefeller Enstitüsü'nde gelişim biyolojisi laboratuvarında çalışırken (1954-64) morfoloji araştırmalarını sürdürdü. Bu çalışmalarının sonucunda çalışma arkadaşlarıyla birlikte farklılaşmış organlardan alınan hücrelerin kendi kendilerini zamanla yeniden düzenleyerek bu organlarla eş yapıya kavuştuğunu gösterdi.

Yüzlerce bilimsel araştırması ve makalesi olan Weiss'in yapıtları arasında da deneysel embriyoloji üzerine yazılmış bir kitap olan *Principles of Development* (1939; Gelişimin İlkeleri) sayılabilir. Weiss 1980'de Ulusal Bilim Madalyası'yla ödüllendirilmiştir.

Weiss, Peter (Ulrich) (d. 8 Kasım 1916, Nowawes, Potsdam yakınları, Almanya - ö. 10 Mayıs 1982, Stockholm, İsveç), Alman oyun ve roman yazarı. Oyunlarıyla 1960'larda Avrupa ve ABD'de büyük başarı kazanmıştır.

Sonradan Hristiyan olan dokuma imalatçısı bir Yahudi'nin oğluydu. Nazi baskısı yüzünden 1934'te ailesiyle birlikte ülkesinden ayrılmak zorunda kaldı. İngiltere, İsviç-

re ve Çekoslovakya'da yaşadı. 1939'da İsveç'e yerleşti. Gerçeküstüculüğün etkilerini taşıyan resimler ve filmler yaptı. *Binbir Gece Masalları*'nın İsveççe çevirisini resimledi. Daha sonra romana ve tiyatroya yöneldi. İlk yapıtları İsveç dilindeydi, sonradan Almancada karardı. Yapıtlarında önceleri Franz Kafka'dan, daha sonra Henry Miller'dan etkilendi.

Weiss'in en ünlü oyunu, kısaca *Marat/Sade* adıyla bilinen *Die Verfolgung und Ermordung Jean Paul Marats, dargestellt durch die Schauspielgruppe des Hospizes zu Charenton unter Anleitung des Herrn de Sade* (1964; Türkiye'de yayımları *Mara*, 1968; oynanışı *Marat/Sade: Marquis de Sade Yönetiminde Charenton Delilleri Sakinleri Tarafından Sahnelenen Jean Paul Marat'ın Zalimane Kallı*) akılla akıldışının iç içe geçtiği bir ortamda bireycilik ile devrimin idealleri arasındaki çatışmayı konu alır. İlk kez 1964'te Batı Berlin'de sahnelenen müzikal, Türkiye'de de profesyonel ve amatör topluluklarca birçok kez sahnelenmiştir.

Weiss'in *Die Ermittlung* (1965; *Soruşturma*, 1972) adlı belgesel oyunu, Auschwitz toplama kampındaki toplu cinayetlerden sorumlu kişilerin yargılandığı Frankfurt duruşmalarını konu alır. Yayıp aynı zamanda, sonradan toplama kamplarının varlığını reddeden Almanların ikiyüzlülüğünü eleştirir ve saldırganlığın temelinde yatan nedenleri araştırır. Weiss'in öbür oyunları arasında, Angola'daki sömürgeciliği eleştiren *Gesang von lusitanischen Popanz* (1957; *Saloz'un Mavali*, 1973) ile ABD'nin Vietnam Savaşı'ndaki saldırgan politikasını yeren *Viet Nam Diskurs* (1968; Vietnam Tartışması) gibi belgesel oyunları vardır. Weiss'in ayrıca, kendi yaşamından izler taşıyan *Der Schatten des Körpers des Kutschers* (1960; Arabacının Gövdasının Gölgesi), *Abschied von den Eltern* (1961; Anne Babaya Veda) ve *Fluchtpunkt* (1962; Kaçış Noktası) adlı üç romanı vardır. *Fluchtpunkt* 1963'te bir ödül kazanarak Weiss'in Almanya'da ünlenmesini sağlamıştır.

Weiss, Pierre-Ernest (d. 25 Mart 1865, Mulhouse - ö. 24 Ekim 1940, Lyon, Fransa), magnetizma konusundaki çalışmalarıyla tanınan ve magnetik moment birimi olarak Weiss magnetonunu ortaya koyan Fransız fizikçi.

Zürich Politeknik Okulu'nda makine mühendisliği öğrenimi gördü. 1887'de mezun olduktan sonra Paris'teki, Yüksek Öğretim Okulu'nda (École Normale Supérieure) okudu. 1895'te Rennes Üniversitesi'nde, 1899'da Lyons Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1902'de Einstein'ın da görev yapmakta olduğu Zürich Politeknik Okulu'nda profesörlüğe getirildi. Bu okulda kurduğu geniş magnetizma laboratuvarında birçok tanınmış fizikçi araştırmacı olarak çalıştı. I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da Bulutlar Dalresi'nde görevlendirildi; burada, düşman topçu mevzilerini belirlemeye yarayan Cotton-Weiss akustik yönteminin geliştirilmesine katkıda bulundu. 1919'da Strasbourg Üniversitesi'nde bir fizik enstitüsü kurdu; bu enstitü kısa sürede magnetizma araştırmaları açısından uluslararası bir merkez durumuna geldi. Weiss, 1926'da Paris Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

Weiss, temel olarak ferromagnetizma(*) üzerinde çalıştı. Atomların magnetik momentlerini etkileyen bir moleküler magnetik alanın varlığını öngörerek ferromagnetizmanın matematiksel bir betimlemesini ortaya koyan Weiss, bu yolla Curie noktası(*) gibi magnetokalorik olguları da açıklamayı başardı. Geliştirdiği kuramla, ferromagnetik malzemelerde özgül ısının Curie noktasında süreksizlik göstereceğini de or-

taya koydu. Bu olgunun Weiss bölgeleri (domen) olarak adlandırılan çok küçük bölgelerde oluştuğu sonradan belirlendi. En önemli yapıtı *Le magnetisme*'dir (1926, G. Foex ile birlikte; Magnetizma).

Weissenfels, Almanya'nın ortadoğu kesiminde, Saksonya-Anhalt eyaletinde (*Land*) kent. Halle'nin güneyinde, Saale Irmağı'nın sağ yakasında yer alır. Eski bir Slav yerleşiminin bulunduğu noktada kurulan kent, 1185'te Wettinli Sakson hanedanının denetimindeyken berat aldı. 1815'te Prusya'ya geçti. Kentteki barok şato (1660-93) korunmuştur. Kent müzesinde dikkate değer tarihsel ayakkabı koleksiyonu vardır. Bir demiryolu kavşağında yer alan kentte ayakkabı, metal eşya, kâğıt ve bira üretilir. Nüfus (1989 tah.) 38.881.

Weissmuller, Johnny, asıl adı JONAS WEISSMULLER, sonraki tam adı PETER JOHN WEISSMULLER (d. 2 Haziran 1904, Freidorf, Temesvar [Timişora] yakınları, Romanya - ö. 20 Ocak 1984, Acapulco, Meksika), ABD'li yüzücü ve sinema oyuncusu. 1920'lerde Olimpiyat Oyunları'nda beş altın madalya kazanmış, ayrıca 67 dünya rekoru kırmıştır. Sinemada ise Tarzan rolüyle ünlenmiştir.

Üç yaşındayken ailesi ABD'ye göç etti. Ortaöğrenimini yarıda bırakarak Chicago'daki Illinois Spor Kulübü'nde yüzme dersleri aldı. 1920'lerde birçok karşılaşmada bu kulübün sutopu ve bayrak takımında yer aldı. Bireysel serbest stilde açık hava 100 yarda (1922-23, 1925 [1924'te yarışma yapılmadı]), 100 m (1926-28), 200 m (1921-22), 400 m (1922-23, 1925-28 [1924'te yarışma yapılmadı]) ve 800 m (1925-28), ayrıca kapalı salon 100 yarda (1922-25, 1927-28) ve 220 yarda (1922-24, 1927-28) ABD birinciliklerini elde etti. 1924 Olimpiyat Oyunları'nda 100 m ve 400 m serbest ile 800 m bayrak yarışında üç altın, ayrıca ABD sutopu takımının üyesi olarak da bir bronz madalya aldı. 1928'de, 100 m serbest ve 800 m bayrakta iki altın madalya daha kazandı.

Yüzmedeki başarısına karşın asıl ününü Edgar Rice Burroughs'un yarattığı Tarzan karakterini sinemada canlandırarak elde etti. 1932-48 arasında 12 Tarzan filmi oynadı. Daha sonra, televizyon ve sinemada Cangil Jim adlı bir rehber tipini canlandırdı. Otobiyografisi *Water, World and Weissmuller* (1967; Su, Dünya ve Weissmuller) adıyla yayımlandı.

weisuo, Wade-Giles yazımında WEI-SO (Çince "nöbetçi karakol"), Çin'de Ming hanedanı döneminde (1368-1644) asayiş sağlamakla görevli askeri garnizon. İlk kez Yuan hanedanı döneminde (1206-1368) uygulanan sistem 5.600'er kişilik nöbetçi muhafız birimlerine (*wei*) dayanıyordu. Her *wei* kendi içinde 1.120'er kişilik beş *suo*'ya ayrılıyordu. *Wei* komutanları yerel yöneticilere değil, doğrudan Savaş Bakanlığı'na bağlıydı. Sınırlar boyunca ve stratejik noktalarda toplam 500 kadar *weisuo* vardı. Orta Asya'daki Moğol kabilelerini de Ming hanedanına bağlı *weisuo*'larda örgütlemek çabası başarısızlığa uğradı. 16. yüzyıl ortalarında sistem çözülmeye başladı. Rütbeleri babadan oğula geçen ve geçimlerini genellikle kendilerine verilen arazilerden sağlayan *wei* askerlerinin savaşçılıktan uzaklaşması, birimlerin giderek dağılmasına yol açtı.

Weizmann, Chaim (Azriel) (d. 27 Kasım 1874, Motol, Lehistan, Rus Çarlığı - ö. 9 Kasım 1952, Rehovot, İsrail), İsrail'in ilk devlet başkanı (1949-52). Dünya Siyonist Örgütü'ne uzun süre önderlik etmiştir.

Gençliği boyunca baba mesleğini sürdürerek ırmak yoluyla Baltık limanlarına kereste taşıdı. Ortaöğretimi 1891'de köyünün ya-

Weizmann, 1947

Zionist Archives and Library, New York kenti

kınlarındaki Pinsk'te tamamladı. Yahudilerin üniversitelere girmesini kısıtlayan kotalara duyduğu tepkiyle Rusya'dan ayrıldı, kimya öğrenimi görmek üzere Almanya ve İsviçre'ye gitti. 1900'de İsviçre'de Fribourg'da doktorasını tamamladı. Daha sonra Cenevre Üniversitesi'nde kimya dersleri verdi. Aynı dönemde organik kimya araştırmalarına başladı, boyalar ve aromatikler üzerinde yoğunlaştı.

1904'te İngiltere'ye yerleşerek Manchester Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1916'da bulduğu mısırdan aseton elde etme yöntemiyle, I. Dünya Savaşı boyunca dumansız barutun temel bileşenlerinden olan aseton sıkıntısı içindeki İngiliz mühimmat sanayisine önemli katkıda bulundu. Bu başarısı, o sıralarda Siyonistler adına İngiliz hükümetiyle sürdürdüğü görüşmelerde kendisine yardımcı oldu.

Öğrencilik ve öğretim üyeliği yıllarında Siyonist hareket içinde sivildi. Önce çağdaş Siyonizmin kurucusu Theodor Herzl'e karşı "Genç Siyonistler" muhalefetine önderlik etti. 1905'te Genel Konsey'e (Eylemler Komitesi) seçildi, ama 1914'e değin hareket içinde geri planda kaldı. Daha sonra savaşın ilk yıllarında, İngiliz hükümetinin Filistin'de Yahudilerin bir vatan kurması lehindeki Balfour Bildirisi'ni yayımlamasıyla (Kasım 1917) sonuçlanan görüşmelerde önemli rol oynadı. Sonradan Irak'ın ilk kralı olan Hicaz Emiri Faysal'la Yahudi-Arap işbirliği konusunda görüşmelerde bulundu. İki önder arasında Versailles'da devam eden görüşmeler yazılı bir anlaşmayla sonuçlandı (Temmuz 1919). Weizmann İtilaf Devletleri'nin düzenlediği, Balfour Bildirisi'ni doğrulayan ve Filistin'i İngiltere mandası altına sokan San Remo Konferansı'na (1920) gözlemci olarak katıldı. 1917'den sonra İngiliz Siyonist Federasyonu'nun başkanlığını yapan Weizmann 1919'da Dünya Siyonist Örgütü'nün başına geçti.

1920'lerde doğan Arap milliyetçiliğinin yarattığı büyük sorunlar ve halk arasındaki huzursuzluklar yüzünden İngiltere Yahudilerine bir vatan sağlama kararlılığından gitgide uzaklaşmaya başladı. Öte yandan Weizmann'ın ihtiyatlı tutumu, Siyonistlerin aşırı kanadındaki siyaset adamlarının düşmanlığına çekti. Yoğun eleştiriler üzerine 1930'da görevinden ayrıldıysa da istifası kabul edilmedi. Ama 1931 kongresindeki güven oylamasını yitirdi. Dünya Siyonist Örgütü'nün ve 1929'da kurup yaygınlaştırdığı Yahudi Ajansı'nın başkanlığından uzaklaştırıldı.

Weizmann bundan sonra yeniden bilime döndü. İngiltere'deki dostlarının yardımıyla 1934'te Filistin'deki Rehovot'ta Daniel Sieff Araştırma Enstitüsü'nü kurdu. Daha önce 1931'de Güney Afrika'yı dolaşmış, 1933'te Nazilerin iktidara gelmesi üzerine Alman Yahudilerini ve servetlerini kurtarma çabalarına önemli katkıda bulunmuştu. 1935'te yeniden örgütün başkanlığına getirildi. 1937'de bir İngiliz kraliyet araştırma komisyonunun Filistin'i Yahudi ve Arap bölgelerine ayırma önerisini destekledi. Karşıtlarıysa bunu korkaklık ve İngiliz çıkarlarına boyun eğmek biçiminde değerlendirdi. Ama komisyon planı sonunda Yahudilerden çok Arapların karşı çıkmasından ötürü başarısızlığa uğradı.

II. Dünya Savaşı sırasında Sieff Araştırma Enstitüsü ürettiği önemli ilaçlarla Müttefiklerin askeri etkinliklerini destekledi. Weizmann ayrıca ABD ve İngiliz hükümetleriyle sentetik kauçuk üretme yöntemleri konusunda ilişki kurdu. 1945'te Yahudi ayrılıkçıların Filistin'deki İngiliz kuvvetlerine karşı giriştiği şiddet kampanyasına ahlaki gerekçelerle karşı çıktı. Bunun üzerine Siyonist hareket içindeki karşıtları, İngiliz yanlısı önyargıları davrandığı yönündeki suçlamaları yeniden ortaya attılar. Weizmann 1946'da dünyadaki Siyonistlerin başkanlığı konumunu bir kez daha yitirdi; bir daha hiçbir zaman resmen bu görevi üstlenmedi. 1948 başlarında, resmî bir sıfatı olmamasına karşın Siyonist önderlik tarafından Başkan Harry Truman'la görüşmek üzere Washington'a gönderildi. ABD yönetimini hem İsrail Devleti'nin kurulmasını olanaksızlaştıran Filistin mandası tasarsından, hem de Filistin'in güneyindeki Necef (Negev) eyaletini İsrail sınırları dışında bırakma önerisinden vazgeçmeye ikna etti. Böylece ABD'nin, 14 Mayıs'ta ilan edilen yeni devleti tanımaması ve 100 milyon dolarlık bir kredi açmasını sağladı. Aynı yıl eylülde Geçici Devlet Konseyi başkanlığına getirildi. Ertesi şubatta da İsrail'in ilk devlet başkanı seçildi. Uzun süren bir hastalıktan sonra Kasım 1952'de öldü.

Weld, Theodore Dwight (d. 23 Kasım 1803, Hampton, Connecticut - ö. 3 Şubat 1895, Hyde Park, Massachusetts, ABD), ABD İç Savaşı öncesi köleliğe karşı mücadele eden öncülerinden.

Cincinnati'deki (Ohio) Lane İlahiyat Okulu'nda papazlık eğitimi görürken, köleliğe karşı tartışmalara katıldı. Bir grup öğrencinin Lane'den ayrılarak Oberlin College'a yazılmasına öncülük etti. 1834'te okulu bırakarak Amerika Kölelikle Mücadele Derneği'ne girdi. Derneğin üye yazdırma ve eğitim çalışmalarında görev alarak James G. Birney, Harriet Beecher Stowe ve Henry Ward Beecher gibi tanınmış kölelik karşıtlarını harekete kazandı. Ayrıca *The Bible Against Slavery* (1837; Köleliğe Karşı Kitabı Mukaddes) ve Harriet Beecher Stowe'un *Uncle Tom's Cabin'i* (Tom Amcanın Kulübesi, 1970) yazarken kısmen esinlendiği söylenen *Slavery As It Is* (1839; Olduğu Biçimiyle Kölelik) başta olmak üzere büyük bölümü imzasız çok sayıda kitapçık kaleme aldı. 1841'de Kongre'de kölelik konusunda ki anlaşmazlık nedeniyle Whig Partisi'nden kopan ve kölelik karşıtı önergelerin görüşülmesini sağlamak için *gag rule* (mecliste konuşmayı sınırlandırıcı kurallar) kaldırma-ya çalışan grubun kurduğu kölelik karşıtı danışma bürosunu yönetmek üzere Washington, D.C.'ye gitti. İki yıl kadar Washington'da kaldı. Sonraki yıllarını karısıyla birlikte New Jersey ve Massachusetts'te

okul yöneticiliği ve öğretmenlik yaparak geçirdi.

Welensky, Sir Roy, asıl adı ROLAND WELNSKY (d. 20 Ocak 1907, Salisbury, Güney Rodezya [bugün Harare, Zimbabve] - ö. 5 Aralık 1991, Blandford Forum, Dorset, İngiltere), Kuzey Rodezyalı (bugün Zambia) sendikacı ve devlet adamı. Rodezya ve Nyasaland Federasyonu'nun kuruluşuna katkıda bulunmuş, başbakan yardımcılığı (1953-56) ve başbakanlık (1956-63) görevlerinde bulunmuştur.

Babası Doğu Avrupa Yahudisi annesi Güney Afrika'ya yerleşmiş bir Hollandalıydı. 1925-27 arasında Güney ve Kuzey Rodezya ağır siklet boks şampiyonluğunu elinde tuttu. 1924'te çalışmaya başladığı demiryollarında sendikal etkinlikleriyle tanındı ve sendikaların genel meclisine girdi. Sonradan sendikaların başkanlığını yaptı (1953-63). Bu arada siyasete de atılarak 1938'de Kuzey Rodezya Yasama Meclisi'ne seçildi. 1941'de Kuzey Rodezya İşçi Partisi'ni kurdu. 1946'da Yürütme Konseyi üyeliğine getirildi. 1953'te Güney Rodezya başbakanı Sir Godfrey Huggins'le birlikte iki Rodezya ve Nyasaland'ın bir federasyonda birleşmesine öncülük etti. Bu işbirliğine bağlı olarak "ırkların ortaklığı" temelinde kurulan Federal Parti seçimlerde meclisteki 26 sandalyeden 24'unu kazandı. Huggins'in 1956'da istifa etmesi üzerine başbakan olan Welensky, aynı zamanda dışişleri bakanlığını üstlendi ve bir süre savunma bakanlığını da bu görevleriyle birlikte yürüttü. Federal Parti'nin 1958 seçimlerini kazanmasına karşın, yükselen milliyetçilik dalgasının etkisiyle 1963'te federasyon dağıldı. Welensky farklı etnik toplulukları barındıracak bir toplum yapısına kademe kademe ulaşma umuduydu, Güney Rodezya'da siyasal gücünü artırmaya çalıştı. Ama Ekim 1964 seçimlerinde partisi ağır bir yenilgiye uğradı.

Welf HANEDANI, İngilizce GUELPH ya da GUELPH, İtalyanca GUELFO, ortaçağ İtalya ve Orta Avrupa'sında Hohenstaufen hanedanının baş rakibi olan Alman hanedanı. I. George'un kral olmasıyla İngiltere tahtına geçen Hanover hanedanı da Welflerin bir kolunu oluşturur.

Welf hanedanının "Eski Kolu"nun kökeni, Karolenj döneminde, Welf adının oldukça yaygın bir vaftiz adı olması nedeniyle çok tartışmalıdır. Hanedanın kesin olarak saptanabilen ilk üyesi 9. yüzyılın ilk çeyreğinde, Bavyera'da toprakları bulunan Welf kontudur. Kontun kızlarından Judith Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Ludwig'le (Sofu), Emma ise Doğu Frank kralı Ludwig'le (Alman) evlendi. En güvenilir kaynaklar Schwaben ve Burgonya Welflerinin kökenini Emma ve Judith'in iki yeğeni olan Konrad (ö. y. 876) ile I. Welf'e (ö. 876'dan önce) dayandırmaktadır. Konrad'ın oğlu Rudolf (I. Rudolphe; ö. 911 ya da 912), 888'de Burgonya kralı oldu. Bu krallık 1032'ye değin onun soyundan gelenlerin yönetiminde kaldı. I. Welf'in beşinci kuşak torunu olduğu sanılan II. Welf (ö. 1030) Güney Almanya'da zaman zaman Alman krallarına kafa tutabilecek bir güce ulaştı. Onun oğlu III. Welf 1047'de Kärnten dükü yapıldıktan sonra 1055'te öldü. Bunun üzerine Almanya'daki toprakları Este hanedanından II. Alberto Azzo'nun oğlu olan yeğeni IV. Welf'e (ö. 1107) geçti. IV. Welf'le birlikte Welf hanedanının "Yeni Kolu" ortaya çıktı.

I. Welf adıyla 1070'te Bavyera dükü olan IV. Welf, Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Heinrich'le ittifaktan vazgeçerek İtalya'daki papa yanlılarının önde gelen

destekçileri arasına girdi. Onun 17 yaşındaki oğlu V. Welf (sonradan Bavyera dükü II. Welf), 1089'da 43 yaşındaki Toscana kontesi Matilde'yle evlendi. Bu evliliğin bozulması üzerine "Eski Kol"dan gelen Welfler, Matilde'ye karşı IV. Heinrich'ten yardım istediler. Heinrich Matilde'ye ait olan Verona'nın güneyindeki Nogara'ya saldırdı, ama Matilde'nin askerlerinin karşı saldırısı üzerine kuşatmadan vazgeçti. Matilde'nin ölümünden sonra Este hanedanı, V. Welf adına toprakları üzerinde hak iddia ettiyse de bir sonuç alamadı.

Welf hanedanından gelen Saksonya dükü III. Heinrich, 1156'da Bavyera'yı da aldı ve devrildiği 1180'e değin her iki düklüğü elinde tuttu. Evlilikler yoluyla kazanılan topraklarla birlikte Bavyera ve Saksonya'ya dayanan Welfler, Hohenstaufen hükümdarlarının en güçlü rakibi durumuna geldi.

Heinrich'in oğlu olan IV. Otto Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru olduysa da onun düşüşüyle Welflerin Orta Avrupa'daki gücü kırıldı. Welflerin Hohenstaufen imparatorlarına karşı geleneksel düşmanlığı, İtalya'da Guelfo (Welf) adının imparatora karşı papalığı destekleyenler için kullanılmasına yol açtı (bak. Guelfo ve Ghibellino). Sonunda İmparator II. Friedrich'in 1235'te IV. Otto'nun torunu Otto'ya (Çocuk) (ö. 1252) atalarının Saksonya'da sahip oldukları toprağın küçük bir kalıntısı olan Braunschweig-Lüneburg Düklüğü'nü vermesiyle, Welfler ile Hohenstaufenler arasında bir uzlaşma sağlandı.

Sonraki yıllarda Hannover Welfleri Kutsal Roma-Germen elektörleri (1692), Büyük Britanya hükümdarları (1714) ve Hannover kralları (1814) olmayı başardılar. Rus çarı IV. İvan ise baba tarafından Braunschweig-Wolfenbüttel Welflerinin soyundan geliyordu.

Welflerin İngiltere hükümdarlığı Victoria'yla sona erdi. Victoria'nın dayısı Ernst August'un soyundan gelen Welfler, 1866'daki Yedi Hafta Savaşı'nda Hannover'ı kaybettiler. Daha sonra 1884'te miras yoluyla Braunschweig (Wolfenbüttel) Düklüğü'ne geçmeleri için bir fırsat doğdu. Ama Hannover üzerindeki hak iddiasından vazgeçmeyen Cumberland dükü Ernst August (1845-1923) bu mirası devralamadı. Cumberland dükünün oğlu Ernst August (1887-1953) Alman imparatoru II. Wilhelm'in kızı Victoria Louise ile evlendi ve I. Dünya Savaşı sonunda devrilen değin Braunschweig'i yönetti.

Welhaven, Johan Sebastian Cammermeyer (d. 22 Aralık 1807, Bergen - ö. 21 Ekim 1873, Christiania [bugün Oslo], Norveç), Norveçli şair ve eleştirmen. Birçok çağdaşını, özellikle de Norveç'in kültürel açıdan tümüyle bağımsızlaşmasını savunan şair Henrik Wergeland'ı incelikten yoksunluk ve aşırı milliyetçilikle suçlamıştır. Welhaven'la Wergeland arasındaki polemik, Norveç edebiyatının en ünlü tartışmasıdır.

Welhaven ilahiyat öğrenimine başladığı da bir süre sonra okuldan ayrıldı. Özel öğretmenlik yaparak ve resim çizerek kazandığı parayla yazarlığı sürdürmeye çalıştı. Daha çok lirik şiirler yazdı. Özellikle de çağdaşlarını eleştiren sone dizisi *Norges dæmring* (1834; Norveç Şafağı) ve "Digteis aand" (Şiirin Ruhu) adlı manzum incelemeyle tanındı. Kral Frederik Üniversitesi'nde (bugün Oslo Üniversitesi) felsefe dersleri verdi. Eğitim ve sanat alanındaki gelişmelerin ulusal ilerlemeye katkıda bulunacağını düşünüyordu. Kültürün bölünmez bir bütün olduğunu ve Danimarka kültür mirasında değerli olan her şeyin korunması gerektiğini

savundu. Sanatta biçim ve bütünlükle ilgili görüşlerinde oldukça tutucuydu. Bu yüzden Wergeland'in şiirinde yüzeysel kabalığın altındaki ruhsal derinliği göremedi ve Wergeland'in Danca metinlerde Norveç lehçelerinden sözcüklere yer vermesini şiddetle eleştirdi.

Welkom, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Oranje Vrystaat yönetim bölgesinde kent. Johannesburg'un güneybatısında yer alır. 1947'de altın yataklarının bulunduğu bir bölgede kuruldu. Altın madenciliği sayesinde hızla gelişerek çok geçmeden yönetim bölgesinin ikinci büyük yerleşmesi durumuna geldi. 1961'de belediye, 1968'de de kent statüsü kazandı. Welkom, Öteki altın madenciliği kentlerinden farklı olarak planlı bir yerleşim olarak kurulmuştur. Kentte altın ve uranyum madenciliğinin yanı sıra, çelik üretilir ve bıçkıcılık yapılır; kentte ayrıca mezbahalar ve bazı imalathaneler bulunur. Welkom'da bir teknik yüksekokul, bir teknoloji enstitüsü ve bir havalimanı vardır. Nüfus (1983 tah.) belediye, 185.500.

Welland, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneydoğu kesimindeki Niagara bölge belediyesinde kent. Welland Irmağı ile Welland Kanalı kıyısında yer alır. 1829'da tamamlanan ilk Welland Kanalı çevresinde Loyalistlerin The Aqueduct adıyla kurdukları yerleşme, kanalı inşa edenlerden William Merritt'in anısına 1842'de Merrittsville, 1856'da da Welland olarak adlandırıldı. 1917'de kent tüzel kimliği kazanan ve Niagara meyve üretim bölgesinin ticaret merkezi olarak gelişen Welland'da doğal gaz ve elektrik enerjisinin bolluğuna bağlı olarak çeşitlenmiş bir sanayi de kurulmuştur. Nüfus (1981) 45.448.

Welland Kanalı, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneyinde suyolu. Güneydeki Erie Gölü ile kuzeydeki Ontario Gölü arasında büyük gemi trafiğini sağlar ve St. Lawrence Suyolunda önemli bir bağlantı hattını oluşturur. İki gölü birbirine bağlayan Niyagara Irmağının aşılmasız çavlan ve iventilerle dolu olması nedeniyle yapılmıştır. Bugünkü Welland Kanalı Erie Gölü kıyısındaki Port Colborne'dan Ontario Gölü kıyısındaki Port Weller'e kadar 44,4 km boyunca uzanır. En derin yeri 9 m'dir. İki göl arasındaki 98 m'lik yükseklik farkı, 70 m'lik teknelerin geçişini sağlayabilen sekiz kanal-havuzla giderilmiştir. Kanaldan geçiş süresi genellikle sekiz saatin altındadır.

1829'da açılan 2,5 m derinliğindeki ilk kanal, bugünkü kanalın kuzey çıkışının 4,8 km batısındaki Port Dalhousie'yi Niyagara Irmağına geçişi sağlayan Chippawa Çayı kıyısındaki Port Robinson'a bağlıyordu. Bu kanal 1833'te güneydeki Port Colborne'a kadar uzatıldı ve 1871-87 arasında da genişletildi. Suyolunu düzenlemek amacıyla 1912'de başlatılan çalışmalar 1932'de yeni bir kanalın açılmasıyla sonuçlandı. Kanalın güney kesimindeki düzenlemeler ise 1972'de tamamlandı.

Weller, Thomas H(uckle) (d. 15 Haziran 1915, Ann Arbor, Michigan, ABD), ABD'li hekim ve virolog. Doku kültürlerinde çocuk felci virüsünü yetiştirmesi ve ilk kez bir virüsü deney tüpünde inceleyip çocuk felci aşısının geliştirilmesine katkıda bulunmasıyla 1954 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü John Enders ve Frederick Robbins'le paylaşmıştır.

Harvard ve Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra, 1940-42 arasında Harvard Tıp Okulu'nda ders verdi. 1949-55 arasında Boston'daki Çocuk Hastalıkları Merkezi'ndeki bulaşıcı

hastalıklar laboratuvarında Enders'in yardımcılığını yaptı. Enders ve Robbins'le çalışırken laboratuvarında insan embriyonu derisi ve kas dokusundan hazırlanan kültür ortamında çocuk felci virüsünü yetiştirdi. ABD'li hekim Franklin Neva'yla birlikte laboratuvarında kızamıkçık virüsünü yetiştiren ve insan hücre kültürlerinden suçiçeği virüsünü elde eden ilk bilim adamı oldu. Harvard Üniversitesi'nde tropik hekimlik dersleri de veren Weller, 1966-81 arasında Harvard Üniversitesi Toplum Sağlığı Okulu Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele Merkezi'nde yöneticilik yaptı.

Welles, (George) Orson (d. 6 Mayıs 1915, Kenosha, Wisconsin - ö. 10 Ekim 1985, Los Angeles, ABD), ABD'li sinema ve tiyatro oyuncusu ve yönetmeni, yapımcı ve yazar. Getirdiği anlatım yenilikleriyle sinema sanatının en büyük yaratıcılarından biri olmuş, kendi yazıp yönettiği, başrolünü oynadığı ve yapımcılığını üstlendiği *Citizen Kane*'le (1941; *Yurttaş Kane*) sinema tarihinin en önemli filmlerinden birini ortaya koymuştur.

İleri görüşlü bir kadın olan annesinden piyano ve keman çalmayı öğrendi. O altı yaşındayken annesiyle babası ayrıldılar, 8 yaşındayken annesi, 13 yaşındayken de babası öldü. Welles başarılı bir mucit ve

Orson Welles, *Yurttaş Kane* filminde
RKO Pictures, Inc., 1941: fotoğraf, Museum of Modern Art Film Stills Archive, New York kenti

imalatçı olan babası sayesinde tiyatro oyuncuları ve sporcularla tanıştı. On bir yaşına geldiğinde dünyayı iki kez dolaşmıştı. Illinois eyaletinde, Woodstock'taki Todd Erkek Okulu'nda öğrenim gördü. Fazla ilgili bir öğrenci değildi, ama sahne sanatları konusunda çok şey öğrendi. Kısa bir süre Chicago Sanat Enstitüsü'nde okudu, gazetecilik yaptı, sonra İrlanda'ya gitti. Oyunculuga 1931'de Dublin'deki Gate Theatre'da(*) *Hamlet*'te oynayarak başladı. Abbey Tiyatrosu'nda(*) da sahneye çıkarak bir yıl İrlanda'da kaldı. İspanya ve Fas turnelerinden sonra Chicago'ya döndü. 1933-34'te Katharine Cornell'in topluluğuyla çıktığı turnede Shakespeare'in *Romeo ile Juliet*'inde Mercutio'yu, B. Shaw'un *Kandida*'sında Marchbanks'i canlandırdı. 1934'te Woodstock'ta bir tiyatro şenliği düzenleyerek Hamlet rolüyle izleyici karşısına çıktı. Aynı yıl New York'ta *Romeo ile Juliet*'te Tybalt'ı oynadı. 1936'da Federal Tiyatro Projesi(*) çerçevesinde, Siyahılardan oluşan bir oyuncu kadrosuyla *Macbeth*'i sahneledi. 1937'de Mercury Theatre'i kurdu ve Shakespeare'in *Julius Caesar*'ını çağdaş kostümlerle sahneye koydu.

1934 başlarında şair Archibald MacLeish'in manzum oyunu *Panic*'in bir uyarlamasıyla radyo programcılığına başladı. 1934-35'te "The March of Time" haber dizisini seslendirdi. Radyoda "The Shadow" (Gölge)

dizisindeki Lamont Cranston gibi çeşitli tipleri canlandırdı. 1938'de Mercury Theatre oyuncularını ünlü romanlardan uyarlama bir radyo oyunları dizisinin yapımını üstlendiler ve H. G. Wells'in *The War of the Worlds* (1898; *Dünyanın Sonuna Doğru*, 1983) adlı yapıtından uyarlanan programla ABD'nin her yanında adlarını duyurdular. 30 Ekim günü, genel akışıyla bir haber programı izlenimi uyandıran yayında Welles, Marslıların New Jersey'ye saldırdıklarını açıkladı; bunun bir haber programı taklidi olduğunu anlamayan binlerce dinleyici ise paniğe kapıldı.

Welles 1940'ta RKO Radio Pictures, Inc. ile bir sözleşme yaparak Hollywood'a gitti ve *Yurttaş Kane*'i (1941) çekti. Film basın imparatoru William Randolph Hearst'ü andıran (Hearst filmin gösterimini engellemeye çalışmış) bir gazete sahibinin yaşamını konu alıyordu. Welles daha sonra Booth Tarkington'ın romanından perdeye uyarlanan *The Magnificent Ambersons*'i (1942; *Şahane Ambersonlar*), 1946'da (aynı zamanda oynadığı) *The Stranger*'i (Yabancı), 1948'de de *The Lady from Shanghai* (*Şanghaylı Kadın*) ve *Macbeth*'i çekti. Sonra birkaç yıl Avrupa'da yaşadı ve hem oynadığı, hem de yapımcılığını üstlendiği *Othello* (1952) ve *Mr. Arkadin*'i (1955; *Gizli Dosya*) yönetti. Bir süre sonra Hollywood'a dönerek kendisinin de oynadığı *Touch of Evil*'i (1958; *Bitmeyen Balayı*), ardından gene Avrupa'da *Le Procès* (1962; *Dava*) ve *Campanadas a Medianoche*'yi (1966; *Geceyarısının Çanları*) gerçekleştirdi. 1975'te hem senaryosunu yazıp yönettiği, hem de oynadığı *F for Fake* (Aldatmacanın A'sı) özgün bir film olarak ilgi topladı.

Welles'in rol aldığı birçok film arasında *Jane Eyre* (1944), *The Third Man* (1949; *Üçüncü Adam*), *The Long Hot Summer* (1958; *Aşk Mevsimi*), *Compulsion* (1959), *A Man for All Seasons* (1966; *Her Devrin Adamı/Dürüst Bir Adam*), *Catch-22* (1970) ve *Crossed Swords* (1978) sayılabilir. Welles ayrıca 1951'de Londra'da sahnelenen *Othello*'da, 1956'da New York kentinde sahnelenen *King Lear*'de (Kral Lear) başrolleri canlandırmıştı.

Wellesley, Richard Colley, Marki Wellesley (Norragh), MORNINGTON 2. KONTU (1781-99) olarak da bilinir, asıl soyadı WESLEY (d. 20 Haziran 1760, Dangan, Meath, İrlanda - ö. 26 Eylül 1842, Londra, İngiltere), Madras valisi ve Bengal genel valisi (1797-1805) olarak Hindistan'daki İngiliz egemenliğini büyük ölçüde genişleten devlet adamı. İrlanda kral vekilliliği sırasında (1821-28, 1833-34) Protestanlarla Katolikleri uzlaştırmaya çalışmıştı.

Başbakan William Pitt'in (Genç) ılımlı liberal bir yandaşıydı. Sırasıyla İrlanda Avam Kamarası, İrlanda Lordlar Kamarası ve İngiliz Avam Kamarası üyeliklerinde bulundu. 1793'ten başlayarak *Privy Council*'da (Özel Danışma Kurulu) ve Hindistan İdare Kurulu'nda yer aldı. Bengal genel valiliği sırasında ilhaklar yoluyla geniş toprakları İngiliz denetimi altına almanın yanı sıra ittifak antlaşmaları yoluyla birçok yerel devletin İngiliz egemenliğini tanımalarını sağladı. İngiliz hükümetinin Hindistan'daki eski Fransız topraklarını geri verme kararını uygulamayı kabul etmedi. Amlens Antlaşması'nın (1802) bozulması ve Napoléon Fransası'na yeniden savaş açılması, bu tutumunun yerinde olduğunu ortaya koydu. Ama Fransızlar Mauritius'tan, Hollandalıların da Cava'dan çıkarma tasarıları boşa

çıktı. Hindistan yönetiminde reform önerileri de gerçekleşmedi.

1807'de dışişleri bakanlığı için yapılan bir öneriyi geri çevirdiyse de, Yarımada Savaşı'yla (1808-14) ilgili diplomatik bir görev için 1809'da İspanya'ya gitti. Aynı yıl Spencer Perceval kabinesinde dışişleri bakanı oldu. Kendisini uyuşuk bir megaloman olarak gören öteki bakanlarla geçinemediğinden Şubat 1812'de istifa etti.

İrlanda kral vekilliği görevi sırasında, Katoliklere karşı olan IV. George'u hayal kırıklığına uğrattı. Görevden alınmak üzereyken kardeşi Wellington başbakanlığa getirildi (Ocak 1828). Ama Wellington'un Katoliklere özgürlük verilmesine karşı olduğunu öne sürerek istifa etme yolunu seçti. Oysa Wellington siyasal zorunluluklar karşısında daha sonra bu politikayı benimsedi (1829). Wellesley'nin İrlanda'daki ikinci kral vekilliği dönemi Grey 2. kontunun reform hükümetinin düşmesiyle sona erdi. Whig'lerin yeniden iktidara geldiği Nisan 1835'te İrlanda'ya gönderilmeyince, başbakan Melbourne 2. vikontunu ölümle tehdit etti. Aynı bir babadan olduğunu öne sürdüğü kardeşiyle denk bir soyluluk rütbesine ulaşmak için Hindistan dükü yapılmasını istedi. Hiçbir zaman kanıtlanamayan bu iddiası gibi düklük özlemi de boşa çıktı.

Wellesz, Egon (Joseph) (d. 21 Ekim 1885, Viyana, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 9 Kasım 1974, Oxford, İngiltere), Avusturyalı besteci ve müzikolog. Bizans müziği konusunda çok saygın bir uzmandır.

Guido Adler'in müzikoloji, Schoenberg'in kompozisyon öğrencisi oldu. Kendisi de 1930-38 arasında Viyana Üniversitesi'nde ders verdi. 1939'da İngiltere'ye yerleşti, Oxford Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Bilimsel çalışmalarıyla, müzikoloji tarihinde önemli bir yer edindi.

Schoenberg'in oniki ton tekniğinden etkilenmekle birlikte, bestelerinde tonaliteye önem vermeyi sürdürmüştür. Yapıtları arasında operalar, baleler, dokuz tane senfoni, oda ve kilise müziği parçaları vardır.

Wellhausen, Julius (d. 17 Mayıs 1844, Hameln - ö. 7 Ocak 1918, Göttingen), Alman din bilgini ve Doğubilimci. 19. yüzyılın önde gelen Tevrat araştırmacılarından.

Göttingen Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve bir süre orada ders verdi. 1872'de Greifswald Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde profesör oldu. Üniversite yönetimiyle anlaşmazlığa düştüğü için 1882'de Halle Üniversitesi'nin Felsefe Fakültesi Doğu Dilleri Kürsüsü'ne geçti. Daha sonra Marburg Üniversitesi'nde görev yaptı. 1892'de Göttingen Üniversitesi'ne döndü ve yaşamının sonuna değin buradaki görevini sürdürdü.

Wellhausen'in çalışmalarında Tevrat ve İnciller ile İsrailoğullarının ve İslamın ilk dönem tarihine yönelmişti. Başlıca savlarından biri, Tevrat'ın ilk beş kitabının (Tora) Hz. Musa tarafından yazılmadığı, göçebe dininden Yahudi dinsel yasalarının ortaya çıkmasına değin geçen zaman içinde gelişmiş sözlü geleneklerin ürünü olduğuydu. En önemli yapıtları *Geschichte Israels* (1878; İsrail Tarihi), *Muhammed in Medina* (1882; Muhammed Medine'de), *Prolegomena zur ältesten Geschichte des Islams* (1889; İslamın En Eski Tarihine Giriş, 1960), *Die Kämpfe der Araber mit den Römern in der Zeit der Umajjaden* (1901; Emeviler Döneminde Arapların Roma İmparatorluğu'yla Savaşları), *Das arabische Reich und sein*

Sturz'dur (1902; *Arap Devleti ve Sukutu*, 1963).

Wellingborough, İngiltere'nin Northamptonshire ilinde ilçe (*borough*) ve kent. Northampton'ın doğusunda yer alır. Yüzölçümü 163 km²'dir. Wellingborough kenti ortaçağda bir pazar merkezi olarak gelişti. 1738'de bir yangından sonra bugün bulunduğu tepenin üzerinde yeniden kuruldu. Kentte deri eşya ve bira fabrikaları ile başka hafif sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1981 geç.) kent, 43.899; (1986 tah.) 65.100.

Wellington, Yeni Zelanda'nın başkenti ve başlıca ticaret merkezi olan liman kenti. Kuzey Adasının en güneyinde, dünyanın en güzel limanlarından biri olarak kabul edilen dört bir yandan karayla çevrili Port Nicholson Koyunun kıyısında ve çevresindeki tepeler üzerinde yer alır. Kent merkezi yakınındaki Victoria Dağı 196 m'ye kadar yükselir. Yörenin 10. yüzyılda Kupe adlı bir Polinezyalı tarafından keşfedildiği kabul edilir. 1839'da Yeni Zelanda Kumpanyası'na ait bir gemi, kumpanyanın kuracağı ilk yerleşme için uygun bir yer arayan yöneticileri yöreye getirdi. Batı kıyısındaki Lambton Koyunda kurulmasına karar verilen yerleşmeye, kumpanyaya yaptığı yardımlardan dolayı Wellington 1. dükünün adı

Wellington limanı, Yeni Zelanda
New Zealand National Publicity

verildi. 1842'de ilçe (*borough*), 1853'te de belediye statüsü kazanan Wellington, 1854-76 arasında Wellington eyaletinin merkeziydi. 1865'te başkent Auckland'dan Wellington'a taşındı. Hutt ili sınırları içinde bulunan Wellington, Hutt Vadisindeki belediyelerden ayrı olarak yönetilirse de, bu yerleşmelerle yoğun ekonomik ilişkilere sahiptir.

Wellington ülkenin ulaşım ve haberleşme merkezidir. Kentten çıkan kara ve demir yolları Kuzey Adasının dört bir yanına uzanır. Picton ve Christchurch'e sefer yapan vapurlarla Güney Adasına da bağlanan kentin uluslararası havalimanı, aynı zamanda iç hat seferlerinin odak noktasıdır. Hem yerli hem de yabancı gemilerin yararlandığı kent limanından petrol ürünleri, motorlu taşıtlar ve yedek parçaları, kömür ve çeşitli madenler ithal edilir; dondurulmuş et, gazete kâğıdı, süt ürünleri, yün, deri ve meyve ihrac edilir. Önemli bir sanayi merkezi olan Wellington-Hutt bölgesinde giyim eşyası, ayakkabı, ulaşım donanımı ve taşıt, makine, metal eşya, kumaş, işlenmiş gıda, kimyasal maddeler, sabun ve plastik eşya üreten fabrikalar, matbaalar, demiryolu atölyeleri, tersaneler ve petrol depolama tesisleri vardır. Kent aynı zamanda Kapuni doğal gaz alanından gelen boru hattının bitiş noktası ve ülkenin bankacılık ve finans merkezidir.

Kentin büyük bölümü körfezin doldurulmasıyla kazanan arazi üzerinde kurulmuştur. Önemli yapı ve kuruluşlar arasında

Ulusal Sanat Galerisi ve Dominyon Müzesi, parlamento ve belediye binaları, merkez kütüphane, Wellington Victoria Üniversitesi (1897), Anglikan katedrali, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Carillon Savaş Anıtı ve hayvanat bahçesi sayılabilir. Ünlü Hükümet Binası (1876) dünyanın en büyük ahşap yapılarından biridir. Nüfus (1991) kent, 149.598; (1988 tah.) kentsel alan, 325.200.

Wellington (1. Dükü), Arthur Wellesley, DOURO MARKISI, asıl adı ARTHUR WESLEY, SIR-ARTHUR WELLESLEY (1804-09), TALAVERA VE WELLINGTON VIKONTU WELLINGTON (1809'dan sonra), BARON DOURO OF WELLESLEY, CONDE DE VIMEIRO (1811'den sonra), DUQUE DE CIUDAD RODRIGO (1812'den sonra), WELLINGTON KONTU, MARQUÉS DE TORRES VEDRAS, WELLINGTON MARKISI, DUQUE DE VITTORIA ve PRINS VAN WATERLOO (1815'ten sonra) olarak da bilinir, lakabı DEMİR DÜK (d. 1 Mayıs 1769, Dublin - ö. 14 Eylül 1852, Walmer Şatosu, Kent, İngiltere), Napoléon Savaşları sırasında İngiliz ordusu komutanlığı ve sonradan başbakanlık (1828-30) yapan asker ve devlet adamı. İlk askeri başarılarını Hindistan'da ve İspanya'daki Yarımada Savaşı'nda (1808-14) kazanmış ve Napoléon'un Waterloo'da kesin yenilgiye uğratılmasında belirleyici rol oynamıştır (1815).

Mornington 1. kontu Garret Wesley'nin beşinci oğluydu. Eton'da ve Angers'deki

1. Wellington dükü, Goya'nın bir portresi, 1812; Ulusal Galerisi, Londra
National Gallery, Londra

askeri akademide öğrenim gördü. 1787'de orduya katıldı ve hızla yükselerek İrlanda kral vekilinin yaverliğine atandı. Daha sonra İrlanda Avam Kamarası'na girdi. 1796'da, Hindistan'a gönderildi. IV. Mysore Savaşı'nda (1799) tümen komutanı olarak deneyim kazandı. II. Maratha Savaşı (1803-05) sırasında Assaye ve Argaon'da önemli zaferler elde etti. Sindhia ailesini ve Berar racasını barışa zorladı. Bu başarılarından dolayı "sir" unvanı aldı (1804). Hindistan'dan döndükten sonra Kopenhag'a karşı düzenlenen bir seferde (1807) görev aldı ve Kiøge'de Danimarka birliklerini yenilgiye uğrattı. 1808'de başlayan Yarımada Savaşı'na katılmak üzere küçük bir kuvvetle gittiği Portekiz'de Lizbon yakınında General A. Junot'yu yenilgiye uğrattı. Ertesi yıl bir kez daha Portekiz'e geçerek Fransızları buradan çıkardı. Başarısından dolayı Wellington vikontu unvanıyla ödüllendirildi. Madrid'e doğru ilerlediği Şubat 1812'de, kont unvanı aldı. Salamanca'da Mareşal Marmont'u yenerek Madrid'i ele geçirdi. Ekim 1812'de marki unvanını aldıktan sonra Vitoria'da Fransızları bozguna uğrattı. Harekât sona ermeden, sınırı aşarak Fransa'ya girdi. Yarımada Savaşı'nın son çarpışması Napoléon'un çekilme habere

rinin henüz ulaşmadığı Güney Fransa'da Nisan 1814'te yapıldı.

1813'te maresallığe yükseltilmiş olan Wellington, ülkesine döndüğünde dük unvanıyla ödüllendirildi. Paris Antlaşması'nın (1814) imzalanmasının ardından Fransa'ya İngiliz büyükelçisi olarak atandı. Bir süre bu görevi yürüttükten sonra İngiltere adına Viyana Kongresi'ne (1814-15) katılmak üzere Paris'ten ayrıldı. Viyana'da bulunduğu sırada, Napoléon'un Elba'dan kaçtığı haberini aldı. Müttefiklerin Napoléon'a karşı düzenledikleri yeni hareketi çerçevesinde Mareşal von Blücher ile birlikte Belçika üzerinden Fransa'ya karşı harekete geçti. Kısa sürede zaferle sonuçlanan harekâtın getirdiği saygınlıkla Avrupa'nın önde gelen kişilikleri arasına girdi. Müttefikler tarafından oybirliğiyle Fransa'nın kuzeyindeki işgal ordusunun komutanlığına seçildi ve üç yıl bu görevde kaldı. İngiltere dışişleri bakanı Lord Castlereagh'in da yardımıyla Fransa'nın Yüz Gün'den sonra parçalanmasını önledi.

Wellington İngiltere'nin siyasal karışıklıklar içinde olduğu 1828'de başbakan oldu. Ama Katoliklere özgürlük tanınmasını öngören yasa tasarılarını benimsemesi ve seçim reformuna karşı çıkması yüzünden 1830'da hükümeti düştü. Öldükten sonra Saint Paul Katedrali'nde Lord Nelson'un yanına gömüldü.

Wellman, William (Augustus) (d. 29 Şubat 1896, Brookline, Massachusetts - ö. 9 Aralık 1975, Los Angeles, ABD), ABD'li sinema yönetmeni. Sekseni aşkın filminin bazıları belgesel gerçekçi üslubun klasikleri arasındadır.

Douglas Fairbanks'le birlikte *Knickerbocker Buckeroo* (1919) adlı sessiz filmde oynayarak sinemaya başladı. 1920'lerde Hollywood'un önde gelen stüdyoları için filmler çekmeye başladı, bazı filmlerin de yapımcılığını üstlendi.

Bir hava çarpışmasını konu alan, klasik olmuş yapıtı *Wings* (1927; Kanatlar) yaşamı boyunca havacılığa duyduğu ilgiyi yansıtır ve sinemada belgesel gerçekçiliğin ilk örneklerinden birini ortaya koyuyordu. Bu film 1927/28'de ilk en iyi film Oscar'ını aldı. Wellman'ın filmleri arasında, James Cagney'yi yıldız yapan ve yeni gangster filmlerinin yolunu açan *Public Enemy* (1931; *Halk Düşmanı*), *A Star Is Born* (1937; *Bir Yıldız Doğuyor*), *Beau Geste* (1939; *Gönüllü Kahramanlar*), bir linç olayını konu alan ve onun en iyi filmlerinden biri sayılan *The Ox-Bow Incident* (1942; *Ox-Bow Olayı*), *The Story of GI Joe* (1945; *Askerin Öyküsü*), *The High and the Mighty* (1954; *Son Uçuş*) vardır. Wellman *Track of the Cat*'te (1954; *Kedinin İzinde*) tek renk kullanmayı denemiştir. I. Dünya Savaşı sırasındaki kendi uçuş birliğini anlattığı *Lafayette Escadrille* (1958) filmini çektiikten sonra sinemayı bırakmıştır.

Filmografisinin de yer aldığı *A Short Time for Insanity: An Autobiography* (1974; *Çılgınlık İçin Kısa Bir Süre: Bir Otobiyografi*) adlı yapıtında Wellman serbest çağrışımına dayalı bir anlatımla, geçirdiği zor, zaman zaman serüven dolu yaşamı aktarmıştır.

Wells, İngiltere'de, Somerset ilinin Mendip ilçesine bağlı kasaba. Mendip Tepelerinin eteğinde yer alır. Yapımı 12. yüzyılda başlanan katedral kasabaya egemen bir konumdadır; kasabanın adı da (İngilizcede *wells*: "kuyular") katedral yakınında bulunan kaynaklardan gelir.

Tipik bir İngiliz katedral kasabası olan Wells'de çok sayıda dinsel yapı vardır. Piskoposluk sarayı ile 15. yüzyıldan kalma başrahiplik binası eksiksiz olarak ayakta.

Başpiskoposluk binasında günümüzde ilahiyat yüksekokulu (1841) bulunmaktadır. 14. yüzyılda yapılan College of Vicars Choral'ın bir ucunda şapel, öteki ucunda yemek salonu, ortada ise yatakhaneler yer alır. Wells Müzesi'nde, Mendip Tepelerindeki kireçtaşı mağaralarından çıkan ilginç bulgular sergilenir. Nüfus (1981 geç.) 8.374.

Wells, H(erbert) G(eorge) (d. 21 Eylül 1866, Bromley, Kent - ö. 13 Ağustos 1946, Londra, İngiltere), İngiliz yazar. *The Time Machine* (1895; *Zaman Makinesi*, 1945, 1993), *The Invisible Man* (1897; *Görünmez Adam*, 1974, 1992/*Görünmeyen Adam*, 1938, 1989) ve *The War of the Worlds* (1898; *Dünyanın Sonuna Doğru*, 1983/*Merihliler Dünyamızda*, 1987) adlı romanları bilimkurgunun ilk klasikleri arasındadır.

On dört yaşında bir kumaş tüccarının yanına çırak verildi. On yedi yaşında küçük bir taşra okuluna girdi; bir yandan öğrenim görürken bir yandan da öğretmenlik yaptı. Ardından bir burs kazanarak Londra'daki Fen Öğretmen Okulu'na girdi. Diploma alamadıysa da orada geçirdiği üç yıl yapıtlarına esin kaynağı olacak romantik bir bilim anlayışı edinmesinde etkili oldu.

Öğretmenlik sertifikası olmadığı için Wells bir süre çok az maaşla öğretmenlik yaptı.

H. G. Wells, Yousuf Karsh'ın bir fotoğrafı
Karsh-Woodlin Camp and Associates

Daha sonra sınavla dışarıdan diploma almayı başardı. Ama bu arada tüberküloza yakalanmış, ilk roman denemesi de başarısız bulunmuştu. Kuzeni Isabel'le evliliği de mutsuz olmaktan çok renksizdi. Geçirdiği bir kanama yüzünden yaşamı tehlikeye girince, genç yaşta yazar olamadan ve hayalindeki kadını bulamadan öleceği kaygısıyla öğretmenlik işinden ayrıldı ve sonradan evleneceği bir öğrencisiyle kaçtı. İki evi birden geçindirmek kaygısıyla çalışarak kısa sürede başarılı bir gazeteci ve öykü yazarı oldu. Yapıtlarında, canlı ve mizahi bir üslupla, o zaman için yeni sayılabilecek bilimsel konuları ele alıyordu. Eşini ve işini bıraktığı yıl yazdığı *Zaman Makinesi* büyük ilgi topladı. Sonraki birkaç yıl içinde, aralarında en ünlü romanı *Dünyanın Sonuna Doğru*'nun da bulunduğu bir dizi çarpıcı bilimkurgu roman yazdı. Sonunda gazeteciliği bırakıp kent dışına yerleşerek bütün zamanını roman yazmaya ayırdı. Bu dönemin ürünü olan *The Sea-Lady* (1902; *Deniz-kızı*) gibi yapıtlarında akıllı, güzel ve tutkulu bir kadına duyduğu özlemi dile getirir. Geleceğe ilişkin öngörüler üzerine kurulu ilk yapıtı *Anticipations*'ın (1901; *Öngörüler*) başarısı üzerine, Londra'daki Sosyalist Fa-

bian Derneği Wells'i aralarına katılmaya çağırdı. Wells öneriyi hemen kabul etti. Oradaki deneyimleri (derneğin önderlerinden George Bernard Shaw, Sidney ve Beatrice Webb'den yönetimi ele geçirme çabası, cinsel özgürlüğe ilişkin cüretli önerileriyle genç Fabianlar üzerindeki etkisi ve bu kuramcı aydınlar grubuna getirdiği canlılık, işçi kökenli gençlerin yoksunluklarını tanımayan bu iyi aile çocuklarına duyduğu kuzgunluk) hem kendi kişisel tarihinin, hem de Edward dönemi toplumsal tarihinin komik olduğu kadar dokunaklı ve aydınlatıcı bir sayfasını oluşturur. Sonradan çocuğunun annesi olacak genç Fabian Amber Reeves'e duyduğu aşkı anlattığı *Ann Veronica* da (1909) bu deneyimlere dayanır. Aynı öykü *The New Machiavelli* (1911; *Yeni Machiavelli*) adlı romanında da tekrarlanır.

Wells 1914'te, kendi deyişleriyle yapıtlarına ve yaşamına en büyük etkiyi yapacak olan İngiliz yazar Rebecca West'e aşık oldu. Bu dönemde yazdığı *Mr. Britling Sees It Through*'da (1916; *Bay Britling İçin Hak-kından Geliyor*) espri gücünü yeniden kazandığı görülür. Ama Henry James'le kiskançça alay eden parodisi *Boon*'la (1915) edebiyat çevrelerindeki itibarını yitirdi.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra adil ve kalıcı bir barışın sağlanamamış olması Wells'i insanlığı bu konuda uyarmaya yöneltti. Bir milyondan çok sözcükten oluşan *The Outline History*'yi (1920, gözden geçirilmiş baskı 1931; *Tarihin Ana Çizgileri*) bir yıl içinde yazdı. Bunu, başka yazarlarla birlikte yazdığı *The Science of Life* (1929-30; *Yaşam Bilimi*) ve *The Work, Wealth and Happiness of Mankind* (1932; *İnsanoğlunun Emeği, Refahı ve Mutluluğu*) izledi. 1934'te de *Experiment in Autobiography* (Otobiyografi Denemesi) yayımlandı.

Wells 1930'lar boyunca uygarlığı tehdit eden gelişmeleri önlemek için çalışmayı sürdürdü. Stalin ve Roosevelt'le görüştü. İngiliz romancı John Galsworthy'nin ardından PEN'in başkanı oldu. İnsanlığı yıkuma götüren güçleri yenmek için "açık komplo"lara gerek olduğunu ileri süren Wells Londra'da 80 yaşında öldü.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Roman. *The Wonderful Visit* (1895; *Şahane Ziyaret*), *The Island of Doctor Moreau* (1896; *Doktor Moreau'nun Adası*, 1938, 1942), *The First Man in the Moon* (1901; *Aya Giden Adam*, 1947/*Ayda İlk İnsanlar*, 1950, 1983), *The Wife of Sir Isaac Harman* (1914; *Sir Isaac Harman'ın Karısı*), *The Soul of a Bishop* (1917; *Papazın Ruhu*), *The Shape of Things to Come* (1933; *Olayların Alacağı Biçim*), *The Croquet Player* (1936; *Hayalet Basaklıkları-Kroket Oyuncusu*, 1943), *The Holy Terror* (1939; *Kutsal Terör*). Öykü. *The Stolen Bacillus and Other Stories* (1895; *Çalıntı Basil ve Başka Öyküler*), *The Plattner Story* (1897; *Plattner Öyküsü*), *Tales of Space and Time* (1899; *Uzay ve Zaman Öyküleri*). Toplumsal ve tarihsel yapıtlar. *Mankind in the Making* (1903; *Oluşum Sürecindeki İnsanlık*), *A Modern Utopia* (1905; *Modern Bir Ütopya*), *A Short History of the World* (1922; *Cihan Tarihinin Umumi Hatları*, 1927-28, 5 cilt / *Kısa Dünya Tarihi*, *Başlangıcından 1946'ya Kadar*, 1962, 1971).

Wells-Barnett, Ida Bell, eö WELLS (d. 16 Temmuz, 1862, Holly Springs, Mississippi - ö. 25 Mart 1931, Chicago, ABD), 1890'larda linç uygulamasına karşı başlattığı kampanyayla tanınan ABD'li Siyah kadın gazeteci.

Köle bir ailedendi. Mississippi ve Tennessee'nin kırsal bölgelerinde öğretmenlik yaptı. 1880'lerin sonlarında gazeteciliğe başladı. Siyahların çıkardığı gazetelerde İola takma adıyla Siyah çocukların eğitimi gibi konuları işleyen makaleler yazdı. 1892'de *Memphis Free Speech* gazetesinin ortakları

arasına girdi. Aynı yıl üç arkadaşının linç edilmesini sert biçimde kınayan başyazıları üzerine gazete binası kalabalık bir grubun saldırısına uğradı ve tahrip edildi. Bu saldırıdan yılmayarak, Güney'de Siyahlara yönelik linç uygulamalarına ilişkin bir araştırmaya girişti. Linç olaylarının beyaz kadınların korunmasıyla ilgili olmadığını, ekonomik rekabet korkusundan kaynaklandığını ileri sürdü. ABD ve İngiltere'ye dolaşarak konferanslar verdi, linç karşıtı dernekler ile Siyah kadınların üye olduğu kulüpler kurdu.

1895'te *Chicago Conservator*'ın yayın yönetmeni ve avukat Lee Barnett'la evlendi. 1910'da Güney'den yeni gelen göçmenlere yardım amacıyla Chicago Siyah Dernekleri Birliği'ni kurdu. 1913'ten 1916'ya değin Chicago Belediye Mahkemesi'nde gözetim memuru olarak çalıştı. Aynı zamanda kadın haklarını da savunarak, ilk kez Siyah kadınlara oy hakkı için mücadele veren Chicago's Alpha Oy Hakkı Kulübü'nü kurdu.

Linç olaylarının anlatıldığı ilk kitaplardan olan *A Red Record*'ı (1895; Kızıl Kayıt) kaleme aldı. *Crusade for Justice* (Adalet İçin Mücadele) adlı otobiyografisi ölümünden sonra 1970'te yayımlandı.

Wells, Fargo & Company, aynı adı taşıyan ve hızlı taşımacılık ile bankacılık alanlarında etkinlik gösteren iki ayrı Amerikan şirketi. İlk şirket önce California ile ABD'nin doğu kesimi arasında, daha sonra Batı'nın öteki kesimleri ile Latin Amerika'da taşımacılık ve bankacılık hizmetleri veren bir anonim şirket olarak 18 Mart 1852'de kuruldu. Virgülsüz yazılmasıyla ayırt edilen ikinci şirket ise kökeni ilk şirkete dayanan Wells Fargo Bank, National Association ile bağlantılı bir holding şirketi olarak 15 Kasım 1968'de kuruldu. Wells Fargo adını kullanma hakkına sahip başka şirketler de vardır.

Daha önce American Express Company'nin(*) kurulmasına katkıda bulunan Henry Wells (1805-78) ile William George Fargo'nun (1818-81) California'da altına hücumun canlandırdığı bankacılık ve taşımacılık işlemleri yürütmek üzere başka yatırımcılarla birlikte kurduğu Wells, Fargo & Company, Panama Kıtası yoluyla Batı'dan Doğu Kıyısı'na gemiyle götürülen altın tozu, kılıç, altın, sikkeler ve diğer malların alım ve satım işine girdi. 1855'ten sonraki 10 yıl içinde karadaki taşımacılık etkinliklerini Missouri ve Orta Batı'dan Kayalık Dağlar ve Uzak Batı'ya kadar genişletti. 1866'da Batı'nın hemen bütün posta arabası hatlarını Wells Fargo adı altında birleştirdi. Ama kışkırtıcı ilk demiryolunun 1869'da tamamlanmasıyla posta arabacılığının parlak günleri geride kalmaya başladı.

Wells Fargo'nun California'daki bankacılık bölümü 1905'te taşımacılık bölümünden ayrılarak Nevada National Bank'le (1875) birleşti. Bu birleşmeden doğan Wells Fargo Nevada National Bank 1923'te Union Trust Company'yle (1893) birleşerek Wells Fargo Bank & Union Trust Co.'yu oluşturdu. Adı 1954'te Wells Fargo Bank olarak kısaltılan yeni bankanın 1960'ta American Trust Company'yle (1854) birleşmesiyle Wells Fargo Bank American Trust Company ortaya çıktı. Yeni adıyla Wells Fargo Bank, NA, bütün hisseleri elinde toplamak ve gayrimenkul kredileri, finansal teçhizat kiralama gibi konularla uğraşan yan şirketleri yönetmek üzere 1968'de Wells Fargo & Company'yi kurdu. 20. yüzyılın sonlarında, holding şirketiyle birlikte merkezli San

Francisco'da bulunan Wells Fargo Bank'ın California'da 300'den fazla şubesi, dünya çapında da bağlı şirketleri ve şubeleri vardı. Wells Fargo & Company 1986'da yaklaşık 1 milyar ABD Doları ödeyerek Crocker National Corporation'ı satın aldı. İki bankacılık şirketinin birleşmesi Wells Fargo'yu o tarihte California'nın en büyük üç bankacılık kuruluşundan biri durumuna getirdi.

Bu arada taşımacılık şirketi Wells Fargo'nun ülke içindeki seferlerini 1918'de American Railway Express devraldı. 1929'da Railway Express Agency, Inc. adıyla yeniden örgütlenen ikinci şirket, 1975'te REA Express, Inc. adıyla iflasa sürüklendi. Wells Fargo'nun dış ülkelerdeki taşımacılık işleri Meksika ve Küba'da olduğu gibi 1924'e değin bağımsız olarak sürdü. Bu tarihte Wells Fargo hisselerinin yüzde 51'ini ve şirketin denetimini ele geçiren American Express Company, zamanla Wells Fargo'nun geri kalan taşımacılık işlerini de bünyesinde topladı. Sonunda 1963'te bütün hisselerin sahibi oldu. American Express yönetimi altında Wells Fargo'nun vermeye başladığı güvenlik hizmetleri, Wells Fargo adını kullanma hakkıyla birlikte 1967'de Baker Industries Inc.'e satıldı. 20. yüzyıl sonlarında bu güvenlik hizmetleri, Wells Fargo Armored Service Corp. adlı bağlı şirket ve Wells Fargo Guard Services ile Wells Fargo Alarm Services gibi bölümler aracılığıyla sürdürülmekteydi.

Wels, Avusturya'nın ortakuzeyinde, Yukarı Avusturya federal eyaletinde (Bundesland) kent. Doğu Alpler'in eteklerinde, Traun Irmağının kıyısında, Linz'in güneybatısında yer alır. Tarihöncesinde yerleşime açılan bir bölgede bulunan Wels, Romalılar tarafından Noricum eyaletinin merkezi olarak kuruldu. Bu dönemde Ovilava adını taşıyan kent, ortaçağda önemli bir pazar merkezi durumuna geldi. Kentteki tarihsel yapılar arasında şirin kent meydanında yer alan Lederer Kulesi (1376), 1748'de yeniden yapılan belediye binası, 14. yüzyıl vitraylarıyla ünlü geç gotik bölge kilisesi ve 1519'da İmparator I. Maximilian'ın öldüğü eski imparatorluk şatosu sayılabilir. Bir demiryolu kavşağı ve önemli bir hayvan ve tahıl pazarı olan Wels'te her yıl büyük bir panayır düzenlenir. Tarım makineleri, kumaş, gıda maddeleri, ilaç ve inşaat malzemeleri üretilir. Nüfus (1981) 51.024.

Welsbach (Baronu), Karl Auer (1 Eylül 1858, Viyana - ö. 4 Ağustos 1929, Treibach, Avusturya), gaz lambalarındaki ışık şiddetini büyük ölçüde artıran gaz mantosunu geliştiren Avusturyalı kimyacı ve mühendis. 1885'te, daha önceleri element olduğu sanılan didimyum adlı karışımdan neodim ve praseodim elementlerini ayırdı. Azrak toprak elementleri üzerindeki çalışmalarını sırasında, toryum nitrat ile seryum nitrat karışımına batırılan bir kumaşın gaz alevinde ısıtıldığında parlak bir ışık verdiğini buldu ve 1885'te bu buluşunun patentini aldı.

Welsbach, 1898'de de akkor lambalarda kullanılan ilk metal filamanı geliştirdi. Önceleri bu filamanlar osmiyumdan yapılıyordu, ama daha sonraları ender bulunan bu metalin yerini tungsten aldı.

Welsbach ayrıca seryum ile başka azrak toprak elementlerinin bir karışımı olan mışmetali geliştirdi ve bunu demirle karıştırarak Auer metalini hazırladı. Auer metal, çakmaklarda ve gaz jetlerinin ateşleyicilerinde kullanılır.

Welser AİLESİ. 15-17. yüzyıllar arasında öne çıkan Alman tüccar ailesi. Üyeleri 13. yüzyılda Augsburg kentinde resmi görevler-

de bulundu. Aile adını ilk kez 15. yüzyılda, Bartholomäus ve Lucas Welser kardeşlerle Doğu Akdeniz'i de kapsayan geniş bir bölgede ticarete başlamalarıyla duyurdu. İki kardeş Almanya'nın güneyiyle İtalya'daki başlıca ticaret merkezlerinin yanı sıra Anvers, Londra ve Lizbon'da da şubeler açtılar. Lucas Welser'in oğullarından Anton Welser (ö. 1518) babasının ve amcasının ölümünden sonra aile işlerinin sorumluluğunu üstlendi. Welserler madencilik alanında da girişimlerde bulundular. Anton'un büyük bir servet biriktiren oğlu Bartholomäus (1488-1561) Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'a (Şariken) büyük miktarlarda borç verdi. Bartholomäus ve kardeşi Anton, Venezuela'nın Caracas eyaletinin ele geçirilmesiyle sonuçlanan (1528), Ambrose Dalfinger (ö. 1532) komutasındaki sefere de mali destek sağladılar.

Welser ailesinin belki de en ünlü üyesi Anton'un torunu Marcus'tur (1558-1614). İtalya'da öğrenim gören Marcus, Augsburg belediye başkanlığı yaptı ve başta Bavyera'nın ilk dönem tarihini ele aldığı *Reverum Boicarum libri quinque* (Bavyeralıların Tarihi, Beş Kitap), olmak üzere birçok yapıt kaleme aldı. Ailenin 1878'de Nürnberg'e yerleşen kolu gibi, Augsburg kolu da 1797'de son buldu. Ulm'deki kolu ise 20. yüzyıla değin varlığını sürdürdü.

Welt, Die (Almancada "Dünya") Bonn'da yayımlanan, Almanya'nın en etkili gazetelerinden biri. Bonn'un Batı Almanya'nın başkenti olduğu dönem boyunca ülke çapında yayım yapan tek gazete konumunu korumuştur. 1946'da Hamburg'daki İngiliz işgal yönetimine haftada iki gün dört sayfa olarak yayımlanmaya başladı. Tirajı 1947'de Essen baskısıyla birlikte 500 bini, 1949'da da 1 milyonu buldu. Hamburglu yayımcı Axel Springer'in 1950'de gazeteyi satın almasıyla İngiliz denetimi sona erdi.

Die Welt başlangıçtaki tutucu yayım politikasını Springer'in faşizm ve komünizm karşı yönetiminde de sürdürdü. Toplumsal değişmeye karşı çıkmakla birlikte teknolojik yenilikleri destekledi. 1955'te üç kente (Hamburg, Berlin ve Essen) birden yayımlanan ilk Alman gazetesi oldu. 1975'te maliyetlerin düşürülmesi ve hükümetteki siyasal ve mali gelişmelerin daha kolay izlenebilmesi amacıyla gazetenin yönetim merkezi Bonn'a taşındı.

Wetti, (Friedrich) Emil (d. 23 Nisan 1825, Zurzach - ö. 24 Şubat 1899, Bern, İsviçre), altı kez İsviçre Konfederasyonu'na başkanlık etmiş devlet adamı.

1858, 1862 ve 1866'da Aargau kantonunun *Landammann*'ı (başkan) oldu. 1877'de *Ständerat*'a (Kantonlar Konseyi) girdi ve iki kez (1860, 1866) meclis başkanı olarak görev yaptı. Aralık 1866'da *Bundesrat*'a (federal yürütme organı) seçildi. Altı dönem konfederasyon başkanlığı yaptı (1869, 1872, 1876, 1880, 1884, 1891) ve sırasıyla savunma, posta ve telgraf, adalet, demiryolu bakanlıklarını üstlendi. Siyasal ve askeri yönetimin federal bir meclisin çatısı altında merkezileştirilmesini savundu, anayasanın gözden geçirilmesi için çalıştı, orduyu yeniden örgütledi (1874-75) ve demiryollarının devletleştirilmesinden yana tavır aldı.

Wellschmerz (Almancada "dünya acısı"), özneliliklerini ve kişisel özgürlüklerini ellerinden aldığı için gerçeklere uyum göstermeyi reddeden ya da bu gerçeklere uyum gösteremeyen romantik şairlere özgü hüznü ve kötümser ruh hali. Dünyaya karşı nihilist bir nefreti, usanç ve şüphecilik yansıtan sözcüğü ilk kez Jean Paul karamsar romanı *Selina*'da (1827) Lord Byron'ın,

özellikle de *Manfred* ve *Childe Harold's Pilgrimage*'deki (Childe Harold'ın Kutsal Yolculuğu) hoşnutsuzluğunu tanımlamak için kullanmıştı. Yapıtlarında bu ruh halini dile getiren yazarlar arasında, *Weltschmerz* yerine *mal du siècle* (yüzyılın kötülüğü) kavramının kullanıldığı Fransa'da Chateaubriand, Alfred de Vigny ve Alfred de Musset, Rusya'da Puşkin ve Lermontov, Polonya'da Juliusz Słowacki, ABD'de ise Nathaniel Hawthorne sayılabilir.

Welty, Eudora (d. 13 Nisan 1909, Jackson, Mississippi, ABD), ABD'li roman ve öykü yazarı. Yapıtlarında, Mississippi Delta'sında ve doğup büyüdüğü yere benzer küçük bir Mississippi kasabasında yaşayan insanların töreleri üzerinde yoğunlaşır.

Colombus'ta Mississippi Kız Eyalet Yüksekokulu'nda, Wisconsin Üniversitesi'nde ve Columbia Üniversitesi Reklamcılık Okulu'nda öğrenim gördükten sonra Jackson'daki bir radyo istasyonunda ve bir gazetede yazarlık yaptı. *A Curtain of Green* (1941; genişletilmiş basım 1979; Yeşilden Perde) adlı öykü kitabının yayımlanmasından sonra ünü sürekli arttı. Romanları arasında *Delta Wedding* (1946; Delta Nikâhı), *The Ponder Heart* (1954; Düşünceye Dalmış Yürek), *The Bride of Innisfallen* (1955; Innisfallen'in Gellini), *Losing Battles* (1970; Savaşta Kaybetmek) ve Pulitzer Ödülü alan *The Optimist's Daughter* (1972; İyimserin Kızı), öykü kitapları arasında *The Wide Net* (1943; Geniş Ağ) ve *The Golden Apples* (1949; Altın Elmalar) yer alır. *The Eye of the Story* (1978; Öykünün Nabızı) bir deneme kitabıdır. *The Collected Stories of Eudora Welty* (Eudora Welty'nin Toplu Öyküleri) 1980'de yayımlanmıştır.

Welty'nin yapıtlarındaki temel konular, insan ilişkilerinin karmaşıklığı, insanların kişiliği algılamalarındaki öznellik ve kuralların, duyarsızlığın ve toplumsal önyargıların ardında gizlenen erdemlerdir. Welty'nin bakışı iyimserdir; yalnızlık ve kayıtsızlıkla dolu bir dünyada aşka kurtarıcı bir değer biçer. Yapıtlarında mizahi bir anlatımla keskin psikolojik gözlemler ve bölgesel deyişleri başarıyla kaynaştırmıştır.

Welty'nin konuşmalarına dayanan otobiyografik yapıtı *One Writer's Beginnings* (Bir Yazarın Başlangıç Yılları) 1984'te yayımlanmıştır.

Welwitschiaceae, *Gnetales* takımından, Afrika'nın güneybatısına özgü tek bir cins; (*Welwitschia*) ve tek bir türü *W. mirabilis* ya da *W. bainesii*) kapsayan familya. Bu tür toprak yüzeyinden 30 cm kadar yukarıya çıkan ve dev bir turpu andıran yaklaşık 60-120 cm çapındaki kazık köküyle çarpıcı

Welwitschia mirabilis
Sima Elovson

bir görünüm sergiler. Kozalaklı gövdenin tabanından iki tane kayış biçimli geniş, yassı yaprak çıkar; bu yapraklar bitkinin yaşamı boyunca (yaklaşık 100 yıl) büyümeyi sürdürse de uçlardaki aşınma nedeniyle en çok yaklaşık 3 m'ye erişir. Yapraklardan daha yukarıda hem dişi hem de erkek çiçekleri taşıyan kızıl renkli kozalaklı yapılar oluşur.

Welwyn Bahçe Kenti, **WELWYN** olarak da bilinir, İngiltere'de, Hertfordshire ilinde (county), Welwyn Hatfield ilçesinde (district) yeni kent Londra'nın kuzey sınırlarında yer alır. Hem sanayi işletmelerinin yer aldığı, hem de iyi yaşam koşullarının sağlandığı bir yerleşim merkezi oluşturmak amacıyla 1920'de Sir Ebenezer Howard tarafından kurulmuştur. Ana demiryolu boyunca hafif sanayi tesisleri büyük bir yayılımı gösterirse de, kentte yaşayanların çoğu çalışmak için günübirliğine 37 km uzaktaki Londra'ya gidip gelir. Welwyn II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir kent olarak düzenlenmiş ve hızla gelişmiştir. Nüfus (1981) 41.102.

Welwyn Hatfield, İngiltere'nin güneydoğu kesimindeki Hertfordshire ilinde (county) ilçe (district). Londra metropoliten alanının hemen kuzeyinde yer alır. Yüzölçümü 128 km²'dir. İlçe toprakları Thames Havzası içinde kalan açık ve hafif engebeli bir araziyle kaplı; ilçenin güney kesimleri Londra metropoliten alanının sınırları içinde kalan Yeşil Kuşak'ın bir parçasını oluşturur. Welwyn Hatfield, 5 km uzağındaki Welwyn Bahçe Kenti ile birlikte 1940'ların sonunda Londra'nın savaş sonrası acil konut gereksinimini karşılamak üzere bir yeni kent olarak kurulmuştur.

Hatfield'in doğusunda, 16. yüzyıl başlarında Salisbury 1. kontu Robert Cecil (1520-98) için yaptırılan Hatfield Evi yer alır. İlçenin yönetim merkezi olan Welwyn Bahçe Kenti'nde radyo, elektronik eşya, ilaç, plastik ürünleri ve işlenmiş gıda üretimi gibi bazı hafif sanayi dalları gelişmiştir. İlçede British Aerospace Public Ltd. Company'nin (kuruluşu 1980) bir uçak fabrikası vardır. Nüfus (1986 tah.) 93.300.

Wen Di, Wade-Giles yazımında WEN TI, WEN CHANG ya da WEN CHANG DUUN olarak da bilinir (Wade-Giles yazımında WEN CHANG ya da WEN CH'ANG TI-CHÜN), Çin mitolojisinde edebiyat tanrısı. Yeşim İmparator (You Di) tarafından şair ve yazarların kaydını tutarak ödül ve cezaları dağıtmakla görevlendirilmiştir. Her yazarın aldığı unvan ve rütbeleri de kaydeder.

Wen Di'ye ilişkin efsanelerden birinde dünyaya 17 kez geldiği, bunların dokuzuncusunda Zhang Ya olarak görüldüğü anlatılır. Tang hanedanı döneminde (İS 618-907), 3. ya da 4. yüzyıllarda, hatta daha erken tarihlerde yaşadığına inanılır. Ama edebi başarıları yüzünden kutsal sayılması Tang hanedanı dönemine rastlar. 13. yüzyılda da edebiyat tanrısı kabul edilmiştir. Zhang Ya'nın Sichuan yönetim bölgesindeki Zitong'da yaşadığına inanıldığından yöre halkı arasında Zitong Shen (Zitong'un Ruhu) adıyla anılır.

Wen Di sanat yapıtlarında genellikle oturur durumda, sırtında mandarin (yüksek devlet görevlisi) cüppesi ve elinde asayla betimlenir. İki yanında Tian-Long (Göksel Sağır) ve İki Ya (Dünyevi Dilsiz) adlı erkek ve kadın hizmetkârları yer alır. Hizmetkârlarının adları Wen Di'nin edebiyatın gizlerini araştırmanın sorularını duymazdan gelmesi gerektiğini, çünkü böyle bir konuda hiçbir şey söylenemeyeceğini akla getirir.

Wen Di'nin ayrıca iki yardımcısı vardır: Bunlardan Kui Xing sınav tanrısıdır ve bazen Wen Di ile karıştırılır; öbürü de Zhu Yi'dir (Kızıl Hırka).

Wen Tingyun, Wade-Giles yazımında WEN TING-YÜN, asıl adı WEN QI (Wade-Giles yazımında WEN CH'I), unvanı FEIQING (Wade-Giles yazımında FEI-CHING) (d. 812, Taiyuan - ö. y. 870 Çin), Tang hanedanının son yıllarında yaşamış Çinli şair. Sonraki Song

hanedanı döneminin gözde şiir biçimi c'i'de kullanılacak yeni bir nazım üslubu geliştirmiştir. Her dizesindeki hece sayısı farklı olan c'ler, dönemin meyhanelerinde ve genelevlerinde çalışan profesyonel kadın şarkıcıların söylediği şarkılardan kaynaklanmıştır. Çalgı eşliğinde söylenen bu şiirlerin ölçüleri de var olan müzik ölçülerinden türetilmiştir. Şiirlerinin tenselliği ve kadını duyarlılığıyla övgü toplayan Wen, Zhao Congzu'nun bu yeni şiir türünü tanıtmak için 940'ta derlediği ilk büyük c'i antolojisi *Hua jian ji*'nin (Çiçekler Arasında) başkari seçilmiştir.

Wen Wang, XI BO olarak da bilinir (Wade-Giles yazımında WEN RO) (d. İÖ 12. yy, Çin), Zhou hanedanının (İÖ y. 1111 - İÖ 255) kurucusu Wu Wang'ın babası. Konfüçyüsçü tarihçilerce örnek bir kral olarak gösterilen bilge hükümdarlardandır.

Göçebe istilacılara karşı bir savaş alanı olan Çin'in batı sınırındaki yarı barbar devletlerden Zhou'nun hükümdarıydı. XI BO (Batı'nın Kralı) unvanıyla amıldığı İÖ 1144'e doğru Shang (Yin) hanedanını (İÖ 18-12. yy) tehdit edecek bir güce ulaştı. Son Shang hükümdarı Zhou Xin'in emriyle yakalanarak hapse atıldı. Efsanelere göre, üç yıl süren hapis döneminde Konfüçyüsçü klasik *Yi Jing*'i (Dönüşümler Klasığı) kaleme aldı. *Yi Jing*'deki kehanetlerin dayandığı sekiz trigramın (bagua: üç bütün ve üç kesik çizginin olası sekiz bileşiminden her biriyle oluşturulmuş şekiller) daha önce geliştirildiği sanılır.

Zhou halkının güzel bir kız, iyi bir at ve dört savaş arabasından oluşan bir fidyeye ödemesiyle özgürlüğüne kavuşan Wen, Zhou'ya dönerek basılcı ve yoz uygulamalara karşı çıkmayı sürdürdü. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Wu, Shang hanedanını yıkarak Zhou hanedanını kurdu.

Wen Zhengming, Wade-Giles yazımında WEN CHENG-MING, asıl adı WEN BI (Wade-Giles yazımında WEN PI) (d. 1470, Hengyang, Hunan, Çin - ö. 1559), Çinli ressam, kaligraf ve bilim adamı. Hocası Shen Zhou ile birlikte, Wu okulunun önde gelen aydın sanatçılarından biridir.

Köklü bir ailenin çocuğuydu. Güçlü bir Konfüçyüsçü eğitim aldı. Duyarlı ve içe kapanık bir insandı; bilimsel çalışmalarını kendi başına sürdürdü. Ancak 1523'te, 53 yaşındayken sarayın dikkatini çekerek Hanlin Akademisi'ne atandı. Ama burada yalnız üç yıl çalıştı, sonra gene kendi köşesine çekildi ve ünlü yapıtlarını hazırladı.

Wen Zhengming kaligrafinin dört temel üslubu olan mühür yazısında (*zhuan zhu*), resmi yazıda, standart yazıda (*kaishu* [°]) ve koşan yazıda (*xingshu* [°]) ustaydı. Aynı zamanda bir yazı koleksiyoncusuydu. *Wenren* ressamlarına hayranlık duyuyordu. Herhangi bir üsluba sürekli bağlı kalmamakla birlikte bütün yapıtlarında eski çağların ruhunu ölçülü bir biçimde ve titiz bir değerlendirmeye yansıttı. Teknik açıdan ise hem çok ayrıntılı, hem de daha serbest boyanmış yapıtları vardı. En önemli öğrencileri oğlu Wen Jia (1501-83) ve yeğeni Wen Boren'di (1502-75).

Wendel, Heinrich (d. 9 Mart 1915, Bremen, Almanya - ö. Mayıs 1980, Düsseldorf, AFC), Alman sahne tasarımcısı. 1953-64 arasında Wuppertal tiyatro topluluğunda, sonra da Düsseldorf'taki Alman Operası'nda (Deutsche Oper) yapıtı tasarımlarda sahne sanatına getirdiği teknik yeniliklerle tanınmıştır.

Bremen, Berlin ve Hamburg'da yetişti. II. Dünya Savaşı sırasında Wuppertal ve Nürnberg'deki tiyatrolarda çalıştı. 1945'te Württemberg devlet tiyatrolarının baştasarımcısı oldu. Çok yönlü bir sanatçı olarak tiyatro, bale ve opera çalışmalarına özgün bir yaklaşım getirdi. Claudio Monteverdi'nin 1965'te sahnelenen *L'incoronazione di Poppea* (Poppea'nın Taç Glymesi) ve Bernd Alois Zimmermann'ın 1971'de sahnelenen *Die Soldaten* (Askerler) oyunlarının sahne tasarımlarında özellikle fotoğraflardan ve projeksiyondan özgün biçimde yararlandı. Çeşitli yabancı şenliklerdeki çalışmalarıyla ülkesi dışında da ün yaptı. Son döneminde *Moses und Aron* ve *Der Tod in Venedig* (Venedik'te Ölüm) için yaptığı tasarımlarla büyük övgü topladı.

Wenders, Wim, tam adı WILHELM WENDERS (d. 14 Ağustos 1945, Düsseldorf, AFC), çağdaş insanın yalnızlığını yansıtan yapıtlarıyla ünlü Alman sinema yönetmeni.

Tip ve felsefe okuduktan sonra Paris'e gitti. Yüksek Sinema Araştırmaları Enstitüsü'ne (IDHEC) başvurusu reddedilince Münih'te yeni kurulmuş olan Sinema ve Televizyon Yüksekokulu'na girdi (1967); 1970'te ilk uzun ve konulu filmi *Summer in the City* ile okulu bitirdi. 1971'de Filmverlag der Autoren adlı şirketin kurucuları arasında yer aldı. Aynı yıl yönettiği *Die Agnst des Tormanns beim Elfmetre*'le (Kalecinin Penaltı Korkusu) adını duyurdu. *Alice in den Städten* (1973; *Alice Şehirlerde*), *Falsche Bewegung* (1974; *Yanlış Hareket*) ve *Im Lauf der Zeit* (1975; *Zamanın Akışında*) gibi çalışmalarında yeni bir tür yol filmi geliştirerek çağdaş insanın yalnızlığını ve iletişimliliğini yansıttı. *Der Amerikanische Freund*'da (1977; *Amerikalı Arkadaş*) aynı temaları ABD-Kuzey Avrupa ekseninde ve polisiye bir öykü çerçevesinde ele aldı. 1982'de yönettiği *Der Stand der Dinge*'de (Olayların Gidişi) bir film çekiminin yanında kalmasından yola çıkarak çağdaş sanat ve sanatçı üzerine tartışmalarını perdeye yansıttı. Yalnızlık sinemasının görsel bakımdan da özgün ve kusursuz bir örneği olan 1983'te ABD'de çektiği *Paris-Texas*, Cannes Film Şenliği'nde Altın Palmiye Ödülü'nü kazandı. Sonraki çalışmaları arasında *Tokyo-Ga* (1985) ve *Aufzeichnungen zu Kleidern und Städten* (1989; *Giysiler ve Kentler Defteri*) adlı belgesel filmlerle *Der Himmel Über Berlin* (1988; *Berlin Üzerinde Gökyüzü*) ve *Until the End of the World* (1990; *Dünyanın Sonuna Kadar*) adlı konulu filmler sayılabilir.

Wendi, Wade-Giles yazımında WEN-TI, asıl adı LIU HENG (ö. İÖ 157/156, Çin), Çin'de Han hanedanının İÖ 180/179 - İÖ 157/156 arasında hüküm süren dördüncü imparatoru. İyi bir yönetim göstermiş ve imparatorluk otoritesinin barışçıl yöntemlerle pekişmesini sağlamıştır.

Han hanedanını başlatan Gao Zu'nun oğullarından biriydi. Taht üzerinde hak iddia eden öteki birkaç adayın önüne geçerek imparator seçildiğinde Day prensiydi. Uzun bir dönem başta kalan ilk Han imparatoru olarak 23 yıl hüküm sürdü. Böylece hanedanı o zamana değin yoksun kaldığı istikrara kavuşturdu. Merkezi yönetimin otoritesini pekiştirme sürecinde yerel feodal beylerin gücünü daha da zayıflattı. Öte yandan ideal bir hükümdara özgü davranışlarıyla büyük saygınlık kazandı. En önemli özelliği önemli kararlar alırken maiyetindeki kişilerin görüşlerini dinlemesi ve onlarla bir anlaşma zemini aramasıydı.

di. Efsaneleşen tutumluluğu köylüler üzerindeki vergi yükünün hafifletmesini sağladı. Ayrıca sulama sistemini geliştiren önlemler aldı ve başka yenilikler getirerek tarımsal üretim düzeyini yükseltti. Onun yönetimi altında Çin'in ekonomisi serpişti, nüfusu arttı. Ölümünden sonra oğlu Jing Di'nin barış içinde tahta çıkması Han yönetiminin sürekliliğini güvence altına aldı. Jing Di de hükümdarlığı döneminde iyi bir yönetim gösterdi. Wendi, bir Çin imparatorunda aranan tutumluluk ve iyilikseverlik erdemleri için sonraki çağlarda da bir örnek oluşturdur.

Wendi, Wade-Giles yazımında WEN-TI, asıl adı YANG JIAN (Wade-Giles yazımında YANG CHEN), soy sıfatı (qinq) (SIU) GAO ZU (Wade-Giles yazımında (SIU) KAO TSU) (d. 541 - ö. 604, Çin), 300 yıl süren bir karışıklık döneminden sonra Çin'de birliği ve düzeni sağlayarak Sui hanedanını başlatan imparator (hd 581-604). Bölünmüş durumdaki Güney Çin'in hanedanlarını egemenlik altına almış, Kuzey Çin'deki Moğol ve Türk nüfuzunu kırmıştır.

Kuzey ve Orta Çin'in yabancı hanedanların yönetiminde olduğu dönemde yüksek devlet görevlerinde bulunan güçlü bir ailedendi. Ataları evlilikler yoluyla Çinli olmayan saygın klanlarla akrabalık bağları kurmuş ve bunun sonucunda karışık bir kültürel yapı içinde yoğrulmuştu. On üç yaşına kadar Budacı bir rahibe tarafından yetiştirildi.

İlk askeri görevine 14 yaşındayken atandı. Daha sonra Askeri alandaki başarılarıyla kısa sürede bütün Kuzey Çin'i denetimi altına alan Kuzey Zhou hanedanının (557-581) hizmetinde hızla yükseldi. Hizmetlerinin karşılığında kızlarından birini Zhou veliahtıyla evlendirmesine izin verildi.

İmparatorun beklenmedik biçimde 36 yaşında hastalanarak ölmesi ve veliahtın akli dengesi konusunda kuşkuyla belirmesi üzerine, karısı ve yakın çevresiyle birlikte tahtı ele geçirmeye karar verdi. Zhou hanedanına bağlı olanların yanı sıra tahtta hak iddia eden başka güçlü komutanların ayaklandığı 580 yazında şanslı, acımasızlığı, üstün askeri gücü ve rakiplerinin birbirlerine düşmesi sayesinde zafere ulaştı. Sonunda 4 Mart 581'de imparator olarak tahta geçti. Çevresine genellikle kendisi gibi karışık kökenden yetenekli kişileri topladı. İlk iş olarak Han döneminin başkenti Changan'ın güneydoğusunda, o zamana değin görülmemiş büyüklükte yeni bir başkent inşa ettirmeye girişti. Parçalanma döneminde ortaya çıkan küçük yerel devletleri ve Nanjing'deki güçsüz "meşru" Çin yönetimini tasfiye ederek Çin'i birleştirmeye ve bütün Doğu Asya'da Çin egemenliğini yeniden kurmaya yönelik bir politika benimsedi.

Henüz yapımı süren başkente 583'te taşındıktan sonra bu büyük planı uygulamaya koydu. Merkezi bir yönetim kurmak için devlet görevlerinin babadan oğula geçişini sağlayan ve bu sistemi güçlendiren kurumları kısa sürede ortadan kaldırdı. Memurların seçiminde sınav ve tavsiye yöntemini geliştirerek kendisine bağlı bir bürokrasi oluşturdu ve atama yetkilerini merkezi bir kurula devretti. Memurların kendi bölgelerinde görev almalarını önleyen bir kural getirdi. Ardından kara ve deniz yoluyla sekiz koldan Güney Çin'e karşı bir saldırı başlattı. Bu saldırı sonunda ele geçirilen yerel devletlere ait topraklarda bütünleşmeyi sağlamak amacıyla geniş bir kanal sisteminin yapımını başlattı.

Doğu ve batıdaki Moğol ve Türk imparatorluklarına Sui egemenliğini kabul ettirmek için düzenlediği seferlerde ise daha büyük güçlüklerle karşılaştı. Ama entrika-

larla içeriden çökerttiği bu imparatorlukları sonunda Türkistan ve Moğolistan'dan çıkarmayı başardı (603). Bu arada Vietnam'ı ele geçirme girişimi boşa çıktıysa da, Sul hanedanının yükselişi Kore ve Japonya gibi devletleri ciddi biçimde tedirgin etmeye başladı.

Wendi 60 yaşına geldiğinde, Çin toprakları birleştirilmiş, bütün bölgelere istikrar ve huzur getirilmiş, düzenli bir işleyişe kavuşturulan vergi sistemiyle güçlü bir ekonomik temel oluşturulmuştu. Ama eski ve yakın danışmanlarının çoğu ölmüş ya da karısının etkisiyle saraydan uzaklaştırılmıştı. Oğullarıyla sürekli anlaşmazlıkların ve ileri yaşının getirdiği ruhsal bunalım yalnızlığını daha da artırıyordu. Bu ortamda devlet dini Konfüçyüsçülükten ayrılarak büyük bir tutkuyla Budacılığa sarılan Wendi, 60. doğum yıldönümünde imparatorluğun her yerinde büyük ayinler başlattı. Önemli kent ve kasabalarda tapınaklar yaptırdı ve tuhaf dinsel törenler düzenlenmesini zorunlu kıldı. Üç yıl sonra hastalanarak yatağa düştü ve bazı kaynaklara göre yerine geçen oğlunun da müdahalesiyle kısa sürede öldü.

Wenlock Dizisi, Silüriyen Dönemde (y. 430-395 milyon yıl önce) oluşan kayaç dizilerinin orta bölümü. Adını, İngiltere'de Salop'taki Wenlock Edge yakınlarında saptanan yüzey oluşumlarından alır. Burada iki önemli oluşuk bulunur. Bunlardan daha yaşlı olan Wenlock Seyilli, midyelerle benzer *Brachiopoda* filumundan (özellikle *Dicoelosis* cinsi) özgün çiftçenetli fosilleriyle ünlüdür; bunun üzerindeki Wenlock Kireçtaşı ise en ayrıntılı incelenmiş Silüriyen oluşuk ve son derece zengin bir fosil faunasına sahiptir (çiftçenetliler, mercanlar, trilobitler, midyeler, yosunhayvanları ve denizlaleleri). Wenlock kayaçları, görece ılıman iklim koşullarında bir kıta sahanlığı üzerine çökelmiştir.

Dünya ölçeğinde rastlanan Wenlock kayaçları yerel adlarla anılır. İçerdiği fosil organizmalar, özellikle de graptolitler, bu kayaçların birbiriyle ilişkilendirilmesini olanaklı kılar.

Wenren ressamaları, AMATÖR AYDIN RESAMLAR olarak da bilinir, Çin'de "profesyonel" resim geleneğinin karşısında yer alan ve doğayı ya da hemen görülebilen yüzeyel güzellikleri betimlemek yerine, kişisel doyum için kendilerini anlatmayı amaçlayan aydın-sanatçılar. *Wenren* resminin (*Wenrenhua*) ilkeleri ilk kez Kuzey Song döneminde (960-1127) şair ve kaligraf Su Dongpo tarafından dile getirilmiş, bu gelenek o dönemde *shidafuhua* adıyla anılmıştır. Ming hanedanı döneminin (1368-1644) sonlarında ünlü ressam ve kuramcı Dong Qichang(*) ise Çin resminde Kuzey ve Güney geleneklerini ayrı ayrı çözümleyerek Wenren ressamalarının ülküsünü sistemli bir biçimde ortaya koymuştur.

Güney okulunun kurucusu olarak kabul edilen şair-ressam Wang Wei(*) Tang hanedanı döneminde (618-907) *Wenren* manzara resminin ilk örneklerini verdi. Beş Hanedan döneminde Dong Yuan ve Juran(*), Kuzey Song döneminde Mi Fei, Yuan Hanedanı'nın Dört Ustası(*) ve Ming hanedanı döneminin Wu okuluna(*) bağlı ressamları *Wenren* resminin büyük ustaları arasında yer aldı. *Wenren* ressamaları gerçekçiliğe genellikle öznel, kişisel ve anlatımcı bir yaklaşımı benimsemişlerdi. Kuzey okulunun "profesyonel" ressamaları ise kusursuz betimlemelere önem veriyor, genellikle kendi iç dünyalarını değil, göze güzel görüneni yansıtan dekoratif bir üslupla çalışıyorlardı. Kuzey okulunun en önemli temsilcileri Tang hanedanı döneminde Li Sixun,

Güney Song akademisi ressamı ve onların 15. yüzyıldaki ardıkları olan Zhe okulu sanatçılarıydı.

Wenren ressamlarına göre sanatçı çok yönlü eğitim görmüş, tümüyle aydın ve kültürlü bir kişi olmalıydı; örneğin şiir ve kaligrafide usta olmayan resim yapamazdı. Resminde kendini ve özel görüşünü ortaya koyan bu sanatçı ise resimleri doğrudan göze hitap eden "profesyonel"lerden üstün tutulmalıydı. Çin resminde amatör-profesyonel ya da Güney-Kuzey ayrımı aşırı katı bir sınıflandırmayı yansıtırca da, Çinli ressamın çağlar boyunca temel ilgi ve yöne-

sonunda soylular bütün yetkilerini elinden almıştır.

Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Karl'ın oğluydu. 1363'te Bohemya kralı, 1376'da ise Romalıların kralı (Kutsal Roma-Germen imparatorunun vârisi) olarak taç giydi. 1378'de babasının ölümünden sonra Alman tahtına çıktı. Barışsever, ama yeteneksiz bir hükümdar olan Wenzel, 1378-89 arasında Diet'i (meclis) sık sık toplantıya çağırmasına karşın, Almanya'da kent birlikleriyle prensler arasında sürüp giden savaşlara ve ülkenin 10 yıl kadar süren bir kargaşa dönemi yaşamasına engel olmadı. 1389'da Eger'de (bugün Cheb) toplanan Diet'te anlaşmazlıkların çoğu çözümlenerek genel bir barış sağlandı.

Prag'da yaşayan ve 1389'dan sonra Almanya'ya neredeyse tamamen kendi haline bırakan Wenzel, ülkesine ancak 1397'de, Katolik Kilisesi'nde yaşanan Büyük Bölünme'ye(*) son vermek amacıyla Fransa'ya gitmeden önce, prenslerin şikâyetlerini dinlemek üzere döndü. Ağustos 1400'de prenslerin düzenlediği yeni bir toplantıya katılmayı reddetmesi elektörler tarafından tahttan indirilmesine ve Ren-Pfalz elektörü III. Ruprecht'in "Romalıların kralı" ilan edilmesine yol açtı. Bununla birlikte Wenzel ölene değin Alman kralı unvanını taşıdı.

Wenzel Bohemya'da Almanya'da olduğundan daha da başarısız bir hükümdardı. 1394'te kuzen Moravya markisi Jobst önderliğinde başlayan soylu ayaklanması sırasında Avusturya'ya götürülerek hapsedildi. Çok geçmeden Almanların yardımıyla özgürlüğüne kavuştysa da, 1396'da Jobst'u Bohemya kralı naibi ilan etmeye, yönetimi de çoğunluğunu soyluların oluşturduğu bir krallık konseyine bırakmaya zorlanarak, fiilen bütün yetkilerini yitirdi. 1402'de ise Macar tahtını ele geçirmesine yardımcı olduğu (1387) üvey kardeşi Sigismund (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru) tarafından Bohemya tahtından indirildi. Bir kez daha hapse atılan Wenzel, sonraki beş yıl içinde tahtını yeniden ele geçirmeyi başardı. Ama bunun karşılığında gerçek iktidarı krallık konseyine bırakmak zorunda kaldı. Başlangıçta Jan Hus önderliğindeki Bohemyalı din reformcularını desteklediyse de, Huscuların kilise tarafından mahkûm edilmesinden sonra Jan Hus'un heretiklik suçlamasıyla yakılarak öldürülmesine seyirci kaldı (1415). İki kez evlenen Wenzel'in çocuğu olmadığından ölümünden sonra Bohemya tahtına Sigismund çıktı.

Wenzhou, Wade-Giles yazımında WEN-CHOU, YONGJIA olarak da bilinir (Wade-Giles yazımında YUNG-CHIA), Çin'de, Zhejiang yönetim bölgesinin (sheng) güneydoğusunda kent ve liman.

Ou Irmağının kıyısında, ırmağın ağzından 30 km içeride yer alır. Zhejiang'ın dağlık güneydoğu kesiminin ana taşımacılık yolu olan Ou Irmağı, Lishui'den başlayarak çünkü(*) denen yelkenli teknelerin ulaşımına elverişlidir.

Yerleşmeye 675'te Wenzhou adı verildi. 1876'da dış ticarete açılan Wenzhou limanı, bir süre için canlı bir çay ticaretine sahne oldu. 1937-42 arasında Çinlilerin elinde kalan birkaç limandan biri olan Wenzhou Japonya'yla yapılan savaş sırasında ticari açıdan yeniden canlandı. 1970'lerin başına gelindiğinde bölgede, Şanghay'la sıkı bağlantıları olan canlı bir kıyı trafiği gelişmişti. Zhejiang yönetim bölgesinin güneydoğu kesiminin başlıca toplama merkezi ve limanı durumuna gelen Wenzhou, bu dönemde iç bölgelerden gelen çeşitli gıda maddeleri, çay, iüt, kereste, kâğıt ve şap gibi ürünlerin ihracatında önemli pay edindi. Aynı dö-

nemde kentte çok sayıda pirinç, çay ve et işleme tesisiyle şarap, yağ ve tereyağı fabrikaları kuruldu. Günümüzde aynı zamanda bir kâğıt üretim merkezi olan Wenzhou'dan önemli miktarda tuğla ve kiremit ihrac edilir. Çin'in, "açık kapı" politikasını benimseyip ülkeyi yabancı yatırımlara açmasının ardından Wenzhou 1984'te ülkenin "açık" kentlerinden biri oldu. Nüfus (1990) 401.871.

Werböczl, István (d. y. 1458 - ö. 1542, Buda, Macaristan). hazırladığı Macar yasa derlemesi 400 yıldan uzun bir süre yürürlükte kalan devlet adamı ve hukukçu.

Küçük bir soylu ailedendi. Kral II. Vladislav'ın buyruğu üzerine örf ve âdet hukuku kurallarıyla yazılı hukuk metinlerini derledi. Bu çalışmanın ürünü olan *Tripartitum*'da (1514) soyluların çıkarlarıyla ülke yasalarını özdeşleştiren bir yaklaşımı temel aldı. Büyük küçük bütün Macar soylularının tam eşitliğini belirledi ve soyluların kral karşısındaki haklarını geniş biçimde düzenledi. Oto yandan toprak köleliği kurumunu güçlendiren ve köylülerin yaşam koşullarını daha da ağırlaştıran hükümlere yer verdi.

Werböczl, István; Macar Ulusal Müzesi, Budapeşte
Hungarian National Museum, Budapest

Lajos'un Osmanlıların zaferiyle sonuçlanan Mohaç Savaşı'nda (Ağustos 1526) ölmesinden sonra, Macar tahtı üzerinde hak iddia eden Habsburg hanedanından Avusturya arşidükü Ferdinand (sonradan İmparator I. Ferdinand) karşısında János Zápolya'yı (sonradan Kral János) destekledi.

Werfel, Franz (d. 10 Eylül 1890, Prag, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 26 Ağustos 1945, Hollywood, ABD), Avusturyalı dışavurumcu şair, oyun yazarı ve romancı. Nazizmin yol açtığı acı deneyimlerin etkisiyle yapıtlarında kardeşlik, kahramanlık ve dinsel inanç gibi değerleri vurgulamıştır.

Evden ayrılıp Hamburg'da bir tersanede çalıştı. Kısa süre sonra lirik şiirlerini topladığı ilk kitabını yayınladı. I. Dünya Savaşı'nda İtalya ve Galiciya cephelelerinde dövüştükten sonra savaş karşıtı görüşleri benimseydi ve bu yüzden tutuklandı. 1916'da Euripides'in *Troades* adlı oyunundan uyarladığı *Troerinnen* (Troyalı Kadınlar) Berlin'de başarıyla oynandı. Werfel 1924'te Verdi, *Roman der Oper* (Verdi, Operanın Romanı) ile bu kez roman türüne yöneldi. *Die vierzig Tage des Musa Dagh* (1933; Musa Dağının Kırk Günü) romanıyla da uluslararası ün kazandı.

Yahudi olan Werfel, Nazizmin yayılmaya başlaması üzerine Fransa'nın güneyinde eski bir değirmene yerleşti. Ama 1940'ta

"Bir Dostla Vedalaşmak", Wu okulundan Wenren ressamı Wen Zhengming'in kâğıt üstüne mürekkeple yaptığı bir rulo, 1531; özel koleksiyon, İsviçre
Özel izinle

limlerinin kavranması açısından yararlıdır. Japonya'da Buncin-ga(*) Wenren resminin bazı öğelerine yer vermiştir.

Wenxiang, Wade-Giles yazımında WEN-HSIANG (d. 16 Ekim 1818, Liaoyang, Liaoning yönetim bölgesi - ö. 26 Mayıs 1876, Pekin, Çin), Qing hanedanının (1644-1911/12) son dönemlerinde Çin'de Batı biliminin yayılması, yönetimde reformlar gerçekleştirilmesi ve ülkeye Batı teknolojisini sokulması için yürüttüğü çabalarla tanınan Çinli devlet adamı.

1861'de o dönem Çin'de dışişleri bakanlığı işlevini gören Zongli Yamen'in genel müdürlüğüne atandı. Batılı devletlerle Çin arasında yaklaşık 20 yıl süren (1860-78) barışçı ilkelerin kurulmasında önemli rol oynadı. Çin'de ilk kez Batı eğitimi veren bir ulusal eğitim kurumunun açılmasını destekledi; ilk kez bir Batı ülkesine Çin elçisi gönderilmesini sağladı.

Wenzel (d. 26 Şubat 1361, Nürnberg - ö. 16 Ağustos 1419, Prag), Alman kralı ve IV. Václav adıyla Bohemya kralı. Hükümdarlığı denetim altına alamadığı savaşlar ve rakip prensler arasındaki kavgalarla geçmiş,

Fransa'nın Nazilerce işgal edilmesi üzerine ABD'ye kaçtı. *Das Lied von Bernadette*'yi (1941; Bernadette'nin Şarkısı) orada yazdı. 1944'te yazdığı, aynı yıl New York kentinde başarıyla sahnelenen *Jakobowsky und der Oberst* (Jakobowsky ve Albay) adlı oyunu, Fransa'nın Nazilerce işgalini konu alıyordu. Yaptı 1958'de *Me and the Colonel* (1958; *Albay ve Ben*) adıyla sinemaya uyarlandı. Werfel'in *Juarez und Maximilian* (1924; *Juarez*, 1944) adlı yapıtı Türkçeye çevrilmiştir.

Wergeland, Henrik Arnold (d. 17 Haziran 1808, Kristiansand - ö. 12 Temmuz 1845, Christiania [bugün Oslo], Norveç), ülkesinin bağımsızlığının sembolü olmuş Norveçli milliyetçi şair. Devrimci görüşleri ve özgürlük tutkusuyla ülkesinde efsanevi bir kişilik haline gelmiştir. Önder olduğu yurtsever yazarlarla Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven(*) önderliğindeki Danimarka yanlısı aydınlar arasındaki tartışma, yüzyıl sonuna değin sürecek ideolojik bir çatışma başlatmıştır.

Wergeland'in çok sayıda ve çeşitli türlerdeki ürünlerinden en kalıcı etkisi olanlar şiirleridir. Bunlar içinde en ünlüleri *Skabelsen, mennesket og messias* (1830; Yaradılış, İnsanlık ve Mesih), *Digte, første ring* (1829; Şiirler, İlk Dizi), *Spaniolen* (1833; İspanyol), *For arbeidsklassen* (İşçi Sınıfı İçin) ve *Jøden*'dir (1842; Yahudi). Öykülü şiirleri *Jan van Huysum blomsterstykke* (1842; Jan van Huysum'un Çiçek Düzenlemeleri) ve *Den Engelske lods* (1844; İngiliz Pilot) birçoklarının en iyi yapıtları kabul edilir.

wergild, WERGELD ya da WEREGILD (Eski İngilizcede "kan parası" ya da "kelle parası") olarak da yazılır, Germen hukukunda, bir başkasına zarar veren ya da birini öldüren kişinin, karşı tarafa ya da ailesine ödediği tazminat. Bazı durumlarda uyuşunu ya da vasağını kaybettiği için, *wergild*'in bir bölümü de krala ya da feodal beye verilir. Önceleri belirli kurallara bağlı olmadan alınan *wergild*, daha sonra yasalarla düzenlendi.

Bazı yerlerde *wergild*'in miktarı kişinin toplumsal konumuna göre belirleniyordu. İngiltere'de bir feodal bey için ödenen *wergild*, sıradan bir insana ödenenden daha yüksekti. Aynı konumdaki bir kadına, erkekle aynı ya da erkekten biraz daha fazla, bazı yerlerde ise erkeğe göre iki kat tutarında *wergild* ödenirdi. Din adamları için ödenen *wergild* miktarı da kilisedeki görevlerine ve bazen de geldikleri sınıfa bağlı olarak değişiyordu. Franklar arasında Romalıların bir Frank için verilen yarısı kadar *wergild* ödenirdi.

Özellikle Anglosaksonlar ve ilk Franklar arasında *wergild*'le bağlantılı başka para cezaları da vardı. Bunlardan *bot* başkasının mülküne verilen zararın bedelini, ayrıca o mülk içindeki ev ve araçların onarımı için ödenen parayı kapsardı. Suçlular birini öldürdüklerinde tazminat olarak krala *wite* öderlerdi. Kasıtlı olarak suç işleyenler hem *wite*, hem de *wergild* ödemek zorundaydı. Böyle bir durum söz konusu değilse, yalnızca *wergild* verilir.

10. ve 11. yüzyıllarda, özellikle kralların yasalarca belirlenmiş *wergild*'lerini toplayacak güçte olmadıkları kara Avrupa'sında para cezaları, anlaşma ya da yargı kararlarıyla belirlenmeye başladı. Ama zamanla birtakım suçlara karşılık yalnızca para cezası vermenin yeterli olmadığı anlaşıldı. Özellikle ağır suç işleyenler için ölüm ya da sakat bırakma gibi cezalar kondu.

Werkbund, Almanca tam adı DEUTSCHER WERKBUND (Alman Zanaatçılar Birliği), 1907'de Münih'te önde gelen sanatçıların endüstriyel üretimde ve mimarlıkta nitelikli tasarımı ve işçilik sağlamak amacıyla oluşturdukları kuruluş. Bünyesinde sanayi ve ticaret ürünleriyle ev eşyası tasarlayan sanatçıları, zanaatçıları ve uygulamacı mimarları toplamıştı. Grubun felsefesini yönlendiren mimar Hermann Muthesius ve Henry van de Velde, 19. yüzyıldaki Arts and Crafts hareketinin öncüsü William Morris'ten(*) etkilenmişlerdi. Morris endüstriyel ürünlere, tasarımcı ve zanaatçıların katkısıyla yeni bir canlılık getirilebileceğini öne sürüyordu. Van de Velde ve Muthesius onun düşüncelerini makine yapımı ürünleri de kapsayacak biçimde geliştirdiler. Ayrıca, biçimin yalnızca işleve göre belirlenmesini ve süslemeden kaçınılmasını önerdiler.

Kuruluşundan kısa bir süre sonra Werkbund iki gruba bölündü. Muthesius'un önderliğindeki grup, olanaklar elverdiğince makineyle yapılan seri üretime ve tasarımı standartlaştırılmasına gidilmesini savunuyordu. Van de Velde'nin başını çektiği öbür grup ise, sanatta bireysel anlatımın önemine inanmaktaydı. Werkbund 1914'te Köln'de yapılan yıllık toplantıda Muthesius'un görüşlerini benimsedi.

Werkbund'un etkisi çabuk görüldü ve 1912'de Avusturya'da (Österreichischer Werkbund), 1913'te de İsviçre'de (Schweizerischer Werkbund) benzer nitelikte dernekler kuruldu. İsviçre'deki Slöjdföreningen 1915'te bu yaklaşıma göre yeniden düzenlediği gibi İngiltere'de de aynı yıl Deutscher Werkbund örneğine göre bir Tasarım ve Sanayiler Birliği oluşturuldu.

1914'te Köln'de düzenlenen endüstriyel sanatlar ve mimarlık sergisi sonunda Werkbund'un etkisi daha da yaygınlaştı. Bu sergi nedeniyle inşa edilen yapılar içinde çelik, beton ve camla oluşturulmuş ilginç modern mimarlık örnekleri de vardı. Van de Velde'nin yaptığı bir tiyatro ile Walter Gropius'un tasarladığı Deutz Makine Fabrikası Pavyonu bunların bazılarıydı.

I. Dünya Savaşı Werkbund'un etkinliğini durdurdu. Ama savaştan sonra Stuttgart'ta açılan önemli bir sergiyle (1927) dernek yeniden ön plana çıktı. Alman mimar Mies van der Rohe'nin düzenlediği bu sergide, konut mimarlığı alanında Avrupa'daki çağdaş gelişimler bir araya getirildi. Mies Van der Rohe, Gropius ve Le Corbusier gibi sergiye yapılarıyla katılan birçok mimar, Muthesius'un düşünceleri doğrultusunda malzemede ve tasarımda büyük ölçüde standartlaştırmaya gittiler, bu yolla çok sayıda ve düşük maliyetle konut inşa edilebileceğini ortaya koydular.

Werkbund 1930'da Paris'te açılan endüstriyel sanatlar ve yapı sergisine de katıldı. Gropius'un, László Moholy-Nagy, Marcel Breuer ve Herbert Bayer ile birlikte düzenlediği etkinlikler, ucuz toplu konut üretiminde malzeme ve tasarımı standartlaştırmının yararını bir kez daha açıkça ortaya koydu.

Werkbund Almanya'da 1933'te Nazilerin iktidara gelmesinden sonra yasaklandıysa da II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden kuruldu; ama eski etkili konumuna bir daha ulaşamadı.

Werner, Abraham Gottlob (d. 25 Eylül 1750, Wehrau, Saksonya - ö. 30 Haziran 1817, Freiberg, Almanya), kayaçların su kökenli olduğunu ileri süren Neptüncü okulu kuran Alman jeolog. Neptüncü okul, granit'in ve pek çok başka kayacın magma kökenli olduğunu savunan Plütonculara karşı kurulmuştu. Werner, jeolojik evrimin

düzenli ve kesintisiz bir süreç olduğunu kabul eden birörneklik kuramına(*) da karşı çıkıyordu.

Werner, kayaçlar ve mineraller ile jeolojik dizilerin incelenmesine yönelik yeni yöntemler geliştirdi. Johann Gottlob Lehmann ve Georg Christian Fuchsel'in çalışmalarından etkilenerek Yer'deki kayaçların belirli bir düzenle çökeldiğini savundu. Werner, hiç araştırma gezisine çıkmadı ve [Saksonya]daki kayaç düzeninin yerkürenin her yerinde aynı olduğunu ileri sürdü. Ayrıca, Yer'in bir zamanlar tümüyle okyanuslarla kaplı olduğuna ve minerallerin bu suyun içinden ayrı katmanlar halinde çökeldiğine inanıyordu; bu görüş, Neptüncü okulun temel iddiası durumuna geldi.

Werner'in kuramı, yerkürede eriyik bir çekirdek bölümünün bulunduğu yolundaki savı dışladığından, Neptüncülere göre yarıdağlar yeraltındaki kömür yataklarının ani yanması sonucunda ortaya çıkan genç oluşumlardı. Öbür jeologların magma mineralleri olarak kabul ettikleri bazaltları ve benzeri kayaçları ise Werner, eski okyanuslarda çökelmiş oluşumlar olarak görüyordu.

Werner, yalnızca 26 bilimsel çalışma yayımladı, bunların bir bölümü de çeşitli dergilere yazdığı kısa makalelerden oluşuyordu. Görüşlerini daha çok öğrencileri yaydı. 1812'de Fransa'daki Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçildi.

Werner, Alfred (d. 12 Aralık 1866, Mulhouse, Fransa - ö. 15 Kasım 1919, Zürich, İsviçre), düzenleşim (koordinasyon) bileşiklerinin yapılarına ilişkin araştırmaları nedeniyle 1913 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan İsviçreli kimyacı.

Werner, Zürich Üniversitesi'nde Arthur Hantzsch ile birlikte organik azot bileşiklerinden oksimleri inceledi ve bu konu üzerindeki doktora çalışmasını 1890'da tamamladı. Oksim molekülünün üç boyutlu düzenlenişini ortaya çıkararak stereokimyanın gelişmesine büyük katkıda bulundu. Daha sonra Paris'te Marcellin Berthelot ile birlikte çalışan Werner, 1891'de Zürich'e geri döndü ve 1893'ten ölümüne değin burada ders verdi.

Werner'in 1891'de açıkladığı düzenleşim kuramından yararlanılarak inorganik bileşiklerin basit bir sınıflandırması yapılmış ve izomerlik kavramı geliştirilmiştir. Werner ve öğrencileri birçok yeni bileşik dizisi hazırladılar ve bunları yeni sisteme uyarladılar. Werner'in görüşleri, inorganik kimyanın temelini oluşturmuş ve kimyasal bağ kavramının oluşmasına temel sağlamıştır.

Wernicke, Carl (d. 15 Mayıs 1848, Tarnowitz, Prusya - ö. 15 Haziran 1905, Thüringer Wald, Almanya), Alman nöroloji bilgini. Sinir hastalıklarının beynin belirli bölgeleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymuş, afazi olarak bilinen konuşma bozuklukları üzerine çalışmalarıyla ün yapmıştır.

Breslau Üniversitesi'nde tıp öğrencisi olduğundan sonra çalışmalarını Breslau, Berlin ve Viyana'da sürdürdü. 1885'te ders vermeye başladığı Breslau Üniversitesi'nde 1904'e değin çalıştı.

1874'te yayımlanan bir kitabında farklı afazi türleriyle beynin farklı bölgelerinden kaynaklanan ruhsal bozukluklar arasında ilişki kurmayı denedi ve beynin şakak lobundan kaynaklanan bir duyu afazisinin ilk doğru tanımını yaptı. Bu çalışmada beyin yanmkörülerinden birinin işlevlerinin öbürünükilerden baskın olduğunu da gösterdi. *Lehrbuch der Gehirnkrankheiten*'de (1881; Beyin Hastalıkları Ders Kitabı) bütün nörolojik hastalıkların kaynaklandığı beyin alanlarını tanımlamaya çalıştı. Bu kitapta ilk kez betimlenen hastalıklar ara-

sında vitamin B₁ (tiyamin) eksikliğinin yol açtığı Wernicke hastalığı ya da ensefalopatisi de bulunur.

Wernicke hastalığı, sıklıkla alkoliklerde ve beslenme bozukluğu olanlarda görülen ve ağır vitamin B₁ (tiyamin) eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkan akut organik beyin hastalığı. Zihin bulanıklığı, yönelim bozukluğu, anlama güçlüğü, göz kaslarında güçsüzlük ve felç, nistagmus, ayakta durma ve yürüme güçlüğü görülür. Tedavide yüksek dozlarda vitamin B₁ ve öbür B vitaminleri verilir.

Wernigerode, Almanya'nın orta kesiminde, Saksonya-Anhalt eyaletinde (*Land*) kent. Holtemme ve Zillier çaylarının birleştiği noktada, Harz Dağlarının kuzeyinde. Magdeburg kentinin güneybatısında yer alır. Adı kayıtlarda ilk kez 1121'de geçen kent, 1229'da berat aldı. 1267'de Hansa Birliği'ne katıldı. Adı belgelere ilk kez 1213'te geçen şatoda günümüzde bir müze vardır. Kara ve demir yollarının kavşak noktasında yer alan kent aynı zamanda bir tatil merkezidir. Kentte elektrik motorları, takım tezgahları, çikolata, cam, kâğıt, deri eşya, kiremit ve ahşap eşya üretilir. Kentin çevresinde demir cevheri, pirit ve kireçtaşı çıkarılır. Nüfus (1989 tah.) 36.909.

Werribee, Avustralya'da, Victoria eyaletinin güney kesiminde kent ve ilçe (*shire*). İlçede devlete ait atık su arıtma demelerinin yapıldığı Melbourne ve Metropolitent Hizmetler Kurulu Çiftliği, Eyalet (tarım) Araştırma Çiftliği ve Werribee Hidrolik Deney Merkezi etkinlik gösterir. Mandıracılık, hayvancılık ve bostancılığın yaygın olduğu ilçede dünyanın en büyük kumes hayvanları çiftliklerinden biri bulunur. 1964'te ilçe tüzel kimliği kazandı. Nüfus (1981) ilçe, 40.555.

Wertheimer, Max (d. 15 Nisan 1880, Prag - ö. 12 Ekim 1943, New Rochelle, New York, ABD), Kurt Koffka ve Wolfgang Köhler ile birlikte Gestalt psikolojisini (*) kuran Çek asıllı ABD'li psikolog.

Yetişme çağında müziğe eğilim göstererek keman çalmayı öğrendi, senfoniler ve oda müziği yapıtları besteledi. 1900'de Prag'daki Karlova Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladı. Kısa bir süre sonra hukuk felsefesine, ardından mahkeme tanıklığı psikolojisine yöneldi. 1901'de Berlin'e giderek Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'nde psikoloji öğrenimine başladı. Müzik psikolojisine yaptığı katkılarla tanınan Carl Stumpf'un derslerine katıldı. Würzburg Üniversitesi'nde kendi geliştirdiği bir yalan makinesini ve bir sözcük çağrışım yöntemini kamu alan tezyle doktora çalışmasını tamamladı (1904). Daha sonra Prag, Berlin ve Viyana'da yaptığı araştırmalarda özellikle karmaşık ve belirsiz yapıların algılanması sorunuyla ilgilendi. Zekâ özürü çocukların, ilgili yapıları bir bütün olarak kavradıklarında problemleri çözebildiklerini keşfetti ve Gestalt psikolojisinin temelini oluşturacak düşünceleri biçimlendirmeye başladı.

1910'da bir tren yolculuğu sırasında devrimin algılanması sorunu kafasını kurcaladı ve Frankfurt'ta oyuncak bir stroboskop satın alarak deney yapmaya koyuldu. Karanlık bir odada kısa aralıklarla küçük deliklerden çıkan iki ışığın hareket halinde tek bir ışık olarak görüldüğünü saptadı. Sonradan "Fi (*phi*) olgusu" adı verilen bu hareket yanılsamasını asistanlarından Wolfgang Köhler ve Kurt Koffka ile birlikte inceledi. İnsan davranışının incelenmesinde parçalı yaklaşımın yetersiz olduğu kanısına varan üç psikologun ortaya koyduğu görüş-

ler yeni bir okulu temsil etmeye başladı. Gestalt psikolojisinin temelini hazırlayan ilk çalışmaları sırasında Frankfurt Üniversitesi'nde ders veren Wertheimer daha sonra Berlin'deki Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı (1916-29). Gestalt okulunun başlıca yayın organı durumuna gelen *Psychologische Forschung*'un kurucuları arasında yer aldı (1921). Psikoloji profesörü olarak döndüğü (1929) Frankfurt Üniversitesi'nde toplumsal ve deneysel psikoloji araştırmalarını yönetti. Dönemin klasik mantığa ve çağrışıma dayalı eğitim kuramlarına karşı çıkarak, sorunları yapısal bütünler olarak ele alan, gruplandırma ve yeniden düzenleme gibi sorun çözme yöntemlerinin mantıkta tanınmadığını, ama insan düşüncesinde önemli rol oynadığını savundu. Bu çerçevede *Pragnanz* (kesinlikler) kavramını ortaya attı. Buna göre, nesneler bir bütün olarak kavrandığında düşünmeye harcanan enerji en aza iniyordu. Çünkü gerçekliği belirleyen tek tek duyum ya da algılar değil, deneyimin bütünsel yapısıydı.

Wertheimer'in yapıtlarının çoğu algılamayla ilgiliydi. Ama Gestalt okulu kısa sürede psikolojinin öbür alanlarına da yayıldı. Dinamik çözümlemeye ve yapılanmış bütünlerin öğeleri arasındaki ilişkilere ağırlık veren bu okul, bütünün, parçalarının toplamından daha büyük olduğu görüşünü temel alıyordu.

Wertheimer Nazilerin iktidara gelmesinden (1933) kısa bir süre önce ABD'ye kaçtı. New York'ta New School for Social Research'teki profesörlük görevini ölümüne değin sürdürdü. Son yıllarında psikoloji ve toplumsal etikle ilgilendi. Görüşlerinin çoğunu irdelediği *Productive Thinking* (Üretici Düşünce) adlı yapıtı ölümünden sonra 1945'te yayımlandı.

Wertmüller, Lina, asıl adı ARCANGELA FELICE ASSUNTA WERTMÜLLER VON ELGG SPANOL VON BRAUEICH-JOB (d. 14 Ağustos 1928, Roma, İtalya), gösterişli filmleriyle ün yapmış İtalyan sinema yönetmeni.

Aristokrat kökenli bir ailenin kızıydı. Katolik okullarında okuduktan sonra, ailesinin tepki göstermesine bakmayarak Roma Tiyatro Akademisi'ne girdi. Mezun olduktan sonra bir kukla tiyatrosuyla Avrupa'yı dolaştı. On yıl tiyatro oyunculuğu ve yönetmenliği yaptı. 1963'te *Otto e Mezzo*'nun (*Sekiz Buçuk*) çekiminde Federico Fellini'ye asistanlık ederek sinemaya geçti. Aynı yıl ilk filmi *I basilisch*'yi (Kertenkeleler) yönetti. *Questa volta parlavo di uomini* (1965; Haydi Erkeklerden Söz Edelim) ve Cannes Film Şenliği'nde en iyi yönetmen seçildiği *Mimi metallurgio ferito nell'onore* ile (1972; Gururu Yaralı Madenci Mimi) adını duyurdu. Sonraki çalışmaları uzun adlarıyla ve alışılmadık anlatım biçimlerinin kullanılmaktan kaçınılmadığı, vurgulu, gösterişli, bazen groteske varan üsluplarıyla dikkati çeker. Bunlar arasında *Film d'amore e d'anarchia, ovvero stamattina alle 10 in via dei fiori nella nota casa di tolleranza* (1973; Aşk ve Anarşi Filmi ya da Bugün 10'da Çiçekler Yolundaki Hosgörü Evinde), ABD'de çekilen *The End of the World in Our Usual Bed in a Night Full of Rain* (1978; Yağmurlu Bir Gecede Her Zamanki Gibi Yatağıımızdayken Dünyanın Sonu), *Fatto di Sangue fra due uomini per causa di una vedova* (1979; Kan Davası), *Scherzo del destino in agguato dietro l'angolo come un brigante di strada* (1983; Bir Sokak Eşkiyası Gibi Köşede Pusuya Yatmış Kaderin Cilvesi) ve *Un complicato intrigo di donne, vicoli e delitti/Camorra* (1985; Kadınlar, Dar Sokaklar ve Suçlar Üzerine Karmaşık Bir Entrika/Camorra) sayılabilir.

Wesel, Almanya'nın kuzeybatısında, Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Ren ve Lippe ırmaklarıyla Lippe-Seiten Kanalı'nın kıyısında, Ruhr'un kuzeybatısında yer alır. 1241'de berat aldı. Yaklaşık 1350'de Hansa Birliği'ne katıldıktan sonra uzun süre önemli bir ticaret ve taşımacılık merkezi olarak kaldı. 1667'de Brandenburg'a geçti ve 1918'e değin bir Brandenburg-Prusya garnizon kenti olarak kullanıldı. Kentin kalesi, 17. yüzyıl kalelerinin en güzel örneklerinden biriydi.

II. Dünya Savaşı'ndaki hava saldırıları sonucu neredeyse tümüyle yıkılan Wesel, savaş sonrasında modern bir mimari anlayışla yeniden inşa edildi. Wesel'de büyük liman tesisleri ve çoğu metal eşya üreten pek çok fabrika vardır. Nüfus (1989 tah.) 57.986.

Weser-Ems, Almanya'da, Aşağı Saksonya eyaletinin (*Land*) batısında il (*Regierungsbezirk*). Yüzölçümü 14.952 km² olan il eski Alman devletlerinden Hannover, Oldenburg ve tarihsel Saksonya bölgesinin bazı bölümlerini kapsar. Weser-Ems ili, adını il sularını toplayan iki büyük ırmak sisteminin alır.

Orta Almanya Yükseltisindeki Wiehen Dağlarıyla (Wiehengebirge) Teutoburg Ormanı (Teutoburger Wald) arasındaki Os nabürck kentini çevreleyen küçük bir bölge dışında il topraklarının tamamı Kuzey Almanya Ovasıyla kaplıdır. Ems Irmağı ve Dortmund-Ems Kanalı ilin batı sınırına koşut olarak uzanır; Weser Irmağı ise doğu sınırını çizer. Düzluklerin ortasından başta yoğun bir trafiği olan Mittelland Kanalı'yla Küsten Kanalı olmak üzere pek çok kanal geçer. Kuzey Almanya Ovasında iki farklı yüzey şekli görülür. Kuzey Deniziyle Weser ve Ems haliçleri boyunca uzanan, yaklaşık 24 km genişliğindeki Doğu Friza (Östfriesland) kıyı şeridi ve güneydeki fundalıklarla kaplı kumlu tepelerden oluşan *Geest*.

Doğal kumullar ve yapay hendekler kıyıda bataklikların kurutulmasıyla elde edilmiş *polder*'leri taşkınlardan korur. Doğu Friz Adaları (Östfriesische Inseln) kıyı bölgesini Kuzey Denizinin fırtınalarından koruyan bir siper oluşturur. Geniş kumsallar ve kumullar adaları zengin bir yazlık sayfiye merkezi durumuna getirmiştir. Kuzey Denizinin Weser Irmağı halici yakınında yaptığı bir girinti olan Jadebusen Koyunda bir sanayi ve liman kenti olan Wilhelmshaven yer alır.

Güneydeki kumlu *Geest*, alçak ve bataklık çöküntü alanları ve akarsularla birçok parçaya ayrılmıştır. Dammer ve Fürstenau dağları ve Hümmling gibi birkaç alçak tepe grubu dışında düz bir görünümü olan bölgedeki meraların arasında tarlalara, kuru kesimlerde de seyrek huş korularına rastlanır. Bir gıda işleme ve hafif sanayi merkezi olan Oldenburg'un dışında bölgede sanayi fazla gelişmemiştir ve kentler küçüktür. Linden yakınındaki Emsland'dan doğudaki Weser Irmağına kadar zengin bir petrol ve doğal gaz kuşağı uzanır.

İl nüfusunun çoğunluğunu Aşağı Almanca'nın (*Niederdeutsch* ya da *Platdeutsch*) bir lehçesini konuşan batı Sakson kökenliler oluşturur. Kuzey bölgelerinde eskiden kalabalık bir grup oluşturan Frizceyi konuşanların sayısı azalmıştır; bu dil günümüzde yalnızca Oldenburg'un batısındaki bataklık Saterland bölgesi gibi birkaç küçük kırsal çevrede konuşulmaktadır. İl nüfusunun yaklaşık üçte ikisi Protestan, üçte biri Katoliktir. Başlıca yükseköğretim kurum-

ları Osnabrück ve Oldenburg'daki üniversitelerdir. Nüfus (1991 tah.) 2.195.500.

Weser Irmağı, Almanya'nın en büyük ırmağı. Fulda ve Werra adlı kaynak sularının Münden kenti yakınlarında birleşmesiyle oluşan Weser Irmağı, kuzeye doğru 440 km kadar akarak Kuzey Denizine dökülür. Başlıca kolları Aller, Lesum, Geeste, Diemel, Ochtum ve Hunte ırmaklarıdır.

Minden'in hemen aşağısında sukemerleriyle ırmağı aşan Mittelland Kanalı, Weser Irmağını batıda Ruhr bölgesi ve Ren Irmağına, doğuda ise Berlin'e uzanan su yollarına bağlar. Irmağın Minden'le Bremen arasındaki 135 km'lik bölümünün akışı düzenlenmiş ve burada sekiz hidroelektrik santral inşa edilmiştir. Böylece ırmağın bu kesimi 1.200 tona kadar olan gemilerin ulaşımına elverişli duruma gelmiş ve aşağı kesimdeki limanların trafik yükünün büyük bölümünü taşımaya başlamıştır. Irmağın aşağı kesiminin kanallaştırılması, dalga yüksekliği 3,5 m'yi bulan Kuzey Denizi gelgitlerinin Bremen Barajı'na kadar ilerlemesini sağlamaktadır. Weser ırmağıyla bağlantısı olan öteki kanalları ırmağın aşağı çıkışını Dortmund-Ems Kanalı'na bağlayan Küsten Kanalı ve Bremerhaven'den Elbe'nin aşağı çıkışına uzanan küçük bir kanaldır.

İrmak kıyılarındaki Bremerhaven, Bremen, Münden ve Kassel gibi kentler 20. yüzyılda ticaret ve sanayide büyük ilerleme göstermiştir. Weser Irmağı havzası Orta Avrupa'ya özgü bir bitki örtüsüne ve hayvan varlığına sahiptir. İrmak sularının 19. yüzyıldan başlayarak hızla kirlenmesi, eskiden ırmakta bol miktarda bulunan sombalığının yok olmasına yol açmıştır.

Wesker, Arnold (d. 24 Mayıs 1932, Londra), işçileri konu aldığı yapıtlarıyla tanınan İngiliz oyun yazarı.

Ortaöğrenimini yarım bıraktı; mobilyacı çıraklığı, kitap satıcılığı, çiftlik işçiliği, tenekecilik, aşçı yamaklığı, hamurkarlık yaptı. Bir süre Londra Sinema Tekniği Okulu'na devam etti. Bu arada ilk oyunu olan *Chicken Soup with Barley*'i (1958, Arpalı Tavuk Suyu Çorbası) yazdı. Londra'daki büyük bir lokantanın mutfağında çalışanların bir günlük yaşamını gerçekçi bir biçimde ele aldığı *The Kitchen* (1961, Mutfak) 1959'da sahnelendi, 1961'de de filme çekildi. Wesker'a asıl ününü *Chicken Soup with Barley*, *Roots* (1959; *Kökler*, 1961) ve *I'm Talking about Jerusalem* (1960; Ben Kudüs'ten Söz Ediyorum) adlı oyunlardan oluşan üçlemesi sağladı. Wesker bunlarda ve daha sonra yazdığı *Chips with Everything* (1962; Her Şeyle Cips) adlı oyununda, İngiltere'deki sınıf çatışmasını ve toplumsal dönüşümün kaçınılmazlığını işledi. 1961'de, çok sayıda sanatçı birliğinden oluşan Center 42 adlı vakfın kuruluşuna öncülük etti ve 1970'te kapanana değin başkanlığını yaptı. Öbür yapıtları arasında *The Four Seasons* (1966; Dört Mevsim), *Their Very Own and Golden City* (1966; Onların Sevgili Altın Kenti), *The Friends* (1970; Dostlar) ve Shakespeare'in *The Merchant of Venice*'inden (*Venedik Taciri*) uyarladığı *The Merchant* (1978; Tacir) sayılabilir. Wesker'in üç oyununun çevirisi Türkçede *Seçilmiş Oyunlar 1. Mutfak, Dört Mevsim, Tacir* adıyla 1983'te yayımlanmıştır.

Wesley, Charles (d. 18 Aralık 1707, Epworth, Lincolnshire - ö. 29 Mart 1788, Londra, İngiltere), ağabeyi John Wesley ile birlikte İngiltere Kilisesi'nde Meto-

dizm(*) hareketini başlatan İngiliz din adamı, şair ve ilahi yazarı.

Samuel ve Susanna Wesley'nin hayatta kalan üçüncü ve en küçük oğluydu. 1716'da Londra'daki Westminster Okulu'na girdi. 1. 26'da seçildiği Oxford'daki Christ Church College'da Yunan ve Latin klasiklerinden çeviriler yaptı. 1728-29 kışında iki öğrenci arkadaşıyla birlikte Kutsal Kulüp'ü kurdu. Ağabeyiyle birlikte Georgia'daki bir misyona katılabilmek için papaz oldu (1735), ama buradaki yorucu yaşama ancak birkaç ay dayanabildi ve İngiltere'ye döndü. 21 Mayıs 1738'den sonra vaazları ve ilahileriyle Metodizmi yayma çalışmalarına büyük katkıda bulundu.

Charles'ın, ağabeyinin Grace Murray'yle evlenmesine karşı çıkması iki kardeşin arasının açılmasına neden oldu. Bu olay üzerine, fiili başkanı olduğu Metodist derneklerden ayrılarak İngiltere Kilisesi'ne yakınlaştı. Ayrıca ağabeyi John'un vaiz atamasına da karşı çıktı. Wesley'nin yazdığı 7.500 kadar ilahiden 4.500 kadarı basılmış, 3 bin kadarı ise yazmalar halinde saklanmıştır. Bazılarını George Frideric Handel'in bestelediği bu ilahilerin en ünlüleri arasında "Love divine, all loves excellant" (Bütün sevgilerden üstün Tanrı sevgisi), "Hark, the herald angels sing" (Dinle, müjde melekleri şarkı söylüyor), "Christ the Lord is ris'n today" (Rabbimiz Mesih bugün dirildi), "Soldiers of Christ, arise" (Mesih'in askerleri, kalkın) ve "Rejoice, the Lord is king" (Ne mutlu, Rabbimiz kral) sayılabilir.

Wesley, John (d. 17 Haziran 1703, Epworth, Lincolnshire - ö. 2 Mart 1791, Londra, İngiltere), kardeşi Charles Wesley ile birlikte İngiltere Kilisesi'nde Metodizm(*) hareketini başlatan Anglikan din adamı ve vaiz.

Londra'daki Charterhouse'da altı yıl öğrenim gördükten sonra 1720'de Oxford Üniversitesi'ne bağlı Christ Church College'a girdi. 1724'te buradan mezun oldu. 1725'te Oxford Piskoposu tarafından diyakozluğa atandı, ertesi yıl Lincoln College üyeliğine seçildi. 22 Eylül 1728'de papazlığa atandı.

John Wesley, Nathaniel Hone'un bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1766, Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

Ekim 1729'da gittiği Oxford'da kardeşi Charles, Robert Kirkham ve William Morgan'la birlikte, alaycı bir tanımla "Metodistler" adıyla anılan dinsel araştırma grubuna katıldı. Grubun önderliğini kardeşi Charles'tan devraldıktan sonra üye sayısının artmasında önemli rol oynadı. Sık sık Komünyon ayinine katılan ve haftada iki gün oruç tutan Metodistler 1730'dan sonra

etkinliklerine sosyal hizmetleri de kattılar ve bir okul açtılar. 1735'te iki kardeşin ayrılmasıyla, "Kutsal Kulüp" olarak bilinen bu ilk grup dağıldı.

Babasının ölümü (Nisan 1735) üzerine John Wesley, Kuzey Amerika'daki göçmenlere yol göstermek ve Yerlilere Hristiyanlığı benimsetmek amacıyla İncil Yayma Derneği'ne katıldı. Bu misyon için papazlığa atanan kardeşi Charles ile birlikte Amerika'ya gitti, orada Moravyalı bir grup göçmenle tanıştı. Ama buradaki çalışmalar hem Yerliler hem beyazlar arasında büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandı. Aralık 1737'de İngiltere'ye dönen Wesley Londra'da Moravyalı Peter Böhler'in etkisi altına girdi. Ayrıca Martin Luther'in yalnızca iman yoluyla ve Tanrı kayrasıyla aklanma öğretisinden etkilendi. Mayıs 1738'den sonra, yaşamdaki başlıca görevinin iman yoluyla kurtuluş erme müjdesini yaymak olduğu inancıyla kendisine sunulan her kürsüde bu görevi yerine getirdi. İngiltere Kilisesi'ne bağlı cemaatler ona kapılarını kapatınca dinsel derneklere katılarak onlara atılma bir ruh kazandırmaya çalıştı. 1739'da George Whitefield'in önerisiyle kiliseye bağlı olmayan topluluklarla da çalışmaya başladı. Kazandığı yeni yandaşları, dostluk ve manevi gelişme ilkeleri doğrultusunda çeşitli derneklerde birleştirdi. Kısa sürede Londra, Bristol ve başka yerlerde buna benzer dernekler kuruldu. Wesley 1743'te Metodist derneklere üyelik koşullarını belirleyen bir tüzük kaleme aldı. Yeni derneklerin kurulmasını özendirmek için pek çok yeri dolaştı.

Wesley'nin vaizlerinden birçoğu Amerikan kolonilerine gittiye de Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra çoğu İngiltere'ye döndü. Londra piskoposunun vaizlerin bir bölümünü ABD'de göreve atamaması yüzünden 1784'te bu görevi Wesley üstlendi. Aynı yıl Metodist derneklerin İngiltere Kilisesi'nin denetiminden bütünüyle bağımsız olduklarını açıkladı. Ömrünün sonuna doğru Britanya Adalarında saygın bir kişi konumuna yükseldi.

Wessel Adaları, Avustralya'da, Kuzey Toprakları'nın kuzeydoğusundaki Napier Yanımadasından kuzeydoğudaki Arafura Denizine kadar 120 km boyunca uzanan küçük adalar zinciri. Adalara 1636'da bölgeyi keşfeden bir Felemenk gemisinin adı verilmiştir. Wessel Adalarının kuzey ucundaki Wessel Burnu, Carpentaria Körfezi'nin batıya açılan kapısı durumundadır. Grubun en büyük adası olan Marchinbar'da (uzunluğu 48 km, genişliği 11 km) henüz işletmeye açılmamış boksit yatakları vardır. Adaların tamamı Avustralya Yerlilerine ait bir yerleşme alanı olarak kullanılır. Arnhem Bölgesi'nde yer alır. Wessel Adalarında duvarlarında Yerlilere ait süslemeler olan çok sayıda mağara bulunmuştur.

Wesselényi Komposu, Ferenc Wesselényi önderliğindeki bir grup Macarın Macaristan'da Habsburg egemenliğine son vermek amacıyla düzenlediği başarısız kompo (y. 1664-71). Komponun açığa çıkarılmasından sonra ülkede baskıcı bir yönetim kurulmuştur.

Habsburg hanedanından İmparator I. Leopold'un (hd 1658-1705) Vasvár Antlaşması'yla (1664) Macar topraklarının büyük bölümünü Osmanlılara bırakması, önemli yönetim görevlerinde bulunan birçok Katolik Macar soylusunun Habsburglara karşı muhalefete geçmesine yol açtı. Muhalefet hareketinde Macaristan sınır bölgesinin yöneticisi Ferenc Wesselényi, Hırvatistan valisi (bán) Péter Zrínyi, Hırvatistan başyargısı Ferenc Nádasdy ve Ferenc Rákóczi gibi adlar yer alıyordu. Macaristan'ı Habsburg ege-

menliğinden kurtarmak için bir komplo düzenleyen muhalefet, bu amaçla Fransızlar ve Osmanlılarla yardım görüşmelerine başladı.

Zrinyi Osmanlı padişahının bazı vaatlerinden de cesaret alarak 1670'te Steiermark'a yönelik sefer hazırlıklarına girişti. Rákóczi ise Osmanlı Devleti'yle resmen ittifak kurduğu yolundaki asılsız söylentilere güvenerek kuvvetlerini toparladı ve Macaristan'ın kuzeyindeki Tokay kentinin komutanı Kont Rüdiger von Starhemberg'i tutuklattı. Osmanlıların baş tercümanından komployu öğrenen Viyana'daki imparatorluk görevlileri hemen birlikleri harekete geçirerek Starhemberg'i Macarların elinden kurtardı. Kısa sürede dağıtılan komplocuların bazı önderleri bir Avusturya mahkemesinde ihanet suçundan yargılandı; Zrinyi, Nádasdy ve iki komplocu 30 Nisan 1671'de idam edildi. Rákóczi, annesinin Cizvitler üzerindeki etkisinden yararlanarak fidye karşılığı kurtuldu. Wesselényi ise olaylardan önce eceliyle ölmüştü.

Komplodan sonra Macaristan'ın dört yanında kurulan özel komisyonlar yaklaşık 2 bin Macar soylusunu tutukladı ve komploya katıldıkları gerekçesiyle mallarına el koydu. Wesselényi Komplosu, Habsburgların Macarlara tanıdıkları özel hak ve ayrıcalıklardan geri almasıyla ve ülkede baskıcı bir yönetimin kurulmasıyla sonuçlandı.

Wesselmann, Tom (d. 1931, Cincinnati, Ohio, ABD), pop sanatın(*) en önemli temsilcilerinden ABD'li sanatçı. Hiram College'da okuduktan sonra Cincinnati Üniversitesi'nde psikoloji öğrenimi gördü. Askerliği sırasında karikatür çizmeye başladı. Daha sonra da Cincinnati Sanat Akademisi'nde ve Cooper Union'da (New York) sanat öğrenimi yaptı. New York'ta soyut-dışavurumcu yapıtlar üretti; ardından karışık teknikle kolajlar yapmaya başladı. Bunu, televizyon, havalandırma cihazı, saat gibi günlük yaşamda kullanılan nesnelerle oluşturduğu "birleştirmeler" izledi. Dükkân vitrinlerini anımsatan bu yapıtlarında Wesselmann bazen ses ögesinden de yararlandı. Başka pop sanatçıları gibi, sıradan tüketim ürünleriyle günlük yaşamdan sahnelere ilgi duydu. "Ünlü Amerikan Çıplakları" adlı bir dizi resminde kadın imgesini düz renk alanlarından yararlanarak, pop ilkeleri doğrultusunda bayağı bir çevre içinde, kişisiz bir cinsellik simgesi olarak işledi. 1970'lerde bu imgeyi daha yoğun bir cinsellik katarak ele aldı.

Wessex, İngiltere'de hüküm sürmüş Anglosakson krallıklarından biri. Asıl toprakları kabaca bugünkü Hampshire, Dorset, Wiltshire ve Somerset ile Avon'un güneyini kapsıyordu. Bazı dönemlerde Thames Irmağının kuzeyine kadar ulaşan sınırları, zamanla Devon ile Cornwall'de içine alarak batı yönünde genişledi. Krallığın başında bulunan hanedan daha sonra bütün ülkeye egemen oldu.

Wessex iki yerleşmeden ortaya çıktı. Bunlarda ilki efsaneye göre 494 ya da 495'te bugünkü Hampshire'da karaya çıkan Cerdic ve oğlu (ya da torunu) Cynric'in kurduğu yerleşmeydi. Varlığı yalnızca arkeolojik bulguların anlaşılması ve kuzeydoğudan gelen Anglosaksonlarca kurulduğu sanılan öteki yerleşme ise Thames Irmağının yukarı bölümünde yer alıyordu. Cerdic ve Cynric'in fetihleri sonunda iç kesimdeki topraklar da Wessex'e bağlandı. Onların ardıllarından Ceawlin (hd 560-592) krallığın egemenlik alanını Thames Irmağının kuzeyine kadar genişletti. Ama çok geçmeden yeni bir güç olarak yükselen Mercia Krallığı, Cynegils'ten (hd 611-643) Hwicce'ı (bugün Gloucester-

tershire, Worcestershire ve Warwickshire'in güneyi), onun oğlu Cenwalh'tan (hd 643-672) Oxfordshire'ı aldı. Cynegils 635'te Hristiyanlığı kabul ederek Dorchester on Thames'de (bugün Dorchester, Oxfordshire) bir piskoposluk kurmuştu. Kuzeydeki toprakların yitirilmesi üzerine piskoposluk merkezi Winchester'a taşındı. Hampshire'nin güneyi ve Wight Adası da 661'den 686'ya değin Mercia'nın elinde kaldı. Cenwalh'ın ölümünden sonra Wessex'in yavaş yavaş alt krallıklara bölündüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde Wessex kralları Britonlar karşısında zaferleriyle topraklarını sürekli olarak batıya doğru genişlettiler. Exeter'de 690'dan önce bir Sakson manastırı vardı; bir yasa derlemesi çıkaran ilk Wessex kralı Ine (hd 688-726), batıdaki bölgeler için Sherborne'da (Dorset) bir piskoposluk kurdu. Berkshire ve Wiltshire'nin bir bölümünü doğrudan yöneten Mercia'nın Wessex üzerindeki egemenliği, Egbert'in (hd 802-839) tahta çıkmasıyla sona erdi. Egbert bütün Devon ve Cornwall topraklarını da ele geçirdi ve Surrey, Sussex ve Kent'i kalıcı biçimde Wessex'e bağladı. Wessex krallığının ülkedeki üstünlüğü ise Danlara karşı başarılı direnişle başladı. Adaya 865'te saldırarak öteki Anglosakson krallıkları yıkan Danların "büyük ordu"sunu Wessex kralları I. Aethelred (hd 865/866-871) ve Alfred (hd 871-899) tarafından durduruldu. Alfred 886'da Londra'yı ele geçirdi ve Dan egemenliği dışında kalan bütün İngilizlerce ülkenin hükümdarı olarak tanındı. Alfred'in torunu Athelstan'ın 927'de Danların elindeki son toprakları geri almasından sonra, Wessex kralları İngiltere kralı oldular.

West, Benjamin (d. 10 Ekim 1738, Springfield yakınları, Pennsylvania, ABD - ö. 11 Mart 1820, Londra, İngiltere), tarihsel, dinsel ve mitolojik konulu resimleriyle tanınan ABD asıllı ressam. İngiltere'de tarihsel resmin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 1756'da resim öğrenimi için Philadelphia'ya gönderildi. Yirmi yaşına geldiğinde New York kentinde başarılı bir portreci olarak çalışıyordu. 1760'ta arkadaşlarının yardımıyla, yeni-klasikçiliğin hızla yayıldığı İtalya'ya gitti. 1763'te Londra'ya geçti ve portre ressamlığına başladı. 1768'de Kraliyet Akademisi'nin kurulmasında rol oynadı. 1772'de III. George onu korumasına alınca, portre yaparak geçimini sağlamaktan kurtuldu. Sir Joshua Reynolds ile dostluk

kurdu. "General Wolfe'un Ölümü" (y. 1771) adlı yapıtında klasik bir kompozisyon içinde tarihsel bir olayı betimleyen çağdaş giysiler kullanması akademi üyeleri arasında büyük bir tepki uyandırdı. 1792'de Reynolds'ın yerine Kraliyet Akademisi'nin başkanlığına getirildi.

1801'e değin kralın koruması altında çalışmayı sürdürdü. 1802'de Paris'i ziyaret etti. Burada son taslaklarını sergilediği "Solgun At Üzerindeki Ölüm" (y. 1802) adlı resmi romantik dönem Fransız resmindeki gelişmelerin habercisiydi.

West, Mae (d. 17 Ağustos 1892/ Brooklyn, New York - ö. 22 Kasım 1980, Los

Mae West *My Little Chickadee* filminde, 1940 Universal Pictures. Fotoğraf, Collection of Penguin Photo

Angeles, ABD), ABD'li tiyatro ve sinema sanatçısı. Oyunculğunun en belirgin yanını oluşturan içten tenselliğiyle 1930'ların cinsellik simgesi olmuştur.

'Aegleppina'nın Ölümünün' Germaricus'un Kültürüne Karşı Çıkışı', Benjamin West'in bir yağlıboya çalışması, 1768; Yale Üniversitesi Sanat Galerisi Yale University Art Gallery

1897 dolayında Brooklyn'de bir tiyatrodan sahneye çıktı. Keith vodvil gösterilerinin yıldızı oldu. Broadway'de ilk kez sahneye çıktığı *Sex* (1926) adlı oyundaki rolüyle olaylar yarattı; sekiz günlük bir hapis cezası alarak adını bütün ülkede duyurdu. *Diamond Lil* (1928; Elmas Lil) ve *The Constant Sinner* (1931; Sadık Günahkâr) gibi oyunlar yazdı, bunları sahneye koydu ve başrollerini canlandırdı. İlk filmi *Night After Night* (1932; Her Geçen Gece), sonraki filmlerinin de belirgin özelliği olan uçarı yaklaşımı açığa vuruyordu. West, *Diamond Lil*'in uyarlaması *She Done Him Wrong* (1933; Ona Haksızlık Etti) filmine, özellikle açık saçık dokundurmalar içeren diyaloglardaki mizah yeteneğiyle unutulmaz bir katkıda bulunmuştu. Daha sonraki senaryoları sansüre uğradı ve *My Little Chickadee* (1940; Benim Küçük Kuşum) gibi filmlerdeki rolleri, daha önceki baştan çıkarıcı kadın rollerinin zararsız parodileri olarak kaldı. II. Dünya Savaşı sırasında Müttefik askerleri, şişme can yeleklerine (vücudunun çizgilerine benzeterek) onun adını verdiler. Otobi-yografisi *Goodness Had Nothing to Do with It* (Tanrı'nın Bununla Hiç İlgisi Yoktu) 1959'da yayımlandı. Filmleri 1960'larda yeniden ilgi toplamaya başlayan West ileri yaşlarında bile çekiciliğini yitirmemiş, 77 yaşında *Myra Breckinridge* (1970) ve 85 yaşında *Sextette* (1977; Sekstet) filmlerinde başrolde oynamıştı.

West, Morris L(anglo) (d. 26 Nisan 1916, Melbourne, Avustralya), Avustralyalı romancı. Çeşitli ödüller kazanan ve filme çekilen *The Devil's Advocate* (1959; Allahın Avukatı), 1964/Şeytanın Avukatı, 1974) adlı romanıyla ünlüdür. *The Shoes of the Fisherman* (1963; Balıkçının Ayakkabıları) adlı romanı da büyük ilgi toplamış ve sinemaya uyarlanmıştır.

Melbourne Üniversitesi'nde okudu. Eski başbakanlardan William Morris Hughes'un sekreterliğini yaptı. Bir süre sonra bu işten ayrılarak *The Herald*'in Melbourne'daki radyo yayınında çalışmaya başladı. Ardından Australasian Radio Productions'a ortak oldu. On yıl kadar sonra bunalmaya girince önce Sidney yakınlarına, 1955'te de İtalya'nın Sorrento kentine yerleşti.

Önceden yazdığı birkaç romanı daha bulunmasına karşın ilk önemli başarısını, Napoli'nin yoksul kesimlerinde yaşayan çocukları konu aldığı *Children of the Sun* (1957; Güneşin Çocukları) adlı yapıtı ile sağladı. Bunu *Şeytanın Avukatı*, *Daughter of Silence* (1961; Sessizliğin Kızı), *The Shoes of the Fisherman*, *The Ambassador* (1965; Büyükelçi, 1968), *The Tower of Babel* (1968; Babil Kulesi), *Summer of the Red Wolf* (1971; Kızıl Kurdun Yazı), *The Navigator* (1976; Denizci, 1982), *Proteus* (1979; Tirmanma, 1980) ve *The Clowns of God* (1981; Tanrının Soygarıları, 1983) adlı romanları izledi.

West'in Türkçeye çevrilmiş öteki yapıtları arasında *The Salamander* (1973; Kertenkele, 1974), *Harlequin* (1974; Şaklaban, 1974) ve *The World is Made of Glass* (1983; Fanus, 1984) sayılabilir.

West, Nathanael, asıl adı NATHAN WEINSTEIN (d. 17 Ekim 1903, New York kentli - ö. 22 Aralık 1940, El Centro yakınları, California, ABD), 1930'larda yazdığı yergi romanlarıyla ünlünen ABD'li yazar.

Orta sınıftan göçmen bir ailenin oğluydu. 1924'te Brown Üniversitesi'ni bitirdi. Paris'te kaldığı 15 aylık dönemde, Troya atının

içindeki grotesk karakterlerin öyküsünü konu alan ilk romanı *The Dream Life of Balso Snell*'i (1931; Balso Snell'in Düş Yaşamı) yazdı.

New York'a dönüşünde bir otelde yönetici olarak çalıştı; bu arada Dashiell Hammett, James T. Farrell ve Erskine Caldwell gibi yazıtlara uzay ya da bedava oda sağladı. West'in *Miss Lonelyhearts* (1933) ve *A Cool Million* (1934) adlı romanları Türkiye'de *Gönül Abı-Fırsatlar Ülkesi* (1974) adıyla yayımlandı. Bunlardan birincisinde, sevgilisi tarafından terk edilen bir köşe yazarının okuyucularını teselli etme çabasındaki ironiyi ve yenilgiyi betimledi; öbüründe de doğru yaptığını sanırken durumu daha da kötüleşen bir kahramanın öyküsü temelinde, yazar Horatio Alger'in yaygınlaştırdığı "Amerikan başarısı" anlayışını alaya aldı. West son yıllarında Hollywood'da senaryo yazarı olarak çalıştı. Birçok eleştirmenin Hollywood'la ilgili en iyi romanı saydığı *The Day of the Locust*'ta (1939; Çekirgenin Günü) sinemanın sahte dünyasını ve sinema sanayisinin etkilerinde yer alan kişileri dramatik bir üslupla betimledi. Karısı Eileen McKenny ile birlikte bir otomobil kazasında ölen West'in yapıtları *The Complete Works of Nathanael West*in (1957; Nathanael West'in Bütün Yapıtları) yayımlanmasının ardından yeni bir ilgiyle karşılandı.

West, Dame Rebecca, asıl adı CİCİLY ISABEL ANDREWS, eö FAIRFIELD (d. 21 Aralık 1892, Londra - ö. 15 Mart 1983, Londra, İngiltere), İngiliz gazeteci, romancı ve eleştirmen. Savaş suçlarının yargılandığı Nürnberg davalarına (1945-46) ilişkin parlak yazılarıyla ünlülmüştür.

Subay olan babasının ölümünün (1902) ardından Edinburgh'da öğrenim gördü. Daha sonra Londra'da oyunculuk kurslarına katıldı; takma adını da Henrik Ibsen'in *Rosmersholm* adlı oyunundaki rolünden dolayı aldı.

1911'de gazeteciliğe yönelen West, bu dönemde sol eğilimli gazetelerde çeşitli yazılar yazdı; bu arada kadınlar için genel oy hakkını savunarak adını duyurdu. 1916'da Henry James'in eleştirel bir yaşam-öyküsünü yayımladı. Daha sonra roman yazmaya yöneldi. *The Judge* (1922; Yargıç), *Harriet Hume* (1929), *The Thinking Reed* (1936; Düşünen Sazlık), *The Fountain Overflows* (1957; Çeşme Taşıyor) ve *The Birds Fall Down* (1966; Kuşlar Aşağıya Düşer) gibi bu romanları toplumsal ve kültürel alanlardaki yazılarından daha az ilgi çekti. West 1937'de Yugoslavya'ya gitti; daha sonra yazdığı iki ciltlik *Black Lamb and Grey Falcon*'da (1942; Siyah Kuzu ve Gri Şahin) Balkanlar'ın siyasi yaşamını, kültürünü ve tarihini inceledi. 1946'da *The New Yorker* dergisi adına, William Joyce'un vatan hainliğiyle suçlandığı davayı izledi. *The Meaning of Treason* (1949; Hainliğin Anlamı) adlı kitabında, modern toplumda vatan haininin yanı sıra aydınla bilim adamının oynadığı rolleri inceledi; sonradan *The New Meaning of Treason* (1964; Hainliğin Yeni Anlamı) adıyla benzer bir derleme daha yayımladı. Nürnberg davalarıyla ilgili yazıları *A Train of Powder*'da (1955) toplanan West'e 1959'da Dame unvanı verildi.

Seçilmiş çalışmalarından oluşan *Rebecca West: A Celebration* 1977'de, yeni bir yüzyılın başlamasıyla ilgili görüşlerini içeren 1900 ise 1982'de yayımlandı. Eleştirmen ve yazar Anthony West, Dame Rebecca ile yazar H. G. Wells'in oğludur.

West Bromwich, İngiltere'de, West Midlands metropoliten ilindeki Sandwell ilçesin-

de (district) kent. Birmingham'ın kuzeybatı ucunda, modern bir kent olarak gelişmiştir. Kentte günümüzde bir lokanta olarak kullanılan 13. yüzyıldan kalma hendekli malikâne ile bir müze olan 15. yüzyıldan kalma Oak House (Meşe Ev) bulunur. Kent kömür madenciliği ve gelişkin metalurji sanayisi ile tanınır. Nüfus (1981) 154.531.

West Covina, ABD'de, California eyaletine bağlı Los Angeles ilinde (county) kent. San Gabriel Vadisinin doğu ucunda yer alır. 1905'te kurulan West Covina, başlangıçta turuncu ve ceviz ağaçlarıyla çevrili tarımsal bir yerleşmeydi. 1923'te kent tüzel kimliği kazandı ve II. Dünya Savaşı sonrasında Los Angeles metropoliten alanının gelişmesine koşut olarak hızla büyüdü. Nüfus (1990) 96.086.

West Derbyshire, İngiltere'de, Derbyshire ilinde (county) ilçe (district). Yüzölçümü 795 km²'dir. Güzel manzaralı ilçe topraklarının yaklaşık yarısı Peak Yöresi Ulusal Parkı içinde kalır.

Yörede Wirksworth ile Castleton arasında Romalıların başlattığı kurşun madenciliği 19. yüzyıla değin sürdü. 1771'de Cromford'da Sir Richard Arkwright'in su gücüyle çalışan ilk pamuk eğirme tezgâhını kurmasının ardından pamuklu dokumacılık önem kazandı. Başta mandıracılık olmak üzere günümüzde tarım ilçedeki en önemli ekonomik etkinliktir. Çok sayıda köy ve kasabadan Monyash, Wirksworth, Bonsall ve Tideswell'in geçmişi kurşun madenciliği yerleşimlerine, Bakewell ve Ashbourne ise buralarda oluşan tarımsal pazar merkezlerine dayanır. Derwent Vadisi boyunca uzanan yerleşimler dizisinden oluşan Matlock 19. yüzyılda kurulmuş Matlock Kaplıcası'nı da içerir. İlçedeki pek çok tarihsel yapı arasında Chatsworth, Haddon ve Sudbury malikâneleri sayılabilir. Nüfus (1986 tah.) 66.800.

West Devon, İngiltere'nin güneybatı kesimindeki Devon ilinde (county) ilçe (district). Plymouth'un doğrudan kuzeyinde yer alır; yüzölçümü 1.160 km²'dir. Güneybatıdaki Dartmoor'un çoğunu içine alır, batıda da Cornwall ilinden Tamar Irmağının dar, alçak vadisiyle ayrılır.

Dartmoor'un çıplak, granit kitlesi ilin yaklaşık yarısını kaplar; yüksekliği 305-610 m arasında değişen bu yayla bölgesinin çayırlarında Blackface gibi dayanıklı koyun cinsleri yetiştirilir, ayrıca yaban midillilerine rastlanır. Plymouth yakınındaki çukur Tamar Vadisinde turfanda sebze ve meyve üretilir. İlçe Anglosakson ve Norman dönemlerinde hem bir yerleşim hem de önce kalay, daha sonra bakır ile kurşun madenciliği merkezliydi; bu dönemlere ait taş anıt kalıntıları, köprüler ve ortaçağ çiftlik evlerine ilçenin her yanında rastlanır.

Ortak ilçe merkezleri olan Tavistock ile Okehampton, Dartmoor'un sırasıyla, güneybatısı ve kuzey uçlarında yer alır. Tavistock'un güneybatısında, Tamar Irmağı üstünde yer alan ve 19. yüzyıl başlarında bir bakır yükleme limanı olan Morwellham bir açık alan sanayi arkeolojisi müzesine dönüştürülmüştür; burada rıhtımlar, eğik yüzeyler ve çarkları ile limanın kalıntıları korunur. Tavistock'un güneyindeki 13. yüzyıldan kalma Buckland Abbey'de bir deniz tarihi müzesi kurulmuştur. Dartmoor'un kuzeydoğu ucunda sert granitten yapılmış İngiltere'de inşa edilen (1910-30) son büyük malikâne olan Drogo Şatosu bulunur. Nüfus (1986 tah.) 43.400.

West Dorset, İngiltere'nin güney kesimindeki Dorset ilinde (*county*) ilçe (*district*). Manş Denizindeki Lyme Körfezine bitişik konumdadır; yüzölçümü 1.083 km²'dir. Güneyde, bir ilçe (*borough*) oluşturan Weymouth ile Portland limanlarını çevreler. 19. yüzyıl yazarlarından Thomas Hardy'nin canlı biçimde betimlediği ilçenin neredeyse tamamı hükümetçe Doğal Güzellik Bölgesi olarak kabul edilmiştir. Güneybatıda, Lyme Regis ile Bridport'un kıyılarında bulunan tatil yerlerinin arasındaki kayalıklar ve Bridport'tan doğuya kıyı boyunca uzanan dar, çakıllı Chesil Kumsalı turistlerin ilgisini çeker.

19. yüzyılda zengin ve ünlü kişilerin çekildikleri gözde bir merkez olan Lyme Regis, ortaçağda da önemli bir limandı. Bridport gemi halatı, ip ve balıkçı ağı üretimiyle tanınır. İlçenin kuzeyindeki Sherborne 705-1075 arasında bir katedral kentiydi. Tarih-öncesi dönemlerde seramikçiliğin geliştiği Dorchester'da Roma kalıntıları bulunur; buranın yaklaşık 5 km güneyindeki Maiden Şatosu da Tarihöncesi kalelerin mükemmel bir örneğidir.

Tebeşir tepelerde sığır beslenir, ayrıca tahıl özellikle de arpa yetiştirilir; alçak düzlüklerde ise domuz ve koyun besiciliği ile bahçe tarımından oluşan karma çiftçilik yaygındır. Chesil Kumsalını karadan ayıran lagünde ortaçağdan kalma bir kuğu yetiştirme yeri bulunur. Dorchester hem Dorset ilinin hem de West Devon ilçesinin merkezidir. Nüfus (1988 tah.) 85.300.

West End, İngiliz tiyatro dünyasında Londra'nın ödeneksiz tiyatroların toplandığı bölgesine, özellikle de Shaftesbury Caddesi ve Haymarket çevrelerine verilen adı. II. Dünya Savaşı sonrasında başta H.M. Tennent, Ltd. olmak üzere bazı şirketler Londra'da birçok tiyatroyu ele geçirerek orta sınıfın beğeni düzeyine seslenen oyunlar sahnelemeye başladı. Çoğunlukla William Douglas Home ve Agatha Christie'nin durum komedisi ve gerilim oyunu türünden "hafif" oyunları sahnelenirken "edebi" tiyatro da Terence Rattigan, N.C. Hunter ve Enid Bagnold gibi yazarların zarif oyunlarıyla temsil ediliyordu.

West End yapımları profesyonel açıdan nitelikli olmakla birlikte savaş sonrası toplumsal değişimleri pek yansıtmıyordu. 1950'lerin sonunda İngiliz tiyatrosu yeni kuşak oyun yazarlarının yapıtlarıyla canlandı. Bazı yeni yazarlar oyunlarını İngiliz Sahne Derneği (Sloane Meydanı'ndaki Kralliyet Saray Tiyatrosu'nda) ve Joan Littlewood'un Tiyatro Atölyesi (East End'deki Kralliyet Tiyatrosu'nda) gibi ödenekli tiyatrolarda sunarken Ulusal Tiyatro ve Kralliyet Shakespeare Topluluğu da yeni oyunları sahneledi.

1980'lere değin tiyatro yöneticisi şirketler kazanç sağlamayı sürdürdü. Ama izleyicinin beğenisi sürekli değiştiğinden kesinlikle başarılı olacak oyunları seçmek gittikçe güçleşti. Dolayısıyla da West End İngiliz tiyatro dünyasındaki egemen konumunu yitirdi.

West Glamorgan, Güney Galler'de il (*county*). 1974'te Swansea ili (*county borough*) ile eski Glamorgan ilinin batı kesiminin büyük bir bölümünün birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yönetim merkezi Swansea'dir. Afan, Lliw Valley, Neath ve Swansea ilçelerini (*district*) kapsar. Yüzölçümü 817 km²'dir. Gower yöresi dışında Neath ve Tawe ırmaklarının geniş vadilerle yardığı kumtaşı platolardan oluşur. Swansea Koyuna bitişik kesiminde bir kentsel kompleks uzanır.

Romalıların bir askeri karakol kurduğu yörede, daha sonraları Normanlarca tahkim

edildi. 18. yüzyılda Neath ve Tawe ırmaklarının aşağı vadilerinde gelişen bakır ve kurşun ergitmeçiliğinin yerini zamanla teneke levha ve çelik üretimi aldı. Öte yandan kömür üretimiyle bağlantılı olarak çeşitli metalurji dalları da ortaya çıktı. 1945'ten sonra antrasit çıkarımının durması geniş çaplı işsizliğe yol açtı. Bu sorunu çözmek için Resolven, Pontardawe ve Ystradgynlais'te yeni sanayiler kuruldu.

Swansea kent kompleksi, Dyfed ilinde bulunan batıdaki Llanelli'den doğudaki Margam'a kadar kesintisiz biçimde ilerleyerek Gower yönünde Swansea Koyu çevresine ve vadilere doğru yayılır. Demirdışı metal sanayilerinin 1914'e doğru gerilemesiyle yaşanan uzun durgunluktan sonra yöre yeniden gelişmiştir. Alışveriş merkezleriyle bütün yöreye hizmet veren Swansea'nin çevresinde konut alanları ve sanayi merkezleri vardır. Llandarcy petrol arıtma tesisi boru hattıyla Port Talbot'daki çelik işletmelerine bağlanmıştır.

Güzel manzaralı kayalık kıyıların, kumlu koyların ve kireçtaşı burunların çevrelediği bir yarımada olan Gower yöresi, Swansea kentsel alanına sebze ve süt sağlamanın yanı sıra kente çalışmaya gidenler için bir konut alanı ve bir sayfiye merkezi işlevini de görür. Nüfus (1991 geç.) 357.800.

West Hartford, ABD'de, Connecticut eyaletinin orta kesiminde, Hartford ilinde (*county*) kent. Sanayi kentinin güneydoğu ucundaki küçük bir bölgeyle sınırlıdır. Thomas Gallaudet ülkenin ilk sağır okulunu olan Amerikan Sağır Okulu'nu 1817'de burada kurmuştur. Üç yüksek okulun birleştirilmesiyle kurulan (1957) Hartford Üniversitesi'yle St. Joseph College (1932) ve Connecticut Üniversitesi'nin bazı birimleri West Hartford'dadır. Nüfus (1990) 60.110.

West Haven, ABD'de, Connecticut eyaletinin güneybatısında, New Haven ilinde (*county*) kent. West İrmağının kıyısında, New Haven'ın karşısında yer alır. Sınırları aynı adı taşıyan ilçe düzeyinde yönetim birimiyle (*township*) örtüşür. Başlangıçta West Farms olarak bilinen bölgeye ilk kez 1640'larda yerleşmeye başladı. Yaklaşık 1720'de oluşturulan West Haven bucağı (*parish*) bir süre sonra Orange kasabasına bağlandı; 1873'te ilçe (*borough*), 1921'de ise kasaba olarak tüzel kimlik kazandı. Bir sanayi kenti olan West Haven, 1961'de bu kasabayla birleştirildi. Kentteki tarihsel yapılar arasında Ward Heitman (1684) ve Peter Mallory (1695) evleri sayılabilir. Başlangıçta ekonomisi balıkçılık, demircilik, un üretimi ve tekne yapımıyla sınırlı olan West Haven'da 1853'ten sonra toka imalatına başlanmıştır. Kent günümüzde çeşitlenmiş bir imalat sanayisine sahiptir. New Haven Üniversitesi 1920'de kurulmuştur. Nüfus (1990) 54.021.

West Lancashire, İngiltere'nin kuzeybatısında Lancashire ilinin (*county*) güneybatısında, ilçe (*district*). Liverpool kentinin kuzeyinde yer alır. Yüzölçümü 332 km²'dir. İrlanda Denizinden Merseyside ilinin sınırları içinde kalan dar bir kıyı şeridiyle ayrılan ilçenin kuzeydeki Ribble İrmağının ağzında İrlanda Denzine kıyısı vardır. Büyük kent merkezlerine yakınlığı, ilçenin verimli tarımsal topraklarında yoğun biçimde bostancılık yapılmasını özendirir.

West Lancashire'nin yönetim ve tarımsal ticaret merkezi olan güneybatıdaki Ormskirk ortaçağ pazar kasabası görünümünü büyük ölçüde korumuştur. Kentin ünlü sokak pazarının 700 yıldan beri kurulduğu

söylenir. Ormskirk'te bir pirinç dökümhanesi ve bir şekerleme fabrikası vardır. İlçenin önemli yerleşmelerinden olan Skelmersdale, yeni kent alanı olarak belirlendiği 1961'den bu yana hızla sanayileşmiş ve büyümüştür. Rufford'daki Rufford Old Hall, ortaçağ sonlarına ait ahşap karkas yapıların güzel bir örneğidir. Nüfus (1986 tah.) 106.800.

West Lindsey, İngiltere'nin ortadoğusunda, Lincolnshire ilinde (*county*) ilçe (*district*). Lincoln kentinin kuzeyinde yer alır. Yüzölçümü 1.154 km²'dir. İlçede verimli killi topraklarla kaplı iki alçak (30 m) vadi vardır. Cotsword Tepelerinden kuzeye doğru uzanan kireçtaşı oluşumlu dar Lincoln Edge (60 m) bu iki vadiyi birbirinden ayırır. Kırsal özellikleri ağır basan bu bölge kuzeydoğuda, Lincoln Wolds olarak bilinen tebeşir oluşumlu tepelere kadar uzanır. İlçenin merkezi, tarihsel bir pazar kenti olan Gainsborough'dur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hafif sanayi alanında büyük gelişme gösteren kasabada çorap ve tarım araçları üretilir. Lincoln Wolds'dan kireçtaşı ve tebeşir çıkartılır. Nüfus (1986 tah.) 77.100.

West Lothian, İskoçya'nın güneydoğusunda, Lothian ilinde (*region*) ilçe (*district*). 1975'teki düzenleme sırasında oluşturulan ilçe, eski West Lothian (Linlithgowshire) ve Midlothian illerinin bazı bölümlerini kapsar ve Edinburgh birleşik kent topluluğunun (*conurbation*) batısında yer alır. Yüzölçümü 414 km²'dir. Başlıca tarım ürünleri, buğday, arpa, hayvan yemi ve patatestir. Mandıracılığın gitgide önem kazandığı ilçenin güneyindeki yüksek kesimlerde koyun yetiştirilir. 19. yüzyılda işletmeye açılan kömür ve petrol şeyli yatakları bölgenin zenginleşmesini sağlamıştır. Şeyl rezervleri zamanla azaldığından, günümüzde ilçede kurulu arıtma tesislerinde ithal petrol ve Kuzey Denizi petrolü işlenmektedir. İlçe merkezi Linlithgow'dur. Nüfus (1987 tah.) 141.684.

West Midlands, İngiltere'de metropoliten il (*metropolitan county*). Birmingham, Coventry, Dudley, Sandwell, Solihull, Walsall ve Wolverhampton'ı içine alır; yüzölçümü 899 km²'dir.

Yörenin sık ormanlarla kaplı kırsal kesimlerinde eskiden yerleşim noktaları oldukça seyrekti. Sakson kabilelerinin ırmak vadilerine sığınmasından ardından yerleşimler yaygınlaştı. İl 1974'e değin yönetim bakımından Staffordshire, Warwickshire ve Worcestershire illerine (*county*) bölünmüştü. Staffordshire'nın güney kesiminde daha 13. yüzyılda metal işleme biliniyordu. Kömür havzalarında gelişen Dudley, Walsall ve Wolverhampton gibi kentlerde 18. yüzyılda demir işleme önem kazandı; yöreye bu yüzden "Kara Ülke" adı verildi. Birmingham ise düğme, silah ve mücevher gibi bazı özel ürünlerin üretildiği bir merkez oldu. 19. yüzyılda belirli kentler belirli ürünlerle tanınırdı: Dudley zincirler, Wolverhampton kilit ve anahtarlar, West Bromwich de yay ve tartı aletleriyle ünlendi.

İldeki kentsel merkezler, özellikle de Coventry II. Dünya Savaşı'ndaki bombardımanlarda ağır hasar gördü, ardından da modern bir tasarım temelinde yeniden inşa edildi. Günümüzde ili geniş bir yeşil kuşak çevreler. İlde pek çok göçmen işçi bulunur; bunlar ciddi konut sorunu ile karşı karşıyadır. Ülkenin kara ve demir yolları ağındaki önemli konumu nedeniyle ilde kurulması kararlaştırılan Ulusal Sergi Merkezi,

Birmingham ile Coventry arasında 1976'da açıldı. İlde çeşitli üniversite, yüksek okul ve kültür kurumları etkinlik gösterir; ama il daha çok genel tüketim mallarından bazı lüks mallara kadar imalat sanayisinin çeşitli ürünleriyle tanınır. Nüfus (1991 geç.) 2.499.300.

West Orange, ABD'de, New Jersey eyaletinin kuzeydoğu kesiminde, Essex ilinde (*county*) kasaba. Newark'ın hemen kuzeybatısında yer alır. Daha çok Thomas A. Edison'ın doğduğu yer olarak tanınır. Edison Ulusal Tarih Alanı'nda Edison'ın 44 yıl boyunca çeşitli buluşlar üzerinde çalıştığı Edison Laboratuvarı (1887) vardır. Edison'ın yaşadığı 23 odalı Glenmont, çağdaş bahçeli banliyö tipinin öncüsü sayılan Llewellyn Park'ındadır. Kessler Rehabilitasyon Enstitüsü'nün de bulunduğu kasabada hafif sanayi tesislerinde elektrikli araçlar ve pil üretilir. Nüfus (1990) 39.103.

West Oxfordshire, İngiltere'nin ortagüney kesimindeki Oxfordshire ilinde (*county*) ilçe (*district*). İlin batısında yer alır; yüzölçümü 715 km²'dir. Cotswold Tepeleri kuzeybatı yönünde uzanır; ilçenin geri kalan bölümünü kaplayan kil vadi güneyde ve doğuda Thames Irmağına dayanır. İlçe ekonomisi karma çiftçiliğe ve hafif sanayiye dayanır; başlıca etkinlikler koyun besiciliği ile hassas aletler ve mobilya üretimidir. Çok eskiden beri üretilen bazı özel ürünler arasında kuzeybatıdaki Chipping Norton'da tüvit, orta kesimdeki Charlbury ve Woodstock'ta eldiven, günümüzde ilçe merkezi olan güneydeki Witney'de de battaniye (1669'dan sonra) sayılabilir. 13. yüzyılda yüncülüğün geliştiği Chipping Norton'da, 16. ve 17. yüzyıl taş ustalarının zarif ürünlerinden örnekler bulunur.

Sir Winston Churchill Woodstock'un 1,6 km güneyindeki Blenheim Sarayı'nda doğmuş, yakındaki Bladon köyü mezarlığına gömülmüştür. Nüfus (1991 geç.) 88.700.

West Palm Beach, ABD'de, Florida eyaletinin güneydoğusunda, Palm Beach ilinin (*county*) merkezi (1909) kent. Atlas Okyanusu Suyolunun parçasını oluşturan Worth Gölü adlı lagünün kıyısında, Palm Beach'in karşısında yer alır. Irving Henry'nin 1880'de kurduğu çiftliğin çevresinde gelişti. 1894'te Henry Flagler'ın kurduğu Florida Doğu Kıyısı Demiryolu'na bağlandıktan sonra hızla büyüyen yerleşme 1894'te tüzel kimlik kazandı. Ulaşım olanaklarının gelişmesiyle, Palm Beach gibi bir turizm merkezi ve çevre bölgenin ticaret ve finans merkezi durumuna geldi. Bu dönemde kentte çeşitli sanayi dalları ve ticari balıkçılık da gelişti. West Palm Beach'teki yükseköğretim kuruluşlarının başında Palm Beach Üniversitesi (1926) ve Palm Beach Atlantic College (1968) gelir. Eyaletin en işlek limanlarından olan Palm Beach limanı kentin hemen kuzeyinde, Afrika'dan getirilen yabancı hayvanların doğal ortamlarına benzer biçimde düzenlenmiş 260 hektarlık Aslan Ülkesi Safarisi ise batısında yer alır. Nüfus (1990) kent, 67.643; West Palm Beach-Boca Raton-Delray Beach metropoliten alanı, 863.518.

West Point Akademisi, asıl adı AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ASKERİ AKADEMİSİ. ABD Kara Kuvvetleri'ne subay yetiştiren yükseköğretim kurumu. Ayrıca bak. Amerika Birleşik Devletleri Kara Kuvvetleri.

West Somerset, İngiltere'nin güneybatı kesiminde, Somerset iline (*county*) bağlı

ilçe (*district*). Bristol Kanalinın güneydoğu kıyısında 727 km²'lik bir alanı kaplar. Quantock Tepeleri, Brendon Tepeleri ve Exmoor'un engebelendirdiği ilçe topraklarının üçte ikisi Richard Doddridge Blackmore'un 19. yüzyılda kaleme aldığı *Lorna Doone* (İki Düşman Aile. Lorna Doone, 1953, 197-) adlı romanda anlatılan Exmoor Ulusal Parkı içindedir. İlçenin en büyük kasabası Minehead sayfiyesi eskiden bir ringa balıkçılığı limanıydı. Hemen yakındaki Dunster ortaçağ yapıları ve 16. yüzyıldan kalma iplik pazarıyla ünlüdür. İlçenin batı ucundaki Porlock kasabasında ünlü bir binicilik okulu vardır. İlçe merkezi Williton bir kilise bölgesidir. Nüfus (1986 tah.) 31.000.

West Sussex, İngiltere'nin güney kesiminde il (*county*). Manş Denizi kıyısında yer alır. Yüzölçümü 1.989 km²'dir. Crawley ve Worthing ilçeleriyle (*borough*) Adur, Arun, Chichester, Horsham ve Mid Sussex ilçelerine (*district*) bölünmüştür.

İlin doğusundan batısına doğru South Downs adlı tebeşir kayalıkları uzanır. Chichester'in güneyindeki verimli kıyı ovası da genişleyerek düz Selsey Burnuna ulaşır. Slindon'daki yüksek kumsallarda ve Pulborough yakınlarındaki ırmak çakıllarında ele geçen eşyalar buralarda Paleolitik Çağ yerleşimlerinin bulunduğunu gösterir. İlkel tarımsal topluluklar Neolitik Çağ'dan Roma dönemine değin geçen sürede yüksek tebeşir kayalıkları yeğlemişlerdir. Tunç Çağı, Trefoil ve Worthing yakınlarındaki çeşitli yerlerde bulunan ve çan tümülüs olarak bilinen yuvarlak mezar tepeliklerince temsil edilir; Goodwood yakınlarındaki Trundle ile Cissbury'de de Demir Çağı tepe kaleleri vardır. Orman ürünleri ve demir cevheri yatakları, yörede Tarihöncesi dönemde demir işlenmesini olanaklı kılmıştır. Roma istilasından hemen önce Selsey bölgesinde İngiliz kabile şeflerinin bir hanedanı hüküm sürmüştür; bunların sonuncusu olan Cogidubnus, Romalılarla ittifak kurarak onlardan merkezi Chichester'da bulunan bir kralık almıştır.

Romalıların yöreden ayrılmasından sonra Selsey yakınlarında karaya çıkan Sakson istilacılar 5. yüzyılın sonlarında doğuya yöneldiler. Baskıcı bir yönetim kurdularsa da önce komşu Wessex halkları, ardından da Normanlar karşısında yenilgiye uğradılar. Normanlar, Arundel gibi kalelerle manastırlar inşa ettiler.

Günümüzde doğuda Shoreham'dan batıda Selsey'ye kadar gelişkin ve neredeyse kesintisiz bir yerleşim alanı yayılır. Littlehampton ve Bognor Regis dikkate değer sayfiye merkezleridir; Worthing ise emeklilerin çekildiği bir kent olarak gelişmiştir. İlde yaşayan pek çok kişi trenle Londra'ya çalışmaya gider. Nüfus (1991 geç.) 692.800.

West Wiltshire, İngiltere'nin güney kesiminde, Wiltshire iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Bristol'ın yaklaşık 24 km güneydoğusunda 517 km²'lik bir alanı kaplar. Toprakları orta kesimdeki tebeşir yükseltiler, güneydeki Salisbury Ovası ve kuzeydeki alçak Avon Vadisinden oluşur. İlçe merkezi Trowbridge ve Melksham-Bradford-on-Avon kasabaları Avon Vadisinin tarım ve hafif sanayi merkezleridir. Westbury tebeşir kayalıklarının sınırında, Warminster ise bir askeri kampın yanında yer alır. Bu kasabaların çoğu daha ortaçağda kumaş yapımı ya da yünlülük ticaret merkezleri olarak gelişmişti. Bradford-on-Avon'daki St. Laurence Kilisesi (8-11.yy) büyük bölümü ayakta kalmış Anglosakson kiliselerden biridir.

İlçede sığır, koyun ve domuz beslenir, tahıl yetiştirilir. Halı, kumaş, eldiven ve kauçuk ürünleri imalatı da önemlidir. Avon Vadisinin yukarısında Westbury'de, 9. yüzyılda Danlara karşı zafer kazanan Kral Alfred'in anısına beyaz tebeşir kayasına oyulmuş dev bir at figürü vardır. Nüfus (1986 tah.) 102.200.

West Yorkshire, İngiltere'nin kuzey kesiminde metropoliten il (*county*). Calderdale, Kirklees, Bradford, Leeds ve Wakefield ilçelerinden (*district*) oluşur. Yüzölçümü 1.255 km²'dir. Pennine ormanlarından çıkarak York Vadisine doğru ilerleyen Aire ve Calder ırmaklarının derin vadilerinde kurulu bitişik kümekenti de içine alır. Toprakları Yorkshire kömür yataklarının kuzey ucundan Wharfedale Vadisine kadar uzanır.

Humber Irmağının kollarını kullanarak yöreye giren Anglosakson ve Viking toplulukları ormanların büyük bölümünü yok ederek vadilerde yerleşmeler kurdular. Baronların büyük güç kazandığı ortaçağda yöre, Bramham Moor (1408), Wakefield (1460) ve Towton (1461) gibi önemli çarpışmalara sahne oldu. Yörede koyun yetiştiriciliğine bağlı olarak gelişen yün eğirmeciliği ve dokumacılık zamanla çiftçiliğin yerini aldı. 18. ve 19. yüzyıllarda bol su gücü ve kömüre dayalı buhar enerjisi yörede sanayinin gelişmesinde önemli rol oynadı. İlin batı kesiminde Bradford'un çevresine kümelenmiş olan dokumacılık merkezleri günümüzde de yün ve iplik üretimiyle ünlüdür. Kömür üretimi ise Leeds ve Wakefield'in doğusundaki daha derin ocaklarla ovalık kesimdeki büyük ve modern kuyulara kaymıştır. Leeds ve Wakefield'de çeşitli makineler üreten sanayi kuruluşları vardır. Leeds'de ayrıca hazır giyim eşyası da üretilir. Nüfus (1991 geç.) 1.984.700.

Westchester, ABD'de, New York eyaletine bağlı il (*county*). Hudson Irmağının doğu yakasında, New York kentinin hemen kuzeyinde 1.134 km²'lik bir alanı kaplar.

Yörenin ilk sakinleri olan Vaping Yerlilerini, 1640'larda Felemenkli koloniciler Hudson Irmağı kıyılarından, New England'dan gelen koloniciler de bugün Connecticut sınırını oluşturan kesimden sürüp atıldılar. New Netherland'ın 1664'te İngiltere'ye teslim olmasından sonra New York'a bağlanan yöre 1683'te de il yapıldı. Daha sonra Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında White Plains Çarpışması'na (1776) sahne oldu. İngiliz casusu Albay John André burada ele geçirildi (1780).

İlin dar ve hafif dalgalı güney kesimi genelde konut banliyölerinden oluşur. Yonkers, New Rochelle, Mount Vernon, White Plains (1778'den beri il merkezi) ve Rye gibi kentler burada yer alır. Planlı sanayi ile gelişen bu kentlerin hafif sanayi ürünleri arasında elektrikli olmayan makineler, gıda ve meşrubat, basılmış materyal, elektrikli araçlar ve giysi sayılabilir. 1950'lerden sonra birçok çokuluslu şirket, merkezlerini Westchester'in orta ve kuzey kesiminde kurmuştur.

İl topraklarının genişlediği White Plains'in kuzeyinde, ormanlarla örtülü granit sırtlar Anthony's Nose'da 374 m'ye ulaşır. Hudson Vadisi boyundaki tepelik alanda doğup büyüyen Washington Irving, bazı yapıtlarında bu çevreyi anlatır. Seyrek bir nüfusu barındıran kuzey kesimdeki köyler arasında daha çok elma ve armut yetiştirilen meyve bahçeleri uzanır. Bu kesimin tek kenti Peekskill'de bazı hafif sanayi kuruluşları vardır.

İlin başlıca eğitim kuruluşları Purchase'taki New York Eyalet Üniversitesi'ne (1967)

bağlı yüksek okul, Pleasantville (1963) ve White Plains'deki (1923) Pace Üniversitesi kampüsleri ve Sarah Lawrence College'dır (1926). Nüfus (1990) 874.866.

Westdeutsche Landesbank Girozentrale (Almancada, "Batı Alman Ulusal Kambiyo Bankası"), Almanya'da büyük ticaret ve yatırım bankası. Sahipleri (garantörleri) Kuzey Ren-Vestfalya eyaleti, Kuzey Ren-Vestfalya Tasarruf Bankaları Birliği ve eyaletin ilçe birlikleridir. Merkezi Düsseldorf'tadır.

Münster'deki Landesbank für Westfalen Girozentrale (kuruluşu 1832) ile Düsseldorf'taki Rheinische Girozentrale und Provinzialbank'ın (1854) birleşmesiyle 1969'da kurulmuştur. Ülkedeki üç büyük ticaret bankasının yerel düzeyde rekabetini özendirmek için yerel imalatçılara ihracat finansmanı sağlar. Mevduat bankacılığı, ticaret finansmanı, şirketlere, eyaletlere ve belediyelere kredi açma, finansal kiralama, borsa ve dış ticaret işlemleri de bankanın etkinlikleri arasındadır. Ayrıca bölgedeki 250 tasarruf sandığı için takas odası işlevi görmektedir. Tahvil çıkaran, sermaye ve gayrimenkul fonlarını yöneten ve öz sermaye finansmanına katılan bankanın bir ipotek ve tasarruf bankası da vardır.

Westermann, Diedrich (Hermann) (d. 24 Haziran 1875, Baden, Almanya - ö. 31 Mayıs 1956, Baden, AFC), Afrika dilleri ve kültürü üzerine çalışmalarıyla tanınmış Alman dilbilimci. Senegal Irmağından Nil'in yukarı kollarına uzanan bölgede konuşulan çok çeşitli diller üzerine yaptığı araştırmalarla, kendinden önce öğretmenini Carl Meinhof'un(*) başlattığı çalışmaları daha da ilerletmiştir.

Bir süre Batı Afrika'daki Togo'da misyonerlik yaptıktan sonra Berlin'de Doğu Dilleri Semineri'nde ders verdi. 1911'de yayımladığı *Die Sudansprachen*'de (Sudan Dilleri) Meinhof'un Bantu dillerini inceleyen yapıtını örnek almıştı. Westermann burada, daha önceleri "Karma Siyah dilleri" olarak sınıflandırılan bir grup dilin aynı kökten kaynaklandığını ileri sürüyor ve hepsinin atası olan "Ur-Sudan" adlı dili yeniden kurmaya çalışıyordu. Bu sonuca varabilmek için de sekiz Sudan dilini (Eve, Akan, Ga, Yoruba, Efik, Kunama, Nübye, Dinka) yapı ve sözcük dağılımı açısından karşılaştırmıştı.

Westermann'ın ikinci önemli yapıtı, *Völkerkunde von Afrika*'nın (1940; Afrika'nın Etnolojisi) ikinci bölümünü oluşturan "Sprache und Erziehung"du (Dil ve Eğitim). Westermann bu yapıtında Afrika dillerini Kolsan, Siyah (Sudan, Bantu ve Nil) ve Hami-Sumli dilleri olarak üç ana kola ayırıyor, sonuçlara varmaktan çok diller arasındaki yakınlıkları saptamakla yetiniyor, bununla birlikte, Meinhof'un sınıflandırmadaki bazı grupları kesin olarak reddediyordu.

Westermann'ın Afrika kültürü üzerine öteki kitapları arasında *Der Afrikaner heute und morgen* (1937; Afrikanın Bugün ve Yarını) ve *Geschichte Afrikas* (1952; Afrika Tarihi) yer alır.

Westermarck, Edward (Alexander) (d. 20 Kasım 1862, Helsinki - ö. 3 Eylül 1939, Lapinlahti, Finlandiya), Fin sosyolog, filozof ve antropolog. Evliliğin ilk biçiminin tekeşlilik olduğunu, ilk insanlar arasında evliliğin toplumun temel ve evrensel birimi olan çekirdek ailenin gereksinimlerinden kaynaklandığını savunmuştur.

Westermarck'ın ilgi alanlarının başında evliliğin tarihi, ahlak düşüncesinin ve başka kurumların karşılaştırmalı sosyolojisi ve Fas

kültürü geliyordu. İlk evlilik ve toplum üzerine görüşlerini ilk kitabı *The History of Human Marriage*'de (1891; İnsanlarda Evliliğin Tarihi) geliştirdi. En önemli kitabı sayılan *The Origin and Development of the Moral Ideas*'da (1906-08, 2 cilt; Ahlaki Düşüncelerin Kökeni ve Gelişmesi) ahlaki yargıları son çözümlemede usa değil, onaylanma ve onaylanmama duygularına dayandırarak göreci bir etik geliştirdi. Ona göre etik sosyolojik ve psikolojik bir disiplindi; genel ahlaki doğrular yoktu, ahlaki yargıların nesnel bir geçerliliği olamazdı. Ahlak bilincini inceleyecek, ama davranış kuralları getirmeyecek bir etik gerekliydi. Westermarck'ın öbür yapıtları arasında *Ritual and Belief in Morocco* (1926, 2 cilt; Fas'ta İnanç ve İbadet) ve *Ethical Relativity* (1932; Etik Görecilik) sayılabilir.

western (İngilizcede "batıya ilişkin"), konusu ABD'nin Batı'sında ve çoğunlukla 1850'lerle 19. yüzyılın sonu arasında geçen özgün bir roman, öykü, film, televizyon ve radyo oyunu türü. Temelde ABD kökenli olmasına karşın Arjantin'deki goşo edebiyatı ve Avustralya kültüründeki bazı örnekler gibi başka ülkelerde de benzerleri vardır.

Western'e konu olan olayların geçtiği Mississippi Irmağının batısında uzanan topraklar ancak Amerikan İç Savaşı'nın (1861-65) bitiminden sonra tam anlamıyla beyazların yerleşimine açıldı. Bu dönemde beyaz göçmenler ve süvari birlikleri Ova Yerlilerine boyun eğdirerek topraklarının büyük bölümünü ellerinden aldılar. Beyazlarla Yerliler arasındaki çatışmalar western'in ana temalarından birini oluşturdu. Çok işlenen bir başka tema da kovboy adıyla bilinen sığır çobanlarının yaşamıydı. Kovboyar, Doğu'da pazarlanacak sığır sürülerini Batı'daki otlaklardan demiryolu merkezlerine getirmeleri için çiftlik sahiplerince işe alınıyordu. Sığır besiciliğinin ve madencilik gelişmesi yeni yeni kasabaların kurulmasına yol açtı. Bu yerleşik toplulukların yasa ve düzen gereksinimini karşılayan kasaba şerifleri ve federal yargı görevlileri de western'in temel karakterleri arasına katıldı. Batı'nın Wild Bill Hickok ve Wyatt Earp gibi yasa savunucularının yanı sıra Billy the Kid ve Jesse James gibi ünlü haydutları da western'lerde öne çıktı.

Western serüven öyküleri için tükenmez bir kaynak oluşturdu; hemen silaha sarılan insanların, haydutların ve yasa adamlarının öyküleri çok tutulduğundan tümüyle ticari nitelikli sayısız kitap yazıldı. Ama western daha gelişmiş sanat ürünlerine (özellikle filmlere) de malzeme sağladı. Bunun bir nedeni o dönemde Batı'nın daha yerleşik toplumları sınırlayan kurallardan ve genel güvenlitten yoksun olmasıydı. Hukukun üstünlüğü ilkesinin henüz yerleşmemiş ve toplumsal dokunun değişken olduğu Batı'da, anlaşmazlıkların şiddete başvurarak ve cesaret göstererek çözülmesi gerekiyor, bu basit, hatta ilkel çerçeve içinde gelişen ahlaki dramalar ve ikilemler sinemaya çok uygun düşüyordu.

Edebiyatta ilk western örnekleri İç Savaş'ın hemen öncesinde ortaya çıktı ve ovalarda yaşayanların, iz sürücülerin, bizon avcılarının, tuzakçıların öyküleri Doğu'da çok tutuldu. İlk ve en iyi western romanlarından James Fenimore Cooper'ın *The Prairie*'si (1827; Çayır) yüksek sanat düzeyiyle türün tipik bir örneği sayılabılır. E. Z. C. Judson ise Ned Buntline takma adıyla, çok ucuza satılan dızinelerce western yazdı. Eleştirmenlerin övdüğü ilk western romanı Owen Wister'in *The Virginian*'i (1902; Virginialı) oldu. Birçok eski kovboy da türün

klasik örneklerini verdi. Western romanının en ünlü ve üretken yazarı olan Ohlolu dış hekimi Zane Grey'in *Riders of the Purple Sage*'i de (1912) western klasikleri arasında yer aldı. Öykü türünde ise eski bir kovboy olan A. H. Lewis (y. 1858-1914) "Yaşlı Sığır Çobanı"nın ağzından anlatılan dizisiyle ünlendi. Stephen Crane'in "The Bride Comes to Yellow Sky" (1898) adlı öyküsü komik western'in klasiklerinden oldu. 1952'de Amerika Western Yazarları örgütü kuruldu; kuruluşta Ernest Haycox (1899-1950), eski ranger W. M. Raine (1871-1954) ve binlerce okuru gerçek bir kovboy olduğuna inandıran kadın yazar B. M. Bower (1871-1940) gibi birçok iyi western yazarının adına yer verildi. Öteki western klasikleri arasında Walter van Tilburg Clark'ın *The Ox-Bow Incident*'i (1940; Ox-Bow Olayı), A. B. Guthrie, Jr.'ın *The Big Sky*'i (1947; Büyük Gökyüzü) ve *The Way West* (1949; Batı Yolu) yer aldı. Western roman ve öykülerinin birçoğu ilk önce *Ace-High Western Stories* ve *Double Action Western* gibi özellikle bu türe ayrılmış dergilerde yayımlandı. 20. yüzyılın sonlarında da western dergileri yayımlanmaya başladı.

İlk western filmi, sonraki birçok filme örnek oluşturan Edwin S. Porter'ın *The Great Train Robbery*'siydi (1903; Büyük Tren Soygunu). I. Dünya Savaşı öncesinde D. W. Griffith bir dizi başarılı western filmi çekti. Sessiz sinema döneminin üç western yıldızından G. M. (Bronco Billy) Anderson beyazperdenin ilk ünlü kovboyu olarak yüzlerce filmde rol aldı; William S. Hart sınır boyunca güçlü, sakın kahramanını başarıyla canlandırdı; Tom Mix ise usta biniciliği ve haydutları alt etmedeki zekasıyla izleyiciyi büyüledi. Buck Jones, Hoot Gibson, Ken Maynard, William Boyd (Hopalong Cassidy) ve Harry Carey gibi ilk dönem kovboy yıldızları da yüceltilmiş western kahramanı tipinin gelişmesine katkıda bulundular.

1920'lerle 1940'lar arasında basmakalıp öyküleri yineleyen dar bütçeli yüzlerce western filmi yapıldı. Ama James Cruze'un *The Covered Wagon*'ı (1923; Kapalı Araba) ve John Ford'un *The Iron Horse*'u (1924; Demir At) gibi "büyük" ya da "epik" western'ler de çekildi. Önemli yıldızların rol aldıkları bu büyük bütçeli filmlerde modern yapım yöntemleri kullanıldı. Konuşmaya da yer verilen ilk sesli epik western Raoul Walsh'ın *The Big Trail*'iydi (1930). Bunu *Cimarron* (1931), *Destry Rides Again* (1939; *Destry İş Başında*) ve John Ford'un *Stagecoach*'u (1939; *Cehennem Dönüşü/Posta Arabası*) gibi büyük western'ler izledi. *Stagecoach*'un yıldızı John Wayne sonradan birçok western'de başrol oynadı. Gene Autry ile Roy Rogers'in sevdiği şarkı söyleyen kovboy tipi 1930'ların sonlarıyla 1940'larda ve 1950'lerde bazı western'lerde yer aldı.

Epik western önemli yönetmenlerin çektiği filmlerle 1940'larda ve 1950'lerde altın çağına girdi. John Ford'un *My Darling Clementine*'i (1946; *Kanun Haracı*), Howard Hawks'un *Red River*'i (1948; *Kanlı Nehir*), Michael Curtiz'in *Santa Fe Trail*'i (1940; *Santa Fe Yolu*) ve *Virginia City*'si (1940; *Virginia Kenti*), Fritz Lang'ın *Western Union*'i (1941; *Çöl Devleri*), William Wellman'ın *The Ox-Bow Incident*'i (1942; *Ox-Bow Olayı*) ve King Vidor'ın *Duel in the Sun*'i (1946; *Kanlı Aşk*) gibi filmler sanatsal yaratıcılık ve tarihsel gerçekçiliğe daha çok bağlılık gibi özellikleriyle dikkati çekiyordu.

1950'lerde çok çeşitli konuları duyarlıkla ve dramatik gerçekçilikle işleyen yeni ve ciddi bir western ortaya çıktı. Henry King'in *The Gunfighter*'i (1950; *Silahşör*), Anthony Mann'ın *Winchester 73*'si (1950; *Korkunç İntikam*) ve *The Man From Laramie*'si (1955; *İntikam Kanunu*), Fred Zinnemann'ın *High Noon*'u (1952; *Kahraman Şerif*), Fritz Lang'ın *Rancho Notorious*'u (1952; *Yaylalar Fahişesi/Kulübe*), George Stevens'in *Shane*'i (1953; *Vadiler Aslanı*), Nicholas Ray'ın *Johnny Guitar*'ı (1954; *Dişi Kartall/Johnny Guitar*), Samuel Fuller'ın *Run of the Arrow*'u (1956; *Okun Uçuşu*), William Wyler'ın *The Big Country*'si (1958; *Büyük Ülke*) ve Howard Hawks'un *Rio Bravo*'su (1959; *Kahramanlar Şehri*) gibi bu geç dönem western'lerde "iyi" kanun adamı, "kötü" kanun kaçağı kalıbından giderek uzaklaşıldı; başlıca karakterler karmaşık, hata yapabilen insanlar olarak ele alındı. Çeşitli ahlaksal ve güncel sorunları Eski Batı'da geçen dramatik alegoriler aracılığıyla ortaya koyan bu dönem western'leri, western türünün incelikli ve çok gelişkin duruma gelmesine yol açtı.

1960'larda Marlon Brando'nun *One-Eyed Jacks* (1961; *Aşk ve İntikam*), Ford'un *The Man Who Shot Liberty Valance* (1962; *Kahramanın Sonu*) ve Sam Peckinpah'ın *Ride the High Country* (1962) gibi filmlerinde insan psikolojisi ve güdülerini ağırlıklı olarak işledi. Öte yandan Sam Peckinpah'ın *The Wild Bunch*'inde (1969; *Vahşi Belde*) olduğu gibi şiddet ögesi de yeniden öne çıkarılmaya başladı. Bu arada Ford'un *Cheyenne Autumn* (1964; *Baharda Hücum*) ve Arthur Penn'in *Little Big Man* (1970; *Küçük Dev Adam*) gibi filmlerinde Yerlilere karşı eskisinden çok farklı, daha insancıl ve olumlu bir yaklaşım ortaya çıktı.

John Wayne son filmi *The Shootist*'i (1976; *Nişancı*) çevirdiğinde epik western artık tükenmiş, Eski Batı efsanelerinin içyüzünü ortaya serme girişimleri türün saygınlığını ve inanılabilirliğini yok etmişti. Bu gelişmenin ürünü de *Cat Ballou* (1965; *Kanunsuz Silahşör*), *Butch Cassidy and the Sundance Kid* (1969; *Sonsuz Ölüm*) ve *Blazing Saddles* (1974) gibi hafif, eğlenceli western'ler oldu. 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde dar bütçeli, İtalyan ve İspanyol yapımı western'ler ticari başarı kazandı. Bu türde çekilen *Per un pugno di dollari* (1964; *Bir Avuç Dolar*) ve *Il Buono il brutto, il cattivo* (1967; *İyi, Kötü ve Çirkin*) gibi filmleri Sergio Leone yönetti; başrolde oynayan Clint Eastwood ise daha sonra *The Outlaw Josey Wales* (1976), *Pale Rider* (1986) ve Oscar Ödülü aldığı *Unforgiven* (1992; *Afedilmeyen*) gibi filmlerde yönetmenlik ve oyunculuk yaptı. 1980'lere gelindiğinde ABD'de western türünün yerini, mekân dışında western'in hemen her ögesine yer veren uzay filmleri almıştı.

Radyonun altın çağını yaşadığı 1930'larda ve 1940'larda yayımlanan western dizileri içinde esrarengiz bir kanun adamının serüvenlerini anlatan "The Lone Ranger" (Yalnız Kovboy) ile Uzakbatı'da geçen "Death Valley Days" (Ölüm Vadisi Günleri) çok tutulmuştu. Televizyonda da "Gunsmoke" ve "Bonanza" gibi western dizileri 1950'lerin sonlarıyla 1960'larda büyük ilgi topladı.

Western Electric Company Inc., telekomünikasyon araç ve gereçleri üreten ABD şirketi. Uzun yıllar denetiminde kaldığı American Telephone and Telegraph Company'ye (AT&T) bağlı kuruluşların ayrıldığı 1983'te tasfiye edildiye de, markası koruna-

rak fabrikaları AT&T Technologies'e devredildi. Telefon ahişeleri, tel ve kablolar, elektronik aygıt ve devreler, elektrik donanımı, transmisyon sistemleri, iletişim uydularının gibi alanlarda en büyük üreticiydi. Ayrıca radar, uzay araçları yönlendirici ve iletişim sistemleri, füze sistemleri ve nükleer silahlar gibi alanlarda da en büyük yüklenimci şirketlerdendi.

Cleveland'da 1869'da Gray & Barton adlı bir elektrik malzemesi şirketi olarak kuruldu. 1872'de Western Electric Manufacturing Company adını aldı ve dünyanın ilk daktilolarını, Thomas A. Edison'un elektrik kalemini (teksir makinesinin önceli) ve akkor lamba gibi yeni buluşları üreterek hızla gelişti. 1882'de Western Electric Company adını aldı ve daha sonra AT&T olarak bilinen Bell şirketinin bir parçası oldu.

Western Union Corporation, ABD telekomünikasyon şirketi. 1970'ten bu yana holding şirketi olarak etkinlik göstermektedir. Merkezi New Jersey'deki Upper Saddle River'dadır.

Samuel F. B. Morse'un ilk telgrafi göndermesinden yedi yıl sonra 1851'de New York and Mississippi Printing Telegraph Company adıyla kuruldu. Beş yıl içinde öteki bağımsız hatların birçoğunu ele geçirdi ve Western Union Telegraph Company adıyla yeniden örgütlendi. Western Union, bütün Amerika kıtasını kapsayan telgraf hatlarıyla 1861 sonunda Pony Express'in yerini aldı. İzleyen yıllarda doruğuna ulaşan telgraf kullanımı daha sonraları düşüşe geçti. Bunun üzerine telekomünikasyonla ilgili başka alanlara girdi. 1969'daki düzenlemeden sonra bir holding şirketine dönüştü. 1976'ya gelindiğinde telgraf işlemleri şirket gelirlerinin yalnızca onda birini oluşturmaktaydı. Bununla birlikte holdingin en büyük bağlı şirketi olarak kalan Western Union Telegraph Company'nin öteki etkinlikleri arasında otomatik teledaktilo hizmeti, kiralık özel-hat devreleri, telgraf ve elektronik mektup ve havale gibi hizmetler bulunmaktadır. Holdingin bünyesinde ticari uydular, bütün Amerika kıtasına yönelik bir mikrodalga radyo yayın ağı, enformasyon devresi ve magnetik bilgi depolama sistemleri de vardır.

Westerschelde, Hollanda'nın güneybatısında, Zeeland ilinde (provincie), Delta Adalarının arasından batıya doğru uzanarak Kuzey Denizine açılan halic. Yaklaşık 50 km uzunluğundadır. Kuzeyinde günümüzde yarımada dönmüş olan eski Walcheren ve Zuidbeveland adaları, güneyinde ise 16. ve 17. yüzyıllarda denizden kazanılan topraklardan oluşan Zeeuwisch-Vlaanderen bölgesi yer alır. Westerschelde doğuda, Schelde Irmağının Belçika'dan Hollanda sınırlarına girdiği noktada oluşmuştur. Westerschelde Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) Walcheren üzerindeki Vlissingen'i Felemenk'in harekât limanı ilan ettiği 16. yüzyıldan bu yana önemli bir suyoludur. Anvers'e ve kuzey, güney ve doğudaki kanallaştırılmış su yollarına bağlanan önemli bir taşımacılık yolu olan Westerschelde kuzeydeki öteki halic ve körfezlerin tersine Kuzey Denizine açık tutulmaktadır.

Taşkınları önlemek amacıyla halicin kıyıları boyunca setler inşa edilmiştir. Üzerinde köprü bulunmayan halicte, Vlissingen-Breskens ve Perkpolder-Kruiningen arasında feribot seferleri vardır.

Westerwald, Almanya'nın batısında dağlık bölge. Koblenz'in kuzeydoğusunda, Ren Irmağının sağ yakasında yer alır. Lahn ve Taunus ırmaklarıyla (güney) Sieg Irmağı ve

Bergisches Land (kuzey) arasından doğuya doğru 80 km kadar uzanır. En yüksek noktası Fuchskaut (657 m) olan Westewald'den bir miktar demir ve kil çıkarılır, bölgede çiftlikler de vardır.

Westfalen bak. Vestfalya

Westinghouse, George (d. 6 Ekim 1846, Central Bridge, New York - ö. 12 Mart 1914, New York kenti, ABD), ABD'de elektrik iletiminde alternatif akım kullanıma öncülük eden mucit ve sanayici.

İç Savaş'ta kara ve deniz kuvvetlerinde görev yaptı. 1865'te dönme hareketi sağlayan bir buhar makinesine ilişkin ilk patenti aldı. Bu makinenin kullanışlı olmadığı sonradan anlaşıldı ama Westinghouse makineye uyguladığı çalışma ilkesinden yararlanarak yeni bir su sayacı geliştirdi. Aynı yıl raydan çıkmış yük vagonlarını raylar üzerine yerleştiren bir düzenek icat etti.

Demiryollarına duyduğu ilgi, ilk büyük icadı olan havalı freni ortaya koymasına yol

Westinghouse
Westinghouse Electric Corporation

açtı (1869), aynı yıl Westinghouse Air Brake Company'yi kurdu. Kimi otomatik mekanizmaların da eklenmesiyle havalı frenler trenlerde yaygın olarak kullanılmaya başladı; 1893'te kabul edilen Demiryolu Güvenlik Aygıtları Yasası, trenlerde bu tür frenlerin kullanılmasını zorunlu kıldı. Otomatik havalı frenlerin Avrupa'da da yaygınlaşması üzerine farklı hatlarda çalışan trenlerde aynı tür frenlerin kullanılabilmesi ve mevcut trenlere frenin sonradan daha geliştirilmiş modellerinin takılabilmesi amacıyla havalı fren aygıtlarının standartlaştırılması konusu üzerinde çalışmalar yapan Westinghouse, böylece modern standartlaştırma yöntemlerinin de öncülüğünü yapmış oldu.

Daha sonra demiryolu işaret sistemleri üzerinde çalışmaya başlayan Westinghouse, satın aldığı patentlere kendi buluşlarını da ekleyerek elektrik ve basınçlı havayla çalışan tam bir işaret sistemi geliştirdi. Havalı frenlere ilişkin bilgi birikiminden yararlanarak 1883'te güvenli bir doğal gaz boru hattı sistemi üzerinde çalışmaya başladı. Bu konuda iki yıl içinde aldığı patentlerin sayısı 38'e ulaştı (Westinghouse'un almış olduğu patentlerin toplam sayısı 100'ün üzerindedir).

1880'lerde ABD'de geliştirilen elektrik iletim sistemlerinde yalnızca doğru akım kullanılıyordu; Avrupa'da ise alternatif akımlı birkaç sistem geliştirilmişti. Bunların en başarılı olanlarından biri Lucien Gaulard ile John Gibbs'in 1881'de Londra'da kurdukları sistemdi. Westinghouse bir grup Gaulard-Gibbs transformatorü ile bir Siemens alternatif akım üretici getirterek Pittsburgh'da bir elektrik dağıtım sistemi kurdu (1885). Üç elektrik mühendisinin de yardımıyla transformatorleri daha gelişkin hale getiren Westinghouse, ürettiği gerilimin değeri sabit tutulabilen bir alternatif akım üretici de geliştirdi. 1886'da kurduğu Wes-

tinghouse Electric Company, üç yıl sonra Westinghouse Electric Manufacturing Company adını aldı. Nikola Tesla'nın alternatif akım motoruna ilişkin patentlerini satın alan Westinghouse, Tesla'yı da motorunu geliştirip kurulacak enerji sistemine uygun duruma getirmesi için işe aldı. Enerji sistemi pazarlanacak duruma geldiğinde enerji iletiminde doğru akım kullanılması yanlıları alternatif akım için yoğun bir kötüleme ve gözden düşürme kampanyası açtılar. Alternatif akıma yöneltilen saldırılar, alternatif akımın insan yaşamı için tehdit oluşturduğu iddiasına dayanılıyordu. 1893'te düzenlenen Chicago Dünya Fuarı'nın aydınlatılması işi Westinghouse'un şirketine verildi; Niya-gara Irmağı üzerindeki çavlanlardan elektrik enerjisi elde etmek üzere alternatif akımlı sistemler kurma hakkını da Westinghouse aldı. Kurduğu şirket ticari olarak büyük bir gelişme gösterdi, ama Westinghouse, 1907'deki bir borsa krizi sonucunda şirket üzerindeki denetimini yitirdi ve 1911'de bütün şirketleriyle ilişkisini kesti.

Westinghouse Electric Corporation, elektrik donanımı ve nükleer reaktör alanında önde gelen ABD şirketi. Merkezi Pittsburgh'dadır.

Havali fren ve öteki bazı aygıtların mucidi George Westinghouse (1846-1914) tarafından, 1886'da Westinghouse Electric Company adıyla kuruldu. Şirketin amacı alternatif akımlı elektrik sistemleri üretmek ve pazarlamaktır. Alternatif akımın sağlık ve güvenlik açısından o sırada ABD'de kullanılan doğru akımdan daha tehlikeli olduğuna inanılanların şiddetli muhalefeti alt ederek büyüyen şirket, zamanla üretimini çeşitlendirdi; elektrik donanımıyla ilgili bütün alanlara girdi. İlk dönemlerinde iflastan kurtulmak için iki kez (1891, 1907) yeniden örgütlenmek zorunda kaldı. İkinci bunalımdan sonra bir yıl için kayıma devredildi ve George Westinghouse yönetim kurulu başkanlığından ayrıldı. Bugünkü adını 1945'te aldı.

Elektrikli malzemeler üreten sanayilerin gereksindiği ürünleri sağlayan başlıca şirketlerden olan Westinghouse, elektrik üreten, ileten, dağıtan ve denetleyen bütün makine ve ürünleri yapmaktadır. Bir başka önemli üretim alanı bütünyle ABD hükümetine satılan radarlar, füze fırlatma sistemleri ve öteki askeri donanımlardır. Bağlı kuruluşlarından Westinghouse Broadcasting Company ABD'de televizyon ve radyo istasyonları işletmekte, başka bazı bağlı kuruluşları ise saat ve okul gereçleri üretmektedir. Şirketin öteki etkinlikleri arasında meşrubat şişeleme ve evde dil öğretimi yer almaktadır. Şirket araştırma etkinlikleriyle laser teknolojisi, kömürden gaz elde etme, güneş enerjisinden yararlanma ve nükleer atık tasfiyesi gibi alanlardaki gelişmelere katkıda bulunmuştur.

Westmeath, İrlanda dilinde AN IARMHÍ, İrlanda'da, Leinster bölgesinde il (county). Yüzölçümü 1.763 km²'dir. İl toprakları kuzeydeki Sheelin Gölü dışında merkezi alçak düzlükler üzerinde yer alır; batı sınırını ise Ree Gölünün (lough) aşağı kesimiyle Shannon Irmağı oluşturur. Deniz düzeyinden yüksekliği yaklaşık 60-120 m olan bu topraklar genelde engebelidir ve buzullaşla kaplıdır, ama Mullingar'ın batısında yaklaşık 180 m yüksekliğinde kireçtaşı tepeler de bulunur.

İl eski Meath Krallığı'nın kuzey Teffia bölümünü oluşturuyordu. 12. yüzyılda Anglonorman fethinin ardından Meath'e bağlı Lacy Kontluğu'na döndü, ama İngiliz etkisi sınırlı kaldı ve İrlandalılar güçlü konumlarını korumayı başardılar. 1241'de parça-

lanan kontluğun batı bölümü hükümet denetiminden çıktı. İrlanda'nın yeniden fethinin ardından, 1541'de Meath'ten ayrılan il sonuça İngiliz büyük toprak sahiplerinin eline geçti. Shannon Irmağının geçişi denetleyen Athlone'un askeri önemi vardı.

İlin temei yönetim birimleri Mullingar'dadır. Westmeath'in kendi il meclisi vardır, ama il Longford'la aynı yönetici tarafından yönetilir. Athlone kentsel bir ilçedir (urban district). İl topraklarının onda birinden azı ekilir; başlıca ürünler buğday, yulaf ve patatestir. Önemli sanayi kentleri Athlone ve Mullingar'dır. Nüfus (1991 geç.) 61.882.

Westminster, City of, İngiltere'de Londra metropoliten alanında iç ilçe (inner borough). Thames Irmağının kuzey yakasında, West End'in merkezinde yer alır. Batıda Kensington-Chelsea ilçesi, doğuda ise City of London'la çevrili olan ilçenin yüzölçümü 22 km²'dir.

Western Monastery (Batı Manastırı) olarak da anılan Westminster, başlangıçta, Thames kıyılarındaki bataklıkların ortasında yer alan bir adaydı. 785'te adaya bir grup keşiş yerleşti. İngiltere kralı Aziz Edward (hd 1042-66) burada, sonradan Westminster Abbey(*) adını alan yeni bir kiliseyle bir saray yaptırdı. 1512'deki yangından kısa bir süre sonra İngiliz kraliyet sarayı yakınlardaki Whitehall Sarayı'na taşındı. Avam Kamarası ise 1834'teki yeni bir yangına değin eski saray bölgesindeki St. Stephen Şapeli'nde toplanmaya devam etti. Bugünkü Parlamento Binası(*) ve Big Ben adlı 13 tonluk çanıyla ünlü Saat Kulesi yangından sonra yapıldı (1840-67). Strand olarak bilinen yol üzerindeki adalet binalarının tamamlandığı 1870'e değin İngiltere'nin başlıca mahkemeleri Parlamento Binası'nın bitişiğindeki Westminster Hall'da toplanırdı. Westminster sınırları içinde kalan önemli merkezler arasında eski Charing Cross'un yerinde bulunan Trafalgar Meydanı ve birçok resmi binanın yer aldığı Whitehall sayılabilir. Inigo Jones'un yaptığı Sölen Evi (1619-21), Atlı Muhafız Birliği Binası (1753), Yeni Scotland Yard ve Downing Sokağı Whitehall'dadır. Başbakan, Downing Sokağı 10 Numara'da oturur. Mall adlı gezinti alanı, Donanma Kemer'iyle Buckingham Sarayı arasındadır.

Victoria Sokağı'ndaki yeni devlet daireleri Victoria İstasyonu'na kadar uzanır. Belgravia Malikanesi Victoria'yla Hyde Park arasında, Grosvenor Malikanesi ise Piccadilly'nin kuzeyindeki Mayfair'dedir. Portland ve Cavendish malikaneleriyle Regent's Park'taki Crown Malikanesi daha kuzeyde yer alır. Londra Üniversitesi'ne bağlı Bedford College ve Londra Hayvanat Bahçesi de Regent's Park'tadır. Westminster ilçesinin yaklaşık dörtte biri parklar ve yeşil alanlarla kaplıdır. St. John's Wood'daki zarif Eyre Malikanesi ve Lord Kriket Alanı, aşırı kalabalığıyla dikkat çeken Paddington İstasyonu çevresiyle tam bir karışıklık içindedir.

İlçedeki öteki önemli yapılar arasında Katolik Westminster Katedrali (1895-1903), British Broadcasting Corporation'ın (BBC) merkezi, Madame Tussaud Müzesi, Londra Planetariumu ve Albert Kraliyet Binası (Royal Albert Hall) sayılabilir. St. George, St. Mary, Middlesex ve Westminster hastanelerinin bulunduğu Westminster'de birçok tiyatro ve sinema, restoran, otel ve mağaza vardır. Nüfus (1988 tah.) 169.700.

Westminster Abbey, Westminster ilçesindeki kilise. Londra metropoliten alanına bağlı bir Benedikten manastırı olarak kurulmuş, 1560'ta Krallıç I. Elizabeth tarafından St. Peter Kilisesi adıyla yeniden düzenle-

tilmiştir. Efsaneye göre, Güney Saksonların ilk Hristiyan kralı olan Sebert'in Thames Irmağındaki küçük bir adada kurmuş olduğu kilise, o zamanlar Thorney adıyla bilinirken, sonradan batı manastır (west münster) kilisesi olarak anılmaya başlamış ve Aziz Petrus tarafından kutsanmıştı. 785 dolaylarında, bu adada küçük bir keşiş topluluğu bulunduğu ve manastırın yaklaşık 960'ta Canterbury'li Aziz Dunstan tarafından büyütüldüğü ise kesindir.

Aziz Edward'ın (Dindar) aynı yerde kurduğu kilise 1065'te kutsandı. Haç planlı bu

Westminster Abbey, Londra
A. F. Kersting

kilise çok büyüktü ve ortasında bir, batı ucunda iki tane kulesi vardı. III. Henry 1245'te Edward'ın kilisesini, orta nef dışında, bütünyle yıktırdı ve yerine gotik üsluptaki bugünkü manastır kilisesini yaptırdı. Yapının mimarları Reims'li Henri, Gloucester'lı Henry ve Beverley'li Robert'ti.

Norman üslubundaki orta nefin yeniden yapılması 1376'da mimar Henry Yeveie'in yönetiminde başladı ve Tudor dönemine değin kesintisiz olarak sürdü. Eski Meryem Ana Şapeli yerine yapılan düşey gotik üsluptaki VII. Henry Şapeli (başlanması y. 1503) görkemli yelpaze tonozlarıyla ünlüdür.

Yapıya en son batıdaki kuleler eklendi. Sir Christopher Wren'in tasarladığı ileri sürülen bu kuleler aslında Nicholas Hawksmoor ile John James tarafından yapılmış ve 1745'te tamamlanmıştır.

Kral William'dan (Fatih) beri (taç giymeyen V. ve VIII. Edward dışında) bütün İngiliz krallarının tahta çıkma törenleri Westminster Abbey'de yapılmıştır. Birçok kral ve kraliçe de burada gömülmüştür. Bunların sonuncusu II. George (ö. 1760) olmuş, sonraki krallar Windsor Şatosu'na gömülmüştür. Kilisede ayrıca birçok ünlü kişinin mezarı ya da anıtı da bulunmaktadır.

Westminster Meclisi, İngiltere Kilisesi'nde reform amacıyla Uzun Parlamento'nun çağrısıyla 1643-52 arasında toplanan meclis.

Büyük ve Küçük Westminster kateşizmlemini, Westminster İtikatnamesi'ni ve Toplu İbadet Kılavuzu'nu hazırlayan meclise 20'si Avam Kamarası'ndan, 10'u Lordlar Kamarası'ndan olmak üzere 30 siyaset adamı, 121 İngiliz din adamı ve İskoç Presbiteryenlerinden oluşan bir temsilci grubu katıldı. Katılanların hepsi Kalvenci öğretiyi benimsemiş olmakla birlikte, mecliste piskoposluk sistemi yanlıları, Erastuscular, Bağımsızlar ve Presbiteryenlerin oluşturduğu dört farklı

görüş temsil edildi. Westminster Abbey'de toplanan meclis 1 Temmuz 1643'ten 22 Şubat 1649'a değin 1.163 birleşim yaptı. Çalışmalar aralıklarla 1652'ye değin sürdü-rüldü. 1660'ta piskoposluk sisteminin yeni-den kurulmasıyla İngiltere'de kilisede Pres-biteryen yönetim biçimine son verilmiş olmasına karşın meclis çalışmalarının ürün-leri bütün Presbiteryenler tarafından genel-likle kabul edildi.

Westminster Sarayı bak. Parlamento Bi-nası

Westminster Tüzüğü, Birleşik Krallık Parlamentosu'nun, İngiltere'yle o dönem-deki dominyonları Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, İrlanda ve Newfoundland'ın eşitliğini hükme bağla-mak üzere çıkardığı yasa (1931).

Tüzük, 1926 ve 1930 Britanya imparator-luk konferanslarında alınan kararları yürü-rüğe koyuyordu. Özellikle 1926 konferansı, özyönetimli dominyonların, Britanya İmpa-ratorluğu içinde, saraya ortak bir bağlılık içinde birleşmiş olmakla birlikte statü baki-mundan eşit, iç ve dış işlerinde hiçbirini başkasına bağlı bulunmayan özerk toplu-luklar olduğunu ve Uluslar Topluluğu'nun üyeleri olarak özgürce bir araya geldiklerini ilan etmişti. Tüzük her dominyona kendi iç ve dış ilişkilerini denetleme, kendi diploma-tik temsilciliklerini kurma ve (Newfound-land, dışında) Milletler Cemiyeti'nde ayrı temsil edilme hakkını tanıyordu. Ayrıca Birleşik Krallık Parlamentosu ya da her-hangi bir dominyonun parlamentosu tara-fından çıkarılan bir yasanın, adı geçen dominyonların birinde geçerli olabilmesi için o dominyonun isteği ya da rızasının zorunlu olduğu belirtiliyordu.

Tüzük, Birleşik Krallık hükümdarının iş-levleri, bir ya da birkaç özerk topluluk savaşa girerken ötekilerin tarafsız kalması olasılığı ve benzeri birçok yasal ve anayasal sorunu çözmeden bırakıyordu. Bunun-la birlikte karşılıklı anlayış ve birimler arasındaki sürekli görüş alışverişi, uygulama-tada tüzüğün oldukça başarılı olmasını sağladı.

Westminster Tüzükleri, I. Edward'ın Westminster'de topladığı parlamentoların kabul ettiği üç tüzük (1275, 1285, 1290).

Tüzüklerin her birinde hem medeni huku-kun hem de ceza hukukunun oldukça farklı yönlerini düzeltmeye ya da açıklığa kavuşturmaya yönelik bir dizi hüküm yer alıyord-u. 1275'te Eski Fransızca'yla kaleme alınan ilk Westminster Tüzüğü halk temsilcilerinin bir araya geldiği Edward'ın ilk "genel" parlamentosunca, öteki iki tüzük ise yalnızca büyük lordların ve özel Danışma Kurulu üyelerinin atandığı parlamentolarda ilan edildi. İlk fıkrasından dolayı *De donis conditonalibus* (koşullu bağışlarla ilgili) olarak bilinen 1285 tarihli ikinci tüzük ise eski kilise topraklarının kilise dışı kişi ve kurumların eline geçmesini ve satılmasını önlemeyi amaçlıyordu. Başlangıç sözcükle-rinden ötürü genellikle *Quia emptores terra-rum...* (çünkü arazi satanlar...) diye anılan 1290 tarihli tüzük dönemin tarihçilerinden birince Üçüncü Westminster Tüzüğü olarak adlandırıldı. Bu tüzük, hile yoluyla soylula-rın gelirlerine el konulmasını sınırlamak amacıyla feodallerin tasarrufları altındaki toprakları ellerinden çıkarmalarını (toprak-larını başkalarına hibe etmelerini) yasaklı-yordu. Bu tüzük ilk İngiliz temlik yasası sayılır.

Westmore AİLEST, sinema sanayisine mak-yaj sanatını getiren Hollywoodlu makyaj sanatçıları ailesi.

İngiltere'de, Wight Adasında doğan George Westmore (1879-1931) Güney Afrika (Boer) Savaşı'na (1899-1902) katıldı. Hem-şehrisi Ada Savage (ö. 1923) ile evlendikten sonra ilk kuaför salonunu açtı. 1917'de Los Angeles'ta Selig Stüdyoları'nda iş buldu ve bir film stüdyosunda makyaj bölümü kuran ilk kişi oldu. Bir dizi düş kırıklığı ve mutsuz bir ikinci evlilik onu intihara sürük-le-di.

George'un altı oğlunun hepsi büyük film şirketlerinin makyaj bölümlerinin başına geçtiler. "Mont" adıyla tanınan Montague George Westmore (1902-40) önce serbest olarak Cecil B. deMille gibi yönetmenlerle çalıştı, ama sonunda David O. Selznick'in şirketine girdi. *Gone with the Wind* (1939; *Rüzgâr Gibi Geçti*) filminin deneme ve asıl çekimlerinde makyaj yönetmenliği yaptı. "Perc" diye bilinen Percival Harry West-more (1904-70) önce First National Pictures şirketinin, sonra da bu stüdyoları alan Warner Brothers'ın makyaj bölümünün baş-ına geçti ve 27 yıl boyunca bu görevi sürdürdü. Son yıllarında Universal Stüdyo-ları'na geçti.

Perc'in ikiz kardeşi, "Ern" diye tanınan Ernest Henry Westmore (1904-68) önce First National'ın, sonra Radio Pictures, Inc.'in (RKO) makyaj bölümlerini yönetti. *Cimarron* filmindeki çalışmasıyla 1930-31'de bir makyaj sanatçısına verilen ilk Oscar Ödülü'nü kazandı. (1982'ye değin makyaj için başka Oscar verilmedi.) Ern daha sonra 20th Century-Fox Film Corpora-tion'ın makyaj yönetmeni oldu. "Wally" adıyla tanınan Walter James Westmore (1906-73) 41 yıl süreyle Paramount Stüdyo-ları'nın makyaj bölümünü yönetti (1926-67). "Bud" diye bilinen Hamilton Adolph Westmore (1918-73), Paramount ve 20th Century-Fox'ta çalıştıktan sonra 24 yıl (1946-70) Universal Stüdyoları'nın baş makyajcılığını yaptı. Frank Westmore (1923-85) uzun süre Paramount Pictures Corporation'da ve serbest olarak televizyon filmi üreten çeşitli şirketlerde çalıştı. Muriel Davidson ile birlikte *The Westmores of Hollywood* (1976; Hollywood'lu Westmore-lar) adlı kitabı yazdı.

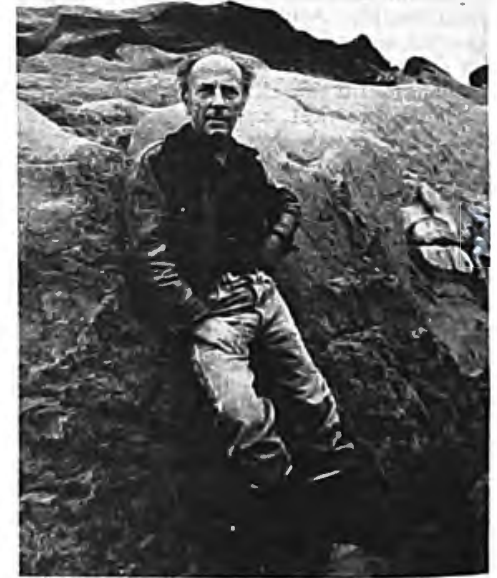
Westmorland (I. Kontu), Ralph Neville, RABY'LI NEVILLE 4. BARONU (1338'den sonra) olarak da bilinir, NEVILL olarak da yazılır (d. y. 1364 - ö. 21 Ekim 1425), IV. Henry'nin tahtı zorla ele geçirmesinde ve Lancaster hanedanının kurulmasında önem-li rol oynayan İngiliz soylu.

Neville 3. baronu John'ın en büyük oğluy-du. Bir Fransa seferi sırasında "sir" unvanı aldı (1380). Babasından baron unvanını devraldı (1388), daha sonra da Westmor-land kontu yapıldı (Eylül 1397). Kayınbira-deri olan Lancaster kontu Henry'yle (sonra-dan IV. Henry) işbirliği yaparak II. Ric-hard'ı tahttan indirdi (1399). Kuzeydeki güçlü Percy ailesine karşı denge sağlamak amacıyla İngiltere maresalı yapıldı. 1403'te Percy ayaklanmasının bastırılmasına katıldı. 1405'te Yorkshire'daki ayaklanmacı kuvvet-leri York yakınlarında durdurdu ve aldata-rak teslim aldı. İskoçya'daki yöneticilik görevlerinde elde ettiği deneyim göz önüne alınarak, V. Henry'nin Fransa'ya düzenle-diği sefer sırasında kuzey sınırını korumakla görevlendirildi. Dolayısıyla Shakespeare'in bir oyununda geçtiği gibi Agincourt Savaşı'n-da (1415) yer almadı. Ama Bedford dükü John'ın başkanlığındaki Naipier Konseyi'nin bir üyesi olarak ülke yönetiminde söz sahibi oldu.

Weston, Edward (d. 24 Mart 1886, High-land Park, Illinois - ö. 1 Ocak 1958, Carmel, California, ABD), oluşturduğu estetik sis-temle Amerikan fotoğraf sanatında belirle-yici rol oynayan ABD'li fotoğraf sanatçısı. 20. yüzyıl fotoğraf sanatının en önde gelen adlarından biridir.

Fotoğrafa çocukluğundan beri ilgi duyan Weston profesyonel fotoğrafçılığa Califor-nia'nın Tropic (bugün Glendale) kentinde bir portre stüdyosu açarak başladı. İlk çalışmalarında ayrıntılara önem vermeyen, görüntüyle karanlık odada oynayarak izle-nimci resimleri taklit eden *pictorialistler*'in (resimselciler) tarzını izledi. 1915'te gezdi-ği bir çağdaş sanat sergisindeki yapıtlardan etkilenerek soyut biçim ve ayrıntıyı öne çıkaran bir anlayışı savunmaya ve *pictorial-istler*'in atmosfer efektlerine karşı çıkmaya başladı. Gerçekçi fotoğraflara yöneldi, net-lilik derinliğini artırabilmek ve ayrıntıları yakalamak için büyük boyutlu film alabilen fotoğraf makineleri kullandı ve küçük diya-f-ram açıklıklarıyla çalıştı. Kontakt baskıda ortaya çıkan ince ayrıntıları ve tonları korumayı yeğliyor ve agridanzör kullanma-dan çalışıyordu. Negatifleri tam kadraj olarak basıyor ve görüntüye karanlık oda işlemleriyle müdahale edilmesine karşı çıkı-yordu.

1922'de New York kentine giden Weston orada fotoğraf sanatçısı Alfred Stieglitz ve

Weston, 1945, California
Imogen Cunningham

Paul Strand'le tanıştı. Ressam ve fotoğraf sanatçısı Charles Sheeler onun geliştirdiği üslubu coşkuyla onayladı. Weston ertesi yıl da Meksika'ya gitti; Diego Rivera, David Alfaro Siqueiros ve José Clemente Orozco gibi Meksikalı ressamlarca 20. yüzyıl sanat-ının ustalarından biri olarak kabul edildi.

1927'de California'ya dönen Weston deniz-kabukları, biberler, yarım lahanalar vb'yi çok yakından görüntüleyerek zengin doku-larını ortaya çıkaran çok başarılı fotoğraflar çekti. İki yıl sonra California'da Lobos Burnunda kaya ve ağaç fotoğrafları çekme-ye başladı. Bu yapıtlarını *The Art of Edward Weston* (1932; Edward Weston'ın Sanatı) adıyla yayımladı. Gene 1932'de, Amerikan fotoğrafçılığında bir dönüm nok-tası oluşturan Grup f.64(*) sanatçıları ara-sında yer aldı.

1936'da California eyaletindeki Oceano'da çıplak figürler ve kumulları görüntülediği, genellikle en güzel yapıtları kabul edilen fotoğraf dizisine başladı. Ertesi yıl, deney-sel çalışmalar için Guggenheim Bursu alan

ilk fotoğrafçı oldu. İki yıl boyunca, *California and the West* (1940; California ve Batı) adlı albümde bir araya getirdiği fotoğrafları çekti. 1948'de Parkinson hastalığına yakalandığını ve bir süre sonra çalışamayacak hale geleceğini anlayınca Lobos Burnuna giderek son fotoğraflarını çekti. Bunlar 1950'de *My Camera on Point Lobos* (Fotoğraf Makinem Lobos Burnunda) adıyla yayımlandı. Weston yaşamının son 10 yılını seçme negatiflerinin basımını denetlemekle geçirdi. Fotoğraflarından oluşan kapsamlı bir koleksiyonla Ben Maddow'ın yazdığı bir yaşamöyküsünün yer aldığı *Edward Weston: Fifty Years* (Edward Weston: Elli Yıl) adlı kitap 1973'te, Charis Wilson'ın anma yazısının yer aldığı *Edward Weston Nudes* da (Edward Weston'ın Çıplakları) 1977'de yayımlandı.

Weston-super-Mare, İngiltere'de, Avon ilinde (county), Woodspring ilçesinde (district) kent. Bristol Kanalı'nın kıyısında, Brean Down Burnuyla Mendip Tepelerinin batı ucunda bulunan Worlebury Tepesinin arasındaki bir körfezde yer alır. Güzel kumsalı ve kıyıdağı geniş gezinti yerleriyle tanınan Weston-super-Mare, 19. yüzyılda sevilen bir sayfiye merkezi durumuna gelmiştir. Nüfus (1981) 62.261.

Wet, Christiaan Rudolf de (d. 7 Ekim 1854, Smithfield, Oranje Vrystaat - ö. 3 Şubat 1922, Dewetsdorp, Güney Afrika Birliği). Boer komutan ve devlet adamı. Güney Afrika Savaşı'nda (1899-1902) Oranje Vrystaat başkomutanı olarak dünya çapında ün kazanmış, 1914 Afrikaner ayaklanmasının önderleri arasında yer almıştır.

Gençliğinde, 1860'lardaki Sotho savaşlarında ve 1880-81'deki bağımsızlık mücadelesinde Transvaal Boerlerinin safında çarpıştı. Barış döneminde önce Transvaal, daha sonra Oranje Vrystaat parlamento-sunda (Volksraad) görev yaptı. Güney Afrika Savaşı'nın başlarında bir milis birliğine komuta ediyordu. Kısa sürede Oranje Vrystaat kuvvetlerinin başkomutanlığına yükseldi. Ülkesinin büyük bölümünü ele geçirmiş olan İngiliz ordularına karşı vur kaç gerilla taktikleriyle savaştı. Teslim olmamak için uzun süre direndikten sonra bir günlüğüne Oranje Vrystaat başkanlığını üstlenerek Mayıs 1902'de Vereeniging Barış'ını imzaladı.

1907'den 1910'a değin Oranje Vrystaat'ın tarım bakanlığını yürüttü ve 1908-09 arasında Güney Afrika Birliği anayasa taslağını hazırlayan kurulda görev aldı. Başbakan Louis Botha ve J. B. M. Hertzog arasında çıkan görüş ayrılığı sonrasında Hertzog'un yanında yer alarak 1914'te Ulusal Parti'nin kuruluşuna katıldı. I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Botha'nın Alman Güneybatı Afrikası'nı işgal etme kararına karşı çıktı ve Botha'yla aralarındaki ayrılık daha da şiddetlendi. De Wet ayaklanmaya kalkıştıysa da Aralık 1914'te yakalandı ve vatana ihanetten altı yıl hapse mahkûm oldu. Cezasının bir yılını çektikten sonra serbest bırakıldı ve çiftliğinde yaşamasına izin verildi.

Wetar Adası, Endonezya dilinde PULAU WETAR, Endonezya'da, Maluku ilinde (propinsi), Banda Denizinde ada. Wetar Boğazıyla (selat) ayrıldığı Timor Adasının 56 km kuzeydoğusunda yer alır. Doğu-batı doğrultusunda 130 km, kuzey-güney doğrultusunda ise 45 km boyunca uzanan adanın yüzölçümü 3.600 km²'dir. İç kesimlerdeki tropik yağmur ormanlarıyla kaplı dağlar 1.412 m'ye kadar yükselir. Nüfus yoğunluğu düşüktür. Başlıca ekonomik etkinlik geçim-

lik tarım, en önemli tarım ürünü ise sagudur. Adada derin deniz balıkçılığı da önemlidir. İthal yasağı olmayan ülkelere kaplum-bağı kabuğu ihraç edilir. Nüfusun çoğunluğunu Müslüman Papualar oluşturmakla birlikte adada Hristiyanlara da rastlanır. Güney kıyısındaki Masapun ve Ilwaki, doğu kıyısındaki Arwala ve kuzey kıyısındaki Lioppa, Laliki ve Wesiri karayoluyla birbirine bağlıdır.

Wettin HANEDANI, kökeni 10. yüzyılın başlarına değin uzanan büyük Avrupa hanedanı. Hanedanın bilinen en eski ataları German sınırlarını eski Slav topraklarına kadar genişlettiler. 1080'lerin sonlarına değin, bu soydan gelen iki erkek kardeş Saale Irmağı'nın geçişinde yer alan Wettin Kontluğu'nu ve daha doğuda Elbe Irmağı kıyısındaki Meissen Kontluğu'nu ele geçirmişti. Meissen Wettinleri 1264'te Thüringen eyalet kontu (Landgraf), 1423'te de Saksonya elektörü unvanını aldılar. 1485'te iki kola (Ernst ve Albrecht) ayrılan hanedan bir bütün olarak Saksonya'ya ve Thüringen'deki Sakson dükliklerine (Saksonya-Weimar, Saksonya-Coburg, Saksonya-Eisenach, Saksonya-Altenburg, Saksonya-Gotha, Saksonya-Meiningen, Saksonya-Hildburghausen, Saksonya-Saalfeld vb) I. Dünya Savaşı'nın sonuna değin egemen oldu. Elektörlüğü 1547'de Ernst kolundan alan Albrecht koluna bağlı iki kral (1697-1763) Polonya'da, bir dizi kral da (1806-1918) Saksonya'da hüküm sürdü. Kral I. Leopold'den bu yana Belçika, V. Pedro'dan II. Manuel'e değin Portekiz, I. Ferdinand'dan II. Simeon'a değin Bulgaristan ve 1917'de Windsor olarak ad değiştirmekle birlikte VII. Edward'dan bu yana İngiltere hükümdarları Ernst Wettinlerinin Saksonya-Coburg kolundan gelir. Ayrıca bak. Sakson düklikleri; Windsor hanedanı.

WEU bak. Batı Avrupa Birliği

Wewak, Papua Yeni Gine'de, Doğu Sepik ilinin merkezi kent. Bismarck Denizi kıyısında, Sepik Irmağı'nın denize döküldüğü noktanın yakınında yer alır. 1930'ların başında Sepik Irmağı'nın bazı kollarında altın bulunmasından sonra altın ihracatı yapılan bir merkez olarak kuruldu. Altın madenciligi sonradan terk edildi. Uluslararası bir havalimanına sahip olan kent, karayoluyla 64 km batıdaki Maprik'e, oradan da Sepik Irmağı kıyısındaki Paguwi'ye bağlanır. Nüfus (1984 tah.) 22.100.

Wexford, İrlanda dilinde LOCH GARMAN, İrlanda'nın güneydoğu ucundaki Leinster bölgesinde il (county). Yüzölçümü 2.351 km²'dir. İldeki Blackstairs Dağlarının iki ana doruğu olan Blackstairs Dağı (734 m) ile Leinster Dağının (796 m) arasında derin Scullogue Geçidi yer alır. Alçak düzlüklerin büyük bölümü buzul çökelleriyle kaplıdır; bunlar arasında İrlanda'nın son buzullaşması sırasında oluşmuş buzultaşları da vardır.

İl 1169'da Anglonorman istilasına uğradı. Kuzey kesimi Tudor döneminde (16. yy) MacMurrough Kavanagh ailesinin denetimine girdi. 1649'da Oliver Cromwell'e bağlı kuvvetlerin saldırısına uğrayan il Mayıs 1798'de, Enniscorthy yakınlarında bastırılan büyük halk ayaklanmasına sahne oldu. 1964'te Coillte Dağının yamacındaki bir alan ABD eski başkanlarından John F. Kennedy'nin anısına park haline getirildi. İl nüfusunun beşte ikisinden azı kasaba ve köylerde yaşar. İl meclisi, il merkezi Wexford'da toplanır. Wexford kenti bir ilçe (borough), Enniscorthy ile New Ross da kentsel ilçelerdir (urban district). Ana eko-

nomik uğraş çiftçiliktir. Tarım arazisinin yaklaşık beşte ikisine tahıl ekilir; bunun da yansı buğdaydır. Sığır besiciliği önemlidir; mandıracılık da belli ölçüde gelişmiştir. Önemli sanayi kentleri Wexford, Enniscorthy ve New Ross'tur. Rosslare, güzel kumsallara sahip bir deniz sayfiyesidir. Rosslare limanı Wexford kentine, Dublin'e ve Waterford'a demiryoluyla bağlanır. Nüfus (1991 geç.) 102.045.

Wexford, İrlanda dilinde LOCH GARMAN, İrlanda'da, Wexford ilinin (county) merkezi ve deniz limanı. Slaney Irmağı kıyısında yer alır. Adı, bir İskandinav yerleşmesi olan Waesfjord'dan gelir. Robert FitzStephen tarafından 1169'da ele geçirilerek bir İngiliz kolonisi yapıldı. 1317'de aldığı beratla kasaba hakları elde etti. 1649'da Oliver Cromwell'e bağlı kuvvetlerce yağmalandı. Yeniden İngiltere tahtına bağlandıktan sonra 1690'da garnizon kasabasına dönüştürüldü.

Kasabanın beş kulesinden biri ve eski surların bazı kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Bir zamanlar Protestan kilisesi olan yapı ile eski St. Sepulchre Manastırı kalıntılarının, İngiliz istilacılar ile İrlandalıların 1169'da antlaşma imzaladıkları yeri kapladığı söylenir. Slaney Halicinin oluşturduğu geniş Wexford limanının ağzındaki sığlık 3,6 m'den fazla su çeken teknelerin girişini engeller. 1906'da Rosslare'de inşa edilen yapay liman Wexford'a demiryoluyla bağlanmıştır. Kasabanın ekonomisi tarıma ve hafif makine işletmelerine dayalıdır. Ayrıca bir balıkçılık üssü ve bir turizm yöreni olan kasabada Ferns Katolik piskoposluğu merkezi de yer alır. Nüfus (1981) 11.417.

Weyden, Rogier van der, Fransızca ROGIER DE LA PASTURE (d. 1399/1400, Tournai, Fransa - ö. 18 Haziran 1464, Brüksel, Flandre), döneminin (Jan van Eyck'tan sonra) en önemli Kuzey Avrupalı sanatçısı olan Flaman ressam.

Bir bıçakçı ustasının oğluydu. Çocukluğu rahat bir ortamda geçti. 1426'da kent yönetiminin ona "Maistre" (Usta) unvanını vermesi, üniversite eğitimi yapmış olduğunu

"Aziz Luka Maryem'in Reemini Yapıyor", Rogier van der Weyden'in bir pano çalışması, y. 1435; Güzel Sanatlar Müzesi, Boston Museum of Fine Arts, Boston

akla getirir. Weyden ressam olmaya bundan bir yıl sonra, 27 yaşındayken karar verdi ve hem Tournai'nin en önemli ressamı, hem de ressamlar loncasının başı olan

Robert Campin'in atölyesine girdi. 1432'de loncaya kabul edilene değin Campin'in atölyesinde çalıştı. İlk dönem resimlerinde ki sıkıcı ve ayrıntılı gerçekçilik büyük ölçüde Campin'in üslubunu anımsatır. Bazı uzmanlar bu iki sanatçının aynı kişi olduğunu savunursa da bu görüş çok yerinde değildir.

Rogier'in "Aziz Luka, Meryem'in Resmini Yapıyor" (y. 1435, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston) gibi erken dönem resimlerinde etkileri görülen başka bir sanatçı da Jan van Eyck'ti. Rogier'in onu 1427'de Tournai'yi ziyaret ettiği zaman gördüğü, 1432-35 arasında kendisi Brugge'da yaşarken de tanıştığı sanılır. Rogier 1435'te Brüksel'e yerleşti. Ertesi yıl kentin resmi ressamı oldu ve bütün yaşamını burada geçirdi. Bu dönemde Brüksel Belediye Binası'nın (bugün yok olan) duvar resimlerini ve Leuven'deki Okullar Loncası için "İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi" (y. 1435-40, Prado Müzesi, Madrid) konulu panoyu yaptı. Gene 1440'lara tarihlenen "Miraflores" (Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Batı Berlin/Metropolitan Sanat Müzesi, New York) ve "Granada" (Kraliyet Şapeli, Granada) ikiz altar panolarıyla "Son Yargı" (Hôtel-Dieu, Beaune) adlı çok kanatlı altar panosunda betimlediği zarif gotik figürler durgun ama ifade doluydu. III. Philippe gibi güçlü kişilerden siparişler aldığı bir sırada Rogier'in ortaçağ geleneklerine geri dönmesi ilginçtir. Onun, çileciliği vurgulayan dönemin ünlü ilahiyatçısı Thomas à Kempis'in yapıtlarından etkilendiği sanılır. Bu dönemde Meryem Ana'nın, İsa'nın ve azizlerin yaşamından sahnelerle ağırlık vermiştir.

Rogier "Son Yargı"yı Beaune kentinde yerine yerleştirdikten sonra 1450'de Roma'ya geçti. Orada hem din adamları, hem de hümanistler tarafından çok iyi karşılandı; Este ve Medici ailelerinden siparişler aldı. Onun bu gezi sırasında büyük olasılıkla İtalyan ustalara yağlıboya tekniğini öğrettiği, kendisinin de İtalyan sanatını tanıdığı düşünülebilir. Daha çok Gentile da Fabriano ve Fra Angelico gibi geleneksel resamlara ilgi duymakla birlikte ileri eğilimleri de tanıma olanağını buldu. Flandre'a döndükten sonra 1451-55 arasında yaptığı "Aziz Yuhanna Altar Panosu" (Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin) ve "Yedi Kutsama Ayini" (Kraliyet Devlet Güzel Sanatlar Müzesi, Anvers) gibi resimlerde İtalyan sanatının etkileri görülmüyordu. Bu iki altar panosunda tek kaçış noktalı perspektif uygulamış, ama figürleri öne doğru çekip çevrelerinden soyutlayarak genelde ikon benzeri kompozisyon düzenini korumuştur.

Yaşamının son 15 yılında Rogier'in ünlü ülkesi dışına da taşta. Pek çok sipariş aldı ve atölyesinde oğlu Peter'i ve Vranck van der Stockt gibi ressamı çalıştırdı. Petrus Christus, Dirck Bouts, Hugo van der Goes ve Hans Memling gibi birçok Flaman ressam onun üslubundan etkilendiler. 16. yüzyılda Quentin Massys ve Bernard van Orley, resimlerinde Rogier'in ilkelerini yeniden canlandırdılar. Flaman üslubu 15. yüzyılın ikinci yarısında onun yapıtları aracılığıyla Fransa, Almanya ve İspanya'ya yayıldı. Ama Rogier'in ünlü çok sürmedi. Yapıtları tarihsiz ve imzasız olduğundan karışıklıklar ortaya çıktı. 19. yüzyıla gelindiğinde Rogier bütünyle unutulmuştu. 20. yüzyılda yapılan çalışmalar onu yeniden gündeme getirdi.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Meryem'e Müjde" (y. 1435, Louvre Müzesi, Paris), "Niş İçindeki Madona ve Çocuk İsa" (y. 1435, Prado Müzesi, Madrid), "Madonna ve Çocuk İsa Dört Azizle Birlikte" (y. 1450, Stadel Sanat Enstitüsü, Frankfurt am Main), "Çarmıha Geriliş" (y. 1455, Philadelphia Sanat Müzesi), "Columba Altar Panosu" (y. 1460-64, Eski Pinakotek, Münih).

Weyl, Hermann (d. 9 Kasım 1885, Elmshorn, Hamburg yakınları, Almanya- ö. 8 Aralık 1955, Zürich, İsviçre), Alman asıllı ABD'li matematikçi. Matematğin çeşitli alanlarındaki katkıları soyut matematik ile kuramsal fizik arasında bağ oluşturmıştır; Weyl'in çalışmaları, özellikle kuantum mekaniği ve görelilik kuramı açısından büyük önem taşır.

Göttingen Üniversitesi'nde öğrenciyken David Hilbert'in etkisinde kaldı. Doktora çalışmasını 1908'de bu üniversitede tamamladı. 1913'te, Einstein'ın da çalışmakta olduğu Zürich Teknik Üniversitesi'nde (ETH) matematik profesörlüğüne getirildi. 1913'te yayımladığı *Die Idee der Riemannschen Fläche* (Riemann Yüzeyi Kavramı) adlı yapıtta fonksiyonlar kuramı ile geometriyi kaynaştırarak yeni bir matematik dalı kurdu. Görelilik kuramına ilişkin *Raum, Zeit, Materie* (1918; Uzay, Zaman, Madde) adlı yapıtı Weyl'in felsefeye ilgisini de sergiler. Bu yapıtta elektromagnetik alanla kütleçekimi alanı, uzay-zamanın geometrik nitelikleri olarak ele alınmış ve ilk kez tek bir alan kuramında birleştirilmiştir. Weyl'in bu çalışmaları diferansiyel geometriyi etkilemiş ve izdüşümlü diferansiyel geometrinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Weyl'in matematiksel fizik alanındaki bir başka çalışması da 1928'de yayımladığı *Gruppentheorie und Quantenmechanik* (Gruplar Kuramı ve Kuantum Mekaniği) adlı yapıttır. Matris gösteriliminden yararlanarak genel bir sürekli gruplar kuramı oluşturan Weyl, bu yapıtında atom düzeyindeki pek çok kuantum olgusunun gruplar kuramı aracılığıyla incelenebileceğini ortaya koydu.

1930'da Göttingen Üniversitesi'nde matematik profesörü olan Weyl, üç yıl sonra birçok öğretim üyesinin Nazilerce görevlerinden uzaklaştırılması üzerine Almanya'ya terk etti ve ABD'ye giderek Princeton'daki Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. Emekli olduğu 1955'e değin bu kurumda çalıştı; yaşamının son yıllarında çalışmalarını Princeton ile Zürich üniversitelerinin her ikisinde birden yürüttü.

Weymouth, ABD'de, Massachusetts eyaletinin doğusunda, Norfolk ilinde (county) ilçe düzeyinde yönetim birimi (township). Hingham Koyuyla Weymouth Fore ve Back ırmaklarının kıyısında Boston'ın hemen güneydoğusunda yer alır. 1622'de Wessagusset (ya da Wessagusset) Plantasyonu adıyla yerleşime açılan ve eyaletin en eski ikinci yerleşmesi olan Weymouth, Massachusetts Koyu çevresindeki ilk keşif seferlerinde önemli bir üs olarak kullanıldı. 1635'te tüzel kimlik kazanan ilçeye İngiltere'deki Weymouth'tan esinlenerek bugünkü adı verildi. Weymouth ekonomisi bağlançta çiftçiliğe ve balıkçılığa dayanıyordu. Denizdeki kirlenme ringa sürülerinin bölgeden çekilmesine yol açınca balıkçılık gerilemeye başladı. 1771'de yörede bulunan balıkçı demir, ilçede erken bir tarihte gelişen demir sanayisinin temelini oluşturdu. 1853'te ayakkabı üretimine geçildi. Öncelikli olarak bir konut bölgesi olmakla birlikte, Weymouth'ta gübre, vernik ve elektroniğe parçalar üreten bazı sanayi tesisleri vardır. İlçe South Weymouth, North Weymouth ve East Weymouth köylerini kapsar. South Weymouth'

ta ABD Deniz Kuvvetleri'nin bir hava üssü bulunur. Nüfus (1990) 54.063.

Weymouth-Portland, İngiltere'de, Dorset ilinde (county) ilçe (borough). Manş Denizi kıyısında yer alır; yüzölçümü 42 km²'dir. Yörede Tunç Çağına ait silahlar ve Roma mezarları bulunmuştur. 1252'de aldığı ilk beratla bütün tüccarlar için serbest bir ilçe ve liman haline geldi; kısa süre sonra da Fransa'daki Bayonne ve Akitanya ile ticaret başladı. 17. yüzyılda ve 18. yüzyıl başlarında Kuzey Amerika ile yoğun ticari ilişkileri bulunan ilçe, özellikle İngiliz kralı III. George'un (hd 1760-1820) bir dizi ziyaretinin ardından deniz sayfiyesi olarak ünlendi. Liman 19. yüzyılda Channel Adalarıyla ticaretin gelişmesi üzerine yeniden canlandı. İlçenin güneyini bir yarımada olan Portland Adası(*) oluşturur. Nüfus (1991 geç.) 61.000.

Weyprecht, Karl (d. 8 Eylül 1838, Bad König, Erbach yakınları - ö. 29 Mart 1881, Michelstadt, Erbach yakınları, Hessen-Darmstadt, Almanya), Rusya'nın kuzeyinde bir takımda olan Franz Josef Toprakları'nı bulan kâşif. Kutuplardaki bilimsel araştırmalarda uluslararası işbirliğini sağlamak üzere başarılı çalışmalar yürütmüştür.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun mali desteğiyle, yardımcısı Julius von Payer'le birlikte Kuzey Kutup Bölgesi'ne iki keşif seferi düzenledi. Bu seferlerin amacı Avrasya kıtasının kuzeyinden geçen ve Atlas Okyanusunu Büyük Okyanusa bağlayan bir kuzeydoğu geçidi bulmaktır. İkinci seferde (1872-74) Weyprecht'in gemisi kutup buzları arasına sıkıştı ve bir yılı aşkın bir süre rasgele sürüklendi. 30 Ağustos 1873'te Franz Josef Toprakları'nı gören Weyprecht, sonraki bir yılını bu bölgeyi keşfetmekle geçirdi. Sonunda gemisinden ayrıldı ve 96 gün boyunca bir kızak ve küçük bir kayıkla, Franz Josef Toprakları'nın güneyindeki bir takımda olan Novaya Zemlya'ya ulaştı.

Avusturya'ya döner dönmez, ilgilenen hükümetlerin, bu bölgede, belirlenen bir plana göre çalışacak bir ya da daha çok bilimsel üs kurmasını önerdi. Bu öneriyle oluşturulan Uluslararası Kutup Komisyonu, Uluslararası Kutup Yılı (1882-83) adı verilen ilk seferi örgütledi. Katılan 11 ülke, 12'si Kuzey Kutup Bölgesi'nde, 2'si Antarktika'da olmak üzere 14 üs kurdu. Bu girişimi, II. Uluslararası Kutup Yılı (1932-33) ve Uluslararası Jeofizik Yılı (1957-58) izledi. Franz Josef Toprakları keşif seferini en iyi anlatan yapıtın genellikle Payer'in *New Lands Within the Arctic Circle* (1876, 2 cilt; Kuzey Kutup Dairesi İçindeki Yeni Topraklar) adlı yapıtı olduğu kabul edilir. Weyprecht'in bu keşif seferiyle ilgili kitaplarından biri *Die Metamorphosen des Polareises* (1879; Kutup Buzunun Dönüşümleri) adını taşır.

WFP bak. Dünya Gıda Programı

Wharfe Vadisi, İngiltere'de, Wharfe ırmağının yukarı vadisi. Pennine Sıradağları'nın West Yorkshire'in kuzey kesimi ve North Yorkshire içinde kalan bölümünde yer alır. Doğal güzellikleriyle tanınan Yorkshire Vadileri Ulusal Parkı'nın bir bölümünü oluşturan Wharfe Vadisi, ikinci kollardan Litton Vadisiyle birleştiği noktadan aşağısında genişler. Tarıma daha elverişli olan bu kesimde özellikle mandıra çiftlikleri bulunur. Yukarı Wharfe Vadisinin en önemli köyü önceleri bir pazar, günümüzde ise bir turizm merkezi olan Grassington'dur. 19. yüzyılda Grassington'ın yukarısında kurşun çıkarılırdı. Daha aşağılarda Augustinuş Bolton Manastırı (1155) yer alır.

Aşağı Wharfe Vadisinde ise İlkley, Burley ve Otley kasabaları sıralanır.

Wharton, Edith (Newbold), eö JONES (d. 24 Ocak 1862, New York kenti, ABD - ö. 11 Ağustos 1937, St.-Brice-sous-Forêt, Fransa), ABD'li yazar. Yakından tanıdığı yukarı sınıf yaşamını konu alan öykü ve romanlarıyla tanınır.

İlk öykülerinden en iyilerini *The Greater Inclination*'da (1899; Büyük Heves) topladı. 1902'de *The Valley of Decision* (Karar Vadisi) adlı romanını yayımladı. Bunu izleyen ve büyük ilgi toplayan romanı *The House of Mirth*'le (1905; Şenlikli Ev) dönemin önde gelen yazarları arasına girdi. Sonraki 20 yıl içinde *The Reef* (1912; Kayalık), *The Custom of the Country* (1913; Taşra Adetleri), *Summer* (1917; Yaz) ve Pulitzer Ödülü'nü kazanan *Age of Innocence* (1920; Masumluk Çağı) romanlarını yayımladı.

Wharton'ın en tanınmış yapıtı New England çiftlik yaşamının çetin koşullarını anlattığı uzun öyküsü *Ethan Frome*'dur (1911; Sonsuz Acı, 1971). Wharton ayrıca birçok öykü, şiir, mimarlık ve peyzaj mimarlığına olan ilgisini yansıtan gezi kitabı ile *The Writing of Fiction* (1925; Kezgi Yazarlığı) adlı bir elkitabı yazmıştır. *Twilight Sleep* (Hafif Anestezi) adlı romanı 1927'nin en çok satan kitapları arasındadır.

Wharton'un sonraki yıllardaki en iddialı yapıtı, tanıdığı yörelerdeki Amerikan kültürüyle Avrupa kültürünü karşılaştırdığı *Hudson River Bracketed* (1929) ile onun devamı olan *The Gods Arrive*'dir (1932; Tanrıların Gelişi). Bu dönemde yazdığı en iyi yapıtı ise ölümünden sonra yayımlanan *The Buccaneers*'dir (1938; Korsanlar). Otobiyografisi *A Backward Glance* (Geriye Bakış) 1934'te yayımlanmıştır.

Wharton ABD'li romancı Henry James'ten etkilenmiş, yapıtlarında onun gibi biçimsel ve ahlaki kaygılara ağırlık vermiştir.

Wharton, Philip Wharton, 4. Baron (d. 18 Nisan 1613 - ö. 4 Şubat 1696), İngiliz İç Savaşları'ndan 1688 Devrimi'ne değin reformcu çizgisiyle tanınan soylu.

Mart 1625'te büyükbabasının ardından Wharton baronu oldu. Oxford'daki Exeter College'da öğrenim gördü. İnancı bir Püriten olarak Mayıs 1640'ta Kısa Parlamento'da girilen reformu savundu. Parlamantonun Kral I. Charles için para toplanmasına karar vermesinden önce halkın şikâyetlerinin giderilmesi üzerinde ısrarla durdu. Uzun Parlamento'da John Pym'in reform programını destekledi ve kralın danışmanı Strafford kontunun saf dışı edilmesine katkıda bulundu. 1642'de Lancashire ve Buckinghamshire kral vekilliğine atandı. Yeni Örnek Ordu'nun kurulmasını destekledi. 1645'te parlamento adına İskoçlarla görüşmelerde bulundu. Bununla birlikte 1648'de parlamantonun tasfiyesine ve I. Charles'ın idam edilmesine karşı çıktı. Oliver Cromwell'e yakınlığına karşın cumhuriyet yönetiminin hizmetine girmeyi reddetti. 1660'taki Restorasyon'u onaylamakla birlikte, dinsel muhalefeti cezalandıran Clarendon Yasaları'na karşı çıktı. Parlamantonun yasadışı bir ertelemeye feshedildiğini ısrarla savunduğu için 1677-78 yıllarını hapse geçirdi. 1688 Devrimi'nde Oranje prensi Willem'e (Kral III. William) verdiği desteğin karşılığında 1689'da *Privy Council* (Özel Danışma Kurulu) üyeliğiyle ödüllendirildi. Güzel sanatları korumasıyla tanınan Wharton'ın, Van Dyck ve Lely'nin resimlerinden oluşan zengin bir koleksiyonu vardı.

Wheatley, Phillis (d. y. 1753, Senegal, Batı Afrika - ö. 5 Aralık 1784, Boston,

ABD), ABD'nin ilk tanınmış Siyah kadın şairi.

1761'de Boston'daki bir köle gemisinden tüccar John Wheatley'e satıldı. Kısa sürede yeteneklerinin farkına varan Wheatley ailesi ona okuma yazma öğrenme olanakları sağladı. On dört yaşında şiir yazmaya başlayan Phillis'in yayımlanan ilk yapıtı "An Elegiac Poem, on the Death of the Celebrated Divine...George Whitefield" (1770; Ünlü Rahip George Whitefield'in Ölümü Üzerine Ağtıl Şiir) büyük ilgi çekti. *Poems on Various Subjects, Religious and Moral* (Çeşitli Konularda Dini ve Ahlakî Şiirler) adlı kitabı Kontes Huntingdon'un yardımıyla 1773'te İngiltere'de yayımlandı. George Washington'a ithaf ettiği bir şiirinin yayımlanmasıyla (1776) ünü daha da arttı.

Wheatley 1778'de özgür bir Siyah olan John Peters'la evlendi. Ama kocası bir iş tutturamadığı için yaşamının son yıllarında hizmetçilik yapmak zorunda kaldı ve yoksulluk içinde öldü.

Wheaton, ABD'de, Illinois eyaletinin kuzeydoğu kesiminde, Du Page ilinin (county) merkezi (1867) kent. Chicago'nun batı banliyösüdür. 1859'da köy, 1890'da kent tüzel kimliği kazanmıştır. Amerika Teosofi Derneği'nin merkezini de barındırmasına karşın, yakınlardaki Carol Stream'le birlikte, "Ortabatı'nın Protestan Vatikanı" olarak anılır. Kökeni Wesleyci Metodist Kilise'nin 1853'te kurduğu Illinois Enstitüsü'ne dayanan Wheaton College (1860), öteden beri ünlü bir Protestan beşerî bilimler okuludur. Kentte Ulusal Evanjelikler Birliği'nin dışında birçok küçük Protestan grubun da merkezi yer alır. Ayrıca tutucu ve etkili bir yayın organı olan *Christianity Today* yayımlanır. Robert R. McCormick Müzesi ve Bahçeleri, Cantigny Savaşı Müzesi kentin yakınlarındadır. Nüfus (1990) 51.464.

Wheaton, Henry (d. 27 Kasım 1795, Providence, Rhode Island - ö. 11 Mart 1848, Dorchester, Massachusetts, ABD), ABD'li deniz hukukçusu ve diplomat. Uluslararası hukuk konusunda başvuru kaynağı olan kitabıyla tanınmıştır.

1802'de Rhode Island Yüksekokulu'nu (bugün Brown Üniversitesi) bitirdi. Askeri mahkemelerde yargıçlık yaptı. Danimarka ve Prusya'da maslahatgüzar ve ortaefci olarak bulundu.

Wheaton'ın *Elements of International Law* (1836; Uluslararası Hukukun Öğeleri) adlı yapıtı birçok dile çevrilmiş ve başvuru kitabı olarak kabul edilmiştir. *Histoire du progrès du droit des gens en Europe* (1841; Avrupa'da Uluslar Hukukunun Gelişmesinin Tarihi) adlı yapıtı genişletilerek 1845'te *History of the Law of Nations in Europe and America* (Avrupa ve Amerika'da Uluslar Hukukunun Tarihi) adıyla İngilizceye çevrilmiştir. *History of the Northmen* (1831; Kuzeylilerin Tarihi) adlı yapıtı da Avrupalıların İskandinav tarihine ilgisinin yoğunlaşmasını sağlamıştır.

Wheatstone, Sir Charles (d. 6 Şubat 1802, Gloucester, Gloucestershire, İngiltere - ö. 19 Ekim 1875, Paris, Fransa), elektrik ve akustik alanındaki buluşlarıyla ve telgraf geliştirilmesindeki katkılarıyla tanınan İngiliz fizikçi. Elektrik direncinin duyarlı bir biçimde ölçülmesine olanak sağlayan ve yaygın olarak kullanılan Wheatstone köprüsünü geliştirmiştir.

1834'te Londra'daki King's College'da deneysel fizik profesörlüğüne getirildi. Aynı yıl elektrik akımının iletkenlerdeki hızını belirlemek amacıyla döner ayna yöntemini geliştirdi. Döner ayna yönteminden daha sonraları ışık hızının ölçülmesinde de yarar-

lanılmıştır. 1837'de Sir William F. Cooke ile birlikte ibrelî telgrafi icat ederek patentini aldı. İngiliz matematikçi Samuel Christie'nin çalışmalarından esinlenerek 1843'te, bugün "Wheatstone koprusu" olarak adlandırılan ölçü devresini geliştirdi (bak köprü).

Akordiyona benzer bir çalgı olan "konçertina"yı icat edip 1829'da patentini alan Wheatstone, iki boyutlu resimlerin iki gözle birden bakıldığında üç boyutluymuş gibi görünmesini sağlayan stereoskopun(*) da mucididir. Elektrik üreteçlerinde elektromagnetis kullanılmasının öncüsü olarak Wheatstone, özgün iletideki harf çiftleri verne farklı harf çiftleri yerleştirmeye dayanan Playfair şifresini de bulmuştur. Wheatstone'a 1868'de "sir" unvanı verilmiştir.

Wheeler, John Archibald (d. 9 Temmuz 1911, Jacksonville, Florida, ABD), atom bombasının kuramsal temelleri üzerinde çalışan ve birleşik alan kuramına ilişkin özgün bir yaklaşım ortaya koyan ABD'li fizikçi.

Doktora çalışmasını 1933'te Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra bir süre Kopenhag Üniversitesi'nde Niels Bohr'un yanında çalıştı. Bohr ile birlikte yazdıkları "The Mechanism of the Nuclear Fission" (Çekirdek Bölünmesinin Mekanizması) başlıklı makale 1939'da yayımlandı; iki bilim adamı bu makalede atom bombasında yalnızca uranyum-235 izotopunun kullanılabileceğini ortaya koydular.

Kuzey Carolina ve Princeton üniversitelerinde öğretim üyesi olarak çalışan Wheeler, 1966-76 arasında Princeton'da, 1976'dan sonra da Austin'deki Texas Üniversitesi'nde fizik profesörü olarak görev yaptı.

1949-51 arasında New Mexico eyaletindeki Los Alamos'ta yürütülen hidrojen bombası yapımı çalışmalarına katılan Wheeler, 1951-53 arasında termonükleer silahlar tasarımı amaçlı Matter Doruğu Projesi'nin yöneticiliğini yaptı. Çekirdek bölünmesi konusundaki çalışmaları ve plütonyum üretim teknolojilerine katkıları nedeniyle 1968'de ABD Atom Enerjisi Komisyonu'nun Fermi Ödülü'nü aldı. 1969-76 arasında ABD Silahların Denetimi ve Silahsızlanma Dairesi'nin Genel Danışma Komitesi üyeliğinde bulundu.

Sonraki yıllarda birleşik alan kuramı(*), uzay-zaman(*) ve kütleçekimi konularına yönelen Wheeler'in yapıtları arasında *Gravitation Theory and Gravitational Collapse* (1965; Kütleçekimi Kuramı ve Kütleçekimsel Çöküş), *Einstein's Vision* (1968; Einstein'in Görüşü), *Frontiers of Time* (1979; Zamanın Öncüleri) ve başka yazarlarla birlikte yayımladığı *Quantum Theory and Measurement* (1983; Kuantum Kuramı ve Ölçüm) anılabilir. Wheeler, 1982'de Uluslararası Niels Bohr Altın Madalyası'nı kazanmıştır.

Wheeler, Sir (Robert Eric) Mortimer (d. 10 Eylül 1890, Glasgow - ö. 22 Temmuz 1976, Leatherhead, Londra yakınları, İngiltere), İngiltere ve Hindistan'daki keşifleri ve arkeoloji alanında geliştirdiği bilimsel teknikle ün kazanan İngiliz arkeolog. Ayrıca arkeolojinin popüler bir bilim dalı olmasına televizyon aracılığıyla büyük katkıda bulunmuştur.

1919 ve 1920'de Essex'teki Eski Roma kalıntılarının kazılmasını yönetti. 1920'de Londra Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1921-27 arasında Galler'de, 1930-33 arasında da Hertfordshire'da kazılar yaptı ve St. Albans yakınlarında bir Roma

öncesi yerleşmesini ortaya çıkardı. Dorset'te Maiden Şatosu'ndaki kazılarda İÖ 2000'den öncesine tarihlenen bir Neolitik Çağ yerleşmesinin izlerini buldu. Bretonya ve Normandiya'da da (1938-39) kazılar yaptı.

II. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra Hindistan hükümetince 1944'te arkeoloji etkinliklerinin başına getirildi. 1947'ye değin sürdürdüğü araştırmalarıyla İndus Vadisi uygarlığının aydınlatılmasında önemli rol oynadı. 1948'den 1955'e değin Londra Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'nde Roma Arkeolojisi Kürsüsü'nün başkanlığını yaptı.

1952'de "sir" unvanı verilen Wheeler'in çok sayıdaki yapıtı arasında *Archaeology from the Earth* (1954; Yeryüzü Arkeolojisi) ve *Still Digging* (1955; Hâlâ Kazıyorum) adlı otobiyografisi yer almaktadır.

Wheeler, William Morton (d. 19 Mart 1865, Milwaukee - ö. 19 Nisan 1937, Cambridge, Massachusetts, ABD), karıncalar ve toplu halde yaşayan öbür böcekler üzerindeki araştırmalarıyla tanınan ABD'li entomolog. Başlıca yapıtları *Ants: Their Structure, Development, and Behavior* (1910; Karıncalar: Yapıları, Gelişimleri ve Davranışları) ile *Social Life Among the Insects* (1923; Böceklerin Toplumsal Yaşamı) uzun yıllar temel başvuru kaynağı olarak önemini korumuştur.

Texas Üniversitesi Austin kampusunda zooloji profesörlüğü (1899-1903) sırasında başladığı araştırmalarını, New York kentindeki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nin omurgasız hayvanlar bölümünü yönetirken (1903-08) daha da geliştirdi. Özellikle karıncaların taksonomisi, morfolojisi, coğrafi dağılımı, ekolojisi, davranışları ve toplumsal ilişkileri üzerinde durdu. Karıncaların toplumsal davranışları en karmaşık böcekler arasında yer aldığını ortaya çıkardı ve insan topluluğu ile karınca kolonileri arasındaki davranış benzerliklerine dikkati çekti. Elde ettiği bulgular Fas, Galápagos ve Kanarya Adaları gibi yeryüzünün çeşitli bölgelerinden toplanan karınca türlerinin doğrudan gözlenmesine dayanıyordu.

Daha sonra Harvard Üniversitesi'nde ders verirken (1908-34), uygulamalı entomolojiye önemli katkılarda bulundu. 1930'da sinir-kanatlılardan karıncaaslanlarının larvalarına ilişkin önemli biyolojik incelemeler yaptı.

Wheeler Tepesi, ABD'de, New Mexico eyaletinin en yüksek noktası (4.011 m). Taos ilinde, Santa Fe'nin 113 km kuzeydoğusunda, Sangre de Cristo Dağlarında yer alır. Carson Ulusal Ormanı içindedir. Adının, 1870'lerde yörenin haritasını çıkaran Binbaşı George M. Wheeler'dan geldiği sanılır.

Wheeling, ABD'de, Batı Virginia eyaletinin kuzey uzantısındaki Ohio ilinin (county) merkezi (1797) kent. Ohio Irmağı kıyısında yer alır. Zane ailesi tarafından 1769'da yerleşime açıldı. 1774'te inşa edilen kalesi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın (1775-83) son çarpışmalarından birine sahne oldu. Cumberland Karayolu'nun (Ulusal Karayolu) batıdaki en son durağı ve bir giriş limanı olarak 19. yüzyılda gelişmeye başladı. 1806'da kasaba, 1836'da kent olarak tüzel kimlik kazandı. Baltimore ve Ohio Demiryolu'nun 1852'de yöreye ulaşmasıyla daha da büyüdü. Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında Birlik yanlısı bir merkez olarak öne çıktı. 1861'de Virginia'da yeniden bir Birlik hükümeti kurulunca eyalet merkezi

yapıldı. Batı Virginia eyaletinin oluşturulmasından sonra da iki dönem (1863-70, 1875-85) eyalet merkezi olarak hizmet verdi.

Ohio'daki Belmont ve Marshall illerini de içine alan Wheeling metropoliten alanının gelişmiş sanayisi demir, çelik, kömür ve gaz üretiminin yanı sıra metal levha, sac, cam, tütün, seramik ve dokuma gibi ürünlere dayanır. Kültür ve eğitim programlarının odak noktası olan Oglebay Parkı'nda mobilya ve cam koleksiyonuyla ünlü Oglebay Enstitüsü Müzesi (1835) yer alır. Nüfus (1990) kent, 34.882, metropoliten alan, 159.301.

Wheldon, Sir Huw Pyrs (d. 7 Mayıs 1916, Prestatyn, Flintshire [bugün Clwyd], Galler - ö. 14 Mart 1986, Londra, İngiltere). 1965'ten 1975'e değin İngiliz yayın kuruluşu British Broadcasting Corporation'ın (BBC) televizyon programlarını yöneten yapımcı ve yönetici.

Galce konuşan bir ailedendi. Galler'deki bir rahipler okulundan sonra London School of Economics'te öğrenim görerek 1938'de mezun oldu. II. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda görev yaptı. 1946-48 arasında Galler Güzel Sanatlar Konseyi'nin direktörlüğünü yürüttü. 1952'de BBC'nin halkla ilişkiler bölümüne girdi ve kısa bir süre sonra programlar dairesine geçti. Hazırladığı çocuk programları ve "Monitor" adlı sanat ve magazin programıyla dikkati çekti. 1962'de BBC'nin belgesel programlar bölümünün başına getirildi; ertesi yıl bu görevinin yanı sıra müzik dairesi başkanlığını üstlendi. 1965'te program denetçisi oldu. 1968'de BBC Televizyonu'nun yöneticiliğine atandı. Bu görevi sırasında *Civilisation* (Uygarlık), *America* (Amerika), *The Forsyte Saga* (Forsyte Sagası) ve *The Ascent of Man* (İnsanın Yükselişi) gibi dizilerle BBC'nin bütün dünyada geniş bir izleyici kitlesine ulaşmasını sağladı. 1975'te emekliye ayrılmasına karşın, televizyonla ilişkilerini sürdürdü. 1977'de *Royal Heritage* (Kraliyet Mirası) adlı dizide yorumculuk yaptı. 1975'te kendisine "sir" unvanı verildi.

Whewell, William (d. 24 Mayıs 1794, Lancaster, Lancashire - ö. 6 Mart 1866, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere), tümevarım kuramı ve etik konusundaki yapıtlarıyla tanınan İngiliz filozof ve tarihçi.

Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da öğrenim gördükten sonra burada mineraloji profesörü (1828-32), ahlak felsefesi profesörü (1838-55), okul müdürü (1841-66) ve rektör yardımcısı (1842) olarak görev yaptı. İlk yapıtlarında mekanik ve dinamikten gelgit olayına değin çeşitli fizik konularını işledi. Ardından tarih ve bilim felsefesi, 1850'den sonra da ahlak ilahiyatı ve Immanuel Kant'ın yapıtları üzerine incelemeler yayımladı.

Vaazları, şiirleri ve denemelerinin yanı sıra çevirileri ve yeni basım çalışmaları da bulunan Whewell, özellikle *History of the Inductive Sciences, from the Earliest to the Present Time* (1837, 3 cilt; Başlangıcından Bugüne Tümevarımsal Bilimler Tarihi) ve *The Philosophy of the Inductive Sciences, Founded upon Their History* (1840; Tarihsel Açıdan Tümevarımsal Bilimler Felsefesi) adlı yapıtlarıyla tanındı. İkinci yapıt sonradan *History of Scientific Ideas* (1858, 2 cilt; Bilimsel Düşünceler Tarihi), *Novum Organon Renovatum* (1858; Yenilenmiş Yeni Organon) ve *On the Philosophy of Discovery* (1860; Buluşlar Felsefesi Üzerine) olmak üzere üç kitap halinde yayımlandı. Bunların ikincisi Francis Bacon'ın tümeva-

rımsal usavurmayla ilgili *Novum Organum* (1620; *Yeni Organon*, 1948) adlı yapıtını ele alıyordu.

Tümevarım kuramı John Stuart Mill'in yapıtlarının gölgesinde kalmakla birlikte Whewell tümevarımsal usavurmanın felsefe ve bilim alanlarında yeniden canlılık kazanmasında önemli rol oynadı. Ona göre bilimsel ilerleme tarihsel bir süreç olarak ele alınmalıydı; tümevarımsal usavurmanın gereğince kullanılabilmesi için de tarih içindeki kullanımının inceden inceye çözümlemesi zorunluydu.

Whewell'in ilahiyata dayalı etik öğretisi tümevarıma ilişkin yapıtlarının yanında iktisadî önemde sayılmıştır. Ahlak felsefesine ilişkin başlıca kitapları *The Elements of Morality, Including Polity* (1845; Ahlakın Öğeleri ve Siyaset) ve *Lectures on Systematic Morality*'dir (1846; Sistematik Ahlak Üzerine Dersler).

Whig Partisi, ABD tarihinde, 1834-54 arasında etkinlikte bulunan büyük siyasal parti. Parti, Başkan Andrew Jackson'ın, yönetimini bir tiranlık olarak gören grupların gevşek bir birlik oluşturmasıyla resmen 1834'te kurulmuş, Whig adını ise kralın ayrıcalıklarına karşı çıkışıyla bilinen İngiliz partisinden almıştır. Uygulamaya çalıştığı ulusal kalkınma programı bölgesel düşmanlıkların artışı karşısında başarısızlığa uğramıştır.

Jackson 1828 ve 1832'de kazandığı seçim zaferleriyle Ulusal Cumhuriyetçi Parti'yi sarsıntıya uğratmıştı. Ama Second Bank of the United States'e karşı açtığı savaş ve yeni federal vergi yasalarını geçersiz ilan eden Güney Carolina eyaletine karşı sert bir tutum takınması muhaliflerini bir araya getirdi. Eski vergi yasalarını ve Güney eyaletlerinin haklarını savunanlar ile Ulusal Federal Cumhuriyetçi Parti'nin koruyucu gümrük tarifelerini ve federal hükümetin finanse ettiği reformlara dayalı programını savunmayı sürdürenler, Henry Clay'in başını çektiği bir koalisyon içinde bir araya geldiler. 1830'ların ortalarında Anti-Mason Partisi'nin kapanmasından sonra bu partinin üyeleri de Whig'lere katıldı.

Whig'leri bir araya getiren neredeyse tek bağ Jackson'a karşı olmalarıydı. Bu yüzden de hiçbir zaman belirgin bir parti programları olmadı. 1836'da Doğu, Güney ve Batı eyaletlerinin oylarını çekmek için üç başkan adayı (Daniel Webster, Hugh L. White ve William Henry Harrison) çıkardılar. 1840'ta savaş kahramanı William Henry Harrison'ı aday gösterebilmek için bölgeci yaklaşım bıraktılar. Böylece hem Beyaz Saray'ı hem de Kongre'yi ele geçirerek ülkenin egemen partisi durumuna geldikten sonra Henry Clay'in milliyetçi programını uygulamayı giriştiler. Ama Harrison göreve başladıktan bir ay sonra öldü. Yerine geçen John Tyler ise, Bank of the United States'in yeniden kurulması gibi başlıca Whig yasalarını veto etti.

1844 seçimlerinde başkan adayı olan Clay yayımlaştırıcılığı kazandırabileceği desteği değerlendirmediği için Texas'ın ilhakına karşı çıkararak seçimi kaybetti. 1840'ların sonlarında Whig koalisyonu çözülmeye başladı. Parti, kölelik karşıtı "Conscience (Vicdanî) Whig" ile kölelik yanlısı "Cotton (Pamuk) Whig" hizipleri biçiminde bölündü. 1848'de gene bir savaş kahramanı olan Zachary Taylor'ı başkanlığa aday gösteren Whig'ler seçimi kazandılar. Ama Henry Clay'in hazırladığı ve Taylor'ın 1850'de ölmesi üzerine başkanlığa vekâlet eden Millard Fillmore'un imzalayarak yasalaştırıldığı 1850 Uzlaşması, kölelik karşıtı Whig'leri geri dönülmez biçimde partiden uzaklaştırdı.

Whig'ler 1852 seçimlerinde gene eski bir general olan Winfield Scott'ı aday gösterdiler. Ama kölecilik konusunda Kuzey ve Güney arasındaki derinleşen kutuplaşma yüzünden artık "Anayasa'ya ve Birlik'e değişmez bağlılık" temelinde geniş bir ulusal taban sağlayamıyorlardı. Birçok Güneyli Whig'in eyalet haklarını savunan Demokrat Parti'ye kayması üzerine Scott seçimi kaybetti. 1854'e gelindiğinde Kuzeyli Whig'lerin çoğu yeni kurulan Cumhuriyetçi Parti'ye katılmıştı. Parti varlığını sürdürdüğü sürece yalnızca sınır eyaletlerinden ve bölgesel çatışmalarda taraf olmayı reddeden tutuculardan destek alabili. Son Whig'lerin büyük bölümü 1850'lerin ikinci yarısında Know-Nothing Party'ye katıldı, 1860'ta ülke ikiye ayrılınca da Anayasal Birlik Partisi'ni destekledi.

Whig'ler ve Tory'ler, İngiltere'de özellikle 18. yüzyılda etkinlikte bulunan iki karşıt siyasal parti ya da hizbin üyeleri.

"Whig" ve "Tory" adları 1679'da parlamentoda, York dükü James'in (sonradan II. James) veraset hakkının kaldırılmasıyla ilgili tartışmalar sırasında tarafları birbirlerini tanımladığı aşağılayıcı terimlerden kaynaklandı. İskoç Gaelcesindeki kökeni bilinmemekle birlikte önceleri at hırsızları için, daha sonra da İskoç Presbiteryenleri için kullanılan "Whig" uyumsuzluğu ve ayaklanmayı çağrıştırdığından, James'in veraset hakkından yoksun bırakılmasını isteyenler için kullanılıyordu. İrlanda dilinde Katolik kanun kaçaklarını belirten "Tory" ise, James'in Katolik olmasına karşın tahtın vârisi olduğunu savunanlar için benimsendi.

1688 Devrimi iki tarafın ortak bir başarısı olduğu için, aralarındaki ilke farklılıklarını büyük ölçüde yumuşattı. Bu tarihten sonra Tory'lerin çoğu, yetkisini Tann'dan aldığı öne sürülen mutlakiyet yerine Whig'lerin sınırlı meşruti monarşi öğretisini bir ölçüde kabul etti. Kraliçe Anne döneminde Tory'ler, dinsel hoşgörüye ve yabancı müdahalelere karşı özellikle kırsal soyluluğun direnişini temsil ettiler. Tory çizgisi Anglikanizmle ve *squire* (şövalyelik mertebesinde altındaki soylular) sınıfının çıkarlarıyla, Whig çizgisi ise aristokrat, toprak sahibi ailelerle ve zengin orta sınıfın mali çıkarlarıyla özdeşleştirildi.

Kraliçe Anne'in 1714'te ölmesi üzerine Whig'lerin adayı I. George tahta çıktı. Tory'lerin önderi Bolingbroke 1. vikontu Henry St. John'ın Fransa'ya kaçmasıyla da (1715) Tory'lerin bir parti olarak siyasal gücü kalmadı.

Sonraki 50 yıl boyunca, gelenek ve duygu olarak kendilerini Whig sayan aristokrat grup ve çevreler hüküm sürdü. Uzlaşmaz Tory'ler, Stuart hanedanını tahta çıkarmanın yollarını arayan II. James'i desteklemekle suçlanarak gözden düşürüldü. Ama Whig hegemonyası döneminde de Avam Kamarası'nda kendilerini Tory sayan 100 kadar kırsal kökenli üye bulunuyordu. Yerel siyaset, yönetim ve nüfuz düzeylerinde etkili olan "Tory"lerin birey olarak da büyük önemleri vardı.

III. George döneminde (1760-1820) hem Whig hem Tory sözcüklerinin anlamında bir kayma oldu. O dönemde bir Whig Partisi yoktu; yalnızca, bazı aristokrat gruplar ve aile çevreleri parlamentoda himaye ve nüfuz olanaklarını kullanarak etkinlik gösteriyordu. Bir Tory Partisi de yoktu; yalnızca bazı aileler ve toplumsal gruplar arasında yaşayan Tory duygusu ve geleneği vardı. III. George'un çevresindeki, Kralın Dostları olarak anılan toplulukta (özellikle Lord North'un [sonradan Guilford 2. kontu] başbakanlığı sırasında, 1770-82) Tory'ler ve Whig'lerin yanı sıra bu iki gruptan olma-

yanlar da vardı. Ama 1784'ten sonra, Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) gibi kamuoyunu derinden sarsan büyük siyasal sorunların ortaya çıkmasıyla gerçek parti saflaşmaları oluşmaya başladı.

1784'ten sonra küçük kırsal soyluluğun, tüccarların ve yönetimde görevli grupların çıkarlarını geniş tabanda temsil eden yeni Tory Partisi'nin önderi olarak William Pitt (Genç) ortaya çıktı. Karşısında ise Charles James Fox önderliğinde canlanan bir Whig Partisi vardı. Whig Partisi, İngiltere Killlesi'ne karşı çıkanları, sanayicileri, seçim sistemi ve parlamentonun yanı sıra halkın yaşam koşullarında da reform yapılmasını isteyenleri temsil ediyordu.

Fransız Devrimi ve Fransa'ya karşı savaş, iki parti arasındaki ayrımı daha da karmaşılaştırdı. Daha ilımlı Whig'lerin büyük bir bölümü Fox'u değil Pitt'i desteklemeye başladı. 1815'ten sonra bir parti kargaşası döneminin ardından Sir Robert Peel ve Beaconsfield kontu Benjamin Disraeli'nin muhafazakârlığı ile Lord John Russell ve William Ewart Gladstone'un liberalizmi ortaya çıktı. Partilerin adları da Muhafazakâr ve Liberal oldu. Muhafazakâr Parti için "Tory" adı günümüze değin kullanıldıysa da "Whig" teriminin siyasal anlamı pek kalmadı.

Whinnery, John Roy (d. 26 Temmuz 1916, Read, Colorado, ABD), mikrodalga kuramı üzerindeki çalışmaları ve lasere ilişkin deneyleriyle tanınan ABD'li elektrik mühendisi.

1937-46 arasında General Electric Company'de araştırmacı olarak çalıştı; 1948'de Berkeley'deki California Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladıktan sonra aynı üniversitede öğretim üyesi oldu. 1963-69 arasında Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'nde (NASA) danışman olarak görev yaptı. 1970'te Atom Enerjisi Komisyonu'na bağlı termonükleer araştırmalar komitesi üyeliğine seçildi. 1980'de California Üniversitesi'nde profesör oldu.

II. Dünya Savaşı sırasında mikrodalga devreler kuramı üzerinde çalışan Whinnery, mikrodalgalı radara ilişkin yeni teknikler geliştirdi. 1946-52 arasında antenler konusunda deneysel çalışmalar yürüttü ve örnek sel (analog) bilgisayarların gelişimine katkıda bulundu. Kuantum elektronigi, optik elektronigi ve iletişimde laserlerden yararlanma konularında da çalışmaları bulunan Whinnery, 1964'te ışığı odaklamak amacıyla gazlardan mercekle olarak yararlanılabileceğini ortaya koydu. Başlıca yapıtları *Fields and Waves in Modern Radio* (1944, S. Ramo ile birlikte; Modern Radyoda Alanlar ve Dalgalar) ve *Introduction to Electronic Systems*'dir (1966, D.O. Pederson ve J.J. Struder ile birlikte; Elektronik Sistemlere Giriş).

Whipple, George H(oyt) (d. 28 Ağustos 1878, Ashland, New Hampshire - ö. 1 Şubat 1976, Rochester, New York, ABD), ABD'li patoloji bilgini. Kronik kanamalı olan köpeklerle düzenli olarak çiğ karaciğer yedirildiğinde kansızlık belirtilerinin hafiflediğini fark ederek öldürücü kansızlık tedavisine önemli katkıda bulunmuş, bu çalışmaları nedeniyle 1934 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü ABD'li George R. Minot ve William P. Murphy ile paylaşmıştır.

1908'de safra pigmentlerinin yapımında rol oynayan hemoglobinin vücutta birleşimlenmesini araştırdı. 1920'de, karaciğerle beslenen köpeklerde hemoglobin yapımının büyük ölçüde arttığını gösterdi. Kansızlık üzerine yaptığı deneylerde alyuvarların yapımında en etkili inorganik maddenin demir olduğunu ortaya koydu.

Whipple, Squire (d. 16 Eylül 1804, Hardwick, Massachusetts - ö. 15 Mart 1888, Albany, New York, ABD), köprü yapımına ilişkin ilk bilimsel kuralları geliştiren ABD'li inşaat mühendisi, mucit ve kuramcı.

1830'da Schenectady'deki (New York) Union College'dan mezun olduktan sonra çeşitli demiryolu ve kanal projelerinin araştırma çalışmalarını yönetti, arazi ölçme aygıtları yaptı. 1840'ta, kanallardaki teknelerin tartılmasını sağlayan bir kanal havuzu icat etti. Sonraki yıllarda köprü yapımı alanına yöneldi ve kerestenin yanı sıra demirden de yararlanılan iki yeni payanda tasarımı geliştirdi. 1853'te New York'taki West Troy'da (bugün Watervliet) 44 m açıklıklı bir demiryolu köprüsü yaptı. Ertesi yıl yayımladığı *Work on Bridge Building* (Köprü Yapımı Üzerine Bir Çalışma) adlı yapıtı, gerilme hesabında o güne değin yaygın biçimde kullanılan "göz kararı" yerine kuramsal yöntemler getirmeye yönelik ilk önemli girişim oldu. Bu kitabı genişleterek 1869'da *An Elementary and Practical Treatise on Bridge Building* (Köprü Yapımı Üzerine Temel ve Uygulamalı İnceleme) adıyla yayımladığı yapıtı, dövmeye ve dökme demirin köprü yapımında akılcı biçimde kullanımını kolaylaştırdı ve uzun yıllar demiryolu mühendisliği alanında bir başvuru kitabı olarak kullanıldı.

Whistler, James (Abbott) McNeill (d. 14 Temmuz 1834, Lowell, Massachusetts, ABD - ö. 17 Temmuz 1903, Londra, İngiltere), Londra'nın gece manzaralarından başka tam boy portreleri ve oymabaskılarıyla da tanınan ABD asıllı ressam. Bir sanat kuramcısı olarak Fransız sanatının İngiltere'de tanınmasında büyük rol oynamıştır.

Ataları İskoç ve İrlandalıydı. Çocukluğunda bir süre, babasının inşaat mühendisi olarak çalıştığı Petersburg'da kaldı. 1849'da İngiltere üzerinden ABD'ye döndü. West Point'teki ABD Askeri Akademisi'ne girdiyse de bir süre sonra sanatla uğraşmak amacıyla askeri yaşamdan ayrıldı.

1855'te resim öğrenimi görmek üzere Paris'e gitti. Orada bohem bir yaşam sürmeye başladı. Gustave Courbet, Henri Fantin-Latour ve François Bonvin'in gerçekçi üs-

"Sanatçı Stüdyosunda", James McNeill Whistler'in bir pano çalışması, y. 1867-88; Chicago Sanat Enstitüsü Art Institute of Chicago

luplarına ilgi duydu. Yaklaşık 1857-58'de yaptığı "Kendi Portresi" (Freer Sanat Galerisi, Washington, D.C.) ve *Twelve Etchings from Nature* (1858; Doğadan 12 Aside Yedirme Baskı) adlı çalışmasında yer verdiği baskılar onun gerçekçi eğiliminin ilk örnekleriydi. Whistler 1862'de Biarritz yakınlarındaki kıyılarda Courbet ile birlikte resim yaptı. 1863'te Londra'ya yerleşti ve Thames kıyılarının resimlerini çizdi.

Aynı yıl Salon des Refusés'de (Reddedilenler Salonu) sergilenen "1 No.'lu Beyaz Senfoni" ("Beyaz Kız", 1862, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.) ona çabucak ün kazandırdı. Bu resimde gerçekçi öğelerin yanı sıra, Ön-Raffaellocuların etkileri de seziliyordu. Whistler dönemin *avant-garde* sanatçıları gibi Japon sanatına da ilgi duydu. Helenistik Tanagra heykellerinden etkilendi ve hem Doğu kültürünün, hem de Helenistik sanatın etkilerini yansıtan resimler ve çizimler yaptı.

1860-80 arası Whistler'in en verimli dönemlerinden biri oldu. Bu dönemde yapıtlarına, doğrudan bir bağlantısı olmasa da, sanatların en soyutu sayılan müzikle ilişkili başlıklar verdi. Çeşitli Londra görünümünü canlandırdığı nokturlar dizisine de bu arada başladı. Çoğunu akıldan ya da kuruş-kalem taslaklardan yaptığı bu şiir dolu resimlerinde boyayı iyice incelterek hızlı fırça vuruşlarıyla sürüyordu. Doğu Asya kaligrafisi sanatına özgü bu teknik, daha sonra ABD'de hareketli soyutun en önemli özelliği olacaktı. Whistler 1870'ten sonra portre ile ilgilenmeye başladı. "Gri ve Siyah Düzenleme, No. 1: Sanatçının Annesi" (1871-72, Louvre Müzesi, Paris) ve "Gri ve Siyah Düzenleme, No. 2: Thomas Carlyle" (1873, Glasgow Müzesi ve Sanat Galerisi) gibi başyapıtları Whistler'in estetik yaklaşımını, yalın biçimlere ve donuk tonlara duyduğu ilgiyi ortaya koyduğu kadar, 17. yüzyıl ressamı Velázquez'le bağlantısını ve gene bir 17. yüzyıl ressamı olan Van Dyck'ın saray portreciliği çizgisini sürdürdüğünü de gösteriyordu. Whistler başka sanat dallarında da etkinlik gösterdi. Londra'daki Grosvenor Galerisi frizi ile F. R. Leyland'ın evindeki (Prince's Gate No. 49) Tavuskuşu Odası (1876-77) yaptığı en önemli dekorasyon işlerindendi. (Bu oda 1919'da Washington, D.C.'deki Freer Sanat Galerisi'ne taşınmıştır.)

Whistler 1879'dan sonra Venedik'e gitti. Orada kaldığı 14 ay boyunca yağlıboya yerine pastel ve suluboya ile çalıştı. Dönüşünde Güzel Sanatlar Derneği için Venedik'i konu alan 50'den fazla aside yedirme baskı yaptı. Çok beğenilen bu baskılar 1880 ve 1883'te iki kez sergilendi.

Yaşamının sonlarına doğru Whistler birçok sorunla karşı karşıya kaldı. Çağdaş akımlara ayak uyduramadığını düşünüyordu. Örneğin izlenimciliğin yaygınlaştığı 1890'larda o hâlâ doğalcı bir yaklaşım içindeydi. Büyük tat alarak yaptığı kent ve deniz manzaraları Camille Corot'nun etkilerini taşıyordu. Renkli taş baskılar yaygınlaşmıştı, ama o bu konuda siyah-beyaz çalışmayı yeğliyordu. 1888'de mimar E. W. Godwin'in dul kızıyla evlendikten sonra daha çok Paris'te yaşamaya başladı. 1896'da kansının ölmesi onu büyük bir üzüntüye boğdu. Başka sanatçılarla ilişkisini sürdürüyordu, bir de sanat okulu açmıştı; ama bundan sonra fazla resim yapamadı.

1900'lerin başlarında birçok sanat tarihçisi Whistler'i döneminin en önemli ressamlarından biri olarak değerlendiriyordu. Hem Avrupa'da, hem de ABD'de yaygın bir

etkisi vardı. Walter Sickert ve Philip Wilson Steer gibi İngiliz sanatçılar büyük ölçüde ondan etkilensilerdi. Yaşamının son yıllarında Uluslararası Heykeller, Ressamlar ve Oymacılar Derneği'nin başkanlığını yaptı, Fransız sanatının İngiltere'de tanınmasını sağladı ve İngiliz Sanatçılar Derneği'nin canlanmasına katkıda bulundu.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Piyano Başında" (1858, Taft Müzesi, Cincinnati), "Bretanya Kıyıları: Gelgitli Başbaşa" (1861, Wadsworth Athencum'u, Hartford, Connecticut), "Gül ve Gümüş: Porselen Ülkisi Prensesi" (1864, Freer Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "Eflatun ve Altın Kapris No. 2: Altın Paravana" (1864, Freer Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "Gri ve Yeşil Senfoni: Okyanus" (1866-67, Frick Koleksiyonu, New York), "Beyaz Senfoni No. 3" (1867, Barber Güzel Sanatlar Enstitüsü, Birmingham), "Üç Figür: Pembe ve Gri" (y. 1868, Tate Galerisi, Londra), "Eski Battersea Köprüsü: Nokturlar-Mavi ve Altın" (y. 1872-75, Tate Galerisi, Londra), "Lagün, Venedik: Mavi ve Gümüş Nokturlar" (1880, Boston Güzel Sanatlar Müzesi), "Théodore Duret" (1883, Metropolitan Sanat Müzesi, New York), "Siyah Düzenleme: Pablo de Sarasate" (1884, Carnegie Enstitüsü, Pittsburgh), "Gri ve Gümüş: Kurtarma Sandalı" (y. 1884, Freer Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "George W. Vanderbilt" (y. 1897, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "Kahverengi ve Altın: Kendi Portresi" (y. 1900, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.).

Whitaker, Sir Frederick (d. 23 Nisan 1812, Bampton, Oxfordshire, İngiltere - ö. 4 Aralık 1891, Auckland, Yeni Zelanda), 1863-64 ve 1882-83 dönemlerinde Yeni Zelanda başbakanı. İngilizlerin Büyük Okyanusta ilhaka girişmesini ve Maori topraklarına el koymasını savunan görüşleriyle tanınmıştır.

Hukuk öğrenimini gördü. 1845-46 yıllarında Auckland'da valinin Yasama Konseyi'nde gayri resmî üye olarak yer aldı ve millis kuvvetlerinde görev yaptı. 1853-64 ve 1879-91 dönemlerinde Yasama Konseyi üyeliği, 1865-67 arasında da Auckland üst yöneticiliği yaptı. 1854-91 arasında, ikisi kendi başbakanlığı döneminde olmak üzere, değişik hükümetlerin yönetiminde 20 yılı aşkın süre başsavcılık görevinde bulundu.

Arazi spekülasyonu ile yoğun biçimde uğraşan Whitaker'in ilk hükümetinin politikası Maorileri baskı altına almak oldu. Maori topraklarına el koyduktan sonra İngiltere'den aldığı 3 milyon 500 bin sterlin krediyle bu topraklarda yatırıma girişti. İkinci kez başbakan olunca da Fiji ve Yeni Zelanda'daki yatırımlarıyla tutarlı biçimde Pasifik'teki İngiliz sömürgeci yayılmacılığını şiddetle savunmaya başladı.

Whitaker bir ölçüde siyasal liberalizmden yana tutum almış, yalnızca mülk sahiplerine tanınan oy hakkının bütün erkeklerle yaygınlaştırılmasını, nispi temsili ve seçimle gelen bir üst meclis kurulmasını savunmuştur.

White, Andrew Dickson (d. 7 Kasım 1832, Homer, New York - ö. 4 Kasım 1918, Ithaca, New York, ABD), Cornell Üniversitesi'nin kurucusu olan ABD'li eğitimci ve diplomat.

1853'te Yale Üniversitesi'nden mezun oldu. 1854-55 yıllarında Petersburg'daki ABD elçiliğinde atase olarak görev yaptı. Daha sonra ABD'ye dönerek Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'nde tarih ve İngiliz edebiyatı dersleri vermeye başladı. 1865'te Ithaca'da Cornell Üniversitesi'ni kurdu. Bu üniversitede din, karma öğretim ve ırk ilişkilerinde liberal ilkelerin gözetilmesi, dinsel dogmaların bilimsel eğitimden dışlanması amacıyla gerçekleştirdi. 1879-1902 arasında aralıklarla Almanya ve Rusya'da büyükelçilik görevinde bulundu. Ayrıca 1899'da I. Lahey Barış Konferansı'nda ABD heyetine başkanlık

etti. En önemli yapıtları arasında *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom* (1896; Hristiyan Dünyasında Bilimin İlahiyatla Savaşının Tarihi) ve *Seven Great Statesmen in the Warfare of Humanity with Unreason* (1910; İnsanlığın Usdışıyla Savaşında Yedi Büyük Devlet Adamı) sayılabilir.

White, E(lwyn) B(rooks) (d. 11 Temmuz 1899, Mount Vernon, New York - ö. 1 Ekim 1985, Kuzey Brooklin, Maine, ABD), döneminin önde gelen ABD'li denemeci ve üslupçularından. 1978'de Pulitzer Ödülü'nü almıştır.

1921'de Ithaca'daki (New York) Cornell Üniversitesi'ni bitirdikten sonra muhabirlik ve serbest yazarlık yaptı. 1927'de *The New Yorker* dergisinde yazmaya başladı ve yayın yönetmenliğine getirildi. 1929'da James Thurber'la birlikte, seksle ilgili moda elkitablarıyla alay eden *Is Sex Necessary?*'yi (1929; Seks Gerekli midir?) yazdı. 1935'te William Strunk Jr.'la birlikte, İngilizce yazarlar için temel bir üslup kitabı olan *The Elements of Style*'in (Üslubun Öğeleri) ilk basımını yayımladı. *Stuart Little* (1945; Küçük Stuart), *Charlotte's Web* (1952; Charlotte'un Ağı) ve *The Trumpet of the Swan* (1970; Kuğunun Trompeti) adlı kitapları, çocuk edebiyatının klasikleri arasındadır.

White, Edward Douglass (d. 3 Kasım 1845, Thibodaux yakınları, Louisiana - ö. 19 Mayıs 1921, Washington, D.C., ABD), ABD Yüksek Mahkemesi'nin dokuzuncu başyargısı (1911-21). ABD yargı sistemine en önemli katkısı, 1911'de Yüksek Mahkeme'nin karara bağladığı "akla uygunluk" kuralıdır.

Cizvit eğitimi gören White, İç Savaş sırasında kısa bir süre Konfederasyon (Güney) saflarında çarpıştı. Daha sonra New Orleans'daki bir hukuk bürosunda öğrenimini sürdürdü. Louisiana eyaletinde Demokrat Parti'den siyasete atıldı. 1874'te eyalet senatosuna seçildi, 1878'de eyalet yüksek mahkemesine atandı. 1890'da bu kez ABD Senatosu'na seçilen White'ı, 1894'te Başkan Grover Cleveland ABD Yüksek Mahkemesi'ne atadı.

1910'da Başkan William Howard Taft, White'ı başyargılığa yükseltti. 1911'de Standard Oil Company of New Jersey-ABD ve ABD-American Tobacco Company davalarında White, tekeli bir işletmenin ticareti kısıtlamasının Sherman Antitröst Yasası'na göre yasadışı sayılabilmesi için "akla aykır" olması gerektiğini bildirdi. "Akla uygun" bir kısıtlamayı tanımlayamaması, aynı Sherman Antitröst Yasası'nın belirsizlikleri, sonraki antitröst davalarında sürpriz hükümlerin ortaya çıkmasına yol açtı. I. Dünya Savaşı sırasında White olağanüstü durumlarda federal yönetimlere yetki veren iki hükmü kaleme aldı. Arver-ABD Davası'nda (1917) zorunlu askerliği destekledi.

White, Edward H(iggins), II (d. 14 Kasım 1930, San Antonio, Texas - ö. 27 Ocak 1967, Cape Kennedy, Florida, ABD), uzayda yürüyen ilk ABD'li astronot. 21 Şubat 1967'de yapılması tasarlanan "Apollo 1" uçuşunun provas sırasında, uzay aracının aniden alev alarak yanması sonucunda Virgil I. Grissom(*) ve Roger B. Chaffee(*) birlikte ölmüş ve ABD uzay programı sırasında yaşamını yitiren ilk astronotlardan biri olmuştur. 1952'de West Point'te ABD Askeri Akademisi'ni bitirdi ve teğmen rütbesiyle ABD Hava Kuvvetleri'nde göreve başladı. 1959'da Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'nde uçak mühendisliği dalında yüksek lisans öğrenimini tamam-

ladı. 1962'de ikinci astronot grubuna seçildi. 3 Haziran 1965'te dört günlük bir yörünge uçuşu için uzaya fırlatılan "Gemini 4"te James A. McDivitt ile birlikte görev yaptı. Yer çevresindeki üçüncü tur sırasında White, uzay aracını terk ederek 20 dakika süreyle uzayda kaldı ve bir manevra birimi yardımıyla uzayda yürüyen ilk insan oldu.

White, Gilbert (d. 18 Temmuz 1720, Selborne, Hampshire - ö. 26 Haziran 1793, Selborne, İngiltere), İngiliz doğa bilimci ve din adamı. İngiliz klasikleri arasında giren ilk doğa tarihi yapıtı *The Natural History and Antiquities of Selborne*'un (1789; Doğa Tarihi ve Selborne'un Eski Çağları) yazarıdır.

Papazlığa atandıktan kısa bir süre sonra bahçesinde yaptığı gözlemleri bir günlüğe kaydetmeye başladı (1751). Tuttuğu notları sonradan *Calendar of Flora and the Garden* (1765; Çiçek ve Bahçe Takvimi) adıyla yayımladı. Bunu 1768'de yazmaya başladığı daha bilimsel nitelikteki *Naturalist's Journal* (Doğa Bilimcisinin Günlüğü) izledi. Konuyla ilgili olarak dostlarına gönderdiği mektuplardan 110 tanesini içeren *The Natural History* ise 20 yıllık yoğun bir çabanın ürünü olarak ortaya çıktı.

White, Leslie A(Ivin) (d. 19 Ocak 1900, Salida, Colorado - ö. 31 Mart 1975, Lone Pine, California, ABD), ABD'li antropolog. Kültürün evrimine ilişkin görüşleri ve "kültüroloji" adını verdiği, kültür bilim çalışmalarıyla tanınmıştır.

Kültürel evrim kuramının gözden düştüğü bir dönemde Herbert Spencer, Lewis H. Morgan ve Edward Tylor gibi 19. yüzyıl evrimcilerinin yolunu izledi. Teknolojik gelişmenin, özellikle kişi başına enerji tüketimi artışına bağlı olarak kültürel evrimi hızlandığını savundu ve o sırada kültürel antropolojiye egemen olan Franz Boas ve yandaşlarının evrim karşıtı kuramlarıyla çatışan görüşler ileri sürdü. Antropolojiye en önemli katkısı olarak nitelediği kültüroloji kavramını *The Science of Culture* (1949; Kültür Bilimi) adıyla yayımlanan bir dizi makalede ortaya koydu. Spencer'in toplumu bir organizmaya benzetmesi gibi kültürün de yapısal-ilevsel özellikler gösteren bir organizma biçiminde ele alınmasını öngören bu kavramın kültüre maddeci olan ve indirgemeci olmayan bir yaklaşımı içerdiğini savundu.

Columbia ve Chicago üniversitelerinde psikoloji ve sosyoloji öğrenimi gören White ilk antropoloji araştırmalarını ABD'nin güneybatısındaki Pueblo Yerlileri arasında yürüttü. Önemli yapıtları arasında *The Evolution of Culture* (1959; Kültürün Evrimi) ve Beth Dillingham'la birlikte yazdığı *The Concept of Culture* (1973; Kültür Kavramı) yer alır.

White, Minor (d. 9 Temmuz 1908, Minneapolis, Minnesota - ö. 24 Haziran 1976, Cambridge, Massachusetts, ABD), ABD'li fotoğraf sanatçısı ve dergi yöneticisi. Fotoğrafın anlatım alanını genişletmek için gösterdiği çabalarla 20. yüzyıl ortalarında bu sanatın en etkili ve yaratıcı adlarından biri olmuştur.

Fotoğraf çekmeye küçük yaşta başladı. Sonra bir süre botanik ve şiirle uğraştı. 1937'de yeniden ciddi biçimde fotoğrafçılığa döndü. Çalışmayı Geliştirme İdaresi (WPA) (bak. Çalışma Projeleri İdaresi) programı kapsamında fotoğrafçılık yaptığı ilk yıllarda, daha çok belgesel bir tavırla çalışan çoğu WPA fotoğrafçısının tersine, kişisel bir yaklaşımı seçmişti.

1945'te Edward Weston ve Alfred Stieglitz'le birlikte yürüttüğü çalışmalarla üslubu

keskin biçimini aldı. Weston'dan fotoğrafta gerçekliğin değerini ve tonlamanın baskıya kazandırdığı güzelliği, Stieglitz'den de bir dizi fotoğrafı bir birim gibi kullanmanın ve fotoğrafa görsel bir eğritileme gibi bakmanın sağladığı ifade gücünü öğrenmişti. Bu yöntemleri fotoğraflarında uygulamakla kalmadı, yazdığı yazılarla da savundu.

1946'da San Francisco'ya yerleşti ve fotoğrafçı Ansel Adams'la birlikte çalıştı. Adams'ın zone sistemi, çalışmalarını yönlendiren üçüncü önemli etmen oldu. Bu sistemde, görüntülenecek manzara ya da nesnenin baskıdan sonra ne ton vereceği önceden belirlenebiliyordu. White ertesi yıl Adams'ın yerine California Güzel Sanatlar Okulu'ndaki fotoğrafçılık bölümünün başkanlığına getirildi. Burada çalıştığı sırada mekân analizi adı verilen bir fotoğraf inceleme yöntemi geliştirdi. 1952'de arkadaşlarıyla kurduğu ve yönettiği *Aperture* ve 1953-57 arasında yönettiği *Image* adlı fotoğraf dergilerinde, geliştirdiği kuramlar üzerine pek çok yazı yayımladı.

White, yapıtlarında doğadaki ton ve dokulara bütünüyle sadık kalan titiz bir teknisyendi. Ama bu onun, mistik yorumlar kattığı yapıtlarıyla 20. yüzyıl ortalarının en önde gelen soyut fotoğrafçılarından biri olmasını engellemedi. Fotoğraf sanatı üzerindeki etkisi, 1965'te Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) öğretim kadrosuna alınmasıyla daha da güçlendi. Buradaki fotoğrafçılık derslerini ölümünden kısa bir süre öncesine değin sürdürdü. Seçme fotoğraflarının ve James Baker Hall'un biyografik bir yazısının yer aldığı *Minor White: Rites and Passages* 1978'de yayımlandı.

White, Patrick (Victor Martindale) (d. 28 Mayıs 1912, Londra, İngiltere - ö. 30 Eylül 1990, Sidney, Avustralya), 20. yüzyıl Avustralya edebiyatının en tanınmış yazarlarından. 1973 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

Ailesinin İngiltere'ye yaptığı bir ziyaret sırasında Londra'da doğdu. On iki yıl Avustralya'da yaşadktan sonra öğrenim görmek üzere İngiltere'ye döndü. Bir süre babasının Avustralya'daki çiftliğinde çalıştı, ardından yeniden İngiltere'ye giderek Cambridge'deki King's College'da modern diller öğrenimine başladı. II. Dünya Savaşı sırasında Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne (RAF) katıldı. Bu arada birkaç yapıt yayımlamış ve tiyatro çalışmaları yapmıştı. 1945'ten sonra Avustralya'ya döndüyse de, zaman zaman İngiltere ve ABD'de de yaşadı.

White'in Yeni Güney Galler'de geçen ilk romanı *Happy Valley* (1939; Mutlu Vadi), D. H. Lawrence ve Thomas Hardy etkisini yansıtır. Sonraki romanları ise Avustralya'ya özgü konular üzerinedir.

Ama White bu konuları, kendisini bir ülke ya da dönemle sınırlamadan, geniş bir bakış açısıyla ele alabilmiştir. White'a göre Avustralya henüz kendini yeni yeni tanımlayan, her türlü etkiye açık bir ülkedir. Romanları da bu bağlamda Avustralya'nın yabaniliğini araştırır. *The Tree of Man* (1955; İnsan Ağacı), *Voss* (1957; Çöl, 1973, 1983/Voss 1990), *Riders in the Chariot* (1961; Araba ve Sürücüler, 1973/Arabadakiler, 1983), *The Solid Mandala* (1966; Dolu Mandala) ve *The Twyborn Affair* (1979; Twyborn Sorunu) adlı romanlarında çizdiği Avustralya, eleştirel ve şiirsel bir düş gücünün ürünüdür. Yalnızlık duygusu ve anlam arayışı gibi konular üzerinde yoğunlaşan White'in üslubu ise mitolojik öğeler, imgeler ve alegorilerle doludur.

White'in ayrıca, 1962'de sahnelenen *The Season at Sarsaparilla* (Sarsaparilla'da Mev-

sim), 1964'te sahnelenen *Night on Bald Mountain* (Çıplak Dağda Gece) ve *Signal Driver* (1982) adlı oyunları, bazı öyküleri ve *Flaws in the Glass* (1981; Camdaki Çatlak) adlı bir otobiyografisi vardır.

White'in Türkiye çevrilen öteki yapıtları arasında *The Living and the Dead* (1941; Yaşayanlar ve Ölüler, 1983), *The Aunt's Story* (1946; Teyzemin Hikâyesi, 1973) ve *The Eye of the Storm* (1973; Fırtınanın Gözü, 1974) sayılabilir.

White, Pearl Fay (d. 4 Mart 1889, Green Ridge, Missouri, ABD - ö. 4 Ağustos 1938, Paris, Fransa), ABD'li ilk sinema yıldızlarından. Melodram dizileriyle bütün dünyada ün kazanmıştır.

On sekiz yaşında evini terk ederek gezici bir tiyatro topluluğuna girdi. 1910'da, New York kentindeki Powers Film Company'de sinema yaşamına başladı. On üç yıl boyunca 100'den fazla filmde rol aldı. Önceleri kısa *slapstick* komedileriyle adını duyurdu. 1914'te, Fransız film şirketi Pathé Frères'in (Pathé Kardeşler) ABD'deki stüdyolarında hazırlanan 20 bölümlük *The Perils of Pauline* (Pauline'in Serüvenleri) dizisinin başrolünde oynadı. Rol aldığı öteki diziler arasında *The Exploits of Elaine* (1914-15; Elaine'in Serüvenleri), *The Iron Claw* (1916; Demir Pençe) ve *The Black Secret* (1919-20; Kara Sir) sayılabilir.

1920'lerde uzun metrajlı filmlerin yaygınlaşmasıyla dizi türü önemini yitirdi; White ise bu yeni türe geçişte başarılı olamadı. 1923'ten sonra Paris'te yaşadı. 1907'de oyuncu Victor Sutherland'le, 1919'da da oyuncu Wallace McCutcheon'la evlendi. *Just Me* (Yalnızca Ben) adlı otobiyografisi 1919'da yayımlandı.

White, Stanford (d. 9 Kasım 1853, New York kenti - ö. 25 Haziran 1906, New York kenti, ABD), önemli bir mimarlık şirketi olan McKim, Mead and White'in ortaklarından ABD'li mimar.

Henry Hobson Richardson'ın yanında yetişti. 1880'de Charles Follen McKim ve William Rutherford Mead ile birlikte kurdukları mimarlık bürosu kısa zamanda ülkenin bu alandaki en gözde şirketi haline geldi ve 1887'ye değin büyük kır ve sayfiye evlerinin tasarımıyla uğraştı. White ve ortakları daha sonra yeni-klasik akıma yöneldiler ve o günlerde ülkede ortaya çıkan daha özgün üsluplardan uzak kaldılar.

White, New York kentinde görkemli İtalyan Rönesansı üslubundaki bezemeleriyle dikkati çeken Madison Square Garden (1891), Washington Takı (1891), New York Herald Binası (1892) ve Madison Square Presbiteryen Kilisesi (1906) gibi yapılar gerçekleştirdi. Mücevher ve mobilya tasarımları, çok çeşitli türde iç mekân düzenlemeleri de yaptı. White bir aşk serüveni yaşadığı dansçı Evelyn Nesbit'in kocası tarafından Madison Square Garden'da vurularak öldürüldü.

White, T(erence) H(anbury) (d. 29 Mayıs 1906, Bombay, Hindistan - ö. 17 Ocak 1964, Pire, Yunanistan), İngiliz romancı ve sosyal tarihçi. Sir Thomas Malory'nin 15. yüzyıla ait *Le Morte Darthur* (Arthur'un Ölümü) adlı romansından uyarladığı *The Once and Future King* (Bir Zamanların ve Geleceğin Kralı) adlı roman dörtleme-siyle tanınır.

Cheltenham College ve Cambridge'de öğrenim gördükten sonra Stowe Okulu'nda öğretmenlik yaptı (1930-36). Otobiyografik yapıtı *England Have My Bones*'la (1936;

Kemiklerim Senin İngiltere) eleştirilenlerin övgüsünü kazanınca, işinden ayrılarak yazmaya ağırlık verdi ve kitaplarında yararlanacağı Arthur efsaneleri gibi konuları araştırdı. Uzun yıllar İrlanda'da (1939-45) ve Channel Adalarından Alderney'de (1945-60) herkesten uzak yaşadı.

The Once and Future King (1958) dörtlümesi, *The Sword in the Stone* (1939; Taşa Saplanan Kılıç), önce *The Witch in the Wood* (1940; Ormandaki Cadı) adıyla yayımlanan *The Queen of Air and Darkness* (Hava ve Karanlıklar Kraliçesi), *The Ill-Made Knight* (1941; Kötü Şövalye) ve *The Candle in the Wind* (Rüzgârda Yanan Mum) oluşur ve 1960'ta *Camelot* adıyla müzikal olarak sahnelenmiş, 1967'de de aynı adla sinemaya uyarlanmıştır. White'in öbür yapıtları arasında, doğancılıkla ilgili deneyimlerine dayanarak yazdığı *The Goshawk* (1951; Çakır) ile sosyal tarih kitapları *The Age of Scandal* (1950; Skandallar Çağı) ve *The Scandalmonger* (1951; Skandal Yayan) yer alır.

White, Theodore H(arold) (d. 6 Mayıs 1915, Boston, Massachusetts - ö. 15 Mayıs 1986, New York kenti, ABD), ABD'li gazeteci, tarihçi ve roman yazarı. 1960 ve 1964 başkanlık seçimlerini keskin gözlemlerle anlatan sürükleyici yapıtlarıyla tanınır.

Harvard Üniversitesi'nden 1938'de mezun oldu. *Time* dergisinin ilk dış muhabirlerinden biri olarak, 1939'dan 1945'e değin Uzakdoğu'da görev yaptı. Daha sonra Overseas News Agency (1948-50) ve *Reporter's* (1950-53) Avrupa muhabiri oldu. Başkanlık seçimi kampanyalarına ilişkin örnek tarih çalışmaları sayılan *The Making of the President, 1960* (1961; Başkanın Doğuşu, 1960) ve *The Making of the President, 1964* (1965; Başkanın Doğuşu, 1964) adlı yapıtlarıyla geniş bilgi ve deneyim birikimini kullanarak ABD siyaset sahnesine ışık tuttu. Olaylar arasındaki bağlantıları ustaca kurarken, politikacıları birer simge olarak değil, kişilik olarak ele aldı. Konuya yaklaşımla güncel tarih yazımını bir sanat türüne çevirdi. Kendisine *The Making of the President, 1960* ile edebiyat dışı genel konular alanında 1962 Pulitzer Ödülü'nü kazandıran bu tarzı sonraki yıllarda ABD siyasal yaşamını ve kurumlarını irdeleyen başka yapıtlarla sürdürdü.

White, Walter (Francis) (d. 1 Temmuz 1893, Atlanta, Georgia, ABD - ö. 21 Mart 1955, New York kenti, ABD), ABD'li Siyah hakları savunucusu. 1931-55 arasında Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği'nin (NAACP) genel sekreterliğini yapmış, ABD'de Siyahların beyaz çetelerce linç edilmesine karşı uzun, başarılı bir kampanya yürütmüştür.

Yirmi beş yaşında NAACP'ye girerek genel sekreter James Weldon Johnson'un yardımcılığını üstlendi; daha sonra Johnson'un yerine geçti. Lincin yasaklanması için yoğun bir kampanyaya girişerek kamuoyunda bu konudaki yaklaşımların önemli ölçüde değişmesini sağladı. Sonuçta, 1918'de dördü dışında kurbanların tamamı Siyah olan 67 kişi linç edilmişken, 1950-54 arasında linç olayına rastlanmadı; 1955'te ise yalnızca üç linç olayı kayıtlara geçti.

White ayrıca Siyahların oy hakları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması amacıyla çalışmalar yürüttü. 1930'da, Siyahların oy hakkına karşı olan John J. Parker'in Başkan Herbert Hoover tarafından ABD Yüksek Mahkemesi yargıçlığına atanması kararının

Senato'da 39'a karşı 41 oyla reddedilmesini sağladı. Haziran 1941'de yönetimde ve sanayide ayrımcılığı önlemekle görevlendirilen ABD Adil İşe Alma Uygulamaları Komitesi'nin kurulmasında işçi önderi A. Philip Randolph ile birlikte önemli rol oynadı.

White'in yapıtları arasında, Güney'deki bir linç olayını öykülediği *Fire in the Flint* (1924; Çakmaktaşındaki Ateş) ile *Rope and Faggot: A Biography of Judge Lynch* (1929; İp ve Demet: Yargıç Lynch'in Yaşamöyküsü) sayılabilir. Otobiyografisi *A Man Called White* (1948; White Adında Bir Adam) adıyla yayımlandı.

White Irmağı, ABD'de, tamamına yakın bölümü Arkansas eyaletinin sınırları içinde kalan ırmak. Arkansas'ın kuzeybatısındaki Boston Dağlarından doğan ırmak, önce kuzeydoğuya yönelerek Missouri eyaletinin güney kesimine girer. Bir süre sonra güneydoğuya kıvrılır ve Arkansas sınırını geçip güneye doğru akmayı sürdürür. Arkansas Irmağının Mississippi Irmağıyla birleştiği noktanın yakınında bu ırmağa dökülür. 1.102 km uzunluğundaki White Irmağının havzasının genişliği 73.000 km²'dir. Irmak ağzından Arkansas'daki Batesville'e kadar, yaklaşık 480 km boyunca ulaşım elverişlidir. White Irmağının başlıca kolları güneyden aldığı Buffalo Irmağıyla kuzeyden aldığı Cache, Little Red ve North Fork ırmaklarıdır.

White Irmağı, ABD'de, Nebraska ve Güney Dakota eyaletlerinde ırmak. Nebraska'nın kuzeybatısındaki Pine Ridge Kayalıklarından doğan ırmak, kuzeydoğuya doğru akarak Güney Dakota'ya girer. Dakotalara ait Pine Ridge ve Rosebud yerleşime kamplarının kuzey sınırlarından geçtikten sonra doğuya döner ve sonunda Güney Dakota'daki Chamberlain yakınında Missouri Irmağıyla birleşir. Uzunluğu 523 km olan ırmak, yaklaşık 2 km genişliğindeki aşağı çığırında çok sayıda menderes çizer. White Irmağının 26.400 km²'lik su toplama alanında bol miktarda lekeci kili bulunur ve manganez yataklarına rastlanır.

White Plains, ABD'de New York eyaletinde, Westchester ilinin (county) merkezi (1778) kent. Bronx ve Hutchinson ırmaklarının kıyısında yer alır. Yerli Sivanoyların büyük olasılıkla burada yetişen gümüşsü yapraklı bir göknar ağacından ötürü Quarropas (Ak Düzlükler [İngilizce White Plains]) olarak adlandırıldığı bölge, 17. yüzyılda Yerliler tarafından beyazlara satıldı. 1735'e gelindiğinde White Plains, ilçe düzeyinde yönetim birimi (township) statüsü taşıyan Rye kentine bağlı bir yerleşme durumundaydı. Aynı dönemde Westchester'daki demir madenciliği etkinliklerinin merkezi ve çeşitli taşımacılık hatlarının kavşak noktası durumuna geldi. 10 Temmuz 1776'da White Plains'de toplanan New York Kongresi Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni onaylayarak New York eyaletinin kurulduğunu ilan etti.

1844'te demiryoluyla 34 km güneybatıdaki New York kentine bağlanan White Plains, bir konut bölgesi ve perakende ticaret merkezi olarak gelişti. 1866'da köy, 1916'da da kent olarak tüzel kimlik kazandı. Günümüzde çeşitlenmiş bir hafif sanayiye sahip olan kentte, çok sayıda şirketin merkez büroları da bulunur. Eğitim kuruluşları arasında New York Sağırılar Okulu (1817) ve Pace Üniversitesi White Plains kampüsü sayılabilir. Nüfus (1990) 48.718.

Whitefriars Tiyatrosu, Londra'da, Thames Irmağının kuzey yakasındaki Whitefriars Manastırı'nda kurulan tiyatro. Blackfriars

Tiyatrosu(*) örneğinden esinlendikleri sanılan Michael Drayton ve Thomas Woodford, 1606'da Whitefriars Manastırı'nın yemekhanesini özel bir tiyatroya dönüştürdüler. Her iki özel tiyatronun da çatısı kapalı olduğundan aydınlatma yapay ışıkla sağlanıyordu. Londra'nın öteki özel tiyatrolarında olduğu gibi Whitefriars Tiyatrosu'nda da genellikle çocuk toplulukları(*) etkinlik gösteriyordu. 1608 ve 1609'da Kralın Şenlik Çocukları adlı topluluk oyunlar sahnelemişti. 1609-13 arasında burada sahneye çıkan Kraliçenin Şenlik Çocukları topluluğu 1613'te yetişkinlerden kurulu Lady Elizabeth'in Oyuncuları topluluğuyla birleşti. Bu topluluk üç yıl sonra dağıldı ve 1616'dan sonra tiyatroyu büyük olasılıkla Prens'in Oyuncuları adlı topluluk kullandı. 1629'da da Whitefriars'ın yerini Salisbury Saray Tiyatrosu aldı.

Whitehall Sarayı, Londra'da, Westminster'daki eski İngiliz kraliyet sarayı. Thames Irmağıyla bugünkü St. James Parkı arasında yer alır. Aynı yerde daha önce York başpiskoposunun Londra'da oturduğu York Place vardı.

Bu malikâneyi genişleten Kardinal Wolsey görevden alınana değin burada yaşadı. Daha sonra yapıyı yeniden inşa ettiren VIII. Henry bezemeler için Hans Holbein' (Genç) görevlendirdi ve burada yaşamaya başladı. Inigo Jones, I. James için yeni bir saray tasarladıysa da, bu projeden yalnızca Şölen Evi tamamlandı (1622). 1698'de çıkan bir yangında sarayın Şölen Evi dışındaki bölümlerinin çoğu harap oldu.

Whitehead, Alfred North (d. 15 Şubat 1861, Ramsgate, Thanet Adası, Kent, İngiltere - ö. 30 Aralık 1947, Cambridge, Massachusetts, ABD), İngiliz matematikçi ve filozof. Bertrand Russell'la birlikte *Principia Mathematica*'yı (1910, 1912, 1913, 3 cilt; Matematikğin İlkeleri) yazmış, 1920'lerin ortalarından sonra kendi metafizik kuramını geliştirmiştir.

Gençliği ve eğitimi. Chatham Akademisi olarak bilinen erkek okulunun kurucusu

Alfred North Whitehead

Thomas Whitehead'in torunu, o sırada okulun müdürü olan Anglikan papaz Alfred Whitehead'in oğluydu. Sonradan Thanet'teki St. Peter Kilisesi'ne atanan babası tarafından eğitildi ve 14 yaşındayken Dorset'teki Sherborne Okulu'na gönderildi. Dönemin en iyi okullarından olan Sherborne'da klasik eğitim gördü ve özellikle matematik derslerinde başarılı oldu. 1880'de bursla Cambridge Üniversitesi Trinity College'a girdi. Mayıs 1884'te üniversitede Havanier Kulübü adıyla bilinen seçkin tartışma grubuna seçildi. 1883-84 matematik onur sınavını başarıyla verdikten ve James Clerk Maxwell'in elektrik ve magnetizma kuramı üzerine tezini sunduktan sonra Trinity College'da

matematik bölümünde öğretim görevlisi oldu. Tezini genişleterek matematiksel kuram ve simgeleri araştırmaya yönelik Whitehead modern cebirdeki öncü yapıtların etkisiyle klasik cebirle bağlantılı simgesel mantık sistemleri üzerine karşılaştırmalı bir inceleme yazmaya karar verdi. Ama *Treatise on Universal Algebra*'yı (1898; Evrensel Cebir Üzerine İnceleme) yazmaya ancak Ocak 1891'de, Evelyn Willoughby Wade ile evlendikten bir ay sonra başladı.

Babası gibi amcaları ve ağabeyi de Anglikan papaz olan Whitehead evliliğinden hemen önce dinsel görüşlerini gözden geçirdi. Kardinal Newman'ın etkisiyle Katolik Kilisesi'ne yönelerek sekiz yıl kadar pek çok ilahiyat kitabı okudu. Sonra bütün ilahiyat kitaplarını satarak dinle ilgisini kesti. I. Dünya Savaşı sırasında agnostik düşüncelerinden vazgeçtiyse de bir daha hiçbir kilisenin üyesi olmadı.

1898-1903 arasında *Universal Algebra*'nın ikinci cildi üzerinde çalıştı, ama 1903'te Bertrand Russell ile birlikte aynı konuda daha geniş bir incelemeye başladığından bu çalışmasını yarıda bıraktı. Trinity College'a giriş sınavında dikkatini çeken genç Russell 1890'da matematik okumaya başladığında öğrencisi olmuştu. Zamanla yakın dost olan Whitehead ve Russell Temmuz 1900'de Paris'teki Uluslararası Felsefe Kongresi'ne katıldılar ve matematikçi Giuseppe Peano'nun simgesel mantık aracılığıyla aritmetiğin temellerini aydınlatışından çok etkilendiler. Peano'nun simgesel gösterimini öğrenerek yöntemlerini geliştiren Russell 1900'ün sonunda *Principles of Mathematics*'in (1903; Matematik'in İlkeleri) ilk taslağını bitirdi. Yapıtta savunulan saf matematiğin tümüyle biçimsel mantığın yeniden düzenlenmesine bağlı ve bu iki disiplinin içinde mantığın temel olduğu tezine katılan Whitehead 1901'de yapıtın ikinci cildi üzerinde Russell'la birlikte çalışmaya başladı. Birinci cildin tezini simgesel mantıkla kanıtlamayı amaçlayan bu çalışma büyük emekle tamamlandı ve Russell'in kitabından ayrılabilmesini sağlayacak farklı bir başlık gerektirdi. *Principia Mathematica* adını verdikleri yapıtın ilk cildi 1910'da yayımlandı. "Resmî" metin simgesel gösterimle yazılmış, gösterimlerin çoğu ya Peano'dan alınmış ya da Whitehead tarafından yaratılmıştı. Felsefi sorunların çözümünü üstlenen Russell ise, öğretim görevi de bulunmadığı için kitabın büyük bölümünü yazmıştı. Ama ortaya çıkan yapıt tam anlamıyla bir işbirliğinin ürünüydü ve ikisinin adıyla yayımlandı. Whitehead'in *Principia*'daki gösterimleri kullandığı yayımlanmış tek uzun çalışması "On Mathematical Concepts of the Material World" (1905; Maddi Dünyanın Matematiksel Kavramları Üzerine) adlı felsefi makalesi oldu.

Londra yılları. Whitehead 1903'te Trinity College'da 10 yıllığına öğretim üyeliğine atanmış, matematik bölümünün başına getirilmiş ve yönetmeliğin belirlendiği 25 yıldan uzun süre ders vermesine izin verilmişti. Ama gene de geleceği belirsizdi. Önemli bir matematikçi sayılmasını sağlayacak türden buluşları yoktu; matematikle hep felsefi düzeyde ilgilenmiş, yeni teoremler bulmaktan çok matematiğin doğasını kavramaya ve bu alandaki düşünceleri sistemesiye çalışmıştı. Bu durumda Trinity College'daki görevi sona erdiğinde Cambridge'de profesörlüğe getirilme olasılığı çok azdı. Whitehead görev süresinin dolmasını beklemeden herhangi bir akademik bağlantısının bulunmadığı Londra'ya gitti (1910). Aynı yıl, geniş bir okur kitlesine seslenen kitaplarının ilki olan ve bugün de türünün en iyi örneklerinden sayılan *An Introduction to Mathematics*'i (1911; Matematige Giriş) yazdı.

1911'de University College'da (Londra) öğretim üyesi oldu. 1914'te de İmparatorluk Bilim ve Teknoloji Yüksekokulu'nda uygulamalı matematik kürsüsü profesörlüğüne atandı.

Whitehead Londra'dayken İngiliz eğitim sisteminin gözlemleme olanağı buldu. Kendi derslerinde hep öğrencilerinin gizli kalmış yeteneklerini açığa çıkarmaya çalışmıştı. Bu kez matematiğin anlaşılabilir problemlerden oluşan bağlantısız bir küme olarak öğretildiğini görekerek fırsat buldukça matematik öğretimi üzerine konuşmalar yaptı. Bu konuşmalarında, birbiriyle bağlantılı az sayıda soyut ilkenin çeşitli biçimlerde kullanılarak anlamlı hale getirilmesini, bunların öneminin kavranmasını sağlayacak bir yakınlık duygusunun geliştirilmesini savundu. 1916'da Matematik Birliği'nin başkanlığına "The Aims of Education: A Plea for Reform" (Eğitimin Amaçları: Bir Reform Çağrısı) adlı ünlü konuşmasını yaptı. Sonradan *The Aims of Education* (1929; Eğitimin Gayeleri, 1971) adıyla yayımlanan bu konuşmasında, eğitimin amacının öğrenciyi bilgi deposuna dönüştürmek değil, özendirip yönlendirerek kendisini geliştirmesini sağlamak olduğunu vurguladı. Açık, canlı ve gerçekçi anlatımı kadar genel eğitimle özel eğitimi uzlaştırmasıyla da klasikleşen bu konuşmasını eğitimde özgürlük disiplini arasındaki denge gibi konulardaki yazıları izledi. Bu makaleler İngiliz eğitim uygulamalarını fazla etkilemedi, ama sağduyulu, iyi niyetli ve çok zeki biri olarak tanınan Whitehead 1919-24 arasında birçok önemli kurumda komisyon üyeliği ve başkanlık yaptı.

Whitehead yumuşak, sakin bir insandı, ama pasifist değildi. Savaşı korkunç buluyor, ama İngiltere'nin bu savaşa katılması gerektiğini düşünüyordu. Büyük oğlu North dört yıl cephede kalmış, kızı Jessie Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmış, küçük oğlu Eric ise 1918'de çarpışırken ölmüştü. Bu olaydan sonra çalışmalarını sürdürebilmek için büyük çaba gösteren Whitehead, Russell'in pasifizmini basit bulmakla birlikte onu hapiste ziyaret etti ve dostu olarak kaldı.

Whitehead bu yıllarda geometri konusundaki görüşlerinden yola çıkarak fiziğin felsefi temelleriyle de ilgilenmeye başladı. Geometrinin nokta gibi var olduğu kabul edilen, ama algılanamayan birimlere ilişkin aksiyomlardan çıkarsandığı biçimiyle değil, boşlukta uzatılan nesneler arasındaki ilişkilerden oluşan gerçek uzamın bilimi olarak ele alınmasını uygun görüyordu. Dolayısıyla da algılanabilir öge ve ilişkilerden yola çıkan bir mantıkla, tıpkı geometrideki noktalar gibi birbiriyle ilişkili kavramsal birimler oluşturdu. Ama işin henüz başındaydı, çünkü Albert Einstein uzam, zaman ve hareket kavramlarına yenilik getirmişti. Bu üç kavramın insanın dış dünyayı algılama biçimine dayandırılması gerektiğine inanan Whitehead 1919'da *Enquiry Concerning the Principles of Natural Knowledge*'i (Doğa Bilgisinin İlkeleri Üzerine Araştırma) yayımladı. Ama derinliğine ve yapıcılığına karşın bu çalışması fizikçileri etkileyemeyecek kadar felsefi ve karmaşıktı.

1915'te bilimsel bilginin algısal temelini çeşitli düşünürlerle tartışmaya başlayan Whitehead, *Enquiry*'nin ardından *The Concept of Nature*'i (1920; Doğa Kavramı) yazdı. Bu kitabında doğanın algılayan zihne ilişkin konusundaki idealist görüşleri reddetti, ama Russell ve G. E. Moore'un öncülük ettiği türden bir gerçekçiliği de benimsemedi. Doğanın temel bileşenlerinin olaylar ve en temel özelliğinin de akış (yani yaratıcı ilerleme) olduğunu savunması (bunlar daha sonraki metafizik kuramının habercisiydi) mekanik değişimi reddeden Henri Bergson'un felsefesinden bir ölçüde etkilendiğini gösteriyordu. Ama olayların kesin niteliğini zamandan bağımsız birimlerin katkısına bağladığından Platonculuğa da yakın düşünüyordu.

ABD yılları. Whitehead 1920'lerin başlarında İngilizce yazan en önemli bilim felsefecisiydi. 1924'ün başında Harvard Üniversitesi'nden beş yıllığına felsefe profesörlüğü önerisi aldı ve çok geçmeden Harvard'da bilim felsefecisinden öte, Leibniz ve Hegel düzeyinde bir metafizikçi olduğunu ortaya koydu.

1925'in başlarında Boston'da sekiz derslik bir seminer verdi. Tanrı üzerine ilk yazısı ve başka makaleleriyle birlikte bu dersleri de içeren *Science and the Modern World* (1925; Bilim ve Çağdaş Dünya) adlı kitabında çoktandır üzerinde düşündüğü "bilimsel Maddeciliğin" doğuşunu, yükselişini ve etkilerini ele aldı. Doğanın yalnızca maddenin hareketinden ya da saf fiziksel enerjinin akışından oluştuğunu savunan bu görüşte soyut matematiksel fiziğin doğanın somut gerçekliğiymiş gibi kabul edildiğini belirtti. Bu tür soyutlamalara yakınlık duyuyor ve bunların zihinde yaratıldığını, gerçek buluşlar olduğunu düşünüyordu. Ama varoluşun bütünlüğünü kavrama kaygısıyla felsefeye bunların yerini, somut yaşantının çeşitliliğine başvurarak oluşturulacak daha genel düşüncelerle doldurma görevini yükledi. Çıkar çıkmaz büyük ilgi gören kitabın belki de etkileyici yanı, değerlerden arınmış bir doğa anlayışına karşı William Wordsworth ile Percy Bysshe Shelley'nin şiirleriyle desteklenmesiydi.

Whitehead 1926'da yayımlanan *Religion in the Making* (Oluşum Sürecinde Din) adlı küçük kitabında dinin toplumsal bir olgudan çok bireyin evrene karşı bir tutumu olduğunu ve en derin ifadesini insanoglunun yalnızlığında bulduğunu savundu. Whitehead Ocak 1927'de ertesi yıl 10 derslik Gifford Konferansları'nı vermesi için Edinburgh Üniversitesi'ne çağrıldı. Bu konferanslar için "organizma felsefesi" adını verdiği metafizik kuramının teknik çerçevesini çizdi ve düşüncesinin büyük filozofların görüşleriyle uyuyan ve çatışan yanlarını değerlendirdi. David Hume'un tersine, "uygulama"nın yeterli bir felsefe kuramının tamamlayıcısı değil, dayanağı olması gerektiğini savundu. Evrenin yalnızca "oluş"ları içerdiğini, her oluş sürecinin de bir önceki evrenin ve yeni olasılıkların kaynağı Tanrı'nın sağladığı sonsuz birimleri (gerçeklik) alarak kendi parçası haline getirdiğini ileri sürdü. Haziran 1928'de konferanslarına başladığında bu kuramını yeni ve anlaşılabilir bir anda izleyicisiz kaldı. Ama 25 bölümlük *Process and Reality*'yi (1929; Süreç ve Gerçeklik) oluşturacak biçimde genişletilen notları Batı'da metafiziğin en önemli kitapları arasında girdi.

Whitehead her zaman varoluşu anlamının olanaklılığına inanmış, klasik düalizmleri aşmaya yetecek kadar genel düşüncelere yer veren bir sistem kurmuştu. Ama hiçbir sistemin, varoluşun sonsuzluğunu biraz daha iyi anlamaya yönelik bir yaklaşım getirmekten öteye geçemeyeceğini de biliyordu. Newton fiziğinin çöküşünü görmüş, bundan aldığı ders hiç unutmamıştı. Dolayısıyla ister felsefe ve bilimde, ister ilahiyatta olsun dogmatik kesinliğe karşı savaşacaktı.

Whitehead son büyük felsefi kitabı olan *Adventures of Ideas* (1933; Düşüncelerin Serüveni) ile genel okur kitlesine seslenme

acılarından en büyük başarısını gösterdi. Bu yapıtında kaba kuvvetin ve genel olarak insanlık, Tanrı ve evren anlayışlarının Batı uygarlığının biçimlenmesinde oynadıkları rolleri irdeledi. Yaşamındaki yenilik güdüsünü ve verimli serüvenlere girişebilecek kadar istikrarlı toplumların gerekliliğini vurguladı. Metafizik kuramını da özetleyerek güzellik, gerçek, sanat, serüven ve barış kavramlarını açıklamakta kullandı. Ona göre "barış" dinsel bir tutum, "güzelliğin istenen sonucu sağlayacağına duyulan inanç"tı.

Karl Marx ve Sigmund Freud'un görüşlerini yeterince tanınamaması dışında Whitehead çağının bilimsel ve edebi kültürlerini özümsemişti. Çevresinde toplanan gençlerin her konudaki sorunlarını geniş bir bakış açısıyla ele alarak aydınlatan biriydi. Kitaplarında olduğu gibi Harvard konferanslarında da, bir düşüncecinin çeşitli uygulama alanlarını araştırır, karşıt görüşün düşüncelerinin birbirlerini nasıl bütünlendiklerini gösterirdi. 1937'ye değin Harvard'da ders veren Whitehead 1903'te Royal Society üyeliğine, 1931'de de İngiliz Akademisi'ne seçilmişti. 1945'te Liyakat Nişanı aldı. Ölümünden sonra cesedi yakıldı, cenaze töreni düzenlenmedi.

Whitehead'ın birçok hayranı olmakla birlikte hiç izleyicisi olmadı. Eğitim ve felsefe kitapları çeşitli dillere çevrildi. Metafizik kuramı başta ABD olmak üzere birçok ülkede titizlikle incelendi. Günümüzde "süreç ilahiyatı" diye bilinen kuramı, bir ölçüde ABD'li filozof Charles Hartshorne'un katkılarıyla metafizik sisteminin en etkili bölümü oldu.

Whitehead, (John) Henry (Constantine) (d. 11 Kasım 1904, Madras - ö. 8 Mayıs 1960, Princeton, New Jersey, ABD), homotopi (topolojik uzayların haritasının çıkartılmasına ilişkin özel bir yöntem) kuramının gelişmesini büyük ölçüde etkileyen katkılarıyla tanınan İngiliz matematikçi.

1929-32 arasında Princeton Üniversitesi'nde ABD'li matematikçi Oswald Veblen'in yanında çalıştı. İki matematikçinin birlikte kaleme aldıkları *The Foundations of Differential Geometry* (1932; Diferansiyel Geometrinin Temelleri) adlı kitap, günümüzde konusunun klasik yapıtı sayılmaktadır.

1933'te Oxford'daki Balliol College'da öğretim üyesi olan Whitehead, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Oxford Üniversitesi'nde soyut matematik profesörü oldu.

Whitehead'ın diferansiyel geometri konusundaki çalışmaları sonunda 1935'te yayımladığı *On the Covering of Complete Space by the Geodesics Through a Point* (Eksiksiz Uzayın Bir Noktadan Geçen Jeodeziklerle Örtülmesi) başlıklı makale, matematiğin bu dalına önemli katkılar getirmiştir. Daha sonra topoloji konularına yönelerek kombinatuvar homotopi ve Stiefel katmanlı uzaylarına ilişkin önemli sonuçlar ortaya koyan Whitehead, Oxford Üniversitesi'nde bir topoloji okulu kurmuştur.

Whitehead, Robert (d. 3 Ocak 1823, Bolton-le-Moors, Lancashire - ö. 14 Kasım 1905, Beckett, Berkshire, İngiltere), modern torpil geliştiren İngiliz mucit.

Bir süre Manchester, Marsilya, Milano ve Trieste'de çalıştıktan sonra 1856'da Fiume'de (bugün Rijeka, Hırvatistan) Stabilimento Tecnico Fiumano adlı gemi mühendisliği şirketinin kurulmasında görev aldı. Bu şirkette Avusturya savaş gemileri için motorlar tasarımı ve üretti. 1866'da bir torpil yapmayı başardı. 1872'de tesisleri satın

alarak torpil ve yardımcı donanımlar üretmeye başladı. 1876'da torpillerini bir servomotorla donatarak bu araçların su içinde daha duyarlı bir rota üzerinde yol almalarını sağladı. Daha sonra yaptığı çalışmalarla torpillerin hızını saatte 29 deniz miline çıkardı. 1896'da torpil rotalarının denetiminde cayroskop kullanmaya başladı.

Whiteman, Paul (d. 28 Mart 1890, Denver, Colorado - ö. 29 Aralık 1967, Doylestown, Pennsylvania, ABD), ABD'li caz topluluğu şefi. 1920'lerde ve 1930'larda cazın geniş dinleyici kitesine yayılmasında rol oynadığı için "Caz Kralı" adıyla anılmıştır.

Önceleri keman çalıyordu. 1917-18'de ABD Deniz Kuvvetleri'nde 40 kişilik bir bandonun şefliğini yaptı. Sonra otellerde çalmak üzere bir orkestra oluşturdu ve 1920'de bu orkestrayla New York kentine gitti. Dönemin en iyi caz çalgıcılarını topluluğuna aldı; ama düzenlemelerinde doğaçlamaya çok az yer verdi ve caz ritimlerini iyice basitleştirdi.

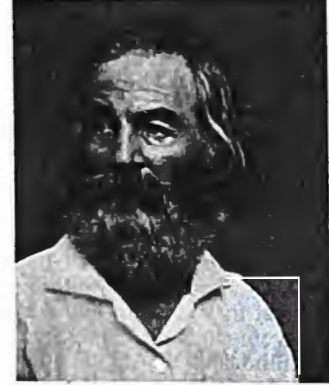
George Gershwin'e ismarladığı *Rhapsody in Blue*'yu (*Mavi Rapsodi*) 1924'te New York kentinde Aeolian Hall'da ilk kez çaldırdı. Bu konserde Gershwin de piyano çaldı. "Senfonik caz" tarzındaki bestelere verilmek üzere kendi adıyla anılan bir ödül koyan Whiteman, ilki 1930'da çekilen *King of Jazz* (Caz Kralı) olmak üzere dört filmde orkestrasıyla birlikte rol aldı. Doldurduğu pek çok plaktan başka *Jazz* (1926, Mary Margaret McBride ile birlikte), *How to be a Bandleader* (1941, Leslie Lieber ile birlikte; Nasıl Caz Topluluğu Şefi Olunur?) ve *Records for Millions* (1948; Milyonlar İçin Plaklar) adlı üç kitap yazmıştır.

Whitfield, Mal, asıl adı MALVIN G. WHITFIELD (d. 11 Ekim 1924, Bay City, Texas, ABD), 880 yarda (1950-54) ve 1.000 m (1953) dünya rekortmeni ABD'li orta mesafe koşucusu. 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'nda ve 1952 Helsinki Olimpiyat Oyunları'nda 800 m'de altın madalya, 1948'de ayrıca 4x400 m ABD bayrak takımının üyesi olarak gümüş madalya kazandı. Sonraki yıllarda 4x440 yarda (1952-56) ve 4x880 yarda (1952) bayrakta dünya rekorunu elinde tutan ABD takımında yer aldı. 1956'da ABD Olimpiyat takımına giremedi.

Whitlam, (Edward) Gough (d. 11 Temmuz 1916, Kew, Victoria, Avustralya), Avustralyalı siyaset ve devlet adamı. 1952'de Avustralya İşçi Partisi'nden parlamentoya girdi. 1960'ta parti başkan yardımcısı, 1967'de de parti başkanı oldu. Partisinin seçimleri kazandığı 1972'de başkanlık görevini üstlendi. Zorunlu askerliği kaldırdı, ayrıca Asya ve Afrika kökenli göçmenlere konmuş olan engelleri azalttı. Dış ilişkilerde ABD'den daha bağımsız bir politika izleme eğilimi gösterdi. Ama iç çekişmelerin ve mali sorunların üstesinden gelemedi. Kasım 1975'te genel vali tarafından görevden alındı. İzleyen genel seçimlerde muhalefetteki Liberal Parti-Ülusal Vatan Partisi koalisyonunun ezici bir çoğunluk kazanması üzerine 1977'de parti başkanlığından çekildi. Ertesi yıl da parlamento üyeliğinden istifa etti. Siyaseti bırakarak Canberra'daki Avustralya Ulusal Üniversitesi'nde siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler dersleri vermeye başladı. 1983'te Avustralya'nın BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) temsilcisi oldu. Başlıca yapıtları arasında *Road to Reform: Labor in Government* (1975; Reform Yolu: İşçiler Hükümette), *Labor Essays* (1980; İşçi Yazıları) ve *The Cost of Federalism* (1983; Federalizmin Bedeli) sayılabilir.

Whitley konseyleri, ORTAK İŞÇİ-İŞVEREN KONSEYLERİ olarak da bilinir, İngiltere'de, işçi-işveren ilişkilerini daha iyi bir düzeye çıkarmak amacıyla işçi ve işveren temsilcilerinden oluşturulan konseyler. Adını bu örgütlenmeyi öneren parlamento soruşturması komitesinin (1916-19) başkanı J. H. Whitley'den alır. Başlangıçta işçi ve işverenler arasındaki gerginlikleri giderme amacını taşıyan konseylerin çoğu zamanla toplu ücret görüşmesi organlarına dönüştü. Sistem aynı zamanda sanayi dışı kesimlerde de uygulandı ve 1919'da bütün sanayi dışı kamu hizmetlerini kapsamak üzere merkezi bir konsey oluşturuldu.

Whitman, Walt, tam adı WALTER WHITMAN (d. 31 Mayıs 1819, West Hills, Long Island, New York - ö. 26 Mart 1892, Camden, New Jersey, ABD), ABD'li şair, denemeci ve gazeteci. *Leaves of Grass* (1855; *Çayır Yaprakları*, 1951/*Çimen Yaprakları*, 1954, 1985) adlı şiir kitabı, hem içeriği hem de biçimsel özellikleriyle Amerikan edebiyatında bir devrim yapmıştır. Bu kitapta yer

Walt Whitman, Mathew Brady'nin bir fotoğrafı Library of Congress, Washington, D.C.

alan "I sing the Body Electric" ("Elektrikli Vücudun Şarkısını Söylüyorum") şiiri, cinselliğe, insan bedeninin güzelliğine ve sağlığına bir övgüdür.

Whitman 17. yüzyılın ilk yarısında ABD'ye yerleşen bir aileden geliyordu. Marangoz olan babası çiftçilikte başarılı olamayınca Whitman ailesi 1823'te Long Island'dan Brooklyn'e taşındı. 1825-30 arasında devlet okullarında öğrenim gören Whitman, sonraki dört yıl boyunca bir matbaacının yanında çıraklık yaptı. 1835'te New York'taki bir matbaaya girdi. Bir yıl sonra öğretmenliğe başladı, ardından 1838'de Huntington'da çıkan haftalık *Long Islander* dergisinin, 1842-44 arasında da günlük *Aurora* gazetesinin ve *Evening Tailor* in yayın yönetmenliğini üstlendi. 1845'te Brooklyn'e dönerek *Long Island Star*'a yazdı. 1846-48 arasında *Brooklyn Daily Eagle*'i, 1848-49 yıllarında da *Brooklyn Weekly Freeman*'i yönetti.

Whitman yaşamının büyük bölümünü New York kentinde ve Long Island'da geçirek, gözlemler yaparak geçirdi. Tiyatroya, müziğe, özellikle de operaya düşkünlü. Bu tutkusunu "opera olmasaydı *Çimen Yaprakları*'nı asla yazamazdım" diyerek dile getirecekti. Zengin bir bilgi birikimi vardı, Kitabı Mukaddes'i, ayrıca Homeros'tan Shakespeare'e, Coleridge'den Dickens'a ve Tom Paine'e kadar çok çeşitli yazarların yapıtlarını okumuş, James Macpherson'ın Ossian çevirilerinden, Sir Walter Scott'ın romanlarından ve radikal görüşleriyle tanınan Quaker valz Elias Hicks'ten etkilenmişti.

Çimen Yaprakları 1855'te yayımcı ve yazar adı verilmeden, kapağında Walt Whitman'ın resmiyle yayımlandı. Whitman bu şiirlerde ülkesinin vatandaşlarına sesleniyor, onla-

rı hoşgörölü ve cömert olmaya, bütün ırkların birleşmesinden doğan, slyasal özgürlükten beslenen yeni bir ırk yaratmaya çağırıyordu.

1856'da *Çimen Yaprakları*'nın ikinci basımı yayımlandı. Birçok şiir gözden geçirilmiş, ayrıca bazı yeni şiirler eklenmişti. "Leaves-Droppings" bölümünde hem başkalarının hem de Whitman'ın kendisinin şiirleriyle ilgili değerlendirmeleri yer alıyordu. Gene bu bölümde Whitman, bedeninin güzelliğini ve cinselliği övüyordu. Whitman 1857-59 arasında *Brooklyn Times*'in yayın yönetmenliğini üstlendi ve bohem bir yaşam sürmeye başladı. 1860'ta Boston'daki bir yayınevi *Çimen Yaprakları*'nın üçüncü basımını yaptı. Bu basımda Whitman'ın yoğun kişisel bunalımlarını yansıtan "Calamus" şiirleri ve şairi güçsüz bırakan şiddetli duyguların anlatıldığı, sonradan "Starting from Paumanok" (Paumanok'tan Başlayarak) adıyla yayımlanan "Premonition" (Önsezi) adlı şiiri de yer alıyordu.

Whitman 1865'te İçişleri Bakanlığı'nda işe girdi. Ama yeniden *Çimen Yaprakları* üzerine çalışmaya başlayınca, yaptığı uygunsuz bulunarak görevine son verildi. Daha sonra, uğradığı bu haksızlığı anlatan *The Good Gray Poet: A Vindication*'ın (1866; Kır Saçlı İyi Şair: Bir Aklamak) yazarı, gazeteci dostu William O'Connor'un yardımıyla savcılıkta işe girdi.

Whitman 1865'te yayımladığı *Drum Taps*'le (Trumpet Sesleri) yeni bir şiir türünü denedi. Şiir İç Savaş'ın başında gençlerin silah altına alınmasının verdiği coşkuyla başlıyor, savaşın gerçek anlamının anlaşılmasıyla sıkıntılı bir havaya bürünüyor. 1865 sonbaharında yayımlanan *Sequel to Drum Taps* (Trumpet Sesleri'nin Devamı), Lincoln anısına yazdığı "When Lilacs Last in the Dooryard Bloom'd" ("Ön Bahçede Leylaklar Son Kez Açtığında") adlı ünlü ağıdını da içeriyordu. Sonradan *Specimen Days & Collect*'te (1882-83) yayımlanan savaşla ilgili yazılarının tıpkı şiirleri gibi savaş deneyiminden yoksun olduğu söylenebilirse de, bu yazılar doğrudan ve yalın anlatımlarıyla şiirleri kadar etkileyicidir.

İç Savaş (1861) Whitman'ın hem kişiliği, hem de görüşleri üzerinde önemli etkiler bıraktı. *Democratic Vistas*'da (1871; Demokrasi Manzaraları) yayımlanan "Democracy" (Demokrasi) adlı denemesi, Carlyle'ın karamsar demokrasi anlayışına yanıt olarak yazılmış olmakla birlikte Carlyle'ın kadar kötümser bir bakışı yansıtmıyor, Amerikan toplumunun zevksiz, kaba ve maddiyat düşkünü bir topluma dönüştüğü görüşüne yer veriyordu. Whitman yeniden *Çimen Yaprakları*'nın ilk basımında dile getirdiği düşüncelere yönelmişti, ama bu kez artık toplumun tinsel bir anlam kazanması gerektiğine inanıyordu. Amerika'da insana yaradır mert dostlukların, yoldaşça ilişkilerin gerçekleşeceğine, bunun da ileride çürümüş iktidarı yenileyeceğine ve halkın manevi direncini artıracığına inanıyordu. Gençlik yıllarının idealizmi büyük ölçüde değişmişti, ama hâlâ gerçek demokrasiyi yalnızca edebiyat ve sanatın kurabileceğini düşünüyordu.

1860'ların sonlarına doğru Whitman'ın önemi kabul edilmeye başlamıştı. O'Connor'ın *Good Gray Poet*'ini John Burroughs'un *Notes on Walt Whitman as Poet and Person* (1867; Şair ve İnsan Walt Whitman Üzerine Notlar) izledi. 1868'de şiirleri İngiltere'de basıldı ama bazı şiirleri sansüre uğradı.

Whitman 1868'de, bir bölümü *The Atlantic Monthly*'de yayımlanan "Passage to India" (Hindistan'a Geçit) şiirini yazdı. Şiir Süveyş Kanalı'nın açılmasını, Union Pacific ile

Central Pacific demiryolu hatlarının Utah'ta birleşmesini ve Atlas Okyanusunu aşan kablunun yerleştirilmesini kutlamak üzere yazılmış da bu konuların sınırlarını aşıyor, ölüm ve ölümün ötesi gibi temaları irdeliyordu.

1872'de geçirdiği bir hastalık yüzünden vücudunun bir bölümü felç olan Whitman, son yıllarını Camden'da, *Çimen Yaprakları*'nın Philadelphia basımından elde ettiği parayla satın aldığı evinde geçirdi. 1888'de "A Backward Glance o'er Travel'd Roads" (Geriyeye, Geçilen Yollara Bir Bakış) adlı bir önsözle yayımlanan *November Boughs*'daki (Kasım Dalları) 62 şiiri de bu dönemde yazdı. Aynı yıl *Complete Poems and Prose* (Tüm Şiirleri ve Düzyazıları), ayrıca *Çimen Yaprakları*'nın sekizinci basımı yayımlandı.

Başlangıçta Whitman'ın yeteneğini yalnızca şair Ralph Waldo Emerson fark etmişti. Ama Whitman zamanla Ezra Pound, George Saintsbury, Havelock Ellis ve John Addington Symonds gibi birçok yazarın övgüsünü topladı. Şiirlerinde sıradan insanın yanında yer almasıyla, özellikle de içinde yaşadığı toplumu eleştiren İngiliz okurun sevgisini kazandı. Hart Crane, William Carlos Williams, Wallace Stevens, Allen Ginsberg gibi birçok şair onun açtığı yolda ilerledi.

Whitney, Eli (d. 8 Aralık 1765, Westboro, Massachusetts - ö. 8 Ocak 1825, New Haven, Connecticut, ABD), çırçır makinesini geliştiren ve makinelerdeki değiştirilebilir parçaların seri üretimi kavramını ortaya atan ABD'li makine mühendisi, mucit ve sanayici.

Yale Üniversitesi'nde bilim ve teknoloji öğrenimi gördü. 1792'de mezun olduktan sonra bir süre öğretmen olarak çalıştı. Ama çeşitli nedenlerden ötürü öğretmenlikten ayrılmak zorunda kaldı. Daha sonra pamuğun işlenmesi konusuyla ilgilenmeye başladı. O yıllarda İngiltere'deki pamuklu kumaş fabrikaları çok miktarda pamuğa gereksinim duyuyordu; buna karşılık ABD'nin güneyinde yetiştirilen siyah tohumlu, uzun lifli pamuk bu talebi karşılayamıyordu. Bu pamuk türü bir çift merdanenin arasından geçirilerek kolayca ayıklanabiliyordu, ama yalnızca kıyı bölgelerinde yetiştirilebilmesi üretim miktarını sınırlıyordu. Buna karşılık iç bölgelerde de yetiştirilebilen yeşil tohumlu, kısa lifli pamuk, liflerinin tohuma yapışık olması nedeniyle, kolayca ayıklanamıyordu. Whitney yeşil tohumlu pamuğun ayıklanmasına yarayan bir makine yapmayı tasarladı ve bu makinenin kaba bir modelini geliştirdi. Whitney'in bu ilk çırçır makinesi dört ana parçadan oluşuyordu: 1) Pamuğu çırçırın içine besleyen bir huni, 2) üzerinde yüzlerce küçük kanca bulunan dönel bir

silindirdir, 3) üzerinde kancaların geçebileceği biçimde açılmış oluklar bulunan bir siperlik, 4) çevresi sert kullarla kaplı bir silindir biçimindeki sıyrıcı. Makinede lifler oluklardan geçerken kancalar tohumları kırarak parçalıyor, ters yönde dönen sıyrıcı, kancalara takılan pamukları süpürerek bunların kendi ağırlıklarıyla makinenin altındaki hazneye düşmesini sağlıyordu. Whitney makinesini kusursuz hale getirdikten sonra 1794'te patentini aldı. Ama patent haklarını korumada birçok zorlukla karşılaştı.

Whitney makinelerin ve donanımların olabildiğince çok değiştirilebilir parçadan yapılması durumunda sanayi ölçeğinde seri üretimin yapılabileceğini düşünüyordu. 1797'de ABD hükümetinin açtığı 40 bin alaybozan tüfeği ihalesine girdi ve iki yılda 10 bin tüfek yapımını öngören projesiyle ihaleyi kazandı. O dönemde bir tüfek bütün parçalarıyla birlikte tek bir usta tarafından yapılıyordu. Whitney ise parçalarını standart ölçülerde ve niteliksiz işçilerce seri halde üretimini başlattı. Parçalar son aşamada toplanıp monte ediliyor ve tüfekler ortaya çıkıyordu.

Whitney çeşitli aksaklıklar nedeniyle 10 bin tüfeği on buçuk yılda üretti. Ama uyguladığı yöntem, ABD sanayisinde seri üretim tekniklerinin hızla yaygınlaşmasını sağladı.

Whitney, Gertrude Vanderbilt, eö VAN DERBILT (d. 9 Ocak 1875, New York kenti - ö. 18 Nisan 1942, New York kenti, ABD), ABD'li heykeltarihi ve sanat koruyucusu. New York kentindeki Whitney Müzesi'nin kurucusudur.

Zengin bir ailenin kızıydı. Küçük yaşta resimle ilgilendi. Yirmi bir yaşında maliyeci ve sporcu Harry Payne Whitney (1872-1930) ile evlendi. Bir süre sonra New York kenti ve Paris'te heykel dersleri almaya başladı. 1907'de Greenwich Village'da bir heykel atölyesi açtı ve ertesi yıl "Pan" adlı heykeliyle ilk ödülünü kazandı. Hepsisi de yalın, dolaysız ve geleneksel bir anlatıma dayanan önemli çalışmaları arasında Pan American Binası (Washington, D.C.) için yaptığı "Aztek Çeşmesi" (1912) ve "Titanik Anıtı" (1914-31), New York kentindeki "Zafer Takı" (1918-20), "Washington Heights Savaş Anıtı" (1921) ve "Peter Stuyvesant Anıtı" (1936-39), Fransa'nın Saint-Nazaire kentindeki "Saint-Nazaire Anıtı" (1924) ve İspanya'nın Palos kentinde bulunan "Kolomb Anıtı" (1928-33) vardır.

Whitney 1929'da Amerikalı sanatçılara ait 500 dolayında yapıtın bulunduğu koleksiyonunu Metropolitan Sanat Müzesi'ne bağışlamak istedi. Müzenin geleceğe aşırı bağlı yöneticisinin bu öneriyi geri çevirmesi üzerine ertesi yıl Whitney Müzesi'ni kurdu.

Whitney, John Hay, lakabı JOCK WHITNEY (d. 17 Ağustos 1904, Ellsworth, Maine - ö. 8 Şubat 1982, Manhasset, New York, ABD), birçok alandaki etkinlikleriyle tanınan ABD'li işadamı ve sporcu.

Babasının 1927'de ölmesi üzerine, geniş aile servetini yönetmek için üniversite öğrenimini yarıda bıraktı. Bu arada iyi bir sporcu ve dünya çapında bir polo oyuncusu olarak adını duyurdu. Daha sonra birçok at yetiştirme ve at yarışları organizasyonunda önemli görevler üstlendi. Broadway'de sahneye konan oyunlara yatırım yaptı, ayrıca sinema işine de girerek *Gone With the Wind* (Rüzgâr Gibi Geçti) adlı kitabın film hakkını, daha kitap basılmadan satın aldı. New York kentindeki Modern

Eli Whitney, Samuel F. B. Morse'un bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1822; Yale Üniversitesi Sanat Galerisi, New Haven, Connecticut
Yale University Art Gallery

Sanat Müzesi'nin (1931) yönetim kurulunda görev yaptı.

II. Dünya Savaşı sırasında Nelson Rockefeller ve başka dostlarıyla birlikte Amerika kıtası düzeyinde işbirliğini sağlamaya yönelik bir örgüt kurdu. Ayrıca hava yüzbaşı olarak orduya katıldı. Güney Fransa'da Naziler tarafından tutsak edilirse de kaçmayı başardı. 1945'te Liyakat Madalyası'yla ödüllendirildi; aynı yıl ABD Dışişleri Bakanlığı'nın özel danışmanı oldu. 1956'da ABD'nin İngiltere büyükelçiliğine getirildi ve bu görevi 1961'e değin sürdürdü.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda iletişim alanında yatırımlara girerek çok sayıda gazete, dergi, televizyon ve radyo istasyonunun hisselerini aldı. 1958'de satın aldığı ve 1961-66 arasında genel yayın yönetmenliğini yaptığı *New York Herald Tribune*'u yeniden canlandırma girişiminde başarısızlığa uğradı.

Whitney, Willis Rodney (d. 22 Ağustos 1868, Jamestown, New York - ö. 9 Ocak 1958, Schenectady, New York, ABD), General Electric Company'nin araştırma laboratuvarını kurarak burada, elektrik teknolojisi üzerine öncü çalışmalar başlatan ve sanayi için bilimsel araştırma yapan laboratuvarlara standartlar hazırlayan ABD'li kimyacı.

Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) öğrenim gören Whitney, doktora çalışmasını 1896'da Leipzig Üniversitesi'nde tamamladı. General Electric'te çalışmaya başladıktan sonra 1900'de Schenectady'de (New York) araştırma laboratuvarını kurdu ve 1900-28 arasında bu laboratuvarın yöneticiliğini, 1928-41 arasında da araştırma başkan yardımcılığını yaptı. Whitney, laboratuvarında sürdürdüğü araştırmalar sonucunda akkor lambalarda metal kaplanmış karbon filamanların daha önceki filamanlara oranla yüzde 25 daha çok ışık verdiğini buldu (1902) ve bugünkü elektrik ampülü ile vakum tüplerinin gelişmesine yol açan araştırmaları yürüttü. Ayrıca, yeni tepkimelerin çözümlenmesinde yaygın olarak kullanılan elektrokimyasal yemim kuramını geliştirdi.

Whitney Dağı, Alaska ve Hawaii dışında ki ABD topraklarının en yüksek noktası (4.418 m). California'nın doğu kesiminde, Sekoya Ulusal Parkı'nın doğu sınırında, Inyo-Tulare ilinin (county) sınır çizgisi üzerinde Sierra Nevada'nın ulaştığı doruktur. Adını Josiah D. Whitney'den alan dağa ilk tırmananlar A. H. Johnson, C. D. Begole ve J. Lucas'tır (1873). Yamaçları çığ düşmeleri ve granit bloklarla biçimlenmiş olan dağ buzullaşmaya uğramamıştır. Kern Irmağı Kanyonu batıdadır; hızlı akan dereler Owens Vadisine doğudan girer.

Whitney Müzesi, tam adı WHITNEY AMERİKAN SANATI MÜZESİ, New York'ta çoğunlukla 20. yüzyıl Amerikan sanatının resim, heykel ve grafik ürünlerini barındıran müze. ABD sanatının destekçisi heykeltci Gertrude Vanderbilt Whitney(*) tarafından 1930'da kurulmuş, Greenwich Village'daki ilk yapısında Kasım 1931'de halka açılmıştır. Marcel Breuer'in yaptığı 5. Cadde'deki bugünkü yapısına 1966'da taşınmıştır. Alexander Calder ve Edward Hopper'in yapıtlarının çoğu Whitney Müzesi'nde bulunmaktadır.

Whittaker, Sir Edmund Taylor (d. 24 Ekim 1873, Southport, Lancashire - ö. 24 Mart 1956, Edinburgh, İngiltere), diferansiyel denklemlere ve matematiksel fizikte

karşılaşılan özel fonksiyonlara ilişkin çalışmalarıyla tanınan İngiliz matematikçi.

1895'te Cambridge'deki Trinity College'ı bitirdi, ertesi yıl bu okulda öğretim üyesi oldu. 1905'te Royal Society üyeliğine seçildi, 1906'da Dublin Üniversitesi'nde astronomi profesörlüğüne getirildi. 1912'den emekliye ayrıldığı 1946'ya değin Edinburgh Üniversitesi'nde matematik profesörü olarak görev yaptı. 1945'te "sir" unvanı aldı.

Çok verimli bir yazar olan Whittaker matematiğin yanı sıra kuramsal fizik, bilim tarihi, bilim felsefesi ve bilim-ilahiyat ilişkileri konularında da ürünler verdi. *A Course of Modern Analysis* (1902; Modern Analiz Dersleri) adlı yapıtında karmaşık değişkenli fonksiyonları, bu fonksiyonların açılımlarını, özel fonksiyonları ve bunlara ilişkin diferansiyel denklemleri inceledi. 1902'de Laplace denkleminin genel çözümünü buldu, ertesi yıl da kavuşmalı hipergeometrik denklemi ortaya koydu.

1904'te klasik dinamiği çok yetkin bir biçimde ele alıp inceleyen *A Treatise on the Analytical Dynamics* (Analitik Dinamik Üzerine İnceleme) adlı yapıtını yayımlayan Whittaker, 1910'da en önemli yapıtı olarak kabul edilen *A History of the Theories of Aether and Electricity*'nin (Esir ve Elektrik Kuramlarının Tarihi) birinci cildini yayımladı; 1951'de ikinci basımı yapılan bu kitap konunun 19. yüzyılın sonuna değin geçirdiği aşamaları ele alır. Yapıtın 1953'te yayımlanan ikinci cildi ise 1900-26 arasındaki gelişmelere, özellikle görelilik ve kuantum kuramlarına ayrılmıştır.

Whitten Brown, Sir Arthur (d. 23 Temmuz 1886, Glasgow, İskoçya - ö. 4 Ekim 1948, Swansea, Glamorgan, Galler), Yüzbaşı John W. Alcock ile birlikte Atlas Okyanusunu ilk kez hiç durmaksızın geçen İngiliz havacı.

Mühendislik öğrenimi gören Whitten Brown, I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde (RAF) pilot oldu. Meslektaşı Alcock ile birlikte "Vickers-Vimy" modeli çift motorlu bir biplanla (çift kanatlı) saatte ortalama 193 km'lik bir hızla Atlas Okyanusunu geçerek bu alanda rekor kırdı. İki pilot, 14 Haziran 1919'da Greenwich saatiyle 16:13'te Newfoundland'deki St. John Havaalanı'ndan kalkarak 16 saat 12 dakika sonra İrlanda'nın Galway ilindeki Clifden yakınlarında bir bataklıkta indiler. Whitten Brown daha sonra mühendisliğe dönerek Swansea'deki Metropolitan Vickers Company'nin genel müdürü oldu. 1955'te G. Wallace *The Flight of Alcock & Brown*'ı (Alcock ve Brown'ın Uçuşu) yayımladı.

Whittier, ABD'de, California eyaletinin güney kesiminde, Los Angeles ilinde (county) kent. Puente Tepelerinin eteklerinde yer alır; Rancho Paso de Bartolo Viejo'nun (1847) bir bölümünü oluşturur. Aquila H. Pickering bu noktada 1887'de bir Quaker topluluğunun yerleşmesini sağladı; yerleşim adını şair John Greenleaf Whittier'den aldı. Bir tarım ve turuncgiller üretim merkezi olarak gelişen kent sonradan, sürekli genişleyen Los Angeles metropoliten alanının bir parçasına dönüştü. 1898'de kent tüzel kimliği kazandı. Nüfus (1990) 77.671.

Whittier, John Greenleaf (d. 17 Aralık 1807, Haverhill yakınları, Massachusetts - ö. 7 Eylül 1892, Hampton Falls, Massachusetts, ABD), köleliğin kaldırılmasını savunan ABD'li yazar. Şiirlerinin çoğu, bir dizi mezhepte kilise ilahisi olarak söylenir.

Püriten ve Quaker inançları benimsenmiş bir aileden geliyordu. Kısa bir süre Haverhill Akademisi'ne devam etti. Gençliğinde

edebiyata yakın ilgi duydu; özellikle de John Milton'dan etkilendi.

Whittier 1826-32 arasında şair ve gazeteci, 1833-42 arasında Köleliğin Kaldırılması Akımı yandaşı, 1843-65 arasında yazar ve hümanist, 1866-92 arasında da Quaker şair olarak adını duyurdu. İlk şiir çalışmalarından sonra, şairliğin bir meslek olamayacağını düşünen babasının etkisiyle gazeteciliğe yöneldi. Boston ve Haverhill'de çeşitli gazeteleri yönettiikten sonra 1830'da, New England'ın en önemli liberal dergisi olan *New England Weekly Review*'nin yayın yönetmenliğini üstlendi. Bu dönemde, ayrıca şiir, deneme ve masallar yazdı; ilk şiir kitabı olan *Legends of New England*'ı (1831; New England Efsaneleri) yayımladı.

Whittier daha sonra, özellikle William Lloyd Garrison'ın etkisiyle Köleliğin Kaldırılması Akımı'nı desteklemeye başladı. Ateşli bir üslupla kaleme aldığı çeşitli broşür ve yazılarla bu akımın en etkili yazarlarından biri oldu. Ayrıca Massachusetts Yasama Meclisi'nde bir dönem görev yaptı.

1843'ten sonra Garrison'dan uzaklaşmakla birlikte, seçimlerde Lincoln gibi kölelik karşıtı adayları ve bu alandaki çeşitli reformları desteklemeye sürdürdü; bu arada daha yoğun olarak edebiyata yöneldi. 1843'te J.R. Lowell'in çıkardığı *The Pioneer* dergisinde yazmaya başladı; aynı yıl *Lays of My Home* (Vatanımın Ezgileri) adlı çalışmasını yayımladı. Sonraki 20 yılda "Songs of Labor" (1850; Emek Şarkıları), "Maud Muller" (1854), "The Barefoot Boy" (1855; Çıplak Ayaklı Çocuk) ve "Barbara Frietchie" (1863) gibi tanınmış şiirlerini içeren sekiz şiir kitabı yazdı. Aralarında tek romanı *Leaves from Margaret Smith's Journal*'ın (1849; Margaret Smith'in Günlüğünden Yapraklar) bulunduğu düzyazı çalışmalarının çoğunu da gene bu dönemde yayımladı; ayrıca çok sayıda makale ve eleştiri yazdı.

Whittier, M. G. Torrey'nin bir portresinden ayrıntı, 1835
Donald P. Wright

ABD İç Savaşı'nda yakınlarını ve dostlarını kaybetmenin acısı onu daha olgun bir şiir anlayışına yöneltti. Bu yıllarda en tanınmış şiir yapıtı olan *Snow-Bound*'un (1866; Kar da Mahsur) ardından *The Tent on the Beach* (1867; Kıyıda Çadır), *Among the Hills* (1868; Tepeler Arasında) ve *The Pennsylvania Pilgrim*'i (1872; Pennsylvania Yolcusu) yayımladı.

Whittle, Sir Frank (d. 1 Haziran 1907, Coventry, Warwickshire, İngiltere), İngiliz yapımı ilk jet motorunu geliştiren mucit ve havacı.

Bir makine ustasının oğlu olan Whittle bir süre İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde (RAF) çirak olarak çalıştıktan sonra Cranwell'deki RAF Kurmay Okulu'nda pilot oldu. Felixstowe'daki Deniz Uçağı Deneme Tesisi'nde görev yaptı (1931-32). Daha sonra RAF'ın mühendislik okulunda ve Cambridge Üniversitesi'nde (1934-37) mekanik bilimler öğrenimi gördü. Geliştirdiği

turbojet motorun patentini 1930'da alan Whittle, 1936'da Power Jets adlı şirketin kuruluşuna ortak olarak katıldı. 1937'den başlayarak, Power Jets Ltd. ile bağlantılı olarak RAF Özel Görev Listesi'nde jet tepkili uçaklar için gaz türbini geliştirilmesine yönelik çalışmalar yaptı.

Kendi geliştirdiği ve ilk örneğini 1937'de denenmeye hazır hale getirdiği jet motoru özel olarak yapılmış bir "Gloster E28/39" uçağına yerleştirildi. İlk uçuşunu 15 Mayıs 1941'de gerçekleştiren uçak 1944'te RAF'ta kullanılmaya başladı.

1948'de "sir" unvanı alan Whittle 1977'de Annapolis'teki (Maryland) ABD Deniz Kuvvetleri Akademisi'nde araştırma profesörü oldu.

Whittredge, (Thomas) Worthington (d. 22 Mayıs 1820, Springfield, Ohio - ö. 25 Şubat 1910, Summit, New Jersey, ABD), Hudson Irmağı okuluna(*) bağlı ABD'li manzara ressamı. Işıklılığın(*) ilkeleri doğrultusunda çalışmış birçok Hudson Irmağı

"Alabalık Havuzu", Worthington Whittredge'in bir yağlıboya çalışması; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentli Metropolitan Museum of Art, New York

okulu ressamından farklı olarak belirli doğa parçaları yerine geniş manzaraları işlemiştir.

Önceleri badanacılık yaptı. Daha sonra portre ve manzara ressamlığına yöneldi ve Thomas Cole ile Asher B. Durand'ın yapıtlarından izler taşıyan resimler yaptı. Bazı dostlarının sağladığı destekle Avrupa'ya gitti, Düsseldorf ve Roma'da kaldı. Özellikle Düsseldorflu ressamların ışığı romantik tarzda kullanmalarından etkilendi. 1859'da ABD'ye döndükten sonra yurdunun zengin doğasına ilgi duydu. 1865'te John Frederick Kensett ve Sanford R. Gifford gibi manzara ressamlarıyla birlikte Kayalık Dağlarda bir araştırma gezisine katıldı. Gezi gözlemlerini "Platte Irmağını Geçiş" (1870, Yüzyıl Derneği, New York) gibi büyük panoramik manzaralarına yansıttı. En tipik resimleri, yapraklardan süzülen ışık demetleriyle aydınlanmış yosunlu kayalar betimlediği şiirsel orman içi manzaralarıdır ("Alabalık Havuzu" ve "Kampta Karşılaşma", Metropolitan Sanat Müzesi, New York).

Whitworth, Sir Joseph, BARON (d. 21 Aralık 1803, Stockport, Cheshire, İngiltere - ö. 22 Ocak 1887, Monte Carlo, Monako), takım tezgâhı yapımcısı olarak uluslararası ün kazanan İngiliz makine mühendisi.

Bir süre Manchester'da çeşitli makine üretim fabrikalarında çalışan Whitworth, 1825'te Londra'ya giderek Maudslay &

Company'de çalışmaya başladı. Burada gerçek anlamda düz bir yüzey elde edilmesini sağlayan bir talaş kaldırma yöntemi geliştirdi. 1833'te Manchester'a döndü ve bir takım tezgâhı üretim şirketi kurdu. 1840-50 arasında özgül bir ölçme makinesi, duyarlı bir ölçü standartları sistemi ve buna uyacak master ölçekler geliştirdi. Whitworth'un geliştirdiği standart vida dışı 1841'de Woolwich Cephaneliği'nce uygulamaya kondu. Pek çok takım tezgâhı geliştiren Whitworth ayrıca yumuşak çelik dökümünde kullanılan bir yöntem buldu.

WHO bak. Dünya Sağlık Örgütü

Whorf, Benjamin Lee (d. 24 Nisan 1897, Winthrop, Massachusetts - ö. 26 Temmuz 1941, Wethersfield, Connecticut, ABD), ABD'li dilbilimci. Dilin düşünce ve kavrama süreçleriyle ilişkisi, İbranice ve İbrani düşüncesi, Meksika ve Maya dilleri ve Hopi dili üzerine çalışmalarıyla tanınır.

Yale Üniversitesi'ndeyken Edward Sapir'in etkisinde kalarak dilin kültürün eşitliğini varsayan bir kuram geliştirdi. "Whorf varsayımı" ya da "Sapir-Whorf varsayımı" olarak bilinen bu kurama göre, bir dilin yapısı o dili konuşanların düşünce biçimini koşullandırıyor. Bu durumda, farklı dilleri konuşanların dünyaya bakışları da farklı olacaktır. Bu varsayım ilk kez 18. yüzyılda Johann Gottfried von Herder ve Wilhelm von Humboldt tarafından ortaya atılmış, II. Dünya Savaşı öncesinde de Sapir tarafından yeniden gündeme getirilmişti. 1940'larda Whorf bu varsayımı daha da geliştirdi ve örneklerle destekledi. Amerika Yerli dilleri üzerine yaptığı incelemelere ve alan araştırmalarına dayanarak, bir dildeki eylem zamanlarının o dili konuşan topluluğun zaman anlayışını etkileyebileceğini savundu. Whorf'a göre düşüncenin oluşumu, dilbilgisinin parçasıydı ve ona bağlı olarak değişiklik gösteriyordu. Dilin kültürü belirlediğini varsayan bu yaklaşım kadar, kültürün dili belirlediğini ileri süren karşıt yaklaşım da hâlâ tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Ayrıca bak. etnik dilbilim.

Who's Who bak. Kim Kimdir

Whydah (Benin) bak. Ouidah

Whymper, Edward (d. 27 Nisan 1840, Londra, İngiltere - ö. 16 Eylül 1911, Chamonix, Fransa), İngiliz dağcı ve sanatçı. Alp Dağlarında yürüttüğü keşif çalışmalarıyla tanınır. Matter Doruğu (4.478 m) tırmanan ilk dağcıdır.

Özel eğitim gördü. Babasından ahşap oymacılığı öğrendi ve ondan sonra işin başına

Whymper, bir oymabaskı, 1881
Hulton Picture Library

geçti. Alpler üzerine yazılmış bir kitap için resim ve krokiler çizmek üzere İsviçre'ye gönderildiği 1860'tan sonra dağcılığa başladı. Batı Alpler'den Pelvoux Dağına (1861) ve Ecrins'e (1864) tırmandı. Matter Doruğuna sekizinci denemesi sonunda İsviçre yama-

cından çıkmayı başardı (14 Temmuz 1865). İniz sırasında ekiptekilerden biri kaydı ve üç dağcıyı daha ölüme sürükledi; kendisi ise ipin kopması sayesinde iki rehberle birlikte ölümden kurtuldu. Dağcılık kazalarının en ünlülerinden biri olan bu olayı, resimlerini de çizdiği *Scrambles Amongst the Alps* (1871; Alpler'de Sıvruluş) adlı kitabında anlattı. Ekvador'da Chimborazo Doruğuna (6.310 m) iki kez tırmandı (1880) ve dünyanın etkin durumdaki en yüksek yanardağı olan Cotopaxi Yanardağı'nın (5.897 m) doruğunda bir gece kaldı. Daha sonra coğrafyacılar, jeologlar ve dağcılar için çok değerli bilgiler içeren *Travels Amongst the Great Andes of Ecuador* (1892; Ekvador Büyük Andları'nda Geziler) adlı yapıtını yayımladı. Ayrıca Chamonix (1896) ve Zermatt (1897) tırmanışlarına ilişkin iki el kitabı hazırladı. Son gezilerini Kanada Kayalık Dağlarına yaptı (1901-05).

Wichita, ABD'de. Kansas eyaletinin ortagüney kesiminde, Sedgwick ilinin (county) merkezi kent. Bir ticaret merkezi olarak 1864'te kuruldu. Chisholm Yolu üzerindeki Texas sığır ticaretine ve demiryolu hatlarını izleyen yeni tarımsal yerleşmelere bağlı olarak gelişti. Demiryolunun 1872'de yöreye ulaşmasıyla büyük bir sığır yüklemeye merkezi durumuna geldi. 1875'te çiftçilerin sığır sürülerinin geçişini çitlerle engellemesinden sonra tahıl ticareti öne çıktı. Günümüzde ekonomisi uçak yapımı, petrol arıtımı, tahıl işleme ve depolama, çiftlik hayvanları pazarlama gibi dallara dayanmaktadır. Başlıca eğitim kurumları Friends Üniversitesi (1898), Berean Christian College (1930), Kansas Newman College (eskiden Sacred Heart College, 1933) ve Wichita Eyalet Üniversitesi'dir (1895). Restore edilmiş Cow Town (İnek Kasabası) kentin 1870'lerdeki yapısını yansıtır. Nüfus (1990) kent, 304.011; metropoliten alan, 485.270.

Wichita Falls, ABD'de. Texas eyaletinin kuzey kesiminde, Wichita ilinin (county) merkezi (1882) kent. 1876'da kurulduktan sonra 1882'de demiryolunun yöreye ulaşmasıyla bir sığırçılık merkezi oldu. 1889'da kent tüzel kimliği kazandı. 1900'lerde yörede petrol ve doğal gaz yataklarının bulunmasıyla petrol sanayileri gelişti. Pamuk ve tahıl tarımı ile sığırçılık günümüzde de kentin ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Sanayi ürünlerinin başında cam elyafı ürünleri, giysi ve elektronik parçalar gelir. Ortabatı Eyalet Üniversitesi (1922) kentin başlıca yükseköğretim kurumudur. Nüfus (1990) kent, 96.259; metropoliten alan, 122.378.

Wicklow, İrlanda dilinde CILL MĦANTAIN, İrlanda'nın Leinster bölgesinde il (county). Yüzölçümü 2.025 km²'dir. Başta Wicklow Dağları olmak üzere Leinster Sıra Dağlarının büyük bölümünü ve verimli düzlükleri içine alır. İlin en yüksek noktası Lugnaquilla'nın (926 m) güneyinde alçalmaya başlamakla birlikte, dağlar hiçbir yerde 300 m'den aşağı geçit vermez. İrlanda Ayaklanması'ndan (1798) sonra dağların arasından inşa edilen Askeri Yol 32 km boyunca 300 m'yi aşan bir yükseklikte ilerler. Avonmore ve Avonbeg ırmaklarının birleşmesiyle oluşan Avoca, daha sonra Aughrim ile karışır. Batıdaki Liffey Irmağının yukarı havzası Dublin'in su gereksinimini karşılayan Pollaphuca Göletiyle dolmuştur.

Wicklow sarp yüzey şekilleriyle geçmişte kaçakların ve Dublin bölgesine saldıran haydutların saklandığı bir yöreydi. Viking

istilası sırasında bir liman olarak kurulan Wicklow kasabası dışında, yörenin iç kesimindeki kırsal alanlar yerli halkın elinde kaldı. MacMurrough, O'Byrne ve O'Toole gibi güçlü aileler düzlük kesimdeki İngiliz Mıntıka topraklarına 1601'e değin sürekli saldırılar düzenlediler. Yöre halkı 1798'de Wexford'daki ayaklanmaya katıldı. Nüfusun yarıdan fazlası kasabalarda yaşar. Demiryolu hattının inşa edildiği 1851'den sonra gelişen Bray, Dublin'e günübirliğine çalışmaya gidenlerin oturduğu bir deniz sayfiyesi ve aynı zamanda bir sanayi merkezidir. Greystones ve Delgany de sayfiye ve konut merkezleridir. İl merkezi Wicklow ise bazı sanayi kuruluşlarının yer aldığı bir kıyı pazar kasabasıdır. Arklow deniz taşımacılığı ve çömlekçiliğin hâlâ canlı olduğu bir başka önemli kasabadır.

Dağlık alanlarda yulaf ve patates ekilen bazı küçük çiftlikler dışında genellikle koyun beslenir. Başlıca ürünler buğday, arpa ve yulafıdır; ayrıca sığır yetiştirilir. Avoca'da 1940'lardan beri pirin ve düşük oranlı bakır cevheri çıkarılmaktadır. Nüfus (1991 geç.) 97.293.

Wicklow Dağları, İrlanda'nın Wicklow ilinde (*county*) yayvan dağ sırası. Leinster Sıradaglarının bir bölümünü oluşturur. Korkayaç çıkıntılı Little Sugar Loaf (342 m) ile Great Sugar Loaf'u (504 m) oluşturur. Başlıca dorukları 600 m'yi aşar ve genelde granit oluşumlu düzgün yuvarlak tepelerle son bulur. Ama en yüksek doruk olan Lugnaquilla'nın (926 m) tepesi sert mika-sist kayalarla kaplıdır. Dağlar arasında başta Glenmacnass, Glendasan, Glendalough ve Glencree vadileri ile Avonmore, Avoca, Aughrim ve Liffey ırmak vadileri olmak üzere pek çok güzel vadi yer alır.

Wicksell, (Johan Gustaf) Knut (d. 20 Aralık 1851, Stockholm - ö. 3 Mayıs 1926, Stocksund, İsveç), İsveçli iktisatçı. Dönerimin önde gelen iktisatçılarından; para kuramı alanındaki öncü çalışmalarıyla uluslararası alanda ünlenmiştir. Wicksell *Geldzins und Güterpreise* (1898; Faiz ve Fiyatlar) adlı yapıtında, fiyat hareketlerini, beklenen kâr ve faiz oranları arasındaki ilişki temelinde toplam arz-talep çözümlemesiyle açıklamaya çalıştı. Bu yaklaşımıyla modern para kuramının ve John Maynard Keynes'in bu alanda sonradan geliştireceği görüşlerin öncüsü oldu. *Über Wert, Kapital und Rente* (1893; Değer, Sermaye ve Rant Üzerine) adlı yapıtıyla marjinal verimlilik kuramının gelişmesine öncülük etti. Ayrıca, bu yapıtında ve başka çalışmalarında sermaye kuramının gelişmesine de önemli katkılarda bulundu. 1900-16 arasında Lund Üniversitesi'nde profesörlük yaptı.

Wicksteed, Philip Henry (d. 25 Ekim 1844, Leeds, West Yorkshire - ö. 18 Mart 1927, Childrey, Berkshire, İngiltere), İngiliz iktisatçı, edebiyat eleştirmeni ve ilahiyatçı.

Edebiyat, klasik diller, ilahiyat ve felsefe alanlarında kapsamlı eğitim gördü. Bir süre bir Uniteryen kilisede papazlık yaptı. Aralarında *Dante and Aquinas* (1913; Dante ve Aquinas) ile *Dogma and Philosophy*'nin de (1920; Dogma ve Felsefe) bulunduğu çok sayıda yapıt verdi.

Wicksteed *Alphabet of Economic Science* (1888; İktisat Biliminin Alfabeti) ve *Common Sense of Political Economy* (1910; Siyasal İktisadın Sağduyası) adlı çalışmalarıyla bir iktisatçı olarak adını duyurdu. William Jevons ve Avusturya iktisat oku-

lundan etkilendi; çalışmalarında marjinal kavramının kapsamını genişleterek bu kavramı ekonomik tercihler ve kıt kaynakların dağılımına ilişkin çözümlemelerde kullandı. İktisada en önemli katkısı *Essay on the Coordination of the Laws of Distribution* (1894; Bölüşüm Yasalarının Esgüdümü Üzerine Deneme) adlı yapıtında, Euler teoremini kullanarak toplam ürünün tamamının marjinal verimlilik ilkesine göre bölüşülebileceğini ortaya koyması oldu. Piyasanın gücüne büyük önem veren Wicksteed'in George Bernard Shaw ile Fabianların Marksizmden uzaklaşmalarında etkili olduğuna inanılır.

Widal, (Georges-) Fernand-Isidore (d. 9 Mart 1862, Dellys, Cezayir - ö. 14 Ocak 1929, Paris, Fransa), Fransız hekim ve bakteriyolog. Pek çok hastalıkla ilgili tanı, tedavi ve önleme çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

Tifoda hastanın kanındaki antikorların bakterileri kümeler halinde bir araya getirmesinden hareketle tanı koymayı sağlayan bir teknik geliştirdi (1896). Paris Üniversitesi'nde patoloji ve iç hastalıkları dersleri verirken, nefritte ve kalp hastalıklarına bağlı ödemde vücutta sodyum klorür tutulduğunu ortaya koyarak her iki bozukluğun tedavisinde de tuz kısıtlamasının yararlı olacağını ileri sürdü. Hemolitik sarıliklarda alyuvarların kolayca örselenbildiğini gösterdi. I. Dünya Savaşı sırasında geliştirdiği tifo-paratifo aşısı ordudaki tifo salgınlarının büyük ölçüde denetim altına alınmasını sağladı.

Widdringtonia, servigiller (*Cupressaceae*) familyasından, yaz-kış yeşil kalabilen, beş ağaç ya da çalı türünü içeren cins. Çoğu süs ve kereste ağacı olarak yetiştirilen bu türlerin bazısından sarımsı ya da kahverengi, hoş kokulu ve dayanıklı bir kereste elde edilir. Örneğin, Cedarburg Dağlarında bulunan, 6-18 m yüksekliğinde, yayvan dallı *W. juniperoides* yerel olarak değerli bir kereste ağacıdır. Kaaprovinsie'de yetişen *W. schwarzii* uygun olmayan koşullarda en çok 15 m'ye uzayabildiği halde elverişli ortamlarda 30 m'ye kadar boylanır. *W. cupressoides* genellikle 2-4 m yükseklikte bir çalıdır. Yaklaşık 45 m'ye varan boyuyla iri bir ağaç türü olan *W. whytei*, değerli kerestesinden ötürü bu cinsin en önemli üyesidir.

Widener, Peter A(rrell) B(rown) (d. 13 Kasım 1834, Philadelphia - ö. 6 Kasım 1915, Elkins Park, Pennsylvania, ABD), ABD'li tramvay kralı. "Titanic" faciasında yitirdiği torununun anısına Harvard Üniversitesi'ne Harry Elkins Widener Kütüphanesi'ni bağışlamıştır.

Yoksul bir ailenin çocuğuydu. İş yaşamına kasaplıkla başladı ve zamanla bir kasap dükkânları zinciri kurdu. Daha sonra siyasi bağlantılarını kullanarak William L. Elkins'le birlikte Philadelphia'nın tramvay sistemini ele geçirdi. Başta New York ve Chicago olmak üzere ABD'nin çeşitli kentlerinde tramvay ve başka kamu hizmetlerinde de yatırım yaptı. En parlak döneminde ortağıyla birlikte denetlediği mal varlığının toplam değeri 1,5 milyar ABD Doları'na kadar ulaştı. Ayrıca United States Steel Corporation ile American Tobacco Company'nin kurucuları arasında yer aldı.

Widmann, Joseph Viktor (d. 20 Şubat 1842, Nennowitz, Moravya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 6 Kasım 1911, Bern, İsviçre), İsviçreli yazar, yayımcı ve eleştirmen.

1880-1910 arasında, Bern'de yayımlanan *Der Bund* gazetesinin edebiyat sayfası yö-

netmenliğini yürüttü ve pek çok yetenekli yazarı destekledi. Kendisi de başarılı bir yazardı. Yapıtlarında, Alman filozof Schopenhauer'ın etkisi görülür. Ama Widmann bu felsefi kararsızlığı cesaretle, güzellik, sevgi ve acıma duygusunun hiçbir zaman zarar görmeyeceğine duyduğu sarsılmaz inançla yenmeye çalışır. Kısa destan ("Buddha", 1869), pastoral şiir ("Mose und Zipora", 1874) ve *iambos* klasik ölçüsüyle yazılmış oyun (*Oenone*, 1880) gibi türleri büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Gezi kitapları, özellikle de *Spaziergänge in den Alpen* (1885; Alpler'de Geziler) türünün en iyi örnekleri arasındadır. Oyunları içinde en önemlileri, hoş ve mizah dolu alegorisi *Maikäferkomödie* (1897; Mayısböceği Komedi) ve en şiirsel yapıtı sayılan *Der Heilige und die Tiere*'dir (1905; Aziz ile Hayvanlar).

Widnes, İngiltere'de, Cheshire iline (*county*) bağlı Halton ilçesinde (*district*) yerleşme alanı. Mersey Irmağının kuzey kıyısında, en sığ yerindeki geçit noktasında ve Liverpool metropoliten alanının üç kesiminde yer alır. 19. yüzyılda sanayi kuruluşlarının yöreye doğru yayılmasıyla ortaya çıktı. Günümüzde İngiliz kimya sanayisinin başlıca merkezlerinden biridir. Nüfus (1981) 55.926.

Widor, Charles-Marie(-Jean-Albert) (d. 21 Şubat 1844, Lyon - ö. 12 Mart 1937, Paris, Fransa), Fransız orgcu, besteci ve öğretmen.

Hem dedesi hem de babası org yapımcısıydı. İlk org derslerini babasından aldı; 11 yaşında Lyon'daki ortaokulda orgcu oldu. Brüksel'de org ve kompozisyon eğitimi gördükten sonra 1860'ta Lyon'a dönerek babasının yerine Saint-François'nın orgcülüğünü üstlendi. 1870'te Paris'teki Saint-Sulpice'te orgculuğa getirildi; bu görevini 1934'e değin sürdürdü. Bu arada, 1890'da Paris Konservatuarı'nda César Franck'in yerine org profesörlüğünü, 1896'da da Théodore Dubois'nın yerine kompozisyon profesörlüğünü üstlendi.

Başta Louis Vierne ve Marcel Dupré olmak üzere dönemlerinde Avrupa'nın en seçkin orgcuları arasına giren birçok kişi onun öğrencisi oldu. Widor ayrıca Albert Schweitzer'e org dersi verdi. Kompozisyon öğrencileri arasında ise Arthur Honegger ile Darius Milhaud bulunuyordu.

Besteci olarak daha çok org için yazdığı 10 senfoniyle tanınan Widor ayrıca iki opera, çok sayıda bale müziği ve gerek söylenmek üzere, gerekse orkestra için çeşitli yapıtlar besteledi. Birçok org senfonisinin çeşitli bölümleri, özellikle de *Beşinci Senfoni*'sinden "Toccata" resitali repertuarının değişik öğeleri durumuna geldi. Widor ayrıca Schweitzer ile birlikte Bach'ın org yapıtlarının eksiksiz bir derlemesinin ilk beş cildini yayıma hazırladı.

Widsith, Çağdaş İngilizcede FAR TRAVELER (Uzun Yol Yolcusu), Exeter Book içinde günümüze ulaşan, büyük olasılıkla 7. yüzyıldan kalma Eski İngilizce şiir. Yapıtta, Germen kahramanlık çağında yaşamış, çok gezmiş ve meyhanelerde birçok krallığa önemli kişilerini eğlendirmiş bir sokak çalgıcısı (*scop*) kendi yaşamını idealize ederek anlatır. Şairin ziyaret ettiği söylediği kahramanlar 4-6. yüzyıllar arasında yaşamış olduğu için, şiirin tarihsel gerçeklere dayanmadığı açıktır. Bununla birlikte şiir, efsanevi Germen kahramanları ve *scop*'un eski Germen toplumlarındaki rolü üzerine değerli bilgiler sunması açısından büyük önem taşır.

Wiegand, Theodor (d. 30 Ekim 1864, Bendorf - ö. 19 Aralık 1936, Berlin, Almanya), Batı Anadolu'da Priene, Didyma, Miletos ve Pergamon (Bergama) gibi önemli antik kentlerde yaptığı kazılarla tanınan Alman arkeolog.

Arkeoloji doktorasını 1891'de tamamladı. Karl Humann'ın ölümünden sonra Priene kazılarının yönetimini üstlendi (1895-96); Hans Shrader ile birlikte Zeus Tapınağı'nı ortaya çıkardı. Kentin tiyatrosuyla ilgili bulgularını *Das Theater zu Priene* (1898; Priene Tiyatrosu) adlı kitabında yayımladı. 1899'da Miletos ve Didyma'da, Sisam Adasında da Hera Tapınağı'nda kazılara başladı. Miletos'ta 15 yıl sürdürdüğü çalışmalarla Roma döneminden kalma tiyatroyu temizledi ve Güney Agorası'nı ortaya çıkardı. Agoranın anıtsal kapısı daha sonra Berlin'e götürüldü ve Wiegand'ın kuruluşuna önemli katkılarda bulunduğu Berlin'deki Pergamon Müzesi'nde yeniden kuruldu. Wiegand 1899-1911 arasında İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaparken *Antike Skulpturen in Samos* (1900; Sisam'daki Antik Çağ Heykelleri), *Die archaische Porosarchitektur der Akropolis zu Athen* (1904; Atina Akropolisindeki Arkaik Geçitler), *Priene* (1904, H. Shrader ile birlikte) adlı çalışmalarını yazdı ve *Milet, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen* (1906-35; Miletos, Kazı ve Araştırma Sonuçları) adlı 18 ciltlik yapıtına başladı.

1911'de Berlin Müzesi Antik Çağ Bölümü yöneticiliğine getirildi. I. Dünya Savaşı'nda yüzbaşı rütbesiyle Osmanlı ordusunda görev yaptı. Petra, Şam, Baalbek, Palmyra gibi kentlerde araştırmalarda bulunduğundan sonra, 1916-18 arasında Suriye, Filistin ve Batı Arabistan'daki kazıları denetledi. 1924'te gene Didyma'da, 1927-32 arasında ise Bergama'da kazılar yaptı. Bergama kenti içindeki Serapis Tapınağı'nda (Kızıl Avlu) çalıştı, Asklepieion'daki tapınakları ve buraya giden kutsal yolu ortaya çıkardı. 1936'da Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün başkanlığına getirildi. Başka yapıtları arasında *Baalbek* (1921-25, 3 cilt), *Damaskus* (1922; Şam), *Pergamon 8: die Paläste der Hochburg* (1930; Bergama 8: Akropolisdeki Saraylar), *Palmyra* (1932), *Didyma* (1932, 2 cilt, W. Peek ile birlikte) ve *Le Musée de Pergame à Berlin* (1932; Berlin Bergama Müzesi) sayılabilir.

Wieland, Christoph Martin (d. 5 Eylül 1733, Oberholzheim, Biberach yakınları - ö. 20 Ocak 1813, Weimar, Saksonya-Weimar, Almanya), rokoko dönemi Alman şair ve edebiyatçısı. Yapıtları usçuluk ile Aydınlanma'dan, klasikçilik ile ön-romantizme kadar, döneminin önemli akımlarının izlerini taşır.

Pietist bir papazın oğluydu. 1750'lerde, Friedrich Gottlieb Klopstock'un şiirlerini örnek aldığı ilk çalışmalarında dinsel bakımdan sofu bir tutumu benimsedi. 1760'larda, Fransız edebiyat üsluplarına hayranlık duyan, varlıklı Mainz şansölyesi Kont Stadion'ın etkisiyle daha dünyevi, usçu bir anlayışa yöneldi. Bu dönem çalışmalarında cinsel aşkla ilgili şiirlere de yer vermekle birlikte, duyumsuluk ve usçuluk arasında bir denge arayışına girdi; sonuçta, olgunluk dönemi yapıtlarının belirgin özelliğini bu denge oluşturdu. Bu değişim sürecini konu alan iki ciltlik *Geschichte des Agathon* (1766-67; Agathon'un Tarihi) adlı yapıtı, psikolojik alandaki gelişme sürecini betimleyen *Bildungsroman* (oluşum romanı) türünün ilk örneği sayılır.

Wieland 1762-66 arasında Shakespeare'in 22 oyununun ilk Almanca çevirilerini yayımladı. 1769-72 arasında Erfurt'ta felsefe

profesörlüğü yaptı. Daha sonra Weimar prenslerinin özel öğretmenliğine getirildi. 1773'te kurduğu *Der Deutsche Merkur*, 37 yıl boyunca önde gelen edebiyat dergisi oldu. Alegorik destanı *Oberon*'da (1780) romantizmin çeşitli çizgilerinin ilk örneklerini ortaya koyan Wieland, yine de romantizmin temel yaklaşımlarını şiddetle eleştirdi ve bu akımın önde gelen yazarlarının küçümsendi.

Wieland, Heinrich Otto (d. 4 Haziran 1877, Pforzheim, Almanya - ö. 5 Ağustos 1957, Münih, AFC), Alman kimyacı. Safra asitleri üzerindeki araştırmalarından dolayı 1927'de Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Münih Üniversitesi'nde çalıştığı sırada, organik bileşiklerde azotun değişik biçimlerini saptadı ve bunların birbirinden ayırt edilebildiğini ortaya koydu (1911). Bu çalışmasıyla yapısal organik kimyanın gelişmesine çok önemli bir katkıda bulundu. Ertesi yıl karaciğerde üretilen safra asitlerini incelemeye başladı; üç safra asidinin benzer yapıda olduğunu saptayarak bunların kolesterolle olan yapısal ilişkilerine dikkat çekti. Sonraki yıllarda sürdürdüğü çalışmalarda canlı dokularındaki yükseltgenmenin oksijenin katılmasıyla değil, hidrojenin uzaklaşmasıyla gerçekleştiği sonucuna vardı.

Wielopolski, Aleksander, Kont, GONZAGA MYSZKOWSKY MARKISI (d. 13 Mart 1803, Sedziejowice, Pińczów yakınları, Polonya, Rus Çarlığı - ö. 30 Aralık 1877, Dresden, Almanya), Polonyalı devlet adamı.

Yoksul düşmüş soylu bir ailenin oğluydu. Varşova'da hukuk, Almanya'da felsefe öğrenimi gördü. 1831'de, Rus yönetimine karşı ayaklananların oluşturduğu Polonya hükümetince Londra'ya gönderildi, ama yardım isteği İngilizlerce reddedildi. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra da sessizce köşesine çekildi.

Wielopolski 1846'da bir kitapçık yayımlayarak Polonya'nın bağımsızlık düşlerini bir yana bırakmasını ve Rus yönetimine boyun eğmesini savundu. Ardından, Rusların desteğiyle hükümete girdi. Bu görevi sırasında Polonya'nın özerkliğini güçlendirmeye çalıştı. 1861'de halkın huzursuzluğunun artması üzerine, Ruslar tarafından Polonya'da kurulan sivil hükümetin başına getirildi. Rus görevlileri yönetimden uzaklaştırmaya çalıştı; eğitim sistemini yeniden düzenledi; Yahudi azınlığa özgürlük tanıdı ve köylüleri toprak sahiplerine olan ağır yükümlülüklerinden kurtarmaya yönelik yasalar çıkardı. Öte yandan, devrimcilere karşı yoğun bir mücadeleye girişti. Bütün muhalifleri Rus ordusunda askerlik yapmaya zorlaması yeni bir ayaklanmaya yol açtı; Ruslar sonuçta bu ayaklanmayı ezdiler. Rusların denetiminde özerklik elde etme programı başarısızlığa uğrayan Wielopolski Temmuz 1863'te görevinden ayrıldı; ardından da Saksonya'ya göç etti.

Wien, Wilhelm (Carl Werner Otto Fritz Franz) (d. 13 Ocak 1864, Gaffken, Doğu Prusya - ö. 30 Ağustos 1928, Münih, Almanya), kara cisim ışımasına ilişkin yer değiştirme yasasını ortaya koyan ve bu çalışmasıyla 1911 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan Alman fizikçi. Wien yasasının uzun dalgaboylarında geçerliliğini yitirdiğini gözleyen Max Planck'ın çalışmaları sonucunda ışınının kuantum kuranı geliştirilmiştir.

Bir kara cismin(*) saldı ışınım geniş bir dalgaboyu bölgesine yayılmış olmakla birlikte, salınan enerji belirli bir dalgaboyu için en büyük değeri alır. Wien bu dalgabo-

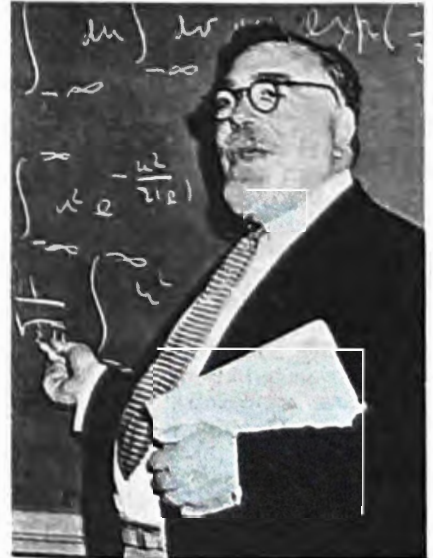
yunun cismin mutlak sıcaklığı ile ters orantılı olduğunu ortaya koydu (1893). Helmholtz'un öğrencisi ve asistanı olan Wien, 1899'da Giessen Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu, 1920'de Münih Üniversitesi'ne geçti. Katot ışınları (elektron demetleri), X ışınları ve kanal ışınları (artı yüklü iyon demetleri) üzerinde de araştırmalar yaptı. Otobiyografisi *Aus dem Leben und Wirken eines Physikers* (1930; Bir Fizikçinin Yaşamından ve Yapıtlarından) adıyla yayımlanmıştır.

Wiene, Robert (d. 1861, Saksonya, Almanya - ö. 1938, Paris, Fransa), dışavurumcu sinemanın en önde gelen temsilcilerinden Alman sinema yönetmeni ve oyuncusu. *Das Kabinett des Dr. Caligari* (1919; *Doktor Caligari'nin Muayenehanesi*) adlı filmi sinema sanatının başyapıtlarından biri sayılır.

Bir süre tiyatro oyunculuğu ve yönetmenliği yapan Wiene, senaryo yazarı olarak sinemaya geçti. 1914'te ilk filmi *Arme Eva*'yı (Yoksul Eva) çekti. Almanya'nın ilk büyük film yıldızı Henny Porten'in başrolde oynadığı bir dizi film yönettikten sonra yaptığı *Doktor Caligari'nin Muayenehanesi*'yle büyük ün kazandı. Alman sinemasında dışavurumculuğun en parlak örneği olan film, nesnelerin doğal biçimlerinin değişime uğratıldığı çevre düzenlemeleri, kasvetli bir ortamda ağır ağır hareket eden karakterleri ve ışık-gölge kullanımıyla, I. Dünya Savaşı sonrası Alman toplumundaki çöküntüyü yansıtıyordu.

Wiene *Doktor Caligari*'nin ardından dışavurumcu çizgide birkaç film daha yönettiyse de, aynı başarıyı tekrarlayamadı. 1920'de çektiği *Genuine* abartılı dekorları nedeniyle eleştirildi. Dostoyevski'nin *Prestupleniye i nakazaniye*'sinin (*Suç ve Ceza*) bir bölümünden uyarladığı *Raskolnikoff* (1923) oldukça başarılı bulundu. Nazilerin iktidara gelmesi üzerine Fransa'ya yerleşen Wiene, Jean Cocteau ile birlikte *Doktor Caligari*'yi sesli olarak yeniden çekmeyi tasarladıysa da, bunu gerçekleştirilemedi. Son filmi *Ultimatum*'u (1938; *Ultimatom*) bitirmeden öldü.

Wiener, Norbert (d. 26 Kasım 1894, Columbia, Missouri, ABD - ö. 18 Mart 1964, Stockholm, İsveç), canlı organizmalarda, makinelerde ve örgütlerdeki denetim ve iletişim mekanizmalarının ortak yanlarını

Wiener
Library of Congress, Washington, D.C.

inceleyen sibernetik biliminin kurucusu olan ABD'li matematikçi. Matematiğin çeşitli alanlarında çok önemli katkılar yapmıştır.

Gençliği ve öğrenimi. İlköğrenimini, ABD'ye göçmen olarak gelmiş olan ve Harvard Üniversitesi'nde Slav dilleri ve edebiyatı profesörlüğü yapan babasından alan Wiener, dokuz yaşında girdiği liseyi iki yılda tamamladı; Tufts College'in matematik bölümünden mezun olduğunda 14 yaşındaydı. Harvard Üniversitesi'nde bir yıl zooloji okuduktan sonra felsefeye yöneldi ve 1913'te bu üniversiteden matematiksel mantık doktoru unvanı aldı. Harvard'dan burslu olarak gittiği Avrupa'da önce Cambridge'de Bertrand Russell'in, daha sonra Göttingen'de David Hilbert'in yanında çalıştı. Russell'in önerisiyle, çalışmalarında matematik konularına ağırlık verdi. İlk makalesi 1913'te, *Messenger of Mathematics* dergisinde yayımlandı.

1915'te ülkesine dönen Wiener öğretim üyeliği, ansiklopedi yazarlığı, mühendislik, gazetecilik gibi çeşitli işlerde beş yıl çalıştı, bunların hiçbirinde aradığını bulamadı. 1919'da Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) matematik bölümüne öğretim görevlisi olarak girdi. O yıllarda ABD'nin önemli üniversiteleri arasında adı bile anılmayan MIT'nin giderek ülkenin en seçkin öğretim ve araştırma kurumları arasında ön sıralara yükselmesinde büyük katkısı olan Wiener, 1929'da doçentliğe, 1932'de profesörlüğe yükseltildiği bu üniversitede yaşamının sonuna değin görev yaptı.

Matematiğe katkıları. İlk önemli çalışmasında rasgele süreçler(*), özellikle de Brown hareketini(*) ele alarak, ilk kez 1905'te Einstein'ın incelediği bu olguyu, rasgele değişimlerin etkisi altındaki bir fiziksel sürecin kesin ve ayrıntılı matematiksel modeli olarak ortaya koyan Wiener, 1921'de yayımladığı çalışmasında önemli sonuçlara ulaştı. Daha sonra genel harmonik çözümleme (fonksiyonların periyodik bileşenlerine ayrılarak çözümlenmesi) konusuna yöneldi, 1930'da *Acta Mathematica* dergisinde yayımlanan 140 sayfalık makalesinde bu konuya çok önemli katkılar getirdi. Bu konuyla ilgili olarak Fourier dönüşümleri üzerinde de çalışan Wiener, bu alandaki bulgularını Raymond E.A.C. Paley ile birlikte yazdığı *Fourier Transforms in the Complex Domain* (1934; Karmaşık Alanda Fourier Dönüşümleri) adlı kitapta topladı. 1933'te ABD Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi, ama akademide gözlediği gelenekselleşmiş yapıya bir tepki olarak aynı yıl üyelikten istifa etti.

II. Dünya Savaşı sırasında uçaksavar bataryalarının hareketli hedefe otomatik olarak yönlendirilmesi konusunda çalıştı. Bu konudaki bulguları bir süre gizli tutulduktan sonra 1949'da *Extrapolation, Interpolation, and Smoothing of Stationary Time Series* (Durağan Zaman Serilerinde Ekstrapolasyon, İnterpolasyon ve Düzgünleştirme) adıyla kitap olarak yayımlandı. Bu yapıt, Wiener'in adını, zaman serilerinde kestirim kuramını SSCB'li matematikçi A. N. Kolmogorov ile birlikte ve ondan bağımsız olarak kuran matematikçi olarak bilim dünyasına tanıttı. Denetim ve iletişim mühendisliğine kimi istatistiksel yöntemlerin uygulanmasına olanak sağlayan kuram bu mühendislik dallarını önemli ölçüde etkiledi. Wiener'in bu çalışması sibernetik kavramının oluşmasında da etkili oldu.

Sibernetik. Wiener matematik dışındaki bilim çevrelerine ve giderek geniş kitlelere

kadar uzanan ününü, iletişim, geribeslenmeyle denetim, sistem ve örgütlenme kuramlarını birlikte ele alıp bu çerçevede yeni bir yaklaşım ortaya koyduğu *Cybernetics: or, Control and Communication in the Animal and the Machine* (1948; Sibernetik: ya da Canlılarda ve Makinelerde Denetim ve İletişim) adlı kitabına borçludur. Bu kitapla birlikte eski Yunanca *kubernetikos* (dümen tutma, yönetme) sözcüğünden türetilen "sibernetik" terimi, çeşitli bilim dallarının kesişme noktasında yer alan bir disiplinin simgesi oldu. Özellikle otomatik denetim kuramının ve bu kuramla yakın ilişkisi olan geribesleme ve denge kavramlarının fiziksel sistemlerde, elektrik devrelerinde, makinelerde ve biyolojik sistemlerdeki uygulamaları arasındaki ilişki ve benzerlikleri konu edinen sibernetik, getirdiği yeni yaklaşımlar ve kavramlarla iletişim, bilgisayar bilimi, bilişim, otomatlar kuramı, algoritmalar kuramı, matematiksel modelleme, robotlar, biyoloji ve fizyoloji gibi alanlarda başvurulan bir bilim dalı niteliği kazandı.

Wiener II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle matematiksel kestirim kuramı ve kuvantum kuramı üzerinde çalıştı. 1947'de artık hiçbir askeri araştırma projesinde görev almayacağını açıklayan Wiener, 1950'de hidrojen bombasının yapımına karşı çıkanlar arasında yer aldı. Ölümünden birkaç hafta önce Ulusal Bilim Madalyası ile ödüllendirildi.

Ex-Prodigy. My Childhood and Youth (1953; Üstün Yetenekli Çocuk, Çocuklukum ve Gençliğim) ve *I am a Mathematician, the Later Life of a Prodigy* (1956; Ben Bir Matematikçiyim, Üstün Yetenekli Bir Çocuğun İleriki Yılları) adlı iki kitabı otobiyografi niteliğindedir. *The Human Use of Human Beings-Cybernetics and Society* (1954; İnsan ve Mekanizması, 1973/ *Sibernetik*, 1982) ve *God and Golem, Inc.: A Comment on Certain Points Where Cybernetics Impinges on Religion* (1964; Tann ve Golem El Ele: Sibernetiğin Din Alanına El Attığı Kimi Noktalara İlişkin Görüşler) öbür önemli yapıtlarıdır.

Wiener Neustadt, Avusturya'nın kuzeydoğu kesiminde, Aşağı Avusturya (Niederösterreich) federal eyaletinde (*Bundesland*) kent. Viyana'nın güneyindeki Fischa Irmağı kıyısında yer alır. Babenberg dükü V Leopold tarafından 1194'te kuruldu ve 1277'de berat aldı. İmparator III. Friedrich'in ikametgâhi olduğu 15. yüzyılda en görkemli dönemini yaşadı. Kentin 13. yüzyılda inşa edilen surlarından kalma üç kuleden biri olan Reckturn günümüzde müzeye dönüştürülmüştür. Önemli tarihsel yapılar arasında birçok kez restore edilen 13. yüzyıl katedrali Liebfrauenkirche (Meryem Ana Kilisesi), günümüzde kent müzesi olarak kullanılan eski Cizvit Yüksekokulu (1737-43), İmparator I. Maximilian'ın (1459-1519) doğduğu ve gömüldüğü 13. yüzyıl şatosu ve eski Dominiken kilisesinin (13. yy) yer aldığı Neukloster (Yeni Manastır) sayılabilir. Şato 1752-1919 arasında Askeri Akademi olarak hizmet vermiştir. Başlıca sanayi dalları metalurji ve dokumacılıktır. Nüfus (1981) 35.050.

Wieniawski, Henryk, HENRI WIENIAWSKI olarak da bilinir (d. 10 Temmuz 1835, Lublin, Polonya - ö. 31 Mart 1880, Moskova, Rus Çarlığı), Polonyalı kemancı ve besteci. 19. yüzyılın en seçkin virtüözlerinden biridir.

Müzikle ilgilenen bir ailenin çocuğuydu. Üstün yeteneğiyle Paris Konservatuvarı'nı 11 yaşında birincilik ödülü alarak bitirdi. Çıktığı turnelerle ünü bütün dünyaya yayıldı.

di. 1851-53 arasında Rusya'da konserler verdi; 1860-72 arasında Petersburg'da yaşadı, 1872'den 1874'e değin Kuzey Amerika'da turne yaptı.

Wieniawski zengin, sıcak tonları, pırıltılı havası ve kusursuz tekniğiyle çok beğenilen bir kemancıydı. Romantik üslupta etütler, mazurkalar, polonezler ve iki tane keman konçertosu bestelemiştir. Re minör *İkinci Keman Konçertosu* çok tanınmıştır.

Wierzyński, Kazimierz (d. 27 Ağustos 1894, Drogobyszt, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 19 Şubat 1969, Londra, İngiltere), Polonyalı şair.

Polonya'nın bağımsızlığını yeniden kazanmasından sonra Varşova'ya yerleşti ve Skimander grubunun önde gelen üyeleri arasına girdi. İlk kitabı *Wiosna i wino*'nun (1911; Bahar ve Şarap) ardından *Wróble na dachu* (1921; Damdaki Serçeler) ve *Wielka Niedźwiedź*'yi (1923; Büyük Ayı) yayımladı. Bu yapıtları tasarsız bir gençlik iyimserliğinin izlerini taşıyordu. 1927'de yayımladığı *Laur Olimpijski* (Olimpiyat Defne Çelenği) adlı kitabıyla 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'nda özel bir altın madalya aldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra daha çok Londra'da yaşadı. Sürgündeyken gençlik yıllarının coşkusundan uzaklaşarak yurtseverik ve din konularına yöneldi. Yurt özeleminin verdiği acıyla yazdığı şiirlerini iki kitapta topladı: *Wolność tragiczna* (Trajik Özgürlük) ve *Krzyż i miecz* (Haçlar ve Kılıçlar). *Cygariskim wozem* (1966; Çingene Arabasıyla) ve *Czarny polonez* (1968; Kara Polonez) gibi sonraki yapıtlarında geleneksel ölçü ve uyaktan vazgeçerek çağdaş şiirin yeniliklerini denedi.

Wiesbaden, Almanya'nın güney kesiminde, Hessen eyaletinin (*Land*) merkezi (1946) kent. Romalılar zamanında bir kaplıca (Aque Mattiacae) olarak ünlüydü. 1012'den kalma toprak istihkâmlarının yerine 183'te taştan tahkimatlar yapıldı. Bazı kalıntılar ayakta olan Roma surları 370'lerde inşa edildi. Çayır Kaplıcası adını alan Wisibada adını 829'da aldı. 1241'de imparatorluk kenti (*Reichsstadt*) statüsü kazandı. 1255'te Nassau kontlarına geçti; 1744'te Nassau-Usingen Prensipliği'nin merkezi oldu. 1806'dan Prusya yönetimine girdiği 1866'ya değin Nassau Düküğü'nün merkezi olarak kaldı. Daha sonra Hessen-Nassau'ya bağlı Wiesbaden bölgesinin merkezi yapıldı. 1946'da yeni oluşturulan Hessen eyaletinin merkezi oldu ve Mainz'in eski banliyöleri Kastel, Amöneburg ve Kostheim'i içine aldı.

Özellikle Goethe, Max Reger, Brahms ve Dostoyevski ile çeşitli kralliyet ailelerinin uğrağı durumuna geldiği Victoria döneminde kaplıcaları, yumuşak iklimi ve doğal güzelliğiyle gözde bir tatil ve toplantı merkezi olan kent bu dönemden kalma başlıca yapıları yeni belediye binası (1887), Kaiser-Friedrich Hamamı (1913), Yunan Şapeli (1855) ve günümüzde eyalet resmi dairelerinin yer aldığı şatodur (1840). Eyalet tiyatrosu 1894'te opera ve oyun salonu olarak açılmıştır. Kentte her yıl mayıs ayında uluslararası nitelikte bir müzik, bale ve tiyatro festivali düzenlenir. Kent müzesinde bir sanat galerisi bulunur. Çeşitli sağlık kuruluşlarının yer aldığı kentte özel bir romatizma kliniği ve yeni açılmış Alman Tanı Kliniği vardır.

Bir demiryolu kavşağı olan Wiesbaden'in çeşitlenmiş olan ekonomisi demir dökümleri, metal ve beton tesisleri, basım şirketleri, yayınevleri ve film stüdyolarına dayanır. Kent aynı zamanda köpüklü şarabıyla ünlüdür. Nüfus (1991 tah.) 256.885.

Wiesel, Elie, asıl adı ELIEZER WIESEL (d. 30 Eylül 1928, Sighet, Romanya), Romanya asıllı Amerikalı romancı. II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki Yahudilere yönelik soykırımı yalın, ama tutkulu bir dille anlatan yapıtlarıyla tanınır. 1986 Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır.

Gençlik yıllarını Sighet kasabesindeki küçük bir Hasidi topluluğu içinde geçirdi. Dış dünyaya kapalı bu yaşam biçimini büyük ölçüde ibadet ve içe dönük düşünceler dolduruyordu. Başlangıçta savaştan pek etkilenmeyen kasabadaki Yahudiler 1944'te Naziler tarafından Auschwitz'e gönderildiler. Sürgün edilenler arasında Wiesel ve bütün aile üyeleri de vardı. Wiesel annesinin ve küçük kız kardeşinin öldürüldüğü Auschwitz'ten sonra babasıyla birlikte tutsak işçi olarak Buchenwald'a gönderildi. Orada babası da öldürüldü. Wiesel savaştan sonra Fransa'ya yerleşti ve Sorbonne'da öğrenim gördü (1948-51). Fransız ve İsrail gazetelerine makaleler yazdı. 1956'da ABD'ye gitti ve 1965'te ABD yurttaşlığına geçti. City College of New York'ta 1972'de öğretim üyesi oldu. 1976'da Boston College'da beşeri bilimler dersi vermeye başladı.

Fransa'da gazetecilik yaptığı sırada Fransız romancı François Mauriac'ın özendirilmesiyle toplama kamplarında yaşadığı olayları bir görgü tanığı olarak yazmaya yöneldi. Bu çalışmanın ürünü olan, Yidiş dilindeki ilk kitabı *Un Di Velt Hot Geshvign* (1956; *Ve Dünya Sessiz Kaldı*) daha sonra kısaltılmış olarak *La Nuit* (1958; *Gece*) adıyla yayımlandı. Bir gencin Auschwitz'e karşı duygusal tepkisini dile getiren yarı otobiyografik nitelikteki bu yapıt, bazı eleştirmenlerce Yahudi soykırımının etkili edebi anlatımı olarak kabul edilmektedir. Wiesel'in öteki yapıtları arasında insanların vurdumduymazlığını irdelediği *La Ville de la chance* (1962; *Şanslı Kasaba*), adam öldürmenin nedenlerine ilişkin felsefi soruları ele aldığı *Le Mendiant de Jérusalem* (1968; *Kudüs Dilencisi*), eleştirmenlerin övgüsünü kazanmış bir Hasidi öyküleri derlemesi olan *Célébration hassidique* (1972; *Hasidi Törenleri*) ve *Le Testament d'un poète juif assassiné* (1980; *Katledilmiş Bir Yahudi Şairin Vasiyeti*) sayılabilir.

Wiesel yazarlığının yanı sıra Yahudi soykırımı sırasında Yahudilerin ve başkalarının çektiği acıları anlatan konferanslarıyla da adını duyurmuştur. Ona 1986 Nobel Barış Ödülü'nün verilmesinin başlıca nedeni, bu konuya yönelik kişisel ilgisini her türlü şiddet, nefret ve baskıyı kınayan evrensel bir yaklaşım döndürmüş olmasıdır.

Wiesel, Torsten Nils (d. 3 Haziran 1924, Uppsala, İsveç), İsveçli nörobiyoloji bilgini. Beynin işlevleri üzerine araştırmaları nedeniyle 1981 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü David Hunter Hubel ve Roger Wolcott Sperry ile paylaşmıştır.

Tıp öğrenimini 1954'te Stockholm'deki Karolinska Enstitüsü'nde tamamladı. Burada bir yıl fizyoloji dersleri verdikten sonra araştırma yapmak üzere Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi Tıp Okulu'na gitti. Burada Hubel ile birlikte artkafa lobunda yer alan görme merkezinin yapı ve işlevlerini araştırdı. 1959'da Harvard Üniversitesi'ne geçti; burada 1974'te nörobiyoloji profesörü oldu. Yaşamı boyunca İsveç uyruğunda kaldı.

Wieser, Friedrich von (d. 10 Temmuz 1851, Viyana - ö. 23 Temmuz 1926, Sankt Gilgen, Avusturya), Avusturyalı iktisatçı.

Karl Menger ve Eugen von Böhm-Bawerk'in yanı sıra Avusturya iktisat okulunun önde gelen üyelerinden biridir.

Viyana Üniversitesi'nde öğrenim gördü (1868-72). Daha sonra devlet hizmetine girdi. Bu arada, Heidelberg'de Karl Knies, Leipzig'de Wilhelm Georg Roscher ve Jena'da Bruno Hildebrand'ın derslerini izledi. En çok Menger'in çalışmalarından etkilendi. 1884'te Prag Üniversitesi'nde görev aldı. 1903'te Viyana Üniversitesi'nde Menger'in yerine geçti. Daha sonra çeşitli resmî görevler üstlendi; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun son hükûmetinde yer aldı.

Wieser en önemli iki yapıtından *Der naturliche Wert*'de (1889; *Doğal Değer*) Menger'in öznel değer yaklaşımı temelinde Avusturya iktisat okulunun maliyet kuramını geliştirdi ve alternatif maliyet kavramını ortaya koydu. *Grundriss der Sozialökonomik*'te (1914; *Toplumsal İktisadın Temeli*) ise marjinal fayda ilkesinden yola çıkarak ekonomik ilişkilerin karmaşık modellerini çözümlemeye çalıştı. İktisadi çözümlemelerini genel bir toplum bilimi bağlamında ele almaya çalışan Wieser önderlik kavramına dayalı bir tarihsel evrim kuramı geliştirdi; ayrıca topluma farklı grup ve işlevler arasındaki iktidar ilişkileri sorunu üzerinde durdu.

Wigan, İngiltere'de, Manchester metropoliten alanının kuzeybatı kesiminde ilçe (*district*). Douglas Irmağı üzerinde yer alır; yüzölçümü 199 km²'dir.

İlçenin ekonomisi eskiden beri kömür ve pamuğa dayanır. 16. yüzyılda kömür çıkarılmaya başladığında dokumacılık da oldukça gelişmişti. 18. ve 19. yüzyıllarda kömüre olan talep arttı; 1851'de yöredeki ocaklarda yaklaşık 5 bin kadın ve erkek çalışıyordu. 18. yüzyıl sonunda dokumacılıktaki makineleşmenin ardından fabrikaların sayısı hızla arttı; yerleşmeler de büyüdü. Kanalların inşası sanayileşmeyi daha da hızlandırdı. Dokumacılık ve kömür madenciliği önemini korumakla birlikte, 1945'ten sonra yeni sanayi dalları gelişti; bunlar arasında gıda malları, kâğıt, elektrikli aletler ve makine üretimi sayılabilir. Nüfus (1985 tah.) 306.700.

Wiggin, Kate Douglas, eö SMITH (d. 28 Eylül 1856, Philadelphia - ö. 24 Ağustos 1923, Harrow, Middlesex, İngiltere), ABD'de anaokulu eğitim hareketine öncülük eden yazar.

1878'de ABD'nin batı kıyısındaki ilk parasız anaokulu olan San Francisco'daki Silver Sokağı Anaokulu'nun müdürü oldu.

Çocuk edebiyatı, gezi kitapları ve eğitim kitapları alanlarında üretken bir yazar olan Wiggin'in başlıca yapıtları arasında *The Birds' Christmas Carol* (1887; *Kuşların Noel Şarkısı*), *Rebecca of Sunnybrook Farm* (1903; *Sunnybrook Çiftliği'nin Rebeccası*), *Kindergarten Principles and Practice* (1896, Nora A. Smith ile birlikte; *Anaokulu İlkeleri ve Uygulaması*) ve *The Republic of Childhood* (1895-96, 3 cilt; *Çocuklar Cumhuriyeti*) sayılabilir. Otobiyografisi olan *My Garden of Memory* (Anı Bahçem) ölümünden sonra 1923'te yayımlanmıştır.

Wigglesworth, Sir Vincent (Brian) (d. 17 Nisan 1899, Kirkham, Lancashire, İngiltere), böcek fizyolojisi alanındaki katkılarıyla tanınan İngiliz entomoloji bilgini. Böceklerin doku ve organlarını inceleyerek hem karmaşık vücut yapılarının, hem de çevreyle karşılıklı ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. *Insect Physiology* (1934; *Böcek Fizyolojisi*) adlı yapıtıyla bu disiplinin kurucusu sayılır.

I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da çarpıştı. Daha sonra Cambridge Üniversitesi ile Londra'daki St. Thomas Hastanesi'nde eğitimini tamamladı. Londra Koruyucu Hekimlik ve Tropik Hastalıklar Okulu'nda bir süre ders verdi. 1943'te Cambridge'deki Tarımsal Araştırma Konseyi Böcek Fizyolojisi Birimi'nin başına geçti. 1964'te "sir" unvanı aldı.

Başkalaşma, özellikle de biçim ve büyümenin denetlenmesi konusundaki çalışmasıyla en önemli buluşlarından birini gerçekleştirdi. Güney Amerika'da yaşayan, yarımkanatlılardan *Rhodnius prolixus* türü kan emici böceğin beyindeki sinirsel salgı hücrelerinin çok önemli bir büyüme hormonu salgıladığını saptadı. Böylece bu tür hücrelerin işlevini deneysel yolla gösteren ilk bilim adamı oldu. *R. prolixus* üzerindeki çalışmasını sürdürerek, larva evresine ulaşana değin böcekte yetişkin özelliklerinin gelişimini önleyen bir hormon daha buldu. Gençlik hormonu adını verdiği bu madde, beyinle bağlantılı bir çift iç salgı bezi olan *corpus allatum*'da üretiliyordu. Hormon düzeylerini seçici bir biçimde denetleyip yönlendirerek böceklerin gelişim evrelerinde köklü bir değişim yaratabileceğini gördü. Sonuçta, böceklerde başkalaşma konusunda bütünlüklü bir kuram oluşturdu; buna göre hormon etkinliğinin seçici biçimde düzenlenmesiyle böceğin kalıtsal bileşenleri başkalaşma uğruyor, bu da canlının morfolojisini ve gelişim özelliklerini belirliyordu. Wigglesworth ayrıca belli özellikleriyle çeşitli böcek enzimlerini ve kuluçka mekanizmasını, etkileşim içinde oldukları ortam ve başka süreçlerden bağımsız olarak incelemeyi başardı.

Wight Adası, Manş Denizinde İngiltere'ye bağlı ada ve il (*county*). Hampshire'in güney kıyısı açıklarında yer alır; Britanya'dan Solent Boğazıyla ayrılır. Doğudan batıya 36 km, kuzeyden güneye ise 22 km boyunca uzanır. Yüzölçümü 381 km²'dir. Medina ve South Wight ilçelerini (*district*) kapsar.

Adanın doğudaki Culver Kayalığından batıdaki Needles'a kadar uzanan orta bölümünü Britanya Adaları'ndaki en kalın tebeşir katmanlarının oluşturduğu tepeler kaplar. Tebeşir yatakları kuzeye doğru dik bir biçimde Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) kayalarının altına iner; bu kesimin zengin içerikli toprak örtüsü sık ağaçlıkların yetişmesine olanak verir. Güneye doğru daha yumuşak bir eğimle alçalan tebeşir yatakları en güneyde ikinci bir tepeler dizisiyle yeniden ortaya çıkar ve St. Boniface Down'da 236 m'ye ulaşır. Brook açıklarında sular altında taşlaşmış bir orman vardır. Doğu Yar, Medina ve Batı Yar ırmakları kuzey yönünde akarak Solent Boğazına dökülür.

Adada yoğun yerleşimin İlk Tunç Çağında başladığı sanılır. Mottistone'da bulunan Long Stone (Uzun Taş) adlı yekpare kaya büyük olasılıkla Neolitik Çağ'dan kalmadır. Adayı IS 43'te ele geçiren Romalılara ait askeri garnizon ya da kasaba kalıntıları yoktur; Brading, Shide ve Carisbrooke'daki kazılarda bazı villalar ortaya çıkarılmıştır. 661'de Wessex'e bağlanan, daha sonra da Sussex'e geçen ada, 998'de Danların bir merkezi durumuna geldi. Fransızların 1377'deki saldırısından sonra kıyı şeridinde Cowes, Sandown, Freshwater ve Yarmouth kaleleri yapıldı. I. Charles İngiliz İç Savaşları sırasında bir süre Carisbrooke Şatosu'nda

tutuklu kaldı (1647-48). Cowes yakınlarındaki Osborne Evi Kraliçe Victoria'nın (hd 1837-1901) ikametgâhıydı.

Medina Halicinin başında yer alan Newport günümüzde adanın başlıca kasabasıdır; ırmak ağzında bulunan Cowes ise başlıca liman ve uluslararası üne sahip bir yatçılık merkezidir. Adada Freshwater, Yarmouth, Ryde, Sandown-Shanklin ve Ventnor gibi birçok dinlenme yeri vardır. Turizm adanın en büyük geçim kaynaklarındandır. Tarım, gemi yapımı ve uçak imalatı da önemli etkinlikler arasındadır. En iyi korunan İngiliz cezaevlerinden biri, Newport'un banliyösü Parkhurst'tedir. Nüfus (1991 geç.) 126.600.

Wightman, Hazel (Virginia) Hotchkiss, ed HOTCHKISS (d. 20 Aralık 1886, Healdsburg, California - ö. 5 Aralık 1974, Newton, Boston yakınları, ABD), I. Dünya Savaşı öncesinde dünya bayanlar tenisinin bir numaralı oyuncusu olan ABD'li tenisçi. Bayanlarda ABD'yle İngiltere arasında düzenlenen Wightman Kupası'nın (1923) başlatılmasında önemli rol oynamıştır.

Kırk beş kez ABD şampiyonu olan Wightman, 1909-11 arasında oynadığı bütün tekler, çiftler ve karışık çiftler karşılaşmalarını kazandı. 1911'de Berkeley'deki California Üniversitesi'ni bitirdi. Ertesi yıl George Wightman'la evlendi (1940'ta boşandı). 1919'da bir kez daha tekler şampiyonu, 1909-1911, 1915, 1924 ve 1928'de de altı kez çiftler şampiyonu oldu. 1924 ve 1928'deki çiftler karşılaşmalarında partneri Helen Wills'di.

1923'te ABD ve İngiltere bayan takımları arasında her yıl düzenlenecek karşılaşmanın şampiyonuna verilmek üzere ABD Profesyonel Çim Tenisi Birliği'ne gümüş bir kupa (Wightman Kupası) bağışladı. İlk kupa karşılaşmasını ABD'nin 7-0 kazanmasında önemli rol oynayan Wightman, 1948'e değin ABD takımının kaptanlığını yaptı.

Wightman Kupası, ABD ve İngiltere bayan tenis takımları arasında her yıl düzenlenen karşılaşmaların şampiyonuna verilen kupa. Her şampiyonada beş tekler ve iki çiftler maçı yapılır. Kupayı 1923'te H. H. Wightman(*) başlatmıştır. New York'taki Forest Hills'de düzenlenen ilk karşılaşmada (11-13 Ağustos 1923) ABD şampiyon olmuştur. Karşılaşmalar tek yıllarda ABD'de, çift yıllarda İngiltere'de yapılır. Kupayı kazananların listesi için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (tenis).

Wigman, Mary, asıl adı MARIE WIEGMANN (d. 13 Kasım 1886, Hannover, Almanya - ö. 18 Eylül 1973, Batı Berlin, AFC), Alman dansçı. Orta Avrupa'ya özgü modern dışavurumcu dansın öncülerinden biridir.

Émile Jaques-Dalcroze ve Rudolf Laban'ın öğrencisiydi. Daha sonra kendine özgü hareket kuramları geliştirdi ve çoğunlukla müziksiz ya da yalnızca vurma çalgılar eşliğinde dans etti. İlk kez 1914'te izleyici karşısına çıktı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra dansçı ve koreograf olarak hızla ilerledi. Etkisi bütün Orta Avrupa'ya yayıldı ve dans tarihinin gidişini değiştirdi. Yetiştirdiği yüzlerce öğrenci arasında Harald Kreutzberg, Yvonne Georgi, Margarethe Wallmann ve Hanya Holm da vardı. Bu son iki dansçı Amerika'da modern dansın gelişiminde büyük rol oynadı. 1930'da topluluğuyla bir ABD turnesine çıkan Wigman ertesi yıl New York kentinde kendi adıyla bir dans okulu kurarak başına Holm'u getirdi. Okul 1936'da Hanya Holm Okulu adını aldı.

Wigman'ın en ünlü koreografileri arasında *The Seven Dances of Life* (1918; Yaşamdan Yedi Dans), *Das Totenmal* (1930; Ölüm Yemeği), Gluck'un *Orfeo ed Euridice* operasının tümü vardır. *Deutsche Tanzkunst* (1935; Alman Dans Sanatı), *Die Sprache des Tanzes* (1963; Dansın Dili) ve ölümünden sonra basılan *M. W. Book* (1973; M. W. Kitabı) gibi kitapları da bulunan Wigman 1954'te Schiller Ödülü'nü, 1961'de de Alman Eleştirmenler Derneği Ödülü'nü kazanmıştır.

Wigmore, John Henry (d. 4 Mart 1863, San Francisco - ö. 20 Nisan 1943, Chicago, ABD), ABD'li hukukçu ve öğretim görevlisi. Genellikle *Wigmore on Evidence* olarak anılan *Treatise on the Anglo-American System of Evidence in Trials at Common Law* (1904-05, 10 cilt; Gelenek Hukukunda İngiliz-Amerikan Mahkeme Delil Sistemi Üzerine Tez) adlı yapıtı dünyanın en büyük hukuk kitaplarından sayılır. 1883'te Harvard Üniversitesi'nden mezun oldu; 1887'de aynı üniversitede doktorasını tamamladı. Tokyo'daki Keio Üniversitesi'nde (1889-92) ve Chicago'daki Kuzeybatı Üniversitesi Hukuk Okulu'nda (1893-1901) ders verdi. Daha sonra aynı okulda dekanlık görevinde bulundu (1901-29).

Wigner, Eugene Paul, Macarca JENŐ PÁL WIGNER (d. 17 Kasım 1902, Budapeşte, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), nükleer fiziğe getirdiği çeşitli katkılar, özellikle paritenin korunumu ilkesini ortaya koyması nedeniyle 1963 Nobel Fizik Ödülü'nü Alman fizikçi J.H.D. Jensen ve ABD'li fizikçi Maria G. Mayer ile paylaşan Macar asıllı ABD'li fizikçi.

1928-30 arasında Berlin Teknik Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra ABD'ye gitti. 1936-38 arasında Wisconsin Üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptı. 1938'de Princeton Üniversitesi'nde matematiksel fizik profesörü oldu ve bu görevini 1971'de emekli olana değin sürdürdü.

Wigner matematiğin gruplar kuramını kuantum mekaniğine ilk kez uyguladı ve bunun ilkelerini geliştirdi. Gruplar kuramı yardımıyla atomların yapısındaki kimi özellikleri belirledi, bakışım ilkelerinin en önemlilerinden biri olan sağ-sol bakışımı ve paritenin korunumu kavramlarıyla zaman tersinmesini kesin bir biçimde ortaya koydu. 1936'da çekirdeğin nötron kapımı kuramını geliştiren Wigner'in bu katkısı, nükleer reaktörlerin tasarımı ve yapımında önemli rol oynadı.

Wigner, kendisi gibi Macar asıllı olan fizikçiler Leo Szilard ve Edward Teller ile birlikte, Einstein'ı Başkan F.D. Roosevelt'e atom bombası yapımının başlatılmasına yol açacak olan ünlü mektubu yazmaya ikna eden (1939) üç fizikçiden biridir. 1942-45 arasında Manhattan Projesi çerçevesinde Chicago Üniversitesi Metalurji Laboratuvarı'nda görev alarak ilk nükleer reaktörün yapımında Fermi ile birlikte çalışan Wigner, atom bombası yapımında önemli rol oynadı.

Kuantum mekaniği, kimyasal tepkime hızları kuramı ve atom çekirdeğinin yapısı üzerinde de çalışmalar yaptı.

Wigtown, İskoçya'nın güneybatısında, Dumfries-Galloway ilinde (region) ilçe (district). 1975'teki yönetsel düzenlemeyle oluşturulmuştur. Eski Wigtown iliyile eski Kirkcudbright ilinin batı kesimini kapsar. Yüzölçümü 1.713 km² olan Wigtown İskoçya'nın güney ucunu oluşturur. İlçe merkezi Stranraer'dedir.

İlçenin batısında küçük başı biçimindeki ilginç görünümüyle dikkat çeken Rinn's (Eski İzlanda dilinde "Burunlar") Yarımadası yer alır. Wigtown'un ılıman ve yağışlı iklimi tarımdan çok hayvancılığa elverişlidir. Tek önemli ticari ürün turfanda patatestir. İlçede bol miktarda beslenen Ayr inekleri, bölgenin başlıca sanayisi olan tereyağ fabrikalarının süt gereksinimini karşılar.

Tarihöncesine ait çok sayıda kalıntıya rastlanan Wigtown'da Demir Çağı'ndan kalma birçok tepe kale ve göl evi (crannog) vardır. Wigtown ortaçağın başlarında İskoç-İskandinav kralları tarafından yönetilen ve İskoçya'nın güney kesiminin büyük bölümünü kaplayan Galloway'in merkezi durumuna geldi. Nüfus (1987 tah.) 30.289.

Wihfred (ö. 23 Nisan 725), bir kargaşa döneminden sonra 690'da tahta çıkan Kent kralı. Hükümdarlığının beşinci yılında (695?) Berghamstede (Barham?) olarak anılan bir yerde toplanan mecliste ilan ettiği yasaların kopyaları günümüze ulaşmıştır.

8. yüzyılda yaşamış tarihçi Bede, Wihfred ile Doğu Essex kralı Swaefred'in 692'ye değin Kent'i birlikte yönettiklerini belirtir. Ama 694'e gelindiğinde Wihfred'in tek başına Kent kralı olduğunu gösteren bilgiler vardır. Daha sonra 31 yıl başta kalan Wihfred, krallığını oğulları Aethelberht, Eadberht ve Alric'e bıraktı.

Wilamowitz-Moellendorff, (Emmo Friedrich Richard) Ulrich von (d. 22 Aralık 1848, Markowitz, Prusya - ö. 25 Eylül 1931, Berlin, Almanya), Alman ilköğretimci, dilbilimci, epigrafi, papiroloji, topografya ve metin incelemesi gibi tarihsel bilimlerin en son bilgilerini düş gücüyle birleştirmiştir. Bonn ve Berlin üniversitelerinde öğrenim gördü. 1897'de Berlin'de Yunan araştırmaları kürsüsü başkanlığı görevine getirildi. Tarihçi Theodor Mommsen'in kızıyla evlendi. 1902'de *Inscriptiones Graecae*'nin yayın yönetmeni oldu. Dergiye önemli katkılarda bulundu. Ayrıca *Philologische Untersuchungen* (1880-1925) dizisinin de yayın yönetmenliğini yürüttü.

Wilamowitz-Moellendorff'un yapıtlarının çoğu, Yunan tragedya yazarlarının, Homeros'un (*Ilyada*), Hesiodos, Pindaros, Platon ve Aristoteles'in metinleri ile bunlar üzerine incelemelerden oluşur. Bir başvuru kaynağı durumuna gelen *Griechisches Lesebuch* (1902; Yunanca Okuma Kitabı) adlı yapıtı, klasik yazarların yanı sıra Kilise Babaları'nı da kapsayacak biçimde Helenistik ve sonraki dönem yazarları üzerinde duruşuyla önem kazanmıştır. Son yapıtı *Der Glaube der Hellenen*'dir (1931-32; Yunanlıların İnançları).

Wilberforce, Samuel (d. 7 Eylül 1805, Londra - ö. 19 Temmuz 1873, Leatherhead yakınları, Surrey, İngiltere), İngiliz din adamı. Geleneksel öğretiye bağlılığıyla Victoria döneminin ideal piskopos tipini temsil eder.

Köleliğe karşı mücadelesiyle tanınan siyaset adamı William Wilberforce'un oğluydu. 1829'da Anglikan papazlığına atandı. John Henry Newman'ın Katolikliği benimsemesi üzerine Oxford Hareketi'nin içine girdiği bunalımlı dönemde Oxford piskoposluğuna atandı. Hareketi tam anlamıyla desteklememekle birlikte, dağılması için nüfuzunu kullandı. Wilberforce, 1860'ta biyolog Thomas Huxley'yle giriştiği bir tartışmada Charles Darwin'in evrim kuramını sert bir biçimde eleştirdi; ama genel değerlendirmeye göre tartışmanın galibi Huxley oldu.

Wilberforce 1854'te Cuddesdon'da ilk Anglikan ilahiyat okullarından birini kurdu. 1847-69 arasında Kraliçe Victoria'nın mal-yetinde *lord high almoner* (hükümdar adına ödülleri dağıtan saray görevlisi) olarak görev yaptı. 1869'da Winchester piskoposluğuna atandı. 1870'te Kitabı Mukaddes'in Kral James Baskısı'nın dilini çağdaş kullanıma uyarlamak amacıyla bir kampanya başlattı. Çalışmalar sonunda Kral James Baskısı'nın Gözden Geçirilmiş Baskısı (Yeni Ahit 1881, Eski Ahit 1885, Apokrif 1895) yayımlandı. Öteki yapıtları arasında kardeşi Robert'la birlikte kaleme aldığı *The Life of William Wilberforce* (1838; William Wilberforce'un Yaşamı) anılabilir.

Wilberforce, William (d. 24 Ağustos 1759, Hull, Yorkshire - ö. 29 Temmuz 1833, Londra, İngiltere), İngiliz siyaset adamı ve hayırsever. 1787'den başlayarak, İngiltere'nin deniz aşırı topraklarında önce köle ticaretinin, daha sonra da köleliğin yasaklanması için yürütülen mücadelede önemli rol oynamıştır.

1780'de Cambridge'de okurken yakın arkadaş olduğu William Pitt'le (Genç) birlikte Avam Kamarası'na seçildi. Çok geçmeden parlamento reformlarını desteklemeye ve Katoliklere siyasal özgürlüklerinin tanınması gerektiğini savunmaya başladı. Radikal görüşleriyle tanınan Wilberforce, Fransız Devrimi'ni desteklediği için Eylül 1792'de onursal Fransız yurttaşlığına kabul edildi. 1815'ten sonra Tahlil Yasaları'nı(*) savunucusu oldu ve işçi hareketlerine karşı alınan baskıcı önlemleri destekledi.

Wilberforce'un köleliğe karşı olmasının bir nedeni de 1784-85'te Protestanlığı benimsemiş olmasıydı. 1787'de müstehcen yayınların engellenmesini amaçlayan Duyuru Derneği'nin ve daha çok Kölelikle Mücadele Derneği adıyla bilinen Köle Ticaretinin Kaldırılmasını Sağlama Derneği'nin kuruluşunda görev aldı. Başlangıçta "Azizler" adıyla anılan Wilberforce önderliğindeki Thomas Clarkson, Granville Sharp, Henry Thornton, Charles Grant, Edward James Eliot, Zachary Macaulay ve James Stephen gibi kölelik karşıtları 1797'den sonra Clapham tarikatı(*) adını kullanmaya başladılar. Avam Kamarası'nda köleliğe karşı yasaların ısrarlı bir savunucusu olan Wilberforce, 25 Mart 1807'de İngiliz Batı Hint Adalarında köle ticaretini yasaklayan yasanın kabul edilmesiyle bu alandaki ilk başarısını elde etti. Ama yasa bu tarihten önce köleleştirilmiş olanların yasal statüsüne bir değişiklik getirmediğinden, 1821'de Sir Thomas Fowell Buxton'la birlikte bütün kölelerin hemen özgür bırakılması için mücadeleye başladı. 1825'te Köleliğin Kaldırılması Akımı'nın parlamentodaki önderliğini Buxton'a bırakarak Avam Kamarası'ndan istifa etti. Wilberforce'un amaçladığı Köleliğin Kaldırılması Yasası ölümünden bir ay sonra parlamentodan geçti.

Wilberforce'un mektupları 1840'ta *Correspondence* (2 cilt; Yazışmalar) adıyla yayımlanmıştır.

Wilbur, Richard (Purdy) (d. 1 Mart 1921, New York kenti, ABD), yeni biçimcilik akımına bağlı ABD'li şair.

Amherst College ve Harvard Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimi gördü. *The Beautiful Changes and Other Poems* (1947; Güzel Değişiklikler ve Başka Şiirler) ve *Ceremony and Other Poems* (1950; Tören ve Başka Şiirler) adlı kitaplarıyla adını duyurdu. Bu ilk dönem şiirleri, biçimsel kuralları gözetken, teknik bakımdan kusursuz yapıtlardı.

Wilbur 1957'de, biçimsel açıdan önceki şiirlerinin düzeyine erişememekle birlikte

daha kişisel bir üslubu yansıtan *Things of This World: Poems*'la (1956; Bu Dünyadan Şeyler: Şiirler) şiir dalında Pulitzer Ödülü'nü kazandı. T. S. Eliot'ın izinden giderek şiirlerinde zekâ ve ironiyi temel aldı. *Advice to a Prophet and Other Poems* (1961; Bir Peygambere Öğütler ve Başka Şiirler), *Walking to Sleep* (1969; Uyumaya Girmek) ve *The Mind Reader: New Poems* (1976; Düşünce Okuyan: Yeni Şiirler) adlı yapıtlarında önceki şiirlerine oranla daha dinamik bir çizgiyi benimsedi. *Candide* (1957) adlı müzikal komedinin şarkı sözlerini de yazan Wilbur'un ayrıca *Loudmouse* (1963) ve *Opposites* (1973; Karşıtlar) gibi çocuk kitapları, Mollère ve Racine'den çevirileri vardır. Eleştiri yazılarını *Responses: Prose Pieces* 1953-1976 (1976; Yanıtlar: Düzyazılar 1953-1976) adlı kitapta toplamıştır.

Wilde, Oscar (Fingal O'Flahertie Wills) (d. 16 Ekim 1854, Dublin, İrlanda - ö. 30 Kasım 1900, Paris, Fransa), İrlandalı şair ve oyun yazarı. *Lady Windermere's Fan* (1892; *Lady Windermere'in Yelpazesi*, 1938, 1960) ve *The Importance of Being Earnest* (1895; *Ciddi Olmanın Önemi Üzerine*) adlı oyunları ile ünlüdür. 19. yüzyıl sonunda ortaya

Wilde, 1882

William Andrews Memorial Library of the University of California, Los Angeles

çıkan ve "sanat için sanat" görüşünü savunan estetikçilik(*) akımının İngiltere'deki sözcülerindendir. Eşcinsellik suçlamasıyla hakkında dava açılmış ve 1895-97 arasında hapis yatmıştır.

Edebiyatla yakından ilgili, aydın bir ailenin oğluydu. Tanınmış bir kulak ve göz doktoru olan babasının ayrıca arkeoloji, folklor ve Jonathan Swift'e ilgili kitapları da vardı. Annesi ise devrimci bir şair, aynı zamanda Kelt mitolojisi ve folkloru uzmanıydı.

Wilde Enniskillen'deki Portora Kraliyet Okulu'nda okuduktan (1864-71) sonra bursla Dublin Üniversitesi'ne (1871-74) ve Oxford'daki Magdalen College'a (1874-78) devam etti. 1878'de Ravenna adlı uzun şiiriyle Newdigate Ödülü'nü kazandı. Aynı yıllarda, İngiliz yazarlar John Ruskin ve Walter Pater'in sanatın insan yaşamında büyük önem taşıdığı yolundaki görüşlerinden etkilendi.

1880'lerin başında estetikçiliğin Londra edebiyat çevrelerinde öfke ve düş kırıklığı yarattığı dönemde Wilde zekâsı ve parlak kişiliğiyle bu çevrelerde kendine önemli bir yer edindi. Ama bir süre sonra *Punch* dergisi, sanata "erkekçe olmayan" bağlılıkları nedeniyle estetikçilere karşı başlattığı muhalefette Wilde'ı boy hedefi yaptı. Gilbert ve Sullivan'ın komik operaları *Patience*

daki (Sabır) "tombul şair" Bunthorne tipi de, kısmen Wilde'a dayanıyordu. Wilde'ın bu sırada estetikçileri yeniden toparlamak amacıyla kendi olanaklarıyla yayımladığı *Poems* (1881; Şiirler) Algernon Swinburne, Dante Gabriel Rossetti ve John Keats'e bağlılığını gösteriyordu.

Wilde 1884'te İrlandalı ünlü bir avukatın kızı olan Constance Lloyd'la evlendi ve bu evlilikten iki çocuğu oldu. Bu arada *Pall Mall Gazette*'e eleştiri yazıları yazdı. Ardından da *Woman's World*'ün yayın yönetmeni oldu (1887-89). Yazarlığının bu çarlık döneminde yayımladığı *The Happy Prince and Other Tales* (1888; *Bahçıyar Prensi ve Başka Masallar*, 1938/Mutlu Prensi, 1960, 1988), masal ve romantik alegori alanındaki ustalığını gösteriyordu.

Wilde ünlü yapıtlarının hemen hepsini yaşamının son 10 yılında yazdı ve yayımladı. 1890'da *Lippincott's Magazine*'de çıkan, gözden geçirip genişleterek yeniden yayımladığı tek romanı *The Picture of Dorian Gray*'de (1891; *Dorian Gray'in Portresi*, 1938, 1990) gotik romanın doğaüstü öğeleriyle Fransız dekadan edebiyatının "büyük günahlar"ını birleştiriyordu. Romanın sonunda Dorian Gray kendi kendini yıkıma sürüklüyordu; ama bu, yapıtın eleştirilenlerce ahlaksızlıkla suçlanması engellemedi. Wilde ise ısrarla, ahlaki bir sonuç olsa da sanatın özünde ahlaksızlığı olduğunu vurguladı. Önceden yayımlanmış denemelerini bir araya getirdiği *Intentions*'da (1891; *Niyetler*) Fransız şairler Théophile Gautier ve Charles Beaudelaire'le ABD'li ressam James McNeill Whistler'in görüşleri doğrultusunda estetikçi sanat anlayışını yeniden ortaya koydu. Aynı yıl, olağanüstü yaratıcılığını kanıtlayan öykü ve masal kitapları *Lord Arthur Savile's Crime, and Other Stories* (Lord Arthur Savile'in Suçu ve Başka Öyküler) ve *A House of Pomegranates*'i (Narlı Ev, 1939/Narlı Bahçe, 1971) yayımladı.

Wilde en büyük başarılarını töre komedisi türündeki yapıtlarıyla kazandı. Fransız oyun yazarı Eugène Scribe'in geliştirdiği iyi kurulu oyun (karmaşık ve yapay bir olay örgüsüne sahip, gerilimin gittikçe artarak doruğa ulaştığı, mutlu sonla biten oyun) geleneginden yararlanarak, 19. yüzyıl İngiliz tiyatrosunda nükte ve zekâyı dayayan yeni bir komedi türü yarattı. Bu türdeki ilk başarılı yapıtı *Lady Windermere's Fan*'de zekâsı sayesinde, Fransız tiyatrosunun köhnemiş kalıplarını yeniden canlandırabileceğini gösterdi. Aynı yıl, doğal olmayan bir tutkuyu anlatarak izleyiciyi dehşete düşürmek için yazdığını söylediği Fransızca oyunu *Salomé*'nin (*Salome*, 1935) provaları Kitabı Mukaddes'ten kişilere yer verdiği gerekçesiyle sansür tarafından yasaklandı. 1893'te kitap olarak çıkan oyunun İngilizce basımı ise 1894'te Aubrey Beardsley'nin çizimleriyle yayımlandı.

Töre komedisi türündeki ikinci yapıtı *A Woman of No Importance*'in (*Ehemmiyetsiz Bir Kadın*, 1948), 1893'te sahnelenmesi üzerine eleştirmen William Archer, Wilde'ın oyunlarının "çağdaş İngiliz tiyatrosunun en düzeyli örnekleri arasında ele alınması gerektiğini" yazdı. Wilde'ın bunu izleyen son oyunları *An Ideal Husband* (*İdeal Bir Koca*, 1940) ve *Ciddi Olmanın Önemi Üzerine* 1895 başında sahneye kondu. En başarılı yapıtı sayılan *Ciddi Olmanın Önemi Üzerine*'de geleneksel fars öğeleri, görünüşte önemsiz ayrıntılar üzerinde durmakla birlikte, Victoria döneminin ikiyüzlülüğünü acımasızca sergileyen epigramlara dönüşmüştü.

Alfred Douglas'la yakın dostluğu, Douglas'ın babası Queensberry markisini çok kızdırdı. Marki tarafından eşcinsellikle suçlanan Wilde, Douglas'ın da ısrarıyla kendisine iftira edildiği iddiasıyla dava açtı. Ama kanunlar Wilde'in aleyhinde olunca davadan vazgeçti. Dostlarının Fransa'ya kaçması için yaptıkları uyarılara karşın kaçmamakta direndi ve tutuklanarak mahkemeye çıkarıldı. Parlak ifadesine karşın ikinci duruşmada (1885) suçlu bulunarak iki yıl hapis cezasına çarptırıldı. Cezasının büyük bölümünü geçirdiği Reading Gaol'dan Douglas'a yazdığı mektup, kendisini sefahate sürüklediği ve çalışmalarından alıkoyduğu için genç adama yönelttiği suçlamalarla doluydu. Bu mektup ölümünden sonra, büyük bölümü çıkarılarak *De Profundis* (1905; *İşte İnsan*, 1935 / *De Profundis* 1948, 1989) adıyla yayımlandı.

Wilde 1897'de serbest bırakılınca yeniden yazabilmek umuduyla Fransa'ya gitti. Bu dönemden kalan tek yapıtı, hapisanenin insanlık dışı koşullarını işlediği *The Ballad of Reading Gaol*'dur (1898; *Reading Zindanı Baladı*, 1968). Sürekli parasızlık çekmesine karşın, George Bernard Shaw'un dediği gibi "ruhunun yenilmez neşesi"ni koruyabildi. Fransa'da Max Beerbohm ve Robert Ross gibi sadık dostları tarafından ziyaret edilen ve Douglas'la yeniden birleşen Wilde, bir kulak enfeksiyonunun neden olduğu şiddetli bir beyin iltihabı sonucu aniden öldü. Bilincini yarı yarıya kaybettiği son anlarında, uzun süredir yakınlık duyduğu Katolik Kilisesi'ne kabul edildi.

Wilder, Billy, asıl adı SAMUEL WILDER (d. 22 Haziran 1906, Sucha, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu (bugün Polonya'da)), Avusturya asıllı ABD'li senaryo yazarı, yönetmen ve yapımcı. Amerikan yaşamındaki tartışmalı konuları mizahlı bir yaklaşımla ele alan ve iktidarlara karşı keskin bir biçimde ortaya koyan filmleriyle ünlüdür.

Viyana'da öğrenim gördü. Bir yıl Viyana Üniversitesi'nde okuduktan sonra Viyana ve Berlin'de gazete muhabirliği yaptı. İlk film senaryosunu ortak bir çalışma ile yan belgesel *Menschen am Sonntag* (1929; *Pazar Günü İnsanlar*) için yazdı; bu filmin yönetimine de katıldı. İzleyen dört yıl boyunca Alman ve Fransız yapımı çeşitli filmlerin senaryolarını yazdı. Yahudi kökenli olan Wilder 1933'te Naziler iktidara gelince Paris ve Meksika üzerinden ABD'ye, Hollywood'a gitti.

Wilder yönetmen olarak adını, daha önce birlikte senaryolar yazdığı Charles Brackett'in yapımcılığını üstlendiği *Double Indemnity* (1944; *Çifte Tazminat*) filmiyle duyurdu. 1945 yılını ABD Kara Kuvvetleri'nin Psikolojik Savaş Dairesi sorumlusu olarak Almanya'da geçirdi, 1950'ye değin Brackett ile birlikte çalışarak, senaryosunu kendi yazdığı, yönettiği ve çoğu zaman yapımcılığını da üstlendiği filmlerinde sinemaya uygun kabul edilmeyen konuları işledi. Örneğin *The Lost Weekend*'de (1945; *Yaralı Adam*) alkolizm, *Stalag 17*'de (1953; *Casuslar Kampı*) esir kampları, *One Two Three*'de (1961; *Bir, İki, Üç*) Soğuk Savaş ve *Irma La Douce*'da da (1963; *Sokak Kızı Irma*) fahişelik konusunu ele aldı. *Sunset Boulevard* (1950; *Sunset Bulvarı*) ve *The Apartment* (1960; *Garsoniyer*) gibi filmlerinde modern yaşamın boşluğunu ve yanlış değerlerini inceledi. Aynı çizgideki sonraki filmleri arasında *Avanti!* (1972; *Dokunma Gıdıklanırım*), *Fedora* (1978) ve *Buddy Buddy* (1981) sayılabilir.

Wilder 1986'da Amerikan Sinema Enstitüsü'nün Yaşam Boyu Başarı Ödülü'nü, 1988'de ise Sinema Sanat ve Bilimleri Akademisi'nin Irving G. Thalberg Ödülü'nü kazandı.

Wilder, Laura Ingalls (d. 7 Şubat 1867, Lake Pepin, Wisconsin - ö. 10 Ocak 1957, Mansfield, Montana, ABD), ABD'li çocuk kitapları yazarı. Yapıtlarını ABD'nin Ortbatısında geçen gençlik yıllarındaki deneyimlerine dayandırmıştır.

On iki yıl boyunca *Missouri Ruralist*'in yayın yönetmenliğini yürüttü. Daha sonra kızının ısrarıyla yazarlığa yöneldi. Öykülerinde çoğunlukla 1800'lerin ortalarında Batı'ya yönelen öncü göçmen erkeklerin aceleci ve huzursuz, kadınların ise sabırlı tutumlarını işledi; ayrıca bu göçmenlerdeki özgün Amerikan ruhunu ve bağımsızlık eğilimini övdü. Öyküleri *Little House in the Big Woods* (1932; *Büyük Ormandaki Küçük Ev*), *Farmer Boy* (1933; *Çiftçi Çocuk*), *Little House in the Prairie* (1935; *Küçük Ev*, 1976/*Küçük Ev, Bir Yuva, Bir Sevgi*, 1978), *On the Banks of Plum Creek* (1937; *Plum Deresi Kıyıları*), *By the Shores of Silver Lake* (1939; *Silver Gölü Kıyılarından*), *The Long Winter* (1940; *Uzun Kış*), *Little Town on the Prairie* (1941; *Küçük Kent*) ve *These Happy Golden Years*'da (1943; *Şu Güzel Mutlu Yıllar*) adlı kitaplarda toplandı. 1970'lerin ortalarında hazırlanan ve geniş izleyici kitlesi kazanan "Küçük Ev" adlı televizyon dizisi onun öykülerine dayanır.

Wilder, Thornton (Niven) (d. 17 Nisan 1897, Madison, Wisconsin - ö. 7 Aralık 1975, Hamden, Connecticut, ABD), ABD'li yazar. Yenilikçi roman ve oyunlarında insan doğasındaki evrensel gerçeklere ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur.

1920'de Yale Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Roma'da arkeoloji öğrenimi gördü.

Thornton Wilder
Brown Brothers

1930-39 arasında Chicago Üniversitesi'nde tiyatro edebiyatı ile Eski Yunan ve Latin edebiyatı dersleri verdi.

Wilder ilk romanı olan *The Cabala*'da (1926) fantastik bir üslupla 20. yüzyıl Roma'sının ortamında pagan tanrıların ölümünü betimledi. En tanınmış romanı olan ve sinemayla televizyona da uyarlanan *The Bridge of San Luis Rey*'de (1927; *Kader Köprüsü*, 1955/*Köprüden Düzenler*, 1981) 18. yüzyılda Peru'da bir köprü'nün çökmesi sonucunda ölen beş kişinin yaşamını ele aldı. *The Woman of Andros*'ta (1930; *Andros'luk Kadın*), Terentius'un *Andria*'sının (*Andros Güzeli*) bir yorumunu ortaya koydu. *Heaven's My Destination* (1934; *Yolculuğum Cennete*) adlı romanında çağdaş dünya ortamında Don Kişot benzeri bir kahramanı betimledi. Sonraki romanları ise *The Ides of March* (1948; *Martin On Beşi*), *The Eighth Day* (1967; *Sekizinci Gün*) ve *Theophilus North*'tur (1973).

Wilder oyunlarında sahne donanımıyla dekoru bir yana atarak ve oyuncunun doğrudan izleyiciye seslenmesini sağlayarak izleyicide bir gerçeklik duygusu uyandırmaya çalıştı. Örneğin, *Our Town* (1938; *Bizim Şehir* 1944/*Kasabamız*, 1969) adlı oyunda Sahne Yönetmeni'ni, *The Matchmaker* (1954; *Çöççatan*) adlı farsta da çeşitli karakterleri izleyiciyle konuşturdu. *The Matchmaker* 1958'de sinemaya, 1964'te de *Hello, Dolly* adıyla başarılı bir müzikale uyarlandı, bu müzikal ayrıca filme çekildi. *The Skin of Our Teeth* ise (1942; *Ramak Kaldı*, 1953/*Her Şeyi Rağmen*, 1954) insan deneyimlerinin zaman ve yer ne olursa olsun temelde değişmediğini vurgulamak amacıyla aynı karakterleri çeşitli coğrafi ve tarihi dönemlerde ele aldığı bir oyundu. *Trenton ile Camden'e Yolculuk* (1961, 1964) adıyla Türkçeye çevrilmiş bir yapıtı da bulunan Wilder'in yaşamöyküsünü Gilbert A. Harrison *The Enthusiast: A Life of Thornton Wilder* (1983; *Coşkulu Kişi: Thornton Wilder'in Yaşamı*) adıyla yayımladı.

Wildgans, Anton (d. 17 Nisan 1881, Viyana - ö. 3 Mayıs 1932, Mödling, Viyana yakınları, Avusturya), Avusturyalı oyun yazarı ve şair. Alman dışavurumculuğuna özgü simgesel anlatıma yer veren mistik oyunlarıyla tanınmıştır.

Hugo von Hofmannsthal'ın geç dönem romantik yapıtlarındaki idealizm ve gerçeklik temalarını çağrıştıran *Herbsfrühling* (1909; *Sonbaharılıkbahar*) gibi ilk şiir kitaplarıyla ilgi uyandırdı. Oyunlarını gerçekçi bir dünyada başlattıktan sonra anlaşılması gittikçe güçleşen duygu ağırlıklı bir ortamda geliştirdi ve gerçeğin mistik, simgesel bir biçimde algılanmasıyla sona erdirdi. *Armud* (1914; *Yoksulluk*), *Liebe* (1916; *Aşk*) ve *Dies irae*'den (1918; *Öfke Günü*) oluşan üçlemesi buna örnekti. Viyanalı orta sınıf aile yaşamını ele aldığı bu üçlemenin karşılığı olarak mitolojik ya da dinsel nitelikli bir üçleme daha tasarlayan Wildgans bunun yalnızca birincisini *Kain* (1920; *Kabil*) adıyla yayımladı. 1921-22 ve 1930-31 yıllarında ünlü Viyana Burgtheater'ın yöneticisiydi. İtalyanca ve Fransızcadan Almancaya şiir çevirileri de bulunan Wildgans'ın toplu şiirleri 1929'da basılmıştır.

Wildman, Sir John (d. y. 1621-23 — ö. 4 Haziran 1693), Levellers(*) hareketinin önderi olarak üç kral ve iki kral vekilli döneminde etkinlikte bulunan İngiliz siyaset adamı.

Cambridge'de öğrenim gördü. 1647'de yazımına katıldığı Ordu Sorunu ve Halkın Sözleşmesi adlı metinler, ordunun, 1. Charles ile her türlü uzlaşmaya karşı çıkan demokratik cumhuriyetçi kesiminin (Levellers) siyasal programını dile getiriyordu. 1647'de ordu genel konseyindeki tartışmalar sırasında bu programı Henry Ireton ile Oliver Cromwell'e karşı savundu. Daha sonra kaleme aldığı *Putney Projects*'te (Putney Tasarıları) her ikisine yönelik ağır eleştirilerini sürdürdü. John Lilburne'la birlikte, krallığın ve Lordlar Kamarası'nın kaldırılması doğrultusunda propagandaya girişti. Bu yüzden Ocak-Ağustos 1648 arasında hapiste kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra ikinci Halkın Sözleşmesi'nin kaleme alınmasına katkıda bulundu. Cromwell Cumhuriyeti'nin kurulmasını destekledi. Arazi spekülasyonuyla büyük servet sahibi oldu.

Wildman 1654'te ilk Protektora Meclisi'ne girdiyse de bu seçim kabul edilmedi. Bundan sonra, hoşnutsuz subaylarla birlikte Cromwell'e karşı bir ayaklanma düzenlemek için gizli çalışmalara başladı. Şubat-

Temmuz 1655 arasında gene hapsedildi. Hapisten çıktıktan sonra, İspanya'nın da yardımıyla Levellers yandaşları ile kralcılarının katıldığı bir ayaklanmayla Cromwell'in öldürülmesi için giriştiği çabalar sonuçsuz kaldı. II. Charles'in yeniden tahta çıkmasından sonra posta yönetiminde büyük nüfuz sağladı, ama görevini cumhuriyetçi komplolara alet etmekten şüphelenilerek Kasım 1661'de yeniden hapse atıldı. Altı yıl süren hapislikten, daha önce birlikte kompolar düzenlediği ve desteklemeyi sürdürdüğü Buckingham dükü sayesinde kurtuldu. 1683'te Rye House Suikastı'na karıştığı gerekçesiyle bir kez daha hapsedildi. Monmouth dükünün başlattığı ayaklanmaya (1685) katılmıyorsa da Felemenk'e kaçmak zorunda kaldı. 1688'de yazdığı *A Memorial of Protestants* (Protestanların Anısına) adlı risalesi büyük etki yarattı. Oranje prensi Willem'le (III. William) birlikte 1689'da İngiltere'ye döndükten sonra Kurucu Parlamento'ya girdi. Nisan 1689'da posta genel müdürlüğüne atandı. Bir kez daha suçlanarak Şubat 1691'de görevine son verildiyse de 1692'de "sir" unvanı aldı.

Wilfrid (AZİZ), YORKLU WILFRID olarak da bilinir (d. 634, Northumbria - ö. 24 Nisan 709/710, Uundle Manastırı, Mercia, İngiltere; yortu günü 21 Ekim), en büyük İngiliz azizlerinden olan keşiş ve piskopos. Anglo-sakson Kilisesi'yle papalık arasında yakın ilişki kurulmasına büyük katkıda bulunmuştur. Kara Avrupa'sından İngiltere'ye dinsel hazinelerin aktarılmasını sağlamış, York, Ripon ve Hexham'da yapılaşmaya öncülük etmiştir.

648'de Northumberland kıyısı açıklarındaki ünlü Lindisfarne Manastırı'na girdi. Bir süre sonra Canterbury'ye, oradan da Roma'ya gitti (652). Fransa'nın Lyon kentinde üç yıl kaldıktan sonra 657/658'de Northumbria'ya döndü. Çok geçmeden Kral Oswiu'nun oğlu Alhfrith'in Ripon'daki (Yorkshire) bir manastırın yönetimini verdiği Wilfrid 663/664'te Galyalı piskopos Agilbert tarafından papazlığa atandı. Piskoposun sözcülüğünü yaptığı Whitby Sinodu'nda (663/664) Kelt ayin usulleri yerine Katolik ayin usullerinin benimsenmesini savundu. Alhfrith'in müdahalesiyle York piskoposluğuna seçildiyse de Kral Oswiu onun yerine Aziz Chad'ı bu makama atadı. Aziz Chad'ın 669'da Canterbury başpiskoposu Aziz Theodore tarafından piskoposluğundan alınmasıyla Wilfrid York'taki görevine başladı ve Northumbria başpiskoposu oldu. Piskoposluk bölgesi Theodore'un buyruğuyla bölününce (677) papanın yardımına başvuran ilk İngiliz din adamı olarak 679'da Roma'ya gitti. Papa Aziz Agatho ve Ekim 679'da toplanan bir Roma sinodu Wilfrid'in makamına ladesi yönünde karar aldı. Oswiu'nun ardılı Kral Ecgfrith papalık kararına uymayı reddederek Wilfrid'i hapse attı. Sussex'e sığınan Wilfrid 685'te Wessex kralı Caedwalla'nın emrine girdi. 686/687'de Ecgfrith'in ardılı Kral Aldfrith tarafından geri çağırıldı. Ama Papa Agatho'nun kendisine tanıdığı hakları talep ettiği için 11 yıl Mercia'da piskopos olarak sürgün yaşadı. Roma sinodu Wilfrid'e yöneltilen suçlamaları temelsiz sayarak onu aklamakla birlikte sorunun İngiltere'de toplanacak bir sinodda ele alınmasına karar verdi. 705'te Yorkshire'da toplanan sinodda, York piskoposluğu üzerindeki ısrarından vazgeçen Wilfrid'e Ripon ve Hexham manastırları verildi. 705'te Hexham piskoposluğuna getirildi ve Mercia'daki manastırları da elinde bulundurmasına izin verildi.

Wilhelm I, tam adı WILHELM FRIEDRICH LUDWIG (d. 22 Mart 1797, Berlin - ö. 9 Mart

1888, Berlin, Almanya), 1861'den sonra Prusya kralı, 1871'den sonra Alman imparatoru. Hohenzollern hanedanının ve Prusya'nın Almanya'da üstünlüğü ele geçirmesinde önemli rol oynamıştır.

Prusya kralı III. Friedrich Wilhelm'in (hd 1797-1840) ikinci oğluydu. Almanya'nın bağımsızlığını kazanması için I. Napoléon'a karşı yürütülen savaş sırasında Bar-sur-Aube'da çarpıştı (1814). Daha sonra Prusya ordusuna girdi ve askeri konularda uzmanlaştı. 1840'ta tahta çıkan ağabeyi IV. Friedrich Wilhelm çocuk sahibi olmadığından Prusya prensi unvanını alarak tahtın vârisi durumuna geldi.

Mart 1848'de Berlin'de başlayan devrim sırasında ayaklanmacılara karşı zor kullanılmasını savundu. Bu tutumundan dolayı Kartätschenprinz (Gülle Prensi) lakabıyla anılmaya başladı. İngiltere'de kısa bir süre sürgünde kaldıktan sonra, Haziran 1848'de Prusya'ya döndü.

1848 Devrimleri'nden çıkardığı dersler, İngiliz siyasal düşüncesine duyduğu yakınlık ve 1829'da evlendiği Augusta'nın etkisi daha önce meşrutiyet yönetimine beslediği güvensizliği önemli ölçüde kıldı. 1849'da Ren askeri valiliğine atanınca, o sırada Berlin'deki hükümetin gerici politikalarına karşı muhalefetin başlıca merkezleri arasında yer alan Koblenz'e yerleşti. Ekim 1858'de sağlığı bozulan ağabeyinin naipliğini üstlendi, 2 Ocak 1861'de de Prusya tahtına çıktı. Naipliği sırasında liberalizme dönük "yeni bir çağ" başladığını ilan ederek geniş bir destek topladı. Bununla birlikte ılımlı liberallerin yanı sıra katı tutucuların da yer aldığı bir hükümet atadı.

İtalya'nın Avusturya egemenliğine karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesi sırasında Prusya'nın konumunu güçlendirecek bir dış politika izlemeye çalıştı. İtalyanlara destek veren Fransa imparatoru III. Napoléon'a karşı Avusturya'yla ittifaktan yana bir tutum takınırken, Ren cephesinde komutanın Prusya'ya bırakılmasını diretti. Ama Avusturya imparatoru Franz Joseph ile III. Napoléon'un 1859'da Villafranca'da bir araya gelerek ateşkes konusunda anlaşmaları Prusya'nın boşlukta kalmasına yol açtı.

Dış sorunlarla birlikte içeride yeniden tutuculuğa yönelen Wilhelm, savaş bakanı olan Roon kontu Albrecht ile askeri hükümetin başkanı Manteuffel baronu Edwin'in desteğiyle, zorunlu askerlik süresini üç yıla çıkarmaya çalıştı. Yasa tasarılarının liberallerin çoğunlukta olduğu parlamentonun alt meclisi tarafından reddedilmesi (1862) üzerine tahttan çekilmeye karar verdi. Ama bunalım sırasında başkanlığa getirdiği Otto von Bismarck'ın çabalarıyla bundan vazgeçti.

Avusturya'ya karşı Yedi Hafta Savaşı'nın (1866) kazanılmasından sonra sık sık baş gösteren anlaşmazlıklara karşın, Prusya'nın geleceği için kendisinden daha gerekli olduğunu gördüğü Bismarck'ı görevde tuttu. Hohenzollern hanedanının İspanya tahtı üzerindeki hak iddiaları nedeniyle başlayan Fransız-Alman Savaşı'nda (1870-71) Bismarck'tan daha temkinli bir tutum takındı. Savaş boyunca Bismarck ile Helmuth von Moltke arasında arabuluculuk rolünü üstlendi. Bismarck ve liberallerin Katolik Kilisesi'ne karşı açtıkları "Kültür Savaşı"ndan (*Kulturkampf*) tedirginlik duymasına karşın, Bismarck'ın görevden alınması için 1877'de yaptığı başvuruyu kesin bir dille geri çevirdi.

Wilhelm Prusya monarşisinin geleneklerine son derece bağlıydı. Bu nedenle Alman prenslerinin Bismarck'ın girişimiyle 1871'de kendisine sundukları imparator unvanını kabul etmekte güçlük çekti. Sonunda

18 Ocak 1871'de işgal altındaki Fransa'da, Versailles Sarayı'nda "Alman imparatoru" ilan edildi. Böylece Alman İmparatorluğu kurulmuş oldu.

1878'de iki ay arayla iki suikast girişimine hedef olan Wilhelm, ikinci suikastta ağır biçimde yaralandı. Bismarck bu olayların halk arasında uyandırdığı tepkiden yararlanarak parlamentoyu dağıttı ve sosyalistlere karşı bir kampanya başlattı.

Wilhelm II, tam adı FRIEDRICH WILHELM VIKTOR ALBERT (d. 27 Ocak 1859, Potsdam, Berlin dolayları - ö. 4 Haziran 1941, Doorn, Hollanda), daha çok militarist tavrı ve kararsız politikalarıyla tanınan Alman imparatoru (1888-1918).

Veliaht Prens Friedrich (sonradan İmparator III. Friedrich) ile İngiltere kraliçesi

II. Wilhelm
Anadolu Yayınları Arşivi

Victoria'nın en büyük kızı Prenses Victoria'nın ilk çocuğuydu. Sol kolunun doğuştan sakat olması, kişiliği üzerinde derin bir iz bıraktı. Annesiyle ilişkilerinde güçlük çekmekle birlikte, onun kendisine aşıladığı liberal değer ve alışkanlıklara saygıyı hiç üzerinden atamadı. Bu baskı aynı zamanda ters bir tepki yaratarak Prusya ideallerine sarılmasına yol açtı. Mizacının sert ve savaşçı bir hükümdarlığa yatkın olmamasına karşın, böyle olması gerektiği inancını bir saplantı olarak benimsedi. Doğal eğilimleriyle Kalvenci öğretmeninin aşıladığı görüş duygusu sürekli çatışıyor ve birbirini engelliyordu. Bedensel sakatlığına eklenen bu iç çatışma sonucunda gergin, huzursuz ve kararsız bir kişilik kazandı. Prenses Augusta Viktoria'yla 1881'de yaptığı evlilik yaşamına bir ölçüde istikrar getirdi. Ama karısının basit ve sıradan kişiliği tepkici eğilimlerini biraz daha kıskırttı.

Wilhelm'in dedesi I. Wilhelm'in 1888'de 90 yaşında ölmesiyle Friedrich'in başa geçmesi, liberallerin uzun süredir beklediği, tutucuların ise ürküttüğü bir olaydı. Liberal eğilimli yeni imparatorun şansölyeyi parlamentoya karşı sorumlu kılmaya çalıştığını düşünüyordu. Ama kanser olan Friedrich bir süre sonra ölünce, Wilhelm 29 yaşında kendini imparatorluk tahtında buldu.

Mart 1890'da ileri yaştaki Şansölye Otto von Bismarck'ı istifaya zorlayan Wilhelm, yeni imparatorluğun karşı karşıya olduğu iç ve dış sorunlara çözüm getirmede yetersiz kaldı. İşçiler lehine bazı düzenlemeler yapmayı öngören belirsiz tasarılarını, saray çevresinin muhalefeti karşısında hemen bir yana bıraktı. Bismarck'tan sonra kurulan hükümetin Rusya ile 1887 tarihli ikili Güvence Antlaşması'nı yenilememe kararına göz yumdu. Görünürde bazı haklı neden-

lere bağlanabilecek bu karar, sonuçta Rusya'nın öteden beri Almanya'ya karşı düşmanca bir politika izleyen Fransa'yla ittifaka girmesine (1891) zemin hazırladı.

Bismarck'ın ardılı Caprivi kontu Leo, görevde kaldığı dört yıl boyunca hem liberallerin kalesi *Reichstag* (Parlamento), hem de tutucu aristokratlar için kabul edilebilir bir orta yol bulmaya çalıştı. Ama bu kesimleri uzlaştırma çabaları başarısızlığa uğradı. Onun yerine geçen Prens Chlodwig von Hohenlohe-Schillingsfürst de pek başarı sağlayamadı. Bunun üzerine Wilhelm Bülow prensi Bernhard'ı 1897'de dışişleri bakanlığına, 1900'de de şansölyeliğe getirdi. Ama kendi politikalarını *Reichstag*'a benimsetebileceğini umduğu Bülow'un şansölyeliği, Almanya'nın hızlı sanayileşmesinin gerektirdiği değişimlerin önünü açamadı. Tam tersine, Bülow'un sansasyona dönük dış politikası dikkatlerin asıl sorunlardan uzaklaşmasına yol açtı.

Wilhelm'in 1896'da Bülow'un önerisi üzerine, İngiliz destesindeki Jameson Baskını'nı püskürtüşünü kutlamak amacıyla Güney Afrika Cumhuriyeti başkanı Paul Kruger'e gönderdiği telgraf İngiltere'nin öfkesini çekmişti. Almanya'nın deniz gücünü artırmaya yönelik Birinci (1898) ve İkinci (1900) Donanma yasalarının çıkarılması iki taraf arasındaki gerginliği daha da tırmandırdı. Denizlerdeki üstünlüğünün sarsılmasından çekinen İngiltere 1904'te Fransa'yla süregelen önemli anlaşmazlıklarını çözme yoluna gitti. Ertesi yıl gene Bülow'un tavsiyesiyle Tanca'ya giden Wilhelm Fas'ın bağımsızlığını desteklediğini açıkladı. Bununla Fransa'nın Fas'taki nüfuzunu kırmayı, ayrıca İngiltere için Fransa'nın bir müttefik olarak değer taşımadığını göstermeyi amaçlıyordu. Ama Almanya'nın Fas'ta Fransız egemenliğini kabule zorlandığı Algeciras Konferansı (1906) bu umutlarını yaktı.

Wilhelm 1908'de İngiltere'ye yaptığı ziyaret sırasında *The Daily Telegraph* gazetesine verdiği demeçte Alman halkının büyük bölümünün İngilizlere karşı olduğunu belirterek ilişkilerde yeni bir bunalım doğurdu. İmparator demeç metnini basılmadan önce Bülow'a göndermiş, ama Bülow büyük olasılıkla metni okumayı ihmal etmişti. *Reichstag*'daki tartışmalarda da Bülow imparatoru savunmak için baştan savma bir konuşmayla yetindi. Giderek devlet işlerinde etkisiz bir konuma düşen Wilhelm, kendisini aldattığına inandığı Bülow'un yerine Theobald von Bethmann Hollweg'i getirdi. Bethmann'ın İngiltere'yle bir anlaşma sağlama çabaları sonuç vermedi. İngiltere, Alman donanmasının gücü sınırlandırılmadıkça, olası bir Alman-Fransız çatışmasında tarafsız kalmayı kabule yanaşmıyordu. İmparator ile Tirpitz ise donanmanın sınırlandırılmasını karşıydılar. 1911'deki Fas (Agadir) bunalımında Almanya, Fas'taki Fransız varlığına müdahaleye kalkıştı. Savaş ancak imparatorun geri çekilme kararıyla önlenildi.

Almanya'nın müttefikli Avusturya-Macaristan'a Balkanlar'da yayılma çabaları için sağladığı destek, Avrupa'da giderek tırmanan gerginliğin bu cephede kopmasına yol açtı. Avusturya'yı ödünsüz bir tavır almaya teşvik etmiş olan Wilhelm savaş ortamı kızışınca geri adım atmaya çalıştı. Ama izin verdiği seferberlik hazırlıklarını durduramadı. Avusturya'nın Sırbistan'a saldırmasını izleyen karşılıklı notalar çok geçmeden I. Dünya Savaşı'nı başlattı. Savaş boyunca başkomutanlığı biçimsel bir makamdan öteye gitmeyen Wilhelm, savaşın yönetimini

elinde tutan komutanların ödünsüz tutumuna karşı çıkmadı. 1918 sonbaharında savaşın kaybedildiğini anlamakla birlikte yerinde kalmakta direndi. Bunun üzerine 9 Kasım'da zorla tahttan indirildi ve Hollanda'ya sürgüne yollandı. Böylece tutsaklık ve belki de ölümden kurtulmuş oldu. Ama temsil ettiği monarşi düzeni son buldu. Ölümüne değin Hollanda'da taşralı bir soy-lu gibi yaşadı.

Wilhelm sık sık ve abartılmış bir tavırla kararları kendisinin verdiğini vurgulardı. Gerçekten de 1871 tarihli Alman Anayasası uyarınca elinde iki önemli yetki bulunuyordu. Bunlardan birincisi hükümetin başı olan şansölyeyi atamak ve görevden almak. Şansölye *Reichstag* çoğunluğunun onayını aldığı zaman göreve gelebiliyordu. Ama imparatorun seçme hakkı üzerindeki bu kısıtlama biçimseldi. *Reichstag* üyelerinin çoğu imparatorun atadığı kişiyi onaylamayı bir sadakat gereği ve görev olarak kabul ediyordu. İmparatorun ikinci önemli yetkisi ise Alman ordu ve donanmasının hükümete karşı sorumlu olmamasından kaynaklanıyordu. Böylece imparator, ordu ve donanma ile bürokrasi ve dışişleri arasındaki tutarlılığı denetleyen tek adam konumuna geliyordu. Dolayısıyla imparatoru savaşı çıkaran kişi olarak tanımlayan İngiliz gazeteci ve yazarlar pek haksız sayılmazlardı.

Ama zaman geçtikçe tarihçiler Wilhelm'i savaşın elebaşı olmaktan çok suç ortağı olarak görmeye başladılar. Almanya'yı büyük devletlerle anlaşmazlığa düşüren asıl etken, Alman üst ve orta sınıfların 1890 sonrasında ısrarla izlediği "bir dünya devleti" olmak politikasıydı. İmparatora yöneltililebilecek en önemli gerçek eleştiri, onun bu tehlikeyi görerek nüfuzunu Almanların hırs-larını basturacak yolda kullanmayıp bu hırs-ları paylaşmış ve hatta pekiştirmiş olmasıdır.

Wilhelm IV, lakabı BİLGE WILHELM, Almanca WILHELM DER WEISE (d. 24 Haziran 1532, Kassel - ö. 25 Ağustos 1592, Kassel, Hessen-Kassel), 1567'den sonra Hessen-Kassel kontu. Siyasal iktisat ve astronomi alanındaki öncü çalışmalarıyla tanınır.

Hessen kontu Philipp'in (Alcienap) oğluydu. Eniştesi Saksonyalı Moritz'le birlikte, beş yıldır Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) tutsağı olan Philipp'i kurtarmak amacıyla, imparatorluk topraklarına bir saldırı düzenleyen Alman prenslerine katıldı (1552) ve babasının özgürlüğüne kavuşmasını sağladı. Philipp'in 1567'de ölmesinden sonra Hessen toprakları dört oğlu arasında paylaşıldı. Payına düşen toprakların azlığı nedeniyle dış politikada pek varlık gösteremeyen Wilhelm içeride Lutherçiler ile Kalvenciler arasında uzlaşma sağlamaya yönelik bir politika izledi. Ayrıca sistemli bir mülk ve arazi sayımı yaptırdı. Bu sayıma ilişkin sonuçların yer aldığı *Ökonomische Staat* (1585) alanında örnek bir çalışma olarak kabul edilir.

Bilim dünyasındaki asıl ününü astronomi alanındaki araştırmalarına borçlu olan Wilhelm, Danimarkalı astronomi bilgini Tycho Brahe'yle dostça ilişkiler kurdu, çok sayıda astronomi aleti yaptı ve birçok yıldız konumunu hesapladı.

Wilhelm von Hirsau (d. Bavyera - ö. 4 Temmuz 1091, Württemberg, Schwaben Düküğü), Alman manastır reformcusu, din adamı ve Benedikten keşişi. Din adamlarının yozlaşmasına ve kilise kurumlarının dışardan yönetilmesine karşı Papa VII. Gregorius'un gerçekleştirdiği reformları destekleyen Alman din adamlarının başında gelir.

Öğrenimini Gensburg'daki Sankt Emmeran manastır okulunda tamamladı. Başkeşiş Friedrich'in görevden alınması üzerine, 1069'da Württemberg'de Hirsau manastırı başkeşişliğine atandı. Ama Friedrich hayattayken bu makama geçmeyi reddetti. 1075'te Roma'ya giderek Papa VII. Gregorius'un, genellikle siyasal çıkarlar doğrultusunda hareket eden yerel piskoposun manastırı üzerindeki yetkisini kısıtlayan bir ferman çıkarmasını sağladı. Buna karşılık Gregorius reformlarının Almanya'daki başlıca temsilcisi oldu. Papadan aldığı destekle 1079'da Cluny'daki manastırı düzenleyen ilke ve kuralları Hirsau'da uygulamaya başladı. *Constitutiones Hirsaugienses* (Hirsau Tüzüğü) adını verdiği düzenleyici ilke ve kuralları programı, tasarladığı ölçülerin dışına çıkarak, toplu dua ve sessizlik ibadetleri sırasında katı bir disiplinin geçerli olmasına yol açtı. 1077'de manastırın gündelik işlerini yapmak üzere *fratres exteriores* (dışardaki biraderler) adıyla yeni bir keşiş topluluğu oluşturdu. Manastır üyesi keşişlere göre daha az bağlayıcı koşullarla yemin eden bu keşişler ayın sırasında ikincil görevler üstleniyordu. Zamanla Cluny manastırlarına yayılan bu uygulama, sonunda Avrupa'daki Benedikten manastırlarında kulla-ldı. Wilhelm'in yaşadığı sürede, Hirsau Tüzüğü uyarınca kurulan manastırların sayısı yüzü aştı.

Wilhelm manastırlardaki bilgi düzeyini yükseltmek için *Dialogi de musica* (Müzik Üzerine Konuşmalar) ve *De astronomia* (Astronomi Üzerine) adlı iki kitap yazmıştır.

Wilhelm von Holland (d. 1228 - ö. 28 Ocak 1256, Hoogwoude yakınları, Holland), 1247'de papa yanlılarının IV. Konrad'a karşı seçtiği Alman kralı; 1234-56 arasında II. Willem adıyla Holland kontu.

Papa IV. Innocentius, 1245'te Konrad'ı görevden aldığını duyurmuş ve onun yerine Heinrich Raspe'yi Alman tahtına aday göstermişti. Şubat 1247'de Heinrich ölünce Wilhelm kral seçildi. Kasım 1248'de Aachen'de taç giymesine karşın, uzun süre bir azınlığın kralı olarak kaldı. 1251'de Konrad Sicilya krallığıyla yetinmeye karar verince, sırasıyla Saksonya dükü Albrecht, Brandenburg markileri Johann ile Otto (1252) ve Ren Kentleri Birliği (1254) tarafından tanındı. Ama Ren Bölgesinde giderek güçlenmesi üzerine, kendisine taç giydirmiş olan Köln başpiskoposu Konrad, onun yerine Bohemya kralı II. Otakar'ı geçirmeyi planladı. Bu komployu 1254 sonlarında Papa IV. Alexander engelledi.

Holland kontu olarak Willem, denizi doldurarak toprak kazanma projesine öncülük etti. Haarlem, Delft, Middelburg ve Alkmaar birer ticaret kenti olarak gelişmesini sağladı. Frizler üzerinde denetim kurma amacıyla giriştiği bir çarpışmada öldü.

Wilhelmina, tam adı WILHELMINA HELENA PAULINE MARIA (d. 31 Ağustos 1880, Lahey - ö. 28 Kasım 1962, Het Loo, Hollanda), 1890-1948 arasında Hollanda kraliçesi. II. Dünya Savaşı boyunca Londra'dan yaptığı radyo konuşmalarıyla ülkesinde Alman işgaline karşı direnişin simgesi olmuştur.

Kral III. Willem ile ikinci karısı Waldeck-Pyrmontlu Emma'nın kızıydı. Babasının 23 Kasım 1890'da ölmesi üzerine, annesinin naipliği altında kraliçe oldu. Amsterdam'daki Yeni Kilise'de (Nieuwe Kerk) düzenlenen törenle 6 Eylül 1898'de resmen tahta çıktı ve kısa zamanda halkın sevgisini kazandı. Mecklenburg-Schwerin dükü Heinrich ile 7 Şubat 1901'de evlendi. I. Dünya Savaşı sırasında Hollanda'nın tarafsızlığını korumasında etkili oldu.

Almanya'nın 10 Mayıs 1940'ta Hollanda'ya saldırması üzerine, "şiddetli protesto"sunu dile getiren bir bildirge yayımladı. Birkaç gün sonra da ailesi ve bakanlar kuruluyla birlikte İngiltere'ye gitti. Savaş boyunca Oranje Radyosu'ndan halkına, kurtuluş gününe değin ulusal kimliklerini koruma çağrısında bulundu. 1945'te Alman işgali sona erdiğinde ülkesine döndü ve büyük bir coşkuyla karşılandı. Sağlığının bozulması üzerine 4 Eylül 1948'de tahtını kızı Juliana'ya bırakarak, Apeldoorn yakınlarında bulunan Het Loo adlı sarayına çekildi. *Eenzaam maar niet alleen* (1959); Yalnız Ama Tek Başına Değil) adı altında topladığı anıları yaşamına yön veren derin dinsel duyguları yansıtır.

Wilhelmina Sıradağları, Surinam'ın orta kesiminde sıradağlar. Prekambriyen kökenli granit kayalardan oluşan Guyana Kalkanının bir parçasıdır. Batidan doğuya 113 km boyunca uzanır. Batıdaki Nickerie ilçesini doğudaki Saramacca, Brokopondo ve Marowijne ilçelerinden ayırır. Kuzeye doğru hafif bir eğimle alçalarak yerini Bakhuis Sıradağları ve Emmaketen adlı iki alçak tepe dizisine bırakır. Güneyde ise Eilerts de Haan ve Kayser sıradağlarının oluşturduğu geniş platoyla birleşir. En yüksek noktası Juliana Doruğunda 1.280 m'ye ulaşır ve genelde geniş bir plato görünümüne taşır. Yamaçları kızıl papağan, uluyan maymun ve pekari gibi hayvanları barındıran sık tropik yağmur ormanıyla örtülüdür.

Wilhelmj, August (Emil Daniel Ferdinand Viktor) (d. 21 Eylül 1845, Usingen, Almanya - ö. 22 Ocak 1908, Londra, İngiltere), Alman kemancı. En ünlü yapıtı Bach'ın *Re Majör Orkestra Süiti*'nden alarak uyarladığı "Sol Teli Üzerinde Bir Parça"dır.

Üstün yetenekli bir çocuk olan Wilhelmj ilk konserini dokuz yaşında Wiesbaden'de verdi. 1861-63 arasında Leipzig Konservatuarı'nda Ferdinand David ile, 1864'te de Frankfurt'ta Joachim Raff ile çalıştı. 1865'te konserlere çıkmaya başladı, daha sonra birkaç dünya turnesi yaptı. Wagner'in *Der Ring des Nibelungen*'inin (Nibelungen Halkası) Bayreuth'ta 1876'daki ilk temsilinde orkestrada *Konzermeister* (birinci kemanların şefi) olarak çalıştı. 1885'te II. Abdülhamid'in çağrısıyla İstanbul'a giderek haremde konser verdi. 1894'te Guildhall Müzik Okulu'nda müzik profesörlüğüne atandı. Yaşamının son yıllarında keman yapımıyla da ilgilendi.

Wilhelmshaven, Almanya'nın kuzeybatı kesiminde, Aşağı Saksonya (Niedersachsen) eyaletinde (*Land*) kent ve liman. Doğu Frizya (Ostfriesland) kıyısında yer alır. Kuzey Denizi'nin bir koyu olan Jadebusen'a bakar. Prusya kralı I. Wilhelm'in Oldenburg'dan satın aldığı arazi üzerinde 1853'te kuruldu. Bugünkü adını 1869'da aldı. 1937'de Rüstringen'le birleştirildi ve Oldenburg'a bağlandı. Prusya deniz gücünün, daha sonra da Alman donanmasının en önemli deniz üssü olarak II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gördü. Daha önce savaş gemisi yapımına dayanan sanayisi, savaş sonrasında yeni dallara kaydırıldı. Günümüzde Köln'le boru hattı bağlantısı bulunan bir petrol limanı vardır. Başlıca sanayileri arasında metal işleme, makine ve takım tezgâhları yapımı ile dokumacılık sayılabilir. Kentte Max Planck Deniz Biyolojisi Enstitüsü, bir ornitoloji merkezi, bir yüksek öğretmen okulu ve jeoloji, iş, siyaset bilgileri ve iktisat enstitüleri vardır. Wilhelmshaven aynı zamanda önemli bir turizm ve sağlık merkezidir. Nüfus (1989 tah.) 89.892.

Wilkes, John (d. 17 Ekim 1725, Londra - ö. 26 Aralık 1797, Londra, İngiltere), İngiliz gazeteci ve siyaset adamı. Birçok kez parlamentodan çıkartılmış, bu nedenle bir baskı kurbanı ve özgürlük savaşçısı olarak tanınmıştır.

Hertford'da öğrenim gördü ve daha sonra özel dersler aldı. 1747'de Aylesbury Malkanesi'nin vârisi Mary Meade ile yaptığı evlilik ona rahat bir yaşam ve iyi bir toplumsal konum sağladı.

Medmenham Keşişleri adlı derneğin üyesi olan Wilkes, bu derneğin bağlı olduğu Cehennem Ateşi Kulübü'nün Medmenham'daki St. Mary Manastırı'nın yıkıntılarında düzenlediği tubaf eğlencelere ve büyü ayinlerine de katılıyordu. 1754'te, Kont Temple'in önerisiyle Berwick-upon-Tweed adayı olarak parlamento seçimlerine katıldı, ama seçilemedi. Üç yıl sonra, kendisine (çoğu sahte seçmenlere rüşvet olarak dağıtılmış) 7 bin sterline mal olduğu söylenen bir seçim kampanyasının ardından Aylesbury temsilcisi olarak parlamento'ya girdi.

North Briton adlı siyasal gazetede yazan Wilkes, 1762'de Kont Temple'in Lord Bute aleyhindeki kampanyasını yazılarıyla desteklemeye başladı. Bu arada, İngilizlerin İskoçlara karşı nefretini kışkırtmaktan ve Bute'un Kral III. George'un annesiyle ilişkisi konusunda yalan haberler yazmaktan da çekinmiyordu. Onun halkta başbakana karşı yarattığı düşmanlık, Bute'un Nisan 1763'te istifa kararı almasında önemli bir rol oynadı. George Grenville'in başbakanlığını da aynı ölçüde nefretle karşılayan Temple, Wilkes'i *North Briton*'ın ünlü 45. sayısını (23 Nisan) çıkarmaya ikna etti. Wilkes buradaki yazısında, kralın konuşmasında geçen bakanlarla ilgili sözleri yalanlıyor ve şiddetle eleştiriyordu. Bunun üzerine tutuklanarak Londra Kulesi'ne kapatıldı. Ama bir hafta sonra, parlamenter sıfatıyla sahip olduğu ayrıcalıkların çiğnendiğine karar veren Başyargıç Pratt tarafından salıverildi.

Wilkes'e yönelik ikinci bir saldırı, Medmenham'dan eski arkadaşı ve o sırada devlet bakanı olan Lord Sandwich tarafından, daha dikkatli bir biçimde planlandı. Wilkes'in matbaasından "Essay on Woman" (Kadın Üzerine Deneme) adlı yazının deneme baskısı ele geçirildi. Bu, Wilkes ve Thomas Potter'ın yıllar önce Alexander Pope'un *An Essay on Man* (1733-

34; İnsan Üzerine Bir Deneme) adlı yapıtına karşılık olarak yazdıkları müstahcen bir parodiydi. Kasım 1763'teki parlamento toplantısının başlangıcında, Sandwich yazıyı Lordlar Kamarası'na okudu. Kamara, bunun bir iftira ve ayrıcalıklara tecavüz olduğuna karar verdi. Ocak 1764'te bakanlar Wilkes'in Avam Kamarası'ndan çıkartılması için karar aldılar. Wilkes gıyaben yargılandı, bir iftira ("No. 45") ve muzır bir yazı ("Essay on Woman") yayımlamaktan suçlu bulundu. O sırada Fransa'da bulunduğu için cezası dönüşüne ertelendi ve kraliyet adaletinin gerçekleşmesini engellediği gerekçesiyle kanun kaçığı ilan edildi.

Sonraki dört yıl boyunca Wilkes, Avrupa'da, özellikle Paris'te düşkün bir yaşam sürdü. 1768 başlarında, borçları yüzünden bu kente kalması iyice güçleşmişti. Umutsuzluk içinde büyük bir riski göze alarak ülkesine döndü ve parlamento'ya Middlesex temsilcisi seçilmeyi başardı. Bu arada halkın bakanlara karşı öfkesi gittikçe artmaktaydı. Wilkes nisan sonunda teslim oldu ve teknik bir nedenle kanun kaçığı olduğu yolundaki karar değiştirildi. Daha sonra dokunulmazlığından vazgeçerek, 1764'te kendisine yüklenmiş olan iki suç için verilen hapis ve para cezasını kabul etti.

Daha sonraki aylarda, hükümetin orduyu asilere karşı kullanmasını yazılarında sert bir dille eleştirdi. 1769'da Avam Kamarası'ndan çıkarıldı. Seçimleri yeniden kazanmasına karşın anayasaya aykırı bir yöntemle parlamentodan uzaklaştırıldı. Seçmenin temsilcisi seçme hakkı, parlamento ayrıcalığı adına bir yana bırakılmıştı.

Wilkes 1769'da belediye meclisi üyesi, 1771'de şerif ve 1774'te belediye başkanı oldu. 1771'de Haklar Bildirisi savunucularının benimsediği radikal programı desteklemesi ilkesel olmaktan çok, amaçlarına ulaşma isteğinden kaynaklanmış olabilir. Bu program, seçim dönemlerinin kısıtlanmasını, oy hakkının yaygınlaştırılmasını ve seçimlerde aristokrat seçim bölgelerinin kaldırılmasını öngörüyordu. Wilkes 1771'de parlamento tartışmalarını yayımlayan matbaacıların haklarını kötüye kullanmak suçundan tutuklanmalarını engelledi.

Muhallif bir gazeteci ve yazar olarak üslubunun nükteli, keskin ve vurucu olmasına karşın Wilkes, Avam Kamarası'nda tartışacak üsluptan ve yetenekten yoksundu. Asıl başarısı, basın özgürlüklerini geliştirmek oldu. Onun çabalarıyla mahkemeler o güne değin hükümetin basına karşı uyguladığı genel tutuklama emirlerinin yasadışı olduğuna karar verdiler. Parlamento tartışmalarına ilişkin haberler için gazetecilerden ceza kesilmesi uygulaması da Wilkes'in çabasıyla kaldırıldı.

Wilkes-Barre, ABD'de, Pennsylvania eyaletinin kuzeydoğusunda, Luzerne ilinin (county) merkezi (1786) kent. Yaklaşık 30 belediyeyi kapsayan bir metropoliten bölgenin merkezidir. Yöredeki ilk yerleşme, Albay John Durkee'nin Susquehanna Kumpanyası'nın desteğiyle Connecticut'lı bir göçmen grubunu Wyoming Vadisi'ne yerleştirmesiyle başladı (1769). Durkee yeni yerleşmeye İngiliz Parlamentosu'nda Amerika'daki kolonilerin haklarını savunan İngiliz siyaset adamları John Wilkes ve Isaac Barré'nin adlarını verdi.

Wilkes-Barre 19. yüzyılın başında kömür sanayisinin kurulmasıyla hızlı bir gelişme süreci içine girdi. 1806'da ilçe (borough), 1871'de ise kent olarak tüzel kimlik kazandı. Bu dönemde ulaşım olanakları da geli-

John Wilkes, bir oymabaskı, 1768

British Museum, Londra, fotoğraf, J. R. Freeman & Co. Ltd.

şen kente çok sayıda Avrupalı göçmen yerleşti. 1930'lardan sonra kömür madenciliği geriledi ve kentte ayakkabı, kurşunkalem, cam, buhar kazanı, mobilya, oyuncak, çelik ürünleri, uçak parçaları ve elektrik donanımı vb. üreten çeşitli sanayi tesisleri kuruldu. Wilkes College'la (1933) King's College'ın (1946) merkezleri, College Misericordia (1924) ve Pennsylvania Eyalet Üniversitesi'nin Wilkes-Barre kampüsü (1916) kenttedir. 1972'de Susquehanna Irmağının taşması önemli hasara yol açmıştır. Harvey Gölü ve dağlık bir dinlenme merkezi olan Pocono yakınındadır. Nüfus (1990) 47.523; Scranton-Wilkes-Barre metropoliten alanı, 734.175.

Wilkes Toprakları, Antarktika'da, Kraliçe Mary ve V. George kıyıları (100° - 142°20' doğu) arasında Hint Okyanusuyla çevrili bölge. Hemen hemen tamamı deniz düzeyinden yüksekliği 1.800 - 2.900 m arasında değişen bir buz örtüsüyle kaplıdır. İlk kez 1838-42 arasında ABD Deniz Kuvvetleri'nden Charles Wilkes tarafından görülen bölgeye Wilkes'in adı verildi. Bölgede keşif çalışmalarına ancak 1940'ların sonlarında başlandı. Avustralya'nın üzerinde hak iddia ettiği Clarie, Banzare, Sabrina, Budd ve Knox kıyılarıyla Fransa'nın üzerinde hak iddia ettiği Adélie Kıyısı Wilkes Toprakları'ndadır. Bölge kıyılarında ABD, Avustralya ve Fransa'ya ait istasyonlar vardır.

Wilkie, Sir David (d. 18 Kasım 1785, Culter, Fife, İskoçya - ö. 1 Haziran 1841, Cebelitarık yakınlarında denizde), İngiliz tür ve portre ressamı, baskı ustası.

Edinburgh'da öğrenim gördü. 1805'te Londra'daki Kraliyet Akademisi Okulları'na girdi, 1806'da burada yapıtlarını sergilemeye başladı; 1811'de de akademi üyeliğine seçildi. İlk önemli yapıtı Felemenk üslubunda bir tür resmi olan "Pitlessie Panayırı"ydı (1804, İskoçya Ulusal Galerisi, Edinburgh) ve David Teniers'le (Genç) Adriaen van Ostade'nin etkilerini yansıtıyordu. Wilkie 20 yıl boyunca bu resimdeki üslubunu sürdürdü, tür resminin İngiltere'de tarihsel resim düzeyine yükselmesinde önemli bir rol oynadı. Yaptığı tür resimleri öylesine başarılıydı ki, "Bültende Waterloo Çarpışması'nı Okuyan Chelsea Emeklileri" adlı yapıtı 1822'de Kraliyet Akademisi'nde sergilendiğinde, görmek için hücum eden kalabalığı engellemek için barikatlar kurmak gerekti.

Sağlık nedeniyle İtalya, Almanya, İsviçre ve İspanya'ya gittiği 1825-28 arasında Wilkie'nin üslubunda da önemli değişiklikler oldu. Özellikle Velázquez ve Murillo gibi İspanyol ressamlardan etkilenecek daha serbest ve cesur bir üslup geliştirdi; rengi de daha güçlü bir biçimde kullanmaya başladı. Ama bu yeni anlatım biçimi çağdaşları tarafından fazla tutulmadı.

Wilkie 1830'da Sir Thomas Lawrence'ın yerine kralın ressamlığına atandı, 1836'da da kendisine "sir" unvanı verildi. 1840'ta dinsel olayların geçtiği gerçek mekânlarını görmek amacıyla Filistin'e gitti; dönüş yolculuğunda öldü.

Wilkins, Sir George Hubert (d. 31 Ekim 1888, Mount Bryan East, Güney Avustralya, Avustralya - ö. 1 Aralık 1958, Framingham, Massachusetts, ABD), Avustralya doğumlu İngiliz kâşif. Kutup bölgelerinde yapılan araştırmalarda uçak ve denizaltı kullanılmasına öncülük etmiştir.

İlk havacılarından olan Wilkins, 1913-16 arasında kâşif ve etnolog Vilhjalmur Ste-

fansson'la birlikte Kanada Kuzey Kutup Bölgesi topraklarında incelemelerde bulundu. Graham Toprakları'na düzenlenen İngiliz Antarktika Seferi'nde komutan yardımcısı (1920-21), Sir Ernest Shackleton'un son Antarktika Seferi'nde ise doğa bilimci (1921-22) olarak görev yaptı. Bazı deneme uçuşlarından sonra, 11 Nisan 1928'de yardımcısı bir pilotla birlikte Point Barrow'dan havalandırarak o tarihe değin varlığı bilinmeyen denizler üzerinde 3.400 km'lik bir yol aldı ve 20 ½ saatlik bir uçuşun ardından Norveç'in kuzeyindeki Svalbard (Spitsbergen) Takımadalarına indi. Aralık 1928'de Antarktika'daki Deception Adasından güneye doğru gerçekleştirdiği, Graham Toprakları üzerindeki 960 km'lik uçuş sırasında da birkaç yeni ada keşfetti. 1931'de ABD'ye ait "Nautilus" adlı denizaltıyla Kuzey Buz Denizi'nin altından 82° 15' kuzey enlemine kadar ilerledi. Lincoln Ellsworth komutasındaki ABD Antarktika Seferi'nin (1933-39) düzenlenmesinde görev aldı. Daha sonra ABD ordusunda danışman ve coğrafyacı olarak çalıştı.

Wilkins, Maurice (Hugh Frederick) (d. 15 Aralık 1916, Pongaroa, Yeni Zelanda), Yeni Zelanda asıllı İngiliz biyofizik bilgini. X ışını kırınımı tekniğiyle yaptığı araştırmalar sonunda dezoksiribonükleik asidin (DNA) molekül yapısının belirlenmesine katkıda bulunmuş, bu çalışmaları nedeniyle 1962 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü James Watson ve Sir Francis Crick ile paylaşmıştır.

Dublinli bir hekimin oğluydu. İngiltere'de Birmingham'daki Kral Edward Okulu'nda ve Cambridge'deki St. John's College'da öğrenim gördü. Birmingham Üniversitesi'nde katı maddelerde ışıltama konusunda araştırmalar yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında Berkeley'deki California Üniversitesi'nde Manhattan Projesi'nde, izotopların atom bombasında kullanılmak üzere spektrografik yolla kütleli olarak ayrılması üzerinde çalıştı.

İngiltere'ye döndükten sonra İskoçya'daki St. Andrews Üniversitesi'nde ders verdi. 1946'da Londra'da King's College'da Tıbbi Araştırma Konseyi'nin Biyofizik Birimi'ne geçti; 1955'te burada yöneticilik yapmaya başladı. Daha sonra adı Nörobiyoloji Birimi ve Hücre Biyofiziği Birimi olarak değiştirilen bu kuruluşta çalıştığı araştırmalarda DNA'nın yapısını X ışını kuramı tekniğiyle inceledi. 1960'ta Amerikan Halk Sağlığı Derneği'nin Albert Lasker Ödülü'nü kazandı.

King's College'da 1963-70 arasında moleküler biyoloji, 1970-81 arasında biyofizik dersleri verdi. Burada çalışırken hücre kimyası üzerine ışık mikroskopuyla yaptığı incelemelerin sonuçlarını yayımladı. Bilimsel gelişme ve ilerlemenin denetimden çıkması konusundaki kaygıları nedeniyle 1969'da İngiliz Bilimsel ve Toplumsal Sorumluluk Derneği'nin yöneticisi oldu; 1981'den bu yana Kimyasal Silahlara Karşı Russell Komitesi üyesidir.

Wilkins, Roy (d. 30 Ağustos 1901, St. Louis, Missouri - ö. 8 Eylül 1981, New York kenti, ABD), ABD'li yurttaş hakları savunucusu. 1955-77 arasında Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği (NAACP) yönetim kurulu başkanlığını yürütmüştür.

Minneapolis'teki Minnesota Üniversitesi'ni 1923'te bitirdi. Ardından Siyahların haklarını savunan *Kansas City Call* gazetesinin muhabiri, daha sonra da yayın yönetmeni oldu. 1931'de NAACP yönetim kuruluna girdikten sonra, örgütün resmi yayın organı *The Crisis*'in yönetimini üstlendi. 1934-49 arasında yürüttüğü bu görevi sırasında

bütün ABD ölçeğinde ırk ayrımcılığına karşı etkinliklerin esgüdümünü sağladı. 1949-50 yıllarında 100'ü aşkın yerel ve ulusal grubu bir araya getiren İvedi Yurttaş Hakları Ulusal Seferberliği örgütünün başkanlığını yaptı.

İrk çatışmalarının yoğunlaştığı ve kitlesel protestoların baş gösterdiği bir dönemde NAACP'nin en yüksek yöneticisi olan Wilkins örgütün yasal düzenlemelerle eşit haklar elde edilmesi için gösterdiği çabaları yönetti. Yurttaş hakları için Ağustos 1963'te düzenlenen tarihsel Washington Yürüyüşü'nün örgütlenmesini sağladı. Barışçıl direniş ilkesine sıkı sıkıya bağlı olan Wilkins ırkçılığın her biçimine karşıydı. Siyahların ayrımcılık politikasını da benimsemiyordu.

Wilkins 1968'de Uluslararası İnsan Hakları Konferansı'nda ABD heyetine başkanlık etti. 1968'de ABD Özgürlük Madalyası, 1975'te de Joseph İnsan Hakları Ödülü'yle ödüllendirildi. 1977'de NAACP'nin onursal başkanlığına getirildi.

Wilkinson, Sir Geoffrey (d. 14 Temmuz 1921, Todmorden, Yorkshire, İngiltere), organometal kimyasına ilişkin çalışmalarıyla 1973 Nobel Kimya Ödülü'nü Ernst Fischer ile birlikte kazanan İngiliz kimyacı.

Öğrenimini Londra Üniversitesi'ne bağlı İmparatorluk Bilim ve Teknoloji Yüksekokulu'nda tamamlayan Wilkinson, 1943-46 arasında Kanada'nın atom enerjisi projesinde çalıştı. 1946-50 arasında Berkeley'deki California Üniversitesi'nde, 1950-51 yıllarında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde ve 1951-55 arasında Harvard Üniversitesi'nde ders verdi, 1956'da Londra Üniversitesi'ne döndü. Wilkinson'un metal-hidrojen bağlarına ilişkin araştırmalarının organik ve inorganik kimyada çok önemli bir yeri ve sanayide önemli uygulama alanları vardır. Wilkinson'un alkenlerin hidrojenlenmesi için geliştirdiği homojen bir katalizör olan klorotris, çoğunlukla Wilkinson katalizörü olarak anılır. Wilkinson 1976'da "sir" unvanı aldı.

Wilkinson, James (d. 1757, Calvert, Maryland, ABD - ö. 28 Aralık 1825, México, Meksika), ABD'li asker ve iki taraflı çalışan casus. Aaron Burr'le (*) birlikte Meksika'da bağımsız bir devlet kurmaya çalışmıştır. Burr'ü ele verip vermediği, tarihçiler arasında hâlâ tartışma konusudur.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda (1775-83) General Horatio Gates komutasında çarpışan (1777-78) Wilkinson, 1784'te Kentucky'ye yerleşerek bağımsız bir devlet kurma mücaadesine katıldı. 1787'de İspanya'ya bağlılık yemini etti ve Kentucky'nin batısını Louisiana egemenliğine sokmak için entrikalara başladı. 1800'e değin İspanya'dan maaş aldı ve "On Üç Numara" adıyla tanındı. Bir yandan da İspanyollara karşı gizli etkinliklerde bulundu. Ekim 1791'de ABD Kara Kuvvetleri'nde yarbay rütbesi aldı ve Louisiana Alımı'ndan sonra bu bölgenin valisi oldu.

İspanya'nın Meksika'daki topraklarını ele geçirme, belki de burada bağımsız bir yönetim kurma çabalarına da bu dönemde girişti. 1806'da Aaron Burr'le anlaşarak, Güneybatı'nın ele geçirilmesi amacıyla yönelik keşif yapması için Zebulon M. Pike'i bölgeye gönderdi. Ama sonradan Burr'ü Başkan Thomas Jefferson'a ihbar etti, Texas sınırının tarafsızlaştırılması konusunda İspanyollarla anlaştı ve New Orleans'da sıkıyönetim ilan ederek Burr'ü tutuklattı. Richmond'da (Virginia) vatana ihanet suçlamasıyla yargılanan Burr suçsuz bulununca bu kez kuşkular kendisine yöneldi. Askeri

mahkemede birkaç kez yargılanmasına ve Kongre soruşturmasından geçmesine karşın, sonunda New Orleans'daki görevine dönmeyi başardı (1812). 1813'te de tümgeneral rütbesine yükseltildi. Aynı yılın sonlarında, Montreal'e karşı yürüttüğü harekât başarısızlıkla sonuçlanınca meslek yaşamı sona erdi. Ölümünden kısa bir süre önce kendisine Texas'ta bir arazi verildi.

Wilkinson, John (d. 1728, Clifton, Cumberland - ö. 14 Temmuz 1808, Bradley, Staffordshire, İngiltere), demire yeni kullanım alanları bulan ve James Watt'ın buhar makinesinin başarıya ulaşmasında çok önemli rol oynayan bir delik işleme tezgâhı geliştiren İngiliz sanayici.

Yirmi yaşında Staffordshire'a yerleşen Wilkinson, Bilston'daki ilk demir ocagını inşa etti. 1775'te babasının Bersham'daki

John Wilkinson, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması; Bilim Müzesi, Londra Science Museum, Londra

(Denbigh, Galler) fabrikasında motor silindirelerini ve top namlularını o güne değin ulaşılamayan bir duyarlılıkla işleyen bir tezgâh yaptı. James Watt ve James Moulton'un geliştirdiği ilk buhar makinesini Broseley'deki tesislerinde (Shropshire) çok miktarda dövme demir üretiminde yararlandığı büyük bir hava pompasını tahrir etmede kullandı. Abraham Darby'nin Severn Irmağı üzerinde Broseley'de 1779'da tamamladığı demir köprüde kullanılan demirler Wilkinson tarafından sağlandı.

Fransızlara dökme demirin oyulması yoluyla top üretimi tekniğini öğreten Wilkinson, Paris'in su dağıtım sisteminde kullanılan tüm boru, silindir ve öbür demir malzemeleri üretti. Wilkinson öldükten sonra kendi tasarlamış olduğu demir bir tabut içinde gömüldü.

Willamette Irmağı, ABD'de ırmak. Coast ve Middle adlı akarsuların Oregon eyaletinin batısındaki Eugene'in güneydoğusunda birleşmesiyle oluşur. Corvallis, Albany, Salem ve Oregon kentlerinden geçerek kuzeye doğru 295 km boyunca aktıktan sonra Portland yakınlarında Columbia Irmağına dökülür. Irmağın havzası doğuda Cascade Sıradaglarıyla batıda Büyük Okyanus Kıyı Sıradaglarının öteki sıraları arasında uzanır. Eyaletin en kalabalık kentleri 48 km genişliğindeki Willamette Vadisinde yer alır. Irmağın kollarının üzerinde taşkın denetimi amacıyla inşa edilmiş olan barajlar bölgeye elektrik enerjisi de sağlar.

Willard, Simon (d. 3 Nisan 1753, Grafton, Massachusetts - ö. 30 Ağustos 1848, Roxbury, Massachusetts, ABD), banço biçimli saati geliştiren ABD'li saat yapımcısı. 1765-1850 arasında piring motorlu saatler üreten Massachusetts'li bir ailenin üyesidir.

Bir süre Grafton'da bir saat yapımcısının yanında çalıştıktan sonra yaklaşık 1780'de Boston yakınlarındaki Roxbury'ye yerleşti. Thomas Jefferson gibi çok sayıda zengin

müşteriye saat yapan Willard, daha çok kilise ve salon saatleri konusunda uzmanlaştı. Willard'ın çalışmalarını saat motoru yapımı üzerinde yoğunlaştırdığı, bu motorların yerleştirildiği mahfazaların ise başkaları tarafından yapıldığı sanılmaktadır.

Willard 8 Şubat 1802'de mahfazası banço-ya benzeyen, yay tahrikli, sarkaçlı bir saatin patentini aldı. Dış görünümünden dolayı bu saat sonradan "banço saat" olarak adlandırıldı. Willard ayrıca 1784'te saat mekanizmasıyla çalışan ve et kızağıyla kullanılan bir aygıtın, 1819'da da bir çalar saatin patentini aldı.

Willard'ın ağabeyi Benjamin (1743-1803) saat yapımına yaklaşık 1765'te Grafton'da başladı ve yaptığı konsol saatlerle ün kazandı. Kardeşleri Ephraim (1755-1805), Aaron (1757-1844) ile oğlu Simon Jr. da (1795-1881) saat yapımı işiyle uğraştılar.

Willcocks, Sir William (d. 27 Eylül 1852, Hindistan - ö. 28 Temmuz 1932, Kahire, Mısır), ilk Assuan Barajı düşüncesini ortaya atan, sonra da tasarımı gerçekleştiren İngiliz inşaat mühendisi. Güney Afrika ve Türkiye'de bazı önemli sulama projelerini uygulamıştır.

1872'de Hindistan Bayındırlık Bakanlığı'na girdi, 1883'te de Mısır Bayındırlık Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. Mısır'da biriktirme gölleri genel müdürlüğü görevini yürütürken ilk Assuan Barajı'na ilişkin çalışmaları ve planları tamamladı. Ama baraj onun Mısır'dan ayrılmasından ancak beş yıl sonra, 1902'de bitirilebildi.

1901'de Güney Afrika'ya giden Willcocks kurak bölgelerin sulanmasına ilişkin bir projesi üzerinde çalıştı. Geliştirdiği planların bazıları uygulandı, ona da bu çalışmalarından dolayı "sir" unvanı verildi. Daha sonra Osmanlı hükümetince Türkiye'deki sulama çalışmalarının başına getirildi. 1911'de günümüzde Irak sınırları içinde bulunan eski Kalde bölgesine su getirilmesi için bir plan geliştirdi. Bu plan kapsamında, eski Babil kenti yakınlarında Fırat Irmağı üzerinde kurulan Hindiye Barajı 1.400.000 hektarlık bir alanın sulanmasına olanak sağladı.

Willem I, tam adı ORANJE PRENSİ VE NASSAU KONTU WILLEM, lakabı SESSİZ WILLEM, Hollanda dilinde WILLEM, PRINS VAN ORANJE, GRAAF VAN NASSAU ya da WILLEM DE ZWAGER (d. 24 Nisan 1533, Dillenburg, Nassau - ö. 10 Temmuz 1584, Delft, Holland), Felemenk Cumhuriyeti'nin ilk stadhouder'i (vali) ve İspanyol egemenliğiyle Katolikliğe karşı başlatılan ayaklanmanın önderi.

Lahn Irmağı (Nassau) bölgesinde mülkleri olan Nassau-Dillenburg kontu Willem'in en büyük oğlu olarak seçkin bir Lutherci çevrede büyüdü. Amcası Heinrich'in tek oğlu René'nin 1544'te öldürülmesiyle çok daha büyük olan Nassau-Breda ve Chalon-Oranje'in tüm toprakları da 11 yaşındaki Willem'e kaldı. Burgonya Felemenk'i'nin süzereni olan Habsburglu imparator V. Karl (Şarlken) bu mirasın büyüklüğünü göz önüne alarak Willem'in anne ve babasının oğullarının vasilikliğini bırakmalarını, genç prensin yeni yurdunda Katolik öğrenimi görmesini şart koştu. Bundan sonra Willem, Breda ve Brüksel'de özel öğretmenlerin denetiminde yetişti. 1551'de çoğu Holland'da olmak üzere kendisine çeşitli soyluluk unvanları getiren zengin Egmond-Buren kontesi Anne'le (ö. 1558) evlendi. V. Karl ile Brüksel sarayının gözdesi olarak kendisinden beklenen toplumsal, askeri ve diplomatik görevleri sadakatle yerine getirdi. V. Karl'ın ölümünden önce İspanya krallığını ve Burgonya topraklarının yönetimini üstlenen oğlu II. Felipe döneminde 1555'te Devlet Konseyi'ne atandı. 1559'da

Arras piskoposu Antoine Perrenot de Granvelle ve Duque de Alba ile birlikte Cateau-Cambresis Barış görüşmelerine katıldı. Burgonya-Habsburg ile Fransa arasındaki uzun süreli anlaşmazlığa son veren bu anlaşmayla, Oranje Prenliği'ndeki Fransız işgali sona eriyor ve Fransız Kalvenci vaizlerinin Felemenk'e girmesine izin veriliyordu. Willem Ağustos 1559'da Holland, Zeeland ve Utrecht, Şubat 1561'de ise Franche-Comté stadhouderliğine atandı.

Willem 1561'den sonra ülke yönetiminde hak ettikleri payı alamadıklarını öne süren öteki büyük toprak sahipleriyle birlikte Brüksel hükümetini açıkça eleştirmeye başladı. Büyük hümanist Erasmus'un düşüncelerinden değişik ölçülerde etkilenen Willem ve yandaşları, geleneksel birer Katolik olmalarına karşın dinsel baskıları onaylamıyorlardı. Ayrıca Willem gibi bazı soyluların Protestanlar arasında dostları ve yakınları da vardı. Willem 1561'de Saksonyalı Anna'yla evlenerek Luthercilerle ve Almanlarla ilişkilerini güçlendirdi. Devlet Konseyi'nde yaptığı bir konuşmada, dinsel birliğin zor yoluyla kurulamayacağını ve prenslerin uyruklarının viedanlarını denetlemesinin doğru olmadığını savundu.

Kral Ekim 1565'te heretiklere karp yasalarının en sert biçimde uygulanmasını emredince gerilim iyice arttı. Artık muhalefetin başını, durumu daha umutsuz gören ve şiddete dayalı bir çözüme daha yatkın olan küçük soylular çekmeye başlamıştı. Bazıları Kalvenci olan bu soylularla yandaşlarının oluşturduğu konfederasyona Geuzen deniyordu. Büyük toprak sahiplerinin tersine Willem ve birkaç dostu bu harekete olumlu yaklaşıyordu. Willem konfederasyonu süzme başvurmadan önce kral naibesi Parma düküsi Margarete'ye başvurmuştu. Margarete de Protestan karşıtı yasaların yumuşatılacağına söz veriyse de sorunun çözümünde böyle küçük düzenlemeler için çok geç kalmıştı. Ekonomik bunalımın yol açtığı sefalet, Ağustos 1566'da Felemenk topraklarında dinsel taşkınlıklara dönüştü. Böylece Katoliklerle Protestanların barış içinde yaşaması daha da zorlaştı; muhalefetin sorumluluk sahibi üyeleri kiliseyi korumayı gerekli gördükleri için hareket zayıfladı. Sonunda Kral Felipe heretiklerle ayaklanmacıların bir hamlede yok etmek üzere Aralık 1566'da Duque de Alba'yı Felemenk stadhouderliğine atadı.

Willem başlangıçta hemen direnişe geçmeyi tasarlıyordu, ama Flandre ve Artois stadhouder'i Egmond kontu Lamoral'ın desteğini alamadığı için bir şey yapamadı. Artık açıkça krala başkaldıran Protestanların kendisini koruyucu olarak benimsemesine izin veriyse de kamu düzeninin bozulmasına fırsat tanımadı. Anvers vikontu sıfatıyla, Kalvencilerin burada çıkardığı birçok ayaklanmayı bastırdı; kent kapılarını hem ayaklanmacılara hem de hükümet kuvvetlerine kapattı. Krala sadık olduğunu açıklamakla birlikte kral naibesinin tüm devlet görevlerine şart koştuğu yeni, köşulsüz bağlılık andını içmeyi reddetti. Uzak görüşlü bir kararla Nisan 1567'de ailesinin Dillenburg'daki topraklarına çekildi. Willem'i izleyen binlerce kişi İngiltere, Almanya ve Fransa'ya göç etti.

Mayıs 1567'ye gelindiğinde bütün ülkede düzeni sağlamıştı. Ama Alba iyi eğitilmiş bir ordunun başında ağustosta Brüksel'e girerek bir terör dönemi başlattı. Eylülde Kanlı Konsey adında özel bir mahkeme kurularak tüm ayaklanmacılar ve heretikler yargılandı. Aralarında Egmond ve Hoorne

kontlarının da bulunduğu bini aşkın kişi idam edildi. Mahkemeye çağrılan Willem davranışlarını savunan vakur bir ifade gönderdi. Ama krallık toprakları içinde kalan tüm mallarına el kondu ve Leuven'de okuyan oğlu da İspanya'ya gönderildi.

Bundan sonra Willem silahlı mücadeleye girişmekte gecikmedi. Lutherci Alman prensleri ile İmparator II. Maximilian'dan beklediği ölçüde destek alamadıysa da büyük ölçüde akraba bağlantılarıyla askeri bir birlik oluşturmayı başardı. Nisan 1568'de Felemenk topraklarına iki sefer düzenlendi, ama bunların ikisi de başarısızlıkla sonuçlandı. Ekim başında Brabant'a doğru yürümeye başlayan Willem beklenen ayaklanma gerçekleşmeyince Fransa'ya çekilmek zorunda kaldı. Orada, Fransız hükümetine karşı ayaklanan Kalvenci Huguenot'ların (Fransız Protestanları) yanında kaldı. Kont Ludwig'i kişisel temsilci atayarak Ekim 1569'da Almanya'ya döndü.

Willem artık Kalvencileri direniş hareketinin çekirdeği olarak görüyor, ama Püriten eğilimlerinden ve hoşgörüsüzlüklerinden çekiniyordu. Bu nedenle 1573'e değin Reform Kilisesi'ne girmeyecekti. Bu arada kardeşi Adolph'u ve arkadaşlarından çoğunu kaybetmiş, oğlundan, mülklerinden ve makamlarından yoksun bırakılmıştı. Yabancı üslerden denize açılan *Geuzen* üyelerinin başarıları dışında askeri alanda varlık gösterilememişti. Deniz ablukası hem Felemenk'in ekonomisini sarsmış, hem de Alba'nın katı yönetiminin yarattığı hoşnutsuzluk artmıştı.

Willem 1572 yazında Fransa'nın desteğine güvenerek birbirine bağlı bir dizi saldırı planladı. Ama resmen planlanandan çok önce İngiltere'deki limanlardan yola çıkan bir *Geuzen* filosu Zuid-Holland'daki Brielle limanını ele geçirdi (1 Nisan). Bu başarı, Holland ve Zeeland'da beklenen ayaklanmanın patlak vermesini sağladı. Temmuzda yalnızca Amsterdam, Middelburg ve Zeeland'daki iki kent kral yanlısı kalmıştı. Holland eyaletine bağlı iller Willem'in çağrısıyla Dordrecht'te toplanarak (19-23 Temmuz) prensi hâlâ *stadhouder* olarak tanıdıklarını açıkladılar. Tüm illerin ortak organı olan Genel Meclis'te karar alınmaya değin Katoliklerle Kalvencilere eşit haklar tanındı.

Bu arada kuzeyde Gelderland ve Friesland'ın büyük bölümleri ayaklanmaya katılmıştı. Buna karşılık, Aziz Bartolomeus Yortusu Kıyımı'nda Huguenot önderlerinin hemen tümü yok edilince güneyde Fransız desteğine bağlanan umutlar suya düşmüştü. Bunun üzerine paralı askerlerini terhis eden Willem 21 Ekim'de Enkhuizen'de karaya çıkarak Gelderland ve Friesland'a katıldı. 1572-76 arasında bu iki eyaletin İspanyol ordularına karşı umutsuz direnişini yönetti. Kardeşlerinden Ludwig ve Heinrich Nisan 1574'te Nijmegen yakınlarında ağır yenilgiye uğradılar. Saksonyalı Anna'dan 1571'de boşanan Willem 1575'te, Reform Kilisesi'ne girmiş olan eski başrahibe Bourbon-Montpensier'li Charlotte'la evlendi. Aşırınlıkları dıziinlemeye ve Protestanların şiddete başvurmalarını önlemeye çalıştı. Daha önce savunduğu Katolik ve Kalvenci kiliselerine eşitliği düşüncesini gerçekleştiremedi; 1573'te Katolik ibadet yasaklandı. Holland'ın değişik kesimlerini (Temmuz 1575) ve Holland ile Zeeland'ı (Nisan 1576) birleştirmeye çalışan Willem vicdan özgürlüğünü gerçekleştirmesine karşın ibadet özgürlüğünün tanınmasını sağlayamadı.

Felemenk topraklarındaki İspanyol denetiminin 1576'da kısa bir süre için çökmesi

Willem'e yepyeni bir fırsat yarattı. Alba'nın ardılı Luis de Requesens y Zúñiga'nın ölümünden sonra henüz genel valinin atanmamış olması ve İspanyol askerler arasında ayaklanma çıkması, Devlet Konseyi'nin Genel Meclis'i toplamaya yöneltti. Sözde kral adına hareket eden ama gerçekte genel valinin yetkilerini gasp eden meclis hemen ayaklanmacı eyaletlerle görüşmelere başladı. Sonuçta Gent Uzlaşması imzalandı (8 Kasım 1576); bu barış Ocak 1577'de birinci Brüksel Birliği ile pekiştirildi. *Stadhouder*lık görevi ve mülkleri Willem'e geri verildi; 17 eyaletin ulusal bir yönetim altında toplanması da yakın gözüküyordu. Ama 1577 tarihli Sürekli Ferman nedeniyle, Genel Meclis'le Avusturyalı yeni genel vali Juan de Austria arasında imzalanan antlaşma Katolikliğin tüm ülkede korunmasını öngörür; buna karşılık Gent Uzlaşması'nı sürdürecektir hükümlerin bulunmaması nedeniyle Holland ve Zeeland temsilcileri meclisten ayrıldılar.

Temmuz 1577'de Juan'ın çarpışmaları yeniden başlatmaya çalışması Willem'in saflarını daha da güçlendirdi. Holland ve Zeeland'da ötedenberi Willem'e karşı çıkan ya da yeniden İspanyol egemenliğine giren kentlerin yanı sıra Amsterdam da Şubat 1578'de prensin saflarına katıldı. Utrecht kenti ve eyaleti de onları izledi. Flandre, Brabant, Groningen ve başka yerlerde çoğunluğunu Kalvenci kentliler ile zanaatçıların oluşturduğu radikal Willem yandaşları üstünlüğü ele geçirdi. Holland ve Zeeland temsilcilerinin geri döndüğü Genel Meclis Eylül 1577'de Willem'i güneye, Brüksel'e çağırdı. Prens büyük bir coşkuyla karşılandı. Willem'in etkisiyle "anayurdun ortak düşmanı"na karşı Katoliklerle Protestanların birlikte hareket etmelerini öngören yeni bir birlik oluşturuldu. Bu arada tam yetkiyle hareket eden Genel Meclis, Kral Felipe'nin yeğeni Arşidük Matthias'ın başkanlığında bir hükümet oluşturdu. Matthias, Willem'in meşrutî rejim öngören koşullarını kabul etti. Ocak 1578'de de Willem, Matthias adına kral vekilliliğine atandı.

Willem'in bütün başarılarına karşın eyaletlerin genel birliği kısa ömürlü oldu. Bunun temel nedeni aşırı Kalvencilerin zora dayalı, hoşgörüsüz rejimler kurmalarıydı. Bu durumda devrimciler, eski kral nâlbisi Margarete'nin oğlu olan yeni genel vali Alessandro Farnese'nin çıkarları doğrultusunda davrandılar. Katolik olmakla birlikte İspanya'ya karşı çıkan kesimlerin tepkileri önce güneyde Fransızca konuşulan eyaletlerde ortaya çıktı. Genel Meclis Ağustos 1578'de Willem'in önerisiyle Fransa kralı III. Henri'nin kardeşi olan Katolik Anjou dükünü "Felemenk'in Özgürlüğünün Koruyucusu" ilan etti. Kısa süre sonra, eyaletlerin oluşturduğu küçük gruplar genel birliği tehlikeye düşürmeye başladı. Willem'in, kardeşi Gelderland valisi Johann tarafından kurulan "Utrecht Birliği"ni şartlı olarak desteklemesi (Mayıs 1579) genel birliği iyice tehlikeye düşürmüştü. 15 Mart'ta II. Felipe Willem'i vatan hainliğiyle suçlayarak öldürülmesi karşılığında ödül koydu. Willem suçlamalara saray papazına yazdığı sert bir savunmayla karşılık verdi ve Fransa'ya güvenmeyi sürdürdü. Protestanların büyük tepki göstermesine karşın 1580'de Genel Meclis'in Anjou düküne Felemenk'in hükümdarlığını vermesini sağladı. Ertesi yıl İspanya kralına olan bağlılık yemini geri alındı. Bu arada, Fransız prensi doğrudan yetkili kılmak istemeyen Holland ve Zeeland eyaletleri Willem'e babadan oğula geçen kontluk makamını vermeyi tasarlıyordu. Ama Willem, ancak Anjou'yu büyük güçlülüklerle Genel Meclis'le uzlaştırabil-

di. 1583'te, öldürülen Huguenot önderi Comté de Coligny'nin kızı Louise de Coligny'yle evlenerek Fransa'ya hâlâ güven-
diğini gösterdi.

II. Felipe'nin çıkardığı ferman üzerine Mart 1582'de Willem'e Anvers'de bir suikast girişiminde bulunuldu. Parma güneyden yaklaşırken Willem de Temmuz 1582'de Holland'a çekilerek Delft'teki eski bir manastıra taşındı. Burada 1584'te Franc-Comtois Balthasar Gérard adlı fanatik bir Katolik tarafından vuruldu.

Willem II (d. 27 Mayıs 1626, Lahey - ö. 6 Kasım 1650, Aldaar, Felemenk Cumhuriyeti), Oranje prensi, Nassau kontu ve 1647'den sonra Felemenk Cumhuriyeti'nin altı eyaletinin başkomutanı ve *stadhouder*'i (vali). Oranje prensi Frederik Hendrik'in oğluydu. 12 Mayıs 1641'de İngiltere kralı I. Charles'in en büyük kızı Mary Stuart'la (1631-60) evlendi. Babasının ölümünden (Mart 1647) sonra Oranje prensi, Friesland dışında tüm eyaletlerin *stadhouder*'i ve cumhuriyetin başkomutanı ve amirali oldu.

Ertesi yılın başlarında Münster'de Willem'in tüm çabalarına karşın, Felemenk'in bağımsızlığı için yürütülen Seksen Yıl Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşması imzalandı. Ama Willem hanedan çıkarlarından ve askeri amaçlarından vazgeçmedi. Fransız hükümetiyle yazışarak İspanyol Felemenk'in bir bölümünü ele geçirme planları yapmaya başladı. Bir yandan da yeniden İngiltere kralı olabilmesi için kayınbiraderi II. Charles'i destekliyordu. Willem'in hırslarının bir savaşa yol açmasından çekinen Holland Meclisi ücretli askeri birliklerin bir bölümünü terhis etti (4 Haziran 1650). Bunun üzerine Willem kendisine olağanüstü yetkiler tanıyan Holland'ın güçlenmesine karşı çıkan Genel Meclis'e başvurdu. 30 Temmuz'da Holland Meclisi'nin önde gelen altı üyesini hapsedirdi ve ordusuna Amsterdam üzerine yürüme emri verdi. Amsterdam'ı ele geçirme girişimi başarısızlıkla sonuçlandıysa da Genel Meclis'le uzlaşma sağladı. Sonraki dönemde dış politikada da yoğun muhalefetle karşılaştı. Bu politikalarının sonuçları tam alınmadan çiçek hastalığından öldü.

Willem III bak. William III

Willem IV, tam adı WILLEM KAREL HENDRIK FRISO (d. 1 Eylül 1711, Leeuwarden - ö. 22 Ekim 1751, Lahey, Felemenk Cumhuriyeti), Oranje ve Nassau prensi, Felemenk Cumhuriyeti *stadhouder*'i (vali).

Nassau-Dietz hanedanından Jan Willem Friso'nun oğluydu. Önce Friesland'ın, ardından da Groningen ve Gelderland'ın *stadhouder*'i olarak 1729-31 arasında babasının tüm makam ve unvanlarını devraldı. 25 Mart 1734'te İngiltere kralı II. George'un en büyük kızı Hanover hanedanından Anne'le evlendi. Nassau'lu Otto hanedanının soyunu sürdürecektir kimse kalmayınca Almanya'da bazı toprakların sahibi oldu.

Avusturya Veraset Savaşı (1740-48) sırasında Fransa Felemenk'i istila etti (Nisan 1747). Önce Zeeland, ardından Holland, Utrecht ve Overijssel'de, III. Willem'in ölümünden (1702) beri boş olan *stadhouder*'lik, başkomutanlık ve amirallik görevlerine IV. Willem'i getirmeye yönelik kendiliğinden halk hareketleri baş gösterdi. Sonunda Willem vârislerine de geçecek biçimde tüm bu makamlara getirildi. Yedi eyaletin tümünün birden ilk *stadhouder*'i olarak öncellerinden daha güçlü konumdaydı. Ama başarılı bir yönetim gösteremediği için 1748'de barış anlaşması imzalandı.

Felemenk halkı Holland'daki kent oligarşilerinin egemenliğini sınırlandıracak yönetsel

reformlara gidilmesini istiyordu. Willem büyük yolsuzlukları ortadan kaldırmak için girişimlerde bulundu. Ama öldüğünde ivedi sorunların çoğu çözümlenememişti, oğlu V. Willem ise henüz üç yaşındaydı.

Willem V (d. 8 Mart 1748, Lahey - ö. 9 Nisan 1806, Braunschweig, Almanya), Oranje ve Nassau prensi, Felemenk Cumhuriyeti *stadhouder*'i (1751-95).

Babası IV. Willem öldüğünde henüz üç yaşındaydı. Yönetimi önce Hanover hanedanından olan Anne, onun Ocak 1759'da ölmesinden sonra da eyalet meclisleri üstlendi. 1766'da reşit olmasının ardından da Willem, vasisi Braunschweig-Wolfenbüttel dükü Ludwig Ernst'in (1718-88) danışmanı olarak kalmasını istedi. 4 Ekim 1767'de II. Friedrich Wilhelm'in kız kardeşi Prusyalı Wilhelmina'yla evlendi.

Siyasal ve askeri bakımdan yetersiz bir yönetici olan Willem İngiliz yanlı politikalarıyla halkın geniş kesiminin düşmanlığını çekti. IV. İngiliz-Felemenk Savaşı'nın (1780-84) çıkmasını engelleyememesi reform yanlısı Yurtsever Parti'nin muhalefeti güçlendirdi. Savaşın sonu Lahey'den ayrıldı (1785). Bir Prusya birliğinin Yurtseverleri yenilgiye uğratmasından sonra ülkesine döndü (1787).

Willem'in tutucu yaklaşımı tüm reform çabalarını boşa çıkarıyordu. 1795'te Fransız işgali nedeniyle ailesiyle birlikte İngiltere'ye göç etti (18 Ocak). 23 Şubat'ta *stadhouder*lik makamından uzaklaştırıldı ve Batav Cumhuriyeti kuruldu (1795-1806). Kasım 1802'de Almanya'ya giderek üyesi olduğu Nassau hanedanına ait topraklara yerleşti.

Willem I, tam adı WILLEM FREDERİK (d. 24 Ağustos 1772, Lahey - ö. 12 Aralık 1843, Berlin), Hollanda kralı ve Lüksemburg grandükü (1815-40). Fransız yönetimi döneminin (1795-1813) ertesinde ticareti ve sanayiye canlandırmış, ama baskıcı yönetimi 1830'da Belçika ayaklanmasında yol açmıştır.

I. Willem, J. A. Kruseman'ın bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Devlet Müzesi, Amsterdam Rijksmuseum, Amsterdam

Oranje prensi V. Willem'in oğluydu. 1791'de, amcası olan Prusya prensi II. Wilhelm Friedrich'in kızı Wilhelmina'yla evlendi. Fransızların Felemenk Cumhuriyeti'ni işgal etmesinin ardından ailesiyle birlikte İngiltere'ye göç etti. 1802'de Fransız imparatoru I. Napoléon'la yapılan piskoposluğunun yanı sıra başka küçük unvanlar da aldı, ama imparatora karşı Prusya'yı destekleyince 1806'da bu Alman unvanlarını yitirdi. Avusturyalılarla birlikte Napoléon'a karşı üstlendiği kimi görevler (1809) dışında 1812'ye değin Prusya sarayında sürgün yaşamı sürdü.

1813'te Fransız yönetimine karşı başlatılan ayaklanmanın ardından geçici hükümetin önerisiyle Felemenk Cumhuriyeti'nin hükümlerine getirildi. 1815'te ise

Belçika, Liège ve Lüksemburg Grandüklüğüne içine alan Hollanda Krallığı'nın başına geçti. Göreve gelir gelmez krallık için bir ekonomik gelişme programı başlattı; 1822'de Belçika'da sanayinin gelişmesine parasal kaynak sağlayacak bir banka, 1824'te de kuzey ülkeleriyle ticareti kolaylaştıracak Hollanda Ticaret Kumpanyası (NHM) kuruldu. Ama Belçikalılar, birikmiş daha çok borcu ve daha az nüfusu bulunmasına karşın kuzey Felemenklerle parlamentoda eşit oranda temsil edildikleri ve eşit vergiyle yükümlü kılındıkları için bu grupla birleşmeye karşı çıktılar.

Willem'in kiliseye karşı devlete üstünlük tanıyan politikaları Belçikalı Katolik din adamlarının konumunu sarstı. Gent, Louvain ve Liège üniversiteleri devlet denetimine girdi; ilahiyat fakültesi öğrencilerinin de Louvain'deki yeni "felsefe yüksek okulu"na devam etmesi zorunlu kılındı. Hollanda dilinin tüm krallıkta resmî dil olması kararı ve Belçika sanayisinin koruma önlemlerine gerek duyduğu bir dönemde serbest ticarete yönelmesi Belçikalıları daha da uzlaşmazlığa itti.

Willem'in yönetimine karşı çıkan Belçikalı liberal ve Katolik gruplar 1828'de bir "partiler birliği" kurarak kraldan siyasal ve dinsel reform talebinde bulundular. Haziran 1830'da Paris'teki devrimin etkisiyle ertesi ay Brüksel'de bir ayaklanma patlak verdi. Ayaklanmacıların sağladığı ilk askeri başarılarından sonra, Ocak 1831'de Avrupa'nın büyük devletlerinin katıldığı bir konferansta Belçika'nın bağımsız bir devlet olması kararlaştırıldı. Willem Belçika'nın birlikten ayrılmasını reddetti ve yeniden savaş hazırlıklarına başladı. Hollanda halkının baskıcı yöntemlere karşı gitgide tutum aldığı görünce Ekim 1840'ta tahttan çekildi ve son yıllarını Berlin'de geçirdi.

Willem II, tam adı WILLEM FREDERİK GEORGE LODEWIK (d. 6 Aralık 1792, Lahey, Felemenk Cumhuriyeti - ö. 17 Mart 1849, Tilburg, Hollanda Krallığı), Hollanda kralı ve Lüksemburg grandükü (1840-49). Ülkesini yeniden mali istikrara kavuşturmuş, 1848 Anayasası'yla daha liberal bir monarşiyi geçirmiştir.

1795'ten sonra ailesiyle birlikte İngiltere'de sürgün kaldı. Yarınada Savaşı'nda (1808-14) Wellington dükünün yaveri olarak İngiliz ordusunda görev yaptı (1811-12). Ayrıca Waterloo Çarpışması'nda (1815) Hollanda birliklerine komuta etti. 1816'da Rus çarı I. Aleksandr'ın kız kardeşi grandüşes Anna Pavlovna'yla evlendi. Birleşik Hollanda Krallığı'nın Belçika bölümünde halkın gözdesi olduğundan 1830'daki ayaklanmadan sonra Brüksel'e gönderildi. Ayaklanmacılara verdiği ödünler sonucu vermeyince İngiltere'ye çekildi. Ağustos 1831'de yeni kral I. Léopold'ün kuvvetlerine karşı Hollanda ordularına başarıyla komuta etti. Ama Fransız ordusu bu ilerleyişi durdurdu.

Ekim 1840'ta babasının tahttan çekilmesi üzerine Hollanda kralı oldu. Devlet adamlığı ve maliye konularında babası kadar yetenekli olmamakla birlikte F. A. van Hall'u maliye bakanlığına getirerek çok isabetli bir tercihte bulundu. Van Hall mali dengeyi gerçekleştirdi ve Doğu Hint Adalarındaki kolonilerden sağlanan karlıları da katkısıyla 1847'de 70 yıldır ilk kez bütçe fazlası sağlandı.

Willem Katoliklere ve ayrılıkçı Kalvencilere karşı hoşgörülü davrandı, ama yönetimin daha temsili olmasını isteyen Liberaller ters düştü. 1848'deki devrim hareketlerinin Hollanda'ya da sıçramasından çekindiği için önde gelen Liberal devlet adamı Johan

Thorbecke'yi bir anayasa hazırlamakla görevlendirdi. Kasım 1848'de onaylanan anayasayla bakanların ve Ulusal Meclis'in yetkileri genişletiliyor, doğrudan seçim ilkesi getiriliyor ve temel yurttaş hakları güvence altına alınıyordu.

Willem III, tam adı WILLEM ALEXANDER PAUL FREDERİK LODEWIK (d. 19 Şubat 1817, Brüksel - ö. 23 Kasım 1890, Apeldoorn, Hollanda Krallığı), Hollanda kralı ve Lüksemburg grandükü (1849-90).

Kral II. Willem'in en büyük oğluydu. 1839'da Württemberg kralı I. Wilhelm'in kızı Sophia'yla evlendi ve 1849'da tahta çıktı. Parlamenter yönetim biçimi getiren 1848 Anayasası'na karşı olduğu halde anayasanın önde gelen savunucularından Johan Thorbecke'nin başbakanlığına kabul etmek zorunda kaldı. 1853'te Utrecht'te Katolik başpiskoposluğun yeniden kurulması konusunda çıkan anlaşmazlıkta Katolik karşıtı bir tutum takınca Thorbecke görevden çekildi.

Willem 1867'de Lüksemburg üzerindeki egemenlik haklarını Fransa'ya satmaya çalıştıysa da Prusya'nın baskısıyla bundan vazgeçmek zorunda kaldı. Bu arada Limburg'un bir bölümünü Hollanda topraklarına kattı. Lüksemburg bunalımının ardından parlamentodaki etkisi belirgin biçimde azaldı. İlk karısının ölümünden (1877) iki yıl sonra Waldeck-Pyrmont'lu Emma'yla evlendi. 1890'da hastalığı süresince karısı kral naibesi oldu. Ölümünden sonra tahta Emma'dan doğan kızı Wilhelmina geçti.

Willem van Ruysbroeck, Latince WILHELMUS RUBRUQUIS (d. y. 1215 - ö. y. 1295), Fransız Fransisken keşiş. Moğollarla ilgili gözleme dayanan gezi notları ortaçağ Hristiyan gezginlerince kaleme alınmış bu türdeki yapıtların en iyisi olarak kabul edilir. Çağdaşı olduğu İngiliz bilim adamı ve düşünürü Roger Bacon'ın *Opus majus*'undaki (Büyük Yapıt) coğrafya bölümünde adı sıkça geçer.

Filistin'deki Akkâ kentinde bulunan Fransa kralı IX. Louis (Aziz) tarafından 1253'te resmî olmayan bir görevle Moğol İmparatorluğu'na gönderildi. Bir heyetle 7 Mayıs'ta Konstantinopolis'ten (İstanbul) yola çıkarak Kırım'ın Sudak kentine ve oradan beş haftalık bir bozkır yolculuğunun ardından Batu Han'ın karargâhına ulaştı. Görüşme için Möngke Han'ın sarayına gitme emrini alınca, yaklaşık 8.000 km'lik yeni bir yolculuğa çıktı. Hazar Denizi ve Aral Gölünün kuzeyinden geçerek Talas Irmağını ve Moğolistan'ın geniş ovalarını aşttıktan sonra Karakurum'un güneyinde Möngke Han'ın karargâhına vardı. Sıcak bir karşılama görek birkaç ay hanın konluğu olarak ağırlandı. 10 Temmuz 1254'te başlayan dönüş yolculuğunda daha kuzeydeki yollardan geçerek 15 Ağustos 1255'te Trablusşam'a ulaştı. Orada kralın 1254'te kentten ayrılarak Fransa'ya döndüğünü öğrendi.

Willem'in daha sonra kralın isteği üzerine kaleme aldığı Moğolistan izlenimleri, dürüst ve keskin bir gözlemci olduğunu gösterir. Beş yazması günümüze ulaşmakla birlikte Bacon'dan sonra unutulmaya yüz tutan yapıtın Richard Hakluyt tarafından 1598 ve 1599'da kopya edilen metni, özgün biçimine göre eksik ve hatalarla doludur. W. W. Rockhill tarafından hazırlanan *The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World, 1253-55...* (Willem van Ruysbroeck'in Doğu Ülkelerine Yaptığı Gezi, 1253-55...) başlıklı baskı Hakluyt Derneği yayınları arasında 1900'de yayımlanmıştır.

Willems, Jan Frans (d. 11 Mart 1793, Boechout, Brabant, Avusturya Felemenki - ö. 24 Haziran 1846, Gent, Belçika), Flaman şair, oyun yazarı, denemeci ve dönemin en önemli Flamanca uzmanı.

1815'te Anvers'de kent arşivinde çalışmaya başladı. 1821'de kayıt memuru oldu. Bir yandan da oyunlar, şiirler ve *rederijkers* (retorikçiler) adıyla bilinen yazarların üslubunda denemeler yazdı. Filoloji çalışmalarına da gene bu yıllarda başladı. Hollanda edebiyat tarihi çalışmalarında bir dönüm noktası sayılan *Verhandeling over de nederduytsche taal-en letter-kunde...* (1819, 1820-24, 2 cilt) adlı yapıtını yayımladı. Ayrıca, 13. yüzyıla ait *Van den vos Reinaerde* (Tilki Reinaerde) adlı öyküyü modern Flamanca'ya çevirdi ve yapıta çığır açan bir önsöz yazdı (1834). Öykünün sonraki titiz basımıyla (1836), ülkesi dışında da adını duyurdu.

1835'te Gent'e yerleşen Willems orada Flaman ulusal ve romantik canlanışının önderlerinden biri oldu. Willems ayrıca, ortaçağdaki Flandre'la ilgili değerli bilgiler içeren *Belgisch museum* (1837-46) dergisinin de kurucusudur.

Willemstad, Antil Denizindeki Hollanda Antilleri'nin(*) başkenti ve Curaçao Adası'nın başlıca kenti. Adanın güneydoğu kıyısında yer alır. Schottegat limanına açılan Sint Anna Koyu kenti ikiye ayırır. Punda ve Otrabanda olarak bilinen bu iki yaka arasında Kraliçe Emma Dubalı Köprüsü (1888) uzanır.

Kentte Hollanda üslubunda çok sayıda ev ve eski bir köle pazarı vardır. Önemli yapılar arasında, eskiden Schottegat limanının girişini koruyan ve günümüzde yönetim merkezi olarak kullanılan Amsterdam Kalesi, Hollanda Reform Kilisesi (1769) ve Batu Yanküresi'nin en eski sinagogu olan Mikve Israel (1732) sayılabilir. Curaçao Müzesi kenttedir. Nüfus (1985 tah.) metropoliten alan, 125.000.

William I, lakabı FATİH WILLIAM, PIÇ WILLIAM ya da NORMANDİYALİ WILLIAM, İngilizce WILLIAM THE CONQUEROR, THE BASTARD ya da WILLIAM OF NORMANDY, Fransızca GUILLAUME LE CONQUÉRANT, GUILLAUME LE BÂTARD ya da GUILLAUME DE NORMANDIE (d. y. 1028, Falaise, Normandiya - ö. 9 Eylül 1087, Rouen), 1035'ten sonra (II. William adıyla) Normandiya dükü ve 1066'dan sonra İngiltere kralı.

I. William (ortada), Bayeux Duvar Halısı'ndan bir ayrıntı, 11. yy; Bayeux, Fransa
Sir Frank Stenton, 'The Bayeux Tapestry', Phaidon Press

Ortaçağın en büyük komutan ve hükümdarlarından biridir. Fransa'daki en güçlü feodal bey durumuna gelmiş ve ardından İngiltere'yi fethederek ülke tarihinin akışını değiştirmiştir.

Normandiya dükü I. Robert ile Falaise'li odalığı Herlava'nın (Arlette) oğluydu. Robert 1035'te hac yolculuğundan dönerken ölünce, daha önce vârisliğe atadığı tek oğlu William Norman soyluları ve Fransa kralı I. Henri tarafından dük olarak kabul edildi.

1042'de şövalye unvanı aldı ve yönetimde sözünü geçirmeye başladı. 1046'dan 1055'e değin, çoğu akrabalarının çıkarılan bir dizi ayaklanmayla uğraştı. Zaman zaman büyük tehlikeler atlattı ve Fransa kralı I. Henri'den yardım istemek zorunda kaldı. 1047'de kralın yardımıyla Caen'in güneydoğusundaki Val-ès-Dunes'de ayaklanmacıları bozguna uğrattı. 1047'den sonra düklüğün dışıyla ilgilenmeye başladı. Güney sınırını sağlamlaştırmak ve Maine'e kadar genişletmek amacıyla Kral Henri'nin de desteğiyle Anjou kontu Geoffroi Martel'e karşı bir dizi sefer düzenledi. Ama 1052'de Henri ile Geoffroi arasında barış sağlanınca Doğu Normandiya'da büyük bir ayaklanma çıktı, 1054'e değin ciddi tehlikeler atlatıldı.

Normanların Anglosakson İngiltere'ye yönelik ilgisi, İngiltere kralı II. Ethelred'in Kont II. Richard'ın (William'ın büyükbabası) kız kardeşi Emma'yla evlenmesiyle (1002) başlamıştı. Bu evlilikten doğan Hardecante ve Edward (Dindar) sırayla İngiltere kralı (1040-42 ve 1042-66) olmuştu. William, Prens Edward'ın kara Avrupa'sında sürgünde olduğu dönemde onunla tanışmış ve 1041'de İngiltere'de tahta çıktığında da bir olasılıkla onu desteklemişti. Edward'ın çocuğu olmayınca, onun vârisi olmayı ummaya başladı. Bu özlemini bazen Edward da kamçıyordu.

William 1049'da Flandre prensi V. Baudouin'le görüşerek kızı Mathilde (Matilda) ile evlenmek istediğini bildirdi. Soylu bir aileden gelen Baudouin'ın, o sırada İmparator III. Heinrich'e karşı başkaldırmış olduğundan bir müttefike gereksinimi vardı. Ama imparatorun dostu olan Papa IX. Leo Reims Konsili'nde (Ekim 1049) bu evliliği ensest sayarak yasakladı (William ile Matilda arasında bir akrabalık ilişkisi vardı). Ama tarafların ittifak konusundaki kararlılığı sonucunda 1052'de (en geç 1053'te) düğün yapıldı. 1059'da William papayla barıştı ve karıkoca günahlarının kefareti olarak Caen'de iki manastır yaptırdılar. William ile Matilda'nın dört oğulları oldu: Robert (geleceğin Normandiya dükü), Richard (genç yaşta öldü), William Rufus (William'ın İngiltere'deki ardılı) ve Henry (Rufus'un ardılı). Kızlarından Adela'nın oğlu Stephen da ileride İngiltere kralı oldu.

William, bir olasılıkla Flandre ile kurduğu ittifaktan güç alarak Edward'a başkda bulunmuş ve sonunda 1051'de ondan İngiltere tahtının vârisliği sözünü almıştı. Bu arada İngiltere'nin en üst soylusu Kont Godwine'in oğlu Tostig, Baudouin'ın üvey kardeşiyle evlendi. 1054-60 arasında William, Kral I. Henri ile Anjou kontu Geoffroi Martel'in ittifakına karşı kendi ittifaklarını korudu. 1060'ta Henri'nin ve Geoffroi Martel'in ölmesi üzerine yerlerine daha zayıf hükümdarlar geçince William 1063'te Maine'i ele geçirdi.

Edward 1064 ya da 1065'te Godwine'in oğlu ve ardılı Wessex kontu Harold'ı Normandiya'ya elçi olarak gönderdi. Kral ardında çocuk bırakmadan 5 Ocak 1066'da ölünce Harold İngiliz soylularının desteğiyle tahta çıktı. Bunun üzerine William savaş açmaya karar verdiyse de başkaları daha çabuk davrandı. Mayıs'ta Harold'ın sürgündeki kardeşi Tostig İngiltere üzerine yürüdü ve Eylül'de Northumbria kıyısı açıklarında Norveç kralı III. Harald Hardraade'nin kuvvetleriyle birleşti. Harold 25 Eylül'de York yakınındaki Stamford Bridge'de Tostig ve

Harald Hardraade'nin kuvvetlerini yenilgiye uğrattı ve William'a doğru yürüyüşe geçti. 14 Ekim'deki Hastings Çarpışması'nda(*) William Harold'ın kuvvetlerini bozguna uğrattı. 1066 Noel'inde Westminster Abbey'de taç giydi. Böylece Normanlar İngiltere'yi resmen fethetmiş oluyordu.

William, Normandiya'da isyancı soylularla düklük hizmetkârlarının yene kendi dostlarını getirmiş, paralı askerliğe sınırlamalar koymuş, düklük haklarını yeniden elde etmiş ve vasalları feodal yükümlülüklerini belirlemişti. Norman Kilisesi onun hükümdarlığı döneminde gelişip genişlemişti. Sinodlara kendisi başkanlık ediyor, böylece kilise içinde de disiplini sağlıyordu. 1067'nin başlarında İngiltere'den ayrıldıysa da çıkan ayaklanmalar yüzünden aralıktaki geri döndü. 1069'da doruğuna ulaşan ve 1071'de bastırılan ayaklanmalar sonucunda yüksek İngiliz aristokrasisi çöktü. Kara Avrupa'sındaki konumu sarsılmaya başladığı için William İngiltere sorununu olabildiğince sıkıntısız çözmek istiyordu. İngiltere'nin sınırlarını güvenlik altına almak amacıyla 1072'de İskoçya'yı, 1081'de de Galler'i istila etti ve yeni sınırlar boyunca savunma amaçlı yeni kontluklar kurdu. Son 15 yılını İngiltere'den çok Normandiya'da geçirdi.

William gereksiz yere tepki çekmemek için İngilizlerin yasalarına ve mahkemelerine dokunmadı. İngiltere'ye ancak çok gerektiği zaman döndü. 1075'te Hereford kontu Roger'la Norfolk kontu Ralf'ın başlattığı ve bir Danimarka filosofunun müdahalesiyle daha da tehlikeli duruma gelen ayaklanmayı bastırdı. 1082'de de İtalya'ya bir sefer düzenleyerek belki de papa olmayı planlayan Bayeux piskoposu ve Kent kontu üvey kardeşi Odo'yu tutukladı ve hapsedirdi. 1085'te Danimarka kralı II. Knud'un (Aziz) istila tehdidini karşılamak için büyük bir orduyla İngiltere'ye döndü. 1086'da Knud'un ölümüyle tehlike ortadan kalkınca krallığın ekonomik ve yönetsel koşullarına ilişkin bir araştırma yapılmasını emretti. Bu araştırmanın sonuçları iki ciltlik Domesday Kitabı'nda(*) özetlendi.

William'ın kara Avrupa'sındaki komşuları 1066'dan sonra gitgide güçlendiler. 1068'de IV. Foulques Anjou, 1071'de de Frizyalı Robert Flandre kontluğunun başına geçti. Fransa kralı I. Philippe ve Danimarka kralı II. Knud'la Robert ve Foulques dörtlü bir ittifak kurdular. Ayrıca tahtın vârisi Robert Curthose da kendisine *appanage* verilmediği ve parası olmadığı için 1077'de Normandiya'dan ayrılarak babasının düşmanlarıyla işbirliğine girmişti. William 1081'de Blancheland Antlaşması'nı imzalayarak Foulques ile uzlaşma sağladı. Öte yandan 1077'de Maine ile uğraşırken, Mantes Kontluğu'na bağlı Vexin'in doğu kesimini Kral Philippe'e kaptırmıştı. 1087'de Philippe'ten Chaumont, Mantes ve Pontoise kentlerinin geri verilmesini istedi. Temmuzda beklenmedik biçimde Mantes'e girdi, ama kent yakınlardan aldığı yara bir daha iyileşmedi.

Rouen dışında bir yere götürülen William ölüm döşegindeyken yanında piskoposları, hekimleri, oğulları William Rufus ile Henry ve üvey kardeşi Mortain kontu Robert bulunuyordu. Robert Curthose ise Fransa kralının yanındaydı. William'ın asıl isteği belki de gelenekler uyarınca tahtın Robert'e kalmasıydı. Ama içinde bulunduğu koşullarda, ona sadık kalan Rufus'u tek vâris ataması gerekiyordu. Sonunda bir orta yol buldu; Normandiya ve Maine'i Robert'e, İngiltere'yi de Rufus'a bıraktı. Henry'ye de bir tımar satın alabileceği kadar büyük bir servet bırakıyordu. 9 Eylül'de sabaha karşı öldü ve Caen'de inşa ettirdiği Saint-Étienne Kilisesi'ne gömüldü.

William II, lakabı WILLIAM RUFUS. Fransızca GUILLAUME LE ROUX (d. y. 1056 - ö. 2 Ağustos 1100, Lyndhurst yakınları, Hampshire, İngiltere), 1. William'ın (Fatih) oğlu ve 1087-1100 arasında İngiltere kralı, 1096-1100 arasında III. William adıyla filili Normandiya dükü. İngiltere ile Normandiya arasındaki siyasal bağların çözülmesine engel olmuş, ama askeri güce dayalı yönetimi nedeniyle acımasızlığı ve yolsuzluklarıyla ün salmıştır. Yüzü pembe olduğundan Rufus (Kızıl) lakabıyla anılmıştır.

Feodal gelenekler uyarınca 1. William Normandiya Dükü'günü en büyük oğlu II. Robert Curthose'a, fetih yoluyla elde ettiği İngiltere'yi ise Rufus'a bırakmıştı. Ama İngiltere'deki Norman soylularının çoğu İngiltere ve Normandiya'nın tek bir hükümdara bağlı kalmasını istiyordu. Rufus'un tahta çıkmasından kısa süre sonra bir komployla Robert'i tahta çıkarmaya çalıştılar. 1. William'ın üvey kardeşi Bayeux prensi (aynı zamanda Kent dükü) Odo'nun önderliğinde 1088'de İngiltere'nin doğu kesiminde ayaklanmalar başlatıldı. Rufus vergileri indireceğine ve etkili bir yönetim kuracağına dair söz vererek İngilizleri kendi tarafına çekti. Ayaklanma bastırıldıysa da kral verdiği sözleri tutmadı. Bu yüzden 1095'te Northumberland kontu Robert de Mowbray'ın önderliğinde yeni bir ayaklanma başlatıldı. William'ın elebaşılara karşı bu kez uyguladığı cezaların acımasızlığı karşısında bundan sonra hiçbir soylu onun otoritesine karşı çıkmaya cesaret edemedi. İngiltere Kilisesi'nin otoritesini kırma girişimleri Canterbury piskoposu Aziz Anselmus'un direnişiyle karşılaştı. Anselmus 1097'de yenilgiye uğrayarak Roma'ya gitti. Rufus da hemen Canterbury topraklarını ele geçirdi.

Bu arada Rufus İskoçya, Galler ve özellikle Normandiya'ya seferler düzenliyordu. 1091'de İskoçya kralı III. Malcolm'u ege-menliğini tanımak zorunda bıraktı. Kasım 1093'te ayaklanan Malcolm kısa süre sonra Northumberland'daki Alnwick yakınlarında öldürüldü. İskoçya'nın yanı sıra 1097'de Galler de Rufus'un vasalı durumuna geldi.

Rufus'un asıl ilgilendiği, Normandiya dükü Robert'i devirmekti. Yedi yıl süren bir savaştan sonra kardeşini kendisine bağlı bir müttefik olmaya zorladı. Robert 1096'da bir Haçlı seferine katılmak için İngiltere'den ayrılınca krallığını Rufus'a emanet etti. Rufus ise hemen Maine'i kendi topraklarına kattı. Rufus 1100'de Hampshire'daki New Forest'ta avlanırken sırtından oklanarak öldürüldü. Kardeşi Henry'nin emriyle Pont-hieu'daki Poix lordu Walter Tirel tarafından öldürüldüğü sanılır. Henry bu olaydan hemen sonra Kral I. Henry adıyla İngiltere tahtına çıktı.

William III, lakabı ORANJE'LI WILLIAM. ORANJE PRENSİ WILLIAM HENRY olarak da bilinir, Felemenkçe WILLEM HENDRIK, PRINS VAN ORANJE (d. 14 Kasım 1650, Lahey, Felemenk Cumhuriyeti - ö. 19 Mart 1702, Londra, İngiltere), 1672'den sonra Felemenk Cumhuriyeti stadhouder'i (vali), 1689'dan sonra İngiltere kralı. 1694'e değin İngiltere tahtını karısı Kraliçe II. Mary ile paylaşmıştır. Fransa kralı XIV. Louis'nin Avrupa'daki karşıtlarına önderlik etmiş, İngiltere'de Protestanlığın ve parlamentonun üstünlüğünü pekiştirmiştir.

Oranje prensi II. Willem ile İngiltere kralı I. Charles'ın kızı Mary'nin oğluydu. Holland eyaleti ile Amsterdam kentine egemen olan oligarşi yanlısı cumhuriyetçi bir azınlık, Willem'in ölümünden sonra Oranje hanedanını iktidardan uzaklaştırmak amacıyla Tecrit Yasası'nın (1654) çıkarılmasını

sağlayarak Oranje prensi ile onun soyundan gelenlerin devlet makamlarına atanmasını yasaklamıştı. Ama 1660'ta William'ın dayısı II. Charles'ın İngiltere tahtına çıkmasının ardından Tecrit Yasası kaldırıldı.

William 1666'nın başlarında Felemenk Cumhuriyeti'nin temsili organı olan Genel Meclis'in vesayetine girdi. Holland yüksek

III. William, W. Wissing'in bir resminden yapılmış portre; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

görevlisi Johan de Witt'ten devlet hizmetleri konusunda özel eğitim gördü.

1671'de Fransa kralı XIV. Louis ile İngiltere kralı II. Charles'ın Felemenk Cumhuriyeti'ne karşı ortak bir saldırı planladıkları ortaya çıktı. Bunun üzerine William'ın başkomutanlığa getirilmesi istekleri yoğunlaştı. Şubat 1672'de bu göreve atandı, ama başlangıçta yetkileri oldukça sınırlıydı. Mart ve nisan'da Charles ve Louis savaş ilan ettiler. Haziran'da Fransız birlikleri Ren Irmağını geçti ve birkaç haftada üç eyaleti işgal etti. Bunun üzerine ülkede panik başladı ve William'ın stadhouder'liğe yükseltilmesi talepleri iyice yoğunlaştı. 8 Temmuz'da Genel Meclis tarafından stadhouder ilan edildi; bu karar sonradan işgal altındaki eyaletlerin meclislerince de onaylandı.

William'ın ilk işi, iki kralın önerdiği ağır barış koşullarını reddetmek oldu. Birkaç hafta içinde ülkede düzen sağlandıysa da 20 Ağustos'ta haksız yere hainlikle suçlanan Johan de Witt ve kardeşi Lahey'de öfkeli bir kalabalık tarafından öldürüldü.

Bir yıl kadar ülke neredeyse tek başına ayakta durmayı başardı. William 1672 sonbaharında Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Leopold'le Brandenburg elektörünün desteğini sağladı, 1673'te İspanya da ittifaka katıldı. Bu arada William hızla ordusunu yeniden düzenledi ve Eylül 1673'te kilit konumdaki Naarden Kalesi'ni yeniden ele geçirmeyi başardı. Ardından hemen Köln topraklarına geçti, imparatorun kuvvetleriyle birleşti ve 12 Kasım'da Bonn'u ele geçirdi. Kuşatma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Fransızlar telaşla Felemenk topraklarını boşalttılar. Louis'nin küçük müttefikleri ile II. Charles 1674'ün başlarında barışa razı oldu. Ama Louis Almanya'da ve İspanyol Felemenk'i'nde birçok bölgeyi elinde tuttuğu için savaş sürdü ve kıtanın uzak bölgelerine yayıldı. 1678 ve 1679'da yapılan bir dizi antlaşmayla sonunda barış sağlandı.

William Kasım 1677'de York dükü James'in (sonradan İngiltere kralı II. James) kızı olan kuzini Mary'yle evlenmişti. Kendisi de İngiltere tahtının dördüncü sıradaki vârisiydi ama ilk vâris olan Mary'yle evlenince konumu güçlenmişti. Sonunda II. James'in başkıcı ve Katolik yanlısı politikalarına daya-

namayan İngiliz halkının çeşitli kesimleri 1687'de William'ı müdahaleye zorlamaya başladı. 1688'de James'in bir oğlunun olmasıyla Katolik bir vârisin ortaya çıkması durumu iyice gerginleştirdi.

10 Temmuz'da James'e muhalif grupların temsilcilerinin imzaladığı bir çağrı alan William 15 Kasım'da ordusuyla birlikte Devon'daki Tor Koyuna çıktı ve hemen hiç direnişle karşılaşmadan Londra'ya kadar ilerledi. James Fransa'ya kaçtı ve Ocak 1689'da toplanan Kurucu Parlamento kralın çekildiğini ve tahtı William ile Mary'ye bıraktığını açıkladı. William ve Mary şubat'ta kral ve kraliçe ilan edildiler, nisan'da İskoçya tahtı da onlara istüldü.

Bu değişiklik İskoçya ve İrlanda'da silahlı direnişle karşılaştı. İskoçya'daki direniş 1689'da bastırıldıysa da III. William'ın hükümdarlığı boyunca ülkede huzursuzluk ve karışıklık sürdü. 1689'da James'in Fransız desteğiyle birlikte ülkeye gelişiyle İrlanda'da savaş başladı. Ama Londonderry ile Enniskillen'in başlarıyla savunulması ve William'ın 1 Temmuz'da Boyne'da kazandığı zafer İrlanda'nın yeniden ele geçirilmesini sağladı. Öte yandan XIV. Louis imparatorluğa karşı giriştiği bir dizi küçük saldırının ardından 1688'de Pfalz'ı ele geçirmişti. Mayıs 1689'da Viyana Antlaşması'nı imzalayan Felemenk Cumhuriyeti ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu Louis'ye savaş açtı. Sonraki 18 ay boyunca William'ın diplomatik yeteneği sayesinde Brandenburg, Hannover, Saksonya, Bavyera, Savoia ve İspanya ile İngiltere'nin çevresinde bir ittifak oluşturdu.

William 1691'den sonra kara Avrupa'sına bir dizi sefer düzenledi ve bunların bir bölümünde başarıya ulaştı. Ama 1696'da çeşitli nedenlerle iki taraf da barış istemeye başladı. 1697'de Rijswijk Antlaşması imzalandı. Ama Avrupa'daki güç dengesi açısından büyük önem taşıyan, çocuksuz İspanya kralı II. Carlos'un ardından kimin tahta çıkacağı sorunu çözülmedi. William'ın bu barışın bir ateşkesten öteye geçemeyeceğini düşünmesi için yeterince neden vardı. Buna karşılık barışın uzun süreli olacağına inanan İngiltere Parlamentosu ısrarla asker sayısının azaltılmasını istedi ve dışişlerini sürekli ihmal etti. Yeni bir savaşı önlemek isteyen William İspanya'nın bölüşülmesi için Louis'yle iki antlaşma yaptı (1698-99). Bu önlemler parlamentoyla arasında ciddi bir sürtüşmeye neden oldu. Kasım 1700'de İspanya kralı ölünce Louis antlaşmaları yok sayarak İspanya tahtına kendi torununun çıkmasını sağladı ve topraklarını genişletme planlarından vazgeçmediğini kısa sürede ortaya koydu.

İngiltere'de tepkiye karşılanmasına karşın William Büyük İttifak'ı yeniden oluşturmaya ve yönetimi altındaki iki ülkeyi kaçırmaz savaşa hazırlamaya çalıştı. Sürgünde yaşayan II. James Eylül 1701'de öldü. Bunun üzerine XIV. Louis Rijswijk Antlaşması'na karşı gelerek oğlunu İngiltere kralı ilan etti. Bu durum İngilizler arasında savaş yandaşlığını yaygınlaştırdı. Ama William bu savaşın başladığını göremeden öldü. Avrupa'da düzeni sağlama planları Utrecht Antlaşması'yla (1713) büyük ölçüde gerçekleştirildi.

William'ın hükümdarlığı, İngiltere'de devletin yapılanması bakımından çok önemli sonuçlar doğurdu; kendisi de bu süreçte küçümsenemeyecek katkılarda bulundu. Krallık ayrıcalıklarını ılımlı ve iyi niyetli bir tutumla kullanarak hem tahtı, hem de Büyük Britanya'nın güç kaynağını oluşturan

istikrar ve süreklilik gibi öğeleri korudu. Para reformunu ve İrlanda'nın keten ticaretini destekledi. 1689'da ilan edilen Hoşgörü Yasası isteklerini tam karşılamıyordu ama birçok engellemelere karşı dinsel hoşgörüyü yerleştirmek için büyük çaba harcadı. 1689'da kendi isteğiyle yargı organlarının bağımsız çalışmasını sağladı. Bu durum Veraset Yasası'yla (1700-01) yasal süreklilik kazandı.

William IV, CLARENCE DÜKÜ PRENS WILLIAM HENRY (1789-1830) olarak da bilinir, Almanca WILHELM HEINRICH. lakabı DENİZCİ KRAL (d. 21 Ağustos 1765, Londra - ö. 20 Haziran 1837, Windsor Şatosu, Londra yakınları, İngiltere), 1830'dan sonra Birleşik Krallık ve Hannover kralı. Temsil gücünü seyrek nüfuslu bölgelerden sanayi bölgelerine kaydıran, böylece hükümdar ile toprak sahibi soyluların yönetim üzerindeki etkilerini sınırlandıran 1832 Reform Yasası'nı kabul etmek zorunda kalmıştır.

Kral III. George'un üçüncü oğluydu. On üç yaşında Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne girdi. Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-93) sırasında Amerika'da çarpıştı. Batı Hint Adalarında görev yaparken geleceğin ünlü amralı Horatio Nelson'la yakın dostluk kurdu. Ama 1790'da donanmadan ayrıldığına birçok başka subay gibi o da halkın gözünden düşmüş, aşkları yüzünden babasının da öfkesini çekmişti. 1794-1807 arasında İrlandalı komedyen Dorothea Jordan'dan evlilik dışı 10 çocuğu oldu (çocukları Fitz-Clarence soyadını taşıyordu). 11 Temmuz 1818'de Saksonya-Meiningen prensesi Adelaide ile evlendi; ondan doğan iki kızı da çok küçük yaşta öldü. Bu nedenle William'ın ölümünden sonra İngiltere tahtına yeğeni Prenses Victoria, Hannover tahtına ise erkek kardeşi Cumberland dükü Ernst August geçecekti.

William Henry, ağabeyi naip prens George'un (sonradan Kral IV. George [hd 1820-30]) tek meşru çocuğu Prenses Charlotte Augusta'nın ölümüyle (6 Kasım 1817) tahtın tek vârisi durumuna geldi. George Canning'in başbakanlığı döneminde Deniz Kuvvetleri lordu (*lord high admiral*) oldu (Nisan 1827), ama Wellington dükünün başbakanlığı döneminde bu görevinden çekilmek zorunda kaldı (Ağustos 1828).

IV. George'un ardından tahta çıktıktan sonra devlet işleriyle ağabeyinden daha çok ilgilendi. Mayıs 1832'de Başbakan Charles Grey, Lordlar Kamarası'nda seçim sistemi reformuna karşı çıkan çoğunluğun üstesinden gelebilmek için kraldan en az 50 yeni lord atamasını istedi. William bunu önce kabul etmedi. Ama Wellington bir Tory hükümeti kuramayınca, kralın Reform Yasası'nı parlamentodan geçirmeye yetecek sayıda lord atamaya söz vermesi üzerine Grey'nin önderliğindeki Whig'ler yeniden iktidara geldi. Böylece yasa tasarımları Lordlar Kamarası'ndan geçti. Sir Robert Peel'in önderliğindeki Tory'ler Ocak 1835 seçimlerinde seçim bölgeleri değiştiği için Avam Kamarası'nda çoğunluğu sağlayamadılar. Aynı yılın nisan ayında da kralın daha önce görevden uzaklaştırdığı Melbourne 2. vi-kontu William Lamb başbakan oldu.

William I, lakabı ASLAN (d. 1143 - ö. 4 Aralık 1214, Stirling, Stirlingshire, İskoçya), 1165-1214 arasında İskoçya kralı. 1174-89 arasında İngiltere kralının vasalı olmuş, sonunda krallığının bağımsızlığını elde etmiştir.

Northumberland kontu İskoçyalı Henry'nin ikinci oğluydu. 1152'de kontluk unvanı-

nı babasından devraldıysa da, 1157'de kontluğu İngiltere kralı II. Henry'ye (hd 1154-89) bırakmak zorunda kaldı. 1165'te ağabeyi Kral IV. Malcolm'un yerine tahta çıktı. 1173'te Henry'nin oğullarının Northumberland'ı ele geçirmek amacıyla düzenlediği bir ayaklanmaya katıldı, 1174'te Northumberland'daki Alnwick yakınlarında yakalandı. İngiltere kralının egemenliğini ve İngiltere Kilisesi'nin üstünlüğünü tanıdığını açıklayınca serbest bırakıldı.

1189'da Henry'nin ölümünden sonra yeni kral I. Richard'a (hd 1189-99) yüklüce bir tutar ödeyerek feodal bağımlılıktan kurtuldu. Kral John döneminde (1199-1216) İngiltere ile İskoçya arasındaki ilişkiler Northumberland sorunu yüzünden bozuldu. William 1209'da hak iddialarından vazgeçmek zorunda kaldı.

Otoritesini bütün İskoçya'ya yaymaya çalışarak küçük çaplı ama etkili bir merkezi bürokrasi oluşturdu. İskoçya'nın bugünkü birçok büyük ilçesi onun döneminde berat aldı. Onun inşa ettirdiği Arbroath Manastırı, 1178'de öldüğünde İskoçya'nın en zengin manastırlarından biri olmuştu. Ardından oğlu II. Alexander tahta çıktı.

William (NEWBURGH'LU) (d. 1136, Yorkshire - ö. y. 1198, Newburgh Manastırı, İngiltere), İngiliz tarihçi. 11. ve 12. yüzyıl İngiltere'siyle ilgili en değerli tarih yapıtlarından birinin yazarıdır.

Çocukluğunda girdiği Augustinusçu Newburgh Manastırı'nda bütün ömrünü geçirdi. Rievax başkeşişi Ernald'ın isteği üzerine yazdığı *Historia rerum Anglicarum* (1196-98; İngiliz Tarihi) adlı yapıtında 1066-1198 dönemini ele aldı. 1154-73 arasına ilişkin kendi özgün çalışması dışında bu yapıt temelde öteki İngiliz tarihçilerinin çalışmalarının bir derlemesiydi. William'ın sözlü geleneğe ve efsanelere bağlı kalması bazı bulanıklıklara ve yanlışlara yol açmış olmakla birlikte *Historia*, Haçlılarla ilgili haberlerin ağır bastığı bir dönemde İngiltere'nin iç sorunlarıyla ilgili bir kaynak olarak, Kral Stephen'in hüküm sürdüğü kargaşa döneminde (1135-54) yaşanan olayları alışılmadık ayrıntılarıyla aktarması ve neden-sonuç ilişkilerini eleştirel bir gözle incelemesi bakımından çok değerlidir.

William (OCKHAM'LI), lakabı VENERABILIS INCEPTOR (Saygın Aday) ya da DOCTOR INVINCIBILIS (Yenilmez Bilgin) (d. y. 1285, Ockham, Surrey?, İngiltere - ö. 1349?, Münih, Almanya), İngiliz skolastik filozof, Fransisken ilahiyatçı ve siyaset yazarı. Adıcılığın (*) bir biçiminin kurucusu olarak kabul edilir.

Genç yaşta Fransisken tarikatına katıldı. O dönemde tarikat içindeki ve kilise çevrelerindeki en önemli tartışma, Assisili Aziz Francesco'nun koyduğu yoksulluk kurallarının yorumundan kaynaklanıyordu. William mantık ağırlıklı ilk eğitimini bir Fransisken manastırında aldı. Yaşamı boyunca da mantığın, ister Tanrı'ya ve dünyaya, ister dinsel ya da toplumsal kurumlara ilişkin olsun, bütün bilimler için vazgeçilmez olduğunu savundu. Temel eğitiminden sonra Oxford Üniversitesi'nde geleneksel ilahiyat öğrenimi gördü. 1317-19 arasında Pierre Lombard'ın *Sententiarum libri IV* (1148-51; Hükümler, 4 Kitap) adlı yapıtı üzerine ders verdi. Yazılı hale getirilen bu yorumlarından *Sententiarum*'un birinci kitabı üzerine *Ordinatio* olarak adlandırılan kendisi yazdı. Görüşleri ilahiyat fakültesi üyelerinin muhalefetine yol açınca lisansüstü diplomasını almadan üniversiteden ayrıldı ve akademik açıdan Oxford'da *Inceptor* (yeni başlayan ya da aday) denen düzeyde kaldı. Daha sonra İngiliz manastırlarında ders verdiği

anlaşılan William bu arada ayrıca doğa felsefesinde mantık sorunlarını inceledi ve ilahiyat tartışmalarına katıldı. 1324 sonbaharında papanın çağrısıyla Fransa'da Avignon'a gittiğinde üniversiteyi sarsan öğretiler tartışmalarını ve otorite çekişmelerini yakından tanıyordu. Soyut ve kişisellikten uzak üslubuna karşın yazılarında düşünsel ve tinsel tutumunu ortaya koyan William, Luther'in deyimiyle *theologicus logicus*'tu (ilahiyatçı-mantıkçı). Bir yandan mantık tutkusuyla, katı ussal değerlendirmelere, zorunlu ve rastlantısal olanın ayırt edilmesine ve kanıt ile olasılık derecelerinin farklılaştırılmasına önem vererek insan usuna ve doğasına inancını dile getiriyor, bir yandan da ilahiyatçı olarak Tanrı'nın önemini, kurtarıcı ediminin niteliğini ve bunun doğanın yaratılışına yansımaları vurguluyordu. Özellikle skolastik filozofların gerçekliği açıklamak amacıyla öne sürdükleri birçok varlığın gereksiz olduğu inancıyla bunları elemeye girişen William'ın varlık konusundaki yalınlık ve tutumluluk ilkesini özetleyen *non sunt multiplicanda entia praeter necessitatem* (nesneler zorunlu olanlar dışında çoğaltılmamalıdır) sözcükleri "Ockham'ın usturası"(*) olarak adlandırılır.

Ockham'lı William Oxford'da ders vermesini engelleyen rektör John Lutterell ile Avignon'da yeniden karşılaştı. 1322'de öğretim üyelerinin isteği üzerine rektörlükten alınmış olan Lutterell Avignon'da Papa XXII. Johannes'e başvurarak William'ın *Sententiarum* yorumunu reddetti ve metindeki 56 önermenin ciddi yanlışlar içerdiğini belirtti. Daha sonra da altı ilahiyatçıdan oluşan bir kurulun üyesi olarak William'ın metninden seçilmiş parçaları temel alan iki eleştirel raporun hazırlanmasında çalıştı. William ise papaya *Ordinatio*'nun bazı düzeltmeler içeren bir başka kopyasını sundu ve beklenenin tersine mahkûm edilmedi.

Avignon'da kaldığı manastırda William Fransiskenlerin yoksulluk ilkesi sorununda XXII. Johannes'e karşı çıkan Bergamolu Bonagratia ve sorunu tartışmak için papanın çağrısıyla Avignon'a gelen (1 Aralık 1327) Fransisken tarikatının başkanı Michèle di Cesena ile tanıştı. Michèle, Hz. İsa ve Havarilerinin mülkiyet ve mülkiyet haklarını tümüyle reddettiklerini, dolayısıyla Fransiskenlerin de aynı şeyi yapmalarının doğru olacağını savunduktan, daha esnek bir yorumu benimseyen papaya arası hızla bozuldu ve 26 Mayıs 1328'de Michèle, Bonagratia ve William Avignon'dan kaçtılar. Üç Fransisken XXII. Johannes'ın aforoz etmiş olduğu İmparator Bavyeralı IV. Ludwig'in koruması altında Piza'ya gittiler ve William orada Michèle'nin papaya karşı bir kilise konsili toplanması çağrısını desteklediğini açıkladı. 1330'da da Fransisken dostlarıyla birlikte Ludwig'in ardından Münih'e giderek papalığa karşı Fransiskenlerin katı yoksulluk ilkesini ve imparatorluğu savunan sert yazılar yazdı.

1328'de tarikatın başkanının isteği üzerine papalığın yoksulluğa ilişkin üç fermanını inceleyen Ockham'lı William bunların XXII. Johannes'ın bir heretik olduğunu kanıtlayan birçok yanlış içerdiğini ve bir heretigin papa olarak tanınamayacağını ileri sürdü. Papanın 1330-31 vaazlarında kurtuluş eren ruhların Tanrı'nın huzuruna ölümünden hemen sonra değil, Son Yargı günü bedenle yeniden birleştikten sonra çıktıklarını ileri sürerek geleneksel öğretinin dışına çıkması üzerine de onun kesinlikle sahte papa olduğunu belirtti. Bununla birlikte temel tartışma konusu olarak yoksulluk sorununu ele aldı. Bu konunun dinsel kusursuzluk açısından büyük önem taşıdığı-

na ve tutarlı bir kuram biçiminde ele alınması gerektiğine inanıyordu. Ona göre Aziz Francesco'nun kuralları uyarınca yaşamayı seçenler, Tanrı ve dolayısıyla evrenin kralı olan, ama bu dünyada mülkiyet hakkını reddeden, siyasal otoriteye boyun eğen ve dünyada yalnızca iman aracılığıyla hüküm sürmeyi arzulayan yoksul biri olarak gelen Hz. İsa'yı izlemeliydi. Bu kişiler bir kilise cemaati biçiminde örgütlenebilirdi ama bu kilisenin bir papa ya da bir konsil biçiminde yanılmaz bir otoritesi olamazdı; yüzyıllardır varlığını sürdüren ve daha da sürdürecektir olan bu cemaat bir tek üyesi kalsa bile kilisede cemaatin ortak inancını savunmak zorundaydı.

Ockham'lı William'a göre papanın gücü, Hristiyanların mutlak doğru olan İncil'den ve doğal hukuktan kaynaklanan özgürlüğüyle sınırlıydı. Bu yüzden de papalığa karşı imparatorluğun yanında yer almak meşru ve İncil'e uygundu. 1339'da İngiltere kralının kilise mülküne vergi koymak hakkını savunan William bu tartışmanın alevlendiği 1330-38 arasında siyasal içerikli 15-16 yapıt yazdı. Bazısı ortak çalışma ürünü olan bu yapıtların en kapsamlısı tek başına yazdığı *Opus nonaginta dierum*'du (90 Günün İş). Avignon'dan ayrılmadan sonra aforoz edilen William 1334'te XXII. Johannes'in, 1347'de Bavyeralı Ludwig'in ölümünden sonra da aynı temel tutumunu sürdürdü. Son yıllarında mantık üzerine iki inceleme yazdı. Büyük olasılıkla 1349'da, Büyük Veba Salgını'nda Münih'te bir manastırda öldü. Önemli yapıtları arasında *Quaestiones in octo libros Physicorum* (1491; Fizik Üzerine Sekiz Kitapta Sorular), *Expositio aurea* (1495; Altın Yorum) ve *Summa totius logicae* (1496; Toplu Mantık Yapıtı) sayılabilir.

William (SAINT CARLEFLİ), SAINT CALAİST WILLIAM ya da PİSKOPOS WILLIAM olarak da bilinir (ö. 2 Ocak 1096, Windsor, İngiltere). Norman-Fransız Durham piskoposu (1081-96), I. William'ın (Fatih) danışmanı ve II. William Rufus'un başbakanı (1088).

St. Carilef (sonradan St. Calais) Manastırı'nda keşişlik, St. Vincent Manastırı'nda da başkeşişlik yaptığı dönemde çalışkanlığı ve becerisiyle göze çarptı. 3 Ocak 1081'de I. William tarafından Durham piskoposluğuna atanarak kralın yakın danışmanları arasına katıldı.

Piskopos William'ın 1088'de yeni kral II. William Rufus tarafından başbakanlığa atanması, I. William'ın üvey kardeşi Bayeux'lü Odo'nun krala karşı ayaklanmasında önemli rol oynadı. Odo'nun yenilmesinden sonra, onun tarafını tutmuş olup Piskopos William'ın elinden piskoposluk makamı ve şatosu alındı. Üç yıl Normandiya'da sürgünde yaşayan William kralın gözüne yeniden girmeyi başardı, piskoposluk makamı ve mülkleri geri verildi.

William DE LA MARE (d. İngiltere - ö. y. 1290, İngiltere), İngiliz filozof ve ilahiyatçı. Hristiyan felsefesinde geleneksel Yeni-Platoncu-Augustinusçu görüşü savunarak, Aquino'lu Tommaso'nun öncülük ettiği Aristotelesçiliğe karşı çıkmıştır.

Fransiken tarikatına katılarak yaklaşık 1275'te Paris Üniversitesi'nde ilahiyat öğrenimini tamamladı ve İtalyan Fransiken Bonaventura'nın dile getirdiği biçimiyle Augustinusçuluğu benimsedi. Paris'te ders verdiği sırada, çağdaşı Pierre Lombard'ın Kilise Babaları'nın ve ilk dönem ortaçağ ilahiyatçılarının görüşlerinden derlediği *Sententiarum libri IV* (1148-51; Hükümler, 4 Kitap) üzerine *Commentarium super libros sententiarum*'u (Hükümler Kitapları Üze-

rine Yorum) yazdı. Augustinusçu görüşleri doğrultusunda bilme sürecini, yaratılıştaki Tanrı'nın insan ruhuna verdiği bir yetinin işleyişi olarak kabul etti. İnsanın özünde var olan Tanrı'yla yeniden birleşme arzusunun ve ruhun iç aydınlanmasının insan psikolojisinin özünü oluşturduğunu savundu.

İngiltere'ye dönüşünde Aquino'lu Tommaso'nun yapıtlarının eleştirisi niteliğindeki *Correctorium fratris Thomae* (1278; Tommaso Kardeşin Düzeltisi) adlı en önemli kitabını yazdı. İlahiyatta Aziz Augustinus'tan beri Batı felsefesine egemen olan geleneksel Yeni-Platoncu düşüncelerin tepkileriyle karşılaşan Aristotelesçi düşünceleri öğrencilerinin denetleyebilmeleri için *Correctorium*'a, çoğu *Summa theologiae*'den (İlahiyat Toplu Yapıtı) olmak üzere Tommaso'nun yapıtlarından seçtiği 118 madde aldı ve bunların yol açtığı geleneksel görüşlerle gelişen kavram ya da yorumlara dikkat çekti.

1282'de Fransiken başkeşişi Bonagratia *Summa theologiae*'nin, William'ın *Correctorium*'unu ölçüt olarak kullanacak araştırmacılar dışında okunmasını yasakladı; böylece *Correctorium* Fransiken tarikatı tarafından benimsendi. Yayımlandıktan sonra ise bir polemige konu oldu ve düzeltilmek üzere başta İngiliz Dominikenlerinden Richard Clapwell ile Thomas Sutton ve Fransız Dominiken Jean de Paris olmak üzere Tommasocu düşüncülerce ele alındı. Tepkilerini *Correctorium corruptorii fratris Thomae* (Tommaso Kardeşin Yozlaştıranların Düzeltisi) başlıklı bir yapıtta toplayan Tommasocu düşüncüler William'ın Aquino'lu Tommaso'yu da, Aristoteles'i de anlamadığını ileri sürdüler. Her iki yapıtın günümüze kalan metinleri 1927'de P. Glorieux tarafından *Correctoria* (Düzeltmeler) başlığıyla yayımlandı.

William Kitabı Mukaddes araştırmalarına da önemli katkılarda bulundu. *Correctio textus bibliae* (Kitabı Mukaddes Metnin Düzeltisi) ve *De Hebraeis et Graecis vocabulis glossarium bibliae* (Kitabı Mukaddes Açıklamalarındaki İbranice ve Yunanca Terimler Üzerine) adlı yapıtları ortaçağdan kalma örneklerin en yetkinlerinden sayılır.

William THE AETHELING, FRANZISÇA GUILLAME AETHELING (d. 1103 - ö. 25 Kasım 1120, Barfleur açıklarında denizde, Fransa), İngiltere kralı I. Henry'nin tek oğlu olan Anglonorman prensi. Hapisteki amcası II. Robert'ın (Curthose) yerine küçük yaşta Normandiya dükü ilan edilmiştir. Bu unvanla bağlantılı olarak IV. William adıyla anılır; öteki amcası William Rufus'un dükük üzerindeki hak iddiasını geçerli saymayan bazı kaynaklarda ise III. William olarak geçer.

I. Henry Normandiya ve Fransa'da girdiği çarpışmalardan üstün çıkarak 1115'te Norman baronlarını oğlu William the Aetheling'i vârisi olarak tanımak zorunda bıraktı. Daha sonra 1119'da Gisors'ta yaptığı bir görüşmede Papa II. Calixtus'un da II. Robert'ın hapsedilişini ve yerine William the Aetheling'in geçişini onaylamasını sağladı. Böylece dükük için Fransa kralı VI. Louis'nin adayı olan William Clito'nun ölü kesilmiş oldu. Ama Prens William'ı 1120'de İngiltere'ye götüren "White Ship" adlı gemi 25 Kasım gecesi Barfleur limanından ayrıldıktan hemen sonra battı; gemide bulunanlardan yalnızca biri kurtuldu, kralın ailesinden birçok kişi yaşamını yitirdi. Ölenler arasında William'ın yanı sıra kralın evlilik dışı iki çocuğu, ayrıca bazı kont ve baronlar da vardı. Böylece Henry vârisiz kalıyor, William Clito'nun Normandiya üzerindeki hak iddiası yeniden

gündeme geliyor ve Henry'nin ölümünden sonra bir karışıklık dönemi kaçınılmaz oluyordu.

William and Mary College, ABD'nin Virginia eyaletindeki Williamsburg'da beşeri bilimler dalında karma eğitim veren eyalet üniversitesi. ABD toprakları üzerinde kurulan ikinci yükseköğretim kurumudur. 1693'te kolonilerde çalışacak din adamı ve devlet memuru yetiştirmek üzere Kral William ve Kraliçe Mary'nin verdikleri beratla kuruldu. Amerika Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayanların yedisi okulun mezunuydu; bunlar arasında metni kaleme alan Thomas Jefferson, Başyargıç John Marshall ve Başkan James Monroe da bulunuyordu. Üniversite seçmeli ders sistemine ve yalancılık, hırsızlık, kopyacılık konularında öğrencilerin özdenetim uygulamasını öngören onur sistemine öncülük etmiştir.

William ve Mary üslubu, İngiltere'de dekoratif sanatlarda III. William (1689-1702) ve Mary döneminde ortaya çıkan üslup. İngiliz tahtına Oranje hanedanından gelen William'ın ardından birçok sanatçı da Felemenk'ten İngiltere'ye geçmişti. Aynı dönemde Londra'daki mobilya atölyelerinde bu ustalardan başka Fransa'dan kaçan

William ve Mary üslubunda mobilyalar, 1700-25 Henry Francis du Pont Winterthur Museum, Delaware

Huguenot'lar da (Fransız Protestanları) çalışıyordu. Williams'ın aşırı süslü Fransız üslubundan hoşlanmaması bütün bu sanatçıların etkisinin yayılmasına yol açtı.

Yeni üslup gene de, İngiliz Restorasyon döneminin ağır havasına göre daha yalın bir bezeme anlayışı içeriyordu. Yaşama tarzı daha az gösterişli hale gelince mekânlar küçülmüş, mobilyaların da daha küçük boyutlu olması gerekmişti. Önem kazanan şeylerden biri de rahatlıktı; oturma yerleri kanaviçe işli kumaşlarla kaplı sandalyeler de bunun sonucunda ortaya çıktı.

William ve Mary üslubundaki mobilyalar, ana çizgileri oldukça basit olmakla birlikte, ince ince işlenmiş bezemelerle kaplıdır. Bu girift desenli bezemeler içinde çoğunlukla fildişi marketöriler ve renkli ahşap ya da metal kakmalar görülür. Belli başlı mobilya türleri yüksek ayaklı, çekmeceli dolaplarla tuvalet masalarıdır. Bunların en tipik özellikleri ise kıvrımlı ve sarmal bezemelerdir. İngiliz mobilyacılığının temel ağacı olan meşenin yerini cevize bıraktığı bu dönemde kaplama ve kakmalarda (ülkeye yeni oluşan Doğu-Batı ticaret yolları kanalıyla gelen) akasya ve zeytin gibi egzotik ağaçlar da

kullanılmıştır. Doğu'da çok sevilen bir lake işi olan siyah vernik tekniği de yaygınlığını korumuştur.

İstiridye desenleri, "C" ve "S" biçimli kıvrımlar ve klasik gelenekten gelen akan-tus yaprakları da William ve Mary üslubunun tipik özellikleridir. Bir Huguenot olan Daniel Marot bu dönemde kral ve kraliçenin baştasarımcılığını yürütmüş, ama esin kaynağını Fransa'dan alarak Gerrit Jensen ustaca buluşlarıyla onu da geride bırakmıştır.

Williams, Bert (d. y. 1876, New Providence, Bahamalar - ö. 4 Mart 1922, New York kenti, ABD), ABD'li komedyen. Dönemin vodvil gösterilerinin değişmez tiplerinden olan, ayaklarını sürüyerek tembel tembel dans eden aklı kıt Siyah adam rolünde büyük başarı kazanmıştır.

Çocukluğunda ailesiyle California'ya giderek Batı'nın maden ve kereste kamplarında çalıştı. 1895'te George W. Walker'la birlikte dönemin en başarılı komedi ekiplerinden birini oluşturdu. Bir yıl geçmeden New York'ta sahneye çıkarak "Good Morning Carrie" adlı şarkılarla büyük üne kavuştular. 1903'te gerçek anlamda müzikal komediler sahnelemeye başladılar. Yalnızca Siyah oyuncuların rol aldığı *In Dahomey*, Broadway'deki başarısının ardından istek üzerine Londra'da, Buckingham Sarayı'nda sahnelendi. Bunu *Abyssinia* (1906), *Bandanna Land* (1908) ve *Mr. Lode of Coal* (1909) gibi başarılı oyunlar izledi. 1909'da Walker'ın ölmesi üzerine Williams, Florenz Ziegfeld'in gösterilerinin sürekli komedyeni oldu. 1910-19 arasında, kendi oyun metinlerini de yazarak bu gösterilerin başrollerine çıktı. Birçok başarılı bestesinin en iyi örneği "Nobody" (1905) adlı parçaydı. Ann Charters'in yazdığı yaşamöyküsü de *Nobody* (1970; Hiç Kimse) adıyla yayımlandı.

Williams, Betty, asıl adı ELIZABETH WILLIAMS (d. 22 Mayıs 1943, Belfast, Kuzey İrlanda), Kuzey İrlandalı barış savunucusu. 1976'da Mairéad Corrigan ile birlikte Barışçı Halk Örgütü'nü kurmuş ve aynı yıl onunla Nobel Barış Ödülü'nü paylaşmıştır.

Williams Ağustos 1976'ya değin pek az kimsenin tanıdığı büro işçisi bir anneydi. Bu tarihte, İrlanda Cumhuriyet Ordusu'na (IRA) bağlı bir gerillanın arabayla kaçarken İngiliz askerlerince kurşunlandığına tanık oldu. İrlandalının kullandığı araba yoldan çıkarak birkaç kişiye çarptı ve üç çocuğun ölümüne yol açtı. Williams, hemen Protestan komşuları arasında mezhep çatışmalarına son verilmesi için imza kampanyası yürütmeye başladı. Bu çalışması sırasında, küçük yeğenleri öldürüldüğü için benzer eylemlere girişmiş olan Mairéad Corrigan'la tanıştı. Williams ve Corrigan birlikte Barışçı Halk Örgütü'nü kurarak gerek Protestanların gerek Katoliklerin yaşadığı bölgelerden on binlerce yandaş kazandılar. Williams ve Corrigan'a göre okulların, yerleşim ve dinlenme alanlarının her iki mezhep üyelerinin birlikte yaşadığı yerlere dönüştürülmesi, karşıt gruplar arasında güven ve barış ortamının elde edilmesinin ilk adımı olabildi. Williams ve Corrigan 1978'de başka üyelerin de hareketin başına geçebilmesini sağlamak amacıyla örgütün yönetiminden ayrıldılar. Williams 1982'de yeniden evlenerek kocasıyla birlikte Florida'ya taşındı.

Williams, Daniel Hale (d. 18 Ocak 1858, Hollidaysburg, Pennsylvania - ö. 4 Ağustos

1931, Idlewild, Michigan, ABD), ABD'li hekim. İlk başarılı kalp ameliyatını gerçekleştirmiştir.

1883'te Chicago Tıp Okulu'nu bitirdikten sonra 1884-92 arasında Güney Yakası Dispanseri'nde ve 1884-93 arasında Protestan Yetimler Yurdu'nda çalıştı. Siyah tıp öğrencilerine staj ve hemşirelere eğitim olanağı sağlamak amacıyla 1891'de ülkenin Siyahlara açık ilk hastanesi olan Provident Hastanesi'ni kurdu. Burada 1892-93 ve 1898-1912 arasında cerrah olarak çalıştı. 1894-98 arasında Washington, D.C.'de Freedmen's Hastanesi'nde çalışırken, orada da Siyah hemşireler için bir okul açtı.

Williams 10 Temmuz 1893'te Provident Hastanesi'nde ilk kalp ameliyatını gerçekleştirdi. O dönemde tıpta, kalpteki yaraların cerrahi girişimle tedavi edilmesine karşı çıkılıyordu. Williams kan nakli, modern anestezi yöntemleri ve antibiyotikler olmadan hastanın göğüs boşluğunu açık perikarttaki bir yarayı dikti ve göğüs duvarını kapadı. Hasta ameliyattan sonra 20 yıldan fazla yaşadı.

Williams, (George) Emlyn (d. 26 Kasım 1905, Mostyn, Flintshire, Galler - ö. 25 Eylül 1987, Londra, İngiltere), etkileyici, yerilimli oyunlarıyla tanınmış Galli oyun yazarı ve oyuncu.

Cenevre'de ve Oxford Üniversitesi Christ Church College'da eğitim gördü. 1930'lar ve 1940'lar da başrollerini kendisinin canlandırdığı çok başarılı oyunlar yazdı. Bunların en ünlüsü olan ve 1935'te sahnelenen *Night Must Fall*'da (Gece Olmalı) bebek yüzlü katil Danny'yi oynadı. Oyun 1937'de beyazperdeye aktarıldı ve başarılı Robert Montgomery üstlendi. Williams'ın öteki oyunları arasında *A Murder Has Been Arranged* (1930; Bir Cinayet Tasarlandı), 1945'te sinemaya uyarlanan *The Corn Is Green* (1938; Ekinler Yeşerince, 1977) ve *The Druid's Rest* (1944; Bilgin Dinleniyor) sayılabilir. Birçok filmde rol alan Williams ayrıca Charles Dickens, Dylan Thomas ve Saki (H. H. Munro) okumalarıyla da ünlüdür. *George* (1961) ve *Emlyn* (1973) adlı iki otobiyografi kitabı ile *Beyond Belief* (1967; İncanın Ötesinde) ve *Headlong* (1980) gibi serüven romanları yayımlanmıştır.

Williams, Eric (Eustace) (d. 25 Eylül 1911, Port-of-Spain - ö. 29 Mart 1981, St. Anne, Port-of-Spain yakınları, Trinidad ve Tobago), Trinidad ve Tobago'nun bağımsızlıktan sonraki ilk başbakanı (1962-81). Ulusal Halk Hareketi (PNM) adlı partiyi kurarak (1955) ülkesinin bağımsızlık mücadelesine önderlik etmiştir.

Port-of-Spain'deki Queen's Royal College'ı bitirdikten sonra Oxford Üniversitesi'nde tarih ve siyaset bilimi öğrenimi gördü. 1938'de bu üniversitede doktora çalışmasını tamamladı. 1939'da ABD'ye giderek Howard Üniversitesi'nin toplumsal ve siyasal bilimler fakültesinde ders vermeye başladı. Bu dönemde ABD, İngiltere, Fransa ve Hollanda hükümetlerinin Karayip ülkelerinin ekonomik kalkınma çabaları arasında eşgüdüm sağlamak amacıyla kurdukları Karayipler Komisyonu'nun çalışmalarına katıldı. Komisyon çalışmalarını sırasındaki atak ve buyurgan tutumu, başta ABD yetkilileri olmak üzere komisyon üyeleri arasında tedirginlik yarattı. Gerginliklerin artması üzerine 1955'te Trinidad'a dönen Williams, aynı yıl PNM'yi kurdu. Ertesi yıl yapılan seçimleri kazanan PNM, aynı başarıyı bundan sonraki altı seçimde de göstererek 1986'ya değin iktidarda kaldı.

Williams 1956-62 arasındaki başbakanlık görevini, bağımsızlığın kazanıldığı 1962'den

ölümüne değin sürdürdü. Başbakanlığı sırasında ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla yabancı yatırımların denetimli bir biçimde ülkeye çekilmesini, eğitim düzeyinin yükseltilmesini ve toplumsal hizmetlere ağırlık verilmesini öngören bir politika izleyerek Trinidad ve Tobago'nun Karayipler'deki en zengin Uluslar Topluluğu üyesi durumuna gelmesini sağladı.

Williams, Sir Frederic (Calland) (d. 26 Haziran 1911, Stockport, Cheshire - ö. 11 Ağustos 1977, Manchester, İngiltere), bilgisayarların gelişmesinde önemli bir yeri olan ve kendi adıyla anılan bellek tüpünün (bellek lambası) mucidi İngiliz elektrik mühendisi.

Öğrenimini Manchester Üniversitesi ve Oxford'daki Magdalen College'da yaptı. 1939'da Manchester Üniversitesi'ndeki Bawdsey Araştırma İstasyonu'na girdi. Burada dost uçakların tanınmasına olanak sağlayan ilk pratik radar sistemini, ardından da 1940'ların başında avcı uçaklarında kullanılmak üzere ilk tam otomatik radar sistemini geliştirdi. 1946'da Manchester Üniversitesi'nde elektroteknik profesörü oldu. Williams tüpünü de aynı yıl icat etti. Bu tüp, katot ışınli osiloskop(*) ya da televizyon resim tüpü olarak kullanılan tüplere benzer bir katot ışınli lambaydı. İç yüzüne sıvanmış, iletkenliği düşük bir katmanın üstüne düşen katot ışınları bu katmana çarptığı noktalarda bir elektrik yükü oluşturuyor, belirli bir noktada böyle bir yükün varlığı ya da yokluğu bir bitlik bir bilginin bellekte saklanması anlamına geliyordu. Yerini sonradan magnetik çekirdek belleklere bırakan Williams bellek tüpü, birinci kuşak bilgisayarlarda yaygın olarak kullanıldı.

Williams, George Washington (d. 16 Ekim 1849, Bedford Springs, Pennsylvania, ABD - ö. 2 Ağustos 1891, Blackpool, İngiltere), ABD'deki Siyah topluluğun tarihini ilk kez nesnel ve bilimsel araştırma yöntemiyle kaleme alan Amerikalı tarihçi, din adamı, siyasetçi, avukat, hatip ve asker.

Bir işçi çocuğu olan Williams 14 yaşında Birlik (Kuzey) ordusuna yazıldı ve Amerikan İç Savaşı'nın çeşitli çarpışmalarına katıldı. Ordudan 1868'de ayrıldıktan sonra Newton İlahiyat Enstitüsü'nde öğrenim gördü ve 1874'te papaz oldu. Sonraki yıllarda çeşitli kiliselerde papazlık yaptı. Ayrıca kısa ömürlü birkaç gazete çıkardı ve bir dönem Ohio Temsilciler Meclisi'nde bulundu (1879-81). Bu arada tarihçiliğe ilgi duymaya başladı. Yoğun bir araştırmanın ürünü olan *History of the Negro Race in America from 1619 to 1880* (Amerika'da Siyah Irkın 1619-1880 Arasındaki Tarihi) adlı ilk kitabını 1882'de yayımladı. Daha önce Siyah tarihçilerce de aynı konuda çeşitli kitaplar yazılmıştı. Ama Williams'ın yapıtı Siyahları savunmaya ya da propaganda yapmaya yönelik bir anlayıştan çok, tarihsel doğruları ortaya koyma çabasını temel alan yaklaşımıyla ilk görece nesnel anlatımı içeriyordu. Williams ikinci kitabı *A History of the Negro Troops in the War of Rebellion* (1888; Ayaklanma Savaşı'nda Siyah Birliklerin Tarihi) için araştırma yaparken Amerikan İç Savaşı'na katılmış eski Siyah askerlerin sözlü anlatımlarını derledi, dönemin gazetelerinde çıkmış haberleri inceledi. Her iki teknik de bundan sonra Amerikan tarih yazıcılığında başvurulan temel yöntemler durumuna geldi.

Williams 1880'lerde kitapları üzerinde çalışmalarını yanı sıra avukatlık yaptı ve kon-

feranslar verdi. 1889'da Kongo Bağımsız Devleti'nde Belçika kralı II. Léopold'un himayesi altında Siyah Amerikalıların çalıştırılmasına yönelik girişimle ilgilenmeye başladı. Ama bu amaçla 1890'da Kongo'ya gittiğinde Léopold'un ülke halkını acımasızca sömürme peşinde olduğunu görerek büyük düş kırıklığına uğradı. Bundan sonra çok kısa süren yaşamında Kongo'da Siyah halkın uğradığı kötü uygulamaları dünyaya duyurmaya çalıştı.

Williams, Hank, asıl adı HIRAM KING WILLIAMS (d. 17 Eylül 1923, Georgiana, Alabama - ö. 1 Ocak 1953, Oak Hill, Batı Virginia, ABD), *country and western* müziğinin önde gelen adlarından ABD'li şarkıcı ve gitarci. Sekiz yaşında gitar çalmaya başladı. Radyoda ilk kez çıktığında 13 yaşındaydı. On dördünde ilk topluluğu Hank Williams and his Drifting Cowboys'u kurdu. 1947'de doldurduğu dizi plaklarla önce ABD'de, daha sonra da ülkesi dışında ün kazandı. O yıl Nashville'deki *country* müziği gösterisi Grand Ole Opry'ye(*) katıldı. Son yıllarında alkol ve uyuşturucu bağımlısı oldu. Ölümüne yol açan kalp krizi de belki bu bağımlılıkların sonucuydu. Yaşamını anlatan ve başrolde George Hamilton'ın oynadığı *Your Cheatin' Heart* (1964; Aldatan Kalbin) adlı filmde oğlu Hank Williams, Jr. onun şarkılarını söyledi.

Williams, John Henry (d. 21 Haziran 1887, Galler, İngiltere - ö. 24 Aralık 1980, Southbridge, Massachusetts, ABD), ABD'li iktisatçı, banker ve hükümet danışmanı. Uluslararası ticaret alanında bir uzman olarak tanınmıştır.

Brown Üniversitesi'nde ve Harvard'da öğrenim gördü; doktorasını tamamladığı (1919) Harvard'da 1921-57 arasında iktisat profesörlüğü yaptı; daha sonra emekli olarak ders vermeyi sürdürdü. Ayrıca, 1937-47 arasında Harvard Lisansüstü Kamu Yönetimi Okulu'nun dekanlığını yürüttü; 1957-63 arasında da Fletcher Hukuk ve Diplomasi Okulu'nda da ders verdi. Akademik görevlerinin yanı sıra New York Federal Rezerv Bankası'nın ekonomi danışmanlığını (1933-56) ve başkan yardımcılığını (1936-47) üstlendi. II. Dünya Savaşı boyunca ve sonrasında yönetimin önde gelen ekonomi danışmanlarından biriydi.

Williams iktisatçı olarak uluslararası ticaret alanındaki çalışmalarıyla ünlendi. İlk önemli çalışmalarından *Argentine International Trade under Inconvertible Paper Money*'de (1920, Konvertibl Olmayan Para Temelinde Arjantin'in Uluslararası Ticareti) uluslararası ödemeler kuramını pratik bir alana başarıyla uyguladı. Daha önce de başka araştırmacılarla birlikte ABD ödemeler dengesinin tarihsel gelişimini gösteren verileri ilk kez ortaya koymuştu. II. Dünya Savaşı'nın sonrasında gerçekleştirilmesi öngörülen parasal düzenlemeler konusundaki tartışmalara önemli katkılarda bulundu, bu arada doların uluslararası para sistemindeki kilit rolünü vurgulayan ilkeyi geliştirdi. Savaş sonrası dönemde görülen dolar kıtlığını, uluslararası ticaretteki rekabet üstünlüğünün görece verimlilik artışlarına bağlı olarak sürekli değişebileceğini öngören ve 1929'da onun da katkısıyla geliştirilen yaklaşım temelinde çözümlenmeye çalıştı.

Williams, Raymond (Henry) (d. 31 Ağustos 1921, Llanfihangel, Crocney, Galler - ö. 28 Ocak 1988), edebiyat ve kültür sosyolojisi üzerine incelemeleriyle tanınmış İngiliz Marksist eleştirmen ve kuramcı.

Demiryollarında çalışan bir işçinin oğluydu. Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinity

College'da öğrenim gördü (1946). II. Dünya Savaşı'na katıldı ve savaş sonrasında Oxford Üniversitesi'nde yetişkinlere yönelik bir eğitim programında öğretmenlik yaptı (1946-61). 1961'de Cambridge Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı dersleri vermeye başladı. 1974'te aynı üniversitede tiyatro profesörü oldu ve 1983'e değin bu görevde kaldı. *Politics and Letters* (1946-47) ve *May Day Manifesto* (1968) gibi yayınların yönetmenliğini yaptı. *New Left Review* dergisinde birçok yazısı yayımlandı.

Williams kültürün çok çeşitli alanlarını inceleyen, edebiyat, dil, iletişim, ideoloji arasındaki ilişkileri araştıran çok sayıda yapıt verdi. *Culture and Society* (1958; Kültür ve Toplum), *The Long Revolution* (1961; Uzun Devrim), *Communications* (1962; İletişim), *The Country and the City* (1973; Kırsal ve Kent), *Television* (1974; Televizyon) ve *Marxism and Literature* (1977; Marksizm ve Edebiyat, 1990) gibi yapıtlarında ideoloji ve edebiyat kurumları, işbölümü, üretim biçimi, sınıflar ve demokrasiyle ilişkisi açısından temellendirerek kapsamlı bir kültür kuramı geliştirdi. 1980'lerde de *Problems in Materialism and Culture* (1980; Maddecilik ve Kültür Sorunları) ve *Towards 2000* (1983; İkbin'e Doğru, 1989) gibi yapıtlar vermeyi sürdüren Williams'ın ayrıca *Orwell* (1971; *Orwell*, 1985) adlı bir incelemesi, *Second Generation* (1964; İkinci Kuşak) ve *The Volunteers* (1978; Gönüllüler) adlı iki romanı vardır. Tiyatro incelemeleri içinde en önemlileri *Modern Tragedy* (1966; Modern Trajedi) ile *Drama from Ibsen to Brecht*'tir (1968; Ibsen'den Brecht'e Tiyatro).

Williams, Roger (d. 1603?, Londra, İngiltere - ö. 27 Ocak/15 Mart 1683, Providence, Rhode Island, Amerika), New England'daki etkinlikleriyle tanınan İngiliz kolonici. Rhode Island Kolonisi'ni kurmuş ve dinsel özgürlüklerin önde gelen savunucularından biri olmuştur.

Bir terzinin oğluydu. Cambridge'de öğrenim gördü. Sir William Masham'ın özel rahibi olduğu sırada Oliver Cromwell ve Thomas Hooker gibi Püriten siyaset adamlarıyla ilişki kurdu. İngiltere Kilisesi'ne karşı görüşlerini serbestçe savunabilmek için 1630'da bu görevinden ayrılıp New England'a gitmeye karar verdi.

1631'de Boston'a ulaşan Williams, Anglikan Püritenlerle işbirliğine yanaşmadığından ertesi yıl burayı terk edip ayrılıkçıların yaşadığı Plymouth Kolonisi'ne gitti. 1634'te Salem'deki kilisede papaz oldu. Toprak üzerindeki mülkiyet haklarına ilişkin görüşleri ve koloni yöneticilerinin din işlerine karışmaya hakkı olmadığını ileri sürmesi bir süre sonra Massachusetts Koyundan sürülmesine yol açtı. Ocak 1636'da Narragansett Körfezine doğru yola çıkan Williams, aynı yılın ilkbahar aylarında Narragansetlerden satın alınan topraklar üzerinde Providence kentini ve Rhode Island Kolonisi'ni kurdu. Providence kısa sürede Anabaptistlerin, Quaker'ların ve inançlarını özgürce dile getiremeyen öteki dinsel grupların sığınağı durumuna geldi. Williams bir süre sonra Anabaptist görüşleri benimsediyse de 1639'da Seeker olduğunu ilan etti ve Kalvenciliğe olan bağlılığını sürdürdü. Ayrıca Rhode Island Kolonisi'nin ilk başkanı oldu ve ölümüne değin çeşitli kamu görevlerinde bulundu. Kral Philip Savaşı'nda (1675-76) Narragansetlere karşı koloninin savunulmasına katılmakla birlikte, dilini bildiği ve güvenini kazandığı bu toplulukla barış yapılmasında önemli rol oynadı.

Aynı zamanda bir tartışmacı ve üretken bir yazar olan Williams'ın en önemli yapıtı *The*

Bloudy Tenent of Persecution'dur (1644; Zulmün Kanlı İlkesi).

Williams, Tennessee, asıl adı THOMAS LANIER WILLIAMS (d. 26 Mart 1911, Columbus, Missouri - ö. 25 Şubat 1983, New York kenti, ABD). ABD'li oyun yazarı. Oyunlarında, romantik ve kibar bir atmosferin ardındaki cinsellik ve şiddetten kurulu dünyayı ve bu çelişkiler arasında sıkışıp kalmış insanları konu almıştır.

Oyun yazmaya Missouri (Columbia) ve Washington üniversitelerinde (St. Louis) okuduğu yıllarda başladı. Büyük Bunalım

Tennessee Williams
Arş. Güler

sırasında St. Louis'de bir ayakkabı fabrikasında çalışırken de yazmayı sürdürdü. Bazı oyunlarının küçük tiyatro toplulukları tarafından sahnelenmesinin verdiği umutla, Iowa Üniversitesi'nde oyun yazarlığı öğrenimine başladı. 1938'de oradan mezun oldu.

Williams adını ilk kez, tek perdelik oyunlarından oluşan *American Blues*'un (1939) Group Theatre'nin ödülünü almasıyla duyurdu. Tiyatrolarda yer göstericiliğinden Hollywood'da senaryo yazarlığına kadar çok çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 1944'te *The Glass Menagerie*'yle (*Cam Kırıkları/Sırça Kümes*, 1964) üne kavuştu. Yoksullaşmış Güneyli bir aileyi konu alan oyunda, geçmişin düşleriyle yaşayan otoriter anne Amanda, oğlu Tom'la birlikte, biriktirdiği cam bibloların arasında bir düş dünyasında yaşayan sakat ve çekingen kızı Laura'ya uygun bir koca bulmaya çalışırsa da bir türlü başarılı olamaz.

Williams ikinci başarısını, Pulitzer Ödülü alan *A Streetcar Named Desire* (1947; *İhtiras Tramvayı*, 1947/Arzu Tramvayı, 1965) ile kazandı. Sinemaya da aktarılan yapıtta, gene Güneyli bir ailenin kızı olan Blanche Du Bois'nin ruhsal ve ahlaksal çöküşü çevresinde kibarlık özlemleriyle katı gerçekler arasındaki çangalsı anlaşıyordu.

1951'de *The Rose Tattoo* (1951; *Dövme Gül*) sahnelendi. Bunu 1953'de *Camino Real* izledi. Sakinleri arasında Don Quixote ve Lord Byron'ın da bulunduğu düşsel bir köyde geçen bu garip ve karmaşık oyun ticari açıdan başarılı olamadı. Güneyli büyük çiftlik sahibi bir ailede ilişkileri sürdürmek için söylenen duygusal yalanların sergi-
lendiği *Cat on a Hot Tin Roof* ise (1955; *Kızgın Damdaki Kedi*) Pulitzer Ödülü'nü aldı ve 1958'de filme çekildi. Kiliseden atılmış bir papazın turist rehberi olduktan sonra Meksika'da ucuz bir otelde Tann'ı bulmasını anlatan *The Night of the Iguana* da (1961; *Iguana Gecesi*, 1966/*Iguana'nın Gecesi*, 1990) başarıyla sinemaya uyarlandı. William'ın öteki oyunlarından *Suddenly Last Summer* (1958; *Geçen Yaz Birdenbire*) lobotomi, oğlanlık ve yamyam-

lığı, *Sweet Bird of Youth* ise (1959; Gençliğin Sevimli Kuşu) bir jigolonun Güneyli bir politikacının kızına zührevi hastalık bulaştırdığı için hadım edilmesini konu alır.

1960'larda Williams'ın sağlığı giderek bozuldu. 1969'da fiziksel ve ruhsal bir çöküntünün eşliğine geldi. Sonraki oyunları da başarısız bulundu. Bunlar arasında, New Orleans'ın düşkün insanlarını sergilediği *Vieux Carré* (1977), Büyük Bunalım döneminde St. Louis'de yaşayan, gözden düşmüş bir güzeli anlatan *A Lovely Sunday for Crève Coeur* (1978-79, Crève Coeur'un Hoş Bir Pazar Günü) ve romancı F. Scott Fitzgerald'ın karısı Zelda'yla dostlarını konu alan *Clothes for a Summer Hotel* (1980; Bir Yaz Otelini İçin Giysiler) yer alır.

Williams'ın ayrıca *The Roman Spring of Mrs. Stone* (1950; Soğuk Güneş, 1960/Mrs. Stone'un Roma Baharı, 1984) ve *Moise and the World of Reason* (1975; Moise ve Akıl Dünyası) adlı iki romanı, denemeleri, şiirleri, senaryoları, öyküleri ve *Memoirs* (1975; Anılar) adlı bir otobiyografisi vardır. Dört kez Tiyatro Eleştirmenleri Ödülü'nü kazanan Williams'ın yapıtları birçok dile çevrilmiş ve birçok ülkede sahnelenmiştir.

Williams, William Carlos (d. 17 Eylül 1883, Rutherford - ö. 4 Mart 1963, Rutherford, New Jersey, ABD), ABD'li şair. Kullandığı özenli ve açık imgeler aracılığıyla olağanı olağanüstü göstermekte başarılı olmuştur.

Kendi özgün üslubunu *All Que Quiere!* (1917; İsteyene!) adlı kitabında ortaya koydu. Duyu dünyasının taze, dolaysız izlenimlerini yansıtan "Lighthearted William" (Şen William), "By the Road to the Contagious Hospital" (Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi Yolunda) ve "Red Wheelbarrow" (Kırmızı El Arabası) gibi şiirlerine birçok antolojide yer verildi.

Williams 1930'larda Büyük Bunalım sırasındaki yapıtlarında yaşam sevincinden çok dünyadaki kötülükleri vurgulayan imgelere yöneldi. "Proletarian Portrait" (Proleter Portre) ve "The Yatches" (Yatlar) gibi şiirlerinde çeşitli tavrıları ortaya koyarken açıklamak yerine sunmak yöntemini başarıyla uyguladı. 1946-58 arasında yayımladığı beş ciltlik *Paterson* adlı yapıtında, bütün karmaşıklığıyla ele alındığında insanın da karmaşıklığını temsil eden bir kent anlayışını işledi; New Jersey eyaletindeki bir sanayi kentini konu alan yapıtta, Amerika'nın ve modern insanın karmaşık bir portresini çizdi.

Düzyazı alanında da birçok ürün veren Williams *In the American Grain* (1925; Amerikan Doğasına Uygun) adlı yapıtında tarihsel kişiler üzerine yazdığı denemeler aracılığıyla Amerikan insanının özelliklerini ve kültürünü çözümlemeye çalıştı. Bir üçleme oluşturan *White Mule* (1937; Beyaz Katur), *In the Money* (1950; Varlıklı), *Built-Up* (1952; Gelişkin) adlı romanlarında bir ailenin yaşamını betimledi. Önemli öyküleri arasında "Jean Beicke", "A Face of Stone" (Taşın Bir Yüzü) ve "The Farmers' Daughters" (Çiftçilerin Kızları) sayılabilir. *A Dream of Love* (1948; Aşk Rüyası) adlı oyunu Off-Broadway tiyatrolarıyla üniversitelerde sahnelendi. Yaşamöyküsünü 1951'de *Autobiography* adıyla yayımladı. *Pictures from Bruegel and Other Poems* (1962; Bruegel'den Resimler ve Başka Şiirler) adlı kitabından dolayı ölümünden sonra 1963'te şiir dalında Pulitzer Ödülü verildi. Şair Reed Whittemore'un kaleme aldığı

Williams Carlos Williams adlı yaşamöyküsü 1975'te yayımlandı.

Williamson, Alexander William (d. 1 Mayıs 1824, Londra - ö. 6 Mayıs 1904, Hindhead, Surrey, İngiltere), İngiliz kimyacı. Alkoller ve eterler üzerindeki araştırmalarıyla organik bileşiklerin molekül yapılarının aydınlatılmasına katkıda bulunmuştur.

1849-87 arasında Londra'daki University College'da öğretim üyesiydi. 1850'de oksijen atomunun eterlerde iki hidrokarbon grubuna, alkollerde ise bir hidrojen atomuyla bir hidrokarbon grubuna bağlandığını saptayarak eterlerle alkoller arasındaki yapısal bağlantıyı buldu. Sonraki çalışmalarıyla tersinir tepkimelerin anlaşılmasına önemli katkılarda bulundu ve dinamik denge durumunu açıklayan ilk bilim adamı oldu. Bu durumda iki karşıt tepkimenin hızları eşit olduğundan tepkenlerin hiçbirinin derişikliğinde net bir değişme olmuyordu.

Williamson 1854'te alkollerden eter elde edilmesini sağlayan bir süreç geliştirerek, bu tepkimede katalizör olarak neden asit gerektiğini açıkladı. Böylece kataliz etkisi ilk olarak açık biçimde ortaya konmuş oldu. Karşık eterlerin (iki değişik hidrokarbon grubu içeren eterler) birleşimi üzerine de çalışan Williamson, sonradan Williamson birleşimleri olarak anılan süreçleri geliştirdi.

Williamson, Henry (d. 1 Aralık 1895, Bedfordshire - ö. 13 Ağustos 1977, Berkshire, İngiltere), doğa temalarını duyarlı, ama duygusalıktan uzak bir üslupla işleyen İngiliz romancı.

I. Dünya Savaşı'ndaki askeri hizmetinden sonra Londra'da gazeteciliğe başladı. Ama kent yaşamından hoşlanmadığından West Country'ye taşındı. Bir süre çiftçilik yaptıktan sonra Devon'daki Georgeham'a yerleşti. 1921-28 arasında yazdığı ve *The Flax of Dream* (1936; Düş Liferi) adıyla yayımladığı dört romanıya adını duyurdu. Bu arada, hayvan öykülerinde sık rastlanan abartılı duygusalığa düşmeden bir hayvan kahramana dayandırdığı *Tarka the Otter* (1927; Susamuru Tarka) adlı kitabıyla 1928'de Hawthornden Ödülü'nü kazandı. Sonraki yıllarda da *A Chronicle of Ancient Sunlight* (1951-69; İlkçağ Güneşinin Tarihi) adıyla yayımladığı bir dizi roman yazdı.

Williamson, Sonny Boy, asıl adı JOHN LEE WILLIAMSON (d. 30 Mart 1914, Jackson, Tennessee - ö. 1 Haziran 1948, Chicago, ABD), kendi kendini eğitmiş ABD'li Siyah blues vokalisti ve ilk armonika virtüözü. Çalgısına teknik yenilikler getirmiştir.

Williamson 1920'lerin sonlarında mandolinci Yank Rachell ve gitarci John Estes ile birlikte Tennessee ve Arkansas'ı dolaştı. 1934'te Chicago'ya yerleşti. 1937'de gitar, kontrbas ve bazen de piyanonun katıldığı küçük topluluklarla plak doldurmaya başladı. Armonika çalarken araya vokal cümleler sıkıştırarak melodik solo nakaratlar yaparak, hızlı *jump* (sıçrama) tempoları yeğleyerek kendine özgü bir çalgı tarzı oluşturdu. Başka çalgıcılar onun üslubundaki her özelliği, hatta hafifçe kekeleme konuşmasını bile taklit ettiler.

Williamson Chicago'daki gece kulüplerinde çalarken elektronik ses yükselticileri kullanarak, II. Dünya Savaşı sonrasının elektrikli çalgılarla seslendirilen blues'larının habercisi oldu. 1943'te Muddy Waters ile birlikte çaldı. Waters da yaptığı müzikte sesin elektronik araçlarla yükseltilmesi yöntemini kullanıyordu. Williamson bir gece sokakta hücumu uğrayarak soyuldu ve öldürüldü. Alex "Rice" Miller adında başka bir blues şarkıcısı ve armonika çalgıcısı kendi buluşu

olduğunu ileri sürerek Sonny Boy Williamson'ın adını aldı ve ölümüne (1965) değin bu adı kullandı.

Williamson, William Crawford (d. 24 Kasım 1816, Scarborough, Yorkshire - ö. 23 Haziran 1895, Londra, İngiltere), çağdaş paleobotaninin kurucusu İngiliz doğa bilimci.

1845'te, Akdeniz bölgesinin doğu kesimindeki çamur katmanında bulunan mikroskopik canlılar üzerine yazdığı bir makaleyle derin deniz çökelleri konusundaki ilk çalışmaları başlatmış oldu. 1840-50 arasında deniz protozoalarının (*Foraminifera*) incelenmesi için yeni bir teknik geliştirdi ve *Volvox*'un bitkiye benzer özelliklerini ortaya koydu. Altı yıl sonra profesör olarak Manchester'daki Owens College'a (bugün Manchester Victoria Üniversitesi) atandı, burada anatomi, fizyoloji, biyoloji dersleri verdi. 1880'de gene aynı okulda botanik profesörü oldu, 1892'ye değin bu görevini sürdürdü.

Williamson ikincil odun (çiçekli ve tohumlu bitkilerin bir özelliği) içeren bazı fosillerin gerçek kriptogamlar (eğreltiler, algler ve yosunlar gibi bazı çiçeksiz ve tohumlu basit bitkiler) olduğunu öne sürdü. Bu tartışmalı konuya 19 bölümden oluşan *On the Organization of the Fossil Plants of the Coal Measures* (1872-94; Kömür Damarlarındaki Fossil Bitkilerin Düzenlenmesi Üstüne) adlı yapıtının ilk bölümünde yer verdi.

Willibrord (AZİZ), UTRECHT'LI WILLIBRORD olarak da bilinir, WILBRORD olarak da yazılır (d. 658?, Northumbria, York yakınları?, İngiltere - ö. 7 Kasım 739, Echternach, Austrasia; yortu günü 7 Kasım), Anglosakson piskopos ve misyoner, Holland'ın koruyucu azizi.

Münzevi Aziz Wilgis'in oğluydu. On iki yıl kaldığı İrlanda'da Aziz Egbert'in müridi oldu. 688'de papazlığa atandı. Egbert 690'da Willibrord ve 11 arkadaşını, toprakları kısa süre önce II. Pépin (Herstallı) tarafından fethedilen (689) Frizler arasında Hristiyanlığı yaymakla görevlendirdi. Willibrord İngiliz misyonerlerle Karolenj hanedanı arasında işbirliğine dayalı bir politika geliştirdi. 695'te Utrecht'te (Felemenk) bir piskoposluk kurmak göreviyle Frizlerin başpiskoposluğuna atandı 698'de ikinci misyonerlik merkezi olan Echternach Manastırı'nı kurdu. Ardından Frizya'da ve Danimarka'da Hristiyanlığı yaymaya çalıştı. 714'te Merovenj Krallığı'nın vârisi III. Pépin'i (Kısa) vaftiz etti. II. Pépin'in ölümü üzerine tahta çıkan pagan kral Radbod Hristiyanlara karşı yıkıcı bir kampanya başlattı ve Willibrord'u sürgüne gönderdi.

Radbod'un 719'da ölmesinden sonra Willibrord Frank kralı Charles Martel'in de yardımıyla misyonerliğe yeniden başladı. Yerli din adamlarını yetiştirirken Frank krallıklarında kültürel açıdan İngiliz etkisinin yerleşmesine katkıda bulundu. Sonraki misyonerlerin çabalarıyla bu etki Charlemagne'in sarayına da egemen olacaktı. Willibrord Frank dominyonlarında miladi takvimin kullanılmasına da öncülük etti.

Willis, Henry (d. 27 Nisan 1821, Londra - ö. 11 Şubat 1901, Londra, İngiltere), İngiliz org yapımcısı. 18. yüzyıl Alman klasik orgundan daha sınırlı ve belki daha geri, ama o dönem İngiliz müziğinin gereksinimlerini kusursuz biçimde karşılayan, titizlikle tasarlanmış görkemli orglarıyla tanınır.

Bir org yapımcısının oğluydu. Daha çırakken yaratıcılığını ortaya koydu; ayrıca uzun yıllar kilisede org çaldı. İlk çalgılarıyla, özellikle de 1851 I. Londra Dünya Sergisi (Kristal

Sarav) için yaptığı büyük orgla yaygın üne kavuştu. Bu tarihten sonra bazıları İngiltere dışında olmak üzere yaklaşık 1.000 org yaptı ya da onardı.

Willis'in orgları orkestra çalgılarının sesini taklit etmek üzere tasarlanmış bazı boru takımlarına yer vermeleri ve orkestra yapıtlarının o dönemde İngiltere'de çok tutulan org düzenlemelerine uygun düşmeleri açısından "orkestral" çalgılardı. Ama Romantik anlamda zengin anlatımlı olmalarının yanı sıra tonal bakımından da çok iyi dengelenmiş, geleneksel org seslerini fazlasıyla verebilen orglardı. Willis'in özellikle kamışlı boru düğmeleri çok ünlüydü; orglarında alışılmıştan çok sayıda tiz perdeli boru düğmelerine ve aynı anda birden fazla boru takımını çalıştıran bileşik düğmelere yer verilmişti.

Willis, Thomas (d. 27 Ocak 1621, Great Bedwyn, Wiltshire - ö. 11 Kasım 1675, Londra, İngiltere), İngiliz hekim. Dönemin kimyasal tepkimeler konusundaki bilgilerine dayanarak vücudtaki organların işleyişini açıklamaya çalışmış, sinir sistemi ve çeşitli hastalıklar üzerine titiz çalışmalarıyla adını duyurmuştur.

1660-75 arasında Oxford'da doğa felsefesi dersleri verdi. 1666'da Londra'da muayenehane açtıktan sonra dönemin en başarılı ve iyi kazanan hekimi oldu.

Willis, sinir sistemi üzerine o güne değin yazılmış en kapsamlı ve titiz çalışma olan *Cerebri Anatome, cui accessit Nervorum descriptio et usus*'ta (1664; Beyin Anatomisi ve Sinirlerle İşlevlerinin Betimlenmesi) beyin tabanında yer alan ve beyin kan dolaşımının büyük bölümünü sağlayan atardamar ağının (Willis poligonu) ve XI. kafatası sinirini ilk kez betimledi. Ayrıca kaslarda çabuk yorulma ve güçsüzlük gibi belirtilerle ortaya çıkan miyasteni ve loğusa humması hastalıklarını ilk kez betimleyip adlandırdı.

Willkie, Wendell L(ewis) (d. 18 Şubat 1892, Elwood, Indiana - ö. 8 Ekim 1944, New York kenti, ABD), ABD'li siyaset adamı. 1940 başkanlık seçiminde Cumhuriyetçi Parti adayı olarak Franklin D. Roosevelt'e karşı yürüttüğü mücadeleyi kaybetmesine karşın, daha sonraları uluslararası işbirliğini sağlamaya yönelik "Tek Dünya" kavramını ortaya atarak adını yeniden duyurmuştur.

Girişkenliğiyle tanınmış bir avukat olarak 1930'ların başlarında Demokratların safında yer aldı. Birkaç yıl sonra federal yönetimin iş yaşamına getirdiği kısıtlamalara karşı çıkarak Cumhuriyetçilere katıldı. Roosevelt'in New Deal (Yeni Düzen) politikasına yönelttiği etkili eleştirilerle 1940'ta bir anda Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayları arasına girdi. Ülkenin her yerinde kendiliğinden yüzlerce "Willkie Başkan Adayı" kulübü kuruldu. Parti yönetiminin büyük bir kesiminin muhalefetine karşın altıncı oylamada başkan adayı seçildi. Yalnızca 10 eyaletin desteğini kazandığı seçimde, Roosevelt'in ikinci seçmenler düzeyindeki 449 oyuna karşılık 82 oy alabildi. Bununla birlikte 22 milyon oy toplayarak, Cumhuriyetçilerin o güne değin kazandıkları en yüksek oy oranına ulaştı.

Seçimi kaybettikten sonra iki partili sistemde "sadık muhalefet"in gerekliliğini savundu. 1941'de İngiltere, 1942'de Ortadoğu, Sovyetler Birliği ve Çin'i ziyaret etti. 1942'de 20th Century-Fox Film Corporation'ın yönetim kurulu başkanı oldu. Gezi izlenimlerine dayanan *One World* (1943; *Tek Bir Dünya*, 1944) adlı kitabında savaş sonrasında uluslararası işbirliğini ısrarla savundu ve birçok Cumhuriyetçinin "dış

kapanma" politikasını terk etmesinde etkili oldu.

Wills, Helen (Newington), tam adı HELEN NEWINGTON WILLS MOODY ROARK (d. 6 Ekim 1905, Berkeley, California, ABD), ABD'li bayan tenisçi. Sekiz yıl boyunca (1927-33 ve 1935) dünyanın bir numaralı bayan tenisçisiydi.

On dört yaşına değin kendi raketi bile olmamasına karşın 17 yaşında ABD tek bayanlar şampiyonluğunu kazandı. Bu başarıyı 1924, 1925, 1927-29 ve 1931'de yineledi. Oyundaki yavaşlığını güçlü aşırma vuruşları ve servisleriyle dengeledi. 1927'den 1932'ye değin bütün tekler maçlarında rakiplerine hiç set vermedi. Sekiz kez Wimbledon şampiyonu oldu (1927-30, 1932-33, 1935 ve 1938). ABD ve İngiltere'deki başarılarının yanı sıra 1923-39 arasında 4 kez Fransa tekler şampiyonluğunu, ayrıca toplam 12 kez ABD, Wimbledon ve Fransa çiftler şampiyonluğunu kazandı. Katıldığı 10 Wightman Kupası'nda yaptığı 20 tekler maçından 18'ini kazandı. Kendi döneminde tenis yer aldığı tek olimpiyat olan 1924 Paris Olimpiyat Oyunları'nda tek bayanlarda ve çiftlerde altın madalya kazandı.

Willstätter, Richard (d. 13 Ağustos 1872, Karlsruhe, Baden - ö. 3 Ağustos 1942, Locarno, İsviçre), Alman kimyacı. Başta klorofil olmak üzere çeşitli bitki pigmentlerinin yapısal çözümlemesine yönelik çalışmalarından dolayı 1915'te Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Münih Üniversitesi'nde kokain üzerine yaptığı doktora çalışmasını 1894'te tamamladı. Daha sonra Adolf von Baeyer'in yanında alkaloidlerle ilgili çalışmalarını sürdürdü. 1905'te Zürich Üniversitesi'ne profesör oldu. Bu dönemde klorofilin yapısını inceleyerek kan pigmenti hemin, klorofilin porfirin grubuna benzer bir yapıda olduğunu gösterdi. Bir süre Berlin Üniversitesi'nin kimya bölümünde öğretim üyesi ve Kaiser Wilhelm Kimya Enstitüsü'nde yönetici olarak çalıştı (1912-16). Araştırmaları sırasında birçok çiçek ve meyve pigmentinin yapısını aydınlatı. Savaş yıllarında bir gaz maskesi geliştirmeye çalıştı. 1916'da Münih Üniversitesi'nde Baeyer'in yerine geçti. 1920'lerde enzim tepkimelerinin mekanizmasını araştırmaya başladı ve enzimlerin biyolojik organizmalar değil, kimyasal maddeler olduğunu savundu. Enzimlerin protein yapısında olmadığına dayanan görüşü 1930'da tersi kanıtlanana değin, bilim çevrelerinde yaygın kabul gördü.

Kendisi de bir Yahudi olan Willstätter, 1924'te Yahudilere yönelik baskıları protesto ederek Münih Üniversitesi'ndeki görevinden ayrıldı. Araştırmalarını bağımsız olarak önce Münih'te, 1939'dan sonra da İsviçre'de sürdürdü.

Wilmington, ABD'de, Delaware eyaletinin New Castle ilinin (county) merkezi kent. Christina Irmağıyla Brandywine Çayının Delaware Irmağına döküldükleri noktada yer alır. Eyaletin en büyük kenti, sanayi, finans ve ticaret merkezi ve başlıca limanıdır.

Delaware Vadisindeki en eski sürekli yerleşme olan Wilmington'un bulunduğu yere ilk önce İsveçliler yerleşti (1638). O sırada Fort Christina olarak anılan yerleşme, 1655'te Felemenk kuvvetlerinin eline geçti ve adı Altena olarak değiştirildi. Quaker'ların 1730'larda bölgeye göç etmesinden sonra önemli bir liman ve pazar merkezi durumuna geldi. 1739'da yerleşmeye dostu Wilmington kontu Spencer Compton'un adını veren Thomas Penn, Wilmington'ı sonradan Quaker'lara sattı.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı başladığında Delaware'in en büyük kasabası olan Wilmington'in hemen kuzeyindeki Brandywine Çayının kıyılarında çok sayıda kereste, kâğıt ve un fabrikası kurulmuştu. 1790'lara gelindiğinde ise ABD'nin en büyük un fabrikaları burada bulunuyordu. Eleuthère Irénée du Pont de Nemours adlı Fransız göçmenin 1802'de Wilmington'da kurduğu barut fabrikası, günümüzde kimyasal madde, plastik ve sentetik elyaf üretimine uğraşan büyük bir ABD şirketi olan Du Pont Company'nin çekirdeğini oluşturdu. 1832'de kent olarak tüzel kimlik kazanan Wilmington'da bugün, kimyasal maddelerin yanı sıra otomobil, deri eşya, kumaş, demir ve çelik ürünleri, kükürtle sertleştirilmiş elyaf, her çeşit hortum ve çeşitli gıda maddeleri üretilmektedir.

Kentin başlıca tarihsel yapıları ve müzeleri arasında ilk yerleşmenin kurulduğu yerde bulunan, İsveçli heykeltıraş Carl Milles'e ait Fort Christina Anıtı, Eski İsveçliler (Kutsal Üçleme) Kilisesi (1698), Brandywine kıyılarında sanayinin gelişme sürecini gösteren ürün ve yapıların sergilendiği, eski Du Pont barut fabrikasındaki Hagley Müzesi ve Delaware Sanat Müzesi (açılışı 1938) sayılabilir. Nüfus (1990) kent, 71.529; metropoliten alan, 578.587.

Wilmington, ABD'de, Kuzey Carolina'ya bağlı New Hanover ilinin (county) merkezi kent. Eyaletin başlıca deniz limanıdır. Cape Fear Irmağı kıyısında, ırmak ağzından 50 km içeride yer alır. 1730'larda New Liverpool ile New Carthage yerleşmelerinin birleşmesiyle kuruldu. 1740'ta New Town (Newton) adıyla tüzel kimlik kazandı, daha sonra

Wilmington'da Greenfield Bahçeleri, Kuzey Carolina
Frank J. Miller

Wilmington kontu Spencer Compton'un anısına bugünkü adını aldı. Damga Yasası'na karşı ilk silahlı direniş Kasım 1765'te burada başladı. 1866'da kent tüzel kimliği kazandı. 1950'lerde meydana gelen kasırgadan büyük zarar gördü. Sonraki yıllarda gemi taşımacılığı, bahçe tarımı, turizm ve imalat (dokuma, unlu gıda ürünleri, kimyasal maddeler, konteyner ve soğutma donanımı) gibi dalların gelişmesiyle ekonomisi yeniden canlandı. Nüfus (1990) kent, 55.530; metropoliten alan, 120.284.

Wilmot Koşulu, ABD tarihinde, köleliğin yayılmasını yasaklamak amacıyla 1840'larda Kongre'ye sunulan ve Cumhuriyetçi Parti

nin kuruluşunda temel dayanağı oluşturan önerge. Meksika Savaşı'ndan hemen sonra Başkan James K. Polk, Kongre'den Meksika ile barış görüşmelerini tamamlamak ve Meksika sınırını belirlemek için 2 milyon ABD Doları istedi. Demokrat Parti'nin Pennsylvania'lı Kongre üyelerinden David Wilmot, bütün ülkedeki kölelik karşıtı güçler adına, bu tasarıya yeni topraklarda köleliği yasaklayan bir madde eklenmesini önerdi (8 Ağustos 1846). Siyasal gruplar arasındaki çatışmaların tırmandığı bir ortamda verilen bu önerge, ülke çapında sert tartışmalara yol açtı. Wilmot Koşulu çeşitli girişimlere karşı Kongre'nin her iki meclisinden geçirilemedi. Ama bazı Demokratlar ile Whig'lerin kölelik sorununu kapatma ya da bu konuda bir uzlaşma sağlama girişimleri, yeni bir siyasal saflaşma yaratarak, 1854'te Wilmot Koşulu'nu temel bir ilke olarak benimseyen Cumhuriyetçi Parti'nin kurulmasına zemin hazırladı.

Wilson, Sir Angus (Frank Johnstone) (d. 11 Ağustos 1913, Bexhill, East Sussex - ö. 31 Mayıs 1991, Bury St. Edmunds, Suffolk, İngiltere), İngiliz yazar. Yaptıklarında çağdaş İngiliz toplum ve düşün yaşamındaki çatışmaları bazen ciddi, bazen de yergili bir üslupla betimlemiştir.

Üst orta sınıftan bir ailenin altı oğlunun en küçüğüdür. Londra'daki Westminster Okulu'nda ve Oxford'daki Merton College'da öğrenim gördü; daha sonra British Museum'da katalogcu olarak çalıştı.

Çocukluğunu ailesiyle birlikte Londra'nın küçük otel ya da pansiyonlarında geçiren Wilson bu yıllardaki deneyimlerini sonradan birçok öyküsünde işledi, ayrıca *Wild Garden* (1963; Yaban Bahçe) adlı otobiyografisinde ayrıntılı olarak betimledi. II. Dünya Savaşı sırasında Dışişleri Bakanlığı'nda çalışırken geçirdiği ruhsal bunalımın ardından dünyaya masum bir çocuğun değil, bir yetişkinin bakış açısıyla yaklaşması gerektiğini anladı. Bu sorunu birçok roman ve öyküsünde de işledi. 1966-78 arasında İngiliz edebiyatı profesörü olarak görev yaptığı East Anglia Üniversitesi'nde emekli olduktan sonra da ders vermesi sürdüür.

Wilson ilk öykülerini *Death Dance*; 25 *Stories*'de (1969; Ölüm Dansı; 25 Öykü) topladı. Öbür öykü kitapları arasında *The Living Set* (1949; Canlı Küme) ve *Such Darling Dodos* (1950) sayılabilir. İlk romanı olan *Hemlock and After* (1952; Hemlock ve Sonrası) bazı eleştirmenlerce en başarılı yapıtı sayılır. *Anglo-Saxon Attitudes* (1956; Anglosakson Tavrılar) ve *The Old Men at the Zoo* (1961; Hayvanat Bahçesindeki Yaşlı Adamlar) İngiliz toplumunun aydın ve varlıklı tabakalarından bir dizi karakterin keskin portrelerini içerir. *The Middle Age of Mrs. Eliot* (1958; Bayan Eliot'ın Orta Yaşı) psikolojik türde bir yapıttır. Son romanları arasında *Late Call* (1965; Geç Çağrı), *As If By Magic* (1973; Sanki Büyülü Gibi) ve *Setting The World on Fire* (1980; Dünyayı Ateşe Vermek) vardır. *The World of Charles Dickens* (1970; Charles Dickens' in Dünyası) ve *The Strange Ride of Rudyard Kipling* (1977; Rudyard Kipling'in Tuhaf At Gezisi) yazdığı dikkate değer yaşamöyküleridir. Wilson 1980'de Kipling Derneği'nin başkanı oldu; aynı yıl "sir" unvanı aldı.

Wilson, C(harles) T(homson) R(ees) (d. 14 Şubat 1869, Glencorse, Midlothian - ö. 15 Kasım 1959, Carlisle, Peeblesshire, İngiltere), radyoaktiflik, X ışınları, kozmik ışınlar, atom çekirdeği ve öbür nükleer

olguların incelenmesinde yaygın olarak kullanılan ve Wilson sis odası olarak bilinen aygıtı icat etmesi nedeniyle 1927 Nobel Fizik Ödülü'nü Arthur H. Compton ile paylaşan İskoç fizikçi.

1892'de Cambridge Üniversitesi'ndeki Cavendish Laboratuvarı'nda araştırmacı olarak çalışmaya başlayan Wilson, 1895'te katıldığı meteoroloji araştırmaları sırasında bulutların yapısıyla ilgilendi ve bulut oluşumunu laboratuvar koşullarında incelemeye girişti. Kapalı bir kap içinde bulunan ve su buharı içeren bir hava kütlesi genişletildiğinde ısı kaybederek aşındıymış duruma geçiyor ve havadaki toz parçacıkları üzerinde yoğunlaşarak sis ya da bulut oluşumuna yol açıyordu. Toz parçacıklarından tümüyle arındırılmış havada da aynı olayın gerçekleştiğini gözlemleyen Wilson, tozsuz ortamda su buharının ancak iyonlar (yükü atom ya da moleküller) üzerinde yoğunlaşabileceği sonucuna vardı. O sıralarda yeni bulunmuş olan X ışınlarının iyonlaşmaya yol açacağını ve sis oluşumunu artıracığını düşünen Wilson, yaptığı deneylerde X ışınlarının sis odasının içinde geçtiği yol üzerinde sis damlacıklarından oluşan bir iz bıraktığını gözlemledi. Böylece, üzerlerinde yoğunlaşan sis damlacıkları aracılığıyla iyonların gözlemlene olanağı ortaya çıkmış oldu. Wilson uzun araştırmalardan sonra 1912'de bu yöntemi alfa ve beta parçacıklarının varlığını ve izledikleri yolları gözlemleyip fotoğrafla görüntülemeye olanak verecek biçimde geliştirdi. Nükleer fizik araştırmaları açısından büyük öneme sahip bir aygıt olan Wilson sis odasının çalışma ilkesinden yararlanan Donald A. Glasser da 1952'de kabarcık odasını(*) geliştirmiştir. Wilson 1916'dan sonra yıldırım üzerinde araştırmalara girişti. 1925'te Cambridge Üniversitesi'nde doğa bilimleri profesörü oldu. Yıldırım üzerindeki araştırmaları sonucunda düşman uçaklarına karşı salınan balonları yıldırımdan korumaya yönelik bir yöntem geliştirdi. 1956'da yıldırım elektrigine ilişkin kuramsal çalışmalarının sonuçlarını yayımladı.

Wilson, Colin (Henry) (d. 26 Haziran 1931, Leicester, İngiltere), felsefe, sosyoloji, müzik, edebiyat ve gizlilik konularında yapıt vermiş İngiliz romancı ve yazar.

On altı yaşında okulu bıraktı. Daha sonra laboratuvar asistanlığı, vasıfsız işçilik, bulaşıkçılık ve fabrikada işçilik yaptı. Sağlık nedenleriyle kısa süren Kraliyet Hava Kuvvetleri'ndeki hizmetinin (1949-50) ardından bir süre Paris ve Strasbourg'da yaşadı (1950-51). İlk kitabı *The Outsider*'ı (1956; Yabancı) bir *café*'de çalışırken yazdı. 20. yüzyılın tanınmış aydınlarının yaşamlarından ve yazdıklarından yola çıkarak çağın insanının yabancılaşmasını ele alan yapıt büyük övgüyle karşılandı, çok satan kitaplar arasına girdi ve henüz 24 yaşında kendisine ün kazandırdı. Ama *Religion and the Rebel* (1957; Din ve Başkaldıran) adlı kitabı özgünlükten uzak ve yüzeysel olduğu gerekçesiyle olumsuz eleştiriler aldı. 1960'ta ilk romanı *Ritual in the Dark*'ı (Karanlıkta Ayın), ertesi yıl da *Adrift in Soho*'yu (Soho'da Başboş) yayımlayınca yeniden eski ününe kavuştu. Çoğunlukla suç psikolojisi, gizlilik ve cinsellik konularını işleyerek kendine özgü bir varoluşçu felsefe geliştirdi. 1980'lerin başına gelindiğinde 50'yi aşkın kitabı yayımlanmıştı. Öbür önemli yapıtları arasında *Necessary Doubt* (1964; Gereklilik Kuşku), *The Mind Parasites* (1967; Zihin Asalakları), *A Casebook of Murder* (1970; Bir Cinayet Dosyası), *Star-seekers* (1980; Yıldız Araştırmacıları), *The Quest for Wilhelm Reich* (1981; Wilhelm

Reich'in İzinde) ve *Poltergeist!* (1981) sayılabilir.

Wilson, (John) Dover (d. 13 Temmuz 1881, Londra, İngiltere - ö. 15 Ocak 1969, Balerno, Midlothian, İskoçya, İngiliz Shakespeare uzmanı ve eğitimci.

Cambridge Üniversitesi'ni bitirdi. Londra'daki King's College'da (1924-35) eğitim, Edinburgh Üniversitesi'nde (1935-45) İngiliz edebiyatı dersleri verdi. 1921'den sonra Shakespeare'in oyunlarının New Cambridge basımının genel yayın yönetmenliğini yaptı. Oyun metinlerindeki belirsizliklere getirdiği cüretli açıklamalar ve özgün yorumlarıyla Shakespeare araştırmalarına tartışmalı da olsa önemli katkılarda bulundu. Shakespeare'le ilgili birçok yapıtı içinde en önemlileri, özgün bir *Hamlet* yorumu olan *What Happens in Hamlet* (1959; *Hamlet'te Olanlar*) ile Falstaff'ı sonunda kral tarafından reddedilen şeytani bir güç olarak yorumlayan *The Fortunes of Falstaff*'dır (1943; Falstaff'ın Talihi).

Wilson, Edmund (d. 8 Mayıs 1895, Red Bank, New Jersey - ö. 12 Haziran 1972, Talcottville, New York, ABD), ülkesinde dönemin önde gelen edebiyatçıları arasında gösterilen ABD'li eleştirmen ve deneme yazarı. Princeton Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Bir süre New York'ta gazete muhabirliği yaptıktan sonra *Vanity Fair*'in yazı

Edmund Wilson
EB Inc

işleri müdürü (1920-21) ve *The New Republic*'in yayın yönetmeni yardımcısı oldu (1926-31). Simgeli şairleri ele aldığı *Axel's Castle* (1931; Axel'in Şatosu) adlı kitabından sonra siyasete ve iktisada yöneldi. *To the Finland Station*'da (1940; *Lenin Petrograd'da*, 1967) Sovyet Devrimi'ni hazırlayan düşünceleri ele aldı. Bir süre kendi Marksist çizgisini geliştirdi. 1940'ın sonuna değin *The New Republic*'te yazdığı yazıları dört ayrı kitapta topladı: SSCB ve ABD'ye ilişkin bir öykü, diyaloglar ve denemelerden oluşan *Travels in Two Democracies* (1936; İki Demokrasiye Gezintiler), çokanlamlı yapıtlar veren yazarları ele aldığı *The Triple Thinkers* (1938; Üç Yönlü Düşünenler), sanatın nevrozla ilişkisini konu edinen *The Wound and the Bow* (1941; Yara ve Boyunduruk) ve John Steinbeck ve James M. Cain gibi ABD'li romancıları ele aldığı *The Boys in the Back Room* (1941; Arka Odadaki Çocuklar).

Wilson II. Dünya Savaşı'ndan sonra *The Scrolls From the Dead Sea* (1955; Lüt Gölü Ruloları), *Red, Black, Blond and Olive: Studies in Four Civilizations: Zuni, Haiti, Soviet Russia, Israel* (1956; Kızıl, Siyah, Sarı ve Zeytin: Dört Uygarlık Üzerine Araştırmalar: Zuni, Haiti, Sovyet Rusya ve İsrail), *Apologies to the Iroquois* (1960; İrokualar Bizi Affetsin) ve Iç Savaş dönemi edebiyatını ele alan *Patriotic Gore* (1962; Kanlı Yurtseverlik) gibi birçok yapıt yayımladı.

Bu dönemde dergilerde yayımlanan makale ve denemelerini ise *Europe Without Baedeker* (1947; Rehber Kitapsız Avrupa), *Classics and Commercials* (1950; Klasikler ve Reklamlar), *The Shores of Light* (1952; Işık Kıyıları), *An American Earthquake* (1958; Bir Amerikan Depremi) ve *The Bit Between My Teeth* (1965; Dişlerimin Arasındaki Kıvrıntı) adlı kitaplarında topladı.

Wilson ayrıca oyun, şiir, roman ve öykü türlerinde de yapıtlar verdi. Oyunlarının bir bölümünü *Five Plays* (1954; Beş Oyun) ve *The Duke of Palermo and Other Plays with an Open Letter to Mike Nichols* (1969; Palermo Dükü ve Başka Oyunlar, Mike Nichols'a Bir Açık Mektupla Birlikte) adlı kitaplarında topladı. Şiirlerini ise *Poets, Farewell* (1929; Şairler, Elveda), *Notebooks of the Night* (1942; Gece Defterleri) ve *Night Thoughts*'da (1961; Gece Düşünceleri) bir araya getirdi. *Memoirs of Hecate Country* (1946; Hecate Ülkesi Anıları) adlı öykü kitabı ilk yayımlanışında sansüre uğradı. Wilson ayrıca, arkadaşı F. Scott Fitzgerald'ın yarım bıraktığı romanı *The Last Tycoon* (1941; Son Patron) ile yazı ve defterleri *The Crack-Up*'ı (1945; Ruhsal Çöküntü) yayıma hazırladı. Kendisi de *I Thought of Daisy* (1929; Daisy'i Düşündüm) adlı bir roman yazdı. *Letters on Literature and Politics 1912-1972* (1977; Edebiyat ve Siyaset Mektupları 1912-72) adlı kitabı ölümünden sonra eşi Elena tarafından, romancı Vladimir Nabokov ile yazışmaları da 1979'da yayımlandı.

Çok değişik ilgi alanlarına, konulara ve sorunlara ilişkin yapıtlar veren Wilson konularını araştırmaya ve sağduyuya dayalı geniş bir perspektifle, açık ve kesin bir üslupla ele almış ve Ernest Hemingway, John Dos Passos, F. Scott Fitzgerald, William Faulkner gibi ABD'li romancıların tanınmasında önemli rol oynamıştır.

Wilson, Edmund Beecher (d. 19 Ekim 1856, Geneva, Illinois - ö. 3 Mart 1939, New York kenti, ABD), ABD'li biyoloji bilgini. Embriyoloji ve sitoloji (hücrebilim) üzerine çalışmalarıyla biyolojinin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

1891'de ders vermeye başladığı Columbia Üniversitesi'nde zooloji bölümüne uluslararası bir saygınlık kazandı. Embriyoloji alanındaki ilk deneylerinde hücre düzeyinde araştırmalar yaptı. Öncül hücrelerden farklı doku türlerinin oluşması konusunda çalışmalarıyla tanındı. Daha sonra hücrenin iç düzenini araştırma çalışmalarına yöneldi. *Cell in Development and Inheritance* (1896; Gelişim ve Kalıtımda Hücre) adlı yapıtıyla biyoloji alanındaki eğilimlere yön verdi. Eşeyin belirlenmesi konusunda hücreler üzerinde yaptığı araştırmalar arasında, ilki 1905'te basılan ve kromozomlarla eşey belirlenmesi arasındaki ilişkiyi ortaya koyan yazıları bilimsel başarısının doruklarını oluşturdu. Gregor Mendel'in kalıtımla ilgili bulgularının önemini kavrayarak, kromozomların eşey belirlemenin ötesinde kalıtımın tümünde önemli işlevleri olduğunu buldu. Düşünceleri genetik alanında daha sonra yürütülen araştırmaları büyük ölçüde etkiledi.

Wilson, Edward O(sborne) (d. 10 Haziran 1929, Birmingham, Alabama, ABD), ABD'li biyolog. İnsan ve hayvanlarda toplumsal davranışları kalıtım temelinde inceleyen sosyobiolojinin önde gelen savunucularındandır. Özgecilik gibi bir özelliğin bile doğal seçme yoluyla ortaya çıkmış olabileceğini, örneğin, canlının kendisi için ya da başka canlıları dünyaya getirmek için değil, üremek ve sonraki kuşaklara gen aktarmak için yaşadığını ileri sürmüştür.

Meslek yaşamının ilk yıllarında Alabama ve Tennessee üniversitelerinde karıncalar üzerine incelemeler yaptı. Harvard Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamamladığı 1955'te *Lasius* cinsinin kapsamlı bir taksonomik analizini yaptı; daha sonra bütün karıncalar için sınıflandırma şemasını yeniden gözden geçirerek düzenledi. 1956'da Harvard'da ders vermeye başladı. Araştırmaları sırasında karıncaların feromon adlı bir kimyasal madde aracılığıyla birbirleriyle iletişim kurabildiğini buldu. 1971'de yayımlanan *The Insect Societies*'de (Böcek Toplulukları) karıncalar ve toplu halde yaşayan başka böcekleri ayrıntılı olarak inceledi; çok sayıda türün ekoloji ve nüfus dinamikleriyle toplumsal davranış kalıplarını betimledi. İkinci önemli yapıtı olan *Sociobiology: The New Synthesis*'te (1975; Sosyobiyoloji: Yeni Sentez) hayvanlarda toplumsal olgular üzerine kuramlarını ortaya koydu; hayvan topluluklarının temelini oluşturan bazı biyolojik ilkelerin insanın toplumsal davranışlarına da uyarlandığını ileri sürdü. Bu görüşü bazı bilim adamları ve gruplarca siyasal açıdan kışkırtıcı olarak değerlendirildi. Bununla birlikte insan davranışlarının yalnızca yüzde 10 kadarının kalıtımla kuşaktan kuşağa geçirildiğini, geri kalanların çevrenin etkisiyle biçimlendiğini savundu. 1979'da Pulitzer Ödülü'nü kazanan *On Human Nature* (1978; İnsan Doğası Üzerine) adlı kitabında sosyobiolojinin ilkelerinin insan için de geçerli olduğu görüşünü ortaya attı.

En ilginç kuramlarından biri de özgecilik doğal seçmeye bağlamasıydı. Daha önceleri doğal seçmenin bireyin üreme ve çoğalma şansını artıran fiziksel ve davranışsal özelliklerle ilgili olduğu düşünülüyordu. Bu nedenle canlının aile bireylerinin hayatta kalabilmesi için kendini feda etmesi doğal seçmeyle bağdaşmayacak bir davranış olarak değerlendiriliyordu. Wilson, çok yakın akraba olan ve kendini feda eden bireyle ortak pek çok geni bulunan bireyleri kurtarmak için özveride bulunmanın doğal seçmeyle geliştiğini savundu. Ona göre, evrim stratejisinin temelinde bireyin korunması değil, genlerin korunması yatıyordu.

1964-76 arasında Harvard'da zooloji profesörü olarak görev yapan Wilson, 1972'de Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi'nde entomoloji bölümünün yöneticiliğini, 1973'te Evrim Araştırmaları Derneği'nin başkanlığını üstlendi. 1977-81 arasında John Simon Guggenheim Anısal Vakfı'nda danışman olarak çalıştı; 1977'de Ulusal Bilim Madalyası'yla ödüllendirildi. 1990'da İsveç'in Crafoord Ödülü'nü ABD'li biyolog Paul Ehrlich ile paylaştı.

Wilson, Godfrey (d. 1908 - ö. 19 Mayıs 1944), İngiliz antropolog. Afrika'daki toplumsal değişimi çözümlemeye çalışmıştır.

London School of Economics and Political Science'da, Bronisław Malinowski'nin denetiminde antropoloji öğrenimi gördü. Uluslararası Afrika Enstitüsü'nde görev yapan ilk öğretim üyelerinden biri oldu.

Wilson 1938'de bir Afrika sömürgesindeki ilk yerel antropolojik araştırma kurumu olan Kuzey Rodezya (bugün Zambia) Rhodes-Livingstone Enstitüsü'nün ilk yöneticiliğine getirildi. Karısı Monica Wilson'la birlikte, Tanganika, Nyasaland ve Kuzey Rodezya adlı İngiliz sömürgelerinde hızlı ekonomik, siyasal ve kültürel değişimin yol açtığı toplumsal koşulları inceleyerek *The Analysis of Social Change* (1945; Toplumsal Değişimin Analizi) adlı yapıtı yayımladı. 1942'de Güney Afrika Tıp Heyeti'nin kadrosuna katıldı. Çalışmalarında toplum biliminin geliştirilmesi gerektiğini vurguladı; kül-

türel değişimi toplumsal bir süreç olarak ele aldı; geri toplumlarda sanayileşmenin etkileri üzerinde durdu.

Wilson, (James) Harold. KİFVAULI X BARONU WILSON. SIR HAROLD WILSON (1976-83) olarak da bilinir (d. 11 Mart 1916, Huddersfield, Yorkshire, İngiltere). İngiliz siyaset ve devlet adamı. İşçi Partisi hükümetlerinde dört kez (1964-66, 1966-70, 1974 ve 1974-76) başbakanlık yapmıştır.

Bir kimya sanayicisinin oğluydu. Oxford Üniversitesi'nde eğitim gördü. Aynı üniver-

Sir Harold Wilson
Central Press—Pictorial Parade/EB Inc.

sitede araştırma görevlisi olarak çalışırken (1938-39), Sir William Beveridge'in (sonradan 1. baron) sosyal sigorta ve refah hizmetleriyle ilgili ünlü raporunu hazırlamasına yardım etti. Daha sonra memurluk hizmetine girdi. Yakıt ve Enerji Bakanlığı'nda iktisat ve istatistik müdürlüğü yaparken (1943-44), madencilik sektörü üzerine bir araştırma yürüttü. *New Deal for Coal* (1945; Kömürde Yeni Düzen) adlı kitabıyla İşçi Partisi'nin madenlerin devletleştirilmesi konusunda tasanlarına yol gösterdi.

1945'te İşçi Partisi'nden Avam Kamarası'na seçildi. Ekim 1947'de ticaret bakanlığına atandı; Kore Savaşı sırasında silahlanma harcamaları için sağlık hizmetlerinden para alınmasını protesto ederek Nisan 1951'de bu görevinden istifa etti. 1960'ta İşçi Partisi başkanı Hugh Gaitskell'e karşı muhalefet yürüten sol kanada katıldı. Gaitskell'in 1963'te ölmesinden sonra, İşçi Partisi başkanlığına seçildi. Ertesi yıl zayıf bir çoğunlukla da olsa partisinin seçimi kazanmasını sağlayarak ilk hükümetini oluşturdu. Enflasyonu durdurmaya ve üretim artışına yönelik kararlı bir ekonomik program uygulamaya girişti. İngiltere'nin kolonisi Rodezya'da ırkçı beyaz azınlık hükümetinin bağımsızlık ilanından sonra, ekonomik yaptırım ve görüşmeler yoluyla eski hukuki statüyü geri getirme çabaları sonuçsuz kaldı.

5 Mart 1966'daki seçimler sonunda daha sağlam bir çoğunlukla iktidara döndüyse de, özellikle ekonomik alanda ve çalışma yaşamında aldığı sert önlemler nedeniyle halk arasındaki desteğini yitirmeye başladı. İngiltere para birimi sterlini 18 Kasım 1967'de devalüe etme ve sosyal refah programının kapsamını daraltma kararları büyük tepkiyle karşılaştı. Vietnam Savaşı'nı durdurmak için 1968'de arabulucu olarak SSCB ile ABD'ye yaptığı gezilerden sonuç alamadı. Başlangıçta sendika reformu konusunda ödünsüz bir tutum takınmakla birlikte Haziran 1969'da hükümetin hazırladığı yasa tasarısını geri çekmek zorunda kaldı. Haziran 1970'teki seçimlerde düşük katılımın da etkisiyle Muhafazakârlar beklenmedik bir zafer elde etti ve İşçi Partisi hükümeti iktidardan düştü.

Yaygın grevler ve petrol bunalımının yol açtığı sıkıntılar yüzünden yıpranan Muhafa-

zakâr Parti, Şubat 1974'teki seçimlerde büyük oy kaybına uğradı. Koalisyon yoluyla iktidarda kalma çabalarının boşa çıkmasından sonra, hükümeti kurma görevi Wilson'a verildi. Sekiz aylık bir hükümet döneminin ardından Ekim 1974'te seçime giderek partisinin sandalye üstünlüğünü pekiştiren Wilson, savunma giderlerini kısırarak ekonomik bunalımın üstesinden gelme çabalarında başarılı olamadı. Öte yandan iki kanada bölünmüş olan partisini bir arada tutmada güçlüklerle karşılaşmaya başladı. Bu bölümde önemli bir yer tutan AET üyeliği konusunda Haziran 1975'te halkoylamasına gitme kararı aldı. Halkın büyük çoğunluğunun AET'de kalma yönünde oy kullanmasıyla, İngiltere'nin Avrupa'daki konumunu güçlendirdi. Ama ekonomik sorunların sürdüğü ve sterlinin sarsıntı geçirdiği bir sırada, kritik bütçe tasarısının parlamentoya sunulmasını beklemeden 16 Mart 1976'da istifasını açıklayarak partisini ve hükümeti şaşkınlığa uğrattı. Nisanda K.G. (Knight of the Garter) nişanı, 1983'te de kendi yaşayışla sınırlı soyluluk unvanı aldı. Döneminin siyasal sorunlarına ilişkin görüşlerini yansıtan yapıtları arasında *The Labour Government, 1964-1970* (1971; İşçi Partisi Hükümeti, 1964-1970), *The Governance of Britain* (1976; İngiltere'nin İdaresi) ve *Final Term: The Labour Government 1974-76* (1979; Son Başbakanlık Dönemim: İşçi Partisi Hükümeti 1974-76) sayılabilir.

Wilson, Henry, asıl adı JEREMIAH JONES COLBATH (d. 16 Şubat 1812, Farmington, New Hampshire - ö. 22 Kasım 1875, Washington, D.C., ABD), ABD'li Cumhuriyetçi senatör. 1873-75 arasında ABD başkan yardımcılığı görevinde bulunmuş ve kölelikle mücadele hareketinin önderleri arasında yer almıştır.

On yaşında tarım işçisi olarak çalışmaya başladı. Yirmi bir yaşında Henry Wilson adını aldı. Bir süre sonra Massachusetts eyaletinin Natick kentinde küçük bir ayakkabı imalathanesi açtı. Washington, D.C.'ye yaptığı bir gezide kölelik konusunda işlemleri izleyip köle alım satım işlemlerini gördükten sonra kölelikle mücadele hareketine katıldı. 1840'ta Whig Partisi'nden Massachusetts eyalet meclisine seçildi. Whig'lerin kölelik konusundaki çelişkili tutumları karşısında büyük bir düş kırıklığına uğrayarak 1848'de bir grup arkadaşıyla birlikte bu partiden ayrıldı ve Özgür Toprak Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1854'te bu partiden de ayrılarak yabancı karşıtı Know-Nothing Party'ye, birkaç yıl sonra da Cumhuriyetçi Parti'ye girdi. 1855-73 arasında Senato üyeliğinde bulundu. 1872'de Başkan Ulysses S. Grant'ın ikinci görev döneminde başkan yardımcılığına seçildi ve bu görevi sırasında felç geçirerek öldü.

Wilson Kongre'nin İç Savaş ve Yeniden İnşa dönemindeki başarılarını konu alan üç ciltlik yapıtından çok *History of the Rise and Fall of the Slave Power in America* (1872-77, 3 cilt, Amerika'da Köleciliğin Yükselişi ve Düşüşü) adlı kitabıyla tanınır.

Wilson, Henry Maitland Wilson, 1. Baron (d. 5 Eylül 1881, Londra - ö. 31 Aralık 1964, Chilton, Aylesbury, Buckinghamshire, İngiltere), İngiliz komutan. II. Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu'daki İngiliz kuvvetleri başkomutanlığı (Şubat-Aralık 1943) ve Akdeniz Müttefik kuvvetler yüksek komutanlığı (Aralık 1943-Kasım 1944) görevlerinde bulunmuştur.

1939'da Mısır'daki İngiliz birliklerinin komutanlığına atandı. 1940-41 kışında General Archibald Percival (sonradan 1. kont) Wavell ve General Richard Nugent O'Connor ile birlikte İtalyan ordusunu Kyrenai-ka'dan (Berka, Libya) püskürttü. Mart 1941'de Yunanistan'a başarılı bir harekât düzenledi. Aynı yılın yazında Suriye'yi Vichy Fransası'ndan alan İngiliz Uluslar Topuluğu kuvvetleri ile Özgür Fransa birliklerine komuta etti. İtalya'yla 8 Eylül 1943'te varılan ateşkes anlaşmasından sonra İtalyanların denetimindeki Oniki Ada'yı ele geçirdyse de yeterli takviye görmeyince adaları Almanlara bırakmak zorunda kaldı. General Dwight D. Eisenhower'dan boşalan Akdeniz yüksek komutanlığına getirildi. 1945-47 arasında Washington, D. C.'deki İngiliz ortak kurmay heyetinin başkanlığını yaptı.

Wilson, J(ohn) Tuzo (d. 24 Ekim 1908, Otawa - ö. 15 Nisan 1993, Toronto, Ontario, Kanada), kıtaların yapısını ve kırık düzenini ortaya çıkaran Kanadalı jeolog ve jeofizikçi. Levha tektoniğine ilişkin çalışmaları, kıtaların sürüklenmesi, deniz dibi yayılması ve Yer'in iç kesimlerindeki konveksiyon akımları kuramları üzerinde etkili olmuştur.

Kanada'ya yerleşen İskoçyalı bir mühendisin oğlu olan Wilson, 1930'da Toronto Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'dan mezun oldu; doktora çalışmasını 1936'da Princeton Üniversitesi'nde tamamladı, 1958'de de Cambridge Üniversitesi'nden bilim doktoru unvanı aldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Toronto Üniversitesi'nde jeofizik profesörü olan (1946) Wilson, 1974'te Ontario Bilim Merkezi'nin yöneticiliğine getirildi. Ayrıca 1972-73 yıllarında Kanada'daki Royal Society'nin, 1980-82 arasında da Amerikan Jeofizik Birliği'nin başkanlığını yaptı.

1960'ların başında yeniden canlandırılan kıtaların sürüklenmesi kuramının başlıca sözcüsü durumuna gelen Wilson, kıtaların hareketsiz olduğu yolundaki görüşleri çürüttü. *A New Class of Faults and Their Bearing on Continental Drift* (1965; Yeni Bir Kırık Sınıfı ve Bunun Kıtaların Sürüklenmesiyle İlgisi) adlı makalesinde, dönüşüm fayı denen yeni bir kavram ortaya attı. Kıtaların sürüklenmesine ilişkin eski kuramlarda levhaların birbirine yaklaştığı ya da uzaklaştığı kabul edilmesine karşılık Wilson, levhaların birbirini sıyrarak geçmesi biçiminde üçüncü bir hareket türünün bulunduğunu ileri sürdü. Bu kuram, 1970'lerde jeofizik bilimlerinde yeni bir çığır açan levha tektoniğinin temelini oluşturdu.

Wilson, Kenneth Geddes (d. 8 Haziran 1936, Waltham, Massachusetts, ABD), maddenin sürekli ya da ikinci basamaktan faz geçişi olarak adlandırılan dönüşümlerine ilişkin gelişkin kuramlar oluşturmaya yönelik genel bir yöntem ortaya koyarak 1982 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan ABD'li fizikçi. Wilson bu çalışmasıyla, komşu atomlar ya da moleküllerle ilişkin etkileri olduğu kadar deneysel olarak gözlenebilecek büyüklükteki malzeme örneklerine ilişkin etkileri de hesaba katabilen bir matematiksel yöntem geliştirmiştir.

1956'da Harvard Üniversitesi'nden mezun olan Wilson, Murray Gell-Mann (1969 Nobel Fizik Ödülü'nün sahibi) ve Francis Low yönetiminde çalışarak hazırladığı tezle 1961'de California Teknoloji Enstitüsü'nde doktorasını tamamladı. Avrupa Nükleer Araştırmalar Konseyi (CERN) laboratuvarlarında bir yıl araştırmacı olarak çalıştıktan sonra 1963'te Cornell Üniversitesi'ne döndü.

Wilson, Richard (d. 1 Ağustos 1714, Penegoes, Montgomeryshire, Galler - ö. 15 Mayıs 1782, Llanberis, Carnarvonshire, İngiltere), ilk önemli İngiliz manzara ressamlarından. Yapıtlarında klasik bir ağırbaşlılığı resimsel etkilerle birleştirmiştir.

1729'da Londra'da Thomas Wright'ın yanında portre sanatını öğrendi. 1746'dan sonra manzara resmine ilgi duydu. 1750'nin sonlarında İtalya'ya gittikten sonra bu ilgisi daha da arttı. 1757'ye değin kaldığı Roma'da daha çok aristokrat İngiliz turistleri için resimler yaptı. Bu kentteki tarihsel yerleri ve eski yıkıntıları konu aldığı desenlerini, İngiltere'ye döndükten sonra İtalyan üslubunda resimlere dönüştürdü. 1760'tan sonra Londra'da Sanatçılar Derneği ve Kraliyet Akademisi'nde yapıtlarını sergiledi. 1768'de akademinin kuruluşunda rol oynadı. "Nemi Gölü" (1768) gibi İtalya manzaraları yapmayı sürdürürken, İngiltere manzaraları da yapmaya başladı. "Snowdon" gibi resimlerinde berrak havayı, uzaklığı ve değişen ışığı olduğu gibi ve sakin bir atmosfer içinde işledi. Bu tür manzaralarıyla J. M. W. Turner, John Constable ve John Crome gibi ustaları etkiledi. "Michenden Evi" gibi son yapıtlarında biçimci kompozisyon düzeninden uzaklaşarak mekânı tonal geçişlerle betimledi.

Wilson, Robert Woodrow (d. 10 Ocak 1936, Houston, Texas, ABD), evrenin yaratılışına ilişkin "büyük patlama" (*big-bang*) kuramını destekleyen buluşuyla 1978 Nobel Fizik Ödülü'nü Arno Penzias ile paylaştan ABD'li radyoastronom.

Houston'daki Rice Üniversitesi'nin ardından Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nde öğrenim gören Wilson, doktora çalışmasını da 1962'de burada tamamladı. 1963-76 arasında, New Jersey'de Holmdel'deki Bell Laboratuvarları'nda çalıştı. Burada Penzias ile birlikte, Samanyolu Gökadası'nı çevreleyen bir gaz halkasından yayılan radyo salımlarını izlemeye girişti. İki bilim adamı, evrene düzgün bir biçimde yayılan olağandışı bir fon ısınımı saptadılar ve bunun 3 K'lık bir sıcaklığa işaret ettiğini belirlediler; bu ısınımın, evrenin oluşumuna yol açan ilk patlamanın bir kalıntısı olabileceğini ortaya koydular.

1976'da Bell Radyofizik Araştırma Bölümü'nün başına getirilen Wilson, fon sıcaklığı ölçümü ve yıldızlar arası moleküllerin millimetrik dalga ölçümleri gibi konular üzerine makaleler yazdı. 1979'da ABD Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

Wilson, (Thomas) Woodrow (d. 28 Aralık 1856, Staunton, Virginia - ö. 3 Şubat 1924, Washington, D.C., ABD), ABD'nin 28. başkanı (1913-21). Ülkesini I. Dünya Savaşı'na sokmakla birlikte ünlü On Dört Madde'yle(*) barış görüşmelerine temel hazırlamış ve Paris Barış Konferansı'nda Milletler Cemiyeti'nin önde gelen savunucusu olmuştur.

Bir rahip olan babasının katı Presbiteryen kuralları altında yetişti. Çocukluk yıllarını geçirdiği Georgia ve Güney Carolina'da Amerikan İç Savaşı'nın (1861-65) yol açtığı yıkımı ve savaş sonrasında Güney'in çektiği sıkıntıları yakından gördü. 1875'te bugünkü Princeton Üniversitesi'ne girdi. Sosyal çalışmalara daha dönük bir öğrenci olarak özellikle ABD Kongresi'nin komiteler sisteminin ustaca irdeleyen bir makalesiyle dikkati çekti. Princeton'dan mezun olduktan sonra Virginia Üniversitesi'nde başladığı hukuk öğrenimini sağlığının bozulması üzerine yarıda bıraktı. Atlanta'da (Georgia) başansız bir avukatlık deneyiminin ardından Johns Hopkins Üniversitesi'nde devlet

yönetimi ve tarih alanında öğrenimini sürdürerek 1886'da doktora çalışmasını tamamladı. Aynı yıl Savannah'lı (Georgia) Ellen Louise Axson ile evlendi ve Bryn Mawr College'da tarih ve siyasal iktisat dersleri vermeye başladı. 1888'de Connecticut'daki Wesley Üniversitesi'nde profesör oldu. İki yıl sonra hukuk ve siyasal iktisat profesörü olarak Princeton'a geçti. 1902'de rektör seçilinceye değin bu görevini sürdürdü.

Princeton'da bulunduğu dönemde güncel siyasal sorunlara ilişkin konuşmaları ve

Woodrow Wilson, Wilford Seymour Conrow'un bir portresinden ayrıntı
New York Historical Society

yazılarıyla ülke çapında ün kazandı. Eylül 1910'da Demokrat Parti'den New Jersey valiliğine aday olma önerisi aldı. Dinamik ve cesur bir kampanyayla ilerici çevrelerin desteğini alarak seçimleri kazandı. Valilikteki başarısı üzerine Haziran 1912'de Demokrat Parti Ulusal Kongresi'nce başkan adaylığına seçildi. İzleyen seçim kampanyasında bireysel girişim önündeki engelleri kaldırmayı ve devletin gücünü toplumsal adalet doğrultusunda kullanmayı öngören Yeni Özgürlük (New Freedom) programıyla geniş bir destek topladı ve rahat bir seçim zaferi kazandı.

Ertesi yıl göreve başladıktan sonra büyük bir kararlılıkla programını uygulamaya girişti. Çeşitli sanayi gruplarının sert muhalefetine karşın, gümrük vergilerini azaltan Underwood Tarife Yasası'nın kabul edilmesini sağladı. Gümrük gelirlerindeki azalmayı dengelemek üzere, ABD Anayasası'nın 16. Ek Maddesi'nin verdiği yetkiye dayanarak federal gelir vergisi de koyan bu yasayı, kapsamlı para reformu önlemleri getiren Federal Merkez Bankası Yasası izledi. Özel bankaların egemenliğine son verecek ve para arzındaki daralma ve genişlemeleri denetleyecek Federal Rezerv Sistemi'nin(*) oluşturulmasıyla ulusal finans yapısının çatısı oluşturuldu. Ardından 1914'te kurulan Federal Ticaret Komisyonu'yla ticarete rekabet koşullarını sağlamak üzere federal yetkileri kullanma yolu açıldı. Aynı yıl çıkarılan Clayton Antitröst Yasası işçi-İşveren anlaşmazlıklarında giderilmesi olanaksız zararların önlenmesi açısından gerekli olan durumlar dışında yargısal emre başvurulmasını yasaklayarak ve grevlerle boykotları yasallaştırarak işçi örgütlenmelerini güçlendirdi. Bu dört alandaki düzenlemeler yeni bir toplumsal ve ekonomik ortamın yaratılmasına yardımcı oldu.

Wilson'ın dış politikası, en azından ilke olarak, güçsüz ülkelere maddi baskı uygulamayı reddetme ve küçük ülkelerin haklarına ve çıkarlarına saygı gösterme esaslarına dayanıyordu. Bu doğrultuda attığı önemli adımlardan biri Filipinlilerin kendi kendilerini yönetmeye hazırlanmaları için önlemler alması oldu. Ayrıca Kongre'ye başvurarak

ABD gemilerine Panama Kanalı'ndan ücretsiz geçiş olanağını veren yasanın kaldırılmasını ve böylece İngiltere ile var olan gerginliğin büyük ölçüde giderilmesini sağladı. Buna karşılık Karaippler bölgesindeki bunalımdan rahatsızlık duyan ABD, Eylül 1915'te bir antlaşmayla Haiti'yi fiilen koruma altına alma yoluna gitti. ABD kruvazörlerinin Santo Domingo'ya yaptıkları ziyaretlerin ardından 1916 yazında bu ülkeye deniz piyade birlikleri çıkarıldı ve ABD'nin desteğinde askeri bir yönetim ilan edildi.

Bu sırada ABD'ye komşu Meksika, bir karışıklık içindeydi. General Victoriano Huerta'yı diktatörlükten uzaklaştırmayı başaramayan Wilson, "dikkatle bekleme" politikasını benimsedi; ABD ve Avrupa iş çevrelerinin müdahale için yaptıkları baskılara direndi. Ama Nisan 1914'te ABD denizcilerine yapılan saldırının ardından, bir Alman gemisinin mühimmat ikmali yapmasını engelleme gerekçesiyle ABD deniz birlikleri Veracruz'un liman tesislerini ele geçirdi.

Bir süre sonra Huerta'nun devrilmesi, ABD'nin ekonomik çıkarlarını tehdide devam eden iç savaşa bir çözüm getirmedigi gibi, Venustiano Carranza hükümetinin tanınması da sorunları ortadan kaldırmadı. Mart 1916'da Meksikalı gerilla önderi Pancho Villa'nın ABD topraklarına düzenlediği baskınlar üzerine Wilson, General J. Pershing komutasındaki bir birliğe karşı saldırı emrini verdi. Meksika'daki durum Wilson'ı başkanlık döneminin sonuna değin uğraştırdı.

1. Dünya Savaşı'yla birlikte ABD dış politikasında tarafsız bir ülke olarak hak ve çıkarlarını koruma çabası öne çıktı. Wilson'ın barış için arabuluculuk girişimlerinin hiçbir sonuç vermediği bu dönemde, Almanya'nın Britanya Adaları çevresinde savaş alanı ilan ettiği sulara girecek bütün gemileri batırma tehdidi ABD'nin ticari ilişkilerini etkilemeye başladı. Mayıs 1915'te "Lusitania" adlı İngiliz yolcu gemisi bir Alman denizaltısı tarafından uyarıda bulunulmaksızın batırıldı; aralarında 128 Amerikalının da bulunduğu binden fazla kişi boğularak öldü. Savaşın kaçınmaya kararlı olan Wilson, görüşmelerde sabırlı bir tutum takınmakla birlikte, Almanya'yı kruvazör savaşının yerleşik kurallarına uymaya zorlamaktan da geri durmadı. Almanya'ya gönderilecek protesto metnini sert bir üslupla kaleme aldığından, Dışişleri Bakanı William Jennings Bryan bu notu imzalamaktansa istifa etmeyi yeğledi. Ağustos 1915'te "Arabic" adlı geminin batırılmasından sonra Alman hükümeti, bir daha uyarı yapılmaksızın yolcu gemilerine ateş açılmayacağına söz verdi. 1916 baharında "Sussex" adlı buharlı geminin torpillemesi üzerine Almanya ile ilişkiler kopma noktasına geldi. Wilson ultimatoma niteliğini taşıyan bir protestoda bulundu ve Almanya'dan denizaltı savaşını bütünüyle durduracağına ilişkin bir güvence aldı. Bunu izleyen yedi ay süresince Almanya ile ilişkiler daha az rahatsızlık yarattı.

ABD'nin savaşa girmesini erteleyen bu diplomatik başarı aynı zamanda Wilson'ın 1916'daki ikinci seçim kampanyası için etkili bir siyasal malzeme oluşturdu. Wilson'ın ulusal çıkarları başlarıyla koruduğu ve "ülkeyi savaş dışında tuttuğu" iddiası büyük bir güç kazandı. Buna karşılık Charles Evans Hughes'ı aday gösteren Cumhuriyetçilerin karşı propagandaları Doğu kıyısında ve Ortadoğu'nun birçok sanayi bölgesinde geniş bir destek buldu. Başabaş bir mücadele biçiminde geçen seçim, Theodore Roosevelt'e bağlı İlericilerin desteği sayesinde kıl payıyla Wilson'ın lehine sonuçlandı.

Wilson'ın barış görüşmeleri konusundaki ısrarı, Almanya'nın 9 Ocak 1917'de denizaltı savaşına dönme kararıyla çıkmaza girdi. Wilson, uyarı yapılmaksızın yolcu ve ticaret gemilerine ateş açılması dışında her konuyu tartışmaya hazırды, ama Almanlar geri adım atmadılar. Denizaltı saldırılarının duyulan korkuyla ortaya çıkan fiili abluka, Amerikan kamuoyunun sabrının tükenmesine yol açtı. Almanya ve Japonya'yla ittifaka girme karşılığında Meksika'nın Texas, New Mexico ve Arizona'yı geri alması için destek sözünü içeren Zimmermann telgrafının açıklanması ve Almanlarca batırılan "Laconia" adlı gemideki birçok Amerikalının yaşamını yitirmesi, ABD kamuoyundaki hoşnutsuzluğu doruğa çıkardı. Kamuoyunun ve olayların baskısına dayanamayan Wilson, 2 Nisan'da Kongre'den savaş ilan edilmesini istedi; Kongre de ezici bir çoğunlukla bu yönde karar aldı.

ABD savaşa iyi hazırlanmamıştı. Wilson'ın bunda büyük sorumluluğu vardı. Ama savaşa girildikten sonra, üstün liderlik özelliklerini sergilemekte gecikmedi. Öte yandan Kongre'de 8 Ocak 1918'de yaptığı konuşmayla adil ve uzun süreli bir barışa temel oluşturacak bir belge olarak On Dört Madde'yi açıkladı. Ekim 1918'de kesin yenilgiyle karşı karşıya kalan Almanlar, Wilson'a başvurarak On Dört Madde'nin ve bunu izleyen konuşmalarının barış antlaşmasına esas alınmasını önerdiler. Fransızlar ve İngilizler barışı kabule hazır değildiler. Ama taraflar sonunda bazı istisnalar dışında On Dört Madde çerçevesinde bir uzlaşmayı benimsedi. Wilson'ın yaklaşan barış görüşmeleri için elde ettiği bu stratejik avantaj, Kasım 1918 seçimlerinden sonra partisinin Senato'daki çoğunluğunu yitirmesiyle gölgelendi. Büyük önem taşıyan Senato Dış İlişkiler Komitesi muhaliflerin eline geçti.

Wilson, Paris Barış Konferansı'na doğrudan katılmaya ve savunduğu ilkeler uğruna mücadeleye kararlıydı. Bu ilkeler birbirine bağlı üç kavrama dayanıyordu: Halkların özgürlüğü; dost ve düşmana aynı ölçüde adil davranma ve Milletler Cemiyeti'nin kurulması yoluyla barışı güvence altına alma. Konferansta Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'ni genel barış antlaşmasının bir parçası olarak kabul ettirmeyi başaran Wilson, toprak talepleri ve tazminatlar konusunda ise ödünler vermek zorunda kaldı. Almanya'yla Versailles Antlaşması'nın imzalanmasından (28 Haziran 1919) bir gün sonra da ülkesine dönemce üzere yola çıktı.

Konferansın gerilimi Wilson'ın fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkilemişti. Antlaşmayı Kongre'ye sunmasıyla Senato'da başlayan mücadeleyi vermeye yeterince hazırlıklı değildi. Senato'yu alt edebilecek kamuoyu desteğini kazanma arayışı içinde, barış antlaşması ve Milletler Cemiyeti lehine bir kampanya yürütmek üzere bir yurt gezisine çıktı. Otuz dört büyük konuşma, yüzlerce röportaj, gösteri ve kürsü arkası söyleşilerin ardından, 25 Eylül 1919'da Colorado'da kampanyayı sürdürmekten vazgeçmek zorunda kaldı. Çökmüş bir durumda Washington, D.C.'ye döndü ve kısa bir süre için sol yanını kötürüm bırakan bir felç geçirdi.

Antlaşmanın onaylanması için yürütülen mücadeleye Wilson dışında kimse önderlik edemedi. Uzlaşma sağlamak için yapılan girişimler sonuç vermedi. Sağlığının düzelmesine karşın artık olayları gerçekçi biçimde değerlendiremeyen Wilson, konuyu "büyük ve ciddi bir referandum"la halka götürmeye yönelik bir plan ortaya attı. Senato'da iki parti arasında yapılan görüşmeler uzlaş-

maz Cumhuriyetçilerin muhalefeti nedeniyle sonuçsuz kaldı. 19 Mart 1920'de antlaşmanın onayıyla ilgili son oylamada kolektif güvenlikle ilgili X. Madde'ye Wilson'ın öfkesini çeken bir kayıt getirildi. Wilson yandaşlarını karşı oy kullanmaya çağırdı ve bu çağrıya 23 kişi uydu. Böylece ABD, kurulması için herkesten çok gayret göstermiş olan kişinin etkisiyle, Milletler Cemiyeti'nin dışında kaldı.

Wilson'ın bozulan sağlığı 1920'deki başkanlık seçimi kampanyasında etkin bir rol üstlenmesini engelledi. Demokratlar Ohio valisi James M. Cox'u aday seçtiler. Wilson, başkanlık seçiminin, Milletler Cemiyeti'ne karşı muhalefetin başını çeken Senatör Henry Cabot Lodge'la arasındaki hesabı kapatacak bir referandumla dönüşmesini istiyordu. Ama bu isteği gerçekleşmedi. Milletler Cemiyeti'nin birçok güçlü yandaşı Cumhuriyetçi aday Warren G. Harding'i destekledi ve seçim Cumhuriyetçilerin ezici zaferiyle sonuçlandı. Aralık 1920'de 1919 Nobel Barış Ödülü'nü kazanması, Wilson'ın bu seçim yenilgisiyle uğradığı hayal kırıklığını bir ölçüde hafifletti.

Wilson yaşamının geri kalan üç yılını Washington, D.C.'de, siyasal görüş belirtmekten ve siyasal temaslardan kaçınarak, sessizlik içinde geçirdi. Tasarladığı hukuk ve edebiyat çalışmalarına, giderek zayıflayan fiziksel gücü izin vermedi. İlk karısının ölümünden bir yıl kadar sonra 1915'te evlendiği ikinci karısı Edith Bolling Galt Wilson 28 Aralık 1961'e değin yaşadı. Hastalığının en kötü günlerinde kendisini her türlü siyasal heyecandan uzak tutmaya çalışan Bayan Wilson, başkanlık makamına ilişkin pek çok sorumluluğu da üstlenmişti.

Wilson Burnu, Avustralya anakarasının güney ucunu oluşturan burun. Victoria eyaletinde, Melbourne kentinin 177 km güneydoğusunda yer alır. Bass Boğazına doğru uzanan burnun uzunluğu 35 km, en geniş yeri ise 22,5 km'dir. Arazi güzel manzaralı kıyı şeridinden başlayarak yavaş yavaş yükselir ve Latrobe Dağında 754 m'ye ulaşır. Burnun güney ucunda bir deniz feneri vardır. 1798'de İngiliz kâşif George Bass'ın ziyaret ettiği burna önce Kaptan James Cook'un ikinci seferine (1772) katılanlardan Furneaux'nun, daha sonra da İngiliz tüccar Thomas Wilson'ın adı verildi. 1905'te burnun tümü ulusal park ilan edildi. Kumsalları 700'den fazla bitki türü ve aralarında emuların, koalaların ve vombatların da bulunduğu hayvan türleriyle dikkat çeken burna biraz güç de olsa Güney Gippssland Karayolu'yla ulaşılabilir.

Wilson Dağı Gözlemevi, ABD'de California'daki Pasadena'nın 16 km kadar kuzeydoğusunda, Wilson Dağı üzerinde kurulu olan astronomi gözlemevi. 1904'te George Ellery Hale tarafından kurulmuş ve ilk olarak onun yönetimi altında işletilmiştir. Uzun bir süre Wilson Dağı Gözlemevi ile San Diego yakınlarındaki Palomar Gözlemevi(*), Washington Carnegie Enstitüsü ve Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nce birlikte Hale Gözlemevleri olarak çalıştırılmıştır. 1980'de iki gözlemevi birbirinden ayrılmış, Wilson Dağı Gözlemevi Carnegie Enstitüsü'nün idari denetimine girmiştir.

Wilson Dağı Gözlemevi'nde bir dizi optik teleskop bulunur. Bunların içinde en önemlisi, biri 1,5 m, öbürü 2,5 m çapında olan yansıtıcı çiftlerdir. Bunlardan Hooker teleskopu denen ikincisiyle Edwin P. Hubble ve çalışma grubu evrenin yapısına, özellikle de

genişlemesine ve boyutlarına ilişkin önemli keşiflerde bulunmuşlardır. Gözlemevindeki öbür önemli aletler arasında iki Güneş teleskopu da bulunmaktadır; bunlarla Güneş'in yüzeyindeki magnetik alanlar gibi bazı olgular incelenmektedir.

Wilson hastalığı, bakır metabolizmasında bozukluk, beyindeki bazal gangliyonlarda ilerleyici dejenerasyon, korcanın kenarında kahverengimsi bir halka ve normal karaciğer dokusunun yerini lifsi dokunun almasıyla ortaya çıkan kalıtsal bozukluk. Sıklıkla 10-30 yaşlar arasında beliren hastalıkta titreme, eşgüdüm bozukluğu ve kişilik bozukluğu gibi nörolojik ve psikiyatrik belirtiler de görülür. Kandaki bakıra bağlanan serüloplazmin adlı proteinin eksikliği sonucunda vücuttaki serbest bakır miktarı artar; alyuvarlar, böbrekler, karaciğer ve beyinde bakır depolanır. Tedavide proteince zengin ve düşük miktarda bakır içeren yiyeceklerin yanı sıra penisilamin gibi kelat oluşturarak dokulardaki bakırın idrarla vücuttan atılmasını sağlayan maddeler verilir.

Wiltshire, İngiltere'nin güneyinde il (county). Bristol Kanalı, Manş Denizi ve Thames Irmağının havzaları arasında 3.481 km²'lik bir alanı kaplar. Merkezi Trowbridge'dir. Güneyde Salisbury, kuzeyde ise West Wiltshire, Kennet, Thamesdown ve North Wiltshire olmak üzere beş ilçeye (district) ayrılır. İlin orta kesiminde Salisbury Ovası, Kennet Irmağının kuzeyinde ise Marlborough Downs yer alır. Batı sınırı boyunca kireçtaşı oluşumlu Cotswold Tepelerinin bazı bölümleri uzanır. Wardour ve Pewsey vadileri bu iki yüksek bölgenin arasındadır. Marlborough Downs, Cotswold Tepeleri ve Pewsey Vadisinin bazı kesimleri Olağanüstü Doğal Güzellikler Alanı ilan edilmiştir.

Wiltshire'da Tarihöncesi'den kalma pek çok anıt vardır. Bunların başında Salisbury'nin 13 km kuzeyindeki Stonehenge(*) gelir. Yakınlardaki Avebury ve Windmill Hill'de de önemli Neolitik anıtlar bulunmaktadır. Dinsel törenler için kullanıldığı anlaşılan, hendeklerle çevrili büyük bir toprak yapı olan Durrington Seti İÖ 3. bin yılın sonlarından kalmadır. İlde başta Berwick St. James yakınındaki Yarnbury Kalesi'yle Salisbury'nin dışındaki Old Sarum'dakiler olmak üzere Demir Çağında tepe üstlerine kurulmuş müstahkem mevkiiler de vardır. Öteden beri ilin dinsel merkezi olan Salisbury, 13. yüzyıldan kalma katedraliyle ünlüdür. Salisbury ve sanayi kenti Swindon dışında, Wiltshire'daki başlıca ekonomik etkinlik tarımdır. İlin çeşitli yerlerinden kum, çakıl, tebeşir, kireçtaşı ve kil çıkarılır. Nüfus (1991 geç.) 553.300.

Wimbledon, İngiltere'de, eskiden Surrey iline (county) bağlı belediye düzeyinde ilçe (borough). 1965'ten bu yana Londra metropoliten alanının 32 ilçesinden biri olan Merton'ın bir parçasıdır. Thames Irmağının güneyinde, Londra kentinin yaklaşık 13 km güneybatısında yer alır. Her yıl düzenlenen ve gransilemin dört turnuvasından biri olan Wimbledon Tenis Şampiyonası'yla tanınır.

İlk Wimbledon şampiyonası 1877'de Tüm İngiltere Krokett Kulübü ve Çim Tenisi Kulübü'nün çim krokett sahalarından birinde yapıldı. Bu turnuvayı Harrov raket oyuncularından Spencer W. Gore kazandı. 1884'te ayrıca bir bayanlar şampiyonası düzenlenmeye başladı; çift erkekler turnuvası da Oxford'dan Wimbledon'a taşındı. Karışık çiftler ve çift bayanlar karşılaşmaları 1913'te başladı. 1920'de Fransız Suzanne Lenglen aynı yıl içinde üç Wimbledon şampiyonluğu kazanan ilk bayan oldu. ABD'li Donald

Budge da 1938'de ilk erkek oyuncu olarak aynı başarıyı gösterdi. İsveçli Björn Borg tek erkeklerde üst üste beş kez şampiyonluk kazanarak 1980'de yeni bir rekor kırdı.

Başlangıçta yalnızca amatörlerin katıldığı şampiyona, 1968'de profesyonel oyunculara da açıldı. O yıl erkeklerde Avustralya'dan Rod G. Laver, bayanlarda ABD'den Billie Jean Moffitt King kupayı kazandı. Günümüzde şampiyonada tek ve çift bayanlar, tek ve çift erkekler ile karışık çiftlerin yanı sıra genç bayanlar, genç erkekler ve kıdemliler turnuvaları da düzenlenmektedir. Haziran sonunda başlayan ve iki hafta süren şampiyonayı her yıl 250 bini aşkın seyirci izlemektedir. Wimbledon şampiyonları için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (tenis).

Wimborne, İngiltere'nin güneyindeki Dorset ilinde ilçe. İlin kuzeydoğu köşesinde 355 km²'lik bir alanı kaplar. Manş Denizi kıyısındaki Bournemouth ve Poole adlı sayılı kasabalarının hemen yukarısında, tebeşir oluşumlu Cranborne Chase Tepelerinin güney yamaçlarındaki bir ovanın üzerinde yer alır. Cranborne Chase'in verimli topraklarında süt hayvancılığı yapılır ve başta arpa olmak üzere çeşitli tahıllar yetiştirilir. İlçe'deki başlıca yerleşmeler West Moors, Fern-down ve ilçe merkezi Wimborne Minster'dir. Wimborne Minster'de meyve ve sebze yetiştirilir. Wimborne Minster kasabasının 6 km kuzeybatısında, Demir Çağından kalma tahkimatların kalıntıları bulunur. Badbury Rings adıyla anılan bu kalıntılar bir tepeyi çevreleyen eşmerkezli üç daire biçimindedir. Nüfus (1983 tah.) 71.600.

Winchester, ABD'de, Virginia'nın kuzeyindeki Frederick ilinin merkezi kent. Washington, D.C.'nin 113 km kuzeybatısında, Shenandoah Vadisinin kuzey ucunda yer alır. 1744'te Albay James Wood tarafından, Lord Thomas Fairfax'ın toprakları üzerinde, Fredericktown adıyla kuruldu. 1752'de, İngiltere'deki Winchester'ın adını alan yerleşme 1779'da kasaba, 1874'te de kent olarak tüzel kimlik kazandı. Fransız-Yerli Savaşı sırasında ve daha önce bir süre için George Washington'ın karargâhı olarak kullanıldı. Günümüzde elma yetiştirilen bir bölgenin merkezinde yer alan Winchester, tarım ürünleri için bir işleme merkezidir. Kentte her yıl nisan-mayıs aylarında Shenandoah Elma Çiçeği Şenliği yapılır. Kentin sanayi ürünleri arasında kauçuk, plastik ürünleri, çelik taşıyıcılar, teneke kutular ve dokuma sayılabilir. Shenandoah College ve Müzik Konservatuarı (1875) Winchester'ın başlıca eğitim kurumlarıdır. Nüfus (1990) 21.947.

Winchester, İngiltere'de Hampshire ilinin orta kesiminde ilçe ve kent. Katedraliyle tanınan Winchester kenti Itchen Irmağı vadisinde yer alır. Eskiden bugünkü kentte yerinde bulunan Venta Belgarum adlı Roma yerleşmesinden günümüze pek az kalıntı ulaşmıştır. 7. yüzyılda Batı Saksonya piskoposluğu Dorchester'dan buraya taşındı. Winchester, Sakson piskoposlarıncı ve Büyük Alfred'in (hd 871-899) yönetimi sırasında önemli bir eğitim merkezi durumuna geldi. İngiltere ve Danimarka kralı Canute'un (hd 1016-35) hükümdarlığı sırasında yönetim merkezi oldu. Normandiya'daki kraliyet topraklarıyla bağlantı sağlayan Manş Denizi kıyısındaki Southampton limanına (19 km güneyde) yakınlığı sayesinde, Norman İstilasası'ndan (1066) sonra da gelişimini sürdürdü. İngiltere'nin en eski yün ve kumaş ticareti merkezlerinden biri olan kentteki tüccar loncasının tarihi Sakson dönemine kadar uzanır. Günümüzde

önemli bir tarım merkezi olan kentte sanayi fazla gelişmemiştir.

Kentteki en önemli tarihsel yapı İngiltere'deki benzerlerinin en uzununu (169 m) olan katedraldir. Bugünkü katedral, Norman İstilasından sonra Sakson St. Swithun Katedrali'nin bulunduğu yerde Piskopos

Winchester Katedrali'nin batı cephesi, Hampshire, İngiltere
Howard Moore/Woodmansteme

Walkelin (1070-98) tarafından yaptırılmıştır. Kilisenin dar ve uzun ana nefi 14. yüzyılda Edington'lı William ve Wykeham'lı William adlı piskoposlar tarafından inşa edilmiştir. Kentteki Norman kalesinden günümüze yalnızca büyük avlu kalmıştır. Kral Kapısı ve Batı Kapısı ortaçağda inşa edilmiş olan kent surlarının günümüze ulaşmış kalıntılarıdır. St. Cross Hastanesi, ortaçağdan kalma bir düşkûnlerinin binasında etkinlik göstermektedir. Kentteki eğitim kurumlarının en ünlüsü, 1382'de Wykeham'lı William tarafından kurulan, erkek öğrencilerin öğrenim gördüğü Winchester College'dir.

Yüzölçümü 659 km² olan Winchester ilçesi geniş bir kırsal alanı kapsar. Itchen Vadisinde alabalık avcılığı yapılır. Nüfus (1981 geç.) kent, 30.642; (1983 tah.) ilçe, 92.300.

Winchester, Oliver Fisher (d. 30 Kasım 1810, Boston - ö. 11 Aralık 1880, New Haven, Connecticut, ABD), kendi adıyla anılan tüfeği geliştiren ABD'li silah ve cephane yapımcısı. Çeşitli icat ve yenilikleri satın alarak Winchester Repeating Arms Company'nin çok güçlü bir şirket durumuna gelmesini sağlamıştır.

Önceleri bir giyim mağazası işleten Winchester 1848'de New Haven'da bir gömlek fabrikası kurdu. 1857'de Volcanic Repeating Arms Company'yi satın aldı; mali alandaki başarılarının ardından şirketin adını önce New Haven Arms Company, 1867'de de Winchester Repeating Arms Company olarak değiştirdi.

Winchester'in tesis müdürü ve baş silah tasarımcısı olarak işe; aldığı B. T. Henry 1860'ta kama düzenekli bir kesiksiz ateşli tüfek geliştirdi. İç Savaş sırasında yaygın biçimde kullanılan bu tüfek Winchester marka silahların temelini oluşturdu.

Winchester College, İngiltere'de öğrencileri üniversiteye hazırlayan özel okulların en eskilerinden biri. Hampshire ilinin Winchester kentindedir. Oxford'a bağlı New

College'a (Winchester St. Mary College) girecek erkek çocukları yetiştirmek üzere Piskopos Wykeham'lı William tarafından kuruldu. St. Mary College of Winchester near Winchester adıyla 1382'de berat alarak 1394'te hizmete açıldı. Özerk bir kurum olarak örgütlenen okulun yapısı, VI. Henry'nin kurduğu Eton College'a ve genel olarak öteki İngiliz özel okullarına örnek oluşturdur.

Winchester okulu, 10. yüzyılda ve 11. yüzyılın başlarında başta Winchester Manastırı olmak üzere Canterbury Manastırı'yla güneydeki çeşitli manastırlarda hazırlanan el yazmalarındaki resim üslubu. En tipik özelliği akantus yapraklarından ağır bordürler ve kesin çizgili, biraz kaba, ama zengin bir bezeme düzenidir. Bu dönem Anglosakson sanatının başyapıtlarından Aziz Aethelwold'un Benedikten Tüzüğü çevirisindeki (10. yy British Museum) başlıca bezeme, alçak kabartma etkisi yaratan bordürlerdir. Bunlarda efstatun, yeşil, altın sarısı ve mavi renkler kullanılmıştır. Üslubun zayıf yanı, hem bezemelerin, hem de figürlerin aynı gösterişli anlayışla ele alınmış olmasıdır. Ama bu üslup zamanla, aynı dönemde ortaya çıkmış olan ve figürlerin

Aziz Aethelwold'un Benedikten Tüzüğü çevirisinde İsa'nın vaftiz edilmesini canlandıran bir Winchester okulu resmi, y. 963-984; British Library, Londra
British Library, Londra

özensiz bir biçimde işlendiği (örn. Utrecht Mezmuru, y. 830, Utrecht Devlet Üniversitesi Kütüphanesi) yeni bir çizim tarzının etkisiyle değişikliğe uğramış ve sonuçta bu hareketli figüratif üslupla Winchester okulunun görkemli ve zarif bezemeleri kaynaştırılmıştır. Bunun bir örneği Jumièges'li Robert'in Ayınlar Kitabı'nda (y. 1008, Rouen, Fransa) görülür.

Winckelmann, Johann (Joachim) (d. 9 Aralık 1717, Stendal, Prusya - ö. 8 Haziran 1768, Trieste, İtalya), Alman arkeolog ve sanat tarihçisi; yazılarıyla Eski Yunan sanatına duyulan ilginin yaygınlaşmasına yol açmış ve Batı resim ve heykel sanatının yanı sıra edebiyatını ve felsefesini de etkilemiştir.

Bir ayakkabı tamircisinin oğluydu. Yetişme yıllarında Eski Yunan kültüründen, özellikle de Homeros'tan etkilendi. 1738'de Halle Üniversitesi'nde ilahiyat, 1741-42'de Jena Üniversitesi'nde tıp okudu. 1748'de Dresden yakınlarındaki Nöthnitz'de Bünau kontunun kütüphanecisi olduğu sırada Yu-

nan sanatını yakından tanıdı. *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst* (1755; Yunan Resim ve Heykel Sanatındaki Yapıtların Taklit Edilmesi Üzerine Düşünceler) adlı yapıtını da burada yazdı. Gene bu yıllarda Katolik mezhebine geçti ve Roma'ya

Winckelmann, Anton Raphael Mengs'in bir yağlıboya çalışması, 1758; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kentli
Metropolitan Museum of Art, New York kentli

yerleşerek, ileride kardinal olacak Achinto'nun hizmetine girdi. Daha sonra ilerleyerek Vatikan'da kütüphaneci, ardından eski yapıtlar sorumlusu oldu, en son olarak da en büyük özel antik yapıt koleksiyonlarından birinin sahibi Kardinal Albani'nin sekreterliğine getirildi. Görevleri ve güçlü koruyucusu sayesinde Roma'nın sanat hazinelerini yakından tanıma ve aralarında Avrupa soylularının da bulunduğu ziyaretçilere sanat danışmanlığı yaparak becerilerini geliştirme olanağı buldu. Özel izinle, sürdürülen kazıların ve ele geçen buluntuların gizli tutulduğu Pompei ve Herculaneum kentlerini gezdi.

Winckelmann'ın 1764'te yayımlanan *Geschichte der Kunst des Altertums* (Antik Çağ Sanatı Tarihi) adlı kitabı Antik Çağ sanatının organik bir gelişme çizgisi izleyerek büyüyüp olgunlaştıktan sonra gerilediğini ileri süren, bir halkın sanatını açıklamada iklim, özgürlük ve zanaat gibi kültürel ve teknik etmenleri göz önünde tutan ve ideal güzelliğe bir tanımlama getirmeye yönelik ilk çalışma oldu. Antik Çağ sanatını Phidias öncesi ya da Arkaik, Phidias, Polykleitos ve Praksiteles'in etkinlik gösterdikleri İÖ 5. ve 4. yüzyıl içine alan Klasik ve Yunan etkisi altındaki Helenistik ile Roma dönemleri olmak üzere bugün de kabul gören evrelere ayıran da bu yapıtı. Winckelmann'ın "Laokoon", "Belvedere", "Niocebe'ler" ve "Belvedere Torsosu" üzerine yazdığı Alman edebiyatı tarihi ve sanat eleştirisinin dönüm noktalarını oluşturdu. Sanat tarihinin ayrı bir uzmanlık dalı, arkeolojinin de beşeri bilimler bir kolu olarak ele alınmasının Winckelmann'la başladığı söylenebilir.

Winckelmann'ın gözlemleri Yunan sanatının ruhuna uygun olmakla birlikte, hemen hepsi Helenistik dönem yapıtlarına ya da Yunan yapıtlarının Roma döneminde yapılmış kopyalarına dayanıyordu. Yunanistan'ı ziyaret etmesi için dostlarından sık sık davet aldı, ama çok istediği halde bu amacını gerçekleştirilmeden öldü. Yunan toprakları gibi Yunan sanatı da onun için görmekten çok düşünceyle ulaştığı bir ideal olarak kaldı.

Winckelmann uzun süre İtalya'da yaşadık-
tan sonra 1768'de Dresden ve Viyana'ya

gitti. Roma'ya dönerken yolda Trieste'de kaldı. Orada tanışıp dostluk kurduğu eski bir dolandırıcı ve muhabbet tellalı tarafından çalışma masası başında bıçaklanarak öldürüldü. Trieste'de S. Giusto Katedrali'ne gömüldü.

Winckelmann'ın dehası ve yazıları, klasik sanata duyulan ilginin yeniden yaygınlaşması ve sanatta yeni-klasik akımın başlamasında başka eleştirmenlere kıyasla çok daha etkili olmuştur. Winckelmann'ın en önemli iki çalışmasından biri olan *Gedanken* temelde Yunan estetiğinin felsefi bir tanımlamasıdır. Winckelmann'ın Yunan heykelini tanımlayan ve sık sık alıntı olarak kullanılan "soylu yalınlık ve sessiz görkemlilik" cümlesi de bu kitapta yer alır. *Geschichte* ise, bugün artık aşımış da olsa, bir bilim dalı olarak sanat tarihinin temellerinin atılmasında ve bu alanda bilimsel yöntemler geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Winckelmann'ın, Pompei ve Herculaneum'a yaptığı ziyaretlerin sonucunda yazdığı *Sendschreiben von den herculanischen Entdeckungen* (1762; Herculaneum Buluntuları Üzerine Mektuplar) amatör hazine avcılarının hatalarını gösteren ve kazıların uzmanlarca yapılmasının gerekliliğini belirten yazılar içerir. Bütün bu çabaları Winckelmann'ın "modern arkeolojinin babası" olarak anılmasına yol açmıştır.

Winckler, Hugo (d. 4 Temmuz 1863, Gräfenhainchen, Saksonya - ö. 19 Nisan 1913, Berlin, Almanya) Boğazköy'de yaptığı kazılarla Hititlerin başkenti Hattuşa'yı ortaya çıkaran Alman arkeolog ve tarihçi. Hitit tarihine ilişkin bugünkü bilgilerin büyük bölümü, burada ele geçen çivi yazılı tabletlerden sağlanmıştır.

Winckler'in uzmanlık alanı eski Yakındoğu dilleri ve yazılarıydı. Asur çivi yazısı ve Eski Ahit konusunda pek çok makale yazdı. Bir Babil ve Asur tarihi hazırladı (1891), Hammurabi Yasaları'nın ve Amarna Mektupları'nın çevirilerini yaptı. 1904'te Berlin Üniversitesi'ne Doğu dilleri profesörü atandı.

Alman Doğu Kurumu'nun desteği ile 1906'da Boğazköy'de kazılara başladı. Bir süre sonra kralliyet arşivi olduğu ve büyük bir yangın geçirdiği sanılan bir mekânın kalıntıları arasında binlerce kil tablet buldu. Tabletlerin çoğu bilinmeyen bir dilde yazılmıştı; sonradan bu dilin Hititçe olduğu anlaşıldı. Winckler bunlar arasında Akad dilinde çivi yazısıyla yazılı birkaç tabletteki metnin çevirisini yapınca, bunun Mısır firavunu II. Ramses ile Hitit kralı III. Hattuşili arasında imzalanmış ünlü Kadeş Antlaşması'nın metni olduğu ortaya çıktı. 1912'ye değin Osmanlı arkeolog Makridi Bey ile birlikte kazıları sürdüren Winckler, tapınakları, sarayları, surları ve yolları ile güçlü bir imparatorluğun merkezi olduğuna kuşku bırakmayan bir kentnin kalıntılarını ortaya çıkardı. (Ayrıca bak. Boğazköy.) Elde ettiği bilgilerle 10. ve 13. yüzyıl Hitit tarihinin ana çizgilerini belirledi. Çalışmalarının sonuçlarını *Vorläufige Nachrichten über die Ausgrabungen in Bog-haz Köi im Sommer 1907* (1907); 1907 Yazı Boğazköy Kazıları Üzerine Ön Rapor) ve *Nach Boghazköi! Ein nachgelassenes Fragment* (1913) adlı kitaplarında topladı.

Wind Irmağı Sıradağları, ABD'de Kavalik Dağların orta kesiminde dağ sırası. Wyoming eyaletinin ortabatai kesiminde yer alır. Sweetwater Irmağına kadar 160 km boyunca kuzeybatı-güneydoğu doğrultu-

sunda uzanan dağlar Kıta Bölünümü'nün bir bölümünü içine alır. Üzerinde yüksekliği 3.600 m'yi aşan birçok doruk vardır. Bunların başlıcaları Warren Dağı (4.182 m), Fremont Doruğu (4.185 m) ve Wyoming'in en yüksek noktası olan Gannett Doruğudur (4.207 m). Dağların kuzeyinde Togwotee Geçidi (2.944 m), güneyinde ise eski Oregon göç yolunun geçtiği tarihsel Güney Geçidi (2.301 m) yer alır. Bridger ve Shoshone ulusal ormanlarının bir bölümü ile Yerliler için oluşturulmuş Wind Irmağı Yerleşime Kampı, sıradağlardadır. Wind Irmağı ve kolları dağların doğusundan geleerek Bighorn Irmağına karışır; Green Irmağı ise dağların batı yamaçlarından doğar.

Wind Mağarası Ulusal Parkı (İngilizce *wind cave*: "rüzgârlı mağara"), ABD'de, Güney Dakota'nın güneybatı kesiminde ulusal park. Black Tepelerindeki el değmemiş çayırı ve kireçtaşı mağaralarını korumak amacıyla 1903'te oluşturulmuştur. Yüzölçümü 11.355 hektardır. Mağaralardaki geçitlerin bilinen uzunluğu 69 km'yi bulur. Mağaraların içindeki rüzgârlar dışındaki atmosfer basıncına bağlı olarak iki yönlü eser. İçerideki kalsitlin çeşitli biçimlerde çökmesi *boxwork* adı verilen güzel kaya oluşumları ortaya çıkarmıştır. Parktaki antilop, geyik, yaban sığı ve çeşitli kuş türleri koruma altına alınmıştır.

Windaus, Adolf (d. 25 Aralık 1876, Berlin - ö. 9 Haziran 1959, Göttingen, AFC), Alman organik kimyacı. D vitamini gibi biyolojik açıdan etkin bazı bileşikler üzerindeki araştırmaları nedeniyle 1928'de Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Tıp öğrenimini yarıda bırakarak kimya okumaya başlayan Windaus, doktorasını 1899'da Almanya'daki Freiburg Üniversitesi'nde tamamladı. Bir süre bu üniversitede ve Avusturya'daki Innsbruck Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra Göttingen Üniversitesi'ndeki kimya enstitüsünün yöneticiliğine getirildi (1915) ve bu görevini 1944'e değin sürdürdü. 1901'de kolesterolün yapısını aydınlatmak için çalışmaya başlayan Windaus'un streol olarak bilinen karmaşık alkollerle ilgili araştırmalarının bir bölümünü oluşturan bu çalışması, yaklaşık 30 yıl sürdü. Windaus kolesterolün morötesi ışıma yoluyla D vitaminine dönüşüp dönüşmediğini araştırmak için çalışmaya başlayan Windaus'un streol olarak bilinen karmaşık alkollerle ilgili araştırmalarının bir bölümünü oluşturan bu çalışması, yaklaşık 30 yıl sürdü. Windaus kolesterolün morötesi ışıma yoluyla D vitaminine dönüşüp dönüşmediğini araştırmak için çalışmaya başlayan Windaus'un streol olarak bilinen karmaşık alkollerle ilgili araştırmalarının bir bölümünü oluşturan bu çalışması, yaklaşık 30 yıl sürdü. Windaus kolesterolün morötesi ışıma yoluyla D vitaminine dönüşüp dönüşmediğini araştırmak için çalışmaya başlayan Windaus'un streol olarak bilinen karmaşık alkollerle ilgili araştırmalarının bir bölümünü oluşturan bu çalışması, yaklaşık 30 yıl sürdü.

Windermere, İngiltere'nin en büyük gölü. Cumbria ilindeki (county) Gölle Bölgesi'nin güneydoğu kesiminde yer alır. Uzunluğu 17 km, genişliği 1,6 km, yüzölçümü 16 km²'dir. Bowness kasabasının karşısındaki bir grup adayla iki havzaya ayrılan gölün fazla sularını Leven Irmağı boşaltır. Gölle Bölgesi Ulusal Parkı sınırları içinde olan Windermere kıyılarındaki yat limanlarıyla gölde bir turizm merkezidir. Gölde yaz aylarında buharlı gemiler sefer yapar. Windermere kasabası Bowness'in bitişğinde yer alır.

Windhoek, Namibia'nın (eskiden Güney Batı Afrika) başkenti. Ülkenin merkezine yakın bir noktada, 1.654 m yükseklikte, Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki Cape Town'un 1.225 km kuzeyinde yer alır. Bugün kentin bulunduğu topraklara ilk kez Koikoiler ve Hererolar yerleşti. Windhoek Avrupalıların 19. yüzyılda bölgeye yerleşmesinden önce, çevredeki kaynaklar nedeniyle, "sıcak su" anlamına gelen Aigams

adıyla anılıyordu. Bugünkü kent ve çevresindeki topraklar 1890'da Almanlar, 1915'te de Güney Afrika birlikleri tarafından işgal edildi. Güney Afrika'nın bölge üzerindeki hak iddiaları 1921'de Milletler Cemiyeti'nin kararıyla onaylandı ve Güney Batı Afrika bu tarihte resmen Güney Afrika'nın manda yönetimine bırakıldı. En büyük limanı Walvis Bay'e ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ne kara ve demir yo-

Windhoek'te İsa Kilisesi, Namibia
R. Eith—Keystone

luyla bağlı olan Windhoek, Namibia'nın başlıca ticaret merkezidir. Karakul koyunlarının beslendiği otlaklarla çevrili olan kentte, kuzu postlarını işleyip ihraç eden çok sayıda kürk üreticisi vardır. Süt ürünleri ve et üretimi de önemli bir sanayi koludur. Kentte hükümet binaları, hastaneler, bir devlet müzesi, aralarında büyük Afrika Augustinusçu Lisesi'nin de bulunduğu birçok ortaöğretim kurumu ve uluslararası bir havalimanı vardır. Nüfus (1988 tah.) 114.500.

Windischgrätz (Prensi), Alfred (d. 11 Mayıs 1878, Brüksel - ö. 21 Mart 1862, Viyana), Avusturyalı mareşal; 1848 devrimleri sırasında Habsburg İmparatorluğu'ndaki gerici hizbin önderidir.

Steiermark'lı (Styria) soylu bir aileden geliyordu. 1804'te Habsburg imparatorluk ordusuna süvari subayı olarak katıldı. 1833'te mareşal yardımcılığına yükseldi; 1840'ta Bohemya askeri komutanlığına getirildi.

Aşın gerici tutumu nedeniyle halk arasında hiç sevilmeyen Windischgrätz, Mart 1848'deki devrimin ardından bir süre Viyana'da bütün sivil ve askeri yetkileri elinde topladı. Haziran 1848'de bombardıman tehdidiyle, devrim yanlısı Prag'a boyun eğdi. Ekim 1848'de mareşallığa yükseltildi ve Viyana'daki devrimci ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Aralıkta, İmparator Ferdinand'ın tahttan indirilerek yerine Franz Joseph'in geçmesini sağladı. Ocak 1849'da Budapeşte'yi işgal ederek, Macar ayaklanmacılarını Tisza Irmağının gerisine sürdü. Ama Schwarzenberg prensi ve başbakan olan kayınbiraderi Felix ile görüş ayrılığı nedeniyle görevden uzaklaştırıldı (Nisan 1849); daha sonra Bohemya'da köşesine çekildi.

Windscale, İngiltere'nin kuzeybatı kesimindeki Cumberland ilinde (bugün Cumbria'nın bir bölümü) nükleer reaktör binası ve plütonyum üretim tesisi. Birleşik Krallık topraklarındaki en ciddi nükleer kaza 8 Ekim 1957'de bu tesiste meydana geldi. Windscale tesisi gaz soğutmalı iki nükleer reaktörle kapsiyordu. Kazaya 1 numaralı reaktörün grafit denetim bloklarındaki

olağan bir ısıtma işleminin denetimden çıkması ve böylece bitişikteki uranyum çubuklarının kırılması yol açtı. Bunun sonucunda serbest kalan uranyum yükseltgenmeye başlayarak radyoaktif parçacıklar saldı ve ancak 16 saatte söndürülebilen bir yangına neden oldu. Yangından sonra reaktör çekirdeğinde 10 ton kadar erimiş radyoaktif yakıt kaldı. Ayrıca yangınla birlikte atmosfere büyük miktarda radyoaktif iyot karıştı. Bunun üzerine İngiltere hükümeti reaktörün çevresindeki 500 km² lik alanda süt satışını birkaç hafta boyunca yasaklayan bir karar çıkardı. Ama o dönemde kaza konusunda eksik bilgi verdi ve genelde kazanın boyutlarını küçük göstermeye çalıştı. Daha sonra kapatılan Windscale reaktöründe radyoaktif atıkları temizleme çalışması ancak 1980'lerin sonlarında başladı.

Windsor, NEW WINDSOR olarak da bilinir, İngiltere'de, Berkshire ilinde (county), Windsor-Maidenhead ilçesinde (district) yerleşme. Londra'nın batısında, Thames Irmağının güney yakasında yer alır. Windsor Şatosu(*) kente egemen bir konumdadır.

Günümüzde bir konut bölgesi ve yerel hizmet merkezi olan Windsor'da oturan pek çok kişi, her gün çalışmak için Londra'ya ve yakınlardaki Slough'a gidip gelir. Kentte çeşitli hafif metal sanayileriyle matbaalar vardır. Windsor, Saksonlar döneminden beri kralların av alanı olarak kullandıkları büyük kraliyet parkıyla çevrilidir. Eton College ve Ascot Heath Hipodromu yakınındadır. Nüfus (1981) Windsor/Eton 31.544.

Windsor, Kanada'da, Ontario eyaletinin güney kesimindeki Essex ilinin merkezi kent. Michigan eyaletindeki Detroit kentinin karşısında, Erie ve St. Clair göllerini birbirine bağlayan Detroit Irmağının sol kıyısında yer alır. 1701'de Fransız çiftçiler tarafından kuruldu. Önce "the Ferry" (Feribot), daha sonra da Richmond adlarıyla anıldı. 1836'da İngiltere'deki Windsor'ın (New Windsor) adını aldı. Çok geçmeden önemli bir demiryolu durağı ve Büyük Göller kıyısında bir liman olarak gelişti. 1858'de kasaba, 1892'de de kent olarak tüzel kimlik kazandı. 1935'te komşu East Windsor, Walkerville ve Sandwich kentlerini, 1966'da da Riverside'ı içine alarak genişledi.

Günümüzde bir ticaret ve imalat merkezi olan Windsor, meyve, sebze, mısır, soya fasulyesi, tahıl, tütün ve patates yetiştirilen zengin bir tarım bölgesine hizmet verir. Sanayi ürünleri arasında motorlu taşıtlar ve yedek parçaları, gıda maddeleri, meşrubat, ilaç, tuz ve sanayi makineleri ile öteki demir ve çelik ürünleri sayılabilir. Windsor, ABD ile Kanada arasındaki başlıca gümrük limanıdır. İki tünel ve bir asma köprüyle Detroit'e bağlanır; ayrıca bu iki kent arasında feribotlar işler. Kentteki başlıca yüksek öğretim kurumları Assumption College'ın (1857) 1963'te üniversiteye dönüşmesiyle kurulan Windsor Üniversitesi ile St. Clair Uygulamalı Sanatlar ve Teknoloji Yüksek Okulu'dur. Malden Kalesi Ulusal Parkı kentin 26 km güneyindedir. Nüfus (1991) kent, 191.435; (1986) metropoliten alan, 253.988.

Windsor HANEDANI, eskiden (1901-17) SAXE-COBURG-GOTHA ya da SAXE-COBURG VE GOTHA HANEDANI, İngiltere'de, Kraliçe Victoria'nın ölümünün (22 Ocak 1901) ardından Hanover hanedanının yerini alan kraliyet hanedanı. Bu hanedandan gelen hükümdarlar, sırasıyla VII. Edward (hd 1901-

10), V. George (hd 1910-36), VIII. Edward (hd 1936), VI. George (hd 1936-52) ve II. Elizabeth'tir (hd 1952'den günümüze). Tahtın bugünkü vârisi Galler prensi Charles'dır.

Hanedan önceleri Victoria'nın Alman asıllı kocası Albert'ten gelen Saxe-Coburg-Gotha (Almanca Sachsen-Coburg-Gotha ya da Sachsen-Coburg und Gotha) adını taşıdı. Victoria ile Albert'in büyük oğlu Edward 1901'de VII. Edward adıyla tahta çıktı. Onun ardılı V. George, I. Dünya Savaşı sırasında kamuoyundaki Alman karşıtı eğilimleri dikkate alarak 17 Temmuz 1917'de, Kraliçe Victoria'nın soyundan gelen ve İngiliz yurttaşı olan bütün erkeklerin "Windsor" soyadını alacağını ilan etti.

II. Elizabeth'in çocuklarının normal olarak babalarının soyadı olan Mountbatten'ı ("Battenberg" in İngilizceleştirilmiş biçimi) taşımaları gerekirdi. Ama II. Elizabeth 1952'de tahta çıktıktan kısa süre sonra, çocuklarıyla onların soyundan geleceklerin Windsor soyadını taşıyacaklarını ilan etti. 8 Şubat 1960'ta ise prens, prenses ya da başka kraliyet unvanları taşımayan aile üyelerinin Mountbatten-Windsor soyadını kullanmalarını kararlaştırıldı.

Windsor (Düşesi), Wallis Warfield, eö BESSIE WALLIS WARFIELD, WALLIS WARFIELD SPENCER (1916-27) ya da WALLIS WARFIELD SIMPSON (1928-37) olarak da bilinir (d. 19 Haziran 1896, Blue Ridge Summit, Pennsylvania, ABD - ö. 24 Nisan 1986, Paris, Fransa), Windsor dükü Prens Edward'ın (20 Ocak-10 Aralık 1936 arasında Birleşik Krallık hükümdarı VIII. Edward) karısı. Edward onunla evlenebilmek için tahttan çekilmişti.

ABD'li köklü bir ailenin kızıydı. Baltimore sosyetesine girdikten sonra 1916'da ABD donanmasında havacı olan Kont Winfield Spencer Jr.'la evlendi. 1927'de Spencer'dan boşandı. Ertesi yıl İngiliz yurttaşı olan Ernest Aldrich Simpson'la evlenerek Londra'ya yerleşti. O sırada Galler prensi olan Edward'la İngiliz sosyetesinin toplantılarında tanıştı. Aralarındaki dostluk zamanla aşka dönüştü. Wallis sonunda Edward'la evlenebilmek için kocasından ayrılmaya karar verdi ve Haziran 1936'da boşanma davası açtı. Bu arada tahta çıkmış olan Edward, iki kez boşanmış bir kadının kraliçe olmasının kabul görmeyeceğini düşünerek 10 Aralık 1936'da tahttan çekildiğini ilan etti. Bu karar ertesi gün parlamento tarafından onaylandı.

Tahttan çekildikten sonra Windsor dükü unvanını alan Edward boşanma kararı resmîlik kazanan Wallis'le 3 Haziran 1937'de evlendi. Çift II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha çok Fransa'da yaşadı.

Windsor koltuğu, İngiltere'de ve ABD'de çok gözde olan ve sayısız yerel çeşitlemesi bulunan bir ahşap koltuk türü. Masif bir oturma yeriyile tornada çekilmiş ince çubuklardan ayakları, arkılığı ve kolları vardır. 18. yüzyıl ortalarında ortaya çıkmışsa da, temel öğeleri daha eski koltuklarda da görülür. Oturma yeri hasırdan olanları, sallanan türleri de yapılmıştır.

Söylenişine göre İngiliz kralı III. George dar gelirli uyruklarından birinin evini gezirken bu koltuğu görmüş, çok beğenerek Windsor Şatosu için ısmarlamış, koltuğun adı da bu olaydan kaynaklanmıştır. Ama 1729 tarihli kraliyet kayıtlarında geçtiğine göre bu adın III. George doğmadan önce de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Windsor-Maidenhead, Güney İngiltere'de, Berkshire ilinde (county) ilçe (royal borough). Londra'nın yaklaşık 64 km batı-

sında yer alır; yüzölçümü 198 km²'dir. Kuzeybatıda ilçeyi sınırlayan Thames Irmağı, kuzeydoğusunda onu ikiye böler.

Eski Windsor ve Maidenhead kentleri, ayrıca uzun süre İngiliz kraliyet ailesinin ikametgâhı olan Windsor Şatosu ilçededir. Kuzeybatıdaki Cookham kenti yakınında, ırmak boyunca tebeşir tepeler uzanır. Windsor Parkı ve Windsor Ormanı ilçe topraklarındadır. Yörenin bütünü tarihsel koruma alanı olarak kabul edilmiştir. İlçe merkezi Maidenhead'dir. Nüfus (1991 geç.) 98.600.

Windsor Şatosu, İngiltere'de, Berkshire ilinde Windsor-Maidenhead ilçesinin kuzeydoğu ucundaki İngiliz kraliyet malikânesi. 5 hektarlık bir alanı kaplayan şato yapay bir tepede üstündeki iki avluyla bunların arasındaki taştan Yuvarlak Kule'den oluşur. Çevredeki arazi engebesiz olduğundan, kule kilometrelerce uzaktan seçilebilmektedir.

Windsor'da daha Saksonlar döneminde (y. 9. yy) bir kraliyet malikânesi bulunuyordu. I. William yaklaşık 1070'te burada kazıklardan bir palankayla çevrili yapay bir tepede yapılarak bugünkü şatonun ilk biçimini oluşturdu. II. Henry bunun yerine Yuvarlak Kule'yi inşa ettirdi, kuzeyini, doğusunu ve güneyini duvarla çevirtti. 13. yüzyılda III. Henry güneydeki duvarla aşağı avlunun batı ucunu tamamlattı ve bugünkü Albert Şapeli'nin bulunduğu yere bir kraliyet şapeli yaptırdı. III. Edward 1348'de burasını yeni kurulan The Most Noble Order of the Garter adlı tarikatın merkezi yaparak yukarı avluda bulunan savunma yapılarını konut haline getirdi. II. Charles'ın yeniden inşa ettirdiği ve IV. George'un devlet konuklarını ağırlamak üzere bir kez daha yenilediği bu daireler St. George Salonu, Waterloo Odası ve büyük kabul salonundan oluşur.

IV. Edward döneminde yapımına başlanan ve Garter tarikatının şapeli olarak tasarlanan St. George Şapeli, düşey gotik üslubun en güzel örneklerinden biridir; 1528'de tamamlanmıştır ve Westminster Abbey'de

Windsor Şatosu'nun ana girişi
Central Press—Pictorial Parade/EB Inc.

olduğu gibi kral ailesinin mezarlarını barındırır. VII. Henry tarafından gene kral ailesi bireylerinin gömülmesi için inşa ettirilen Albert Şapeli'ne bu adı, ölen eşinin anısına Kraliçe Victoria vermiştir.

Kraliyet ahırları Home Park'ın yanında, Kraliçe Victoria ve Prens Albert'in mezarlarının bulunduğu Frogmore ise aynı parkın içindedir. Windsor Parkı'na giden 5 km uzunluğundaki geniş caddenin (Long Walk) 1685'te II. Charles tarafından diktilen ağaçları 1945'te yenilenmiştir. Şatonun güney sınırında yapay bir göl olan Virginia Water yer alır. 1992'deki bir yangında şato büyük hasar görmüştür.

Wingate, Orde Charles (d. 26 Şubat 1903, Naini Tal, Hindistan - ö. 24 Mart

1944, Birmanya [bugün Myanmar]), "gayri nizami" savaşta ün kazanmış İngiliz asker. General Charles George Gordon (Çinli Gordon) ve Albay T. E. Lawrence (Arap Lawrence) gelenegini sürdüren sıradışı kişiliğiyle tanınır. Onun komutasında İngiliz, Gurkha ve Birmanyalı gerillalardan oluşan "Çinditler" ya da "Wingate'in Akıncıları" adlı müfrezeye II. Dünya Savaşı sırasında, Kuzey Birmanya ormanlarında kendilerinden çok daha güçlü Japon kuvvetlerini önemli kayıplara uğratmıştır.

Charterhouse'da ve Woolwich'teki Kraliyet Askeri Akademisi'nde öğrenim gördükten sonra 1923'te Kraliyet Topçu Birliği'nde görevlendirildi. 1928-33 arasında Sudan'da ve Libya Çölünde keşif harekâtlarında görev aldı. 1936-39 arasında Filistin'de istihbarat subaylığı yaptı. Musul-Hayfa petrol boru hattı boyunca Arapların Yahudilere karşı düzenledikleri baskınları püskürtmek için gece devriyeleri oluşturdu. Ocak-Mayıs 1941 arasında Etiyopya hükümdarı Haile Selasiye'nin desteğiyle Addis Ababa'yı İtalyanlardan geri alan bir Etiyopya-Sudan ortak kuvvetine komuta etti. Hindistan'da görevlendirildiğinde "Çinditler"i oluşturdu. Mart 1944'te tümgeneral rütbesiyle, Birmanya'nın orta kesimini işgal eden hava indirme taburlarının komutanlığına getirildi. Kısa süre sonra bir uçak kazasında öldü.

Winkler, Clemens Alexander (d. 26 Aralık 1838, Freiberg - ö. 8 Ekim 1904, Dresden, Almanya), germanyumu bulan Alman kimyacı. Winkler kobalt camı üreten bir işletmede 12 yıl yöneticilik yaptıktan sonra 1873'te Freiberg Madencilik Okulu'nda öğretim üyesi oldu. 1886'da arjirodit mineralini çözümlenmeye uğraşırken germanyumu buldu. Bu element 1871'de D. İ. Mendeleev'in öngördüğü ve ekasilikon adını verdiği elementti.

Winkler Prins Encyclopaedie, Amsterdam'da Elsevier tarafından yayımlanan temel Hollanda ansiklopedisi. 1870-82 arasında tamamlanan ilk basımı Alman *Brockhaus Enzyklopädie*'ye(*) dayanıyordu. Altıncı basımı 1947-54 arasında 18 cilt olarak çıktı. Toplam 25 ciltten oluşan bütünüyle gözden geçirilmiş sonuncu basımı ise 1979-84 arasında *Grote Winkler Prins* adıyla yayımlandı. Bazıları imzalı olan maddeleri arasında tutarlılıkla korunmuş bir denge vardır. Katlanmış resim ve haritaların genellikle renklidir. Kaynakçaları çeşitli dillerdeki yapıtları kapsar. Son cildinde bir dizin yer alır.

Winnipeg, Kanada'da, Manitoba eyaletinin merkezi (1870) kent. Red ve Assiniboine ırmaklarının birleştiği noktada, Winnipeg Gölünün güneybatısında yer alır. ABD sınırının 97 km kuzeyindedir. 1738'de Fransız gezgin La Vérendrye'nin Rouge Kalesi'ni kurmasından sonra bölgede en önemlileri Gibraltar Kalesi ile Garry Kalesi olan bir dizi kale kuruldu. Bu kaleler ve İskoç kolonicilerin kurduğu Red Irmağı Yerleşmesi kentin çekirdeğini oluşturdu. Kente, yöredeki gölün adı (Kri dilinde *win nipee*: "çamurlu su") verildi.

Winnipeg, Kanada Pasifik Demiryolu'nun kente ulaştığı 1881'den beri Prairie Eyaletleri'nin(*) başlıca tahıl depolama, dağıtım ve pazarlama merkezidir. Kuzeydeki madencilik bölgelerine de hizmet veren kent günümüzde Kanada'nın en büyük sanayi, haberleşme, ticaret, finans ve sigortacılık merkezlerinden biridir. Winnipeg Irmağından elde edilen ucuz hidroelektrik enerjisi,

doğal gaz kaynakları ve kolay ulaşım olanakları sayesinde kentteki imalat sanayisi büyük ölçüde gelişip çeşitlenmiştir. Amerika kıtasını boydan boya geçen iki demiryolu ile Trans-Kanada Karayolu'nun kavşak noktasında bulunan Winnipeg'de işlek bir uluslararası havalimanı da vardır. 1950'deki taşkın felaketinden sonra, 48 km uzunluğundaki Red Irmağı Taşkın Yatağı yapılmıştır (1967).

Kozmopolit bir kent olan Winnipeg, Manitoba'nın kültürel yaşamında önemli bir yere sahiptir. Kentte bir senfoni orkestrası, Winnipeg Kraliyet Balesi ve Manitoba Tiyatro Merkezi yer alır. Başlıca yükseköğretim kurumları, Manitoba Üniversitesi (1877) ve bu üniversiteye bağlı dört yüksekokul ile eskiden United College adını taşıyan Winnipeg Üniversitesi'dir (1947). 100. Yıl Merkezi'nde Manitoba İnsan ve Doğa Müzesi ile bir planetarium bulunmaktadır. Kentte her yıl ağustos ayında uluslararası bir halk sanatları şenliği düzenlenir.

Winnipeg Metropoliten Alanı'nı oluşturan belediyeler (Saint Boniface, Saint James, East ve West Kildonan, Transcona ve Saint Vital), Ocak 1972'de kente bağlanmıştır. Nüfus (1991) kent, 616.790; (1986) metropoliten alan, 625.304.

Winnipeg Gölü, Kanada'da, Manitoba eyaletinin ortagüney kesiminde göl. Ülkenin doğusundaki buzullarla kaplı, kayalık Kanada Kalkanının güneybatı ucunda yer alır. Agassiz adlı eski bir buzul gölünün kalıntısıdır. Büyük Ovalar'ın sularını toplayan Red, Saskatchewan ve Winnipeg gibi akarsularla beslenir. Sularını kuzeybatıdaki

Saskatchewan Irmağının Winnipeg Gölü ile birleştiği noktada kurulu Grand Rapids santrali, Manitoba
George Hunter

Nelson Irmağı aracılığıyla Hudson Körfezi'ne boşaltır. Uzunluğu 425 km, en geniş yeri 109 km, yüzölçümü ise 24.390 km²'dir. Deniz düzeyinden 217 m yükseklikte yer alır. 1730'larda Fransız gezgin La Vérendrye'nin oğlunun keşfettiği gölün adı Kri dilinde "çamurlu su" anlamına gelir. Ortalama derinliği yaklaşık 15 m, en derin yeri ise 217 m olan Winnipeg Gölü, ulaşım ve ticari balıkçılık açısından önem taşır. Güney kıyılarında daha çok 65 km güneyindeki Winnipeg kentinde yaşayanların geldiği tatil merkezleri vardır. Göldeki başlıca adalar olan Hecla, Deer ve Black, Hecla Eyalet Parkı'nın (862 km²) bir bölümünü oluşturur.

Winnipeg Irmağı, Kanada'da, Manitoba eyaletinin güneydoğusuyla Ontario eyaletinin batısında ırmak. Kanada-ABD sınırındaki Woods Gölünden doğar. Genellikle kuzeybatı doğrultusunda akarak bazıları Whiteshell Eyalet Parkı'nın sınırları içinde kalan birkaç gölün içinden geçer. Yaklaşık 320 km'lik çığır boyunca 126.600 km²'lik bir alanın sularını toplayan Winnipeg Irmağı, Pine Çağlayanı yakınında, güneydoğu ucundan Winnipeg Gölüne boşalır. Seven Sis-

ters, Great, Slave, Pine ve McArthur çağlayanlarıyla Pointe du Bois'da enerji santralleri vardır. Whiteshell Eyalet Parkı'nın (2.725 km²) kuzeyinde, Nopiming Eyalet Parkı'nın (1.419 km²) ise güneydoğusunda kalan Bernic Gölü, Kanada'da tantal madeni çıkarılan tek yerdir.

Winnipeg Kraliyet Balesi, seçkin Kanada bale topluluğu. 1938'de Gwcneth Lloyd ve Betty Farrally'nin kurdıkları Winnipeg Bale Kulübü ilk yapıtını 1939'da sahneledikten 10 yıl sonra profesyonel bir topluluk durumuna geldi. İlk Kanada Bale Festivali'nin (1948) düzenlenmesinde etkin görev üstlenerek bölgesel bale festivali hareketinin gelişmesine önemli katkıda bulundu. Standart klasik baleler ile Kanada temalarına dayanan *Shadow on the Prairie* (1952; Çayırılık Üzerindeki Gölge) ve *Rose Latulippe* (1966) gibi özgün çalışmalarını topluluğun repertuarını oluşturur.

Winnipegosis Gölü, Kanada'da, Manitoba eyaletinin batısında göl. Winnipeg Gölü ile Saskatchewan eyalet sınırı arasında yer alır. Agassiz adlı eski bir buzul gölünün kalıntısıdır. Yüzölçümü 5.374 km²'dir. Batıdan birçok küçük akarsuyla beslenen gölün fazla suları, güneydoğudaki Manitoba ve Winnipeg göllerine boşalır. Uzunluğu 240 km, genişliği 51 km, en derin yeri 250 m'dir. Küçük teknelerle ulaşımaya elverişli olan gölde çok sayıda ada bulunur. Göl yöresine giden ilk Avrupalı, Fransız gezgin La Vérendrye olmuştur (1739). Daha sonra kürk ticaretinde kullanılan göl, bugün de ticari balıkçılık açısından önem taşır.

Winstanley, Gerrard (v. 10 Ekim 1609, Wigan, Lancashire, İngiltere - ö. 1660'tan sonra), İngiltere'de tarımda komün sisteminin kurulmasını amaçlayan Diggers(*) adlı topluluğun önderi ve kuramcısı.

Winstanley'nin Londra'da sürdürdüğü kumaş ticareti iflasla sonuçlanmıştır. Cromwell Cumhuriyeti döneminin devrimci havasının sürdüğü ve gıda fiyatlarının görülmemiş ölçüde yükseldiği Nisan 1649'da William Everard'la birlikte Diggers topluluğunun kurulmasına öncülük etti. Topluluğun Mart 1650'de dağılmasına karşın Winstanley risaleleriyle geleceğin komünist ve maddeci düşüncelerinin habercisi oldu.

Komünist bir toplumun taslağı niteliğindeki *The Law of Freedom in a Platform* (1652; Bir Özgürlük Yasası Tasarısı) adlı yapıtını Oliver Cromwell'e adamıştı. Ona göre İngiliz İç Savaşı, alınteri döken topraksız yoksulların düşmanı krala, büyük toprak sahiplerine, hukuk adamlarına ve alım satımla uğraşan herkese, ayrıca cennetle cehennemden söz ederek insanları haklarını aramaktan alıkoyan ve sınıf egemenliğinin aracı olan papazlara karşı yürütülüyordu. Din alanında evrensel hoşgörü yanlısıydı. Ama vaaz yerine doğa bilimleri ve devlet yapısı üzerine dersler verilmesini öneriyordu. Winstanley'nin yapıtları G. H. Sabine tarafından 1941'de derlenmiş, T. Wilson Hayes'in yazdığı yaşamöyküsü *Winstanley the Digger* (Digger Winstanley) 1979'da yayımlanmıştır.

Winston-Salem, ABD'de, Kuzey Carolina eyaletinde, Piedmont Platosundaki Forsyth ilinin (county) merkezi liman kenti. High Point ve Greensboro'yla birlikte büyük bir sanayi bölgesi oluşturur. 1913'te birbirine yaklaşık 1,5 km uzaklıktaki Winston ve Salem kentlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. 1849'da il merkezi olarak kurulan Winston'un adı, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda hizmet vermiş Binbaşı Joseph Winston'dan gelir. Adı İbranice "barış"

sözcüğünden türeyen Salem ise 1766'da Moravyalı göçmenlerce kurulmuş ve 1856'da tüzel kimlik kazanmıştır. Tütün işleme sanayisi 1875'ten beri kent ekonomisinin temelini oluşturur. Öbür sanayi ürünleri arasında kumaş, bira, kauçuk, deri ve petrol sayılabilir.

Kentteki başlıca yükseköğretim kurumları Wake Forest Üniversitesi (1834), Salem College (1772), Winston-Salem Eyalet Üniversitesi (1892), Forsyth Teknik Enstitüsü (1958), Kuzey Carolina Sanat Okulu (1965) ve Piedmont Kitabı Mukaddes Yüksekokulu'dur. Winston-Salem 1913'te kent olarak tüzel kimlik kazanmıştır. Nüfus (1990) kent, 143.485; Greensboro-Winston-Salem-High Point metropoliten alanı, 942.091.

Winter Haven, ABD'de, Florida eyaletinin orta kesiminde, Polk ilinde (county) kent. Çok sayıda küçük gölün bulunduğu bir bölgenin ortasında, Lakeland'ın 23 km doğusunda yer alır. Yörede kurulan ilk beyaz yerleşmesi olan Harris Corner'in (1883) adı 1884'te Winter Haven olarak değiştirildi. 1911'de tüzel kimlik kazanan kent, 1924'te yakınındaki Florence Villa'yla birleştirildi. Kentte yörede yetiştirilen turuncgillerin konservelenip paketlenmesi fabrikaları vardır. Turizm ve eğlence sektörü de kent ekonomisinde önemli yer tutar. Winter Haven'daki turistik merkezler arasında botanik bahçeleri ve Eloise Gölündeki su kayağı gösterileriyle tanınan Servi Bahçeleri, Sloucom Su Bahçeleri ve Florida Turuncgiller Sera Sergisi sayılabilir. Nüfus (1990) kent, 24.725; Lakeland-Winter Haven metropoliten alanı, 405.382.

Winteraceae, *Magnoliales* takımından, koku ağaç ve çalıları içeren familya. Kapsadığı tür ve cins sayısı tartışmalı olan bu familyanın altı ya da yedi cinsi ve 88-120 arasında değişen sayıda türü olduğu kabul edilir. Birkaçı dışında türlerin hemen hepsi Güneydoğu Asya ve Avustralasya kökenlidir. Odunlarında su iletim hücreleri bulunmayan bu bitkilerin tipik özellikleri arasında ayrıca içerdikleri ekşi besisi ve üzerinde salgı noktacıları bulunan düz kenarlı derimsi yapraklar sayılabilir. Küçük, erdşi ve genellikle salkımlar halindeki çiçekleri 2-6 çanakyaprak ve taçyaprak, çok sayıda erkekorgan ile bir ya da daha çok sayıda meyveyapragından (dişiorganın bölümü) oluşmuştur.

Bazı türleri tedavi edici etkisiyle dikkati çeker. Bunlardan biri olan *Drimys winteri* Güney Amerika'ya özgü 15 m yükseklikte bir ağaçtır. Biber gibi acı kabukları eskiden iskorbüt hastalığına karşı ilaç olarak kullanılırdı. Bu ağacın, kabukları gibi acı olan elips biçimli derimsi yaprakları, kırmızımsı kökleri ve 2,5 cm büyüklüğünde, yasemin kokulu, sarımsı beyaz çiçekleri vardır. Buna çok yakın akraba olan Orta Amerika türleri de benzer amaçlarla kullanılır.

Anayurdu Yeni Zelanda olan *Pseudowintera colorata* kırmızı benekli acı yapraklar taşıyan 10 m yükseklikte bir türdür. Familyanın öbür önemli üyeleri *Bubbia*, *Bellium*, *Exospermum*, *Tetralthalamus* ve *Zygogynum* dur.

Winterbotham, Frederick William (d. 16 Nisan 1897, Stroud, Gloucestershire, İngiltere), II. Dünya Savaşı sırasında "Ultra"(*) projesini yöneten İngiliz gizli servis görevlisi.

1915'te Kraliyet Gloucestershire Husarları'na katıldı. Daha sonra Kraliyet Hava Birlikleri'ne (RFC) geçti ve pilot oldu. Yönettiği avcı uçağı düşürüldü ve Almanlarca tutsak alındı, bu dönemde Almanca öğrendi. Ordudan ayrıldıktan sonra Oxford

Üniversitesi'ne devam etti ve 1920'de hukuk diploması aldı. 1929'da, "MI-6" olarak da bilinen İngiliz gizli servisinin hava istihbarat bölümünün başına geçti. 1930'larda diplomatik görevli kimliğiyle birçok kez Almanya'ya gitti. Adolf Hitler'in yanı sıra önde gelen birçok Naziyle tanıştı. Bu ilişkileri sayesinde ileride çok yararlı olacak bilgiler topladı.

Winterbotham ve arkadaşları 1938'de Almanların "Enigma" adı verilen yeni bir mekanik şifre aleti geliştirdiğini öğrendiler. Polonya gizli servisi aracılığıyla önce bu aletin bir modelini, ardından da kendisini ele geçirdiler. Winterbotham gizli servisin Bletchley Park'taki yeni merkezinde, Winston Churchill'in sonradan "en gizli kaynağım" diye nitelediği "Ultra" projesinin başına geçti. 1943'te C.B.E. (Commander of the British Empire) nişanını aldı, 1945'te de Liyakat Madalyası'yla ödüllendirildi. 1974'te yayımlanan *The Ultra Secret* (Ultra Sırrı) adlı kitabında "Ultra" projesinin öyküsünü anlattı.

Winters, (Arthur) Yvor (d. 17 Ekim 1900, Chicago - ö. 25 Ocak 1968, Palo Alto, California, ABD), ABD'li şair, eleştirmen ve öğretmen. Edebiyatın, estetik temellerinin yanı sıra ahlaki ve düşünsel içeriğiyle de değerlendirilmesini savunmuştur.

Chicago, Colorado (Boulder) ve Stanford (California) üniversitelerinde öğrenim gördü. Idaho Eyalet (Pocatello) ve Stanford üniversitelerinde (1927-66) ders verdi. T.S. Eliot ve Henry James gibi önde gelen çağdaş yazarlara yönelttiği eleştiriler çeşitli tartışmalara yol açtı. Toplu şiirlerini 1952'de yayımladı. Önemli eleştiri çalışmaları olan *Primitivism and Decadence* (İlkelilik ve Çöküş), *Maule's Curse* (Maule'un Laneti) ve *The Anatomy of Nonsense*'i (Saçmalığın Anatomisi), *In Defense of Reason* (1947, yb 1960; Aklın Savunusu) adlı kitabında topladı. *Forms of Discovery: Critical and Historical Essays on the Forms of the Short Poem* (Buluş Biçimleri: Kısa Şiir Biçimleri Üzerine Eleştirel ve Tarihsel Denemeler) adlı çalışmasını 1967'de yayımladı.

Winterstein, Hans (d. 31 Temmuz 1879, Prag - ö. 18 Ağustos 1963, Münih), Türkiye'de fizyoloji öğretiminin ve araştırmalarının gelişmesine katkılarıyla tanınan Alman fizyolog.

Prag'da Karlova Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde doktorasını tamamladı. Rostock Üniversitesi Fizyoloji Enstitüsü'nde doçent (1906), profesör (1910) ve ordinaryüs profesör (1911) oldu. Uzun süre enstitünün başkanlığını üstlendi. Nazi iktidarının baskıları üzerine 1933'te ülkesinden ayrılarak Türkiye'ye yerleşti ve 1933 Üniversite Reformu'yla yeniden örgütlenen İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde profesörlüğe atandı. Aynı yıl Fizyoloji Enstitüsü'nün ikiye ayrılmasıyla oluşturulan Genel Fizyoloji Kürsüsü'nün başkanlığına getirildi. Beşerî Fizyoloji Kürsüsü'nü yöneten Kemal Cenap Berksoy'un 1943'te emekliye ayrılmasından sonra yeniden kurulan enstitünün başına geçti. Emekliye ayrıldığı 1953'ten sonra da enstitüdeki araştırmalarını sürdürdü. Berlin Üniversitesi'nin çağrısı üzerine 1956'da Almanya'ya döndü.

Winterstein, özellikle solunumu düzenleyen mekanizmaya ilişkin çalışmaları ve bu konuda geliştirdiği "reaksiyon kuramı"yla tanınır. Bu kuram, daha sonra özellikle Corneille Heymans'ın çalışmalarıyla varlığı anlaşılan ve solunum temposunun düzenlenmesinde temel rol oynayan kimyasal uclıların işlevine dikkati çeken ilk çalışma sayılır. Türkiye'de bulunduğu yıllarda pek çok fizyoloji uzmanının yetişmesinde emeği

geçen, özellikle solunum fizyolojisi araştırmalarını yönlendiren Winterstein'in Türkçede *Animal Fizyoloji Dersleri* (1939), *Fizyoloji Dersleri* (1946), *Fizyoloji Ders Kitabı* (1951, M. Terzioğlu ile birlikte) adlı kitapları yayımlanmıştır.

Winterthur, İsviçre'nin kuzeyinde, Züriç kantonunda kent. Züriç kentinin kuzey-doğusunda, Töss Irmağının doğusundaki ormanlık bir havzada yer alır. Bugün kentin kuzeydoğu banliyösü olan Ober-Winterthur'un bulunduğu yerde, Roma döneminde Vitodurum adlı bir yerleşme vardı. Winterthur yaklaşık 1175'te Kyburg kontları tarafından kuruldu. 1264'te Habsburglara geçen kent 1467'de Züriç'e satıldı. Winterthur'daki önemli yapılar arasında St. Laurenz Kent Kilisesi (1264-1515), Belediye Binası (1781-83) ve Meclis Binası (1865-69) sayılabilir. Yükseköğretim kurumlarının başında ülkenin en büyük teknik okulu olan Technikum gelir. Kent Oskar Reinhart am Römerholz Koleksiyonu adlı resim galerisi ve senfoni orkestrasıyla da ünlüdür. Bir demiryolu ve sanayi merkezi olan Winterthur'da başta Sulzer Brothers'a ait fabrikalar olmak üzere çeşitli ağır sanayi tesisleri vardır. Kentte pamuklu kumaş da üretilir. Nüfus (1988 tah.) 84.884.

Winthrop, John (d. 22 Ocak 1588, Edwardstone, Suffolk, İngiltere - ö. 5 Nisan 1649, Boston), Massachusetts Koyu Kolonisi'nin ilk valisi, New England'ı kuran Püritenlerin önderi.

Yeni saygınlık kazanmış taşralı bir malikâne sahibinin oğluydu. On beş yaşında Trinity College'a (Cambridge) girdi. On yedi yaşında sınıfının birçok üyesi gibi hukuk öğrenimi gördü, sulh hakimliği yaptı ve bir devlet görevi üstlendi. Öte yandan ilk gençlik yıllarından başlayarak kutsal metinler ve ibadet üzerinde yoğunlaştı, kendini tam bir Püriten olarak yetiştirdi.

1620'lerin sonlarında bir yandan toprak gelirlerini azaltan iktisadi bunalım, bir yandan da I. Charles'ın Püriten karşı politikası yüzünden 1629'da mahkemedeki görevini yitirmesi Winthrop'u zor durumda bıraktı.

John Winthrop, yağlıboya bir resimden ayrıntı, y. 1625-49; Amerikan Antika Derneği, Worcester, Massachusetts
American Antiquarian Society, Worcester, Massachusetts

Massachusetts Koyu Kumpanyası 1629'da New England'da koloni kurmak için kraliyet beratı alınca Winthrop bu şirkete katıldı. Şirket yönetiminin ve imtiyazının Amerika'ya aktarılması durumunda İngiltere'deki arazisini saup ailesini de Massachusetts'e götürmeyi yükümlendi. Şirketin öteki üyeleri bu koşulları kabul ettiler ve ekimde onu vali seçtiler.

Winthrop 1631-48 arasında her yıl yapılan Massachusetts seçimlerinde 12 kez vali se-

cildi; öteki yıllarda da koloni meclisi üyeliğini sürdürdü. En yaratıcı çalışmalarını 1630'ların başlarında gerçekleştirdi. Kolonicilerin, birer kilise çevresinde sıkıca örgütlenmiş yerleşimler kurmalarına kılavuzluk etti. 1630'ların ortalarında ve sonlarında Winthrop'a karşı bir muhalefet oluştu. 1636'da sade bir kadın olan Anne Hutchinson, Winthrop'un Boston'daki kilisesinin denetimini ele geçirdi. Ama Hutchinson'ın dinsel konumunu Hristiyanlığa kesinlikle aykırı bulan Winthrop'un giriştiği karşı saldırı tam bir zafer kazandı. Hutchinson genel mahkemede özellikle "vaizlere iftira etmekten" yargılandı ve sürgün cezasına çarptırıldı, daha sonra da Boston Kilisesi tarafından yargılanıp resmen aforoz edildi. 1640'a gelindiğinde Winthrop, Massachusetts'te gelenekçi düşüncenin bekçisi olmuştu. 1642'de İngiltere'de iç savaşın patlak vermesi üzerine, New England'da yaşayan pek çok kişi I. Charles'a karşı savaşmak üzere ülkesine dönerken Winthrop Amerika'da kaldı ve Püritenlerin önderlik ettiği devrimin izlediği yolu eleştirdi. 1645'te siyasal felsefesini en iyi biçimde özetleyen bir konuşmada yöneticilerin yetkesini çok geniş, halkın özgürlüklerini de çok dar tanımladı. Ama hiçbir zaman despot bir yönetici olmadı; her zaman kolonicilerin sevgi ve saygısını korudu. Winthrop'un soyundan gelenler Amerikan siyaset, bilim ve iş dünyasında önemli konumlar edindi. Yetenekli bir bilim adamı olan oğlu John Winthrop (1606-76) Connecticut valiliği yaptı.

Winton, Alexander (d. 20 Haziran 1860, Grangemouth, Stirling, İskoçya - ö. 21 Haziran 1932, Cleveland, Ohio, ABD), ürettiği binlerce "Winton Sixes" otomobiliyle tanınan İskoç asıllı ABD'li otomobil yapımcısı.

Bir süre Clyde'daki tersanelerde çalışan Winton 1880'de ABD'ye yerleşerek demirhanelerde ve buharlı gemilerde mühendislik yaptı. 1890'da Cleveland'da bisiklet üretmeye başladı. 1896'da benzin motorlu bir otomobil yaptı, 1897'de de Winton Motor Carriage Company'yi kurdu. 1898'de düzenli olarak üretilen ilk Amerikan otomobillerini piyasaya süren Winton, birkaç yıl içinde ABD'nin önde gelen otomobil sanayicilerinden biri durumuna geldi. Dört ve altı silindirli motorlar üreten Winton, ayrıca ABD'nin ilk sekiz silindirli motorlarını geliştirdi. Winton dizel motorlar üzerinde deneyler yapmak amacıyla 1912'de Winton Gas Engine Company'yi kurdu; bu şirket bugün General Motors Corporation'a bağlıdır.

Wirral, İngiltere'de, Merseyside metropoliten alanına bağlı ilçe (*borough*). Mersey Irmağı, İrlanda Denizi ve Dee Irmağıyla çevrili olan Wirral Yarımadasının büyük bölümünü kaplayan ilçenin yüzölçümü 158 km²'dir. Wirral Merseyside'in öteki kesimlerine ırmak, deniz, kara ve demir yoluyla bağlıdır. İlçedeki kentsel yerleşmelerle sanayi tesisleri, yarımadanın Mersey Irmağı boyunca uzanan kuzeydoğu kıyılarında yoğunlaşmıştır. Batıda Liverpool'da çalışanlar için konut alanları vardır. New Brighton'la West Kirby arasındaki kıyı şeridi bir eğlence ve dinlence bölgesidir.

Wirral 19. yüzyılın başlarına değin neredeyse bütünüyle kırsal bir bölgeydi. Liverpool'un büyümesiyle birlikte yarımadanın bazı kesimleri Liverpool'lu işadamlarının göзде yerleşim alanları durumuna geldi. 1824'te Birkenhead'deki tersaneleri kuran

William Laird, merkezinde Hamilton Meydanı'nın yer aldığı bir kent planı hazırladı. Bugün kentteki başlıca sanayi kuruluşları un, margarin ve ilaç fabrikalarıyla gemi yapım, bakım ve onarım tesisleridir. Nüfus (1988 tah.) 334.800.

Wirth, (Karl) Joseph (d. 6 Eylül 1879, Freiburg im Breisgau - ö. 3 Ocak 1956, Freiburg, Almanya), Weimar Cumhuriyeti döneminde (1919-33) Almanya başbakanı. Ülkesinin Versailles Antlaşması'ndaki yükümlülüklerini yerine getirmesini savunmuş ve her iki dünya savaşından sonra tutarlı biçimde Alman militarizmine karşı çıkmıştır.

Katolik Merkez Partisi'nin sol kanat üyelerinden olan Wirth 1914'te Reichstag'a (par-

Wirth, Sors'un bir karakalem çalışması, 1922
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

lamento) seçildi. 1918 Devrimi'nden sonra da Weimar meclisinde görev aldı, 1920'de maliye bakanı oldu. Konstantin Fehrenbach kabinesinin Versailles Antlaşması'nın getirdiği ağır tazminat hükümlerine tepki göstererek istifa etmesinden sonra Mayıs 1921'de başbakanlığı üstlendi ve antlaşma hükümlerinin yerine getirilmesine dayanan bir politika izledi. Ekim 1921'de Yukarı Silezya'nın büyük bölümünün Polonya'ya verilmesi üzerine istifa ettiyse de dört gün sonra yeni bir kabine kurdu. Dışişleri Bakanı Walther Rathenau'yla birlikte Sovyetler Birliği'yle, Almanya'nın savaş sonrası yalnızlığına son veren Rapallo Antlaşması'nın (16 Nisan 1922) görüşmelerini yürüttü. Kasım 1922'de tazminatlar sorunu yüzünden istifa etti. Weimar döneminin sonlarına doğru Müttefiklerin işgal ettiği bölgelerden sorumlu bakan (1929-30), Heinrich Brüning kabinesinde de içişleri bakanı (1930-31) olarak önemli görevler üstlendi. Ekim 1931'de emekli oldu; Adolf Hitler'in iktidarı ele geçirmesinden sonra (Ocak 1933) Paris'te ve ardından İsviçre'de sürgün olarak yaşamak zorunda kaldı. 1948'de ülkesine döndü, ama birleşik, tarafsız bir Almanya uğruna yürüttüğü mücadele başarısızlıkla sonuçlandı. Bu çabaları ona 1955 Stalin Barış Ödülü'nü kazandırdı.

Wirth, Louis (d. 28 Ağustos 1897, Gemünden, Almanya - ö. 3 Mayıs 1952, Buffalo, New York, ABD), kentsel sorunların incelenmesine öncülük eden ABD'li sosyolog.

1926'dan sonra Chicago Üniversitesi'ndeki dersleriyle adını duyurdu. Çalışmalarında kuramla ampirik araştırmaları birleştirdi; ayrıca sosyoloğunun bir meslek olarak gelişmesine katkıda bulundu. Amerikan Sosyoloji Derneği'nin başkanlığını (1947), 1949-52 arasında da Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin ilk başkanlığını yürüttü.

ABD Ulusal Kaynaklar Komitesi'nce yayımlanan ve toplumsal bilimlerin bulgularına dayalı ulusal bir kent politikasının çizilmesine yönelik ilk çalışmalardan biri olan *Our Cities: Their Role in the National*

Economy'nin (1937; Kentlerimiz: Ulusal Ekonomideki Roller) adlı yapıta en büyük katkısı Wirth sağladı. Öbür çalışmaları arasında *The Ghetto* (1928; Getto), *American Journal of Sociology* dergisinde çıkan ve alanında klasik sayılan "Urbanism as a Way of Life" (1938; Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik) adlı makale ve *Community Life and Social Policy* (1956; Topluluk Yaşamı ve Toplumsal Politika) ile *Louis Wirth on Cities and Social Life* (1964; Louis Wirth'in Kentler ve Toplumsal Yaşam Üzerine Görüşleri) adlı kitaplarda toplanan çok sayıda makalesi vardır.

Wisconsin, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ortabatı bölgesinin kuzeyinde yer alır. Kuzeyde Superior Gölü ve Yukarı Michigan Yarımadası, doğuda Michigan Gölü, güneyde Illinois, batıda da Minnesota ve Iowa eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 145.436 km², yönetim merkezi Madison'dır.

Wisconsin'e ayak basan ilk Avrupalı Fransız keşiş Jean Nicolet oldu (1634). Bölgedeki ilk kalıcı yerleşme 1717'de kuruldu. 1763'te İngilizlerin eline geçene değin Fransızların denetiminde kalan bölge Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra ABD'ye bırakıldı. 1836'da ABD'ye bağlı topraklar statüsü kazandı. 1848'de de 30. eyalet olarak Birlik'e katıldı.

Wisconsin yüzey şekilleri bakımından beş bölgeye ayrılır: Kuzey Platosu, Superior Gölü Düzluğu, Merkezi Ova, Batı Yükseltisi, Güneydoğu Sırtları ve Düzlikleri. Eyalette Michigan Gölü ile Green Körfezi arasındaki kayalık Door Yarımadası, Mississippi ve Wisconsin ırmakları arasındaki geniş boğazlar ve eyaletin ortagüney kesimindeki engebeli "çanak buzul taşı" bölgesi gibi ender görülen yüzey şekillerine rastlanır.

Wisconsin'de kışlar uzun ve soğuk, yazlar ise oldukça kısa ve sıcak geçer. Ortalama sıcaklık ocak ayında -12°C ile -6°C, temmuzda ise 19°C ile 22°C arasındadır. Ortalama yıllık yağış miktarı yaklaşık 760 mm'dir; yıllık kar yağışı miktarı ise 76 cm ile 152 cm arasında değişir. Eyalet topraklarının yaklaşık yüzde 45'i ormanlarla kaplıdır; ormanların en yoğun olduğu bölgeler Kuzey Platosu ile Merkezi Ovadır.

Eyalet nüfusunun büyük bölümünü Alman kökenliler oluşturur; onları Polonya, İskandinav ve İngiliz kökenliler izler. Siyah nüfus 1970'lerde ve 1980'lerde yaklaşık yüzde 80 oranında artarak 1990'da eyaletin toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 5'ine ulaşmıştır. Siyahların büyük bölümü başta Milwaukee olmak üzere güneydoğuda, göl kıyısındaki kentlerde yaşar. Varlığını sürdüren Amerika Yerlileri ise tamamı Menomini yerleşime kampı olan Menomini toprakları ve Milwaukee'de yoğunlaşmıştır.

Michigan Gölü boyunca uzanan sanayi kuşağı, Wisconsin'i ABD'nin önde gelen sanayi eyaletlerinden biri durumuna getirmiştir. Eyaletin güneyinde kalan üçte ikilik kesiminde başta mandıracılık olmak üzere tarımsal etkinlikler önem taşır; Wisconsin günümüzde ABD'nin başlıca süt ve peynir üreticisidir. Wisconsin kuzeydeki seyrek nüfuslu ormanlar ve göl kıyılarındaki dinlence merkezleri sayesinde Ortabatı'nın başlıca turizm merkezlerinden biri durumuna gelmiştir.

Ana ulaşım yolları, eyaletin nüfus yoğunluğu en yüksek kesimi olan güneydeki Milwaukee çevresinde toplanmıştır. Büyük Göl-lerde yapılan yük taşımacılığının dörtte birinden fazlası Wisconsin sınırları içindeki limanlardan gerçekleştirilir. Madison ve Milwaukee'de büyük havaalanları vardır.

